

UNIVERSITY OF OTTAWA

Don

de l'Institut Catholique

DE PARIS

SCRIPTURÆ SACRÆ
CORSUS COMPLETUS,

**ELENCHUS
AUCTORUM ET OPERUM**

QUI IN HOCCE VOLUMINE CONTINENTUR

CAJETANUS. — ERASMUS.

In S. Marcum Commentaria.

LUCAS BRUGENSIS. — JANSENIUS.

In S. Lucam Commentaria

INDEX RERUM.

Digitized by the Internet Archive
in 2012 with funding from
University of Toronto

SCRIPTURÆ SACRÆ

CURSUS COMPLETUS,

EX COMMENTARIIS OMNIUM PERFECTISSIMIS UBIQUE HABITIS, ET A MAGNA

PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM

EUROPÆ CATHOLICÆ,

UNIVERSIM AD HOC INTERROGATORUM, DESIGNATIS,

UNICÈ CONFLATUS;

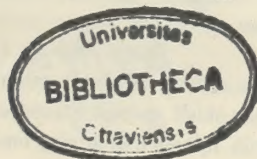
*Plurimis annotantibus presbyteris
ad docendos levitas pascendosve populos altè positis.*

ANNOTAVIT VERO SIMUL ET EDIDIT

J.-P. M[™].

TOMUS VIGESIMUS-SECUNDUS.

IN S. MARCUM ET IN S. LUCAM COMMENTARIA.

PARISIIS,

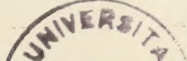
APUD EDITOREM,

IN VIA GALLICÆ DICTA:

RUE D'AMBOISE, BARRIÈRE D'ENFER.

'840.

SCRIPTURAE SACRAE

CURSUS COMPLETUS

ET COMMENTARIIS ORATIONUM PRAELECTISSIMIS (ORBIS HABITIS ET A MAGNA

PARTE EPISCOPORUM NECNON THEOLOGORUM

EUROPAE CATHOLICAE

UNIVERSITATI AD HOC INSTITUTORUM DESIGNATAE

AVICE COMPLETUS

Præsentis annotationibus presbyteris

ad hocentibus lecturis pascendebat populos illis postis.

AVICIALE VERUM SINE ET EDIDIT

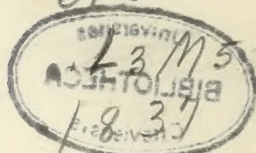
1797. M.

TOMUS VIGESIMUS-SECUNDUS.

IN S. MARCO ET IN S. IULIAM COMMENTARIA

BS

610

N. 22

ATQVE EDITOREM
IN ANNO 1797
RUE D'ANDRÉ, PAROISSE S. MARC

DE VIO SEU CAJETANI VITA.

DE VIO (Thomas), celeberrimus cardinalis sub nomine CAJETANI magis notus, Gaietæ in regno Neapolitano natus est anno 1469. D. Dominici familiæ aggregatus anno 1484, ingenio doctrinâque admodum inclaruit, adeo ut theologiæ doctor necnon professor nominatus, ordinis sui procurator generalis ac postremo superior anno 1503 evaserit. Multis præclarisque officiis Julii II ac Leonis X Pontificum benevolentiam demeruit, in tantum ut Romanâ purpurâ nobilitatus anno 1517, à Leone X in Germaniam legati munere functurus missus fuerit. Hic cum Luthero sæpius collocutus est Cajetanus, inani verò prorsus labore, quippe qui errantem virum ad Ecclesiæ gremium facundiâ aut religionis studio revocare non potuit. Gaietæ episcopus anno 1519, legatusque in Hungariam missus an. 1525, officii sui partes egregiè omninò implevit, ac Romam redux anno 1534, è vivis excessit anno ætatis 67. Magna inter munera quibus functus est, nullam prætermittere diem solebat, quin studio per aliquot horas incumberet, unde tot enata opera, inter quæ præcipuè commendantur: 1° *Commentaria in Scripturam sacram*, Lugduni 1659, 5 vol. in-fol. In his quædam annotatæ sunt singulares opiniones: vir quippe doctissimus, neglecto sæpius SS. Bibliorum litterali sensu, ad allegoricas explanationes confugit: sciendum verò doctissimum interpretem ante concilium Tridentinum scripsisse, in quo conditum est solemne illud decretum quo prohibitæ sunt sacrorum librorum arbitrarie interpretationes. 2° *De auctoritate Papæ et Concilii, sive Ecclesia comparata*, de quâ multæ olim habitæ controversiæ. Illud opus, utpote ultramontano sensu conceptum, censurâ notavit Jacobus Alensis, jubente sacrâ Parisiensi theologiæ facultate. 3° *Commentaria in Summam D. Thomæ*, quibus *tractatus diversis de rebus* adjunguntur.

ERASMI VITA.

ERASMUS (Desiderius) Roterodami natus est anno 1467. Templo primùm deservit puer in ecclesiâ cathedrali Ultrajectensi, ad annum ætatis nonum; annos verò septemdecim natus, in ecclesiâ S. Augustini in oppido Stein canonicus regularis, quinto vigesimo ætatis anno ad presbyterii dignitatem ab episcopo Ultrajectensi evector est. Sagacissimo vir ingenio necnon memoriâ admodum felici à naturâ præditus est: quas quidem innatas facultates ut perficeret, Galliam Angliamque et Italiam itineribus peragravit. Bononiæ per unum annum commoratus, theologiæ doctoris infulâ nobilitatus est anno 1506. Narrant historici Erasmum in hæc urbe degentem, cum sæviret pestis, lapidibus appetitum, vitæ ipsius periculum incurrisse, cum ob album quo insigniebatur scapularium, ægrotantium chirurgus à multitudine habitus esset. Quâ de causâ, missâ ad Lambertum Brunium, Julii Papæ II secretarium, epistolâ, votorum dispensationem impetravit. Post hæc Venetias Pataviumque invisit, ac Romam, præeunte operum famâ, se contulit, ubi à summo Pontifice necnon à cardinalibus, potissimum verò à cardinali Mediceo (qui postea Leo X) honorificentissimè exceptus est. Hæc insequentibus, nobilis optimæque sortis obtingendæ viro spes affulgebat; amicorum verò quos in Angliâ habebat promissis allectus, Londinum se recipere maluit, ac regis Henrici VIII cancellarii Thomæ Mori hospitio fruitus est; quem cum tacito primùm nomine adisset, eum in hanc sui admirationem ob sermonis leporem ingenique præstantiam adduxit, ut ab ipso audire meruerit: *Vel Erasmus es, vel dæmon*. Oblata est ei curialis parochia ut sedem in Angliâ figeret; hanc verò accipere renuit Erasmus, qui etiam ab Universitate Oxoniensi linguæ Græcæ professor designatus, hujuscemodi munere fungi recusavit, seque contulit Basileam, nec propterea natalem regionem Angliamque sæpius invisere, nec tot inter itinerum labores, multa in publicum opera emittere cessavit. Cum ad Sedem Apostolicam Leo X provector esset, ab eo licentiam petiit Erasmus, ut suam novi Testamenti Græco-Latinam Editionem ipsi dicaret; cui benignè respondit summus Pontifex, misso ad eum Brevi quo multum retundi debent qui tantas viro celeberrimo circa orthodoxiam lites intentârunt. Ita verò se habet Leonis X epistolæ tenor:

« Dilecto filio Erasmo Roterodamo, sacræ theologiæ professori, Leo Papa X.

« Dilecte fili, salutem et apostolicam benedictionem. Valdè nos delectârunt lucubrationes tuæ in Testamentum novum jam pridem editæ, non tam quia nostro nomini dicatæ fuerant, quàm quòd non vulgari, sed novâ et insigni quâdam eruditione præstabant, omniumque doctorum calculo plurimum laudabantur. Quas nuper à te recognitas, et pluribus additis annotationibus locupletatas illustratasque fuisse, certiores facti, non mediocriter gavisi fuimus, ex primâ illâ editione, quæ absolutissima videbatur, conjecturam facientes, qualis hæc futura, quantumve boni, sacræ theologiæ studiosis, ac orthodoxæ fidei nostræ sit allatura. Maecte igitur istius animi tui esto, ac publicæ utilitati studens, operi tam sancto, ut in lucem exeat, sedulo invigila, dignam quidem tot laborum mercedem ab ipso Deo relaturus; à nobis verò meritam commendationem, et cunctis Christi fidelibus perpetuam laudem consecuturus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris; die 10 septemb. 1518, pontificatus nostri anno 6. »

Nec minori gratiâ apud Leonis successores valuit Erasmus; quippe quem purpurâ Romanâ Paulus IV honorare voluit, Clemens verò IX necnon Henricus VIII, scriptis ad eum litteris sibi devincire tentârunt. Insuper Galliæ rex Franciscus I, Ferdinandus quoque Hungariæ, ac Sigismundus Poloniæ reges, pluresque alii principes eum ad se allicere, inani prorsus labore conati sunt. Liberioris enim vitæ amans, apud Carolum Austriacum (postea Carolum V) consiliarii tantùm munere fungi contentus fuit. Virum ad suas partes attrahere nisus Lutherus hæresiarcha, in vacuum impendit operam. Erasmus enim, habitâ de pseudoreformatorum moribus ac principiis intimâ cognitione, verbis eos prosecutus est acerbissimis, *pertinaces* vocans, *maledicos*, *hypocritas*, *mendaces*, *fraudentos*, *seditionum faces*, *vesanos*, *cæteris noxios ac intra se divisos*. Nota sunt etiam quæ de novatoribus istis jocando scribebat: *Errant*, inquebat, *qui censent Lutheranismum tragætiæ olere; meâ quidem sententiâ, nihil magis ad comicum accedit; hinc enim, sicut in theatro fieri videmus, matrimonia semper enasci solent*. Basileæ verò increbrescentibus in dies hæreticorum seditionibus, Friburgum secedere coactus est, ubi septem annis commoratus, Basileam rediit, nec multò post dysenteriam correptus, vitâ defunctus est anno 1536, ætatis verò 69. Statua ipsi à popularibus suis Roterodami erecta est, cujus in basi hæc verba inscripta sunt:

DESIDERIO ERASMO
MAGNO SCIENTIARUM ATQUE
LITTERATURE POLITIORIS
VINDICI ET INSTAURATORI.

Porrò ad hanc statuam conficiendam, magnifica Christi è cruce pendentis imago ex ære conflata liquefacta est, unde per jocum dixit Batavus poeta Vondellius, ad Roterodamorum liberalitatem alludens, *dolendum quòd Christus Roterodamus civis non exstitisset*.

Neminem in suâ ætate sive ob ingenii excellentiam, sive ob scientiæ omnia complectentis meritum Erasmus habuit superiorem. Ipsius potissimum operâ humaniores litteræ è tenebris eductæ, plurimorum Patrum in lucem primò productæ editiones, saniorisque criticæ leges institutæ. Illustres antiquorum temporum viros è sepulcro quasi revocavit, eorumque scripta perlegendi studium coætaneis suis inspiravit. Nitido ac eleganti dicendi genere pollens, facilis quoque, licet paululum versicolor in verbis, nulli certè sui temporis auctori secundus fuit. Liberior quandoque in describendis ævi quo exstitit vitiis ac deformitatibus, mordaciori sæpius calamo res et personas Deo sacras impetiit. Hanc verò animi sui habitudinem ipse sibi ingentam non inficiebatur, qui (lib. 1, epist. 11) hæc de se scribebat: *Cæterum, ut ingenuè quod verum est fatear, sum naturâ propensior ad jocos quàm fortassè deceat, et linguæ liberioris quàm nunquam expediat*. Fattendum tamen, quoad res ad religionem attinentes, multos in eum criticæ immoderatiore æstu invectos, severiores aliquando censuræ notas ipsi inussisse. Illud sanè constat, eum in Ecclesiæ catholicæ gremio vixisse necnon obiisse. Multis agitatus est procellis ineluctus auctor, quas impatientiori animo sæpè tulit, utpote qui laudis amans ac controversiarum studiosior fuit. Cæterum à luxu abhorrens, summâ in victu temperantiâ, adulationem perosus, fidelis in amicitiiis, commodis moribus non minùs quàm scientiæ laude apud omnes excellens homo fiebat. Omnia ejus opera Basileæ à celebri Froben, quem amicum habuerat, collecta, novem voluminibus in-fol. comprehensa sunt. In his, ut omnia summatum complectamur, tractantur res ad grammaticam, rhetoricam ac philosophiam attinentes. Leguntur ibidem *Encomium dementiæ*, *Colloquia*, *Epistolæ*, *Translatio et Paraphrases novi Testamenti*, nonnullorum Patrum Græcorum opera in Latinam linguam conversa, ac postremò propriæ auctoris *Apologiæ*. Erasmi tumulo inscriptum est sequens epitaphium:

*Pallida mors nobis magnum accepit Erasmum,
Sed Desiderium tollere non potuit.*

Nunc autem, ut aliquid de nostro labore dicamus, Erasmi in S. Marcum *Annotationes* typis mandaturi, in id incubuimus, ut loca, si fortè quædam reperirentur à vulgatâ lectione discrepantiâ, ad litteram ab Ecclesiâ intentam restitueremus; si quid verò uspiam in commentarii decursu paululum à vero et rigoroso sensu alienum visum fuerit, illud idem secundùm sanioris criticæ regulas tractatum occurret in adjuncto opere Cajetani, cujus etiam singulares, si quæ sint, opiniones, annexis Erasmi annotationibus emendabuntur; adeò ut ex duorum illustrium interpretum fœtibus sic juxta positis unum quoddam opus enascetur, quo luculentius nihil aut melius digestum nemo profectò desiderare potest. Hi enim duo præstantes viri, si quid in paucis forsàn peccaverint, at certè non in iisdem, utpote indole atque ingenio dissimiles. Huc accedit quòd in nostro hocce *Cursuum* opere, in quo omnes magni nominis auctores affluere necnon conjungi debent, nobis certè timendum erat, ne omissis talibus ac tantis Bibliorum interpretibus, subscriptor unusquisque rem tulisset molestius, dolendæque nos negligentiae reos quotidie arguisset. Superest ut moneantur lectores Cajetani commentaria ad S. Marcum Vulgatæ capita in nostro *Cursu* immediatè sequi, Erasmi verò lucubrationes annotationum instar ad calcem paginarum subjectas à nobis fuisse.

DIVI HIERONYMI

(UT NONNULLI PUTANT)

IN EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM

Præfatio.

Marcus evangelista Dei electus, et Petri in baptisate filius, atque in divino sermone discipulus, sacerdotium in Israel agens secundum carnem levita, ad fidem Christi conversus, Evangelium in Italiâ scripsit, ostendens in eo quid et generi suo deberet et Christo. Nam initium principii in voce prophetica exclamationis instituens, ordinem leviticæ electionis ostendit; ut prædicans prædestinatum Joannem filium Zachariæ, in voce angeli annuntiantis emissum, non solum verbum carnem factum, sed et corpus Domini in omnia per verbum divinae vocis animatum, in initio evangelicæ prædicationis ostenderet, ut qui hæc legeret, sciret cui initium carnis in Domino, et Jesu advenientis habitaculum caro deberet agnoscere, atque in se verbum vocis quod in consonantibus perdiderat inveniret. Denique perfecti Evangelii opus intrans, et à baptismo Domini prædicare Deum inchoans, non laboravit nativatem carnis quam in

prioribus viderat dicere, sed totius exprimens expositionem deserti, numerum jejunii, tentationem diaboli, congregationem bestiarum et ministerium protulit angelorum, ut instituens nos ad intelligendum, singula in brevi compingens, nec auctoritatem factæ rei demeret, et perficiendi operis plenitudinem non negaret. Denique amputasse sibi post fidem pollicem dicitur ut sacerdotio reprobis haberetur; sed tantum consentiens fidei prædestinata potuit electio, ut nec sic in opere verbi perderet, quod prius meruerat in genere. Nam Alexandriae episcopus fuit, cujus per singula opus fuit scire, et Evangelii in se dicta dispnere, et disciplinam legis in se agnoscere, et divinam in carne Domini intelligere naturam. Quæ in nobis primum requiri oportet, dehinc inquisita volumus agnosci, habentes mercedem exhortationis; quoniam qui plantat et qui rigat unum sunt, qui autem incrementum præstat, Deus est.

IN S. MARCUM Commentaria.

CAPUT PRIMUM.

1. Initium Evangelii Jesu Christi, filii Dei.
2. Sicut scriptum est in Isaia propheta: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam qui præparabit viam tuam ante te:
3. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini; rectas facite semitas ejus:
4. Fuit Joannes in deserto baptizans, et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.
5. Et egrediebatur ad eum omnis Judææ regio, et Jerosolymite universi, et baptizabantur ab illo in Jordanis flumine, confitentes peccata sua.
6. Et erat Joannes vestitus pilis cameli, et zonâ pellicæâ circa lumbos ejus; et locustas et mel sylvestre edebat. Et prædicabat, dicens:
7. Venit fortior me post me, cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus.
8. Ego baptizavi vos aquâ; ille verò baptizabit vos Spiritu sancto.
9. Et factum est, in diebus illis, venit Jesus à Nazareth Galiliæ: et baptizatus est à Joanne in Jordane.
10. Et statim ascendens de aquâ, vidit cœlos aper-

CHAPITRE PREMIER.

1. Commencement de l'Évangile de Jésus-Christ fils de Dieu.
2. Comme il est écrit dans le prophète Isaïe: Voilà que j'envoie mon ange devant votre face, qui préparera votre voie devant vous;
3. Voix de celui qui crie dans le désert: Préparez la voie du Seigneur; rendez droits ses sentiers:
4. Jean était dans le désert, baptisant et prêchant un baptême de pénitence, pour la rémission des péchés.
5. Toute la Judée et tous les habitants de Jérusalem venaient à lui; et confessant leurs péchés, ils recevaient de lui le baptême dans le fleuve du Jourdain.
6. Et Jean était vêtu de poil de chameau: il avait autour de ses reins une ceinture de cuir; il vivait de sauterelles et de miel sauvage; et il prêchait, disant:
7. Un autre plus puissant que moi vient après moi; et je ne suis pas digne de me prosterner devant lui pour lui délier le cordon de ses souliers.
8. Pour moi, je vous ai baptisés dans l'eau; mais pour lui, il vous baptisera dans le Saint-Esprit.
9. Or il arriva en ce même temps que Jésus vint de Nazareth, en Galilée; et fut baptisé par Jean dans le Jourdain.
10. Et aussitôt qu'il fut sorti de l'eau il vit les cieux

tos, et Spiritum tanquàm columbam descendentem, et manentem in ipso.

11. Et vox facta est de cœlis : Tu es Filius meus dilectus, in te complacui.

12. Et Statim Spiritus expulit eum in desertum.

13. Et erat in deserto quadraginta diebus et quadraginta noctibus : et tentabatur à Satanâ, eratque cum bestiis, et angeli ministrabant illi.

14. Postquàm autem traditus est Joannes, venit Jesus in Galilœam, prædicans Evangelium regni Dei.

15. Et dicens : Quoniam impletum est tempus, et appropinquavit regnum Dei : poenitemini, et credite Evangelio.

16. Et præteriens secùs more Galilœæ, vidit Simonem et Andream fratrem ejus, mittentes retia in mare (erant enim piscatores) ;

17. Et dixit eis Jesus : Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum.

18. Et protinùs, relictis retibus, secuti sunt eum.

19. Et progressus inde pusillùm, vidit Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus, et ipsos componentes retia in navi ;

20. Et statim vocavit illos. Et relicto patre suo Zebedæo in navi cum mercenariis, secuti sunt eum.

21. Et ingrediuntur Capharnaum ; et statim sabbatis ingressus in synagogam, docebat eos.

22. Et stupebant super doctrinâ ejus : erat enim docens eos, quasi potestatem habens, et non sicut scribæ.

23. Et erat in synagogâ eorum homo in spiritu immundo, et exclamavit,

24. Dicens : Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio qui sis, Sanctus Dei.

25. Et comminatus est ei Jesus, dicens : Obmutesce, et exi de homine.

26. Et discernens eum spiritus immundus, et exclamans voce magnâ, exiit ab eo.

27. Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se dicentes : Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc nova? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, et obediunt ei.

28. Et processit rumor ejus statim in omnem regionem Galilœæ.

29. Et protinùs egredientes de synagogâ, venerunt in domum Simonis et Andree, cum Jacobo et Joanne.

30. Decumbebat autem socrus Simonis febricitans : et statim dicunt ei de illâ.

31. Et accedens elevavit eam, apprehensâ manu ejus : et continuò dimisit eam febris, et ministrabat eis.

32. Vespere autem facto, cùm occidisset sol, afferebant ad eum omnes malè habentes, et dæmonia habentes :

33. Et erat omnis civitas congregata ad januam.

34. Et curavit multos qui vexabantur variis languoribus, et dæmonia multa ejiciebat, et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum.

35. Et diluculò valdè surgens, egressus abiit in desertum locum, ibique orabat.

36. Et persecutus est eum Simon, et qui cum illo erant,

ouverts, et l'Esprit, en forme de colombe, descendre et demeurer sur lui.

11. Et une voix se fit entendre du ciel : Vous êtes mon Fils bien-aimé ; c'est en vous que je me complais.

12. Incontinent après, l'Esprit le poussa dans le désert.

13. Et il demeura au désert quarante jours et quarante nuits. Et il y était tenté par Satan ; et il y vivait parmi les bêtes sauvages, et les anges le servaient.

14. Or, après que Jean eut été mis en prison, Jésus vint dans la Galilée, prêchant l'Évangile du royaume de Dieu,

15. Et disant : Le temps est accompli, et le royaume de Dieu est proche. Faites pénitence et croyez à l'Évangile.

16. Et passant le long de la mer de Galilée, il vit Simon et André son frère, qui jetaient leurs filets dans la mer, car ils étaient pêcheurs.

17. Et Jésus leur dit : Suivez-moi et je vous ferai devenir pêcheurs d'hommes.

18. Et aussitôt quittant leurs filets, ils le suivirent.

19. De là s'étant un peu avancé, il vit Jacques, fils de Zébédée, et Jean, son frère, qui étaient aussi dans une barque où ils raccommodaient leurs filets.

20. Il les appela à l'heure même, et laissant dans la barque leur père Zébédée avec les gens qu'il avait loués, ils le suivirent.

21. Et ils vinrent à Capharnaüm, et Jésus entrant d'abord le jour du sabbat dans la synagogue, il les instruisait.

22. Et ils s'étonnaient de sa doctrine, parce qu'il les instruisait comme ayant autorité, et non pas comme les scribes.

23. Or il se trouva dans leur synagogue un homme possédé d'un esprit impur, qui s'écria,

24. Disant : Qu'y a-t-il entre vous et nous, Jésus de Nazareth? Etes-vous venu pour nous perdre? Je sais qui vous êtes, le Saint de Dieu.

25. Mais Jésus le menaça, disant : Tais-toi, et sors de cet homme.

26. Alors l'esprit impur le tourmentant horriblement, et jetant un grand cri, sortit de lui.

27. Et tous en furent si surpris, qu'ils se demandaient les uns aux autres : Qu'est-ce que ceci? et quelle est cette nouvelle doctrine? Car il commande avec autorité, même aux esprits impurs; et ils lui obéissent.

28. Et aussitôt sa réputation se répandit par toute la Galilée.

29. Et aussitôt sortant de la synagogue, ils vinrent avec Jacques et Jean en la maison de Simon et d'André.

30. Or la belle-mère de Simon était au lit, ayant la fièvre; ils lui parlèrent aussitôt d'elle.

31. Et lui s'approchant, la prit par la main, et la fit lever; au même instant la fièvre la quitta, et elle se mit à les servir.

32. Sur le soir après le coucher du soleil, ils lui amenèrent tous les malades et les possédés.

33. Et toute la ville était assemblée devant la porte.

34. Il guérit plusieurs personnes affligées de diverses maladies, et il chassa plusieurs démons, et il ne leur permettait pas de dire qu'ils le connaissaient.

35. Le lendemain, s'étant levé de fort grand matin, il sortit et s'en alla dans un lieu désert, où il se mit en prière.

36. Simon, et ceux qui étaient avec lui, l'y suivirent,

57. Et cùm invenissent eum, dixerunt ei : Quia omnes quærent te.

58. Et ait illis : Eamus in proximos vicos et civitates, ut et ibi prædicem : ad hoc enim veni.

59. Et erat prædicans in synagogis eorum, et in omni Galilæa, et dæmonia ejiciens.

40. Et venit ad eum leprosus deprecans eum, et genu flexo, dixit ei : Si vis, potes me mundare.

41. Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam, et tangens eum, ait illi : Volo, mundare.

42. Et cùm dixisset, statim discessit ab eo lepra, et mundatus est.

43. Et comminatus est ei, statimque ejecit illum;

44. Et dicit ei : Vide nemini dixeris : sed vade, ostende te principi sacerdotum, et offer pro emundatione tuâ, quæ præcepit Moyses in testimonium illis.

45. At ille egressus cœpit prædicare, et diffamare sermonem, ita ut jam non posset manifestè introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset, et conveniebat ad eum undique.

COMMENTARIA.

Finis Matthæo, occurrit Marcus exponendus breviori sermone, ne reperiantur eadem quæ in Matthæo dicta sunt à nobis. Titulus itaque apud Græcos est : *Evangelium secundum Marcum*. Qui expositus est in titulo Evangelii secundum Matthæum. Sed tamen advertendum quòd Marcus, licèt in Italiâ scripserit Evangelium, Græcè tamen scripsit; propter quod corrigendus est textus ex Græcis exemplaribus.

VLRS. 1. — INITIUM EVANGELII. Aperit intentionem suam, unde intendit incipere evangelicam historiam atque doctrinam scilicet ab initio Evangelii; hoc est, publicæ annuntiationis bonæ. Et hoc ad differentiam aliorum qui incœperunt aliunde; nam Matthæus incœpit à generatione Christi: Lucas à nativitate Joannis Baptistæ. Et intendit initium Evangelii fuisse prædicationem Joannis Baptistæ, quia tunc primùm evangelizatus est Jesus Christus. Nec obstat quòd prius fuerat à Gabriele archangelo beatæ Virgini, ab angelis pastoribus, à Simeone et Annâ iis qui in templo, evangelizatus: quoniam privatæ fuerunt hujusmodi annuntiationes, non enim publicè ad populum fiebant. Sed prima evangelizatio publica fuit à Joanne Baptistâ, et propterea Marcus asseruit initium Evangelii à prædicatione Joannis Baptistæ. JESU. Specificat de quo Evangelio loquitur, apponendo materiam evangelizatum. Simile quid fecit Paulus ad Roman. 1, dicendo: *In evangelium Dei de Filio suo qui factus est ei*, etc. Jesus igitur nomen proprium est. CHRISTI. Nomen dignitatis est: hoc est, Messia Hebraicè, La-

VLRS. 1. — INITIUM EVANGELII; et hic Hebræorum more exorsus est ab ipso operis titulo, quemadmodum Matthæus, cujus epitomen scripsit Marcus, auctore Augustino.

VLRS. 2. — IN ISAIA PROPHETA. In Græcorum exemplaribus, quæ quidem ego viderim, *Isaia* nomen non exprimitur, sed tantum, ἐν προφηταῖς, id est, *in prophetis*. Verùm id apparet mutatum datâ operâ à doctis, qui deprehenderant hoc testimonium è duobus prophetis esse conflatum: quemadmodum indicat Hieronymus in libro de optimo Genere interpre-

57. Et quand ils l'eurent trouvé, ils lui dirent: Tout le monde vous cherche.

58. Il leur dit: Allons aux villages et aux villes qui sont autour d'ici, afin que j'y prêche aussi; car c'est pour cela que je suis venu.

59. Il prêchait donc dans leurs synagogues et par toute la Galilée, et il chassait les démons.

40. Et un lépreux vint à lui, le priant et se jetant à genoux, il lui dit: Si vous voulez, vous pouvez me guérir.

41. Jésus eut pitié de lui, et étendant la main, il le toucha, et lui dit: Je le veux; soyez guéri.

42. Dès qu'il eut dit cette parole, la lèpre quitta cet homme, et il fut guéri.

43. Jésus le renvoya aussitôt, en lui disant avec de fortes menaces:

44. Gardez-vous bien de parler de ceci à personne; mais allez vous montrer au prince des prêtres, et offrez pour votre guérison ce que Moïse a ordonné, afin que cela leur serve de témoignage.

45. Mais celui-ci s'en allant, commença de raconter la chose, et de la publier partout; de sorte que Jésus ne pouvait plus paraître publiquement dans la ville, mais il se tenait dehors dans des lieux déserts, et on venait à lui de tous côtés.

tinè autem uncti, in regem et sacerdotem oleo Spiritus sancti et virtutis. FILII DEI. Totam materiam Evangelii proponit in his tribus Evangelista, *Jesu, Christi, Filii Dei*. Nam universum evangelium nihil aliud tradit, quàm Jesum Nazarenum esse verum Messiam; in quo verus homo, et rex ille missus à prophetis redempturus Israel, etc., comprehenditur, et eundem esse Filium Dei: in quo verus Deus explicatur; filius enim ejusdem est naturæ cum patre; ac per hoc Filius Dei est divinæ naturæ, est verus Deus: sicut filius hominis est verus homo. Adverte subintelligi verbum substantivum est.

VLRS. 2. — SICUT SCRIPTUM EST IN ISAIA PROPHETA, pro, *sicut scriptum est in prophetis*, etc. Magna Evangelii auctoritas, magnumque fidei Christianæ testimonium adhibetur; dùm non nova adinventio, sed à prophetis longè ante prænuntiatum est Evangelium quod credimus. Duo autem prophetæ afferuntur testes initii à Joanne Baptistâ. Alter est Malachias, cap. 3. ECCE MITTO. Deest Latinis pronomen ego; nam et in Græco Evangelio et in Hebræo prophetâ habetur, ecce ego mitto. Et loquitur Deus. ANGELUM MEUM. Angelus Græcè, Latinè nuntius, ita quòd nomen officii est, non naturæ, quo officium Joannis Baptistæ significatum est. ANTE FACIEM TUAM. In prophetâ Hebræo habetur pronomen meam, ante faciem meam: ita quòd mittens testatur se esse Deum qui venit. Sed Evangelista mutavit pronomen, ad exponendum quòd secundùm naturam humanam Messia conveniebat

tandi. Siquidem prior pars, nempe illa: EGO MITTO ANGELUM MEUM ANTE FACIEM TUAM, QUI PRÆPARABIT VIAM TUAM ANTE TE, est apud Malachiam, cap. tertio. Quo sanè loco illud obiter annotandum Hieronymum in eo quod modò citavimus, opere memoriâ lapsum videri posse, cùm ait hoc testimonium haberi in fine Malachia. Nam cùm totum hujus prophetæ vaticinium quatuor capitibus absolvatur, et hic locus in ipsâ statim fronte tertii capitis, in medio verus est quàm in fine. Verùm suspicor quæ res imposuerit Hieronymianæ memoriæ, nimirum quòd in extremo calce

habere nuntium præcedentem, habere Joannem Baptistam præcursores ante faciem suam; hoc est, annuntiantem populis ut cognoscant Jesum Christum Filium Dei; facie enim propriâ cognoscitur et discernitur homo ab aliis; ad hoc namque prævenit Joannes, ut appareret et innotesceret Jesus propriâ facie in propriâ personâ. QUI PRÆPARABIT VIAM TUAM. Evangelista apposuit pronomen, *tuam*, ad exponendum viam rectam viam Dei, esse viam propriam Christi. Et describitur officium Joannis esse præparare viam Christo: quia ad hoc austeritates vitæ, Baptismum, et prædicationis officium assumpsit, ut in mentibus hominum viam ad credendum Christo præpararet. ANTE TE. Non longè à te, sicut alii prophetæ, sed ante, coram, seu à fronte tuâ.

VERS. 3. — VOX CLAMANTIS IN DESERTO: PARATE VIAM DOMINI; RECTAS FACITE SEMITAS EJUS. Alter propheta, id est, Isaias, cap. 40, affertur; appellans Joannem *vocem clamentem in deserto: Parate viam Domini*. Quorum expositio Matth. 3 habita non est repetenda.

VERS. 4. — FUIT JOANNES. Monstrat prophetarum

habeatur non dissimile vaticinium, quod et ipsum de Joanne interpretantur: *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequàm veniat dies Domini*. Neque enim mihi satis facit excusatio ejusdem, qui putat in fine dictum esse, quòd sit paulò infra medium. Sunt qui indicent in bibliotheca Vaticanâ haberi codicem Græcum majusculis descriptum, qui consentiat cum Latinâ editione. Quid mirum si consentiat ad Latino-rum exemplaria castigatus? Quinquàm arbitror hanc germanam esse lectionem. Duriusculum est quod affert Beda, Augustinum, ni fallor, secutus, fieri potuisse ut Marco scribentis aliud nomen pro alio occurreret, quod tamen admonitum non putârit corrigendum, eò quòd arbitraretur non temerè permisisse Spiritum sanctum, ut nomen pro nomine tum occurreret scribentis animo. Frigidior est et illa solutio, quoniam prophetæ, licet diversis modis, eadem prædixerunt eodem Spiritu, omnium omnia esse communia. Quod si recipimus, non refert quo titulo citetur aliquid è sacris voluminibus. Certum est hic alteram vaticinii partem esse apud Isaiam. Sed hoc quæri poterat, cur geminum adducens vaticinium, unum tantum prophetam nominet. Quod ad sensum attinet, unum reverâ vaticinium est. Sed apud Matthæum 4, quem sequitur Marcus, solus Isaias nominatur, et hujus tantum verba citantur: Marcus Isaiæ vaticinio prætexuit vaticinium Malachiae, contentus nominare prophetam celeberrimi nominis. Cæterum quanquam sententiæ summa consentit, verba tamen Evangelistæ nonnihil dissident tum à Septuaginta, tum ab Hebraicâ veritate. Siquidem Hebræa sic reddidit Hieronymus: *Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam*, consentientibus per omnia Septuaginta, nisi quòd *mitto* verteretur in futurum *mittam*, in quo Marcus concordat cum Hebræis. Cæterum addidit, *tuam*, cum tantum sit, *viam*. Et rursùm quod illic est, *ante faciem meam*, hic refert, *ante faciem tuam*, mutatâ personâ loquentis. Nam apud prophetam hæc verba videntur esse Christi de se loquentis, etiamsi vox mutatâ personâ de se tanquam de alio loquatur: *Et statim veniet ad templum Dominator*. Contra apud evangelistam hæc verba Patris sunt loquentis ad Filium: *Qui præparabit viam tuam ante te*. Jam posterior pars: *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini*, etc., est apud Isaiam, cap. 40. Hebraica sic vertit Hieronymus: *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini; rectas facite semitas Dei nostri*. In nullo dissentientibus Septuaginta ab Hebræis. Dissentiunt et

dicta adimpleta esse in Joanne Baptistâ. IN DESERTO. Verificat locum prophetatum. BAPTIZANS. Verificat præparationem; baptismus enim Joannis præparatorius erat ad Christum. ET PRÆDICANS. Non solum facto baptismi, sed doctrinâ prædicationis præparavit viam Domini. BAPTISMUM PŒNITENTIÆ. Prædicatione declarabat Joannes qualis esset suus baptismus, et quorsùm tendebat; erat enim in signum pœnitentiæ; et ad hoc tendebat ut accipientes ipsum profiterentur se pœnitere. IN REMISSIONEM PECCATORUM. Particula hæc non determinat baptismum, sed pœnitentiam; nam non significatur quòd Joannis baptismus esset baptismus in remissionem peccatorum (hic enim effectus reservabatur baptismo Christi) sed quòd pœnitentia esset in remissionem peccatorum, ita quòd qualitas pœnitentiæ explicatur. Nec mirum quòd hoc de pœnitentiâ dicitur cum idem scriptum sit de salutis scientiâ in cantico Zachariæ, ad dandam scientiam salutis plebi ejus in remissionem peccatorum eorum.

VERS. 5. — ET EGREDIEBATUR AD EUM OMNIS JUDÆÆ REGIO, ET JEROSOLYMITÆ UNIVERSI. Superfluit, *universi*.

hic nonnihil Evangelistæ, sed in verbis duntaxat. Nam quod cæteri dixerunt: *Rectas facite semitas ejus*, Joannes dixit: *Dirigite viam Domini*. Deinde quod habet Hebraica veritas, et Septuaginta transtulerunt: *Rectas facite semitas Dei nostri*, Matthæus, Marcus, et Lucas posuerunt *semitas ejus*; opinor quòd evangelistæ, cum Hebraicè scirent, non indigerent translatione Septuaginta; deindè cum ab Hebræis non anxie deciperent quod scriptum esset, sed quod memoria suggererat describerent, verbis nonnunquam dissident, in sententiâ concordant, id quod pluribus in locis admonuit divus Hieronymus. Jam illud, quando notum est iis quoque qui Græcè nesciunt, *angelum* significare *nuntium*, non arbitror admonendum. Fortassis hic meliùs vertisset *nuntium*. Deinde non dixit simpliciter *angelum*, sed addito articulo, τὸν ἄγγελον, ut certum aliquem angelum sive nuntium intelligas designari; cum omnes alioqui prophetæ nuntii fuerint venturi Christi. At hic unicus ille et eximius fuit nuntius, qui non solum prænuntiârit adventum Domini procul adventantis, sed qui præcurrens ipse præparârit viam jam advenientis. Præterea quod ait:

ANTE FACIEM TUAM. Non est Græcis, ἐμπροσθεν, αὐτὸ ἐνώπιον, quod aliquoties ita vertit, hoc est, *coram te*, et *in conspectu tuo*, sed πρὸ προσώπου, ut intelligas hunc nuntium præcedere, et hoc discutiente obstacula viæ, jam videri, et apparere faciem advenientis Domini. Mox autem: QUI PRÆPARABIT VIAM TUAM ANTE TE. Græcè est quasi dicas, à fronte tuâ; ut intelligas Christum qui nuntiabatur jam adesse. Aliter enim dicitur: *Ante Ciceronem dixit hoc Cato*, id est, *priusquàm Cicero diceret*.

VERS. 4. — FUIT IN DESERTO. Quidam offensi hyperbato, sic legunt: *Joannes baptizans in deserto, fuit initium Evangelii*. Non absurdè tamen, ut mihi quidem videtur, hæc verba: *Initium Evangelii Jesu Christi*, etc., tituli loco erunt, qui mos est prophetis, et Herodoto quoque, atque in totum illi genti. Porrò quod Valla mavult *exstitit*, pro *fuit*, et argutatur nescio quid de: *Fuit Joannes baptizans*, haud multum ad rem theologiam pertinet. Erat enim idiomata sermonis Hebræi, quod tamen reperies et apud Atticos. *Erat baptizans*, id est, *baptizabat*. BAPTIZANS, articulum non addidit Græcus, unde perinde valere potest, ac si dicas, *cæpit baptizare, factus est baptizans*, sive *cæpit baptizare*. *Fuit in deserto*. Apud Græcos alius est verborum ordo. *Fuit Joannes baptizans in deserto*. Ac rectiùs erat quàm *fuit*. IN REMISSIONEM PECCATORUM. In hic

ET BAPTIZABANTUR. Deest Latinis illa dictio, *omnes*. Et est sensus, non quòd omnes egredientes ad eum audiendum baptizarentur (multi enim non receperunt ejus baptismum), sed quòd omnes egredientes ad suscipiendum baptismum, baptizabantur non à discipulis Joannis, sed AB ILLO, JOANNE, BAPTIZABANTUR. Remansit apud Latinos in ecclesiasticis mysteriis dictio Græca; deberet dici, *et abluebantur*. Non solum novani inchoavit Joannes prædicationem, sed novum inchoavit factum, scilicet baptismum, à quo *Baptista* cognominatur. Ambo hæc nova intulit Joannes. IN JORDANIS FLUMINE. Ipsemet Joannes ministerium abluendi exercebat in Jordane. CONFITENTES PECCATA SUA, quæ commiserant. Confitentes autem non specie, sed in genere profitendo, se peccâs e, computando seipso non inter justos, sed inter peccatores, et in signum quòd pœnitentes essent, offerebant se abluendos à Joanne, tanquam exterior ablutio esset quædam professio pœnitentiæ et mundæ deinceps vitæ duenda.

VERS. 6. — ET ERAT JOANNES VESTITUS PILIS CAMELI ET ZONA PELLICEA CIRCA LUMBOS SUOS : LOCUSTAS ET MEL SYLVESTRE EDĒBAT. Describitur auctoritas Joannis à qualitate tum vestitus, tum victus; hæc enim voluntaria præ se ferunt hominem humana omnia contemnentem, Animalia quæ locustæ nominantur, inter munda Judæis computantur clarè Levit. 9, et propterea ex parte legis nihil prohibet intelligere quòd illis vesceretur Joannes. Solum obstat quòd non crudæ, sed coctæ videntur in usum sibi assumi locustæ; coctum autem aliquid sumere in deserto, luxuria est, ut Hieronymi tempora testantur. Propter quod suspicor æquivocum nomen esse ad animalia illa et radices, vel summitates teneras virgultorum seu ramusculorum, seu aliquid ejusmodi quo erudo vescimur. Quia tamen videmus caneros marinos parvulos manducari erudos, non est ab opinione alienum ut etiam locustis tenellis crudis vescerentur ibidem pauperes; ac per hoc Joannes

præparationem significat, non effectum; nam Joannis baptismum præparabat ad Christi baptismum, quo remittebantur peccata. Fortassis et illud annotandum, quòd apostoli jubentur prius docere, postea baptizare. Joannes prius baptizare dicitur, deinde prædicare baptismum. Judæus per caeremonias ducitur ad cognitionem, Christianus prius discit; nisi mavis intelligere de baptismo Christi, quem post suum baptismum prædicabat Joannes. Sequitur enim: *Ego qui tem baptizavi vos in aquâ; ille verò baptizabit vos, etc.* Hinc apparet quòd baptizatis ab ipso prædicârunt Christi baptismum mox secuturum, ne ipsius baptismum confiderent. JUDÆÆ REGIO, *Judæa regio*, ut cohæreant duo nomina substantiva. Et JEROSOLYMITÆ UNIVERSI. Græci sæcis distinguunt: *Et Hierosolymitæ et baptizabantur omnes*. Nec enim veniebant omnes *Hierosolymitæ*, sed *ex omni Judæa et Hierosolymâ qui venerant baptizabantur*. Nam omnem *Judæam* dixit pro eo quod erat, *ex omnibus Judææ partibus*. Nec est, in JORDANIS FLUMINE, sed, *in Jordane fluvio, sive fluvio Jordane*. Addidit autem, quòd vox *Jordanis* esset plerisque ignota.

VERS. 6. — ET ERAT, id est, *erat autem*, VESTITUS; id est, *indutus*, PILIS CAMELORUM. *Cameli* est Græcis, et item in aureo codice, item in Constantiensi. Quamquam hoc nihil ad sensum. *Camelus* enim hic speciem notat animantis, non unum aliquod ejus gene-

Baptista. ET PRÆDICABAT DICENS. Præcipua prædicationis materia modò subjungitur.

VERS. 7. — VENIET FORTIOR ME POST ME. Erat Joannes fortis in sustinendo asperitates victus, et vestitus, et in aggreudiendo correctionem vitiorum; sed Jesum fortio-rem prænuntiat, quia et fortior Joanne veniebat, tum in sustinendo injurias et persecutiones usque ad crucem inclusivè, tum in aggreudiendo debellationem mundi, imò et dæmonum; tum in robore operandi miracula; quia Joannes nullum signum fecit; Christus autem robur suæ virtutis monstravit innumeris miraculis, tum in penetrando usque ad intima animarum, quia Joannes sua lere tantum poterat et exterius abluere: Christus autem interiùs abluturus veniebat animas. Hoc enim ideò dixit Joannes ne reverentes ipsum existimarent ipsum esse Messiam; sed intelligerent ab eo quòd! Jesus esset Messias qui statim post ipsum venturus esset. Cuius non sum dignus. Dixerat, fortior me, ne line intelligeres comparisonem inter ipsum et fortio-rem venturum, subjunxit se non esse dignum ad minimum servitium illi exhibendum, dicendo: PROCUMBENS SOLVERE CORRIGIAM CALCEAMENTORUM EJUS. Apud Matth. Joannes dicit, *cujus non sum dignus portare calceamentum*: apud Marcum longè viliori officio et actu se indignum dicit. Utrumque enim dixit Joannes augendo orationem; sed neuter evangelistarum utrumque retulit. Poterat Joannes dicere, *cujus non sum dignus osculari vestigia pedum*; sed ministerium quod de facto exhiberi Jesu poterat, maluit exprimere minister ad baptizandum et parandam viam. Unde Jesum non nudipedem, sed calceatum pedes intelligimus. Quod etiam habetur ex hoc quòd communem vitam elegit.

VERS. 8. — EGO BAPTIZO. Deest Latinis conjunctio opportuna. Legendum est enim: EGO quidem BAPTIZAVI VOS AQUA: ILLE VERO BAPTIZABIT VOS SPIRITU SANCTO. Deest utrobique Latinis præpositio *in*; nam textus Græcus habet, *in aquâ, in Spiritu sancto*. De-

ris. Suffragabantur aureo codici volumina divi Donatiani. Speciem animantis expressit, ut ostenderet vestis asperitatem, juxta Domini testimonium: *Qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt*. Pictores operant Joannem exuvio cameli, quemadmodum Græci vestiunt Herculem exuvio leonis. Imò vestis erat contexta non è lanâ Britannicâ, aut serum velleribus, aut lino Hollandico, sed è *pilis camelorum*. Asperitatem augebat zona pellicea premens illa. ET ZONA PELLICEA. Ablativus est nobis, non nominativus, et refertur ad participium, *vestitus*, sicut et ablativus, *pilis*. ET LUMBOS SUOS dicendum erat, non EJUS. MEL SYLVESTRE EDĒBAT, id est, *edens*, ut pertineat ad verbum quod præcessit, *erat*. Quamquam hoc rectè variavit, nisi quod aptius erat *vescebat*, quam *edebat*, aut certè *victitabat*, sive *esitabat*, cum de genere cibi loqueretur.

VERS. 7. — *Venit* Græcè vel præsentis est temporis, vel futuri. In Donatiani lib. habebatur *veniet*. Et notandus est articulus ó *ἰσχυρότερος*, id est, *ille qui me fortior et potentior est*. NON SUM DIGNUS, id est, *non sum idoneus, aut sufficiens*, ut vulgò loquuntur. ET CALCEAMENTORUM EJUS. *Ejus* addidit Hebræorum more, Latinis non est fas ita loqui.

VERS. 8. — EGO BAPTIZAVI. Non in tempore omisit quidem conjunctionem quæ est in Græco, et quæ hanc partem opponit Spiritui. SPIRITU SANCTO. *In Spiritu*

clarat enim per hoc excellentem fortitudinem illius de quo dixit: *Veniet fortior me*: declarando vim sui baptismi et vim baptismi Messiae; manifestat enim per hoc quod baptismus suus non penetrat ad animas, sed aquae tantum vim habet, quamvis sit signum poenitentiae; baptismus autem Christi vim habebit penetrativam ad abluendum intima animarum à sordibus et maculâ peccatorum; quia abluet in Spiritu sancto, penetrante spiritus nostros et purgante ac mutante et elevante illos in amorem Dei divinorumque omnium. Et significavit per hoc quidem Messiam esse verum Deum; nam solius Dei est abluere in Spiritu sancto. Hanc abluitionem exercuit Christus: spiritualiter quidem, quoties remisit peccata; cum visibili autem signo in die Pentecostes; dicente ipso ad apostolos cum ascenderet in caelum: *Joannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies*. Exercet quoque quotidie Christus hanc abluitionem mediante sacramento Baptismi in omnibus non ponentibus obicem.

VERS. 9. — ET FACTUM EST IN DIEBUS ILLIS, VENIT JESUS A NAZARETH GALILAEAE, ubi habitabat et habitaverat continuè. ET BAPTIZATUS EST A JOANNE IN JORDANE. Sicut non dedignatus est circumcidi, ita non dedignatur baptismum poenitentium suscipere; ut quemadmodum habebat carnem non peccati sed similem carni peccatrici, ita haberet non poenitentiam, sed similitudinem poenitentium, exterius; intrinsecus autem sanctificabat tactu carnis suae aquas, ut idoneae essent ad sanctificandum nos in sacramento baptismi.

VERS. 10. — ET STATIM ASCENDENS DE AQUA, VIDIT COELOS APERTOS, pro, *findi*; in Græco enim praesentis est temporis participium, loco cujus puto interpretem posuisse *apertos*, non pro participio praeteriti temporis, sed nominaliter. Et ad litteram describitur caelum aperiri, tanquam hinc et inde cedendo ut Spiritus in specie columbae descenderet. Et quoniam species columbae corporea fuit (ut clarè Lucas testatur), consequens est quod tam descensus quam divisio caeli fuerit quoque secundum corpoream speciem; disponit enim et facit omnia suaviter divina sapientia, ac per hoc quod oculis corporeis visa sint haec, non ab omnibus tamen; cum etiam corpora gloriosa praesentia

sancto est Græcis, tametsi praepositionem rectè omisit interpres. Quidam codex Græcus hoc quoque loco addebat, *et igni*, ex Matthæo, sicuti conjicio, quamquam Theophylactus non addit.

VERS. 10. — ASCENDENS VIDIT. Sermo Græcus anceps est, utrum Joannes viderit, an Christum. *Vidit COELOS APERTOS*; *vidit scindi*, sive *diffindi caelos*. Nam participium est passivum praesentis temporis, quod non per *scissos*, ut Laurentius visum est, sed per verbum erat transferendum. Elegantius autem vertisset, *diduci caelos*, sive *findi*. ET SPIRITUM SANCTUM. Sanctum non additur, nec in Græcis, nec in antiquissimis Latinis codicibus, nec in aureo codice, ne in Constantiensi quidem. Porro articulus additus indicat intelligendum de Spiritu sancto, de quo paulò ante meminuit. Similiter paulò post: *Et statim Spiritus expulit eum*, ut de eodem accipias Spiritum. DESCENDENTEM ET MANENTEM. *Et manentem* non additur in Græcis, videtur adscriptum ex Evangelio Joannis. Ex sermone Græco non potest aliud intelligi, quam Spiritus de-

non ab omnibus videantur. Et sicut non columba sed similitudo columbae fuit (utentibus omnibus evangelistis aliquo similitudinis adverbio), ita non scissio caelorum, sed similitudo apertionis, et similiter non descensus de caelo, sed similitudo descensus de caelis fuit. Nec propterea fallacia aliqua intervenit, nec deceptus, est visus; sicut absque ullâ fallaciâ et deceptione visæ sunt linguae in specie ignis super apostolos in die Pentecostes; formata siquidem est in aere similitudo columbae cum similitudine descensus ex caelo aperto; et cum hoc fuit realis descensus illius speciei in aere ad Jesum. ET SPIRITUM SANCTUM. Superfluit Latinis dictio, *sanctum*, quamvis non sit dubium quod de Spiritu sancto sit sermo. TANQUAM COLUMBAM DESCENDENTEM ET MANENTEM IN IPSO. Non sunt in Græco textu istae duae dictiones. *In ipso*, pro, *super ipsum*, seu, *super se*.

VERS. 11. — ET VOX FACTA EST DE COELIS, hoc est à superioribus tanquam de caelis sonans: TU ES FILIUS MEUS. Hinc apparet totius mysterium Trinitatis; nam Patri soli convenit dicere Christo: *Tu es Filius meus*; et soli Christo verè debetur à Deo Patre: *Tu es Filius meus*; Spiritus autem sanctus in specie columbae apparuit. DILECTUS, singularissimâ dilectione, utpote quem constitui haeredem universorum, etc. IN TE COMPLACUI, pro, in quo mihi benè *complacui*, seu, in quo mihi benè *complacitum* est. Prius explicavit Christum esse verum Deum, dicendo: *Tu es Filius meus*; deinde immensum gratiarum pelagus in eodem vero homine, dicendo, *dilectus*, et demùm explicat opera ejusdem omnia gratissima Deo dicendo, *in quo mihi benè complacitum est*. Opera siquidem Christi omnia et singula fuerunt materia divinae complacentiae, pro quanto fuerunt digna ut delectarent Deum, propter quod additur adverbium *benè*, significans modum complacentiae; non ex parte Dei (à quo nullus actus potest non benè exire), sed ex parte rerum quæ possunt benè et malè adimplere divinam voluntatem; nam et Judas et crucifigentes Christum adimpleverunt divinam voluntatem, sed non benè. Christus autem in omnibus suis operibus non solum adimplevit, sed benè adimplevit divinam voluntatem, et propterea ad ipsum dicitur, *in quo mihi benè complacitum est*.

scendens à Christo visus fuisse, cum res magis postulet, ut intelligatur à Joanne cæterisque visus descendere. Deinde si Christum accipimus vidisse, dicendum erat, *super se*, non, *super eum*. Neque video tamen quo pacto queat res explicari, nisi dixerimus ἀναβαίνοντος, id est, cum ascenderet ex aquâ Jesus, vidit, etc. Nisi accipiamus Joannem unâ cum Jesu descendisse in flumen ad tingendum eum, atque ita legamus: *Joannes ascendens ab aquâ, vidit, etc.*

VERS. 11. — DILECTUS. Articulus Græcus ò non caret emphasi, quasi dicas, *ille dilectus*. Idem additur Filio: multi filii, multi dilecti, at hic ille eximius et unicè dilectus. Deinde nomen hic est, non participium, *dilectus*, quod vertere solet, *charissimus*. COMPLACUI, quasi dicas, *bonam habeo opinionem*, sive *benè complacitum est mihi*.

VERS. 12. — EXPULIT, id est, *emittit*, praesentis temporis, quamquam verbum Græcum aliquando est *ejicere*, sive *extrudere*. Significat autem impetum spi-

VERS. 12. — ET STATIM SPIRITUS EXPULIT, pro, emittit, eum in desertum. *Et significatur quod Spiritus sanctus statim post baptismum movebat animum Jesu tanquam pellens ad eundem in desertum.*

VERS. 13. — ET ERAT IN DESERTO QUADRAGINTA DIEBUS, ET QUADRAGINTA NOCTIBUS. Hæ tres dictiones non habentur in Græco. ET TENTABATUR A SATANA. Tacet Marcus tentationes ipsas. ERATQUE CUM BESTIIS; ut non desertum domesticum, sed verè desertum intelligeremus. ET ANGELI MINISTRABANT ILLI; superatà tentatione.

VERS. 14. — POSTQUAM AUTEM TRADITUS EST JOANNES, VENIT JESUS IN GALILEAM, PRÆDICANS EVANGELIUM REGNI DEI. Universa materia Evangelii hoc verbo comprehensa est.

VERS. 15. — ET DICENS QUONIAM IMPLETUM EST TEMPUS. In quatuor secatur partes evangelizatio regni Dei. Prima est venisse plenitudinem temporis prædicti à lege et prophetis, quo scilicet misit Deus Filium suum in mundum. ET APPROPINQUABIT, pro, *appropinquavit*, REGNUM DEI. Secunda est appropinquasse regnum cœlorum; ad differentiam veterum, qui annuntiabant regnum terrenum, promittentes felicitatem regni in terrâ promissionis. Et per hoc declarat regnum Dei esse idem quod regnum cœlorum. Et sicut in primâ particulâ prædicat veritatem legis et prophetarum, ita in hæc secundâ prædicat spem non terrenæ felicitatis sed regni cœlorum, quod tunc dicitur appropinquasse, quia venerat introductor hominum in regnum cœlorum. PŒNITEMINI, pro, *pœniteat vos*. Tertia pars ad malè actæ vitæ pœnitentiam inducit, sine quâ vana est spes regni cœlorum, in quod nihil coinquinatum

ritûs rapientis hominem quocumque velit. Theophylactus et Chrysostomus in Catenâ citatus admonet significari non esse committendum ut homo semet coniciat in periculum tentationis, sed, si Deo volente incidat, fortiter agendum.

VERS. 15. — ET ERAT IN DESERTO. Quidam codex Græcus tantum habebat: *Et erat ibi*. Alter præterea addit, *in deserto*. Quorsùm autem attinebat repetere *deserto*, cum mox præcessisset? QUADRAGINTA DIEBUS, in Græcis non additur, *et quadraginta noctibus*.

VERS. 15. — QUONIAM IMPLETUM. ÔTI hoc loco fuerat omittendum interpreti. ET APPROPINQUAVIT, sive *appropinquat*: ut in hujusmodi verbis Græci nonnunquam utuntur præteritis loco præsentium, ut non semel jam admonuimus. PŒNITEMINI. Μετανοείτε, id est, *pœniteat vos*, quod consuevit vertere: *Pœnitentiam agite*, aut quod ego malim: *Resipiscite*. ET CREDITE EVANGELIO, Græcè: *in Evangelio*, tametsi id ex proprietate est sermonis Hebræi. Theophylactus putat hic abrogatam legis observationem, cum ait: *Credite Evangelio*, quasi dicat: *Cessent umbræ, lux adest*. Ad id facit quod præcessit, *tempus impletum est*. Proinde non omninò idem docuit Christus initio quod Joannes.

VERS. 16. — ET PRÆTERIENS, Græcè, *ambulans autem ad mare*, sive *juxta mare*; quanquam alius codex habebat: *Et præteriens juxta mare*. Porrò lacum mare vocat. FRATREM EJUS. Pro ejus Græcè est *Simonis*. Quidam utrumque repetunt, *ipsius Simonis*, sive, *ejus nempe Simonis*, quod opinor additum à quopiam qui voluerit effugere amphibologiam, ne intelligeremus fratrem ipsius Christi. Nec est hoc loco, *retia*, ut paulò post, sed genus retis cujus meminit Julius Pollux.

VERS. 19. — COMPONENTES RETIA, *sarcientes*, sive *reconcinnantes*.

VERS. 20. — SECUTI SUNT EUM, *abierunt post eum*, ut verbum verbo reddatur. Quod et aliàs verti pote-

potest introire. ET CREDITE EVANGELIO. Fides quarto loco prædicatur adhibenda non solum veteri testamento, sed novo, quod Evangelium appellatur. Considera has quatuor partes, et perspice primam et quartam comprehendere differentiam veteris et novi Testamenti; secundam autem et tertiam comprehendere differentiam boni et mali.

VERS. 16. — ET PRÆTERIENS, pro, *ambulans autem*, SECUS MARE GALILÆE (lacum Hæbraico more appellat mare). VIDIT SIMONEM ET ANDRĒAM FRATREM EJUS, scilicet *Simonis*, MITTENTES RETIA IN MARE; ERANT ENIM PISCATORES. — VERS. 17. — ET DIXIT EIS JESUS: VENITE POST ME; ET FACIAM VOS FIERI PISCATORES HOMINUM. — VERS. 18. — ET PROTINUS RELICTIS RETIBUS, *deest, suis*, SECUTI SUNT EUM. — VERS. 19. — ET PROGRESSUS INDE PUSILLUM, VIDIT JACOBUM ZEBEDÆI ET JOANNEM FRATREM EJUS; ET IPSOS COMPONENTES, pro, *reficientes*, seu, *sarcientes*, RETIA IN NAVI. — VERS. 20. — ET STATIM VOCAVIT ILLOS, ET RELICTO PATRE SUO ZEBEDÆO IN NAVI CUM MERCENARIIS, SECUTI SUNT EUM. — VERS. 21. — ET INGREDIUNTUR CAPHARNAUM. ET STATIM SABBATIS, diebus congruis populo ad audiendum verbum Dei. INGRESSUS IN SYNAGOGAM, locum congruum et deputatum ad doctrinam divini verbi. DOCEBAT EOS. Pronomen, *eos*, non est in Græco.

VERS. 22. — ET STUPEBANT SUPER DOCTRINA EJUS. ERAT ENIM DOCENS EOS QUASI, pro, *tanquam*, POTESTATEM HABENS, doctrinam confirmando miraculis, ET NON SICUT SCRIBÆ, qui doctrinam miraculis non confirmabant. — VERS. 23. — ET ERAT IN SYNAGOGA. Subjungit evangelista factum monstrans quòd Jesus docebat ut po-

rat, *sequere me*. Theophylactus putat hic narrari secundam vocationem, eò quòd narratio Lucæ 5, dissonet à narratione Matthæi et Marci. Cæterum quod addit, Petrum et Andream fuisse discipulos Joannis Baptistæ, qui permoti illius de Christo testimonio Christum sequi cœperint, sed Joanne coniecto in carcerem redierint ad pristinum quæstum, unde denuò vocati protinus secuti sint, quoniam nullâ Scripturæ auctoritate nititur, pro conjecturâ humanâ habendum censeo.

VERS. 22. — QUASI POTESTATEM HABENS, id est, *tanquam*. Quanquam hoc *quasi*, et quod mox sequitur, *sic*, eidem Græcæ voci respondent *ὡς*, unde vertere poterat utrobique, *ut*. Porrò de potestate diximus in Matthæo.

VERS. 23. — IN SPIRITU IMMUNDO. Quid hæc formâ loquendi durius Latinis simul et Græcis auribus? Dici poterat, *obnoxius immundo spiritui*.

VERS. 24. — QUID NOBIS ET TIBI? Ἐξ, τί ἴμιον καὶ σοί; id est, *Sine, quid nobis et tibi?* Quanquam *ἔξ* rectius accipitur, ut sit adverbium Græcis, nobis interjectio exclamantis; et Latinè vertisset, *Quid rei nobis tecum est?* Aut, quod pollet idem: *Quid tibi nobiscum est rei?* VENISTI ANTE TEMPUS PERDERE NOS. *Ante tempus*, nec additur apud Græcos, nec in codice aureo, ne in Constantiensis quidem. Videtur huc adjectum è Matthæi capite 8. SCIO QUOD SIS, Græcè: *Scio te qui sis*, et sic habent antiqui nostri codices, *qui sis*, non *quod sis*, sive *novi te quis es*, ut magis ad verbum exprimam. SANCTUS DEI, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. Nec hic articulus otiosè additur, ut aliàs sæpiùs indicatum est. Nec enim est simpliciter *sanctus*, sed, ut certum et insignem intelligamus, videlicet illum unum verè sanctum, et omnis humanæ sanctimonix fontem. Proinde dilucidius erat: *Novi te qui sis, nempe sanctus ille Dei*.

VERS. 25. — ET COMMINATUS EST, *et increpavit*. DE HOMINE. Græcis est, *ex eo*.

testatem habens. HOMO IN SPIRITU IMMUNDO; ET EXCLAMAVIT, —VERS. 24.—DICENS: QUID NOBIS ET TIBI, JESU NAZARENE? querula vox est. VENISTI ante tempus, vel opinatum vel perditionis nostræ futuræ, cum clauderimur in inferno. Vox ista tristitiæ est sentimentium spiritualem torturam, in hoc quòd cogebantur præcepto Christi exire invitè ab hominibus possessis, ut patet ex verbis Luc. cap. 9; ipsa enim coactio ad relinquendum possessa, tortura est spirituali creaturæ. Appellatur autem ante tempus, vel opinatum, eo modo loquendi quo dicimus evenire senium vel infortunium ante tempus, quia ante opinatum tempus occurrit. Vel torturæ; nam tempus quo torquemur erit post judicium; interim autem est tempus quo nos torquemus alios, et propterea ante tempus nostræ torturæ dicunt ipsum venisse ad torquendum eos. PERDERE NOS? Appellat dæmones perditionem suam, vel perditionem regni sui in hominibus, vel coactionem spiritualem quâ sentiebant se cogi à Christo ad exeundum ab hominibus. SCIO QUOD SIS, pro, *novi te quis es*. Mentitur dæmon et fingit se scire ad tentandum ut sciat, prout in deserto tentaverat. SANCTUS DEI. In Græco habetur articulus, insinuans ac si diceretur, *ille sanctus Dei*. Et est appositivè jungenda hæc particula præcedenti, *novi te quis es*, appositivè, *ille sanctus Dei*, scilicet prædictus à lege et prophetis, expectatus à Judæis. Non obliviscitur diabolus officii sui; tentationem enim quam in deserto inchoaverat post Christi jejunium ad explorandum si Filius Dei esset, modò prosequitur; ex industriâ et arte exploratoriâ appellans *Sanctum Dei*; non quòd jam sciret ipsum esse Filium Dei, quia *si cognovissent nunquam dominum gloriæ crucifixissent*, 1 ad Corinth. 2.

VERS. 25.—ET COMMINATUS EST EI, pro, *increpavit eum*, JESUS, DICENS: OBNUTESCE. Imponit silentium dæmoni, refutans testimonium illius: instruens per hoc homines ut testimonia dæmonum etiam oblata refutent. ET EXI DE HOMINE.—VERS. 26.—ET DISCERPENS EUM SPIRITUS IMMUNDUS ET EXCLAMANS VOCE MAGNA,

VERS. 26.—ET DISCERPENS EUM, ET EXCLAMANS. Utrumque participium Græcis præteriti temporis est, quasi dicas, *discerpto illo, et clamore emisso*.

VERS. 27.—QUIDNAM EST HOC? Particulam *nam* addidit interpres de suo, cum aliàs negligat exprinere, nimirum ad hunc modum paria faciens. Et rursùm: QUENAM DOCTRINA; de suo addidit *nam*. QUIA IN POTESTATE ETIAM SPIRITIBUS IMPERAT. *Quia in potestate et spiritibus*, habetur tum in Græcis, tum in antiquis Latinis, ut conjunctio addat epitasin. Cæterum Græci codices locum bifariam distinguunt; nonnulli sic legunt: *Quæ est hæc doctrina, quoniam secundum potestatem, ut subaudias, est*. Alii conjungunt hæc cum his quæ mox sequuntur: *Quæ est doctrina hæc, quoniam cum auctoritate spiritibus quoque immundis imperat*.

VERS. 28.—ET PROCESSIT, et exivit, sive emanavit. RUMOR ejus, id est, *fama ejus*, quod alicubi vertit opinio. Cæterum ut *famam hominis* dicimus, ita non dicimus *rumorem hominis* in eodem sensu. *Rumor* enim magis ad rem refertur, ut *rumor belli*. *Fama* generale nomen est. REGIONEM, totam undique regionem Galilææ finitimam, ut intelligamus et ultra Galilææ fines famam Jesu progressam.

VERS. 30.—RECUMBEBAT; *decumbebat*, ut et antiqui codices habent, cumque his aureus ille, atque etiam

EXIIT AB EO. Præterita sunt *discerpens* et *exclamans*, significantia, discerpto illo et clamore emisso. Per discerptionem non intellige scissionem alicujus membri (quoniam testatur Lucas, cap. 4, quòd dæmon projeicit hominem illum in medium, et nihil ei nocuit), sed scissionem virium. Itaque *discerptio*, non membrorum, sed virium corporalium significatur: quam Lucas ab effectu projectionis in terram absque membrorum læsione significavit. Permisit autem Jesus hominem illum affligi in modo exeundi, tum ut discerneretur spiritus immundus à spiritu hominis, et cognosceretur quòd non homo ille ex spiritu proprio, sed ex dæmone dixerat quæ dixit, tum ut cognosceretur à quanto malo liberaverit eum.

VERS. 27.—ET MIRATI SUNT OMNES, ITA UT CONQUIRERENT INTER SE, DICENTES: QUIDNAM EST HOC? QUENAM DOCTRINA HÆC NOVA? QUIA IN POTESTATE SPIRITIBUS IMMUNDIS IMPERAT, ET OBEDIUNT EI. Hinc apparet quare dictum sit quòd erat *docens ut potestatem habens*. Reddunt enim rationem doctrinæ novæ; ex potestate imperativâ dæmonibus, imò etiam dæmonibus, nam in Græco præponitur conjunctio, et, dicendo quia in potestate et spiritibus immundis imperat. Summum enim imperii genus apparet imperare dæmonibus; et propterea cum emphasi dicunt, *et spiritibus immundis*.

VERS. 28.—ET PROCESSIT RUMOR, pro, *fama*, EJUS STATIM IN OMNEM REGIONEM, pro, *in totam circumjacentem regionem*, GALILÆÆ. Dativi casus est *Galilææ*. Et hinc apparet quòd intendit evangelista dicere, in totam regionem finitimam Galilææ.

VERS. 29.—ET PROTINUS EGREDIENTES DE SYNAGOGA, VENERUNT IN DOMUM SIMONIS ET ANDRÆE CUM JACOB ET JOANNE.—VERS. 30.—RECUMBEBAT AUTEM SOCRUS SIMONIS FERRIGITANS; ET STATIM DICUNT EI DE ILLA.—VERS. 31.—ET ACCEDENS ELEVAVIT EAM APPREHENSA MANU EJUS: ET CONTINUÒ DIMISIT EAM FEBRIS, ET MINISTRABAT EIS. Cum civitas Simonis fuerit Bethsaida, cura socrus in Bethsaidâ videtur facta.

VERS. 32.—VESPERE AUTEM FACTO CUM OCCIDISSET Constantiensis. *Recumbit* enim quiescens et supinus. *Accumbitur* in convivio. *Decumbit* agrotus lecto affivus.

VERS. 31.—APPREHENSA MANU EJUS, *καταλαβας*, quod toties vertit *tenuit*, veluti de Jesu capto, *tennerunt eum*, ubi tempestivus erat, *comprehenderunt*. Et eum non potius, *reliquit*, quàm, *dimisit*, nisi fortè febris dicto vale discessit.

VERS. 33.—OMNIS CIVITAS, *civitas tota*, ne plures civitates intelligas.

VERS. 34.—QUI VEXABANTUR, *malè habentes*, sive *malè affectos*. VARIIS LANGORIBUS, id est, *variis morbis*; quod tamen ita perpetuò ferè vertit. QUONIAM SCIEBANT EUM. Græcè sic est, *quòd noverunt ipsam Christum esse*. Nam hæc duo verba adduntur in nonnullis Græcis exemplaribus, velut in Theophylacto; in nostris tantùm est, *quoniam sciebant eum*. Græcus tamen sermo ambiguus est, *non passus eos hoc proloqui quòd agnoscerent Jesum*; sive, *non passus est eos omninò loqui, propterea quòd agnoscerent Christum esse Messiam*, ne id antè tempus effluerent. In priore sensu magis conveniebat *ipsum*, quàm *eum*.

VERS. 35.—ET DILUCULÒ VALDÈ. Græcè: *Et mane, multi adhuc nocte*. Nam id sonat *ἐννοχον*, cum adhuc aliquantum est noctis.

VERS. 37.—DIXERUNT, Græcè, *dicunt*. Et mox: QUIA OMNES; conjunctio fuerat omissenda.

SOL AFFEREBANT AD EUM OMNES MALÈ HABENTES ET DÆMONIA HABENTES. Dies ille sabbatum significatur, ex eo quòd post solis occasum afferebant ægros, quos in die sabbati vehere non licebat.

VERS. 33. — ET ERAT OMNIS CIVITAS, id est, tota civitas, CONGREGATA AD JANUAM, domus Petri.—VERS. 34. — ET CURAVIT MULTOS; non dicit nec excludit omnes; QUI VENABANTUR, pro, malè habentes, VARIIS LANGUORIBUS; ET DÆMONIA MULTA EJICIEBAT, ET NON SINEBAT EA LOQUI QUONIAM SCIEBANT EUM. In multis Græcis exemplaribus adjunguntur duæ dictiones, scilicet, Christum esse. Sed adverte diligentissimè in Græco haberi conjunctionem, quòd; non sunt enim hæc verba evangelistæ reddentis rationem quare non sinebat ea loqui (ut Latinus textus sonat: significans evangelistam affirmare dæmones scire eum esse Christum), sed sunt verba explicantia sermonem inhibitum, sermonem non permissum dæmonibus. Ita quòd sensus est: Non sinebat dæmones dicere quòd scirent eum esse Christum. Dæmones enim isti dicebant quòd sciebant eum esse Christum; sicut etiam clarè dixerat dæmon exclusus ab homine in synagogâ. Et hos sermones non permittebat Jesus, refutans eorum testimonia, et nihilominus mentiendo et perseverans tentando dæmones hoc dicebant.

VERS. 35. — ET DILUCULÒ VALDÈ SURGENS, EGRESSUS ABIIIT IN DESERTUM LOCUM; IBIQUE ORABAT.—VERS. 36. ET PROSECUTUS EST, pro, *prosecuti sunt*, EUM SIMON ET QUI CUM ILLO ERANT. Hinc apparet quòd Jesus summo mane solus recessit è domo in desertum ad orandum, exemplum prædicatoribus præbens rapiendi tempus aliquod ad orandum, ad mentem in Deum elevandam, precando quæ sunt salutis, etc., et postea Petrus et alii discipuli venerunt ad eum.

VERS. 37.—ET CUM INVENISSENT EUM, DIXERUNT, pro, *dicunt*, EI, QUIA OMNES QUÆRUNT TE.—VERS. 38.—ET AIT ILLIS, EAMUS IN PROXIMOS VICOS ET CIVITATES, pro, *municipia*. Quod tamen non propriè respondet Græcæ dictioni, significanti potiùs rusticana oppida. UT ET IBI PRÆDICEM; AD HOC ENIM VENI.—VERS. 39.—ET ERAT PRÆDICANS IN SYNAGOGIS EORUM ET IN OMNI GALILÆA, ET DÆMONIA EJICIENS.—VERS. 40.—ET VENIT AD EUM LEPROSUS, DEPRECANS EUM; ET GENU FLEXO DIXIT: SI VIS, POTES ME MUNDARE. Signum sensibile honorationis genu flectendo exhibebat; nota præterea magnam

VERS. 38. — IN PROXIMOS, *adhærentes*, sive *contiguos*, VICOS ET CIVITATES, Græcis est dicitio composita, quod quidam interpretantur *municipia*. *Oppidula rusticana* significat, quæ vel *vici*, vel *oppida* videri possint. Siquidem ex *vico* et *oppido* Græca vox composita est. UT IBI PRÆDICEM, Græcè est, *ut et iti*. Consentientibus et antiquis exemplaribus nostris. Et *in hoc*, apertius erat, AD HOC, sive *hæc gratiâ*.

VERS. 39. — ET IN OMNI GALILÆA. Et non est Græcis, sed, *in synagogis illorum, per totam Galilæam*.

VERS. 40. — SI VIS. Hoc loco interpres rectè omisit ετι: quod cum alicubi faciat, mirandum, cur non idem perpetuò faciat, quoties sermonis exigit ratio.

VERS. 41. — VOLO, MUNDARE. *Mundare* hic passivum est, imperandi modo, quemadmodum est in Matthæo.

VERS. 45. — ET COMMINATUS EST. Græcè: *Et comminatus ei, statim ejecit*, hoc est, *acriter intermina-*

fidem, quæ fatetur potentiam in voluntate consistere.

VERS. 41. — JESUS AUTEM MISERTUS EJUS, EXTENDIT MANUM SUAM, ET TANGENS EUM, ut Dominum legis prohibentis tactum leprosi se ostenderet, simulque virtutem humanæ naturæ in se astrueret, dum non inquinatur, sed tactu mundat lepram. VOLO. Respondet ad id quod dixerat: *Si vis*. MUNDARE. Altera dicitio est imperativi passivi. Et respondet veram confessionem: *Potes me mundare, dum imperativè dicit: Mundare*.

VERS. 43. — ET COMMINATUS EST EI, more comminantis inhiuit, STATIM EJECIT ILLUM, invitum jussit abire.

VERS. 44. — ET DIXIT EI: VIDE NEMINI. Deest, *quidquam dixeris*. Nec ulla præcepti dissimulatio intervenit; sed intimi affectus virtute humilitatis prædicti, desiderium verum et urgens ad fugandum quantum ex parte suâ est fomenta humanæ gloriæ, hujus enim veracis desiderii verba sunt: Vide ne cui quidquam dixeris, et ideò non obligatoria erant mundati ad peccatum inobediendi, sed manifestabant quid ex intimo corde humili Jesus desiderabat. SED VADE, OSTENDE TE PRINCIPI SACERDOTUM, pro, *ostende te sacerdoti*; ET OFFER PRO EMUNDATIONE TUA QUÆ PRECEPIT MOYSES, IN TESTIMONIUM ILLIS, ut cognito miraculo moveantur ad credendum; et si non crederint reddant inexcusabiles, utpote accipiendo munus duorum agnorum et ovis (Levit. 14 præceptum), profitentes te mundatum, et non credendo negantes me qui curavi.

VERS. 45. — AT ILLE EGRESSUS COEPIT PRÆDICARE. Deest, *multum*. Coepit enim ille prædicare multum; ET DIFFAMARE, pro, *divulgare*, SERMONE. Infamare siquidem in malam partem sonat. Non intelligas propterea leprosum hunc reum fuisse inobedienciæ; intellexit enim Jesum prohibuisse ne diceret factum, ad evitandam humanam gloriam; et quod officii ipsius curati erat publicare divinum miraculum, et gratum se exhibere Jesu, prædicando et extendendo famam ipsius. ITA UT JAM NON POSSET MANIFESTÈ INTROIRE IN CIVITATEM; SED FORIS IN DESERTIS LOCIS ESSE, pro, erat; ET CONVENIEBANT, pro, *veniebant*, AD EUM UNDIQUE. Quod verbo significaverat Jesus, scilicet fugere se gloriam humanam, facto monstravit, dum extensâ suâ famâ vitabat manifestum ingressum in civitatem, in quam non poterat manifestè ingredi sine multâ gloriâ; sed erat foris in locis desertis.

tus, nec ubi proferret. Et ejecit, dixit pro ablegavit, sive quòd celeriter, sive quòd invitum.

VERS. 44. — VIDE NEMINI, id est: *Vide ne cui*. OSTENDE TE, *teipsum ostende*. Quanquam interpres hujusmodi composita pronomina plerumque vertit per simplicia. Et quod in nostris codicibus legitur *principi sacerdotum*, apud Græcos est τῷ ἑπαρῖ, nisi fortè id efficit articulus, ut de summo sacerdote dictum accipiatur.

VERS. 45. — COEPIT PRÆDICARE. Græci addunt *multum* sive *multa*. DIFFAMARE. Græcè non sonat in malam partem. Verti poterat *spargere* seu *divulgare*. ITA UT NON POSSET JAM. Ex Græcis verbis apparet de mandato dictum. Proinde ne quid hic hæreret lector, in nostrâ translatione, pro αὐτῶν subjicimus *Jesus*, hoc est, nomen pro pronome. Ne quis hoc ut temerè factum statim corrigat. IN DESERTIS LOCIS ESSE. *Erat* Græcè est, non *esse*, *Vulg.*, *esset*. ET CONVENIEBANT, et *veniebant*.

CAPUT II.

CHAPITRE II.

1. Et iterum intravit Capharnaum post dies :
 2. Et auditum est quod in domo esset, et conven-
 erunt multi, ita ut non caperet, neque ad januam : et
 loquebatur eis verbum.
 5. Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui
 à quatuor portabatur.
 4. Et cum non possent offerre eum illi præ turbâ,
 nudaverunt tectum ubi erat : et patefacientes sub-
 miserunt grabatum in quo paralyticus jacebat.
 5. Cum autem vidisset Jesus fidem illorum, ait pa-
 ralytico : Fili, dimittuntur tibi peccata tua.
 6. Erant autem illic quidam de scribis sedentes, et
 cogitantes in cordibus suis :
 7. Quid hic sic loquitur ? blasphemat. Quis potest
 dimittere peccata, nisi solus Deus ?
 8. Quo statim cognito Jesus spiritu suo, quia sic
 cogitarent intra se, dicit illis : Quid ista cogitatis in
 cordibus vestris ?
 9. Quid est facilius dicere paralytico : Dimittuntur
 tibi peccata, an dicere, Surge : tolle grabatum tuum,
 et ambula ?
 10. Ut autem sciatis quia Filius hominis habet po-
 testatem in terrâ dimittendi peccata (ait paralytico),
 11. Tibi dico : Surge, tolle grabatum tuum, et
 vade in domum tuam.
 12. Et statim surrexit ille : et sublato grabato, abiit
 coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, et honorifi-
 carent Deum, dicentes : Quia nunquam sic vidimus.
 13. Et egressus est rursus ad mare : omnisque
 turba veniebat ad eum, et docebat eos.
 14. Et cum præteriret, vidit Levi Alphæi sedentem
 ad telonium, et ait illi : Sequere me. Et surgens se-
 cutus est eum.
 15. Et factum est, cum accumberet in domo illius,
 multi publicani et peccatores simul discumbebant
 cum Jesu, et discipulis ejus : erant enim multi, qui
 et sequebantur eum.
 16. Et scribæ et pharisæi videntes quia manducaret
 cum publicanis et peccatoribus, dicebant discipulis
 ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducat
 et bibit magister vester ?
 17. Hoc audito, Jesus ait illis : Non necesse habent
 sani medico, sed qui malè habent : non enim veni
 vocare justos, sed peccatores.
 18. Et erant discipuli Joannis et pharisæi jeju-
 nantes, et veniunt, et dicunt illi : Quare discipuli
 Joannis et pharisæorum jejunant ; tui autem discipuli
 non jejunant ?
 19. Et ait illis Jesus : Numquid possunt filii nuptia-
 rum, quamdiu sponsus cum illis est, jejunare ? Quanto
 tempore habent secum sponsum, non possunt jejunare.
 20. Venient autem dies, cum auferetur ab eis
 sponsus, et tunc jejunabunt in illis diebus.
 21. Nemo assumentum panni rudis assuit vesti-
 mento veteri : alioquin aufert supplementum novum
 à veteri, et major scissura fit.
 22. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres :
 alioquin dirumpet vinum utres, et vinum effundetur,

1. Quelques jours après, Jésus revint à Caphar-
 naüm :
 2. Et dès qu'on eut ouï dire qu'il était dans la mai-
 son, il s'y assembla un si grand nombre de person-
 nes, que même tout l'espace qui était devant la porte
 ne pouvait les contenir ; et il leur prêchait la parole.
 3. Alors on vint lui amener un paralytique qui était
 porté par quatre hommes.
 4. Et comme ils ne pouvaient le lui présenter à
 cause de la foule, ils découvrirent le toit où il était,
 et y ayant fait une ouverture, ils descendirent le lit où
 le paralytique était couché.
 5. Jésus voyant leur foi, dit au paralytique : Mon
 fils, vos péchés vous sont remis.
 6. Or, il y avait là quelques scribes qui étaient as-
 sis, et qui s'entretenaient de ces pensées dans leur
 cœur :
 7. Que veut dire cet homme ? il blasphème. Qui
 peut remettre les péchés, sinon Dieu seul ?
 8. Aussitôt Jésus ayant connu par son propre es-
 prit, ce qu'ils pensaient en eux-mêmes, leur dit :
 Pourquoi vous entretenez-vous de ces pensées dans
 vos cœurs ?
 9. Lequel est le plus aisé, de dire au paralytique :
 Vos péchés vous sont remis, ou de lui dire : Levez-
 vous, emportez votre lit, et marchez.
 10. Or, afin que vous sachiez que le Fils de
 l'homme a sur la terre le pouvoir de remettre les pé-
 chés, il dit au paralytique :
 11. Levez-vous, je vous le commande ; emportez
 votre lit, et vous en allez en votre maison.
 12. Il se leva aussitôt, emporta son lit, et s'en alla
 devant tout le monde ; de sorte qu'ils étaient tous
 saisis d'étonnement, et rendaient gloire à Dieu, di-
 sant : Nous n'avons jamais rien vu de semblable.
 13. Jésus étant sorti une autre fois du côté de la
 mer, tout le peuple venait à lui, et il les instruisait.
 14. Et lorsqu'il passait, il vit Lévi fils d'Alphée
 assis au bureau des impôts, et il lui dit : Suivez-moi.
 Il se leva aussitôt, et le suivit.
 15. Il arriva que Jésus étant à table dans la maison
 de cet homme, beaucoup de publicains et de pé-
 cheurs y étaient avec lui, et avec ses disciples ; car il
 y en avait même plusieurs qui le suivaient.
 16. Et les scribes et les phariséens voyant qu'il
 mangeait avec les publicains et avec les pécheurs, di-
 rent à ses disciples : Pourquoi votre maître mange-
 t-il et boit-il avec des publicains et des pécheurs ?
 17. Ce que Jésus ayant entendu, il leur dit : Ce ne
 sont pas ceux qui se portent bien qui ont besoin de
 médecin, mais les malades ; aussi je ne suis pas venu
 appeler les justes, mais les pécheurs.
 18. Or, les disciples de Jean, et ceux des phari-
 siens jeûnaient, et ils vinrent, et lui dirent : Pour-
 quoi les disciples de Jean et ceux des phariséens jeû-
 nent-ils, et vos disciples ne jeûnent-ils pas ?
 19. Jésus leur répondit : Les amis de l'époux peu-
 vent-ils jeûner pendant que l'époux est avec eux ?
 Ils ne peuvent pas jeûner pendant qu'ils ont l'époux
 avec eux.
 20. Mais il viendra un temps où l'époux leur sera
 ôté, et ce sera alors qu'ils jeûneront.
 21. Personne ne coud une pièce de drap neuf à un
 vieil habit, autrement le neuf emporte une partie du
 vieux, et l'habit se déchire davantage.
 22. Et nul ne met du vin nouveau dans de vieux
 vaisseaux ; autrement le vin nouveau fait crever les

et utres peribunt; sed vinum novum in utres novos mitti debet.

25. Et factum est iterum cum Dominus sabbatis ambularet per sata, et discipuli ejus coeperunt progredi, et vellere spicas.

24. Pharisei autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt sabbatis quod non licet?

25. Et ait illis: Nunquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, et esurit ipse, et qui cum eo erant?

26. Quomodo introivit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, et panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare nisi sacerdotibus, et dedit eis qui cum eo erant?

27. Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum est, et non homo propter sabbatum.

28. Itaque dominus est Filius hominis etiam sabbati.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ET ITERUM INTRAVIT CAPHARNAUM POST DIES OCTO. In Græco non habetur *octo*; nec habetur *post*, sed *per*. Et videtur significari quod Jesus intravit Capharnaum mansurus per dies aliquot.

VERS. 2. — ET AUDITUM EST QUOD IN DOMO ESSET; ET CONVENERUNT, pro, et *congregati sunt*, MULTI; ITA UT NON CAPERENT NEQUE AD JANUA, pro, ita ut non amplius caperent ne ea quidem quæ ad januam. Et est sensus quod neque loca domus, neque loca circa januam caperent plures.

VERS. 3. — ET VENERUNT, pro, VENIUNT, AD EUM FERENTES PARALYTICUM QUI A QUATUOR PORTABATUR. — VERS. 4. — ET CUM NON POSSET OFFERRE EUM ILLI, pro, *appropinquare illi*, PRÆ TURBA. Significatur quod portatores paralytici, turbam occupante etiam loca januæ, non poterant appropinquare ad Jesum. NUDAVERUNT TECTUM UBI ERAT. Hinc apparet domum illam non habuisse solarium, sed opertam fuisse tegulis, quas auferendo detexerunt tectum. ET PATEFACIENTES, pro, *fodientes*. Unde apparet quod domus illa sub tegulis habebat nescio quid quod oportuit frangi, quod crediderim fuisse lignum. SUBMISERUNT, pro, *submitunt*, GRABATUM IN QUO PARALYTICUS JACEBAT. Non projiciunt neque

VERS. 1. — POST DIES, id est, *per dies*. Nec addendum est *octo*, quod in quibusdam habetur codicibus Latinis. Certè in Paulino habebatur, *post dies*, in Corsendoncensi recenti manu additum erat *octo*. Sed lucidius erat *diebus aliquot*, sive *post dies aliquot*. Nam *post dies* Latine nihil significat.

VERS. 2. — ET CONVENERUNT, et *confestim conveniunt*, sive *collecti sunt*. NEC AD JANUAM, Græcè, *ita ut jam non caperent ne ea quidem quæ erant juxta januam*, ut intelligas domum adeo fuisse refertam, ut ne vestibulum quidem et partes ostio vicinæ caperent turbam. Aureus codex habebat, *non caperet*, itidem Constantiensis, denique meus vetustæ typographiæ: ut *caperet* verbum pertineat ad domum, sitque gemina negatio, *nec domus capiebat, nec loca vicina januæ*, hoc est, *vestibulum*.

VERS. 3. — ET VENERUNT, Græcè, et *veniunt*. NUDAVERUNT TECTUM, *detexerunt tectum*; est enim prosonomasia, quasi dicas, *detegulaverunt tegulas*. ET PATEFACIENTES, Græcè, *cum effodissent*, ut intelligamus etiam supernè perfordi tecta. SUBMISERUNT, *demitunt*, propriè *funibus*, quemadmodum demittitur ancora, aut saxum è sublimi. IN QUO PARALYTICUS JACEBAT, de-

vaisseaux, le vin se répand, et les vaisseaux se perdent; mais il faut mettre le vin nouveau dans des vaisseaux neufs.

25. Il arriva encore que Jésus passant le long des blés un jour de sabbat, ses disciples commencèrent en marchant d'arracher des épis.

24. Sur quoi les pharisiens lui dirent: Pourquoi font-ils le jour du sabbat, ce qu'il n'est point permis de faire?

25. Il leur répondit: N'avez-vous jamais lu ce que David fit dans le besoin où il se trouva, lorsque lui et ceux qui l'accompagnaient furent pressés de la faim.

26. Comment il entra dans la maison de Dieu du temps du grand-prêtre Abiathar, et mangea les pains de proposition, et en donna à ceux qui étaient avec lui, quoiqu'il n'y eût que les prêtres à qui il fût permis d'en manger?

27. Et il leur dit: Le sabbat a été fait pour l'homme, et non pas l'homme pour le sabbat.

28. C'est pourquoi le Fils de l'homme est maître du sabbat même.

portant, sed funibus lectulum in quo jacebat submitunt; hoc enim significari per submissionem patet Act. 27, et submittentibus holidem invenerunt passus 20.

VERS. 5. — CUM AUTEM VIDISSET JESUS FIDEM ILLORUM. Magna Dei gratia, etiam alienis meritis hominis misereri, et quoad animam et quoad corpus, ut hinc discamus, tum magnipendere aliorum suffragia pro nobis ad Deum; tum confidenter orare pro aliis. AIT PARALYTICO: FILI, DIMITTUNTUR, pro, *dimittantur*. Imperativè enim peccatorum dimissio significatur.

VERS. 6 et 7. — ERANT AUTEM ILLIC QUIDAM DE SCRIBIS SEDENTES, ET COGITANTES IN CORDIBUS SUIS, QUID HIC SIC LOQUITUR. Duo horrebant scribæ: et rem scilicet et modum imperativum, et propterea apponunt adverbium *sic*. BLASPHEMAT, pro, *blasphemias*. Est enim unica oratio: *Quid hic sic loquitur blasphemias?* QUIS POTEST DIMITTERE PECCATA, NISI SOLUS, pro *unus*, DEUS.

VERS. 12. — ITA UT MIRARENTUR, pro, *stupere*nt OMNES, et HONORIFICARENT, pro, *glorificarent*, DEUM: DICENTES QUIA NUNQUAM SIC VIDIMUS. Hæc de curâ istius leprosi, declarata sunt Matth. 9.

VERS. 14. — ET CUM PRÆTERIRET, VIDIT LEVI ALPHÆI, scilicet filium; significatur enim Matthæus alio nomine

cumbebat quod paulò ante depravatum erat *recumbebat*.

VERS. 7. — QUID HIC SIC LOQUITUR, BLASPHEMAT. Græcè est, *blasphemias, loquitur blasphemias*. Nisi solus DEUS, nisi unus qui est Deus.

VERS. 9. — DIMITTUNTUR, id est, *remittuntur*, sive *remissa sunt*. Nam videtur esse præteritum Atticum pro ἀφείνται. Thema activum est ἀφείονα, passivum ἀφείωνται. Ita tradit Herodianus. Fortassis interpres legit ἀφείονται per o micron, ut deducatur à verbo εἶω, unde ἔημι. Ut nos poneremus *remittantur*, in causâ fuit quidam insigniter Græcè doctus, ad hæc non mediocri vir auctoritate, qui consultus super hoc loco, jussit ut suo periculo verterem *remittantur*. Obsecutus sum, et fassus. Id cum mihi non semel acciderit, tamen audeo pertinax, et nulli cedens.

VERS. 12. — UT MIRARENTUR. Plus dixit Græcus sermo, ὥστε ἐξίστασθαι, ut *essent attoniti, et velut extra se*. Nam ab hoc verbo dicta *ecstasis*, quæ est raptus mentis. HONORIFICARENT, *glorificarent*.

VERS. 14. — LEVI ALPHÆI. *Alphæi filium*. AD TOLONIUM. Græcam vocem reliquit, *τελώνιον*, quæ mensa est aut locus Publicanorum, ubi colligunt vectigal, quod Græcè τέλος dicitur,

Levi, filius Alphæi. ET SURGENS SECUTUS EST EUM. Non levitatis aut stultitiæ, ut Julianus Augustus et Porphyrius arguunt, accusandus est Matthæus, statim sequens Jesum vocantem; non solum quia tot præcesserant miracula, sed etiam eâ potissimum ratione quia internâ inspiratione Jesus traxit illum ad se; juxta illud: *Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum.*

VERS. 15. — ET FACTUM EST CUM ACCUMBERET IN DOMO ILLIUS, Matthæi qui convivium Jesu paravit. MULTIPUBLICANI, similes Matthæo, qui publicis vectigalibus seu censibus Romanorum vacabant; propterea enim infames erant apud Judæos, tanquam ministri gentilium in damnum populi fidelis; quamvis etiam exactioni vectigalium et hujusmodi communiter viri cupidi se immisceant, et rara etiam sint vectigalia omni ex parte licita. ET PECCATORES SIMUL DISCUMBEbant CUM JESU, ET DISCIPULIS EJUS. Admiranda humilitas; non dedignatur Jesus omni sanctitate major ad propriam admittere mensam peccatores et infames, et hoc publicè. QUI SEQUEBANTUR, pro, *secuti sunt eum.*

VERS. 16. — ET PHARISÆI DICEBANT DISCIPULIS EJUS: QUARE CUM PUBLICANIS ET PECCATORIBUS MANDUCAT ET BIBIT MAGISTER VESTER? Intendebant Pharisei non solum reprehendere Christum, sed etiam avertere discipulos ab eo.

VERS. 17. — JESUS AIT ILLIS: NON NECESSE HABENT SANI MEDICO SED QUI MALÈ HABENT. Duplici ratione confutat Phariseos. Prima est ex officio medici, quæ clara est. NON ENIM VENI VOCARE JUSTOS, SED PECCATORES. Secunda ratio ex proprio officio. Ubi nota quòd non solum quatenus officium medici, sed etiam quatenus officium annuntiantis verbum Dei exercet, rationem reddit. In quâ insinuat nullos justos, sed omnes peccatores esse; ex eo enim quòd ipse venit vocare omnes, et non venit vocare justos, consequens est quòd nullus sit justus. Et verè sic est: quoniam, ut ad Rom. probat Apostolus, omnes tam Judæi quam gentiles peccaverunt et egent gratiâ Dei, etc. Et quamvis ad litteram dici possit Marcum tacuisse quod Lucas supplevit, scilicet, *ad pœnitentiam*, eadem tamen sententia redit; quoniam venit vocare omnes ad pœnitentiam. Unde incepit prædicare: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum.* Itaque ex hâc Domini sententiâ confutantur Pharisei, ut

VERS. 16. — VIDENTES QUIA MANDUCARET, *cùm viderent eum edentem.* Mirum cur hic placuerit solœcismus, cùm Græcus sermo non præberet occasionem. QUARE. Τί ἐστι, id est: *Quid quòd*, id est: *Quid est quòd.* MAGISTER VESTER. Laurentius negat hæc addita in exemplaribus, quibus est usus. In nonnullis tamen addita comperi, tametsi Theophylactus non addit. In Constantiensi fuit erasum.

VERS. 17. — NON NECESSE HABENT, *non opus habent.* Sani, id est, *valentes*, sive *qui valent.* VOCARE JUSTOS. Græci addunt, *ad pœnitentiam.* Quanquam id suspicor adjectum à quopiam. Nam nec in antiquissimis codicibus nostris reperitur, nec in Constantiensi, nec in meo vetustæ typographiæ, etiamsi apud Theophylactum additum est.

VERS. 18. — ET PHARISÆI. Quidam Græcus codex habebat, *et Phariseorum*, ut subaudias *discipuli*,

sciant omnes esse peccatores, et non inveniri in hominibus differentiam inter peccatores, et non peccatores; sed quia aliqui sunt magis et aliqui minus peccatores, in comparatione ad magis peccatores, dici aliquos justos.

VERS. 18. — ET ERANT DISCIPULI JOANNIS ET PHARISÆI, pro, *Phariseorum.* Hæc tamen correctio non est usquequaque certa; ET VENIUNT, utrique nominati, scilicet discipuli Joannis et Pharisei, seu et discipuli Phariseorum; qui etiam ipsi Pharisei erant. ET DICUNT ILLI: QUARE DISCIPULI JOANNIS ET PHARISÆORUM JEJUNANT? De seipsis loquuntur tanquam de tertiis personis.

VERS. 19. — ET AIT ILLIS JESUS: NUMQUID POSSUNT FILII NUPTIARUM QUAMDIU, pro, *fili thalami nuptialis in quo*, SPONSUS CUM ILLIS EST, JEJUNARE? Adverte quòd loco *thalami* interpres posuit *nuptiarum*, et loco *in quo* interpres posuit *quamdiu.* Et significatur non solum thalamus (hoc est, nuptiale cubiculum), sed etiam communitas illius, sponso et celebrantibus nuptias; tales enim Hebraico more (quo utebatur Jesus loquendo) appellantur filii thalami nuptialis. De tempore autem subjungitur: QUANTO TEMPORE HABENT SECUM SPONSUM, etc.

VERS. 21. — NEMO ASSUMENTUM, pro, *immissuram* PANNI RUDIS. Hæc metaphorâ significavit interpres pannum nondum à fullone curatum et politum; hoc est, omninò novum. ASSUIT VESTIMENTO VETERI; alioquin aufert supplementum; deest, ejus, NOVUM A VETERI; ET MAJOR, pro, *deterior*, SCISSURA FIT. ET NEMO MITTIT VINUM NOVUM IN UTRES VETERES; ALIOQUIN DIRUMPET VINUM; deest, *novum*, UTRES, etc. Monstrat Christus duabus similitudinibus quare novæ suæ doctrinæ executionem in operibus perfectionis non exigit à discipulis quamdiu fuit cum ipsis, sed postea. Prima similitudo, quæ à Lucâ planè explicata est, quòd sapiens artifex non tollit à vestimento novo particulam panni, apponendo illam ad reficiendum vetus vestimentum. Sequuntur enim duo inconvenientia, alterum est quòd tollitur integritas à vestimento novo; alterum, quòd fit major scissura in vestimento veteri, quia particula nova trahendo veterem scindit eam. Secunda similitudo est quòd vinum novum non est ponendum in utre veteri. Sequuntur enim duo inconvenientia, scilicet, quòd rumpuntur utres, ac per hoc pereunt, ac vinum effunditur; sed vino novo in

quemadmodum est item paulò post; nisi mavis, *ii qui sunt ex Phariseis*, hoc est, *è factione Pharisæicâ.*

VERS. 19. — NUMQUID POSSUNT, *num possunt.* FILII NUPTIARUM. Græca nonnihil dissonant: *Fili thalami nuptialis, in quo sponsus cum eis est, jejunare?* Νυμφών enim *nuptiale cubiculum* significat, interprete Suidâ. Deinde continenter ipse sibi respondet, *quanto tempore secum habent sponsum, non possunt jejunare.*

VERS. 21. — ASSUMENTUM, verbum, quòd ante verterat *commissuram*, ut Matthæi nono, et Lucæ quinto, sonat *immissuram.* Dilucidè tamen vertit interpres. PANNI RUDIS, id est, *panni nondum à fullone curati.* NAM hunc *rudem* vocat interpres. Rude dicitur quòd recens est. Sic vocat animos nondum humanis traditionibus infectos. Siquidem γυραρός; *fullonem* significat. AUFERT SUPPLEMENTUM NOVUM. Græcus addidit *ejus*, ut subaudias, *vestis.* Quod hic vertit *supple-*

utres novos immisso ambo conservantur. Et intendit per has parabolas quòd doctrina sua nova non est præcipienda viris retinentibus veterem vitam; sed oportet prius exspoliare veterem hominem, et sic induere novum, ita quod non potest fieri, ut pars sit nova et pars vetus, ut doctrina sit nova et vita vetus. Discipuli siquidem ejus erant tantæ imperfectionis, ut adhuc non essent capaces vitæ novi Testamenti, ut patet ex hoc quod eis dixit, Luc. ult. : *Manete in civitate quoadusque induamini virtute ex alto*. Et propterea sapientissimè abstinuit à præcepto jejunii et aliorum spectantium ad vitam novi Testamenti; hæc enim non tum servanda præcepit, sed futura prædixit. Si has parabolas ad amussim vis applicare, vestimentum novum est doctrina ac vita novi Testamenti, vestimentum vetus est animus retinens ea quæ imperfectionis sunt. Inconvenientia sunt quòd scinditur integritas novi Testamenti præcipiendo partem, puta perfectionem jejunii, et id parùm boni quod apud animum imperfectum est periculum subit ne omninò evanescat. Propterea Apostolus tanquàm *parvulis in Christo lac dedit, non escam*.

VERS. 23. — ET FACTUM EST ITERUM. In Græco non est *iterum*. Cum DOMINUS SABBATIS. Non pluribus, sed in festivitate constante ex pluribus sabbatis; erat enim solemnitas paschalis. AMBULARET, pro, *transiret per sata*, et DISCIPULI EJUS COEPERUNT PROGREDI, pro, *iter agere*. Significatur enim quòd discipuli coeperunt anteedere, ut sic viam quâ incederet Jesus inter culmos aperirent. Et dixit hoc evangelista ad significandum quòd discipuli ante oculos Jesu vellebant spicas, arguentibus Pharisæis coram ipso hoc fieri, dicendo: Ecce, quid faciunt? Non est enim in Græco discipuli tui, sed interpret apposit.

VERS. 24. — PHARISÆI AUTEM DICEBANT EI: ECCE QUID FACIUNT DISCIPULI TUI SABBATIS QUOD NON LICET? — VERS. 25. — ET AIT ILLIS: NUMQUID LEGISTIS QUID FECERIT DAVID QUANDO NECESSITATEM HABUIT, ET ESURIT IPSE ET QUI CUM EO ERANT; QUOMODO INTROIVIT IN DOMUM DEI SUB ABIATHAR PRINCIPE SACERDOTUM? 1 Reg. 21, historia hæc narratur sub Achimelech, nullâ factâ mentione Abiathar. Sed non est dissonantia, quoniam uterque ibi erat, nam Abiathar filius erat Achimelech. Appellatur autem princeps sacerdotum, non quòd tempore illius facti fuerit princeps sacerdotum, sed quia fuit primus princeps sacerdotum; antea enim

mentum, aliàs verterat *plenitudinem*, ut Matthæi nono. Sic autem vocat eam panni particulam, quâ vestis lacera sarcitur et expletur.

VERS. 22. — VINUM NOVUM IN UTRES NOVOS. Græcis non est eadem pronomasia, cum illis habeatur *νέον* et *καινός*, quorum prius illud aptiùs dicitur de iis quæ sentiunt *novitatem*.

VERS. 25. — COEPERUNT PROGREDI, *cæperunt discipuli ejus iter facere*. Nam quod Græcus habet sermo, *ἤρξαντο*, id est, *cæperunt*, hoc interpret retulit ad personam; veluti cum dicitur, *ἀρχισβασι λέγειν*, non qui initium dicendi facit, cum ante tacuisset, sed qui primus et ante alios incipit verba facere, et ob id vertit *progredi*. Nimirum offensus absurditate sermonis, quòd cum paulò ante dictum esset, *Jesum iter fecisse per segetes*, nunc idem subjiciat de discipulis, quod

non erat iste titulus (scilicet princeps sacerdotum), sed initium habuit tempore regni Davidis. Unde sicut Matth. dixit: *Jesse autem genuit David regem*, non quia genitus fuit rex, sed quia fuit primus rex in genealogiâ Christi, ita Abiathar nominatur princeps sacerdotum quia fuit primus princeps sacerdotum, ordinato et distributo sacerdotio per gradus et vices in solemnî cultu exhibendo in templo. Hæc enim constat tempore Davidis disposita esse. ET MANDUCAVIT PANES PROPOSITIONIS, QUOS NON LICEBAT MANDUCARE NISI SOLIS SACERDOTIBUS; ET DEDIT EIS ET QUI CUM EO ERANT? pro, *et dedit etiam iis qui cum eo erant*; significatur enim Davidem non solùm comedisse panes sacros, sed etiam dedisse iis qui cum eo erant. In quo nota exemplum afferri, non solùm Davidis, sed etiam ipsorum qui cum ipso erant, ad excludendum singularitatem Davidis; ne scilicet Pharisæi dicerent licuisse Davidi comedere panem sanctum, quia erat propheta. Hoc enim non possunt dicere de illis qui cum illo erant. Intendit namque Jesus declarare quòd ex necessitatis articulo licuit tam Davidi quàm suis vesci pane sancto, aliàs solis sacerdotibus licito, Levit. 25. Exemplum sumitur à factò majori; nam longè majus est laicos vesci panibus propositionis quàm operari in sabbato, ut patet ex eo quòd operari in sabbato ex multis potest causis excusari, et sæpè accidit.

VERS. 27. — ET DICEBAT EIS: SABBATUM PROPTER HOMINEM FACTUM EST, hoc est, ad utilitatem hominis spiritualem. Ad hoc enim ut homo sanctus fiat mente et animo, sanctificantur dies et loca, et non è converso; inanimatorum namque omnium sanctitas ad hominis sanctitatem ordinatur.

VERS. 28. — ITAQUE DOMINUS EST FILIUS HOMINIS ETIAM SABBATI. Infert Jesus seipsum Filium hominis esse dominum sabbati ex eo quòd sabbatum est propter hominem, in virtute universalis domini super omnia quæ sunt propter hominem; ex eo enim quòd Filius hominis est dominus omnium quæ ordinantur ad salutem humanam, optimè infertur quòd est etiam dominus sabbati ordinati ad humanam utilitatem. Et aptè congruit propositio, ad significandum quòd sabbatum ordinatum ad hominis utilitatem non debet verti in damnum hominis; verteretur enim in damnum hominis, si ob sabbatum servandum homo privaretur necessario alimento.

cæpissent iter ingredi. Verùm hic nec initium itineris significatur, nec ordo ingredientium, sed vellendi initium. Jam enim *inter eunam cæperunt vellere spicas*. Et VELLERE SPICAS, *ἄλλοις*, id est, *vellentibus*, sive *vellendo*.

VERS. 24. — ECCE QUID FACIUNT DISCIPULI TUI SABBATIS. Ut paulò superiùs non addebatur *magister vester*, ita hic non additur apud Græcos *discipuli tui*. Quorsùm enim attinebat eos nominare, cum digito illos ostenderent, *ecce?*

VERS. 26. — SUB ABIATHAR PRINCIPE SACERDOTUM. Divus Hieronymus, in libello de optimo Genere interpretandi, indicat nomen *Abiathar* pro *Achimelech* esse positum, propterea quòd libro Regum primo, capite 22, ubi refertur hujusce rei historia, nulla mentio fiat *Abiathar*, sed duntaxat *Achimelech*; sive id acciderit vitio scriptorum, sive quòd ejusdem hominis

vocabulum sit *Abiathar* et *Achimelech*. Nam Lyranus putat hunc *Abiathar* fuisse filium *Achimelech*, qui sub patre functus sit officio paterno, et eo casu jussu Saülis, comes fuerit fugæ Davidicæ. Hieronymus ut nectit nodum, ita non explicat. Theophylactus aperit aliam rimam, ut accipiamus alium fuisse *Achimelech*, qui in libro Regum tantum sacerdos sit dictus ἱερεὺς, cum hic *Abiathar* dicatur ἄρχιερεὺς. Mirum cum La-

CAPUT III.

1. Et introivit iterum in synagogam, et erat ibi homo habens manum aridam.

2. Et observabant eum, si sabbatis curaret, ut accusarent illum.

3. Et ait homini habenti manum aridam : Surge in medium.

4. Et dicit eis : Licet sabbatis benefacere, an malè ? animam salvam facere, an perdere ? at illi tacebant.

5. Et circumspiciens eos cum irâ, contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini : Extende manum tuam. Et extendit, et restituta est manus illi.

6. Exeuntes autem Pharisei, statim cum Herodianis consilium faciebant adversus eum, quomodo eum perderent.

7. Jesus autem cum discipulis suis secessit ad mare : et multa turba à Galilæâ et Judæâ secuta est eum,

8. Et ab Jerosolymis, et ab Idumæâ, et trans Jordanem : et qui circa Tyrum et Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.

9. Et dixit discipulis suis, ut navicula sibi deserviret propter turbam, ne comprimerent eum.

10. Multos enim sanabat, ita ut irruerent in eum, ut illum tangerent quotquot habebant plagas.

11. Et spiritus immundi, cum illum videbant, prodeiebant ei, et clamabant, dicentes :

12. Tu es Filius Dei. Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent illum.

13. Et ascendens in montem, vocavit ad se quos voluit ipse, et venerunt ad eum.

14. Et fecit ut essent duodecim cum illo, et ut mitteret eos prædicare.

15. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, et ejiciendi dæmonia.

16. Et imposuit Simoni nomen Petrus :

17. Et Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem Jacobi, et imposuit eis nomina Boanerges, quod est, filii tonitruï :

18. Et Andræam, et Philippum, et Bartholomæum, et Matthæum, et Thomam, et Jacobum Alphæi, et Thaddæum, et Simonem Cananæum,

19. Et Judam Iscariotem, qui et tradidit illum.

20. Et veniunt ad domum ; et convenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare.

21. Et cum audissent sui, exierunt tenere eum ; dicebant enim : Quoniam in furorem versus est.

22. Et scribæ qui ab Jerosolymis descenderant, dicebant : Quoniam Beelzebub habet, et quia in principe dæmoniorum ejicit dæmonia,

23. Et convocatis eis, in parabolis dicebat illis : Quomodo potest Satanas Satanam ejicere ?

24. Et si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare,

tini codices constanter habeant *Achimelech*, cur in Græcis Evangeliiis semper habeatur *Abimelech*, nisi quòd Suidas in dictione ἀσχημένον admonet eundem utroque nomine signari. Nisi solis. Solis non additur apud Græcos, nec erat in codice Constantiensi. ET DEDIT EIS. Pro eis melius vertendum, qui secum erant : Et dedit his quoque qui secum erant.

CHAPITRE III.

1. Et Jésus entra de nouveau dans la synagogue, et il s'y trouva un homme qui avait une main desséchée.

2. Et ils l'observaient, pour voir s'il le guérirait un jour de sabbat, afin de l'accuser.

3. Et il dit à cet homme qui avait la main desséchée : Levez-vous au milieu de tout le monde.

4. Puis il leur dit : Est-il permis au jour du sabbat de faire du bien, ou du mal, de sauver la vie ou de l'ôter ? Mais ils demeurèrent dans le silence.

5. Et les regardant avec indignation, étant affligé de l'aveuglement de leur cœur, il dit à cet homme : Etendez votre main. Il l'étendit, et elle devint saine.

6. Les pharisiens étant sortis tinrent aussitôt conseil contre lui avec les hérوديens pour le perdre.

7. Mais Jésus se retira avec ses disciples vers la mer où une grande multitude de peuple le suivit de Galilée et de Judée,

8. De Jérusalem, de l'Idumée, et d'au-delà du Jourdain : et ceux des environs de Tyr et de Sidon, ayant ouï parler des choses qu'il faisait, vinrent en grand nombre le trouver.

9. Et il dit à ses disciples qu'ils lui tinssent là une barque, afin qu'elle lui servit pour n'être pas trop pressé par la foule du peuple ;

10. Car comme il en guérissait plusieurs, tous ceux qui avaient quelque mal se jetaient sur lui pour le toucher.

11. Et quand les esprits impurs le voyaient, ils se prosternaient devant lui, et s'écriaient :

12. Vous êtes le Fils de Dieu. Mais il leur défendait avec de grandes menaces de le découvrir.

13. Et montant sur une montagne, il appela à lui ceux que lui-même voulut, et ils vinrent à lui.

14. Il en établit douze pour les avoir avec lui, et pour les envoyer prêcher.

15. Et leur donna la puissance de guérir les maladies, et de chasser les démons.

16. Et il donna à Simon le nom de Pierre ;

17. Les autres étaient Jacques, fils de Zébédée, et Jean, frère de Jacques, qu'il nomma Boanergès, c'est-à-dire, enfants du tonnerre ;

18. André, Philippe, Barthélemi, Matthieu, Thomas, Jacques, fils d'Alphée, Thadée, Simon-le-Cananéen,

19. Et Judas Iscariote, qui fut celui qui le trahit.

20. Et ils vinrent en la maison, et il s'assembla encore tant de monde, qu'ils ne pouvaient pas même prendre leur repas.

21. Ce que ses proches ayant appris, ils vinrent pour se saisir de lui, car ils disaient qu'il avait perdu l'esprit.

22. Les scribes qui étaient venus de Jérusalem, disaient aussi : Il est possédé de Béalzébub, et c'est par le prince des démons, qu'il chasse les démons.

23. Mais lui les ayant fait approcher, leur disait en paraboles : Comment Satan peut-il chasser Satan ?

24. Si un royaume est divisé contre lui-même, il est impossible que ce royaume subsiste.

25. Et si domus super semetipsam dispertiat, non potest domus illa stare.

26. Et si Satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est et non poterit stare, sed finem habet.

27. Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere, nisi prius fortem alliget, et tunc domum ejus diripiet.

28. Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filii hominum peccata, et blasphemiae quibus blasphemaverint :

29. Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in aeternum, sed reus erit aeterni delicti.

30. Quoniam dicebant : Spiritum immundum habet.

31. Et veniunt mater ejus et fratres ; et foris stantes miserunt ad eum, vocantes eum.

32. Et sedebat circa eum turba, et dicunt ei : Ecce mater tua et fratres tui foris quaerunt te.

33. Et respondens eis, ait : Quae est mater mea, et fratres mei ?

34. Et circumspiciens eos qui in circuitu ejus sedebant, ait : Ecce mater mea et fratres mei.

35. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, et soror mea, et mater est.

25. Et si une maison est divisée contre elle-même, il est impossible que cette maison subsiste.

26. Si donc Satan se soulève contre lui-même, le voilà divisé ; il ne pourra plus subsister ; mais il faut que sa puissance finisse.

27. Nul ne peut entrer dans la maison d'un homme fort, et lui enlever ce qu'il possède, si auparavant il ne le lie, pour pouvoir ensuite piller sa maison.

28. Je vous dis en vérité, que tous les péchés que les enfans des hommes auront commis, et tous les blasphèmes qu'ils auront proférés, leur seront remis.

29. Mais si quelqu'un blasphème contre le Saint-Esprit, il n'en recevra jamais le pardon ; et il sera coupable d'un péché éternel.

30. Il leur dit ceci, sur ce qu'ils l'accusaient d'être possédé de l'esprit impur.

31. Cependant sa mère et ses frères arrivèrent ; et se tenant dehors, ils envoyèrent l'appeler.

32. Comme donc le peuple était assis autour de lui, on lui dit : Votre mère et vos frères sont là dehors qui vous demandent.

33. Mais il leur répondit : Qui est ma mère, et qui sont mes frères ?

34. Et jetant les yeux sur ceux qui étaient assis autour de lui : Voici, dit-il, ma mère et mes frères.

35. Car quiconque fait la volonté de Dieu, celui-là est mon frère, ma sœur, et ma mère.

COMMENTARIA.

VERS. 2. — ET OBSERVABANT EUM SI SABBATIS CURARET ; deest, *eum*.

VERS. 4. — ET DIXIT EIS : LICET SABBATIS BENEFACERE AN MALE ? deest, *facere*. Et significatur per benefacere, prodesse ; et per malefacere, laedere. ANIMAM SALVARE AN PERDERE ? pro, *occidere* ? Proponit enim Jesus utrùm sabbatis liceat prodesse an nocere. Et augendo orationem, utrùm liceat sabbatis vitam servare an occidere ; vitam enim nomine animae significavit. Tacet siquidem Marcus exemplum de ove quae cecidit in foveam ; dictum tunc à Jesu ad declarandum et benefacere et servare vitam licitum esse sabbatis ex exemplo ovis.

VERS. 5. — ET CIRCUMSPICIENS EOS CUM IRA. Sicut in Christo fuit vera tristitia, ita etiam vera ira ; non enim assumpsit animum stoicum, sed verè naturalem. Fuit tamen ira in Christo, non passio rationem turbans, sed propassio, non redundans in alias vires, non impediens nec turbans alias actiones animae. CONTRISTATUS, pro, *condolens*. Ita quòd duabus propositionibus usus est Jesus : irà contra vitium, condolentià ad homines, ut intelligas non iratum saeviendo, sed condolendo, quod perfectae virtutis est. SUPER CAECITATE CORDIS EORUM, non mentis, ut caecitatem affectatam intelligamus ; dum hinc non possunt negare fas esse sabbatis extrahere ovem quae cecidit, inde autem illicitum putant quòd Jesus restituit homines sanitati sabbatis. Magnitudo enim invidiae et odii in Jesum

VERS. 4. — BENEFACERE. GRÆCUS non sonat simpliciter facere rem malam aut bonam, sed malà re aut bonà afficere quempiam, quasi dicas : *Utrùm prodesse fas est sabbatis an laedere ? AN PERDERE*, id est, *an occidere ?*

VERS. 5. — ET CIRCUMSPICIENS, id est, *cum circumspexisset*. Nec est, CONTRISTATUS, sed *συλλυπούμενος*, id est, *condolens* seu verius *condolenscens*. ET RESTITUTA EST

excæcabat eos. Dicit homini : EXTENDE MANUM TUAM. ET EXTENDIT ; ET RESTITUTA EST MANUS ILLI, pro, *illius*, *sana ut altera*.

VERS. 6. — EXEUNTES AUTEM PHARISÆI, STATIM CUM HERODIANIS CONSILIUM FACIEBANT ADVERSUS EUM, QUOMODÒ, pro, *ut*, EUM PERDERENT. Magna obstinatio Phariseorum significatur, quòd nec convicti respiciunt ; sed quod per viam accusationis apud ecclesiasticam curiam efficere nequibant, tentant ut per curiae secularis non justitiam sed potentiam et impunem iniquitatem perdere possint Jesum. Hoc enim significat consilium cum Herodianis ad occidendum Jesum. Herodes namque secularis princeps erat.

VERS. 7. — JESUS AUTEM CUM DISCIPULIS SUIS SECESSIT AD MARE ; quia nondùm erat tempus passionis ejus, divertit Jesus à malignitate illorum. ET MULTA TURBA A GALILAEA ET JUDEA SECUTA EST EUM, — VERS. 8. — ET AB HIEROSOLYMIS, ET AB IDUMAEA ET TRANS JORDANEM, ET QUI CIRCA TYRUM ET SIDONEM, MULTITUDO MAGNA, AUDIENTES QUAE FACIEBAT, VENERUNT AD EUM. Considera hic tres ordines : Primò catervam discipulorum comitantem Jesum ; deinde turbam multam Galilaeorum et Judaeorum sequentem ; et demùm multitudinem magnam ex diversis patriis venientem. Ubi etiam adverte multos inter hos venisse non Israelitas, sed Idumaeos filios Esaù, et gentiles circa Tyrum et Sidonem, Tyrios et Sidonios ; hi enim fortè erant proselyti ; aut sicut mulier illa Cananæa ad famam miracu-

MANUS ILLIUS. Vulg., ILLI. GRÆCÈ est, *et restituta est manus illius sana, ut altera*. Verùm haud scio an verbis aliquot ex Matthæo huc adscriptis.

VERS. 9. — UT NAVICULA SIBI DESERVIRET, *ut navicula inserviret sibi* ; hoc est, *ut navicula esset sibi usui*, sive *adhiberetur sibi*. Nam προσκαρτερεῖν sæpè aliàs veritè assistere, sive insistere. NE COMPRIMERENT EUM, id

lorum Jesu cucurrerunt. Unde evangelista dicit, *audientes quæ faciebat*, et fortè multos eorum curiositas movebat ad videndum oculis propriis fieri miracula, ad comprobandum si vera erant quæ audierant. — VERS. 9. — ET DIXIT JESUS DISCIPULIS SUIS UT NAVICULA SIBI DESERVIRET, PROPTER TURBAM, NE COMPRIMERENT EUM. Petiit non servitium discipulorum in naviculâ, sed servitium naviculæ, hoc est, usum naviculæ ad sedendum in eâ in aquâ, ne turbæ existentes, in terrâ premerent eum.

VERS. 10. — QUOTQUOT HABEBANT FLAGAS, PRO, *flagella*. Ægritudines evangelista appellavit flagella, quia sunt flagella Dei.

VERS. 11. — TU ES FILIUS DEI. Non desinunt dæmones tentare ad sciendum si Jesus esset Filius Dei. Propterea enim velut adorantes procidunt et clamant, TU ES FILIUS DEI; tentant namque si possent his professionibus et reverentiis, certi aliquid haurire.

VERS. 12. — ET VEHEMENTER COMMENABATUR EIS, PRO, *inreprobabat eos*, NE SE MANIFESTUM FACERENT. Jesus quoque perseverat increpando dæmones et refutando testimonia eorum, ut nihil possent ex propriis professionibus dæmones proficere; et mundum doceat repellere testimonia dæmonis, quantumcumque cum reverentiâ veritatem profiteantur.

VERS. 13. — ET ASCENDENS IN MONTEM, VOCAVIT AD SE, PRO, *advocat*. Transit Marcus ad institutionem apostolorum factam à Jesu in monte, non ipsis petentibus, sed à Jesu vocatis. QUOS VOLUIT IPSE. Nulla est, *ne se premerent*. Primum Latinus, deinde accommodatus ad Græcum sermonem.

VERS. 10. — FLAGAS, *μάστιγας*, id est, *flagella*. Sic enim vocat afflictionem, quâ Deus corripit homines.

VERS. 11. — CLAMABANT, DICENTES, *λέγοντα*, *dicentes*, ad ipsos spiritus refertur, quod ea vox Græcis est neutri generis.

VERS. 12. — COMMENABATUR, *inreprobabat*. Quanquam hoc loco tolerabilis erat, *interminabatur*.

VERS. 13. — ET ASCENDENS IN MONTEM ADVOCAVIT. Græcè est, *ascendit et advocat*, ut posterius sit præsentis temporis. Vulg., *vocavit ad se*.

VERS. 14. — ET FECIT DUODECIM. Græca nonnihil dissident: *Et fecit duodecim, quos et apostolos nominavit, ut essent secum*. Quanquam id in emendationibus Græcorum exemplaribus non est adscriptum; et magis convenit breviloquentiæ Marci, ut omitatur.

VERS. 15. — ET DEDIT. Græcè, *et habere*, sive, *ut haberent*. Pendet enim à superioribus, *ut essent secum, et haberent potestatem*, aut certè cum proximo verbo connectendum, *κρίσσειν καὶ ἔχειν*, *mitteret eos ad prædicandum utque haberent*.

VERS. 16. — ET IMPOSUIT SIMONI. Ante hæc verba habent nonnulli Græci codices, *primum Simonem*. Verùm id in emendationibus non reperitur, et videtur ex Matthæo desumptum. Certè apud Theophylactum non reperi, nec in editione Aldinâ. *Et imposuit Simoni nomen Petrus*. Græcè quidem est Πέτρον. Sed *Petrus*, aut *Petro*, aut *Petri*, Latinus est, ni fallor, nisi magis placet periphrasis.

VERS. 17. — BOANERGES. Nam Hebræis בני *filios* sonat, *בני* *tonitru* vel *fremitus*. Ita nos docet libellus de nominum Hebræicorum interpretatione, incerto titulo. Tametsi Hieronymus putat vocem esse depravatam, ac legendum esse *Banerrem*: *בנר* enim Hebræis sonare *fremitus*, nisi malis *בנר* *tumultus* vel *convotio*, non rarè enim *ב* per *g* enuntiârunt Septuaginta, ut est videre in *Gomorrhæa*. Quanquam *fremitus* minimum abest à *tonitruo*, cum Homerus Jovem ὑψιβρεμέτην et

enim ratio meritum aut prioris sequelæ, aut cujusvis alterius respectus, sed solius voluntatis Jesu redditur.

VERS. 14. — ET FECIT UT ESSENT DUODECIM. Certum decrevit numerum juxta numerum filiorum Israel: dicente ipso Domino alibi: *Sedebitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel*. CUM ILLO, pro, *secum*, velut collaterales sui. ET UT MITTERET EOS PRÆDICARE, pro, *ad prædicandum*. Ad duo itaque instituuntur apostoli: et ut sint collaterales Jesu, et ut mittantur ad prædicandum. Ex primo familiaris conversatio, familiarius discere, sanctos Jesu mores familiarius haurire, et universaliter eorum profectus datur: ex secundo verò ad populorum utilitatem spectatur.

VERS. 15. — ET DEDIT ILLIS POTESTATEM CURANDI INFIRMITATES ET EJICIENDI DÆMONIA. In Græco habetur, *et ut haberent potestatem*. Ita quòd tota est una oratio, fecit ut essent duodecim secum, et ut mitteret eos ad prædicandum, et ut haberent potestatem curandi. Hoc enim tertium, scilicet potestas faciendi miracula, et annexum secundo intelligendum, quoniam hujusmodi potestas ad aliorum utilitatem datur, et ad confirmationem evangelicæ prædicationis data est Apostolis. — VERS. 16. — ET IMPOSUIT SIMONI NOMEN PETRUS. Hic apparet impletum esse nunc quod prius futurum dixerat Jesus apud Joannem: *Tu vocaberis Cephas*; clarè enim dicitur hic quòd imposuit illi nomen *Petrus* quando instituit apostolos.

VERS. 17. — IMPOSUIT EIS NOMINA BOANERGES; QUOD ἐρίγδουπον appellet, non ob aliud quàm ob *tonitrua*. Porro quid est quod Hieronymus appellat corruptum? An quod Syro sermone aut Chaldaico deflexum est? Hujusmodi verbis subinde utuntur evangelistæ. Imò hæc linguâ Christus videtur fuisse locutus, quæ tum communi populo fuit quàm maximè familiaris. Quòd si evangelista corruptit, non tamerè corruptit, neque nobis pro corrupto debet haberi quod scripsit evangelista à Christo prolatum, quodque Græcè nobis dignatus est interpretari. Quare nihil erat cur in me debaccharetur quidam, quod hic evangelistæ auctoritatem sequi maluerim quàm Hieronymi: præsertim cum hic in hujusmodi rebus nonnunquam vel coniectat, vel parùm sibi constet, neque dubitandum quin alieubi fallatur. Indicat divus Hieronymus non eodem ordine recenseri apostolos ab aliis evangelistis, quo à Matthæo; ne quis ob hoc omnium primum faciat Petrum, quod hic primo loco ponitur. Nam Matthæus ipse Thomam præfert modestiæ causâ. Cæteri in jugis Matthæum præponunt Thomæ. At in Epistolâ ad Galatas Paulus primo loco recenset Jacobum: *Jacobus et Cephas et Joannes, qui videbantur esse columna*. Et Hieronymus existimat ejus esse, ordinem ac merita singulorum apostolorum distribuere, qui illos delegit, innuens, ut videtur, auctoritatem apostolis omnibus parem fuisse, quod ad apostolici muneris functionem atinet. Certè ex ordine recensionis non efficaciter colligitur, quis cui sit præferendus. Siquidem ubi multi numerantur, aliquis primus sit oportet. Cæterum ordo, qui exstat in nostris voluminibus, nonnihil dissidet à Græcis: at Græci consentiunt cum Hieronymo, qui per juga digerit apostolorum numerum, sic ut primo loco jungat Petrum et Andræam: proximo Jacobum Zebedæi et Joannem fratres; tertio Philippum ac Bartholomæum; quarto Thomam et Matthæum; quinto Jacobum Alphaei et Lebbæum cognomento Thaddæum; sexto Simonem Cananæum et Judam Iscariotem. Simonem Petri cognomine distinguit à Simone Cananæo, et Jacobum

EST, FILII TONITRUI. Dictio Hebraica est *Boanerges*, quam evangelista interpretatus est, *filius tonitruus*. Et Joannes solus filius tonitruus clarè patet, cum per ipsum intonuerit mundo: *In principio erat Verbum, et Verbum caro factum est*, etc. Ambo quoque simul filii tonitruus idè fuerunt, quia tonitruum divinæ majestatis; gloriam Christi in transfiguratione videntes, audierunt.

VERS. 18. — JACOBUM ALPHEI. Sicut superius dixit, *et Jacobum Zebedæi*, ita modò dicit, *et Jacobum Alphæi*; ac per hoc distinctionem Jacoborum ex diversitate patrum significat. Sicut etiam Simonem Cananæum distinguit à Simone Petro. Aiunt Cananæum dictum, à Canà Galilææ cognominatum. Adverte quòd quamvis non eodem ordine nominantur apostoli à Marco, et Matthæo, apud utrumque tamen primus est Simon Petrus, tanquam nòsse vel nescire aliorum ordinem nihil referat, nòsse autem oporteat Petrum primum.

VERS. 20. — ET CONVENIT ITERUM TURBA; ITA UT NON POSSENT NEQUE PANEM MANDUCARE. Præsentis est temporis *convenit*, et significatur Jesum quamvis institutis apostolis, prædicationi vacare, ita ut etiam horà comedendi, cibum potiùs quàm doctrinam omitteret. — VERS. 21. — ET CUM AUDISSENT SUI, hoc est, illi qui ad Jesum pertinebant, ut agnati, EXIERUNT TENERE EUM, pro, *ut comprehenderent eum*, hoc est, ut manum iniectione tenerent eum et compescerent tanquam fatuum. DICEBANT ENIM QUONIAM IN FUREM VERSUS EST, pro, *quoniam extra se est*, hoc est, quoniam mente captus est. Consanguinei Jesu, putabant ipsum

Zebedæi filium ab Jacobo Alphæi filio. In quo obiter illud admonendum, articulum Græcum vertendum fuisse in id nomen, quod in articulo subauditur, videlicet *filium*.

VERS. 18. — ET MATTHÆUM. Quidam Græcus codex addit, *publicanum*, quanquàm nec id reperio in emendationibus ac vetustis exemplaribus. At Matthæus in suo evangelio addidit, quamvis, cum unus fuerit Matthæus, opus non esset notà quà discerneretur; et si fuisset opus, habebat et alterum nomen, nempe Levi; tamen addidit, sive ut se deiceret, sive ut ostenderet omnibus aditum patere ad Christum. Etiamsi Græcus articulus patitur, ut vertatur, *qui fuerat publicanus*, aut, *ille quondam publicanus*. Cæterum Judæi proditori cognomen addidit, sive ut discerneret ab Judâ Jacobi fratre, qui idem Thaddæus ac Lebbaeus dictus est, ut sit trinominis, sive ut ex cognomine significaret eum ei facinorosi natum, quod *Isachar* Hebræis sonat *mercedem*; atque à tribu, unde fuit oriundus, nomen sortitus videtur. Quanquàm non desunt, qui à viculo cognomen deductum malint. Nec est *Schariotes*, quemadmodum habetur in nostris codicibus, sed *Iscariotes*. Nam idem facimus Latini cognomine Judæi, quod Græci Scriptores ecclesiastici faciunt Hispaniæ, *Σπαρίαν* pronuntiantes, cum, teste Plinio, terra sit insigni fertilitate. Opinor id à Prænestini natum, quibus, ut ait Plautus, *Conia est Ciconia*. Apud Chrysostomum *Iscariotes* legitur.

VERS. 20. — ET CONVENIT ITERUM TURBA. *Convenit* præsentis temporis est, ut prima syllaba pronuntietur acuta. Id tametsi minutulum est, tamen haud indignum judicavi quod indicaretur, propterea quòd in re tam sacrâ nefas sit vel minima negligere. ITA UT NON POSSENT. Græcis quidem duxè sunt negationes. Quod duobus modis Latine reddi poterat: *Convenit iterum turba tanta, ut non possent ne panibus quidem*

versum in amentem, conferendo priorem vitam Jesu cum tam repentinâ novitate. Viderant siquidem ipsum usque ad annum tricesimum mechanicis artibus occupatum (vacabat enim arti fabrili, ut inferius evangelista dicit) et sciebant operam litteris nunquàm dedisse, et propterea audientes quòd prædicabat cum concursu populi, putaverunt ipsum versum in insaniam, et velut fatuum garriendo discurrere; et idè processerunt ad comprehendendum eum, ne cum infamiâ cognationis vagaretur garriendo. Et hinc, prudens lector, habes testimonium quòd Jesus non didicerat sacras litteras à scribis seu sacerdotibus; non vacaverat philosophiæ aut aliis scientiis; nam si priùs studisset scientiis seu sacris litteris, non putassent sui quòd versus esset in furem: consentaneum siquidem cognovissent esse ut homo priùs doctus prædicaret quandoque aliis. — VERS. 22. — ET SCRIBÆ QUI AB HIERSOLYMIS DESCENDERANT. Nota pessimos doctores describi ab Hierosolymis descendisse; ut unde optimi debebant prodire, inde pessimi describantur; et major auctoritas Hierosolymitani supercilij militaret contra Jesum. DICEBANT QUONIAM BEELZEBUB HABET; ET QUIA IN PRINCIPE DÆMONIORUM EJICIT DÆMONIA. Marcus tacet miraculum quod Matthæus et Lucas hic referunt. — VERS. 23. — ET CONVOCATIS EIS, scilicet scribis, ad cor eorum locuturus, dixerant enim non in faciem Jesu superiores blasphemias. IN PARABOLIS. Parabolas appellat rationes subjunctas ex similitudinibus; tum regni in se divisi, tum domûs in se divisæ, tum fortis direpturi domum. Prima ratio ad manifestandum quòd non eiecit dæmones in Beelze-

vesci; aut sic, *ut non possent vel panes edere*. Sentit enim tantam fuisse multitudinem, ut non solum non suppetere obsonia, sed ne panum quidem satis esset in cibum. Aut certè tantum fuisse confluum, ut discipulis non esset otium sumendi cibi, tantum aberat, ut ad alia foret otium; qui posterior sensus meo judicio verior est.

VERS. 21. — ET CUM AUDISSENT SUI, qui ad illum pertinebant, *et ex illius erant familiæ sui cognatione*. Idem paulò inferiùs τὰ παρ' αὐτοῦ vertit *sua*. Sentit enim, *cognatos, et affines ejus*. EXIERUNT TENERE EUM. Id est, *ut comprehenderent eum, sive ut manus injicerent*. Nam id est agnatorum, si quis commotæ mentis esse cœperit. IN FUREM VERSUS EST, id est, *mente captus est, sive, ut in quibusdam legitur, ἐξέστη*.

VERS. 22. — BEELZEBUB. Mirum cur Græci perpetuò mutent *b* in *l* in hac dictione, *Beelzebub* scribentes pro *Beelzebub*, cum neutrum elementum apud illos finale sit β et λ. Alioqui hæc videri poterat causa: præsertim cum neque vocum, neque figurarum ulla sit affinitas, ut aurium, aut scribarum errore factum videri possit. Divus Hieronymus indicat, idem esse *Beel* et *Baal*, et sonare Hebræis *idolum*, à Sidoniis ad Judæos profectum, sive à Babyloniis. פלל *idolum*, et מוסק *musca*, quasi dicas *idolum muscæ*, atque hoc nomine spurcissimum idolum fuisse Accaroniis, qui sunt quidem in regione Judææ, sed impii. Ab hoc Hebræos principem dæmoniorum *Beelzebub* appellasse.

VERS. 23. — QUIA IN PRINCIPE. Hic omittendum erat ἐν, aut vertendum erat, *quod ejiceret*, quemadmodum illud quod proximè præcessit, *quoniam Beelzebub habet*.

VERS. 24. — IN SE, in seipsam, sive adversus seipsam.

VERS. 25. — DISPERTIATUR; idem verbum quod modò vertit *dividatur*.

bub, se tenet ex parte dæmonis : ducendo ad inconveniens, scilicet, quòd dæmones agerent ad desolationem proprii regni, hoc siquidem inconveniens infertur dicendo, quomodò ergo stabit regnum ejus? constat enim nullum quantumcumque tyrannum studere ad desolationem proprii regni : quia studet ad conservationem proprii boni. Secunda ratio ex parte ipsius Christi se tenet, scilicet, quòd ejecit dæmonia in digito Dei, et est probatio sumpta ab effectu seu fructu, introducta tamen ex metaphorâ bellicæ direptionis. In negotio bellico ordo est quòd dum fortis armatus custodit domum suam, salva sunt omnia quæ possidet; superveniente autem fortiore, non priùs diripit spolia; sed primùm in captivitatem redigit fortem, et eo alligato diripit bona illius. Et intendit per hanc parabolam quod ex hoc ipso quòd constat ipsum Jesum diripere vasa dæmonis, hoc est, animas, peccatorum plenas ac per hoc vasa dæmonum, ad pœnitentiam reducendo, clarè liquet quòd priùs superavit dæmonem et alligavit eum; ac per hoc non habet amicitiam cum eo, sed virtute divinâ ejecit dæmones.

—VERS. 26.—ET SI SATANAS CONSURREXERIT IN SEMET-IPSUM, DISPERTITUS EST, etc. Adverte quòd ista conjunctio, et, transposita est; debet enim præcedere participium *dispertitus*, est legendò : *Et dispertitus*, seu divisus est. ET NON POTERIT, pro, *non potest*, STARE, SED FINEM HABET. —VERS. 27.—NEMO POTEST VASA FORTIS INGRESSUS IN DOMUM; deest, *ejus*, DIRIPERE, NISI PRIUS FORTEM ALLIGET; ET TUNC DOMUM EJUS DIRIPIET : —VERS. 28.—AMEN DICO VOBIS. Confutatis scribis, gravitatem criminis eorum subjungit. QUONIAM OMNIA DIMITTENTUR FILIIS HOMINUM PECCATA ET BLASPHEMIE QUIBUS, pro, *quibuscumque* BLASPHEMAVERINT.

VERS. 29.—QUI AUTEM BLASPHEMAVERIT IN SPIRITUM SANCTUM. Quid significetur per Spiritum sanctum non est clarum; materia tamen subjecta insinuat appellatione Spiritus sancti significari Deum secundum quòd exercet officium Spiritus sancti, hoc est, secundum quòd spiritales ac sanctos efficit animos hominum, illorumque fructus seu opera. Itaque dicere verbum contra Spiritum sanctum est verbis impugnare Deum sanctificantem homines, negando quòd sanctificet, et per istos patet divinam sanctificationem et ea quæ patet esse Spiritus sancti, attribui spiritui immundo. Hoc est enim directè ex intentione dicere contra Spiritum sanctum ut Spiritus sanctus est nomen Dei essentielle, non curando quantum ad hunc

VERS. 26.—DISPERTITUS EST. Græca habent : *Et si Satanas insurrexit in seipsum ac divisus est, non potest stare.*

VERS. 28.—QUIBUS BLASPHEMAVERINT, id est, *quascumque blasphemaverint*. Sic enim loquuntur Attici, *convitia convitiantur, et fugam fugiunt.*

VERS. 29.—NON HABEBIT REMISSIONEM; non habet; ita legit codex aureus, atque etiam Constantiensis. ÆTERNI DELICTI. Græcè, *æterni judicii*, sive *æternæ*

CAPUT IV.

1. Et iterum cœpit docere ad mare, et congregata est ad eum turba multa, ita ut navim ascendens sederet in mari, et omnis turba circa mare super terram erat.

spectat textum de hoc nomine ut est proprium tertiæ in Trinitate personæ; ideò contra Filium hominis è regione distinctus est Spiritus sanctus ut contra hominem intelligatur distinctus Deus; non secundum quæcumque rationem, sed secundum officium sancti Spiritus, quod commune est toti Trinitati. NON HABEBIT REMISSIONEM. Quod intellige regulariter; nam divina potentia non est sic alligata ad remittendum Spiritus blasphemiam; sed secundum regularem cursum eveniet non remissio, quia comitem semper habebit obstinationem; præterea memento quòd misericordia Dei est supra omnes regulares cursus et propterea nulli est desperandum. SED REUS ERIT, pro, *reus est*, ÆTERNI DELICTI, pro, *judicii*. Significatur enim iudicium æternæ damnationis.

VERS. 30.—QUONIAM DICEBANT, SPIRITUM IMMUNDUM HABET. Clarificat evangelista quorsum Dominus meminerit blasphemiam in Spiritum sanctum; significans per hoc, Pharisæos blasphemasse Spiritum sanctum, dicendo quòd Jesus immundum spiritum habet. Et verè sic est, nam per hoc negabant Spiritum sanctum in Jesu, negabant sanctificatum spiritum Jesu à Deo; quod redundabat in negationem sanctificationis omnis spiritus; nam si spiritus Jesu cujus omnia opera ac verba erant sancta, non erat sanctificatus à Deo, facilè potest negari Spiritus sanctus in cæteris hominibus : quod enervat universam fidem.

VERS. 31.—ET VENIUNT MATER EJUS ET FRATRES; ET FORIS STANTES MISERUNT AD EUM, VOCANTES EUM. Legatio ista vocantium non renuentium ire ad eum, sed impotentium ingredi ad eum impediendo turbâ, intelligenda est tum propter matrem Domini, tum propter verba subjuncta, quærunte te; quærentes non substitissent foris extra domum si potuissent ingredi domum. Vocabant autem eum compatiens illi ob longam inedia. Superiùs enim dictum est, quòd adeò occupabatur à turbis ut nec cibum capere posset.

VERS. 34.—ET CIRCUMSPICIENS EOS QUI IN CIRCUITU EJUS SEDEBANT, pro, et *cum circumspexisset in circuitu eos qui circum se sedebant*, ait : ECCE MATER MEA ET FRATRES MEI. QUI ENIM FECERIT VOLUNTATEM DEI, HIC FRATER MEUS ET SOROR MEA ET MATER MEA EST. Non sunt hæc verba parvipendentis matrem et consanguineos, sed docentis servandum ordinem, ut divina opera præponantur humanis, ut divina prædicatio, ut religio non omittatur propter pietatis officia. Importunè dictum ei fuerat : *Ecce mater tua. damnationis*. Quanquam hoc nihil refert ad sensum. Per synecdochen enim aliud ex alio intelligitur.

VERS. 34.—ET CIRCUMSPICIENS, Græcè : *Et cum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes*; quanquam in quibusdam exemplaribus *discipulos* non additur et est alius ordo. In priore lectione sensus est discipulos undique Dominum circumdisse; in posteriore intelligimus Dominum circumtulisse oculos per auditores, ut nulli sederint à tergo Jesu.

CHAPITRE IV.

1. Il commença de nouveau à enseigner près de la mer; et il s'assembla autour de lui une si grande multitude de personnes, qu'il monta sur la mer dans une barque, et s'y assit, toute cette multitude se tenant sur le rivage, tournée vers la mer,

2. Et docebat eos in parabolis multa, et dicebat illis in doctrinâ suâ :

3. Audite : Ecce exiit seminans ad seminandum.

4. Et dum seminat, aliud cecidit circa viam, et venerunt volucres cœli, et comederunt illud.

5. Aliud verò cecidit super petrosa ubi non habuit terram multam ; et statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem terræ :

6. Et quando exortus est sol, exæstuvavit : et eò quòd non habebat radicem, exaruit.

7. Et aliud cecidit in spinas ; et ascenderunt spinæ, et suffocaverunt illud, et fructum non dedit.

8. Et aliud cecidit in terram bonam : et dabat fructum ascendentem et crescentem, et afferebat unum triginta, unum sexaginta, et unum centum.

9. Et dicebat : Qui habet aures audiendi, audiat.

10. Et cum esset singularis, interrogaverunt eum hi qui cum eo erant duodecim, parabolam.

11. Et dicebat eis : Vobis datum est nôsse mysterium regni Dei : illis autem qui foris sunt in parabolis omnia fiunt :

12. Ut videntes videant, et non videant, et audientes audiant, et non intelligant, nequando convertantur, et dimittantur eis peccata.

13. Et ait illis : Nescitis parabolam hanc ? et quomodo omnes parabolâs cognoscetis ?

14. Qui seminat, verbum seminat.

15. Hi autem sunt, qui circa viam, ubi seminatur verbum, et cum audierint, confestim venit Satanas, et aufert verbum quod seminatum est in cordibus eorum.

16. Et hi sunt similiter qui super petrosa seminantur ; qui cum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud ;

17. Et non habent radicem in se, sed temporales sunt ; deinde ortâ tribulatione et persecutione propter verbum, confestim scandalizantur.

18. Et alii sunt qui in spinis seminantur ; hi sunt qui verbum audiunt,

19. Et ærumnæ seculi, et deceptio divitiarum, et circa reliqua concupiscentiæ introeunt suffocant verbum, et sine fructu efficitur.

20. Et hi sunt qui super terram bonam seminant, qui audiunt verbum, et suscipiunt, et fructificant, unum triginta, unum sexaginta, et unum centum.

21. Et dicebat illis : Numquid venit lucerna, ut sub modio ponatur, aut sub lecto ? nonne ut super candelabrum ponatur ?

22. Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur : nec factum est occultum, sed ut in palam veniat.

23. Si quis habet aures audiendi, audiat.

24. Et dicebat illis : Videte quid audiatis. In quâ mensurâ mensi fueritis, remetietur vobis, et adjicietur vobis.

25. Qui enim habet, dabitur illi : et qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.

26. Et dicebat : Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo jaciât sementem in terram,

2. Et il leur enseignait beaucoup de choses en paraboles, et leur disait dans son instruction :

3. Ecoutez : Voilà que celui qui sème s'en alla semer ;

4. Et comme il semait, une partie de la semence tomba le long du chemin ; et les oiseaux du ciel vinrent, qui la mangèrent.

5. Une autre partie tomba dans des endroits pierreux, où elle n'avait pas beaucoup de terre, et elle leva aussitôt parce que la terre n'avait pas là de profondeur.

6. Mais quand le soleil fut levé, elle en fut brûlée, et comme elle n'avait point de racine, elle sécha.

7. Une autre partie tomba dans des épines ; et les épines étant venues à croître, l'étouffèrent ; et elle ne porta point de fruit.

8. Une autre enfin tomba dans une bonne terre, et elle porta son fruit, qui poussa et grossit ; et quelques grains rapportèrent trente pour un, d'autres soixante, et d'autres cent.

9. Et il leur disait : Que celui qui a des oreilles pour entendre, entende.

10. Lorsqu'il fut en particulier, les douze qui étaient avec lui l'interrogèrent sur cette parabole.

11. Et il leur dit : Pour vous, il vous est donné de connaître le mystère du royaume de Dieu ; mais pour ceux qui sont dehors, tout se passe en parabole,

12. Afin que voyant, ils voient, et ne voient pas ; et qu'écoutant, ils écoutent, et n'entendent pas ; de peur qu'ils ne viennent à se convertir, et que leurs péchés ne leur soient pardonnés.

13. Puis il leur dit : Quoi ! vous n'entendez pas cette parabole ? et comment pourrez-vous entendre toutes les paraboles ?

14. Celui qui sème sème la parole.

15. Ceux qui sont le long du chemin où la parole est semée, sont ceux qui ne l'ont pas plus tôt entendue, que Satan vient et enlève cette parole qui avait été semée dans leur cœur.

16. De même ceux qui reçoivent la semence dans des endroits pierreux, sont ceux qui écoutant la parole, la reçoivent d'abord avec joie ;

17. Mais comme ils n'ont point en eux-mêmes de racine, ils ne persévèrent que pour un temps, et lorsqu'il survient quelque affliction et quelque persécution à cause de la parole, ils sont aussitôt scandalisés.

18. Les autres, qui reçoivent la semence parmi les épines, sont ceux qui écoutent la parole ;

19. Mais les sollicitudes du siècle, l'illusion des richesses et les autres convoitises, s'insinuant en eux, y étouffent la parole, et font qu'elle demeure sans fruit.

20. Enfin ceux qui reçoivent la semence dans la bonne terre sont ceux qui écoutent la parole, qui la reçoivent, et qui portent du fruit, l'un trente, l'autre soixante, et l'autre cent.

21. Et il leur disait : Fait-on apporter une lampe pour la mettre sous un boisseau ou sous un lit ? n'est-ce pas plutôt pour la mettre sur le chandelier ?

22. Car il n'y a rien de caché qui ne doive être découvert, et rien de secret qui ne doive paraître en public.

23. Si quelqu'un a des oreilles pour entendre, qu'il entende.

24. Et il leur disait encore : Prenez bien garde à ce que vous entendez. On se servira envers vous de la même mesure dont vous vous serez servis ; et il vous sera donné encore davantage :

25. Car on donnera à celui qui a déjà ; et pour celui qui n'a point, on lui ôtera même ce qu'il a.

26. Et il disait : Il en est du royaume de Dieu comme d'un homme qui jette de la semence en terre.

27. Et dormiat, et exurgat nocte et die, et semen germinet, et increseat, dum nescit ille.

28. Ultrò enim terra fructificat primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spicâ.

29. Et cum produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.

30. Et dicebat : Cui assimilabimus regnum Dei, aut cui parabolæ comparabimus illud ?

31. Sicut granum sinapis, quod cum seminatum fuerit in terrâ, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terrâ :

32. Et cum seminatum fuerit, ascendit, et fit majus omnibus oleribus, et facit ramos magnos, ita ut possint sub umbrâ ejus aves cœli habitare.

33. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum prout poterant audire :

34. Sine parabolâ autem non loquebatur eis : seorsum autem discipulis suis disserebat omnia.

35. Et ait illis in illâ die, cum serò esset factum : Transeamus contra.

36. Et dimittentes turbam, assurgant eum, ita ut erat in navi : et aliæ naves erant cum illo.

37. Et facta est procella magna venti, et fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur navis.

38. Et erat ipse in puppi super cervical dormiens : et excitant eum, et dicunt illi : Magister, non ad te pertinet, quia perimus ?

39. Et exurgens, comminatus est vento, et dixit mari : Tace, obmutescet. Et cessavit ventus ; et facta est tranquillitas magna.

40. Et ait illis : Quid timidi estis ? necdum habetis fidem ? Et timuerunt timore magno, et dicebant ad alterutrum : Quis, putas, est iste, quia et ventus et mare obediunt ei ?

27. Soit qu'il dorme, ou qu'il se lève pendant la nuit et durant le jour, la semence germe et croît, sans qu'il s'en aperçoive ;

28. Car la terre produit d'elle-même premièrement l'herbe, ensuite l'épi, puis le blé tout formé dans l'épi.

29. Et quand le fruit a mûri, on y met aussitôt la faucille, parce que le temps de la moisson est venu.

30. Et il disait : A quoi comparerons-nous le royaume de Dieu, et par quelle parabole le représenterons-nous ?

31. Il est comme un grain de senevé, qui, étant la plus petite de toutes les semences qui sont dans la terre, lorsqu'on l'y sème,

32. Monte, quand il est semé, jusqu'à devenir plus grand que tous les légumes ; et il pousse de si grandes branches que les oiseaux du ciel peuvent se reposer sous son ombre.

33. Il leur annonçait ainsi la parole sous diverses paraboles, selon qu'ils étaient capables de l'entendre ;

34. Et il ne leur parlait point sans paraboles : mais lorsqu'il était en particulier avec ses disciples, il leur expliquait tout.

35. Ce même jour, sur le soir, il leur dit : Passons à l'autre bord.

36. Et ayant renvoyé le peuple, comme Jésus était déjà dans la barque, ils l'emmenèrent avec eux ; et il y avait encore d'autres barques qui l'accompagnaient.

37. Alors un grand tourbillon de vent s'éleva, et les vagues entraient de telle sorte dans la barque qu'elle s'emplissait déjà d'eau.

38. Jésus cependant était à la poupe, dormant sur un oreiller. Et ils l'éveillèrent, en disant : Maître ! ne vous mettez-vous point en peine de ce que nous périssions ?

39. Alors, se levant, il parla au vent avec menaces, et dit à la mer : Tais-toi, calme-toi. Aussitôt le vent cessa, et il se fit un grand calme.

40. Puis il leur dit : Pourquoi êtes-vous timides ? Quoi ! vous n'avez point encore de foi ? Et ils furent saisis d'une extrême crainte, et ils se disaient l'un à l'autre : Quel est donc celui-ci, à qui les vents et la mer obéissent ?

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ET ITERUM. In præcedenti capitulo retulerat Jesum, ne premeretur à turbâ, naviculæ officio aliâ vice usum, et propterea dicit, *iterum*. COEPIT DOCERE AD MARE, pro *juxta mare*.

VERS. 2. — ET DOCEBAT EOS IN PARABOLIS MULTA. Non dicit omnia ; parabolæ enim solæ minùs prosunt, sed mixtæ proprietati verborum multùm prosunt.

VERS. 3. — ECCE EXIIT. Demonstrat tempus regni cœlorum ; in quo ipse Jesus exivit à Patre et venit in mundum.

VERS. 4. — SEMINAT, pro, *seminabat*, semen suum. Hinc apparet quòd seipsum demonstrat. Prophetæ enim, apostoli et cæteri seminant semen non suum, sed Dei ; Jesus autem, utpotè verus Deus, seminat semen

VERS. 4. — SECUS VIAM. Hic reliquimus præpositionem *secus*, quod in progressu jacentis semen motus quidam sit. Nam vocem esse Latinam aliàs docuimus. Vulg., *circa viam*.

VERS. 6. — EXÆSTUAVIT, *exustum est*, sive *astu perit*.

VERS. 8. — ASCENDENTEM, *ἀναβαίνοντα καὶ ἀλλήλουντα*. Ut prius verbum pertineat ad herbam *emergentem* è terrâ, posterius ad herbam *grandescentem* et adole-

scium. ALIUD CECIDIT CIRCA VIAM ; ET VENERUNT VOLUCRES COELI ET COMEDERUNT ILLUD. Non ex intentione sator jacit semen secus viam, et in petrosâ ; sed hoc contingit ex concomitantia actûs seminandi per universum agrum. Secus viam terra est minùs culta, in quâ seminis grana non operiuntur terrâ, sed patula jacent avibus cœli.

VERS. 5. — ALIUD VERO CECIDIT SUPER PETROSA, etc. Loca saxea cooperta modicâ terrâ, citò vegetant semen in herbam ex multitudine caloribus, quia calor ibi non imbibitur in profundo ut in reliquâ terrâ, sed reflectitur à saxo ; sed multiplicato calore in modicâ terrâ, ac per hoc in parvo humido, sequitur arefactio tam intus quàm extra.

VERS. 8. — ET ALIUD CECIDIT IN TERRAM BONAM. Nota

scentem. ET AFFEREBAT UNUM TRIGINTA, ET UNUM SEXAGINTA, ET UNUM CENTUM. Laurentius Valla declarat se legisse *év* præpositionem, non *év* nomen numerandi. Et ipse sic scriptum comperi in libris emendatioribus : nominatim in vetustissimo codice, qui habebat Commentarios Theophylacti, quanquàm dissentiebat editio Aldina. Quo modo si legamus, ad verbum ita reddi potest : *Et afferebat in triginta et in sexaginta et in centum* : ut præpositio *év* posita sit pro *ἀν*, quasi

semen divini verbi quadripartitum et in tribus partibus perditum in solâ quartâ fructuosum, et tamen non propterea cessandum à seminatione divini verbi, UNUM TRIGINTA, etc., pro, *in triginta, in centum*. Universitas electorum ternario fructu significatur; numerus enim ternarius perfectionis est significativus. Et similiter omnis diversitas graduum profectûs spiritalis, designatur per hos tres numeros: tricesimum, sexagesimum et centesimum. Ubi et nota minimum fructum esse tricesimum, quia tantâ fecunditatis est quælibet bona cordis terra ut ad minus reddat triginta pro uno, ubi semen verbi divini susceperit et in patientiâ coaluerit.—VERS. 9.—QUI HABET AURES AUDIENDI AUDIAT. Non corporis sed mentis aures excitat, non ad aliud quàm ad proprium officium, scilicet audiendi. Sunt enim qui aures mentis non applicant ad audiendum, ad discendum et percipiendum verbum Dei; sed velut per unam (ut aiunt) aurem intrat verbum Dei, et ex alterâ exit.

VERS. 10.—SINGULARIS, pro, *solitariè*, seu *solitarius*: Significatur enim quòd cum esset sine turbis, INTERROGAVERUNT EUM QUI CUM EO ERANT DUODECIM. Nonnulli codices Græci habent, *ii qui circa illum erant cum duodecim*.

VERS. 11.—ET DICEBAT EIS: VOBIS DATUM EST NOSSE MYSTERIUM REGNI DEI; ILLIS AUTEM QUI FORIS SUNT, pro *exteris*, IN PARABOLIS OMNIA FIUNT, ut VIDENTES VIDEANT ET NON VIDEANT, pro, et *non perspiciant*; et AUDIENTES AUDIANT ET NON INTELLIGANT, NEQUANDO CONVERTANTUR, et DIMITTANTUR EIS PEGGATA. Adverte hic quòd hæc verba apud Matthæum clarè inducuntur ex Isaïæ cap. 6, significantia pertinaciam audientium et videntium, ut ibi expositum est; apud Marcum verò aliter sonant. Et propterea textus iste intelligendus est utendo conjunctione *ut*, non causaliter sed consecutivè; non enim ad hunc finem Jesus loquebatur in parabolis, ut non perspicerent, ut non intelligerent; sed loquebatur in parabolis, ad quas consequens erat impleri prophetiam Isaïæ, dicentis, *videntes visuros opera et miracula Christi et non perspecturos divinam illius virtutem*; et similiter audituros doctrinam et testimonia illius, et non intellecturos ipsum esse Messiam; potest nihilominus conjunctio *ut*, intelligi causaliter, referendo tamen eam non ad rem, sed ad prophetiam subintellectam, ac si apertè dixisset:

dicas per triginta, per sexaginta, per centum, quod tamen commodè verti poterat, et afferebat tricena, et sexagena, et centena, ut ex singulis granis tantum granorum intelligatur enatum. Quanquam paulò inferius idem occurrit locus, itidem per præpositionem scriptus. Cæterum, quoniam in hoc facillè labi potuit librarius, rem lectoris arbitrio committo, præsertim cum et altera lectio probè defendi possit. Nisi quod in posteriore loco, cum Dominus discipulis explicat parabolam, duriusculè dicitur unum et unum, cum de hominibus loquatur, non de seminibus. Proinde nos periphrasi sumus usi.

VERS. 10.—CUM ESSET SINGULARIS, *cum autem cæpisset esse solus, sive solitarius*. Nam solus vertit in Lucâ: *Cum autem esset solus orans*. QUI CUM EO ERANT DUODECIM. Hic variant Græci codices: nam Laurentii codex habebat, *qui circa illum erant cum duodecim*.

Ideò in parabolis omnia fiunt exteris ut impleatur Scriptura prophetica. *Vobis datum est nosse mysteria regni caelorum*: Responsio, discretionis inter ipsos et alios rationem continet ex gratiâ, dicendo datum et non datum; quia ex gratiâ divinâ datum est vobis donum hoc, scilicet mysterium regni Dei; illis autem non est hoc à divinâ donatum gratiâ. Ac si apertius diceret: Quia vos, non illi, estis electi ad cognoscendum mysterium regni Dei. Per hoc non tamen intellige omnes qui de turbâ erant exclusi à notiâ secretorum regni Dei; rationabile si quidem est quòd multi in turbis illis erant viri boni et electi, sed quoniam in turbâ erant multi non electi ad notitiam fidei; ideò omnes de turbâ in genere computantur exclusi, et soli discipuli explicantur electi. Significat enim ad litteram ratio ista ex divinæ electionis dono provenire quòd aliqui ad notitiam veniant mysteriorum fidei; et non contingere hoc promiscuè sicut promiscuè prædicatio fit ad omnes. Unde pronomen *vobis*, monstrat electos ad notitiam secretorum caelestium, et pronomen *illis*, demonstrat homines promiscuè auditores verbi Dei. Quibusdam datur nosse mysteria regni Dei, quibusdam non, quia quidam habent accepta dona rectè utendo illis, quidam non. Filii Israel credebant quòd omnes in adventu Messiae essent salvandi et præferendi cæteris. Hanc erroneam opinionem confutat Jesus, dicendo quare turbis Judæorum occultat mysteria, et solis discipulis aperit. Rationem reddit ex parte Judæorum, qui, videntes miracula et opera Christi non videbant divinam in illo virtutem, suamque salutem; et audientes auribus doctrinam Christi, non audiebant corde et non intelligebant, propter malam suam dispositionem.

VERS. 14.—VERBUM SEMINAT, verbum regni caelorum.

VERS. 15.—QUI CIRCA VIAM, qui non intelligunt; non penetrat verbum regni caelestis ita ut credant. In his enim primis nulla est omnino germinatio, utpote deficiente intellectu, qui est principium fidei. VENIT SATANAS; in Matthæo, vocatur *malus* antonomasticè, non naturâ, sed voluntate immutabili à malo in bonum.

VERS. 16.—QUI SUPER PETROSA SEMINANTUR. Evangelicum verbum cum gaudio à multis suscipitur, qui non solis verbis, sed interno affectu, credunt, sperant, diligunt, incipiuntque operari, ad similitudinem se-

Atque ita sanè scriptum erat in libro qui habebat commentarios Theophylacti, consentiente editione Hispanicâ, et Aldinâ. Mei habebant, *interrogaverunt eum discipuli ejus*.

VERS. 11.—MYSTERIUM REGNI, id est, *arcanum*, sive *secretum*, non communicandum profanis, quod aliquoties vertit *sacramentum*. ILLIS AUTEM QUI FORIS SUNT. Rectius vertisset per adjectivum, id est, *exteris, extraneis, sive externis, aut exoticis*.

VERS. 12.—VIDEANT, ET NON VIDEANT. Græcus mutavit verbum, *ut cernentes cernant, et non videant*, quasi plus sit *videre* quàm *cernere*. Nam intuemur quædam, quæ tamen non videmus, animo aliud agente. Quanquam refragantur magno consensu Latini codices, nec apud Theophylactum licet ex ipsius enarratione lectionem hanc deprehendere.

minis jacti in terram modicam super fundum saxeam ; sed in persecutione deficit , ex eo quòd non habet radicem obstante fundo petræ. Quanta differentia est inter tranquillitatem et perturbationem , inter pacem et bellum , tanta est differentia inter semen radicatum et absque radice ; teste Domino explicante quòd factâ tribulatione et persecutione propter evangelicum verbum , continuò non post multas toleratas persecutiones scandalizatur . Qui igitur evangelicam vitam à prompto animo inchoant , sed non usque ad ultima spei , timoris , tristitiæ , dilectionis amorisque verbum evangelicum eos penetravit , in saxeo corde modicam terram habent ; hoc est , qui verbis , cogitationibus , ac affectibus bonis in tranquillitate animi , corporis , famæ ac rerum vigent , sed cum ad facta , infamiæ ,¹ ignominia , damni rerum aut cruciatûs venit , relinquunt evangelica facta , profitentur non fuisse radicatum evangelicum verbum in timore respectu factorum imminentium in tristitiâ , respectu præsentium factorum ; et sic de aliis . Cor namque eorum relatam ad damna , velut fundus terræ saxeus durum semper fuit ; et propterea aruit inchoata herba ; propterea temporales dicuntur , utpote solo tempore tranquillo durante .

VERS. 19. — ET ÆRUMNÆ , id est , sollicitudines , SECULI , sub. , hujus .

VERS. 21. — ET DICEBAT ILLIS : NUMQUID VENIT LUCERNA , pro , *incenditur lucerna* , UT SUB MODIO PONATUR AUT SUB LECTO ? NONNE UT SUPER CANDELABRUM PONATUR ? Hæc est alia parabola ad declarandum quòd tam sermo parabolicus non intellectus ab exteris quàm sermo proprius communicatus apostolis publicandus erat . Ac si apertè diceret : Non ideò loquor in parabolis , non ideò communico seorsum vobis mysterium regni Dei , ut velim hæc occulta esse ; volo enim omnia quandoque publicè prædicari , et *manifestari* non solum dicta , sed facta mea . Ad hoc enim affert similitudinem de accensione lucernæ , significando seipsum hominem per lucernam , accensam lumine divinitatis ad hoc ut luceat mundo super candela-

VERS. 20. — HI AUTEM SUNT QUI . Abusus videtur semel atque iterum *ὄτοι* pro *οἱ* : velut demonstret hos et illos , quod solemus docendi causâ et gestu representare . Vulg. : *Et hi sunt* . Et *seminari* dicitur semen quod jacitur , item ager in quem jacitur , quemadmodum aspergitur aqua et aspergitur homo . Notat Laurentius quòd interpres *sementem* dixerit pro *semine* , quum *sementis* sit ipsa satio , *semen* quod jacitur . *Sementem facere* latinè dicitur , *semen facere* , non item . UNUM TRIGINTA . *Triginta* , *sexaginta* , *centum* , ut paulò superius admenui , consentientibus et perveustis Latinis codicibus , verti poterat , *hoc quidem centuplum* , *aliud verò sexagecuplum* , *aliud verò trigecuplum* . Sive , *aliud centena* , *aliud autem sexagena* , *aliud autem tricena* , ut subaudias , grana . Nam Græci carent hujusmodi distributivis .

VERS. 21. — NUMQUID VENIT . Græcè est : *Videte* , *num lucerna incenditur* , *ut sub modium ponatur* ? Quamquam *ἴδετε* in multis Græcorum codicibus non reperio adscriptum , velut in Theophylacto . In Editione Aldinâ scriptum est *ἐγγεταί* pro *καίεται* , quemadmodum et in Theophylacto .

VERS. 22. — NON EST ENIM . Græcè : *Non est enim quidquam absconditum* , *nisi ut manifestetur* . Tametsi

brum Ecclesiæ , non est enim aliquid meum , meorum verborum et factorum quod non manifestandum sit .

VERS. 22. — NON EST ENIM ALIQUID ABSCONDITUM QUOD NON MANIFESTETUR ; NEC FACTUM EST OCCULTUM ALIQUID , A ME , QUOD NON VENIAT IN PALAM , pro , *sed ut in propatulum veniat* . Vulg. *in palam veniat* . Unde liquet quòd de factis propriis loquitur , significando quòd nihil fecit ut esset occultum , sed quidquid fecit , fecit ut publicetur . Et propterea subdit : — VERS. 23. — SI QUIS HABET AURES AUDIENDI AUDIAT . Loquebatur enim de seipso , non manifestans quòd de se loqueretur .

VERS. 24. — ET DICEBAT ILLIS : VIDETE QUID AUDIATIS . Dixerat quòd vult publicari sua dicta et facta ; et quia intendebat hoc adimplendum esse per discipulos , ideò monet eos ad considerandum quidquid audient , procul dubio ab ipso : tum ut mente penetrent quod audierint ; tum ne aliud prædicent quàm quod audierint ab ipso ; tum ne aliquid omittant prædicare eorum quæ audierint . IN QUA MENSURA . Periculum tacendi , omittendi , seu negligendi prædicationem integram auditorum apponitur : explicando quòd quâ mensurâ communicaverint audita aliis , eadem mensurâ fiet eis retributio ; et ultra hoc aliquid superaddetur . Sed corrige textum . MENSU FUEBITIS , pro , *metimini* , REMETIETUR , pro , *mensurabitur* , VOBIS ; ET ADJICIETUR VOBIS ; deest , *qui auditis* . Quod autem dicit , *et adjicietur vobis* , intelligitur tam in bono quàm in malo ; hoc est , tam in præmio quàm in poenâ . Sicut etiam mensura intelligitur tam abundans quàm deficiens . Ad hæc enim explicanda subjungitur quoad præmium .

VERS. 25. — QUI ENIM HABET DABITUR ILLI ; ET QUI NON HABET ETIAM , QUOD HABET AUFERETUR AB EO . Per eum qui habet et eum qui non habet significatur habens seu non habens secundum debitum usum . Congruam dispositionem ex parte hominum in communi adjungit divinæ gratiæ dono ; ut sic intelligamus donum gratiæ ut tamen tribuamus aliquid libero nostro arbitrio . Habere laudabiliter , et non habere vituperabiliter , non sunt naturæ , sed libertatis . Quo fit ut

dissentiant hic exemplaria , Theophylactus legit : *Non est enim occultum quidquam* , *quod non patefiat* . NEQUE FACTUM EST , neque factum est occultum , sed ut in apertum veniat ; etiamsi legi potest , *neque fuit occultum* . Videtur autem in nostro sermone oratio parum absoluta ; supplebitur hunc in modum : *Neque factum est occultum* , *ut maneat occultum* , *sed ut veniat in apertum* . Hæc sententia pulchrè quadrat in doctrinam evangelicam . Occultata sunt quædam , non ut semper laterent , sed ut suo tempore proferrentur in lucem .

VERS. 24. — VIDETE QUID AUDIATIS . Hic quoque Græca dissident , tametsi Latina exemplaria magis consentiunt quàm Græca : *Videte quid audiatis* , *et apponetur vobis audientibus* . *Qui enim habet* , *dabitur ei* , *et qui non habet* , *etiam quod habet tolletur ab eo* . Græcæ lectioni suffragatur codex Donatiani . Deinde sequitur : *In quâ mensurâ metimini* , *metietur vobis* , *et adjicietur vobis* . Theophylactus ita legit : *Videte quid audiatis* , *in quâ mensurâ metimini* , *in eâ alii metientur vobis* , *qui auditis* . *Quisquis enim habuerit* , *ei dabitur* , *et qui non habet* , *etiam quod habet tolletur ab eo* . Huic lectioni consentiebat codex aureus , et item Constantiensis .

ille dicatur habere, qui rectâ exercitatione utitur habitis; ingenio, appetitu, fide, ac reliquis bonis sive naturalibus sive gratuitis, et per oppositum ille dicitur non habere, qui non utitur, ut debet, donis naturalibus seu gratuitis, nam recto usu servatur imago Dei in homine, servatur donum legis divinæ ac fidei; et non solum per abusum, sed etiam per non rectum usum ruunt omnia; valdè igitur consentaneum est rationi ut illi qui habet rectum usum, divinam imaginem, divinam legem, et quæcumque gratuita accepit dona, detur ampliùs divinorum donorum, et propterea dabitur et abundabit, ad effundendum aliis; ab illo autem qui abusu vel otio non servavit habita, auferetur quod habet. Si quæstionem ingeris, contradictoria implicari, dicendo qui non habet, et subdendo auferetur quod habet, solutio est quòd non habet integra quæ acceperat, et residuum quod habet auferetur ab eo; ubi plus concluditur quàm oportuerit; nam sufficiebat inferre, et illi qui non habet non dabitur: hoc enim faciebat satis proposito. Sed majorem intulit poenam ille qui prævidit reprobos, non solum privari hic novis donis, sed etiam acceptis, dum permittuntur etiam in naturalibus excæcari et indurari, juxta illud apostoli: *Tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant quæ non conveniunt*, etc. Nonne hoc est tolli ab eis residuum quod habent?

VERS. 26. — ET DICEBAT: SIC EST REGNUM DEI. Parabola hæc apud solum Marcum invenitur; et affertur consequenter ad declarandum modum quo apostolica prædicatio fructificat. Et intendit quòd discipulorum est prædicare ad similitudinem seminantis; ita quòd germinatio et fructificatio expectetur aliunde scilicet à cordibus auditorum, sicut germinatio et fructificatio seminis expectatur à terrâ; et quemadmodum tempore messis apponitur falx, ita producto prædestinato fructu, succiduntur viri justi ex hac vitâ. Hæc intentio parabolæ hujus. *Regnum Dei*, in militanti ecclesiâ incipiens. QUEMADMODUM SI HOMO JACIAT SEMENTEM IN TERRAM, — VERS. 27. — ET DORMIAT ET EXSURGAT NOCTE ET DIE. Referuntur hæc ad hominem qui seminavit; et significatur per hæc hominem occupari suis naturalibus necessitatibus, et vacare suis exercitiis. Nam ordinanda est littera applicando singula singulis, scilicet noctem dormitioni,

VERS. 27. — NOCTE ET DIE. Quidam utrumque verbum, *dormiat et exurgat*, putant referendum ad eum qui jecit semen, ita ut intelligamus illum dormire nocte et exurgere die; et in hunc quidem sensum interpretatur Theophylactus. Ego magis arbitror posterius verbum referendum ad semen, quod nullo co lente tacitis auctibus et nocte et die proficit usque ad maturitatem. Nam *dormire* dicitur, qui securus est nec jam laborat. Hunc sensum secutus est, quisquis scripsit in Marcum Scholia, quæ Hieronymo tribuuntur. Sic enim loquitur: *Homo jactans semen Filius nocte minis est, semen verbum vitæ, terra corda humana: dormitatio hominis mors est Salvatoris: exurgit semen nocte et die*, etc. ET INCRESCAT DUM NESCIT ILLE. Sermo Græcus ambiguus est. Potest enim accipi ut semen exoriatur et exurgat vi naturæ, cum ipsum hoc nesciat, eò quòd *σπέρμα*, *semen*, sit masculini generis.

et diem exsurrectioni; ac si apertè dixisset: Et vacet negotiis suis. Significatur enim per hoc quòd non operâ hominis prædicantis efficitur fructificatio seminis jacti in terram. ET SEMEN GERMINET ET INCRESCAT. Priùs descripsit dispositionem hominis qui seminavit, modò describit dispositionem seminis seminati. DUM NESCIT ILLE. Nescit siquidem homo qui seminavit quid sub terrâ fiat donec semen germinet. Et similiter nesciunt prædicatores quid verbum Dei seminum per prædicationem hominis operetur, donec prodeat in opus.

VERS. 28. — ULTRO ENIM TERRA FRUCTIFICAT. Significatur enim per ultroneam fructificationem, ex libero arbitrio prodire fructum auditû divini verbi, ita tamen ut subintelligas simul divinam gratiam, sicut in terrâ subintelligitur concursus superiorum causarum, scilicet caloris solaris, pluviae et hujusmodi; concurrentibus enim his intelligitur terra fructificans. Et significatur per progressum fructificationis terræ, progressus fructificationis cordis suscepto semine divini verbi. Et describitur ordo, quia nemo repentè fit summus; sed primùm exercetur operibus incipientium, deinde proficientium, et demùm perfectorum.

VERS. 29. — ET CUM EX SE PRODUXERIT, pro, *cum autem productus fuerit fructus*. Vulg., *cum produxerit fructus*. Significatur quòd cum prædestinatus fructus regni cælorum (hoc est, præsentis Ecclesiæ) productus fuerit, statim erit finis. Potest nihilominus intelligi de producto fructu cujusque electi, quoniam tunc est messis particularis per mortem illius. STATIM MITTIT FALCEM, QUONIAM ADEST MESSIS. Quantum ad parabolam illemet homo significatur mittens falcem qui seminavit; quantum verò ad sensum, principalis seminator (scilicet Jesus Christus) significatur; ipse enim qui in prædicatoribus jactit semen verbi divini in terram per angelos metet.

VERS. 30. — REGNUM DEI, pro præsentis temporis Ecclesiâ sumitur hic, et apponitur alia parabola, ut declarato modo fructificandi declaretur vis evangelici seminis quod prædicatur.

VERS. 31. — MINUS EST, etc. Principiorum conditio est parva esse secundum quantitatem, magna autem secundum virtutem; et ideò granum sinapis secun-

VERS. 30. — CUI PARABOLÆ COMPARABIMUS? Græcè: *aut in quâ parabolâ illud ponemus, sive ponamus?* Etiamsi nonnulli codices pro *ὅωμεν* habeant *παραβάλλωμεν*, id est, *per quam collationem conferemus?* Quandoquidem *παραβολῶν* Cicero vertit *collationem*. Et præpositione in Hebræi abutuntur pro *per*. In aliis pro *τίμι* scriptum est *ἐν ποίῳ*. Verùm hæc minutiora duxi quàm quæ annotentur.

VERS. 32. — ET CUM NATUM FUERIT, ASCENDIT IN ARBOREM. Græcis hic repetitur, *καὶ ὅταν σπαρῆ*, id est, *cum seminatum fuerit*, suffragante et codice aureo Constantiensi, aliisque multis. Offendit lectorem, quod absurdè videatur idem repeti, *et cum seminatum fuerit*. Repetitur tamen in Vulg. ASCENDIT IN ARBOREM, *ἀναβαίνει*, id est, *surgit*. Porro illud, *in arborem*, nec additur apud Græcos, nec in antiquis codicibus nostris, nec in aureo nec in Vulg. Adscriptum apparet

dum utrumque laudatur quia secundum quantitatem minimum, secundum virtutem maximum monstratur. Verum cum dicitur semen sinapis minimum omnium seminum, putat Albertus magnus intelligendum non quantitate (quoniam minus illo apparet ad sensum tam semen papaveris quam semen rutæ) sed proportionem. Semen enim sinapis quamvis in sua quantitate sit majus semine rutæ, est tamen minus illo secundum proportionem; hoc est, relatum ad producendum. Itaque referendo utrumque semen ad ea quæ producuntur, invenitur minus semen sinapis, quia invenitur arbor ex tam parvo semine, excedens proportionaliter rutæ fruticem, et sic de similibus dicito. Dubito ego ex diversâ conditione regionum contingere quod semen sinapis alicubi sit majus, alicubi minus; sed simpliciter et absolute esse minimum omnium seminum etiam quantitate. Comparavi siquidem semina hæc in Italiâ: nec apparet uniformitas. Sensus parabolæ est: Granum sinapis evangelium est, annuntians minima: scilicet Jesum crucifixum. Nihil minus, nihil abjectius hoc dogmate est: sed idem maximæ virtutis in vegetatione Ecclesiæ velut arboris inter olera apparet, ita quod aves cœli, homines cœlestis desiderii, cœlestis mentis, in iis quæ Ecclesiæ sunt habitant. Homo seminans Jesus est, qui accipit à Patre evangelicam doctrinam et seminavit in agro non alieno, sed suo; mundus siquidem ejus est; nam in propria venit. ASCENDIT IN ARBOREM. Nescitur quis apposuerit has duas dictiones, scilicet, *in arborem*, quæ non habet Vulg.

VERS. 32. — HABITARE, pro, *nidificare*.

VERS. 33. — ET TALIBUS MULTIS LOQUEBATUR EIS VERBUM. Habes apud Matthæum multas parabolas quas Marcus sub his verbis comprehendit. PROUT POTERANT AUDIRE. Quamvis Dominus parabolicè loqueretur, proponebat tamen eas secundum capacitatem audientium, ut fructuosè essent. Multis siquidem fructuosæ erant quamvis multi indigni essent; de quibus dictum est, *ut videntes non videant*, etc.

VERS. 34. — SINE PARABOLA AUTEM NON LOQUEBATUR EIS. Non dicit omnem sermonem fuisse parabolicum, sed quod habebat parabolam comitem; docebat enim multa sub propriis verbis et annectebat parabolas. SEORSUM AUTEM. Declarat evangelista

ex Lucæ et Matthæi decimo tertio. HABITARE, κατασκηνῶν, quod alibi vertit *nidificare*, verbum à σκηνή, *scena*, dictum.

VERS. 34. — DISSEREBAT, id est, *dissolvebat*, sive *exponebat*: aut quo aliàs est usus, *edisserebat*. Solvuntur enim ænigmata et obscura, veluti nodosa.

VERS. 35. — TRANSEAMUS CONTRA, id est, *transeamus in ulteriorem partem*; sive, ut sæpè jam vertit, *trans fretum*.

VERS. — 37. ET FACTA EST. Græcè, *Et fit*, sive *oritur*, quasi res jam geratur. MITTEBAT IN NAVIM, *iruebat in navim*, ut sit verbum neutrum quod ad significatum attinet.

VERS. 38. — SUPER CERVICALI DORMIENS ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον, quod inde Græcis nomen habet, quod capiti admoveatur. Ezechiel exsecratur eos qui *consumunt pulvillos sub omni cubito, et cervicalia sub omni capite*. Quod tum exhibuit Jesus, id hodiè in nobis agitur.

quod etiam parabolæ habentes aliquid difficultatis declarabat discipulis seorsum à turbâ. DISCIPULIS SUIS DISSEREBAT, pro, *dissolvebat*, OMNIA. Significatur enim quod solvebat dubia seu nodos difficultatum.

VERS. 35. — TRANSEAMUS CONTRA, pro, *in ulteriorem ripam*.

VERS. 36. — ET DIMITTENTES TURBAM, ASSUMUNT EUM ITA UT ERAT IN NAVI; ET ALIÆ NAVES ERANT CUM ILLO. Promptam ac celerem executionem describit ab inchoatâ à nautis navigatione antequàm Jesus sedens in naviculâ mutaret situm, et antequàm disjungere-tur navicula illa ab aliis naviculis. Identitas siquidem situs Jesu significatur dicendo, *ita ut erat in navi*; conjunctio autem adhuc aliarum navicularum significatur dicendo, *et aliæ naviculæ erant cum illâ*. Adverbium *ita*, ad ambo refertur, scilicet ad situm Jesu, et ad conjunctionem navicularum. Et lego cum illâ, scilicet navi; et non cum illo, ut Vulg.; erant enim naviculæ multæ junctæ navi in quâ erat Jesus docens.

VERS. 37. — ET FACTA EST, pro, *fit*, PROCELLA MAGNA VENTI; ET FLUCTUS MITTEBAT, pro, *immittebat*.

VERS. 38. — ET EXCITAT EUM, procul dubio discipuli. NON AD TE PERTINET, pro, *non est tibi curæ*; quia, pro, *quod perimus*?

VERS. 39. — ET EXSURGENS COMMINATUS EST VENTO, pro, *et excitatus increpavit ventum*; ET DIXIT MARI: TACE, OBMUTESCE. Increpat ventum causantem fluctus, et silentium imponit mari sonanti; non ut ventus et mare percipiant, sed ad ostendendum hominibus præsentibus quod solo imperio cessare facit ventum et fluctus maris. ET CESSAVIT VENTUS, ET FACTA EST TRANQUILLITAS MAGNA. Repentè fieri non tranquillitatem, sed tranquillitatem magnam, testatur opus esse excedens totius naturæ facultatem.

VERS. 40. — QUID TIMIDI ESTIS? Deest adverbium, sic; non enim reprehenditur simplex timor, sed timor sic, hoc est, adeò magnus ut præsentè Jesu timeant perire. NECDUM HABETIS FIDEM? Increpativè legenda sunt. Objurgat enim discipulos quod adhuc non habeant fidem cum viderint tot miracula facta ab eo. Monstraverunt enim minus credere, tum magnitudine timoris, tum excitando Jesum à somno; tanquam non posset dormiens salvare eos. QUIA ET

Quàm periculose indormiunt hodiè pulvillis ac cervicalibus hujusmodi præsules ac pontifices quidam horum temporum! Periclitatur universus populus, nec est qui Christum excitet in illis profundissimè dormientem. Imò nolunt excitari, et habent qui somnum hunc pestilentissimum foveant, occinentes ad aurem blando susurro: Euge, euge. Expergiscere tandem, optime Jesu, ne pereamus. NON AD TE PERTINET, *οὐ μέλει σοι*, id est, *non est tibi curæ*. Nam aliud est *pertinere ad nos*, aliud *esse curæ*. Siquidem multa ad nos maximè pertinent, quæ minimè sunt curæ. QUIA PERIMUS, *ἔτι*, id est, *quod*, hoc sanè loco.

VERS. 39. — OBMUTESCE, *πεφίμωσο*. Augmentum additum etiam celeritatem indicat: veluti dicas: *Mox obmutesce*.

VERS. 40. — QUID TIMIDI ESTIS? Græcè: *Quid adeò timidi estis?* Alii habebant: *Quid timidi estis adeò?* NECDUM HABETIS, *οὐπω*, id est, *nondum*. Alii habebant,

VENTUS ET MARE OBEDIUNT EI. An soli discipuli nautarum officium exercentes, an etiam nautæ alii interfuerint qui hæc dixerint, incertum est. Hoc tamen

πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν; id est, *qui fit ut non habeatis fidem?* Et *ὁμοίως* referunt ad præcedentem orationis partem. Laurentius ad sequentem adjunxit: *Siccine nondum habetis fidem?* Porro *quomodo* parùm Latine reddidit *πῶς*, quod ita vertendum erat, *qui fit ut non habeatis fidem?* Est enim non interrogantis, sed ob-

CAPUT V.

1. Et venerunt trans fretum maris, in regionem Gerasenorum.

2. Et exeunti ei de navi, statim occurrit de monumentis homo in spiritu immundo,

3. Qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis jam quisquam poterat eum ligare;

4. Quoniam sæpè compedibus et catenis vinctus, dirupisset catenas, et compedes comminisset, et nemo poterat eum domare.

5. Et semper die ac nocte in monumentis et in montibus erat, clamans, et concidens se lapidibus.

6. Videns autem Jesum à longè, cucurrit, et adoravit eum:

7. Et clamans voce magnà, dixit: Quid mihi et tibi, Jesu fili Dei altissimi? Adjuro te per Deum, ne me torques.

8. Dicebat enim illi: Exi, spiritus immunde, ab homine.

9. Et interrogabat eum: Quod tibi nomen est? Et dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus.

10. Et deprecabatur eum multùm, ne se expelleret extra regionem.

11. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, pascens.

12. Et deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus.

13. Et concessit eis statim Jesus. Et exeuntes spiritus immundi, introierunt in porcos, et magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo millia, et suffocati sunt in mari.

14. Qui autem pasebant eos, fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem et in agros. Et egressi sunt videre quid esset factum.

15. Et veniunt ad Jesum: et vident illum qui à dæmonio vexabatur, sedentem, vestitum, et sanæ mentis, et timuerunt.

16. Et narraverunt illis, qui viderant, qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat, et de porcis.

17. Et rogare cœperunt eum, ut discederet de finibus eorum.

18. Cùmque ascenderet navim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, ut esset cum illo.

19. Et non admisit eum, sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, et annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, et misertus sit tui.

20. Et abiit, et cœpit prædicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Jesus: et omnes mirabantur.

21. Et cùm transcendisset Jesus in navi rursùm trans fretum, convenit turba multa ad eum, et erat circa mare.

est certum quòd nec discipuli plenam in Jesu fidem habebant; illis enim dictum est, necdùm fidem habetis; ut patet Matth. 8.

jurgantis. Ad ALTERUTRUM, *inter sese*, quod crebrius admonui; verùm interpres perpetuò peccat in hoc verbo, tanquàm prudens. *QUIS PUTAS.* Meliùs *quisnam* aut certè *quis*. Nam hoc loco vix habet Latinus sermo, quod respondeat *ἄρα*.

CHAPITRE V.

1. Ayant passé la mer, ils arrivèrent dans le pays des Geraséniens.

2. Et comme Jésus sortait de la barque, un homme possédé d'un esprit impur vint à lui, sortant des sépulcres,

3. Où il faisait sa demeure ordinaire. Et personne ne pouvait le tenir lié, même avec des chaînes;

4. Car ayant eu souvent les fers aux pieds, et ayant été lié de chaînes, il avait rompu ses chaînes et brisé ses fers; et nul homme ne pouvait le dompter.

5. Il était jour et nuit dans les tombeaux et sur les montagnes, criant, et se meurtrissant lui-même avec des pierres.

6. Ayant donc vu Jésus de loin, il accourut et l'adora,

7. Et, jetant un grand cri, il lui dit: Qu'y a-t-il entre vous et moi, Jésus fils du Dieu très-haut? Je vous conjure par le nom de Dieu de ne point me tourmenter.

8. Car Jésus lui disait: Esprit impur, sors de cet homme.

9. Et il lui demanda: Comment t'appelles-tu? A quoi il répondit: Je m'appelle Légion, parce que nous sommes plusieurs.

10. Et il le pria instamment de ne point le chasser hors de ce pays-là.

11. Or il y avait là un grand troupeau de porcs qui paissaient le long de la montagne.

12. Et ces démons le suppliaient, en lui disant: Envoyez-nous dans ces porcs, afin que nous y entrions.

13. Jésus le leur permit aussitôt; et ces esprits impurs sortant de l'homme, entrèrent dans les porcs; et tout le troupeau, qui était d'environ deux mille, courut avec impétuosité se précipiter dans la mer, où ils furent noyés.

14. Ceux qui les gardaient, s'enfuirent et allèrent porter cette nouvelle à la ville et à la campagne. Et plusieurs sortirent pour voir ce qui était arrivé;

15. Et étant venus à Jésus, ils virent celui qui avait été possédé assis, habillé, et en son bon sens; et ils furent remplis de crainte.

16. Et ceux qui avaient vu ce qui s'était passé, leur ayant rapporté tout ce qui était arrivé au possédé et aux porcs,

17. Ils commencèrent à le prier de sortir de leur pays.

18. Et comme il rentrait dans la barque, celui qui avait été tourmenté du démon le supplia qu'il lui permit d'aller avec lui.

19. Mais Jésus le lui refusa, et lui dit: Allez-vous-en chez vous trouver vos proches, et leur racontez tout ce que le Seigneur a fait en votre faveur et la miséricorde dont il a usé envers vous.

20. Cet homme s'en étant allé, commença de publier dans la Décapole les grandes choses que Jésus avait faites en sa faveur; et tout le monde en était dans l'admiration.

21. Jésus étant repassé dans la barque à l'autre bord, comme il était auprès de la mer, une grande multitude de peuple s'assembla autour de lui.

22. Et venit quidam de archisynagogis, nomine Jairus : et videns eum, procidit ad pedes ejus,

23. Et deprecabatur eum multum, dicens : Quoniam filia mea in extremis est: veni, impone manum super eam, ut salva sit et vivat.

24. Et abiit cum illo, et sequebatur eum turba multa, et comprimebant eum.

25. Et mulier quæ erat in profluvio sanguinis, annis duodecim,

26. Et fuerat multa perpessa à compluribus medicis; et erogaverat omnia sua, nec quidquam profecerat, sed magis deterius habebat :

27. Cùm audisset de Jesu, venit in turbâ retrò, et tetigit vestimentum ejus :

28. Dicebat enim : Quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero.

29. Et confestim siccatus est fons sanguinis ejus : et sensit corpore, quia sanata esset à plagâ.

30. Et statim Jesus in semetipso cognoscens virtutem quæ exierat de illo, conversus ad turbam, aiebat : Quis tetigit vestimenta mea ?

31. Et dicebant ei discipuli sui : Vides turbam comprimentem te, et dicis : Quis me tetigit ?

32. Et circumspiciebat videre eam quæ hoc fecerat.

33. Mulier verò timens et tremens, sciens quod factum esset in se, venit et procidit ante eum, et dixit ei omnem veritatem.

34. Ille autem dixit ei : Filia, fides tua te salvam fecit : vade in pace, et esto sana à plagâ tuâ.

35. Adhuc eo loquente, veniunt ab archisynagogo, dicentes : Quia filia tua mortua est : quid ultra vexas magistrum ?

36. Jesus autem, audito verbo quod dicebatur, ait archisynagogo : Noli timere : tantummodò crede.

37. Et non admisit quemquam se sequi, nisi Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem Jacobi.

38. Et veniunt in domum archisynagogi, et videt tumultum, et flentes, et ejulantes multum.

39. Et ingressus, ait illis : Quid turbamini et ploratis ? puella non est mortua, sed dormit.

40. Et irridebant eum. Ipse verò, ejectis omnibus, assumit patrem et matrem puellæ, et qui secum erant, et ingreditur ubi puella erat jacens.

41. Et tenens manum puellæ, ait illi : *Talitha, cumi* : quod est interpretatum : Puella, (tibi dico) surge.

42. Et confestim surrexit puella, et ambulabat : erat autem annorum duodecim : et obstuperunt stupore magno.

43. Et præcepit illis vehementer, ut nemo id sciret, et dixit dari illi manducare.

22. Et un chef de synagogue nommé Jair vint le trouver ; et le voyant, il se jeta à ses pieds ;

23. Et il le suppliait avec grande instance, en lui disant : Ma fille est à l'extrémité ; venez lui imposer les mains, afin de la guérir et de lui sauver la vie.

24. Jésus s'en alla avec lui, et il fut suivi d'une grande foule de peuple, qui le pressait.

25. Alors une femme malade d'une perte de sang depuis douze ans,

26. Qui avait beaucoup souffert entre les mains de plusieurs médecins, et qui ayant dépensé tout son bien, n'en avait reçu aucun soulagement, mais s'en était trouvée plus mal,

27. Ayant entendu parler de Jésus, vint dans la foule par-derrière, et toucha son vêtement.

28. Car elle disait : Si je puis seulement toucher son vêtement, je serai guérie.

29. Au même instant son sang, qui coulait, s'arrêta, et elle sentit dans son corps qu'elle était guérie de son infirmité.

30. Aussitôt Jésus connaissant en lui-même la vertu qui était sortie de lui, se tourna vers le peuple, et dit : Qui est-ce qui a touché mes habits ?

31. Ses disciples lui dirent : Vous voyez que la foule vous presse, et vous demandez qui vous a touché ?

32. Et il regardait autour de lui pour voir celle qui l'avait touché.

33. Mais cette femme, qui savait ce qui s'était passé en elle, vint, saisie de crainte et de frayeur, se jeter à ses pieds, et lui déclara toute la vérité.

34. Sur quoi Jésus lui dit : Ma fille, votre foi vous a sauvée ; allez en paix, et soyez guérie de votre mal.

35. Il parlait encore, lorsqu'il vint des gens du chef de synagogue, qui lui dirent : Votre fille est morte ; pourquoy importunez-vous encore le Maître ?

36. Mais Jésus, ayant entendu ce discours, dit à ce chef de synagogue : Ne craignez point ; croyez seulement.

37. Et il ne voulut pas que personne le suivît, hors Pierre, Jacques, et Jean, frère de Jacques.

38. Etant arrivés à la maison du chef de synagogue, il vit une troupe confuse de gens qui pleuraient et qui jetaient de grands cris.

39. Et en entrant il leur dit : Pourquoi faites-vous tant de bruit, et qu'avez-vous à pleurer ? cette fille n'est pas morte ; elle n'est qu'endormie.

40. Et ils se moquaient de lui. Mais lui, ayant fait retirer tout le monde, prit le père et la mère de la fille et ceux qu'il avait avec lui, et entra dans le lieu où la fille était couchée ;

41. Et la prenant par la main, il lui dit : *Talitha, cumi*, c'est-à-dire, Ma fille, levez-vous (je vous le commande).

42. Au même instant la fille se leva, et se mit à marcher ; car elle avait douze ans. Et ils furent dans un extrême étonnement.

43. Mais il leur commanda très-fortement de prendre garde que personne ne le sût : et, pour les convaincre entièrement de la résurrection de cette fille, et de sa parfaite guérison, il dit qu'on lui donnât à manger.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — IN REGIONEM GERASENORUM, pro, *Gadarenorum*. Advertendum est enim quod apud Matth.

VERS. 1. — TRANS FRETUM ; superius vertit *contra*, id est, *in ulteriorem partem* ; quanquàm in Matthæo sæpenuerò vertit *trans fretum*. Lacum, ut dixi, appellant *mare* : tamen iisdem verbis uti licuisset, etiam *amne* transmissio, aut *aggere*, aut *monte*. *Fretum*

8, regio hæc appellatur regio Gergesenorum ; apud Marcum autem et Lucam Gadarenorum. Nec aliquid

verò non idem est quod *mare*, etiamsi fretum omne dicitur *mare*. GERASENORUM. Græci legunt in Matth. Γεργεσηνών, id est, *Gergesenorum*. Hieronymus in locis Hebraicis prodidit, suâ etiamnùm ætate viculum existitisse in monte situm, haud procul à lacu Tiberia-

certi comperio, propter hoc quòd diversi diversa sentiunt; sed parvi refert scire nomina locorum seu habitatorum. Si tamen verum est quòd regio hæc sit trans Jordanem, nomen Gadarenorum quadrat; pro quanto trans Jordanem Gaditæ acceperunt à Moysæ portionem suam.

VERS. 2. — OCCURRIT... HOMO. Quamvis duo fuerint apud Mathæum 8, Marcus tamen tacens unum non contradicit; sævioris enim creditur mentionem facere.

VERS. 6. — VIDENS AUTEM JESUM A LONGÈ, CUCURRIT ET ADORAVIT EUM. Dæmon, aut coactus aut ad malum aliquid tendens, virtutis actum exercet, propter quod magnus iste religionis actus processisse videtur ab animo explorandi an Jesus sit Filius Dei; expertus namque in deserto quòd tentando Jesum, hæc omnia tibi dabo si cadens adoraveris me, non potuit cognoscere an sit Filius Dei, tentat modò contrariam viam scilicet adorando ipsum Jesum. Unde et assertivè, nominat eum Filium Dei; sicut etiam cum tantà reverentiâ adorat.

VERS. 7. — QUID MIHI ET TIBI, JESU, FILI DEI ALTISIMI? Fingit dæmon nihil commune esse sibi et Christo; hoc est, nihil negotii habere cum eo; cum tamen multum negotii cum eo haberet tentando. ADJURO TE PER DEUM. Verba hæc fuerant dicta à dæmone postquam Jesus dixerat ei: *Exi, spiritus immunde*; ut manifestè subjungit evangelista. NE ME TORQUEAS. Imperium Jesu ut dæmon exeat, tormentum esse dæmonis ipsemet dæmon testatur; invitum enim oportere exire, est tormentum superbo et pertinaci in proprio velle.

VERS. 9. — ET INTERROGABAT EUM: QUOD TIBI NOMEN EST? Jesus interrogat, ut ipsemet dæmon fateatur invitum multitudinem; ad hoc ut magnitudo miraculi innotescat, et ad hoc ut cognoscatur quamcumque multitudinem dæmonum ei subijci.

VERS. 10. — NE SE EXPELLERET EXTRA REGIONEM. Hinc apparet affectus diversorum dæmonum ad diversas regiones; nisi enim multitudo hæc affecta

dis, ubi porcos in mare præcipites isse memorabant. Quanquàm, apud Marcum, hic ipse locus *Gadarenorum* vocatur, et eodem nomine apud Lucam; undè colligere licet, eidem urbi, quæ regioni dedit nomen, diversa fuisse nomina, et eandem dictam *Gerasam*, ac *Gadaram*. Id quod indicat et divus Hieronymus in locis Hebraicis, addens *Gerasenorum* mentionem fieri in Evangelio. At idem mox, in *Gergessâ*, refert illic porcos præcipites isse in mare; ut consequatur, aut *Gergessam* viculum esse in regione *Gadarenorum*, aut eandem esse *Gergessam* et *Gadaram*. Quam Græci vocant *Gergesam*, opinor Hieronymo dici *Gargasi*, quam ait esse civitatem trans Jordanem, junctam monti Galaad, quæ ipsius ætate dicta sit *Gerasa*, urbs insignis Arabiæ. Hanc, ut refert, quidam existimabant eandem esse cum *Gadara*.

VERS. 9. — LEGIO MIHI NOMEN, λεγιών. Græcè scribens usus est voce Latinâ, tametsi mutato genere.

VERS. 11. — PASCENS IN AGRIS. In agris, hic nec apud Græcos additur, nec in codice aureo, nec in Donatianiis, nec in Constantiensi, nec est in Vulg.

VERS. 13. — ET MAGNO IMPETU. Græcè, et impetu ferebatur grex per præceps in mare. Magno addidit interpretis de suo. AD DUO MILLIA. Græcè, erant autem ferme duo millia, sive bis mille; et subaudiendum est

fuisset regioni illi, non petisset extra regionem non mitti.

VERS. 12. — ET DEPRECABANTUR EUM SPIRITUS, pro, omnes dæmones, DICENTES: MITTE NOS IN PORCOS, UT IN EOS INTROEAMUS. ET CONCESSIT, pro, permisit, EIS STATIM JESUS. Hinc habes potestatem naturalem dæmonum ligatam teneri, in pœnam sui peccati; si enim liberè uti possent suâ potentiâ, non indignissent licentiâ Jesu ad invadendum porcos; et intolerabilia mala facerent.

VERS. 13. — ET VIDENT ILLUM QUI A DÆMONIO VEXABATUR, SEDENTEM VESTITUM ET SANÆ MENTIS. In Græcis codicibus subjunguntur hæc quatuor dictiones, *eum qui habuerat legionem*; et significatur per hoc magnitudo facti, ut non solum significetur dæmonio vexatus, sed legione dæmonum oppressus, jam sedens et vestitus et sanæ mentis, qui prius nudus discurrerat et furiosus.

VERS. 16. — ILLIS, egressis ex civitate.

VERS. 17. — ET ROGAVI COEPERUNT UT DISCEDERET DE FINIBUS EORUM. Illi qui egressi fuerant de civitate, timentes ne pejus aliquid jacturâ porcorum subsequeretur, rogant venerando tantam auctoritatem monstratam in curatione illius furiosi, ut discedat à regione illâ.

VERS. 19. — ET ANNUNTIA ILLIS QUANTA TIBI DOMINUS FECERIT. Non dicit quanta ego fecerim tibi, sed in Deum refert: quem Hebræorum more appellat Dominum; unde apparet Hebræum fuisse illum hominem in quo fuerat legio; nisi enim fuisset Hebræus, non Hebræo more nuncupasset Deum Jesus, illi mandata dando. ET MISERTUS SIT TUI. Ordo præposterus; nam sensus est: Annuntia quòd Dominus misertus tui fuerit, et quanta tibi fecerit; prior enim est sublevatio à miseriâ quàm collatio bonorum.

VERS. 21. — ET CUM TRANSCENDISSET, pro, et cum trajecisset JESUS, IN NAVI, RURSUS TRANS FRETUM, pro in ulteriorem ripam.

porci, non spiritus, quòd spiritus Græcè est neutri generis, et δισχίλιοι masculini, ut ad spiritus referri non possit.

VERS. 14. — QUID ESSET FACTI, id est, quid esset quod factum erat, sive quod acciderat. Vulg. habet, factum.

VERS. 15. — ET VENERUNT. Et veniunt, præsentis temporis. Et ita habent Vulg. et codices emendatioris Latini. ET SANÆ MENTIS. Post hæc verba Græci codices addunt, quod in Latinis non habetur, *eum qui habuerat legionem*; quod quoniam visum est superesse, cum modò facta est mentio dæmoniæ, eraserunt. At repetitur ad emphasim miraculi, *esse jam sanæ mentis*, qui non solum fuerit obnoxius dæmonio, verum etiam legioni dæmonum.

VERS. 18. — CUMQUE ASCENDERET. Græcè, *Ingresso eo navim*, sive *consensu navii*.

VERS. 19. — NON ADMISIT, id est, non permisit, sive non passus est. QUANTA, ἕσα, quod sæpenumerò significat *quæcumque*. Hic interpretis legisse videtur πῶσα, non ἕσα. ET MISERTUS SIT TUI. Hoc non parum durè cohæret cum eo quod præcedit, *quanta tibi fecerit Deus*. Vertendum erat, *quæ tibi fecerit Deus, et in quibus misertus tui fuerit*, sive, *quantoperè misertus sit tui*.

VERS. 22. — ET VENIT QUIDAM, pro, et ecce venit unus, DE ARCHISYNAGOGIS.

VERS. 25. — FILIA MEA IN EXTREMIS EST. Quod apud Matth. dicitur modo moriebatur, hic dicitur, in extremis est. VENI, IMPONE MANUM TUAM, pro, manus. Pluraliter, et superfluit tuam. Et vivat, pro, vivet. Afirmat enim archisynagogus, quòd si Jesus imposuerit filiolæ suæ manus, sequetur vita; hoc est, quòd non morietur quamvis sit in extremis.

VERS. 29. — ET SENSIT CORPORE QUIA SANATA ESSET A PLAGA, pro, à flagello. Ægritudinem enim appellat flagellum Dei.

VERS. 50. — DE ILLO, pro, de se. Intellige virtutem de Jesu exire non migratione, sed effectu. QUIS TETIGIT VESTIMENTA MEA? Non corpore, sed fide. De quo tactu si intellexissent discipuli, non admirati fuissent verba Jesu.

VERS. 52. — ET CIRCUMSPICIEBAT VIDERE, pro, ut videret eam quæ hoc fecerat. Volebat Jesus manifestari miraculum factum non solum ob divinam gloriam ex illo miraculo, sed ad utilitatem fidei in archisynagogo. Sciebat enim ipse affuturos statim nuntios mortis puellæ: et oportere augeri fidem archisynagogi ad credendum quòd etiam mortuam filiam posset suscitare.

VERS. 35. — DIXIT EI OMNEM VERITATEM, pro, omnem causam suam.

VERS. 54. — FILIA, FIDES TUA TE SALVAM FECIT. Manifestat Jesus fidem mulieris meruisse salutem, ut augeatur fides Jairi præsentis. — VERS. 35. — ADHUC EO LOQUENTE, VENIUNT NUNTII AD ARCHISYNAGOGUM. In Græco non habetur dictio nuntii; nec habetur, ad archisynagogum, sed, ab archisyna-

VERS. 22. — ET VENIT QUIDAM, id est, et venit unus. Sed utinam interpres Hebraicam figuram, ut hic mutavit, itidem mutasset ubique, tantùm abest ut reprehendam. Et Jairus penultimâ acutâ pronuntiandum est Latinis, ob diphthongum *ἰαῖρος*.

VERS. 25. — QUONIAM FILIA. Nec in Græcis est *ὅτι*, quod tamen erat omnittendum, si fuisset. Hic addidit de suo *quoniam*. FILIA MEA, id est, *filiola*. Est enim Græcis diminutivum. In *extremis est*; ad verbum sonat, *extremè habet*; perinde valet ac si dicas, *peccatè affecta est*, sive in summo vitæ discrimine est. UT SALVA SIT ET VIVAT, id est, *ut salva fiat, et vivet*, ut verbum posterius sit futuri temporis. Alioqui quid aliud est ægrotam *servari*, quàm *vivere*? Nam sensus est: *Impone illi manus, ut servetur; quod si non gravaveris facere, futurum est ut vivat*. Nam fieri potest ut imponat aliquis manus ægrotæ, ad hoc ut sanetur, et tamen moriatur ægrotus. Quamquàm hoc vitio interpretis non accidit, sed librariorum. Ut opinor, tribuunt huic archisynagogo fidem imperfectam. Non credebat excitari posse mortuam; ægrotam sanari posse credebat, si modò dignaretur illi Dominus imponere manus. Ad hunc intellectum facit annotatio mea.

VERS. 29. — ET SENSIT CORPORE, *cognovit corpore*, quod interpres non ineptè vertit *sensit*. Nam sensus est illam hoc cognovisse ex ipso sensu corporis, quod jam carebat cruciatu et fluxu. QUIA SANATA ESSET A PLAGA, id est, *flagello*, quemadmodum superius indicatum est. Et quia vertendum erat in quòd.

VERS. 50. — COGNOSCENS VIRTUTEM QUÆ EXIERAT. Quæso, quod hoc sermonis dedecus? Num qua virtus

gogo. Significatur domesticos venisse à domo archisynagogi; hos enim describit dicendo quòd veniunt ab archisynagogo; hoc est, domestici à domo archisynagogi, procul dubio ad ipsum Jairum archisynagogum. DICENTES, scilicet, archisynagogo: QUIA FILIA TUA MORTUA EST; QUID ULTRA VENAS MAGISTRUM? Non credebant isti Jesum posse suscitare mortuam; et propterea vanam dicebant esse sollicitationem Jesu ad veniendum domum.

VERS. 36. — JESUS AUTEM, *deest, statim*, ait ARCHISYNAGOGO: NOLI TIMERE. Hinc apparet Jairum in periculo fuisse timendi jacturam filiæ esse irreparabilem. TANTUMMODO CREDE. Nihil aliud à te exigitur nisi ut sicut credidisti me posse sanare filiam tuam in extremis constitutam, ita credas me posse tibi illam quamvis mortuam restituere vivam ac sanam.

VERS. 37. — ET NON ADMISIT, pro *permisit*, QUAM SE SEQUI, NISI PETRUM ET JACOBUM ET JOANNEM FRATREM JACOBI. Intellige hæc de sequelâ ad ingrediendum domum Jairi; reliquit enim turbam et discipulos reliquos cùm esset prope seu juxta domum. —

VERS. 38. — ET VENIUNT, pro, *venit*, scilicet Jesus, IN DOMUM ARCHISYNAGOGI, ET VIDIT, pro, *videt*. QUID TURBAMINI, pro, *tumultuamini*, ET FLORATIS? PUELLA NON EST MORTUA, SED DORMIT. Sciebat Jesus illam esse mortuam, nec tamen falsum dixit, intendens non esse mortuam sibi, sed dormire sibi Deo: cui tam facile erat suscitare illam à morte quàm facile fuisset homini excitare illam à somno. — VERS. 40. — ET IRRIDEBANT EUM. *Deest, scientes quòd esset mortua*. Et scripsit hoc evangelista ad firmandum testimonium veræ mortis, et consequenter veræ resuscitationis subsecutæ. IPSE VERO EJECTIS OMNIBUS. Noluit coram

erat illi incognita? Proinde participium vertendum erat in verbum infinitum: *Jesus autem ut agnovit, sive sensit in seipso, virtutem prodisse ex sese*. Nec enim hoc loco ferendum erat *de illo, pro ex se*.

VERS. 35. — OMNEM VERITATEM, id est, *coram omnibus omnem causam suam*, etiamsi illud, *coram omnibus*, non reperi scriptum in omnibus Græcorum exemplaribus. Et in nonnullis pro *ἀπὸ τῆς* scriptum erat *ἀπὸ τῆς*. Quod nos sequi maluimus, vel ob hoc, quòd cum Latinis exemplaribus concordaret. Porrò Lucas causam habet.

VERS. 55. — VENIUNT NUNTII. Nuntii addiderunt nescio qui, quamquàm non malè. Certè non erat in codicibus Donatiani, ne in Constantiensi quidem. Nec est, *ad archisynagogum*, sed *ab archisynagogo*, magno consensu Græcorum codicum, ut intelligas ab illius venisse domo, qui nuntiarent mortem filiæ. Cæterùm non animadvertens, sive lector, sive interpres hanc loquendi figuram: *Eamus ad me*, pro eo quod est, *ad domum meam*, et, *à vobis exit*, id est, *è domo vestrà*, existimavit non posse vitari, quin illi ad archisynagogum venerint: quandoquidem is jam erat apud Jesum. Verùm et ab illo venerunt et ad illum, hoc est, ab illius ædibus ad ipsum. Germanam scripturam cum Græcis consentientem reperi in codice Constantiensi. Tametsi sermo Græcus potest videri dictus per ellipsim, quemadmodum dicunt *ἐν ἁδου*, et, *venimus ad Vestæ*. Ita veniunt ab archisynagogi, subaudi domo.

VERS. 36. — JESUS AUTEM. Græci addunt, *statim*.

VERS. 37. — Admisit, id est, *permisit*, sive *passus est*. Nam quis dicat, *admisit sequi*. Mirè lascivit suâ copiâ, cùm hoc verbum solitus sit vertere *dimisit*,

turbâ hoc miraculum facere, qui tamen alios publicè suscitavit; ad instruendum utrumque; quandoque oportere servari pro loco et tempore. ET QUI SECUM ERANT, scilicet Petrum, Jacobum et Joannem. INGREDIUNTUR, Vulg., *ingreditur*.

VERS. 41. — AIT ILLI : TABITHA. Græci scribunt *Talitha cumi*; sic Vulg. QUOD EST INTERPRETATUM, PUELLA (TIBI DICO), SURGE. Nota hic duo. Alterum est quod illæ duæ dictiones, *tibi dico*, non significantur verbis Jesu *talitha cumi*, sed interpositæ sunt ab evangelistâ vel ad majorem expressionem auctoritatis verbi Jesu, quod solo dicere suscitavit eam, vel (quod magis crediderim) accentus, articulus seu modus proferendi à Christo, expressus est ab evangelistâ per has dictiones, *tibi dico*. Alterum est quod imperativum *surge*, significatur per dictionem Hebraicam *cumi*, puella autem, vel non significatur per dictionem *talitha* directè, sed tanquàm genus, si *Talitha* nomen erat proprium illius puellæ; quia enim significavit tunc individuum puellæ, ideò evangelista inter-

VERS. 38. — ET VIDIT. Græcus et Vulg., *et videt*, presentis temporis. ET EJULANTES, ἀλαλζοντες, quod in Psalmis veritè *jubilare*. Nam ὀλοῦζειν est *ejulare*, vox ab illâ non multùm dissimilis. Quanquàm Valla ex auctoritate Varronis ostendit *jubilatum* esse clamorem rusticorum, ut *quiritatum* urbanorum. Certè Chrysostomus, homiliâ primâ adversus Judæos, ὀλοῦζειν dicit pastores clamore deterrentes lupum ab ovili.

VERS. 39. — QUID TURBAMINI. Τί θορυβεῖτε, id est: *Quid tumultuamini*, ab eadem voce, quam modò verterat *tumultum*, θόρυβος.

VERS. 40. — ET DERIBEBANT EUM. Vulg.: *Iridebant*. Græci nonnulli addunt; *scientes quòd esset mortua*, sive, *cùm scirent esse mortuam*. Verùm id suspicor huc adscriptum ex Matthæo.

VERS. 41. — TABITHA CUMI. *Tabitha* perscribitur Græci, non *Tabitha*, suffragantibus Græcæ lectioni vetustissimis codicibus Donatianicis, atque item Constantiensi. Sic Vulg. PUELLA, TIBI DICO. *Tibi dico* de suo adjecit, sive is fuit evangelista, sive alius quispiam, quo significantiù redderet, et sensum vocantis, et auctoritatis imperantis; ut testatur et Hieronymus ad Pammachium, in libello, cui titulus: *De optimo genere interpretandi*. Hebræas voces Marcus ipse, qui sine controversiâ Græcè scripsit Evangelium, nobis interpretatur: *Puella, surge*. Divus Hieronymus in li-

pres dixit, *puella, surge*. Vel Chaldaicâ dictione ab Hebræis usurpatâ, *talitha*, puella significatur; major enim est auctoritas evangelicæ interpretantis *talitham* puellam quàm quorumcumque, aliter sentientium.

VERS. 42. — ET CONFESTIM SURREXIT PUELLA ET AMBULABAT, ut intelligas non solùm vivam, sed sanam.

VERS. 43.—ET PRÆCEPIT ILLIS VEHEMENTER, affectu humilitatis et vitandæ humanæ gloriæ, UT NEMO ID SCIRET. Perspice differentiam temporum: miraculum mulieris curatæ à fluxu sanguinis latens, voluit manifestari, quia tempus urgebat ad augendam fidem archisynagogi: hoc autem miraculum vult latere, quia non imminabat necessitas tunc manifestandi. Utrouque autem opere docuit discipulos ut pro loco et tempore quandoque manifestarent mira quæ facturi erant, et quandoque procurarent, manere occulta. ET DIXIT DARI ILLI MANDUCARE. Ad cumulum testimonii veræ resurrectionis: ut obstupescerent parentes et discipuli comprobarent non esse phantasma id quod videbant. Hæc miracula copiosius narrata sunt apud Matthæum.

bello, quo colligit voces Hebraicas Evangeliorum, admonet hunc sermonem, *Tabitha cumi* (sic enim illic scribitur, corruptè, ut arbitrator) Syrum esse, non Hebraicum. אַרְמִיָּהוּ Syriacè *puellam* significat. At idem in libro, de optimo Genere interpretandi, fatetur Hebræum esse: *Arguatur*, inquit, *evangelista mendaci, quare addiderit, tibi dico, cum in Hebræo tantùm sit: Puella, surge; nisi fortè quod Chaldaicum aut Syriacum sit, id Hebræum dici possit, non contra, quòd Chaldæorum aut Syrorum sermo nihil aliud sit quàm Hebræus, non eodem modo depravatus, exceptis paucis vocibus, quas, ut fit, aliunde sibi adsciverunt*. Nisi probabilius videatur Hebræos, posteaquàm in Syriam demigrârunt, illius gentis linguam didicisse, atque eâ linguâ libros sacros, qui intercederant, per Esdram fuisse restitutos. Porrò sermonem vulgarem nunquàm diutiùs eundem esse, vel in quavis hujus ætatis linguâ perspicuum esse potest. Tanta est rerum humanarum volubilitas. Neque verò mihi dissimile veri est, Christum populari sermone usum, qui tum promiscuæ multitudinè erat in usu; præsertim cùm apud populum verba faceret. Qui profitentur hoc litterarum genus, aiunt *Talitha*, quemadmodum magno consensu legimus in Græcis codicibus, Chaldæis sonare *puellam*. Et fieri potest ut vox sit utrisque communis.

CAPUT VI.

1. Et egressus inde, abiit in patriam suam; et sequebantur eum discipuli sui.

2. Et factò sabbato, cœpit in synagogâ docere; et multi audientes admirabantur in doctrinâ ejus, dicentes: Unde huic hæc omnia? et quæ est sapientia quæ data est illi, et virtutes tales, quæ per manus ejus efficiuntur?

3. Nonne hic est faber, filius Mariæ, frater Jacobi, et Joseph, et Judæ, et Simonis? nonne et sorores ejus hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo.

4. Et dicebat illis Jesus: Quia non est propheta sine honore nisi in patriâ suâ, et in domo suâ, et in cognatione suâ.

5. Et non poterat ibi virtutem ullam facere, nisi paucos infirmos, impositis manibus, curavit.

6. Et mirabatur propter incredulitatem eorum; et circuibat castella in circuitu docens.

CHAPITRE VI.

1. Jésus étant sorti de ce lieu vint en son pays, et ses disciples le suivirent.

2. Quand le jour du sabbat fut venu, il commença d'enseigner dans la synagogue; et plusieurs de ceux qui l'écoutaient, surpris de sa doctrine, disaient: D'où lui viennent toutes ces choses? quelle est cette sagesse qui lui a été donnée? et comment se fait-il de telles merveilles par ses mains?

3. N'est-ce pas là ce charpentier, fils de Marie, frère de Jacques, de Joseph, de Jude et de Simon? ses sœurs aussi ne sont-elles pas ici parmi nous? Et ils se scandalisaient à son sujet.

4. Mais Jésus leur dit: Un prophète n'est sans honneur que dans son pays, dans sa maison, et parmi ses parents.

5. Et il ne put faire là aucun miracle, sinon qu'il guérit un petit nombre de malades en leur imposant les mains.

6. Et il s'étonnait de leur incredulité. Il parcourait cependant les villages d'alentour, et il y enseignait,

7. Et vocavit duodecim, et cœpit eos mittere binos, et dabat illis potestatem spirituum immundorum :

8. Et præcepit eis ne quid tollerent in viâ, nisi virgam tantum; non peram, non panem, neque in zonâ æs :

9. Sed calceatos sandaliis, et ne induerentur duabus tunicis.

10. Et dicebat eis : Quocumque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde.

11. Et quicumque non receperint vos, nec audierint vos, exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus vestris, in testimonium illis.

12. Et exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent ;

13. Et dæmonia multa ejiciebant, et ungebant oleo multos ægros, et sanabant.

14. Et audivit rex Herodes (manifestum enim factum est nomen ejus), et dicebat : Quia Joannes Baptista resurrexit à mortuis, et propterea virtutes operantur in illo.

15. Alii autem dicebant : Quia Elias est. Alii verò dicebant : Quia propheta est, quasi unus ex prophetis.

16. Quo audito, Herodes ait : Quem ego decollavi Joannem, hic à mortuis resurrexit.

17. Ipse enim Herodes misit, ac tenuit Joannem, et vinxit eum in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam.

18. Dicebat enim Joannes Herodi : Non licet tibi habere uxorem fratris tui.

19. Herodias autem insidiabatur illi, et volebat occidere eum, nec poterat.

20. Herodes enim metuebat Joannem, sciens eum virum justum et sanctum ; et custodiebat eum, et audito eo multa faciebat, et libenter eum audiebat.

21. Et cum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, et tribunis, et primis Galilææ.

22. Cumque introisset filia ipsius Herodiadis, et saltasset, et placuisset Herodi, simulque recumbentibus, rex ait puellæ : Pete à me quod vis, et dabo tibi.

23. Et juravit illi : Quia quicquid petieris dabo tibi, licetè dimidium regni mei.

24. Quæ cum exisset, dixit matri suæ : Quid petam ? At illa dixit : Caput Joannis Baptistæ.

25. Cumque introisset statim cum festinatione ad regem, petivit dicens : Volo ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistæ.

26. Et contristatus est rex, propter jusjurandum, et propter simul discumbentes, noluit eam contristare :

27. Sed misso spiculatore, præcepit afferri caput ejus in disco. Et decollavit eum in carcere.

28. Et attulit caput ejus in disco, et dedit illud puellæ, et puella dedit matri suæ.

29. Quo audito, discipuli ejus venerunt, et tulerunt corpus ejus, et posuerunt illud in monumento.

30. Et convenientes apostoli ad Jesum, renuntiaverunt ei omnia quæ egerant et docuerant.

31. Et ait illis : Venite seorsum in desertum locum, et requiescite pusillum. Erant enim qui venie-

7. Or Jésus, ayant appelé les douze, commença de les envoyer deux à deux, et il leur donna puissance sur les esprits impurs.

8. Il leur commanda de ne rien porter en chemin qu'un bâton, de n'avoir ni sac, ni pain, ni argent dans leur bourse,

9. Mais d'aller avec des sandales, et de n'avoir point deux habits.

10. Il leur dit aussi : Quelque part que vous alliez, étant entrés dans une maison, demeurez-y jusqu'à ce que vous sortiez de ce lieu-là.

11. Et lorsqu'il se trouva de personnes qui ne voudront pas vous recevoir ni vous écouter, sortant de là secouez la poussière de vos pieds, afin que ce soit un témoignage contre eux.

12. Étant donc partis, ils prêchaient aux peuples qu'ils fissent pénitence.

13. Ils chassaient beaucoup de démons ; ils oignaient d'huile plusieurs malades, et les guérissaient.

14. Cependant le roi Hérode entendit parler de Jésus, car son nom était devenu célèbre. Et il disait : Jean-Baptiste est ressuscité, et c'est pour cela qu'il se fait tant de miracles par lui.

15. D'autres disaient : C'est Elie. D'autres : C'est un prophète égal à l'un des prophètes.

16. Ce qu'Hérode ayant entendu, il dit : Jean, à qui j'ai fait couper la tête, est ressuscité.

17. Car ce même Hérode avait envoyé saisir Jean, l'avait fait lier et mettre en prison, à cause d'Hérodiade, femme de Philippe son frère, qu'il avait épousée,

18. Parce que Jean disait à Hérode : Il ne vous est pas permis d'avoir la femme de votre frère.

19. Ainsi Hérodiade lui tendait des pièges, et voulait le faire mourir ; mais elle ne pouvait y parvenir,

20. Parce qu'Hérode, qui craignait Jean, sachant que c'était un homme juste et saint, le faisait garder, agissait même en beaucoup de choses par son conseil, et l'écoutait volontiers.

21. Mais enfin il arriva un jour favorable, le jour de la naissance d'Hérode, auquel il fit un festin aux grands de sa cour, aux premiers officiers de ses troupes, et aux principaux de la Galilée.

22. Car la fille d'Hérodiade étant entrée, et ayant dansé devant Hérode, lui plut tellement, et à ceux qui étaient à table avec lui, qu'il lui dit : Demandez-moi ce que vous voudrez, et je vous le donnerai.

23. Et il dit avec serment : Je vous donnerai tout ce que vous me demanderez, quand ce serait la moitié de mon royaume.

24. Elle étant sortie dit à sa mère : Que demanderai-je ? Sa mère lui répondit : La tête de Jean-Baptiste.

25. Et étant rentrée aussitôt en grande hâte où était le roi, elle lui fit sa demande, disant : Je veux que vous me donniez tout présentement, dans un bassin, la tête de Jean-Baptiste.

26. Le roi en fut très-affligé ; néanmoins, à cause du serment qu'il avait fait, et de ceux qui étaient à table avec lui, il ne voulut pas la contrister.

27. Ainsi, ayant envoyé un de ses gardes, il commanda qu'on apportât la tête de Jean dans un bassin. Et le garde lui coupa la tête dans la prison.

28. Et il apporta la tête dans un bassin, la donna à la fille, et la fille la donna à sa mère.

29. Ce que les disciples de Jean ayant appris, ils vinrent enlever son corps, et le mirent dans un tombeau.

30. Cependant, les apôtres s'étant rassemblés auprès de Jésus, lui rendirent compte de ce qu'ils avaient fait et de ce qu'ils avaient enseigné.

31. Et il leur dit : Venez vous retirer en particulier dans quelque lieu solitaire, et vous reposez un peu.

bant et redibant multi; et nec spatium manducandi habebant.

32. Et ascendentes in navim, abierunt in desertum locum seorsum.

33. Et viderunt eos abeuntes, et cognoverunt multi: et pedestres de omnibus civitatibus concurrerunt illuc, et prævenerunt eos.

34. Et exiens vidit turbam multam Jesus; et misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem, et cœpit illos docere multa.

35. Et cùm jam hora multa fieret, accesserunt discipuli ejus, dicentes: Desertus est locus hic, et jam hora præterit:

36. Dimitte illos ut euntes in proximas villas et vicus, emant sibi cibos, quos manducent.

37. Et respondens, ait illis: Date illis vos manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentes denariis panes, et dabimus illis manducare.

38. Et dicit eis: Quot panes habetis? ite, et videte. Et cùm cognovissent, dicunt: Quinque et duos pisces.

39. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes secundum contubernia super viride sœnum.

40. Et discubuerunt in partes, per centenos et quinquagenos.

41. Et acceptis quinque panibus et duobus piscibus, intuens in cœlum benedixit, et fregit panes, et dedit discipulis suis, ut ponerent ante eos, et duos pisces divisit omnibus.

42. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt.

43. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, et de piscibus.

44. Erant autem qui manducaverunt quinque millia virorum.

45. Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dùm ipse dimitteret populum.

46. Et cùm dimisisset eos, abiit in montem orare.

47. Et cùm serò esset, erat navis in medio mari, et ipse solus in terrâ.

48. Et videns eos laborantes in remigando (erat enim ventus contrarius eis), et circa quartam vigiliam noctis, venit ad eos ambulans supra mare, et volebat præterire eos.

49. At illi, ut viderunt eum ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse, et exclamaverunt.

50. Omnes enim viderunt eum, et conturbati sunt: et statim locutus est cum eis, et dixit eis: Confidite: ego sum, nolite timere.

51. Et ascendit ad illos in navim, et cessavit ventus: et plus magis intra se stupebant.

52. Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcœcatum.

53. Et cùm transfretassent, venerunt in terram Genesareth, et applicuerunt.

54. Cùmque egressi essent de navi, continuò cognoverunt eum.

55. Et percurrentes universam regionem illam, cœperunt in grabatis eos qui se malè habebant circumferre, ubi audiebant eum esse.

Car, comme il y avait beaucoup de personnes qui allaient et venaient, ils n'avaient pas seulement le temps de manger.

32. Étant donc entrés dans une barque, ils se retirèrent à l'écart dans un lieu désert.

33. Mais quelques-uns les ayant vus partir, et plusieurs en ayant eu connaissance, ils y accoururent à pied de toutes les villes, et ils y arrivèrent avant eux.

34. Et Jésus sortant vit une grande multitude de peuple, et il en eut compassion, parce qu'ils étaient comme des brebis qui n'ont point de pasteur; et il commença de leur enseigner beaucoup de choses.

35. Mais le jour étant déjà fort avancé, ses disciples vinrent à lui, et lui dirent: Ce lieu-ci est désert, et il est déjà tard;

36. Renvoyez-les, afin qu'ils s'en aillent dans les villages et dans les bourgs d'ici autour acheter de quoi manger.

37. Il leur répondit: Donnez-leur vous-mêmes à manger. Ils lui répartirent: Irons-nous donc acheter pour deux cents deniers de pain, afin de leur donner à manger?

38. Jésus leur dit: Combien avez-vous de pains? Allez voir. Et y ayant regardé, ils lui dirent: Nous en avons cinq et deux poissons.

39. Alors il leur commanda de les faire tous asseoir par troupes sur l'herbe verte.

40. Et ils s'assirent en diverses bandes, les uns de cent, et les autres de cinquante personnes.

41. Jésus prit donc les cinq pains et les deux poissons; et, levant les yeux au ciel, il les bénit; et, ayant rompu les pains, il les donna à ses disciples, afin qu'ils les distribuassent au peuple, et il partagea à tous les deux poissons.

42. Tous en mangèrent et furent rassasiés.

43. Et on en remporta douze paniers pleins de morceaux qui étaient restés des pains et des poissons.

44. Or ceux qui mangèrent étaient cinq mille hommes.

45. Il obligea aussitôt ses disciples de monter dans la barque, afin qu'ils passassent avant lui de l'autre côté du lac, vers Bethsaïde, pendant qu'il renverrait le peuple.

46. Et après qu'il l'eut renvoyé, il s'en alla sur la montagne pour prier.

47. Le soir étant venu, la barque se trouvait au milieu de la mer, et Jésus était seul à terre.

48. En voyant qu'ils avaient beaucoup de peine à ramer, parce que le vent leur était contraire, vers la quatrième veille de la nuit, il vint à eux, marchant sur la mer; et il voulait les devancer.

49. Mais eux, le voyant marcher sur la mer, crurent que c'était un fantôme, et jetèrent un grand cri.

50. Car ils le virent tous et en furent épouvantés. Mais aussitôt il leur parla, et leur dit: Ayez confiance: c'est moi; ne craignez point.

51. Il monta ensuite avec eux dans la barque, et le vent cessa. Et ils étaient encore beaucoup plus dans l'étonnement.

52. Car ils n'avaient pas fait de réflexions sur le miracle des pains, parce que leur cœur était aveugle.

53. Après qu'ils eurent traversé le lac, ils vinrent aborder au pays de Génésareth.

54. Et dès qu'ils furent sortis de la barque, les habitants reconnurent Jésus;

55. Et, parcourant toute la contrée, ils commencèrent à lui apporter les malades dans des lits, partout où ils entendaient dire qu'il était.

56. Et quocumquē introibat, in vicos, vel in villas, aut civitates, in plateis ponebant infirmos, et deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent, et quotquot tangebant eum, salvi fiebant.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ET EGRESSUS INDE ABIT IN PATRIAM SUAM, hoc est, in Nazareth. ET SEQUEBANTUR, pro, sequuntur.

VERS. 2. — ADMIRABANTUR IN DOCTRINA EJUS. In Græco nihil aliud est quàm obstupescere; itaque nihil dicitur de doctrinâ. DICENTES: UNDE HUIUS HÆC OMNIA? In Græco non est *omnia*.

VERS. 3. — NONNE HIC EST FABER. Apud Matthæum dicitur *fabri filius*; apud Marcum verò faber cum articulo, scilicet, *ille faber*, ut intelligamus utrumque esse dictum, et quòd erat *faber*, personaque certa fabrilis artis significatur per articulum. Hinc autem habemus unde satisfiat curiosis quærentibus, quid fecerit Jesus usque ad tricesimum annum. Vacabat enim exercitio fabrilis. Et hoc valdè congruit testimonio humano quòd non vacavit litteris, non scientiis, non doctrinæ legis, ut certâ cognitione scirent omnes compatriotæ quòd scientia ejus non erat humanitatis acquisita. Unde concives obstupescunt, non solùm de miraculis, sed de sapientiâ (hoc est, de scientiâ divinarum) quæ apparebat in Jesu. FILIUS MARIE ET FRATER JACOBI ET JOSEPH, pro, JOSE, ET JUDÆ ET SIMONIS? NONNE ET SORORES EJUS HIC NOBISCUM SUNT? ET SCANDALIZABANTUR IN ILLO. Qui aliis erant testes de visu quòd scientia Jesu non erat humano studio acquisita, videntes eum plenum sapientiæ et gratiæ miraculorum; unde debebant moveri ad credendum et laudandum Deum, inde moti sunt ad cadendum, inde ruerunt. Verè donum Dei est credere, nec datum omnibus. Concives vident cum aliis

VERS. 5. — FABER, FILIUS MARIE. Antiqui codices aliquot habent, *fabri filius et Mariæ*, suffragantibus et Græcis. Verùm in aliis erat scriptum: *Nonne hic est faber ille filius Mariæ?* Atque hanc quoque scripturam reperimus in vetustis Latinorum exemplaribus, nominatim in Corsendoncensi. Deinde annotandum est, Græcum articulum utrobique esse appositum, ἔ τέκτων ὁ υἱὸς Μαρίας, id est, *ille faber ille filius Mariæ*. Præterea vel ex hoc loco licet colligere, nihil referre, *Mariam* dicas more Hebræorum, an *Maria* more Græcorum; quâ de re multis verbis disceptat Valla. Postremò notandum et hoc, apud Matthæum non *fabrum* vocari Christum, sed *fabri filium*. Hinc accipimus illum et patris sui legalis exercuisse artem. Cur enim hoc recusasset nostrâ causâ Dei Filium, qui ne crucem quidem recusavit, neque Paulum tantùm videlicet apostolum pudit operâ manuarum parere, quo victiaret. Quanquam non inficior, in Græcis verbis facillimum esse lapsum in τέκτωνος υἱός, et τέκτωνος υἱός, nisi quod parum aptè adhaeret *Mariæ*. Proinde curatum est à Spiritu sancto ne multa proderentur litteris de rebus externis Domini Jesu, veluti de formâ habitusque corporis, de cibis ac vestibus, ne mentibus hominum ad superstitionem pronis daretur occasio; quandoquidem ex hoc quòd Evangelistæ tradunt Jesum fuisse *fabri filium* ac *fabrum* ipsum, exortum est genus hominum, qui *Jesuitæ* vocari volunt, quòd in monasteriis fabrilem artem exercent, malleumque gerunt pro insigni, cum incertum sit quòd genus fabricæ exercuerit Joseph ac Dominus. Sunt enim fa-

56. Et en quelque lieu qu'il entrât, soit bourgs, villes ou villages, ils mettaient les malades dans les places publiques, et ils le priaient qu'il leur permit de toucher seulement le bord de son vêtement; et tous ceux qui le touchaient étaient guéris.

in Jesu sapientiam et miracula, et testantur non humanitatis acquisita, conferuntque cum vilitate artis fratrum ac sororum (ita secundum Scripturæ morem consanguinei appellantur); et unde incitari deberent ad divinam credendum virtutem, inde scandalizantur. Offendiculum fit illis quòd occasio deberet esse salutis.

VERS. 4. — ET DICEBAT ILLIS JESUS, QUIA NON EST PROPHETA. Superfluit *quia*. SINE HONORE, pro, *inhonoratus*; quod pejus est; significat enim esse contemptum. NISI IN PATRIA SUA, ET IN DOMO SUA; ET IN COGNATIONE SUA. Quamvis etiam extra patriam prophetæ quandoque despiciantur, quia tamen communiter contemnantur prophetæ apud suos, ideò Dominus dixit, *nisi in patriâ, cognatione et domo suâ*; ad specialiora semper descendens.

Nota præterea Jesu mansuetam respensionem; non refert injuriam injuriæ; sed communem conditionem prophetarum cum patriis suis ad memoriam revocat, ut vel sic respiciant. Ratio quare non honoratur propheta in suâ patriâ, est quia morale est animis subjectis passionibus minùs libenter præferre sibi ipsis pares vel inferiores; concivilitas autem repræsentat concives vel pares aut viliores, et communiter homines, paucis virtute præditis exceptis, aguntur passionibus; et propterea renuunt honore præferre sibi prophetam concivem aut domesticum.

VERS. 5. — ET NON POTERAT IBI VIRTUTEM ULLAM FACERE. Non ex defectu potentiæ, sed ex impedimento, imò repugnantia objecti; est enim sermo de potentiâ non absolutâ, sed ordinariâ. Nam sicut po-

bri aurarii, argentarii, ærarii, ferrarii, lignarii, et lapidarii. Miror non existisse, qui gerant intonsum capillitium, aut qui summam tunicam gestent inconsultem. Ad harum rerum imitationem non invitavit nos Dominus, in quibus ipse se gessit ut unum quemlibet è numero multitudinis, nec hinc *Jesuitæ* dici meremur; sed si auscultemus illi dicenti: *Discite à me quòd mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris*. Qui gratis docent Evangelium, qui pro concivis et calumniis reponunt salutaris doctrinam, pro malefactis beneficentiam, qui nusquam spectant ad emolumentum aut gloriam suam, sed proximorum commodum ac Dei gloriam in omnibus habent pro scopo, in hos magis competit *Jesuitarum* cognomen. Et JOSEPH, Ἰωσήφ, id est, *Jose*, legit Laurentius. Nonnulli codices habebant Ἰωσήτος, id est, *Josetis*, juxta Græcam inflexionem: ut *Crates, Cratesis; Chremes, Chremetis*.

VERS. 4. — QUIA NON EST. *Quia* de suo addidit, cum nihil sit opus. *Sine honore, ἄτιμος*, id est, *inhonoratus*, sive *contemptus*. Cui contrarium est ἐτιμος sive τιμος, id est, *in pretio habitus*. ET IN DOMO, ET IN COGNATIONE SUA. Communissimum enim est *patria*, deinde *cognatio*, proximum *domus* ac *familia*. Deinde additur, *et in cognatione suâ*, Græcè et *inter cognatos*.

VERS. 5. — NISI PAUCOS INFIRMOS. Latinitatis ratio postulabat ut adderet quòd, *nisi quòd*. Deinde *infirmos*, Græcis est ἀρρώστους, id est, *adversâ valetudine laborantes*.

VERS. 7. — ET CONVOCAVIT, Græcè, *advocat*, sive

tentiæ naturales non possunt proprios effectus producere nisi in patiente disposito, ita potentiæ ordinariæ ad curationes et miracula non possunt producere effectus nisi in patiente disposito per fidem: quæ quia istis Nazarenis deerat, ideò dicitur quòd non poterat virtutem ullam facere. In Matthæo exprimitur indignitas concivium ad suscipienda miracula. Lege Evangelium, et invenies fidem indigentium miraculorum ope concurrere ad miracula. Et propterea incredulitas contraria dispositio assignatur ad susceptionem miraculorum multorum. Paucorum enim fides pauca meruit miracula, communisque incredulitas indignos reddidit multitudine miraculorum. Nisi; addenda est conjunctio quòd.

VERS. 6.—ET MIRABATUR, verà admiratione, causatâ ex ignotâ sibi experimentaliter infidelitate compertâ in Nazarenis contra omnem rationem. PROPTER INCREDULITATEM, pro, *infidelitatem eorum*. Refertur hæc causa ad utrumque, scilicet, non poterat et mirabatur. Et significatur simul indispositio Nazarenorum ad recipiendum effectus miraculorum. ET CIRCUIRAT CASTELLA IN CIRCUITU DOCENS. Expertus incredulitatem Nazarenorum, quærit fructum facere in castellis per circuitum, ne culpâ Nazarenorum isti posthabeantur.

VERS. 7.—ET DABAT ILLIS POTESTATEM SPIRITUM IMMUNDORUM, scilicet ordinariam; hoc est, efficacem tunc si tam ex parte apostolorum quàm ex parte curandorum seu agentium, pro ipsis concurrerent quæ concurrere debent. Ex parte enim aliorum debebat concurrere fides; ex parte autem apostolorum debebant etiam concurrere quædam, puta oratio et jejunium. Unde non potuerunt ejicere dæmonium, de quo Dominus dixit: *Hoc genus dæmoniorum non ejicitur nisi in oratione et jejunio*.

VERS. 8.—ET PRÆCEPIT ILLIS NE QUID TOLLERENT IN VIA NISI VIRGAM TANTUM, Matth. 10, dicitur *nec virgam*. Solutio est quòd virga ad officium defensionis (sicut et cætera arma defensiva) inhibita est; virga

accessit, præsentis temporis. Reclamabit aliquis fortè morosulus, dùm hujusmodi sectarum minutias, cur potiùs *advocat*, quàm *convocat*, et cur *advocat* potiùs quàm *advocavit*? Cui totidem respondebo verbis, cur *convocavit* potiùs quàm *advocavit*, et cur *advocavit* magis quàm *advocat*? quod posterius ut elegantius est, ita scriptum ab evangelistâ. Vulg., et *vocavit*. Binos. Eleganter expressit interpres Latinus, cum Græcè sit, *duos duos*, hoc est, *per paria*, sive *per juga*, ut intelligas omnes duodecim fuisse missos, sed sena juga. Quandoquidem et Matthæus recensens duodecim Apostolorum nomina, binos copulavit. POTESTATEM SPIRITUM IMMUNDORUM. Quo vitaremus amphibologiam, vertimus, *potestatem in spiritus immundos*. Nam potestas dicitur tum ejus qui habet, tum ejus rei cujus potentes sumus.

VERS. 9.—CALCEATOS SANDALIIS. *Σανδάλιον* Græcis est calceamenti genus, conveniens mulieribus, quod plantas pedum modò tuebatur ab injuriâ, supernè ansulis quibusdam aut funiculis alligatum. *ὑποδήματα* verò, quæ frequenter hic vertit *calceamenta*, inde nomen habent, quod pedibus subligentur. Unde probabile est evangelistas inter *ὑποδήματα* et *sandalia* nullum posuisse discrimen, præsertim cum hic utrumque conjungat *ὑποδημένους σανδάλια*. Cæterùm quæ hic Græcâ voce *sandalia* dicuntur, in Actis

autem ad officium sustentationis in itinere concessa est. NON PERAM, NON PANEM, NEQUE IN ZONA ÆS. Non hoc loco privat apostolos pretio rerum et alimentis, sed tantum ordinat, ac disponit de itinere eorum ad prædicandum. Non absolutè prohibet possidere æs, sed dicit, *in zonâ*, quod clarè sonat æream pecuniam quæ portatur in sacco seu crumenis. SED CALCEATOS SANDALIIS, Matth. 10, dicitur NEQUE CALCEAMENTA. Solutio est, quòd apud Matth. duplicata calceamenta inhibentur hic verò mittuntur calceati sandaliis, juxta illorum morem. Non enim fecit eos vendere calceos et emere sandalia, cum ab universâ evangelicâ doctrinâ discrepet sollicitudo circa figuram calceorum, vestis et cujuscumque operimenti, indigna siquidem tali tantoque doctori est hujusmodi cura à quo nullum simile præceptum invenitur. Nullum enim de colore, quantitate aut figurâ vestium, nullum de barbâ aut capillis, et universaliter nullum de homini indifferentibus corporeis præceptum invenitur à Jesu datum; sicut nec de differentiâ cibi aut potûs. Ut etiam per hoc cognoscamus ipsum esse Deum qui fecit omnia, cui omnia serviunt; cui nihil horum displicet, qui universis in toto orbe nationibus leges dabat, omnibus et singulis congruas, nullique incommodas, nullâ exceptione alicubi aut aliquando egentes. Ex industriâ itaque Marcus dixit quòd misit eos *calceatos sandaliis*, prout erant calceati; ne erraremus in Matth., intelligendo Jesum prohibuisse calceamenta. ET NE INDUERENTUR DUABUS TUNICIS, ne desipias intelligendo jussisse Jesum discipulis, unicâ tantum veste indui; sed prohibet indui vestibus mutatoriis, et propterea ejusdem speciei vestes duplices inhibuit, scilicet tunicas, alteram induendo, et alteram servando ad induendum loco prioris. Non prohibebat indui pluribus indumentis; nam ipsum Christum constat pluribus usum esse indumentis, ex eo quòd milites diviserunt sibi vestimenta ejus in quatuor partes. Hæc omnia ad litte-

cap. 12, interpres vertit *caligas*. Veteres autem non noverunt hoc caligarum genus quod nunc tegit etiam ilia, sed erat et hoc calceamenti genus. Unde Caio imperatori *Caligulæ* cognomen militari joco fuit additum, et *caliga Maximini* castrensi joco abiit in proverbium, quòd calceus illius arguerit illi fuisse pedes supra justam longitudinem. Auctores Suetonius, Ausonius, et Julius Capitolinus. Postremò Plinius meminit de calceatu equorum, quibus tamen adduntur soleæ tantum. Itaque meo judicio frustra quidam hic disputant an sandalia calceorum nomine contineantur, et an Christus usus sit calceis, deque duplici calceamentorum genere, altero quod gestatur in pedibus, altero quod gestatur in tergo, ex hoc colligentes Christum fuisse nudipedem, quòd in convivio peccatrix unxit Jesu pedes, et lacrymis humectatos capillis suis exterserit. Probabile est Christum aliquando fuisse usum calceamentis, aliquando non fuisse usum, videlicet prout res præsens exigebat. Alioqui Baptista non pronuntiasset se indignum qui solveret corrigiam calceamentorum Jesu. Nec magnum erat olim in calidis regionibus incalceatum ingredi. Apud Horatium, libri 2 satyrâ ultimâ, Nasidienus, qui jam accubuerat, dùm parat redire ad culinam curaturus reliquerat apparatus, poscit soleas. Et ut narrat Plinius junior in Epistolâ ad Tacit-

ram ut sonant Christum ordinasse apostolis servanda, testatur ipse Christus, Lucæ 22, dicens : *Quando misi vos sine sacco et perâ, numquid aliquid defuit vobis?* Idem siquidem est iudicium de sacco et perâ, quod est de duabus tunicis et reliquis. Et intendit ad litteram Jesus per hæc comprehendere omnia, hoc est per specificata, omnia quæ homines pro occurrentibus necessitatibus itinerantium parare consueverunt excludere, sicut enim peram alimentorum ita lenticulam vinariam (cujus non meminit) exclusisse intelligitur, cum eadem sit ratio, et sic de similibus. Et sicut indumenta, calceos baculumque sustentationis concessit, ita pileum concessisse intelligitur, quia eadem est ratio; admittit enim quæcumque, sunt profutura famæ, siti, defensione ac mutatione, concedit autem in præsentia opportuna. Nec intendit Jesus præcipere

tum : *Avunculus cum absque soleis studeret, conscensurus locum unde prospici poterat Vesuvii montis incendium, poscit soleas.* Apud Platonem autem in convivio Aristodemus, ni fallor, admiratur Socratem soleatum ad Agathonis convivium accedere, positurum utique in accubitu calceamenta. Et apud priscos aliter discumbebant in convivis quam hodiè discumbimus. Ad hæc videtur id olim hospitalitatis fuisse, convivæ aut hospiti ante discubitu lavare pedes. Superest scrupulus de dissonantia Matthæi 10, apud quem Dominus vetat ne ituri ad prædicandum evangelium gestent calceamenta, cum diversum scribat Marcus. Ad hoc non absurdè respondent quidam, apostolos non fuisse prohibitos in pedibus gestare calceamenta, sed in sarcinis. Videmus et hodiè morem esse, præsertim apud Hispanos, ut famulus herogestet togam humero pulchrè complicatam, si fortè oboriatur pluvia. Eoque non absurdè Baptista pronuntiat se indignum qui bajularet calceamenta Jesu. Verùm simplicius est dicere, Christum discipulis adhuc rudibus crasso more loquendi voluisse persuadere, ut absque sarcinulis et impedimentis aggredirentur prædicandi negotium, nec ullâ de re solliciti, nisi ut annuntiant regnum cælorum. Nec puto Christo fuisse displiciturum, si quis apostolorum, vel ob itineris asperitatem, vel ob pedem offensum, usus fuisset calceis. Eodem sensu vetuit ne quem salutarent in viâ, per hyperbolen summum studium accelerandi negotii significans. Sic 4 Reg. 4. Helizæus, mittens famulum cum baculo suo, vetat ne quem obvium salutet, non hoc sentiens ne cui dicat *salve*, sed ut quam maximè preperaret. Itaque hæc ad litteram urgere tendit ad superstitionem. Paulus, ille insignis Evangelii præco, 2 Tim. 4, jubet sibi remitti penulam Troade relictam, præterea libros præsertim in membranis descriptos. Hoc plus est quam habere calceamenta mutatoria. Non est igitur evangelicæ perfectionis Christum in externis anxie exprimere. Non venit in mundum, ut doceret nos quomodo oporteat calceari aut vestiri. Simili studio, quo Christum faciunt nudipedem, faciunt et mendicum. Paupertas convenit Christo, mendicitas derogat illius dignitati. Mendicitatem enim nulla res excusat, nisi inevitabilis necessitas. Eoque pontificum constitutionibus cautum est ne quis ad presbyteri gradum recipiatur, nisi paratum sit unde vivat. Quam ob rem? Ne per inopiam adigantur ad mendicitatem, quæ derogat sacerdotis dignitati. Stulta verò constitutio, si mendicitas est pars evangelicæ perfectionis. Paulus apud Corinthios ne mendicaret, non dico ostiatim, in diversoriis et in navibus, sed ne quid peteret à quoquam, noctu consult pelles in usum tabernaculorum. Christus in egenos erat benignus, tantum abest ut ipse mendicaret, ac interdum mittit apostolos ut emant cibum. Nec dissimile veri est, Dominum ex bonis paternis ac

hunc apostolis modum eundi ad prædicandum; sed duo intendit scilicet declarare et experientiâ comprobare. Declarare quidem apostolis modum congruum et expeditum, quo possunt licitè uti eundo ad prædicandum inter fideles, propterea namque subdidit in Matthæo : *Dignus est enim operarius cibo suo*; hæc enim verba monstrant quòd non præcipiunt, sed manifestando modum licitum, disposuit talem eundi modum; sciebat enim meliorem supererogationis modum esse, ut ex proprio ære viveret prædicator, ne aliquem gravare ut apostolus Paulus fecit, et exposuit verba Domini esse non præceptum sed licentiam. Experientiâ autem comprobare mittendo tunc de facto apostolos tali modo, ut facto experirentur nihil sibi deesse sic euntibus, et quàm utile ad prædicationis officium atque fructum sit servare hunc modum.

maternis, aut etiam ex officio nonnihil habuisse suum. Alioqui quomodo legitur à Nazareth commigrasse Capharnaum, ibique habuisse domicilium, si nec domum habuit, nec suppellectilem? Quin et illud probabile est Christum fuisse mundo honestoque amictu. Alioqui milites non fuissent inter se partiti laceros pannos. Porrò quod spontè dabatur ab amicis opulentis, aut piis mulieribus, multum abest à mendicitate. Nec urget quod ipse dicit Filium hominis non habere ubi caput suum reclinet. Siquidem hic sermo non propriè pertinet ad inopiam, sed ad omnia in quibus hominum mundo deditorum animus conquiescit. Hoc autem in affectibus situm est, non in rebus externis. Affectus autem gloriæ periculosior est, quàm affectus divitiarum. Quid sequantur, qui hoc ipso videri volunt homines apostolici et evangelicæ perfectionis quòd privatim ac publicè mendicent, ipsi viderint. Certè nusquam legitimus Dominum mendicasse: quod enim afferunt de Samaritanâ frivolum est. Sic potuisset quisvis rex mendicare. Nec tamen constat Dominum bibisse, sed quæsivit occasionem insinuandi mulierculæ quis esset. Nec usquam legitimus apostolos mendicasse, nec ut id facerent unquam à Domino jussos. Ne paupertas quidem per se virtus est, quemadmodum ne opulenta vitium. Est autem duplex paupertas, altera quæ suppeditat frugalem victum, nihil habens superflui. Huic pulchrè convenit cum evangelicâ philosophiâ. Est altera quæ urget ac premit, ac frequenter ad graviora scelera sollicitat, quàm divitiæ. Proinde Salomon, Proverb. 30, utrumque pariter deprecatur, divitias, quia nonnunquam gignunt oblivionem Dei, paupertatem, quia sollicitat ad furandum et ad pejerandum nomen Dei, quod utique blasphemicæ genus est. Verùm ad multa alia pertrahit inopia, quæ non commemorat Salomon, ad sacrilegia, ad veneficia, ad lenocinia, ad latrocinia, ad parricidia. Laudandi igitur qui divitiis sine fraude quæsitis rectè utuntur; et laudandi sunt, qui paupertatem adactam patienter alacriterque ferunt. Nec vituperandos arbitror, qui spontaneam paupertatem amplectuntur, modò ea conducat ad parandum ac propagandum regnum Dei, rejicienda, si officiat. Sunt item qui nolunt Christum exercuisse paternum officium, quòd tales operæ retrahant intentionem mentis ab iis quæ propius faciunt ad regnum Dei, velut à studio theologiæ; à contemplatione rerum cœlestium, à purè orando. Verùm ab hoc impediendo nihil erat periculi Christo, nec Paulum avocavit ab Evangelii negotio, quod consult coria. Fateor tamen illis rectè concedi otium, qui sese toto pectore parant ad prædicandum verbum Dei. Verùm an hoc otium mereantur qui nihil aliud quàm canunt, aliorum esto iudicium. Apud veteres laicorum erat cantus, quæ nunc summa sacerdotum est religio. Postremò sunt qui contendunt aposto-

VERS. 10. — ILLIC MANETE DONEC EXEATIS INDE, scilicet de illo oppido, civitate seu villâ; mutationem enim hospitii prohibet.

VERS. 11. — EXCUTITE PULVEREM DE PEDIBUS VESTRIS, IN TESTIMONIUM ILLIS. Hoc est in signum testimonii, tum quòd non ex vobis sed ex illis procedit privatio divinæ gratiæ apud illos, tum quòd nihil commune vobiscum habebunt in regno cœlorum, sicut vos nec pulverem habetis eorum. Scito apud Græcos post hæc verba subjungi: AMEN DICO VOBIS, TOLERABILIS ERIT SODOMIS AUT GOMORRHIS IN DIE JUDICII QUAM CIVITATI ILLI: Ne mirabile tibi videatur tolerabilius fore in die iudicii Sodomæ et Gomorrhæ quàm civitati refutanti apostolicam prædicationem, distingue duplicem gravitatem peccati: alteram ex parte conversionis, et hinc graviora non dubites fuisse crimina Sodomæ et Gomorrhæ; alteram ex parte aversionis, et hinc gravius est crimen refutantium Evangelium Christi, tanquàm dicentium Domino Deo: Recede à nobis; scientiam viarum tuarum nolumus. Rursus crimina Sodomorum considera esse contra humanum bonum; crimen autem refutantium Evangelium esse contra bonum divini ordinis scilicet, fidei, spei et charitatis in Christum.

VERS. 13. — ET DÆMONIA MULTA EJICIEBANT; ET

los emisisse vota, videlicet illa tria substantialia. In cujus manus? Haud dubium est quin in manus Christi abbatis omnium supremi. Utinam ea potius studeamus æmulari in Christo, quorum imitatio reddit beatos, et quibus apostoli Dominum imitantes verè magni fuerunt, et in quibus beatus Paulus profiteretur se imitatore Jesu Christi. Quid prodest non gestare æs in zonâ, si gestes in linteolo, aut si habeas penès receptores depositum? Quid autem magni est, si pro sandaliis habeas calceos supernè fenestratos! Quantus porrò numerus est eorum qui ideò profitentur paupertatem, ut effugiant paupertatem? Aut etiam ut acceptâ abbatiâ possideant opimas divitias? Professio trium votorum non affert perfectionem evangelicam, sed imitatio Christi. Sic enim audit adolescens qui jubetur vendere omnia et dare pauperibus, et *veni sequere me*. Paulus autem Corinthios hortatur, ut ipsum imitentur, quemadmodum ipse imitabatur Christum. Sed in quibus? Hoc paulò ante expressit: *Usque in hanc horam, inquit, et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cœdimur, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur et benedicimus, persecutionem patimur et sustinemus, blasphemamur et obsecramus, tanquàm purgamenta hujus mundi facti sumus omnium, propter ipsum usque adhuc*. Similiter Petrus apostolus, adhortans ad imitationem Christi, non commemorat cibos, vestes, aut pedes incalceatos. Sed quid? *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore Jesu. Qui cum malediceretur, non remaledicebat, cum patiretur, non comminabatur*, etc. Sed hisce de rebus jam plus satis opinor. Est alter scrupulus de *virgâ*, quem Dominus apud Matthæum 10, et Lucam 9 vetat tolli, hic concedit. Augustinus, ut elabatur è quæstionis angustia, confugit ad allegoriam; ut accipiamus *virgam* prohibitam, quæ ad defensionem corporis gestatur à viatoribus; sed *virgam* potestatis vendi ex Evangelio concessam. Hoc commentum eò valet, ne nihil responsum esse videatur. Atqui durum est, cum cætera simpliciter ac citra allegoriam accipiantur, subitò *virgam* accipere pro potestate evangelicâ. Deinde quid opus erat hoc sub ænigmatè *virgæ* concedere, quod apertis verbis con-

UNGEbant OLEO MULTOS ÆGROS. Credendum est præcepto Jesu eos hoc fecisse; non enim fas est credere ex proprio sensu usos fuisse unctione. Verùm hæc unctio non sacramentalis intelligitur, qualis est unctio extrema quâ utitur Ecclesia, sed initium quoddam. Apparet quòd oleo utebantur ad sanandum, non ad sacramentum ministrandum. Apparet quoque quòd statim sequebatur sanitas; alioquin non fuisset cognita virtus olei sanantis.

VERS. 14. — ET AUDIVIT REX HERODES. Iste Herodes titulo non erat rex, sed potestate, ad differentiam Herodis regis, qui fuit rex et pater Archelai et Herodis istius, qui *tetrarcha* et non *rex* dicitur apud Matthæum, quia sine regio titulo princeps erat partis regni patris sui. Et iste est qui postea illum Jesum veste splendidâ remisit ad Pilatum.

MANIFESTUM ENIM FACTUM EST NOMEN EJUS ET DICEBAT QUÒD JOANNES BAPTISTA RESURREXIT A MORTUIS. Putavit Herodes animam Joannis Baptistæ introisse in Jesum; hunc enim ingressum appellat *resurgere à mortuis*, non corporis ejusdem resumptione, sed quòd denuò spiritus Joannis ad hanc vitam venerit sub alio corpore.

VERS. 15. — ALII AUTEM, SUPPLE *nonnulli*, DICEBANT QUIA HELIAS EST. ALII VERO DICEBANT QUIA PROPHETA

cessit, videlicet ut ederent ac biberent quæ apud illos essent, quibus annuntiabant Evangelium. Præstat igitur meâ sententiâ tropum in omnibus accipere, ut intelligamus ista non simpliciter prohibita; alioquin nec hodiè fas esset ecclesiasticis aliquid horum in viâ tollere, sed Dominum voluisse suos apostolos in legatione evangelicâ liberos et expeditos esse ab omni sollicitudine, quæ torquet alios peregrinationem inuituros. Provident sibi de comœatu, armant se calceis ac vestibus adversus injurias cœli, baculo adversus vim hominum, instruunt se viatico ne quid desit; nimirum hoc est æs in zonis, comœatus in perâ, calceamenta et altera tunica in sarcinis, et baculus ad pugnam apparatus. Sed conceduntur *sandalia* in pedibus, quia nec impediunt iter, nec aliquid addunt sarcinæ: conceditur et *virga*, non illa gravis quæ gestatur ad pugnam, sed quæ sublevat euntem, et lassum recreat. Fortassè nec illud fuisset piaculum, si quis apostolorum fortè habuisset aliquid nummularum in crumenuâ, sed ista Dominus apud Matthæum prohibet possideri, hoc est, sollicitâ providentiâ parari tanquàm ad Evangelii prædicationem necessaria. Quemadmodum non violassent præceptum Domini, si cui fortè obvio dixissent *ave*, nullo susceptæ legationis dispendio. His igitur tropis animorum sollicitudo adimitur apostolis potius quàm res ipsæ interduntur.

VERS. 11. — IN TESTIMONIUM ILLIS. Addant hoc loco Græci codices, an rectè nescio: *Amen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorrhis in die iudicii, quàm civitati illi*. Verùm haud scio an id sit ex Matthæo, hùc transcriptum. Quod in Marco, qui ferè consentit cum Matthæo, nisi quod brevius narrat, frequentius accidit. Quanquàm consentiunt Græcorum exemplaria, quæ quidem mihi videre contigit.

VERS. 13. — ET UNGEbant OLEO. Hinc natum apparet, quod hodiè sacro oleo ununtur periculose laborantes, non perinde ut revalescant, atque ut tutius emigrent: ejus rei meminit et Jacobus.

VERS. 14. — ET AUDIVIT REX HERODES. Quidam Græci codices addunt *famam Jesu?* aliunde, ni fallor, adscriptum.

VERS. 20. — HERODES AUTEM METUEBAT. Enim le-

EST, QUASI UNUS EX PROPHETIS. Harum trium opinionum de Jesu, prima super migrationem spiritûs de corpore in corpus fundatur. Et nescio unde ortum habuerit migratio talis scilicet in hominem contemporaneum. Secunda autem super prophetiam Malachiæ de adventu Heliæ. Tertia ancipitem habet sensum, an significetur unum ex prophetis redisse juxta traditiones quorundam philosophorum de circulo animarum, an significetur quòd Jesus est propheta similis antiquis prophetis. Et si hoc significatur, rationabilior cæteris hæc opinio fuit.

VERS. 16. — QUO AUDITO HERODES AIT : QUEM EGO DECOLLAVI JOANNEM, HIC A MORTUIS RESURREXIT. Desunt Latinis duæ dictiones, altera verbum est, altera pronomen *ipse*, puncto tamen intermedio. Ita quòd legendum est, quem ego decollavi Joannem hic est ; et deinde subjungitur, ipse à mortuis resurrexit. Et hæsitando non definiendo dixit Herodes hæc verba, ut patet apud Lucam.

VERS. 17. — IPSE ENIM HERODES. Incidenter evangelista inserit mortem Joannis. Constat Joannem decollatum fuisse propè festum pascale quo satiavit Dominus quinque millia hominum ex quinque panibus, inter quod et baptisma Christi à Joanne plus quàm biennium fluxit, ut collato Joannis evangelio patet, supputando numerum solemnitatium paschalium quarum Joannes meminit. PROPTER HERODIADEM. Dubium est apud nos Herodiadis hujus genus, tradente Josepho quòd fuit filia Aristoboli fratris Archelai, Herodis et Philippi, testante autem Hieronymo, secundum veterem historiam fuisse filiam regis Aretæ Josephus certus est auctor, vetus historia incerta ; præter hoc quòd repudiata ab Herode filia fuit regis Aretæ. Rursus Josephus dicit hanc Herodiadem uxorem fuisse non Philippi, sed alterius Herodis fratris quoque Herodis Tetrarchæ, sed ex aliâ matre. Unde binomius videtur fuisse ille alter Herodes ; vel vocabatur composito nomine Herodes Philippus, vel Philippus Herodes. DUXERAT EAM, subaudi, uxorem.

VERS. 18. — NON LICET TIBI HABERE. Vera causa, sed non sola. Testatur enim Josephus quòd propter

gunt Græci et Vulg. non autem, consentientibus et antiquis exemplaribus. Addidit autem paulò superius, *ipse*, ut intelligeremus hunc eundem esse qui Joannem occidit et qui Christo malè volebat, diversum ab eo sub quo fugit Dominus. Siquidem illi miserè extincto successit Archelaus filius, qui post decem annos regno depulso successit frater Herodes junior, cujus hic mentio, regno jam in tetrarchias divisio, inter hunc, Philippum et Lysaniam. Sic refert Eusebius in ecclesiasticâ Historiâ, libro primo, capite 8, 9 et 10. ET CUSTODIEBAT, id est, *conservabat*, vel magis *observabat*. Id quod indicant ea quæ mox subsequuntur.

VERS. 21. — HERODES NATALIS SUI... Græcè, cum Herodes natalitiis suis cenam faceret, sive in natalitiis suis convivium exhiberet. PRINCIPIBUS, *μεγιστάσι*, primatibus sive primoribus. Quo verbo usus est et Suetonius in Caligulâ Cæsare, *Regem etiam regum et exercitatione venandi et convictu megistanum abstinuisse*. ET TRIBUNIS. Græcè sonat eos qui millenis præfecti sint, ut *militum tribunos* intelligas.

VERS. 22. — FILIA IPSIUS HERODIADIS. Sermo Græcus habet amphibologiam. Potest enim et hic ac-

multum populi concursum ad Joannem Herodes addixit Joannem carceri.

VERS. 20. — HERODES ENIM METUEBAT. Redditur ratio quare Herodias non poterat Joannem occidere. ET CUSTODIEBAT, pro, *observabat*, eum ; et AUDITO EO MULTA FACIEBAT ; et LIBENTER EUM AUDIEBAT. Hi actus virtutum qui narrantur de Herode, intelligendi sunt ficti ; juxta verbum Domini appellantis Herodem vulpem ; et testimonium Matthæi quòd Herodes volens Joannem occidere timuit populum. Fictè itaque Herodes exercebat hos virtutum actus erga Joannem ; ob quam fictionem non poterat Herodias occidere Joannem ut volebat. Marcus enim refert apparentes actus.

VERS. 21. — ET CUM DIES OPPORTUNUS ACCIDISSET, HERODES NATALIS SUI ; in Græco habetur : *Quando Herodes in natalitiis suis* ; COENAM FECIT, pro, *faciebat*, PRINCIPIBUS, pro, *primatibus*, ET TRIBUNIS, qui præsumt mille.

VERS. 22. — RECUMBENTIBUS, pro *accumbentibus*.

VERS. 25. — VOLO UT PROTINUS. Superfluit *protinus*.

VERS. 26. — ET CONTRISTATUS EST REX. Monstrat Herodes se invitum coactum à religionis vinculo et à reverentiâ convivarum, tanquàm etiam ipsis testibus fieret injuria si non servaret promissa ; ut sic populus audiens quòd invitus occidisset Joannem, minùs ægrè ferat Joannis necem, et ferè excusatum habeat Herodem.

VERS. 26. — CONTRISTARE, pro, *rejicere*.

VERS. 27. — SED, pro, *et protinus*, MISSE SPICULATORE, PRÆCEPIT, scilicet *rex afferrî caput ejus in disco*. Superfluit *in disco*, sed desunt tres aliæ dictiones : *Ille autem abiit*. Significatur enim quòd spiculator abiit ad exequendum mandatum.

VERS. 29. — CORPUS, pro, *cadaver*.

VERS. 30. — ET CONVENIENTES APOSTOLI AD JESUM, RENUNTIAYERUNT EI OMNIA QUÆ EGERANT ET DOCUERANT. Nota apostolos singula tam quæ egerant quàm quæ docuerant referre ad Jesum, ut hinc discant, prædi-

cipi sensus : *Cùm esset ingressa filia ipsa Herodiadis ; id quod per se liquebit Græca legenti*.

VERS. 25. — LICET DIMIDIUM, usque ad dimidium.

VERS. 26. — ET CONTRISTATUS EST REX. Græca sic habent : *Et dolore affectus rex, propter jusjurandum, et eos qui simul accumbebant, noluit eam rejicere sive spernere*. Quanquàm ex Matthæo liquet, post, *rex*, hypostigmen apponendam esse, ut intelligas eum non contristatum propter jusjurandum, sed propter jusjurandum ac propter simul accumbentes noluisse frustrari puellam, cùm Joannem vellet incolumem. Nec est hoc loco. NOLUIT EAM CONTRISTARE. Quemadmodum in Matthæo *λυπεῖσθαι*, sed *ἀθετεῖσθαι*, id est, *rejicere* sive *repellere*, quod miror cur Laurentius vertendum putârit *fraudare* aut *frustrari*.

VERS. 27. — MISSE SPICULATORE, ἀποστειλάς σπικουλῶτορα. Evangelista Latinam usurpavit vocem, mutatâ vocali cùm prima *spiculatoris* sit longa. Ac mox, ubi Vulg. habet *CAPUT*, Græcè est *cadaver*.

VERS. 30. — QUÆ EGERANT ET DOCUERANT. Græcus sermo geminat conjunctionem, *et quæ egissent, et quæ docuissent*.

VERS. 31. — VENITE SEORSUM. Græcè : *Venite vos*

catores ad prælatum referre et quæ egerint et quæ docuerint.

VERS. 31. — REQUIESCIT EPUSILLUM, etc. Providet pius ac prudens magister discipulis de aliquantulâ quiete, instruis prælatos quid agere debeant cum ministris suis.

VERS. 32. — ET ASCENDENTES IN NAVIM ABIERUNT. In Græco non habentur hæ tres dictiones, *ascendentes in navim*, nec habetur *abierunt*, sed, *abiit*. Ita legendum est : *Et abiit*; significatur enim de Jesu quòd abiit IN DESERTUM LOCUM; deest *navi*, SEORSUM. Significatur quòd Jesus abiit naviculâ in locum desertum, qui erat in territorio civitatis Bethsaidæ, ut Lucas dicit.

VERS. 33. — ET COGNOVERUNT; deest *eum*, scilicet, Jesum; CUCCURRERUNT ILLUC, pro, *concurrunt*; ET PRÆVENERUNT EOS, pro *convenierunt ad illum*; ubi patet quòd non significatur istos concurrentes ad Jesum, prævenisse descensum Jesu de naviculâ, sed quòd convenierunt ad Jesum jam existentem in deserto.

VERS. 34. — ET EXIENS, de secretiore loco in quo erat, unde et Lucas dicit quòd excepit eos. Significatur enim quòd Jesus, quamvis sequestraverit se et suos discipulos à turbis, videns tamen tot ad se concurrisse in desertum, non divertit ab eis, sed exivit ad eos, sed excepit eos. SICUT OVES NON HABENTES PASTOREM. Magna indigentia significatur per hanc similitudinem: oves enim valdè egent pastore.

VERS. 35. — ET CUM JAM HORA MULTA FIERET, pro, *facta esset*. Significatur enim tarda diei hora ad quam protractus fuerat sermo doctrinæ. JAM HORA PRÆTERIIT; deest, *multa*.

VERS. 36. — IN PROXIMAS, pro, *circumjacentes*, VILLAS ET VICOS, EMANT SIBI CIBOS, pro, *panes*, QUOS MANDUCENT, pro, *quod enim manducant non habent*. Rationem enim reddunt suæ sollicitudinis.

VERS. 37. — ET RESPONDENS AIT ILLIS: DATE ILLIS MANDUCARE. Præcepit hoc sciens futuram executionem quam discipuli impossibilem reputabant. ET DIXERUNT EI: EUNTES EMAMUS DUCENTIS DENARIIS PANES; ET DABIMUS, pro, *demus*, ILLIS MANDUCARE. Responsio hæc

ipsi seorsum, id est, *soli*, hoc est, dimissis cæteris; quemadmodum καὶ ἑαυτῶν esse dicitur, qui solus est et absque arbitris.

VERS. 35. — ET VIDERUNT EOS ABEUNTES. Græcè est: *Et viderunt eos abeuntes turbæ, et agnoverunt eum*; ut prius pronomen ad omnes communiter pertineat, posterior ad Christum solum.

VERS. 35. — ET CUM JAM HORA MULTA FIERET. Græci sermonis sensus est: *Cum jam admodum tempestivum esset sumere cibum*. Nam ex aliis evangelistis apparet jam diei vesperum appetisse.

VERS. 36. — IN PROXIMAS VILLAS, in *circumjacentes agros*. Et quoniam ex agris nihil emittit, nisi villæ sint, vertit *villas*. Nam *villæ* domus sunt in agro. EMANT SIBI CIBOS, *emant sibi ipsis panes*. Nam Hebræi omne edulium *panis* nomine complectuntur. QUOS MANDUCENT. Pro hoc Græcè est: *Nam quid edant non habent*. Etiam τὶ novè positum est.

VERS. 37. — DATE ILLIS MANDUCARE. Græci addunt *vos*: atque ita habent antiqui codices Latini: *Date illis manducare vos*. ET DABIMUS, Græcè, *demus*.

VERS. 39. — SECUNDUM CONTUBERNIA. Græcè, id est, *convivia convivia*, hoc est, *distributis conviviis*,

discipulorum legenda est interrogativè: non ad significantum interrogationem, sed impossibilitatem; consueto enim modo loquendi significat non habere modum providendi tantæ turbæ quia carent tantâ pecuniâ; cùm tamen debuissent exhibere se promptos ad exequendum jussa, supplicando ut Jesus provideret.

VERS. 39. — SECUNDUM CONTUBERNIA. In Græco habetur, *convivia convivia*. Et significatur, *per diversa convivia*. SUPER VIRIDE FOENUM, pro, *super viridem herbam*.

VERS. 40. — ET DISCUBUERUNT IN PARTES. In Græco habitur *areolæ areolæ*. Et significatur *per diversas areolas*. PER CENTENOS ET QUINQUAGENOS. Ordinem discumbentium describit Marcus tripliciter scilicet à disjunctione locorum per diversas areolas, hoc est diversas partes prati disjunctas propriis sulcis, quemadmodum areolæ hortorum distinguuntur, et à diversitate conviviorum; hoc est quòd erant distincti velut per diversas mensas, et demùm à diversitate numeri; hoc est, quòd aliquæ areolæ erant capaces centum, et aliquæ capaces quinquaginta, vel potiùs quòd aliquod convivium erat centum et aliquod quinquaginta. Et descripsit hæc evangelista ut cognoscamus coram Jesu non fuisse confusam comestionem, sed ordinatè dispositos sedentes ac quiescentes omnes comedisse.

VERS. 41. — INTUENS IN COELUM, ut omnes viderent à Deo fieri miraculum; ut exterioribus artibus testaretur se omnia à Deo habere et recognoscere, et simul intuentium animos ad Deum provocaret. FREGIT PANES. Propriis manibus meliùs scindendo quàm gladio. Et frangendo multiplicabat, et hoc ad evidentiam miraculi. Unde etiam et pisces ipsos ipsemet divisit.

VERS. 43. — ET SUSTULERUNT RELIQUIAS. Superfluit *reliquias*. FRAGMENTORUM DUODECIM COPHINOS PLENOS, ET DE PISCIBUS. Ad cumulum testimonii patrati miraculi voluit Jesus tot cophinos fragmentorum superesse.

VERS. 44. — ERANT AUTEM QUI MANDUCAVERANT; deest, *ferè*, QUINQUE MILLIA VIRORUM. Adverbium *ferè* ad numerum quinque millium refertur.

ut ante dixit, *duos duos*. Laurentius mallet *manipulatum*. SUPER VIRIDE FOENUM, in *viridi herbâ*.

VERS. 40. — ET DISCUBUERUNT IN PARTES. Græcè, *Et discubuerunt prasiæ prasiæ*. Dicuntur autem *prasiæ* herbaria, cujusmodi sunt areolæ hortum: *πράσιον* enim *viride*. Cæterum et hoc *prasiæ prasiæ*, et illud *convivia, convivia*, dictum est juxta proprietatem sermonis Hebraici. Ad quam formam multa annotavit divus Augustinus in libris quos scripsit de Tropis veteris Instrumenti, velut illud: *Decima decima agno uni septem agnis*. Et *mille ex tribu et mille ex tribu*, pro eo quod est, ex singulis tribubus millenos. PER CENTOS ET QUINQUAGENOS, ad verbum, *per centum et per quinquaginta*. Ut intelligas loca fuisse distincta sulco, aut simili intervallò; et pro magnitudine in aliis accubuisse centenos, in aliis quinquagenos.

VERS. 41. — INTUENS IN COELUM, *suspiciens* sive *sub latis oculis*.

VERS. 43. — ET SUSTULERUNT RELIQUIAS. Græcè: *Et sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos*. Genitivus refertur potest vel ad *plenos* vel ad *cophinos*.

VERS. 45. — ET STATIM COEGIT, idem verbum quod

VERS. 45. — ET STATIM COEGIT DISCIPULOS SUOS. Inviti enim discipuli recedebant ab eo; quibus tamen cavebat à consortio nocturno tot mulierum postquam saturata erat turba. ASCENDERE NAVIM UT PRÆCEDERENT SE TRANS FRETUM AD BETHSAIDAM. Erat enim aliquanta distantia à deserto Bethsaidæ ad ipsam Bethsaidam, versùs quam jubet discipulos ire. POPULUM, pro, *turbam*.

VERS. 46. — ET CUM DIMISSET EOS. Græca dictio non significat simplicem dimissionem, sed dimissionem benignam quâ amicis recedentibus quasi vale dicimus. Significat enim quòd Jesus more celebrantium convivia benevolè eos emisit, in quo maxima Jesu comitas etiam ad rusticos commendatur. ABIT IN MONTEM ORARE, pro, *ut oraret*. Verum hominem se monstrat orando; exemplumque aliis præbet post prædicationem, mentem ad Deum levandi.

VERS. 47. — ET CUM SERO ESSET, pro, *factum esset*; unde significatur quòd ante solis occasum dimisit Jesus turbam. ERAT NAVIS IN MEDIO MARI. Non significatur medium per æquidistantiam à ripis, sed profundum mare; erant enim 25 seu 50 stadiis longè à terrâ apud Joannem.

VERS. 48. — ET VIDENS EOS LABORANTES. Nisi visionem corporalem significaret Evangelista, non dixisset, quòd ipse erat in terrâ videns eos laborantes; quoniam intuitu divino videbat non solùm eos, sed universa quæ fiunt in cœlo et in terrâ. Nec obstat quòd nox esset, quoniam etiam nocte in monte existentes videmus naviculas in mari propè laborantes. IN REMIGANDO. Dictio græca non speciem remigationis, sed genus significat commune remigationi et actioni quâ agimus naves et currus; verùm interpretis quia Joannes explicat cum remigassent stadia quasi 25, ideò speciem expressit. ET VOLEBAT PRÆTERIRE EOS, hoc est, disposuit gressus suos ad similitudinem volentis præterire; talem enim exhibebat se in ambulatione qualis apud eos erat in mente, scilicet non fixus, non firmâ fide.

VERS. 49. — PUTAVERUNT PHANTASMA ESSE; ET EXCLAMAVERUNT, timentes à phantasmate. ET ASCENDIT

in Matthæo verterat *jussit*, sed perperam: nam Græcè plus est quàm *jussit*, sed *coegit*, *compulit*, ut intelligamus eos invitos à Præceptore discessisse, quem sic amabant ut nec punctum temporis possent abesse, quemadmodum annotavit et divus Hieronymus, qui in Matthæo legit, *compulit*, non *jussit*. Annotavit idem Theophylactus et his omnibus antiquior Origenes. Offendit aliquam ineptè misericordem vox *compellendi* durior. Atqui non *coegit* Dominus, nisi jubendo. Verùm ea vox dura commendat nobis et amorem discipulorum erga Dominum et obedientiam. Cùm enim illis dulcissimum esset semper adesse Præceptori, tamen quod jubentur faciunt, non responsantes, secus quàm vulgus discipulorum solet, qui et libenter absunt ab oculis magistri, et si quid imperatur adversum affectibus ipsorum, excusant respondentque.

VERS. 46. — ET CUM DIMISSET EOS. Non est idem verbum, quod paulò superius ἔω; ἀπολύει, verùm aliud, quod non significat simpliciter *dimittere*, sed, *dimittere dicto vale ac mandatis quæ volueris mandare*; quemadmodum solemus *dimittere* notos et amicos. Eandem vocem in Actis, capite 18, vertit *valefaciens*.

AD ILLOS IN NAVIM; ET CESSAVIT VENTUS. Omittit hic Marcus verba et gesta inter Jesum et Petrum.

VERS. 52. — NON ENIM INTELEGERUNT DE PANIBUS; ERAT ENIM COR EORUM OBŒCATUM. Nota etiam in Christi discipulis post tot miracula visa, adhuc obœcatum cor; et discere divinæ gratiæ tribuere donum fidei, non visioni miraculorum.

VERS. 53. — ET CUM TRANSFRETASSENT, VENERUNT IN TERRAM GENEZARETH. Hinc apparet terram Genezareth communem esse Bethsaidæ et Capharnaum; qui apud Joannem venerunt, non versùs Bethsaidam præceperat Jesus ut irent.

VERS. 54. — ET APPLICUERUNT; deest, *in portum*. COGNOVERUNT EUM, pro, *agnoverunt eum*. Significatur enim quòd incolæ recognoverunt eum, utpotè prius eis notum.

VERS. 55. — ET PERCURRENTES UNIVERSAM; deest, *circumjacentem*, REGIONEM ILLAM. Non sufficit incolis agnoscentibus Jesum propria consolatio: sed per universam regionem discurrunt annuntiando quòd Jesus qui facit miracula adest. CŒPERUNT IN GRABATIS EOS QUI SE MALE HABEBANT CIRCUMFERRE. Non solùm annuntiant, sed inchoant circumferre ægrotos in grabatis, ad provocandum alios tum ad continuandum cœptas lationes, tum ad inchoandum aliorum lationes ægrotorum. UBI AUDIEBANT EUM ESSE. Non manebat Jesus in uno loco, sed per regionem discurrerat. Et propterea circumferebantur in grabatis ægroti ut ante eum locarentur.

VERS. 56. — DEPRECABANTUR EUM UT VEL FIMBRIAM VESTIMENTI EJUS TANGERENT. Opus erat prece quoniam decumbentes in lectulis, non valebant attingere ad Jesum, nisi substitisset aut appropinquasset ad eos, vel è converso. ET QUOTQUOT TANGEBANT EUM, SALVI FIEBANT. Quamvis tangerent non carnem, sed vestimentum Jesu, evangelista tamen describens rationem miraculi, dicit quòd tangebant eum; ipse enim erat (non vestis ejus) sanitatem donans, mediante tactu suæ vestis. Et considera hic quantam multitudinem curatorum evangelista simul significat.

Similiter 2 Corinthiorum 11, Græca vox sonat, quasi dicas *amandare*.

VERS. 48. — ET VIDIT EOS LABORANTES. In Matthæo vertit *vexatos*, aliàs *jactatos*. IN REMIGANDO, ἐν τῷ ἐλαύνειν, quod significat *agere ac regere* vel navem, vel equum, vel currum, vel simile quippiam. Nam *remigare* Græcis ἐρέσσειν dicitur; ἐλαύνειν generale verbum est.

VERS. 51. — ET PLUS MAGIS, valdè *ex abundanti*, sive, *valdè supra modum*. Rursus hic est ἐξίσταντο, quod vehementem significat admirationem, ut homo præ admiratione non sit apud se; et tamen in Græcis codicibus additur καὶ θαύμαζον, *et admirantur*; velut interpretur evangelista quid dixisset ἐξίσταναι, quod tamen haud scio an casu sit adjectum.

VERS. 54. — ET COGNOVERUNT EUM. Addunt Græci, *viri loci*; quanquam id in plerisque codicibus non invenitur.

VERS. 55. — UBI AUDIEBANT ESSE. *Simul atque audissent quòd illic esset*, ut intelligas eos qui agnovant Jesum renuntiare cæteris illum adesse.

VERS. 56. — IN PLATEIS, *in foris*; quanquam et *platea* via fusior ac laxior, *forum* esse potest.

CAPUT VII.

CHAPITRE VII.

1. Et conveniunt ad eum Pharisæi, et quidam de scribis venientes ab Jerosolymis.

2. Et cùm vidissent quosdam ex discipulis ejus communibus manibus, id est, non lotis, manducare panes, vituperaverunt.

3. Pharisæi enim, et omnes Judæi, nisi crebrò laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum.

4. Et à foro, nisi baptizentur, non comedunt; et alia multa sunt, quæ tradita sunt, illis servare baptismata calicum et urceorum, et ærumentorum et lectorum.

5. Et interrogabant eum Pharisæi et scribæ: Quare discipuli tui non ambulant juxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem?

6. At ille respondens, dixit eis: Benè prophetavit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me.

7. In vanum autem me colunt docentes doctrinas et præcepta hominum.

8. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum et calicum, et alia similia his facitis multa.

9. Et dicebat illis: Benè irritum facitis præceptum Dei, ut traditionem vestram servetis.

10. Moyses enim dixit: Honora patrem tuum et matrem tuam. Et: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

11. Vos autem dicitis: Si dixerit homo patri aut matri, Corban (quod est, donum), quodcumque ex me tibi profuerit.

12. Et ultra non dimittitis eum quidquam facere patri suo aut matri:

13. Rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis: et similia hujusmodi multa facitis.

14. Et advocans iterùm turbam, dicebat illis: Audite me, omnes, et intelligite.

15. Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ communicant hominem.

16. Si quis habet aures audiendi, audiat.

17. Et cùm introisset in domum à turbâ, interrogabant eum discipuli ejus parabolam.

18. Et ait illis: Sic et vos imprudentes estis? Non intelligitis quia omne extrinsecus introiens in hominem, non potest eum communicare:

19. Quia non intrat in cor ejus, sed in ventrem vadit, et in secessum exit, purgans omnes escas?

20. Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa communicant hominem.

21. Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia,

22. Furta, avaritiæ, nequitia, dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia.

23. Omnia hæc mala ab intus procedunt, et communicant hominem.

1. Et des Pharisæi et quelques-uns des scribes, qui étaient venus de Jérusalem, s'assemblèrent auprès de Jésus.

2. Et ayant vu quelques-uns de ses disciples prendre leur repas avec des mains impures, c'est-à-dire, sans les avoir lavées, ils les en blâmèrent;

3. Car les Pharisæi et tous les Juifs ne mangent point qu'ils ne lavent souvent leurs mains, gardant en cela la tradition des anciens.

4. Et lorsqu'ils reviennent de la place publique, ils ne mangent point sans être baptisés. Et ils ont encore beaucoup d'autres coutumes qu'ils ont reçues et qu'ils observent, comme de baptiser les coupes, les pots, les vaisseaux d'airain et les lits.

5. C'est pourquoi les Pharisæi et les scribes lui demandèrent: D'où vient que vos disciples ne suivent pas la tradition des anciens, mais qu'ils prennent leur repas avec des mains impures?

6. Il leur répondit: Isaïe a bien prophétisé de vous, hypocrites, selon ce qui est écrit: Ce peuple m'honore des lèvres, mais leur cœur est bien éloigné de moi.

7. Et c'est en vain qu'ils m'honorent, puisqu'ils enseignent des maximes et des ordonnances humaines.

8. Car, laissant là le commandement de Dieu, vous observez avec soin la tradition des hommes, le baptême des pots et des coupes, et vous faites beaucoup d'autres choses semblables.

9. Et il leur disait: N'êtes-vous donc pas des gens bien religieux, d'anéantir le commandement de Dieu, pour garder votre tradition?

10. Car Moïse a dit: Honorez votre père et votre mère; et: Que celui qui dira des paroles outrageuses à son père ou à sa mère, soit puni de mort.

11. Vous, au contraire, vous dites: Si un homme dit à son père ou à sa mère, soit Corban (c'est-à-dire offrande) tout profit qui vous viendra de moi,

12. En ce cas, vous ne lui permettrez plus de rien faire pour assister son père ou sa mère.

13. Et ainsi vous rendez inutile le commandement de Dieu par votre tradition, que vous-mêmes avez établie. Et vous faites encore beaucoup d'autres choses semblables.

14. Alors ayant appelé de nouveau le peuple, il leur dit: Ecoutez-moi tous, et comprenez bien ceci.

15. Rien de ce qui est hors de l'homme et qui entre dans l'homme ne peut le souiller, mais ce qui sort de l'homme est ce qui le souille.

16. Si quelqu'un a des oreilles pour entendre, qu'il entende.

17. Après qu'il eut quitté le peuple, et qu'il fut entré dans la maison, ses disciples lui demandèrent le sens de cette parabole.

18. Il leur dit: Quoi! vous avez encore vous-mêmes si peu d'intelligence? Ne comprenez-vous pas que tout ce qui du dehors entre dans l'homme ne peut le souiller?

19. Parce que cela n'entre pas dans son cœur, mais dans ses entrailles; d'où ce qui est impur dans tous les aliments est jeté dans le lieu secret?

20. Mais ce qui souille l'homme, leur disait-il, c'est ce qui sort de l'homme même.

21. Car c'est du dedans et du cœur des hommes que sortent les mauvaises pensées, les adultères, les fornications, les homicides,

22. Les larcins, l'avarice, les méchancetés, la fourberie, les impudicités, l'œil malin, le blasphème, l'orgueil, la folie.

23. Tous ces maux viennent du dedans, et souillent l'homme.

24. Et inde surgens abiit in fines Tyri et Sidonis; et ingressus domum, neminem voluit scire, et non potuit latere.

25. Mulier enim statim ut audivit de eo, cujus filia habebat spiritum immundum, intravit, et procidit ad pedes ejus.

26. Erat enim mulier gentilis, Syrophœnissa genere, et rogabat eum, ut dæmonium ejiceret de filiâ ejus.

27. Qui dixit illi: Sine prius saturari filios: non est enim bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus.

28. At illa respondit, et dixit illi: Utique, Domine: nam et catelli comedunt sub mensâ de micis puerorum.

29. Et ait illi: Propter hunc sermonem vade: exiit dæmonium à filiâ tuâ.

30. Et cum abiisset domum suam, invenit puellam jacentem supra lectum, et dæmonium exiisse.

31. Et iterum exiens de finibus Tyri, venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.

32. Et adducunt ei surdum et mutum, et deprecantur eum, ut imponat illi manum.

33. Et apprehendens eum de turbâ seorsum, misit digitos suos in auriculas ejus, ex exspuens, tetigit linguam ejus.

34. Et suspiciens in cœlum, ingemuit, et ait illi: Ephpheta, quod est, adaperire.

35. Et statim apertæ sunt aures ejus, et solutum est vinculum linguæ ejus, et loquebatur rectè.

36. Et præcepit illis, ne cui dicerent: quantò autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant.

37. Et eò ampliùs admirabantur, dicentes: Benè omnia fecit, et surdos fecit audire, et mutos loqui.

24. Il partit ensuite de ce lieu, et s'en alla sur les confins de Tyr et de Sidon. Et étant entré dans une maison, il voulait que personne ne le sût; mais il ne put demeurer caché.

25. Car une femme dont la fille était possédée d'un esprit impur, ayant entendu dire qu'il était là, vint aussitôt se jeter à ses pieds.

26. Or cette femme était païenne et Syrophénicienne de nation. Et elle le suppliait de chasser le démon de sa fille.

27. Jésus lui dit: Laissez premièrement rassasier les enfants, car il n'est pas juste de prendre le pain des enfants pour le jeter aux chiens.

28. Elle lui répondit: Il est vrai, Seigneur; mais aussi les petits chiens mangent sous la table les miettes des enfants.

29. Alors il lui dit: Allez; à cause de cette parole, le démon est sorti de votre fille.

30. Et s'en étant allée dans sa maison, elle trouva que le démon était sorti de sa fille, et qu'elle était couchée sur son lit.

31. Jésus quittant ensuite les confins de Tyr vint par Sidon vers la mer de Galilée, passant au milieu du pays de la Décapole.

32. On lui amena alors un homme qui était sourd et muet, et on le pria de lui imposer les mains.

33. Jésus donc, le tirant à l'écart hors de la foule, lui mit ses doigts dans les oreilles et de sa salive sur la langue.

34. Puis, levant les yeux au ciel, il jeta un soupir, et lui dit: Ephphéta, (c'est-à-dire) ouvrez-vous.

35. Aussitôt ses oreilles furent ouvertes, sa langue fut déliée, et il parlait fort distinctement.

36. Et il leur défendit de le dire à personne; mais plus il le leur défendait, plus ils le publiaient.

37. Et l'admirant de plus en plus, ils disaient: Il a bien fait toutes choses, il a fait entendre les sourds et parler les muets.

COMMENTARIA.

VERS. 2. — COMMUNIBUS MANIBUS, id est, non lotis. VITUPERAVERUNT, pro, *incusaverunt*; significatur enim quòd reprehenderunt.

VERS. 2. — VITUPERAVERUNT, *accusârunt*, sive *incusabant*, sive *questi sunt*.

VERS. 3.—NISI CREBRO LAVERINT MANUS. Theophylactus interpretatur *πυγμαῖ*, ut sit adverbium, pro eo quod est, *usque ad cubitum*, sive, ut quidam interpretatus est, *cubitaliter*, quod ex instituto Pharisæorum soliti sint ante cibum lavare manus usque ad cubitum, id quod lex non præcipit. Equidem reperio apud Græcos etymologistas *πυγμαῖν* significare duo, *pygnum*, hoc est, manum complicatam, à verbo *πύσσω*, quod est *plico*, unde *πυγμαῖ*, quasi dicas *πυγμαῖ*, et *cubitum*, quem Græci *πῆχυον* vocant: nam hæc parte brachium est complicatile. Hinc et Pygmæos populos appellari putant, quorum meminit Homerus, quòd cubitali sint proceritate. Verùm non reperio *πυγμαῖ* apud Græcos usurpatum adverbii loco, et haud sciò an à substantiâ vocibus similia veniant, quemadmodum à *πῆχυς* *πῆχυον*, *ἐργασίας* ab *ἐργάζω*. Quod si maxime fieret, tamen magis quadrabat *πυγμαῖθεν*, id est, *à cubito* sive *cubito tenus*, quàm *πυγμαῖ*. Ad hæc nihil video causæ, cur hæc fabula de lotionè cubitali huc accersatur. Nam si constaret hoc à lege præscriptum, ne quis caperet cibum nisi lotis manibus, probabiliter videri poterat inducta cubitalis lotio. Tum enim

VERS. 5. — ET INTERROGABANT, pro, *deinde interrogant*, eum, proculdubio arguendo.

VERS. 6. — HYPOCRITIS. Hinc apparet quòd non

adderetur aliquid legis præscripto. Tunc tale nihil à lege præcipi testatur Dominus, dicens, *non lotis manibus manducare non coinquinat hominem*. Unde probabile est, in vestitoribus codicibus scriptum fuisse, non *πυγμαῖ*, sed *πικνῶς*, aut *πικνῶν*, aut *πικνῆ*, quod sonat *frequenter*, aut *crebrò*, sive *subinde*. Verùm hoc eruditè expendimus relinquo.

VERS. 4. — ET A FORO VENIENTES. *Venientes* tametsi non malè, tamen non est in Græcis codicibus nec in Vulg. Et à foro idem nomen est quod modò vertit *plateam*. QUE TRADITA SUNT ILLIS. Sensus omninò convenit, tamen Græcè est, *quæ acceperunt servanda*, sive, ut nonnulli codices habent, sive *tenenda*. Verùm quoniam verbum Græcum videtur esse *ab alio traditum accipere*, idcirco interpretes conatus est explanatiùs efferre sententiam. BAPTISMATA. Miror cur interpretes maluerit dicere Græcè quàm Latinè, *lotiones*, sive *ablutiones*, cum hic de vulgari lotionè sit mentio. ET URCEORUM; apparet intelligenda esse lignea, quod subjecit *aramentorum*: *ἕστα* autem dixit, quod torno poliantur, aut quòd seulpturis ornata sint, quòd poculorum genus et hodiè reperitur apud Helvetios. Cæterùm *lectos* appellat *spondas*, in quibus dormitur.

ex ignorantia errabant, sed quòd sub specie religionis docebant quæ in sacerdotum redundabant utilitatem, quamvis impia essent secundum rem.

VERS. 7. — DOCENTES DOCTRINAS ET PRÆCEPTA HOMINUM. Superfluit conjunctio, et significatur siquidem quòd doctrinæ eorum sunt præcepta hominum; appositivè enim legendum est. Quia Lutherani ex hoc textu exauctorant Ecclesiam, et super hunc textum fundant nullitatem mandatorum Ecclesiæ; utpote reprobatorum ab utroque testamento: veteri scilicet apud Isaiam, et novo hic à Domino Jesu, ideò diligentius textum hunc discutere oportet ut illius veritas non commentum elucescat. Neuter textus damnat mandata hominum, sed uterque reprobatur cultum seu timorem Dei sustentari mandatis doctrinisque hominum. Et textus quidem Isaie, clarè hoc sonat dicendo in personâ Dei: *Timuerunt me mandato hominum et doctrinis*; ubi clarè vides Deum damnare quòd Judæi timuerunt ipsum, non in mandatis Dei, sed in mandatis hominum, non in doctrinâ Dei, sed in doctrinis hominum. Si enim timuissent ipsum servando mandata Dei et hominum, doctrinam Dei et hominum, non reprehenderentur cum servare non solum Dei, sed etiam hominum mandata sit amplioris justitiæ; sed ex hoc ipso quòd damnat timorem sui in mandatis doctrinâque hominum, monstrat quòd illi timorem Dei constituerunt in mandatis hominum, et similiter in doctrinâ hominum. Quod intellige non quòd explicitè contemnerent doctrinam et mandata Dei, sed quia tanto studio circa observationem mandatorum humanorum solliciti erant tanquam timor Dei consisteret in observatione humanorum præceptorum; redundabat siquidem studium hoc in postergationem divinorum mandatorum. Textus quoque evangelicus eandem continet sententiam, dicendo: *Cohunt me docentes mandata hominum*. Non dicit, sine causâ, *cohunt me et docent mandata hominum*, dividendo orationes; sed unam continuam construit orationem, adjungendo participium *docentes mandata*. Significat enim per hoc quòd cultum Dei constituerunt in doctrinâ mandatorum humanorum, etc. Et est illamet sententia quæ in textu Isaie habetur. Vide, quæso, prudens lector quanta differentia est inter damnare mandata hominum et damnare sustentationem timoris seu cultûs Dei in mandatis hominum; et percipe quantus error est ex textibus istis damnare mandata hominum. Non sunt à Domino damnata mandata hominum quæ malum non mandant; sed damnatum est

VERS. 5. — ET INTERROGABANT, *deinde interrogant.*

VERS. 6. — BENE PROPHETAVIT ISAIAS DE VOBIS HYPOCRITIS, SICUT SCRIPTUM EST. Cum Græca congruant, tamen quod scio quo casu ita scriptum comperi in aureo codice; *benè prophetavit de vobis Isaias, dicens.*

VERS. 7. — DOCTRINAS ET PRÆCEPTA. *Et conjunctio tollenda, id est, doctrinas mandata, per appositionem, ut legatur, doctrinas quæ sunt mandata hominum; atque ita comperi in vetustissimis Latinis exemplaribus. Vera lectio superest adhuc in codice Constantiensi.*

VERS. 8. — MANDATA DEI, *mandatum, ut est in*

quòd ipsa in loco illo qui mandatis Dei est proprius habeantur, quòd circa ipsa tantum studium sit ac si in ipsis timor cultusque sustentaretur, quòd studium debitum servandis mandatis Dei adhibeatur humanis; quòd secundum veritatem facti est humana mandata divinis præferre; hoc est enim colere Deum docendo mandata hominum. Venerare igitur, Lutherane, Ecclesiæ mandata, non ut divina; sed secundo loco, scilicet post divina, quoniam sic oportet nos implere omnem justitiam.

VERS. 9. — BENE IRRITUM FECISTIS, pro, *rejecistis, PRÆCEPTUM DEI UT TRADITIONEM VESTRA SERVETIS.* —

VERS. 10. — MOYSES ENIM DIXIT. Nota idem appellari à Jesu præceptum Dei et dictum Moysi; ut hinc intelligamus dicta Moysi esse dicta Dei.

VERS. 11. — VOS AUTEM DICITIS: SI DIXERIT HOMO PATRI VEL MATRI CORBAN (QUOD EST DONUM) QUODCUMQUE EX ME, TIBI PRODERIT. Aiunt corban non quodcumque donum, sed Deo dicatum significare. —

VERS. 12. —

ET ULTRA NON DIMITTITIS EUM QUIDQUAM FACERE PATRI SUO AUT MATRI. Sententia tamen horum verborum non tam clara est apud Matthæum: quoniam illic dicitur: *Et non honorificabit patrem suum aut matrem suam*; hic verò dicitur: *Et ultra non dimittitis eum quidquam facere patri suo aut matri suæ*. Significatur enim hic quòd tollendo materiam debitam à filio patri aut matri, non relinquebant filio unde subveniret patri aut matri. Sensus est: Quidquid ego offero Deo, quamvis tibi patri egenti non tribuam, proderit tibi. Ad evidentiam hujus particulæ adverte quòd aliud est loqui de religione et pietate, et aliud est loqui de usu materiæ illius quæ non potest simul esse materia religionis et pietatis in casu necessariæ pietatis; nam si religio pietati comparetur, constat religionem esse antependam pietati, quanto honor divinus præferendus est cuicumque debito humano. Et in hoc fundamento non errabant Pharisei, imò hoc frequenter Jesus docuit, dum patrem et matrem relinquendos propter Deum prædicavit. Si verò ad usum materiæ in articulo necessariæ pietatis spectetur, invenitur oppositum; scilicet quòd materia necessaria pietati, non solum pietati potius quam religioni applicari debet, etiam si voto dedicata sit Deo, debet in materiâ pietatis transferri. Et hoc consurgit ex parte materiæ, quæ in tali casu est effecta materia debita pietati. Declaro exemplariter singula: Filius tenetur subvenire patri indigenti; ac per hoc bona filii constituuntur debita necessariæ pietati; et pro-

Vulg., quemadmodum et *traditionem*. Proponit enim Dominus exemplum in uno præcepto et unâ traditione.

VERS. 9. — IRRITUM FECISTIS, *irritum facitis*. Consentientibus et antiquis codicibus nostris, atque in his aureo; quamquam potius erat, *rejecistis*, quemadmodum et Cyprianus legit.

VERS. 11. — SI DIXERIT HOMO. Hic explicat quod obscurius erat in Matthæo, his verbis à Phariseis instrui quosdam ut parentibus desertis pecuniam conferant in donaria templi. Quamquam sermo videtur parum absolutus, sed subaudiendum, *satis est*, aut simile quippiam.

pterea si filius est impotens ad utrumque simul; scilicet ad munus Deo offerendum et ad subveniendum patri, omittenda est oblatio, et subveniendum est patri; quia non est facienda oblatio Deo de debitis, de necessariis ad pietatem. Et similiter si filius vovisset illa bona Deo, debet, superveniente necessitate paternâ, subvenire patri et omittere executionem voti: quia materia illa ex eo quòd devenit ad statum quo est necessaria patri, mutata est, et effecta est debita paternæ pietati; ac per hoc sicut modò non posset voto obligari ita ex hoc desinit esse materia voti. Sicut abstinencia à concubitu habentis votum castitatis et postea effecti conjugis desinit esse materia voti ex hoc quòd mutata est; et concubitus effectus est materia justitiæ quâ tenetur reddere debitum conjugii. Pharisei itaque errabant, nescientes aut nolentes discernere id quod religionis est ab eo quod ex parte materiæ relatæ ad humanas necessitates consurgit. Et propterea docebant ut filii dicerent parentibus: *Munus quodcumque ego obtulero Deo, omisso te, proderit tibi*; quia datur Deo patri communi, quia Deus acceptat munus etiam pro te. Si non quiescit mens tua, lector, recole quòd ex hâc eâdem radice Dominus Jesus dixit panes propositionis, non voto promissos, sed jam oblatos Deo, et factò oblationis sanctificatos, licitè transisse in usus Davidis et suorum, quia panes illi relati ad necessitatem Davidis et suorum, effecti sunt habiles ad laicorum usum. Horum autem et similium ratio est una, scilicet quòd divinæ ordo gratiæ superadjunctus est à Deo non ad destruendum, sed perficiendum naturæ ordinem; ac per hoc necessitas servandi sanctificationem appositam rebus, locis ac temporibus, non tollit necessarium naturæ vinculum, quo res et loca et tempora necessaria sunt vitæ humanæ; hinc enim fit ut eveniente articulo necessitatis absque profanationis crimine utamur divinis rebus, locis et temporibus. In præcepto de parentum honore, non sola reverentia sed officia ac subsidia præcipiuntur. Quod quantum ad subventionem intellige tempore indigentiae: quoniam naturaliter pater filiis thesaurizat, et non è converso.

VERS. 13. — RESCINDENTES, pro, *abrogantes*. Et SIMILIA HUIUSMODI MULTA FACITIS. Hinc habes quòd non in hoc solo errabant.

VERS. 15. — NIHIL EST EXTRA HOMINEM INTROIENS IN EUM, etc. Sensus dictorum ex ratione dicendi hauriendus est. Ratio dicendi in proposito est crebra manu ablutio pro cibo præcepta à senioribus; præ se fert autem tanta circa huiusmodi munditiam sollicitudo, quod nisi sic mundè sumatur cibus inquinat hominem; alioquin vana esset tanta sollicitudo mun-

ditiae ad sumptionem cibi. Contra hoc directè tendunt verba Jesu, dicendo quòd cibus intrans per os, non est inquinativus moraliter hominis. (Vide Origenem in Matth.) Non dicit appetitus ejus quod intrat per os; quia appetitus culpabilis potest esse. Et breviter nihil morale adjunctum cibo explicat, sed nudum cibum nudumque naturæ officium, dicendo in genere non quod intrat per os. Per hoc enim excluditur obiectio de cibis vetitis à lege Moysi; nam et de illis quoque verum est quod secundum substantiam quâ intrant per os, non coinquinant morali maculâ hominem; sed ratione inobedientiæ adjunctæ inquinabant hominem.

VERS. 19. — IN VENTREM ABIT, ET IN SECESSUM EXIT. Tam parùm alimenti convertitur in substantiam hominis ut dicat Hippocrates, quantitatem secum debere esse æqualem quantitati alimenti in corpore sano. Cùm igitur modicum pro nihilo reputetur, absque veritatis læsione dici potest quòd totus cibus in ventrem vadit et in secessum emittitur. Et tamen Jesus non dicit totum, sed omne; distribuens pro partibus subjectivis, et non pro partibus integralibus ut distribuit totum. Constat enim quòd quilibet cibus et potus in secessum emittitur, quamvis non secundum totum, tamen secundum aliquid. Et dixit hoc ad declarandum quòd intrans per os non inquinat hominem. Declarat enim per hæc quòd tendit cibus, scilicet in ventrem et secessum, et non in animum hominis, ut possit inquinare illum. Sciebat Jesus aliquid cibi converti in corpus hominis; et poterat dicere quòd intrans per os, secundum aliquid purissimum pergit ad corpus, et secundum reliqua emittitur in secessum. Sed consultò tacitâ conversione purissimæ particulæ in corpus hominis, dixit emissionem in secessum tum quia illud minimum est, hoc autem est ferè totum, tum quia hoc est manifestum, illud occultum; et præcipuè turbis et ineruditis in physicis, quibus loquebatur; tum quia hoc directè serviebat proposito de cibo sumpto illotis manibus; dùm hinc explicatur quòd quidquid impurum est in cibo, totum in secessum emittitur; tum demùm quia ex hâc parte clariùs manifestatur quòd non inquinat hominem; quamvis enim secundum veritatem alimentum ex neutrâ parte inquinat hominem, manifestatur tamen magis hoc ex eâ parte quâ emittitur in secessum; utpotè non remanente in homine: quia ex illâ quâ convertitur in corpus hominis, fuisset fortè rudibus occasio cogitandi quòd conversum in substantiam hominis conferret ad inquisitionem hominis.

VERS. 21. — AB INTUS ENIM DE CORDE HOMINUM MALÆ COGITATIONES PROCEDUNT. Primus effectus malæ volun-

VERS. 17. — PARABOLAM, id est, *de parabolâ*, sive *de similitudine*.

VERS. 18. — IMPRUDENTES, id est, *absque intellectu*, ut ante verterat; aut *expertes intelligentiâ*, et melius erat: *Siccine vos quoque, quàm: Sic et vos: aut: Itane vos quoque.*

VERS. 19. — PURGANS, ad verbum, *expurgans*.

VERS. 22. — OCVLUS MALUS. Cur non et hic dixit, *oculus nequam*, sicut in Matthæo: *An oculus tuus ne-*

VERS. 13. — RESCINDENTES VERBUM DEI, *irritum facientes*, sive *abrogantes*, aut *antiquantes*. Nam Græcè est propriè *destruere auctoritatem*, et *irritum facere*, quod aliquando fuerit comprobatum.

VERS. 14. — ITERUM TURBAM, *totam turbam*.

VERS. 15. — NIHIL EST EXTRA HOMINEM. *Nihil est quod aliunde quàm ab homine ingreditur in eum*: quasi dicas, *de foris*, ut paulò post vertit, *omne extrinsecus introiens*.

tatis (quæ cor appellatur) describitur mala cogitatio, tum ut intelligamus omnem malam cogitationem esse aliquo modo voluntariam, in cuius signum fatemur in Christo, nullam tentationem fuisse intus. Si enim cogitationes malæ invenirentur involuntariæ, non dixisset Jesus, *de corde procedunt cogitationes malæ*; tum ut intelligamus inquinari homines solis malis cogitationibus, etiamsi nullum exterius opus malum, nullus exterior sermo malus adsit.

VERS. 22. — NEQUITIÆ. Nomine generis significantur vel universi mali habitus, appellati *nequitia*, quia reddunt hominem nequeuntem continere se à malis operibus, vel vitia ad luxum vitæ spectantia, quæ specialiter reddunt homines impotentes ad ea quæ sunt virtutis. STULTITIA, imprudentia significatur non defectu naturalis sagacitatis, sed contrarietate ad virtutem prudentiæ.

VERS. 24. — ET INGRESSUS DOMUM NEMINEM VOLUIT SCIRE, tanquam non venerit prædicaturus gentilibus. ET NON POTUIT LATERE. Non significatur impotentia Jesu; sed impotentia silentii; quamvis enim Jesus venisset non ut publica persona, non potuerunt tamen silere qui cognoscebant ipsum. Superius namque, cap. 3, dictum est quod multi ex Idumæa et partibus circa Tyrum et Sidonem convenerant ad Jesum.

VERS. 25. — INTRAVIT, in domum in quâ erat Jesus.

VERS. 26. — ERAT AUTEM MULIER GENTILIS SYROPHœNISSA GENERE. Dictio interpretata *gentilis* propriè significat *Græcam*; sed interpres, quia eadem dictio translata videtur in libris novi Testamenti quandoque ad significandum ethnicum, ideò transtulit *gentilis*, quod est certius quàm quòd fuerit græca; cum genere dicatur Syra non cujuscumque partis Syriæ, sed Phœnicis.

VERS. 29. — PROPTER HUNC SERMONEM Jesus, qui intuetur cor, fidem remuneratur magnam, quia fides in ipsum Jesum suâ magnitudine superavit negatas responsiones, repulsas et ignominias.

quam est, quia ego bonus? Nam eadem verba Græca sunt utrobique. Sentit autem oculum non simplicem et purum, sed facinatorem et invidum atque iniquum.

VERS. 21. — IN FINES TYRI, id est, *confinia*, hoc est, *Tyro finitimas regiones*, sive *quæ interjacent inter Tyrum et Sidonem*. Quanquam paulò post utitur simplici voce ἐπίον in eundem sensum.

VERS. 25. — AD PEDES EJUS. Hoc loco sequitur: *Erat autem mulier Græca, Syrophœnissa genere*. Alii codices habebant, Σύρα Φοινικίσσα, sed mendosè: nam si Syra erat, et regionis Phœnicis, quæ sine dubio Judæorum est, qui potuit esse Græca natione. Cæterum quod *gentilem* dixit, non est Græcè ἔθνη, sed ἔλληνες, ut non patriam intelligas designatam, sed quod declaret non esse Judæam religione. Siquidem gente Chananaea erat, non Græcâ, sed Græca dicitur ex Hebræorum consuetudine, quòd esset aliena à religione legis Mosaicæ. Frequenter enim ἔλληνα *Gentilem* vertit interpres. Est autem una Syriæ pars quæ dicitur *Syrophœnice*, in quâ est Damascus, ut indicat Tertullianus, lib. 3 adversus Marcionem.

VERS. 28. — UTIQUE DOMINE. In codicibus, quos hactenus viderim, nihil erat loco *utique*, sed tantum, *Domine, et catelli*; quanquam postea in nonnullis reperi. NAM ET CAPELLI. Eadem vox est Græcis, *canibus*

VERS. 31. — ET ITERUM, alium adventum Jesu ad mare Galilææ significat. EXIENS DE FINIBUS TYRI VENIT PER SIDONEM, pro, *de finibus Tyri et Sidonis venit*, AD MARE GALILÆE INTER MEDIOS FINES DECAPOLEOS. Decapolis nomen est regionis decem urbium.

VERS. 32. — ET ADDUCUNT EI SURDUM, ET MUTUM, pro, *surdum impeditæ linguæ*. Significatur enim non mutus, sed vix valens loqui. Narraturque à solo Marco, hoc miraculum in specie.

VERS. 33. — ET APPREHENDENS EUM DE TURBA SEORSUM, MISIT DIGITOS SUOS IN AURICULAS EJUS. In Græco habetur sic: *Misit digitos suos expuens in aures ejus*. ET EXPUENS TETIGIT LINGUAM EJUS. — VERS. 34. — ET SUSCIPiens IN CŒLUM, INGEMUIT. Inter speciales modos quibus quandoque usus est Jesus ad curandum, admiratione dignus est iste, cum tot circumstantiis nullâ necessitate, sed solâ voluntate adhibitis; nam ducit illum seorsum, tangit loca ægritudinum, utitur sputo, in utrisque adhibet gemitum, elevat oculos in cœlum; ad supplendum quæ deerant ex parte aliorum, ad efficaciam ordinariæ potestatis quæ appellatur gratia curationum. Noluit enim Jesus uti excellenti potestate suâ, sed illâ ordinariâ potestate quam dederat discipulis, quæ dispositionem exigit ex parte aliorum; nihil siquidem de hujus surdi fide aut devotione apparet; offerentium autem illum minor fides significatur, cùm describuntur precantes ut imponat illi manum. *Undique ergo* deficiente fine, supplet Jesus gemitu, suspicionem in cœlum, et applicatione propriæ carnis ac sputi, tanquam sancta instrumenta adhibendo; nam sancta erant omnia quæ Jesu erant. Et instruxit per hoc discipulos ad supplendum quandoque orationibus et adhibitione sacrarum rerum, ea quæ desunt ex parte aliorum.

VERS. 34. — ET AIT ILLI, EPHPHETA, QUOD EST, ADAPERIRE. Hebraica dictio est *Ephpheta*, quam ipsemet evangelista interpretatus est per imperativum passivum, *aperire*. Et dirigitur iste sermo non ad aures,

et *catellis*; quanquam utrobique diminutivum est apud illos. Ad hoc παιδιον rectius vertisset *filiorum* quàm *puerorum*, cùm præcessit τέκνον.

VERS. 30. — INVENIT PUELLAM JACENTEM SUPRA LECTUM, ET DÆMONIUM EXISSE. In vulgatis Græcorum codicibus ordo sermonis inversus est. Nam illic, *reperit exisse dæmonium, et puellam lecto decubentem*; Latinis erat, *super lectum*.

VERS. 31. — FINES DECAPOLEOS. Regio est trans Jordanem decem civitatum; unde et nomen habet Græcis, circa Hippum, Pellen, et Gadaram, ut testis est Hieronymus in locis Hebraicis.

VERS. 32. — SURDUM ET MUTUM. Græcè, id est, *surdum impeditæ linguæ*, sive *balbum*, dictione compositâ à *vix* et *loqui*. Est autem id vitii penè perpetuum insanis aut melancholicis, aut fatuis naturâ, ut testis est Aristoteles.

VERS. 34. — ADAPERIRE. *Aperire*, ἔφαθα, vocem Hebraicam et hic adjicit, quemadmodum et superius in *cumi*. Est autem אָפֶרֶת unum est eo verborum genere, quæ Hebræi gravia vocant, et quæ vim habeant transitivam, quasi dicas: *Præsta te apertum*, sive: *Fias apertus*. Neque verò libet hic commemorare ridiculam differentiam inter *aperire* et *adaperire*, quam Laurentius argutiùs irridet quàm gravem deceat virum, etiamsi meritò id facit. Certè apud evangelistam

sed ad hominem, cui dicitur, *fas apertus*. — VERS. 35. — ET STATIM APERTÆ SUNT AURES EJUS; ET SOLUTUM EST VINCULUM LINGUÆ EJUS; ET LOQUEBATUR RECTE. *Hinc firmatur quod non erat mutus; non enim dixit, et loquebatur; sed dixit, et loquebatur rectè, unde etiam consequenter habetur quòd non erat surdus à nativitate; surdi enim à nativitate, neque rectè neque non rectè sciunt loqui.*

VERS. 36. — ET PRÆCEPIT ILLIS, humilitatis affectu.

nulla differentia est, cum idem utrobique sit verbum, quod vertit *adaperire, et apertæ sunt*; perinde quasi nefas esset Latinis eandem vocem repetere.

VERS. 36. — TANTO MAGIS PLUS. Græci quidem codices ita distinguunt, ut *magis* non referatur ad *præcipiebat*, quod præcesserit *ἄσων* non *ἄσων*, vel *ἄσων*, sed ad idem verbum ad quod refertur, nempe ad *prædicabant plus*; licet Græci videantur *ἄσων* usurpare nonnunquam adverbialiter; sed *περισσότερον* verti poterat *vehementer*, aut *magnoperè*, ut comparativum positum sit loco positivi: aut *ἄλλων* vertendum erat *potius*, ut non habeat vim comparandi, sed corrigendi; perinde quasi dicas: *Tantum aberat ut facerent id quod*

CAPUT VIII.

1. In diebus illis, iterum cum turba multa esset, nec haberent quod manducarent, convocatis discipulis, ait illis:

2. Misereor super turbam, quia ecce jam triduo sustinent me, nec habent quod manducant:

3. Et si dimisero eos jejunos in domum suam, deficient in viâ: quidam enim ex eis de longè venerunt.

4. Et responderunt ei discipuli sui: Unde illos quis poterit hic saturare panibus in solitudine?

5. Et interrogavit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem.

6. Et præcepit turbæ discumbere super terram: et accipiens septem panes, gratias agens, fregit et dabat discipulis suis ut apponerent, et apposuerent turbæ.

7. Et habebant pisciculos paucos, et ipsos benedixit, et jussit apponi.

8. Et manducaverunt, et saturati sunt, et sustulerunt quod superaverat de fragmentis, septem sportas.

9. Erant autem qui manducaverant, quasi quatuor millia, et dimisit eos.

10. Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

11. Et exierunt Pharisei, et cœperunt conquirere cum eo, quærentes ab illo signum de cœlo, tentantes eum.

12. Et ingemiscens spiritu ait: Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum.

13. Et dimittens eos, ascendit iterum navim, et abiit trans fretum.

14. Et oblitus sunt panes sumere, et nisi unum panem non habebant secum in navi.

15. Et præcipiebat eis, dicens: Videte, et cavete à fermento Phariseorum, et fermento Herodis.

16. Et cogitabant ad alterutrum, dicentes: Quia panes non habemus.

Vide quam crebrò utitur Jesus humilitatis affectu.

VERS. 37. — ET EO AMPLIUS ADMIRABANTUR, pro, *stupabant*, dicentes: BENÈ OMNIA FECIT ET SURDOS FECIT, pro, *facit*, AUDIRE ET MUTOS LOQUI; græca dictio non significat mutos, sed elingues, seu non potentes loqui. Directè enim respondet hoc ei quod in principio hujus narrationis dictum est, surdum impedite linguæ. Nec mireris pluraliter dici: quia numerus pluralis pro singulari sæpè usurpatur.

erant jussi, ut hoc amplius etiam prædicarent quod essent vetiti.

VERS. 37. — ET SURDOS FECIT AUDIRE. Ut ne quid causer de integritate Latini sermonis, quod Romanis auribus aliud quiddam sonat, *facit loqui, et facit currere*, rectius fuisse futurum, *efficit ut surdi audiant, muti loquantur*. Tempus quoque verbi mutavit interpretes, aut certè librarius. Est enim, *facit*; idque absolutius est. Laurentius testatur in nonnullis exemplaribus Latinis conduplicari conjunctionem, *et surdos fecit audire, et mutos loqui* ἀλλήλους λαλῆν. Gratiam annotationis non potuit interpretes reddere, quasi dicas, *elingues linguaces, aut infantes fari.*

CHAPITRE VIII.

1. En ce temps-là le peuple s'étant encore trouvé en fort grand nombre, sans avoir de quoi manger, Jésus appela ses disciples, et leur dit:

2. J'ai grande compassion de ce peuple; car il y a déjà trois jours qu'ils demeurent continuellement avec moi, et ils n'ont rien à manger.

3. Et si je les renvoie dans leurs maisons sans avoir mangé, les forces leur manqueront en chemin; car quelques-uns d'eux sont venus de loin.

4. Ses disciples lui répondirent: Comment pourrait-on trouver dans ce désert assez de pain pour les rassasier?

5. Jésus leur demanda: Combien avez-vous de pains? Ils dirent: Sept.

6. Alors il commanda au peuple de s'asseoir sur la terre. Il prit les sept pains, et, rendant grâces, il les rompit, et les donna à ses disciples pour les distribuer; et ils les distribuèrent au peuple.

7. Ils avaient encore quelques petits poissons qu'il bénit, et il commanda qu'on les distribuât.

8. Ils mangèrent donc, et furent rassasiés; et on remporta sept corbeilles pleines des morceaux qui étaient restés.

9. Or ceux qui mangèrent étaient au nombre d'environ quatre mille. Et Jésus les renvoya.

10. Aussitôt après, étant entré dans une barque avec ses disciples, il vint dans le pays de Dalmanutha.

11. Et les Pharisiens sortirent, et commencèrent à disputer avec lui; et ils lui demandèrent, pour le tenter, quelque prodige dans le ciel.

12. Mais Jésus, gémissant profondément, dit: Pour quoi cette génération demande-t-elle un prodige? Je vous le dis en vérité, il ne leur sera point donné de prodige.

13. Et, les quittant, il remonta dans la barque et passa à l'autre bord.

14. Or les disciples avaient oublié de prendre du pain, et ils n'en avaient qu'un avec eux dans la barque.

15. Cependant Jésus leur donnait cet avis: Ayez soin de vous bien garder du levain des Pharisiens et du levain d'Hérode.

16. Sur quoi faisant réflexion, ils se disaient l'un à l'autre: En effet nous n'avons point de pain.

17. Quo cognito, ait illis Jesus : Quid cogitatis, quia panes non habetis? nondùm cognoscitis nec intelligitis? adhuc cæcaturum habetis cor vestrum?

18. Oculos habentes, non videtis? et aures habentes, non auditis? nec recordamini?

19. Quando quinque panes fregi in quinque millia, quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei : Duodecim.

20. Quando et septem panes in quatuor millia, quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei : Septem.

21. Et dicebat eis : Quomodò nondùm intelligitis?

22. Et veniunt Bethsaidam, et adducunt ei cæcum, et rogabant eum, ut illum tangeret.

23. Et apprehensâ manu cæci, eduxit eum extra vicum, et exspuens in oculos ejus, impositis manibus suis, interrogavit eum si quid videret.

24. Et aspiciens ait : Video homines velut arbores ambulantes.

25. Deinde iterùm imposuit manus super oculos ejus, et cœpit videre, et restitutus est ita ut clarè videret omnia.

26. Et misit illum in domum suam, dicens : Vade in domum tuam, et si in vicum introieris, nemini dixeris.

27. Et egressus est Jesus, et discipuli ejus, in castella Cæsareæ Philippi, et in viâ interrogabat discipulos suos, dicens eis : Quem me dicunt esse homines?

28. Qui responderunt illi, dicentes : Joannem Baptistam; alii, Eliam; alii verò quasi unum de prophetis.

29. Tunc dicit illis : Vos verò, quem me esse dicitis? Respondens Petrus, ait ei : Tu es Christus.

30. Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo.

31. Et cœpit docere eos, quoniam oportet Filium hominis pati multa, et reprobari à senioribus, et à summis sacerdotibus, et scribis, et occidi, et post tres dies resurgere.

32. Et palàm verbum loquebatur : et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum.

33. Qui conversus, et videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens : Vade retrò me, Satana, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

34. Et convocatâ turbâ cum discipulis suis, dixit eis : Si quis vult me sequi, denegat semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.

35. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam : qui autem perdiderit animam suam propter me et Evàngelium, salvam faciet eam.

36. Quid enim proderit homini si lucretur mundum totum, et detrimentum animæ suæ faciat?

37. Aut quid dabit homo commutationis pro animâ suâ?

38. Qui enim me confusus fuerit, et verba mea, in generatione istâ adulterâ et peccatrice : et Filius hominis confundetur eum, cùm venerit in gloriâ Patris sui cum angelis sanctis,

17. Ce que Jésus connaissant, il leur dit : Pourquoi vous entretenez-vous de cette pensée, que vous n'avez point de pain? Quoi! vous n'avez encore ni sens ni intelligence, et votre cœur est toujours dans l'aveuglement?

18. Avez-vous toujours des yeux sans voir, et des oreilles sans entendre? et avez-vous perdu la mémoire?

19. Lorsque je distribuai les cinq pains à cinq mille hommes, combien remportâtes-vous de paniers pleins de morceaux? Douze, lui dirent-ils.

20. Et lorsque je distribuai les sept pains à quatre mille hommes, combien remportâtes-vous de corbeilles pleines de morceaux? Sept, lui dirent-ils.

21. Et il ajouta : Comment ne comprenez-vous point encore?

22. Etant arrivés à Bethsaïde, on lui présenta un aveugle, qu'on le pria de toucher.

23. Et prenant l'aveugle par la main, il le mena hors du bourg, lui mit de la salive sur les yeux, et, lui ayant imposé les mains, il lui demanda s'il voyait quelque chose.

24. Cet homme regardant, lui dit : Je vois marcher des hommes comme des arbres.

25. Jésus lui mit encore une fois les mains sur les yeux, et il commença à voir; et il fut guéri, en sorte qu'il voyait distinctement toutes choses.

26. Après cela Jésus le renvoya dans sa maison, et lui dit : Allez-vous-en chez vous; et si vous entrez dans le bourg, ne dites ceci à personne.

27. Jésus partit de là avec ses disciples pour s'en aller dans les villages de Césarée de Philippe, et en chemin il leur fit cette question : Qui dit-on que je suis?

28. Ils lui répondirent : les uns, Jean-Baptiste; les autres, Elie; les autres comme un des prophètes.

29. Et vous, leur dit-il alors, qui dites-vous que je suis? Pierre, prenant la parole, lui dit : Vous êtes le Christ.

30. Et il leur défendit très-fortement de le dire à personne.

31. Et il commença à leur déclarer qu'il fallait que le Fils de l'homme souffrit beaucoup; qu'il fût rejeté par les sénateurs, par les princes des prêtres et par les scribes; qu'il fût mis à mort, et qu'il ressuscitât trois jours après.

32. Et il en parlait tout ouvertement. Alors Pierre, le tirant à part, commença à le reprendre.

33. Mais Jésus, se retournant et regardant ses disciples, reprit rudement Pierre, et lui dit : Retirez-vous de moi, Satan; car vous n'avez point de goût pour les choses de Dieu, mais seulement pour celles des hommes.

34. Et appelant à lui le peuple avec ses disciples, il leur dit : Si quelqu'un veut venir après moi, qu'il renonce à lui-même, qu'il se charge de sa croix, et qu'il me suive.

35. Car celui qui voudra sauver son âme, la perdra, et celui qui perdra son âme pour l'amour de moi et de l'Évangile, la sauvera.

36. En effet, que servira à un homme de gagner tout le monde, et de perdre son âme?

37. Ou par quel échange pourra-t-il racheter son âme?

38. Car si quelqu'un rougit de moi et de ma parole, parmi cette nation adultère et corrompue, le Fils de l'homme rougira aussi de lui, lorsqu'il viendra accompagné des saints anges dans la gloire de son Père.

39. Et dicebat illis : Amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute.

39. Et il ajouta : Je vous dis en vérité qu'il y en a quelques-uns de ceux qui sont ici qui ne mourront point qu'ils n'aient vu arriver le règne de Dieu dans sa puissance.

COMMENTARIA.

VERS. 2. — MISEREOR SUPER TURBAM. Misericordia propriè passio est ; est enim condolentia quædam alienæ miseriæ tanquàm propriæ ; verumque humanum animum se habere monstravit miserendo. QUIA ECCE JAM TRIDUO SUSTINENT ME, pro, *manent apud me*, NEC HABENT QUOD MANDUCENT. Non est putandum illos triduo jejunasse ; sed consumpsisse quidquid habebant alimenti duobus diebus, et tertio die nihil habuisse ad manducandum. — VERS. 4. — UNDE ISTOS QUIS POTERIT HIC SATIARE PANIBUS IN SOLITUDINE ? Discipuli minoris fidei se esse monstrant, quamvis viderint prius miraculum quinque panum et duorum piscium.

VERS. 7. — ET HABEBANT PISCICULOS PAUCOS, ET IPSOS BENEDIXIT. Pronomen *ipsos* superfluit hic. Legendum est enim : *Et benedixit et jussit apponi et ipsos, scilicet pisculos*. — VERS. 9. — ERANT AUTEM QUI MANDUCAVERANT QUASI, pro, *fermè*, QUATUOR MILLIA ET DIMISIT EOS. Semper Jesus, reflectâ miraculosè turbâ, licentiat illam ; nam et similiter fecit satiatis quinque millibus, exemplum præbens fugiendi publicas laudes ex communi beneficio sequentes, et simul subtrahens Herodi ac invidis occasionem suspicandi in ipso quamcumque ambitionem.

VERS. 10. — IN PARTES DALMANUTHA. Idem locus est qui à Matthæo nominatur Magdala.

VERS. 11. — ET EXIERUNT PHARISÆI, ET CŒPERUNT CONQUIRERE, hoc est, *disputare*. Hæc disputatio videtur illa quæ descripta est Joannis 6 ; consonat enim tempus, consonat et petitio signi de cælo. QUÆRENTES AB ILLO SIGNUM DE CŒLO, TENTANTES EUM. Non ad hoc ut crederent petebant signum de cælo, vel simile manæ in deserto, vel aliquid majus, de cælo tamen.

VERS. 12. — ET INGEMISCENS SPIRITU ; deest, *suo*. Condolentiam Jesu super Phariseorum incredulitate, non insurgentem ex sese, sed excitatam à proprio ip-

VERS. 1. — CUM TURBA MULTA ESSET. Græcè est, *admodum multa*, sive *plurima*. Nec additur *cum Jesu*, nec apud Græcos, nec in vetustis exemplaribus, nec in aureo, nec in Constantiensi denique.

VERS. 2. — SUSTINENT ME, *manent apud me*.

VERS. 4. — UNDE ISTOS ; *ποθεν*, quo Græci utuntur ni negatione pro *qui* aut *quomodo*.

VERS. 7. — ET IPSOS BENEDIXIT ; *et cum his benedixisset* ; quanquàm in nonnullis exemplaribus sic habebatur, *et cum benedixisset, jussit apponi et hos*.

VERS. 9. — QUASI QUATUOR MILLIA ; *ως*, id est, *fermè*, aut *circiter quatuor millia*.

VERS. 10. — IN PARTES DALMANUTHA. Quidam Græcus codex habebat *μαγδαλά*, ejus meminit Matthæus, sive, ut quidam legunt, *Magedam*. Nec apud quemquam adhuc reperi hujus loci descriptionem, nisi quòd in collectaneis Hebraicarum vocum hanc quoque reperio expositam, sed ita ut ad hunc locum nihil attineat. Augustinus *de Consensu evangelistarum* putat ejusdem regionis plura esse vocabula, addens quòd hoc quoque loco quidam codices habebant *Mageda*.

VERS. 11. — CONQUIRERE CUM EO. Laurentianum exemplar, ut videtur, secus habuit. Meum ad hunc modum : *Cœperunt simul quærere ab eo signum*. Quan-

sus spiritu describit. AMEN DICO VOBIS, SI DABITUR GENERATIONI ISTI SIGNUM. Sermo mutilus est, codeonans ingemiscenti. Utuntur enim ingemiscentes sermone truncato, quemadmodum et irati. Et propterea sicut Deus iratus describitur dicens : *Si introibunt in requiem meam*, ita Jesus ingemiscenti dicit : *Si dabitur generationi isti signum*. Utrobique enim mutilo sermone significatur negativus sensus hoc modo prolatus. — VERS. 15. — VIDETE ET CAVETE. Superfluit, *et*. A FERMENTO PHARISÆORUM ET FERMENTO HERODIS. Sicut fermentum Phariseorum appellat simulatam doctrinam, ita fermentum Herodis appellat religionem. Fermenti enim usus in absconsione sub farinâ est, et virtutem elevativam ad inanem gloriam significat.

VERS. 17. — NONDUM COGNOSCITIS NEC INTELLIGITIS ? ADHUC CÆCATUM HABETIS COR VESTRUM ? Providiâ dispensatione divinâ effectum est ut discipuli Jesu visis tot miraculis, adhuc cæcatum cor haberent : ad tollendum à mundo suspicionem omnis humanæ artis in Jesu et discipulis ejus, per quos postea mundus conversus est ad fidem Jesu.

VERS. 23. — ET EXSPUENS, IN OCULOS EJUS IMPOSITIS MANIBUS SUIS, INTERROGAVIT EUM SI QUID VIDERET. In hujus cæci curatione utitur quoque Jesus simili modo quo usus fuerat in curatione surdi impeditæ linguæ. Et cum hic non fuerit cæcus à nativitate, sicut nec ille natus surdus, apparet quòd in iis quæ erant faciliora miracula Jesus difficilius curat ; mortuos enim suscitât solo verbo ; et his minimis adhibet, tot media, ut cognoscamus quòd non ex impotentiâ Jesu hoc provenit ; sed quia defectum alienæ fidei supplet ad efficaciam potestatis ordinariæ, nam et hujus cæci nulla legitur fides ; et rogantes petunt ut imponat illi manum, non credentes illius imperio posse cæcum curari.

quam postea nactus sum, in quibus ita scriptum reperi, id est, *et cœperunt disputare cum eo, et requirere ab eo signum*. In quibusdam pro *requirere*, erat, *quirentes*.

VERS. 12. — INGEMISCENS SPIRITU. Græci addunt *suo*. SI DABITUR GENERATIONI ISTI SIGNUM. Si hoc loco est abjurantis, quemadmodum et illic : *Si introibunt in requiem meam*. Latini addunt, *emoriar, dispeream*, aut simile quippiam. Mirè retudit arrogantiam Phariseorum, qui videri volebant cum cælo habere commercium, cum essent sceleratissimi : At Christus illis ex imo corde terræ signum promittit diversissimum ab eo quod postulabant.

VERS. 14. — ET OBLITI SUNT SUMERE PANES. Quidam Græcus codex addidit, *discipuli ejus* ; mihi magis placet non addi.

VERS. 15. — VIDETE ET CAVETE. Duo verba sunt Græcis idem significantia, citra interventum conjunctionis, quasi dicas : *Videte, cernite*, sive, *cavete, fugite*, quo diligentorem cautionem exprimeret. A FERMENTO HERODIS. *Herodianorum*, pro *Herodis*, habebant nonnulli. Et in Matthæo mentio fit *Herodianorum*, veluti factionis cujusdam, quæ simul cum Phariseis aggressa sit Christum.

VERS. 24. — VIDEO HOMINES VELUT ARBORES AMBULANTES. Desunt in hâc oratione duæ dictiones. In græco enim habetur : *Video homines, quoniam velut arbores video ambulantes*. Ita quòd cæcus aliquantum videns fatetur se videre homines, non quia visu discernat ipsos quos videt esse homines (videbat enim homines velut arbores), sed quia videbat eos ambulantes. Ita quòd ex ambulatione discernbat illos quos sic confusè videbat, esse homines.

VERS. 25. — DEINDE ITERUM IMPOSUIT MANUS SUPER OCULOS EJUS; ET COEPIT VIDERE, PRO, *et fecit eum videre*, supple *denuò*; ET RESTITUTUS EST, ITA UT CLARÈ VIDERET OMNIA, PRO, *et vidit clarè omnes*, supple *homines*. Est in hoc miraculo singulare quòd paulatim Jesus cæco visum restituit : primò imperfectè, et deinde perfectè, tum ut intelligamus quantus erat defectus alienæ fidei, tum ut discerent discipuli etiamsi imperfectum opus miraculosè facerent non desistere, sed iterum orare, sacra adhibere et hujusmodi, tum ut disceremus non esse à miraculis exemptas curationes imperfectas, et quæ paulatim procedendo de imperfecto ad perfectum fierent ; cum ad Deum seu sanctos confugeremus supplicantes pro sanitate, emissis vel non emissis votis.

VERS. 26. — ET MISIT ILLUM IN DOMUM SUAM, DICENS : VADE IN DOMUM TUAM; Superfluit, *vade in domum tuam*. ET SI IN VICUM. Dissonant inter se Græci codices, dùm quidam *si* habent, alii autem, *et neque in vicum*. INTROIERIS, NEMINI DIXERIS; deest, *in vico*. Ex quo apparet quòd præcedens littera legenda est ut textus noster habet, *et si in vicum introieris*. Si enim prohibuisset ingressum in vicum, non subjunxisset,

VERS. 24. — ET ADSPICIENS, id est, *recepto visu*. VIDEO HOMINES. Græcè, *video homines, quoniam velut arbores video ambulantes*. Et ambulantes apud Græcos ad homines duntaxat referri potest, quòd illis arbores sint neutri generis.

VERS. 25. — ET COEPIT VIDERE, Græcè, *et fecit eum denuò videre*. Bis enim recepit visum, primum utcumque, deinde perspicuè. ET RESTITUTUS EST. Ante hoc addit Græcus codex, *et perdidit*. Nec est *omnia*, sed *ἀπαντας*, id est, *omnes* : etiamsi hic facillimus in Scripturâ lapsus.

VERS. 26. — ET SI IN VICUM INTROIERIS. Palam est Græca exemplaria passim discrepare. Nam Laurentianus codex habebat : *Et neque in vicum introieris, neque cuipiam dixeris in vico*. Meus autem habebat : *Et si oppidum ingressus fueris, ne cui dixeris, ne in oppido quidem*. Tamen postea nactus sum exemplar consentiens cum codice Laurentiano; atque id sequi malui, præsertim cum ita legat Theophylactus.

VERS. 27. — IN CASTELLA, eadem est vox, quam toties vertit *vicum*.

VERS. 28. — ALIIVERO QUASI. *Quasi* non additur apud Græcos.

VERS. 29. — TU ES CHRISTUS. Additum arbitror ex alio loco, *Filius Dei vivi*, quod tamen in emendationibus exemplaribus Latinis non additur apud Marcum, sed apud Matthæum.

VERS. 30. — ET COMMINATUS EST, *increpavit*; quamvis hic tolerari poterat, *interminatus est*; cum additis minis aliquid interdiciamus. DE ILLO, id est, *de se*.

VERS. 31. — ET COEPIT. *Καὶ ἀπὸ τότε ἤρξατο*, id est, *ex tunc*, sive *ex eo tempore cepit*; ut habebatur in quibusdam exemplaribus. QUONIAM, quòd. POST TRES DIES. In paucis scriptum reperi *tertio die*; sed apparet datâ operâ mutatam Scripturam, quod prima

neque dixeris in vico, sed optimè quadrat ut postquam dixit, *et si in vicum introieris*, subjunxerit, *nemini dixeris in vico*. Pluriès expositum est præcepta hæc ex affectu prodire humilitatis.

VERS. 27. — CÆSARÆ PHILIPPI. Ad differentiam Cæsareæ Herodis patris. Ethic quidem in honorem Augusti quæ olim dicebatur turris Stratonis Cæsaream, ille in honorem Tiberii urbem Paneam nuncupavit Cæsaream quæ cognominatur Philippi. QUEM ME DICUNT ESSE HOMINES? Exemplum dedit Jesus prælatis ut non negligant scire quid de ipsis dicitur.

VERS. 28. — QUI RESPONDERUNT ILLI DICENTES; SUPERFLUIT, *illi dicentes*. JOANNEM BAPTISTAM, Herodiani hoc putabant, credentes spiritum Joannis occisi ingressum in Jesum. ALII ELIAM. Venturum enim expectabant Eliam, juxta verbum Malachiæ prophætæ. ALII VERÒ QUASI UNUM DE PROPHETIS. Superfluit, *quasi*. Regressum animarum in corpora omnes isti præsupponebant, exceptâ opinione Eliæ.

VERS. 29. — TUNC, PRO, *et ipse*, DICIT ILLIS : VOS VERÒ QUEM ME ESSE DICITIS? Quantum profecerint sequendo ipsum, audiendo doctrinam, videndo miracula, experiendo vitam et mores ipsius examinat. RESPONDENS PETRUS AIT EI. Jesus omnes interrogavit, non tamen omnes respondit; nec Petrus consultat cum aliis responsonem, sed ut in Matth. Dominus testatur, tactus internâ revelatione statim respondet. TU ES CHRISTUS. Profitetur ipsum esse Messiam verum hominem, regem unctum à Deo. Non per adulatorem loquitur Petrus, sed per veritatem.

VERS. 30. — ET COMMINATUS EST EIS NE CUI DICE-

fronte falsum esse videatur Christum resurrexisse post tres dies, qui tertio die surrexerit; præsertim cum emendatissima Græcorum exemplaria cum nostrâ consentiant editione. Atque hâc quidem de re diligenter disseruit Jacobus Faber Stapulensis in libello, cui titulum fecit, *de Magdalenis ac triduo Christi*, nullum non movens lapidem ut hanc explicet difficultatem, nunc addens horas aliquot ei diei quo revixit Christus, proximæ nocti detractas, nunc eundem ante diem præmittens ad inferos, cum in horto tæderet ac mœreret, nunc uni diei geminas addens noctes, videlicet parascævæ. Mihi verò non est necesse de singulis illius disputationis partibus quid sentiam aperire. Certè non video cur Bedam notandum existimârit, qui tridui mysterium conatus sit per synecdochen explicare, nimirum figuram grammaticam. Quasi verò non totam historiam evangelicam grammaticis figuris debeamus, aut quasi non veteres ad unum omnes tum Græci tum Latini questionem hanc per synecdochen explicent : inter quos est et Thomas, enarrans prioris ad Corinthios epistolæ caput decimum quintum. Quoties per hyperbolen, enallagen, similesque tropos sensum divinorum voluminum explicant sacri doctores? Jam allegoria, parabola, vocabula passim in arcanis litteris obvia, nonne grammaticorum sunt schemata? Quid est quod tam procul à sacris ablegamus grammaticos de divinis litteris aliquantò melius meritos, quam sint frigidum quidam ac jejuni dialectici, ne dicam sophistæ. Imò ipse Faber quâ tandem bipenni Gordianum hunc nodum dissecuit : nonne ab Apollonio porrecta, primum ethnica, deinde qui nihil aliud sit quam grammaticus? Qui nisi succurrisset, totus adhuc erraret mundus, et in Marco legeret Christum resurrectorum *post tres dies*. Sic enim argumentatur : « Non

RENT DE ILLO. Ideò Jesus noluit ante mortem suam prædicari à discipulis quòd ipse esset Messias, ne impedimentum præstaret Evangelio regni cœlorum : ne scilicet suspicaretur quòd ambiret regnum. Messias enim expectabatur rex magnus. Fuisse autem hanc suspicionem tollendam eventus subsequens testatur, quinto enim die postquam acclamatus fuit Messias, Pontifices et seniores tanquam reum læsæ majestatis fecerunt ipsum crucifigi à præside. Noluit itaque ante electum passionis suæ tempus hoc publicari, sed congruo reservari tempori. — VERS. 50. — ET CŒPIT DOCERE EOS. Post tot miracula, post fidem professionemque discipulorum quòd ipse esset Messias, verus homo, verus Deus incipit aperire discipulis mysterium passionis et mortis suæ. QUONIAM, pro, quòd, OPORTET FILIUM HOMINIS MULTA PATI ET REPROBARI A SENIORIBUS ET A SUMMIS SACERDOTIBUS ET SCRIBIS. ET OCCIDI. Oportet, inquam, ad salutem humani generis, ad intrandum in propriam ipsius Christi gloriam, ex divinâ prædestinatione ipsum pati, occidi et resurgere. Et dixit hæc instruendo discipulos de modo et tempore quo ipse propriam Messia gloriâ habiturus esset, qui modò tam abjectus conversabatur ; expectabatur enim Messias rex gloriosus redempturus Israel.

VERS. 52. — ET PALAM. Significatur quòd Jesus ea quæ erant passionis et mortis suæ, liberè se audacter, sine verborum involucro, sine timore prænuntiabat. ET APPREHENDENS, seorsum ducens, ne coram aliis videretur arguere Magistrum. CŒPIT INCREPARE. Imperfecta increpatio significatur ; amoris enim non solum affectu, sed signis Petrus quamdam increpationis speciem præ se ferebat.

VERS. 53. — VADE RETRÒ ME, SATANA. Eadem increpatione emittit Petrum quâ emiserat diabolum tentantem, sed non eodem affectu. Diabolum enim ejecerat totaliter et absolutè ; Petrum verò totaliter

« surgit post tres dies, qui surgit tertio die, sed constat Christum tertio die surrexisse. Adversatur igitur evangelis, adversatur articulis fidei, adversatur « omni veritati, quisquis ait Christum post triduum « surrexisse. » Atque ita sanè tot jam seculis magno consensu Græca pariter ac Latina legit, canit, et scribit Ecclesia. Neque quisquam adhuc mortalium tam impium errorem animadvertit, nec erat elabendi spes, nisi Apollonius rei literariæ peritissimus monstrasset, μετὰ Græcis nonnunquam usurpari vice ἐν vel διὰ. Tantum habet pondus unicum unius grammatici testimonium, quoties nobis ita collubuit. Quanquam nec hoc exemplum, quod ex Apollonio produxit Faber, videtur ad sermonem evangelicū respondere. Neque enim simile est, μετὰ χεῖρας εἶεν, et μετ' ἡμέραν, et quod ait Marcus, μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Siquidem apud Apollonium μετὰ positum videtur pro μεταξὺ, aut certè pro κατά. Quo tamen modo non liceat abuti, si certum addas numerum. Jam constat μετὰ frequenter ab evangelistis usurpari ad hunc modum, nec aliud significari quàm post. Velut apud Matthæum, capite 26, post biduum pascha fiet ; item apud Lucam, post dies octo ; apud Marcum, post dies sex ; in Actibus, non post multos hos dies ; aliisque locis compluribus. Sed ut his omissis, quod sentio paucis expediā, mihi nihil causæ videtur, cur hic excitemus hujusmodi tragœdiam, aut cur ad tam coactam ac violentam interpretationem confugiamus, cum nodus bifariam explicari possit, haud magno negotio.

ejecit secundum officium adversarii, propter quod subjungit rationes, non sapis ea quæ Dei sunt. Per hæc enim significat differentiam inter utriusque ejectionem, dum diabolus ejectus est sine adjunctis rationibus tanquam ejectus absolutè : Petrus verò cum adjunctis rationibus, tanquam ejectus secundum quid. Dum Jesus expellit diabolum non est sensus : Vade post me, hoc est, sequere me à tergo ; sed quia Satan apud Hebræos sonat adversantem, non qualitercumque sed velut obsistendo coram ante faciem, ideò alludendo ad vocabulum ejecit ad situm à tergo, in quo non possit exercere officium adversandi obsistendo. Hic est sensus literalis, qui, ut patet, est sensus similitudinarius, sumptus scilicet à similitudine corporalium situum seu positionum. Et significat ad litteram secundum sensum intentum, abi illò unde non possis adversari. Itaque non solum ejecit ab actu adversandi et à situ idoneo ad observandum, sed emittitur ad situm contrarium ubi nec possit officium adversandi exercere quod est totaliter ejicere adversarium. Ac si dixisset, abi totaliter à me, adversarie. Satana non est diaboli nomen proprium, et ideò Jesus usus est hæc increpatione erga Petrum. Omnis enim qui adversatur, Satanas est. Et quia Petrus adversabatur divinæ prædestinationi quam audierat ex ore Jesu Christi, quâ oportebat ipsum pati et occidi, ideò meritò appellatur Satanas, hoc est, adversarius. QUIA NON SAPIS EA QUÆ DEI SUNT, SED EA QUÆ HOMINUM. Ratio erroneæ suasionis in Petro aperitur, quia adhuc non sapiebat quæ Dei sunt, adhuc non gustaverat quod postea gustavit, cum ivit gaudens à conspectu concilii flagellatus, quia fuit dignus pro nomine Jesu contumeliam pati. Sed humano vigente adhuc affectu sapiebat quæ hominum sunt : vitare passiones, fugere mortem, et similia. Hæc est altera ratio sumpta ab interiori malâ seu minus bonâ dispo-

Primum, si tertium diem numeremus non à morte Servatoris, sed à totâ passione, quæ cœpit pridie pasceves, cum jam iniretur consilium de comprehendendo Jesu, cum venderetur, cum tæderet ac mœreret. Siquidem passionis summam videtur et ipse Marcus suis verbis complecti : Et cœpit, inquit, docere eos, quod oporteret Filium hominis multa pati, et reprobari à senioribus summisque sacerdotibus ac scribis, et occidi, et post tres dies resurgere. Sic enim recensuit, ut post tres dies ad totum sermonem qui præcessit referri possit, non tantum ad id quod erat postremum, occidi. Quemadmodum proximo capite recensuit : Filius hominis trañitur in manus hominum, et occidit eum, et occisus tertio die resurgit. Hic quoniam triduum numerat ab occisione, tertio die dixit, non, post triduum. Alter modus est, si per synecdochē accipiamus, factum post tres dies, quod factum sit post tertium diem exortum. Quemadmodum et vulgò loquimur : Ab eo die cœpit odisse me, cum eodem die cœperit odisse. Et post eum diem desiit amare, cum eodem die desierit. Hæc, ni fallor, minus certe coacta sunt, quàm quæ Stapulensis tanto molimine prodidit. Quod si quis adduxerit his etiam meliora, non gravabimur sequi.

VERS. 52. — ET PALAM, Græcè, liberè et audacter. Neque enim hoc dicebat, nisi suis, sed apertè, et sine involucro, quemadmodum solet ; tametsi sermo hic esset durissimus.

VERS. 53. — COMMINATUS EST PETRO. Miræ deliciae

sitione Petri. Confer Petrum Satanam, et non sapientem divina, sed humana, cum Petro beato, cui Pater revelavit quòd Jesus est Christus Filius Dei vivi; et discernes Petrum secundùm seipsum à Petro divinâ fulto gratiâ : et intelliges non suffragari percepta divinæ gratiæ dona, si postea non perseverat assistentia ejusdem divinæ gratiæ.

VERS. 34. — SI QUIS VULT ME SEQUI. Dixerat Petro, *Vade post me*; declarat modò quid est ire post eum. DENEGET SEMETIPSUM. Alibi dixit, *nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet*; hic dicit ut abneget non sua, non suos, sed semetipsum, hoc est, proprium velle. Hoc enim est præcipuum in homine : quo homo de seipso disponit, quo seipsum fovet. Quod potest abnegari, submitiendo illud divino velle divinoque consilio. ET TOLLAT CRUCEM SUAM. Non sufficit volenti ire post Jesum optima animæ dispositio abnegando suum velle; sed oportet ut etiam secundùm corpus sit optimè dispositus, voluntariè portando cruciatus suos. ET SEQUATUR ME. Nihil prodest negare propriam voluntatem, nihil prodest tollere libenti animo crucem propriam, nisi sequatur me, nisi imitando me hæc fiant, quæcumque siquidem aliâ ratione hæc fiant, vana sunt. — VERS. 35. — QUI ENIM. Dixerat, *si quis vult venire*, monstrans voluntarium esse ire post Christum; ne putares sic voluntarium ut non sit etiam necessarium ad salutem animæ, adjungit necessitatem non coactionis, sed finis scilicet, quòd sequendo ipsum pervenitur ad vitam, et non sequendo perditur vita. VOLUERIT, propriam voluntatem adimplendo, ANIMAM SUAM, vitam suam, SALVAM FACERE, non abnegando seipsum, non tollendo crucem suam, non sequendo me, PERDET EAM, quia amittet ipsam transendo de hæc vitâ ad mortem æternam. QUI AUTEM PERDIDERIT PROPTER ME; in quo comprehenduntur

hujus interpretis, qui quod aliàs vertit *increpare*, idem nunc vertit *comminari*, cum nec ad sententiam quadret *comminari*. Nam quod sequitur. VADE RETRO ME, SATANA, nimirum increpantis est, non comminantis. Postremò ut legimus *interminari* pro *interdicere*, ita *comminari* in eumdem sensum non memini legere. Est autem ὁπίσω μου Σατανᾶ, id est, *Abito post tergum meum, Satana*. שָׂטָן Hebræis sonat *adversarium*. Unde Petrum *satanam* vocat, non *diabolum* intelligens, sed quòd humano affectu adversaretur consilio divino. At totidem penè verbis nunc repellit Petrum, quibus ante tentantem diabolum. Illud indicavit Origenes hoc loco dici Petro : *Vade post me*. Cæterum apud Matthæum, capite 4, diabolo tantùm dici, ἵτατος, id est, *Abi*; nec addi *post me*, quòd obedientiæ sit ire post Christum. Id autem in apostolos quadret, non in diabolum, quemadmodùm et illic admonuimus; licet hæc differentia, nec in Græcis codicibus, nec in nostris satis constanter observatur, haud scio an incuriâ scriptorum.

VERS. 37. — AUT QUID DABIT HOMO COMMUTATIONIS? τὴ ἀντάλλαγμα, id est, *quam commutationem*: Hic ἀντάλλαγμα vocat id quo dato redimitur aliquid, juxta priscorum commercia, quæ non monetâ, quemadmodùm hodiè, sed mutuâ rerum permutatione constabant. Est igitur sensus omnium rerum jacturam esse faciendam citiùs quàm vitæ. Quæ si semel pereat, nihil est tam charum cujus permutatione possis illam redimere, quidquid dederis. Proinde nos vertimus, *aut quid dabit homo, quo redimat animam suam?* Sanè animam vitam appellat. Quemadmodùm et

illatria, scilicet *abnegare seipsum, tollere crucem suam, et sequi me*. SALVAM FACIET EAM, transeundo de hæc vitâ in vitam æternam. — VERS. 36. — QUID ENIM PRODERIT HOMINI, etc. Ne parvifaceres damnum aut lucrum vitæ post mortem, monstrat incomparabilitatem vitæ ad totius mundi lucrum. ANIMÆ SUÆ, hoc est, vitæ suæ quæ simpliciter est vita, non vitæ temporalis quæ partim est mors. DETRIMENTUM FACIAT, privatione illius. AUT QUID DABIT HOMO COMMUTATIONIS? Non sufficit Salvatori declarare damnum vitæ non posse conferri cum lucro totius mundi, sed declaravit etiam quòd non potest redimi tale damnum quæcumque humanâ compensatione. PRO ANIMA SUA, pro vitâ suâ quæ simpliciter est vita, quasi dicat, *nihil*. Ex quibus habes necessarium esse abnegare seipsum, etc., si invenienda est vita post hanc vitam; alioquin perdetur.

VERS. 38. — IN GENERATIONE ISTA ADULTERA. Appellatur generatio illa Judæorum adultera, quoad affectum, quoniam relicto affectu Dei tanquàm proprii viri, adhærebat sibi ipsi, seipsam solam amans; ex hoc enim postea occiderunt Christum : testantibus ipsis, ne fortè veniant Romani et tollant locum nostrum. ET PECCATRICE. Ex prædicto enim adulterio multitudo oriebatur peccatorum. CUM VENERIT IN GLORIA PATRIS SUI CUM ANGELIS SANCTIS. Conveniens describitur retributio, ut qui verecundatur in hæc vitâ fateri aut imitari Christum, Christus quoque cum venerit in gloriâ verecundetur habere ipsum inter suos. Sequitur in Vulg., eodem capite.

VERS. 39. — ET DICEBAT ILLIS : AMEN DICO VOBIS, QUIA SUNT QUIDAM DE HIC STANTIBUS QUI NON GUSTABUNT MORTEM DONEC VIDEANT REGNUM DEI VENIENS, pro, *venisse*, IN VIRTUTE. Hæc Marci verba, scilicet, *venisse in virtute*, quæ Matth. non habentur, favent intelli-

Horatius : *Animæque magnæ prodigium Paulum* : et in hunc certè sensum interpretatur Origenes. Sumitur enim similitudo à vitâ corporis, quæ cuique charissima est, ad vitam animi, quam oportet esse multò chariorem.

VERS. 38. — QUI ENIM ME CONFESSUS. Atliqui codices magno consensu pro *confessus*, et *confitebitur*, habebant *confusus fuerit*, et *confundetur*; suffragante his et aureo codice, et meo vetustæ typographiæ. In Constantiensi rasura prodebat operam depravatorum. Atque ita habent Græca : *Quicumque enim erubuerit me et meos sermones*. Ac paulò post, et *Filius hominis erubescet de eo* : aut, *Filius hominis pudebit illius*. Pro nobis facit interpretatio Theophylacti. Apud Bedam in contextu quidem legitur *confessus*, et *confitebitur*, sed ipsa enarratio, quæ verecundiæ meminit, declarat illum legisse *confusus*, et *confundetur*. Idem liquet ex verbis Gregorîi, quæ referuntur in Catena. In eumdem sensum legit divus Augustinus, refellens Adimantum Manichæum : *Omnis qui confusus fuerit me in gente istâ adulterâ et peccatrice, et Filius hominis confundetur illum, cum venerit in gloriâ Patris sui*. Quin et Irenæus, lib. 3, cap. 20, ad eumdem modum abutitur *confusus* et *confundi*. Satis hic apparet, *confessus* et *confitebitur* verba esse supposita ab audaculo quopiam. Cæterum an satis Latine dicamus, *confundor te*, pro eo quòd *pudet me tui*, viderint litteratores.

VERS. 39. — REGNUM DEI VENIENS, id est, *venisse*. Est enim participium præteriti temporis, quod vendendum erat per infinitum, ob inopiam Latini sermonis.

gentibus, Dominum loqui de resurrectione sua cum dicit, *donec videant regnum Dei venisse in virtute*. Tunc enim et non ante venit regnum in virtute immortalitatis corporalis et in plenitudine potestatis Jesu, cum *data est ei omnis potestas in celo et in terra*; et victa morte, etiam totum corpus Jesu in regnum Dei translatum est, nulla passibilitate animi vel corporis remanente. Hæc enim ex regno peccati venerunt et excluduntur à regno Dei. Proculdubio omnes qui viderunt Jesum post ipsius resurrectionem, viderunt ipsum in re-

CAPUT IX.

1. Et post dies sex, assumit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem; et ducit illos in montem excelsum seorsum solos, et transfiguratus est coram ipsis.

2. Et vestimenta ejus facta sunt splendentia et candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere.

3. Et apparuit illis Elias cum Moysè, et erant loquentes cum Jesu.

4. Et respondens Petrus, ait Jesu : Rabbi, bonum est nos hic esse; et faciamus tria tabernacula, tibi unum, et Moysi unum, et Eliæ unum.

5. Non enim sciebat quid diceret : erant enim timore exterriti.

6. Et facta est nubes obumbrans eos, et venit vox de nube, dicens : Hic est Filius meus charissimus : au lite illum.

7. Et statim circumpicientes, neminem amplius viderunt, nisi Jesum tantum secum.

8. Et descendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent narrarent, nisi cum Filius hominis à mortuis resurrexerit.

9. Et verbum continuerunt apud se, conquientes quid esset : Cum à mortuis resurrexerit.

10. Et interrogabant eum, dicentes : Quid ergo dicunt pharisæi et scribæ, quia Eliam oportet venire primum ?

11. Qui respondens, ait illis : Elias, cum venerit primo, restituet omnia : et quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur et contemnatur.

12. Sed dico vobis quia et Elias venit (et fecerunt illi quæcumque voluerunt), sicut scriptum est de eo.

13. Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, et scribas conquientes cum illis.

14. Et confestim omnis populus videns Jesum, stupefactus est, et expaverunt, et accurrentes salutabant eum.

15. Et interrogavit eos : Quid inter vos conquiritis ?

16. Et respondens unus de turbâ, dixit : Magister, attuli filium meum ad te, habentem spiritum mutum ;

17. Qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, et spumat, et stridet dentibus, et arescit : et dixi discipulis tuis, ut ejicerent illum, et non potuerunt.

gno suo; ipso Domino attestante, qui in cenâ dixit : *Non bibam vobiscum donec bibam vobiscum in regno Patris mei*. Resurgens enim venire cœpit in regno suo; datâ sibi omni potestate in celo et in terrâ, adeptâ immortalitate et corporis gloriâ, non transitorie (ut in transfiguratione), sed immobili permanenti. Non omnes autem, sed quosdam dixit astantium visuros, propter Judam Iscariotis. Et fortè alii intererant discipuli qui non perseveraverunt cum ipso.

CHAPITRE IX.

1. Et six jours après, Jésus emmena Pierre, Jacques et Jean, et les conduisit seuls sur une haute montagne en un lieu écarté; et il se transfigura en leur présence.

2. Ses habits devinrent tout brillants de lumière et blancs comme la neige; en sorte qu'il n'y a point de foulon sur la terre qui puisse en faire d'aussi blancs.

3. Et ils virent paraître Elie et Moïse, qui s'entretenaient avec Jésus.

4. Et Pierre, prenant la parole, dit à Jésus : Rabbi, nous sommes bien ici; faisons-y trois tentes, une pour vous, une pour Moïse et une pour Elie.

5. Car il ne savait ce qu'il disait, tant ils étaient effrayés.

6. Alors il parut une nuée qui les couvrit; et il sortit de cette nuée une voix, disant : C'est là mon Fils bien-aimé; écoutez-le.

7. Aussitôt, regardant de tous côtés, ils ne virent plus personne que Jésus, qui était demeuré seul avec eux.

8. Lorsqu'ils descendaient de la montagne, il leur commanda de ne dire à personne ce qu'ils avaient vu jusqu'à ce que le Fils de l'homme fût ressuscité d'entre les morts.

9. Et ils tinrent la chose secrète, s'entre-demandant ce qu'il voulait dire par ce mot : Jusqu'à ce que le Fils de l'homme fût ressuscité d'entre les morts.

10. Et ils lui demandèrent : Pourquoi donc les pharisiens et les scribes disent-ils qu'il faut d'abord qu'Elie vienne ?

11. Jésus leur répondit : Il est vrai qu'Elie viendra auparavant, et qu'alors il rétablira toutes choses; et il sera traité comme le Fils de l'homme, dont il est écrit qu'il doit souffrir beaucoup et être rejeté avec mépris.

12. Mais je vous dis qu'Elie est déjà venu, et qu'ils l'ont traité comme il leur a plu, selon ce qui avait été écrit de lui.

13. Et venant vers ses disciples, il vit autour d'eux une grande multitude de personnes, et des scribes qui disputaient avec eux.

14. Et aussitôt tout le peuple l'ayant aperçu fut saisi d'étonnement et de crainte, et tous accoururent pour le saluer.

15. Alors il leur demanda : De quoi disputez-vous ensemble ?

16. Sur quoi un de la troupe prenant la parole, dit : Maître, je vous ai amené mon fils, qui est possédé d'un esprit muet ;

17. Lequel, toutes les fois qu'il se saisit de lui, le jette contre terre, et l'enfant écume, grince des dents, et devient tout sec; j'ai prié vos disciples de le chasser, mais ils ne l'ont pu.

18. Qui respondens eis, dixit : O generatio incredula ! quamdiù apud vos ero ? quamdiù vos patiar ? afferte illum ad me.

19. Et attulerunt eum : et cùm vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum, et elisus in terram, volutabatur spumans.

20. Et interrogavit patrem ejus : Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit ? At ille ait : Ab infantiã :

21. Et frequenter eum in ignem et in aquas misit, ut eum perderet ; sed si quid potes, adjuva nos misertus nostri.

22. Jesus autem ait illi : Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.

25. Et continuò exclamans pater pueri, cum lacrymis aiebat : Credo, Domine : adjuva incredulitatem meam.

24. Et cùm videret Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi : Surde et mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, et amplius ne introeas in eum.

25. Et exclamans, et multùm discerpens eum, exiit ab eo, et factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerent : Quia mortuus est.

26. Jesus autem tenens manum ejus, elevavit eum, et surrexit.

27. Et cùm introisset in domum, discipuli ejus, secretò interrogabant eum : Quare nos non potuimus ejicere eum ?

28. Et dixit illis : Hoc genus in nullo potest exire, nisi in oratione et jejunio.

29. Et, inde profecti, prætergredebantur Galilæam, nec volebat quemquam scire.

30. Docebat autem discipulos suos, et dicebat illis : Quoniam Filius hominis tradetur in manus hominum, et occident eum, et occisus tertîa die resurget.

31. At illi ignorabant verbum, et timebant interrogare eum.

32. Et venerunt Capharnaum. Qui cùm domi essent interrogabat eos : Quid in viã tractabatis ?

33. At illi tacebant ; siquidem in viã inter se disputaverant, quis eorum major esset.

34. Et residens, vocavit duodecim, et ait illis : Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, et omnium minister.

35. Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum : quem cùm complexus esset, ait illis :

36. Quisquis unum ex hujusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit ; et quicumque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui misit me.

37. Respondit illi Joannes, dicens : Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, qui non sequitur nos, et prohibuimus eum.

38. Jesus autem ait : Nolite prohibere eum, nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, et possit citò malè loqui de me.

39. Qui enim non est adversum vos, pro vobis est.

18. Jésus leur adressa la parole, et leur dit : Race incrédule, jusqu'à quand serai-je avec vous ? jusqu'à quand vous souffrirai-je ? Amenez-moi cet enfant.

19. Ils le lui amenèrent ; et dès qu'il eut aperçu Jésus, l'esprit le troubla, et l'ayant jeté contre terre, il se roulait en écumant.

20. Jésus demanda au père de l'enfant : Combien y a-t-il que cela lui arrive ? Dès son enfance, dit le père.

21. Et le démon l'a souvent jeté tantôt dans le feu et tantôt dans l'eau, pour le faire périr. Mais si vous pouvez quelque chose, ayez compassion de nous, et nous secourez.

22. Jésus lui répondit : Si vous pouvez croire, tout est possible à celui qui croit.

25. Aussitôt le père de l'enfant s'écriant, lui dit avec larmes : Je crois, Seigneur ; mais aidez mon incréduité.

24. Jésus donc voyant que le peuple accourait en foule, parla avec menaces à l'esprit impur, et lui dit : Esprit sourd et muet, sors de cet enfant, et n'y rentre plus ; je te le commande.

25. Alors l'esprit jetant un grand cri et agitant violemment l'enfant, sortit, et l'enfant demeura comme mort ; de sorte que plusieurs disaient qu'il était mort.

26. Mais Jésus le prenant par la main et le soulevant, il se leva.

27. Et lorsqu'il fut entré dans la maison, ses disciples lui demandèrent en particulier : Pourquoi n'avons-nous pu chasser ce démon ?

28. Et il leur dit : Ces démons ne peuvent être chassés par nul autre moyen que par la prière et par le jeûne.

29. Etant partis de là, ils traversèrent la Galilée, et il voulait que personne ne le sût.

30. Cependant il instruisait ses disciples, et leur disait : Le Fils de l'homme va être livré entre les mains des hommes ; et ils le feront mourir, et il ressuscitera le troisième jour après sa mort.

31. Mais ils ne comprenaient pas ce discours, et ils craignaient de l'interroger.

32. Ils vinrent ensuite à Capharnaüm ; et lorsqu'ils furent dans la maison, il leur demanda : De quoi disputiez-vous ensemble pendant le chemin ?

33. Mais ils demeurèrent dans le silence, parce qu'ils avaient disputé pendant le chemin qui d'entre eux était le plus grand.

34. Et, s'étant assis, il appela les douze, et leur dit : Si quelqu'un veut être le premier, il sera le dernier de tous et le serviteur de tous.

35. Puis il prit un petit enfant, qu'il mit au milieu d'eux ; et l'ayant embrassé, il leur dit :

36. Quiconque reçoit en mon nom un petit enfant comme celui-ci, me reçoit moi-même ; et celui qui me reçoit ne me reçoit pas moi, mais celui qui m'a envoyé.

37. Jean prenant la parole, lui dit : Maître, nous avons vu un homme qui chasse les démons en votre nom, sans qu'il soit d'avec nous, et nous l'en ayons empêché.

38. Jésus lui répondit : Ne l'en empêchez pas ; car il n'y a point d'homme qui, ayant fait un miracle en mon nom, puisse aussitôt après parler mal de moi.

39. Car qui n'est pas contre vous est pour vous.

40. Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis : amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

41. Et quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis creditibus in me, bonum est ei magis, si circumdaretur mola asinaria collo ejus, et in mare mitteretur.

42. Et si scandalizaverit te manus tua, abscinde illam : bonum est tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem,

43. Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.

44. Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum : bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis,

45. Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.

46. Quòd si oculus tuus scandalizat te, ejice eum : bonum est tibi luseum introire in regnum Dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis,

47. Ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur.

48. Omnis enim igne salietur, et omnis victima sale salietur.

49. Bonum est sal : quòd si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis ? Habete in vobis sal, et pacem habete inter vos.

40. Car quiconque vous donnera un verre d'eau en mon nom, parce que vous appartenez au Christ, je vous le dis en vérité, il ne perdra point sa récompense.

41. Mais si quelqu'un est un sujet de scandale à l'un de ces petits qui croient en moi, il vaudrait mieux pour lui qu'on lui attachât une meule de moulin au cou, et qu'on le jetât dans la mer.

42. Et si votre main vous est un sujet de scandale, coupez-la ; il vaut bien mieux pour vous que vous entriez dans la vie n'ayant qu'une main, que d'en avoir deux et aller en enfer, dans ce feu inextinguible,

43. Où le ver qui les ronge ne meurt point, et où le feu qui les brûle ne s'éteint jamais.

44. Et si votre pied vous est un sujet de scandale, coupez-le ; il vaut bien mieux pour vous que vous entriez dans la vie éternelle n'ayant qu'un pied, que d'en avoir deux, et être précipité dans l'enfer, dans ce feu inextinguible,

45. Où le ver qui les ronge ne meurt point, et où le feu qui les brûle ne s'éteint jamais.

46. Et si votre œil vous est un sujet de scandale, arrachez-le ; il vaut bien mieux pour vous que vous entriez dans le royaume de Dieu n'ayant qu'un œil, que d'en avoir deux et être précipité dans le feu de l'enfer,

47. Où le ver qui ronge les impies ne meurt point, et où le feu qui les brûle ne s'éteint jamais.

48. Car ils doivent tous être salés par le feu, comme toute victime doit être salée avec le sel.

49. Le sel est bon ; mais si le sel devient fade, avec quoi l'assaisonerez-vous ? Ayez du sel en vous, et conservez la paix entre vous.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — SEORSUM SOLOS, significatur quòd non cum aliis, sed segregatos ab aliis seorsum in loco ab aliorum discipulorum loco remoto, duxit illos tres solos. Nullus Evangelista explicat quis mons fuerit : sed quod ad orandum ascenderit, et orando transformatus est. ET TRANSFIGURATUS EST. Non mutatione lineamentorum, sed qualitate gloriæ. Erat enim et apparebat etiam tunc Jesus ejusdem non mutatæ figuræ, sed mutatæ qualitatis. Si consideremus quòd transfiguratio hæc facta est in testimonium gloriosi adventus Christi, consentaneum apparebit quod splendor hic ex gloriâ internâ animæ Christi, coævâ ab initio creationis suæ, divinâ dispensatione emanavit : et non ab extra advenit, ut splendor faciei Moysi ; nam sic eadem videtur gloria corporis quæ post resurrectionem erit, quamvis non eodem modo, quia tunc erit tanquàm connaturalis corpori, in transfiguratione autem tanquàm passio transitoria.

VERS. 2. — VESTIMENTA EJUS FACTA SUNT SPLENDENTIA

VERS. 1. — ET POST DIES SEX. Lucas facit, *dies ferme octo*, Marcus consentit cum Matthæo in numero. Hoc admonui ne quis temerè Scripturam mutet ; difficultatem quæstionum explicant doctores. SEORSUM SOLOS. Sic habebat antiquissimus codex. Latina vetera consentiebant in *seorsum*, sed Paulinum habebat *solus*, Corsendoncense *solos*. Itidem et Constantiense. Aliquis offensus perissologiâ, vocem alteram ut supervacanam reliquit. Verùm hoc modo voluit evangelista significare secessum vehementer secretum. ET TRANSFIGURATUS EST. Græcè est, *et diùm orant illi, transfiguratus est* ; quanquàm illud, *diùm*

ET CANDIDA VELUT NIX, pro, *lux*, seu lumen ; ut splendorem non spiritualement, sed corporeum intelligamus, candor vestimentorum ex splendore corporis consurgens testatur.

VERS. 3. — ET APPARUIT ILLIS ELIAS CUM MOYSE, pro, *visi sunt Elias et Moses* ; ut in ipsis testimonia legis et prophetarum de Jesu apostoli cernerent. ERANT LOQUENTES CUM JESU, vocali, non intellectuali aut imaginario sermone. Loquebantur autem, ut Lucas refert, de passione et morte Christi.

VERS. 4. — ET RESPONDENS PETRUS. Respondet Petrus non loquenti secum, sed discessui Moysi et Eliæ ; cum enim Moyses et Elias discedere vellent, ut ex Lucâ patet, Petrus obviare volens discessui, et sistere illos cupiens cum Jesu, dixit : *Bonum est*, etc. Nec mirum : *non enim sciebat quid diceret*.

VERS. 6. — VENIT VOX DE NUBE DICENS : HIC EST FILIUS MEUS CHARISSIMUS : AUDITE ILLUM. In baptismopaterna vox non dixit ; *Audite illum* ; sed modò hoc

orant, in plerisque Græcorum codicibus non additur, nec à nobis est additum. Apparet hùc transcriptum ex Lucâ cap. 9, quando Theophylactus nec legit, nec attingit hanc particulam.

VERS. 2. — SPLENDENTIA ET CANDIDA. Abest in Græcis conjunctio, ut intelligas ex insigni candore fuisse relucientia. Hoc et ideò visum est admonere, quo minùs absurdum videatur quod in Matthæo Græci legunt, *ut lux*, non *ut nix*. QUALIA FULLO. Poterat vitare absurditatem sermonis, si *ix* vertisset in adverbium, *quàm candida reddere non potest fullo*.

VERS. 4. — ET FACIAMUS, Græca, *vis faciamus* ;

addidit propter mysterium; tunc enim regeneratio, modò doctrina significatur. Et propterea tunc satis fuit testificare quòd est Filius; modò oportuit testificari etiam quòd est doctus audiendus à mundo, præsertim de futuris in alià vità.

VERS. 9. — ET VERBUM CONTINUERUNT APUD SE, CONQUIRENTES QUID ESSET CUM A MORTUIS RESURREXERIT, pro, *illud, à mortuis resurgere*. Significatur enim quòd isti tres discipuli inter se disputabant illud à Jesu dictum scilicet à *mortuis resurgere*. Dixerat enim, *nisi cum Filius hominis à mortuis resurrexerit*; et non penetrantes resurrectionem seu resurrectionis statum immortalem et gloriosum, disputabant inter se, non quid significaretur, sed quid esset *Jesum à mortuis resurgere*.

VERS. 10. — ET INTERROGABANT EUM, DICENTES: QUID ERGO; superfluit, *ergo*; DICUNT PHARISÆI ET SCRIBÆ. Superfluunt duæ dictiones, scilicet, *Pharisæi et*. Legendum est enim interrogativè: *Quid dicunt scribæ quia Eliam oporteat venire primum?* Piscatores nescientes legem et prophetas, nisi ex auditu à doctoribus legis, qui scribæ vocantur. QUIA ELIAM OPORTET VENIRE PRIMUM, ante Messie adventum, ex Malachie cap. ult., audierant isti contraria; nam à scribis intellexerant quòd Eliam præcederet adventum Messie; ab ipso verò Elià et Moysè audierant Jesu Messie passionem et mortem imminere, et viderant Eliam recessisse; unde perceperant quòd non esset Eliam tunc venturus. Et propterea querunt quomodò hæc verificantur. Solutio quæstionis subditur:

VERS. 11. — QUI RESPONDENS, AIT ILLIS. Distinguit de Elià in proprià personà et de Elià in spiritu et virtute. Ecce venturus est: iste jam venit incognitus et occisus. ELIAS, in proprià personà, de quo loquuntur scribæ. CUM VENERIT, ut Malachias prophetavit, ante adventum Jesu Christi, ad judicium mundi. RESTITUET. Græcè præsentis temporis est *restituít*. Quoad autem sensum nihil refert; quod enim nobis futurum est, hoc præsens erit tempore Eliæ. OMNIA, Israel, in prædam abducta ab antichristo, quia tunc Israel salvabitur. Reddet omnes fidei veri Messie;

quanquam pleraque Græcorum exemplaria consentiunt cum nostrâ editione vulgatâ.

VERS. 6. — CHARISSIMUS. Est ἀγαπῆς, id est, *dilectus sive charus*, nisi quòd articulus additus indicat *unicè dilectum*. AUDITE ILLUM. Jam iterum ea vox audita summam auctoritatem arrogat Christo, unum hunc doctorem creavit ipse Deus Pater. Hoc auctoritatis nulli theologorum, nulli episcoporum, nulli pontificum, aut principum tributum est. Non quòd his non sit parendum, sed quòd Christo præcipiunt, et ob Christum illis, si modò Christo digna præcipiunt, et si sequentur eorum vestigia, de quibus dictum est: *Qui vos spernit, me spernit, et qui vos audit, me audit*. At nunc videmus dormitari passim ad Christi doctrinam, ceu crassam ac rurem, et concionis auribus inculcari quid dixerit Scotus, quid Thomas, quid Durandus, et pluris fieri inter monachos, quid statuerit Benedictus, aut Bernardus, aut Franciscus, quam quid is docuerit, de quo uno vox Patris audita est. *ipsam audite*. Illi ferre non possunt, si quis

restituét omnia Israel, in regnum cœlorum reducendo omnes illos. ET QUOMODO SCRIPTUM EST IN FILIUM HOMINIS, UT MULTA PATIATUR ET CONTEMNATUR. — VERS. 12. — SED DICO VOBIS QUIA ET ELIAS VENIT, in spiritu et virtute, ut angelus Gabriel, dixerat, et testimonium perhibuit de me. ET FECERUNT ILLI QUECUMQUE VOLUERUNT. Non ait, *et dixerunt*, quod ex Evangelio constaret, sed, *fecerunt*, quod ex Evangelii historià non habetur, nisi quia primates Galilææ, convivæ in natali Herodis concausæ describuntur decollationis Joannis, dum scribitur quòd etiam propter simul discumbentes jussit Herodes caput Joannis afferri. Cum enim Dominus significet Judæos dicendo, *fecerunt*, et Herodes ac Herodias non fuerint Judæi, sed proselyti, oportet, aut propter dictam concausalitatem, aut propter aliam non scriptam, intelligere Judæos concurrisse ad necem Joannis. Ratio quare Jesus miscuit quæstioni de Elià Joannem Baptistam insinuatur, ut scilicet discipuli intelligerent quòd non mysticè, sed in veritate ipse esset passurus mortem sicut Joannes passus est mortem.

Tam alieni siquidem erant discipuli à fide passionis et mortis Jesu, ut fidei de adventu Eliæ interserat Jesus fidem passionis et mortis suæ: propterea cum comprobasset dictum scribarum ab adventu Eliæ, statim adjungit, *et quomodò scriptum est de Filio hominis ut contemnatur*, etc., ut vel sic ex consortio similis credibilis incipiant credere futuram passionem et mortem ipsius. Ubi etiam perspice quòd prius prænuñtiavit passionem et mortem suam absolute; modò autem repetendo prænuñtiat prophetatam in sacris Scripturis mortem passionemque suam. Et quoniam nescientibus sacras Scripturas loquebatur, munivit hoc credendum duplici testimonio, scilicet simili fide venturi Eliæ, et morte Joannis Baptistæ, similiter prophetata; ut sicut credunt prophetatum Eliam venturum, et sciunt Joannem Baptistam mortuum, ita credant verè futuram passionem et mortem ipsius jam prophetatam in Scripturis.

VERS. 13. — ET VENIENS AD DISCIPULOS SUOS, alios; tres enim cum eo veniebant. SCRIBAS CONQUIRENTES CUM

verbulo elevet Dominici aut Francisci auctoritatem, et nos feremus aequo animo servulos anteponi Domino? Illud obiter admonendum, ubi narratur vox hæc Patris audita jam baptizato Domino, non additur ab evangelistis *ipsam audite*, probabile tamen et hanc partem non abuisse, et si non fuisset prolata sensus eam includit. In hoc enim manifesto testimonio commendat Filium suum, ut illi fides haberetur. Unde cultus ecclesiasticus in Epiphaniis canit publicitus: *Spiritus sanctus visus est, paterna vox audita est, hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit: ipsam audite*.

VERS. 10. — QUID ERGO DICUNT. Quomodò ergo dicunt; quanquam emendati codices habebant: *Quod dicunt*. Et mox.

VERS. 11. — PRIMO RESTITUET OMNIA; *restituít*, præsentis temporis, ut referatur ad prophetiam Malachie, que prædixit id futurum, non ad tempus aliquod definitum; et *primum* Græcis dictum pro *prius*.

ILLIS; hoc est, disputantes cum discipulis Jesu. **VERS. 14.** — ET CONFESTIM OMNIS POPULUS, pro, *turba*, VIDENS JESUM, STUPEFACTUS EST; ET EXPAVERUNT. Superfluit, et *expaverunt*. Ratio stupefactionis turbæ, aut inopinatus Jesu adventus illuc, aut nescio quid insolitum in Jesu ex transformatione descendente apparuit turbæ; sicut Moysi descendenti à colloquio divino, facies apparuit fulgens. Unde et subjungitur insolitus actus turbæ, scilicet quòd accurrentes salutarunt Jesum; accursus enim significat desiderium præsentiae Jesu; salutatio autem reverentiam, ut ex hoc facto intelligamus attractivum aliquid in Jesu apparuisse. — **VERS. 15.** — ET INTERROGAVIT EOS, pro, *scribas*, QUID INTER VOS, pro, *adversus illos*, seu, *cum illis*, CONQUIRITIS? Ut enim dictum est, disputabant scribæ cum discipulis Jesus, et quamvis Jesus sciret omnia, interrogat tamen scribas quâ de re disputant cum discipulis suis, ut responsio, occasio fiat miraculi sequentis.

VERS. 17. — ET DIXI DISCIPULIS TUIS UT EJICERENT ILLUM, ET NON POTUERUNT. Hinc apparet materiam disputationis fuisse impotentiam discipulorum Jesu ad curandum puerum lunaticum oppressum à dæmonio; nisi enim de hoc disputassent, quærenti Domino à scribis, *quid conquiritis cum illis*, non diceret Marcus, et *respondens unus*, proferens dictam discipulorum impotentiam, etc. Rationabile autem est quòd scribæ imputarent discipulis mali aliquid; puta quòd vanè sequerentur Jesum, aut aliquid hujusmodi, ex quo non poterant illum curare.

VERS. 18. — QUI RESPONDENS EIS DIXIT: O GENERATIO INCREDULA. Apparet hinc incredibilitatem illorum obstitisse curationi istius.

VERS. 19. — CUM VIDISSET, supple, *Jesus*, EUM, lunaticum, STATIM SPIRITUS CONTURBAVIT, pro, *discepserit*, ILLUM. Et intellige discepserionem non membrorum, sed virium. Et *ELISUS*, pro, *lapsus*, IN TERRAM.

VERS. 20. — ET INTERROGAVIT PATREM EJUS, non ut disceret ignotum, sed ut difficultatem curationis pater pueri confiteretur: et hâc occasione proficeret in fide.

VERS. 21. — SED SI QUID POTES, ADJUVA NOS, MISERTUS NOSTRI. Magna differentia inter hunc et leprosum. Ille dixit: *Domine, si vis, potes me mundare*; iste non credit potestatem in Jesu, dicendo, *si quid potes*.

VERS. 22. — JESUS AUTEM AIT ILLI: *Si potes credere*. Deest præcedens articulus, *hoc si potes credere*.

VERS. 15. — QUID INTER VOS CONQUIRITIS. Potest et hic sensus accipi. *Et interrogavit scribas: Quid conquiritis*, sive *disputatis adversus illos*, sive *cum illis*. Apparet interpretem legisse πρὸς ἑαυτοὺς, sive πρὸς αὐτοὺς id est, *inter vos*. Sed aliàs admonuimus hanc orthographiæ rationem passim negligi in Græcis codicibus.

VERS. 19. — SPIRITUS CONTURBAVIT. Græcè est, *statim spiritus discepserit puerum*. Opinor interpretem legisse ἐτάραξε, ac fortassè rectius; quanquam in plerisque exemplaribus non erat παιδὶον, sed αὐτόν: apparet enim jam non fuisse puerum, cùm pater respondeat hoc illi à puero accidisse; etiamsi paulò post vocat eum puerum pater pueri. *ELISUS IN TERRAM, et lapsus in terrâ*.

Apta objurgatio, aperiens non ex defectu potentiae curativæ, sed ex defectu fidei difficultatem curæ provenire. OMNIA POSSIBILIA SUNT CREDENTI. Ex parte petentis fides reddit omnia possibile, et non solum hoc. — **VERS. 23.** — ET CONTINUO EXCLAMANS PATER PUERI, CUM LACRYMIS, AIEBAT: CREDO, DOMINE; ADJUVA INCREDULITATEM MEAM. Fatetur ipsemet semifidem suam; et paulatim proficit, petendo ut suppleat Jesus id incredulitatis quod in se recognoscit.

VERS. 24. — COMMINATUS EST SPIRITUI IMMUNDO, pro, *increpavit spiritum immundum*, DICENS ILLI: SURDE ET MUTE SPIRITUS. Hinc habes et quòd dæmon reddit quandoque hominem surdum et mutum; similisque est ratio de aliis ægritudinibus, et quòd non sunt audiendi philosophi deridentes eos qui dicunt quòd dæmon causat quandoque hujusmodi ægritudines eò quòd causas naturales habent. Falluntur enim ex affirmatione causarum naturalium intrinsecarum, inferendo negationem extrinsecæ causæ qui dæmon est; non enim dicimus dæmonem sine mediis causis surdum et mutum efficere; sed applicando activa passivis; ex industriâ siquidem Jesus alloquitur dæmonem, *surde et mute spiritus*, ad confutandum negantes hujusmodi ægritudines à spiritu malo quandoque esse. EGO PRÆCIPIO TIBI, EXI AB EO, ET AMPLIUS NE INTROEAS IN EUM. Ad cumulum testimonii quòd spiritus sit efficiens illum surdum et mutum ac lunaticum (ut aliis evangelista testatur) præcepto cogit illum ad exeundum; præcepta enim intelligentibus diriguntur.

VERS. 26. — JESUS AUTEM TENENS MANUM EJUS, ELEVAVIT EUM, ET SURREXIT. Si non credis verbis Jesu, considera facta; et vel sic crede fuisse spiritum; ægritudo siquidem pura non curatur clamando, discepserionem patiendo, ita ut fiat velut mortuus: imò tunc maxima ægritudinis vis et tamen tunc Jesus elevavit eum, et surrexit sanus. Et dæmon quidem torsit puerum quia invitus exibat, faciens pejus quod potuit: Jesus autem permisit hæc fieri ut evidèntia miraculi magis elucesceret.

VERS. 28. — ET DIXIT ILLIS: HOC GENUS IN NULLO POTEST EXIRE NISI IN ORATIONE ET JEJUNIO. Paulò ante Jesus fidem requiri ex parte patientium dixerat, modò jejunium et orationem ex parte curantium requiri docet; ut intelligamus miracula quandoque impediri ex parte agentis et quandoque ex parte patientis. — **VERS. 29.** — ET INDE PROPECTI PRÆTERGREDIE-

VERS. 20. — AB INFANTIA. Græcè à puero; sed rectè mutavit interpres, nisi dicere maluisset, à *primâ pueritiâ*; jam enim puer erat, cùm sanaretur. Et *in aquam*, Græcis est *in aquas*, consentientibus et vetustis exemplaribus, nominatim Constantiensis.

VERS. 22. — SI POTES CREDERE. Addidit articulum, qui tamen ad superiora referri potest, ut respondeat: *Dixit ei, videlicet illud quod audies, sive ad sequentia: Hoc si potes, nempe credere*. Quemadmodum dicitur Græcis, τὸ μὴ δὲν ἄγαν, ἄγαν με τέρπει. Nec enim est hic otiosus articulus, qui magno consensu habetur in Græcorum exemplaribus.

VERS. 29. — PRÆTERGREDIEBANTUR GALILÆAM, παρεπορεύοντο διὰ τῆς Γαλιλαίας. Præpositio παρά, facit, ut intelligas illos clam, aut celeriter et in transcurso,

BANTUR GALILÆAM. Deest in medio præpositio *per* : *prætergrediebantur per Galilæam*. Significatur enim celer transitus per Galilæam absque commoratione.

VERS. 30. — FILIUS HOMINIS TRADEDUR, pro *traditur*, IN MANUS HOMINUM, et OCCIDENT EUM, et OCCISUS TERTIA DIE RESURGET. Ecce tertiò Jesus prædicat discipulis suis suam passionem et mortem; prædicat autem tanquàm præsentem, ut intelligant quòd in januis est.

VERS. 31. — AT ILLI IGNORABANT VERBUM, ET TIMEBANT INTERROGARE EUM. Omnes istæ octo dictiones sunt superflue.

VERS. 32. — QUID IN VIA; deest, *inter vos ipsos*, TRACTABATIS, pro *disputabatis*?

VERS. 33. — QUIS EORUM MAJOR ESSET. In Græco habetur *quis major*; cætera addidit interpres pro claritate.

VERS. 34. — ET RESIDENS VOCAVIT DUODECIM. Hinc insinuat quòd priorem interrogationem, *quid in viâ disputabatis*, dixerat communiter ad discipulos antequàm sederet; postquàm autem sedit non vocavit omnes discipulos, sed duodecim, qui accedentes ad eum, dixerunt id quod Matth. 16 legitur, *Quis putas major est in regno cælorum?* quod Marcus tacet, ita quòd qui priùs tacerant præ verecundiâ fateri disputationem suam propriæ ambitionis, postquàm vocati fuerunt, non tanquàm respondentes, sed potiùs tanquàm invertentes materiam interrogando petunt, *num quis major?* sed, *quis major in regno cælorum?* timuerunt enim cum se viderunt vocatos deprehendi et reprehendi. ET AIT ILLIS: SI QUIS VULT. Monstrat Jesus quòd vidit cogitationes eorum ambitiosas quamvis verba eorum ambitionem non sonarent, dicendo quòd quicumque appetit primatum, oportet esse ultimum. PRIMUS ESSE, non videri, non haberi, ERIT OMNIUM NOVISSIMUS ET OMNIUM MINISTER. Pondera ordinem, appetitum primatûs fundat super *esse*, non super appetitum, sed super *esse ultimum ac minimum*; apertè docens: Si vis esse primus, esto omnium ultimus ordine, et minimus subjectionis officio.

VERS. 35. — ET ACCIPIENS PUERUM, STATUIT EUM IN MEDIO EORUM. QUEM CUM COMPLEXUS ESSET, pro, *cum posuisset in ulnis*. Undè significatur puer hic

velutque obiter fecisse iter per Galilæam, ita ut nec aperirent se usquàm, nec commorarentur; et videri poterat declinasse Galilæam in discessu, nisi obstaret præpositio *diâ*, quæ facit, ut non possit aliud accipi, quàm illis iter esse factum per Galilæam.

VERS. 30. — FILIUS HOMINIS TRADEDUR, Græcè, *traditur*, ut intelligas mox futurum.

VERS. 31. — AT ILLI IGNORABANT VERBUM, ET TIMEBANT EUM INTERROGARE. Hæc non habentur in editione Aldinâ. Quod an casu factum sit nescio. Poterat videri factum ab eo, quisquis fuit, qui sibi videret habuisse studio, ut assutis aliunde fragmentis redderet Marci Evangelium aliquantò copiosius; nam hæc habentur in Lucâ, nisi consentirent Latini codices cum Græcis.

VERS. 52. — QUI CUM DOMI ESSET. Græcè, *et cum esset in domo*, sive in *œdibus*, non utique suis.

infantis ætatis. Et ordine præpostero scripta sunt; nam priùs tenuit ipsum in ulnis, et deindè statuit in medio.

VERS. 36. — QUISQUIS UNUM EX HUIUSMODI PUERIS RECEPERIT IN NOMINE MEO, ME RECIPIT. Per demonstratum puerum intendit representatum per puerum; hoc est, humilem corde; tales enim significantur per huiusmodi pueros. ET QUICUMQUE ME SUSCEPERIT, NON ME SUSCIPIT, SED EUM QUI ME MISIT. In Deum resolvit receptionem cuiuscumque minimi; tum ut meriti ratio ex relatione ad Deum cognoscatur, tum ut omnis gloria in Deum referatur.

VERS. 37. — RESPONDIT ILLI JOANNES. Quia dixerat Jesus *quisquis receperit unum in nomine meo*, intellexerat Joannes verbum Jesu non de solâ receptione ad hospitium aut ad consortium, sed amplissimè de quacumque acceptatione seu approbatione; et occasionem inde accepit respondendi, an is qui in nomine Jesu ejicit dæmonia, et tamen non est de consortio discipulorum sequentium Jesum, sit probandus an reprobandus. Et hanc consultationem proponere intendit narrando factum. DICENS: MAGISTER, VIDIMUS QUEMDAM IN NOMINE TUO EJICIENTEM DÆMONIA. Hinc apparet quòd discipuli Jesu miracula faciebant interceptâ invocatione nominis Jesu. QUI NON SEQUITUR. Legendum esset: *Et prohibuimus eum quia non sequitur nos*. Zelo unitatis moti videntur discipuli prohibentes illum.

VERS. 38. — JESUS AUTEM AIT: NOLITE PROHIBERE EUM. NEMO EST ENIM QUI FACIAT VIRTUTEM IN NOMINE MEO, ET POSSIT CITÒ MALÈ LOQUI DE ME. Prima hæc ratio ex parte vitandæ detractionis sumitur; ideò enim non prohibendum mandat, quia utens nomine Jesu ad facienda miracula non facilè detrabit ipsi Jesu; non detrudere autem Jesu, utile est christianæ fidei. Et hinc habetur quòd iste qui ejiciebat dæmonia in nomine Jesu, non plenè credebatur, sed erat sicut illi qui dicunt: *Nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus?* erat sicut illi descripti in Actibus Apostolorum cap. 19, quibus dixit dæmon: *Jesum novi, et Paulum scio, vos autem qui estis?*

VERS. 39. — QUI ENIM NON EST ADVERSUS NOS, PRO NOBIS EST. Altera ratio ex negatione medii inter *pro et contra* sumitur, ita quòd declarat Jesus non dari medium in religiosis et moralibus; sed esse tam

VERS. 33. — QUIS EORUM MAJOR ESSET. Græcè tantum est, *quis major*. Reliqua addita sunt explicandæ rei gratiâ.

VERS. 35. — QUEM CUM COMPLEXUS ESSET, et *cum posuisset in ulnis*, ut solemus infantulos. *Compleximur* enim et eos quos in ulnas non sumimus.

VERS. 36. — NON ME SUSCIPIT: Græcè, *non me recipit solum, sed eum qui me misit*. Sic habebant nonnulli Græcorum codices, verùm altera lectio mihi magis probatur. Nec enim hic negatio removet, sed corrigat magis; quasi dicas, *non tam me recipit, quàm eum qui misit me*.

VERS. 37. — ET PROHIBUIMUS EUM. Post hæc in Græcis exemplaribus repetitur, *quòd non sequeretur nos*. Probabile est aliquem offensum iteratione sustulisse posteriorem particulam.

VERS. 40. — CALICEM AQUÆ FRIGIDÆ. *Frigidæ*, nec

religiosos quàm morales actus, aut contra ipsum Jesum aut pro ipso. Et verè sic est; quoniam si recti sunt mores, si recta est religio, pro Jesu est, pro fide Christianà est: non recta autem religio, et similiter non recti mores, contra Jesum sunt. Quocirca iste qui in nomine Jesu dæmones ejiciebat, cum sanetè religionis actum exerceret, non contra Jesum, sed pro ipso erat. Et ex hoc claro sensu habes consonantiam hujus dicti ad illud Matth. 12: *Qui non est mecum, contra me est*; eadem enim est ratio veritatis utriusque.

VERS. 40. — *QUISQUIS ENIM POTUM DEDERIT VOBIS CALICEM AQUÆ FRIGIDÆ IN NOMINE MEO QUIA CHRISTI ESTIS, AMEN DICO VOBIS, NON PERDET MERCEDEM SUAM.* Manifestat quod dixerat, scilicet ejicientem dæmonia in nomine Jesu esse pro eis, argumento à minori; quia quisquis in nomine meo dederit vobis calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam; ut per hoc intelligant quòd multò magis mercedem suam recipient, qui vobis hoc præstant quòd nomen meum invocant ad expellendum dæmones; quantò longè minus est præbere vobis calicem aquæ frigidæ. Et docuit nihilominus per hoc quòd quantumcumque minimum officium intuitu Jesu factum, dignum est mercede apud ipsum. Et rursus quòd quilibet quantumcumque pauper, potest aliquid opus misericordiæ exhibere, saltem calicem aquæ frigidæ.

VERS. 41. — *ET QUISQUIS SCANDALIZAVERIT, PRO SCANDALIZAT, UNUM EX HIS PUSILLIS CREDENTIBUS IN ME.* Intercisus fuerat sermo Jesu de parvulis occasione verborum Joannis, et propterea modò redit ad priorem sermonem de magnipensione parvulorum cum extensione doctrinæ de scandalis; nam 1º exemplum dedit illis ut intelligant internam animi humilitatem ex quantitate parvuli et ex qualitate animi in ætate non ambiente, non contrarià regno cælorum, ut hinc intelligamus humilitatem commendari et præferri ex parte contrarii; hoc est, ad removendam superbiam, contrariam et ingressui et profectui in regno cælorum. 2º Secundùm correspondentiam debetur humilitati majoritas: sicut luctui consolatio et paupertati regnum. 3º Viri humilis dignitatem aperit, quòd personam ipsius Jesu Christi agit apud suscipientes ipsum virum humilem in nomine Christi. 4º Humilium dignitas ex pœnâ scandalizantis eos, pensanda describitur. Non dicit, *fecerit scandalizari*, sed, *scandalizaverit*; quia quamvis ille non scanda-

lizetur, non ruat, tu tamen qui scandalum das, scandalizas, et crimen scandalizantis non evadis. UNUM. Non exigitur ad hanc pœnam ut scandalizes populum aut multos; sed si unum tantum scandalizaveris, locus est pœnæ. Et in Matth., non solum prohibet scandalizare parvulos suos, sed despiciere. Utrumque enim crimen facillè in humiles exercet humanum genus, nam et offendicula ponere ad ruinam humilium seu abjectorum hominum, pro nihilo habetur; et despiciere humiles seu abjectos morale est. Et proptereà sapientissimus Magister, volens suos discipulos esse pauperes et humiles, præcipit universis: *Videte ne contemnatis etiam unum ex istis.* DEMERGATUR IN PROFUNDUM MARIS. Piscatoribus et juxtà mare conversatis discipulis pœnam à submersione violentà describit, ut intelligant pejus morte violentà et inevasibili malum paratum scandalizanti unum parvulum.

VERS. 42. — *ET SI SCANDALIZAVERIT, PRO SCANDALIZAT, TE MANUS TUA, ABSVINDE ILLAM.* Cautela eorum quibus inferuntur scandala, subiinfertur, consistens in hoc quòd si aliquid est tibi occasio peccandi, quamvis illud sit tibi sicut altera manus, alter oculus aut alter pes, separa illud à te; ubi adverte quòd non proprius, sed metaphoricus est sermo iste dominicus. Nam non docet naturalia membra abscondere; sed ea quæ sunt nobis necessaria seu utilia ut membra naturalia. Ideò autem membra gemina, manus, pedes et oculos, in metaphoram attulit, et non caput, nec ambas manus ambosque pedes seu oculos evellendos censuit, ut significaret quòd possibles ac tolerabiles abdiciones præcipit. Si enim quod scandalizat te non potes à te separare (vel quia caput tuum est: vel quia non membrum tuum est, ut in potestate tuâ sit separatio; vel quia utrâque manu carere oporteret) non indicitur tibi à Domino abscisio. Sed nec perplexus relinqueris; sed superest remedium: attende tibi et cave ne scandalizans te, habeat effectum in te; *cave ne tu consentias ruinæ tuæ altero stimulante.* IN IGNEM INEXTINGUIBILEM. Appellatur inferni inextinguibilis, aut quia perpetuus est, aut quia (quod potiùs crediderim) alterius est naturæ ab igne qui apud nos est.

VERS. 43. — *UBI VERMIS FORUM NON MORITUR, ET IGNIS NON EXTINGUITUR.* Affert Salvator auctoritatem ex Isaiæ prophetæ cap. ult., de pœnis inferni. Ex quâ rationabiliter conjicitur quòd sicut vermis damna-

in Græcis additur exemplaribus, nec apud Hieronymum editione Basiliensi, nec in vetustissimis exemplaribus, nominatim in Paulino, nec in Corsendoncensi, nec in Constantiensi, nec in aureo denique. NON PERDET MENSURAM SUAM. *Mercedem* legendum pro *mensura*. Atque ita scriptum est in emendatioribus Latinorum exemplaribus, et in Vulg.

VERS. 41. — *MOLA ASINARIA.* Græci legunt, *saxum molare*. Apud Matthæum autem, *mola asinaria*.

VERS. 42. — *DEBILEM.* *Cylus* propriè Græcis dicitur, cui altera manus trunca sit, aut manca. Nam *debilitas* ad omnia membra pertinet, quemadmodum $\chi\omicron\lambda\lambda\omicron\varsigma$ ad pedes propriè pertinet.

VERS. 43. — *UBI VERMIS.* Alibi vertit *æruinam*,

quod hic *vermem*. Cæterum *moritur* et *extinguitur*, utrumque præsentis temporis est Græcis, licèt in Latinis codicibus aliquot depravare cœperint, *morietur*, *extinguetur*. Qui ex hoc loco contendunt ignem apud inferos esse materiale, necesse est ut fateantur illic et vermem esse materiale; quod si hic tropum admittunt, *vermem* interpretantes *remorsum conscientiæ*, poterunt et per ignem accipere *perpetuum cruciatum animæ*; in quem sensum hunc locum interpretatur Theophylactus.

VERS. 46. — *LUSCUM, UNOCULUM.* Quod tamen eleganter vertit hoc sanè loco. *Luscus* enim Latinis dicitur, non qui strabis ac distortis sit oculis, sed qui altero careat oculorum.

torum non est naturalis vermis, ita ignis eorumdem non est naturalis ignis; sed uterque metaphoricè. Et vermis quidem appellatur intrinseca pœna sensûs, velut corrodens internus morsus; ignis autem exterior pœna tam vehemens quàm ignis nos cruciat. Et attulit testimonium Isaïæ, ut intelligerent à prophetis esse prædictas pœnas inferni quas ipse Jesus prædicabat.

VERS. 48. — OMNIS ENIM IGNE SALIETUR. Docuerat abscindendam manum, eruendum oculum, præcidendumque pedem, si scandalo nobis essent, ad evitandum ignem æternum. Et quia per abscisionem hujusmodi non significabantur ipsæ abscisiones membrorum, sed abdicatio commodorum utilium ac delectabilium quæ afflictio est, ac per hoc nonnullus ignis est, ideò sub specie ignis genus totum afflictionum et tribulationum voluntariorum comprehendit. Et docet quòd omnis electus, igne tribulationis saliendus est; hoc est, igne hujusmodi utetur ad servandum seipsum à malo; igne enim saliri, est igne uti ad salitionem; hoc est, ad servandum ne putrescat. Docemur siquidem per hoc quòd electus quisque eget voluntario tribulationis igne ad se servandum ne corrumpatur vitio aliquo. Unde et Paulus castigabat corpus suum, et accepit stimulum carnis ne extolleretur. Et docuit per hoc discipulos tum necessitatem amplectendi afflictiones; utpotè necessarias ad servandum eos; quia non solum sunt necessariae patientibus scandala, sed universaliter omnibus electis, tum ad utendum afflictionibus rationabiliter, juxta illud Apostoli: *Rationabilem cultum vestrum*. Salitio siquidem utrumque habet officium, et servandi et condiendi. Et OMNIS VICTIMA SALE SALIETUR. Firmat Salvator dictum suum auctoritate legis veteris; exponendo mysticè quòd ideo in lege præceptum est quòd

VERS. 48. — OMNIS ENIM IGNE SALIETUR. Quò sermo foret mollior, nos de nostro addidimus, *omnis homo*.

VERS. 49. — SI SAL INSULSUM FUERIT. Sic reddidit prosonomiasim, *si sal sale caruerit*. IN QUO ILLUD CON-

omnis victima sale condiatur, ut figuretur quòd omnis electus viva Dei victima, saliendus est.

VERS. 49. — BONUM EST SAL; QUÒD, SI SAL INSULSUM FUERIT, IN QUO ILLUD CONDIETIS? Quia documentum de abscisione manûs, etc., datum est et cuilibet privato homini, ut ejiciat à se omnes occasiones peccandi, et personis publicis, ut tollant à gregibus sibi creditis occasiones peccandi; ideò postquàm declaravit illud respectu singulorum, modò declarat respectu pastorum Ecclesiæ. Et intendit per sal rationem ut exercet officium tum servandi subditos à malo, tum condiendi opera regiminis ut suaviter cuncta disponantur. Et sal quidem verè bonum est; utpotè valens ad servandum et condiendum omnia alimenta, et si insulsum fuerit irreparabile est; nihil enim habemus quo condiamus illud. Et similiter ratio bona est et ad suavitatem regiminis et ad servandum populum à malo; sed si ratio stulta est, irreparabilis est, utpotè defectus principii et regulæ. HABETE IN VOBIS SAL. Ex parabolâ salis infert intentum: Habete, vos quos elegi in pastores mundi, sal rationem, in vobis ipsis, non in libellis: ad condiendum opera regiminis, ad servandum commissos vobis à contagione et occasione peccatorum. Et dixit hoc ne præcipites tollerent scandalizantes, sed utantur sale rationis. ET PACEM HABETE. Quamvis multa considerata sint à ratione procedente ad tollendum occasiones peccandi in populo, Jesus tamen unius quod præcipuum est meminit, scilicet pacis: vult enim servari pacem, sine quâ nihil boni est in populo. Et per hoc prohibet rationi zelum ad tollendum scandala, si simul cum scandalis tollitur pax. Et est sermo de pace ipsius Ecclesiæ in seipsâ; et non de pace Ecclesiæ cum persecutoribus ipsius, propter hoc enim adjunxit: *Inter vos*.

DIETUR. *Condiētis* lego in vetustis codicibus, et in Vulg. Sic enim legisse videtur qui sic vertit. Et aptius erat *ipsum*, quàm *illud*. HABETE IN VOBIS. *Salem* hic usurpavit masculino genere, nihil aliud, opinor, secutus, quàm dictionis euphoniâ.

CAPUT X.

1. Et inde exurgens, venit in fines Judææ ultra Jordanem, et conveniunt iterùm turbæ ad eum; et sicut consueverat, iterùm docebat illos.

2. Et accedentes pharisæi interrogabant eum: Si licet viro uxorem dimittere, tentantes eum.

3. At ille respondens, dixit eis: Quid vobis præcepit Moyses?

4. Qui dixerunt: Moyses permisit libellum repudiî scribere, et dimittere.

5. Quibus respondens Jesus ait: Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis præceptum istud.

6. Ab initio autem creaturæ, masculum et feminam fecit eos Deus.

7. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit ad uxorem suam;

8. Et erunt duo in carne unâ. Itaque jam non sunt duo, sed una caro.

9. Quod ergo Deus conjunxit, homo non sepatet.

CHAPITRE X.

1. Jésus étant parti de ce lieu, vint sur les confins de la Judée, au-delà du Jourdain; et le peuple s'étant encore assemblé autour de lui, il recommença aussi à les instruire selon sa coutume.

2. Des pharisiens y étant venus lui demandèrent, pour le tenter: Est-il permis à un homme de renvoyer sa femme?

3. Mais Jésus répondant, leur dit: Que vous a ordonné Moïse?

4. Ils lui dirent: Moïse a permis d'écrire un acte de divorce à sa femme et de la renvoyer.

5. Jésus reprenant la parole, leur dit: C'est à cause de la dureté de votre cœur qu'il vous a fait cette ordonnance.

6. Mais dès le commencement du monde, Dieu forma un seul homme et une seule femme.

7. C'est pourquoi l'homme quittera son père et sa mère, et s'attachera à sa femme,

8. Et ils seront deux dans une seule chair. Ainsi ils ne sont plus deux, mais une seule chair.

9. Que l'homme donc ne sépare pas ce que Dieu a uni.

10. Et in domo iterum discipuli ejus de eodem interrogaverunt eum.

11. Et ait illis : Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam.

12. Et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, mœchatur.

13. Et offerebant illi parvulos, ut tangeret illos : discipuli autem comminabantur offerentibus.

14. Quos cum videret Jesus, indignè tulit, et ait illis : Sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eos : talium enim est regnum Dei.

15. Amen dico vobis : Quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud.

16. Et complexans eos, et imponens manus super illos, benedicebat eos.

17. Et cum egressus esset in viam, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum : Magister bone, quid faciam ut vitam æternam percipiam ?

18. Jesus autem dixit ei : Quid me dicis bonum ? nemo bonus, nisi unus Deus.

19. Præcepta nostri : Ne adulteres : Ne occidas : Ne fureris : Ne falsum testimonium dixeris : Ne fraudem feceris : Honora patrem tuum et matrem.

20. At ille respondens, ait illi : Magister, hæc omnia observavi à juventute meâ.

21. Jesus autem intuitus eum, dilexit eum, et dixit ei : Unum tibi deest : vade, quæcumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo : et veni, sequere me.

22. Qui contristatus in verbo, abiit mœrens : erat enim habens multas possessiones.

23. Et circumspiciens Jesus, ait discipulis suis : Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt !

24. Discipuli autem obstupescabant in verbis ejus. At Jesus rursus respondens ait illis : Filioli, quàm difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire !

25. Facilius est camelum per foramen acis transire, quàm divitem intrare in regnum Dei.

26. Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos : Et quis potest salvus fieri ?

27. Et intuens illos Jesus, ait : Apud homines impossibile est, sed non apud Deum : omnia enimabilia sunt apud Deum.

28. Et cœpit ei Petrus dicere : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te.

29. Respondens Jesus ait : Amen dico vobis : Nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros, propter me et propter Evangelium,

30. Qui non accipiat centies tantum, nunc in tempore hoc, domos, et fratres, et sorores, et matres et filios, et agros cum persecutionibus, et in seculo futuro vitam æternam.

31. Multi autem erunt primi novissimi, et novissimi primi.

10. Et dans la maison, ses disciples l'interrogèrent encore sur le même sujet.

11. Et il leur dit : Quiconque renvoie sa femme, et en épouse une autre, commet un adultère à l'égard d'elle ;

12. Et si une femme quitte son mari et en épouse un autre, elle commet un adultère.

13. Alors on lui présenta de petits enfants, afin qu'il les touchât. Mais ses disciples repoussaient avec des paroles rudes ceux qui les lui présentaient.

14. Jésus le voyant, s'en fâcha, et leur dit : Laissez venir à moi les petits enfants, et ne les empêchez point, car le royaume de Dieu est pour ceux qui leur ressemblent.

15. Je vous le dis en vérité, quiconque ne recevra point le royaume de Dieu comme un enfant, n'y entrera point.

16. Puis, les embrassant et leur imposant les mains, il les bénit.

17. Quand il fut sorti pour se mettre en chemin, un homme accourut ; et se mettant à genoux devant lui, il lui dit : Bon Maître, que dois-je faire pour acquérir la vie éternelle ?

18. Jésus lui répondit : Pourquoi m'appelez-vous bon ? Il n'y a que Dieu seul qui soit bon.

19. Vous savez les commandements : Ne commettez point d'adultère ; ne tuez point ; ne dérobez point ; ne portez point de faux témoignage ; ne faites point d'injustice ; honorez votre père et votre mère.

20. Il lui répondit : Maître, j'ai observé toutes ces choses dès ma jeunesse.

21. Jésus l'ayant regardé, conçu de l'amitié pour lui, et lui dit : il vous manque une chose. Allez, vendez tout ce que vous avez et le donnez aux pauvres, et vous aurez un trésor dans le ciel ; puis venez et me suivez.

22. Mais cet homme, affligé de ce discours, s'en alla tout triste, parce qu'il avait de grands biens.

23. Alors Jésus regardant autour de lui, dit à ses disciples : Qu'il est difficile que ceux qui ont des richesses entrent dans le royaume de Dieu !

24. Les disciples étaient étonnés de ce discours ; mais Jésus leur dit tout de nouveau : Mes enfants, qu'il est difficile que ceux qui mettent leur confiance dans les richesses, entrent dans le royaume de Dieu !

25. Il est plus aisé qu'un chameau passe par le trou d'une aiguille, qu'il ne l'est qu'un riche entre dans le royaume de Dieu.

26. Ils furent encore plus étonnés, et ils se disaient l'un à l'autre : Qui peut donc être sauvé ?

27. Mais Jésus les regardant, dit : Cela est impossible aux hommes, mais non pas à Dieu ; car tout est possible à Dieu.

28. Alors Pierre prenant la parole, lui dit : Pour nous, vous voyez que nous avons tout quitté, et que nous vous avons suivi.

29. Jésus répondant, dit : Je vous le dis en vérité, personne ne quittera, pour moi et pour l'Évangile, sa maison, ou ses frères, ou ses sœurs, ou son père, ou sa mère, ou ses enfants, ou ses terres,

30. Que présentement dans ce siècle même, il n'en reçoive cent fois autant, des maisons, des frères, des sœurs, des mères, des enfants, des terres, au milieu même des persécutions, et dans le siècle à venir la vie éternelle.

31. Car plusieurs qui étaient les premiers seront les derniers, et plusieurs qui étaient les derniers seront les premiers.

32. Erant autem in viâ ascendentes Jerosolymam, et præcedebat illos Jesus, et stupebant, et sequentes timebant. Et assumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei eventura.

33. Quia ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis et senioribus, et damnabunt eum morte, et tradent eum gentibus :

34. Et illudent ei, et conspuent eum, et flagellabunt et interficient eum, et tertiâ die resurget.

35. Et accedunt ad eum, Jacobus et Joannes filii Zebedæi, dicentes : Magister, volumus, ut quodcumque petierimus, facias nobis.

36. At ille dixit eis : Quid vultis ut faciam vobis ?

37. Et dixerunt : Da nobis ut unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam, sedeamus in gloriâ tuâ.

38. Jesus autem ait eis : Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem quem ego bibo, aut baptismo quo ego baptizor, baptizari ?

39. At illi dixerunt ei : Possumus. Jesus autem ait eis : Calicem quidem quem ego bibo, bibetis, et baptismo quo ego baptizor, baptizabimini ;

40. Sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.

41. Et audientes decem, cœperunt indignari de Jacobo et Joanne.

42. Jesus autem vocans eos, ait illis : Scitis quia hi qui videntur principari gentibus, dominantur eis, et principes eorum potestatem habent ipsorum.

43. Non ita est autem in vobis ; sed quicumque voluerit fieri major, erit vester minister.

44. Et quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus.

45. Nam et Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, et daret animam suam redemptionem pro multis.

46. Et veniunt Jericho. Et proficiscente eo de Jericho, et discipulis ejus, et plurimâ multitudine, filius Timæi (Bar-Timæus), cæcus, sedebat juxta viam mendicans.

47. Qui cùm audisset quia Jesus Nazarenus est, cœpit clamare, et dicere : Jesu, fili David, miserere mei.

48. Et comminabantur ei multi, ut taceret. At ille multò magis clamabat : Fili David, miserere mei.

49. Et stans Jesus, præcepit illum vocari : Et vocant cæcum, dicentes ei : Animæquior esto : surge, vocat te.

50. Qui projecto vestimento suo, exsiliens, venit ad eum.

51. Et respondens Jesus, dixit illi : Quid tibi vis faciam ? Cæcus autem dixit ei : Rabboni, ut videam.

52. Jesus autem ait illi : Vade, fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, et sequebatur eum in viâ.

52. Lorsqu'ils étaient en chemin pour aller à Jérusalem, Jésus marchait devant eux, et ils étaient saisis d'étonnement, et ils le suivaient avec crainte. Alors Jésus prenant encore en particulier les douze, commença à leur dire ce qui devait lui arriver.

53. Voici que nous allons à Jerusalem, et le Fils de l'homme sera livré aux princes des prêtres, aux scribes et aux sénateurs ; ils le condamneront à mort, et le livreront aux gentils ;

54. Ils lui insulteront, lui cracheront au visage, le fouetteront, le feront mourir, et il ressuscitera le troisième jour.

55. Alors Jacques et Jean, fils de Zébédée, vinrent à lui, et lui dirent : Maître, nous voudrions bien que vous nous accordassiez ce que nous vous demandons.

56. Il leur répondit : Que voulez-vous que je fasse pour vous ?

57. Et ils dirent : Faites que dans votre gloire nous soyons assis, l'un à votre droite, et l'autre à votre gauche.

58. Jésus leur répondit : Vous ne savez ce que vous demandez ; pouvez-vous boire le calice que je vais boire, et être baptisés du baptême dont je vais être baptisé ?

59. Nous le pouvons, lui dirent-ils. Jésus leur répondit : Il est vrai que vous boirez le calice que je vais boire, et que vous serez baptisés du baptême dont je vais être baptisé ;

40. Mais d'être assis à ma droite ou à ma gauche, ce n'est point à moi à vous le donner : ce sera pour ceux à qui il a été préparé.

41. Les dix ayant entendu ceci, en conçurent de l'indignation contre Jacques et Jean.

42. Mais Jésus leur appelant, leur dit : Vous savez que ceux qu'on regarde comme les maîtres des nations, leur commandent avec empire, et que leurs princes ont un pouvoir absolu sur elles.

43. Il ne doit pas en être de même parmi vous, mais quiconque voudra devenir le plus grand, qu'il soit votre serviteur ;

44. Et quiconque voudra être le premier d'entre vous, qu'il soit l'esclave de tous.

45. Car le Fils de l'homme même n'est pas venu pour être servi, mais pour servir et pour donner sa vie pour la rédemption de plusieurs.

46. Ils vinrent ensuite à Jéricho, et comme il en sortait avec ses disciples, suivi d'une grande troupe de peuple, un aveugle nommé Bar-Timée (fils de Timée), qui était assis sur le chemin pour demander l'aumône,

47. Ayant appris que c'était Jésus de Nazareth, se mit à crier : Jésus, fils de David, ayez pitié de moi.

48. Plusieurs le menaçaient pour le faire taire ; mais il criait encore plus fort : Fils de David, ayez pitié de moi.

49. Et Jésus s'arrêtant, commanda qu'on le fit venir. Ils appelèrent donc l'aveugle, et lui dirent : Ayez bonne espérance ; levez-vous : il vous appelle.

50. Aussitôt, jetant son manteau, il se leva, et vint à Jésus.

51. Jésus, prenant la parole, lui dit : Que voulez-vous que je vous fasse ? L'aveugle lui répondit : Rabboni, faites que je voie.

52. Allez, lui dit Jésus ; votre foi vous a sauvé. Et au même instant l'aveugle recouvra la vue, et suivit Jésus dans le chemin.

VERS. 1. — ULTRA JORDANEM. Desunt quatuor dictiones. Legendum enim est : *Per locum qui est ultra Jordanem*. Significatur enim quæ venerit in fines Judææ, scilicet per locum qui est ultra Jordanem. Et CONVENIUNT ITERUM TURBÆ AD EUM; ET SICUT CONSERVAVIT ITERUM DOCEBAT ILLOS. Significat evangelista per conventum turbarum iterum, et similiter per Christi doctrinam iterum, quod aliis Jesus ibidem docuerat turbas, quod Joan. 3 insinuat.

VERS. 2. — ET ACCEDENTES PHARISÆI INTERROGABANT EUM: SI LICET VIRO UXOREM DIMITTERE; TENTANTES EUM. Non discendi, sed accusandi causâ interrogant, si fortè contra legem aut populi libertatem in divortii aliquid dixerit. Erat tunc sicut usque hodiè est inter theologos quæstio tractata in quarto sensu de causâ libelli repudii; an quælibet causa reddens uxorem exosam viro sufficeret ad licitè dimittendum uxorem. Moyses enim Deuter. 24, utitur verbis generalibus, dicendo, *si non invenit gratiam in oculis viri*. Et propterea Pharisæi in quæstione hæc tentant Jesum.

VERS. 3. — QUID VOBIS PRÆCEPIT MOYSES? Revocat Pharisæos ad sacram Scripturam, ut intelligant divinam sententiam in lege scriptam qui quæstionem de

VERS. 1. — ULTRA JORDANEM. *Græcè*, magis sonat, *per regionem*, sive, *ripam*, quæ est ultra Jordanem; etiam sensum expressit interpretes.

VERS. 4. — MOYSES PERMISIT LIBELLUM REPUDIÏ. Si quidem Moses tantum juris permisit maritis, ut iniqua videatur lex adversus uxores, quibus nullâ de causâ licebat à marito divertere, cum his esset potestas ob quamlibet levem fœditatem abjicere uxores, tantum scripto libello repudiÏ. Sic enim legitur Deuteronom. cap. 25 : *Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et illa non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam fœditatem, scribet libellum repudiÏ, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo suâ. Cùmque egressa alterum maritum duxerit, et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudiÏ, et dimiserit de domo suâ, vel certè mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem*. Proinde Christum tentant Pharisæi, ut si probasset Judæorum repudiâ tam licentiosa, videretur adversus naturalem æquitatem pronuntiare, quæ ethnicis quoque favorabilis est, apud quos jus erat mutui divortii, neque quâvis tamen ex causâ; sin secus, videretur in Moisaicam legem contumeliosus. Illi putabant sibi licere quâvis de causâ quoties libuisset uxorem abjicere : id Christus adstringit, unicam duntaxat causam excipiens, nempe stupri. Annotavit hujus dictionis *ἔραρον* is, quisquis fuit, cujus extat homilia 38, inter mixtas Chrysostomi titulo. Origenes hunc edisserens locum putat et alia crimina, vel paria adulterio, vel etiam graviora, veluti veneficium, parricidium, dirimere matrimonium. Augustinus in causâ divortii idolatriam arquat adulterio; quod cultus idolorum sit adulterio misceri eum immundis spiritibus. Sed ad hanc rationem omne peccatum, quod nos alienat à Deo, dirimet matrimonium. Ego puto ob id exceptum adulterium, quod hoc ex diametro pugnet cum naturâ matrimonii. Neque protinus tollitur matrimonii sacramentum, si in paucis conjugium malè initum benè dirimatur : non profecto magis quam adulteriis, que nunc passim crebra sunt, aut divortio, quod nos indulsimus, malè coherentibus. Quanquam hanc rationem de sacramento nullus veterum, quod sciam, adduxit, cum tamen, super his crebra prolixaque sit disputatio, præsertim Augustino, ac Hieronymo. Neque

lege movent; nec audiant ipsum Jesum respondentem, sed legem ipsam.

VERS. 5. — AD DURITIAM CORDIS VESTRI. Non spontè, sed corde vestro non credente, sed existente duro ad divinam legem recipendam. Duritia hæc, ex hoc ipso quod non nisi duritia appellatur, intelligitur Judæorum firmatus animus in hoc quod volebant, sicut aliarum nationum mariti, habere facultatem dimittendi uxores; nam constat etiam Romanos maritos hæc facultate usos.

VERS. 6. — AB INITIO, MASCULUM ET FEMINAM FECIT EOS DEUS. Lege in principio Genesis creationem rerum, et cum non inveneris in productione piscium, avium et jumentorum mentionem fieri de masculo et feminâ, sed in solâ productione hominis dici, *masculum et feminam fecit eos*, percipies mysterium quod Jesus hic declaravit, scilicet quod ideò scriptum est in solo homine, *masculum et feminam creavit eos*; quia per hoc significatur Deum instituisse conjugium, quod in solo homine locum habet. Inchoat itaque Jesus responsionem ab hoc scripto in lege scilicet quod Deus instituit conjugium; ad hoc enim significandum explicavit Moyses quod masculum et feminam fecit eos.

statim homo disjungit, quod Deus conjunxit, imò quod per lenas ac lenones, per vinolentiam, per stultitiam et incogitantiam malè conjungit diabolus, id per auctores ac ministros Ecclesiæ suæ benè disjungit Deus. Atque utinam sic coerent inter Christianos omnia matrimonia, ut auctore Deo jure dici debeant inita; aut tales essemus omnes, ut non opus foret aliquo divortio : nec esset in nobis ea *ἀνδροκαρδία* ob quam olim Judæis permissum est uxorem abjicere. Augustinus ad Pollentium exceptionem torquet ad partem duntaxat priorem, *facit eam mœcham*; ut ad hoc tantum valeat exceptio, non quo liber sit à matrimonio qui repudiat uxorem, sed ne videatur illam facere mœcham, cum mœcham repudiet. Cæterum quicumque eam duxerit, sive causâ adulterii repudiatam, sive aliâ quâvis de causâ, committit adulterium. Quod Augustini commentum an perinde cum ipsâ veritate naturæque consentiat, ut est argutum, eruditius expendendum relinquo. Certè locus hic difficultatum plenus est, ut de quo non eadem senserint ecclesiastici doctores; eum Ambrosius, exponens Epistolam ad Corinthios priorem, tribuat marito jus repudiandi, neque secus sentiat Origenes. Unde coacti sumus aliud quoddam divortii genus inducere, quod ita dirimat consuetudinem domesticam, ut nihil secius maneat conjugii vinculum. Quod quidem divortii genus, imò nomen duntaxat divortii eum à nobis sit repertum, de hoc non percontatos fuisse Judæos per se liquet, quibus hoc prorsus erat incognitum. Porrò quod hodiè passim in scholis dicuntur, solo consensu contrahi matrimonium, utinam tam probatum esset, quam receptum est. Neque posulo ut hic quidquam de pristina Patrum constitutione demutat Ecclesia, si id antehac nunquam est factum. Quod si factum est aliis aliquot in rebus, optarim et hic fieri, si id pertineat ad salutem hominum. Si fieri non potest, certè votum à pietate proficiscitur; et optat sæpenumericò charitas, non quòd fieri possit, sed quòd fieri ve it. Sed hæc de rebus, ut antehac attigimus nonnihil, ita copiosius dicitur in Paulnis Epistolis, 1 Corinth. 7. Quanquam hæc ipsa sic dicta velim accipi, non quasi asseram, sed qui proponam eruditus excutienda.

VERS. 7. — PROPTER HOC RELINQUET HOMO. Incertum

VERS. 7. — PROPTER HOC RELINQUET homo PATREM ET MATREM. Non solum instituit Deus conjugium, sed instituit personas habiles ad conjugium, eximendo à conjugio patrem et matrem. Contra jus divinum atque naturæ est, ut homo jungatur conjugio cum patre aut matre, et propterea dicitur quod dimittit homo, à conjugio, patrem filia et matrem filius. ET ADHÆREBIT, non mulieri, sed uxori, non cujuscumque, sed *sua*. Per hoc significans omnes alias personas esse habiles ut sint conjuges. Ex eo enim quod solos patrem et matrem exclusit, reliquos (scilicet fratres et sorores (1), nepotes et neptes, etc.) liberos (2) significavit ut sint viri et uxores.

VERS. 8. — ET ERUNT DUO IN CARNE UNA, pro, *in carnem unam*. Institutioni conjugii et idonearum personarum, adjungit ipsum conjugium. Consistit idonearum personarum conjugium in hoc quod duo sunt in carne unâ, ante siquidem quàm sint una caro non est perfectum conjugium. Non loquimur nunc de sacramento Ecclesiæ, sed de conjugio absolutè, de quo loquitur textus. Et pondera quod hæc verba Dei concludentis conjugii naturam ex ipsius Dei institutione, non ex humanâ ad inventionem; propterea enim verba hæc Jesus attribuit Deo. Est itaque conclusio divina, *et erunt duo in carne unâ*. Nec est opus vando quærere sensum horum verborum, quoniam in promptu est clarus, scilicet quod duo erunt in carne unâ unitate communitatis. Sicut enim ponentes res suas in communi, sunt duo seu multi in re unâ communi illis, ita maris et feminæ (exclusis patre et matre) conjugium in hoc consistit quod ponunt carnes suas in communi inter se; ita quod sunt duo in carne unâ communi utrique, ut patet. Et si adverteris quod non dicit, *erunt ad horam, neque ad tempus*, sed

(1) Sed hæc in extremis, et quasi merè idealibus casibus. (Editores.)

(2) Id est, habiles secundum jus naturæ. (Editores.)

erat an Deus ille creator olim hoc dixerit, an Christus hæc locutus, illud adjecerit. *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem*. Augustinus libro de Nuptiis et Concupiscentiis secundo, capite quarto, sic accipit, quasi dixerit Deus: *Quod tamen*, inquit, *Dominus Jesus in Evangelio Deum dixisse commemorat, quia Deus utique per hominem dixit quod homo prophetando prædixit*. Quamquam et Genesis capite secundo, unde hæc desumpta sunt ita referuntur hæc verba, ut vel ab Adam dicta videri possint, vel ab eo qui texiit orbis conditi historiam, vel ab ipso Deo. ET ADHÆREBIT AD UXOREM SUAM, id est, *agglutinabitur*. Metaphora sumpta ab his, quæ glutino sic committuntur, ut putes unum esse. Annotavit emphasin verbi Chrysostomus homiliâ 65.

VERS. 8. — DUO IN CARNE UNA, δύο εις σάρκα μίαν, id est, *in carnem unam*, hoc est, *è duobus fiet unus sive unum*; quandoquidem masculus et femina Græcis neutri generis sunt. Annotavit hanc sermonis Hebraici formam Augustinus libro hujus argumenti 7. Quod genus sunt et illa libro Judicium: *Et eris nobis in caput omnibus habitantibus Gabaad*. Item in Psalmis: *Esto mihi in Deum protectorem*. Ne articulus quidem videtur otiosus, και συνταξις ἡ δύο, hoc est, *erunt, qui duo fuerant, in carnem unam*. Nam totum hominem carnem vocat, ut et aliàs Scriptura divina totum hominem animam appellat. Adstipulante no-

simpliciter et absolutè, *erunt in carne unâ*, percipies non convenire commixtioni meretriciæ adulterinæ aut concubinaræ, esse duos in carne unâ; quia inter eos non est communitas carnis simpliciter et absolutè, sed secundum quid scilicet ad horam, ad tempus. Propter communitatem enim secundum quid et de facto, dixit Apostolus, 1 ad Corinth. 6: *Qui adhæret meretrici unum corpus efficitur cum eâ*; est enim de facto secundum quid verum illos esse duos in carne unâ; et non simpliciter et absolutè, ut patet. ITAQUE. Hactenùs retulit Jesus verba legis in principio Genesis scripta; modò exponit verba Dei ultimò inducta. JAM, ex quo juxta divinam institutionem junguntur in carne unâ. NON SUNT DUO, secundum carnem. Ita quod qui priùs erant duo, qui priùs erant distincti secundum proprias carnes, jam desinunt esse duo, jam desinunt esse divisi secundum carnem. SED UNA CARO. Non dicit, *sed unus*, non dicit, *sed unus spiritus aut unus animus*, sed, *una caro*: ut intelligamus conjugium non tollere diversitatem personarum, non consistere in communitate animæ aut spiritûs (sed cuilibet conjugum proprius restat spiritus propriusque animus), sed in communitate carnis. Neutrius enim caro remanet propria, sed communis utrique reddita est, et propterea non duo, secundum carnem, sed una caro sunt. Significantius autem dicit *sunt*, ad differentiam communicantium in rebus. Qui enim suas res communes habent, non sunt secundum aliquid sui indivisi; sed exteriorem rem habent indivisam. Qui verò carnes proprias habent communes, non hic aut nunc, sed absolutè, quia caro pars altera essentialis est hominis compositi ex animâ et carne, ideò per verbum substantivum significantur indivisi; dicendo, *non sunt duo, sed una caro*. Ex hoc enim quod adjungitur, *sed una caro*, significatur quod non sunt duo secundum carnem, quæ est altera pars substantialis eorum. Nec prætereas quod nisi Dominus

bis et divo Augustino libro de Civitate Dei 14. Quod genus et illud est Pauli ad Romanos: *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro*. Quid enim est omnis caro, nisi omnes homines? Et, *Verbum caro factum est*, id est, *sermo divinus homo factus est*. Porro in carne legendum esse, non in carne, demonstravimus ex Hieronymo in scholiis nostris, quibus illum illustravimus, ubi scribit explicat Matthæi verba: *In unam dixit, non in duas*. Et Cyprianus, epistolâ 8 libri 2: *Erunt, inquit, duo in unam carnem*. Et Tertullianus libro 5 adversus Marcionem: *Et suggerens Ephesius quod in primordio de homine prædicatum est, relicto patrem et matrem, et futuris duobus in unam carnem, id est, in Christum et Ecclesiam*. Rursùm libro de Monogamiâ: *Et erunt duo in unam carnem, non tres ne, ne plures*. Hæc admonere visum est, ne quis hic frustra obscœni quippiam imaginetur et sordide interpretetur de coitu. ITAQUE JAM NON SUNT DUO, δύο ἔτι, id est, *posthac non sunt duo*; nempe post initum conjugium. Creati fuerant duo, non unus, nimirum masculus ac femina. Rursùm copula matrimonii è duobus reddidit unum. Non abluat prorsus ab hæc sententiâ fabula Aristhephanis, quam apud Platonem adducit in convivio, quamquam obscœnior est.

VERS. 9. — QUOD DEUS CONJUNXIT, *conjugavit*, si quis ad verbum malit reddere.

Jesus declarâset verba Genesis intelligi de carne conjugum, intellexissemus de carne prolis scriptum ad litteram, *et erunt duo in carne unâ, generandâ.*

VERS. 9. — QUOD ERGO DEUS CONJUNXIT, HOMO NON SEPARET. Declaratis verbis Dei in lege scriptis (unde habetur Deum duos, scilicet conjuges fecisse carnem unam) infert conclusionem responsivam ad quæstionem Pharisæorum, dicendo, *quod ergo.* Non dicit *quos*, sed *quod*, scilicet conjugium, Deus, non homo, conjunxit, instituendo communitatem corporum in duabus personis idoneis, homo non separet. Ac per hoc directè respondetur quæstioni si licet homini dimittere uxorem; consistit enim responsio in negativâ; quia ex eo quòd Deus conjunxit conjugium, homo non tantæ temeritatis esse debet ut separet conjunctum à Deo. Adverte hic quòd Dominus Jesus inseparabilitatem conjugii probat ex institutione divinâ ab initio mundi, seclusâ ratione sacramenti ecclesiastici. Oportebit enim hæc recolere in expositione Epistolæ Pauli ad Corinth. : *Si infidelis discedit discedat*, etc. Inter theologos hæc occasione horum verborum, quæstio indecisa propter opinionum diversitatem est, an in lege veteri divortium cum libello repudii fuit licitum. Crediderim ergo nec omninò licitum nec mortaliter illicitum fuisse. Quòd enim non fuerit totaliter licitum ex parte virorum, et textus iste significat (dicens esse permissionem factam vobis, hoc est, maritis, ob duritiâ cordis, permissio enim malorum est) et pœna definita maritis dimittentibus uxores, Deuter. 24, scilicet non posse easdem viduas aut repudiatas iterum ducere in uxores, insinuat. Quòd vero non fuerit mortale peccatum, colligitur tum ex modo legis; sic enim data est lex ista dimittendi uxorem et libellum dandi sicut aliæ leges; ut patet ibi. Tum ex eo quòd Malach. 2 dicitur, *cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Israel*; nefas enim apparet attribuere Deo dicere *dimitte uxorem*, si crimen esset. Tum ex eo quòd licitum erat uxori dimissæ nubere alteri; ut patet ibidem in Deuter. Sed major quæstio insurgit. Si quod Deus conjunxit homo non potest separare, quomodò divortium illud legale solvebat conjugium? Solutio est quòd lex ista divortii quamvis permissiva, non humanâ, sed divinâ erat facta auctoritate; ut verba Malachiæ prophetæ et contextus Deuteronomii testantur. Owendit ergo Dominus conjugium ex divinâ institutione conjunctum, non nisi cum obliquitate aliquâ separatum esse in divinâ lege veteri. Promulgat iterum novam legem quam coram discipulis promulgaverat in monte.

VERS. 12. — MŒCHATUR. Græcè est idem verbum, quod modò vertit *adulterium committit*. Quid autem est, *super eam*? Cur non potiùs *adversus illam*, sive *in illam*, hoc est, *in injuriam illius*?

VERS. 13. — OFFEREBANT ILLI PARVULOS, PUEROS SIVE PUELLOS. COMMUNABANTUR, increpabant. Mirum cur hanc vocem plerumque interpres gaudeat vertere *communabantur*, etiam refragante sententiâ.

VERS. 14. — SINITE PARVULOS, id est, *puellos*, ut modò dictum est. Nec additur apud Græcos conjun-

VERS. 11. — QUICUMQUE DIMISERIT, totaliter. De tali enim dimissione erat sermo; nam uxorem dimittere absque additione aliquâ, significat non dimittere secundum quid (puta quoad thorum) sed simpliciter et absolutè; quod est dimittere totaliter, constatque de dimissione absolutè motam esse quæstionem à Pharisæis, et loqui Moysen. Et ALIAM DUXERIT, ADULTERIUM COMMITTIT SUPER EAM, pro, *in eam*. Adverte quòd Marcus non refert omnia quæ Jesus dixit, omitens exceptionem quam Jesus apposuit scilicet, *exceptâ fornicationis causâ*; ut clarè patet Matth. 19, ubi hæc eadem narrantur. Nec mirum, quia quod unus evangelista dicit (alius quandoque tacet; et quod unus tacet, alius supplet) unde è converso quod Matthæus tacuit (scilicet *super seu in eam*) Marcus supplevit. Matthæus siquidem dixit absolutè, *mœchatur*. Marcus autem supplet, *mœchatur in eam*; ne cogamur intelligere quòd mœchatur absolutè, sed quòd mœchatur in illam, dimissam. Multum enim differt, *mœchari vel mœchari in illam*; mœchatur enim absolutè qui fornicationem committit; mœchatur autem in illam qui fornicationem committit in injuriam illius; hoc est, loco illius cognoscens aliam. Hic apparet planus litteræ sensus, quem ideò exactè explicaverim, ut intelligatur verum esse quod theologi dicunt, scilicet legem de unitate uxoris, nullibi in canonicis libris esse scriptam.

VERS. 12. — ET SI UXOR DIMISERIT VIRUM SUUM, ET ALII NUPSERIT, MŒCHATUR. Nullam exceptionem dat Dominus uxori. Impares siquidem censet, maritum et uxorem quoad causam dimittendi; marito enim conceditur dimittere uxorem causâ fornicationis; uxori autem non permittitur dimittere virum, dare libellum repudii viro, unde et absolutè subjungitur quòd mœchatur, cum de viro injustè dimittente uxorem et ducente aliam non dixerit *mœchatur*, sed *mœchatur adversum illam dimissam*. — VERS. 13. — ET OFFEREBANT ILLI PARVULOS, pro, *pueros*. COMMUNABANTUR OFFERENTIBUS, pro, *increpabant offerentes*. TALIAM EST ENIM REGNUM DEI. Non dicit, *horum*, sed *talium*, qualitatem significans innocentie existentis in puerulis, et humilitatis significatæ, per eorum parvitatem. — VERS. 15. — AMEN DICO VOBIS: QUISQUIS NON RECEPERIT, fide et opere, REGNUM DEI VELUT PARVULUS, pro, *puellus*, quoad humilitatem et puritatem, NON INTRABIT IN ILLUD. Nihil enim inquinatum ingreditur regnum cælorum, et propterea oportet recuperare puritatem puerilem. — VERS. 16. — ET COMPLEXANS, pro, *et ponens in ulnis*, eos; unde apparet parvulos istos infantilis fuisse ætatis. ET IMPONENS MANUS SUPER

ctio, *nec prohibueritis*. Vividius enim est: *Sinite, ne prohibueritis*. Anadiplosis sententiæ facit ad epitasin.

VERS. 15. — NON INTRABIT. Conduplicata negatio in græco vim addit futuri, aut certè modi potentialis.

VERS. 16. — ET COMPLEXANS, id est, *et suscipiens eos in ulnis*, sicut paulò ante dictum est.

VERS. 17. — PROCURRENS, id est, *accurrens*. Interpres, nisi dormitavit, legisse videtur προδραμών, id est,

ILLOS, BENEDICEBAT EOS, oratione seu sanctâ aliquâ imprecatione, offerebant enim eos ut oraret super eos, apud Matth.

VERS. 18. — NEMO BONUS NISI UNUS DEUS. Intellige, *omniquâque*; omnis enim creata res admixtionem habet mali, naturæ vel moris. Et dixit hoc ad docendum exemplo suo quòd, cum laudamur, aut doctores aliorum recognoscimur, retorquere debemus proprias laudes in divinam laudem et revocare ad memoriam nostrum et laudantium communem defectum; sic enim et nobis ac laudantibus prosumus humilitate, et Deum honoramus, in quo et à quo est omne bonum.

VERS. 21. — JESUS AUTEM INTUITUS EUM DILEXIT EUM. Signum dilectionis vultu monstravit, ut adolescens petens perfectionis viam non terreretur responsione dandâ, sed occasionem haberet aggrediendi eam. UNUM TIBI DEEST, scilicet, *ad perfectionem*, quod intendit Marcus, et exprimit Matthæus, ubi notare est differentiam volentis vitam ingredi et volentis perfectionem, volenti vitam dictum est: *Serva mandata ad quæ lex divina te obligat; volenti perfectionem dicitur: Vende omnia*, etc., hoc est: *Serva consilia paupertatis, misericordiæ et sequelæ meæ. VENDE ET DA PAUPERIBUS*. Non dicit: *Renuntia omnibus quæ possides*, sed, *vende et da pauperibus*, ut simul utramque virtutem ingerat, scilicet paupertatis voluntariæ, abdicando à se omnia, et misericordiæ, dando illa pauperibus. Non dicit: *Et affer pretium ad me aut ad Ecclesiam seu conventum discipulorum*, nec, *da templo*, sed, *da pauperibus*, nec dividi jussit, ut partem scilicet daret pauperibus, et partem daret conventui, sed *quæcumque habes da pauperibus*. ET HABEBIS THESAURUM IN CŒLO, ex venditione et erogatione

præcurrens. VITAM ÆTERNAM PERCIPIAM; aliàs verit̄ hæreditabunt.

VERS. 18. — NISI UNUS DEUS, id est, *nisi unus, qui est Deus*, sive *neque Deus*, ut articulus vim habeat velut interpretantis, quis sit ille unus.

VERS. 19. — NE FRAUDEM FECERIS, id est, *Ne fraudaveris*. Fraudamus enim illum, quem privamus re debitâ; quantum et qui spoliat, Græcis eodem verbo designatur.

VERS. 21. — INTUITUS EUM, DILEXIT EUM. Origenes videtur legisse *ἐφίλασεν*, non *ἠγάπησεν*. Argumento est quòd, Homiliâ in Matthæum, adducens hunc locum, ita legit, *dilexit eum*, sive *osculatus est eum*. Neque enim *ἠγάπησεν*, opinor, ad osculi significationem potest pertinere. Cæterum de dilectione, nec apud Matthæum, nec apud Lucam, ulla fit mentio. Et fieri potest ut aliquis, offensus vel ambiguitate vocis, vel osculo adolescentis, ex *ἐφίλασεν* fecerit *ἠγάπησεν*; quantum et in Græcis lexicis invenio: *ἀγαπᾶζομαι pro amplector*, sed ut amplectimur quod probamus, velut *amplectimur bonas litteras*. ET VENI, SEQUERE ME. Addunt hic Græci codices *sublatâ cruce* cum tamen hoc non habeatur in veteribus codicibus, nec reperiatur apud alios evangelistas, ut illinc huc adscriptum videri possit.

VERS. 24. — FILIOLI, filii, sive nati. Neque enim hic est diminutivum, quemadmodum illud apud Paulum ad Galatas, *Filioli mei*. CONFIDENTES IN PECUNIIS, *fretos*, sive *sisos*. Etenim cum *confidere* sit idem quod *fidere*, tamen *confidens* non idem valet, ut indicavit M. Tullius. Nec videtur participium, sed nomen, eoque ponitur absolutè, *homo confidens non confidens mihi*. Hic satis aperit, quos dixerit *divites*, non qui-

tionem rerum tuarum pauperibus. Ultra hoc, quod inchoas, perfectionis iter, scito te reponere thesaurum in cælis loco thesauri terrestri. ET VENI, expeditus atque solutus à curis seculi hujus. SEQUERE ME; deest, *sublatâ cruce*. Nolo tua, sed te, nec qualitercumque, sed tollentem crucem, hoc est, subeuntem cruciatus famis, sitis, persecutionum, etc. Sequere me evangelizantem regnum Dei, sequere vitam, moribus et officiis; in hac enim sequelâ perfectionem assequeris et in imitatione mei, implebitur desiderium quo vis perfectus esse. Attende, prudens lector, quòd nullum indicitur à Jesu votum volenti perfectionem vitæ assequi, quia non in vinculis votorum, sed in operibus consistit perfectionis assecutio. Laudabilia sunt vota religionis, sed non illorum professione seu operibus quibus imitatur Jesum Christum acquiritur perfectio. Infinitus est hodiè numerus eorum qui acquirunt perfectionis statum, profitendo religionis vota; sed rari sunt qui volunt esse perfecti imitando Jesum factis humilitatis, patientiæ, mansuetudinis, charitatis, etc.

VERS. 24. — OBSTUPESCEBANT IN VERBIS EJUS, hoc est, super dicto de difficultate ingrediendi regnum Dei respectu habentium divitias. FILIOLI, QUAM DIFFICILE EST CONFIDENTES IN PECUNIIS. Explanat hic Jesus quod dixerat intelligi de confidentibus in pecuniis. Nam divitiarum secundum se non sunt impedimenta ad regnum cælorum cum dentur à Deo ad hoc, quòd sint adminicula ad regnum cælorum; sed affectus hominis minus ordinatus ad divitias habitas, qui valdè frequens est, difficilem reddit aditum divitis ad regnum cælorum. Propterea enim scriptum est: *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere*.

VERS. 25. — FACILIUS EST CAMELUM PER FORAMEN

bus divitiarum obvenerunt, sed qui juxta divitum vulgus multum tribuunt divitiis.

VERS. 25. — FACILIUS EST CAMELUM. Divus Hieronymus haud dubiè *camelum* accepit pro animante, secutus, opinor, Origenem. Theophylactus dissentit, volens hoc loco significare *rudentem nauticum*, atque id sanè magis quadrat ad foramen acûs. Et apud unum Suidam *κάμηλον* eo reperio significatum; post hunc Camers *κάμηλον* ait esse *rudentem*, sed nullum citat auctorem. Julius Pollux inter instrumenta nautica non meminit. Atque hac quidem in re magis assensior Hieronymo. Nam quod istos offendit, qui ex camelo nomem faciunt nauticum, nempe quòd absurdum videatur camelum duci per foramen acûs, hoc ipsum pro nobis facit; siquidem Christus hoc exemplum velut *ἀδύνατον* proposuit. Vult enim omninò videri impossibile, ut camelus, ingens animal ac tortuosum, per foramen acûs transeat. Quod si videtur sub absurda collatio, meminert alibi reprehensum à Domino, qui paret ejicere festucam ex oculo fratris, cum ipse trabem in oculo suo non videat. Quid absurdius quàm hominem gestare trabem in oculo? Verum hæc sermonis absurditas ad emphasis facit. Nec est quòd hic fabulas aniles comminiscantur, Hierosolymis fuisse portam, cui nomen fuerit *acus*; aut quòd impossibile pro difficile positum interpretentur. Imò si divitem interpretentur *fidentem suis divitiis*, id quod ferè divitum vulgus facit, ita demum poterunt hunc explicare nodum. Atque hunc sensum hic aperit nobis Marcus: *Filii, quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire*. Quod si verum est ingentes funes nauticos *camelos* vocari Græcis, apparet ab animantis et ingentis et distorti

ACUS TRANSIRE, QUAM DIVITEM INTRARE IN REGNUM DEI. Si foramen acūs secundum proprietatem nominum intelligitur, non major difficultas, sed impossibilitas significaretur; quia enim impossibile est camelum transire per foramen acūs, sensus esset: Facilius est fieri impossibile quàm divitem intrare in regnum cœlorum. Si autem verum est, hoc in loco foramen acūs esse nomen proprium portæ (ita quòd quædam porta angusta nominata foramen acūs significetur) explicatur magnitudo difficultatis; valdè enim difficilis debebat esse transitus cameli per illam portam. Et si iste est sensus, dixit hoc quia valdè difficile est hominem divitem non confidere in divitiis, non superbire; juxta illud: *Beatus dives qui post aurum non abiit, et subditur, quis est hic et laudabimus eum?* Ecclesiastici 3. Apparet autem ex duobus hunc esse sensum literalem. Primò ex eo quòd Jesus non dicit *possibilis*, sed *facilius*, facilitas enim modum executionis significat, et præsupponit posse fieri; ac per hoc non nisi usurpativè dicitur de impossibili. Secundò ex eo quòd ineptè accommodatur transitus cameli foramini acūs, quæ est instrumentum sutorium; debuisset enim dici: Facilius est funem transire foramen acūs. Unde ex eo quòd transitum cameli per foramen acūs affert pro difficiliore, signum est quòd porta vel angustus locus vulgari nomine appellatus foramen acūs significetur; non enim est fas sentire quòd Jesus ineptas struxerit similitudines.

VERS. 26. — QUIS POTEST SALVUS FIERI. Intulerunt hoc discipuli, computantes sub periculo divitum non solum qui sunt divites sed etiam qui quærent et qui appetunt esse divites, quoniam eadem est eorum damnatio; illi enim sunt divites in re, isti sunt divites in studio et in animo. Et propterea omnes sub divitum appellatione comprehendi intelligentes discipuli, admirantes inferunt: *Quis poterit salvus fieri?* Quasi dicant, rarus aut nullus. Sciebant enim omnes ferè homines comprehendi nomine divitum, in re vel in spe seu affectu. — VERS. 27. — APUD HOMINES IMPOSSIBILE EST, salus multitudinis hominum ab affectu inordinato divitiarum est impossibilis apud homines, consideratis solis humanis viribus. APUD DEUM. Relata autem humanæ multitudinis salus ad divinam gratiam. OMNIA POSSIBILIA SUNT, non solum salvare divites in studio et in affectu, sed etiam divites in re, et confidentes in divitiis, possibile est, quoniam divina gratia tollit ab illis omnem inordinatum affectum et usum.

similitudine dictos; nisi fortè ob id quod apud illos nautici funes è camelorum pilis tlexerentur. Neque verò meo animo per omnia satisfacit, quod Hieronymus annotavit non esse dictum à Christo, *impossibile est divitem intrare, sed difficile. Ubi difficile ponitur, inquit, non impossibilitas prætenditur, sed raritas demonstratur*; cum mox fateatur idem ab eodem dictum *impossibile*. Siquidem allatâ comparatione cameli per foramen acūs euntis, hoc dicto, inquit, ostenditur, non difficile esse, sed impossibile. In dialogo adversus Pelagianos primo, diversâ ratione explicat sese, negans esse eos divites, qui aliis divites fuerunt potius quàm sibi. Quia et illud, *per foramen acūs, bilariam*

VERS. 28. — ECCE NOS DIMISIMUS OMNIA, ET SECUTI SUMUS TE. Dixerat Jesus adolescenti, duo: Primum, relinquenda omnia non quomodolibet, sed dando pauperibus, et appositum præmium: *Habebis thesaurum in cælo*. Secundum, *sequere me*, non appositio præmio. Occasione hinc acceptâ Petrus respondet his Domini verbis; respondet autem interrogatoriè *Ecce nos reliquimus omnia*. Non vendidimus dedimusque pauperibus sed reliquimus omnia ut sequeremur te. *Et secuti sumus te*. Ac si apertè dicat: Ecce quòd nos non fecimus totum quod exigit ab adolescente si vult esse perfectus (quia non vendidimus nostra ad dandum pauperibus), sed fecimus duo, scilicet, reliquimus omnia propter te, et secuti sumus te. Adolescenti dixisti: Habebis thesaurum in cælo, et quòd perfectionem assequeretur; nobis autem quid erit præmii: In Matthæo respondet Jesus: *Cùm sederit Filius hominis in sede majestatis suæ*, id est, in glorioso regioque statu suo, *sedebitis et vos super sedes duodecim*. Ecce præmium dignitatis et honoris, gloriosa sessio; eritis participes gloriæ meæ, sed non sedebitis confusè aut in communi multis sedili sed singuli super singulas sedes. Duodenarius enim numerus ad distinctionem singularum simul et comprehensionem universarum inductus est propter numerum apostolorum et tribuum Israel. Marcus hoc tacet, ac loquitur solum de remuneratione in centuplum.

VERS. 29. — AMEN DICO VOBIS, NEMO EST QUI RELIQUERIT DOMUM AUT FRATRES AUT SORORES AUT PATREM AUT MATREM; deest, aut uxorem. Occurrit hic quæstio, quo pacto hæc doctrina Domini verificetur; cum non liceat alligatum uxori dimittere illam propter affectum perfectioris vitæ; constat enim quòd Petrus hujusmodi perfectionem proposuerat, *ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te*. Solutio est quòd licèt Petrus causam propriam proposuerit, Jesus tamen quemadmodum extendit responsonem suam respectu omnium, dicendo, *Et nemo est qui reliquerit*, etc.; ita extendit doctrinam ad dimissionem non solum propter frugem melioris vitæ, sed etiam propter ipsam vitam spiritualem. Dupliciter enim contingit relinquere suos et sua. Vel propter frugem melioris vitæ. Et sic non comprehendit dimittere uxorem; imò nec filios, si paternâ indigent curâ. Vel propter ipsam vitam spiritualem; et sic etiam uxor dimittenda est impediens fidem Christi, quâ vivit anima. Quocirca textus iste in communi loquens de dimissione, intelligendus est servatis servandis secundum rectæ rationis iudicium.

accipi potest, sive pro foramine quod habet acus, sive pro foramine acu facto.

VERS. 26. — QUI MAGIS ADMIRABANTUR, *obstupescabant*. Verbum Græcum est vehementius.

VERS. 29. — AUT PATREM, AUT MATREM. Hoc loco Græci codices addunt, *aut uxorem*. Quod tamen perperam à quopiam additum, vel hinc licet conjicere quòd mox cum repetit res relictas, non addit uxores. Verisimile est *uxoris* nomen hic adjectum ex Matthæo et Lucâ. Verùm Marcus, brevitatibus studiosus, sub nomine *domûs* iudicavit contineri uxorem. AUT FILIOS, liberos, ut utrumque sexum complectaris.

PROPTER ME ET PROPTER EVANGELIUM. Ratio meritorie dimissionis consistit in hoc quòd propter Deum fiat dimissio, hoc est, quòd necessaria aut expediens ad honorem Dei fiat dimissio, non stulta, non irrationalis, non contra aut præter charitatem Dei aut proximi.

VERS. 30. — QUI NON ACCIPIET CENTIES TANTUM NUNC IN TEMPORE HOC; DOMOS ET FRATRES ET SORORES ET MATRES ET FILIOS ET AGROS CUM PERSECUTIONIBUS; ET IN SECULO FUTURO VITAM ÆTERNAM. Fabella mille annos promittens in hâc vitâ cum centuplis agris, fratribus, domibus, et id genus reliquis excluditur; tum quia impossibile erit habere matrem nisi unam; et tamen inter centupla textus numerat matres, tum quia expressè dicitur, *cum persecutionibus*; à quibus tamen illos mille annos fabulantur exemptos. Sensus itaque litteralis est quòd quicquid boni ex patre, matre, uxore, filiis, domibus, agris, in hâc vitâ carnaliter à nobis habetur, centuplum etiam in hâc vitâ relinquentibus hæc propter Christum, promittitur. Et verificatur, quia in hâc vitâ datur istis à Christo spirituale bonum centuplum ad bonum corporeum, quod ex patre, matre, agris, etc., haberetur. Bonum spirituale centuplum ad bonum temporale dimissum promittitur in hâc vitâ. Centuplum autem ex parte rerum, quia minimum ad spirituale plus quàm centuplum (utpote incomparabiliter accedens) est ad maximum bonum temporale. Et non dixit, spirituale bonum accipiet, sed centupla, ad explicandum maximum excessum spiritualis boni supra temporale, ne parvi faceremus bona spiritus promissa in præmium, sed æstimaremus illa ut centupla respectu temporalium bonorum quorumcumque.

VERS. 31. — MULTI AUTEM ERUNT PRIMI NOVISSIMI, ET NOVISSIMI PRIMI. Dixerat, *centies tantum* accipiet; ac per hoc sonuerat quòd plus relinquens plus esset accepturus; et sic melior esset conditio divitum, et universaliter relinquentium plura quàm relinquentium pauca vel ferè nulla, quia pauca vel ferè nulla habent, de quorum numero erat Petrus cum multis aliis apostolis. Ideò ad obviandum huic intelligentiæ subjungit quòd multi novissimi in hâc vitâ quoad res, honores et reliqua temporalia, erunt primi in aliâ vitâ; et è converso multi primi hic, in honoribus, rebus et reliquis temporalibus, erunt novissimi in aliâ vitâ, quia non censum, sed affectum; non quantum, sed ex quanto offertur pensat Deus. Applica tamen proposito, quòd sicut quoad opes centuplum comprobantur recepisse, qui sunt verè tanquàm nihil habentes et omnia possidentes, ita quoad patrem, matrem, etc., qui verè juncti sunt facientibus voluntatem cœlestis Patris, centuplum receperunt; dum quilibet eorum est cujusque soror, frater, mater, ac pater, ut Salvator dixit.

VERS. 32. — ERANT AUTEM IN VIA ASCENDENTES HIROSOLYMAN: ET PRÆCEDEBAT ILLOS JESUS. Non mittebat discipulos ante se quasi timens, sed antecedebat, monstrans per hoc se spontè ad passionem et mortem progredi. Propter quod ipsi discipuli stupebant videndo tam promptè ire ad locum passionis et mortis. Et se-

QUENTES TIMEBANT; non quòd prædictum fuerit eis ipsos passuros aliquid; sed incipiunt timere tanquàm adhærentes Jesu.

VERS. 33. — ASCENDIMUS. Situs viæ significatur; ascenditur enim à Galitiâ in Hierusalem. HIROSOLYMAN. Locum futuræ passionis et mortis significat. ET FILIUS HOMINIS TRADETUR PRINCIPIBUS SACERDOTUM ET SCRIBIS. Repetit Jesus ea quæ sunt futuræ passionis et mortis suæ, non solùm ut crebrâ repetitione firmet animos discipulorum ne scandalizentur; sed ut sciant quòd voluntariè vadit ad passionem et mortem, explicat illis quod modò, vado ad mortem, dicendo, *ecce ascendimus*, et similiter ut cognoscant quòd voluntariè non solùm passionem, sed speciem passionis subit, prædicit species, ubi prius in genere tantum dixerat. Modò explicat quòd tradetur principibus sacerdotum et scribis, tacendo à quo tradetur. Reservavit usque ad ultimam cœnam revelationem discipuli à quo tradendus erat principibus: quia nec adhuc Judas qui hæc audiebat, proposuerat ipsum tradere. DAMNABUNT EUM MORTE. Hoc impletum est quando Caiphas et omnes cum eo dixerunt, *reus est mortis*. ET TRADENT EUM GENTIBUS. Ordinatè prædicit eis passionem suam sicut fuit res gesta; nam pontifices et seniores non potentes exequi sententiam suam de morte Jesu, tradiderunt eum gentibus: curiæ, scilicet gentilium, in quâ præsidebat Pilatus. Quartò prædicit eis suam passionem explicans singula.

VERS. 34. — ET TERTIA DIE RESURGET. Quamvis ignominiosa et acerba futura sit tam passio quàm mors, constantes estote, non longâ spe, sed brevissimâ expectatione, quia *tertiâ die resurget*.

VERS. 35. — ET ACCEDUNT AD EUM JACOBUS ET JOANNES, non per seipos, sed per os matris, ut discimus ex Matthæo 20.

VERS. 36. — QUID VULTIS? Ut ipsimet explicent petitionem suam in speciali.

VERS. 37. — DA NOBIS UT UNUS AD DEXTERAM TUAM, ET ALIUS AD SINISTRAM TUAM SEDEAMUS IN GLORIA TUA. Putaverunt filii cum matre Jesum post resurrectionem illicò regnaturum, nescientes quòd hoc differendum est usque ad secundum adventum; tunc enim et non ante, sensibile regnum Christi erit in universo mundo; et ideò petit ea quæ sunt regni. Sed occurrit quæstio quâ ratione petunt sedere in regno Christi, à dextris et sinistris ejus; cum jam Jesus promiserit illis antea, secundum Matthæum, dicendo, *cum sederit Filius hominis in majestate suâ, sedebitis et vos super sedes duodecim*, etc. Solutio est quòd, per dexteram et sinistram significant primas sedes hinc et inde; et hoc denotat pronomen *tuû*. Non volebant esse ad dexteram Petri nec ad sinistram Andræ, sed ad dexteram et sinistram ipsius Jesu Christi. Primas itaque sedes inter duodecim prius promissas petunt; nec volunt alter sub altero sedere, sed unus ad dexteram et alter ad sinistram Christi; ut ex utroque latere sint primi.

VERS. 38. — NESCITIS QUID PETATIS. Non dicit am-

bitiosè *petitis* : reservans reprehensionem ambitionis post indignationem aliorum, ut communis defectus affectus communiter reprehendatur, sed defectum intellectus corrigit dicendo *nescitis*. Sed non dicit *quid petitis*, sed, *quid petatis*, reprehenduntur enim quòd ignorant quid petendum est, supple, *acquirendum post resurrectionem meam*. Et verè nesciebant quòd appetendum petendumque sibi esset post Christi resurrectionem; quia errabant tum in tempore regni, putantes regnum Christi sensibile secuturum statim resurrectionem Christi, tum in modo regnandi; quia consequenter putabant se sic viventes sensibilibiter regnuros cum Christo. Si scivissent regnum Christi tanto tempore differendum post resurrectionem, et se post Christi resurrectionem oportere per passiones et mortes proprias transire ad regnum Christi, scivissent quid sibi petendum esset acquirendum in resurrectione Christi, scilicet gratia Spiritus sancti ad robur confitendi et prædicandi regnum Christi. **POTESTIS BIBERE CALICEM**, pro, *poculum*. Rationem quare nesciunt quid petant, insinuat esse quia nesciunt quid sibi immineat post Christi resurrectionem. Acsi apertè diceret: Ideò nescitis quid petatis in meà resurrectione, quia putatis vos perventuros ad regnum meum sic viventes cum ego surgam à mortuis, sed longè aliter est; quia modus perveniendi ad regnum meum est per passionem et mortem, et propterea examine vires vestras si potestis bibere calicem passionis et occisionis. **ET BAPTISMO QUO EGO BAPTIZOR BAPTIZARI?** Intendit de baptismo sanguinis; per metaphoram enim potus et Baptismi passionem mortemque suam designat.

VERS. 39. — **POSSUMUS.** Inexpertis, animæquiores se exhibent; nam fugerunt et ipsi cum Jesus captus est à Judæis. **CALICEM..... BIBETIS ET BAPTISMO..... BAPTIZABIMINI**, quamvis non mecum, tandem tamen firmati virtute ex alto. Et de Jacobo constat, quia calicem occisionis bibit, occisus ab Herode gladio. De Joanne autem constat quòd bibit calicem passionis; nam et flagellatus cum aliis fuit in Actibus Apostolorum; et à proconsule Ephesi tempore Domitiani in ferventis olei dolium missus; et in exilium actus ad insulam Patmos. Calicem verò occisionis solo spiritu bibit.

VERS. 40. — **SEDERE AUTEM AD DEXTERAM MEAM VEL AD SINISTRAM.** Pro, à *dextris mei et sinistris mei*, etsi non post resurrectionem meam, ut putatis, sed cum *advenerit regnum meum*, **NON EST MEUM DARE VOBIS**, superfluit *vobis*. Intellige secundum præsentem meum statum, non veni nunc ad distribuendas sedes regni. **SED QUIBUS PARATUM EST**; sed scitote

VERS. 40. — **AD DEXTERAM MEAM VEL AD SINISTRAM**, ut sensus sit idem; Latinius est, *sedere mihi à dextris, et sedere mihi à sinistris*. Nec est in Græcis, *meum dare vobis*, sed solum, *non est meum dare*. Consentiebat cum Græcis codex Constantiensis. **SED QUIBUS PARATUM EST.** Sermoni parùm absoluto adjecimus duo verba. Subauditur enim, *sed ii sedebunt à dextris ac sinistris mihi, quibus, etc.*

VERS. 41. — **ET AUDIENTES DECEM INDIGNATI SUNT.**

ab æterno à Patre meo distributas esse primas sedes, unde non sitis de his solliciti tanquam vacantibus.

VERS. 41. — **ET AUDIENTES DECEM**, responcionem Jesu, quã et reprehendit Jacobum et Joannem, et non exaudivit eos. **COEPERUNT INDIGNARI.** Non prius indignati sunt quam audirent responcionem Domini; et ut carnales adhuc non sunt compassi ignoranter petentibus; sed indignati sunt, ægrè ferentes quòd illi duo voluerint omnibus præferri.

VERS. 42. — **JESUS AUTEM VOCANS EOS AD SE.** Vocavit eos, decem (alii enim duo erant propè ipsum), ut omnes simul propius, familiarius ac magis benignè reprehendat; duos quidem ambitionis, decem autem indignationis. Unà tamen et eadem ratione, quia una erat radix peccati omnibus, scilicet appetitus primatus; nam illi duo manifestè petierunt primas sedes; et isti decem indignati sunt quòd omnes ipsi postpositi sint ab illis duobus, *ex eodem siquidem more provenit velle primatum et nolle postponi*. Et propterea Jesus eandem medicinam exhibet omnibus, dicendo: **SCITIS**, utpote rem notoriam. **QUIA HI QUI VIDENTUR, etc.** Non purus dominandi actus, sed finis significatur. Est enim sensus quòd principes gentium ordinant principatum suum ad dominandum, hoc est, ad præcipiendum, compellendum, et hujusmodi quæ sunt potestatis. Ambo hæc notoria sunt omnibus.

VERS. 43. — **NON ITA EST AUTEM IN VOBIS.** Ordinavit Jesus principatum et majoritatem in Ecclesiã suã, definiendo et statuendo: Non sic erit inter vos; principatus vester non erit ad dominandum et præcipiendum, cogendum, etc. **SED QUICUMQUE**; non aliquis sic et aliqui non. **VOLUERIT FIERI MAJOR.** Non dicit facere seipsum, quia nullus debet assumere sibi honorem. Sed si vult ab iis ad quos spectat, fieri magnus secundum gradum celsiorem. **ERIT VESTER MINISTER.** Magnitudo mundi est ad exercendum potestatem; magnitudo vestra erit ad exercendum ministerium.

VERS. 44. — **QUICUMQUE VOLUERIT IN VOBIS PRIMUS ESSE**, primatu fungi, erit omnium servus. Principatus gentium est ad dominandum; principatus vester erit ad serviendum. Adverte hic quòd quamvis littera primã facie præ se ferat viam ad magnitudinem et primatum, dicendo *quicumque voluerit fieri, quicumque voluerit esse*, secundum tamen veritatem significat terminum, hoc est, qualitatem primatus et celsitudinis ecclesiasticæ, ut exposuimus. Et habetur sensus ex ambobus extremis; nam primùm proposuit principes gentium et qui magni sunt, non qui quærunt principes et magni fieri, et similiter post subjungit: *Filius hominis non venit ministrari, etc.* Ex eo enim quòd utro-

Græcè, *cæperunt indignari*. Et sic habent vetusti codices nostri et Vulg.

VERS. 42. — **ET PRINCIPES, et magni illorum.** Quod tamen haud malè vertit, nisi malis dici, *et qui magni sint inter eos, aut magnates illorum*.

VERS. 43. — **FIERI MAJOR, id est, magnus**, et in hunc modum subinde citat Hieronymus. Allusit Christus ad vitam communem hominum, inter quos magnates et optimates è sublimi despiciunt infimates,

bique inducit ut præmissas actiones eorum qui sunt, et non quærentium aut volentium fieri aut esse, consequens est ut intenta conclusio intelligatur etiam de ipso primatu et de ipsâ celsitudine, de ipsis primis, de ipsis magnis. Intendit enim Dominus ad litteram declarare differentiam inter principes mundi et principes ecclesiasticos; ad hoc siquidem directè tendunt utrinque inducta. Utitur autem tali loquendi modo, ad curandum ægritudinem animi apostolorum qui volebant primatum; monstrando illis quid sit illud quod volunt volendo primatum; quòd scilicet volunt ministrandi ac serviendi, non præcipiendi ac dominandi officium. Ac si apertius dixisset: Quicumque voluerit fieri aut esse magnus et primus inter vos, sciat quòd erit vester minister et servus.

VERS. 45. — **FILIUS HOMINIS.** Tum ut intelligant modum ministerii et servitutis, tum ut ab exemplo ipsius Jesu discant quid sit principantis in Ecclesiâ officium, proponit propria officia. **NON VENIT UT MINISTRARETUR.** Nota quòd non dicit: Filius hominis refutat sibi ministrari, quia non solùm Martha ministravit illi, sed mulieres multæ ministrabant Jesu de facultatibus suis, ut patet Luc. 8. Sed dicit: *Non venit ut ministraretur*, sicut domini et principes mundi ad hoc sunt domini ut illis ministretur. Intentionem itaque adventûs sui in carne, manifestat esse non ad hoc ut sibi ministretur, quamvis ministeria exhibita recipiat. **SED UT MINISTRARET.** Hinc apparet quòd de ministerio in spiritualibus statuit magnates ecclesiasticos ministrare, sicut ipse Jesus venit ut ministraret spiritualia, corporali exercitio et fatigatione interveniente prædicando, discurrendo per civitates et castella. *Non est enim æquum* (explicavit postea Petrus apostolus) *nos relinquere verbum Dei et ministrare mensis.* **ET DARE ANIMAM SUAM,** hoc est, vitam suam. Ecclesiæ prælatis statuit ut ministrarent et servirent, et quantum ad ministerium proposuerat seipsum exemplum: modò proponit seipsum exemplum quantum ad servitutem. Et quia servi quidquid est domini est, maximam suam servitutem significat, ex hoc quod venit ad dandum vitam suam. Et dixit hoc, ut sicut qualitatem ministerii statuti prælatis declarave-

rat ab exemplo ministerii sui, ita qualitatem servitutis statutæ prælatis declararet ab exemplo servitutis suæ: scilicet usque ad exponendum vitam propriam pro multitudine cui præsent. **REDEMPTIONEM.** Aptissimè pro libertate nostrâ se servum usque ad mortem inclusivè declarat. **PRO MULTIS.** Quantum ad sufficientiam multitudo hæc comprehendit multitudinem humani generis: quantum verò ad libertatis fructum comprehendit multitudinem electorum.

VERS 46. — **FILIUS TIMÆI BARTIMÆUS.** Quamvis idem sonet Hebraicè, Bartimæus, quòd filius Timæi, sicut, Bar Jona, filius Jonæ, evangelista tamen utrumque dixit, ut intelligeremus quod erat nomen proprium illius hominis, ita quòd vocabatur Bartimæus, et erat filius Timæi; sicut Bartholomæus idem significat quòd filius Ptolomæi, et tamen est nomen proprium. Et si aliquis vocaretur Bartholomæus, et esset filius Ptolomæi, diceremus Bartholomæus, filius Ptolomæi. Apud Matth. duo scribuntur cæci hoc in loco: quorum alterius tantum meminit Marcus, fortè quia notior, et magis clamabat.

VERS. 47. — **JESU, FILI DAVID.** Messiam vocant à genere Davidis, quia vulgatum erat apud Judæos messiam fore filium Davidis.

VERS. 48. — **COMMUNABANTUR,** pro *increpabant.* Non petebat iste aliquid in specie, sed in genere tantum, *miserere mei*, et propterea putabatur quòd peteret eleemosynam à Jesu, et ideò tanquam importunus increpabatur, vel quia sciebant Jesum pauperem, vel quia indignum putabant ut talis propheta vexaretur clamore mendicorum.

VERS. 49. — **STANS JESUS PRÆCEPIT ILLUM VOCARI.** Sciens Jesus quòd non pro eleemosynâ, sed pro visu clamabat, dedit illi copiam se alloquendi. **ANIMÆQUIOR,** pro, *bono animo, esto.*

VERS. 51. — **QUID TIBI VIS FACIAM?** Quamvis Jesus sciret omnia, quia tamen ipse cæcus non explicaverat in specie petitionem suam, interrogat illum ut specificet quid petat, præsertim ut profiteatur quam habet de ipso fidem. **RABBONI, UT VIDEAM.** Non peto argentum, sed visum. In quâ petitione proficitur se credere quòd Jesus posset facere hoc miraculum.

Æquo animo est, qui boni consulit, ac tolerat. *Fidit* cui certa spes est.

VERS. 50. — **EXSILIENS VENIT.** Græcè est, *urgens.* Nam paulò ante dictus est sedere juxta viam. In Actis, capite 3, de claudio legitur *exsiliens*, nam ea vox ad miraculi magnitudinem declarandam facit, quia qui sanabatur, adeò claudus erat, ut à bajulis gestaretur. Hic in oculis, non in pedibus, miraculum est.

VERS. 51. — **RABBONI, UT VIDEAM.** Rursus Hæbræorum vocem posuit, pronuntiatione nonnihil mutatâ, cum alibi *Rabbi* sit, quòd Hæbræorum lingua Chaldæorum ac Syriacæ commercio vitaretur: quemadmodum et hodiè Judæi *Rabeni* magistrum vocant, sed insignem et eminentem. Ut **VIDEAM,** id est, *ut visum recipiam.*

VERS. 52. — **ET CONFESTIM VIDIT,** id est, *visum recepit.*

nec præ se ducunt pro hominibus, cum ipsis nihil sit abjectius, si velimus hominem suis æstimare virtutibus.

VERS. 46. — **ET PROFICISCENTE EO, et egrediente eo.** **BARTIMÆUS, Filius Timæi,** additum videri potest interpretandi causâ. Nam id sonat *Bartimæus.* Hebræis enim *bar filius,* et *Timæus;* quemadmodum et *Bartholomæus, filius Ptolomæi,* conflatis diversarum linguarum vocibus, et depravatâ, ni fallor, unâ aut alterâ litterulâ. Cæterum quod diximus de *Bartimæo,* quidam miro cachinno prosequitur in suis Annotationibus, cum id hauserim ex Hieronymi Commentario in Epistolæ ad Galatas cap. 4. In illum igitur suos cachinnos torquat, non in me.

VERS. 48. — **ET COMMUNABANTUR, et increpabant.**

VERS. 49. — **ANIMÆQUIOR ESTO,** id est, *bono animo esto,* sive *confide.* Nec enim est comparativum, sed positivum; et aliud est *fidere,* quam *æquo animo esse.*

CAPUT XI.

CHAPITRE XI.

1. Et cum appropinquarent Jerosolymæ et Bethanæ, ad montem Olivarum, mittit duos ex discipulis suis.

2. Et ait illis : Ite in castellum quod contra vos est; statim introentes illuc, invenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit : solvite illum, et adducite.

3. Et si quis vobis dixerit : Quid facitis? dicite, quia Domino necessarius est; et continuo illum dimittet huc.

4. Et abeuntes, invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio, et solvunt eum.

5. Et quidam de illis stantibus dicebant, illis : Quid facitis solventes pullum?

6. Qui dixerunt eis, sicut præceperat illis Jesus, et dimiserunt eis.

7. Et duxerunt pullum ad Jesum; et imponunt illi vestimenta sua, et sedit super eum.

8. Multi autem vestimenta sua straverunt in viâ : alii autem frondes cædebant de arboribus, et sternerant in viâ.

9. Et qui præibant, et qui sequebantur, clamabant, dicentes : Hosanna :

10. Benedictus qui venit in nomine Domini : Benedictum quod venit regnum patris nostri David : Hosanna in excelsis.

11. Et introivit Jerosolymam in templum; et circumspexit omnibus, cum jam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim.

12. Et aliâ die, cum exirent à Bethaniâ, esuriit.

13. Cumque vidisset à longè ficum habentem folia, venit si quid fortè inveniret in eâ; et cum venisset ad eam, nihil invenit præter folia : non enim erat tempus ficorum.

14. Et respondens, dixit ei : Jam non ampliùs in æternum ex te fructum quisquam manducet. Et audiebant discipuli ejus.

15. Et veniunt Jerosolymam. Et cum introisset in templum, cœpit ejicere vendentes et ementes in templo; et mensas nummulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit.

16. Et non sinebat ut quisquam transferret vas per templum.

17. Et docebat dicens eis : Nonne scriptum est : Quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum.

18. Quo audito, principes sacerdotum et scribæ quærebant quomodò eum perderent : timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrinâ ejus.

19. Et cum vespera facta esset, egrediebatur de civitate.

20. Et cum mane transirent, viderunt ficum aridam factam à radicibus.

21. Et recordatus Petrus, dixit ei : Rabbi, ecce ficus, cui maledixisti, aruit.

1. Comme ils approchaient de Jérusalem, étant près de Béthanie vers la montagne des Oliviers, il envoya deux de ses disciples.

2. Et leur dit : Allez à ce village qui est devant vous; et sitôt que vous y serez entrés, vous trouverez un ânon attaché sur lequel personne n'est jamais monté : Détachez-le, et me l'amenez.

3. Si quelqu'un vous demande : Pourquoi faites-vous cela? dites-lui : C'est que le Seigneur en a besoin; et aussitôt il le laissera amener ici.

4. S'en étant donc allés, ils trouvèrent l'ânon qui était attaché dehors, près d'une porte entre deux chemins, et ils le détachèrent.

5. Quelques-uns de ceux qui étaient là, leur dirent : Que faites-vous? Pourquoi détachez-vous cet ânon?

6. Ils leur répondirent comme Jésus leur avait ordonné; et ils le leur laissèrent emmener.

7. Ainsi ayant amené l'ânon à Jésus, ils le couvrirent de leurs habits, et il monta dessus.

8. Plusieurs aussi étendirent leurs vêtements sur son passage; d'autres coupaient des branches d'arbres, et les jetaient dans le chemin.

9. Et ceux qui marchaient devant lui, aussi bien que ceux qui le suivaient, criaient : Hosanna!

10. Béni soit celui qui vient au nom du Seigneur. Béni soit le règne de notre père David, que nous voyons arriver. Hosanna au plus haut des cieux.

11. Jésus entra ainsi dans Jérusalem au temple, et après avoir tout considéré, comme il était déjà tard, il s'en alla à Béthanie avec les douze.

12. Le lendemain, lorsqu'ils sortaient de Béthanie, il eut faim.

13. Et voyant de loin un figuier qui avait des feuilles, il alla voir s'il y trouverait quelque chose; et s'en étant approché il n'y trouva que des feuilles; car ce n'était pas le temps des figes.

14. Alors il dit au figuier : Qu'à jamais personne ne mange de toi aucun fruit. Ce que ses disciples entendirent.

15. Ils vinrent ensuite à Jérusalem. Et Jésus étant entré dans le temple, commença par chasser ceux qui y vendaient et qui achetaient; il renversa les tables des banquiers, et les sièges de ceux qui vendaient des colombes.

16. Et il ne permettait pas que personne transportât aucun meuble par le temple.

17. Il les instruisait aussi, en leur disant : N'est-il pas écrit : Ma maison sera appelée par toutes les nations la maison de prière? Et cependant vous en avez fait une caverne de voleurs.

18. Ce que les princes des prêtres et les scribes ayant entendu, ils cherchaient les moyens de le perdre, car ils le craignaient, parce que tout le peuple admirait sa doctrine.

19. Quand le soir fut venu, il sortit de la ville.

20. Et le lendemain matin, ils virent en passant le figuier qui était devenu sec jusque dans ses racines.

21. Et Pierre y réfléchissant, lui dit : Rabbi, voyez comme le figuier que vous avez maudit est devenu sec.

22. Et respondens Jesus, ait illis : Habete fidem Dei.

23. Amen dico vobis, quia quicumque dixerit huic monti : Tollere, et mittere in mare ; et non hæsitaverit in corde suo, sed crediderit quia quodcumque dixerit, fiat, fiet ei.

24. Propterea dico vobis, omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, et evenient vobis.

25. Et cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem : ut et Pater vester qui in cælis est, dimittat vobis peccata vestra.

26. Quod si vos non dimiseritis, nec Pater vester, qui in cælis est, dimittet vobis peccata vestra.

27. Et veniunt rursus Jerosolymam ; et cum ambularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes, et scribæ, et seniores :

28. Et dicunt ei : In quâ potestate hæc facis ? et quis dedit tibi hanc potestatem, ut ista facias ?

29. Jesus autem respondens, ait illis : Interrogabo vos et ego unum verbum, et respondete mihi, et dicam vobis in quâ potestate hæc faciam.

30. Baptismus Joannis de cælo erat, an ex hominibus ? Respondete mihi.

31. At illi cogitabant secum, dicentes : Si dixerimus : De cælo, dicit : Quare ergo non credidistis ei ?

32. Si dixerimus : Ex hominibus, timemus populum : omnes enim habebant Joannem, quia verè propheta esset.

33. Et respondentes dixerunt Jesu : Nescimus. Et respondens Jesus, ait illis : Neque ego dico vobis in quâ potestate hæc faciam.

22. Jésus lui répondit : Ayez de la foi en Dieu.

23. Je vous dis en vérité, que quiconque dira à cette montagne : Ote-toi de là, et te jette dans la mer, et cela sans hésiter dans son cœur, mais croyant que tout ce qu'il aura dit arrivera, il le verra en effet arriver.

24. C'est pourquoi je vous le dis : Quoi que ce soit que vous demandiez dans vos prières, croyez que vous l'obtiendrez, et il vous sera accordé.

25. Mais lorsque vous vous présenterez pour prier, si vous avez quelque chose contre quelqu'un, pardonnez-lui, afin que votre Père qui est dans le ciel vous pardonne aussi vos offenses.

26. Que si vous ne pardonnez point, votre Père qui est dans le ciel ne vous pardonnera point non plus vos péchés.

27. Lorsqu'ils furent rentrés dans Jérusalem, comme Jésus se promenait dans le temple, les princes des prêtres, les scribes et les sénateurs s'approchèrent de lui,

28. Et lui dirent : Par quelle autorité faites-vous ceci ? et qui vous a donné pouvoir de faire tout ce que vous faites ?

29. Jésus leur répondit : Je vous interrogerai aussi ; et après que vous m'aurez répondu, je vous dirai par quelle autorité je fais ceci.

30. Le baptême de Jean était-il du ciel ou des hommes ? Répondez-moi.

31. Mais ils raisonnaient ainsi en eux-mêmes : Si nous répondons : Du ciel, il nous dira : Pourquoi donc ne l'avez-vous pas cru ?

32. Si nous disons : Des hommes, nous avons à craindre le peuple ; parce que tout le monde considèrerait Jean comme ayant été véritablement prophète.

33. Ils répondirent donc à Jésus : Nous ne savons. Et Jésus leur répondit : Je ne vous dirai pas non plus par quelle autorité je fais ceci.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ET CUM APPROPINQUARENT HIEROSOLYMÆ ; deest, ad, BETHPHAGÆ, ET BETHANIE, pro *Bethaniam*. Colligit Marcus adventum Christi in Bethaniam sabbato, et ad Bethphagæ die sequenti, ut patet ex evangelio Joannis. AD MONTEM OLIVARUM. Locus est ad insinuandum situm tam Bethaniæ quàm Bethphagæ ; utraque enim juxta montem Olivarum sita dicitur.

VERS. 2. — ITE IN CASTELLUM, hoc est, in oppidum, quod contra vos est, hoc est, è regione ad aspectum vestrum est. Non enim misit eos in Hierusalem, sed in castellum quod erat in prospectu eorum, et propterea non aliter nominavit ipsum ; sed velut digito monstravit. ET STATIM INTROEUNTES ILLUC. Intus illud oppidum non longè à portâ, sed statim describitur inveniendus asellus. INVENIETIS PULLUM. Marcus solius pulli meminit, Matthæo pullum et asinam scribente. LIGATUM. Intellego ligatum pullum pro quanto erat eum matre ligatâ.

VERS. 3. — QUID FACITIS : deest pronomen *hoc* ; adverbialiter enim sumitur *quid* pro *cur*. Prævidebat

Jesus obstaculum futurum, et propterea remedium dat, prædicendo efficaciam auctoritatis suæ, quàm primum audita fuerit ; ut securi exequerentur jussa.

VERS. 4. — LIGATUM ANTE, pro, ad, JANUAM, FORIS, hoc est, extra stabulum.

VERS. 7. — ET SEDIT SUPER EUM. Matthæus dicit Jesus sedisse super asinam et pullum. Marcus qui solius pulli meminit, dicit quòd sedit super pullum. Et utrumque verum est ; quamvis incertum sit super quem prius sederit.

VERS. 8. — MULTI AUTEM VESTIMENTA SUA STRAVERUNT IN VIA ; ALII AUTEM FRONDES CEDEBANT DE ARBORIBUS, ET STERNEBANT IN VIA.

VERS. 9. — ET QUI PRÆIBANT, ET QUI SEQUEBANTUR, CLAMABANT DICENTES. Collige quatuor officia : Primum discipulorum, propria pallia super asinam et pullum sternentium. Secundum turbæ multæ sternerentis pallia propria in viâ, honore regio viam calcandam præparantis. Quod fuit valdè mirabile ; nunquàm Davidi

lymis, in cujus latere est Bethania, Bethphage in ipso monte sita est.

VERS. 3. — QUID FACITIS ? Græcè : *Cur facitis hoc*.

VERS. 1. — ET CUM APPROPINQUARENT HIEROSOLYMÆ. Hic Græcus codex addit *Bethphage*, ut sint tria loca. *Hierosolyma*, *Bethphage*, *Bethania*. Siquidem mons Oliveti duobus passuum millibus abest ab Hieroso-

triumphanti aut Salomoni talis honor exhibitus est. Et tantò mirabilius quòd ex improvise factum est, Deo instigante turbam ad hoc. Tertium est aliorum cædentium ramos de arboribus, et sternentium similiter in viâ. Isti fortè non habebant pallia; et supplebant ramis arborum. Quartum laudis novæ et prius inauditæ atque maximæ. Et hoc commune fuit præcedentibus et sequentibus, et etiam pueris in templo. In quibus omnibus vide concursum turbarum, vide gaudium et exultationem; et [perpende testimonia Messiae, non solum in adventu super asinam et pullum, sed in modo veniendi: cum honore, scilicet plus quàm regio, cum honore regis divini, et cum professione turbarum clarâ et publicâ quòd est Messias. OSANNA. Corruptum hoc scilicet Osanna apud Latinos, et *hos anna* apud Græcos potest dupliciter intelligi. Et ideò, ambiguus restat sermo, sed non sensus. In psalmo 118, apud Hæbreos, versu 24, invenitur bis *anna*, et bis invenitur *na*, et utrumque est ejusdem significati, et est adverbium obsecrandi (loco cujus dicimus obsecro adverbialiter) et adverbium temporis præsentis, loco cujus dicimus nunc. Et in eodem versu semel invenitur *Hosihah*; hoc est, salvifica, et imperativum *hosihah* non jungitur ibidem cum *anna*, sed cum *na*, ita quòd legitur *hosihah na*; hoc est, *salvifica, obsecro, seu nunc*. Crediderim ego Matthæum scripsisse *hosihah na*, et non *hosihah anna*, sed à Græcis ac Latinis scriptoribus et prolotionibus corruptionem tantam factam ut Græci duabus dictionibus *hos anna*, et Latini unâ, *osanna*, dicant, quod in Hebræâ linguâ nescitur. Ratio credulitatis meæ est, tum quia propinquior est corruptionibus his *hosihah na* quàm *hosihah anna*, tum quia ex psalmo illo sumptum apparet totum hoc; *Benedictus qui venit in nomine Domini hosihah na*, ubi non invenitur *hosihah anna*.

VERS. 10. — BENEDICTUS QUI VENIT IN NOMINE DOMINI, in laude, honore, gloriâ, famâ, non propriâ, sed Domini. Ego, inquit, veni in nomine Patris mei, alius veniet in nomine suo. OSANNA. Repetunt desiderium ac supplicationem salutis. IN EXCELSIS. Profitentur, à Spiritu sancto acti adventum Messiae salutiferum, non in infimis (qualia sunt mundana omnia), sed in excelsis: qualia sunt sola spiritualia ac coelestia.

VERS. 11. — INTROIVIT HIEROSOLYMAP. Inceperat siquidem magnitudo laudis circa principium descensus montis Oliveti versus Hierusalem. JAM VESPERA, pro, *vesperæ*, genitivi casus. Significatur quòd vespertinâ horâ illius diei nullus in civitate Hierusalem invitavit eum; hoc enim insinuare videtur quòd circumspectis omnibus exivit et ivit in Bethaniam.

VERS 12. — ET ALIA DIE, pro, *postero die*, ESURIT;

VERS. 7. — ET SEDIT SUPER EUM. Nonnulli Græci codices habent ἐπ' αἰνῶν, ut sit asinus, aut certè pulus asinæ. Nonnulli *super illam*, ut sit asina femina. Quod posterius consentit cum Matthæo.

VERS. 11. — CUM VESPERA ESSET HORA, *cùm vespertinum jam esset tempus*. Siquidem *horam*, Græcè loquens, pro tempore posuit.

in veritate; utpote tantæ sobrietatis ut etiam manè esuriret. Et signum esurientis monstravit propter mysterium; nam totum hoc factum circa ficum, res gesta fuit, non propter rem ipsam, sed in figuram. Ita quòd sicut parabolas verbis, ita gestis istis composuit figuram desinituræ synagogæ Judæorum secundum divinum cultum.

VERS. 13. — VENIT QUID FORTÈ, pro, *utique*, inveniret in eâ. Significatur quòd Jesus exercuit actum quærentis fructum in ficulneâ; non quòd dubitaret aut crederet esse in eâ fructum cum non esset tempus, sed quia totum hoc negotium ut parabola exercebatur, ideò actionem suam exercuit tanquàm personæ quærentis fructum. Considerandum est enim quòd sicut Jesus verba metaphorica dicebat proponendo parabolas, ita modò factis usus est metaphoricè. Significabat enim adventum suum esse ad quærendum fructum spiritus in synagogâ, in populo Judæorum, quem repræsentabat ficulnea habens tantum folia.

VERS. 14. — ET RESPONDENS, vel alicui fortè dicenti non esse ibi ficus; vel de meritis synagogæ significatæ per ficulneam, ut evangelista de industriâ dixerit respondens ad insinuandum quòd de meritis Hebræi populi respondebat maledicendo ficulneæ. JAM NON AMPLIUS, etc. Maledictio ista manifestat quod figuram componebat. Arbor enim non dabat occasionem maledictioni (quia non erat tempus fructus), sed figurata synagoga per arborem, merebatur maledictionem. Ad litteram gesta hæc significant desiderium Jesu Christi pascendi se salute Hebræi populi in cultu divino servientis Deo, et adventum ipsius ad percipiendos fructus bonorum operum in ipso; sed quia invenit populum colentem Deum foliis tantum, hoc est, exterioribus tantum verbis et oblationibus (*populus enim hic labiis me honorat, cor autem eorum à longè est à me*), ideò maledicit illi, ita quòd non ad tempus, sed in æternum, non proferat fructum. Nunquàm enim fructificaturus est judaicus cultus; qui statim ut maledictus est ab ipso, aruit; est enim illius maledicere malum facere. Quod secundum rem fuit in Jesu Christi morte ac resurrectione adimpletum; quia ex tunc legalia mortua fuerunt, quamvis secundum apparentiam usque ad Hierosolymitanum excidium tolerata fuerint.

VERS. 15. — ET CUM INTROISSET IN TEMPLUM. Non ivit ad plateam aut arcem, sed ad templum Dei terminat celebrem adventum. Templi autem nomine intellige atria templi: in quæ licebat Judæis non sacerdotibus ingredi, in quibus morabantur orantes Deum; in ipsum enim templum non erat fas ingredi nisi sacerdotibus. EJICERE. Secundò nunc ejicit quia non se correxerunt ejecti iterum biennio ante. OMNES VEN-

VERS. 12. — ET ALIA DIE, *postridiè*, sive *postero die*.

VERS. 13. — SI QUID FORTÈ, *si quid inventurus esset*. Conjunctionem expletivam vertit in *fortè*, idque suo more, sed nullius eruditi hominis exemplo. Quorsum enim attinebat addere *fortè*, cum Dominus planè speraret cibum, aut certè volebat videri sperare.

DENTES ET EMENTES. Pari poenâ insequitur vendentes et ementes : et absque exceptione. IN TEMPLo, hoc est, in atrii templi, ut dictum est. Locus ubi venditur et emitur, in causâ describitur. ET MENSAS. Non solùm contra homines vendentes et ementes, sed contra inanimatas res præparatas ibidem ad servitium negotiatorum, vindictam exercet. NUMMULARIORUM, qui residebant ibi ad commutationes nummorum, lucrando ut fieri solet in cambiis; nummularii enim negotiatores sunt nummorum, vendendo et emendo nummos. Et erat hic locus illis commodus; quia empturi animalia pro sacrificiis, et universaliter venientes in Hierusalem devotionis causâ, ibant ad templum; et egentes commutatione nummorum, inveniebant ibidem residentes nummularios. Sicut videmus Romæ in gradibus Sancti Petri; et similiter ementes et vendentes etiam in intimo atrio ante fores beati Petri (ita quòd extra in parietibus ipsius ecclesiæ appenderent venalia) vidit mundus totus absque ejectore. ET CATHEDRAS VENDENTIUM COLUMBAS. Meminit specialiter sedium in quibus residebant vendentes columbas: ut à summo negotio nummulariorum usque ad minimum negotium vendentium columbas describat etiam in ipsas res insensibiles vindicasse. EVERTIT. Non dedignatur manibus propriis evertere. Matthæus et Lucas referunt ejectionem vendentium et ementium factam fuisse in die palmarum; Marci verò verba sonare videntur factam fuisse in die sequenti. Creditur autem rem gestam fuisse in die palmarum; à Marco autem commemoratam in contextu gestorum die sequenti, ad declarandum quò tenderet res gesta circa ficulneam; propterea enim post gesta circa ficulneam statim commemoravit hæc gesta in templo. Acsi apertè diceret ficulneam figuram templi gessisse; ad litteram enim figurabat cultum cæremonialem qui in templo exhibebatur. Quamvis inconueniens nullum sit quòd iterùm Jesus eundem actum exercuerit; et majorem, pro quanto die lunæ adunxit hoc quòd non sinebat portari vas per templum, ita quòd alii evangelistæ describant ejectionem factam die palmarum; Marcus verò alteram factam die lunæ. Et præter has Joannes descripsit tertiam, ante omnes istas factam; adhuc vivente Joanne Baptistâ.

VERS. 16. — ET NON SINEBAT UT QUISQUAM TRANSFERRET VAS PER TEMPLUM. Aut vasa ipsa erant venalia, aut ponitur continens pro contento; prohibebat enim transferri venalia in vasis contenta per templum.

VERS. 17. — VOS AUTEM FECISTIS EAM SPELUNCAM LATRONUM. Primâ vice reprehenderat illos honesto vocabulo, increpando negotiationem illie; modò acrius arguit induratos producendo in lucem quòd non solùm negotiationis, sed rapinæ domum effe-

VERS. 21. — CUI MALEDIXISTI, quam devovisti, sive, quam execratus est, sive cui malè precatus es.

VERS. 22. — HABETE FIDEM DEI. Bonâ fide Græca reddidit interpres πίστιν Θεοῦ. Cæterùm sentit fiduciam erga Deum.

VERS. 23. — TOLLERE ET MITTERE; passiva sunt imperativi modi.

cerunt domum Dei. Quemadmodùm enim spelunca occultat latrones ad spoliandum transeuntes, ita, sub specie commoditatis exhibendæ divino cultui in domo Dei, palliantur isti oppressores peregrinorum; nam hinc apparet quòd aggravando pretia expilabant peregrinos, quos oportebat ab illis emere et cum illis commutare; alioquin non assimilarentur latronibus.

VERS. 18. — QUÆREBANT QUOMODO EUM PERDERENT. Modum inquirebant: jam enim deliberaverant perdere eum. TIMEBANT ENIM EUM. Ne turbas contra eos concitaret, propterea enim expectabant opportunum modum sine turbâ capiendi eum.

VERS. 20. — ET CUM MANE TRANSIRENT. Marcus distinguit tempora; et significans mane diei martis. VIDERUNT FICUM ARIDAM FACTAM A RADICIBUS. Non dissonat Marcus à Matthæo dicente quòd ficus aruit statim; non enim oppositum dicit Marcus. Arefactio siquidem statim subsecuta est, sed visa fuit à discipulis mane sequenti; quia statim non ceciderunt folia, non statim apparuit arida radicitus, sed mane sequenti viderunt ipsam aridam factam à radicibus. Et tunc dixerunt: Quomodò statim aruit? Et tunc Petrus recordatus verborum Jesu, dixit ad Jesum ea quæ refert Marcus. Et respondens:

VERS. 23. — TOLLERE ET MITTERE IN MARE; imperativa passiva sunt. ET NON HESITAVERIT IN CORDE SUO, hoc est, non discreverit inter facile et difficile opus apud Deum, et confidens quòd opus facile faciet, et non faciet difficile.

VERS. 24. — PROPTEREA DICO VOBIS: OMNIA QUÆCUMQUE ORANTES PETITIS, CREDITE QUIA ACCIPIETIS; ET EVENIENT VOBIS. Non dicit quæcumque petitis, sed, quæcumque orantes petitis; significans quæcumque elevatâ in Deum mente petitis simpliciter et absolutè; nullus enim sapiens elevatâ in Deum mente petit absolutè, nisi ad quæ petenda à Spiritu sancto movetur. Sive petantur ea quæ sunt nostræ salutis æternæ (ad quæ petenda certum est nos moveri à Spiritu sancto), sive petantur quæcumque alia; ad quæ Spiritus sanctus aliquos specialiter movet.

VERS. 25. — ET CUM STABITIS AD ORANDUM. Signum quòd stantes orabant illo tempore.

VERS. 26. — QUÒD SI VOS NON DIMISERITIS, NEC PATER VESTER QUI IN CŒLIS EST DIMITTET VOBIS PECCATA VESTRA. Dispositionem adjungit necessariam ex parte orantis ad efficaciam petitionis æternæ salutis.

VERS. 27. — ET CUM AMBULARET IN TEMPLo. Matthæus dicit accessisse principes ad Jesum docentem. Unde colligitur quòd ambulando in templo docebat.

VERS. 28. — IN QUA POTESTATE HÆC FACIS? ET QUIS DEDIT TIBI HANC POTESTATEM UT ISTA FACIAS? Non di-

VERS. 25. — CUM STABITIS AD ORANDUM. Et cum steteritis deprecantes. Ex quo apparet olim stantes precari solitos. PECCATA VESTRA, Augustinus, libro 21 de Civitate Dei, capite 27, annotavit vim et emphasim hujus pronomini vestra. Nam intelligit peccata non quælibet, aut quàmlibet gravia, sed ejusmodi, sine quibus non vivunt etiam prohi, quales tum erant

eunt : In quâ potestate hæc dicis, doces aut prædicas, sed facis, quia de auctoritate faciendi non docendi quærunt. Duo autem operum genera fecit Jesus in templo. Alterum miraculorum, quoniam tunc curavit in templo cæcos et claudos ; alterum ejectionis vendentium et ementium, eversionis mensarum, etc. Tertium quoque factum tunc fuit quòd sedens super asinam venit cum tanto comitatu, concursu et honore in templum. Sed cum non tunc inceperit Jesus miracula facere, sicut nec tunc inceperat docere populum, sed continuè miracula fecerit, minùs quadrat quòd de auctoritate faciendi miracula inquirant, et tantò minùs consonat quantò quærunt quis dedit tibi hanc auctoritatem ? Unde relinquitur quòd ad litteram quærunt : quâ auctoritate ejicis vendentes et ementes, evertis mensas et sedes, vetas ferri vasa per templum ? quâ auctoritate commoves totum populum ad hujusmodi concursus, gratiâ honorandi te tanto fastu ? Consonant huic sensui personæ interrogantium, scilicet principes sacerdotum et seniores populi : tanquàm ad ipsos spectet et cura templi et cura ne hujusmodi apostoli quibus hæc dicuntur. *Quòd si vos non dimiseritis.* Hæc in Græcis plerisque codicibus non adduntur ; nec Theophylactus legit aut interpretatur. Videri potest hùc adscriptum ex Matthæi 6.

VERS. 29. — UNUM VERBUM, *unum sermonem*, potiùs hoc certè loco.

VERS. 30. — BAPTISMUM JOANNIS, βάπτισμα, id est, *baptisma*, sive *baptismus*. Cum enim habeamus hoc *baptisma* et hunc *baptismus* à Græcis, quorsum opus erat configere barbaram vocem tertiam, *hoc baptismum* ? Adeò nihil interesse putant quidam, quomodo loquantur. Hujusmodi fermè destomachatur hoc loco Laurentius Valla non absque causâ, licèt ignarus, ut apparet, Augustinum ita frequenter loqui, et adeò frequenter, ut non queat prætexi scriptoris error. Sic enim loquitur tractatu in Joannem quarto in caput primum : *Itaque non duravit diù baptismum Joannis.* Rursus tractatu proximo : *Illi enim nullum baptismum erat necessarium.* Ac mox : *Quoniam ergo Joannes acceperat baptismum, quod propriè Joannis*

novitates fiant in civitate. Consonant verba : *Quis dedit tibi hanc potestatem ? Cæsar, Pilatus, magistratus, Pontifex ? etc.* Consonat evitatio responsionis : quòd scilicet Jesus noluit dicere quâ auctoritate hæc faceret, cum constet quòd aperuit quâ potestate faciebat miracula, quando dicebant quòd in *Beelzebub* ejicit *dæmonia*.

VERS. 29. — FACIAM, pro, *facio*.

VERS. 32. — SI DIXERIMUS. Una communis responsio præ se fert collationem habitam inter illos de responsione dandâ, quod confirmatur ex numero plurali, *si dixerimus* ; conferentium enim hic est sermo. OMNES ENIM HABEBANT. Continuatio est collationis sacerdotum, considerando quid sentit populus de Joanne.

VERS. 33. — NEQUE EGO DICO VOBIS IN QUA POTESTATE HÆC FACIAM. Noluit Jesus dicere se Messiam, ad explicandum quâ auctoritate hæc faciebat, quia non erat adhuc tempus mortis ejus ; ad ultimum enim usque diem hoc reservavit, quia sciebat illos dicturos : *Blasphemavit ; reus est mortis.*

diceretur. Iterum paulò inferiùs : *Tale erat baptismum Joannis.* Nec alibi tamen rarò idem facit. Etiam si et in Homiliis Origenis semel atque iterum sic positum offendimus. Et apud Irenæum, ut appareat eruditos in hoc populi imperitiæ gessisse morem. Vulg. habet, *baptismus*.

VERS. 32. — TIMEBUS POPULUM. Græcè, *timebant populum*. Atque ita habent vetustissimi codices Latini, nominatim exemplar Paulinum et Constantiense. In Corsendoncensi videre erat etiamnum rasuræ vestigium. Offendit autem castigatorem persona durè subitoque mutata, quasi verò hoc esset novum in evangelistis. Id incommodi vitari poterat mutata sermonis figurâ, *metuendus est nobis populus*, aut mutata alterius verbi personâ, quemadmodum nos fecimus : *At si dixissent ex hominibus.* QUIA VERÈ PROPHETA, ετι, id est, quòd, potiùs quàm quia, et fuisset, potiùs quàm esset. Opinor enim Joannem jam fuisse mortuum, ex ipsius Marci narratione.

CAPUT XII.

1. Et cœpit illis in parabolis loqui : Vineam pastinavit homo, et circumdedit sepem, et fodit lacum, et ædificavit turrin, et locavit eam agricolis, et peregrè profectus est.

2. Et misit ad agricolas in tempore servum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ.

3. Qui apprehensum eum ceciderunt, et dimiserunt vacuum.

4. Et iterum misit ad illos alium servum, et illum in capite vulneraverunt, et contumeliis affecerunt.

5. Et rursum alium misit, et illum occiderunt, et plures alios : quosdam cædentes, alios verò occidentes.

6. Adhuc ergo unum habens filium charissimum, et illum misit ad eos novissimum, dicens : Quia reverebuntur filium meum.

7. Coloni autem dixerunt ad invicem : Hic est hæres : venite, occidamus eum, et nostra erit hæreditas.

CHAPITRE XII.

1. Alors Jésus commença à leur parler en paraboles. Un homme planta une vigne, l'enferma d'une haie, et creusant une fosse, il y fit un pressoir ; il y bâtit aussi une tour, et l'ayant louée à des vigneron, il s'en alla en voyage.

2. La saison étant venue, il envoya un de ses serviteurs aux vigneron pour recevoir du fruit de sa vigne.

3. Mais l'ayant pris, ils le battirent, et le renvoyèrent sans lui rien donner.

4. Il leur envoya encore un autre serviteur ; ils le blessèrent à la tête et l'accablèrent d'outrages.

5. Il leur en envoya encore un autre, qu'ils tuèrent ; et plusieurs autres ensuite, dont ils battirent les uns et tuèrent les autres.

6. Enfin ayant un fils unique qu'il aimait tendrement, il le leur envoya encore après tous les autres, disant : Ils respecteront mon fils.

7. Mais ces vigneron dirent entre eux : Voici l'héritier, allons, tuons-le ; et l'héritage sera à nous.

8. Et apprehendentes eum, occiderunt, et ejecerunt extra vineam.

9. Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, et perdet colonos, et dabit vineam aliis.

10. Nec Scripturam hanc legistis : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli :

11. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris?

12. Et quærebant eum tenere ; et timuerunt turbam, cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo, abierunt.

13. Et mittunt ad eum quosdam ex pharisæis et Herodianis, ut eum caperent in verbo.

14. Qui venientes, dicunt ei : Magister, scimus quia verax es, et non curas quemquam ; nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam Dei doces : licet dari tributum Cæsari, an non dabimus?

15. Qui sciens versutiam illorum, ait illis : Quid me tentatis? afferte mihi denarium, ut videam.

16. At illi attulerunt ei. Et ait illis : Cujus est imago hæc, et inscriptio? Dicunt ei : Cæsaris.

17. Respondens autem Jesus dixit illis : Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo.

18. Et venerunt ad eum sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse, et interrogabant eum, dicentes :

19. Magister, Moyses nobis scripsit, ut si cujus frater mortuus fuerit, et dimiserit uxorem, et filios non reliquerit, accipiat frater ejus uxorem ipsius, et resuscitet semen fratri suo.

20. Septem ergo fratres erant : et primus accepit uxorem, et mortuus est, non relicto semine.

21. Et secundus accepit eam, et mortuus est, et nec iste reliquit semen. Et tertius similiter.

22. Et acceperunt eam similiter septem, et non reliquerunt semen. Novissima omnium defuncta est et mulier.

23. In resurrectione ergo, cum resurrexerint, cujus de his erit uxor? septem enim habuerunt eam uxorem.

24. Et respondens Jesus, ait illis : Nonne ideò erratis, non scientes Scripturas, neque virtutem Dei?

25. Cum enim à mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli in cælis.

26. De mortuis autem, quòd resurgant, non legistis in libro Moysi, super rubum, quomodò dixerit illi Deus, inquiens : Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob?

27. Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Vos ergo multum erratis.

28. Et accessit unus de scribis, qui audierat illos conquerentes, et videns quoniam benè illis responderit, interrogavit eum, quod esset primum omnium mandatum.

29. Jesus autem respondit ei : Quia primum om-

8. Ainsi s'étant saisis de lui, ils le tuèrent, et le jetèrent hors de la vigne.

9. Que fera donc le maître de cette vigne? Il viendra; il exterminera ces vigneronns, et il donnera sa vigne à d'autres.

10. N'avez-vous point lu cette parole de l'Écriture : La pierre qui a été rejetée par ceux qui bâtissaient, est devenue la principale pierre de l'angle?

11. C'est le Seigneur qui a fait cela, et nos yeux le voient avec admiration.

12. Alors ils cherchèrent les moyens de l'arrêter; car ils virent bien que c'était d'eux qu'il voulait parler dans cette parabole; mais ils craignirent le peuple; c'est pourquoi le laissant, ils se retirèrent.

13. Après cela, ils lui envoyèrent quelques-uns des phariséens et des hérédiens pour le surprendre dans ses paroles.

14. Ils vinrent donc lui dire : Maître, nous savons que vous êtes sincère et vrai, et que vous n'avez égard à qui que ce soit; car vous ne considérez point la réalité des personnes, mais vous enseignez la voie de Dieu dans la vérité. Est-il permis de payer le tribut à César, ou non?

15. Mais Jésus connaissant leur duplicité dit : Pourquoi me tentez-vous? Apportez-moi un denier, que je le voie.

16. Ils lui en apportèrent un. Et il leur demanda : De qui est cette image et cette inscription? Ils lui dirent : De César.

17. Jésus leur répondit : Rendez donc à César ce qui est à César, et à Dieu ce qui est à Dieu. Et ils le regardaient avec admiration.

18. Les sadducéens qui nient la résurrection, vinrent le trouver, et lui proposèrent cette question :

19. Maître, Moïse nous a prescrit que si un homme en mourant laisse sa femme sans enfants, son frère doit épouser sa femme, pour faire naître des enfants à son frère.

20. Or, il y avait sept frères, dont le premier ayant pris une femme, mourut sans laisser d'enfants.

21. Le second payant épousée ensuite, mourut aussi sans avoir laissé d'enfants, et le troisième de même.

22. Et tous les sept l'ont ainsi épousée, sans qu'aucun d'eux ait laissé d'enfants; et enfin elle est morte la dernière.

23. Lors donc qu'ils ressusciteront au jour de la résurrection, duquel d'entre eux sera-t-elle femme? car tous les sept l'ont eue pour femme.

24. Jésus leur répondit : Ne voyez-vous pas que vous êtes dans l'erreur, parce que vous ne comprenez ni les Écritures, ni la puissance de Dieu?

25. Car, lorsque les morts ressusciteront, les hommes ne prendront point de femmes, ni les femmes de maris; mais ils seront comme les anges dans le ciel.

26. Et pour ce qui est de la résurrection des morts, n'avez-vous point lu dans le livre de Moïse ce que Dieu lui dit dans le buisson : Je suis le Dieu d'Abraham, le Dieu d'Isaac, et le Dieu de Jacob.

27. Or, Dieu n'est point le Dieu des morts, mais des vivants; et ainsi vous êtes dans une grande erreur.

28. Alors un des scribes qui avait entendu cette dispute, voyant que Jésus avait si bien répondu, s'approcha; et lui demanda quel était le premier de tous les commandements.

29. Jésus lui répondit : Voici le premier de tous

nium mandatum est : Audi, Israel : Dominus Deus tuus, Deus unus est.

30. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ mente tuâ, et ex totâ virtute tuâ. Hoc est primum mandatum.

31. Secundum autem simile est illi : Diliges proximum tuum tanquàm teipsum. Majus horum aliud mandatum non est.

32. Et ait illi scriba : Benè, Magister, in veritate dixisti, quia unus est Deus, et non est alius præter eum :

33. Et ut diligatur ex toto corde, et ex toto intellectu, et ex totâ animâ, et ex totâ fortitudine : et diligere proximum tanquàm seipsum, majus est omnibus holocaustibus et sacrificiis.

34. Jesus autem videns quod sapienter respondisset, dixit illi : Non es longè à regno Dei. Et nemo jam audebat eum interrogare.

35. Et respondens Jesus dicebat, docens in templo : Quomodò dicunt scribæ, Christum filium esse David.

36. Ipse enim David dicit in Spiritu sancto : Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

37. Ipse ergo David dicit eum Dominum ; et unde est filius ejus ? Et multa turba eum libenter audivit.

38. Et dicebat eis in doctrinâ suâ : Cavete à scribis, qui volunt in stolis ambulare, et salutari in foro,

39. Et in primis cathedris sedere in synagogis, et primos discubitus in cœnis :

40. Qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis : hi accipient prolixius judicium.

41. Et sedens Jesus contra gazophylacium, aspicebat quomodò turba jactaret æs in gazophylacium, et multi divites jactabant multa.

42. Cùm venisset autem vidua una pauper, misit duo minuta, quod est quadrans.

43. Et convocans discipulos suos, ait illis : Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium.

44. Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt : hæc verò de penuriâ suâ omnia quæ habuit, misit totum victum suum.

les commandements : Ecoutez, Israël : Le Seigneur votre Dieu est le seul Dieu.

30. Et vous aimerez le Seigneur votre Dieu de tout votre cœur, de toute votre âme, de tout votre esprit et de toutes vos forces. C'est là le premier commandement.

31. Et voici le second qui lui est semblable : Vous aimerez votre prochain comme vous-même. Il n'y a point d'autre commandement plus grand que ceux-là.

32. Le scribe alors lui répondit : Maître, ce que vous avez dit est bien vrai, qu'il n'y a qu'un seul Dieu et qu'il n'y en a point d'autre que lui ;

33. Et que de l'aimer de tout son cœur, de tout son esprit, de toute son âme et de toutes ses forces, et son prochain comme soi-même, est quelque chose de plus grand que tous les holocaustes et que tous les sacrifices.

34. Jésus, voyant qu'il avait répondu sagement, lui dit : Vous n'êtes pas loin du royaume de Dieu. Et depuis ce temps-là personne n'osait plus lui faire de questions.

35. Mais Jésus prenant la parole, lorsqu'il enseignait dans le temple, dit : Comment les scribes disent-ils que le Christ est fils de David ?

36. Car David même, inspiré par le Saint-Esprit, a dit : Le Seigneur a dit à mon Seigneur : Asseyez-vous à ma droite, jusqu'à ce que j'aie réduit vos ennemis à vous servir de marche-pied.

37. Puis donc que David l'appelle lui-même son Seigneur, comment est-il son fils ? Or une grande partie du peuple prenait plaisir à l'entendre.

38. Et il leur disait dans ses instructions : Gardez-vous des scribes qui aiment à se promener avec de longues robes, à être salués dans les places publiques,

39. Et à avoir les premières chaires dans les synagogues et les premières places dans les festins ;

40. Qui dévorent les maisons des veuves sous prétexte qu'ils font de longues prières. Ces personnes en recevront une condamnation plus rigoureuse.

41. Or Jésus étant assis vis-à-vis du tronc, considérait comment le peuple y jetait de l'argent, et que plusieurs riches en mettaient beaucoup ;

42. Or une pauvre veuve étant venue y mit deux petites pièces de la valeur d'un quart de sou.

43. Alors Jésus ayant appelé ses disciples leur dit : Je vous dis en vérité que cette pauvre veuve a plus donné que tous ceux qui ont mis dans le tronc :

44. Car tous les autres ont donné de leur superflu ; mais celle-ci a donné de son indigence même tout ce qu'elle avait, tout ce qui lui restait pour vivre.

COMMENTARIA.

VERS. 6. — CHARISSIMUM, pro, *dilectum* ; deest, *suum*.

VERS. 7. — COLONI, pro, *agricolæ*. Parabola est clara ; sensus verò intentus est : Homo paterfamiliâs est Deus. Vinea est domus Israel, teste Isa., c. 5, plantata in terrâ promissionis, juxta illud : *Vineam de*

VERS. 1. — PASTINAVIT, id est, *plantavit*. Vox à *pastino* dicta, quæ declarat instrumentum bilurcum, quo semina panguntur, unde vites sterilescentes cùm refodiuntur dicuntur *repastinari*. Et FODIT LACUM, ὑποκρίνον, in quod excipitur liquor uvarum.

VERS. 4. — IN CAPITE VULNERAVERUNT, *jactis lapidibus capitaverunt*, ut ad verbum reddam, hoc est, *comminuerunt caput*. Verùm quoniam interpretes vident illum rediisse vivum, vertit *vulneraverunt*, ne puta-

Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantâsti eam. Seps, turris et torcular sicut omnia quæ oportet et expedit habere vineam optimam significant, ita omnia opportuna et spectantia ad bonum populi Israel significant data à Deo ; munitiones scilicet ab extraneis tam spirituales quàm corporales, et securam habitationem

retur extinctus. ET CONTUMELIIS AFFECERUNT, Græcè *et remiserunt affectum contumeliâ*, seu potius *ignominia*. Nam *contumelia* magis in verbis est.

VERS. 6. — QUIA REVEREBUNTUR, Græcè, *forstian reverebuntur*. Quanquàm nonnulli Græcorum codices habebant εἶ pro ἴσως. Sic enim legit Theophylactus et Editio Hispaniensis. Certè Latini codices vetusti habent *quia* pro *fortè*. Quæ lectio magis mihi probatur. Nec enim est consentaneum diffidere eum qui mittit

velut in turri, et necessaria quæque instrumenta ad omnia, velut torcular respectu vineæ. Agricolæ, primates sunt, peregrinatio subtractio est gratuiti auxilii servantis illos à malo. Tempus fructuum, tempus bonorum operum diversis ætatibus populi est. Servi missi, prophætæ sunt. Tres factorum injuriæ (scilicet cædere, lapidare et occidere) universæ sunt injuriæ illatæ sanctis Dei à Judæis. Missio filii est missio Messiæ, novissimè facta : quia post ipsum non expectatur ulterius propheta, sed ipse est legis et prophetarum finis.

VERS. 7. — AD INVICEM, hoc est, colloquendo inter seipsos in secreto consilio. HIC EST HÆRES, auditâ suscitatione Lazari, pontifices et pharisæi collecto concilio dixerunt : Quid facimus, quia hic homo signa multa facit ; si dimittimus eum sic omnes credent in eum. Quod hic sub parabolâ dicunt hic est hæres, ibi, sub proprietate verborum dicunt : Omnes credent in eum ; esse enim vineæ Israel hæredem, est omnes Israelitas credere in ipsum. VENITE. Colloquium manifestè apparet inter se ; in concilio enim illo Caiphas invitavit alios. OCCIDAMUS EUM, ab illo namque die definierunt occidere Jesum. HÆREDITAS. Gentem habebimus et locum primum ; venient Romani et tollent locum nostrum et gentem. Quod parabola sub lucri specie scribit, res gesta sub evitacione damni implet ; idem est enim non perdere vineam et habere illam.

VERS. 8. — ET APPREHENDENTES EUM OCCIDERUNT ET EJECERUNT EXTRA VINEAM. Totum hoc ad litteram est

filium unicum. Et $\delta\tau\iota$ quanquam Latinè reddi non potest hoc loco, tamen apud Græcos vim habet confirmandi.

VERS. 11. — A DOMINO FACTUM EST ISTUD. *Istud referendum est ad caput : aut certè ad angulum ; id quod sermo Græcus indicat : In caput anguli : A Domino factum est hoc, subaudi caput, nisi malis angulum, de quo dictum est in Matthæo. Illud extra controversiam est, hoc, in Græco, Theophylacto referri ad angulum, quod interpretatur Ecclesiam, quòd utrumque populum connectat in fide Christi. Hieronymus enarrans Psalmum 118 unde hoc desumptum est testimonium, legit, factus est iste, ut ad lapidem et Christum referatur. ET EST MIRABILE, id est, admirandus angulus, sive admirabile caput anguli. Sic enim interpretatur Origenes homiliâ 19 ; cujus verba non pigebit hic adscribere, quantum ad hujus rei probationem attinet : *Et iste lapis donum est donatum à Deo ædificio universo, et admirabile caput in oculis nostris, qui possumus eum videre oculis mentis. Qui Chrysostomum Latinè reddidit, ita vertit, ut nos vulgò legimus. Mihi tamen subolet Chrysostomum ad lapidem angulare retulisse pronomem, qui duos maxime inter se dissidentes populos in eandem religionem coagmentarit, quando ita scribit : « Et ut videant nihil horum Deo esse adversum, sed valde acceptum atque gratum, mirabile præterea stuporisque plenum à Domino factum esse, subjunxit lapidem. » Hæc, et quæ sequuntur, si conferas, lector, videbitur Chrysostomus de lapide loqui, quamvis interpretres, aut fortassis scriba, secutus suam memoriam, lectionem perturbarit. Subindicat enim Chrysostomus doctores Judæorum voluisse ædificare, sed absque lapide Christo, qui connecteret utrumque populum. Atque hæc ex conjecturâ duntaxat divinamus, certius judicaturi, si Græci codicis esset copia. Certè manifestum est Theophylactum legere factum esse, et mirabilem referre ad angulum. Sic enim exponit : *Hic autem angulus admirabilis est, et à Deo***

impletum, dum Jesus comprehensus à principibus sacerdotum ejectus est à domo Israel tanquam seductor in manus gentilium, et per eorum manus occiderunt illum.

VERS. 10. — LAPIDEM QUEM REPROBAVERUNT ÆDIFICANTES, HIC FACTUS EST IN CAPUT ANGULI. Plus subjungit quam parabola pateretur, parabola enim usque ad vindictam duxit ; sed hæc additione suppletur quòd occisio filii non privavit filium hæreditate ; hoc enim significat adjuncta prophetia de Messia sub metaphorâ lapidis. Lapis namque Christus est qui reprobatus ab ædificantibus, à primatibus, sacerdotibus, pharisæis, senioribus (qui velut constructores vivæ fabricæ erant inter Judæos) factus est, per resurrectionem à mortuis, in caput, in summum locum, anguli, jungendo utrumque populum Judæum et gentilem in unum : ut rei probavit eventus.

VERS. 11. — A DOMINO ; non ab homine, non à cælo, Addidit Jesus in Matthæo : *Auferetur à vobis regnum Dei, quod impletum est ad litteram excidio Hierosolymitano subsecuto per Romanos quantum ad cultum divinum ; quantum autem ad virtutem cultûs quâ sortiebatur rationem regni Dei, impletum est morte Christi ; nam ex tunc cessavit in veritate esse regnum Dei, et datum est gentibus per Baptismi regenerationem genitis.*

VERS. 15. — HERODIANIS. Ut testes non suspecti adessent ; cognoscebant enim seipsos fore suspectos testes contra Jesum : quia inimicabantur ei. MAGISTER,

factus. Jam quid Hieronymus hunc locum explicans in Matthæo verterit ex Hebræo, non satis liquet, cum constet pleraque ejus volumina fuisse depravata à sciolis scribis ; nec ipsis voluminibus inter se consentientibus. Proinde fieri potest, ut ex suâ memoriâ reposuerit illud, factum est istud, et hoc est mirabile. Quod si maxime demus ita versum ab Hieronymo, tamen istud ad caput referri potest, hoc est, ad Christum. Nec esse necesse ut ad complexum orationis, quæ præcessit, referatur. Certè Hieronymus enarrans Psalmum 117, legit et exponit hunc in modum : *Et est mirabilis in oculis nostris. Non in illorum qui eum reprobaaverunt, sed in nostris, qui eum credendo suscepimus.* Hactenus Hieronymus. In genere nobiscum facit Augustinus, tametsi locus mendo non caret, ni fallor. Ipse sermonis tenor docet sic esse legendum, caput anguli à Domino factus est. Quod si maxime legimus, factum est ei, tamen quæ sequuntur arguunt quid senserit. Sequuntur enim hæc : *Quamvis enim hoc non esset factus, nisi fuisset passus, non tamen hoc ab eis, à quibus passus est, factus est.* Quin et Arnobius mirabilis refert ad lapidem, non ad complexum sermonis : *Et ipsum, inquit, lapidem mirabilem in suis oculis habentes, confitentur, etc.* Porrò sive referas ad lapidem, sive ad caput, sive ad angulum, sensus est idem, et ad Christum pertinet.

VERS. 15. — HERODIANIS. Sic appellat milites Herodis. Is fuit Antipatri filius, quem alienigenam ac proselytum Augustus præfecerat Judæis dato regno, ut ab iis imperatoris Romani nomine tributa colligeret. In hæc sententiâ video fuisse Hieronymum, quicum res erat, haud mecum illi, qui locum hunc calumniatus est. Theophylactus putat Herodianus dictos, non quòd essent illius ministri, sed factio quæpiam Judæorum affirmantium Herodem esse Christum, quòd homo non Judæus apud Judæos regnaret omnium primus, nempe filius Antipatri, quod ridiculum

SCIMUS QUIA VERAX ES, universa hæc laus ex adulatoriâ officinâ, ad provocandum Jesum ne timeat præferre Deum Cæsari, procedit.

VERS. 14. — LICET DARI TRIBUTUM, pro, *censum*, CÆSARI, ANNON DABIMUS? Non quærunt an debeant dare, sed an licitum sit in foro conscientiæ dare; hæc enim interrogatio et Jesu Christi responsio significant quòd in dubium vertebatur apud Judæos an liceret solvere censum Cæsari. Et, ut Josephus ait libro 18 Antiq., Judas Gaulonites introduxit hanc quæstionem tempore nativitatæ Christi, sub Octavo Augusto. Et erat ratio dubii, quia populus dicatus Deo, non debebat profiteri se subditum homini infideli; solutio enim censûs erat professio subjectionis personalis. Intendebant ergo pharisæi reddere Jesum minùs gratum populo, si diceret licere dari censum Cæsari, tanquàm non zelantem quæ Dei sunt, vel tradere eum curiæ Pilati si dicere non liceret, tanquàm avertentem populum à Cæsare.

VERS. 15. — QUID ME TENTATIS? Illi laudant: Jesus laudantes vituperat, manifestando quòd simulant ac tentant si fortè aliquid dissonum responsum daret.

VERS. 17. — REDDITE IGTUR QUÆ SUNT CÆSARIS, CÆSARI. Illata ista conclusio est ex principatu Cæsaris super ipsos, quem imago cum scriptione in nummo testatur; principum enim est proprium numisma conficere in patriâ sibi subditâ. Ex eo itaque quòd profiteremini in denario principem vestrum esse Cæsarem, consequens esse oportet ut reddatis quæ sunt (hoc est, jura) Cæsaris, Cæsari. ET QUÆ SUNT DEI, DEO. Hinc apparet quòd prætextu Dei fiebat illa quæstio, tanquàm cederet in dedecus Dei dare censum Cæsari;

putat Hieronymus. Verùm Pharisæi contendebant Judæorum populum, qui decimas solveret, essetque Deo dicatus, non debere solvere tributum Cæsari, nec profanis parere legibus. *Herodiani* contra principis sui negotium agebant. Proinde simul adeunt Christum, uni pariter utrique molentes insidias, ut quidquid respondisset, alterutri factioni redderetur obnoxius. Chrysostomus putat Theodam et Judam, quorum mentio fit in Actis, ob id interesse, quòd negarent tributum oportere pendi Cæsari. Hujus autem dogmatis auctor fuit Judas quidam Gaulonites, qui Essenis, Sadduceis, et Pharisæis quartam sectam adjunxit. Vide Josephum libro Antiquitatum 18, cap. 11. UT EUM CAPERENT, *captare*, sive *venarentur*. Et cur non potius, *in sermone*, quàm *in verbo*, cum Græca vox *sermonem* significet magis quàm *verbum*.

VERS. 14. — NON CURAS QUEMQUAM, *non est tibi cura de quoquam*; tametsi Græcis οὐδενός, vel ad hominem referri potest, vel ad rem. Hoc est, *non curas ullum hominem*, aut *non curas rem ullam*; quanquàm quod sequitur indicat ad hominem magis esse referendum, quòd alii verum reticerent, ne quosdam offenderent. IN FACIEM HOMINUM, *ad personam hominum*; quanquàm Græcè πρόσωπον utrumque significat, *faciem* et *personam*, hoc tamen loco mollius erat *persona*, quàm *facies*; atque ita verterat eandem dictionem in Mattheo, cap. 22. LICET DARE TRIBUTUM, *κίβισον*, id est, *censum*, quæ vox Latina est, ut jam indicavimus. AN NON DABIMUS. Græcè est: *Licetne censum dare Cæsari, an non? demus, an non demus?* Urgent enim hæc iteratione responsum, quasi futurum sit, ut si responderit non dandum, daturi non sint, sin dandum, daturi. Hic consentiebat codex Hispaniensi cum Theophylacto. Licet Theophylactus non attingat hanc

propter hoc enim excludendum Jesus addidit et quæ sunt Dei, hoc est, jura Dei, Deo. Et docuit per hoc quod solvere tributa, census, vectigalia et quæcumque hujusmodi principibus infidelibus non contrarietur ad reddendum quæ sunt Dei Deo; sed utrumque potest simul fieri. Unde et ipse Jesus solvit pro se et Petro, et Paulus docet *cui tributum, tributum*, etc. ET MIRABANTUR, de tam irreprehensibili simul et satisfactoriâ responsione; fecit enim satis et juribus Cæsaris et juribus Dei.

VERS. 18. — SADDUCÆI. — Nomen est sectæ. Apud Judæos enim tres erant sectæ, scilicet pharisæorum, sadducæorum et esseorum. De quibus Josephus libro 18 Ant.

VERS. 24. — ERRATIS. Absque contumeliâ aperit illis dogma eorum esse errorem ex ignorantia. Erratis, inquit, à veritate, docendo non fore resurrectionem mortuorum. NON SCIENTES, ecce causa erroris, SCRIPTURAS, tum interpretari, tum discernere. Sadducæi enim non admittebant Scripturas sacras nisi Moysi, et in hoc nesciebant Scripturas discernere, quoniam etiam Scripturæ prophetarum reputandæ erant inter admittendas; propterea enim dicitur eis, nescientes Scripturas: hoc est, quæ sunt Scripturæ sacræ admittendæ. Rursus non intelligebant ipsas Moysi Scripturas, et in hoc errabant nescientes interpretari sensum Scripturarum Moysi. NEQUE VIRTUTEM DEI. Sadducæi (ut illorum hæc quæstio quam reputabant insolubilem manifestat) non sciebant alium vivendi modum nisi quem in hoc mundo videbant inter homines scilicet, comedendo, bibendo, generando, etc., et non sciebant virtutem Dei potentem corpora humana transmu-

lectionem in Commentario. Opinor hic Latinam esse veriore. Alioqui bis idem quæritur in priore parte, *licet dare, et dabinus*. Qui depravavit locum non animadvertit ἢ μὴ δῶμεν habere vim potentialem, quasi dicas: *An non debemus dare*, ut respondeat illi, *livetne dare*. Græci nimium sibi permiserunt in sacris libris, præsertim in Marco et Actis apostolorum; tametsi scribis hoc potissimum imputandum, qui, quod studiosus aliquis sibi notarat in suo codice, retulerunt in contextum.

VERS. 15. — QUI SCIENS VERSUTIAM, ὑπόκρισιν, id est, *simulationem*, quod miror quare liberit interpreti mutare, nisi fortè legit πονηρίαν.

VERS. 17. — QUÆ SUNT DEI DEO. Haud scio casune factum sit, an datâ operâ, quòd Deo bis addidit articulum, *Cæsari* nequaquam, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ: tanquàm Cæsarem vel incertum et ignotum nominet, quòd multû sint ejus nominis, Deum veluti certum designet. Mirè Christus temperavit responsum: rogatus insidiosè de re mundanâ, jubet ostendi numisma, velut ignotum: ubi ostensum est, sic agit quasi non agnoscat imaginem, neque inscriptionem. Quod ubi dicitur ab illis, non dixit absolutè: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari*, sed: *Reddite igitur*. Quasi diceret: *Si verum est quod dicitis, hæc esse Cæsaris, solvite illi quod illius est*. Neque enim continuò quidquid imaginem habet Cæsaris, debetur Cæsari, aut principi. Fortassis alienius fuerit admonere Græcam vocem esse ancipitem, quod accipi possit pro *reddite* vel *redditis*, ut intelligamus Christum arreptâ occasione notâsse, vitam illorum, qui solliciti quid deberetur Cæsari, non illud potius curabant quid deberetur Deo. *Redditis Cæsari quod illius habet imaginem*, et illud, *reddite Deo quod*

tare in gloriam impassibilitatis sine cibo et potu et reliquis hujusmodi. Et propterea dicitur illis, *nescientes virtutem Dei*.

VERS. 25.—NEQUE NUBENT NEQUE NUBENTUR, pro, nequeducunt uxores neque nubunt. Dixerat duas radices erroris, scilicet ignorantiam virtutis Dei et Scripturarum. Utramque prosequitur, et primò virtutem Dei; manifestando alium vivendi modum in resurrectione, scilicet absque conjugii absque actibus veneris. SED SUNT SICUT ANGELI. Non solum erunt absque veneris, sed absque partis vegetativæ et sensitivæ passionibus et indigentis; hoc enim totum significat *sicut angeli*; non comedentes, non bibentes, nulli aegritudini aut passioni subjecti. Et rursus erunt *sicut angeli* felices in contemplatione Dei. Sadducæi non solum negant resurrectionem, sed etiam angelos et spiritus, ut patet Act. 25, et propterea Jesus respondendo quæstioni eorum meminit angelorum; et solvit illorum quæstionem inexecogitato ab illis modo. IN COELIS, ad differentiam angelorum damnatorum qui vocantur dæmones; describit siquidem resurrectionem mortuorum in statu beato; hoc enim sufficiebat quæstioni sadducæorum, qui omninò resurrectionem negabant.

VERS. 27.—NON EST DEUS MORTUORUM, SED VIVORUM. Esse deus alicujus seu aliquorum est coli, haberi æstimatione deum ab illo aut ab illis; constat autem mortuorum, quatenus mortui sunt, nullum esse deum quia sunt mortui corpore, sine sensu, sine intellectu, sine æstimatione. Et propterea Jesus ex hac auctoritate convincit sadducæos quòd Abrahæ, Isaac et Jacob viverent spiritus quando Deus, scilicet tempore Moysi, dixit hæc verba: *Ego sum Deus Abraham, Isaac et Jacob*; appellans eorum animas ipsorum nominibus, more Scripturæ et Ecclesiæ: *sancte Petre, ora pro nobis*, per synecdochem partem, animam, scilicet pro toto ponendo; quia anima est quodammodo totum quod est homo, utpote non solum præcipua essentia pars, sed ratio omnis vitæ et operum hominis. Sed occurrit dubium, quia ex hac auctoritate quamvis vincantur sadducæi quòd animæ Abrahæ, Isaac et Jacob sint immortales, utpote viventes longè post mortem Abrahæ, Isaac et Jacob, non tamen apparet quomodò hinc habeatur resurrectio mortuorum; ad quam tamen comprobendam Jesus inducit hanc *Scripturæ Dei habet inscriptionem atque imaginem, nempe animam*.

VERS. 19.—ET FILIOS NON RELIQUERIT, *liberos*; nam Græca vox etiam *filias* complectitur. Matthæi cap. 22, cum Græci magno consensu legant τέκνα, tamen Latini codices habent *filium*, non *filios*, quantum ad sensum nihil refert, utrum legas. Nec est: SUSCITET SEMEN FRATRIS SUI, sed *fratri suo*, dandi casu, *semen* enim appellat *posteritatem*, sive *prolem*, quam frater fratri suscitatur, non sibi, eò quòd in mortui nomen transit quod nascitur. Hæc enim ratione mortuis quodam modo adoptabantur filii. Vulg., *resuscitet semen fratri suo*.

VERS. 24.—NONNE IDEO ERRATIS, *annon igitur erratis?* ut referatur ad id quod sequitur, et sit sensus, eos ob id errare, quòd non intelligerent Scripturas. Si quidem Pharisæi errabant, non quòd ignorarent Scripturas, sed quòd avaritiâ et ambitione forent excecati. Sadducæi labebantur ob imperitiam Scripturarum.

pturam, dicendo: *De mortuis quòd resurgent non legitis*, etc. Ad hoc dicitur primò quòd hæc auctoritas affertur ad hominem, scilicet sadducæum, quia radix negandi resurrectionem apud sadducæos, erat interitus animæ simul cum corpore. Unde evellendo hanc radicem convincit ipsos de resurrectione. Secundò quòd licet immortalitas animæ non convincat philosophos quòd futura sit resurrectio mortuorum, convincit tamen cultores Dei expectantes cœlestis patriæ beatitudinem perfectam, quia non essent perfectæ beatæ animæ nisi unitæ corporibus bearentur; maneret enim pars separata semper à suo toto, unde in Apocal., acceptis singulis stolis clamant expectando corpora sua. Et propter hanc rationem scriptura ista continet non solum animas mortuorum viventes, sed animas colentes Deum, dicendo: *Ego sum Deus Abraham*, etc., ut ex ipso cultu, resurrectionis fides, quæ ex vitâ animarum initium habet, compleatur.

VERS. 29.—AUDI ISRAEL, DOMINUS DEUS TUUS, pro, *Dominus Deus noster*, DEUS UNUS EST. Et punctandum est sic: *Dominus Deus noster, Dominus*. Adverte hic Jesum ex Deuter. 6, explicare non solum præceptum supremum dilectionis Dei, sed objectum ipsum (hoc est, Deum, diligendum), præponendo unitatem Dei; ad significandum quòd præcipitur dilectio consequens fidem Dei unius, qui solus est Dominus, qui solus colitur à nobis, ne intelligeremus diligendum Deum vagè, quasi genus deorum, aut aliquid quomodolibet pendens, quomodolibet subditum; sed illum qui adoratur à populo Israel creator cœli et terræ. DILIGES, hic est actus præceptus, non respectu cujuscumque objecti sed, DOMINUM DEUM TUUM. Ecce objectum summum. Ex, pro, in, toto. Non in parte. CORDE TUO, hoc est, voluntate; cujus proprius actus elicitus est diligere. Totalitas autem dupliciter potest exponi, vel positivè, quòd omnis vis voluntatis apponatur ad diligendum Deum. Et sic non præcipitur exequendum viatori; quia impossibile est, sed implebitur in patriâ cœlesti. Vel negativè; hoc est, sic dilige Deum ut nihil in tuo corde sit contrarium dilectioni Dei. Si enim diligeres hinc Deum, et inde aliquid contrarium Deo, puta consulere dæmones, non obedires præcepto huic, quia non diligeres in toto corde, sed in parte. Et similiter intellige totalitatem in sequentibus. ET EX TOTA ANIMA TUA, hoc

VERS. 25.—NEQUE NUBENT, NEQUE NUBENTUR. Neque temporis ratio servata est, neque Latinitatis. Nam Græcè est, *neque ducunt uxores, neque nuptum dantur*; ut γαμήλιον pertinet ad sponsos, et ἐγκαίνιστοι ad puellas. Quis enim unquam audivit nubentur? Quanquam interim periit schematis gratia, quæ et ipsa servari poterat, *neque ducunt uxores, neque ducuntur*. Augustinus in Commentario in sermonem Domini in monte habitum primo legit, *neque nubent, neque ducunt uxores*. Sed arbitror locum à librariis depravatum. Rursùm sermone primo de verbis Apostoli, nisi quod hic depravatoris incogitantia *nubent* legitur, non *nubunt*, cum sequatur, *ducunt*, non *ducent*, nempe juxta Græcos. Depravasset et hunc locum, si fuisset attentus. Consimiliter adducit hunc locum et Ambrosius in Expositione Psalmi 118, sermone 11, *neque nubent, neque uxores ducunt*. Non enim designat tempus, sed vitæ genus exprimit.

VERS. 28.—CONQUIRENTES, id est, *simul disputantes*,

est, vitâ animalî, quæ complectitur partem sensitivam et vegetativam. Diligere autem in animâ, hoc est, in animalî vitâ, est opera omnia ad animale vitam spectantia dilectioni Dei subicere, ad dilectionem Dei ordinare in omnibus hujusmodi operibus dilectioni Dei obsequi; non sufficit enim ut voluntate diligamus Deum; sed oportet in sensualibus delectationibus nihil admittere contrarium dilectioni Dei. ET EX TOTA MENTE TUA, hoc est, intellectu. Diligere autem Deum intellectu, est intellectum à dilectione Dei motum seu imperatum assentire iis quæ sunt fidei, et nihil contrarium divinæ dilectioni admittere in intellectu. Hoc est primum mandatum. Est enim primum in intentione legislatoris, quia hoc præcipuè intendit; et magnum quantitate virtutis in genere mandatorum; utpote excedens reliqua et virtualiter continens reliqua.

VERS. 31.—SECUNDUM AUTEM, non æquale, sed posterius ac minus. SIMILE EST ILLI. Dilectio enim similis est dilectioni. DILIGES. Ecce actus præceptus similis actui primo præcepto. PROXIMUM TUUM, naturâ rationali, capaci beatitudinis et miserix. TANQUAM TEIPSUM. Non dicit quantum teipsum, quia quadrat ordini naturæ, moris ac charitatis de quâ scriptum est, *or. Inavit in me charitatem* ut plus diligam me quàm proximum. Sed dicit tanquàm, hoc est, eo modo quo diligis teipsum. Adverte, prudens lector, quòd sicut in præcepto primo præcipiuntur duo, scilicet diligere Deum, et modus diligendi, in toto corde, etc., ita in hoc secundo præcipiuntur duo, scilicet diligere proximum, et modus diligendi, sicut teipsum. Quo fit ut in hoc secundo contineantur quatuor, quorum duo præcipiuntur et duo præsupponuntur. Dicendo namque, *dilige proximum sic*, duo præcipiuntur; et definiendo, *ut teipsum* duo supponuntur, scilicet, diligere teipsum sic; nam proximum diligere sic, præcipitur ad exemplum dilectionis propriæ et modi ejus. Et hinc sequitur primò quòd præceptum hoc secundum non est de dilectione charitatis. Ex eo enim quòd præceptum hoc præsupponit dilectionem propriam et constat quòd potest impleri sine charitate, ut patet apud servantes omnia præcepta secundæ tabulæ sine charitate, consequens est quòd non præsupponit dilectionem propriam ex charitate, nec præcipit dilectionem proximi ex charitate. Rursus dilectio proximi præcipitur hic ab exemplo dilectionis propriæ, certæ et indubitæ: nisi enim præsupponeret tui ipsius certam et indubitam dilectionem, non diceret: *Dilige proximum sicut teipsum*; constat autem quòd dilectio propria ex charitate, non est certa et indubia; non ergo est de illâ sermo. Et confirmatur, quia si præciperetur hoc præcepto dilectio proximi ex charitate, dicendum fuisset: *Diliges proximum tuum propter Deum, et non sicut teipsum*. Et si dilectio propria ex charitate supponeretur, dicendum fuisset, sicut debes teipsum diligere, et non de facto, sicut teipsum; alioquin qui-

cumque non diligit seipsum ex charitate, exemptus esset ab hoc secundo præcepto, quòd est ridiculum. Sequitur secundò quòd dilectio naturalis, quâ scilicet naturali inclinatione quilibet inclinatur ad diligendum seipsum, præsupponitur dicendo, *sicut teipsum*; et præcipitur similis dilectio proximi. Manifestatur hoc tripliciter: Primò ex hoc quòd non præcipitur dilectio sui ipsius, sed supponitur. Tria enim tantum cum sint diligibilia amore amicitix, hoc est, ut quibus volumus bonum, scilicet ego, Deus et proximus, ideò de dilectione Dei et proximi dantur præcepta, et de dilectione propriâ non datur præceptum; quia ego naturaliter amo me, nec ego virtute aliquâ in voluntate ad volendum mihi bonum, sed ad diligendum Deum, et similiter ad diligendum proximum virtute ego et præcepto: quia nec ad volendum quæ Dei nec ad volendum quæ proximi sunt sufficientem habeo à naturâ inclinationem; opus est enim ad diligendum Deum charitate, et ad diligendum proximum justitiâ. Secundò ex eo quòd præceptum de dilectione charitatis, sufficienter unico præcepto continetur. Præcipiendo enim quòd diligatur Deus sic ut nec in corde nec in mente nec in animâ nec in viribus admittatur aliquid contrarium Deo, implicite diligi non solum meipsum et proximum propter Deum, sed omnia quomodolibet referenda in Deum dilectum; quoniam quæcumque, et quoscumque diligere propter Deum, non est aliud quàm diligere Deum; sicut diligere alia et alios propter meipsum, non est nisi diligere meipsum. At si præcipienda fuisset alio præcepto dilectio proximi ex charitate, pari aut majori ratione præcipiendum explicitè fuisset; Dilige teipsum propter Deum; cum hoc magis urgeat, et magnam habeat difficultatem. Tertiò ex eo quòd, ut jam aliquialiter dictum est, dilectio non gratuita, sed quam debeo proximo, seclusâ charitate sufficienter impletur servando præcepta justitiæ et partium ejus: puta honorando parentes, non occidendo, non rapiendo, non adulterando; et breviter jus suum unicuique reddendo, et quæcumque volumus ut faciant nobis alii hæc eadem illis faciendo. Hæc autem secundæ tabulæ, comprehensa sub uno præcepto dilectionis proximi sunt: sicut omnia primæ tabulæ comprehensa sunt sub præcepto dilectionis Dei. Ut sic omnia quadrent. Est igitur litteralis sensus hujus præcepti: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Volito bonum naturalium moralium exteriorumque rerum, honoris, famæ, pecuniarum, agrorum, etc., proximo tuo, naturâ rationali, sicut hoc est, illo modo quo vis tibi ipsi bonum. Si quæris quis est ille modus? respondeo, amice, amicabiliter. Præcipitur enim ut diligas proximum propter bonum ipsius proximi, et non propter tuam utilitatem; sicut diligis teipsum propter teipsum. Diligere enim proximum propter teipsum, non est diligere proximum, sed est, diligere teipsum. Est enim

VERS. 30. — EX TOTA VIRTUTE, *ex toto robore tuo*. Nam ipse mox vertit *fortitudine*. Virtus enim apud Latinos ambigua vox est.

VERS. 31. — SIMILE EST ILLI, Græcè est: *Et simile*

est illud. Primum præceptum est: *Diliges Dominum Deum tuum*. Et alterum simile videlicet hoc: *Diliges proximum*, etc. Interpres legisse videtur ταῦτα προ αὐτῆ.

dilectio concupiscentiæ non amicitiae. Dicendo itaque sicut teipsum, præcipit ut amore amicitiae diligas proximum, ad instar amoris quo diligis teipsum. Amicabilia enim quæ sunt ad alios, veniunt ex amicabilibus ad seipsum.

VERS. 54. — JESUS AUTEM VIDENS QUOD SAPIENTER RESPONDISSET. Scriba iste tentando interrogaverat (ut Matthæus dicit) sed auditâ responsione Jesu, dedit honorem veritati, et propterea propinquus fiebat regno Dei quod evangelizabatur à Jesu, propinquus fiebat ad hoc ut esset pars regni Dei, ut Deus (non peccatum, non mundus) regnaret in illo per fidem in Jesum Christum. ET NEMO JAM AUDEBAT EUM INTERROGARE. Ratio exclusæ audaciæ interrogandi tentando erat; quia colligendo supradicta apparet quod satisfacerat herodianis, sadducæis, pharisæis ac scribis.

VERS. 55. — ET RESPONDENS JESUS. Apud Matthæum apparet quod pharisæis respondit, non percunctantibus de hâc subjunctâ materiâ, sed qui interrogaverant *quod est mandatum magnum in lege?* Ita quod respondere, est moventibus prius quæstionem, postquam responsum est reddere quæstionem interrogando illos. Vel fortè intercessit sermo de Messia aliquis tacitus ab Evangelistâ, cui respondisse describitur Jesus.

VERS. 57. — IPSE ERGO DAVID DICIT EUM DOMINUM, ET UNDE EST FILIUS EJUS? Vera solutio quæstionis est quod Messias habet utramque conditionem, scilicet quod est filius Davidis, et quod est Dominus Davidis,

VERS. 54. — QUOD SAPIENTER RESPONDISSET, σοφειῶς. Composita dictio est ab eo quod est, σοφῶν ἔχειν, id est, *mentem habere*, quâ periphrasi Græci significant *sapere*, sive *cordatum esse*, unde *cordatè* vertimus.

VERS. 55. — ET RESPONDENS JESUS DICEBAT, DOCENS. Καὶ ἀποκριθεὶς. Reperies aliquot locis hoc participium ita positum, ut sensus magis exigat, ἀνακρινόμενος, id est, *interrogans*. Nisi mavis ex hoc intelligi sermonem aliorum præcessisse, quem evangelista non retulerit.

VERS. 59. — ET PRIMOS DISCUBITUS. Debebat sibi constare interpres, posteaquam cœperat nomina vertere in verba; sic enim est Græcè: « Volentibus in stolis obambulare, et salutationes in foris, et præsidentias in synagogis, et primos accubitus in cœnis; aut, qui cupiunt in stolis obambulare, ac salutari

sed filius est secundùm quod homo, Dominus secundùm quod Deus. Pharisei autem ignorabant Messiam constare ex duabus naturis, divinâ scilicet et humanâ, in unâ personâ.

VERS. 58. — QUI VOLUNT IN STOLIS AMBULARE. Per quod significatur affectus ad vestem longam usque ad imos pedes. ET SALUTARI IN FORO, pro, *foris*. Significatur enim quod non in certo foro, sed in omnibus amabant salutari.

VERS. 59. — ET IN PRIMIS CATHEDRIS SEDERE, pro, et præsidentias, in synagogis, et primos discubitus in cœnis.

VERS. 40. — QUI DEVORANT DOMOS VIDUARUM SUB OBTEXTU PROLIXÆ ORATIONIS, pro, *sub pretextu prolixè orantes*. Significatur enim quod prolixè orabant, non devotione orandi, sed ostentando prolixam orationem ad hoc ut deciperent viduas. HI ACCIPIENT PROLIXIUS, pro, *abundantius*, JUDICIUM. Significatur enim major damnatio ex divino judicio.

VERS. 41. — HÆC VERO DE PENURIA SUA OMNIA QUÆ HABUIT MISIT, TOTUM VICTUM SUUM. Intellexisses plus omnibus quantum ad affectum, non quantum ad rem, nisi Dominus declarasset plus omnibus etiam secundùm rem; quia ista dedit totum, alii partem; ista dedit totum victum suum, alii superfluum proprio victui. Hæc enim declarant, plus omnibus ex parte rei, non absolutè, sed proportionaliter: plus enim erat illi viduæ quadrans quàm reliquis offerentibus quidquid dabatur.

« in foris, et primas tenere cathedras in synagogis, et primoque loco accumbere in cœnis. »

VERS. 48. — QUI DEVORANT DOMOS, etc. Græca sic habent: « Devorantes domos viduarum, et pretextu longas facientes preces, sive sub pretextu prolixè precantes. » PROLIXIUS, id est, *abundantius*, sive *plus judicii*. Porrò *judicium* appellat *condemnationem*, quemadmodum frequenter accipitur in arcanis litteris. Quam rem annotavit et divus Augustinus libro de Agone Christiano, capite 27.

VERS. 41. — JACTARET, *mitteret*, sive *jaceret*. Nam jactu mittunt hujusmodi.

VERS. 42. — QUOD EST QUADRANS. Græcè scribens abusus est voce Latinâ, τετραράντης, licet δεράντης.

VERS. 45. — ET CONVOCANS, *advocans*, sive *cum ad se vocasset*.

CAPUT XIII.

1. Et cum egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice, quales lapides, et quales structuræ.

2. Et respondens Jesus, ait illi: Vides has magnas ædificationes? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat.

3. Et cum sederet in monte Olivarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, et Jacobus, et Joannes et Andreas:

4. Dic nobis quando ista fient? et quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari?

5. Et respondens Jesus, cœpit dicere illis: Videte ne quis vos seducat.

6. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, quia ego sum: et multos seducunt.

7. Cum audieritis autem bella, et opiniones bel-

CHAPITRE XIII.

1. Lorsqu'il sortait du temple, un de ses disciples lui dit: Maître, regardez, quelles pierres et quelle structure!

2. Jésus lui répondit: Les voyez-vous, tous ces grands bâtimens? Ils seront tellement détruits qu'il n'y demeurera pas pierre sur pierre.

3. Ensuite, comme il était assis sur la montagne des Oliviers, vis-à-vis du temple, Pierre, Jacques, Jean et André lui demandèrent en particulier:

4. Dites-nous quand ceci arrivera, et par quel signe on connaîtra que toutes ces choses seront près d'être accomplies.

5. Sur quoi Jésus commença de leur dire: Prenez garde que personne ne vous séduise;

6. Car plusieurs viendront en mon nom, et diront, Je suis le Christ; et ils en séduiront plusieurs.

7. Or, quand vous entendrez parler de guerres et de bruits de guerres, ne vous alarmez point, parce

lorum, ne timueritis : oportet enim hæc fieri, sed nondum finis.

8. Exsurget enim gens contra gentem, et regnum, super regnum, et erunt terræmotus per loca, et famines : initium dolorum hæc.

9. Videte autem vosmetipsos : tradent enim vos in conciliis, et in synagogis vapulabitis, et ante præsidés et reges stabitis propter me, in testimonium illis.

10. Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Evangelium.

11. Et cum duxerint vos tradentes, nolite præcogitare quid loquamini : sed quod datum vobis fuerit in illà horà, id loquamini : non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.

12. Tradet autem frater fratrem in mortem, et pater filium : et consurgent filii in parentes, et morte afficient eos.

13. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.

14. Cum autem videritis abominationem desolationis stantem ubi non debet : qui legit, intelligat : tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes :

15. Et qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua :

16. Et qui in agro erit, non revertatur retrò tollere vestimentum suum.

17. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus.

18. Orate verò ut hieme non fiant.

19. Erunt enim dies illi tribulationes tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ quam condidit Deus, usque nunc, neque fient.

20. Et nisi breviasset Dominus dies, non fuisset salva omnis caro : sed propter electos, quos elegit, breviavit dies.

21. Et tunc si quis vobis dixerit : Ecce hic est Christus, Ecce illic, ne credideritis.

22. Exsurgent enim pseudochristi et pseudoprophetæ, et dabunt signa et portenta ad seducendos, si fieri potest, etiam electos.

23. Vos ergo videte : ecce prædixi vobis omnia.

24. Sed in illis diebus, post tribulationem illam, sol contenebrabitur, et luna non dabit splendorem suum :

25. Et stellæ cœli erunt decidentes, et virtutes quæ in cœlis sunt, movebuntur.

26. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum virtute multâ, et gloriâ.

27. Et tunc mittet angelos suos, et congregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ usque ad summum cœli :

28. A ficu autem discite parabolam : Cum jam ramus ejus tener fuerit, et nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas.

29. Sic et vos cum videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in ostiis.

30. Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec omnia ista fiant.

qu'il faut que cela arrive. Mais ce ne sera pas encore la fin.

8. Car on verra se soulever peuple contre peuple et royaume contre royaume ; il y aura des tremblements de terre en divers lieux, des famines : ce sera là le commencement des douleurs.

9. Or, prenez bien garde à vous ; car on vous fera comparaître dans les assemblées des juges, et on vous fera fouetter dans les synagogues, et vous serez présentés à cause de moi aux gouverneurs et aux rois, pour me rendre témoignage devant eux.

10. Et il faut que l'Évangile soit prêché auparavant à toutes les nations.

11. Lors donc qu'on vous mènera pour vous livrer entre leurs mains, ne préméditez point ce que vous devez leur dire, mais dites ce qui vous sera inspiré à l'heure même ; car ce n'est pas vous qui parlez, mais le Saint-Esprit.

12. Alors le frère livrera le frère à la mort, et le père, le fils ; les enfants mêmes se soulèveront contre leurs pères et leurs mères, et les feront mourir.

13. Et vous serez haïs de tout le monde à cause de mon nom. Mais celui qui persévérera jusqu'à la fin sera sauvé.

14. Or quand vous verrez l'abomination de la désolation établie là où elle ne doit pas être (que celui qui lit entende), alors que ceux qui seront dans la Judée s'enfuient sur les montagnes ;

15. Que celui qui sera sur le toit ne descende point dans la maison, et n'y entre point pour emporter quelque chose ;

16. Et que celui qui est dans le champ ne retourne point sur ses pas pour prendre son vêtement.

17. Mais malheur aux femmes qui seront grosses ou qui allaiteront en ce temps-là.

18. Au reste priez que cela n'arrive point pendant l'hiver.

19. Car l'affliction de ce temps-là sera si grande que, depuis le premier moment où Dieu créa toutes choses jusqu'à présent, il n'y en a point eu de semblable et il n'y en aura jamais.

20. Et si le Seigneur n'avait abrégé ces jours, nul homme n'aurait été sauvé ; mais il les a abrégés à cause des élus qu'il a choisis.

21. Si quelqu'un vous dit alors : Voici le Christ ici, ou : Il est là ; ne le croyez point.

22. Car il s'élèvera de faux christes et de faux prophètes, qui feront des prodiges et des choses étonnantes, jusqu'à séduire, s'il était possible, les élus mêmes.

23. Vous donc, prenez garde ; voici que je vous ai tout prédit.

24. Mais en ces jours, après cette tribulation, le soleil s'obscurcira, et la lune ne donnera plus sa lumière ;

25. Les étoiles tomberont du ciel ; et les vertus qui sont dans les cieus seront ébranlées.

26. Et alors on verra le Fils de l'homme qui viendra sur les nuées avec une grande puissance et une grande gloire.

27. Et il enverra ses anges pour rassembler ses élus des quatre coins du monde, depuis l'extrémité de la terre jusqu'à l'extrémité du ciel.

28. Or apprenez la comparaison du figuier : lorsque ses branches sont déjà tendres et que ses feuilles ont poussé, vous savez que l'été est proche ;

29. De même, lorsque vous verrez arriver ces choses, sachez que le Fils de l'homme est proche et à la porte.

30. Je vous dis en vérité que cette génération ne passera point que toutes ces choses ne soient accomplies.

31. Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

32. De die autem illo, vel horâ, nemo scit, neque angeli in cœlo, neque Filius, nisi Pater.

33. Videte, vigilate et orate: nescitis enim quando tempus sit.

34. Sicut homo qui peregrè profectus, reliquit domum suam et dedit servis suis potestatem cujusque operis, et janitori præcepit ut vigilet.

35. Vigilare ergo (nescitis enim quando dominus domûs veniat, serò, an mediâ nocte, an galli cantu, an mane);

36. Ne cum venerit repente, inveniat vos dormientes.

37. Quòd autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate.

VERS. 1. — UNUS EX DISCIPULIS. Quia audierat, ecce relinquetur domus deserta, monstrare voluit Jesu ædificium templi, provocaturus ad misericordiam, vel ut clarè intelligeret si desertio hæc futura erat cum destructione templi.

VERS. 2. — VIDES HAS OMNES; superfluit, omnes.

VERS. 4. — DIC NOBIS QUANDO ISTA FIENT, pro, erunt; ET QUOD SIGNUM ERIT QUANDO HÆC OMNIA INCIPIENT CONSUMMARI, pro, consummanda sunt. Duo petunt: Primò, tempus destructionis templi. Secundò, signum consummationis mundi, ut clarè patet apud Math., cap. 24. — VERS. 5. — ET RESPONDENS JESUS, COEPIT DICERE ILLIS: VIDETE NE QUIS VOS SEDUCAT. Incipit respondere primò Jesus secundæ quæstioni, monendo discipulos priùs quoad partem intellectivam, ne seducantur à multis venturis profitendo se christos. — VERS. 7. — CUM AUDIERITIS AUTEM BELLA ET OPINIONES, pro, rumores, bellorum, ne timueritis, pro, ne turbemini. Monet deinde quoad partem affectivam, ne turbentur timentes propinquam consummationem mundi cum audierint bella et rumores bellorum. Oportet enim necessitate humanorum morum.

VERS. 8. — EXSURGET ENIM GENS CONTRA GENTEM, ET REGNUM SUPER, pro, contra, regnum; ET ERUNT TERRÆMOTUS PER LOCA ET FAMES, deest, et turbationes. Declarat hæc omnia quæ communiter accidunt, non esse signa consummationis mundi propinquæ; ne putaretur quòd hæc emergentia post primum Christi adventum essent signa secundi adventûs. INITIUM, pro, initia, dolorum hæc. Universa siquidem hæc non sunt

VERS. 1. — QUALES LAPIDES. Miror cur Laurentius quales mutandum putarit in quantos: *ποταπός* enim sonat *cujusmodi*, sed ita ut non simplicem habeat interrogationem, ut *ποίος*, sed admirationem potiùs in bonam partem, velut si de ignoto scisciteris, rectè dixeris, *ποίος ὄντος*, sed *ποταπός* non rectè dixeris.

VERS. 6. — DICENTES QUIA EGO SUM. Quia hoc loco tantum affirmat, et ob id erat omittendum. Sermo neque ad Græcam proprietatem respondet, neque ad Romanam. Potest autem bifariam accipi: Dicentes: Ego sum, ut subaudias Christus. Aut: Dicentes se esse eum qui ego sum. Incommodum vitari poterat, si vertisset: Dicentes: Ego sum Christus.

VERS. 7. — ET OPINIONES, id est, rumores. Nam ad

31. Le ciel et la terre passeront, mais mes paroles ne passeront point.

32. Quant à ce jour ou à cette heure-là, nul ne la sait, ni les anges qui sont dans le ciel, ni le Fils, mais le Père seul.

33. Prenez garde; veillez et priez, parce que vous ne savez pas quand ce temps viendra.

34. Car il en sera comme d'un homme qui, partant pour un long voyage, quitta sa maison, marqua à ses serviteurs ce que chacun devait faire, et commanda au portier d'être vigilant.

35. Veillez donc, puisque vous ne savez pas quand le maître de la maison viendra, si ce sera le soir, ou à minuit, ou au chant du coq, ou au matin;

36. De peur que, survenant tout d'un coup, il ne vous trouve endormis.

37. Au reste, ce que je vous dis, je le dis à tous: Veillez.

COMMENTARIA.

mala ipsa quæ ventura in consummatione seculi, sed sunt initia eorum. — VERS. 9. — VIDETE AUTEM VOSMETIPSOS. Nescio quare vertendum censetur *videte* in *cavete*. Asserunt enim in Græco haberi *videte*; et tamen mutandum esse et dicendum *cavete autem vos vobis ipsis*. Evangelicæ se quidem monitioni magis quadrat, *videte autem vosmetipsos*; nam ubi priùs monuerat spectandum tum ad seductores extrinsecos, tum ad bella extrinseca, modò monet spectandum ad propria corpora; hæc enim significant quæ subjunguntur, tradent enim vos in conciliis, etc. Et monet ut sicut advertere debent ne seducantur, et ne putent ex terræmotibus et bellis propinquum esse finem mundi, ita advertere debent ne propter flagella et passiones inferendas propriis corporibus, semetipsos perdant. ANTE PRÆSIDES ET REGES STABITIS, pro, *statuemini*, PROPTER ME, IN TESTIMONIUM ILLIS, tum perhibendum à vobis de me, tum inexcusabilis damnationis illorum principum perseverantium in infidelitate suâ postquàm vos audierint.

VERS. 10. — ET IN OMNES GENTES PRIMUM OPORTET PRÆDICARI EVANGELIUM. Quarto loco ponitur *diuturnitas temporis* ante consummationem mundi explicando quòd oportet primum prædicari evangelium in omnes gentes. Non dicit: Oportet audiri famam Evangelii, sed, *prædicari Evangelium* in omnibus nationibus mundi. Quod adhuc non apparet adimpletum, dum quotidie inveniuntur gentes novæ quæ nihil unquam audierunt de Christo.

VERS. 11. — NOLITE PRÆCOGITARE, pro, ne ante verbum sonat *auditiones*.

VERS. 8. — ET REGNUM SUPER REGNUM. Cur non potiùs, *contra regnum*? sicut modò verterat. Nam eadem est præpositio Græcis.

VERS. 9. — VIDETE VOSMETIPSOS. Consentiant quidem Græci codices, verum mutanda erat hoc loco Græci sermonis figura: *Cavete vobis ipsis*. Neque verò est otiosa pronominis additio, quo discernuntur discipuli à cæteris. Et haud scio an scriptum fuerit à Marco, *ἑαυτοῖς*. IN CONCILIIS. Rectius erat, *in concilia*. ET ANTE PRÆSIDES, et sub præsidibus et regibus duce-mini, ut intelligas eos ad iudices duci.

VERS. 11. — NOLITE PRÆCOGITARE, ne ante sitis solliciti, sive anxii, sive, ne cum sollicitudine præcogi-

solliciti, sive anxii, sitis, quid loquamini; deest, neque meditemini. Ita quòd prohibet tum anxietatem seu sollicitudinem anteriorem, tum meditationem, volens illos loqui quòd tunc datum fuerit à Spiritu sancto. Et in hoc monstrat se esse Deum, promittens per Spiritum sanctum daturum se totiens quotiens quid loquantur. SED QUOD, pro, *quidquid.*

VERS. 12. — TRADET AUTEM FRATER FRATREM IN MORTEM, ET PATER FILIUM; ET CONSURGENT FILII IN PARENTES, ET MORTE AFFICIENT EOS. Dixerat, *tradent enim vos;* declarat modò à quibus tradentur, scilicet patribus, fratribus, filiis.

VERS. 13. — ET ERITIS ODIU OMNIBUS, HOMINIBUS SECUNDUM HOMINEM SAPIENTIBUS. QUI AUTEM SUSTINUERIT, pro, *perseveraverit,* IN FINEM, HIC SALVUS ERIT. Declarat fructum tantarum passionum fore salutem æternam, si tamen usque in finem propriæ vitæ perseveraverint in fide et confessione nominis Jesu, ut hinc intelligerint tum perseverantium felicitatem, tum non perseverantium miseriam, quantumcumque prius multa passi fuissent: nulla enim virtus sine perseverantià coronatur. — VERS. 14. — CUM AUTEM VIDERITIS ABOMINATIONEM DESOLATIONIS; deest, *quæ dicta est à Daniele prophetâ,* STANTEM UBI NON DEBET, pro, *non oportet,* QUI LEGIT INTELLIGAT. Nota prudens lector quòd Jesus afferens hanc Danielis prophetiam adjunxit, *qui legit intelligat;* proculdubiò ad reddendum nos cautos ne fallamur in sensu prophetiæ hujus, et consequenter in verbis ipsius Jesu. Videbat siquidem multos abominationis nomine intelligere aut intellecturos simulacrum aliquod futurum in templo, sicut fuerat tempore Antiochi, ut dicitur 1 Mach. 4, quod auctor illius libri interpretatus est idolum desolationis, applicando prophetiam Danielis ad illud. Et præveniens monet, *qui legit intelligat.* Nullus melior interpret Lucâ evangelista est, qui exercitum Romanorum docuit intelligendum nomine abominationis desolationis. Et verè ipsa Danielis verba hoc significant; nam non dicit: Erit abominatio in templo; sed specificavit abominationem, adjungendo desolationis; acsi apertè diceret: Non dico: Erit abominatio, hoc est, abominandum simulacrum, sed erit abominatio desolationis. Significando quòd non terræmotu, non diluvio, non cœlesti igne desolatio templi erit, sed ex abominabilibus idololatriis, ut rei probavit eventus. Lucam autem evangelistam hunc docuisse sensum, apparet cap. 21, ex eo quòd eadem verba subjuncta hic et ibi (scilicet, *tunc qui in Judæa sunt fugiant in montes,* et reliqua) monstrant hæc

tetis, id quod solent acturi causam apud principes. QUOD DATUM VOBIS, id est, *quodcumque datum fuerit.* NON ENIM VOS ESTIS LOQUENTES, non enim vos estis qui loquimini, ut vertit in Matthæo.

VERS. 12. — ET CONSURGENT, *insurgent.*

VERS. 14. — ABOMINATIONEM DESOLATIONIS. Hoc loco addunt Græci codices, an rectè, viderint alii: *dictam à Daniele prophetâ.* Apparet enim ex Matthæo huc adjectum. Quanquàm et illic ab alio quopiam additum videri poterat, nisi sic ab Origene citaretur. UBI NON DEBET, *ubi non oportet.*

apud Matthæum et Marcum verba de abominatione desolationis, intelligi ad litteram de destructione Hierusalem; ac per hoc præcedentia apud Lucam verba (scilicet *cum videritis circumdari ab exercitu Hierusalem*) explicativa esse verborum Jesu apud Matthæum et Marcum, *cum videritis abominationem desolationis.* Et convincitur quodammodò hic sensus ex subjunctis, *tunc qui in Judæa sunt fugiant,* etc. Tempus namque fugiendi fuit ad litteram tempus illius exercitûs; et nullum legitur tempus simulacri successisse quo fuerit fugiendum. Verè stetit in loco sancto Romanus exercitus qui non cecidit, sed perseveravit desolando et sanctam civitatem et sanctum templum. Tunc quando appropinquabit civitati Hierosolymitanæ hæc abominatio exercitûs circa civitatem sanctam. QUI IN JUDÆA, in sorte tribûs, Judæ; illa enim pars circa Hierusalem affligetur.

VERS. 15. — NON DESCENDAT UT TOLLAT QUID DE DOMO SUA. Non dicit: Non descendat, sed, non descendat ad tollendum res suas domesticas, sed ad fugiendum dimissis omnibus.

VERS. 17. — VÆ AUTEM PRÆGNANTIBUS NON VALENTIBUS FUGERE PROPTER ONUS VENTRIS. ET NUTRIENTIBUS, pro, *lactantibus* quæ nequeunt dimittere infantulos suos et expeditè fugere. Propterea enim tam prægnantibus quàm lactantibus dixit, *væ,* quia non possunt expeditè fugere, sicut in tecto vel agro occupati, qui possunt relinquere res domesticas et vestimenta.

VERS. 18. — ORATE; impedimenta rerum monuit relinquenda, impedimenta filiorum compatiendo prædixit; impedimenta temporum oratione tollenda docet. HYEME, incommodâ a1 iter fugæ. Et dixit tot de fugâ ad significantum quàm solâ fugâ providendum cuique tunc erit.

VERS. 19. — ERUNT ENIM. Particula hæc non est pars responsionis ad primum quæsitum de tempore desolationis templi, sed principium responsionis ad secundum quæsitum, scilicet quòd signum adventûs tui. Et continuatur cum dictis ad quæsitum de consummatione seculi. Ita quòd conjunctio *enim* rationem reddit non dictorum circa destructionem Hierusalem et templi, sed dictorum circa consummationem mundi ex adventu glorioso Jesu. Et per modum interpositionis intelligendus est Marcus, interponens signa destructionis templi inter ea quæ sunt consummationis seculi et ea quæ sunt adventûs Jesu gloriosi, ut finitâ interpositione continuet *enim.* Hanc siquidem particulam non tractare de tribulatione Hierusalem,

VERS. 17. — ET NUTRIENTIBUS, id est, *lactantibus.*

VERS. 19. — TRIBULATIONES, *tribulatio, qualis non fuit;* ut sit appositio ad epitasin faciens, cum dies calamitosos *calamitatem* vocet. CREATURE, *κρίσεως,* ut sit verbale; quanquàm reperimus hanc dictionem ancipitem in litteris sacris. Aliquoties usurpatur pro ipsâ *conditione* seu *creatione,* nonnunquàm pro *rebus conditis.* NEQUE FIENT, *οὐδὲ οὐ μὴ γίνονται, neque fiat.* Quanquàm videtur abusus tempore, ut sæpenumerò occurrunt hujusmodi, præsertim additâ geminâ negatione, *οὐ μὴ.*

apparet, tum ex eo quòd non constat tribulationem Hierusalem fuisse majorem omnibus præteritis ab initio mundi; vel rectius loquendo fuisse talem qualis non fuit ab initio mundi, etc.; textus enim non dicit quanta non fuit, sed qualis non fuit, tum præcipuè quia textus clarè loquitur de salute omnis carnis, et non alicujus carnis, scilicet existentis in Jerusalem; et hæc ratio meum cogit intellectum; tum quia inferius nullà aliã tribulatione descriptã subjungitur, statim autem post tribulationem illorum dierum sol obscurabitur, cum reliquis clarè spectantibus ad adventum Christi gloriosum, ut intelligamus tribulationem quæ hic describitur esse illam post quam statim sol obscurabitur, etc. Ex his itaque apparet particulam hanc ad litteram tractare de tribulatione futurã ante adventum Christi ad judicium: et manifestatur ratio difficilis perseverantiæ ex tribulatione quæ nunquàm habuit parem. Et directè adjungitur hæc particula ad declarandum et prosequendum verba illa *initia dolorum*; explanatur enim terræmotus et bella, fames et reliqua mala consueta esse initia quædam dolorum, quia erunt dies illi omninò insolitæ tribulationis. Nec prætereas notare nomina *talis qualis*; non dixit, tribulationis tantæ quanta non fuit, sed, tribulationis talis qualis non fuit; major enim tribulatio fuit omni carni super terram in diluvio universali. In quo autem consistet hæc tribulatio, nescio, nisi quòd mortifera erit; nisi enim esset mortifera, non dixisset, *non fuisset salva omnis caro*.

VERS. 20. — ET NISI BREVIASSET, pro *decurtasset*; significat enim amputationem quoad numerum. NON FUISSET SALVA, à morte corporis, OMNIS CARO; humana, omnis homo. Juxta morem Scripturæ, *omnis caro fœnum*, et rursus, *videbit omnis caro salutare Dei*. Dicendo *omnis caro*, ipsis nominibus significat quòd de salute corporis loquitur: et quòd de periculo communi hominibus bonis et malis loquitur. Nam si de salute animæ esset sermo, non periclitaretur omnis caro, quamvis multitudo malorum sit magna valdè. Unde etiam apparet quòd tribulatio hæc non erit inferenda ab hominibus; nam si ab hominibus iniquis inferretur, non periclitaretur ex illius duratione omnis caro. Ex eo igitur quòd nisi truncati fuissent quoad numerum dies illi, non ser-

VERS. 20. — BREVIASSET, id est, *decurtasset*, amputatã parte aliquã prioris mensuræ. Nam hoc Græcè habetur.

VERS. 21. — ECCE HIC EST CHRISTUS. *Hic* adverbium esse, non pronomen, ὅδε: et ὁ Χριστός, *ille Christus*, ut certum aliquem intelligas. Elegantior autem est sermo. non addito verbo *est*. Neque enim significat quemvis unctum è multis, sed unicum illum, qui ab omnibus expectabatur. Hunc locum enarrans divus Augustinus in Questionibus evangelicis rectè quidem interpretatur, his verbis excludi schismata hæreticorum, sed cavendum est ne ad nos quoque pertineant, qui nobis orthodoxi videmur. Audimus monachos passim clamantes (de superstitionis loquor, non de piis): *Ecce Christus hic est*, nec hos tamen inter se consentire. Observantes dicunt, apud Coletas et Conventuales non est Christus, sed hic est. Jacobitæ clamant: *Hic est Christus*, apud

vata esset omnis caro (hoc est nulla caro servata esset) apparet quòd divinum erit flagellum ac universale illa futura tunc tribulatio. Et hinc habes quòd non oportet restringere omnem carnem ad hominem: quia nihil prohibet intelligi absolutè ut sonat littera omnem carnem, ut significetur plaga communis etiam omnibus animalibus. SED PROPTER ELECTOS. Benignus Deus mavult erga promiscuum multitudinem propter electos clementiã uti, quàm solos electos à plagã illã servare; quod facillimè posset.

VERS. 21. — TUNC SI QUIS VOBIS DIXERIT. Prædictã tantã talique tribulatione universali ante suum adventum, modò prædicit modum adventus sui penes differentiam occultè vel manifestè quantum ad locum. Et prius excludit incertitudinem loci. ECCE HIC, in hoc loco, est Christus aut illic, nolite credere. EXSURGENT ENIM PSEUDOCRISTI ET PSEUDOPROPHETÆ; ET DABUNT SIGNA ET PORTENTA. Quæ diabolicã potestate fieri possunt. Quæ secundum veritatem non excedunt facultatem naturalium agentium, nisi pro quanto dæmon et movere potest aliqua quæ naturalia agentia non movent, vel ad mixtionem vel ad locum, et ceteriùs agere, aut ad contraria statim, aut applicando ad effectus ad quos natura nunquàm applicaret, et hujusmodi. Et propterea apparebunt mirabilia, et existimabuntur vera miracula. Facile enim est tantæ multitudini dæmonum liberè in suo posse (quod modò ligatum est) sanare ægros etiam quos incurabiles appellamus quasi subito, et curare vulnera incurabilia à nobis quasi subito, movendo quæ intus sunt in corpore, et utendo intus secretis viribus naturalium corporum, tanquam atomorum quæ non percipimus; et sic de similibus. SI FIERI POTEST ETIAM ELECTOS. Recole conditionalem esse veram tam antecedente quàm consequente existente impossibili; ut si leo volat habet alas; unde cum hoc quòd non potest fieri ut electi ducantur in errorem, verissimè dicitur, si fieri posset ducerentur in errorem electi. Dixit enim hoc ad significandum magnitudinem fallaciæ comitantis magna signa et prodigia quæ tunc fient, non ab uno, sed à multis pseudochristis et pseudoprophetis.

VERS. 24. — SOL CONTENEBRABITUR. In diebus illis post tribulationem illam sol contenebrabitur. Non intelligo per interpositionem lunæ ut consuevit, sed

Augustinienses non est. Rursus Benedictini clamant: *Hic est Christus*, non apud Mendicantes. Denique clamat hoc genus omne: *Hic est Christus*, apud sacerdotes, qui cucullam non gestant, Christus non est. Tot undique voces obstrepunt clamantium: *Hic est Christus*. Sed quid ait ipse Christus? *Nolite credere*. Non est divisus Christus, non est in rebus corporalibus. Nusquàm non est Christus, ubicumque sunt affectus Christo digni. Vult ille communis esse omnium, qui sol est mundi. Non dignatur circumscribi loco, non includi titulis humanis, aut cultu, cæremoniisve. Denique non vult ostendi digito, sed affectibus vult exprimi. Hic denuò testandum est me non damnare cæremonias, quæ conducunt ad pietatem, dissidium damno et superstitionis fiduciam, atque utinam eò proficiat omnium pietas, ut hæc mihi sine causã dicta videri queant, aut certè tanto cum fructu dicantur, quàm sincero animo dicuntur à nobis.

miraculosâ obscuratiōe. ET LUNA NON DABIT SPLENDOREM SUUM. Hinc significatur quòd luna habens lumen suum non dabit illud, ut intelligamus, quòd non loquitur de eclipysi, sed de miraculo, quia in eclipysi luna privatur lumine, luna non habet lumen; hic autem non dicitur luna non habebit, sed non dabit lumen suum.

VERS. 25. — ET STELLÆ, etc. Contextus cum sole et lunâ, cogit ad intelligendum de veris stellis quæ sunt in cœlo: sed casum earum intelligo esse casum à lucendo, ita quòd sicut sol obscurabitur et luna non illuminabit, ita et stellæ non lucebunt nobis. Et hoc metaphoricè vocatur cadere de cœlo; ex eo enim quòd semotis nubibus stellæ non videbuntur, videbuntur non esse ampliùs in cœlo, quod est secundùm fulgere suum cadere de cœlo. ET VIRTUTES QUÆ IN COELIS SUNT MOVEBUNTUR. Per virtutes cœlorum intelligo vires seu potestates corporum cœlestium; quia non dicitur virtutes, sed, *virtutes quæ in cœlis sunt*. Mutabuntur enim potentiæ activæ cœlestium corporum à solitis actionibus; hoc siquidem cognatum est mutationibus dictis circa solem, lunam et stellas, quæ à solitis actionibus impediuntur.

VERS. 26. — VIDEBUNT FILIUM HOMINIS VENIENTEM IN NUBIBUS, non occultantibus ipsum, sed velut obsequium præbentibus. CUM VIRTUTE, pro, *potestate*.

VERS. 27. — MITTET ANGELOS SUOS. Si ordo actionum erit secundùm ordinem hunc, scilicet quòd Filius hominis veniens cum gloriâ, mittet angelos suos ad congregandum electos, non parùm durabit solemnitas Christi apparentis gloriosè mundo, in ære. A QUATUOR VENTIS. Nominat quatuor mundi partes, orientem et occidentem, septentrionalem et australem, à quatuor principalibus ventis comprehendens in illis medios. A SUMMO TERRÆ USQUE AD SUMMUM COELI. Hic verbis differt Marcus à Matthæo, qui ibi dicit, à *summis cœlorum usque ad summa cœlorum*. Idem autem intelligo per alia verba significatum, ita quod intendit utrumque hemisphærium per hæc verba significare. Et hemisphærium quidem appellatum inferius significat, à *summo terræ*; denominavit siquidem ipsum à terrâ; sicut et denominavit ipsum inferius; cùm tamen sit superius sicut et alterum. Quia enim nobis videtur inferius appellatur hemisphærium inferius; et similiter quia ex parte subjectæ nobis terræ apparet se tenere, denominatur summum terræ; hemisphærium autem superius appellat summum cœli. Apparet autem hunc esse sensum litteralem, tum ex consensu ad Matthæum, tum quòd sic et non aliter comprehenditur totum universum corporeum includendo etiam infimas terræ partes in quibus fortè multi electi erunt, et quæcumque abstrusa in quibus fortè corpora electorum erunt.

VERS. 28. — A FICU AUTEM DISCITE PARABOLAM, pro, *similitudinem*. Prædictis signis et modo adventûs sui,

VERS. 32. — NEQUE ANGELI IN COELO, qui sunt in cœlo. Apud Matthæum non est mentio Filii.

VERS. 34. — POTESTATEM CUJUSQUE OPERIS. Græcè

declarat relationem signorum ad adventum, tam secundùm rem quàm secundùm effectum in hominibus. Et relationem signorum prævenientium adventum suum gloriosum secundùm rem, declarat esse sicut gemmantium arborum fici et similium ad ætatem: hoc est, relationem propinquitatis; hanc enim relationem clarè explicat textus.

VERS. 29. — IN PROXIMO SIT. Subaudi regnum Dei, seu adventum Christi gloriosum.

VERS. 30. — GENERATIO HÆC, tum electorum, tum hominum. Præteriret siquidem generatio electorum ante ista signa, si completo numero electorum adhuc differrentur signa, adhuc differretur adventus Christi, remanente generatione reproborum solâ. Rursus præteriret hæc unica hominum generatio inchoata à tempore diluvii, si completo numero hominum generationis hujus, differrentur hæc omnia, institutâ aliâ generatione post conflagrationem orbis, ut tempore Noe inchoavit alia generatio post diluvium aqueum, ut possent hæretici fingere. Absolvit itaque nos à timore dilationis adventûs sui ultra completum numerum electorum secundùm generationem istam, tam in esse naturæ quàm in esse gratiæ per Evangelium et baptismum. Et opportunè adjecit hoc, ne vagaremur per multas ætates, et redeuntis singulis annis gemmantes arbores. OMNIA ISTA. Demonstrantur per pronomen, *ista*, tam signa præcedentia quàm simultanea, et adventus ipse gloriosus.

VERS. 31. — COELUM ET TERRA TRANSIBUNT. Non secundùm substantiam, sed secundùm statum; nam à statu motûs, generationis et hujusmodi, transibunt ad statum quietis et gloriæ. VERBA, non secundùm vocalem prolotionem, quâ irrevocabile verbum desinit prolutum, sed secundùm res dictas. NON TRANSIBUNT. Sed perpetuâ immutabilitate perseverabunt. Hic sensus directè et è regione respondet ad *cælum et terra transibunt*, considerando res ipsas. Et addidit hoc, ne relinqueret locum suspicandi quòd regnum suum gloriosum ad quod tunc congregabit electos, alicui mutabilitati subjectum foret. Possunt et alterum gignere sensum secundùm similitudinem proportionalem, et significare quod cœlum et terra transibunt à statu suo; verba autem mea non transibunt à statu suo proportionaliter. Status enim verborum prædicentium futura est veracitas, et transirent seu præterirent si veracitatem perderent, si non adimpleretur ut significant. Et addidit hoc ad declarandum quòd omninò et infallibiliter fiet et erunt hæc omnia ut dixit. Et hic est sensus litteralis, tum quia transitus verborum prædicentium futura est hic; tum quia promissorio sermoni magis quadrat immobilis veracitas verborum.

VERS. 32. — DE DIE AUTEM ILLO VEL HORA NEMO SCIT. Dixerat signa præcedentia suum adventum, præmonstrare illum proximum sicut arbores emittentes frondes monstrant propinquam ætatem; ne autem errares

est: *Unicuique opus suum*. Cæterùm in nonnullis codicibus Græcis habebatur *substantiam*, in aliis, *potestatem*. Prior lectio magis congruit cum parabolâ

intelligendo hanc similitudinem non solum quantum ad propinquitatem, sed etiam quantum ad certitudinem temporis, et intelligeres quod sicut à tempore quo arbores gemmant et frondescent usque ad ætatem scitur spatium temporis determinati, puta trium mensium, ita ab istis signis usque ad diem adventus Christi sciri posset certum tempus, ideò hanc opinionem excludit. NEQUE ANGELI IN CÆLO, Græcè habetur, *qui sunt in cælo*, ut clarè intelligas de angelis beatis; et est sermo de notitiâ naturali. NEQUE FILIUS NISI PATER. Intellige: Neque Filius secundum humanam naturam, notitiâ naturali. Solus enim Deus novit ex suâ naturali notitiâ tempora et momenta quæ posuit in suâ potestate, nullus siquidem naturali notitiâ novit consilium Dei, nisi Spiritus Dei. Cum hæc tamen veritate stat quod Jesus, etiam secundum quod homo, sciat notitiâ supernaturali diem illum. Nec est dubitandum quod sciat illum et sciverit illum ab instanti quo conceptus est materno utero, quoniam fuit perfectè beatus secundum partem superiorem animæ, et vidit in divinâ essentiâ omnia et singula quæ sunt, erunt et fuerunt. An etiam aliquibus superioribus angelis hæc notitia communicata sit, nescimus; hoc certum est quod naturali notitiâ nesciunt diem illum.

VERS. 33. — VIDETE, VIGILATE ET ORATE. Colligit tria necessaria, videte, mentis oculis; vigilate, studio; nihil enim prodest videre, nisi adhibeat studium ad exequendum vel cavendum. Et orate, recurrendo ad Deum, recognoscentes vires proprias non sufficere, recognoscentes non sufficere vestrum *videre* vestrumque *vigilare*. NESCITIS ENIM QUANDO TEMPUS SIT. Vera est hæc nescientia tam de tempore universalis iudicii, quàm de tempore singularis ac proprii iudicii respectu singulorum.

VERS. 34. — SICUT HOMO QUI PEREGRÈ PRO-FECTUS. Parabolam adjungit. POTESTATEM CUJUSQUE quæ est apud Matthæum de bonis in famulos distributis.

CAPUT XIV.

1. Erat autem Pascha et Azyma post biduum, et quærebant summi sacerdotes et scribæ quomodo eum dolo tenerent, et occiderent.

2. Dicebant autem: Non in die festo, ne fortè tumultus fieret in populo.

3. Et cum esset Bethaniæ, in domo Simonis leprosi, et recumberet, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati pretiosi, et fracto alabastro, effudit super caput ejus.

4. Erant autem quidam indignè ferentes intra semetipsos, et dicentes: Ut quid perditio ista unguenti facta est?

5. Poterat enim unguentum istud venumdari plus quàm trecentis denariis, et dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6. Jesus autem dixit: Sinite eam: quid illi molesti estis? Bonum opus operata est in me.

7. Semper enim pauperes habetis vobiscum, et cum volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habetis.

OPERIS, pro, *et unicuique opus suum*. Significatur enim quod dedit servis suis duo, scilicet potestatem et opus, distribuendo unicuique suum opus, hoc est, suum officium. In hæc parabolâ relatâ ad universale iudicium, homo peregrè profectus est Jesus, qui in cælum ascendit, et carnem velut ad peregrina loca in cælum transtulit. Domus ejus Ecclesia est, quam in hoc mundo reliquit. Servi ejus, Christiani sunt, quibus dedit potestatem filios Dei fieri. Opus ejus quod distribuit unicuique, est quod dedit quosdam apostolos, quosdam autem evangelistas, quosdam pastores, quosdam doctores; et breviter singulis sui corporis membris sua distribuit officia. Janitor autem pastor est Ecclesiæ, cui præcipitur ut vigilet super domum Christi; ubi adverte quod si soli janitori præciperetur ut vigilet, non subjungeretur, *vigilate ergo*; et non concluderetur: *Omibus dico, vigilate*. Vigiliâ itaque primùm præcepta significatur janitori, cui pro se et pro aliis incumbit vigilare; et deinde singulis pro seipsis. Quatuor noctis partes, universas temporis differentias significant; et significatur totum tempus nocturnum, propter tenebras ignorantæ nostræ simul et peccatorum; propter has enim opus est vigilantiam. Si referatur autem hæc parabola tota ad singulare iudicium uniuscujusque, mysticus apparet sensus, ad singulos pertinere vigilantiam quæ in ipsâ concluditur parabolâ. Et proculdubiò uniuscujusque vigilantia, ne inveniatur dormiens tempore quo ad singulare iudicium in suâ morte oportebit conveniri, redundat in esse paratum tempore universalis iudicii, ut patet. Et propterea vigilia singulorum potest etiam intelligi ad litteram distincta per quatuor differentias noctis, ad comprehendendum omnes differentias temporis et ætatis cujuslibet hominis.

VERS. 35. — AN GALLI CANTU, *gallicinio*. Est enim Græcis dictio composita.

CHAPITRE XIV.

1. Deux jours après étaient la Pâque et les azymes. Et les princes des prêtres avec les scribes, cherchaient le moyen de se saisir adroitement de Jésus et de le faire mourir.

2. Mais ils disaient: Il ne faut pas que ce soit pendant la fête, de peur qu'il ne s'excite quelque tumulte parmi le peuple.

3. Et comme Jésus était à Béthanie chez Simon le lépreux, et qu'il était à table, il vint une femme avec un vase d'albâtre plein d'un parfum de grand prix, composé de nard d'épi; et ayant rompu le vase, elle répandit le parfum sur sa tête.

4. Or quelques-uns en conçurent de l'indignation, et disaient en eux-mêmes: A quoi bon perdre ainsi ce parfum?

5. Car on pouvait le vendre plus de trois cents deniers, et le donner aux pauvres. Et ils murmuraient fort contre elle.

6. Mais Jésus leur dit: Laissez-la faire; pourquoi lui causez-vous de la peine? Elle vient de faire à mon égard une bonne œuvre.

7. Car vous aurez toujours des pauvres parmi vous, et vous pouvez leur faire du bien quand vous voudrez; mais pour moi, vous ne m'aurez pas toujours.

8. Quod habuit, hæc fecit; prævenit ungere corpus meum in sepulturam.

9. Amen dico vobis: Ubi cumque prædicatum fuerit Evangelium istud, in universo mundo, et quod fecit hæc, narrabitur in memoriam ejus.

10. Et Judas Iscariotes unus de duodecim, abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis.

11. Qui audientes gavisi sunt, et promiserunt ei pecuniam se daturus; et quærebat quomodo illum opportunè traderet.

12. Et primo die azymorum, quando pascha imolabant, dicunt ei discipuli: Quò vis eamus, et paremus tibi, ut manduces pascha?

13. Et mittit duos ex discipulis suis, et dicit eis: Ite in civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans; sequimini eum:

14. Et quòcumque introierit, dicite domino domus, quia Magister dicit: Ubi est refectio mea, ubi pascha cum discipulis meis manducem?

15. Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande, stratum: et illic parate nobis.

16. Et abierunt discipuli ejus, et venerunt in civitatem, et invenerunt sicut dixerat illis, et paraverunt pascha.

17. Vespere autem facto, venit cum duodecim.

18. Et discumbentibus eis, et manducantibus, ait Jesus: Amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me, qui manducat mecum.

19. At illi cœperunt contristari, et dicere ei singularim: Numquid ego?

20. Qui ait illis: Unus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino.

21. Et Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo: vae autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei si non esset natus homo ille.

22. Et manducantibus illis, accepit Jesus panem, et benedicens fregit, et dedit eis, et ait: Sumite, hoc est corpus meum.

23. Et accepto calice, gratias agens dedit eis; et biberunt ex illo omnes.

24. Et ait illis: Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur.

25. Amen dico vobis, quia jam non bibam de hoc genimine vitis, usque in diem illum, cum illud bibam novum in regno Dei.

26. Et hymno dicto, exierunt in montem Olivarum.

27. Et ait eis Jesus: Omnes scandalizabimini in me in nocte istà: quia scriptum est: Percutiam pastorem, et dispergentur oves.

28. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.

29. Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, sed non ego.

30. Et ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia tu hodiè in nocte hæc, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.

31. At ille amplius loquebatur: Et si oportuerit

8. Elle a fait ce qu'elle a pu; elle a embaumé mon corps par avance pour ma sépulture.

9. Je vous le dis en vérité, partout où sera prêché cet Évangile, dans tout le monde, on racontera à louange de cette femme ce qu'elle vient de faire.

10. Alors Judas Iscariote, l'un des douze, s'en alla trouver les princes des prêtres, pour le leur livrer.

11. Eux l'entendant, en eurent beaucoup de joie, et ils lui promirent de lui donner de l'argent; de sorte qu'il ne cherchait plus qu'une occasion favorable pour le livrer.

12. Or le premier jour des azymes, auquel on imolait l'agneau pascal, ses disciples lui dirent: Où voulez-vous que nous allions vous préparer ce qu'il faut pour manger la pâque?

13. Sur cela il envoya deux de ses disciples, et leur dit: Allez-vous-en à la ville: vous y rencontrerez un homme qui portera une cruche d'eau; suivez-le:

14. Et en quelque lieu qu'il entre, dites au maître de la maison: Le maître vous envoie dire: Où est le lieu où je dois manger la pâque avec mes disciples?

15. Il vous montrera une grande chambre haute toute meublée. Préparez-nous là ce qu'il faut.

16. Ses disciples s'en étant allés, vinrent à la ville, trouvèrent tout comme il leur avait dit, et préparèrent la pâque.

17. Le soir étant venu, il se rendit là avec les douze.

18. Et comme ils étaient à table et qu'ils mangeaient, Jesus leur dit: Je vous dis en vérité que l'un de vous, qui mange avec moi, me trahira.

19. Ils commencèrent à s'affliger; et chacun d'eux lui demandait: Est-ce moi?

20. Jesus leur répondit: C'est l'un de vous douze qui met la main au plat avec moi.

21. Le Fils de l'homme s'en va, selon ce qui a été écrit de lui: mais malheur à l'homme par qui le Fils de l'homme sera trahi; il vaudrait mieux pour cet homme-là qu'il ne fût jamais né.

22. Pendant qu'ils mangeaient, Jesus prit du pain, et l'ayant béni, le rompit et le leur donna, et dit: Prenez; ceci est mon corps.

23. Et ayant pris le calice, après avoir rendu grâces, il le leur donna; et ils en burent tous.

24. Et il leur dit: Ceci est mon sang, le sang de la nouvelle alliance qui sera répandu pour plusieurs.

25. Je vous le dis en vérité, je ne boirai plus désormais de ce fruit de la vigne, jusqu'à ce jour où je le boirai nouveau dans le royaume de Dieu.

26. Et ayant chanté le cantique, ils s'en allèrent sur la montagne des Oliviers.

27. Jesus leur dit encore: Je vous serai à tous cette nuit un sujet de scandale; car il est écrit: Je frapperai le pasteur, et les brebis seront dispersées.

28. Mais après que je serai ressuscité, je vous précéderai en Galilée.

29. Pierre lui dit: Quand vous seriez pour tous les autres un sujet de scandale, vous ne le serez point pour moi.

30. Jesus lui repartit: Je vous dis en vérité que vous-même, aujourd'hui, cette nuit même, avant que le coq ait chanté deux fois, vous me renoncerez trois fois.

31. Mais Pierre insistait encore davantage: Quand

me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem et omnes dicebant.

52. Et veniunt in prædium cui nomen Gethsemani; et ait discipulis suis : Sedete hic, donec orem.

53. Et assumit Petrum, et Jacobum, et Joannem secum, et cœpit pavere et tædere.

54. Et ait illis : Tristis est anima mea usque ad mortem : sustinete hic, et vigilate.

55. Et cùm processisset paululùm, procidit super terram, et orabat, ut si fieri posset, transiret ab eo hora.

56. Et dixit : Abba, Pater, omnia tibi possibilia sunt : transfer calicem hunc à me : sed non quod ego volo, sed quod tu.

57. Et venit, et invenit eos dormientes. Et ait Petro : Simon, dormis? non potuisti unâ horâ vigilare?

58. Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.

59. Et iterùm abiens oravit, eumdem sermonem dicens.

40. Et reversus denuò invenit eos dormientes (erant enim oculi eorum gravati), et ignorabant quid responderent ei.

41. Et venit tertio, et ait illis : Dormite jam, et requiescite. Sufficit : venit hora : ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

42. Surgite, eamus : ecce qui me tradet, propè est.

43. Et adhuc eo loquente, venit Judas Iscariotes, unus de duodecim, et cum eo turba multa, cum gladiis et lignis, à summis sacerdotibus, et scribis et senioribus.

44. Dederat autem traditor ejus signum eis, dicens : Quemcumque osculatus fuero, ipse est : tenete eum, et ducite cautè.

45. Et cùm venisset, statim accedens ad eum, ait : Ave, Rabbi. Et osculatus est eum.

46. At illi manus injecerunt in eum, et tenuerunt eum.

47. Unus autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis, et amputavit illi auriculam.

48. Et respondens Jesus, ait illis : Tanquàm ad latronem existis cum gladiis et lignis comprehendere me.

49. Quotidiè eram apud vos in templo docens, et non me tenuistis; sed ut impleantur Scripturæ.

50. Tunc discipuli ejus relinquentes eum, omnes fugerunt.

51. Adolescens autem quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo : et tenuerunt eum.

52. At ille, rejectâ sindone, nudus profugit ab eis.

53. Et adduxerunt Jesum ad summum sacerdotem, et convenerunt omnes sacerdotes, et scribæ, et seniores.

54. Petrus autem à longè secutus est eum, usque intrò in atrium summi sacerdotis; et sedebat cum ministris ad ignem, et calefaciebat se.

55. Summi verò sacerdotes, et omne concilium

même il me faudrait mourir avec vous, je ne vous renoncerais point. Et tous les autres disaient de même.

52. Ensuite ils allèrent dans un lieu appelé Gethsémani, où il dit à ses disciples : Demeurez ici, jusqu'à ce que j'aie fait ma prière.

53. Et ayant pris avec lui Pierre, Jacques et Jean, il commença d'être saisi de frayeur et accablé d'ennui.

54. Alors il leur dit : Mon âme est triste jusqu'à la mort. Attendez ici, et veillez.

55. Et s'étant avancé un peu plus loin, il se prosterna contre terre, priant que, s'il était possible, cette heure s'éloignât de lui.

56. Et il disait : Abba (mon Père), tout vous est possible; éloignez de moi ce calice : mais néanmoins que votre volonté s'accomplisse et non pas la mienne.

57. Il revint ensuite vers ses disciples; et les ayant trouvés endormis, il dit à Pierre : Simon, vous dormez? Quoi! vous n'avez pu seulement veiller une heure.

58. Veillez, et priez, afin que vous n'entriez point en tentation. L'esprit est prompt, mais la chair est faible.

59. Il s'en alla pour la seconde fois, et fit sa prière dans les mêmes termes.

40. Et étant revenu il les trouva encore endormis; car leurs yeux étaient appesantis, et ils ne savaient que lui répondre.

41. Il revint encore pour la troisième fois, et il leur dit : Dormez maintenant, et vous reposez. C'est assez; l'heure est venue; le Fils de l'homme va être livré entre les mains des pécheurs.

42. Levez-vous, allons; voici, celui qui doit me livrer est proche.

43. Il parlait encore, lorsque Judas Iscariote, l'un des douze, vint, accompagné d'une grande troupe de gens armés d'épées et de bâtons, envoyés par les princes des prêtres, par les scribes et par les sénateurs.

44. Or celui qui le livrait leur avait donné ce signal : Celui, dit-il, que je baiserais, c'est lui; arrêtez-le, et assurez-vous-en.

45. Et dès qu'il fut arrivé, il s'approcha de Jésus, et lui dit : Maître, je vous salue. Et il le baisa.

46. Aussitôt ils mirent la main sur Jésus et se saisirent de lui.

47. Un de ceux qui étaient avec lui, tirant son épée, en frappa un domestique du grand-prêtre, et lui coupa l'oreille.

48. Et Jésus prenant la parole leur dit : Vous êtes venus à moi, comme à un voleur, avec des épées et des bâtons, pour me prendre.

49. J'étais tous les jours parmi vous, enseignant dans le temple, et vous ne m'avez point arrêté. Mais il faut que les Écritures s'accomplissent.

50. Alors ses disciples s'enfuirent, l'abandonnant tous.

51. Or il y avait un jeune homme qui le suivait, couvert seulement d'un linceul : et ils s'emparèrent de lui.

52. Mais, jetant son linceul, il s'échappa nu de leurs mains.

53. Ils amenèrent Jésus au grand-prêtre, où s'assemblèrent tous les prêtres, les scribes et les sénateurs.

54. Pierre le suivit de loin jusque dans la cour du grand-prêtre, où, s'étant assis auprès du feu avec les domestiques, il se chauffait.

55. Cependant les princes des prêtres et tout le

quærebant adversus Jesum testimonium, ut eum morti traderent, nec inveniebant.

56. Multi enim testimonium falsum dicebant adversus eum, et convenientia testimonia non erant.

57. Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant adversus eum, dicentes :

58. Quoniam nos audivimus eum dicentem : Ego dissolvam templum hoc manufactum, et per triduum aliud non manufactum ædificabo.

59. Et non erat conveniens testimonium illorum.

60. Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogavit Jesum, dicens : Non respondes quidquam ad ea quæ tibi obijciuntur ab his ?

61. Ille autem tacebat, et nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, et dixit ei : Tu es Christus filius Dei benedicti ?

62. Jesus autem dixit illi : Ego sum ; et videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, et venientem cum nubibus cæli.

63. Summus autem sacerdos, scindens vestimenta sua, ait : Quid adhuc desideramus testes ?

64. Audistis blasphemiam : quid vobis videtur ? Qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis.

65. Et cœperunt quidam conspuere eum, et velare faciem ejus, et colaphis eum cædere, et dicere ei : Prophetiza ; et ministri alapis eum cædebant.

66. Et cum esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis :

67. Et cum vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait : Et tu cum Jesu Nazareno eras.

68. At ille negavit, dicens : Neque scio, neque novi quid dicas. Et exiit foras ante atrium, et gallus cantavit.

69. Rursum autem cum vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus : Quia hic ex illis est.

70. At ille iterum negavit. Et post pusillum, rursum qui astabant, dicebant Petro : Verè ex illis es : nam et Galilæus es.

71. Ille autem cœpit anathematizare, et jurare : Quia nescio hominem istum quem dicitis.

72. Et statim gallus iterum cantavit. Et recordatus est Petrus verbi quod dixerat ei Jesus : Priusquam gallus cantet bis, ter me negabis. Et cœpit flere.

conseil cherchaient des dépositions contre Jésus pour le faire mourir, et ils n'en trouvaient point :

56. Car plusieurs déposaient faussement contre lui ; mais leurs dépositions ne s'accordaient pas.

57. Mais quelques-uns se levèrent, et portèrent un faux témoignage contre lui, en ces termes :

58. Nous lui avons entendu dire : Je détruirai ce temple bâti par la main des hommes, et j'en rebâtirai un autre en trois jours qui ne sera point fait par la main des hommes.

59. Mais ce témoignage-là même n'était point encore sullisant.

60. Alors le grand-prêtre se levant au milieu de l'assemblée, interrogea Jésus, et lui dit : Vous ne répondez rien à ce que ceux-ci déposent contre vous ?

61. Mais Jésus demeurait dans le silence, et il ne répondit rien. Le grand-prêtre l'interrogea encore, et lui dit : Êtes-vous le Christ, le Fils du Dieu béni ?

62. Jésus lui répondit : Je le suis. Et vous verrez le Fils de l'homme assis à la droite de la majesté de Dieu et venant sur les nuées du ciel.

63. Aussitôt le grand-prêtre déchirant ses habits, leur dit : Qu'avons-nous encore besoin de témoins ?

64. Vous avez entendu le blasphème ; que vous en semble ? Tous le condamnèrent comme étant digne de mort.

65. Alors quelques-uns se mirent à lui cracher au visage ; et lui ayant bandé les yeux, ils lui donnaient des coups de poing, en lui disant : Prophétise. Et les valets lui donnaient des soufflets.

66. Cependant, comme Pierre était en bas dans la cour, une des servantes du grand-prêtre y vint ;

67. Et l'ayant vu qui se chauffait, après l'avoir considéré, elle lui dit : Vous étiez aussi avec Jésus de Nazareth.

68. Mais il le nia, en disant : Je ne le connais point, et je ne sais ce que vous dites. Et comme il sortait dans le vestibule, le coq chanta.

69. Mais une servante l'ayant encore aperçu, commença à dire à ceux qui étaient présents : Celui-ci est de ces gens là.

70. Il le nia pour la seconde fois. Et peu de temps après, ceux qui étaient présents, dirent à Pierre : Vous êtes assurément de ces gens-là, car vous êtes aussi de Galilée.

71. Il se mit alors à faire des imprécations, et à dire en jurant : Je ne connais point cet homme dont vous me parlez.

72. Et aussitôt le coq chanta pour la seconde fois, et Pierre se ressouvint de la parole que Jésus lui avait dite : Avant que le coq ait chanté deux fois, vous me renoncerez trois fois. Et il se mit à pleurer.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ERAT AUTEM PASCHA, solemnitas Judæorum in memoriam exitus de Ægypto. ET AZYMA, pluralis est numeri. Significantur enim panes azymi, quibus tantum vesci licebat septem diebus Paschæ. Et addidit Marcus azyma, ad significandum initium solemnitatis paschalis. Pascha enim vocabatur totum illud tempus septem dierum. POST BIDUUM, hoc est, diem Mercurii et diem Jovis illo anno. Significat enim evangelista mane diei Mercurii in quo congregatis summis sacerdotibus apud Caipham, conventum fuit

VERS. 1. — PASCHA ET AZYMA. Azyma pluralis est numeri, quemadmodum dicimus *lupercalia, saturnalia*, unde vertere poterat, *tempus azymorum*, quo abstinerebant à fermentatis. DOLO TENERENT, *in dolo*, id

cum Judâ proditore. ET QUÆREBANT SUMMI SACERDOTES ET SCRIBÆ QUOMODO EUM DOLO TENERENT ET OCCIDERENT. Non solum conferebant de modo, sed quærebant modum quo dolosè Jesum comprehenderent et occiderent ; non enim audebant vim manifestam illi inferre palam.

VERS. 2. — NON IN DIE FESTO, pro, *in festivitate*. Significatur enim respectus non solum ad primum diem paschæ festivum, sed ad ipsam festivitatem pascalem. NE FORTE TUMULTUS FIERET IN POPULO, pro,

est, per dolum captum sive comprehensum occiderent. In enim præpositio pro per usurpatur Hebræis.

VERS. 2. — DICEBANT ENIM, *dicebant autem*, quantum id minimùm refert.

fiat populi. Timebant enim ne populus tumultuarentur contra ipsos, si vim publicè in Christum intulissent.

VERS. 3. — ALABASTRUM UNGUENTI NARDI SPICATI, pro, *pistici*, vel ut alii volunt *pisticae* feminini generis. Sed nisi textus Græcus compellat, meliùs legitur neutri generis, quoniam quadrat ut referatur ad unguentum; et sit sensus quòd unguentum erat *pisticum* (hoc est fidele) ac pretiosum. Minùs autem consonat quòd *nardus* fuerit *pistica*, hoc est, fidelis; non enim adulterina timetur herba *nardi*, sed timeatur adulterinum unguentum *nardi*. ET FRACIO ALABAistro, hoc est, apertâ pixide *alabastrum*. EFFUDIT SUPER CAPUT EJUS. Commemorat Marcus unguentum effusum super caput Jesu in Bethaniâ sabbato præcedenti, ad insinuandam rationem quâ motus fuit Judas ad vendendum Jesum summis sacerdotibus; propterea enim hic hoc commemorat ut denotet diem proditionis fuisse biduo ante pascha, et continuet historiam, subjungendo aditum Judæ ad summos sacerdotes congregatos, descriptos quærere modum quo dolosè comprehenderent Jesum.

VERS. 4. — INTRA SEMETIPROS, pro, *apud sese*. Significatur enim quòd non corde tantùm, sed ore colloquebantur inter se.

VERS. 5. — ET FREMEBANT IN EAM. Non audebant fremere in Jesum consentientem imò admittentem, cùm tamen verba et Jesum et mulierem carperent, utpote concurrentes ad perditionem illius unguenti pretiosi.

VERS. 6. — BONUM OPUS OPERATA EST IN ME. Discipuli fremebant in mulierem tanquàm operatam opus

VERS. 3. — NARDI SPICATI. *Pistica* legendum, quòd *nardus* sit feminini generis. Laurentius existimat *pisticam* vocari, *probatam* et *spectatam*, arguens divum Augustinum, qui putet à loco dictum. Allusum autem ad fidem christianam, quòd Græcè *πίστις* dicatur *fides*. Interpres veritè *spicatam*, eò quòd *nardi* genus quoddam vocetur *spica*, sive *spicum nardi*. Theophylactus Græcus interpres, licet recentior, ambigit utrùm *pistica* dicatur species *nardi* ejus cognominis, an *probatâ*, velut *germana*, nullâ arte vitata. At Dioscorides complura *nardorum* genera commemorans, quibus cognomina sint à locis addita, *pistica* nullam mentionem lecit neque Plinius. Is, cujus exstant in Marcus Commentaria Hieronymi nomine, sed falso, belle et expeditè scilicet interpretatur *pisticam*, hoc est, *mysticam*. Hugo Carrensis interpretatur *unguentum mixtum*, quod non solùm è foliis ac radice, verùm etiam è spicis *nardi* conflatum sit, quasi verò non longè optimum sit quod è foliis conficiatur. Plinius enim, libro 12, cap. 12, tradit folium *nardi* in unguentis tenere principatum. Quo loco licebit plura de generibus *nardi* discere, si cui vacat. Inibi fit mentio *pseudonardi* passim nascentis; hanc herbam esse puto quam vulgò dicimus *lavendulam*, *crassiore*, ut inquit, *utque latiore folio, et colore languido in candidum urgente*. Veram autem *nardum* depingit his verbis: «Frutex est gravi, et crassâ radice, sed brevi ac nigra, fragilique quamvis pingui, situm redolente ut cypri, aspero sapore, folio parvo densoque. Cæcurnina in aristas se spargunt, ideò geminâ dote *nardi* spicas ac folia celebrant.» Fieri tamen potuit, ut Marcus vulgari more loquens latinam vocem corruptè posuerit, *pisticam* appellans pro *spicatam*. Mirum

malum, ut quæ consumpserat quasi delitiando unum pauperem, quod multis erat tribuendum pauperibus. Et propterea Jesus excusat illam, asserendo quòd *bonum opus operata est erga me*.

VERS. 7. — SEMPER PAUPERES HABETIS VOBISCUM, ME AUTEM NON SEMPER HABETIS. Hanc rationem benè pondera; quia hinc docemur, in raris posse multo sumptu uti absque remorsu conscientie quòd melius fuisset dare pauperibus. Et hoc directè dixit contra rationem eorum de utilitate pauperum.

VERS. 8. — QUOD HABUIT HÆC FECIT. Priùs dixit opus fuisse bonum; modò dicit intentionem fuisse bonam, utpote religiosam, imò probat fuisse opus bonum; nam non ad delicias corporis mei, sed velut corpori sepeliendo adhibuit hoc unguentum; constat enim quòd cadaveri non adhibetur unguentum ad delicias. Et dixit hoc tum ad declarandum tam mulieris quàm suum animum, quòd neutrius animus erat ad delicias. Sed illa non dubitabat adhibere unguentum homini divino, merenti hoc et longè majora, utpote vero Messie, alieno ab omni sensualitate sicut corpus sepeliendum; et ipse utebatur hâc unctione sine omni sensualitate, sicut cadaver quod ungitur ut sepeliatur. Verba siquidem illa, *at quid perditio hæc*, tam adversùs mulierem quàm adversùs Jesum suscipientem in corpore proprio talem unctionem procedebant, quamvis non auderent fremere in magistrum, sed in illam. Tum ad declarandum quòd quemadmodum opus bonum ac consuetum apud Judæos est adhibere unguenta pretiosa corporibus sepeliendis, et nullus dicit, *ad quid perditio hæc*, etc., ita opus bonum fecit hæc mulier, unguendo me vivum eo officio

enim quàm depravatè Græci Latinorum nomina usurpent. Pe *alabastrum* lapide meminit idem, lib. 36, c. 7. Cùm enim proximo capite meminisset *onychis*, ita proseguitur: «Hanc aliqui lapidem *alabastrum* vocant, quem cavant ad vasa unguentaria, quoniam optime ea incorrupta servare dicitur.» Hæc consentiunt cum eo quod scribit Horatius in Odis,

Nar i parvus onyx eliciet castrum.

Beda refert de *nardo* et *alabastrum* ex his duobus Plinii locis, quos indicavi, mutatis aliquot verbis, mirè dissimulans auctorem, quasi Plinius sit auctor pudentis, præsertim cùm de rebus naturalibus agitur. Quanquàm fieri potest, ut Beda Plinium in spatio marginis annotarit, quemadmodum in præfatione testatur se annotasse titulos eorum, è quibus hauserat quæ refert. Verùm hos omisit scribarum inertia. Quod idem factum est in Commentariis, quos edidit in Evangelium Lucæ, cùm ipse lectorem ut scribam obsecret, ne has nomenclaturas omitteret. Cautiùs fecit Thomas Aquinas, qui in Catenâ suâ titulos auctorum ipsi contextui admiscuit. Ex Catenâ videtur et Theophylactus id temporis fuisse versus, adeò convenienti quæ illic referuntur nomini Theophylacti. Quin et illud mirandum, cùm pleraque Græcorum monumenta tum in sacris litteris tum in philosophicis appareat tum fuisse versa, sic interisse, ut nusquàm exstent. Id casu factum videri vix potest. Lyranus macerat sese, num herba sit *nardus*, an frutex, an parvula arbuscula.

VERS. 4. — UT QUID, *ad quid*.

VERS. 8. — PRÆVENIT UNGERE CORPUS MEUM. Non est *ῥησάν*, quod est *quocumque illitu ungere*, sed *ῥησάν*, quod propriè est *unquens et odoramentis ungeret*.

ac religioso animo quo me sepeliendum unxisset. Ut taceam quòd fortè mulier hæc, auditâ proximâ Christi morte, dubitans quòd non posset sepeliendo corpori officium exhibere unctionis (sicut de facto evenit) prævenit ungere ipsum vivum velut sepeliendum.

VERS. 9. — NARRABITUR IN MEMORIAM EJUS. Non sat fuit Jesu declarare quòd mulieris opus bonum, quòd intentio bona fuit, sed declaravit quòd tam laudabiliter fecit ut in toto mundo in memoriam illius commemorandum sit hoc quod fecit. Et quia hoc Ecclesia commemorat in laudem Mariæ Magdalenæ, habes hinc argumentum, quòd Maria Magdalena est illamet quæ est Maria soror Lazari, de quâ textus iste loquitur.

VERS. 10. — ET JUDAS SCARIOTES, pro, *Iscariotis*; nomen enim creditur patrium. Ut PRODERET, pro, *traderet eum illis*. Reditur ad ordinem historiæ narrando aditum Judæ ad summos sacerdotes, proculbiò congregatos in atrio Caiphæ.

VERS. 12. — ET PRIMO DIE AZYMORUM. Appellat Marcus diem Jovis in quo post solis occasum incipiebat solemnitas pascalis, primum diem azymorum. Quæ appellatio non fuisset usquequaque vera, nisi adjunctum fuisset QUANDO PASCHA IMMOLABANT; hæc enim adjunctio explicat quòd non loquitur de primo die azymorum absolutè more Hebraico; quoniam primus dierum azymorum absolutè erat dies sequens, incipiens tamen ab occasu solis diei Jovis, sed loquitur de primo die azymorum quoad vesperam illius diei in quâ pascha immolabant. Et usus est hoc modo loquendi, quia cœna quæ fit in primâ noctis parte appellatur cœna illius diei qui finitus est, immolatio siquidem paschæ erat cœna agni pascalis. *Pascha immolabant*, proculdubiò Judæi: contra quoscumque dogmatizantes Jesum prævenisse diem quo Judæi immolabant pascha.

VERS. 13. — LAGENAM AQUÆ BAJULANS. Lagenam vas est fictile commune aquæ et vino; sed in proposito erat aquæ.

VERS. 9. — IN MEMORIAM EJUS, in monumentum ejus, subaudi *mulieris*. Magis congruebat *ipsius*. Porrò verbum Græcum non simpliciter significat memoriam, sed pignus aliquod aut monumentum quod amicum apud amicum relinquit, quod illum sui commonefaciat. Unde non ineptè vertisset, in monumentum *ipsius*.

VERS. 13. — LAGENAM, Græcè, *vas fictile*, sive *aqualem fictilem*, nisi quòd durè *hydriæ* sive *aquali additur aquæ*. Mollius erit si dicas *aquæ plenam*; nam *aqualis* est etiam vacua.

VERS. 14. — UBI EST REFECTIO. Laurentius mavult *diversorium*, ut vertit apud Lucam, quanquàm utrumque vox Græca significat.

VERS. 15. — COENACULUM; *triclinium* intelligit, sed lectis stratis, in quibus olim discumbebatur. Dictum est autem Græcis ἀνάγειν, quod subductus sit à solo, quod veteres in superiore ædium parte cenarent. STRATUM. Post hoc in Græcis codicibus additur, *paratum*, sed aliundè, ni fallor, hùc transcriptum.

VERS. 19. — NUMQUID EGO. Græci sic habent: *Numquid ego? et alius: Numquid ego?* At mihi sanè videtur hoc ex interpretamento quopiam adjectum. Nam cum semel dixisset, *singulatim*, quid erat necesse

VERS. 14. — MAGISTER DICIT: UBI EST REFECTIO MEA, pro, *diversorium*, et *superfluit mea*, UBI PASCHA CUM DISCIPULIS MEIS MANDUCEM? Adverbium ubi, manifestat quòd non refectio, sed locus quærebatur.

VERS. 15. — COENACULUM GRANDE STRATUM; *deest, paratum*. Significatur enim locus non nudus, sed cum opportunâ suppellectili; ita quòd non deerat nisi parare cibos.

VERS. 19. — ET DICERE EI SINGULATIM: NUMQUID EGO? *Deest, et alius numquid ego?*

VERS. 20. — QUI AIT ILLIS: UNUS EX DUODECIM. Soli duodecim leguntur ibi interfuisse, et ideò non ad distinguendum, sed ad exaggerandum crimen ex beneficio electionis ad apostolatam repetit, *unus de duodecim*. QUI INTINGIT MANUM MECUM IN CATINO. Superfluit *manum*. Prius dixerat sermonem communem omnibus duodecim; modò restringit sermonem ad eos cum quibus communis erat ei catinus. Et determinans actionem socialem in mensâ, determinat quòd est unus sedentium propè ipsum Jesum. Cùm enim unum catinum aceti, in quo intingebantur lactucæ agrestes, non commune fuerit tredecim comedentibus simul, sed rationi consentaneum sit duo aut tria catina fuisse, singula scilicet inter quatuor aut sex, propterea Jesus catinum commune sibi et quatuor aut sex aliis demonstrat dicendo, *qui intingit mecum*, ac per hoc descendit ad magis specialia, non tamen ad individuum. Dixi catinum aceti cum lactucis agrestibus, quia agnus erat assus, nec locum in eo habet intinctio; et in lege mandabatur manducari agnum cum lactucis agrestibus.

VERS. 21. — FILIUS QUIDEM HOMINIS VADIT SICUT SCRIPTUM EST. Occurrit tacitæ objectioni: Si scis te tradendum, cur non evitas prodicionem? Respondet quia volo implere Scripturas. VÆ AUTEM HOMINI ILLE PER QUEM FILIUS HOMINIS TRADETUR, pro, *traditur*. Excludit excusationem proditoris implentis Scripturas; ne quisquam putaret quod sicut ipse Jesus benè facit eundo sicut scriptum est de ipso, ita Judas excusetur

addere, et alius, et deinde alius? Præsertim cùm Marcus nihil aliud ferè scripserit, quàm Matthæi compendium.

VERS. 20. — QUI INTINGIT MANUM. *Manum* interpres addidit de suo. Atque sic habent antiquissimi codices, quanquàm in Matthæo erat, *qui intinxit*. Nec hic necesse est accipi exactè temporis rationem. Non enim hoc expressit quid tum ageret Judas, sed his verbis indicavit ad quantam familiaritatem admissus esset, qui ex eadem patellâ cum Christo peteret intinctum. Si, illo intingente manum, dixisset: *Qui intingit mecum, hic me prodet*, indubitatum ac manifestum fuisset signum. Nunc autem voluit etiam locum dare poenitentiae Judæ. Et tamen propius argumentum dixit, indicans illum non solum adesse in convivio, verum etiam in eadem patinâ, in idem jus immergere manum, quod est intimæ familiaritatis. Quemadmodum annotavit et Origenes, homiliâ 35, sic enarrans hunc locum ut hoc sermone Christi magis sit exaggerata insignis Judæ malitia quem ne mensæ quidem communis familiaritas, quæ solet ethnicis quoque haberi sacra, à destinato facinore retraheret.

VERS. 21. — FILIUS HOMINIS TRADETUR. Græcè, *traditur*, præsentis temporis, sed usurpatum vice futuri,

faciendo sicut scriptum est de illo; propterea enim ait: *Vae homini illi per quem traditur.* BONUM ERAT ET SI NATUS NON FUISSET HOMO ILLE, quia mortuus in utero matris incurrisset solam pœnam damni, cum incircumcisis infantibus in limbo: modò autem incurret etiam pœnam sensûs et talem ac tantam in inferno.

VERS. 22. — ET MANDUCANTIBUS ILLIS. Inter comedendum itaque sacramenta Eucharistiæ celebrantur, tum ad tollendum errorem quo Eucharistia negaretur non jejunis, tum ad instruendum temperantiam cœnæ talem debere esse ut sacramentis etiam cœnantes, imò in fine cœnæ (ut alii evangelistæ testantur) simus idonei. ACCIPIT JESUS PANEM ET BENEDICENS benedictione laudis, non benedictione consecrationis, ut patet ex eo quòd tam Lucas quàm Paulus primæ ad Corinth. 11, loco benedictionis ponit gratiarum actionem (quæ est benedictio laudis) ante fractionem. SUMITE, et in Matthæo: ACCIPITE ET COMEDITE. Hinc habetur Eucharistiam non esse tribuendam infantibus, quibus non potest dici: Accipite, comedite. Sicut enim quia Dominus dixit: *Nisi quis natus fuerit demò ex aquâ et Spiritu*, negatur baptismus infantibus in materno utero, quia non potest denuò nasci qui non est natus, ita dicente Domino in communione Eucharistiæ: *Accipite, comedite*, negatur Eucharistia illis qui adhuc non possunt accipere, qui adhuc non possunt comedere. Adverte hic quòd sicut Ecclesia laudabiliter pro reverentiâ Eucharistiæ non utitur Eucharistiæ cibo nisi jejuna (excepto extremæ ægritudinis articulo), licèt Dominus inter cœnandum communicaverit discipulos, ita laudabiliter pro reverentiâ Eucharistiæ abstinet ab isto modo manducandi scilicet: *Accipite, comedite*, ut non nisi sacris manibus tangatur Eucharistia. Verùm ad imitationem Christi communicari tali modo in articulo necessitatis, non esset inconveniens: sicut etiam non jejunos (ut dictum est) in articulo necessitatis communicamus. Esset autem necessitatis articulus, si tempore epidemiæ non haberetur sacerdos communicans more Ecclesiæ solito, sed haberetur sacerdos qui propè offerret Eucharistiam: et locando super præparato loco diceret communicaturis propè expectantibus et adorantibus: *Accipite, comedite*, possent enim reverenter accipere et comedere, sicut fecerunt Christi discipuli, qui acceperunt à Jesu non manu ad manum sed ex mensâ, cùm sederent multi in tantâ distantia ut manus Jesu manibus eorum non posset jungi. Crediderim ergo quòd sicut unum calicem communem omnibus tradidit, ita in unâ patinâ panem in duodecim buccellas fractum manibus propriis tradiderit, et quòd hinc Ecclesia usum patinarum apostolicâ traditione acceperit. Ita quòd sicut calicem unum discipulus dedit

Sunt qui moveant scrupulum de verbo *trado*, cui non putant esse locum, nisi cùm res in manum datur, aut posteris traditur, cùm *prodere* sit nonnunquam *indicare*, nonnunquam *deserere*, aliquoties *in manum dare*, sed in malam partem.

VERS. 22. — ET BENEDICENS FREGIT, cùm bene-

alii, ita patinam cum pane sancto propinquoiores Jesu remotioribus successivè porrexerunt. Hoc, non dicit, hic, id est, in hoc loco, sed dicit *hoc*, quod est pronomen demonstrativum substantiæ. Et est propissimus non metaphoricus sermo, ut hæretici interpretantur. Demonstratur autem per pronomen hoc, non panis nec corpus Christi, sed substantia sine qualitate, id est, non demonstrando certæ speciei naturam; pronominis enim officium est monstrare substantiam sine qualitate. Est itaque propissimus et verissimus sensus *hoc*, id est, hæc substantia, demonstrando id quod habebat in manibus. EST, non apparet, non significat, sed est. CORPUS MEUM, non corpus panis. Ubi scito quòd sermo iste dominicus est non solum enuntiativus veritatis (verissimum enim est quòd hæc substantia est corpus Christi), sed est etiam factivus veritatis significatæ; facit enim quod enuntiat. Et propterea pronomen *hoc* non demonstrat panem neque corpus Christi, sed hanc substantiam. Nam veritati nuntiatæ repugnat demonstratio panis; falsum est enim quòd panis est corpus Christi. Efficientiæ autem repugnat demonstratio corporis Christi; falsum est enim quòd efficiatur quòd corpus meum est corpus meum; nulla siquidem est opus efficientiâ ad hoc ut corpus meum sit corpus meum; ut clarè patet. Sed tam veritati enuntiatæ quàm efficientiæ quadrat demonstratio substantiæ, non demonstrando specialem naturam; quia et verum est quòd hæc substantia, non hoc accidens, est corpus meum; et verum est quòd fit, quòd hæc substantia est corpus meum; hoc est enim quod fit per hunc sermonem. Unde apparet non esse ab Ecclesiâ adinventam transsubstantiationem panis in corpus Christi, ut hæretici fingunt; sed Ecclesia à veritate per hæc Domini propè intellecta verba significatâ, cogitur ad confitendum efficientiam; non enim aliter verificatur nunc et non priùs, *hoc est corpus meum*; nisi quia nunc et non priùs factum est ut hoc sit corpus meum. Ex utroque autem, scilicet veritate significatâ et effectâ, cogitur ad confitendum transsubstantiationem panis in corpus Christi; neque enim aliter fieri potuit quòd hæc substantia sit corpus Christi quàm per transsubstantiationem; nam si transsubstantiatio non intervenit, non verificatur quòd hoc demonstratum quando Christus profert pronomen *hoc*, id est, illam substantiam quam pronomen demonstrat in sui prolatione, sit corpus Christi; sed illa substantia quæ tunc demonstratur, si qualis est tunc remanet in fine consecrationis, non est corpus Christi, sed est panis: si annihilatur, nec est panis nec est corpus Christi, sed est nihil. Omnes itaque hæreses excludunt hæc verba, *hoc est corpus meum*, secundum proprietatem sermonis intellecta. At si verbis propriis, si proprietate sermonis non habetur veritas fidei, ruit

dixisset, fregit, non enim simul benedixit ac fregit. Et *benedicere* non est pingere gestu manûs signum crucis, sed laudes Deo canere, et verba boni omnis dicere. SUMITE, HOC EST. Græci addunt: *Sumite, edite*, quemadmodum erat in Matthæo.

VERS. 24. — QUI PRO MULTIS EFFUNDETUR; qui pro

tota fides Trinitatis, ruit universa certitudo sacræ Scripturæ.

VERS. 25. — ET ACCEPTO CALICE. Interpres posuit speciem pro genere; nam in Græco non habetur calix, sed poculum. BIBERUNT. Hinc apparet quòd nec sanguis Christi infundendus est in os infantum qui bibere adhuc nequeunt, sed sugere.

VERS. 24. — SANGUIS MEUS NOVI TESTAMENTI. Cùm testamentum dispositio sit hæreditatis, dicitur sanguis Christi novi Testamenti, ad differentiam sanguinis in veteri lege aspersi, Exod. c. 24. Ille enim ad firmandum pactum inter Deum et populum accepturum terram promissionis felicitatemque terrenarum opum; hic autem dispositio est hæreditatis et hæredum cœlestis regni; et propterea appellatur novum Testamentum. Sanguis namque Christi est effector novæ, antea non habitæ, et quæ nunquàm veterascit, dispositionis hæredum et hæreditatis regni cœlestis. Soli enim illi hæredes sunt cœlestis regni, qui Christi sanguinis ablutione sunt ad illud asciti. Qui PROMULTIS EFFUNDETUR, pro, effunditur. Tempus siquidem passionis

multis effunditur. Jam enim hoc repræsentabat, quod paulò post esset futurum. Qui tantoperè asseverant, quibus verbis Christus consecraverit, cùm id nusquàm expressè legatur, hunc annotet locum, quo res ita narratur, quasi Christus poculum porrexerit, deinde ubi bibissent, tum demùm dixerit: *Hic est calix*, etc. Sic enim habent verba evangelistæ: *Et accepto calice gratias agens, dedit eis; et biberunt ex illo omnes. Et ait illis: Hic est sanguis meus*, etc. Quamquàm hæc in re nolim esse perversè contentiosus, cùm locus excusari possit per figuram προθύραρον.

VERS. 25. — QUIA JAM. Jam posuit pro posthac, nec malè quarequàm obscurius. DE HOC GEMINE. Græca vox verti poterat *fructu*, sive *latu*. Et, hoc, pronomen, nec additur in Græcis exemplaribus, nec in antiquis Latinis, ut sit sensus, illum *nullum vinum postea gustaturum*. Unde et in cruce vinum myrrhatum admotum ori reject; nisi quòd articulus τοῦ nonnullam habet emphasisin.

VERS. 26. — ET HYMNO DICTO, postquàm dixissent laudes, ut intelligas ab omnibus decantatas laudes.

VERS. 27. — 28. — PERCUTIAM PASTOREM. Vaticinium est apud Zachariam prophetam, capite 5. Convenit autem editio Septuaginta cum Hebræicâ veritate, nisi quòd pro eo quod Hieronymus vertit, *super virum coherentem mihi*, Septuaginta verterint, *super virum civem ejus*. Id Hieronymus accidisse putat a ubiguitate unius elementii *vav*, quod non discrepet à *iud*, nisi solâ magnitudine; et si *iud* legatur, *meum* significat, si *vav*, *ejus*. Septuaginta verterunt hoc modo, Πατάξον τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. Ex πάταξον Evan-gelista fecit πατάξω, et ex διασκορπισθήσονται fecit διασκορπισθήσονται. Præterea quod illi dictum est sub personâ prophetæ r ganit̄is ut Deus percutiat pastorem, evangelista accommodavit ad personam ipsius Dei. Id enim prodidit Hieronymus libro de optimo genere interpretandi ad Pammachium; atque eadem ferè repetit, enarrans hunc prophetæ locum. Atqui hæc sanè in re, aut ego profusè allucinator, aut lapsus est Hieronymus: quem ut fateor virum fuisse summâ doctrinâ, pari eloquentiâ, incomparabili sanctimonîâ, ita hominem fuisse non possum diffiniri. Etenim si quis attentius expendat cum prophetæ locum, is comperiet, nihil esse necesse, imò nonnisi durè hæc ad prophetæ personam accommodari. Quod quò magis perspicuum fiat, ipsa verba subscribam: *Frænea, suscitare super pastorem meum, et super virum coherentem mihi, dicit Dominus exercituum*. Hæc certè palam est dici

ejus jam incooperat. Sciebat enim quid tunc fiebat à Judâ et Judæis ad effundendum ejus sanguinem. Pro omnibus quantum ad sufficientiam: sed pro multis tantum quantum ad effectam remissionem peccatorum.

VERS. 25. — ILLUD BIBAM NOVUM, hoc est, novo modo; nam nunc bibo indigens alimentis; tunc autem bibam impassibilis, non indigens cibo aut potu. IN REGNO DEI. Statum immortalitatis etiam corporalis quem resurgendo adeptus est, vocat regnum Dei, quia totaliter in illo regnat Deus; nihil est ibi inobedienciæ, nihil passibilitatis, nulla indigentia. Et intendit per hoc, quòd non erat ampliùs bibiturus vinum donec resurgeret à mortuis, manducaturus et bibiturus tunc cum discipulis, ut rei probavit eventus.

VERS. 26. — ET HYMNO DICTO. Interpres impersonaliter transtulit, quod tamen in Græco attribuitur pluribus, dicendo, *cùm dixissent laudes, ut intelligamus non solum Jesum, sed discipulos quoque hymnum dixisse*.

VERS. 27. — ET AIT JESUS; adhuc sedentibus Jesu sub personâ Dei, cùm addiderit *dicit Dominus exercituum*. Ac mox sequitur: *Percute pastorem, et dispergentur oves*. Hæc quoque sunt Dei verba alloquentis gladium suum. Quòd si quis velit aliò torquere, certè quod sequitur non sinet: *Et covertam manum meam ad parvulos*. Atque adeò reclamat evidentiùs, quod continenter adjungitur: *Et erunt in omni terrâ, dicit Dominus*. Hunc quoque locum magnis tragœdiis calumniatus est quidam, qui si tam esset ad docendum quæ recta sunt instructus, quam videtur animatus ad calumniandum aliena, dignus esset qui inter celebres scriptores annumeraretur. Cùm nemo plus tribuat Hieronymo, cùm illud in me criminatî sint quidam, libris etiam editis, quod Hieronymum Augustino, aliqui summo, prætulerim; hic mihi clamitat mihi Hieronymum unum ex omnibus delegisse, quicum monomachiam susceperem, et canit frigidum Hieronymi encomium, quasi non ante sit à me majore spiritu laudatus. Quamquàm hoc ipsum laudis, quod hic tribuit Hieronymo, mutuatus videtur ex meis scriptis. Et hos tumultus cit homo turbulens, quod in re minimè periculosa dissenserim ab Hieronymo, cum summâ tamen honoris præfatione, præsertim cùm ipse Hieronymus sibi parum constet. Ego sacrilegus, qui Hieronymum dixerim hominem esse. Quid autem dici potest elementius? Et actum erat de honore Hieronymi, ni lapis iste viri patrocinium tanto spiritu suscepisset. Sed ut, omissis cavillis, rem lectori paucis aperiamus, in libello de optimo genere interpretandi, cùm hoc ageret ex professo Hieronymus, ut ostenderet quædam apud Hebræos discrepare ab interpretatione Septuaginta, aut apostolorum citationibus, adduxit et hunc Zachariæ locum, sic distinguens personas, ut argumento, quod instituerat tunc, congruebat. Cæterum in Commentariis, quibus locum hunc evangelistæ enarrat, sic temperat sententiâ, ut quod in libello de optimo genere interpretandi scripserat, propemodum recantare videatur: *Hoc, inquit, aliis verbis in Zachariâ prophetâ scriptum est, et, ni fallor, ex personâ Prophetæ ad Deum dicitur: Percute pastorem*. Porrò quod hunc sensum confirmat consensu Psalmi sexagesimi: *Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt*; ut demus hoc sensisse Psalmographum, quod interpretatur Hieronymus, haud coert tamen, ut persona loquentis mutetur. Cùm enim constet priorem partem vaticinii: *Frænea, suscitare super pastorem meum*, pertinere ad Deum Patrem, si quod mox sequitur ad eundem referatur: *Percute pastorem, etc.*, tamen idem

et discipulis ante profectum. OMNES. Hinc apparet quòd Judas non erat ibi; ipse enim non fuit scandalum passus nocte illà, sed fecit scandalum omnibus. SCANDALIZABIMINI IN ME, cespitabitur velut impingendo in me patientem; videndo enim me capi, ligari, etc., timebitis fugietisque à me sicut ab offendiculo, ne cadatis, ne incidatis in manus capientium. SCRIPTUM, EST, Zach., 13: PERCUTIAM PASTOREM. Si miraris evangelistam mutasse verbum prophetæ dicentis, *percute, scito evangelistam declarasse hâc mutatione prophetam, nam clarè explicat percussorem Pastoris esse actionem Dei; quod non clarè significatur, ubi Deus alloquitur frameam seu gladium, præcipiendo, percute Pastorem. In idem siquidem reditur, Deum percussurum esse Pastorem, et Deum præcipere gladio Judæorum ut percutiat Pastorem Jesum; ad litteram namque framea seu gladius præsidis percussit Jesum; et cum gladiis venerunt ministri justitiæ ad capiendum eum.*

VERS. 28. — POSTQUAM RESURREXERO. Ne dispersi desperent, et pro eo quòd fugerunt putent se non redintegrandos ad Jesu Christi gratiam et regnum, promittit post suam resurrectionem se venturum ad illos. PRÆCEDAM VOS IN GALILÆAM. Magna consolatio: antequàm vos fugientes redeatis in Galilæam, vestram patriam, ad vestras domos, ego ibo illuc videndus à vobis.

VERS. 30. — PRIUSQUAM GALLUS VOCEM BIS DEDERIT, TER ME ES NEGATURUS. Solus Marcus numerum vocis galli explicavit: quia solus refert prima Jesu verba; alii autem evangelistæ posterius dicta. Ità quòd Jesus

existit sensus, Christum à Patre fuisse percussum, qui suo gladio mandavit ut percuteret. Percutit enim qui percutiendum tradit. Cæterùm Hieronymus enarrans ipsum prophetam magis etiàm à seipso dissentit, et accommodat totam orationem Patri. Quod ut magis perspicuum sit, ipsius verba subscribam: *Nec putandum est de altero loco assumptum testimonium, quia in Evangelio Deus à se pastorem dicit esse percussum, et in præsentis loco gladio atque mucroni legitur imperatum: Percute pastorem, et dispergentur oves. Hactenus Hieronymus. Vides palam Patris imperantis mucroni suo vocem esse: Percute pastorem, non autem verba Prophetæ obsecrantis. Vides nullam esse mentionem ejus rei, quam posuerat in libello de optimo genere interpretandi, cum hic maximè tempestivum fuerit hoc inculcare. Quid igitur dissonat in evangelistâ? Verba dissonant, res eadem est. Quisquis enim loquitur gladio suo, Percute, significat se mox velle percutere, et idèò evangelista verbis omissis sensum expressit, Percutiam pastorem. Quin et pronomen omisit, cum in prophetâ sit, super pastorem meum. Quod ipsum etiàm invitat, ut sermonem Patri potiùs accomodemus. Suum enim vocat unicum illum se dignum, cum aliis alii sint pastores, quorum nonnulli tales sunt, ut illis percussis meliùs habeat gregem. Sed exultat calumniator, docens nos personas in litteris divinis aliquando mutari subitò. Nihil erat necesse, ut hoc ab isto diceremus, quod toties in libris nostris testati sumus. Verùm hic nihil cogebat mutare personam. Et apparet Hieronymum suæ sententiæ pœnituisse. Atque hic est doctor iste egregius, qui, omnibus rebus instructus, accessit ad tractandas sacras litteras, quas ego heri aut nudius tertius cœpi attingere; cum ante annos viginti scripserim Enchiridion; et in hoc opere tumultuario, quod in fieri non possum, plura citem ex diversis*

priùs dixit Petro, *antequàm gallus cantet bis, negabis me ter*; deinde Petro nimis sibi arrogante constantiam, Jesus pejora prænuñtiavit, dicens, *antequàm gallus cantet, negabis me ter*, quod tres alii evangelistæ retulerunt tanquàm ultimam conclusionem prædictam.

VERS. 31. — AT ILLE AMPLIUS LOQUEBATUR, pro, *ex abundantia dicebat, ET SI, pro, imò si, oportuerit me simul*; superfluit simul, COMMORI TIBI; hoc est, quòd ex abundantia dicebat, *imò si oportuerit me mori tecum.*

VERS. 33. — ET CŒPIT PAVERE ET TĒDERE, pro, *cœpit expavescere et graviter angere*. Cruciatu propassionis hic incipit à duabus passionibus, timoris scilicet, et tristitiæ tam vehementis ut animus angeretur. Collegit siquidem Jesus coram interno suo aspectu (tum intellectus ut rationis inferioris officium exercet; hoc est, ut considerantis res has inferiores, tum cogitativæ et phantasie) pœnas quas passurus erat. Et propterea causabatur expavescencia quædam talium tantorumque imminentium malorum; et tristitia angustans animum tanquàm impotentem evadere; nulla enim redundabat consolatio ex ratione superiori. Et similiter nulla istarum passionum perturbabat rationem: non reddebatur siquidem Jesus attonitus ex his, quoniam unicuique virium ejus permittebatur exsequi suum officium. In potestate Jesu significatur fuisse tempus et propassionem tristitiæ; cum narratur quòd non priùs coram omnibus discipulis, sed coram tribus cœpit contristari. Et verè voluntarium fuit in Jesu tristari, sicut et mori. Tristitiam in Jesu intellige ve-

auctoribus, quàm operis ratio postulet; ipse tantum in his quæ à nobis citantur obambulet, venans quod arrodat. Ac ne hoc quidem, quanquàm non tumultuante, sed per otium agat, illi feliciter succedit. Sed ut missum faciam hunc lapidem, arbitror Hieronymum hâc in parte æquiores esse suo Antimacho, quàm tali Symmacho.

VERS. 30. — VOCEM BIS DEDERIT. Quod erat anceps in Matthæo, Marcus expeditè dixit, ut *bis* referatur ad cantum galli. Noctem enim veteres sic dividebant, occidente sole dicebatur *vespera*, ab hoc tempore prima fax, deinde *concupia*, et *intempesta*, quod noctis est medium. Mox *inclinatio noctis*, deinde *gallicinium*, inde *conticinium*, cum et galli conticescunt, et homines etiamnum quiescunt. Post hæc *dilucubum*, quo rareseunt tenebræ. Deinde *mane clarum*. Ita Juvenalis: *Quod tamen ab galli cantem facit ille secundum, Proximus ante diem caupo sciet, etc.*

VERS. 31. — AT ILLE AMPLIUS LOQUEBATUR. Ó diè èx περιττοῦ λέγει πάλιν. Rurùm conduplicavit comparativum, exprimere volens vehementem asseverationem Petri. Nisi mavis *πάλιν* distinctione semovere à superiori, et annexere his quæ consequuntur, *quoniam si me oporteat, etc.* Ac mox conduplicata negatio, non caret emphasi constantis asseverationis, quasi dicas, *haud unquam.*

VERS. 32. — IN PRÆDIUM, quod aliàs vertit *agrum*, aliàs *villam*, significat autem *locum*. Cæterùm *Gethsemane* locus est, ad radices montis Oliveti. De quo admonimus in Matthæo.

VERS. 33. — ET PAVERE ET TĒDERE, *expavescere et angere es e*. Est enim psterius hoc impotenter angere animo, et supra modum agrescere; cujusmodi affectio corripit hominem primo objectu magni discriminis, et aliquandiu non sit apud se.

ram tristitiam internam tam in voluntate quam in appetitu sensitivo, sed non praevenientem neque impediendam rationem rectam. Fuit enim verus homo, passibilis non solum secundum corpus, sed etiam secundum animam quamdiu fuit viator, quamvis fuerit etiam simul comprehensor secundum superiorem animae partem. In Jesu, sicut tristitia non impediēbat rationem, ita è converso ratio non mitigabat tristitiam; sed (ut in theologia speculativa docetur) unicuique virium permissum est quod suum erat, et propterea in Jesu fuit maxima tristitia, propterea scribitur quod graviter angebatur. Quod ut plenius intelligas, scito Dominum Jesum subisse voluntarie non solum cruciatum corporalis passionis in flagellis, cruce et morte, sed etiam cruciatum internae propassionis. Voluntarie enim proposuit ante internos oculos quae, qualia, quanta, à quibus, qualiter, etc., passurus tunc erat, et cum haec cogitata et proposita, sint contraria appetitui naturali tam voluntatis humanae quam appetitus sensitivi hominis, sequebatur tristitia magna et quaedam animi constrictio inter tot prementia mala, quam, ut dictum est, non sublevabat ratio ad Deum spectans, sicut in aliis sanctis et martyribus sublevavit.

VERS. 34. — AIT ILLIS: TRISTIS EST ANIMA MEA. Quod intus sentit, sermone manifestat, ut ipso teste cognoscamus quod verè habuit animam passibilem, quod utitur animo non stoico, sed passibili. USQUE AD MORTEM. Intensivè propter magnitudinem tristitiae, et extensivè, quia sicut continuè usque ad horam mortis passus est in corpore, ita continuè tristatus est in animo. Et hic sensus apparet litteralis. Ac si apertius dixisset: Ex nunc usque ad mortem meam tristis est anima mea. SUSTINETE, pro, manete, hic et vigilate. Octo discipulis dixerat: Sedete; istis tribus tanquam magis familiaribus praecipit ut vigilent secum, proculdubio orationi vacando.

VERS. 35. — ET CUM PROCESSISSET PAULULUM. Etiam ab istis se oraturum separat. PROCIDIT SUPER TERRAM. Non orat stans, nec genuflexo, sed procumbens. TRANSIRET AB EO HORA, passionem et mortem à tempore significavit; transitu enim horae vitatio passionis significatur.

VERS. 36. — ET DIXIT, ABBA, PATER. *Abba* Syra dictio dicitur; et idem significat quod *pater*. Duplicatio enim magnitudinem affectus et fiducia filialis

VERS. 36. — ABBA, PATER. Evangelista vocem Syriacam posuit, eamque velut interpretatur, subjiciens, *Pater*. Augustinus, epistola 178, putat *Abba* vocem esse Graecam, nisi fortè vitata est Scriptura. Nam, de consensu Evang., lib. 3, cap. 4, dicit *Abba* vocem Hebraicam esse. Sed hanc de re nonnihil attingemus in Epistola Pauli ad Romanos, cap. 8.

VERS. 36. — NON QUOD EGO. Graecè est: *At non quid ego, sed quid tu*. Quanquam hic Graeca variant exemplaria; nonnulla habebant: *Non ut ego volo, sed ut tu*. In aliis sic erat: *Non quid ego velim, sed quid tu*. Nam omnino sermo est inabsolutus.

VERS. 37. — ET VENIT, ET INVENIT. Utrumque praesentis temporis.

VERS. 40. — ET REVERSUS DENUO. *Denuo* apud Graecos refertur ad *dormientes*, non ad *reversus*. Certè sermo Graecus est anceps.

significat in Jesu orante. Porrò haec oratio affectum naturalem hominis, quo nolumus mala penè contraria nobis, cum adjuncto moderamine rationis superioris Deo praesentat. OMNIA TIBI POSSIBILIA; in Matthaeo: *Si possibile est*. Mojeramen primum potentiam respicit, non absolutam, sed ordinatam. Modus autem conditionalis propter inferiorem rationem appositus est. Non enim ideò dicit conditionaliter quia ipse Jesus ignoret si possibile est (ipse enim omnia novit), sed quia ratio inferior in ipso nescit ordinem definitum à divinà sapientià. Nescit autem quia ejus non est scire suprema rationes, sed considerare rationes inferiores, hoc est, illas quae secundum res creatas congruunt aut dissonant. TRANSFER CALICEM HUNC A ME; SED NON QUOD EGO VOLO, non voluntate deliberatà, sed velleitate naturalis affectus. SED SICUT TU, vis, voluntate beneplaciti. Ecce moderamen referens totum in divinam voluntatem. Hinc contra haereticos habes duas in Christo voluntates: alteram humanam, non quòd ego volo, alteram divinam communem sibi et patri, sed quòd tu. *Transfer calicem*, est sermo metaphoricus assimilans passionem mortemque ejus calici liquoris amari. Quem transire à se, est non pati, non mori; quem bibere, est pati, mori.

VERS. 38. — CARO VERÒ INFIRMA. Necessitatem orandi et petendi, ne intrent in tentationem, aperit ex periculo infirmæ carnis, hoc est, carnalis affectus; ac si apertè dixerit: Non sufficit vobis quòd habeatis spiritum promptum ad vitandum peccatum, sed oportet vos orare ne intretis succumbendo in tentationem, quia periculum est ex parte carnalis affectus, qui non est firmus sub spiritu; sed mutatur ad praesentiam objecti. Quod utinam quotidie non experiremur quod et ipsi apostoli tunc experti sunt cum praesentes affuerunt lietores curiae.

VERS. 40. — ET REVERSUS DENUO; in textu graeco refertur ad *invenit*, et non ad *reversus*; significat enim quòd iterum invenit eos dormientes.

VERS. 41. — DORMITE JAM ET REQUIESCITE. Haec Domini verba permissiva esse somni ad tollendam quam patiebantur gravedinem oculorum, testatur evangelista, subjungens: SUFFICIT. VENIT HORA, quae verba non dixit Jesus simul cum ante dictis: *Dormite jam*; sed, intervallo somni indulto illis, excitavit eos dicendo: *Sufficit*. TRADETUR, pro, traditur.

VERS. 41. — DORMITE JAM ET REQUIESCITE. Dubium erat an legendum esset: *Dormite et requiescite*, an *dormitis et requiescitis*, nisi addidisset λαπὸν, id est, *posthac*, sive *de cætero*, pro quo interpres posuit *jam*; nec id sanè malè. Arguitur hoc loco Laurentius Valla nescio quid, non convenire, ut qui paulò ante objurgaverit suos quod dormierant, nunc dormire jussit: praesertim cum mox subjiciat: *Surgite, eamus hinc*. Quanquam Origenes, Chrysostomus, Hilarius, et Hieronymus in hunc sensum interpretantur, ut Christus jussit eos dormire, et allegorici rem explicant. Verum, salvo aliorum judicio, potest sermo Christi habere nonnullam ironiam: *Hactenus non potui à vobis impetrare, ut paulisper mecum vigiletis, nunc ipsa res excitabit vos, cum videritis meum supplicium, et vestrum periculum*. Atque ita probè quadrant ea quae consequuntur: *Surgite, ecce appropinquat*.

VERS. 42. — SURGITE. Sedentes enim potius quam cubantes putandi sunt dormisse.

VERS. 43. — ET ADHUC, deest *continuo* post copulam; et legendum est: ET *continuo adhuc*, etc. ISCA-RIOTES, superfluit hæc dictio.

VERS. 44. — DUCITE CAUTE, pro, *abducite tuto*.

VERS. 45. — AIT; deest, *illi*. AVE RABBI RABBI. Duplicatur *Rabbi Rabbi* (at non Vulg.) in signum majoris reverentiæ et affectûs, ut perfecta esset simulatio.

VERS. 47. — UNUS AUTEM QUIDAM DE CIRCUMSTANTIBUS, pro, *astantibus*.

VERS. 48. — ET RESPONDENS JESUS, AIT ILLIS. Responsio refertur ad tacitâ Marco voces Judæorum dicentium se quærere Jesum Nazarenum; tunc enim Jesus dixit illis quæ subjunguntur.

VERS. 49. — QUOTIDIË ERAM APUD VOS IN TEMPLO DOCENS, ET NON ME TENUISTIS. Intuere Jesum inter Judæos osculum, lictores et discipulos, singulis attendere, singulis prospicere, et nihil omittre suavissimis tum verbis tum factis, ut intelligamus nihil in ipso turbulentum fuisse, sed serenissimum semper servasse animum, sermonem, gestum, motum, ac universum suum opus. SED UT IMPLEANTUR SCRIPTURÆ. Truncata oratio est; subaudiendum est, *sic fit*.

VERS. 50. — TUNC DISCIPULI EJUS. Superfluit, *discipuli ejus*, et deest conjunctio *et*; ita quòd legendum est: *Tunc et relinquentes eum*.

VERS. 51. — ADOLESCENS, pro, *adolescentulus*. Unde apparet quòd iste non fuit apostolus; nullus enim apostolus erat adolescentulus; cum qui creditur minoris fuisse ætatis inter omnes, convincatur ex tempore mortis ejus collato cum tempore mortis Christi transisse annum ætatis propriæ tricesimum; ut in quodam jentaculo deduximus. Verisimile autem est adolescentulum hunc fuisse fortè filium hortulani, qui exurgens ex lecto, linteamine super nudum coopertus (ad videndum fortè quidnam esset auditus strepitus cohortis et ministrorum) tanquam non discipulus nihil sibi timens, sequebatur Jesum. ET TENERUNT EUM, deest, *adolescentuli*; significatur enim quòd adolescentuli ministri diaboli, adolescentulum

pinquat. Atque hæc mea sententia minùs mihi displicere cœpit, posteaquam comperissem Theophylactum in Marcum multis verbis eam inculcare. SUFFICIT ἀπέχει τὸ τέλος. Etiamsi τὸ τέλος in quibusdam codicibus non reperitur, neque nobis visum est addere. Porro hic Christi sermo magis est exprobrantis, quam jubentis. ET FILIUS HOMINIS TRADEDUR, *traditur* et in Græcis et in antiquis Latinis exemplaribus.

VERS. 42. — QUI ME TRADET. Græcè, *qui me tradit*. PROPÈ EST, *appropinquavit*, sive *adest*. Hic interpres rectè mutavit verbi tempus.

VERS. 44. — SIGNUM. Græcum sonat *commune signum* de composito datum, cujusmodi sunt quæ milites vocant *symbola*, quorum alia sunt vocalia, alia muta. ET DUCITE CAUTE, *abducite tuto* sive *certo*, hoc est, exactâ custodiâ, ne quâ posset elabi.

VERS. 45. — RABBI. Græci congeminant *Rabbi Rabbi*; an rectè nescio.

VERS. 49. — SED UT IMPLEANTUR SCRIPTURÆ. Abruptus est sermo, subaudiendum enim: *Hæc sunt, ut impleantur*, etc.

tenuerunt sequentem Jesum. Erant enim cum cohorte illâ et ministris etiam adolescentuli, ut moris est ad servitia, ad deferendas laternas, faces etc., ut sic etiam Jesus à cujuscumque ætatis hominibus pateretur.

VERS. 55. — ET CONVENERUNT, pro, *conveniunt*, et deest, *ad eum*, scilicet summum sacerdotem. OMNES, deest, *summi*, SACERDOTES. Describuntur enim convenire ad summum sacerdotem omnes summi sacerdotes et scribæ et seniores. Unde apparet quòd licet unus fuerit apud Judæos qui exerceret officium summi sacerdotis anno illo, plures tamen erant summi sacerdotes, suis annis successivè summi sacerdotis officio fungentes, qui hic appellantur summi sacerdotes, quorum tamen præcipui divitiis et auctoritate erant Annas et Caiphas; et propterea specialiter appellantur ipsi à Lucâ principes sacerdotum. Et benè adverte quòd ad Caipham convenerunt omnes summi sacerdotes, ut intelligas et summos sacerdotes fuisse coram Pilato contra Jesum, et summos sacerdotes alios tunc quoque fuisse in templo coram quibus Judas dixit, *peccavi*, etc., ut in Matthæo dicitur ex auctoritate hujus evangelistæ, proficisci tot summos sacerdotes.

VERS. 54. — ET SEDEBAT CUM MINISTRIS AD IGNEM; superfluit, *ad ignem*. ET CALEFACIEBAT SE, pro, *et calefiebat ad lucem*, hoc est, ad flammam ignis lucentem, ad differentiam carbonum ignitorum.

VERS. 55. — QUÆREBANT ADVERSUS JESUM TESTIMONIUM UT EUM MORTI TRADERENT; quia non poterant Jesum damnare ad mortem cum executione, reservato judicio mortis Romanis, ideò quærebant testimonia quibus possent apud præsidem obtinere mortem Jesu. NEC INVENIEBANT. Quærebant falsum testimonium, non qualecumque, sed sufficiens ad occidendum Jesum et non invenerunt inter se tale testimonium.

VERS. 56. — MULTI AUTEM, pro, *enim*, FALSUM TESTIMONIUM DICEBANT ADVERSUS EUM; ET CONVENIENTIA, pro, *æqua seu æqualia*, TESTIMONIA NON ERANT. Significantur testimonia prolata non esse æqualia ad mortem obtinendam à præside, hoc est non esse apud præsidem justa ad damnationem mortis causandam; offensiones enim legis Judæorum de quibus fereban-

VERS. 51. — ET TENERUNT EUM. Nonnulli Græci codices sic habent, quod et nos secuti sumus, haud scio an perperam, καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι, id est, *et tenent eum adolescentes*, sive *comprehendunt eum*, aut *injiciunt illi manus*, ut juvenes juveni manum injecerint. Quidam divinant hunc adolescentulum fuisse è familiâ ubi Dominus comederat pascha. Alii putant fuisse Jacobum fratrem Domini, cui cognomentum est additum *Justi*. Gregorius suspicatur de Joanne evangelistâ. Ceterum illam vocem νεανίσκοι Theophylactus legit quidem, verum in enarrando non attingit. Additur et in editione Hispaniensi.

VERS. 54. — ET CALEFACIEBAT SE AD LUMEN. Illud, *ad lumen*, referendum ad *sedens*, non ad *calefaciebat*. Siquidem lumen illum prodidit. Vulg., *ad ignem*.

VERS. 55. — NON ERANT CONVENIENTIA, *et aqualia testimonia non erant*. *Paria* vocavit, opinor, *satis idonea*, quòd inter se non consentirent. Nam hoc indicio primum coarguuntur falsa testimonia.

VERS. 58. — TEMPLUM HOC MANUFACTUM. GRÆCÆ

tur testimonia, non erant causæ apud præsidem æquales pœnæ mortis.

VERS. 58. — QUONIAM NOS AUDIVIMUS EUM DICENTEM: EGO DISSOLVAM TEMPLUM HOC MANUFACTUM, ET PER TRIDUUM, pro, *post triduum*, ALIUD NON MANUFACTUM ÆDIFICABO. Adverte istos falsos appellari et esse testes, quia verba Jesu mutaverunt, ita quòd mutatio verborum mutat sensum litteralem verborum Christi. Nam Jesus, ut habetur Joan. 2, dixerat: *Solvite templum hoc*; et isti referunt, apud Matthæum: *Possum destruere templum Dei*; et apud Marcum: *Ego dissolvam templum hoc manufactum. Rursus Jesus dixerat: Et triduo excitabo illud*; isti verò referunt: *Et post triduum aliud non manufactum ædificabo*. Magna differentia est inter *excitare* et *ædificare*; magna differentia est inter affirmationem potentie destructivæ, aut effectûs à semetipso producendi, et pronuntiationem solutionis efficiendæ ab ipsis Judæis; unde et mutatur sententia. Verba enim Jesu significant actiones circa naturale templum, futuram scilicet solutionem corporis per separationem animæ à corpore (quam effecerunt Judæi occidentes ipsum) et excitationem à somno mortis per resurrectionem. Verba verò istorum significant actiones circa ædificium artificialis templi, destructionem scilicet et ædificationem, ut patet.

VERS. 59. — ET NON ERAT, pro, *et ne sic quidem erat*.

VERS. 60. — NON RESPONDES QUIDQUAM AD EA QUÆ TIBI OBJICIUNTUR AB HIS, pro, *quid isti adversum te testificantur?* Ita quòd sunt duæ orationes: altera, *non respondes quidquam?* altera, *quid (seu cur) isti adversum te testificantur?*

VERS. 62. — JESUS AUTEM DIXIT ILLI: EGO SUM. Clarè confessus est Jesus se esse Messiam. ET VIDEBITIS FILIUM HOMINIS SEDENTEM A DEXTRIS VIRTUTIS DEI. Superfluit Dei. Significatur enim quòd videbunt ipsum sedentem, hoc est, regnantem, à dextris, hoc est, in optimis bonis virtutis, hoc est, potestatis, non hujus aut illius sed absolutæ; ut intelligamus regnaturum ipsum in optimis bonis cujuscumque potestatis; hoc est, ad quæcumque potestas se extendit. Prædicat enim se futurum regem universi, et venturum judicem universalem in nubibus cœli, ut non despiciant modò humilem; ut sic intelligant scripta de Messia, in eo verificari secundum diversos adventus, ita declarat pontificibus, sacerdotibus et senioribus mysterium occultum usque hodiè Judæis de duplici adventu, altero humili, altero glorioso, nec fallerentur in ipsius dejectione, subjectione, etc.

compositæ dictiones, *manufactum*, χειροποίητον, et *non manufactum*, ἀχειροποίητον. Alioqui quis dicitur ædificaturus, quod manufactum sit? Græcæ voces perinde sonant, quasi dicas *templum operis manuarii* et *opificii non manuarii*. POST TRIDUUM διὰ τριῶν ἡμερῶν, id est, *per tres dies*, sive *triduo*, non μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Suffragatur Græcæ lectioni codex aureus, et exemplaria S. Donatiani, Constantiense, et Vulg. denique in quibus habetur, *per triduum*.

VERS. 59. — ET NON ERAT CONVENIENS. Καὶ οὕτως, id est, *Et ne sic quidem*. Jam enim semel rejecta fuerant illorum testimonia.

VERS. 63. — SUMMUS AUTEM SACERDOS SCINDENS VESTIMENTA SUA. In signum detestationis blasphemie consueverant aperire vestimenta supra pectus; hoc enim appellatur scindere vestimentum, etiam si nulla scissio propriè intervenisset. Ait, QUID ADHUC DESIDERAMUS TESTES, pro, *opus habemus testibus?* Ecce nos omnes sumus locupletissimi testes.

VERS. 64. — CONDEMNARUNT EUM ESSE REUM MORTIS. Debebant, audità distinctione duorum adventuum Messie, interrogare à Jesu (quem sciebant multa signa fecisse; et specialiter illuminasse cæcum à natiuitate, ac resuscitasse Lazarum) unde distinctio ista duorum adventuum Messie habetur authenticè in prophetis, et scrutari veritatem; erumpunt cæci ad dammandum Doctorem veritatis; ubi adverte Jesum elegerisse damnari à pontificibus, doctoribus legis et senioribus, non velut tortum aut confessum, sed velut committentem coram ipsis crimen in divinam majestatem; in quo casu iidem sunt iudices et testes, ut et turpissimo modo cum tantà execratione et facti evidentia damnaretur à talibus; et extremam subiret infamiam apud Judæos spectantes ad id quod primates sentiunt de Messia.

VERS. 66. — ET CUM ESSET PETRUS IN ATRIO DEORSUM. Hinc apparet Jesum fuisse non solum in aula interiori, sed etiam superiori; nisi enim Jesus fuisset superius, non descripsisset Marcus Petrum deorsum.

VERS. 67. — AT ILLE NEGAVIT, LICENS, NEQUE SCIO NEQUE NOVI. Permutatæ sunt particulae. Legendum est: *Neque novi priùs, neque scio nunc quid dicas*. ET EXIIT FORAS ANTE ATRIUM, pro, *in vestibulum*; ET GALLUS CANTAVIT. Non tamen mutavit Petrum.

VERS. 70. — VERÈ EX ILLIS ES; NAM ET GALILEUS ES; DEEST, *et loquela tua assimilatur, supple, Galilææ locutioni*.

VERS. 71. — ILLE AUTEM COEPIT ANATHEMATIZARE, pro *detestari*. Detestatio ista execrationem seu imprecationem eo modo quo solemus imprecationes malorum in juramentum assumere significat. Significatur enim quòd Petrus non simplici juramento juravit, sed appositis hujusmodi imprecationibus. NESCIO, pro *non novi*. Considera et treme, vir juste. Petrus paulò ante, ipso Jesu attestante, mundus, ac per hoc in charitate existens, sacramentis corporis et sanguinis Christi dignè communicans, præmonitus de futurâ hâc tentatione, paratus potiùs mori quàm negare Christum, ad unius ancillæ vocem illum negavit, et successivè addidit perjurium. Quare hoc? quia magna est differentia inter charitatis gratiam habitualement et usum illius;

VERS. 60. — QUÆ TIBI OBJICIUNTUR. Græcè est: *Quid, sive cur isti adversus te testificantur?*

VERS. 63. — QUID ADHUC DESIDERAMUS TESTES. Græcè. *Quid adhuc opus habemus testibus?* Ac propriè quidem et eleganter vertit interpres, *desideramus, pro requirimus*. Verùm haud scio, an lector tantum expectet.

VERS. 68. — ANTE ATRIUM, *in vestibulum atrii, sive locum, qui erat ante atrium*.

VERS. 70. — NAM GALILEUS ES. Addunt hic Græci codices, *et loquela tua similis est, sive convenit*; ex Matthæo, ni fallor, adscriptum in hunc locum.

quia non sumus sufficientes ex nobis ad usum charitatis et gratiæ quam habemus in animâ infusam à Deo, sed egemus ad utendum illâ continuo gratuito Dei auxilio, quo quia Petrus caruit tunc (quia Deus reliquit Petrum tunc sibi ipsi prædicit charitate et gratiâ habituali) ideò cecidit et perdidit charitatis gratiam. Sic Moyses, sic David cecidit. Circa Petri negationes quæstio moveri potest an fuerint in domo Annæ an in domo Caiphæ. Verùm tamen tum ex plano contextu Joannis, tum ex diversitate situum, facilè constat quòd subjunctè negationes patratæ sunt in domo Annæ; et præter has aliæ negationes fuerunt postea subsequatæ in domo Caiphæ. Ex contextu quidem, quia Joannes ex industriâ descripsit situm ministrorum et Petri ingressi in domum Annæ, præmittendo: stabant autem servi et ministri congestis prunis, erat autem cum eis Petrus stans et calefaciens se. Et quia introduxerat Petrum post Jesum, narrans quid Petro accidisset in introitu, exigebat contextûs ratio ut priùs prosequeretur et perficeret Jesu priùs ingressi gesta ibidem (quorum complementum fuerat quòd Annas misit Jesum ligatum ad Caipham) et consequenter prosequeretur et perficeret gesta Petri ibi, resumendo à loco et situ in quibus pinxerat eum; nam repetit situm eundem Petri (erat autem Simon Petrus stans et calefaciens se) ut plano contextu manifestaret quòd redit ad Petrum in eodem loco descriptum, ex situ juxta prunas ad calefaciendum se. Ex diversitate autem situum, quia Lucas clarè inchoat negationes Petri in diverso situ tam Petri quàm aliorum, dicens accenso autem igne in medio aulæ et circumsedentibus illis sedebat Petrus in medio eorum. Ecce Joannes describit illos et Petrum stantes, ab ingressu Petri usque ad negationes Petri inclusivè, Lucas verò et Petrum et alios sedentes describit etiam in primâ negatione ut intelligamus quòd Joannes gesta in domo Annæ, Lucas verò gesta in domo Caiphæ describit.

VERS. 71. — ANATHEMATIZARE, quod in Actis apostolorum vertit *devovery*, in Matthæo *detestari*, hic reliquit.

VERS. 72. — GALLUS ITERUM CANTAVIT; idem verbum est quod ante, tametsi verbis non iisdem, verterat, *vocem dederit*. Cùm autem res eadem narratione iteretur, convenientius erat vocem eandem repetere. Proinde non in tempore hic affectata est

CAPUT XV.

1. Et confestim manè consilium facientes summi sacerdotes cum senioribus et scribis, et universo concilio: vincientes Jesum, duxerunt, et tradiderunt Pilato.

2. Et interrogavit eum Pilatus: Tu es rex Judæorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis.

3. Et accusabat eum summi sacerdotes in multis.

4. Pilatus autem rursùm interrogavit eum, dicens: Non respondes quidquam? vide in quantis te accusant.

5. Jesus autem ampliùs nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus.

6. Per diem autem festum solebat dimittere illis unum ex vincitibus, quemcumque petissent.

Quamvis etiam hæc locorum diversitas ex diverso ignis modo insinuetur: quia apud Joannem congestæ prunæ, apud Lucam accensus est ignis: ibi prunæ, hic flamma. Et si diligentius evangelistarum verba librata fuerint, clarè convincitur quòd Petrus ter negavit ad vocem mulieris, ultra negationes ad vocem virorum. Nam apud Matthæum describitur Petrus exiens semel negans, dicendo, *Exeunte autem illo in vestibulum vidit eum alia*, etc. Constat enim quòd hæc negatio non est illa quam descripsit Joannes, dicens quòd *ancilla ostiaria*, etc., nam illa non dixit Petro exeunti, sed ingredienti vel ingresso et ad congestas prunas stanti vel eunti. Ecce duæ negationes ad vocem mulieris: altera à Joanne, altera à Matthæo. Et præter has oportet fateri tertiam apud Lucam, describentem Petrum non ingredientem, non stantem, non exeuntem sed pariter cum aliis sedentem, ad mulieris vocem negantem: dicendo, *Quæ cum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen et fixisset in eum oculos dixit*, etc. Unde colligitur quinquies ad minus Petrum negasse: ter ad vocem mulieris, et bis ad minus ad vocem virorum. Dico autem ad minus, propter contentiosos. Secundùm planum enim evangeliorum sensum, negavit bis ad vocem virilem in domo Annæ apud Joannem, et bis in domo Caiphæ apud Lucam, ita quòd septies secundùm historiam Petrus negavit Jesum. Et impletum est non solum quod primò dixerat Jesus: *Antequàm gallus bis cantet, negabis me ter*, sed etiam quod pejus postea prædixit, *antequàm gallus cantet negabis me ter*. Hoc enim impletum esse in domo Annæ Joannes supplet, in cujus signum solus non meminit pœnitentiæ Petri, quæ dilata fuit usque ad secundum galli cantum in domo Caiphæ. Puerile autem est ambigere de multiplicato negationum numero, ex eo quòd Jesus dixerat *ter*. Qui enim plus quàm *ter* negat, constat, quòd *ter* negat; et qui plus quàm tres aureos solvit, tres aureos solvit, etc.

varietas. ET COEPIT FLERE; καὶ ἐπιβαλὼν ἑκλαίε, *et erumpens*, sive *subitò flevit*, aut *prorupit in fletum*. Siquidem ἐπιβάλλειν inter varias significationes interdum declarat *aggredi*, sive *impetum sumere* ad aliquid agendum, hinc ἐπιβολή pro *impetu*. Hoc igitur verbo Marcus exprimit studium vehementem ac subitam Petri mutationem.

CHAPITRE XV.

1. Et dès le matin, les princes des prêtres, avec les sénateurs, les scribes, et tout le conseil, ayant délibéré ensemble, lièrent Jésus, l'emmenèrent, et le livrèrent à Pilate.

2. Et Pilate l'interrogea: Êtes-vous le roi des Juifs? Jésus lui répondit: Vous le dites.

3. Et les princes des prêtres formaient diverses accusations contre lui.

4. Pilate l'interrogeant de nouveau, lui dit: Vous ne répondez rien? Voyez de combien de choses ils vous accusent.

5. Mais Jésus ne répondit rien davantage; de sorte que Pilate en était tout étonné.

6. Or il avait coutume de délivrer à la fête celui des prisonniers que le peuple lui demandait.

7. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosus erat vincetus, qui in seditione fecerat homicidium.

8. Et cum ascendisset turba, cepit rogare, sicut semper faciebat illis.

9. Pilatus autem respondit eis, et dixit : Vultis dimittam vobis regem Judæorum ?

10. Sciebat enim quod per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes.

11. Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.

12. Pilatus autem iterum respondens, ait illis : Quid ergo vultis faciam regi Judæorum ?

13. At illi iterum clamaverunt : Crucifige eum.

14. Pilatus verò dicebat illis : Quid enim mali fecit ? At illi magis clamabant : Crucifige eum.

15. Pilatus autem volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, et tradidit Jesum flagellis cæsum, ut crucifigeretur.

16. Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii, et convocant totam cohortem.

17. Et induunt eum purpurâ, et imponunt ei plectentes spineam coronam.

18. Et cœperunt salutare eum : Ave, rex Judæorum.

19. Et percutiebant caput ejus arundine, et conspuebant eum : et ponentes genua, adorabant eum,

20. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpurâ, et induerunt eum vestimentis suis, et educunt illum ut crucifigerent eum.

21. Et angariaverunt prætereuntem quempiam Simonem Cyrenæum, venientem de villâ, patrem Alexandri et Rufi, ut tolleret crucem ejus.

22. Et perducunt illum in Golgotha locum, quod est interpretatum Calvarie locus.

23. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum : et non accepit.

24. Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis quis quid tolleret.

25. Erat autem hora tertia ; et crucifixerunt eum.

26. Et erat titulus causæ ejus inscriptus : REX JUDÆORUM.

27. Et cum eo crucifigunt duos latrones : unum à dextris, et alium à sinistris ejus.

28. Et impleta est Scriptura quæ dicit : Et cum iniquis reputatus est.

29. Et prætereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, et dicentes : Vah ! qui destruis templum Dei, et in tribus diebus reædificas :

30. Salvum fac te ipsum, descendens de cruce.

31. Similiter et summi sacerdotes illudentes, ad alterutrum cum scribis dicebant : Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere.

32. Christus rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus, et credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, convitiabantur ei.

33. Et factâ horâ sextâ, tenebræ factæ sunt per totam terram usque in horam nonam.

34. Et horâ nonâ exclamavit Jesus voce magnâ,

7. Il y en avait un alors nommé Barabbas, qui était en prison avec des séditeux, parce qu'il avait commis un meurtre dans une sédition.

8. Et le peuple étant venu, commença à lui demander ce qu'il avait coutume de leur accorder.

9. Pilate leur répondit, et dit : Voulez-vous que je vous délivre le roi des Juifs ?

10. Car il savait bien que c'était par envie que les princes des prêtres le lui avaient mis entre les mains.

11. Mais les prêtres excitèrent le peuple à demander qu'il leur délivrât plutôt Barabbas.

12. Pilate leur dit encore : Que voulez-vous donc que je fasse du roi des Juifs ?

13. Mais ils crièrent de nouveau : Crucifiez-le.

14. Alors Pilate leur dit : Quel mal a-t-il donc fait ? Mais eux criaient encore plus fort : Crucifiez-le.

15. Et Pilate voulant contenter le peuple, leur délivra Barabbas ; et ayant fait fouetter Jésus, il le leur livra pour être crucifié.

16. Alors les soldats le menèrent dans la salle du prétoire, et ils rassemblèrent toute la cohorte.

17. Et l'ayant revêtu d'un manteau d'écarlate, ils lui mirent sur la tête une couronne d'épines entrelacées.

18. Et ils commencèrent à le saluer : Salut, roi des Juifs.

19. Et ils lui frappaient la tête avec un roseau ; ils lui crachaient au visage ; et fléchissant les genoux, ils l'adoraient.

20. Après s'être ainsi joués de lui, ils lui ôtèrent le manteau d'écarlate, et lui ayant remis ses habits, ils l'emmenèrent pour le crucifier.

21. Et ils contraignirent un homme de Cyrène nommé Simon, père d'Alexandre et de Rufus, qui passait par là, revenant de sa maison des champs, de porter la croix de Jésus.

22. Et ils le conduisirent jusqu'au lieu appelé Golgotha, c'est-à-dire le lieu du Calvaire,

23. Où ils lui donnèrent à boire du vin mêlé avec de la myrrhe ; mais il ne voulut point en boire.

24. Et ceux qui l'avaient crucifié partagèrent ses habits, les jetant au sort, pour savoir ce que chacun en aurait.

25. Or, il était la troisième heure du jour quand ils le crucifièrent.

26. Et la cause de sa mort était marquée par cette inscription : LE ROI DES JUIFS.

27. Ils crucifièrent aussi avec lui deux voleurs, l'un à sa droite, et l'autre à sa gauche.

28. Ainsi lui accomplie cette parole de l'Écriture : Et il a été mis au rang des méchants.

29. Ceux qui passaient par là le blasphémaient, en secouant la tête, et lui disant : Eh bien ! toi qui détruis le temple de Dieu, et qui le rebâties en trois jours,

30. Sauve-toi toi-même, et descends de la croix.

31. Les princes des prêtres avec les scribes, se moquant aussi de lui, se disaient l'un à l'autre : Il a sauvé les autres, et il ne peut se sauver lui-même.

32. Que ce Christ, ce roi d'Israël, descende maintenant de la croix, afin que nous voyions, et que nous croyions. Et ceux qui étaient crucifiés avec lui l'outrageaient de même.

33. Et la sixième heure étant venue, les ténèbres couvrirent toute la terre, jusqu'à la neuvième heure.

34. Et à la neuvième heure, Jésus jeta un grand cri,

dicens : Eloi, Eloi, lamma sabacthani? quod est interpretatum : Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?

33. Et quidam de circumstantibus audientes dicebant : Ecce Eliam vocat.

36. Currens autem unus, et implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens : Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum.

37. Jesus autem emissâ voce magnâ, expiravit.

38. Et velum templi scissum est in duo, à summo usque deorsum.

39. Videns autem centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans expirâset, ait : Verè hic homo filius Dei erat.

40. Erant autem et mulieres de longè aspicientes : inter quas erat Maria Magdalene, et Maria Jacobi minoris et Joseph mater, et Salome :

41. Et cùm esset in Galilæâ, sequebantur eum, et ministrabant ei; et aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Jerosolyman.

42. Et cùm jam serò esset factum (quia erat parasceve, quod est ante sabbatum),

43. Venit Joseph ab Arimathæâ, nobilis decurio, qui et ipse erat expectans regnum Dei, et audacter introivit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu.

44. Pilatus autem mirabatur, si jam obiisset : et accersito centurione, interrogavit eum, si jam mortuus esset.

45. Et cùm cognovisset à centurione, donavit corpus Joseph.

46. Joseph autem mercatus sindonem, et deponens eum, involvit sindone, et posuit eum in monumento quod erat excisum de petrâ, et advolvit lapidem ad ostium monumenti.

47. Maria autem Magdalene, et Maria Joseph, aspiciabant ubi poneretur.

en disant : Eloi, Eloi, lamma sabacthani? c'est-à-dire : Mon Dieu, mon Dieu, pourquoi m'avez-vous abandonné?

33. Quelques-uns de ceux qui étaient présents l'entendant, disaient : Voilà qu'il appelle Elie.

36. Et l'un d'eux courut remplir une éponge de vinaigre, et l'ayant mise au bout d'un roseau, il la lui présenta pour boire, en disant : Laissez, voyons si Elie viendra le détacher de la croix.

37. Mais Jésus ayant jeté un grand cri, expira.

38. En même temps, le voile du temple se déchira en deux, depuis le haut jusqu'en bas :

39. Et le centenier, qui était là présent vis-à-vis de lui, voyant qu'il avait expiré en jetant un si grand cri, dit : Certainement cet homme était fils de Dieu.

40. Il y avait là aussi des femmes qui regardaient de loin, entre lesquelles était Marie-Madeleine, Marie mère de Jacques le mineur et de Joseph et Salomé,

41. Qui le suivaient lorsqu'il était en Galilée, et qui le servaient. Il y en avait encore beaucoup d'autres qui étaient venues avec lui à Jérusalem.

42. Le soir étant venu, parce que c'était le jour de la préparation, c'est-à-dire, la veille du sabbat,

43. Joseph d'Arimathie, qui était un sénateur fort considéré, et qui attendait aussi le royaume de Dieu, s'en vint hardiment trouver Pilate, et lui demanda le corps de Jésus.

44. Pilate s'étonnant qu'il fût mort sitôt, fit venir le centenier, et lui demanda s'il était déjà mort.

45. Le centenier l'en ayant assuré, il donna le corps à Joseph.

46. Joseph ayant acheté un linceul, descendit Jésus de la croix, l'enveloppa dans le linceul, le mit dans un sépulcre qui était taillé dans le roc, et roula une pierre à l'entrée du sépulcre.

47. Cependant Marie-Madeleine, et Marie, mère de Joseph, regardaient où on le mettait.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — CONSILIUM FACIENTES. Alter hic est conventus consilii, non solum à diversitate temporis, sed ab inchoatione consilii. Primò enim convenerant in primâ parte noctis quâ post cœnam captus est Jesus; et tunc judicârunt ipsum reum mortis tanquàm blasphemum, et redierunt consiliiarii ad propria, Jesu subjecto irrisionibus, alapis, colaphis et sputis; mane autem facto convenerunt iterùm, ut exclusâ omni negligentia et pigritiâ festinus intelligamus concurrisse ad consilium primâ diei horâ. Decreverant siquidem priùs Jesum occidere, judicantes ipsum reum mortis, sed non executionis modum. Executio siquidem non erat in potestate eorum, quia Romani reservaverant prædici causas sanguinis, ut ipsimet Judæi testantur apud Joannem, et propterea consilium inierunt de modo exequendi. Erat autem opus consilio, quia præses erat ethnicus, et parvipendebat causas Judæorum de transgressionibus legis Moysi. Cogitabant enim

Judæi volentes ut Pilatus occideret Jesum : si petemus à præside mortem Jesu tanquàm blasphemî, non exaudiet nos, parvipendens hæc nostra; et propterea oportet invenire modum quo præsidem inducamus ad occidendum Jesum. Hæc fuit ad litteram ratio novi hujus consilii ut Jesum mortî traderent. Quæ autem fuerit consilii hujus conclusio, subsecuta ipsorum primatum facta manifestant. Concluserunt enim imponere Jesu multa crimina, scilicet, quòd prohiberet tributa dari Cæsari, quòd esset seductor populi à Cæsare, etc., sed præcipuè reum esse læsæ majestatis. Quod fundabant super hoc quòd fecerat Jesus se regem : dicendo se esse Messiam, et veniendo ante quinque dies in Hierusalem cum turbâ multâ acclamante ipsum regem. VINCIENTES JESUM. Priùs ligatus fuerat à ministris, cùm comprehensus fuit in horto; sed hinc habetur quòd in domo summi sacerdotis solutus fuerat, et propterea nunc iterùm ligaverunt

VERS. 1. — ET UNIVERSO CONCILIO. Cùm hic bis dicatur *consilium*, Græcè diversæ sunt dictiones. Prior

est *conciliabulum*, posterior *consensus*, sive *conventus*.

eum, ut publicè duceretur vinctus ad præsidem, in signum quòd erat damnatus ad mortem. DUXERUNT, non miserunt; quia sacerdotes, scribæ et seniores ibant simul, tanquàm auctorizantes factum; ne plebei auderent attentare aliquid pro libertate Jesu. Et ad hoc etiam elegerunt primam diei horam, in quà populus adhuc non est congregatus. ET TRADIDERUNT PILATO, habenti potestatem inferendi mortem.

VERS. 2. — ET INTERROGAVIT EUM PILATUS; TU ES REX JUDÆORUM? Hinc apparet quòd sacerdotes et reliqui tradiderunt Pilato Jesum tanquàm reum læsæ majestatis, usurpando sibi titulum regium. Deindè tacet Marcus multa gesta, quæ alii explicant evangelistæ.

VERS. 4. — VIDE IN QUANTIS TE ACCUSANT, pro, *quanta adversum te testificantur.*

VERS. 7. — QUI IN SEDITIONE FECERAT, pro, *fecerant, homicidium.* Significatur enim quòd seditiosi fecerant homicidium.

VERS. 8. — ET CUM ASCENDISSET, pro, *acclamasset, turba, coepit rogare, pro, petere.* Et est locutio incompleta; subaudiendum est enim, *ut faceret, et tunc subjungendum: Sicut semper faciebat illis.* Est enim sensus quòd turba incepit petere à Pilato ut servaret consuetudinem donandi sibi unum vinctum quem maluissent.

VERS. 10. — SCIEBAT ENIM QUOD PER INVIDIAM TRADIDISSENT EUM SUMMI SACERDOTES. Hoc dicit evangelista ad significandum quòd Pilatus ex industriâ proposuit populo liberationem Jesu, ut peteret populus liberationem ejus quem primates acti invidiâ tradiderant in manus curiæ.

VERS. 11. — UT MAGIS, pro, *potius.*

VERS. 12. — REGI JUDÆORUM, pro, *quem dicitis regem Judæorum?* Et subaudiendum est pronomen *ei,* ut congrua sit constructio. Considera quòd Jesus primò elegit pati hanc ignominiam, quòd optaretur Barrabas latro, seditiosus et homicida contempto ipso actore vitæ, pacis, et omnium largitore bonorum. Pilatus proponit per viam interrogationis et velut consilii, ut vel sic turbæ liberationem Jesu peterent; at tanta erat efficacia persuasionis à principibus et senioribus, ut nullo discrepante omnes contra Jesum verterentur. Et turbæ quæ ad opus misericordiæ, ad liberandum, scilicet unum à morte, convenerant coram præside (quæ saltem debebant tractare Jesum sicut alios vinctos, et dicere: Fac justitiam: nostrum

VERS. 8.—ET CUM ASCENDISSET TURBA, *et cum acclamasset turba.* Quoniam verò constanter dissonant à Latinis exemplaria Græca, in conjecturam venio, interpretem aliud atque nos legimus, legisse, nisi fallor, ἀναβήσας, pro ἀναβήσας. Etiam si ἀναβήσας legit Theophylactus, consentiente Hispanâ editione, quanquàm ex interpretatione Theophylacti non liquet quid legerit. COEPIT ROGARE, *coepit petere* sive *postulare.* Nam ita modò verterat. SICUT SEMPER FACIEBAT ILLIS. Ut sermo sit absolutus, supplendum est: *Ut faceret sicut semper fecerat ipsi.*

VERS. 11. — PONTIFICES AUTEM. Quod modò dixit, *summos sacerdotes, nunc vertit pontifices.* Nam Græcis eadem est vox. CONCITAVERUNT TURBAM. Nonnulli

non est nisi petere gratiam solitam, quia ad hoc tantum convenimus) vertuntur ad crudelitatem, ad petendum mortem innocentis; et non solum mortem sed crudele ac ignominiosum mortis genus.

VERS. 14. — QUID ENIM MALI FECIT? Pilatus ethnicus, horrens crucifigere hominem sine culpâ quærit maleficium, sciens nullum esse, ut vel sic retrahat Judæos à tanto scelere.

VERS. 15.—TRADIDIT, subaudi, *eis.* Factum hoc monstrat non solum instabilitatem turbarum, quæ quinto ante die acclamaverant Jesu: *Benedictus qui venit in nomine Domini;* et deinceps quotidie currebant ad illius prædicationem audiendam in templo, sed monstrat etiam nullis artibus, nullis attractionibus, nullis mediis usum fuisse Jesum ad captandum favorem hominum tam magnatum quàm plebis; tot siquidem horis decursis à tempore comprehensionis usque ad mortem inclusivè, nullus dives aut pauper comparuit in favorem ejus, nullus inter turbas inventus est qui non fuerit contra ipsum. Elegit namque Jesus à turbis unanimi voto et nullo sibi favente pati sic, ut cognoscat mundus ex ipso facto quod ipse non fuit auctor sectæ sicut sunt alii homines capita sectarum, ut testimonia divinitatis ejus credibilia redderentur.

VERS. 16. — IN ATRIUM PRÆTORII, pro, *quod est prætorium,* hoc est, locum ubi cognoscebantur causæ et ferebantur sententiæ in domo Pilati. Quod non intellige post condemnationem; sed redit evangelista ad gesta prius; illusio enim hæc facta fuit ante definitivam sententiam. Pilatus siquidem intellectis quæ dicta et gesta sunt à Jesu et sequacibus ipsius circa regni negotium (scilicet quòd dixit se Messiam, quòd quinto die ante ingressus est super asinum cum turbis acclamantibus ipsum Messiam) et comperto quòd nihil aliud est subsecutum ex hoc tam in civitate quàm extra, et videns quòd nullus pro eo loquitur, et alia hujusmodi humilitatis Jesu testimonia, arbitratus est sicut et Herodes Jesum esse puniendum ut fatuum; utpote qui tam fatuis mediis aspiraret ad regium titulum. Et propterea derideri illum fecit in habitu regio. Et flagellis castigatur tanquàm aliquantulum peccasset, et irrisionibus vituperatur ut fatuus, ut abstineret à profitendo se Messiam, et perderet deinceps auctoritatem coram turbis; et tam principes sacerdotum et seniores quàm etiam turbæ videndo illum jam castigatum et vituperatum cessarent à petendo mortem Jesu; hæc sunt ad litteram causæ ex parte Pilati.

Græcorum codices habebant, *persuaserunt, sive retraxerunt in hanc sententiam.*

VERS. 14.—PILATUS VERÒ DICEBAT ILLIS: QUID ENIM MALI FECIT? Divus Augustinus libro de Consensu Evang. 3, cap. 13, ut rem seriam annotavit, quòd hic evangelista dixerit: *Pilatus dicebat, non: Pilatus dixit,* nimirum subindicans non semel hoc à præside dictum, sed multum temporis in hoc sermone consumptum. Et Græcis quidem est εἰπεν. Atqui in Matthæo est εἶπεν verbum ejusdem temporis, ubi interpretis veritè dixit, non dicebat. Idem fecit in Lucâ. Vulg. habet: *Pilatus autem iterum respondens, ait illis.*

VERS. 16. — IN ATRIUM PRÆTORII, id est, *in atrium,*

Sed intuere tu, lector, quòd Pilatus cujus intererat, locupletissimus est testis quòd Jesus non astutius mundi hujus, non prudentiis hominum ambitiosorum usus est; sed talibus quæ à sapientibus hujus mundi stulta judicantur. Et elegit similiter hæc Jesus ad tollenda impedimenta credendi in ipsum ab animis hominum, ut testimonia divinitatis suæ credibilia redderentur.

VERS. 21. — ANGARIAVERUNT. Hinc apparet quòd Jesus non poterat continuare portationem suæ crucis et propterea coegerunt Simonem illum ad supplendum; erat enim tantæ ignominie portare in illo spectaculo crucem, ut nullus inveniretur qui pretio hoc onus subiret. Hinc quoque apparet rationi consentaneum esse quòd Jesus sub onere crucis caderet, nimio pressus onere.

VERS. 22. — IN GOLGOTHA. Aiunt Golgotha non Hebraicam, sed Syram esse dictionem. QUOD EST INTERPRETATUM, CALVARIÆ LOCUS, quia ibi damnatorum

quod est prætorium. Et hic Græcè scribens, Romanâ voce abusus est.

VERS. 21. — ANGARIAVERUNT. Mirum cur hic delectari peregrina vox, cum dicere potuerit, *adegerunt*, sive *compulerunt*. Siquidem Suidas indicat vocem esse Persicam, quod apud illos regii nuncii ἀγγαροι dicebantur. Unde et qui litteras invicem tradunt perferendas, *angari* dicuntur, quos eosdem ἀσπανάδας appellabant. Denique translata vox est ad quosvis, qui servorum aut jumentorum ritu bajularent onera. Fortassis ea vox jam militibus erat usurpata, quemadmodum habebant sua castrensia. PATREM ALEXANDRI ET RUFII, πατέρα Ἀλεξάνδρου τοῦ Ρούφου, id est, *patrem Alexandri Rufi* sive *Rufi filium*. Nonnulli Græcorum codices cum nostrâ editione consentiebant, ut accipiamus Simonem fuisse duos filios. Sic enim interpretatur Theophylactus, addita filiorum nomina, quo certior esset narrationis fides. Eamdem lectionem sequitur is qui scholia scripsit in Marcum, quæ Hieronymo adscribuntur, qui putat *Alexandrum* et *Rufium* fuisse discipulos Domini, cum pater esset Cyrenensis, et Cyrene sit Libyæ civitas. Adeò latè se jam tum propagaverat Judaica religio. Siquidem in Actis inter varias nationes, quæ stupebant ob linguarum miraculum, commemorantur et qui habitabant partes Libyæ circa Cyrenen. Rursus ejusdem operis cap. 6, inter eos qui disputabant cum Stephano, commemoratur synagoga libertinorum Cyrenensium et Alexandrinorum. Item cap. 11, fit mentio quorundam Cyriorum ac Cyrenæorum utique Judæorum.

VERS. 22. — IN GOLGOTHA. Hieronymus in libro, quo explicat voces Hebraicas apud Matthæum, admonet *Golgotha* Syram esse verbum, non Hebræum, sonareque *locum calvi*, sive *calvariæ*. Sunt qui malint Chaldaicum esse, et *Golgotha* pronuntiandum, addito altero Lambda. Equidem non arbitror operæ pretium de barbaricâ voculâ vehementius contendere, et magis libet Latinorum et Græcorum in hoc consensum sequi. Cujuscumque linguæ est, ita dictus est locus in Eliâ ad septentrionalem partem montis Sion, quòd in eo jacerent capita hominum damnatorum. Nam quod nonnulli dicunt illic sepultum Adam, unde loco inditum sit vocabulum, eam fabulam rejicit Hieronymus, cum Adam sepultus legatur in Arbâ juxta Hebron.

VERS. 23. — MYRRHATUM VINUM. Origenes illud annotavit, « quòd Matthæus dixerat acetum felle mixtum, Marcus vinum myrrhatum, Joannes acetum cum felle, » ex quo palàm est Origenem quoque ace-

capita jacebant. Locus ad supplicia deputatus significatur, ut etiam hanc ignominiam Jesus eligeret pati.

VERS. 23.—ET DABANT EI BIBERE MYRRHATUM VINUM. Clarè Marcus explicat fuisse vinum, quod apud Matthæum dubium est. Et ibi mixtum felle, à Marco autem myrrhatum dicitur, ut vel utramque mixtionem fuisse, vel tantummodò myrrhatum, sed ratione amaritudinis à Matthæo appellatum mixtum cum felle intelligamus, ut omnis crudelitas in Jesum exerceretur. Et NON ACCEPTIT; ut etiam sic impleretur quod dixerat, se non bibiturum vinum donec resurgeret à mortuis.

VERS. 24. — ET CRUCIFIGENTES EUM, pro, et cum crucifixissent eum, DIVISERUNT, pro, dividunt, quod prædictum erat in ps. 22.

VERS. 25. — ERAT AUTEM HORA TERTIA, ET CRUCIFIGERUNT EUM. Credimus errore scriptorum mutatam sextam in tertiam propter characterum similitudinem

tum legisse in Matthæo, non *vinum*. Et magis congruit cum prophetâ, qui dicit, *dederunt in escam meam fel, et in siti meâ potaverunt me aceto*. Illud admonendus lector, non videri eundem potum hic datum Christo, qui datur in cruce pendenti. Apparet enim bis datum, semel antequàm tolleretur in crucem ex more, nî fallor, quod et hodiè servatur; rursus in cruce pendenti, sic enim narrat Matthæus: « Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha, quod est calvariæ locus, et dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum. » Marcus hunc in modum: « Et perducunt illum in Golgotha locum, quod est interpretatum Calvariæ locus, et dabant illi bibere myrrhatum vinum, et non accepit; et crucifigentes eum, etc. » Quod autem nonnulli putant in narratione temporis ordinem inversum esse, durius est, cum mox sequatur apud eundem Evangelistam: *Et continuo currens unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto et imposuit arundini et dabat illi bibere*, præsertim cum in priore loco nominetur *vinum felle mixtum*, in altero *acetum*, similiter narrante Marco. Et ad pietatem conducibilis est, si hanc quoque dominicæ crucis partem non ignoremus. Meminit et Augustinus, lib. de Consensu Evang. 3, separatim potàs ante crucifixionem exhibiti. Theophylactus putat hic porrectum acetum, ut citius moreretur, priusquàm veniret Elias. Nam suspicabant eum implorâsse Eliam, cum diceret, *Eli, Eli*. Ad id facit, quod alii dicunt: *Sine, videamus an veniat Elias*.

VERS. 24. — ET CRUCIFIGENTES EUM, Græcè, cum crucifixissent eum.

VERS. 25. — ERAT AUTEM HORA TERTIA. Admonet hoc loco Petrus Comestor ex auctoritate divi Hieronymi, in Marco scriptum fuisse, quòd Dominus crucifixus fuerit *horâ sextâ*, verum id Græci scriptoris, accidisse vitio, qui pro ζ, quæ Græcis littera non est, sed litteris mixta est nota numeri, nec alium habens usum, sequitur enim litteram ε, quæ Græcis significat *quinque*, et præcedit ζ, quæ notat *septem*, pinxerit γ, quæ signat *tria*. Locus est apud Hieronymum in expositione Psalmi 67. Idem paulò ante citat eum ex Breviario majore, quod opus non agnoscimus, nisi fortè designat, opinor, commentarios in Psalmos, ut in Matthæum sit Breviarium minus, quòd hic sit contractior. Quòd si Hieronymi sententiam recipimus, facilis exitus est hujus quæstionis, in quâ mirè se torquet Augustinus libro de Consensu Evangelistarum, 3. Et ad eundem modum explicatur nodus, lib. Quæstionum veteris et novi Testam., quæst. 65. Inde petat qui volet. Nos adjecimus quod nacti sumus.

designantium ternarium et senarium. Constat enim ex Evangelio Joannis Jesum crucifixum horâ sextâ.

VERS. 26. — ET ERAT TITULUS CAUSÆ EJUS INSCRIPTUS. Non fuit hoc speciale in Christo; sed laudabilis mos erat ut causa cujusque crucifixi apponeretur super crucem ejus. REX JUDÆORUM. Hinc clarè apparet mundo Pilatum damnasse Jesum tanquàm reum læsæ majestatis, quia regem se Judæorum (hoc est, Messiam) professus est. Affixâ supremæ parti crucis tabellâ continente causam damnationis ipsius, omnibus publicâ auctoritate innotescebat quare crucifixus est. Nisi enim supra crucem causa damnationis fuisset scripta, quis crederet christianis quòd Jesus pro hâc causâ fuisset à Pilato damnatus? Cui non daretur licentia fingendi quodcumque crimen pro causâ damnationis Jesu, cùm etiam cum toto hoc ausi fuerint nonnulli, Maximini Galeri tempore, hæc fingere?

VERS. 27. — UNUM A DEXTRIS, ET ALIUM A SINISTRIS EJUS. Et hoc ad cumulum ignominie Jesu, ut inter sceleratos punitus, sceleratus haberetur ab omnibus.

VERS. 28. — IMPLETA EST SCRIPTURA QUÆ DICIT, Isaia 53, 12.

VERS. 29. — PRÆTEREUNTES. Non solum à turbis et ministris curiæ, sed etiam à prætereuntibus patitur, cùm tamen prætereuntes et spectantes commiserentur crucifixos.

VERS. 31. — SIMILITER ET SUMMI SACERDOTES. Tantus erat in primatibus ad Christi necem furor, ut non erubescerent spectaculo crucifixorum interesse, et insultare crucifixo; ipsi volebant interesse usque ad mortem Jesu, timentes ne aliquod obstaculum obveniret.

VERS. 29. — REÆDIFICAS. Græcus sermo ambiguus est propter participia. At Hieronymus in Isaiam citat personâ tertîâ: *Vah qui destruit templum, et in triduo instaurat illud*. Atque ita scriptum comperi in codice S. Donatiani, item in Constantiensi. Illud annotandum, quòd in Græcis codicibus non additur *Dei*, sed *templum* tantum est; suffragantibus libris divi Donatiani et Constantiensis. Et in nostris aliquot pro *adificas* perperam mutatum est *reædificas*.

VERS. 53. — TENEBRÆ FACTÆ SUNT PER TOTAM TERRAM. Neque enim illæ tenebræ occupabant universum terrarum orbem, ut meo judicio rectè sentit Origenes, sed Judæam duntaxat, aut terram Hierosolymitanam, dissentiente Theophylacto. Alioqui vel casu meminissent hujus prodigii rerum gestarum scriptores. Quemadmodum et *universus orbis* apud Lucam *describi* dicitur, cùm intelligatur orbis duntaxat Romanus descriptus. Indicat Origenes in nonnullis codicibus adjectum fuisse: *Tenebræ factæ sunt super totam terram deficiente sole, quasi solis deliquium eas induxerit tenebras*. Atque ita certè tradit epistola, quæ nomine Dionysii circumfertur, mihi *ψευδοπιγραφος* videtur. Verùm hanc opinionem longè rejicit Origenes, et scripturam mutata improbat.

VERS. 34. — ELOI, ELOI, LAMMA SABACHTHANI. Non est dubitandum, quin Evangelista voces Hebræas, sive Syras rectè reddiderit, utcumque à nobis sonantur. Hebraica Græci scribunt ad hunc modum, *Eli, Eli, lama sabachthani*. Ac mirum non est si peregrinæ linguæ verba depravatim scribunt et pronuntiant Græci, Latinique. Cæterum in suâ linguâ scribuntur ad hunc modum, *אלי אלי למה עזבתני*, id est, *Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti?* Est enim

VERS. 53. — TENEBRÆ FACTÆ SUNT PER, pro, *super*, TOTAM TERRAM. Quòd tenebræ fuerint super terram universam, non partem terræ, evangelista testatur. Modus autem quo factæ sunt incertus est, quia nullâ authenticâ auctoritate constat. Nullus apparet mihi modus communis universæ terræ evidentius mirabilior quàm sine interposito aliquo corpore subtractos solis radios à totâ hemispherii diurni terrâ fuisse. Terra enim æterius hemispherii erat tunc nox, nec oportebat ibi tenebras fieri.

VERS. 34. — ELOHI, ELOHI. Si textus tam apud Græcos quàm Latinos non est corruptus, Marcus usus dicitur dictione Chaldæâ, *Elohi*, hoc est, *Deus meus*, ab *eloha*, quod est *Deus*. Matthæus autem dictione Hebræâ, *Eli*, ab *El*, quod est, *Deus*. LAMMA HASABTHANI, QUOD EST INTERPRETATUM: DEUS MEUS, DEUS MEUS, UT QUID, pro, *ad quid*, ME DERELIQUISTI? Vox ista querula, vox est Jesu veri hominis secundum partem inferiorem (hoc est, corpus, et animum prout ad creatas res refertur) valdè patientis, usque ad eò quod nihil consolationis interius recipiebat ex parte superiori; ita quòd derelictus erat non solum exterius, in vituperiis, in ignominiiis, in afflictionibus clavorum et reliquis, sed etiam intus. Et ad hoc declarandum vocem hanc querulam magno clamore expressit: ne putaremus animum ejus tanquàm stoicum quodammodo non sentire aut non ponderare ea quæ patiebatur, vel internâ consolatione refici secundum gratiam quæ postea apparuit in apostolis et martyribus. Et dicit, *ad quid*, non quòd Jesus ignoraret ad quid; sed quia nec sensus nec rationis inferioris erat nôsse ad quid secundum divi-

primus versiculus Psalmi 21, in quo vertendo Septuaginta cur tria verba de suo admiscuerint, amotâ unâ dictione, mirum est. Sic enim illi reddiderunt: *Deus, Deus meus, respice in me, quare me deseruisti?* At Matthæus ita retulit, ut habetur apud Hebræos. Porrò Hebræa distinguenda sunt ad hunc modum, *אלי, Deus meus, אלי, Deus meus, למה, ut quid, עזבתני dereliquisti me*. Siquidem probabile est Christum verba Psalmi pronuntiâsse, ut ab ipso Psalmographo descripta sunt. Alioqui videri poterat usus Chaldæorum linguâ, qui *sabactani* pronuntiant, quod Hebræi *azabthani*. Hoc visum est adscribere, quò quandoquidem hæc verba publicè recitantur in templis, minùs depravatè posthæc pronuntiantur. Nec est simpliciter apud Græcos *κατέλιπε*, id est, *reliquisti*, sed *ἐγκατέλιπε*, quod propriè significat *in discrimine deserere*; veluti si quis deserat hominem immersum luto, ut ita loquar docendi gratiâ. DEUS, DEUS MEUS. In Græcis exemplaribus, librariorum, opinor, incuriâ, non repetitur pronomen *meus*, cùm apud Hebræos repetur: *Deus meus, Deus meus*. Proinde non dubitavimus apponere; præsertim hoc freti, quod videamus apponi apud Matthæum. Post comperimus additum et in Græcis, velut in Hispaniensi, et in Theophylacti vetustissimo codice non addebatur, quemadmodum nec in editione Aldinâ, quod incuriâ librarii factum arbitror. Cùm enim in Hebræo sit *Eloi, Eloi*, id est, *Deus meus, Deus meus*, qui convenit ab hoc discrepare interpretationem evangelistæ? Ut quid, id est, *ad quid*.

VERS. 36. — CIRCUMPONENSQUE CALAMO. Paulò superius *calamum* vertit *arundinem*. Nunc oblitus, opinor, Græcam vocem reliquit; quod idem fecit in

næ sapientiæ ordinem derelictio hæc ordinabatur.

VERS. 35.—ET QUIDAM DE CIRCUMSTANTIBUS, pro, ASTANTIBUS, AUDIENTES DICEBANT: ECCE ELIAM VOCAT Et significantur gentiles linguæ Hebrææ ignari, putantes vocari Eliam.

VERS. 37.—JESUS AUTEM EMISSA VOCE MAGNA EXPIRAVIT. Vocem magnam emittendo expiravit, ut intelligerent etiam præsentibus ibi quòd in potestate ejus est miracula facere, quòd voluntariè moritur qui tanto assumpto robore expirat, qui paulò ante adhuc non crucifixus portare nequivit crucem. Confutantur et hinc hæretici omnes negantes Jesu mortem in cruce. VELUM TEMPLI SCISSUM EST. Inter sanctuarium et sanctum sanctorum in templo erat velum; significans nondùm esse proprolatam sanctorum viam durante statu illo, ut dicitur ad Heb. 9. Et hoc scissum est non solum ut pontifices et sacerdotes stupeant novo miraculo; sed intelligerent cessare per mortem Christi veterem statum, apertam jam esse sanctorum viam, eodem siquidem die sancti patres ingressi sunt paradisum: in quo fuit cum Jesu etiam latro.

VERS. 39.—VIDENS AUTEM CENTURIO QUI EX ADVERSO STABAT, QUIA SIC CLAMANS, pro, cum sic clamasset, EXPIRASSET. Intellexit Centurio miraculosam expirationem, ex eo quòd juncta fuit clamoræ voci ipsius Jesu. AIT: VERE HIC HOMO FILIUS DEI ERAT. Hinc apparet non ignorasse gentiles milites Pilati quæ dicebantur de Jesu: scilicet quòd erat Messias, qui cognominabatur à Judæis, Filius Dei. Unde et Caiphas etiam adjuravit Jesum si esset Christus Filius Dei benedicti. Et Nathanael primò veniens ad Jesum, dixerat: Tu es Filius Dei. Singularem enim quamdam excellentiam Messiae per hoc intelligebant, non penetrantes adhuc Scripturam, quòd Messias erat naturalis Filius Dei.

VERS. 40.—ET MARIA JACOBI MINORIS, pro, parvi. Fortè cognomen erat Jacobi; ita quòd vocabatur Jacobus parvus, et dicitur ad differentiam Jacobi filii Zebedæi. Et JOSEPH, pro, Jose, MATER, ET SALOME. Nomen est mulieris uxoris Zebedæi.

VERS. 41.—ET CUM ESSET. Deest relativum, quæ, pluralis numeri; ita quòd legendum est: Quæ et cum esset in Galilæa sequebantur eum, et ministrabant ei;

Psalmo: Emittens chrysellum sicut buccellam, cum pro chrysellum vertere debuerit glaciem; fit enim mentio de nive, deque frigore.

VERS. 39.—VIDENS AUTEM CENTURIO. Et hic usus est Romanà voce evangelista, ὁ κεντυρίων, quem alias vocat ἐκατόνταρχον, Græcà voce. Nec est. CLAMANS EXPIRASSET, sed clamore emisso, sive cum clamasset, mox enim à clamore expiravit.

VERS. 40.—JACOBI MINORIS. Græcis positivum est parvi, non comparativum minoris. Et apparet fuisse cognomen. Et Joseph, id est, Jose.

VERS. 42.—QUOD EST ANTE SABBATUM. Græcis una dictio est, quasi dicas præsabbatum, hoc est, initium sabbati.

VERS. 45.—VENIT JOSEPH AB ARIMATHÆA. Non potest accipi, quòd ab eo loco venerit, cum intercedat articulus ὁ ἀπὸ Ἀριμαθίας, id est, Arimathæus, ut patriam additam intelligas. Hieronymus in Catalogo locorum indicat dictam Arimathæa sophim, civitatem Elchanæ et Samuelis in regione Tamniticà, juxta

et aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolymam; ita quòd describuntur mulieres istæ ab officio sequelæ, etiam cum Jesus discurreret prædicando per Galilæam.

VERS. 42.—ET CUM JAM SERO ESSET FACTUM, pro, et cum jam serum fieret.

VERS. 45.—NOBILIS DECURIO, pro, honestus consul, seu senator. Describitur tum à moribus, honestus; tum à gradu seu officio, consul seu senator. Qualis esset magistratus consulis aut senatoris tunc temporis ibidem, non est perspicuum; nomen siquidem ipsum sonat magistratum.

VERS. 45.—ET AUDACTER, pro, et sumptà audacià. Juxta humanam rationem iste Joseph, quamdiù Jesus sub judice fuit pontificibus causam mortis procurantibus, non fuit ausus opponere se torrenti. Ubi autem Jesum mortuum cognovit, putavit non sibi imputandum ad crimen contra pontifices opus humanitatis in mortuum, et propterea petiit corpus Jesu. Secundùm autem divinam definitionem motus est tunc animus ejus ad obsequium sepulturæ exhibendum Christo, et non priùs, ne impediretur redemptio humani generis, ne hoc impedimentum ad credendum Christi passionem voluntariam præberetur hominibus, qui dixissent quòd adjuvit se cum amicis quantum potuit ne pateretur.

VERS. 44.—SI JAM OBIISSET. Ad certificandum Jesu mortem utilis fuit admiratio Pilati.

VERS. 45.—DONAVIT CORPUS JOSEPH. Et per hoc ocasiones abstulit persecutoribus Jesu ignominiosè tractandi corpus ejus mortuum.

VERS. 46.—MERCATUS SINDONEM, ut novis linteaminibus ac sudariis involveret corpus Jesu. EXCISUM DE PETRA. In rupe, in monte saxeo. Hoc enim propensioris fuisse consilii intelligitur, non humani, sed divini, ut immobile esset sepulcrum Jesu Christi, ad perennem etiam ex illo certo loco memoriam. Quæ perseverat gloriosa, juxta Isaïæ, cap. 41, vaticinium, et erit sepulcrum ejus gloriosum. Verè gloriosum perseverat etiam sub potestate infidelium plus quàm sepulcrum cujuslibet alterius, inter tot devastationes et mutationes, in testimonium divinitatis Jesu.

Diospolim, patriam Joseph, cujus hic fit mentio. NOBILIS DECURIO, honestus senator. Laurentius admonet hic decurionem accipiendum pro senatore municipiali. AUDACTER INTROIVIT, Græcè, sumptà audacià, quamquam probè vertit interpres. Ne quis hunc arbitretur à me suggillatum, quod aliter verterimus. Porrò audacia non semper opponitur consilio, sed sæpè refertur ad periculum. Sentit enim hoc evangelista, decurionem hoc non sine periculo fuisse ausum amore Jesu.

VERS. 44.—SI JAM MORTUUS, si dudum, aut jamdudum mortuus esset, etiamsi nonnulli codices pro πάλαι habent ἔδν. Atque ita potest reperiri in editione Aldinà, consentiente Hispaniensi, atque item Theophylacto. Proinde non assentior eruditibus quibusdam, qui putant hic à valere idem quod conjunctio quòd. Siquidem adhuc dubitasse Pilatum indicant ea quæ mox sequuntur: Et re cognitâ ex centurione. Porrò forma sermonis neminem debet offendere, cum ita loquatur Terentius: Mirabar si sic abiret. Ex hoc loco Orige-

nes colligit animam Christi non reliquisset corpus suum more vulgari hominum morientium, sed ultrò excessisset è corpore, cum visum esset. Neque enim juxta naturam tam maturè reliquisset corpus juve-

CAPUT XVI.

1. Et cum transisset sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum.

2. Et valdè mane unâ sabbatorum, veniunt ad monumentum, orto jam sole.

3. Et dicebant ad invicem : Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti ?

4. Et respicientes, viderunt revolutum lapidem. Erat quippe magnus valdè.

5. Et introeuntes in monumentum, viderunt juvenem sedentem in dextris, coopertum stolâ candidâ, et obstupuerunt.

6. Qui dicit illis : Nolite expavescere ; Jesum quæritis Nazarenum, crucifixum : surrexit, non est hic : ecce locus ibi posuerunt eum.

7. Sed ite, dicite discipulis ejus et Petro, quia præcedit vos in Galilæam : ibi eum videbitis, sicut dixit vobis.

8. At illæ exeuntes, fugerunt de monumento : invaserat enim eas tremor et pavor : et nemini quidquam dixerunt : timebant enim.

9. Surgens autem mane, primâ sabbati, apparuit primò Mariæ Magdalene, de quâ ejecerat septem dæmonia.

10. Illa vadens, nuntiavit his qui cum eo fuerant, lugentibus, et flentibus.

11. Et illi audientes quia viveret, et visus esset ab eâ, non crediderunt.

12. Post hæc autem duobus ex his ambulantibus, ostensus est in aliâ effigie euntibus in villam :

13. Et illi euntes nuntiaverunt cæteris : nec illis crediderunt.

14. Novissimè recumbentibus illis undecim apparuit : et exprobravit incredulitatem eorum, et duritiam cordis, quia iis qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt.

15. Et dixit eis : Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.

16. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit ; qui verò non crediderit, condemnabitur.

17. Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur : In nomine meo dæmonia ejicient : linguis loquentur novis :

18. Serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit : super ægros manus imponent, et benè habebunt.

19. Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cælum, et sedet à dextris Dei.

20. Illi autem profecti, prædicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante, sequentibus signis.

nile, præsertim cum illi crura non essent fracta, quod aliis fieri solet ad maturandam mortem.

VERS. 47. — MARIA JOSEPH. RURSUM est *Jose*, non *Joseph*.

CHAPITRE XVI.

1. Et lorsque le jour du sabbat fut passé, Marie-Madeleine, et Marie, mère de Jacques, et Salomé, achetèrent des parfums pour venir embaumer Jésus.

2. Et le premier jour de la semaine, dès le matin, elles arrivèrent au sépulcre au lever du soleil.

3. Elles disaient entre elles : Qui nous ôtera la pierre de devant l'entrée du sépulcre ?

4. Car elle était fort grande. Mais en regardant, elles virent cette pierre renversée.

5. Et étant entrées dans le sépulcre, elles virent un jeune homme assis du côté droit, vetu d'une robe blanche ; et elles en furent fort effrayées.

6. Il leur dit : Ne craignez point ; vous cherchez Jésus de Nazareth qui a été crucifié ; il est ressuscité ; il n'est point ici : voici le lieu où on l'avait mis.

7. Mais allez dire à ses disciples, et à Pierre, qu'il vous précède en Galilée ; c'est là que vous le verrez, selon ce qu'il vous a dit.

8. Elles sortirent aussitôt du sépulcre, et s'enfuirent, car elles étaient toutes saisies de crainte et de tremblement ; et elles ne dirent rien à personne, tant elles étaient effrayées.

9. Or, Jésus étant ressuscité le matin, le premier jour de la semaine, il apparut premièrement à Marie-Madeleine, de laquelle il avait chassé sept démons.

10. Et elle alla porter cette nouvelle à ceux qui avaient été avec lui, et qui étaient alors dans l'affliction et dans les larmes.

11. Mais lui ayant entendu dire qu'il était vivant, et qu'elle l'avait vu, ils ne la crurent point.

12. Après cela, il parut sous une autre forme à deux d'entre eux qui s'en allaient à une maison des champs.

13. Ceux-ci vinrent le dire aux autres ; mais ils ne les crurent pas non plus.

14. Enfin il apparut aux onze, lorsqu'ils étaient à table. Il leur reprocha leur incrédulité, et la dureté de leur cœur, de ce qu'ils n'avaient point cru ceux qui l'avaient vu ressuscité.

15. Et il leur dit : Allez par tout le monde ; prêchez l'Évangile à toute créature.

16. Celui qui croira, et qui sera baptisé, sera sauvé ; et celui qui ne croira point, sera condamné.

17. Et voici les miracles qui accompagneront ceux qui auront cru : Ils chasseront les démons en mon nom ; ils parleront de nouvelles langues ;

18. Ils manieront les serpents ; et s'ils boivent quelque breuvage mortel, il ne leur fera point de mal : ils imposeront les mains sur les malades, et ils seront guéris.

19. Le Seigneur Jésus, après leur avoir ainsi parlé, fut élevé dans le ciel ; et il est assis à la droite de Dieu.

20. Et eux étant partis, ils prêchèrent partout, le Seigneur coopérant avec eux, et confirmant sa parole par les miracles qui l'accompagnaient.

VERS. 1. — ET CUM TRANSISSET SABBATUM, hoc est, post occasum solis sabbati. MARIA MAGDALENE ET MARIA JACOBI ET SALOME EMERUNT AROMATA. Tres istæ mulieres post solis occasum sabbati emerunt aromata, quia durante sabbato illicitum erat emere. Et hinc apparet quòd mulieres istæ quamvis viderint locum monumenti in quo Joseph et Nicodemus cum suis ministris ponebant corpus Jesu, non tamen viderunt quòd unxerint corpus Jesu aromatibus, quia si vidissent hoc; non postea sollicitæ fuissent ut emerent aromata ad unguendum corpus Jesu; verecundiâ siquidem muliebri et optimo more assuetæ procul à consortio virorum non ausæ sunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus Jesu, Joseph et Nicodemus cum suis ministris, et tantò minùs potuerunt hoc videre, quantò unctio facta fortè fuit intùs in monumento; quod erat velut quædam domuncula, intra quam erat sepulcrum. Ut VENIENTES, non tunc, sed sequenti mane.

VERS. 2. — ET VALDE MANE UNA SABBATORUM, hoc est, die illâ quæ relata ad dies qui semper sunt sabbata, appellatur una; et describitur certus dies qui nunc vocatur dies dominicus. In Matthæo habetur: *Vespere sabbati quæ lucescit in primâ sabbati*. Et significatur nox media inter septimum diem et diem sequentem, ab utroque extremo: à vespertino, et diluculo. Ita tamen quòd vespertino ut terminatur per diluculum. Perinde ac si dictum fuisset: Nocte autem sabbatorum illucescente in unam sabbatorum. Omnino enim oportet intelligere horam diluculi; nam apud Marcum vespere sabbati occupatæ fuerunt ambæ istæ mulieres circa emptionem aromatum; et cùm reliqui evangelistæ testentur venisse mulieres ad sepulcrum mane, si horâ vespertinâ sabbati venissent ad monumentum, invenissent ibi custodes et monumentum sigillatum; et non ausæ fuissent venire sequenti mane ad monumentum cum aromatibus ut ungerent Jesum. Scivissent namque quòd hoc non possent efficere; tum propter custodes, tum propter sigillum, utrumque enim se nescire profiterentur, tum opere, tum verbis, dicendo: *Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti?* Nominavit autem Matthæus diluculum illud à vespertino seu tardo tempore; ut noctem immediatè sequentem ad diem septimum, ex relatione ad ipsum diem septimum præcedentem describeret; nox enim illa pars erat sequentis non præcedentis diei apud Hebræos, à vesperâ in vesperam celebrantes sabbata sua. Et cum hoc quod erat pars sequentis diei naturalis, vocabatur communiter vespertinum seu tardum tempus diei artificialis præcedentis, ut patet ex eo quòd jejuniium illius diei in illam horam differrebat. Ut igitur relativè ad diem septimum immediatè præcedentem, diluculum illud describeret Matthæus, usus est tali modo describendi tempus illud. Intentio siquidem Matthæi fuit describere certum diem et certam horam. Et hora quidem sic definita

VERS. 5. — COOPERTUM STOLA, *amictum*. Nam *coopertus* esse potest, qui non sit *amictus*.

est, dicendo *quod illucescit*; certus autem dies (hoc est, quòd non dies lunæ, nec dies martis, nec dies mercurii, nec dies Jovis aut Veneris aut sabbati, sed dies qui à nobis vocatur dominicus hic fuit) describitur utrinque ex sabbatis in plurali numero; hoc est, ex septimâ die. Si dixisset, *vesperi autem sabbati*, genitivus sabbati non arctaretur ad diem septimum, quia apud Hebræos quilibet dies festus in quo operari non licet, appellatur sabbatum, quocumque die venerit. Sed dicendo, *vesperi autem sabbatorum*, significatur determinatè dies septimus, quia soli septimi dies erant semper sabbata. Ita quòd sensus est: *Vesperi autem sabbatorum*, hoc est, dierum sabbatorum non quandoque sic et quandoque non, sed semper; hæc enim est sola dies septima. Similiter si dixisset, *quod lucescit in unam sabbati*, significasset, quod lucescit in unam diem festivam; sed ubi repetiit sabbatorum, repetiit diem septimum, qui semper est dies sabbatorum. Matthæus siquidem imitatus est Moysen, qui illum diem quem dominicum vocamus, appellavit non diem primum, sed diem unum, dicendo de die creationis cæli et terræ. *Factum est vespere et mane dies unus*; propterea enim Matthæus non dixit in primam, sed in unam, significando diem illam quæ procedendo ad dies sabbatorum appellatur una in lege Moysi. Dicendo itaque in unam sabbatorum, dixit in diem quæ appellatur una procedendo ad dies sabbatorum; hoc est, ad septimum quemque diem. Cernis itaque prudens lector quòd evangelista utrinque ex die sabbatorum definiit diem quem dominicum appellamus, in ipsius diluculo, ut ex Evangelio suo Matthæus certum redderet mundum quo die Jesus resurrexit. VENIUNT AD MONUMENTUM ORTO JAM SOLE. AURORÆ HORA describitur ab orto sole, quia reverà incipit oriri nobis sol per splendorem auroræ.

VERS. 3. — ET DICEBANT AD INVICEM: QUIS REVOLVET NOBIS LAPIDEM AB OSTIO MONUMENTI? Hinc habetur latuisse mulieres istas quòd monumentum sigillatum fuisset, et quòd custodes fuissent appositi. Si enim hæc scivissent, non dixissent ad invicem: *Quis revolvat nobis lapidem*, solius femineæ imbecillitatis rationem habentes; imò nec cogitassent venire ad monumentum. Hinc quoque habetur quòd ante illam horam auroræ, nulla earum venerat ad monumentum. Si enim vespere præcedenti aut nocte ad monumentum priùs venissent, scivissent mane quòd erant ibi custodes, quòd sepulcrum erat sigillatum; et non redissent.

VERS. 4. — ET RESPICIENTES VIDERUNT, pro, *vident*, REVOLUTUM LAPIDEM, proculdubio ab angelo.

VERS. 5. — ET INTROEUNTES, ad mandatum angeli, quem Marcus tacet. IN MONUMENTUM, VIDERUNT JUVENEM, pro, *adolescentulum*, SEDENTEM IN DEXTRIS. Iste angelus aut non est ille qui apud Matthæum sedebat super revolutum lapidem; aut si est illemet, postquam evanuit ab oculis mulierum (cedens eis ut introirent liberè in monumentum) iterum apparuit eis

VERS. 6. — NOLITE EXPAVESCERE. Idem est verbum Græcis; quod vertit modò *obstupuerunt*.

intus in monumento sedens à dextris sepulcri, hoc est, in illà parte versùs quam dextra pars corporis Jesu jacuerat, vel in dextris ipsarum mulierum. COOPERTUM, pro, *amictum*. Describitur enim indutus. STOLA CANDIDA, veste longà usque ad pedes. Et OBSTUPUERUNT, tum ob angeli præsentiam, tum ob absentiam corporis Jesu, tum ex perseverante timore qui priùs eas invaserat. — VERS. 6. — QUI DIXIT ILLIS: NOLITE EXPAVESCERE, etc. Eadem dicit quæ dixerat angelus sedens super revolutum lapidem; ut duplicato testimonio et respiscant à timore, et credant Jesum surrexisse.

VERS. 7. — SED ITE, DICITE DISCIPULIS EJUS ET PETRO. Negaverat Petrus Jesum, et propterea angelus neminem nominat nisi Petrum; tum ut magnam Dei erga peccatores gratiam commendet; tum ut Petrus audità ex ore mulierum angelicà voce animæquior fiat.

VERS. 8. — INVASERAT, pro, *habebat*, ENIM. Significatur perseverantia tremoris et stuporis. EAS TREMOR ET PAVOR, pro, *stupor*. Et nemini QUIDQUAM DIXERUNT. Silentes describuntur redisse domum, nulli in vià audent dicere quod viderant aut audierant. — VERS. 9. — SURGENS AUTEM JESUS. Adverte hic, prudens lector, Hieronymum habere dubium hoc capitulum. In epistolà siquidem ad Hedibiam super duodecim quæstionibus, solvendo quæstionem tertiam recitatis verbis: *Surgens autem Jesus primà sabbati, apparuit Mariæ Magdalene, etc.*, subjungit hæc verba: « Aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur Evangeliiis: omnibus Græcis libris penè hoc capitulum in fine non habentibus, præsertim cum diversa atque contraria evangelistis cæteris narrare videatur. » Rursus in secundo dialogo contra Pelagianos ait idem Hieronymus: « In quibusdam exemplaribus et maximè in Græcis codicibus juxta Marcum in fine ejus Evangelii scribitur: *Postea cum accubuissent undecim, apparuit eis Jesus; et exprobravit incredulitatem et duritiam cordis eorum, quia iis qui viderant ipsum resurgentem non crediderunt. Et illi satisfaciebant, dicentes: Seculum istud iniquitatis et incredulitatis substantia est: quæ non sinit per immundos spiritus veram Dei apprehendi virtutem; idcirco jam nunc revela justitiam tuam.* » Hæc ibi. Quæ ideò attulerim ut intelligamus quàm variè habeat capitulum hoc. Et reverà nonnulla sunt in hoc capitulo quæ in nullo alio evangelistà habentur; nihil tamen ego video contrarium manifestè aliis evangelistis. Nec quisquam mentis compos asserere aut credere potest hoc ultimum quod habetur apud Marcum capitulum totum adjectivum esse, nisi aliud quo caremus perditum fuerit: quia sequeretur Evangelium Marci terminari in sepulturà Christi, ita quòd nihil penitùs de resurrectione Jesu Marcus scripserit. Quod non solùm stultum sed perfidum est cogitare; nam tota fides Evangelii ex resurrectione Christi

VERS. 8. — INVASERAT ENIM EAS TIMOR, *habebat autem eas tremor ac stupor, sive ecstasis.*

VERS. 9. — PRIMA SABBATI; *αὐτάρτων* habent plerique Græci codices,

pendet, dicente Paulo: *Si Christus non resurrexit, inanis est fides nostra, inanis est prædicatio nostra.* Crediderim ego suspectum apud multos Græcos habitum hoc capitulum propter admixtionem à nescio quibus illorum verborum quæ Hieronymus retulit in dialogo; et etiam propter promissionem subjunctam; signa autem eos qui crediderint hæc sequentur: *In nomine meo dæmonia ejicient, etc.* Quidquid autem sit de veritate, suspicionum tamen istarum effectus est, quòd hæc scripta non sunt solidæ auctoritatis ad firmandam fidem sicut sunt reliqua Marci indubitata. MANE. A putantibus Jesum surrexisse medià nocte, refertur *mane* non ad participium *surgens*, sed ad verbum *apparuit*. Sed præter hoc quòd constructio hæc duriuscula est, tollit certitudinem primæ apparitionis; nam secundum hanc constructionem sensus est quòd mane primà sabbati apparuit primò Magdalene; per quod non excluditur quin priùs antequàm esset mane apparuerit alteri, et sic tollitur certitudo primæ apparitionis. Amplectenda est igitur suavis constructio litteræ: referendo *mane* ad participium *surgens*, ita quòd hinc habeamus horam resurrectionis Christi fuisse in aurorà. Et valdè congruè dies æternitatis gloriosorum corporum incipit cum aurorà; resurrectio enim Christi est initium universalis resurrectionis omnium corporum, sicut aurora est initium diei. PRIMA SABBATI. Quam superiùs appellavit *unam sabbatorum*, modò appellat *primam sabbati*; eo quòd dies dominicus, dies prima est relata ad sabbatum, quæ septima dies est in ordine siquidem ad septimam lex Moysi numerabat dies. APPARUIT PRIMO MARIÆ MAGDALENÆ. Hæc apparitio est quæ scribitur à Joanne, cum in specie hortulani apparuit. DE QUAEJECERAT SEPTEM DÆMONIA. Magna Dei gratia erga peccatores significatur, quòd primò voluit peccatrici et tali peccatrici (scilicet, quæ fuerat subjecta omnibus peccatis, significatis per septem dæmonia) apparere.

VERS. 10. — ILLA VADENS NUNTIAVIT IIS QUI CUM EO FUERANT LUGENTIBUS ET FLENTIBUS. Ista annuntiatio scripta quoque est à Joanne.

VERS. 11. — ET ILLI AUDIENTES QUIA VIVERET ET VISUS ESSET AB EA, NON CREDIDERUNT. Hoc scriptum est à Lucà, dicente: *Adhuc autem illis non credentibus.*

VERS. 12. — POST HÆC AUTEM DUOBUS EX EIS AMBULANTIBUS OSTENSUS EST IN ALIA EFFIGIE, pro, *forma*, EUNTIBUS IN VILLAM. Hæc apparitio scripta est à Lucà, narrante discipulos euntes in castellum nomine Emaus.

VERS. 13. — ET ILLI EUNTES NUNTIAYERUNT CÆTERIS; NEC ILLIS CREDIDERUNT. Hoc quoque ex dictis verbis apud Lucam apparet.

VERS. 14. — NOVISSIMÈ AUTEM, pro, *postea*. Non significatur ultima apparitio in vero textu, sed posterior. IIS QUI VIDERANT EUM RESURREXISSE, pro, *resuscitatum*, NON CREDIDERUNT. Collatis simul iis quæ referuntur in hac apparitione, apparet quòd ista apparitio

VERS. 14. — NOVISSIMÈ RECUMBENTIBUS ILLIS. Augustinus de Concordià Evangelistarum, lib. 5, torquet seipsum quæstione, qui consistat quod Marcus dicit hic Jesum novissimè apparuisse, cum Joannes refe-

est quæ fuit die octavo quando erat Thomas cum eis; nam expressè hic dicitur quòd erant undecim; et quòd undecim incredulitas et duritia cordis ad credendum iis qui viderant ipsum resuscitatum increpata est; tunc enim increpatos fuit Thomas, *ne sis incredulus, et rursus, quia vidisti me credidisti*. Et vel ipsa increpatio Thomæ, quia tacita fuit increpatio aliorum, appellatur à Marco *inrepatio eorum*; vel occasione sumptâ ex increpatione Thomæ, explicitè increpavit alios; revocando ad memoriam incredulitatem et duritiam cordis ad credendum tum mulieribus quæ eum viderant, tum discipulis redeuntibus ab Emaus, tum Petro qui etiam viderat Jesum, ut clarè Lucas explicat; nam post hæc omnia Lucas dicit: *Adhuc illis non credentibus*. Et intellige increpatos eos communiter. Joannes enim exemptus videtur ab hujusmodi incredulitate; quia cum vidit linteamina posita, credit. Petrus quoque non fuit incredulus discipulis, sed fortè mulieribus. Actus autem recumbendi, à solo Marco describitur, nec hoc est mirum, cum

rat illum post apparuisse suis ad mare Tiberiadis. Hunc nodum sic explicat, ut *novissimè* referatur, non ad numerum apparitionum simpliciter, sed ad apparitiones eo die factas. Atqui cum Græcè sit ὄστερον, quod sonat *deinde* seu *postea*, non erat cur moveret quæstionem, si Græcos consulisset codices: quam nolum dissimulare comparativa nonnunquam usurpari vice superlativorum. Quoniam itaque dixerat *primum*, interpres hic maluit dicere *postremum*. ILLIS UNDECIM, αὐτοῖς τοῖς ἑνδεκά. Divus Augustinus ex addito pronomine *illis*, et ex articulo Græco colligit hunc locum non posse accipi nisi de apostolis. Atqui Græcè non est ἐκείνοις αὐτοῖς, quòd si relativè sumatur, sonat, Jesum iisdem duodecim apostolis apparuisse, quibus prius apparuerat. Sin discretivè, sensus erit, Jesum apparuisse, non mulieribus aut quibuslibet discipulis, de quibus ante dictum erat, sed ipsis undecim, nimirum apostolis qui narrantibus non crediderant. Etiamsi Marcus ita contexit quasi hoc senserit. *Primum* apparuit Mariæ Magdalenz. *Posthæc* duobus ambulatibus in villam. *Postremò* recumbentibus undecim. Nec obstat huic sensui, si jam uni aut alteri ex apostolis apparuerat. Certè undecim simul discumbentibus nondum apparuerat. QUI VIDERANT EUM RESURREXISSE. Græcè est ἐγερμένοιον, *suscitatum* sive *excitatum*. Nec video causam cur hic Gregorius aut Bernardus inducant angelos, qui soli viderint Dominum resurgentem. Qui prius mortuum viderant, ac mox vivum, utique viderunt eum resurrexisse. Illi fortassis legebant, *qui viderant eum resurgentem*, ut hic interpres frequenter participia præteriti temporis vertit in participia præsentis temporis. Divus Hieronymus in Epistolâ ad Hedibiam quæstione tertiâ indicat hoc extremum Marci caput à perieris non fuisse receptum, quod in raris Latinorum codicibus, Græcorum penè nullis habebatur, præsertim cum videatur narrare quædam manifestè pugnantiâ cum aliis evangelistis. Velut illud quod refert Dominum resurrexisse *mane primâ sabbati*, cum Matthæus tradat eum resurrexisse *vesperâ sabbati, quæ lucescit in primâ sabbati*. Pugnant autem inter sese *vespere* et *mane*. Hujus difficultatis ostendit Hieronymus geminam solutionem, quarum prior hæc est. « Aut enim, inquit, non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur Evangeliiis, omnibus Græcæ libris penè hoc capitulum in fine non habentibus. » Hæc solutio impia erat, si tum temporis hoc capitulum idem habebat auctoritatis, quod reliquum Marci Evangelium. Admonet autem et illud Hieronymus, subdistinctionem esse faciendam ante *mane*, ut intel-

pluribus quod unus evangelista tacet alius suppleat.

VERS. 15. — ET DIXIT EIS. Verba illa quæ refert Hieronymus in dialogo, tanquam manifestè adjecta ab aliis, habentur. EUNTES. Describitur mandatum ad prædicandum in universo mundo, quod ab aliis quoque evangelistis describitur. IN MUNDUM UNIVERSUM. Finitum per hoc ostendit tempus prioris mandati, *in viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum*, etc. Sed advertite quod illis dicit; *euntes in mundum universum*, quibus apud Matthæum dixit: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*; non enim apostolis et illis discipulis ibi præsentibus præcepit universum peragere mundum per seipsos; sed præceptum factum ad illos, intelligitur factum ipsis et successoribus eorum; ita quòd ipsi inchoarent, et successores perficerent. PRÆDICATE EVANGELIUM OMNI CREATURE, omni nationi, omni hominum conditioni, statui, nullam exceptionem faciendo. Et omnem hominum nationem, conditionem, statum, sexum, etc., appellat creaturam, ad explicandum quare est illis

ligamus Christum *vespere* surrexisse, deinde *primâ sabbati* visum esse Mariæ, hoc modo legentes: *cum surrexisset Jesus*, et hic interpositâ hypostigme sequatur, *mane primâ sabbati apparuit primò Mariæ*. Hanc distinctionem indicat et Theophylactus. Nos, quò dilucidior esset sermo, pro ἀναστὰς, quod interpres vertit *surgens*, vertimus *cum surrexisset*. Est enim participium præteriti temporis, quòd circumstantione reddendum erat. Idem Hieronymus in secundo Dialogo adversus Pelagium disputans, narrat in fine Evangelii juxta Marcum, in nonnullis exemplaribus maximè Græcorum coronidem fuisse adjectam hisce Marci verbis: « Postea cum accubissent undecim, apparuit illis Jesus, et exprobravit incredulitatem et duritiam cordis eorum, quod multis, qui viderant eum resurgentem, non crediderunt. » Hic additum erat: « Et illi satisfaciebant dicentes: Sæculum istud iniquitatis et incredulitatis substantia est, quæ non sinit per immundos spiritus veram Dei apprehendi virtutem. Idcirco jam nunc revela justitiam tuam. » Cæterum ut hoc extremum Marci caput hodiè habetur in omnibus, quæ sanè viderim, Græcorum exemplaribus, quod enarrat etiam Theophylactus: in coronidem hanc ex apocrypho quopiam Evangelio adscriptam apparet à lectore nimium audaci. Nam Evangelium Hebræorum, quod tum à Nazareis et Essenis legebatur, Hebraicis scriptum litteris, sed sermone Chaldaico, Hieronymus testatur à se versum in linguam Græcam, et ex eo nonnulla profert testimonia, in quo leguntur quædam his non dissimilia. Hoc autem assumentum, quoniam nihil habet evangelicæ gravitatis, sed olet potius dogma Manichæorum, meritò resectum ac rejectum est tam à Græcis, quam à Latinis. Beda testatur divum Ambrosium accuratè scripsisse in hunc evangelistam, è cujus Commentariis fatetur se multa discerpisse. Hoc opus nobis intercidit, nisi fortè Beda sensit Commentarios in Marcum, qui feruntur Hieronymi titulo, esse Ambrosii. Quod ego nec refello, nec assevero. Videntur enim hominis nec infantis, nec ineruditi, cui illud certè cum Ambrosio commune, quod multus est in allegoriis et affectibus. Præfationem autem ineptam et indoctam addidisse videntur librarii, quo gratiosi nominis lenocinio allicerent emptorem. Illud addam, quod Hieronymus aliis verbis refert hunc locum quam habetur in Marco Latinæ editionis, cum tamen adversus Pelagianos scriperit admodum senex; unde conjectare licet, aut hanc editionem non esse Hieronymi, aut ipsum neglexisse quod tradiderat. Nam quod hic indico, perquam frequens est illi in eo opere,

prædicandum; ratione scilicet illius quod habent à creatore, et non ratione peccatorum quæ apposuerunt ipsi. Ac si apertius dixisset: Prædicare Evangelium omnis conditionis, sexûs, statûs, nationis, etc., hominibus, non spectantes ad eorum peccata et merita, sed ad conditiones creatas in illis, sed ad opus Dei in illis.

VERS. 16. — QUI CREDIDERIT. Ecce fides necessaria. ET BAPTIZATUS FUERIT. Ecce sacramentum fidei necessarium. SALVUS ERIT. Ecce præmium æternæ salutis. QUI VERO NON CREDIDERIT CONDEMNABITUR. Ne putares consilium non præceptum, et præmium acquiescentibus, non pœnam renuentibus adjungitur quòd *qui non crediderit condemnabitur*. Non dicit *judicabitur* (quia qui non credit jam judicatus est), sed *damnabitur*, in æternam ibit damnationem.

VERS. 18. — ET BENÈ HABEBUNT. Suspecta apparet hæc clausula signorum, eò quòd secundum Evangelicam doctrinam signa hæc non sunt fidei, sed magnitudinis fidei, sed donorum fidei, ut patet et in pluribus locis Evangelii; textus autem iste significat signa hæc consequi fidem sufficientem ad salutem; nam eisdem præcisè utitur verbis dicendo: *Qui crediderit et baptizatus fuerit*; et dicendo: *signa autem eos qui crediderint hæc sequentur*. Hæc tamen apparentia non solidum habet fundamentum, quoniam Joannis 14, similis sententia habetur: *Qui credit in me, opera quæ ego facio ipse faciet, et majora horum faciet, quia ego ad Patrem vado*. Intelliguntur igitur promissa signa consequentia fidem quantum est ex parte virtutis fidei; sequentia quando et ubi opus fuerit. Cum cujus veritate promissionis stat quòd ex parte habentis fidem defectus accidat, seu impedimentum præstetur, ita quòd fides ipsa non deest signis, sed homo deest fidei ad efficaciam signorum.

VERS. 19. — ET DOMINUS QUIDEM JESUS. Superfluit *Jesus*. POSTQUAM LOCUTUS EST EIS. Non dicit statim; non enim significatur quòd statim post hæc verba ascendit in cœlum, sed tantummodò quòd post hæc verba ascendit in cœlum, non explicando quanto tempore post. ASSUMPTUS EST, non alieno adminiculo, sed propriâ virtute. IN CŒLUM; et SEDET, pro, *sedet*, A DEXTRIS DEI. Non significatur positio corporis, quoniam *Jesus* in cœlo stat, non sedet; stare enim est naturalis situs hominis perfectus; sedere autem imbecillitatis est. Et propterea sicut per dexteram Dei metaphoricè significantur optima quæque bona, ita per sessionem significatur quietè possidere, quietè regnare, et perinde dictum est, *sedet à dextris*, ac si dictum fuisset, et quietè possedit optima quæque bona Dei, possessurus in secundo adventu etiam reliqua minùs bona; tunc enim accipiet possessionem istorum inferiorum.

VERS. 20. — UBIQUE NON AFFIRMATIONE OMNIUM LOCORUM, sed negatione certorum locorum. Non enim tempore quo scripsit Marcus prædicatum fuit Evangelium in singulis locis mundi, cum postea multæ gentes quibus prædicatum non fuerat inventæ sint, ita quòd nostrâ etiam ætate inveniuntur. Sed discipuli Jesu non arctaverunt prædicationes suas ad hæc vel illa loca; sed prout facultas affuit, extenderunt prædicationes suas ad omnes mundi partes. DOMINO COOPERANTE, internis inspirationibus trahendo auditores. SEQUENTIBUS SIGNIS, pro, *per subsequentia signa*. Hæc enim tria, scilicet prædicatio apostolica, interna inspiratio divina, et miracula ad confirmationem Evangelii converterunt mundum ad fidem Jesu Christi. Cui est honor et gloria in secula seculorum. Amen.

LUCÆ BRUGENSIS VITA.

LUCAS BRUGENSIS (Franciscus), doctor Lovaniensis et ecclesiæ Audomaropolitanæ decanus, magnam sibi doctrinæ meritò famam comparavit. Linguarum eruditarum apprime gnarus fuit, ac præsertim Hebrææ, Græcæ, Syriacæ et Chaldaicæ; quas ab insignibus præceptoribus Ben. Ariâ Montano, Joanne Guillelmi Harlemio, Jesuitâ, aliisque (Reriorum) Bibliorum editioni præfectis, didicerat. Eidem quoque operi operam suam navavit. Exstant illius: *Notationes in Biblia sacra. Itinerarium Jesu Christi ex 4 Evangeliiis. Commentarius in Evangelia. Apologia pro Chaldaico Paraphraste. Notæ ad varias lectiones in Evangeliiis*, etc. Diem suum obiit 19 februarii 1619. Theologiæ necnon et Bibliis, per quadraginta annos, indefessus studuerat. Commentaria in quatuor Jesu Christi Evangelia, à Francisco Lucâ theologo doctis-

simo, singulari industriâ, summo labore, egregiâ eruditione, ac solido acrique judicio concinnata, dignissima sunt, quæ in doctorum omnium manus deveniant, cum nihil contineant, quod non sinceram in Deum fidem pietatemque spiret, et quod non ad veram germanamque evangelici textûs intelligentiam luminis plurimum allaturum sit et subsidii. Francisci Lucæ Commentaria corroboravimus Commentariis Cornelii Jansenii, qui in sancta Jesu Christi Evangelia genuinum Scripturæ sacræ sensum exponit, et summam eruditionem, doctrinamque solidissimam, ex sanctorum Patrum scriptis potissimum depromptam, complectitur. Quamobrem hujusce eruditissimum opus in notarum loco juxta posuimus. Cornelii Jansenii vitam videre est in Cursûs Scripturæ sacræ tomo septimo decimo.

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM

Commentaria.

EVANGELIUM. Vox est Græca, boni faustique nuntii significationem habens. Apud profanos auctores legitur pro præmio sumptum, lætum adferenti nuntium dato, et pro sacrificio jucundis nuntiis decreto. Cæterùm christiana Schola, pro ipso fausto lætoque nuntio utitur, atque eo κατ' ἀντιπρομασίαν, quod magni consilii angelus Christus Salvator humano generi attulit, vitæ salutisque æternæ, quo nullum lætius, nullum jucundius, nullum gratius nuntium esse possit. Dimanavit autem ad nos hæc vox ab Interpretibus septuaginta duobus, qui, ubi novi Testamenti prophetiæ texuntur, gaudent evangelizandi voce uti (psalmi 95, versu secundo, Isaiæ 40, v. 9, cap. 52, v. 7, et alibi). Porrò Hebraicè pro eâ est vox *Bissar* à *Basar* carne derivata: quâ significatum videri possit, felix hoc nuntium, quod prophetæ prædicebant ac promittebant, per Verbum Dei caro factum, præsens adferendum atque exhibendum. Hoc illud est Evangelium, quod dulcissimis epithetis, Matthæi 4, v. 23, *Evangelium regni*, Actorum 20, et 24, *Evangelium gratiæ Dei*, ad Romanos 10, v. 15, *Evangelium pacis*, prioris ad Timotheum primo, v. 11, *Evangelium gratiæ beati Dei*, agnominatur. Porrò aliter sumitur, *Evangelium*, cùm dicitur *Evangelium secundum Matthæum*, aut *secundum Lucam*, sive Matthæi aut Lucæ, nempe, non pro ipso fausto nuntio, sed pro Scripturâ narrante historiam Salvatoris faustum salutis nuntium adferentis. Hujusmodi quatuor sunt Evangelia: cæteroqui omnes Novi Testamenti libri unum sunt Evangelium, cujus veteris

Testamenti scripta sunt prædictiones prophetiæ.

EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM, id est, historia Evangelica, prout à Lucâ descripta est. Lucas natione Syrus, oriundus Antiochiâ, Syriæ metropoli, quæ in Veteris Testamenti libris *Reblutha* 4 Regum 25, v. 6, 21, et *Emath magna* Amos 6, v. 2, appellatur; *Græci sermonis non ignarus*, quod ait Hieronymus in catalogo Scriptorum ecclesiasticorum, *medicus arte fuit*. Is inter multos alios Antiochenos lucrifactus Christo; illic enim discipuli, cùm in maximum numerum excrevisset, primùm nominati fuere Christiani, ut legitur Act. 11, v. 26; discipulus Pauli Apostoli evasis, et comes magna ex parte peregrinationis ejus. Evangelium hoc scripsit Græcis Græcè, anno circiter 15 à Domini ascensione, dùm ageret unâ cum Paulo in Achaïæ et Bœotiæ partibus, quod præfatione in Evangelium Matthæi notat Hieronymus; consilio haud dubium et hortatu Pauli; occasione autem pseudoapostolorum illorum, quorum meminit Paulus in epistolis suis, præsertim posteriore ad Corinthios, qui in illis Græciæ regionibus, multas de Christo fabulas, genealogias, et quæstiones stultas (Tit. 1, v. 10, 11, 14, et c. 3, v. 9), à se confictas, disseminaverant, non verbo solum, verùm etiam scripto quod ipsa Lucæ præfatio dat intelligendum. Ipse igitur Lucas, assecutus omnia à principio diligenter, ab iis qui ipsi viderant et ministri fuerant sermonis, verissimum hoc et divinissimum Evangelium edidit, Paulo approbante.

CAPUT PRIMUM.

1. Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum;
2. Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis:
3. Visum est et mihi assecuto omnia à principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile,
4. Ut cognoscas eorum verborum de quibus eruditus es, veritatem.
5. Fuit in diebus Herodis, regis Judææ, sacerdos

CHAPITRE PREMIER.

1. Plusieurs ayant entrepris d'écrire l'histoire des choses qui ont été accomplies parmi nous,
2. Suivant le rapport que nous en ont fait ceux qui, dès le commencement, les ont vues de leurs propres yeux, et qui ont été les ministres de la parole;
3. J'ai cru, très-excellent Théophile, qu'après avoir été exactement informé de toutes ces choses depuis leur commencement, je devais aussi vous en représenter par écrit toute la suite,
4. Afin que vous reconnassiez la vérité de ce qui vous a été annoncé.
5. Au temps d'Hérode, roi de Judée, il y avoit un

quidam nomine Zacharias, de vice Abiâ; et uxor illius de filiabus Aaron, et nomen ejus Elizabeth.

6. Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querelâ.

7. Et non erat illis filius, eò quòd esset Elizabeth sterilis, et ambo processissent in diebus suis.

8. Factum est autem cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

9. Secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret, ingressus in templum Domini.

10. Et omnis multitudo populi erat orans foris horâ incensi.

11. Apparuit autem illi angelus Domini, stans à dextris altaris incensi.

12. Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum.

13. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua et uxor tua Elizabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem:

14. Et erit gaudium tibi, et exultatio, et multi in nativitate ejus gaudebunt:

15. Erit enim magnus coram Domino, et vinum et siceram non bibet, et Spiritui sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ.

16. Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum:

17. Et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam.

18. Et dixit Zacharias ad angelum: Unde hoc sciam? ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis.

19. Et respondens angelus, dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum: et missus sum loqui ad te, et hæc tibi evangelizare.

20. Et ecce eris tacens, et non poteris loqui, usque in diem quo hæc fiant, pro eo quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo.

21. Et erat plebs expectans Zachariam; et mirabantur quòd tardaret ipse in templo.

22. Egressus autem non poterat loqui ad illos, et cognoverunt quòd visionem vidisset in templo: et ipse erat innuens illis, et permansit mutus.

23. Et factum est ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam.

24. Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor ejus, et occultabat se mensibus quinque, dicens:

25. Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

26. In mense autem sexto, missus est angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth.

27. Ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David; et nomen virginis Maria.

28. Et ingressus angelus ad eam, dixit: Ave, gratiâ plena; Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus.

prêtre nommé Zacharie, de la famille d'Abia; et sa femme était aussi de la race d'Aaron, et s'appelait Elisabeth.

6. Ils étaient tous deux justes devant Dieu, marchant dans tous les commandements et les ordonnances du Seigneur d'une manière irrépréhensible.

7. Ils n'avaient point d'enfants, parce qu'Elisabeth était stérile, et qu'ils étaient déjà tous deux avancés en âge.

8. Or Zacharie faisant sa fonction de prêtre devant Dieu dans le rang de sa famille,

9. Il arriva par le sort, selon ce qui s'observait entre les prêtres, que ce fut à lui d'entrer dans le temple du Seigneur pour y offrir les parfums.

10. Cependant toute la multitude du peuple était dehors, faisant sa prière à l'heure où l'on offrait les parfums.

11. Et un ange du Seigneur lui apparut, se tenant debout à droite de l'autel des parfums.

12. Zacharie le voyant, en fut troublé, et la frayeur le saisit.

13. Mais l'ange lui dit: Ne craignez point, Zacharie, parce que votre prière a été exaucée, et Elisabeth votre femme vous enfantera un fils, et vous lui donnerez le nom de Jean.

14. Vous en serez dans la joie et dans le ravissement; et plusieurs se réjouiront de sa naissance;

15. Car il sera grand devant le Seigneur; il ne boira point de vin, ni rien de ce qui peut enivrer, et il sera rempli du Saint-Esprit dès le sein de sa mère.

16. Il convertira plusieurs des enfants d'Israël au Seigneur leur Dieu.

17. Et il marchera devant lui, dans l'esprit et dans la vertu d'Elie, pour réunir les cœurs des pères avec leurs enfants, et rappeler les incrédules à la prudence des justes, et pour préparer au Seigneur un peuple parfait.

18. Et Zacharie dit à l'ange: Par quoi reconnaitrai-je ceci? car je suis vieux, et ma femme est avancée en âge.

19. L'ange lui répondit: Je suis Gabriel, qui me tiens devant Dieu, et j'ai été envoyé pour vous parler, et pour vous annoncer cette heureuse nouvelle.

20. Et voici que vous allez devenir muet; et vous ne pourrez plus parler, jusqu'au jour où ceci arrivera, parce que vous n'avez point cru à mes paroles, qui s'accompliront en leur temps.

21. Cependant le peuple attendait Zacharie, et il s'étonnait de ce qu'il demeurerait si longtemps dans le temple.

22. Mais étant sorti, il ne pouvait leur parler, et ils connurent qu'il avait eu quelque vision dans le temple, car il ne s'expliquait que par signes; et il demeura muet.

23. Quand les jours de son ministère furent accomplis, il s'en alla en sa maison.

24. Quelque temps après, Elisabeth sa femme conçut, et elle se tenait cachée durant les cinq mois, disant:

25. C'est ainsi que le Seigneur en a usé avec moi, quand il m'a regardée pour me tirer de l'opprobre où j'étais devant les hommes.

26. Or, comme elle était dans son sixième mois, l'ange Gabriel fut envoyé de Dieu en une ville de Galilée appelée Nazareth,

27. A une vierge qui était fiancée à un homme de la maison de David, nommé Joseph; et cette vierge s'appelait Marie.

28. L'ange étant entré où elle était, lui dit: Je vous salue, ô pleine de grâce, le Seigneur est avec vous; vous êtes bénie entre les femmes.

29. Quæ cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio.

30. Et ait angelus ei : Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum :

31. Ecce concipies in utero, et paries Filium, et vocabis nomen ejus JESUM.

32. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum,

33. Et regni ejus non erit finis.

34. Dixit autem Maria ad angelum : Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco ?

35. Et respondens angelus, dixit ei : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.

36. Et ecce Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute suâ : et hic mensis sextus est illi quæ vocatur sterilis :

37. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.

38. Dixit autem Maria : Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tum. Et discessit ab illâ angelus.

39. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione, in civitatem Juda :

40. Et intravit in domum Zachariæ, et salutavit Elisabeth.

41. Et factum est, ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit infans in utero ejus, et repleta est Spiritu sancto Elisabeth :

42. Et exclamavit voce magnâ, et dixit : Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui.

43. Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me ?

44. Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo.

45. Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino.

46. Et ait Maria : Magnificat anima mea Dominum,

47. Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo,

48. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ : ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes :

49. Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus.

50. Et misericordia ejus à progenie in progenies, timentibus eum.

51. Fecit potentiam in brachio suo ; dispersit superbos mente cordis sui.

52. Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.

53. Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes.

54. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ :

55. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham et semini ejus in secula.

56. Mansit autem Maria cum illâ quasi mensibus tribus, et reversa est in domum suam.

29. Mais elle l'ayant entendu, fut troublée de ses paroles, et elle pensait quelle pouvait être cette salutation.

30. Et l'ange lui dit : Ne craignez point, Marie, car vous avez trouvé grâce devant Dieu :

31. Voilà que vous concevrez en votre sein, et vous enfanterez un Fils à qui vous donnerez le nom de JÉSUS.

32. Il sera grand, et il sera appelé le Fils du Très-Haut, et le Seigneur Dieu lui donnera le trône de David son père. Il régnera éternellement sur la maison de Jacob,

33. Et son règne n'aura point de fin.

34. Alors Marie dit à l'ange : Comment cela se fera-t-il, car je ne connais point d'homme ?

35. L'ange répondant lui dit : Le Saint-Esprit surviendra en vous, et la vertu du Très-Haut vous couvrira de son ombre. C'est pourquoi le saint qui naîtra de vous sera appelé le Fils de Dieu.

36. Et voilà que votre cousine Elisabeth a elle-même conçu un fils en sa vieillesse ; et c'est ici le sixième mois de la grossesse de celle qu'on appelle stérile,

37. Parce qu'il n'y a rien d'impossible à Dieu.

38. Alors Marie lui dit : Voici la servante du Seigneur ; qu'il me soit fait selon votre parole. Et l'ange s'éloigna de chez elle.

39. Or, en ces jours-là, Marie partit, et s'en alla en diligence au pays des montagnes, en la ville de Juda ;

40. Et étant entrée dans la maison de Zacharie, elle salua Elisabeth.

41. Dès qu'Elisabeth entendit la voix de Marie qui la saluait, son enfant tressaillit dans son sein ; et Elisabeth fut remplie du Saint-Esprit ;

42. Et s'écriant à haute voix, elle dit : Vous êtes bénie entre les femmes, et le fruit de vos entrailles est béni.

43. Et d'où me vient ce bonheur, que la mère de mon Seigneur vienne vers moi ?

44. Car votre voix n'a pas plus tôt frappé mon oreille lorsque vous m'avez saluée, que mon enfant a tressailli de joie dans mon sein.

45. Que vous êtes heureuse d'avoir cru, parce que les choses qui vous ont été dites de la part du Seigneur s'accompliront !

46. Alors Marie prononça ces paroles : Mon âme glorifie le Seigneur,

47. Et mon esprit est ravi de joie en Dieu mon Sauveur,

48. Parce qu'il a jeté les yeux sur la bassesse de sa servante, car voilà que désormais je serai appelée bienheureuse dans la succession de tous les siècles,

49. Parce que celui qui est Tout-Puissant a fait en moi de grandes choses, et son nom est saint,

50. Et sa miséricorde s'étend d'âge en âge sur ceux qui le craignent.

51. Il a déployé la force de son bras ; il a dissipé ceux qui s'élevaient d'orgueil dans les pensées de leur cœur.

52. Il a renversé les grands de leurs trônes, et il a élevé les petits.

53. Il a rempli de biens ceux qui étaient affamés, et il a renvoyé vides ceux qui étaient riches.

54. Il a pris en sa protection Israël son serviteur, se ressouvénant de sa miséricorde,

55. Selon qu'il avait promis à nos pères, à Abraham et à sa postérité, pour toujours.

56. Marie demeura avec Elisabeth environ trois mois ; et elle s'en retourna ensuite en sa maison.

57. Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, et peperit filium.

58. Et audierunt vicini et cognati ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illâ, et congratulabantur ei.

59. Et factum est in die octavo, venerunt circumcidere puerum, et vocabant eum nomine patris sui Zachariam.

60. Et respondens mater ejus, dixit: Nequaquam sed vocabitur Joannes.

61. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tuâ, qui vocetur hoc nomine.

62. Innuebant autem patri ejus, quem vellet vocari eum.

63. Et postulans pugillarem scripsit, dicens: Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi.

64. Apertum est autem illicò os ejus, et lingua ejus loquebatur benedicens Deum.

65. Et factus est timor super omnes vicinos eorum: et super omnia montana Judææ divulgabantur omnia verba hæc.

66. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis, putas, puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo.

67. Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto: et prophetavit, dicens:

68. Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ.

69. Et erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui:

70. Sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt, prophetarum ejus:

71. Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos:

72. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui sancti:

73. Jusjurandum, quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis:

74. Ut sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi,

75. In sanctitate et justitiâ coram ipso, omnibus diebus nostris.

76. Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis: præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus.

77. Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum:

78. Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos Oriens ex alto.

79. Illuminare his qui in tenebris et in umbrâ mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

80. Puer autem crescebat, et confortabatur spiritu: et erat in desertis usque in diem ostensionis suæ ad Israel.

57. Cependant le temps auquel Elisabeth devait accoucher arriva, et elle enfanta un fils.

58. Ses voisins et ses parents ayant appris que le Seigneur avait fait éclater sa miséricorde sur elle, l'en félicitaient.

59. Et, étant venus le huitième jour pour circoncire l'enfant, ils le nommaient Zacharie, du nom de son père.

60. Mais la mère prenant la parole, dit: Non, mais il sera nommé Jean.

61. Ils lui répondirent: Il n'y a personne dans votre famille qui porte ce nom.

62. Et ils demandèrent par signes au père de l'enfant comment il voulait qu'on le nommât.

63. Et ayant demandé des tablettes, il écrivit dessus: Jean est son nom. Et tous en furent étonnés.

64. Aussitôt sa bouche s'ouvrit, sa langue se délia, et il parlait, en bénissant Dieu.

65. Et tous leurs voisins furent remplis de crainte; et le bruit de ces merveilles se répandit dans tout le pays des montagnes de Judée.

66. Et tous ceux qui les entendirent, les conservèrent dans leur cœur, disant: Quel pensez-vous que sera cet enfant? Car la main du Seigneur était avec lui.

67. Et Zacharie son père fut rempli du Saint-Esprit, et prophétisa, en disant:

68. Béni soit le Seigneur Dieu d'Israël, de ce qu'il a visité et racheté son peuple;

69. De ce qu'il nous a suscité un puissant Sauveur, en la maison de David son serviteur;

70. Selon qu'il avait promis par la bouche de ses saints prophètes, qui ont été dans les siècles passés,

71. De nous délivrer de nos ennemis, et des mains de tous ceux qui nous haïssent,

72. Pour exercer sa miséricorde envers nos pères, et se souvenir de son alliance sainte,

73. De ce serment par lequel il a juré à Abraham notre père, de nous accorder cette grâce,

74. Qu'étant délivrés des mains de nos ennemis, nous le servirions sans crainte,

75. Dans la sainteté et la justice, marchant en sa présence tous les jours de notre vie.

76. Et vous, petit enfant, vous serez appelé le prophète du Très-Haut, car vous marcherez devant le Seigneur, pour lui préparer ses voies;

77. Pour enseigner à son peuple la science du salut, pour la rémission de ses péchés.

78. Par les entrailles de la miséricorde de notre Dieu, par lesquelles ce Soleil levant est venu d'en haut nous visiter.

79. Pour éclairer ceux qui sont assis dans les ténèbres et dans l'ombre de la mort, et pour diriger nos pieds dans le chemin de la paix.

80. Cependant l'enfant croissait, et se fortifiait en esprit; et il demeurait dans le désert, jusqu'au jour où il devait paraître devant le peuple d'Israël.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — QUONIAM QUIDEM, quandoquidem; non tam causa quàm occasio significatur. *Cæteri Evange-*

VERS. 1. — QUONIAM QUIDEM MULTI CONATI SUNT. Taxari hic pseudoapostolos et pseudoscriptores Evan-

listæ, ait Titus Bostrorum episcopus, ab ipsis statim rebus initium faciunt: Lucas verò breve præmittit exordium.

geliorum, sententia ferè veterum est. Hos Epiph., hæresi 51, putat fuisse Cerinthum et Merinthum;

MULTI. Loquitur Lucas de iis qui ante se scripserant historiam Evangelicam; non tamen intelligit Matthæum et Marcum (quos haud dubium est prius Lucâ scripsisse, quamvis novus Beza reclamet), quia Matthæus quidem, non ut tradiderant qui viderant, sed ut ipsemet viderat, scripserat, idque Hebræis Hebraicè; Marcus verò longè positus Romæ, Latinis Latinè scripserat, ut multorum opinio est; neutrius verò adhuc exstabat in Græciâ exemplaria, præsertim Græcè translata. Illos igitur, ut adhuc ignotos Græcis, apud quos ipse versabatur, præterit; eos verò intelligit, qui his in partibus Græcè jam scripserant, nempe pseudoapostolos, hoc est, eos à quibus scripta Evangelia, neutiquàm probata Christi Ecclesiæ fuerunt. Feruntur hujusmodi multa Evangelia, quæ Veteres memorant; secundùm Thomam, Matthiam, duodecim; secundùm Hebræos, Nazaræos, Ægyptios; secundùm Nicodemum, Basilidem, Apellem, Cerinthum, Merinthum. Sed ut Basilides, Apelles, Cerinthus, et Merinthus, Lucâ posteriores fuerunt; ita quænam aliorum ante Lucâ Evangelium scripta fuerint, manet incertum; certum verò nonnulla scripta fuisse, et quidem plura uno, de quorum auctoribus Lucas hic loquitur, ut est concursus veterum sententia. Liceret conicere illa fuisse quæ Apostolorum nomina falsò præ se ferebant, Thomæ, Matthiæ, duodecim, quod diximus; ita ut hanc etiam ob causam, auctores illorum, pseudoapostoli sint dicti Paulo.

CONATI SUNT, ἐπεχείρησαν, in manus sumpserunt, quod Latinè, metaphorâ à pedibus sumptâ, dicitur *aggressi sunt*; nec malè interpres, *conati sunt*. Syrus, *voluerunt*. Non dicit Evangelista quòd temerè aggressi sint, aut conati, quòd non præstiterint (nec ea est vis verborum, quæ in laude non minùs quàm in vitio ponuntur); rectè tamen id intelligunt Patres et Græci et Latini, ex circumstantiis. ORDINARE, ordine digerere. Syrus, *scribere*. NARRATIONEM, historiam.

QUÆ, earum quæ IN NOBIS Christianis, inter seu

Origenes Basilidem, Beda etiam Apellem: sed hi omnes fuerunt ætate posteriores, quàm Lucas, ut patet ex Euseb., lib. 4 Hist., c. 7, et aliis ejus locis. Credibile est respici ad auctores Evangeliorum illorum quæ dicebantur Thomæ, Matthiæ, duodecim, secundùm Ægyptios, etc. Nam quòd Maldonatus putat significari Matthæum et Marcum, omni vetere auctoritate caret, neque isti videntur multi posse dici. Unde August. lib. 4, de Consensu, c. 8, illis verbis, *conati sunt*, significari putat eos non potuisse susceptum onus implere, cui et Græci, Origenes, Euseb. et Epiphani. assentiuntur. ORDINARE NARRATIONEM, QUÆ IN NOBIS COMPLETE SUNT, RERUM, id est, historiam texere earum rerum, quæ in nobis certò creditæ firmiterque receptæ sunt. Nam quamvis Latinum verbum significare possit res non à Christo Domino perfectas et gestas, Græcum tamen et Syriacum magis indicant plenam earum fidem et persuasionem nobis esse factam. quod et Origen., Homil. 1 in Luc. et Ambr. hic magis probant.

VERS. 2. — SICUT TRADIDERUNT NOBIS, vivâ voce prædicando publicè, et privatim narrando, QUI AB INITIO, non solum prædicationis, sed etiam nativitatis, et conceptionis, tam ipsius Christi, quàm præcursoris

apud nos Christianos COMPLETE SUNT, certò creditæ firmiterque receptæ sunt, πεπληροφορημένων quæ prorsus certificatæ seu, ut ita dicam, certioratæ sunt, quarum plena fides facta est, quæ plenissimæ certissimæque sunt fidei. Nam uno verbo Latinus sermo non explicat, quod annotat Interpres Origenis homiliâ primâ in Lucam. Πληροφορηθεῖσθαι ad personam relatum, est ita certiorum de re aliquâ fieri, ut nulla restet dubitatio; ad rem relatum, significat ita certis testimoniis esse comprobatam, ut de eâ ambigi non possit, nec ullis ampliùs probationibus sit opus. Ad personam refertur Rom. 4, v. 21, πληροφορηθεῖς, quod Interpres vertit *plenissimè sciens*, id est, certissimè persuasus et credens; hic πεπληροφορημένων ad res relatum, transfert *complete sunt*, quod interpretari oportet ut diximus, certò creditæ firmiterque receptæ sunt, quas plenè scimus, sumusque persuasi. Hanc interpretationem indicat Ambrosius, dùm ait in hunc locum scribens: *Fundatus in petrâ, et qui omnem fidei sumpserit plenitudinem, firmamentumque constantiæ, rectè dicit, quæ in nobis complete sunt rerum*. Interpres Latinus ex Syro vertit, *in quibus nos contenti acquievimus*: Syriaca enim radix *pojes*, contentum reddere et persuadere significat; hinc verbale nomen *peiaso*, certitudinem declarat, et persuasionem certam, cui omninò acquiescit mens fidelis.

RERUM. Quæ sint illæ res, certissimæ inter Christianos fidei, non exprimit Lucas; tametsi hoc libri sui sit argumentum, quòd Theophilus et quisvis alius christianus lector, facilè intellecturus esset, esse mysteria redemptionis humanæ à Jesu Christo peractæ, capita factorum et dictorum Jesu Christi. Hæc cum docti essent Christiani omnes, conati sunt multi, contextis historiis, distinctè particulatimque narrare.

VERS. 2. — SICUT TRADIDERUNT. Versiculum hunc quidam ad sequentem referunt, sed meliùs alii jungunt præcedenti, relatum, vel ad *ordinare narrationem*, vel ad *complete sunt*, vel potius ad utrumque,

ejus, sub quibus proindè et B. Virgo, et B. Joseph in primis continentur, quia quarumdam rerum sibi testes fuerunt, itemque mulieres, et alii discipuli, Zacharias, Anna, pastores. Unde August., lib. 3 de Consensu, c. 1, quæ in Christi nativitate, infantia, pueritiâ divinitus gesta sunt, et digna memoriâ, discipuli Domini sive ab ipso Domino, sive à parentibus ejus, sive à quibuslibet aliis requirere et cognoscere potuerunt. IPSI VIDERUNT, supple, sermonem; nam Græcè legitur *spectatores*. ET MINISTRI FUERUNT SERMONIS, id est, qui testes oculati fuerunt, itemque prædicatores sermonis seu Evangelii, cujus prædicatione *ministerium* appellari solet; quanquàm sermo hic non malè Hebræicâ phrasi pro rebus ipsis accipi possit, sicut infra c. 2, v. 15. Porrò refertur hic versus non ad sequentem, ut quidam voluerunt, sed ad prædicationem; ita ut significetur, multos pollicitos fuisse ex professo historiam rerum texere, sicut eas tradiderant spectatores earum, et ministri, etsi non fuerint assentuti. Hinc verò patet manifestè, traditionem Evangelii ipsâ scriptione ejus fuisse priorem: imò certissimam fuisse, plenissimèque creditam, antequàm scriberetur.

VERS. 3. — VISUM EST MIHI, aliorum quidem exem-

ita ut prius quidem significetur quas res illi conati fuerint describere, eas nimirum quas tradiderant apostoli; deinde verò insinuetur quare res illæ Christianis completæ, id est, persuasissimæ certissimæque sint, quia nimirum ab iis qui viderant et ministri fuerant sermonis traditæ. *Sicut tradiderunt.* Multi conati sunt texere historiam rerum fidei nostræ, sicut traditæ sunt ab apostolis, etc. Nam quanquam non ita narrassent eas, ut apostoli tradiderant: hoc tamen polliciti et professi fuerant, scribi à se historiam Evangelicam, prout eam ab apostolis aliisque qui viderant acceperant.

TRADIDERUNT, vivâ voce, partim prædicando, partim catechizando. Nota traditionem Evangelii, Scripturâ Evangelii priorem esse, Evangelistâ doctore; et res evangelicas, antequam scripto committerentur, non minoris certitudinis fuisse quam post. Unde sequitur, non ideò fuisse scripto traditas, ut fidem mererentur certiozem, sed ut certitudo earum voce acceptâ, in scripto recognosceretur, quemadmodum mox ait Evangelista, v. 4, Ecclesia (hoc est, Ecclesiæ præpositi, *ministri sermonis*, ut hic loquitur Lucas; *pastores et doctores*, ut loquitur Paulus Ephes. 4, v. 11) servat Evangelium verbumque Dei inviolatum, quod in Scripturâ sacrâ agnoscitur.

NOBIS. Lucas omnesque ejus æquales Christiani, didicerant Evangelium ab apostolis et discipulis qui Jesu Christo inter mortales agenti adhæserant.

AB INITIO, scilicet, ostensionis Christi ad Israel, Luc. 1, v. 80: *Incipientis à baptismo Joannis usque in diem quâ assumptus est*, Act. 1, v. 22.

IPSI VIDERUNT. Græcè vox una legitur, eaque nomen, *αὐτόπται*, spectatores, subaudito ex sequentibus verbo, *fuerunt*. Significanter autem interpres reddidit *ipsi viderunt*, tanquam suis oculis, quos testes oculos vocamus. *Viderunt* autem res illas completas, sive plenissimè creditas; seu spectatores fuerunt illarum rerum, quomodo Titus Bostrenus explicat; quanquam situs Græcarum vocum potius exigat, ut unus genitivus *sermonis* qui sequitur, æqualiter regatur à duobus nominativis *spectatores* et *ministri*; Latinèque ad verbum *viderunt*, ex eo quod sequitur, subaudiatur *sermonem*. Quod si ita est, cum genitivus ille *sermonis* seu *verbi*, verisimillimâ interpretatione accipiatur pro verbo Dei sive doctrinâ evangelicâ; sic enim frequenter Lucas in Actis, vocabulo *verbum* absolutè posito, utitur pro verbo Dei, sive Evangelii, κατ' ἐξουσίαν, Act. 10, v. 44, et 11, v. 19 et 17, v. 11, et 18, v. 5, etc.; intelligendum eosdem diversis modis diversisque temporibus fuisse, et spectatores

plo, sed alio spiritu, nempe ut benè scribam, quod illi malè; illis enim visum est spiritu humano, mihi Spiritu sancto inspirante. Quo sensu et apostoli dixerunt: *Visum est Spiritui sancto et nobis*, quia Spiritus sanctus, ut id quod bonum est nobis quoque bonum videri possit, operatur, inquit Ambr. ASPECTU OMNIA A PRINCIPIO DILIGENTER, id est, omnibus rebus, altè petito principio, pervestigatis et percognitis. Nemo enim tam altè historiam evangelicam exorsus est, quam Lucas, ab ipsâ scilicet præcursoris conce-

verbi et ministros verbi. Spectatores quidem, quòd adfuisent Christo docenti, prædicanti, et ea omnia agenti, quæ verbum Dei sive doctrina evangelica annuntiat mortalibus, et ad fidem pertinent christianam; eaque omnia suis et oculis et auribus hausissent: sub visu enim cæteri sensus comprehenduntur: quo modo præfatur gloriaturque Joannes Apostolus, 1 Epist. 1, v. 1, 3: « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ; quod, inquam, vidimus et audivimus, annuntiamus vobis. » Ministri verò *sermonis* sive *verbi* fuerunt, quia divinitus eis data fuit cura ministrandi prædicandi verbum Dei; idque etiam *ab initio*, quia à Christo ipso in terris agente, ad ministrandum ac promulgandum Dei verbum, sive evangelicam doctrinam, instituti, nominati, destinati et emissi sunt. In hunc sensum Titus, ministros verbi dici posse docet, quia *doctrinæ quam Salvator proseminaverat, subservierunt*. Quò facit, quòd Paulus Lucæ præceptor, consueverit prædicatores Evangelii vocare ministros Evangelii, Eph. 3, v. 7; Col. 1, v. 23; 1 Thess. 3, v. 2; ut ipse Lucas prædicationem Evangelii appellat ministerium verbi, Act. 6, v. 4, quanquam his locis vox *διάκονος* potius legatur quam *ὑπηρέτης*, sed parva aut nulla est inter utramque differentia. Fuerunt igitur spectatores verbi, qui non fuerunt ministri verbi, ut mulieres complures, et inter alias Deipara Virgo: sed utroque munere clari fuerunt apostoli duodecim et septuaginta duo discipuli, quibus annumerandi sunt alii nonnulli, quos, mox ut Spiritum sanctum acceperant, apostoli ad officium Evangelii prædicandi ordinarunt, sumptos ex numero eorum qui cum apostolis congregati fuerant in omni tempore, quo intraverat et exiverat inter eos Dominus Jesus, Act. 1, v. 21. Hujusmodi si non fuit, proximè accessit Paulus; cui Act. 26, v. 16, dicitur à Domino Jesu: *Ad hoc apparui tibi, ut constituam te ministrum et testem eorum quæ vidisti et eorum quibus apparebo tibi*. Ab his igitur, qui et spectatores fuerant ab initio, et deinde etiam ordinati ministri sermonis, dicit Lucas, res evangelicas, antequam scripto committerentur, traditas fuisse, cum sibi, tum cæteris suæ ætatis Christianis; duplicem insinuans illarum rerum certitudinem, minimèque vulgarem traditionem, quòd traditæ essent ab iis qui, et suis eas oculis fuerant contemplati, et ad promulgandum divinitus ordinati, ut meritò dixerit, sibi cæterisque Christianis ingentam esse earum πληροφoρίαν, id est, plenam perfectamque fidem.

VERS. 3. — VISUM EST. Spiritu sancto inspirante.

ptione. His autem verbis commendans diligentiam suam, obliquè aliorum taxat negligentiam in pervestigandis rebus, et consequenter fidem eorum in enarrandis. Ex ORDINE TIBI SCRIBERE, id est, congruo servato ordine, non semper minutarum rerum et verborum, sed historia rerumque capitalium, ut scilicet conceptio Joannis conceptionem Christi præcedat, hæc nativitatem, nativitas circumcisionem, ista purificationem, hæc educationem, educatio baptismum, iste prædicationem, hæc mortem, etc. Non

« Non quasi à se sibi visum, ait Beda, sed Spiritu sancto instigante, sibi quoque visum significat, « juxta quod in Epistolâ suâ dicunt apostoli : *Visum est Spiritui sancto et nobis*, Act. 15, vers. 28. Non enim voluntate humanâ, habet Ambrosius, visum est, sed sibi placuit ei qui in me, inquit, loquitur Christus; qui ut id quod bonum est, nobis quoque bonum videri possit, operatur.

ET MIHI, etiam mihi; visum est illis, visum est etiam mihi, illorum scilicet exemplo, quanquàm alio spiritu mihi quàm illis. Auctores boni provocantur frequenter exemplo reproborum ad scribendum, ut scilicet benè scribant, quod illi malè scripserint. Multi viri catholici, exemplo Calvinii, excitati sunt ad scribendum de SS. Eucharistiâ, ut corrigerent scribendo, quod ille scribendo pervertere conatus fuerat.

ASSECUTO, consecuto. Significat quidem vox Græca assectari, sed intelligit Lucas se ita esse assectatum, se ita investigasse et quævisse, ut etiam fuerit consecutus, id est, perdidieerit et intellexerit: cæteroqui enim non omnia assequimur quæ assectamur. *Assecutio, hoc loco*, inquit Euthymius, *pro cognitione sumenda est. Assecuto autem*, utpote qui investigaverim ex iis qui viderant et ministri fuerant sermonis; ex iis etiam qui viderant tantum, è quorum numero fuit haud dubium B. Maria Mater Christi; denique undecumque fieri potuit.

OMNIA, quidam transferunt masculino genere, *omnes*, est enim anceps verbum Græcum: et ad spectatores ac ministros, quorum mentio præcedit, referunt, quasi dicat Lucas quòd illos omnes fuerit assectatus ut rem totam perfectè intelligeret; quibus favens Syrus vertit: *Propterea quòd sollicitè proximus fuerim illis omnibus*. Sed præferenda est translatio neutrius generis, *omnia*; *omnia* autem dicit, quæ scilicet ad res illas fide in nobis completas, pertinent, non soium capita illarum, quorum cognitio singulis Christianorum sufficit, sed particulatim omnia, ut decet historicum; nec tamen absolutè omnia, sed pleraque omnia, saltem nullo eorum præterito quæ scitu necessaria videbantur et opportunè occurrebant.

A PRINCIPIO, usque ad finem; sursùm, altè, id est, à primis principiis ipsâque origine, à summo ad imum usque. Hoc declarat, quando historiam suam orditur, à Joannis Baptistæ conceptione, quæ quasi primus radius apparuit surgentis auroræ: quàm altè

addit autem, *omnia*; tametsi assecutus esset omnia quia elegit ex omnibus ea quæ judicavit apta, et sufficere officio dispensationis suæ, inquit August., lib. 4 de Consensu Evang., c. 8, qui propterea notat lib. 3, c. 5, Evangelistas multa novisse, quæ non scripserunt; ut ita diversa in Evangelio singulorum gratia refulgeret, et propriis quibusdam singuli libri mysteriorum, gestorumque miraculis eminent, inquit Ambrosius. OPTIME THEOPHILE. Multi veteres, Amb. Epiphanius, hæresi 51, et Origen., Hom. 1 in Luc., putant *Theophilum* nomen commune esse, prout significat eum qui diligit Deum, vel, ut alii, qui diligitur à Deo; sed epithetum adjunctum, et versus primus, cap. 1 Actorum satis indicant fuisse peculiarem hominem, quis autem fuerit, non constat. Nam quam-

nullus alius historiam evangelicam est auspicatus.

DILIGENTER, penitè et ad intima usque, exquisitâ nimirum perfectâque diligentia ac scrutinio adhibito. Et hoc adverbium, præcedenti verbo jungendum est, non sequenti. Commendat studium diligentiamque suam, quam in quærendis, vestigandis, explorandisque iis rebus adhibuerit, de quibus scribere staterat, seque sic assecutum omnia quæ scripturus sit, ut quamvis multa scripturus sit, nihil tamen quod non penitè cognitum habeat atque perspectum. Hæc igitur parte *assecuto omnia à principio diligenter*, occurrit objectioni quæ fieri possit, quare, postquàm multi alii conati essent scribere, visum sit etiam ipsi conari, distinguitque se ab aliis illis, quòd ipse ab ipso rerum exordio intimè investigaverit et assecutus sit omnia, subindicans illos non adhibuisse quam debuerant diligentiam in investigando, nec fidem in scribendo, ac proinde pleraque non assecutos, aut certè non intimè et medullitè, fabulas illi nugasque complures dederant, et veris falsa frequenter admiscuerant: nunc commenta sua, nunc populari duntaxat rumore cognita, pro certis et compertis prodiderant. Non arguit illos disertis verbis hujus vitii, sive fraudis aut negligentiae, nec acriter in eos invehitur; fortè quòd nondum publicè ab Ecclesiâ damnati essent, sed diligentiam rerumque certitudinem sibi vindicans, modestè illis abrogat fidem.

EX ORDINE, cohærenter ad verbum, id est, distinctè et distributè, servato ordine congruo, non semper temporis et rerum gestarum quoad singula quæque, sed tamen quoad capita totumque historiae complexum. Exorsus enim à conceptione Joannis et Jesu, pergit ad eorumdem nativitatem, deinde ad functiones singulorum, Joannis primùm, postea Jesu, tandem ad passionem Jesu et resurrectionem.

SCRIBERE, de his, non omnia, sed eligendo de omnibus, inquit Augustinus, unde faceret sermonem, quæ judicavit apta et congrua sufficere officio dispensationis suæ; lib. 4 de Cons. Evang., cap. 8: « Assecuto omnia, » habet Ambrosius, « visum est scribere, non omnia, sed ex omnibus. Non enim scripsit omnia, sed assecutus est omnia, quia quæ fecit, inquit, Jesus, si scribantur omnia, nec ipsum capere mundum arbitror. » Hæc Ambrosius.

OPTIME, præstantissime, non enim à moribus, sed à robore aut excellentiâ, dicuntur nomina Græcum

vis quibusdam videatur ille fuisse, qui apud Nicephorum, l. 3, c. 25, ponitur sextus Antiochenus episcopus ætate tamen videtur posterior. Quisquis fuerit, in dignitate fuit constitutus et illustris; ut probat honorificus ille titulus, *Optime*; quo et Paulus appellat Felicem ac Festum, Judææ præsides, quibus fuisse titulum peculiarem ex eo patet, quòd et Claudius Liyzeas scribat Felici optimo præsidi. Tam honorificus autem erat, ut Dio in Trajano testetur, nullum ei gratius fuisse, quam cognomen *Optimi*; unde *Optimates* dicti sunt. Tali ergo viro inscripsit Lucas Evangelium suum, et librum Actorum, ut illud nomine ejus insignitum à multis legeretur, minùsque haberet invidiæ et periculi et plus gratiæ; denique propter rationem, quam ipse Lucas dat.

et Syriacum. Itaque veritas, fortissime, strenuissime, sed simplicius excellentissime, aut certè optime, si ad optimatis significationem respicias. Epitheton consuetum attribui, ab hoc evangelistâ, viris principibus magnæque auctoritatis, præsibus Judææ Festo et Felici, Act. 23, v. 26, et 24, v. 3, et 26, v. 25.

THEOPHILE. Theophilum interpreteris amicum Dei vel amantem Dei; sed hic esse nomen proprium, vel epitheton additum declarat. Quis autem fuerit iste Theophilus et Cujas, incertum est; hoc tantum liquet, fuisse primum virum, aut etiam principem, christianâ fide nobilem, beati Lucæ non tam discipulum quàm familiarem, utpote cui utrumque librum suum, et Evangelii et Actorum apostolorum (Act. 1, v. 9) dedicaverit; non quòd illi soli eos scripserit, sed eo consilio, verisimile est, ut ejus nomine et auctoritate commendati, à multis legerentur, minusque invidiæ ac periculi subirent. Nam neque Apostolus Paulus, illis solis scripsit Epistolas suas, quibus inscripsit, sed omnibus.

VERS. 4. — **UT.** Hic finis Lucæ Evangelium scribenti propositus fuit.

COGNOSCAS, agnoscas, recognoscas. «Attende, inquit Theophylactus, quod dicit, ἐπιγινώσκεις, agnoscas, non γινώσκεις, cognoscas aut scias, hoc est, secundò majorem accipias scientiam.» Recognoscas tu aliique tecum, in scripto meo tanquàm in speculo. Verisimile est, Theophilum, in iis in quibus agebat partibus, nullum ante hoc Lucæ legisse aut vidisse Evangelium scriptum quo niti posset, nisi fortè pseudoapostolorum, quibus fides à probis Christianis non adhibebatur.

EORUM VERBORUM, id est, earum rerum. Quod enim mox dicit *πραγμάτων* versu primo, hic dicit *λόγων*, phrasi Hebraicâ, quali infra 2, v. 15: *Et videamus hoc verbum quod factum est.*

DE QUIBUS ERUDITUS ES, de quibus catechizatus es, id est, quæ hactenus vivâ voce doctus es, sive ante sive post Baptismum. *καταχεῖν* apud Paulum et Lucam significat, christianæ religionis elementa mysteriaque vivâ voce docere, Gal. 6, v. 6, unde dicti *καταχουμένοι catechumeni* in primitivâ Ecclesiâ, candidati

VERS. 4. — **UT COGNOSCAS,** id est, agnoscas seu recognoscas, scilicet tanquàm in speculo, **EORUM VERBORUM,** seu rerum, de quibus eruditus es, Græcè catechizatus, seu de quibus vivâ voce insitutus es, **VERITATEM,** firmam scilicet certitudinem, ut Græca vox sonat. Non enim parvæ utilitatis et voluptatis est res magnas, quas vivâ voce didicerimus, etiam scripto historicè et cum summâ fide à dignissimo auctore traditas, recognoscere, et ordine legere, cum voluerimus.

VERS. 5. — **FUIT IN DIEBUS HERODIS,** illius primi, qui filius Antipatri fuit, et ab industriâ, ac felicitate, rebusque gestis *Magnus* dictus est. **REGIS JUDÆÆ,** totius prout terram totam duodecim tribuum complectitur. Regnum istud acceperat à Romanis, invitisque Judæis tenuit; quem tamen sub finem regni in legitimum regem susceperunt, circa quod tempus Joannes Baptistâ et Christus nati sunt. Hujus Herodis filius Herodes etiam dictus tantum tetrarcha fuit, qui Joannem Baptistam occidit. **SACERDOS QUIDAM NOMINE ZACHARIAS,** non summus, qui præerat omnibus, quam-

baptismatis, quòd ante Baptismum docerentur vivâ præceptorum voce prima fidei christianæ principia. Opponit autem hic Lucas τὸ καταχεῖν, ei quod præcedit γράψαι scribere.

VERITATEM, certitudinem, securitatem, soliditatem, non labascentem firmitatem, ut ea verba verissima ac securissima, quæ antehâc vivâ voce doctus es, scripto tradita agnoscas æquè verè ac securè. Substantivum, *veritatem,* loco adjectivi est simul et adverbii. Non enim vult evangelistâ, rebus illis per se verissimis ac solidissimis (quas mox vocaverat plenissimæ perfectissimæque fidei res, quippe traditas ab iis qui ipsi viderant et ministri fuerant sermonis) certitudinis securitatisve aliquid scribendo addere; sed vult ut Theophilus verissimas illas ac solidissimas res, quas verbo sive sermone hactenus cognoverat, jam scripto recognoscat, libro inscriptas legat, quas solo auditu didicerat; et quanquàm latius scriptas, et ad historiæ rationem ordine longè latèque expositas, verissimè tamen et securissimè scriptas, alienissimè ab omni lapsus mendaciæ errorisque periculo, quale in aliorum quorundam libris id temporis suberat. Hæc igitur fuit Lucæ causa Evangelium litteris mandandi, ut Theophilus cæterique ejus temporis Christiani, qui res évangelicas ad id usque temporis ex præceptorum ore acceperant, tandem fideli scripto digestas eas legentes, tanquàm in speculo sibi repræsentatas agnoscerent, *et agnoscentes,* quod ait Euthymius, *vehementius sermonum fidei certitudine raperentur.* Non parùm enim et utile et volupe est res magni momenti quas ex aliorum ore didiceris, tandem scripto traditas legere et recognoscere posse ubi volueris, et quidem securè, quanquàm latè historicèque narratas, quippe à diligenti et fide digno auctore scriptas, qui nihil falsi incertivè admiscuerit. Nam præterquam quòd memoria hâc ratione juvatur ac renovatur, accedit quædam sententiæ prioris confirmatio, et crescit animi voluntas, agnoscentis in litteris permanentibus, quæ prius cognoverat in solis verbis pereuntibus.

VERS. 5. — **FUIT, vixit, floruit.** Orditur historiæ Christi Lucas à principio, ἀνωθεν, sursum, altè, quod

vis August., tract. 49 in Joan., et alii nonnulli hoc putaverint, sed unus de vice Abia, id est, de classe et familiâ sacerdotum illorum, quorum caput erat Abias. Nam cum filii Aaron sacerdotes in magnum olim crevissent numerum, ita ut simul in templo servire non possent, ne inter fungendum sacerdotio esset confusio, divisit eos David in viginti quatuor classes, ordines seu familias, quæ per vices suas ministrarent in templo, factâ sortitione, quænam esset classis prima, secunda, tertia, etc. Sors autem octava cecidit in Abiam. Hujus divisionis mentio fit 1 Paralip. 24, et apud Josephum, lib. 7 Antiquit., c. 11, ubi dicit unamquamque classem seu familiam ministrasse Deo per dies octo, à sabbato usque ad sabbatum, quod satis insinuat etiam 2 Paralip., c. 23, vers. 8. Zacharias igitur erat de familiâ seu classe eorum sacerdotum, quorum vices ministrandi erant octavo loco; nam divisione illam durasse ad sua usque tempora, idem Josephus testis est. Et uxor illius de filiabus Aaron; pari scilicet cum marito nobilitate, quia uterque erat de stirpe sacerdotali. Nam aliòquin licebat

promiserat, supra v. 3, nimirum à parentibus præcursoris Christi.

IN DIEBUS, id est, tempore, phrasi Hebræâ.

HERODIS. Tempus annotavit, quo regnum Judaicum alienigenus Herodes occupabat, religione proselytus, natione Idumæus, genere plebeius et subjectus regibus, non tantum ob historici certitudinem, quantum ob rei cum tempestate concentum; tunc enim Christus juxta vaticinia exspectandus erat, quando ablatum esset à Judâ et Israele sceptrum ac jus omne legum condendarum, Gen. 49, v. 10. Antipater Idumæus, vir pecuniosus, industrius, et factiosus, familiaris redditus Hircano, ultimo Judæorum ex Assamonæorum (quos nos Machabæos dicimus) genere regi, leni illi adeoque vecordi; administrationibus ac legationibus publicis sub ipso Hircano feliciter obit's, ad tantam demum auctoritatem evectus est, ut non tam rex Hircanus, quam ipse Antipater ejusque filii Phasaelus ac Herodes Israeli dominarentur; è quibus Herodes, audaciâ, calliditateque eò tandem profecit, ut magnorum omnium inierit gratiam, præsertim verò Romanorum, et regnum, prius quidem ab Antonio, deinde et ab Augusto, accedente senatusconsulto, impetrârît. Hæc Antiquitates Josephi. Ab Augusti igitur donatione regnavit Herodes annis triginta septem; anno autem regni ejus vicesimo nono inchoato (quod docet in Apparatu ad Annales ecclesiasticos Cæsar Baronius, nobilis nostri temporis historiographus), natus est Jesus Christus, Davidis filius, paternum regnum restitutus: quod non à Judâ tantum, sed et prorsus ab Israele abstulerat iste, atque adeò abstulerat, ut et omnes regii generis et ipsos regni consiliarios, judices, ac legislatores abstulerit.

REGIS, τοῦ βασιλέως; illius qui rex fuit JUDÆÆ, totius duodecim Israelitarum tribuum terræ; sic enim nonnunquam accipitur Judæa in novo Testamento, quia eo tempore tota ea regio à Judæis habitabatur; omnes enim Judæi vocabantur, etiamsi non omnino omnes essent è tribu Juda. Iste Herodes, Antipatri filius, dictus Herodes primus, senior, magnus, Ascalonita, tanquam Ascalone civitate Philistæorum natus, qui pueros interemit ut Christum puerum perderet, rex fuit universæ duodecim Israelitarum tribuum terræ: filius ei homonymus, Herodes Antipas vocatus, qui Christi præcursorem sustulit, Christoque illudit, fuit tetrarcha Galilææ et Perææ (Luc. 3, v. 1) nepos ejus ex filio Aristobulo, eodem nomine, Herodes Agrippa cognominatus, qui Jacobum Joannis apostoli fratrem occidit, et Petrum in vincula conjecit, divinæque ultione à vermibus consumptus est, rex Traconitidis, Iturææ, et Abilinæ primum (Joseph., lib. 18 Antiq., cap. 8), deinde etiam Galilææ ac Perææ (cap. 9); tandem Judææ quoque ad Samaritæ, Claudio imperatore adjiciente, quòd olim ad ejus avi Herodis regnum pertinuissent, lib. 19, cap. 4. Primi igitur illius Herodis magni, regis Judææ, illiusque

Zachariæ de quavis tribu uxorem ducere, etsi de tribu Levi non cogebatur ducere filiam sacerdotis. Unde Ambr.: Non solum à parentibus, sed etiam à

jam senis, temporibus natus est Christus. *Meminit autem regis Judæorum, ait Titus, quia ea litteris mandat, quæ apud Judæos contigerant.*

SACERDOS UNUS QUIDAM, non summus, tametsi ea sit veterum quorundam sententia, nominatim Ambrosii. Summus enim præerat omnibus, hic verò erat de vice Abia, et quidem sorte cum collegis vicis suæ jactâ, certum templi ministerium obibat, quod mox patebit.

ZACHARIAS, filius Barachiæ, cujus mentio est Matth. 23, v. 34; ea est enim vero simillima sententia. Zachariam autem interpreteris memorem Dominum vel Domini.

DE VICE ABIA, de vice illius classis sacerdotalis, cujus princeps Davidis tempore fuerat Abias. Syrus, ex ministerio domus Abiæ. David suo tempore considerans, numerum sacerdotum, nepotum, inquam, Aaronis, in immensum exerevisse, ita ut simul omnes eodem tempore sacerdotali munere fungi haud possent; ad evitandam in templi ministerio dissensionem, confusionem ac turbam, simul cavere volens ne paucis totum munus ad se trahentibus, major pars domi otiosa sederet; partitus est eos in viginti quatuor familias, ordines, seu classes, sub 24 principibus; qui et ipsi principes sacerdotum vocantur, constituens ut familiæ illæ per vices servirent in templo, et vicissim sibi mutuò in functiones sacerdotales succederent, idque hebdomadatim (verisimile est) à sabbato uno ad aliud usque, quòd non obscure intelligendum dat secundus Paralipomenon liber, capitis 23 versu 8; et clarè Josephus docet septimi Antiquitatum capite 11, ubi ait de Davide loquens: *Sacerdotum viginti quatuor cognationes invenit, instituitque ut unaquæque cognatio ministraret Deo per dies octo, à sabbato usque ad sabbatum.* Hæc Josephus. Porro ut et inter familias seu cognationes illas certus ordo esset, jussit David sortem mitti, cujus familiæ vices forent primæ, cujus secundæ, etc., ita ut ea familia foret prima, cujus sors exiret prima, ea secunda cujus secunda, deincepsque usque ad vigesimam quartam; verba sunt Josephi. Cecidit autem sors prima in Jojarib, secunda in Jedei, octava in Abiam, ita ut vices ministrandi coram Domino in officio sacerdotali octavo loco, essent Abiæ et eorum quorum ipse caput seu princeps fuerat ordinatus. Hæc manifesta sunt ex primi Paralip. c. 24, quibus addit Josephus loco jam dicto: *Quæ quidem divisio durat usque in hodiernum diem.* Hic Zacharias igitur erat de familiâ seu ordine eorum sacerdotum, quorum octavo loco erant vices ministrandi in templo, quibus tempore Davidis præfuerat Abias. Quocirca Theophylactus: *Ostendit, inquit, quòd ex ordine et hebdomadâ Abiæ fuerit, cui Titus et Euthymius adstipulantur, vicem interpretantes hebdomadarii ministerium.* Non enim erat necessariò Zacharias ex stirpe Abiæ, sed tamen ex stirpe vel Abiæ, vel alterius ex eis qui sub Abiâ

majoribus sancti Joannis nobilitas propagatur, non seculari potestate sublimis, sed religionis successione venerabilis.

fuerant recensiti; quorum quis Herodis tempore princeps seu caput fuerit, hinc Zacharias, an alius, incertum est.

UXOR ILLIUS. Sub veteri lege, quæ et rudior erat, et magnam posteritatis rationem habebat, sacerdotibus non erat quidem prohibitum conjugium, sed tamen usus conjugii quando suis vicibus ministrabant in templo, id quod patebit infra v. 23.

DE FILIABUS, ex numero filiarum, ex progenie, ex posteris Aaron. Ut maritus ex filiis Aaron, ita uxor ex filiabus Aaron, marito digna conjux. Non poterant sacerdotes quasvis ducere uxores, quia non meretrices neque repudiatas, prout cavetur Levit. 21, v. 7; sed poterant ex quavis aliâ tribu ducere; et si de tribu Levi vellent, non adstringebantur ducere filiam sacerdotis, poterant alicujus Levitæ. Ex pari igitur conjugio, apparet Zachariam in suo ordine non fuisse vulgarem. « Demonstravit evangelista, inquit Euthymius, quod Præcursor à sacerdotali descendit tribu, non secundum patrem tantum, sed etiam secundum matrem, et utrinque sacerdotalis erat. Quare, infert Ambrosius, non solum à parentibus, sed etiam à majoribus, sancti Joannis nobilitas propagatur, non seculari potestate sublimis, sed religionis successione venerabilis. »

ELISABETH, mediâ litterâ *schin*, ultimâ *ain*, prout scribit Syrus, significat Dei juramentum; ultimâ *teth*, significat Dei virgam, sceptrum seu dominium; ultimâ *tau*, significat Dei quietem. Dominus Deus memor juramenti sui, hos conjugio inter se copulavit, quò tandem sceptrum domûs David erigeret, et quietem suis largiretur, *ut sine timore de manu inimicorum suorum liberati, servirent illi in sanctitate*, etc.; infra v. 69, 74.

VERS. 6. — JUSTI, id est, acceptâ olim remissione peccatorum, præditi mundo ac sancto corde, amante bonum atque odiente malum. Hæc est interior justitia, inhærens animo, à quâ homines justii denominantur.

AMBO. Sicut nobilitate generis, quæ corpus potissimum tangit, ita justitiâ et sanctitate, quæ animum præcipue ornat, conjuges isti pares fuere: procurante hoc divino consilio, ut is qui Christo venturo perhibiturus esset testimonium, esset ipse numeris omnibus populo Judæorum commendatus, non à se tantum, sed et à parentibus ac majoribus.

ANTE DEUM. *In facie*, id est, in conspectu, in oculis Dei, coram Deo, Deo, qui non fallitur, teste ac iudice. Opponit evangelista *coram Deo*, huic, *coram hominibus*, et significat duo quædam: unum quòd

VERS. 6. — ERANT AUTEM JUSTI AMBO ANTE DEUM. Quò significatur quidquid in eis fuerit justitiæ, non fuisse ad homines simulatum, inquit Aug., l. 2 ad Marcellinum, c. 13, sed justos fuisse verâ justitiâ, quæ est ex fide, coram oculis Dei intimos cordis recessus penetrantibus. Itaque evertitur hic figmentum Calvinii, tribuentis eis tantum justitiam imputativam; quod enim in oculis Dei tale est, hoc verè et solidè tale est, quia decipi nequit. Justitia verò intelligitur generalis, prout omnem virtutem complectitur, in habitu animi sita, quem à creaturæ dilectione avellit et

conjuges isti non contenti fuerint externâ larvâ justitiæ, satis habentes hominibus se probare, modò ab hominibus justii haberentur, quòd est hypocritarum; sed quòd Deo in primis placere studuerint, ipsiusque Dei, qui corda novit, iudicio justii fuerint, quod est alterum. Annotant hæc duo, veteres omnes; inter Latinos Ambrosius, cujus verba sunt: *Non omnis qui justus est ante homines, justus est ante Deum. Aliter vident homines, aliter Deus; homines in facie, Deus in corde*. Inter Græcos Titus: « Justum esse ante Deum, id demum solidæ perfectæque laudis est, inquit; solus namque Deus est, qui hominum corda exactè perspecta habet. Etenim secundum æternam faciem, multi coram hominibus habentur justii, qui tamen propter latens in pectore venenum, non sunt ejusmodi. » Jam si Dei iudicio, si in conspectu Dei scrutantis corda, justii fuerint Zacharias et Elisabeth; verè igitur et solidè justii fuerunt, non indulgenter tantum atque imputativè, quod Calvinus contra evangelistam hic docet. Nec enim ignorantia Deum decipere, nec personæ acceptio aut favor adducere potest, ut aliud testetur aut judicet quàm quod res habet; omninòque quale quid est in conspectu Dei, tale verè et solidè est. Quare Apostolus frequenter, volens dicere, verè aliquid et sincerè, omninòque ita se habere; *ante vel coram Deo* dicit, 2 Cor. 2, v. 17; Gal. 1, v. 20; Coloss. 1, v. 22, etc.

INCEDENTES, conversantes, *ambulantes*, ut alibi loquitur Scriptura, quæ mandata Dei viam vocat non semel, ut intra quorum fines continere se homo debeat, ita ut nec ad dexteram, nec ad sinistram deflectat: legatur Psalmus 118. Quod autem dicit evangelista, *incedentes*, intelligit, *observantes*; nec enim incedit in mandatis Domini, nisi qui ea observat.

IN OMNIBUS. Non sufficit quædam mandata servare, nisi omnia serves, ad hoc ut sis justus. *Qui offendit in uno, fit omnium reus*, Jac. 2, v. 10, et amittit justitiam, si ante obtinebat. Calvinus hic nihil minus quàm evangelistam mentitum dicit: « Neque enim eideò justii dicuntur, inquit, quòd omnia legis præcepta observaverint, sed quòd recepti in gratiam Dei, placuerint ei, æstimaverintque opera illorum paternâ indulgentiâ, non summo rigore, etc. An verò potuit quis unquam legem implere? aut num homo justus censeatur ob unum aut alterum sanctum opus, reliquis vitæ operibus legis transgressor? plus quàm absurdum est, etc. » Docet neminem posse observare omnia Dei mandata, nec tantum non omnia, sed ne unum quidem; sic enim concludit paulò post: « A justificatione igitur fidei proficisci-

affligit Deo. Unde effectum, imò et causam talis justitiæ explicans adjicit: INCEDENTES IN OMNIBUS MANDATIS. Non enim sufficit quædam observare, quibusdam neglectis, sed omnium observatio ad justitiam necessaria est. ET JUSTIFICATIONIBUS DOMINI, quas quidam ita differre à mandatis volunt, quòd justificationes ad religionem, mandata ad mores pertineant: sed reverà videntur eadem esse, quæ mandata, ut ex Psal. 118, patet, sæpius videntur confundi: nam vox Hebræa *Chukim*, quam Septuaginta ibi vertunt *justificationes*, significat *Statuta*. Vocantur autem *justificationes*,

« tur, ut opera, impura alioqui, immunda, dimidiata, indigna Dei conspectu (nedùm amore) justitiæ imputentur. Justi ergo Zacharias et Elisabeth, quòd Deus non imputaverit eis peccata; nam et suis vitiis laborabant. Deus autem obedientiam eorum, etsi esset inchoata, acceptam habuit, quòd propositum ipsorum esset servire Domino. » Hæc prolixius idcirco recitavi, ut observet lector quàm consonet Calvinus Commentarius Lucæ Evangelio quod explicat, illo studiosè minuente, imò abolente laudem, quam hic attribuit Zachariæ et Elisabeth. Sed ut non est mei instituti illum hic refutare, ita hoc solum dicam, nec concupiscentiam pravam, nec peccata sine quibus justi hic non vivunt, efficere ut opera eorum, alioqui bona, Deo displiceant, aut ut illis lex non observetur, quomodò præcepit Deus eam ab homine mortali observari. Neque enim mandatum simpliciter est homini mortali: *Non concupiscas*, sed: *Post concupiscentias tuas non eas*: neque præceptus est summus perfectionis justitiæ gradus, sed tamen aliquis, in quo Zacharias et Elisabeth excelluere, evangelistâ teste, adeoque Deum testem citante.

JUSTIFICATIONIBUS. Prolixo illo psalmo 118, in quo unus solus est versus, in quo non fiat mentio legis Domini, variis sub nominibus; quod passim Hebraicè legitur *huckim*, Græci interpretes vertunt δικαιώματα, quos hic sequitur evangelista; Latinus, *justificationes*. Alii vertunt *statuta*, et putant plerique à mandatis differre, quòd mandata ad mores pertineant, statuta ad religionem et cultum Dei. Beza hoc loco vertit *constituta*; quod quidem tolerabile esset si verteret ex Hebræo; sed quid communi voce Latinæ constituta cum Græcâ δικαιώματα, quæ à δικαιούν, *justificare*, derivatur? « Vulgò solent, inquit, ad verbum convertere justificationes: quam interpretationem idcirco tantùm rejeci, ut hanc quoque occasionem calumniandæ justificationis ex fide præciderem. » Itane fidus interpretis tuis sensis Scripturam accommodas? Ego pro eisdem habeo mandata et justificationes Domini; et idcirco posterius ab evangelistâ additum credo, ut ostenderet, quomodò declarârint se justos, adeoque justi fuerint hi conjuges; nimirum observatione mandatorum Dei. « Scito, ait Theophylactus, quòd et mandatum justificatio nominari potest, utpote justum faciens hominem. » Atqui adversarii nullam operum justitiam agnoscunt, sed solam fidei: fide justificari nos docent, non operibus, secuti apostolum Paulum quod jactant. Si opera opponantur fidei, ita ut ex fide non oriantur, aut à fide sejuncta sint, profectò non justificant: *Sine fide enim impossibile est placere Deo*; fides fundamentum

quòd earum observatione homo se justum ostendat, justum conservet, et magis magisque justificetur, juxta illud Jacobi 2, v. 24: *Vides quoniam ex operibus justificatur homo, et non ex fide tantùm*. Unde Paulus ad Rom. 2: *Factores legis justificabuntur*. SINE QUERELA, ita ut nemo de illis justè conqueri posset, etsi non viverent sine peccatis. Non enim quaecumque etiam tentationis humanæ, sed grave peccatum est, quod in querelam venit, inquit August., Epist.

et radix est omnis justificationis. Sed si cum fide conjuncta sint, negari non potest quinificent: *factores enim legis justificantur*, juxta Paulum, Rom. 2, v. 13; nam et Jacobus, cap. 2, v. 24: *Vides, ait, quoniam ex operibus justificatur homo, et non ex fide tantùm*. Cæterùm non ita justificant opera seu observatio mandatorum Dei, ut ex impio reddant justum; quæ prima justificatio est, estque solius Dei opus, delictis peccatis infundentis justitiam in hominis animum; sed quòd infusa semel in hominis animum justitia, si edat illa actus aut opera suæ conditionis, non ulterius justificet hominem, nimis absurdum est. Justitia hic intelligitur habitus animi, ferè idem qui virtus; complectitur enim in se virtutem omnem; hic ut otiosus esse non potest, ita tempore et loco exit in actus Deo gratos, tam internos quàm externos, fidei, spei, charitatis, observationis mandatorum Dei. Hi actus cùm ex habitu justitiæ oriantur, non possunt non esse justi, et factorem suum reddere justum, idque magis magisque; quemadmodum actus virtutis castitatis, quò frequentius iterantur, eò castiorem reddunt possessorem suum. Atque illud est quod Apocalypsis ait, cap. 22, v. 11: *Qui justus est, justificetur adhuc; et sanctus, sanctificetur adhuc*. Postquàm ergo evangelista dixisset hos conjuges intus coram Deo fuisse justos, addidit quomodò justitiam illam suam declarârint, confirmârint atque auxerint, exercendo, inquam, se in justificantibus Dei mandatis.

SINE QUERELA. Nomen interpretes reddidit tanquàm adverbium, quod est, ita ut nemo jure de ipsis conqueri, aut quid in ipsis reprehendere posset. Non ait *sine peccato*, sed *sine querelâ*, quod est, sine crimine, interprete D. Augustino post medium tract. 42 in Joannem: « Nulla enim querela justa est de iis in crebus humanis, qui non habent crimen, inquit; « crimen autem est peccatum grave, accusatione et damnatione dignissimum. » Rursus Epist. 95: « Non quaecumque, inquit, etiam tentationis humanæ, « sed grave peccatum est quod in querelam venit. » Nam sine levibus peccatis nemo hanc vitam agit, ob quæ quotidie debeat orare: *Dimitte nobis debita nostra*: quanquàm isti et à levibus peccatis sic abstinuisse sint intelligendi, ut proximos non facillè offenderint, omnibus grati et chari. Nempe « providebant bona, non tantùm coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus, » Rom. 12, v. 17, justis et ante Deum et ante homines. Ea enim demùm absoluta justitia est, *ubi et mentis bonitas concordat et facti*, quod ait Ambrosius.

95. Unde, tract. 42 in Joan., *sine querelâ* intelligit sine crimine. Nulla quippe querela justa est de iis qui non habent crimen, hoc est, peccatum grave, inquit, accusatione et damnatione dignissimum. Quis enim justè queratur de homine, qui nemini malè vult, et quibus potest fideliter consulit, nec contra cujusquam injurias tenet libidinem vindicandi, etsi pro quotidianis delictis veraciter dicat: *Dimitte nobis debita nostra?* ut explicat in l. de Perfect. justitiæ.

VERS. 7. — Et, pro, *sed*, cætera beati erant, sed orbi, quod probro vertebant homines, et tristitiæ ipsis causa erat. Habebatur eo tempore quædam Dei maledictio, nullos ex conjugio referre liberos; quamvis non infrequens conjugibus justis, singulari ferè Dei consilio; quod Scripturâ passim testatur.

FILIUS, τέκνον, proles.

NON ERAT, nec erat habendi spes, *eo quòd*, etc.

STÉRILIS, naturâ. Fuerat etiam in florè ætatis stérilis.

PROCESSISSENT. Græcè, *provecti*.

IN DIEBUS SUIIS, ætate. Duplex causâ orbitatis, una quòd uxor naturâ esset infœcunda, altera quòd quo tempore acciderunt quæ proximè narrantur, maritus et uxor provectæ essent ætatis, excessissent dies seu ætatem quibus consueverunt homines generare: quemadmodum Abraham et Sara, Genès. 18, v. 11. Quæ duæ causæ faciunt ad commendandam eam quæ sequitur generatiõnem præcursoris Christi, quòd non tam ex hominibus genitus, quam è cælo à Deo datus fuerit.

VERS. 8. — FACTUM EST AUTEM. Hæc orationis forma frequens est apud Lucam, pro *accidit*, sumpta ex Hebræâ *vathi*.

CUM SACERDOTIO FUNGERETUR, scilicet Zacharias, quòd manuscripta nostrâ addunt, alii verò libri omittunt; hoc est, cum oporteret eum fungi, obire sacerdotalia munia; nimirum, cum vices in orbem recurrentes, ad sacrorum administrationem vocassent classem Abiæ.

ANTE DEUM, coram Deo, in templo Dei.

VERS. 9. — SACERDOTII, functionis sacerdotalis, est enim nomen ab eo verbo quod versu superiore interpretè rectè vertit sacerdotio fungi.

SORTE EXIIT, sorte accidit, sorte ipsi obvenit. Quam conieciunt legendum esse, *sors*, primo casu. Interpretè respexisse videtur ad vulgarem illum sortitium morem, quo ex urnis extrahuntur. Græcè est, *sortitus est*, sorte consecutus est hoc munus. Syrus nihil aliud habet quam *metohi* obvenit ei.

VERS. 7. — ET NON ERAT ILLIS FILIUS, EO QUÒD ESSET ELISABETH STERILIS; naturâ scilicet etiam tum, cum esset in florè ætatis; ET AMBO PROCESSISSENT IN DIEBUS SUIIS, id est, senes essent. Duplex ergo tangitur causâ orbitatis, naturalis infecunditas uxoris, et utriusque senectus. Nam si in summam ducti amborum conjugum anni centenarium numerum excesserint, dicuntur non posse filios procreare, etiamsi mulier non sit stérilis, ut notat August., lib. 3 contra Julianum, c. 11.

VERS. 8. — FACTUM EST AUTEM CUM SACERDOTIO FUNGERETUR, munis scilicet sacerdotalibus, IN ORDINE VICIS SUÆ, id est, in illa septimanâ, quâ recurrentibus in orbem vicibus, juxta constitutionem Davidis, classis Abiæ vocabatur ad ministrandum. ANTE DEUM, id est, in templo Dei, ubi Deus habitare censebatur in Sancto sanctorum.

VERS. 9. — SECUNDUM ORDINEM SACERDOTII, id est, prout moris erat inter sacerdotes, SORTE EXIIT, UT INCENSUM PONERET, id est, sorte obtigit ei hoc munus. Itaque consuetudo illa non refertur ad illas vices, de quibus vers. 8, seu ad sortitionem illam, quam olim

UT INCENSUM PONERET, etc., thymiamâ incenderet, suffimentum faceret; Syrus, *ut componeret suaves odores*. Duplex erat eo tempore sacerdotum consuetudo, una ex convento seu pacto, ut quemadmodum olim Davidis tempore sortiti fuerant quis esset ordo classium sacerdotum in ministrando, ita nunc illi qui ejusdem erant classis, cum vicis ipsorum esset ut ministrarent, inter se jacerent sortem, quis quod ministerium ex variis sacerdotum officiis obiret, quis incensum adoleret, quis holocaustum offerret, quis pacifica, quis manè, quis vesperî, quis hoc, quis illo hebdomadæ suæ die, etc. Altera consuetudo ipsâ lege præscripta erat, ut quotidie manè et vesperî cum lucernæ apparerentur, sacerdotum aliquis (nec enim erat illud solius summi Pontificis), prunis ex altari holocaustorum acceptis, incenderet et offerret thymiamâ seu incensum, Exod. 30, v. 7, 8. Erat enim peculiare ad hanc rem Dei jussu extractum altare, Exod. 30, v. 1; in quo certi generis thymiamâ, quod est, incensum seu suffimentum, descriptum ejusdem capituli versu 34, offerretur nec posset aliud quid offerri, ibidem v. 9; quippe distincto ab altari holocaustorum. Quod ergo dicit evangelista *secundum consuetudinem sacerdotii*, et ad sortem refertur, et ad incensi oblationem; cum enim consuetudo exigeret ut et incensum adoleretur, et sorte designaretur quis è sacerdotibus id esset factururus, accidit hoc tempore, ut sorte jubente (rectâ haud dubiè à Dei providentiâ) id esset Zachariæ, adeoque ut offerret ille incensum.

INGRESSUS IN TEMPLUM DOMINI. Templum hic intelligitur interius, quod solum tecto coopertum erat, continebatque sanctum et Sanctum sanctorum. In atrii sacerdotum medio situm erat altare holocaustorum: ipsum verò atrium Occidentem versus terminabatur templo interiori ejusque vestibulo, id est, ex ipso per vestibulum ingressus erat in templum interius continens sanctum et Sanctum sanctorum. Altare holocaustorum sub dio erat, situm ante vestibulum templi interioris: altare verò thymiamatis erat in priori parte templi interioris, in sancto, inquam, collocatum ante velum quo dirimebantur sanctum et Sanctum

David fecerat, vices distribuendo, ut putavit Beda; sed ad illam, quâ sacerdotes unius vicis sorte designabantur, quis quod ministerium obiret, itemque ad oblationem incensi seu thymiamatis, quod unus sacerdotum quotidie mane et vesperî in altari thymiamatis ex lege offerre cogebatur. Ergo sorte obtigit ut hoc faceret Zacharias. INGRESSUS IN TEMPLUM DOMINI, id est, illam templi partem, in quâ erat altare thymiamatis. Hoc autem stabat in parte anteriori, quæ vocabatur Sanctum, seu sanctuarium, quod velo dirimebatur à Sancto sanctorum, ubi tempore Salomonis arca collocata erat. Itaque nullo modo hinc colligitur, Zachariam fuisse summum sacerdotem, ut multi veteres putaverunt; tum quia dignitatem illam non tacuisset evangelista; tum quia incensum in altari thymiamatis offerre quibuslibet sacerdotibus licebat, ut patet Exod. 30, v. 19 et 20. Nec summus sacerdos juxta ordinem vicis per septimanam ministrabat; nec habitare solebant in montanis Judææ, sed Jerosolymis; denique quia nulla apud Josephum Zachariæ istius tanquam summi sacerdotis fit mentio.

sanctorum; ex opposito aræ, quemadmodum intelligere licet ex illo Exodi loco, cap. 50, v. 6. In quam templi partem, non solum summus Pontifex, sed quivis sacerdos ingredi, et thymiana adolere, aliaque opportuno tempore facere poterat; tametsi Zacharias solus jam in sancto fuisse videatur.

VERS. 10. — **POPULI**, præsentis. Ita paratum erat publicum testimonium consequenti visioni.

ERAT ORANS, orabat, preces suas sacerdotis sacrificio jungebat, ut quod pro totius populi salute offerebatur, Deus ratum habere dignaretur.

FORIS, extra templum interius, quò non erat fas eos intrare; loco sibi proprio, in atrio, inquam, quod dicebatur atrium Israelis, eratque proximum ab atrio sacerdotum. Hoc cæteraque atria sub dio erant, nisi quòd porticus haberent à lateribus.

HORA INCENSI seu thymiamatis, quod est Græcè, id est, interea dum incensum seu suffimentum intus à sacerdote offerretur.

VERS. 11. — **APPARUIT**, visus est, subito præterque expectationem apparuit. Non hominum more ingressus est, sed repente se conspicuum exhibuit. « Benè apparuisse dicitur ei, ait Ambrosius, qui eum repente conspexit. Nam qui antè non præsentitur, sed repentino videtur aspectu; apparere memoratur. » Apparuit autem, humanà formà, haud dubium.

ILLI, Zachariæ, quod addit Syrus, incensum offerenti, ut qui tunc cum sacris operaretur, aptissimus esset ad excipiendam coelestem legationem, existens nimirum animò, vacuo quidem humanarum rerum curis, collecto autem in Deum.

ANGELUS DOMINI, ita ut angelum Domini esse cognosceret.

STANS, adstans, tanquam ministrèr.

A DEXTRIS, quia prospera et bona nuntiaturus venisset, inquit Euthymius; quia divinæ insigne misericordiae deferebat, ait Ambrosius.

ALTARIS, ut ostenderet se missum à Deo, cui Zacharias eo in altari sacrificabat.

VERS. 10. — **ET OMNIS MULTITUDO POPULI ERAT ORANS**, preces suas sacerdotis sacrificio jungendo **FORIS**, in atrio scilicet Israelis, quod erat proximum atrio sacerdotum, et utrumque extra septa templi. **HORA INCENSI**; hoc enim mane et vespere statà horà offerebatur, sicut et iuge sacrificium, quò populus magno numero confluebat.

VERS. 11. — **APPAREUIT AUTEM ILLI**. Quo verbo Ambros. significari vult, repentinum fuisse conspectum; quod maxime verum est in illis rebus, quarum naturæ est non videri, voluntatis autem videri; cujusmodi est natura Dei et angelorum. **ANGELUS DOMINI STANS A DEXTRIS**, tanquam ministrèr læta nuntiaturus, utpote qui divinæ insigne misericordiae deferebat, inquit idem, **ALTARIS**, incensi. Ex quo etiam colligitur, Zachariam hoc loco non fuisse functum officio summi sacerdotis in Sancto sanctorum. Benè autem angelus et in templo, et juxta altare, et à dextris apparet, quia et veri sacerdotis adventum, et mysterium sacrificii universalis, coelestis domi gaudium annuntiabat.

VERS. 12. — **ET ZACHARIAS TURBATUS EST VIDENS**; quia, ut Ambrosius ait, alienamur ab affectu nostro, quando perstringimur alicujus superioris potestatis occur-u, sicut hoc notat de se Daniel, cap. 10, tit. 8: **ET TIMOR IRRUIT SUPER EUM**. Quò significatur fuisse

INCENSI, thymiamatis, quod est Græcè. Ut sufflatus ab arà per aerem sursùm, cælum versùs, ferebatur: ita pii sacerdotis oratio, ad Deum usque penetrabat, angelo in ejus rei testimonium è cælis, sive è proximo Sancto sanctorum unde responsa dare Deus consueverat misso.

VERS. 12. — **VIDENS**, eo viso.

IRRUIT, incidit, magno timore correptus est. Notatur vehemens et tantus timor, quantus hominem quodammodo exanimet; qualis ille quo se Daniel affectum fuisse viso angelo scribit, cap. 10, v. 8: « Et non remansit in me fortitudo, sed et species mea immutata est in me, et emarcui, nec habui quidquam virium. » Non quòd formidabile quidquam præ se ferret angelus, sed « quia homo earum virium non est, ait Titus, ut ejusmodi peregrinum inusitatumque visum, citra commotionem ferre valeat. Per-turbamur, inquit Ambrosius, et à nostro alienamur affectu, quandò perstringimur alicujus superioris potestatis occur-u. » Ea est humanæ naturæ infirmitas.

VERS. 13. — **NE TIMEAS**. « Sicut humanæ fragilitatis est, ait venerabilis Beda, spiritalis creaturæ visione turbari: ita angelicæ benignitatis est, paventes de aspectu suo mortales mox blandiendò solari. » Atque hoc discrimen esse inter bonum angelum et malum, annotant veteres tractatores plerique omnes, Græci et Latini, quòd bonus angelus, timorem quem primo sui aspectu affert, mox adimat, malus potiùs augeat. « Contra, addit Beda, dæmoniacæ est ferocitatis, quos sui præsentia territos senserit, ampliori semper horrore concutere. » Non sine aliquo sui timore vult apparere bonus angelus, ne vilipendatur, quin potiùs ut exceptus, qualis angelo Domini debetur, reverentia, auscultetur et fidem impetret; sed timorem illum mox expellit aut temperat, ut serenà mente minimèquè turbato animo audiatur et intelligatur. « Abiecit animi illius timorem, inquit Euthymius, ut sine turbatione audiret et animum adverteret ipsius sermonibus. »

vehementem, fortassis ex illà Judæorum opinione natum, quà vulgò putabant, se etiam angelo conspecto morituros, ut patet Judic. 6, vers. 22, 23 et 24; et Judic. 15, vers. 22, quanquàm Athanas. in Vità S. Antonii notet quòd metus non tantum ex mali apprehensione, quantum ex magnarum rerum sæpè incutiatur aspectu.

VERS. 13. — **AIT AUTEM ANGELUS: NE TIMEAS, ZACHARIA**. Notarunt enim veteres, Athanas., Hieron. in cap. 28 Matth., et Beda, angelicæ benignitatis esse turbatos aspectu suo blandiendò solari; contra verò dæmoniacæ esse ferocitatis, eos, quos sui præsentia territos esse senserint, ampliore horrore concutere. **QUONIAM EXAUDITA EST DEPRECATIO TUA**; quam pro filio obtinendo fudisti, inquit Maldonatus. Sed quid petierit, testatur illa celebris gratiarum actio, de quà infra, et desperatio ejus de filio accipiendò, quæ patet v. 18. Itaque verisimilius est, deprecationem ejus fuisse, sicuti decebat sacerdotem, pro populi salute fusam, ut notat August., lib. 2. Quæst. evangelicarum, quæ-t. 4, et omnes penè veteres consentiunt. Nimirum oraverat, ut ad salutem populi Messiam expectatum Deus mittere dignaretur; quam fuisse quòtidianam veteris Ecclesiæ orationem, maximèque sacerdotum ex instituto sacris operantium, notat Euthy-

NE TIMEAS. Non est quòd timeas ob præsentiam et aspectum meî.

ZACHARIA. Proprio eum nomine compellat, tanquam notum et familiarem, quo facilius timorem discutiat et benevolentiam conciliet.

QUONIAM, quia nihil mali nuntii aut ominis tibi affero, imò verò bonum lætumque nuntium, quòd nempe *exaudita est à Deo deprecatio*, oratio tua. Ad hoc missus sum tibi apparere, ut certiozem te faciam orationis, quam cum incensi oblatione fudisti, exaudita. Sicut thymiana quod incendisti, in aerem est elevatum, ita oratio tua ascendit in cœlum in conspectum Dei, Deoque accepta et grata fuit, magis quam odor thymiamatis. Oratio ejus fuerat pro salute populi, quod veteres omnes docent; inter Latinos, Ambrosius, Augustinus, lib. 2 Quæstionum evangelicarum, cap. 1, Beda; inter Græcos, Chrysostomus, Homiliâ de Nativitate Joannis Baptistæ, Theophylactus, Titus, Euthymius. Oraverat nimirum ut dignaretur Deus, Messiam diù promissum et expectatum tandem mittere ad populi salutem; quæ erat quotidiana Synagogæ seu Ecclesiæ illius temporis oratio, et nominatim sacerdotum (Euthymio auctore) ex præscripto legis sacris operantium, quale erat quotidianum hoc sacrificium thymiamatis. Quod ergo ait angelus: *Exaudita est deprecatio tua*, tantumdem est ac si diceret: Veniet brevi Messias Salvator populi, quem desideras.

Et, pro itaque. *Redemptionis ordinem pandit*, ait Beda, id est, adventus Messiæ, quo ordine, quâ ratione is accidet, videlicet quòd ipse Zacharias brevi augendus sit filio, qui futurus sit proximus præcursor apparitorque Messiæ. Huc spectant, conclusio verborum angeli, et celebris gratiarum actio Zachariæ. Quidam explicant *et per nam*, tanquam pro sobole orasset senex; quod multis modis est dissimile vero, quanquam detur intelligendum Zachariæ, non negatum fuisse, sed ut congruo daretur tempore dilatatum, quod olim pro filio frequenter oraverat. Similiter quod intelligit schola Chrysostomi, dari hic signum exaudita orationis; verum est quidem, quòd puerperium uxoris senis et sterilis, fuerit Zachariæ certissimum signum instantis adventus Messiæ, sed non hoc præcipuè vult angelus hic, cujus mens est aperire rationem, quâ Messias brevi venturus sit manifestandus.

ELISABETH, illa sterilis, et ut deploratæ sterilitatis mulier, inter infelices matronas numerata.

PARIET, gignet.

TIBI, ut patri, id est, tu gignes ex eâ. Dei juramentum conjunctum cum Dei memoriâ, peperit nobis Dei gratiam, infra v. 72 et 75.

mius. Unde non subjungit, *quia uxor tua*, etc., ut ratio esse posset orationis pro filio obtinendo fusæ, sed ET UXOR TUA; q. d.: Itaque uxor tua quamvis sterilis pariet filium. Pandit enim ordinem et modum, quo Messiæ adventus futurus esset. ET VOCABIS NOMEN EJUS JOANNEM. Quod nomen à *gratiâ* deductum est, quasi dicat, *gratiosum*, quia per gratiam parentibus datus gratiâ plenus, et gratiæ per Messiam dandæ

ET VOCABIS NOMEN EJUS, cujus nomen vocabis. Non tam prædictio est, quam præceptio. Nomen ante nativitatem à Deo impositum semper argumentum præstantiæ fuit, quod omnes notant; et semper fuere admirabiles, quibus rarus iste obtigit favor, *Salomon*, 1 Paral. 22, v. 9; *Cyrus*, Isai. 45, v. 3, 4; *Joannes Baptista*, Luc. 1, v. 15. Hic verò omnibus præcelluit, quippe Dei Filius. Probat igitur angelus cœlitus conceptum, cui cœlitus nomen imponitur. Nec aliunde imponendum fuit: nam præter Deum Patrem, nullus Christi dignitatem perfectè noverat, nullique ea erat in Christum auctoritas.

JOANNEM. SYRUS *Jouhanon*. Gratosum interpretaris; *hen* Hebræis et Syris gratiam, favorem ac misericordiam significat, estque ordinis duplicantium posteriorem litteram, deductum à verbo *hanan*, quod est, gratiosum esse, gratiâ afficere, misereri, largiri. Nomen datur à gratiâ, et certè gratiâ Dei, quanquam id non exprimatur (falluntur enim qui putant primam syllabam *iou* aut *io*, extractam esse ex nomine tetragrammato, quæ solummodò formativa est nominis proprii) quòd Dei gratiâ, non vi naturæ nasciturus, Dei gratiâ tam in matris utero quam totâ reliquâ vitâ, affatim esset cumulandus, adeoque gratiæ per Messiam humano generi à Deo obventuræ futurus proximus præco. Non tantum enim gratia quâ privatim dignatus est illum Deus, hoc nomine commendatur, verum ea etiam quam ipsius legatio allatura erat omnibus. Sæpè Deus iis quos ad res magnas delegerat, nomina imposuit iis rebus respondentia. Hic igitur futurus instantis Dei erga homines misericordiæ ac gratiæ nuntius, inde nomen accipit: ut certè non poterat non esse mirificè gratiosus, summæ gratiæ nuntius. Ab eadem radice deductum est nomen feminae proprium *Hanna*, quamvis Latinè absque aspiratione scribatur *Anna*.

VERS. 14. — ET ERIT ille filius tuus GAUDIUM, materia gaudii, et quidem tanti, quantum etiam foras erumpat è corde tuo; id enim est EXSULTATIO. In primis quòd olim desideratum conjugii fructum, cœlesti miraculo, præter spem et naturæ ordinem, sis consecutus: præcipuè verò quia intelliges, filium hunc tuum fore Prophetam Altissimi, qui præibit ante faciem Messiæ ad parandam ei viam, etc., infra v. 76.

Et. Nec tu solus, sed multi etiam alii, non cognati solum ac vicini, verum et extranei.

IN NATIVITATE, ob nativitatem EJUS GAUDEBUNT; non erit domesticum gaudium, quod se privatis ædibus contineat, sed extraneis etiam commune, qui publico bono natum, non vanis argumentis persuasi, augurabuntur; natum, inquam, esse prophetam, cu-

præco futurus erat. Notat autem Ambr. hoc habere merita sanctorum, ut à Deo nomen accipiant; nam in sacris litteris mutatio veteris nominis, vel novi anticipata impositio, semper aliquod mysterium continet, ut patet in nomine *Abraham*, *Isaac*, *Israel*, *Jesu*, et aliis.

VERS. 14. — ET ERIT, scilicet ille filius, GAUDIUM TIBI, id est, materia gaudii non vulgaris, sed tanti,

ius ministerio adducendi sint in spem salutis. Itaque publica populi lætitia, cum privatâ domûs tuæ gratulatione, copulabitur.

ERIT ENIM; datur ratio quare natiuitas huius filii futura sit patri multisque aliis gaudio, quia videlicet cognoscent eum fore magnum, qualis reverâ erit; simul etiam declaratur, quo modo eo ministro continget populo salus per Messiam.

MAGNUS, præstans, eximius; adeoque nec major eo inter natos mulierum. Quâ sententiâ, non æquari tantum Joannes cæteris ante prophetis, sed et præferri intelligendus est; declarat enim Salvator quod prius dixerat, *et plus quàm prophetam*. Major ergo propheta Joanne non surrexit, prophetandi inprimis docendique munere. Nam ministerio prophetandi de Christo, omnium prophetarum maximus Joannes censendus est, qui præsentem esse asseruit, quem alii sperandum confirmaverant, *cuique soli licuit*, ut Hilarius ait, *et prophetare Christum et videre*. Magnitudo ergo ad prophetandi docendique munus inprimis refertur: huic autem cum cætera responderent, privilegia donaque quibus divinitus auctus est, et vitæ quam duxit insignia, intelligendus est absolutè omnibus ante se prophetis, ac aliis omnibus proinde sanctis magnisque veteris Testamenti viris, tam vitæ sanctitate quàm sublimitate doctrinæ, esse prælatus. Tam præclaro autem elogio ornatur, ut attentius observent Judæi quam ille attulerat legationem, sciantque, fieri nequaquam posse ut modò ab eâ variet.

CORAM DOMINO, *in conspectu Domini*; Dei scilicet seu Christi. Hæc phrasî, hic, non tam significatur veritas soliditasque magnitudinis, opposita inani specieî, ut supra, v. 6, veritas justitiæ opposita hypocrisi; quàm singularitas magnitudinis, quòd Dominus eum faciet magnum, quòd Dominus pretioso et unicè sibi charo ad magna utetur, quòd per eum geret magna negotia, ad quæ feliciter gerenda magnis etiam eum augebit donis. Hujusmodi phrasî dicitur esse magnus coram rege, quem rex ita cumulat opibus atque honoribus, ut ad magna gerenda eo utatur. *Erit* igitur *magnus* in ministerio et negotio Domini, magnus officio à Domino delegando, simul et donis gratiæ, officio congruis.

ET VINUM. Explicat quibus rebus futurus sit magnus, iisque potissimum quatuor; quarum duæ tangunt salutem populi, duæ propriam ipsius, quibus tamen ad salutem populi procurandam reddatur aptior. Prior quæ propriam ipsius salutem utilitatemque tangit, est, singularis temperantiæ donum, quâ à vino et sicerâ abstinebit.

ut è corde erumpat, quod vocatur *exultatio*, quia scilicet sterilitatis et senectutis filius, quia virtute magnus, quia propheta Altissimi, quia præcursor Messiæ. ET MULTI IN NATIVITATE EJUS GAUDEBUNT? Non domesticum tantum tibi ac tuis, sed toti populo erit gaudium, quia ex signis mirabilibus persuasi erunt, eum ad populi salutem esse datum, sicut hoc patet v. 58 et 66.

VERS. 15. — ERIT ENIM MAGNUS VIRTUTE ET OFFICIO

SICERAM. Græcè est σίκερα, qui est accusativus, à nominativo, vel masculino σίκερ, vel neutro σίκερα. Vox est Hebraica, quæ ad illum modum Hebraicè, ad hunc Syriacè et Chaldaicè terminatur; שכרה, שכר, significans potum omnem qui possit inebriare, deducta à radice Hebraicâ *sacar*, quæ est inebriare et ebrium esse; id omnes notant.

NON BIBET, toto vitæ suæ tempore. Sacerdotes quamdiù agunt in tabernaculo Domini, jubentur abstinere à vino et omni potu qui possit sobrietatem adimere, Levit. 10, v. 9. Nazaræi similiter, quamdiù durant dies quibus ex voto Domino consecrantur, Num. 6, v. 3. His omnibus major Joannes, tanquam perpetuus Nazaræus, Domino æternum consecratus, et continuè ministrans sacerdos, quamdiù vivet rejiciet potum omnem qui possit ebrietatem inducere, contentus modico aquæ. Porrò sub potu angelus intelligit et cibum, cibum ejus fore non delicatum, non exquisitum, qui carnis lasciviam excitet aut foveat, sed contra qui domet, vilem eumque parcissimè sumptum. Hæc itaque inprimis parte, prædicitur Joannes fore magnum, quòd futurus sit temperantissimus cibi et potûs, ac nominatim potûs inebriativi. Ut enim difficilior est à potu abstinere quàm à cibo, ita magna res est et virtus singularis, *sobrietas*, dicta, quâ ita quis utitur potu inebriare valente, ut judicii serenitatem conservet. Quantò igitur major est virtus, hujusmodi potu omninò abstinere, et à periculo offuscandi judicii semper alienissimum esse! Hoc singulari temperantiæ dono Joannem Dominus insignivit, qui inprimis ipsum ornaret, et cœlestibus angelis simillimum redderet, semper castum, prudentem, vigilem, et ad contemplationem rerum æternarum excipiendosque divinos influxus aptum: deinde et idoneum redderet ad fungendum legatione, semper paratum adventantibus turbis ingerere salutis monita, nec verbis tantum, verum etiam exemplo adhortantem ad pœnitentiam, fugam vitiorum, et contemptum deliciarum. Calvinus virtutum osor annotat « non in abstinentiâ vini et siceræ magnitudinem Joannis poni, tantum ostendit, eum peculiare aliquid habiturum, et distinctum à communi vitâ hominum: non quòd per se adeò hoc magnum sit, inquit, reperiuntur enim abstemii homines nequam, » etc. Sententia digna homine carnali, adversaria rationi omnique Scripturæ, indigna quæ pluribus verbis refutetur. Contra veteres, inter Latinos V. Beda: « Ordinem magnitudinis ipse qui proposuit, angelus subsequenter exponens: et vinum, » inquit, « et siceram non bibet. » Inter Græcos Euthymius: « Innuvit durum conversationis ejus exer-

CORAM DOMINO, id est, in ministerio ac negotiis Domini; quanquàm alii significatum velint magnum futurum, non simulatione, non hominum opinione, sed judicio Domini. Redditur ergo ratio non nominis Joannis, ut quidam putant, sed gaudii. VINUM ET SICERAM, pro quo Hieron., Numer. 6, secutus vim radicis Hebraicæ vertit, *omne quod inebriare potest*. Tert., l. de Jejunii, c. 9, uno verbo vocat *ebriamen*;

« citium , docuitque quòd magnus futurus erat coram « Domino. » Porro talem postea fuisse Joannem , qualem fore hic prædicit angelus , suo loco hic evangelista alique memorant. Infra , c. 7 , v. 33 , legis : *Venit Joannes Baptista , neque manducans panem , neque bibens vinum.*

SPIRITU SANCTO , donis Spiritus sancti *replebitur* ; significatur copia et abundantia. Plenus erit omnis generis gratiis ac donis ; quæ non enumerat angelus , contentus fontem omnis gratiæ expressisse , Spiritum sanctum. *Rectè , cui ebrietas et vinum in quo est luxuria tollitur , spiritus gratiæ cumulat* , ait V. Beda. Cæterum repleti Spiritu sancto ferè dicuntur huic evangelistæ , quibus ita datur gratia Spiritus sancti , ut foràs in extrinsecum effectum redundet. Vide infra , v. 41 , 67 ; Act. 2 , v. 4 , et c. 4 , v. 8 , 31 , et c. 9 , v. 17 , et c. 13 , v. 9. Utrumque hic oportet intelligere , et quòd plenus erit , et quòd plenitudinis illius edet non dubia argumenta atque effectus.

ADHUC , etiam , etiàmnùm , EX UTERO , ex eo tempore quo adhuc feretur utero. Syrus clariùs vertit , *had hou becarso* , adhuc ipse in utero , scilicet existens , quo modo explicant etiam Titus et Theophylactus Græci , *intra matris uterum adhuc hærens , cum erit adhuc in utero matris.* Sed præpositione *ex* , quâ utitur evangelista , videtur apertius significari , quòd totâ vitâ suâ , incipiendo ab eâ quam etiàmnùm in materno utero acturus sit , Spiritu sancto erit plenus , et plenitudinem rebus ipsis probabit. Hoc alterum est quo prædicit angelus Joannem magnum fore , quòd abundabit spiritalibus bonis , quòd copiosissimè ornatus divesque erit omnis generis gratiis , tam gratum Deo facientibus , fide , spe , charitate , humilitate , castitate , prudentiâ , quàm gratis datis , prophetiâ , Scripturarum intelligentiâ aliisque innumeris ; quibus sic ornandus sit ejus animus intus , ut etiam foràs erumpentes seipsas manifestaturæ , et quâ spiritus plenitudine ille scateat , testaturæ sint ; non tunc solùm quandò auspicabitur munus suum , et populus ipsi docendus erit , hoc est , in ætate virili , verùm etiam in juvenili ac puerili , adeoque cum continebitur adhuc matris utero. Adhuc clausus matris utero , mundabitur à peccato quò cum conceptus fuerit , et fidei , spei , charitatisque habitus cum munere prophetiæ , in justificatum pusionis animum infusi , erumpent in visibiles actus. Hoc ita evenisse discimus infra , v. 41 , ubi ex suæ matris utero , cognoscens ac sentiens , expectati à se sum-

comprehendit enim et vinum , et cerevisiam , potum ex dactylis , ex pomis , ex melle , et quemcumque inebriantem. Non bibet ; nempe toto tempore vitæ , tanquam perpetuus Nazareus , et perpetuo fungens sacerdotio. Nam et Nazaræi omnibus diebus consecrationis suæ , et sacerdotes , quamdiù agerent in tabernaculo , vino et sicerâ abstinebant , ut patet Numer. 6 , v. 3 , et Levit. 15 , v. 9. Et SPIRITU SANCTO REPLEBITUR ; eum sanctificante , et magnorum donorum copiâ implente , ita ut in alios etiam foris redundet , quod illâ repletionem insinuat. ADHUC EX UTERO MATRIS SUÆ ; quod hæretici aliqui exponunt , ab infantia , seu statim ab utero ; sed per illud , *adhuc* ,

inque dilecti Christi Salvatoris præsentiam in utero Mariæ , exultavit , et Spiritum sanctum quo ipse agebatur diffudit in matrem , ita ut illa ore præsentiam Christi testaretur , quod ipse ventre clausus nondùm poterat. Quòd enim non tantùm spiritu prophetiæ Joannes in utero materno fuerit repletus , verùm etiam spiritu adoptionis et gratiâ justificante , mundatus à peccato originali et sanctificatus , docent veteres Patres ; inter Latinos Cyprianus , epistolâ 73 , sub finem : « Ille divinâ gratiâ adhuc in utero matris impletus. » Rursus epistolâ 76 : « Accepit Spiritum sanctum cum adhuc esset in utero matris constitutus. » Ambrosius in hunc scribens locum : « Antequàm nasceretur , ait , matris adhuc in utero positus , Spiritus accepti gratiam designavit. Nondùm enim erat ei spiritus vitæ , sed spiritus gratiæ. Denique et alibi vivendi substantiæ præcurrere sanctificandi gratiam , potuimus advertere. » Augustinus lib. 15 de Trinitate , cap. 26 : *Quamvis* , inquit , *semminatus à patre , tamen Spiritum sanctum in utero formatum accepit.* Inter Græcos Origenes , homiliâ quartâ in Lucam , nec non septimâ , ubi inter cætera ait : « Jesus qui in utero Mariæ erat festinabat , adhuc in ventre matris Joannem positum sanctificare. » Denique alii. Nec facilè invenias in S. Litteris , eum repleti Spiritu sancto , qui non sit justus et Deo gratus. Postremò cui in utero concessa est actio cognoscendi Christi ; gaudendi et exultandi ; quomodò non etiam credendi et diligendi ? Hæc paulò prolixiùs sumus prosecuti adversus hæreticos , qui illud *ex utero* , interpretantur statim à matris utero , à primâ infantia , nec quidquam hic agi volunt de eo quod Joanni contigerit in utero matris. Nos vitam Joannis in utero ita hic includi docemus , ut infantilem omnemque sequentem ætatem non excludamus. De infantili enim legimus , infra , v. 66 : « Quis putas puer iste erit ? etenim manus Domini erat cum illo. » De puerili et juvenili sequitur , v. 80 : « Puer autem crescebat et confortabatur spiritu : et erat in desertis usque in diem ostensionis suæ ad Israel. » Nam ex actis in virili ætate , observare licet , excellentissimè in eo eminuisse dona Spiritus sancti , fidem , charitatem , humilitatem , gratiam verbi , intelligentiam Scripturarum , profundam divinorum mysteriorum cognitionem , prudentiam , constantiam , aliaque innumera , fortitudinem vitam terminante ; ita ut ab ipso matris utero ad mortem usque , plenus semper cognitus sit Spiritu sancto. Magnus igitur etiam hæc parte Joannes , quâ præter

significatur , eum replendum ex eo ipso tempore , quod adhuc utero gestabatur. Unde Syrus et Arabes verterunt , *adhuc in utero* , et sic illam phrasim Græcam accipiendam patet , Act. 3 , v. 2. Tacitè autem simul insinuat , ab infantia per totam vitam Spiritu sancto plenum futurum. Atque ita Joannem accepisse Spiritum sanctum et gratiam ejus in ipso utero passim veteres sentiunt , Origenes , hom. 4 et 7 in Lucam , epist. 15. Itaque his duobus memoris explicat magnitudinem Joannis ex sobrietate et Spiritus sancti donis , nunc ex officio.

Christum ejusque matrem nullum habet aut majorem aut æqualem. Nam quòd multi credunt, etiam Jeremiæ infasum in utero Spiritum sanctum, ex eo quod legitur Jerem. 1, v. 5: *Antequàm exires de vulvâ sanctificavi te*; videntur illi falli amphibologiâ vocis sanctificare, quæ Hebraicè frequenter nihil ampliùs quàm divinis usibus destinare aut deputare appropriareque significat, unde et sequitur apud Jeremiam tanquàm expositio præcedentis: *Et prophetam in gentibus dedi te*. Atque omninò illud ipsum est, quod et Paulus de seipso scribit, Gal. 1, v. 15: *Qui me segregavit ex utero matris meæ*.

VERS. 16. — MULTOS; non enim omnes. *Non omnes convertit Joannes, sed multos*, ait Theophylactus.

FILIORUM ISRAEL, Israelitarum: non enim mittitur ad gentes. Conatus est quidem convertere Israelitas omnes, cujuscumque generis et conditionis; docuit enim Phariseos, Sadduceos, turbas, publicanos, milites, infra, c. 3, v. 10 et seq., denique «*exivit ad eum Jerosolyina, et omnis Judæa, et omnis regio circa Jordanem, et baptizabantur ab eo,*» quod ait Matthæus, cap. 3, v. 5 et 6: sed non est consecutus ut converteret nisi multos, reliquias nempe. «*Reliquiæ convertentur, reliquiæ, inquam, Jacob ad Deum fortem,*» Isaiæ 10, v. 21.

CONVERTET, abducat ab iniquitate, persuasos penitentiam, detestationem, inquam, emendationemque vitæ sceleratæ. Convertet autem exteriori suo ministerio atque operâ, docendo, admonendo, hortando, tum prædicatione, tum sanctissimæ vitæ exemplo, ipso Domino intus animi conversionem operante.

AD DOMINUM, ponitur loco nominis proprii יהוה, id est, ad virtutem, ad vitam sanctam, qualem Dominus præcipit suâ lege.

DEUM IPSORUM, solum verum Deum. Non enim hoc addit, tanquàm alius aliquis existat deus præter Dominum: sed quòd apud solos Israelitas vigeret cogni-

VERS. 16. — ET MULTOS FILIORUM ISRAEL CONVERTET, efficacissimâ penitentia prædicatione, AD DOMINUM DEUM IPSORUM; Christum videlicet, partim ut ei credant, partim mandatis ejus obediant. Itaque non significatur, Judæos ab idololatriâ convertendos ad Deum, cum tempore Christi non aberrarent à religione veri Dei, sed multos eorum credituros, Jesum, quem digito ostendit et prædicavit, esse Dominum Deum ipsorum, ejusque mandatis parituros. Hoc probat id quod sequitur.

VERS. 17. — ET IPSE PRÆCEDET ANTE ILLUM, scilicet eundem Deum ipsorum Christum Dominum, id est, proximè tanquàm præco ante regem, jamjam adiuturum, præcurreret IN SPIRITU, id est, zelo et fervore, seu cum vehementiâ atque impetu de intimis prorumpente; nam in Græco deest hic articulus, quo Spiritus sanctus designari solet. ET VIRTUTE, Græcè, *potentiâ*, id est, efficacîâ. Unde Eccles. 4, v. 13, de Eliâ dicitur quòd potentiâ nemo vicit illum. Significatur ergo virtus insuperabilis dicendi et redarguendi impios, quantumvis potentes, Phariseos, Herodem, Herodiamem, Eliæ, id est, qualis fuit Eliæ aive sus Achab, Jesabel, pseudopphetas, Baal, etc., et præcipuè qualis erit Eliæ in secundo adventu. Nam hanc similitudinem officii significari hic plerique veteres

tio et cultus veri Dei. Convertet ergo ad Deum ipsorum, ut Domino quem Deum credunt, etiam obediant præceptis ipsius observatis. Non loquitur angelus de fide et religione, quasi Judæi tunc temporis à Deo vero, falsâ religione, aberrârint (quod hæretici libenter intelligant), id enim ipso Christi testimonio refutatur, ubi ait: *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisei, etc.*, Matth. 23, v. 2, 3; adeoque universa Evangelii historia adversatur, quin et angelus dixisset hic, ad Deum patrum ipsorum, potiùs quàm ad Deum ipsorum. Non erant Israelitæ circa Christi tempora idololatræ, nec aliam sequebantur religionem quàm à Moyse præscriptam, tanquàm complures traditiones inutiles observarent, et Pharisei quidem ac præsertim Sadducei, falsas nonnullas sententiâs sequerentur, sed vel privatas illas obscuras, vel nondum publicâ auctoritate damnatas, quarum veritas Christo potissimùm explicanda servabatur, ut alibi latiùs docuimus. Non ergo de orthodoxâ fide aut legitimâ religione, sed de vitæ sanctæ actione, angelus loquitur. Nec aliud invenies inter acta Joannis, quàm quòd deterruerit atque avocaverit Israelitas à vitiis ad virtutem; nusquàm legis quòd increpaverit tanquàm desertores fidei aut religionis vitæ. Hoc igitur tertium est quo Joannes prædicatur fore magnus, et quidem pertinens ad futurum ejus officium, quòd prædicatione suâ efficacissimâ, multos Judæorum à sceleratâ ad sanctam vitam traducturus sit. Id factum ab ipso fuisse, testatur Lucas infra, c. 7, v. 29: «*Et omnis populus audiens et publicani, justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis.*» Rursus Matthæus, cap. 21, v. 32: «*Publicani autem et meretrices crediderunt ei.*» Scilicet Joanni. Denique Ambrosius: «*Baptismata, inquit, populis frequentata, declarant conversæ plebis non mediocres factos esse processus.*»

VERS. 17. — ET IPSE PRÆCEDET, præibit, tempore scilicet.

ANTE, in conspectu, coram, proximè antè, ita ut

notant, Euthymius, Theophr. et Ambros., hic. Unde August., tract. 41 in Joan.: *Quid est in spiritu et virtute Eliæ. In eodem spiritu vice Eliæ. Quare vice Eliæ? quia quòd Elias secundo, hoc Joannes primo adventui fuit. Hanc similitudinem officii, et simul effectum ac finem istius spiritus et virtutis Eliæ ut declararet, adjicit: UT CONVERTAT CORDA PATRUM IN FILIOS. Nam ista sunt verba Malachiæ, c. 4, v. 6, de Eliâ propheticè dicta, quæ hic Joanni accommodantur. Significant autem Joannem effecturum, ut corda Patrum, id est, animus seu amor patriarcharum, et prophetarum, convertantur in filios, id est, posteror eorum, seu sui temporis Israelitas. Cum enim patriarcharum et prophetarum non ex lege, sed ex fide Christi venturi, non pecudum, sed sanguine Christi se justificandos credidissent, sanctisque moribus vixissent; filii eorum ab eorum fide et moribus degeneres, ita ex lege justificari voluerunt, ut putarent se suis viribus cam facere, et pecudum sanguinem esse remissionem peccatorum; contra quos Paulus in Epistol. ad Romanos et ad Ephesios disputat.*

Propter istam et fidei et morum discrepantiam patriarcharum à filiis alieni erant, Isaiâ testante, *Abraham nescivit nos*, id est, pro filiis non agnovit nos. Joannes verò contra istos posterorum errores prædi-

sit illi proximus, tanquàm apparitor : quales solent, præcedere ante reges et principes, quos ubi conspexeris, statim intelligas regem non procul abesse. Et propheta præcesserat Christum, sed longè ante; Joannes proximè præcessit.

ILLUM, scilicet, Dominum Deum ipsorum, brevi scilicet venturum in mundum, ut caro factus salvet mundum, id est, Christum. Manifestè docet angelus Christum fore Deum, et quidem eumdem illum quem Israelitæ hactenus coluerant.

IN, (cum) VIRTUTE, potentiâ, vi, seu efficacia.

SPIRITU ET VIRTUTE, id est, spiritu virtutis seu efficacitatis, vel virtute seu efficaciâ spiritûs; id omnino est, spiritu efficaci, gratiâ Spiritûs sancti efficaciter potenterque in eo operante.

ELIÆ, quali Elias. Syrus addit, *prophetæ*. Subaudiendum est, aliquid. Nostræ ætatis hæretici, qui negant Eliæ reditum, nihil aliud subaudiunt, quàm quali Elias præditus olim fuit; sed veteres omnes tam Græci quàm Latini subaudiunt quali Elias præcedet ante illum, quali Elias præcedet posteriorem illius adventum. Verum est quidem, quòd Eliæ spiritalis potentia seu efficacitas, intelligi queat ex actis ejus prioribus, si in memoriam revocetur, quâ animi fortitudine restiterit conatibus Jezabelis, quâ libertate increpaverit regem impium, quo zelo certaverit contra prophetas Baal, ut reduceret populum ad Dominum Deum ipsorum; sed non præcipuè hic ad præterita respicit angelus, sed ad futura, quòd pari modo Joannes se geret in officio præcedenti ante Christum, atque prædictum est quòd Elias se geret. Alludit enim angelus ad prophetiam Malachiæ, cap. 4, v. 5, promittentem: « Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequàm veniat dies Domini magnus et horribilis. » Nam subjungit mox subsequentiâ apud Malachiam verba: *Et convertet cor patrum ad filios*, etc. Vult ergo dicere: Quemadmodum, juxta Malachiæ prophetiam, Elias præcedet diem seu adventum Domini magnum et horribilem, quo percutiet terram anathemate et excidio, ita filius quem tibi promitto, præcedet diem seu adventum Domini humilem ac salutarem, quo salvabit mundum salute æternâ; et quidem simili cum spiritûs operatione atque efficacia præcedet, spiritu similiter in eo operante, ut promittitur operaturus in Eliâ; nimirum ut convertat corda patrum, etc. Hæc est veterum expositio; Ambrosii hoc loco, ubi ait: « Hic prioris, ille sequentis, Dominici præcursor adventus; » Augustini, tractatu 4 in Joannem: « Quid est in spiritu et virtute Eliæ? in eodem spiritu, vice Eliæ. Quare

cando: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, et ad sanctos mores eos provocando, convertit patriarchas et prophetas, à Judæis alienos, ad amandos filios suos. ET INCREDULOS, filios scilicet, Græcè *impersuasibiles*, AD PRUDENTIAM JUSTORUM, Patrum, ut scilicet similiter Patribus suis antiquis credant de Messia, et sapiant. Hæc est enim periphrasis alterius partis prophetiæ, quâ Malachias de Eliâ dixerat: *Et cor filiorum ad patres*. Sensus est igitur quòd Joannes instar Eliæ corda Patrum et filiorum inter se mutuò conciliaturus sit prædicatione suâ, ut ejusdem sint

« vice Eliæ? quia quod Elias secundo, hoc Joannes primo adventui fuit. » Gregorii, homiliâ 7 in Evangelia: « Qui idcirco venturus in spiritu et virtute Eliæ dicitur, quia sicut Elias secundum Domini adventum præveniet, ita Joannes præveniet primum. » Sicut ille præcursor venturus est judicis, ita iste præcursor est factus redemptoris. » Bedæ: « Qui benè in spiritu et virtute Eliæ præcedere dicitur, quia sicut ille præco venturus est judicis, ita hic præco factus est redemptoris. » Similiter interpretantur Græci, inter quos Theophylactus scribit: « In spiritu Eliæ præcessit. Sicut enim in Eliâ efficax fuit gratia, ita et in Joanne. Et sicut Elias secundi adventus præcursor, ita et Joannes primi. In virtute autem Eliæ, eò quòd idem voluerunt adventus amborum; ambo enim ad Christum congregant. » Titus: « Sensus est: Quemadmodum Elias secundum Christi adventum præbit, juxta illud prophetæ: *Ecce ego mittam vobis Eliam*, etc., ita Joannes primi illius adventus præcursor erit. » Postremò Euthymius: « Dicit quòd gratiam quoque et efficaciam habebit Eliæ, quas videlicet habebit Elias præcurrens secundum Christi adventum; et hic nunc faciet, quæ postmodum facturus est Elias. » Sed quare angelus meminit potius illius prophetiæ quæ est de Eliâ Malach. 4, v. 5, quàm illius quæ interprete Evangelio propriè est de Joanne apud eundem Malachiam, c. 5, v. 1: « Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam? » Credo idcirco, quòd propheta illa capitis 4, nomet Eliam, celeberrimum illum ex veteri historiâ; quòd intelligat Zacharias, filium suum, virum non vulgarem fore, sed Eliæ similem, aut etiam majorem, ut officio, ita et donis spiritûs.

UT CONVERTAT, declarat quâ in re sita aut ad quid valitura sit illa spiritûs efficacitas. *Apponit*, inquit Euthymius, *et quæ futura sit ejus virtus sive potentia*. *Ut, quemadmodum prædictum est facturum Eliam, convertat*, inclinet

CORDA, animos. Hebraicè apud prophetam legitur numerus singularis, sed qui positus sit plurali.

PATRUM, patriarcharum et prophetarum.

IN, erga, FILIOS, posteros; sui temporis Israelitas.

ET INCREDULOS, filios, Græcè *impersuasibiles*, inobedientes, contumaces, sequentes animi sui pravi affectum atque impetum, ægrèque admittentes sana consilia; difficillimè enim eis potuit persuaderi, ut agnoscerent ac reciperent Christum,

fidei, sententiæ, sapientiæ, vitæ et morum. Quem ferè sensum aliis verbis dat August., cap. 29, lib. 20 de Civit. PARARE DOMINO PLEBEM PERFECTAM, id est, ut ita præparet ac disponat rudem populum Judæicum, carnali fidei, spei ac desiderii assuetum, ad Christum Domini et justitiam fidei ejus, et ad perfectionem salutis, quam Evangelium ejus continet, recipendam; nihil enim, ut Apostolus, ad perfectum adduxit lex. Unde et Zacharias hoc officium Joannis velut maximum prædicat, infra, v. 76,

adeò ut parti longè majori nunquàm fuerit persuasum.

AD, ἐν pro eis.

PRUDENTIAM, sapientiam, *intelligentiam* exponit Euthymius, quod est, fidem. Hùc facit quod Syrus vertit, *idahto*, scientiam.

JUSTORUM, patrum, ut exemplo majorum sapiant et credant. Explicatio est ejus quod propheta dicit: *Et cor filiorum ad patres eorum*. Convertere autem cor patrum ad filios et cor filiorum ad patres, est, corda patrum et filiorum inter se mutuò ita conciliare, ut sint ejusdem sententiæ ac fidei, ut idem cor, eadem mens atque eadem sapientia et fides sit in posteris, quæ olim fuit in patribus. « Ut credant, inquit Hieronymus in Malachiam, posteri eorum in Dominum Salvatorem, in quem et patriarchæ crediderunt. » In quem sensum scribit V. Beda: « Corda patrum in filios convertere, est spiritalem antiquorum sanctorum scientiam populis prædicando infundere. » Quin etiam D. Augustinus, lib. 20, de Civitate Dei, cap. 29: « Cor patrum convertetur ad filios, cum intelligentiâ patrum perducetur ad intelligentiam filiorum; et cor filiorum ad patres eorum, dum in id quod senserunt illi, consentient et isti. » Superior versus, qui loquitur de conversione ad Deum, agit maximè de emendatione vitæ; hic verò de intelligentiâ ac fide. Porrò istud, convertere, inquam, corda patrum et filiorum ad se mutuò, tunc fecit Joannes, quando suæ ætatis Israelitis docuit, instare adventum Christi patribus promissi ac desiderati, quando persuasit, ut Christum, in quem patres crediderant venturum, ipsi præsentem agnoscerent ac reciperent, denique quando fidem illam, desiderium ac devotionem Patrum antiquorum erga venturum Messiam, jam multis vitiis refrigerata, revocavit atque accendit, ita ut filii patrum exemplo Messiam vivâ fide ac devotione desiderarent, quærent atque amplecterentur. Patres Joannes non fuerat allocutus, sed quando adduxit corda filiorum in sententiam et exempla patrum, dicitur quodam modo loquendi illos ad se mutuò convertisse, quia ejusdem fidei ac sententiæ, unanimes et consonos reddidit. Et quanquàm non in omnibus suæ ætatis Israelitis, Joannes id est assecutus, hic tamen finis fuit ipsi propositus, effectus autem in reliquiis locum sortitus est. Jam quod Joannes ante salvificum Christi adventum fecit, hoc idem Elias ante terribilem Christi ad judicium adventum faciet, convertendo illius seculi Israelitis ad fidem et exempla Patrum, patriarcharum scilicet, prophetarum, apostolorum, aliorumque ex Judæis qui in Jesum, verum, inquam, Christum, olim crediderunt, itaque restituendo inter patres et filios unam et eandem et concordem fidem, religionem ac vendi rationem.

PARARE, ut paret. Illic retinuit interpretes infinitivum, quem mox clarius verterat per subjunctivum.

DOMINO, Deo ipsorum, proximè post se venturo, id est, Christo.

PLEBEM, Populum Israel.

PERFECTAM, instructam, adornatam, dispositam, præparatam, *capacem*, ut exponit Theophylactus. Ut apparet et disponat populum Israel ad Christum excipiendum: « Ut populum, ait Titus, Christo Domino reddat instructum, fideique capessendæ aptum. » Latinus interpres Græcè legit *καταποτισμένον*, quod est, *perfectum*; quo modo et Syrus legisse videtur, vertens *gemiro*, perfectum, absolutum: intelligendum est autem, perfectè dispositum atque adornatum, maturum atque ad suum usum aptatum et idoneum redditum; nam et *καταρτίζειν* significat *adaptare*. Expositio est ejus quod præcedit: « Ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, ut, inquam, paret Domino plebem » rectè perfectèque dispositam; quanquàm et superior versiculus ad apparationem spectet. Convertendo enim Israelitas ad Dominum Deum ipsorum, simul etiam convertendo corda patrum et filiorum ad se mutuò, id est, reddendo filios patribus consentientes fideque ac moribus similes, paravit adaptavitque populum ad Christum ejusque doctrinam recipiendam. Rudis erat populus et impolitus; Joannis præcursu aptatus est ac formatus, ut non omninò rudis, sed jam agnitione peccatorum suorum, expectatione regni cælorum, ac desiderio venturi Messie instructus, Christo venienti ad salvandum mundum, docilem se præberet et salutis quam ille afferret capacem. Ad eundem modum Elias sub mundi finem, convertendo illius seculi Israelitas ad verum Christum et in Christo justitiam, reddet populum illum apparatus ritèque dispositum, Christo ad judicium venienti excipiendum, ne fortè veniens Christus penitèns eum excidat et deleat. Hoc quartum et ultimum est, quo Joannem magnum fore prædicit angelus, quòd efficaci admodum spiritu præcursor futurus sit Messie Domini Dei Israel, ad hoc ut populum Israel admoneat adventus ipsius, patribus olim promissi ac desiderati, jam instantis, adeoque præsentis, quo ad eum excipiendum se paret, quâ in re nullum habiturus sit majorem aut parem; duntaxat Eliam secundum. Quòd dictum fuit versu superiore, de conversione Israelitarum ad Dominum Deum ipsorum, Joanni cum prophetis multisque aliis justis commune fuit; hæc verò præcessio, proprium et peculiare fuit Joannis munus, nisi quòd, non illud idem quidem, sed simile promissum sit Eliæ. Quare munus hoc maximum, gratulabundus repetiit Zacharias, Joanne filio jam nato, ubi dixit: « Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis: præbis enim ante faciem Domini parare vias ejus, ad dandam scientiam salutis plebi ejus, » infra v. 76, 77. Hoc denique munus præstitit Joannes re ipsâ testibus Evangelistis omnibus, regnum cælorum annuntiando, Christum proximè venturum prædicando, ubi advenisset monstrando ac prædicando, omnes denique ad eum recipiendum invitando.

VERS. 18. — UNDE, per quid, quo signo, quo argumento; Syrus, *quomodo*.

Hoc, quòd nascetur mihi hujusmodi filius.

SCIAM, cognoscam, scilicet certò. Indicat se non credere nisi signum videat, ut ferè moris fuit Judæorum; 1 Cor. 1, v. 22, q. d.: Ede signum aut affer argumentum præsens, quo certò docear id futurum quod promittis; nec enim audeo nudis fidere verbis tuis. Hæsitat diffidentia, dubitans, non de Dei potentia, sed de verborum angelicorum veritate, non tam quòd vereretur esse angelum Satanae (noverat enim verisimiliter esse angelum lucis, utpote qui in loco sacro non solùm, sed et inter sacra apparens, pertinentia quàm maximè ad Dei honorem et hominum salutem nuntiaret) quàm quòd timeret falli et pudeseri, postquam semel magnis adeò ac lætis nuntiis fidem adhibuisset; idque ob eam quam adjungit causam.

EGO ENIM SUM SENEX, excessi annos aptos generationi.

PROCESSIT IN DIEBUS SUIS; est ætatis adeò provecæ, ut concipiendæ proli sit inidonea. Non dicit esse naturâ sterilem, utpote incertus ejus rei: sed concessio eo quòd non sit, affert eò ætatis progressam, quo non possit naturæ ordine concipere. Magnitudo igitur promissionis, excedentis ordinem facultatemque naturæ, Zachariam in dubitationem et incredulitatem impellit. Defixus enim mente in naturæ cursum, diffidit angeli verbis, non quòd putaret angelum posse mentiri, sed quòd consideraret potiùs reclamantem naturæ sensum, quod diximus, quàm Dei omnipotentiam et angeli veracitatem. Contrario prorsùs modo se gessit Abraham, Apostolo teste, Rom. 4, v. 17, etc., cui cùm esset promissum: « Patrem multarum gentium posui te; non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cùm jam ferè centum esset annorum, et emortuam vulvam Saræ, sed contra spem in spem credidit ei qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt, tanquàm ea quæ sunt. In re promissione enim Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissimè sciens, quia quæcumque promisit, potens est et facere. » Atqui et Abraham, audito promisso filii ex Sarâ suscipiendi, dixisse legitur: *Putasne centenarium nascetur filius, et Sara nonagenaria pariet?*

VERS. 18. — ET DIXIT, etc. UNDE HOC SCIAM? id est, quo signo? nec enim nudis verbis tuis ausim fidere, cùm naturæ cursus repugnet. EGO ENIM SUM SENEX, ET UXOR MEA PROCESSIT IN DIEBUS SUIS, id est, provecioris ætatis est, quàm ut naturæ ordine concipere possit. Hæsitat igitur diffidentia, non de potentia Dei, seu de objecto fidei, ut Calvinus voluit, sed de teste fidei, et veritate verborum ejus, ut indicatur vers. 20, cùm ei satis apertè et inter sacra apparenti, et signa divina legationis præferenti, faciliùs credere debuisset; idèò que peccavit. Abraham verò, Genes. 17, v. 17, similibus verbis utens non peccavit, quia, ut August., q. 29 super Numeros, Deus non de verbis, sed de cordibus judicat; eadem enim dici possunt inquirendo modum, vel etiam dubitando, deque veritate diffidendo, ut idem Hom. 44. Itaque angelus planiùs exponens conditiones personæ suæ et

Genes. 17, v. 17. Rectè, sed dixisse legitur in corde suo, non ore, et postquam cecidisset in faciem suam, quod erat adorantis et gratias agentis, ac proinde credentis, non diffidentis. Postremò, Deo judice, cordium inspectore, intelligimus, Abraham aliam fuisse mentem ac Zachariæ, qui proximis angeli verbis arguitur incredulitatis; quia Deus non de verbis, sed de cordibus judicat, quod ait D. Augustinus, lib. 4 Quæstionum super Numeros, cap. 19.

EGO SUM. Revocat animum Zachariæ, à consideratione ætatis suæ et uxoris, ad considerandam qualitatem nuntii, omni fide digni omnique exceptione majoris, ut sciat quàm immeritò fidem abroget nuntio, q. d.: Quid tuam et uxoris ætatem consideras? considera potiùs quis ego sim hæc tibi nuntians, et à quo missus. Vult intelligi, inquit Beda, quòd si hominè talia promitteret, impunè signum flagitare liceret; at cùm angelus promittat, jam dubitari non deceat.

GABRIEL. Non seductor dæmon, sed angelus Dei, ait Theophylactus; et quidem Gabriel, cujus nomen novisse potes ex Daniele, cui olim apparui. Reducit Zachariæ in memoriam revelationes quondam factas Danieli de novissimis temporibus et Christo, Dan. 8, v. 16, et c. 9, v. 21, à se procuratore et tutore Judaicæ gentis, Dan. 10, v. 13, 20, 21; quò magis fidem se mereri declarat. Gabriel Danielem fecerat certiore temporis quo venturus esset Christus. Dan. 9. v. 25, idem Zachariæ nuntiat proximè instantem adventum Christi, promisso filio præcursore. Nominis interpretatio est: Vir, dominus, seu princeps meus, Deus. Nam *geber* virum, dominum, principem, *gabri* virum, dominum, seu principem meum, *el* Deum significat. Liceat etiam interpretari, *fortis* seu *robustus meus Deus*; quo sensu significet solere Deum magna et ardua, quæque naturæ virtutem superent, per ipsum nuntiare, ita ut nihil jam quod non sit nomini suo consentaneum annuntiet.

QUI ADSTO, *qui adstiti*; rectè interpretes Latinus et Syrus vertunt *adsto*, pro *adstare* soleo. Cæterùm non vult Gabriel dicere, quòd jam nunc adstet (quamvis id verum esset), sed quòd cùm adstare in cælo consueverit, nunc missus in terram sit, etc. Totus enim hic loquendi modus, metaphoricus est, adstandi, nitendi, sumptus ab hominum regum consuetudine. Præter hoc quòd beati sunt (nam in Dei visione ratio-

causas credendi sibi, respondit.

VERS. 19. — EGO SUM GABRIEL, populo Judaico et tibi satis notus, ex diversis legationibus, quibus ad Danielem functus sum. QUI ADSTO ANTE DEUM, id est, qui in cælo adstare soleo, velut minister familiarissimus in conspectu Dei, ad excipienda prima ejus imperia. Est enim metaphora à servis, qui parati sunt in suo quisque ordine ad nutum dominorum. ET MISSUS SUM, tanquàm legatus à Deo. Mitti enim angelorum proprium est, ita ut etiam inde nomen acceperint, et ab apostolo vocentur omnes *administratorii spiritus*. HEC TIBI EVANGELIZARE, id est, hoc tibi lætum nuntium perferre, tanquàm evangelii de Messia quoddam præludium. Ut autem auctoritatem suam probaret, simul punit incredulitatem ejus, et dat signum, quo credat, ut eadem res ei esset supplicium et beneficium.

nalis creaturæ beatitudo consistit), etiam Deo familiares et proximi esse intelliguntur, qui non opus habeant ut, si quid occurrat, Deum adeant, vel accessum ad eum aut colloquium ejus postulent, cui semper præsentis sunt. Ex more seculi hujus, consistere in conspectu regis, faciemque ejus perpetuò videre posse, signum est domesticæ intimæque familiaritatis, ut de servis Salomonis legimus 3 Reg. 10, v. 8. Significatur itaque angelorum cum Deo agendi liberrima facilitas summaque fiducia. Quemadmodum autem princeps, si subditis aliquibus suis eos deputet protectores, quos perpetuò secum habet intimos, conjunctissimos et familiarissimos, summo illos afficiat honore; nec solum, sed et prospiciat illorum saluti ac bono quàm certissimè, quod ad regem illi referre mox possint quæcumque occurrunt, causamque illorum agere; sic et Deus, dum angelos continuâ faciei suæ fruitione beatos, humilium custodiæ præficit, declarat quàm charos humiles habeat, quàmque velit esse ab hostibus tutos et bonis auctos. Cùm enim curæ inprimis sit spiritibus illis obedientissimis id quod Deus ipsis mandarit, non omittunt mox ad Deum, cujus familiari utuntur consuetudine, referre humilium preces ac vota et quidquid occurrit quod ad salutem illorum faciat, causamque eorum agere, ut vel augeantur bonis, vel serventur à malis, vel pœnas dent qui illos læserint; nec differt Deus, iis qui perpetuò ipsi adstant, mandata expedire, ad horum salutem, tutelam, custodiam, atque adeò ultionem pertinentia. Quare cavendum est unicuique ne hos lædat aut contemnat; nec enim impunè id agat, angelos eorum passurus accusatores et ultores, omninòque adversarios. Aliorum angeli et ipsi quidem vident faciem Patris; non tamen eâ libertate agere possunt apud Deum causam illorum, quibus superbia Deum conciliat adversarium.

ANTE DEUM, in facie seu conspectu Dei. Vult dicere se ministrum esse Dei (stare enim est ministrorum), et quidem ex proximis ac familiarissimis, qui semper appareat conspectui Dei, intentus ac paratus ad excipienda et obeunda mandata ejus.

ET MISSUS SUM, à quo missus sum.

LOQUIT. *Non ex me ipso loquor, sed Dei mittentis relata denuntio*, ait Chrysostomus in Catenâ citatus. Hujus promissi Deus auctor est, ego nuntius; in illum itaque ipsiusque omnipotentiam respicere oportebat.

EVANGELIZARE, bona hæc lætaque nuntia afferre; nec enim infausta tibi nuntio, ut meritò timeas cre-

VERS. 20. — ET ECCE ERIS TACENS, ET NON POTERIS LOQUI. Græci interpretes primam partem *tacens*, ferè exponunt, surdus eris, idque quia ex vers. 62, satis patet, etiam surdum fuisse; et qui naturâ mutus, ille quoque simul surdus est; et quia alioqui videretur esse tautologia, *eris tacens, et non poteris loqui*. Unde et D. Ambr. dicit: Incredulitas Zachariæ afflatum eripuerat et auditum. Quia enim non obediens, condemnatur, ut surdus sit, et quia contradixerat, ut non possit loqui, ut ait Theophyl. Posset tamen juxta Latinum textum aliqua esse differentia, ut explicetur

dere; imò verò æterni Evangelii initium, Marc. 1, v. 1. Non fuerunt hæc angeli verba nuda, sed conjuncta cum divinâ virtute, quæ intellectum Zachariæ ita illustrârit, ut agnoverit vera esse quæ dicebantur. Cæterum non tam docentis, quàm subof-fensi et increpantis habitu pronuntiata sunt, conjuncta sequentibus.

VERS. 20. — ET, pro *quare, quamobrem, igitur*, illativis. Quocirca ECCE, admirabile quid, minimè ab te expectatum, quod ita sit promissi in posterum præstandi argumentum, quod petisti, ut simul pœnæ loco tibi serviat. Eadem res et supplicium et beneficium fuit, supplicium peccantis, beneficium precantis. «Dat signum quod rogatur, inquit Beda, «ut qui discredendo locutus est, jam tacendo credere discat.»

ERIS TACENS. Non dicit, *tacebis*, quò manifestiùs significetur continuitas, *eris*, ab hoc ipso tempore ac momento, quo hæc loquor. Nam tanquàm Dei legatus et loquitur et facit, virtute Dei. Vocem Græcam, etsi propriè significet tacentem seu silentem, ut et Syriaca *satik*, videntur Græci enarratores Theophylactus et Titus interpretari hic surdum, aut intelligere utriusque significati hic vim habere et surdi et muti. «Igitur quia discredis, scribit Theophylactus, «ego te faciam surdum et loqui non poteris.» Titus: «Quia verò Zacharias fide vacillans aiebat: Unde hoc «sciam? propterea surditate loquendique facultate «mulcatus est.» Certè connexa sunt vitia aurium et linguæ: naturâ enim surdus, naturâ quoque mutus est; nam qui nihil unquàm audivit aut didicit, non mirum si nihil loquatur; qui verò ex accidenti est surdus, magnâ etiam ex parte est mutus, quippe qui non valet cum hominibus, ut quos non audiat, colloqui, ac proinde nemine expetente ipsius alloquium, cogitur instar muti tacere. Ut ergo reipsâ sunt connexa hæc vitia, ita unâ voce Græcâ κωφοῦς, cujus usus est infra, v. 22, et unâ Hebraicâ *haras*, utrumque significatur. Hebraica legitur Psal. 27, v. 1, ubi à 70 Interpretibus vertitur, *ne sileas*; ab Hieronymo et aliis vertitur, *ne obsurdescas*, unde et nomen *heres*, quod passim significat surdum, Levit. 19, v. 14: *Non maledices surdo*. Psal. 37, v. 14: *Ego autem tanquàm surdus non audiebam*, etc. Cùm autem constet Zachariam tam surdum fuisse redditum quàm mutum ex versu 62 subsequenti, ubi nutibus cum illo agitur: *Innuebant autem patri ejus*, etc., nec sit verosimile, plus mali eum passum quàm angelus enuntiaverit: sequitur surditatem, vel solam, vel unâ cum

quo modo esset futurus tacens scilicet non solâ voluntate propter angeli imperium, sed etiam invitus ex loquendi impotentia; idque non perpetuò, sed usque IN DIEM QUO FIANI, donec scilicet noveris per eventus ipsarum rerum te jure punitum, PRO EO QUOD NON CREDIDISTI VERBIS MEIS. Datur enim hic ratio supplicii, quod infligitur, non illa, quòd de divinâ potentia dubitasset, sed quòd nuntii verbis non credidisset. QUAE IMPLEBUNTUR IN TEMPORE SUO; singula scilicet diverso, prout rerum diversitas exigit.

obmutescentiâ, ab Evangelistâ significatam fuisse, Græcâ voce σιωπῶν, ut ab angelo Hebraicâ *heres*, vel Syriacâ *hares*, aut *harso*. Accedit quod (quanquam tacens esse possit qui tamen possit loqui) tautologia esse videatur, si idem omninò intelligatur, per *eris tacens*, et per id quod adjungitur, *non poteris loqui*. Quare meo iudicio, oportet interpretari Græcum, σιωπῶν, *surdus*, vel certè, *surdus ac mutus*, ut et Latinum, *tacens*, et Syriacum *satik*; nam ut surdo omnia silent ac tacent, ita ipse ferè aliis quoque, quod diximus.

ET NON POTERIS, valebis loqui, mutus eris, loquendi facultate privatus: *Incredulitas*, ait Ambrosius, *Zachariæ affatum eripuerat et auditum. Meritò autem hæc duo passus est*, inquit Theophylactus, *quòd et non audiret et non loqueretur. Quia enim non obedierat, condemnatur ut surdus sit, et quia contradixerat, ut sileat.*

USQUE IN DIEM, ad diem seu tempus illud usque quo hæc fiant, quæ putasti impossibilia. *Quænam?* respondet Euthymius: *Nativitas ac nominis impositio*. Nam de futurâ nativitate præcipuè dubitârat, nativitas autem octavo demùm die perfecta censebatur; ante octavum enim diem, infans, partim quia ancipitis vitæ, partim quia incircumciscus et anonymus, ferè ut non natus habebatur. Temperat ergo pœnam angelus ex divinâ miseratione, quasi dicat juxta Chrysostomum in Catenâ citatum: *Cùm per eventus rerum ostendero quæ dico, et noveris te jure punitum, tunc te de pœnâ eripiam*. Omnium autem clarissimè Titus, versum hunc unâ cum præcedenti (ut sibi mutuò hærent, quod diximus) explicat his verbis: *Quod angelus pro responso affert hujusmodi est: Quandoquidem angelo qui Deo assistit fidem non habes, neque Deo qui illum misit credis; magisque rei difficultatem quàm dicentis virtutem considerans, vocem edidisti planè incredulam; propterea voce tantisper orbabere, donec re jam expletâ, et tuam in credendo tarditatem, et Dei rursus agnoscas potentiam*. Itaque recepit Zacharias audiendi loquendique facultatem, cùm circumcideretur puer, quod legitur infra v. 64.

PRO EO QUOD, eò quòd. Reddit disertam causam ejus quam infligit pœnæ. Duo enim facit, quod diximus, eadè operâ; dat postulatum à Zachariâ signum, et punit incredulitatem ejus.

NON CREDIDISTI, imò temerè es oblocutus. *Vide quòd propter vocem incredulitatis, retenta ac cohibita est ei vox*, ait Euthymius. Porrò non dicit angelus:

VERS. 21. — ET ERAT PLEBS EXPECTANS, eò quòd non soleret discedere, nisi peracto thymiamatis sacrificio, et acceptâ à sacerdote benedictione. Nam et Aaron, Levit. 9, v. 21, sacrificiis completis benedixit populo. ET MIRABANTUR QUOD TARDARET IN TEMPLO, plus videlicet solito; quod contingere potuit ex illo solo colloquio descripto, et ex turbatione Zachariæ, verba ruminantis, suoque supplicio attoniti. Ut nihil necesse sit eum quibusdam suspicari, angelum pluribus esse collocutum, quàm hic describitur. Qui enim divinitus apparent, ut animæ, angeli, et ipse Deus, verbi sunt præcisissimi.

Non credis; indubiè enim mox credidit Zacharias, ut asseverationem increpationemque angeli audivit. Nec enim pertinaciter obstrepuit, sed obstupefactus ad promissa tam sublimia, et à naturæ ordine tam aliena, non statim valuit ea sibi persuadere, etiamsi quàm maximè ea percuperet. Quare non tam grave fuit peccatum ejus, quàm Calvinus illud exaggerat, quasi blasphemæ et sacrilegii speciem, Dei injuriam et contemptum; nam nec pœna gravis fuit.

QUE IMPLEBUNTUR, sive fide à te excipiantur, sive incredulitate. Nec enim hominum *incredulitas fidem Dei evacuat*, Rom. 3, v. 3.

SUO, congruo, à Deo decreto, decem post menses aut circiter.

VERS. 21. — ET. Inter hæc, dùm hæc agerentur inter angelum et Zachariam.

ERAT, manebat et perseverabat.

PLEBS, quæ convenerat, ut sacrificio huic incensi seu thymiamatis, religionis causâ, adesset.

EXPECTANS, Syrus, *stans et expectans*.

ZACHARIAM, ut posito incenso sacroque peracto, pro more prodiret è templo, in suum, id est, sacerdotum atrium, indeque sermone exhortationis instrueret ipsos, in suo, id est, Israelis atrio congregatos, vel potiùs benediceret digressuris. Sic enim legis Levit. 9, v. 22, quòd completis sacrificiis, Aaron benedixerit populo. Formulæ autem benedicendi populo præscribuntur Aaron et filiis ejus, id est, sacerdotibus, Num. 6, v. 23: *Benedicat tibi Dominus et custodiat te. Ostendat Dominus, etc.*

TARDARET, moram traheret longiorem quàm consuetum esset in hujusmodi sacrificio.

IN TEMPO, interiore; vide supra, v. 10. Verisimile est, quòd nec statim ut disparuerat angelus, Zacharias egressus sit, sed consternatus mente, remanserit aliquandiù, ruminans apud animum suum quæ audisset quæque sibi accidissent. Hæc porrò occasione, plebs facta est testis visionis. Expectabat autem et mirabatur, nec tamen deserebat stationem, ante acceptam à sacerdote benedictionem, contra ac nostri.

VERS. 22. — EGRESSUS AUTEM TANDEM NON POTERAT. Non valebat, tametsi conaretur. Mox enim redditus fuerat mutus.

ET COGNOVERUNT, cognoverunt itaque quòd non repentinâ ægritudine factus esset elinguis, sed quòd visionem cœlestem vidisset.

ET IPSE. Quia ipse erat innuens illis; loco sermonis

VERS. 22. — EGRESSUS AUTEM NON POTERAT LOQUI; ita sentiens reipsâ esse veram Angeli testificationem, quantum ad pœnam, ut crederet etiam eam esse veram, quantum ad prædicationem beneficii. ET COGNOVERUNT, QUÒD VISIONEM VIDISSET, quia credibile est eum adhuc fuisse ex visione animo attonitum, corpore pallidum, ex culpâ mœstum, ex pœnâ trepidum. ET IPSE ERAT INNUENS ILLIS, id est, quia loco verborum gestibus; sic enim, et, nonnunquam Hebraicè sumitur. ET PERMANSIT MUTUS, simul et surdus, annotat Euthymius; Græca enim vox κωφός, et שרר Syriaca mutum simul et surdum significat. Porrò

utebatur nutibus et gestibus, ut quo posset modo declararet ipsis mentem suam, declararet, inquam, se mutum esse et visionem vidisse. Ut populo intelligendam daret rationem moræ suæ æquo longioris, cum verba non posset, adhibuit gestus, quibus et se mutum esse significavit, et visione cœlesti fuisse visitatum, nihilominus feliciter esse sacrificatum, Deoque agendas gratias qui suorum vota exaudisset; læti proinde faustèque abirent. Frequens enim est, ut quibus cœlestes contingunt visiones, illos invadat stupor, immutetur facies totiusque corporis habitus, postremo loquela eripatur. Hinc Moses Exod. 4, v. 10, ad Dominum: *Ex quo, inquit, locutus es ad servum tuum, impeditioris et tardioris linguæ sum*; et Daniel cap. 10, v. 8, 16, 17: *Domine mi, in visione tuâ dissolutæ sunt compages meæ, et nihil in me remansit virium; sed et species mea immutata est in me et emarcui, et habitus meus intercluditur*. Cæterum, non quod frequentes eâ tempestate essent visiones divinæ, populus credit visionem Zachariæ accidisse (erant enim rarissimæ, sicut et prophetiæ, quò ardentioribus votis Messiæ adventus expeteretur) sed quia præter obmutescentiam et pallorem relucen-tem in vultu, Zacharias nutibus id indicaret, utpote manu ad cœlum extensâ, moxque ad seipsum et præsertim ad os suum retractâ; sic enim indicasse potuit, infantia suæ causam, visioni cœlesti adscribendam. Porrò voluit Deus populum conscium fieri visionis factæ Zachariæ: quò præpararetur ad magnam de Joanne concipiendam opinionem.

ET PERMANSIT. Permansit autem deinceps. Populus tunc tribuit obmutescentiam illam stupori quem ex visione conceperat; atqui ipse, etiam postquàm evanisset visio et redditus esset sibi, permansit hujusmodi, quo magis admiratos esse omnes qui observârint, et grande subesse mysterium ominatos, credibile est; permansit autem, ad tempus usque prædictum ab angelo.

MUTUS, simul et surdus; vox enim quæ hic Græcè legitur, utrumque significat, quod diximus v. 20, et disertè à Græco Euthymio hic annotatur. *Neque enim sola vox illi ablata est, inquit, sed et auditus, eò quòd cum incredulitate audisset ac locutus fuisset*. Sed et Syriacè hic legitur vox illa, *heres seu hares*, de quâ eodem illo versu 20, egimus, quæ derivata licèt ab Hebræâ radice *haras* tacere, cum surdum soleat significare, negari non potest quin significet hic etiam mutum.

VERS. 23. — UT IMPLETI, postquàm finiti sunt.

OFFICII, *liturgiæ*, sacri ministerii, dies quibus ex ordine vicis suæ sacerdotio debuerat fungi, qui qui-

peculiare est illis qui cœlestes vident visiones, ut non solum toto corporis habitu mutentur, sed et vocem nonnunquàm, ipso saltem tempore visionis amittant. Unde Moyses dicit se impeditioris linguæ factum, ex quo ei locutus erat Deus; et Daniel c. 10, v. 17, habitum suum interclusum fuisse.

VERS. 23. — ET FACTUM EST, UT IMPLETI SUNT DIES OFFICII EJUS. Qui ex more erant septem dies, ut

dem ex more dies septem erant, incipientes cum sabbato, cumque eodem finientes, quod diximus supra v. 5. Quanquàm inter sacerdotalem functionem hoc adversi obvenisset ipsi, ut surdus et mutus redditus esset; rursus quamvis lætum adeò ac jucundum nuntium accepisset; non prius tamen deseruit officium, et ad uxorem abiit, quàm exactis muneris sui diebus. Egregium documentum, non facilè debere sacerdotes, sive prospera incidant sive adversa, munus deserere.

ABIIT, è templo. Nam quamdiù durabant ministrandi vices tamdiù habitabant sacerdotes in exedris seu pastophoriis, adhærentibus porticibus templi exterioris, separati ab uxoribus et negotiis familiaribus, ut citra distractionem toti vacarent Deo rebusque divinis; id plerique omnes annotant, etiam veteres. Multis veteris Testamenti locis mentio est gazophylæii templi, sed non omnibus idem locus significatur. Quibusdam enim locis, *gazophylacium* intelligitur locus amplior, cœnaculi seu cubiculi instar, multarum rerum capax, ubi servabantur opes templi, ad templi ministerium, ornatum, instaurationem, aut ministrorum templi pauperumque sustentationem, comparatæ; erantque hujusmodi plura loca, quas cameras voces, junctæ porticibus atriorum templi, in quorum aliis pecunia, aliis supellex templi aurea atque argentea, aliis vestes sacerdotum pretiosæ, aliis alia hujusmodi custodiebantur. Hæc Hebraicè *liscoth*, Græcis interpretibus nunc *gazophylacia*, nunc *pastophoria*, Latino *exedra* et *gazophylacia* dicuntur. Unde 1 Paral. 28, v. 12, legimus, de construendis exedris *in thesauros domûs Domini et in thesauros sanctorum*. Jerem. 35, v. 2, legis: *In unam exedram thesaurorum*; quæ exedra mox v. 4, vocatur *gazophylacium*, et quidem *fliorum Hanan*, quòd illi custodes essent; diciturque fuisse *juxta gazophylacium principum*, quo nimirum præclariora templo à principibus viris oblata munera servabantur; hujusmodi de quibus legis 4 Reg. 12, v. 18, quòd tulerit « Joas omnia sanctificata, quæ consecraverant Josaphat et Joram et Ochosias patres ejus reges Juda, et quæ ipse obtulerat, et miserit ea Hazaeli regi Syriæ, ut recederet à Jerusalem. » Videntur etiam decimæ frumenti, vini atque olei, ac primitiæ sacerdotales, in gazophylaciis seu exedris templi aliquando servatæ fuisse, præsertim cum primùm populus è captivitate Babylonicâ reversus esset. Sic enim promittit populus, 2 Esdræ 10, v. 37: « Et primitias ciborum nostrorum et libaminum nostrorum, et poma omnis ligni, vindemiæ quoque et olei, afferemus sacerdotibus ad gazophylacium Dei nostri, et decimam

supra ex Josepho et Scripturâ diximus; quorum initium et finis erat sabbatum. Toto autem illo tempore habitabant in exedris templi, separati ab uxoribus, teste Hieron. lib. 4, contra Jovinian., ut negotiis familiaribus liberi toti vacarent Deo. ABIIT IN DOMUM SUAM. Ex quo colligas eum nec propter illum adversum casum officium suum deseruisse.

« partem terræ nostræ Levitis. » Et cap. 13, v. 5, legitur : *Fecit ergo (Eliasib sacerdos) sibi, (id est, ei, scilicet Tobix, affini suo) gazophylacium (seu cubiculum) grande; et ibi erant ante eum (id est, antequam Eliasib Tobix cubiculum illic construxisset) reponentes munera, et thus, et vasa et decimam frumenti, vini et olei, partes Levitarum, et cantorum, et janitorum, et primitias sacerdotales.* Quin etiam omnes exedræ sive cameræ, quæ erant in circuitu atriorum templi, vocantur à Latino interprete, apud Ezechielem præsertim, *gazophylacia* (Ezech. 40, v. 17, et deinceps) etiamsi non servandis templi opibus, sed aliis usibus servirent, nimirum habitationi sacerdotum templo ministrantium, comedendis carnibus sanctis, etc. Aliis veteris Scripturæ locis, *gazophylacium* significat locum arctiorem, qui Hebraicè *Aron*, Latinè *arca* dicitur, quâ adservabatur pecunia templo à populo oblata, sive debita, sive spontanea, nonnunquam etiam deposita, ut 2 Machab. 3, v. 10, 11. Et erant quidem in ipsis etiam exedris hujusmodi arcæ, quibus tum sacra tum à piis deposita pecunia includebatur; de quibus Josephus lib. 7 de Bello, cap. 11. « Quin etiam arculas, quæ *gazophylacia* vocantur, incendunt, in quibus magna vis erat pecuniæ, ac plurimum vestium aliaque bona, et, ut breviter dicam, omnes Judæorum congestæ divitiæ. » Sed Scriptura ferè loquitur de arcâ forinsecus collocatâ, in quam ea quæ offerebatur votiva pecunia immittebatur per foramen existens in summo opereulo; qualem arcam primus confici jussit rex Joas cum pontifice Joiadâ (quod legitur 4 Reg. 12, v. 9, et 2 Paralip. 24, v. 8) et quales visuntur etiamnum hodiè in templis nostris. Sed illa quidem Joiadæ arcæ, posita fuisse videtur, ut locotutiore, in summo atrii Israelis, ad latus aquilonare portæ per quam ingressus erat ex atrio Israelis in atrium sacerdotum, non longè ab altari holocaustorum; quò cum non facilè accessus esset universo populo, sacerdotes janitores acceptam à populo pecuniam in arcam mox inferebant (4 Reg. 12, v. 9 et 22, v. 4); posterioribus autem temporibus, et quidem Christi Domini, collocata fuit in extremo atriorum Israelis ac feminarum, ad portam Orientalem, quâ egressus erat ex atrio feminarum in atrium profanum, idque ut populus ipse suâ manu, sive ingrediens sive egrediens, pecuniaria sua dona immittere in *gazophylacium* posset. Hujusmodi arcas sive *gazophylacia*, duo fuisse existimant quidam, ad singulum portæ latus, unum; credibile est ad singulas templi portas, unum ut mi-

VERS. 24. — POST HOS AUTEM DIES CONCEPTIT ELISABETH. Quod circa initium octobris aut finem septembris contigisse, ex verbis angeli v. 26, ac tempore conceptionis Christi satis colligitur. Et OCCULTABAT SE, id est, celabat se esse gravidam, publicum declinando, conceptumque non propalando. Causam reddit Orig. Homil. 6 in Lucam, et latius hic Ambr. verecundiam. Est enim, inquit, unicuique officio præscripta ætas, et quod tempore decet, tempore dedecet, senectus regendis liberis aptior est, quàm creandis, etc. Unde et Sara dicebat Genesi 18 : *Postquam concevni, voluptati operam dabo?* quasi diceret, hoc verecundum esse ætati suæ. Colligit autem hinc Ambrosius,

nimirum fuisse, ne cui eorum qui templum frequentarent, templo beneficiendi deesset occasio. Atqui celeberrimum *gazophylacium* illud fuisse videtur, quod, ut diximus, situm erat ad portam orientalem, ut illæ celeberrimus erat in templum sive ingressus sive egressus : ex adverso cujus jam sedit Dominus Jesus.

IN DOMUM SUAM, sitam in montanis Judææ (infra v. 39) ad cohabitationem uxoris.

VERS. 24. — POST HOS AUTEM DIES, quibus abierat Zacharias in domum suam, id est, postquàm abiisset in domum suam. Quamdiù post, hebdomadâ aut mense, non dicitur; non diù tamen post, octiduo fortè plus minùs post. Quidam ex eo quòd Joannes natus sit 8 kalendas Julii, id est, die 24 junii, dicunt conceptum fuisse 8 kalendas octobris, die 24 septembris : sed videntur falli, quia 8 kalendas aprilis, quo die Christus conceptus est mensis sextus à concepto Joanne, non finitus erat, sed agebatur etiamnum, quod constat ex v. 26 et subsequentibus. Oportet igitur conceptionem Joannis paulò inferiùs collocare, ad aut circa kalendas octobris. Non dubium autem quin mox ut reversus fuerat domum Zacharias, indicaverit uxori causam taciturnitatis suæ, universumque Angeli nuntium, scripturâ partim, partim nutibus.

CONCEPTIT filium, Deo operante; nam per se inepta erat.

UXOR EJUS, ab ipso cognita, volente non tam uti conjugii jure (quo hæc ætate ambo libenter abstinebant, quod credibile est, et annotatur à D. Ambrosio) quàm obsequi decreto Dei. *Congressus est cum uxore*, ait Euthymius, *propter promissum sætum, silentii flagello edoctus ut angelicis verbis crederet.*

ET OCCULTABAT SE, celabat se esse gravidam. Non dubitabat an esset gravida, aut an ad partum feliciter esset perventura; nam de divino promisso securam erat; sed non judicabat hominibus manifestandum se esse gravidam.

MENSIBUS QUINQUE. Μῆνας πέντε, menses quinque continuos à conceptione; nam sexto mense labente, non facilè diutiùs poterat occultare, utero intumescente ac prodente, ut nec volebat diutiùs. Nam ut artificio, toto gestationis tempore, uterum obduceret, abhorrebat. Nec enim volebat celare partum, aut foetum videri suppositum.

DICENS, interim apud se, hujusmodi causam occultationis versans apud animum suum.

VERS. 25. — QUIA, superest.

Zachariam et Elisabeth concubitu abstinuisse. Neque enim, inquit, ea quæ similem non erubesceret coitum, erubesceret partum. MENSIBUS QUINQUE. Mense sexto per visitationem beatæ Mariæ cessavit occultatio; et cessare debuit, ne partus videretur suppositus : *Dicens* interim apud seipsam :

VERS. 25. — QUIA SIC FECIT MIHI DOMINUS; scilicet ut præ verecundiâ occultarem me, IN DIEBUS QUIBUS RESPEXIT AUFERRE OPPROBRIUM MEUM : ita sci icet auferens mihi opprobrium sterilitatis, ut alteri opprobrio interpestivi concubitus me exponeret. Simul tamen his verbis tangit beneficium ablata sterilitatis, quæ apud Judæos maximè erat opprobrium, quòd pœna

SIC FECIT MIHI DOMINUS, ad eum modum egit mecum Dominus.

IN DIEBUS, his diebus, inexpectatis et insuetis, sed misericordiae suae opportunis. Indicat rem totam divinâ providentiâ, præterque hominum opinionem factam.

QUIBUS RESPEXIT AUFERRE, seu ad auferendum, ut auferret, quibus dignatus est auferre, quibus misertus meî abstulit. Verbum respiciendi propriè significat gestum miserentis, idem quod misereri et beneficio afficere, nisi quòd misereri affectum voluntatis propriè notet: contrarium est aversari et avertere oculos. Verbo itaque respiciendi, declarat Elisabeth, se agnoscere Dei in se beneficentiam ac gratiam, et singulari Dei beneficio deputat quòd conceperit.

OPPROBRIUM MEUM, infamiam. Sic et Rachel Genes. 30, v. 25: *Abstulit Deus opprobrium meum. Ætate illâ, inquit Titus, probrosum erat apud homines, sterilem esse liberisve carere; sicut è diverso honorificum numerosam procreâsse bolem; sive quòd pœna peccati videretur esse sterilitas, sive quòd singularis Dei benedictio, benedictio uteri, promissa Exod. 23, v. 26. Ac certè, quod ait D. Ambrosius, pudor est feminis, nuptiarum præmia non habere, quibus hæc sola est causa nubendi.* Usque adeò verò apud veterem populum infamis ac probrosa mulieribus erat ἀτεχνία, ut legamus quibusdam exprobratum fuisse, quòd Dominus conclusisset vulvam earum, et privasset eas fructu ventris sui, 1 Reg. 1, v. 6, Genes. 30, v. 2. Sed quia noverat Elisabeth, opprobrium illud apud homines maximè locum habere, apud Deum non item; addidit *inter homines*, quo inter homines laborabam. Nam sterilitatis vitium, non semper à Deo irato proficiscitur, sed nonnunquam ab erudiente ad humilitatem, nonnunquam à differente ad majorem gloriam suam; denique ipse est, qui pro suo beneplacito, *mortificat et vivificat, pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat*, prout caneat Anna, 1 Reg. 2, v. 6, 7. Jam ut intelligatur causa occultati uteri hic reddita ab Elisabeth, subaudiendum est: *Sic fecit mihi Dominus*, ut nemo crediturus sit indicanti, potiùs risu excepturus. Ubi visum est Domino, me à probro sterilitatis eximere, voluit ut præter consuetum naturæ ordinem, vetula anus conciperem, singulari miraculo, quòd fidem non obti-

videretur esse inflictà à Deo, ut indicant verba Phœnennæ, 1 Reg. 1, vers. 6, ad Annam: tum quòd pudor sit in feminis, inquit Ambrosius, nuptiarum præmia non habere, quibus hæc sola est causa nubendi: videntur enim uti conjugio non ad fructum, sed ad voluptatem. Unde qui certò deprehenderant se esse steriles, infructuosum thorum de mutuo consensu præ pietate separabant, sicut Abraham et Saram fecisse notat Augustinus in Epist. ad Galathas; Zachariam verò et Elisabeth Ambrosius in hunc locum. Sed quia fieri poterat, ut neutrâ ex causâ opprobrium sterilitatis haberet locum apud Deum, sicut in sanctissimis mulieribus patuit, Sarâ, Rebeccâ, Rachel, matre Samuelis, et matre Samsonis; hinc addit: *inter homines.*

VERS. 26. — IN MENSE AUTEM SEXTO, à conceptâ scilicet prole per Elisabeth, quamvis juxta computum sacrum mensium et anni fuerit mensis primus, videlicet Nisan, et vigesimus quintus martii nostri. Ex

neret, si antequàm extumescens uterus loqueretur, manifestarem. Hæc igitur causa fuit occultationis, quòd desperaret se persuadere hominibus posse (id quòd ipsa certò noverat) se gravidam esse, ante finitos sex menses à conceptu, quando ipse uterus id esset declaraturus; desperaret autem, quia ipsa excessisset ætatem, concipiendo fœtui idoneam, ita ut fidem non tantùm non esset impetratura, verùm etiam cachinnis ac risui se expositura, nec parvam subitura verecundiam, quòd vetula daret operam voluptati, inani spe aut vano potiùs obtentu concipiendæ prolis, cujus non esset capax. Conceptæ divino miraculo prolis non eam pudebat; sed pudisset id narrare hominibus, antequàm spes esset fidei obtinendæ; verecundum enim foret matronæ pudicæ ac gravi, si intelligeretur vacare libidini et amplexibus mariti, quandò jam superasset ætatem aptam generationi. Unde Sara Gen. 18, v. 12, auditâ promissione filii, *risit occultè, dicens: Postquàm consenui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Senes, inquit Ambrosius, ab ipsâ concluduntur ætate, et justo intemperantiæ pudore revocantur facere opera nuptiarum.* Prudenter itaque Elisabeth, ad tempus subticuit se esse prægnantem, læta interim et gratias agens Domino apud animum suum. Nam ubi jam uterus rem prodebat, non occultare, sed propalare potiùs studebat, quòd ad Dei gloriam summoperè faceret.

VERS. 26. — IN, superest Latinè. MENSE SEXTO. Præmisso eo quòd quinque menses celaverit Elisabeth se esse gravidam, subjungit evangelista, quòd sexto mense missus sit angelus ad Virginem; intelligens utrumque à conceptâ per Elisabeth prole; sic interpretes plerique omnes, nominatim Origenes, Theophylactus, et Euthymius. Non ante sextum mensem missus est angelus, quia Joannes ut præcedere debuit Christum tam ætate quàm prædicatione, ita demonstrare debuit Christum etiamnùm clausus utero, infra v. 41. Porrò sexto mense, non labente tantùm, sed et finiente, missus est. Nam si Christus conceptus est 8. kal. aprilis, Joannes autem circa kal. octobris, quòd supra diximus, is fuit dies primus concepto Christo, qui Joanni concepto dies unus ex ultimis mensis sexti. Porrò mensis hic sextus, Hebræis dicitur fuit Nisan, quò egressus fuerat Israel ex Ægypto,

quo intelligemus sex mensibus Joannem Christo fuisse seniore. MISSUS EST ANGELUS GABRIEL, nomine suo significans fortitudinem Dei. Quem Hieron., in cap. 8, Danielis præliis præpositum esse docet, ut ita ratione officii aptus esset, qui Christum, Dei virtutem, ad præliandum cum diabolo nasciturum nuntiaret. A Deo, immediatè scilicet, non per angelum superiorem interpositum, sicut solent inferiores à superioribus mandata accipere, ut notat Bernardus, Hom. 1, super *Missus*. Nam Gabriel unus est ex iis qui adstant immediatè ante Deum. IN CIVITATEM GALILÆÆ, inferioris. Est enim duplex Galilæa; superior, quæ in septentrionem recedit; et inferior, quæ magis versùs austrum, habens ab ortu mare Tiberiadis, ab occasu Mediterraneum. Cui NOMEN NAZARETH; quæ vox scribenda esset non per, s, neque per, z; ut ferè fit Græcè et Latinè, sed per Tzade, sicut notat Hieron. in Nominibus Hebraicis, et ex titulo crucis Romæ asservato constat.

primus in mensibus anni, si numerandi sint dies sacri (nam Tisri primus fuit anni vulgaris et mundi creati) respondens partim martio, partim aprili, nostris. Dies autem illius mensis, juxta morem numerandi Latinum, fuit octavus ante kalendas aprilis, quod dicebamus, id est, 25 martii : et quidem fuit feria sexta seu dies Veneris, quod plerique putant.

MISSUS EST, cum mandatis, amandatus est, è cœlo scilicet, ANGELUS. Non congruebat nuntium hoc ab ipso Deo afferri, sed intercedere alium qui Virginis consensum conciliaret, et Dei nomine reciperet, instar paranyphi; quomodo vocatur hic angelus serm. 25, appendicis sermonum de diversis apud Augustinum. Nec congruebat per hominem mitti : *Tantum enim mandati mysterium, non hominis fuit, sed angeli ore promendum*, ait Ambrosius; nimirum, quod Deum ipsum proximè tangeret, per unum è curialibus et familiaribus Dei. Initio creati hominis, malus angelus attulerat interitum; in plenitudine temporis, bonus angelus annuntiat salutem.

GABRIEL. Non quilibet Angelus, sed *Gabriel*, qui sexto ante mense missus ad Zachariam, annuntiaverat ortum præcursoris Christi; unus ex summis et nobilissimis Angelis, Deo proximè assistentibus, supr. v. 19. *Qui tantæ inter suos inveniri potuit excellentiæ, ut tali et nomine dignus haberetur et nuntio*, ait. D. Bernardus, homil. 4. in hoc Evangelium. *Ad hoc quippe ministerium, inquit Gregorius, summum Angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nuntiabat*. Hom. 54, in Evangelia. Videtur commissum

VERS. 27. — AD VIRGINEM. Quod epitheton deinceps matri Dei tam stabiliter adhæsit, ut Epiphan. hæresi 78, num. 8, dicat neminem exstitisse, qui nomen S. Mariæ proferre ausus sit, et non statim Virginis vocem adijceret. DESPONSATAM VIRO, id est recentem nuptam licet incognitam. Nam quamvis vox tam Latina quam Græca significet promissam, usurpari tamen solet pro nuptâ, ut patet ex cap. 2, vers. 5, ubi eodem modo *desponsata* vocatur, cum jam esset prægnans, et in mariti potestate. *Desponsatam* ergo maluit quam *nuptam* vocare, ut incognitam significaret; quo loquendi usu sponsus et sponsa vocantur, quamdiu nullus intercessit concubitus. Et tunc *desponsata* dicitur tanquam sponsa tradita et recentem nupta : nam infra 2, v. 5, dicitur Joseph ivisse cum *Mariâ desponsatâ sibi uxore* in Bethleem, et Matth. 1, vers. 20, vocatur *conjugæ*, prout hoc urget August., lib. 4, de Nuptiis, c. 41. Et sanè nisi eo tempore quo jam gravida nosci poterat, fuisset vera conjugæ, atque ita tradita viro, ut sine infamiæ notâ cognosci potuisset, non satis fuisset consultum honori et famæ Virginis, ne stupri, in domo patris perpetrati, rea putaretur, et juxta legem Deut. 12, v. 12, lapidaretur; nec auctoritati Christi, ne tanquam spiritus à Judæis rejiceretur; nec Joseph idoneus fuisset custos, ac testis integritatis Virginis, cui tanquam marito, adeoque zelotypo in causis istis, pro uxore maximè creditur. Nam præter adiutorium in educandâ prole, istæ præcipuè erant illius conjugii causæ, ab Hier. et Ambros. initio lib. 2. in Lucam, et aliis passim, notatæ. Unde pulchrè Ambros. : Maluit Christus, inquit, aliquos de suo ortu, quam de matris pudore, dubitare; sciebat enim teneram esse Virginis et lubricam famam, nec putavit ortus sui fidem matris injuriis adstruendam. Satiùs quippe erat Josephi filium, quam inhonestæ mulieris, videri. Alia ab

à Deo fuisse Archangelo Gabrieli, totum negotium annuntiandi mortalibus adventus Christi. Hinc enim ad Danielelem, hinc ad Zachariam, hinc ad Virginem missus est. Vide supra v. 19.

A DEO. Trinitate, idque immediatè, quod sentio cum D. Bernardo, qui hom. 1 in hoc Evangelium : *Non ab alio aliquo, ait, fortè excellentiore se (ut assollet) spiritu, sed ab ipso Deo mitti perhibetur*. Cum enim de ipsius Dei incarnatione ageretur, non mediantibus aliis superioribus, sed ab ipso immediatè Deo haud dubium est fuisse missum : quanquam probabile sit, non solùm Gabrielem, sed et omnes Angelos, superiores, inferiores, hujus legationis fuisse consocios, ut omnes exsultarent et Dei misericordiam extollerent, adjicientis animum, ad reparandum, admirabili adeò modo, humanum genus, et supplenda ex hominibus loca Angelorum prævaricatorum.

NAZARETH. Vide Matth. 2, v. 22, et 23, descriptionem tam Galilææ quàm Nazareth : et observa, *Nazareth* potiùs per *s* scribendum quàm per *z* : etsi consuetudo aliud obtineat tum Græcè tum Latinè. Quanquam Maria et Joseph essent ex tribu Juda, cujus sors sita erat in Judæâ, habitabant tamen in Galilæâ, occasione incertum quâ, sed Deo dirigente, et eligente, exinanitioni humilique Filii sui ortui, loca terræ humilia ac vilia : sed quæ hæc tamen ratione reddiderit illustria, ac nominatim Nazareth, juxta nomen suum, *florem Galilææ*, quomodo eam vocat D. Hieronymus Epistolæ 17, ad Marcellam.

VERS. 27. — AD ADOLESCENTULAM VIRGINEM, et coriisdem causa et penè ab omnibus tangitur, Orig., homil. 4, in diversos; Basil., hom. de humana Christi Generat., ut mysterium conceptus et partus diabolum lateret; quæ desumpta est ex Ignatio, epist. ad Ephes.; quomodo autem vera sit, non satis liquet. CUI NOMEN ERAT JOSEPH; ut ipso nomine castitatem alterius Joseph referret, fidemque pudicitia, quam servaret Mariæ, tanquam dominæ suæ, ut Bern. latius. Itaque officio fuit custos virginitatis, curâ pater familiæ, arte faber, cui desponsata Maria, ut omnem tyrum carnalis nobilitatis extingueret, inquit August. lib. de catechizandis Rudib. c. 22. DE DOMO DAVID. Addit hoc præcipuè, ut ejusdem stirpis intelligamus fuisse B. Virginem familiæ hæredem, quia juxta legem, Num. 36, cogebatur viro non solùm ejusdem tribus, sed et ejusdem familiæ nubere, idque ut hæreditas maneret non solùm in tribu, sed et in familiâ. Cogebatur ex lege viro de eadem tribu nubere. Quod intelligendum est non de lege generali conjugii in populo Judaico; manifestum est enim viros etiam justos sæpiùs duxisse uxores alterius tribus, quo modo David duxit Michol, filiam Saul, de tribu Benjamin, et Joiada Pontifex duxit Josabeth, filiam regis de tribu Juda, 2 Paral. 2, et omnes tribus Israel jurârunt, Jud. 21, se non daturus filias suas Benjaminitis, quasi ante fuisset hoc usitatum; sed intelligendum est de speciali lege, quæ statuit, Num. ult. ut femina hæredes, hoc est, quæ carent fratribus, de eadem tribu maritos accipiant, ut sic hæreditates tribuum non permiscerentur. ET NOMEN VIRGINIS MARIA. Græcè est ipsissimum nomen Syriacum *Mariam* dissyllabum indeclinabile quod Hebraicè dicitur *Miriam*; vertique potest, *Amaritudo maris*, vel, *Dominæ maris*. Quomodo autem et illuminatricem maris seu stellam maris juxta multos significet, dictum est alibi.

pore et spiritu sanctam; ætatis, quod habet opinio vulgata, annorum circiter quindecim.

DESPONSATAM, desponsam, id est, recens nuptam, traditam, sed incognitam. Nam quanquam tam Latina vox, *desponsata*, seu *desponsa*, quam Græca propriè non amplius significet quam promissam, usurpatur hic tamen ab Evangelistâ pro nuptâ. Manifestum id fit ex capitis proximi v. 5, ubi similiter dicit, *cum Mariâ desponsatâ sibi uxore prægnante*. Nam si unquam, vel tunc, instante partu, nuptias inierant. Cur igitur desponsam vocat potius quam nuptam? propterea quòd Joseph non secus abstineret ab eâ, quam si nondum eam duxisset; ut certè loquendi consuetudo habet, ut maritus et uxor, sponsi sponsæque nomina retineant, quamdiu se mutuò non cognoverunt; tametsi, *non defloratio virginitatis faciat conjugium, sed pactio conjugalis*, quod ait D. Ambrosius libri de institutione Virginis capite 6. Nupta igitur erat Maria, priusquam angelus ad eam mitteretur, ipsaque Christum conciperet, quod docet etiam Origenes homiliâ 6 in Lucam; nam si post demum nupsisset, quomodo ipsius filiique honori fuisset consultum, quæ ante nonum à nuptiis mensem peperisset? *Non te moveat* (inquit Ambrosius initio libri 2 in Lucam) *quòd frequenter Mariam Scriptura conjugem vocat, non enim virginitatis ereptio, sed conjugii testificatio, et nuptiarum celebratio declaratur. Denique, quam non accepit, nemo dimittit: et ideò qui volebat dimittere, fatebatur acceptam*. Hæc ille. E parentum arbitrio, sed horum animos moderante Deo, sanctissima virguncula, mater futura Filii Dei, viro uxor tradita est: inprimis ut incarnati Filii Dei genus per virum innotesceret; deinde ut ne Virgo ex stupro aut fornicatione concepisse existimaretur, et filius ejus proinde spurius haberetur, neque Christus unquam agnosceretur. Tum ut vir integritatis Virginis testis esset et custos, Virgini in pueri educatione, in fugâ ac fortunis cæteris, adesset; denique ut partus diabolum celaretur. Nupta autem fuerat cum angelus mitteretur, si conjecturæ est locus, jam diebus sex, ut sex ante Annuntiationem diebus, Ecclesia celebrat memoriam beati Joseph, et nuptiarum illarum virginearum, dans intelligendum, eo tempore Virginem, Spiritu sancto operante fecundam redditam, quo credi posset inter se convenisse filios sanctorum, tanquam sex diebus à nuptiis continenter et in oratione actis, duplicato dierum numero, quem angelus Tobix præscripserat, Tob. 6, v. 22.

VIRO, ætatis vigentis perfectæque, quâ et liberos generare, et victum familiæ comparare valeret.

JOSEPH. Certè vir hic fuit, qui hoc tanto honore auctus est (Joseph nomen est ab augendo acceptum, quod ex Gen. 30, v. 24, intelligitur) ut maritus esset matris Christi, Christique esset educator et curator, postremò pater haberetur, quin et suo modo esset. Nec dubium quin ideò voluerit Christus matris suæ maritum Joseph nominari, ut intelligerent fideles, eum ut nomen ita et castitatem assecutum veteris illius patriarchæ Joseph. Porrò idcirco huic potius

quam alteri, Deo agente, desponsata est mater Christi, quia hic proximus fuisse videtur regni Davidici hæres, à quo voluerit illud Deus recto ordine ad Christum devolvi, quod locum non haberet si ante matrimonium initu conceptus esset Christus.

DE DOMO, oriundo ex familiâ, ex stirpe, ex nepotibus DAVID. Vir erat vitæ conditione humilis, sed nobilis genere Davidis regis, cui promissus fuerat Christus filius. Alludit ad illud Psalmi 131, v. 11: *Juravit Dominus David veritatem et non frustrabitur eam: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*. Nam quod de Joseph dicit Evangelista, vult intelligi et de Mariâ, quòd scilicet et ipsa fuerit de domo David, annotantibus Theophylacto, Tito atque Euthymio: eò quòd Judæi libenter è suâ familiâ uxores ducerent, quædam etiam virgines, qualis hæc, suæ familiæ viris nubere tenerentur. Hic nascitur gravis quæstio: Cùm Josephus naturâ Jesu pater haudquaquam sit, quid ad Jesum pertineat genealogia Josephi? Primùm respondetur ex D. Hieronymo *non esse consuetudinis Scripturarum, ut mulierum in generationibus ordo texatur*; nam id, tametsi quandoque legatur (1 Paral. 2, v. 16, 17) perrarum est. Cùm enim vir mulieris sit caput, et ad mariti familiam, etsi prius alterius fuerit, uxor per connubium transferatur: non decet utique, nuptam mulierem, viro prætermisso, in generationis seriem assumi, aut genealogiam ejus nisi per maritum scribi. Itaque, inquit B. Augustinus, *quia maritus erat Mariæ Joseph, propter virilem sexum potius honoranda persona*, libri 23 contra Faustum, cap. 8. Verùm ne dicas communem consuetudinem servandam hic non fuisse, ubi ejus qui, præter communem generationis modum, sine patris operâ, genitus est, prosapia recensetur: accipe id inprimis, ignorari haud debuisse Josephi progeniem. Cùm enim pater Jesu juxta publicam famam habitus sit, ac prius Jesus prædicatus atque ostensus sit Christus esse, quam è Virgine natus, constare debuit Josephum, è Davidis domo, cui Christus promissus fuerat, oriundum; tum etiam, si aliunde oriundus fuisset, eò translata fuisset et uxor Maria, nec ita jam censita, ipsa aut proles ejus, de familiâ David. Ignorari itaque haud debuit Josephi genus, vel idcirco, ne videri posset, Judæis fuisse justam occasionem rejiciendi Jesu, neque agnoscendi pro Christo. Jam verò, ex Josephi genere voluit evangelista intelligi Mariæ ipsiusque Jesu genus:

MARIA nomen est Græcorum Latinorumque nomen terminationi assimilatum, quod vernaculo Syrorum idiomate dicebatur *Mariam*, estque à D. Lucâ ita servatum ἀκλιτον seu indeclinatum, Luc. 1, v. 27, 30, 34, 38, 39, etc.; item 2, v. 5, etc. Porrò dissyllabum Syris et Hebræis est *Mar-jam*, vertique potest: *Domina maris*; *mar* enim dominum seu dominam; *jam* mare significat. Quo nomine primùm vocata legitur soror Mosis prophetissa, quæ mari transmissa, laudes tympano et voce Domino cantabat, cæteris mulieribus, ut dux, præcineus: *Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est; equum et ascensorem ejus*

dejecit in mare, Exodi 15, v. 20. Alii à ram, eminuit, deducunt, priori *M* accepto pro eo cujus ministerio fiat nomen à verbo: nam media littera, quæ in verbo quiescit, in derivato movetur; q. d.: excelsa, sublimis, atque eminens. Tantis nominum et circumstantiarum acervus, quantus hic à D. Lucæ congeritur, plurimum commendat historiæ fidem.

VERS. 28. — ET INGRESSUS. Ingressus igitur sine morâ, legationis conficiendæ gratiâ. Non apparuit ex improvise, ut supra, vers. 11, Zachariæ, sed usus motu corporali *ingressus* est in domum quam Virgo inhabitabat, idque mediâ nocte (quæ est verisimilior opinio; nam et mediâ nocte Christus natus est) dum virgo orationi rerumque divinarum contemplationi adhuc vacaret, antequam ad quietem membra composuisset.

ANGELUS. Gabriel, assumpto ex aere corpore, humanæ ac virilis formæ, multâ luce conspicuo, simul et vestibus congruis, insolito radiantibus fulgore, comitatus (credibile est) pluribus aliis inferioribus angelis, corporum expertibus, quos Virgo viderit spiritu; denique ita apparatus et instructus, ut præ se ferret supremæ majestatis legatum, qualis revera erat.

VERS. 28. — ET INGRESSUS AD EAM ANGELUS. Non ergo foris vagabatur, sed in conclavi fuit, ut notat Bernard., Hom. 3, in *Missus*; et Ambr. hic: Sola, inquit, in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus angelus reperiret; sola sine comite, sola sine teste, ne quo degenerare depravaretur affatu. DIXIT, AVE, Græcè *χαίρει*, quod à *χαίρειν*, *gaudere*, deducitur. Unde Basil., hom. 25, dicit Mariam ab angelo gaudere jussam; sicut et Raphael Tobiæ dixit salutando, *Gaudium tibi sit semper*; et Ecclesia preatur Virgini: *Gaude et lætare*, etc., et: *Regina cæli, lætare*; etc. Noster interpretis vertit; *Ave*: quæ vox est salutem apprecantis et gratulantis. Et ita exponendum videtur, ut respondeat communissimæ salutationi Hebræicæ *Schalom lach*, id est; *Pax tibi*, sicut et Syriacè legitur. Ubi *Pax* non aliud significat quàm Latinis, *salus* et, *omne bonum*, sive angelus hoc dixerit apprecando, sive potius cum quâdam veneratione gratulando; quo sensu ab Ecclesiâ vox illa frequentatur in angelicâ salutatione; et quando dicimus Cruci: *O crux, Ave, spes unica*; et chrismati: *Ave, sanctum chrisma*.

GRATIA PLENA. Græcè est participium quod hæretici, Vulgatam versionem vitantes, diversissimis modis reddiderunt *grata*, *gratiam consecuta*, *uilecta*, *accepta*, *justificata*, plerique, *gratiosa*: ita suâ dissensione confirmantes Catholicorum etiam veterum consensionem, qui reddiderunt, *gratiâ plenam*; Ambr., Augus., in Enchiridio, c. 26, et alii. Gratiâ autem plena dicitur, eò quòd Spiritu sancto, ejusque donis omnibus, quibus grati eddicimur Deo, abundaret, propter quæ Deo esset acceptissima, ita ut Domini sui, imò Domini omnium mater futura esset, inquit August. loco cit. Quod plenitudinis genus omnem omnino gratiam comprehendit, quam decebat habere eam, quæ jamjam fieret mater Dei, sive illa esset immunitas à peccato, tam originali quàm actuali, sive ab omni, quod quovis modo ad peccatum incitat, Deoque displicet, ut concupiscentia et ignorantia, etc., sive esset, omnis gratia et virtus, quam ullus sanctorum nunquam acceperit, sive aliud quidpiam nobis ignotum. Unde quamvis et aliis nonnullis plenitudo gratiæ et Spiritus sancti tribuatur, ut Joanni supra, v. 13, Stephano et septem diaconis, Act. 6, et aliis; non tamen propterea Virgini comparandi sunt. Uni-

AD EAM. Jungimus participio præcedenti, ut Syrus, non verbo sequenti. *Ad eam* ergo, id est, in conclave seu cubiculum, ubi ipsa sola agebat. Significatur enim propria ejus mansio, ubi ipsa sola manere consuevisset. Sic interpretantur veteres, nominatim Ambrosius, cum alibi, tunc hunc enarrans locum, et Bernardus, homil. 3, in *Missus*: cujus verba sunt: « Quò ingressus ad eam? puto in secretarium pudici cubiculi, ubi illa fortassis clauso super se ostio orabat Patrem in abscondito, etc. Angelicis enim spiritibus parietes non obsistunt, » etc. Hæc Bernardus. Nec dubium est, quin precibus rebusque divinis vacanti Virgini apparuerit angelus, ut supra v. 11, Zachariæ sacrificium Deo offerenti; omninoque credo, eo rerum statu Virginem ab Angelo inventam, quo idonea esset, non tantum ad excipiendam legationem cœlestem, verum etiam ad concipiendum Filium Dei, nimirum mente simul et voluntate in Deum perfectissimè elevatâ ac transformatâ. Fortassis enim rogabat tunc ardentem Deum, accelerationem diù expectati adventus Messicæ Salvatoris. Porrò conclave Virginis, si quæ occuparent tenebræ, discussæ haud dubium illæ sunt, admirabili fulgore, quo totum illud angelus complevit, ita ut claritas Dei

cuique enim plenitudo tribuitur, officio, cui dedicatur congrua. Cum ergo matrem Dei esse sit supremum, ad quod præter unionem hypostaticam humana natura possit assumi, plenitudo hic intelligi debet tanta quanta congruit tantæ dignitati. Nam et fons et fluvius et rivulus pleni sunt, etsi diversa sit in singulis aquarum abundantia: Christus fons omnis gratiæ, Maria fluvius fonti proximus; reliqui rivuli. Unde non caret emphasi, quòd Angelus, nomine ejus proprio suppresso, vocet eam nomine appellativo, *Gratiâ plenam*, tanquam proprio. Quod fieri non solet, nisi cum nomen aliquid ita singulariter alicui, ut penè soli competit et omnes superat; ut cum *Sapiens* ponitur simpliciter pro Salomone, *Justus* pro Christo, *Apostolus* pro Paulo.

DOMINUS TECUM; per incarnationem, inquit Bernardus, Serm. 3 in *Missus*; sed hoc videtur repugnare vers. 31 et 35. Unde alii exponunt; *Dominus tecum*, per incarnationem mox futuram. Sed Angelus non videtur significare, qualis futura esset, sed qualis jam esset. Unde nec subaudiendum videtur verbum *sit*, sed potius *est*: ut non sit optantis, quemadmodum Ruth 2, v. 4, sed gratulantis, conformiter ad prima verba. Dicitur autem Dominus esse cum illis quibus favet, quos custodit, quos regit, quibus prosperos successus tribuit, quos ad magna evehit, sicut dicebatur esse cum Joseph, et cum David, et cum Moyse, Josue 1, v. 5, et cum Paulo, Act. 18, v. 10. Itaque tangitur hic causa, cur sit gratiâ plena, videlicet favor Dei; cujus effectus amplius explicatur verbis sequentibus. BENEDICTA TU, supple, *es*: phrasîs Hebræis usitatissima, id est, benedictionibus seu beneficiis amplissimis à Domino, qui tecum est, cumulata. IN MULIERIBUS, id est, inter mulieres, sicut eadem omnino verba Græca vertuntur versu 42, quod non significat aliud quam præ mulieribus, seu super omnes mulieres. Quas potius nominat quam viros, tum quòd comparatio inter ea fieri soleat, quæ sunt ejusdem generis, tum quòd benedictiones aliquæ, ut electio ad dignitatem matris Dei, conceptus sine libidine, salvâ virginitate, etc., sexui muliebri esset peculiaris; tum denique quòd Christus Dominus vir solus esset, super omnia Deus benedictus in secula, ut notat Bernard. Serm. cit.

circumfulgeret Virginem, multò magis quàm infra 2, v. 9, pastores.

DIXIT, prout habebat in mandatis. Non enim dubium, quin verba quoque quibus uteretur, angelo fuerint præscripta à Deo.

AVE. Ut naturale est primo accessu salutare eos quos volumus, quò declaremus amicos nos advenire : ita Angelus Ave inquit, quæ vox est salutantis, ut significet pacificum esse ingressum suum. Ave autem non minùs quàm Græcum χαίρει, interpreteris et *salve* et *gaude*, ut sit vel precantis vel gratulantis salutem. Alii hoc, alii illo modo accipiunt ; nos utrumque jungamus. Nam et forma salutandi, quæ hic Syriacè legitur : *Selom lechi*, Pax tibi ; quâ, utpote Hebræis familiari, verisimile est angelum usum ; utrumque admittit ; vel enim *sit* subaudire potes, vel *est*. Pax hæc formâ loquendi idem est quod salus. Salutatio signum est benevolentiae, amicitiae, ac dilectionis, quâ videlicet optima quæque et fausta omnia precamur illis ad quos accesserimus : nam et pacis nomine dùm ad salutationem eo Hebræi utuntur, intelligunt id quod nos nomine salutis, prosperitatem nempe omnem felicitatemque. Significamus autem plerique corporis salutem et rerum temporariorum prosperitatem : Christus divinius utens, vulgi licèt verbis, salutem regni cœlorum præsertim, animæ salutem felicitatemque æternam, quam Evangelium annuntiat, vult intelligi. Vult itaque ut discipuli, primo ingressu, consuetâ salutandi benevolentiam animos præoccupent eorum ad quos divertunt, et tentent explorentque an sint se digni hospites. Pacem ergo seu salutem angelus ab exordio precatur, ut testetur se amicum venire, non inimicum, nec triste sed lætum nuntium afferre ; salutem seu pacem gratulatur, quò animum addat Virgini, declarans salute ipsam abundare copiosè, tametsi queat illa augeri, ut mox cumulatè augenda sit. *Quandoquidem Deus ad Evam dixerat*, ait Titus : *In dolore paries filios ; propterea angelus gaudium, per quod dolor olim decretus solvatur, Virgini denuntiat*. Similia habent Euthymius et Theophylactus.

GRATIA PLENA, ô gratiâ plena. Græcè est χαριτωμένην, participium passivum præteriti temporis à verbo χαριτώω : quod cùm Ephes. 1, v. 6, Latinus interpres vertat *gratificare*, pro gratum charumque reddere, seu efficere ut placeat quis ; potuisset hic quoque vertere *gratificata*. Sed quia vox illa insolens est, vertit ad sensum, *gratiâ plena*, accepto participio pro nomine ; quod frequens est Hebræis, præsertim quando nulla additur verbo seu participio certa persona. Neque solus Latinus interpres, verùm etiam Syriacus ad hunc modum vertit *maliat taiboutho*, quæ ejus sunt verba, id est, *plena gratiâ*. Et ne dicas id nihil aliud quàm Latinæ versionis imitationem esse, ut est vetus Latina hæc versio, usitata primis Christianis Latinis, ut primis scriptoribus, Hieronymo, Ambros., August., aliisque ; idem interpres Syrus, illo ad Ephesios quem diximus loco, ex χαριτωὺν vertit *effundere gratiam*, intelligens, verbo illo, non gratiam

tantùm, sed et abundantiam gratiæ significari. Nam *sephuh* verbum quo utitur, effundere, *sephouho* nomen inde deductum abundantiam atque exuberantiam declarant. Quod enim hic dicitur plena, non ita urgendum est, quasi non capax majoris gratiæ, quasi nihil ampliùs gratiæ à Deo addi possit, quemadmodùm Jo. 1, v. 14, Verbum caro factum dicitur *plenum gratiæ* ; sed *plena* ponitur pro abundans, et cui pro præsentis rerum statu nihil desit gratiæ ; ita ut pro *plena gratiâ* licuisset vertere gratiosa, cùm Latina nomina derivativa, terminantia in *osus*, copiam abundantiamque significant. Post enim, in conceptione ac nativitate Christi, Spiritu sancto in eam superveniente, et totâ deinde vitâ, innumeris heroicarum virtutum exercitiis refertâ, semper profecit Virgo et crevit gratiâ, donec assumpta in cœlum, summo gratiæ culmine cumulata ac perfecta est. Porrò gratia cùm significet, et placentiam ipsam ut sic dicam, id est, affectum quo quis fertur in alium, ita ut ipsi placeat, et id ob quod quis alteri placeat, id quod causa est ut quis alteri placeat : oportet hic utramque significationem conjungere, et intelligere, Mariam salutatam *plenam gratiâ*, quòd per plenitudinem donorum Spiritus sancti, quâ erat ditata atque ornata, acceptissima esset et summè amabilis ac placens. Quod ad posterius significatum, plena erat gratiâ, quòd expers esset semperque fuisset omnis peccati, originalis et actualis, etiam levissimi, adeoque etiam ejus omnis quod ad peccatum incitat aut præparat, aut quovis modo Deo displicet quâcumque in animæ facultate, etiam infimâ : ad hæc plena erat omnis generis gratiâ, omnibus divisionibus et partibus gratiarum, ita ut nulla unquam gratia, nulla virtus, nullum Spiritus sancti donum, alicui concessum fuerit, quod illa excellenter non obtineret, quanquàm non omnium usum obtineret ; insuper erat plena gratiâ, quia omnis ejus actio laudabilis erat, actioque virtutis ; denique tam plena erat gratiâ, quàm deceret eam esse, quæ electa erat in Matrem unigeniti Filii Dei : ad eum sanctitatis gratiæque gradum ascenderat, quò digna esset concipere Filium Dei, omnis gratiæ auctorem ac fontem. *Præparaverat enim Pater, Spiritu sancto cooperante, Virginis corpus et animam, ut dignum Filii sui habitaculum effici mereretur*, quòd canit Ecclesia. Cùm ergo tota esset immaculata, formosa ac pulchra, quod posterioris est significati gratiæ, consequenter quod ad prius gratiæ significatum fuit plena gratiâ, quia undecumque modisque omnibus grata, chara atque accepta, quia summè amabilis, suavis, delectabilis, jucunda, in quâ placerent omnia, nihilque esset quod non placeret. Jungendo ergo utrumque significatum dicta integrè est *plena gratiâ*, quòd diximus, eò quòd ita abundaret atque afflueret omnis generis gratiâ, ut meritò grata adeoque gratissima esset. Sed cui ? id non exprimit Angelus, absolutè loquitur : relinquunt autem intelligendum, Deo et Deum timentibus angelis atque hominibus, omnibus, inquam, rectis iudicibus. Hujusmodi gratiæ abundantiam, significatam voce Græcâ, videtur intellexisse etiam Athanasius Græcus auctor, dùm

scribit circa medium homiliæ de sanctissimâ Deiparâ in hæc verba : « Spiritus sanctus in Virginem descendit cum omnibus suis essentialibus virtutibus, quæ illi per rationem divini principatûs adsunt, imbuens eam gratiâ, ut in omnibus gratiosa esset : atque idcirco gratiâ plena cognominata est, eò quòd adimpletione Spiritûs sancti omnibus gratis abundaret. » Athanasio adstipulatur Chrysostomus homiliâ primâ in Epistolam ad Ephesios, ubi explicans illud, ἐχαρίτωσε, gratificavit : *Hoc est, inquit, non solum liberavit à peccatis, sed etiam fecit amabiles. Quomodo enim si quis quempiam scabiosum, etc., declarat pulchro exemplo, quod tandem concludens : Ita nostram instruxit, ait, et ornavit animam, pulchramque fecit, desiderabilem et amabilem, angelis ac sibi.* Postremò ad Bezanæ versionis marginem editæ anno 1575 alius quidam hæreticus, nihil melius invenit quod annotaret, quàm : « Ad verbum reddi possit, gratiæ et favoris plena. » Quamvis autem hujusmodi copia atque excellentia, vi vocis illius κεχαριτωμένη hic non significaretur, quod hactenùs docuimus : vel eo tamen significaretur, quòd ea vox antonomasticè hic usurpetur ab angelo, loco nominis proprii. Non enim dicit : *Ave Maria gratiâ plena*, sed *Ave, gratiâ plena*, tanquàm *gratiâ plena*, quod est nomen appellativum, sit nomen ipsius proprium. Qui modus loquendi locum non habet, nisi ubi quis ita excellit in eo genere rei quæ ipsi tribuitur, ut sit singularis et solus propemodùm habendus hujusmodi : quemadmodùm cum Justus dicitur pro Christo, et Sapiens pro Salomone. Sic igitur et Virgo hic singulariter κεχαριτωμένη vocatur, tanquàm sola sit nullaque ipsi conferenda, quod ad gratiæ excellentiam, dignitatem, et copiam, ut certè non mulieres solum, sed et creaturas omnes superabat. Profectò magno illam honore afficere mens angeli, imò Dei fuit, dum suppresso nativo nomine, nomen illi dedit à gratiâ, tanquàm quæ sola polleret omnis generis gratiâ, solaque digna esset quæ Deo placeret. Et certè incomparabili debuit pollere gratiâ, quæ sic Deo placuit, grata et accepta fuit, ut electa et idonea judicata, ad hoc ut Dei Filium suo utero conciperet, et fieret mater Filii Dei ; nihil mirum, si hujusmodi dignitate nomen proprium perdatur, quâ non potest major in muliebrem sexum competere. Nunquàm enim ad summum illud mysterium subeundum elegisset Deus, nisi eam quæ dignissima esset, et tanquàm proximè ad ipsum Deum accedens summoperè placeret. Atque huc respicit angelus, quamvis id nondùm explicet, intelligens eam Deo tantoperè esse gratam, ut velit Filium suum, quo nihil habet aut pretiosius aut charius, carnem ex ipsâ accipere. Atqui, ait Beza, dum vertitur, *gratiâ plena*, aut, *gratiosa*, negligitur quod præcipuum est, nimirum quòd favoris causâ, in solâ Dei gratiâ benevolentia consistat ; quocirca vertit ipse *gratis dilecta*, idque exponit, *quam Deus pro suâ gratiâ bonitate gratam et acceptam habuit.* Nota quòd non dicat *fecit*, sed *habuit*, nec enim vel tantùm laudis ascribat Virgini, quòd Deo grata sit, sed solum quòd grata habeatur. *Ave, gratis dilecta*, reddit. O scitum rhetorem, qui dum

laudare alium, ejusque benevolentiam captare velit, ea ante omnia proponat, quæ animum illius deprimant, ut sciat, si quid laude dignum habeat, aliunde, non ex se habere. Hoc ad retundendos superbos valet ; sed angelus perspectam habens Virginis humilitatem cum prudentiâ conjunctam, solitæ laudes suas transcribere Deo, peritior orator tacet, cujus dono hoc habeat quòd laude digna sit, simpliciter autem laudat ab eo quod obtinet, quòd sit *gratiâ plena*. Sunt et catholici tractatores, qui annotent, participio passivo κεχαριτωμένη, significari donum Dei quo facta sit gratiâ plena ; potuit id insinuasse angelus, non credo voluisse significare : nec enim ea vox Græca, ut neque Hebraica *Nirsa*, aut Syriaca *Rehinto*, si fortè harum aliquâ usus est angelus, necessariò in se includit gratuitum Dei favorem, nisi addatur Dei aut Christi mentio, quemadmodum Apostolus addit : possit intelligi quòd naturâ, aut propriis viribus, aut humanâ industriâ, facta sit hujusmodi, ita ut rectè intellexerit interpres, quod diximus, participium loco nominis positum. Quanquàm id prorsus verum est, Virginem Dei dono accepisse id omne quo Deo placuit, atque in hunc finem et usum accepisse hanc gratiæ plenitudinem, ut idonea esset ac digna quæ fieret mater Dei, cæteroque non accepturam.

DOMINUS TECUM. Alius salutandi modus usurpatus Hebræis, Jud. 6, v. 12, Ruth 2, v. 4. Videtur autem hic subaudiendum potius *est* quàm *sit*, quia gratulari potius angelus Virgini videtur bonum præsens, quàm precari futurum. *Dominus* Deus Israel, *tecum* est ; in suâ te servat tutelâ, favet tibi singulariter, et regit te, cum ad privatam tuam, tum ad publicam salutem. Signanter enim cum eis esse dicitur Dominus, quos gubernat in eo in quo constituti sunt publico munere, ita ut ad salutem populi illud administrent. Josue 1, v. 5 : *Sicut fui cum Mose, ita ero tecum.* Jerem. 1, v. 8 : *Ego tecum sum.* Act. 18, v. 10, Dominus ad Paulum : *Ego sum tecum.* Sic ergo erat etiam cum Virgine, consilium, virtutem et efficacitatem suam in eâ ostensus, totius populi bono, et manifestum orbi se auctorem probaturus dignitatis ejus salutisque publicæ per ipsam ministratæ. His porrò verbis, potius quàm præcedente verbo, intelligendum dat angelus, unde fiat ut sit gratiosa adeò et gratiâ plena, eò scilicet quòd Dominus cum eâ sit, quòd Dominus ipsi faveat supra modum.

BENEDICTA, à Domino qui tecum est ; subjungit enim benedictionem tanquàm effectum Dominici favoris. *Benedicta* autem, id est, præventa benedictionibus, amplissimis beneficiis ac gratis affecta, et majoribus etiam afficienda (Dei enim benedicere, benefacere est), felix et beata.

TU, id est, es ; nam sic usurpant Hebræi pronomina demonstrativa loco verbi substantivi. Non enim precatur angelus, ut à Domino benedicatur, sed jam benedictam annuntiat ac declarat.

IN MULIERIBUS, inter mulieres, quomodo vertit infra v. 42, supra omnes mulieres, quæ sunt, quæque fuerunt ac futuræ sunt, felicissima mulierum, ita ut nullum un-

quàm simile tui commemorari possit in mulieribus exemplum. *Nulla enim mulier*, ait Titus infra v. 42, *tantam consecuta est gratiam, neque consequetur unquam, quantam mater Domini*. Abigail benedicta dicitur, 1 Reg. 25, v. 35; Ruth laudatur, ut à Domino benedicta, Ruth 5, v. 10; adeoque Jabel benedicta inter mulieres, Jud. 5, v. 24; Judith benedicta à Domino Deo excelso præ omnibus mulieribus super terram, prædicatur; sed nulla illarum æqualis est Mariæ. Illæ, ut cæteræ omnes mulieres, maledictionem Evæ subierunt, Gen. 3, v. 16. Maria sola expers omnis maledictionis, quæ animam tangat: illæ unâ aut alterâ singulari benedictione Dei nobilitatæ sunt, prudentiâ, castitate, fecunditate aut fortitudine adversus hostes populi Dei; in Mariâ omnes cumulatae erant, quæ ad hoc electa erat, ut salvâ virginitate, sine libidine conciperet, pareret sine dolore, denique mater fieret Filii Dei, contritura caput antiqui serpentis, et initium datura omni in homines benedictioni. Hâc ratione mulieres omnes benedictione felicitateque superabat, quod volebat Angelus, licet non statim explicaret; nec mulieres solum, verum etiam viros atque adeo creaturas omnes, quæ quidem puræ creaturæ essent; sed comparatio instituitur inter ea quæ ejusdem generis sunt: præter hoc quod proprium mulierum est, fieri matres. Hujusmodi ergo adhibitis titulis ac laudibus, eximiis illis ac raris, salutat angelus Virginem, accommodatè nuntio quod afferebat. Nam quia stupendum illud et incredibile videri poterat, matrem fore Filii Dei, illæsa virginitate, ut credibilis faciat, attribuit Virgini honorificos titulos, congruos ei quæ futura sit mater Dei, esse gratiâ plenam, electam Domini, beatissimam feminarum, animum illius ad expectandum ex ore suo singulare aliquid ac lætissimum nuntium erigens, simul et captans illius benevolentiam, ad præbendum tandem consensum in rem nuntiantdam, in concipiendum, inquam, Filium Dei.

QUE, scilicet Maria virgo, CUM AUDISSET, *vidisset*, ita est et Syriacè; imò et Latini quidam libri sic legunt, suffragante D. Ambrosio. Complures sentiunt germanam lectionem esse *vidisset*, matatam à sciolis cum *audisset*, eò quod sequatur, in sermone ejus: nos utramque jungamus, præsertim cum fiat frequenter, ut ea quæ audiuntur vel tanguntur, videri dicantur, quoniam generalis quodammodo sensus est visus, quod ait D. Augustinus sub finem tract. 12, in Joannem. Cum vidisset Virgo, angelum, viri speciem et cælestem majestatem præ se ferentem, ingressum, audissetque salutantem. Duo manuscripta ab Hentenio

VERS. 29. — QUE CUM AUDISSET. Græcè et Syriacè est, cum vidisset. Unde Ambros. tum hoc loco, tum lib. 1 Offic., cap. 18, et Hieron. Epist. ad Lætiam, collegisse videntur, eam turbatam fuisse ad peregrinam speciem sexûs virilis, in quæ angelus apparebat. Quod sicut negari non debet fuisse verum, ita quia visus generalis quodammodo sensus est, ut August. loquitur, et pro omnibus sensibus poni solet, videtur hic poni generaliter tam pro visu quam auditu, maxime quia sequitur: TURBATA EST IN SERMONE EJUS, qui non nisi auditu percipitur. Itaque et aspectu angeli, tanquam viri, et verbis ejus perturbata est, par-

annotata, unum ex nostris, Brugense, et quædam alia Zegeri, pro, *audisset*, scribunt, *vidisset*.

TURBATA EST, perturbata est, subito pavore, et verecundiâ præsertim, correpta; non sic tamen ut turbatio abstulerit judicium mentis aut usum rationis, vel abduxerit à recto, quod palàm est ex verbis consequentibus.

IN, super, SERMONE EJUS. Ambrosius non uno loco legit *introitu ejus*: sed eâ in re est singularis. Turbata est Virgo, primùm aspectu angeli subito atque inopinato. Id sentit D. Ambrosius, cum hoc loco, tum lib. 2 de Virginibus, et lib. 1 Offic., cap. 18, ubi ait: *Ad virilis sexûs speciem peregrinam turbatur aspectus Virginis*. Similiter Hieronymus Epistolæ 7, quæ est ad Lætiam, cap. 4: *Imitetur Mariam, quam Gabriel solam in cubiculo suo reperit; et ideò forsitan timore perterrita est, quia virum quem non solebat aspexit*. Quamvis enim assuevisset apparitionibus et colloquiis angelicis, quæ spiritu fierent; non tamen hujusmodi quæ fierent formâ humanâ, specie virili, eâ denique majestate ac splendore. Cæterum magis turbata est et admirata sermonem ejus. Licet enim primò angeli conspectu turbaretur, propter inopinatum ingressum et insolitum fulgorem; persuasa tamen angelum Dei esse qui appareret, tranquillo animo auscultavit et intellexit quid diceret. Majestas enim et splendor in vultu angeli apparens, fecit ut nihil mali suspicari posset Virgo, quin potiùs à Deo missum agnosceret. Sed sermo angeli et allocutio, insolitaque salutandi forma, magis eam turbabat, anxiam et sollicitam tenebat, ac præsertim verecundam, eò quod, præ eâ quâ erat humilitate, laudes illas in se competere non agnosceret, et aliam potiùs quam se mirificâ adeò salutatione dignam arbitraretur, Cœpit ergo turbatio angelo viso, perfecta est eo audito. Nec tamen obstupuit præ turbatione, imò verò attentâ et benè compositâ mente *cogitabat* apud se, et considerabat animo, nihil temerè respondens; contra ac Eva, quæ dum mox in verba prorumperet, et serpenti interroganti responderet, imprudens capta seductaque fuit, Genes. 3, v. 2.

QUALIS, et quanta, utrumque enim admittit Græcum; cujus generis, quàm magnifica, sublimis et insolita esset ISTA SALUTATIO, quàm summas continens laudes, et honoris plenissima. Non modò enim constabat singularibus et exquisitis verbis, verum etiam ita instituta erat, ut superiorem inferior, dominam servus, Dei sponsam continuòque futuram matrem, minister alloqui reverenter videretur. *Mirabatur igitur novam benedictionis formulam*, quod ait Ambrosius, quæ nus-

tim anxietate, partim verecundiâ. *In sermone ejus*, id est, propter tam insolitam salutationem tot laudibus plenam, quas humilitas et verecundiâ respiceret. Et *COGITABAT*, id est, præsentis et attentò animo considerabat; quo insinuat, non ita turbatam, ut mens obnubilata fuerit. *QUALIS ESSET ISTA SALUTATIO*, id est, quid sibi vellet, quorsum tenderet salutio, quâ, ut Bernard., Serm. de Nativitat., se reputabat indignam; item qualis sincera an dolosa; divina an illusoria. Unde etiam tacitè hæc volvens animo, præ modestiâ nullum responsum retulit, quamvis esset humilis, ut ibidem Ambrosius.

quàm lecta est, nusquàm ante comperta. Soli Mariæ hæc saluatio seruatur. Quà tamen cum non sentiret se dignam, quæ erat animi modestiâ, expendebat prudenter quid sibi vellet et quorsum tenderet. Non iudicabat profectam à spiritu malo, mendace, adulate, sed persuasa profectam à spiritu bono atque à Deo misso, credebat eâ contineri singularis aliquid mysterii (ut certè magnum mysterium continebatur); quod cum ignoraret, quærebat animo et indagabat quid illud esse posset. Nil respondebat, ne laudes illas arrogantiore in se agnoscere videretur; sed cum nihil de se magnificè sentiret, verecunda tacitaque apud animum suum voluebat, quò tandem spectaret singularis huiusmodi saluatio, quidque eâ vellet angelus. Nam *quamvis esset humilis, præ verecundiâ tamen non resalutavit, nec ullum responsum retulit,* quod notat Ambrosius, lib. 1 Offic., cap. 18.

VERS. 30. — ET, pro tunc. Virgine nil respondente, sed volente duntaxat animo, quid sibi vellet magnifica illa, quam non intelligebat, saluatio (quod fuit summæ prudentiæ), angelus non ferens eam diutius animo fluctuare resumit sermonem, et partim ex vultu tacitâque cogitatione ac cunctatione, partim ex divino lumine, quo erat illustratus, intelligens anxietatem quâ detinebatur, et cogitationes quas animo voluebat, docet quàm verè in ipsam competeret, et quorsum tenderet illa saluatio, expositâ causâ cur legatus à Deo ad ipsam venerit.

NE TIMEAS, ne turberis. Timebat apparentem angelum, quod diximus, sed magis angeli salutationem, quâ, ut non credebat se dignam, ita verecundiam patiebatur, qualem humiles auditis propriis laudibus, et fortassis etiam metuebat ne mali quid sibi portenderet. Aufert itaque omnem timorem ac turbationem angelus, et iubet bono animo sit, in tuto enim esse omnia quæ timere possit.

MARIA. Quam primo aggressu, pro magnificentiâ, solo nomine dignitatis, *Gratiâ plena*, saluauerat, jam proprio nomine compellat, *Maria*; ut declaret sibi probè notam et amicam, ut certiore faciat legationis ad ipsam destinatæ, non ad aliam, et ejusmodi se esse à quo nihil mali timere sibi debeat. *Quam salutatione insolitâ, utpote quæ ei soli seruatur, videbat turbatam, quasi familiaritèr notam vocans ex nomine, ne timere debeat iubet,* ait V. Beda.

VERS. 30. — ET AIT ANGELUS EI, ut dando causam salutationis, itemque suæ legationis, timorem abstergeret: NE TIMEAS, sive aspectu sive verbis meis attonita aut anxia, *Maria*; proprio nomine quasi familiaritèr notam appellans. Unde Ambr. observat Virginem, audito nomine suo, angelum recognovisse, videlicet simili ferè modo, quo Magdalena, audito nomine suo, Dominum agnovit. INVENISTI ENIM GRATIAM, id est, beneplacitiam et benevolentiam, APUD DEUM. Nam istis verbis videtur dare rationem cur eam dixerit, *gratiâ plenam et benedictam in mulieribus.* Gratiâ qualem plenam, eò quòd placet, Deo; benedictam verò, quòd Deus ei esset benevolus: quorum utrumque significat per illud, *invenisti gratiam*; ut prout his verbis non solus gratuitus Dei favor, sed potius simul dignitas quædam personæ et meritum insinuetur. Nam et Genes.

INVENISTI, obtinulisti, consecuta, nacta es ENIM. Reddit causam quare non debeat timere, quare nihil dixerit ultra meritum illius, ob quod debeat turbari, quando salutavit eam gratiâ plenam, etc. *Quia gratiâ plenam vocaverat,* ait Beda, *eandem gratiam et adstruit plenius et uberius explicat.* Non est omittendum conjunctio enim.

GRATIAM, favorem, placentiam (quod dicebamus supra v. 28) et eam singularem, præ cæteris mulieribus.

APUD DEUM, Trinitatem, coram Deo, in oculis Dei: hi sunt enim modi loquendi sacræ Scripturæ; pro eo quod est, singulariter Deo places, et grata ac chara es. Hebraicus idiotissimus, ab eo sumptus, quod consideranti personas aut res varias, si inter multas quæ displiceant aut non perinde sint gratæ, occurrat quæ placeat, illa gratiam invenisse dicatur, non necessario quod quæsierit gratiam illius (quæ aliquando nec opinanti contingit, in humanis præsertim), sed quòd nacta sit apud illum, qui in eâ observavit quod placeat et gratiâ dignum iudicet. Non ergo hoc modo loquendi significatur gratuitus favor (quod multi, et præsertim hæretici hic urgent), sed contra dignitas potius ac meritum. Joseph invenit gratiam coram domino suo, Genes. 39, v. 4; Esther coram Assuero, Esther 2, v. 17; Noe coram Domino, Gen. 6, v. 8; nonne ideò, quia observata sunt in eis quæ gratiâ et favore essent digna? Multas virgines ex stirpe David consideravit Deus; sed Maria invenit gratiam in oculis ejus, quia propter summæ modestiæ, virtutis, ac simplicitatis exemplum observata est cæteris esse dignior (quanquàm dignitatem hanc non nisi donante Deo ipso accepisset); ideòque delecta est ex omnibus aliis ad hoc quod subjungitur: *Ecce concipies,* etc., id est, ut esset mater Christi Filii Dei. Subaudit enim angelus, invenisse gratiam præ cæteris mulieribus, prout dixerat esse benedictam præ cæteris mulieribus: *O si scires,* inquit Bernardus, *homiliâ 3 in Missus, quantum tua humilitas Altissimo placeat, quanta te apud ipsum sublimitas maneat; angelico te indignam nec alloquio iudicares, nec obsequio.* Nota quòd non est mutandum Deum cum Dominum.

ECCE, Gr., et ecce, quod Syrus interpretatur, *ho ger,* ecce enim; rectè. Nam probat angelus quòd invenierit gratiam apud Deum, ex eo quòd concipiet, etc.

6, cum Noe similiter dictus esset invenisse gratiam coram Domino, capite seq., exponitur hoc fuisse causa et meritum evadendi diluvii: *Ingrederet in arcam, te enim vidi justum,* etc.

VERS. 31. — ECCE CONCIPIES. Explicat per signum, quòd gratiam invenierit: et quia res admirabilis erat, attentum animum postulans, ideò dicit: *Ecce,* et ut indicaret eam tunc nondum concepisse, addit in futuro *concupies.* Quo refellitur quorundam magnorum virorum sententiâ, qui putaverunt jam tum Virginem concepisse. Ut autem veritatem humani conceptus, tam secundum humanæ naturæ materiam, quam concipiendi locum exprimeret, addit, *in utero,* ut notat Theophyl. Non enim illud, *in utero,* superfluum est, nihil addens significationi, ut putavit Maldonatus, sed omnia sensu prægnantissima sunt. Nam his verbis refellitur error iste, qui ponebat

Non quòd propriè ob conceptum et partum Filii Dei Deo placuerit; sed quòd evidens sit argumentum, Deo summoperè eam placere, quæ præ aliis omnibus virginibus, ad concipiendum et pariendum Filium Dei sit electa. Quare D. Bernardus, homil. 3, in *Misus*: *Et hoc tibi signum*, ait: *Ecce*, etc.; neque enim ad id eligat Deus, nisi quæ sibi gratissima sit, et quam ampliores virtutes meritaque commendent. Adverbio autem, *ecce*, ut rem admirabilem de prompturum se significat angelus, ita reddit attentum Virginis animum, quando nuntium suum et legationis causam vult explicare.

CONCIPIES, mox, præsentì miraculo.

IN UTERO, superest in Latinè loquentibus. Et quantum nulla mater aliter concipiat quam utero, addit hoc tamen angelus, ut clarius significet, se non de mystico aut fictitio aliquo conceptu vel partu, sed omninò de corporali loqui; id notant Græci Theophylactus ac Titus.

PARIES, opportuno tempore, FILIUM, qui verè filius tuus sit.

VOCABIS. Virgini ante omnes datur cura nominis imponendi, quia ipsa futura erat mater, nullo patre.

JESUM. Alludit angelus ad vaticinium Isaïæ cap. 7, v. 14, quod intelligendum est, sensu composito, ut dialectici loquuntur: Virgo manens virgo, viginitate illibatâ, concipiet, uterum feret, et pariet filium; sensu namque diviso, virginem, postquam nupta sit et à viro suo cognita, concipere ac parere, quid mirum? *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum* (propheta, inquit, Achaz rege divinitus monito, signum petere nolente): *Ecce virgo concipiet*, etc. Signum autem insolens sit oportet, et ab usu remotum, vulgarem rerum consequentiam ordinemque excedens: aliter qui signum sive miraculum esse poterit? Ad hæc, vel ex hoc, aliquid minimè usitatum se commendare propheta dat intelligendum, quando nullâ factâ viri mentione, *virgo concipiet* ait. At refractarii Judæi non id quod longo post tempore impletum sit, signum esse potuisse aiunt, illud quod à Domino propheta promiserit Davidis domui, ut persuaderet sibi securâ, non se superandam à duobus regibus, à quibus oppugnabatur, Rasin rege Syriæ, et Phæce rege Israel; quin et illos, et terram eorum, antequàm nôssem promissus puer reprobare malum et eligere bonum, vastandam. Sed virginem aiunt, de quâ hic fit sermo, prophetissam esse, ex quâ, proximo capite v. 3, 4, propheta prolem suscepisse narratur; ubi et proli, Dei jussu, nomen impositum est: *Accelera spolia detrahere, festina prædari. Quia*

antequam sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariæ, coram rege Assyriorum. Atqui, non advertunt illi, prophetis alioqui familiarissimam, transitionem, à rebus iis quæ tum cum viverent prophetæ accidebant aut proximè futuræ prædicebantur, ad futuras novi testamenti per Christum exhibendi res. Frequenter in Isaïa videre est, à Dei, in Babylonem, Ægyptum, Judæam, iudicio, transitum ad œcumenicum Dei in universum terrarum orbem iudicium; atque ita descriptum particulare, ut impletum, ita ut prædicatur, non conveniat nisi universali iudicio; manifestum id fit ex cap. 13, v. 9, 50, v. 27, 66, v. 15. Ita verò et aliàs in mysteriis aliis, ut Joel 2, v. 19, 22, 25, etc. Hic autem ubi impius rex signum petere noluit, uti jubebat Deus; quid mirum transisse Deum ad futuras novi Testamenti res, quas præ cæteris diligebat, atque, ut ita dicam, animo semper versabat, ac per ea omnia quæ tum vel faciebat vel dicebat adumbratas ac præfiguratas volebat; atque inde signum sumpsisse de novâ aureâque Filii sui nativitate, sermone ab Achaz ad universam domum David seu tribum regiam, quam extinguere illi volebant, et surrogare in regnum alienigenam, filium Tabeel, converso? promiserat namque olim Davidi, fore ut Filius suus, Rex Christus, ex ipsius nasceretur semine; ideòque servabat Davidis familiam et civitatem Jerusalem, quò promissum aliquando præstaret; id quod amplè à nobis declaratum est supra v. 8. Jam, cum utrâque hæc gratiâ Davidis domus se redderet indignam, Deo molesta et hominibus, renovat tamen stabilitque promissum de Christi ortu, quò intelligat illa, constare animum Deo, ut Davidis stirpem urbemque Jerusalem, quamvis id beneficii minimè merentem, suâ pro veracitate servet; q. d.: Quam constanter statuo Messiam in lucem edere ex virgine, tam certò liberabo te ab hostibus his tuis, etc. Etsi verò longè post futurum erat hoc signum (quanquam *oth*, signum, Hebræis non aliud est quam miraculum), tamen, quia Dei, qui ipsa est veritas, pollicitatione jam sæpius firmatum erat, non minùs certum erat, vel certè non minùs certum haberi debebat, quam si præsens exhibitum fuisset (sic enim aliquando legimus, id quod post futurum est, signum dari ejus quod præcedit, ut Exodi 5, v. 15, Agg. 2, v. 25, 24), sed exprobrantis in morem ad illud recurrit, quod ipsi quidem erat inprimis cordi, cum nullum domus David signum admitteret. Cæterùm, habebat, credo, hoc signum, tunc umbram quamdam suam; illum prophetissæ opinor filium, cui prophetiæ verba, ex parte quidem, sed tenuiter adeò atque imperfectè

Christum conceptum circa cor B. Virginis, ex tribus guttis sanguinis cordis, qui Romæ præsentè Cajetano damnatus est, ut ipse testatur in 3 p. D. Th., q. 3, art. 5; et paries filium, qui proinde ratione veræ conceptionis et veri partûs, verè filius tuus erit; et tu vera mater ejus. Alludit autem apertissimè ad prophetam Isaïa 7: *Ecce virgo concipiet et pariet filium*, etc., ut indicaret eam esse, de quâ locutus est Isaïas, quod Virginem intellexisse non est du-

bium. *Et vocabis nomen ejus Jesum*; utpote qui salvum facturus est populum suum à peccatis eorum. Porrò Isaïas dixit *vocabunt Emanuel*, id est, nobiscum Deus. Ubi non tam nomen ejus proprium prophetatur, quam quid verè filius iste futurus sit, et vocari possit, nempe Deus in naturâ humanâ nobiscum conversans; quo incarnationis mysterio idoneus fuit, qui merito sanguinis sui effusi esset Jesus, et salvaret populum suum.

conveniunt, ut simpliciter convenire dici non possint. Non enim ille ex secretâ viroque occultâ puellâ natus, nec ille verus Emmanuel, nobiscum Deus; nec ille qui hostes superaverit ac despoliaverit, sive illos tunc Jerosolymorum oppugnatores, sive dæmones humani generis crudeles occupatores, sed Salvator noster Jesus Christus. Ita porrò et cætera ferè Salvatoris Christi sub umbrâ typove aliquo prædicta fuere, cui prophetiæ verba, aliquâ quidem ex parte, at vel non integrè, vel non perfectè, minimè verò principaliter, convenerint.

In eodem vaticinio Judæi legunt *Immanu-el*, primo vocali puncto; alio: *Hemmanu* sive *Himmanu Nobiscum* est, *el Deus*. Emmanuelis autem nomine Christus celebratur, primùm quia Deus est nostrâ vestitus substantiâ, humanitate deitati in personæ unitatem junctâ, tanquàm si dicas, Deus id quod nos, Deus nobis similis homo, juxta illud, *Verbum caro factum est*, Joan. 1, v. 14. Deinde quia nobiscum in terrâ homo Deus conversatus fuit, juxta illud: *Verbum caro factum habitavit in nobis*. Postremò quia per eum Deus nobiscum, se esse, nobis propitium, benevolum, benignum, ac præstò ad auxiliandum, promovendum, atque ornandum esse ostendit: *Deus enim erat in Christo mundum reconcilians sibi* (2 Cor. 5, v. 19), illum per Christum ad se adducens (Rom. 5, v. 2), et divinæ efficiens consortem naturæ (2 Pet. 1 v. 4), ita ut non tantùm significetur hoc nomine Deus esse id quod nos, verùm etiam nos significemur quodam modo esse id quod Deus. Itaque continet hoc nomen tacitam in se antithesin, cum eo præsentis genere quo Deus adfuit veteri populo, de quo Deut. 4, v. 7, et 7, v. 21, daturque intelligendum, illi populo in umbris et figuris præsentis suæ signa dedisse Deum; nobis verò demùm reipsâ, verè, plenè, et in solidum, per Christum conjunctum esse. Sed hic rursus arguantur Judæi, quomodò Christus noster Emmanuel vocatus sit, qui Jesu nomen accepit. Ignorant imperiti, aut perversi certè ignorare se simulant, frequentissimum Scripturarum loquendi modum, quo res hoc aut illo nomine vocari dicitur, cum hujusmodi publicitùs agnoscitur et prædicatur. Loca apud prophetas occurrunt frequentia, Isa. 1, v. 26, item 9, v. 9; Jer. 23, v. 6; Ezech. 48, v. 35, et alia plurima. Nam quia nihil æquè rei congruit ac proprium illius

nomen, nihilque notius, celebrius, atque in ore frequentius est rei nomine ubi de eâ agitur; hinc iste loquendi apud sacros scriptores modus, ut dicatur res vocanda hoc aut illo nomine, quæ talis erit prorsus quale nomen fore significat, atque ut hujusmodi publicitùs habebitur celebrabiturque. Vocabunt ergo nomen ejus Emmanuel, id est, credent, agnoscent, prædicabunt eum Emmanuelem, cujusmodi erit; hoc eum nomine laudabunt et celebrabunt, quòd homo inter homines Deus, humani generis assertor, reconciliator, instaurator. Quàm verò conveniat Emmanuelis nomen cum Jesu nomine, ita ut aptissimè Mathæus ad hujus comprobationem illud afferat, manifestum fit etymologicam utriusque rationem conferenti. Salvum enim facere à peccatis, nullus nisi Deus potest; nec nisi homo Deus, ita ut divinæ satisfiat justitiæ. Cum quibus verò Deus est, nisi cum liberis peccati servisque justitiæ?

Intellexit autem orationem Virgo, et significationem vaticinii apertè cognovit. Notas enim et celebres passim inter pios fuisse hujusmodi prophetias, verisimile est: præter hoc quòd Virginem in prophetarum lectione valdè fuisse exercitatum, vel nobilis ille ipsius hymnus qui legitur infra v. 46, satis superque loquatur. *Revolve, Maria, propheticam lectionem*, ait Augustinus, aut quisquis est auctor serm. 21, de Diversis, in Appendice: *Neque enim te scientia divinatorum potest præterire librorum, quæ ipsam plenitudinem paritura es prophetarum. Recole in libro Isaiaë prophetæ virginem quam legisti, et gæude quia tu esse meruisti.*

VERS. 52. — HIC. Describit qualis futurus sit hic filius, ut Virgini addat animum, quò consentiat in conceptum.

ERIT. Loquitur de hoc filio ut homine futuro, quia qui magnus Deus erat, magnus homo futurus est, ait D. Bernardus hom. 3 in *Missus*.

MAGNUS. Perfectissimus omnibus veræ magnitudinis modis, ita ut inter mortales nullus eo major. Dum enim nihil addit, sed absolutè magnum fore prædicat, significat excellentissimam magnitudinem, quantam nemo unquàm assecutus est. *Hic erit magnus*, inquit Titus, *non quidem ut Joannes*, (magnus coram Domino, supra, v. 157), *sed ut Dominus ipse et*

VERS. 52. — HIC ERIT MAGNUS; absolutè scilicet omni magnitudinis modo. Quo significat maximum futurum hominem, qui maximus erat Deus, ut Bern. hom. 3, in *Missus*; loquitur enim de illo, ut homine futuro. ET FILIUS, id est, quia Filius, ALTISSIMI VOCABITUR; id est, non tantùm erit Filius Dei, sed etiam talis credetur et celebrabitur, jure scilicet, non solâ hominum opinione. Nam juxta phrasin Hebraicam ita vocandum significatur, ut etiam sit Filius altissimi consubstantialis. ET DABIT ILLI DOMINUS DEUS EJUS; id est, non tyrannicè invadet, sed Deus illi tanquàm homini daturus est SEDEM DAVID PATRIS EJUS, id est, thronum ac regnum David. Ex quo tanquàm filius nasciturus est. Quibus verbis eum significat futurum Messiam seu Christum, illum videlicet Davidis filium, qui ei promissus erat, successurus in

regnum, et illud restauraturus, de quo Isaiaë 9, v. 6, et Psal. 131, v. 11. Regnum autem intelligitur, quo non solùm Judæis, sed omnibus gentibus regnaturus; intùs quidem per fidem et charitatem, exterius verò per leges, pœnas et præmia. Cujusmodi regimen in Christi regno, id est, in Ecclesiâ jam videmus. Hujus jus ei datum in conceptione, exercitium in prædicatione, perfectio cum collocatus est ad dexteram Patris, complementum post judicium. Vocatur autem *Regnum David*, quia sicuti promissum, ita etiam datum est David, sed in filio, et inchoatum in subditis David, nempe Judæis, ac denique, ut Bern., hom. 4, in *Missus*, quia in carnali Davidis regno veluti typo adumbratum, sicut etiam in Davide Christus: ita ut hæc de causâ etiam David appelletur, Jerem. 30, v. 9, et Eccl. 34, v. 23.

*orbis conditor; hoc enim denotat quod mox subditur :
Et filius Altissimi vocabitur.*

ET. Pro quia vel nam. Declarat enim quibus rebus futurus sit magnus, duabus potissimum, nomine Filii Dei et regno.

FILIUS, consubstantialis.

ALTISSIMI. Unum est ex nominibus Dei, quod Hebraicè dicitur *helion*, deductum ab *hala*, quod ascendere significat, quòd supra omnia ea quæ sunt, sit in supremo et altissimo gradu, essentiâ et gloriâ omnem sensum excedens. Deus altissimus sive summus vocatur, non quòd sint alii dii ipso inferiores, sed quia non est, inter eos qui dii, sive habentur duntaxat, sive suo etiam modo sunt, multò minùs inter alios, quisquam ei conferendus, potentiâ, sapientiâ, bonitate, cæterisque perfectionibus. *Non est similis tuâ in diis, Domine* (ait Psalmographus, Psal. 85, v. 8), *et non est secundum opera tua.* Et Psal. 88, v. 7 : *Quis in nubibus æquabitur Domino, similis erit Deo in filiis Dei?* Quocirca *Deus Deorum* vocatur, Psal. 49, v. 1, hoc est enim : *Deus Altissimus.* Altissimi ergo, id est, Dei, q. d. : Filius non tantùm tuus, verùm etiâ Dei. Significatur duplex ejus nativitas, et duplex natura. *Nam quia una fuit hypostasis, inquit Theophylactus, reverà filius Altissimi fuit filius Virginis. Benè ergo magnus, ait D. Bernardus homil. 3, super Missus, qui filius Altissimi merebitur appellari. Planè magnus, qui tam magnus quàm Altissimus, quia et ipse Altissimus, ac superior omnibus creaturis. Legitur quidem de omnibus regibus ac iudicibus scriptum, Psalm. 81, v. 6 : Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi seu Altissimi omnes; sed adoptione seu similitudine quâdam, nimirùm acceptâ à Deo potestate, repræsentationeque personæ, illi dicuntur Dii Altissimi filii; Mariæ verò promittitur, qui naturâ filius Altissimi vocetur, quod diximus.*

VOCABITUR. Poterat dicere, *erit*, quemadmodùm dixerat, *erit magnus*, quia de homine loquitur quem Virgo conceptura erat, qui antequàm conciperetur, non modò non Filius Dei, sed ne homo quidem erat : ante conceptum, filius Virginis, non erat, sed futurus erat Filius Dei; sed noluit dicere *erit*, ne deträhere videretur æternitati ejus, quasi persona Filii Dei ante nativitatem ex Virgine non extitisset, quæ est hæresis olim damnata. Dixit ergo quod amplius est, *vocabitur*; non erit solùm, verùm etiâ *vocabitur*, quod est, habebitur, credetur, agnosceatur, prædicabitur, celebrabitur, coletur. Vocabitur, *ore cunctorum credentium*, inquit auctor libri de Mirabilibus S. Scripturæ lib. 3, cap. 2. Frequens est phrasis hæc in sacris utriusque Testamenti litteris. Non enim intelligit angelus, quòd quocumque modo vocabitur, sive verè sive falsò, sed quòd jure ita vocabitur, Dei Filius manifestatus in carne, 1 Tim. 3, v. 16; et declaratus in virtute, Rom. 1, v. 4; quemadmodùm Joannes evangelista scribit, cap. 1, v. 14 : *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre.* Porrò Jesum vocatum fuisse Filium Dei, dùm inter morta-

les adhuc ageret, testantur evangelia, quæ à pluribus vocatum et agnatum esse Filium Dei referunt; à Petro, Math. 16, v. 16; à Marthâ, Joan., 11, v. 27; à Centurione, Marc. 15, v. 39. Ex quo verò mortalem viam cum immortali commutavit, datum est illi et divulgatum est hoc nomen, quod est super omne nomen, per omnes gentes, et permanet hodiè, manebitque æternum, ut vocetur, agnosceatur, et adoretur, Filius Dei, æqualis Deo Patri, unusque cum Patre Deus, nunc per fidem, tandem per visionem.

DABIT. Non invadet tyrannicè, vi aut malis artibus; sed legitimè obtinebit, dono, non hominum, sed Dei. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus*, Psalm. 2, v. 6. ILLI ut homini. Nam ut Deus habuit omne imperium jam inde ab æterno. « Cùm universæ creaturæ opifex et conditor sit, ait Titus, ratione humanæ naturæ, ex liberali patris donatione, accepit Gentes in hæreditatem, etc. » juxta Psalm. 2, v. 8. Potestas data est illi ut Dei Filio quidem, jam inde ab æterno, generatione; ut Filio hominis autem, dono. Quam naturâ et æternò habuit quatenùs Deus; dono accepit quatenùs homo. Et ab initio quidem conceptionis, mero simplicique dono eam habuit, ratione unionis humanæ naturæ cum divinâ; sed jam à resurrectione, eminentiori modo assecutus est. Tribus enim novis rationibus, à resurrectione data est Christo homini omnis potestas; unâ ratione, quod ad modum, quia morte suâ eam promeruerat; quam enim antea dono simplici habuerat, à resurrectione accepit merito mortis à se toleratæ. Docet hoc Apostolus, Philip. 2, v. 8 : *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus exaltavit illum.* Quia omnibus quæ in cælo et in terrâ, ac nominatim hominibus, inferiorem se haberi passus fuerat; omnibus quæ in cælo et in terrâ, suo merito præpositus est, ac nominatim jus acquisivit, homines, quos suo sanguine redemerat, in regnum suum congregandi. Alterâ ratione, quod ad statum; quia qui fuerat homo mortalis miseriis mortique obnoxius, factus est immortalis; qui in terrâ conversatus, jam ascendebat in cælum : decet enim eum ejus potestati omnia subjecta sint in cælo et in terrâ, mortaliu statu superiorem, sublimem atque immortalem in cælis agere. Tertiâ ratione, quod ad usum et notitiam, Christo homini à resurrectione data est omnis potestas in cælo et in terrâ. Usus est enim hæc potestate, quando emisit discipulos suos, prædicandi nominis sui causâ, in mundum universum, et non vi aut armis, sed prædicatione humilium, miraculis stabilita, mundum universum suæ fidei subjecit; utetur denique, quando judicaturus est vivos et mortuos. Usus quidem fuerat hæc potestate et ante resurrectionem, miraculis quibusdam in Judæâ editis et aliquibus ad fidem attractis; sed modica hæc, si iis comparentur, quæ egit à resurrectione per discipulos. Usum porrò sequitur notitia : ita factum est, ut dùm utitur hæc potestate, *omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloriâ est Dei Patris.* Fa-

miliare autem est Scripturæ, ut res tum fieri dicatur, cum innotescit.

DOMINUS. דָּוִד, *Deus* ejus (secundum humanam naturam) cujus est regnum omne et imperium. Dan. 7, v. 13: *Ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum; et dedit ei potestatem et honorem et regnum.*

SEDEM regiam; thronum, regnum. Euthymius: *Regnum et potestatem; faciet ut sedeat in throno, ut obtineat, occupet et gubernet regnum.*

DAVID, quod David olim obtinuit.

PATRIS EJUS, patris tui, ac proinde etiam ejus, secundum humanitatem: loquitur per anticipationem, intelligens postquam natus fuerit. Nam mediâ matre Mariâ Jesus fuit ex semine David, ex filiis seu nepotibus David; quanquam videri possint evangelistæ appellasse filium David, tanquam verum et proximum filium, promissionis ac fidei virtute. Frequens est Hebræis ut filiorum appellatione nepotes et posteros omnes intelligant; sed videri possit evangelista studiosè filii servasse vocabulum propter promissionum formam, quæ Davidi et Abrahæ polliceri videntur, fore non tam ut ex ipsorum posteritate, quam ut ex illis ipsis, beatum illud semen exoriatur. Ergo Davidis et Abrahæ filius dictus sit, quasi, non tam fuerit ex illis qui interesserunt oriundus, quam verus et proximus ipsorum filius, promissionis et fidei virtute. His enim peculiariter facta fuit de Christo pollicitatio, Gen. 12, v. 3, cap. 22, v. 18; idcirco eorum ab initio meminit. Porro Davidem præponit, inprimis quò commodiùs genealogiæ series ab Abraham inchoanda texatur, tum verò maximè, quia Davidis nomen eâ ætate omnibus in ore erat quancumque de futuro Christo sermo incidebat, Joan. 7, v. 42, quam celebritatem induxerat id, quòd Davidi clarior fuerat data promissio. His porro verbis angelus Virgini intelligendum dat, filium quem ipsi pollicetur, fore Messiam seu Christum, nimirum fore illum Davidis filium, qui Davidi ita promissus fuerat, ut successor in regnum, regnum ipsius possessurus et confirmaturus esset in æternum. Psalm. 131, v. 11: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam*, 2 Reg. 7, v. 12, et seq.: *Cumque completi fuerint dies tui, etc., suscitabo semen tuum post te quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus, etc. Ego ero ei in Patrem, et ipse erit mihi in Filium.* Nec ad has solum promissiones respicit angelus, sed et ad eas quas prophetæ Davide posteriores his constantè scriptas reliquere, nominatim Isaias cap. 9, v. 6 et seq.: *Parvulus natus est nobis, etc. Multiplicabitur ejus imperium, etc. Super solium David, et super regnum ejus seledit, ut confirmet illud et corroboret in judicio et justitiâ, amodò et usque in sempiternum.* Cum autem regnum David jam planè concidisset, exclusis non tantum nepotibus Davidis, verum etiam cognatis Judæis atque Israelitis, nimirum Herode alienigenâ illud occupante; intelligit angelus, illud de integro erigendum, restituendum, et redintegran-

dum, Deo faciente, per Mariæ filium, ita ut perferretur illud prophetæ Amos cap. 9, v. 11: *In die illâ suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reedificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant instaurabo, et reedificabo illud sicut in diebus antiquis, etc.* Nec dubium quin hæc S. Scripturæ loca noverit virgo Maria, et intellexerit angelum ad ea respicere: passim enim id temporis, Messias filius David ab omnibus exspectabatur, secundum Scripturas, regnum David restauraturus; unde illa vulgi acclamatio Jesu, Jerusalem solemnè pompâ ingrediente: *Benedictum quod venit regnum patris nostri David*, Marc. 11, v. 10. Quando autem hæc angeli promissio sit impleta, non obscurum est. Jus hujus regni dedit Deus Jesu ab initio conceptionis, quando parvulum unxit in utero materno *oleo lætitiæ præ consortibus suis*, Psal. 44, v. 8; *unxit*, inquam, *Spiritu sancto et virtute*, Act. 10, v. 38; usum autem et exercitium tunc dare cœpit, quando illo prædicante evangelium regni, et adhibente non pauca regni potestatis miracula, hos illos Judæorum fidei illius subjecit; perfectè tandem dedit, quando assumpto in cœlum à resurrectione, et collocato ad dexteram suam, *dedit potestatem omnem in cœlo et in terrâ*, Matth. 28, v. 18, *et omnia subjecit sub pedibus ejus*, Ephes. 1, v. 22; denique perfectissimè daturus est, quando fiet quod quotididè oramus: *Advemat regnum tuum.* Sed quomodò est hæc sedes sui regnum David? neque enim ad hunc modum regnavit David. Regnum est David, primùm quia, ut promissum fuit Davidi in filio, ita datum Davidis filio, Jesu, inquam, ex stirpe Davidis prognato, et quidem proximo sui temporis hæredi Davidici regni secundum carnem (quod quidam verisimiliter credunt), quanquam nobilioribus titulis possideat, ratione, inquam, unionis naturæ humanæ cum divinâ, et ratione donationis Dei Patris sui que meriti. Josephi autem legitimus hæres, Jesus Salvator noster fuit, quippe filius ejus non quidem naturalis aut ab eo genitus, sed nec secundum vulgi opinionem et famam publicam tantum, ut neque adoptivus; sed reipsâ proprius ac legitimus, ipsi legitimè ex uxore Virgine, nec aliunde ex ullo viro, virtute Spiritus sancti, in sanctissimo conjugio conceptus, natus, generatus, ac divino munere datus; quò regnum, cujus ipse hæres quidem erat, sed assumere illud atque erigere nequaquam valebat, operâ unigeniti illius filii ipsius, restitueretur et exaltaretur. Nam cum legitimo matrimonio junctus esset Josephus virgini Mariæ, essetque proinde Mariæ corpus, corpus ejus, quin et una ipse cum eâ esset caro, jure etsi non re (sunt enim conjuges una caro, jure quidem priusquam convenerint, re autem post; et Josephus, si Deo fortè virginitatem voverat, non juri matrimonii cesserat, sed juris executioni) proles è Mariæ carne genita, ex ejus genita est carne. Dumque inviolatâ connubii fide, legitimè Deo operante qui nihil non legitimè operatur, cujus libero dominio non subtrahit uxorem mariti auctoritas, in connubio concepta est, legitima connubii illius

Josephi et Mariæ proles fuit; ita enim B. Augustinus, dum conjugii illius bona dinumerat, Jesum prolem dicit: *Omne* (inquit lib. 1 de Nuptiis et Concupiscentiâ, cap. 11) *nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, proles, fides, Sacramentum. Prolem cognoscimus ipsum Dominum Jesum: fidem, quia nullum adulterium; Sacramentum, quia nullum divortium.* Tuetur hæc sua verba, libri in Julianum cap. 9. Succedit autem jure gentium in paternam hæreditatem, is qui solius publicæ famæ testimonio filius habetur: quantò magis is quem et fama publica filium credit et reverà è conjugio illo Deus edidit, uxorem, quod solet aliàs mariti opera, jam absque illius operâ, suâ solius virtute, imprægnans? Quocirca à Josephi morte, regalis Davidicæ familiæ dignitas, ad Jesum recto ordine devenit; fuitque non promissione Dei tantum aut donatione, sed hæreditariæ successionis jure, sceptri Judaici occupator. Secundò regnum Christi vocatur regnum David, quia Christus eidem populo rex datus est cui David; quanquàm enim Christi regnum propagatum est per omnes gentes, cœpit tamen ab ovis domûs Israel, Matth. 15, v. 24; quæ quidem primum in regno locum obtineant, quod declaratur proximo versu. Tertio ac postremò regnum Christi vocatur regnum David, quia adumbratum fuit regno David, quia regnum David constituerat Deus typum regni Christi, et rex David præfigurârat personam Christi ex se nascituri. Sic Theophylactus inter Græcos, Bernardus *hom. 4 in Missus* inter Latinos. Hinc fit ut frequenter Prophetæ posteriores, nomine Davidis intelligant ipsum Christum. Jeremias, cap. 30 v. 9: *Servient Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.* Ezechiel cap. 34 v. 23: *Et suscitabo super eas pastorem unum qui pascat eas, servum meum David.* Nec parva est similitudo inter utrumque. David adhuc parvulus, acceptus de post foetantes, unctus à Samuele fuit in regem Israel, qui postquàm aliquot annis latuisset, cœpit adjungere sibi aliquos, præsertim qui in angustiâ essent constituti et amaro animo, cum quibus adversa multa passus, tandem Saule mortuo, obtinuit regnum super Judam, deinde etiam super reliquis tribus Israel; quod regnum ita prudenter et fortiter administravit, in innocentia cordis sui et in intellectibus manuum suarum, ut debellatis undique hostibus longè latèque propagârit, et postremò amplissimum, pacatissimum ac felicissimum filio Salomoni reliquerit. Jesus adhuc infans Spiritu sancto unctus à Deo Patre est in Regem Israel, qui postquàm ad ætatem usque virilem in fabrili domo latuisset, cœpit adjungere sibi pauperculos aliquot idiotas, discipulorum nomine, cum quibus adversa multa passus, tandem Diabolo per crucem superato, agnitus et receptus est Rex Israel à magnâ Judæorum mul-

VERS. 33. — ET REGNABIT IN DOMO JACOB, totâ scilicet, non unâ vel alterâ tribu; per quam intelligit universam Ecclesiam, etiam omnium gentium, quæ à posteris Jacob inchoata fuit; et gentes meritò fide in familiam Jacob adscitæ. Nam ex Judaico populo

titudine, quorum operâ, spiritu sapientiæ abs se instructorum, inter medias hostium persecutiones propagavit nomen ac regnum suum per omnes gentes mundumque universum, à mari usque ad mare, et à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Ita illud administrans, ut emeritos milites singulos à militiâ transferat ad regni quietem ac gloriam; quorum numerus ubi fuerit completus, amplissimum, pacatissimum, felicissimum, denique æternum regnum geret, simile quidem Davidico, sed modis omnibus perfectius, quod docetur versu proximo, præsertim quod ad regni æternitatem. Quo autem modo et quâ formâ à Jesu restitutum erectumque sit regnum istud, ea quam describere aggreditur historia declarat; potest nihilominus intelligi ex primâ illâ regni à Davide institutione, ejusque absolutâ per Salomonem formâ; nam quæ David et Salomon in regno Israel gesserunt, scire oportet eadem à Christo revocanda fuisse, sed tantò præstantius, quantò excellentius illis nomen accepit. Licet enim sapius dicatur Christus successisse in regnum David quàm in Salomonis, propterea quòd David fuerit Deo dilectissimus, primogenitus in regno Dei, Psal. 88, v. 28, et promissionibus orituri ex se Christi celebrior; tamen quia fastigium regni, et summa ejus majestas, per Christum restituenda ac perficienda, sub Salomone eluxit, succedere significatur Christus etiam in regnum Salomonis, dum veluti alteri excellentiorique Salomoni, ea quæ 2 Reg. 7, v. 14, de Salomone dicuntur, ad Hebr. 1, v. 5, Christo attribuuntur, et regnum Christi Psalmo 71 sub Salomonis nomine describitur, quod supra annotavimus. Docetur ergo Christus alter esse Salomon, minimus quidem Davidis filius, abjectissimus et tanquàm vermibus habitus, sed qui, quod Salomon ille gessit regnum, et enormiter peccando dirupit, ac plurimis malis obnoxium reddidit, tanquàm legitimus successor sit ab omni injuriâ vindicaturus, resuscitaturus, redintegraturus, et in summam gloriam adducturus, erectâ ædificatâque ex Israele et gentibus magnificentissimâ ac toto terrarum orbe celeberrimâ Ecclesiâ, quam et redditurus sit æternum gloriosam, non habentem maculam aut rugam, ipse non jam Rex Israel tantum, sed Rex regum, et Dominus dominantium, ut sic, juxta promissa, fiat firma domus Davidis, et regnum thronusque ejus continuetur confirmeturque in seculum et in omnem æternitatem. Itaque dum Evangelista suum ante omnem detulit Josepho honorem, tum ostendit, patrem Jesu putativum, fuisse ex genere David, id quod manifestum esse debuit iis quibus Evangelium primum est annuntiatum: deinde Mariæ simul ac Jesu parentes aperuit; denique hæreditario jure Davidici regni titulum à Jesu acceptum monstravit.

VERS. 33. — ET REGNABIT, sicut David, sed

velut olivâ, et ex gentibus velut oleastro, in olivam illam inserto, una arbor, unus populus, una familia, una Ecclesia, velut una domus Jacob facta est. IN ÆTERNUM, id est, non per solos annos quadraginta, non per successores, non cum interruptione alicujus

longè excellentiùs, pleniore, inquam, dominio ac potestate, nimirùm corporibus non solùm, verùm etiam animis, et non tantùm vivis, sed et mortuis, denique pro mero suo beneplacito; *regnabit*, quia in hoc seculo, ad se conversos justificabit, et justificatorum vitam reget juxta legem suam; in altero autem seculo, animas quidem Dei ac sui visione beabit, corpora verò revocabit in vitam; denique et animas et corpora prorsùs possidebit, et æternà glorià ac felicitate donabit; sic enim descriptum est regnum cœlorum seu Christi, Matth. 5, v. 2.

IN DOMO, super domum, familiam, posteros. Quia Jacob non fuerat rex, idcirco *in domo* ait; sed domus post in regnum versa fuit, Davidis tempore.

JACOB. Domus Jacob in duodecim tribus divisa erat; plerique omnes reges, Davidis successores, non regnaverant nisi duabus, Judæ et Benjamin: vult ergo angelus dicere, quòd Jesus regnabit, non solùm duabus tribubus, verùm etiam decem reliquis, quæ in sacris historiis vocantur Israel, id est, duodecim tribubus seu universæ posteritati Jacob in duodecim tribus divisæ, juxta nomina duodecim filiorum Jacob. Erat enim publica eo tempore Judaici populi expectatio, ut Christus non tantùm restitueret regnum David, quale fuerat sub Roboam et sequentibus regibus, sed ut integrum restitueret, quale fuerat sub David ac Salomone, et Judam ac Israellem diù à se mutuò separatos, iterùm conjungeret, quemadmodum Osee prædixerat cap. 1, v. 11: «Et congregabuntur filii Juda et filii Israel pariter, et ponent sibi caput unum.» Sed intelligit angelus, per domum Jacob, Ecclesiam quam Christus collecturus esset, primùm quidem ex posteris Jacob, cujuscumque tandem tribus, deinde verò ex gentibus etiam cujuscumque nationis. Apocalypsis cap. 7, v. 4, numerat centum quadraginta quatuor millia, ex omni tribu filiorum Israel, ex singulis inquam tribubus duodecim millia conversorum ad Christum; ex gentibus verò turbam magnam quam dinumerare nemo poterat. «Per domum igitur Jacob, quod inquit Titus, «non Judæorum tantùm gentem significat, sed «omnes omninò homines, qui per Salvatoris nostri «gratiam, ex omnibus gentibus et nationibus, sancto-
«rum adoptione potiuntur.» Hi enim omnes, etsi majori ex parte non sint ex posteris Jacob, censentur tamen de domo seu familià Jacob, quia soluto medio pariete maceriæ, qui Judæos à gentibus separaverat, utraque unum facta sunt, Ephes. 2, v. 14; Judæi, inquam, et gentes, unus populus, una domus, una Ecclesia, gentibus per fidem insitis in bonam olivam Abrahamæ ac Jacob, Rom. 11, v. 24: «Domum Jacob totam Ecclesiam dicit, notat V. Beda: quæ vel de bonâ «radice nata, vel cùm oleaster esset, merito fidei in

captivitatis, sicuti David, sed interruptè, per se, in æternum. Ut autem Aug. notat lib. contra Priscillianistas c. 7, id quod dixerat, *in æternum*, exposuit, addendo: *Et regni ejus non erit finis*, ne quisquam æternum acciperet pro longo temporis intervallo. Itaque significatur, tam regem quàm regnum, seu

«bonam est inserta olivam.» Gentes, Deus, novâ et admirabili adoptione, inseruit in familiam Jacob, aggregans eas per fidem in Christum filiis Abrahamæ et Jacob, quæ priùs extraneæ fuerant: sic tamen ut Judæi, tanquàm primogeniti, potiorem tenerent gradum, et ab ipsis, tametsi numero paucioribus, nomen ferret Christi Ecclesia, Domus Jacob, quibus Christus promissus fuerat, quibus minister datus, Rom. 15, v. 8; denique ex quibus Christus ejusque Ecclesia originem ducunt. Tametsi igitur angelus prædicat Jesum regnatum domui Jacob et duodecim tribubus, quemadmodum David; longè tamen amplius regnum intelligit quàm Davidicum, nimirùm ex Jacob per universum mundum spargendum, adscitis in familiam Jacob innumeris ex omnibus orbis nationibus.

IN ÆTERNUM, in secula; *leholam*, in seculum; quod rectè interpretes exposuit *in æternum*. Cùm Davidi Christum comparasset angelus, hæc parte anteponit, ne existimaret Virgo nihil eum Davide majus habiturum. *Regnabit* autem, inquit, non tantùm quadraginta annis, ut David, 3 Reg. 2, v. 11, sed æternum; nec æternum per successores, quod Davidi promissum fuerat, sed per seipsum, victurus et regnaturus æternum, in domo Jacob, quod dictum est, quæ et ipsa proinde æternum erit regnum; quod non aliquando dividetur, ut regnum Davidis mox à morte Salomonis; nec interrumpetur, ut regnum Davidis à captivitate Babylonicâ; multò minùs peribit aut cecidit, ut rursùm Davidis regnum subintrante alienigenâ Herode; aut abolendum aliquando vel antiquandum est, succedente alio perfectiore; denique «nec ita duntaxat æternum erit, ut aliis moriendo decedentibus, aliis succedentibus oriendo, species in eâ «perpetuitatis appareat,» verba sunt D. Augustini lib. 22 de Civit. Dei, cap. 1; sed expers mutationis durabit in secula, et florebit æternum, sicut et rex ipse in secula æternumque regnabit. Sed ne intelligerentur secula aliquando finienda, et æternum pro longo temporis intervallo acciperetur, quemadmodum aliquando in veteri Testamento, addit Angelus:

ET REGNI EJUS NON ERIT FINIS. Unde D. Augustinus, cap. 7 libri contra Priscillianistas et Origenistas scribit: Hoc quod ait, in æternum, propter ipsam «ambiguitatem exposuit addendo: Regni ejus non erit finis; ne quisquam æternum hic sic acciperet, quemadmodum seculum finem quandolibet habiturum.» Absolutè igitur æternum erit, ita ut finem nunquàm habiturum, et quod ad regem et quod ad cives; nec hoc mundo finiente finietur, sed ultra mundi finem protendetur in æternum et in secula seculorum, id est, in secula infinita. Ipse rex sine fine vivet et sine fine regnabit, nullo admissa succes-

cives ejus æternos sine fine futuros, nec ita, ut, aliis moriendo decedentibus, aliis succedentibus oriendo, species perpetuitatis appareat, sicut arbor perenni fronde vestitur; sed ita, ut totum regnum, et cives ejus sint immortales, ut August., lib. 22 de Civit., c. 1.

VERS. 34. — DIXIT AUTEM MARIA AD ANGELUM,

sore; et quicumque hominum semel adscriptus fuerit regno ejus, non excidet communione regni per mortem corporis, sed à morte immortalis perfectiùs et sine fine fruatur bonis regni. Incepit enim incipitque hoc regnum, et quod ad regem et quod ad subditos, in hâc hujus seculi vitâ mortali, sed absolvitur demùm in vitâ æternâ alterius seculi. Hæc est æternitas regni promissa Davidi in semine, quod est Christus, signanter Psalmo 88, ubi legis v. 4 et 5: «Juravi David servo meo: Usque in æternum præparabo semen tuum, et ædificabo in generationem et generationem sedem tuam;» rursùs v. 50: «Et potnam in seculum seculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cœli;» iterùm v. 36 et 37: «Semel juravi in sancto meo si David mentiar: Semen ejus in æternum manebit; et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cœlo fidelis.» Denique hanc hujus regni æternitatem prædixerat Daniel cap. 2, v. 44, his verbis: «In diebus regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populorum non tradetur; comminet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum.» Rursùs capitis 7, v. 14: «Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur.»

Dixit. Facile timorem omnem posuit Maria, admonita ab angelo, et attento animo auscultavit quid nuntii afferret: quo benè intellecto, in pauca demùm verba os laxavit.

AD ANGELUM. Indicatur quòd sciverit et tenuerit esse angelum Dei.

Quomodo, quâ ratione fiet, erit istud, ut scilicet concipiam et pariam hujusmodi filium? Non abrogat dictis angeli fidem, nec dubitat an verè sint evenitura; sed pro veris illa accipiens et habens, utpote à Dei legato profecta qui fallere nequeat, rogat prudenter modum quo futura sint, non desperando, sed inquirendo, quod ait D. Augustinus homiliæ 44 capite 5, inter 50 homilias, addens: «Dùm interrogavit, non de promissione dubitavit, quod enim futurum esse certa erat, modum quo fieret inquirebat,» ait idem lib. 16 de Civit. Dei, cap. 24. Similiter alii plerique omnes veteres interpretantur, inter

quem videlicet jam angelum sentiebat: Quomodo fiet istud? Ergo credidit id futurum, cujus modum inquirebat, ut August. 16 de Civit., cap. 24, et Ambr. hic: Hæc, inquit, jam de negotio tractat; ille (Zacharias) adhuc de nuntio dubitat. Nam, ut et Beda observat, Zacharias rogabat. Unde hoc sciam? Virgo: Quomodo fiet istud? Quia ordinem obsequii sui inquirebat, non signum, cui crederet. Ex quibus patet imperitia et impietas Calvinii, qui ex his verbis colligit Virginem restrinxisse Dei potentiam, non minùs malignè quàm Zachariam. QUONIAM VIRUM, scilicet meum Joseph, non cognosco. Hæc est ratio cur querat modum, non scilicet curiositas, sed quia ipsius magnopere intererat. Porrò illud, cognosco, non potest intelligi tantùm de facto; futilis enim esset interrogatio, quia posset in futurum cognoscere,

Latinos Ambrosius, Beda, Bernardus; inter Græcos, Theophylactus, Titus. Hujus verba sunt: «Non quasi incredula interrogat, verùm ut sapiens, rei quæ denuntiabatur modum et rationem discere desiderat.» Contra Zacharias supra v. 18, signum requirebat, antequàm vellet credere: Unde hoc sciam, inquit. At Virgo non ait: Unde hoc sciam (notat Beda), sed: Quomodo fiet, ordinem videlicet obsequii cui subdatur inquirens, non autem signum cui credat flagitans. Hæc jam de negotio tractat, inquit Ambrosius, ille adhuc de nuntio dubitat.»

QUONIAM, postquàm, quandoquidem. Dat rationem cur interroget modum, quia videlicet vulgaris modus, qui fit viro et muliere se mutuò cognoscentibus, locum non habeat, postquàm ipsa virum non cognoscat.

VIRUM meum Joseph, cui nupsî, multò minùs alium quemvis.

Non cognosco, nullam cum viro rem habeo, nulla mihi cum viro consuetudo. Subaudit Virgo: Id quod Deus novit, et tu per Deum. Cæterùm, non hoc solum intelligit, quòd jam actu non cognoscat virum: ridicula enim fuisset illa exceptio, si tempore et loco potuisset cognoscere; sed quòd nec cognoscat, nec cognoverit, nec possit cognoscere in futurum. Sic enim exponendum est illud non cognosco, ut à tempore absolutum, omne tempus includat; ut non cognosco jam actu, ita non cognovi, neque cognoscam. Hunc namque ad modum loqui solemus de iis quæ nostræ sunt naturæ, consuetudinis, propositi, aut voti: «Non bibo vinum: Non comedo carnes: Disci-puli tui non jejunant, Matth. 9, v. 14: Bonum est homini mulierem non tangere,» 1 Cor. 7, v. 1. Porrò de eo quod naturæ est hic non agitur, quasi diceret, non possum cognoscere per ætatem aut aliud naturæ impedimentum, quia ætate nubilus adeòque nupta jam erat; nec tantùm agitur de eo quod consuetudinis aut propositi est, quasi diceret: Non consuevi cognoscere, aut decrevi non cognoscere; quia decretum seu propositum animi seu consuetudo, cum pro liberâ hominis voluntate mutari possint, non dedissent sufficientem causam interrogandi, Quomodo fiet istud! quæ ob rem tantî momenti meritò mutanda fuerant. Restat igitur ut intelligat Virgo se voto castitatis adstrictam non posse cogno-

nec de nudâ consuetudine aut proposito, sicuti dicimus: Non bibo vinum, quia posset consuetudinem et propositum pro re tantî momenti propriâ et prudenti voluntate mutare; sed de consuetudine seu proposito ita firmato, ut resiliere non posset: quasi diceret, non possum aut non licet mihi virum cognoscere. Quod cum fieri non solet nisi ex voto, hinc est quod Bern., hom. 4 in Missus, Beda, Nissenus Oratione in Nativitatem Christi, et imprimis August., lib. de Virginit., c. 4, constanter inde colligant, eam fuisse voto virginitatis adstrictam, antequàm angelus ei loqueretur: imò antequàm nuberet, ut August. Quia enim votum virginitatis, inquit, Israelitarum mores adhuc recusabant, desponsata est viro justo, non violenter ablaturò, sed potiùs contra violentos custodituro, quod illa jam voverat.

scere virum; non posse, id est, non esse sibi liberum aut licitum per legem Dei; q. d.: Vovi non cognoscere. Votum enim Deo factum cum violari ac mutari non possit aut debeat, dubitandi causam affert quo modo conceptura legitime sit, quæ votum castitatis Deo nuncupavit, ac proinde non potest virum cognoscere, qui est ordinarius modus concipiendi. Votum castitatis à Virgine hic significari, intelligit D. Bernardus, enarrans verba Virginis, homiliâ 4 in *Missus*, ubi ait: «Cum sciat Dominus «meus, testis conscientiæ meæ, votum esse ancillæ «sue non cognoscere virum, quâ lege, quo ordine «placebit ei ut fiat istud!» Ante Bernardum intellexit et D. Augustinus, qui libri de sanctâ Virginitate capite 4: «Priusquàm, inquit, conciperetur (Christus) jam Deo dicatam de quâ nasceretur elegit. «Hoc indicant verba quæ sibi fetum annuntianti angelo Maria reddidit: *Quomodo, inquit, fiet istud, «quoniam virum non cognosco?* quod profectò non diceret, nisi Deo virginem se ante vovisset. Sed quia «hoc Israelitarum mores adhuc recusabant, desponsata est viro justo, non violenter ablaturò, sed potius contra violentos custedituro, quod illa jam voverat.» Hæc et alia plura in hanc rem illic Augustinus. Inter Græcos Gregorius Nyssenus oratione in nativitatem Christi ad eundem modum verba Virginis edisserit: «Interdicta mihi est viri consuetudo, «ut virum cognoscam fieri non potest; quo pacto «hoc mihi continget? etc., quoniam Deo dicatam et «consecratam carnem, velut sanctum quoddam donarium, intactam servari oportebat, etc. Quomodo «mater ero absque viro? Josephum enim sponsum «quidem novi, virum autem non cognosco.» Hæc Nyssenus. Convincitur ergo ex hoc loco, Mariam servandæ virginitatis voto Deo obstrictam fuisse, tunc cum angelus legatione apud eam fungeretur: imò antequàm nuberet vovisse, sentit, quod vidimus, Augustinus; estque hoc verisimile, quia ut non corpore tantum, verum mente etiam, semper mansit virgo, ita non concubitus causâ nupsit, imò concubitum nubens exclusit. Nec tamen decepit sponsum, quod objicit Calvinus, quia consciùm reddidit, scientique ac consentienti nupsit. Non dubium quin Virgo ista futura Mater Christi, instinctu Spiritus sancti formata fuerit ad omnem perfectionem doctrinæ christianæ, etiam nondum promulgatæ; quocirca etiamsi virginitatis Deo consecrandæ consuetudo nondum esset in usu, consecravim eam tamen, suggerente Spiritu sancto, ut quàm dignissima esset quæ eligeretur in Christi matrem; ut etiam congruenter matrem Christi, omnium Christi discipulorum

VERS. 35. — ET RESPONDENS ANGELUS, ut modum illius conceptus salvâ virginitate, de quâ sollicita erat, explicaret, dixit: SPIRITUS SANCTUS SUPERVENIET IN TE, id est, loco viri cœlitus seu desuper veniet in te. Nominat autem Spiritum sanctum magis quàm Patrem aut Filium, duabus de causis: Primò, quia Spiritui sancto appropriantur opera gratiæ, ut propterea eum Apostolus ad Hebr. vocet *Spiritum gratiæ*. Summum autem opus gratiæ fuit talis conceptus, et Virgini, ut

ac fidelium ducem esse ac magistram, atque exemplar in omni genere virtutis. Cum ergo vovisset illa votum virginitatis servandæ Deo, ubi audivit conceptum partumque filii divinitus sibi promitti, rogavit, quandoquidem virum cognoscere non possit, qui est ordinarius concipiendi modus, quonam modo conceptura sit? Non est dubium quin Dominus Deus mentem Virginis illustrârit, ita ut clarè intellexerit angelicam legationem, eâ, inquam, promitti sibi, quòd esset conceptura et paritura Messiam regem, olim patribus promissum, et piis omnibus hactenus expectatum; æternum, inquam, Dei Filium, futurum hominem; nec tantum intellexerit, verum etiam *Angelo foris loquente, Deo intus persuadente*, quomodo loquitur D. Bernardus homiliâ 4: *fide confortata*, acceperit promissionem, ut à Deo profectam, veram, et in ipsâ perficiendam. *Beata quæ credidisti*, inquit infra Elisabeth v. 45. Quod cum ita esset, et consideraret Deo notum esse votum servandæ virginitatis, quo tenebatur, nec posset in animum inducere divinæ voluntatis esse, ut votum frangeret, cui noverat puritatem super omnia placere, persuasit sibi, quod res erat, filium illum non vulgari modo à se concipiendum, cognito viro, sed salvâ virginitate, alio insolito modo. Juvit eam ut hoc crederet propheta Isaiæ: *Ecce virgo concipiet*, etc. Ad quam angelus alluserat. Quæsit ergo: Quandoquidem, eo non obstante quòd noveris virum cognosci à me non posse, voto prohibente, promittis mihi Messiam filium, ac proinde vulgaris concipiendi modus ex viro hic non sic servandus, quonam obsecro modo fiet ut concipiam? Hæc interpretatio est D. Ambrosii lib. 2 de Abraham Patriarchâ cap. 8, ubi ait: «Maria cum audisset ab angelo quòd virgo paritura «esset filium, respondit: *Quomodo fiet istud, quoniam «virum non cognovi?* Et jure respondit: Hoc est, cum eid quod naturæ est non suppetat, quia non solet «parere virgo, quæ viro non fuerit copulata; quæro «quomodo præter instituta naturæ possim generare?» Nam quod idem Ambrosius in hujus loci commentariò ait: «Legerat quidem Maria; Ecce Virgo in utero «accipiet, sed quomodo fieret ante non legerat.» Neque verò curiositatis fuit hæc quæstio: ipsius enim intererat, scire *ordinem obsequii cui subdi deberet*, ut Beda loquitur, et quemadmodum ipsam gerere se oporteret in negotio quod per ipsam conficiendum erat, ut promptam se Dei voluntati exhiberet, et commodiùs ageret.

VERS. 35. — RESPONDENS, satisfacere volens propositæ quæstioni, et explicare modum quo Virgo conceptura esset sine viro.

sic fieret mater Dei, et ipsi Filio hominis, quia nullis meritis propriis tanta dignitas ei obtigit, ut esset simul Filius Dei, prout declarat August. lib. de Corrupt. et Gratiâ, c. 11, et de Dono perseverantiæ c. ultimo; et humano generi, quia eadem gratiâ fit quisque Christianus, quâ ille homo factus est Christus, ut ait idem lib. de Prædest. sanctorum, c. 15. Secundò, quia ille est Spiritus sanctificationis, et ejus fons, cui opera sanctitatis appropriantur, ut hoc ipso intelligeret Virgo

DIXIT, prout ipsi præscriptum fuerat à Deo.

SPIRITUS Dei, qui vivificat omnia, Psal. 103, v. 30 :

Emittes Spiritum tuum et creabuntur.

SANCTUS, sanctitatis puritatisque omnis auctor ac amator.

SUPERVENIET, desuper veniet, cœlitus delabetur. *Syrus veniet.*

IN vel super TE. Erit tibi loco viri. Syrus omittit, *in te*, nisi quòd subaudire videatur ex membro subsequente. Jam erat Spiritus sanctus in Virgine, sed ad alios effectus quàm fœcunditatis.

ET VIRTUS, vis, efficacia.

ALTISSIMI, Dei Patris, id est, idem spiritus Dei efficacissimus. *Idem enim indicat hic sermo*, ait Euthymius. Spiritus sanctus vocatur virtus Dei, etiam infra 24, v. 49 : *Quoadusque induamini virtute ex alto.* Et omninò frequens est Scripturis novi Testamenti, spiritum et virtutem conjungere; supra, v. 17; infra c. 4, v. 14; Rom. 1, v. 4, etc. Videtur angelus, summo consilio, usus nominè virtutis et Altissimi, quia eà de re agebat, quæ divinam ac supernaturalem potentiam postulabat, quam nomen utrumque declarat.

OBUMBRABIT TIBI, pro te, seu inumbrabit, cooperiet, teget, complectetur te, incumbet tibi. Syrus, *Proteget super te.* Theophylactus : *Obumbrabit*, id est, *conteget te, undique te circumdabit.* Similiter Titus : *Undequaque circumdabit te, circumvallabit te, complectetur te.* Utroque membro, aliis atque aliis verbis, idem significatur, quod diximus; nimirum, quòd Spiritus sanctus supplebit ac gret partes viri, quòd Spiritus sanctus potenter operabitur in Virgine, quod solet vir in muliere. Quam ad rem appositè utitur angelus duobus verbis, quibus actus matrimonialis circumscribitur, superveniendi nimirum (supervenit enim seu supergreditur maritus uxorem) et obumbrandi seu cooperiendi; cooperit enim maritus uxorem eique incumbit, quando cognoscit. Sive enim Angelus loco verbi ἐπιπαινήσειν, quod est obumbrare, usus fuerit verbo *ganan*, quod Syrus habet, sive *sacch*, quod legitur Psal. 90, v. 4, ubi nos habemus : *Scapulis suis obumbrabit tibi*, utrumque Hebraicè significat operire ac tegere. Ac videtur ea consuetudo aliquando fuisse in Israel, ut vir accipiens uxorem, extenderet alam pallii sui super eam, Ruth. 3, v. 9, id est, obumbraret seu tegetet eam orà pallii sui. Signum conjunctionis maritalis. Itaque verbo obumbrandi significatur cooperitio, incubatio, ac complexio, et consequenter fœcundatio; virtutis autem Altissimi nomine, vis et efficacia singularis, naturæ vires superans, q. d. : Divina virtus fœcundam gra-

conceptum illum summâ puritate esse peragendum. ET VIRTUS ALTISSIMI, scilicet Dei Patris. Hanc virtutem plerique veteres intelligunt Filium Dei, qui ab Apostolo vocatur *Dei virtus et sapientia*, ut ita tota Trinitas hic exprimat. Posset tamen pro more scripturæ usitato esse repetitio et explicatio præcedentis, ut sit idem quod Spiritus sanctus efficacissimus, ut sentit Euthymius. Summæ enim potentix opus fuit conceptus Virginis sine viro; unde et c. 24 de Spiritu sancto dicitur : *Donec induamini virtute ex alto* : OBUMBRABIT TIBI. Locutio est metaphorica, cujus

vidamque te reddet. Sed ne locus sit, sordidi quid aut immundi hic imaginandi, id faciet, inquit, descendens super te, *Spiritus*, corporis expers, et ille *sanctus* ab omni impuritate atque immunditiâ alienissimus. Summâ, Spiritus sanctus, ait, divinâ vi, castissimè ac purissimè, operabitur in te, imprægnabit te, quod solet non sine impurâ libidine ac sordibus uxorem maritus vi naturæ. Spiritus Dei sanctus, divinam in te virtutem exseret, ac sine virili semine efficaciter te fœcundabit. Virile semen in mulieris uterum infusum, duplex obit munus ad generationem prolis, unum materiæ, præcipuum verò causæ efficientis. Spiritus sanctus, in Virgine, efficientiam omnem ipse administravit; sed materiæ locum non subiit. Virile semen ita agit in sanguinem muliebrem, adductum in locum aptum generationi, ut paulatim ex eo fingat ac formet corpus capax animæ rationalis, cuspis ex seipso ossibus ac nervis. Spiritus sanctus, ex purissimis Virginis sanguinibus, absque omni libidinis sensu in matricem adductus, formavit momento temporis Filio Dei corpus præditum animâ rationali, nervis atque ossibus ex eadem Virginis substantiâ acceptis; quare Virgo matres omnes superavit, ampliorem materiam formando corpori filii sui præbens, quàm reliquæ. Docet angelus Virginem, modum quem quærebat, quo Christus ex ipsâ sine viro esset concipiendus, fore, virtute Spiritus sancti. Sed quare Christus debuit de Spiritu sancto concipi? quia non decebat ut is quem oportebat nasci sanctum, quod sequitur, ordinario modo conciperetur, de viro scilicet, quandoquidem is modus transfundat peccatum in prolem. Quamvis autem peccatum facilè exclusum fuisset, tam per conjunctionem naturæ divinæ, quàm per gratiam præservantem; non debebat tamen eo modo concipi, quo peccatum consuevisset transfundi, sed tam ex parte propagationis, quàm ex parte personæ suæ, à peccato prorsus esse alienus, qui ablaturus erat peccata mundi. Hanc ob causam, absque viri congressu, ex Virgine, Spiritu sancto viri partes agente nasci decuit Salvatorem. Præterea ob cœlestis Patris honorem, ne præter eum alterum haberet Patrem, sed è solâ matre in tempore nasceretur homo, qui è solo Patre ab æterno natus fuerat Deus. Postremò, ut ab omni libidinis atque impuritatis sorde procul ejus abesset natiuitas, qui fons est puritatis, *candor lucis æternæ, et speculum sine maculâ Dei majestatis*, Sap. 7, v. 26.

Cæterum Spiritui sancto tribuitur, quam sancta Trinitas operata est, Christi conceptio (sunt enim divinæ Trinitatis opera indivisa) quia opus fuit impropria obscuritas multas explicationes peperit. Recentiores aliqui putant honestissimâ metaphorâ significari fœcundationem Spiritus sancti, loco complexus virilis; q. d. : Spiritus mundissimus divinâ virtute castissimè sine viro te gravidam reddet. Qui sensus quamvis non videatur omninò incongruus, et à Theophyl. ac Tyto insinuatus, qui exponunt : *Obumbrabit*, id est, undique te circumdabit et complectetur te; antiquiores tamen alias metaphoras in hoc verbo notarunt. Aug. per *obumbrationem* significari sentit virtutem Altissimi velut umbrâ quâdam refrigeraturam carnem

mis fœcunditatis ac vivificationis, deinde puritatis ac munditiæ, alienissimum ab omni sorde, postremò misericordiæ ac gratiæ, misericordiam gratiamque omnem superantis, tum erga hominem Christum, tum erga universum hominum genus; (Aug. Enchiridii cap. 38, 39, 40); solet enim Scriptura Spiritui sancto tribuere ea quæ sunt beneficentiæ, liberalitatis, fœcunditatis, et sanctitatis sive puritatis. Præterea vitatur sermonis incongruitas, quæ foret, si diceretur Christus, vel de Patre, vel de seipso conceptus. *Observare autem hic licet*, quod annotat Titus et Theophylactus: « Quomodò dùm Spiritum sanctum virtutemque et Altissimum Angelus nominat, totam sacramtissimam Trinitatem Virgini patefaciat, » præsertim cùm de Filio Dei, carnem induturo loquatur; neque enim dubium est quin Virgo fidem sacrosanctæ Trinitatis, quam ante ipsam patriarchæ ac prophetæ divinitus acceperant, obtinuerit, clarèque intellexerit, hic agi de Filio Dei carnem ex ipsa assumpturo, quamvis ea fides nondùm esset evulgata.

IDEOQUE, IDEÒ.

Et, etiam. Syrus rejicit *et* in finem versiculi.

QUOD NASCETUR, quod nascitur; præsens est profuturo proximè instante, et pro *nascetur*, clariùs veritas gignetur aut generabitur; nam de conceptu potius hic agitur quàm de partu. Simile Matth. 1, v. 20. Usus est angelus neutro genere, tanquàm proprium nomen non suppeteret, quo rem explicaret: nec enim merum Deum dicere poterat, nec merum hominem, sed unum quid quod utramque naturam complecteretur. *Attende quàm reverenter dixerit*, ait Bernardus: *credo quia non habuit quid propriè dignè nominaret*, etc. Et certè si masculino genere dixisset *quid*, videri potuisset dividere personas Filii Dei et filii hominis, et filium Dei adoptione intelligere, non naturà.

EX TE, ex substantià et sanguinibus tuis ut materià. Manuscripta Biblia ecclesiarum cathedralium D. Donatiani et S. Audomari, cum aliis exemplaribus ab aliis annotatis omittunt illud, *ex te*, quibus Græci libri plerique adstipulantur. Atqui plerique Latini libri, consentientibus Syriis et nonnullis Græcis, no-

Virginis, ut sine ullo libidinis æstu conciperet. Unde, epist. 57, q. 2, dicit quòd Virgo cui dictum est: *Obumbrabit tibi*, sibi tali umbraculo nullo ardore concupiscentiæ carnalis æstuabit; quod etiam tangit Gregor., lib. 3 Moral., c. 3; Hilar., lib. 2 de Trinit. accipit pro *protegere* et *confirmare*, quia umbraculum protegit; q. d.: *Proteget* et *juvabit te*, ut concipere sine viro possis, itemque in conceptu et partu ab omni injurià contaminationis defendaris. Theophyl. etiam accipit, *protegere* ad fovendum, sicut avis, inquit, pullos tegit, ut eos foveat et vivificet. IDEOQUE scilicet propter illam Spiritus sancti operationem, QUOD NASCETUR, Græcè γεννώμενον quod generatur, seu quod genitum fuerit; non enim agit de nativitate, sed de conceptu, sicut et Matth. 1, v. 20. Accuratè autem observat et urget Epiph., hæresi 54, dicit, *et quod*, ut intelligatur id quod nascetur, adhuc semel esse genitum, ex Patre scilicet ante tempora, et jam iterùm nasciturum secundùm carnem. EX TE, id est, ex substantià tuà; ut indicet filium Dei non allaturum corpus de cœlo, inquit Athanasius, epist. ad Epiete-

minatim Complutensi ac Regiis, illud servant; quod quidem Titus Bostrorum episcopus et legit et interpretatur clarissimè, Athanasius autem epistolà ad Epictetum Corinthiorum episcopum etiam urget adversùs hæreticos illos qui Christi corpus non ex virginis corpore formatum volebant. Verisimile est igitur, ab hujus farinæ hominibus, erasum aliquando fuisse illud, *ex te*. « Addit ex te, notat Titus, quò, quod « nascetur, secundùm naturam ortum ex illà ducere, adeòque naturalem illius fœtum esse, certò « persuadeat. »

SANCTUM, ab omni peccato et peccati contagio liberum ac Deo acceptum et gratum. Syrus, mutato neutro genere, quo caret, in masculinum, hic absolvit sensum, hoc modo: *Propterea is qui nascitur ex te, sanctus ipse* (id est, erit) *et Filius Dei vocabitur*. Quidam, quorum meminit Euthymius, jungunt nomen, *sanctum*, cum verbo *vocabitur*, hâc distinguendi ratione adhibitâ: Ideò et quod nascetur ex te, sanctum vocabitur, nempe Filius Dei. Atqui jungendum est nomen *sanctum* cum verbo præcedente *nascetur*, et construendum, non tam ex parte anteriore: *Sanctum quod nascetur ex te*, quàm ex posteriore: *Ideò quod nascetur ex te sanctum*, ita ut adverbii vim obtineat, potius quàm nominis; hoc sancto modo, hâc sanctâ ratione; et conjunctio rationalis, vim suam exerat, tam in hanc priorem partem, *nascetur sanctum*, quàm in posteriorem *vocabitur Filius Dei*. Nam quia non ex viro, sed ex Spiritu sancto natum est, ideò, et natum est sanctum ac sanctè, et vocatum est *Filius Dei*. Addit autem angelus, *sanctum*, ad differentiam eorum qui ex viro et muliere nascuntur, nam hi omnes immundi nascuntur, et ex ipso modo conceptionis peccatum contrahunt; at quod ex Spiritu sancto et Virgine natum est, eâ ratione natum est, quâ non possit peccatum incurrere, sanctum, inquam, et sanctè, alienum ab omni peccato, et ab omni prorsus labe ac sorde immune. « Nos etsi sancti « efficimur, ait D. Gregorius lib. 18 Moral., cap. 27, « non tamen nascimur, etc.; ille autem solus veraciter « sanctus natus est, qui ut ipsam conditionem naturæ « corruptibilis vinceret, ex commixtione carnalis co-

tum, vel per Virginem ut canalem transiturum. Ne quis videlicet cum Eutyche putaret, quia conceptus Virginis fuit divini operis, quòd non de naturâ concipientis facta esset caro concepti, ut inquit Leo, epist. 10, c. 12. SANCTUM, jugendum est cum, *nascetur*, construendum ex parte posteriori, non anteriori, ut habeat vim adverbii, potius quàm nominis: q. d.: Quòd nascetur ex te sanctè, id est, sancto modo, ex Spiritu sancto sine viro; et ideò etiam sanctus tanquàm gratiâ sanctificationis plenus, sine omni peccati originalis immunditiâ. Indicat hunc sensum Gregor. 18 Moral., c. 27. Non ergo hoc verbo unio hypostatica directè, sed puritas conceptus significatur. VOCABITUR FILIUS DEI; propriè dictus, sicut et erit; quod phrasi Hebraicâ per *vocari* sæpè, jam diximus significari. Vanum enim esset ita tantum significari, si non esset. Ideò ergo quia ex virtute Altissimi obumbrante conceptus, erit etiam Filius Dei; non quasi purus homo non potuisset ita concipi, sed quia talis nativitas sine viro, supplente Deo vices viri, nemini conveniebat, nisi Filio Dei, sicut nec Filium Dei aliter decebat concipi.

« pulæ conceptus non est. » In quam sententiam scribit et D. Leo, serm. 4 de Nativitate Domini : « Creator ac Dominus omnium rerum, dignatus est unus esse mortalium, electâ sibi matre quam fecerat, quæ salvâ integritate virginæ, corporæ esset tantum ministra substantiæ ; ut humani seminis cessante contagio, novo homini et puritas inesset et veritas. » Denique Augustinus lib. 13 de Trinitate, cap. 18 : « Non interfuit carnis concupiscentia, per quam seminantur et concipiuntur cæteri ; sed eâ potius remotissimâ, credendo, non concumbendo, sancta est fœcundata virginitas, ut illud quod nascebatur, ex propagine primi hominis, tantummodò generis, non etiam criminis, originem duceret. » Quamvis autem sanctus esset Christus à primo conceptionis articulo, ratione unitæ naturæ divinæ, cum quâ unione peccatum multò minùs consistere potest quàm cum quâvis gratiâ infusâ gratumque faciente ; tamen, etiamsi hæc unio defuisset, vel ex vi hujusmodi conceptionis sanctus fuisset, et ab omni peccati contagio liber, *innocens, impollutus et à peccatoribus segregatus*, Hebr. 7, v. 26. Quomodò enim non sit sancta et immaculata conceptio, cujus auctor, non vir virtute naturæ corruptæ, sed virtute divinâ Spiritus sanctus qui sanctificat omnia ?

VOCABITUR, credetur, agnoscetur, prædicabitur ; à *fidelibus*, addit Euthymius.

FILIUS DEI naturâ ; quod ab initio tibi promisi ; qualis jam inde ab æterno apud Patrem existit ; non viri alicujus patris. Hic repetendum mente est, cum *idèò*, *tò* et sive *etiam*, positum initio pericopes ; cum multas ob causas atque rationes agnoscendus sit Filius Dei, tum inter cæteras ob istam, quòd conceptus sit virtute divinâ de Spiritu sancto, absque ullo patre homine. Hunc enim in modum concipi atque hominem fieri nullius esse poterat nisi Filii Dei ; quem solum non decebat hominem habere in terrâ patrem, qui patrem in cœlo haberet Deum.

VERS. 36. — ET ECCE, exemplum præsens ac domesticum ejus generis quod tibi annuntio.

ELISABETH, uxor Zachariæ sacerdotis.

COGNATA TUA, consobrina tua, creduntur enim Maria et Elisabeth fuisse filiæ sororum, Maria Annæ, Elisabeth Ismeriæ ; quarum sororum pater fuerit Solon Bethlehemites ex tribu Judâ et domo David, qui Ismeriam quidem nuptum dederit sacerdoti ; fuit

VERS. 36. — ET ECCE, domesticum scilicet exemplum in promptu positum ; q. d. : Non magis difficile Deo erit tibi Virgini, quàm illi sterili supra naturam conceptum dare. Neque hoc adfert, ut incredulitatem aut dubitationem Virgini tolleret, sed ut rem arcanissimum sensibili exemplo humano more confirmaret, et juxta Bern., hom. 4 in *Missus*, miraculum miraculo addendo, gaudium gaudio cumularet, ELISABETH COGNATA TUA ; quia Judæa, ut Ambros. initio lib. 3 in Lucam ; nam omnes Judæi vocantur *cognati secundum carnem*, ad Rom. 9, v. 3, et præcipuè quia materno genere erat ex tribu Judâ et familiâ David, quamvis ex parte patris esset de filiabus Aaron. Unde quidam Mariam et Elisabeth filias fuisse putant duarum sororum ex tribu Judâ, quarum una nupserit in tribu Levi, Anna verò mater Virginis in tribu Judâ.

enim Elisabeth ex filiabus Aaron, supra v. 5 ; Annam verò, Joachimo ex tribu Judâ et domo David. Hæc accepta dicuntur ex libello de Ortu Mariæ, cujus auctor fuerit Cyrillus patriarcha Alexandrinus, ille qui præfuit concilio Ephesino adversus Nestorium celebrato ; quæ certè probabiliora putârim, iis quæ Nicephorus, lib. 2, cap. 5, ex Hippolyto refert, tribuente Annæ patrem ex tribu Levi et genere sacerdotali ; quanquàm pro Solone, alii Gazirum nominent Annæ patrem ex tribu Judâ ; ipse Evangelista infra 3, v. 23, videri possit, vocare Eli. Cæterum etsi illud ita habeat, oportet tamen statuere contra libellum illum, Ismeriam Annâ natu majorem fuisse, et Elisabeth quidem ex Ismeriâ adolescentulâ fuisse genitam, Mariam verò ex Annâ vetulâ (ut certè vulgaris opinio habet, Annam sterilem, in provectâ demùm ætate auctam fuisse filiâ Mariâ), quia Mariâ agente annum ætatis circiter decimum quintum, Elisabeth scribitur senex fuisse ætatisque provectæ, et ad gignendam prolem inhabilis.

ET IPSA, etiam ipsa, me nuntio concepit præter spem omnem et naturæ vires FILIUM. Declarat quid prolis illa utero gestet, filium, inquam, non filiam ; nec enim humanitùs id facilè adhuc sciri poterat ; ut ostendat quàm certò res ipsi sit cognita ; ut certè etiam majus erat et miraculum et beneficium, filium ab ipsâ conceptum quàm filiam.

IN SENECTUTE SUA, quod in juventute suâ non valuit. Quemadmodum tibi à me promittitur conceptus filii salvâ virginitate ; ita illi jam obtigit non obstante senectute. Hoc enim virginitas senectuti comparatur, quòd utraque ad concipiendum inidonea sit.

ET ne existimes conceptum incertum aut dubium adhuc esse, HIC MENSIS, nisan seu martius EST SEXTUS à conceptu, ita ut res testata sit certissimis signis, utero tumido, fœtu movente se ac vivente, tempore denique felicem partum promittente. Nam et vetulæ aliquando concipiunt, sed abortum ferè faciunt ; quæ verò ad sextum usque mensem queunt fœtum perducere, extra periculum sunt. Nam sexto mense non contingit abortus à causâ intrinsecâ.

ILLI mulieri, QUÆ VOCATUR, quæ ob longi temporis experientiam vulgò habetur et prædicatur STERILIS, non sine probro. Jam sextum mensem gestat uterum concepto filio, naturâ inhabilis ad generandum, tum propter ætatem provectam, tum propter naturæ ste-

Feminis enim licebat extra tribum suam nubere, quando non erant hæredes ; et ita periculum deerat, ne possessiones tribuum et familiarum permiscerentur. Sic enim David duxit Michol ex tribu Benjamin, et Joiada Pontifex duxit Josabeth, filiam regis ex tribu Judâ. ET IPSA CONCEPIT FILIUM IN SENECTUTE SUA ; id est, etiam ipsa, sicuti tu, concepit divinitus in senectute, cum in juventute non potuisset. Comparat enim conceptum in senectute conceptui in virginitate, quia utrobique impotentia. Et ne existimes rem incertam esse, HIC MENSIS EST SEXTUS, à conceptu, ita ut eum quilibet facilè externis indicis cognoscere possit, ILLI QUÆ VOCATUR STERILIS, id est, cujus sterilitas vulgò est notissima, ita ut non sine probro passim sterilis vocari soleat. Probat autem hypothesin ex generali thesi.

rilitatem, jam inde ab adolescentiâ ipsius omnibus perspectam et cognitam, ita ut tam manifesta sit jam ejus fecunditas, quàm fuit hactenus sterilitas. Affert exemplum hoc angelus, non ut fidem impetret apud Virginem dubiam, nec credentem se salvâ virginitate concipere posse filium de Spiritu sancto; non ut incredulitatis aut ambiguitatis aliquid Virgini auferat; sed ut altissimum mysterium, remque in se difficillimam, declaret, et credentem verbis suis, confirmet magis magisque per sensibile exemplum. Solet enim fides, quæ divinâ nixa auctoritate, recepit hæc illa ut vera, mira accipere firmitatis lucisque incrementa, si post accedant, vel rationes naturales, vel sensibilia exempla, consentanea eis quæ crediderimus, quibus declarentur, non contra, sed supra rationem esse; juxta illud Isaïæ, toties ab Augustino laudatum ex 70 Interpretibus, cap. 7, v. 9: *Nisi credideritis, non intelligetis*; credenti intelligentiam dat Deus, non fidem intelligenti. Quin autem B. Maria, tametsi plena gratiâ, fide cæterisque virtutibus semper profecerit ad finem usque hujus mortalis vitæ, non est dubium, jamque supra docuimus. Et quamvis minoris miraculi sit, sterilem anum concipere, quàm virginem concipere; hoc tamen per illud angelus rectè confirmat, apud credentem, ut ejus fides augeatur, (q. d.: Tam facile Deus dabit tibi virgini quàm illi sterili conceptum, cum utrumque supra naturam sit), præsertim cum illud præsens jam esset, et sensibus posset explorari, simile 1 Reg. 10, v. 1, 2, 5, et seq. Quare non attulit Saræ aut Rachelis sterilitatem ex sacris litteris exempla, jam olim præterita, notat Chrysostomus hom. 49 in Genesim; sed præsens, quod oculis agnoscere posset, et quidem domesticum ac familiare, quod magis etiam movere solet, quasi Dei mens sit, familiam illam, quamvis humilem, singularibus suis beneficiis illustrare, quod verè erat. Non solum enim ad majus lumen ac robur addendum. Virginis fidei, adhibuit hoc exemplum angelus; verum etiam ad hoc, *ut dum miraculum miraculo additur*, inquit D. Bernardus hom. 4 in *Missus, gaudium gaudio cumuletur*; ut Maria audiens Deum magnifica quædam secum et cum cognatâ moliri, habeat unde plus lætetur, et gaudium ipsi accrescat et solatium. Postremò ut Virginem excitet ad visitandam cognatam, *ut audiens, quòd rursus ait Bernardus, cognatam vetulam et gravidam, cogitet juvenula de obsequio, sicque illà properante ad visitandum, parvulo prophete locus et occasio detur, quò minori adhuc Domino, sui officii valeat exhibere primitias*. Hanc enim aliasque ob causas, infra, v. 40, latius declarandas, voluit angelus, Dei monitu, Mariam ad visitandam cognatam incitare.

VERS. 37. — QUIA NON ERIT IMPOSSIBILE APUD DEUM OMNE VERBUM; id est, nulla res Deo impossibilis; duplici Hebraismo, non omne, pro nullum, sicut Psal. 142, v. 2, et *verbum* pro re quam Deus dixerit aut promiserit. Nullum ergo verbum Deo impossibile, quia apud Deum nec verbum dissidet ab intentione, quia veritas est, nec factum à verbo, quia virtus est;

VERS. 37. — ERIT futurum pro præsentem *est*, complectente omne tempus, quemadmodum et Genes. 18, v. 14; rursus Jerem. 52, v. 17; quibus ex locis angelus hoc axioma sumpsisse videri possit.

IMPOSSIBILE, Hebraicè est *ippale* mirum, arduum; Syriacè *hatel* difficile.

APUD DEUM, Deo, cujus ego nuntium ago.

OMNE VERBUM, id est, nullum verbum, phrasi Hebraicâ, frequente litteris sacris, non omne, pro, nullum, Psal. 142, v. 2: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*; quod est, nullus vivens. Nullum autem verbum, id est, nulla res, aliâ Hebræorum phrasi, non minùs, imò magis etiam frequente. *Post hæc verba* occurrit toties in sacris historiis, quod non est aliud quàm, *post hæc*. Quare Syrus hic vertit *medem*, aliquid. Dicit ergo angelus Deo nihil esse impossibile, quantumvis naturæ vires et rationis captum superet, Deum omnipotentem esse, facere posse omnia, et ut anus sterilis concipiat, et ut virgo pariat, et quæcumque alia potentæ seu potentis sunt. Quibus verbis altius erigit Virginis animum in considerationem omnipotentæ divinæ, ut quàm securissimè recumbat in spem læti nuntii abs se allati.

VERS. 38. — DIXIT AUTEM, ergo. Intellexit Maria modum concipiendi quem angelus significârat, non in varios verborum sensus distracta, ut nos, sed assuetata mox quid proprio sensu angeli verba vellent. Ut enim mens Dei erat, Virginem per angelum docere; ita addidit Deus animæ Virginis tale lumen, quali clarè perfectèque angeli sermonem intelligeret. Postquàm ergo intellexit se non viri, sed Spiritûs sancti operâ concepturam, Deo omnipotentiam suam exerente, nihil ultra interrogat, sed solidâ fide arripiens promissum, quamvis humanam rationem superans, totam se Deo incunctanter offert. *Dixit* ergo plena intellectûs ac fidei dono, credens Deo auctore futurum quidquid angelus dixerat.

ECCE. Syrus addit, *ego*, quod subaudiendum alioqui est; est enim Hebraicum idioma: *Ecce ego*, frequenter occurrens, 1 Reg. 5, v. 4 et seq. Isaïæ 6, v. 8, pro, adsum, præstò sum; offert enim se Virgo promptam paratamque in obsequium Domini.

ANCILLA DOMINI, ut decet ancillam Domini; ille Dominus est, ego ancilla, jure proinde eum possit ille me uti pro arbitrio suo, æquum est ut paratam ego me ipsi offeram ad omne obsequium. Non dicit, *ancilla Dei*, sed *Domini*, ut utriusque proprietatem clariùs explicet, nimirum illius esse liberè præcipere et auctoritate uti, suum subjici ac parere, postquàm cognoverit illius voluntatem. Porrò non humano more ac civiliter loquitur, sed ex animo atque intimo affectu; et considerans unâ ex parte servilem suæ na-

nec modus à facto, quia sapientia est, inquit Bernard., serm. ult., in *Missus*. Generalis igitur regula est; omnia Deum posse, præter ea, quæ si posset, non esset omnipotens, ut mori, falli, mentiri et similia, juxta Aug., 5 de Civit., c. 10.

VERS. 38.—DIXIT AUTEM MARIA, incunctanter verbis credendo, et promissis consentiendo: ECCE ANCILLA

turæ conditionem, ex alterâ Dei imperium ac voluntatem, potius quàm magnifica Dei per angelum promissa, insignem declarat, cùm humilitatem, tum obedientiam. *Vide humilitatem, vide devotionem*, ait Ambrosius. *Ancillam se dicit Domini, quæ mater eligitur, nec repentino exaltata promisso est*, Denique Bernardus homil. 4 : *Quæ est hæc tam sublimis humilitas, quæ cedere non novit honoribus, insolescere gloriâ nescit? Mater Dei eligitur, et ancillam se nominat. Non mediocris reverâ humilitatis insigne, nec oblatâ tantâ gloriâ, oblivisci humilitatem. Non magnum est esse humilem in objectione; magna prorsus ac rara virtus, humilitas honorata; ut et pulchra permixtio virginittatis atque humilitatis, quod inquit homiliâ 2.*

FIAT. Ambrosius legit *contingat*.

SECUNDUM VERBUM TUUM, junta promissum tuum. Brevissimo sermone, præ se ferente virgineam modestiam, et universa quæ nuntiata fuerant complectitur, et angelum qui nuntiaverat honorat, q. d. : Operetur, ô angele, Deus in me, quæ tu eum in me operaturum annuntias; voluntas Dei tuo sermone declarata, efficiatur quàm citissimè in me, ut scilicet concipiàm et pariam Christum Filium Dei, salvâ virginittate, de Spiritu sancto. Non repetit ipsa angeli promissionem, nisi tectis verbis, consulens rursus humilitati, ne gloriari de eâ arrogantius videatur. Sicut autem humilitatis fuit, non quærere honorem, imò habere de se eo indignam; ita magnanimitatis fuit, oblatum à Deo acceptare ad multorum salutem. Assentitur enim Maria his verbis nuntio angeli, ejusque legationem amplectitur. Nam ad hoc missus fuerat angelus, ut non declararet solùm Mariæ. Dei mentem esse, ut Filius ipsius ex eâ carnem sumeret, verùm etiam ut Mariæ consensum ad hoc obtineret, quemadmodum pluribus verbis declarant, Augustinus serm. 18, de Sanctis, qui est secundus de Annuntiatione Dominicâ, et Bernardus, homil. 4 in *Missus est*. Sed quare visum est Deo, exigere consensum Virginis? poterat in eâ operari quod vellet insciâ, imò etiam invitâ. Non decuisset Virginem fieri matrem nec scire quæ proles esset aut unde; multò minùs imprægnari invitam; quis enim amor matris erga prolem incertam, incognitam, aut invitæ intrusam? Imò verò, quia incarnatio Filii Dei eò tendebat, ut corrigeret hominum voluntates, et charitate erga Deum accenderet: oportuit inprimis ut mater Filii

DOMINI, supple : Ego: sunt enim verba se promptissimam offerentis Deo. Quo sensu Hebræi usitatissimâ phrasi dicere solet: *Ecce ego*, pro, præstò sum, ut patet 1 Reg. 5, v. 4, 5, 6 et 9. Porrò nomen *ancillæ* spirat sublimem humilitatem, ut Bernard., hom. 3, in *Missus*, quæ cedere non novit honoribus, nec gloriâ insolescit. Spirat et obedientiam divinæque potentiae commendationem; q. d. : Ego ancilla, ipse Dominus, cujus imperio me paratissimam decet obsequi, qui jure suo de me potest quidquid velit. FIAT MIHI SECUNDUM VERBUM, seu promissum tuum. Verba sunt non solum perseverant in obedientiâ, quàm veteres auctores passim prædicant, ut Iren. lib. 3, c. 53, qui dicit quòd Maria obediens et sibi universo generi facta est causa salutis, sicut Eva inobediens causâ damnationis; sed sunt etiam verba con-

Dei summâ erga eum charitate ferveret; quod fieri non potuisset, nisi præcivisset quem qualemque filium et quomodò esset conceptura, in illiusque conceptum simul et in modum concipiendi consensisset. Id ergo fecit his verbis: *Fiat mihi*, etc., quanquàm non assentiatur solùm, verùm etiam desideret optetque ut verbum Angeli in ipsâ perficiatur. «*Ecce ancilla Domini*, apparatus officii est, » inquit Ambrosius; «*contingat mihi secundum verbum tuum*, conceptus est «voti.» Bernardus quoque: «*Fiat*, desiderii signum «est, ait, non dubitationis indicium.» Et per hoc quod dicit: «*Fiat mihi secundum verbum tuum*, magis intelligenda est affectum exprimere desiderantis, quàm «effectum requirere more dubitantis; quanquàm nihil obstat intelligi, fiat, esse verbum orantis. Nemo «quippe orat, nisi quod credit et sperat; vult autem à «se requiri Deus etiam quod pollicetur, etc., » homil. 4 in *Missus*. Postremò Græcus Euthymius scribit in hæc verba: *Jam non solum credidit, sed optabat etiam ut sibi contingeret, sicut dixerat angelus*. Quomodò enim assentiatur tantummodò, et non etiam optet ac desideret quàm flagrantissimè (quod quidam fateri verentur, ne humilitati ejus detrahant) id honoris ac felicitatis, ut concipere posset Filium Dei, omni amore votoque dignissimum, cùm id ipsi divinitus promittatur non solum, verùm etiam proponatur amplectendum; denique tantisper differatur, quoadusque ipsa conditionem accipiat? Humilitas nec magnanimitati adversatur nec charitati. Quocirca Virgo, ita promissioni Dei subscribit, sequens quo vocat, ut effectum non modò expectet, sed etiam cupidè expetat. Quâ etiam ratione factum est ut dignius Filium Dei conceperit, exercens nimirum varios actus amoris et charitatis. Simul atque igitur Virgo, amoris plenum assensum præbuit, quod factum fuit his verbis: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*; mox in utero illius Verbum caro factum est; nec enim erat ratio cur diutius res annuntiata differretur, cùm nihil aliud expectaretur quàm Virginis consensus; mox operâ Spiritus sancti formato ex purissimis Virginis sanguinibus corpori, infusæque in illud animæ rationali, conjunxit se persona Filii Dei, idque universum momento uno; quæ est Spiritus sancti virtus infinita. Non enim priùs paulatimque corpus formatum organisque distinctum est, deinde infusa anima, ut solet, tandem unitus

sensus dantis, quem ab eâ Deus expetebat, ut August., serm. 18, de sanctis; itemque desiderantis, desiderii enim signum est, inquit Bernard., non dubitationis indicium. Unde Ambr.: *Ecce ancilla Domini*, apparatus officii est; *contingat mihi secundum verbum tuum*, conceptus est voti. Consensu igitur Virginis accepto, discessit ab illâ angelus tanquàm legatione perfecta, ne videlicet ipsemet in eâ incarnatus crederetur, ut notat Athanas., serm. de Deiparâ: qui consequenter docet, tunc obumbrante Virginem, virtute Altissimi salutarem conceptum fuisse consummatum. Quod longè verisimilius quàm id quod putavit Bernard., serm. 3, in *Missus*, quòd Filius Dei in Mariâ suum nuntium prævenisset. Nam tunc non dicendum fuisset: *Fiat*, sed: *Placet*; omniaque verba angeli rem non factam, sed futuram loquuntur.

Filius Dei : nam sic persona Filii Dei personam Filii hominis, hoc est, individuum hominis per se subsistens assumpsisset : quod Nestorianum est et damnatum. Naturam hominis assumpsit, non personam ; quod ut faceret, prævenit naturæ humanæ per se subsistentiam, faciens ut quo momento conciperetur, eo subsisteret, non in seipsâ, sed in personâ seu supposito Filii Dei. Unde factum est, ut etiam Filius Dei conceptus fuisse credatur, quanquàm secundum carnem ; quia quo momento facta est conceptio, eo fuit Deus et homo. Quare cum assensum Mariæ statim consecuta sit Filii Dei incarnatio, non indoctè ludunt quidam, cum scribunt, ut per primum Dei fiat conditus est mundus, ita per secundum Mariæ fiat esse reparatum. « Dubium autem non est, inquit auctor tractatus cantici *Magnificat*, tomo 9 Operum D. Augustini, quin cœlestium gaudiorum et æternæ dulcedinis miram atque inenarrabilem suavitatem Virgo conceperit, quando illud æternum lumen cum toto majestatis suæ fulgore in eam descendit, et quem non capit mundus, totum se intra Virginis viscera collocavit. Audacter pronuntio, quòd nec ipsa plenè explicare potuit, quòd capere potuit ; sed Spiritu sancto docente didicerat sic sua per humilitatem tegere. »

Et, statim ut hoc Virginis responsum acceperat, et Filius Dei carnem assumpserat ; nam inter responsum Virginis et Filii Dei incarnationem, intervallum fuit vel nullum vel minimum. *Simul ac per verbum suum conceperat*, inquit Euthymius.

DISCESSIT, abscessit, abiit, tanquàm functus legatione suâ, et confectâ re cuius causâ venerat ; tanquàm revertens ad Deum à quo fuerat missus, ut exponeret legationis suæ successum. Id enim idcirco additur, ut ex ipso discessu intelligamus, rem plenè fuisse perfectam, ob quam ut perficeretur advenerat. Cum enim fidelis esset minister Dei, credendum est non abisse, nisi legatione plenè expletâ. Tendebat autem eò legatio ejus, ut, Dei consilio Virgini exposito, impetratoque ejus assensu, Verbum caro fieret. Id simul atque perfectum fuit, discessit ab eâ, quòd ad apparitionem exteriorem ; verisimile est enim, remansisse cum multis aliis angelis invisibiliter, custodiæ, ministerii, reverentiæ atque honoris causâ. Porrò si in accessu et primâ salutatione, usus est honorificentissimis titulis ; non dubium quin in discessu majoribus etiam reverentiæ signis sit usus, cum jam salutaret dominam suam ac reginam, quippe Domini ac Regis sui matrem.

VERS. 39. — EXSURGENS. Pleonasmus Hebraicus, *exurgens abiit* (qualis ille *respondens dixit*), sumptus

VERS. 39. — EXSURGENS AUTEM MARIA ABIIT. Pleonasmus est Hebraicus qualis iste : *Convertit et abiit, et respondens dixit* : IN DIEBUS ILLIS, id est, paucis post diebus, IN MONTANA, id est, regionem montanam *Judææ* (sunt enim et montana Galilææ), quæ incipiunt ab Emaus seu Nicopoli, et consurgunt paulatim usque ad montem Oliveti, ut Hieronym. in cap. 10 Danielis. Extendunt se tamen etiam procul ad austrum Jerusalem versus Hebron. CUM FESTINATIONE ; quæ serii et ardentis affectûs testis erat. IN CIVITATEM

à gestu parantis se ad iter. Simile 1 Machab. 12, v. 40 : *Exurgens abiit in Bethsan* ; et 15, v. 24 : *Et convertit Tryphon, et abiit in terram suam*.

IN DIEBUS ILLIS, quibus angelicâ legatione fuerat honorata, id est, paulò post, uno atque altero die postquàm conceperat, angelo nuntiante. Non statim profecta est, utpote postridie manè (quamvis is sit quorundam error) ; voluit enim priùs, uno atque altero die, domi apud se exercere animum fidemque suam, in dulci meditatione, conjunctâ cum gratiarum actione, grandium carum rerum quæ prædictæ ipsi ac promissæ fuerant, jamque cœptæ impleri, postquàm gravidam se experiretur. Hoc temporis spatio ita transacto, invisendam sibi judicavit consobrinam, de cujus prægnatione certior facta fuerat ab angelo ; « non quasi incredula oraculo, » inquit Ambrosius, « nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitans de exemplo : sed quasi læta pro voto, religiosa pro officio, » quod paulò post latiùs explicabimus.

ABIIT, profecta est, ex Nazareth Galilææ, Josepho marito consentiente.

IN MONTANA, in montanam, scilicet regionem, et quidem Juda sive Judææ, quia sequitur, *in civitatem Juda* ; nam et montes erant in Galilæâ. Intelligitur regio montana Judææ, sita ad meridiem Jerosolymorum. Syrus scribit *letouro*, in montem ; et præposito illo, *cum festinatione*, habet *in montem, in civitatem Juda*, clarè referens *Juda* ad utrumque nomen tam *montem* quam *civitatem*.

CUM FESTINATIONE, cum studio seu diligentia. Syrus utitur adverbio *betiloi*, sedulò, diligenter. Festinatio (quæ fuit pro Virginis conditione, ejusque insuetæ proficisci, haud dubium) testis fuit serii ardentisque affectûs. Non hæsit in itinere, non salutavit obvios, non invisit amicos alios per quos erat transeundum ; sed posthabitis omnibus aliis rebus, festina præ gaudio, eò properavit, quò Spiritus sanctus impellebat, ubi gloriam Dei ex mutuâ cognatarum congratulatione mirificè celebrandam, non dubitavit.

IN CIVITATEM JUDA, seu Judææ ; Judæâ strictè acceptâ pro sorte tribûs Juda. Non nominat Evangelista civitatem, quia, cum agatur de habitatione Zachariæ sacerdotis, facile sit intelligere esse Hebron, quæ sola civitas deputata fuerat habitationi sacerdotum in montanis Judææ. Jos. 21, v. 9, 10, 11, legis, quòd *Josue dedit filiis Aaron in primis Caritharbe, quæ vocatur Hebron, in monte Judæ, et suburbana ejus per circuitum*. Fuit hoc iter longum, ex Galilæâ in Judæam ultra Jerusalem ; facilè quatri-dui ; Hebron ultra Jerusalem ad meridiem sitâ iti-

JUDA ; in forte scilicet tribûs Judæ sitam. Hanc aliqui Jerusalem fuisse putant, quòd ibi sacerdotes commorari solerent. Sed ratio hæc parvi momenti est ; erant enim sacerdotales civitates per diversas tribus dispersæ. Nec propriè Jerusalem erat civitas Juda, sed Benjamin. Alii volunt fuisse Hebron, quæ sacerdotalis erat in tribu Judâ et in montanis sita, alii aliam. Causa hujus itineris et festinationis erat, non quòd esset incredula de oraculo, vel incerta de nuntio, vel dubitans de exemplo Elisabeth, ut aliqui suspicantur,

nere octo circiter horarum, si non fallunt chartæ topographicæ. Quare non est verisimile, à Virgine solâ confectum esse hoc iter, sed comitatam fuisse ut minimùm mulierem aliquam (nam de sanctis angelis non est dubium) fortè etiam Josephum ipsum. Nam cum instaret Pascha, potuit ille unâ operâ Jerosolymam ascendisse ad diem solemnem (prout tenebatur) et illic remansisse, permissâ uxore ulteriùs abire ad invisendam juvandamque cognatam. Ipsum enim Josephum mutua Mariæ et Elisabeth salutationi non interfuisse, satis liquet ex Matth. 4, v. 18, 19, 20. Nec est incredibile Virginem transeuntem per Jerusalem, visitasse templum Dei, causâ gratiarum actionis ob accepta beneficia. « Mariam ergo, quæ ante sola in intimis penetralibus versabatur, quod ait Ambrosius, non à publico virginitatis pudor, non ab studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardavit, affectu, nimirum urgente, non sexu; » magno enim zelo atque ardore ferebatur. Nec timuit ne novo fœtui suo noceret inter longum, arduum, et cum festinatione confectum, quem noverat esse divinum. « Jure, ait D. Bernardus serm. 6 de Verbis Apocalypsis *Signum magnum*, illud molestissimum tædium, quo reliquæ omnes gravidæ mulieres laborare noscuntur, sola non sensit, quæ sola sine libidinosâ voluptate concepit. Unde et in ipso suæ conceptionis initio, quando potissimum cæteræ mulieres miserabiliùs affliguntur, Maria totâ alacritate montana conscendit, ut Elisabeth ministraret. »

VERS. 40. — INTRAVIT, pro eâ quæ cum Elisabeth ipsi intercedebat familiaritate ex cognatione contractâ, simul et instigante Spiritu sancto.

IN DOMUM eâ in civitate sitam.

ZACHARIÆ sacerdotis. A viro, ut par est, nominatur domus, quamvis ille præcipuè non quæreretur.

SALUTAVIT. Syrus, *precata est pacem*, seu salutem.

ELISABETH, uxorem Zachariæ, consobrinam suam. Non dicitur salutasse Zachariam, vel quia absens erat vel, potiùs quia ad rem non pertinebat id dicere; ut etiam surdus cum esset ille ac mutus, non nisi gestibus poterat salutari. Salutavit autem Maria prior ipsam Elisabeth, sicut moris est, ut qui ad alios accedunt, primi salutent; quamvis hoc idem fecerit ex ferventi charitate et humilitate profundâ, de quo Ambrosius: *Prior salutavit, decet enim ut quanto castior Virgo, tanto humilior sit. Noverat deferre se-*

sed, ut Ambr., quia læta pro voto (quo diù optaverat tolli sterilitatem Elisabeth (et religiosa pro officio et festina præ gaudio.

VERS. 40. — ET INTRAVIT DOMUM ET SALUTAVIT ELISABETH, ubi observat Ambr. quòd venerit junior ad seniorem, priorque salutaverit; decet enim ut quanto castior virgo, tanto humilior sit. Noverat deferre senioribus.

VERS. 41. — ET FACTUM EST, UT AUDIVIT SALUTATIONEM MARIE, id est, simul atque audivit. Vult enim per hoc significare salutationem Mariæ fuisse causam exultationis, quâ EXULTAVIT INFANS IN UTERO EJUS, præ gaudio, ut additur, v. 44. Porro Græcum convenit propriè animalibus saltu lascivientibus, et inde ad

nioribus. Hic porro fuit scopus itineris Mariæ, ut salutarer et inviseret cognatam suam Elisabeth; ad quod multis rationibus mota est. Primùm ut suis oculis videret admirabile Dei opus in prægnatione sterilis anùs, quod angelus ipsi nuntiaverat; non quòd dubitaret de nuntio, sed ut ex duplicis in se et Elisabeth gratiæ intuitu, ad novam gratiarum actionem laudisque divinæ celebrationem accenderetur; ipsa enim visibilis collatio utriusque miraculi, non parùm lucis afferre poterat, quemadmodum diximus supra v. 36, ut etiam attulit. Deinde voluit Maria cognatæ congratulari de filii conceptu, ex eâque intelligere ad majorem Dei honorem, qui res ista gesta fuisset, nec minùs juvenula suum vetulæ offerre obsequium. Ad hæc voluit et ipsa vicissim aperire cognatæ quid secum actum esset. Nam cum sentiret se uterum ferre, et faciliè fortassis optasset sociam fidam ac timentem Deum, cui rem declararet, priusquam uterus intumescens omnibus loqueretur; nam ut Josepho cum fructu rem declarare posset, minimè sperabat; occurrit cognata Elisabeth, mulier irreprehensibilis, justa ac prudens, eò magis quòd simile quid jam illi divinitus accidisset. Hæc sententia est Chrysostomi, et alterius nescio cujus Græci auctoris, citatorum à D. Thomâ in Catenâ his verbis: « Chrysostomus super Matthæum: *Celabat quæ supra dicta sunt in se Virgo, nec cuiquam hominum pandit; non enim credebat ab aliis posse fidem adhiberi mirandis relictibus, imò magis putabat se pati convicia si diceret, quasi volens scelus proprium palliare.* Græcus: *Ad solam autem refugit Elisabeth; sic enim consueverat propter cognationem, et propter cæteram hujusmodi conjunctionem.* » Cæterum non tantùm sponte suâ visitavit Maria cognatam, verùm etiam quia Dei voluntatem esse credebat, qui id submonuisset per angelum, quando exempli loco cognatæ ipsius meminerat. Ut certè Dei instinctu huc acta fuit, volentis ad hanc visitationem ea fieri quæ secuta sunt, nimirum, ut Joannes ejusque mater, Spiritu sancto repleti, prædicarent adventum Messie; ut Virgini Mariæ novum gaudium accresceret, intelligenti, quemadmodum utero suo Messiam, ita cognatæ utero Messie præcursores contineri; postremò ut perspiceret, undique divinum consilium novis atque admirandis modis jam expediri cœptum pro hominum salute, in ejusque laudem erumperet.

VERS. 41. — ET FACTUM EST; significat evangelista

fœtum transfertur à Græcis medicis. Itaque August., epist. 57, putat hanc exultationem factam esse divinitus in infante, non humanitùs ab infante, hoc est, sine rationali cognitione: quamvis ibidem non abhorreere videatur, ut divinitus dicatur acceleratus usus rationis. Quod sanè magis placuit cæteris patribus, tam ante quàm post Augustinum. Nam Iren. lib. 3, cap. 18, dicit quòd Dominum cognoscens exultando salutaverit: Tertull., lib. de Carne Christi, cap. 21, Domini sui conscium infantem vocat, et Orig. hom. 7, docet idem latius; Ambr. verò habebat intelligendi sensum, qui exultandi habebat affectum. Itaque hic impletum est, quod angelus dixerat versu 13, Spiritu sancto replendum adhuc ex utero matris, nempe non

opus esse extraordinarium et supernaturale, quod pergit narrare. Nam quamvis aliquando contingat fœtum subsilire in utero matris, immodicâ gaudii affectione correptæ, quod quidam dicunt, hanc tamen exultationem, novum quid fuisse atque inusitatum, dat intelligendum evangelista, quâ infans prius fuit commotus quàm mater; prior enim infans motus, commovit deinde matrem. « Videmus, » inquit Augustinus epistolâ 57 ad Dardanum, « exultationem non solum parvulorum, sed etiam pecorum, etc., sed hæc planè inusitata et nova existit, quia in utero, « et ad ejus adventum quæ hominum Salvatorem fuerat paritura. Ideò mira, ideò in magnis signis « deputanda. »

UT AUDIVIT, simul atque audivit, priusquàm intellectu satis perciperet.

SALUTATIONEM. Syrus, *pacem*, quod est, salutem. Significatur salutatio Mariæ fuisse causa certa et indubitata exultationis.

MARIE. Hic effert et declinat evangelista nomen Mariæ more Græco, quod aliàs effert ut Syriacum, *Mariam* primo casu.

EXSULTAVIT, subsiliit, PRÆ GAUDIO scilicet, quod additur infra, v. 44, INFANS IN UTERO EJUS latens. Mariæ salutatio, mox ut insonuit auribus matris, affecit filium utero clausum, ejusque cor ita penetravit, ut gaudio affecerit adeò vehementi, ut exundans in corpusculum fecerit illud subsilire. Sed unde ea efficacia salutationi Mariæ? à Deo quo plena, et à Verbo quo fœta erat, ut loquitur Ambrosius. Verbum Dei quod in ipsâ erat factum caro, Christus Deus filius Mariæ secundum naturam humanam, usus voce matris suæ tanquam instrumento, potentiam suam exseruit, ita ut senserit Joannes nondum natus, Domini sui recens concepti præsentiam ac divinam virtutem. « Vox Virginis, inquit Theophylactus, vox « erat incarnati in illâ Dei. Similiter Euthymius : « Christus locutus est per os matris suæ; Joannes « autem audivit per aures suæ matris, et agnito « supernaturaliter Domino suo, exultatione illum « prædicavit. Atque ante hos Origenes : Statim ut « Maria locuta est verbum, quod Filius Dei in ventre « matris suggererat, exsultavit infans in gaudio. » Sed quid exultatione istâ significatur? solusne saltus aut motus, qualis posset esse agnorum aut pecorum lascivientium? minimè : planè enim id significatur, quod supra v. 15, angelus prædixerat Zachariæ, repletum esse Spiritu sancto adhuc in utero matris. Ad salutationem Mariæ Deo gravidæ, Joannes in utero Elisabeth mundatus est à peccato quocum conceptus fuerat, et fidei spei charitatisque habitus cum manere prophetiæ, in justificatum pusionis animum infusi,

solum sanctificante infantem, sed et illuminante, et præcursorem prophetam constituente, ut Origen., Theophyl., Euthym. Quam tamen illuminationem transeuntem fuisse, non permanentem, sicut prophetiæ illustrationes esse solent, verisimilius est; etsi non desint etiam antiqui, qui contrarium sentiant : **ET REPLETUS EST SPIRITU SANCTO ELISABETH**, scilicet ex

quod supra diximus; eruperunt in sensibilem exultationis actum. Nam et auctus est usu rationis ac voluntatis, ita ut cognoverit præsentiam Domini, Verbi, inquam, caro facti, simul et sui per eum justificationem ac sanctificationem : ob quæ beneficia tanto est perfusus gaudio, quantum refundaverit in corpus, et saltu declaraverit quod voce nondum poterat. Hæc omnia privilegia Joanni concessa, ut supra, v. 15, repletionem Spiritus sancti, ita hic significantur gestu exultationis, quæ est plerorumque doctorum Ecclesiæ sententia. D. Ambrosius : « Habebat, inquit, intelligendi sensum, qui exsultandi habebat affectum. Origenes : Sancta erat anima beati « Joannis, et adhuc in matris utero clausa, venturaque « in mundum, quasi per experientiæ sensum sciebat « quæ Israel ignorabat. Unde exsilivit, et non simpliciter exsilivit, sed in gaudio; senserat enim venisse « Dominum suum, ut sanctificaret servum suum, antequàm de matris utero procederet; et paulò ante : « Tunc primùm præcursorem suum Prophetam fecit « Jesus. Similiter Euthymius : Infans qui in utero ferebatur Virginis, propheticâ statim gratiâ donavit infantem qui in utero gestabatur sterilis. Postremò Theophylactus : Præcursorem in utero gratiâ prosecutus est, et Prophetam fecit; » nimirum quia dedit ei, Salvatore promissum, ignotum adhuc et occultum, agnoscere, ejusque præsentiam motu exultationis matri suæ, et per illam aliis, declarare. *Quis unquam audivit tripudium nativitate antiquius*, exclamat Græcus Auctor in Catenam adductus. Ergo non minùs infantes uteris clausi, quàm matres propriæ, se mutuo cognoverunt et salutârunt. Cæterùm quamdiù perseveraverit hic usus rationis in Joanne infante, an quamdiù opus foret ad præsentem prophetiam, ad declarandam inquam matri præsentiam Domini, an verò continuus ipsi manserit, nec unquam fuerit ablatum, incertum est, aliis aliud opinantibus.

ET continuò deinde REPLETA EST. Alter effectus ad salutationem Mariæ consecutus; alterum beneficium à Christo per vocem matris suæ salutantis collatum. Precata est illa salutem Elisabeth gravidæ, mox salus venit super Elisabeth simul et filium quem utero gerebat, uterque repletus est Spiritu sancto, prius tamen filius. « Vocem prior Elisabeth audivit, sed « Joannes prior gratiam sensit, ait Ambrosius. Exsultavit infans, repleta est mater. Non prius mater « repleta quàm filius; sed cum filius esset repletus « Spiritu sancto, replevit et matrem. » Similia habent Theophylactus et Titus Græci. Titi verba sunt : « Repletus Spiritu sancto exsultavit, gratiæque quam « acceperat, matrem participem fecit. » Quod intellige, propter filium, occasione filii, repletam fuisse

fili sui exultatione. Nam quamvis Christus locutus sit per os matris suæ, et quamvis per aures suæ matris audiverit, non tamen prius Elisabeth impleta est Spiritu sancto, quàm filius; sed, ut Ambr., cum filius esset repletus, replevit et matrem, et utraque mater prophetat spiritu parvulorum.

matrem, quemadmodum Origenes scribit: Non est « dubium, quin quæ tunc repleta est Spiritu sancto, « propter filium sit repleta. Neque enim mater primùm Spiritum sanctum meruit; sed cum Joannes « adhuc clausus in utero, sanctum Spiritum rece- « pisset, tunc et illa, post sanctificationem filii, repleta « est Spiritu sancto. » Igitur ordine quodam distributus hic intelligitur Spiritus sanctus; quo filius matri prælatus est, tanquam dignior, et cum quo plus esset Christo rei, ad gerendum negotium salutis humanæ, quippe qui ad officium præcursoris esset electus, matre solum serviente ad hoc, ut esset ejus mater. Posterior ergo mater repleta est Spiritu sancto, sed non omni modo quo filius. Non enim ut filius, mundata nunc est à peccato mater et justificata, quæ jamdiù justa ante Deum fuerat, quod legimus supra v. 6; quanquam potuit justitiæ sanctitatisque augmentum nunc accepisse; sed donata est spiritu prophetiæ præsertim repleta est Spiritu sancto ad Prophetandum, quomodo Spiritum sanctum antea non habuerat; spiritu prophetico præter morem repente imbuta est. Neque enim Spiritus donis prius vacua fuerat; sed tunc longè uberior vis spiritus et insolita in eâ apparuit, tunc plene à Spiritu sancto instructa ac mota est, ad intelligendam simul et explicandam rationem exsultantis infantis, ad cognoscendum et celebrandum mysterium incarnati Verbi, exclamando ac dicendo ea quæ sequuntur. Nam, quod supra, v. 15, annotavimus, dicuntur huic evangelistæ, ii potissimum repleti Spiritu sancto, qui ita accipiunt gratiam Spiritus sancti, ut ea foras erumpat, aganturque ipsi ad opus externum. Ergo postquam filius, arcano Spiritus sancti motu, prophetasset Christum exultando, tunc et mater exclamando. Et clarè omninò docent sequentia, qui prophetidem mater hic egerit, manifestando præterita occulta, quæ angelus Mariæ annuntiaverat, declarando arcana præsentia, Deum Virginis utero contineri, prædicendo denique futura quæ Dominus promiserat. Annotavit hoc D. Gregorius, hom. 1, in Ezechielem et ex eo alii.

VERS. 42. — ET. Quo spiritu acta EXCLAMAVIT, non valens se continere quin erumperet in clamorem, et quidem *magnam* seu altum, præ fervore Spiritus; decore tamen servato. Magna, admiranda, et insperata cum essent, quæ ipsi revelabantur, impellebatur Spiritus vehementiâ ad ea manifestanda, tam filii suo utero latentis quam suo nomine.

BENEDICTA TU. Salutatur vicissim ipsa Mariam his verbis: nec tamen precatur ipsi salutem sed asserit et congratulatur; benedictione enim, non famam et laudem intelligit, sed affluentiam divinorum beneficiorum verorumque honorum, à Deo obtentam, quomodo supra, v. 28, hoc exposuimus; qualem

VERS. 42. — ET EXCLAMAVIT VOCE MAGNA, præ Spiritus divini fervore non se continere valens, ET DIXIT: BENEDICTA TU INTER MULIERES, seu, *in mulieribus*: nam Græca, eadem omninò verba sunt quæ versu 28; ut hinc liqueat eam ex Spiritu sancto esse locutam; nam, ut Ambros., vovit sermonem suum Spiritus sanctus, nec unquam obliviscitur; et prophetia non so-

Abrahæ promissam fuisse, Genes. 12, v. 3, docet Apostolus, Galat. 3, v. 8.

INTER SUPER OMNES MULIERES. Eisdem verbis salutatur Elisabeth Mariam, quibus supra v. 28. Angelus, tanquam conscia colloquii ab angelo cum Mariâ habiti; ut verè erat, Spiritu sancto revelante et confirmante angelicum sermonem per os hujus; quod ex iis quæ sequuntur, manifestius etiam evadit. Unde Ambrosius scribit in hunc locum: *Novit sermonem suum Spiritus sanctus, nec unquam obliviscitur; et prophetia non solum rerum completur miraculis, sed etiam proprietate verborum.* Cæterum hoc magis benedicta Maria, Elisabeth salutante, quòd actu jam mater esset Filii Dei, quæ angelo salutante ad hoc tantum declarabatur electa.

Et. Vim habet hoc loco, non tantum copulativam, verum etiam causalem; datur enim intelligendum quare Maria pronuntietur benedicta plus omnibus mulieribus, quia benedictus fructus ventris ejus, quod notat Theophylactus. Non tamen vertendum est, quia benedictus, quomodo vertit Beza; servat enim vim copulandi, et his verbis salutatur Elisabeth filium latentem in utero Mariæ, quemadmodum prioribus ipsam Mariam.

BENEDICTUS. Maria salutatur benedicta inter mulieres; Christus autem simpliciter benedictus, sine restrictione, super omne scilicet benedictum, sive quæ Deus, sive quæ homo. Quæ Deus, naturâ benedictus est, quippe in se optimus et perfectissimus, omnisque beneficii ac boni fons atque origo. Quæ homo, tantis à Deo cumulatus est beneficiis, quantus alius nullus: humana enim naturâ divinæ unita est, quod summum est omnium beneficiorum; et ex divinâ naturâ, ut ex fonte inexhausto, in humanam omnis generis dona fluxerunt; redditaque est gratiæ ac veritatis plena, Joan. 1, v. 14, ita abundanter, ut de plenitudine ejus omnes accipiant, Joan. 1, v. 16; et in ipsâ benedicantur omnes gentes terræ, Genes. 22, v. 18, etiam Maria ipsa, ejus mater: benedictio enim Mariæ à filio est (quod dicere cœperamus) ut aliorum hominum omnium; quanquam non habeat illa, præter filium, alium magis se benedictum; cui enim magis matre benedicit filius?

FRUCTUS VENTRIS TUI. Est hæc periphrasis filii, non infrequens sacris litteris; sed ideò fortassis hoc loco signanter usurpata, quòd filius ventre seu utero adhuc contineretur; quam ad rem observandum, quòd Elisabeth à Spiritu sancto admonita, agnovit Mariam esse prægnantem, quod nullo signo naturali novisse poterat, ut quæ à paucis demum diebus conceperat. Datur autem intelligendum hæc periphrasi contra veteres hæreticos, Christum verè filium esse Mariæ, ejusdemque cum Mariâ naturæ, quippe natu-

lùm rerum completur miraculis, sed etiam proprietate (id est, identitate) verborum. Et BENEDICTUS, id est, omni divinatorum beneficiorum affluentia repletus secundum humanam naturam, quia ipso fonte omnis benedictionis verbo Dei hypostaticè plenus, FRUCTUS VENTRIS TUI, id est, verus filius tuus: quis enim fructus uteri seu ventris qui non ex utero genuinavit? qui non

ralibus ventris Mariæ officiis productum. Porrò annotat non malè Titus in hæc verba : « Ad promissionem « Davidi factam alludens, Christum Dominum ventris « fructu appellat; scriptum exstabat enim : De « fructu ventris tui ponam super sedem tuam; » quasi diceret Elisabeth : Hanc prophetiam jam cœptam impleri, juxta id quod angelus promiserat, supra v. 32 : *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus*. Denique animadvertendum hoc loco quòd omnis fructus ventris muliebris sit maledictus : solus Christus benedictus, qui conceptus est non solum sine peccato, verùm eo etiam modo, quo peccatum contrahi non poterat, nimirum ex virgine, operâ Spiritus sancti.

VERS. 43. — UNDE HOC MIHI, scilicet contingit ? « Non ignorans dicit, ait Origenes, et maximè Spiritu « sancto plena, quasi nesciat quod juxta Dei voluntatem mater Domini venerit ad eam ; sed isto sensu loquitur : Quid boni feci ? quæ opera mea tanta sunt ? » quibus meritis meis hoc accidit ? q. d. : Nullis ; non ego hoc merui, imò indigna hoc honore sum. Verba sunt admirantis dignationem Dei ejusque matris, et omne meritum proprium dignitatemque negantis.

MATER DOMINI MEI. Messix. *Dixit Dominus Domino meo*, id est, Messix, interprete ipso Messix, Matth. 22, v. 44. Messiam vocat Dominum suum, præ affectionis vehementiâ, et quia Deum seu Dei Filium, et quia redemptorem Israel, id est, assertorem è servitute in libertatem. *Mater Domini mei*, ac proinde Domina mea, *ad me* ancillam suam ? Collata inter se personarum inæqualitate, quamvis in se magna et magni filii mater agnoscit se hoc honore indignam ; *et cujusmodi verba suo postea tempore* (Matth. 3, v. 14) *deprompturus erat Joannes*, ait Titus ; *ejusmodi ferè hoc loco depromit mater illius Elisabeth* ; q. d. : Æquum fuerat ut ego tibi ministrandi causâ occurrerem, et tu venis ad me ? ad matrem servi, mater Domini ? Domina ad ancillam ? Verba ex summâ mentis humilitate profecta, quibus *non hoc sui meriti, sed muneris fatetur esse divini*, quod scribit Beda ex Ambrosio. Atqui sic voluit Maria implere omnem justitiam ; quomodò postea Mariæ filius respondit filio Elisabeth, simili occasione, Matth. 3, v. 15. Porrò non poterat Elisabeth Mariam vocare matrem Domini, nisi docta à Spiritu sancto ; tantum enim aberat ut scire posset esse matrem Domini Messix,

in utero radicem egit ? inquit Tertull., loco cit. His itaque verbis et rationem dat, cur Maria sit benedicta, et tacite alludit ad promissionem Davidi factam ? Psal. 131, v. 11, et venerando quodam modo salutat Christum Dominum.

VERS. 45. — ET UNDE HOC MIHI ? Verba sunt non ignorantis aut dubitantis, sed admirantis præ mentis humilitate dignationem matris Domini. UT VENIAT MATER DOMINI MEI, id est, Dei seu verbi incarnati, de quo similiter dixit David : *Dixit Dominus Domino meo*, interprete ipso Domino, Matth. 22, versu 44. Si ipsa mater Domini, consequenter necesse est ipsum Dominum fuisse filium Mariæ, atque ita contra Nestorium utramque naturam in eadem personâ conjunctam esse ; quâ de causâ veteres orthodoxi vocârunt B. Virginem Deiparam. Itaque prophetico spiritu plena divinitus

ut ne scire quidem posset esse matrem, quæ vix octiduò conceperat. Cùm autem matrem Domini vocat, declarat duo quædam ; unum, incarnationem Verbi, momento perfectam, quòd supra, v. 38, docuimus, neque enim embryonem aut informem fœtum agnoscit in ejus utero, sed ipsum Dominum ; alterum, personæ unitatem in duabus naturis, quasi enim dicit, eum qui genitus est mortalis homo in utero Mariæ, esse simul æternum Deum. Nam meminisse oportet, non loqui eam ex proprio sensu, sed proferre duntaxat quæ Spiritus sanctus dictet. Mariam matrem Domini seu Dei vocans, et consequenter Deum filium Mariæ, ostendit, eidem personæ attribui posse proprietates utriusque naturæ ; neque enim Maria mater Dei esse poterat, nisi secundum humanam naturam à Deo assumptam. Ad hujus appellationis imitationem, veteres orthodoxi vocârunt Virginem, Deiparam, contra Nestorianos.

VERS. 44. — ECCE ENIM. Rem miram.

UT, simul atque, significat effectus celeritatem.

FACTA EST IN AURIBUS MEIS, incidit in aures meas, priusquàm intellectu comprehensa affecisset cor meum.

EXSULTAVIT IN GAUDIO, subsiliit in exultatione, *exultavit in exultatione*, quomodò vertit interpres Origenis ; id est, præ exultatione seu gaudio. Syrus, *in gaudio magno*, id est, præ gaudii magnitudine. Fuisse autem motum gaudentis potiùs quàm dolentis, ex eo sensit, quòd sine læsione, sine torminis, sine dolore matris acciderit, ad primum accessum vocemque cognatâ.

INFANS qui est IN UTERO MEO. Vox salutantis prius fœtum salutatæ affecit quàm salutatam. Profert signum seu argumentum Elisabeth, quo cognoscat matrem Domini ad se venisse, quia ad vocem Mariæ, vix à se mente perceptam, infantulus quem ipsa Elisabeth utero ferebat, præ gaudio subsilierit. Quòd si auditâ et intellectu benè perceptâ salutatione Mariæ, ipsa Elisabeth prior fuisset vehementi gaudio affecta, adscripsisset utique commotionem parvuli, matris commotioni ; sed quia infantulus se moverat priusquàm vox audita affecisset matrem, adeoque vix in animum matris ex auribus delapsa esset, judicat mater se sensisse supernaturale aliquid ac divinum, ex quo colligere debeat, admirabilem esse virtutem dignitatemque salutantis, cujus salutatio insolitæ adeò ire sit causa. Non sufficit quidem hæc exultatio sola, ut

agnovit jam impletum, quod angelus futurum dixerat, eum qui nasciturus erat *Sanctus*, futurum *Filium Dei*.

VERS. 44. — ECCE ENIM UT FACTA EST, id est, simul ac facta est, *vox salutationis tuæ in auribus meis* ; ita ut vix mente esset percepta, nec animum adhuc meum gaudio affecisset. EXSULTAVIT IN GAUDIO INFANS, id est, subsiliit præ exultatione seu lætitiâ. Significat itaque et hic vocem salutantis fuisse causam exultationis infanti, et hanc sibi fuisse signum, unde cognoverit matrem Domini. Non quòd illa sola exultatio ad hoc sufficeret, quæ aliâ ex causâ poterat contingere sed, ut inquit August., epist. 57, Spiritu sancto revelante cognovit quid illa exultatio significasset infantis, id est, illius venisse matrem, cujus præcursor ipse et demonstrator futurus esset.

intelligeret Elisabeth Mariam salutantem esse matrem Christi Filii Dei; potuisset enim alia latere lætitiæ ratio; sed accessit revelatio Spiritûs sancti, quo dicta est fuisse repleta. *Spiritu sancto revelante cognovit, ait Augustinus, epistolâ 57, quid illa exsultatio significasset infantis, id est, illius venisse matrem, cujus præcursor ipse et demonstrator esset futurus.* Igitur ex revelatione Spiritûs sancti simul et exultatione filii intellexit adesse matrem Domini sui, Messiamque Mariæ utero contineri, quemadmodum suo utero Messiae præcursorem; id enim noverat per maritum ab angelo doctum, supra v. 17; ut vel propterea paratior fuerit ad credendum Messiae præsentiam, quòd præcursore genito non longè abesse Dominus posset, nec incongruum èsset præcursorem exultare gaudio ad præsentiam Domini sui. Quamvis autem sola Spiritûs sancti revelatio sufficeret ut hoc intelligeret Elisabeth, voluit tamen Spiritus sanctus addere sensibile indicium exsultantis infantis, quo magis eam moveret ad celebrandum dominicæ incarnationis mysterium, exclamando voce magnâ, et prædicando quæ intûs intelligeret apud animum suum (solet enim fides, accedentibus exemplis subjectis sensui, ardentius se prodere, et in exteriorem confessionem erumpere) præter alias causas exsultationis supra v. 41, declaratas. Porro non hæc dixit Elisabeth, ut Mariam adduceret ad credendum se matrem esse Domini, quæ Angeli dictis omninò crediderat (quod versu proximo ipsa Elisabeth fatetur) et clariùs noverat se matrem esse Domini, quàm vel Joannes vel Elisabeth, illustrata à præsentia Domini plûs quàm omnes unquam prophetæ. Non ergo ut doceret Mariam hæc dixit, sed ut narraret quod gestum esset; quodque Mariam nôsse congruebat, non tantùm ad majus gaudium ac solatium, verùm etiam ad hoc ut intelligeret, quid officii filio suo esset præstiturus, qui cognatæ utero claudebatur, præconis nimirùm ac præcursoris, olim id facturi voce, quod intra matris viscera jam faceret gestu. Id enim vicissim Virgo, tum ex signo pusionis exsultantis, tum ex Spiritûs sancti revelatione cognovit, utero cognatæ contineri præcursorem, quemadmodum suo Dominum.

VERS. 45. — ET BEATA, certè felix es et beata; infallibili scilicet beatitudinis expectatione. *Fides enim inchoando meritum, disponit ad præmii consummationem,* ait D. Bonaventura in hunc locum scribens.

QUÆ CREDIDISTI. Alii codices legunt tertiam personam quæ credidit, ut etiam mox *ei pro tibi*: cui lectioni suffragatur Syrus. Porro fons Græcus ambiguus est ad utramque lectionem, tam quia utitur participio carente personâ, quàm quia pronomen $\alpha\upsilon\tau\eta$, mutato solummodò spiritu, et secundæ et tertiæ personæ

VERS. 45. — ET BEATA QUÆ CREDIDISTI, quia fides inchoat beatitudinem. Tacitè autem opponit illam credentem marito suo incredulo, quia cum ille negasset, hæc correxit errorem, inquit Ambros. QUONIAM PERFICIENTUR. Cum enim credita eveniunt credenti, cédunt illi ad gloriam; cum eveniunt non credenti, ce-

congruit. Cæterùm et si tertiam personam legas, non tamen intelligas oportet adfuisse huic salutationi extraneos; quod non est verisimile; sed præ affectionis vehementiâ, mutatam ab Elisabeth more prophetico esse personam, dum exclamaret ferventiùs: *O Beata, etc., quæ credidisti.* Tacitè reprehendit incredulitatem mariti sui, eique opponit Mariæ fidem; q. d.: *Credidisti*; longè aliter ac maritus meus, qui eidem angelo longè faciliora nuntianti, non credit, et incredulitatis pœnam adhuc sustinet. *Verè beata,* ait Beda, *quæ sacerdote præstantior; cum enim sacerdos negasset, virgo correxit errorem.* Hinc ergo constat Virginem minimè dubitasse, aut quando interrogavit: *Quomodo fiet istud, etc.,* aut quando iter ad cognatam suscepit, aut aliàs quandocumque. *Vides, inquit Ambrosius, non dubitasse Mariam, sed credidisse, et idèò fructum fide consecutam.* Sed quidnam credidit? *credidisti*, liceat intelligere id quod sequitur *quoniam seu quòd perficientur ea quæ dicta sunt tibi à Domino.* Fides enim Mariæ hæc fuit, quòd crediderit perficienda ea omnia, quæ angelus jussu Domini ipsi annuntiabat. Hæc Titi videtur expositio esse, cujus verba sunt: *Prædicat eam beatam, ut quæ certò ea effectum sortitura crediderit, quæ ipsi à Domino prædicta fuerant.* Sed congruat fortè magis, ut ex consequente membro id solum subaudias, *ea quæ dicta sunt tibi à Domino*; quasi series orationis esset: *Et beata quæ credidisti ea quæ dicta sunt tibi à Domino, quoniam perficientur.* Quanquam utrovic modo intelligas, omnia sint conjungenda. Nam si dicat Elisabeth: *Beata quæ credidisti perficienda omnia, subaudit, quia verè perficientur*; si dicat: *Beata quæ credidisti omnia, nam perficientur, subaudit, quæ credidisti, omnia vera esse et perficienda.*

Dicta sunt, annuntiata, promissa à Domino, à Deo, jussu, verbis, ac nomine Dei, per angelum scilicet. Hic significatur, Virginem certum habuisse à Deo proficisci, quæ angelus ipsi nuntiabat. Fuerant autem dicta: *Ecce concipies et paries, etc. Hic erit magnus, etc. Spiritus sanctus superveniet in te, etc.* Quæ summa licèt essent, et nec naturâ nec à rerum circumstantiis verisimilitudinem acciperent, credere tamen citra hæsitacionem vera esse ac certò futura, fides fuit admirabilis, constantissimè tenentis, Deum ea quæ promittit omnia et posse et velle facere, nec commissurum quin opere compleat. Hæc Mariæ fuit fides, hic laudata ab Elisabeth; quæ etiam hoc intelligendum Mariæ dat, se consciam, et eorum omnium quæ nuntiata ipsi fuerant per angelum, et quomodò ipsa credidisset simul et Dei Filium concepisset. *Cognovit Elisabeth, inquit Euthymius, etiam ea quæ dicta erant, et quòd Virgo crediderat.* Id volupe admodum Mariæ fuit, et gaudium solamenque incom-

dunt ad ignominiam et confusionem: *Quæ dicta sunt tibi à Domino, per angelum nuntium ejus.* Porro in his paucis verbis Elisabeth dicendo: *Quæ credidisti, vaticinatur*; dicendo: *Mater Domini, præsentia*; dicendo *perficientur, futura, ut observat Greg. Hom. 1, in Ezech.*

parabile. Inierat ipsa hoc iter, inter cætera, ut cum cognata communicaret ea quæ sibi acciderant; ubi intellexit primo accessu, ea omnia cognatæ cognita, nec quidquam ipsam latere, nimirum factam omnium certiorum à Spiritu sancto, videns omnia clarè adeo sibi mutuò consonantia, et res suas sic prorsus Deo esse curæ, incenarrabili perfusa est gaudio, sibi que gratulata de eo est, quòd Dei dono credidisset, quòd fons ipsi foret omnis boni.

QUONIAM PERFICIENTUR, quia erit perfectio, id est, perficientur, adimplebuntur. Quidam jungunt verbo, *perficientur*, τὸ, à Domino, alii rectius verbo, *dicta sunt*: debet tamen et hoc utrobique intelligi. Perficientur enim, à Domino utique; perficientur autem, sicut dicta à Domino sunt, et sicut tu juxta sermonem Domini perficienda credidisti; ita fiet certo certius. Jam quædam perfecta erant, conceptio Filii Dei de Spiritu sancto; reliqua omnia similiter perficienda certissimè, Spiritu sancto acta Elisabeth prophetat, illa signanter: *Hic erit magnus*, etc. *Et dabit illi Dominus Deus*, etc. Perficientur denique, magno tuo bono, ut propterea beatissima sis futura omnium mulierum. Ab initio beatitudinem tribuit fidei, non quòd in fide sita sit beatitudo, sed quòd fides ad beatitudinem ducat; nec quòd sola ducat, sed quòd sit radix cæterarum virtutum, ut spei, charitatis, humilitatis, magnanimitatis, aliarumque, quas Maria cum diceret: *Ecce ancilla Domini*, etc., exercuit. Non enim simpliciter dicit: *Beata quæ credidisti*, sed: *Beata quæ credidisti, quoniam perficientur*; quemadmodum infra 6, v. 20, non dicit Jesus absolutè: *Beati pauperes*, sed addit, *quia vestrum est regnum Dei*. Beata ergo quoniam perficientur; nec propriè adhuc Mariæ beatitudo consistit in istorum perfectione, quæ potius sunt beatitudinis ipsius Christi; sed in eo quòd perficientur, et perfecta scilicet afferent tibi consequenter beatitudinem. Nam incarnatio Christi et exaltatio, attulerunt Mariæ beatitudinem, et quidem summum beatitudinis felicitatisque super omnes creaturas gradum, qualis decebat matrem æterni regis Christi. Sed quid si Maria non credidisset? obstare quidem Deo non poterat quin opus suum perficeret, verum ipsa beata non fuisset, nec enim ipsius ministerio, multòque minùs ipsius bono, fuisset perfectum. Igitur non contenta Elisabeth, demonstrato gravido utero suo, confirmare veritatem eorum quæ angelus Mariæ nuntiaverat, etiam verbis, spiritus fervore plenis, asseverat esse perficienda, summo bono ipsius Mariæ matris; verè complexa omnem prophetiæ partem, de rebus futuris non minùs quàm de præteritis et præsentibus, quod supra ex D. Gregorio diximus.

VERS. 46. — AIT, dixit, subdidit. Maria admirata cognatæ sermonem, per omnia consentaneum iis quæ

VERS. 46. — ET AIT MARIA, Spiritu sancto incitante, Filio dictante: MAGNIFICAT ANIMA MEA DOMINUM; quasi responderet: Tu magnificas matrem Domini, ego Dominum; ut scilicet sic indicaret se nihil sibi retinuisse, sed præ humilitate et gratitudine totum refudisse, et

nuntiaverat angelus, quæ ipsa hactenus apud animum suum lætè meditabunda presserat, persuasa esse occulta; non respondet cognatæ, sed totam se in Deum transfert, eique hymnum dicit gratiarum actionis et laudis, coram cognatâ, cui Spiritus sanctus (prout audiebat) rem omnem decreverat revelandam. Porrò non ait evangelista de Mariâ, spiritu sancto repletam exclamasse, quemadmodum de Elisabeth supra v. 41, 42; ut intelligatur, nihil fuisse commotam Spiritus sancti instinctu, ad hunc hymnum promendum, quæ cum Deo esset plena, quidquid diceret, quidquid ageret, Spiritu sancto agente ageret, ita suaviter ac si naturâ duce operaretur; jam enim habitabat in eâ corporaliter plenitudo divinitatis, Coloss. 2, v. 9. Ait igitur, id est, locuta est, virgineâ cum modestiâ, hymnum, edidit Psalmum seu Canticum, primum novi Testamenti; agit enim gratias de cœptâ præstari salute, quæ Veteri Testamento fuerat promissa; canticum, inquam, divinum prorsus, et stylo planè prophetico, constans omnibus partibus, laudum, vaticiniorum, interpretationum, plenum affectibus, et ad veteres Annæ ac Davidis Psalmos allusionibus; ex quo intelligere liceat quantâ gratiâ Spiritus Virgo excelluerit, quàmque fuerit in sacris literis versata, quod supra diximus. Ait ergo, Spiritu sancto incitante, et Filio, quo erat fœcunda, dictante.

MAGNIFICAT, magnum prædicat, effert laudibus, præconiis extollit. *Dominus nec augmentum laudibus nec detrimentum recipere potest*, ait Origenes; sed magnificari dicitur, quando laudes ejus altè ac magnificè prædicantur. *Magnificate Dominum mecum*, ait Psalm. 33, v. 4; quod exponitur alterâ ejusdem versûs parte: *Et exaltemus nomen ejus in idipsum*. Dominus Virginem magnificaverat, quia magnam fecerat; vicissim Virgo magnificat Dominum, quia magnum prædicat.

ANIMA MEA, id est, ego; sed singularis emphasis inest huic sacro loquendi modo, quasi dicatur, ego ex intimis animæ meæ affectibus ac sensibus, contentis animæ meæ viribus, non linguâ solum, quæ non valet tantum exprimere, quantum anima intentâ cogitatione assequi: *Benedic, anima mea, Domino*, canit David Psalm. 102, v. 1; quod interpretans subjungit: *Et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus*.

DOMINUM, sacrosanctam Trinitatem, cujus est potentia, virtus, ac fortitudo; à potentiâ enim vocat Dominum, quod mox explicat; cuique proinde honor et laus omnis debetur. Angelus et Elisabeth laudaverant Mariam; Maria verò, sepositis propriis laudibus, totam se convertit ad laudandum Dominum, in ipsum omnem refert, qui auctor ipsis omnis boni, cujus omnipotentia effecta erat mater Filii Dei, per-

omnia nos refundenda docuisse in Deum, ut Bernard., serm. de duodecim Stellis. Itaque *magnificat anima mea Dominum*, id est, ex intimis animæ meæ mendullis magnificentiam Domini erga me admiro et prædico.

manens virgo. Psalm. 102, v. 2, iterùm legimus : *Benedic, anima mea, Domino; et noli oblivisci omnes retributiones ejus.* Itaque ex consuetudine Scripturæ discimus, hunc loquendi modum, esse hominis magnum Dei in se beneficium agnoscentis, proque eo gratias agentis.

VERS. 47. — EXSULTAVIT, præteritum pro præsentis exsultat, miro gaudio intra me gestit, et vehementer lætatur, magnâ lætitiâ perfunditur, *ineffabili cum cordis tripudio*, quod ait Basilius in Catenâ, et quod Titus, *ingenti gaudio perfusus in eo se oblectat.* Nam exsultare, quod propriè est corporis, lætitiæ magnitudinem et spiritale quoddam mentis tripudium significat, quo anima extra se raptâ in Deum fertur. Sic Anna, 1 Reg. 2, v. 1 : *Exsultavit cor meum in Domino;* et David, Psalm. 54, v. 9 : *Anima autem mea exsultabit in Domino et delectabitur super salutari suo.*

SPIRITUS MEUS, idem est quòd, *anima mea*, annotantibus Græcis Euthymio ac Tito, quanquam animam magnificare ad intellectum, spiritum exsultare ad voluntatem et affectum, maximè referre videatur. Certè cum anima dici soleat, *in quantum est vita corporis*, quod habet Augustinus, vel quisquis est auctor Tractatûs in *Magnificat* : *Spiritus autem in quantum est substantia spiritalis*, et circa spiritalia versatur; videtur Virgo significare velle totam animam suam, quanta quanta est, omnes animæ suæ vires, superiores inprimis, tam etiam inferiores, ferri et ad magnificandum et ad exsultandum. Quare V. Beda hanc dat hujus loci paraphrasin : « Tanto me Dominus, tamque inaudito munere sublimavit, quòd non ullo officio linguæ explicari, sed ipso vix intimi peccatoris affectu valeat comprehendi; et ideò totas animæ meæ vires in agendis gratiarum laudibus offero, totum in contemplandâ magnitudine ejus cui non est finis, quidquid vivo, sentio, discerno, gratulante impendo. » Non absimiliter Psalmographus Psalm. 83, v. 3 : *Cor meum et caro mea exsultaverunt in Deum vivum;* quanquam Maria spiritum corpori videatur opponere; non enim corpore exsultabat.

IN DEO, non in se, super Deo, de Deo, propter Deum : significat enim Deus esse objectum seu materia gaudii atque exsultationis.

SALUTARI MEO, Salvatore meo. Quidam annotat lectum à se in uno codice τῷ σωτήρι μου, quæ videri possit lectio interpretis, nisi quòd etiam in Psalmis, ex σωτήρ, *salutare*, aliquando convertat, ut Psalm. 23,

VERS. 47. — ET EXSULTAVIT, id est, præ lætitiæ vehementiâ gestit et exilivit; SPIRITUS MEUS, idem est quòd anima mea; nisi quòd magis superiorem animæ partem significare videatur, ut indicet omnes animæ suæ vires magnificasse, seu magnum prædicasse Dominum, et exultasse, IN DEO, Græcè *super Deo*, seu de Deo et propter Deum; significat enim objectum exultationis. SALUTARI MEO, Græcè *Salvatore meo*, pro quo frequenter *Salutare* in Scripturis accipitur. Itaque nomine *Dei* magnificentiam majestatis ejus extollit; nomine *Salvatoris*, beneficentiam; ut et jure metuendum et dilectione dignissimum ostenderet.

VERS. 48. — QUIA RESPEXIT, benignis scilicet et misericordibus oculis; q. d. : Non est aversatus aut de-

v. 5, et 26, v. 9, et 61, v. 3. Frequenter occurrit in Psalmis nomina *Jesah* et *Jesuha*, salutem significantia, quæ Græci interpretes reddunt, nunc σωτήρ, nunc σωτήριον, Latinus ferè *salutare*. Eadem vox *Jesah*, salus, legitur Habacuc 3, v. 18, ubi nos habemus : *Ego autem in Domino gaudebo, et exsultabo in Deo Jesu meo;* pro quo Septuaginta : *In Deo Salvatore meo.* Porrò idem significatur, sive vocetur Deus salutaris, sive salvator, sive salus, nempe quòd auctor salutis sit et omnis boni. Syrus utitur vocabulo à vitâ deducto *Mahioni*, quasi dicas, *vivificatore meo.* Est hoc epitheton Deo proprium, per quem solum est salus; et quamvis totius humani generis sit salvator, peculiariter tamen suum vocat Maria, more Psalmorum Davidis, ex amoris gratitudinisque vehementiâ, cum mens ejus tota arderet, in consideratione, ejus quam per ipsam Deus operari cœperat salutis, cujus ipsa inprimis erat particeps. Exsultare ergo et mirificè gaudere ac delectari toto spiritu se dicit in Deo seu de Deo, eò quòd salvatorem se præberet hominibus, et inprimis ipsi; præ oculis habens salvificum incarnationis mysterium jam in ipsâ peractum, per quod noverat Deum procuraturum hominum salutem, et per quod agnoscebat jam se accepisse, non hoc tantum quòd esset mater Dei, verum etiam quòd mater Deo Filio digna, dotata omnis generis virtutibus et gratiis, ad propriam ipsius salutem inprimis facientibus. « Dominus potentiam, » ait Augustinus, salutaris misericordiam notat; ad utriusque contemplationem Mariæ mens elevata « fuerat. Nam cum magnificare se Dominum perhibuit, « tremendam universis æterni numinis majestatem, « internâ visione contueri se, manifestè declaravit; « cum verò se in suo exsultare salutari asseruit, gustum « se internæ dulcedinis percepisse ostendit. » Itaque et animi affectu et intellectu tota in Deum ferebatur, hinc potentiam, hinc beneficentiam ejus contemplans.

VERS. 48. — QUIA. Addit causam tantæ exultationis. *Causam manifestat*, ait Græcus in Catenâ, *cur se magnificare Deum deceat, ac exultare in illo.*

RESPEXIT, benignis oculis intuitus est, et favore complexu singulari complacuit sibi in me. *Respicere plus est quam videre*, notat Augustinus; vide supra v. 25.

HUMILITATEM. Præponitur Græcè *ad*, quod interpres rectè omisit, ut profectum ex Hebraicâ phrasi. *Humilitatem* autem intelligit, personæ exiguitatem

dignatus, HUMILITATEM ANCILLÆ SUÆ. Humilitatis virtutem intelligit Orig. et Bernard. aliquoties, serm. 42, in Cant., et alibi; ut proinde ille sensus esset, quòd exultaret in illo Dei judicio, quo beneplacitum ei fuit humilitatis virtutem, quam sibi donaverat, attendere, et ejus intuitu majora donare, videlicet incarnationem filii sui; ut similis hæc esset exultatio, et eadem causâ, et quâ exultatio Christi Lucæ 10, v. 21, cum dixit : *Confiteor tibi, Pater, quia abscondisti hæc à sapientibus et revelasti ea parvulis*, id est, humilibus. Commodior tamen videtur sensus, ut humilitas significet abjectionem personæ, veluti tanto beneficio indignam, quo modo usurpatur Genes. 29, 32, et alibi; ita ut eam opponat tacitè magnitudini Dei, quo modo exponunt Græci

et abjectionem conditionis, depressam vilemque conditionem, qualis est hominis comparati Deo, pauperis opulento, servi domino. Ad hunc modum voce humilitatis utitur Lia, Genes. 29, v. 32: *Vidit Dominus humilitatem meam, contemptum mei, mei humilis et à marito despectæ misertus est.* Rursus Mardocheus alloquens Reginam Esther cap. 15, v. 2: *Memorare dierum humilitatis tuæ, humilitatem opponit dignitati reginæ, ad quam evecta jam erat; quemadmodum Maria dignitati matris Dei. Denique Paulus ad Philipenses cap. 3, v. 21: Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, quod est, corpus nostrum vile jam atque ignobile.*

ANCILLÆ SUÆ, id est, humilem ancillam suam, Hebraico loquendi genere; quale illud Apoc. 17, v. 4, *damnationem meretricis*, pro damnatam meretricem. *Ancillam* se vocat, non hominum, sed Dei; *ancillam* autem, ratione tum creationis, tum redemptionis, quemadmodum supra v. 38; humilem verò, tanquam non magni pretii, tanquam inter Dei ancillas minimam; quemadmodum David, non contentus se dicere servum Dei, addit exaggerationis causâ: *et filius ancillæ tuæ*, Psalm. 115, v. 7, quod est, devinctissimus servus, quanquam ipsa condito servi seu ancillæ, perse sit humilis ac devincta. Humilem autem seu minimam, ac minimi pretii, adeoque vilem se dicit, ob exiguitatem bonorum, tum corporis, tum maximè animi; corporis, quia non opulentam nec inter homines claram aut splendidam, utpote fabri uxorem; animi verò, quia modicam virtutibus, exiguam meritis, minimèque dignam eo ad quem evecta erat honore; non quòd exigua aut vilis, et eo honore indigna esset, etiam antequàm fieret mater Dei, loquitur enim de tempore quo nondum erat mater Dei; cum gratiâ plena et præ omnibus mulieribus benedicta, fuerit ab angelo salutata supra v. 28; sed quòd ita de se sentiret, parvam se reputaret, nulliusque meriti, atque adeò indignam hoc Dei respectu; nimirum considerans seipsam esse et suâ naturâ; quomodò solent justi exiguitatem suam et indignitatem fateri, præsertim quando cum summâ illâ et æternâ majestate loquuntur. Genes. 18, v. 27, Abraham se fatetur pulverem ac cinerem, Dei comparatione. Sic ergo et Maria, seipsam coram Deo vilipendit, et nihil de se præclarî sentiens, infimæ ancillæ loco se constituit, quæ nequaquam meruerit eligi in matrem Dei. Atque omninò observare licet, quomodò humilitatem suam opponat magnitudini Dei, ac eodem sensu et se humilem et Deum magnum vocet. Deum magnum vocat, quasi præcellentem et supremum dignitatis gradum obtinentem; contra se humilem, ab abjectâ vilique conditione.

Titus, Theophyl. et Euthym.; q. d.: Ideò exulto, quia cum ipse maximus sit, respexit, in tanto beneficio exhibendo, non divitem, non in seculo sublimem, sed abjectam; se enim deprimit, Deum extollit, et humilitatis virtutem potius exercet opere, quam voce prædicet, vel animo agnoscat. Verè enim humilitatis est, de humilitate non gloriari, sed eam reipsâ exhibere. Unde etiam se *ancillam* vocat, ita ut humilitas ancillæ idem sit, quod humilis ancilla, id est, non magni pre-

Hunc ad modum interpretantur B. Virginis verba enarratores Græci; Euthymius: «Ad humilitatem, ad vilitatem; seipsam enim dejecit, quasi tantâ re indignam; vel etiam propter abjectionem humanæ naturæ, comparatæ ad sublimitatem divinæ.» Theophylactus: «Ille respexit in me humilem, non ego ad illum respexi; ille me prosecutus est misericordia, ego illum non quæsi vi.» Titus: «Ego cum humilis abjectæque conditionis essem, tantoque beneficio me planè indignam censerem, nihil prorsus hujusmodi expectabam.» Quamvis ergo, inquit, summus ipse ac maximus esset, ego verò è diverso ancilla ipsius, et quidem omnium infima, minimarum tum animi tum corporis facultatum: tamen respexit me Deus, contra ac mundus, qui abjectos et humiles ne dignatur quidem respicere. Habebat inter filias Israel plures alias ancillas, quæ me opibus et splendore hujus mundi vincerent, nec minùs me excellenter virtutibus animi; in me tamen, his minimè præstantem, præteritis cæteris, coniecit oculos, meque gratuito amore complexus elegit. Exclusis propriis meritis, quæ nulla agnoscit, soli Dei gratiæ acceptam fert beneficii magnitudinem: tantò enim magis elucet divina tum potentia tum bonitas, quantò abjectior et inferior est persona quæ evehitur: id quod hic evenisse fatetur, ubi ex ancillâ Dei, Dei matrem, et ex parvâ abjectaque beatam facere dignatus est. Porrò alludit Virgo ad ea loca Psalmorum, quibus excelsus Dominus humilia respicere perhibetur, Psalm. 112, v. 6, et 137, v. 6, tanquam hoc habens pro more, ut potentiam simul et bonitatem suam ostendat, quod dicebamus; quod post Annam, 1 Reg. 2, v. 8, explicans David Psalm. 112, v. 7: *Suscitat, ait, à terrâ inopem, et de stercore erigit pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui*; id enim in seipso expertus fuerat David, quem de post fetantes acceptum evexerat Deus ad regnum. Quidam, etiam veterum, *humilitatem* hic intelligunt, virtutem animi modestè ac demissè de se sentientis; quasi dicat Virgo, se ob profundam animi humilitatem, respectam et electam fuisse. Verum est quidem quòd incomparabili humilitatis virtute Virgo prædita fuerit; quòdque inter cæteras Virginis virtutes, hanc cumprimis respexerit Deus, et ob hanc mirificè placuerit Deo, judicataque sit digna quæ fieret mater Filii Dei; quanquam non ex se virtutem hanc possideret, sed singulari Dei dono, ut cæteras: non hanc tamen prædicat Virgo, nec de eâ gloriatur, ut quæ nesciret hujusmodi virtute se præditam, quod est verè humilis, tantum abest ut illius merito sentiat se fuisse respectam; sed et etiamsi

tii, sed inter Dei ancillas minima; non quòd reverè talis esset, sed quòd talem se reputaret.

ECCE ENIM EX HOC, id est, deinceps ex hoc tempore, BEATAM ME DICENT OMNES GENERATIONES, per secula sibi successuræ; nam verba hæc, teste Epiphanio, hæresi 30, vaticinium continent futurorum præconiorum, quæ in finem seculi usque beatæ Virgini ab Ecclesiâ deferuntur, et deferenda sunt.

scivisset, non in medium illam adduxisset, quam Dei misericordiæ tulisset acceptam, ut cætera sua bona; nec minùs, præter omne meritum, solâ Dei grâtiâ, electam se fuisse prædicasset, quod facit, prout explicuimus. Facile quidem concesserim, quòd Virgo aliquid etiam modesti animi, voce humilitatis intellexerit, nimirum quòd ita fuerit conditione humilis, ut etiam intra mensuram suæ conditionis se continuerit, non alta quærens aut sapiens, nec id expectans ut fieret Christi mater, *sed humilibus contenta*; quod ait Græcus in Catenâ citatus; nihil majus de se cogitans, quàm ut Dei ancilla esset, eoque nomine ipsi esset accepta; nec enim respiciat Deus superbam humilitatem, cùm etiam hominibus odio sit pauper superbus: Ecclesiastici 25, v. 3, 4. Sed non habuit hoc Virgo pro insigni virtute, nec proinde hoc prædicavit, ut quo meruerit eligi in matrem Dei, sed habuit hoc pro re æquâ et congruâ suæ conditioni, quam sine vitio ac dedecore excedere haud posset; quemadmodum si pauper non extollat se, nihil magnum censetur facere, multò minùs mereri regnum. Porrò hâc ratione cùm fiat plerùmque, ut in piis hominibus, conditio humilis et virtus humilitatis conjunctæ sint; sæpè fit dubium in sacris Litteris, ubi mentio occurrit humilitatis, an de conditione præcipuè, an de animi virtute intelligere oporteat. Atqui hoc loco, Virgini de tenui conditione sermonem esse, clarum ex jam dictis fit, quæ seipsam deprimens, Deum unum extollit. Non ergo gloriatur, virtute humilitatis se præditam, sed conditione humilem se agnoscit, neque respectam prædicat quia humilem, sed quamvis humilem; quod dùm facit, quantâ humilitatis virtute intus ornata sit ostendit. Quare rectè cardinalis Cajetanus notat, his verbis B. Virginis, virtutem humilitatis non significari voce, sed exerceri opere. Porrò etsi per respectum Dei, Dei beneficentiam intelligat Virgo: non exprimit tamen quo beneficio à Deo affecta sit, tum quòd Elisabeth id sciret, adeoque jam prædicasset, tum quòd præ studio humilitatis, malit id animo contemplari, quàm linguâ eloqui. Fuit autem illud, quod diximus, quòd electa fuerit in matrem Dei.

ECCE ENIM; mirabilem rerum conversionem. Declarat quod dixerat, Deum respexisse humilitatem ancillæ suæ.

EX HOC, ex hoc nunc, ex hoc tempore, quo scilicet respexit me, beatitudinem suam non adscribit fidei suæ, ut Elisabeth supra v. 45, sed respectui ac misericordiæ Dei.

BEATAM ME DICENT, beatificabunt me, beatam prædicabunt, idque verè ac meritò; respiciendo ita fecit præclaram, ut beatam me, adeoque beatissimam, prædicaturæ sint, quippe evectam ab humilitate an-

VERS. 49. — QUIA FECIT MIHI MAGNA, Græcè, *magnalia*, quia hactenus inaudita et admiranda, et omnes naturæ vires superantia, conceptum scilicet Virgini sine viro, et matrem Dei, et virtutum apparatus tantis mysteriis congruentem. QUI POTENS EST, mirabilia scilicet operari. Nam in istis mysteriis tota ratio facti est potentia facientis, ut Augustinus, epist. 3:

cillæ ad dignitatem matris Dei, ac proinde ad gloriam reginæ cœli ac terræ, denique ad summum beatitudinis gradum.

OMNES sibi mutuò successuræ, quamdiù mundus stabit, GENERATIONES, ætates hominum, secula, id est, ex omnibus et singulis ætatibus seu seculis aliqui, nec illi pauci. *Super credentibus illud interpretor*, inquit Origenes. *Quasi dicat*, ait Titus: *Non tu sola, Elisabeth, posthâc me felicem fortunatamque prædicabis, sed omnes omninò fidelium omnium generationes.* Cæterùm, *non se beatam appellat inani vexata gloriâ*, quod habet Græcus in Catenâ citatus; *unde enim focus in ipsâ superbix, quæ se ancillam Domini nuncupavit? sed sacro tacta Spiritu, quæ futura sunt præscivit ac prædixit.* Prædicat omni deinde ætate, usque ad consummationem seculi, fore homines, qui crederent Jesum filium Mariæ esse Christum, Deum et hominem, Filium Dei simul et filium Mariæ Virginis, mundi salvatorem, qui enim id credant, non possint non Mariam prædicare beatam, matrem Jesu, tanto filio honoratam. Quomodò enim auctor beatitudinis, non ante omnes matrem suam reddat beatam? Observa quàm clarè intellexerit et firmiter crediderit Virgo, quæ angelus ipsi promiserat, fore ut filius ipsius, agnoscendus simul et Dei Filius, regnaret in domo Jacob in æternum; hinc enim intellexit, se quoque per omnia secula regnaturam, foreque gloriosam ac beatam, et pro hujusmodi habendam. Id quod se credere verbis declarat, non quòd desideret gloriam propriam, sed ut Dei erga se beneficentiam commendet, cujus hoc beneficium seculis omnibus futurum sit memorabile. Porrò impletum esse hoc vaticinium Virginis hactenus, et pergere quotidie impleri, luce meridianâ est evidentius, fidelibus omnibus agnoscentibus et clamantibus, neminem post Deum Mariâ Virgine esse beatiorum.

VERS. 49. — QUIA. Reddit causam cur beata ab omnibus futuris seculis habenda sit, nimirum, non quia propriâ industriâ aut virtute id laudis felicitatisque sit assecuta, sed quia FECIT MIHI MAGNA, illi accipere debeo. Μεγαλεια, *magnifica, magnalia*, pro ut aliàs vertit interpres, Act. 2, v. 11; ac solent Græcè μεγαλεια appellari, Latinè *magnalia*, quæ Hebraicè *gedoloth*, pro miracula; Deut. 10, v. 21: Psal. 70, v. 49. *Magna* autem intelligit, inaudita, admiranda, supernaturalia, incomprehensibilia; Job. 5, v. 9: *Qui facit magna et inscrutabilia et mirabilia absque numero.* Porrò quæ sint *magna* hæc, non exprimit Virgo, ob causas versu superiore indicatas, malens ea corde fovere et intelligenda relinquere, ne in ore ipsius sordescerent. Sciebat autem, ut ipsi Elisabeth esse jam nota, ita non fore ignota fidelibus filii sui discipulis. Adde quòd tanquam inexplicabilia sigilla-

Et sanctum nomen ejus; supple, fecit mihi magna; vel potius, cujus nomen sanctum est. Usitatè enim Hebræi ponunt unum relativum pro altero. Itaque potentia Dei respicit hic incarnationis sublimitatem ac difficultatem; sanctitas verò puritatem, tum conceptionis, tum præviæ præparationis ipsius Virginis, quantum ad corpus et animam.

tim, uno nomine cuncta comprehendat : volens plura tacendo, quàm loquendo exprimere, quòd lingua non sufficeret. Cæterùm fuerunt duo præcipua, unum quod Deus fecerit eam matrem Dei Filii sui, idque virtute Spiritûs sancti sine operâ virili; alterum quod sanctissimam reddiderit et animâ et corpore, ac omninò dignam quæ tantæ prolis foret mater. « Admirabilia, ait Titus, per me operatus est potens ille : « nam cùm Virgo sim, præpotenti illius voluntate, « naturæ fines supergressa concepi : nulliusque viri « commercio usa, digna effecta sum, quæ non cujusvis promiscuè, sed unigeniti filii Dei mater fierem. » Magna hæc meritò vocat Virgo, quia, quod habet tractatus nomine Augustini, « mysterium incarnationis Verbi super omnia constat esse ineffabile. Nihil enim unquam magis mirum factum est, quàm ut « Deus fieret homo, et naturâ incomprehensibilis, corporis substantiam sibi sic uniret, ut non minùs in « eâ esset quàm in se erat immensa. Generationem « ejus quis enarrabit? » legimus Isaïæ 53, v. 8. Nam quod ad Virginis præparationem, quàm fuerit res illa magna, ex eo intelligi potest, quòd hinc censeatur benedicta super omnes mulieres adeòque creaturas.

QUI POTENS EST ; ὁ δυνατός, ille potens qui facit mirabilia magna solus, Psal. 135, v. 4 ; tanquàm excellentissimè et solus potens. Est hoc unum ex decem Dei nominibus, Hebræis dictum *Saddai*, quo significatur Dei omnipotentia, qui sibi sufficiens, per se potest omnia. Ergo quia dixerat fecisse magna, utitur congruo nomine potentis, quòd potentis sit magna facere et operari. « Hoc addit, inquit Titus, ne quis « tanto huic mysterio fidem detrahat : quæ enim dicit « huc spectant : Nemo, si virgo concepi, miretur : « nam qui operatus est, omnipotens Deus est. » Similia habet Theophylactus. Quòd si in aliis rebus, certè in hoc incarnationis mysterio, verum est quod ait Augustinus epistolâ 3, *tota ratio facti, est potentia facientis.*

ET SANCTUM NOMEN EJUS, scilicet, fecit mihi magna, id est, ille nominatissimus seu celeberrimus sanctitate, purissimus et ab omni vitio ac labe alienissimus. Quia duplicis generis erant magna illa quæ fecerat Deus Virgini (quod mox descripsimus) alia pertinentia ad conceptionem, alia ad sanctificationem seu præparationem ; propter illa dixit, *qui potens est*, propter hæc *et sanctum nomen ejus* ; quemadmodum supra, v. 46 et 47, propter illa vocavit *Dominum*, propter hæc *salutarem*, et suprâ v. 35, angelus, propter hæc meminit Spiritûs sancti, propter illa virtutis Altissimi. Ut enim fuit opus potentiae, Deum fieri hominem ex virgine ; ita opus sanctitatis, virginem præparare, ab omni sorde ac labe præservare, corpore et animâ sanctificare, atque omninò talem reddere, quæ idonea esset ad concipiendum

VERS. 50. — ET MISERICORDIA EJUS A PROGENIE IN PROGENIES, id est, infinitas progenies seu generationes sibi mutuò succedentes. TIMENTIBUS EUM ; supple, *exposita est* ; q. d. : Non mirum esse quòd tantam erga se misericordiam exercuerit, cùm illa soleat per omnes

suo utero Dei Verbum sanctum et immaculatum. Cùm ergo Virgo ob utraque hæc sciret se prædicandam esse beatam inter Christianos, utraque Deo adscribit, volens omnia in Deum referri, qui nominatissimam suam tum potentiam tum sanctitatem, pietatem, bonitatem, ac misericordiam, ita in eam exercuerit, ut non tam ipsa quàm ipse ab omnibus seculis laudari ac prædicari mereatur.

VERS. 50. — ET, prout, MISERICORDIA, beneficentia, bonitas : hæc enim omnia significat Hebræum *hesed*, quod Septuag. verterunt, ἔλεος, misericordia.

A PROGENIE UNÀ IN OMNES PROGENIES. A *progenie in progenies*. Ita usus Ecclesiasticus. Porrò antiqui libri Evangeliorum, tum nostri tum Epanorthotæ et Zegeri, scribunt : *In progenies et progenies. Unus in generationem et generationem.* Græcè est, *in progenies progenierum*, seu generationes generationum, quod est, in infinitas progenies seu generationes, sibi mutuò succedentes. Sumpsit hunc versiculum Virgo ex Psalms 102, v. 17, ubi legis : « Misericordia Domini ab æterno et usque « in æternum super timentes eum, » Hebraicè pro *ab æterno et usque in æternum*, est, *meholam vehad holam*, à seculo et usque in seculum, quod aliàs dicitur *middor vador*, à generatione in generationem, vel *ledor vador*, in generatione et generatione ; quæ geminatio auxesis Hebraica est, pro eo quod dicas, per omnia secula, progenies, seu ætates, id est, in æternum. Quare Euthymius notat : « Quod dicitur in « progeniem et progeniem, et in generationes generationum, aliaque similia, idem significant quod « semper apud Hebræos. » Vult dicere Virgo, misericordiam seu beneficentiam Domini esse perpetuam, continuam ac constantem ; non mirum si ipsa insignem illius misericordiam ac beneficentiam sit experta ; sic enim solere eum per omnes ætates ac secula benefacere. Amplificat igitur Virgo Dei laudem, à propriis, quæ ipsa acceperat, beneficiis, descendens ad laudandum Deum, ob continua ejus ac perpetua beneficia erga omnes qui ipsum timent.

TIMENTIBUS EUM, scilicet patet, parata, exposita est, Hebraicè et Syriacè additur *hal*, super ; super timentes eum, scilicet est, extenditur, diffunditur. *Timentibus eum*, id est, iis qui sic in ipsum credunt, qui sic ipsum agnoscunt, ut etiam timeant offendere, quod est, qui servant mandata ejus, ut ejusdem Psalms versu subsequenti exponitur. Annumerat se ipsam Virgo timentibus Deum, citra omne detrimentum humilitatis ; nec enim minùs possunt quicumque profitentur se servos Dei, quàm ut Deum timeant, id est, conentur servare mandata ejus. Aliis quidem etiam benefacit ; sed non perinde in bonum ipsis vertuntur beneficia.

VERS. 51. — POTENTIAM, robur, quidam victoriam vertunt. Sic Psalms 117, v. 16 : *Dextera Domini fecit*

ætates timentibus benefacere. Respicit autem ad v. 17 Psalms 102. Et hæc quidem de misericordiâ Dei ; nunc de judicio.

VERS. 51. — FECIT POTENTIAM, id est, exercuit potentiam suam, fortiter se gessit, IN BRACHIO SUO. Hu-

virtutem, quod est, potentiam. Sensus est : Fecit seu gessit fortia, edidit insignis fortitudinis opera.

IN, pro, cum, more Hebraico, quanquam Latine superfluat.

BRACHIO SUO. Quia robur hominis in brachio, praesertim dextero, est situm; ideo frequenter Scriptura, cum de Dei fortitudine ac potentia est sermo, brachium Deo metaphoricè attribuit; et quò res magis explicetur, ferè brachium cum potentia ac fortitudine conjungit. Psalm. 88, v. 14 : *Tuum brachium cum potentia*. Psalm. 76, v. 16 : *Redemisti in brachio tuo populum tuum*. Psalm. 97, v. 1 : *Salvavit sibi dextera ejus, et brachium sanctum ejus*. Isaiaë 40, v. 40 : *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium ejus dominabitur*. Isaiaë 62, v. 8 : *Juravit Dominus in dextera sua, et in brachio fortitudinis suae*. Quare Euthymius hunc evangelii locum exponens ait : « Fecit magnificentiam, fecit victoriam, per fortitudinem suam; nam brachium hoc in loco significat fortitudinem. » Est autem praeteritum pro praesenti positum, facere seu gerere solet, ut in consequentibus.

DISPERSIT, dissipavit, comminuit, tanquam vas figuli confregit, ita ut frustra hinc inde dissilierint, hoc enim opus robusti brachii, dispergentis et ad nihilum redigentis adversarios.

MENTE, sensu, cogitatione, cordis sui, cordis ipsorum; ne ad Deum referas. Hoc jungo cum nomine *superbos*, ac si dicas elatos animo et arrogantes, quemadmodum facit Euthymius, cujus verba sunt : « Superbos in cogitatione cordis sui, superbos apud se ipsos. » Superbia enim ex corde nascitur, volvente cogitationes impias, quibus sibi ita placeat, ut Deo similis esse velit, saltem non putet se ab ipso pendere, denique erigat se adversus Deum. Nam cum caetera vitia Deum fugiant, superbia sola se opponit Deo. Haec est igitur potentia, hoc forte facinus quod fecit brachio suo, quòd superbos eosque qui adversus ipsum se exererunt, disperserit, disperdiderit, ac ad nihilum redegerit; tanquam si dictum esset, exserta potentia seu robore brachii sui, dispersit malè sanà mente rebelles. Ad quem modum Psalm. 88, v. 11 : *In brachio virtutis seu fortitudinis tuae dispersisti inimicos tuos*. Intelligit autem Virgo, Deum hoc pro more habere, ac proinde, praeteritis utitur loco praesentium, *dispersit*, pro dispergit seu dispergere conuevit, quasi diceret : Signanter dico, misericordiam ipsius perpetuò expositam esse timentibus eum; nam qui non agnoscunt nec timent eum, qui inflati atque elati arrogantibus animorum suorum cogitationibus, erigunt se adversus eum, nolunt ei parere aut cedere,

mano more loquitur, quia robur hominum in brachio, cujus proinde plerumque symbolum est in Scripturis. Putant aliqui hic Virginem universè de mirabilibus Dei operibus vel creationis, vel educationis Israel ex Ægypto loqui. Verisimilius credo, juxta Iren. l. 3, c. 41, hinc usque ad versum 54, esse prophetiam de futuris, propheticò more verbis praeteriti temporis expressam. In hoc ergo fecit potentiam, quia DISPERSIT SUPERBOS MENTE CORDIS SUI, id est, quia Judæos, cogitatione cordis sui seu animo superbos, et ex su-

ntum adest ut misericordia ipsius fruantur, ut contra brachium ipsius sentiant, quo exerente robur suum conterantur et tanquam in frustra dispersi pereant. *Quis enim habet brachium sicut Deus*, Job. 40, v. 4; aut *virtuti brachii ejus quis resistet?* Sap. 11, v. 22. Id cum multis in Scripturâ occurrentibus exemplis sit manifestum, videtur Virgo, tametsi universè de omnibus loquens quæ solitus sit Deus facere, peculiariter ad id respicere, quod toties repetitur in variis Scripturæ libris, Deo ipso gloriantem, quòd in manu forti et brachio potenti, excelso atque extento, eduxerit Israel ex Ægypto. Illic enim notanter, exerto brachio suo fortia facinora complura edidit, et superbos obduratosque Pharaonem atque Ægyptios, nolentes agnoscere Dominum nec ei parere aut cedere, ita contrivit variis plagis afflictos, ut ad nihilum tandem redegerit submersos mari. De his Psalmus 88, v. 11 : « Tu humiliasti sicut vulneratum superbum (Pharaonem), in brachio virtutis tuae dispersisti inimicos tuos (Ægyptios) »; et Isaiaë, cap. 51, v. 9 : « Consurge, consurge, induere fortitudinem brachium Domini : consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus seculorum. Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem? Numquid non tu siccasti mare, » etc. Laudatum igitur Deum à misericordia, pergit Virgo laudare à justitia, ac Davide imitata, misericordiam et judicium cantare Domino, Psalm. 100, v. 1. Est enim hic hymnus laudans Deum à rebus praeteritis, potius quam prophetia praedicens futura; quanquam mystico sensu, sub praeteritis, intelligere liceat futura, gerenda per Christum.

VERS. 52. — DEPOSITUIT, καθείλε, detraxit, invitos adeoque viribus omnibus renitentes. Est autem praeteritum rursus pro praesenti deponit seu detrahit, deponere ac detrahere solet. « Nam quod dixit in brachio suo, et quod praemisit, in progenies et progenies, his quoque per singula commata est adnectendum versiculis, ait Beda; quia videlicet per omnes seculi generationes, et perire superbi, et humiles exaltari, pia justaque divinae potentiae dispensatione non cessant. »

POTENTES, dynastas, principes, primates. Dynastæ, à potentia sic dicti, ii sunt, quorum est in homines imperium, sive sint reges, sive regibus inferiores tetrarchæ, satrapæ, duces. Intelligit autem eos qui Deum non timeant.

DE SEDE, è thronis, soliis, quod augustius aliquid sonat quam sedes. Per thronum autem intelligit imperium seu rerum fastigium.

ET EXALTAVIT, exaltare seu extollere solet, è terra perbia incredulos, dispersit per orbem terrarum.

VERS. 52. — DEPOSITUIT POTENTES, id est, principes et primates Judæorum, tam reipublicæ quam religionis, detraxit de sede, Græcè, de thronis, principatûs videlicet et sacerdotii. propter superbiam adversus Christum Dominum. ET EXALTAVIT HUMILES, id est, populum gentilem prius abjectum, et Spiritûs sancti missione humilem factum, in regnum et regale sacerdotium exaltavit.

scilicet ac pulvere, in solium regum ac primatum. È contrario, inquit, evehit humiles, et in regio solio, unde superbos duces dejecerat, collocat.

HUMILES, infimos, humilis abjectæque conditionis homines, qui modò ipsum timeant, nec quidquam magni de se sentiant; opponit humiles potentibus seu dynastis, id est, iis qui in magno honoris sunt gradu. Pergit ergo Virgo declarare fortia, quæ consuevit Deus patrare brachio suo, et laudare Deum à justitiâ simul et misericordiâ; justitiâ in arrogantes, quos regno et imperio sæpè exuit, misericordiâ in tenues à quibus agnoscitur et timetur, quos sæpè ad regnum et principatum evehit. Exempla prioris generis suppetunt in Nabuchodonosor, Saul, Aman, Vasthi; posterioris, in David, Esther, Daniele, Mardocheo, quod et in seipsâ Virgo patere vult, electâ ex ancillulâ in matrem Dei. Imitatur autem Davidem et Annam, quorum ille, Psal. 112, v. 6 et 7: *Suscitans à terrâ inopem, et de stercore erigens pauperem, ut sedeat cum principibus, cum principibus populi sui*; hæc et quidem ante Davidem, 1 Reg. 2, v. 7 et 8: *Domini pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat. Suscitavit de pulvere egenum, et de stercore elevat pauperem: ut sedeat cum principibus, et solium gloriæ teneat.* Cùm verò multis exemplis hoc pateat, quod ostendimus: tum maximè respicere videtur Virgo, ad id quod universo contigit Israeli, in introitu terræ promissæ, quando innumeri reges et dynastæ, obfirmante se brachio Domini, deturbati è solis suis sunt ac deleti (Josuæ 12, v. 7, et seqq. numerantur unus et triginta reges ab uno Josue percussi) et in eorum thronos ac solia, humiles Israelitæ, è domo servitutis Ægypto recenter educti, surrogati sunt. Quâ de re canit Psalmographus, Psalm. 135, v. 17, et seqq. *Qui percussit reges magnos, quoniam in æternum misericordia ejus, et occidit reges fortes, etc., quia in humilitate nostrâ memor fuit nostrî, etc.*

VERS. 53. — **ESURIENTES.** Participium loco nominis famelicos, positi pro, pauperes, egenos, humanis præsidis destitutos, quibus ad vitam necessaria non aut vix suppetunt.

BONIS, id est, cibis, divitiis, opibus omnis generis.

DIVITES, opponit esurientibus, quod est egenis.

DIMISIT, emisit, ablegavit à se.

INANES, vacuos, exutos opibus ac bonis quæ prius possederant, et quibus fuerant confisi. Conveniunt et hæc cum Annæ cantico, 1 Reg. 2, v. 5: *Repleti prius pro panibus se locaverunt, et famelici saturati sunt.* Atque eodem pertinet hic versus quò præcedens, quò Dei misericordia, per omnia secula, soleat pauperes, quibus ad vitam commodè sustinendam necessaria desunt, si modò Deum timeant, omnis generis bonis locupletare; justitiâ autem locupletes, qui cùm omnis generis bonis vitæque deliciis abundant, Deum non

recognoscunt, despoliatos abjicere et sinere pauperiem pati. Hoc idem canit Psalm. 53, v. 11: *Divites eguerunt et esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur seu destituentur omni bono.* Respicit autem potissimum Virgo ad Israelem, è deserto arido ac sterili introductum in terram lacte et melle manantem, spoliatis atque ejectis locupletissimis ejus habitatoribus Chananæis. His ergo hactenus, ad amplificandam Dei laudem, declarat Virgo, ut in se, ita in omnes cujuscumque seculi homines, misericordiam Dei semper fuisse diffusam, quod ad eos qui ipsum timeant, ut contra justitiâ Dei et brachii fortitudinem, extensam in eos qui ipsum oderint impios.

VERS. 54. — **SUSCEPIT** nunc denuò. Generalem diviniæ erga Israelem misericordiæ per omnia secula diffusæ commendationem, accommodat præsentì tempori, quo Christi incarnatio, præcipuum misericordiæ opus, exhibita, omnem superiorem Dei erga Israelem misericordiam absolvit. *Suscepit*, ἀντελάβετο. Hæc duo verba frequentissimè occurrunt in Psalmis, quibus respondent varia vocabula Hebraica; Psal. 29, v. 2, *dala*, quod est, exaltare; Psal. 117, v. 13, *hazar*, quod est, adjuvare; Psal. 145, v. 9, *hadad*, quod est, erigere, elevare. Ex his intelligitur, voces illas Græcam et Latinam, usurpari pro adjuvare, erigere, exaltare; quemadmodum et Syrus hic veritè *hadar*, auxiliari; et quidem Græca vox inde accepta est, quod quasi porrectâ manu quis extrahatur ex foveâ, aut prostratus erigatur; ad quem modum, Latinam vocem interpretaris, sursùm ad se accipere. *Suscepit* ergo, id est, delapsus in malorum foveam extraxit, prostratum malisque obrutum erexit, adjuvit, liberavit. Collapsus erat populi Israelitici status, regnum ab alienigenâ occupabatur, sacerdotes et primores, neglectâ salute populi, non nisi suis studebant commodis, erant denique populi *vexati et jacentes sicut oves non habentes pastorem* (Matth. 9, v. 36), variis affecti afflictique et corporis et animi malis. Ex his extraxit et liberavit eos Dominus: nec tantùm extraxit, verùm etiam confirmavit ac fulcivit, ne in eadem mala relaberentur, quemadmodum solent nutrices puerulos suos porrectâ aut suppositâ manu sustentare ac retinere ne cadant. Nam et hoc significari superioribus vocibus Græcâ ac Latinâ, declarant alia Hebraica verba, quæ alibi illis respondent: *sahad*, Psalm. 17, v. 36; *samach*, Psalm. 3, v. 6; et signanter *tamach*, Psalm. 40, v. 15; et Isaïæ 41, v. 10; nam ad hunc Isaïæ locum videtur Virgo alludere; sic enim illic legis v. 8 et seq. *Et tu Israel, serve meus, Jacob quem elegi, semen Abraham amici mei, in quo apprehendi te, etc.; et dixi tibi: Servus meus es tu, elegi te, etc.; confortavi te, et auxiliatus sum tibi, et suscepit te dextera justî mei*, seu, ut alli vertunt, *justitiæ mee*. Intelligit autem Virgo quòd nunc denuò Dominus populum suum, quemadmodum

VERS. 53. — **ESURIENTES IMPLEVIT BONIS**, id est, eosdem Gentiles omni virtute vacuos, et ideo justitiâ Dei anhelantes, implevit bonis, justitiâ, virtutibus, omnisque generis beneficiis. **ET DIVITES**, quasi saturos, qui seipsos justos esse putabant, et ad justiti-

tiam cum solâ cognitione legis sibi datæ sufficere, quasi non indigentes Christi auxilio, aut redemptione, dimisit inanes, quales videlicet erant. Cujus prophetiæ veritatem in effectibus suis nunc conspiciamus, et ad divini sui judicii profunditatem meritò contremi-

frequenter antea, susceperit atque adjuverit et è malis liberaverit, idque quàm unquam antea perfectiùs; eò quòd Verbum suum carne vestiverit in ipsius utero, eò quòd Christum in mundum miserit, tanquam manu dexterà extensà. Et quidem nondum Christus populum liberaverat; sed quia jactum jam erat certum fundamentum successuræ deinde liberationis et adfuturæ divinæ opitulationis, adeoque opus inchoatum; Christi enim incarnatio, initium fuit ejus operis quo Deus salutem populo parare statuerat; loquitur de re proximè consecuturâ tanquam de confectâ. Cæteroquæ, si verbum Latinum suscipiendi, propriè liceat accipere, eo ipso Deus quo Christi operatus est incarnationem, suscepit Israelè è malis liberandum, erigendum, adjuvandum, fovendum, amplificandum, et perficiendum; nec tantum animum adjecit, sed et manum admovit ad opus.

ISRAEL, quarti casus est, Israelè, quod est, Israeliicum populum, populum ex Israele aliàs dicto Jacob oriundum. Loquitur autem inprimis Virgo de populo sui temporis, et Israel carnali, ad quem primùm Christus ipse se missum fatetur, Matth. 15, v. 24, et ex quo, quod ait Titus, *multæ myriades in Christum crediderunt, credentesque salutem consecuti sunt.*

PUERUM SUUM; παιδός ambiguum est ad filium et servum; et quantum Israel etiam filius Dei vocetur, Exodi 4, v. 22, Osee 11, v. 1; potiùs tamen servum hic oportet intelligere, prout Syrus vertit, et est in illo Isaia loco: sed servum in familiam assumptum, agnoscentem colentemque Dominum, et quasi adoptatum in filium. Sic enim consuevit Deus Israelè in sacris Litteris vocare servum suum, tanquam peculiariter adamatum, ad distinctionem gentium, Deum non agnoscentium, tametsi subjectarum.

RECORDATUS. Ita Ecclesiasticus usus, quem legendi modum, utpote commodiorem, ex D. Hieronymi emendatione profectum, arbitratur Zegerus. Nam manuscriptorum antiquorum pleraque, pro *recordatus*, scribunt *memorari*, quo modo ad verbum vertas ex Græco; id est, ut recordari seu memorem esse se declararet. Syrus, et *recordatus est.*

MISERICORDIÆ, beneficæ, benedictionis, salutis cuius ob longam moram videri poterat oblitus. Salus

scimus. Nam in omni populo et ætate eadem potentibus seu superbis et humilibus, eadem esurientibus et divitiis semper accidunt.

VERS. 54. — SUSCEPIT ISRAEL PUERUM SUUM, id est, Israelè filium suum, qui à primâ istius populi ætate populus Dei fuit, quasi suppositâ manu sustinuit et erexit, cum prostratus miseris jaceret. Hanc enim vim habet verbum *suscipiendi* in Scripturis. RECORDATUS MISERICORDIÆ SUÆ, cujus propter longam subveniendi moram quasi oblitus videbatur. Nam Deus *recordari* dicitur, cum postquam ita se gessit, ac si nostri oblitus esset, tandem subvenit. Hæc autem misericordia duo respicit: primò salutem, quam per Christi incarnationem Judæis, tunc temporis viventibus, attulit; nam, ut Leo, serm. 1 de Jejunio decimi mensis, causa reparationis nostræ non est nisi misericordia Dei; secundò, salutem, quam Israeli, per multa secula abjecto, tandem circa mundi finem allaturus est, ut ita B. Virgo perseveret in prophetandis

per Christum promissa, vocatur misericordia, quia gratis promissa fuit, præter hominum meritum, Deo miserente. Quare D. Leo, serm. 1 de Jejunio decimi mensis: *Causa reparationis nostræ, non est nisi misericordia Dei.*

SUÆ non additur Græcè.

VERS. 55. — SICUT LOCUTUS EST AD PATRES NOSTROS. Hæc verba includenda sunt notis parenthesesis.

SICUT, scilicet, usurum se misericordiâ erga Abraham et semen ejus, misso Christo.

LOCUTUS EST, olim, longè ante prædixit.

AD PATRES NOSTROS, avos, majores nostros, Abraham, scilicet, Isaac, Jacob, Davidem, et prophetas; his enim locutus Deus, salutem per Christum promisit Abrahæ ac semini ejus. Non ergo, inquit, fortuitò casu hæc geruntur: sed hoc nunc præstat, quod olim prædictum fuerat patribus nostris.

ABRAHAM, dativus casus est ex τῷ Ἀβραάμ, sicut is qui sequitur *semini*. Jungendi sunt autem hi dativi, verbis versûs præcedentis: *Recordatus misericordiae suæ Abrahæ et semini ejus*; quod est, erga Abraham et semen ejus, vel Abrahæ et semini ejus promissæ, exhibendæ ac præstandæ. Videtur Virgo imitata illud Psalmi 97, v. 3: *Recordatus est misericordiae suæ et veritatis suæ domui Israel*, quod est, erga domum Israel, vel promissæ domui Israel.

ET SEMINI, id est, filiis, nepotibus ac posteris ejus, nempe Israeli; sic enim gloriantur Judæi Joan. 8, v. 53: *Semen Abrahæ sumus*. Quia primò Abrahæ, vocato ac constituto patre multarum gentium, facta est promissio misericordiae, benedictionis ac salutis, per Christum, idcirco ipse nominatur tanquam caput; quia verò non ipsi soli facta est ea promissio, sed et posteris ejus, idcirco additur, *et semini ejus*. Est ergo sensus, Dominum extremo hoc tempore, misso in carnem Christo, opem ferre Israeli prostrato ac dejecto, ut memorem se ostendat veteris suæ erga Abraham ejusque posteros misericordiae ac benevolentiae, reipsâ eam exhibens atque exercens, quem admodum se facturum Patribus ac prophetis olim prædixerat.

IN SECUA, in seculum, in ævum, id est, in æternum. Syrus, *leholam*, in seculum. Hoc quidam jungunt

rebus futuris. Recordatus est autem istius misericordiae suæ.

VERS. 55. — SICUT LOCUTUS EST, hoc est, misericordiae promissæ, sive quam promisit, quæ solet in Scripturis vocari Veritas, ut patet ad Rom. 15, v. 8. Unde Ps. 97: *Recordatus est misericordiae suæ et veritatis suæ domui Israel*; quia misericordia, quæ secundum promissam conceditur, fit veritas. Itaque recordatus est illius misericordiae, sicut locutus est ac promisit, AD PATRES NOSTROS, id est, patribus nostris (nam et Græcum et Latinum verbum utrumque casum regit; et hujusmodi casuum enallage seu permutatio non inusitata est Hebræis, ut Ps. 102, versu 18) videlicet Abrahamo (est enim dativus) et *semini*, seu posteris, ejus, Israelitis, per multa secula; nam utraque salus, per diversos prophetas prænuntiata et promissa fuit. Posset tamen illud, ABRAHAM ET SEMINI EJUS, referri ad *recordatus*, etc., ut sensus sit, quòd memor fuerit misericordiae, Abrahamo et posteris ejus, qui usque

verbo, *recordatus*, quo significetur nunquam oblitus; quidam nomini *miseri cordiæ*, ut significetur misericordia æterna; quidam τὸ *semini*, ut significetur semen æternum, quod ut nunquam deficiet, ita non ad certum usque gradum duntaxat, sed in infinitum sensurum sit misericordiam Domini. Præstet fortasse per se accipere τὸ *in secula*, quò significetur, ea omnia æterna esse, quæ hoc hymno hactenus sunt expressa; positum pro eo quod frequenter in Psalmis occurrit, et aliquoties in hymno ipsius Habacuc, *Sela*: quo etiam psalmi quidam, nominatim tertius et vicesimus tertius clauduntur. Id post Aquilam et Editiones quintam ac sextam, D. Hieronymus transfert *semper*; docetque epistolâ 158, ad Marcellam, eo significari, sempiterna esse quæ dicta sunt; denique ut quæ scripta sunt roborentur, apponi ad finem instar *amen* aut *in sempiternum*. Favent Hebræi, de quibus Genebrardus enarrans Psalmum tertium scribit: « R. Kimhi « tradit, esse vocis, deinde mentis, ad considerandam « sententiam elevandæ, notulam. Talmudistæ, Chal- « dæus, Hieronymus, Aquila, genus asseverandi, quo « jam dicta æterna esse pronuntientur, in æternum, « in secula, semper. R. Abraham, affirmationem ad « confirmanda superiora, verè, profectò, ita est, quod « hodiè Judæi ferè in suis precibus sequuntur. » Hæc Genebrardus. Cùm ergo variè admodùm de hoc postremo termino, *in secula*, tractatores sentiant, nec satis sciant quò commodè referre aut cui aptè jungere, verisimile fit per se accipiendum esse, positum pro *Sela*, ad modum *Amen*, quo ita claudit Virgo canticum suum, ut significet elevandam esse mentem ad attentam considerationem eorum quæ dicta sunt, ut quæ vera non solum, sed et æterna sint, tangentia salutem humani generis æternam; ut verè se res habet.

VERS. 56. — CUM ILLA, Elisabeth cognatâ suâ, serviens seniori ac partui proximæ, et amicis obsequiis sanctisque colloquiis sublevans. Non dubium quin unicè sanctèque amârint se mutuò, cognoscentes mysteria quæ in ipsis latebant, et communi congratulatione sese in divinis laudibus exercuerint. Felix conventio, et magnis divinæ gratiæ splendoribus illustrata, quâ matres istæ gloriosæ, uteris suis ferentes salutis nostræ primordia, ita familiariter ac sanctè inter se exultârunt primùm, deinde et egerunt. Unde Origenes scribit in hunc locum, eumque imitatus Ambrosius: *Quomodò peccatum cœpit à muliere; sic et principium salutis à mulieribus habuit exordium.*

QUASI, circiter, plùs minùs.

MENSIBUS TRIBUS, menses tres, continuos scilicet;

in finem seculi duraturi sunt, exhibendæ; ita ut illa verba sicut locutus est ad patres nostros, per parenthesis inserta legantur.

VERS. 56. — MANSIT AUTEM MARIA CUM ILLA, officii, obsequii et pietatis causâ, ut Ambr., tum hic, tum lib. 2 de Virginibus. Addit etiam, causâ profectùs tanti vatis, quod et Orig. notat; qui significare videntur usum rationis Joanni in utero permansisse, ut qui primo ingressu exultaverat, ad præsentiam virginis paulatim proficeret. Unde et illa verba Zachariæ: *Tu,*

non aliò interim excurrens aut divertens. Mansit autem, *per voluntatem videlicet sponsi*, ait Euthymius: « Joseph enim Zachariam et Elisabeth sanctos esse « sciebat, et animo beatissimo Virginem eis tradidit, non « solum quia cognati ejus erant, verum etiam quia irre- « prehensibiles. » Hæc Euthymius. Nec est dubitandum quin desiderârît Elisabeth, ut diù secum maneret Maria, quò frui posset benedictione, quali Obededom, de quo 2 Reg. 6, v. 11, 12: *Habitavit Arca Domini in domo Obededom Gethæi tribus mensibus: et benedixit Dominus Obededom, et omnem domum ejus, etc., et omnia ejus, propter Arcam Dei.* Quàm similis Arcæ Domini, Maria Domino gravis! imò quanto major! Dubitari ergo non potest, quin propter cohabitationem illius, magis magisque Deus benedixerit Elisabethæ, omni que domui ejus, ac notanter marito et filio. Id certè sentiunt Origenes et Ambrosius, quorum hic scribit: « Non sola familiaritatis est causa, quò diù « mansit, sed etiam tanti vatis profectus. Nam si primo « ingressu, tantus profectus exstitit, ut ad salutationem « Mariæ exsultaret infans in utero, repleretur Spiritu « sancto mater infantis; quantum putamus, usu tanti « temporis, sanctæ Mariæ addidisse præsentiam! » Meminit autem trium mensium evangelista, ut significet Mariam interfuisse partui Elisabethæ, quem intra tres illos menses accidere necesse erat. Nuntium de Elisabethæ prægnatione cùm acciperet Maria per angelum, mensis à conceptu Elisabeth sextus agebatur non solum, sed et finiebatur, quod docuimus supra, v. 26. Antequàm Maria pervenit domum Elisabeth, finitus fuit mensis sextus: nec enim statim se itineri accinxit Maria, nec uno die confecit iter, quod ostendimus supra, v. 39. Quocirca cùm tribus plus minùs mensibus manserit apud cognatam, adfuit ejus partui, etiamsi partus nono demùm mense finito accidisset, qui consuevit nono mense labente, quibusdam citiùs, quibusdam tardiùs, obvenire. Quare Ambrosius: *Tamdiù, inquit, mansit Maria, quamdiù Elisabeth pariendi tempus impleret.* Et quæ quæso, vel charitas, vel civilitas fuisse Virginis, discedere instante partu, cùm maximè omnium opus esset amicarum præsentia et auxilio? Imò verò, quod arbitror, ex composito Virgo exspectavit partum, sive pariendi actui interfuerit (quod non dedecebat eam, quæ ita virgo erat, ut etiam uxor et quidem prægnans, brevique etiam ipsa paritura) sive non; non tantùm ut ad similem suum partum instrueretur, quantum *ut admirandæ rei eventum spectaret*, quod ait Titus; ut divinæ gratiæ spectaculo frueretur, quæ ipsi proposita ab angelo fuerat ad fidei augmentum; ut videret, exocularetur, mani-

puer, propheta Altissimi, eum intellexisse volunt. QUASI MENSIBUS TRIBUS, id est, ferè mensibus tribus: quo probabiliter significari volunt Theophyl., Euthymus, et Niceph. lib. 4, c. 8, Virginem ante partum Elisabeth recessisse, cui, sive causâ decentiæ, sive disciplinæ virginialis sancientiæ interesse noluerit. Suedet hanc sententiam, quòd statim à discessu ejus subjungatur, impletum esse Elisabeth tempus pariendi, et quod legitima nativitas fermè decimi mensis ingressus sit, ut loquitur Tertull., lib. de Animâ, cap. 57,

bus tractaret, gremio exciperet, puerulum illum, ab angelo sibi indicatum, ex utero matris sanctum, qui ad primam ipsius salutationem in matris utero exsultaverat, qui futurus erat Propheta ac præcursor Messiae, ipsius Virginis utero clausi, de quo denique intellexerat Virgo ea omnia quæ angelus supra, v. 15 et seq., Zachariae nuntiaverat. Quam ob rem V. Beda: *Tamdiu mansit Maria, inquit, donec Elisabeth partus tempore completo, præcursoris Domini sui, propter quam maximè venerat, natiuitatem videret.* Procurata est autem et à divinâ providentiâ hæc trimestris mansio, ut facilius crederetur virginitas Mariæ, cum foret divulganda, ut quæ tribus primis nuptiarum mensibus abfuisset à marito, domi cognatæ, matronæ honestissimæ, idque causâ idoneâ, ut cognatæ vetulæ ac gravidæ et proximæ partui adesset.

ET, deinde, REVERSA EST. Nec enim congruebat, postquam cognata feliciter peperisset, neque deessent illi multarum adventantium congratulationis causâ, cum auxilia, tum solatia, ut diutius abesset à marito, ne hominum subiret calumniam, tanquam quæ divortium fecisset. *Reversa est autem ut venerat, id est, comitata, non tantum societate sanctâ, sed et angelis cœlestibus; miro perfusa gaudio, toto illo in itinere.*

IN DOMUM SUAM, rectâ, non hærens in viâ: partum sui similiter filii expectatura. Illic postquam diebus aliquot fuisset, observata à Josepho est esse gravida, et cætera consecuta, quæ à Matthæo narrantur cap. 1, v. 18, et seq.

VERS. 57. — ELISABETH AUTEM, interea dum Maria maneret cum eâ. Non enim intelligas, postquam Maria reversa est in domum suam; nam hoc interjecit evangelista, eâ solâ de causâ, ut Mariæ historiam absolveret.

IMPLETUM EST, advenit, adfuit, *factum est* ait Syrus; nec enim ante tempus peperit seu abortavit.

TEMPUS, legitimum ac naturale, quo fructus maturus niteretur exire utero, labente nimirum nono mense à conceptu.

ET PEPERIT feliciter filium. *Octavo kalendas Julias, sicut tradit Ecclesia, ait Augustinus enarrans Psal. 132. Idque juxta promissionem Dei per angelum supra, v. 13: Uxor tua Elisabeth pariet tibi filium.*

VERS. 58. — COGNATI, consanguinei et affines.

intellige, saltem inchoati. Quamvis non desint, maximè recentiores, qui Virginem partui interfuisse putant.

VERS. 57. — ELISABETH AUTEM IMPLETUM EST TEMPUS PARIENDI, postquam scilicet Maria discessisset. Impletio autem illa temporis, quæ etiam infra tribuitur B. Virgini, significat, legitimo naturalique tempore peperisse decimo scilicet mense, quo et virgo peperit et proinde sine abortu aut intempestivo partu.

VERS. 58. — ET AUDIERUNT VICINI, QUIA MAGNIFICAVIT, id est, quod magnificasset seu magnam fecisset, DOMINUS MISERICORDIAM SUAM CUM ILLA, sterili et effœtæ non solum conceptum, sed et felicem partum dando. ET CONGRATULABANTUR EI. Græcè *congaudebant*, ut in-

Syrus periphrasi suæ linguæ dicit, *fili cognationis.*

Ejus refertur ad Elisabeth, non ad Zachariam, quamvis utriusque intelligantur cognati, non minùs quàm vicini; nam cognati mariti, sunt et uxoris cognati.

QUIA, quòd, MAGNIFICAVIT MISERICORDIAM SUAM; magnam esse fecit misericordiam suam, magnam præstitit misericordiam, magnificâ ac singulari erga eam usus est misericordiâ, id est, præclaro eam beneficio affectit. Sicut Loth liberatus è Sodomis, Gen. 19, v. 19, ait ad angelum *vattigdel hasdecha*, magnificasti misericordiam tuam, magno beneficio affectisti me; nam *hesed* misericordiam et beneficium significat, quod diximus supra v. 50. Syrus utitur voce *haneno*, quæ significat gratiam. Insigne Dei erga Elisabeth beneficium seu misericordia erat, quòd ei quæ hactenus erat et audiebat sterilis, concessisset in senectute, concipere non solum, sed et feliciter parere filium, eumque maximæ expectationis, patri adhibitâ divinâ visione promissum; constabat enim palam, mutum effectum fuisse patrem ex visione divinâ.

CONGRATULABANTUR EI, congaudebant ei, scilicet Elisabeth. Illa gaudebat, mater effecta divinitus promissi ac dati filii; gaudebant et amici, animique sui gaudium verbis aliisque signis apud eam testabantur, quod est, gratulabantur. Sic solet charitas congaudere gaudentibus, Rom. 12, v. 15; alienum bonum, ducens suum. Atque hæc ratione et hoc perfectum est, quod angelus supra v. 14, prædixerat, *multi in natiuitate ejus gaudebunt*, gratiam secururæ in puero virtutis, exultatione vicinorum præfigurante, quod D. Ambrosius ait. Neminem porrò commemorat evangelista gratulatum fuisse Zachariae, quia surdus cum esset et mutus, indoneus erat quicum ageretur, quanquam nutibus aliisque hujusmodi mutis signis, potuerit ei gratulatio exhiberi.

VERS. 59. — IN DIE OCTAVO, à partu; is enim dies lege præscriptus erat ad circumcisionem, Gen. 17, v. 12: *Infans octo dierum circumcidetur in vobis.* Levit. 12, v. 3: *Die octavo circumcidetur infantulus.* Legis ratio fuit, ut ætatis teneritudini prospiceretur: quoniam vulnus recens natis et adhuc à matre rubentibus periculosius futurum erat. Nam ante diem octavum infans est vitæ admodum ancipitis, et facilè proinde dolori ex accepto ante eum diem vulnere circumci-

dicit impletum, quod vers. 14, angelus prædixerat.

VERS. 59. — ET FACTUM EST DIE OCTAVO, à partu, juxta legem, Genes. 17, v. 12, quo octavo die August. significatum voluit quòd nos per Christi resurrectionem, quæ post septimum sabbati diem, octavo die contigit, spiritualiter à vitis carnis et omni corruptione circumcidimur. VENERUNT, scilicet amici CIRCUMCIDERE PUERUM. Unde intelligas circumcisionem tunc solemnem fuisse, uti nunc baptismus. Venisse autem non in synagogam, sed in domum Zachariae, suadet Elisabethæ puerperæ præsentia. Nam quamvis Judæi nunc circumcidant in synagogis, exempla tamen Scripturæ probant, tum domi, tum alio quovis opportuno loco factitatum. ET VOCABANT EUM, seu vocare vo-

sionis succubisset. Septimo die superato, vitæ dubitatem superavit.

VENERUNT, scilicet vicini et cognati. Hâc occasione usus est Deus, ut multos virtutis ac gloriæ suæ testes spectatoresque convocaret; nec verò dubium quin major ad inusitatum partum concursus factus sit. *Venerunt* autem domum Zachariæ; nam cum adesses puerpera octiduana, quod constat tum ex hoc, tum ex proximè sequenti versu; non potuit negotium nisi domi ipsius confici. Jam in synagogis suis circumcidunt Judæi; quæ in Scripturis exstant exempla, domi et quovis alio loco opportuno fieri solitum fuisse monstrant; Gen. 17, v. 23; Exodi 4, v. 25; Josue 5, v. 3.

CIRCUMCIDERE PUERUM, ut circumciderent puerulum (legitur enim diminutivum παιδίον), id est, ut circumcisioni adessent atque adsisterent; nec enim ipsi circumciderunt (quod vel erat officium sacerdotis aut Levitæ, si adforet, vel alterius cujusvis unius, præsertim qui chirurgiæ aliquid nôsset) sed adstiterunt circumcidenti tanquam testes, et ut solemnitatem rei afferrent: prout mos habebat, ut quamvis domi vel ubicumque, non tamen sine hominum frequentia et conventu, circumcisio fieret. Nam cum esset publicum illius temporis sacramentum, non conveniebat clam aut privatim administrari. Sacramentum autem erat à Deo institutum, quo inserbantur recens nati pueruli populo Dei, et declarabantur participes fœderis seu pacti cum Abraham et patribus initi, promissionumque hæredes; Genes. 17, v. 11. In ejus locum surrogavit Christus baptismi sacramentum, quamquam longè majori cum gratiæ copiâ, quod ab apostolo vocatur *circumcisio non manufacta*, Coloss. 2, v. 11. Illa enim fiebat manu ejus qui acceptâ novaculâ abscinderet pelliculam illam, quæ penis glandem cooperit; quo significabatur, ita auferri originale peccatum, cæteraque quæ esse possent, ut toto deinde vitæ spatio, incumbendum esset circumcidendis atque amputandis vitiosis moribus atque affectibus.

ET, id est, quo facto, peractâ nimirum circumcisione VOCABANT, volebant seu cœperunt vocare, et nomen imponere; agebant de eo vocando. Mox à circumcisione imponebatur infantulo nomen, ut qui jam cooptatus in populum Dei, mereretur nominari et agnosci. «Par erat, inquit Titus, ut per signaculum quod Deus præceperat, hoc est, per circumcisionem primò omnium in Dei populum censeretur, ac tum demùm humano nomine insigniretur.» Similia habent Chrysostomus in Catenâ citatus et Theophylactus. Is erat mos non contemnendus illius temporis, introductus ad imitationem fortassè ejus, quòd Abrahamo, quo die jubebatur se circumcidere, nomen à Deo fuerit mutatum, Genes. 17, v. 5. Cæterò qui

luerunt, de eo tractando. Ex quo colligas, in circumcisione nomen plerùmque imponi solitum, sicut nunc in baptismo; fortassis ad imitationem Dei mutantis ipso die circumcisionis nomen Abrahamæ, Genes. 17,

non fuit mos ille initio observatus, nec ab ipso Abrahamo; nam ipsi Isaac statim à partu inditum est nomen, Gen. 21, v. 3; similiter Esaü et Jacob, Gen. 25, v. 25; Phares, Gen. 38, v. 29; Gersam filio Mosis, Exod. 2, v. 22; Samuel, 1 Reg. 1, v. 20.

NOMINE PATRIS SUI. Gratissimum id esse consuevit patri, ut filius, unicus præsertim (nec enim hic sperabatur alius) vel primogenitus, sortiatur ipsius nomen; et patrem etiam mortuum mundo referat, tam nomine quàm naturâ, virtute, ac in bonâ successione; ut qui in se nequit semper vivere, in filio quo potest modo vivat, juxta illud Ecclesiastici cap. 30, v. 4: *Mortuus est pater ejus, et quasi non est mortuus: similem enim reliquit sibi post se.* Id considerârunt isti, qui infanti nomen patris conabantur imponere.

VERS. 60. — RESPONDENS. Non videtur fuisse interrogata, velletne infanti nomen paternum imponi; eò quòd consuetudo fuisse videatur, qualis est hodiè inter Christianos, ut parentes, quamvis penes eos præcipua sit auctoritas, nomina filiis suis imponendî, propinquis id relinquerent, majoris amicitia conciliandæ causâ. Respondisse tamen dicitur, quia occasione locuta est, occasione, inquam, eorum quæ inaudiebat, inter amicos suos præsentis, ad mensam circumcisionis consultari ac tractari, ipsa lecto non procul decumbens. Impropiè accipitur respondendi vox, phrasi sacris litteris familiari, ubi ex re præsentis occasio accipitur in verba prorumpendi, etiamsi nulla alicujus interrogatio præcesserit; ex Hebraico ac Syriaco verbo *hana*, quod sæpè non tam respondere, quàm cogitatum et opportunam orationem proferre, aut intermissum sermonem prosequi et velut novum subjicere ac ordiri significat, ita ut planè sit loqui, sermonemque instituere, maxime sequente verbo dicendi, ut passim in Job et Evangeliiis.

NEQUAQUAM VOCABATUR NOMINE PATRIS SUI ZACHARIAS. Non displicet ei mariti nomen; sed quia Deus aliud præceperat, vult ejus voluntati omnia postponi.

SED VOCABITUR JOANNES. Non rogat amicos, ut Joannis nomen imponant, sed imperat, aliud nomen non ferens; nec ait, sic vult maritus meus (quamvis id sciret eum velle) quia superioris auctoritatis jussio erat, Dei, qui supra v. 13, Zachariæ per angelum præceperat: *Vocabis nomen ejus Joannem.* Noverat id autem Elisabeth, partim quia maritus id ipsi indicaverat scripto, quod supra, v. 24, diximus esse verisimile; partim quia ab eo tempore quo fuerat à Mariâ salutata, Spiritus sanctus clarè ipsi revelaverat universa inter angelum et maritum ejus gesta, quemadmodum revelaverat universa gesta inter eundem angelum et Mariam, supra, v. 42, et seq. Quare Ambrosius:

v. 5. NOMINE PATRIS SUI ZACHARIAM, tanquam gratius futurum patri, ut in filio unico etiam nomine quasi superviveret. Quod cum displiceret matri, dixit.

VERS. 60. — NEQUAQUAM, SED VOCABITUR JOANNES;

Neque poterat, ait, Domini ignorare prænuntium, quæ prophetaverat Christum.

VERS. 61. — AD ILLAM, volentes eam abstrahere à sententiâ imponendi puero nomen Joannis.

QUIA, superest.

NEMO EST. Non dicunt, *fuit*, quasi nemo unquam ex ipsorum genere vocatus fuerit Joannes; hoc enim incertum erat admodum, præsertim cum nomen *Joannes* jamdiù satis vulgare esset, quo insigniti fuisse leguntur plures tempore Machabæorum, ac nominatim ex stirpe sacerdotum, Joannes frater Judæ Machabæi, et Joannes filius ac successor Simonis Machabæi. Sed *nemo est*, inquirunt, quòd nullus ex consanguineis pueruli, eo tempore viventibus, aut paulò antè recenti memoriâ vitâ functis, id nominis gesserit.

IN COGNATIONE, genere, progenie; TUA vel mariti. Cognati spectantes carnem, volunt gentile nomen puerulo imponere; parentes gratiam considerant, non carnem. Dant autem intelligendum cognati, sui temporis fuisse consuetudinem, ut infantibus imponerentur nomina patrum, majorum, aut consanguineorum. Non erat is mos veterum; nam nec Adam ulli filiorum suorum nomen suum imposuit, nec cæteri patres ante diluvium, nec post diluvium Abraham, Jacob, David, etc. Cum enim eo tempore numerus hominum, vel parvus esset, vel in justam multitudinem nondum excrevisset, nova singulis nomina imponebantur, quibus facilè possent à se mutuò discerni; et aliquando quidem instinctu prophetico, plerùmque ab eventu aliquo imponebantur; quod ex Mosis et prophetarum libris est manifestum. Cum autem in maximam multitudinem homines excreverent, et uberior suppeteret nominum copia quàm ut nova quotidie fingi commodè possent; contenti parentes vetustis nominibus ac jam receptis, sua ipsorum aut chariorum è suâ familiâ nomina filiis suis indi curârunt, ita volentes conservare memoriam sui suorumque. Cæterum huic puerulo novum nomen debebatur; more antiquo sumptum ab eventu prophetico, quòd futurus esset modis omnibus gratus, quemadmodum diximus supra, v. 13; non patris nomen; cui non erat successurus in sacerdotium brevi abrogandum.

VERS. 62. — INNEBANT, adhibitis nutibus ac gestibus interrogabant. Hinc constat Zachariam, non mutum tantum fuisse, sed et surdum, quod docui-

gine quòd scripto ei hoc nomen maritus indicasset, sive quòd juxta Ambr. à Spiritu sancto hoc didicisset; et ideò cum tantâ auctoritate se eis opponit.

VERS. 61. — ET DIXERUNT, QUIA NEMO EST IN COGNATIONE TUA, QUI VOCETUR HOC NOMINE. Ex quo liquet, illius ætatis fuisse consuetudinem, ut liberis nomina parentum aut cognatorum imponerentur. Primis tamen seculis videntur ferè ex eventis imposita, ut patet de nominibus filiorum Adam, de Isaac, Jacob ejusque filii, et aliis multis passim.

VERS. 62. — INNEBANT AUTEM PATRI EJUS, nutibus ac signis interrogando, ut etiam surdum fuisse liqueat, QUEM VELLE VOCARI EUM, ut paternâ auctoritate controversiam istam dirimeret.

mus suprâ v. 20, et 22; cæteroqui enim voce eum compellissent.

AUTEM, ergo, itaque.

PATRI EJUS, scilicet pueri, id est, Zachariæ, qui et ipse aderat, sed ita ut se rei haud immisceret spectatori nudus. Veriti ne ipsi ingratum esset nomen novum, quod mater suggerebat; nec enim citaverat Elisabeth auctoritatem mariti ob causam supra dictam.

QUEM, τὸ, τί, hoc, quid. Superest τὸ hoc, τί autem quid seu quem, id est, quo nomine, vel, ut transfert Syrus *quomodo*, nimirum ut ipse, cujus præcipuè intererat, interpositâ auctoritate suâ, contentionem de nomine imponendo dirimeret.

VERS. 63. — ET. Qui re intellecta *postulans*. αἰτίας; postquàm postulasset, nutibus similiter ac gestibus.

PUGILLAREM, tabellam; significatur voce Græcâ, quod Latinè dicitur pugillar, seu potius plurali numero pugillares aut pugillaria, tabella nimirum cærea, lignea, aut alterius materiæ, in quâ scribitur stylo; quales sunt et hodiè in usu. Syrus imitatus vocem Græcam vocat *penkitho*.

SCRIPSIT DICENS, scripsit hæc verba, vel scripsit in hanc sententiam.

EST. Non dicit *erit* aut *sit*, sed jam est, dudum scilicet impositum; sic omnino vocandus est, ita ut non sit convertendum aut quærendum aliud nomen.

MIRATI SUNT UNIVERSI qui aderant; *mirati sunt* autem, in primis consensum mariti et uxoris (nam nec Zacharias intellexisse potuerat quid dixisset Elisabeth, surdus cum esset, nec ipsi inter se antea facilè potuerant convenire): idque in imponendo nomine extraneo, *quod novum et inusitatum in illorum cognatione erat*, ait Titus. *Mirati* deinde *sunt*, quòd significaret Zacharias, nomen puero jam antea esse positum, nec dubitârunt quin à Deo impositum vellet dicere, qui in templo ipsi apparuerat; id enim jamdiù in vulgus sparsum fuerat, faciente publicâ ipsius obmutescentiâ. *Mirati sunt* denique, faustum illud nomen Joannis, gratiæ significatione observandum. Summa est autem, licet cognatis et amicis repugnantibus, Joannis nomen à patre et matre, ore Spiritus sancti loquentibus, puero fuisse datum, ut impletur quod angelus prædixerat supra v. 13. *Vocabis nomen ejus Joannem*. Exemplum fidelis obedientiæ in Joannis parentibus proponitur.

VERS. 63. — ET POSTULANS, similiter nutibus, PUGILLAREM, id est, tabellam, in quâ scribitur stylo, quales et apud nos in usu, memoriæ causâ. Ex cerâ fuisse Tertull. notat lib. de Idololatriâ, c. 23, dum ait: Zacharias loquitur in stylo, auditur in cerâ, manus omni sono clarior. Modus ille scribendi tunc usitatissimus erat; unde Hieron. etiam epistolas longas in cerâ dictasse indicat Epist. 142, in fine. SCRIPSIT DICENS, id est, in hanc sententiâ: JOANNES EST NOMEN EJUS, quasi diceret: Vos petit, quo nomine velim vocari filium: id non est meæ voluntatis, nam Joannes jam est nomen ejus, ipsi jam dudum ab alio divinitus impositum, ut Ambr. ET MIRATI SUNT UNIVERSI, conspirationem utriusque in peregrinum no-

VERS. 64. — APERTUM EST, id est, interprete Euthymio, in vocem solutum est, restitutus est ei usus vocis quo per novem menses orbatus fuerat. Videtur enim os mutis occlusum quemadmodum et oculi caecis auresque surdis clausæ; quare et hæc aperiri dicuntur, *Math. 9, v. 30, Marc. 7, v. 35. Manifestum est autem*, inquit Euthymius, *quod et auditus pariter solutus est; sicut enim pariter ablatus fuerat, ita quoque pariter solutus est.* Metaphoricus sermo est: os videbatur clausum, quod officio non magis fungeretur, quàm si de industriâ clausum fuisset: apertum igitur dicit, quia naturali usui restitutum et ad audiendum aptum redditum est.

ILlico. Mox ut filii sui nomen scripto declaraverat. Merito, habet Ambrosius, *continuo resoluta est lingua ejus quia quam vinxerat incredulitas fides solvit.* Cui os obstruxerat incredulitas, fides cum obedientiâ conjuncta aperuit: litteris enim mandans, et imponens filio suo nomen Jannes, quod angelus juserat, quasi manu suâ subscripsit et confirmavit, quod ab angelo prædictum credere noluerat. Interim novi nominis impositio, et nova præcursoris natiuitas, novo sunt miraculo confirmatæ ac celebratæ.

ET LINGUA EJUS, scilicet aperta est, quod est soluta impedimentis: nam *patach* Hebræis, à quâ radice descendit *ethpatah*, quo hic utitur Syrus, non tantum significat aperire, sed et solvere ligatum. Regia Biblia ex Complutensibus addunt *perarticulata est*, perpolita est, potuit articulatè et distinctè loqui: verum illud alibi non additur.

ET LOQUEBATUR, ita ut loqueretur, rectè scilicet et clarè, quemadmodum antea. Hoc futurum prædixerat angelus supra, v. 20; nimirum, recepturum loquelam, postquam impleta vidisset, quæ volebat credere.

BENEDICENS, laudans. Syrus, *et benedixit*, id est, laudavit, gratias egit.

DEUM, seu Deo. Mox ut loquendi facultas ei reddita fuit, erupit in laudem reddentis Dei, ut par fuit; et verborum primitias ei obtulit, cujus munificentia tantus gaudiorum cumulus obveniebat. Nec tamen laudavit statim aut gratias egit ob vocem restitutam, aut etiam ob filium acceptum, aut ob alia privata beneficia, sed ob beneficia publica ac longè sublimiora, quorum contemplatione admirationeque intus ardebat, tenebras illis offundentia. Intelligit enim Evangelista, erupisse in hymnum, quem infra, v. 68 et

seq., recenset: nam quæ narrat intermedia, post hymnum decantatum contigerunt; quin etiam hymnus unum fuit eorum quæ divulgata sunt.

VERS. 65. — ET FACTUS EST, ortus est itaque, et pervasit animos omnium, cum ob hoc loquentis Zachariæ, tum ob cætera miracula.

TIMOR Dei, timor reverentiæ religionisque. Nam ubi Deus potentiam præsentiamque suam ostendit, necessariò invadit timor animos hominum, reverentium præsentis Dei magnitudinem majestatemque, et humiliter se ei subdantium.

VICINOS, circumhabitantes; non tantum præsentis, quorum aderat non parvus numerus, sed et absentes, qui ex iis qui præsentis fuerant audierunt.

ET, adeoque non tantum per vicinos, sed et SUPER OMNIA MONTANA, in totâ montanâ, scilicet regione, in quâ sita erat civitas Zachariæ. Syrus, *in universo monte*; vide supra, v. 39.

DIVULGABANTUR, præteritum imperfectum pro perfecto, divulgata sunt, et rumore sparsa, omniumque sermonibus celebrata.

OMNIA VERBA HÆC, omnes res istæ quæ circa puerulum hunc contigerant, quidquid hic aut factum aut dictum fuerat; de filio per angelum promisso, de patre ob incredulitatem mutò, de puerperio anis sterilis, de nomine divinitus imposito, denique de patre ex elingui rursus facundo, et ex afflatu Spiritus repenti propheta.

VERS. 66. — POSUERUNT, reposuerunt, IN CORDE suo, animo velut infixerunt, et diligenter attentèque considerârunt; non oscitanter audierunt, sed considerârunt attento memorique animo, quid sibi vellent, quidve futurum portenderent.

QUI AUDIERANT, quæ de admirando pueri hujus conceptu ortuque ferebantur.

DICENTES, apud seipsos et inter se invicem.

QUIS, vel quid; est enim varia lectio, et Græcum ambiguum; nam τί neutrum, vel per se licet interpretari, *quid* vel referre ad τὸ παιδίον (quod est puerulus) similiter neutrum; sensus idem unus est utriusque.

PUTAS, est loco conjunctionis expletivæ, quis putas, quisnam.

ERIT? evadet? quantus futurus est vir, quantus propheta, tot conceptus, tot natus cum miraculis? q. d.: Non vulgaris aut gregarius erit, sed evadet haud dubiè vir magnus coram Domino, ad res sum-

men, et præcipuè quia intelligebant hoc à Deo impositum esse.

VERS. 64. — APERTUM EST AUTEM ILlico OS EJUS, id est in vocem solutum est; nam mutis os quodammodo clausum videtur. Quod autem dicit, *illico*, hoc est, mox ut scripserat nomen, significat nominis impositionem fuisse causam solutionis linguæ, ut observat Origen., hom. 9, quia tunc quasi manu suâ subscripsit id quod Angelo nuntianti credere noluerat; ut hinc Ambr. dicat: Linguam, quam infidelitas vinxerat, fides solvit.

VERS. 65. — ET FACTUS EST TIMOR, id est, reverentia hominum erga Deum, existimantium tot signis divinitus editis non posse, nisi aliquid admirandum

portendi. Itaque DIVULGABANTUR, hominum sermone, OMNIA VERBA HÆC, id est, res istæ omnes, apparitio scilicet angeli, cæteraque omnia quæ in textu narrata sunt.

VERS. 66. — ET POSUERUNT IN CORDE suo, non tantum vanos rumores præterire sinendo, sed illa, tantum magnarum rerum portenta et præludia, attento animo expendendo, DICENTES, quis putas, Græcè, *quisnam*, PUER iste ERIT? id est, quantus vir et propheta futurus est, cujus conceptus et ortus tot miraculis nobilitatur? ETENIM MANUS DOMINI ERAT CUM ILLO. Verba sunt Lucæ, rationem reddentis sermonum vulgi, quia videlicet ista non poetica fictione, non fortunâ aut casu, sed Dei potestate gerebantur.

mas delectus. Nam nec prophetæ tam prodigiôsè leguntur nati. Notandum hos minimè aberrâsse à scopo, cùm ad futuram infantis excellentiam retulerunt quæ contigerant miracula; ex iis velut præludiis colligentes, ad magnâ natum, magnamque de eo opinionem et spem eventus alicujus admirandi animo præsumentes. Nam eo consilio ediderat miracula illa Deus, et nativatem (maximè verò circumcisionem, quando aderat frequentia populi) hujusmodi insignibus voluerat ornare, quæ magnum aliquid et singulare de ipso in futurum tempus promitterent; ut hominum oculos in ipsum converteret, ne obscurus postea et tanquàm unus quilibet ex vulgo, sed eximiâ cum commendatione magnâque auctoritate, ad exequendum prophetæ præcursorisque munus prodiret. Annotavit hoc inter Latinos Patres V. Beda, cùm in hunc locum scribit : *Ut his atque hujusmodi, futurus Christi propheta, commendetur auspiciis; iterque (ut ita dixerim) præcursori veritatis, præcurrentia signa præbeant.* Inter Græcos Theophylactus et Titus; illius verba sunt : *Facta sunt hæc omnia singulari quâdam dispensatione, ut qui de Christo prophetaturus esset, fide dignus haberetur.* Et probabile omninò est, multos fuisse horum in tempore memores, ita ut Joannem prædicanti officium aggredientem, exceperint tanquàm Dei legatum.

ETENIM, et, nihil aliud quàm et legitur Græcè et Syriacè; rectè tamen interpres dedit *etenim* conjunctionem causalem; reddit enim causam evangelista, cur ominati sint omnes magni aliquid de puero isto.

MANUS, providentia, cura, præsens favor et gratia.

ERAT CUM ILLO, ducebat, regebat, dirigebat illum et quæ circa illum. Psal. 138, v. 5 : *Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam*, id est, gubernasti me; manu ducuntur enim pueruli præsertim ab iis à quibus reguntur. *Erat autem cum illo* seu regebat illum et quæ illius, manifestè scilicet et evidenter, ita ut dubitari à nemine posset, qui modò vidisset aut intellexisset admiranda illa quæ circa puerulum contigerant. Multis modis conspicua fuit Dei cura et gratia, quæ palam ostenderet puerum ad magna destinatum.

VERS. 67. — ET, pro *tunc*, simul ac os ipsi esset apertum, et lingua soluta, REPLETUS EST SPIRITU SANCTO, corripuit eum Spiritus sanctus. Non fuerat hactenus vacuus Spiritu sancto, vir justus coram Deo, supra, v. 6; qui si quid peccati admiserat, credendo tardiùs promissis Dei, jamdiù illud pœnitentiâ

VERS. 67. — ET ZACHARIAS PATER EJUS REPLETUS EST SPIRITU SANCTO; non ad eum justificandum, nam erat et ante justus; sed ad prophetandum, ut explicando subjungit : ET PROPHETAVIT DICENS. Simul enim vim loquendi et spiritum prophetandi accepit, ita ut prophetica verba primò ex ejus ore proruperint.

VERS. 68. — BENEDICTUS DOMINUS DEUS ISRAEL, id est, benedicatur et laudetur Deus populi Israelitici; quæ est periphrasis veri Dei, et opponitur diis gentium dæmoniiis. QUIA VISITAVIT, supple, *plebem suam Judaicam*; nam de gentibus dicit per propheta-

diluerat, supra v. 20; et Christi deinde ejusque matris præsentia faciente, in agnitione mysteriorum ac Spiritus sancti gratia, progressus non parvos fecerat; sed nunc repletus Spiritu sancto dicitur, quia Spiritus sanctus in eo se esse declaravit, novo eum dono et gradu gratiæ ita augens, ut verbis prophetam ageret, quemadmodum supra, v. 41, mater; nam sequitur :

ET PROPHETAVIT, quasi dicatur : Repletus est Spiritu sancto ad prophetandum; datus est illi spiritus prophetiæ, quo imbutus prophetavit. Inflammatus enim vehementi spiritus ardore, et præclaro prophetiæ lumine illustratus, palàm erupit in pronuntiationem ejus qui sequitur hymni mysteriis referatissimi : « Vide quàm bonus Deus, ait Ambrosius, et facilis indulgere peccatis : non solum ablata restituit, sed et insperata concedit. Loquela enim, addit Beda, quæ sola ablata fuerat diffidenti, cum spiritu prophetiæ est restituta credenti. » Lingua ei non tantum soluta est, sed et organum facta Spiritus sancti ad prophetandum. Jungit evangelista spiritum et prophetiam, ut significet quòd non humanitus loquatur tanquàm privatus quispiam, sed ex afflatu Spiritus cœlestem proferat doctrinam. Prophetat autem partim de Christo, partim de filio suo : de filio suo futura prænuntiat, nimirum quid ministerii præstiturus sit adveniendi Christo; de Christo, partim revelat præsentia, sed etiamnum occulta mysteria, nimirum quòd incarnatus sit, partim futura prædicit, beneficia, inquam, quæ per eum contingent populo; simul explicans, promissa Patribus facta, et veterum prophetarum oracula, intelligenda esse de animi inprimis salute, consistente in remissione peccatorum atque integritate vitæ.

DICENS. Prophetavit in hæc verba, quæ prima eruperunt ex aperto ipsius ore : simul enim accepit facultatem loquendi et donum prophetandi, quæ ambo mox exerens, in divinas prorupit laudes, benedicens Deo, et eum qui sequitur hymnum prorens; qui quidem epitome quædam est omnium in Christo promissionum.

VERS. 68. — BENEDICTUS, laude dignus, laudandus scilicet est; vel benedictus, scilicet sit, benedicatur, prædicetur et laudetur ab omnibus; nos utramque expositionem jungamus, laudetur, prout dignus est, ab omnibus. Benedicit homo Deo, laudando; Deus autem homini, benefaciendo. Est igitur exordium à laude et gratiarum actione, quòd summum beneficium prædicet redemptionis per Christum.

tam : *Non plebs mea vos.* Sumitur autem *visitatio* in scripturis et in malam partem, pro pœnis affligere, ut Levit. 26, v. 16 : *Visitabo vos in egestate*, etc., et sæpissimè in bonam, pro beneficiis afficere, aut liberare, maximè quando Deus prophetam aut angelum aliquem mittit. Hic autem, *visitavit*, idem est, quòd in propria personâ carnem indutus invisit populum suum; idque non ad puniendum, quia *FEKIT REDEMPTIONEM PLIBIS SUE*, id est, redemit eam à captivitate Satanæ, et servitute peccati. Redemptio enim captivitatem respicit, et soluto pretio peragitur, quod

DOMINUS, usurpatur id loco proprii illius et ineffabilis nominis, quod sæpè diximus.

DEUS ISRAEL. Sic legis et Psal. 40, v. 14 : *Benedictus Dominus Deus Israel.* Est autem Israel secundi casûs, Israelis, quod intellige, vel Patriarchæ Jacob, vel potiùs populi trahentis ex Jacob originem. Et est quidem Deus omnium, Rom. 3, v. 29 ; sed quia à solo illo populo, docto à suis patribus Abraham, Isaac et Jacob (qui et Israel) agnoscebatur et colebatur, ideicò passim à Prophetis vocatur Deus Israel ; quæ est periphrasis veri Dei, quâ distinguitur à diis gentium, qui sunt dii falsi, ac proinde nec dii ; vide supra v. 16. Porrò eò magis hic usus est Zacharias hoc epitheto, quòd mens ejus esset loqui de redemptione Israelitici populi, juxta promissa Dei Abrahamo et Israeli patribus facta.

QUIA, jam tandem, **VISITAVIT**, invisit, supple ex consequentibus verbis, plebem seu populum suum. Ad quem modum Syrus transfert : *Quia visitavit populum suum, et fecit ei redemptionem.* Visitare aliquem, est, absentem, cujus curam geras aut rationem habeas, invisere, ut scias quo res ejus sint statu. Id propriè Deo non congruit qui semper hominibus adest, semperque eos videt, ac novit illorum res ; sed metaphoricè visitare homines dicitur, quando exteriori aliquo opere præsentem se illis esse, et res eorum videre, eorumque rationem habere declarat ; ut quando vel per justitiam eos punit, Levit. 26, v. 16 : *Visitabo vos velociter in egestate et ardore* ; vel per misericordiam beneficiis afficit, Gen. 21, v. 1 : *Visitavit Dominus Saram, concepitque*, etc., præsertim verò si etiam mittat ad eos aliquem è servis suis. Sic sæpè antehac Deus visitaverat populum Israel per Prophetas, *de nocte consurgens, et quotidie commonens*, 2 Paral. 36, v. 15, signanter per Mosem, qui jussu Domini locutus est ad seniores Israel, prout legitur Exod. 3, v. 16 : *Visitans visitavi vos, et vidi omnia quæ acciderunt vobis in Ægypto, et dixi ut educam vos de afflictione Ægypti*, etc. Intelligit autem Zacharias, quòd jam visitaverit Deus populum suum, non per prophetam, aut angelum, aut alium legatum, sed per seipsum, juxta id quod promiserat, Ezech. 34, v. 11 : *Ecce ego ipse requiram oves meas, et visitabo eas.* Per seipsum autem, quia per Filium, unum Deum secum, quem de cælo in mundum misit, et carnem induit ex Mariâ Virgine, illâ quæ jam trimestri domi ipsius egerat. Conceptum enim ab eâ Messiam Dei Filium, cujus præcursor in spiritu et virtute Eliæ foret filius ipsius, quod angelus supra, v. 17, prædixerat, cognovit, non quidem ex relatu

juxta Scripturas fuit sanguis Christi. Utitur autem verbo præteriti temporis, partim quia jam per incarnationem fieri cœperat, partim propheticè, quia jamjam futurum erat.

VERS. 69. — **ET EREXIT CORNU SALUTIS NOBIS**, id est, cornu salutare seu salutiferum ; ut scilicet non solum nos tueatur ab hostibus, sed etiam salutem afferat. Per *cornu* autem significari metaphoricè solet potentia et robur, eò quòd animalia cornuta totum in cornibus offendendi ac tuendi robur habeant. Unde conse-

uxoris suæ, multòque minùs B. Mariæ, sed ex revelatione Spiritûs sancti, quam Maria cohabitans, inter cæteras benedictiones ipsi impetraverat, (*Paulatim enim et hic*, inquit Origenes, *per tres menses, Spiritûs sancti augmenta capiebat, et cum nesciret erudiebatur*) quo Spiritu sancto impellente, jam etiam verbis id declaravit, quanquàm obscure, quia tempus nondùm permetteret apertiora. Visitandi igitur vocabulo, significatur ipsa Flii Dei in carne præsentia ; quæ visitatio in utero Virginis inchoata, tamdiù duravit, quamdiù Verbum caro factum habitavit in nobis. Hinc legis infra cap. 7, v. 16, dixisse populum : *Deus visitavit plebem suam* ; et infra 19, v. 44, ipsum Dominum, causam oneris Jerosolymorum pronuntiâsse, eò quòd non cognovisset tempus visitationis suæ. Hæc Dei visitatio, quâ populum invisit per Filium suum, omni aliâ Dei visitatione est excellentior, ac proinde laudandus ac benedicendus Deus, ob hanc magis quàm ob quamvis aliam, quod facit hic Zacharias. Sed ne putes hujusmodi fuisse hanc visitationem, quales nonnullæ aliæ, ad puniendum, inquam, adjungit : *Et fecit redemptionem. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicaret mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* ; Joan. 3, v. 17.

FECIT REDEMPTIONEM, id est, redemit ; redemit autem, id est, liberavit, à captivitate scilicet ; redemptio enim ponit captivitatem ; captivitate autem peccati ac Satanæ, et consequentibus animi corporisque miseriis ac malis ; ab omnibus enim liberat et redimit Deus per Christum, sed priùs à servitute peccati et Satanæ, tandem etiam à morte et corporis miseriis ; vide infra 21, v. 28. Porrò cùm redemptio seu liberatio fiat pluribus modis, viribus ac potentiâ ; quomodò Deus eundem hunc populum olim liberaverat ex Ægypto, *in manu potenti et brachio excelso*, Psalm. 135, v. 12 ; cum bonâ hostium gratiâ ; quomodò idem redemptus fuerat è captivitate Babylonicâ, Cyro et Dario spontè dimittentibus, 1 Esdræ 1 et 6 ; redemptio de quâ hic est sermo, cùm *λύτρωσις* Græcè appelletur, significatur hujusmodi esse, quæ fiat persoluto justo pretio, quòd *λύτρον* Græcè dicitur. Christus enim redemit Israel ex omnibus iniquitatibus ejus, et diaboli potestate, non vi ac potentiâ, multòque minùs favente diabolo, sed soluto justissimo pretio, sanguine suo ; satisfactione, qualem hominum peccata promeruerant, moriendo datâ, non diabolo, sed Deo Patri, tanquàm Domino offenso, qui justitiâ exigente hominem diabolo inimico permiserat puniendum ac pro meritis tractandum. Quare de seipso Christus profitetur, quòd *venerit dare animam suam redemptionem* (redemptionis pretium) *pro multis*,

quenter significat sæpiùs regnum seu gloriam ejus ; ita ut hic significetur, quòd regnum Davidis jam collapsum per Messiam in antiquum splendorem et robur restituerit, ad afferendam salutem nobis ; ideò enim addit : **IN DOMO DAVID**, id est, in familiâ David, cui regnum illud promissum erat, ut dictum est v. 32 et 33. **PUERI SUI**, id est, servi, quia Deo placuit, et regnum sibi à Deo creditum fideliter administravit. Simili ferè phrasi dicitur, 1 Reg. 2, v. 10 : *Dominus dabit imperium regi suo, et sublimabit cornu Christi*

Matth. 20, v. 28; et sancti gratitudinis causâ ipsi occidunt, Apoc. 5, v. 9 : *Redemisti (emisti) nos Deo in sanguine tuo*; denique Apostolus monet, 1 Corinth. 6, v. 20 : *Empti estis pretio magno*, etc. Atqui si pretium redemptionis Israel fuerit mors Christi, quomodò dicit hic Zacharias, quòd Deus populum suum redemerit per Christum, qui conceptus duntaxat adhuc erat, nondùm natus, minùs mortuus? Euthymius respondet, *quòd dicat ea quæ futura sunt, tanquàm ea quæ facta sunt, more prophetiæ*; verè. Beda aliquid ampliùs addit : *Quod B. Zacharias proximè faciendum cognoverat, prophetico more quasi jam factum narrat*; rectè. Sed plena videtur futura responsio, si dicatur, quòd narret tanquàm factum id quod jam noverat inchoatum. Jam enim in mundum redemptor venerat, jam carnem induerat, quâ opus redemptionis auspicabatur : nam etiam incarnatio Filii Dei, nativitas, et cætera omnia ejus, præcedentia mortem, fecerunt ad nostri redemptionem, sed quæ morte demùm perfecta sit.

PLEBIS SUE. Alii libri, et quidem veteres, legunt dativo casu *plebi suæ*, consentaneè Græco et Syriaco, quanquàm sensu non admodum diverso : Visitavit et redemit plebem suam. Intelligit autem populum Israel, qui solus hæcenus erat plebs et populus Dei, cui soli promissa fuerat redemptio, ex quo solo natus Christus redemptor, cui soli denique Christus præsentiam suam exhibuit et redemptionem salutemque obtulit, secundum id quod ipse postea visitans lustransque hunc populum suum instar ovium dissipatum, testatus est, Matth. 13, v. 24 : *Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel*.

VERS. 69. — EREXIT, excitavit.

CORNU, regnum, quia cornua animalibus in capite, supra reliqua corporis membra, excelso loco constituta, robur præcipuum obtinent, solent eis regna significari, quemadmodum Zachar. 1, v. 18 et seq. Est enim regnum, dominatus omnium præstantissimus, gloriosissimus, ac validissimus, quo cives ab hostibus potentissimè deñensi, securè agant : ut adversus Christi regnum, nec peccatum, nec mors, nec portæ inferorum quidquam valent.

SALUTIS, id est, salutare seu salutiferum, phrasi Hebraicâ, quòd non solùm tueatur nos ab hostibus, verùm etiam salutem felicitatemque nobis afferat æternam, hoc est, regnum cælorum. Porrò quod suis salutare est regnum, illud adversariis est exitiosum, ut eos prosternat et instar cornu ventilet ac dissipet.

NOBIS, plebi seu populo suo, utcumque visi fuerimus dejecti et ab omni spe alieni; seipsum enim annumerat populo.

IN DOMO, familiâ seu posteritate DAVID, cui beneficium hoc promiserat.

PUERI, servi seu ministri sui. Servum Dei vocat,

sui; et Ps. 131, v. 17 : *Illuc producam (Hieronym., orire faciam) cornu David*, ad quem locum Zacharias alludere videtur.

VERS. 70. — SICUT LOCUTUS EST PER OS SANCTORUM,

non tam quia Deo placuit, vir juxta cor Dei, 1 Reg. 15, v. 14; quàm quia regnum et regimen populi, sibi à Deo creditum, ita sanctè ac fideliter administravit, Psal. 77, v. 71, 72, ut promiserit Deus illud in ipsius posteritate fore æternum, Psal. 88, v. 36 et seq. Benedicit ergo Zacharias Domino, quòd misso in mundum Christo, non solùm visitaverit populum suum et redemerit è captivitate Satanæ servituteque peccati, verùm etiam adscriperit regno, cujus potentiâ defendi queat, ne in hostium suorum (Satanæ, mundi, carnis) servitute recidat, et cujus felicitate, queat repleri omnis generis bonis, atque ad salutem adduci æternam. Hoc est quod Apostolus ait Coloss. 1, v. 13 : *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum filii dilectionis suæ*, id est, filii dilecti sui. Illud regnum cum jam olim Davidi Dominus promississet futurum in familiâ ipsius, jam constituit, excitavit, et in sublime sublatum gloriosè erexit (nam cornu in altum erectum, animositatis, gloriæ, prosperitatisque est signum, Psal. 74, v. 5, 6); Christo Rege incarnato ex virgine de domo David, et parato, omnes à se redemptos, et è peccati tanquàm Ægyptiacâ servitute eductos, ad hoc regnum admittere. Quod quidem tunc maximè factum est, cum prædicaretur : *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. 3, v. 2, et 4, v. 17, et 10, v. 7, etc.; et cum omnis in illud vim faceret, infra 16, v. 16; id quod etiamnum fit. Loquitur enim Zacharias etiam hic prophetico more, de re inchoatâ tanquàm perfectâ : quam futuram supra, v. 32, promiserat angelus Virgini, cum diceret : *Dabit illi Dominus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum*. Lege quæ illic scripsimus. Quin et sub nomine cornu fuit hoc regnum prædictum, 1 Reg. 2, v. 10 : *Dominus dabit imperium Regi suo, et sublimabit cornu Christi sui*; nec non Psal. 131, v. 17 : *Illuc producam cornu David*; pro quo D. Hieronymus vertit ex Hebræo : *Ibi oriri faciam cornu David*; seu Davidi : ad quem manifestè locum videri possit Zacharias alluisse.

VERS. 70. — SICUT, prout, LOCUTUS, pollicitus est, disertè promisit, scilicet Dominus Deus Israel.

PER OS, seu ora, nisi fortè singulari numero significetur, quòd uno omnes ore locuti fuerint.

SANCTORUM QUI. Hyperbaton, sic ordinandum, quomodò ordinavit Syrus : *Prophetarum ejus sanctorum, qui à seculo sunt*. Sanctos vocat, ad distinctionem à pseudoprophetis, quia afflati seu inspirati fuere Spiritu sancto, 2 Pet. 1, v. 21, eoque acti tam in moribus quàm in sermonibus, quò faciliùs credatur, quòd per os ipsorum Dominus locutus sit.

QUI A SEculo sunt, qui à seculo. Interpres supplet *sunt*. Act. 3, v. 21, nihil supplet; clariùs supplet *fuerunt*; qui jam olim fuerunt seu floruerant,

etc., id est, ita fecit, quemadmodum promiserat per os prophetarum sanctorum omnium, qui ab initio seculi floruerunt : omnes enim proximè vel remotè Christi incarnationem, passionem, et regnum, et con-

quod est, antiquorum. Sic legis, Genes. 6, v. 4 : *Isti sunt potentes à seculo, quod est, antiqui : et Psal. 24, v. 6 : Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et misericordiarum tuarum, quæ à seculo sunt, id est, antiquarum.*

PROPHETARUM EJUS, pro suorum, et quidem plerumque omnium. Videtur autem loqui Zacharias, de iis potissimum Prophetis, qui vaticinia sua scripto reliquerunt, qui posteriores sunt patribus, de quibus agit infra v. 72 et 73. Jam cum pendeat hic versiculus, quaeritur an ad præcedentia, an verò ad sequentia sit referendus? Ego existo sic ad sequentia referri, ut ad præcedentium pertineat confirmationem. Nam sequentibus omnibus versibus usque ad 76 : *Et tu puer, etc.*, nihil aliud fit, quam quòd explicetur clarius, quod præcedentibus duobus est dictum; hoc solum addito, quod antiquis prophetarum oraculis et pactis à Deo cum primis Patribus initis, consentaneum esse doceatur.

VERS. 71. — SALUTEM, salvationem, liberationem; regitur à verbo, *locutus est*, posito pro *promisit*. Syrus volens sensum explicare, mutavit nomen in verbum *denephekan* quòd liberabit nos, quòd esset liberaturus nos, vel, se liberaturum nos : quod et multi ex recentioribus interpretibus Latinis faciunt. Visitavit et fecit redemptionem plebis suæ, sicut locutus fuerat seu promiserat nobis salutem ex inimicis, sive quòd liberaret nos ab inimicis.

EX INIMICIS NOSTRIS, qui dominarentur nobis, populo, inquam, Israel.

ET DE MANU, et ex manu, potestate, captivitate, tyrannide.

OMNIUM; non enim sufficit ex unius aut alterius manu liberari.

QUI ODERUNT NOS. Repetitio est Hebræis familiaris, qualis sæpè occurrit in Psalmis, et quidem uno Psalmo 17 bis, v. 18 et 41. Nam si de creaturis agatur ratione præditis, iidem sunt inimici et qui oderunt; quòd si agatur et de ratione carentibus, significatur omne genus inimici. Porrò sæpè id legitur in libris Prophetarum, promissam Israeli à Deo ex inimicis liberationem, Isaïæ 49, v. 20 : « Clamabunt ad Dominum à facie tribulantis, et mittet eis salvatorem, et propugnatorem, qui liberet eos. » Jerem. 50, v. 10 : « Ecce ego salvabo te de terrâ longinquâ, et semen tuum de terrâ captivitatis eorum. » Ezech. 13, v. 21 : « Tu liberabo populum meum de manu vestrà, neque erunt ultra in manibus vestris ad prædandum, » etc. Et videri quidem possint Prophetæ loqui de inimicis corporatis ac visibilibus : sed cum Zacharias eos in-

sequenter salutem populi Dei vaticinati sunt. Nam quid Deus locutus sit per os prophetarum explicat per sequentia, videlicet.

VERS. 71. — SALUTEM EX INIMICIS NOSTRIS. Refertur enim hoc ad verbum *locutus est*. Intelligit autem salutem seu salvationem ab illis inimicis, quos Christus vicit; hos autem certum est fuisse non visibiles Romanos, aut Græcos, cujusmodi redemptionem et salutem carnales Judæi expectabant; sed spirituales dæmones, qui humano generi dominabantur. Itaque

interpretetur de iis inimicis qui per Christum devicti sunt, constat, et illos, et Zachariam, loqui de invisibilibus inimicis, qui nocent saluti animarum, et pertrahere conantur in mortem æternam. Quare Origenes annotat in hæc verba : *Non putemus nunc de corporalibus inimicis dici, sed de spiritualibus*. Similiter Titus : *Non de aspectabilibus hostibus, sed de iis qui sub aspectum non cadunt*. Sunt autem hi, peccatum, Satan, mundus, caro; et quamquam caro et mundus sub aspectum cadant, plerumque tamen non eâ ratione, quâ nocere conantur. Inter hos Satan propriissimè Israellem odit et perdere conatur, atque impedire ne ascendat, unde ipse dejectus est : sed peccatum, ad quod, ut finem, Satan cæterique inimici respicientes, sollicitant, præcipuè ac per se nocet inimicumque est. Non solum enim conatur perdere, sed etiam servos, et quidem perditos, tenet, facitque captivos Satanæ, et mundi carnisque mancipia; à quo qui liberatur, consequenter et à reliquis liberatur, Satanâ, mundo, ac carne, ne sit captivus aut servus illorum. Per salutem ergo seu liberationem ex inimicis, Israeli à Deo per Prophetas omnes promissam, Zacharias præcipuè intelligit, remissionem peccatorum quam Christus præstet. Cui suffragatur Apostolus Petrus, Act. 10, v. 43, ubi ait : « Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum. » Atque hæc remissio peccatorum, est ea quam supra, v. 68, memorat, redemptio, Deo Israellem per Christum visitante facta, soluto pretio sanguinis Christi, et satisfactione pro peccatis datâ. Huic enim remissioni peccatorum, conjunctam esse liberationem et à cæteris inimicis, manifestè sacræ Litteræ docent; quod ad Satanam, Coloss. 2, v. 13 et 15 : *Donans vobis omnia delicta, etc., et exspolians principatus ac potestates*; quod ad mundum, Gal. 4, v. 4 : *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de præsentis seculo nequam*. Denique de reconciliatis Deo scriptum est : *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus*, 2 Cor. 10, v. 3. Ab horum ergo hostium omnium dominio seu potiùs tyrannide, sicut promiserat Dominus per omnes veteres prophetas, se liberaturum Israellem, subaudi, ita jam fecit seu facit, per Christum nos visitans; respicit enim ad hoc potissimum quod dixerat, *Fecit redemptionem plebis suæ*. Nota quàm misera sit hominum extra Christum conditio, nempe servi peccati sunt, et prostrati subjacent hostium tyrannidi.

VERS. 72. — AD FACIENDAM, ποιῆσαι, facere. Liceret et hoc referre ad, *sicut locutus est*, seu promisit, quo

Zacharias interpretatur hic omnes illas prophetias, quæ dimittendo Israel liberatore ab hostibus loquuntur. ET DE MANU OMNIUM, QUI ODERUNT NOS. Repetitio est Hebræis familiarissima, in Proverbis, et Psalmis, et Canticis. Unde hæc eadem repetitio habetur bis in eodem Psalmo 17, v. scilicet 18 et 41.

VERS. 72. — AD FACIENDAM MISERECORDIAM CUM PATRIBUS NOSTRIS; ut sic Filium suum mittendo misericordiam seu gratiam erga patres antiquos reipsâ exhiberet, id scilicet præstando, quod eis tam pro se,

modo multi vertunt, et sensus est clarus : visitabat enim Deus et redimebat Israellem, et erigebat ei cornu salutis, sicut promiserat se facturum misericordiam, seu usurum misericordiã cum patribus. Sed vetus Interpres, subaudito, *ἐπέτα οὖν* (ad hoc ut faceret), intellexit finem, intuitum, vel respectum hic significari, ob quem promiserit per Prophetas Deus Israeli salutem ex inimicis; vel etiam (ut aliũs et plenius accipias) ob quem visitaverit, et fecerit redemptionem, et erexerit Israeli cornu; nimirũ, ideò quoque ut faceret misericordiam cum, etc. q. d. : Una causa fuit, ut impleret oracula prophetarum (nam sub salute ex inimicis quodam modo intelligit et regnum, quod postea clariũs explicat); altera, ut faceret, præstaret misericordiam, etc.

MISERICORDIAM, beneficentiam, gratiam CUM PATRIBUS NOSTRIS, primis illis, Abraham, Isaac et Jacob, quos summo semper amore est prosecutus : ut sicut illis viventibus benefecerat, ita et mortuis beneficeret in filiis. Non credo hic agi de propriã patrum salute, sed quòd patrum intuitu, erga posteros, beneficentiam suam Deus, misso Filio ad salvandum, voluerit exercere. Ad hoc ergo, inquit, ut continuaret beneficentiam sui misericordiam suam erga patres nostros. Sic Strabus interpretatur auctor Glossæ ordinariæ, cum ait, *ut misericordiam, quam patribus promisit, impleat in nobis; similiter Lyranus. Filios enim suos, inquit Theophylactus, cum vident patres talibus frui bonis, gaudent et participes sunt lætitiæ, perinde ac si in se collata essent.* Omninòque quod fit filiis, censetur patribus fieri, et præsertim quando fit patrum respectu. Quanquã autem vox Hebræa, quamvis beneficentiam significet, quod supra v. 50, annotavimus, Græcè tamen et Latinè *miseriordia*, Syriacè *gratia*, hic rectè vertitur, quia non est alia major seu misericordia seu gratia, quæ miseris præter omne meritum gratis fiat et detur, quàm missio seu incarnatio Filii Dei, remissio peccatorum, adoptio, novæ vitæ aggressio, et perseverantia, de quibus omnibus hic agitur. Hæc patres non promeruerunt, multò minùs filii, quanquã patrum respectu filiis obtigerunt.

ET MEMORARI. Hic ubi interpres servavit infinitivum; est enim varius in versione; liceat eum referre ad, *sicut locutus est*, seu promisit; sed quia mox vertit per gerundium, *ad faciendum*, consequenter et hic intelligendum est ad memorandum, ut memoraretur seu memioisset, (abutitur enim interpres passivã voce *memorari*, pro activã *meminisse*, et quod ad significationem, et quod ad constructionem), quod est, ad hoc ut reipsã memorem se declararet. Videri enim poterat oblivio quædam, longa illa mora, sub quã passus fuerat languere populum, gravissimis afflictum tam animi quàm corporis malis.

quàm pro posteris promiserat. Nam et ipsi patres fide et gratiã Christi justificati sunt, et ejus adventu è limbo liberati. ET MEMORARI TESTAMENTI SUI SANCTI Græca constructio est, pro, *ad memorandum*, id est, ut ita se memorem declararet reipsã post longam illam quasi oblivionis moram, fœderis sive pacti cum

TESTAMENTI, fœderis, pacti : sic enim sæpè accipitur vox testamenti; vide infra, cap. 22. *Testamenti* autem, supple, cum eisdem patribus initi : nam sic misericordem se præstitit, ut etiam fidelem; erat enim misericordia pacto promissa; origine misericordia, pacto debita; sed debita, non singulis, at generi, ex pacto spontaneo, gratuito, ac misericordi. Testamentum enim hoc seu pactum, illa intelligitur promissio Dei facta Abrahæ, Gen. 12, v. 5; Isaac, Gen. 26, v. 4; Jacob, Gen. 28, v. 14 : *Benedicentur in semine tuo omnes tribus terræ.* Quam patres minimè promeruerunt ex æquo, licèt adductus Deus fide cæterisque eorum virtutibus, illis potiùs quàm aliis eam addiderit. *Testamentum seu fœdus de quo hic sermo*, ait Titus, *illud est quod pepigit cum Abrahamo, dicens : Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.* Suffragatur apostolus Petrus Act. 3, v. 25, ubi Israelitas sui temporis alloquens ait : *Vos estis, filii prophetarum, et Testamenti quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham : Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ;* quo loco Petrus, et alio Paulus (Gal. 3, v. 8, 14, 16), semen interpretantur Christum. Dicit ergo Zacharias, quòd Deus promiserit Israeli per prophetas salutem ex inimicis; vel potiùs, quòd visitaverit et fecerit redemptionem et erexerit cornu populo suo, etiam ideò, seu ad hoc (ut sit hæc quasi tertia causa, à vaticiniis prophetarum, et Dei erga patres misericordiã) ut reipsã memorem se declararet fœderis sanciti cum patribus, quod habebat, in Christo ex ipsis nascituro, benedicendas omnes familias, tribus, seu ut legitur, Gen. 22, v. 18, gentes terræ; inter quas Israelitæ primum ex Dei mente obtinebant locum, quos proinde Petrus mox dixit filios prophetarum, et testamenti seu pacti ordinati cum patribus, eò quòd de ipsis præcipuè prophetæ vaticinati essent, et primam ipsi partem in fœdere illo, hæreditario quodam jure, haberent.

SANCTI. Ita vocat, quòd testamentum illud, participes sui, redderet sanctos. Erat aliud testamentum, quod inierat Deus cum Israele egresso ex Ægypto, ut si legem servaret, quod fuerat pollicitus, terram Chanaan obtineret, bona terræ comederet, etc., quod exigebat quidem sanctitatem, sed non conferebat; istud sanctitatem non præcipit tantum, verum etiam largitur, ideòque vocatur ab Jeremiã novum, quod novum reddat hominem, Jer. 31, v. 31 et seqq. : « Et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, etc. Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam; et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum, etc., quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorem amplius. »

VERS. 75. — JUSJURANDUM; accusativus casus est ex ἑρκων : quæstio est unde regatur? Euthymius refert ad patribus initi, videlicet de Christo ex semine Abraham nascituro. Respicit enim ad illud fœdus, quod pepigit cum Abraham, Genes. 22, v. 16 et 18, ut clariùs patet Act. 3, v. 25, ex verbis S. Petri; et ipse Zacharias hoc explicat sequentibus verbis.

μνησθῆναι, *memorari* : nam *indifferenter*, inquit, *verbum* μνησθῆναι, à genitivo transit ad accusativum; quemadmodum et Latinum *meminisse*, pro quo interpres dixit *memorari*. Sit igitur κατ' ἀντίπρωτον accusativus loco genitivi, *jusjurandum* pro jurisjurandi seu *juramenti*, quo modo legitur apud Origenem; et appositio, testamenti jurisjurandi, pro testamenti quod est *jusjurandum*, vel nempe jurisjurandi. Huic expositioni favet Syrus, sed ita ut clarius, interposità conjunctione copulativâ, tollat appositionem : *Testamenti sui sancti et jurisjurandi*. Hoc sensu non potest dari alius magis perspicuus; quem etiam sequitur Theophylactus. Testamentum enim seu pactum, quod sæpè cum Abraham inierat Deus, Genes. 12, v. 2, et c. 15, v. 14, et c. 15, v. 5, et c. 17, v. 7; tandem, delectatus ejus obedientiâ in filio immolando, firmavit adhibito juramento.

QUOD JURAVIT AD ABRAHAM, quod dedit ipsi Abraham, Genes. 22, v. 16 et seq. : *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me : benedicam tibi et multiplicabo semen tuum, etc. ; et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ*. Etsi Dei promissio per se firma sit, quia Deus verax est, nec fallere potest : voluit tamen humano more juramentum addere, quò geminaret firmitatem, et quàm certissimum redderet Abrahamum ejusque posteros. *Abundantius enim volens Deus*, ait Apostolus, Hebr. 6, v. 17, *ostendere pollicitationis hæredibus, immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad propositam spem*. Promissioni porrò Abraham factæ, juramentum addidit Deus, non Isaac factæ aut Jacob. Est autem gradatio hic observanda : primùm enim nuda misericordia nominatur; deinde testamentum, fœdus, seu pactum affertur; denique juramentum : quibus omnibus ut satisfaceret Deus, promiserat per prophetas, se salvaturum Israellem ex inimicis, adeòque visitatum jam redemit et in regnum extulit.

PATREM NOSTRUM, à quo primo fidem et circumcisionem accepimus, et cui primo factas promissiones hactenùs expectamus.

DATURUM SE NOBIS, τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ad hoc ut daret nobis; subauditur enim ἐνεκα, quod explicans Euthy-

VERS. 75. — *JUSJURANDUM, QUOD JURAVIT AD ABRAHAM PATREM NOSTRUM*. *Jusjurandum* est quartus casus Græcè, et regitur à *memorari* : Nam sicut Græcum ita et Latinum, *meminisse*, pro quo hic sumitur *memorari*, regit indifferenter genitivum et accusativum. Sensus est ergo, ut se memorem ostenderet testamenti jurisjurandi, seu testamenti, quod est *jusjurandum*, ad Abraham factum, ut diximus. Ita Theop. et Euthym., et favet ei textus Syriacus. Simile quid vide sup. v. 55. *DATURUM SE NOBIS*, id est, ad hoc, ut daret nobis, vel nimirum daturum se nobis ea quæ sequuntur; explicat enim quid contineatur illo *jurejurando*, videlicet.

VERS. 74. — *UT SINE TIMORE DE MANU INIMICORUM NOSTRORUM, etc.*, id est, ut ex potestate inimicorum

mius : Deinde dicit, inquit, ad quid fuerit hoc testamentum, et jusjurandum seu confirmatio : Ut aaret nobis quò sine timore, etc. Latinus interpres clarius accepit τοῦ pro ἐτι, quòd daret nobis; vel, nimirum daturum se nobis : cui suffragatur Syrus vertens *denettel lan*, quòd dabit nobis. Sensus est : Quod pactum cum patribus initum, et confirmatum *jurejurando* Abraham dato, hoc habet, Deum daturum nobis, ut sine timore, et cætera quæ consequuntur duobus proximis versiculis. Omninò enim ad sequentia referendum est hoc *daturum se nobis*; significaturque ea quæ sequuntur, esse Dei dona et beneficia, veteri illâ promissione *juratoneque* contenta, quemadmodum latius dicemus infra v. 75. Igitur quia hucusque variè intricata est series orationis, jam inde à versu 70, sic liceat eam enodare juxta versionem Latinam : *Benedictus Dominus, quia visitavit nos, et redemit, et erexit nobis cornu seu regnum salutis : fecit autem hæc, prout promiserat per prophetas suos, se liberaturum nos ex inimicis nostris ; fecit præterea ad hoc ut se patribus misericordem præstaret, et pacti cum ipsis initi, juramentoque Abraham dato stabiliti, memorem se declararet ; quo pacto id continebatur, quòd ex inimicis nos esset liberaturus (hoc est, facere redemptionem) et præterea quòd effecturus, ut sine timore ipsi serviremus in sanctitate, etc.* Hoc est erigere cornu seu regnum salutis. Juxta Græcam lectionem paulò aliter expedias : Prout promiserat per prophetas suos, se liberaturum nos ex inimicis, se facturum misericordiam cum patribus, denique se memorem fore pacti cum ipsis facti, et juramenti Abrahamo dati, hujus nimirum, se daturum nobis, ut sine timore, etc. Utriusque lectionis sententia est : *Benedictus Deus, qui nos jam visitatos redemit, et adscripsit regno Christi ; quemadmodum promiserat per prophetas, se liberaturum nos ex inimicis, et effecturum ut sub regno Christi sine timore ipsi serviremus in sanctitate, etc. ; idque patrum intuitu, et juxta promissa ipsis facta ac juramento firmata.*

VERS. 74. — *Ut, etc.*; amplificat testamentum illud juramento stabilitum, ostendens quòd illo contineatur, non tantum salus seu liberatio ab inimicis, et remissio peccatorum, verum etiam vita nova ac sancta.

SINE TIMORE, scilicet inimicorum, peccati, Satanæ, mundi, carnis; à quibus semel liberati, timere non

nostrorum, Satanæ, peccati, mundi, carnis, per gratiam Christi liberati, deinceps serviamus Deo, sine timore eorum, utpote quorum vires per Christi redemptionem fractæ sunt. Unde Christus ipse Joan. 16, v. 33: *Confidite, ego vici mundum*, et infra, c. 12: *Nolite timere, pusillus grex*. Et sic ista verba et sequentia de præsentì vitâ intelligerentur in quâ justì serviunt Deo in sanctitate, sine timore saltem servili, et illo immodico et anxio, qui mentis hilaritatem tollit. Sed quia hoc beneficium satis videtur indicatum v. 71, hinc malim istum et sequentem versum ad statum æternæ salutis referri. Neque enim æquum est, ut hoc summum beneficium in isto cantico prætermittatur, quod et ipsa verba magis postulant. Æternitas enim verè omnes dies nostros comprehen-

debeamus, ne iterum nos sibi subjungent; fiduciâ collocatâ in eo qui nos liberavit, et in regnum suum securissimum transtulit; qui vicit mundum, quod de se ipse dicit, Joan. 16, v. 33; et principem ejus palam triumphavit, Coloss. 2, v. 15. Hinc Israelæm alloquitur Deus Isaïæ 43, v. 1: *Noli timere, quia redemi te*; et Jeremias prophetavit, cap. 23, v. 6: *In diebus illis (regni Messiaë) salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter. Sine timore autem, anxio atque immodico; cæterò qui enim sollicitè nos conversari, et cum metu ac tremore salutem nostram operari oportet, quod monet Apostolus, Philip. 2, v. 12; quia adversarius noster diabolus circuit, quærens quem devoret, etc., 1 Pet. 5, v. 8. Sine timore rursus, non tantum ditorum inimicorum, verum etiam mortis, ut quæ nocere nequeat, sed ad vitam transmittat meliorem. Quâ de re Paulus Hebr. 2, v. 15, loquens, Christum, ait communicasse carni ac sanguini, ut per mortem destrueret eum qui mortis habebat imperium, id est, diabolum; et liberaret eos qui timore mortis, per totam vitam obnoxii erant servituti. Denique sine timore poenæ, qui servorum est, cum amore autem Dei ac justitiæ, qui est filiorum. Non enim accepistis Spiritum servitutis iterum in timore, (ait idem Apostolus, Rom. 8, v. 15, iis qui sunt in Christo Jesu:) sed accepistis Spiritum adoptionis filiorum. Ut sine timore ergo, id est liberè atque hilariter, Domino serviamus, facit Christi gratia, promissa fœdere percussio cum patribus Abrahæque jurato. Nam tò sine timore, non referendum est ad participium liberati, quod faciunt plerique Græcorum; sed ad verbum serviamus, monente Euthymio: quod verbum quia longius abest, Syrus, ut hyperbaton vitet, transponit, quod solet, et hunc versiculum in duo membra dividit, hoc modo: *Quod dabit nobis, ut liberemur de manu inimicorum nostrorum, et ut absque timore serviamus coram eo.* Sed quia hoc jam ante ex professo dictum fuerat: *Ut liberemur de manu inimicorum nostrorum*, sup. v. 71, videtur hic non repeti, nisi in transitu, ut inferiora superioribus monstrentur coherere, in hanc sententiam: *Ut ex potestate inimicorum nostrorum liberati (quod dictum est) deinceps sine timore serviamus illi, etc., qui est sensus Græcæ Latinæque editionis.**

SERVIAMUS, colamus, ferè ad servitutem soli Deo debitam refertur vox Græca.

ILLI, uni, cui omnia debemus. Dominus opponitur inimicis; liberamur enim à servitute peccati, ut fiamus servi justitiæ et Dei, Rom. 6, v. 18, 22.

VERS. 75.—IN, pro cum, SANCTITATE, vitam ducentes sanctam et justam; sanctam quâ Deum respiciat,

dit, ubi, juxta Isaïam, timore omnium malorum sublato, sedebit populus in pulchritudine pacis, et tabernaculis fiduciæ, UT SERVIAMUS ILLI.

VERS. 75. — IN SANCTITATE, quæ Deum respicit, et cujus cultus est sanctitas colentis, ET JUSTITIA, id est, omnium virtutum perfectione, quæ generaliter *justitia* in Scripturis vocari solet, CORAM IPSE, Deo scilicet facie ad faciem seipsum demonstrante, OMNIBUS DIEBUS NOSTRIS, per totam æternitatem, ubi

justam quâ homines. *Sanctitatem vocat cultum divinum*, ait Euthymius, *justitiam verò reliquarum perfectionem virtutum*, suffragantur Chrysostomus in Catenâ citatus et Theophylactus. Titus per utrumque intelligit sanctam religiosamque universorum Dei præceptorum expletionem, quod idem unum est; nam universa Dei præcepta, duabus tabulis, continentur, priore complectente officia pietatis erga Deum, posteriore officia justitiæ charitatisque erga proximos. Syrus unum solum ponit *becinoutho*, in justitiâ; cui assentiuntur illi qui posterius prioris expositionem interpretantur, eò quòd justitia, genus omne virtutum significare consueverit. Hæc omnia eodem recidunt, quòd Dominum colere oporteat, observatione præceptorum ejus omnisque generis bonis operibus ac virtutibus; quemadmodum ait Apostolus Petrus, 1 Epist. 1, v. 15: *Secundum eum qui vocavit vos Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis.* Videtur autem tacitè Evangelium legi opponi, quòd lex carnalem potius et exteriorem cultum, consistentem in sacrificiis, cæremoniis, umbris et justitiis carnis (quomodò loquitur Apostolus Hebr. 9, v. 10), videretur exegisse; Evangelium verò, interiora magis requirat, et veram animi justitiam.

CORAM IPSE, cogitantes nos semper versari coram ipso, qui opera omnia nostra intueatur et corda scrutetur. Significatur justitiâ Deo probata, vera, sincera, ac solida, non ficta, simulata aut hypocritica, interpretibus Chrysostomo et Theophylacto; vide supra, v. 6.

OMNIBUS DIEBUS, non semel, ait Theophylactus, *neque duobus diebus, sed omnibus*, nullo admissio temporis intervallo.

NOSTRIS, vitæ nostræ. Atqui interpres Syrus non plus legit quàm Latinus. Potest significari, quod legi evangelicæ nulla alia succedat; sed perseverantia præcipue notari videtur; hæc lege nos esse redemptos, ut Dei cultus ac servitus, non alium nobis habeat finem, quàm vitam. *Apertè et breviter*, ait Beda, *quomodò sit Domino serviendum designat, videlicet, et in sanctitate ac justitiâ, et coram ipso, et omnibus diebus*: quæ vocatio est vitæ christianæ, similiter descripta ab Apostolo, Tit. 2, v. 12: *Ut abnegantes impietatem, et secularia desideria, sobriè, et justè et piè, vivamus in hoc seculo, exspectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi.* Hujusmodi vitæ institutionem, intellexit Zacharias supra, v. 69, sub cornu seu regno salutis; profluit enim ex salutifero Christi regno, estque pars maxima felicitatis ejus in hoc seculo; nec enim aliis Christus regnat, quàm quibus hujusmodi vitam ducere largitus

nulla dies erit à Dei servitio, justitiæque feriata. Postquam autem celebravit beneficia, per Christi adventum nobis allata, utitur apostrophe ad puerum recens natum, sive quòd usus rationis ut in utero datus ei permanserit, ut Orig. et Ambr. hic, et ferè Græci, sive poetico et prophetico more, personam fingendo, sicuti Moyses, Deut. 52, v. 1, et David, 2 Reg. 1, v. 21, ut ita adstantes doceret, quantus puer ille futurus esset, dicendo.

fuerit. Hæc gratia est novi Testamenti, et donum, quo non aliud præclarior aut excellentius, hæc in vitâ obtingere homini queat à Deo; hoc cui datur, restat duntaxat ut expectet æternæ vitæ beatitudinem, et regni in se Christi perfectionem, quod mox dicebat Apostolus. Hoc ipsum porrò donum, nempe, ut de manu inimicorum liberatus Israel, sine timore serviat Domino in sanctitate et justitiâ coram ipso omnibus diebus suis, ait Zacharias fuisse contentum ac promissum fœdere illo cum patribus inito juratoque: *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ*, Gen. 22, v. 18. Benedictionem enim, cum copiam abundantiamque bonorum quæ Deus largiatur significet, Zacharias Spiritu sancto illustratus, de veris et solidis animi bonis, quibus homo bonus et justus et Deo gratus reddatur, et ad Deum summum bonum adducatur, intelligit; quæ quidem illa sunt jam dicta, liberatio ab inimicis, seu remissio peccatorum, vita solidè sancta, justa, secunda, et perseverantia. Hæc autem numerat inter Dei benedictiones, dona, ac beneficia; *Daturum enim nobis*, ait; quia nemo hæc habet aut habere vel acquirere potest ex seipso aut ex meritis propriis: Dei enim gratiæ et dona sunt, et quanquam pacto promissa filiis Abrahæ, non tamen cuiquam debita singulari, huic aut illi, sed generaliter tantum filiis Abrahæ, iis quos Deus pro suo beneplacito elegerit. Neque tantum intelligit Zacharias, hæc dona Dei pacto fuisse comprehensa, sed et per ora posteriorum prophetarum, pacti illius divini interpretum, fuisse promissa; non solum liberationem à peccatis, de quâ supra, v. 71; verum etiam gratiam benè vivendi, de quâ hic potissimum agitur. Inter hos enim Ezechiel manifestè, cap. 56, v. 25 et seqq.: *Effundam super vos aquam mundam*, ait, *et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*, etc.; *et dabo vobis cor novum*, etc.; *et spiritum meum ponam in medio vestri, et faciam ut in præceptis meis ambuletis, et judicia mea custodiatis et operemini*. Nec minus apertè Jeremias, laudatus supra, v. 72, ut plures alios præteream. Jam verò beneficia hæc promissa patribus interposito jurejurando, et à prophetis clariùs exposita ac prædicta, gratulatur Zacharias, suo tempore missa esse Israeli à Deo. Quanquam enim non nisi commemorare videatur quid illo jurejurando contineretur, nimirum *daturum se nobis*, etc., mens tamen ejus est significare, hæc jam allata esse, quippe qui præmiserit illud *memorari* seu ut memorem se declararet, testamenti ac jurejurandi: prout etiam hæc omnia suis ab initio verbis comprehendit, *fecit redemptionem, et erexit cornu salutis*; solum adjunxit, prophetarum vaticiniis et patrum pactis esse consentanea. Intelligit ergo hæc jam à Deo Israeli missa esse, ut qui visitaverit populum suum, misso in carnem Christo,

VERS. 76. — ET TU PUER, non cum aliis prophetis promiscuè propheta Domini, sed singulariter PROPHETA ALTISSIMI VOCABERIS, seu eris; utpote quem Altissimus *angelum suum*; per Malachiam cap. 3, vers. 40, vocat. PRÆIBIS ENIM ANTE FACIEM DOMINI, in carne præsentem, vide dicta vers. 17. PARARE VIAS EJUS, id est, ut pares et disponas mentes Judæorum ad hoc

id est, semine illo per quod benedictiones istæ ac beneficia fuerant promissa. *Benedicentur in semine tuo*, id est, merito seminis tui, quod est Christus. (Vulg. Sixti V: *Qui est Christus*), Apostolo interprete, Gal. 3, v. 16. Christus enim id promeruit, ut electis ex omnibus gentibus terræ, daretur peccatorum remissio, justificatio, vita sancta, et in eâ perseverantia. *Qui dedit semetipsum pro nobis*, inquit Paulus Tit. 2, v. 14, *ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum*. Hæc probè cognoscens Zacharias, benedicit Deo et gratias agit ob rem inchoatam (appropinquabat enim regnum cælorum, Christo jam concepto et carnem induto) tanquam perfectam; nam et in quibusdam, nominatim Zachariâ ipso ejusque uxore, res jam perfecta erat, Christi morte operante, etiam antequàm esset tolerata.

VERS. 76. — ET TU, tu verò. Postquam celebravit beneficia, quæ Christi adventus, juxta Dei promissa, secum afferat; convertit sermonem ad filium suum, futurum præconem adventus Christi, et paraturum homines ad illa Christi beneficia.

PUER, puerule, hodiè tantillum licèt sis. Alloquitur octiduænum infantem, quemadmodum sæpè prophetæ, præ affectuum vehementiâ, cælum et terram aliaque intellectus ac sensus expertia alloquuntur (Deut. 52, v. 1: *Audite, cæli, quæ loquor*, ait Moses; *audiat terra verba oris mei*. 2 Reg. 1, v. 21, David: *Montes Gelboe, nec ros nec pluvia veniant super vos*, etc.), quò auditores cum gratiâ doceat, ad quid natus ac destinatus sit puer iste, et quid officii aliquando obiturus; quod scitu dignum et utile ipsis erat; quanquam potuerit et puer intellexisse, cui ab exultatione in utero, de quâ supra v. 41, continuum mansisse usum rationis, sentiunt plerique veterum; inter Græcos, Origenes, Theophylactus, Titus; inter Latinos, Ambrosius, Beda. « Potuit, inquit Ambrosius, vocem patris natus audire, qui Mariæ salutationem antequàm nasceretur audivit. » Addit Beda: « Nisi fortè putandus est Zacharias, propter eos « potius qui aderant instruendos, futura filii sui « munera quæ dudum per angelum dicerat, mox « ut loqui potuit prædicare voluisse. »

PROPHETA, nuntius, legatus ALTISSIMI, ab Altissimo missus. Altissimo autem, sive Patre, sive Filio ipso, est enim Filius æqualis Patri; sive utroque. Nam Patri quidem Matthæus, cap. 11, v. 10; Filio autem Malachias c. 3, v. 1, attribuit illud: *Ecce ego mitto angelum meum. Propheta*, id est, sanctus veritatis doctor à Deo missus; hæc enim significatione utebatur populus voce *prophetæ*. Vera itaque hic appellatio est, quamobrem Joannes ut miraculum quoddam viseretur populo, qui per quadringentos ferè annos prophetâ caruerat.

ut Christum Salvatorem et sponsum recipiant. Prædicabis enim pœnitentiam, ne Domini doctrina; prædicabis baptismum, ne Domini disciplina; prædicabis Spiritum sanctum et ignem, ne Domini gratia, rudes sibi mentes hominum inveniatur, et imparatas exhorreat. Nam explicans modum parandi vias Domini addit.

Propheta fuit Joannes, quia vir sanctus immediatè à Deo missus, pœnitentiam conversionemque ad Deum, populo Judaico prædicavit, et Messiam venturum prædixit, præsentemque divino spiritu cognovit nemine indicante. Fuisse autem plus quàm prophetam docet Salvator Malachiæ vaticinio, in Matthæo, cap. 11, et supra veteres prophetias evehit ejus doctrinam, ac supra prophetarum ordinem ipsum extollit et locat, ut populus a l rectum ministerii ejus scopum, collimet, et peculiare aliquod atque excellentius illi datum fuisse mandatum discens, memoriâ infixum teneat quod est ille de Christo locutus.

VOGABERIS, eris, agnosceris, celebraberis, publico testimonio. Hoc factum est, quando ostensus Israël'i fuit. Congratulatur filio suo pater, et quasi dicit vaticinans: Tibi non solum dabitur in sanctitate et justitiâ Domino servire, sed et prophetam ipsius esse.

PRÆIBIS ENIM, jussus. Exponit munus quod tantquam Propheta sit obiturus, iisdem ferè verbis quæ suprâ, v. 17, ex angelo audierat: quæ cum minori tunc fide exceperisset, jam errorem corrigens palàm prædicat ut divina.

ANTE FACIEM DOMINI, ante Dominum Christum, tum propinquum, tum præsentem, est enim Hebræa phrasis, *ante faciem*, pro, *ante*, quemadmodum supra v. 17, Angelus dixerat *ante illum*. Alludit ad regum ac principum consuetudinem duplicem, quando illi diù desiderati civitatem aliquam suam sol'emni comitatu ingressuri sunt, quam nonquàm aut diù est quòd inviserint. Una consuetudo est, quòd adventus eorum ante nuntiari per præcursorem soleat, quem nos vulgò vocamus *fourrier*, quò præparentur omnia, ita ut ipsis dignum sit, (inter quæ, non minimum sunt viæ per quas oportet ut adveniant) et majore cum pompâ populique frequentiâ occurratur. Altera quòd jam advenientem regem, nobilissimorum Principum aliquis aperto capite sit qui proximè antecedit, et sceptrum præferat, regem subsequenter monstret, ac de viâ secedere omnes faciat quâ rex venit, utroque officio Joannes functus est. Inprimis enim nuntiavit Christum mox venturum, nuntiavit adventum sive manifestationem Christi instantem; et præparavit, id est, præparari jussit, omnes hortatus est ut præparent venturo viam, baptismi et pœnitentiæ prædicatione. Nam ut semestri Joannes ante Christum conceptus et natus est, tantillo etiam ferè tempore, ante Christum prædicare cœpit. Deinde Christum jam advenientem monstravit fecitque manifestum omnibus, et se quidem demittens, illum autem extollens, omnes hortatus est illum agnoscere et suscipere, in illum credere, illique adhærere, quippe Christo diù desiderato et vero mundi Salvatori. Atque utrumque egit ex Dei delegatione, Joân. 1, v. 6, et 33. His itaque modis Joannes Christi nuntium egit, et venienti viam præparavit. Porrò, plus ipse fuit Propheta; quia angelicam in terris vitam du-

VERS. 77. — AD DANDAM SCIENTIAM SALUTIS PLEBI JUDÆIS, id est, ut magisterio tuo des populo Judaico

cens, Christum, quem cæteri prophetæ, è longinquo vaticinati fuerant aliquando venturum, mox esse venturum nuntiaverit; imò et ubi jam venisset præsentem ostenderit, ac, coram facie illius positus, digito ipso monstraverit, suisque manibus baptizaverit, et regnum cœlorum ac redemptionis tempus, quòd cæteri eminùs et obscurè sub umbris præcinerant, ipse propè jam appropinquasse palàm primus nuntiaverit, ac viam Christo ad homines, hominibusque ad Christum et cœlorum regnum, munire cœperit baptismi et pœnitentiæ denuntiatione, denique ab aliis ipse prophetis, nominatim à Malachiâ, prædictus sit futurus hujusmodi. Ex quibus jam luce meridianâ clarius efficitur longè à Joanne esse, ut in dubium jam revocaverit, quòd aliàs fuerat ex officio sibi à Deo delegato disertè testatus, nempe Jesum esse Christum.

PARARE, ut pares, ut parari jubeas VIAS EJUS, vias per quas sit venturus ad populum Israel, sublatis nempe impedimentis, ignorantia per doctrinam, peccatis per pœnitentiam, efficies ut facilius recipiatur. Metaphoricam locutionem prosequitur, sumptam à similitudine civium, qui si regem quem exspectant suum, honorificè excipere et testari gratum esse ipsius adventum volunt, viam, quâ venturus est, à sordibus, incommodis, atque impedimentis omnibus liberam reddunt, et pulchram ac amœnam constituunt. Hoc itaque sibi vult vox ista, in viâ esse Christum Dominum, curandum unicuique ut ita se paret, ut honestè ipsum excipiat, quomodo illo dignum et sibi utile est, animo scilicet peccata ejiciat quemadmodum solent è viâ sordes, novæ vitæ studeat, quâ non secus ornatur ac via aulæis aut ramorum viriditate; sic enim istud Joannes explicuit dicens: *Pœnitentiam agite*: nam constat pœnitentiâ, malorum operum detestatione ac fugâ, et bonorum exercitatione ac studio. Cæteròqui, via hominis in sacris litteris, mores ipsius sunt et institutum vivendi: hanc si velit Domino esse gratam atque amœnam, à vitiis expurget oportet et virtutibus ornare. Tametsi enim instaret corporalis Christi adventus, non tamen corpora, sed animos ut occuparet hominum, adventabat. Hos obsederant peccata affectionesque pravæ, non secus ac desertum spinæ ac tribuli, aut viam aliam lutum et cætera sordium. Ut itaque liber esset ingressus Christo, auferenda hæc erant, sarculo ac ligone pœnitentiæ, quam suo clamore commendabat omnibus Joannes. Viarum obliquitates, inæqualitates, asperitates, inamœnitates, et quidquid remorari aut offendere possit advenientem, tollite; iterque rectum, planum, æquabile, amœnum, pulchrum, et quale ipsum decet, reddite; id enim fieri consuevit in adventum exspectati regis. Porrò simplicitas integritasque virtutis absque hypocrisi, rectitudo semitarum est. Dicit ergo: Ex toto corde absque fitione, convertimini ad Deum, et pœnitentiam agite.

VERS. 77. — AD DANDAM, dare, seu ut des. Explicat primam cognitionem eorum, quæ ad salutem sub novo Testamento erunt necessaria, IN REMISSIONEM

quod dixerat, *parare vias ejus*. Theophylactus : Quomodo autem illas preparavit ? dando scientiam salutis populo. Dando autem, id est, docendo. Non enim dedit scientiam sicut Deus, Dan. 1, v. 17; infundendo scilicet in animum; sed docendo, admonendo, prædicando.

SCIENTIAM SALUTIS, scientiam salutarem, ut sciatur quæ sit vera salus, et in quo consistat. Syrus scientiam vitæ, quod est, vivificam, eodem sensu. Quasi Jesu nomen exponere ac diligentius commendare desiderans, ait Beda, salutis mentionem frequentat.

PLEBI, populo, EJUS, Domini, id est, populo Israel. Docuit enim Joannes Israeliticum populum salutaria cumprimis, ineundam esse penitentiam, corrigendam vitam, Christum Dominum esse propinquum, qui penitentium auferat peccata, et emendantibus vitam det regnum cælorum; contra, obduratos puniat igne inexstinguibili. Atque ita paravit populum, ut cum fructu susciperet Christum advenientem.

IN, pro ad, quod frequens est.

REMISSIONEM PECCATORUM, quâ scientiâ pervenire possint ad remissionem peccatorum. Instructi enim scientiâ salutari, quâ cognoscant detestanda ac vitanda esse peccata, et præsentem esse Christum, qui sit agnus Dei, auferens peccata mundi, paratus admissa peccata penitentibus dimittere, faciliè pervenient ad remissionem peccatorum. Ne temporalem, ait Beda, carnalemque promitti salutem putares, in remissionem, inquit, peccatorum eorum. Nominat autem remissionem peccatorum, non quòd in solâ remissione peccatorum salus et justitia sita sit; quod vult Calvinus cum suis, sed quòd remissio peccatorum, principium et fundamentum totius salutis sit; præter quam requiri lumen gratiæ, quo faciente dirigantur pedes in viam rectam, docent sequentia.

EORUM, pro suorum vel ipsorum, scilicet plebis seu populi; significatum enim nominis collectivi respicitur.

VERS. 78. — PER, id est, propter, quod exstat Græcè, VISCERA MISERICORDIÆ, id est, viscera plena misericordiâ. Non est contentus dixisse propter misericordiam, nec propter viscera, sed magnâ cum auxesi utrumque conjungit, *rahame hesed*, viscera misericordiæ, significans intimum commiserationis affectum, misericordiam ex intimis profectam visceribus, quâ ita condeleat et mederi studeat Deus humanis malis, ac si sua ipsius essent; sic enim commoventur et cruciantur hominum viscera, ad conspectum calamitatis, eorum præsertim quos diligunt, ac si sua ipsorum esset. Declaratur ergo summa Dei erga nos misericordia, et ineffabilis dilectio; de quâ Apostolus, Ephes. 2, v. 4 : *Deus, qui dives est in*

PECCATORUM EORUM, per Christum videlicet obtinendam. Non enim doctrina Joannis eam dabat, sed eò disponebat, agnum Dei, tollentem peccata mundi, demonstrando, quod explicat clariùs sequenti versu. Nam quasi quæreret, per quem danda esset hæc salus et remissio peccatorum, respondet.

VERS. 78. — PER VISCERA MISERICORDIÆ DEI NOSTRI, seu per viscera miseratione plena, id est, per miseri-

misericordiâ, propter nimiam charitatem suam quâ dilexit nos, etc. Jungendum est autem hoc ei quod præcedit, in remissionem peccatorum, obtinendam scilicet per, seu propter viscera misericordiæ Dei nostri, propter intimam ac profundissimam misericordiam quam Deus noster erga ipsos gerit; sic Theophylactus et Euthymius; quorum hic : *Per remissionem peccatorum, ait, quæ est per viscera misericordiæ Dei nostri, sive quæ datur per compassionem misericordiæ ipsius, et non per opera eorum.*

IN QUIBUS, cum quibus visceribus misericordiæ, et quibus impellentibus, VISITAVIT NOS; venit ad nos, ex alto scilicet, ut subsequitur, quod est, caro factus est, ut mox dicemus. Est ergo ac si dicat Zacharias : Meritò adscribo Deo misericordiæ viscera : non enim subvenire solùm voluit miseriis hominum, quod misericordiæ est, sed et sic affectum se declarare, ac si ipse eas pateretur, atque ut eas omninò aboleret, magnâ ex parte in se suscipere, summi erga nos amoris argumento. Usque adeò enim commota dicas viscera ejus super miseriis nostris, ut cum alia non suppeteret ratio nos liberandi, quàm si ipse nos visitaret ex alto, descenderet de cælo, et miserum hominem se redderet similem nobis, excepto peccato; id facere maluerit, quàm permittere nos ire perditum. Incarnationis Filii Dei, viscera illa misericordiæ, causa fuere. Ubique prædicatur misericordia in opere redemptionis, eaque summa, quo et maxima miseria nostra declaratur, et merita omnia nostra excluduntur. Sic Maria virgo supra, v. 54 : *Suscipit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ*, etc. Apostolus ad Titum 3, v. 5 : *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit*, etc.

ORIENS, is qui Oriens prophetis vocatur, qui idem Deus noster et Christus est. Non participium esse, oriens, sed nomen, ex Græco fit manifestum, ubi legitur ἀνατολή. Nomen autem esse Messias seu Christi, quod Hebraicè dicitur *semah*, non est dubium; quod cum quinque potissimum locis occurrat apud prophetas posteriores, à Jonathan Paraphraste Chaldæo ubique vertitur juxta sensum *Messias*; à Græcis interpretibus semel βλαστός; transfertur, Jer. 53, v. 15, ter ἀνατολή, Jer. 23, v. 5; Zach. 5, v. 8, et c. 6, v. 12; quod evangelista hoc loco sequitur; semel mutatur in verbum ἐπιλάμψεται, Isaia 4, v. 2. Ab Hieronymo, Latino prophetarum interprete, ter redditur *germen*, Isaia 4, v. 2; Jer. 23, v. 5, et c. 33, v. 13, quod est βλαστός, bis *Oriens* (quod est ἀνατολή, aut alludit), nimirum Zachar. 5, v. 8 : *Ecce ego adducam servum meum Orientem*; et Zach. 6, v. 12 : *Ecce vir, Oriens nomen ejus*, pro quo Chaldæus, *Christus nomen*

cordiam Dei, ex intimis ejus visceribus et affectu prodeuntem. IN QUIBUS, id est, quâ profundissimâ misericordiâ impellente, VISITAVIT NOS in propriâ personâ ad nos veniendo, ut dictum est versu 68. Visitavit autem, veniendo EX ALTO, quia à summo cælo, seu sinu Patris, egresso ejus, ad nos visitandos in assumptâ carne ORIENS, id est, is qui ORIENS à prophetis vocari solet, scilicet Christus. Porro, *Oriens*, non est

ejus, qui revelandus est. Quæritur ergo quæ sit propria vocabuli significatio, an *germen*, an *Oriens*? Hebræi, quorum onomasticis et libris jam utimur, tradunt propriam significationem esse germinis, ut quod derivetur à radice *samah*, quæ germinare, pullulare, Genes. 2, v. 5, ac compluribus aliis Scripturæ locis significet, et de plantis ac stirpibus propriè dicatur. Potuit quidem hæc fuisse et veterum Hebræorum, utpote septuaginta. Interpretum, sententiæ : tamen ex locis jam citatis, sensisse videntur, quòd ea radix generalius etiam usurpetur, ad eum ferè modum quo Latinum verbum *oriri*, quod non solum de plantis, sed de sole etiam et luce, et iis omnibus dici potest, quæ, postquam latuerint, prodeunt. Hinc enim factum videmus, ut Isaïæ 4, v. 2, ubi Hieronymus clarè ex Hebræo vertit : *In die illà erit germen Domini in magnificentiâ et gloriâ*; ipsi transtulerint : *In die illà illucebit Deus in consilio cum gloriâ*; nimirum τὸ *ihie semah adonai*, erit germen Domini, intellexerunt, erit oriens, aurora, seu lux, Dominus. Accedit quòd ex *semah* sæpius transtulerint ἀνατολή, quod Græcè ad ortum solis et lunæ propriè spectat. Verùm hæc ratio non tantum urget, quantum ea quæ præcedit. Nam licèt ἀνατολή propriè de solis ortu dicatur, verbum tamen ἀνατέλλειν, unde derivatur, usu scriptorum et sacrorum et profanorum, etiam de herbis et plantis dicitur, adeòque idem ferè est quod Latinis *oriri*. Psalm. 103, v. 14, ubi legimus *Producens fœnum jumentis*, Græcè est, ὁ ἐξαντέλλων, ex Hebræo *masmiah*, quod est, germinare faciens, seu, ut Hieronymus vertit, germinans. Similiter Psalm. 131, v. 17 : *Illic producam cornu (τῶ) David*, est ἐξαντέλλω, ex *asmiah*, germinare faciam; Hieronymus, *oriri faciam*. Quin et Hebr. 7, v. 14, tribuitur hominis ortui : *Manifestum est quòd ex Judà ortus sit Dominus noster*. Quid quòd Septuaginta, postquam Jer. 23, v. 5, ubi Latinè legitur : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David* (dativi casus est) *germen justum*, vertissent *Orientem justum*, quomodo reddit Hieronymus in ejus loci commentario, postea Jer. 33, v. 15, ubi res eadem repetitur : *In diebus illis, et in tempore illo, germinare faciam David (Davidi) germen justitiæ*, ipsi transtulerint : βλαστῆσαι ποιήσω τῷ Δαβὶδ βλαστὸν δικαιοσύνης; quo argumento utitur Franciscus Ribera, enarrans caput tertium Zachariæ, ut ostendat ἀνατολήν pro βλαστὸν, *germen* usurpari; nec parùm efficax est, nisi quòd in Aldinâ et Basileensi editionibus, non legatur Græcè posterior hæc pars capitis 33, ita ut dubitari possit an sit eorumdem interpretum, quod legitur in regiis Bibliis hoc capite 33, quorum est caput 23. Sed quidquid

hic participium, sed nomen respondens Græco ἀνατολή, *ortus*. Respicit autem ad loca Zachariæ 3, v. 8, et ibid., c. 6, v. 12, ubi Hebraicè est, *Tzémach*, quod Hieron. ibi vertit, *Oriens*, et 70 Interpretes, *oriens* seu *ortus*: alibi verò Hier. subinde vertit, *germen*, quod etiam oritur ex terrâ. Nam Hebraica radix, *Tzémach*, propriè quidem *germinare* aut *pullulare* significat; usurpatur tamen etiam generatim pro, *oriri*. Utrumque ergo est Christus, et *germen*, quia ex rescisso trunco

ea de re sit, satis fit manifestum, voce Hebræa *semah*, et Græcâ ἀνατολή, quando Christo tribuitur, ex sententiâ Græcorum interpretum, non minùs significari posse germen, quàm solem aut lucem (nomen ortus enim, quod est, ἀνατολή, accipiendum est pro eo quod oritur) quemadmodum Latinâ voce *oriens*, ex sententiâ Latini interpretis, non minùs significatur germen oriens, quàm sol aut lux oriens, postquam ad utrumque modum D. Hieronymus explicet. Enarrans enim caput tertium Zachariæ, sic exponit nominis *Oriens* rationem, ac si sol aut lux oriens significaretur, dum scribit in hæc verba : « Dicit plenam « felicitatem et perfectam beatitudinem tunc futuram, « quando venerit Oriens, de quo scriptum est : *Ecce « vir, Oriens nomen ejus*; et in Malachiâ : *Orietur vobis « timentibus nomen meum sol justitiæ; et sanitas in « pennis ejus*. Et in Numeris : *Orietur stella ex Jacob, « et homo ex Israel*. In Evangelio quoque apertissimè « de Christo legimus : *In quibus visitavit nos Oriens ex « alto, illuminare eos qui in tenebris et umbrâ mortis « sedent.* » Idem autem tractans subsequens caput sextum Zachariæ, ἀνατολήν seu Orientem exponit germen, dum ait : « *Ecce vir, cujus nomen est Oriens, « quod Hebraicè dicitur semah, non per sin (tunc « enim significet lætari) sed per sade litteram scri- « ptum. Qui idcirco oriens, id est, ἀνατολή, vel ἀναφύη, « sive βλάστημα nuncupatur, id est, germen; quia ex « se repenti succrescet, et ex radice suâ in similitu- « dinem germinis pullulabit;* » et postea mysticum sensum explicans : « Ipse, ait, qui Jesus appellatur, « eò quòd salvaverit mundum, et oriens dicitur, quia « in diebus ejus orta est justitiâ; et canitur in Psalmo : « *Veritas de terrâ orta est*, eò quòd de utero virgi- « nali, in seculorum consummatione generatus, dixit : « *Ego sum veritas,* » et paulò post : « Iste igitur « qui nostris virtutibus coronatus est, orietur, et « appellabitur Oriens : ad quem locutus est Pater : « *Filius meus es tu, ego hodiè genui te.* » Hæc Hieronymus. Jam quòd Chaldæus, nomine *Semah* intelligat Christum, dat intelligendum ex eo esse, quòd sit revelandus (addit enim hoc aliquoties), id quod et ad lucem et ad germen similiter potest referri. Liceat ergo tum in prophetis tum in evangelio, voce Græcâ ἀνατολής et Latinâ *orientis*, duo intelligere significata, et duplici ratione id nominis Christo convenire, quod Hebraicè dicitur *semah*; unâ, quia germen sive surculus est, ex reciso trunco Davidicæ stirpis repente ortus. Cum enim radix Jesse arefacta ac mortua videretur, omninòque periisse genus David, et procul abesse ut regnum recuparet, quod obscurum atque ignobile latebat; subito præter hominum

Davidicæ stirpis, sine viri operâ, repente pullulavit, et in arbore amplissimam crevit, et *oriens*, quia ipse est lux mundi, et Sol justitiæ, qui, Malachiæ 4, oritur timentibus Deum, et stella, quæ oritura dicitur ex Jacob, Num. 24, v. 17, quam rationem nominis consideravit Orig., Hom. 13, in Levit. Greg. lib. 20 Moral., c. 18, aliàs 21; Theophyl., Euthym., Beda hic, et alii passim. Nam ipse Zacharias explicans, cur orientem dixerit, adjicit.

expectationem, Deo faciente, ortus natusque ex eo infantulus est, non ab homine satus, surculi ex veteri arboris trunco, seu germinis ex humili terrâ pullulantis instar, quod paulatim succressens, evasit in arborem amplissimam, non absimiliter grano sinapi, Math. 13, v. 32; et excerpto restitutoque regno David, universum terrarum orbem subjugavit. Ac certè, cùm Zacharias hæc caneret, jam recenter germinaverat, et ramusculos suos jecerat hoc nobile germen, in utero Virginis, de domo David, ita ut impleretur illud Isaïæ 11, v. 1: *Egredietur vi ga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet*, ubi pro flos Hebraicè legis *neser*, quod alii vertunt germen, et æquiparant nomini *semah*. Altera ratio, quâ Christus *Semah* oriensque dicatur, est, quòd ipse sit *lux illa vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum*, Joan. 1, v. 9; quòd ipse *lux mundi*, prout de se ipse testatur, Joan. 8, v. 12; et *sol ille justitiæ*, quem Malachias promiserat *oriturum timentibus nomen Domini*, cap. 4, v. 2, qui per incarnationem oriri mundo incipiens (quod erat cùm Zacharias hæc caneret) quodam progressu ætatis et prædicationis atque operum suorum, paulatim per mundum universum, cœlestis doctrinæ vitæque lumen sparsit; non secus ac sol inanimis ab oriente surgens, sensim per universum orbem lumen propagat suum. Atque id jam senserant, Zacharias ipse, uxor, et filius, quos sol iste oriens, radiis suis actatos, repleverat Spiritu sancto. Hanc posteriorem rationem, plerique omnes Scripturæ tractatores solam considerârunt, Philo Judæus circa medium libri de Confusione linguarum, Origenes, homiliâ 13, in Leviticum, Athanasius sub finem tractatûs in hæc verba: *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo*, Eusebius lib. 7, de Demonstratione evangelicâ, dem. 9, Chrysostomus, homil. in illud: *Ecce vir, Oriens nomen ejus*, Theophylactus, Titus, Euthymius, in hunc Evangelii locum, Gregorius, lib. 20, in Job cap. 48, Beda in Lucam, ut recentiores præteream. Gregorii verba sunt: « Nam quia ab oriente lux surgit, rectè Oriens dicitur, » *cujus justitiæ lumine, nostræ injustitiæ nox illustratur.* Bedæ: « Qui ideò rectè oriens vocatur, quia nobis ortum veræ lucis aperiens, filios noctis et tenebrarum, lucis effecit filios, juxta id quod consequenter exponit: *Illuminare,* » etc. Priorem solam rationem, considerandam putat Franciscus Ribera scribens in caput tertium Zachariæ; in quam sententiam abiens hæreticus Beza, audet etiam verterè: *Quibus invisit nos germen ex alto*. Nos, Hieronymum secuti, utramque considerandam ducimus; et eò magis posteriorem hoc quidem loco, quòd inhærendo eidem metaphoræ subsequatur:

Illuminare his, etc. Syrus utitur voce *dancho*; quam de ortu solis dici certum est, an verò de plantarum etiam, mihi incertum.

EX ALTO. Jungendum est cum verbo, *visitavit* (quod supra diximus) prout facit Theophylactus his verbis: *Ille visitavit nos ex alto, qui Oriens dicitur. Ex alto*, id est, ex cœlo, delapsus de cœlo visitavit nos. Intelligendum datur quòd de cœlo descenderit, quemadmodum habet Nicenum Symbolum: *Qui propter nos homines, et propter nostram salutem, descendit de cœlis; et Joan. 3, v. 31, dicitur de cœlo venisse; non quòd cœlum deseruerit, sed quòd apparuerit in terrâ, manifestatus in carne, id est, incarnatus sit, quemadmodum sequitur in Symbolo; quòd cœlestis Deus factus sit terrenus homo. Sic enim ait ipse Oriens, Joan. 3, v. 15: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo; descendit de cœlo, de cœlo factus filius hominis, et tamen est in cœlo, et permanet in cœlo, juxta naturam divinam, quâ cœlum implet et terram.*

VERS. 79. — ILLUMINARE, infinitivus est, pro ad illuminandum, ut solet interpretes vertere; ut illuminet, ut luceat, ut lumen præbeat. Euthymius: *Visitavit nos ut appareret, hoc est, ut illucesceret.*

HIS QUI, vel potius, eos qui, relatum ad illuminare.

ET IN UMBRA MORTIS, in tenebris iisque densissimis. Tenebris additur pierùmque *umbra mortis*, quando densissimæ tenebræ significantur, quæ tristissimam mortis imaginem referant; quæ si non mors, vicinæ mortis umbræ esse videantur, et præsentem mortis horrorem incutiant, quales sunt in sepulcris, carceribus, etc. Job. 12, v. 22: *Qui revelat profunda de tenebris, et producit in lucem umbram mortis.* Est autem Hebræis unica dictio *salmaveth*, eaque composita (quales paucae apud Hebræos) ex *sel*, umbra, et *maveth*, mors, quâ metaphoricè declarantur extrema pericula, et tristissima rerum facies. tempusque calamitosum inprimis ac luctuosum. Psal. 22, v. 4: *Si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Psal. 106, v. 14: *Eduxit eos de tenebris et umbrâ mortis, et vincula eorum dirupit.* Psal. 43, v. 20: *Humiliasti nos in loco afflictionis, et cooperuit nos umbra mortis.* Factâ autem à rebus corporatis ad spiritales translatione, significantur errores et iniquitates, vel pericula ex illis consequentia adversitatum temporariarum atque æternarum. Græci tractatores, Euthymius, Titus, Theophylactus, et Chrysostomus, per tenebras intelligunt ignorantiam, per umbram mortis peccatum, quod æternam mortem secum trahit; atqui magis propriè, per utramque vocem confusè utrumque significatur, per tenebras errores et iniquitates, per umbram mortis gravissimi errores et teterrima pec-

VERS. 79. — ILLUMINARE, id est, lumen præbeat, seu illucescat HIS QUI IN TENEBRIS ET IN UMBRA MORTIS SEDENT; id est, qui habitant in tenebris densissimis, et in afflictissimo rerum statu tristissimam mortis imaginem referent. Metaphora est à locis obscuris, ut sepulcris et carceribus, quæ mœstissimâ rerum facie præsentis mortis horrorem incutiunt. Transferuntur autem spiritualiter ad significandum teterrimum ani-

mæ statum; per ignorantiam erroresque miserabiles, et peccata, tanquam æternæ mortis vestibula. AD DIRIGENDOS PEDES NOSTROS IN VIAM PACIS, id est, ut lumine doctrinæ et charitatis, quod mentibus infundit, dirigat affectus, concilia, et opera nostra in viam, quâ tenditur ad pacem æternæ beatitudinis. Hæc autem via non est alia, nisi via veritatis et justitiæ, ut sobriè, justè, et piè vivamus in hoc seculo.

cata. Umbra mortis, quam Hebræus sermo unice voce effert *Salmaveth*, propriè est color ille quem mors proximè instans oculis ac faciei hominis obducit; qui quasi umbra est adventantis appropinquantisque mortis. Quare densæ tenebræ è quibus nequeas emergere, extremaque pericula quæ præsentem intentent mortem, quæ mors proximè subsequi solet, umbra mortis metaphoricè in sacris litteris appellantur. Hujusmodi autem tenebræ malaque, è quibus non sit salutis spes, cum sint apud inferos maximè, idcirco ea peculiariter regio sive terra umbræ mortis vocatur, *Job. 10, v. 21, 22*, ad eos autem transferitur, qui in summo discrimine atque extremis malis versantur, sive tribulationum aut miseriarum, sive errorum aut iniquitatum; pleni cæcitate ignorantiaque divinarum rerum, ac proinde etiam iniquitate lucifugà.

SEDENT, habitant, agunt, versantur, καθήμενοι, sedentibus; quod participium rectius servasset interpretes, nam et seipsum comprehendit Zacharias, quod constat ex verbis subsequentibus, eò quòd membrum unum esset illius populi, quanquam ipse jam ereptus è tenebris. Alludit autem ad prophetiam *Isaïæ cap. 9, v. 2*, citatam *Matth. 4, v. 16*. Nam quanquam illa propriè de Galilæis loquatur, remotis à templo et vicinis gentibus, habuisse tamen locum et in Judæis, facile est animadvertere, considerantibus statum doctorum ac populi eo tempore; quando animæ immortalitas et corporis resurrectio à multis negabatur, ab aliis imperfectè admodum, et non nisi admistis multis erroribus, credebatur. Doctrina magistrorum frigida erat atque elumbis, et ferè formans externos mores, neglectis animis; minime intenta observandis signis adventus Christi. Vitia seniorum gravissima erant et intolerabilia. Populi denique erant vexati, iacentes et dispersi, sicut oves non habentes pastorem, *Matth. 9, v. 30*; ut nihil dicam de externo rerum statu et Herodis tyrannide. Agabant ergo ejus regionis atque ætatis homines in densissimis tenebris, et miserabili rerum statu, qui reipublicæ interitum et vicinam omnibus mortem minaretur, æternam non minus quam temporariam, nisi visitatos Oriens illuminasset. Visitavit enim ex alto nos Oriens, inquit, ut illuminaret sedentes in tenebris, ut discussis mortis tenebris, populo suo lucem vitæ restitueret. Loquitur enim de populo Israel, licèt similis, adeoque deterior esset reliqui mundi conditio. Nihil enim usquam extra Christum est vivificæ lucis, sed omnia horribili mortis caligine occupantur; ideò *Isaïas* beneficium hoc *Ecclesiæ Christi* proprium esse testatur *cap. 60, v. 2*: *Quia ecce tenebræ operient terram et caligo populos; super te autem orientur Dominus, etc.* Dispulit autem errorum tenebras Oriens, afferens veram, cœlestem, et claram doctrinam, de Deo uno et trino, de animæ immortalitate, corporum resurrectione, regno cœlorum, supplicis æternis, vitæ rectè instituendâ, etc. Iniquitatum verò et peccatorum, condonans ea atque dimittens, meritis mortis suæ, eorumque loco amoris divini radios in animos infundens, quod ait hoc

loco Vener. Beda; ita ut fieret, quod postea et in Ephesiis, de quibus legitur: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, cap. 5, v. 8.*

AD DIRIGENDOS, ad hoc ut dirigere queamus. Licet etiam intelligere cum Theophylacto, ad hoc ut dirigat, scilicet Oriens; sed prius videtur præferendum. Oriens dirigit pedes nostros dono suo, quod dixit supra, *v. 73, daturum se nobis, ut, etc.* Nos ipsi dirigimus pedes nostros, libero arbitrio, quod hic vult. Utrumque enim concurrat, nec alterum ab altero excluditur, prout hic etiam præmittitur lumen gratiæ.

PEDES, gressus, affectus, actus, conversationem, vitam. Antequam Oriens nos visitasset, et lumen suum produxisset, agentes in tenebris, tum ignorantia, tum iniquitatis, nesciebamus quò pedes nobis essent dirigendi, quo modo vita esset instituenda, quæ via tenenda, ut ad pacem perveniremus, denique verè scriptum erat de nobis: *Viam pacis non cognoverunt, Isaïæ 59, v. 8.* Visitavit nos Oriens, et tum sermone docuit, tum exemplo monstravit viam illam, ita ut clarum nobis sit factum, ubi figendi pedes, quò dirigendi actus, quomodò premendi affectus, vitæque instituenda, et faciliè factum id sequi, auctis eâ quam addidit gratiâ.

NOSTROS. Cæteris se annumerat Zacharias, loquens in personâ populi; cæterò qui tenens ipse jamdù et ambulans viam pacis.

IN VIAM PACIS, id est, salutis ac felicitatis, in viam quæ ducit ad salutem beatitudinemque æternam, quæ *Matth. 7, v. 13, 14*, vocatur *via quæ ducit ad vitam*; ut contraria, *quæ ducit ad perditionem*. Pacis enim nomine, Hebræi statum intelligunt, quo benè hominibus est, quo contenti quiescunt, nec quid ampliùs quærunt aut expetunt: quæ profectò sola esse debet vita æterna. Est autem via pacis, quæ, inquam, ad hanc pacem ducit; *via justitiæ*, quod ait Theophylactus; via virtutis, sobriè, justè, ac piè vivere in hoc seculo, *Tit. 2, v. 12*; in sanctitate et justitiâ Deo servire, quemadmodum supra dixit Zacharias ipse. Illuminati enim, justificati, et redditi lux in Domino, faciente lucidâ Orientis visitatione, possumus ac debemus ambulare et vitam dirigere, *ut filii lucis, in omni bonitate et justitiâ et veritate, Ephes. 5, v. 8, 9*, quo modo fiet ut ad vitam felicitatemque perveniamus æternam, qui prius in tenebris miris modis offendentes, abibamus præcipientes in mortem perditionemque æternam. Brevi abruptâ apostrophe ad filium, relapsus est Zacharias, ad commemoranda beneficia quæ secum afferat adventus Christi, nimirum peccatorum remissionem (sub quâ intelligenda est ignorantia errorumque ablatio) et vitam sanctam; quæ duo ter hoc uno hymno diversis verbis repetit, initio, medio, fine, ita ut toto cantico non aliud agat, quam Deo gratias agere, quòd misso Christo, cujus Joannes præcursor, Israelitas à peccatis liberatos, justitiæ servos feliciter reddiderit, juxta promissa sua. Hic propheticus ac divinus hymnus, absolvit celebritatem circumcisi Joannis, auditoribus omnibus præ-

sentibus, in summam undique raptis admirationem.

VERS. 80. — PUER AUTEM, etc., puerulus autem. Redit ad historiam Joannis, uno verbo declarans quid egerit ab infantia ad tricesimum usque ætatis annum, et quam probè responderit progressus, miris adeo rerum exordiis.

CRESCEBAT CORPORE, ET CONFORTABATUR SPIRITU, id est, quantum crescebat corpore, tantum confortabatur spiritu; quantum staturæ atque ætatis accedebat corpori, tantum gratiæ spiritalis animo. Spiritus ergo intelligitur ipsius Joannis, sed confortationis auctor Spiritus divinus, qui donis suis spiritalibus in dies puerum auget, ita ut continuos in sapientiâ, virtute et gratiâ progressus faceret. Confortatio enim hic augmentum profectumque in primis significat: in quem sensum Titus scribit: *Juxta ætatis analogiam et incrementum, gratiâ et spiritu proficiebat*; et Theophylactus: *Cum corpore simul crescebat et spiritale donum*. Significat præterea, quod continuo profectu spiritalium gratiarum, spiritus ejus potentior quotidie ac robustior redderetur, ad regendum corpus; nec solum redderetur, verum etiam appareret, exterioribus actibus id demonstrantibus; quâ de re subdit Theophylactus: *Et quanto magis crescebat puer, tanto magis et efficaciam spiritus in illo se ostendebant, organo illarum capace existente*, id est, quò organum corporis fiebat per ætatem aptius et capacius, eò magis se exerebat in corpore virtus spiritalium donorum latentium in animo. Semper enim ad majora ac meliora tendebat, eaque sæpe superantia ætatem et consuetas corporis vires, ut quòd infans incoluerit deserta, prout sequitur. Quanquam verò pericope ista de toto illo temporis spatio loquatur, quod fuit inter octavum à nativitate diem et annum tricesimum; quia tamen etiam infantiam comprehendit; præsertim cum diminutivo pueruli Evangelista utatur; videtur hinc etiam ostendi posse, mansisse in Joanne, ab exultatione in utero, perpetuum rationis usum; quia gratia infantibus infusa, nisi rationis et liberi arbitrii usu accedente, augeri, aut foris elucescere nequit: quæ sententia est Cajetani et Toleti cardinalium.

ET ERAT ab infantia IN DESERTIS. In sylvestribus montosisque locis deserti Judææ. Desertum Judææ vocatur, quòd eo nullum aliud in Judæâ vastius majusque esset (in Judæâ, inquam, strictè acceptâ, ut supra 2, v. 1, 22) quod à vico Anath patriâ Jeremiæ prophetæ, sito mediâ viâ inter Jerosolyma et Jerichuntem, extensum supra Galgala, flectitur usque ad desertum Thecuzæ, et Engaddi, juxta mare Mor-

VERS. 80. — PUER AUTEM CRESCEBAT, ætate et mole corporis; et crescentibus pari passu virtutibus, CONFORTABATUR SPIRITU SUO, quamvis nonnulli intelligant ipsum Spiritum divinum gratiæ et confortationis auctorem. ET ERAT IN DESERTIS, statim scilicet à primâ pueritiâ, ut videtur sentire Orig., Hom. 11 in Lucam, et apertius Hieron. lib. contra Luciferianos, ubi dicit quòd post materni ventris hospitium eremi deserta sectatus sit, et parvulus de serpentibus luserit. Occasio petendi deserti videtur fuisse tyrannis

tuum, cujus campestris, ampla illa ac vasta, obiens, prædicavit Joannes, paucis primùm quos illic fortè invenit hominibus; omnibus deinde, famâ à paucis illis profectâ excitatis, magno numero confluentibus. Unde salvator: *Quid, ait, existis in desertum videre?* Fuit autem desertum, locus, pœnitentiæ, quam ipse prædicabat, accommodus. Proxima causa secessus Joannis in desertum, fuit Herodis tyrannis, quærentis inter cæteros hunc puerum neci dare, ne fortè esset Christus, Matth. 2, v. 16. Id enim intelligens mater Elisabeth, asportavit eum in desertum, cum octo plus minùs jam esset mensium; ibique eum nutrit et educavit, quoad ipsa vixit. Cui sententiæ Nicephorus suffragatur, dum ait lib. 1, cap. 14: « Filius Zachariæ Joannes, unâ cum matre Elisabethâ, « in speluncâ quâdam, ad regionem montanam, salvus « conservabatur, fortassis Herodis sanguinariam effu- « gens manum. Atque inde in solis locis libenter « versari solitus, Angeloque duce usus, in remotiores « sylvarum recessus secessit. » His addit Cedrenus in compendio Historiæ, quòd Elisabeth obierit diem suum, quadragesimo post die quàm in speluncam fugerat; quòdque angelus deinde curam pueruli suscepit. Astipulantur Origenes et Chrysostomus; ille enim homiliâ in Lucam, credit extra consuetudinem fuisse nutritum, non lactatum matris uberibus, non in sinu gerulæ constitutum, etc. Chrysostomus similiter homiliâ 38, in Mathæum, non lacte nutritum fuisse scribit, non lecto susceptum, non tecto, non foro, non aliâ re humanâ usum.

USQUE IN DIEM, usque ad tempus OSTENSIONIS SUÆ. Quo ipse ostensus seu manifestatus est, quo visum fuit Deo, illum ostendendum esse, ait Theophylactus.

AD ISRAEL, apud Israelem seu Israeli, usque ad tempus illud, quo, factò super eum verbo Domini, infra 3, v. 2, cœpit apud Israeliticum populum, obire officium prophetæ Altissimi, de quo mox, v. 76. Tunc enim divini jussi explendi gratiâ ex interiori deserto prodiens, venit in omnem regionem Jordanis, quod legitur infra 3, v. 3, et cœpit inter homines conversari. Ad illud usque tempus, id est, tricesimum circiter ætatis annum, vixit, egit, latuitque in deserto (*ubi purior aer, et cœlum apertius, et familiarior Deus, inquit Origenes*) procul ab omni hominum consortio, id enim indicatur nomine ostensionis, quod superiori illo loco astruens Chrysostomus, *neminem vidit unquam conservorum, ait, nec ab aliquo horum visus fuit*. Hic θεοδιδάκτος effectus, doctus, inquam à Deo fidem, et sacras Litteras, et quidquid opus foret, traduxit vitam in jejuniis, aspe-

Herodis, pueros Bethleem persequentis, ut Christum assequeretur; quod Nicephorus notat lib. 1, c. 4. Addit Cedrenus, in Compendio historiæ, curam ejus ab angelo susceptam, eò quòd Elisabeth paulò post fugam cum puero in desertum obiisset. USQUE IN DIEM OSTENSIONIS SUÆ AD ISRAEL, id est, usque ad tempus quo inter homines prædicando et baptizando conversari cœpit, quod fuit circa annum ætatis ejus tricesimum, sicut et Christi.

ritatibus, et mundi contemptu; in silentio, oratione et rerum divinarum contemplatione. «Semper in hymnis, «semper in orationibus fuit, auctore Chrysostomo, «nulli hominum antequam ad baptizandum accederet, «Deo autem soli, sua semper colloquia offerens.» Similiter Origenes, «ut vacaret, inquit, orationibus, «et cum angelis conversaretur, appellaretque Dominum, et illum audiret respondentem atque dicentem : «*Ecce adsum.*» Talis nimirum vita decebat eum qui prædicandæ penitentiae erat destinatus, ut qui cæteros ad Christum suscipiendum erat paraturus, primum ipse se exhiberet omnium paratissimum. Deni-

CAPUT II.

1. Factum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis.

2. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino :

3. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem.

4. Ascendit autem et Joseph à Galilæâ de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eò quòd esset de domo et familiâ David,

5. Ut profiteretur cum Mariâ desponsatâ sibi uxore prægnante.

6. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret.

7. Et peperit filium suum primogenitum, et panis eum involvit, et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio.

8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum.

9. Et ecce angelus Domini stetit juxta illos, et claritas Dei circumfulsit illos, et timuerunt timore magno.

10. Et dixit illis angelus : Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo :

11. Quia natus est vobis hodiè Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.

12. Et hoc vobis signum : invenietis infantem panis involutum, et positum in præsepio.

13. Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum, et dicentium :

14. Gloria in altissimis Deo, et in terrâ pax hominibus bonæ voluntatis.

15. Et factum est ut discesserunt ab eis angeli in cœlum, pastores loquebantur ad invicem : Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis.

16. Et venerunt, festinantes : et invenerunt Mariam, et Joseph, et infantem positum in præsepio.

17. Videntes autem cognoverunt de verbo quod dictum erat illis de puero hoc.

18. Et omnes qui audierunt, mirati sunt, et de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.

19. Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.

20. Et reversi sunt pastores glorificantes, et lau-

que consilium Dei hoc fuit, ut postquam multis hic annis latuisset, et siluisset, et virtutem coluisset, suo tempore majore cum auctoritate prodiret, et loqueretur, et præcursoris munus expleret, prout factum fuit. In hanc sententiam scribit Euthymius : « Oportebat eum à teneris, quod aiunt, unguibus ad virtutem exerceri, ut et liberè argueret, et Christi qui à « se annuntiaretur testis fide dignus esset. » Similiter Titus : « Ut Christo testimonium perhibiturus, nec non « hominum nequitiam imperterritè redarguturus, « testis doctorque omni exceptione major haberetur. »

CHAPITRE II.

1. Or, il arriva en ces jours qu'il parut un édit de César Auguste, pour faire un dénombrement des habitants de toute la terre.

2. Ce premier dénombrement se fit par Cyrinus, gouverneur de Syrie.

3. Et tous allaient se faire enregistrer chacun dans la ville dont il était.

4. Alors Joseph partit aussi de la ville de Nazareth, qui est en Galilée, et vint en Judée à la ville de David, appelée Béthléhem, parce qu'il était de la maison et de la famille de David,

5. Pour se faire enregistrer avec Marie son épouse, qui était grosse.

6. Et pendant qu'ils étaient là, il arriva que le temps auquel elle devait accoucher s'accomplit.

7. Et elle enfanta son fils premier-né, elle l'enveloppa de langes, et le coucha dans une crèche, parce qu'il n'y avait point de place pour eux dans l'hôtellerie.

8. Or, il y avait là aux environs des bergers, qui passaient la nuit dans les champs, veillant tour à tour à la garde de leur troupeau.

9. Et voici l'ange du Seigneur se présenta à eux, et une clarté céleste les environna; et ils furent saisis d'une grande frayeur.

10. Mais l'ange leur dit : Ne craignez point, car je viens vous apporter une nouvelle qui sera pour tout le peuple le sujet d'une grande joie :

11. C'est qu'aujourd'hui, dans la ville de David, il vous est né un Sauveur, qui est le Christ, le Seigneur.

12. Et voici la marque que je vous donne pour le reconnaître. Vous trouverez un enfant enveloppé de langes, et couché dans une crèche.

13. Au même instant, il se joignit à l'ange une grande troupe de l'armée céleste, louant Dieu, et disant :

14. Gloire à Dieu au plus haut des cieus, et paix sur la terre aux hommes de bonne volonté.

15. Après que les anges se furent retirés dans le ciel, les bergers se dirent l'un à l'autre : Passons jusqu'à Béthléhem, et voyons ce qui est arrivé, et ce que le Seigneur nous a fait connaître.

16. S'étant donc hâtés d'y aller, ils trouvèrent Marie et Joseph, avec l'enfant couché dans une crèche.

17. Et l'ayant vu, ils reconnurent la vérité de ce qui leur avait été dit touchant cet enfant.

18. Et tous ceux qui l'entendirent admirèrent ce qui leur avait été rapporté par les bergers.

19. Or, Marie conservait toutes ces choses, les repassant dans son cœur.

20. Et les bergers s'en retournèrent, glorifiant et

dantes Deum, in omnibus quæ audierant et viderant, sicut dictum est ad illos.

21. Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus, Jesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur.

22. Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino,

23. Sicut scriptum est in lege Domini: Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur;

24. Et ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25. Et ecce homo erat in Jerusalem, cui nomen Simeon, et homo iste justus et timoratus, expectans consolationem Israel, et Spiritus sanctus erat in eo.

26. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini.

27. Et venit in Spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo:

28. Et ipse accepit eum in ulnas suas, et benedixit Deum, et dixit:

29. Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace:

30. Quia viderunt oculi mei salutare tuum:

31. Quod parasti ante faciem omnium populorum:

32. Lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel.

33. Et erat pater ejus et mater mirantes super his quæ dicebantur de illo.

34. Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus: Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel; et in signum cui contradicetur:

35. Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.

36. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua.

37. Et hæc vidua usque ad annos octoginta quatuor: quæ non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die.

38. Et hæc ipsa hora superveniens, confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel.

39. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini reversi sunt in Galilæam in civitatem suam Nazareth.

40. Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientiâ: et gratia Dei erat in illo.

41. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem, in die solemnâ Paschæ.

42. Et cum factus esset annorum duodecim, as-

louant Dieu de toutes les choses qu'ils avaient entendues et vues, selon qu'il leur avait été dit.

21. Le huitième jour, auquel l'enfant devait être circoncis, étant arrivé, on lui donna le nom de Jésus, qui était celui que l'ange lui avait donné avant qu'il fût conçu dans le sein de sa mère.

22. Et le temps de la purification de Marie étant accompli selon la loi de Moïse, ils le portèrent à Jérusalem, pour le présenter au Seigneur,

23. Selon qu'il est écrit dans la loi du Seigneur: Tout mâle premier-né, sera consacré au Seigneur;

24. Et pour donner ce qui devait être offert en sacrifice, selon qu'il est écrit dans la loi du Seigneur, deux tourterelles ou deux petits de colombes.

25. Or, il y avait alors à Jérusalem un homme juste et craignant Dieu, nommé Simeon. Il attendait la consolation d'Israël, et le Saint-Esprit était en lui.

26. Il lui avait été révélé par le Saint-Esprit qu'il ne mourrait point, qu'auparavant il n'eût vu le Christ du Seigneur.

27. Il vint donc au temple conduit par l'Esprit de Dieu; et comme le père et la mère de l'enfant Jésus l'y portaient, afin d'accomplir à son égard ce qui était ordonné par la loi,

28. Il le prit lui-même entre ses bras; et bénit Dieu, en disant:

29. C'est maintenant, Seigneur, que vous laissez mourir en paix votre serviteur, selon votre parole;

30. Puisque mes yeux ont vu le Sauveur que vous nous donnez,

31. Et que vous destinez pour être exposé à la vue de tous les peuples,

32. Comme la lumière qui éclairera les nations, et la gloire de votre peuple d'Israël.

33. Le père et la mère de Jésus étaient dans l'admiration des choses que l'on disait de lui.

34. Et Simeon les bénit, et dit à Marie sa mère: Cet enfant que vous voyez est pour la ruine et pour la résurrection de plusieurs dans Israël; et pour être en butte à la contradiction.

35. Et votre âme même sera percée d'un glaive, afin que soient découvertes les pensées de plusieurs, cachées au fond de leur cœur.

36. Il y avait aussi une prophétesse, nommée Anne, fille de Phanuel de la tribu d'Aser: elle était fort avancée en âge, et avait vécu sept ans avec son mari depuis sa virginité.

37. Et elle était demeurée veuve jusqu'à quatre-vingt-quatre ans; elle ne s'éloignait point du temple, servant Dieu jour et nuit dans les jeûnes et dans les prières.

38. Etant donc survenue à la même heure, elle se mit aussi à louer le Seigneur; et à parler de lui à tous ceux qui attendaient la rédemption d'Israël.

39. Après qu'ils eurent accompli tout ce qui était ordonné par la loi du Seigneur, ils s'en retournèrent en Galilée, à Nazareth, leur ville.

40. Cependant l'enfant croissait et se fortifiait, étant rempli de sagesse; et la grâce de Dieu était en lui.

41. Son père et sa mère allaient tous les ans à Jérusalem, à la fête de Pâques.

42. Et lorsqu'il fut âgé de douze ans, ils y allè-

centibus illis Jerosolymam secundum consuetudinem diei festi,

45. Consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem, et non cognoverunt parentes ejus.

44. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, et requirebant eum inter cognatos et notos.

45. Et non invenientes, regressi sunt in Jerusalem, requirentes eum.

46. Et factum est, post triduum invenerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos.

47. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prae lentiam et responsis ejus.

48. Et videntes admirati sunt; et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te.

49. Et ait ad illos: Quid est quod me quaerebatis? nesciebatis quia in his quaeris Patris mei sunt, oportet me esse?

50. Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos.

51. Et descendit cum eis, et venit Nazareth: et erat subditus illis. Et mater ejus conservabat omnia verba haec in corde suo.

52. Et Jesus, proficiebat sapientiam, et aetate, et gratiam apud Deum et homines.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — FACTUM EST, accidit. Vide supra, 1, v. 8.

IN DIEBUS ILLIS, illo tempore quod proximè secutum est nativitatem Joannis.

EXIT, emanavit in publicum, promulgatum est.

EDICTUM, decretum.

A CAESARE. Hujus proprium nomen fuit Octavius seu Octavianus; accepit autem cognomen Caesaris, à Julio Caesare, cui successit in imperio. Nam à primo imperatore Julio Caesare (sic dicto, à patris nomine, non à caeso matris utero) qui Augustum reliquerat nominis et imperii sui haereditatem, omnes deinde imperatores dicti sunt Caesares; quod nomen, non tantum Romanis, verum etiam Judaeis, Syris, et Graecis caeterisque nationibus, quibus Romani imperitabant, nobile fuit.

AUGUSTO. Et hoc cognomine (quod Latinum licet, in usu est Graecè ac Syriacè) nobilitatus est, idque

VERS. 1. — FACTUM EST AUTEM IN DIEBUS ILLIS, circa tempus scilicet nativitatis Joannis. et paulò post, Deo hujusmodi descriptionem orbis, vel procurante, vel certè tempus ejus illud potiusquam aliud ordinante, ut illius occasione beata Virgo in Bethleem venire: EXIT EDICTUM A CAESARE AUGUSTO, nempe Octavio, cui nomen *Caesaris*, à Julio Caesare, à quo adoptatus fuerat, adhæsit; cognomine verò dictus est *Augustus*, quòd urbem et imperium auxisset, et fideliter administrasset. Hinc omnes Romani principes postea sunt appellati *Caesares* et *Augusti*, sicut apud Syros *Antiochi*; apud Persas *Arsacidae*; apud Phylistinum, *Abimelech*; apud Aegyptios olim *Pharaones*, et post Alexandrum usque ad Cleopatram Ptolomei, ut

rent, selon qu'ils avaient coutume, au temps de la fête.

45. Quand les jours de la solennité furent passés, lorsqu'ils s'en retournèrent, l'enfant Jésus demeura dans Jérusalem, sans que son père et sa mère s'en aperçussent;

44. Et pensant qu'il était avec quelqu'un de ceux de la compagnie, ils marchèrent durant un jour; et le soir ils le cherchaient parmi leurs parents, et parmi ceux de leur connaissance.

45. Mais ne l'ayant point trouvé, ils retournèrent à Jérusalem pour l'y chercher.

46. Et trois jours après, ils le trouvèrent dans le temple, assis au milieu des docteurs, les écoutant, et les interrogeant.

47. Et tous ceux qui l'entendaient étaient surpris de sa sagesse et de ses réponses.

48. Lors donc qu'ils le virent, ils furent remplis d'admiration; et sa mère lui dit: Mon fils, pourquoi en avez-vous usé ainsi avec nous? Voilà que nous vous cherchions, votre père et moi, étant tout alligés.

49. Il leur répondit: Pourquoi me cherchiez-vous? ne saviez-vous pas qu'il faut que je sois occupé aux choses qui regardent le service de mon Père?

50. Mais ils ne comprirent point ce qu'il leur disait.

51. Il s'en alla ensuite avec eux, et vint à Nazareth; et il leur était soumis. Or, sa mère conservait dans son cœur toutes ces choses.

52. Et Jésus croissait en sagesse, en âge et en grâce, devant Dieu et devant les hommes.

primus, quòd urbem atque imperium miris modis auxisset, et fortunatissimè administrasset, ab omnibus tanquam numen caelitus demissum observatus: nam inter caetera augustum dicitur, quod sanctum est ac veneratione dignum.

UT DESCRIBERETUR, id est, in acta publica referretur numerus capitum, et tributum à singulis pro copià facultatum solutum.

UNIVERSUS ORBIS, gr., tota habitata, scilicet terra, quam latè scilicet pareret Romano imperio, ut certè major noti orbis pars parebat. Quare Syrus vertit, *universus populus possessionis*, seu *dominii ejus*; id est, totum Romanum imperium. Cum jam devictis hostibus et rivalibus imperii omnibus, Augustus solus rerum summam potiretur, et toto orbe altissimam pace frueretur, anno imperii sui 40, si numeres à triumphatu ipsius; at 42 si à nece Julii Caesaris (regnavit enim annis circiter 57), jussit iniri totius imperii

Hieron. in cap. 29 Ezech. UT DESCRIBERETUR UNIVERSUS ORBIS, Romanis scilicet subjectus, hoc est, ut numerus capitum in acta publica referretur, et tributum pro facultatibus uniuscujusque solutum. Nam facultates singulorum in hujusmodi descriptionibus fuisse censas testis est Josephus lib. 18 Antiquit., cap. 1. Capita etiam singulorum non tantum adultorum, sed etiam puerorum, descripta fuisse probat immunitas, quae postea Syria concessa fuit, ut soli puberes tabulis adscriberentur, ut patet ex D. Formà D. de censibus. Unde Justinus Martyr, Orat. ad Antonium Pium audacter, dicit: Christum natum in Bethleem ex descriptionibus censas acti, quae sub Cyrino, primo vestro in Judaea procuratore, sunt collectae, in-

recensionem, et in acta publica referri singula capita et vectigal pro opum ratione per singula capita imperandum; partim ut sciret gloriabundus, capitum fortunarumque in suo imperio summam, quàm immensum hominum numerum, quantumque divitiarum pelagus, subjectum sibi teneret; partim ut ararium civilibus bellis exhaustum repletet, singulis capitibus solventibus numisma censùs, denarium inquam, unum aut plures pro facultatum ratione. Denarium autem argenteum, non aureum; solebant enim Romani victis gentibus argentum in tributo imperitare, non aurum, quod scribit Plinius lib. 53, cap. 3; minor denarius, verisimile est, ponderis circiter unius drachmæ (nam drachma octava, denarius septima pars unciæ fuisse putatur) pretii regalis Hispanici, unus aut plures, pro ratione censùs facultatum uniuscujusque, numisma erat quod in censum annuè solvebatur ætate Christi: modestum sanè tributum.

VERS. 2. — HÆC DESCRIPTIO PRIMA, scilicet universi orbis. Sic V. Beda: *Significat hanc descriptionem primam esse earum quæ universum orbem concluserint.* Favet huic interpretationi Hieronymus scribens in caput secundum Isaia his verbis: *Orto Domino Salvatore, quando sub præside Syriæ Cyrino, prima est in orbe terrarum facta descriptio*, etc. Hactenus enim nunquam Romanus orbis, tam latè patens quàm patebat hoc tempore, fuerat uno eodemque tempore recensitus ac descriptus, ut nec id bella permiserant. Neque hic datur intelligendum fuisse alteram aliquando factam generalem totius orbis descriptionem, sed duntaxat nullam ante hanc, quanquàm particulares certarum provinciarum factæ fuisse potuerint.

FACTA EST, scilicet in Syriâ.

A PRÆSIDE, procurante præside. Græcè ommissa præpositione legitur, ἡγεμονεύοντος, quod est, præsidem agente, quemadmodum et Syriacè, *sub præfecturâ.* Utrumque verum est; facta est enim ea descriptio in Syriâ et ipso præside, et ab ipso præside. *Principatum descripsit Cyrenii*, ait Euthymius, *ad significandum quòd ipse fecerit Syriæ descriptionem.*

SYRIÆ. Meminit Syriæ evangelista, quia cùm Judæa

telligere potestis; et Tertull., lib. 4 contra Marcionem, c. 7. Censum, inquit August. testem fidelissimum Dominicæ nativitatibus, Romana archiva custodiunt. Ut credibile sit hæc de causâ Deum voluisse hanc descriptionem fieri, ut Christiani inde probarent, infidelibus Christum in Bethleem de familiâ David natum esse.

VERS. 2. — HÆC DESCRIPTIO PRIMA FACTA EST A PRÆSIDE SYRIÆ CYRINO; non prima absolutè, sed prima sub isto Cyrino, seu Quirino, ut alii nominant; nam egit ipse et secundum censum post mortem Archelai, filii Herodis, multis scilicet annis post istum primum, de quo hic Joseph. supra cit. Quem cùm Eusebius putasset eundem esse cum eo de quo hic Lucas, hinc factum est, ut Josephum graviter errasse perferendo verò reliquit Sentio Saturnino, ut Tertull. 4 contra Marcion., c. 19, insinuat. Nunquam aliqui putent, hunc censum à Cyrino extraordinariè fuisse actum in Syriâ, cùm neque consul esset neque

et Galilæa, de quibus vult agere, essent Provinciæ Syriæ; omnes enim regiones, Syriæ nomine comprehenduntur, cujus termini describuntur, ab aquilone Cilicia, à meridie Ægyptus, ab Occidente mare magnum, quod et Syriacum mare ab eâ dicitur, ab Oriente fluvius Euphrates, ad quem usque David protulerat fines regni sui, 1 Paral. 18, v. 3; 2 Paral. 9 v. 26; præses Syriæ procurabat earum descriptionem. Erat quidem Herodes rex Judææ et Galilææ, sed ejusmodi qui reclamare non posset, quin populus sui regni à Romanis pro libitu censeretur, quippè qui et ipse Romanis subjectus esset, adeoque vectigalis, regno ab ipsis precariò accepto et sub definito tributo. Neque verò conveniebat censum Judææ per Herodem fieri, quia de re Romanorum agebatur quæ Herodi non perinde grata esse poterat, præferenti suam ipsius.

CYRINO. Cyrenio. Latina vox propria fuit *Quirinus*, aut ut apud Tacitum legitur, *Quirinius*.

VERS. 3. — Et, itaque, IBANT, proficiscebantur OMNES, Syri, ac nominatim Judæi; qui quidem foris habitabant, ut multi variis occasionibus habitabant; nam qui in civitatibus suis habitabant, procul dubio non opus habebant foras proficisci ut profiterentur. Intelliguntur autem plerique omnes: nam Judas Galilæus et quidam ei consentientes, recusarunt profiteri; de quibus Gamaliel, Act. 5, v. 37: *Post hunc exstitit Judas Galilæus in diebus professionis*, etc.

UT PROFITERENTUR, ut describerentur; est enim Græcè hic eadem vox quæ duobus præcedentibus versiculis, resque eadem significatur. Nam Judæi quidem describebantur seu profitebantur, id est, nomina sua dabant, nomina ac familias suas publicè apud acta denuntiabant, et exactum numisma censùs, unum aut plura, prout divites censebantur, solvendo, subjectionem testabantur; censores verò et commentarienses in singulis civitatibus ordinati, describebant, id est, propria accedentium nomina et familias et solutum censum scripto mandabant.

IN SUAM, in propriam CIVITATEM (refertur ad *ibant*); eam quæ familiæ ipsorum erat caput; quam scilicet à majoribus vel instructam vel exornatam habebant.

præses Syriæ, sed Saturninus cui eum propterea adscribit Tertull. Et ideò id, quod Lucas dicit, A PRÆSIDE SYRIÆ, Græcè est, *imperante*, scilicet per præfecturam extraordinariam. Quam rationem exponendi difficultatem esse simplicissimam et à pluribus remoris expeditam, putat Dionys. Petavius. Sed quia istam extraordinariam illius præfecturam probare difficile est, hinc aliqui suspicati sunt solutionem ex Græcâ phrasi petendam, quam sic exponi posse volunt, ut sensus sit: Hæc descriptio facta est, priusquam præsideret Syriæ Cyrinus, scilicet Sentio Saturnino. Nam Cyrinus adhuc diù post præsedidit Syriæ, juxta testimonium Joseph. de censu agentis.

VERS. 3. — ET IBANT OMNES, UT PROFITERENTUR, Græcè est idem verbum, quod, v. 1, *describerentur*, id est, ut nomina et familias suas apud acta denuntiarent, et censum pro facultatibus solverent. SINGULI IN SUAM CIVITATEM, scilicet ibant, ubi nimirum familiæ caput erat. Nam Romani videntur in Judæâ servasse modum censendi, in illo populo usitatum, qui solebat fieri per tribus, et inde per tribuum familias,

Consueverant Israelitæ census populi agere, per tribus et tribuum familias; nam sicut populus in tribus, ita tribus in familias dividebantur. Manifestum id est, ex veteris Testamenti libris, nominatim Numeris. Romani itaque hanc rationem apud Judæos servarunt.

VERS. 4. — ASCENDIT, profectus est, sed indicatur Judææ situs altior quàm Galilææ.

JOSEPH, vir justus, semper paratus ad obsequendum præceptis majorum.

A GALILÆA, DE CIVITATE, ex provinciæ Galilææ civitate NAZARETH, in quâ habitabat. Quo quisque loco habitaret, nil referebat; verùm professionis tempore, oportebat unumquemque ad suæ familiæ locum celebrem ac certum redire.

IN JUDÆAM, in provinciæ Judææ CIVITATEM, eam quæ fuerat civitas regis David. Sed ne intelligeretur arx Sion, quæ passim in libris Regum vocatur civitas David, quòd David eam Jebusæis ereptam ædificasset, et inhabitasset, et pro regni sede habuisset, 2 Reg. 5, v. 7, 9; addidit evangelista, quæ vocatur *Bethlehem*, ut intelligas civitatem, nativitate educationeque Davidis nobilem.

Eò QUÒD ESSET DE DOMO, id est, DE FAMILIA, genere, ac stirpe DAVID. Hùc convenisse similiter alios omnes qui erant de genere David, sive extra sive intra Bethlehem habitarent, datur intelligendum.

VERS. 5. — UT PROFITERETUR seu describeretur, sicut mox, v. 5.

CUM MARIA. Ascendit cum Mariâ, ut cum Mariâ profiteretur; ad utrumque enim id referendum est: nam et Maria erat de familiâ David. Jure autem antiquo Romanorum, etiam feminæ censebantur, adeoque etiam infantes; eò verò magis censenda Maria erat, quòd filia unigenita esset, agri paterni hæres, quod Lyranus hic, nos alibi diximus.

DESPONSATA, nuptâ quidem, sed incognitâ; vide supra, 1, v. 27.

PREGNANTE, existente gravidâ, adeoque partui proximâ, tunc scilicet cùm ascenderet, non cùm desponsaretur. Hoc autem addit, quò aptius subjungat

et familiarum capita: nam illa ratio datur versu 4.

VERS. 4. — ASCENDIT AUTEM ET JOSEPH A GALILÆA: quia Judææ situs altior erat, quàm Galilææ. Et hinc est quòd in Scripturis passim dicuntur *ascendere in templum Domini*, quia altissimo loco situm, et *descendere in domum regis*; et rursùm Christus dicitur *ascendisse Jerusalem*, et *descendisse Capharnaum*, quæ erat vicina Galilææ. DE CIVITATE NAZARETH, ubi habitabat; nam in descriptione nulla habebatur ratio, ubi quis natus esset, vel habitaret, vel domum, aut bona sua haberet, sed loci familiæ celebris. IN CIVITATEM DAVID, QUÆ VOCATUR BETHLEEM; quod addit distinctionis causâ. Erat enim et alia civitas David, arx Sion, quam armis occupaverat, sed in Bethleem natus erat; quam parum splendidam parùmque populosam Dominus præelegit nativitati, sicut Jerusalem passioni, inquit Leo, sermone 1 de Epiphaniâ. Accedebat et nominis congruentia; nam ex Bethleem, id est, domo panis, conveniebat panem vitæ procedere. Eo QUOD ESSET DE DOMO ET FAMILIA, id est, de familiâ DAVID: nam prius nomen exponitur per posterius. Quamvis aliqui *familia* et *domus* distingui possint; ut *tribus* dicantur à primis filiis Ja-

historiam partûs. Mirum videri posset, quòd Maria non excusaverit gravidum uterum et partum viciaum ne protectionem hanc iniret: nisi constaret divinitus actam fuisse ut proficisceretur, adeoque doctam, in Bethlehem sibi pariendum esse, denique expertam uterum nullo modo sibi esse molestum aut gravem. Quocirca, etiamsi iter ex Nazareth in Bethlehem longum esset dierum non minùs tribus, Bethlehem ultra Jerusalem ad meridiem sitâ itinere sex milliarium, id est, duarum horarum, juxta viam quæ ducit Hebron; quod D. Hieronymus ait, scribens de locis Hebraicis, vide supra 1, v. 39: facillè tamen illud confecit prægnans, etiam pedes, utpote cui sarcina facilis esset, nec tantùm non prægravans, verùm etiam confortans, viresque matri addens, ad proficiscendum eò ubi nasci volebat: *Ascendit* (ait Bernardus, sermone in illud Apocalypsis: *Signum magnum apparuit in cælo Bethlehem imminente jam partu, portans pretiosissimum illud depositum, portans onus leve, portans à quo portabatur*; et paulò post: *Sola sine corruptione concepit, sine gravamine tulit, sine dolore filium parturivit*. Jam intelligendum relinquitur id factum fuisse, professos nimirùm fuisse Joseph et Mariam, conjuges se esse, oriundos ex tribu Juda et genere David, subditos Cæsari, et paratos in ejus rei argumentum solvere numisma census; idque professos coram omnibus aliis ex ejusdem Davidis stirpe superstitibus, præsentibus et suffragantibus, atque ut hujusmodi fuisse in tabulis censuum descriptos: quæ ad Augustum deportatæ et Cæsareâ auctoritate confirmatæ, perpetuò testari et indubitam fidem facere potuerunt, Mariam Josephi uxorem fuisse ortam ex tribu Judâ et familiâ David, et consequenter ejus filium. Ad quas tabulas, veteres Christiani, dicentes postea ad gentiles, etiam provocarunt, nominatim Justinus Martyr, Apologiâ secundâ pro Christianis ad Antoninum Pium, paulò post medium, et Tertullianus, lib. 4. contra Marcionem, cap. 7, 19 et 36.

VERS. 6. — CUM ESSENT, Joseph et Maria, IBI, in Bethlehem, cùm hærerent ibi aliquot diebus (nec

cob et Joseph; *familia* à celebribus quibusdam nepotibus eorum, *domus* à singulis patribus-familiâs. Sed hæc distinctio non semper servatur in Scripturis. Insinuat autem hic, omnes omninò de stirpe David similiter in Bethleem esse descriptos.

VERS. 5. — UT PROFITERETUR; Græcè est iterùm, ut *describeretur*, sed interpres noster causam descriptionis respexit, quæ fiebat; ut quisque se hujus vel illius esse familiæ, et imperatori persoluto censu subjectum esse profiteretur. CUM MARIA; nam et feminæ censebantur, maximeque quia unigenita et hæres erat de familiâ David. DESPONSATA SIBI UXORE, id est, sibi nuptâ, sed incognitâ, ut dictum est cap. præced. v. 25. PREGNANTE, id est, partui jam proximâ; ut satis constet actum hoc divinitus ut tale iter in illo statu susceperet, videlicet ut in publicis tabulis censuum profiteretur Maria se Josephi uxorem, ortam ex tribu Judâ; ex familiâ David, subjectam Cæsari, atque ita indubitata fides fieret posteris. Et hinc est quòd Christiani, ut supra diximus, ad illas tabulas censuum provocabant.

VERS. 6. — FACTUM EST AUTEM CUM ESSENT IBI, id est, cùm aliquot diebus ibi hærerent, IMPLETI SUNT

enim mox ut advenerant, Maria peperit) ut qui non statim admitterentur ad professionem, præ multitudine; vel etiam professi, non statim vellent abire, quòd scirent Dei consilium esse, ut illic, in civitate David, nasceretur puer, quem Dei ac Davidis filium et Christum esse, dudum ex angelicâ revelatione noverant, non sola Maria, verum etiam Joseph.

IMPLETI, perfecti, sunt dies naturales, menses legitimi, *pariendi*; tempus, inquam, novem mensium à conceptu. Nec enim abortavit Maria præ lassitudine ex viâ aut aliâ quâvis de causâ: sed perfecto consueto tempore, peperit, quòd eum qui nascebatur verum hominem esse constaret. Hùc porrò inter prima respexerat divina providentiâ, urgens Augustum Cæsarem ut describi juberet universum orbem, ut opportuna hujus descriptionis occasione, Josepho et Mariâ profectis in Bethlehem, rerum exitus responderet oraculis prophetarum, illic, inquam, Filius Dei, secundum carnem nasceretur, ubi Deus ipse decreverat, et per prophetas nasciturum prædixerat, quod annotat Titus. Huic rei censionem illam servire Deus voluit, quantum nec Cæsar nec præses id scirent. Nam si datâ operâ consultòque mutâset locum Maria, et ultrò Bethlehem adivisset, ut illic pareret, res ex composito facta non tantæ fuisset auctoritatis, quantæ jam, quando publico edicto aliud agente eò fuit evocata. Fuit enim præses, vel quisquis ille Cæsaris minister, arcanus Dei præco, qui Mariam in locum divinitus ordinatum accersierit, ut illic non tantum censeretur, verum multò magis pareret, et partum quoque deinde suum, *priusquam descriptio completeretur ortum*, quod ait Origenes, censui subiceret. Circumcisus enim Jesus ante absolutum censum (nam ante diem circumcisionis censi non poterant, quorum nulla erant nomina) et ipse census fuit post parentes, si ante ipsius nativitatem illi censiti fuerant; et præsentibus atque adstipulantibus omnibus qui essent de genere David, in publicas tabulas relatum est, Jesu Mariæ filio originem carnis tractam esse ex David. Hoc sentiunt veterum plerique, et Jesum, inquam, censum ac descriptum fuisse, Justinus Martyr, Apologiâ secundâ ad Antoninum Pium, Origenes, Theophylactus, et Euthymius, scribentes in hunc locum, ex quibus, Origenis verba sunt: « Diligentius intuenti, sacramentum quoddam significare videtur, quòd in totius orbis professione, describi oportuerit et Christum,

cut cum omnibus scriptus, sanctificaret omnes, et cum orbe relatus in censum, communionem sui præberet orbi, liberans eum, quod addit Euthymius, « à servitute diaboli, qui princeps est mundi. »

VERS. 7. — ET PEPERIT. Peperit itaque nocte, infra, v. 8, et quidem paulò post medium noctis, incipiente nimirum die hebdomadis illo, qui Judæis prima sabbati, Christianis dies Dominicus vocatur, die autem mensis qui Latinis octavus kalendas Januarii, vulgò vicesimus quintus decembris dicitur; de his enim constat ex traditione. Interea dum nocte intempestâ vacaret Virgo altissimæ rerum divinarum contemplationi, excitata prænuntiis partûs, non doloribus, sed suavis motibus, quibus sacer foetus utero se prodire gestire significaret, corpore composito peperit, cœlestis consolationis et gaudii plena. Peperit autem, enixa aliarum matrum more, sic tamen ut nullum passa sit virginitatis detrimentum; nec enim reserata sunt claustra virginalis pudoris, sed per ea illæsa atque integra transiit, qui redivivus sepulcro clauso prodiit. Quâ de re D. Gregorius, homil. 26 in Evangelia: *Illud corpus Dominicum intravit ad discipulos januis clausis, quod ad humanos oculos per nativitatem suam clauso cavit utero virginis.*

FILIUM, illum de quo ab Angelo prædictum ipsi fuerat, supra, 1, v. 32: *Hic erit magnus et Filius Altissimi vocabitur*, etc.

SUUM, non Josephi.

PRIMOGENITUM, ante quem nullum alium unquam pepererat, ac proinde etiam, hæc ratione, nascendi, inquam, ordine, sanctum ac Deo dicatum, præ cæteris primogenitis eximum et Deo charum. Primogenitum vocavit, non quòd post eum alii ex Mariâ nati sunt, uti volebat Antidicomarianus Helvidius, teste B. Hieronymo, libri adversus eum scripti cap. 5, sed quòd ante eum nullus. Lex enim lata Exodi 13, v. 2, quæ primogenita Deo esse sancta, hoc est, Dei esse, jubebat, non tantum primogenita vocabat ea post quæ alia ex iisdem gignebantur, verum etiam quæ sola, post quæ nulla gignebantur. Quocirca Evangelista *primogenitum* Mariæ maluit Jesum dicere quàm unigenitum, ut cum jam aliundè, tum et hinc, sanctum ac dicatum Domino esse, nimirum ex ipso etiam nascendi ordine, Dei esse intelligeres. Neque Hebraicum nomen *becor*, quo et Syrus hic utitur, est relativum, aut respicit alium qui nascatur postea.

DIES, UT PARERET; naturales scilicet et legitimi, quos dies Aug., lib. 83 Quæst. Evang., q. 56, ponit ducentos septuaginta sex, hoc est, novem menses, et sex dies; tot enim inveniri ait inter 8 kalendas aprilis, quo conceptus est, et 8 kal. Januarii, quo natus est Dominus, sicut à majoribus traditum suscipiens Ecclesiæ custodiit auctoritas, inquit idem, l. 4 de Trin., c. 5, ubi hoc latius tractat.

VERS. 7.—ET PEPERIT, enixa, aliarum matrum more, quâdam activitate; sine quâ quidem Christus de matre natus, non tamen mater ita propriè filium peperisse diceretur. In quo partu Aug., 10 de Civit., cap. ult., agnoscit cum Ecclesiâ proprium Salvatoris miraculum, quòd scilicet Virgo peperit, quòd fieri non potuit, nisi claustrum virginitatis non reserato, et consequen-

ter non sine penetratione dimensionum. Peperit et sine dolore, quia sine corruptione conceperat, ut Bernard., in illud Apocal.: *SIGNUM MAGNUM*, etc. Additur apud Zenonem, serm. 6, de Nativit., filium sine sordibus delibutum prodiisse cum quibus proles solent. Sed Hier. refragatur, qui lib. contra Helvidium, sicut dicit Virginem per genitalia peperisse filium, ita et tegmine membranarum solito circumvolutum, et, Ep. 22, cruentatum. Non enim, inquit, erubescimus, non silemus; quantò sunt humiliora, quæ pro me passus est, tantò plus ei debeo. FILIUM SUUM PRIMOGENITUM, id est, ante quem nullum alium genuerat; non enim habet hic respectum ad secundò genitum; ita ut primogenitus et unigenitus reipsâ hic idem sint. Quanquam Epiphani., Hæresi 78, velit

PANNIS INVOLVIT, fasciis involvit, ipsa scilicet, non obstetrix, non adiutrix aliqua. Hieronymus, libri contra Helvidium capite 4: *Nulla ibi obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intercessit, ipsa pannis involvit infantem, ipsa et mater et obstetrix fuit.* Similiter Cyprianus, aut quisquis est auctor libri de cardinalibus Operibus Christi, sermone primo: *Panniculi pro purpurâ, pro bysso in ornatu regio lacinia congeruntur; genitrix est et obstetrix, et devotam dilectæ soboli exhibet clientelam, etc.; nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio.* Nullam enim aut infirmitatem aut dolorem inter pariendum passa est, libera à maledicto illo: *In dolore paries filios*, Gen. 3, v. 16; sed summo cum gaudio peperit, adeò integra valensque viribus à partu, ut et obstetricis et ancillæ operam egregiè exhibere potuerit. Quare ipsa suis manibus excepit prodeuntem è suo utero, tanquàm pomum maturum ex arbore delabens, nervo umbilicari spontè ac sine violentiâ se dissolvente, quem admodùm solvitur maturi pomi petiolus. Exceptum manibus, provoluta in genua adoravit, adoratum suavissimè est osculata, lotum deinde (habebat enim lotionem aliquâ opus, qui tanti temporis spatio, more cæterorum fœtum, in utero fuerat membranis obtectus) involvit pannis ac fasciis (ut solent recens nati pueruli), ne membra soluta ac libera enormiter crescerent. Quamvis enim non esset hoc periculi in Christi corpore, debebat tamen hæc ipsi cura à matre, quam et voluit admittere, ut verum se hominem esse declararet. Involvit autem pannis ac fasciis, non laceris, tritis aut immundis, sed mundis atque honestis (quamvis exigui ac vilis pretii) quæ in hunc usum ante apparaverat et secum hæc attulerat, nihil dubia quin hic esset paritura. Pannis involutus hic jacuit, qui postea nudus pependit in cruce.

ET RECLINAVIT EUM ipsa. Non enim decubuit infirma aut exhausta viribus, sed ut sederat pariens, ita à partu mox surrexit, et incessit, et egit quæ opus erat, non minùs alacris et expedita, quàm ante partum, nullo impedita secundarum fluxu, quem non est passa.

IN PRÆSEPIO cùm aliæ non adessent cunæ, significatur peperisse in stabulo seu speluncâ stabulari, adhærente diversorio, et serviente hospitandis jumentis cauponis diversorii ejusque hospitum, exilem sibi locum à bestiis mutuata. Ergo cùm in stabulo non esset alius locus aptior, collocavit filium recens natum

primogenitum vocari non respectu Virginis, quasi diceretur, primogenitum suum, sed absolutè primogenitum omnis creaturæ, sicut Apostolus vocat. ET PANNIS EUM INVOLVIT; Græcè *fasciavit* seu *fasciis involvit*, sicut infantes involvi solent. Nulla enim ibi obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intercessit; ipsa pannis involvit infantem, ipsa et mater obstetrix fuit, ut Hieron. contra Helvidium. Quo I et clariùs ex eo patet, quia RECLINAVIT EUM, præ tenacitate consistere aut sedere non valentem. Nam fasciare et reclinare, et similia opera facere, non est mulieris decumbentis, aut obstetricibus utentis, ut quidam delirant; IN PRÆSEPIO, tanquàm in cunis. Causa erat, quia NON ERAT EIS LOCUS, hospitandi, IN DIVERSORIO; sive propter confluum populi, describendi causâ accurrentis, sive simul potius, quòd odiosa esset pau-

in præsepi inter fœnum et paleas, ubi et commodiùs paulò jacere, et frigus minùs sentire posset, ipsa ad præsepe vigilans cum sanctis angelis et Josepho, divinum mysterium adorantibus. Non fugit in infantiâ præsepe, qui in virili ætate non abhorruit crucem. Præsepi porrò alligata fuisse jumenta aliqua, ut est verisimile, ita sentiunt plerique veterum, ac nominatim bovem et asinum, juxta illud Isaia 1, v. 3: *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui*; ita Hieronymus, epistolâ 27. Ambrosius in hunc scribens locum, Gregorius Nazianzenus sub finem orationis in natalem diem Salvatoris nostri, et alii. Qui et hæc affertur illud Abacuc 3, v. 2, juxta interpretationem Septuag.: *In medio duorum animalium cognosceris*; in quem sensum id canit Ecclesia in Officio circumcisionis Domini, responsorio 6. Et per bovem quidem assuetum jugo, Judaicus populus; per asinum verò liberum, populus gentilis, solet intelligi; utrique enim populo Christus incarnatus, factus est pabulum, et appositus in præsepi. Nam cùm homo non intelligens comparatus esset jumentis insipientibus, et similis factus illis, Psal. 48, v. 15: *Verbum Dei, ut fieret congruus cibus hominis, comparatum est cibo jumentorum, et simile factum illi, factum, inquam, fœnum, quod est, caro (omnis enim caro fœnum, Isaia 40, v. 6) et collocatum appositumque homini in præsepi, ut manducans per fidem, viveret.*

QUIA NON ERAT EIS, scilicet Josepho et Mariæ. Explicat causam evangelista, quare Maria pepererit in stabulo. Quidam libri habent pronomen numeri singularis *ei*; sed meliores servant plurale *eis*, adstipulantibus editionibus Græcâ et Syriacâ.

LOCUS hospitandi IN DIVERSORIO ipso seu hospicio publico (est enim diversorium, locus publicus, ad quem hospitandi causâ homines ex itinere divertunt) quâ scilicet parte homines excipi consueverant; cæterò qui enim, stabulum pars erat diversorii, sed bestiis excipiendis serviens, non hominibus. Petierat sibi et conjugi Joseph locum in diversorio, oblato pretio, sed non erat eis, præ multitudine externorum qui eò diverterant, et vel anteverterant Joseph et Mariam longè adventantes, vel ut ditiores ac splendidiore ipsi fuerant prælati. Quare in stabulum ejus diversorii divertere coacti fuerant; nam ut alia adirent diversoria, si quæ erant, aut domos consanguineorum, non temerè credebant omnia similiter plena

partas, et instans mulieris puerperium. Porrò insinuat istis verbis Evangelista Christum in stabulo, cujus præsepe est velut mensa, natum esse; quod quidem Ambr. putat fuisse appendicem diversorii. Euseb. tamen, lib. 7 de Demonstrat. Evang., et Hieron., qui illis in locis versati fuerunt, aliique communiùs tradunt in agro Bethleemico seu in suburbiis situm fuisse. Fuit autem spelunca, ut Orig., lib. 4 contra Celsum, omnibus aliis consentientibus, ad quam pastores agere solerent de more pecora sua. Unde bovem et asinum præsepi stetit alligatus, juxta prophetiam Habacuc 3, secundum Septuaginta tradit Hier., epist. 27; Nazian., de Christi Nativit.; Nyssen., Paulinus et alii. Spelunca ista marmore postea tecta fuit, et super eam structa grandis Ecclesia.

esse, nequè usquàm gratum fore maritum comitatum uxore proximâ partui. Hâc occasione Christus in stabulo est natus, reclinatusque in præsepi, ab ipso suæ nativitatîs exordio declarans veritatem illius sui dicti, Matth. 8, v. 20: *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidet: Filius autem hominîs non habet ubi caput reclinet*; nimirùm, *propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopiâ nos divites essemus*, 2 Cor. 8, v. 9.

VERS. 8. — ET ERANT. Erant autem, eâdem scilicet horâ, quâ Maria peperit in Bethlehem.

PASTORES ovium, numero tres, quod ait Beda, libri de Locis sanctis cap. 8.

IN REGIONE EADEM, Bethlehemiticâ scilicet, in pascuis seu campis suburbanis, propè ab urbe. D. Hieronymus, tam epistolâ 27, quàm libro Quæstionum in Genesin, putat eo loco pavisse greges, qui Genes. 55, v. 21, vocatur *turrîs Ader* seu *gregis*.

VIGILANTES. Videri possit interpres legisse ἀγρυπνοῦντες, quod est, vigilantes, cum Græcè legatur, ἀγροαλοῦντες, quod Euthymius interpretatur, *in agro degere seu pernoctare*; similiter Theophylactus: *In agro stabulantes et versantes*. Sic enim in regionibus calidioribus solent pastores, etiam hieme, in agris nocte, sub dio, agere cum gregibus suis, quos septis circumdederint adversùs luporum incursum.

ET CUSTODIENTES, observantes, vicissim obeuntes, VIGILIAS. Interpres hoc habuit pro expositione vocis præcedentis ad verbum, *custodientes custodias, excubantes excubias*. Sæpè occurrit in Evangeliiis mentio vigiliarum, quæ Græcè dicuntur custodiæ, in quas numero quatuor divisa olim erat nox, sumpto à militari disciplinâ exemplo. Quod ergo in exercitu milites adversùs hostes, id pastores in agris adversùs lupos et fures faciebant, ut excubias suo ordine agerent, partito in plures onere.

NOCTIS, quod est, nocturnas. Clarè significat evangelista, quòd nocte Christus natus sit; nec dubium quin tertiâ noctis vigiliâ, incipiente à nocte mediâ. Quidam vertunt *nocte*, quod posset admitti, si non adderetur Græcè articulus τῆς νυκτός. Nocte natus est Christus, quia in tenebris et umbrâ mortis sedebant ii quibus illuminandis est natus, sup., 1, v. 79.

SUPER GREGEM SUUM, ne quid detrimenti pateretur ab insidiis noctis, nempe à furibus vel à lupis aliisve

VERS. 8. — ET PASTORES ERANT IN EADEM REGIONE, Bethlehemiticâ, nempe circa turrîm Ader seu Gregis dictam, ubi Jacob paverat gregem suum, ut Hier., tum lib. Quæst. in Gen., tum ep. 27. Græcum autem sonat potiùs *in eodem agro*, quo videtur magis insinuari in agro fuisse locum Nativitatîs Christi. VIGILANTES, Græcum significat in agro stabulantes seu pernoctantes, ut exponit Euthymius, quod etiam hieme in regionibus calidis frequens est; ut imperitè colligat hinc Scaliger non esse natum Christum hyeme. ET CUSTODIENTES VIGILIAS NOCTIS, id est, quatuor illas notissimas noctis vigiliâs vicissim ordine suo peragentes pro gregibus, adversùs lupos et fures, sicut milites contra hostes. Itaque indicatur plures fuisse, quos Beda, de Locis sanctis, et Bernard., serm. 6, de Nativ., tres fuisse ponit. Porrò quo mysterio primos discipulos Deus elegit piscatores, eo-

feris. Christus natus debuit manifestari, ut sciri posset quando, ubi, et quomodò natus fuisset: supervacaneum enim fuisset nasci, si occultum hoc mansisset, nec innotuisset mundo. Non tamen mox omnibus manifestandus fuit (quam etiam ob causam nocte est natus) quia id tempus nondùm permitteret. Cum ergo aliquibus esset manifestandus, quæratur cur primùm pastoribus? Respondet schola Græcorum, propter simplicitatem expertem doli, et innocentiam morum, quòdque patriarcharum (quibus Christi nati-vitas promissa fuerat) veterem vivendi consuetudinem sectarentur. Addunt Latini, quia natus pauper et humilis pauperibus et humilibus primùm ostendi voluit; divites enim superbi, vel mysterium ludibrio exceperant, vel suis adscripserant meritis, si primis ipsis Christus fuisset revelatus. Quo ergo consilio postea, primos discipulos elegit piscatores, eodem nunc pastores, ignobilia et contemptibilia præferens, ut confunderet fortia, ut nè gloriaretur omnis caro in conspectu ejus, 1 Cor. 1, v. 26 et seq. Interea putandum non est, solos idiotas Christo placere: nam et magis philosophis statim se revelavit. Sed si ab his philosophis cœpisset, hunc honorem scientiæ tribuerem tanquàm merito. Ut igitur istam superbiam prosterneret Dominus, exorsus est à pastoribus, mundi judicio vilibus nec alicujus reputationis.

VERS. 9. — ECCE rem inexpectatam.

ANGELUS cœlestis, sensili cœloque corpore indutus, quod ait Titus. *Nam et is quoque, ait, qui corporis ante expers erat, per carnem assumptam mortalium generi conspicuum se reddidit*. Apparebat haud dubium, humanâ specie; putatur autem rursùs fuisse Gabriel, cui tota hujus rei cura fuerit demandata. *Angelus Mariam, angelus Joseph, angelus pastores instruit*, inquit Beda; *et concipiendum, et conceptum, et natum, cœli cives, Dominum testantur; ut et mortales sufficienter imbuant, et suum auctori servitium incessanter impendant*. Atque omninò par erat, ut regem cœlorum natum, cœlestis nuntius primùm annuntiaret; considerare ergo oportet Christum in speciem abjectum, sed coram Deo et angelis æstimatione nihil imminutum.

STETIT JUXTA ILLOS; adstitit illis, Syrus: *Venit apud eos*. Quidam vertunt *supervenit illis*, repenti scilicet, cum nihil minùs expectarent. Alii *superadstitit illis*,

dem et pastores, infirma videlicet mundi præferens, ut confunderet fortia.

VERS. 9. — ET ECCE, ex improviso, ANGELUS DOMINI, qui creditur fuisse idem Gabriel. Unde Beda, verbis ex Ambrosio mutuatis: *angelus Mariam, angelus Joseph, angelus pastores instruit, et concipiendum, et conceptum et natum, cœli cives Dominum loquuntur; eundem angelum fuisse insinuans*. STETIT JUXTA ILLOS, visibili scilicet corpore, et propter nativitatem Christi in humanâ carne jam familiarior. Nam, ut August., 9 de Civit. e. 9, ad ærumnas hujus vitæ (scilicet ex peccato damnatæ) pertinet, quòd angeli nobis non eâ, quâ homines, familiaritate miscantur. ET CLARITAS DEI, id est, splendor quidam eximius divinitùs circumfusis, CIRCUMFULSIT ILLOS, id est, fulsit circum illos, ut et tenebræ noctis dispellerentur, et divinitùs missum intelligerent; et TIME-

imminuit illis, ex alto scilicet imminuit verticibus eorum, sublimis stetit supra illos, eo situ declarans se de cælo delapsum: hæc enim omnia admittit præpositio ἐπι, ex quâ compositum est verbum ἐπέστη: quamquam proximè ex stabulo se venire mox indicet.

CLARITAS, gloria Dei, *Domini*, divinus splendor, fulgor cælestis, quo scilicet angelus fulgebat, testis Dei præsentis et angeli à Domino missi. *Claritatem Domini, intellige hic divinum lumen*, ait Euthymius. Apparuit angelus non vulgari formâ, vel sine dignitate, sed fulgore cælestis gloriæ instructus, qui pastorum animos ita afficeret, ut allatum sibi sermonem, non secus atque ex ore ipsius Dei exciperent.

CIRCUMFULSIT EOS, fulsit circum eos, *divinâ claritate cælestique gloriâ circumfusi sunt*, ait Titus, quâ tenebræ noctis circum eos diei instar sunt illuminatæ.

ET, quamobrem, ob subitum scilicet et insolitum angeli conspectum ac splendorem. Euthymius, *propter visionis novitatem*

TIMUERUNT. Vel enim vigilabant omnes, vel unus suo ordine vigilans, cæteros perterritus excitârat.

TIMORE MAGNO, id est, vehementissimè, ut solent homines ad subitam Dei angelive apparitionem, quâ sunt infirmitate; vide supra, 1, v. 12. Dùm enim conditionem suam humilem cum cælestibus cogitando comparant, religioso timore correpti, tantùm non exanimantur.

VERS. 10. — NOLITE TIMERE, ne timeatis. Aufert bonus angelus incussum suâ præsentia timorem, ut consuevit, quò audiatur sedato ac tranquillo animo; vide supra, 1, v. 13.

ECCE ENIM, præter expectationem vestram,

EVANGELIZO, annuntio lætum nuntium. Non adsum legatus rei quæ timorem incutere vobis debeat. Evangelizandi voce signanter evangelista est usus, quòd hic de primo Evangelii capite ageretur. Vide titulum Evangelii, ad caput primum Lucae.

VOBIS, præ aliis nobilioris conditionis, quod magni proinde beneficii loco tenere debetis. *Pauperes evangelizantur*, Matth. 11, v. 5.

GAUDIUM MAGNUM, nuntium, quod non timorem, sed gaudium, idque magnum et incomparabile, vobis afferat, vel certè materiam præbeat.

QUOD, scilicet gaudium ex hoc nuntio proveniens,

ERIT commune vobiscum OMNI POPULO vestro, Israelitico, inquam; multis ejus populi quod ad rem, omnibus quod ad materiam. Vobis primis annuntiat, quâ estis felicitate: verùm patebit longiùs, erit suo tempore, quando publicitùs prædicabitur omni po-

RUNT TIMORE MAGNO, humanâ videlicet infirmitate, quam ad subitam Dei vel angelorum apparitionem experiri solent.

VERS. 10. — ET DIXIT ANGELUS: NOLITE TIMERE. Ita quippe boni angeli solent timorem abstergere, ut animo tranquillo verba sua accipi possint. Ecce enim non est causa timendi, sed gaudendi, QUIA EVANGELIZO VOBIS, pro cæteris, quâ in re singularis vestra felicitas est, GAUDIUM MAGNUM, id est, causam seu objectum gaudii magni: QUOD ERIT, non vobis tantùm privatim, sed publicum OMNI POPULO Judaico. Non enim ad gentiles respici, sed ad expectationem Ju-

pulo commune: universus populus habebit unde gaudet, ut de communi ac publico bono. Populum intelligit eum cujus pastores membra erant, qui eo tempore Christum expectabat, et cui Christus præsentiam ac ministerium suum venerat exhibiturus, id est, Judaicum. Quamvis enim non omnes ejus populi hoc nuntium cum gaudio exceperint, quinimò multi, hostili odio persecuti, pertinacissimè rejecerint: tamen ut omnibus promiscuè oblatum est, ita multis magno gaudio fuit, omnibus autem et singulis copiosissima gaudii materia, Deo fidem suam liberante, qui semini Abrahamæ Christum promiserat. Tandem verò dirutâ maceriâ, fuit gaudium hoc commune omni totius mundi populo, tam gentili quàm Israelitæ: quòd Syrus intelligens hic significari, pro populo vertit *holmo*, quod est mundo, seculo.

VERS 11. — QUIA, id est, quod. Syrus, enim, tantùm causa reddatur. At præstat εἰδωλός interpretari, gaudium magnum, hoc scilicet, quòd natus sit, quomodò Euthymius exponit. Nullum poterat fidelibus Israelitis hoc nuntio lætius afferri, aut jucundius audiri, in nullam rem æquè ac in venturum Christum intentis.

NATUS EST, homo, ejusdem naturæ vobiscum.

VOBIS. Nec omittendum est secundæ personæ pronomen *vobis*, nec mutandum cum primæ personæ *nobis*. Vobis Israelitis, quibus à Deo olim promissus, et à quibus hactenùs votis omnibus expectatus: *Vobis*, inquam, vestro maximo bono, ad salutem imprimis et utilitatem vestram. Significantur Israelitæ, singularem tamen vim atque emphasisim habet pronomen erga ipsos pastores. Eodem loquendi genere, Isaias ex Israelitarum personâ sibi gratulatur hoc beneficium, ubi ait, cap. 9, v. 6: *Parvulus natus est nobis, et Filius datus est nobis*.

HODIÈ, id est, hæc ipsâ horâ, plus enim significat quàm dicat; non solùm enim vult dicere *hodiè*, quia nox pars est diei civilis incipientis à mediâ nocte, verùm etiam hæc nocte et hæc horâ omninòque recenter.

SALVATOR, qui salvos faciat, qui liberet vos, ab omnibus malis. Hoc epitheto insignit angelus Christum, alludens, tum ad prophetias, quibus promittitur sub hoc nomine; Isaia 62, v. 11: *Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filia Sion: Ecce Salvator tuus venit*; tum ad futurum ipsius nomen proprium Jesu; non solùm quia ipsum per se Salvatoris nomen splendidum est ac lætum, et gaudium illud magnum quod promiserat præ se ferens, verùm etiam quia

dæorum suadet circumstantia personarum, ad quas loquitur.

VERS. 11. — QUIA NATUS EST VOBIS, Israelitis in Messia sibi promissi expectationem attentissimis, SALVATOR, quo nomine sæpè promissus erat à prophetis, ut Isaia 62, v. 11, Zachariae 9, v. 9, QUI EST CHRISTUS, Messias ille vester, seu junctus, non quolibet modo, sicut et alii *Christi* vocantur, sed *Christus Dominus*, qui scilicet unctus est oleo lætitiæ præ consortibus suis, ut non aliorum Christorum conditione servus sit, sed Dominus, quo divinitas ejus indicatur. IN CIVITATE DAVID, scilicet Bethleem, ut supra dictum.

præcipuum Christi munus declarat, quod est saluum facere populum. Nec addit ab his aut illis malis, ut omnia excludantur, et absolutè *Salvator* dictus intelligatur; q. d.: Multis opprimimini tum animi tum corporis malis; ab omnibus hic vos liberabit; id enim tandem perfecturus est in resurrectione iustorum, ubi plenam daturus est salutem.

QUI EST CHRISTUS seu Messias, ille desideratissimus vobis. Loquitur de re notâ pastoribus Judæis; quia apud gentiles frustra hæc loquendi formâ usus fuisset.

DOMINUS, promissus rex et princeps Israelis. *Ego autem constitutus sum rex ab eo, super Sion montem sanctum ejus*, Psal. 2, v. 6. Christus propriè vocatur Dominus in sacris litteris, ut qui pretio sanguinis sui redemerit populum è servitute. Sed videtur angelus non minùs suum Dominum agnoscere quàm pastorum, et dicere: *Dominus noster*, non minùs quàm vester, si de creatione agatur; nam angelorum non est redemptor. Christum igitur, etiam Deum esse dat intelligendum.

IN CIVITATE, in patriâ, DAVID, vicinâ. Nominat civitatem David, potiùs quàm Bethlehem, ut memores promissionis Davidi factæ nec ulli non notæ, quòd ex stirpe ejus Christus esset oriturus, psal. 131, v. 11, et opinionis vulgi, consentaneæ vaticiniis prophetarum, quòd *ex semine David et de Bethlehem castello ubi erat David* venire habebat Christus Joan. 7, v. 42, faciliùs fidem nuntio adhibeant. Ergo promissiones de futuro Messia (quæ tantoperè desideratæ fuerant) adimpletas, evangelizat angelus; quæ res attentissimos profectò pastores reddidit.

VERS. 12.—ET HOC; etc. Postquàm tacitè monuisset angelus pastores versu præcedente, ut quærent et inviserent Christum recenter natum, quando dixerat, ipsis esse natum, et non procul ab eo loco; jam dat eis signum quo possint invenire ac dignoscere, intelligendum interim dans se speluncâ illâ stabulari venire.

Hoc autem, si tantum bonum quærere, et Christum Dominum recens natum invisere vobis sit animus, ERIT VOBIS SIGNUM, quo eum inveniatis, et ab aliis infantibus discernatis, quo cognoscatis quis sit ille quem dico. Duplex dari potest alicujus rei signum, unum quo probetur ac monstretur esse talis qualis dicitur; sic Jesum esse Christum, multis supernaturalibus ac divinis miraculis suo tempore declaratum fuit. Alterum, quo cognosci ac discerni possit res illa, quam talem aut talem esse dicimus, quod dici possit signum discretionis atque agnitionis, prout alterum

Maluit hæc periphrasi uti, quàm nomine proprio, ut indicaret promissionem Davidi factam, jam impletam esse, ut *Iren.*, lib. 3, c. 11.

VERS. 12. — ET HOC VOBIS SIGNUM, erit, non probativum Salvatoris, humilitas scilicet et paupertas nascentis, ut S. Bernardus voluit, moraliter potiùs quàm litteraliter; sed signum distinctivum illius infantem ab aliis quos quærere potuissent. *INVENIETIS INFANTEM PANNIS INVOLUTUM*, fasciis puerilibus, *POSITUM IN PRÆSEPIO*, quasi natum more pastoris, qui pastor unus et bonus futurus est, juxta prophetas. Cum autem ex nomiae præsepîi locum pastores intellexe-

signum probationis seu confirmationis. Porrò angelus hic dat signum mixtum, magis tamen distinctivum, quo cognosci posset infans ille quem nuntiaret, quàm confirmativum: nam pro perfectè confirmativo, mox accessit apparitio cælestis exercitûs. Dat ergo signum sensibile et in oculis incurrens, declarans quo habitu et quâ constitutione inventuri sint eum de quo loquitur, et quem Christum esse prædicat, ut sciant et certò dicere inter se possint: Hic est infans de quo angelus nobis locutus est. Quemadmodum infra, 19, v. 30, Christus dat signum asini quem adduci ad se velit, quòd inveniendus sit ligatus in ipso introitu loci, rursus domûs in quâ velit cœnare Pascha, quòd eam ingressurus sit homo, amphoram aquæ bajulans, infra, 22, v. 10; habet autem hoc genus signi distinctivi aliquid probationis, eis qui animadvertunt, absentia revelari et futura prædici, quod nemo faciliè potest, nisi Deo faciente. Non poterat angelus certò scire, infantem esse fasciatum et in præsepîi positum, tum cum pastores alloqueretur, multòque minùs hujusmodi fore quando pastores eò pervenissent, nisi Deus ipsi revelasset. Faciliùs enim infans è præsepîi auferri et in ulnas accipi, aut in sinu collocari, fasciæque dissolvi potuissent, antequàm pastores eò pervenissent.

INVENIETIS, ubi adveneritis eò, *INFANTEM*, natus est enim infans ætate, more cæterorum hominum, quamvis virtute vir.

PANNIS ac fasciis puerilibus INVOLUTUM, non dissolutis fasciis nudum.

POSITUM, jacentem, non levatum.

IN PRÆSEPIO, non in cunis, lectulo, aut gremio matris, sed in præsepîi, quasi omninò natum more pastoris, ut reverà est promissus ille pastor bonus, *Ezech. 34*, v. 23. Ut inusitatum est hoc, infantulum mox ut natus est collocari in præsepîi; ita signum erat, quo infallibiliter nôsse pastores possent, de hoc puero angelum fuisse locutum. Non puduit autem angelum, ejusmodi signum proponere, quod non nisi paupertatem et humilitatem præ se ferret, imò consultò hoc elegit; nam cum ejusmodi res hæc esset, quæ pastores abstrahere posset, ne crederent hunc puerum esse Christum Regem, quippe vilis et abjectæ conditionis res; dando eam in signum, occurrit omni offensionî, quasi diceret, regnum Christi non in fastu consistere et divitiarum jactantiâ, sed in mundi contemptu; nec ignominia Christo fore hæc paupertatem, sed gloria, sic enim Deo decretum esse,

rint, consequens videtur, præsepîum fuisse publici stabuli, pastoribus passim notum, vel certè non omnia angeli verba hic esse expressa. Porrò pastoribus maluit Deus primò revelare Christum suum, tum ex illâ generali, et archivâ regulâ divinæ providentiæ, ex quâ stulta et infirma, et ignobilia mundi solet eligere; tum quia quantò vilior eorum persona erat ad humanam prudentiam, tantò pretiosior erat ad faciendam fidem, inquit Ambrosius, nescit enim ficare vel palliare simplicitas; tum denique ut essent typus pastorum Ecclesiæ, quos primos Deus elegit illiteratos et simplices, ad prædicandam aliis Christi nativitatem.

ut hæc inîtâ vivendi ratione. Christus populum salvet. Jam notet quis, quòd cùm multa fuisse præsepia in Bethlehem, verisimile sit, angelus non declaret pastoribus in cujus stabuli præsepi sint puerum inventuri. Respondeo, quòd non obscurè declaret angelus, puerum natum esse filium mulieris alicujus extraneæ, quæ domum propriam Bethlehemi non haberet, ac proinde quærendum illum esse in stabulo diversorii alicujus publici; qualia credibile est in parvo oppidulo non ita multa fuisse, quin faciliè inveniri atque adiri potuerint, præsertim stabula, et quidem à pastoribus ejusdem loci. Interim potuit angelus, diligentia pastorum aliquid reliquisse; nec dubium quin ducem se quærentibus præbuerit, ut faciliùs invenirent.

VERS. 13. — ET SUBITO, simul atque angelus desisset loqui.

FACTA EST, adfuit; *conjuncta est*, exponit Euthymius,

CUM ANGELO, cum illo angelo, qui scilicet locutus fuerat; Syrus *apparuerunt cum illo angelo*,

MULTITUDO MILITIAE COELESTIS, multus exercitus cælestis; ponitur enim militia pro exercitu; magna cælestium angelorum multitudo, ut exercitus præ multitudinem visus esse fuerit, isque benè magnus, duobus enim nominibus exaggerat evangelista multitudinem. Consuevit Scriptura multitudinem angelorum vocare exercitum, quia angeli velut Dei milites sunt, et quidem innumerabiles, Job 25, v. 5, quia ordine per choros velut legiones dispositi sunt, quia summis viribus valent, denique quia Deo monarchæ, veluti summo imperatori, omnes subsunt ac parent, et ad ejus nutum præstò sunt, parati debellare quicumque Dei imperio velint rebellare, et omnia ejus jussa efficacissimè velocissimèque exsequi. Hinc vocatur Deus Sabaoth, Deus virtutum, Deus exercituum; hæc enim tria idem unum significant; quòd semper paratos habeat complures exercitus angelorum, virtute potentium, quos emittat in omnem partem, ad faciendum vocem sermonum ipsius, psal. 102, v. 20. Ut ergo cessavit loqui primus angelus, mox adfuerunt illi copiae plurimorum aliorum angelorum, sive ex alto advolârunt, quod vult Beda, sive ex improvise apparuerunt visibiles, cùm priùs adfuisent (neque enim verisimile est auditos tantùm fuisse) quemadmodùm adfuerant Dominicæ nativitati, haud dubium, licet non visi. Notat Epanorthotes, pro *militiæ*, quosdam legere ex antiphonâ *exercitus*, alios utrumque jungere, *militiæ cælestis exercitus*; neutrum probat.

LAUDANTIUM DEUM, canentium modulatione quâ-

VERS. 13. — ET SUBITO FACTA EST CUM ANGELO MULTITUDO MILITIAE COELESTIS, id est, magna cælestium angelorum multitudo, instar exercitus; quo nomine passim angeli vocantur, quia numero innumerabiles sunt, Job 25, versu 5, quia ordine per choros tanquàm legiones dispositi sunt, quia potentissimi, quia Deo, imperatori summo, ad nutum præstò sunt, ad debellandos hostes, tum visibiles, tum aërias dæmonum potestates. Et hinc vocatur Deus ipse *Dominus virtutum, exercituum, sabaoth*, quæ idem sunt. LAUDANTIUM DEUM, de tanto beneficio, non sibi quidem, sed hominibus præstito. Utilis fuit ista tantorum testium multitudo, ut non offende-

dam cælesti atque ineffabili laudes Dei, unà cum primo illo angelo, cæteris tanquàm duce præcinente. Laudârunt autem Deum, ob Christum Salvatorem hominibus datum; suo nos exemplo docentes quid nos facere oporteat quibus est datus, si ipsi tantoperè jubilarint, quibus non est natus. Quavis ergo unus angelus jam apparuisset amictus divino splendore, ne tamen parùm fidei aut auctoritatis uni tribuerent pastores, neve offenderentur nuntiati pueri paupertate humilitateque, voluit Deus splendidius etiam Filium suum ornare, et uni plures adjungere, qui ita suffragarentur primi nuntio, ut monstrarent, nihil ob pauperem humilemque nativatem in carne, puerulo decedere majestatis, cujus gloriæ cælestes omnes spiritus æquè servirent. Sic enim laudârunt Deum, et hominibus congratulati sunt, ob Christum natum, ut consequenter Christum ipsum ornârunt atque illustrârunt. Ita nativitas Christi, in speciem vilis atque humilis, cælesti magnificentia ac gloriâ decorata est.

VERS. 14. — GLORIA, laus, honor, actio gratiarum, scilicet ut debetur, ita redditur et canitur à nobis. Proprium ac perpetuum angelorum opus atque officium est, Deum incessabili atque inenarrabili voce laudare, quippe qui sit summum bonum in se, et fons omnis ejus quod in ipsos et homines cæterasque creaturas derivatur boni: ita ut solus laudari mereatur, nec unquàm satis à suis creaturis laudari possit.

IN ALTISSIMIS DEO, Deo qui est seu habitat, id est, præsentiam suam manifestat, in altissimis seu excelsis, quod est, in cælis. Quare Syrus clariùs, mutato verborum ordine, scribit: *Gloria Deo in excelsis*. Tamén *altissimis* non mutes pro, *excelsis*.

Et, pro *nam*, seu *quia*; expriment enim angeli causam, quare jam canant gloriam Deo, idque insueto more, hominibus videntibus et audientibus, quia

IN TERRA PAX data est, quia à Deo ex altissimis cælis jam contigit in terrâ pax. Gaudent enim de nostro terricolarum, non secùs ac de suo bono. Facis autem nomine intelligunt salutem, ut solet in divinis Scripturis intelligi; salutem autem eam quam Christus afferat; à quâ Salvatorem vocaverat primus angelus, supra, v. 11; cujus principium est, reconciliatio cum Deo, complementum visio Dei. Salutem verò dicunt allatam in terram, quia initium salutis; quia auctor salutis natus apparuit in terrâ. Quòd enim hùc referant gratulationem suam, clarum ex eo fit, quòd occasione nuntii de Christo nato dati hoc canant.

rentur paupertate nascentis, cujus majestati et gloriæ servirent.

VERS. 14. — GLORIA IN ALTISSIMIS DEO; id est, gloria, honor, et laus debetur Deo, qui habitat in altissimis, nempe cælo, vel angelis; vel potius gloria debetur ac defertur Deo in altissimis, scilicet cælo et cælestibus angelis, ut significetur glorificationem esse fructum, qui angelis, altissimum creaturæ locum obtinentibus, ex Christi nativitate obtigit. Et IN TERRA, sedibus altissimis oppositâ, PAX HOMINIBUS, scilicet cum Deo, quia per Christi nativatem homines Deo reconciliati sunt; quæ pax in eis fons est omnium bonorum BONÆ VOLUNTATIS; quod Augustinus,

HOMINIBUS, in hominibus. Præpositio *in*, vel posita est pro *ad* seu *erga*, ut frequenter in hoc genere loquendi, Psal. 149, v. 4; Matth. 3, v. 17, etc; vel superfuit Latinè et Græcè, quod frequenter; prout intellexit Latinus interpres, opponens Deo in altissimis, homines in terrâ.

BONÆ VOLUNTATIS. Syriacè similiter sunt duæ dictiones *sabro tobo*, Evangelium seu nuntium bonum; nam Græcè unica est vox *εὐδοκία*, quam Latinè exprimas lubentiam seu placitum. Vetus interpres consuevit transferre, nunc propositum, Ephes. 1, v. 5; nunc beneplacitum, Psal. 68, v. 14, et 140, v. 5; Eccles. 1, v. 35, infra 10, v. 21; nunc bona voluntas, Psal. 5, v. 15 et 50, v. 20; Philip. 2, v. 13. Quanquàm autem vox ista etiam hominibus tributa legatur, significans pium, benevolum, ac propensum animi hominis erga Deum aut proximos affectum, Ephes. 1, v. 15; Rom. 10, v. 1; tamen hæc significatio huic sententiæ congruere non videtur, præsertim cùm et in malam partem hæc significatione accepta legatur. Nam Ecclesiastici 18, v. 31, habes: *Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus* (Græcè, *εὐδοκίαν ἐπιθυμίας*, beneplacitum seu proclivem affectum concupiscentiæ), *faciet te in gaudium inimicis tuis*; ut nec hominis placitum per se laudatur in sacris litteris. Est igitur eâ significatione accipienda vox *εὐδοκία*, quâ Deo tribuitur (quod frequens est) pro antegressâ Dei in homines bonâ voluntate, pro amicâ, benevolâ, ac propensâ Dei erga homines affectione, denique pro infinito illo ac gratuito Dei in electos amore, quo ipse eos prior ante tempora secularia in Filio dilexit; de quo Apostolus ad Ephes. 1, v. 5, ait, *secundùm propositum voluntatis suæ*. Hinc Syrus respexisse videtur, qui vertit evangelium seu nuntium bonum (est enim Syris *sabro*, quod Hebræis *besora*) quia æternus ille Dei erga homines amor, Evangelio Christi caro facti manifestatus fuit. Hebraica vox *rason*, respondens Græcæ *εὐδοκία*, etiam ipsa vox media est, et in bonam partem sumitur et in malam, et tam hominibus quàm Deo tribuitur, pro favore, benevolentia, gratiâ, propenso animo, etc. Jam observandum, quòd Græcè legatur recto casu *εὐδοκία*, cui lectioni Syriaca editio suffragatur, scribens additâ conjunctione, quæ tamen nec Græcè nec Latinè exstat, *et nuntium bonum hominibus*. Id Theophylactus et Euthymius ita accipiunt, ut sit tertium membrum hujus hymni angelici: *In hominibus bona voluntas*; sed præstat accipere tanquàm explicationem præcedentis, *pax in terrâ* (ita ut non sint nisi duo membra, quemadmodum Latinè) quâ declaretur causa pacis immediata, nimirum Dei per Chri-

4 de Civit., c. 8, et alibi exponere solet de bonâ voluntate hominum, quasi dicerent, pax hominibus, habentibus bonam voluntatem; sed Græcè est in nominativo *bona voluntas*, quod significare solet in Scripturis bonam voluntatem, non hominum, sed Dei, quam vocamus benevolentiam et beneplacitum Dei erga homines. Itaque Græci nonnulli trimembrem faciunt hunc hymnum: ut prima pars sit: *Gloria in altissimis Deo*; secunda, *et in terrâ pax*; tertia, *hominibus bona voluntas*. Sed longè rectius illa postrema in unum conjunguntur, et quidem in genitivo: *In*

stium benevolentia. Salus obtigit in terrâ, nimirum hominibus qui terram incolunt, Dei favor, benevolentia, ac gratia, Dei amicus ac benevolus affectus. Beneplacitum Dei est in hominibus seu erga homines; quomodò legitur, Psal. 149, v. 4: *Beneplacitum est Domino in populo suo*; idcirco in terrâ pax. Prius non erat Deo beneplacitum in hominibus, ac proinde nec pax in terrâ, *quia Dominus de cælo prospexit*, ait ille, *super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt*, etc., Psal. 13, v. 2. Sed postquàm is natus est, de quo infra 3, v. 22, testatur: *Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi*; propter eum propitius ac favorabilis hominibus factus est Deus, eo nato et hominibus dato, propitium, benevolum ac fautorem se hominibus ostendit, ita ut terræ obveniret pax, salus et omnimoda animi corporisque prosperitas. Hoc sensu Græcè legitur casus nominativus; sed Latinus interpres genitivum casum habuit, et vertit *bonæ voluntatis*; quam lectionem sequuntur vetustissimi quique Latinorum auctorum, quibus disertè suffragantur Græci, Origenes, hom. 13 in Lucam, et Chrysostomus, homiliâ de nativitate Domini. Hunc genitivum quidam construunt cum *hominibus* (quod mollissimum est) et intelligunt homines bonæ voluntatis, eos quos Deus propenso suo favore et gratiâ dignatur, electos nempe ac prædestinatos, quemadmodum dicuntur filii iræ, illi qui in iram Dei incurrerunt. Sed quia non facile mihi persuadeo angelos restringere voluisse nuntium ab se allatum, cujus gaudium omni populo commune fore primus angelus dixerat supra, v. 10; idcirco malim cum aliis jungere genitivum *bonæ voluntatis* cum nominativo *pax*: *Pax bonæ voluntatis*; sicut dicitur, Psal. 5, v. 13, *scuto bonæ voluntatis*. Est autem pax bonæ voluntatis, salus profecta à bonâ Dei voluntate, salus proveniens non ex meritis hominum, sed ex gratuita ac propensâ Dei benignitate. Quo significant angeli, ex merâ Dei misericordiâ, nullis intercedentibus hominum meritis fluere salutem hanc, quam canunt obtigisse hominibus terram incolentibus. Ut enim incarnatio Filii Dei singulare opus fuit gratuita Dei misericordiæ, quod supra, 1, v. 54, 72, 78, et alibi sæpè doctum est; ita et salus ex eâ proveniens. Nec enim nisi per Christi incarnationem, salus, gratia, favor aut benevolentia Dei, unquàm potuit hominibus contingere. Canunt ergo angeli laudem Deo, et celebrant gloriam ejus, eò quòd jam obtigerit à Deo in cœlis agente, hominibus terram incolentibus, perfecta salus, non ex ipsorum hominum meritis, sed ex solâ Dei misericordiâ ac benevolentia, per Chri-

terrâ pax hominibus bonæ voluntatis; sic enim omnes Latini et antiquiores aliqui Græci legerunt; et ita illud, *bonæ voluntatis*, referendum est vel ad *pacem*, ut sensus sit, pax bonæ voluntatis, id est, pax non profecta ex meritis, sed ex gratuita Dei benevolentia, obtigit hominibus; vel facilius et mollius ad illud, *hominibus*, hoc sensu: Pax data est hominibus, quos Deus benevolè dilexit, seu in quibus sibi complacuit. Quo nomine electi et prædestinati vocari solent; nam illis præcipuè Salvator venit, et pax allata est.

stum natum. Hymnus est laudis, quâ respicit Deum ; gratulationis verò, quâ homines ; illustrans pauperem Christi nativitatē, et pastoribus fidem atque animum addens.

VERS. 15. — UT, MOX UT.

AB EIS, PASTORIBUS.

IN CŒLUM. Sicut apparuerunt visibili formâ, ita visibili modo ascenderunt in cœlum, quò pastores facerent certiores, se ut angelos bonos, peractâ legatione, redire ad Deum à quo fuerant missi ; est enim cœlum, Dei palatium, et bonorum angelorum domicilium, unde cacodæmones exsulant.

PASTORES, et homines pastores. Interpretes Latinus et Syrus non legerunt illud, et homines, vel certè si legerint, ut superfluum omiserunt. Et enim, vel redundat, vel pro *tunc* ponitur, ut aliquando : homines pastores autem, appositio est speciei ad genus, qualis legitur Genes. 46, v. 52 : *Anasim rohæ son*, viri pastores pecudis. Quidam intelligunt homines angelis opponi.

LOQUEBANTUR, dixerunt, exhortati sunt se mutuò, invitabant se mutuò verbis, læti.

TRANSEAMUS, compositum pro simplici *eamus*. Ad dicitur Græcè, δὴ, sanè, obsecro.

USQUE, usque in BETHLEEM.

ET VIDEAMUS, ut videamus oculis nostris hoc verbum quod factum est, rem istam quæ facta est, scilicet illic. Sic legis 2 Reg. 1, v. 4 : *Quod est verbum quod factum est ? indica mihi*. Hebraicè : *Me haia haddabar*, quod fuit verbum ? id est, quid accidit rei ? Similiter Jud. 8, v. 1 : *Ma haddabar hazze hasita lanou ? cur verbum hoc fecisti nobis ?* pro, rem hanc.

QUOD DOMINUS OSTENDIT NOBIS. Hæc, ut est Bibliorum Sixtinorum, ita et antiquorum exemplarium lectio, conformis Græco ac Syro. Quare non mutanda cum hæc aliorum : *Quod factum est, quod fecit Dominus et ostendit nobis*.

Quod, scilicet verbum seu rem. Syrus, *aich*, sicut, prout.

Dominus. Scienter et rectè adscribunt Domino, quod non nisi ab angelis ejus audierant : nam quos agnoscunt Dei fuisse legatos, auctoritate quoque dignantur, ac si Dominus fuisset locutus. *Ostendit*, notum fecit, aperuit, indicavit, adeòque signis adhibitis ut invenire possimus. *Nobis*, tantillis licèt et immentibus. Nihil dubii quin angeli à Deo missi nuntiassent ipsis quod res vera erat, excitant se mutuò ad visendum, ne Deo ingrati sint, tum quòd primus angelus non obscurè monuisset id Dei consilium esse,

VERS. 15. — ET FACTUM EST, UT DISCESSERUNT ANGELI IN CŒLUM ; quo se angelos bonos fuisse significabant, et ad hunc tantum actum extra ordinem missos à Deo. PASTORES LOQUEBANTUR AD INVICEM. Insinuarant enim angeli operæ pretium esse, Deoque gratum, si oculis rem explorando visionem adhuc magis credibilem redderent. VIDEAMUS HOC VERBUM, QUOD FACTUM EST, id est, rem quæ accidit, phrasi Hebraicâ ; quamvis hic satis commodè accipi possit propriè pro verbo seu nuntio, quod ipsis annuntiatum erat, conformiter ad vers. 17, et ad id, quod mox sequitur. QUOD DOMINUS OSTENDIT NOBIS, annuntiando per angelum. Quo indicant se non tantum rei novi-

tum quòd res esset visu digna cumprimis, Christus natus.

VERS. 16. — ET VENERUNT. Venerunt itaque Bethlehem. Putantur pascua distantia fuisse mille passus à Bethlehem.

FESTINANTES, tum præ desiderio videndæ rei tantæ, tum præ curâ quàm occisimè redeundi ad gregem, quem non sine periculo deseruerant. *Non cum desidiâ quærendus est Christus*, quod monet Ambrosius. Nam *quia festinantes venerant, et non pedetentim, neque fesso gradu*, inquit Origines, *ideò invenerunt*, etc.

INVENERUNT, in stabulo unius ex publicis diversoriis ; facile enim eis fuit invenire stabulum, quod diximus supra, v. 12 ; et facilis ipsis eò fuit accessus, pastores præsertim cum essent.

MARIAM, matrem, rectè valentem, quamvis recens enixam, itaque matris officium peragentem, ut sine comitibus aut aliis ministris, ipsa infantem involutum in præsepi positum haberet.

ET JOSEPH, maritum Mariæ, *dispensatorem ortûs Dominici*, quod ait Origenes.

ET INFANTEM. Non addit *pannis* seu fasciis involutum, quia hoc satis intelligitur ex eo quòd positus dicitur in præsepi, præsertim cum superius esset expressum.

POSITUM, jacentem, solos scilicet, et quidem Mariam ac Joseph, ad præsepe vigilantes, et pernoctantes in oratione Dei.

VERS. 17. — VIDENTES, postquàm vidissent, Mariam scilicet, Joseph, et infantem recenter natum, pannis involutum, et in præsepi jacentem, quemadmodum angelus prædixerat inventuros, quod signum angelus ipsis præstituerat dignoscendi infantis. Nam quamvis angelus disertè non nominasset Mariam et Joseph, implicitè tamen reliquerat intelligendos ; nec enim infans solus inveniri debebat, sine præsentia curâque matris, et tutelâ ejus qui putaretur pater, tanquàm derelictus, et expositus, incertorum parentum ac spurius.

COGNOVERUNT, peroverunt, clarè et omninò noverunt, crediderunt. Euthymius *certiores facti sunt*.

DE VERBO, seu verbum, id est, verbi veritatem.

QUOD DICTUM ERAT, fuerat, dicto (ut scias quod relativum esse, non conjunctionem) ab angelo scilicet.

DE PUERO HOC. Postquàm suis oculis vidissent signum ab angelo datum, eoque agnovissent puerulum,

tate, sed et Domini ostensione moveri ad explorandum, ne beneficio viderentur ingrati aut increduli. Quod verò Ambrosius et Bernardus, sermone 22 in Cant., intelligunt Verbum incarnatum seu factum hominem, videtur minus hoc loco congruere.

VERS. 17. — VIDENTES AUTEM, scilicet Mariam, Joseph, et infantem in præsepio, COGNOVERUNT DE VERBO, id est, reipsâ compererunt verum esse, quod angelus dixerat DE PUERO HOC ; quatenus dixerat inveniendum in præsepio. Nam eumdem esse Salvatorem non viderunt, sed crediderunt, illâ prædictione et Dei internâ illustratione permoti.

intellexerunt et crediderunt id verum esse, quod angelus de puero illo dixerat, nimirum esse Christum Dominum ac Salvatorem. Intuitu oculis carnis situm et habitum infantis, quem descriperat ac notaverat angelus: internis fidei oculis cognoverunt, Messiam ipsum esse, quod etiam angelus dixerat. Jam quidem antea crediderant angelo, nuntianti Messiam natum esse in civitate David: nunc autem ita crediderunt, ut digito monstrarent, hic est. Crediderunt autem, defixam tenentes mentem in illam angelorum apparitionem ac revelationem, quam non dubitarunt à Deo fuisse profectam, Deo simul ac puerulo divinæ lucis radiis corda eorum illustrantibus. Nam quanquam vilis appareret conditio conspecti pueri, quia tamen talis qualem angelus indicaverat, quidquid in Christo inglorium vident, fidei altitudine transcendunt, persuasi dispensationem hanc divini esse consilii. Credentes autem et habentes puerulum hunc pro Christo Domino, proculdubio ut hujusmodi sunt venerati et adoraverunt, oblatis etiam suæ artis munusculis, quod quidam conjiciunt. Alii, pro *cognoverunt*, vertunt *notam fecerunt* aut divulgaverunt, inter quos Syrus: quemadmodum interpretis vetus, supra, v. 15, vertit *ostendit*. Nec dubium quin utrumque locum habuerit. Postquam enim introissent in stabulum pastores et lustrassent omnia, primum quidem ipsi agnoverunt, hunc esse puerum quem angelus ipsis designaverat, et Christum Salvatorem esse cognoverunt ac crediderunt: deinde verò exposuerunt Mariæ et Joseph causam adventus sui, et notum ipsis fecerunt quid intellexissent ab angelo de puero hoc, immenso angelorum exercitu suffragante, Deumque ob illius nativitatem laudante: tandem etiam aliis quibusvis obviis omnia manifestarunt. Unde Græcus in Catenâ citatus: « Oculatâ fide felicia «relata contuentes, non contenti de veritate stupere, «quæ primitus viderant et perceperant, angelo nuntiante, non solum Mariæ et Joseph promebant, sed «etiam cæteris, et, quod amplius est, eorum mentibus «infigebant; unde sequitur: *Et omnes qui,* » etc.

VERS. 18. — ET OMNES, in Bethlehem locisque vicinis.

MIRATI SUNT, ut nova atque insolita, præsertim magni momenti, admirationem movent. Non sine profectu aliquo pastores vulgârunt quæ audierant; nec dubium quin gratiam Dominus sermoni eorum addiderit, ne ludibrio esset vel sperneretur. *Non enim sapientes sed simplices, qui fucare audita nescirent, sui præcones elegit*, ait Beda ex Ambrosio; *quemadmodum postea non rhetores, sed piscatores ad*

evangelizandum destinavit. In pastorum autem simplicitatem nulla cadebat fuci suspicio. Sed admirati tantum leguntur auditores novitatem rei, non etiam visisse et inquisivisse; quod si fecerint aliqui (quod non est absimile vero), at conspectâ pueruli, loco adeo vili nati, paupertate, fidem omnem auditis et illi et secundum illos alii mox abrogârunt.

ET DE HIS, et ea. Quidam Latinorum tractatorum censent *et superfluum*, ut nec Græcè nec Syriacè legitur; alii exponunt *etiam*, quasi dicatur, omnes qui audierunt famam Christi nati, et adventus pastorum ad illius adorationem, mirati sunt, tum hanc famam, tum ea deinde quæ pastores ipsis narrârunt. Ambrosius quoque: *A pastoribus*, inquit, *populus ad Dei reverentiam congregatur; mirati enim sunt de iis quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos.*

VERS. 19. — MARIA AUTEM, ipsa verò Maria. Alii omnes qui audierant, admirandi de his rebus locuti sunt. Nec dubium quin Joseph quoque, postquam pastores audisset et vidisset certiores à Deo redditos de mysterio, vicissim ipsis modestè aliquid dixerit, quod fidei illorum suffragaretur, verbi gratiâ, se quoque et uxorem ab angelis doctos, hujus pueruli dignitatem, quod esset Messias; prout decuit, ne si parentes pueri prorsus ita se haberent, ac si essent totius rei ignari, labasceret pastorum fides; at Maria

CONSERVABAT, memoriæ diligenter commendabat OMNIA VERBA HEC; omnes res istas gestas, quas pastores narraverant.

CONFERENS EA IN CORDE, seu animo suo, tacita apud se. Refertur hoc et ad verbum *conservabat*, et ad participium *conferens*. Non declaravit ipsa pastoribus, magnifica illa quæ ex angelo intellexerat, quæque ipsi deinde accidissent, quod concepisset virgo de Spiritu sancto, quod virgo peperisset absque dolore, quod filius ipsius futurus esset magnus, vocandus Filius Dei, et restitutus regnum Davidis æternum, etc., tum quod sorduisset testimonium hoc in ore ipsius, tum quod sciret nondum adesse tempus definitum à Deo, quo hæc promulgari deberent. Nihil ergo horum ore protulit, nec suam felicitatem jactavit, tametsi opportunitas id permittere videretur, *non minus ore pudica quam corpore*, quod ait Ambrosius; sed exspectans tempus congruum, quo Deus hæc velit evulgari, interim cum his mandat memoriæ ea quæ recentia ex pastoribus audit, ut quæ in memoriâ reposita haberet, aliis cum Deus juberet manifestaret, quemadmodum huic evangelistæ manifestavit; deinde verò etiam, ut alia cum aliis apud se confer-

angelico; quamvis simplicius *et accipi possit pro, id est.*

VERS. 19. — MARIA AUTEM CONSERVABAT OMNIA VERBA HEC, id est, omnes res istas gestas, tum circa se in concipiendo, et pariendo, tum circa pastores, CONFERENS IN CORDE SUO, sequentia scilicet cum præcedentibus, in quibus videbat magnam omnium conspirationem ad ejusdem mysterii confirmationem et fidem. Singulare exemplum datur virginæ taciturnitatis, prudentiæ, et modestiæ, quod non ipsamet in

VERS. 18. — ET OMNES QUI AUDIVERUNT, MIRATI SUNT, quo significatur pastores ea divulgâsse. Unde verbum Græcum, quod, v. 17, vertitur, *cognoverunt*, quidam transferunt *divulgaverunt*. ET DE HIS, QUÆ DICTA ERANT A PASTORIBUS. Græcè et Syriacè deest, *et, videturque sensum impedire*. Unde quidam sic exponunt, ut mirati dicantur, quia audiverant concentum angelicum, et ea quæ dicebantur à pastoribus; alii, ut dicantur mirati non solum rem, quam audiverant, sed etiam ea quæ dicebantur à pastoribus de nuntio

ret, testimonia, inquam, pastorum cum nuntio Gabrielis, vaticinio Elisabethæ ac Zachariæ, iis quæ ipsa in se experta fuerat, aliæque præsentia cum præcedentibus, et prudenter expenderet atque inter se compararet omnia, prout fecit, evangelistâ teste, partim ut fidem quam à principio conceperat, novis argumentis auget, quod notat Ambrosius, partim ut frueretur lætâ contemplatione consensionis omnium, considerans universa, sublimia humilibus mixta summâ concordia suavissimoque ordine ad hoc tendere, ut quod ab initio promissum ipsi fuerat, perficeretur, ineffabili Dei sapientiâ ac providentiâ, ex hujusmodi initiis, rem tantam parante ac fovente. Sic ferè Græci, Euthymius, Titus, et Anonymus in Catenam allatus; ex quibus iste: « Quidquid ei tulerat angelus, inquit, quidquid audierat à pastoribus, cuncta congerebat in mente, et ad invicem comparans, unam in omnibus mater sapientiæ cernebat concordiam, » quodque Titus habet, « universa summâ consensione ad hoc tendere comperit, ut, » etc. Singulare exemplum, inprimis virginæ taciturnitatis ac modestiæ, incomparabilis deinde prudentiæ, constantissimæ denique fidei, admirantis præsentia et majora exspectantis.

VERS. 20. — REVERSI SUNT; Euthymius ad *gregem suum*, facti scilicet compotes voti. Nihil detrimenti sunt passi in grege, quem Dei providentiæ tantisper commendaverant; quemadmodum nihil solet detrimenti obvenire ex tempore impenso in cultum Dei.

GLORIFICANTES ET LAUDANTES DEUM, gloriose prædicantes Deum, celebrantes laudem et gloriam Dei. Nec aliud facere potest, qui præsepe Salvatoris inviserit.

IN OMNIBUS, super omnibus iis quæ audierant ab angelis, et viderant ipsi suis oculis sicut dictum fuerat ad illos; nam τὸ, sicut dictum est ad illos, jungendum est cum solo viderant, non etiam cum audierant, et viderant consentanea auditis. Viderant enim et invenerant eadem ipsa quæ ipsis fuerant prædicta. « In hoc glorificant, ait Beda, quòd non aliud venien-

vulgas jactaret omnia, sed corde perpenderet, ut notat Ambrosius.

VERS. 21. — ET POSTQUAM CONSUMMATI SUNT DIES OCTO. Consummatio refertur non ad ipsos dies, quasi expletis omnino totis octo diebus sit circumcisus, sed ad dierum numerum, quia septem dies integri completi erant, et octavus inchoatus, qui per synecdochen dicuntur octo dies, phrasi Hebræis familiari, ut patet Matth. 27, versu 63, et clarè Genes. 40, versu 13 et 19, collatis cum versu 20. Ut CIRCUMCIDERETUR PUER, id est, quo juxta legem circumcidendus erat; idque sine legali quidem præcepti necessitate, sed ut propriâ dignatione factus sub lege, legis obedientiam nobis commendaret; ut declararet se veram assumpsisse carnem, contra Manichæum: ut ostenderet se non cæleste corpus detulisse de supernis, contra Valentinum, neque consubstantiale divinitati, contra Apollinarem, et Judæis tolleret excusationem, quòd idèò non recepissent eum, quia circumcissione caruisset, sicut hæc indicat Epiph., hæresi 50. Circumcisus autem fuit secundum quosdam à Mariâ, quod Epiph. videtur improbare; secundum alios à Joseph. Aug. tamen, lib. 2 contra Parmenian. c. 17,

« tes invenerant, quàm dictum est ad illos. » Beati pastorum istorum oculi, qui viderunt, quod multi prophætæ et reges videre voluerunt, nec viderunt; et audierunt, quæ illi audire optâssent, nec audierunt; Matth. 13, v. 17; infra, 10, v. 24. Atque intelligendi sunt pastores isti, ex visu et præsentia Christi, suo modo repleti Spiritu sancto, quemadmodum Elisabeth ac Simeon, quo agente in magnificam Dei laudem proruperint. Soli pastores isti fructum ex angelorum apparitione retulerunt, fidem, inquam, in Christum natum: cæteri qui audierunt (exceptis Joseph et Mariâ) licet demirati fuerint initio, mox tamen *evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum*, Rom. 1, v. 21. Sed hoc boni consecutum est, quòd fama nati Christi fuerit divulgata; id quod divinæ providentiæ suffecit hoc tempore, donec aliis occasionibus eadem fama renascens, obtineret tandem apud omnes.

VERS. 21. — POSTQUAM CONSUMMATI SUNT DIES OCTO, cum impleti sunt dies octo, id est, cum advenisset seu ageretur dies octavus, scilicet à nativitate. Similis forma loquendi existat Act. 2, v. 1: *Cum compleverunt dies Pentecostes*, seu ut Græcè, *in compleri diem Pentecostes*, quod est, dum advenisset seu ageretur dies Pentecostes. Verùm illic, ubi usus est temporis præsentis, modi infiniti, facilius se prodit sensus, quàm hic ubi legitur verbum præteriti temporis modi indicativi *consummati* seu impleti *sunt*, quomòdò enim consummati sunt dies octo, cum octavus jam primùm advenisset aut adhuc ageretur? nec enim nonò die fiebat circumcisio. Atqui hic modus est loquendi sacrorum Scriptorum, ut quando significare volunt futurum aliquid certo die vel tempore, dicant futurum post diem illum vel tempus: volentes dicere, futurum post omninò exactum tempus intermedium, et insuper post exactam partem illius diei aut temporis quod nominatur. Sic Matth. 27, v. 63, et alibi, Christus dixit: *Post tres dies resurgam*, id est, elapsis duobus diebus integris et tertio ex parte. In usu est Latinis *post*, ut

dicat hoc fieri solitum à Judæis, cui Epiph. magis favet, et res magis postulat, ut veritas circumcisionis ejus per publicum extraneorum testimonium esset extra suspensionem. Et vocatum est NOMEN EJUS JESUS, nomen cœlitus impositum, ut etiam cœlitus conceptum et mirabilem futurum intelligas, inquit Chrysost. Nam quibus à Deo nomen ante nativitatem impositum fuit, semper admirabiles inventi sunt, ut Isaac, Salomon, Cyrus, Baptista.

In Matthæi cap. 1, post hæc verba, *nomen ejus Jesus*, additur: *Ipse enim salvum faciet populum suum*; nempe omnes prædestinatos in viam æternam, seu omnes filios promissionis, qui ipsum fide et charitate tanquàm regem ac Dominum complexuri sunt. Salvabit autem non ab imperio gentium, et ab hostibus visibilibus, sed à peccatis eorum, tam quæ fecerant, quàm quæ facturi essent, ne faciant, et consequenter ab omnibus causis peccatorum, diabolo et concupiscentiâ eis dominante, et effectis eorum, morte, mortalitate, omniq; miseriâ. Per hæc ergo verba significat filium istum non tantum hominem, sed et Deum futurum, qui solus talem salutem à peccatis afferre potest. Ex quâ nominis istius Jesus ety-

non consequens tempus, sed interjectum declarat, et, quod amplius est, non incertè quodvis interjectum, sed illius extremam partem, significetque *post tres dies*, non tantum intra tres dies, verum etiam post tertium diem exortum seu ante tertium diem finitum, ita ut sit idem unum *post tres dies* quòd tertio die, si non profanorum, certè sacrorum auctorum usus testatum facit. Cui loquendi formulæ ad stipulatur oppositum dicendi genus classicis auctoribus extra controversiam usurpatum, tertio seu quarto kalendas aut nonas; ubi cum *ante* præpositio subaudiatur, non tamen excluditur dies ipse kalendarum nonarumve, sed includitur. Huc accedit Syriacus interpres, qui, etsi Marci 8, 31, pro *μετὰ* det litteram *lomad*, quæ vocabulis præposita idem valet Hebræis et Syris quod Latinis *in*, aliis tamen locis transfert *Bothar*, id quod idem unum est quod Hebraicè *ביום* et Latinè *post*, Matth. 27, v. 63, Joann. 20, et 26, ita ut *μετὰ* Græcè his aliisque similibus locis *post* significare, et eodem modo, quo diximus Latinè *post*, accipi videatur. Quod Genes. 40, v. 13, 19, Hebraicè ad verbum dicitur *beod seloseth jamim, in adhuc tribus diebus*; Chaldæo aliisque interpretantibus, *in fine trium dierum*. Similiter ergo dicas: Puer natus circumcidendus est post dies octo, seu, quo modo hoc loco loquitur evangelista (quod idem unum est), consummatis, impletis aut finitis diebus octo, id est, lapsis diebus omnibus intermediis, et octavo etiam partim. Id autem est, cum agitur octavus dies, seu octavo post die. Consummatio enim, non ad octavum diem refertur, sed ad numerum dierum: nam sic octo dies dicuntur consummati, quia septem dies integri et octavi pars. Ergo *postquam consummati sunt dies octo*, id est, postquam consummati sunt septem dies integri, et octavus ex parte, id est, cum dies octavus jam laberetur, advenisset, seu ageretur, quod ab initio dicebamus. Fuit autem is dies kalendarum Januarii, et quidem primus hebdomadæ seu Dominicus dies, quemadmodum dies nativitatis.

UT CIRCUMCIDERETUR PUER, quo tempore puer erat circumcidendus secundum legem; vide supra 1, v. 59. Quædam antiqua manuscripta omittunt *puer*, nominatim Brugentia et Audomarensia Biblia, ut et

mologiâ, quam ipse angelus tradit, manifestum est, nomen illud significare *salutem* vel *salvationem*, ac proinde falsum esse commentum Osiandri, qui voluit nomen *Jesus* esse idem cum nomine Dei tetragrammato, insertâ litterâ *ש* Schin, et scribendum esse *Ieheschou*: nomen enim istud fictitium est, neque prorsus quidquam significat. Nomen ergo *Jesus* idem est cum nomine *Iehoscugh*, quod Græci, Septuag., Philo. Josephus per *Jesus* tradiderunt, Latini *Josue*, et salvatorem significat. Sed post Babylonicam captivitatem, quando lingua Hebraica in usu vulgari esse desiit, et Syriaca inolevit, pronuntiatio ejus mutata fuit, et loco יהושע, Hebraicè, dicitur *יושע*. Quod ex eo apertissimum est, quòd *Jesus* ille, filius Josedech, typus veri nostri *Jesu*, cum ab Aggæo c. 1, v. 1, Zacharia semper vocetur יהושע, tamen in libro Esdræ et Nehemiæ, qui eodem vixerunt seculo, semper vocatur יושע; ut patet Esdræ 2, v. 2, et c. 3, v. 2, 8 et 9; item Nehemiæ 7, v. 1, et in eo-

quidam libri Græci. Alia addunt faventibus plerisque Græcis, ad hæc Syriacis, et D. Ambrosii Commentario. Si omittas, at vel subaudias oportet. Non addit Evangelista *circumcisus est*, sed solum insinuat seu tacite intelligendum dat, circumcisum fuisse. Quamvis enim legi circumcisionis subjectus non esset, tum quia legis ratio in ipso non militaret, quippe immuni à peccato et justo non per fidem, tum quia legis auctor esset: tamen quia volebat id mox ab initio omnibus manifestari, se Deum et legis auctorem ac dominum esse, volebat autem haberi legitimus Abrahæ, qui circumcisionis legem pro se et semine suo susceperat (Genes. 17, v. 10) filius; qualis nunquam agnitus fuisset incircumcisus; permisit se circumcidi, ut factus sub lege, qui erat supra legem, opportuno tempore suos à legis jugo redimeret, institutâ aliâ præstantiori circumcisione spiritus non carnis, Rom. 2, v. 28, 29. Circumcisus autem Christus fuit, in eadem illâ speluncâ stabulari, in quâ et natus, à Josepho nutritio, aut alio viro, majorem quàm alii infantes dolorem passus, propter usum rationis; nam et præludium quoddam fuit futuræ passionis ac mortis, quòd permisit se circumcidi Filius Dei. Lege quæ diximus de circumcisione supra 1, v. 59.

VOCATUM EST. Græcè præponitur conjunctio *et*, quam quidam vertunt *tunc* (post peractam scilicet circumcisionem); alii, nominatim interpretes Latini et Syrus omittunt ut superfluum, et nihilominus subaudire oportet, *vocatum est* post peractam circumcisionem, prout moris erat. *Vocatum est* autem, tum à Mariâ, tum à Joseph; utriusque enim id Angelus injunxerat; Mariæ supra, 1, v. 31, priusquàm in utero conciperetur; Josepho Matth. 1, v. 21, postquam in utero conceptus esset.

JESUS. Non fuit nomen tunc temporis insolens sed huic puerulo suo jure debitum, cui soli nominis significantia congruit, mille continens thesauros bonorum: id quod explicat Matthæus, c. 1, v. 21, dicendo: *Ipsa enim salvum faciet*, etc. Reddit indendi nominis etymologicam rationem legatus cœlestis: *Jesus* vocatur, quia *salvum faciet*. In eum veritas hujus etymi competit: in aliis aut inane est nomen, aut sola umbra fuit. *Non enim est in alio aliquo salus*, Act. 4, v. 12.

dem libro sæpius. Imò et Josue, filius Nun, alter clarissimus typus Salvatoris, qui sexcenties vocatur in Scripturâ, יהושע, tamen Nehemiæ 8, v. 1, dicitur יושע. Nimirum hi libri post captivitatem Babylonicam scripti sunt. Ex quo usu Syriaco factum est, ut *Salvator* noster etiam vulgò non יהושע sed יושע, vocaretur; sic enim etiam in titulo crucis, qui Romæ asservatur, etiamnum scriptum est, ut oculatus testis Pagninus tradit. Quod ergo Judæi Salvatorem nostrum nominant ישׁ sine ׁ in fine, duabus ex causis fit, partim ex contemptu, ne Salvatore ipso nomine fiant, ut declarat Elias in Thisbi; partim ex usu linguae Thalmudicæ, in quâ, ׁ, pronuntiatu difficillima, sæpè facilitatis causâ absorbetur: partim denique fit à recentioribus Judæis ad blasphemandum Salvatore. Nam isti tres characteres ישׁ per abbreviationem apud ipsos significant, *iimmach schemo vezi-chro*: *Deleatur nomen ejus et memoria ejus*.

Hebraicè verbum *jasah* in primâ conjugatione salvum esse (quanquàm hic in usu non sit) in quintâ est salvum facere; nomen autem *jesah* et nomen *jesuha* significant salutem. Hinc *Jesu*, vel, ut Hebræi pronuntiant, *Jesuah*, salutis auctor, salvator. Postremam litteram, quam vocant *ain*, cum pronuntiarî nisi aperto gutture non possit, ut pronuntient Hebræi post eas vocales quæ os gutturve claudunt, assumunt vocalem *patah*, quæ est a brevis gutturque aperit, quare dicunt, et fit trissyllabum nomen quod dissyllabum esse debuerat. Eam autem litteram qui Latine exprimere volunt scribunt *Jesuagh*, aut *Jesuah*; sed, cum linguis nostris non minus difficilis sit scriptura quàm pronuntiatu, ne dicam impossibilis, rectè Septuaginta Græci, et eos secuti Latini mutarunt eam cum litterâ *s*, quæ plerumque Græcis ac Latinis nomina propria terminat, et dixerunt *Jesus*, duabus syllabis. Id quod eò fuit ipsis facilius quòd cum nulla haberent vocalia puncta suis libris adscripta, quæ postea Judæorum operâ Bibliis sunt addita, nihil aliud ipsis fuerit quàm una littera cum aliâ commutanda, *ain* cum *s*, quod diximus. Omnino enim ita scribendum est Hebraicè nomen *Jesus*, ut postremam litteram habeat *ain*, quemadmodum scribitur nomen *Jesu filii Josedec* ac *Jesu filii Nun*, in libris *Esdrae* et *Nehemiæ*, quod mox ostendemus; et duorum aliorum, sacerdotis unius, *Levitæ* alterius, 1 Paral. 24, 11, et 2 Paral. 31, v. 15, *Jesuah*, quomodo semper scribitur Syri. Videtur autem id nominis vulgò contractum fuisse, jam inde à reditu ex Babylone, aut etiam antea, ex nomine *Jehosuah*. Nam in primis *jasah*, unde derivatur, in usu non est, quod diximus, in primâ conjugatione, sed in quintâ, quâ format *hosiah*; quanquàm cum in usu sint voces *jesah* et *jesuha*, pro salute, parum sit istud, si nihil aliud foret; facile enim fit, à *Jesuha* præsertim, rejecto *he* feminino, formare nomen proprium *Jesuah*, tanquàm salutis auctorem aut ipsam salutem. Quid quòd *suah* quidam salutem interpretentur, ut jam nec aliud sit opus quàm *iud* litteram formativam nominis proprii præponere? Sed est et aliud. Filius ille *Josedec*, qui apud Aggæum et *Zachariam* *Jehosuah* dicitur, in libris *Esdrae* et *Nehemiæ* passim (*Esdrae* 2, v. 2; *Nehem.* 7, v. 7, etc.) *Jesuah* appellatur (quanquàm nobis aliquando redditum sit *Josue*, interprete, litteræ proximè præcedenti, elisarum litterarum vocalem tribuente) et *Filius Nun*, qui et ipse *Jehosuah* dictus est (nam Latinus interpres, elisâ *he* litterâ *Josue* extulit) *Nehemiæ* 8, v. 17, *Jesuah* vocatur; ab Interpretibus autem septuaginta qui paulò post *Nehemiam* et *Esdram* floruerunt, ubique *Jesus* est nuncupatus. Priùs *Hoseah* sive *Hosuah* hic vocatus fuit; postea autem, ubi ad explorandam promissam terram missus fuit, à *Mose*, unâ litterâ nomini adjectâ, *Jehosuah* est nominatus (*Num.* 13, v. 17) fortè ut eò propius ad promissum Salvatorem, quem officio adumbraturus erat, etiam nomine acce-

deret. Crediderim itaque *Jesuah* nomen esse ex *Jehosuah* contractum, puncto ministro *scheva*, in vocalem secundam, propter eas quæ proximè desunt litteras, mutato; ita verò *iud* littera in capite, non sit essentialis littera, sed serviens ad formationem nominis proprii. Alio contrahendi modo usus Latinus interpres dixit *Josue* (nam quod ad postremam vocalem, illa, pro legentium absque punctis arbitrio, fuit vel *e* vel *a*) quemadmodum ex *Jehuda*, *Juda*, non solus ipse, sed et *Septuaginta*; hic unica littera *he* omissa est; in nomine *Jesu* duæ, *he* et *vau*. Porrò hinc duo quædam non minimi momenti evadunt clariora; unum, quod *Jesus* à salvum faciendo dicatur, et non à salvum esse aut salvum fieri, quod quidam contra ipsam angeli interpretationem dicere audent; alterum, quod verum sit quod veteres Patres docent, *Josue* ducem et *Jesum* sacerdotem, tam nomine quàm officio figuras fuisse *Jesu Christi*. Cæterum non illud dico, proprium nomen Salvatoris nostri fuisse *Jehosuah*; sed id quod est proprium ejus nomen *Jesuah* fuisse contractum ex nomine *Jehosuah*, illudque ut brevius ac facilius hujus loco usurpatum, jam inde à captivitate *Babylonica*. Nam quanquàm idem unum nomen sit, non tamen hæc formâ *Jehosuah* Salvatori impositum datumve fuit, sed istâ *Jesuah*, quam nos Græcè et Latine vertimus *Jesus*. Ad hoc dulcissimum nomen, *Dei Filio* carnis induto quandoque imponendum, alludunt pleraquesacrarum litterarum loca, nunc *Deum* salvatorem prædicantia, nunc salutem aut promittentia aut postulantiâ; ex quibus ille *Psalmi* 67, v. 21, huc apprimè spectat: *Deus noster, Deus salvos faciendi*; et hic *Isaïæ* cap. 45, v. 8. *Aperiatu terra, et germinet salvatorem*; rursus alter ejusdem cap. 49, v. 6: *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ*. Circumcisus est *Christus* tanquàm *Abrahæ* filius, et vocatus est *Jesus* tanquàm *Dei Filii*: nomen declarat eum esse salvatorem, et circumcisio monstrat quomodo salvaturus sit, sanguinis, inquam, sui effusione: ita ut quàm congruentissimè hæc fuerint conjuncta.

QUOD VOCATUM EST, seu fuerat, quod vocari seu puero imponi jussum fuerat.

AB ANGELO, Gabriele, Dei nomine.

PRIUSQUAM IN UTERO CONCIPERETUR, nimirum supra 1, v. 31. Non enim utero conceptus fuit, priùs quàm angeli legatione absolutâ, *Virgo* consensum præbuisset, quod docuimus supra 1, v. 38, et enarratores Græci hic monent, *Theophylactus* ac *Titus*. Vocatum etiam fuerat postquam in utero conceptus esset, quod diximus; sed *Evangelista* id quod majus est refert. Significat autem non temerè aut fortuito hoc nomen impositum fuisse, sed *Deo* auctore, æterno *Dei* consilio, qui cum solus exactè nôset proprietates nascituri, solus potuerit ei congruum nomen dare. Ergo cum mitteret *Deus* *Filium* suum in mundum ut salvaret mundum, *Joan.* 3, v. 17; utque esset salus

QUOD VOCATUM EST AB ANGELO: significans ita non temerè, non casu, non humano sed divino impositum fuisse consilio. PRIUSQUAM IN UTERO CONCIPERETUR.

Quo clarissimè ostenditur *Christum* conceptum non nisi absolutâ angelicâ legatione, non autem antè, ut quidam putaverunt.

Domini usque ad extremum terræ, Isaïæ 49, v. 6; Jesu, id est, Salvatoris, nomen ipsi indidit. Ipse ab omni peccati labe immunis, atque ipso nascendi modo unice sanctus, suo sanguine liberavit populum suum è diaboli tyrannide. Abstulit peccata mundi, quibus erat obnoxius et servavit ne in peccata recideret populus suus, id est, omnes qui in ipsum crediderunt eique dederunt regis nomen. In hoc vera consistit salus. Sublatis enim peccatis, miseria auferitur atque omne prorsus malum, succeditque justitia, quam omne bonum consequitur, salusque numeris omnibus absoluta; si non continuò, at suo certè tempore, ubi prorsus delictum fuerit peccati regnum. Itaque dum in Matthæo, prædicatur suos Jesus à peccatis liberos redditurus, omnis mali propulsator atque omnis boni auctor, verè ἀλεξικακος verusque σωτήρ, declaratur. Docet igitur his verbis Josephum angelus, in primis, Messiam sive Christum esse, expectatum populi redemptorem ac salvatorem, eum quem uxor ejus à Spiritu sancto sæcunda fert utero. Tum regnaturum eum, et populum liberaturum, sed non à gentium (id quod Judæi potissimum expectabant) imperio, verum ante omnia, è peccati ac diaboli regno, totius mali unico capite. Denique, majus eum quid homine esse, cujus vocatur populus, is quem Dei populum passim Scriptura vocat; quique id potest, quod Deo proprium est, peccata auferre.

VERS. 22. — ET, RURSUS. POSTQUAM IMPLETI SUNT. Versu superiore reddidit *postquam consummati sunt*.

DIES PURGATIONIS EJUS, scilicet Mariæ; est enim Græcè pronomen femininum αὐτῆς. Cæterum quidam codices habent masculinum αὐτοῦ, quod ad puerum referatur; multi plurale αὐτῶν, quod ad utrumque, matrem et puerum, fortè etiam maritum. Sed improbables sunt hæc lectiones, quanquam posterior suos habeat auctores: agit enim lex de purgandâ puerperâ, nusquam de fœtu aut marito purgando. Loquitur autem evangelista secundum hominum opinionem, quando dicit impletos dies purificationis Mariæ; eò quòd tum haberetur Maria reliquis puerperis similis, ita ut purificatione opus habere crederetur, sicut alia, quamvis secus esset. Sic infra v. 27 et 48, Josephum vocat patrem Jesu, quia hominum opinione pater habebatur, licèt reverà non. Sic alibi prædicat Scriptura, quod stellæ cadent de cœlo, Matth. 24, v. 29; quia cadere hominibus videbuntur, etiamsi verè non cadent. *Dies ergo purificationis ejus*, id est, dies quibus illa pro more videbatur purganda, à sordibus scilicet et immunditiâ partûs. Solent enim puerperæ à partu, fœdos, horrendos et abominabiles sanguinis humorumque per naturalia fluxus, plurimis diebus pati, effluentibus mensibus qui jamdiu

utero fuerant retenti, ut viam egressuro fœtui redderent faciliorem.

SECUNDUM LEGEM MOYSI. Jungendum hoc est verbis præcedentibus, non sequentibus; explicat enim evangelista, de quâ purificatione loquatur, eâ nempe quam lex Mosis præscripserat puerperæ quæ masculinum filium peperisset; quæ quidem in vulgari usu tunc erat apud eam gentem. Præscripserat lex Mosis, Levitici cap. 12, ut mulier quæ masculinum peperisset, domi se contineret ut immundam, diebus quadraginta; sed eo discrimine, ut primis quidem septem diebus, immunda esset, *juxta dies separationis menstruæ*, id est, juxta ritum dierum quibus ob menstrua separabatur, eo modo quo cum menses pateretur, nimirum quòd et ipsa et lectus sedesque ejus omnis polluta forent, et quisquis vel ipsam vel ipsius lectum aut sedem tetigisset, immundus redderetur: hæc enim lex est mulieris, quæ redeunte mense patitur fluxum sanguinis; Levit. 15, v. 19. Reliquis verò triginta tribus diebus, permittitur ut cum hominibus conversetur, ita ut nullam ipsi ab eâ immunditiam contrahant (excepto congressu cum marito), sed jubetur cavere à contactu rerum Deo dicatarum, et *manere in sanguine purificationis suæ*, id est, domi se continere dum à fluxu sanguinis purgatur; videtur enim hypallage esse, in *sanguine purificationis suæ*, pro, in purificatione sanguinis sui: partim quia adhuc fluere consueverit; neque enim profluvium sanguinis post septimum diem cessat, tametsi minus; partim quia propter fluxum quem passa fuerat, legaliter censebatur immunda, donec quadragesimo die solemniter ritu esset purificata. Hanc legem B. Maria Christi mater cum reliquis puerperis observavit, eo quo pepererat loco se continens diebus quadraginta, et habens gerensque se tanquam immundam, quamvis eâ lege non comprehenderetur, ob causas potissimum duas; unam, quòd lex dicat: *Mulier si suscepto semine pepererit masculum*. Atqui B. Maria, non suscepto semine pepererat, quæ de Spiritu sancto conceperat. Observarunt hoc, inter Græcos Theophylactus et Euthymius, inter Latinos Beda in hunc locum scribens, et Bernardus, serm. 3, de Purificatione. Verum quia Hebraicè legitur, *issa ci tasriah*, mulier si semen fecerit; intelligunt quidam per *semen*, non principium generationis, sed terminum, quod est, prolem, tanquam dictum esset, mulier si susceptâ prole, pepererit masculum. Est ergo altera causa potior, cur mater Christi hæc lege non comprehenderetur, quia nullum sanguinis à partu fluxum passa fuerat, ac proinde nec immunda reddita aut polluta. Quòd autem nullum sanguinis fluxum passa fuerit, manifestum est, tum quia peperit

VERS. 22. — ET POSTQUAM IMPLETI SUNT DIES PURGATIONIS EJUS, Mariæ scilicet; est enim Græcè femininum αὐτῆς, id est, dies quibus legaliter purganda videbatur, SECUNDUM LEGEM MOYSI; quæ statuit, Levit. 12, ut, si peperisset masculum, immunda esset septem diebus, juxta dies separationis menstruæ, hoc est, sicut immunda erat mulier menstruata, quæ quidquid tangeret reddebat immundum, etiam homines. Deinde alios triginta tres dies manebat immunda,

juxta ritum observatu faciliorem quo solum arcebat à Sanctuario, et à contactu rei sanctæ; ita ut dies purificationis essent simul quadraginta. Eâque de causâ totidem sunt à die natiuitatis dominicæ usque à 1 diem purificationis utrinque inclusivè. Itaque *postquam impleti sunt dies*, etc. Phrasim omninò similis est præcedenti, *postquam consummati sunt dies octo*. Nam quadragesima dies purificationis adhuc agebatur, in quâ per oblationem sacrificii fieiebatur purificatio. Lex

clauso utero, tum quia nullus fuit in eâ sanguis superfluus. Nam menstrua quidem (qui est sanguis foetidus ac noxius adeoque venenatus) nunquam habuerat, multò minùs passa fuerat effluentia; quemadmodum nec iis opus fuerat, ut viam lubricam redderent nascituro ex ipsâ foetui, qui clauso utero erat egressurus. Reliquus sanguis Virginis, non majoris fuit quantitatis, quàm necesse esset ad generationem, id est, ad conceptionem et nutritionem. Quocirca qui ante partum sanguis, servierat alendo in utero foetui, post partum non profluxit, sed ad ubera in lac conversus, servivit eidem extra uterum alendo. Denique non vi avulsus est Christus ab utero matris, sed spontè tanquàm maturum pomum delapsus est, absque omni vulnere læsioneque matris. Quare B. Augustinus libri de quinque Hæresibus, capite 5: « Stulte, unde sordes in Virgine matre, ubi non est concubitus cum homine patre? unde sordes in eâ quæ nec concipiendo libidinem, nec pariendo est perpessa dolorem? » Et Cyprianus sermone de Nativitate Christi: « Nullus dolor, ait, nulla naturæ contumelia in puerperio, » etc. « Nec locus ibi erat lavacris, quæ solent puerperis præparari; quippe nec aliqua naturæ injuria matrem Domini læserat, quoniam sine tormento peperit, quæ in conceptione caruit voluptate. Et tamen consuetudinem sequens, ut legi satisfaceret, quasi cum aliis mulieribus esset ei in hoc opere ratio similis, etc., oblatae quieti paruit; et in diebus separationis, se non à thoro Joseph, qui eam nunquàm tetigit, sed ab ingressu templi et cæteris quæ lex prohibebat continuit. Ultrò maturus ab arbore bajulâ fructus elapsus est; nec oportuit vellicari, quod spontè prodibat, » etc. Ergo ut cum conceperat, nullâ ex parte sive animo sive corpore foedata fuerat; ita cum peperit, nihil passa est quod redderet sive corpore sive animo immundam, sed contra sanctificata est singulariter, ab eo quem edebat omnis sanctitatis auctore, ita ut permaneret *virgo sancta et carne et spiritu*, 1 Cor. 7, v. 34. Quamvis ergo lege non comprehenderetur, eam tamen observavit; ut nec debuit omittere, ne aliis offensiculo esset, quibus exemptio ipsius erat ignota. Nam si hæc ratione filius ipsius postea, etsi jam mundo se probasset Filium Dei, tamen solvit didrachmum templo, ne scandalizaret Judæos, Matth. 17, v. 26; multò magis hoc adhuc tempore legem sequi debuit mater, quo divinissimorum privilegiorum ejus nihil erat divulgatum, ut nec

ista in Virgine non habuit locum, partim, quia non pepererat suscepto semine, ut lex loquitur, sed de Spiritu sancto, partim, quia foedi illi et horrendi sanguinum et sordium fluxus, quos puerperæ per plurimos dies pati solent, et quibus purgantur, non est passa, quæ sine dolore naturæque contumeliâ peperit, ut Aug. lib. de quinque Hæresib. c. 15, et Cyprian., serm. de Nativitate Domini. Eam tamen observavit, sicut filius legem de didrachmo solvendo, ne videlicet ignorantes puritatem ejus offenderentur. TULERUNT EUM IN JERUSALEM, UT SISTERENT EUM DOMINO, id est, ut eum tanquàm Domino debitum ratione primogenituræ Domino offerrent.

VERS. 23. — SICUT SCRIPTUM EST IN LEGE DOMINI.

tempus etiamnum ferebat; nec legem à Deo latam contemnere, hominibus videretur. Debuit igitur, sed non minùs voluit, legem servare, ut humilitatis et obedientiæ præberet exemplum. Quocirca quæ octavo kalendas januarii pepererat, postridiè kal. februarii, hoc est, quadragesimo die profecta Jerosolymam est ad templum, causâ offerendi sacrificii à lege præscripti, quo purificaretur seu purgaretur, id est, quo oblato pura ac munda haberetur. Nam quamvis dies omnes quadraginta purificationi servirent, eò quòd à fluxu immundi sanguinis, labentibus illis diebus, magis magisque libera atque immunis puerpera redderetur; ipsa tamen purificatio, quadragesimo demùm die, sacrificio oblato, perficiebatur, id est, tunc demùm nec priùs munda habebatur. Quamobrem quod hic dicitur *postquàm impleti sunt dies purificationis ejus*, sic ferè intelligendum est, ut illud versùs proximè præcedentis, *postquàm consummati sunt dies octo*; nimirum, cum advenisset jamque ageretur dies ultimus purificationis ejus, videlicet quadragesimus; censentur enim finiti dies purificationis, quando postremus jam agitur, tametsi eo sacrificium adhuc ad purificationem adhibendum restet. Simili loquendi modo lex præcipit, ut hostiam puerpera deferat, *cum expleti fuerint dies purificationis suæ*, Levit. 12, v. 6, quod est, die quadragesimo; rursùs prohibet ne in sanctuarium ingrediatur, *donec impleantur dies purificationis suæ* (ibidem, v. 4), quamvis quadragesimo die, peracto sacrificio, ingredi posset.

TULERUNT, scilicet Maria et Joseph.

ILLUM, Jesum puerulum.

IN JERUSALEM, profecti sunt è Bethlehem in Jerusalem, allato secum puerulo Jesu.

UT SISTERENT, exhiberent in conspectum, repræsentarent eum, scilicet in templo; quod erat unicum Jerosolymis.

DOMINO, tanquàm Domino debitum ac sacrum. Syrus *coram Domino*. Hæc fuit una causa ob quam peractis diebus purificationis, profecti sint Jerosolyma, ut Jesum puerum Domino in templo offerrent.

VERS. 23. — SICUT SCRIPTUM EST, juxta id quod scriptum est, consentaneè ei quod scriptum est.

IN LEGE DOMINI, Mox vocaverat legem Moysi, jam legem Domini; quia à Domino data ac lata fuerat, ministro Mose, à quo etiam scripta litterisque tradita fuerat. Porrò quod hic dicitur, multis in lege locis

Hæc est alia lex, quæ habetur Exodi 13, v. 22, de masculis primogenitis, tam in pecoribus quàm hominibus, ista videlicet: OMNE MASCULINUM ADAPERIENS VULVAM. Periphrasis est primogeniti ex matre; q. d.: Omne quod primò nascitur; hoc enim videtur matris uterum adaperire, ut aliis nascituris viam faciat. Hinc est quòd Anbr. et Hiero, n. 2 contra Pelag. et alii quidam, putent hanc legem soli Christo convenisse, eò quòd ipse solus matris vulvam clausam, licet permanentem, nascendo adaperuerit, quod aliis mulieribus fit concumbendo. Sed certum est legem Exodi etiam brutis convenisse, itemque hominibus. Alii volunt Christo soli non convenire, eo quòd ne nascendo quidem matris vulvam adaperuerit; sed hæc sententia

reperitur scriptum, sed originariè Exodi 13; nõn enim ipsissima verba certi alicujus loci citat evangelista, sed sententiam plurium.

QUIA, quòd, OMNE MASCULINUM, tam de hominibus quàm de jumentis, Exod. 13, v. 2.

ADAPERIENS VULVAM, scilicet matris, primò egrediens è vulvâ, primò nascens. Hebraicè *petet rehem*, apertio vulvæ. Septuaginta transtulerunt *διανοίγον μῆτραν*, quos evangelista et Latinus interpres secuti sunt. Periphrasis est primogeniti; nam quamvis aliquando addatur vox primogeniti, Exodi 13, v. 25, sæpiùs tamen omittitur, Exodi 13, v. 12, 15. Est autem ex eo sumpta periphrasis, quòd primogenitus, et primus è vulvâ egrediatur, et viam egrediendi aliis post se aperire videatur.

SANCTUM, dicatum, separatum, proprium, DOMINO VOCABITUR, agnosceretur, erit, id est, Domini erit; quemadmodum Exodi 34, v. 19, Dominus ait: *Omne quod aperit vulvam generis masculini, meum erit*. Est autem futurum loco imperativi, volo ut sit meum, vocetur sanctum Domino, sit Domini. Quod Domini est, id vocatur sanctum, quia non debet profanis usus applicari, sed solius Domini. Hujusmodi autem erant omnia primogenita Israel, ex quo Dominus ad servandum Israel interfecerat omnia primogenita Ægyptiorum, Exodi 13, v. 15. Quare si Domini erat omne masculinum primogenitum, æquum erat ut ad Dominum afferretur et Domino in templo suo sisteretur, et recognoscerent parentes ac domini, nihil sibi juris in illud competere, nisi Dominus spontè jus ipsis cederet suum, sed fieri de eo debere id quod Dominus statuisset. Id subaudit evangelista, quod et consuetudo tenebat. Nam primogenita quidem boum, ovium, etc., allata ad Dominum, ipsi immolabantur, primogenitum asini mutabatur ove, primogenitum hominis pretio redimebatur, eò quòd tulisset Dominus Levitas pro cunctis primogenitis filiorum Israel, ut servirent sibi pro Israel, in tabernaculo fœderis seu templo. Hanc enim suam de singulis primogenitorum generibus voluntatem, declaraverat Dominus, Exodi 13, v. 12, et 34, v. 19; Num. 3, v. 45, et 18, v. 15. Primogenitus igitur Mariæ cum esset Jesus, ac proinde ex vi legis, cui se subjecerat, sanctus, dicatus, seu proprius Domino; rectè fecit Maria, et consentaneè tum legi, tum consuetudini, quòd tulerit eum in Jerusalem, ut sisteret Domino, et faceret de eo id quod Dominus statuisset; id vult dicere evangelista. Quare contradicere evangelistæ videntur, qui negant Jesum hinc vocari sanctum Domino, negant hanc lege comprehendì, et vi legis hujus fuisse Domini, eò quòd vulvâ clausa natus, non possit dici adaperuisse vulvam. Atqui,

videtur Evangelio repugnare, utpotè quod hanc legem Christo adaptare videatur. Rectiùs ergo dixerimus, periphrasim esse nativitatis primogeniti, sicut supra indicavimus, sive illa fiat aperiendo vulvam, sive aliter. Loquitur enim Scriptura juxta morem nascendi usitatum. Nam Hebraicum verbum *Peter*, solummodò significat uteri laxationem, seu dimissionem, quâ fetus ab utero dimittitur, sive interim adaperiatur uterus, ut communiter fit, sive clausus ma-

quod diximus, periphrasis hæc est primogeniti, *adaperiens vulvam*, cujus loco aliàs *primogenitum* ponitur (Exodi 22, v. 29), in quâ non tam voces urgendæ sunt, quàm significatio, nec tam premenda apertio ejus quod clausum fuerit, quàm alterius egressi; tam verè enim exiit, quàm si aperuisset. In hanc sententiam scribit Beda: « Quod ait, *adaperiens vulvam*, consuetæ nativitatis more loquitur: non quòd Dominus noster, sacri ventris hospitium, quod ingressus sanctificarat, devirginasse credendus sit, juxta hæreticos, qui dicunt B. Mariam virginem usque ad partum, non virginem esse post partum; sed juxta fidem catholicam clauso Virginis utero, quasi sponsum suo processisse de thalamo. » Denique rectè in hunc locum Euthymius: « Solus Christus, ait, nondum apertam supernaturaliter aperuit (id est, pertransiit) et clausam naturaliter servavit. » Verum est quidem, quòd non tenebatur Virgo, multòque minùs Jesus, lege sistendi se in templo illo Mosaico, et à sacerdotibus se redimendi, qui unus erat cum Patre Deus; sed quòd Dominus Jesus ut homo, non fuerit sanctus Deoque consecratus, etiam ex ordine nativitatis, nimirum ut primogenitus, adversatur etiam interpretibus, annotantibus causam ob quam signanter adeò dictum fuerit ab evangelistis, ad historiam Dominicæ nativitatis, quòd Maria *peperit filium suum primogenitum*, Matth. 1, v. 25; Luc. 2, v. 7. Quòd ergo Maria voluerit Jesum primogenitum suum sistere Domino, fecit consentaneè legi, quod evangelista ait; sed cum id facere non teneretur, quod diximus, fecit inprimis, ne aliis scandalo esset, quibus humana filii sui natura manifesta, divina ignota erat; fecit deinde, ut promptum obedientiæ exemplum relinqueret; denique fecit, quò publicè constaret, filium suum primogenitum esse, id quod multis modis ad Christi dignitatem noverat pertinere. Quocirca ubi Jerosolymam venisset Maria, tulit filium suum in templum, et per manus ejus qui sacerdotioungebatur in ordine vicis suæ, obtulit Domino, qui ipsius erat, tam modo nascendi quàm ordine. Non dubium autem quin gratissima fuerit Domino oblatio, et è sancto sanctorum responderit Virgini, quod aliàs è cœlis Joanni Baptistæ: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*, Matth. 3, v. 17. Nunquam in tabernaculo fœderis hujusmodi apparuerat hostia, nunquam in templo Salomonis, magnifica adeò et gloriosa visa oblatio fuerat; jam cœptum impleri est illud Aggæi: *Magna erit gloria domus istius novissimæ plus quàm primæ; veniet enim desideratus cunctis gentibus, et implebo domum istam gloriâ*, cap. 2, v. 8, 10. Cæterum oblatum Domino puerum, noluit Maria relinquere illo in templo, aut commodare illi tabernaculo Do-

neat. Et hinc est quod Scriptura aliquando solet illam jam dictam periphrasim explicare nomine primogeniti, ut patet Levit 27, v. 26: *Sanctum Domino vocabitur*, id est, dedicatum Domino erit ad opera religionis: nam primogenita mundorum animalium immolabantur Deo, primogenitum hominis redimebatur pretio quinque siclorum, eò quòd Levitæ in locum primogenitorum successissent ad serviendum Deo.

mini, quemadmodum olim Anna Samuelem, 1 Reg. 1, v. 28; non enim voluit eum synagogæ proprium esse, quem pepererat futurum Salvatorem totius mundi. Quare redemptum pretio (quod lex permittebat Exodi 15, v. 15), pretio autem quinque siclorum, quod colligitur ex Num. 3, v. 47, et 18, v. 16, ad se recepit. Redemit à ministerio illius templi et sacerdotii Aaronici, sed ita ut maneret Domino consecratus, ut fungeretur aliquando coram eo sacerdotio secundum ordinem Melchisedec, ad salutem totius generis humani.

VERS. 24. — ET UT DARENT. Supple, non, *tulerunt eum in Jerusalem*, sed hoc solum quod continetur, *profecti sunt in Jerusalem*, Joseph et Maria profecti sunt Jerosolymam, assumpto secum puerulo Jesu, duas ob causas, unam, quæ solum tangebatur Jesum, *ut sisterent eum Domino*, de quâ jam dictum est; alteram, quæ solum tangebatur Mariam, *ut darent hostiam*, etc. Utrumque enim eadem operâ perfecerunt, et quo die Jesus fuit in templo exhibitus eodem Maria sacrificio oblato purificata.

DARENT, offerrent, ad dandum; posset id referri ad solam Mariam; verum etsi referas simul ad Joseph, eò quòd Joseph affuerit Mariæ socius, in comparandâ, afferendâ, tradendâ hostiâ, non tamen data seu oblata intelligitur hostia pro Joseph, sed pro solâ Mariâ.

HOSTIAM, SECUNDUM QUOD, etc., sacrificium purgationis seu purificationis, quo nimirum Maria purificaretur, id est, pura declararetur. Redit hic ergo evangelista ad purgationem Mariæ, cujus meminerat supra, v. 22, et alteram causam itineris hujus Jerosolymitani fuisse dicit, ut hostia seu sacrificium (quod extra templum Jerosolymitanum offerri non poterat) offerretur pro Mariâ, *secundum quod dictum*, mandatum seu statutum *est in lege Domini*, nimirum, *duo turtures aut duo pulli columbarum*. Sic enim sequitur loco illo Levit. 12, quem supra laudavimus: *Cumque expleti fuerint dies purificationis sue pro filio sive pro filiâ (cave sequentibus id jungas, pro filio sive pro filiâ, quod quidam faciunt, orationis contextu reclamante; nam præcedentibus idcirco est additum, quia, quemadmodum antedictum fuerat, dies purificationis duplicandi erant ei quæ filiam peperisset) deferet (scilicet mulier; tibi, adducet; feminei generis est) agnum anniculum in holocaustum, et pullum columbæ sive turturum pro peccato, ad ostium tabernaculi testimonii, et tradet sacerdoti; qui offeret illa coram Domino, et orabit pro eâ, et sic mundabitur à profluvio sanguinis sui, etc. Quòd si non invenerit manus ejus, nec potuerit offerre agnum, sumet duos turtures vel duos pullos columbarum, unum in holocaustum, et alterum pro peccato; orabitque pro eâ sacerdos, et sic mundabitur.*

VERS. 24. — ET UT DARENT HOSTIAM, supple, profecti sunt in Jerusalem, non autem tulerunt eum; nam ad offerendam hostiam non erat necesse ferre puerum ad templum. SECUNDUM QUOD DICTUM EST, seu statutum, IN LEGE DOMINI. Hæc est tertia lex de sacrificio purificationis puerperæ, quæ habetur Levit. 12, et statuit, ut, si mulier pauper fuerit, et non

hostia seu sacrificium, quo mundetur mulier excedens puerperio, præscribitur agnus oblati in holocaustum, et turtur seu columbus oblati pro peccato; vel, si mulier fuerit pauper, duo turtures aut duo pulli columbarum, unus in holocaustum, alter pro peccato. Inter holocaustum et sacrificium pro peccato hoc intererat, quòd holocaustum cremaretur totum, sacrificii verò pro peccato pars cederet sacerdoti. Holocaustum hic offerebatur, in gratiarum actionem, pro felici partu et prole acceptâ; sacrificium verò pro peccato offerebatur pro immunditiâ illâ corporali, quæ secundum præscriptum legis contracta fuerat ex profluvio sanguinis. Illa immunditia peccatum vocatur, peccatum, inquam, legale, quod separaret à sanctis, nonnunquam etiam à consortio hominum; quemadmodum et Levit. 14, v. 19, immunditia ex leprâ contracta; Levit. 15, v. 15, immunditia viri seminiflui; ibidem, v. 30, mulieris menstruatæ, peccata vocantur; à quibus mundari dicebantur homines per hoc genus sacrificii pro peccato, quia auferebatur ab eis constitutum lege impedimentum conversandi cum hominibus, tractandi sacra, in sancta ingrediendi; mundabantur, inquam, id est, mundi declarabantur, ad effectus jam dictos, ut possent inter homines agere, sancta tangere, alias victimas offerre, iisque vesci, etc. Cæterò qui animum hæc sacrificia non purgabant; et quanquam offerrentur etiam pro eo quod verè peccatum erat, Levit. 4, v. 2, non tamen peccatum verè auferebant, quod docet Apostolus ad Hebræos cap. 9, v. 10, *consistentia in justitiis carnis, usque ad tempus correctionis impositis*. Porro hic, quia de mundatione agebatur, congruebant, agni, turtures, et pulli columbini, ut innocentissima, ita mundissima animalia; sed pulli columbini potius quàm columbæ, quia columbæ non perinde esui aptæ sunt, ac proinde nec sacrificio. Atqui prioris generis hostiæ, quæ divitum erat, agni, inquam, et columbi seu turturis, evangelista non meminit, intelligendum dans Mariam, etsi pietatis affectu divitem, pauperem tamen fuisse, ac proinde more pauperum se gessisse. Non quòd nullo modo suppetierit ei facultas emendi agni, quæ filium modò quinque siclis redemit; sed quòd obtulerit, prout ferret ipsius conditio, quod fuit modestiæ, à fastu alienæ. Nec enim decuisset, etiamsi suppetisset ipsi pecuniæ aliquid, dono magorum aut aliunde, ut quæ conditione pauper erat, divitum subito oblationem præferret; ut neque lex præcisè mandaverat, ut in sacrificium consumerent pauperes omnem substantiam suam, ita ut nihil apud eos remaneret, quo itineris et vitæ sumptus tolerarent; sed à divitibus eos discernens, æquo majoribus expensis levaverat. Maria itaque beata, tanquam immundam se continens, venit in atrium templi profanum (pro quo Moses, ante exstructum

potuerit agnum offerre, offerat PAR TURTURUM AUT DUOS PULLOS COLUMBARUM: unum scilicet in holocaustum, quod cremabatur Deo, in gratiarum actionem pro felici partu; alterum pro peccato, scilicet legalis immunditiæ, à quâ mulier purgabatur. Nam pro muliere immediatè offerebatur illa hostia, ut manifestè patet Levit. 12, v. 7. Mediatè tamen videtur hæc

templum, dicit, *ad ostium tabernaculi testimonii*) et hostiolâ suâ sacerdoti traditâ, obtulit per manus ejus par turturum vel par pipionum; sed utrum non dicit evangelista, quia non referat scire, relictum offerentis arbitrio, et *æquè utrumque conditori acceptum*, quod Beda ait. Quidam conjiciunt obtulisse pipiones, id est, pullos columbinos, eò quòd magis vulgares et usitati essent; alii, turtures, quia illud anni tempus, quo columbæ incumbunt generationi, non ferat pullos columbinos, sacrificio et esui idoneos; prout etiam turtures, à castimoniâ commendati, magis congruebant matri et filii, virginis utriusque, moribus. Hæc oblatione peractâ, admissa est B. Maria in sanctum feminarum atrium, tanquàm jam purificata ac munda. Sed quærat aliquis, an non in mendacium incurrerit, gerens se tanquàm immundam, et pro sui mundatione sacrificium offerens, quæ nihil immunditiæ ex partu, ne corporalis quidem, contraxerat, quod ostendimus supra, v. 22. Respondeo, non pronuntiâsse se immundam esse, quod fuisset mentientis, sed eo se habuisse modo quo solent immundæ, quod fuit dissimulantis se mundam esse; denique obtulisse sacrificium, non ut mundaretur, sed ut munda declararetur, et ab aliis haberetur, cæterò qui non habenda. In atrio ergo feminarum constituta, exhibuit filium suum primogenitum sacerdoti ac Deo, eumdemque pretio abs sacerdote redemit, quemadmodùm diximus versu superiore; præcessit enim purificatio Mariæ, subsequuta est oblatio Jesu, quamvis evangelista hujus priùs, illius posteriùs meminerit.

VERS. 25. — ET. SYRUS *autem*. ECCE. Nota attentionis est, quod sæpè diximus: producit enim evangelista quosdam fidelium ejus temporis, qui testimonium perhibuerint Christo puero in templo oblato.

HOMO. SYRUS, *vir quidam*.

ERAT, habitabat, eo tempore.

SIMEON. Sive pronunties Simon sive Simeon, idem nomen est nomen Hebræis et Syris, quod à *samah*, audire, derivatum est. *Quoniam*, inquiebat Lia, *audivit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam istum mihi, et vocavit nomen ejus Simeon*, seu, ut Hebræi pronuntiant, Simhon, Gen. 29, v. 35. Catholici tractatores ferè putant virum hunc celebrem fuisse; hæretici contra, nominatim Calvinus, plebeium et

oblatio etiam fuisse pro ipsâ prole ut à peccato originali mundaretur, ut August. sæpiùs, et maxime quæst. 40, in Levit., et Leo, epist. 4: cæterùm Lucas non indicat, utrùm obtulerint turtures, an columbas, quia verba legis nudè recitat, omittens primam ejus partem de offerendo agno anniculo in holocaustum quæ ad divites pertinebat, ut per hoc significaret eorum tantam fuisse paupertatem, ut vel non possent eum offerre, vel certè non deceret eos oblatione divitum fastum eorum præferre. Porrò utrâque oblatione sive turturum sive pipionum castitas significatur; turtur enim, quâcumque ætate casta est, columbæ verò libidinose quidem, sed in pullis earum per ætatem adhuc libido sopita est, ut Bern., serm. 59, in Cant.

VERS. 25. — ET ECCE, rem novam et opportunam.

obscuræ famæ; non improbable fit fuisse sacerdotem, si subsequentiâ considerentur.

JUSTUS, ob justitiam animo inhærentem Deo acceptus ac gratus; vide supra 1, v. 6.

TIMORATUS, religiosus. Significat *εὐζέεια* non quemvis timorem, sed cum reverentiâ conjunctum, quem Latini auctores religionem vocant, sacri auctores timorem sanctum, quo quis timet et sollicitus est ne Deum offendant.

EXPECTANS ardentibus votis ac desideriis CONSOLATIONEM ISRAEL, quam Christus secum brevi esset allaturus. Expectabat videre eum, quem prophetarum oracula in hoc venturum promiserant, ut consolaretur Israeliticum populum variis modis afflictum. Patienter ferebat præsentis miserias, hæc spe fretus quòd instaret adventus Christi, quem ex prophetis didicerat fore solatio Israeli. Isaias, cap. 40, v. 1: *Consolamini, consolamini, popule meus*, etc. Rursus cap. 51, v. 3: *Consolabitur Dominus Sion*, etc. Denique cap. 61, v. 1, 2: *Spiritus Domini super me*, etc., *ut consolarer omnes lugentes. Consolationem autem*, de mortalis hujus vitæ miseris, erroribus inprimis et peccatis (annotantibus Theophylacto et Euthymio) quæ Christus esset ablaturus; deinde et de afflictionibus temporariis, quas si non statim auferret, at tantam copiam esset largiturus solationum ac bonorum spiritualium, quanta interim cum gaudio illas posset tolerare. Hinc enim apostolus gloriatur in tribulationibus, Rom. 5, v. 3, testans, 2 Cor. 1, v. 5: *Sicut abundant passionibus Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra. Israelis autem consolationem dicit*, quia publicæ salutis avidus, *populi magis gratiam quàm suam requirebat*, quod ait Ambrosius considerans miseriam rerum Judaicarum eo tempore statum, certus interea se communis consolationis participem fore. Extra Christum mera desolatio est, salutis nulla spes. Credebat autem non solum sperabatque aliquando adfuturam, et desiderabat ut brevi adforet hæc consolatio seu Christi adventus, quemadmodùm veteres ante eum patres; verùm etiam expectabat, tanquàm vicinum, jamjam adventantem et imminentem, vicinum enim esse Christi adventum cognoverat, partim ex signis quæ Scripturæ prophetarum reliquerant, partim ex ora-

HOMO ERAT IN JERUSALEM; quâ epitheti simplicitate significatur fuisse vulgarem et laicum; nec enim sacerdotis dignitatem, qualem quidam fuisse putant, taciturus fuisse videtur Lucas. Cui NOMEN SIMEON, seu Simon; Hebræis enim et Syris idem nomen est. ET HOMO ISTE JUSTUS ET TIMORATUS; timore, qui Deum reveretur et offendere timet: Græcè enim est, *pius et religiosus*. EXPECTANS CONSOLATIONEM ISRAEL, quam Christus Dominus allaturus erat adventu suo; ut scilicet finem acciperet peccatum, et adduceretur justitia sempiterna, sicut prædixit angelus apud Danielem; hoc enim ardentibus votis antiqui expectabant ET SPIRITUS SANCTUS ERAT IN EO; non solum quia justus erat, sed etiam quia prophetavit. Nam videtur respicere ad id quod sequitur, et causam dare propter quam

culo quod ipsi eâ de re divinitus datum fuerat, de quo subsequitur.

ET, pro *nam*. Explicatur qui sciverit, solamen Israelis, Christum, expectandum sibi tanquam vicinum.

SPIRITUS SANCTUS, per sua dona, nominatim prophetiæ, auctore Euthymio.

IN EO, super eum, fovebat eum, occupabat ejus animum cœlitus delapsus. Describuntur singularis hujus viri qualitates, ut testimonium ejus de Christo quàm gravissimum habeatur, nec tam humanum quàm divinum.

VERS. 26. — ET, quapropter RESPONSUM ACCEPERAT, fuerat illi oraculo promissum, divinitus revelatum. Syrus dictum ei fuerat. Verbum Græcum inter cætera est responsa dare legationibus, dum ad magistratus refertur, ad Deum relatum consulentibus aut petentibus oracula reddere, sive in somnis, sive per angelum, sive alio modo.

A SPIRITU SANCTO. Antecedens repetitur loco relativi, à quo responsum seu oraculum acceperat; per interiorē scilicet inspirationem in adytum pectoris. Cùm magno adventus Messię desiderio flagrans diligenter ex sacrâ Scripturâ plenitudinem temporis scrutaretur, et ardentē oraret Deum cum Mose, ut mitteret quem missurus esset, Exodi 4, v. 15; cum Isaiâ, 45, v. 8: « Rorate, cœli desuper, et nubes pluant justum, aperiatur terra et germinet « Salvatorem; » et, 64, v. 1: « Utinam dirumperes cœlos et descenderes! » revelavit ei Spiritus sanctus, fore ut ante mortem ipsius, adesset Christus, et ab ipso conspiceretur.

VISURUM, id est, sensurum, experturum, MORTEM. Similis phrasid exstat Psalmo 88, v. 49: « Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem? » et Psalmo 15, v. 10: « Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. »

PRIUS VIDERET, oculis corporis. Nam fidei oculis jamdiu viderat. Non omittas adverbium, *prius*.

CHRISTUM natum, inter homines hominem. Illum Christum, promissum Israeli, ad publicam salutem ungendum. Nomen est dignitatis, vox Græca, ab Septuaginta Interpretibus accepta, quæ Hebraicè *Messiah*, Latine *Unctus* effertur. Solent sub veteri lege, reges, sacerdotes et prophetae, sacro oleo ungi (1 Reg. 10, v. 1; 3 Reg. 1, v. 39; Levit 8, v. 12; 3 Reg. 19, v. 16) quo declararetur illos Deo sacros dicatosque esse ad sua illa munera obeunda; oleo divini gratiæ spiritualisque efficacitatis, quâ idonei ad hæc redderentur, significationem habente. Hinc fiebat ut Messię seu Christi, id est, uncti appellaren-

VERS. 26. — RESPONSUM ACCEPERAT A SPIRITU SANCTO, qui in ipso tanquam templo suo habitans responsa dabat. Quale enim templum, in quo non loquitur, nec respondet Deus? inquit August., prologo in libros de Doct. christianâ. Loquitur autem diversis modis, sive cognitatis semper veritates in memoriam revocando, sive novas abstrusasque revelando, sicut hoc loco: NON VISURUM, seu experturum, SE MORTEM, id est, non moriturum; quæ phrasid in Scripturis usi-

tur hi omnes (2 Reg. 1, v. 14; 2 Machab. 1, v. 10; Psal. 104, v. 15) etiamsi quandoque visibilis olei unctio ipsis defuisset, modò de consilio Dei illos ad hujusmodi officia destinantis constaret. Fieri hæc ordinaverat Deus in typum hujus quem lex promittebat, κατ' ἔξοχην, Messię dieti, qui præ sociis omnibus à Deo oleo lætitiæ unctus (Heb. 1, v. 9), id est, imbutus spiritu absque mensurâ (Joan. 3, v. 34) et regis, et sacerdotis, et doctoris seu prophetæ simul dignitate ac munere clarus futurus erat. Et fuerunt tres maximè, proprio nomine simul et dignitatis splendore ac officio hujus figuræ; Jesus filius Nave, rex, qui in promissam terram populum introduxit; Jesus filius Josedec, sacerdos, qui è Babylone reduxit; denique Jesus filius Sirach, propheta et doctor eximius.

DOMINI, à Domino ungendum Spiritu sancto, Act. 10, v. 38; nam requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, etc., Isaiâ 11, v. 2; ut sit rex, sacerdos, et propheta Israelis. Fuerant et priores Israelis reges vocati Christi Domini, quia uncti à Domino vel jussu Domini, et à Domino regnum acceperant; verùm ut hic ille intelligatur qui omnes excellit, additus articulus est; ut etiam à captivitate Babylonicâ, nomen Christi huic appropriatum fuit. Additur articulus, emphaseos nota. Ille Christus à lege et prophetis olim promissus, et à sanctis omnibus hactenus expectatus ac desideratus, unctus consecratusque à Deo rex, sacerdos et propheta: propheta ad dandam scientiam salutis plebi ejus, sacerdos ad reconciliandum illos Deo, rex ad protegendum illos et ornandum. Hoc privilegio, quòd promissus ipsi fuerit conspectus Christi ante mortem, superavit Simeon patriarchas omnes et prophetas, qui exquirentes atque scrutantes quod vel quale tempus significaret eis spiritus Christi, prænuntians ea quæ de Christo sunt, responsum seu revelationem acceperunt, quod hæc ipsis servitura non essent, sed posteris ipsorum, 1 Pet. 1, v. 11, 12: *Itaque juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repermissionibus, sed à longè eas aspicientes ac salutantes*, Hebr. 11, v. 13. Simeon autem, et permissionem accepit propè aspiciendi Christum, et reipsâ præsentem aspexit ac salutavit, prout sequitur.

VERS. 27. — ET VENIT, venerat itaque, paulò ante scilicet quàm fieret id quod sequitur, quàm inducerent, etc.

IN SPIRITU, per spiritum, instinctu spiritus: Euthymius, *motus à Spiritu sancto*. Non fortuito, nec vocatus aut excitatus ab homine, sed agente eodem Spiritu sancto, qui antea promiserat ipsi conspectum

tata, ut Psal. 88, v. 49, et alibi. Nisi VIDERET, non solâ fide, quemadmodum justi et prophetae cæteri, sed oculis corporis, CHRISTUM DOMINUM, illum videlicet qui præ cæteris omnibus à Domino unctus est Spiritu sancto, qui omnium unctorum, regum videlicet et sacerdotum, architypus et scopus fuit; unde Græcè additur articulus τὸν χριστόν.

VERS. 27. — ET VENIT IN SPIRITU, id est, Spiritu sancto eum inhabitante instigatus; nam quos ille

Christi. Quamdiu ante, quot annis aut mensibus, promiserit, incertum est; illud certum, cum jam venturus esset Jesus in templum, Simeonem ejus rei à Spiritu sancto certiore factum et admonitum, ut in templum se conferret, si voti ac promissi compos fieri vellet. « Significat eum, ait Beda, eadem spiri-
«tùs gratià, quà olim venturum præcognoverat, «etiam nunc venientem et jamjamquæ à se videndum «cognovisse Salvatorem. »

CUM INDUCERENT, cum induxissent, est enim arius secundus, simul atque introduxissent, scilicet in templum, in atrium sanctum.

PARENTES, Maria vera mater, et Joseph publicæ opinione pater.

EJUS, non legitur Græcè, sed subauditur. Maria, unà cum Josepho marito et filio Jesu, constituta in atrio profano, fuerat purificata, oblato pro eà sacrificio columbino; purificatione peractà, jam tanquam munda, progressa est in atrium sanctum Israelis seu populi, secum ferens puerum Jesum brachiis, Josepho duce, ut illic, in atrio, inquam, sancto et inter mundos, adorarent Dominum, et facerent secundum consuetudinem legis pro Jesu, id est, sisterent eum Domino tanquam primogenitum, et redemptum quinque siclis ad se reciperent.

VERS. 28. — ET, pro, tunc, usurpare, familiare est huic evangelistæ.

ACCEPIT, suscepit.

IN ULNAS SUAS, inter brachia. Inter multos, credibile est, puerulos, qui aderant præsentibus cum matribus suis ut Domino sisterentur; Simeon, perspicacissimis fidei oculis, agnovit Jesum Mariæ filium esse Christum, præsertim Spiritu sancto revelante auriculam ejus, et dicente: Ecce Christum, cujus visum ante mortem promisi tibi. Ille igitur non contentus credidisse et vidisse, inenarrabili perfusus gaudio accepit in ulnas, nec se continuit, quin summo pietatis et amoris affectu amplecteretur, atque oscularetur (quanquam contactu ejus se judicaret indignum) ut testari posset, non solum visum sibi ac salutatum, sed manibus etiam acceptum et proximè ad se admotum. Tantum thesaurum, nulli unquam clarissimorum regum aut potentissimorum monarcharum contigit, portare manibus. Qui caelo terræque non capitur, ait Beda, grandævi hominis gestatur totus in ulnis. Consideranti porrò, quòd hoc

inhabitat, eos etiam dirigere solet, et in eis tales effectus operari. ET CUM INDUCERENT, seu inferrent, PUERUM JESUM PARENTES EJUS, UT FACERENT SECUNDUM CONSUETUDINEM LEGIS PRO EO; non quæ jubebat offerre sacrificium, nam hoc non fiebat propriè pro prole, sed quæ proles debebat sisti Domino tanquam primogenita, et quinque siclis redimebatur.

VERS. 28. — ET IPSE ACCEPIT EUM IN ULNAS SUAS; ubi illud, et, quidam superfluum esse putant; sicut apud Hebræos frequenter; alii pro, tunc, accipi, sed propriè accipi potest, ut copulet Simeonem cum parentibus Jesu, tanquam qui videns puerum in ulnis portari, ex manibus Virginis etiam ipse eum accepit, ut Iren., lib. 3, c. 18, indicat. ET BENEDIXIT EUM, cum gratiarum scilicet actione laudando, quòd

fecerit Simeon, non postquam parentes fecissent secundum consuetudinem legis pro Jesu, sed tunc cum inducerent, seu mox ut induxissent eum ut facerent, fit verisimile, quòd Simeon ut sacerdos accepit Jesum in ulnas, tanquam facturus quæ secundum legis consuetudinem erant facienda pro eo, acceperit, inquam, ut sisteret eum Domino. Nec enim credendum est ita importunè eum se ingessisse, ut cum afferretur puer religionis causà, ipse antequam sacerdos fecisset quæ religionis erant, arripuerit eum in sua brachia. Accepit igitur ut sacerdos, et Domino obtulit, reddendum parentibus persoluto redemptionis pretio. Nam etsi fortè non fuerint vices ejus ut sacerdotio fungeretur, facilè tamen, à præsentibus sacerdotibus indulgebatur tantillum sacerdoti seni, ut puerulum quem diligebat offerret, maxime cum pretium redemptionis ad ipsos rediret. Hujus sententiæ, Simeonem fuisse sacerdotem, inter veteres, sunt Athanasius et Epiphanius, inter recentiores Lyranus et Toletus. Verba Athanasii, libro de communi Essentià Patris, et Filii, et Spiritùs sancti, longè post medium, sunt: « Illum adhuc infantulum gestat mater, et offert Simeoni sacerdoti: ille in ulnas capiens, » etc., et paulò post: « Simeoni certè et sacerdoti et seni, oraculum redditum est «à Spiritu, » etc. Epiphanius, sub finem libri de Vità et Interitu prophetarum, ista: « Simeon sacerdos «è tribu Aaron emicuit; hic quippe est qui oraculum «accepit à Spiritu sancto, nequiquam visurum se esse «mortem, quousque Christum Dominum incarnatum «videret. » Hæc Epiphanius. Vidit, nec vidit tantum, sed et ulnis complexus est, plus quam promissum fuerat assecutus, maximo suo, non gaudio tantum, verum etiam fructu. Nam si quæ fimbriam vestimenti tetigerat, sanitatem obtinuit, quid non gratiæ consecutus est, cui datum est in ulnas accipere? annotat Origenes.

BENEDIXIT, laudavit, gratias egit, quòd promissa sibi facta, sortita essent efficacæ veritatem, ait Græcus in Catenà citatus.

ET DIXIT, id est, dicens, seu his verbis. Sicut Zacharias et Maria, et ante eos alii justi, pro more habuere, post accepta singularia beneficia, Dei misericordiam ac gloriam publicis encomiis celebrare; ita nunc Simeon à Spiritu sancto carmen edit gratulatorium, quo suam erga Deum gratitudinem testatur,

consolationis expectatæ non frustratus, nec tantum videre Christum Domini, sed et ulnis dilectionis amplecti licuisset.

VERS. 29. — NUNC DIMITTIS, quod multi pro, dimittes, positum volunt; sed potius pro præsentis usurpari dixeris, quasi significaret, quem hactenus contra propriam quasi inclinationem naturæ in vitâ detinuit, ut promissum tuum erga me impleres, nunc tandem dimittis SERVUM TUUM, ut juxta naturæ inclinationem in mortem decadat, idque secundum verbum, seu responsum tuum, quia non ultra hoc tempus se extendit promissionis tuæ veritas, ut mortem non videam. IN PACE, quod refer ad dimittis; q. d.: Nunc dimittis me contentum tranquillo pacatoque animo; quo modo Jacob dixit: Jam lætus moriar, quia vidi faciem tuam

qui Filium suum, et in mundum miserit, et ipsi dederit conspiciendum ac tractandum.

VERS. 29. — NUNC, ex nunc, deinceps, quando tibi placuerit; antehac non item.

Dimittis, absolvis, facis abire, discedendi copiam facis, ex hac scilicet vitâ. *De dimissione ex caducâ hac mortaliqve vitâ, hæc accipe*, ait Titus. Est autem præsens loco futuri instantis, *dimittis* pro dimittes quodcumque tibi placuerit dimittere, quod brevi erit. Ut significat Deum esse mortis ac vitæ Dominum, et retinere in vitâ ac dimittere prout ipsi visum fuerit; ita insinuat senem se esse ac maturum ævi, et quasi ob hoc solum, ut Christum videret, hactenus in vitâ retentum.

SERVUM TUUM. Me qui sum servus tuus (loquitur de se in tertiâ personâ) voluntatis affectione non minùs quàm conditione.

DOMINE. Relativum est servi. Alloquitur Deum Trinitatem.

SECUNDUM VERBUM TUUM, juxta promissum tuum. Respicit promissum illud, supra, v. 26, priùs videndum à se Christum quàm mortem; quod annotat Theophylactus et Titus.

IN PACE, cum pace, quiete, gaudio, animo tranquillo ac læto et voti compote. Ordo verborum turbator, hac ratione construendus est: O Domine, nunc dimittis in pace servum tuum, secundum verbum tuum. Illud enim in pace jungendum est cum verbo *dimittis*, et secundum verbum tuum refertur ad *dimittis in pace*; sensusque est: Nunc, o Domine, ex hac vitâ me dimittes quodcumque placuerit (quod non dubito brevi fore) tranquillum animo ac lætum, quippe voti compotem, consentaneè promissioni tuæ. Promiseras, non priùs moriturum me, quàm vidissem Messiam tuum; nunc satisfactum est votis meis, libenter et quietâ mente moriar, ubi tibi visum fuerit. Si priùs me è vitâ evocasses, anxius et cum dolore animoque irrequieto abissem, frustratus spe expectationeque meâ: ut certè hactenus non sine anxietate vixi, sollicitus semper et desiderans videre promissum; nunc verò ut satisfactum est desiderio meo, ita pacatâ mente et quieto animo hinc discedere paratus sum, nihil ultra hac in vitâ desiderans. Nomen *pacis* Hebræis quàm Latinis latiùs patet, non tantum concordiam significans, verum etiam salutem, sanitatem, prosperum successum, adeptionem votorum; itaque in pace eis mori dicuntur, qui contenti præteritæ vitæ spatio ex hac vitâ discedunt, quorum desiderio ita satisfactum est, ut quando moriendum est, nihil remordeat eos, propter quod hac in vitâ remanere desiderant. Ad hunc modum in pace mortui sunt, Abraham, Gen. 15, v. 15, et Josias 4 Reg. 22, v. 20. Simili modo Jacob, viso filio Joseph, quem crediderat mortuum, exclamavit: *Jam lætus*

et superstitem te relinquo. Causam enim omninò similem hic subjicit.

VERS. 30. — QUIA VIDERUNT OCULI MEI, etiam corporis, SALUTARE TUUM, id est, salutem tuam, Christum videlicet salutis nostræ auctorem. Verbum enim He-

moriar, quia vidi faciem tuam, et superstitem te relinquo, Gen. 46, v. 30. Ad eundem locum mori se oloris instar canit Simeon, placidè et cum lætitiâ, votis satiatum suis, animo quieto, contento, minimèque repugnante, quippe nihil ultra hac in vitâ desiderante. «Priusquàm vidissem Dominum,» ait Theophylactus, «non pacatâ mente eram, expectans eum, et semper sollicitus quando veniat; nunc autem ipso viso, et pacem consecutus, et sollicitudine liberatus (ut sic dicam) absolvor.»

VERS. 30. — QUIA, etc. Explicat causam ob quam hac in vitâ sibi putet satisfactum, ita ut mori paratus sit, amplius nihil desiderans.

VIDERUNT OCULI MEI, oculi carnis meæ; magna his verbis subest emphasis, ita ut pleonasmus locum habere non videatur. Nunc vidi, non solum fide ac mente, ut hactenus ego et patres mei, verum etiam hisce oculis corporis mei; potuisset addere, quod Apostolus Joannes, 1 Epist. 1, v. 1: *Et manus meæ contrectaverunt*. Sine dubio loquitur de oculis corporis sui; quia tamen solus exterior pueruli conspectus nihil poterat nisi contemptum adducere, certum est aliis etiam quàm corporis oculis Simeonem usum esse; nimirum, Spiritus sanctus fide illuminavit ejus animum, ut gloriam Filii Dei in servili contemptoque habitu cerneret. Quare rectè Beda, *diù desideratum*, inquit, *nunc et carnis et cordis oculis contemplor*.

SALUTARE, illud salutare, illam salutem. Diximus supra, 1, v. 47, voces Hebræicas *Jesah* et *Jesuha*, quæ salutem significant, ab interpretibus Græcis ferè verti *salutare*. Hos sequitur evangelista.

SALUTARE TUUM. Cùm frequentissimè occurrat vox ista *salutare*, in Psalmis præsertim, observandum est, nunc Deum vocari salutarem seu salutare nostrum, tanquàm auctorem salutis nostræ; nunc memorari salutare Dei; quod licèt significet salutem cujus Deus sit auctor, videntur tamen interpretes sacri, ideò *salutare* (quod est, salutiferum) potiùs reddidisse quàm salutem, ut clariùs indicarent Christum à se intellectum, per quem Deus salutem promiserat hominibus. Sic Psal. 97, v. 2: «Notum fecit Dominus salutare suum;» et v. 3: «Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri,» id est, Christum, quem misit ac dedit auctorem salutis. Ad eundem modum Simeon hic, alludens tum ad Scripturas illas veteres, tum ad nomen proprium pueruli, nempe Jesus, Christum vocat salutare Dei, ut à Deo missum ac datum, procurandæ salutis hominum causâ: *Salutare tuum*, inquit, id est, eum quem tu misisti ut sit hominibus salutaris, salvator, salutis procurator, auctor, et pontifex. Idcirco ergo sibi satisfactum hac in vitâ dicit quòd suis oculis conspexerit Christum salutis auctorem, quem Deus olim pro-

braicum, quod septuag. Interpretes plerumque *salutare* vertunt, nihil aliud quàm salutem significat; sed *salutare* potiùs vertiere maluerunt, ut causam salutis sive Deum sive Christum insinuent, quem loquendî modum hic Lucas sequitur.

miserat, quem prophetæ et sancti omnes hactenùs exspectaverant, et votis ardentissimis desideraverant. Quòd beneficio hoc dignatus ipsum sit Deus, ut suis oculis videret promissum Salvatorem, quem patres fide tantùm à longè aspexerant: tantam animo ipsius affert voluptatem ac satisfactionem, nihil ut ultra desideret, et mori contentus sit. Cecinerat olim Jacob morti proximus: *Salutare tuum exspectabo, Domine*, Genes. 49, v. 18. Anna mater Samuelis testata fuerat: « Lætata sum in salutari tuo, » 1 Reg. 2, v. 1. Professus fuerat David: « Defecit in « salutare tuum anima mea, Oculi mei defecerunt « in salutare tuum, exspectabam salutare tuum, Domine; concupivi salutare tuum, Domine » (Psal. 118, v. 81, 123, 166, 174); adeòque oraverat: « Redde mihi lætitiã salutaris tui, » Psal. 50, v. 14; « Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis, » Psal. 84, v. 8. Quod ergo futurum, viri isti sancti olim ardenter adeò desideraverant; id Simeon gaudet sibi datum esse, ut oculis conspiciat præsens; certus, quandoquidem Salvator natus sit, salutem humani generis simul et suam, etiamsi mortui, brevi perficiendam. Non enim tam ob exteriorem conspectum sibi gratulatur, quàm ob salutis effectum, quem credit mox subsequaturum, suo et totius mundi hominum bono; id enim sibi vult id quod subjungit proximis versibus. Jam si tantum apud Simeonem valuit Christi primùm nati et adhuc infantis conspectus, ut mortem hilaris atque tranquillus adiret, eò quòd superstitem relinqueret, qui hominum salutem esset operaturus; quantò uberior nobis tranquillæ pacis materia suppetit, quibus contigit omnes salutis nostræ numeros in Christo completos videre, quin et gustare!

VERS. 31. — QUOD, scilicet salutare, seu, quem Salvatorem *parasti*, paratum exposuisti, tanquàm solem quemdam *ante faciem*, in oculis, in conspectu *omnium populorum* totius mundi, ut omnes qui velint, eo Salvatore utantur, salutem ab eo accipiant. Proposuisti tanquàm signum edito loco positum, à quo omnes, qui defigere in illud oculos velint, salutem consequantur, à quo omnes qui per fidem illud apprehendere ut oportet velint, salvi fiant. Est igitur Christus omnibus populis propositus, ut omnes in eum tanquàm salutis auctorem respiciant. Sed loquitur more prophetarum Simeon, de re futurâ, tanquàm de præteritâ, eò magis quòd brevi futura esset. Nam per prædicationem demùm, primùm Christi ipsius, deinde apostolorum ac successorum, futurum erat ut Christus toti mundo proponeretur et offerretur Salvator; quia id tamen certò futurum erat, adeòque jam natus erat Christus, qui diù pro-

VERS. 31. — QUOD, *supple salutare seu quem salutis auctorem PARASTI ANTE FACIEM OMNIUM POPULORUM*, id est, oculis totius mundi proposuisti, ut in eum credendo salutem assequantur. Loquitur autem propheticè de re per prædicationem futurâ, tanquàm de præteritâ.

VERS. 32. — LUMEN, id est, lucem; quartus enim

missus ac desideratus fuerat, loquitur tanquàm de re confectâ. Et verè prophetam Simeon agit, non tantùm agnoscens præsentem Christum, verùm etiam intelligens venisse ad salutem totius mundi; vaticinans non Judæorum tantùm, sed et totius mundi populorum, futurum Salvatorem; quod ne ipsi quidem apostoli, accepto Spiritu sancto, statim noverant; id patet ex Actor. 10 et 11 capitibus.

VERS. 32. — LUMEN, lucem, est enim accusativus, rectus à verbo *parasti*; quod *parasti lumen*, id est, ut sit lumen.

AD REVELATIONEM GENTIUM, quod reveletur, manifestetur, illucescat gentibus; ita recentiorum complures, sed vetustiores ferè exponunt, quod revelet, id est, illustret, illuminet gentes; inter Latinos Beda, inter Græcos Euthymius et Theophylactus; hujus verba sunt: « Lumen ad illustrationem gentium obtenebratarum; » illius: « Lumen quod gentibus errore cæcis visum restituat; revelationem enim vocat visûs restitutionem. » Sic legitur Psal. 118, v. 18: *Revela oculos meos*, pro illumina. Populos mundi, quibus dixerat, Christum, Dei salutare, communem esse, distinguit Simeon in gentes et Israel (nam Israel quidem, jure adoptionis, jam antea propinquus erat Deo; gentes autem, quibuscum Deo nullum erat fœdus, hactenùs extranæ), declarans quomodò sit Salvator singulorum. Et priùs quidem gentium dicit esse Salvatorem, quia lumen quod illuminet cæca illorum corda. Constat, gentes omnes ante Christum constitutas fuisse in densissimis errorum tenebris, et in tetrâ veritatis ignoratione degisse, ita ut ne Deum quidem ipsum nõssent, adeòque cultum soli Deo debitum dæmonibus impenderent; Christus lux mundi (Joan. 8, v. 12) ipsis prædicatus, abstulit tenebras illas, et revelans eis omnem Dei veritatem, fide illuminavit corda earum, ac salvas fecit. Non solùm vita erat et sibi et hominibus, verùm etiam lux et sibi et hominibus, naturâ sibi, effectum hominibus. Dulcis res est vita, sed tristes absque luce. Verbum et vita est in se et lux, lux viva vitaque lucida, *Deus enim lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ*, 1 Joan. 1, v. 5: hominibus similiter vi suâ et vita est et lux, ac proinde lumen seu lux vitæ, quomodò seipsum vocat Joan. 8, 12: *Ego sum lux mundi. Erat lux hominum*, id est, valebat, parataque erat homines omnes illuminare, prout quosdam etiam illuminabat, eisque suâ incarnatione lucem cum vitâ conjunctam afferebat. Homines, qui in primâ sui creatione, unâ cum vitâ ac justitiâ originali, donati fuerant clarâ cognitione Dei rerumque divinarum; paulò post, malitiâ suâ, seipsi, ut occiderunt, ita etiam excæcârunt, sic ut

casus est, AD REVELATIONEM GENTIUM, id est, *parasti eum*, ut sit lumen ad illuminandas gentes, in summâ veritatis ac Dei ignoratione versantes. Alludit enim ad prophetias, quæ Christum peculiariter ad miserabilem gentium cæcitatem auferendam missum prædicant; de quo Isaias, cap. 42, v. 6: *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæco-*

deinde Deum ejusque Verbum, et quæ ad salutem necessaria sunt, non aut vix cognoverint, procul miserèque à Deo ac viâ salutis aberrantes. Merito incarnationis Verbi, ut vita, id est, justitia, multis eorum à Deo est reddita, adeoque omnibus parata et oblata, ita et lux cognitionis rerum divinarum, id est, fides, quæ initium, fundamentum, ac radix justitiæ est. Quem vivificat seu justificat Deus, primum omnium illuminat infusâ fide, sine quâ nec potest justitia consistere, aut justus vivere. *Justus enim ex fide vivit*, Rom. 1, v. 17. Hoc futurum longè antè Isaias prædixerat, ad cujus vaticinia respexisse videtur Simeon; nam cap. 42, v. 6, Christum alloquens: «Dedi te, inquit, in fœdus populi, in lucem gentium: ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris,» etc. Rursus, cap. 49, v. 6: «Ambulant gentes in lumine tuo,» etc.

ET GLORIAM, et ut sit gloria, decus, ornamentum PLEBIS TUE, populi tui ISRAEL. Erat ille populus Dei peculiaris, quod sæpè annotavimus. Jam declarat Simeon, Christum Israelis esse Salvatorem, quia gloriam. Populus Israel ante Christum inglorius erat, subjectus alienigenis, variorum servus peccatorum, innumeris deditus vitiiis. Christus attulit ei gloriam ac salutem, non tantum quia ex ipso natus, ipsique juxta promissa patribus facta exhibitus, et magnâ cum miraculorum gloriâ inter ipsum conversatus; postremò per ipsum gentibus prædicatus, gentibus ab ipso Christum recipientibus, quæ fuit ei summa gloriandi materia; verum multò magis, quia ad pœnitentiam ac virtutum studium eum adduxit, singulari vitæ sanctitate atque integritate ornavit; denique ad eam libertatem dignitatemque, quâ verè Israel dici possit, et, quod addit Titus, ad cœlestem gloriam, evexit. Verum est quidem, quòd majori illius populi parti, salutaris hæc gloria non contigerit, plerisque Christum non agnoscentibus, adeoque rejicientibus; meminisse tamen oportet ejus quod scribit Apostolus Rom. 11, v. 2: *Non repulit Deus plebem suam quam præscivit; sed secundum electionem gratiæ, reliquiæ salvæ factæ sunt;* quarum centum quadraginta quatuor millia, ex omni tribu filiorum Israel, Apocalypsis enumerat cap. 7, v. 4. Factus est ergo Christus, gloria plebi Dei Israel, plebi, inquam, quam præsciverat, præcognoverat, elegerat Deus; nec facilè in gentibus invenias, quos ad tantum decus vitæ sanctæ, et tantum cœlestis gloriæ culmen, Christus evexerit, quantum complures Israelitarum; beatam Mariam inprimis, Joannem Baptistam, Apostolos, etc. Porrò et hoc prædixerat

rum, etc. Et GLORIAM PLEBIS TUE ISRAEL, id est, ut sit gloria ac decus Israelitis, qui peculiaris tibi populus ab initio fuit. Magnam quippe gloriam attulit Christus Israeli, quòd ex illo populo carnem assumpsit, in illo natus et conversatus est, ab illo gentibus prædicatus. Quamvis igitur et plebi Israel Christus lumen fuerit, et gentibus gloria, utrique tamen populo tribuit id quod ei maximè peculiare fuit.

Isaias cap. 46, v. 13: *Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam.* Cap. 60, v. 1: *Gloria Domini super te orta est;* et v. 2: *Gloria ejus in te videbitur.* Cap. 62, vers. 2: *Videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclitum tuum;* Hebræa et Septuaginta: *Gloriam tuam.* Nam sive agatur de Christo, ut argumento gloriæ, sive ut auctore gloriæ, Israeli; utrumque hic propheta latè describit, conjungens ferè genitum vocationem atque illuminationem; quem proinde Simeon hic facilè intelligitur imitatus. Atquidicis ornamentum vitæ sanctæ, et gloriam vitæ æternæ, allata abs Christo tam gentibus quàm Israeli; rursus illuminationem non minùs Israeli per Christum contigisse quàm gentibus: *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum,* etc., Isaiæ 60, v. 1; ut et utrique magna fuit materia gloriandi de Christo; quomodò ergo Simeon, distinguens inter Israelem et gentes, his lumen et illuminationem, illi gloriam adscribit per Christum? Distinguit eos inter se, ab eo quod singulis est maximè singulare. Maximum malum quod gentes premebat, obtenebratio erat atque ignorantia, et primum quod eis deerat, scientiæ ac fidei illuminatio; his comparatus Israel, versabatur in luce, propter cognitionem Dei ejusque legis, et fidem in Christum venturum; nec tam ei deesse videbatur cognitio veri, quàm obedientia et laudabilis vitæ integritas; idcirco huic quidem gloriam Simeon, illis illuminationem per Christum tribuit. Quanquàm utrumque utrique populo, à Christo communi Salvatore, exhibitum fuerit, quippe utrumque utrique opus erat; nam gentibus non minùs deerat vitæ sanctitas quàm fides, ut Israeli non minùs fides et cognitio multorum ad salutem facientium quàm sanctitas vitæ; prout etiam utrumque necessarium est ad salutem. Prætereo majorem longè de Christo gloriandi materiam Israeli suppetisse quàm gentibus; cæterum ita præfert Simeon hunc illis, ut communiter omnes salutem in Christo obtinere doceat.

VERS. 33. — ERAT. Interpres vertit singulare *erat* ex Græco ἦν, quod tamen pluraliter aliquando accipitur contractum ex ἦσαν. Simile Matth., 27, vers. 61.

PATER EJUS. Græcè et Syriacè est *Joseph*, quod substitutum esse videtur ab iis quos offenderit nomen patris; quanquàm illud infra, v. 48, ab ipsâ Virgine tribuatur Josepho. Pater vocatur, non naturâ, sed famâ et lege conjugii. Quippe Jesus filius ejus, non quidem naturalis, aut ab eo genitus, sed nec secundum vulgi opinionem et famam publicam tantum, ut neque adoptivus, sed reipsâ proprius ac legitimus, ipsi legitimè ex uxore Virgine, nec aliundè ex ullo

VERS. 33. — ET ERAT PATER EJUS, Græcè, *Joseph*, qui pater dicitur, non tantum ex hominum opinione, putantium Jesum ex Joseph more aliorum natum, sed etiam jure conjugii, quo multò conjunctiùs dicitur pater ejus, qui ex ejus conjugio natus fuit, quàm si esset aliunde adoptatus, ut Aug., lib. 2 de Consensu, c. 1, ET MATER MIRANTES; nam et ipsi matri ordo mysteriorum, quæ jam generatim angelo nuntiante

viro, virtute Spiritus sancti, in sanctissimo conjugio conceptus, natus, generatus ac divino munere datus, quo regnum, cujus ipse hæres quidem erat, sed assumere illud atque erigere nequaquam valebat, operâ unigeniti illius filii ipsius, restitueretur et exaltaretur. Nam cum legitimo matrimonio junctus esset Josephus virgini Mariæ, essetque proinde Mariæ corpus corpus ejus, quin et una ipse cum eâ esset caro, jure, etsi non re, proles è Mariæ carne genita ex ejus genita est carne. Nam sunt conjuges una caro, jure quidem priusquam convenerint, re autem post; et Josephus, si Deo fortè virginitatem voverat, non juri matrimonii cesserat, sed juris executioni. Dumque in violata connubii fide, legitimè Deo cooperante, qui nihil non legitimè operatur, cujus libero dominio non subtrahit uxorem mariti auctoritas, in connubio concepta est, legitima connubii illius Josephi et Mariæ proles fuit.

MIRANTES, *erant mirantes*, pro admirabantur.

SUPER, de his QUÆ DICEBANTUR, à Simeone præsertim et Annâ, tam enim subsequentiâ comprehendere oportet, quàm præcedentiâ.

DE ILLO, de filio suo, Jesu. Admiratio plerumque ponit ignorantiam; nam licèt Maria et Joseph præcipua jam ante mysteria didicissent, nominatim quòd filius ipsorum Messias esset, futurus Salvator Israelis; potuerunt tamen quædam adhuc ignorâsse, ut quòd non omnium Israelitarum Salvator, sed multorum ruina foret, passurus multos eorum adversarios, denique quòd Salvator foret etiam gentium, quæ à Simeone didicerint; paulatim enim mysteria omnia docebantur, etiam Virgo, nec solùm per Deum et angelos, verùm hominum etiam aliquando ministerio. Atqui eo etiam dato, quòd hæc omnia Virgo noverit, fuit adhuc admirandi argumentum, cum viderent pluribus à Spiritu sancto mysteria hæc esse revelata, et audirent, præter expectationem, Simeonem et Annam de puero loquentes consentanea iis quæ didicerant; mirabantur ergo, quòd à Spiritu sancto, tot testimonia ac tam magna et aperta, per alios etiam edi de illo videbant. Denique mysteria hæc, quia incomprehensibilia, et facultatem atque intelligentiam humanam excedentia, quoties in memoriâ et considerationem ab eis revocabantur, toties novam ipsis admirationem et gaudium excitabant, ut fidelibus omnibus usu venit. Hoc est quod ait Græcus in Catenâ citatus: *Transcendentium rerum notitia, quoties in memoriâ venerit, toties renovat in mente miraculum.*

VERS. 34. — ET BENEDIXIT. Postquam autem benedixisset Simeon Deum, benedixit etiam illis, seu illos prout legitur Græcè; sine discrimine enim utrumque casum admittit hoc verbum in sacris litteris;

noverat, enucleatius innotescabant. SUPER HIS QUÆ DICEBANTUR DE ILLO. Euthymius ad sola jam dicta Simeonis verba refert; Orig., hom. 16, ad omnia præcedentiâ; sed non malè referri possunt simul etiam ad sequentiâ, ut sit et epilogus præcedentium, et præfatio sequentium, quæ ipsis maximè mirandi causam præbere potuerunt. Cum enim Simeon benedixisset eis, sive benè precando sive talem eis filium gratulando,

nempe patri et matri Jesu. Deo benedixit, laudans ejus misericordiam ac fidem; parentibus verò Jesu, gratulatus eis hujusmodi filium, et fausta omnia precatus. *Benedixit*, id est, *benedictos prædicavit*, ait Bonaventura, *ac si diceret illud Davidicum: Benedicti vos à Domino, qui fecit cælum et terram*, Psalmo 115, v. 15. Atque consuevisse sacerdos benedicere parentibus post oblationem primogenitorum, id est, fausta omnia precari, fit verisimile; et consentaneum est iis quæ diximus supra, 1, v. 21. Quòd autem puero Simeon benedixerit, quem confessus fuerat omnis salutis ac benedictionis auctorem, non potest animus præsumere.

AD MARIAM, non Josephum, tum quòd non agnosceret eum naturâ patrem, tum quòd victurus non esset, cum futura essent quæ vult dicere, prius enim evocatus è vitâ est, quàm cœperit Jesus publicè se manifestare Israeli. Ut enim non decebat eum qui prædicaturus erat Patrem suum Deum, esse in vivis hominem matri suæ conviventem, qui pater ipsius publicè opinione haberetur, ita non dubium est, quin divinâ dispensatione Joseph è vivis sublatus sit, ante ostensionem Jesu ad Israel. Cui sententiæ favet Epiphanius, hæresi 78, contra Antidicomarianitas.

ECCE, rem observatione dignam, quam utile est te præscire, ne ex insperato adveniens, plus æquo turbet. Læta ex me audisti, quòd filius hic tuus futurus sit Salvator omnium populorum; oportet noveris et tristia, ut ad tolerantiam te componas.

POSITUS EST, *jacet*, constitutus, ordinatus est, scilicet tanquam lapis in Sion seu *Israel*, prout sequitur; alludit enim ad Isaiam, citatum ab Apostolis Paulo, Rom. 9, v. 33, et Petro, 1 Pet. 2, v. 6: *Ecce pono in Sion lapidem*, quæ verba leguntur Isaïæ 28, v. 16. Nam vocabulum *issad*, quod interpres Latinus cum Græcis vertit, *mittam in fundamentis*, Apostoli simpliciter exposuerunt *pono* seu *colloco*. Ponendi autem vocabulo, significatur divinum consilium, quòd non casu, sed æternâ Dei destinatione constitutus sit.

HIC, filius tuus.

IN RUINAM, ad ruinam, ut sit ruina, id est, exitium, perditio, seu causa ruinæ ac perditionis. Metaphora est enim, ruina seu casus pro exitio, quòd is qui ceciderit, facilis sit oppressu, nec juvare se ipse queat adversus hostes, censeaturque in bello perditus. *In ruinam* autem, supple ex consequentibus, *multorum in Israel*, multorum Israelitarum. Hoc est quod ex Isaïâ Paulus dicit, addens ex cap. 8, v. 14, verbis mox citatis: *Lapidem offensionis et petram scandali*. Isaïæ locus integer ex capite 8, sic habet: *Erit vobis in sanctificationem Dominus: In lapidem autem offensionis et in petram scandali duabus domibus Israel; in*

VERS. 34. — DIXIT AD MARIAM MATREM EJUS; nam Joseph, cum hæc contingere debebant, scilicet in prædicatione et passione Domini, juxta multorum opinionem, ex hac vitâ migraverat. ECCE POSITUS EST HIC IN RUINAM, id est, ad ruinam, seu ut sit ruina et perditio multorum in Israel; effectum enim positionis, non finem significat. Alludit autem ad prophetiam Isaïæ, c. 8, ubi dicitur Dominus futurus *in lapidem offensionis, et petram scandali*, id est, in lapi-

laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem. Posterius prioris est explicatio : *In lapidem offensionis et in petram scandalī, id est, in laqueum et ruinam.* Cæterum observandum, quòd Isaias dicat, quòd Dominus erit multis in lapidem offensionis et in ruinam, seu lapis offensionis et ruina, etc., similiter Paulus, *pono lapidem offensionis, etc.* ; Simeon autem ampliùs dicat, nimirum, Dominum positum esse in lapidem offensionis et in ruinam. Quid sit Christum aliis esse seu fore lapidem offensionis et ruinam, non difficile est explicare, scilicet quòd multi ad eum offendentes, cadent, corruent, peribunt. Sic interpretatur sua ipse verba Isaias, subdens jam laudatis : *Et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur.* Porrò id ita accidit, quando Christus se ipse manifestavit Israeli; loquitur enim Simeon de eo quod futurum erat, Christo in terris agente, seque ipsum manifestante. Sacerdotum, scribarum, Pharisæorum et populi pars longè major noluit in ipsum credere; noluit eum agnoscere Christum; itaque impegerunt in eum per cæcitatem, ceciderunt per incredulitatem, perierunt per obstinatam perfidiam. *Propter incredulitatem fracti sunt,* ait Paulus, Rom. 11, v. 20 : *Tu autem fide stans, noli altum sapere.* Similiter Petrus 1 Epist. 2, v. 7 : *Vobis honor credentibus; non credentibus autem, etc.; factus est lapis offensionis et petra scandalī, his qui offendunt verbo, nec credunt.* Denique Beda : *Quomodò in ruinam, nisi quia lapis offensionis est et petra scandalī, id est, ruinæ, his qui offendunt verbum nec credunt?* Hoc ergo modo fuit eis Christus ruina et lapis offensionis, quia non fuit receptus ab eis per fidem, quia pervicaciter ab eis fuit repudiatus, ac proinde fuit ipsis exitialis, sed ipsorum vitio, non Christi. Nec enim Christus eis præbuit ruinæ causam, qui nihil intactum reliquit, quo ipsos ad fidem in se ac salutem adduceret; verum illi pervicaciter eum rejicientes, fide et salute exciderunt. Ergo propriè, non auctor, non causa exitii fuit eis Christus, sed occasio duntaxat, eaque accepta, non data; quemadmodum lapis ingens, in quem quis, spontè clausis oculis, impingens, præceps ruat in foream. Nam quia rebelles fuerunt Christo, alliserunt se ad eum, atque inde secuta est eorum ruina seu exitium. Facile est ergo intelligere, quomodò Christus factus sit multis lapis offensionis ac ruina; sed videtur Simeon ampliùs dicere, quòd nimirum de industriâ, eo consilio à Deo sit positus, ut sit multis ruina, non minùs quàm multis resurrectio. Numquid ergo mens Dei fuit ut Christus aliquos perderet vel in occasione? ut Christus ad hoc Judæorum multis se proponeret, ut non credentes perirent? Fuit mens Dei, ad liberandam fidem patribus datam, exhibere

dem, in quem offendant et cadant, metaphorâ sumptâ ab offendiculis pedum; nam exponens verba sua (scilicet Isaias) addit : *In laqueum et ruinam habitantibus Jerusalem, et offendent ex eis plurimi, et cadent, conterentur, et irretientur et capientur.* Factum est hoc per Judæorum incredulitatem, sicut hic locus exponitur, 1 Petri, 2, versu 7. ET IN RESURRECTIONEM

Christum suum, quamvis certò sciret majorem Judæorum partem impacturam in eum, opposituram se ei, itaque perituram. Quâ præscienciâ non obstante, dum exhibuit eum, dicitur eum posuisse in ruinam eorum; tum quia justo suo judicio exposuit eum ad quem noverat eos offensuros, cum peccata eorum mererentur peccatis puniri; quemadmodum quibusdam rogantibus, iratus largitur divitias, quibus novit eos abusuros; tum quia ut offenderent ad eum, permisit. Et quanquàm nec hâc quidem ratione, propriè dici possit Christum eo consilio aut eo fine, directè à Deo positum fuisse inter Israelitas ut caderent, qui *odit omnes qui operantur iniquitatem,* Psal. 5, v. 7; *quique misit Filium suum in mundum, non ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum,* Joan. 3, v. 17: tamen quia positus iis quæ dicta sunt, videri id possit hominibus, hujusmodi fuisse Dei consilium, et de industriâ ad hoc à Deo positum Christum ut illi caderent, idcirco absolutè Scriptura dicit, positum esse in ruinam multorum, ex hominum opinione potiùs quàm ex propriâ sententiâ, secundum id quod videri possit, potiùs quàm secundum id quod sit, loquens. Si quis roget, quomodò occasio ruinæ Christus fuerit eis qui absque Christo fuerant etiam perituri? Respondeo quòd si Christus ipsis non fuisset exhibitus, vel non erant perituri, sed salvandi fide in Christum venturum, vel si ob alia peccata erant perituri, longè gravius exitium passi sint, qui etiam oblata divinitus saluti scientes volentes se opposuerint. *Si non venissem et locutus fuissem eis,* ait Christus Joan. 15, v. 22, *peccatum non haberent; nunc autem excusationem non habent de peccato suo.*

ET IN RESURRECTIONEM, positus est, id est, ut sit resurrectio seu auctor resurrectionis, quod est salutis; quo nixi resurgant qui jacebant, id est, per quem, qui peccatis subjecti et obnoxii erant, liberentur ac salventur. Est enim metaphora resurrectionis pro salute, quemadmodum ruinæ pro exitio, eò quòd qui erectus steterit firmus in pedes, salvus et extra periculum omne esse videatur. Ne Christum formidabilem redderet, quòd dixerat positum esse in ruinam, addit consolationem, quòd et in resurrectionem sit positus. Cæterum non sic in resurrectionem positus est, quemadmodum in ruinam; proprium enim ac genuinum Christo est salvare, accidentale verò perdere; salutis ipse propriè auctor est et causa efficax; exitii verò occasio duntaxat. Nam propria causa ipsi sibi sunt increduli. Deus quoque Christum, hoc directè fine, et hoc determinatè consilio, misit ac constituit inter Israelitas, ut per ipsum resurgerent ac salvarentur; ut verò Christi occasione damnarentur ac perderentur, non eum sibi præstituit finem, verum id

nem, sed etiam ad salutem multorum in populo Israel positus est. Nam illud, *multorum,* ad utrumque referri debet; differenter tamen; nam ad ruinam est ex hominum vitio; ad resurrectionem ex Salvatoris beneficio; et utroque metaphoricè significatur perditio et salus. Quo sensu dicit et Apostolus, 1 ad Corinth. 1, Christum crucifixum *Judæis esse scandalum, gentibus autem stultitiam,* itemque seipsum

justo suo iudicio permisit exigentibus peccatis eorum.

MULTORUM; id referendum est tam ad *ruinam*, quam ad *resurrectionem*. Quia dixerat Simeon Christum à Deo paratum esse omnibus populis in salutem seu salutis auctorem, declarat, non omnibus tamen Israelitis fore auctorem salutis, imò contra, multis causam exitii; et quasi dicit: Filius hic tuus, quamvis in hoc à Deo datus est, ut æternam salutem omnibus conferat, tamen quorundam Israelitarum vitio fiet, ut æternum ipsis afferat exitium, eò quòd abs se expectatum et Dei beneficentiã exhibitum pervicaciter sint rejecturi. Et si quidem pauci forent huiusmodi, facile foret omnem in ipsos culpam conijcere; verùm multi ad eò futuri sunt, ut videri possit, de industriã Deus, Christum suum inter Israelitas, non minùs ad ruinam, quam ad erectionem posuisse, et illorum vitium, in Deum quodam modo sit redundaturum.

IN ISRAEL. Hoc, vel referendum est ad *positus est*, cuius loco Isaias dicit, *in Sion*, vel coniungendum cum *multorum*, quod sit, multorum ex Israel seu Israelitarum. Erat hoc maximã admiratione dignum, ut res inexpectata, Christum promissum ac destinatum Israelitis auctorem salutis, fieri plerisque eorum perditionis occasionem ansam ipsis ex eo arripien- tibus. Et quanquã nec gentibus omnibus futurus esset salutis auctor, imò multis similiter causa majoris perditionis (perissent enim utique, etiamsi Christus ipsis non fuisset oblatus), Apostolo testante: *Prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stulticiam*, 1 Cor. 1, v. 23; tamen non perinde mirum id esse poterat, Christum gentibus fieri causam perditionis, hospitibus testamentorum et à Deo alienis, ut Israelitis, quibus promissus, expectatus et exhibitus fuerat ad salutem.

ET IN SIGNUM, et ut sit signum, scilicet positus est. Simile legitur Job. 16, v. 15: *Posuit me sibi quasi in signum*, et Threnorum 5, v. 12: *Posuit me quasi signum ad sagittam*. Signum intelligitur, quale illud in quod solent sagittarii collimare, quod Græcè scopus dicitur.

CUI CONTRADICETUR, ἀντιλεγόμενον cui contradicetur. Latinus interpres rectè intellexit præsens positum esse pro futuro; Syrus clarè, participio mutato cum nomine, dixit *velotho deheriono*, et in signum contradictionis seu contentionis; id est, contradictioni seu contentioni obnoxium. Huiusmodi signum est scopus quem sagittarii sibi præstituunt, in quem certatim omnes sagittas suas jaciunt, eumque configere, confodere, lacerare, ac destruere contendunt, certantque ut quàm proximè singuli cor centrumve trajiciant.

aliis esse odorem mortis in mortem, aliis odorem vite in vitam. Et positus est etiam hic in signum, in quod collimant sagittarii; Græcè, *in scopum*, juxta illud Thren. 5, v. 12: *Posuit me quasi signum ad sagittam*. CUI CONTRADICETUR, Syriacè: *In signum contradictionis, seu contentionis*; in quod certatim omnes et passim jaciunt sagittas contradictionis suæ, tam manu quàm lingua, tam factis quàm verbis, donec blasphemis confixum, et calumnias oppressum in crucem egerint. Quò respiciens Apostolus, ait, ad Hebr. 12: *Recognitate eum qui talem sustinuit à peccatoribus adversum semetipsum contradictionem*. Et quia hoc

Hinc sumptã metaphorã et similitudine, prædicit Simeon, quòd certatim Israelitæ plerique omnes, Christo, quando se ipsis manifestabit, contradicent, rebellabunt, odii sui sagittas in eum conijcient, Contradicent et verbis et rebus, verbis injuriosis ac blasphemis, rebus, id est, persecutionibus ac tormentis; et quidem omnis generis et conditionis Israelitæ, magnates et plebei, seniores et juniores; nec id semel tantum, sed continuè ac certatim, donec deleverint quod in ipsis erit, quemadmodum sagittarii non priùs cessant signum telis petere, quàm ita confoderint, ut nulli amplius sit usui. Prædicit ergo Simeon Virgini, persecutiones, passionem et crucem, quas filius ipsius à popularibus suis Israelitis sit toleraturus, ne speraret eum communi populi applausu, recipiendum pro Christo, sed præscia passurum hostes ac contradictores plurimos, invicto animi robore adversus insultus omnes se muniret, denique intelligeret quomodo futurum esset id quod jam dixerat, positum Christum in multorum ex Israel ruinam, quòd nimirum Christo contradicenturi essent et rebellaturi Israelitarum plurimi. Has contradictiones ut sæpè ad memoriam revocemus, monet Apostolus Hebr. 12, v. 3: *Recognitate eum qui talem sustinuit à peccatoribus adversum semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini animis vestris, deficientes*. Prædixerat has longè ante Simeonem David, Psalmo 17, v. 44: *Eripies me de contradictionibus populi, constituens me in caput gentium*, quod est, ereptum de contradictionibus seu persecutionibus populi Judaici (per resurrectionem scilicet) constituens caput gentilium. Hoc ergo modo fuit Christus Judæis signum contradictionis; positus autem à Deo fuit ut esset signum huiusmodi, non quòd Dei mens fuerit ut Christo rebellarent Judæi, qui iniquissimè id sceleris tulit, et gravissimè vindicavit, populo illo eradicato; sed quia, Deo Christum suum exhibente, et quam præsciverat rebellionem justo iudicio permittente, tam multi Judæorum Christo pervicaciter rebellârunt et contradixerunt, ut ad hoc à Deo positus et ordinatus videri posset, ut esset ipsis communis contradictionis scopus.

VERS. 35. — ET TUAM IPSIUS, quin et tuam ipsius, ad eò ut etiam tuam ipsius. Feminini generis est *ipsius*. Eò perveniet contradictio, ut tuam ipsius, quin et ad te, ex eã re, quòd illi ita contradicetur, justus dolor est perventurus, ad eò ut tuam ipsius.

ANIMAM. *Nec littera nec historia docet*, inquit Ambrosius, *ex hac vitã Mariam, corporalis necis passione*

toti corpori cum suo capite commune est, ideò Christus apud Isaiam dicit c. 8: *Ecce ego et pueri mei in signum et in portentum Israel*; cui scilicet portentosè contradicetur.

VERS. 35. — ET TUAM IPSIUS ANIMAM. Nonnulli, *ipsius*, ad Christum retulerunt, hoc sensu, animam Christi, quæ tua est; vel etiam animam tuam, quæ est ipsius Christi; sed textus Græcus omnem tollit ambiguitatem, quia, *ipsius* est femininum. Itaque verus sensus est: Non solum Christo velut scopo contradicetur, sed etiam tuam propriam animam pertransibit gladius: quem aliqui intelligunt verbum

migrâsse; non enim anima, sed corpus materiali gladio transverberatur.

PERTRANSIBIT, trajiciet, transfodiet, mediam penetrabit ac scindet.

GLADIUS. Tractatores plerique omnes, gladii nomine intelligunt afflictionem animi, quam sacrosancta Virgo, dum cruci assisteret, pertulit, ut Titi verbis utar; sed, quò plenior sit sensus, præstat intelligere gladium quo filio ipsius contradicetur, gladium contradictionis. Duplici gladio petitus fuit Christus, gladio linguæ et gladio ferri; de illo Psalmus 56, v. 5: *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus*; et Psalm. 63, v. 4: *Exacuerunt ut gladium linguas suas, intenderunt arcum rem amaram*. De hoc Psalm. 21, v. 18: *Foderunt manus meas et pedes meos*. Gladio linguæ petitus fuit, quando convicia innumera et opprobria ceciderunt super eum, id quod fore prædictum fuerat Psalm. 68, v. 8, 10; accidisse autem narratur infra, cap. 23, v. 35, 36, 37, 39; nam tametsi et alibi convicia passus sit, in cruce tamen potissimum. Gladio autem ferri trajectus fuit, quando cruce aliisque tormentis adhibitis fuit interfectus. Gladius linguæ confodit et filii et matris animam; gladius autem ferri, filii quidem et animam et corpus, matris autem animam confixit. Adstans enim juxta crucem et audiens vidensque quæ circa filium gerebantur (hoc enim præcipuum est, quod Simeon hic vaticinatur) tantum animo dolorem passa est, quantum non sit facile exprimere, conjicere autem licet, primum ex objecto, filio eoque unico et hujusmodi, deinde ex cruciatuum quos filius tolerabat acerbitate, tertio ex diuturnitate, quarto ex solitudine, quò non esset qui consolaretur, quinto ex indignitate et frequentia blasphemiarum, sexto ex amoris quo filium prosequeretur perfectione, postremo ex utriusque præsentia; quæ septem à cardinali Toletio latius explicantur. Hæc enim dolorem creârunt matri acutissimum, penetrantem animam ejus, et scindentem cor, nec minorem eo quem aliæ matres sentiunt ex partu. Nam, quod ait V. Beda, *etsi Christum, utpote Dei Filium, sponte propria mori, mortemque ipsam non dubitaret esse devicturum, ut suâ tamen carne procreatum, non sine doloris affectu potuit videre crucifigi*. Hæc igitur admonitio, ad confirmandum sanctæ Virginis ani-

Dei; alii amorem, quo vulnerata fuit; alii etiam dubitationem in fide, tempore passionis; sed interpretationes istæ partim falsæ, partim à scopo alienæ sunt. Gladius igitur intelligitur tribulationis, quo materna anima vulnerata fuit doloris affectu, inquit Aug., epist. 59, quæst. ult. Quo sensu dicit psalmus 104, de Joseph, compedibus victo: *Ferrum pertransiit animam ejus*. Tribulatio autem ac dolor intelligitur ille quem sensit ex illâ omnium contradictione, quæ præcidit tanquam gladio, quo filius petebatur, et quò in cruce et filius et mater transverberati sunt; ille patiendo, hæc audiendo et spectando. Incredibili namque dolore transfixum esse matris affectum fateri cogit cruciatuum acerbitas, diuturnitas, et infamia, blasphemiarum indignitas ac multitudo, omnium in unum conspiratio, omnis consolationis defectus, amoris denique magnitudo, quo

mum valuit, ne mœrori succumberet, ubi ventum esset ad tam acres pugnas quàm ipsi fuerant subeundæ, ad acerbissimos, inquam, dolores, quibus filio in cruce sociæ animus esset transligendus: prout certè illos constantissimè tulit, sensibus et ratione imperturbatis. Ambrosius lib. 10, in Lucam: *Maria, ut matrem Christi decebat, fugientibus apostolis ante crucem stabat, et piis spectabat oculis filii vulnera, quia exspectabat, non pignoris mortem, sed mundi salutem*. Stetit ergo, non genas vellens, non capillos spargens, non humi cadens, aut vacillans corpore, vel animo deficiens; stetit, non ejulans, clamans, aut querelas edens, ob indignam filii cædem; sed stetit taciturna, modesta, recta, et constans, prædita ardentissimo filii amore, pleno fide ac fortitudine. Quocirca non timuit ne Judæi manus in se injicerent, ut quæ mater ejus, qui crucifixus erat, seditiosi, impostoris, quem dicebant, agnosceretur; parata enim fuit non tantum, sed et optavit, unâ cum filio vitam fundere. Non curavit probra, quæ inimici tam multi tamque feri, possent objicere, ut filio ita matri præsentî; gavisâ enim fuisset pro nomine filii contumelias pati. Et quis scit an non insultârint ei, et deriserint, ut seductoris illius, qui dignas meritis pœnas lueret, matrem? Certè Cyrillus existimat, milites cum risu atque triumpho, in matris præsentia, Jesu vestimenta partitos. Non puduit eam publicè adstare filio damnato ac de cruce suspenso, et coram omnibus pro matre ab eo agnosci; quia crucem filii, non ignominia, sed gloria sibi duxit; fide enim illustrata, noverat, eum, non sua, sed aliena luere peccata, et cruce salvare *populum suum à peccatis eorum*, quod angelus ab initio prædixerat, Matth. 1, v. 21. Denique non desperavit aut animum despondit, certa eum die tertiâ à morte resurrecturum. Stetit igitur magnanima et constans, quanquam modestè lacrymans, ut perfossa quod ad animam doloris gladio. Jam enim implebatur prophetia illa à Simeone quadragesimo à partu diè prædicta: *Tuam ipsius animam pertransibit gladius. Gladium enim acutum, doloris magnitudinem appellavit*, inquit Cyrillus. Nam, quod Damascenus audenter libri 4 de Fide orthodoxâ cap. 15: *Quos in partu dolores effugerat beata, eos passionis tempore sustinuit, ut quæ pro materno suo affectu viscera sibi lacerari senserit, et dum eum quem Deum gignendo noverat, ut*

talem filium, talia coram patientem, talis mater spectabat. Ut meritiò S. Bernard., serm. 29, in Cant., dicat compassionis affectum in dolore exsuperâsse corporeæ passionis sensum; *UT REVELENTUR EX MULTIS, seu multorum, CORDIBUS COGITATIONES*. Referenda sunt ista verba ad versum præcedentem, ut illa, *et tuam ipsius animam, etc.*, quasi per parenthesis inserta legantur, et iste sensus sit: Positus est Christus in ruinam, et resurrectionem, et in signum, etc. Ut ita secreta cordium multorum, quæ ante latebant, in apertum præferantur; quo videlicet animo quisque sit erga Christum ac Deum, pio an impio, fideli an infideli. Nam, ut Beda notat, incertum erat antea, qui Judæorum Christum et gratiam ejus, quem venturum noverant, et crepabant ac desiderabant recipere, qui respuerent, qui verâ, qui simulatâ pietate justitiam sectarentur. Adventu et

sontem ac facinorosum morte affici conspiceret, intimis cogitationibus tanquam gladio discerneretur. Sed quod diximus, ob hujusmodi luctum nihil præter decorum egit; imò spiritu gavisus est de mundi salute, quæ morte filii sui parabatur. Deo Patri unâ cum filio tantâ miseratione gratias agens: ita consentiens divinæ voluntati, ut parata esset, si Deus jussisset, ipsa filium cum Abraham offerre. Quòd autem steterit juxta crucem, fuit, ut se filio probaret genuinam matrem, quòd maternæ pietatis viscera patefaciens, cum aliud aut auxilii aut solatii filio ferre non posset, non desereret in summâ ignominia et extremo vitæ constitutum, denique ut ex filio audiret, si non aliud, extremum *Vale* hujus mortalis vitæ, quam ipsa filio dederat, si quidem ipsi dicere placeret.

UT REVELENTUR. Refertur id, non tam ad id quod proximè, quàm ad totum illud quod præcedit, significatque *ut*, non solum eventum et consecutionem, sed etiam causam ac finem. Redditur enim causa, quare Deus, Christo exhibitò, permiserit, ut multi adeò Judæorum ipsi contradicerent et caderent. REVELENTUR, manifestentur, in apertum proferantur.

EX MULTIS CORDIBUS, multorum cordium seu animorum COGITATIONES, secreta, ut appareat quales fuerint singulorum cogitationes, probatæ Deo, an reprobatæ, ut dignoscatur qui præditi fuerint animo benè erga Deum et Christum constituto, qui secus. Non agitur hic de singularibus aliquorum cogitationibus, sed de discernendis in populo Judaico probis et impiis, fidelibus ac perfidis. Antequàm exhiberetur Christus, videbantur omnes æquè propensi in Deum et Christum, æquè omnes Christum à se expectari, adventumque ejus desiderari profitebantur; ast ubi venit, seque ipsum declaravit, tunc manifestum factum est, qui id verè ac piè desiderassent, qui simulatè aut stolidè, qui religiosi, qui irreligiosi essent, erga Deum et Christum. *Incertum erat quondam, ait Vener. Beda, qui Judæorum, gratiam Christi, quam venturam utique noverant, recipere, qui autem respuere mallent.* Sed adventu ejus, *manifestæ factæ sunt omnes omnium cogitationes*, inquit Titus; adeoque de quibusdam, qui Messiam ac legem semper in ore habebant, et videbantur justitiæ arcem obtinere, innotuit quid de Christo cogitaverint, et quàm à verâ justitiâ et Christo cogitationes eorum fuerint alienæ, quòd, inquam, persuasi fuerint Christum mundani regis habitu venturum, et collatis in ipsos temporariis beneficiis, ambitioni ac cupiditatibus eorum serviturum. Quod cum contra accideret, et ad mundi contemptum à Christo

prædicatione ipsius patefactum est quis esset singulorum erga Deum, Christum, et justitiam animus.

VERS. 36. — ET ERAT ANNA PROPHETISSA, hoc scilicet cognomine passim nota; quo quidam recentiores nihil aliud significari putant, quàm quòd esset in Scripturis exercitata, docens juvenculas legem Dei. Sed rectius August., lib. de Bono viduit. c. 7, veram prophetissam intelligit, quia, inquit, credendum est eo spiritu prævidisse Christum ex virgine proximè esse venturum, quo potuit agnoscere et parvulum. FILIA PHANUEL DE TRIBU ASER. Nam ante adductam

invitarentur, contradixerunt ei, rejecerunt eum, ac tandem occiderunt. Itaque Christo se exhibente, declaratum est mundo, quales fuissent atque essent singulorum Judæorum erga Christum animi; quæ causa fuit Deo permittendi ut pro libidine Christo abuterentur; quemadmodum permittit hæreses esse, ut qui probati sunt manifesti fiant, 1 Cor. 11, v. 19.

VERS. 36. — ET ERAT, erat etiam, habitabat etiam id temporis Jerosolymis. Adducitur altera testis, quæ puerum Jesum in templo oblatum, declaraverit esse Christum lege promissum.

ANNA, à gratiâ nomen est derivatum, quemadmodum diximus supra, 1, v. 1, sub finem.

PROPHETISSA. Videtur hoc nominis publicè obtinuisse, ut vocaretur *Anna prophetissa*, quia ante genus cæterasque qualitates, hoc epitheton, nomini ejus proprio, tanquam cognomen, adjungitur. Cæterum non existimem, futurarum rerum prædictione fuisse celebrem, hujusmodi enim prophetis caruerunt Judæi hoc tempore; sed ut in Scripturis doctam et exercitam, peritamque divinæ voluntatis, obivisse munus docendi juvenculas legem ac mandata Dei, et ad pietatem eas instituendi, anus cum esset, non magis ætate quàm morum gravitate ac sanctitate veneranda, quæ in actionibus omnibus suis Spiritu sancto agi videretur; ut certè hic, Spiritu sancto manifestè acta fuisse cernitur, ut advolaret Christi excipiendi gratiâ. Nam quanquàm propriè id accipi possit, pro futura prædicere, rectius tamen generaliter accipi videtur, ut significet etiam Dei verba nuntiare et docere, res sacras exponere, mysteria fidei edisserere; in summâ, docendi in Ecclesiâ fungi officio. Nam et Apostolus ferè sic explicat prophetiam, 1 Cor. 13, v. 2. *Et si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam.* Utitur maximè honorifico vocabulo, quo melius exprimat, nihil esse externam professionem; quocumque sit apud homines splendore. Falsi prophetæ sunt igitur præsertim hæretici, qui non à fide tantum rectâ, verum etiam à vitâ bonâ, quæ fide ut fundamento nititur, abducunt.

PHANUEL. Hic est nomen viri; at Genes. 32, v. 30, nomen est loci, sic appellati ab Israele, quòd illic vidisset Deum facie ad faciem; non enim Israel à videndo Deo est dictus, quòd multi erroneè putant, sed Phanuel.

ASER. Quanquàm tribus Aser cum reliquis novem abducta à rege Assyriorum in captivitatem (4 Reg. 17, v. 6) nunquàm reversa fuerit: multi tamen earum tribuum, qui religionis causâ discesserant habitatum

tribum Aser in captivitatem Babylonicam, multi de singulis tribubus transierant religionis causâ ad Judam et Benjamin, ut est 2 Paralip. 11, v. 16. Multi quoque captivitatem Assyriorum evaserant, etiam ex Aser, ut patet 2 Paral. 3, v. 6 et 11, ex quorum reliquiis potuit esse Anna ista. Hæc cum esset provecctæ ætatis, VIXERAT CUM VIRO SUO SEPTEM ANNIS A VIRGINITATE SUA, id est à die quo virgo nupserat. Quibus verbis tacitè indicat castitatem ejus et virginalem ante nuptias, et conjugalem post nuptias, vidualem verò versu sequenti.

in Judâ (2 Paral. 10, v. 17, et cap. 12, v. 12 et seq.) non fuerant in eam captivitatem abducti, ut poterunt etiam singulares aliqui ex illâ rediisse.

PROCESSERAT, propectæ admodum erat ætatis; vide supra, 1, v. 7.

VIRO, marito.

A VIRGINITATE SUA, id est, à tempore nuptiarum, quas virgo inierat. Significatur virginem fuisse cum nubret, castissimè ac religiosissimè educatam. Nihil omittit Evangelista, eorum quæ ad historiæ certitudinem, et ad fidem conciliandam, pertineant.

VERS. 37. — ET HÆC VIDUA. Quibus (annis septem) transactis, et marito mortuo, permansit vidua. Septem annis datis marito ac soboli, licet viginti etiam nùm prædita ætate, non repetiit nuptias, sed marito mortuo, ipsa quoque velut mundo mortua, quod reliquum esset vitæ, uni castitati ac Deo consecravit.

USQUE AD ANNOS, circiter aut quasi annorum; sic est et Syriacè. Latinus interpret legis videtur *usque*.

OCTOGINTA QUATTOR. Possent intelligi anni octuaginta quatuor viduitatis; nempe, tunc temporis, cum Christus infans in templo offerretur, eam egisse annum octuagesimum quartum in viduitate, ac proinde habuisse annos ætatis circiter sex supra centum numeratis annis quindecim virginittatis; sed quia eo adhuc tempore, vacasse nocte et die jejuniis atque orationibus dicitur, non fit verisimile adeò decrepitam fuisse, quòd ætas centenaria non videatur continuos hujusmodi labores ferre posse. Intellige igitur quòd à morte mariti, quem juvenis amiserat, remanserit vidua usque ad annum octuagesimum quartum ætatis, quem egerit hoc tempore aut proximè attigerit. Longo tempore probata castitas; et videri possit, hujus non minùs quàm Simeonis mortem, non in aliud fuisse dilatam, quàm ut id quod ardentissimis diù optàrat votis anus videret.

QUE NON DISCEDEBAT, tam grandæva licet esset, DE TEMPLO, commodè id intelligendum est; nam ob necessaria naturæ, cibum, potum, et cætera hujusmodi, relinquebat aliquando templum, haud dubiè. Prædicatur fuisse in templo frequentissima, ac penè assidua. Parùm laudabilis viduitas est, nisi conjunctam habeat religionem ac pietatem: *nam quæ in deliciis est vidua, vivens mortua est*, doctore Apostolo, 1 Timoth. 5, v. 6.

JEJUNIIS ET OBSECRATIONIBUS, seu precationibus, orationibus. Non sunt casus dativi recti à verbo *serviens*, quod sit operam dans, sed sunt ablativi modi,

VERS. 37. — ET HÆC VIDUA; quia noverat jam tempus esse, quo Christo non officio pariendi, sed studio continendi melius serviretur, inquit August. loco cit., USQUE AD ANNOS OCTOGINTA QUATTOR, non viduitatis sed ætatis. Meritum ergo Annæ eo maximè commendatur, inquit c. 13, quia cum tam citò in juventute expulisset virum, per prolixam ætatem suam diù cum carne confligit et vicit. Et quia parùm est esse viduam, nisi pietate commendetur, addit hyperbolicâ locutione: *QUE NON DISCEDEBAT DE TEMPLO*; non quòd in illo habitaret, sed in eo frequenter et penè assiduè studio religionis versaretur, JEJUNIIS ET OBSECRATIONIBUS SERVIENS, id est, per jejunia et orationes ser-

quasi dicas per jejunia et orationes. Jejuniis corpus immolabat Deo, orationibus animum; illis enim sanantur pestes corporis, his ægritudines animi. Cognatæ sunt hæc duæ virtutes, ut cognata quoque sunt corpus et anima, et utroque Deo servire oportet. Jejunium, quod est subtractio cibi potúsve necessarij ad hoc ut corpus optimè valeat, subdit corpus spiritui; oratio autem elevat spiritum in Deum. Itaque cognata sunt et se mutuò fovent, dum jejunium facit, ut non obstet corpus, quo minùs spiritus liberè tendat in Deum; oratio aufert desiderium curandi corporis, ita ut vix de eo cogitetur, nisi ubi necesse est; quam ob causam sæpè conjunguntur in sacris Litteris.

SERVIENS, scilicet, Deo, colens; vox Græca, ex sacrorum Scriptorum usu, significat servitutem seu cultum uni Deo debitum. *Λατρεία* ex vi significationis non denotat servitutem soli debitam Deo, sed ex sacrorum Scriptorum usu, Pauli præsertim et Septuaginta; alioqui idem est quod *δουλεία*; nam et Levitici 25, v. 7, opus servile, *λάτρευτον* Græcè dicitur. Hebræa vox *habad*, generalis omninò est. Sita est autem Deo singulariter debita servitus, cum in sacrificio et adoratione, tum in piâ erga Deum affectione mandatorumque illius observatione. Nulli serviendum est contra Deum, nec ulli nisi propter Deum. Unde et ipse Beza hic vertit, *serviens Deo*; quare parùm favet præceptorum suo Calvino, neganti jejunium esse cultum Dei, contra manifestissimam hujus aliorumque S. Scripturæ locorum doctrinam.

NOCTE AC DIE, id est, continuè et perseveranter, quanquàm noctis hic mentio notanter urgenda est, quo tempore non solet vulgus hominum orare. Id fecit hæc vidua, præveniens præceptum Apostoli: *Quæ verè vidua est et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus et orationibus nocte ac die*. 1 Tim. 5, v. 5. Ac verisimile omninò fit, viduam hanc, ab amisso marito, devovisse seipsam Deo ejusque ministerio, et in templo ipso habitasse; non in atrio seu loco orationis, sed in exteriori templi parte, ubi exdras seu cellas ædificatas fuisse, quæ servirent etiam mulierum ac virginum, quæ se Dei ac templi ministerio consecrassent (quibus pietatem docendis præfecta hæc fuerit) habitationi, clarum facit illustrissimus cardinalis Baronius, in apparatu ad Annales ecclesiasticos, ubi agit de præsentatione ac mansione B. Mariæ in templo.

VERS. 38. — ET HÆC, et etiam hæc, ita Syrus. *Hæc*, tam multis nominibus commendata anus, adeò vene-

viens Deo, Græcè *λατρεύων*, seu *latriam exhibens*; quod sacrorum scriptorum usu cultum Deo debitum significat, ex quo apertum relinquitur tam per jejunia secundum se, quàm per orationem coli Deum, non verò tantum, quatenus carnem macerando jejunia serviunt orationi, ut vult Calvinus in Harmoniâ suâ evang. NOCTE AC DIE, id est, assiduè, præveniens jam tum præceptum Apostoli 1 ad Timoth., v. 5, ubi viduam jubet instare obsecrationibus et orationibus nocte ac die.

VERS. 38. — ET HÆC, tot videlicet nominibus commendata; nam, ut Ambr. notat, ideò Anna et stipendiis viduitatis et moribus talis inducitur, ut digna

randa ætate ac virtutibus matrona. Ideo enim hætenus ætas ejus et virtutes, notanter adeo descriptæ fuerunt, ut testimonio ejus de Christo pondus adderetur, et manifestum fieret, fuisse testem omni exceptione majorem, non humano sed divino spiritu locutam. Quare Ambrosius: *Ideo Anna et stipendiis viduitatis et moribus talis inducitur, ut digna planè fuisse credatur, quæ redemptorem venisse omnium nuntiaret.*

IPSA HORA, eodem momento, quo quæ dixi gerebantur, quo puer sistebatur Domino, et Simeon de illo prophetabat.

SUPERVENIENS, ἐπιστάσα adstans, assistens. Syrus comath, surrexit. Fieri facile potest, quòd non ex loco habitationis suæ, sed ex loco orationis in templo, surgens, instinctu Spiritus sancti venerit ad eum templi locum, ubi puer offerebatur.

CONFITEBATUR. Id multi interpretantur, *vicissim confitebatur*, laudabat et ipsa gratiasque agebat, ut Simeon scilicet, quasi dicatur quòd succinuerit Simeoni in laudando Deo et agnoscendo hoc puero pro Christo; atque hanc vim esse putant particulæ ἀντί. Atqui interpretes Latinus et Syrus id non senserunt, qui simpliciter verterunt confiteri; nec Theophylactus cum suis aliud annotat, quàm, *id est, gratias agebat*; particula enim ἀντί, respicit ad beneficium acceptum. Celebre est autem, *confiteri*, quod Septuaginta verterunt ex Hebræo *iada*, pro laudare et gratias agere accipi, unde frequens illius usus est in psalmis: *Confitemini Domino, quoniam bonus.*

DOMINO, Deo. Gratias agebat eumque laudabat, quòd promissum Messiam misisset.

DE ILLO, scilicet puero, de quo hactenus sermo, affirmans esse Messiam promissum patribus, quem (credibile est) et in ulnas accepit ut Simeon. Titus: *Quid loquebatur? Hic, inquit, est mundi redemptor, hic hominum est servator, hic ille est qui nostram aemulitiam animique dejectionem in gaudium et lætitiã convertet.*

OMNIBUS præsentibus et occurrentibus.

QUI EXPECTABANT, tanquàm imminentem.

REDEMPTIONEM, liberationem, salutem futuram per Christum.

ISRAEL. Israelis, Israelitici populi. Hæc Latinorum codicum vulgaris est lectio; cui Græcum Vaticanæ Bibliothecæ exemplar adstipulatur: habet enim, *redemptionem Israelis*; acceditque quartum Parisiensium apographum, quod, *in Israel* scribit. Porrò, antiqui Epanorthotæ codices, *Jerusalem*, habent, non

planè fuisse credatur, quæ Redemptorem omnium venisse nuntiaret. IPSA HORA, quâ Simeon de puero et matre prophetabat, opportunè et providentiã Dei gubernante, SUPERVENIENS CONFITEBATUR DOMINO, id est, laudando gratias agebat pro accepto beneficio: illa quippè vis est verbi *confitendi*, in Scripturis frequentissima. ET LOQUEBATUR DE ILLO, scilicet Domino, ut præcessit. Cùm autem constet intelligi puerum, consequenter de illo Domino tanquàm omnium Domino loquebatur OMNIBUS QUI EXPECTABANT REDEMPTIONEM ISRAEL; eum videlicet declarans esse Messiam et redemptorem illum quem Israel expectabat.

Israel: Omnibus qui expectabant redemptionem Jerusalem: quibus consonant, antiqui Parisiensium, et antiqui nostri, Brug., Lob., Leod., Soc. al. L, A, G, R, ac decem Hentenii exemplaria, cum Moguntinã typographorum primã editione, et posterioribus quibusdam. His, Latini enarratores, Beda, Carensis, Albertus, Gorran, Richelius, volunt; etiam Lyranì commentariis, quæ à M. N. Hunnæo manuscripta habemus, adscriptus textus, his et Græci plerique libri, ac Syriaca Evangelia, suffragantur; sed, Græci quidem libri, consentientibus Græcorum, Theophylacti atque Euthymii textibus, in Jerusalem, legunt; Syriaci verò redemptionem ipsius Jerusalem. Quare, si hos sequaris, Jerusalem Latinis à præcedenti nomine regitur, redemptionem Jerusalem; si illos, genitivus est, quietis, omnibus qui erant Jerosolymæ expectantes proximam Christi redemptionem. Reperitur hæc eadem lectio, apud Irenæum libri 5, cap. 11, et Augustinum libri de Consensu secundi capite 5; quanquàm apud Augustinum diversitas sit lectionis. Facilius porrò crediderim, cùm de redemptione Israel passim in Scripturis legatur, ex Jerusalem, factum Israel, quàm è converso, ex Israel, Jerusalem; maximè cùm hoc obscurius sit. Minimè verò persuaderi possum, à B. Lucã utrumque scriptum fuisse, sic, redemptionem Israel in Jerusalem; id quod Nicolaus Zegerus suscipiat; tametsi, unum ex manuscriptis nostris, redemptionem Israel, Jerusalem legat, ex infimis, id est, nec ullius insignis codicis aut tractatoris auctoritate fulcitum. Redemptio Israelis, redemptio futura erat Jerosolymorum, ut metropolis, eaque Jerosolymis etiam peragenda, ut in metropoli; denique Anna de eã loquebatur iis qui Jerosolymis erant; non pauci Jerosolymis erant, qui brevi futuram per Christum redemptionem ardentissimis votis expectabant: qui anum hanc, propter eximias virtutes et spirituales dotes, observantes, eique familiares et addicti, audierunt ab eã, jam natum esse Christum, et in templo ipsi conspectum, id quod maximo, haud dubium, fuit eis solatio et gaudio.

VERS. 59. — ET UT, postquàm autem.

OMNIA. Nihil omiserunt religiosi conjuges.

SECUNDUM LEGEM, quæ secundum legem, scilicet facienda erant, ad purificationem matris, et filii primogeniti oblationem ac redemptionem.

REVERSI SUNT, parentes unã cum Jesu filio.

GALILÆAM, ex quã Christus minimè expectabatur, verùm ex Judæã ipsisque Jerosolymis regis. *Scrutare* (aiebant Nicodemo Joan. 7, v. 52) *et vide quia à Ga-*

VERS. 59. — ET UT PERFECERUNT OMNIA SECUNDUM LEGEM, quæ de purificatione matris, de oblatione et redemptione primogeniti statuta sunt, REVERSI SUNT IN GALILÆAM; non immediatè ex Jerosolymis vel Bethleem, sed post interpositam fugam in Ægyptum. Nam Joseph ex Ægypto in Judæam, non verò in Galilæam redire voluit, ut patet Matth. 2, v. 22, non aliã sanè de causã, ut videtur, nisi quia ex Judæã fugerat. Itaque etiam hic notanda est consuetudo Evangelistarum, ita connectentium gesta diversa, quasi nihil intercesserit, cùm tamen multa interposita fuerint.

lilæâ Propheta non surrexit. Galilæa regio erat populosa, fertilis, et dives, cui præerat, quod diximus, Herodes Antipas, frater Archelai, Tetrarchæ nomine, juxta testamentum patris et Cæsaris assensum. Hebraicè vocatur *galil*, Syriacè *galilo*, à *galal*, volvere, quòd maris littori adiaceat, propter sinuosos videlicet litorum recessus, vel quia fluctus illic ventis aut æstu reciprocantur volutatinque ludunt, vel denique propter congestos illic arenarum tumulos. Est autem duplex Galilæa, superior et inferior: superior in septentrionem recedit, Cæsaream Philippi et Libanum montem versùs, à meridie habens inferiorem, ab ortu Jordanem, ab occasu maritimas urbes, Sidonem, Tyrum, et Ptolemaida: inferior à septentrione habet superiorem, à meridie Samariam, ab ortu mare Tiberiadis, ab occasu mare magnum. Lege Josephum libro 3 de Bello Jud., cap. 2. In partes Galilææ inferioris secessit Josephus cum puero et matre: illius enim civitas est Nazareth.

IN CIVITATEM SUAM, habitationis suæ.

NAZARETH. *Erat quidem et Bethlehem civitas ipsorum*, ait Theophylactus, *sed ut patria; Nazareth verò, ut habitationis locus*, similiter Titus. *Reversi sunt autem*, non mox et immediatè, sed post annos novem, nimirum redeuntes ex Ægypto; doctore D. Augustino lib. 2, de Cons. Evang. cap. 5. Intercessit enim fuga in Ægyptum, quæ non ex Nazareth, fuit iuita, sed vel ex Jerosolymis, vel ex Bethlehem, vel ex itinere Bethlehem versùs. Statuerat enim Joseph, perfectis iis quæ legis erant, reverti Bethlehem, sive habitandi causâ, (quod ita Deo decretum esse arbitraretur) sive conficiendi negotiola, quæ poterant illic restare. Nam etiam ex Ægypto reversus, putavit sibi in Judæâ habitandum esse, (quod est argumentum, quòd ex Judæâ in Ægyptum recesserat), nec nisi divinitus monitus secessit in Galilæam, repetitâ civitate suâ Nazareth. Mansit in Ægypto ferè novennio, rediitque in terram Israel natus annos novem et dies quatuordecim; quanquàm alii, qui anno regni Herodis 52, natum Christum autumant, annis duntaxat quinque aut sex censeant in Ægypto commoratum. Opportunè autem reversus est Herode defuncto, ut patrius Judæorum rex, extincto alienigenâ tyranno. Quare divinâ providentiâ agente factum est, ut post Herodem nullus à Romanis, Judæorum designatus sit rex proximo. Profectus, juxta quod divinum monuerat oraculum, in Galilæam, Nazareth delegit habitationi suæ: ea enim ipsius et conjugis Mariæ civitas erat, à quâ tot jam annis, à tempore descriptæ Cæsaris jussu Judææ, peregrinati fuerant. Civitas erat Galilææ inferioris, quod diximus, in tribu Zabulon sita, distans à monte Thabor circiter duarum horarum itinere, Occidentem versùs, ædificata in monte (Luc. 5,

v. 29), oppidulum humile et obscurum, sed hoc magis opportuna puero Jesu latebra; interim nos reipsâ docente Deo, quàm nihili ea faciat, quæ mundus imprimis præclara ducit.

VERS. 40. — **PUER AUTEM, puerulus autem**, ex quo fuerant omnia perfecta secundum legem. Volens evangelista compendio narrare, quid circa puerum acciderit, inter diem quadragesimum et annum duodecimum ætatis, hoc solum memorat.

CRESCEBAT staturâ et CONFORTABATUR, non addas, *spiritu*, ut codex unus aut alter. Fortior reddebatur robore corporis, staturâ procerior et membra robustiora efficiebantur, ut fit in puerulis bonâ valetudine præditis. *Sunt isthæc ad assumptam carnem referenda*, ait Titus, *secundum corpus namque crescebat et confortabatur, membrorum nimirum robore, unâ cum ipsâ corporis mole, sensim gliscente et adolescente.* Quamvis enim potuisset, ex utero matris staturâ viri perfecti procedere, quod inquit Theophylactus, ne tamen phantasma esse videretur noluit. Porrò quod Græcè et Syriacè additur *spiritu*, verisimile est superfluere, acceptum ex simili de Joanne loco, supra 1, v. 80. Non magis enim lectum fuit Origeni et Tito Græcis enarratoribus, quàm veteri interpreti. De Tito jam vidimus, de Origene etiam clarum est ex homil. 48, et 49, in Lucam; ut præteream veteres Latinos. Cæterum quia à plerisque omnibus Græcis libris nunc legitur, et ab Euthymio ac Theophylacto etiam explicatur, intellige crevisse puerulum corpore, et corroboratum spiritu, id esse, quantum cresceret corpore, tantum virtutem ac robur spiritualium donorum in ejus animo latentium foris se exeruisse; pro ratione, inquam, augmenti corporis, seu prout ejus ætatis insigni puero poterat congruere. Ita Theophylactus, cuius verba sunt: *Cum cresceret, emicuit Dei Verbi sapientiâ; non enim sapiens fuit proficiendo (absit), sed paulatim declaravit insitum sapientiam, et juxta corporis staturam dicitur proficere et corroborari spiritu.*

PLENUS, Græcum significat plenum esse ac redundare, significat et repleti. Latinus interpres, priori significatione acceptum participium, vertit *plenus*, scilicet existens, quemadmodum dicitur Joan. 1, v. 14, *plenus gratiâ et veritate*, nam *sapientiâ* hic idem ferè esse, quod apud Joannem *veritate*, annotat Beda. Veteris igitur Latinæ editionis sensus est puerum quod ad corpus paulatim auctum fuisse staturâ et robore, qui quod ad animum, ab initio creationis ita fuerit plenus omni sapientiâ, et gratiâ Dei adèd copiosè dotatus, nihil ut ipsi posset addi, quippe cui *non ad mensuram dederit Deus spiritum* (Joan. 3, v. 34), requiescentem super eum, Isaïæ 41, v. 2, cum omnibus donis suis. Discrimen datur inter corpus et animam

VERS. 40. — **PUER AUTEM CRESCEBAT CORPORE, et CONFORTABATUR**. robore membrorum, ut pueri solent. Has enim vi isitudines ætatum subire voluit, ne, si plenâ staturâ prodissset, phantasma fuisse videretur: **PLENUS SAPIENTIA, q. d.**: Non tamen simpliciter crescebat sapientiâ, sed ab initio plenus erat; sicut et

GRATIA DEI, stabilis scilicet sine incremento, ERAT IN ILLO. Nam his verbis quodammodo præmunivit nos Lucas, ne perperam intelligeremus id, quod infra v. 52, dicit, cum sapientiâ et gratiâ profecisse, nimirum ita, ut profectus ille cum hac stabili plenitudine consistere possit.

Christi pueri. At recentiorum plerique, juxta posteriorem significationem, vertunt qui vel et replebatur sapientiâ; cui versioni, præter Syrum, etiam alii veteres suffragantur, Origenes, Theophylactus, Titus, et Euthymius, Græci; inter Latinos Ambrosius, libri de Incarnationis Dominicæ sacramento capite 7. Hujus versionis sententia est, spiritales animi virtutes, cum ætate magis magisque in eo se exeruisse, nominatim verò sapientiam, quod est, scientiam seu rerum cognitionem cum modestiâ conjunctam. Non enim obnoxius fuit iis vitiis quibus puerilis ætas laborare solet, obtusitate, stultitiâ, ineptiâ, petulantia, inconstantia; nihil hujusmodi vitiorum fuit in puero hoc, qui pro ætate sapientem, modestum ac gravem se semper præbuit, in vultu, gestibus, incessu, verbis, factis, ita ut diceres quotidie magis magisque sapientiâ repleri, quâ ab exordio conceptionis plenissimus fuerat. *Sapientiam et gratiam quâ pollebat*, inquit Titus, *juxta corporis incrementum magis magisque subinde prodebat: non assumens sapientiam*, addit Theophylactus, *(quid enim perfectius eo qui ab initio fuit perfectus?) verum paulatim illam denudans. Si enim quamdiu brevis fuisset staturâ, ostendisset omnem sapientiam, visus fuisset prodigiosus. Hæc ille. Jam quod sequitur:*

ET GRATIA DEI ERAT IN ILLO, prosequendo hanc posteriorem sententiam, intellige causaliter, et pro nam.

GRATIA, favor, amor.

IN ILLO, erga illum, complacebat sibi Deus in illo, amabat et ornat illum, super illum fovebat ipsum, moderabatur, regebat et componebat, quod ait Euthymius. Intellige hæc, manifestè et evidenter, ita ut faciliè à quovis observari posset. Simile ergo est hoc illi, quod supra, 4, v. 66, de Joanne scriptum est: *Etenim manus Domini erat cum illo.*

VERS. 41. — IBANT, proficiscebantur, è Nazareth. Incipit Lucas narrare historiam, quâ Jesus adhuc puer, duodennis, inquam, edidit specimen divinæ sapientiæ gratiæque in se latentis.

PARENTES EJUS, scilicet pueri, puerum secum adducentes.

PER OMNES ANNOS, secundum annum, id est, annuè, quotannis.

IN JERUSALEM, locum quem elegerat sibi Dominus, 2 Paral. 7, v. 12; distantem itinere tridui, ut minimum; spatio viginti septem leucarum, ut loquitur Bocardus.

IN DIE SOLEMNI, festo, instante die festo.

PASCHE, Pascha vox est Chaldaica Pasha seu Pascha, addito ad finem pro linguæ more aleph seu a, derivata ab Hebræâ, quam Latinus interpret Phase,

VERS. 41. — ET IBANT PARENTES EJUS PER OMNES ANNOS IN JERUSALEM, videlicet ad templum Domini. Præceptum enim erat Deut. 16, v. 16, ut ter in anno appareret omne masculinum in conspectu Domini in solemnitate Hebdomadarum, id est, Pentecostes, et in solemnitate Tabernaculorum, et præcipuè IN DIE SOLEMNI PASCHE, ut videlicet istâ frequentatione in Dei veri cultu continerentur. Et quamvis virgo istâ lege non teneretur, pro suâ tamen pietate virum co-

Judæi hodiè Pesah pronuntiant. Significat saltum sive transitum, (nam pasah Hebræis transire seu transilire est) διάβαιν and παράβαιν Græcè reddiderunt veteres Judæi, eò quòd solemnitas hæc celebraretur in memoriam ejus, quòd Deus interficiens primogenita omnia in singulis Ægyptiorum domibus, Hebræorum domos sparsim sitas inter domos Ægyptiorum transilerit, nec cuiquam in eis nocuerit, eò quòd notatæ essent pro foribus, sanguine agni superliminaribus et postibus (considera figuram crucis) illito, cujus agni matatione et esu solemnitas illa jussa fuerat celebrari. Hanc nominis rationem dat D. Hieronymus in commentario hujus loci: *Eò quòd, inquit, exterminator videns sanguinem in foribus Israelitarum, pertransierit, nec excusserit eos.* Imò verò ipsamet Scriptura sacra dat hanc nominis rationem, Exodi 12, v. 27, ubi ait: *Victima transitus Domini est; quando transivit (quod κατὰ πόδα reddas ex Hebræo: Sacrificium pesah est Domino, qui pasah, id est, transivit) super domos filiorum Israel in Ægypto, percutiens Ægyptios et domos nostras liberans.* Syri et ipsi utuntur nomine Paschæ, sed litteram samech mutant cum sade Pasha, ita ut non à transitu, sed à gaudio et hilaritate dent nomen, eò quòd solemnitas sit maximè festiva et læta, instituta ad repræsentandum potissimum res duas, unam quam diximus, quòd sanguis agni postibus illitus saluti fuisset Israelitis omnibus qui se intra ædes continuerant; alteram consequentem, quòd populus Israel hæc ratione ab Ægyptiâ servitute fuisset liberatus. Accipitur porrò aliquando vox Pascha pro hostiâ seu sacrificio, hoc est, agno, qui in symbolum duplicis illius quam mox exposuimus rei, quotannis ab Israelitis immolabatur, aliquando verò pro solemnitate ipsâ, præsertim verò pro primo die (agebatur enim diebus septem, Exod. 12, v. 14, 15, 16), qui omnium celeberrimus ab agni esu et immolatione sumebat initium. Præceptum fuerat, Exodi 23, v. 14; Deut. 16, v. 16, ut ter anno viri omnes, è suis singuli habitationis locis, visitarent locum à Deo electum, reddendorum votorum suorum causâ; festis videlicet diebus, Paschæ, Pentecostes, et Tabernaculorum; promittente Deo securitatem ab hostibus, interea dum abforent illi civitatibus atque oppidis suis, Exodi 34, v. 24. Præceptum id fuerat Israelitis, ut in Dei cultu continerentur; nam ut unicum templum electum erat, ne pro numero templorum deos multiplicarent, more gentium: ita ut aliquoties anno illud templum ab omnibus visitaretur mandatum fuerat, ne à Dei cultu alienarentur. Hoc præceptum Joseph quâ erat religione, observavit; quamvis enim non nisi festi Paschæ hic sit mentio, fit hoc, non quia reliquis festis non adiit

mitata est. Sed cur non timerunt Archelaum, qui, ut colligitur ex Josephi 17 Antiq., c. 15, tunc adhuc superstes regnabat in Judæâ? Respondet August. 2 de Consensu c. 10, habitationem in Jerosolymis timuisse parentes propter Archelaum, non tamen brevem peregrinationem, cum tantâ turbâ undique confluyente facile esset latere. Unde et Christus ipse quasi in occulto dicitur ascendisse aliquando ad diem festum, Joan. 7, vers. 10.

templum Domini, sed quia festo Paschæ accidit, id quod narrare hic statuit evangelista; sicut etiam præcipuum è tribus erat festum Paschæ; nec ita præcisè Israelitæ tenebantur tertio proficisci quotannis. Quanquàm autem præceptum hoc feminas non tangeret, quibus pepercerat, propter teneritudinem et alia varia earum impedimenta; non tamen prohibebantur viris suis congregari, quando possent et velent. Quare Maria Virgo, pro suâ in Deum pietate, non omisit quin quotannis marito se comitem adungeret, et filium quoque suum assumeret; exemplo relicto parentibus, ut teneram ætatem mox ab initio assuefaciant exercitiis pietatis. Id autem observârunt Maria et Joseph à reditu suo ex Ægypto, ita ut prima eorum profectio hujus religionis ergo fuerit, Jesu decimum annum agente, tribus circiter mensibus postquàm rediissent. Nec timuerunt sibi ab Archelao, Herodis filio, tunc temporis regnante (regnâvit enim annis circiter novem à reditu Christi ex Ægypto, quod colligere licet ex Josephi Antiquitatibus, lib. 17, cap. 15), tum quia non habitationis, sed duntaxat aliquot dierum peregrinationis causâ, cum ingenti turbâ undique confluyente, in quâ latere facillimè possent, in Judæam concedebant, tum quia timorem hominum Dei timori postponerant. Sic ferè Augustinus, lib. 2 de Consens. Evang., cap. 10.

VERS. 42. — ET CUM. Cùm igitur factus esset, scilicet puer, annorum duodecim. Syrus à phrasi, *filius annorum duodecim*. Hoc potissimum tempore consuevit puerorum ingenium apparere.

ASCENDENTIBUS ILLIS, parentibus cum filio, postquàm ascendissent illi. Syrus clariùs, mutato participio in verbum, *ascenderunt illi*. Quidam antiqui libri addunt, quidam auferunt præpositionem *in*.

JEROSOLYMA. Syrus omittit, ut quod satis clarum sit debere subaudiri.

SECUNDUM CONSUETUDINEM DIEI FESTI, prout requirebat mos festi. Syrus, *sicut consueverant in festo*. Non voluptatis ergo aut curiositatis, sed religionis ac festi causâ, ad orandum et colendum Deum, profecti fuerant.

VERS. 43. — CONSUMMATICQUE DIEBUS, et postquàm perfecissent seu peregissent dies, scilicet ejus festi; erant enim septem dies Paschæ seu azymorum, Exod. 23, v. 15; et quanquàm non omnibus illis septem diebus Jerosolymis manere tenerentur, videntur

VERS. 42. — ET CUM FACTUS ESSET ANNORUM DUODECIM. Hoc unico actu Christi pueritiam et adolescentiam complexus est; idque opportunè, ut, quia totum illud disciplinæ suscipiendæ tempus est, adolescentiæ præberet formulam discendi tractandique cum doctoribus, sicut postea vir viris exemplum fuit agendi cum discipulis.

VERS. 43. — CONSUMMATICQUE DIEBUS, Azymorum, qui septem erant, CUM REDIRENT in Galilæam, REMANSIT PUER JESUS IN JERUSALEM, ET NON COGNOVERUNT PARENTES, id est, mansit insciis parentibus. Causa non fuit error, non casus, aut inobedientia, sed Dei consilium, ut ostenderet se in sui Patris cœlestis negotiis esse suæ libertatis et auctoritatis, independentem à parentibus carnis; ut specimen aliquod suæ divinitatis in illâ ætate præberet; ut modestie

tamen ex pio erga Deum affectu, Joseph, Maria, alii-que Galilæi plurimi, id fecisse.

CUM REDIRENT, scilicet parentes ad propria. Græcè redeuntibus illis. Syrus: *Et cùm impleti essent dies, illi reversi sunt; Jesus verò, etc.*

REMANSIT, quod aliis annis non fecerat; non inobedientiâ aut errore faciente, sed certo divinoque consilio.

ET NON COGNOVERUNT, insciis parentibus.

PARENTES EJUS. Græcè et Syriacè legitur *Joseph et mater ejus*. Quâ de causâ remanserit, et cur insciis parentibus, explicat ipse Jesus infra, v. 49. Quomodo autem remansisse potuerit insciis parentibus, qui tantâ eum curâ ac sollicitudine observabant, facile est imaginari. Cùm tempus esset redeundi, conveniebant complures eorum qui ejusdem essent civitatis, ut simul proficicerentur et hospitarentur in viâ; et quidam quidem, qui citiùs essent parati, præcedebant; alii, quos negotia paulò diutiùs retinerent (in quibus fuere Joseph et Maria improvisâ aliquâ, sed Dei providentiâ obortâ occasione), subsequebantur, saltem inventuri omnes se mutuò vesperi in communi diversorio. Inter hæc Jesus opportunè se subduxit, ita ut existimari potuerit à parentibus subsequenti- bus, abiisse eum cum iis qui præcesserant, quod sequitur.

VERS. 44. — EXISTIMANTES, rati, persuasi probabilibus argumentis.

IN COMITATU, apud eos itineris socios qui antecesserant, quosque vesperi in communi hospitio inventuri erant. Non dubium est, quin turmatim iter facere soliti fuerint, qui diebus solemnibus Jerosolymam adorandi causâ venirent aut inde redirent, præsertim qui ejusdem essent civitatis aut territorii.

VENERUNT, iverunt, progressi sunt, Galilæam versus, ITER DIEI UNIUS (erat enim iter plurium dierum ex Jerosolymis Nazaretum), quosque vesperi assecuti essent societatem eorum qui præcesserant et ad hospitia priores diverterant.

REQUIREBANT, quærebant.

INTER COGNATOS ET NOTOS, apud illos civium suorum (multi enim cives erant viæ comites, qui familiariter non noti) qui ipsis simul et puero aut cognati essent aut saltem noti. His enim libenter solet ætas puerilis adhærere, quibus et noverant pueri hujus aspectum esse jucundissimum.

magnitudinem intelligeremus qui, cùm talia posset, et ante et postea tot annos in silentio privatus ignotusque latuit, nihil more vanorum hominum et fervidorum moliens ante tempus.

VERS. 44. — EXISTIMANTES AUTEM ILLUM ESSE IN COMITATU; in quo negotiis aliquibus in urbe implicati eum verisimiliter reliquerant. Addit hoc, ut omnem incuriæ culpæque suspicionem à parentibus removeret, tacitèque insinualet, puerum eum parentibus ascendere redireque solitum; nam illa consuetudo videtur eis fuisse causa talis probabilis existimationis. VENERUNT, seu progressi sunt, ITER DIEI, tanquàm securi quò in communi diversorio sub vesperam eum invenirent; distat enim Nazareth Jerosolymis itinere circiter triduo. Itaque REQUIREBANT EUM INTER COGNATOS ET NOTOS, civitatis Nazarenæ; sive quòd

VERS. 45. — **ET, pro sed. NON INVENIENTES,** cùm non invenissent eum, scilicet apud cognatos et notos; vix enim apud hujusmodi invenitur Jesus. *Non inter cognatos et carnis propinquos invenitur Jesus, ait Origenes, non in eis qui corporaliter ei juncti sunt. In mul- torum comitatu Jesus meus non potest inveniri.* Non invenerunt apud cognatos et notos, inter quos speraverant inveniendum; sed nec apud ignotos; nullos enim præterierunt, quos non rogârint de viso filio, ubi spei aliquid esse poterat.

REGRESSI, reversi, SUNT, idque diei proximi summo mane, credibile est; nam per noctis tenebras, lunâ non lucente, nisi sub auroram (erat enim luna circiter vicesima secunda), ut difficile fuisset iter facere, ita non facile inveniri potuisset Jesus, si in viâ fuisset.

IN JERUSALEM. Certi erant quòd non præisset Nazarethum versùs, iter ante alios prosecutus, tùm quia nemini visus fuerat, tùm quia tantùm itineris eo die confectum fuerat à comitatu, quantum poterat ante noctem ingruentem. Reversi sunt ergo Jerosolymam, unde jam venerant, arbitrati, quod res erat, eum illic remansisse, præsertim cùm cognati et noti asseverarent non discessisse ex urbe cum ipsis. Ostendunt autem se, non neglectu aut incuriâ fuisse securos, quando non sine ingenti corporis molestiâ et cordis dolore viam quam fecerant remetiuntur.

REQUIRENTES, quærentes, EUM, tum in itinere, tum in civitate, in hospitio, in viciniâ, ubicumque, animo vehementer afflicti atque anxii. *Sed quare anxie adeo quærebant? num suspicabantur perditum, aut quòd aberrasset ut puer? Absit,* respondent Theophylactus et Titus Origenem imitati, *neque hoc sapientissimæ Mariæ fuerit, etc. Nunquàm fieri poterat, ut perditum putarent infantem, quem divinum esse cognoverant; verùm quærebant eum, ne quo pacto ab iis abiisset, ne fortè reliquisset eos.* Hoc quanquàm fortè dici possit, quòd metuerint ne desereret eos, nec cum ipsis amplius vellet habitare in Nazareth, qui comparare se vellet ut in Jerusalem Christi officium paulatim aggredetur; solidius tamen respondetur, quòd metuerint, ne parentibus in turbâ amissis, à viâ aberrans, mala et incommoda plurima pateretur. Quamvis enim crederent esse Filium Dei, qui sciret possetque omnia; noverant tamen, quòd cæterorum more se

eum inter illos reliquerant, sive quòd gregatim oppidani ejusdem urbis maximeque consanguinei simul redire solerent.

VERS. 45. — **ET NON INVENIENTES, REGRESSI SUNT IN JERUSALEM;** eò quòd nec præcessisse comitatum nec eum cum aliis egressum satis intelligerent. In hoc iter secundus dies impensus est: **REQUIRENTES EUM,** tanquàm depositum curæ suæ charissimum illius ætatis. Sed cur tanta sollicitudo de illo quem Deum esse non ignorabant? nimirum quòd, sicut cætera corporis incommoda, famem, sitim, imbecillitatem ambulandi, et similia patiebatur, instar puerorum cæterorum, nisi parentum curâ arcerentur; ita meritò solliciti erant, ne istis itineris et errorum incommodis subjaceret, quibus cæteri pueri solent; nec enim divina potestas ejus parentes à sollicitudine et curâ datarnâ eximebat.

gereret, quòd in iis quæ ad corpus spectant, nollet uti virtute divinâ, sed communem hominum servare consuetudinem; et quemadmodum non mox ab infantia fuerat locutus, non mox ambulaverat, non mox cibum solus acceperat, non mox se ipse vestiverat parentum ad hæc usus auxilio; ita hætenus cæterorum puerorum more se haberet, cibum, ducatum, tutelam, cæteraque necessaria, parentibus procurantibus acciperet; dùm non haberet, aut mali quid pateretur, fletet, doleret, non necessitate aut infirmitate, sed voluntate, ut nobis similis esset, quos salvare statuerat. Ad eundem modum existimârunt fieri posse, ut à viâ aberraret, quam nullâ experi- tiâ didicerat, et plurima consequentia mala pateretur, sicut aliis pueris solet accidere; quamvis posset, si vellet uti scientiâ potestateque interiori, viam rectam tenere, et mala omnia evitare. Quæsierunt ergo tanquàm errantem et perditum, rati, quòd hanc non minùs quàm cæteras infirmitates humanas, volens assumpserat: tametsi hæc quidem vice, non errore puerili à parentibus abfuerit, sed certo consilio.

VERS. 46. — **POST TRIDUUM,** id est, die tertio; talis enim est hæc phrasis, qualis illa de quâ supra, v. 21. Tertio autem die, ab amissione scilicet, ex quo Jesus relictis parentibus remanserat Jerosolymæ. Primus enim dies fuit quo parentes Jesu, confecto Jerosolymâ Galilæam versùs itinere unius diei, assecuti sunt comitatum; secundus, quo, non invento eo in comitatu, reversi sunt Jerosolymam, quærentes eum in itinere, et Jerosolymæ (quò sub noctem pervenerant), in hospitio pristino ac viciniâ; postridie mane, qui fuit dies tertius, invenerunt eum in templo. Sic rectè Euthymius distinguit dies. Noluit statim inveniri Jesus, quia, quòd difficilius quæritur solet dulcius inveniri; decretum autem erat ei, triduo inter doctores apparere; id enim fit verisimile.

INVENERUNT igitur, non in theatro aut in consortio ludentium puerorum, sed *in templo,* loco orationi et doctrinæ sacræ deputato. Crediderim, quòd mox ut licuit, summo mane, parentes Jesu templum adierint, persuasi illic fore potiùs quàm alibi si spontè Jerosolymis remanserit, ob singularem ejus quam perspectam habebant erga Deum pietatem. Et fieri potest (ut erat templum vastum, multisque stadiis longum ac latum), quòd diù quæsierint in templo,

VERS. 46. — **ET FACTUM EST, POST TRIDUUM INVEN- ERUNT ILLUM,** id est, tertio die ab amissione. Phra- sis est enim Scripturæ familiaris, ut id quod certo die futurum significare velit, dicat futurum post diem illum, scilicet inchoatum, ut supra v. 21 et 22. Itaque primo die amissus, secundo regrediendo quæsitus est, tertio invenerunt eum, **IN TEMPO,** aliquo scilicet ejus loco, sive in atrio sive in evedrà, ad docendam legem ac disputandum deputato. Unle Paulus, Act. 24, v. 12: *Neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem; et alibi dicit, se juxta pedes Gamalielis eruditum.* **SEDENTEM IN MEDIO DOCTORUM,** non cum illis occupando locum doctoris, ut aliqui putaverunt, sed instar discipuli inter doctores hinc inde in subselliis consistentes; non enim invenerunt eum docentem; sed, pro illius ætatis congruentiâ, **AUDIEN- TEM ILLOS** docentes, **ET INTERROGANT. M,** id est, quæstiones

antequam invenerint, licet ante ipsos illic fuerit, orationi vacans, interea dum expectaret conventum doctorum; sed inveniri voluit inter doctores, in eo templi loco qui ad docendum legem erat deputatus, qui ad extimam portam Orientalem statuitur, ubi Paulus ad pedes Gamalielis legem se dedicisse gloriatur, Act. 22, v. 3; illic, inquam, voluit à parentibus inveniri, ne lateret hoc ipsius in pueritiâ datum sapientiæ specimen, sed per matrem ad orbis et Ecclesiæ præsertim notitiam veniret.

SEDENTEM, non lusitantum aut otiosum, sed *sedentem* tanquam omnino se addicentem audiendis rebus sacris; observa pueri gravitatem.

IN MEDIO, id est, inter, seu apud, phrasi Hebraicâ; qualis legitur infra 22, v. 27: *Ego in medio vestri sum, sicut qui ministrat*. Non sedit cum doctoribus, occupans locum doctoris, tanquam unus doctorum, sed inter, seu apud Doctores, in subsellio, aut potiùs humi in pavimento mattâ strato (nam ut discipulum se gerebat); cum Doctores sederent in cathedris, de quibus infra 41, v. 43: *Diligitis primas cathedras in synagogis*. Hujusmodi enim fuisse Judæorum morem, tradit auctor Commentarii in Epistolas Pauli, exstans inter Ambrosii Opera, 1 Cor. 14, v. 31.

DOCTORUM, magistrorum, præceptorum, aliàs vertit interpres; evangelista iste sæpè vocat *νομικοὺς* legisperitos, cæteri scribas et rabbim.

AUDIENTEM ILLOS; præponitur Græcè et Syriacè conjunctio *et*, faciens ad elegantiam sermonis non tantum, sed et ad emphasim. Audientem illos docentes, explicantes res sacras. « Quia parvulus erat, » inquit Origenes, invenitur in medio, non eos docens, « sed audiens, et hoc pro ætatis officio; ut nos doceret quid pueris, quamvis sapientes et eruditi sint, » conveniret, ut audiant potiùs magistros, quam « docere desiderent, et se vanâ ostentatione non jactent. »

ET INTERROGANTEM, quæstiones ex auditis excitantem, prout ex more illic licebat discipulis seu auditoribus. Manuscriptorum quædam omittunt, alia addunt posteriùs *eos*, quod ad rem nihil facit. Si quid minùs rectè aut perfectè explicarent, interrogabat eos Jesus, propositis absurditatibus aut difficultatibus quæ ex hujusmodi ipsorum doctrinâ sequi viderentur, quasi discere et intelligere gestiens quæ docerent, reverà autem ut ipsos doceret. Cum enim unâ ex parte, modestiam ætati convenientem servare, ex alterâ ipsos docere vellet, interrogatione utrique parti serviente est usus; qui enim sapienter interrogat, docet, cum discere velle videatur. *Ex uno quippe doctri-*

ex iis quæ tradiderant, excitantem, ut, cum eos docere vellet servatâ decentiâ discere velle videretur. Nam, ut optimè Orig. in hunc locum, ex hoc uno doctrinæ fonte manat interrogare et respondere sapienter; et ejusdem scientiæ est, scire quid interrogas, quidve respondeas. Itaque servavit hic præceptum, quod per Ecclesiasticum adolescentulis dederat: *In multis esto quasi inscius, et audi tacens simul et querens, et pro reverentiâ accedet tibi bona gratia.*

VERS. 47. — STUPEBANT AUTEM OMNES, id est,

næ fonte manat, inquit Origenes hunc locum tractans, et interrogare et respondere sapienter; et ejusdem scientiæ est, scire quid interrogas, quidve respondeas. Denique sapiens interrogatio, instructio est. Si quæras quid tractaverint doctores illi; non dubium quin de divinâ lege et Scripturis sacris disseruerint; sed utrùm de sanctionibus et ritibus legis, quod Titus et Euthymius, utrùm de Messîâ, de cujus vicino adventu id temporis frequens sermo erat, quod alii arbitrantur, utrùm postremò de rebus aliis, incertum est.

VERS. 47. — STUPEBANT, præ admiratione quasi apud se non erant.

SUPER, propter.

PRUDENTIA, intelligentiâ. Syrus *sapientiâ*, quòd puer duodennis, tantâ rerum sacrarum intelligentiâ præditus esset, quantam declarabat. Monstrabat enim acutam ac singularem intelligentiam eorum quæ audiebat, texendo ex eis interrogationes aptissimas, et ad rem explicandam maximè opportunas.

RESPONSIS. Quidam, nominatim Origenes homiliâ 18 in Lucam, intelligunt *sermonibus*; ut respondere frequenter pro loqui sumitur; ut diximus supra. Sed non est incredibile, quòd cum audissent eum Doctores sapientissimè interrogantem, vicissim etiam interrogaverint eum, et quidem de majoribus mysteriis, ipseque supra ætatem et opinionem responderit, profunda atque occulta Scripturæ sensa reserans, quæ senes vix caperent; ita ut omnes in sui admirationem verterit, non intelligentes, qui fieri posset, ut tantillus puer, de tantis rebus, tam accuratè cogitaret, et plus quàm senilem sapientiam proderet, comitatam rarâ adèò vultûs, gestûs, linguæque modestiâ. Non dubium quin multò nunc magis quàm in adultâ Jesu ætate exclamârint: *Unde huic hæc omnia, et quæ est sapientia quæ data est illi?* Marci 6, v. 2. *Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?* Joan. 7, v. 15. Quo tempore pueri sapientiæ capaces esse incipiunt, voluit admirandæ sapientiæ intûs in se latentis gustum dare, et futuri muneris sui, docendi prædicandique Evangelii, specimen edere, idque divino consilio, tum ut doctores excitaret ad cogitandum et inquirendum de Christi adventu, tum ut cum postea doceret, *faciliùs ab ipsis reciperetur*, quod ait Euthymius. Quanquam enim brevi ex memoriâ plerorumque elapsus sit miraculum istud, verisimile est tamen, cum Christus munus suum jam exerceret, superfuisse aliquos qui fuerint recordati et adjuti. Fuit ergo hoc quasi præludium vocationis et muneris Christi; cujus tempus maturum,

quasi extra se in extasin rapti mirabantur, ut sonat Græcum; SUPER PRUDENTIA, seu intelligentiâ, quæ in interrogando, dubiisque proponendis, servato ubique decoro, elucebat; ET RESPONSIS EJUS, quæ ipse vicissim ad interrogata dabat, dum admirabundi, quid de profundis mysteriis dicturus esset, explorare vellent. Itaque voluit hic admirandæ suæ sapientiæ specimen dare Christus, ut ipsos doctores ad inquirendum de adventu Messîæ excitaret, et faciliùs post annos octo-decim reciperetur.

ut scilicet publicum se populi doctorem profiteretur, nondum advenerat.

VERS. 48. — ET VIDENTES, et cum vidissent, simul ac autem vidissent eum; id enim additur Græcè et Syriacè. Subaudi cum Euthymio, parentes ejus.

ADMIRATI, attoniti sunt, simul et gavisì. *Admirati sunt* inprimis, quòd eo loco invenirent, inter doctores, inquam, ubi nunquam hactenus fuerat; deinde quòd cum doctoribus de rebus sacris disserentem audirent, quale nihil hactenus fecerat; præterea quòd incolumem eum et sanum illic viderent, ignari ubi toto triduo egisset, quis eum hospitio exceperit, aluisset, etc. Postremò, quòd ipsi insciis voluisset remanere Jerosolymæ; animadverterunt enim, quòd consilio studioque remansisset, non ut qui à viâ aberrasset. Hæ res novæ, insolitæ et inopinatæ, admirationem parentibus pepererunt. Porrò quod ad hospitium attinet, quidam volunt eum ostiatim mendicasse; credibilis est, alicujus doctorum aut civium gratiam sibi conciliasse, qui libenter hospitio exceperit; idque occultâ virtute suâ, quali infra 22, v. 10, conciliavit sibi gratiam hominis ignoti, ita ut cœnaculum suum ipsi ipsiusque discipulis commodaverit ad celebrandum pascha.

ET DIXIT, paulò post, cum soluto conventu doctorum, seorsum Jesus cum parentibus abiret.

MATER EJUS. Tacet Joseph, ipse conscius sibi, nihil sibi juris in eum competere; mater loquitur, non tam pro imperio aut jure, quàm pro amore materno, minimè objurgans, expostulans, aut accusans, sed rem exponens, et causam fidenter ac modestè quærens.

FILI. Blandiori nomine nequeat compellere mater amore languens; quæ ne cogitare quidem durum quid adversus filium potuisset.

QUID, cur. Interrogatio est, non reprehensionis, accusationis, aut querimonix, sed admirationis.

FECEISTI, consultò ac studiosè; videmus enim non casu aut errore abs te factum esse.

NOBIS, parentibus tuis, qui te summoperè diligimus. Nam si extraneis id fecisses, non erat cur admiraremur.

SIC? cur sic egisti nobiscum, ut scilicet nobis insciis in hac urbe remaneres? non rogat quare in urbe remanserit; jam enim ejus rei causam coram viderat, quòd voluisset sacris doctorum lectionibus interesse, sed quare parentibus insciis? ac si dicat: Si indicare

VERS. 48. — ET VIDENTES parentes ejus, ADMIRATI SUNT, actum illum pueri duodecennis tam insolitum; ET DIXIT MATER EJUS AD ILLUM, tanquam potior jure geniti dolore amissi, amore et gaudio inventi filii: *Fili, quid fecisti nobis sic?* Mirantis dolentisque, non reprehendentis verba sunt; nec rogat cur manserit, aut cur disputaverit cum doctoribus, quæ jure suo facere poterat, sed, *quid fecisti nobis sic?* ut scilicet nobis insciis remanseris, qui tuo amore et dolore torquebamur. Hanc enim causam istius interrogationis produunt verba sequentia: ECCE PATER TUUS ET EGO (maritum præponit sibi, ut ubique humilitate esset prima) DOLENTES, quia summoperè amantes, QUÆREBAMUS TE; quasi dicerent, cum te

nobis placuisset, decretum tibi esse, aliquot adhuc diebus hic remanere, et scholas legisperitorum adire, nequaquam prohibuissemus, sed mansissemus hic tecum, et necessaria tibi ministrassemus, id quod facillè poterat tibi de nostro erga te amore polliceri: mirum est igitur quòd remansionem tuam nos celare volueris. Causam quam ignorat, et propterea admiratur, ex filio quem, utpote irreprensibilem, noverat nihil absque justâ causâ agere, intelligere desiderat.

ECCE, quod coram reipsâ vides, licèt antea noveris. Auget causam admirationis, quòd ex hoc tuo facto secutum sit, ut summo dolore affecti, anxie te triduo quæsierimus, id quod scio te non ignorasse, qui scis omnia; cur enim visum est tibi id permittere?

PATER TUUS ET EGO. Nec in ordine nominis se Josepho præfert, sed honorans ut maritum, præponit sibi, quamvis naturâ non esset Jesu pater, sed solâ lege conjugii ac famâ.

DOLENTES, tristes, anxii, adeoque quòd amplius est, cruciati, ob metum scilicet, ne vel malè tecum ageretur, vel certè nos deseruisses, summâ, incerti quid ageretur, quòd à nobis abesses (quod hactenus non accidit), summus nos animi dolor cruciatusque occupaverat. Affligebat etiam incertitudo temporis ac loci, quòd nescirent ubi et quando essent inventuri; tantoque acerbior erat dolor, quantò amor vehementior.

QUÆREBAMUS TE; jam tertius agitur dies: nec enim ferre queamus, ut vel malè sit tibi, vel abs te deseramur. *Omnia*, ait Græcus ad Catenam citatus, *sicut mater, et fiducialiter, et humiliter, et affectuosè, exprimit*; et quasi addit: Cum igitur tenerè adeò te à nobis diligi scias, quomodò tulit mutuus amor, ut clam te subducens, hanc nobis animi afflictionem creares? aut quæ ejus rei fuit causa? num culpa aliqua nostra? Non enim arguit eum, vel inobedientiæ, vel ingrati tudinis, quem noverat inculpatum; multò minùs ex postulat ac si injustè sit læsa (quod impiè Calvinus), sed a mirans, causam quam ignorat quærit, ex materno ac terrissimo erga filium animi affectu cum fiducia conjuncto, gaudens interim inexplicabiliter apud se de filio invento.

VERS. 49. — ILLOS. Utrumque parentem alloquitur, quia mater utrumque nominaverat, pro utroque locuta, ut causa utriusque communis erat.

hoc scire non ignoremus, miramur cur feceris nobis sic, si facere constitutum erat. Nam sicut mater non minùs affectuosè quàm humiliter et fiducialiter exprimit animum suum.

VERS. 49. — ET AIT AD ILLOS: QUID EST, QUOD ME QUÆREBATHIS? ubi specie reprehendentis, non tam reprehendit curam eorum, quàm docet altiora de se esse cogitanda, ut notavit Beda: NESCIEBATHIS QUIA IN HIS, QUÆ PATRIS MEI, CŒLESTIS, SUNT, OPORTET ME ESSE, seu occupari? Templum intelligunt quidam, quasi noluisset Jerosolymis, sed tantum in templo quæri. Verùm non locum loco, sed negotia Patris negotiis humanis, societati videlicet parentum, opponit; quasi diceret eis: Cum sciretis officium meum et causam

QUID EST QUOD, [quare, ME QUEREBATIS, dolentes? q. d. : Non erat opus ut id faceretur.

NESCIEBATIS, quia scire potueratis et cogitare. Non me quævissetis, si cogitassetis, quod scire potueratis.

QUIA, quòd, IN HIS QUÆ PATRIS MEI SUNT, iis in negotiis quæ Pater meus Deus mihi injunxit, mandavit, ut Christo suo, ab ipso misso ad hominum redemptionem ac salutem procurandam, quod nôstis. Mater nominaverat Josephum patrem Jesu, Jesus respondens, dat intelligendum quòd non illum, sed alium præstantiorem ac sublimiorem, Deum, inquam, agnoscat Patrem; *corrigenz quodammodo dictum matris*, quod ait Græcus *catenatus, et docens non per infima gradi, sed in altum extolli*. Opponit Patrem suum celestem ipsis, et negotia illius humanis omnibus, etiam parentum societati, obedientiæ, consolationi.

OPORTET ME ESSE, versari, occupari. Joan. 9, v. 4 : *Me oportet operari opera ejus qui misit me*, et cap. 14, v. 31 : *Sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio*. Scire et cogitare potueratis, quòd cum vobiscum non essem, in negotiis Patris essem; quod si cogitassetis, non me anxie quævissetis. Sciebant Joseph et præsertim Maria, Jesum esse naturâ Filium solius Dei ut Patris, esseque Christum à Deo missum ad salvandum populum; cum igitur ab ipsis abesset, habebant unde cogitare potuissent, occupatum esse iis negotiis quæ Deus Pater ipsius ipsi demandasset, pertinentibus ad publicam populi Israelitici salutem, ac proinde non anxie quærere debant tanquam errantem et perditum, aut tanquam à quo desererentur, ipsi sibi laborem ac dolorem accersentes. Cæterum non eos reprehendit Jesus, quòd quævisset ipsum dolentes, quod fuerat summè amantium; nec reprehendit quòd non cogitaverint eum versari in negotiis æterni Patris; quia utrumque accidisse potuerat, nimirum, quòd abesset ab eis, et quia spontè erraret atque incommoda complura pateretur, ut alii pueri ejus ætatis, et quia gereret negotia cœlestis Patris. Fuerat autem ratio magis probabilis, ut prius cogitarent parentes, quia hactenus Jesus non se subtraxerat eis, ut spiritualis Patris obiret negotia, quæ nec pueritiâ constante putabant ab eo obeunda. Non ergo reprehenduntur, sive quòd quævisset, sive quòd cogitare omisissent quod res erat; sed reprehendentis specie docentur; loquitur enim quasi cum auctoritate et imperio; ut discant altiora de Filio cogitare, quòdque si scivissent quâ in re et quam ob causam esset occupatus, meritò venissent reprehendendi, si ut

adventus mei in hunc mundum, cogitandum vobis erat officii illius mei causâ, in quo à vobis non dependeo, me mansisse Jerosolymis. Ita tacite causam doloris eorum et culpam omnem à se removet; ipsosque docet, cujusmodi cogitationes de ipso habere deberent.

VERS. 50. — ET IPSI NON INTELLERUNT VERBUM QUOD LOCUTUS EST, etc. Non illud, quo satis clarè Patrem suum Deum esse, et se ejus negotiis occupandum indicaverat, sed quia non satis intelligebant,

ipsum sequeretur, à Patris negotiis avocare eum voluissent. *Non quòd eum quasi filium quærant vituperat*, ait Beda, *sed quid ei potius, cui æternus est Filius, debeant, cogit oculos mentis attollere*. Nam et hoc eis dat intelligendum Jesus, in cœlestis Patris negotiis, non pendere se de ipsis, nec ea sibi gerenda esse ex ipsorum consilio, et ipsis consultis ac monitis, ita ut mirari non debeant, si ipsis insciis Jerosolymæ remanserit. Nihil enim sibi in iis negotiis commune esse cum ipsis, nec ipsis in his subjici, sed soli Deo; nam officium quod Deo Patri debet, omnibus humanis obsequiis longè esse præferendum; non illic locum esse auctoritati humanæ. Hoc autem vult dicere Jesus: *Ut Doctorum nunc consortio me insererem, et cum iis de rebus sacris ad veritatem Dei et populi salutem spectantibus dissererem, Pater mihi præceperat, ad hoc ut puer ederem specimen sapientiæ ac functionis, quâ ut Christus populum aliquando docturus et ad salutem adducturus essem. Ideò quamvis vos maximè diligerem, et scirem absentiam meâ inopinatâ cruciandos, superare debuit divinum mandatum et Patris negotium. Deus primum gradum honoris et imperii tenet, ita ut si quò nos vocet, aliorum rationem habere non debeamus. Quamvis autem periculum non esset, ut sanctissimi parentes Jesu, rerum conscii, ab iis quæ Patris cœlestis essent eum abstrahere conarentur; quia tamen id solemne fore noverat in Ecclesiâ suâ Jesus, ut parentes carne ab iis quæ spiritus sunt filios avocare tentarent, voluit hoc suo exemplo docere, non esse illos hujusmodi in negotiis facilè consulendos.*

VERS. 50. — ET, pro *sed*, NON INTELLERUNT plenè VERBUM hoc, sermonem hunc: facilè intelligebant quòd Patrem suum diceret Deum; et si non Joseph, certè Maria noverat, Deum ipsi naturâ esse Patrem, naturâ, inquam, divinâ; credebant denique esse Christum à Deo missum ad salvandum populum; sed rationem quâ ille munus suum obiturus esset, ac populum salvaturus, et quomodò ad salutem populi spectaret illa cum doctoribus inita dissertatio, nondum sciebant. Nesciebant enim, quòd docendo partim, partim sufferendo, populi salutem esset procuraturus. Neque verò repugnat perfectioni Virginis ea ignorantia; perfecta enim tunc temporis erat, charitate præcipuè; scientiâ verò eatenus duntaxat, quòd nihil eorum ignoraret, quæ eo tempore eam scire oporteret. Nondum autem aderat tempus, quo intelligere eam oporteret hoc Christi verbum, quia per multos consequentes annos, non erat Christus obiturus ampliùs hujusmodi Patris negotia; quare satis fuit nunc

quænam essent illa negotia Patris, et quo pacto ista disputatio cum doctoribus ad ea negotia pertineret: utpote ante eventum rerum, non satis conscii, quo ordine salutem populi procuraturus esset, primùm scilicet docendo, deinde moriendo. Cum autem etiam non intellecto sermone nihil ampliùs interrogant, sed obticescunt satis hinc elucet, quanta fuerit parentum erga Christum reverentia et veneratio, quo tamen non obstante,

insinuâsse, et quasi semen jactâsse, quod suo tempore fructum faceret, prout fecit in Virgine conservante omnia in corde suo. Porrò quamvis non intelligerent parentes sermonem Jesu, non tamen rogabant ut explicaret; tantâ enim puerum reverentiâ prosequerentur, quantâ reverentur sermonem ejus, etiam non intellectum, contenti interim puero invento. *Intellexerunt verbum.* Non est omittendum *verbum*.

VERS. 51. — ET DESCENDIT. Cæterùm non hæc facta et dicta fuere abs Jesu, quòd vellet parentes carne deinde relinquere, et totum se dare negotio à Patre demandato; nondùm enim advenerat tempus definitum; sed neque parentes, si id agere, vel pluribus adhuc diebus Jerosolymis remanere voluisset, fuissent refragati; sed spontè cum eis descendit Jerosolymis Galileam versùs, et venit cum eis Nazarethum, causâ habitandi illic cum eis, ut priùs.

SUBDITUS, subjectus, obediens, obsecundans. Quamvis ad horam exemerit se à parentibus, ut præludium quoddam futurorum ostenderet; statim tamen reversus est ad solitam subjectionem, parentibus debitam à filiis illius ætatis. Hoc enim addit evangelista, ne quis ut filium immorigerum, rebellem deinde fuisse cogitaret parentibus, sine quorum consilio et scitu, domo se absentârît, quoties luberet, prætextu negotiorum Dei Patris; aut ut Dei Patris ageret negotia, parentùm dehinc obedientiam neglexisse.

SUBDITUS, inquit, ERAT ILLIS, id est, quietè, modestè, et amicè eis convivebat, et obediebat in iis omnibus, in quibus ingenui filii obedire atque obsequi parentibus solent ac debent, etiam quæ ad rem familiarem spectarent, adjuvans illos in negotiis exterioribus, ad victum comparandum et gerendam familiam, neque se ipsis subtrahens, nisi consciis quòd iret et quando rediret. Basilii, libri de Constitutionibus exercitatoriis capite 4: « In primâ ætate, inquit, subditus parentibus, omnem laborem corporalem mansuetè et obedienter sustinuit. Cùm enim homines illi essent justi quidem ac pii, verùm pauperes et rebus necessariis non abundantes, etc., meritiò laboribus corporis assiduis dediti erant, per hos necessarias res sibi ipsis acquirentes. Jesus autem his subditus, velut ait Scriptura, omninò etiam simul perferendo labores, obedientiam declarabat. » Itaque « discamus filii subjecti esse parentibus, » monet Origenes, homil. 20 in Lucam. « Nam quia majorem Joseph videbat ætate, propterea eum parentis honore coluit, omnibus filiis exemplum tri-

VERS. 51. — DESCENDIT CUM EIS, ut ostenderet se nondùm ab eorum potestate mancipandum esse, ET ERAT SUBDITUS ILLIS, declarans in perferendis unâ cum ipsis laboribus, quibus quotidianum sibi victum quærabant, morigeram obedientiam suam, ut Basil. in Constitutionibus monast., c. 4. Quo exemplo graviter monet Ambr. itemque Origenes, Hom. 20. in Luc., hoc officium et exemplum pietatis omnibus filiis imitandum, qui longè amplius quàm Christus carnalibus parentibus debent. ET MATER EJUS CONSERVABAT OMNIA VERBA ILLI, dicta scilicet et facta Jesu omnia,

« buens, ut subjiciantur parentibus. Quid enim magister virtutis, quod ait Ambrosius, nisi officium pietatis implet? » Et quod Beda: « Quid inter nos aliud, quàm quod à nobis agi vellet, ageret? » Cæterùm subditus Mariæ et Joseph fuit, secundùm humanam, non secundùm divinam naturam; nec secundùm humanam quidem tanquàm inferior ac minor, qui longè ipsis major ac superior, adeoque dominus ipsorum erat, etsi nondùm id manifestaret; nec vi legis, tanquàm lege de honorandis parentibus teneretur, qui etiam in pueritiâ, sufficiebat ipse sibi alendo et erudiendo; sed sponte propriâ, accedente voluntate Dei Patris, ut quemadmodum exinanienti seipsum, hominis ac servi figuram induerat, ita quoque, ut probum filium et justum hominem eâ ætate deceret, se gereret. Ita enim ferebat consilium Dei et Christi, ut omnia dicta factaque sua sic temperaret Christus ut, quod Beda ait, *modò divinitatis suæ, modò humanitatis, his quos erudiret indicia daret*, et ad tempus tanquàm sub umbrâ lateret, sub nomine Joseph. *Non enim infirmitatis, sed pietatis, ista subjectio fuit*, inquit Ambrosius scribens in hunc locum. Quod non ignorans Joseph, *trepidus moderabatur imperium*, Origenes in hunc locum annotante. Intelligendum est autem, Jesum subditum fuisse Joseph et Mariæ, usque ad tempus ostensionis sui ad Israel, id est, usque ad annum ætatis tricesimum et baptismum, de quo capite proximo.

ET MATER. PORRÒ MATER EJUS CONSERVABAT magnâ curâ OMNIA VERBA HÆC, dicta et facta pueri Jesu omnia, quæ hactenùs narravimus (præsertim à versu 19, quo hoc idem dictum est); sic Titus, addens: « Nam etsi quæ ab illo depromebantur, plenè non assequeretur, intelligebat nihilominùs divina humanoque sensu sublimiora esse; neque enim audiebat Jesum tanquàm duodecim annorum puerum, sed excipiebat et observabat verba illius, tanquàm verba viri diodis omnibus perfecti, » seu, quod Euthymius ait, « tanquàm verba, non simpliciter pueri, sed etiam Filii Dei. » Similia habent Origenes, Theophylactus et omnium elegantissimè Græcus Anonymus in Catenâ, addens: *Et hæc quidem tanquàm regulâ et lege per totam vitam utebatur.* Significatur igitur non solùm singularis Mariæ diligentia in observandis mysteriis Christi, sed etiam eximia cognitio ac fides, unde ea observatio proficiscebatur.

IN CORDE SUO, apud animum suum. Non præponas hic participium *conferens*, quod quidam acceptum ex versu superiori 19. Una causa fuit, ut frequenti ru-

ea excipiendo, non tanquàm pueri, sed perfecti viri, non tanquàm hominis puri, sed filii Dei, et proinde mysteriis plena. Hanc diligentiam etiam supra, c. 19, commendaverat, ut videlicet hæc repetitione indicaret et fidei ejus et venerationis magnitudinem erga puerum, ex quâ talis cura nascebatur. IN CORDE SUO, ea ruminando, eorumque mysteria perscrutando, quibus intellectum pasceret, et aliis postea divulganda proferret. Quo insinuat et modestia Virginitatis, et simul prudentia, quæ nihil de filio muliebri loquacitate jactaret.

minatione, intelligentiam eorum quæ minus clara essent, assequeretur, eorum verò quæ perspicua essent continuâ contemplatione fruere. Quæ de re Beda: « Sive quæ intellexit, sive quæ necdum intelligere potuit, omnia suo pariter in corde, quasi ruminanda et diligentius scrutanda, recondebat. » Quibus adde ex Græco anonymo: « Et hoc quidem jam secum in præsentem contemplabatur, hoc autem expectabat in futurum clariùs revelandum. » Altera causa fuit, ut tempore et loco ea aliis explicaret, et cum aliis thesauris proferret in communem piorum usum, quorum divulgandorum tempus nondum advenerat, prout insinuat evangelista, quòd ab ipsâ hæc acceperit. Præclara laus Virginis.

VERS. 52. — ET, PRO TUNC, seu, quo tempore Jesus habitabat Nazareti subditus parentibus.

PROFICIEBAT, augebatur in dies.

SAPIENTIA, rerum divinarum humanarumque cognitione: *Iterum hic, ait Titus, evangelista progressum in sapientiâ et gratiâ; secundum corporis incrementum assignat; respicit enim Titus ad vers. 40 superiorem. Sed quemadmodum illic sapientiam, non interiorem habitum sapientiæ, sed exteriorem demonstrationem sapientiæ intellexerat, ita et hic intelligit, suffragantibus aliis enarratoribus Græcis, Origene ac Theophylacto scribentibus in hunc locum, et Gregorio Nazianzeno oratione in Basilii Magni vitam, ubi ait de Domino Jesu: « Sapientiâ apud Deum et homines proficiebat, non ut augmentum aliquod acciperet, cum ab initio gratiâ sapientiæque absolutus esset, sed quòd hæc hominibus ignaris paulatim apparent. » Quare Theophylactus: *Emicatio sapientiæ ejus, profectus ipse est, inquit. Hanc interpretationem perficit ea quæ est D. Thomæ Aquinatis p. 3, q. 7, a. 12, ad 5, et aliorum posteriorum doctorum, profecisse sapientiâ, non quòd ad habitum sapientiæ interiorem, qui ab initio conceptionis ita fuit perfectus, ut nihil ampliùs ei potuerit addi; sed quòd ad effectus seu actus exteriores, ex interiori illo habitu elicitos; quotidie enim sapientiora verba proferebat, et opera sapientiora edebat; ita proficiebat actibus sapientiæ, progrediendo de sapientibus actibus (sive verbis, sive factis) ad sapientiores. Ut autem, non tantum habitus, sed et actus, verba, inquam, et opera, nomine sapientiæ appellentur, ubique obvium est, tam in vulgari sermone, quam in sacris litteris, infra 11,**

VERS. 52. — ET JESUS PROFICIEBAT SAPIENTIA ET GRATIA, id est, sapientiæ et gratiæ operibus, seu effectis et signis, quæ in Scripturis nomine *sapientiæ et gratiæ* significari solent, ut patet de *sapientiâ*, infra, c. 11, v. 31, et Jacobi 5, v. 13 et 14; de *gratiâ* verò Ps. 44, v. 5. Non enim profecti habitu sapientiæ vel gratiæ, quibus ab initio conceptionis plenus fuit, sed emicatio sapientiæ et gratiæ, ut loquitur Theophyl., pro ectus ejus fuit, quia hominibus ignaris secundum proportionem singularum ætatum magis magisque paulatim emicando apparebant, ut Nazianz. Orat. in vitam Basilii, et Orig., Hom. 20. Ita ergo proficiebat, quemadmodum sol ab ortu in meridiem progrediens claritate quoque dicitur proficere, non quòd illa in se crescat sed in effectu tantum, quia

v. 31: *Regina Austri venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis*; 1 Cor. in 2, v. 6: *Sapientiam loquimur inter perfectos*, etc.; Coloss. 4, v. 5: *In sapientiâ ambulate ad eos qui foris sunt*. Jac. 3, v. 13, 15: *Quis sapiens et disciplinatus inter vos*, etc. *Non est ita sapientiâ desursum descendens*, etc. Quemadmodum ergo sol, ab ortu ad meridiem usque, claritate proficere dici possit, non quòd in se clarior evadat, sed quòd clarior videatur, paulatim majorem ac majorem claritatem in orbem nostrum effundens; ita et Jesus sapientiâ proficere, non quòd sapientior evaderet, sed quòd sapientior videretur, sapientiora semper verba atque opera proferens.

ÆTATE. Syriacè ætas præponitur sapientiæ, qui ordo congruentior videri possit, nisi quòd in Græcis et Latinis codicibus haud exstet. Pro *ætate*, alii vertunt *staturâ* ex *ἡλικία*, suffragante Syro; ut et ipse Latinus interpres infra 12, v. 25; utrumque enim vox significat; et videri quidem possit hoc illi præferendum, quòd satis per se intelligatur, illum ætate augeri, qui pergit vivere; sed propterea fortassis mediam collocavit evangelista ætatem inter sapientiam et gratiam, ut significaret Jesum, secundum ætatis incrementum, sapientiâ et gratiâ profecisse, exteriùs nimirum, quemadmodum exposuimus.

GRATIA. Ætas corporis est, sapientia autem et gratia sunt animi, cujus sapientia quidem intellectum, gratia autem affectum perficit. GRATIA, quæ gratus fuit et acceptus, non tamen interiori, quæ ab initio incarnationis fuerat plenus et perfectus; sed externis gratiæ operibus, ex interioris gratiæ habitibus elicitis. Non enim per incrementa ætatis evasit aut sanctor aut melior, sed perfectioribus gratiæ sanctitatisque operibus incubuit, per quæ et majora merita sibi comparavit. Quamvis enim quodvis opus et verbum Christi ratione personæ operantis, Filii, inquam, Dei, esset æqualis sanctitatis ac meriti, non tamen ratione ipsius operis aut verbi: gratus enim fuit opus, jejuniū quadraginta dierum, quàm fuisset jejuniū trium dierum, et passio majoris meriti, fuit quàm circumcisio. Profecit ergo exteriùs verbis factisque eminentioris sanctitatis et amplioris meriti, nam et gratiæ nomen in Scripturis usurpari pro verbis factisque ex interiori gratiâ emanantibus, manifestum est, Psalmo 44, v. 3: *Diffusa est gratia in labiis tuis*, 1 Pet. 2, v. 19: *Hæc est gratia, si pro-*

majorum lucem apud nos paulatim diffundit. ET ÆTATE; Græcum etiam *staturam* significat, sicut vertitur cap. 12, v. 25. Profecit ergo ætate, ut testaretur se veram humanitatem assumpsisse, inquit August., Epist. 3, et in profectu suo per singulas ætates quamlibet ætatem nostram consecraret accipiendæ gratiæ Dei, ut latius Iren. 1. 2, c. 39. APUD DEUM ET HOMINES, id est, non fictè, non simulatè, sed verè ac sincerè, Deo ac hominibus testibus ac iudicibus; nam quemadmodum lex naturalis est, ut homo non subito, sed paulatim secundum profectum corporis sapientiâ et virtute proficiat, ita Jesus isti legi sese accommodans, paulatim etiam juxta quamque ætatem opera sapientiora magisque grata et meritoria edebat, magis magisque revelans ac detegens sapientiam ac

pter Dei conscientiam sustinet quis tristitias, patiens injustè. Sic Jac. 1, v. 27, opera religionis vocantur religio.

APUD DEUM, Deo teste, giudice, et approbatore. Refertur ad omnia tria præcedentia, quòd Jesus exterius profecerit, prout ætate, ita sapientiæ et gratiæ actionibus perfectioribus, non fictè et simulatè, sed Deo ipso giudice, verè et sincerè, ita ut ex præclaris gestis cum ætate crescentibus, accreverint ei apud Deum ampliora merita et consequentia præmia.

ET HOMINES, etiam hominum judicio, ita ut et hominum favorem ac laudem sibi conciliaret. *Primum apud Deum, postea apud homines*, inquit Theophylactus; *primum enim oportet Deo placere, et deinde hominibus*. Est autem apud homines, quod non est apud Deum, qualis est virtus ficta; est apud Deum, quod non est aut saltem non recipitur apud homines: Jesus utrumque consecutus est, ut vita et conversatio ipsius, et Deo et hominibus grata esset ac laudata, et omnium esset de eo opinio recta, præ-

gratiam animi, quâ semper plenus erat, nube quasi corporis et ætatis infirmitate tectam, ut explicat Cyril., lib. 10 *Thesauri*, c. 7. Si enim virilem sapientiam et gratiam edidisset ante ætatem, visus fuisset monstrum aut prodigium, ut Theophyl. supra, in vers. 40. His itaque paucis verbis complexus est Lucas totam

CAPUT III.

1. Anno autem quinto decimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarchâ autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus Ituræ et Trachonitidis regionis, et Lysaniâ Abilinæ tetrarchâ,

2. Sub principibus sacerdotum Annâ et Caiphâ, factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in deserto.

3. Et venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum,

4. Sicut scriptum est in libro sermonum Isaïæ prophetæ: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus:

5. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas:

6. Et videbit omnis caro salutare Dei.

7. Dicebat ergo ad turbas quæ exibant ut baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à venturâ irâ?

8. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, et ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham.

9. Jam enim securis ad radicem arborum posita est: omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur.

10. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus?

11. Respondens autem dicebat illis: Qui habet

sertim quamdiù privatam vitam ageret, priusquam in publicum procedenti invidia assultaret. Loquitur enim hic evangelista de privatâ Jesu vitâ, in domo parentum; nam hoc solum narrat de Jesu ab anno ætatis duodecimo usque ad tricesimum, quòd quemadmodum proficiebat corporis staturâ, viribus, et ætatis accessu; ita uberius semper in eo se promeret cœlestis sapientiæ reliquæque divinæ dotes, quibus et Deo et hominibus esset commendatissimus. Dixerat quidem quid simile supra v. 40; sed quia anno ætatis duodecimo usus rationis perfici suo modo consuevit, voluit hic clarius repetere. Si ergo quæras ex evangelistâ, quid egerit Jesus totis triginta annis antequam baptismum (cujus historiam proximo capite narrat) susciperet, hoc solum respondet, quòd parentibus convixerit, subditus illis, et profecerit, ut ætate, ita omni genere exteriorum actionum virtutis, quibus et Dei et hominum gratiam sibi conciliârit. Hoc ut sciamus sufficere judicat: cum nec prædicationi operam dederit Jesus, nec miracula eo tempore ediderit.

Christi vitam, ab anno duodecimo usque ad baptismum, quòd videlicet parentibus obederit, quòd in omnibus sapientiæ et virtutis operibus juxta incrementa ætatis profecerit, velut radios suæ divinitatis magis magisque semper denudando.

CHAPITRE III.

1. Or, l'an quinzième de l'empire de Tibère César, Ponce Pilate étant gouverneur de la Judée, Hérode tétrarque de la Galilée, Philippe son frère de l'Iturée et du pays de Trachonite, et Lysanias d'Abilène,

2. Anne et Caïphe étant grands-prêtres, le Seigneur fit entendre sa parole à Jean, fils de Zacharie, dans le désert.

3. Et il vint dans tout le pays qui est aux environs du Jourdain, prêchant un baptême de pénitence, pour la rémission des péchés,

4. Ainsi qu'il est écrit au livre des paroles du prophète Isaïe: Voix de celui qui crie dans le désert: Préparez la voie du Seigneur; rendez droits ses sentiers.

5. Toute vallée sera remplie, et toute montagne et toute colline seront abaissées; les chemins tortus deviendront droits, et les raboteux unis;

6. Et toute chair verra le Sauveur envoyé de Dieu.

7. Il disait donc à la multitude qui venait pour être baptisée par lui: Race de vipères, qui vous avertis de fuir la colère à venir?

8. Faites donc de dignes fruits de pénitence; et n'allez pas dire: Nous avons Abraham pour père; car je vous déclare que Dieu peut faire naître de ces pierres mêmes des enfants à Abraham.

9. La cognée est déjà à la racine des arbres: tout arbre donc qui ne produit point de bons fruits, sera coupé et jeté au feu.

10. Et la multitude l'interrogeait, disant: Que devons-nous donc faire?

11. Et il leur répondit: Que celui qui a deux ha-

duas tunicas, det non habenti, et qui habet escas, similiter faciat.

12. Venerunt autem et publicani ut baptizarentur, et dixerunt ad illum : Magister, quid faciemus ?

13. At ille dixit ad eos : Nihil ampliùs, quàm quod constitutum est vobis, faciatis.

14. Interrogabant autem eum et milites, dicentes : Quid faciemus et nos ? Et ait illis : Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris.

15. Existimante autem populo, et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne, ne fortè ipse esset Christus :

16. Respondit Joannes, dicens omnibus : Ego quidem aquà baptizo vos : veniet autem fortior me, cuius non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus : ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni.

17. Cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

18. Multa quidem et alia exhortans, evangelizabat populo.

19. Herodes autem tetrarcha, cùm corripere ab illo de Herodiade uxore fratris sui, et de omnibus malis quæ fecit Herodes,

20. Adjecit et hoc super omnia, et inclusit Joannem in carcere.

21. Factum est autem cùm baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato, et orante, apertum est cælum :

22. Et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum ; et vox de cælo facta est : Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi.

23. Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat,

24. Qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janne, qui fuit Joseph,

25. Qui fuit Mathathiaë, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge,

26. Qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiaë, qui fuit Semei, qui fuit Joseph, qui fuit Juda,

27. Qui fuit Joanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28. Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Elmadan, qui fuit Her,

29. Qui fuit Jesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Jorim, qui fuit Mathath, qui fuit Levi,

30. Qui fuit Simeon, qui fuit Juda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliakim,

31. Qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit David,

32. Qui fuit Jesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33. Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Judæ,

34. Qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachor.

bits en donne un à celui qui n'en a point ; et que celui qui a de quoi manger, en fasse de même.

12. Or les publicains vinrent aussi à lui pour être baptisés, et ils lui dirent : Maître, que faut-il que nous fassions ?

13. Il leur dit : N'exigez rien au-delà de ce qui vous a été ordonné.

14. Les soldats aussi lui demandaient : Et nous, que devons-nous faire ? Il leur répondit : N'usez point de violence ni de fraude envers personne, et contentez-vous de votre paye.

15. Cependant le peuple s'imaginant, et chacun ayant dans l'esprit que Jean pourrait bien être le Christ,

16. Jean dit devant tout le monde : Pour moi, je vous baptise dans l'eau ; mais il en vient un autre qui est plus puissant que moi, et à qui je ne suis pas digne de dénouer les cordons des souliers. C'est celui-là qui vous baptisera dans le Saint-Esprit et dans le feu.

17. Il a le van à la main, et il nettoiera son aire ; il amassera le blé dans son grenier, et il brûlera la paille dans un feu qui ne s'éteindra jamais.

18. Il disait encore beaucoup d'autres choses au peuple, dans les exhortations qu'il leur faisait.

19. Or Hérode le tétrarque ayant été repris par lui au sujet d'Hérodiade, femme de son frère, et de tous les autres maux qu'il faisait,

20. Hérode ajouta encore à tous ses crimes, celui de faire mettre Jean en prison.

21. Or, pendant que tout le peuple recevait le baptême, Jésus fut aussi baptisé : et comme il priaït, le ciel s'ouvrit ;

22. Et le Saint-Esprit descendit sur lui sous une forme corporelle, semblable à une colombe ; et on entendit cette voix du ciel : Vous êtes mon Fils bien-aimé ; c'est en vous que j'ai mis toute mon affection.

23. Jésus avait alors environ trente ans commencés, étant (on le croyait, fils de Joseph) fils d'Héli, fils de Mathat,

24. Fils de Lévi, fils de Melchi, fils de Janné, fils de Joseph,

25. Fils de Mathathias, fils d'Amos, fils de Nahum, fils d'Hesli, fils de Naggé,

26. Fils de Mahath, fils de Mathathias, fils de Séméï, fils de Joseph, fils de Judas,

27. Fils de Joanna, fils de Résa, fils de Zorobabel, fils de Salathiel, fils de Néri,

28. Fils de Melchi, fils d'Addi, fils de Cosan, fils d'Elmadan, fils d'Her,

29. Fils de Jésus, fils d'Eliezer, fils de Jorim, fils de Mathath, fils de Lévi,

30. Fils de Siméon, fils de Juda, fils de Joseph, fils de Jona, fils d'Eliakim,

31. Fils de Méléa, fils de Menna, fils de Mathatha, fils de Nathan, fils de David,

32. Fils de Jessé, fils d'Obed, fils de Booz, fils de Salomon, fils de Naasson,

33. Fils d'Aminadab, fils d'Aram, fils d'Esron, fils de Pharès, fils de Juda,

34. Fils de Jacob, fils d'Isaac, fils d'Abraham, fils de Tharé, fils de Nachor,

35. Qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36. Qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37. Qui fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan,

38. Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

35. Fils de Sarug, fils de Ragaü, fils de Phaleg, fils d'Heber, fils de Sale,

36. Fils de Cainan, fils d'Arphaxad, fils de Sem, fils de Noé, fils de Lamech,

37. Fils de Mathusalé, fils d'Hénoch, fils de Jared, fils de Malaléel, fils de Cainan.

38. Fils d'Hénos, fils de Seth, fils d'Adam, fils de Dieu.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ANNO, quem vocat *placibilem et acceptabilem* Isaias, cap. 61, v. 2. Ab infantia Jesu Salvatoris et Joannis præcursoris ipsius, progrediens Lucas ad munus et prædicationem utriusque, quod in virili ætate aggressi sunt, exactè describit tempus, ad historię cum certitudinem, tum claritatem.

QUINTO DECIMO. Imperavit in universum annis viginti duobus et dimidio. Notat Romani Cæsaris annum, quòd illa ratio, omnibus apud omnes gentes chronicorum observatoribus, communis certa que futura erat.

IMPERII, id est, summi imperii.

TIBERII. Neronis, privigni generi et successoris Octaviani Augusti, à quo fuerat adoptatus in filium et imperii hæredem.

CÆSARIS, monarchæ mundi, cui et Judæa suberat eo tempore; vide supra.

PROCURANTE, præsidem agente. Non fuit evangelista sollicitus, ut voce distingueret imperium Tiberii à Pilati præfecturâ. *Procurante*, dixit interpres, quia Cæsaris jussu ac nomine administrabat.

PONTIO PILATO. Tiberius, anno imperii sui duodecimo, revocato Valerio Grato, misit Pontium Pilatum, ut Judææ præsidem ageret, Joseph. lib. 18 Antiq., cap. 3. Fuit autem *Pilatus* nomen ejus. *Pontius* verò prænomen, Romanorum more, quali *Marcus Antonius*, *Publius Scipio*, et plerique alii nominabantur.

JUDÆAM, eam Chananæ partem quæ fuerat olim tribuum Judæ et Benjamin; strictè enim accipitur, ita ut distinguitur contra Galilæam, Peræam, etc. Judæa enim in Evangeliiis, non pro universâ duode-

Relictis igitur pueritiæ et adolescentiæ gestis tam Joannis quam Christi, ad virilem ætatem utriusque transit, expressis omnibus temporis, loci, ac personarum circumstantiis, ad majorem historię claritatem ac certitudinem et fidem.

VERS. 1. — ANNO QUINTO DECIMO IMPERII TIBERII CÆSARIS; qui successit Augusto, adoptatus ab eo in filium et imperii hæredem, ex quo Lucæ loco manifesti erroris arguitur Tertull. qui, 1. contra Judæos, c. 8, docet Christum anno isto decimo quinto Tiberii esse passum, cum triennio circiter post contigerit. PROCURANTE PONTIO PILATO JUDÆAM, strictè dictam, ut à Galilæâ cæterisque vicinis regionibus distinguitur. Hæc post mortem Herodis Magni erat Archelao filio ejus tetrarchæ nomine attributa; quo in exilium pulso, præfectura ejus in provinciam redacta est, et adjuncta Syriæ, cui tamen proprius procurator seu præses datus est. *Pontius* autem prænomen est. *Pilatus* nomen ejus, quemadmodum dicitur *Caius Antonius*; missus fuit hic à Tiberio Cæsare, anno

cim Israelitarum tribuum terrâ, sed pro tribus Judæ sorte, sub quâ sors tribus Benjamin comprehenditur, ferè accipitur (ut Matth. 2, 22; 3, 1 et 5; Joannis 7, v. 1, item 11, v. 7, et alibi) distinguiturque à Samariâ, Peræâ, Trachonitide, et utraq; Galilæâ. Quin etiam Hebraicè ac Syriacè, Judas et Judæa, eodem efferuntur scribunturque modo, יהודה *Jehuda*. Herodes Magnus testamento reliquerat filio suo Archelao regnum, sub Cæsaris beneplacito; Archelao post patris mortem ad Augustum Cæsarem profectum ut testamenti confirmationem obtineret, Cæsar, dimidiâ parte ditionis quæ patris fuerat ei concessâ, ethnarcam constituit, id est, gentis principem, regnum quoque pollicitus, quamprimum ille se tali honore dignum redderet. Legatur Josephus lib. 17 Antiq., cap. 10, 11, 13. At post annos novem, accusantibus Judæorum legatis, tyrannidis damnatus, ab eodem Augusto Viennam Galliæ civitatem in exilium missus est, et ad gubernandam ditionem ipsius in provinciam jam redactam, Coponius quidam, eques Romanus, est amandatus, cui Romam reverso successit M. Ambivius, huic Annus Rufus, quo præside Augustus mortuus est. Tiberius successor, in locum Annii Rufi mox surrogavit Valerium Gratum; cui, cum annis undecim eum Judææ magistratum gessisset, suffecit Pontium Pilatum, qui eadem in functione permansit annis decem, et quarto anno vidit prædicantes Joannem et Jesum. Hæc intelliguntur ex Josephi Antiquitatibus, lib. 18, cap. 4, 3, et Eusebii Historiâ ecclesiasticâ, lib. 4, cap. 11.

TETRARCHA. A morte Herodis Ascalonitæ, imperator Romanus, Augustus, divisit Judææ regnum (hoc enim pro more passim Romani habebant, regna finire, illorumque vires distrahere, ne faciliè rebella-

duodecimo imperii ejus, in Judæam, revocato Valerio Grato. Præfuit Judææ annos decem, ipsoque anno mortis Tiberii, qui viginti duos annos imperavit, Romam à Vitellio Syriæ præside remissus est, ut criminibus objectis responderet, teste Josepho 18 Antiquit., c. 5 et 5. Ex quo colligitur, Joannem et Christum anno Pilati tertio prædicari cœpisse. Dicitur autem procurasse Judæam, non solum quia Cæsaris jussu ac nomine administrabat, sed etiam, quia subiacebat præsidî Syriæ, cui Judæa erat attributa. Unde quamvis Græcum subinde vertatur *præsidere*, ut sup. 2, v. 2, magis tamen propriè procurator quàm præses erat. TETRARCHA AUTEM GALILÆÆ HERODE Antipâ, Herodis Magni seu Ascalonitæ filio. Nam Aug. Cæsar, juxta testamentum Herodis, assignaverat dimidium regni ejus, scilicet Judæam, Idumæam et Samariam, Archelao; reliquum dimidium partitus est inter duos Herodis filios, ita ut quisque haberet quartam partem; Herodes scilicet Antipas Galilæam et Peræam. Philippus verò Ituræam et Traconitidem, quæ hic

rent imperio) in Herodis filios, juxta patris testamentum, Archelao attribuens dimidiam paternæ ditionis partem sub ethnarchæ nomine, alterum dimidium partitus in Herodem, cujus hic est mentio, et Philippum, sub *tetrarchæ*, Josepho teste, lib. 17 Antiq. cap. 10, et 15. Porrò *tetrarchæ* nomen à Romanis inventum, à Græcis autem petiitum, à quartâ quidem regni parte dicitur (ut hic Herodes quartâ paterni regni parte fruebatur); usurpatur tamen pro omni eo qui parte aliquâ regni, Romani populi auctoritate dissecti, potitur: unde tetrarchia vocatur hujusmodi principatus: quo nomine et Syrus ipse utitur. Quinimò, etsi minus aliquid sit tetrarcha quàm rex, tamen et tetrarchæ ipsi reges vocantur, ut tetrarchiæ regna, apud Plinium aliosque auctores. Certè, si non titulo, potestate ac dominatu reges erant: nihil enim illis minùs licebat in tetrarchias quàm regibus in regna.

HERODE Antipà, altero filio Herodis magni; hic enim testamento patris et Cæsaris dono fuit tetrarcha Galilææ et Perææ.

PHILIPPO, tertio filio magni Herodis.

FRATRE EJUS, non tamen germano: Herodes enim matre Samaritide, Philippus Jerosolymitanâ natus est; Josephus Antiq. lib. 17, cap. 1.

ITURÆÆ. Ituræa regio est à Jethur filio Ismaelis accepto nomine, Gen. 25, v. 15, 16, et 1 Paral. 5, v. 19; montosa ac nemorosa, juxta radices montis Libani in longum porrecta occidentem versus ad montes usque Sydoniorum et Tyriorum, initio sumpto à finibus Paneadis sive Cæsariæ, quæ et ipsa hujus Philippi fuit. Ituræam Judææ regno olim adjecerat rex Aristobulus. Joseph. lib. 13 Antiq., cap. 19.

TRACHONITIDIS. Ituræa citra, Trachonitis sita fuit ultra Jordanem, quæ incipiens à monte Libano usque ad Tiberiadi proximum lacum panditur, Joseph., l. 3 de Bello, cap. 2. Appellata est autem Trachonitis quòd saxosa et aspera sit: *τραχὼν* enim Græcis locum saxosum significat. Hanc, cum vicinis, Auranitide, Pancade, et Ituræâ ab occasu, et Batanæâ ab ortu, Cæsar Augustus Herodis regno adjecerat, postquam Cæsariæ Palæstinæ ille in Cæsaris honorem edificasset, teste Josepho, lib. 15 Antiq., cap. 13. Quare Philippo Herodis filio, hæreditatis loco assignata est ea portio quâ auctum fuerat patris regnum; non solius enim Trachonitidis et Iturææ tetrarcha fuit, sed et Batanææ et Auranitidis et Paneadis, quam ipse à se excultam appellavit Cæsariam Phi-

nominatur, unâ cum Batanæâ, Auranitide, et parte domûs Zenodori, ut vocabatur, teste Josepho 17 Antiq., c. 13. Et hinc patet quòd isti duo filii vocantur hic Tetrarchæ à quartâ regni parte; quanquàm latius postea hoc nomen usurpari à Romanis cœperit pro præfecturâ infra regiam. Romani regna armis parta in tetrarchias diviserunt. Herodes, cum esset tetrarcha, Romam postea profectus est, ut regnum ambit, teste Josepho, l. 18 Antiq., c. 9. Unde Plinius, l. 5, c. 18, ponit intra et circa Decapolim sex tetrarchias, et c. 25, multò plures in Cœlesyriâ.

PHILIPPO AUTEM FRATRE EJUS, ex aliâ tamen matre

lippi, urbem antiquitùs, ante ingressum Israelitarum in terram promissam, vocatam *Lesem* seu *Lais*, deinde post ingressum, ubi à tribu Dan occupata esset, à nomine patris ejus tribùs nominatam *Dan* (Jos. 19, v. 47; Jud. 18, v. 29); rursùs ubi rerum apud Syros potiti sunt Græci, quibus notior erat Pan quàm Dan, appellatam *Paneas*, ædificiis instruit, et in honorem regnantis Tiberii Cæsaris nominavit *Cæsariam* (Josephus, lib. 18 Ant. Jud., c. 5); imitatus Herodem Ascalonitam patrem suum, qui urbem, quam condiderat loco priùs dicto Turris Stratonis, in Cæsaris Augusti gratiam vocaverat *Cæsariam*, Josephus, lib. 15 Ant. Jud., cap. 13. Distinctionis porrò causâ, illa dicitur *Cæsarea Philippi*, tanquàm dicas, Cæsarea à Philippo condita, cum altera ut nobilior simplici ferè Cæsariæ nomine celebretur, tum in Actis apostolorum, tum in Antiquitatibus et Bello Judaicis. Sita fuit Cæsarea Philippi ad radices montis Libani, in valle seu planitie eâ quæ Rehobæa dicitur, ubi præcipuus Jordanis fons est à quo flumini isti impositum esse nomen tradunt doctores Hebræi, urbs Phœnicæ, olim ditionis Sidoniorum priusquàm à Danitis capta esset, Jud. 18, v. 7, 28, quam Philippus suæ tetrarchiæ metropolim constituit. Quæ quia à tergo, id est, versùs septentrionem, habet montem Libanum, quo constat finitam fuisse Chananæam, ideò sæpè pro termino terræ sanctæ aquilonari ponitur, quemadmodum Bersabee pro Australi. Unde genus illud loquendi in veteri Scripturâ, quoties universa Israelitarum terra designatur: *A Dan usque Bersabee*, q. d., quàm longa est terra Israel, 1 Reg. 3, v. 20, etc. Quia autem terminus seu extrema Israelitarum civitas fuit, verisimile sit Israelitas et Chananæos seu Phœnices mixtos illic habitasse, ut in finibus solent finitimi pacis tempore. In huic civitati vicina loca eduxit discipulos suos Jesus, et quidem ex Herodis tetrarchiâ in tetrarchiam Philippi, tum ut quàm latissimè, intra fines tamen à Patre constitutos, regnum Dei propagaret, tum ut seorsum et tutius de summis mysteriis, quæ nondum promulgari oportebat, cum discipulis ageret. Vid. Josephi testimonium, lib. 17 Antiq., cap. 10, 13.

LYSANIA. Non hic Herodis filius fuit, sed nescio quis alius ex genere dynastarum Chalcidis, cujus meminit Josephus, lib. 15 Antiq., cap. 13, ubi ait: *Lysaniæ ditionem à Zenodoro conductam fuisse*.

ABILINE regionis, sic dicta ab Abilâ civitate, sita inter Libanum et Antilibanum, Ptolomæo dicta *Lysanium*: de quâ Josephus, lib. 18 Antiq., cap. 8, loquens de Caio, successore Tiberii, honorante Agrip-

Jerosolymitanâ, cum Herodes esset ex Samaritide, ut Joseph. 17 Antiq., c. 1; nam Herodes Magnus eodem tempore novem habebat uxores. TETRARCHA ITURÆÆ, quæ initium sumens à Jordane fluvio juxta Libanum versùs occidentem pertendit usque ad montes Tyri ac Sidonis, ET TRACHONITIDIS REGIONIS, sic dictæ Græcè, quia aspera et saxosa est. Hæc itidem in fontibus Jordanis et monte Libano versùs orientem tendit ex opposito Iturææ, in quâ dimidia tribus Manassæ olim ultra Jordanem collocata fuit. ET LYSANIA ABILINE TETRARCHA. Quis ille *Lysanias* fuerit non constat, nisi quòd non fuerit Herodis filius, ut

pam : *Tetrarchiæ*, inquit, *quæ fuerat Philippi, regem constituit, adjectâ Lysaniæ quoque tetrarchiâ*; et lib. 19, cap. 4, de Claudio Caii successore : *Abilam, ait, et finitimam ejus ditionem in Libano, quæ Lysaniæ fuerat (Agrippæ), adjunxit de suo*. Notat itaque Evangelista nomina eorum per quos in illâ Syriæ provinciâ illo tempore publicæ res gerebantur, ut quos præconii ejus quod mox exponetur oporteat minime inscios fuisse. In tantâ autem Judaici regni scissurâ, quanta hic describitur, dominantibus ubique alienigenis, opportunus erat Christi nativi regis adventus.

VERS. 2. — SUB PRINCIPIBUS SACERDOTUM, sub pontificibus, ANNA ET CAIPHA. Anna filio Sethi, et Josepho cognominato *Caipha*. A primâ Dei institutione hoc semper habuit Judæorum consuetudo, ut unus ipsis esset summus pontifex; et quanquàm, ubi sub potestatem externorum regum sunt redacti Judæi, viventibus pontificibus alii aliis frequenter sunt subrogati, quod contra Dei institutionem erat (lege Josephum, lib. 15 Antiq., cap. 3) : nunquàm tamen pontifices bini simul rem sacram administrârunt : id quod, cum ex aliis, tum ex Josepho est manifestum; ex quo etiam illud discimus, unum solum Josephum Caipham, hoc anno et pluribus subsequentibus, pontificatu functum, dono Valerii Grati Judææ præsidis, lib. 18 Antiq., cap. 3. Pilatus enim pontificem, quem invenit, non mutavit. Quod ergo evangelista cum Caiphâ etiam Annam nominat, non ita intelligendum est, quasi Annas et Caiphas simul pontificatum gesserint; sed facit illud primùm, quod Annas, pontifex aliquando cum fuisset, pontificis retinuerit nomen, quemadmodum apud nos episcopi reservat nomen qui episcopatum dimiserit : lege Josephi vigesimum de Antiquitatibus et quartum de bello, et videbis passim ab eo vocari pontifices eos qui pontifices, non quidem jam erant, sed aliquando fuerant, et nominatim Annam sive Annanum; ut certè ea dignitas, ex primâ origine, debuerat ei qui semel electus esset, mansisse perpetua usque ad mortem. Deinde quod Caiphas Annæ deferret plurimum, quippe socero (Joan. 18, v. 15) et

aliqui perperam putaverunt. Mentionem Lysaniæ cujusdam facit Josephus 15 Antiquit., c. 15, et tetrarcham nominat 19 Antiquit., c. 4, quem filium fuisse istius prioris non est incredibile. Regio autem Abilina ab Abilâ civitate dicta est, apud montem Libanum sitâ.

VERS. 2. — SUB PRINCIPIBUS SACERDOTUM ANNA ET CAIPHA. Annas iste vocatur passim *Annanus* à Josepho, qui in eo mirificè laudat eloquentiam, virtutem, consilium, gratiam, auctoritatemque apud populum, denique felicitatem præ omnibus Pontificibus, maximum, eò quod ad satietatem functus pontificatu quinque filios post se pontifices habuerit. Constitutus fuerat ipse pontifex à Quirino Syriæ præside statim post mortem Archelai, sed amotus à Valerio Grato, Judææ præside, successorem habuit post aliquot pontifices interpositos Josephum Caipham generum suum, paulò ante adventum Pilati in Judæam, qui Caiphas toto tempore Pilati videtur pontifex mansisse. Videntur Josephus, lib. 18 Antiquit., c. 3, et lib. 20, c. ult. Difficultas igitur est, quomodò vocentur hic simul duo pontifices seu principes sacerdotum. Nonnulli hoc factum probabiliter volunt, non quod essent si-

in honore precessori; ac proinde, absque illius consilio nihil gerens, videretur non tam solus quàm unà cum Annâ præesse. Demùm quod Annas, cum pluribus ipse annis pontificatum gessisset, paulò post filium suum Eleazarum, nunc etiam generum Caipham, successores sortitus, cum ob hæc, tum ob virtutem, consilium et eloquentiam, quæ in eo Josephus mirè laudat, lib. 4 de Bello, cap. ultimo, maximo in pretio apud Judæos fuerit, ita ut pluris etiam fieret quàm ipse pontifex; quâ de causâ, et ante pontificem ipsum ab evangelistâ nominatur, cum hic, tum Act. 4, v. 6. Imò et quatuor alios filios suos ille postea summos pontifices vidit. Fuerat ipse primus, summus pontifex designatus à Quirino Syriæ proconsole, Antiq. lib. 18, c. 3; postea amotus à Valerio Grato Judææ præside, successorem habuit, intercedente Ismaele Fabi filio, Eleazarum filium suum, Antiq. ibidem; deinde, alio quodam intercedente, Caipham generum suum (Antiq. ibidem) annis sedentem pluribus, saltem quamdiù Pilatus præfuit. Caiphæ Annæ genero, successit tandem Jonathas Annæ filius, et mox Theophilus alius ejusdem filius; paulò post, intermedio Simone Boethi filio, Matthias, quartus filius; denique aliis quinque mediis, Annas patri homonymus, interfector Jacobi fratris Domini, de quo sic Josephi Antiquitates lib. 20, cap. 8 : « Rex (Agrippa) Josepho (Cabo) jussu vitam privatam agere, sacerdotium ejus dedit Anani filio, et ipsi vocato Anano, eodem quo pater nomine. Seniore istum Ananum aiunt fuisse omnium felicissimum, ut qui filios habuerit quinque, omnes positos summo Dei pontificio, cum prius ipse ad satietatem hæc dignitate esset perfunctus : quod ad eam ætatem nulli ante summorum pontificum contigerat. » Hæc Josephus. Hinc igitur luce meridianâ clarius fit, cur Caiphæ pontifici adjungatur Annas tanquàm alter pontifex, adeoque præponatur.

FACTUM EST VERBUM DOMINI, locutus est Dominus. Phrasis prophetis familiaris, quâ significant se missos à Deo; quam imitatus evangelista, docet, non sponte suâ prosiilisse Joannem, sed jussum missumque à

mul duo pontifices, quod nunquàm in Josepho factum legitur, in quantacumque perturbatione reipublicæ, sed quod Annas nomen pontificis retinuerit, quod semel habuerat, et quod maximæ esset auctoritatis; sicut episcopi vocantur etiam, qui episcopatum dimiserunt. Unde Josephus, 20 Antiquit., et lib. 4 de Bello Jud., passim pontifices vocat eos qui semel illâ dignitate functi fuerant. Alii hoc factum volunt, quod cum essent omnia venalia apud Romanos ita ut pontifices contra antiquam Dei institutionem creberimè mutarentur, duo isti alternis annis fungerentur pontificatu; favet Scriptura, Joan. 11, v. 49, ubi Caiphas vocatur pontifex anni illius.

FACTUM EST VERBUM DOMINI SUPER JOANNEM, etc., id est, facta est inspiratio, locutio, et jussio Domini cœlitus ad Joannem. Phrasis est Scripturæ usitata, quâ significatur aliquis propheta non ex se prosiilire, sed divinitus vocari seu mitti ad prophetandum vel prædicandum. Ex quo rectè colligitur, nullos esse veros doctores, nisi qui speciali vocatione Dei, sive ordinariâ sive extraordinariâ, ad hoc munus vocantur, sicut victus veritate fatetur hic in Harmoniâ suâ Evang. Calvinus, seipsum et omnes sectarios jugulans.

Deo. Locutus est autem Dominus, non tam externâ voce, quàm internâ inspiratione, verisimile est. Locutus verò est ea quæ ab eo agi, doceri, nuntiari, ac monstrari vellet, ea nimirum quæ sequuntur, et alia eòdem pertinentia ab aliis evangelistis narrata.

SUPER, pro *ad*, ex phrasi Hebraicâ, quâ significatur verbum Domini cœlitus delapsum Joannis menti insedisse, quemadmodum imber graminibus.

JOANNEM, jam agentem annum ætatis tricesimum primum.

IN DESERTO, in sylvestribus montosisque deserti, procul à contagioso hominum pollutorum consortio, agentem cœlestem potius quàm terrestrem vitam, ac proinde apprimè idoneum quicum loqueretur et negotium reparandæ salutis humani generis tractaret Deus.

VERS. 3. — ET VENIT. Juxta quod verbum Domini *venit*, seu prodiit ex locis illis desertis in quibus hactenus latuerat, supra cap. 1, v. 80; describit evangelista, quomodo, Joannis prædicatione ac baptismo, Salvator hominibus declaratus fuerit.

IN OMNEM, in totam, **REGIONEM JORDANIS**, seu circa Jordanem, circumcirca adjacentem, seu circumvicinam Jordani fluvio, quâ parte ille deserto ac Jerichunti vicinus est. Fluvius enim capitalis Jordanis qui Judæam disterminat, brachium suum ad Jerichuntem usque extendens, indeque circulatim reducens in proprium alveum, circumcingit bonam Judææ regionem; ita ut non opus sit intelligere Joannem ultra Jordanem extimum, extra Judæam, Peræam quoque obiisse (quanquam ultra Jordanem, nempe in extimis Judææ finibus, etiam baptizâsse, negari haud possit, postquam Bethaniam seu Bethabaram, ubi erat Joannes baptizans, Joannes evangelista trans Jordanem ponit, Joan. 1, v. 28). Regionem enim Jordanis seu circa Jordanem Lucas vocat eam quam Marcus, cap. 1, v. 4, desertum; Matthæus, cap. 3, v. 1, desertum Judææ; liber secundus Regum, campestris deserti. *Venit* igitur Joannes in omnem regionem Jordanis, id est, obiit seu circumiit campos illos vastissimos prope Jerichuntem, quos Jordanis excurrens circumlustrat. Non itaque hic accipit Lucas omnem regionem circa Jordanem, quemadmodum Matthæus cap. 3, v. 5, ubi dicit, omnem regionem circa Jordanem ad Joannem egressam, non enim Judæam, Peræam, et Galilæam peragravit Joannes, quemadmodum Jesus, sed contentus Joannes obire campestris deserti Judææ, circumvicina Jordani, ubi parata erat aquæ copia, ad obeundum sibi divinitus injunctum baptizandi officium; reliquit Judæam, Peræam, Galilæam, et cæteras regiones Jordani affines ad se egredi.

PRÆDICANS, simul et administrans.

PŒNITENTIÆ, hominibus ineundæ et exercendæ, iis qui peccata sibi per Christum remitti cuperent.

SICUT SCRIPTUM EST, juxta quod scriptum et præ-

VERS. 3. — ET VENIT IN OMNEM REGIONEM JORDANIS, id est, circa Jordanem sitam. Matthæus dicit eum in deserto Judææ prædicâsse, quod procul, à Jordane

dictum invenitur. Marcus præponit prophetiam rei; Lucas rem prophetiæ, aut potius interponit Lucas rem mediam inter prophetias seu oracula duo, unum præsens Joanni, alterum vetus Isaia editum, quò res omni ex parte divina esse cognoscatur.

SERMONUM, verborum, vaticiniorum, prophetiarum, in libro continente prophetias, quas postquam populo Isaia nuntiâset ore, scripto posteris prodidit.

PROPHETÆ, dicentis addunt Græca et Syra.

PRÆDICANS; et prædicabat: baptismum et prædicationem viam Christo Domino præparabat, et legitimam pœnitentiâ ab omnibus præparandam clamabat.

BAPTISMUM PŒNITENTIÆ, baptismum cum pœnitentiâ conjunctum et pœnitentiæ testimonium ac professionem; adhortatus enim est omnes ad pœnitentiam (*pœnitentiam agite*, fuit pars una prædicationis ipsius, Matth. 3, v. 2), et ad testandam profitendamque pœnitentiam suscepto à se baptismo. Hæc est ratio, cur *baptismus pœnitentiæ* vocetur, etiam Act. 19, v. 4.

Vox Græca dicta est à post considerando sive sapiendo (*μετά* post, *νοεῖν* considerare, sapere est), ubi quis lapsus, re peractâ, tum denique animadvertit doletque erratum suum, et sapere incipiens se corrigit; id quod Latinè dicas respiscere, quasi post factum sapere, tandem mutatâ sententiâ ad mentem redire. Quare Tertullianus, libri 2 adversus Marcionem cap. 24: *In Græco*, inquit, *sono, pœnitentiæ nomen, ex animi demutatione compositum est.* Cæterum ut pœnitentiæ nomen Latinè, ex ecclesiasticorum scriptorum usu, complectitur animi demutationem in melius, ubi propriè significat, post rem aliquam factam, sive bona illa sive mala sit, velle infectam esse, eoque sollicitum atque anxium esse: ita vox *μετανοίας* Græcè, etiam ex auctorum sacræ Scripturæ usu, plus aliquid signat, quàm animi in melius mutationem, quàm agnoscere et dolere admissa peccata, atque eo esse animo ut vitare velis; nimirum etiam, id quod comitari solet, certumque esse respicientiæ ac melioris mentis indicium, sollicitum esse, qui piis officiis deleas, et quodammodò penses, atque in t'ipso ulciscaris delicta. Hoc abundè docere D. Paulus potest septimo capite posterioris Epistolæ ad Corinthios, versibus 9, 10 et 11, necnon infra 11, v. 21, ipse Christus. Quare qui Joannis parebant monitis, non solo animo detestabantur anteaactam vitam et in melius convertere stantebant, sed et agnoscebant publicè damnabantque commissa atque in detestationem, ac novæ vitæ professionem, baptizari se, et doceri à quo peccatorum expectanda remissio sinebant. Syrus habet *toubou*, id quod idem est quod Hebræum *soubou*, convertimini, quo modo et Apostolus Petrus explicat τὸ μετανοεῖν, Actorum 3, v. 16: *Pœnitimini et convertimini* (posterior enim prioris est explicatio), et Salvator ipse, Luc. 17, v. 4. Converti autem quid secum afferat, docet propheta Joel, cap. 2, v. 12. *Nunc er-*

collocant; sed non negat eum ad regiones Jordanis vicinas excurrisse, quod hic indicat Lucas, quanquam circa Jordanem loca deserta fuisse notum sit.

go, dicit Dominus, convertimini ad me in toto corde vestro : et qui id fiat declarans addit, in jejunio, et in fletu et in planctu. Tria enim desiderat vera sive μετανοία, sive pœnitentia (id quod sacris ex Litteris clarissimè constat) : dolorem, novam vitam, et curam sive studium ulciscendi in seipso delicta, itaque placandi iratum Deum. Jam à pœnitentiâ et conversione cœpit evangelica prædicatio, tam Christo quàm Joanne prædicante, quia, quod Apostolus ait Rom. 3, v. 23 : *Omnes peccaverunt, et egent gloriâ Dei.*

IN REMISSIONEM PECCATORUM, ad obtinendam remissionem peccatorum, ad quam disposeret pœnitentia, ipsam verò concessurum esset proximè instans *regnum cœlorum* (quod erat altera pars prædicationis ipsius ; cujus regni, inquam, cœlorum, initium primusque fructus est remissio peccatorum), concessurum autem esset per baptismum, quem Christus Rex cœlorum appropinquans daturus esset. Non enim prædicabat Joannes remissionem peccatorum obtinendam per baptismum suum, quem aquâ solâ nudaque constare ingenuè profitebatur : nec solùm baptismum suum, sed et baptismum Christi prædicabat, quem suadebat ut etiam susciperent, ad Christum ubi mox adforet fide accurrentes (Act. 19, v. 4), tanquàm perfectionem baptismi sui, ut qui non solâ aquâ, ut suis baptismus, sed et Spiritu sancto abundaturus esset (infra v. 8), à quo solo est remissio peccatorum, per Christum agnum Dei auferentem peccata mundi, Joan. 1, v. 29. Quare Apostolus Paulus baptizari jussit etiam baptismum Christi, eos qui à Joanne fuerant baptizati, Act. 19, v. 5.

VERS. 4. — VOX CLAMANTIS, scilicet erit vel audietur. Propheta docet, unde sciat, Deo esse satisfactum, iram ejus mitigatam, aliaque quæ apud eum præcedunt. Quia, inquit, audio è deserto vocem viri clamantis instare adventum Emmanuelis, etc. Hebraicum *koi kore* in Matth. 3, 3, verti potest, et *Vox clamans*, et *Vox clamantis*; illud alii quidam; hoc Septuaginta atque evangelistæ secuti sunt, quanquàm parva diversitas sit inter utrumque. *Vox clamantis* autem, subaudi, vel Dei, vel viri sive præconis. Juxta priorem sensum, Joannes vox Dei vocatur, ut Christus verbum Dei. *Benè*, inquit Ambrosius in Lucam, *vox dicitur Joannes, verbi prænantius*. Nam, quod Epiphanius, hæresi 69, ait : « Vox est præparativa auditus hominum ; primùm enim inarticulatam vo-

VERS. 4. — SICUT SCRIPTUM EST, ut significet initium Evangelii non fuisse fortuitum, vel humani consilii, sed sicut antea prophetis dictum fuerat, Deo fidem suam liberante. VOX CLAMANTIS, scilicet Dei, auditur, IN DESERTO; ita scilicet, ut Joannes sit ipsa vox clamantis Dei. Nam ipse, Joan. v. 23, dicit : *Ego vox clamantis*, etc. Et ita communiter observant antiqui, Joannem esse vocem Dei, Verbi scilicet prænantiam, sicut ipse Christus est Verbum Dei, ut Epiphanius, hæresi 69, et Ambrosius in Lucam. Posset tamen intelligi *vox clamantis*, scilicet præconis, auditur, vel etiam, *vox clamans*, palàm scilicet et liberrimè auditur. Affert hoc Isaias vel probationem ac signum, quòd tempus consolationis Jerusalem jam advenisset, quia scilicet jam auditur vox præconis, qui regem consolatorem præcedit. PARATE VIAM

«cem sonantem reddere solent clamantes, è longinquo vocantes eos qui ab ipsis aliquid audire debent ; et ubi illi vocem solam audierint, et mentem ad audiendum converterint, auresque præparaverint, tunc is qui sonantem vocem emisit, de cætero distinguit sermonem quem dicere voluit. Sic etiam Joannes vox fuit, aures hominum præparans ; non enim erat ipse verbum, sed post ipsum venit verbum, propter quod præparativa vox fuit. » Hæc Epiphanius. Juxta posteriorem sensum, quem disertè sequitur Euthymius, Joannes ipse clamare dicitur, quo modo de illo loquitur Joannes evangelista, cùm testimonia quædam ipsius de Christo adducturus esset, cap. 1, v. 15 : *Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat dicens : Hic erat quem dixi*, etc., alludens, quod videtur, ad prophetiam. Porrò quod clamare dicitur sive Joannes, sive per Joannem Deus, significatur Joannem ea quæ à Deo jussus erat omnia, publicâ, clarâ, liberâ, sedulâ fervidâque vociferatione quibusvis inculcasse ; minimè obscuram fuisse doctrinam ejus vel ambagibus implicitam ; nec susurratam inter paucos homines. Hic enim spiritu et virtute Elæ præditus, fortissimè impietatem insectatus est, et liberrimè constantissimèque Christi præconem egit, cujus certè intererat, non occultè, non remissè, aut dubitanter, sed palàm, disertè, et asseveranter, de Christo ita testari, ut nemo esset qui se excusare posset quòd clamantem non audisset.

IN DESERTO, id et præcedentibus conjungi et sequentibus possit. Præcedentibus plerique omnes jungunt, ita ut significetur Joannis in deserto prædicatio, sive in deserto Judææ, sive in Judæâ desertâ, incultâ, asperâ et timoris Dei experte, quod per Judææ desertum figurabatur. Sequentibus jungunt Hebræi, in Matth. : *In deserto parate viam Domini* ; ita ut vox moneat, in invio deserto parare viam ; sicque respondet istud ei quod subsequitur : *Rectas facite in solitudine semitas Dei nostri* : nisi cum quibusdam intelligas sensum esse, quibusdam ex antecedentibus repetitis : *Vox clamantis in solitudine : Rectas facite*, etc. Prætermiserunt, post Septuaginta duos, evangelistæ, *in solitudine* ; non prætermisuri fortassis, nisi eumdem in sensum præcessisset, atque ex præcedentibus intelligendum relinqui potuisset.

PARATE VIAM DOMINI. Hoc est illud quod clamatur. *Parate*, promptam, paratam, atque expeditam reddi-

DOMINI, id est, expeditam reddite, omnia tollendo impedimenta, ne quid adventum ejus impediât. *RECTAS FACITE SEMITAS EJUS*, viarum scilicet obliquitates et asperitates ad rectitudinem, æqualitatemque redigendo, ut regibus adventantibus fieri solet. Est enim continua metaphora, ab humano more sumpta, quo sicut paratur regibus via, auferendo saltus et impedimenta, et ornando tapetibus, ita Christo paranda dicitur, tollendo veteris vitæ peccata ac vitia, et novæ vitæ virtutibus absque hypoërisi animum imbuendo. Eò enim tendit tota prædicatio Joannis : Pœnitentiam agite, et facite fructus dignos pœnitentiæ, tanquàm quibus paretur via Christo venienti. Quod et non solùm voce, sed et factis, totaque vitæ compositione prædicaret, ut verum Christu præconem decet.

te. Alii : *Repurgate* ; alii : *Complanate*, omnia in eundem sensum.

VERS. 5. — OMNIS VALLIS. Explicans vox *clamantis*, qui paranda et recta reddenda sit via adventanti Christo Domino, perseverat in similitudine, accepta ab eâ consuetudine, quâ regi urbem aliquam suam primùm ingressuro paratur à civibus via ; quod quidem fit vallibus collibusque reliquo solo æquatis, et viâ rectâ ac facili reddita.

IMPLEBITUR, impleatur, futurum pro imperativo, quod Hebræis est familiare. *Impleatur*, scilicet terra, ita ut fiat reliquæ viæ æqualis. Nam vallibus repletis et collibus montibusque recisis, via ad æquabilitatem reducitur. Sensus est, peccatorum pondere depressi ac pusillanimes omnes accipiant animum, erecti fiducia revelationis accipiendæ.

HUMILIABITUR, humilietur, deprimatur, ita ut non excedat reliquam viam altitudine. Superbi ac tumidi, sapientiæ, justitiæ aut potentiæ opinione, ponant animos, demittant cervicem, nec se præferant cæteris, agnoscetes variis se peccatis obnoxios, ad quæ auferenda opus habeant non minùs quàm cæteri Redemptore.

ET ERUNT, id est, sint seu fiant.

PRAVA, distorta, τὰ κούρα, obliqua, curva, scilicet viarum.

IN DIRECTA, in rectam, scilicet, viam, id est, fiant via recta. Hebraismus, qualis ille : *Erunt duo in carne unâ*, Matth. 19, v. 5. Vivendi mores pravi mutantur in bonos et rectæ rationi legique Dei consentaneos.

ET ASPERA, et asperæ, scilicet viæ, id est, senticosæ aut petricosæ.

PLANAS, fiant viæ planæ, leves, faciles. Iracundi cæterique incommodis hactenùs præditi moribus, fiant tractabiles, faciles, æqui, mansueti. Quemadmodùm viæ propter res quatuor incommodæ sunt, propter, vel descensus, vel ascensus, vel obliquitates, vel asperitates : ita similem omnem vitiorum deformitatem auferendam, et contrarium virtutis studium amplectendum monet, quò et expeditus sit Domini adventus, et gratus acceptusque declaretur. Hoc autem to-

VERS. 5. — OMNIS VALLIS IMPLEBITUR. Prophetia est ex Isaia sumpta, per quam metaphoricâ locutione à consuetudine regum derivatâ significat Christo, tanquàm regi venturo, omnia itinera esse paranda, et rectas faciendas vias, id est, æquandas seu complanandas, per quas transiturus est. Modus autem parandi regibus viam est ut vallibus et collibus complanatis tota via æqua et recta fiat. Hoc est ergo quod hic dicit, futuris utens pro imperativis, Hebraico more : *Omnis vallis implebitur*, id est impleatur, et *omnis mons et collis humiliabitur*, id est humilietur seu deprimatur : *Et erunt prava in directa*, id est, viæ distortæ seu curvæ sint ac fiant rectæ : *et aspera*, id est, asperæ viæ, propter sentes aut petras aut offendicula atque inæqualitatem, fiant in vias planas, quâ metaphorâ significatur, omnem pusillanimitatem ac desperationem animi in spem divinæ gratiæ et virtutis erigendam, omnem præsumptionem sapientiæ ac justitiæ suæ, omnemque superbiam esse deprimendam ; omnem pravitatem et asperitatem viæ in mores rectos seu rationi consentaneos, tractabiles et mansuetos esse mutandam.

tum comprehenditur illis verbis prædicantis Joannis : *Pœnitentiam agite*.

VERS. 6. — ET, pro, enim. Nam his verbis continetur ratio, quare præparandæ sint his modis viæ.

VIDEBIT MOX OMNIS CARO, omnis homo, ipsis suis oculis carneis, SALUTARE, salutem, DEI, Christum à Deo missum, salutis auctorem, salvatorem mundi, quem scilicet quicumque cum fructu salutis videre volet, et dignè excipere, ut debet, necessum est ut ejus viæ moresque sint hâc ratione præparati. Hujus loco propheta habet : *Et revelabitur gloria Domini, et videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est*, quod in eundem sensum sic est intelligendum : mox enim aderit omnium oculis conspicuus Christus Dei gloria et hominum salus, nec erit homo mortalis qui eum videre nequeat, eò quòd os Domini, quod mentiri ac fallere nescit, id promiserit. Hoc est illud quod Joannes prædicat alterâ suæ concionis parte : *Appropinquavit enim regnum cælorum*, sive Christus Rex auctorque regni cælorum.

VERS. 7. — ERGO ; continuativum orationis est.

AD TURBAS, notans præcipuè turbis permixtos Pharisæos et Sadducæos, quos Matthæus nominat.

QUÆ EXIBANT, quæ è suis singulæ locis profectæ veniebant ad ipsum, Deo suggerente famâ victos accedere, magis ut populo suo suum pietatis studium venditarent, quàm ut se sincerâ pœnitentiâ Deo probarent, quâ non credebant sibi opus esse, inflati arroganter justitiæ quam præ se ferebant imagine.

UT BAPTIZARENTUR. Baptizare, seu βαπτίζειν, quod Græco sermone dicitur, pro eo quod Latino tingere seu immergere, Christiana schola appropriavit sacræ illi acioni lavandi, quam Joannes prior usurpavit, Christus à se perfectam in sacramentum regenerationis Ecclesiæ suæ reliquit. Syrus utitur voce *hamad*. Sic visum fuerat divinæ sapientiæ, ut Joannes veteris novique Testamenti sacratissimus limes, baptismi signo præluderet evangelicæ gratiæ jam adventanti ; primùm ut per hujusmodi pœnitentiæ professionem homines ad Christum excipiendum pararet. Indicabant enim exteriori illâ lotionem quam subibant, se

VERS. 6. — ET, pro, quia videbit, modo loquendi Hebræis satis familiari. Datur enim ratio parandi vias, quia scilicet VIDEBIT OMNIS CARO SALUTARE DEI, id est, omnis homo corporeis oculis concipiet Christum salutis mundi auctorem à Deo missum, quem quisquis cum fructu videre et excipere volet, ei via seu mores istâ ratione æquandi et parandi sunt. Itaque per versum 5 paulò latiùs declaratur prima pars prædicationis Joannis, quam alii evangelistæ ponunt, scilicet : *Pœnitentiam agite* ; versu verò 6, pars altera : *Appropinquavit regnum cælorum*.

VERS. 7. — GENIMINA VIPERARUM. Vipera serpentem nocentissima est, ut ex Act. 28 liquet, de cuius naturâ multi multa philosophantur. Plinius, lib. 10, c. 62 ; Aristot., lib. 5, c. ult. Hist. animal., miscet et fabulosa quædam ; Ambros., l. 5 in Hexaem., c. 7, ex Basil., hom. 17 in Hexaem. Unde alii respiciunt ad invidiam, et caliditatem, ut August. et Gregor. ; alii ad animum homicidam, eò quòd vipera fetus matris suas, uterum percumpendo, occidant, ut faciunt mali doctores, maxime hæretici. Generaliter itaque *genimina viperarum* vocat Hieron. in c. 50

fidem habere Joannis præconio, et profitebantur vitæ expurgationem per pœnitentiam, quæ, ut aqua corporis sordes abluit, animi ipsa mores corrigit. Deinde ut hoc suo baptismo assuefaceret populum ad baptismum Christi, quanquam non usque adeò difficile erat eò Judæos adducere, ut baptizari se sinerent, cum, tum ex Legis præscripto, tum ex Pharisæorum instituto, frequentibus baptismatis et lotionibus essent assueti. Ad hæc ut Christus manifestaretur commodà hujuscemodi baptismi occasione (Joan. 1, v. 45). Postremò ut à Joanne baptizatus inter cæteros Christus baptismum consecraret.

GENIMINA. Aliàs vertit, *progenies*.

VIPERARUM. Non patriarcharum, non prophetarum (excutit, illis primis verbis, vanam gloriationem de majoribus, quâ mirum in modum sibi placebant), sed viperarum; q. d.: Malorum parentum deteriores filii, quibus veluti innata est tractaque à parentibus malitia. Vipera serpentis genus est nocentissimum, maximèque venenosum, mortem levi tactu incurabiliter inferens (Act. 28, v. 4), cui rectè conferuntur ii quorum unum studium est, optimos quosque perdere, calumniosis præsertim morsibus; quales fuerant istorum patres, qui ut prophetas occiderant, ita isti referebant patrum ingenium; infra 25, v. 31, 32, 55. Acrioribus verbis Joannes horum mordet conscientias, nihil flexus honore quo ab ipsis afficitur, quò magis ad pœnitentiam commoveantur libertate arguentis, homines superbi alioqui, qui fisi hypocrisi suæ, Deo et hominibus illudere volunt. Quâ re ostendit Baptista, se nemini blandiri, neminem palpere, sed omnium absque personarum acceptione, vitia paratum, pro eo quod erat ipsi injunctum officio, fortiter redarguere.

QUIS OSTENDIT. Præteritum est quod in Matth. vertit, *demonstravit*. Sensus est: Quis monstrasse, quis persuasisse vobis potuit, ut fugeretis, ut huc cum cæteris hominum ordinibus conflueretis, et accepto à me baptismo, veram sinceramque pœnitentiam, quâ Dei evitatur peccatis imminens ira, testaremini, cum viperæ potiùs quàm homines sitis? Admirantis est, q. d.: Non facilè crediderim aliquem vos eò adduxisse potuisse. Sententia est: Persuadere mihi facilè non possum (quis enim eò vos adduxisset, qui neminem vobis ipsis præferis, à quo salutis consilium vobis putetis accipiendum?) haud fictæ pœnitentiæ gratiâ huc vos

Isaiæ pessimorum parentum pessimos filios, homicidarum scilicet homicidas, invidorum invidos. Non enim est hæc laus à pœnitendi prudentiâ petita, ut putavit Ambros., lib. 2 in Lucam, sed gravissima est increpatio. **QUIS OSTENDIT VOBIS, etc.**, id est: Quomodo fieri potest, cum viperæ potiùs quàm homines sitis, justorumque persecutores, et justitiæ simulatores, ut aliquis vobis monstraverit, seu persuaserit, ad remedium à pœnis æternis, quas vel non creditis, vel justitiæ præsumptione non timetis, huc esse vobis recurrendum? Admirantis enim verba sunt rei novitatem ac difficultatem. Sed si tamen vero pœnitentiæ dolore tacti sitis,

VERS. 8. — FACITE FRUCTUS DIGNOS PŒNITENTIÆ, seu *pœnitentiâ*, hoc est, qui deceat veram pœnitentiam, seu animi respicientiam. Fructus illi sunt peccatorum detestatio, lacrymæ ex corde expressæ, af-

advenisse, quorum adeò est inveterata inolitaque malitia; neque in animum inducere, curæ vobis esse ut futuram Dei iram effugiatis. Cum enim eam, vel non credatis, vel, præ eâ quâ vobis ipsi placetis, præsumptuosâ justitiæ persuasionem, non timeatis (hoc enim Pharisæorum, illud Sadducæorum erat), quis illius vobis terrorem incussisset?

A VENTURA IRA, ab eâ quæ futura est irâ, à futuri seculi irâ, ab eâ, quæ certò brevique expectanda est, æternâ Dei adversus scelera ultione. Quis permovisse vos potuit ut rationem quæreretis pœnitentiâ placandi iratum Deum (nam illud est Dei iram fugere) meditantem vobis æternas pœnas? Ultio Dei, Dei ira vocatur, non quòd Deus irâ aut quibuscumque passionibus moveatur, sed appellatione à nobis sumptâ, qui ferè irascimur, dum sumimus vindictam; quam Deus, eâ quâ semper fruitur animi constantiâ exercet. Intelligit autem Joannes, æternum gehennæ supplicium, quâ nulla est gravior Dei ultio. Joannes enim, ut regni cœlorum, ita et gehennæ, æternorum bonorum ac malorum, primus præco exstitit: quæ deinde per Christum longè latèque promulgata sunt. « Considera, » inquit Chrysostomus, quemadmodum illos ab ipsis « omninò principii attonitos reddiderit, de gehennâ scilicet inferendo sermonem. Non enim aliquid usitatum locutus est: Quis vobis demonstravit bella vitare, et irruentes fugere impetus barbarorum, captivitates, pestilentias, fames? Sed aliud quoddam supplicium comminatur, quod nunquàm certè illis fuerat ante manifestum. » Hæc Chrysostomus.

VERS. 8. — FACITE ERGO. Sensus est: Si quis tamen vobis persuasisse id potuit, et verâ anteactæ vitæ pœnitentiâ Dei iram effugere nitimini; ut qui cæteris similiter huc advenitis et pœnitentiæ baptismum à me flagitatis: cum hic fucus non agatur, *facite*, etc. Quamvis novisset eorum hypocrisin, et pœnitentiam ab ipsis fingi, non agi, dissimulat tamen se eâ de re esse certum; et tanquàm aliquâ de ipsis spei scintillâ conceptâ, perguit eos adhortari ad meliorem frugem, si quid fortè proficiat, omnes interim alios præsentem docens.

DIGNOS PŒNITENTIÆ, phrasim Græca pro, *dignos pœnitentiâ*, quod est, qui deceat pœnitentiam, sive pœnites. Edite fructus, quos dignum est pœnitentiam producere, quique factis ipsis declarent verè vos ad-

fectum malorum, morumque correctio, et inprimis virtutum studia peccatis contraria, ut Greg., Homil. 20 in Evang. **ET NE CŒPERITIS DICERE,** id est: Nolite cogitare et stultâ istâ cogitatione ac fiduciâ vos seducere: **PATREM HABEMUS ABRAHAM;** id est, ut Joan. 8, dicitur, v. 52: *Semen Abraham sumus;* et v. 59: *Pater noster Abraham est;* cui scilicet à Deo promissio facta est, et hæreditas salutis filiis danda; hoc enim affertur velut causa securitatis contra venturam iram, cum Deus non frangat fidem suam. Errabant, eò quòd de carnalibus filiis hoc intelligerent, cum filii Abrahamæ fiant imitatione fidei; contra cujusmodi cogitationes etiam agit Apost. ad Rom. 9, v. 6 et sequentibus. **DICO ENIM VOBIS QUIA POTENS EST DEUS DE LAPIDIBUS ISTIS,** quos coram œernitis, suscitare filios; sicut olim Adamum ex terrâ, Evam ex ejus latere, Isaac ex mortuis corporibus Abrahamæ et Saræ,

missorum peccatorum pœnitentiâ duci : ejusmodi fructus sunt, mores correcti, et ea opera omnia quæ ab animo verè pœnitenti proficiscuntur. Ita ferè D. Chrysostomus.

NE COEPERITIS, iterùm, DICERE; *apud vos ipsos* additur Græcè et Syriacè quemadmodùm secundùm Matthæum. Nolite apud vos ipsos sic cogitare et in hoc conquiescere; nolite inani hâc cogitatione, ita ut soletis, vobis ipsis imponere, illâque nixi resupini ac securi esse.

PATREM HADEMUS ABRAHAM. *Pater noster Abraham est* (sic loquuntur Joan. 8, v. 39), *semen Abraham sumus* (sic ibidem v. 33), cui à Deo benedictionis promissio facta est (Gen. 22, v. 17, 18, et 26, v. 5); quare, cum promissa nobis sit hæreditas salutis, malè perire aut à Deo deseri non possumus : non enim est injustus Deus, ut, deserens populum suum, fidem frangat; neque id amico Abraham possit. Mirum in modum placebat sibi hoc hominum genus, fidebatque in majorum suorum virtutibus; idque desides eos atque ignavos reddebat ne pœnitentiæ studium amplecterentur. Quâ quidem in re bis errabant, semel, quòd singulos omnes Abraham filios salvandos putarent, aut seipsos ut minimùm tanquàm præ vulgo eximios; semel, quòd Abraham cognationem ex carne magis quàm ex spiritu, ex genere magis quàm ex virtute æstimarent, salutem sibi promittentes, non tam ex imitatione operum Abraham, quàm ex eâ quam ab Abraham trahebant origine. Quocirca Joannes fiduciam hanc vanam imprimis reprimit; non quòd prohibeat eos sese ex illis sanctis genitos confiteri; sed quòd prohibeat, ne, eâ re freti, animæ suæ curam negligant.

DICO ENIM VOBIS. Nolite, inquam, hâc vanâ fiducia vos ipsos decipere; affirmo enim illud vobis,

QUONIAM POTENS EST DEUS, quòd possit Deus, quippe omnipotens.

DE LAPIDIBUS ISTIS, ex lapidibus istis materialibus, quos coram cernitis. Nihil ita distat à vitâ et ratione, ab humanâ naturâ, ac lapis. Usus est ergo in exemplum re omnium difficillimâ, ut doceret nihil Deo esse difficile.

SUSCITARE, excitare, producere.

ABRAHÆ, ipsi Abraham; dandi casus est. Potens est Deus vobis omnibus ad unum deletis, instaurare posteritatem ipsi Abraham ex lapidibus istis, quemadmo-

qui ratione sterilitatis, Isaia v. 4, comparantur petrae, unde Judæi excisi sint. *Abraham*. Dativus est, id est, quos Abraham promisit, ut iis conferendo promissam benedictionem, liberet fidem suam vobis pereuntibus. Verisimile tamen est alludi simul ad vocationem gentium, quæ duræ erant instar lapidum, et colendo lapides lapidibus factæ erant similes; sic enim intellexerunt magno consensu veteres, Hier.; Ambr.; Theoph., in hunc locum, post Iren., l. 4, c. 16; Clem. Alex., serm. ad Gentes; Orig., hom. 6 in Exod., et 4 in Jerem.

VERS. 9. — JAM ENIM SECURIS. Securim intelligit Hieron. prædicationem evangelicam, Gregor. Christum, qui constet ex humanitate, velut manubrio; divinitate, ut ferro. Sed cum tota oratio sit tropica, totus potiùs contextus intuendus est, quàm singulæ

dum formavit Adam ex terrâ, Evam ex Adæ latere, Isaac ex mortuâ vulvâ Saræ. Potens est Deus, vobis perditis, mutare lapides istos in homines, simul et in filios Abraham, tales quales requirunt Abraham facta promissa; q. d. : Non existimetis, desideraturum Deum posteritatem Abraham, cui promissam benedictionem persolvat, si vos perieritis; imò illud habete certum, si vos degeneres ab Abraham moribus desciscatis, ac proinde malè percatis, quemadmodùm rerum consequentia exigit, nec supersint homines alii, Deum, ut suam liberet fidem, vel lapides in homines transmutaturum, ejusmodi, qui Abraham opera secuti, itaque ad cognationem ejus adducti, promissionum benedictione fruuntur. Non enim carni et sanguini alligatum est divinum promissum, sed fidei et obedientiæ; è fidei sinceritate, non è carnis affinitate, Abraham filii censentur. Nam et Isaac, non tam carnis quàm Dei virtute, Abraham filius fuit, ex Saræ utero, instar lapidis sterili, adversus naturæ cursum modumque genitus. Sed cum multi superfuturi sint homines, vobis Judæis ob impietatem perditis, si in eâ perseveratis, non ad corporeos lapides recurret Deus, sed ad eas quas Deo ut vobis abominationi esse putatis, gentes, lapidibus tamen ob cultum saxorum non absimiles, exque illis, magno vestro dedecore, Abraham assumet et efformabit filios. Ad hæc omnia respexisse Joannes videtur, cujus eadem est doctrina quæ Pauli ad Romanos, quòd non qui filii carnis, ii sunt promissionis hæredes, sed ii qui sectantur vestigia fidei et obedientiæ patris Abraham, etiamsi carne quàm maximè sint alieni. Tantò enim potior est Deo cognatio virtutis quàm carnis, quantò anima carne præstantior est. Disertè itaque monet Judæos, quòd, quicumque Deo non credunt aut non obediunt, à cognatione Abraham exciderunt, nec promissæ benedictionis hæreditate potientur, et, etiamsi carne quàm propinquisimi sint, pro alienigenis habebuntur. *Non enim* (Hilarii sunt verba) *successio carnis quæritur, sed fidei hæreditas; dignitasque originis in operum consistit exemplis, et prosapiæ gloria fidei imitatione retinetur.*

VERS. 9. — JAM ENIM SECURIS, jam autem et securis. Non sine epitasi legitur conjunctio *et*; porrò, sive enim, quod Latinè est, *legas*, sive autem, quod Græcè, parum refert. Uno excluso, quod desides eos reddere poterat ne pœnitentiæ darent operam, vitamque

partes. Itaque excludit alterum emendationis impedimentum, spem scilicet differendi supplicii. Jam enim securis posita est, non ad ramos, ut superflua decidendo levius castigentur, sed ad ipsam radicem arborum, ut funditus excidantur et pereant. Significat enim jam imminere cervicibus extremum et irreparabile excidium, non solum Judæis inferendum per Titum et Vespasianum, vel per translationem Evangelii ad gentes, ut quidam intelligunt, sed etiam singulis hominibus infligendum per æternam damnationem. Hoc enim est, quod sequitur. OMNIS ERGO ARBOR, seu homo, etiamsi nepos aut filius carnalis fuerit Abraham, si sterilis bonorum operum, EXCIDETUR, jamjam ex hâc vitâ, scilicet per mortem. ET IN IGNEM MITTETUR inextinguibilem, seu supplicii æterni. Dicitur hoc jam post adventum Christi fieri magis, quàm ante;

emendarent, de majoribus nempe fiducia; excludit et alterum, spem differendæ in longum tempus iræ Dei. Est, inquit, et aliud quod urget. *Jam*, quod non hactenus.

RADICEM. Singulare pro plurali radices, nisi collectivè accipias *arborum*, pro uniuscujusque arboris. Rediit ad prosequendam metaphoram ab arborum fructibus mox desumptam v. 8.

ARBORUM, singularum omnium, quarum multæ diù toleratæ fuere, Deo fructum longanimitè expectante. Exemplum Luc. 13, v. 7.

POSITA EST, jacet, admota est. Non admovenda, sed jam admota est, non ramis, non trunco (quo modo nonnunquam, spe conceptâ, subvenitur arborum vitiis), sed radici, id quod periculi extremi imminenti excidii indicium est, ut radicis scilicet excindantur. Hactenus, ait, divitiæ bonitatis, patientiæ ac longanimitatis Dei in homines effusæ fuerunt, si fortè ad pœnitentiam adducerentur; nunc, cum adest is quo major mitti non potest, et post quem non est alius expectandus, rigor justitiæ Dei nihil ultra dilaturæ præstò est, vibratque expeditum gladium in hominum cervices, ut omnem qui non facit fructum bonum excidat, etc.

OMNIS ERGO ARBOR. Uno contextu dicere poterat: Ut omnem arborem, quæ non facit fructum bonum, excidat (sc. securis), eaque in ignem projiciatur. *Omnis ergo arbor.* Quocirca omnis arbor, id est, omnis homo, quivis sine discrimine. Neminem, neque sapientia, neque divitiæ, neque generis nobilitas, liberabunt: quisquis fuerit, etiamsi ipsius Abrahamæ nepos, et mille, à quibus genus ducat, patriarchas enumeret. Frequenter homo arbori comparatur, cum in Evangeliiis, tum in Psalmis, justus fertili, impius sterili aut agresti; sed in quâ ipsâ situm sit, sive fœcundam esse bonorum fructuum suo bono, sive sterilem aut putrium vel agrestium feracem suo malo; quanquam ad hoc per se ipsa sufficiat, ad illud opus habeat gratiæ auxilio, quam Evangelium promittit.

NON FACIENS, non ferens. Non dicit: *Quæ non fecit*; non enim fecisse sufficit, continuè perseveranterque operandum est: nec ait: *Quæ non faciet*, sed urget præsens tempus: *Quæ non facit*, jam statim; mox enim necesse est faciat, nisi imminenti securis ictum subire libeat. Non enim hic, ut in arbore naturali, longum tempus fructus desiderat quo provenire possit; solâ voluntate res peracta est; velle sufficit, statimque arbor erumpit in germina.

FRUCTUM BONUM. Fructum dignum pœnitentiâ, dignum regno cœlorum. Non dicit: *Quæ facit fructum malum*; nec enim satis est non facere fructum malum, si nullum facias. Satis est mali, nil fecisse boni.

EXCIDETUR, suppl., *jamjam*; quare Græcè legitur

quia nunc palam cœpit in toto mundo prædicari. Scripturæ autem phrasi res tunc fieri dicitur, cum palam innotescit. Hinc ante ignorantia et infirmitas magis veniam, suppliciique diminutionem ac dilationem merebantur.

VERS. 10. — Itaque cum magnâ verborum acri-

præsenti tempore exciditur. Abusus enim temporis præsentis loco futuri, facit ad emphasim periculi proximè instantis, velut admotâ radicibus securi jamjam futurum sit ut funditus excidatur arbor. Tum autem exciditur, dum è terrâ per mortem, sine omni salutis reparationisque spe, tollitur. Porrò justus, dum per mortem è terrâ aufertur, non exciditur utique, sed in uberius solum transfertur.

ET IN IGNEM MITTETUR, et in ignem jacitur; mox à morte in ignem abjicitur gehennæ, eum quem vocat inexstinguibilem: ut solet excisa sterilis arbor in ignem injici, nulli alii apta usui quàm ut sit ignis nutrimentum. Jam nunc, inquit, urget extremum discrimen, in acie novacula res omnis sita est, nihil medium, nulla est mora. Mox, aut agenda est pœnitentia, aut occupante morte subeundum supplicium æternum. Adest præsens salus iis quos scelerum suorum pœnitet: adest pœna præsens et exitium inevitabile præfactis. Porrò et ante Christi adventum, manebat eos qui in peccatis perseveraturi erant certa mors: instabat etiam suo modo (nam quæ vita longa censenda sit, quam maneat tam dirus exitus?), sed à Christi adventu deinceps, prorsus instat, quia, aut non differt vindictam offensus Deus, aut si differat, nullo certè id modo merentur præfracti animi eorum quos Evangelii prædicatio haud revocat. Antea plerumque differbat vindictam Deus, et certè id merebatur hominum cum ignorantia, tum infirmitas; jam verò ubi evangelica et doctrina et gratia affulget, nulla excusatio est. Similiter et ante Christi adventum, detrudebantur impii mox à morte in gehennam: cæterum à Christi adventu, cœpit ea res longè latèque prædicari, et publicitùs nota fieri, quæ prius fuerat aut incognita aut dubiis duntaxat Pharisæorum Sadducæorumque sententiis ventilata (familiari autem Scripturæ tropo, res tunc fieri dicitur, quando innotescit) et gehennæ pœna, ob Evangelii contemptum, gravior infligi, quæ antè inflicta fuerat minùs gravis, cum error et ignorantia nonnihil veniæ mererentur. Cœpit etiam à Christi adventu, cum quo unâ orta est hora novissima, et œcumenici judicii dies appropinquare, quo omnes simul peccatores, nullo relicto, radicis exstirpabuntur, et cruciatibus mancipabuntur æternis.

VERS. 10. — Et, pro itaque.

TURBÆ. Turbas increpaverat, supra v. 7; turbæ respondentes interrogant. Sed cum in turbâ Pharisæos et Sadducæos præcipuè notasset, solæ turbæ, id est, plebecula simplex, rude vulgus, commotum Joannis prædicatione, et sævâ minacique oratione percussum, interrogat; nam illi, cum per se sapere sibi viderentur, spreverunt *consilium Dei*, quod dicitur infra, 7, v. 30.

QUID ERGO FACIEMUS? Facere debemus, ut scilicet,

monia ex totâ turbâ præcipuè Pharisæos perstrinxisset, solæ turbæ, id est, plebs simplicior ejus oratione commota interrogavit:

QUID ERGO FACIEMUS, ad ferendos scilicet fructus dignos pœnitentiæ? Qui respondit:

quod mones, faciamus fructus dignos pœnitentiæ, et excidium evadamus? Promptos se exhibent ad exequendum quod oportet, si fuerit ignorantia eorum instructa.

VERS. 11. — DICEBAT, dicit.

DET, tradat, impertiat, communicet, scilicet, alteram.

NON HABENTI, indigenti. Est autem species pro genere posita, cum *tunicam* dicit pro vestimento; et numerus certus pro incerto, cum *duas* dicit pro superfluo, seu plures quam necesse sit; nam potest una tunica sufficere. Sensus est ut qui habet vestimenta superflua, plura quam ipsi sit opus, partiatur ea cum illo cui desunt necessaria vestimenta.

ET QUI HABET ESCAS, id est, cibum superfluum, SIMILITER FACIAT. Det non habenti, esurienti seu indigenti. His porrò duobus corporalibus misericordiæ charitatisque operibus, quorum unum tangit victum, alterum vestitum (quæ prima ac præcipua, necessaria maximè et communiã sunt, inter ea quibus juxta corpus indigemus hâc in mortali vitâ) intelligens Joannes omnia misericordiæ charitatisque opera, monet ut erga proximos benefici, succurramus eorum indigentia ubi possumus. *Turbis*, inquit Euthymius, *ut mutuâ benevolentia se invicem complectantur, mutuis operis se mutuò sublevent, injungit*. Duabus autem partibus obligationem elemosynæ dandæ præfinit, abundantia divitis, si plus habeat quam sit ipsi necesse, et inopia pauperis, si tuendæ vitæ necessaria ei desint. q. d. : Videte quibus vitæ subsidiis quæ vobis affluunt indigeant proximi, ut vestra copia, eorum egestati succurrat; et quisquis sit, citra delectum, sive amicus, sive inimicus, sive referre gratiam possit, sive non possit, modò tuâ indigeat ope, subveni illi, pro modo facultatis tuæ. Vult Joannes, ut alibi Christus, ut erga quosvis benefici ac liberales simus, gaudeamus omnibus benefacere, benè de omnibus mereri, proximorum nobis benevolentiam officiis conciliare, nec sit quidquam nobis fraternâ charitate prius, præ quâ, et opes, et operam, quantumvis molestam, nihili faciamus. Porrò, quando, pro fratrum necessitate, præcepti hæc habeant vim; quando, pro fratrum utilitate, consilii; denique quando nec locum quidem habeant, una virtutum magistra prudentia discernit. Nam, ut ait Ambrosius: *Misericordiæ tamen ipsius, pro possibilitate conditionis humanæ mensura servatur, ut non sibi unusquisque totum eripiat, sed quod habet cum paupere partiatur*. Similis est admonitio Apostoli, 2 Cor. 8, v. 14. Memorat autem sola opera misericordiæ Joan-

nes, non quòd sola censenda sint inter fructus pœnitentiæ dignos, aut sola ad excidium futuri seculi vitandum sufficiant; sed quòd, cum nollet rudem turbam multis semel operare præceptis, sufficeret autem præparare ad perfectam Christi doctrinam excipiendam, expresserit misericordiæ ac charitatis officia, quæ ut naturalia homini (*quæcumque enim vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*, Matth. 7, v. 12) ita nota sunt, et penè à quolibet præstari queunt; quibus denique misericordia et gratia Dei facilè impetratur, ad remissionem peccatorum (*charitas enim operit multitudinem peccatorum*, 1 Petr. 4, v. 8) cæteraque, etiam regnum cœlorum, assequenda. Christus ipse latius declaravit quæ via ducit ad vitam æternam; præsertim in Matth. cap. 25, v. 35 et 37.

VERS. 12. — VENERUNT AUTEM alio tempore ET PUBLICANI, etiam publicani; nam et turbæ venerant ut baptizarentur; sed publicani inter turbas non numerabantur, eò quòd infames haberentur, et quasi segregati à populo Dei, quod manifestum est vel ex illo Matth. 18, v. 17, ubi dicitur de excommunicato: *Sit tibi sicut ethnicus et publicanus*. Publicani dicti sunt à publico, quod bona publica significat, ut *τελωνια* Græcè à *τέλος*; vectigal: vectigalia enim aliosque populi Romani reditus, certo pretio redemptos, colligebant. Judæis genus hominum erat invidiosum, non quòd munus ipsum eorum per se damnabile esset (sicut enim non injustè principes vectigalia indicunt, ita non injustè ii qui principibus operam suam locant, à populo ea exigunt) sed, partim quòd avari essent, rapaces, et crudeles præter modum, blattæ, tineæ, excoriatores populi, nunc fraude, nunc vi, plus etiam extorquentes, quam à principibus præscriptum esset, modisque omnibus suum commodum procurantes ex publicis incommodis; partim, quòd Judæi ferè cum essent, nullâ religionis habitâ ratione, Romanis alienigenis adeò societate jungerentur, ut etiam operam suam illis locarent, idque ad fratrum tyrannicam oppressionem; quâ sine non, vectigalia à se exigere, contendebant Judæi, liberos se judicantes, si sacerdotibus duntaxat decimas penderent. Has itaque ob causas, infames habebantur publicani in otâ Judæâ (ut inter Christianos fœneratores) et nec honoratorum civium loco, arcebanturque à magistratibus; cum apud Romanos equestris esset dignitatis. *Flos enim equitum Romanorum* (ait Cicero in Oratione pro Plancio) *ornamentum civitatis, firmamentum rei publicæ, publicanorum ordine continetur*. Romani isti,

si vitæ tuendæ desint necessaria. ET QUI HABET ESCAS, id est, superfluum cibum, SIMILITER FACIAT, det scilicet esurienti seu indigenti. Itaque, ut notat Ambr., illa servatur misericordiæ mensura, ut non sibi unusquisque totum eripiat, sed quod habet cum paupere partiatur. Sub duobus autem operibus misericordiæ, quorum unum tangit vestitum, alterum victum, tanquam maximè necessariis et communibus omnia misericordiæ opera comprehendit, ut videlicet succurramus proximorum indigentia de superfluo. Et quidem in turbis dat præceptum omni-

VERS. 11. — QUI HABET DUAS TUNICAS, id est vestimenta superflua, seu plura, quam ipsi opus fuerit: ponitur enim numerus certus pro incerto, et species pro genere. Nam fieri potest, ut etiam pluribus quam duobus vestimentis opus habeat, ad tutandam vitam, nec tamen juxta præceptum Joannis danda sit pauperi. In binario igitur superfluitas notatur. DET NON HABENTI, id est, indigenti, sive unam habeat, sive non. Itaque obligationem dandæ elemosynæ ex duabus præfinit partibus; ex superfluitate divitis, si plus habeat, quam ipsi sit necessarium, et ex inopiâ paupere-

conductis à fisco vectigalibus, abibant in provincias eas quarum vectigalia conduxerant; atque ex iis eligebant indigenas. quos eidem muneri ascriberent, vel locantes eis ulterius singulis vectigalium partem, vel solam eorum conducentes operam ad collectionem. Atque hujusmodi fuerunt publicani illi, quorum passim meminit Evangelium, Judæi, inquam, adsciti à nobilibus Romanis, illis qui Judææ vectigalia à fisco redemerant. Hi propriè domini seu principes publicanorum; illi socii aut famuli; omnes vulgò *publicani* vocabantur.

UT BAPTIZARENTUR à Joanne, prout baptizatos fuisse constat infra 7, v. 29.

MAGISTER, magistrum agnoscentes, et illum honorant, et se offerunt discipulos.

QUID FACIEMUS? Quid est nobis faciendum, ut doctrinæ tuæ satisficiamus, ut poenitentiam agamus, et fructus poenitentia dignos edamus? Malè sibi consciis de illaudatâ vitæ institutione, doceri petunt quomodò vitam emendent. Pharisei nihil sibi de vitæ integritate deesse putantes, nihil quæerunt; quam ob causam summus magister de ipsis postea pronuntiat: *Publicani et meretrices præcedent vos in regnum Dei*. Matth. 21, v. 31.

VERS. 13. — DIXIT AD ILLOS. Non repellit eos à se, ut indignos quos alloquatur vir sanctus, rapinis infames: sic enim decebat præcursorem ejus, qui venerat peccatores salvos facere.

NIHIL AMPLIUS. Exigit quæ vocationis ipsorum sunt propria. Nam *periti medici more*, singulis opportuna præsidia salutariaque pharmaca præfuit, ait Euthymius.

QUAM QUOD CONSTITUTUM EST, scilicet ab imperatore aut magistratu, à regibus aut principibus qui populo præsent.

FACIATIS, in exactione vectigalium *πράσσετε* exigite. *πράσσειν* et *facere* significat et *exigere*; huic loco convenit significatio exigendi; itaque *facere* quod Latine legitur per *exigere* est exponendum. Prohibet ergo publicanis, ne in vectigalium collectione, amplius quid exigant, ab iis qui vectigalia debent, quàm præscriptum est à magistratu. Hinc colligimus, munus publicanorum non fuisse per se illicitum, tametsi Judæis exosum. *Non enim dixit, nihil exigatis*, ait auctor sermonis tertii in Appendice sermonum D. Augustini de Diversis; *sed nihil amplius exigatis; moderatè præcipit, ut et iniquitas locum non habeat, et constitutum habeat vectigal effectum*. Justum enim est habendum vectigal à legitimo principe indictum; nec peccant qui illud exigunt et colligunt, sed prædones sunt qui illud augent, qui ad suum lucrum ex-

bus commune benefaciendi: in publicanis verò et militibus propria ipsorum vitia prohibet. Publicanis enim dicebat:

VERS. 13. — NIHIL AMPLIUS QUAM QUOD CONSTITUTUM EST VOBIS, à principe vel magistratu, FACIATIS, id est, exigatis: hoc enim propriè significat verbum Græcum ut commentatores Græci exponunt. Itaque per-

torquent amplius quàm princeps determinaverit. Id familiare est vitium publicanis: à quo Joannes eos absterret. Et quanquàm non satis id esset, si ab hujusmodi iniquâ exactione, quæ modum vectigalis excederet, sibi temperarent; hoc solum tamen primò ipsis præscripsisse contentus est, ne plura requirens nihil obtineret, ratus si hoc obtineret, ut illud quo maximè laborabant vitii emendarent, facilè profecturos ad detestationem et solidam emendationem totius vitæ antea actæ, virtutumque ac signanter misericordiæ, quam turbis commendaverat, exercitationem: quæ omnia ad poenitentiam à Joanne prædicatam requirebantur.

VERS. 14. — ET, pro, etiam.

MILITES, *militantes*, participium loco nominis. Milites autem, Judæi haud dubium (nihil enim hæc ad ethnicos, à Dei cognitione alienos) qui et ipsi Romano imperatori militare potuerunt, multòque magis suæ gentis principibus, qualis fuit Herodes tetrarcha Galilææ, de cujus in Aretham Arabiæ regem bello circa hoc tempus gesto, legere licet Josephum, lib. 18 Antiq. capite 7. Publicanorum exemplo simul et Joannis concione excitati milites, durum quamvis hominum genus, et licentiæ ferox atque insolens, offerunt se Joanni baptizandos, et quæerunt doceri etiam ipsi, qui vita ipsis sit instituenda et poenitentia incunda, nihilò melius sibi de se consciis quàm publicani.

NEMINEM CONCUTIATIS, nemini vim faciatis, neminem malè tractetis, nemini per vim et metum extorqueatis pecuniam aliasve res; nemini, civium scilicet vel provincialium, aut eorum qui non sunt declarati hostes à principe cui militatis. Nam adversus hostes vi agere possunt milites, idcirco enim gladius ipsis datus est; sed qui adversus hostes datus est, non est adversus cives et amicos exserendus. Cæterùm quia gladius armaque ipsis semper ad manum sunt, non se continent plerique, quin et adversus amicos eis abutantur, et inermes agricolas, aliosque imbecilliores, sui regis subditos, vi opprimant et expilent, cum possunt.

NEQUE CALUMNIAM FACIATIS, neque calumniemini, id est, falsis accusationibus ac delationibus circumveniat: nam plerùmque *συκοφαντεῖν* est falsò deferre, et crimen datâ operâ impingere, quo nonnihil emolumentum extorqueatur à reo. Alterum vitium militibus familiare, ut falsò deferant et accusent hos illos, tanquàm fautores hostium, insidiatores, etc., quò ex innocentem reorum bonis munera referant. Prohibet ergo, *ne ab eis calumniando prædam requirant, quibus militando prodesse debuerant*, ait Beda.

Et, pro sed.

STIPENDIIS, obsoniis. Obsonia sunt condimenta ciborum; hic pro stipendiis militaribus usurpatur, cò

mittit exigi vectigalia, sed vetat excedi principis constitutionem. Militibus autem dixit, Judæis scilicet, sive Herodi sive Romano imperatori militantibus; nam et hoc Judæis licitum erat.

VERS. 14. — NEMINEM CONCUTIATIS, id est, neminem malè tractetis vi metuque aliquid extorquendo; NEQUE CALUMNIAM FACIATIS, falsa crimina impingendo

quòd militibus, non pecunia solùm, verùm etiam cibaria pro militiæ pretio, aliquando solvantur, præsertim in castris agentibus. Gregorius Nazianzenus in Catenâ citatus: *Stipendium appellat, imperialem provisionem, et deputata per legem dignitatibus munera.*

VESTRIS, vobis à rege decretis pro labore militandi.

CONTENTI ESTOTE, ita scilicet ut aliena bona non invadatis neque concupiscatis. Quòd alios concutiant milites, alios calumnientur, ex eo fit quòd non sint contenti stipendiis suis; contenti si forent, nec vi nec fraude, aliorum bona insectarentur. *Ita singulis generibus hominum, conveniens tribuit Baptista responsum, quod ait Ambrosius. Observandum autem, quòd non prohibeat Baptista bellum gerere (nam quibus proprium stipendium sufficere debere præcipit, militare utique non prohibuit, inquit D. Augustinus, epistolâ 5) nec prohibet inhiare prædæ ex hostibus reportandæ, si pugnent viriliter, denique fortiter res gerentes non vetat adspirare ad ampliora stipendia; sed ita jubet contentos esse stipendiis publicis, nihil ut per vim aut fraudem ab iis extorqueant, pro quibus bellum geritur. Jam memoriâ repetendum est, plura præcipi militibus potuisse, sed Joannem ante omnia dicere voluisse id quod ad ipsos peculiariter spectat, quodque proprium est vocationis eorum; confusus, hoc primum si ab ipsis impetret, nimirum, ut ab isto, cui admodum erant addicti, vitio abstineant, faciliè reliquos poenitentiae fructus subsecuturos; ut è contra veritus, si semel omnia velit exigere, majora cum minoribus, nihil se obtenturum.*

VERS. 15. — EXISTIMANTE, exspectante, seu sperante, quo modo est et Syriacè: rei scilicet eventum; velut ex eventu judicaturus esset. Interpres legisse videtur δοκούντος.

IN CORDIUS SUIS; nondùm id affirmabant, quòd nondùm vidisse se existimarent indubitata argumenta; sed ex rebus præsentibus præsagebat ipsis animus hujusmodi aliquid. Tandem verò ita crevit opinio hæc et in ore versata est omnium, ut primores populi putârint legatis missis percontandum sibi ex Joanne esse, an Christum se ipse agnosceret. Joan. 1, v. 19.

NE FORTÈ, num fortè, numnam, an vir ille virtutibus illis actionibusque insignis, ESSET CHRISTUS, Christus ille promissus. Hujusmodi opinione ducebatur populus, primùm ex eo, quòd omnes etiam legisperiti, ex plurium prophetiarum adimpletione, judicarent adesse tempus promissi Messiae, deinde ex admirandâ ac celebri Joannis nativitate, insuper ex ejus vitâ sanctâ à communi hominum vitâ alienâ, denique ex eo quòd nova instituta proferret, nominatim quòd baptismum administraret. Intellexerunt enim ex Ezech. 36, v. 25, baptismi usum fore Messiae tem-

tanquàm insidiatoribus vel fautoribus hostium, etc. ET CONTENTI ESTOTE STIPENDIIS VESTRIS; Græcè *obsoniis*, quia cibaria sæpè militibus in stipendii partem solvi solent. Hæc ultimâ præcepti parte præcidit radi-

pore. Nam quòd Joannes erat ex tribu Levi, cogitabant eam tribum tribui Juda generique David permixtam. Jesum autem, vel nondùm noverant, vel non tanti quanti Joannem faciebant, ut eujus, et nativitas haberetur communis, et patria contemptibilis, et educatio vilis, et vita vulgaris, et baptismus ex Joannis imitatione institutus. Et in hæc quidem cæcitate permanserunt, ita ut id quod in Joanne spontè crediderunt, hoc nec tandem in Jesu, tantis signis ac virtutibus approbato, ipso etiam Joanne attestante, crederent.

VERS. 16. — RESPONDIT, hæc occasione locutus est.

JOANNES, certior factus opinionis istius popularis, vel à Spiritu sancto, vel à discipulis suis: nec enim sic corde rem versabat populus, quin ore aliquando proderet quid cor præsigiret. Non est gloriatus Joannes de eâ quam homines de ipso habebant opinione magnificâ, nec appetivit honorem sibi non debitum.

DICENS OMNIBUS, constanter apud omnes prædicans, liberè et suam humilitatem agnoscens et Christi dignitatem profitens publicè. Absoluta sanctissimi viri modestia, qui adeò non sibi vindicavit alienæ laudis usuram, ut ultrò delatam fortiter rejecerit; in hoc proficiente errore multitudinis, ut Jesu paucis adhuc notî dignitas gravi publicoque testimonio comprobaretur, atque eò graviore, quò opportunius ab illo redditum est, qui ipse Christus habebatur vel haberi poterat.

EGO QUIDEM, q. d.: Non est quòd Christum me esse existimetis, sive ex quâvis aliâ re, sive ex eo quòd baptismum vobis administrem: nam ego quidem aquâ baptizo vos. Non refert quòd ego prior vos baptizem; nam ego non nisi aquâ baptizo. Ne ex baptismi novitate Christus haberetur, vilem docet esse baptismum suum comparatum baptismum Christi. *Ego*, inquit, hujusmodi minoribus ad sublimiora præparans.

AQUA, solâ nudâque aquâ, quæ ad renovandos animos nullius est efficacitatis.

Vos, corpora vestra.

VENIT, tempus præsens; significatur Christus in viâ esse, atque adeò proximus. Ille, inquit, ante quem missus sum, viam illi paraturus, ille qui me sequitur, ut post me mundo mox exoriat et manifestetur, mihi que in munus prædicandi Evangelium regni succedat. Christum manifestè signat: disertèque non Christum, sed Christi præcursorem se esse docet.

FORTIOR ME, qui valentior, potentior me viribus est: longè plura, longè alia potest quàm ego: efficacitate cœlesti divinâque virtute præditus est quâ nequaquam ego. Nolit ille merâ aquâ baptizare; nolit, id quod meum est, nudâ aquâ corpora tingere. Quid me admiramini? Ille, ut tempore et prædicationis ordine

cem concussionis et calumniæ seu violeatiæ et fraudis; nam ideò illis injuriarum generibus utuntur plerùmque milites, quia non sunt contenti stipendiis suis.

me est posterior, ita potentiâ est infinitis partibus prior : nec me tantum, sed et universis quæ in cælo et in terrâ sunt. Res meæ umbræ sunt et imago, præcessio ac præparatio ; ille veritatem, salutem, perfectionemque affert. Non ego collega illius sum, sed præcursor : præcedo eum ut Lucifer præcedit solem mox obscurandus majore lumine. *Illum enim oportet crescere, me autem minui*, Joan. 3, v. 30.

Cujus. Quantò ipsum magis populus extollebat Christum credendo, tantò magis se ipse deprimebat Christo collatum.

DIGNUS, *sufficiens*, ad verbum, id est, dignus cui id committatur. Non fuit Joannes dignus, ex ipsâ naturæ suæ conditione : hanc enim infinitis perfectionis partibus superat natura Christi. Siquidem universa mortalium natura, cum Dei majestate comparata, quasi stilla situlæ et quasi momentum stateræ reputatur (Isa. 40, v. 15), et sanctissimus quisque quasi pulvis et cinis, Gen. 18, v. 27.

CORRIGIAM, lingulam seu vinculum scorteum. *Solvere corrigiam calceamentorum ejus* ; id est, excalceare eum, à parte totum : solvenda enim sunt calceamenta antequàm extrahi possint. Sententia idem unum est hoc, cum eo quod Matthæus dicit *calceamenta portare* : nec dubium est quin Joannes, ut sæpius istud repetivit, nunc his nunc illis verbis fuerit usus. Ne putetis, inquit, quod dixi, *fortior me est*, comparationis me id more dixisse, quam nullam volo intelligi : tantò ille est me modis omnibus superior, ut ego, quem vos aliquid esse creditis, quem vos suspicitis, illi collatus, infirmus adeoque nihil sim, prorsus indignus inter servos ejus numerari, etiam servos extremos. Cùm ad summam illam ejus dignitatem, summamque divinæ naturæ ipsius præstantiam, mentis oculos conjicio, indignum me planè sentio, qui vel infimi ministri locum apud illum obtineam, et vel vilissimam partem in illius mihi ministerio vindicem. Nulla enim ministerii pars vilior quàm à calceamentis alicui esse : calceorum alicujus curam gerere, dominum illos nunc induere, nunc exuere, illos mundare, reponere, reddere, mutare, pro domini libitu, eoque foras prodeunte portare, si illos ponere aliquando loci sacri aliâve causâ, aut alios aliis mutare velit. Videri possit proverbiale fuisse hoc dicendi genus, ortum ex consuetudine Judæorum, qui sanctiorem aliquem locum ingressuri calceos ponere consueverant, adventientium etiam hospitum pedes lavare, regione nimirum calidiore. Omnino autem hinc intelligitur, vulgarem inter Judæos tunc usum fuisse solearum ; quem Christus, haud dubium, ut cætera similia, est imitatus : vide Marc. 6, v. 9. Jam igitur quid humilium quàm solvere et portare soleas alicujus ? certè is, cui hoc ex conditione competit, infimo in ordine est, si cum illo comparetur cui solvit aut portat soleas. Atqui ille tantus est, inquit, ut ego non possim cum illo vel in hoc gradu comparari, sive naturam spectes, sive virtutem et fortitudinem. Magnus Joannes ad magnam provocat de Christo concipiendam opinionem, majoremque quàm de homine haberi possit : qui ipse cele-

bratus inter natos mulierum maximus, Matth. 11, v. 11, inferiorem se fatetur quàm qui apud Christum mancipium agat ; neque enim præter veritatem humilis aut fuit, aut esse potuit. Vehemens itaque *tapinosis*, quâ mirum in modum se abjecit, ob quam vicissim mirum in modum elevatus est, juxta maximam : *Qui se humiliat exaltabitur*. Quin et affert Joannes hujus ex ipsis evidentem rebus probationem : Vultis, ait, cognoscere rationem virtutis meæ cum illius virtute collatam ?

EJUS, Latine superfluum. Ipse, vel per se solum, vel adhibito ministerio servorum suorum, vos, animas vestras,

BAPTIZABIT, perfundet. *Ipsa metaphora dictionis BAPTIZABIT* inquit Chrysostomus, *gratiæ exprimit largitatem*.

IN SPIRITU SANCTO, id est, Spiritu sancto (præpositio in Latinis est superflua) ; Spiritu sancto in vos infuso. Per Spiritum sanctum autem intellige dona Spiritus sancti. Vos, inquit, ex rebus visibilibus me aestimatis ; at longè nobiliora sunt quæ non videntur. Non ille uti ego corpora vestra solâ aquâ, sed animas vestras Spiritu sancto tinget, nec uti ego, ad poenitentiam duntaxat provocabit peccatorem, sed et à peccatis mundabit, ac donis cælestibus imbuet. Effundet in vos, in morem aquæ, largiter et copiosè, Spiritum sanctum, qui fons est donorum omnium, remissionis peccatorum, regenerationis, renovationis, justificationis, adoptionis, juris hæreditatis cælestis (omnia hæc comprehendit). Quanta igitur differentia est inter corpus et animam, inter aquam et Spiritum sanctum, inter imaginem et veritatem, inter apparatus et rem ipsam ; tanta est differentia inter baptismum ipsius et baptismum meum, tantò est baptismus ipsius efficacior meo. Respicit autem hæc Baptistæ promissio : *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto*, primum ad visibilem Spiritus santi, in apostolos et eos qui cum eis erant ipso Pentecostes die, atque in plures deinde credentes, effusionem : ipse enim Salvator, dum hanc promittit, alludens ad hæc ipsa Joannis verba, ait Act. 1, v. 5 : *Joannes quidem baptizavit vos aquâ ; vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies*. Deinde verò respicit et ad invisibilem Spiritus sancti largitionem, tum per baptismum, tum per baptismi τελεσίωσιν, impositionem manuum sive confirmationem. Ideo enim visibiliter aliquando Spiritum sanctum Christus dedit ut de invisibili per sacramenta largitione redderet certos.

ET IGNI, qui est ignis seu igni similis, purgans et inflammans. *Ignis commemoratione adjunctâ*, inquit Chrysostomus, *Spiritus sancti efficacitatem signavit, gratiæ ipsius vehemens atque invictum* ; quasi diceret : Effundet in vos abundè, sive per se, sive per ea quæ instituet sacramenta, Spiritum sanctum : cujus non otiosa erit in vobis mansio, verum adeo efficax, ut instar ignis, sordes vestrorum consumat peccatorum, animorum dispellat tenebras, charitate, quâ virtutem Deique gloriam prosequamini, eâ accendat, quam nulla afflictionum acerbitas superare queat, denique totos in

se transformet ac sursùm rapiat. Hujusmodi enim sunt ignis proprietates, consumere, illuminare, inflammare, omnia in se transformare ac sursùm rapere: propter quas ipso die Pentecostes, in specie ignis Spiritus datus est: ad quod et respexit Baptista prophetiæ dono auctus.

VERS. 17. — CUJUS. Prædicavit Christum Salvatorem et Spiritus sancti donatorem, quod ad primum ejus adventum pertinet; jam et judicem prædicat, quod ad secundum; ut, qui promissis non pelliciantur, terrore compellantur; nec torpeant, tanquàm omnibus salvus, qui semel Spiritu sancto baptizati fuerint. Et hæc fuit Judæis nova doctrina, de futuro Christi judicio; non minùs quàm illa de regno cœlorum et gehennâ ignis. Paulatim aperit Joannes mysteria omnia Evangelii, ut etiam mox Spiritus sancti rationem: nam quamvis Spiritus sanctus notus esset Judæis eo tempore, cujus frequens est mentio in veteribus Scripturis, non tamen ut tertia in divinis persona, distincta à Patre et Filio.

VENTILABRUM, πύλον, vannus, vel, uti legit B. Augustinus in Psalmum 92, pala, instrumentum est, quo frumenta, ad ventum ventilata quassataque, à paleis expurgantur, à πύλοι dictum, quòd veluti exspuat ea quæ sunt inutilia. Eo significatur extremum Christi judicium, quod malos secernet à bonis, non tantum meritis, uti in hac vita secernuntur, sed manifestè et loco et præmio: quemadmodum dum frumenta vannis ventilantur, plena à vacuis, ab inanibus fructuosa, quodam auræ spirantis examine separantur.

IN MANU EJUS. Sensus verborum est: Qui tenet ventilabrum suum manu suâ. Significatur autem hæc parte, Christum, vel judicandi potestatem, à Patre accepisse, (juxta illud Joan. 5, v. 22 et 27: *Pater omne judicium dedit Filio, et potestatem dedit ei et judicium facere*) vel paratum ad dijudicandum peccataque ulciscendum esse; in propinquo esse ipsius judicium, uti propinqua est separatio palarum à tritico, ubi agricola ventilabrum in manus accepit; juxta illud quod mox antecessit: *Jam securis ad radicem arborum posita est.*

PURGABIT, ad verbum, *perpurgabit*, seu *permundabit*, ut vertit apud Matth.: exactè mundabit. Frequenter, imò verò semper, aream suam Christus mundat, dum nunc aufert ex aræa impios, nunc ad justitiam illos adducit, ac sensim justos ipsos perficit (*Omniem palmitem in me, loquitur Joan. 15, v. 2, non ferentem fructum, tollet eum (Pater), et omnem qui fert fructum purgabit eum, ut fructum plus adferat*); at in seculi consummatione permundabit, dum nullum relinquet inter bonos malum, nec aliquid in bonis mali, sed exhibet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, ut Apostolus ait ad Ephes. 5, v. 27.

AREAM SUAM. Area ea est in quam frumentum, ita ut demesum est, ex agro convenitur, quod deinde in aræa, ex aristis, plaustris aut flagellis excutitur; tandem verò ventilabris à paleis secernitur. Porrò quòd ait, *permundabit aream suam*, synecdoche est,

continentis pro contento: aræa pro eo quod in aream congestum est; *aream suam*, id est, cœtum in se creditum quem congregaverit, tum per se, tum per ministros suos; Ecclesiam, in quâ permixti sunt bonis mali. Utitur hoc loco contra Donatistas Augustinus, cap. 10 libri post Collationem.

CONGREGABIT, coget, colliget, nihil sinet perire tritici.

TRITICUM SUUM, eos qui fuerint humilitate parvi, animi sinceritate candidi, freti virtutibus, solidi pietate, et constantiâ ac perseverantiâ graves; hujusmodi enim sunt triticum Christi, cibus sunt quo pascitur Christus. Quare martyr Ignatius de se, dum ad bestias condemnatus esset: *Fruentum, aiebat, Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar.* Hier. in Catal. script. eccles.

IN HORREUM, in repositorium, in regnum cœlorum, in quo, à paleis separati tuti perpetuò et felices agent.

SUUM, scilicet vel judicis vel tritici.

PALEAS AUTEM. Græcè *paleam autem*: singulare collectivè acceptum pro plurali, more Hebraico. Paleæ in Ecclesiâ ii sunt, qui specie religionis nitidi, inanes sunt virtutibus, steriles honorum operum, et iniquitatum cupiditatumque malarum ventis faciliè abripiuntur, qui ex eâ sunt radice oriundi ex quâ triticum, ejusdem Ecclesiæ communionem gaudent, eandem profitentur fidem, iisdem imbuuntur Sacramentis, sed carent medullâ justitiæ. Porrò autem (id quod hinc sequitur) si paleas igni adjudicabit, quantò magis zizania? si domesticos, quantò magis alienos? Sub paleis fortassè comprehendit, quidquid illud est, quod cum grano tritici natum, à grano secernitur atque abjicitur, ut culmos et spicas, quanquàm non ad hæc segreganda, opus sit ventilabris, sed ad hoc ut exactè mundetur area, à subtilioribus paleis.

COMBURET, affliget. Is erat regionis illius mos, paleas in ignem abjicere et comburere.

IGNI, vero eoque corporeo igni, id quod B. Augustinus docet libri 21 de Civitate Dei cap. 9 et 10.

INEXSTINGUIBILI, inextincto, hoc est æterno: plus significatur quàm vox sonet; igni, qui non tantum exstingui non potest, verum nec exstinguat unquam, sed perpetuò urat et affligat quos semel acceperit. Exstingui non potest quia fomentis opus non habet ut alatur, sed per se subsistit, æternumque durat, Deo faciente; non exstinguit verò, Deo ita actionem illius temperante, ut quamvis acerrimè adurat, crucietque extremè, neque cesset unquam in eos agere quos aliquando acceperit, nunquam tamen absumat. «Nonne cernis solem istum, inquit Chrysostomus in hunc locum, semper ardentem et nunquam proestus extinctum? Non legisti incensum rubum, nec tamen ipso incendio concrematum?» «Jam satis superius disputavi, ait Augustinus, posse animalia etiam in ignibus vivere, in ustione sine consumptione, in dolore sine morte, per miraculum omnipotentissimi Creatoris, cui hoc possibile esse qui negat, à quo fit quidquid in naturis omnibus miratur, ignorat.» Ita-

que inextinguibilem intelligit ignem, non in se tantum, sed et in iis qui illi adjudicantur, hoc est, aeternò absque cessatione illos cruciantem; simili enim ferè modo dicimus ad perpetuos quempiam carceres esse damnatum. Quare hoc loco refellitur eorum hæresis, qui docuerunt reprobatorum pœnam non esse perpetuam. Videri autem potest allusisse Joannes, ad illud quod de prævaricatoribus Isaias ait, cap. 66, v. 24, citatque Servator Marc. 9, v. 44, 46, 48: *Vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur.*

VERS. 18. — *ET ALIA*, præter ea quæ hæcenus retuli.

EXHORTANS, inter exhortandum ad pœnitentiam vitæ prioris et ad fidem in Jesum, Act. 19, v. 4.

EVANGELIZABAT, annuntiabat Evangelii mysteria. Quædam alia refert Joannes Evangelista, cap. 1 et 5. Pleraque Christiani Evangelii mysteria cœpit Joannes aperire, quæ Christus subsequens perfectè enarravit.

VERS. 19. — *TETRARCHA*, vide supra, v. 4.

HERODIADE, illius adulteræ incestæque mulieris, cujus turpi amore tenebatur, tum causâ, tum impulsu. Herodias nomen est patronymicum, vel certè diminutivum, impositum ab Herode Ascalonitâ (verisimile est) huic nepti suæ ex filio Aristobulo, ut scribit Josephus, lib. Antiquitat. Jud. 18, cap. 7.

FRATRIS SUI, Philippi additur Syriacè, et à quibusdam libris etiam Græcè, id quod apud Marcum constanter ab omnibus legitur. Nupserat illa Philippo tetrarchæ Ituræ et Trachonitidis, de quo supra, v. 4, cujus mansuetudine abusus Herodes (erat enim vir perpetuò modestus, et amator quietis ac otii, quod Josephus scribit ejus libri qui supra, cap. 6) ausus est apud illam de impetrando illius conjugio mentionem facere. Quâ assentiente, convenit inter eos, ut quamprimùm Herodes Româ reverteretur quò jam iter instituebat, illa migraret in ipsius domicilium, ipsique jungeretur incestis nuptiis, repudiatâ Arethæ Regis Petræ filiâ quam ipse antea duxerat. Ita Josephus, cap. 7, quanquàm loco Philippi Herodem alterum incognitum illum ponat, de quo vide Marc. 6, v. 17. *Fratris sui*, germani, non uterini; Herodes enim hic ex Malthace Samaritide; Philippus ex Cleopatrá Jerosolymitide natus est, eodem iterùm teste Josepho. Josephus ait uxorem fuisse Herodis alterius, filii ejusdem patris Herodis Magni, ex Mariannæ Simonis Pontificis filiâ; sed fallitur procul dubio. Nam et evangelistarum tempore non modò recens erat sceleris hujus memoria, verùm etiam ante omnium oculos versabatur.

Joannes qui nemini parcebat nec ipsis Pharisæis, Herodem corripiebat: Illa tui fratris adhuc etiam viventis (obiit enim demùm Philippus vigesimo anno Tiberii Cæsariis), uxor est, atque ex eo mater, illo adhæc invito tibi adhærens. Adulterio et incestui raptum jungis, legis Dei pluribus modis transgressor. Pudorem Baptistæ conabatur incutere ut ad pœnitentiam provocaret. Sed licèt facilè crederet meretricis illecebris irretitum à proposito non revocandum,

tamen quia publicum erat scelus atque adeò turpe, non putavit sibi dissimulandum, quantumvis molestus esset et ingratus monitor. Libera igitur cùm esset prophetæ objurgatio, et publica infamisque facti ipsius atrocitas, peccatum autem corrigere libido non sineret, non frustra timebat Herodes, ne qua repente populi seditio adversus ipsum moveretur (accurrebant enim ad Joannem et Galilæi et Peræi), præter hoc quòd increpationem non ferret. Noverat Herodes Joannem apud populum esse vehementer gratiosum, quòd et complures haberet discipulos, et baptizasset permultos, et à plerisque crederetur Messias; à nemine certè non haberetur vir sanctimonie singularis et propheta à Deo missus, cui contradicere non liceret. Quam ob causam vincit prophetam conjicitque in carcerem, ut dicitur versu sequenti, illo victo tranquillam sibi licentiam promittens. Hæc prima ac præcipua Herodi causa fuit in carcerem mittendi Joannis; fuit et alia quam Pharisæi urgebant, à quibus Joannes Herodi traditus fuit, quæ non tam movit Herodem, quàm ipsi serviit velaminis loco, de quâ Matth. 4, v. 12. Hic itaque clarè cernimus, quale fidos et cordatos veritatis prædicatores præmium in mundo maneat, præsertim ubi vitia coarguunt. Vix enim centesimus quisque hominum correptionem admittit, multoque minùs tyranni, quibus nihil acerbius est quàm in ordinem cogi.

At totius negotii architectrix, et mali artifex ac fons exultat Herodias voti sui compos facta, et linguam veriloquam discriminale ac confodit, denique crudelem triumphum de suo censore agit; sed postea, illa simul et Herodes, suis opibus exuti, nec regni tantum honore, sed et natali solo ac subsidiis omnibus privati, perpetuo apud Lugdunum, Galliæ urbem, damnati exilio, suave bonis omnibus à justo Dei judicio profectum spectaculum præbuere; narrat Josephus, lib. 18 Antiq. Judaic. c. 9.

MALIS, sceleribus, flagitiis.

QUÆ FECIT, adversus publicam justitiam et privatæ honestatis exemplum. Matthæus et Marcus non meminerunt, nisi de adulterio incestuoso, Herodem à Joanne correptum, ut cujus occasione Joanni Herodias machinata sit mortem, quam illi narrare instituerant; Lucas verò et de aliis pluribus criminibus reprehensum fuisse testatur; quæ etsi non perinde nota sint, fuisse tamen Herodem hunc, vafrum impiumque tyrannum, tum ex verbis Salvatoris infra 13, v. 32, tum ex eo quod à Caio imperatore tetrarchiâ privatus et perpetuo exilio mulctatus sit, satis evadit manifestum. Porrò in Joanne ad nullum Herodianorum vitiorum connivente, refulget insigne constantiæ exemplum, quâ præditos esse convenit doctores omnes, ne magnorum ac potentium vitia quæcumque aut palpent aut dissimulent, imò ne ve-reantur, quoties ita necessitas tulerit, illorum in se provocare ferociam.

HERODES. Antecedens loco relativi, Hebraico dicendi genere.

VERS. 20. — ADJECIT, satis superque scelerum pondere prægravatus, ut nefandum hoc facinus non adjecisset.

ET, pro, quòd.

INCLUSIT, ita nimirum, præter injuriam viro sancto illatam, impedivit cursum, quantum in se fuit, prædicationis illius, et ministerii omni populo utilissimi; adhæc interceptit consilium et reprehensionem, quæ via ipsi esse poterat ad pœnitentiam. Significatur itaque, tunc desperatam esse malitiam et ad summum venisse cumululum, cum remediis irascitur peccator; nec tantum correptionem repudiat, sed et de monitore quoque suo hostilem vindictam sumit. Vide quæ diximus versu præcedenti.

VERS. 21. — FACTUM EST. Accidit opportuno tempore ante Joannis carcerem.

CUM BAPTIZARETUR à Joanne.

OMNIS POPULUS, populus Judaicus magno numero se offerens.

ET JESU BAPTIZATO, et Jesus baptizatus esset et oraret, ut *apertum* fuerit *cælum*; sic poterat interpres commutare infinitivum et participia cum verbis finiti modi, sensu clariore, quemadmodum cœperat in versiculi initio. Syrus, pro, et *Jesu baptizato*, reddit, orationem absolvens, *etiam Jesus baptizatus est*, inter reliquos, scilicet, offerens se tanquam unum è plebe, inter peccatores, publicanos, meretrices, milites, etc., nihil fastidians commune cum hominum vulgo lavacrum.

ET ORANTE. SYRUS: *Et dum oraret, apertum est cælum*. Baptizatus Jesus oravit in ripâ fluminis Patrem, compositis genibus et sublatis in cælum oculis ac manibus, pro felici successu ardui illius negotii evangelici quod aggrediebatur, quod ut auspiciatus foret, rogavit, verisimile est, ut fieret à Patre ea quæ hic sequitur sui declaratio et commendatio. Quamvis enim sciret Patri statutum esse hanc edere, quia tamen agnoscebat sibi ut homini non esse debitam, sed gratiam esse, voluit eam et supplici oratione mereri, et humili reverentiâ excipere, docens interim, baptizatis non otiosè vivendum, sed instandum esse orationi, quia etsi peccata sunt omnia baptismo laxata, nondum tamen est carnis fragilitas solidata.

APERTUM EST, ad verbum, *aperiri*. Apertum est non imaginariè, sed reverà, ut videret ipse Jesus è cœlis sibi offerri auctoritatis testimonium, et Evangelii prædicandi delegationem, simul ut manifestaretur Joanni, et honore ac gloriâ celebraretur, qui sese ipse eò dejecterat, ut non dedignaretur cum peccatoribus servi manibus baptizari; denique, ut ad aggrediendum Evangelii et redemptionis humanæ negotium, quod non absque difficultate et afflictione variâ perfecturus erat, animum acciperet, à Patre amari et honorari se animadvertens.

COELUM, cœlis proxima aeris aut ignis regio (nam hæc cœli frequenter nomen accipiunt) non enim necesse est ipsos summos cœlos intelligere, quos, cum corruptioni haud subiaceant, credibile non est Deum, contra eam quam illis indidit naturam, diffidisse;

cum elementi aeris aut ignis diffissio ad hoc sufficeret, ut intelligeretur è cœlis proficisci, eam quæ videbatur columbæ speciem, et quæ audiebatur vocem; idcirco enim hoc factum fuit. Formatus itaque, in supremâ aeris ignisvè regione, profundus hiatus fuit, prodigiôsà luce coruscus, Jesu et Joannis oculis conspicuus.

VERS. 22. — DESCENDIT ex intimo apertorum cœlorum recessu. Non ipse Spiritus qui ubique est repletque orbem terrarum (Sap. 1, v. 7), sed columbæ species quæ apparuit, descendit, *ut*, inquit Augustinus, *exterioribus visis corda commota, à temporali manifestatione venientis, ad occultam æternitatem semper præsentis converterentur* (libri 2 de Trinit. cap. 5), et intelligerent singularem hic ipsius præsentiam per gratiam, qui ubique est per naturam.

SPIRITUS SANCTUS, spiritus qui à Deo procedit vivificus, Spiritus sanctus qui à Deo emanat. Hic oritur quæstio an Jesus aut Joannes vidit descendentem Spiritum; nam in Matthæo, cap. 3, v. 16, post verbum, *vidit*, quidam subaudiunt Jesus, quidam Joannes. Jesus enim potiùs ut subaudiatur, requirit verborum syntaxis; ut verò Joannes, obvia ratio, quippe cui declarandus fuerit Christus, non Christus ipse sibi. Ego accipitem esse locum existimo, ut utrumvis vel etiam utrumque subaudias, quemadmodum fecère Glossæ interlinealis auctor et Richelius. Jesus enim vidisse refertur, ut certum eum prorsus factum intelligas sui à Deo ad evangelizandi munus missionis et unctionis; ne temerè eum eò prosiliisse crederes, quò nemo nisi evidenti acceptâ delegatione audere debet prorumpere. *Nec quisquam* (inquit Apostolus Hebr. 5, v. 4, 5) *sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam Aaron*. Sic et Christus non seipsum clarificavit, etc. Joannes autem vidit, ut satisfaceret divino promisso; hoc enim ei à Deo promissum fuerat visibile signum agnoscendi Christi, quod et à se testatur acceptum, Joan. 1, v. 32, 33: *Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, et mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aquâ, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto*. Itaque et Jesus et Joannes ex apertis cœlis viderunt Spiritum sanctum columbæ specie, simul et audierunt Dei Patris vocem (hæc enim duo eodem pertinuerunt); sed an cætera hominum præsentium multitudo hæc eadem viderit et audierit, res est incerta, nominatim auctori libri de duplici Martyrio, Cypriano adscripti. Scriptura nihil hæc de re dicit; si tamen diligenter expendatur, favet parti neganti, in quam propendunt Dionysius Richelius et Thomas Cajetanus. Volens enim Joannes Baptista testimonium perhibere de Jesu: *Vidi*, inquit Joan. 1, v. 32, *Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, et mansit super eum*. Quòd si præter ipsum viderant illud præsentem omnes, vel non erat ipsi apud eos qui et ipsi viderant res ista producenda, vel si erant alii, dicendum ipsi fuerat, non *vidi*, sed *vidimus* ego et populus omnis

præsens; fuisset enim testimonium multò irrefragabilius, quippe publicum. Deinde, si præsentem omnes viderunt columbam, et audierunt vocem cœlestem, credere par est inprimis Joannis discipulos, qui præceptori indivulsè adhærebant. Atqui, cùm laboraret Joannes in discipulis suis docendis incomparabilem Jesu præ se excellentiam, et à se ad Christum transfereendis, inculcat eis constans testimonium suum (Joan. 3, v. 28), nequaquam hanc visionem, quæ maximè fuisset inculcanda, ut clarissimum è cœlis Jesu allatum testimonium, si illius spectatores fuissent. Adhæc, non consuevit Deus mysteria illa summa et incomprehensibilia, quale est istud inprimis SS. Trinitatis, ab ipso mox initio, semel, integrè, nec paulatim, aperire promiscuo vulgo, imò ne discipulis quidem familiaribus; triennio enim propemodùm formaverat discipulos suos Jesus, cùm simile in monte spectaculum ipsis exhiberet, et nec ipsis omnibus, sed solis tribus ex ipsorum numero, additâ etiam prohibitione ne cui illud ipsi revelarent ante resurrectionem suam, infra 17, v. 1, 9. Cæterùm etsi solis Jesu et Joanni visio ista exhibitâ concedatur (certè vox Patris non hic addit quod infra 17, v. 5, *ipsum audite*, quod nec addi permittit secunda persona quâ utuntur posteriores evangelistæ) non tamen ipsis solis servivit, sed servivit et aliis, quibus eam ipsi, et ex ipsis alii aliis, congruo tempore ac modo revelare debuerunt; quemadmodùm Baptista fecit, et ex eo evangelista, Joan. 1, v. 32 et 34: *Et testimonium perhibuit Joannes dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cœlo et mansit super eum. Et ego vidi et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.*

SICUT COLUMBA, non id est, descendit in morem columbæ, sed, *corporali specie sicut columba*; specie, similitudine, figurâ columbæ, ipsum repræsentantis, præsentemque ostendentis. Sic Actorum 2, v. 3, apparuerunt *dispertite linguæ tanquàm ignis*, id est, specie, figurâ linguarum ignearum Spiritus sanctus apparuit. Porrò, ut non verus illic ignis, sed ignis similitudo, ita nec vera hic columba, sed columbæ similitudo; id quod B. Ambrosius docet in præfatione tertii libri de Spiritu sancto; nec ab eâ sententiâ abhorret Augustinus, epistolâ 102, quanquàm alibi aliud sentiat. Corpus simile corpori columbæ, ex elementari materiâ repenti formatum fuit et motum, angelico ministerio aut divinâ alioqui virtute; quod, peractâ significatione præsentis Spiritus sancti, in præjacentem materiam reversum, esse desiit. Propterea autem corporea species sive similitudo apparuit, ut eo signo, Spiritus sancti naturâ invisibilis, præsentia, ipsis oculis Jesu et Joannis monstraretur; columbæ autem idcirco, ut, Spiritus sancti, qui adesse signabatur, Christique, qui Spiritu sancto unctus docebatur, proprietates exprimerentur. Columba animal est fecundum, homini amicum, mansuetum, gratiosum, et bono gaudens odore: et Spiritus sanctus delectatur mundis hominum mentibus, atque iis maximè quas commendat odoriferarum virtutum gratia; benignus, liberalis, munificus est, cœlestium

charismatum dives elargitor. Columba candida est, mitis, innocens, simplex, salutaris, miro affectu prosequens pullos suos. Hæc in Christum dilucidè conveniunt, ut ne metuamus ad ipsum accedere, qui non formidabili Spiritus potentia, sed amabili et placidâ gratiâ indutus nobis occurrit.

IN IPSUM, Jesum; insidens in sacro Jesu capite. Græcè est pronomen non reciprocum, αὐτόν, sed ut sæpè illud loco reciproci positum legitur, ita anceps esse malim intelligi, ut, et Christo et Joanni, quemadmodùm diximus, columbam visam queas exponere. Certè quod hic vertit interpretes in ipsum, secundùm Matthæum vertit *super se*, secundùm Marcum, in ipso seu *super ipsum*, Græco sermone utrobique dicente ἐπ' αὐτόν. Jam quod subsidit in Christo, columbæ Spiritum sanctum repræsentantis species, non fit virtute baptismi Joannis, tanquàm illo daretur Spiritus sanctus (nam ut id accidit post baptismum, Jesu ex aquis egresso, ita reliquis à Joanne baptizatis haud acciderat) nec ideò fit, ut monstretur impleri Jesum Spiritu sancto (cui à primo assumptæ hominum naturæ momento non ad mensuram Spiritum Pater dederat), sed ut ostendatur Spiritu sancto plenus esse. Cùm enim hæcenus se domi tanquàm privatus homo continuisset, nunc cùm producendus est à Patre ad præstandum Redemptoris munus, hujusmodi signo declarat eum Pater messiam illum esse, quem olim ipse promiserat, unctum affatim omnibus Spiritus sancti dotibus, ad evangelizandum pauperibus, medendum contritis corde, prædicandum captivis indulgentiam, etc., Isa. 61, v. 1, 2, 3. Nec solum ipsum esse Spiritu sancto plenum abundèque unctum, sed et de plenitudine suâ alios uncturum adèdque baptizaturum Spiritu sancto. Sic enim interpretatus est signum istud ipse Pater, qui Baptistæ illud promiserat: Joan. 1, v. 33: *Qui misit me baptizare, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.* Ut enim olim cùm universum aliquando orbem naufragium commune mersisset, et omne prorsus hominum genus in periculum exterminii adductum esset, apparuit Noëmo columba, finem tempestatis illius ostendens, atque, ore allato olivæ ramusculo, tranquillitatem mundo redditam nuntians (Gen. 8, v. 11), ita modò Spiritus sanctus Joanni apparuit columbæ specie, humani generis è malis omnibus liberatorem monstrans, et Dei per eum gratiam orbi oblatam annuntians. Denique subsidit in sacrum Jesu verticem Spiritus sanctus, ut tanquàm Dei digitus extensus (vocavit Christus Spiritum sanctum Dei digitum Matth. 12, v. 28) monstret certò, in quem proxima Dei è cœlis vox feratur.

VERS. 17.—ET VOX. Ecce rem aliam non minùs stupendam. Interea dùm insideret Spiritus Dei columbæ specie in capite Jesu, magnifica vox lapsa est de, ex, apertis coruscisque cœlis, Deum Patrem repræsentans loquentem. Unde columba venerat oculis conspicua, inde venit et vox auribus insonans; neque enim, aut sine voce columba, aut sine columbâ vox, Christum

certò demonstrasset; columba absque voce, non intellectum fuisse quid sibi vellet; vox absque columbâ, in incertum lata fuisset. Cæterùm cùm Pater nec audiri possit, nec conspici, aut ullo corporis sensu percipi, *vox hæc cælitus delata, non Patris propria existit*, sed, quod ait Victor Antiochenus, *in Patris personâ, per angelorum ministerium efformata fuit*. Aptè autem per vocem Pater innotuit: ipse enim ineffabilis Verbi, quod eum orbi notum reddidit, genitor est. Atque hunc oracula reddendi modum, voce è cælis missâ, servavit Pater dùm ejus Filius in terrâ versaretur, Matth. 17, v. 5, Joan. 12, v. 28. Hic jam cœptum est SS. Trinitatis mysterium clarè aperiri, quod Christi deinceps prædicatione divulgandum, *nulli unquam patriarcharum aut prophetarum, ait Richelius, tam apertè ac distinctè revelatum fuerat, quàm hic Joanni, Patre apparente in voce, Filio in carne, Spiritu sancto in specie columbæ, quanquàm diversimodè: nec enim ita vox et columba unitæ fuerunt Patri et Spiritui sancto, quemadmodùm caro Filio. Fuit quidem totius Trinitatis effectus tam vox quàm columba; sed columba solum repræsentavit Spiritum sanctum, vox solum Patrem, ut et solius Patris est dicere: Tu es Filius meus. Magnus itaque Joannes, cui se baptizandum credit Filius, se videndum invisibilis exhibet Spiritus, suum de cælo Filium commendat Pater.*

Tu, homo Jesus, quem emisso Spiritu meo demonstro: quem hactenùs promisi, jam præsentem exhibeo. Pater dùm à Filio honoratur oratione, Filium vicissim honorat responso è cælis dato.

FILIUS MEUS, ille Filius meus, « non adoptivus sed proprius, non aliunde creatus, sed ex me genitus, nec de aliâ naturâ mihi factus comparabilis, sed de meâ essentiâ mihi natus æqualis. Hic est Filius meus, quem à me non separat deitas, non dividit potestas, non discernit æternitas; qui eam quam mecum habet æqualitatem, non rapinâ appetiit nec usurpatione præsumpsit, sed manens in formâ gloriæ meæ, ut ad reparandum genus humanum, exqueretur commune consilium, usque ad formam servilem inclinavit incommutabilem deitatem. » Hæc ferè D. Leo, sermone de Transfiguratione. Tu es ille Filius meus, olim à me promissus, Rex, Sacerdos et Doctor, Psal. 2, v. 6, 7; Psal. 109, v. 3, 4.

DILECTUS. Marc. 9, v. 7, vertit *charissimus*; non enim participium est, sed nomen, vox cujus usus est Græcè, ὁ ἀγαπῆτος, ille dilectus (repetitur articulus magnâ emphasi), multi dilecti, ille unicè dilectus tanquàm unigenitus. Cùm enim quis unum solum possidet filium, maximè eum diligit; si verò pater factus sit plurium, dispartitus affectus remittitur, ait veterum quidam. Alii ergo filii, solummodò quia dilecti; hic dilectus, quia filius.

IN TE, non in alio, quicumque ille sit, nisi per hunc.

COMPLACUI MIHI. Explicat dilecti rationem. Græcè non additur *mihi*. In te complacui, in te beneplacitum est mihi, in te acquievit animus meus. Phrasis est sacris

litteris peculiaris, ex Hebræo orta. Græci enim interpretes, Hebræum *rasa* cum præpositione constructum, ad hunc verterunt modum, usi voce εὐδοκῆν, quâ propensum animum ac præcipuum quemdam erga alium affectum, expressum voluerunt, Psal. 146, v. 10, 11; Psal. 149, v. 4. Sensus itaque est: Mihi solus et singulariter places (est enim præteritum pro præsentî) et in te nihil mihi displicet; ideòque me oblecto te unicè, et singulari te amoris affectu prosequor, in teque acquiesco, ita ut gratissimum mihi futurum sit quidquid per te agetur, per te denique ego erga alios placari, aliique mihi placere poterunt, per quem, inquam, ego mundo reconciliari decrevi. Innuit enim sic in Christo acquiescere Dei amorem, ut sese ab eo ad alios diffundat, eumque intuens iram omnem offensionemque erga alios ponat, illum aliis omnibus opponens, et non tantùm charissimum Filium suum esse, verùm etiam quorsùm eum mittat declarans. Patri Filius singulariter præ omnibus placet, quippe Patri per omnia similis, et secundùm divinam naturam, *quâ splendor gloriæ et figura substantiæ ejus est* (Hebr. 1, v. 3), et secundùm humanam, quâ ab omni peccati labe alienissimus, virtutum charismatumque splendore ornatissimus, denique Deo ita unitus est, ut non alius æquè aut sit aut esse possit. Quin et solus Patri Filius placet, ita ut nemo nisi per eum propterque eum placeat, in quo uno Pater constituit nostram omnium salutem. Quocirca Patres hanc Dei vocem opponunt veteri illi: *Pœnitet me fecisse hominem* (Gen. 6, v. 7), nam non ampliùs se pœnitere declarat creati hominis Deus, postquàm in homine Christo se usque ad eò sibi complacere testatur; nec enim fieri potest, quin cùm illum intuetur, omnem adversùs homines conceptam indignationem deponat. Videri possit hæc Patris voce respectum fuisse ad Isaïæ locum cap. 42, v. 1: *Ecce servus meus, suscipiam eum*, etc., qui hùc apprimè spectat. Baptista denique ad hanc vocem auditam alludere videtur, dum ait Joan. 1, v. 34: *Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei*. Porrò his omnibus exornatum et consecratum fuit baptisma Jesu, tanquàm exordium muneris ejus, ut jam in publicum prodeunti auctoritas apud populum per Joannem conciliaretur. *Incipiens enim Jesus à baptisate Joannis* (quod ait Petrus, Act. 1, v. 2), obivit illud ad quod à Patre missus fuerat negotium, sermone prædicandi et reipsâ exhibendi Evangelii. Quare significatum hic est, mox aperienda Jesu doctrinâ secreta cœlestia, et, baptismi quem daturus esset virtute, adducendos eos qui in ipsum credituri essent in regnum cœlorum, adoptatos in filios et Spiritu sancto donatos. Omnia enim que Christo à Joanne baptizato acciderunt visibiliter, fidelibus baptismo Christi baptizatis contingunt invisibiliter. Verè enim ad invocationem sacræ Trinitatis (nam et complet Trinitatis sacramentum lavacrum Christi) adest ipsa Trinitas, aperit iis qui baptizantur celos, largitur Spiritum sanctum, formatque Dei filios, id est, ablatis peccatis, donat Spiritu adoptionis filiorum, pignore cœlestis hæreditatis; si tamen co-

luminam afferant, dolo ac fictione carentem, simplicitatem, *Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum*, Sapientiæ 1, v. 5.

VERS. 25. — ET, id est, tunc, eo tempore.

ERAT INCIPIENS, id est, incipiebat, scilicet esse, Syrus omittit τὸ *incipiens*.

QUASI, circiter, plus minus.

ANNORUM TRIGINTA; *filius* additur à Syro. *Christus*, inquit Titus episcopus in hunc locum, *triginta plus minus annos natus accedit ad baptismum*. Jam dies tredecim erant quod absolverat annum ætatis tricesimum, quod habet sententia verisimilior, incipiebat itaque recenter tricesimus primus; quare rectè evangelista, incipiebat esse circiter seu plus minus triginta annorum; nam exactis triginta annis aut æquè aut paulò minus aut paulò plus, tum demùm verè incipiebat dici esse triginta annorum. Jesus quando primùm notus populo publico Joannis testimonio, et commendatus Patris cœlitus delapsà voce, ad docendum prædicandumque Evangelium et procurandam salutem nostram se accinxit, tunc absolverat annum tricesimum; hæc est enim ætas virilis perfectissima, ad quævis viro digna opera apta, nullum relinquens illi calumniæ locum, quæ adolescentiam facilè contemnat. Ante hanc ætatem nemini sacerdotis, doctoris aut prophetæ officio fungi licebat, ut et Hebræi tradunt, et ex. 1 Paral. 23, v. 3, colligitur. Quidam hoc modo distinguunt atque intelligunt hunc locum: *Et ipse Jesus erat quasi annorum triginta, incipiens*, seu cùm inciperet munus ad quod à Patre missus fuerat; nam Græcè postponitur vox, *incipiens*.

UT PUTABATUR FILIUS, Græcè *existens, ut putabatur, filius*, q. d., existens naturà filius viri nomine Joseph, vulgi opinione et famà publicà, sed non reverà, eò quod matris virginis naturà filius esset, quod paulò ante docuimus. Alii illud, ὡς, *existens* præcedentibus jungunt, ita ut positum sit pro *esse*; interpret autem noster non expressit illud. Quia generis vitium apud vulgus multùm abrogat auctoritatis, curatum est ut Jesus tandiùm crederetur filius Joseph, donec miraculis ac prædicatione satis inclaruisset Evangelium; ne qua res interim imminueret auctoritatem prædicantis, si probabiliter dictus fuisset ex adulterio aut

VERS. 25. — ET IPSE JESUS ERAT INCIPIENS QUASI ANNORUM TRIGINTA. Omnes penè annalium scriptores locum istum velut anchoram sacram arripuerunt, quã nisi verum Dominicæ nativitatæ annum figerent. Itaque Baronius, Franciscus Lucas, Scaliger, et alii tanquàm certum putant significari, quòd Lucas hic expresserit annum Christi trigesimum expletum, et trigesimum primum per paucos dies inchoatum, eò quod tunc aliquis propriè dicatur esse triginta annorum, cùm eos expleverit; atque illud, *quasi*, volunt non dubitativè, sed assertivè sumi, sicut Joan. 1: *Gloriam quasi unigeniti à Patre*. Pro quã sententiã citatur maximè S. Ignatius, epist. ad Trallianos, cùm reverà nihil stringat. Alii contrà putant significari quòd Christus inchoasset tantùm trigesimum annum per tredecim dies, tum quia dicitur, *erat incipiens*; tum quia illud, *quasi*, diminutionem significat. Ita clarè tenet Irenæus l. 2, c. 39. Sed reverà videtur illud, *quasi*, dubitativè sumi, sicut sumitur c. 22, v. 41, ut aliqui legunt; et supra c. 1 v. 56, et passim

fornicatione natus, ut cujus ignotus esset pater.

QUI FUIT ELI, qui Joseph fuit filius Eli, uxoris scilicet ratione. Neque enim existimandus est evangelista, qui superioribus capitibus descriperat ortum Jesu ex Marià virgine, et genealogiam inchoaturus præfatus fuerat Jesum errore putatum fuisse Josephi filium, jam Josephi genealogiam condere, sed omninò Mariæ sub Josephi mariti nomine. Quidam vir doctus sic distinguit et interpretatur, *existens (quamvis putaretur filius Joseph), ipsius Eli*, scilicet, filius, matre scilicet medià. Hunc Eli, opinantur multi, fuisse patrem Mariæ, aliàs Eliacim, aliàs Joacim dictum: tria enim hæc idem unum esse nomen, unius ejusdemque etymologiæ, nisi quòd postremi compositionem ingrediatur pars nominis Dei tetragrammati; alterius verò nomen Dei vulgare *El*; primum autem à secundo compendii causâ decisum sit, *Eli*, inquam ab *Eliacim*. Ad quod probandum afferunt exempla duo, unum, quòd Pontifex maximus, qui Judith 4, v. 5, et 11, vocatur *Eliacim*; postea, cap. 15, v. 9, dicitur *Joacim*, juxta Latinam certè editionem, Græcè enim utrobique est *Joacim*; alterum quòd antepenultimus rex Juda, utrumque nomen habuerit: eùm enim *Eliacim* vocaretur, rex Ægypti vertit nomen ejus *Joacim*, quod legitur 4 Reg. 23, v. 34, et 2 Paral. 36, v. 4. Intelligunt igitur, Josephum dici filium Eli, pro eo quod est *generum*, quia maritus erat Mariæ, quæ, ut naturà, filia, ita Joseph affinitate seu lege conjugii filius fuerit Eli; nam more loquendi recepto, soceri patres generorum, et generi filii dicuntur socerorum. Atqui propter ea, quæ alibi dicta sunt, præcipuè verò, quòd promissiones Davidi factas de gignendo ex se per Salomonem Christo, verisimile sit, impletas potiùs per lineam patris Mariæ, quàm per lineam matris; ego malim intelligere, hunc Eli avum fuisse B. Mariæ, patrem Annæ; et postquàm ab Evangelistà Matthæo descripta esset genealogia Mariæ ex latere paterno, ex parte, inquam, patris Joacim; Lucam à B. Virgine admonitum, describere genealogiam ex materno latere, ex parte, inquam, matris Annæ; sed cùm Hebræis in usu non esset feminas in ordine generationis recensere, ac proinde non magis Anna hic nominanda esset quàm Maria, primùm nominatum

usurpari solet; ut simplicissimus sensus sit quòd Christus esset circiter seu plus minus triginta annorum sicut apertè intellexit Justinus Dialogo cum Tryphone. Illud autem, *incipiens*, non significat quòd inciperet esse triginta annorum, cùm inciperet officium suum seu prædicationem suam, ut satis indicant alia Scripturæ loca, Act. 1, v. 22, et ibid., c. 10, v. 37. Ut proinde propter locum istum nemo cogatur recedere ab eà sententiã de anno natalis Domini, quam ei argumenta prægnantia sive historiæ sive matheseos certam demonstrare videantur. Permittere enim videtur libertatem aliquam, ut non præcisè anno trigesimo ætatis, sed circiter, hoc est, vel vigesimo nono inchoato vel trigesimo primo expleto baptizatus dici possit. Quo verò anno præcisè sit et consequenter natus et mortuus, lis chronologorum penè interminabilis est. Hoc ferè inter omnes recentiores chronologos constat, epocham illam seu computum communem, qui Dionysianus dicitur, juxta quem nos vulgò annos à Christo nato computamus, esse æquo

fuisse Annæ patrem, *Eli*. Itaque Joseph dicatur filius fuisse *Eli*, quia maritus Mariæ, quæ fuit neptis *Eli*, ac proinde ipse suo modo nepos *Eli*, affinitate scilicet; nec enim vel illud præter morem est, quòd nepotes dicantur filii et neptes filiæ avorum. Quòd ergo à Lucâ Josephi pater dicitur fuisse *Eli*, cùm Matthæus dixerit fuisse *Jacob*, nulla repugnantia est: *Jacob* enim naturâ Josephi pater fuit, *Eli* autem affinitate consuetudineque conjugii. Nam ut dicas quod plerique, *Jacobum* quidem fuisse patrem ipsius Josephi naturâ, *Eli* autem fuisse ejusdem patrem, aut adoptione, aut lege eâ quòd *Jacobus* ex viduâ genuerit *Josephum Eli* fratri suo uterino absque liberis mortuo: quid contulerit *Eli*, si hoc verum est, præsertim verò majores *Eli*, ad Mariæ Jesuque generationem, ita ut ex illis contexti potuerit genealogia quâ ostenderetur *Jesus* natus ex semine *David* secundum carnem? *Lucas* itaque describit Mariæ genealogiam ex latere materno, quam *Matthæus* descripserat ex latere paterno; atque utraque ex *David* dicitur, sed hæc quidem per filium *Salomonem*, illa per *Nathan*, ita ut duplici nomine *Jesus Davidis* fuisse filius, et omni jure in regnum *Davidis* successisse ostendatur. *Nathan* enim, à *Salomone* proximus regio fuerat. Aptissimè igitur evangelista, postquam *Jesus*, cœlitus dato à Patre testimonio, verum Dei Filium esse docuit, eundem verum esse hominis filium, humanæ successionis ordine comprobatur, incipiens à *Joseph*, quem proximè nominaverat, ascendendo, quemadmodum *Matthæus* ab *Abraham* descendendo: utroque enim modo, prout fert occasio, *Hebræi* genealogias recensent, quod vel ex capite quinto primi *Paralipomenon* manifestum fit.

breviorem, hoc est, aliquot annos ei adjiçendos. Unde *Baron*. ei adjicit duos, quem multi alii secuti sunt, volentes *Christum* esse natum *Lentulo* et *Messalino* consulibus, anno scilicet *Julianæ* correctionis quadragesimo tertio. Quæ sententia gravibus difficultatibus non caret, maximè quia cogitur fidem abrogare *Joseph* et *Dioni*, magnæ auctoritatis scriptoribus, quorum primus de rebus recentissimis, quas penè viderat, scribebat. Unde alii nonnulli quatuor annis communem computum anteverunt, ita scilicet ut, quem vulgò dicimus annum à *Christo* nato millesimum sexcentisimum trigesimum tertium, sit reverà 1637, dicuntque *Christum* natum anno *Julianæ* correctionis 41, augusti 12, *Cornelio* et *Sullâ* consulibus. Favent ei admodum testimonia vetustissimorum historicorum *Josephi* et *Dionis*, et quòd hoc ipso anno *Janus* clausus fuerit pace per totum orbem compositâ, itemque *Judæi* se sceptro *Herodis* alienigenæ suâ voluntate subjecerint, quæ *Christi* nascituri signa à veteribus traduntur. Nec ei quidquam difficultatem facit, nisi locus iste *S. Lucæ*. Cogitur enim hæc sententia ita exponere illud, quasi, ut *Christus* illo anno decimo quinto *Tiberii*, cùm baptizaretur, explevisset annum ætatis trigesimum primum, et inchoasset trigesimum secundum per tredecim dies; ut sic mortuus consequenter dici debeat annis triginta quatuor expletis, et trigesimo quinto per tres circiter menses inchoato. Ex evangelistis enim constat, post baptismum per tres annos et totidem mensibus prædicasse. Quæ difficultas non videtur esse tanta, ut dici possit illud, quasi, latitudinem illam admittere; maximè quia in ætatibus seu annis exprimendis rotundi numeri in *Scripturâ* sæpè assignantur, omissis minutiis.

De *Ecclesiâ* verò, quæ in libris suis computo Dio-

VERS. 24. — QUI FUIT MATTHAT, qui *Eli* fuit *Matthat*, scilicet filius, et sic deinceps ubique subaudienda est vox *filius*, propriè accepta; nam circumstantiæ coegerunt ut impropriè accipiatur, in eo quod præcedit qui fuit *Eli*; quemadmodum etiam in ultimo, qui fuit *Dei*.

JANNE; seu *Janna*. Hic est *Jannæus* secundus *Hircanus*, si *Annio* ejusque *Philoni* credimus, postremus *Judæorum* dux ex posteritate *Davidis*, et progenie *Assamonæorum* seu *Machabæorum*, de quo *Josephus*, libri 12 cap. 4 et 5, et *Eusebius* in *Chronico*.

JOSEPH, *Joseph junior* *Arses* vocatur *Philoni Annii*; qui ex fratris sui filiâ genuit *Hircanum*, et *Ptolomæo* regi *charus* præfuit *Syriæ*, quod habet *Josephus*, libri 12, cap. 4.

VERS. 25. — MATTATHIÆ. *Josephi* patri fuisse *Tobiæ* nomen tradunt quidam, astipulanti historiographo *Josepho* initio capitis 4, libri 12, interque *Josephum* et *Mattathiam* interjiciunt generationes duas, *Tobiæ* et *Josephi* alterius cujus respectu *Arses* dictus fuerit junior. Atqui *Philo Annii*, *Judæorum* duces è *Davidis* domo recensens, *Josepho Arseti* præcessorem proximum fuisse tradit *Mattathiam Siloam*, ut hic apud evangelistam se mutuò sequuntur illi. Non est enim temerè dicendum, à *B. Lucâ* omissas generationes aliquas, sicut à *B. Matthæo*: ut non fuit eadem utriusque ratio. Præter hoc quòd non ut rem omninò certam statuere audeam, eos quos evangelista hic recenset esse duces illos *Judæorum* quorum *Josephus* in *Antiquitatibus*, et *Eusebius* in *Chronico* meminerunt: præsertim cùm de fide *Philonis Anniani* non perinde constet.

Amos, *Amos Syrach annis 14 præfuit*, ait *Philo* ille.

nysiano utitur difficultas exigua est; nam illum computum usurpat quidem, sed non probat; sicut annos ante nativitatem *Christi* computat juxta editionem septuaginta *Interpretum*, et juxta computum eorum in quo multas centurias annorum redundare nemo paulò eruditior negat, et fateri cogunt quotquot voluerint auctoritatem editionis *Hebræicæ* et nostræ vulgatæ sequi. Et hæc de ætate *Christi* nascentis et baptizati satis.

VERS. 25. — UT PUTABATUR FILIUS JOSEPH, Græcè additur, ὡς, id est, existens, seu cùm esset, ut putaretur filius *Joseph*, id est, vulgi opinione et famâ, non naturâ, filius *Joseph*. QUI FUIT HELI. Difficultas hic magna est, quomodo *Joseph* dicatur filius *Heli*, cùm *Matth. 1*, dicatur filius *Jacobi*. Recentior quidam, facile rem expedit, dicendo illud, qui, referendum esse non ad *Joseph*, sed ad *Jesus*, ut sensus esset, qui *Jesus* erat filius *Heli*, matre scilicet *Mariâ* interpositâ, quia *Heli* iste pater erat beatæ *Virginis*, alio nomine dictus *Eliachim* et *Joachim*; nam ista nomina eadem sunt, ut patet ex nomine *Pontificis*, qui *Judith 4*, v. 5, et 11, vocatur *Eliachim*, et tamen c. 15, v. 9, dicitur *Joachim*; unde et 4 *Reg. 25*, vers. 34, nomen *Eliachim* vertitur à *Pharaone*, in *Joachim*. Alii quoque recentiores, qui putant ipsum *Josephum* vocari filium istius *Heli*, ita hoc explicant, ut fuerit gener. ejus: nam generi socerorum filii vulgò dici solent, et socreri eorum patres. Utrouque modo describeretur hic genealogia beatæ *Virginis* ex parte patris. Sed utraque sententia difficultatem gravem patitur, eò quòd isto modo promissiones *Davidi* factæ de *Christo* nascituro non essent impletæ per *Salomonem*, sed per *Nathan*. Itaque longè satius diceretur istum *Heli* esse patrem, non *Mariæ*, sed *Annæ* matris

NAUM. *Maslot Naum annis 7.*

HESLI, ita scribitur et Syriacè. At Philo : *Agai Helii*, inquit, *annis 8*, nisi sit mendum libri.

NAGGE. Philo : *Nagid Artaxat.*

VERS. 26. — MAHATH. Philo. *Asar Maath.*

MATTATHIÆ. Philo : *Eliib Matathias.*

SEMEI. Philo : *Abner Semei*; sic omnibus bina dat nomina.

JOSEPH. Philoni *Josephus primus* dicitur; aliis *Josephus priscus*.

JUDA. Philoni, *Judas primus* cognomine *Hircanus*.

VERS. 27. — JOANNA. Philo : *Joanna ben Resa.*

RESA. Philo : *Resa Misciollam*; vult dicere, Resam aliàs vocatum Mysciollam seu (quod habet liber primus Paralip. cap. 3, v. 19) *Mosollam*. Nam *Mosollam* illic recensetur ut filius primogenitus Zorobabelis. Atqui non textitur illic genealogia nepotum David ex Nathan, quemadmodum hic secundum Lucam, sed ex Salomone, quemadmodum secundum Matthæum; id quod locus ipse convincit; nam apud Matthæum clarum est Joam germanum Ochoziæ filium, et Salomonis, non Nathanis nepotem fuisse. Neque verò dici potest defecisse Salomonis stirpem, nec ex eâ Christum Regem prodiisse; Salomoni enim præ cæteris dilecto, cui ante nativitatem nomen hoc dulce pacis inditum fuit (1 Paral. 22, v. 9,) non tantum promissum fuit divinitus regnum patris, sed et thronus regni ejus stabilendus in sempiternum, 2 Reg. 7, v. 13 : *Stabiliam, inquit, thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium*. Quibus verbis quid velit, addens docet : *Qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum in virgâ virorum, et in plagis filiorum hominum*, hoc est, corrigam eum pœnâ humanâ et clementi, quali homines patres solent castigare filios suos ad emendationem, non ut excludant jure filiorum. Sic ergo Salomonem ejusque posteros castigabo si peccent; at regnum, quod Davidi regi meo primogenito æternum fore promisi, non in perpetuum ipsis auferam; id quod eleganter Psal. 88, v. 21 et seqq. explicatur, et hic paucis indicatur hisce verbis : *Misericordiam autem meam non auferam ab eo, sicut abstuli à Saul, quem amovi à facie tuâ*. Quare 3 Reg. 11, v. 11, 12, 13,

ejus, avum scilicet maternum Mariæ; ut Joseph dicatur filius ejus, quia nepos ejus, non consanguinitate, sed affinitate, quia Maria, quam duxerat uxorem, erat neptis Heli; et sic describeretur hic genealogia B. Mariæ ex parte matris, sicut apud Matthæum ex parte patris, ut ex utroque latere ipsa et Christus ex regali stirpe descenderint. Plerique tamen veteres duas alias solutiones amplexi sunt. Præma est, ut Joseph fuerit filius Jacob naturâ, filius Heli adoptione, sicut contigit Ephraim et Manasse, qui à Jacobo adoptati sunt, à Joseph geniti. Tradit hanc latè August., lib. 2 de Consensu, c. 3, et lib. 2 Quæst. Evang., q. 5. Secunda solutio est, quam plures probaverunt, Joseph fuisse filium Jacob naturalem, Heli verò legalem, eò quòd Jacob juxta legem Deut. 25, vers. 5, coactus fuerit ducere viduam Heli, fratris sui uterini, id est, ex eadem matre, sed alio patre natum, et sine liberis defuncti, ex quâ genuerit Josephum. Hanc primus tradidit Julius Africanus in epist. ad Aristidem, tanquam acceptam ab ipsis cognatis Christi post ascensionem,

propter Salomonis peccata non planè auferendum regnum sed tantum diminuendum prædicitur : additurque, v. 36, filio Salomonem unam tribum relinquendam esse, ut remaneat (inquit Dominus) lucerna David servo meo, cunctis diebus coram me in Jerusalem civitate, quam elegi ut esset nomen meum ibi. Rursus 3 Regum 15, v. 4, statuit Dominus Abiam, licèt cor ejus non esset perfectum cum Domino, lucernam in Jerusalem, propter David, ut suscitaret filium ejus post eum, et statueret Jerusalem. Ad hæc Joram filium Josaphat, tametsi ambularet in viis Achab, noluit disperdere Deus, ut maneret lucerna Davidi et filiis ejus cunctis diebus, 4 Reg. 8, v. 19; 2 Paral. 21, v. 7. Poterat utique Deus posteros Nathan in regnum surrogare, et remansisset lucerna ex familiâ Davidis, sed manifestè voluit eam per Salomonis lineam conservare; ut ergo Davidi, ita et Salomoni, promissum est regnum æternum, id quod etiam clariùs disertiusque exprimitur, 1 Paral. 17, v. 12, et seqq. et 22, v. 10. Nec obstat quòd apostolus ut de Christo dictum laudet, illud quod nos ut de Salomone dictum mox attulimus : *Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium* (Hebr. 1, v. 5) imò plurimum huc facit. Cum enim negari non possit quin et de Salomone eò loci sermo sit, (Christo enim periculum non fuit ut iniquè aliquid gereret) intelligendum est Salomonem plùs aliquid quàm Christi typum fuisse, patrem nempe, de quo, filii personam figuramque gerente, hæc dicta et promissa sint à patre inceptura, in filio absolvenda. Quare et amplissimum, celeberrimum atque æternum Christi regnum Psalmus 71 sub Salomonis nomine describit, interprete inter alios D. Augustino, lib. 17 de Civitate Dei, cap. 8. Manifestum igitur evadit, æternitatem regni Davidici, per Salomonis progeniem, non obstante Salomonis peccato, confirmari : quod quidem constare non potest, si Salomonis posteritas Ochoziâ moriente defecit, nec ex eâ Rex Christus prodiit à quo regnum illud integritati suæ restituendum et æternum reddendum fuit.

Non est hic Resa qui in Paral. *Mosollam*. *Mosollam* primogenitus patri Zorobabeli successit in principatum, sed eum quem pater in Babyloniâ exercuit, non quidem in Judæâ. Rebus enim in Judæâ

quam tota antiquitas postea maximè probavit, ut Euseb. lib. 1 Historiæ c. 7; Hieron., in Matth.; Amb., in Luc., et in primis August. 2, Retract. c. 7, et alibi.

Sed objiciunt, quid ad rationem genealogiæ filiatio illa legalis, quâ filius naturalis secundò geniti dicebatur filius primò geniti, absque liberis defuncti? Respondetur, quia filiatio illa legalis in veteri Testamento tanti momenti erat, ut etiam familie perinde ut per filiationem naturalem propagarentur; deinde, quia lex illa Deut. in typum Christo erat lata, ut scilicet significaretur quòd Christo mortuo fratres ejus apostoli, non sibi, sed primogenito in multis fratribus Christo scilicet spirituales filios generare deberent. Cum ergo lex illa in Christo debuerit impleri, operæ quoque pretium erat, ut in ipsius etiam genealogiâ ad litteram impleteretur.

VERS. 27. — QUI FUIT ZOROBABEL, QUI FUIT SALATHIEL. Isti duo planè diversi sunt à Zorobabel et Salathiel, qui recensentur à Matth. c. 1, v. 12, sicut

constitutis, Zorobabelem in orientem remigrasse, tradunt Hebræi, atque illic ipsum et ipsius filium Mosollam ac nepotes præluisse Judæis, qui liberorum ac possessionum amore ibi remanserant, et reipublicæ formam à Persarum regibus redemerant, præfecto sibi è Davidicâ familiâ principe, quem *Res galouta* seu Aichmalotarcham, id est, caput exulum vocabant. Quare alios Zorobabelis et filios et successores Matthæus recenset, eos nempe qui stas sedes in Judæâ fixerant, futuros majores Christi. Quare ii quos hæcenus recensuit cum Lucâ evangelistâ Philo ille, à Jannæo Hircano usque ad Resam, aut certè aliqui eorum, Judaici populi duces fuisse potuerunt, sed aliâ occasione necessarium est fuerint quàm ut posteri Zorobabelis, Salathielis, et Jechoniæ, quos ex Paralipomenis Matthæus nominat.

ZOROBABEL, QUI FUIT SALATHIEL. Annus, cum, suum secutus Philonem, existimet, Ochosiæ ex stirpe Salomonis, mortuo, successisse Joam et reliquos deinde ex genere Nathan, putat eos omnes qui à Matthæo enumerantur ab Oziâ ad Josephum usque virum Mariæ, ex genere Nathan similiter esse, ac proinde Zorobabelem et Salathielem quos memorat Lucas, eosdem esse quos Matthæus; sed fallitur secutus errorem, quem refellimus supra; continuam enim absque interruptione Salomonicæ stirpis seriem Matthæus ad Josephum usque Mariæ virum persequitur. Quod cum ita sit, jam inde ab Eli patre Josephi usque ad Nathan filium Davidis, omnes à Lucâ enumeratos, alios esse oportet, ab enumeratis à Matthæo, à Jacobo usque ad Salomonem, ac proinde nec eosdem esse viros Zorobabelem et Salathielem quorum Matthæus, et eos quorum Lucas meminit: in quam sententiam et D. Augustinus propendit libri Quæst. in Deut. cap. 46. Illi quorum Matthæus meminit, in Paralipomenis, Esdrâ, et prophetis, celebres sunt, ut Salomonis stirps nobilior fuit quàm Nathanis; sed non est à ratione alienum, Nathanis posteros (præsertim ubi ad principatum fortè assumpti fuerunt) mutuatos fuisse nomina eorum qui è Salomonis familiâ principatu clari fuerant, Salathielis et Zorobabelis, laudatorum, atque insignium virorum.

NERI. Hoc nomine, ait Philo ille, à populo vocatum fuisse *Joachim*, quando Evilmerodach rex Babylonis, educto è carcere restituit honorem regium, 4 Reg. 25, v. 28, quasi *lucerna mea*, *ner* enim Hebræis lucerna est, quòd lucerna David, quæ timebatur extincta, reluxisset. Quod verum sit necne, certum illud est, ex eodem fundamento quo superiora, non posse hunc Neri quem Lucas vocat, illum Joachim seu Jechoniam posteriorem secundum Matthæum, esse.

VERS. 29. — JESU. Græcè et Syriacè est *Jose*.

VERS. 30. — JONA. Græcè et Syriacè *Jonan*.

VERS. 31. — QUI FUIT MELEA. Sic cum Sixtinis Bi-

liis legitur unum Clarmariscensis et tria Ecclesiæ nostræ Audomaropolitanæ manuscripta *Melea*, ut est Græcè et Syriacè, non *Melpha*, mediâ vocali *e*, mutata cum mutâ aspiratâ *ph*, quod est in plerisque aliis.

MENNA, *Mainan* aut *Menan*: Syriacè *Mani*.

MATTATHA seu *Mattath*. Hic natu minimus è filiis Nathan, 3 Reg. 4, v. 6; vocatur *Ahisar*, quod interpretis fratrem principis; *Mattatha* autem donatum.

NATHAN. Hic fuit frater Salomonis; ex eodem patre Davide et matre Bethsabæe. Nam quatuor liberos David Jerosolymis ex Bethsabæe uxore sustulit, Salomonem natu minimum, proximum Nathan, tum Sobab, primogenitum Simmaa, 1 Paral. 3, v. 5. Porrò Nathan à Salomone regno proximum fuisse, satis intelligitur ex honore in quo Salomon filios ejus habuit, unum præficiens duodecim præfectis qui præerant duodecim tribubus Israel; alio utens ut socio familiari; tertium vocatum *Ahisar*, fratrem principis, præponens domui regiæ, 3 Reg. 4, v. 5, 6.

QUI FUIT DAVID, natus Davidi Jerosolymis ex uxore Bethsabæe, 2 Reg. 5, v. 14, et 1 Paral. 3, v. 5. Non fuit igitur adoptivus Davidis filius, sive is qui prophetam egit apud Davidem, sive filius aliquis Uriæ Hethæi; id enim impium sit asseverare, nam sic decipiat evangelista, ut qui non doceat, id quod præ se fert, semine David secundum carnem esse Dominum Jesum, sed omninò ex alieno semine. David volens testatum facere mundo, charum gratumque sibi esse correptorem atque animadversorem suum, Nathan, inquam, prophetam, uni ex filiis suis, nomen illius dedit.

VERS. 32. — JESSE. Cujus nomen non tacet Isaïæ de Christo vaticinium: *Egredietur virga de radice Jesse*; alioqui enim obscurus fuit; unde David per contemptum *filius Isai* vocabatur, 1 Reg. 20, v. 27, 3 Reg. 12, v. 16. *Jesse* enim et *Isai* idem unum sunt nomen eisdem litteris Hebraicis ישי aliis atque aliis vocalibus, à septuaginta Græcis et Latino interprete, lectis. NAASSON, princeps tribus Juda in deserto, Num. 1, 7, 2, 3, 7, 12.

VERS. 33. — AMINADAB. Hic princeps fuit tribus Juda in exitu Israel de Ægypto, id quod ex Hebræorum sententiâ refert Lyranus. ARAM hunc Græci interpretes *Aram*, Hebraicus sermo contractius *Ram* vocat. ESRON. Græci codices *Esrom*, Latini *Esrone*, juxta Syros et fontem Hebræum.

VERS. 34. — JACOB. Esaü à Deo odio habitus et reprobatus, Jacob verò dilectus, Mal. 1, 3, Christo filio auctus est. ISAAC. Non ex Ismaele, sed ex Isaac promissionis magis quàm carnis filio, ortus est Christus, sancti Spiritus magis quàm naturæ operatione natus; nam, *in Isaac vocabitur tibi semen*, Deus dixerat, Gen. 21, v. 12.

ABRAHÆ. Ab Abrahamo genealogiam exorsus est Matthæus, ita ut consueverant Hebræi, qui eo parente gentisque suæ auctore gloriabantur, quippe qui è

et omnes quos Lucas posuit ab Heli patre Joseph usque ad Nathan filium Davidis, alii sunt ab iis, quos Matthæus enumeravit à Jacob patre Joseph usque ad

Salomonem. Per diversos enim filios Davidis, Lucas ascendendo et Matthæus descendendo pertexit genealogiam.

terrâ et cognatione idololatrâ à Deo evocatus, multiplicandæ posteritatis, quæ à reliquis gentibus separata in populum Dei cooptanda esset, et perpetuâ hæreditate possidendæ Chananæ, denique progignendi ex se seminis, in quo benedicendæ omnes gentes terræ, promissionem primus accepit, Gen. 12, 1, 2, 5; 17, 6, 7, 8, patris multarum gentium nomine et Dei familiaritate à Deo honoratus, Gen. 17, 5; Jac. 2, 25. Itaque et declaravit Matthæus ab Abrahamo incipiens, illud quod Apostolus dicit Rom. 15, 8: *Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.*

VERS. 35. — RAGAU. Hebræicè est רַגָּו quod Latinus interpres cum Hebræis *Rehu*, Septuaginta *Ragau* expresserunt.

VERS. 36. — CAINAN. Hic à Mose omissus, à solis agnoscitur Interpretibus septuaginta. Moses enim ait, ab Arphaxad genitum Sale; Septuaginta verò ab Arphaxad genitum Cainan, à Cainan Sale, Gen. 11, v. 12. Viros septuaginta cum secutus sit Lucas evangelista; quippe qui Græcis scripsit, quibus una septuaginta duorum editio familiaris erat; nefas sit illos mendacii aut erroris arguere: dicendum potius videntur, illos quidem, vel ex veterum Hebræorum historiis, vel ex Spiritûs sancti afflatu, cognitam Cainæ generationem addidisse; Mosen verò, eodem Spiritu sancto afflante, certis ex causis omisisse, intellexisseque ab Arphaxad genitum Sale nepotem intercedente filio Cainâ, ab Arphaxad genitum eum à quo genitus est Sale; qui modus loquendi occurrit, Matth. 1, v. 8. Nisi ostendere quis possit, generationem illam Cainan superfluum esse, temerè, inquam, additam ab aliquibus fuisse tam Evangelio Lucæ quàm interpretationi septuaginta duorum.

VERS. 38. — ADAM. Lucas, cum gentibus scriberet

VERS. 36. — QUI FUIT CAINAN, Genes. 11, v. 12. Cainan iste à Moyse prætermittitur, secundum textum Hebraicum et vulgatum: sed insertus fuit septuaginta Interpretibus, quos Lucas hic sequitur. Discordiam istam conciliavimus in illum locum Genesis, eo sensu, ut Cainan à Septuaginta prophetico spiritu adjectus sit, et certi mysterii causâ à Moyse prætermisus salvâ veritate. Sunt tamen, qui putant Cainan à Septuaginta malè fuisse interpositum; Lucam verò non ex opinione suâ, sed juxta librorum censualium tabulas loqui, in quibus Cainan insertus reperiebatur; et hoc satis significari illâ voce maximè Græcâ quæ habetur v. 25, ut *putabatur*, quam ad omnia sequentia referri volunt, ut scilicet Lucas significet se de Christi parentibus loqui, quemadmodum in tabulas relati erant. Neque mirum hoc esse, cum simile quid reperiat 2 Esdræ 7, v. 5 et seqq., ubi recensentur nomina eorum qui ascenderant ex Babylone juxta tabulas publicas; quæ tamen recensentur in multis longè aliter ab Esdrâ juxta propriam scientiam lib. 1 Esdræ c. 2.

VERS. 38. — QUI FUIT ADAM. A Christo ad Adam usque Lucas progressus est, ut ostenderet primum et secundum Adamum ejusdem esse naturæ, Christum-

Evangelium, genealogiam Christi protraxit ad Adam usque protoplastum, et ab ipsâ mundi origine, Christi originem magnâ diligentia fideque deduxit, ut intelligendum daret, Christum, non Judæorum tantum salvatorem esse, sed et omnium hominum ex primo Adam oriundorum, quin et ipsius Adæ, cui jam tum promissus etiam fuerat, vel illis Dei ad serpentem verbis: *Inimicitias ponam*, etc. Gen. 3, v. 15. A primâ enim Adæ defectione, ut necessarius fuit omnibus Christus, ita et toti mundo fuit destinatus. Cæterum Matthæus qui Hebræis scripsit, considerans Dei fœdus cum Abrahamo, quo illius semini, à reliquis gentibus quasi interpositâ maceriâ distincto, peculiariter promissus fuerat redemptor, non ultra Abrahamum progressus, demonstrare voluit, Jesu exhibito, fœderi illi sancto satisfactum fuisse.

QUI FUIT DEI, scilicet filius, ut in præcedentibus omnibus; non quòd Adam ex Deo vel à Deo sit genitus, quemadmodum præcedentes filii ex patribus, sed quia à Deo factus est (nam et hâc ratione quandoque Deus pater et creaturæ filii dicuntur, Job 38, v. 7, 28; Jer. 3, v. 4), et quidem modo supernaturali, nullius hominis operâ adhibitâ, ex pulvere terræ formatus et spiraculo vitæ auctus. Adami autem generationem dum evangelista in Deum refert, refert et Jesu, tacitèque docet illud inprimis non mirum, si secundi Adami Jesu generationem ex virgine, absque viri operâ, Spiritûs sancti virtute, accidisse narrârit; cum primi Adami generatio, exclusâ omni prorsus viri mulierisque operâ, solum Deum habuerit auctorem. Deinde et illud, adventum Christi non in causas naturales, sed in æternam Dei prædestinationem referendum; denique et illud, per Jesum homines sursum reduci ad Deum, qui per Adam deorsum abducti fuerant à Deo.

que venisse, ut etiam ipsi Adæ, et omnibus ab eo oriundis gentibus salutem afferret. Matthæus autem quia Judæis scripsit, ab Abraham Judæorum et fidei parente, genealogiam suam incœpit: idque descendendo, Lucas verò ascendendo, quia ab illo significatur nostrorum susceptio peccatorum, ab hoc eorum abolitio; quam quia consequimur per baptismum Christi, idèò Lucas baptizato tandem Domino seriem generationis ejus exorsus est, eamque perduxit usque ad Deum, quia per peccati remissionem Deo reconciliati reddimur filii ejus, non naturales, sed adoptivi; quâ de causâ filios etiam adoptivos catalogo suo intexit. Vide plures consonantias et dissonantias utriusque scalæ genealogiæ apud Aug. 2, de Consensu Evang., c. 4. QUI FUIT DEI, scilicet filius, quod supplementum in omnibus præcedentibus, non quòd Adam à Deo generatus sit, sed factus, et eâ locutione filius, quâ dicitur Job 38, v. 28: *Quis est pluvie pater?* Benè autem respondet finis hujusce scalæ principio, ut et Adam dicatur filius Dei, et Joseph filius Heli, neuter propriè scilicet generatione naturali; itemque ut credibilius fiat Christum, novum Adam, sine semine et terreno patre esse natum, quàm credibile est veterem Adam sine semine et matre terrenâ produisse.

CAPUT IV.

1. Jesus autem plenus Spiritu sancto regressus est à Jordane, et agebatur à Spiritu in desertum,

2. Diebus quadraginta, et tentabatur à diabolo. Et

CHAPITRE IV.

1. Or, Jésus plein du Saint-Esprit, revint des bords du Jourdain, et fut repoussé par cet Esprit dans le désert,

2. Où il demeura quarante jours: et il y fut tenté

nihil manducavit in diebus illis : et consummatis illis, esuriit.

3. Dixit autem illi diabolus : Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat.

4. Et respondit ad illum Jesus : Scriptum est : Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei.

5. Et duxit illum diabolus in montem excelsum, et ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis ;

6. Et ait illi : Tibi dabo potestatem hanc universam, et gloriam illorum : quia mihi tradita sunt, et cui volo do illa.

7. Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tua omnia.

8. Et respondens Jesus, dixit illi : Scriptum est : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.

9. Et duxit illum in Jerusalem, et statuit eum super pinnam templi, et dixit illi : Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsum.

10. Scriptum est enim, quòd angelis suis mandavit de te, ut conservent te ;

11. Et quia in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

12. Et respondens Jesus, ait illi : Dictum est : Non tentabis Dominum Deum tuum.

13. Et consummatâ omni tentatione, diabolus recessit ab illo, usque ad tempus.

14. Et regressus est Jesus in virtute Spiritûs in Galilæam, et fama exiit per universam regionem de illo.

15. Et ipse docebat in synagogis eorum, et magnificabatur ab omnibus.

16. Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, et surrexit legere.

17. Et traditus est illi liber Isaïæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum, ubi scriptum erat :

18. Spiritus Domini super me : propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde,

19. Prædicare captivis remissionem, et cæcis visum, dimittere contractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis.

20. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in synagogâ oculi erant intendentes in eum.

21. Cœpit autem dicere ad illos : Quia hodiè impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.

22. Et omnes testimonium illi dabant, et mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, et dicebant : Nonne hic est filius Joseph ?

23. Et ait illis : Utique dicetis mihi hanc similitudinem : Medice, cura teipsum : quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patriâ tuâ.

24. Ait autem : Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus est in patriâ suâ.

25. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israël, quando clausum est cœlum

par le diable. Il ne mangea rien de tout ce temps-là ; et lorsque ces jours furent passés, il eut faim.

3. Alors le diable lui dit : Si vous êtes le Fils de Dieu, commandez à cette pierre qu'elle devienne du pain.

4. Et Jésus lui répondit : Il est écrit que l'homme ne vit pas seulement de pain, mais de toute parole de Dieu.

5. Alors le diable le transporta sur une haute montagne, d'où lui ayant fait voir en un moment tous les royaumes du monde,

6. Il lui dit : Je vous donnerai toute cette puissance, et la gloire de ces royaumes ; car ils m'ont été donnés, et je les donne à qui il me plaît.

7. Si donc vous voulez m'adorer, toutes ces choses seront à vous.

8. Et Jésus répondant, lui dit : Il est écrit : Vous adorerez le Seigneur votre Dieu, et vous ne servirez que lui seul.

9. Le diable le transporta encore à Jérusalem ; et l'ayant mis sur le haut du temple, il lui dit : Si vous êtes le Fils de Dieu, jetez-vous d'ici en bas :

10. Car il est écrit qu'il a ordonné à ses anges d'avoir soin de vous et de vous garder ;

11. Et qu'ils vous soutiendront de leurs mains, de peur que vous ne vous heurtiez le pied contre quelque pierre.

12. Et Jésus répondant, lui dit : Il est écrit : Vous ne tenterez point le Seigneur votre Dieu.

13. Le diable ayant achevé toutes ces tentations, se retira de lui pour un temps.

14. Alors Jésus, par la vertu de l'Esprit, s'en retourna en Galilée ; et sa réputation se répandit dans tout le pays dalentour.

15. Il enseignait dans leurs synagogues ; et tout le monde célébrait ses louanges.

16. Étant venu ensuite à Nazareth où il avait été élevé, il entra, selon sa coutume, le jour du sabbat dans la synagogue, et il se leva pour lire.

17. On lui présenta le livre du prophète Isaïe ; et l'ayant ouvert, il trouva l'endroit où ces paroles étaient écrites :

18. L'esprit du Seigneur est sur moi ; c'est pourquoi il m'a consacré par son onction ; il m'a envoyé pour prêcher l'Évangile aux pauvres ; pour guérir ceux qui ont le cœur brisé ;

19. Pour annoncer aux captifs qu'ils vont être délivrés, et aux aveugles qu'ils vont recouvrer la vue ; pour mettre en liberté ceux qui sont accablés sous les fers ; pour publier l'année des miséricordes du Seigneur, et le jour de la justice.

20. Ayant fermé le livre, il le rendit au ministre, et il s'assit. Et tous dans la synagogue avaient les yeux arrêtés sur lui.

21. Et il commença à leur dire : Ce que vous entendez aujourd'hui de vos oreilles, est l'accomplissement de cette parole de l'Écriture.

22. Et tous lui rendaient témoignage ; et dans l'étonnement où ils étaient des paroles pleines de grâce qui sortaient de sa bouche, ils disaient : N'est-ce pas là le fils de Joseph ?

23. Sur quoi il leur dit : Sans doute que vous m'appliquerez ce proverbe : Médecin, guérissez-vous vous-même ; faites ici en votre pays d'aussi grandes choses que nous avons entendu dire que vous en avez fait à Capharnaüm.

24. Mais je vous assure, ajouta-t-il, qu'aucun prophète n'est bien reçu en son pays.

25. Je vous le dis en vérité, il y avait plusieurs veuves en Israël au temps d'Elie, lorsque le ciel fut

annis tribus et mensibus sex, cùm facta esset fames magna in omni terrâ :

26. Et ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem viduam.

27. Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta : et nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.

28. Et repleti sunt omnes in synagogâ irâ, hæc audientes.

29. Et surrexerunt, et ejecerunt illum extra civitatem, et duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum.

30. Ipse autem transiens per medium illorum, ibat.

31. Et descendit in Capharnaum, civitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis.

32. Et stupebant in doctrinâ ejus, quia in potestate erat sermo ipsius.

33. Et in synagogâ erat homo habens dæmonium immundum, et exclamavit voce magnâ.

34. Dicens : Sine, quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio te quis sis, Sanctus Dei.

35. Et increpavit illum Jesus, dicens : Obmutesce, et exi ab eo. Et cùm projecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illum nocuit.

36. Et factus est pavor in omnibus, et colloquebantur ad invicem, dicentes : Quod est hoc verbum, quia in potestate et virtute imperat immundis spiritibus, et exeunt?

37. Et divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

38. Surgens autem Jesus de synagogâ, introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus, et rogaverunt illum pro eâ.

39. Et stans super illam, imperavit febrî, et dimisit illam. Et surgens continuo, ministrabat illis.

40. Cùm autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos.

41. Exhibant autem dæmonia à multis, clamantia et dicentia : Quia tu es Filius Dei; et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum.

42. Factâ autem die, egressus ibat in desertum locum, et turbæ requirebant eum, et venerunt usque ad ipsum; et detinebant illum, ne discederet ab eis.

43. Quibus ille ait : Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, quia ideo missus sum.

44. Et erat prædicans in synagogis Galilææ.

fermé durant trois ans et demi, et qu'il y eut une grande famine dans toute la terre :

26. Et néanmoins Élie ne fut envoyé chez aucune d'elles, mais chez une femme veuve de Sarepta dans le pays des Sidoniens.

27. Il y avait aussi plusieurs lépreux en Israël au temps du prophète Elisée; et néanmoins aucun d'eux ne fut guéri, mais seulement Naaman, qui était de Syrie.

28. Tous dans la synagogue l'entendant parler de la sorte, furent remplis de colère.

29. Et se levant, ils le chassèrent hors de leur ville, et le menèrent jusqu'au sommet de la montagne sur laquelle elle était bâtie, pour le précipiter.

30. Mais il passa au milieu d'eux, et se retira.

31. Il vint de là à Capharnaüm, ville de Galilée, et il y enseignait le peuple les jours de sabbat.

32. Et ils s'étonnaient de sa doctrine, parce qu'il parlait avec autorité.

33. Et il y avait dans la synagogue un homme possédé d'un esprit immonde, qui jeta un grand cri.

34. En disant : Laissez-nous. Qu'y a-t-il entre vous et nous, Jésus de Nazareth? êtes-vous venu pour nous perdre? je sais qui vous êtes, le Saint de Dieu.

35. Mais Jésus lui parlant avec menaces, lui dit : Tais-toi, et sors de cet homme. Et le diable ayant jeté l'homme au milieu de l'assemblée, sortit de lui sans lui faire aucun mal.

36. Et tous en furent épouvantés; et ils se disaient les uns aux autres : Qu'est-ce que ceci? Il commande avec autorité et avec puissance aux esprits immondes; et ils sortent.

37. Et sa réputation se répandit de tous côtés dans le pays d'alentour.

38. Jésus étant sorti de la synagogue, entra dans la maison de Simon, dont la belle-mère avait une grosse fièvre; et ils le prièrent de la guérir.

39. Et se tenant auprès d'elle, il commanda à la fièvre, et la fièvre la quitta. Et s'étant levée aussitôt, elle se mit à les servir.

40. Et le soleil étant couché, tous ceux qui avaient des personnes affligées de diverses maladies, les lui amenèrent, et imposant les mains sur chacun des malades, il les guérit.

41. Les démons sortaient aussi de plusieurs, criant et disant : Vous êtes le Fils de Dieu. Mais il les menaçait, et les empêchait de dire qu'ils sussent qu'il était le Christ.

42. Lorsqu'il fut jour, il se retira, et s'en alla en un lieu désert; et tout le peuple vint le chercher jusqu'où il était; et comme ils le retenaient, de peur qu'il ne les quittât,

43. Il leur dit : Il faut aussi que j'annonce aux autres villes l'Évangile du royaume de Dieu, car c'est pour cela que j'ai été envoyé.

44. Et il prêchait dans les synagogues de la Galilée.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — PLENUS SPIRITU SANCTO, id est, jam se plenum Spiritu sancto ad commissâ sibi ministeria ac negotia peragenda ostendens. Semper Jesus ple-

VERS. 1. — A SPIRITU, sancto scilicet, quia ille præcesserat, et quia cum articulo et absolutè Spiritus dicitur. IN DESERTUM, tanquam locum tentationi commodissimum ad destitutum humano subsidio, quò

nus fuit Spiritu sancto, sed non fuit hoc ab ipso revelatum à puero usque ad hoc tempus, quo descendit in ipsum jam baptizatum Spiritus sanctus : quando

machinæ tentationum dissipentur. Fuit autem desertum Judææ, quod postea hinc *Quarentana* dictum est à Christianis.

plenum Spiritu sancto se esse reipsà monstravit, et tanquàm mutatum in virum alterum, exque homine plebeio consecratum Evangelio promulgando, et Messiae officio obeundo, se deinde gessit, tanto spiritus fervore, quanto nihil aliud cogitaret ac spiraret, nihil aliud meditaretur ac conaretur, quàm Messiae officium publicè præstare et absolvere. Fuit autem Jesus plenus Spiritu sancto secundum quòd homo (nam secundum quòd Deus, unum sunt Jesus et Spiritus sanctus) quia plenus Spiritus sancti donis, quia nullum sit donum, Spiritus sancti largitioni appropriatum, quo non cumulativè excellentissimèque fuerit imbutus, Isa., 41, v. 2, 3, et nihil in ipso fuerit, quod non impleverit, occupaverit, suumque agnoverit Spiritus sanctus. Habent autem hoc proprium dona Spiritus sancti, ut reddant hominis animum facilè mobilem à Spiritu sancto, ut Spiritus sancti sequatur instinctum in quovis genere rerum agendarum. Adeò verò plenus fuit Jesus, ut de plenitudine ejus nos omnes acceperimus, Joan. 1, v. 16. Filio enim non ad mensuram dedit Deus Spiritum, Joan. 3, v. 34. Nomen Spiritus, ut opponitur corpori, tribus SS. Trinitatis personis commune est (Joan. 4, v. 24), sed tertiæ proprium, quâ ratione à Patre et Filio in modum amoris spiratur. Quod quidem nomen, cum Latinè genere masculino Spiritus, Hebraicè feminino ruah, Græcè neutro Πνεῦμα exprimitur, commodè servit personæ divinæ, cui nulla sexus generisve diversitas tribuenda est, quod notat Hieronymus cum alibi, tum enarrans caput 40 Isaia. Sanctus verò quod additur, non à Patre et Filio distinguit tertiam personam, sed à solis spiritibus creatis, qui vel non sunt sancti, id est, ab omni sorde liberi ac puri (sunt enim quidam spiritus immundi) vel non sunt, ut persona isthæc divina, fons sanctitatis, id est, ita sancti ut sanctificent cætera omnia quæ sancta sunt.

REGRESSUS EST, REVERSUS EST.

A JORDANE, reliquit Jordanem in quo fuerat baptizatus, mox ut cœlestis illa visio disparuerat.

AGEBATUR. Significatur efficacia Spiritus, non tantum ducentis ostendendo aut suadendo, sed et facientis ut faciant sancti, et inter cæteros Jesus ut homo, id quod ipse suggerit; non inviti, sed hilares et alacres. Non est enim intelligendum fuisse illum quasi invitum aut reluctantem extrusum, sed divinæ virtutis motu atque impulsu ad tempus ex hominum conspectu abreptum. Spiritus sanctus subito quocumque vult hominem rapit, non quòd vim faciat hominis voluntati, sed quòd hominem mox volentem reddat. Nec quidem Joannis præconio commendatus adeoque cœlitus auctoritate accepta statim ad prædicandum prorumpit Jesus, verum à turbarum oculis aliquantisper adhuc subducit sese, tum ne videretur eo quod acceperat testimonio subito elatus, tum ut hoc secessu auctoritatem sibi apud populum auget, cum quo hactenus tanquàm unus è vulgo fuerat conversatus.

A SPIRITU, Græcè, in Spiritu, id est, à, vel, vi Spiritus, ejusdem qui mox ipsius vertici insederat non

inane signum, et quo mox plenus fuerat declaratus; à Spiritu sancto, id quod expressit Syrus: nam et articulus Græcè cum additur, ferè de Spiritu sancto sentiendum esse, Didymi regula est, libro primo de Spiritu sancto. Jam quòd ductus Jesus dicitur à Spiritu sancto, non ita intelligendum est, quasi non spontè secesserit, sed quòd spiritus humanus Jesu secutus sit ducem Spiritum divinum Jesu, qui naturà idem unus est cum Spiritu sancto. Spiritus Jesu, ut hominis, nullà in re discors unquam fuit à Spiritu sancto; ut Dei verò, unum est quòd Spiritus sanctus. Dicat aliquis: Si Spiritus divinus Jesu et Spiritus sanctus sunt unum, sufficiebat Jesu spiritus suus, divinitas, inquam, humanitati unita, nec opus erat dicere ductum à Spiritu sancto, aut certè similiter dici poterat à patre ductus. Respondeo quòd Jesus ductus à Spiritu sancto dicatur ut homo, non quòd opus haberet Spiritu sancto, tanquàm oportuerit eum aliunde juvari, nec sufficeret ipsi divinitas sua, vel non cooperaretur divinitas Patris (ut enim una est Trinitatis natura et opus omne indivisum, ita cooperata est Trinitas toti curriculo vitæ Jesu), sed quòd arcana Litteræ Spiritui sancto, qui est Patris et Filii amor, adscribant dona cœlestia, et inter cætera, illud exitium, quo homo, in iis quæ agit omnibus, sequitur non proprium sed divinum instinctum; id quod fit septem illis donis quæ super Christum requievisse memorat Isaia, cap. 11, v. 2. Quare significat hic evangelista, Jesum, in eo quòd à Baptismo secedit in desertum, et in omnibus quæ deinde acturus est, sequi instinctum Spiritus divini, non humani alicujus, qui à divino vel tantillum discrepet. An igitur à puero hactenus caruit Jesus ductu Spiritus? non, sed idcirco jam potius illud Jesu attribuitur quàm hactenus, quod jam ab apparitione ipsius Spiritus, quâ declaratus fuerat plenus Spiritu sancto, tanquàm novà indutus personâ, repentèque mutatus in virum alium, argumenta ediderit manifesta agentis Spiritus sancti ad aggrediendum sublimissima Evangelii ac regni Dei negotia, qualia nunquam hactenus ediderat. Non enim, inquit evangelista, reversus est in Galilæam, in domum maternam ex quâ venerat, nec tanquàm plebeius amplius inter homines versatus est, sed divini Spiritus instinctu in desertum actus est, et totus deinde muneris Christi peragendo inauguratus. Docemur hic qui baptismatis gratiam consecutus fuisset, sequi ductum Spiritus (nec enim alii sunt filii Dei quàm qui aguntur Spiritu Dei, Rom. 8, 14); ducere autem Spiritum eos quos replet ad pugnam, nec sinere eos esse otiosos; nam sine hoc Spiritu qui ad pugnam vadit citò victus cadit.

IN DESERTUM, Judææ proximum, in interiora deserti proximi, ex quibus prodierat Joannes Baptista. Hoc Christiani postea desertum Quarentanæ vocarunt ab hæc historiâ. Solitudo assentatorum sodalitiu vacua, et eremus carens arbitris, accommodata est iis qui, repudiatis mundi cupiditatibus, novam ac cœlestem vitam meditantur, ut facilè inquinantem

hominum convictum evitent, ut abstinentiâ carnem edoment, ut orationi divinarumque rerum contemplationi assiduam operam dent : quæ baptizatos omnes decere, maximè verò eos qui aliorum doctores futuri sint, suo hoc Salvator exemplo testatum reliquit. Singulariter enim Deum solum inspectorem adiutoremque volunt hæc habere certamina, ne sanctis servorum Dei sudoribus laus importuna se ingerat.

VERS. 2. — DIEBUS QUADRAGINTA. Hoc interpres præcedentibus junxit, in hunc sensum : Agebatur in desertum à Spiritu, ut illic esset diebus quadraginta : ad quem modum etiam Syrus vertit : *Et duxit eum Spiritus in desertum diebus quadraginta, ut tentaretur*, etc. Græci libri, quibus nulla est conjunctio media, ferè jungunt istud sequentibus : *Dies quadraginta tentatus à diabolo*, ut est ea mollior constructio.

TENTABATUR A DIABOLO. Græcè participium est quod, cùm simile interpreti non suppeteret, periphrasi usus dixit, *et tentabatur*, quemadmodum secundum Matthæum. Tentare est rei incertæ experimentum capere, quod quidem facit diabolus, dùm suggestionibus perversis atque oppugnationibus variis fortitudinem constantiamque hominum experiri desiderat ; sed quia illud facit, non tam ut noverit eam quàm ut labefactet, homine ad iniquitatem pertracto, hinc tentare, diabolo, similiter mundo et carni, hominis inimicis, attributum ponitur in vitio, pro eo quod est ad peccatum sollicitare ; hanc porrò assignat Matthæus 4, 1, secessus Christi in desertum causam, ut *tentaretur à diabolo*, non quòd sola fuerit, sed quòd inter multas, quas jam ferè intelligendas dedimus, præcipua. Quoniam enim Christus venerat in hunc mundum ad expugnandum Satanæ tyrannidem, primùm omnium post baptismum tentationibus Satanæ objicitur, et monomachiâ quâdam cum ipso committitur, ut hæc pugnâ viam sibi aperiat ad invadendum ministerio suo regnum Satanæ, nec nisi tentationibus probatus, quasi posito tyrocinio, ad tam arduum et præclarum opus se accinxisse videatur. In hunc finem in desertum ductus est, non quòd extra desertum diabolus Jesum tentare non posset, aut non vellet, sed quòd in deserto commodissimè et expeditissimè id sibi facere videatur, ubi nullum adest sodalitiolum humanum,

VERS. 2. — TENTABATUR A DIABOLO. *Tentare* propriè est experiendi causâ explorare, ut sciat vel ipse qui tentat, vel qui tentatur, vel alii. Ita tentare solet Deus, ut aliquoties ex August. diximus. Diabolus ulterius habet scopum inducendi ad peccatum ; unde ipsius tentatio est sollicitatio ad peccandum. Utrouque modo Christus tentari voluit ; qui sciebat se superari non posse. Causa non ipsum, sed nos spectabant. Primò, ut nobis diabolum vinceret, et discipulis conculcandum traderet, inquit Hieron., Epist. 8 ad Demetriadem. Unde August. in Psal. 90, p. 2 : Ideò tentatus est Christus ne vincatur à tentatore Christianus ; et Christus ipse hæc de causâ dicit : *Confidite, ego vici mundum*. Secundò, ut modum vincendi traderet jejuniò, oratione, Scripturarum meditatione. Tertio, ut ostenderet, inquit Ambr., 4 in Lucam, diabolum ad

quod tentatum soletur, aut terriculamenta machinamentave ipsius turbet, dissipet, vel impediat. Sic enim intelligimus ex S. Antonii et aliorum eremitarum vitâ, eos à diabolo gravissimè infestari, qui carne ac mundo subactis, solitarii angelicam vitam molliunt. Voluit autem Spiritus sanctus Jesum, non quaslibet subire tentationes, sed acerrimas atque gravissimas ; verùm id voluit, non in eum solum finem ut tentaretur, sed ut tentationes vinceret viriliter et gloriosè superaret ; nec id causâ Jesu, quem certum erat victorem fore, sed nostrâ potissimum. Cùm enim nobis expediat, adeoque necessarium sit hæc in vitâ, ut permittat nos Deus tentari, seu ad malum sollicitari, et quidem pluribus de causis, ut nobis ipsi innotescamus, ne nos ipsos extollamus, ne torpeamus, sed vigilemus et variis tentationibus exercitati fortiores reddamur, denique ut virtus virtutisque præmium frequenti tentatione nobis augeatur ; voluit Spiritus sanctus Jesum nobis et hæc in parte esse similem, ut pusillanimitatem adimeret tentatis, monstrans se eum esse qui diabolum, vincentem hactenùs humanum genus, vincere posset, victurusque omninò esset, cujus auxilio et nos homines eum vincere possemus ; et docens nos modum diabolicas tentationes superandi, jejuniò, vigiliâ, oratione, ac verbi Dei Scripturarumque meditatione ; itaque mediatorum se nobis ad superandas tentationes proponeret, tum per adiutorium, tum per exemplum. *In eo enim in quo passus est ipse et tentatus* (ait Apostolus Hebr., 2, v. 18), *potens est et eis qui tentantur auxiliari*. Ostendere denique voluit ab eo optimè evangelizandi munus obiri posse, qui postquam castigatum corpus in servitutem redegerit, et variis tentationibus probatus, omni luxuriæ, ambitionis atque avaritiæ desiderio superior factus fuerit, non est in periculo *ne, cum aliis prædicaverit, ipse reprobus efficiatur*, 1 Cor. 9, 27. Mox autem à baptismo tentatus docuit tum maximè urgere cum dæmone pugnam cùm baptizatus es aut novam vitam meditaris, quippe qui tunc nomine dato Deo, diabolo hostilitatem indixeris. Cùm enim diabolus ad meliora tendentibus semper invadeat, tunc magis cavendum est ne mysterii gratiam deserat mentis infirmitas, inquit Ambrosius. Cæterum ne tu te in tentationum laqueos temerarius injicias, non Christus ipse

meliora tendentibus invadere ; et tunc magis est cavendum, ne mysterii gratiam deserat mentis infirmitas. Quartò, ut doceret, eos qui alios debent instituere, sibi à tumultu conversationis carnalis esse recedendum, et precibus vitæque puritati insistendum.

QUADRAGINTA DIEBUS. *Quadraginta*, ne novi Testamenti legislator Moyses, et reipublicæ collapsæ renovator Eliâ esset inferior, quorum uterque quadraginta dies jejunaverat. Non excessit quadragenarium numerum, eò quòd numerus ille serviat pœnitentiæ et afflictioni præsentis vitæ, ut declarat August., lib. 2, de Consensu evang., c. 4, et mysticum aliquid continere tradit Ambros., lib. 4 in Luc. Unde et quadraginta dies pluit sub Noe, quadraginta annos Israelitæ pœnas luerunt in deserto ; quadraginta dies explora-

tentationes expetivisse dicitur, sed ad tentationis locum à Spiritu ductus; quanquam ipse, ut noverat se ab hoste superari non posse, ita poterat velle, volebatque ad nostram doctrinam tentari. A diabolo, spiritu immundo. Diabolus nomen habet à deferendo, traducendo, calumniando, accusando (hæc enim Græcis sonat verbum διαβόλειν), quasi delator, calumniator, et ut Apocalypsis ait cap. 12, 10, fratrum accusator (eò enim refert studia sua omnia ut homines vituperabiles reddat et invisos Deo; ad peccatum sollicitet, et sollicitatos calumnietur, capitisque accuset, jure, injuriâ) quod nominis ferè Septuaginta dederunt pro Hebræo *Satan*. Porrò hic antonomasticè pro principe diabolorum Lucifero positum videtur, ut Matth. 25, v. 41: *Discedite à me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*. Et Apoc. 12, v. 9: *Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus et Satanas, qui seducit universum orbem, projectus est in terram, et angeli ejus cum eo missi sunt*. Verisimile est enim ipsum dæmonum principem, qui primum hominem fuerat aggressus, secundum quoque aggressum fuisse, eo quidem consilio suo, ut princeps ipse certiores victorias de ipso reportaret, sed eâ Dei ordinatione, ut in principe dæmone cæteri quoque omnes à Christo superarentur confusi. Cæterum non fuit Spiritus sanctus diabolo auctor ut Christum tentaret, sed cum semper ille (quâ laborat invidiâ) hominem vexare, tentare, et ad peccatum sollicitare paratus sit, nec aliud quærat, quàm circumiens tanquam leo rugiens, occasiones opportunissimas secum à Deo abducendi, perdati ac devorandi (est enim humanæ salutis hostis juratus), singulariter autem hic cum princeps ipse dæmonum miris modis expeteret commoditatem acerrimè oppugnandi Jesum sanctissimum, quem, multis jam modis declaratum Dei Filium, metuebat regno suo plurimum nociturum, nisi ipse illum ad peccatum pertractum Deo redderet inimicum; objecit Spiritus sanctus ipsi Jesum antagonistam, protrusum in desertum, tanquam in locum certaminis; nam cum tres sunt humanæ salutis inimici, qui hominem tentent, caro, mundus, diabolus, à diabolo aut à mundo tentari Jesus debuit, quando tentari debuit, quia carne sive concupiscentiâ suâ spiritui perfectè subjectâ, ad peccatum sollicitari non potuit. Hic igitur describitur qui diabolus per se tentavit Christum; postea verò multæ mundi, hoc est, hominum mundanorum, tentationes narrantur quibus Christum impetiverunt, nunc suâ malâ sponte, nunc à diabolo instigati, qui

tur terra promissionis, Num. 13; quadraginta dies à resurrectione Christus in terrâ manet. Plura vide apud Ambrosium. Hinc est quòd ex Apostolicâ traditione, Ecclesia etiam hunc numerum jejuniis consecravit, non quidem, ut totos quadraginta dies omni cibo abstineamus, sed juxta Nazianz., orat. in sanctum Lavacrum, ad virtutum nostrarum modulum jejuniis attemperando.

ESURIT. Non igitur antea, divinitate naturæ humanæ infirmitatem sustentante. Postea verò esuriit,

carne et mundo plerumque utitur ut ministris.

NIHIL MANDUCAVIT aut bibit IN ILLIS DIEBUS. Per illos dies noctesque quadraginta.

ET CONSUMMATIS, consummatibus autem, finitis, exactis.

ESURIT. Græcè et Syriacè præponitur *postea*, quod superfluum est, cum sufficiat dixisse *consummatibus illis*. Videri possit ex Matthæo huc esse adjectum. Insontem suam carnem jejuniis afflixit, ut nos doceret sontem nostram affligere. Jejunio se munivit ut nos doceret jejunium optimum esse adversus tentationes munimentum, et jejuniis vacandum inter tentationes, non deliciis. Adam in paradiso à Diabolo victus est oblectamento cibi, Christus in deserto diabolum vicit asperitate jejunii. Promulgaturus orbi legem novam, cunctaque innovaturus, secessit, et ad quadagesimum usque diem jejunium produxit, ut tanquam novus imò cælestis homo prodiret ad exequendum munus suum; quemadmodum Moses fecerat accepturus et populo traditurus veterem legem (Exodi 24, v. 18, et 34, v. 28), itaque ut Elias, novis principibus rempublicam innovaturus (3 Reg. 19, v. 8), ut Evangelium legi et prophetis ostenderet consentaneum. Dies noctesque quadraginta continuas, uno jejunio universam Joannis Baptistæ abstinentiam superans inedia Jesus toleravit, divinitate humanitatem fulciete, non ut omnino non affligeretur, sed ut non tantum affligeretur, quantum eâ jejunandi ratione affligi nata erat, quæ nata erat etiam extincti: id quod tamen supra humanas vires sic erat, ut ab hominibus aliquando factum divinæ litteræ prodiderint, à Mose, inquam, et Eliâ; quorum ille fecit, confortatus præsentia et alloquio Domini (Exodi 34, v. 28), hic fortitudine cibi ab angelo subministrati (3 Reg. 19, v. 8), Jesus propria suæ divinitatis virtute. Quare non excessit Jesus eum numerum, ne humanæ naturæ suæ veritatem in dubium verteret; tum etiam quòd quadragenarius numerus poenitentiae serviat et afflictioni; quem in juniorum, pro modulo nostro, observantiâ, voluisse Salvatorem exemplo suo nobis esse commendatum, sancti apostoli intellexerunt, auctore beato Hieronymo epistolâ 54, ad Marcellam, adversus Montanum. Has porrò quadraginta dies noctesque, quas Christus jejunavit, non in otio duxit, imò in otio duxit sancto, perseverans in oratione, incumbens divinis laudibus et gratiarum actionibus, intentus contemplationi et alloquio Dei (cujus suavitas vel sola sufficit sustinendæ et à morte servandæ naturæ infirmæ), cum Deo agens, atque ab eo accipiens mandata quæ hominibus deferret,

non necessitate, sed voluntate eadem quâ et passus est; idque ut hominem verum et infirmum intelligamus, inquit Iren., lib. 5, cap. 21. Deinde, inquit, esuriit ut haberet diabolus ubi congrederetur objectâ infirmitate naturæ. Sic enim et nos non solum per concupiscentias, sed et per naturales necessitates tentare solet. Fames itaque Domini pia fraus fuit, ut in quo diabolus majora metuens jam cavebat, famis specie lactatus tentaret ut hominem, inquit Ambr., lib. 4 in Lucam.

secum et cum Deo statuens quibus rationibus ac modis jam executurus esset munus ad quod erat missus Evangelium promulgandi et salutem hominum procurandi, quid prius, quid posterius docturus, operaturus, toleraturus esset, felicem omnium successum Patri instantibus precibus commendans, et cætera hujusmodi. Peractis illis diebus quadraginta et totidem noctibus, esuriit. Sicut virtute divinitatis servatum fuit corpus à morte in tanto jejunio, ita retentus fuit appetitus animalis ab actu esuriendi; non quòd nullam prorsus esuriem inediaeve sit passus, sed quòd non tantam quantam post quadragesimum diem quando et esurientis modo cœpit se habere. Verùm nec tunc quidem necessitate coactus esuriit, qui præest naturæ, sed voluntate, usque adeò ut D. Augustinus scribat, mirabilis in Christo fuisse quòd exactis quadraginta diebus esuriit, quàm quòd labentibus illis nil comedit. Aderat enim Christo facultas seipsum absque cibo servandi: sed concessit quando voluit humanæ naturæ quæ sua sunt pati et agere. Igitur post quadragesimum diem, divinitate humanitatem suæ ipsius infirmitati relinquente, cœpit vacillare humana natura, et manifesta molestæ famis argumenta edere, sive stomachi murmur, sive alia similia, cibum etiam fortassè quærere; unde diabolus tentandi occasionem accepit. Ideirò enim reliquit Dominus humanam naturam ipsam sibi, ut et se verum hominem monstraret (*esuriit*, ait sanctus quidam, *humilis homo Deus, ne inimico innotesceret sublimis Deus homo*) et diabolo piâ fraude circumvento tentandi occasionem præberet, quasique ad duellum provocaret; objecta est illi velut esca, humani corporis infirmitas; sed impexit ipse in unum divinæ virtutis.

VERS. 5. — DIXIT AUTEM. Apparuit, visibili formâ, et, quod non dubium est, humanâ, quâ cognosci non posset diabolus, imò putari posset pius aliquis eremi cultor, quòd facilius falleret. Observaverat Salvatorem cautè diabolus, totis superioribus quadraginta diebus, varièque tentaverat, sed cùm nihil profecisset, ubi tandem animadvertit esurie laborantem, sciens ubi famem est ibi et imbecillitatem esse, existimavit illum sibi ex eâ parte aggrediendum, quæ infirma ostendebatur.

SI FILIUS DEI ES. Si tu es Christus Filius Dei quem promiserunt prophetæ, qui esse videris; jam ostende urgente te necessitate. Dicas diabolum alludere ad vocem eam, quæ pridem cœlitis ipsi audita fuerit et intellecta: *Tu es Filius meus dilectus*, etc., id quod dicit cum suâ scholâ Chrysostomus: Latini tamen plerique intelligunt, diabolo aliunde cognitum fuisse, ex prophetis, inquam, tam Christum fore Deum et hominem, quàm adesse tempus adventus

VERS. 5. — DIABOLUS, cujus officium est tentare. Accessisse autem corporeâ formâ, eaque humanâ, suadent illa cum Christo colloquiâ. Inducitur consequenter, foris non intus illas fuisse Christi tentationes sicut et primi hominis. SI FILIUS DEI ES. Notant communiter antiqui dubitasse diabolum, utrùm iste esset Christus filius Dei. Chrysost. cum suis putat allusisse

ejus; itaque, cùm observasset, et ea quæ nato Jesu acciderant, et immaculatam vitam Jesu, et jam tandem Joannis de Jesu testimonia non obscura, hæcque inter se contulisset, suspicatum fuisse quod res erat, Jesum esse Christum Filium Dei, sed cùm nondùm animo ipsius factum esset satis, voluisse illud experimentis, qualia hic describuntur, discere. Cùm enim fame confectum cerneret, *et mortalia perpeti humanitatis videret, omne quod de ejus divinitate opinatus fuerat, ipsi fastu suæ superbiæ in dubium venit*, ait Beda in Lucam: *nihil quippe nisi superbum sapiens, dùm Jesum hominem esse passibilem et humilem conspexit, Deus an esset dubitavit, ac proinde ad tentationum argumenta se convertit*. Hoc itaque quod timet explorat hic, an Jesus sit Christus Filius Dei, ita ut Deo se profiteatur credere, et homini conetur illudere, adulans ut decipiat. Cæterùm non necesse est intelligas, dæmonem ex abrupto in hæc verba prosiliisse; Si *Filius Dei es*, sed verisimile est, multis iisque compositis verbis, conatum fuisse Jesu persuadere necessitatem cibi miraculo evocandi, quia id posset ut Filius Dei, opusque haberet ut homo, etc.; nam Evangelista sententiam duntaxat retulit.

DIC, id est, jube (ex phrasi Hebraicâ), facilè enim id ipse potes si Filius Dei es, nec opus habes ut à Deo Patre expectes cibum, à quo te vides derelinqui fame periclitantem, qui nihil minùs potes quàm ipse tuus Pater. Non ignoravit dæmon Dei Filium ejusdem esse cum Deo potentiæ, qui et ipse id possit, quod solus Deus potest, rerum substantias imperii sui nutu transmutare. Quare non vult ut precibus à Deo impetret; nec enim inde intelligere potuisset an Dei Filius esset.

LAPIDI HUC; dic ut lapis iste, quo modo Matthæus explicat: non enim lapidis est seipsum in panem convertere: Matthæus utitur numero plurari, Lucas singulari, tanquàm si manibus diabolus lapidem unum Jesu obtulisset. Fieri potest ut et manibus tenuerit lapidem unum, et alios lapides humi jacentes monstraverit; cæteroqui, parùm refert, sive Matthæus plurali usus fuerit loco singularis, sive Lucas singulari loco pluralis. Sensus est: Convertite lapides istos in panes, quibus famem sedes; præsentés lapides in panis muta substantiam; sic enim fiet, ut et evadas mortis periculum ex fame imminentis, et probes te Deum. Postquàm, inquit, vides te à Deo Patre deseri, necessitas cogit ut tibi ipse de victu prospicias: hoc autem loco procul abes ab omni comæatûs copiâ, ubi nihil præter lapides suppetit. Succurre igitur necessitati tuæ, si potes, ne deficias: et victum, quem Deus tibi non suppeditat, confice ipse tibi ex lapidibus, transmutatis, non in delicias, sed in panem, in cibarium ac necessarium comæatum; sic enim lo-
ad vocem, quam audisset supra in baptismo: *Hic est filius meus*, etc. Alii aliunde suspicatum hoc esse, ut ex vitæ sanctitate, ex prodigioso jejunio, Joannis testimonio, vocibus prophetarum; sed quia superbissimus erat, quidquid de ejus divinitate opinatus fuerat ipso fastu superbiæ, in dubium venit ex tantâ naturæ infirmitate. Itaque quasi consulens ejus necessitati, et

quitur, quò faciliùs impetret id quod petit. Hortatur itaque Jesum Satanas ut subveniat periclitanti naturæ, quasi compatiens et curam salutis ejus gerens, reverè autem decipere studens, et imprimis explorans an Jesus sit Christus verus atque ἐμψύχος Filius Dei ut re compertâ, omnes in id nervos intendat, quo salutem hominum, quam Dei Filius molliatur, ipse præpediat. Agit verò id hunc in modum : Si in panem lapidem vertat, proculdubiò, cùm id non nisi divinâ virtute fieri possit, Dei Filius est ; quòd si non vertat, liquet non esse : nec enim non velle potest, qui fame perit ; volet autem etiam vel ut suo consulat honori. Ita autem explorat an sit Dei Filius, ut simul ad varia peccata conetur pertrahere ; et quidem ad gulam, ut ad cæterorum radicem. Nam fame afflicto ad famis impatientiam sollicitat, ejusmodi, quâ diffusus se Deo esse curæ, ipse sibi illicitis modis victum paret ; diaboli consilio morem gerens, et potentiam intempestivè exertans rerum naturas, ut ventris necessitati satisfaciat, miraculo transmutet si possit, et acceptum panem avidiùs quàm par sit famelicus voret (nam et hùc fortè spectat, quòd non unicum, sed plures lapides jusserit transmutari) si non possit, desperet sibi. Inde igitur cœpit Satanas, unde jam vicerat. Admovit primum illud et efficax gulæ telum, quo principes humani generis dejecerat : quantum illos tantùm sollicitaverat illecebrâ pomi blandientis ; hic fames, intolerabile malum, adjuvabat tentatoris conatum. His refutata sit impudentia Calvinii, qui novus doctor veteres parùm firmis argutiis lusisse hic ait, dùm primam tentationem dixerunt esse gulæ. Non solùm enim est gula in lautitiis ciborumque deliciis, sed et qui fame stimulante panem hordeaceum illicito modo sibi comparet, is gulæ peccato vincatur ; quemadmodùm ambitionis est reus, non solùm qui honores magnos venatur, sed et qui ignominiam illatam non ferens seipsum interficiat. Calvinio gula non fuit pane aromatico quotidie vesci ; veteribus gula fuit, panem cibarium majori aut quantitate aut voluptate, quàm naturæ requireret necessitas, sumere.

VERS. 4. — SCRIPTUM EST in divinis libris. Rationibus humanis tentator egerat : Jesus propugnat Scripturâ sacrâ armatus, quâ, nulla sunt adversus tentatorem validiora arma ; ut quæ firmet hominem in veritate Dei (à quo profecta est ipsa Scriptura) ita ut nullo diaboli insultu queat dejici. Propositum enim

simul adulando pungens : Si FILIUS DEI ES, cur sic tamen affligeris, cum sit remedium ad manum ? Dic, id est, jube solo imperio tuo omnipotenti, non precibus, LAPIDI HUIUS, UT PANIS FIAT ; convertendo eum scilicet non in cibum delicatum, sed in panes, ut necessitati succurras. Quod si fecisset, certum putabat indicium, eum esse Deum : si in tantâ necessitate non fecisset, sive nolendo, sive quia non posset, non esse Deum. Ubi pulchrè Ambros. : artificem diaboli disce astutum ; sic tentat, ut exploret ; sic explorat ut tentet. E contra Dominus sic lallit ut vincat ; sic vincit ut falliat. Nam si convertisset creaturam, proderet creatorem et simul in varia peccata laboretur. Nam propter famem diffidere divinæ providentiæ, et ita mo-

Christo erat, ad nostram doctrinam, ut nobis vince-ret, prudentiâ, humilitate virtutisque constantiâ vincere, quem potentiâ alioqui ac viribus facillè prostravisset aut in fugam vertisset, improbum insultorem. Ita autem respondet, ut neque prodatur neque neget, se Dei Filium, verè mitis et humilis corde ; sed refutet absurdum quod tentator suggererat consilium ; declarans interim non se latere quis esset, dæmon personatus. Sic autem habebat usus eo tempore doctorum Judæorum, ut quid citaturi è divinis libris, Scriptum est dicerent, intelligentes κατ' ἐξοχὴν sacrosanctam illam ac divinitus inspiratam Scripturam.

NON IN SOLO PANE. Hebraismus, pro : Non solo pane.

VIVIT, *vivet* (futurum pro modo potentiali, secundùm Hebræos), vivere potest.

HOMO. Non est homini semper ut vivat, necessarius panis aut cibus alius hujusmodi qui in hominum usu est ; multòque minùs Filio Dei. A jactantiâ alienum se monstrat, hominem regerens, vocatus à diabolo *Filius Dei*.

SED IN OMNI VERBO, sed omni re, omni modo, sive ratione aliâ. DEI, omni eo quo Deus jusserit aut voluerit ; ali vita hominis potest quâcumque re et quocumque modo Deo placuerit. Nam et panis quòd pascit, non aliunde habet quàm ex divinæ Providentiæ constitutione ; quare aluit quosdam Deus suo solo nutu, nullâ re corporali in panis locum substitutâ, ut Mosen quadraginta diebus secum colloquentem. Sunt autem illa verba Mosis ad Israelitas, ignoto homini cibo è caelis altos, maana, inquam ; quæ Salvator antagonistæ suo clypeum objecit, in hanc ferè sententiam : Tu me, quia fame laborem, nec ulla suppetat cibi copia, eò te putas posse adducere, ut tanquàm derelictus à Deo, ipse mihi cibum miraculo procurem, si quidem possim, lapide in panem converso avidèque vorato, temerè juxta consilium tuum ; si non possim, de salute desperem. Atqui sacra doctrina illud vere accepimus promissi, eos qui Deo credentes obediunt, non oportere dubitare aut sollicitos esse in ullis rerum difficultatibus, quæcumque in obedientiæ fideique exercitatione se offerant ; sed credere certissimam esse Dei providentiam, eandemque locupletissimam, quæ non unam tantùm vitæ humanæ alendæ materiem habeat, ut panem solum, aut eos cibos qui vulgò in usu esse soleant, sed plurimas, hominibus incognitas. Tu Satan ejus gra-

rem gerere diabolo, ut potentiam suam intempestivè ostentet, nullâ Dei gloriâ vel proximi utilitate id postulante, gulæ simul et vanitatis vitium est. Nihil enim, inquit Ambros., pro diaboli arbitrio nec contemplatione panis faciendum est. Quod Christus significatè volens respondit :

VERS. 4. — SCRIPTUM EST, nempe in Scripturâ illâ divinitus inspiratâ, quæ per excellentiam intelligitur in similibus locutionibus. NON IN SOLO PANE VIVIT HOMO, id est, non solo pane vitam sustinere potest homo quilibet, multoque magis Filius Dei. SED IN OMNI VERBO DEI ; id est, sed quâcumque tandem re Deus eum voluerit ac jusserit sustentari, utpote ejus voluntate et jussu etiam ipse panis alit. Alii enim

tiam pani alligas : ipse per Scripturam testatur, ut desint omnes cibi solam suam benedictionem ad nos alendos sufficere. Cùm igitur ego hùc venerim, non meo privato consilio, aut libidine, aut hypocrisi, aut alio animi temerario impulsu, sed Spiritùs sancti ductu, non debeo ego diffusus Deo, mihi ipse edito miraculo velle providere de cibo, itaque derogare gloriæ Dei, tanquàm non gerentis curam mei (nihil autem facere debeo ex consilio tuo), sed permittere eam curam Deo, cujus præceptum secutus hùc veni, exemplo eorum qui secuti mandatum Dei, et defecti cibus consuetis, in deserto per quadraginta annos alti sunt cibus cœlestibus, nunquàm antea visis in terrâ. Hunc in modum Jesus primam gulæ tentationem vicit, dùm esurientem cibi non superavit appetitus, ita ut intemperanter ad cibum properans, obediret seductoris consilio, aut seipsum proderet miraculo; sed famem vertit in virtutis temperantiæ materiam, confisus Deum sibi fore nutritium, tametsi procul abesset omnis cibus humanus, fiducia ex sacrâ Scripturâ acceptâ. Docet hic inter cætera Salvator nihil agendum esse ex diaboli consilio, quantumvis videatur rationi consentaneum (hic enim declaratus et arcanarum litterarum præconio proclamatus est, Dei et hominum hostis, cum quo nullum liceat inire commercium), nec quibus suppetit donum miraculorum, edere debere miraculum ullum ad propriam sive necessitatem sive utilitatem, nisi accedente peculiari aut præcepto aut instinctu Dei. *Nam cui facile fuisset*, ait Ambrosius in Lucam, *lapides in panem, naturæ alterius transfusione, convertere, docet nihil tibi pro diaboli arbitrio, aut declarandæ virtutis tuæ contemplatione faciendum*. Magorum ac præstigiatorum est, ad inanem ostentationem, ad suam ipsorum utilitatem et spectatorum curiosam voluptatem, vel edere vel fingere prodigia; servo Dei non sunt edenda miracula, nisi ut illustretur gloria Dei.

VERS. 5. — ET DUXIT. Illum tentationum Christi à diabolo ordinem, quo prima narratur ea quæ in deserto, secunda quæ in monte, tertia quæ in templi summitate accidit, quem in Lucâ nostrorum Bibliorum habet textus, habent in Lucâ similiter, Græci omnes, Syrici, Latinique libri, quos videre potuimus, suffragantibus, Origene, homiliâ 29, 30 et 31 in Lucam, Augustino decimo sexto capite secundi de Consensu, Bedâ, Theophylacto, Euthymio et poste-

sine pane, ut Moyses et Elias; alii novo cibo, ut manna, alii aliter à Deo sustentati sunt. Itaque his verbis Christus eludit dæmonem, neque asserens neque negans se Filium Dei, vincitque eum non potentia, sed prudentiâ; non ut Filius Dei sibi succurrendo, sed ut homo infirmus, fiduciam in Deo collocando; tentationi non cedens, sed ei velut clypeum Scripturas objiciens. Simulque docet ita domitam esse oportere cupiditatem voluptatis, ut nec fami cedendum sit, inquit August., lib. de verâ Religione cap. 58.

VERS. 5. — IN MONTEM EXCELSUM. Montem Quarantana, non multùm à Jerosolymis dissitum, nonnulli fuisse asserunt, qui inde *Mons diaboli* dictus sit. Porò auctor serm. de Tentationibus Christi et Jejunio apud Cyprian., putat hanc assumptionem contigisse

rioribus Latinis enarratoribus. Cæterùm, testatur quidam, quod Jansenius refert, antiquos quosdam codices, habere in Lucâ ordinem eundem quem Matthæus habet, secundam quæ in templi summitate, tertiam quæ in monte; quem sanè et B. Ambrosius, Lucam explanans, tum in textu, tum in commentariis, servat. *Tria*, inquit, *præcipuè docemur tela diaboli, etc., gulæ unum, aliud jactantiæ, ambitionis tertium*, ac, primâ gulæ tentatione expositâ, ait: *Sequitur jactantiæ telum, quo proclive delinquitur, quia dùm homines gloriam virtutis suæ jactare desiderant, de loco meritorum suorum et statione decidunt. Et duxit illum*, inquit, *in Jerusalem, etc.* Tertio demùm de ambitionis telo latè disserit: *Et duxit illum diabolus iterum in montem altissimum, etc.*, et in fine: *Cæterùm, habet, quod ad mysticum ordinem spectat, cernis vetusti erroris vincula suis resoluta vestigiis, ut primò gulæ, secundò facilitatis, tertio ambitionis laqueus solveretur, etc.* Quare, ordinis mutationem, quæ in Evangelio Lucæ reperitur, ex scriptoris vitio accidisse, videri fortassè possit, qui verborum falsus similitudine, tertiam tentationem secundæ præmiserit; incipit enim utraque ad eundem modum: *Et duxit illum*; Græcè quoque simile est; ac postea errore deprehenso, tertiæ secundam subjecerit, cum etiam plerique codices Græci, Theophylacto, atque apertissimè Euthymio, astipulantibus, in eâ quæ secundo loco ponitur, addant: *Vade post me, Satana*. Non est enim vero simile B. Lucam, aliam subjecturum fuisse Satanæ tentationem, postquàm narrasset eum à Domino repulsum. Hoc est enim, *Vade post me, Satana*, ut exponit Euthymius, è conspectu meo te aufer, desine me tentare. Verumenimverò pars ista nec in Latinis libris habetur; nec in Syricis additur; nec in Græcis quibusdam nominatim, Vaticani et Parisiensium, secundo, septimo atque octavo, invenitur; nec denique, ab Origene, Ambrosio, Bedâ, posterioribusque Latinis, legitur. Probabile est, quod sentiunt quidam, huc, ex Matthæo, cap. 4, vers. 10 à Græculis fuisse adscriptam.

Tentator, ubi primæ non successit, alterâ mox tentavit viâ (clarum est enim tres istas tentationes fuisse continuas), quo docemur, ne unquàm securitati nos tradamus, sed novos semper parati expectemus insultus. Assumit, inde acceptum transfert, secum abducit patientem, verè et corporaliter ad

in spiritu, sicut Ezechiel fuit in Jerusalem; sed verius alii communiter volunt corporaliter contigisse, non quasi pedibus Christus iverit, ut nonnulli sentiunt, sed quòd verè corporaliter translatus fuerit, ad eum modum quo Habacuc in Chaldæam, Philippus in Azorum. Qui enim se crucifigi voluit à membris diaboli, non est mirum, si se ab ipso diabolo permisit transferri, ut Greg., Hom. 16 in Evang. ET OSTENDIT ILLI OMNIA REGNA: non in imaginariâ visione, indignum enim videtur, quòd diabolus sensus internos Christi commoverit, sed visione corporali, ad hoc enim delectus fuit mons excelsus valdè, ut latissimè pateret prospectus. Ostendit ergo digito demonstrando pleraque regna et singulas mundi plagas, ut auctor Operis Imperfecti. Et quia Lucas addit: IN MOMENTO TEM-

eum modum quo maleficos nonnunquam in alia loca per aerem defert, et quo angelus Domini transtulit Abacuc à Judæa Babylonem (Dan. 14, v. 35); nam spirituum virtus dominatur materiæ corporali. Nec indignum fuit Christo id permittere ut à demone ferretur, qui id permisit ut crucifigeretur, Gregorius ait. Non enim fuit Christi imbecillitas quòd se permisit à diabolo sive assumi sive crucifigi, sed patientia; nec diaboli fortitudo, sed superbia, qui voluntatem Jesu, necessitatem putavit. Cæterum quod Imperfecti Operis auctor conjicit quanquam sic Christum diabolus assumpserit ut ab omnibus videri posset; Christus diabolo inscio, id egit, quòd aliàs (Luc. 4, v. 30; Joan. 8, v. 59) ut à nemine videretur. Quidam ægrè admittentes Christum permisisse ut à diabolo per aera veheretur, docent Christum à diabolo fuisse assumptum eo modo quo Matth. 17, v. 1, apostoli referuntur à Christo fuisse assumpti, quod est, ducti, quo certè verbo Lucas hoc loco utitur. Atqui, si pedes Christum diabolus ex hoc deserto Jerichuntini vicino in montem, nescio quem, omnium altissimum, duxit, non fuit hoc iter unius duntaxat diei. Jejunaverit igitur Christus plus quàm quadraginta diebus, qui non ante comedit quàm his tribus tentationibus peractis, cibum angelorum ministerio acceperit. Quid autem dici possit ad id quod mox sequitur, quòd diabolus Jesum ipse statuerit super pinnaculum templi? Nec timendum erat Jesu à diabolo præcipitum, qui noverat non plus posse diabolum, quàm ipse cum Patre Deo permetteret: non enim ipse diaboli operâ utebatur ut traheretur, quod vitium sit præcipitio dignum, sed diaboli ultrò id tentantis (quod et aliàs viris sanctis accidit) se permisit arbitrio. Diabolus igitur, cum ex responso accepto intelligeret non ignotum se esse Jesu, quidquid simularet, nihil dubitans prodere se, qualis erat, spiritum nequam, rapuit Jesum per aera.

IN MONTEM EXCELSUM, ex quo liber undique et latè patens prospectus. Quidam dicunt fuisse montem totius mundi altissimum; quidam fuisse montem deserti Quarentanæ, vocantque diaboli montem, distantem ab eo monte in quo jejunavit et primùm tentatus fuit Dominus, quem montem Quarentanæ nominant, milliariibus duobus, Jerosolymam versùs. Mutavit locum Satan, si fortè loci mutatio mutaret affectum, et impetraret consensum, quod fit nonnunquam.

OMNIA REGNA ORBIS TERRÆ, quà parte quodque situm erat per quatuor mundi plagas. Matthæus addit, *et gloriam eorum*, quod dixit Lucas vers. sequenti. Ostendit gloriam eam quæ administrationem illorum consequitur, brevibus describens, simul et ante ocu-

poris, videtur indicari simul fuisse modum ostendendi diabolo proprium, ut scilicet arte quâdam species distantissimarum rerum apparere fecerit, quod et homines instrumentis quibusdam faciunt, vel præstigio oculis representaverit. Nam simul etiam ostendit *gloriam eorum*; id est, quâ re unumquodque regnum excelleret, objiciendo scilicet quasi in theatro opes et magnificentiam uniuscujusque, vires, populorum

los apparere faciens, singulorum gloriam, illud opibus clarum, hoc viribus; aliud frequentiam populorum, aliud alio conspicuum et gloriosum; denique quidquid in orbe magnificentum habet magnorum regum strepitus, opes, famulitium, palatia, copias, adorantium turbas, obsequia, pompas, triumphos, legationes, nutum omnipotentem, aliaque permulta; harum rerum omnium mirum quoddam theatrum repente objecit oculis Jesu. Potuit autem hoc efficere, partim prospectivæ sive opticæ artis vi, quam non ignorat (quâ arte ab hominibus conficiuntur inspicilla, quæ longissimè distantes res oculis exactissimè subjiciunt) partim præstigio, perstringens oculos Jesu permittentis. Conatus est porrò hæc ostensione, terrenorum amorem dominandique libidinem in Jesu excitare; sed nulla intus cupiditas animum Jesu pupugit, qui sensum nobiscum communem habuit, non appetitus incompositos.

Antiquissimi et lectissimi codices, nominatim Brug., Lob., Leod., Clarmar., et tres Ecclesiæ S. Audomari, omittunt hæc verba, *in montem excelsum*: quæ alii addunt, non absque varietate tamen, cum quidam *excelsum*, quidam *altissimum* scribant. Videri possint ea ex Evangelio secundum Matthæum huic fuisse adscripta, nec interpreti fuisse Græcè lecta: quanquam nunc existet et Græcè et Syriacè. Jam exemplar illud vetustum cœnobii D. Germani Præsentis, ad muros Parisienses siti, quod Jacobus Faber testatur servare, eundem tentationum Jesu à diabolo ordinem, in hoc Evangelio, quem habet Matthæi Evangelium, nihil moror, cum sit singulare. Nam quod D. Ambrosius in Lucam scribens, eo ordine explanat quo narrat Matthæus, non rarè Ambrosius, in Lucam licet scribat, Matthæi textum ediserit.

IN MOMENTO SEU PUNCTO TEMPORIS, brevissimo temporis spatio. Hinc intelligo diabolum, plus aliquid quàm paucis verbis descripsisse situm et gloriam regnorum singulorum (nec enim mirum id fieri posse brevissimo tempore ut opus fuerit annotare), nimirum etiam oculis objecisse.

VERS. 6. — AIT ILLI. *Diabolus* hic repetitur Græcè et Syriacè.

TIBI, quem dignum hoc honore judico, et idoneum qui sub me hæc administras: non enim dignor per meipsum hæc administrare, ut nec te decet ignobili et contemptibili schemate obumbrari. Quem concupiscentia carnis et superbia vitæ superare non potuerat, jam concupiscentia oculorum, id est, avaritia, superbiæ interim juncta impetit, in quibus tribus omne id consistere, Apostolus ait (1 Joan. 2, v. 16), quod in mundo est. Non enim aliquod inusitatum

frequentiam, regum pompas et fastum, adorantium obsequia et similia.

VERS. 6. — QUIA MIHI TRADITA SUNT, ET CUI VOLO DO ILLA. Qui enim extorquere non poterat, an esset Filius Dei, seipsum fingit Filium Dei, ideoque tanquam hominem jam utcumque deprehensum impudentius tentat. Unde nec addit apertè, *si Filius Dei es*, tametsi occultè eodem tendat, nempe ut, si fortè

certamen subire voluit Dei Filius, sed communes habere nobiscum pugnas, ut iisdem armis muniti, non dubitemus victoriam nobis esse in manu. Avaritia et ambitio magnos animos corrumpere valent, ex appetitu hominibus insito, *eritis similes diis*. Malum hoc Adam in Paradiso pulsavit et stravit, cum subjectionem, quam Deo debebat, fastidians, appetitū dominatum, et cum vellet esse sicut Deus, sine Deo se vidit et novit. Jam verò reipsa expertus erat inimicus, nihil esse tam impium ac nefarium, quod imperii causā homines non auderent.

POTESTATEM HANC UNIVERSAM, id est, regna hæc universa, seu jus et imperium in regna hæc universa.

ILLORUM regnorum.

TRADITA SUNT, universi orbis terrarum regna. Græcè legitur, *tradita est*, scilicet potestas hæc universa et gloria. Mentitur mendacii pater, non enim ipsi traditum est imperium orbis terrarum, sed homini traditum fuit: ipse autem, homine injusto bello victo, usurpavit et etiānum usurpat illud, potestate, non absolutā, sed definitā à Deo: nihil enim ampliùs potest, quàm Deus hominum peccatis offensus ipsi permittit.

CUI VOLO. Sum enim princeps ac Deus hujus mundi. Multum diabolus artibus suis potest in evahendis ad summum imperii fastigium his illisve quos vult; sed non ampliùs, etiam cum per universum orbem coleretur ut Deus, quàm decreverit ipsi permittere Deus, cujus providentia constituit imperatores ac magistratus, non semper quales diabolus desiderat, sed quales ipsi placet, nunc bonos, cum hominibus est propitiis, nunc malos, quales diabolus studet promovere, cum iratus; cujus proinde solius est dicere: *Cui volo do illa*, Dan. 4, v. 22. Arrogat hic itaque diabolus sibi quod Dei est; quare etiam exhiberi sibi postulat divinum honorem.

DO ILLA. Græcè est, *do illam*, scilicet potestatem et gloriam universam. Latinus interpret legit *αὐτὰ*: hinc duo hæc postrema versiculi membra vertit pluraliter.

VERS. 7. — TU ERGO. Si ergo hæc te delectant, si amas regnare, si cupis ditescere, facillimum tibi fuerit hæc omnia tui juris facere.

ADORAVERIS ME, ut regnorum omnium mundi dominum et largitorem; si agnoveris me tanti culminis largitorem, et ut hujusmodi supplex honoraveris me. Rem peto tam facilem quàm exiguam pro munere tanto. Divinum sibi honorem postulat exhiberi: nam ab initio ipso cum voluerit Deo similis esse, ideòque de cælo dejectus sit; nihilo tamen minus permanet in superbiā illā eādē et quod in cælo obtinere non potuit, à mortalibus poscit in terrā. Sed

Filius Dei sit, rei absurditate percussus se prodat; sin autem non sit, gravissimā omnium tentatione superbiæ ad peccatum gravissimum idololatriæ perducatur.

VERS. 7. — SI ADORAVERIS CORAM ME, veluti tantorum regnorum et gloriæ largitorem.

VERS. 8. — DOMINUM DEUM Tuum ADORABIS, nempe curvatione vel casu corporis, sicuti petis. Hoc enim

cum id à Filio Dei expetere Dæmonem omnium absurdissimum improbissimumque sit, non addit id quod aliis: *Si Filius Dei es*, sed expectat, siquidem Dei Filius sit, offensus, sibi eum à dæmone deberi honorem, suaque non illius esse, ea omnia quæ ille pollicetur, ut respondeat; si verò non sit, promissorum amplitudine magnificentiaque capiendum sperat. Itaque, superioribus tentationibus disertis verbis explorat an Dei Filius sit, clam autem ad peccatum sollicitat: hæc porrò disertè ad peccatum, idque gravissimum, tanquàm hominem merum sollicitat; clam autem an Dei sit Filius explorat.

CORAM ME, id est, *me*; superest *coram* ex Hebraicā phrasi, simile, 1 Reg. 4, v. 19, vox Hebraica *hishava*, quæ nobis vertitur *adorare*, ex vi vocis nihil ampliùs significat quàm incurvare sive prosternere se: unde fit ut ferè addatur illi *liphne coram*, vel littera *lamed* serviens dandi casui.

ERUNT TUA OMNIA; tu unus obtinebis hæc omnia totius orbis terrarum regna. Monarcha eris totius mundi, et in terris pro Deo coleris, modò me tantæ felicitatis auctorem agnoveris. Græci libri meliores, pro *omnia*, quod habuit interpret, legunt *omnis* vel *tota*: *Erit tua omnis* vel *tota*, hæc potestas et gloria.

VERS. 8. — DIXIT ILLI: Quod Græcè sequitur: *Vade retrò, Satanas*, non est hujus loci.

SCRIPTUM EST. Sacræ Scripturæ voci obtemperandum est, non tuæ. Prudenter iterum se Filium Dei dissimulans, id è Scripturis respondet, quod quivis homo justus respondeat.

DOMINUM. *Domini* voce utuntur novi Testamenti scriptores, et veteris interpretes, ut proprio Dei nomine loco nominis tetragrammati יהוה, ab *hava*, quod Hebraicè et Chaldaicè *esse* significat, derivati, quod adeò proprium est Dei nomen, quòd sibi ipse indidit, ut illius hominis Jacob, hujus Joseph, ut gerat etiam in capite *iod* litteram, priorum nominum formativam. Illud efferre volentes neotericorum plerique dicunt, Jehova; sed Judæi asserunt majores suos ab ipso usque Mose, cui primò revelatum et traditum est hoc nomen, ejus loco semper pronuntiare solitos, *Adonai*; id quod certè secuti sunt veteres, Septuaginta Interpretes, apostoli, evangelistæ, Origenes, Hieronymus alique, persuasi, verisimile est, illud efferri non posse, non quia non liceret, sed quia ejus sonus ignoraretur, Deo providente reverentiæ nominis essentiæ suæ proprii; unde ἀνεκφώνητον, id est, *ineffabile*, dictum est. Quocirca Judæi postea, quando Biblia sacra punctis vocalibus insigniverunt, puncta nominis *Adonai* huic nomini adpinxerunt. Quòd autem veteres, adeòque apostoli, loco nominis

sibi propriè vult hæc adoratio verbo Hebraico; sed quando Deo tribuitur, involvit simul interiorem adorationem Deo dignam. In Deuter. c. 6, v. 3, est *tira, timebis*; unde sensum, non verba citat, quia sic postulabat Satanæ petitio. Adde quòd timoris et reverentiæ pars magna sit adoratio: et in Scripturis sub timore Dei omnis ejus cultus comprehenditur.

hujus ineffabilis sonuerint, *Adonai*, patet, tum aliundè, tum ex eo quòd constanter reddiderint, *Κύριον*, sive *Dominum*, quæ est propria significatio nominis *Adonai*. Nam ineffabile, si interpretandum esset juxta etymologiam, transferendum esset, *qui est*, vel ut, Platonicè loquamur, *ὁ ὢν*, sive, *τὸ ὢν*, *Ens*. Itaque in sacris novi Testamenti litteris et veteris versionibus, vox *Dominii* plerùmque subit locum proprii nominis Dei, usque adeò ut et enuntiatione singulari, quemadmodùm dicis : *Petrus est homo*, ita legas : *Dominus ipse est Deus*, Deut. 4, 53; *Dominus est magnus Deus*, Ps. 94, 5.

DEUM TUUM. Qui solus est Deus tuus, creator, conservator, rector, et consummator tuus.

ADORABIS. O homo, solus ipse est omnium Dominus. In Deuteronomio, tam decimo quàm sexto capite, est *timebis*, non solum juxta Latina, verùm etiam juxta Hebræa et Græca : quod Salvator mutavit cum *adorabis*, quòd hoc responsio postulare, comprehensum aliqui verbo *timebis* : nam timoris reverentiæque pars non minima, adoratio est. Porrò adorandi vox, et quæ huic Græcè respondet *προσκυνεῖν*, quæque Hebraicè *histahava*, nihil ex se ampliùs significant, quàm exteriorem venerationem cum corporis prostratione aut incurvatione : quare frequenter in sacris Litteris, honor illis significatus, etiam hominibus, maxime principibus magnisque viris, tributus cum laude refertur, 3 Reg. 1, v. 16, 23, 31. Cæterùm, quando Deo uni tribuendus præcipitur, plus voces ex usu quàm ex vi suâ significant, hujusmodi nimirum exteriorem venerationem, quæ ex interiori proficiscatur (præcipuèque interiorem ipsam) quæ colatur Deus ut rerum omnium auctor et dominus, ex quo profluxerint omnia, in quo subsistant, cuique subiaceant omnia, summa, suprema unicaque majestas.

ET ILLI SOLI. *Tò soli* Deuteronomium non addit, præsertim Hebraicè, sed intelligitur in pronomine, *illi* quod emphasim affert, cumque exclusionem intelligi postulat, illi, non alteri, quemadmodùm id quod præcessit; *Dominum Deum tuum*, non alium aut aliud *adorabis*.

SERVIES, coles; cultu ac servitute ei singulariter debitâ quam diabolus ipse sibi poscebat. Domino Deo suo servire, vera est regnandi ratio. *Λατρεία* ex vi significationis non denotat servitutem soli debitam Deo, sed ex sacrorum scriptorum usu, Pauli præsertim et Septuaginta duorum Senum; alioquin idem est quod *δουλεία* : nam et Levitici 53, 7, opus servile *λάτρευτον* Græcè dicitur. Hebræa vox *habad* generalis

ET ILLI SOLI SERVIES; Græcè, *λατρεύσεις*, servitute scilicet, quæ Deus solus colitur, et quam tu flagitas : hoc enim significat Græca vox, si non significatione saltem usu Scripturæ, ut notavit August. 13 contra Faustum, c. 9, et l. 10 de Civitate, c. 1.

VERS. 9. — SUPER PINNAM TEMPLI, id est super fastigium; quòd erat peribolus quidam seu lorica circumdans tectum superiùs planum, ne quis decideret, quemadmodùm de omnibus tectis præscribitur Deuter. 22, v. 8. Græcè dicitur *περὶ ῥήγιν*, id est, pinna

omniò est. Ista est autem Deo singulariter debita servitus cum in sacrificio et adoratione, tum in piâ erga Deum affectione mandatorumque illius observatione. Nulli serviendum est contra Deum, nec ulli nisi propter Deum.

VERS. 9. — ET DUXIT. Duxit etiam, per aera transvectum non renitentem. Quidam vertunt : Jam autem duxerit illum Jerosolymam, statueratque, etc., ita ut significetur non servari hic ordinem rerum gestarum.

SUPER PINNAM TEMPLI, in summo templi fastigio, in cacumine turris templi, ut more nostro loquamur. Erat in anteriori facie templi interioris, complectentis Sanctum et Sanctum sanctorum, quod solum tecto opertum domus formam referebat (nam exterius, id est, reliqua pars templi, sub dio erat), *oulam* vestibulum, quod Scriptura vocat, in turris formam ædificatum, centum viginti cubitis altum, videlicet duplum longitudinis interioris illius templi, longi cubitis sexaginta. In hujus, verisimile est, vestibuli cacumine, statuit diabolus Jesum; unde si desiliisset Jesus, delapsus fuisset in atrium sacerdotum, inter templum et altare, quo modo is locus vocatur Matth. 23, v. 35, seu, quo modo Joelis 2, v. 17, inter vestibulum et altare; cernentibus sacerdotibus et populis universis qui ad rem divinam convenerant. Huc enim versis faciebus, orabatur ab omnibus. Hunc itaque locum elegit Satan, ut, tanquàm congruum, Jesu persuaderet; ubi Deus colebatur, illic se Dei Filium, coram Dei cultoribus congregatis, ostendere.

SI FILIUS DEI ES. Invidet Jesu honorem Filii Dei, nititurque eum, si quidem sit, ab eo honore, honoris ambitione dejicere (sæpè enim quos gula non vincit superat ambitio); verùm id dissimulans, simulans autem se desiderare, ut cum sibi tum aliis qui infra aderant in templo, monstret se Filium Dei, quia ipsi, soli sibi quærenti, nihil dederat responsi.

MITTE TE, projice teipsum. Si tu es Christus Filius Dei Israeli promissus, monstra illud in templo Dei, non mihi, sed Israelitis quibus promissus es, qui huc ad colendum Deum frequenti numero conveniunt. Ecce nunc eo loco te constitui ubi non frustra miraculum edes; conspicietur enim ab omnibus in templo præsentibus, moxque toti civitati, indeque universo Israeli innotescet. Dede igitur te hinc è sublimi præcipitem, ut homines videntes te volare sine casu, et cadere sine læsione, credant te esse Filium Dei, et agnoscant Christum esse diù ipsis ex Dei promissione expectatum, itaque recipiat te Israel,

seu ala, quia ab ædificiis exstabat instar alæ. **SI FILIUS DEI ES, MITTE TE HINC DEORSUM,** ut scilicet non solum sic pateat te esse Filium Dei, sed etiam in populosâ civitate homines, te videntes sine casu volare, credant esse Filium Dei sibi promissum. Ubi observant Hieron. et Ambros. semper diaboli voces eò tandem tendere, ut sicut ipse superbiâ cecidit, etiam homo deorsum præcipitetur. **SCRIPTUM EST ENIM.** Quia Scripturis et fiducia in Deum se Christus defenderat, ex utroque capite laqueum ei struit: q. d.: Quia ita

et ut Messiae suo adhæreat, cum palam feceris omnibus te esse Filium Dei. Hortatur ut in urbe sancta et frequentia populorum, quasi novus funambulus in excelso pendulus, se deorsum ad spectaculum vulgi jactet intrepidus. Verè diaboli vox : *Mitte te hinc deorsum*, quæ mentem hominis de gradu altiore meritorum præcipitare contendit, sicut ipse præcipitatus fuit. Sed suadere præcipitum diabolus potest ; id quod ei familiare est ; præcipitare nisi volentem non potest.

VERS. 10. — SCRIPTUM EST ENIM. Primum superatus ipse ab Jesu per confidentiam è Dei verbo acceptam jam conatur Jesum per verbum Dei in vanam ac ventosam confidentiam adducere, ut extra metas se efferat et exsultet. Quandoquidem ita pendes à providentiâ Dei, ut, ne esuriens quidem, in summâ rerum penuriâ, dubites te ab illo, etiam sine pane, sustentari posse ; benè est : teipsum jam deorsum præcipita, ut magis etiam ostendas te ab ejus providentiâ pendere. Impunè enim et sine periculo id potes ; promittit enim Scriptura homini justo, multòque magis Filio Dei. De Scripturis ipsis divinis laqueum Jesu parat : *Quid hinc faciet misellis hominibus*, ait Lirinensis, *qui ipsum Dominum majestatis Scripturarum testimonii appetivit ?*

ANGELIS SUIS. Homo, cujus spes timorque est Dominus, multos habet ad sui custodiam vigiles Angelos : exemplum, 3 Reg. 6, v. 17.

MANDAVIT. Mandaturus est, imò jam mandavit Deus tui curam in quamcumque veneris angustiam aut necessitatem. Id quod sequitur : *Ut custodiant te in omnibus viis tuis*, quoad posteriorem partem in omnibus viis tuis, omisit Matthæus (priorem enim partem : *Ut custodiant te* Lucas retulit) vel quòd minus serviret, vel quòd contrarium esset, proposito ipsius : neque enim hæc erat è viis hominis justi, temerè se dare præcipitem.

VERS. 11. — TOLLENT TE, ferent te, gestabunt te manibus suis : non enim ἀφεν hic declarat jacentem sublevare, sed aliquem ferre et gestare, ductâ significationis origine ab iis qui onus aliquod gestaturi attollunt illud.

NE FORTÈ, ne quando, ne unquam, ne fortè occurrat lapis in quem impingas.

OFFENDAS. Ruentem te excipient et conservabunt illæsum. Callidè hinc hunc Scripturæ locum accommodat : videtur enim, si verba spectes, ei qui confidat in Deo, præcipitum impunè promittere. Hæc igitur alterâ explorare studet viâ an sit Dei Filius, si è sublimi, nimirum, in terram illæsus subsidat : nec enim id poterat nisi Dei Filius : homo enim, ut ipse

pendes à Dei providentiâ, ex Scripturis conceptâ, ut ne fame quidem urgente te adjuvandum dubites sine pane, ecce præcipita te hinc, ut ostendas te Dei providentiæ et verbis fidere. Ipse enim dixit : *Quia angelis suis mandavit de te*, id est, præcepit custodiam tui. *Et in manibus tollent te* : quasi gestando manibus, quemadmodum res charas solemus, ne fortè impingas in aliquem lapidem et cadas. Abutitur Scripturâ : promittit enim Spiritus sanctus securitatem et custo-

id non possit, ita non accipiat Angelorum subsidium, dum temerè id tentet : dæmonis autem opera an uteretur Jesus, ignorare non potuisset dæmon ipse. Verisimile est porrò, non facilem ex eo loco, quo Jesum statuerat, patuisse descensum, ita ut in quamdam necessitatem se præcipitandi adducere voluerit, quò facilius persuaderet. Simul autem, dum explorat an sit Dei Filius, sollicitat ad inanis gloriæ studium, quam ab iis aucupetur, qui infrâ loco omnium celeberrimo, frequentes ad rem sacram convenerant ; et hoc, sive Dei Filius sit, sive non sit. Nam qui arrogantes sunt et gloriæ cupidi, ne quam opinionis suæ jacturam faciant, plerumque conantur ea quæ supra vires ipsorum sunt, ac per fucum sibi vindicant quod non habent, gloriam venantes apud homines. Deinde verò ad vanam confidentiam, temerariumque ausum, et interitum certum, pertrahere conatur, si quidem merus homo sit ; porrò ad intempestivam potentiæ exertationem, et jurati hostis Dei obsecundationem, si ut Filius Dei id impunè faciat.

VERS. 12. — DICTUM EST. Opponit Scripturam Scripturæ, quasi dicat : È diverso scriptum est. Porrò ostendit Salvator, dum Scripturam afferenti diabolo Scripturam opponit, ceu clavum clavo retundens, malè ab eo Scripturam citatam, in sensum perversum ; non enim verborum unius loci sectandos apices, sed loca locis conferenda si rectè Scripturas interpretari velimus. Falsas igitur de Scripturis diaboli sagittas veris Scripturarum frangit clypeis.

NON TENTABIS. Non tentes, futurum loco imperativi : illum enim Hebræis esse loquendi morem, vel ex Decalogo liquet. *Non tentes*, quicumque es, ô homo : non enim diabolo præceptum hoc datur ; q. d. : Tentarem ego Deum si istud facerem. Est autem Scripturæ locus, Deut. 6, v. 16 ; etsi enim Hebræis illic plurali numero legatur, *tentabitis*, tamen in plurali singularis includitur ; dumque ad populum fit sermo, sive plurali utaris, sive singulari, idem unum est : quare et confunditur eo capite numerus, et Septuaginta atque Hieronymus interpretes singularem hic dederunt. Porrò tentat Deum, qui experimentum ipse vult sumere potentiæ Dei, sapientiæ, bonitatis, aut fidelitatis in servandis promissis ; ubi necesse non est, promissiones ejus subjiciens injusto examini ; sive id ex præsumptuosâ agat confidentiâ, à Deo expectans id quod humanâ ratione potest assequi, aut expetens id quod præter omnem est necessitatem ; sive ex incredulitate vel diffidentiâ, Deo non relinquens necessariorum, uti consultum fuerit, providentiam ; nam ubi deficit humana ratio, commendare se debet homo Deo, ejusque subjicere

diam à malo justis, hoc est, in justitiâ ambulantis, non autem tentantis Deum, et ipsa mala sibi accersentibus. Itaque rursùm Christus, dissimulans se esse Filium Dei, perversamque Scripturæ interpretationem (quam, ut Ambros., lib. 4 in Lucam, August. et alii Patres passim notant, hæretici à diabolo didicerunt) verâ redarguens, ait :

VERS. 12. — NON TENTABIS DOMINUM DEUM TUUM : Experimentum volendo capere potentiæ, bonitatis,

se voluntati, et paratus in omne quod ipsi placuerit sperare auxilium ipsius. Posterioris generis tentatio fuit, eâ quâ Israelitæ, aquæ cibique penuriâ in deserto laborantes, Deum tentaverunt, Exodi 17, v. 7; Psal. 77, v. 18, 19, 20; quam Moses addidit exempli gratiâ superiori Deuteronomii loco; prioris autem generis fuisset, si, ubi humano consilio, Christum non dedecenti, patebat descensus è pinnaculo, dedisset se Christus præcipitem; alioqui verò posterioris. Non debeo ego, ait, hinc in terram desilire, et certo mortis periculo me ipse exponere, confisus Deo quòd Angelorum ministerio servaturus me sit: id enim foret tentare Deum, et humanâ curiositate experiri velle quid factururus sit, quod divinis Scripturis prohibetur. Nam si hinc, ubi me nequam collocasti, descenditur gradibus, illis mihi utendum est; si non est ratio quâ descendatur, non utar præcipitio, sed Dei hic expectabo misericordiam, quâ me hinc aut tutò in terram deponat, aut ad se per mortem accipiat. Roget aliquis an hæc Christi responsio non contineat falsum: videri enim possit implicite respondere se non esse filium Dei, quia Filius Dei non tentet Deum si è sublimi in terram desiliat, qui, non de angelorum tantùm custodiâ, sed et de virtute propriâ certus est ac securus. Respondetur quòd Christus non neget se Filium Dei, sed dissimulet, quòd diximus: posito enim non esse sibi ut Filio Dei faciendum id quod diabolus suadebat, tametsi facilè id posset, aut saltem non esse suæ divinitati quid factura esset revelandum humanitati, respondet, se, ut hominem, tentaturum Deum si id faciat. Quare hic docet, psalmi locum, quem diabolus attulerat, ad eos minimè pertinere, qui se ipsi temerè in discrimina conjiiciunt.

DOMINUM, etc. Vide paulò superiùs.

VERS. 15. — CONSUMMATA, finitâ. Cùm consummasset, cùm finivisset omnem tentationem *diabolus*.

OMNI TENTATIONE, omni ad peccatum sollicitatione. Non dicit hæc tentatione (hæc enim non fuit ultima, quod vidimus) sed omni, quam scilicet hoc tempore permissus est tum à Spiritu sancto tum à Jesu exercere; neque enim ultrò cessavit, quanquàm semper victus.

RECESSIT, jussus, coactus, abactusque imperio Jesu, quod patet ex Matthæo. Reliquit autem eum bis suâ spe frustratus: primùm quod sensisset insuperabilem invictumque adversùs omnes machinas; deinde quòd, cùm expiscari voluisset num esset Filius Dei, aliquantò incertior abierit quàm venerat. Sic enim temperaverat Christus responsum suum ut ambiguum relinqueret.

fidelitatis, sapientiæ, aut alterius attributi divini, non ut in necessitate prosis alicui, sed inde ut scias. Contingit hoc, cùm quis sine necessitate, præsumendo de Dei auxilio, se periculo exponit, vel ex periculo per miraculum educi cupit, quando aliter potest. Oritur hoc peccatum ex radice curiositatis; tentare enim est velle experiri: eum cognoscere quamvis simul possit adesse affectus vanæ gloriæ vel alius malus finis. Unde hæc tentatio Christi non fuit propriæ vanitatis, aut osten-

AB ILLO. In quo nulla invenit antiqui seminis sui vestigia.

USQUE AD TEMPUS, opportunum; id enim significat *καίρως*. Non ita recessit ut vellet Jesum reliquo vitæ suæ tempore quietum absque molestiâ relinquere, sed ad tempus duntaxat, datâ opportunitate aliâve captatâ occasione rediturus ad tentandum. Rediit autem sub passionem præsertim, quando dixit Jesus Judæis à quibus apprehendebatur: *Hæc est hora vestra et potestas tenebrarum*, infra 22, v. 53. Tunc enim diabolus, non dolis tentans, sed apertè oppugnans, et per seipsum, et per ministros suos, extremam adhibuit vim ad superandum et à Deo abstrahendum Jesum, vel certè perendum et exstinguendum, quem nullâ rerum objectâ specie corrumpere potuerat. Quamdiù hoc in mundo sumus, nunquàm tuti sumus à tentationibus Satanæ; tametsi enim aliquando desistat, quia frequentius refugit triumphari, non ideò tamen à certamine recedit, ut malitiæ finem faciat, sed ut corda quæ per quietem secunda reddiderit, repentè rediens faciliùs occupet inopinatò. Non deerit interim suâ consolatione Deus totius consolationis: dabitque subinde, submotis dæmonibus, angelos qui nos erigant, quod ex Matthæo et Marco discimus.

VERS. 14. — Et, posthæc, REGRESSUS, REVERSUS, EST.

IN VIRTUTE SPIRITUS. Virtute Spiritus; superest in. Venerat ex Galilæâ ad baptismum Joannis in infirmitate carnis, tanquàm quivis alius homo peccator; sed regressus est in virtute Spiritus, agente manifestè Spiritu sancto quo plenus fuerat declaratus; non humano aut terreno aliquo affectu ductus, quòd liberet versari aut mallet agere in eâ regione in quâ fuerat educatus, sed vi et consilio actus Spiritus sancti, quo se promente atque exerente, palàm magno animo illic prædicandi Evangelii negotium aggressus est, et signa patravit admiranda. Quò in omnibus dictis factisque Jesu quæ deinde referentur, semper nobis cœlestis divinaque virtus faciliùs occurrat, repetit Evangelista, Jesum sancti Spiritus virtute in Galilæam reversum, ut supra vidimus.

IN GALILÆAM, ex quâ venerat ad baptismum Joannis. Loquitur Lucas de secundo Jesu à baptismo in Galilæam reditu, ut Matthæus et Marcus; eo nimium, quo diù manens in Galilæâ, famam sibi celeberrimam comparavit. Secessit è Judæâ, declinandæ scribarum et Phariseorum malitiæ gratiâ, qui ipsius non minùs quàm Joannis captivitatem cædemque meditabantur. Cùm enim ab ipso mox initio quo se prodebat Jesus, plurimùm scribas et Phariseos offendisset, ejectione illâ mercatorum et nummulariorum è templo,

tationis, aut ambitionis, tametsi multi recentiores hoc velint, sed curiositatis, ut August. lib. de verâ Relig., c. 38. Non enim inquit, ut se de fastigio templi præcipitaret, urgebat, nisi causâ tantùm aliquid experiendî, scilicet an Deus esset habiturus curam ejus.

VERS. 15. — RECESSIT. Repulsus illo imperio, et delectis insidiis cognitus tanquàm Satan. Recessit autem magis ambiguus ex illâ responsonum moderatione quàm ante.

de quâ Joan. 2, v. 15, ob quam vel solam ut hostem oderant; jam eum intelligerent etiam plures ab ipso discipulos congregari baptizarique quam à Joanne unquam fuerant (Joan. 4, v. 1) tamquam Jesu et auctoritatem in populo majorem quotidie accrescere, metuentes sibi plus etiam à Jesu quam unquam à Joanne, nihil minus mali parabant Jesu quam procuraverant Joanni, adeoque ipsius è medio tollendi consilia animisolvebant. Secessit igitur Jesus, quò illorum perversitati locum daret, seseque præstando muneri suo integrum asservaret, non omnino fugiens persecutionis procellam, sed in aliud eam tempus rejiciens, et suæ se horæ servans; quia nondum venerat hora ejus, sive ut caperetur, sive ut moreretur, hominem se verum secedendo comprobans, cujus non est temerè se periculis objicere, nec enim, si semper miraculo se servasset, verus homo creditus fuisset. In Galilæam, ut jam functo suo munere præcursore Joanne, illic Evangelii negotium palam aggrediretur, uti per prophetas Deus prædixerat, apud quem humilia ferè primo sunt loco, alta à longè cognoscuntur. Ne quid enim successus Evangelii, hujus mundi præsidii ascriberetur, ut si, exempli gratiâ, à celebri regione fuisset exortum, delegit Deus omnia contemptâ juxta mundum, ut tota gloria rei tam mirificæ rediret ad ipsum. Roget aliquis, quomodo Jesus fugiens persecutionem, ne tale quid ipsi ante tempus accideret, quale Joanni, secesserit in Galilæam ditionem Herodis (tetrarcha enim erat totius Galilææ tam superioris quam inferioris Herodes ex testamento patris) à quo Joannes in carcerem jam conjectus erat? Respondendum quòd Jesus non fugerit Herodem, sed scribas et Phariseos; illis autem opportunum non fuerit uti operâ Herodis ad capiendum Jesum quemadmodum Joannem, cum Jesus Herodem non offendisset quemadmodum Joannes. Porrò non in Galilæâ, si Josepho creditur, Joannes detentus fuit captivus, sed in Machæronte, castro sito in confiniis regionis Aræte subditæ, id est, Arabiæ Petrææ: fuit igitur captivus in finibus Perææ australibus vergentibus in Arabiam Petræam, longè à Galilæâ distantibus, propinquioribus autem Judææ. Fuit verò hic Jesu è Judæâ in Galilæam reditus secundus à baptismo ac jejuniis. Joannes enim et primum et secundum utrumque descripsit (Joan. 1, v. 43; 4, v. 5); cæteri evangelistæ solius hujus secundi meminerunt. Nam primo reditu non hæsit Jesus in Galilæâ, nec describunt isti evangelistæ anniversarias Jesu in Judæam ad solemnias festa processiones, ut Joannes: solius postremi mentionem faciunt reditus in Judæam, ut hujus solius in Galilæam, quo diù mansit in Galilæâ. Hic notanda sedulitas, diligentia, et studium Jesu erga publicam salutem. Non uno aut altero in loco hæret, uti Joannes Baptista, exspectans, ut famâ nominis ipsius exciti conveniant eò quotquot salutis sint avidi; sed ipse ægros pius medicus adit, et, qui venerat quærere et salvum facere quod perierat, circumit. Galilæam, oppidis vicisque populosis abundantem (quanquam Capernaum præcipuè suæ habitationi delegerit) quâ de

re Josephus lib. 3 de Bello cap. 2: *Civitates, inquit, in Galilæâ crebræ sunt, et ubique multitudo vicorum propter opulentiam populosa, ut, qui sit minimus, supra quindecim millia colonorum habeat.*

ET FAMA, ita ut fama quæ primo reditu de illo volitaret in Galilæâ.

EMIT, divulgata sparsaque sit.

UNIVERSAM REGIONEM, totam circumjacentem regionem; non tantum Galilæam, sed et Samariam, Phœniciam, Syriam, et regiones trans amnem. Vide supra.

VERS. 15. — ET IPSE. Nam ipse. Redditur ratio, qui factum sit, ut eam famæ celebritatem acquisierit.

DOCEBAT, ex sacrorum Librorum lectionibus, temporis et salutis publicæ rationem exponens; divinæ legis et sacrorum oraculorum sensa ac benè vivendi normam, ita ut enascentis Evangelii infantie congruebat, edisserens. Nam quamvis docendi auctoritas, ex lege penes sacerdotes et Levitas, ex usu verò penes scribas esset, ex quorum numero Jesus non erat, fiebat tamen, ut, cum sacerdotes et Levitæ docendi officium ferè negligenter; scribæ verò, populi et Synagogarum multitudinè non sufficerent, quivis, qui modò egregiâ polleret doctrinâ, populum in synagoga convenientem docere permetteretur, id clarum fieri videtur vel ex Act. 13, v. 15. Quare non mirum quòd mox ab initio Jesus permissus fuerit docere: nam postea, ubi eam quam à Deo Patre acceperat docendi auctoritatem miraculis variis testatam fecisset, non potuerunt sacerdotes et scribæ ne doceret impedire, quamvis summopere conarentur. Hinc enim illa quæstio Math. 21, v. 23, et Luc. 20, v. 1: *Dic nobis in quâ potestate hæc facis, etc.*

IN SYNAGOGIS, ubi quidquid dicebatur aut gerebatur, non poterat esse clam, quòd eò promiscua populi multitudo conflueret. Profecta est vox *synagoga* ab Interpretibus septuaginta qui ubi mentio est cœtus filiorum Israel, in libris Mosis, ferè synagogam interpretando dixerunt (Exodi 12, v. 3, 19, 47; Num. 16, v. 2), id quod et Latinus interpres quandoque secutus est. Derivata vox est à συναγωγή, cogere, congregare; id quod Judæis congruit legis terrore in unam Remp. coactis. Duplici autem ferè modo in usu est vox *synagoga*: Uno, pro cœtu sive collectione Israelitarum, Dei cultum juxta legis Mosaicæ præscriptum profitentium. Altero, pro loco quò ad sacra illi convenire solent; non tamen quovis; distinguitur enim à templo *synagoga*. Templum, hoc est, sacrificii locus, Judæis, Dei mandato, unicum erat (Deuteron. 12, v. 13, 14) idque tantum Jerosolymis: *synagoga* verò erant Christi tempore per singulas civitates et vicos frequentiores, et quidem plures sæpè unâ in civitate (Jerosolymis, quò ex provinciis et regionibus omnibus confluebant quotidie, octoginta et quadringentæ fuisse narrantur; lege Act. 6, v. 9), in quibus, non quidem ad sacrificium, sed ad infantulorum circumcisionem, legis prophetarumque lectionem atque explanationem,

sacram concionem, denique ad orationem, sabbatis maximè, conveniebatur. Unde Jacobus Act. 15, v. 21 : *Moses, inquit, à temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur.* Quare nostræ tempestatis hæretici, qui sacrificium non offerunt, synagogas, non templa habent. Putatur synagogarum usus ortus in Babyloniâ fuisse, cum illic exsularent Judæi, procul à templo, eoque exusto : ex eo tempore retentus est, à reversis è captivitate, et in captivitatem rursus ejetis. Vides in Actis Apostolorum, qui Paulo orbem peragranti ubique synagogæ occurrant Judæorum ; nec aliter res perseverat in hodiernum usque diem. Docuit itaque Christus, non in angulis, non in occulto, ne doctrina calumniam pateretur ; non in deserto, ne paucioribus esset adeundi atque audiendi facultas, sed in synagogis, in locis publicè ad docendum destinatis, ut loco commendatâ doctrinâ tanquàm bonâ, saluterâ, legique ac prophetis qui illic populo prælegebantur consentaneâ, omnes confluerent, omnes Deo lucriferent. Docuit quidem Jesus etiam extra synagogas, et id quocumque loco res ferebat cum populus sponte ad ipsum accederet, quem non erat æquum absque doctrinâ dimitti ; sed ne capture ipse videretur loca secretiora aut accessu difficiliora, tanquàm non sibi conscius recti, ultrò adit synagogas in quas pro more docti indoctique conveniebant, audiendi discendique gratiâ, idque sabbatis præsertim.

eorum. Galilæorum.

ET MAGNIFICABATUR. Participium est passivum præsens, quale cum Latinè non exstet, usus est interpres periphrasî hujusmodi, et *magnificabatur* ; alii clariore, *glorificantibus eum omnibus.* Vide supra v. 2 : *Et tentabatur.* Frequens est interpreti ut dicat *magnificare*, pro glorificare, laudare, gloriâque efficere ; est enim gloria, clara cum laude notitia. Glorificabatur autem, tum ob ea quæ docebat, cœlestia planèque divina, et ipsum docendi modum, tum ob miracula, quibus et doctrinam confirmabat et omnibus beneficiebat.

AB OMNIBUS, invidiæ expertibus, nec infectis maligno contradicendi studio. A præsentibus laudabatur, per absentes fama vagabatur.

Non enim tanquàm ex alterius præscripto præcepta ponebat ; sed ut *ἀτοκράτωρ*, ejusmodi se præstabat, cui merum esset imperium, dicendi, præcipiendi, de vitâ et morte, præmiis et suppliciis, suo

VERS. 16. — ET VENIT NAZARETH ; non primùm statim à tentatione, sed cum jam alia Galilææ loca peragrasset, ut satis patet, et hic v. 14 et 15, et Matth. v. 15, et seqq. Nam quod ibi dicitur *relictâ Nazareth*, intelligitur præmissâ et neglectâ Nazareth oppido educationis suæ. INTRAVIT SECUNDUM CONSUETUDINEM SUAM, quam scilicet jam ab initio prædicationis observabat, ut diebus sabbatinis synagogas officii sui causâ ingrederetur, de quo Marci 1, v. 21, ET SURREXIT, honoris et venerationis causâ, LEGERE, scilicet Scripturam sacram. Moris enim erat tunc in

pro jure disserendi ac decernendi, ita ut, non expositor aliquis legis, sed Deus omninò legislator ; quomodò reverà se res habebat ; loqui et docere videretur. Docebat deinde apertissimè doctrinam solidam, quâ continebatur summa expendarum rerum et agendarum ratio, quid homines facere, quid à Deo expectare deberent, nec externa duntaxat opera, verùm etiam sanctissimi et incorruptissimi cordis motus præscribebantur, tantâ dicendi majestate et perspicuitate, tantâ verborum simplicitate et gravitate, tantâ rerum exponendarum dignitate, tantâ denique ad movendum auctoritate et spiritûs efficacia, ut non dicere tantùm aut fidem conciliare, sed imprimere dicta in hominum pectoribus videretur efficientissimè, aliis amorem, aliis timorem incutiens. Adhæc docebat intrepidè, non loquebatur ad gratiam, neque ulli prorsus adulabatur, sed constanter vitia reprehendebat absque personarum acceptione. Commendabat præterea doctrinam, singularis vitæ integritas doctrinæ consentanea. Postremò quod docebat, stupendis signis et miraculis confirmabat, quæ hanc quidem concionem magno numero mox et antecesserunt et consecuta sunt. His modis Salvator docens suam, quâ pollebat, declarabat persuadebatque auctoritatem.

VERS. 16. — NAZARETH, inter cætera Galilææ loca.

NUTRITUS, educatus et antè conceptus ; in quâ à puero hactenùs habitârat, partim cum utroque parente, partim Josepho mortuo cum matre viduâ.

SECUNDUM CONSUETUDINEM SUAM. Sancta erat Judæorum consuetudo, in synagogam convenire, ad audiendum Dei verbum, ad publicas preces, et ad reliqua pietatis exercitia. Sabbatis singulis, quotiescumque recurreret sabbatum, dies hebdomadæ septimus vel quilibet alius dies festus, quo otiosus ab operibus servilibus divinisque rebus vacans populus, convenire solebat ad lectionem et exhortationes sacras. Aliis diebus docebat Jesus eos qui ad se ultrò confluebant, aut quos erat docendi occasio, quocumque loco id foret : *sabbatis* ipse synagogas, quò noverat populum universum tunc convenire discendi gratiâ, adibat, ne fugere videretur loca aut horas docendi opportunas, et seorsum atque intempestivè iis solis doctrinam proponere suam qui ad se accederent. Potest igitur locus intelligi de consuetudine quam Christus à puero observaverat (nam, ante manifestationem sui, Nazarethi agens, religionis omnia exercuerat munia, quæ puerum, juvenem, virumque modestum et optimâ

synagogis aliquid de lege et prophetis legere, ut patet, Act. 15, v. 15, et clarissimè ibid. c. 15, v. 21, quibus etiam indicatur lectioni prædicationem subjungi solitam ; nam lectio Scripturæ prætermittēbatur, ut inde materia prædicandi sumeretur. Quæ morem postea Ecclesia videtur imitata, dum concionibus episcoporum Scripturæ lectionem per lectores præmittēbat, ut videlicet, quemadmodum ait Cyr., initio libri de Mortalitate, vigore pleno, et sermone de Dominicâ lectione concepto, ad populum cum fructu diceretur.

indole moribusque præditum, privatam tamen, decebant, inter quæ erat synagogæ frequentatio diebus sabbati) potest et de consuetudine quàm à sui manifestatione cœperat observare, ut diebus sabbati synagogas frequentaret, gratiâ docendi populum congregatum. Nec enim statim in initio historiam hanc accidisse, manifestum mox fit ex v. 23 subsequente. Utrovīs modo intelligas, videmus Christum Dominum serviisse consuetudini bonæ, exemplo et præsentia suâ.

DIE SABBATI, in die sabbatorum; vel refertur ad verbum, *intravit*, et est enallage numeri (pro, quodam die sabbati) prout intellexit interpres ex Marco, qui habet, *et facta sabbato*, cap. 6, v. 2, vel refertur ad illud, *secundum consuetudinem suam*, sumptum pro, *diebus sabbatinis*.

IN SYNAGOGAM, ejus oppidi. Eadem est hæc historia cum eâ quæ narratur Matth. 13, v. 54, et Marci 6, v. 1.

SURREXIT LEGERE, surrexit ad legendum, scilicet, Scripturam sacram. Id hactenus non consueverat Jesus ut Nazareth. In more positum erat et receptum, ut aliquæ legis et prophetarum partes per singula sabbata in synagogis legerentur, aut etiam exponerentur, Act. 13, v. 15, et cap. 15, v. 21. Id pro arbitrio ejus fiebat cui liber tradebatur, aut etiam pro ingenio; indocti legebant tantum partes sibi decretas, docti exponebant etiam, sive eas quas ipsi, sive eas quas alii legerant; præcedebat enim lectio, unde sumi posset docendi et exhortandi materia. Surrexit autem Jesus, ut offerens se ad legendum, et audientiam sibi dari postulans. Porrò stans legit Scripturam sacram, non solum ut vox ejus melius exaudiretur, sed multò magis in signum reverentiæ erga Dei verba, quibus æquum est omnem humanam dignitatem assurgere, et interpretes profiteri, se modestè et reverenter ad eam tractandam accedere.

VERS. 17. — **ET, PRO TUNC. TRADITUS EST ILLI**, offerenti se ad legendum, *traditus est* à ministro, de quo infra v. 20.

LIBER ISAIÆ PROPHETÆ, volumen continens pro-

VERS. 17. — **ET TRADITUS EST ILLI LIBER ISAIÆ**, divinâ scilicet providentiâ procurante ut ille traderetur, ubi clarissimè de Christo prophetarum erat. Ex quâ etiam factum est, ut libro revolutò quasi casu inveniret locum, per quem Nazarenis, inter quos diù privatim vixerat, auctoritatem prædicandi, et munus publicum legati agendi velut per litteras patris sui probaret.

VERS. 18. — **SPIRITUS DOMINI SUPER ME**, supple, *est vel requiescit*; quibus paucis verbis mysterium Trinitatis exprimitur. *Spiritus* enim Spiritum sanctum, *Dominus* Patrem, *me* Christum ipsum, juxta dispensationem tamen carnis assumptæ significat; q. d.: Nil humano spiritu aut consilio mihi præsumo, sed ipse Spiritus Dei Patris super me requievit, qui me agit et regit.

PROPTER QUOD UNXIT ME, supple, *Dominus*, ut additur Hebraicè Isaïæ 61, v. 1, hoc est, quia spiritus mihi datus est à Patre, non secundum mensuram, ideò per spiritum illum omne genus gratiarum in me diffudit, velut unguentum, quo me tanquam unctum suum et Messiam consecravit ad officium prædicatio-

netias Isaïæ: ex quo ut legeretur post lectionem legis, poscebat fortassis ordo in eâ synagogâ observatus; quanquàm divinâ providentiâ faciente, ut is offerretur Jesu, qui de Christo omnium et gravissimè et clarissimè prophetasset.

ET REVOLVIT LIBRUM, et cum explicuisset librum; nam et sic interpres infra, v. 20, ex simplici *πρόξαξ* reddit *pluciuisset*. Syrus *et aperuit Jesus librum*. Intelligendum hoc est pro ejus temporis more, quo non erant libri ita distinctis foliis compacti ut nunc sunt, sed circumvoluti teretre baculo. Explicuit igitur Jesus et expandit membranam.

INVENIT, tanquàm casu in eum locum incidisset, ne quid affectatum aut de industriâ quæsitum videretur: consultò interim delegit et fecit ut occurreret, annotante Theophylacto.

LOCUM, ubi de ipso et auctoritate legationis ipsius agebatur; quo Nazarenis, inter quos diù privatam et cæteris similem vitam egerat, probaret legationem suam, et quodammodò Dei Patris litteras ostenderet, quibus concessa ipsi esset auctoritas prædicandi Evangelii, et Messia munera exercendi.

VERS. 18. — **SPIRITUS**, ratione donorum datorum non ad mensuram, Joan. 3, v. 34.

DOMINI Hebraicè est duplex nomen *יהוה* quorum prius est appellativum, posterius proprium tanquàm dicas: *Domini Entis*. Solent Hebræi et septuaginta Interpretes, illius proprii ac tetragrammati nominis loco, legere nomen *Adonai*, quod Dominum significat, ut diximus paulò superius, v. 8; hoc autem loco, ubi præcedit nomen *Adonai*, Septuaginta quidem nihil dederunt illius loco, Hebræi autem illius loco legunt *Elohim*, quod significat Deum, tanquàm dicatur *Domini Dei*, quo modo legit D. Hieronymi commentarius. Vocat autem Deum, Dominum suum, quod, ut Hieronymus ait, *juxta dispensationem carnis assumptæ, dicat ea quæ humilia sunt*. Spiritus ergo Domini Dei, id est, spiritus procedens à Deo Domino meo. Chaldaeus Paraphrastes: Spiritus qui à facie Domini Dei.

nis. Primum enim est causa posterioris, ut significavit et Apostolus ad Rom. 5, v. 5: *Charitas diffusa est per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Alludit autem ad unctiones antiquas, quibus ad certa numera consecrabantur Deo. Hæc unctio obtigit Christo ab initio conceptionis; designatio autem publica ad officium prædicandi in bapuzismo, ubi Spiritus sanctus super eum descendit visibiliter non ut ungeret propriè, sed ut unctum et plenum Spiritus sancti donis esse demonstraret. Explicans autem finem istius unctionis seu consecrationis.

EVANGELIZARE, inquit, *PAUPERIBUS MISIT ME*; pauperibus, inquam, secundum seculum. Unde et alibi hoc dat, signum sui adventus: *Pauperes evangelizantur*, qui sicut à fastu solent esse remotiores, ita Evangelio recipiendo propinquiores. Nam quod Beda et alii intelligunt pauperes spiritu, difficilè reperias tales, quibus Christus passim evangelizaverit, quamvis per ejus prædicationem tales facti sint. SANARE, seu ad sanandum, CONTRITOS CORDE; per poenitentiam, inquirunt quidam; sed longè rectius intelligas non bonum, sed miserabilem animæ statum describi, sicut circum-

SUPER ME, scilicet, est, seu, ut capite 11, v. 2, ipse Isaias loquitur, *requiescit*. Inducit propheta Messiam de seipso loquentem, et explicantem, qui à Deo instructus sit, ad prædicandum simul et præstandum eximia illa bona, quæ Dominus Deus in fine capitis superioris promiserat; quæ cum omninò per Christum præstanda essent, eum ipsum mox loquentem facit, quasi jam operi accinctum. Testatur igitur is inprimis, se non privatum agere negotium; nihil enim se humano spiritu aut instinctu vel consilio facere; sed *spiritus*, inquit, *Domini super me est*, ex ipsâ scilicet nativitate, adeoque conceptione, fovet me, replet, instruit omnis generis donis, totum occupat me, gubernat, agit et regit. Hoc jam explicuerat Isaias, capite 41, v. 2: *Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectûs, spiritus consilii*, etc.; effusa enim in Christum fuere omnia dona spiritûs. Hoc idem significatum est supra 3, v. 22, Spiritûs sancti in baptizatum descensu specie columbæ. Loquitur autem de se Christus ut homine; nam ut Deus æqualis est Spiritui sancto, et à seipso accipit non minùs quàm à Spiritu sancto, nisi quòd donorum largitio attribui Spiritui sancto soleat.

PROPTER QUOD. Hebraicè est vox *jahan*, quam Hieronymus, aliique vertunt, eò quòd, propterea quòd. Sed evangelista post Septuaginta vertit, cujus gratiâ, cujus causâ, ob seu propter quod; quem et certius esse assecutum ipsius Christi loquentis mentem, haud dubium est.

UNXIT ME. Repetitur Hebraicè nomen Dei tetragrammaton, quare et Hieronymi versio addit *Dominus. Dominus*, non homo scilicet aliquis, *unxit me*, id est, sanctificavit, consecravit, designavit tanquàm unctum, Christum, seu Messiam suum, alludit enim ad Messiae nomen, quod à verbo ungenti derivatur. Solebant sub veteri lege ungi oleo, tam res quæ Deo consecrabantur, Exodi 30, v. 26, quàm personæ quæ ad ministrandum Deo, aut populum gubernandum divinitûs delegabantur, Exodi 29, v. 7; 1 Reg. 10, v. 4; hinc ungi ponitur, pro eo quod est à Deo eligi, ac ad officium aliquod sacrum aut eximium aliquid agendum destinari. Unde hic subjicit propheta: *Unxit me evangelizare*, seu ad evangelizandum pauperibus; quod etiam ferè idem est cum eo quod subsequitur: *Misit me sanare contritos corde*, nisi quòd vox *unxit* significantior sit voce *misit*. Dicit ergo propheta in personâ Christi, propterea se unctum; id est, consecratum ac divinitûs destinatum esse ad evangelizandum, et missum ad sanandum, cæteraque consequentia munia obeundum, quia Spiritus sanctus in ipso sit ac fuerit jam inde ab initio vitæ, quia Spiritu sancto plenus, et omnimodâ ejus gratiâ affluens, eo totus agatur ac regatur, ita ut in gerendo officio errare non possit. Quia spiritûs plenitudo super me, inquit, ideò designavit me ad evangelizandum pauperibus, et cætera quæ sequuntur agenda, tanquàm egregiè unctum, idoneum et instr-

etum, unctum, inquam, Spiritu sancto et virtute, ad hæc quæ propriè sunt Christi obeunda, Act. 10, v. 38. Ad hunc modum distinguit et explicat hunc locum interpres Syrus, cujus versio est: *Spiritus Domini super me, et propter hoc unxit me ad evangelizandum egenis, et misit me ad sanandum*, etc. Favet Hieronymus scribens in hunc Isaiæ locum his verbis: «Unctus est igitur Spiritu sancto, ut annuntiaret pauperibus sive mansuetis, dicens eis in Evangelio: «Beati pauperes spiritu, quoniam eorum est regnum cælorum; et: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.» Adstipulatur Beda dùm ait: *Ad cuncta hæc evangelizanda vel agenda, ideò se dicit missum, quia spiritus Domini est super eum*. Denique inter Græcos Theophylactus: *Unxit me*, inquit, *hoc est, consecravit me, constituit me ut evangelizarem pauperibus*, etc. Cùm enim duo sint in perfectâ unctione consideranda, unum quòd imbuatur donis Spiritûs sancti, quibus consecratur Deo, alterum quòd ita imbutus et idoneus redditus, emittatur ad eas functiones, ad quas eum sibi consecraverat Deus, utrumque unctio vocatur, et utrumque hoc prophetæ loco exprimitur, prius quidem quando dicitur: *Spiritus Domini super me*, quanquàm tacito nomine unctionis, posterius eo expresso, *propter quod unxit me evangelizare*. Prius obtigit Christo ab exordio incarnationis: simul atque enim natura divina humanæ unita est, effusa est in humanam tota donorum Spiritûs sancti plenitudo, quibus Deo est consecrata, et idonea reddita ad obeunda suo tempore munia Christi; posterius obtigit, quando in Christum baptizatum descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba, tunc enim delegatus et missus est ad Evangelii prædicationem. Descendit enim Spiritus sanctus super eum, non ut donis suis impleret eum, sed ut plenum esse significans, ut hujusmodi emitteret eum ad præstandum officium Christi, et ad exerenda dona quæ in ipsius animo hactenùs latuerant. Quare rectè propheta sub personâ Christi, prius seu priorem unctionem testatur esse causam posterioris, quia spiritus Domini in me jam inde à principio, ideò tanquàm unctum suum et apprimè instructum legavit me ad evangelizandum. In hanc sententiam doctè scribit Hieronymus Isaiam explicans, ubi ait: «Cujus unctio, illo expleta est tempore (nota verbum, expleta), quando baptizatus est in Jordane, et Spiritus sanctus in specie colombæ descendit super eum et mansit in illo.»

EVANGELIZARE, lætum nuntium prædicare. Vide titulum Evangelii secundum Lucam.

PAUPERIBUS, pro eo quod Latinus interpres translit: *Eò quòd unxerit Dominus me ad annuntiaandum mansuetis*, Septuaginta vertère: *Propter quod unxit me evangelizare pauperibus*; quo modo et Matthæus et Lucas citant (erat enim, Christi Domini ætate, Judæis ipsis, ferè Græca Septuaginta translatio in usu), nam quod Latinus legit *hanavim*, uti etiam modò præ cæteris prosternit; unde et Scriptura: *Qui alligat contritiones eorum*, est enim metaphora ab iis qui vulneribus contusi et contriti sunt.

est Hebraicè, et significat mansuetos : Græci legerunt *hantim*, quod declarat pauperes ; quod tamen tenue est discrimen, ut vocum, quæ ab eodem etiam thematicè derivantur, ita et rerum ; nam ut divites ferè esse assolent superbi, elati, ac feroces, ita contra pauperes, humiles ac mansueti. Posterior igitur hic propheta locus, in hoc priori est similis, quòd in Christo thesauros gratiæ Dei mundo expositos fore docens, peculiariter exprimit Christum atque Evangelium destinari pauperibus. Nam *pauperes evangelizantur*, non activè accipiendum est, sed passivè, phrasi Græcè pro eo, quod est, pauperibus Evangelium annuntiat, pauperes docentur et accipiunt Evangelium, pauperibus promittitur regnum cælorum ; quid admirabilius quàm pauperem regem fieri ? Pauperes autem intelliguntur spiritu pauperes, qui, si opes habent aut honores, non illis cor apponunt, non idèò se pluris faciunt ; si non habent, non supra modum desiderant, id est, qui se pauperes, miseros, viles, atque abjectos esse agnoscunt ; quales facilius sunt ii qui nullà aut tenui fortunà sunt, quàm qui splendidà ; et qui afflicti sunt, quàm qui prosperè agunt ; denique quorum misera est vilisque conditio, ut tum erat plerorumque discipulorum Jesu, quàm qui magnà præditi sunt dignitate. Consultò igitur vaticinium hoc adducit Christus, partim ut offensionem tollat quam posset concipere carnis sensus ex contemptibili ipsius grege (nam superbi naturà sumus, nihil ferè nobis in pretio est, nisi multo splendore ornatum sit ; cùm tamen Evangelium, juxta prophetam, pauperibus et abjectis destinatum sit), partim ut admoneat quinam idonei sint ad accipiendum Evangelium, et percipiendum quæ illic offertur salutis et regni cælorum gratiam, pauperes scilicet, id est, humiles, mansueti, afflicti, quales ferè magis sunt pauperes quàm divites. Superbi enim ut sent plerique divites, cùm inflati sint, nullum relinquunt locum gratiæ Dei, cùmque contentiosi sint, sunt et indociles, nolunt doceri ; denique cùm habeant hic consolationem suam (Luc. 6, v. 24), non quærunt Evangelii consolationem. Porrò *super humilem requiescit Domini spiritus* (Isa. 56, v. 2), et in mansuetudine suscipitur insitum verbum (Jac. 1, v. 21), denique afflictos Evangelii lætum nuntium solatur, Isa. 61, v. 1. *Ut mederer*, inquit, *contriti corde*, id est consolarer et confirmarem eos. Cæterùm non videntur intelligi, qui virtute mansuetudinis aut voluntariæ paupertatis sunt præditi (non enim facilè fuere etiam inter Judæos hujusmodi, quibus Evangelium non esset annuntiatum), sed qualis sit extra Christum nostra omnium conditio declaratur his nominibus ; nam pauperes, contritos, captivos, cæcos et fractos vocat quibus Deus restaurationem promittit, malum utique et miserabilem eorum statum conditionemque declarans. Pauperes ergo sunt qui destituti sunt iis opibus, divitiis et honoribus, quæ verè divites, honoratos ac beatos faciunt ; quales sunt omnes homines extra Christum, non tantùm pauperes quos vulgò vocamus, verùm etiam divites. Sed quia pauperes facilius persuadentur se pauperes esse, id est,

destitutos spiritualibus et æternis non minùs quàm temporalibus honoribus ac divitiis, idèò facilius et citius operatur in eis Evangelium, et recipiunt ipsi per filium nuntium illud lætissimum : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*, quàm alii. Divites enim, secularibus divitiis suis, abundè beatos se esse et honoratos, plerùmque credunt, et difficulter adducuntur ad hoc ut paupertatem et inopiam suam agnoscant ; quo modo ille de quo Apocalypsis, cap. 5, v. 17 : *Dicis : Dives sum et locupletatus, et nullius ego ; et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus*. Et hi tamen dùm operante Evangelio persuadentur, alias divitiis quærendas sibi esse ut beati sint, fiunt ex falsò divitibus et miserè pauperibus, spiritu pauperes et verè ac feliciter divites, ita ut et ipsis sonet lætum illud nuntium : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Christum ergo pauperibus evangelizare, est denudare hominibus paupertatem et ignominiam ipsorum, declarare quàm viles sint, et pauperes, ac veris opibus vacui, promittere autem id agnoscentibus regnum cælorum, id est, opes honoresque beatificantes ; nec promittere tantùm, sed et præstare. Simili modo, si legas *mansuetis*, videri possit accipiendum pro afflictis et oppressis, quibus, quæ ipsorum sunt, à potentioribus auferuntur ; quibus imbellibus per peccatum redditus, et cælesti hæreditate spoliatis, evangelizat Christus, si veram mansuetudinis virtutem amplecti velint : *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*, Matth. 5, v. 4.

MISIT ME SANARE. Verbo *misit* explicatur illud quod præcedit verbum, *unxit*, ut diximus. *Misit me*, scilicet Dominus.

SANARE CONTRITOS CORDE. Hæc verba, ut à Sixtino et plerisque aliis libris, ita et à Græcis ac Syriacis nostris, Euthymio exponente, leguntur. Verùm manuscripta quædam Latina, nominatim D. Donatiani unum, S. Bernardi ad Clarummariscum unum, et D. Audomari tria, omittunt ea, quemadmodùm omittuntur ab Origene, homilià 52 in Lucam, hunc locum enarrante, et ab Eusebio, lib. 9 Demonstr. Evang., cap. 10, atque Augustino, lib. 2 de Cons. evang., cap. 42, locum citantibus. V. Beda, ut primum adducit hujus loci textum, non legit ea ; tamen an non explicet postea, fit dubium. Explicat enim, sed ita ut pro eisdem habere videatur, cum iis verbis quæ sequuntur : *Dimittere fractos in remissionem*. Fortassis existimavit, duplicem esse versionem rei ejusdem, ad quam sententiam accedit Forerius scribens in Isaiam. Editio septuaginta Interpretum, quo modo recitatur à D. Hieronymo ad prophetam, utrumque habet, quemadmodùm legitur hoc Evangelii loco : eadem ut seorsùm Græcè exstat impressa, Eusebio jam laudato ad stipulante, habet solùm illud, *sanare contritos corde*, omisso altero, *dimittere fractos in libertatem* ; quod quidem Hebræo fonti similis est. Theophylactus in hoc Evangelium scribens, prius enarrat, posterioris non meminit : Ambrosius neutrum attingit, etsi reliqua non prætereat.

SANARE, ad sanandum. Ita Septuaginta verterunt Hebræum *lahabos, sanare*; Hieronymus, *ut mederer*; alii, *ad ligandum*, nam et sic vertitur Psalmo 146, v. 5, ubi legimus: *Et alligat contritiones eorum*; rursus Ezech. 34, v. 4: *Quod confractum est non alligastis*. Metaphora est enim à chirurgis sumpta, qui membra fracta, contusa aut vulnerata, fasciis ligant, sanitatis celerius restituendæ causâ.

CONTRITOS CORDE, fractos animo, desperabundos, ob varia nimirum graviaque accepta vulnera. Hieronymus: *Missus, inquit, est ad sanandos eos qui corde contriti sunt, etc., sive juxta Symmachum et Theodotionem, ad alliganda vulnera peccatorum*. Quibus cor fractum erat desperatione sanitatis ac vitæ, considerantibus gravitatem multitudinemque vulnerum suorum peccatis effectorum (*præ cæteris enim, inquit Basiliius in Catenâ, peccatum cor humanum prosternit*), iis ut mederetur missus est Christus; non tantum ut medelam sanitatemque promitteret, verum etiam ut offerret et afferret. Fecit id, *alligavit vulnera eorum infundens oleum et vinum*; infra 10, v. 34; bono animo esse jussit, peccataque remisit, dicens: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua*, Matth. 9, v. 2; denique: *Ipsè vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, etc., et livore ejus sanati sumus*. Vulneribus, attritionibus et livoribus ejus, vulnera nostra, attritiones et livores, sanata sunt. Hoc secundum recenset propheta inter functiones Christi; quanquam non sic distincti sint hi tituli, quin singulis omnes conveniant; ea est hominum extra Christum miseria.

VERS. 19. — PRÆDICARE, ad prædicandum, scilicet misit me Dominus.

CAPTIVIS, peccati ac Satanæ; *αἰχμαλώτοις, lisbouim*; significantur bello capti et in exterarum regiones abducti. *Captivi nos fuimus, inquit Origenes, quos tantis annis vinxerat Satanæ, habens captivos sibique subjectos*. Peccati illecebris victi, subtraxeramus nos Deo, et diaboli potestati subjeceramus; qui captivos nos è paradiso abducens, et laqueis suis irretitos tenens ad suam ipsius voluntatem, 2 Tim. 2, v. 29, in varia peccatorum genera, tanquam in varias regiones, seduxerat.

REMISSIONEM, dimissionem, libertatem; *indulgentiam* vertit Hieronymus, à servitute scilicet Satanæ ac peccati. Prædicat Christus libertatem à Satanâ, ut restituat nos pristino Domino, qui est Deus, libertatem, inquam, quâ liberati à peccato peccandique consuetudine et diaboli laqueis, reductique ad regionem

viventium, servi fiamus justitiæ ac Deo, Rom. 6, v. 18, 22. Prædicat autem hanc libertatem, tanquam paratam, si velimus amplecti, adeoque offert et præstat: *Solve vincula colli tui, captiva filia Sion*, Isaïæ 52, v. 2. *Ipsè, inquit Titus, tyranno apostatâ, hoc est, Satanâ, subverso, eos qui captivi tenebantur, in libertatem vindicavit*. Hoc tertium numerat propheta inter futura Christi munia. Sequitur quartum.

CÆCIS VISUM, cæcis restitutionem seu recuperationem visus, scilicet misit me prædicare, offerre atque exhibere. Id fecit Christus, et juxta corpus, visu cæcis multis restituto, et juxta animum, docens ignorantes, erroris atque ignorantie tenebris oppressos, qui viam salutis non viderent. *Sermone, inquit Origenes, et prædicatione doctrinæ ejus, cæci vident*. Pro hoc porro *cæci vident*, quæ est interpretatio Septuaginta senum, Hieronymus vertit, *clausis apertionem*, Chaldæus aliique, *vincitis apertionem*, referuntque ad carcerem, et ad solutionem à penâ peccatis debitâ, cui peccator est obligatus, de quo Hieronymus in Commentario: « Cæcis ut videant, vel clausis apertionem, quod manifestius interpretatus est Symmachus, vincitis solutionem; de quo, imò ad quem supra dicitur: Ecce posui te in lucem gentium, aperire oculos cæcorum, educere de vinculis alligatos, et de domo carceris sedentes in tenebris, Isaïæ 42, v. 7. » Cæterum quia et cæcorum oculi clausi ligati que censentur; clausi, quia aperiri dicuntur si sanentur, Joan. 9; ligati, quia non valent operari, proprium opus suum exercere: rursus quia verbum Hebræicum *pakah*, quod significat aperire, propriè dicitur de oculis; idcirco Septuaginta transtulerunt, *cæcis visum*.

DIMITTERE, misit me Dominus ut dimittam, *ablegem*.

CONFRACTOS ANIMO, ob varia vulnera peccatorum.

IN REMISSIONEM, in demissione, in libertate, per remissionem, id est, sanitati restituam. Sic enim interpretor, secutus Origenem, cujus verba sunt: « Emittere confractos in libertatem; quid ita fractum atque collisum fuit, ut homo qui à Jesu dimissus est et sanatus? » Cujus commentarium si quis pressè consideret, videbit eum, vel omninò non legisse id quod præcessit: *Sanare contritos corde*; vel hæc duo pro eisdem habuisse, *sanare contritos corde, et dimittere confractos in libertatem*. Et quidem verisimile est, alterum redundare, tam apud evangelistam, quam apud prophetam Græcum, quemadmodum docere possint quæ dicimus supra; et esse, si non duplicem ejusdem Hebræicæ pericopes versionem, certè alterum aliunde

id est, ad dimittendos liberos eos qui peccatorum jugo obruti et fracti sunt animo, vel etiam eos qui omnibus facultatibus exuti, pro gravissimis tamen peccatorum debitis tenentur in vinculis; ad hos, inquam, dimittendos liberos, juxta illud Isaïæ 58, ad quod per hanc metaphoram alluditur: *Dimitte eos qui confracti sunt liberos*. PRÆDICARE ANNUM DOMINI ACCEPTUM, id est, tempus divini beneplaciti, quo scilicet Deo placuit benevolentiam ac beneficentiam suam hominibus declarare. Ubi certum est allusionem fieri ad annum jubilei, in quo similis proclamatio libertatis et remissionis debitorum fiebat, ut patet Levit.

VERS. 19. — PRÆDICARE CAPTIVIS REMISSIONEM, seu dimissionem, id est, ad proclamandam omnibus captivis libertatem redeundi ad patriam ex captivitate. Quâ metaphorâ significatur Christum prædicaturum et allaturum libertatem ex captivitate Satanæ et peccatorum vinculis; ut Deo vero Domino nostro restituatur et justitiæ serviamus. ET CÆCIS VISUM; nam unum ex præcipuis beneficiis Christi est, quod genus humanum ex horrendis ignorantie et peccatorum tenebris vocavit in admirabile lumen suum, de quo etiam, c. 1, v. 79, prophetavit Zacharias, et, c. 2, v. 32, Simeon. DIMITTERE CONFRACTOS IN REMISSIONEM,

acceptum, huic loco, ut prophetæ Græci, ita Evangelii, fuisse accommodatum. Quod si roges utrum potius redundet : *Sanare contritos corde*, an : *Dimittere contractos in remissionem* ; hæreo incertus, præsertim quod ad Evangelium, ob varietatem exemplarium simul et interpretum. Cæterum illud : *Dimittere contractos in remissionem*, minus probabile fit, partim quia neque Hebraicè neque Chaldaicè neque Latinè existat apud prophetam, et vix etiam Græcè ; certè nec D. Hieronymi commentarius, tametsi diligens, attingit, partim quia videri possit acceptum est Isaïa 58, v. 6, ubi legitur Hebraicè et Latinè : *Dimitte eos qui contracti sunt liberos*, Græcè eodem planè modo, nisi quod verbum illic sit imperativi, quod hic infinitivi modi.

PRÆDICARE, ad prædicandum, scilicet, misit me Dominus. Alluditur ad denuntiationem instantis jubilæi, buccinis fieri solitam, die decimo mensis septimi, Levit. 25, v. 9.

ANNUM. Ponitur annus pro tempore, sed allusio est ad annum jubilæi, qui quinquagesimo quoque anno celeberrimus erat, quo servi fiebant liberi, et possessiones divenditæ redibant ad pristinos dominos eorumve hæredes, Levit. 25.

DOMINI. Alii vertunt dandi casu, *Domino*, sed eodem sensu ; non enim verbo prædicare jungendus est datus, sed intelligendum, *qui est Dominus*.

ACCEPTUM, jucundum. Hebraicè legitur nomen substantivum *rationis voluntatis*, quod Septuaginta transferunt *beneficentiam* ; Latinus interpres sæpè *bonæ voluntatis* ; vide supra 2, v. 14. Est igitur annus bonæ voluntatis seu beneficentiam ; idem quod *heth rason, tempus beneficentiam*, Psalmo 68, v. 14, et Isaïa 49, v. 8, quo Deus vult uti beneficentiam suo erga homines, quo Deo placet suam erga homines benevolentiam ac favorem singulariter declarare, suaque hominibus beneficia liberaliter largiri, tempus benevolentiam, beneficentiam, ac liberalitatis, non ob hominum merita, sed ob propitium ac benevolum Dei erga homines animum. Hoc tempus jussus est Christus prædicare, non tanquam olim futurum, sed tanquam quod jam præsens fieret (*Appropinquavit, inquit, regnum cælorum*, Matth. 4, v. 17), quo paratus sit Deus homines omnes, et inprimis Israelitas, per Christum suum in gratiam accipere, eis reconciliari, et placatum se præstare (hinc Hieronymus transtulit, *annum placabilem*), conferre dona ac beneficia sua, admittere denique ad regnum cælorum. Hoc enim tempus cepit cum Christi adventu, durabitque ad finem usque seculi, interprete Apostolo Paulo, 2 Cor. 6, v. 2,

45, vers. 10, et Deuter. 43. Hoc autem tempus non fuit solus primus annus prædicationis Christi, ut putavit Epiphanius, hæresi 51, existimans neminem tunc contradixisse Christo neque Judæos, neque Samaritanos, neque gentes, cum contrarium satis pateat hic v. 49, sed est totum tempus ab adventu Christi, usque ad seculi consummationem in quo vocantur hi qui accepti fiunt à Deo, ut Iren., libro 2, cap. 58, et sic perspicue exponit ipse apostolus, 2 ad Corinth. 2. **ET DIEM RETRIBUTIONIS**. Hieron. vertit, *ultionis*, nempe

ubi postquam citasset alium similem Isaïa locum ex cap. 49, v. 8 : *Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te* ; subjungit : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*, loquens de tempore consequente absolutam per Christum humani generis redemptionem. Hic annus est jubilæus, perpetuis diffusus temporibus, qui in orbem nesciat redire laboris, quo homines, facti per peccatum mancipia diaboli, et privati possessione paradisi atque hæreditate bonorum cælestium, Christi merito eximuntur potestate Satanae, et restituuntur libertati juri que hæreditatis cælestis. Hic annus acceptus gratique Domino est, quo homines sibi acceptos faciens, lætatur cum universâ cælesti curiâ, non minus quàm si sibi ea bona accederent, quæ in homines confert. Nam si *super uno peccatore penitentiam agente, gaudium est angelis Dei in cælo* (infra, e. 15, v. 7), quantò magis super reconciliatione totius mundi ? Denique hoc tempus gratiæ est, quo Dominus Deus Christo misso operatus nostri redemptionem, se nobis propitium, nosque sibi acceptos reddit, ex bonâ voluntate et mero beneplacito, misericordiâ, ac gratiâ suâ.

DIEM RETRIBUTIONIS. Hoc sequitur apud prophetam tam Hebraicè quàm Græcè et Latinè ; sed apud evangelistam non legitur sive Græcè sive Syriacè, solummodo Latinè ; unde tamen intelligitur à veteri interprete Græcè etiam apud evangelistam lectum fuisse *diem compensationis* ; Hieronymus aliique vertunt, *diem ultionis*. Dies similiter pro tempore sumitur. Et quidem non malè id exponatur de terribili extremi judicii tempore seu die, quem Christus passim prædicavit imminens, non minus quàm diem regni, nisi etiam ea omnia quæ apud prophetam proximè sequuntur in eandem sententiam læta essent ; inter quæ læta, non sit verisimile, unum istud triste interjectum fuisse. Quare intelligendum videtur de retributione ultionis, quâ Deus per Filium suum nos ultus est de inimicis nostris dæmonibus ; de quali retributione Moses loquitur Deut. 32, v. 43 : *Vindictam retribuet in hostes eorum*. Ergo cum anno accepto prædicavit Christus etiam diem retributionis seu ultionis, quando dixit Judæis : *Nunc judicium est mundi : nunc princeps hujus mundi ejicietur foras* ; Joan. 12, v. 31 ; rursus discipulis : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam*, Joan. 14, v. 30. *Princeps hujus mundi jam judicatus est*, Joan. 16, v. 11. Ut autem prædicavit, sic et exhibuit, quando *exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso*, Co-

extremi judicii, quam Christus passim prædicavit ; vel potius quia tota hæc prædicatio læta est, intelligitur ultio de inimicis generis humani, diabolo et angelis ejus. Unde idem tempus est salutis seu acceptabile, et retributionis seu ultionis, sicut utrumque etiam conjungit Isaïas, cap. 55, v. 4 : *Dicite pusillanimis : Confortamini, ecce Deus vester ultionem adducet retributionis, scilicet in hostes, Deus ipse veniet, et salvabit vos*.

loss. 2, v. 15. Pertinet itaque etiam dies iste ultionis ad salutem hominum : sic enim Isaias promittit iungitque ultionem cum salute, cap. 55, v. 4 : *Dicite pusillanimis : Confortamini, et nolite timere : ecce Deus vester ultionem adducet retributionis : Deus ipse veniet et salvabit vos*; sed retributionis quidem et ultionis est dies, respectu hostium; acceptus seu bonæ voluntatis ac salutis dies, respectu populi Dei. Ergo quia spiritus Domini super se sit, testatur Christus per os prophetæ, functiones has omnes hactenus expositas, sibi à Deo esse commissas : quæ quidem cum spirituales magis sint quàm corporales, et circa pauperes tristes atque afflictos versentur, non circa nobiles, divites, ac validos. Potuerant hinc intelligere Judæi, Christum sibi promissum, non fore regem, quales sunt reges hujus mundi, qui orbem bello subjugaret, et Judæos rerum dominos faceret; sed conditione humilem, doctorem populi, et salvatorem eorum quos reges despiciunt aut certè non per se curant.

VERS. 20. — ET CUM Plicuisset librum, lecto scilicet hoc loco.

MINISTRO, synagogæ, à quo acceperat. Nam ut erant præfecti synagogæ, dicti archisynagogi, ita erant et ministri synagogæ.

ET deinde sedit, tanquàm docturus et interpretaturus locum illum Isaiæ quem legerat. Sedere, habitus doctoris est attentè ac maturè disserentis, Act. 15, v. 16. Paulus stetisse legitur; situm id erat in arbitrio docentis, ut vel staret vel sederet.

ET OMNIUM. Omnium autem qui erant in synagoga oculi, erant intendentes, intenti, defixi in eum. *Ut audirent, inquit Euthymius, quo modo interpretaretur ea quæ legerat.* Contentis oculis et auribus in eum ferebantur, tum propter celebrem jam illius famam, tum ob aviditatem illum audiendi, qui sic repente doctor prodire videretur, cum litteras nunquàm didicisset, Joan. 7, v. 15.

VERS. 21. — COEPIT. Hoc fuit sermonis ejus exordium. Sermonis initio ab his verbis sumpto, locum doctè explicuit.

ILLOS, qui in synagoga erant, Nazarenos.

QUIA, redundat quod ad sensum.

HODIE, hoc jam tempore.

IMPLETA EST. Præteritum pro præsentis impletur. Nondum enim absolverat functiones hæc prophetiæ contentas Christus, sed tamen jam obibat; cumque à Capharnaum aliisque Galilææ oppidis cœpiss-

VERS. 20. — ET CUM Plicuisset librum, reddidit ministro synagogæ, et sedit, movè doctoris, et omnium in synagoga oculi erant intendentes, id est, defixi, in eum, curiositate potius quàm docilitate audiendi quid dicturus esset, qui cum tantâ famâ repente prodissset, cum nunquàm litteras didicisset, ut est Joan. 5. Dixit autem

VERS. 21. — QUIA, quod redundat hic, sicut alibi sæpius in scripturis, hodie impleta est hæc : scripturæ in auribus vestris, id est, impletur, vobis audientibus, quando vobis Evangelium prædican-

set, venit tandem huc Nazaretum, ut et hic eas exerceret.

HÆC SCRIPTURA, quod prædictum est hæc Scripturæ Isaiæ.

IN AURIBUS VESTRIS. Syrus præponit relativum, ita ut sensus sit, *quæ est in auribus vestris.* Euthymius subaudit *quæ sonuit in auribus vestris.* Vult dicere : Hic Scripturæ locus, quem me legentem audistis, seu qui à me lectus est in auribus vestris, olim scriptus ab Isaiâ, hoc jam tempore impletur, et opere perficitur, quando ego vobis cæterisque Galilæis Evangelium regni cælorum annuntio. Tacitè indicat se eum esse, sub cujus personâ propheta hæc fuerat locutus (annotant hoc Græci), id est, Messiam; neque privato consilio aut proprii spiritus ductu se agere ea quæ agit, sed actum spiritu Dei, et, auctoritate à Deo acceptâ, facere quæ propheta quondam prædixerat facturum Messiam. Id ergo postquàm exordio sermonis sui subindicasset, exposuit deinde functiones illas, quas propheta hic commemorat, et qui cum præsentis tempore iisque quæ à se gerebantur convenirent, clarum fecit.

VERS. 22. — ET OMNES, præsentis, id est, plerique præsentium; *multi*, interprete Marco, cap. 6, vers. 2.

TESTIMONIUM ILLI DABANT, scilicet, postquàm audissent enarrantem illum Isaiæ locum. Dabant autem illi testimonium, non quòd Messias esset, aut quòd propheta de ipso fuisset vaticinatus, sed *dabant illi testimonium sapientiæ, eruditionis et doctrinæ, agnoscebant eum præditum insigni eruditione, eruditè sapienterque explicare Scripturas ac res divinas.* Hoc est enim quod Marc. 6, v. 2, dicitur : « Et multi audientes admirabantur in doctrinâ ejus, dicentes : Unde huic hæc omnia, et quæ est sapientia quæ data est illi, et virtutes tales quæ per manus ejus efficiuntur? »

MIRABANTUR, adeò ut obstupescerent; scilicet rei novitate perculsi. Docebat et explicabat res divinas, ut jam dictum est, non vulgariter, sed sapientissimè, conjunctis veteribus rebus cum novis mysteriis, diserebat de regno Dei, suamque doctrinam dicendî auctoritate, Scripturæ testimonio et miraculorum exhibitione, ornabat et confirmabat. Hinc admiratio et stupor, simul et ex eo quod dicerent; *nonne*, etc.

IN, *super, de*, VERBIS GRATIÆ, plenè gratiâ, gratiosis. Quidam per *verba gratiæ* intelligunt gratiam verborum, ita ut sit hypallage, eodem sensu. Gratia hic

tem auditis. Quo tacitè significat se esse illum de quo propheta loquebatur, hoc est, Messiam, divinoque actum spiritu et auctoritate se facere, quæ faceret.

VERS. 22. — ET OMNES TESTIMONIUM EI DABANT, sapientiæ, doctrinæque singularis, ut satis colligitur ex Marci 6, v. 2. ET MIRABANTUR IN VERBIS GRATIÆ; id est, propter verba ejus, gratiæ decorisque plena; quod alii eodem sensu exprimunt per hypallagen, propter gratiam verborum, juxta illud jam olim de eo vaticinatum : *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Si-

significat vim illam planè divinam, quæ in Christi verbis totoque habitu inerat, quâ fiebat ut auditores, nisi datâ operâ obsisterent, non possent non ipsum et quas docebat res amare atque amplecti. Mirabantur ergo verba plena gratiâ, quibus non sapienter tantum disserebat de rebus divinis, verum etiam ita eloquenter, propriè, clarè, placidè, comiter, suaviter atque efficaciter, ut non posset non auditoribus omnibus gratus esse, illorumque animos accendere, et in rerum coelestium quas tractabat amorem rapere. Exstat exemplum manifestum, Joan. 7, v. 46, in ministris illis, qui missi ad comprehendendum Jesum, retulerunt dominis suis: *Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo.* Rursus alterum infra, c. 24, v. 32, in duobus discipulis Emmauntinis, inter se mutuò colloquentibus: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in viâ, et aperiret nobis Scripturas?* De Jesu enim futurâ facundiâ suaviloquentiâque fuerat multò ante scriptum psalmo 44, v. 3: *Diffusa est gratia in labiis tuis;* nec mirum, cum plenitudo divinitatis corporaliter inhabitaret, Coloss. 2, v. 9.

QUE PROCEDEBANT DE ORE IPSIUS, quæ egrediebantur, quæ fluebant, ex ore ejus.

ET DICEBANT, et tamen dicebant, vel, sed dicebant, sed in hoc scandalizabantur, ut aiunt priores evangelistæ. Cum agnoscere agerentur ejus sapientiam et eloquentiam admirari, studiosè quærebant occasionem illius extenuandi, et præclaram opinionem de illo suis animis excludendi, contemptibili hæc voce: *Nonne, etc.*

NONNE HIC FILIUS JOSEPH fabri, civis nostri pauperis? Ut alii evangelistæ referunt, fabri nominant filium, non Joseph, quòd Joseph tunc temporis esset mortuus; sed Lucas sententiam verborum refert, quòd quia pridem noverant tenuem conditionem vitæ ejus, quem habuerant pro ipsius patre, et genus ipsius obscurum atque incultum, adhibito hoc specioso colore, contempserint eum, et invidiâ adusti, cogitationem de manifestâ ac patente in eo Dei gratiâ, datâ operâ transtulerint ad considerandum plebeium ipsius ex parentibus statum. Nullum hæcenus civibus suis Jesus ediderat suæ auctoritatis argumentum; sed eandem artem exercuerat quàm Joseph pater suus putativus, domesticâ, inquam, arte occupatus, cibum sibi suisque paraverat, usque ad ostensionem suam ad Israel; partim ne otiositatis exemplum alicui præberet, partim ne curiosis artibus in adolescentiâ clam deditus fuisse dici posset. Sic enim habuit Dei consilium, ut eo tempore in vitâ privatâ se Dei Filius contineret, et quidem ejusmodi quâ litteras non disceret, ne in divino negotio humanæ quidquam industriæ attribueretur. Porrò, re-

ctè fabrilem artem cum patre putativo exercet, qui mundi est cum naturali Patre fabricator. Per fabrum conditum est genus humanum, per fabrum decuit et restitui. *Faber* Latinè et τέκτων Græcè, voces sunt significationis amplæ ad omnes artifices, qui, corporis labore adhibito, è quâvis duriore materiâ, aliquid struunt se extendentis. Unde fit ut varient opinionones, cujus generis faber Joseph fuerit, aliis existimantibus fuisse fabrum ferrarium, D. Hilario in hunc locum, Beda in cap. 4 Lucæ; aliis lignarium, auctore Operis imperfecti, Hom. 1, et 32 in Mathæum, B. Augustino, cujus verba à plerisque citantur ex sermone quodam de Nativitate Domini. D. Ambrosius initio libri tertii in Lucam ad utriusque et ferrarii et lignarii fabri artem alludit. Sed et vox Syriaca nagro ambigua est ad lignarium et ferrarium fabrum. Utut sit, cum statutum esset Filio Dei, eum qui pater ipsius putaretur esse humilis conditionis virum, consultò fabrum elegit, qui opificio ipso suo repræsentaret imaginem veri Patris ipsius opificis rerum omnium.

Humilis ipsius progenies atque educatio, quæ cum jam inde ab Jesu pueritiâ illis fuisset nota et ob oculos posita, tantum in illorum animis ipsius contemptum genuit, quantus non permetteret, ut agnoscerent divinitus acceptam, quam sciebant non esse humano studio acquisitam sapientiam, quam suis auribus hauriebant et facultatem edendi miracula, quæ suis oculis videbant et sentiebant, adeò manifestè, ut mentis stupore corripenterent. A Deo enim in Christo operante, datâ operâ oculos convertunt ad Joseph, et Mariam et cognatos, quorum obscura erat apud eos conditio, ut velum manifestæ luci opponant. Hinc ergo perperam et injustè concepta fuit à Nazarenis offensio, cum potiùs amplecti eum reverenter debuerint, quasi repenti è cælo delapsum. Propriâ enim confessione se jugulant, cum tam insigne testimonium reddunt doctrinæ Christi, quæ tamen locum apud eos non invenit, quia usitatam non habet originem è terrâ: nam quid hoc aliud est, quàm prophetam divinitus edoctum rejicere, quia ex hominum scholâ non prodeat? Videmus ergo, non simplicem ignorantiam hominibus obesse; sed spontè sibi tenebras obducere, et accersere scandala, ut Christi doctrinæ obstrepant.

VERS. 23. — ET AIT. Syrus addit: *Jesus.*

UTIQUE, omninò, haud dubiè; affirmantis est.

DICETIS, objicietis MIHI, video vos mihi obiecturos.

HANC SIMILITUDINEM, hanc parabolam, id est, hoc proverbium, hoc vulgare dictum. Nam Hebræum *masal*, quod Græci parabolam, Latini similitudinem et proverbium vertunt (hinc parabolæ seu proverbialia

carnalis scilicet originis abjectione. NONNE HIC EST FILIUS JOSEPH, plebei scilicet et fabri?

VERS. 23. — HANC SIMILITUDINEM, id est, hanc parabolam, ut Græcè, seu hoc proverbium vulgare, quod in medicos eum convicio jaci solet, si artem mœdendi aliis profitendo, se suosque juvare nequeant.

gnificat autem gratia non compositionem verborum, sed vim divinam, quâ ejus oratio in animos auditorum decorè, suaviter, et efficaciter influebat. ET DICEBANT, non causam admirationis proferendo, sed auctoritati verborum gratiæ derogando: nam Matth., in fine, c. 13, dicit quòd scandalizabantur in eo, in

Salomonis), quia in plerisque proverbiiis, locus similitudini, comparationi et allegoriæ est.

MEDICE, CURA TEIPSUM. Proverbium in eos facturi solitum, qui cum profiteantur scientiam artemque alios sanandi aut juvandi, se suosve non juvant, ut qui medicinam professus, suos suorumve morbos non sanat. « Proiritum usitatumque apud Judæos erat, « inquit Titus, ut medicos in morbum prolapsos, facto hoc urbanoque dicto exciperent. » Convicium erat, tendens etiam ad artis reprobationem; quasi diceretur: Medice, si quid ars tua valeret, in te primò ostenderes; quod cum non facias, non est quòd credaris alios sanare posse.

QUANTA, quæ, seu quæcumque. Interpres retulit ad quantitatem; potest et ad qualitatem referri; quàm multa et mirifica, ut Marci 5, v. 19, scilicet miracula, præsertim sanitarum ex variis morbis et dæmonum oppressionibus. Accommodat proverbium proposito.

AUDIVINUS, famâ referente.

FACTA, abs te.

IN CAPHARNAUM, civitate quæ te non contingit. Dat intelligendum evangelista, quòd adventus hic Jesu in Nazareth, non narretur à se secundum ordinem temporis, tanquam initio prædicantis Jesu acciderit, sed quòd antecesserint alia multa alibi gesta, et signanter Capharnai. Id annotat D. Augustinus, lib. 2 de Consensu, cap. 42.

FAC ET HIC, tanta fac et hic; vel quæcumque audivimus facta in Capharnaum, fac et hic.

IN PATRIA TUA, quæ te nutrit, educavit, et in virum evexit; ubi parentes, fratres, sorores, cognati, familiares, cives denique, et omnes qui ad te aliquo modo pertinent, habitant. Nam si in alienâ facias civitate, quantò magis debes in tuâ? congruit te in tuos potissimum esse beneficium; quod enim tuis præstas, hoc tibi ipsi præstas. Quòd si tuos posthabeas aliis, jactabitur in te illud vulgaris dicti: Medice, cura prius te ipsum ac tuos; et notaberis, non solum ingratitude, verum etiam infirmitatis ac deceptionis, in dubium versis miraculis alibi abs te factis: « Quasi dicant, ait Glossa, non credimus quod incerta fama vulgavit, cum apud nos nihil tale feceris, quibus convenientius talia impendenda erant beneficia. » Profert Jesus in medium, quæ sciebat illos animis agitare, et occurrit objectioni quam meditabantur, quam et verbis certè prolixis, nisi prævenisset Jesus. Offensi enim vilitate personæ (quod vidimus, versu superiore), proximum fuit ut de doctrinæ veritate addubitarent, et ad illius confirmationem externa signa postularent, præsertim cum intellexissent rumore alibi ea fuisse edita. Dicit ergo Jesus: Quando nunc offensi estis vilitate personæ meæ, video vos mihi objecturos

MEDICE, CURA TEIPSUM; q. d.: Si ars sua valeret aliquid, primò sibi ferret opem. Applicat autem proverbium Christus: **QUANTA AUDIVIMUS FACTA IN CAPHARNAUM,** civitate scilicet tibi exterâ, **FAC ET HIC IN PATRIA TUA,** cui tanquam propinquiori magis obstrictus es; quasi dicerent: Non credimus illa esse facta, quæ fama vulgavit, cum nihil hic talis beneficii præstes nobis. Idem omnino proverbium aliis verbis Christo

hanc similitudinem: *Medice, etc.* Atque hæc ipsis honesta videbatur illius rejiciendi occasio, quòd præter vile genus, quo noverant ipsum ortum, alias potiùs Galilææ urbes (quæ fama erat), quàm patriam suam miraculis nobilitaret.

VERS. 24. — AIT AUTEM. Respondet sibi ipse, et diluit objectionem simul utramque, et eam quæ generis, et eam quæ paucitatis miraculorum, retorquens in ipsos rationem ipsorum, ac docens, altero proverbio in medium allato, nusquam se minus quàm in patriâ miracula facere debere; non quòd minor cuiquam suorum cura habenda sit quàm alienorum, aut quòd patriam odisse oporteat (aliud enim præcipit ordo naturæ à Deo institutus), sed quòd minoris Prophetæ fieri consueverint à suis quàm ab alienis.

NEMO, pro nullus.

PROPHETA, divinæ doctor veritatis, quales Dei virtute miracula operari solent.

ACCEPTUS, gratus, est, in honore, in pretio est, magni fit, id est, contemnitur plerumque (plus enim intelligere oportet quàm dicatur), quo modo et ego contemnor à vobis, ac proinde non mirum, si prophetarum more, pauciora miracula edam apud vos cives meos quàm apud alios. Eorum culpâ fieri exprobrat, quòd apud ipsos non ita exerat virtutem suam in edendis miraculis, ut apud alios, q. d.: Vobis imputanda est causa, eò quòd me contemnatis, ac proinde nec mihi credatis prophetæ munus obeunti. Habetis ergo justam contemptus et incredulitatis vestræ mercedem, quòd vobis præteritis, alios potiùs miraculis honorem. Cum propheta miracula edat in eum finem, ut dum prophetia seu docendi munus, quod à Deo accepit, honoratur ac magni fit ab hominibus, homines ipsi credant, ac per eum Deo lucrifiant, cessat ratio edendorum miraculorum, ubi homines, datâ operâ, scientes, volentes, contemnunt prophetam, et quamvis videant singularia dona quibus ille à Deo instructus est, illius tamen à Deo missionem præ invidiâ recusant agnoscere. Nulla enim spes est, etiam miraculis editis, homines hujusmodi eò adducendi, ut prophetæ credant, et eum fructu ab eo doceantur. Et certè qui invidiâ cæci, manifestam veritatis auctoritatem elevare conantur, multis divinis beneficiis meritò privantur, quæ Deus in eos confert, qui semotà acceptione personarum, de rebus ipsis simplicissimè judicant, atque ex actione personam, non autem ex personâ actionem metiuntur.

IN PATRIA SUA; q. d.: Alia vestra, alia Capharnatarum est ratio: illi me honorant, Joan. 4, v. 45, tanquam doctorem ipsis à Deo datum; vos ut civem familiarem contemnitis. Longè enim plures Capharnai inventi sunt qui crederent Christo quàm Nazareti;

in ipsâ cruce objectum fuit, Matth. 27, v. 42. Respondet autem hic Christus, retorquendo, proverbium simile, quo docet nullibi minus miracula debere se facere, quàm ubi ipsi maxime putabant.

VERS. 24. — QUIA NEMO PROPHETA ACCEPTUS EST, id est, in honore et pretio est, IN PATRIA SUA; unde apud Matth.: *Non est propheta sine honore, nisi in patriâ.* Causam dat Cyrillus, lib. 2 in Joan., cap. 113, quia

quanquam et Capharnaitarum major pars obduruerit, quod patet infra, cap. 10, v. 15. Objicit itaque civibus suis Salvator vulgare proverbium ab hominum ingenio sumptum, non novum dicens hoc esse quod sibi accidit; hoc idem enim prophetis ac doctoribus cæteris accidere solere. Cæterum non exigendum est proverbium hoc ad perpetuam veritatis regulam, quod ad Joannem notat Chrysostomus, cum illo, ut proverbii ferè solet, celebratur id quod sæpius et ut plurimum usu venit; certum est enim alibi potius prophetas magni fieri quàm in patriâ, *et domi alienæ magis honorari quàm suæ*, quod ait Chrysostomus: cujus rei prodebat se hic in Christo Domino manifestum exemplum. Illius porrò rei duplex causa esse videtur; una familiaritas, quæ contemptum, ut dici solet, parit; tum quia eo ingenio ferè sunt homines, ut pluris faciant et majori in æstimatione habeant peregrina et adventitia quàm domestica, tum quia familiaribus, ipsâ experienciâ innotescunt, si non vitia, at saltem infirma naturæ. Altera causa est invidia, malum inter notos eosque qui communionem sanguinis, civitatis aut alterius societatis, sibi mutuò junguntur, commune, quâ fit ut non facilè senior juniore, superior nuper inferiore, per parem, sibi præferri permittat, *suam confusionem existimans gloriam contributis*, quod scribit Theophylactus in Joannem. Non est quidem prophetæ ambiendus honor, sed ubi non honoratur docendi munus, quod à Deo accepit, at invidiâ contemptuque excipitur, nihil illic potest boni præstare, hominibus datâ operâ occudentibus animos doctrinæ ejus.

VERS. 25. — IN VERITATE, verè; idem est quod Amen, quod dicit superiori versu. Postquam in eos culpam rejecit quòd destituerentur miraculis, jam duobus exemplis ostendit, non debere videri absurdum, si ipse Dei jussu alienos domesticis præferat; obliquè vanam eorum confidentiam perstringens, quòd ipsam sibi habere obnoxium vellent, quia fuerat apud eos educatus.

VIDUÆ, egenæ, fame inediæque laborantes.

IN DIEBUS, ætate quâ vixit.

ELIÆ (*Prophetæ* addit Syrus), miraculis clarissimi.

IN ISRAEL, populo Eliæ.

CLAUSUM EST COELUM, id est, non pluit. Nam quia evidens est pluviam descendere de cælo, ideò si opportuno tempore non descendat, censetur cælum clausum, et ex clausurâ cæli pluvix descensus impediri. Similis phrasis exstat Deut. 11, v. 17: *Iratuque Dominus claudat cælum, et pluvix non descendant, nec terra det germen suum*. Contra, Genes. 7, v. 11: *Cataractæ cæli apertæ fuisse dicuntur*,

solemus id quod tritum est atque quotidianum, etiamsi magnum sit, parvi pendere; imò et in iis quæ ejusdem sortis nobiscum sunt, si in aliquâ re excelluerint, invidere. Causam ergò tacitè in ipsos retorquet; cum enim miracula in eum fiant finem, ut credantur, minimè autem credantur ubi propheta sine honore est, et contemnitur, minimè in patriâ fieri debent. Quod declarat ex factis aliorum prophetarum Eliæ et Elizæi. Nam

VERS. 25. — MULTÆ VIDUÆ, egenæ scilicet labo-

quando ingruente diluvio pluvia copiosa descendit.

ANNIS TRIBUS ET MENSIBUS SEX. Hoc Jesus dicit ex propriâ scientiâ; idem Jacobus apostolus, epistolæ suæ cap. 5, v. 17, vel ex doctrinâ Jesu, vel ex traditione, vel ex utrâque. Nam vetus Scriptura hoc non memorat; nec tamen huic adversatur, quando 3 Reg. 18, v. 1, ait anno tertio factum esse verbum Domini ad Eliam, ut daretur pluvia super faciem terræ: nam annum tertium dicit, habitationis Eliæ in Sarepta.

CUM FACTA ESSET, ac proinde facta esset. Alii vertunt, *ita ut facta sit*, seu *orta*,

FAMES, annonæ defectus, ex terræ sterilitate.

IN OMNI TERRA, per omnem terram, id est, regionem, scilicet, Israel ac vicinam; nam et Sareptam fames invaserat, quæ non erat regionis Israeliticæ, sed Sidoniæ, quod sequitur.

VERS. 26. — ET, pro, *sed*.

ILLARUM, viduarum Israeliticarum.

MISSUS EST à Deo; nec enim propriâ auctoritate id fecit; ut scilicet, edito miraculo farinæ oleique non deficientis, sublevaret inopiam ejus ac famem.

NISI, pro *tantum*; non enim exceptivè accipiendum est.

SIDONIÆ, scilicet, urbem, videlicet sitam in agro, regione, vel ditone Sidoniorum, seu ad Sidona spectantem. Distabat Sarepta duobus à Sidone milliaribus, quod scribunt topographi, sita inter Tyrum et Sidonem quasi media. Ejus incolæ gentiles erant, non Israelitæ; nam quanquam regio illa Tyri ac Sidonis, comprehensa fortassè fuerit sorte duodecim tribuum, nunquam tamen ab Israelitis subjugata aut occupata fuit.

AD MULIEREM VIDUAM, pleonasmus, redundat enim *mulierem*. Simile, supra 2, v. 15. Est autem hyperbaton sic ordinandum: *Nisi ad mulierem viduam in Sarepta Sidoniæ*. Hanc prætulit Deus omnibus viduis Israeliticis, ad hanc potius quàm ad ullam illarum misso Eliâ, ut edito miraculo juvaret illam atque honoraret. Quare? quia noverat Deus quòd nulla Israeliticarum viduarum tanti factura esset prophetam, quanti hæc Sidonia. Ac certè magni prophetam fecit, quæ, mox ut ille petivit, expendit in ejus cibum ac potum, quidquid reliqui habebat aquæ, olei, farinæ, mortis periculo se suumque filium de cætero exponens, nisi quòd verbo prophetæ crediderit, farinam oleumque non defectura; id quod tamen ut erat per se creditu difficile, quippe excedens omnem naturæ rationem, ita evadebat difficilius, quòd posset illa apud se cogitare: Quomodò prospiciet ille mihi de victu, qui sibi ipsi non prospicit? Tantam ergo fidem con-

rantes inediâ, FRANT IN DIEBUS ELIÆ IN ISRAEL, QUANDO CLAUSUM EST COELUM, id est, non pluit, ANNIS TRIBUS ET MENSIBUS SEX; quod tempus non exprimitur in Scripturâ veteris Testamenti, sed ex propriâ scientiâ Christus tradit, et ex Christo Jacobus, c. 5, v. 17.

VERS. 26. — ET AD NULLAM ILLARUM MISSUS EST ELIAS NISI, quod non exceptivè intelligendum est, quia non erat vidua Israelitis, verum adversativè pro, *sed*, q. d.: *sed*, IN SAREPTA SIDONIA, Græcè Σαρπτα, id

junctam cum singulari charitate, cum non inveniret Deus in Israel, posthabitis Israelitis, misit prophetam ad Sidoniam viduam, adeo apud Deum plus habet momenti animus quam genus; nec genti largitur sua munera Deus, sed fidei; non carnis propinquitati, sed promptitudini spiritus.

VERS. 27. — IN ISRAEL, inter Israelitas, populares Elisæi. *Siquidem*, ait Ambrosius, *etiam quatuor illos qui cogente fame primi in castra regis Syriæ tetenderunt, tradit historia fuisse leprosos*, 4 Reg. 7, v. 3.

SUB ELISÆO, quo tempore Elisæus functus est munere Prophetæ.

ET NEMO, sed nemo MUNDATUS EST, à leprâ.

NISI, pro, solùm.

SYRUS, qui utique non erat ex Israel, ait Origenes. Causa, quia nullus leprosorum Israelitarum, tanti Elisæum fecit, quanti hic alienigena, qui solus religioso officio studuit sanitati, ut scribit Ambrosius. Fide ductus, quâ credebatur Deum Israel, per prophetam suum, sanitatem à leprâ dare posse, longum ac difficile iter, à Syriâ usque, confecit, ut sanitatem impetraret, allatis etiam maximis donis, quibus animi gratitudinem testaretur, prout testatus est, et rejecto dæmonum cultu, Deo Israel, ut soli vero Deo, deinde adhæsit. Inter leprosos Israelitas, nullus erat qui vel pedem moveret ut prophetam, sanitatis obtinendæ causâ, adiret. « Cur non curabat fratres, » rogat Ambrosius, « non curabat cives, non sanabat propheta consortes, cum sanaret alienos, sanaret eos qui observantiam legis et religionis consortium non habebant? Nisi quia voluntatis est medicina, non gentis; et divinum munus votis eligitur, non naturæ jure defertur. » His igitur duobus exemplis, Naaman Syri et viduæ Sidoniæ, declarat Jesus, non mirum esse si non tam multa ipse nec eadem miracula edat in patriâ, quæ alibi, cum idem usu venerit veteribus prophetis: vult autem patere ejus rei causam, quia cum veteres prophetæ tum ipse, pluris alibi fiant, quam in patriâ, ab extraneis pluris quam à civibus, ipse à Capharnaitis pluris quam à Nazarenis; itaque accidere ut Deus virtutem suam ad alienos transmittat, quando à domesticis repellitur. Quanquam autem particulariter Nazarenos his exemplis vulneret, simul tamen totius gentis ingratitude carpit, quod jam pridem soliti

est, urbem illam spectantem ad ditionem Sidonis seu Sidoniorum: duobus enim miliaribus ab illâ distabat, et ejus incolæ Gentiles erant. AD MULIEREM VIDUAM; cujus præ omnibus viduis Israel tantopere excelluit fides, et charitas, et veneratio erga prophetam, ut unius diei cibum, quem solum habebat, apposuerit, et prophetæ esuriam necessitati suæ et filii prætulit, inquit Leo, serm. 4 de Quadrages. Maximæ enim fidei fuit, quod verbis simplicibus hominis esurientis, et tamen ei victum promittentis, crederet, maximæ charitatis et honorificentiae, quod satius judicaret ipsum, quam se vel filium, vivere.

VERS. 27. — ET MULTI LEPROSI ERANT IN ISRAEL, etc., ET NEMO MUNDATUS EST NISI NAAMAN SYRUS, id est, extraneus Israelitis. Causa erat etiam hic, fides in Deum Israel, et prophetæ, ejus, ex quâ tantum laborem itineris susceperat; et gratitudo in benefactorem prophetam. Unde Ambr.: Cur non curabat fratres Eli-

sint Dei virtutem per prophetas populares ipsorum se exerentem parvi facere. Interea significat, nihil gloriæ suæ detrahi, quod à contrariis vilipendatur, quia Deus, non sine eorum ignominia ac pudore, alibi ipsum ornare et extollere possit; sicut olim prophetis suis honorem dedit in mediis gentibus.

VERS. 28. — ET REPLETI SUNT. SYRUS mutato verbo ordine clarius effert: *Et cum audissent hæc ii qui erant in synagogâ, repleti sunt furore omnes ipsi.*

IRA. Excandescentiâ, appetitu vindictæ.

HÆC AUDIENTES, cum hæc audirent. Non sunt emendati, sed irati. Causa, quod correptionem non ferrent (ut non amat pestilens eum qui se corripit, Proverb. 15, v. 127), præsertim verò si etiam gloriæ ejus à quo corripitur invidet. Graviter offensi sunt hujusmodi objurgatione, tametsi ad doctrinam ac salutem eorum depromptâ. Senserunt enim quorsum tenderent illa duo veteris historiæ exempla, nempe: Dei gratiam per miracula Jesu relucentem, ab ipsis tanquam indignis, Dei ordinatione ad alios transferri; itaque id in suam ipsorum contumeliam atque injuriam accipientes, in iram sunt versi, eò magis, quod quem vilem atque abjectum civem se novisse credebant, ipse se veteribus prophetis compararet.

VERS. 29. — ET SURREXERUNT ET EJECTERUNT, et postquam surrexissent, ejecerunt. Tumultu excitato, irâ perciti, solverunt conventum, et ejecerunt illum, impetu in eum unanimiter facto, non solum extra synagogam, verum etiam extra civitatem, tanquam civitate indignum quam dehonestasset, et reum mortis; ut consueverant extra civitatem punire morte qui eam meruisset. Hoc idem Jerosolymis Stephano factum legitur, Act. 7, v. 56, 57.

DUXERUNT, apprehensum; vi, quod putabant, reverâ autem, non nisi ipso permittente, ut potentiam suam mox declararet.

SUPERCILIUM, verticem. Metaphoricè enim pro parte montis editiore accipitur.

SUPER QUEM MONTEM. Intelligitur civitas, non in vertice montis fuisse ædificata, sed in declivi: vertex enim extra civitatem fuisse hic dicitur. Quare non rectè Adrichomius scribit ædificatam fuisse super montem quem coronæ instar ambit.

UT PRÆCIPITARENT EUM, ut inde præcipientem darent,

zæus, cum sanaret alienos; nisi quia voluntatis est medicina, non gentis; et divinum munus votis elicitur, non naturæ jure defertur; fastidiosos viros celestium profectus numerum non sequuntur. Hæc Ambrosius. Itaque Christus tacitè et verecundè significat etiam gestis antiquorum congruere, quod nulla ibi faceret miracula, culpam in ipsis esse, non in se, videlicet contemptum sui, ingratitude, et ut Math., incredulitatem eorum. Hunc verborum Christi sensum, cum ipsisatis intelligerent.

VERS. 28. — REPLETI SUNT OMNES IN SYNAGOGA IRA: partim quod sui taxationem non ferrent, ut pestilentes homines solent; partim quod ipse se prophetis antiquis comparet; ac denique quod ab eis Dei beneficia auferenda, et in alienigenas transferenda insinuaret.

VERS. 29. — ET SURREXERUNT, abruptâ scilicet Christi concione, ET EJECTERUNT ILLUM EXTRA CIVITA-

et fractâ cervice occiderent, prout præcipitârunt, quantum in ipsis fuit; iudicabant enim, acî furore populari, dignum morte, tanquàm contumeliosum in suos. Atrox injuria, qualem non facîle alii præter cives, Jesu ante mortem irrogârunt, ipso suo facto confirmantes sermonem Jesu, quod notat Euthymius, et miraculis se indignos evidenter declarantes.

VERS. 30. — IPSE AUTEM, etc., ubi ad supercilium ventum esset. Occulta antithesis est: Nazareni tenebant eum captum, et ad præcipitium ductum conabantur interficere: ipse autem *transiens per medium illorum*, illæsus, securus, intrepidus, sine vi, sine fugâ, sine festinatione, servatâ gressûs gravitate, quasi non inter medios hostes constitutus (hæc enim vis verborum est), evasit ab eis, ita liberè, ut ipsimet nescirent, quo pacto è manibus eorum elaberetur, an constringeret ipsorum manus, an oculos, ἀρσενία percuteret, an stupefaceret mentes et corda; varii enim ei suppetebant modi, quibus se ab hostibus liberaret; quod postremum secutus Ambrosius: *Ecce per medium illorum*, inquit, *mutatâ subitò vel obstupefactâ furentium mente, descendit*. Ut voluit transiit per medium illorum; jungendum enim est τὸ *per medium illorum*, participio *transiens*, non verbo *ibat*; ipsis tanquàm implendi malè concepti voti desiderio flagrarent, tanquàm statuis, sine sensu ac motu utrinque relictis.

IBAT, abibat, proficiscebatur quò volebat, omninò liberè, ita ut etiamsi circumseptus et vallatus ab hostibus, tamen à nemine eorum retineri aut impediri posset quominùs abiret quò vellet. Potuisset eos ipse in præcipitium impellere, sed hæc vindictâ contentus fuit, ut ipsos relinqueret, *malens adhuc sanare quàm perdere*, quod ait Ambrosius, *ut inefficaci furoris exitu, desinerent velle, quod implere non possent*. Et potuissent sanè vel hoc solo miraculo commoveri ad ipsum suscipiendum, nisi saxis duriores se præbuisent; palam enim declarabat nihil in se posse hominum malitiam, nisi suapte sponte se traderet capiendum et occidendum. *Etenim*, quod Ambrosius inquit, *quando vult capitur, quando vult elabatur, quando vult occiditur*. Nolebat autem occidi impræsentiarum, *quia nondùm venerat hora ejus*, Joan. 7, v. 30; ut nec hoc loco, nec hujusmodi mortem mori volebat.

VERS. 31. — ET. Quare cùm præsciret quo loco habendus esset ipse à civibus suis, id quod postea, exemplo jam narrato, res docuit.

DESCENDIT, seu descenderat, habitationis trans-

TEM, tanquàm reum mortis, quia extra civitatem sonites plectere solebant, ut colligitur ex morte Christi, et Stephani, Act. 7, v. 57; et DUXERUNT EUM, proirahendo, inquit Tertull. 4 contra Marcionem, c. 8, usque ad supercilium, seu verticem et eminentissimum aliquod jugum, MONTIS, SUPER QUEM CIVITAS ILLORUM ERAT AEDIFICATA, in aliqua ejus planitie decliviori.

VERS. 30. — IPSE AUTEM TRANSIENS PER MEDIUM ILLORUM, ita ut eum videntes tenere non possent, inquit Ambrosius, Orat. contra Auxent., nec enim se invisibilem hic Christus reddidit, sicut putatur fecisse apud

ferendæ gratiâ, in principio sui in Galilæam reditûs, de quo supra, v. 14.

IN CAPHARNAUM, è Nazareth, q. d. evangelista. Hinc intelligere licet cur ab initio è Nazareth Capharnaum, transtulerit habitationem. Clarum est enim, hunc descensum è Nazareth in Capharnaum, non accidisse post ea quæ proximè antecedunt Nazarethi acta, cùm illic, v. 23, mentio sit frequentium miraculorum Capharnai editorum. Sed nec videtur idem ille ingressus esse qui, Marci 1, v. 21, describitur; quanquàm eadem hic quæ illic consequantur; hic enim descensus narratur è civitate ac viâ montosâ atque altâ, qualis erat Nazarethana; illic ingressus è locis maritimis humilitate æqualibus ipsi Capharnao ejusque agro. Sed quare præposuerit evangelista id quod postea contigit, intelligitur ex jam dictis.

IBIQUE DOCEBAT, et erat docens.

ILLOS. Capharnaitas.

SABBATIS maximè, idque in synagogis eorum. Non quòd continuè hæserit Capharnai, sed quòd frequentius eò recurrerit. Circa hæc omnia, vide quæ diximus ad versiculos superiores hujusce capituli.

VERS. 32. — IN DOCTRINA, super doctrinâ vertit secundum Matthæum et Marcum.

IN, cum POTESTATE, auctoritate conjunctus, dignitate plenus, ERAT SERMO IPSIUS, dic is aderat auctoritas. Hæc quoque superiùs explanata.

VERS. 33. — ET, tunc temporis:

IN SYNAGOGA Capharnai. Loci annotatio facit ad historię certitudinem, ut semper, ita hic maximè, ubi celeberrimus designatur locus, innumerabili testium multitudinem refertur; synagoga, inquam, quò omnes Judæi conveniebant, Christo ipso teste, Joan. 18, v. 20. Dæmon nec à locis sacris abest, ubi Dei verbum tractatur, si quid ibi quoque nocere queat, *tollens verbum de cordibus plurimorum, ne credentes salvi fiant*, quod ipsius esse opus docetur, Luc. 8, v. 12.

ERAT. Aderat, cæterorum more; ut enim non semper infestabatur ab immundo spiritu, sed lucidis intervallis utebatur, ita docentibus scribis nihil tale pati solitus fuerat, quale docente Jesu et regnum Dei evangelizante.

HABENS in se, patiens.

DÆMONIUM IMMUNDUM, spiritum dæmonii immundi, quo modo etiam Syriacè legitur; id est, spiritum qui erat dæmonium immundum. Interpres omisit vocem *spiritûs*, ut quæ contineatur voce, *dæmonii*, sensu rectè expresso. Evangelista sciens, utpote

Joan., quando abscondit se, et exivit de templo. Variis autem id modis fieri potuit, sive resolvendo manus eorum, quibus tenebatur, sive mutatâ subitò, sive obstupefactâ furentium mente, ut sentit Ambr. IBAT, id est, intrepidus sine festinatione abibat, non ut fugientes solent occultè, sed libero gradu ambulans, ut solebat, inquit Cyril., 12 in Joan., cap. 22. Nullam autem aliam furentibus influxit penam, tanquàm qui sanare adhuc mallet quàm perdere, ut inefficaci furoris exitu desinerent velle, quod implere non possent, ut idem Ambrosius ait.

Græcè peritus, *dæmonium*, ex vi vocis, non esse nomen spiritûs mali, addidit epitheton immundi, quanquàm usus malis spiritibus appropriet.

Qui à dæmoniis agebantur, qui à malis spiritibus vexabantur, *dæmoniaci*, à participio Græco ficto à nomine δαίμων, sive δαίμωνιον, quo nomine Græci olim appellârunt deos suos, à scientiâ. Sacræ deinde litteræ, tum veteris Instrumenti secundum Septuaginta, tum novi ex illorum imitatione, eo nomine vocant spiritus sive angelos illos qui à Deo creatore suo desciverunt (hi enim erant dii gentium), dæmonii nomen divinis nominibus opposentes, Deut. 32, v. 17; ps. 95, v. 5. Hebræicè sed dicitur, tanquàm solus et in universum vastator; syriacè, *daivo* et *daivono*. Porrò cum omnes qui naturâ filii sunt iræ (ut sumus homines omnes) dæmonibus subditi quod ad animam sint, et captivi ab eis detineantur, nisi per Christum fuerint liberati; ii tamen propriè dæmoniaci dicuntur quorum dæmon non tam animas quàm corpora occupat, perturbans sensus et ad furorem atque insaniam adigens. Hos cum sanaret Jesus, probabat cœlestem in se elicaciam, omninò contrariam diaboli regno, quâ ut corpora, ita et animas à tyrannicâ dæmonum servitute valeret liberare. Ideò in spiritu esse dicuntur hujusmodi, quòd eos spiritus quasi inclusos teneat et devinctos, ita ut aliud agere non queant, quàm quod spiritui placet, qui pro suo arbitrio ad loquendum et ad omnes motus impellit eos. Sic vernacula lingua in febris nobis esse dicuntur, quos febris totos occupat. Quidam accipiunt *in pro cum*, homo cum spiritu immundo, pro, obnoxius spiritui immundo.

CACODÆMONES ex substantiâ suâ appellantur *spiritus*, ex ingenio ac moribus impuris, *immundi*, quia gaudent rebus immundis, malis hominum, peccatis et suis et hominum; suâ cu'pâ divinam puritatem amiserunt, et immunditiâ delectantur, sanctimoniam omnem insectantes. Vide, si placet, Hieronymum de filio prodigo ad Damasum, Augustinum, libro de Vitâ beatâ, disputatione secundæ diei, Victorem Antiochenum in Marcum, cap. 1, v. 25. Denique B. Ariam Montanum, inter neotericos, libri Joseph cap. 5. Contrariâ ratione a'lii vocantur angeli sancti.

Ex multis variisque miraculis quibus confirmatam à Jesu, in Galilæâ prædicante, fuisse doctrinam auctoritatemque suam, Matthæus testatus fuerat, cap. 4, v. 24, Marcus et Lucas unum singulare dæmoniaci in synagogâ sanati recitant.

Et, pro *quod*: supple autem *spiritus* potius quàm *homo*: spiritus enim per hominem tanquàm per organum.

EXCLAMAVIT, *quasi tormenta sustinens*, inquit Commentarius Chrysostomo ascriptus, *quasi in dolore positus, quasi flagella ferre non valens*. Duplicem autem ob causam torquebatur; unam, quòd doleret de præsentia ac doctrinâ Jesu sanctissimi, ad pœnitentiam omnes adhortantis, et ab immunditiis ad sanctitatem vocantis, promisso regno cœlorum, ob quam valdè timere cœpit ne ipse immundissimus

perelleretur, ut contraria à contrariis pelli consuevere, à luce tenebræ, à calore frigus. *Præsentia Salvatoris*, inquit V. Beda, *tormenta sunt dæmonum*: nec fert cœlestem spiritum in Christo loquentem spiritus impius. Alteram, quòd etiam à Jesu, quamvis voce nihil ipsi dicente, clam ad exeundum lacesseretur, ita ut dolore motus, quòd sibi discedendum esse videret, in querulos clamores eruperit. Annotavit et idcirco evangelista hanc exclamationem, ut dæmonis de Jesu testimonium, non obscurum, sed ad eò clarum fuisse ostenderet, ut neminem præsentium in synagogâ latere potuerit. Quamvis enim silentium dæmoni imperârît Jesus mox ut fuerat locutus; permiserat tamen loqui, ut monstraretur vim ipsius, dæmonibus quantumvis potentibus, esse intolerandam.

VERS. 34. — DICENS. Græcè subjungitur *εζ*, quod vel est verbum *sine*, quo modo interpres noster vertit, vel adverbium sive interjectio, ut multa verba in adverbia degenerant, tam Græcis quàm Latinis, *αγε*, *απαγε*, obsecro, et pleraque hujusmodi. Tanquàm sit verbum in Marco, exponit Euthymius, *dimitte nos*; desine mihi molestus esse; cessa me affligere; clam enim Jesus urgebat eum ut exiret. Alii tanquàm sit adverbium, *ah* vel *hem*, quæ particulæ conveniunt exclamanti, partim præ dolore, partim præ rei novitate. Latinus interpres non legit voculam hanc secundum Marcum, nec Syrius.

QUID NOBIS. Non erat in hoc energumeno nisi unus dæmon, quod tota historia testatur: plurium tamen nomine loquitur, sciens eandem sui et sociorum esse rationem, nempe, Jesum dæmonibus omnibus æquale bellum indixisse.

ET TIBI, id est, quid tibi nobiscum, scilicet rei aut causæ est, quòd nos torqueas et ex hominibus ejectos ac perditos velis (sentimus enim nos abs te torqueri et urgeri ad exitum), nos te non lædimus, quem confitemur sanctum esse Dei, sed peccatores nobis similiter immundos. Frequens est Hebræis hujusmodi loquendi modus, exponendus pro ratione subjectæ materiæ. Mat. 27, v. 19: *Nihil tibi et justo illi*, scilicet commune sit, non te immisceas rebus illius, 4 Reg. 9, v. 18: *Quid tibi et paci*, scilicet commune est, aut quid tibi rei cum pace, quid tu curas pacem? Ac ferè præponitur primæ personæ pronomen, etiam ubi juxta nostrum loquendi modum postponendum sit, 2 Reg. 16, v. 10: *Quid mihi et vobis est, filii Sarviæ?* inquit David, pro: *Quid vobis mecum est rei aut negotii* (molesti enim erant filii Sarviæ Davidi, non David filiis Sarviæ)? Cur rebus meis vos immiscetis non requisiti? quid causæ est vobis ut mea semper consilia turbetis? 2 Paral. 35, v. 21. Rex Ægypti prior bello impetitus à rege Juda, cum non adversus Judam, sed adversus Charcamos educeret copias, ait: *Quid mihi et tibi est, rex Juda?* id est, quid tibi negotii, quid dissidii est mecum, quid causæ quòd me bello adoriaris? *Non adversum te hodiè venio, sed contra aliam pugno domum*. Sic hoc loco dæmon dicit Jesu: *Quid nobis et tibi*, id est, quid tibi nobiscum (oppugnabat enim Jesus dæmonem.

non dæmon Jesum, quod sibi persuadebat), scilicet rei est, ob quod nos ejicias? quid causæ est tibi quòd nos velis ejectos? quid nos mali tibi facimus? Nos te non oppugnamus, neque tibi molesti sumus, quem agnoscimus esse Filium Dei; sed peccatores solummodò vexamus, eosque qui nostri juris sunt ad interitum trahere conamur. Te, quem scimus esse Filium Dei, et à peccatorum conditione longè alienum, cavemus offendere. Nulla ergo inter nos et te lis cum sit aut controversia, quid nos infestas? sine tu nos quietos agere, quemadmodum nos te. Possit etiam exponi: *Quid nobis et tibi commune est?* omninò aliena est tua ratio à nobis: tu es Filius Dei, nos dæmones à Deo prorsus alieni; tu Christus sanctus Dei, nos spiritus immundi; nihil autem commercii est illi cum his, Filio Dei cum dæmonibus, nihil commune *Christo cum Belial* (2 Corinth. 6, v. 14, 15), *luci cum tenebris, justitiæ cum iniquitate*. Quid ergo nostra curas? Relinque nos ut longè à te alienos et nihil ad te pertinentes: nam si auctoritate et viribus agatur, scimus actum esse de nobis. Utrovis modo exponas, non accipienda sunt tanquam rejicientium Jesum aut ei rebellantium verba, sed tanquam expostulantium, conquerentium, et ne ejiciantur deprecantium. Atqui venerat Jesus Filius Dei, homines liberatum à miserabili diaboli servitute.

JESU. Proprio nomine appellat, ut probet quod statim addit se eum probè nosse.

NAZARENE. Utitur cognomine quo Jesus tunc vulgò vocabatur, à loco educationis, quamvis sciret natum esse in Bethlehem, eò libentiùs (ut est fraudulentus), ne Jesus, Messias, qui exspectabatur ex Bethlehem (Joan. 7, v. 42) habeatur, etsi ipse clamaret Messiam sanctumque illum Dei esse: neque fefellit eum hæc expectatio, quod ex illo Joannis loco intelligi potest.

VENISTI PERDERE NOS? an ad hoc venisti ut perdes nos? Sciunt Dæmones se jam perditos esse, ut verè sunt; sed tunc demùm planè perditos se esse persuasi sunt, si non ampliùs sinantur nocere dominarive mortalibus: id fit quando in abyssum relegantur, id quod deprecantur, Luc. 8, v. 31. Quærit ergo hic dæmon: Ideòne in mundum à Deo missus venisti, ut nos ex hominum animis, corporibus et societate ejectos, in abyssum detrudas? nullum enim nobis inter homines locum reliquum facis: doctrinà tuà nos eorum animis excludis, dùm impietatem è medio tollis, et Dei notitiam pectoribus inseris; potestate tuà nos eorum corporibus ejicis; veremur, ne tandem planè hominum consuetudine prohibitos, in abyssum detrudas, quæ nostra extrema pernicies sit. Perditionem suam vocat hic dæmon, ei non ampliùs permittatur nocere mortalibus (nec enim aliud discriminis est, inter pœnam eorum dæmonum qui in abysso agunt, et eorum qui in hoc aere) usque adeò illi oderunt homines, et salutis eorum torquentur invidià; quam certè maximum esse tormentum, vel ille testatur, qui scripsit: *Invidià Siculi non invenère tyranni majus tormentum*. Ut diabolo, quæ est malitia, est volupe affligere homines; itaque est superbia, ægrè

cedit alterius imperio. Tormentum itaque erat illi cogi relinquere eos quos jam obsederat, eòque majus, quòd metueret ne expulsus in abyssum ablegaretur, quod Lucas refert (mox enim ut ad judicem ventum est, scelerati supplicium ipsi concipiunt suum) qui persuasum habebat permittendum sibi, ante extremi judicii diem, impunè ut in homines grassari posset. Venerat profectò Jesus, ut dæmones perderet, et eorum in homines, præsertim electos, imperium aboleret, quanquàm non statim (quod dæmon iste verebatur), sed paulatim id effecturus esset, nec nisi tandem, extremi judicii tempore, electorum societate ejectos omnes in abyssum detracturus.

SCIO QUI SIS, novi te quis es, phrasis Græca, pro, *novi quis tu sis*, scio quisnam tu sis. Quidam libri scribunt conjunctionem *quia*, hoc sensu: *Scio te quòd sis sanctus Dei*; sed interpret dedit pronomen *quis*, aut certè *qui*, positum pro *quis*, quo modo est Græcè. Mirà intelligendi facultate præditi sunt dæmones, à quæ et dæmonum nomen habent; quare nihil mirum, quòd noverint quisnam esset Jesus: id quod eos verè novisse, ipse evangelista testatur infra, v. 41.

SANCTUS DEI, ille sanctus Dei. Articulum urgent omnes Græci tractatores, Euthymius, Theophylactus, Victor Antiochenus, Athanasius in Catenam Lucæ adductus: quo significetur, non quivis sanctus quales prophætæ plerique fuerant, sed emphaticè *ille unicus et præfinitus*, inquit Theophylactus, ille *sanctus sanctorum*, id est, sanctissimus omnium, quem Daniel cap. 9, v. 24, suo tempore ungendum prædixerat. Ille *sanctus Dei*, à Deo olim promissus, et hactenùs exspectatus, quem *Pater sanctificavit et misit in mundum*, ut Jesus ipse explicat, Joan. 10, v. 36, *sanctificavit*, ornans non solum omnis generis virtutibus ac donis, præ reliquis filiis hominum, et separans ab omni aliorum comparatione, omnium hominum optimum, potentissimum, efficientissimum, verùm etiam comparans et delegans ad maxima sibi que gratissima agenda gerendaque, nominatim ad opus illud excellentissimum redimendi humanum genus. *Sanctum ergo Dei* vocat dæmon Jesum, vel ex sacris Scripturis, qualis etiam illa Psal. 15, v. 10: *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*; vel ex illius temporis consuetudine, quæ Messiam potuit hæc periphrasi celebrasse: estque idem *sanctus Dei*, quod Matth. 8, v. 29 et Marci 5, v. 11, dæmones dicunt: *Filius Dei*; denique idem quod Messias, seu *Christus*, de quo Luc. 4, v. 41, dicitur quòd dæmonia *sciebant ipsum esse Christum*. Cæterùm non sincera hæc veritatis confessio est, sed fraudulenta tartarei canis adulatio, ut pœnam evadat, et remanere in miseri hominis corpore sinatur: quod annotant Euthymius et Theophylactus. Nam quia virtutem, quam sibi exitialem esse sentit, ferre non potest, Jesum inani titulo contentum quiescere cuperet. *Fore enim sperabat* (quod scribit Titus Bostrum Episcopus in Lucam, quanquàm Catena verba hæc Cyrillo ascribat) *ut per istiusmodi adulatoria blandimenta, aliquod*

inanis gloriæ desiderium in ejus pectore excitaret, eaque ratione efficeret, ne vel se vel sui ordinis alios increparet, hanc nimirum gratiam pro impensâ gratiâ rependens. Dicit ergo : Rogo te ne perdas aut vexes nos, sed relinquis quietos; tantum enim abest ut aliquid contra te moliri, aut tibi nocere, vel me tibi opponere velim, ut agnoscam quis sis, et te confitear Christum sanctum Dei, in quem nihil mihi est juris, ut in cæteros homines peccatores, adeoque meum et omnium dominum. Atqui quorsum erat Jesus sanctus Dei et sanctificatus à Patre, nisi ut homines à diaboli servitute liberans, ejus regnum everteret? ita adversus seipsum dæmon pronuntiabat sententiam. Qui, quanquam vexatus et tortus vi præsentis et doctrinæ Jesu veritatem fateretur, non cupiebat tamen ab astantibus sibi credi, imò hoc agebat ut auctoritatem Jesu suo testimonio elevaret. Nam ut malorum testimonium parùm decoris affert bonis, ita ingerere ille studebat suspicionem hominibus, aliquid sibi esse cum Jesu necessitudinis.

VERS. 35. — *INCREPAVIT ILLUM, objurgavit quòd ipsum diceret esse illum sanctum Dei, et præcepit severè minisque additis,*

DICENS, magnâ cum majestate.

OBMUTESCE, tanquam freno ori injecto: id enim significat vox Græca. Obmutesce, ait auctor homiliarum apud Chrysostomum, laus mea sit silentium tuum. Nolo me laudet vox tua, sed tormenta tua: pœna tua laus mea est. Non quia laudas gratulor, sed quia exis gratulor. Compescit Jesus dæmonium, sibi que testimonium ferre prohibet, tametsi verum, primò, quia non decet immundum de mundo pronuntiare, et à Deo refugum de sancto Dei, ut non est impurissimi scorti de virginitate disserere. Secundò, quia nondùm venerat tempus, ut Jesus palàm profiteretur quis esset, quod non mox ab initio, temerè et intempestivè prædicari, sed paulatim voluit intelligi et sciri, prout hominum ingenium ferre posset; quare et apostolis suis, Marci 8, v. 30, prohibet ne cui dicant ipsum esse Christum. Tertiò, ne existimaretur commune aliquid habere cum dæmone; si laudem ab illo profectam ferret: imò contra testatum voluit, hostile dissidium, quod habebat ipse æternæ salutis et vitæ auctor, cum mortis principe ejusque ministris. Quartò, quia non est statuenda veritas per dæmonem, qui cum sit mendax et mendacii pater (Joan. 8, v. 44), mentitur plerùmque, imò nihil aliud cogitat quàm mentiri et fallere, nec alio fine quàm ut decipiat, dicit facitque omnia. Quamobrem rectè Euthymius. *Docuit, inquit, nos, ne dæmonibus unquam credamus etiam vera dicentibus: cum enim ament mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi ut ad fallendum, veritate, quasi escâ quâdam utantur.* Quamobrem et Paulus Pythonis testimonium ægrè fert, Act. 16, v. 18.

AB EO. Secundùm Marcum interpret vertit: *De homine, quo modo est etiam Syriacè.* Claritatis ergo, antecedens dedit loco relativi. Solo jussu eiecit immundum spiritum Jesus, occasione ex eo acceptâ

quòd ab ipso prædicaretur: malens ostendere se esse illum sanctum Dei, dæmonis ejectione, quàm prædicatione; q. d.: Non quæro abs te gloriam hanc quam mihi tribuis, sed hoc quæro ut ab homine exeas, idque facias mando: sic enim melius prædicabis quis sim. Non vult Jesus probari testimonio dæmoniorum, sed Dei Patris, et suâ virtute atque efficacia, quæ tanta erat ut etiam invitum dæmonem uno verbo expelleret: atque hoc majus certiusque testimonium erat, quòd Jesus esset sanctus ille Dei, quàm ipsa affirmatio dæmonis.

ET CUM PROJECISSET. Itaque cum dejecisset seu fudisset in terram hominem ILLUM, DÆMONIUM furens. Augustinus, lib. 4 de cons. Evang., cap. 2, annotat in hæc verba: *Quod Marcus dixit convexans seu discerpens eum, Lucas cum projecisset eum in medium; hoc idem annotat Euthymius Græcus.* Nam cum videret dæmon sibi exeundum esse, dolore, indignatione, rabie percitus, torsit cruciavitque hominem longè quàm antea vehementius, ut quantum et quamdiù posset noceret. Permisit autem hoc Jesus ut vis malitiæ dæmonis manifestaretur, qui jussus exire, noceat adhuc quantum potest, denique intelligeretur quanto iste malo liberatus esset.

IN MEDIUM, coram omnibus præsentibus, ut virtus patefacta Salvatoris, plures ad fidem viamque salutis invitet, inquit Beda.

NIHILQUE ILLUM NOCUIT. Et quamvis vi magnâ eum prostrasset in terram, et miserè jactasset atque afflisset, adeoque discerpisset, quod ait Marcus, nihil tamen illi nocuit, quippe ligatus expellentis potentiâ. Non quòd impetus ille, prorsus absque omni læsione et sensu doloris fuerit; sed quòd ægrum hominem consauciari, aut graviter eâ jactatione lædi, non est passus Jesus, quod ait Victor Antiochenus in Marcum scribens. *Illa jactatio membrorum atque vexatio, inquit Augustinus, non eum debilitavit, sicut solent exire dæmonia, etiam quibusdam membris amotâ vexatione elisis, vel, quod addit Beda, relicto morbo incurabili.*

EXIT, non absque afflictione hominis, sed absque membri mutilatione, partis alicujus vulneratione, aut relictis aliis suæ pravitatis vestigiis, id enim non permisit dæmonio Jesus, quantumvis ille conaretur. Ei permisit Dominus ut hominem projiceret, inquit Euthymius, quòd demonstraretur projicientis malitia; nocere autem non permisit, ut appareret expellentis potentia. Ab egressu igitur dæmonis homo integer apparuit, et Jesu confortante, sensibus ac viribus suis restitutus est.

VERS. 36. — *PAVOR, stupor, pavor ex stupore natus cum eoque conjunctus.*

IN OMNIBUS, super omnes, scilicet præsentibus, omnes invasit pavidus stupor, ob rei novitatem admiratione dignissimam; nunquam enim hujusmodi quid viderant.

QUOD EST HOC VERBUM, id est, quid hoc rei est, phrasi Hebraicâ. Marcus, Latinâ phrasi: Quidnam est hoc? q. d.: Nihil hujusmodi unquam visum est à

nobis aut patribus nostris. Quis est hic novus docendi modus, doctrinam stupendis hujusmodi miraculis stabilendi? Novam vocant doctrinam Jesu, non tam quòd novi aliquid doceat, quod aliàs non audissent (quanquam regnum cœlorum ante Jesum non fuerat ab aliis ita nominatim et clarè prædicatum), quàm quòd eo modo doceat, quo neminem hactenus docere viderant aut audierant, docuisse: præcipuè quòd doctrinam signis confirmet. Non ergo novam vocant, reprobandi, dubitandi, aut exprobandi causà, sed admirandi et collaudandi, neque novitatis eam insimulant, ut fidem ei derogent, sed contrà, ut divinam et nequaquam vulgarem esse affirmant, idque ex eo quod consequenter addunt, *quia in potestate*, etc. Audierant sæpè docentes Scribas, audierant non ita pridem et Joannem Baptistam: verùm illi docuerant duntaxat, minimè verò junxerant doctrinæ talem signorum efficacitatem (Joan. 10, v. 41), qualem Jesus novà ratione jungebat: quæ cùm non possit non esse divina, clarè intelligunt divinam quoque esse debere ejus doctrinam.

QUA. Id est, quòd.

IN POTESTATE ET VIRTUTE. *In*, id est, *cum*, auctoritate et potentia; auctoritate potenti, imperio efficaci. Euthymius: *Cum auctoritate quidem, eò quòd juberet: cum potestate verò, eò quòd efficeret quod vellet*. Alii multa adhibere solent ad ejiciendos dæmones, nec tamen semper voti sunt compotes. Exorcistæ prolixà oratione, contentà imprecatione, invocatis arcanis nominibus Dei, herbis additis, variisque aliis cæremoniis utuntur, et omninò magno negotiò impios spiritus aliquando profligant; iste verò ceu Dominus illorum, nudo verbo.

IMPERAT, illis, auctoritate suà jubens, et efficacitate ipsà verbi sui mox compellens exire. *Non alium nominat*, inquit auctor ille apud Chrysostomum, *sed ipse præcipit; non in alterius nomine dicit, sed in suà potestate*.

IMMUNDIS SPIRITIBUS, qui hominibus parere non solent. Job. 41, v. 24: *Non est super terram potestas quæ comparetur ei, qui factus est ut nullum timeret*. Conjunctio epitasin addit: Non solum morbos sanat, verùm etiam dæmoniis, indomabilibus alioqui, imperat, tanquam dominus servis captis ac mancipiis. Quòd utuntur plurali numero, licèt unicuique spiritum hic ejectum viderint, est, vel quia antea viderant alios spiritus similiter Jesu auctoritate expulsos, vel quia credebant, eà ratione quã imperabat uni, posse imperare et aliis, id quod mox reipsà ostendit.

ET EXEUNT; nolentes, volentes, obedire coguntur imperio ejus, vel inviti ac tremantes, acti et expulsi vi solà verbi, sine ullo ipsius labore; et illi tamen laborant, ac si maximis alterius potentissimi viribus urgerentur: tanta illi vel in verbo ac nutu vis atque efficientia est. Hic fuit fructus hujus miraculi, quòd Jesu doctrina illo confirmari cœpit, et populus aliquid plus quàm humanum in Jesu agnoscere, sanctum, inquam, Dei esse, cui in Satanam potestas data sit.

VERS. 37. — DIVULGABATUR. Egrediebatur, evulgabatur.

FAMA, rumor iste.

DE ILLO. Jesu, quo modo scilicet dæmonium nudo verbo ac solo jussu eiecisset, prædicatus ab eo sanctus Dei. Promptè divulgant homines ea quæ multum mirantur, videtur hoc inter prima fuisse miracula, quæ Jesus, instituens Galilæam docendo peragrarè, ediderit.

REGIONIS, id est, in circumjacentem regionem. Editum est miraculum hoc inter prima, in unà Galilææ civitate, Capharnaò; ex eà igitur sparsa est hujus miraculi fama, in universam Galilæam circumjacentem, quàm latè et quaquã versùs pateret. Sic intellexerunt hunc locum interpretes Latinus et Syrus. Alii intelligunt famam Jesu sparsam fuisse, non solum in Galilæam, sed et in omnes vicinas regiones. Atqui priori sensui favet etiam hic locus quanquam brevi post acciderit, ut etiam in omnes Galilææ finitimas regiones, adeòque in universam Syriam, fama Jesu fuerit divulgata, succedentibus nimirum pluribus aliis, dæmoniacorum et aliorum ægrorum, tam alibi in Galilæa quàm Capharnaì, curatorum, miraculis.

VERS. 38. — IN DOMUM SIMONIS, in domum socrùs Petri; idcirco Petri dictam, quòd quoties Capharnaum veniret Petrus, ibi, ut par erat, hospitaretur, cujus patria Bethsaida propè à Capharnaò distabat, sesquiorzà itinere. Non in alicujus clarorum aut divitum, quorum sibi facilè favorem conciliare potuisset; plus namque amat pauperes, ægròtos, lugentes.

MAGNIS FEBRIBUS, febrì magnà, hoc ad miraculi amplificationem.

ET ROGAVERUNT, itaque rogaverunt, scilicet discipuli aut affines. Græcum, inquit Euthymius, *non est hic interrogaverunt, sed rogaverunt*. Pietas familiæ hujus nobis imitanda proponitur, observantis socrum et annis et febribus gravem, illiusque malo indolentis, ac rogantis Jesum pro illà ut eam sanet.

VERS. 39. — ET, pro quocirca.

STANS SUPER ILLAM, adstans super illam, adstans illi atque imminens. Exprimitur gestus atque habitus Christi, ad lecti fulcrum inclinantis se, ut increparet febrem et febricitantem allevaret. Primùm enim imminuit instituitque mulierem, et jussit febrim discedere: jubens verò apprehendit manum illius et elevavit eam; atque ita elevata illa continuò surrexit, adeò sana et confirmata, ut ministrare valeret statim illis cibum.

IMPERAVIT, increpavit, validà auctoritate præcepit celerem abitum. Græcum, inquit Euthymius, *non est hic propriè increpavit, sed præcepit*. Græcè est vox quæ propriè significat increpare, sive objurgare, aut durius alloqui, cui respondet Hebraicè vox *gahar*, cujus frequens est usus, cùm de Dei in vastum ac furiosum mare imperio agitur (ut Psalm. 105, v. 7, 105, v. 9; Nahum 1, v. 4), quòd vis vi illic opponi videatur, aut tanquam quòd mare, præ eà quã prælitum est tum corporis immensitate, tum agendi insaniã nulli cedere velit, Dei autem nutui velocius cedat, quàm objurgatus insigniter minisque additis increpitus servus Domino suo. Eà ratione et de Satanà dicitur, cùm in

Evangeliiis tum Zachariæ 3, v. 2, et Judæ v. 9, quam in eo locum habeat propriè dicta objurgatio. Interpres increpavit vertit, maximè ubi de creaturis ratione præditis agitur; ubi autem de creaturis, inanimatis imperavit; nam, his locis, est imperare, præcipere, sed cum emphasi, nimirum, minis additis, vel, magno cum imperio, validâ auctoritate. Variam hujus verbi significationem tractat Euthymius, Matth. 16, v. 22. Porrò imperat creaturis inanimatis Salvator, non quòd sensu illæ præditæ sint, sed uti Deus, uti illarum auctor et absolutè Dominus, cujus vox in omnia est efficax, cujus voluntas, ut est rebus causa existendi, ita est et causa ut existant mutanturque quo modo illi placuerit.

FEBRI. Ex hujusce generis miraculis nata est fides centurionis, jussui Christi morborum creaturarumque obscundationem tribuentis: *Et dico huic: Vade, et vadit*, etc., infra, cap. 7, v. 8.

DISMISIT, reliquit febris illam. Continuò: contactu enim vivificæ carnis suæ mox febris ardores extinxit, neque id tantum, sed et pristinas ei corporis vires illicò restituit; ubi, eis qui naturâ duce aut arte febribus liberantur, multo opus est à morbo tempore ad robur recuperandum: sequitur enim.

SURGENS. Tres simul Evangelistæ narrant istud miraculum, non quòd per se aliis sit nobilior, vel memoratu magis dignum, sed quia in eo Christus domesticum et interius gratiæ suæ specimen exhibuit discipulis: deinde, quòd unius mulieris sanatio pluribus occasionem dederit, ut undique ad ipsum confluerent opis petendæ causâ.

MINISTRABAT ILLIS, scilicet, Jesu ejusque discipulis. Alii legunt *ei*, scilicet, Jesu, cujus solius præcessit mentio. Ita restituta erat, ut parare et ministrare Jesu valeret prandium: venerat enim, horâ prandii vocante, è synagogâ eò ut cibum caperet; nec ei tantum prandium ministravit, sed et cæteris discipulis qui aderant, id quod citra varietatem habent alii evangelistæ; verum, Domino nominato, sodalitiū Matthæus reliquit intelligendum, si numero usus est singulari. Disce autem sanitatē cæterisque à Deo acceptis donis, ad Dei servitium uti.

VERS. 40. — CUM AUTEM SOL OCCIDISSET. Græcè, *occidente autem sole*.

INFIRMOS, ἀσθενούστας, ægrotantes.

LANGUORIBUS, morbis. Morbi et languores cum corpus debilitent malèque afficiant, contactu vivifici corporis Christi sanantur. Nullum autem fuit ægritudinis genus, quod Christo Domino non cederet, quippe potentissimo; nullum quantumvis fœdum quod contingere horreret, quippe purissimus; admisit jovitque gratis sine delectu omnes qui adducebantur, nec excusavit serum diei noctemque gerendis rebus intempestivam, quippe optimus ac benignissimus.

MANUS IMPONENS. Manuum impositione istos sanavit, non tantum ut se suæ voluntatis affectione virtuteque in se sitâ sanare ostenderit; id enim vel solo tactu manûs ostendere poterat: verum etiam, id quod fit verisimile, alias ob causas. Manuum impositio videtur

ad duo servire: Inprimis ad restitutionem in pristinum statum; sic apud gentiles olim servo manus imponebat Dominus, quem suæ restituebat libertati, et deinceps è manu potestateque suâ emittebat atque absolvebat; unde manumissio. Eâ ratione manus imponuntur peccatoribus, cum Dei nomine in gratiam recipiuntur, ut qui à peccatis suis absolvantur, et in statum filiorum restituantur. Eâ ratione potuit et Christus his manus imposuisse, ut quos potentiâ auctoritateque suâ à morbis quibus laborabant absolveret, et pristinæ restitueret sanitati. Secundò, servit manuum impositio, ad commendationem traditionemque in alterius potestatem. Ita enim in lege veteri, Levit., capitibus 1, 5, 4, mactandæ victimæ offerens imponit manus, ut quam Deo tradat; testes manus imponunt super caput blasphemi, Levit. 24, v. 14; ut quem sceleri suo et promeritiæ per illud pœnæ tradant. Levitis Deo sacrandis filii Israel manus imponunt, Num. 8, v. 10; ut quos Deo offerunt. Josuæ Moses manus imponit, Num. 27, v. 18; Deut. 34, v. 9; Deo eum commendans, ut sapientiæ spiritu repleatur. Sic fortassis et apostoli (Act. 8, v. 17), ad confirmationis sacramentum, manuum impositione sunt usi, tanquam commendantes fideles Deo ut replerentur Spiritu sancto. Ita fortè hoc loco et Christus, manuum impositione ægros sanat, tanquam Deo Patri suo eos commendans, non solum ut à suis jam morbis liberarentur, sed et ut ad fidem animæque salutem adducerentur. Porrò hinc ortum habere videntur istæ manuum impositarum significationes, quia, quod restituimus, commendamus, aut tradimus alteri, id manu damus: et quod omninò volumus alterius potestati traditum, in ambabus manibus porrigimus.

VERS. 41. — EXIBANT AUTEM, jussu atque imperio ipsius.

DÆMONIA. Græcè additur et sive *etiam dæmonia*. Multi eo tempore dæmoniaci inter Judæos fuere, partim Satanâ magis insaniente, quòd præsensisset adventum Christi, partim Deo permittente, ut ostenderet tunc à se Filium missum, qui dissolveret opera diaboli, 1 Joan. 3, v. 8, cum diabolus regnaret maximè, ut corporibus multorum, ita cordibus plerorumque omnium.

CLAMANTIA, vi tormentorum quæ ipsis afferebat præsentia Christi cogens exire.

TU ES. Græcè et Syriacè additur, *Christus*.

FILIUS DEI. Non quòd veritatem prædicare aut Christum honorare gaudeant, ita clamant, sed ut desinat illis molestus esse, q. d.: ut supra, et apud Matth., cap. 8, v. 29: *Quid nobis et tibi? quid tua nobiscum? tuus tibi honos manet: tu es Christus Filius Dei: nos te non oppugamus, neque tibi molesti sumus. Quid tu nos infestas? sine nos quietos agere uti hactenus. Porrò, non voluntatis fuit ista confessio, sed necessitatis extorsio, timore pœnarum, sicuti servi fugitivi, quod Hieronymus habet, post multum temperis Domino suo fortè præsentis facti, nihil aliud nisi verbera deprecantur. Tantum autem et tamdiù innotuit eis Christus, Augustinus ait, quantum et quamdiù voluit:*

tantum autem et tamdiu voluit, quantum et quamdiu oportuit. Sed sic innotuit, non sicut angelis sanctis, qui ejus participatam eternitate perfruuntur, sed sicut eis terrenis innotescendum fuit, ex quorum tyrannicâ potestate venerat liberaturus prædestinatos. Innotuit ergo dæmonibus, non per id quod est vita æterna, aut lumen incommutabile quod illuminat pios; sed per quædam temporalia suæ virtutis effecta, et occultissimæ signa præsentis, quæ angelicis sensibus, etiam malignorum spirituum, potius quàm infirmitati hominum, possent esse conspicua; quæ, quando paululum suppressenda judicavit, et aliquantò altius latuit, dubitavit de illo dæmonum princeps; ita ferè B. Augustinus, libri 9 de Civit. Dei, cap. 21. Nam si certo cognovissent, nunquàm Dominum gloriæ crucifixissent, Apostolus ait, 1 Corinth. 2, v. 8.

INCREPANS, objurgans, durè alloquens.

QUIA SCIEBANT. Sensus ambiguus est, uti Marc. 4, v. 34. Potes hoc ita explicare ut dicas non passum eos id proloqui quòd agnoscerent ipsum; vel ita non passum omninò eos loqui, idque propterea quòd ipsum nõssent (quem sensum Syrus, apud Marcum expressit), nec tacere scilicet possent id quòd nõssent, sine vi tormentorum quæ illis afferret præsentia Christi compellens ea exire, sive metu majorum malorum quæ veritatis confessione sperarent evadere, sive aliis etiam de causis, ut alias fallerent, etc. Nolebat unctionis suæ testimonium dæmoniorum voce reddi, sed virtute potius suâ, et oraculorum antiquorum observatione comparationeque cum rebus quæ à se gerebantur. Non egebat laude dæmonum, quos ipse victurus et domiturus erat, non præcones habiturus: nihil ipsi cum illis commune erat. Nullam auctoritatem dæmonibus apud Christianos esse oportere, docuit manifestè Christus.

VERS. 42. — FACTA DIE, primo crepusculo, primâ luce adventante; ea est enim diei principium. *Sub diluculo diei*, habet Syrus; nam *diluculo* valdè ait Marcus.

EGRESSUS, de domo illâ in quâ pernoctaverat, et civitate.

IN DESERTUM LOCUM, orandi causâ; simul et FUGIENDI TURBAM.

REQUIREBANT, quærebant; mox redierant manè ad januam domûs Petri: ubi autem intellexerunt egressum domo, consecutæ sunt apostolos, ut et ipsæ quærent eum. Et apostoli quidem priores invenerunt, audieruntque responsi id quòd Marcus narrat; postea autem et turbæ eum invenerunt, habueruntque responsi id quòd hoc sequitur.

DETINEBANT ILLUM, conabantur eum detinere, ne relinqueret ipsorum civitatem; propter privatam ipsorum utilitatem ex beneficiorum acceptorum exemplis.

VERS. 42. — FACTA AUTEM DIE, id est, primo crepusculo, seu, ut Marcus, *diluculo valdè*; insinuat autem Christus totâ nocte curandis ægris operam dedisse. *IBAT AD DESERTUM LOCUM*, non tantum orandi causâ, vel fugiendi turbam, sed inprimis vitandi jactantiam, ut Ambr. Ita nos docens exemplo suo à

Jesus autem beneficia illa exhibebat in testimonium Evangelii sui, quod omni Israeli erat communicandum.

VERS. 43. — QUIA. Iterum redundat, atque ita frequenter occurrit.

EVANGELIZARE, annuntiare, prædicare; vide Lucae titulum.

REGNUM DEI, id est, regnum cœleste, quod omnibus retrò seculis propheta aliquando futurum cecinere, felicissimum illud et votis omnibus exoptandum. Præcursor Christi hoc privilegio honoratus est, ut ea quæ Judæi nusquam vel à prophetis, vel à quibuscumque aliis audierant, terrenis hactenus spebus adducti, primus ipse voce clarissimâ prædicaret, cœlos et cœlorum regnum. Regnum cœlorum intelligit regnum Christi. Hactenus servitus, inquit, nunc instat regnum, nec terrenum regnum, sed cœleste et æternum. Quare B. Hieronymus, epist. 129, ad Dardanum: *Et mihi, inquit, in Evangelio promittuntur regna cœlorum quæ Instrumentum vetus omninò non nominat.* Et D. Chrysostomus: *Tunc primum incæpit beatus Joannes ea quæ Judæi nusquam vel à prophetis, vel à quibuscumque aliis audierant, voce clarissimâ prædicare.* Hoc igitur initium fuit evangelicæ prædicationis, rei optatissimæ promissione, ad pœnitentiam vitæque sinceritatem allicientis, longè diversum à veteris Legis exordio, quæ nil nisi minas, cum daretur, terroresque edebat, Exodi 19. Porrò regnum propriè dicitur dominatus regis in populum subjectum: non enim est regnum in populum rebellantem; imò verò quò obedientior et regis amantior populus, eò regnum perfectius. Regnum autem cœlorum dicitur pro eo quod est regnum cœleste, quòd cœlesti in terris ratione ineatur, in cœlis autem omni ex parte perficiatur: *Itaque regnum cœlorum vocatur dominatus Christi, ut in angelos sanctos, ita et in societatem hominum eorum quorum rectè composita vita, in terris regentem è cœlis Deum sequitur, in cœlis totam ipsam possidente Deo æternam fruitur.* Hoc regnum cœleste dicitur, quò distinguatur à terreno et corporeo, quod eatenus vigerat. Aliàs regnum Dei et regnum Christi vocatur, quòd eo in nobis propriè Deus et Christus regnent. Sæpè regnum absolutè dicitur, quòd solum verè sit regnum: reliqua sint potius inanes species, infirmæ et caducæ. Hoc appropinquaverat prædicante Joanne, quia jamjam aderat Christus, qui, fractâ diaboli potestate, collecturus erat ex hominibus populum, eumque è servitute peccati asserturus in libertatem spectatæ virtutibus vitæ, et perpetuo mox à morte cœlestis gloriæ felicitatem: eaque ratione, in illo, cœlesti modo regnaturus, quo modo in Apostolo Paulo de se dicente: *Vivo autem jam non ego, vivit verò in me Christus, Gal. 2, v. 20.* Hoc regnum à Christo, hominum operante salutem, cœpit: nam ante Chri-

perfectis viris omnem vanitatis cupiditatem ex præstitis beneficiis vel magnalibus abesse debere. *ET TURBÆ REQUIREBANT, seu quærebant eum nocturnis illectæ beneficiis.* Ad quem modum pulchrè Amb. docet Christum spiritualiter quærendum, non nocte sed die, non in foro, sed in deserto.

stum, tametsi erant in quibus liberali animo præditus Deus excellenter regnaret, quosque inter primos cœlestis beatitudo maneret; inter alios, Abraham, Isaac et Jacob, tamen quia pauci et rari erant, nec perinde manifesti, institutumque ejus regni, sub quo debebant, terrenum, corporeum et servile erat, nec patebat à morte cœlestis beatitudo, idèò non ante Christum regnum cœlorum cœpit. Nam à Christo cœpit populus immensus, Ecclesia, inquam, catholica, amore ac liberali animo ductus Deo servire in spiritu et veritate, sincero omnibusque conspicuo virtutum studio, humilitatis, castitatis, fortitudinis, et cæterarum, erectus spe præmiorum cœlestium, quibus et à morte mox donatur. Hoc regnum cœlorum est, quod perfectum demùm à novissimo judicii die erit: quando collectis omnibus electis Dei, funditùsque peccato ac morte deletis, erit, quod Apostolus ait, 1 Cor. 15, v. 28, *Deus omnia in omnibus*. Observa quàm mox à principio evangelicæ prædicationis convulsa sit Judæorum opinio terrenum à Christo regnum expectantium. Porrò, cùm frequens in sacris novi Testamenti libris regni cœlorum mentio fiat, observandum regni cœlorum illam plenam esse descriptionem quam modò diximus huic loco convenire: *Dominatus Christi ut in angelos sanctos ita et in societatem hominum eorum*, etc.; cæterùm frequenter accipi pro solâ aliquâ parte ejus descriptionis, sæpè pro dominatu Dei in solos angelos et homines cœlo donatos accipitur; quandoque pro dominatu in solos homines agentes in terrâ; aliàs pro ipsis angelis et hominibus quibus Deus dominatur, quæ est Ecclesia; quod quidem subdividitur, ita ut aliquando pro hominibus adhuc in terrâ agentibus, id est, Ecclesiâ militante accipiatur, aliquando pro angelis et hominibus cœlo donatis, hoc est, Ecclesiâ triumphante, aliquando Ecclesiam utramque completatur. Accipitur ad hæc pro bonis illis ratione quorum fit ut Deus dominetur aliquibus, sive in terrâ, sive in cœlo, ut Rom. 14, v. 17. Non rarò pro his bonis sumitur quæ ex illis proximis bonis et ipso Dei dominatu seu regno consequuntur in eos quibus Deus regnat (quæ quidem ferè latent in cœlis), pro vitâ, gloriâ æternâ; postremò accipitur et pro loco in quo regnum suum Deus maximè manifestat, id est, cœlis ipsis. Adde frequenter accipi posse indifferenter, sive pro cœlis ipsis, sive pro bonis illis cœlestibus et æternis, sive pro Ecclesiâ triumphante, aut etiam pro his simul tribus. Porrò singula eorum quæ jam recensuimus aliquid sunt superioris descriptionis quæ est hujus loci; et vocantur singula regni nomine etiam in vulgari sermone, nam et ipse populus dicitur regnum, et ipsa regni felicitas sic vocatur, denique et regio ipsa quæ à populo regnato incolitur. Hæc igitur ob oculos ha-

CAPUT V.

1. Factum est autem, cùm turbæ irruerent in eum, ut audirent verbum Dei, et ipse stabat secus stagnum Genesareth.

2. Et vidit duas naves stantes secus stagnum; piscatores autem descenderant, et lavabant retia.

benda sunt quoties regni Dei, aut regni cœlorum occurrerit mentio, ut dispiciatur quo modo accipi et intelligi locis singulis debeat.

Idèò. Ut omni Israeli evangelizem, non enim illud est officii caput mei, ut sanitates operer; sed, ut evangelizem regnum Dei: porrò in confirmationem Evangelii sanitates operor. Ut omnes Israelitas quæram, omnibusque Evangelium ac salutem prædicem, non uni tantùm civitati.

Missus sum, à Patre. Submissiùs de se apud turbas loquitur, quàm apud discipulos, quibus dixerat *veni*, sive *egressus sum*, tanquàm suâ ipsius auctoritate: ut enim minùs Christo addictæ, ita minùs erant turbæ sublimioris doctrinæ capaces.

VERS. 44. — ERAT PRÆDICANS, id est, *prædicabat*; sed ista circumlocutio moram, continuationem et consuetudinem significat. Ubi præcursor suo perfectus erat munere testimonii reddendi de luce et præparandi viam ante faciem Christi, tum Christus necesse erat ut subsequeretur. Publicè, continuè, assiduè, et ubique, prædicandi divulgandique Evangelii gratiâ per loca omnia discurret. Prædicaverat antè, sed parciùs, quamdîu Joannes præcursor indexque ipsius suo adhuc fungebatur officio; quanquàm non tam prædicatoris doctoris ultròque annuntiantis omnibus, quàm doctoris, datis occasionebus instruentis, partes obierat brevi temporis spatio: nec docuisse, sed baptizâsse in Judæâ scribatur prope Joannem indicem suum, Joan. 3, v. 22, 23. Nam quia nondùm finitus erat Joannis cursus, hoc est, ad recipiendum Christum præparatio, idèircò abstinuit Christus à publico prædicandi munere, quamvis sensim etiam ipse se, non solus Joannes ipsum, manifestaret. At simul atque Joannes traditus et carcere conditus fuit, tunc Christus, cui succedendum erat Joanni, palàm, assiduè et ubique, in Galilæâ primùm; tum et in Judæâ, prædicavit, nullum relinquens locum quem prædicatione non repletet. Unde postea apud Pilatum accusatur: *Commovet populum docens per universam Judæam, incipiens à Galilæâ usque hùc*, Luc. 23, v. 5. Quemadmodùm sol, non semel, subito, unoque impetu exoritur, sed paulatim emergit, lucemque sensim majorem spargit, lucifero præeunte, donec tandem lucifero occidente totum se monstret, et universa suo lumine collustret, ita ut non sit qui se abscondat à lumine aut calore ejus. Idem Jesu prædicandi initium fuit et Joanni: uterque enim rem unam docturus venerat, tempus gratiæ, salutis, ac regni advenisse; sed Joannes ut propheta et index; Jesus, ut propheta, procurator, auctorque salutis. Porrò hoc idem ut prædicarent, præcepit postea Jesus discipulis suis, Math. 10, v. 7; Luc. 9, v. 2, et 10, v. 9.

CHAPITRE V.

1. Or, il arriva que Jésus étant sur le bord du lac de Génésareth, et se trouvant accablé par la foule du peuple qui se pressait pour entendre la parole de Dieu,

2. Il vit deux barques arrêtées sur le bord du lac, dont les pêcheurs étaient descendus, et lavaient leurs filets.

3. Ascendens autem in unam navim, quæ erat Simonis, rogavit eum à terrâ reducere pusillum; et sedens docebat de naviculâ turbas.

4. Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam.

5. Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete.

6. Et cum hoc fecissent, concluderunt piscium multitudinem copiosam: rumpebatur autem rete eorum.

7. Et annuerunt socii, qui erant in aliâ navi, ut venirent, et adjuvarent eos. Et venerunt, et impleverunt ambas naviculas, ita ut penè mergerentur.

8. Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu, dicens: Exi à me, quia homo peccator sum, Domine.

9. Stupor enim circumdederat eum, et omnes qui cum illo erant, in capturâ piscium, quam ceperant:

10. Similiter autem Jacobum et Joannem, filios Zebedæi, qui erant socii Simonis. Et ait ad Simonem Jesus: Noli timere: ex hoc jam homines eris capiensi.

11. Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus secuti sunt eum.

12. Et factum est cum esset in unâ civitatum, et ecce vir plenus leprâ, et videns Jesum, et procidens in faciem, rogavit eum dicens: Domine, si vis, potes me mundare.

13. Et extendens manum, tetigit eum, dicens: Volo: mundare. Et confestim lepra discessit ab illo.

14. Et ipse præcepit illi ut nemini diceret, sed: Vade, ostende te sacerdoti, et offer pro emundatione tuâ, sicut præcepit Moyses, in testimonium illis.

15. Perambulabat autem magis sermo de illo: et conveniebant turbæ multæ ut audirent, et curarentur ab infirmitatibus suis.

16. Ipse autem secedebat in desertum, et orabat.

17. Et factum est in unâ dierum, et ipse sedebat docens. Et erant Pharisei sedentes, et legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, et Judææ, et Jerusalem; et virtus Domini erat ad sanandum eos.

18. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus; et quærebant eum inferre, et ponere ante eum.

19. Et non invenientes quâ parte illum inferrent præ turbâ, ascenderunt supra tectum, et per tegulas submiserunt eum cum lecto in medium ante Jesum.

20. Quorum fidem il vidit, dixit: Homo, remittuntur tibi peccata tua.

21. Et coeperunt cogitare scribe et Pharisei, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? qui potest dimittere peccata, nisi solus Deus?

22. Ut cognovit autem Jesus cogitationes eorum, respondens, dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris?

23. Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata, an dicere: Surge, et ambula?

24. Ut autem sciatis quia Filius hominis habet po-

3. Il entra donc dans l'une de ces barques, qui était celle de Simon, et le pria de s'éloigner un peu de la terre: et s'étant assis, il enseignait le peuple de dessus la barque.

4. Lorsqu'il eut cessé de parler, il dit à Simon: Avancez en pleine mer, et jetez vos filets pour pêcher.

5. Simon lui répondit: Maître, nous avons travaillé toute la nuit, sans rien prendre; mais sur votre parole je jetterai le filet.

6. L'ayant donc jeté, ils prirent une si grande quantité de poissons, que leur filet se rompait.

7. Et ils firent signe à leurs compagnons, qui étaient dans une autre barque, de venir les aider. Ils y vinrent, et ils remplirent tellement les deux barques, qu'il s'en fallait peu qu'elles ne coulâssent à fond.

8. Ce que Simon Pierre ayant vu, il se jeta aux pieds de Jésus, en disant: Seigneur, retirez-vous de moi, parce que je suis un homme pêcheur.

9. Car il était tout épouvanté, aussi bien que ceux qui étaient avec lui, de la pêche des poissons qu'ils avaient faite.

10. Jacques et Jean fils de Zébédée, et compagnons de Simon, étaient dans le même étonnement. Mais Jésus dit à Simon: Ne craignez point; votre emploi sera désormais de prendre des hommes.

11. Et ayant ramenés leurs barques à bord, ils quittèrent tout, et le suivirent.

12. Lorsque Jésus était dans une des villes, un homme tout couvert de lèpre l'ayant aperçu, se prosterna le visage contre terre, et le pria, en lui disant: Seigneur, si vous le voulez, vous pouvez me guérir.

13. Jésus étendant la main, le toucha, et lui dit: Je le veux, soyez guéri. Et au même instant sa lèpre disparut.

14. Jésus lui défendit d'en parler à personne: Mais allez, lui dit-il, vous montrer au prêtre, et offrez pour votre guérison ce que Moïse a ordonné, afin que cela leur serve de témoignage.

15. Cependant comme sa réputation se répandait de plus en plus, les peuples vinrent en foule pour l'entendre, et pour être guéris de leurs maladies.

16. Mais pour lui il se retirait dans le désert, et il y pria.

17. Un jour, comme il était assis et qu'il enseignait, des Pharisiens et des docteurs de la loi, qui étaient venus de tous les villages de la Galilée, de la Judée et de Jérusalem, étaient assis aussi, et la vertu du Seigneur agissait pour la guérison des malades.

18. Et voilà que des hommes portant sur un lit quelqu'un qui était paralytique, cherchaient à le faire entrer et à le présenter devant lui.

19. Mais ne trouvant point par où le faire entrer, à cause de la foule du peuple, ils montèrent sur le toit, et le descendirent par les tuiles avec son lit, au milieu de l'assemblée, devant Jésus,

20. Lequel voyant leur foi, dit: Mon ami, vos péchés vous sont remis.

21. Alors les scribes et les Pharisiens se mirent à raisonner en eux-mêmes, et à dire: Qui est celui-ci, qui blasphème de la sorte? qui peut remettre les péchés, que Dieu seul?

22. Mais Jésus connaissant leurs pensées, leur dit: A quoi pensez-vous dans vos cœurs?

23. Lequel est le plus aisé, de dire: Vos péchés vous sont remis, ou de dire: Levez-vous, et marchez?

24. Or, afin que vous sachiez que le Fils de

testatem in terrâ dimittendi peccata (ait paralytico) : Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.

25. Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum in quo jacebat, et abiit in domum suam, magnificans Deum.

26. Et stupor apprehendit omnes, et magnificabant Deum. Et repleti sunt timore, dicentes : Quia vidimus mirabilia hodiè.

27. Et post hæc exiit, et vidit publicanum nomine Levi, sedentem ad telonium, et ait illi : Sequere me.

28. Et relictis omnibus, surgens, secutus est eum.

29. Et fecit ei convivium magnum Levi in domo suâ ; et erat turba multa publicanorum, et aliorum, qui cum illis erant discumbentes.

30. Et murmurabant Pharisei et scribæ eorum, dicentes ad discipulos ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducatis et bibitis ?

31. Et respondens Jesus, dixit ad illos : Non egent qui sani sunt medicò, sed qui malè habent.

32. Non veni vocare justos, sed peccatores ad penitentiam.

33. At illi dixerunt ad eum : Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, et obsecrationes faciunt, similiter et Phariseorum : tui autem edunt et bibunt ?

34. Quibus ipse ait : Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere jejunare ?

35. Venient autem dies, cum ablatu fuerit ab illis sponsus ; tunc jejunabunt in illis diebus.

36. Dicebat autem et similitudinem ad illos : Quia nemo commissuram à novo vestimento immittit in vestimentum vetus : alioquin et novum rumpit, et veteri non convenit commissura à novo.

37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres ; alioquin rumpet vinum novum utres, et ipsum effundetur, et utres peribunt.

38. Sed vinum novum in utres novos mittendum est, et utraque conservantur.

39. Et nemo bibens vetus, statim vult novum, dicit enim : Vetus melius est.

VERS. 1. — FACTUM EST, sive fuerat, ut initio cum prædicare cœpisset in Galilæâ, turbæ aliquando irruerent in eum. Rem jam præteritam Lucas loco sibi opportuno inserit : nam accidit subsequens apostolorum vocatio, cum miraculo captorum piscium conjuncta, ante curationem dæmoniaci, ingressum in domum Simonis, sanationem socrûs Simonis et aliorum, de quibus superiori capite à v. 33 deinceps. Neque enim certâ distinctaque temporum serie annales componere propositum fuit evangelistis ; sed neglecto dierum ordine, quæ in idem ferè tempus inciderunt

VERS. 1. — FACTUM EST AUTEM, etc. Utrum hæc historia sit eadem cum eâ quam narrat Matth., c. 4, v. 18, non ita constat. Multa suadent esse diversam, et quidem tempore priorem, sicut tenet August., lib. 2 de Consensu, cap. 17 ; nam ibi Christus dicitur juxta mare ambulasse, hic stetisse ; ibi nulla turbæ mentio, hic plurimæ ; ibi Christus in littore dixit :

l'homme a sur la terre le pouvoir de remettre les péchés : Je vous le commande, dit-il au paralytique ; levez-vous ; emportez votre lit, et vous en allez en votre maison.

25. Il se leva aussitôt en leur présence ; et, remportant le lit où il était couché, il s'en retourna en sa maison rendant gloire à Dieu.

26. Et ils furent tous remplis d'un extrême étonnement, ils rendaient gloire à Dieu, et dans la frayeur dont ils étaient saisis, ils disaient : Nous avons vu aujourd'hui des choses merveilleuses.

27. Après cela, Jésus sortit, et ayant vu un publicain nommé Lévi, assis au bureau des impôts, il lui dit : Suivez-moi.

28. Lévi se leva aussitôt, quitta tout, et le suivit.

29. Et Lévi lui fit un grand festin dans sa maison, où il se trouva un grand nombre de publicains, et d'autres gens qui étaient à table avec eux.

30. Or, les Pharisiens et les scribes du lieu en murmuraient ; et ils disaient aux disciples de Jésus : D'où vient que vous mangez et buvez avec des publicains et des gens de mauvaise vie ?

31. Et Jésus prenant la parole, leur dit : Ce ne sont pas les sains, mais les malades qui ont besoin de médecin ;

32. Ce ne sont pas les justes, mais les pécheurs, que je suis venu appeler à la pénitence.

33. Alors ils lui dirent : D'où vient que les disciples de Jean, aussi bien que ceux des Pharisiens, jeûnent souvent et font de longues prières ; au lieu que les vôtres boivent et mangent ?

34. Il leur répondit : Pouvez-vous faire jeûner les amis de l'époux, tandis que l'époux est avec eux ?

35. Mais il viendra un temps où l'époux leur sera ôté ; et alors ils jeûneront.

36. Il leur proposa aussi cette comparaison : Personne ne met à un vieil habit une pièce prise d'un habit neuf ; autrement on rompt l'habit neuf, et la pièce qu'on en prend ne convient pas au vieil habit.

37. Et l'on ne met point le vin nouveau dans de vieux vaisseaux ; autrement le vin nouveau rompra les vaisseaux ; et il se répandra, et les vaisseaux se perdront.

38. Mais il faut mettre le vin nouveau dans des vaisseaux neufs ; et on conserve l'un et l'autre.

39. Et il n'y a personne qui, buvant du vin vieux, veuille aussitôt du nouveau, parce qu'il dit : Le vieux est meilleur.

COMMENTARIA.

liberè permiscens, res Christi gestas præcipuas summam proposuisse sat habentes.

TURBÆ. TURBA. IRRUERENT, *incumberet*, ad verbum, id est, immineret ei. Non satis erat Dominum sui copiam facere in synagogis, in oppidis, in vicis, verum quocumque se subduceret, eò simul accurrebat promiscua multitudo virorum ac mulierum.

UT AUDIRENT, præ studio et aviditate audiendi VERBUM DEI, quod non temerè credebant ab ipso prædicari.

ET IPSE ; superest et ex phrasi Hebraicâ Lucæ

Faciam vos feri piscatores hominum, hic in navi ait : *Eris homines capiens* ; ibi Petrus et Andræas mittebant rete in mare. Joannes verò et Jacobus reficiebant, hic omnes lavant retia sua. Sunt tamen quedam aliæ circumstantiæ ita similes, ut non videatur diversa esse historia. Itaque verum videtur esse id quod August. ait præcessisse quidem hanc historiam ante

familiari, vel accipitur pro *tum*, aut *ut*; *ut ipse staret*.

SECUS STAGNUM. Juxta, ad stagnum. Syrus *juxta* *tus maris*.

GENESARETH. Qui lacus erat propriè, et quidem aquæ dulcis atque potabilis, Josepho teste oculato, mare vocatur, eo modo quo Hebræis magnæ aquarum, non tantùm salsarum, collectiones, quæ magno spatio porrigitur in longum et in latum, et crebris undarum motibus agitantur, maria dicuntur. Galilææ autem mare vocatur, à regione juxta quam situm est, cujus est terminus orientalis, separans eam à regione Gerasenorum et Galaaditide. Habet lacus iste longitudinem centum stadiorum; latitudinem quadraginta, undique in littora et arenas desinens, mediusque fluvio Jordane secatur; ex Josepho, lib. 3 de Bello Jud., cap. 18, ubi describit hunc lacum. Porrò octo stadia efficiunt milliari unum Italicum, tria autem milliaria Italica, iter sunt unius horæ et si quid ampliùs. Juxta hoc mare seu stagnum Jesus plerùmque versabatur, docebat, miracula edebat, quamdiù in Galilæâ agebat, id quod ex progressu Evangelii manifestum fiet: in Matthæo, 14, 34, mentio fit de terrâ *Genesar*, quæ non procul à Capharnaïd id quod ex Joannis 6, 17, intelligitur. *Genesar* habet et Syrus, licèt Græcè ferè sit *Genesaret*: id quod tamen idem unum est unius regiunculæ nomen de quâ scribit Josephus, lib. 3 de Bello Judaico, cap. 18: «Ad Genesar lacum, ejusdem nominis terra protenditur, naturâ simul et pulchritudine admirabilis, etc. Nam præter aeris lenitatem, et fonte quoque irrigatur uberrimo, qui Capernaum ab indigenis appellatur, etc. Longitudo autem regionis, secundùm littora cognominis lacus, triginta stadiis extenditur, et latitudo viginti.» Ex quibus Josephi verbis intelligitur, Capharnaum ejus regionis civitatem esse, quòd fons Capharnaum, cujus situs intra lacum erat, illius regionis esse dicatur; id quod et ex eo qui mox dictus est Evangelii secundùm Joannem loco, cum hoc collato, intelligitur. Ex eo autem quòd Capharnaum sit, sequitur non esse Bethsaidam, multòque minùs Tiberiadem, ejus regionis civitates, quòd ampliùs quàm triginta stadiis à Capharnaïd civitate distent: præter alia enim (quod Joannes intelligendum dat cap. 6, v. 19, 21), à deserto Bethsaidæ, viginti quinque aut triginta circiter stadiis, marino itinere eoque compendiosiore

vocationem, quam Matthæus narrat, sed sic tamen, ut illa vocatio ei prorsus conjuncta fuerit.

VERS. 2. — ET VIDIT DUAS NAVES STANTES SECUS, id est, juxta *stagnum*, et proinde in ipso littore: PISCATORES AUTEM DESCENDERANT ET LAVABANT RETIA. Quo pulchrè significatur eos qui piscantur homines, debere statutis temporibus à piscatione feriari, ut sordes adhærentes verbis et officiis, quibus homines quasi retibus ad Christum trahunt, per poenitentiam abluant et corrigant, ut in posterum mundiora et expeditiora sint retia.

VERS. 3. — ET ASCENDENS IN NAVEM, ut quietiùs et minùs à turbâ pressus doceret, QUÆ ERAT SIMONIS; ut

emensis, procul adhuc aberant apostoli ab eo ad quem pergebant loco. Ab hâc porrò terrâ continente, lacus nomen accepit, quod Josephus ibidem ait, Deut. 3, v. 17, Jos. 11, v. 2, omniumque clarissimè 3 Reg. 15, v. 20, regio vocatur *Cenereth*, seu plurali numero *Kenneroth*, Jos. 19, v. 35, est civitas eo nomine. Num. 34, v. 11; Jos. 12, v. 3, et 13, v. 27, mare *Cenereth* legitur. Quibus omnibus locis (præterquam Jos. 19, ubi retinet Hebraicum nomen pro civitate) Chaldæus paraphrastes vertit *Ginosar*, quod est, *Genesar* sive *Genesareth*, quem et posteriores interpretes sequuntur. Unde facilè intelligitur, verum esse, quod And. Masius in Josue notavit, *Cenereth* à posteritate molliùs flexum in *Genesar*, *Genesara*, et *Genesareth*: id quod et probat locus 1 Machab. 11, v. 67. Cæterùm, urbem quæ dicitur *Cenereth*, eam esse quæ postea Tiberias dicta est, non facilè adducor ut credam: nam præter hoc quòd alterius sententiæ Chaldæus interpres fuisse videatur, Josephus narrans quì condita sit ab Herode Tiberias, ita describit rem, ut non vetus civitas restaurata, sed omninò nova exstructa sit, electo ad hoc optimo agro Galilææ, in orâ lacus Genesarethici, multis sepulcris referto, lib. 18 Antiq. Judaic., cap. 3. D. Hieronymus nihil ampliùs dicit, quàm ita ferri à quibusdam, Tiberiadem antiquitùs *Cenereth* dictam fuisse.

VERS. 2. — NAVES, piscatorias.

SECUS STAGNUM. Juxta, sive ad stagnum, ad littus stagni interius. Syrus *super crepidinem maris*.

DESCENDERANT; *ex eis* additur Græcè et Syriacè.

LAVABANT, abluebant RETIA, à limo et cæteris sordibus quas nocturno usu contraxerant, ut mundata complicarent ac reponerent in aliud tempus, nulla jam cùm esset prædæ capiendæ spes.

VERS. 3. — ASCENDENS. Ingressus, cùm ascendisset.

NAVEM, istarum navium, ne à turbâ opprimeretur, aut etiam in lacum proturbaretur, vel certè docens quietus esse non sineretur.

QUÆ ERAT SIMONIS, Petri. Non minùs Andreæ navis erat, verisimile est, quàm Simonis; sed Simoni adscribitur, partim quòd actione exercitator magisque industrius cùm esset quàm Andreas, potiùs haberetur vulgò dominus ac gubernator navis, quàm senior frater Andreas, ob quam causam et deinde Simonis potiùs est mentio quàm Andreæ, tametsi

mysterium adumbraretur, quòd ipse præficiendus esset Ecclesiæ, in quâ doceret Christus; ROGAVIT EUM, ne in hominem sibi needùm adhærentem imperium usurpare videretur, A TERRA REDUCERE PUSILLUM, quantum sufficeret ut vox quidem ejus audiri posset à turbâ, non tamen ipse comprimi. Quo significatum vult Gregorius 17 Moral., c. 12, eos qui erudiunt turbam, nec in profundum mysterium se abripere debere, nec etiam in terrâ quasi terrenâ prædicare, sed pro captu turbæ medium tenere. Cùm ergo finitâ concione Petrus, *in verbo Dei*, id est, juxta jussum Christi, projiciendo laxasset rete suum captâ multitudinem piscium copiosâ,

Andreas quoque adesset; partim ob mysterium, eò quòd ipse præficiendus esset Ecclesiæ Christi hæc navi adumbratæ.

ROGAVIT, non vi coegit aut jussit imperiosè, verùm placidè rogavit.

A TERRA, à littore in aquas.

REDUCERE PUSILLUM, provehere, abducere paululum, ut commodiùs audiri posset concio à turbâ.

SEDENS, cùm sedisset. Hoc postquàm Simon libenter fecisset, sedit Jesus et docuit.

DE NAVICULA, E NAVI velut è suggesto seu cathedrâ docebat, ubi nemo ipsum premere, videre autem et audire omnes commodè possent.

TURBAS, in littore velut in amphitheatro condensatas. Indicatur Salvatorem ita appositè accuratèque theatrum instituisse, ut nulli omninò dorsum obverteret, verùm omnes ex adverso positos haberet. Contrario igitur more quàm fieri soleat, è mari Jesus jecit rete in terram piscandi gratiâ. Nullus Jesu ineptus ad docendum locus, nulla importuna hora. Petri et sociorum ad individuum sequelam à Jesu vocationem accuratè describens Lucas, omnem narrat ex ordine opportunitatem rei que gestæ seriem, quam Matthæus et Marcus breviter exposuerunt.

VERS. 4. — CESSAVIT. Quid locutus fuerit aut docuerit turbam, non explicat evangelista; sed prima Christi concio: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum*, Matth. 4, v. 17, diligentissimè observanda est. Hæc enim est compendium et summa omnium Christi concionum. Quare eùm de doctrinâ Christi fit mentio, ad hanc concionem tanquàm ad statum totius doctrinæ Christi respiciendum est.

LOQUI, verbum Dei.

DUCE, provehe, scilicet navim. SYRUS, DUCITE seu provehite.

IN ALTUM, in profundum maris, longiùs à terrâ. illic enim, non ad litus, manere consuevit piscium turba.

LAXATE. Expansa ejicite, demittite, projicite, scilicet tu et socii tui, Andreas scilicet frater tuus et famuli mercede conducti.

IN CAPTURAM, ad capturam, ad capiendum pisces, ad piscandum.

VERS. 5. — PRÆCEPTOR. *Rabbi* habet Syrus. Ἐπιστάτης propriè dicitur, qui rei cuiuspiam est præfectus. Quem igitur cæteri evangelistæ Hebraicâ voce servatâ vocant Rabbi, Lucas interpretatur ἐπιστάτην (nam et *rab* Hebræis Chaldæisque principem sive præfectum rebus personisve generaliter significat), tanquàm præfectum ad docendum, quod rectè interpretes vertit *præceptor*. Sic enim Jesum nominat Petrus, quòd sciret eum solitum fungi doctoris officio.

PER TOTAM NOCTEM, quæ ad capturam opportunior est quàm dies.

LABORANTES, fatigati, cùm laboraverimus in pi-

VERS. 7. — ANNUERUNT SOCIIS, id est, signis, non voce advocârunt ad adjuvandum. Quod factum fuit non tam ex stupore et timore quo loqui non pos-

scando. Hinc manifestum evadit, Petrum cum suis nondùm assiduam comitem aut adscitum fuisse in familiam Jesu: ut qui, ad victum lucrificandum, artem quam diù professus fuerat, separatus ab Jesu pro more exercuerit; nec proinde accidisse hanc historiam post eam quam narrant Matthæus et Marcus.

NIHIL CEPIMUS, quia tempestas piscationi et industriæ nostræ omninò adversatur; et neque arte neque horâ adjuvatur.

IN VERBO AUTEM TUO, ex jussu tamen tuo, juxta mandatum tuum. Hebraica phrasi *in* pro *ex* aut juxta; et *verbum* pro jussu sive mandato. Tuo tantùm jussu fretus, quem scio plurimùm posse, nec frustra revereor.

LAXABO, demittam, ejiciam expansum *rete*, navi in profundius mare abductâ. Insignis Simonis cùm fides tum obedientia nomini respondens, quâ quantum Christo deferat ostendit, cùm inani labore fatigatus, quod frustra tentaverat, de integro aggregatur.

VERS. 6. — CUM HOC, simul atque hoc fecissent quod Jesus jusserat.

CONCLUSERUNT, involverunt rete, id est, ceperunt. Benedictio laboris à Domino.

COPIOSAM, *multam*, id est, magnam, supra modum naturali ordine possibilem.

RUMPERATUR AUTEM. Ita ut dirumperetur *rete*, nec tamen elaberentur pisces, quod alterum fuisse miraculum annotant quidam. Pisces qui ab hoc loco longè aberant (nulli enim hic retibus per totam noctem fuerant comprehensi) imperio Jesu subito adnatârunt et in rete coacti sunt, tantâ copiâ, quanta retis spatium sùperaret, et impar ponderi rete rumperet, ultra omne exemplum piscatoribus antea spectatum. Testimonium manifestum obedientiæ quam rerum natura Jesu exhiberet.

VERS. 7. — ANNUERUNT, non advocârunt voce (quia vocem interceperat stupor et timor), sed signis indicârunt.

SOCIIS, collegis piscatoribus; qui fuerint isti ex primitur infra, v. 9. Nautæ navis unius libenter socios habent nautas alterius, ut, simul enavigantes, in periculis sibi mutuò succurrant.

ADJUVAVENT EOS, id est, ipsos; opitularentur ipsis, manus cum ipsis reti extrahendo admove- rent.

ET VENERUNT. Qui venerunt seu adnavigârunt. Ita factum est, ut miraculum, plurium illius artis peritorum testimoniis, innotesceret, et Jesu virtus fieret testatissima.

ET IMPLEVERUNT AMBAS NAVICULAS, id est, et impletæ sunt piscibus, unius retis proventu, ambæ naves; non enim legitur Græcè diminutivum, extracto simul ab omnibus è mari reti.

PENÈ MERGERENTUR, proximæ essent submersioni, sent, ut quidam putant (statim enim loquebatur Petrus Christo), quàm propter nimiam distantiam.

in periculum venirent submersionis, parùm abesset quin onere depressæ mergerentur. Significat tantam fuisse piscium copiam, quanta retia rumpendo et naves mergendo, animos spectantium in admirationem attolleret.

VERS. 8. — QUOD CUM VIDISSET, scilicet rem istam, intelligens præceptum Jesu admirando modo esse operatum, remque non agi casu aut humanis viribus, sed virtute divinâ, quod nulli perspectius esse potuit quàm ipsi piscatori exercitatissimo.

SIMON PETRUS. Nondùm aliter quàm Simon vocabatur, quare nec alio eum nomine hactenus evangelista vocavit, sed hic addit *Petrus*, ut observes eum, ab ipso mox initio, virtutibus, respondere cœpisse imponendo sibi nomini Petri.

PROCIDIT. Græcè accidit. Jesu excellentiam, hinc perspectam, quòd natura ipsa inanimatorum et animantium ipsum veneretur atque observet, cum suâ vilitate componens.

AD GENUA. — Gestus fidei et animi grati.

EXI A ME, discede à me, quod tu facilè potes; nam ego mari impeditus non possum discedere à te.

PECCATOR SUM, peccatis multis obnoxius, tu verò vir sanctus Deoque acceptus, qualis non facilè alius. Confitetur se esse peccatorem, et, ex argumento ab oppositis, Jesum esse sanctissimum, q. d. : Jam primum meam agnosco vilitatem, cum tua se mihi manifestat celsitudo. Indignus proinde cum sim consortio tuo teque hospite (quemadmodùm enim ille : *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*; sic Petrus : *Domine, non sum dignus ut maneat in navi meâ*), discede, obsecro, à me, ne, ob tuam præsentiam pronior ad ulciscenda peccata mea, perire me jubeat Deus. Petrus sic reveretur Jesum in miraculo, ut majestate ejus exterritus fugere optet. Quamvis enim Dei præsentiam assiduis votis expetant homines, quòd eo absente miseros se esse sentire cogantur; necesse est tamen, simul atque apparet Deus, eos formidine percelli, imò exanimari metu et pavore, donec solatium adhibeat; quia tunc sentire incipiunt quàm nihil sint, quàm viles et peccatis à Deo alieni, ac metuere proinde, ne ipsius sanctitas præsens consumat pravitatem ipsorum. Sic Petrus, quamvis nondùm apertè crederet Deum esse Jesum, Dei tamen præsentiam, et eam quæ Jesu cum Deo intercederet propinquitatem ex re gestâ considerans, contremiscit, pavidusque abesse desiderat, veritus ne Deus, Jesu causâ præsens, Jesum cum ipso conferens, et sese in sanctitatis Jesu contemplatione oblectans, ipsius è diverso abominetur peccatis fœdatam vitam,

VERS. 8. — QUOD CUM VIDERET PETRUS, PROCIDIT AD GENUA JESU, adorabundus; mirabatur enim Dominici præcepti virtutem et tanquam in arte piscandi exercitatissimus, satis cernebat non nisi divinâ virtute rem esse gestam : DICENS : EXI A ME, id est, discede à me. Causam adjicit : QUIA HOMO PECCATOR SUM, id est, multis peccatis obnoxius, tu verò sanctissimus, ut proinde consortio tuo indignus sim. Itaque verba ista videntur profecta ex duplici affectu : primò ex humilitatis magnitudine, ut fuerint similia verbis

subitòque disperdat. Ad hunc modum mulier Sareptana, verita ne mortuus esset filius suus, eò quòd ipsa hospitio exceperisset Eliam, id est, peccatrix virum sanctum, clamabat, 3 Reg. 17, v. 18 : *Quid mihi et tibi, vir Dei? ingressus es ad me ut rememorarentur iniquitates meæ et interficeres filium meum?*

Existimant enim peccatores homines, viros sanctos sibi damnosos aut incommodos esse, eò quòd non possit vitium cum virtute unâ commorari. Namque virtus suo splendore vitium perstringit, calore urit, maxime si sit divina virtus, ut Dei ipsius, aut angeli à Deo missi : et ex collatione illius cum suâ vitiositate, metuunt sibi periculum : Geraseni, Matth. 8, eò profecerant, ut timere, suspicere, et revereri inciperent in Christo refulgentem Dei majestatem ac potentiam; sed nondùm eò ut amarent et susciperent beneficentissimum salvatorem hominum, assertoremque è dæmonum tyrannide, pluris suas facientes facultates, quàm veritatis cognitionem et suarum salutem animarum; adeò verum est quod alibi Salvator docuit : *Qui non renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus*, Luc. 14, v. 33.

DOMINE. Supra, v. 5, vocabatur præceptorem, jam majore de ipso opinione conceptâ, vocat Dominum. Magna Petri modestia atque humilitas, solam suam vilitatem considerantis, neque quidquam ex felici piscationis successu laudis sibi arrogantis, tametsi et navis et rete et opera fuisset ipsius, sed proventum omnem adscribens ei qui jusserat.

VERS. 9. — STUPOR, pavor, terror; hæc enim omnia notat Græcum. Fuit metus religiosus is quo correptus fuit Petrus, pertinens ad pietatem : non absimilis eorum qui, cæcutienti et obtusâ oculorum acie cum sint, solem perfectissimè lucidum et splendentem formidant, agnoscentes sese impares tantæ virtuti spectandæ.

CIRCUMDEDERAT, undique occupaverat et quasi conclusum tenebat.

QUI CUM ILLO ERANT, Andream fratrem scilicet, atque mercenarios. *Andream non nominat*, inquit Augustinus, lib. 2 de Cons., cap. 17 : *qui tamen intelligitur in eâ navi fuisse secundùm Matthæi et Marci narrationem.*

IN CAPTURA. Super illâ capturâ; ortus ex illâ capturâ, ortus ex consideratione illius capturæ, aut potiùs potentie quâ tam admirabilis piscium captura procurata erat : q. d. : Non ita locutus est Petrus, quòd Jesu præsentiam fastidiret, aut à Jesu vellet separari, quem diligebat unicè, sed quòd contemplatio excellentiæ Jesu, illâ piscium capturâ testatæ, perter-

Centurionis : *Non sum dignus ut intres sub tectum meum*; quasi diceret Petrus : Non sum dignus, ut sis in navi meâ. Secundò ex timore; unde Cyril. in cap. 6 Isaia dicit Petrum ex reverentiâ horruisse esse cum Christo, velut peccatorem cum sancto. Timor ergo iste fuit, sive carnalis, ut aliqui putant, quasi timuisset, ne fortè illâ occasione vindicta iniquitatum ejus sumeretur, quo sensu mulier Sareptana, 3 Reg. 17, v. 18, ingressui Eliæ imputabat mortem filii sui; sive potiùs timor religiosus ac pavor ex admiratione di-

refaceret eum et pavidum stupidumque redderet.

QUAM CEPERANT, comprehenderant.

JACOBUM, et, seu etiam Jacobum, scilicet, circumdederat stupor. Cunctorum qui aderant animos occupaverat incredibilis quædam hujus facti admiratio, ut sensus hic ingenitus est omnibus, ut ad Dei præsentiam expavescant.

VERS. 10. — AD SIMONEM, qui locutus fuerat.

NOLI TIMERE, ne timeas; pone inanem hunc metum, scilicet ne quid mali tibi eveniat ex præsentia meâ. Non enim ut te à me absterrem, exerui virtutem meam, sed contra, ut te ad me sequendum invitarem, et quid postea per te ubi mihi adhæseris præstandum sit significarem.

EX HOC JAM, ab hoc nunc, ab hoc tempore, posthâc.

HOMINES, non pisces; opponuntur enim homines piscibus. Non igitur posthâc rediit ad piscandi opificium Petrus, nec proinde historia ista accidit ante eam quam narrant Matthæus et Marcus.

ERIS CAPIENS, id est, capies, meo beneficio. Q. d.: Non est quod attonitum adeò te reddat copia ista piscium à te meo jussu obsequente præter omne naturæ exemplum captorum; leve est pisces cepisse, posthâc aliud, et quidem longè sublimius, erit opus tuum; non prorsus tamen aliud, homines enim deinde capies, qui pisces hactenus cepisti; et quidem, me duce, eâ copiâ homines capies, quâ jam cepisti pisces; sed hoc erit discrimen, ut ad vitam homines capias, qui pisces ad mortem capere solitus fueras. Hæc enim est arcana significatio verbi ζῳγρεῖν, quo evangelista utitur; quam Syrus exprimens vertit: *Posthâc piscaturus es homines ad vitam*, nam propriè declarat vivum capere, compositum ex ζῳ, vivo, et ἀγρεῖω; venor, seu venatu capio. Cæterum non dicit Salvator: *Ex hoc jam homines eris capiens*, quòd mox ut cum ipso abiisset id facturum esset Petrus, sed quòd mox ab ipso formandus esset, ut idoneus redditus id præstaret; significat Christus se adaptaturum formaturumque eum, ut idoneus sit piscandis hominibus. Rudes enim elegit, sed rudes non reliquit: nam idcirco ab initio statim illos sibi adjunxit, ut per tempus fingeret formaretque ad munus hocce eximium. Rudes et incompositas gemmas non contemnit artifex, quas novit polire.

Plerumque Salvator à rebus corporalibus, quas tempus et locus exhibebant, sermonem transtulit ad spirituales, à terrenis ad cœlestia mentem homines attollere docens. Efficiam, inquit, ut fiat hominum pisces longè feliciores, ut, qui nunc pisciculis insidiamini in eorum perniciem, homines captiatis in æternam salutem. Hoc enim ut infinitis partibus su-

vinæ virtutis præsentis, quam ex illo facto sentiebat; nam hoc indicare videtur id quod sequitur.

VERS. 9. — STUPOR ENIM CIRCUMDEDERAT EUM, nempe quo animus ex admiratione attonitus percellitur. Cujusmodi stupor nimis, quia animum impedit, neque sui satis computem esse sinit, hinc Dominus.

VERS. 10. — NOLI TIMERE, percussus ex conscientia peccatorum tuorum, mæxque virtutis, q. d.: Non

blimius, ita magis necessarium est opus, hominum plerisque immersis ignorantiae tenebris ac sordidis hujus mundi curis: ad quos et ego veni extrahendos ad lucem veritatis et cœlestium rerum amorem: eritis vos igitur mihi cooperatores in hoc piscandi genere. Ad idem artis genus, sed excellentius, invitantur. Mutantur retia in doctrinam, lucri cupiditas in amorem salutis animarum: fit mare terra, navis Ecclesia; pisces, boni malique homines, vagi palantesque in terrâ, ut in vasto et confuso mari pisces. De hujusmodi piscatoribus Jeremias, cap. 16, v. 16: *Ecce ego mittam pisces multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos*. Commendatur autem diligens et indefessum studium lucrandi quàm plurimos Deo, hujusmodi à piscatoribus sumptâ metaphorâ; quanquam labor sit piscatorum, Dei verò in retia cogere quos voluerit. Id munus certè præstitit triennio post, quando uno primoque jactu Evangelici retis die Pentecostes, piscatus est hominum tria millia, Act. 2, v. 41, et quotidie deinde plures, videlicet agens piscatorem hominum. Singularis electio et vocatio ad apostolatam hominum rudium et ineruditorum, ut ne gloriatur caro, sive in evocatione ad apostolatûs honorem, sive in orbis conversione per apostolorum ministerium, sed sola celebretur Dei gratia. Ob plures autem causas cum ediderit miraculum istud captorum piscium Jesus; ut, confirmandæ doctrinæ gratiâ, quam docuerat turbam, quæ intelligitur ex littore fuisse spectatrix; ex verbis hujus versiculi dicitur, causas potissimum fuisse duas: Priorem, ut quatuor istos viros quos elegerat in primarios discipulos atque apostolos suos, declaratâ potentiâ suâ ejusmodi quâ universa creatura ipsius nutui subjacet, efficacius, relicto vitæ genere in quo à pueritiâ versabantur, attraheret ad sequendum se suumque vitæ genus, id est, ad vacandum secum uni Deo colendo, ejusque Evangelio divulgando, jactatâ in Deum curâ alendi corporis. Quocirca tale edidit miraculum quale posset optimè intelligi ab hujus generis hominibus, eosque movere maximè (consuevit enim Deus singulos per cognata ac familiaria vocare, ut magos per stellam, ita modo pisces per pisces), et docere quàm non deberent ob curam victûs amictûsve absterri à sequendo se paupere, cui omne quod vellet in manu esset. Huc referendum est, quòd vocationem primorum ducum discipulorum suorum voluit Jesus hæc ratione honorare, ut postea aliis, quibus essent illi Evangelium à Jesu acceptum prædicaturi, ostendere possent, quàm non temerè quondam, relicto suo vitæ instituto, Jesum ad sui sequelam vocantem fuissent secuti. Posterior causa fuit ut præmoneret hos viros quid operis, quo profectu, facturi tandem

exerui eam, ut te quamvis peccatorem à præsentia meâ deterrerem, sed potius, ut longè majus meum in te beneficium figurarem. Nam EX HOC JAM, seu EX HOC NUNC, ut est Græcè, id est, ex præsentia hoc tempore posthâc non pisces ad mortem, sed, quod longè sublimius est, HOMINES ERIS CAPIENS, scilicet ad vitam; Græcum enim propriè significat vivum capere, q. d.: Homines capies, non ut ad servitutem tuam et mor-

essent, ubi se societati disciplinæque ipsius addixissent; ipsos, inquam, fore piscatores hominum, idque tam ubere proventu, quàm mox fuerant piscium. Se jubente, jaciendum ab ipsis, et inprimis à Petro capite, in mare hujus seculi, rete Evangelii Dei; et se faciente, tantâ multitudine, ad miraculum et stuporem usque, homines, qui à Dei cultu priùs alienissimi fuerant, de profundo criminum et errorum pertrahendos ad auram liberiolem, è tenebris ad lucem, è sordido limo ad vitam puram, à vagis cupiditatibus ad innocentiam perpetuam constans studium, et in suam adducendos Ecclesiam, quantam recipere ipsi non essent suffecturi, sed cogendi essent implorare aliorum auxilium, plures alios ad cooperandum advocare; nec Judæos solos impetu irrupturos, sed et gentes, ita ut duæ futuræ essent Ecclesiæ, tanquàm duæ naves unâ anchorâ firmæ. Sic tamen capiendos multos, ut eorum quidam futuri essent mali, hæresibus, quod in se esset, scissuri doctrinam evangelicam, malisque moribus suis in periculum universam Ecclesiam adducturi.

VERS. 11. — Et, tunc, statim ut fuerunt vocati. Agoverunt quidem vocem ejus, cui Joanne prædicante crediderant, cujusque doctrinam cœlestem non semel audierant, et miracula non pauca viderant, nominatim præsens miraculum captorum piscium à D. Lucâ narratum; sed additâ voci energiâ, afflatus nimirum Salvatoris, Spiritu sancto, quo plenus erat, intus eos compellantis (habebat enim vox Jesu cœleste incantamentum), effecit ut protinus ad vocem vocantis, omnium obliviscerentur, nihil diffisi promissioni tam arduæ, nihil solliciti quâ deinde ratione alerentur, sed mox se totos vocantis providentiæ potestatique committentes. Optimum certè exemplum iis qui à Deo vocantur, nihil disputare aut hæsitare, nihil cunctari, nihil ullâ de re esse sollicitos, sed obsequi simplicissimè vocanti Deo, eique se totos committere. Jamdudum isti Joanne prædicante in Jesum crediderant, eumque secuti fuerant (Joan. 1, v. 37, 39, 40, 42), et adhaerent frequenter docenti Jesu, fortassis etiam miracula edenti tum in Canâ Galilææ tum in Judæâ (Joan. 2, v. 2, 11, 25), et in Judæâ baptizanti (Joan. 3, v. 22, 4, v. 2), indeque in Galilæam revertenti (Joan. 4, v. 8, 46); nam Act. 1, v. 21, 22, testatur non obscure Petrus, se, cæterosque apostolos, cum Jesu fuisse conversatos, à baptisate Joannis usque in diem quâ assumptus est. Sed nondum jam se prorsus Jesu addixerant Petrus et Andreas, nec ita indivulsè adhærebant, quin redirent interea ad piscationem, tanquàm ad artem eam quam profitebantur, et ad negotium vitæ suæ non tantum consuetum, verum etiam præcipuum, quo victus atque amictus ipsis esset comparandus, et vita

tem eos capias, sed ut libertati et vitæ tanquàm ex hostium manibus erepti serventur. Est autem hæc prædictio, non vocatio Petri: nam verba ista in hæc Christus protulit. Vocavit autem eum cum fratre, cum jam ad litus appulisset, juxta Matth. et inde paululum digressus etiam Jacobum et Joannem, filios Zebedæi, qui similiter parumper à piscatione jam digressi fue-

hæc sustinenda. Ab hoc igitur vitæ genere atque instituto ipsos avocans Jesus, invitât ad individuum sequelam sui; vultque ut relicto pisciculis capiendi artificio, totos se dedant in disciplinam ipsius, quâ doceantur longè aliam ac sublimiorem piscandi rationem: hoc est quod dicit, in Matth.: *Venite post me, relicto hoc vitæ genere, arteque quam à patre didicistis, tam corpore quàm animo sequimini me et institutum vitæ meum, adhærete et addicite vos ipsos mihi, docturo vos artem aliam, et alii vitæ generi, instituto atque officio vos applicaturo; non omnino tamen alii, sed in melius commutato: nam ex piscatoribus piscium formabo hominum piscatores.* Non ergo describitur hic vocatio istorum ad fidem, quam diù fuerant amplexi, sed ad certum munus; nec vocantur ut sint discipuli Jesu, quod erant, sed ut sint suo tempore apostoli; in spem apostolatûs. Nondum quidem ipsis injungitur apostolicum munus; sed adsciscit eos Jesus in suum contubernium, et in familiam cooptat, ut formet idoneos. Quosdam contentus est Jesu habere in grege et Ecclesiâ suâ, ut Regulam cum suâ familiâ, Joan. 4, v. 53, pluresque alios, nec urget ut, relictis parentibus et pristino vitæ genere, quovis ipsum pedibus sequantur: à quibusdam verò, quos ad majora vocat, id exigit. Sic igitur Jesus, in communi aliorum vitâ nihil mutans, discipulos istos ab opificio quo hactenus vixerant abducit, ut formare eos velit, quò eorum operâ ad præstantiorem functionem uti possit.

SUBDUCTIS, ex alto.

OMNIBUS, piscibus, retibus, navibus, mercenariis qui cum ipsis erant, adeoque arte piscatoriâ. Pisces, verisimile est, turba diripuit, ad certiore miraculi tum famam celebrandam, tum memoriam servandam. Matthæus non aliud quidem dicit quàm, *relictis retibus*, sed intelligit, quod diximus, relictis omnibus, et signanter illo vitæ genere, cui res omnis ipsorum serviebat, quam ne disposuerunt quidem, ut nec amplius ad illud vitæ genus reversi sunt. Quòd si aliquando postea piscati legantur, non hoc fuit piscatoriam exercentium, sed otium fugientium, aut mœstum animum relaxantium, Joan. 21, v. 5.

SECUTI SUNT, ii quorum jam facta est nominatim mentio, Petrus, Jacobus, et Joannes, nec non (id quod ex Matthæo et Marco intelligitur) qui cum Petro erat, Andreas frater.

EUM, illinc abeuntem, et ex eo tempore indivulsè ei adhæserunt, comites individui et discipuli mancipati, ipsius more atque ex ipsius præscripto viventes, sub ipso patrefamiliâs simul et præceptore. Tantum bonorum thesaurum in Jesu deprehenderunt, ut maluerint omnia relinquere, quàm ipsum non sequi; quemadmodum duo illi negotiatores, quorum unus

runt. Itaque Lucas, relicta vocatione quatuor apostolorum, ipsisque verbis, quibus vocati sunt, et Matth. 4 narratur, effectum duntaxat vocationis omnium exprimit, nempe quod omnes quatuor,

VERS. 11. — SUBDUCTIS AD TERRAM NAVIBUS, RELICTIS OMNIBUS, scilicet piscibus, retibus, navibus, adeoque instituto piscandi: *Secuti sunt eum*, ut tanquàm

thesaurum in agro absconditum, alter margaritam pretiosam repererat, Matth. 13, v. 44, 46. Ex hoc versiculo rursus discitur, quod non acciderit post hanc historiam, ea vocatorum Apostolorum historia, quam Matthæus et Marcus describunt; imò eandem esse, ex eo etiam clarius evadit, quod tametsi soli Petro Jesum locutum Lucas retulisset, subjecerit tamen plurali numero ipsos esse secutos. Intelligendum est itaque quod, postquam Petro Jesus dixisset: *Ex hoc jam eris homines capiens*, reduxerint, Petrus cum suis, et filii Zebedæi cum suis, singuli naviculam suam ad littus, in stationem consuetam, ubi soliti fuerant eam collocare. Cùm igitur Jesus vectus navi Petri et Andreae rediisset cum ipsis ad littus, dixit ipsis duobus: *Venite post me*, relicto hoc vitæ genere, tametsi maximum vobis queat emolumentum afferre (quod videtis à me præstari posse), *faciam* quod dixi, *vos fieri piscatores hominum*; quod ut sublimius opus, ita utilius erit, tum vobis, tum humano generi. Illis sequentibus, cùm egressus navigio Jesus pervenisset per oram maris ad stationem Jacobi et Joannis propè distantem, invenissetque eos intentos operi resarciendi retis, sive illius quod ruptum fuerat superiori piscatione (quanquam illud videatur fuisse Petri), sive cujusvis alterius, vocavit ipsos, ut priores, ad sequelam sui, ipsique cum prioribus Petro et Andreae mox sunt ipsi secuti. Tunc verum fuit quod hic Lucas ait: *Relictis omnibus secuti sunt eum*. In quam sententiam Augustinus, lib. 2 de Cons. Evang., cap. 17: *Potuit, inquit, priùs hoc Petro dici, cùm de captâ ingenti multitudine piscium miraretur, quod Lucas insinuavit; et ambobus postea, quod alii duo commemoraverunt*.

VERS. 12. — IN UNA CIVITATUM, in quâdam civitate, Capharnaum scilicet, id enim Marcus significare velle videtur, quando mox post istud miraculum subdit, cap. 2, v. 1: *Et iterum intravit Capharnaum post dies*. Verùm quia Matthæus, eidem huic miraculo subiciens, cap. 8, v. 5: *Cùm autem introisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio*, significat leprosi sanationem non accidisse in ipsâ civitate Capharnaum, ut paralytici; intelligendum erit quod Lucas dicit, in agro civitatis, non longè ab ipsâ civitate Capharnaum; quemadmodum Josue 5, v. 13: Josue, priusquam cepisset Jericho; in Jericho fuisse dicitur; pro eo quod est, *in agro urbis Jericho*, uti expressit interpret.

ET ECCE, tunc ecce, turbis illis præsentibus. Commodum post prædicationem atque doctrinam signorum offertur occasio, ut, accedentibus ad docendi auctoritatem majestatemque virtutum miraculis, firmissimè apud auditores doctrina stabilita sit.

discipuli jam Christo inseparabiliter adhærerent. Eadem est igitur vocatio, quæ apud Matth. et Marc. et quæ hic apud Lucam textitur; ita tamen, ut illi omitant celebris istius piscationis miraculum, quod hic narratur, et animum eorum ad obtemperandum vocationi disposuit. Reliqua vide apud Amb. passim et Greg. 16 Moral. c. 12, aliàs 13, et August. diversis locis, præcipuè verò tract. 122 in Joan. allegoricè eam explicat. Navis enim Petri significat Ecclesiam cui Pe-

PLENUS LEPROSA. Leprosæ pertinacissimæ scabiei genus est. Dicit plenus leprâ ad miraculi exaggerationem.

DOMINE. Deum credidisse videri possit vel ex oratione subsequenti.

SI VIS, POTES. Brevis oratio, magnæ fidei insignisque modestiæ index. Non enim quod de benignitate Domini dubitaret, dixit: *Si vis*; sed, quod ejus voluntati negotium submitteret, se dignum agnoscens plagâ quam ferebat.

VERS. 13. — EXTENDENS MANUM, extensâ manu, ut sanationis virtus in ipso et voluntas etiam ostenderetur: manus enim ita extensa potentiæ et voluntatis est signum. Nam, quod ait Victor Antiochenus in Marcum: *Verbum indivulsam se cum carne suâ societatem habere persuasum volens, pleraque miracula et signa per corporis ministerium edidit*.

TETIGIT EUM. In lege contagiosus erat leprosi contactus, Levit. 14, v. 2, et 5, v. 5; averò quoniam ea est in Christo puritas quæ non tantum non inquinatur, verum etiam sordes omnes et inquinamenta absorbeat, nec se contaminat leprosum tangendo, nec legem proinde transgreditur.

VOLO, MUNDARE; ad eum modum interpungendum est; neque enim *mundare* infinitivi modi est, sed imperativi, id quod ex Græco constat. *Mundator*, vitatâ amphibologiâ dixisset interpres. Responsio pulchrè orationi respondens.

CONFESTIM, simul atque emiserat Jesus hanc vocem.

MUNDATA EST LEPROSA EJUS. Mundatus est à leprâ suâ: est enim leprosa immunda et contagiosa. Sanato leproso, ostendit se idcirco venisse, ut mundi sordes suo contactu eluat.

VERS. 14. — PRÆCEPIT, denunciavit, UT NEMINI DICERET. Nam quanquam præsentibus essent turbæ populi, non ideò tamen mox videbant; ut ne enim observarent, idcirco eum mox à se ablegavit, quod ait Marcus, cap. 1, v. 43. Fuit autem hoc præceptum ex causâ, eâ duntaxat, ut significaret, non se ambire aut quærere vanam ab hominibus gloriam.

OSTENDE TE SACERDOTI. Non enim poterat mundo- rum communione gaudere, nisi mundum eum pronuntiasset expiassetque sacerdos.

OFFER. Complectitur rationem omnem purificandi leprosi quam, Leviticis 14, Moses præscribit.

IN TESTIMONIUM ILLIS. Hoc multi referunt ad verba, *ostende et offer*, ita ut sensus sit: ut testata illis fiat, sive innocentia mei, quem calumniantur legis adversarium, sive virtus mei operantis ea quæ humanas superant vires. Quidam conjungunt cum verbo *præcepit*, id quod etiam D. Hilarius, accipiuntque testimonium pro lege sive statuto, quo modo frequenter

trus præfuit, et ex cujus auctoritate Christus turbas docet; binarius navium sunt duo populi, circumcisio et præputium: jubetur Petrus in altum ducere, ut scilicet Evangelium apud remotiores gentes prædicet; ruptura retium sunt hæreses et schismata, quæ per multitudinem hominum carnalium cum suis malis moribus in Ecclesiam intrantium fieri solent, per quos fit ut penè mergantur naves, id est, periclitentur Ecclesiæ. Vide cætera latius apud August.

accipi notum est vel in psalmo 118. *Testimonium in Joseph posuit illud, habes psalmi 80, vers 6.*

VERS. 15. — PERAMBULABAT AUTEM MAGIS. Dimanabat tantò magis fama ipsius, quantò magis volebat nesciri.

CONVENIEBANT, ad eum.

TURBÆ MULTÆ, undique.

ET CURARENTUR, ab eo, additum Græcè.

VERS. 16. — SECEDEBAT. Græcè, *erat secedens et orans*. Post gesta magna et admiranda, turbas vitabat, gloriam propriam declinans; et, obedientiam Patri exhibens, salutemque hominum studiosè postulans, orabat.

IN DESERTUM, in desertis.

VERS. 17. — ET FACTUM EST IN UNA DIERUM; accidit quodam die: ejusmodi enim est Hebræis, quin et Flandris nostris ac Gallis, loquendi modus, ut dicant, *uno die*, pro, quodam.

ET IPSE, cùm ipse. *Et*, pro tunc, ex Hebræorum idiotismo interdùm usurpari, frequenter jam diximus; hic autem poni videtur pro *cùm*, ut respondeat initio versiculi 18, quemadmodùm et alibi sæpè.

Et, scilicet, cùm ERANT illic, præter promiscuam multitudinem, PHARISÆI SEDENTES ET LEGIS MOSAICÆ doctores, præcipuæ apud populum auctoritatis, quorum illi sanctimoniam, hi Scripturarum peritiam jactabant; erat enim muneris istorum, legem Mosis et Scripturas cæteras interpretari: quos mox scribas evangelista vocat proximo versu 21, quod erat proprium eorum nomen. Tres maximè sectas apud Judæos hoc temporis viguisse auctor est historiographa Josephus, Pharisæorum, Sadducæorum, Essæorum, quorum dogmata simul et mores describit libri 2 de Bello Judaico, cap. 7; libri 13 Antiquitatum cap. 9; libri 18 cap. 2; et post eum Epiphanius, libro primo Panarii; præcipuæ verò quoad sectatorum numerum fuere Pharisæorum et Sadducæorum, quarum proinde frequentissima est in Evangeliiis mentio. Hæ ortæ fuisse videntur sub tempora Machabæorum, occasione quæstionum quæ tunc moveri cœperunt, de animæ humanæ immortalitate, corporis resurrectione, æternis honorum præmiis et malorum suppliciis. Cùm enim plures eo tempore florerent scribæ (quorum collegium ab Esdrâ exordium sumpserat) qui sapientiæ studerent, et, ut jugo Græcorum subjacebant, nonnunquàm audirent Græcorum his de rebus fabulas, factum est ut cœperint quæstiones de his rebus in medium afferre, et inter se ventilare, atque à se mutuò dissidere, aliis ista astruentibus, qui vocati fuere Pharisæi, aliis negantibus, qui Sadducæi, Act. 23, v. 8. Tunc adversus Sadducæos scripti fuere libri Sapientiæ et Machabæorum secundus, quos postea Ecclesia Christi recepit in cānonem Scripturarum sanctarum. Ante hæc tempora non videtur populus Israel quidquam de his rebus doctus fuisse, aut quidquam publicè de illis prædicatum, eò quòd lex liarum rerum disertam mentionem non faceret, terrenas duntaxat spes minasque bonis malisque ob ocu-

los ponens. Fuit quidem patriarcharum et prophetarum non dubia hic fides, quod vel undecimum caput Epistolæ ad Hebræos testatum faciat; sed multa à patriarchis et prophetis credita prædictaque fuere, quæ ut non proposita atque enarrata, ita nec credenda necessariè fuere populo. Exempli gratià, virginitas matris Messias, paupertas, passio, mors, resurrectio Messias. Videtur clara publicaue hujusmodi rerum æternarum doctrina Messias reservata fuisse: nam veteres Patres, Joannem Messias præcursorem, primum dicunt annuntiàsse regnum cœlorum et supplicium æternum, quem subsequens Messias, perfecit ac miraculis stabilivit quidquid huc pertineret. Interim igitur dùm Messias expectaretur, quò paratiores forent animi ad excipiendam fidem de rebus hujusmodi invisibilibus, futuris et æternis, permiserat Deus varias de his opiniones oriri, et sapientùm synagogæ inter se altercationibus discuti. Nam quanquàm errarent Sadducæi, et quidem graviter, *nescientes Scripturas neque virtutem Dei*, nunquàm tamen à veteri Synagogâ declarati sunt hæretici, hoc est, desertores fidei aut legis à Deo traditæ, vel, ut populi seductores, synagogæ communione ejecti, quemadmodùm Samaritani, quorum ne quidem ad potum uti licebat consuetudine, Joan. 4, 9; imò, quod ex Evangeliiis et Actis Apost. manifestum est, promiscuè versabantur etiam ipsi Pharisæi et sacerdotes cum Sadducæis, tam in sacris quàm profanis locis, Act. 4, v. 1, 23, v. 6, et communia non rarò inibant consilia adversus Christum ejusque discipulos, Matth. 16, v. 1; Act. 5, v. 1. Deniquè licebat cuivis utri vellet parti adhærere. Populus, quod annotat Josephus, ferè adhærebat Pharisæis (apud quem erant illi summo in pretio, ac proinde et summa eorum in republicâ auctoritas); optimates verò (ut qui libenter excutiunt timorem Dei, quo desiderii carnis liberiùs indulgeant) Sadducæis, secuti Joannem Hircanum filium Simonis fratris Judæ Machabæi, patris in Judaico principatu successorem, qui cùm Pharisæorum semper discipulus fuisset, à seipso et à majoribus degenerans (nobile est Judæ Machabæi exemplum, 2 Machab. 12, et septem fratrum matre hortatrice martyrum, 2 Machab. 7), in ultimâ senectute, à Pharisæo quodam irritatus, et ab altero Sadducæo amico suo præcipuo instigatus, ad Sadducæos defecit (narrat Josephus, lib. 13 Antiq., cap. 18), gravissimèque Pharisæos est persecutus, ipse et qui ipsi successerunt, filius Alexander et nepos Aristobulus: è quibus Alexander octingentos Pharisæos uno die affigi crucibus jussit coram se in edito loco cum pallacis epulante. Josephus, lib. 13, cap. 22, et post eum Josippi compendium. Nec alterius quàm Sadducææ sectæ fuisse et Herodem, qui Aristobulo ipsiusque fratri Hircano proximè successit, probabile est: nam et ipse plurimos Pharisæos interemit, nolentes jurare in ipsum regem. Cessarunt porrò capitales istæ inter Pharisæos et Sadducæos inimicitie sub præsidibus Romanis, quippe qui non magis his faverent quàm illis; quando opinioni-

bus licet manerent divisi, egregiè conspirarunt adversus Messiam suum. Quod autem ad nominum rationem attinet, acceperunt Pharisei nomen à divisione sive separatione, quòd habitu atque observationibus certis distincti essent à Sadducæis et à populo, præ quibus haberi volebant, munditie ac sanctimoniâ eximii. Nam sive litterâ *sade* scribas *pharisin*, et deducas à verbo *pharas* per *sade*, ut D. Hieronymus in Gen. 38, v. 29, sive litterâ *schin*, et derives à verbo *pharas* per *schin*, ut Hebræi et Syricum Testamentum, utrumque verbum separare et dividere significat. Cùm enim opinionibus à Sadducæis differrent, voluerunt et habitu atque observationibus singularibus differre, et cum illis tum vulgo sanctiores videri: de quibus sic Josephus, lib. 13 Antiq., cap. 18: « Multas constitutiones à majoribus per manus acceptas Pharisei tradiderunt populo, quæ non sunt scriptæ inter leges Mosaicas: et ideò Sadducæi his auctoritatem abrogant, dicentes oportere eas tantum servari quæ scripto continentur; atque hinc magna inter utrosque exorta est controversia, dum ditiores stant à Sadducæorum partibus, Pharisei cæteræ multitudinis nituntur favoribus. » Hæc Josephus. Significat quidem vox *pharas* et *exponere ac declarare*; sed inde non est ducta nominis ratio, tametsi quidam id velint, Phariseos sic dictos quòd legis interpretationem atque explanationem profiterentur. Nam ita, non *pharusim* Hebraicè, Chaldaicè et Syriacè *pharisin* ac *pharise*, formâ participii passivi vocandi fuissent; sed formâ Benoni, id est, participii præsentis activi, *pharosim* et *pharosin*. Adhæc, scribarum propriè id erat, legem populo interpretari. Ac erant quidem Phariseorum nonnulli scribæ, et, quod Josephus refert libri 1 de Bello Judaico, cap. 4, habebantur ut qui peritius cæteris leges interpretarentur; sed ut non ait Josephus etymologiam inde acceptam, ita nec omnes nec solos Phariseos scribas fuisse clarissimè Evangelia loquuntur. Matthæus, capitis 22 v. 35, Phariseum tentantem Dominum addit, tanquam singulare aliquid, legis doctorem fuisse, quem Marcus scribam vocat, cap. 12, v. 28; et millies evangelistæ scribas et Phariseos simul nominant, ut professionis differentis, non tamen contrariæ; ac scribas quidem ferè præponunt quòd haberentur essentque publici legis interpretes.

QUI VENERANT, qui evocati famâ rerum superioribus diebus ab Jesu gestarum huc profecti fuerant: quæ fama nunc etiam domi eum esse prodiderat.

CASTELLO, vico, ex omnibus partibus GALILÆÆ, in

VERS. 18. — PARALYTICUS. Causam et modum Matthæus tacet, sed exprimit Marcus. Cùm enim non possent eum offerre illi, præ turbâ, quæ ad januam stabat, per tectum supernè apertam eum demiserunt. Itaque vidit Jesus, ex isto conatu, et facto tam inusitato, fidem offerentium, ut ex Hieron. èt ex narratione omnium evangelistarum, maximè Lucæ, videtur colligi. Hæc enim tum ad plenam sanitatem corporalem, tum ad poenitentiam peccatori impetrandam, prodesse potest. Fidem tamen ipsius paralytici etiam ad-

quâ erat Capharnaum, ubi istud accidisse ex Marco constat, c. 2, v. 1.

ET JUDÆÆ VICINÆ, ET JERUSALEM, et ex Jerusalem: videtur enim subaudienda præpositio *ex*, etiam ex ipsâ civitate Jerusalem, quæ sibi religionis totius ac sapientiæ fastigium arrogabat.

ET, scilicet cùm, VIRTUS, potentia, *gratia sanitatum*, quam vocat Apostolus, 1 Cor. 12, v. 9.

DOMINI, DEI, ERAT illic. Hebraismus, pro, exerebat se eo tempore singulariter per Christum, vel, *erat*, id est, aderat Christo.

Eos, Judæos, quotquot aderant opis egentes. Post doctrinam demùm miracula, quia propter doctrinam miracula, ut essent testimonia et sigilla doctrinæ à Deo profectæ, id quod mox clarè demonstratur, v. 24.

VERS. 18. — ET ECCE. Tunc ecce adfuerunt viri, id est, quidam, ut enim superiori versu est *unus pro quidam*; ita hoc *vir*, et mox *homo*.

PORTANTES. Φέροντες, ferentes.

IN LECTO; quippe membris omnibus captum. Siquidem paralysis, humore noxio, nervos corporis, qui motus sunt organa, occupat et torpescit, sic ut qui laborat hoc malo, membra corporis, non ad usum, sed ad sarcinam molestam habeat, ut propemodum animatum cadaver esse videatur, non in aliud spirans nisi in pœnam suam. Hoc malum de numero eorum est, à quibus medicorum ars, velut ab imœdicabilibus, libenter abstinet, præsertim si non unam aut alteram corporis partem, sed universum corpus occuparit.

INFERRE, intrò ferre, in domum; erat enim intus Jesus in domo; Marc. 2, v. 2.

VERS. 19. — ET NON INVENIENTES. Græcè, cùm autem non invenissent.

PRÆ TURBA, propter turbam, propter turbæ quæ convenerat densitatem.

SUPRA TECTUM, sive, supra domum, uti alii vertunt: utrumque enim patitur Græcum.

PER TEGULAS, dimotis tegulis, detecto tecto, quod Marcus habet.

SUBMISERUNT, demiserunt funibus: id enim propriè est Græcum, quemadmodum demittitur anchora aut saxum è sublimi. Est græcè præsens pro præterito, quæ enallage narrationibus convenit, estque Marco familiaris. Pleraque ejus regionis ædes, præsertim sublimiores, ita erant constructæ, ut suprema pars, tectum planum esset, tabulati sive pavimenti instar, in quo liceret comedere, bibere, ludere, ambulare,

fuisse colligit Chrysost., ex eo quòd ita sese offerr passus est. Porrò fides hic videtur non solum assensum in id quod de Christo credendum erat, sed simul fiduciam impetrandi, quæ ex fidei firmitate solet nasci, comprehendere. Cui potius, quàm charitati offerentium, aut patientiæ paralytici, tribuitur hic et alibi sanitas, non quòd excludantur; sed partim quia fides prima est ordine, partim quia ei proprium est impetrare id quod credit et sperat, partim denique ut ita fides in Christum commendaretur.

versari, plures etiam simul esse, Jud. 16, v. 27, nunc fornicibus, nunc trabibus nixum, muroque (juxta id quod caverat lex Deut. 22, v. 8) circumdatum. Cæterum domus ista, et humilis fuisse videtur, quamvis fortassè ampla, et tecto prædita acuminato: sublimem enim domum non facillè fuisset ascendere, tectum verò planum non facillè perfodere, quin lapides et cæmenta decidissent in capita eorum qui infra aderant; denique imbricibus et tegulis, quod habet Lucas, contacta cum fuerit, non videtur plano tecto fuisse. Itaque paralytici vectores, primùm ascenderunt in tectum hujus domus, eà partem quæ ab hominibus libera erat, quippe remotior à januâ; tum nudaverunt illud tegulis scandulisque quibus erat tectum; deinde sustulerunt eò etiam paralyticum grabato decubentem: quem tandem funibus demiserunt in inferiorem partem ubi Jesus concionabatur (videtur enim domus unicâ tecti contignatione instructa fuisse, eà saltem parte ubi sedebat Salvator), nihil facientes, sive laborem suum, sive damnum dandum, sive improbitatis notam, quam apud alios subire poterant, præ eo quo ardebant studio juvandi proximum, præque eà quâ animati erant spe, conceptâ de Christi bonitate, pari cum potentiâ conjunctâ.

VERS. 20. — FIDEM UT VIDIT. Egregium enim edebant fidei specimen, illo suo tam laborioso conatu. Fides movet Jesum ad concedendum beneficium, multò etiam cumulatiùs quàm petatum fuerit. Fides autem in Evangeliiis, cum ei salus aut optatæ rei consecutio tribuitur, tum hoc loco, tum aliis plerisque, ita in usu est, ut duo ista complectatur, firmum mentis assensum in ea quæ de Deo et Christo credenda sunt, et fiduciam in Deo ac Christo ex assensu illo nascentem, quasi dicas fidem operantem per fiduciam; assensus enim mentis absque fiduciâ nil imperat; fiducia autem absque assensu esse nequit. Et quanquàm assensum illum propriè fides ex sacramentum Litterarum usu significet, 1 Cor. 13, v. 13, Hebr. 11, v. 19, aliquando tamen major ad assensum respectus, aliquando ad fiduciam habetur; nam quia assensus sive fides fiduciæ est mater, ideò semper vocatur fides. Ideò autem fidei potiùs quàm alteri virtuti, rei optatæ consecutio plerùmque tribuitur, partim quidem ad fidei quæ propaganda erat, commendationem, partim verò quod fidei propria sit merces consequi id quod credit ac sperat. Hoc loco erat ex parte offerentium ardens studium juvandi proximum, et ex parte ægri magna patientia, insignes virtutes. Ad consecutionem sanitatis corporis potest aliena fides prodesse etiam in incredulitate aut impietate perseveranti; ad animæ verò sanitatem, eatenus, quatenus illud à Deo impetret, ut pœnitentia impio, fides et pœnitentia incredulo dentur. Ad

VERS. 20. — REMITTUNTUR TIBI PECCATA TUA, hoc ipso dicto, quo ea remitti pronuntio. Unde Græcus dictum factum indicans legit *remissa sunt tibi peccata tua*, hoc est, causa sublata est, per quam morbus inflictus fuerat. Ex quo satis colligitur paralyticum istum, cum sanitatem à Christo tanquàm pœnitentiæ publico præcone ambiret, concepisse simul anteactæ

utramque sanitatem consequendam alienâ fide adjutus paralyticus hic fuit, quanquàm et propriam fidem attulerit, qui se ad eum modum offerri passus est.

Номо, vir, quod est Syriacè; sic enim consuevimus generali nomine ignotos vocare, quanquàm magis suavi vocabulo et Christi benignitati magis congruo, Matthæus et Marcus recitent: *Fili*.

Magnæ consolationis vox conscientis peccatorum, quâ dignatur eos Christus hoc etiam nomine ut filios vocet. Est autem peccator pœnitens adoptioni per Christum proximus, ut omittam quòd creatione omnes Dei et Christi filii simus; denique quòd modus sit loquendi, ita appellare suavi vocabulo etiam ignotos, tanquàm si dicas te non secus ac filium diligere.

REMITTUNTUR. Græcè remissa sunt, scilicet hoc ipso quo hoc pronuntio: nam præteritum Atticum est pro communi; sed præteritum est loco præsentis, quanquàm sit in illo efficacitatis emphasis minimè negligenda. Reddit causam cur sit ei animo confidendum, quia remittantur ei peccata, morbi scilicet causa, ob quæ morbus iste à Deo inflictus sit. Quidam vertunt modo mandativo, *remittantur*; intelligent enim tertiam pluralem esse conjunctivi præsentis; verum ea versio, nullo modo convenit hic. Non dubium est quin æger conceperit displicentiam peccatorum, pœnitueritque eum malè anteactæ vitæ, ubi, sanitatis licèt recuperandæ gratiâ, tanto fervore Jesu offerri cupivit publico pœnitentiæ præconi; Jesus itaque credentes ipsi esse sanandi corporis facultatem, ducit ad perfectiora, ad credendum, inquam, ipsi esse potestatem peccatorum remittendorum animæque sanandæ.

VERS. 21. — COGITARE, Græcè verbum est quod significat ratiocinari, id est, rationes secum vel cum alio subducere. Unde factum est ut pro cogitare et animo versare accipiat: nam qui secum aliquid in utramque partem versat, duplicem quodammodò personam sustinet. Eruditio et scientia, nisi modestia temperetur, inflat homines, et invidiâ accendit, præcipuè adversus eos qui minori labore quàm ipsi, aut minori cum strepitu dicendi, aliquam sapientiæ speciem edunt.

SCRIBAS, γραμματεῖς. Apparet sic dictos à Græcis et Latinis, quòd sicut scribæ publicarum tabularum custodes erant (significat enim præsertim publicum scribam, eum cujus officium est publicas scribere actiones), sic penes istos, tanquàm sequestres, libri legis essent velut depositi, quorum scilicet interpretatio ipsis erat commissa; ideòque Matth. 2, v. 4, adjunxisse *populi*, quod sit, publicos legis interpretes. Possis autem et γραμματεῖς vocatos intelligere, tanquàm litteratos eruditioneque insignes; nomen enim genera-

vitæ pœnitentiam, sive ei propter fidem offerentium aut propriam data fuerit, sive non.

VERS. 21. — QUIDAM DE SCRIBIS, legis et Scripturarum peritiâ sibi placentibus, quæ peccatorum remissionem passim Deo tribuunt, dicentes, in corde scilicet, id est, cogitabant. BLASPHEMIAS, nempe in Deum; contumeliosè in Deum loquitur,

liter litteratorem exponas, id est, vel scribam litterarum, vel hominem litteratum. Non itaque hi à scribendo scribæ dicti sunt (quanquam existiment quidam, non aliis quàm istis licuisse describere sacros libros, ne depravarent), sed à Scripturis potius sacris, quorum erat munus ac professio sacras Litteras et Patrum scripta servare, evolvere, et perscrutari, populo lectitare atque enarrare, et, si quid exoriretur dubii, responsa ex his dare. Vide Matth. 7, v. 29, item 23, v. 2; 1 Corinth. 1, v. 20. Hi Hebraicè etiam et Syriacè scribarum nomine *sopherim* dicuntur à *saphar*, quod inter cætera est, scribere, recensere, narrare, exponere, quòd divinas Scripturas populo prælegerent atque exponerent. *Sapientes sunt*, inquit Elias, *qui et ipsi dicuntur Rabbanim*. Lucas frequenter *legisperitos* vocat, cap. 7, v. 30; item cap. 11, v. 16, et Pharisæum, quem Matthæus capit. 22 v. 35, *legisperitum* seu legis doctorem dicit, Marcus disertè scribam vocat, cap. 12, v. 28. Hujusmodi scriba fuit Esdras (qui appellatur 1 Esdræ 7, v. 6, 11 et 12, *scriba velox*, quod est promptus, exercitatissimus, *in lege Mosis, scriba eruditus in sermonibus et præceptis Domini et cæremoniis ejus in Israel; scriba legis Dei doctissimus*; de quo illic legitur 1 Esd. 7, v. 10 : *Esdras autem paravit cor suum, ut investigaret legem Domini, et faceret et doceret in Israel præceptum et judicium*), et post eum alii multi, ut Eleazarus, 2 Mach. 6, v. 18, quorum collegium ad Christum usque durasse, ex Evangeliiis colligimus. Horum, simul et principum sacerdotum, summo pontifice præsertim, erat, difficilia religionis negotia definire, et dubia legis solvere.

DICENTES, in seipsis, Syrus *benaphseoun*, in animâ suâ; id est, in cordibus suis, quo modo Marcus loquitur: in tantâ enim faventium frequentiâ non audebant palàm obmurmurare.

LOQUITUR BLASPHEMIAS, impiè loquitur, contumeliosus est in Deum, sibi vindicans id quod Deo est proprium, peccata remittere. *Ego sum*, ait per Isaiam, cap. 43, v. 25, Deus, *ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas propter me*; adeoque tota Scriptura auctoritatem remittendi peccata Deo ascribit. Blasphemare apud sacros scriptores ferè est impiè loqui, Deo, aut qui Dei sunt loco, propriam auctoritatem et dignitatem, vel debitum honorem detrahare; apud disertiores Græcos idem valet quod calumniari vel maledicere. Christum itaque accusant blasphemie et sacrilegii, quia, quod proprium est Dei, sibi usurpet. At cum ambigua sit locutio, nec aliud protulerit Christus quàm proferat propheta gratiæ Dei testis (neque enim dixit: *Remitto tibi peccata tua*), cur in deterius rapiunt quod æquius interpretari licebat?

sibi arrogando quod Deo proprium est, et ideò ejus majestati derogando. Livor et malevolentia in deteriorem partem verba Christi rapiébant. Non enim dixerat, *remitto*, sed *remittuntur*, quod intelligi poterat, à Deo, ut esset non efficientis, sed afferentis.

VERS. 22. — UT COGNOVIT, non conjecturis, sed quasi oculis perspexisset, COGITATIONES EORUM; ita

nimirum malevolentiam erga Christum et livore prius infecti.

VERS. 22. — UT COGNOVIT. Ita erant aliorum cogitationes Christo Domino manifestæ, ac res corporeæ quas corporis cernebat oculis. Ostendit itaque facto ipso, competere sibi id quod Deo est proprium, καρδιολογώστων esse, 1 Reg. 16, v. 7; 2 Paral. 6, v. 30; Psal. 7, v. 10; 1 Cor. 2, v. 10, dum occultos eorum sensus in medium profert, adque illorum cogitata respondet, ac proinde Deum se esse, nec blasphemare. Cæterum ita respondet, ut aliâ rursus eos ratione refellat, atque ejusmodi, ex quâ similiter consequatur, Deum ipsum esse (maluit enim divinitatem suam factis testari, quàm oratione prædicare), undique eos concludens et confundens.

QUID COGITATIS, quid versatis animo quod non oporteat; non enim zelo honoris Dei movebantur, sed libidine obrectandi Christo. Si quo dubio tenebantur, cur non explicabant et inquirebant, cum tot suppetent argumenta sentiendi de Christo ut honoris Dei studioso.

IN MEDIUM, conventus.

VERS. 23. — QUID EST, quid enim est; hoc est, utrum enim est.

DICERE, scilicet paralytico huic (quod Marcus exprimit), ita videlicet ut mendacii, temeritatis, seu præsumptionis, ex re ipsâ argui non possis. Videntur apud se scribæ cogitasse, blasphemiam locutum Salvatorem, nec reprehendi posse in tantâ fautorum turbâ, quod res sit invisibilis, quæ, etiam tum cum verè est, oculis corporeis non cernatur, q. d. : Blasphemat, faciliè atque impunè, tanto tutus imperiti vulgi favore, quia res est veritatis obscuræ, quæ credi debeat, ut videri non possit. Interrogat itaque Salvator, utrum *facilius* sit *dicere* paralytico, ita nimirum ut revinci nequeas ex re ipsâ.

SURGE ET AMBULA. Et non est utique, nam hujus veritas mox oportet ut oculis pateat: hoc indiget manifesto spectaculo et exemplo; illud refertur ad fidem: non enim exigetur visibilis remissio peccatorum, ut manifesta sanatio visibilisque liberatio. Ad confirmationem igitur invisibilis remissionis peccatorum, quam quivis faciliè jactare possit se dare, nec ex re ipsâ mendacii convinci, citat rem visibilem atque manifestam, quam qui promittat, mox arguatur mendacii, nisi ob oculos eam exhibeat; ejusmodi autem, quæ humanarum virium facultatem superet, nec nisi Deo operante edi queat; ac proinde (tametsi per se ipsam minùs difficilem eâ ad cujus editur probationem) ad mendacii probationem edi nequeat, non magis quàm possit Deus esse testis mendacii.

facto ipso suam divinitatem et se non blasphemare probans.

VERS. 23. — QUID EST FACILIUS DICERE, etc. Si nuda verba spectes, æquè faciliè est utrumvis dicere; sin rem, longè difficilius est dimittere peccata, quàm corpori etiam propriâ auctoritate sanitatem dare, juxta illud August., Tract. 72 in Joan.: Justificatio

VERS. 24. — QUIA, quòd.

FILIUS HOMINIS, ipse hominibus utilissimus. Familiare est Christo Domino ita de se loqui in tertiâ personâ. Porrò *Filius hominis*, Hebraico loquendi more, idem est quod *homo*, id quod manifestum fit Job 25, v. 6, Ps. 8, v. 5, et aliis locis, sed vilitatem quamdam adjunctam habet pulchrè exprimens miseriam humanæ naturæ; nam quemadmodum efficacius quiddam dicit qui pro homine mortalem dicit, ita longè vividius est si voces hominem filium Adæ, sive hominis, quàm si hominem simpliciter, quemadmodum amplius quiddam sonat filius ancillæ, quàm servus; quo modo non semel legis: *Ego servus tuus* et filius ancillæ tuæ, psalmo 115, v. 7, Sap. 9, v. 5. Ut enim servituti addictior est, qui ex servâ servus natus est quàm qui fortunâ servus factus est: ita miseræ magis obnoxius est, qui ex misero homine miser homo natus est. Nam quasi miseria duplex est, altissimè actis radicibus, miseria naturalis, hoc est, à parentibus in filios cum naturâ transfusa, et maximè, longâ jam et perpetuâ serie. Hinc solent Hebræi vulgi hominem hoc modo vocare, *ben Adam*, filium Adæ sive hominis; clarum autem aut spectatum virum *ben is*, filium viri: id quod perspicuum est versu 5 psalmi 38, ubi habet ad verbum ex Hebræo: *Etiam filii hominis, etiam filii viri*; sequiturque explicatio: *Simul dives et pauper*. Hâc itaque locutione, humanæ naturæ miseræque nostræ pro nobis susceptionem, et humilitatem suam, quâ se ad infimam etiam hominum sortem abjecit, ipse Dei Filius propriè dicendus et ab omnibus agnoscendus cum sit, Salvator nobis commendat, de quo Apostolus loquens: *Exinanivit*, inquit, *semetipsum formam servi accipiens*, Philip. 2, v. 7. Fortassis etiam eâ ratione se filium hominis vocat, quòd homini, id est, humano generi, datus sit, quemadmodum Isaias canebat, cap. 9, v. 6: *Et filius datus est nobis*. Datus est autem humano generi à Deo, redemptio, propitiatio, salus, et cætera quæ omnis Scriptura loquitur. Ac facillè potuit Salvator ad plura simul respicere.

POTESTATEM, auctoritatem et jus; Syrus, *soultono*, dominium; nec usurpet proinde, aut sibi vindicet alienum, si peccata remittat, ut diximus supra.

IN TERRA; sive ad, *habet potestatem*, sive ad, *dimittere peccata*, id referas, eòdem redit res. Cæterum, Marcus, Græcè, eo loco collocat, quo ad *dimittendi peccata*, referri debeat. Significat Salvator, ne procul

impii majus est opus, quàm cælum et terra. Itaque quid *facilius est dicere*, ita scilicet, ut dicentis auctoritas non periclitetur, neque mendacii argui possit. Nam dicere, *DIMITTUNTUR TIBI PECCATA*, obscuræ veritatis est, quæ credi debeat, ut videri non possit, etiam tum quando verè dimittuntur. Dicere verò, *SURGE ET AMBULA*, mox palpabilem requirit probationem sanitatis consequentis; alioquin temeritatis ac mendacii confestim ex re ipsâ arguetur. Non ergo Christus hic asserit aut probat sanationem corporalem esse difficiliorem remissione peccatorum; sed ex veritatis assertionem de re visibili, ubi effectus mox adesse debet, probat sibi etiam esse credendum, asserenti invisibilem remissionem, quam quisvis facillè

quærenda sit remissio peccatorum, in suâ personâ quasi ad manus eam esse hominibus exhibitam, quæ prius secundum carnis sensum longè posita erat, in cælo quærenda.

AIT PARALYTICO. Isthæc interjecit verba evangelista, quò significaret, Salvatorem, ubi superiora verba ad scribas dixisset, convertisse se ad paralyticum, et dixisse ad eum proximè sequentia. Insigni porrò cum expressione vehementioris affectûs, subito transiit Salvator sermonem ad aliam personam, relicta superiori sermonis parte imperfectâ, cui subaudiendum est: *Audite dicentem, Surge et ambula*, ita ut calumniis vestris non sit locus, re verbum evidenter consequente.

TOLLE LECTUM, ut, qui infirmitatis testis fuerat lectus, jam fiat restitutæ sanitatis. Imperio et jussu sanat Salvator, ut suam omni ex parte declaret divinam virtutem, cui omnia cogantur obedi-re.

VADE, abi. A cenodoxiâ se alienum ostendit, dum à se ablegat domum eum quem sanaverat. Itaque autem et miraculum, tum comprobandum erat, tum divulgandum.

VERS. 25. — ET, id est, *tunc*.

CONSURGENS. Vocem res illicò consecuta est. Non enim paulatim paralyticus ac tandem ægrèque cœpit sese movere: sed mox ad Jesu vocem alacer ita se erexit, quasi nunquam ullam sensisset paralysin.

CORAM ILLIS dantibus exeunti locum, quem negaverant adveniendi. Sic enim expediebat utrumque, ut venienti obsistens turba, fidei magnitudinem omnibus faceret manifestam; et datus per mediam multitudinem exeunti locus, miraculi spectaculum omnium oculis subjiceret.

TULIT LECTUM. Non legitur Græcè vox *lectum*, ut nec in multis bonis Latinis libris. Periphrasis est lecti, *in quo jacebat*; quâ videtur innui vilio-rem fuisse lectum, vix dignum lecti nomine: quam ob causam à Marco *grabatus* vocatur.

ET ABIT sublato in humeros lecto; quod signum fuit perfectissimè recuperatæ sanitatis. En igitur Jesu litteras testimoniales, quibus probata fuit et quasi sancita atque obsignata, potestas auctoritasque ipsius ad remittendum peccata; quam an haberet nostra imprimis intererat scire. Quid ad ista scribæ? obmutuerunt invidi et cæci; nam nisi eos invidia excæ-

jectare posset sine periculo convincendæ falsitatis. Nam, ut Chrysost., hom. 30, alterum horum latet, alterum patet. Quod quamvis minus sit in se, est tamen manifestius, ut illud majus ac invisibile reddatur certius et confirmatius. Hunc sensum postulat id quod sequitur.

VERS. 24. — UT AUTEM SCIATIS, etc., id est, ut id quod latet, ac temerè dictum à me arbitramini, ex eo quod oculis patet etiam verum esse intelligatis. AIT PARALYTICO. Verba sunt non Christi, sed evangelistæ, quibus significat Christum subito, relictis quasi scribis, ad paralyticum se convertisse. Unde quamvis deessent, sensus perfectè constaret. SURGE, TOLLE LECTUM TUUM, ut quod erat testimonium infirmitatis,

câset, suscepissent utique in oculos incurrens lumen, credidissentque non tantum auctoritatem Christi ad condonanda peccata, verum etiam divinitatem, ex illo suo, quod apud posteriores evangelistas expriment, principio, neminem peccata remittere posse nisi solum Deum; id quod verè ita se habet; non semel enim, tum nunc, tum aliàs, Deo propriis operibus, dederat divinitatem suam Salvator intelligendam. Sed quid ad ista reliqui adstantes? subjungit.

MAGNIFICANS, glorificans Deum et prædicans peccata sibi esse dimissa, per Filium hominis virtute divinâ omnino præditum; atque in hujus rei testimonium sanitatem sibi restitutam referens.

VERS. 26.— STUPOR, exstasis, admiratio summa. APPREHENDIT, cepit.

MAGNIFICABANT, glorificabant Deum quod se propitium adeo ostenderet hominibus ut et daret Filio hominis potestatem remittendi peccata, et datam certissimo signo suâ auctoritate confirmaret.

TIMORE. Ubi se exerit divina virtus, timorem parit admiratio, timente sibi fragilitate humanâ à præsentî majestatis Dei potentiâ

MIRABILIA, inopinata.

VERS. 27. — EXIIT domo illâ ad mare civitati proximum, et eo in itinere,

VIDIT, ad verbum, *spectavit*; plus est quàm *vidit*, quo non malè intelligatur efficacitas videntis et miserantis Christi; nec vidisse obiter, quem ad rem tantum vocârît.

VIDIT in itinere. Non enim per diurnum rerum usum, ut cæteri mortalium solent, discipulorum animos explorat; verum ut is qui omnium hominum conscientias intimè compertas habet, mox quos idoneos esse posse judicat, seligit; quanquàm ab æterno elegerat, quem suo vocavit et donis gratiæ suæ idoneum reddidit tempore.

SEDENTEM, atque occupatum pecuniariis officii sui negotiis.

TELONIUM ejus civitatis, Capharnai. In Matthæo vertitur, *in telonio* (nam utrovis modo veritas licet); significat enim telonium, à *τελώνης* publicanus dictum, et locum in quo sedentibus publicanis tributa

fiat probatio sanitatis; ET VADE IN DOMUM TUAM, ne phantasticum putetur id quod factum est. Unde ad faciendam testatissimam fidem, *consurgens abiit in domum suam*.

VERS. 26. — STUPOR APPREHENDIT OMNES, ET REPLETI SUNT TIMORE, quod fieri solet, quando subito maxima opinio et reverentia de aliquo concipitur, sicut simili de causâ, 3 Reg. 3, v. 28, dicuntur timuisse Salomonem. MAGNIFICABANT DEUM, ejus benignitatem laudibus celebrando.

VERS. 27. — EXIIT, versus mare scilicet, ut indicat Marcus, 2, v. 54. SEDENTEM AD TELONIUM, id est, in domo, quò afferuntur vectigalia, occupatum scilicet negotiis officii publicanorum. Nam *τελώνης*, ad verbum significat emptorem seu redemptorem publicorum vectigalium, et *τελώνιον* locum, vel etiam mensam, ubi colliguntur. NOMINE LEVI, Marcus et Lucas Matthæum vocant *Levi*, binominis enim fuit, sic

afferebantur, et mensam publicanorum ad quam tributa numerabantur: illa significatio versioni in Matthæo, hæc versioni in Marco et Lucâ congruit. Illam Syrus ubique secutus, vertit *beth moese, domum publicanorum*. Solent telonia mari esse vicina, quò illic vigilent telonæ, ne quis appellat, solvat, aut præternaviget, qui portorium non pendat.

LEVI. *Levi* est Græcè, à nominativo *Levis*, quo mox utitur evangelista v. 29. Existimârim ita flexum esse nomen ab evangelistâ ad formam Græcam; cæteroqui vulgare illud esse quo unus ex duodecim Israelitarum patriarchis vocatus fuit, *Levi*, quo modo semper scribit Syrus. Alterum Matthæi apostoli nomen, gentile, quod apparet: nam quia publicanus erat, hæc ei fuisse causa videtur, ut nomen peregrinum sibi accerseret, *Matthæi*: quo quia notior erat, idcirco Marcus et Lucas alterum expressere, ut ejus honori consulerent, nomen vulgare primævâ appellatione obnubentes.

In Evangelio suo Matthæus de se loquitur evangelistâ in tertiâ personâ, quod quò facilius intelligatur, nomen suum exprimit magis celebre, in eo gratitudinem demonstrans suam, quò perpetuæ eum memoriæ mandare non pudeat, qualis fuerit, et unde assumptus, quo magis in suâ personâ illustret gratiam Christi. *Quo enim, inquit ille, medici artem impensius admireris, suum ipse et nomen et vulnus aperit*. Ita et Paulus de se 1 Timoth. 1, v. 13, 14, 15, 16.

SEQUERE ME, adhæreto mihi relictis omnibus; relictis omnibus te mihi da, ut mihi inviduus adhæreas et pareas in omnibus. Non vocat cui erat ignotus, sed, quod Chrysostomus ait, *miraculorum jam fama perdomitum*. Observa autem Salvatoris bonitatem, nec infamem adeo peccatorem rejicientis.

VERS. 28. — RELICTIS OMNIBUS, pecuniariis rationibus ac negotiis in quibus totus erat, nec pecuniis nec aliquâ sibi reservatâ re.

SECUTUS EST EUM. Duo hic notanda sunt, quæ et B. Chrysostomus notat. Unum est, quanta sit divinæ vocationis virtus, alterum, exemplum rectæ promptæque obedientiæ: vide supra. Usque adeo nullum est actionis, negotii, aut vitæ genus, quamvis intricatum et ab evangelicâ simplicitate alienum, à quo non se

tamen, ut post Christi discipulatum usitatius fuisse videatur *Matthæus*, antè *Levi* illud fortassè à Christo impositum, hoc à parentibus. Unde Hieron. notat cæteros evangelistas, propter verecundiam et honorem Matthæi, noluisse eum nomine appellare vulgato; quod Matthæus ipse ex humilitate fecit, sicut cap. 10, se publicanum vocat, ut nomen suum et infame officium indicando, perpetuum relinqueret suæ gratitudinis, divinæque benignitatis et gratiæ, ad posteritatem monumentum. ET AIT ILLI, cui jam tot miraculis innotuerat: SEQUERE ME, meo discipulatu in-divulsè inhærendo; qui, ut Chrysost., miraculorum jam famâ perdomitus, et ut Hieron., majestate divinitatis occultè in humanâ facie relucente tractus, potenti denique gratiâ persuasus erat, et proinde non irrationabiliter, sicut Julianus Augustus et Porphyrius calumniabantur.

possint expedire homines, modò vocanti Deo parere velint.

VERS. 29. — ET FECIT EI. Fecit autem ei. Rogaverat Christum ut conviva ipsi esse dignaretur, valedicturo, quò eum sequeretur, amicis, negotiis et rebus suis omnibus. Ita valedicebat suis convivio uno, et Eliseus ab Elià vocatus, 3 Reg. 19, v. 20, et 21.

CONVIVIVM, ad verbum, *acceptionem*, sive quòd passim omnes in eo accipiantur, sive quòd splendè accipiantur invitati; nam splendidum epulum *δελτιν* Græci vocant.

MAGNUM, tum quia copiosum, ita ut multis sufficeret conviviis, tum quia magnificentum et opiparum. Voluit splendido convivio Dominum excipere quò eum honoraret, à quo quòd vocatus esset se censebat honoratum et magno affectum beneficio; quo etiam testatum faceret, quàm non tristi, sed libenti animo, ac cum gaudio, se addiceret Christi sequelæ; est enim convivium, gaudii signum ac symbolum; Isa. 65, v. 13; Luc. 22, v. 30. Quia ergo cupidissimè vocationem hanc amplexabatur, gaudium cordis sui isto modo testari volebat, quòd epulum Christo parabat, idque magnum.

LEVI. Vide supra, v. 27.

IN DOMO SUA. Significatur Levi, alibi domum, alibi telonium habuisse; telonium ad litus maris, domum in civitate: postquàm enim docuerat ad mare Jesus, duxit eum Levi domum suam, et instructo convivio simul et valedixit amicis et Jesu se addixit.

ET ALIORUM. Peccatorum maximè. Hæc duo sæpè conjunguntur, publicani et peccatores, unde apparet eos diverso fuisse vitæ instituto. Quidam existimant, peccatores fuisse eos qui à Judæis extra synagogam ejecti erant, Joan. 9, v. 22, 34; habebanturque proinde excommunicati et infames. Fieri possit fuisse legis desertores, homines dissolutiori vitâ præditos, qui cum quibusvis promiscuè commercium haberent, gentilibus, publicanis, Judæis. Credibile namque est, regnantibus inter Judæos gentilibus, quosdam Judæorum gentilibus sponsè associatos, ritus legis ac paternarum traditionum parùm curasse; ideòque à reliquis peccatores communi et publico probro appellatos fuisse. Israelitis enim jam accepturis legem, gentis sanctæ nomen à Deo promissum erat, Exodi 19, v. 6. Porrò quia publicanis erat cum his publica infamia communis, ut et ipsi vulgò exosi et probrosi essent, plerùmque etiam accedente neglectu religio-

VERS. 28. — SURGENS, SECUTUS EST EUM, spretis et lucris et periculis, quæ ipsi, totique familiæ imminabant, quò rationes vectigalium non confectas relinqueret, inquit Basil. in Regulis fusiùs disputatis, respons. 8. Unde promptissimæ obedientiæ exemplum extollit Chrysost. Et hæc quantum ad animum. Antequàm tamen omnibus reipsà se abdicaret, Christum domo et splendidis epulis exceptit, quasi sic valediceret.

VERS. 29. — CONVIVIVM. Matthæus fecit ei convivium magnum, quòd modestiæ causâ Matthæus ipse tacet. Hoc autem sicuti de bonis suis fecit, ita et potuit rationes administrationis suæ Domino permittente

nis, idcirco non abhorrebant illi ab horum consuetudine.

Venerant forsitan à Matthæo invitati, cæterum ultrò potiùs allecti (erant enim multi), cum exemplo Matthæi, tum maximè humanitate Jesu, sancti adeò et miraculis virtutibusque celebris prophetæ, qui non aspernaretur ipsos, Pharisæorum in morem. Multi secuti sunt Jesum, euntem domum Levis, tanquàm discipuli magistrum. En fructum prædicationis Jesu, non solum in Matthæo, verùm et in aliis publicanis ac peccatoribus, quorum quosdam, verisimile est, etiam Jesu adhæsisse, quamvis non electos apostolos.

VERS. 30. — ET, itaque, MURMURABANT, secretò maledicebant PHARISÆI ET SCRIBÆ EORUM. *Eorum*, id est, populi, cujus pars convivæ isti erant, uti Matth. 7, v. 29, et 2, v. 4. Quidam interpretantur: *Qui ex eis erant scribæ et Pharisæi*; volunt enim pronomen *eorum* connectendum cum *ei*, non cum *Γραμματεῖς*. Atqui, hæc in historiâ, nullorum fit mentio, ex quorum scribæ ac Pharisæi numero fuerint: non enim fuerunt illi ex numero convivarum, nisi fortè respiceret evangelista ad turbam hominum, cujus meminit in proximè præcedenti historiâ, versu 26 capitis hujus: istud enim accidisse videtur eadem in civitate Capharnaum, ubi verisimile est Matthæi domum fuisse. Quidam Græci libri cum Syricis non legunt *αὐτῶν, eorum*.

DICENTES, non in convivio ipso, cui non intererant, sed ubi postea commodo aliquo eos loco repererant. AD DISCIPULOS EJUS. Quidam vertunt, *adversus discipulos ejus*, conjunguntque cum *murmurabant*; atqui rectiùs ad *dicentes* refertur, uti Syrus etiam facit, non enim tam adversus discipulos, quàm adversus præceptorem murmurabant illi: quocirca etiam de se respondet: *Non veni*, etc. Aug., lib. 2 de Consens. Evang., cap. 27. Sed rudes discipulos petunt, quos sciunt non satis ad respondendum armatos, notantes in magistro id quod primâ specie turpe ac pudendum erat, quò ad defectionem eos sollicitent; sed rectè illi, cum non satis essent muniti adversus calumniam quòd querimoniam suam ad magistrum deferunt.

QUARE, quo modo audetis contra legem Dei et Patrum traditiones? non enim quærentium, sed redarguentium est. MANDUCATIS, vos cum præceptore hoc vestro; vel, docente et ducente vos hoc præceptore vestro. Matthæus enim et Marcus habent *manducat*; volunt dicere, non esse præceptorem bonum, qui id et faciat ipse et discipulos doceat; non esse docto-

reddere. DISCUMBENTES, sive invitati à Matthæo, sive ultrò exemplo sequentis Matthæi et Christi humanitate tracti, quia Marcus ait: *Erant enim multi, qui sequebantur*. Peccatores autem, quia distinguuntur à publicanis, videntur homines fuisse vitæ apertè improbæ et infamis.

VERS. 30. — MURMURABANT PHARISÆI, post convivium (patet enim Pharisæos non interfuisse), DICENTES AD DISCIPULOS EJUS, tanquàm minùs instructos ad subornandam accusationis malitiam, reddendamque sui facti et magistri rationem. Accusandi enim non admonendi causâ ista dicebant, non ad instruendos, sed alienandos à magistro discipulos. QUARE CUM PUBLICANIS ET

rem justitiæ, qui cum injustis versetur et versari jubeat. Pessimè et facit ipse et vos instruit.

CUM PUBLICANIS ET PECCATORIBUS. Scribæ et Pharisei, sanctitatis opinione tumentes, aversabantur peccatores, abstinebantque consuetudine eorum, ac potissimum communi mensâ cum eis, quod existimarent, eâ re inquinari, pollui, et immundum reddi hominem justum, multò magis quàm ex contactu rei ex legis præscripto immundæ, quod peccato nulla sit major immundities; non intelligentes, non corporum, sed animorum contractum sive consensum esse, qui inquinat; neque prohiberi quemquam ad peccatores accedere ut medicum, modò curare sciat et velit, sed vetari communicationem in operibus mortuis. Est convictus ad consuetudinem vitæ et morum, et est convictus ad conciliationem. Prioris generis convictus cum improbis et peccatoribus, vetitus est in lege; posterioris non est vetitus, sed laudatus; ut pius vir aliquando conciliandi animi causâ cum peccatore comedat, quem corrigere atque ad bonam frugem revocare curat.

VERS. 51. — RESPONDENS, cum hoc audisset ex relatu discipulorum, verisimile est, quanquam suâ id etiam virtute absens cognoverat.

Valentibus, *ἐὶ ἰσχυροῦς*, qui valent, qui integris sunt viribus.

NON EGENT QUI SANI SUNT MEDICO, SED QUI MALE HABENT. Generali hâc proverbialique sententiâ, factum suum tuetur Christus, quod ad peccatores divertit, etiam laude id dignum ostendens. Comparat se medico, peccatores ægris, justos sanis: itaque pro officio ostendit se versari cum peccatoribus, quemadmodum versatur medicus cum ægris, venerat enim ut sanaret à peccatis, morbis animi atrocissimis. Gerebat ergo se medicum peccatorum, non socium: namque ut ad pœnitentiam eos adduceret cum illis agebat. Pharisei contra, peccatorum socii erant, medici esse aversabantur. Porrò, non significat se justis haud esse necessarium; sed concessio est, ex eo quod ipsi sibi justitiam sanitatemque arrogarent. Alioqui, nullus hic justus est, qui opus non habeat Christi medici operâ, tum ut à quotidianis languoribus, à quotidianis peccatis sanetur, tum ut servetur ipsi, ea quam habet Christi operâ, qualis qualis sanitas. Cæterum, non tantum est medico ne-

gotii cum valetudinario, quantum cum eo qui afficitur morbo gravi.

VENI in mundum, à Patre missus.

VOCARE, ut vocem, sic enim explicanda est Græca phrasis. *Vocare* hic est ad Deum invitare, ad fidem et pœnitentiam, sive conversionem ad Deum, hortari, aut potius cum effectu adducere: sic enim frequenter Apostolus eâ voce utitur, ut significet id quod primum operatur gratia Dei in homine à Deo alieno, quò ad salutem adducatur. Quâ voce intelligendum datur, omnes nos, erraticarum ovium instar, aberrare à Deo et salutis viâ, nec redire eò nisi, Deo miserente, vocatos atque adductos; non tamen absque nostrâ voluntate adduci, cum non cogamur, sed vocemur.

JUSTOS. Jam enim vocati sunt, qui justus sunt, jam ad Deum conversi et adducti sunt: vocationem enim sequitur justificatio, id quod perspicuum est ex Apostolo, Rom. 8, v. 59. Porrò, ab ipso mundi initio, justus omnes Christi merito vocati fuere: sed exteriori Christi ministerio, ii soli quos reperit in carne conversans. Loquitur autem hic de ministerio suo exteriori, non tamen ut se juncto ab operatione interiori.

SED PECCATORES. Illi enim ad Deum vocandi sunt, quia à Deo alieni. Observa autem quod non dicat, quosdam aut mediocres peccatores, sed in genere peccatores, neminem excludens.

AD PŒNITENTIAM. Hoc addit Lucas, quo ex adjuncto explicatur quid sit, id quod alii evangelistæ solum dixerunt, *vocare*, sive τὸ *ad pœnitentiam ad vocare* referas: Non veni vocare ad pœnitentiam justos, sed peccatores; sive construas: Non veni vocare justos, sed peccatores, et id ad pœnitentiam. Continet autem pœnitentia, Syriacè *teiouboutho*, conversio, præterite malæ consuetudinis agnitionem, confessionem ac detestationem, et vitæ morumque correctionem, secundum præcepta atque instituta Deo probata: quâ de re latius supra. Significatur itaque non versari cum peccatoribus Salvator, quò peccata eorum foveat, sed quò id apud eos agat, ut peccata sua detestati emendent, commutatique meliora eligant.

VERS. 53. — AT ILLI, illi autem, scilicet, Pharisei et scribæ, quorum mentio proximè antecessit.

DIXERUNT, brevi quodam tempore post. Etsi non

PECCATORIBUS MANUCATIS. Magistrum præcipuè impetebant, tanquam qui perperam suos verbis et factis instrueret, nec habendum esse virum sanctum, qui peccatorum consortio gauderet. Quos ipsi Pharisei videntur vitasse, non eo animo, quo vitari debent, nimirum ne communicans superbo induat superbiam, et tangens picem inquinetur ab eâ, hoc est, ne mores eorum familiaritate addiscantur; vel etiam ne ipsi peccatores in improbitate roborentur; sed ex fastu et errore, ne sicuti juxta legem contactu rei immundæ, ita etiam peccatis inquinarentur. Unde Dominus veram conversationis suæ cum illis causam aperiens,

VERS. 51. — NON EGENT QUI SANI SUNT MEDICO, quatenus scilicet rectè valent; et ideò vos, tanquam qui sanos vos esse creditis, non frequenter: q. d.:

Medicus sum peccatorum, non socius, non ut foveam peccata, sed sanem; atque ita laude, non reprehensione dignus. Nisi fortè quis eo nomine medicum accuset, inquit Nazianz., Orat. 36, quòd morbo se inclinet, foetoremque sustineat, ut ægrotis sanitatem donet.

VERS. 52. — NON VENI, q. d.: Proprium officium meum est, esse medicum; non ergo miremini, si cum ægrotis verser. Non enim in mundum missus sum, ac VENI VOCARE JUSTOS, SED PECCATORES, ubi exponit ut antè justos, utique sanos, peccatores autem appellavit ægrotos, inquit August. de Naturâ et gratiâ, c. 19. Græcus hic atque etiam Latinus addit, AD PŒNITENTIAM; quod tamen satis indicatur per verbum, *vocare*, si propriè sumatur. Vocatio enim juxta Apost. ad Rom. 8, v. 50, præcedit ad justificationem. Est-

mox istud superioribus subjecerint, ad refellendum tamen id quod in superioribus Dominus dixerat, se cum peccatoribus manducare, bibere, versari, ut medicum, attulerunt. Dixerunt autem per Joannis discipulos, quibus suggestisse videntur, istud ut Christo objicerent; videntur autem, ex evangelistarum collatione. Cum Pharisæis Marcus eos venisse dicit, conantibus causam Christi Joannis auctoritate gravare. Porrò, et discipulos Joannis zelo quodam pro magistro suo ductos fuisse in invidiam Christi, liquet ex Evangelio Joannis, c. 5, v. 26.

JEJUNANT. Non est quæstio de jejuniis in antiquâ lege decreto, Levit. 23, v. 29 (id enim non minori diligentia Christi quam Joannis et Pharisæorum discipuli colebant), sed de illis quæ vel ex magistrorum jussu, vel ex proprio cujusque consilio, magistrorum doctrinæ consentaneo, à Joannis et Pharisæorum discipulis, statis diebus suscipiebantur. In his autem gloriabantur illi sibi que placebant, ut in præcipuis operibus; quemadmodum Pharisæus ille inter orandum Luc. 18, v. 12: *Jejuno bis in sabbato*, quod est, bis unaquaque hebdomadâ.

OBSECRATIONES FACIUNT. Deo orando vacant. Videntur Joannes et Pharisæi exercuisse discipulos suos prolixis et afflictivis precibus. Luc. 20, v. 47, habes de Pharisæis: *Devorant domos vi luarum, simulant longam orationem.* Porrò, vox quæ hoc loco est, propriè designat supplicationes oblatas ut ab iis liberemur quæ nobis adversa aut molesta sunt, quomodò definit Oecumenius in 1 Tim. 2, v. 1; namque à timore oriri videtur. Timore autem suos Moses regere; Christus sucs amore.

TUI AUTEM, QUI VIVUNT EX PRÆSCRIPTO TUO, qui singularem præ te fers sanctimoniam, et doctrinam etiam perfectiorem quam Joannis et Pharisæorum videris afferre velle. Christum ipsum potius quam discipulos notare volunt, idque intemperantiæ, et quòd cum peccatoribus versetur, non ut illos ad meliora adducat, sed ut suæ satisfaciatur gulæ. *Ecce homo devorator, dicebant, et bibens vinum, amicus publicanorum et peccatorum,* Luc. 7, v. 34.

EDUNT ET BIBUNT, COMESSANTUR; notant eos intemperantiæ.

VERS. 34. — NUMQUID POTESTIS; urbano admodum et suavi responso arroganti calumniam refutat.

FILIOS SPONSI. Filios sponsi, vel, quod quidam

que illud primum beneficium, quo homo invitatur à tenebris ad lucem, à peccatis ad Deum, id est, ab ægritudine ad sanitatem, propter quod Christus in mundum venit, aliàs non venturus, et quo jam justis non indigent.

JEJUNANT FREQUENTER, jejuniis non ipsius legis, quæ ab omnibus observabantur, sed specialibus, magistrorum jussu vel instituto susceptis. Unde Pharisæus ille: *Jejuno bis in sabbato*, id est, quicumque hebdomadâ. **TUI EDUNT, ET BIBUNT,** id est, indulgenti genio, cum publicanis et peccatoribus manducando. Nam hæc de causâ vocatus fuit ipse Christus *homo vorax, et potator vini,* Math. 11, v. 19. Itaque sensus calumniæ est: Convivia tua cum peccatoribus excusas, prætextu misericordiæ; cur saltem discipulos

malunt, filios thalami nuptialis, ut secundum Marcum interpretes reddidit *filii nuptiarum*: significat enim *νυμφών*, Suidâ interprete, cubiculum nuptiale. Syrus reddidit *genouno*, quod et ipsum est thalamus sive cubiculum aut tabernaculum, à *genan* verbo, quod frequenter pro habitare accipitur, Joannis 1, v. 14, Act. 2, v. 26, etc. Sponsus ipse mox vocatur *νυμφίος*. Intelligunt autem quidam per filios sponsi, thalami, seu nuptiarum, eos omnes qui invitati sunt ad nuptias, quicumque tandem illi sint, sicut dicunt Hebræi filios plagarum, et alia id genus quæ passim occurrunt. Ego existimârim hic signanter familiares et contubernales sponsi significari, qui sponso dati, aut à sponso electi sunt, comites et socii, ut sponsum foras prodeuntem, sive ut invisat sponsam, sive ut paret ea quæ ad nuptias pertinent, et ad nuptias amicos invitet, comitentur, atque in ejus ubique sint obsequiis, *pronubi dicti*, Jud. 14, v. 20, ut quæ in obsequiis sponsæ sunt, *pronubæ*. Tenet enim hic apud quosdam mos, ut honoris gratiâ sponsis dentur aliquot hujusmodi comites sive socii, æquales eorum, quemadmodum et Samsoni dati sunt, Judicium 14, v. 11. Hi autem, quia proximi sponso adherent nuptiarum auctori, cumque eo in thalamo sive conclavi nuptiali familiarissimè versantur, et primi ad nuptias pertinent, primisque nuptialia gaudia debentur, peculiariter filii sponsi, sive thalami et nuptiarum, vocantur. Hujusmodi porrò erant apostoli, individui comites Christi sponsi, adornantis nuptias cum eâ quam colligebat Ecclesiâ.

CUM ILLIS EST SPONSUS, quamdiù versantur cum sponso; q. d.: præter rationem illud sit: nuptialia enim tempora lætitiæ plena sunt, singularis lætitiæ sunt tempora. Non igitur eis congruit luctuosum jejunium. Ostendit itaque indulgentiam quâ in suos utitur præsentis temporis debitam esse. Symbolicè autem indicat, se, salutis et lætitiæ publicæ, non solum nuntium, sed et auctorem ipsum esse: vocatque se sponsum, alludens ad id quod Joannes aliàs discipulis his suis similiter invidentibus gloriæ Christi, de ipso dixerat, *ipsum sponsum esse et sponsam habere, se sponsi amicum,* Joan. 3, v. 29. Sponsus enim erat Ecclesiæ, quam propediem suâ morte redemptam sempiterno sibi matrimonio copulaturus erat. Moses et Joannes non erant sponsi, sed sponsi servi, aut, quod summum, amici, Hebr. 3, v. 5; Joan. 3, v. 29;

tuos non doces perfectionem, quam nos profitemur? Sperabant enim Pharisæi sic fore, ut vel disciplinam Joannis omnibus probatam damnare cogeretur, vel suam, quibus urbanissimè responderet.

VERS. 34. — SPONSUS. Sponsum se opportunè vocat, quia sic ab eorum magistro vocatus fuerat, Joan. 3, v. 29. Filii autem sponsi, Græcè, *filii thalami nuptialis*, dicuntur phrasi Hebræicâ (sicut *filii lucis, tenebrarum, regni*, etc.) qui ad thalamum nuptialem pertinent, id est, qui sponso velut comites honoris gratiâ dati familiarissimè adherent; ejusmodi triginta dati fuerunt Samsoni, Judic. 14, et vocantur *amici*, ac *pronubi*, v. ult. Hi ergo non possunt *lugere et jejunare*, id est, indecens est, ut in sordibus ac luctu, seu in actionibus tristitiæ versentur,

ille gravi suos onerans lege, hic tristem et austeram agens vitam : horum itaque discipulis ab ipso mox principio congruebat luctus, congruebant jejunia.

VERS. 55. — CUM ABLATUS FUERIT, cùm carnalis sponsi præsentia ipsis subducta fuerit, per mortem et assumptionem in cœlos.

JEJUNABUNT, lugebunt; operibus virtutum luctuosis operam dabunt. Alludit ad veterem morem lugendi mortuos adhibito jejunio. Id strenuè apostolos præstitisse, tum Acta Apostolorum, tum Epistolæ eorum loquuntur.

VERS. 56. — SIMILITUDINEM, parabolam, comparisonem; id enim significat vox *parabola* propriè, dicta à παραβάλλω, comparo; quâ sententiam confirmaret, duobus aduic similibus docens indulgentiam quâ in suos uteretur non esse negligentiae, sed artificii, quòd nondùm oneribus illiusmodi pares essent.

NEMO, q. d., insipienter ille faceret.

QUIA, superest Latinè.

COMMISSURAM A NOVO VESTIMENTO, commissuram novi vestimenti, pannum novum ex novâ veste resectum. Syrus: *Nemo abscindit frustum è vestimento novo, et mittit, etc.*

NOVUM vestimentum RUMPT. Findit, lacerat vestem novam ut veterem sarciat. Alii evangelistæ, ut non proposuerunt commissuram ex vestimento novo acceptam, sed in genere commissuram panni, ita non expresserunt incommodum istud, lacerari, violari, vestem novam.

ET VETERI vestimento NON CONVENIT, non conscinat, non consentit; COMMISSURA A NOVO vestimento sumpta, id quod ex novo scilicet vestimento acceptum fuerat. Hujusmodi enim commissura, nova cùm sit, valida est et fortis; illud, cùm sit tritum, debile atque infirmum; quare fit ut hæc illud mox iterùm laceret, et deformius ac reparatè difficilius laceret quàm fuerit prius; quod enim adhibitum fuerat ad scissuram resarciendam, hoc eam lacerat magis, et ipsum quoque perit, duplici damno. Ita, vult dicere, nec

quandiu durant tempora nuptialia, quæ lætitiæ plena sunt: quasi diceret, hæc indulgentia discipulorum meorum tempori congruit.

VERS. 55. — VENIENT AUTEM DIES, CUM ABLATUS FUERIT AB ILLIS SPONSUS, per mortem scilicet, vel assumptionem in cœlos; TUNC JEJUNABUNT, id est, lugebunt, seu luctuosis incumbent actionibus, sicut factum indicant Acta Apostolorum. Et hinc est quòd commodè ante dies ablationis Sponsi nostri Quadragesimam jejunamus, ut notat August., serm. 74, de Diversis, c. 5. Eademque de causâ, feriâ 6, et sabbato olim jejunare solebant, ut idem epist. 86, et Clemens Romanus, lib. 5 Constitut. apostolicar., c. 17. Ut autem non solum ex temporis ratione, sed etiam ex magno artificio sic cum suis discipulis agendum intelligerent, duas addit similitudines ex veste et utribus.

VERS. 56. — NEMO, nisi insipienter agere velit. IN VESTIMENTUM VETES, id est, ad reparandam detritam vestem ac laceram. Incommodum est quòd, cùm pannus novus sit fortis, vestimentum autem vetus debile, hoc rumpit ille. Huic omninò similis est

ego prudenter facerem, si discipulis meis, imperfectis adhuc, debilibus, et parùm robustis ac firmis, nova, robusta ac gravia imponerem, rigidæ disciplinæ, jejuniorum, extraordinariarum precum, ac similium onera. Periculum enim foret, ne, et doctrina, frustra non capacibus proposita, infructuosa periret, et tyrones oneribus aut gravati aut territi, sive quia impares viribus, sive quia delicati nondùm assueverint, desciscerent ab instituto vivendi evangelico, quod me auctore cœperunt sequi. Comparat enim Salvator discipulos suos vestibus longo usu detritis, non quia ipsi longo usu attriti forent, qui novitii tyrones erant, sed quia debiles erant minùsque robusti et assuefacti ad graviora virtutum exercitia; quamobrem significat se illis indulgere, quòd non expediat eos ultra infirmitatis ipsorum captum urgere. Joannes, cùm adhuc regnaret spiritus servitutis in timore, minis et terroribus ad vitæ austeritatem coegbat; Christus largitor spiritus adoptionis filiorum, suaviter ad se alliciebat, paulatimque ad majora formabat atque ducebat.

VERS. 57. — IN UTRES. Solebat vetustas vina, sicut et oleum, in pellibus caprarum hircorumque, quemadmodum nos in doliis vinariis, condere: alterum simile exemplum à vasis vinariis sumptum, eodem fine et sensu.

RUMPET brevis, novi et adhuc bullientis vini violentia.

IPSUM EFFUNDETUR ET UTRES PERIBUNT, damno atque incommodo duplici. Eodem modo parabola ista accommodanda ad rem est, quo superior.

VERS. 58. — VINUM NOVUM IN UTRES NOVOS, recentes: ut duplex vocabulum, quo utitur evangelista, duplici exprimitur. Νέον propriè eorum est quæ sentiunt ætatem, κενόν opponitur vetustati; est autem et vinis sua quædam ætas, utribus aut panno non item.

NOVOS, qui ferant vim vini, nec dissiliant effervescente musto.

UTRAQUE, vinum et utres. Ita, vult dicere, paulatim

comparatio de vino, et utribus: nam vini novi et bullientis violentia dirumpit utres vetustate infirmos, et penè putridos, et utraque pereunt. Iste est cortex utriusque parabolæ, quâ significat juxta Chrysost., Hom. 30, et Theophyl., etiam se imprudenter facturum, si discipulis suis aduic infirmis, et veteri assuetis homini, grave et rigidum vitæ genus imponeret: periculum enim fore, ne et hujusmodi institutum sine fructu periret, et tyrones novæ vitæ austeritate terri desperatione quâdam resiliunt à virtutis perfectioris viâ, quam sectari cœperant, et ita pejores fierent ex eo ipso quo meliores fieri debuerunt.

VERS. 58. — SED VINUM NOVUM IN UTRES NOVOS MITTENDUM, qui vim vini ferant, ne fervescente musto rumpantur. ET UTRAQUE CONSERVANTUR, vinum et utres; q. d.: Simili modo cùm innovati fuerint discipuli mei Spiritus sancti gratiâ, vis rigidioris disciplinæ eis committenda erit, eamque cum fructu ferent; nam, ut August., serm. 186, de Tempore, carnalitas vetustas est, gratia novitas, spiritualia non capit carnalis, quantò homo melius fuerit innovatus, tantò amplius capit, quod verum sapit.

mihî mei formandi fingendique sunt novi (quales prorsus reddunt ubi dederò spiritum novum in visceribus eorum) ut olim fortes ac firmi queant rigidioris disciplinæ vim perferre.

VERS. 59. — ET, PORSUS, NEMO BIBENS, qui biberit, qui assuetus est bibere *vetus vinum*, STATIM VULT NOVUM, statim eò adducitur, ut, veterè relicto, amplectatur novum, quantumvis novum melius etiam sit.

MELIUS, blandius, utilius, Syrus, *bassim* suavius. Sententia est ex consuetudine et affecto jam animo profecta; usus enim et consuetudo gustum formant. Tertiam itaque hic adhuc similitudinem Salvator addit, ad statuendum eam quam erga discipulos suos

CAPUT VI.

1. Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli ejus spicas, et manducabant confricantes manibus.

2. Quidam autem Phariseorum dicebant illis : Quid facitis quod non licet in sabbatis ?

3. Et respondens Jesus ad eos, dixit : Nec hoc legistis quod fecit David cum esurisset ipse, et qui cum illo erant :

4. Quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis sumpsit, et manducavit, et dedit his qui cum ipso erant : quos non licet manducare nisi tantum sacerdotibus ?

5. Et dicebat illis : Quia dominus est Filius hominis, etiam Sabbati.

6. Factum est autem et in alio sabbato, ut intraret in synagogam, et doceret : et erat ibi homo, et manus ejus dextra erat arida.

7. Observabant autem scribæ et Pharisei, si in sabbato curaret, ut invenirent unde accusarent eum.

8. Ipse verò sciebat cogitationes eorum ; et ait homini qui habebat manum aridam : Surge, et sta in medium. Et surgens stetit.

9. Ait autem ad illos Jesus : Interrogo vos, si licet sabbatis benefacere, an malè, animam salvam facere an perdere ?

10. Et circumspiciens omnibus, dixit homini : Extende manum tuam. Et extendit : et restituta est manus ejus.

11. Ipsi autem repleti sunt insipientiâ, et colloquebantur ad invicem, quidnam facerent Jesu.

12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei.

13. Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos ; et elegit duodecim ex ipsis (quos et apostolos nominavit) ;

14. Simonem, quem cognominavit Petrum, et Andream fratrem ejus, Jacobum et Joannem, Philippum et Bartholomæum,

15. Mathæum et Thomam, Jacobum Alphæi et Simonem qui vocatur Zelotes,

16. Et Judam Jacobi, et Judam Iscariotem, qui fuit proditor.

17. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis ab omni Judæâ et Jerusalem, et maritimâ, et Tyri et Sidonis,

tenet rationem, nimirum, quod aliis assueverint discipuli, non assueverint frequentibus jejuniis, etc. Vix enim credi possit quàm difficile sit, consueta non conductis etiam potioribus postponere, in omni genere rerum ; tantum retardare consuetudo potest. Ceterum dat intelligendum voce istâ *statim* : quemadmodum is qui assuevit vino veteri, paulatim eò adducitur ut approbet novum, imò ut tandem, assuefactus nonnihil, etiam præferat veteri ; ita mihi cum discipulis meis est agendum, quos tandem etiam eò adducturum me scio, ut frequentia jejunia, longas preces, aliaque luctuosa et gravia virtutum exercitia, præferant deliciis et voluptatibus mundi omnibus.

CHAPITRE VI.

1. Or, il arriva le jour de sabbat, appelé le second premier, comme Jesus passait le long des blés, ses disciples se mirent à arracher des épis ; et les troissant dans leurs mains, ils en mangeaient.

2. Alors quelques-uns des Pharisiens leur dirent : Pourquoi faites-vous ce qu'il n'est point permis aux jours de sabbat ?

3. Jésus leur répondant, dit : N'avez-vous donc pas lu ce que fit David, lorsque lui, et ceux qui l'accompagnaient, furent pressés de la faim ?

4. Comment il entra dans la maison du Seigneur, et prit les pains de proposition, en mangea et en donna à ceux qui étaient avec lui, quoiqu'il n'y ait que les prêtres à qui il soit permis d'en manger ?

5. Et il ajouta : Le Fils de l'homme est maître du sabbat même.

6. Il arriva encore une autre fois, qu'étant entré dans la synagogue un jour de sabbat, et s'étant mis à enseigner, il se trouva là un homme qui avait la main droite desséchée.

7. Or, les scribes et les Pharisiens observaient s'il le guérirait un jour de sabbat, afin d'avoir sujet de l'accuser.

8. Mais comme il connaissait leurs pensées, il dit à cet homme qui avait la main desséchée : Levez-vous ; tenez-vous là au milieu. Il se leva et se tint debout.

9. Jésus leur dit ensuite : J'ai une question à vous faire : Est-il permis aux jours de sabbat de faire du bien ou du mal, de sauver la vie ou de l'ôter ?

10. Et les ayant tous regardés, il dit à cet homme : Étendez votre main, et il l'étendit, et elle fut rétablie.

11. Ce qui les remplit de fureur, et ils s'entretenaient ensemble de ce qu'ils pourraient faire contre Jésus.

12. En ce temps-là, Jésus s'en étant allé sur une montagne pour prier, y passa toute la nuit à prier Dieu.

13. Et quand il fut jour, il appela ses disciples, et en choisit douze d'entre eux, qu'il nomma apôtres :

14. Simon, auquel il donna le nom de Pierre, André son frère, Jacques et Jean, Philippe et Barthélemi,

15. Matthieu et Thomas, Jacques fils d'Alphée, et Simon appelé le Zélé,

16. Jude, frère de Jacques, et Judas Iscariote, qui fut celui qui le trahit.

17. Il descendit ensuite avec eux, et s'arrêta dans la plaine, où il trouva la troupe de ses disciples, et une grande multitude de peuple de toute la Judée, de Jérusalem, et du pays maritime de Tyr et de Sidon,

18. Qui venerant ut audirent eum, et sanarentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur.

19. Et omnis turba querebat eum tangere : quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes.

20. Et ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat : Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei.

21. Beati, qui nunc esuritis, quia saturabimini. Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis.

22. Beati eritis cum vos oderint homines, et cum separaverint vos, et exprobraverint, et ejecerint nomen vestrum tanquam malum, propter Filium hominis.

23. Gaudete in illa die, et exultate : ecce enim merces vestra multa est in cœlo : secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum.

24. Verumtamen vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram.

25. Vae vobis, qui saturati estis, quia esurietis. Vae vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis et fletibis.

26. Vae cum benedixerint vobis homines ; secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.

27. Sed vobis dico, qui auditis : Diligite inimicos vestros ; benefacite his qui oderunt vos.

28. Benedicite maledicentibus vobis, et orate pro calumniantibus vos.

29. Et qui te percutit in maxillam, præbe et alteram : et ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere.

30. Omni autem petenti te, tribue ; et qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.

31. Et prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter.

32. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia ? nam et peccatores diligentes se diligunt.

33. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia, siquidem et peccatores hoc faciunt ?

34. Et si mutuum dederitis his à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis ? nam et peccatores peccatoribus sœnerantur, ut recipiant æqualia.

35. Verumtamen diligite inimicos vestros, benefacite, et mutuum date, nihil inde sperantes : et erit merces vestra multa, et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos et malos.

36. Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est.

37. Nolite judicare, et non judicabimini : nolite condemnare, et non condemnabimini ; dimittite, et dimittentini.

38. Date, et dabitur vobis : mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et super quantum dabant in sinum vestrum. Eadem : quippe mensurâ, quâ mensi fueritis, remetietur vobis.

39. Dicebat autem illis et similitudinem : Numquid potest cæcus cæcum ducere ? nonne ambo in foveam cadunt ?

40. Non est discipulus super magistrum : perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus.

18. Qui étaient venus pour l'entendre, et pour être guéris de leurs maladies, parmi lesquels il y en avait aussi qui étaient possédés d'esprits immondes : et ils étaient guéris.

19. Et tout le peuple cherchait à le toucher, parce qu'il sortait de lui une vertu qui les guérissait tous.

20. Alors Jésus levant les yeux vers ses disciples, leur dit : Vous êtes bienheureux, vous qui êtes pauvres, parce que le royaume de Dieu est à vous.

21. Vous êtes bienheureux, vous qui avez faim maintenant, parce que vous serez rassasiés. Vous êtes bienheureux, vous qui pleurez maintenant, parce que vous rirez.

22. Vous serez bienheureux lorsque les hommes vous haïront, qu'ils vous repousseront, qu'ils vous diront des injures, et qu'ils rejeteront votre nom comme mauvais, à cause du Fils de l'homme.

23. Réjouissez-vous en ce jour-là, et tressaillez de joie : car voici qu'une grande récompense vous est réservée dans le ciel ; parce que c'est ainsi que leurs pères traitaient les prophètes.

24. Mais malheur à vous, riches, parce que vous avez votre consolation.

25. Malheur à vous qui êtes rassasiés, parce que vous aurez faim. Malheur à vous qui riez maintenant, parce que vous serez réduits aux pleurs et aux larmes.

26. Malheur à vous lorsque les hommes vous applaudiront ; car c'est ainsi qu'en usaient leurs pères à l'égard des faux prophètes.

27. Mais pour vous qui m'écoutez, je vous dis : Aimez vos ennemis ; faites du bien à ceux qui vous haïssent.

28. Bénissez ceux qui vous maudissent : et priez pour ceux qui vous calomnient.

29. Si quelqu'un vous frappe sur une joue, présentez-lui encore l'autre : et si quelqu'un vous prend votre manteau, laissez-lui aussi prendre votre robe.

30. Donnez à tous ceux qui vous demandent, et ne redemandez point votre bien à celui qui vous l'emprunte.

31. Et ce que vous voulez que les hommes fassent pour vous, faites-le pareillement pour eux.

32. Que si vous n'aimez que ceux qui vous aiment, quel gré vous en saura-t-on, puisque les pécheurs mêmes aiment aussi ceux qui les aiment ?

33. Et si vous faites du bien à ceux qui vous en font, quel gré vous en saura-t-on, puisque les pécheurs font la même chose ?

34. Et si vous prêtez à ceux de qui vous espérez recevoir, quel gré vous en saura-t-on, puisque les pécheurs mêmes prêtent aux pécheurs, afin d'en recevoir un pareil avantage ?

35. Mais aimez vos ennemis ; faites du bien, et prêtez sans rien espérer ; et alors votre récompense sera très-grande, et vous serez les enfants du Très-Haut, parce qu'il est bon lui-même aux ingrats et aux méchants.

36. Soyez donc pleins de miséricorde, comme votre Père est plein de miséricorde.

37. Ne jugez point, et vous ne serez point jugés ; ne condamnez point, et vous ne serez point condamnés ; remettez, et on vous remettra :

38. Donnez, et on vous donnera ; on versera dans votre sein une bonne mesure, bien pressée et entassée, qui se débordera ; car on se servira envers vous de la même mesure dont vous vous serez servis.

39. Il leur proposait aussi cette comparaison : Un aveugle peut-il conduire un autre aveugle ? ne tomberont-ils pas tous deux dans la fosse ?

40. Le disciple n'est pas plus que le maître ; mais tout disciple est parfait lorsqu'il est semblable à son maître.

41. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est, non consideras?

42. Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo: et tunc perspicies ut educaas festucam de oculo fratris tui.

43. Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala, faciens fructum bonum.

44. Unaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant uvam.

45. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: et malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.

46. Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non facitis quæ dico?

47. Omnis qui venit ad me, et audit sermones meos, et facit eos, ostendam vobis cui similis sit:

48. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, et posuit fundamentum super petram; inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, et non potuit eam movere, fundata enim erat super petram.

49. Qui autem audit, et non facit, similis est homini ædificanti domum suam super terram sine fundamento: in quam illisus est fluvius, et continuo cecidit, et facta est ruina domus illius magna.

41. Pourquoi voyez-vous une paille dans l'œil de votre frère, lorsque vous ne vous apercevez pas d'une poutre qui est dans votre œil?

42. Ou comment pouvez-vous dire à votre frère: Mon frère, laissez moi ôter la paille qui est dans votre œil, vous qui ne voyez pas la poutre qui est dans le vôtre? Hypocrite, ôtez premièrement la poutre qui est dans votre œil, et après cela vous verrez comment vous pourrez tirer la paille qui est dans l'œil de votre frère.

43. L'arbre qui produit de mauvais fruits n'est pas bon; et l'arbre qui produit de bons fruits, n'est pas mauvais.

44. Car chaque arbre se connaît par son fruit. On ne cueille point, en effort, de figues sur des cignes; et on ne coupe point de grappes de raisin sur des ronces.

45. L'homme de bien tire de bonnes choses du bon trésor de son cœur; et un méchant homme en tire de mauvaises du mauvais trésor de son cœur. Car la bouche parle de l'abondance du cœur.

46. Mais pourquoi m'appellez-vous, Seigneur, Seigneur, et ne faites-vous pas ce que je dis?

47. Je vais vous montrer à qui est semblable tout homme qui vient à moi, qui entend mes discours et qui les met en pratique.

48. Il est semblable à un homme qui bâtit une maison, et qui, après avoir creusé bien avant, en a posé le fondement sur la pierre: un débordement d'eaux étant arrivé, un fleuve est venu fondre sur cette maison; et il n'a pu l'ébranler, parce qu'elle était fondée sur la pierre.

49. Mais celui qui écoute mes paroles sans les pratiquer, est semblable à un homme qui a bâti sa maison sur la terre, sans y faire de fondement: un fleuve étant venu fondre sur cette maison, elle est tombée aussitôt, et la ruine en a été grande.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — SABBATO SECUNDO PRIMO, id est, sabbato duplici sive bis primo aut bis solemnī, hoc est, die septimo hebdomadæ concurrente cum alio die festo, Pentecostes (verisimile est, tunc enim segetes triticæ maturæ erant et messi proximæ) aut certè neomeniæ. Simili modo Joan. 19, v. 31, sabbatum concurrentis cum secundo die Azymorum, vocatur magnus dies sabbati. Ex infinita de sabbato secundo primo sententiarum varietate, ista hactenus probatur maximè. Syrus, quod mirum, nullam mentionem facit sabbati secundi primi, sed simpliciter, *in sabbato*, dicit. Verbum hoc duobus modis Hebraicè effertur: frequentius tamen est *sabbath*, quàm *sabbathon*. Significat autem propriè septimum hebdomadæ diem, sic dictum à quiete, nam *sabbath* quiescere est, *sabbath* quies; eò quòd initio mundi Deus illo requieverit ab opere creationis, Gen. 2, v. 2. ac postea præcepit etiam Israelitis, illo singulis hebdomadis recurrente ab omni opere abstinere, Exodi 20, v. 10, et 35, v. 2, 3. Cæterum et alius quivis dies festus, præsertim quo ab operibus servilibus feriandum erat Judæis, sabbatum vocatur, Levit. 23, v. 15, 24, 32, 39; sed hic de propriè dicto sabbato sermo est, quo permittebatur quidem certi spatii deambulatio,

VERS. 1. — IN SABBATO. *Sabbat* seu *sabbaton* (nam utroque modo Hebræicè, et exinde Græcè dicitur) propriè significat cessationem seu quietem et ulterius diem quieti à Deo destinatum, nempe septimum heb-

quale Act. 1, v. 12, describitur, à monte Oliveti in civitatem Jerusalem; sed prohibebatur omne opus, non tantum servile, verum etiam quo necessarius eibus parari posset. Hinc enim orta est questio subsequens. Discipuli non sibi prospexerant de rebus corpori necessariis: harum enim minima illos cura tangebatur, auditu et assiduitate Salvatoris perpetuo detentos. Fortè nec otium illis suppetiverat præ frequenti populi accursu, quemadmodum aliquando, Marc. 3, v. 20.

ET MANDUCABANT grana exclusa. Non auferendi et servandi, sed frumento vescendi gratiâ, avellebant spicas. Austerioris vitæ indicium est, non præparatas epulas quærentis, sed cibo simplici, primum obvium, contentæ. Sine præmeditatione aliquâ ac præparatione mensam sibi sic constituunt, ut continuâ ferè cogantur inedia premi, neque tamen à Christo abscedant. Poterat facilè Christus illos pascere, et quidem abundanter; verum ita maluit suos instituere, ut ferendæ fami assuescerent, disce-rentque modicis esse contenti, in tempus illud quo abforet ipse corpore, quando omnis generis molestiæ pro Evangelio tolerandæ ipsis forent. Fames itaque discipulorum nostram debet reprimere gulam;

domadæ, in quo nihil operis fieri poterat, non solum servilis, sed neque necessarii ad parandos cibos, quia præventri poterat, Exodi 35, v. 3, quâ severitate observabatur etiam dies expiationis, Levit. 23, v. 50 et 31.

et spicarum evulsio delicias cupediasque nobis excutere è manibus. **CONFRICANTES MANIBUS**, confricatu manuam exclusa grana. Syrus hoc præonit manducationi, ut ordine prius est: *Et confricabant manibus suis et manducabant.*

VERS. 2. — **DICEBANT ILLIS.** Discipulos alloquebantur, sed accusatio in magistrum ipsum ex illorum mente stringebatur; idcirco priores evangelistæ ita rem narrant, ut Dominum allocuti dicantur. Quamquam facile potuerit fieri ut, à discipulis initio facto, tandem ad Christum diseceptatio pervenerit.

QUID, cur.

QUOD NON LICET. Repetitur Græcè et Syriacè facere quod nemini licet, quod omnibus prohibitum est.

SABBATIS, in sabbato. Externis operibus violant sabbatum, quod lege Dei tam religiosâ quiete colendum præcipitur: facile itaque videre est, doctrinam tuam divinæ legi adversam esse, et abducendos te agente à præscripto legis Dei, qui tuo se magisterio dederint. Ambitio et personæ odium concurrentia, quidvis facilè in calumniam rapiunt, etiam minutissima quæque, et simplicissima, atque à prohibentis legislatoris mente alienissima, quale erat istud discipulorum factum, obiter inter eundem spicas vellentium et conterentium, ut fami alligenti mederentur, quod non erat aliud quàm malum aut nucem ex arbore carpere, excorticare, et comedere. Cæterùm allaturi sint tibi, non tantùm Decalogi illud præceptum sæpius repetitum, sed et loca

Extensum est inde vocabulum ad omnia cætera festa, *ibid.*, v. 32, quibus non ab omni opere, ut die septimâ, sed à servili tantùm cessabatur: quæ differentia videtur notari *Levit.* 23, v. 3, collato cum versu 7 et 8. Denique per catachresin *sabbaton* pro totâ hebdomadâ usurpatur: unde feria secunda, tertia, etc. Hebræis dicitur secunda et tertia sabbati, id est, hebdomadæ, 1 ad *Corinth.*, v. 2, et *Marci ult.*, v. 2. Nisi sensum esse velis, prima, secunda, etc., post sabbaton. Hoc loco videtur intelligi *sabbaton* propriè dictum, quo cibos parare non liceret; nam inde est orta quæstio, et Christi responsio satis indicat, discipulos aliquid fecisse, quod extra necessitatem non licuisset sabbato. Sed Lucas vocat illud sabbaton *secundo primum*, quod verbum infinitas peperit sententias. Quibus omissis omnium videtur probabillissima S. Chrysostom. initio *Hom.* 40, quâ dicitur secundo primum quasi bis primum seu bis solemne, id quòd sabbaton et aliud festum concurreret in eundem diem. Cùm autem hoc contigerit eo tempore quo segotes habebant spicas, necesse est consequenter incidisse hoc sabbaton in primum vel ultimum diem Azymorum qui erant similiter etiam festi, vel in diem Pentecostes. Nam quod Jansenius in Concordiâ, Franciscus Lucas et alii putant, etiam ratione incidentis Neomeniæ potuisse esse duplex, falluntur, quia neomenia non erat festum in populo, sed tantùm in templo; nam etsi certa sacrificia in iis offerrentur, ut præscribitur *Numerorum* 28, v. 41, et tubis non arietinis, sed argenteis, in eis clangerent, ut est *Numerorum* 10, tamen in eis non cessabatur ab operibus servilibus. Multo verò magis fallitur Maldonatus, dum putat non potuisse spicas haberi nisi in festo Pentecostes, eò quòd tunc, *Deuter.* 16, v. 9, falx in messem mitteretur. Est enim certissimum, manipulum spicarum offerri solitum, tanquam primitias messis inchoatæ,

Exodi 16, v. 22, 23, et 35, v. 2, 3, quibus declaratum est, sabbato ita omne opus esse prohibitum, ut etiam illud quo cibum pares. De aliis diebus festis, nominatim primo Azymorum, scriptum est *Exodi* 12, v. 16: *Nihil operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum pertinent*; de sabbato verò: *Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati*, *Exodi* 25, v. 3.

VERS. 3. — **RESPONDENS**, pro discipulis, non ignorans se præceptorem inprimis taxari.

NEC HOC LEGISTIS. Ne hoc quidem legistis, non legistis vel hoc, quod tam est obvium, et solùm poterat calumniam hujusmodi arcere? Vos qui Scripturarum scientiâ gloriamini, si legissetis et pressè considerassetis, non discipulos meos calumniaremini ut violatores sabbati et legis divinæ transgressores. Refellit Pharisæicam calumniam ex probato Scripturarum exemplo, simul et naturæ lege.

DAVID, vir ille juxta cor Dei, 1 *Reg.* 15, v. 14.

ET QUI CUM EO ERANT, scilicet esurierunt: unde à plerisque libris Græcè additur *ipse et qui cum eo*, ita ut clarum sit ad proximum *esuriit* referendum: fame stimulante ipsum et comites ipsius. Comites Davidi fuisse vel paucos aliquot, dubium esse non potest, id disertè affirmante Christo Domino; nam nec alioqui David panibus quinque simul et hastâ aut gladio onerare se voluisset, 1 *Reg.* 21, v. 3, 8. Verisimile est, cùm fugæ necessitatem metueret, de fidis aliquot comitibus sibi providisse, quos ita disposuerit, ut à Jonathâ reversus, in viâ paratos fugæ socios invenire

secundâ die Azymorum, hoc est in festo Paschatis, *Levit.* 23, v. 40 et 41, et locus *Deuter.* expressè refutat ipsum Maldonatum, nam neque tunc fruges meti incipiebant, sed septem septimanis antè, neque primitiæ segetis seu frugum tunc offerebantur, ut ipse videtur putare, sed panum ex frugibus jam demessis, *Levit.* 23, v. 17.

VELLEBANT DISCIPULI EJUS SPICAS. Esuriebant, sive quòd præ populi concursu nec spatium habuissent manducandi, *Marc.* 3, v. 20, sive quòd audiendi Salvatoris aviditate nec de necessariis fuissent solliciti: Vellere spicas mittebat expressè lex in agris alienis, *Deuter.* 23, v. ult., quod etiam sabbato *Iren.* vult licuisse, lib. 4, c. 20. Etsi tunc non liceret metere. **ET MANDUCABANT.** Quod austerioris vitæ iudicium esse notat Hieron., utpotè non præparatas epulas, sed cibos simplices quærentium.

VERS. 2. — **PHARISÆORUM**, qui potius carpenti quàm discendi causâ sequebantur. **QUOD NON LICET IN SABBATIS**, nempe vellendo et confricando spicas, cibum parare, hoc enim licebat quidem aliis festis, *Exodi* 12, v. 16, non tamen sabbatis, ut supra diximus. Discipulos autem arguunt, sed impetunt magistrum; quasi dicerent: ex factis discipulorum tuorum patet doctrina tua.

VERS. 3. — **NEC HOC LEGISTIS**, vos qui de scientiâ legis inflati, me et discipulos accusatis. **QUOD FECIT DAVID**, quem non audebis reprehendere, utpotè vir secundum cor Dei, **CUM ESURISSET IPSE, ET QUI CUM ILLO ERANT**, hoc est cùm simili necessitate premerentur: nam excusatio ista petitur ex necessitate, quæ non habet legem. Unde *Marcus* 2, v. 25, dicit, *quando necessitatem habuit.* Cùm autem Christus apud *Math.* 6, ait eos qui cum ipso erant, esurisse, et Lucas addat eum dedisse panem iis qui cum ipso erant; et David ipse dicat se condixisse pueris in illum et illum locum,

posset. Nam et cum illos nollet apparere in Nobe, solus ipse adiit tabernaculum Domini, et cum pontifice egit, illis alicubi relictis.

VERS. 4. — IN DOMUM DEI, in atrium tabernaculi Domini; quo modo venerit ad summum sacerdotem agentem in tabernaculo Domini. In atrium tabernaculi laicis patebat ingressus. Vocatur autem tabernaculum domus Dei, quia habitatio erat Dei in medio filiorum Israel, ut frequenter ipse loquitur, Exodi 25, v. 8, et 29, v. 45, illic enim præsentem se exhibebat, per miracula, oracula, responsa, aliaque effecta: denique illuc adibatur, illic colebatur.

PANES PROPOSITIONIS. Hebraicâ phrasi ita dicuntur, pro eo quod Latine dicas *panes propositi*, sive, ut quidam explicant, *appositivi*. Syrus dicit, *panem mensæ Domini*. Septuaginta Interpretes, aliquando ἄρτους ἐνωπιούς, aliquando προκειμένους, interpretati sunt, ex Hebraico *lehem panim*, quod ad verbum sonat, panem facierum seu faciei; caret enim Hebræis *panim* numero singulari. Nominis ratio est quod essent panes perpetuò, ita ut nunquam deesse possent, appositivi sive propositi in conspectu Domini, super mensâ aureâ huic cultui consecratâ, sitâ in priori tabernaculi parte, ad latus aquilonare, proximè à Sancto sanctorum. Hujus enim mensæ non alius erat usus, quàm ad duodecim hujusmodi panes perpetuò continendos, jugis convivii significatione et formâ, quo testabantur duodecim tribus Israel, se à Deo continuè nutriri et ali; docebantur autem veri Israelitæ, perpetuam Deo in pauperes eleemosynam offerre. Nam quod Josephus ait lib. 6 de Bello, cap. 6, duodecim panibus annum fuisse significatum et signa circuli zodiaci, ut septem lucernis candelabri, stellæ errantes, frivolum est.

SUMPSIT, accepit, dante summo sacerdote. Nec summus sacerdos igitur qui panes ipsos dedit, existimavit lege vetitum esse, homines fame oppressos sacris panibus pascere. Hoc robur exemplo addit, simul et Christum ipsum tuetur non arguentem discipulos suos, sed sinentem agere.

ET DEDIT HIS. Græcè additur *etiam*: *Et dedit etiam his*. Ecce disertè Salvator asserit comites Davidi fuisse, quos sacris propositionis panibus actu paverit sicut seipsum. Cum enim pueros secum à mulieribus abstinuisse testatus esset, acceptum à sacerdote sacrum panem tulit illis, eò loci, ubi juserat ut opperirentur reditum suum.

neesse est dicere aliquos fuisse comites Davidis, non quidem præsentés, sed certo loco conductos, ut ita concordent verba David cum Achimelech, 1 Reg. 21, v. 1 et 2. Nam quamvis David posset dici mentitus, ut vult Jansenius, non tamen mentitus dici potest Christus.

VERS. 4. — QUOMODO INTRAVIT IN DOMUM DEI, atrium scilicet circumdans tabernaculum. Nam hoc fuisse ibi satis patet ex loco 1 Reg. cit., etsi arca non esset ibi, sed in Gabaâ, 1 Reg. 7, v. 1 et 2; Reg. 6, v. 5. ET PANES PROPOSITIONIS, id est, propositos; Hebraicè *panes facierum*, ita dictos, quòd duodecim panes in tabernaculi parte septentrionali coram facie Domini, in Sancto sanctorum habitantis, erant semper propositi, ut significaretur duodecim tribus à

NISI TANTUM SACERDOTIBUS. Panes illi singulis sabbatis mutabantur, quando loco veterum calidi recentisque apponebantur. Veteres igitur sublatis à facie Domini, in usum cedebant sacerdotum, atque illorum solorum, à quibus nec alibi comedi poterant quàm in loco sancto, Levit. 24, v. 8, 9. Sensus igitur loci est: David vir juxta cor Dei, Deo et hominibus probatus, fame urgente, et comedit ipse, et distribuit comitibus suis, sacros propositionis panes, quos tam ipse quàm ipsius comites, cum sacerdotes nequaquam essent, disertâ lege prohibebantur comedere; judicante haud dubium viro sancto, cujus mentem Dei Spiritus illustrarat, legem positivam, etiam ab ipso Deo sine medio latam, ita interpretandam esse, ut cedat legi naturæ, et sacras cæremonias ita observari jussas, ut urgenti hominis necessitati non præjudicent. Id si observassetis aliquando in sacrarum Scripturarum lectione, non discipulos meos accusaretis legis Dei violatæ, quòd, fame stimulante, obvias frumenti spicas, die sabbati avulsas interque manus comminutas, comedistis.

VERS. 5. — ET DICEBAT ILLIS. Sermonem hâc de re habitum conclusit hâc generali sententiâ.

QUIA, superest sensui, ut frequenter aliàs.

DOMINUS EST. Constructionis ordo est: Filius hominis est Dominus etiam sabbati.

FILIUS HOMINIS, ego qui dignatione miser et vulgaris sum homo; ego dignatione filius hominis, missus ad salvandum hominem illiusque salutem procurandam, qui naturâ Dominus sum cæterarum rerum omnium, sum et sabbati, ita ut pro arbitrio meo et hominum utilitate ac salute, illud moderari, laxare, abrogare possim. Vide supra, ubi latius egimus de his vocibus: *Filius hominis*.

ETIAM SABBATI; sic et alii codices Græci addunt καὶ τοῦ σαββάτου. Naturâ, ut rerum omnium, ita et sabbati sum Dominus, quippe Filius Dei, unus cum Patre creator, auctor, institutor ac moderator rerum omnium à Deo profectorum. Hoc ex operibus meis intelligere et cognoscere debetis: hoc enim Deus tot jam miraculis ostendit ac probavit, ac populus magnis acceptis beneficiis intellexit. Quocirca non est qui me certius queat judicare de sabbati sive profanatione sive violatione, qui possum etiam illud pro arbitrio moderari, imò et pro arbitrio abrogare, ac de illo statuere quod consultissimum judicavero. Nec ego igitur ab officio, ad quod missus sum,

Deo semper ali. QUOS NON LICET MANDUCARE, prohibente scilicet expressè lege communi, Levit. 24, v. 9.

VERS. 5. — DOMINUS EST. Nova hæc est ratio, cur innocentes sint, et non condemnandi, quia DOMINUS EST FILIUS HOMINIS, ETIAM SABBATI, id est, Filius hominis, quo inspectante et consentiente hæc agunt, est Dominus etiam sabbati, utpotè naturâ Deus, creator, et institutor omnium rerum, legislator etiam sabbati: qui proinde potest pro libito rigorem ejus moderari, dispensare, penitus abrogare, et violatores à peccato eximere. Itaque sicut quatuor modis purgat discipulos suos, ita quatuor modos interpretandi positivas leges tradit, nempe ut cedant vel legi naturæ, vel alteri legi magis particulari, vel huma-

impediō religione sabbati : nec discipuli ministrique mei possunt perperam agere in eo quod me presente et consentiente faciunt ; non erant proinde à vobis condemnandi criminis. Christus omnium Dominus est, jure creationis gubernationisque, merito redemptionis, et dono Patris. Et sabbati itaque Dominus est ut legislator, qui ut illud instituit, et penitissimè perspectam habet illius colendi rationem, ita et potest abrogare, hominesque ab illius colendi necessitate absolvere, multò autem magis rigorem illius temperare, aut cum aliquibus aliquando dispensare. Occultè insinuavit se abrogaturum aliquando Judaicum sabbatum, ut postea fecit. Quatuor itaque modis tutatur Salvator discipulos suos adversus Phariseorum calumniam ; primùm, Davidis exemplo, à necessitate naturæ ; deinde sacerdotum, ab opere sublimiori ; tertio, Osee prophetiâ ut dignos commiseratione ; postremò, ab auctoritate suâ. Quatuor item modos docet, juxta quos cæremonialis omnis et positiva lex interpretanda veniat ; quorum unus est, ut cedat legi naturæ ; alter, ut cedat alteri legi magis particulari ; tertius, ut major humanitatis et dilectionis proximi quàm rigoris verborum et externæ cæremonix ratio habeatur ; ultimus, ut si dispenset is qui legem tulit, vel auctoritate pollet, culpa non sit legem posthabuisse.

VERS. 6. — IN SYNAGOGAM, ubi erant Pharisei quos redarguerat malè interpretatos spicarum in sabato usum. Notanda bonæ conscientix in Salvatore fiducia, nihil verentis prodire in publicum illorum conspectum, quos expertus erat in hoc totos esse, ut dicta factaque ipsius omnia in calumniam raperent.

ET MANUS EJUS, hebraismus, pro, *cujus manus*, antecedens loco relativi.

DEXTERA. Hoc ad miserix exaggerationem facit quòd dextera emortua et ad omne opus inutilis esset, plus enim opus est homini manu dextrâ quàm sinistrâ, si alterâ carendum esset.

VERS. 7. — SCRIBE ET PHARISEI. Hi enim conspirabant plerùmque adversus Dominum et adversus Christum ejus.

UT INVENIRENT, quærebant igitur ; jam enim ode-rant Christum et perditum volebant, sed nondum deprehenderant in eo quidquam quod speciem suggereret justè eum perendi.

UNDE ACCUSARENT EUM, Græcè, ad verbum, *accusationem ejus*. Quidam libri legunt *adversus eum*, quod etiam non lectum rectè subaudias. *Accusarent*, apud summum sacerdotem et reliquum magistratum, tanquàm adversarium legis, vel ex oratione, si responderet licere, (nam medicinam facere, opus ser-

nitati ac dilectioni proximi, vel denique auctoritati legitimæ dispensantis aut abrogantis.

VERS. 6. — ERAT ARIDA, id est, emortua, et ita inutilis ad opus.

VERS. 9. — SI LICET SABBATIS BENE FACERE, AN MALE. Quos interrogat Christus, ut quæstionem jam sibi ab eis propositam, Matth. 12, aliâ quæstione solveret. Indicat enim quòd qui non benefecerit, et non salva-

vile et sabbatis illicitum esse dicebant, propter operam externam, quæ necessariò ab hominibus adhiberi consuevit) vel ex actione, si curaret (eo exaggeranda gravius, quo disertius illum præmonuissent criminis) vel denique ex utroque. Hæc mens erat eorum, necessariæ quæstionis velo oblecta. Observabant igitur et attentè erant, non ut visum admirarentur et penitè considerarent opus planè divinum, quod erat solo verbo aut tactu vegetare manum aridam : sed ut quavis ratione, prætextu cultus sabbati, calumniam struerent. Odio enim Christi cum toti flagrant, eò amentix venerunt, ut Deum ipsum conarentur in ordinem cogere, tanquàm qui sabbatum instituens, legem sibi ipse imposuerit, vel aliquâ servitute se obstrinxerit, ne sabbatis, sicut aliis diebus, operaretur.

VERS. 8. — COGITATIONES EORUM, quo consilio tum interrogarent, tum observarent eum ; nimirum, ut et ex responso et ex actione ipsius, si possent, calumniam pararent. Hæc igitur Christo notæ fuerunt insidix, quantumvis apud animos illorum secretæ ; studio enim religionis quam præ se ferebant, animi malevolentiam velabant illi.

ET AIT HOMINI, id est, idcirco jubet illi *qui*, etc., ut enim eo efficacius illorum cogitationes studiaque insidiosa refelleret, jussit viro prodire in medium. Quare et Syrus vertit : *Ipse verò qui cognoscebat cogitationes eorum, dixit homini illi*.

STA IN MEDIUM. Syrus : *Veni seu prodi in medium synagogæ sive congregationis*. Sedit enim ægro et stupem expectanti ab iis quos ad misericordiam moveret suæ miserix spectaculum, aut certè audienti inter alios docentem Christum, jubet Christus ut surgat, et conspicuum se præbeat presentibus omnibus ; sapientissimè profectò, non tantum ut redderet omnes attentos edendo miraculo, verum multò magis, ut spectaculum miseri hominis, præsentibus ad sequendam benefaciendi opinionem in proponendâ quæstione inclinaret, contra sententiam calumniatorum.

ET SURGENS. Obedivit bonâ conceptâ spe, eò paratior accipiendo beneficio Christi.

VERS. 9. — AIT AUTEM, ait igitur. Syrus : *Cumque venisset et staret, ait*.

INTERROGO VOS, gr., *interrogabo vos*, futurum pro presenti, quemadmodum vertit interpretes. Est autem hoc dicendi genus, à quo sæpè auspicamur, etiam in vernaculo sermone, interrogantem orationem : quo attentiores reddantur ii qui interrogantur, addito hæc ratione verbis pondere.

SI LICET. Pro *si* Græcè et Syriacè est τί, quod nonnulli quidem præcedentibus adjungunt, hoc sensu :

verit proximum laborantem quando potest, censeatur malefecisse cumque perdidisse. Per se autem est manifestum, non licere malefacere vel perdere hominem : unde relinquitur esse benefaciendum curando. In Evangelio secundum Matthæum Christus redarguit Phariseos similitudine ovis, cui ipsimet latebantur die sabbati posse præstari beneficium liberationis ex fossâ.

Interrogabo vos quiddam. Alii per se legunt : Quid? Alii ad sequentia referunt : Quid licet, sive Utrum licet. Hunc postremum interpungendi modum secutus est interpres; sed pro τὶ habuit αἰ, quod est si seu an.

BENEFACERE, beneficio afficere, scilicet egentem. Coniunctim legendum est *benefacere* uno vocabulo : non enim quaerit Christus an boni aliquid facere liceat die sabbati (hoc enim erat extra controversiam), sed an charitatis officia proximis egentibus praestare liceat.

AN MALÈ? an malefacere? prodesse an nocere?

ANIMAM. Auget quaestionem. Hominem intelligit per *animam*, Hebraicâ Synecdoche, à *parte totum*, quod ait Euthymius.

SALVAM FACERE, servare, salutem afferre, incolumitati restituere.

AN PERDERE. Græcè est *occidere*, sed in aliis est Latino conformiter, *perdere*. Subaudi *animam*, hoc est hominem. Porrò hoc qui em *perdere*, aptius meliusque esse iudico quàm *occidere*. Intelligendum est enim, Salvatorem quaestionem hanc proponentem manu monstrasse signasseque manum hunc in medio consistentem, et tanquam de eo interrogasse an benefacere illi liceret an malefacere, salutem illi afferre an eum perdere; de cuius morte non agebatur, sed de vitio reddente inutilem : nam hoc est *perdere*, inutilem reddere, ita ut non valeas tibi ipsi servire. Quaestioni itaque ab æmulis propositæ : *Si licet sabbatis curare?* narrante Matthæo; opponit aliam Salvator, cornutam illam, duoque inter se contraria continentem. quâ in angustum illos ita cogit, ut etiam tacentes, habeantur ab auditoribus eò redacti, ut à seipsis propositæ quaestioni non nisi contra suam ipsorum sententiam respondere queant. Vos me interrogatis an liceat die sabbati hominem corpore ægrum curare? ego vos vicissim interrogo an liceat die sabbati, hominem nostrâ operâ egentem, beneficio an injuriâ afficere? salutem illi afferre an adimere? Certa res est, non licere salutem auferre aut inferre injuriam. Licet igitur benefacere et salutem afferre. Nam quando proximus eò necessitatis adductus est die sabbati, ut salutis incolumitatisve jacturam fecerit, quemadmodum miser iste, alius autem succurrere illi potest, quemadmodum ego huic possum, ille si non benefacit proximo, malefacit; si non restituit illi incolumitatem, ademisse censetur. Lege enim charitatis tenetur unusquisque proximo laboranti succurrere quando potest, usque ad eò ut iudicandus sit auctor ejus mali à quo potuit et non liberavit eum. Beneficentiæ igitur exercitatio sabbatis licita, imò

VERS. 10. — **DIXIT HOMINI**, nempe, ut Marcus, c. 5, v. 5, addit, cum eos *cum ira*, id est, vultu ad indignationem composito, respexisset et simul *contristatus* esset, seu condoluisse animo super cæcitate cordis eorum, qui favore cæci res apertissimas in quaestionem vocabant. **EXTENDE MANUM**, etc. q. d. : Non ego te tango, non inspuo, sed solo verbo sano; nimirum *in*, sicut hoc notat Athanas., hom. de Semente, omnis calumnie umbra evanesceret. Loqui

præcepta est, tam conveniens sanctificationi diei sabbati, quàm malefacere est alienum. Cum sciret Salvator nihil ab ipsis respondendum, ita temperavit quaestionem, ut, ipsis tacentibus, illa secum afferret solutionem sui. Et tanquam non teneretur hominem hunc sanare, (divinæ enim erat hoc, non humanæ naturæ opus) at habet se ut hominem unum ex aliis, tanquam qui malefaceret, si egenti cum posset non benefaceret, quo citra calumniam sanare possit, ipso opere Deum se esse declarans. At illi tacerunt. Videbant enim aut certè metuebant, ne verbis suis caperentur si quid responderent (cujus inprimis illos pudisset coram multitudine) præsertim cum nec discere cupiebant, nec opiniones pravas corrigere, nec discedere ab animo Dominum persequenti.

VERS. 10. — **ET CIRCUMSPECTIS OMNIBUS.** Græcè et cum *circumspexisset illos omnes*, scilicet nec esset qui responderet. Circumtulit oculos Salvator in adversarios, semel ut videret an non esset inter eos qui responderet, quod Lucas; iterum ut monstraret non ignotam sibi perversam ipsorum malitiam, quâ agente tacerent, quod Marcus narrat.

EXTENDE MANUM TUAM aridam illam. Jubet simul et suggerit facultatem præstandi quod jubet.

ET EXTENDIT, qui extendit, Christo Deo vitam et vegetantem potentiam manui reddente : cæteroqui enim non potest manus arida ac proinde mortua et contracta extendi. *Extendit* est Latinè, Syriacè et in uno exemplari Græco, quo modo apud Matthæum et Marcum constanter legitur. In aliis porrò Græcis libris hujus Evangelii secundum Lucam, illius loco est, *ille autem ita fecit*.

ET RESTITUTA EST, scilicet sanitati, quod etiam Græcè additur. Restituta est ipso extensionis momento.

MANUS EJUS. Additur Græcè et Syriacè *ut altera*, quæ nihil unquam mali passa fuerat. Postquam Phariseos Christus oratione et argumentatione convicerat, reipsâ magis etiam oppressit. Docuerat licere sabbato citra religionis detrimentum curare proximum corpore ægrum, quocumque modo id fiat, sive medicamenti adhibitis, sive admotâ manu tantum, sive quovis alio externo opere adhibito, illudque opus non servitium appellandum esse, sed beneficium, cuius omissio injuria esse possit, quod est apud alios Evangelistas. At amen volens ipse manco præsentî sanitatem conferre, non utitur aliquo externorum illorum modorum, ut facto luto, ut manu tactâ et contractâ, vel alio simili; sed eam init rationem, quam nulla unquam scribarum subtilitas, aut Phariseorum superstitio, cogitavit in sabbati violatione ponere. Ea fuit allocutio tantum, eaque brevissima : nemo enim lo-

enim nec ipsi quidem, qui quaestionem loquendo proposuerant, veitum esse, vel cogitare audebant. Et hæc est causa cur refutationis evidentia confusi, neque mitire ausi coram populo, consilium *perdendi*, id est, occidendi illum, agitarunt. Christus vero noluit contendere cum illis potentia, vel miraculis se defendere, sed tanquam infirmus infirmis exemplum præbens.

qui prohibetur sabbato : alioqui neque ipsi potuissent illum interrogare. Non curat igitur, sed, solo verbo, solo jussu, sanat, nihil exterius agens. Nihil itaque illis relictum fuit, unde vel speciem accusationis effingere possent, nisi fortè, manus extensionem, aut manum ipsam, quòd illo jubente ac volente restituta esset, accusantes, sensu communi planè se carere ostenderent. Redarguti itaque primùm rationibus fuère ; mox verò reipsà multò magis et spectaculo exhibitò perturbati ; quibus omnibus, illorum non solùm inscitia, sed et invidia patefacta est, et Christi virtus illustrior testatiorque evasit.

VERS. 11. — **INSIPIENTIA.** Unde debuerant ad meliora adduci, fidem, inquam, in Christum, et rectam de sabbati cultu doctrinam, auditis rationibus, tam illustri miraculo suffultis ; inde deteriores sceleratiorisque evaserunt, quæ summa insipientia est. Verbum Græcum, amentiam propriè vertas, q. d. : Versi sunt in furorem, in rabiem acti sunt, dum ferre non possent pondus illud rationum rerumque quo opprimebantur et apud adstantes pudefiebant. Cujus furoris violentiam cum ultra non possent intra se continere, mox egressi synagogà illum evomuerunt ; hoc est enim id quod sequitur :

ET COLLOQUEBANTUR AD INVICEM, MUTUIS sermonibus auditis inebant consilium, indagabant.

JESU, ipsi Jesu, quo ipsum è medio tollerent, quam rationem inire possent quàm possent ipsum perdere. Non enim terebant invidi gloriam Jesu, doctrinis rationi tam consentaneis, et miraculis adeò magnificis, de ipsis quidem triumphantis, populi verò animos in sui admirationem trahentis simul et sibi devincientis. Doctrina igitur pietatis, miraculo stabilita, ita à reprobis excepta est, ut docti et convicti, deteriores etiam redditi sint, et virulentiam suam magis ac magis profuderint.

VERS. 12. — **EXIT CIVITATE IN MONTEM vicinum stagno Genesareth, ORARE, ad orandum.** Secessum quietemque captavit, ut aliis quò liberius orationi vacaret, quem, nisi vellet, non poterant tumultus strepitusve quicumque orantem turbare aut distrahere, nobis ergo in exemplum.

PERNOCTANS. Totam illic noctem perseveravit orans Deum, noctem illam orando transegit. Non quotidiano more rogavit Patrem, sed totam noctem in precibus consumpsit, declarans quàm esset de Ecclesià suà sollicitus. Nam quia posterà die electurus erat sibi collegas administrandi Evangelii, futuros Ecclesiæ do-

VERS. 13. — **VOCAVIT DISCIPULOS SUOS, qui hæcenus non nisi discipuli fuerant, continui auditores doctrinæ, et spectatores operum ; nunc eos mittere incipit ad colligendam messem, ad quod verbo et exemplo formaverat, atque ita hæc missione eos Apostolos fecit, et, etiam apostolos nominavit, q. d. missos, quia generaliter in universum missi sunt ; quamvis ex etymologià etiam aliis competat, sicut cæteris septuaginta duobus discipulis hoc tribuunt nonnunquam veteres. Ut autem hæc missio non esset potestate vacua, vel eorum doctrina novitate contemptibilis, vel prædicationis, tanquam locutionis divinæ, potestas arrogata videretur, miracula velut signilla commissionis et auctoritatis appendit. Nam**

ctores et pastores, et concione expositurus evangelicæ perfectionis et prædicationis, doctrinæ suæ, summam, ideirò, tam seriò à Patre postulavit, ut electioni concionique suæ præset. Cæterùm, non in suà causà precatas est quàm ut legem nobis præstiteret, ut à preceatione ordiamur, maximè quoties eligendi sunt Ecclesiis pastores. Prudentià enim destituimur et consilio ; atque ut maximè simus perspicaces, nihil tamen facilius quàm in hæc parte aut decipere aut affectum violentià abripi. Adhæc, ut summa in electione vigerit dexteritas, infeliciter tamen cedent omnia, nisi Dominus regendos suscipiat qui fuerint electi, ac dotibus necessariis instruat.

IN ORATIONE DEI. Orationem Dei evangelista vocat eam quàm Christus orabat Deum, q. d. : Totà nocte orabat Deum Patrem.

VERS. 13. — **VOCAVIT, advocavit DISCIPULOS SUOS, quos jam habebat perpetuos comites, aliquos eorum, quos voluit ipse, Marc. 3, v. 13, aliquos eorum qui se disciplinæ ipsius tradiderant, ejusmodi ex quibus vellet apostolos eligere, non quidem pro meritis illorum, sed pro suo beneplacito. Non dubium enim quin hoc verbo Marcus significet, non ambitioni aut meritis hominum apostolatum delatum fuisse, sed pro Christi Domini liberrimà, prudentissimà atque æquissimà voluntate et indubitatâ auctoritate collatum, quod notat et Beda. Nam si dicas electos fuisse, qui cæteris essent præstantiores, non quadrabit hoc in Judam ; nec perfectos formatosque elegit, sed à se formandos. Ita verò et Paulus, Dei voluntatem ac beneplacitum in suo apostolatu sæpè commendat, 1 Cor. 4, v. 1 ; Ephes. 4, v. 1 ; Gal. 1, v. 13.**

ET ELEGIT, et postquàm elegeret, conjungitur enim hic versiculus 13 cum 17 ; Et sive tunc descendens cum illis, stetit, etc., ita ut tres interjecti versiculi, continentes nomina apostolorum, includantur parentheses. Interpres, qui participium hic mutavit in verbum, sententiam reddidit clariorem.

Elegit autem DUODECIM, ad apostolatum : nam ad Evangelii gratiam, hoc est, ad singulorum salutem, omnes discipuli electi erant. Duodecim itaque discipuli hic segregantur, ad apostolatûs quem gesturi suo tempore essent tyrocinium, qui ipsius ubi fuissent individui comites, continuique ipsius doctrinæ auditores, et spectatores operum, idonei aliquando forent, qui orbi Christum annuntiarent, ipsique prædicandi Evangelii partes obirent. Duodenario autem

dedit illis potestatem spirituum immundorum, id est, super spiritus immundos, nempe ut ejicerent eos. Vocantur immundi, non naturâ, sed vitii, quia omni immunditiâ delectantur, horrent et sectantur sanctioniam, ex quo à divinâ puritate ceciderunt. Hæc autem potestas ejiciendi spiritus, curan tique infirmitates non erat inhærens Apostolis, sicut Christo, sed stabiliter addicta, et assistens ex divinâ voluntate, quo conciliaretur eis, tanquam legatis, reverentia, auctoritas, fides ex multis, quæ decet ex ingenio, eloquentiâ, opibus, præcipuâ, comitatu.

DUODECIM. Duodecim non casu, sed divino consilio electi sunt, ut satis indicatur Act. 1, v. 26, 21, et vit. Rationes tangunt veteres : primam, ut, quia

numero Ecclesiae instaurationem notare voluit quòd, sicut carnali generatione ex duodecim Israelis filiis populus Judæorum, innumerabilis ille, in duodecim tribus distinctus, prognatus est, ita spiritali nativitate (qualem Paulus describit, 1 Cor. 4, v. 15; Gal. 4, v. 19; Philem., v. 10) ex duodecim apostolis tanquam alteris patriarchis progrediretur multitudo credentium juxta multitudinem arenæ quæ est in littore maris: ita ut isti honoris gradu et fecunditate sobolis non modò patriarchis non cederent, sed etiam longè præcellerent. Duodecim enim tribus Israel, typus quidam fuere Ecclesiae Dei, ex omnibus populis colligendæ; quæ ratio ab ipso videtur Salvatore indicata, Matth. 19, v. 28. Sunt qui morem dicant fuisse Judæis, ad res graviores firmandas, duodecim testes adhibere, eoque respexisse Salvatorem.

APOSTOLOS, vernaculâ linguâ Syrorum *Selihe*; certè sic vocat passim Syriaca editio, tanquam missos, à *se-lah*, quod est, mittere. Apostolus vocabulum est Græcum, Ecclesiae ac scholæ Christi, ut alia multa, familiare, quod Latinè dicas legatum, nuntium qui ore negotium agit, deductum ab ἀποστέλλειν, quod est, amandare, emittere cum mandatis; quâ voce etiam ferè utuntur evangelistæ, ubi de apostolorum missione loquuntur. Atque hunc in modum apostoli nomen interpretatur Salvator ipse qui indidit, Joan. 13, v. 16, ubi ait: *Neque apostolus major est eo qui misit illum*; apparetque libenter vocabulo isto Dominum et evangelistæ usos fuisse, quòd frequentissima sit mentio missionis et missorum apud prophetas. Ornavit itaque ipsos elogio isto, quod tamen officii est magis quàm dignitatis, ut scirent quorsum è vulgari numero sepositi, et in quem usum destinati forent, nimirum, ut emitterentur aliquando, legatorum in morem, ad annuntiandum hominibus ea quæ Dominus mandasset, quò in eum finem seriò se pararent. Apostoli ergo, missi et legati sunt Domini, ipsius mandata referentes iis ad quos missi sunt. Quare Paulus, *Pro Christo*, ait, *legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per*

duodecim tribus typus erant Ecclesiae, ex omnibus gentibus colligendæ, duodecim etiam apostoli, quasi alii duodecim patriarchæ et Patres eam generarent, ut indicat Iren., l. 4, c. 38, Theophyl., imò ipse Christus, Matth. c. 19, v. 28. Alteram sæpius tangit Aug., ut in Ps. 59 et alibi, quia duodenarius constat ternarius, in quaternarium ducto: apostoli autem Trinitatem in quatuor orbis partes erant prædicaturi. Nominatim recensentur, ut constaret tum divinæ electionis ratio infirma mundi eligentis tum firmitas testimonii ipsorum, quod de rebus maximis toti orbi reddere debebant.

VERS. 14. — SIMONEM; *primus* vocatur Simon in Matth. 10, 2; non ætate, quia senior erat Andreas, ut Epiphani., hæresis 51, num 19, nec vocatione, quia idem Andreas imperfectâ vocatione, scilicet ad credendum, prior vocatus fuit, Joan. 1, v. 40 et 41, perfectâ verò ad apostolatam simul cum Petro, Matth. 4, v. 18. Nec etiam solâ necessitate numerandi primus ponitur; sic enim qui sequitur, secundus dici debuisset; neque casu, quia utique ponitur Petrus in Evangelii primus, ex terorum verò ordo mutatur. Itaque primus auctoritate et electionis dignitate, sicut Judas semper collocatur ultimus; q. d., et omnium apostolorum primus, id est, præcipuus et

nos: obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo; 2 Cor. 5, v. 20. Hic itaque discipulorum ad apostolatam electio describitur; missionis functionisque initium, infra cap. 9, v. 1, 2, 6.

VERS. 14. — SIMONEM. Simon et Simeon idem unum sunt nomen diversimodè prolatum, quòd à *samah* audire derivatum est. Quoniam, inquit Lia, *audivit me Dominus haberi contemptui, dedit etiam istum mihi, et vocavit nomen ejus Simeon*, sive ut Hebræi pronuntiant, *Simhon*, Gen. 29, v. 33.

QUEM COGNOMINAVIT, quem et nominavit, sive quem eundem nominavit, ut intelligas binominem fuisse, quanquam aliàs cognomen vocetur.

PETRUM, vernaculâ linguâ quâ Salvator utebatur, *Cepha* (quod ad formam Græcorum nominum flexum effertur *Cephas*), Græcâ et Latinâ *Petrus*. Significatio est autem petræ sive rupis. Et quanquam, omnes Christianos, vivos spiritualis templi lapides esse oportet, 1 Petr. 2, v. 5, Christus tamen pro excellentiâ gratiæ quâ Simonem instruere volebat, peculiare ei Petræ nomen imposuit, eò quòd ipse futurus esset caput et robur fidei ipsius. Mutatio enim nominis, quæ à Deo facta in Scripturis legitur, semper doni alicujus spiritualis significationem habet. Quare et præ aliis peculiariter familiarem habuit, ut sanè eum ad plura quàm alios adhibuit, id quod clarè testantur historiæ evangelicæ. Sic et Abrahæ, Saræ ac Israeli, qui ut carnalis Israelis auctores, ita spiritualis typi fuere, nova nomina à Deo fuere indita, Gen. 17, v. 15, et 32, v. 27, 28.

PHILIPPUM. Judæi mixti gentibus, liberis suis etiam gentium nomina imponebant.

BARTHOLOMÆUM. Id nominis quidam interpretantur *filius Ptolomæi*, quanquam ipsi *th* non præponatur *p*, sive Latinè, sive Græcè, sive Syriacè; quidam malunt *filium tholmai*, quod nomen frequens in Bibliis legitur multis seculis antequàm Ptolomæus ullus natus esset, Jos. 15, v. 44, 2 Reg. 3, v. 3, etc. Hi duo, Philippus, inquam, et Bartholomæus, putantur graves atque il-

quasi vertex Simon, inquit Chrysost. in cap. 1 Act. Et ex hoc loco desumpta videtur vox *primatus Petri*, quam usurpat August., tract. ult. in Joan., et alii veteres. Unde Beza, cæteris impudentior, hæc voce perstrictus, audeat suspicari ab aliquo primatus papæ fautore vocem, *Primus*, fuisse additam. QUEM COGNOMINAVIT PETRUM, ut distinguatur à Simone Chananaeo. ET ANDREAM FRATREM EJUS. Matth. apostolos recensendo sex binarios per copulativam efficit; unde videtur eos ita binos enumerare, sicut à Christo conjugati et bini missi fuerant ad prædicandum, Marc. 6, v. 7. Hinc fratres conjungit, ad significationem concordiæ. QUEM COGNOMINAVIT PETRUM, Syriacè *Cephas*, quod petram seu rupem sonat, immobilem scilicet, nam Joan. 1, v. 42, nomen illud promiserat, hic imponit, Matth. 16, confirmat.

VERS. 15. — SIMONEM QUI VOCATUR ZELOTES. Apud Matth. : *Simon Chananaeus*; non à terrâ *Chanaan*, seu *Chananaea*; repugnat enim orthographia tam Latina, Hebraica, quàm Syriaca; sed à *Canâ*, oppido vel vico Galilææ, ut Hieron., unde rectius fortassè *Cannæus* diceretur. Hoc autem nomen quia secundum etymologiam Hebraicam denotat zelum, nam *kanne* significat *zelari*; hinc à Lucâ et Act. 1, vocatur *Simon Zelotes*; quamvis Scaliger velit Zelotem esse

lustres viri fuisse, et Scripturarum studiosi, quam non multa ipsorum in sacris Litteris sit mentio.

VERS. 15. — THOMAM. SYRUS *Thoumo*, nomen quod interpretis *geminus*, à *thuum*, quod Hebræis et Syris est geminare.

ALPHEI, scilicet filium; non illius tamen Alphæi, cujus filius Matthæus fuit, Marc. 2, v. 14, sed illius qui maritus fuit Mariæ Cleopæ, sororis matris Domini, Joan. 19, v. 25. Hic Jacobus minor aliàs dictus est, Marc. 15, v. 40, Zebedæi filius. Jacobus major, propter ætatem, quia hic senior, ille junior erat, qui à Paulo vocatur frater Domini, Gal. 1, v. 19. Auctor est unius ex canonicis epistolis, cui episcopalis in Jerusalemis delata ab apostolis fuerat sedes, Euseb., lib. 2 Hist. eccles., c. 25. Affines etiam elegit Jesus, quia affines non sunt rejiciendi ab iis officiis ad quæ sunt non minus aliis idonei: non tamen aliis sunt præponendi, nisi sint magis idonei.

ZELOTES. Hebraicè *kanna* dicitur, non *Canana*. Exodi 20, v. 5, et aliis locis, *el kanna*, Deus zelotes Syrus hoc Matthæi loco habet quod liceat legere *kannaio*. Interpres è Syro transcribit *kenanaio*; sed nihilominus interpretatur, *zelotem*; ita ut res clara sit, hoc apostoli cognomen, sive, *Canæus*, proferas, sive, *Cananæus*, à gentis Chananæorum nomine minimè sumptum esse: illud enim scribitur non per *koph* sed per *caph* *canahni* à *Canahan* filio Cham, Gen. 10, v. 15, 18. Cæterum an à zelo hoc nominis obtinuerit iste Apostolus, an à loco sic dicto, remanet dubium. Hieronymus ita cognominatum putat à vico Canà Galilææ, ad distinctionem Simonis Petri, et aliorum Simonis nomine vocatorum.

VERS. 16. — JACOBI, scilicet fratrem; Judæ cap. 1, v. 1; quanquam Syrus addat, *filium Jacobi*. Aliàs Thaddæus fuit et Leblæus vocatus.

ISCARIOTEM, ita dictum, juxta B. Hieronymum, vel à loco ex quo oriundus fuit, vel à tribu, sed non sine vaticinio facinoris ab eo perpetrandi, cum Issachar mercedem sonet, Gen. 50, v. 18, quæ vili ille accepta, prodidit Dominum suum. Quidam, qui à loco natiuitatis ita dictum putant, formant nomen ab *is* vir et *carioth* civitate tribus Judæ, Jos. 15, v. 25, quasi dicas, vir Carioth, id est, Cariothensis, quemadmodum Esdræ cap. 2, v. 22, 23, dicuntur *viri Anathoth, viri Netupha*, etc., qui ex eis locis oriundi erant. Cæterum evangelistæ adjecerint vulgari nomini formam Græcam, *Isariothes*, ut solent aliis nominibus pro-

priis, licet Iscariothi tantumdem valeret. Porrò multi Latini libri scribunt *Scariotes*, omissa *i* littera, quo modo et Syrus habet *Scariouto*: ubi hoc ipsum fieri videtur, quod alibi fit à scriptoribus ecclesiasticis Græcis, quando *Σαριαυ* dicunt pro *Ισπαρια*, Hispania.

TRADITOR, prodidit postea; nam per anticipationem istud dictum est. Cooptavit autem Salvator unum hujusmodi in ordinem apostolorum, quem, si tunc non fuit hujusmodi, malus, inquam, et perversus, adeoque proditor, scivit fore hujusmodi (Joan. 6, v. 70; providentiâ æquissimâ, ut datâ proditori familiariori sui copiâ, esset ipsi prodendi facultas, itaque impleteret decreta Domini passio; non quòd nobis liceat malos, aut eos quos malos fore suo modo præsciamus, ad functiones sacras ullo modo assumere, sed, partim ut ne turbemur, dum præter opinionem nostram, eorum quos ad sacra ministeria assumpserimus, aliqui reddantur mali; partim ut ne propter malos deseramus bonos, ut propter Judam relinquendi non erant alii apostoli. Significavit enim, in Ecclesiâ suâ, et in omnibus illius ordinibus, semper fore malos permixtos bonis, donec permundetur area; et nequaquam enervari aut inanem reddi sacramentorum administrationem, propter ministrorum indignitatem. Porrò cæteri, quos ad apostolatûs honorem Salvator assumpsit, etsi non mali, ignobiles tamen, pauperuli, rudes atque idiotæ penè omnes fuêre, idcirco, juxta apostolum Paulum, *ut ne glorietur caro, aut evacuetur Christi crux*, 1 Cor. 1.

VERS. 17. — ET, tunc, DESCENDENS, cum descendisset, scilicet ex cacumine montis, vel ex superiore monte; Mosis referens exemplum, qui legem populo è monte attulerat, Exod. 34, v. 29.

CUM ILLIS, duodecim, in apostolos à se electis, summam legis evangelicæ et totius doctrinæ suæ unâ cum populo auditoris.

STETIT, circumspiciens eoque convocans, exhibitione præsentia suæ, eam quæ confluerat multitudinem. Nam postquam advenerat ad se multitudo, et sanata fuerat à plagis suis, tunc docturus sedit, quod habet Matthæus, cap. 5, v. 1.

IN LOCO MONTIS CAMPESTRI, in loco montis inferiori, æquabili, et multorum capaci (hujusmodi enim, ob declivitatem, commodus est, ut multi videre audireque docentem possint), in quem descenderat è supremo monte, ubi, noctem oratione transmiserat, exortoque die apostolos ordinaverat. Lege in hanc sententiam Augustinum, libro 2 de Consens. evang.

VERS. 17. — STETIT IN LOCO CAMPESTRI. Multi putant diversum esse sermonem istum ab eo, quem, cap. 5, describit Matth., propter apparentem multarum circumstantiarum differentiam; sed rectius Ambr. in Lucam, Chrysost., Theophylactus, et alii, eundem fuisse putant, à quo non abhorret August., lib. 2 de Consensu Evangelist., c. 19 in fine. Inque hic videtur ordo fuisse rei gestæ, ut scilicet juxta Matth. Christus videns turbas, ut eas declinaret, in montem ascenderit, et ibi noctem orando transegerit; mane verò facto multos discipulos ad se vocaverit, et ex eis duodecim apostolos constituerit, prout narrat hæc Lucas, d. c. 6, v. 12 et sequentibus,

dictum, quia à sectâ Zelatarum, de quibus apud Josephum, ad Christum conversus fuit.

VERS. 16. — ET JUDAM ISCARIOTEM. Ita vocatum volunt Hebraicè, alii à marsupio, alii à mercede venditi Christi, alii à strangulatione per anticipationem, alii à tribu Issachar; sed horum pleraque meræ chimeræ sunt. Verissima videtur illa et simplicissima opinio, quæ, ut Hieron., ab urbe deducit, nempe Carioth, in tribu Judâ, Josue 15, v. 25, et Jerem. 48, v. 24 et 41, quasi dicas: *Isch, Keriioth, virum Carioth*, id est, Cariothensem: nam hæc formâ exprimitur Hebræi sæpè sua patronymica, ut *viri Bethleem, Anathoth, pro Bethleemitis, Anathotitis*, 1 Esdræ v. 22 et seq.

sub finem capituli 19. Sedit autem; id enim congruit auctoritati docentis.

ET TURBA reliqua à duodecim electis (multos enim sui sequaces habebat discipulos), scilicet stetit eo loco.

COPIOSA, multa, id est, magna.

AB, EX OMNI JUDEA, omni parte terræ Israeliticæ. Videtur hic generaliter accipere Judæam; vide quæ diximus supra.

ET JERUSALEM, etiam ex ipsâ Jerusalem. Nomen hoc metropolis Judæorum, Græcè, et apud classicos auctores Latinè, ferè neutri generis plurali numero effertur *Jerosolyma* et *Solyma*; nonnunquam tamen et numero singulari generis feminini *Jerosolyma*. Porrò non sacra *Solyma* nominis interpretatio est (neque enim Græcum est nomen aut ex Græco mixtum) sed hoc idem est nomen quod Hebraicè *Jerusalem* sive *Jerusalum* effertur. Videtur urbs ista regia, primùm *Sedec* vocata fuisse, quod est *justitia*; hinc enim reges illius appellantur *Melchisedec*, *Adonisedec*, Gen. 14, v. 18; Jos. 10, v. 1, *Rex justitiæ, Dominus justitiæ*. Postea verò dicta est *Salem*, quod est, *pax*, Gen. 14, v. 18. Tandem nominata est *Jerusalem*, facta ex conjunctione nomine, conjunctione, inquam, verbi *raah*, quod est videre, cum nomine *salem*, quâ distingui posset ab alterâ *Salem*, de quâ Gen. 33, v. 18, quod hæc editiori loco in montibus sita, procul undique videretur, *præ cæteris Judææ urbibus, inter omnes accolæ eminentes velut caput in corpore*, ait Josephus, libro 5 de Bello, cap. 2; vel potiùs ex re ab Abrahamo gestâ, Gen. 22, v. 14, sumptâ nominis ratione. Nam cum Abraham loco filii ariete sacrificato quem in vepribus hærentem offenderat, dedisset loco nomen, *Iere Adorai*, videbit seu providebit Dominus, aut *Dominus videt*, quod nos habemus; ex illo, *Iere*, et vetustiore appellatione, *salem*, formatum est nomen *Jerusalem*, tanquam dicas: Dominus videbit aut providebit pacem sive holocaustum pacis. Nimirum propter sacrosanctam passionis Christi mysterium, illic aliquando peragendum, tam angusta nomina sunt huic loco, Deo agente, à principio posita; quo mysterio justitia, pax atque felicitas toti orbi procuranda erat; nam Jebus, quæ appellatio huic urbi aliquando à vulgo est attributa incolarum, non urbis propria fuit.

ET MARITIMA regione ET TYRI ET SIDONIS, tum Tyri, tum Sidonis, dictâ Syrophœniciâ; nam Tyrus et Sidon cum maritimæ sint urbes, est et regio illarum maritima. Græcè et Syriacè clariùs omittitur prius *et*. Hæ civitates vicinæ imò conterminæ Galilææ sunt, eâ parte quâ sorte cecidit tribui Aser, Jos. 19, v. 28, 29, et quanquam existiment nonnulli eas ad sortem Aseritarum pertinuisse, id quod de Sidone quidem liquidum fieri videtur, Jud. 1, v. 31, nunquam tamen

Deinde descendens cum illis è vertice montis, stetit in loco ejusdem montis *campestri*, ut Lucas, hoc est, aliquanto inferiori et magis æquabili, turbam compactam, ubi post edita rursus signa curationum quidem sedit, ut Matth., et partim ad discipulos, ut hic initio dicitur, partim ad turbas concionem istam habuit,

Hebræorum acceperunt imperium: nedum religionem, Deo id credo nolente, ut à gentium commerciis essent: hieniores Hebræi. Tyros, à rape nomen habet undequique altissima in qua est ædificata, conversâ litterâ *sade in tau*: nam *sar* Hebraicè, et rupis et urbis istius nomen est; *Sidon*, vel à Sidone primogenito Chanaan, Gen. 10, v. 15, ita vocata est, quod putant nonnulli, vel à piscatore piscinumque copâ, ut mox Bethsaida, quod alii. Sitæ sunt civitates istæ ambæ in eodem maris Mediterranei littore, (nam Tyrus, cum esset insula, ab Alexandro magno conjuncta est cum continente à parte orientis) à se mutuò distitæ ducentis circiter stadiis, ambæ opportunissimo instructæ portu, ambæ quoque proinde emporia nobilissima, veteribus scriptoribus tam profanis quam sacris celebrata, de primatu dubio oim certamine contententia. Horum propter viciniam intamis apud Judæos erat impietas vitiositasque, ut illiusmodi maritima loca, ab exteris perpetuò frequentata nationibus, à negotiosâ illâ, quæstuosâ, ac voluptuosâ vitâ, ad religiosam excoli vix unquam possunt.

VERS. 18. — EUM, docentem. Syrus vertit, *sermone ejus*.

LANGUORIBUS, morbis. Qui iam venerant ut audirent eum, quidam ut sanarentur, quidam propter utrumque.

QUI VEXABANTUR, qui turbabantur, qui molestabantur.

IMMUNDIS; diximus alibi cur ita vocantur.

CURABANTUR; Gr., et curabantur seu sanabantur. A Græcis et Syris additur conjunctio *et*; quare non incipit illis nova periodus ab illis verbis: *Et qui vexabantur*, sed adhuc pendet sententiâ à superioris versiculi initio, et subaudiendum est hic, *steterunt*, ut in superioribus; quodque sequitur *et curabantur*, intelligendum est, omnes et demoniaci, et alii qui aderant ægroti, qui sensus aptior est quam sententiâ nostræ editionis, cujus interpres vel non legit conjunctionem illam, vel accepit pro *etiam*. Sanaverat Jesus plerosque pridè antequam montem ascenderet, quod testatur Marc. cap. 5, v. 10, 11; nihilominus postridè quando descendit, alios rursus sanavit, quod hic ait Lucas, ut semper accedebant et adducebantur alii atque alii, et hic quidem opportunè, ut major auctoritas adderetur et fides conciliaretur novæ Evangelii doctrinæ mox proferendæ.

VERS. 19. — OMNIS TURBA, unusquisque è turbâ, cui sua sanitas minùs constans esse videbatur.

EUM TANGERE, occasionem tangendi eum, aut aliquid ejus vel minimum.

QUIA jam sæpiùs experti fuerant quòd VIRTUS, efficacitas et vis certa sanandi DE ILLO, ex eo, EXIBAT, quod ad actum sanandi; quod est, exerebat se. Vir-

ut ex c. 7, v. 23, patet. Inque ascendit in montem, turbas vitandi omnium, apostolos creandi causâ, ac denique ut altissimam perfectionem vitæ christianæ traderet. *Et cum sedisset*, pro dignitate magistri, *Accesserunt ad eum discipuli*, id est, propius cincerunt, quam ceteri.

tutem si accipias propriè, erat in Christo homine, quippe etiam Deo virtus omnipotens, ipsi intrinseca, et non aliunde accepta, sed propria ut Deo; quæ tum ex illo exisse dicitur, cum in alios sese exeret. Porrò non poterat illa se exerere Christo aut invito aut inscio; sed adeò efficax, certa ac præsentanea, Christo ipso faciente, fuisse significatur, erga eos à quibus fide petebatur, ut sponte suâ fidem ipsam sequi, excipere, amplectique videretur.

ET SANABAT confesim, ex tempore afferebat integram solidamque sanitatem. Non enim virtus quæ in ipso erat, sed virtutis illius effectus, id est, sanitas, exhibet ex illo, quemadmodum exit à sole lumen, ab igne calor, ex fonte aqua.

OMNES, quotquot fide tangerent ipsum, quocumque detinerentur morbo, curabili vel incurabili, magno vel parvo, publico, vel secreto.

VERS. 20. — ET, posthæc, his peractis, IPSE sedens, Matth. 5, v. 1, ut congruit auctoritati docentis.

OCULIS; suis additur Græcè et Syriacè.

IN DISCIPULOS suos, sibi proximos, præsertim duodecim illos quos jam creaverat apostolos, quos præ omnibus præsentibus docere, instruere et animare voluit, futuros aliorum ipsiusque orbis doctores, quos et proinde præ omnibus voluit horum verborum esse memores, interpretes et promulgatores.

BEATI ESTIS VOS PAUPERES, qui, omnibus meâ causâ relatis, pauperem vitam degitis, nec ullas sectamini hujus mundi divitiis, contenti iis quæ Deî providentia in dies procurat, postquam feceritis quod vestri est muneris; et alii vobis similes. Istos beatitudinis gradus, quos Matthæus tertiâ personâ generaliter extulit, Lucas secundâ personâ ut ad discipulos dictos refert. Verisimile est enim Salvatorem, primùm quidem apostolos allocutum, beatos eos prædicasse; deinde verò, quod particulatim apostolis dixerat, omnibus qui ipsos imitarentur promississe. Nam haud existimandum est, tam brevibus verbis quàm ab evangelistis describuntur, absque omni latiori declaratione, aut explicatione, hæc abs Jesu fuisse pro concione proposita.

Beatitudinem omnis homo expetit, atque iis omnibus quæ agit quærit, quippe finem ultimum suum et absolutam perfectionem, nihil tamen est in quo ita miserè homo erret ut in eo in quo sita sit beatitudo, et quæ sint ad beatitudinem perveniendi media. Quare id principio Salvator docet, quod pollicentur omnes qui se sapientiæ doctores profitentur, in quo ipsa sita sit beatitudo, et quæ sit certa ad eam pertingendi via.

VERS. 20. — DICEBAT, quasi reclusis sapientiæ cœlestis fontibus, tanquàm magna et seria, et divina mysteria, quæ hactenus tacuerat, proximè tradens. Hæc enim ad perfectum Christianæ vitæ modum pertinent, ut August., lib. 4 de Sermone Domini in monte. Est hic sermo summa perfectionis evangelicæ seu novæ legis.

BEATI. Aptissimum exordium doctori sapientiæ, tradere, in quo sita sit beatitudo. Hanc enim velut finem omnium omnes omninò appetunt, sed in quo sit sita, et quibus mediis obineatur, miserrimè allu-

Docet autem hæc in re longè aliud, quàm, aut philosophi docuerint, aut vulgus hominum sentiat, quin imò ex diametro contrarium. Illorum enim omnium iudicio, beatitudo à præ-enti statu æstimatur, felicem esse qui omni molestiâ exemptus ac votorum suorum compos lætam et quietam vitam agit. Salvator autem, eos qui improborum injuriis premuntur, et variis ærumnis subjecti sunt, mediis in miseriis beatos pronuntiat, ut rectam proximamque tenentes viam ad beatitudinem, quæ non nisi futuri sit seculi. Præ cæteris munus beatos divites clamat, miserrimos autem pauperes (*Beatum enim dixerunt populum cui hæc sunt*, Psal. 143, v. 15), Salvator pauperes inprimis beatos prædicat. *Beati*, inquit, scilicet sunt, beatitudinis tum inchoatione, quemadmodum gemma est uva, tum maximè expectatione infallibili; hic enim *spe salvi facti ac beati sumus*, Rom. 8, v. 24.

PAUPERES, οἱ πτωχοὶ, mendici, inopes, quibus nullæ sunt opes terrenæ, nullæ hujus mundi divitiæ. *Mescine*, dicit Syrus, quod idem Italus *Meschino*. De his enim qui non figuratè, sed propriè pauperes dicuntur, hanc Domini sententiam interpretatur Chromatius Papa, inter alios, tum in dissertatione tum in declamatione quas scripsit in hunc Domini sermonem, et quidem egregiè. In Matthæo additur: *Spiritu*; non enim omnes pauperes beati (nam complures, substantiâ pauperes, divites sunt affectu, miserii iâ vitæ conditione) sed qui *spiritu* hujusmodi sunt, voluntate nimirum à Spiritu sancto afflatâ, (sit enim hominis mens atque voluntas, ex Spiritus sancti aliatu, spiritus) animo spiritualia amanti quærentique, ex fide in Deum et amore agente; nec enim quæcumque voluntas, quicumque assensus sufficit, ut beatus sit, qui pauper sit. «Non omnis paupertas felix est, inquit Chromatius, quia fit sæpè ex necessitate, fit nonnunquam per pessimos mores, fit etiam ex indignatione divinâ. Beata ergo paupertas est spiritualis, eorum scilicet hominum qui spiritu et voluntate pauperes se faciunt propter Deum, renuntiando seculi bonis, substantiam suam ultrò erogando; qui contemptis mundi divitiis, spretâque seculi facultate, ut Deo fierent divites, mundo esse pauperes voluerunt. Hi tales pauperes quidem seculo videntur, sed Deo divites sunt, egentes seculo, sed Christo locupletes.» Primùm ergo ac præcipuè beati hic prædicantur qui obsecuti fuerint Salvatoris consilio, Matth. 19, v. 21: *Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me*; qui non solum nullas habent aut appetunt divi-

cinantur. Porrò beati hic infra pronuntiantur non qui reipsâ, sed spe beati sunt, quia rectissimâ viâ ad beatitudinem tendunt. Quâ de causâ ratio singulis subjecta futuram vitam spectat; quamvis verum sit, quòd præmia singularum beatitudinum etiam in hac vitâ inchoentur.

PAUPERES. Dux interpretationes hic celebres sunt. Una per *pauperes spiritu* intelligit humiles, qui non habent inflatum spiritum, quasi vacui et inopes præsumptione atque inflatione; superbi enim dicuntur inflati, quasi vento seu spiritu distenti. Ita August.

tias, verum etiam ea omnia quæ habuerant et habere potuerant sponte propter Deum dereliquerunt. Huiusmodi beatus pauper fuit ipse Christus inprimis (2 Cor. 8, v. 9), qui primus singula ista quæ hic docet et laudat, perfectè observavit, absolutum se præbens exemplar omnibus; tum Christi sequaces apostoli. Deinde verò beati hic prædicantur, qui eam, in quâ Deo volente degunt, paupertatem æquanimitè ferunt, et, præ amore erga Deum, divitiis præponunt, nequaquam quærentes divites fieri, sed à Domino expectantes quibus opus est postquam fecerint id quod vocationis ipsorum est. Demùm illi hic beati postremo gradu pronuntiantur, qui, quas habent divitias, tanquam non habentes sunt, non illis cor apponunt, non confidunt, non amant, non pro divitiis ducunt, quibus ipsi, aut boni sint aut honore digni, aut felices, aut pauperibus præferendi, non avarè asservant vel augent, sed dispensant ut oportet, integrè avaritiæ renuntiantes, denique ea præstant omnia quæ divitiis huius seculi præcipit Apostolus, 1 Tim. 6, v. 17, 18, 19, omninò autem sic sunt animo comparati, ut ubi pietatis ratio id exigit, inunctanter opum omnium jacturam facere statuunt; nam et isti suo modo sunt pauperes. Hæc ergo primâ sententiâ voluntaria paupertas opumque periturarum contemptus commendatur, radix evangelicæ perfectionis, et proxima ad beatitatem via. Nam et è contra, Aposto'lo doctore, 1 Timoth. 6, v. 9, 10, *philargyria*, studiumque divitiarum, *malorum omnium radix est* et certa hominis perditio. Beati itaque pauperes cùm à Christo veritate pronuntientur; rectè concludit D. Ambrosius, lib. 2 Offic., cap. 4 : *Nullum ergo adminiculum præstant divitiæ ad vitam beatam.*

QUIA, rationem addit cur beati sint pauperes : non enim in paupertate beatitudo consistit, sed medium est paupertas quo beatitudinem assequaris. Paupertas enim, indigentia est rerum quæ licitè ad vitæ conservationem expetantur; beatitudo autem omnem indigentiam rerum quæ licitè expetantur excludit, quinimò abundantiam affert et copiam, quippe qui status sit omnium honorum aggregatione perfectus, quo habet homo quidquid vult, quidquid desiderat, et nihil mali vult, nihil mali desiderat. Cæterùm,

lib. 1 de Sermone Domini in monte, c. 2, et alibi scipitùs, et ante ipsum Tertull., lib. de Patientiâ, c. 11. Hilar., can. 2, Chrysost., Theoph. in Matth., et alii non pauci. Secunda exponit *Pauperes*, ut sonant, inopes scilicet divitiarum, non tamen quoslibet : non enim pauperes solâ necessitate, vel etiam quâlibet voluntate, quâ et Crates philosophus abiecit divitiis; sed *spiritu*, id est, voluntate à Sancto Spiritu afflata, seu voluntate spirituali, non carnali. Ita S. Bernardus, serm. de Festo omnium Sanctor. Unde Basil. in Regulis breviorib., resp. 205, *pauperes spiritu* dicit esse, qui pauperes facti sunt propter doctrinam Domini, dicentis : *Vade, vende omnia*, etc., vel qui paupertatem quomodoocunque oblatam ex voluntate Dei moderantur. Quibus addi potest et tertium genus pauperum, qui, etsi affluent divitiis, cor iis non apponunt; sed affectu pauperes divitiis non amant, sed administrant, parati omnibus exui propter Dominum. Hæc interpretatio magis textui congruit. tum quia vox Græca propriè *Mendicos*

postquam rerum copiâ homo prævaricator abusus, à beatitudine excidit, nullâ restitui faciliori viâ quam per inopiam potest. Rerum enim copia, mentem hominis semel vitiatam perpetuò irritat, ut vel se luxui det, vel sorditiei, ut vel profundat opes prodigus, vel asservet sordidus, vel adaugeat avarus, ut speret in pecuniâ ac thesauris, in multitudine divitiarum suarum, et à Domino recedat cor ejus sollicitus ut congreget, anxius ut conservet, perpetuis distentus curis ut accumulet. At paupertas, ea maxime quam homo spiritu colit, ut irritamenta vitiorum omnia excludit, ita virtutum omnium parens est, terrenis expedita curis ut Deo vacet, læta animo, securâ mente, jactatâ sollicitudine omni in Dominum, tota ab illius pendens providentiâ curaque, certa nihil sibi defuturum, tantummodò Dominum timeat, eaque faciat quæ ille fieri ab homine velit. Ita ad beatitudinem redit homo pauper, qui à beatitudine dives exciderat. Et quidem prorsus necesse non est reipsâ opes omnes reliquisse; animo tamen ut minimùm necesse est, ita ut nec fiduciam in opibus colloces, nec pro opibus, quæ te beatum felicemve reddant, ducas, denique paratus sis, ubi opus erit, reipsâ relinquere, sicut antè diximus.

VESTRUM EST, jam nunc est, amodò vobis debetur, certique estis vos accepturos id quod nunc appropinquant.

REGNUM DEI, sive *colorum*. Non dicit, quia sunt vobis veræ divitiæ : nam parvipendens, divitias reddere pro paupertate, promittit regnum; quemadmodum è diverso Matth. 19, v. 24, divites excludit regno cælorum. *Regnum cælorum*, id est, vita feliciter æterna, inque æternum felix, quæ unâ in Dei visione potissimùm sita, variis dehinc nominibus describitur, pro congruentiâ cujusque generis bonorum hominum cui promittitur, ut diximus supra. Pauperibus, qui terrenas contempsere divitias, et, quod divitiis parari ac stabile esse solet, regnum, quin præelegerunt servilem, inopem, humilemque vitæ conditionem in terrâ, congruit in cælis regnum. *Regnum*, cum gloriâ eminentiam significat præcipuam, cunctarumque rerum abundantiam; *colorum* autem *regnum*, vera isthæc æternaque promittit : ita ad aspera adversaque carni,

significat; tum quia Lucas eis opponit *divites habentes consolationem suam*. Utraque tamen sibi valdè vicina est : nam, ut August., proprius vermis divitiarum est superbia, quæ ex iis ferè oriri solet. Ex quo fit ut merito tales pauperes spiritu, etiam simul humiles esse intelligantur. Et hinc est, quòd Hieron. et Hilar. utramque expositionem conjunxerunt. Qui enim ex animo et profundè imbibit se pauperem esse, hoc est, ut Hilarius, nihil penitùs, non solum externas divitias, sed nec corpus nec animum esse suum, sed Dei, ille profectò simul spiritu pauper seu humilis est. QUIA VESTRUM EST : scilicet etiam nunc in præsentî, eò quòd certâ spe jure quodammodò ac debito mox persolvendo possideris. REGNUM DEI quod præter divitias quamdam eminentiam gloriosam omnium et abundantiam complectitur; et ideò rectè opponitur depressioni et paupertati. Nam quamvis regnum cælorum comprehendat præmia omnium beatitudinum, diversis tamen nominibus exprimitur pro exigentiâ cujusque beatitudinis.

suos Salvator animat, cœlestium bonorum beatitudinisque promissione, cum hic, tum in cæteris sequentibus promissionibus. Est enim regnum cœlorum, æternum feliciter agere, ubi se ipso Deus et Deo sancti fruuntur; et cum Deo nihil, quod quidem rectè expeti possit, deest. Cœlorum hoc regnum appellatur pro eo quòd est cœleste, quia in terrà à mortalibus nec videtur nec invenitur; in cœlis autem manifestat donatque illud Deus; dein quia cum cœlis æternum est, denique quia eos manet quorum mentes cœli sunt, hoc est, sedes Dei. Porrò quæ hic promittitur variis ordine nominibus beatitudo, tametsi in futurà vità reddenda sit, suo tamen etiam modo donatur et inchoatur in istà; et quidem, quod ad regnum cœlorum pauperibus promissum, an non verè regnant, idque planè cœlesti modo, qui tyrannis iis, quos miserè ferre divites solent, avaritiæ, ambitioni, iræ, odio, curarum turbis, et cæteris hujusmodi, dominantur ipsi, cunctisque mundi opibus superiores, Deo toti inhærent, cui uni servire regnare est?

VERS. 21. — NUNC, in hâc temporariâ vità, in deserto hujus seculi; nam ad exitum ex Ægypto alludere hanc sententiam existimant quidam.

ESURITIS, et sitiitis, famem sitimque frequenter æquanimiterque patimini (nunc præ cibi potùsque inopiâ, nunc spontè, præ ardore jejunandi, castigandi corpus, prædicandi verbi, etc.), cumque opus est tenui victu sedatis, contenti vulgaribus, alieni à deliciis, comessionibus, ebrietatibus, et domo convivii. Vulgò miseri habentur qui famem sitimve pati sæpè coguntur: Salvator porrò hic beatos eos prædicat; de corporali fame Lucas, de spiritali Matthæus expressius locutus est, alterque alteri lucem affert. Justitià de quâ Matth., ut generalis est virtus in se omnes virtutes complectens, accipitur pro omni eo quod virtuti, æquitati que consonum et Deo gratum est. Esuriunt autem et sitiunt justitiam, qui iniquitatem omnem tum in se tum in aliis omnibus exosam habent, desiderantque, id omne quod Deo gratum sit, à se atque ab omnibus præstari, in eoque magis semper ac magis profici; nec desiderant tantùm, sed et omni conatu satagunt, atque ita, ut frequenter eâ causâ etiam cibi potùsque inedia patiantur, alieni à comessionibus et ebrietatibus, addicti verò jejuniis et macerationibus carnis: majori enim affectûs ardore in justitiam feruntur, quàm famelici aut sitibundi in cibum et potum, quippe quam ad vitam spiritui suo nôrint imprimis necessariam, nec alias adhæc esse illi pares delicias. Leviter ea appetenda Salvator docet, in quorum curâ vulgus miserè ad eò torquetur, cibum, inquam, et potum; felices esse, qui famem et sitim hanc à rebus

VERS. 21. — BEATI QUI NUNC ESURITIS; et mox: V. E. VOIIS QUI SATURATI ESTIS. Quæ omninò intelligenda videntur de esurie et satietate corporali. Matth. addendo *justitiam*, intelligit esuriam metaphoricam, id est, ardens desiderium omnis justitiæ et virtutis. Et ita intelligunt Matthæum omnes veteres interpretes hujus loci, Hilar., Ambr., Hieron., August. Unde vero sensu videtur utrumque posse conjungi, ut Lucas esuriam, Matth. causam ejus expresserit; quasi Christus dixisset: Beati qui propter justitiam veram fa-

corporeis et perituris transferunt in meliora, ad appetendam justitiam evangelicam, ita ut præ ejus desiderio, corporis famem sitimque libens patiantur, quippe in quâ, dum hic vivitur, semper sit quod merito esuriatur et sitiatur, semper operi et profectui locus: cui gnæviter ad eò incumbere jam congruè exigitur, divitiis, honoribus et voluptatibus mundi, superatis, id quod isto inferiorum fuit graduum.

SATURABIMINI, recumbentes cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cœlorum, dum apparuerit, *gloria Dei*, Psal. 16, v. 15. Saturabuntur autem pane cœlesti qui famem omnem excludet; saturabuntur justitiâ quam esurierunt; donabuntur enim perfectâ omnibusque numeris absolutâ justitiâ, qualis hâc in vità nemini datur, in futurâ præmii loco servatur. Saturabuntur omnis generis bonis, quia nihil deerit inebrietatis ab ubertate domûs Dei, Psal. 35, v. 9, ad eòque Deo ipso saturabuntur, bonorum omnium fonte, qui solus sufficit, quinimò solus potest omnimodam humanæ menti satietatem afferre: *Creâsti enim nos ad te* (Augustinus, lib. 1, cap. 1, confitebatur), *et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te*. Saturabuntur verò plenè, ita ut fames nulla unquàm recursura sit; et sine fastidio saturitas erit, quia absque inediâ appetitus. Temporaria nullam possunt aut corpori aut animo humano saturitatem afferre: corporis enim fames perpetuò recurrit, animi verò desiderio satisfactum nunquàm est; et, si quædam aliquando satietas esse videatur, plus illâ fame ipsa plerùmque cruciat. Veriorem hâc in vità saturitatem consequuntur qui justitiæ operam dant, quippe quibus nihil desit quod ad æternæ vitæ saturitatem aliquando consequendam necessarium sit, juxta illud: *Qui venit ad me, non esuriet: et qui credit in me, non sitiit unquàm*, Joan. 6, v. 35.

BEATI QUI NUNC FLETIS, id est, lugetis. Verè paradoxon. Mundus enim eos hic arbitratur beatos, qui à mœrore luctuque alieni, rebus omnibus ex animi voto succedentibus, vitam lætam et amœnam ducunt, jucundis mundi voluptatibus perfruuntur, jocos et lepidis risibus vacant, parataque habent solamina mille malorum; beatus verò Dominus, contra totius mundi sententiam, luctum quo oblectamenta mundi omnia subjugantur, eaque quæ luctum pariunt, beatificat. Beatos prædicat eos qui vitam degunt judicio hominum tristem, à voluptatibus, inquam, seculi et carnalibus concupiscentiis alienam; qui, intelligentes nihil esse lætitiæ in rebus humanis, ea sibi hoc in exilio ob oculos ponunt, quæ luctum gignunt, sua alienaque peccata, carnem spiritui rebellem, et cætera hujusmodi, denique quibus parùm aut nihil prosperè

mem et sitim tolerant, sive voluntariis se jejuniis macerando, sive ab aliis illatam amore justitiæ tolerando. Unde Paulus 2 ad Corinth. 11, v. 42, de fame, et siti, et jejuniis, multis se commendat, sicut et 1 ad Corinth., c. 4, v. 11. Quia in futuro SATURABIMINI, expletâ fame ac siti corporali, quam passi sunt, et expletâ illa esurie ac siti justitiæ, propter quam passi sunt, quia in cœlo plenâ ex omni parte justitiâ donabuntur. Hanc saturitatem pulchrè describit Isaias c. 65, v. 47.

succedit, rebus premuntur adversis, et æquanimiter ferunt. Ita enim duntaxat luctus resque luctificæ ad beatitudinem conferre intelligendæ veniunt, si quis eis benè utatur, si tristitia sit, non seculi, sed secundum Deum, de quâ Apostolus, 2 Cor. 7, v. 10. Fit autem longè frequentius, ut benè homo rebus luctificis ac tristibus utatur, quàm ut rebus lætis: illis enim facilius ad officium revocatur, in eoque continetur, et quasi stimulis excitatur ut in Deo solidam consolationem quærat; his facilius insolescit, et si quidem his bene utatur, haud ita magni est meriti, cum res ipsæ lætæ pars non parva remunerationis sint.

QUIA. Non in luctu sita beatitudo (quinimò exultat à beatitudine luctus), sed ad beatitudinem luctus ducit: ea enim via præscripta est homini perditio, rebusque lætis ac prosperis semel abuso, ut non nisi circum-eundo per adversa compita, eò pervenire possit, quò priùs recto itinere potuisset: neque enim pervenire mereatur, nisi dolens ac deflens suâ se culpâ itinere rectissimo et commodissimo evagatum: denique, uti diximus, menti vitiatæ, quâ nunc est, ferè plus ob-sunt prospera quàm prosint.

RIDEBITIS, solatio gaudioque perfundemini æterno. Scripturæ more, risus nomine, mentis exultatio et affectus lætior intelligendus est, mera et tristitiæ in-permixta alacritas. *Itaque paupertatem, famem, dolor-em, quæ putantur mala, non solum impedimento non esse ad vitam beatam, sed etiam adjumento, evidenti-simè pronuntiatum est*, ait Ambrosius, lib. 2 Offic. cap. 4. Veniet tempus, quo versis rerum vicibus, dolor eorum vertatur in gaudium, et luctus in risum; tunc, quando, juxta Isaïæ vaticinium, cap. 35, v. 10, 51, v. 11, *redempti à Domino revertentur, et venient in Sion cum laude, et lætitiâ sempiternâ super capitu eorum; gaudium et lætitiâ obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus*. Neque hæc in vitâ solamen deesse potest, quos Paracletus, Spiritus consolationis sanctus, intus reficit, quasi tristes, semper autem illius munere

VERS. 22. — BEATI ERITIS, etc.: non quomodolibet persequantur vos; nam et latrones et hæretici gravissimam pœnam patiuntur, sed PROPTER FILIUM HOMINIS. Cum enim faciat martyrem non pœna, sed causa, mors sceleratorum non est fidei gloria, sed pœna perfidiæ, ut August. Præcedentes itaque beatitudines in actione, hæc in passione consistit, ideòque perfectissima est. Facilius est quippe justa agere, quàm propter justitiam etiam persecutionem pati. Hoc enim præter malorum tolerantiam etiam constantissimam justitiæ persecutionem denotat. In Matthæo additur: *Quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Nihil enim aptius, quàm ut iis qui instar peripsematis conculcati sunt, detur regni et quidem cœlestis exaltatio. Idem autem regnum promittitur primis et ultimis: sed primis, hoc est, pauperibus, propter divitias regni; ultimis, propter exaltationem et gloriam. Aug. autem idcirco in ultimâ beatitudine ad caput rediri putat, per iteratam promissionem regni cœlestis, quia persecutio consummatum perfectumque ostendit et probat. Breviter itaque et clarè omnes istæ beatitudines ita in summam contrahi possent: Beati qui, spretis mundi divitiis, honoribus, voluptatibus atque commoditatibus mundi, justitiam, misericordiam, cordis munditiam, ac pacem cum Deo et hominibus sectantur et faciunt, tanto animi ar-

gaudentes, 2 Cor. 6, v. 10, ex sancto enim luctu, velut ex seminio quodam, animi gaudium nascitur.

VERS. 22. — ERITIS, vel estis; nam ad utrumque ambiguum est Græcum.

HOMINES, impii, inimici doctrinæ meæ quam vos profitemini.

SEPARAVERINT, in carcerem aut exilium truserint.

EXPROBRAVERINT, probris affecerint, *maledixerint* vertit secundum Matthæum.

EIECERINT NOMEN VESTRUM TANQUAM MALUM, expunxerint nomen vestrum tanquàm malorum et improborum ex albo suo, indignos vos judicaverint qui inter ipsos numeremini, memoriam vestri vel abolere vel abominabilem posteris reddere studuerint. Ultimus hic ad beatitudinem gradus est, in passione consistens (superiores in actione consistunt), isque, ut supremus et perfectissimus, ita à mundi opinione alienissimus. Magnum est quæ justitiæ sunt agere, sed longè majus, quinimò maximum, eorum causâ quæ egeris, æquo animo injuriam pati; id enim, præter malorum longanimum tolerantiam, constantissimam arguit justitiæ prosecutionem. Et quidem non necesse est persecutionem justitiæ causâ patiaris, ut beatus fias; cæterùm id necessum est, eo sis animo, ut motâ adversum te persecutione, à justitiâ non deflectas; sufferenda est enim excitata in nos persecutio, non ultrò accersenda. Cæterùm qui superiores ad beatitudinem gradus conscenderit, ferè fit, ut in impiorum, quibus moribus est dissimilis, persecutionem incidat; id quod pluribus docet Chromatius in declamatione.

PROPTER FILIUM HOMINIS, nullâ vestrâ culpâ, sed propter me, meâ causâ cujus doctrinam et gloriam prædicabitis; odio mei, quia in me creditis, quia fidem in me orbi annuntiat, quia Christianæ pietatis veri et integri cultores prædicatoresque estis; hoc ad superiora singula repetendum est.

dore, ut omnes persecutiones hæc de causâ toleratas æquanimiter ferant; consequenter enim ac jure hæreditatis stabiliter possidebunt regnum cælorum, perfusi gaudio, pleni ac saturi omnibus bonis, liberi ab omnibus malis, facie ad faciem videntes Deum, tanquàm filii ejus cum Patre suo regnantes. Ex his patet, sicut paulatim crescunt virtutes beatitudinibus designatæ, ita et crescere præmia; omnes esse concatenatas, omnes quoque ad salutem necessarias, atque ita esse omnes in certo gradu præcepti et non tantum consilii: idem denique præmium pro diversis gradibus variè nominari. Quomodò autem respondeant donis Spiritus sancti, vide latè August. lib. 1 de Sermone in monte, c. 5 et 4. Matthæus addit deinde diversos prosecutionis modos, cum applicatione beatitudinum ad præsentem discipulos. *Cum maledixerint*: Græcè *ὀνειδίσασαν*, id est, probris, convitiis et contumeliâ præsentem affecerint. *Et persecuti vos fuerint*: non verbis, sed factis inferendo vim. *Et dixerint omne malum adversus vos*, absentium famæ et honori detrahendo. Ita hæc tria membra distinguit August. 1. 4, c. 5. *Mentientes*: si enim vera dicantur, non sunt beati, sed dupliciter miseri. *Propter me*. Referendum est non ad, *mentientes*, sed ad tria persecutionum genera jam dicta. Utrumque autem, et *mentientes* et *propter me*, addi propter hæreticos,

VERS. 25. — **EXULTATE, gestite.** Σικρῶν propriè dicuntur lascivientes pecudes; translatiivè iis tribuitur, qui, præ gaudii abundantia, non possunt se continere quin varios gestus edant, hinc et inde subsilientes. Non solum non frangamini animo, aut etiam mœrore afficiamini, quin potius summo animi gaudio perfundamini, tanto quantum et extrinsecus exundet. Sic fecisse leguntur apostoli, de quibus scribitur Act. 5, v. 41: *Et illi quidem ibant gaudentes, etc.*

ECCE. Quod promitto, tam certa res est, quam admirabilis et mundi opinionem superans.

MERCES VESTRA. Proposito bravio, ad animosum suos certamen agonothea hortatur; licet igitur bravium habere præ oculis, dum in certamine aut labore sumus. Adhæc, merces redditur iis qui strenuè se gesserint: est igitur meritum eorum qui strenuè se gerunt; argumentum est, juxta dialecticos, à correlativis: hoc adversus meritorum virtutumque osoros. Nam quod aiunt illi: *Etiamsi millies mortem oppeteres propter Evangelium, ne pilum quidem propterea posses mereri à Deo, hoc est, obstringere illum ut tibi vel tantillum deberet.* Non nos obstringimus Deum ita ut nobis aliquid debeat, sed se ipse obstringit Deus, vultque nobis ipse debere promissa sua.

MULTA, magna, ampla, immensa, humanoque cordi incomprehensibilis, ejusmodi ad quam nihil sunt passionis hujus temporis. Amplitudo ista, sive magnitudo, æstimanda est, non collatione rerum hujus mundi, sed ex opulentiâ ac magnitudine promittentis, cujus ut divitiæ sunt infinitæ, ita liberalitas omnem transcendit numerum ac mensuram. Amplissima autem omnium merces iis reddenda est qui fidei nomine adversa fortiter tulerint; cæteræ enim virtutes rationi consonæ sunt; sed fides humanæ mentis captum superat.

IN COELO, ubi suis Deus feliciter videndum se præbet, et coronat pro meritis singulos quos in terris neglexisse videbatur. Ab hominibus igitur insectandi, ultra homines estis beandi.

Solas quatuor beatitudines B. Lucas dominicas posuit, octo verò S. Matthæus: Matthæus enim perfectè descripsit Jesu de beatitate doctrinam; Lucas verò contentus fuit *quatuor virtutes amplecti cardinales;* temperantiam, quæ superflua resecans sanctâ oblectatur paupertate; justitiam, quæ ut reddat unicuique quod suum est, quod Dei est, Deo, quod hominum, hominibus, quod suum sibi, non recusat famem et sitim pati; prudentiam, deplorantem hujus seculi vanitates collatas cum solidis futuri seculi gaudiis; fortitudinem denique, quæ, ne à virtute deflectat, adversissima et difficillima quæque æquanimiter tolerat. Nam, quod

notat ibid. August. utpote qui volunt de persecutionibus et famæ turpitudine gloriari, cum et vera dieantur, quando de illorum errore dicuntur, nec propter Christum ista patientur: non enim, inquit, sequitur Christum, qui non secundum veram fidem et catholicam disciplinam Christianus vocatur.

VERS. 23. — **GAUDETE... ET EXULTATE,** etc. id est, non solum animo frangamini, sed etiam ita gaudete, ut etiam exterius per exultationem erumpat. QUONIAM

Sapiens testatur, cap. 8, v. 7: *Sobrietatem et prudentiam docet sapientia, et justitiam, et virtutem, quibus utilius nihil est in vitâ hominibus.* Porrò, existimandum non est, consilii hæc esse ut ad beatitudinem quis perveniat; omninò præcepti sunt, omnibus qui beati esse cupiunt: neque unam ex his gradibus conscendisse sufficiat, quamquam diversis singuli sententiis recensiti sint; omnes oportet quoquo modo; est enim indissolubilis inter eos connexus, nec quisquam unam habet harum virtutum qui non habeat omnes, ita unam inter se concatenatæ, et his omnibus perficitur unus homo Dei ad omne opus bonum instructus; tametsi ferè fiat, ut in unâ præ cæteris unus excellat, in aliâ alius. Pro excellentiâ autem ac perfectione uniuscujusque in horum graduum seu virtutum assecutione, distribuenda sunt beatitudinis præmia, aliis ampliora, aliis inferiora; etsi omnibus eadem una beatitudinis substantia reddenda sit: ut enim connexæ sunt ipsæ virtutes, ita et earum præmia, extremique præmia mediorem, ac medii consequentur præmia extremorum. Hæc itaque, quia simul omnia instruunt ad omne opus bonum et perficiunt hominem Dei, viamque unam ad beatitudinem unam docent, in unum sic liceat contrahere, quò videre liceat absolutam viam ad beatitudinem et beatitudinis ipsius descriptionem: « Beati sunt qui, spretis mundi divitiis, honoribus, ac voluptatibus, justitiæ, misericordiæ, et cordis munditiei, dant operam, student ad mutuam pacem revocare qui eam ruperint, denique si quid horum causâ injuriæ ferendum sit, ita sunt animo compati, ut æquanimiter patientur; beati, inquam, hi sunt: debetur enim eis consequenturque regnum cælorum, nec consequentur tantum, sed hæreditatis jure possidebunt, gaudio perfusi, bonis pleni, ab omni miseriâ liberi, beatâ Dei facie fruentes, donati honore filiorum Dei, unâ cum Patre Deo regnantium. »

SECUNDUM HÆC, id est, hæc eadem, eodem modo, sic ut loquitur Matthæus.

PROPHETIS, ipsis prophetis, viris illis insignibus, toto jam orbe illustribus, qui ante vos functi sunt munere præconum Dei, nec tamen ob hujusmodi persecutiones omiserunt annuntiare verbum Domini. Videtis autem quorum nomen conati sunt impii abolere, horum memoriam nunc sacrosanctam esse apud omnes. Non itaque novum hoc vobis exemplum, aut insolens videri debet, veritatis à Deo profectæ nuntios improborum persecutionibus impeti; semper malis odio fuit veritas, quibus displicuisse summa laus est. Animat eos et prophetarum exemplo, quòd hæc ratione prophetarum societatem et gloriam sint consecuturi, quorum fortitudinem in prædicandâ

MERCES VESTRA MULTA EST: quia sicut fides omnem rationem superat, ita merces pro persecutionibus fidei reddenda omnem captum rationis excedit. Sic enim, modis scilicet supra dictis, FACIEBANT PROPHETIS. Hoc addit ut ne novum quid sibi accidere putent; ut se talibus viris præmio, sicut et persecutione, æquandos intelligant; ac denique ut in eorum locum se successuros in prædicandâ veritate sciant; quorum officium, ut proinde explicet, adjungit.

veritate fuerint imitati : simulque intelligendum dat, ipsos in prophetarum locum functionemque succedere; id quod deinde disertius prosequitur, ad majora etiam eos vocatos docens, ad orbis universi magistrum, cum prophetae soli servierint Judææ.

PATRES, majores seu præcessores.

EORUM, à quibus vos malis afficiendi estis, Judæorum.

VERS. 24. — VERUMTAMEN, verum, sed, è diverso. Nam quatuor hominum generibus, quos pronuntiaverat beatos, opponit quatuor item, quos censet miseros atque infelices; ut omnino consequuntur hæc ex illis. Nam si beati sunt pauperes et qui esuriunt, sequitur miseros esse divites ac saturos; et si beati qui flent et qui persecutionem patiuntur, miseri sunt ergo qui rident et qui favore fruuntur hominum, quamquam hæc omnia mundo paradoxa.

VÆ deplorantis et lutionem æternorum suppliciorum prædicentis est, in novo præsertim Testamento; prædicentis est denuntiantisque vindictam Dei, supplicii haud dubium æterni, simul et deplorantis ac commiserantis. Nam, ut Basilius in Catenâ, ait, hæc vox VÆ, quæ intolerabilibus profertur doloribus, eis convenit qui paulo post detrudendi erant in grave supplicium, Titus: *In extremam calamitatem ruituros asserit*. Postquam igitur præmiis ad virtutem provocaverat, etiam à criminibus et peccatis, futurorum suppliciorum denuntiatione deterret, quod Ambrosius ait; ut si coronis promissis non sunt persuasi virtutem, certè impendentium tormentorum metu retrahantur à peccatis. *Ut per beatificationem quidem ad illa adhortetur, inquit Euthymius, per deplorationem verò ab his avertat.*

VOBIS. A discipulis convertit sermonem ad filios perditionis, qui contrariis studiis incumbunt.

DIVITIBUS. Quemadmodum mox, v. 20, pauperes intellexit spiritu, id enim addit Matthæus, ita hic divites dicit voluntate, animo, affectu, qui, vel si non habeant divitias, volunt divites fieri; quo modo loquitur Apostolus, 1 Tim. 6, v. 9; vel si habeant, cor illis apponunt, quo modo loquitur Psalmus 61, v. 11; in iis fiduciam, amorem et felicitatem omnem suam collocant, his se bonos, felices et beatos credunt, nec aliud bonum majoris faciunt. Nam sunt qui divitias habeant, sed tanquam non habentes, quos tertio gradu pauperes spiritu esse definivimus supra. *Non*

VERS. 24. — VERUMTAMEN VÆ VOBIS DIVITIBUS. Quatuor generibus hominum, quos beatos prædicaverat, quatuor alia opponit, quibus væ intentat, id est, æternam miseriam prædicat; et primo quidem divitibus scilicet spiritu, hoc est, animo et affectu, sive divitias simul habeant, sive non habeant: opponuntur enim hic divites pauperibus spiritu, quos Matth. expressit, sicut supra explicuimus. *Divites* ergo hic vocantur qui divitiis inhiant vel incubant, amore scilicet cum divitiis colligati, ut inde avelli nequeant: nam si qui divitias habeant tanquam non habentes, et observent præceptum Apostoli, 1 ad Timoth. 6, v. 17 et seqq., ab hoc væ immunes sunt: non enim consensus, sed affectus in crimine est, inquit Ambr. *QUIA HABETIS CONSOLATIONEM VESTRAM, id est, recipitis*

enim census, sed affectus in crimine est, quod notat Ambrosius.

QUIA, dat causam cur æterna ipsos maneat supplicia.

HABETIS, receptam habetis, refertis, reportatis; sic Matth. 6, v. 2, vertitur *receperunt mercedem suam*. Syrus hic transfert, *recepistis*, sed tempus præsens videtur urgeri, adeoque futuro opponi, tanquam dicitur, habetis, recipitis, seu reportatis hæc in mortali vitâ, non est quod expectetis in futurâ æternâ.

HABETIS autem in et ab ipsis divitiis vestris, Euthymio interprete, CONSOLATIONEM, solamen adversus mala omnia, si quæ vos invadant, adeoque tutamen ne invadant, denique quidquid bonorum temporalium animus vester desiderat, honores, amicos, servos, vestes, suppellectilem; omnia enim divitiis parantur.

VESTRAM, non veram, sed quam vos vobis definitis, exoptatis, et quæritis, quæ vobis sufficit, in quâ conquiescitis, nec aliam desideratis, præsertim si eâ frui semper liceret. Subaudit, ac proinde veram solidamque consolationem, quæ est regni cælorum, non assequemini, quæ non datur nisi iis qui, posthabitis omnibus hujus mundi rebus, ad eam adspirârunt, sed æterna vos manet desolatio. *Quod sit væ divitibus adfuturum, scribit V. Beda, à contrario melius intelligitur, ubi pauperum dicitur esse regnum Dei, à quo se regno per omnia, qui hæc consolari quærunt, alienant, audituri à justo iudice: Filii, recordamini, quia recepistis bona in vitâ vestrâ* (infra 16, v. 25). Pauperibus promittitur regnum cælorum, id est, æterna gloria cum cunctarum rerum abundantia conjuncta; divitibus exclusis regno cælorum; infra 18, v. 24, 25; relinquunt æterna ignominia omnis expers solatii. Quare Jacobus apostolus Epistolæ suæ cap. 5, v. 1, exclamat: *Agite nunc, divites, plorate, ululantes in miseriis vestris, quæ advenient vobis.*

VERS. 25. — VÆ VOBIS; certa vos manet maledictio.

QUI SATURATI ESTIS, qui impleti estis, scilicet cibo potuque, id est, semper saturi et distento ventre. Subauditur *nunc*, quod quidam etiam addunt, ac supra v. 21, in contrario expressum est; et de affectu desiderioque intelligitur locus. Non enim, qui aliquando sunt saturi, damnantur; sed qui id affectant ut semper sint saturi, id est, quorum præcipuum studium in hæc vitâ est, indulgere crapulæ et ebrietati, curare ut venter fartus cibo semper æstuet mero sice-

in hæc vitâ ex divitiis beatitudinem vestram, nemo enim divitias diligit eo, quod diximus, modo, quin et iis beatitudinem sive ex toto sive ex parte percipere velit; hoc est enim commune omnibus qui frui volunt creaturis.

VERS. 25. — VÆ VOBIS, QUI SATURATI ESTIS, id est, qui in hoc studetis, ut cibo potuque farti genio indulgeatis: illis enim væ minatur, quorum, ut apostolus loquitur, Deus venter est, qui in comessionibus et potationibus suam felicitatem ponunt. *QUIA ESURIETIS; nam per quæ quis peccat, per hæc et punietur; unde et Isaias: Ecce servi mei hæcedent, et vos esurietis: ecce servi mei bibent, etc.* Nam sub esurie etiam sitis hic comprehenditur, et sub his duobus omnium rerum necessariarum inopia, VÆ VOBIS, QUI RIDETIS NUNC,

râve; qui hoc pro præcipuo bono ducunt, et in eo acquiescunt, si comessionibus et computationibus vacare possint; *quorum denique*, ut Apostolus ait, *Deus venter est*, Philip. 3, v. 19, quippe omnia colendo ventri impendentes.

QUIA ESURIETIS, idcirò hic miseri estis inter medias delicias, quia in altero seculo æternam esuriem patiemi. Sicut supra singulis virtutibus assignata sunt congrua præmia, ita hic vitii congrua supplicia; illic esurientibus saturitas promittitur, hic saturis minuitur esuries; decet enim, *ut per quæ peccat quis, per hæc et torqueatur*, Sap. 11, v. 17. Ad eundem modum scribit Isaias, cap. 65, v. 13: *Ecce servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitiatis*. Nam et hoc Evangelii loco sub esurie sitis continetur; ubi licet per famem et sitim intelligatur omnium rerum desideratarum inopia, et *esurietis sit*, omnis veri boni à vobis expetiti denegationem egestatemque patiemi; peculiariter tamen fames cibi et sitis potùs intelligitur; præ ceteris enim gulosi in gehennâ, acutissimâ fame et inexplibili siti cruciabantur, quemadmodum dives ille epulo infra cap. 16, v. 24, de quo hic Beda: «Saturatus erat dives ille purpuratus, quando epulabatur quotidie splendide, sed dirum vae sustinebat esuriens, quando de Lazari, quem despexerat, digito, guttam aquæ quærebat.»

QUI RIDETIS, gaudetis, risui lætitiæque vacatis, et gaudium voluptatemque pro præcipuo bono sectamini.

NUNC, in hac vitâ (in quâ flendi ac lugendi mille suppetunt causæ) et de rebus hujus vitæ, vel illicitis, ut, fornicatione, lasciviâ, et quæ his conjuncta sunt, cachinnis, citharis, choreis, etc., de quibus scriptum est Proverb. 2, v. 14; *lætantur cum malefecerint et exsultant in rebus pessimis*; vel de licitis quidem, sed ita ut spiritalibus præponantur, nec ulla ratio habeatur peccati, modò his frui detur, de quibus alio loco, Eccles. 7, v. 5: *Cor stultorum ubi lætitia*.

QUIA, versis rerum vicibus, in alterâ et æternâ vitâ LUGEBITIS, id ad animi, ET FLEBITIS, id ad corporis, dolorem pertinet. Toti, intùs et extra, animo et corpore, tristitiâ absorpti eritis, momentaneâ voluptate cum perenni cruciatu commutatâ, illic *ubi fletus erit et stridor dentium*, infra 13, v. 28. Tunc tempus erit ut risus suos rideant, qui hæc Christi verba jam rident.

VERS. 26. — VÆ, scilicet vobis. Æterna vobis imminet maledictio, CUM BENEDIXERINT VOBIS, cum laudaverint vos, cumnaverint et applauserint vobis, HOMINES mundani, filii hujus seculi, major hominum pars

id est, qui hoc unum spectatis, ut in rebus hujus mundi transitorii gaudium capiat in lasciviâ, in luxu, cæterisque divitiis, QUIA LUGEBITIS, animo, ET FLEBITIS, corpore, hoc est, intùs et extra voluptas vobis in dolorem animi et cruciatum corporis commutabitur.

VERS. 26. — VÆ CUM BENEDIXERINT VOBIS HOMINES, id est, cum major pars Judæorum (nam de Judæis illius temporis loquitur) vobis prædicantibus applauserit: hoc enim signum est vos eis loqui placentiâ, vitia potius eorum demulcendo, quàm redarguendo:

nihil nisi humana sectans. Loquitur præsertim de hominibus sui temporis et nationis, ut mox patebit. Benedictionem seu laudem opponit odio, separationi, exprobrationi, et ejectioni, de quibus paulò ante v. 22. Porrò ut ibi additur, *propter Filium hominis*, et sermo est maximè de prædicatoribus Evangelii, qui comparantur prophetis, ita et hic sermo est de doctoribus et prædicatoribus, qui comparantur pseudo-prophetis. Et quanquàm liceat subaudire *benedixerint vobis*, extra Filium hominis, quia scilicet nihî adversamini, et contraria doctrinæ meæ prædicatis; videtur tamen non esse ille sensus primus, sed hominum benedictionem hic dari à Christo pro argumento falsæ doctrinæ, quia non applaudant homines nisi pseudopropheta et impostoribus. Væ vobis cum laudaverit vos major hominum pars ob doctrinam vestram, quia non bona esse doctrina potest, quæ majori hominum parti placet. Vera doctrina testatur hominum opera esse mala, Joan. 7, v. 7, propterea, ut non possunt homines eam non odisse, ita non possunt non pessima quæque de ejus doctoribus dicere. Quare non facilè quis vulgò ab hominibus laudatur, cujus vera et sincera doctrina est; sed hoc proprium eorum est qui loquuntur placentiâ, Isaiæ 30, v. 10. Habent quidem fideles sanæ doctrinæ doctores suam apud bonos laudem et gratiam, verum non apud hominum multitudinem seu majorem partem, cui nunquàm placet quod rectum est. Nullus ergo doctor placeat sibi ob applausum populi, aut existimet se rectè docere, quia majori hominum multitudini sit gratus, sed contra metuat sibi plurimum, quia dirum supplicium ipsi paratum est in gehennâ, quemadmodum iis quos oderunt homines, merces multa in caelo, supra, v. 23.

SECUNDUM HÆC, hæc eadem, eodem modo, ait Euthymius, benedicebant nimirum et laudabant.

ENIM, causam insinuat cur eis minetur æternum supplicium; quia perversè doceant, s'miles *pseudopropheta* veteribus, falsis illis prophetis et impostoribus, quorum meminit Scriptura, qui quantò magis placuerunt multitudini, tantò ampliùs displicuerunt Deo.

PATRES, majores, præcessores EORUM, Judæorum hujus temporis. Indicat, se non tam statuere regulam generalem quàm accommodatam populo Judaico, à cujus majori parte sciebat nunquàm probandum Evangelium suum. Dicit ergo: Nam Judæi hujus temporis idem faciunt vobis, quod olim majores eorum pseudopropheta; illi similes sunt majoribus suis, vos pseudopropheta. Majores eorum, certè major pars,

unde Christus: *Me odit mundus, quia ego testimonium perhibeo de illo quòd opera ejus mala sunt. Secundum hæc enim faciebant pseudopropheta patres eorum, scilicet Judæorum, inter quos jam vivitis. Attestatur hoc Jeremias, cap. 5, v. 31: Prophetæ prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit talia. Hoc igitur postremum vae deterret discipulos à captando hominum plausu per doctrinam, et opponitur beatitudini, quæ v. 22 et 23, promittitur ex hominum maledictione, propter doctrinam et fidem Christi.*

commendarunt pseudopphetas, potius quam prophetas; laudarunt eos et magnificarunt, non quod veritatem (falsa enim proferebant) sed quod quæ ipsis grata essent prophetarent. Ita et vobiscum agitur, laudant vos isti et applaudunt vobis, quia non quæ recta, sed quæ audire velint prædicetis, præsertim verò quæ meæ doctrinæ adversantur. Argumentum doctrinæ falsæ, favor popularis. Porrò quod veteres Judæi benedixerint sui temporis pseudopphetis, et adhæserint eis potius quam veris prophetis, locuples testis est omnis vetus Scriptura, nominatim Jeremias, cum alibi, tum cap. 5, v. 31: *Prophetæ prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit talia*. Exstant quoque exempla, 5 Reg. 18, de Eliâ et prophetis Baal ac lucorum; 3 Reg. 22, de Sedeciâ sociisque ejus et Michæâ; Jer. 20, v. 1, 2, 6, et c. 37, v. 18, de Jeremiâ et adversariis ejus Phassur aliisque. Eodem modo actum fuisse cum adversariis Christi ejusque discipulorum, intelligitur ex Matthæi capite 24, ex Actis Apostolorum, et historiâ Josephi. Pertinet ergo hoc postreum vœ, ad corrigendam ambitionem, ut absterreat discipulos suos Christus à captando hominum plausu et gratiâ, quòd exitialis sit, argumentum doctrinæ non sinceræ; nec Christi servus esse possit, qui studeat hominibus placere, aut ab eorum pendeat iudicio, Gal. 1, v. 10.

VERS. 27. — SED, miseris his perditisque relictis, quibus, terrena cum sapiant, aures oclusæ sunt, ita ut nequaquam percipere queant ea quæ sunt spiritus Dei.

QUI AUDITIS, animo vera honestaque omnia cognoscendi et colendi, qui aures aperuistis ad audiendum, excipiendum et amplectendum id omne quod Deo gratum est, quantumvis carni inimicum, quantumvis à vestrà opinione fuerit alienum.

INIMICOS. Non putetis sufficere ut amicos vestros diligatis; si legi Dei satisfacere vultis, diligite et inimicos vestros.

Proximorum loco, ait, etiam inimici habendi sunt, ac proinde etiam diligendi, et nec inimicorum loco habendi; id quod lex quoque et prophetæ compluribus locis disertè docent, Levit. 19, v. 17, 18; Exodi 23, v. 4, 5; 1 Reg. 24, v. 5, et 26, v. 9; 4 Reg. 6, v. 21; Job. 31, v. 29; Prov. 25, v. 21. Nam quòd inimicos nostros vocant, faciunt, non ex suâ sententiâ, sed ex acceptâ à vulgo sermonis consuetudine. Diligendi sunt autem, non quatenus inimicos agunt, sed quatenus homines sunt, odio quo nos prosequuntur seu malitiâ ipsorum non obstante, æstimati scilicet ex communi naturâ, non ex vitio, quod vitium ad majorem potius benevolentiae affectum movere nos debet, quemadmodum medici quando calce feriuntur à phreneticis, tunc etiam magis miserentur illorum. Porrò diligere ad animum inprimis spectat, cujus quia probatio est operis exhibitio, addit:

BENEFACITE QUI ODERUNT VOS. Atqui ne existimares

Deum te posse adversus hostes interpellare, quò vindictam ille sumat, quam ipse non potes, adnectit:

VERS. 28. — BENEDICITE, benè precamini MALEDICENTIBUS, qui imprecantur, qui devotenti digni enim sunt lacrymis et fletibus, non maledictionibus.

ORATE DEUM, nimirum ut iis etiam dorentur bonis quæ non est facultatis vestræ dare. Si quid autem unquam loquatur aut agat sincero animo homo, id certè est dum orationi incumbit, quando Deum, cordium scrutatorem, solum solus alloquitur. Docemur itaque inimicos diligere linguâ, opere et veritate. Quam dilectionis formam ex magistri sententiâ discipulus præscribit, 1 Joan. 3, v. 18; ad linguam enim oratio, ad opus beneficentia, veritas ad animum spectat. Hæc autem præcepta jussa sunt prorsus, non in arbitrio relicta; et quis unquam Catholicorum aliud docuit? nam quòd quædam dilectionis officia, extra necessitatis et scandali rationem, inimicis præstare, non præcepti, sed consilii perfectionisque eximiæ esse, scholastici doctores docent, id in amicis non minus quam in inimicis locum habet cum tamen gravior longè illius sit offensa qui amicos non diligit, quam qui non diligit inimicos: consequiturque id ex præceptorum affirmando enuntiatorum naturâ, quæ neminem nisi pro re natâ, loco et tempore, obstringunt. Verè, Calvine, horrible portentum ipse affers; et impingitis in id ipsi quod in aliis damnatis, qui Dei nobis præcepta proposita vultis, non quòd ea implere valeamus, sed ut naturæ nostræ imbecillitatem, oneri miserè succumbentes, agnoscamus. Scimus nos majora esse quam ut ea ferant naturæ vires nostræ; sed non majora, quam ut superet gratia, quam promittit novæ legis auctor adjutricem viribus nostris. Porrò ad eum hæc finem à Domino præcepta sunt, ad quem ea quæ proximè antecedunt, ut nostris animis sua bona habitudo serveatur incolumis, et inimici, charitate ac beneficentiâ superati, nobis Deoque concilientur.

CALUMNIANTIBUS, ut vestris precibus reconcilientur Deo, condonatis veris criminibus, qui de vobis falsa deferunt ad homines. Græcè et Syriacè, hoc prius, illud posterius est. Est autem hujus loco, τῶν ἐπιβλασφηούντων, quod militare propriè verbum est, ab ἐπι, et ἄρης, Marte, deductum, unde ἐπίβρεια quasi ἐπάβρεια, Martius et hostilis insultus. Quare alii pro *calumniantibus* vertunt *infestantibus*; Syrus *Dedoberin lechun bactiro*, qui vexant vos cum violentiâ; cui benè congruit id quod sequitur, *et persequuntur vos*. Subaudi autem, vexationi infestationique non resistentes, sed fugâ innocuâ vobis consulentes.

VERS. 29. — ET non legitur Græcè; Syriacè tamen additur ut Latine.

QUI, ei qui, TE. Subitò mutatus numerus facit ad inculcandum præceptum, quod unusquisque sic audire debeat quasi sibi uni dicatur.

PERCUTIT IN MAXILLAM UNAM, PRÆBE ET ALTERAM, potius quam omittas, quam non pergas eum diligere, potius quam quid admittas alienum à dilectione, potius quam vindictam de illo sumas aut malum malo

retalies, tantum absitis ab injuriæ retaliandæ cupiditate.

Injuria est, si quæ alia, ignominiosa, alapis cædi; ideòque duplex, quia ignominia accedit. Porrò *dextram maxillam* dixit Matthæus pro *unam*, secutus loquendi consuetudinem, non cædendi, in sinistram enim facilius ferientis ictus est; aut certè extremi contemptus significandi gratiâ *dextram* nominavit; solent enim qui contemnuntur, averso ictu, in sinistram nempe latus, cædi, tanquam qui jubeantur facessere, indigni etiam qui à nobis verberentur.

PREBE. Verte, obverte illi et alteram, libens patere verberari tibi et alteram, scilicet potius quam alapam regeras, potius quam illi resistas cum quo pacem exercere debes, potius quam injuriam vindices, aut malum malo penses: id est, paratus sis etiam alterâ maxillâ alapas excipere, repetitas novasque injurias ferre, potius quam maleficiis certare, aut ultionis aliquid ob acceptam injuriam meditari. Notanda christiana et elegans antithesis, quâ lege talionis, patientiæ, ut ita dicam, talio opponitur. Cæterum noluit nos Christus hortari ad acuendam malitiam, et eorum præsertim qui nocendi libidine jam ardent; quare non id voluit, ut quoties cæsi fuerimus maxillam unam, mox alteram porrigamus: quid enim id foret nisi malitiæ irritamentum? Non est sani æquique interpretis syllabas aucupari, sed attendere ad ejus qui loquitur consilium. Atqui minimè obscurum est quid Christus velit, animos nempe fidelium ad constantem patientiam æquanimitatemque formare, ne semel aut iterum offensi deficient vel fatigentur, sed compositi sint semper ad tolerantiam majorem si crescat malorum improbitas; atque ubi semel læsi fuerint, hoc ipso documento ad tolerantiam erudiantur, et patiēdo patientes esse discant. At quare hæc? ut charitatis animi erga proximos suavitas salva permaneat, et inimici patientiâ evicti Deo lucrifiant; quæ duo Paulus notat, Rom. 12, v. 21, ubi ait: *Noli vinci à malo, sed vince in bono malum*. Consilium enim Christi est docere nos animis esse malorum tolerantibus, tolerandoque mala vincentibus, mansuetis, ut pacis ac charitatis studiosis. Quid enim? dum malo malo resistetur, fit id quod solet dum igni ignis additur, ex parvo magnum, ex uno multiplex redditur, aliudque ex alio propagatur; ac crescunt molestiæ, animi pax amittitur, patientiæ charitatisque, virtutum cum nobilissimarum tum maximè necessariorum, fit jactura, inimicus habetur offensior, qui tolerantiam vinci potuisset. *Nec sanè convenit Christiano*, inquit Chromatius, *vicem injuriæ reddere, ne similis ei cui vicem restituit judicetur. Si enim malum est injuriam facere, non est alienus à culpâ qui vicem malam rependit, ac per hoc non potest bonus haberi, qui malum imitatur*. Porrò, non hic vetat Salvator injuriam declinare; neque, cum inculpata tutelæ moderamine, illæso charitatis affectu, propulsare; neque etiam aliquando, salutis publicæ ergo, iis quibus id officii incumbit, vindicandam committere; multò minùs iis quibus id ex officio incumbit, magistratibus vindicare, præfectis

corrigere, majoribus aut etiam æqualibus corrivere; sed privatas inibet inimicitias, privatae ultionis studium appetitumque improbat, ac ne tantillum quidem vult, ob malum quo affectus es, animi tui charitati ac suavitati, erga eum qui te malo affecit decedere.

· VESTIMENTUM, extimum, pallium.

TUNICAM, quamvis maximè tibi necessariam NOLI PROHIBERE; ne prohibeas, scilicet quin auferat, potius quam te ulciscaris, aut quavis illum injuriâ afficias, vel in injuriæ venias contentionem, longè enim præstat vestibus charitas. In Matthæo est: *Et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium*. Pallium significat summam vestem (quanquam aliquando pro quovis vestimenti genere ponatur) quæ Romanis toga est, Græcis pallium, estque ferè majoris pretii quam tunica. Fac jacturam igitur, inquit, et pallii quod majoris est pretii, quo nisi prius detracto tunica exui non potest; ubi jacturam aliquam acceperis, paratus sis etiam graviorem ferre; vel tunicam et pallium, Matthæus dixit pro vestem unam et alteram (*nam et interdum*, quod apud Euthymium annotatur, *omnis vestis, modò pallium, modò tunica appellatur; sæpiùs etiam tunica pallium, et pallium tunica*). Lucas enim præponit pallium, uti certè prius auferre quis tenet pallium alterius, vestem et extimam et pretii maximi, quam tunicam; et pallio ferè nudari alter malit quam tunica: *tunica enim, juxta adagium, pallio propior*. Ei ergo qui eripere tibi vult vestem unam, permitte ut auferat, vel etiam adjice, et alteram, etiam eam quâ tibi magis opus est, potius quam cum detrimento pacis et charitatis judicio contendas, hoc est, potius quam malo resistas. *Quare enim non magis injuriam accipitis*, inquit Paulus, 1 Cor. 6, v. 7; *quare non magis fraudem patimini?* Nullum enim detrimentum majus est detrimento pacis et charitatis; magnoque cum lucro pallium vendit, qui, ut evitet amaram contentionem, servetque animi pacem, tunicam furi adjicit; quem si et tolerantiam ac beneficentiam suâ devincat (id quod facile possit), nullum dispendium magnum est, tantâ cum victoriâ comparatum. Hæc si in vestibus, tegendo corpori necessariis, locum habent, quantò magis in aliis omnibus caducis hominum rebus?

VERS. 50. — OMNI, cuius, etiam inimico PETENTI aliquid abs TE, TRIBUE, da id quod petit. Esto promptus ad donandum, si quis quid abs te petierit: sic conciliatur amor mutuus.

ET QUI, et ab eo qui.

QUE TUA SUNT, tua, res tuas.

NE REPETAS, cum detrimento charitatis bonorumque potiorum. Vult, ut, quoad ejus à nobis fieri potest, fratrum supplicum inopiæ succurramus, sive dono sive mutuo datis nostris rebus; idque hilari ac benigno vultu; minimè verò eis negemus, asperi, tetrici aut difficiles, id quo indigent; sed siquidem in nostrâ id haud situm sit facultate, saltem animi erga eos benevolentiam suavemque affectionem testemur.

VERS. 51. — ET, denique. Summa hæc est ipsa æquissima naturæ lex, à Deo hominum cordibus in

sculpta. Omnis in proximos beneficentiæ, unam certam regulam tradit; et monstrat inimicorum dilectionem, ipsi legi naturæ consentaneam.

VULTIS, velletis, re simili natâ. Si tu te præberes alicui inimicum aut injurium, probares plurimum si se ille non ulcisceretur, sed conaretur, longanimi mansuetudine, et se à pari malevolentia servare, et tuam malevolentiam superare.

Et vos. Similitudo significatur, non æqualitatis, sed proportionis, propter conditiones dispare, mariti et uxoris, patris et filii, domini et servi, etc. Ubi propria res agitur, acutè videt unusquisque quid rectum sit, quid erga se fieri æquum sit; at ubi aliena utilitas vel jactura in quæstionem venit, præ eâ quam φιλαυτία adfert cæcitate, non periunde in promptu occurrit illa cognitio. Cæterùm, ut occurrat, jubet Salvator, ut ubi aliorum res agitur, nos ipsos adspiciamus, et id quod optaremus nobis, hujusmodi re natâ, ab illis fieri, id ipsi vicissim eis præstemus; hoc est enim diligere proximum sicut seipsum. Domestico itaque magisterio nos erudiendos tradit, et unumquemque sibi regulam constituit rectè et justè cum proximis vivendi, quâ non poterat alia æquior dari, ipsâ suffragante naturæ ratione.

VERS. 32. — ET SI. Si autem. SYRUS: *Si enim.* Altero argumento, partim à veris commodis à Deo non ab hominibus expectandis, partim à discipulorum conditione sumpto, commendat inimicorum dilectionem. Q. d.: Si difficile vobis videtur Deum imitari, at præstetis oportet publicanis et ethnicis, quos ipsi execramini.

DILIGITIS, vos, populus sanctus, vocati ut sitis sancti, quemadmodum sanctus est Dominus Deus vester.

Eos, tantùm, QUI VOS DILIGUNT. Cæteroquæ enim, præmio digna esse possit, eorum à quibus diligaris dilectio; nimirùm, si non ideò præcipuè diligas, quia te diligunt, sed quia Deus eos diligendos præcepit, itaque eadem ratione, et cæteros diligas, qui te ipsi non diligant.

QUÆ VOBIS EST APUD DEUM GRATIA? q. d., parva aut nulla. Magnam ineunt à Deo gratiam, qui observant præcepta ipsius et diligunt proximos. At quid gratiæ hoc facto vestro possitis à Deo consequi, quid beneficii laudisve promereri, quo testetur Deus gratum sibi esse obsequium vestrum, quemadmodum testari et remunerare solet officia servorum suorum fidelium? Non est iste cultus Deo gratus, non amare nisi redamantem? *Gratia* hic non ita accipitur ut opponatur mercedi aut meritis (nam quod Lucas dicit *græcæ vobis est gratia*, Matthæus effert *quam mercedem habebitis*), sed ut significet affectum animi, quo quis acceptum gratumque habet alterius officium, cum opportunâ declaratione testificationeque: qui quidem

VERS. 34. — ET SI MUTUUM DEDERITIS HIS, A QUIBUS SPERATIS RECIPERE, nempe, simile beneficium vel mutui vel alterius beneficentiæ, QUÆ GRATIA EST VOBIS, quam magnam initis gratiam apud Deum, ut ab eo magnam mercedem speretis? Unde Matth. dicit:

Gallicè *gré*, dicitur, voce minimè ambigua. Versatur autem etiam circa ea opera quibus merces debetur; et declaratur eo ipso quo merces promptè hilariterque persolvitur. Quid promeremini? quid præclari facitis ob quod merces vobis à Deo expectanda sit? Expectabant Judæi à Deo servatæ legis mercedem; rectè, juxta Dei ipsius promissa. At, qui eos tantùm diligit à quibus ipse diligitur, nihil facit divinâ mercede dignum, partim quòd mercedem recipiat quæratve ab hominibus, mutuam scilicet ab eis quos diligit dilectionem, partim quòd vicariam meritamque dilectionem rependat, ingratus prorsus censendus ab omnibus ni fecerit. Itaque ingratitudinis notam effugit, non dilectionis præmium meretur: et, si rem expendas, se diligit, non alium, in se reflectens amorem quo alium prosequitur. Humanus paterfamilias, operario à se conducto, postquam suo benè functus est officio, et mercedem solvit et gratiam habet; quantò magis filiis suis, observatoribus præceptorum suorum, cœlestis Pater, cujus humanitati nulla hominum comparanda est? Quocirca Christus, quibus gratiam esse insinuat hic, dilectoribus, inquam, inimicorum; mox versu 35, subdit mercedem fore multam. Nihil igitur obest gratia ista meritis aut mercedi. Hoc adversus hæreticos.

PECCATORES, quicumque, etiam publici, quos publicitatis notum est contemnere præcepta Dei, ac proinde nihil gratiæ aut muneris, sed odia suppliciaque non minima à Deo manere, utpote publicani et ethnici; quibus vos necessum est virtute præcellere.

DILIGENTES SE, eos qui diligunt ipsos, DILIGUNT, ipsâ hoc dictante etiam corruptâ naturâ, non ex eo fonte quòd diligit legem Dei, sed ex eo quòd diligit seipsam. Non est igitur hujusmodi dilectioni proximorum à Deo gratia, nec ea proinde est quam Deus præcipit.

DILIGUNT. Homines ita lucris inbiantes ut omnem exuisse videantur humanitatem, neminemque amare nisi se, à promerito præmio servatæ legis Dei omnium judicio, quàm alienissimi, hoc tamen habent ut amantes redament, sive quòd suam captent utilitatem, sive quòd ipsa hoc extorqueat natura. Non ergo id laude præmio aut mercede dignum est neque id proinde quod lex Dei voluit.

VERS. 35. — BENEFECERITIS. Dilectio potissimùm est animi; beneficentia operis.

GRATIA. Istud non facere, turpe est; facere, non magnæ laudis: non enim tam beneficentia est quàm permutatio beneficiorum.

Hoc, idem.

Reliqua ut versu superiori.

VERS. 34. — MUTUUM. Inter cætera beneficentiæ exercitia, unum insigne est, argentum mutuuum dare

Quam mercedem habetis? NAM ET PECCATORES PECCATORIBUS FOENERANTUR, id est, mutuuum dant, quia Græcè est eadem vox, quæ initio hujus versus: *Ut recipiant æqualia*, id est, parem mutui vel beneficii vicem in suâ necessitate. Itaque

iis qui opus habent pro hujus vitæ necessitatibus.

RECIPERE, supple, non sortem (nisi enim spes esset sortis recipiendæ, donum potius esse quàm mutuum) sed vicem mutuam, ut et ipsi vobis vicissim dent mutuum, aut commodent, vel aliud præstent beneficium; nam ut subaudias fœnus, non perinde permittit illud quod sequitur, *quæ gratia est vobis*, multòque minùs illud *ut recipiant æqualia*. Intelligitur porrò, si non vult Christus ut speremus vicissim accipere mutuum, multò minùs velle ut speremus fœnus aut usuras.

FŒNERANTUR, id est, dant mutuum; est enim eadem vox Græca, quam mox vertit *mutuum dare*: quæ ambigua quidem est ad fœnerari et mutuum dare, sed huic loco congruit significatio mutui.

ÆQUALIA, paria, parem mutui vicem, ubi opus habuerint.

Reliqua ut versibus superioribus.

VERS. 35. — VERUMTAMEN, verùm, sed, DILIGITE, non eos tantùm qui vos diligunt, sed et INIMICOS VESTROS, qui oderunt et persequuntur vos, nec spes est ut vos vicissim diligant.

BENEFACITE, non iis tantùm qui vobis benefecerint, ET MUTUUM DATE, non solis illis qui refeite vicem poterunt, sed quibuslibet, NIHIL INDE SPERANTES. Syrus addit: *Benefacite eis*, scilicet inimicis vestris.

NIHIL, nullum par aut simile beneficium, INDE, ex beneficio præstito aut mutuo dato SPERANTES, hoc in mundo, sive, quod Syrus addit *ab hominibus*. Nullo commodi vestri respectu ad juvandos proximos vestros ducamini; tantùm cujusque inopiam et Dei jussum spectate. Spes mutui beneficii aufert ipsi beneficiæ gratiam Dei.

ET ITA ERIT MERCES VESTRA MULTA, magna, copiosa, et præstans in cœlo; vide 12, supra; quandoquidem mercedem non quæsieritis in terrâ. Magna vobis à Deo erit gratia, ac proinde et ampla reddetur merces, qui, in diligendis et beneficiis afficiendis proximis, non corruptum vestri sensùs iudicium, quod plerique, sed Dei legem ac voluntatem secuti fueritis. Quoniam studia ipsa virtutum sine remuneratione torpescunt, non omnem excludit spem retributionis, sed, mercedem præstantem à Deo, et sperari posse, et indubiè reddendum esse, docet.

VERS. 35. — MUTUUM DATE, NIHIL INDE SPERANTES, id est, nullam expectantes ex isto beneficio parem beneficii vicem: non enim hic agitur de recipiendâ pecuniâ ultra sortem. Sic ergo duos istos versus plerique exponunt, ut excludatur à beneficiâ Christiani omnis proprii commodi consideratio. Quoniam videatur valde congrua (quæ adhuc perfectionem præscribit beneficiendi modum) interpretatio sancti Ambr., præfat. in Lucam: *date mutuum nihil inde sperantes*, id est, etiam cum desperatione recuperationis, seu recuperandæ sortis. Quod clariùs docet lib. de Tobia, c. 16: *date*, inquit, mutuum iis à quibus non speratis vos, quod datum fuerit, recepturos; quando videlicet petitur non donum, sed mutuum causâ honestatis vel verecundiæ, quamvis videas præ paupertate nunquàm esse reddendum. Ita ut Christus hic pro tempore et loco mutuam dare jubeat, non solum sine usurâ, spe similis beneficii, sed etiam sine spe recuperandæ sortis, subveniendo

ET ERITIS, eritis quoque, id est, esse declarabimini, genuini FILII ALTISSIMI, Dei, quo non est alius, vel potentiâ, vel gloriâ, excelsior. Tertium argumentum sumptum ab exemplo paterno, quo ad dilectionem inimicorum, id est, omnium hominum Dei causâ, hortatur.

QUIA SIMILES IPSI ERITIS, qui BENIGNUS, id est, beneficus EST, SUPER, erga INGRATOS, etiam ingratos adversus beneficia sua, et transgressores sanctæ legis suæ, id est, MALOS. *Ipse enim solem suum oriri facit*, etc., ut est in Matthæo. Quasi diceret: *Æquè malis ac bonis communem sortem facit; æquè iis à quibus non colitur æquè iis à quibus colitur, æquè iis à quibus contemnitur atque iis à quibus diligitur. Quam Dei amplissimam beneficentiam, liberalissimam ac munificentissimam bonitatem, quidam assequi non valentes, finxerunt, alii eum necessitate agi (quasi non ipse, sed necessitas Deus esset), alii non habere providentiam, neque curam gerere inferiorum istorum.*

VERS. 36. — MISERICORDES, id est, benigni, benefici, commodi, humani, ad gratificandum faciles, scilicet erga omnes, amicos et inimicos, bonos et malos, divites et inopes. Evangelista imitatus septuaginta Interpretes, Hebræum *hasid* misericordem, et *hesed* misericordiam vertit, quod propriè beneficium significat et beneficentiam seu beneficium. Unde illud frequens in veteribus Scripturis: *Fecit mecum misericordiam suam*, pro, affecit me singulari beneficio.

SICUT. Similitudo hic significatur, non æqualitas: impossibile enim foret homini assequi perfectionem Dei, sed conandum est semper ut proficiamus.

PATER VESTER, qui vos à gentibus segregavit, atque in filios adoptavit, ut servatis ipsi ita ut ipso dignum est, tali tantoque Patre, vitâ ac moribus vestris ipsum referentes.

MISERICORS, benignus, quod antecedit, seu beneficus, scilicet erga omnes.

VERS. 37. — NOLITE JUDICARE, ne judicetis, scilicet quemquam. Quod erat vitium Pharisæis et scribis familiare. Accipitur autem *judicare* in malum, ita ut condemnationi junctum est; sed non agitur de publico legitimoque iudicio, id quod persæpè ut sanctissimum atque apprime necessarium, sacris Litteris probatur et commendatur; verùm de privato, eoque non quovis,

scilicet iis qui præ verecundiâ non audent eleemosynam petere, sed mutuam: quod reipsâ quidem est idem quod donare, non tamen in modo. Unde rectè observat Hieron., in c. 18 Ezechielis, profectum virtutis ac legis, ut initio lex quidem à fratribus usuram tolleret: *Non fœnerabis fratri, sed alieno*; deinde propheta ab omnibus, Ezech. 18, vers. 8, deinde Dominus in Evangelico præciperet mutuam dare etiam iis à quibus non sperarem sortem recipere. Quâ de causâ pulchrè Tertul., libro 4 contra Marcionem, c. 17, annotat in hunc Lucæ locum: Priùs fuit ut Dominus fructum fœneris (id est, usuram) eradicaret, quo faciliùs assuefaceret hominem ipsi quoque fœnori (id est, sorti in mutuam datæ) pendendo, cujus fructum (id est, usuram) didicisset amittere. Consentit August. libro 1 de Sermone Domini in monte, ad verba: *Qui vult à te mutuari ne averseris*, etc.

VERS. 37. — NOLITE JUDICARE. Non prohibet quod-

sed temerario ac maligno, quo quis, vel sinistrè interpretetur alterius dicta aut facta dubia, vel exaggerat delicta levia, vel divulgat crimina, vel calumniis impetit benefacta; vel desperatæ salutis delinquentem judicat, in summâ, iniquus, severus, curiosus est in alios censor: id quod, aut ex invidiâ odioque in fratres nascitur, aut ex superbiâ, venante cum illis collata probitatis opinionem, aut denique ex curiositate, animum tractandis vitiis alienis oblectante. Porrò crimina manifesta damnare, non illud judicare est, sed sequi Dei judicium qui ejusmodi damnavit; et, fratrem quo emendetur corripere, id vel unicè diligere est. Cùm verò judicare sit definitivam de re ferre sententiam, suspicio à judicio differt, id quod B. Augustinus notavit, tract. 90, in Joannem.

ET NON JUDICABIMINI. Fit etiam plerùmque, ut homines experiantur suæ vitæ censores tales, quales ipsi egerint alienæ; quæ, quanquàm res sit molestissima, et naturâ mirè omnibus invisâ; verosimilius tamen est Salvatorem terrere nos voluisse Dei judicio, quam hominum, qui et de candidissimis animis sæpenumero censent iniquissimè.

NOLITE CONDEMNARE, μή καταδικάζετε, ne condemnatis, scilicet quemquam. Explicatio est ejus quod præcedit, nolite judicare; judicis enim est condemnare. Prohibet Salvator ea quæ benignitati erga proximos, cujus exemplum vult nos à Patre cœlesti accipere, adversantur, hortaturque ad ea quæ conveniunt, additis et pœnis et præmiis.

DIMITTITE aliorum in vos peccata. *Absolvite*, ad verbum.

ET DIMITTEMINI, et absolvemini, scilicet à Patre vestro, et dimittentur vobis à Deo peccata vestra. Hoc est illud quod Matth. 6, v. 14, ait: *Si enim dimiseritis hominibus, etc.*

libet judicium, quo peccata aperta vel condemnantur, vel castigantur, vel corripuntur, vel vituperantur. Hoc enim judicium et exercuit Petrus adversus Ananiam, et Paulus in fornicarium, et Christus erga Phariseos, dum toties eos objurgat, et vœ minatur, unde et Joan. 7, v. 14, dicit: *Iustum judicium judicate*; sed vetat judicium malignum ac temerarium. Unde Hieron. hic: Non prohibuit judicare, sed docuit. Itaque vetatur malignum, hoc est, condemnationis judicium proferre de dubiis. *Judicium* enim pro sententiâ, et *judicare* pro condemnare sumitur. Dubia autem illa August. revocat ad duo capita. Primum, cùm incertum est quo animo quidque factum est; sunt enim quædam facta media, quæ ignoramus quo animo fiant, cum bono et malo fieri possint; de quibus temerarium est judicare, maximè condemnando. Alterum, cùm incertum est, qualis futurus sit, qui nunc malus apparet, et ita reprehendimus, quasi sanitatem ejus desperemus. Unde et Paulus simile judicium de rebus dubiis vetans ait: *Nolite judicare ante tempus*; quia scilicet dubia suo tempore, quando erant certa et manifestata, judicabuntur. Et non JUDICABIMINI, ab hominibus, inquit aliqui, id est, ut non contingat vobis idem ab aliis. Sic enim plerùmque fieri solet ut severi aliorum censores severe ab aliis censeantur. Generalior tamen et etiam verior erit sententia, si de judicio Dei intelligatur, ut ferè intelligunt veteres, August., Chrysost. et alii. Itaque, et non judicabimini, id est, ut non incidatis in severissimum judicium Dei. Nihil hâc justitiâ benignius,

VERS. 38. — DATE proximis ea quibus opus habent, ET DABITUR vicissim vobis, à Deo Patre, quod prodesse vobis queat et beatos vos reddere; redibit ad vos multo cum fœnore beneficium vestrum.

MENSURAM, etc. Parcè autem dabitur, si parcè ipsi dederitis; nam, si liberales ipsi fueritis, copiosissimè opulentissimèque restituet vobis cœlestis Pater. *Mensuram* enim solidarum opum, non tantum non parcam, sed et BONAM, adeòque CONFERTAM pressam, ET COAGITATAM, et SUPEREFFLUENTEM seu exuberantem, id est, cumulatissimam liberalissimamque. Sumpta sunt epitheta hæc omnia (in quibus observanda gradatio est) ab eorum consuetudine, qui res aridas, ut frumentum seu aliquid aliud ejusmodi, liberaliter absque parcimoniâ metiri dum volunt, id ipsum quod admetiuntur, quod sit confertius, comprimunt manibus, deinde vas ipsum medium quatunt quò amplius capiat, denique etiam superaddunt quod ultra mensuram redundet. Liberalibus itaque liberalissima reddetur mensura, 2 Cor. 9, v. 6, mensura tamen: nam quanquàm immensa erit, si conferatur cum iis quæ hâc in vitâ fuerint erogata, habebitur tamen ratio gradûs virtutis uniuscujusque; nec enim æqualis erit omnium merces.

DABUNT, effundent, scilicet quibus illud curæ à Patre mandabitur, phrasis Hebraica, pro impersonali dabitur.

IN SINUM VESTRUM, id est, vobis ipsis, firmiter æternumque à vobis ipsis possidendam; nam, quod in sinum nobis datum fuerit, nostrum prorsus est, nec facilè nobis perit, quippe quod ita teneamus, ut facile sit nobis in locum tutum transferre.

REMETIETUR, impersonaliter, vicissim metietur, yar pari referetur. Convenit ista sententia Salvatoris cum istâ Hebræis usitatâ proverbii loco *midda bemidda*,

nihil hâc retributione elementius dari potest, ubi sententia Judicis in potestate ponitur judicandi.

VERS. 38. — DATE ET DABITUR VOBIS, etc. Quibus verbis diffidentia sollicitudo, et avaritiæ est amputata cunctatio, ut quod reddituram se promittit veritas, securâ expendat humilitas, inquit Leo, serm. 6 de Junio decimi mensis. MENSURAM BONAM; q. d.: Dantibus non solum dabitur, sed ad eos redibit magno cum fœnore beneficium; quod exprimit per metaphoram mensuræ frumentariæ. *Mensuram* itaque bonam, id est, plenam, cujus integritati nihil deest, ET CONFERTAM, Græcè *pressam*, id est, manibus constipatam, ET COAGITATAM, vase scilicet concusso, quò amplius capiat, ET SUPEREFFLUENTEM, id est, ita impletam ut redundet et undique diffluat; q. d.: Liberalitati vestræ dabunt mensuram liberalissimam. Omnia hæc epitheta applicat S. Bernardus ipsi Deo, qui futurus est merces omnium. Ipsum vide sermone 5 de Vigilâ Natalis, et 11, in Canticum. DABUNT IN SINUM VESTRUM, id est, vobis, tanquàm vestrum, et firmissimè possidendum dabunt; supple illi, qui retributioni præerunt. Quanquàm August., lib. 2 Quæst. evang., q. 8, referat ad eos qui beneficium acceperint: non enim diceret, inquit, *dabunt*, etc., nisi quia per illorum merita, quibus dederint, mercedem cœlestem recipere merebuntur. EADEM QUIPPE MENSURA, QUÆ MENS FUE- RITIS, REMETIETUR VOBIS. Quod referri debet ad omnia tria præcedentia, ad judicium, ad condemnationem, ad dimissionem, ut patet ex Matth. 7, v. 1 et 2, maximè verò hic refertur ad erogationem seu dationem,

vel *midda ceneget midda*, Mensura pro mensurâ, ubi vicissitudinem et par pari relatum significare volunt. Tale subeundum vobis erit apud Deum iudicium, quali vos usi fueritis in alios; exactum, severum, rigidum, si exacti seu potius curiosi ipsi, severi, ac rigidi fueritis. Contra, si candidi fueritis ac benigni alienæ vitæ iudices, Deum quoque contra vos candidum et benignum iudicem sentietis. *Ut enim diligentius peccata examinentur tua*, ait Chrysostomus, *legem prius ipse posuisti, severius de his quæ proximus peccaverat iudicando*; nam, *iudicium sine misericordiâ*, quod dicit Apostolus, *illi qui non fecit misericordiam*, Jac. 2, v. 13. *Væ autem etiam laudabili vitæ hominum, si remotâ misericordiâ discutias eam*, Augustinus inquit, ubi orat pro vitâ defunctâ matre suâ, capite ultimo libri 9 Confessionum. Talis erga nos erit Deus, quales nos erga alios; bonus, si boni, malus, si mali; durus, inclemens, rigidus, si duri ipsi, inclementes, rigidi; si misericordes, benigni, faciles, misericordissimus ipse, benignissimus, facillimus. Non enim intelligenda est æqualitas graduum inter divinam et humanam sive benignitatem, sive rigiditatem, sed duntaxat in genere, unam alteri respondere, Dei benignitatem hominis benignitati, Dei rigiditatem hominis rigiditati; majori vel minori hominis sive rigiditati sive benignitati, Dei majorem vel minorem sive rigiditatem sive benignitatem. Nam quod ad gradus, in immensum excedit, humanam divina, tam rigiditas, quàm benignitas, tametsi rigiditas meritum hominis non excedat.

Hoc proverbium referendum est ad ea omnia quæ præcedunt, tam ad iudicia, condemnationes, et dimissiones, quàm ad dationes.

VERS. 39. — ET SIMILITUDINEM SEU PARABOLAM. Addebat autem etiam proverbium ab exemplo vulgari petito, causâ illustrandæ doctrinæ illius suæ de non iudicando seu condemnando proximo. Græcè et Syriacè non legitur, *et*.

ducere, dux viæ esse.

NONNE, si id fiat, facilè fit ut AMBO IN FOVEAM CADANT? Q. d. : Res est omnibus explorata. Ita verò et vos, dum fratres vestros iudicare aut reprehendere arroganter præsumitis, ipsi eisdem aut non minoribus vitiis obnoxii; facitis quod cæcus dum cæcum ducere tentat, exponitis vos ipsos simul et fratres perditionis periculo. Nam ut vel maximè audire te velit frater, et

scilicet pro ratâ abundantia, quâ quis usus fuerit in erogando, restitutum iri mercedem incomparabiliter quidem in se majorem, proportionem tamen quâdam respondentem mensuræ liberalitatis. Ut idem significet, quod Apostolus : *Qui parcè seminât, parcè et metet; et qui seminât in benedictionibus*, id est, copiosè et abundanter, *de benedictionibus et metet*. An ergo temerè et iniquè iudicabimur à Deo, si temerè et iniquè iudicaverimus? Respondet August. tum hic tum epist. 49, quæst. 4, nos eodem iudicio iudicari, quia temeritas quâ punimus alium, eadem ipsa nos punit, quia scilicet illa ipsa est causa punitionis. Sed quia Christus non tam identitatem causæ iudicii nostri quàm comparationem utriusque iudicii

sequi ducem itineris virtutis, certè, imitatus exemplum tuum, non relinquet vitium quod et in te viderit locum habere, vel ex alio in aliud, ex suo in tuum vitium incurret, et quo se tutius putabit ambulare duce te, eo certius peribit. Duces, id est, eos qui se aliis, ac præsertim cæcis ductores præbere volunt, oportet esse quàm oculatissimos. Volebant scribæ et Pharisei populo cæco, rudi et magnâ veri rectique ignorantia laboranti præire ac præducere, tum doctrinâ tum vitæ exemplo; atqui sunt ipsi deploratius cæci, mente veri rectique nesciâ, non tam ignorantia vitio quæ sanabilis sit, quàm obstinata malitia, cui cura nulla adhibita mederi queat. Deplorandus certè populus tam infelices duces nactus. Nam ex hujusmodi ducum ducatu quid tandem secuturum est, nisi miserabile exitium, quale solet cum cæcus cæco dux viæ est, ut ambo in foveam cadant, ambo et dux et is qui ducitur in extremam perniciem præcipites ruant. Sic enim futurum est, et his et populo qui eos sequitur, admiratur, credit, paret, imitatur, adhæret, ut simul in idem unum trahantur exitium tam hujus quàm futuri seculi.

VERS. 40. — NON EST, etc. Confirmat quod dicit altero proverbio accumulato. Libenter enim usus est vulgaribus sermonibus, quò facilius pietatem rudibus animis instillaret.

SUPER MAGISTRUM, magistro præstantior seu perfectior. Hoc plerùmque semper ita accidit.

OMNIS, subaudi, discipulus : possis etiam vertere *totus*, nam ad utrumque ambiguum est *πᾶς*.

ERIT, esse solet.

SI SIT. Has duas voculas, quæ Græcè et Syriacè non leguntur, addidit Interpres explanationis ergo : quanquàm illis non additis, clara est sententia, si ininterpungas ante *τὸ erit* : *Perfectus autem omnis, erit sicut magister ejus*. Quam sic liceat per hypallagen exponere : Qui fuerit sicut magister ipsius, is omnis est perfectus discipulus. Loci sensus est : Perfectus esse et haberi solet omnis ille discipulus, qui assecutus est perfectionem magistri : majorem in discipulo quàm sit in magistro perfectionem nemo exspectat. Quare si tu, qui te præceptorem præbes fratri, cæcus et vitiosus es, non minùs quàm ille, tametsi alio fortè vitii genere; non meliorem formabis discipulum quàm tu ipse sis; non perfectior evadet frater qui se tibi discipulum adjungit, quàm tu magister, id est, talis

instituit, vulgari loquendi modo ad vulgum usurpato magis congruere videtur, ut eodem iudicio iudicari dicamur, quo iudicavimus, nempe vel excusationis vel condemnationis : ut scilicet si candidè benignèque alios censuerimus, Deus vicissim benignè de nobis iudicet, sin severè condemnaverimus, Deus nos condemnet, et severè tractet. August. lib. 21 de Civit., c. 11, objicientibus, pro peccato temporali pœnam non debere esse æternam, respondet; *eandem dictam esse mensuram*, non propter æquale temporis spatium, sed propter vicissitudinem mali, hoc est, ut qui mala fecerit, mala patiatur. Significat enim quòd talem se Deus exhibebit, qualem se aliis exhibuerint, aut benignum, aut severum.

reddetur qualis es tu : vel non relinquet vitium, quod tu in illo notabas, contemplans tua; vel sequetur tua non minùs gravia, ac proinde tecum abibit in perditionem, ambo peribitis. Ineptus itaque esse docetur alienorum vitiorum censor, qui suorum est negligens; purus esse debere ab omni crimine, qui velit alteri tutò fructuosèque præire. Hoc proverbium alio modo tractatum etiã fuit Matth. 10, v. 24. Discipulus honorificum sibi ducit magistro æquari; plus quidem honoris appetere non audet; deinde quæ patienter à dominis fertur conditio, eam subire servi recusare non possunt. Subsumptionem jam et illationem relinquit apostolis, quas aliquando post expressit, passione instante, ubi cognitione ipsius perfectiùs imbuti essent, ac proinde apertius de se posset loqui, Joan. 13, v. 13 et 14. Eæ autem sic se habent : Cùm igitur utroque jure ego super vos emineam, Filius Dei, cui et summum imperium traditum est à Patre, et magistri partes injunctæ sunt, non debetis refugere quod ipse suscipere non gravor, calumnias, afflictiones, persecutiones, mortem denique, Evangelii causã. Certè hujusmodi est hæc consolatio, quæ omnem mœrorem absorbeat, dùm reputamus communem nobis sortem esse cum Filio Dei : sed hæc, meditatione potiùs quàm explicatione indigent, quia satis per se clara sunt.

VERS. 41. — QUID AUTEM, etc.; fieri autem potest inquit, ut majori et graviori etiã vitio labores, quàm frater quem tibi judicandum sumis. *Quid* igitur *vides*, etc. Describit unum severorum judicium cum-prius impudens genus, qui cùm gravissimis ipsi sceleribus teneantur, delicta aliorum minima notant, mirisque modis frequenter amplificant.

VIDES, aspicias : significatur curiositas intuendi in alienos errores studio reprehendendi.

FESTUCAM. Minima est ligni particula, quales nonnunquàm incurrunt in digitos, aut in oculos involant; quã significantur peccata minora levioraque, aut reverà ejusmodi, aut eorum peccatorum comparatione, quibus obnoxius is est, qui sibi sumit partes judicis.

TRABEM QUÆ IN OCULO TUO. Per trabem significantur majora gravioraque peccata, quantò major graviorque est trabs festucã; verbi gratiã, ira festuca est; odium, quæ est ira inveterata, trabs, tanquàm quæ vetustate excreverit in trabem.

NON CONSIDERAS? Quare, inquit, tam oculatus et curiosus es in cernendis atque arguendis aliorum vitiis,

VERS. 41. — QUID AUTEM VIDES FESTUCAM? etc. *Festuca* minima ligni particula est, *trabs* magna; unde *festuca* minora vitia significat, *trabs* ingentia. Tota enim locutio, adagialis est, tempore Christi usitata; sicuti ex eo patet, quòd crebrò in antiquorum Judæorum libris occurrat. Itaque reprehendit hic aliquod vitiosissimum judicii et judicium genus, qui oculatisimi sunt, ut in aliis delicta levia videant, gravissima in seipsis non videant. Neque tantùm ea vident, sed etiã corrigere et corripere volunt, quibus ait :

VERS. 42. — AUT QUO MODO, id est, quã fronte dicis : SINE EJICIAM FESTUCAM, etc., id est, permette à

et cæcus indulgensque in tuis, longè majoribus iis et gravioribus? q. d., summa impudentia est.

VERS. 42. — AUT QUO MODO, quã fronte. Est enim admirantis potiùs quàm simpliciter interrogantis. Auxesin notat hypocriticæ impudentiæ, quæ non contenta observasse apud se fratris erratum, erumpit etiã et apertè reprehendit, neglectis propriis criminibus adeò magnis.

EJICIAM FESTUCAM. Qui alterum corripit, similis illi est, qui elicere conatur ex alterius oculo id quod oculum offendit : uterque enim corrigere studet, unus oculum fratris, alter animum.

HYPOCRITA. Hypocritas vocat, quòd videri velint quàm alienissimi à vitiis, ut qui eis infensissimi nec minima ferent, cùm reverà toti sceleribus madeant; quòdque non emendatos desiderant fratres, id quod præ se ferunt, sed nihil quàm pudefactos, aut etiã laceratos : non enim oderunt in fratribus vitia, quibus graviora diligunt in se.

DE, ex, OCULO TUO; corrige priùs in te graviora vitia tua.

PERSPICIES UT EDUCAS. Jam non vides, nimirum, trabe, mole suã, visum tibi tollente aut vitiante, cùm non aliàs magis opus sit integro visu, quàm ut minutula videantur; *tunc videbis*, purgatus oculis; *tunc idoneus eris*, ita ut et tibi et aliis satisfacere queas : nam, ut etiã videas alioqui, nihil quàm veritatem odio exponis.

VERS. 43. — NON EST ENIM. Conjunctionem *enim* non intelligo hoc loco esse causalem, sed potiùs superfluere, ut aliquando : quam Syrus certè hic omisit. Itaque interpretandus est evangelista, qui breviter carptimque descripsit hunc Domini sermonem, sententiam istam non ita retulisse, ut ad eorum quæ mox præcedunt confirmationem à Christo allatam, (nam quamvis ipsa quadret, non perinde tamen eæ quæ consequentur cohærent); sed simpliciter ut à Christo in medium tunc temporis productam, occasione quam ipse non narrat, sed Matthæus; adversus scilicet pseudoprophetas, cap. 7, v. 15, 16, quanquàm et alibi adversus calumniatores, Matth. 12, v. 35; ut variis propositis proverbia hujusmodi possunt accommodari : nam et in hypocritis quadrat, qui ipsi mali, inepti sunt qui fratres reddant bonos. Ubi enim primùm adveniunt, seminantque doctrinam suam, sunt quidem qui mox eos agnoscant, sed plerique non perinde manifestè, nisi ubi sementis illa, editis fructibus, seipsam auctoresque suos prodiderit.

me sanari vitium tuum. Qui enim corripit alterum similis est ejicienti festucam ex oculo; hic enim corpus, ille animum corrigere studet. TRABEM, id est, cùm tamen tu gravioribus labores. Quod genus hominum rectè vocat *hypocritas*, id est, simulatores, sive quia prætextu emendationis condemnationem tantùm et confusionem alterius quærunt (si enim ex dilectione correctionem quærerent, priùs graviora in se corrigerent), sive, ut August., quia accusare vitia, officium est bonorum virorum et benevolorum, quod cùm mali faciunt, alienas partes agunt, sicut hypocritæ; sive denique quia ex alienà reprehensione

Cæterum non adhærendum est istis, aut dubitanter versandum, donec doctrina ipsorum suos fructus edat; sed cum alibi frequenter admoneamur, novatores omnes cavere; hic prædicatur, si exspectaverimus nonnihil, habituros nos ex fructibus certissima nequitiae signa (nihil enim ita stultum est, quod non aliqui semper amplexuri sint, ut est corrupta natura novæ falsitatis quam veteris veritatis sequacior), non quod non sint alia mox ab initio nascentis hæresis, sed quod ista cuius manifesta esse queant. Observa pseudoprophetarum hodiè nostrorum hujusmodi fructus, à quibus faciles sunt agniti; adversus natives Principes legitimamque potestatem rebellare, novellam fidem, nunquam hactenus receptam, armis ac vi propagare, optimos quosque Catholicorum persequi pessimis quibusque velle, atque illos, ubi se eis adjunxerint, ita ut ferè fit, non emendari, sed, tanquam qui ad asylum iniquitatis profugerint, tales manere securos, quales fuerant, ut nihil amplius dicam; luxuriæ ad adulterium et sacrilegium usque habenas laxare, sacerdotum sacrorumque locorum bona prædæ loco ducere, sacerdotum catholicorumque absque formâ juris cædes nullius pendere, majorum instituta pro arbitrio quævis convellere, et cætera non pauca.

VERS. 44. — DE FRUCTU SUO, ex proprio fructu, cognoscitur bonane sit an mala. Nam si fructus est bonus, bona est arbor; si malus, mala. Dat symbolum quo agnoscantur pseudoprophetae, ex fructibus. *Non enim ex foliis, neque ex floribus, sed ex fructu arbor bona malave dignoscitur*, Bernardus ait epist. 107.

FIGUS. Matthæus *avas*; sed sententia est eadem una, licet verba nonnihil discrepent.

RUBO, quamvis pulchrius vite floreat, et lenta sit, foliaque diuturniora habeat. Numquid colliguntur, numquid carpuntur, à spinis uvæ, à tribulis ficus, aut alii fructus boni? q. d., non. Declarat Salvator id quod dixerat. Ut spinæ, ait, non proferunt uvas, neque tribuli ficus, licet non minùs virides sint quam vitis et ficus; ita nec fructus bonos prophetae mendaces, quamvis eximiâ veritatis imagine palliati.

VERS. 45. — BONUS HOMO. Doctrina non absimilis superiori (hoc enim ferè est thesaurus cordis, quod radix arboris; et quod profertur è thesauro cordis, fructus arboris), alia tamen; quam et ipsam adversus calumniatores producit Salvator, Matth. 12, v. 54 et 55.

CORDIS SUI, reposito in corde suo.

BONUM, sermonem bonum, de verbis est sermo.

MALO THESAURO. Græca et Syra repetunt *cordis sui*. Nam ex corde, ut ex radice, pendet præcipuè hominis sive bonitas, sive malitia. Non aliud à vobis est expectandum, quam ut, cum malitiâ cor refertum sit, mala verba ore evomatis.

EX ABUNDANTIA CORDIS, ex eo quod in corde abun-

sanctitatis opinionem venari student, cum minime sancti sint.

EJICE PRIMUM TRABEM DE OCULO TUO, id est, corrige prius in te ipso graviora; tunc purgatus omninò idoneus eris, qui aliorum peccata corripias et corrigas;

dat. Cor, ut est irrequietum, ita perpetuis agitur cogitationibus, aliasque aliis accumulatur, et instar locupletissimi penu intus plenum est abundantque affectionibus. Eæ verò quales sunt, talia sunt et verba quæ ex harum acervo promuntur, si bonæ bona, mala si malæ seu vitiosæ. Promittit enim os verba ex acervo sive thesauro cogitationum cordis, quem nec facilè quisquam exhaurit quantumvis verbosus, quin id quod in ore versatur, longè magis abundantiusque versetur in corde. Hæc significantur hoc sacro proverbio: quo addit improperationi suæ auctoritatem Salvator. Est autem sententia hæc proverbialis, quemadmodum cæteræ, vera ut plurimum: in hypocritis tamen qui simulatè loquuntur, ut sanctè sonent verba, at vitiosa sunt ex vitioso principio, fingente formanteque verba eo modo, quo consequi queat id cujus abundat æstuatque desiderio.

OS LOQUITUR. Græcè, loquitur os ejus, id est, hominis uniuscujusque; majoris tamen gratiæ sententia est Latine et Syriacè, absque relativo.

VERS. 46. — QUID AUTEM, etc., q. d.: Frustra vocatis me, nihil proderit vobis ad promerendum regnum cælorum, si non facitis quæ dico, præcipio. Condemnabit potius vos, quod, quem Dominum vestrum verbis profiteremini, eum factis negetis, ejus voluntatem non faciatis, infra, cap. 12, v. 47. Observatio præceptorum arguit fidelem servum, non compellatio honorifica.

DOMINE, DOMINE. Vocis congeminatione, non tam vehementiam significari arbitror, quam frequentiam, quod in ore eis sit Dominum vocare atque invocare.

QUÆ DICO, præcepta, mandata quæ hactenus magnâ ex parte exposui.

VERS. 47. — VENIT AD ME, ut doceatur quod rectum est.

ET AUDIT SINCERO ANIMO SERMONES MEOS, doctrinam, præcepta mea.

ET, cum res exigit, FACIT, rebus ipsis præstat, et secundum eos vivit.

OSTENDAM. Præfatio rethorica attentionem parans.

VERS. 48. — HOMINI ÆDIFICANTI DOMUM, ædificatori domus. Hominis hæc in vitâ conversatio, similis ædificationi est; quasi enim unam aliquam structuram, id est, vitæ rationem sive institutum, omnibus conversationis suæ operibus molitur.

FODIT IN ALTUM, fodit et excavavit seu profundavit. Crescit oratio; plus est enim profundum facere quam fodere. Sensem expressit interpret, *fodit in altum* seu profundum; ita altè fodit, ut in petrâ, quam in profundis terræ visceribus vel invenit vel posuit, fundamentum collocârit.

FUNDAMENTUM, sive, ut est, in aliis libris, *fundamenta*, id est, omnes fundamenti partes.

INUNDATIONE. In Matthæo de tribus mentio fit,

quia, ut August., videbis ea oculis columbæ, id est, cum animi simplicitate ac dilectione. Multa enim dissimulabis, benè interpretaberis, excusabis, tolerabis; denique ex propriæ infirmitatis consideratione cum humilitate et fructu argues.

pluviâ, fluminibus, ventis quibus significantur varia persecutionum et tentationum genera in hoc seculo, et in seculi consummatione horrida illa extremi iudicii tempestas; illa enim, diversas tentant rationalis structuræ nostræ partes, quâ firmitudine consistant; hæc, semel omnes tentabit, de quâ scriptum est, Isa. 28, v. 2 : *Ecce validus et fortis Dominus, sicut impetus grandinis, turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium et emissarum super terram spatiosam.* Nam pluvia et grando, desuper domui incidunt; turbo et venti, latera tentant; flumina impetusque aquarum inundantium, ima petunt fundamenta.

MOVERE, concutere, labefactare, movendo agitandoque subvertere. Nam, ut ait psalmus 14, v. 5 : *Qui facit hæc non movebitur in æternum.* Et psalm. 124, v. 1 : *Sicut mons Sion, non commovebitur in æternum.*

SUPER PETRAM, præbentem eam domui firmitudinem, ut contra adversaria omnia immobilis perstaret et invicta : firmè et solidè ædificata erat; est enim firma et solida vitæ instituendæ ratio, quæ permansura sit; in effectu certè; et servatura hominem in secula seculorum; id est, adductura in regnum cælorum, auditam Christi doctrinam operibus exprimere. *Non enim quisque firmat,* Augustinus ait, *quæ audit vel percipit, nisi faciendo.* Et si quando cadere contingat in hæc vitâ, hoc est, ædificatorem persecutionibus cedere, non fit id nisi quia firmam illam et solidam ædificandi rationem deserit, id est, non perstat in eorum quæ à Christo didicit observatione.

VERS. 49. — AUDIT ET NON FACIT; Græcè audierit et non fecerit. Non de iis qui audiunt tantum sermo est, sed qui ita audiunt ut etiam credant et profiteantur, dicentes, Domine, Domine; non tamen obe-

CAPUT VII.

1. Cùm autem implèssent omnia verba sua in aures plebis, intravit Capharnaum.

2. Centurionis autem cujusdam servus malè habens, erat moriturus : qui illi erat pretiosus.

3. Et cùm audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret, et salvaret servum ejus.

4. At illi cùm venissent ad Jesum, rogabant eum sollicitè, dicentes ei : Quia dignus est ut hoc illi præstes :

5. Diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse ædificavit nobis.

6. Jesus autem ibat eum illis; et cùm jam non longè esset à domo, misit ad eum centurio amicos, dicens : Domine, noli vexari : non enim sum dignus ut sub tectum meum intres.

7. Propter quod et meipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te : sed dic verbo, et sanabitur puer meus.

8. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic : Vade, et vadit : et alii : Veni, et venit; et servo meo : Fac hoc, et facit.

9. Quo audito, Jesus miratus est; et conversus se-

diant præceptis divinis. Quia nonnulli auditorum laudaturi erant ea quæ dixerat, nec tamen facturi; per parabolam hos anticipando deterret.

EDIFICANTI, qui ædificavit, quasi nulla unquam tempestas esset exortura, Jac. 1, v. 22 : *Estote factores verbi, et non auditores tantum, fallentes vosmetipsos. Quia si quis auditor est verbi et non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo, etc.*

SUAM, non est Græcè, sed Syriacè.

SUPER TERRAM SINE FUNDAMENTO. In Matthæo est : *Super arenam, quæ cùm sit fluxa, et humescat mollescatque facilè, nullam potest domui stabilitatem dare (hinc enim proverbium : In arena ædificas).* Contentus enim audisse et credidisse, fallaci, imò nullonitur fundamento.

IN QUAM, domum.

CECIDIT. Frequenter hic accidit, ut, qui fide et scientiâ nixi opera negligunt, ortâ gravi tentatione, etiam fidem deserant et scientiam repudient; itaque cadat manifestè et evertatur structura universa quam moliti fuerant, quantâvis cum ostentatione decoris. Porrò omninò *uniuscujusque opus quale sit dies Domini declarabit,* 1 Cor. 3, v. 13, manifestumque dabit quàm insipientes hi ædificatores fuerint : quàm vana horum omnium spes fuerit, in solâ fide et mandatorum Dei cognitione professioneque fidentium, dùm reprobabit, evertet et igni cremabit, omnem ædificationem eorum, jubebunturque ipsi discedere in ignem æternum exclusi regno cælorum.

MAGNA, integra, absque spe restitutionis, quippe ab imo fundo eversa; itaque ædificatoris cassus labor jacturaque irrecuperabilis, quâ pereat fundus totus.

CHAPITRE VII.

1. Après que Jésus eut achevé tout ce discours, devant le peuple qui l'écoutait, il entra dans Capharnaüm.

2. Il y avait là un centenier, dont le serviteur, qui lui était cher, était dangereusement malade, et près de mourir.

3. Et ayant entendu parler de Jésus, il lui envoya quelques sénateurs juifs, pour le prier de venir guérir son serviteur.

4. Ces sénateurs étant donc venus vers Jésus, le suppliaient instamment, en lui disant : Il mérite que vous fassiez cela pour lui,

5. Car il aime notre nation, et il nous a même bâti une synagogue.

6. Jésus s'en alla donc avec eux; et comme il n'était plus guère loin de la maison, le centenier envoya de ses amis au-devant de lui, pour lui dire de sa part : Seigneur, ne vous donnez point tant de peine, car je ne mérite pas que vous entriez dans mon logis.

7. C'est pourquoi aussi je ne me suis pas jugé digne d'aller à vous; mais dites une parole, et mon serviteur sera guéri.

8. Car, moi qui ne suis qu'un homme soumis à d'autres, j'ai des soldats sous moi, je dis à l'un : Allez, et il va; et à l'autre : Venez, et il vient; et à mon serviteur : Faites cela, et il le fait.

9. Jésus, entendant ces paroles, fut dans l'admira-

quentibus se turbis, dixit : Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni.

10. Et reversi qui missi fuerant, domum, invenerunt servum, qui languerat, sanum.

11. Et factum est, deinceps ibat in civitatem, quæ vocatur Naim, et ibant cum eo discipuli ejus, et turba copiosa.

12. Cùm autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ, et hæc vidua erat : et turba civitatis multa cum illâ.

13. Quam cùm vidisset Dominus, misericordiâ motus super eam, dixit illi : Noli flere.

14. Et accessit, et tetigit loculum (hi autem qui portabant, steterunt); et ait : Adolescens, tibi dico, surge.

15. Et resedit qui erat mortuus, et cœpit loqui : et dedit illum matri suæ.

16. Accepit autem omnes timor; et magnificabant Deum dicentes : Quia propheta magnus surrexit in nobis; et quia Deus visitavit plebem suam.

17. Et exiit hic sermo in universam Judæam de eo, et in omnem circa regionem.

18. Et nuntiaverunt Joanni discipuli ejus de omnibus his.

19. Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, et misit ad Jesum, dicens : Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

20. Cùm autem venissent ad eum viri, dixerunt : Joannes Baptista misit nos ad te, dicens : tu es qui venturus es, an alium expectamus?

21. In ipsâ autem horâ, multos curavit à languoribus, et plagis, et spiritibus malis, et cæcis multis donavit visum.

22. Et respondens, dixit illis : Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis, quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur :

23. Et beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me.

24. Et cùm discessissent nuntii Joannis, cœpit de Joanne dicere ad turbas : Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatum?

25. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste pretiosâ sunt et deliciis, in domibus regum sunt.

26. Sed quid existis videre? prophetam? Utique dico vobis, et plus quàm prophetam.

27. Hic est de quo scriptum est : Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

28. Dico enim vobis : Major inter natos mulierum propheta Joanne Baptistâ nemo est. Qui autem minor est in regno Dei, major est illo.

29. Et omnis populus audiens et publicani, justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis.

30. Pharisæi autem et legis periti consilium Dei spreverunt in semetipsos, non baptizati ab eo.

31. Ait autem Dominus : Qui ergo similes dicam

tion; et se tournant vers le peuple qui le suivait, il leur dit : Je vous le dis en vérité, je n'ai point trouvé tant de foi même dans Israël.

10. Et ceux que le centenier avait envoyés, étant retournés chez lui, trouvèrent que le serviteur qui avait été malade était parfaitement guéri.

11. Après ceci, Jésus allait à une ville appelée Naim, suivi de ses disciples et d'une grande foule de peuple.

12. Et comme il était près de la porte de la ville, il arriva qu'on portait en terre un mort; c'était un fils unique, dont la mère était veuve; et celle-ci était accompagnée d'une grande quantité de personnes de la ville.

13. Le Seigneur l'ayant vue, fut touché de compassion pour elle; et il lui dit : Ne pleurez point.

14. Puis s'étant approché, il toucha le cercueil : or, ceux qui le portaient s'arrêtèrent; et il dit : Jeune homme, levez-vous, je vous le commande.

15. Alors le mort se leva sur son séant et commença à parler; et Jésus le rendit à sa mère.

16. Tous ceux qui étaient présents furent saisis de frayeur; et ils glorifiaient Dieu, en disant : Un grand prophète a paru au milieu de nous; et Dieu a visité son peuple.

17. Le bruit de ce miracle se répandit dans toute la Judée et dans tous les pays d'alentour.

18. Et les disciples de Jean lui annoncèrent toutes ces choses.

19. Et Jean appela deux de ses disciples, et les envoya à Jésus, pour lui dire : Êtes-vous celui qui doit venir, ou si nous devons en attendre un autre?

20. Étant donc venus vers Jésus, ils lui dirent : Jean-Baptiste nous a envoyés à vous, pour vous dire : Êtes-vous celui qui doit venir, ou si nous devons en attendre un autre?

21. A cette heure même, Jésus délivra plusieurs personnes de leurs maladies et de leurs plaies, et des malins esprits; et il rendit la vue à plusieurs aveugles.

22. Puis, répondant aux disciples de Jean, il leur dit : Allez, rapportez à Jean ce que vous venez de voir et d'entendre : que les aveugles voient, que les boiteux marchent, que les lépreux sont guéris, que les sourds entendent, que les morts ressuscitent, que l'Évangile est annoncé aux pauvres;

23. Et bienheureux est celui qui ne prendra point de moi un sujet de scandale.

24. Ceux qui étaient venus de la part de Jean, s'en étant retournés, Jésus s'adressa au peuple, leur parla de Jean en cette manière : Qu'êtes-vous allés voir dans le désert? Un roseau agité du vent?

25. Qu'êtes vous, dis je, allés voir? Un homme vêtu avec mollesse? Vous savez que c'est dans les palais des rois que se trouvent ceux qui sont vêtus magnifiquement, et qui vivent dans les délices.

26. Qu'êtes-vous donc allés voir? Un prophète? Oui, certes, je vous le dis, et plus qu'un prophète.

27. C'est de lui qu'il est écrit : Voici, j'envoie devant vous mon ange qui vous préparera la voie.

28. Aussi je vous déclare qu'entre tous ceux qui sont nés des femmes, il n'y a point de plus grand prophète que Jean-Baptiste; mais celui qui est le plus petit dans le royaume de Dieu, est plus grand que lui.

29. Tout le peuple et les publicains ayant entendu cela, glorifièrent la justice de Dieu, en recevant le baptême de Jean.

30. Mais les Pharisiens et les docteurs de la loi ont méprisé le conseil de Dieu sur eux, n'ayant point reçu le baptême de Jean.

31. A qui donc, ajouta le Seigneur, comparerai-je

homines generationis hujus, et cui similes sunt?

32. Similes sunt pueris sedentibus in foro, et loquentibus ad invicem, et dicentibus : Cantavimus vobis tibis, et non saltastis; lamentavimus, et non plorastis.

33. Venit enim Joannes Baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum, et dicitis : Dæmonium habet.

34. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicitis : Ecce homo devorator, et bibens vinum : amicus publicanorum et peccatorum.

35. Et justificata est sapientia ab omnibus filiis suis.

36. Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, ut manducaret cum illo : et ingressus domum Pharisæi, discubuit.

37. Et ecce mulier quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod accubisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti.

38. Et stans retrò secus pedes ejus, lacrymis cœpit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat.

39. Videns autem Pharisæus, qui vocaverat eum; ait intra se, dicens : Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum : quia peccatrix est.

40. Et respondens Jesus, dixit ad illum : Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait : Magister, dic.

41. Duo debitores erant cuidam sceneratori : unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta.

42. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque : quis ergo eum plus diligit?

43. Respondens Simon, dixit : Æstimo quia is cui plus donavit. At ille dixit ei : Rectè judicasti.

44. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni : Vidisti hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti : hæc autem lacrymis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit.

45. Osculum mihi non dedisti : hæc autem ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos.

46. Oleo caput meum non unxisti; hæc autem unguento unxit pedes meos.

47. Propter quod dico tibi : Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum : cui autem minùs dimittitur, minùs diligit.

48. Dixit autem ad illam : Remittuntur tibi peccata.

49. Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere intra se : Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?

50. Dixit autem ad mulierem : Fides tua te salvam fecit : Vade in pace.

les hommes de ce temps-ci, et à qui sont-ils semblables?

32. Ils sont semblables à ces enfants qui sont assis dans la place publique, et qui crient les uns aux autres : Nous vous avons joué de la flûte, et vous n'avez point dansé; nous vous avons joué des airs tristes, et vous n'avez point pleuré.

33. Car Jean-Baptiste est venu, ne mangeant point de pain, et ne buvant point de vin; et vous avez dit : Il est possédé du démon.

34. Le Fils de l'homme est venu mangeant et buvant, et vous dites : C'est un homme de bonne chère, qui aime à boire; c'est l'ami des publicains et des gens de mauvaise vie.

35. Mais la sagesse a été justifiée par tous ses enfants.

36. Or, un Pharisien ayant prié Jésus de manger chez lui, il entra dans sa maison, et se mit à table.

37. Aussitôt une femme de la ville, qui était de mauvaise vie, ayant su qu'il était à table chez ce Pharisien, y apporta un vase d'albâtre, plein d'huile de parfum.

38. Et se tenant derrière lui à ses pieds, elle commença à les arroser de ses larmes; et elle les essuyait avec ses cheveux, les baisait, et les embaumait de ce parfum.

39. Le Pharisien qui l'avait invité voyant cela, dit en lui-même : Si cet homme était prophète, il saurait sans doute qui est celle qui le touche, et ce qu'elle est : car c'est une femme de mauvaise vie.

40. Alors Jésus prenant la parole, lui dit : Simon, j'ai quelque chose à vous dire. Il répondit : Maître, dites.

41. Un créancier avait deux débiteurs : l'un lui devait cinq cents deniers et l'autre cinquante.

42. Mais comme ils n'avaient pas de quoi les lui rendre, il leur remit à tous deux leur dette : lequel donc l'aimera davantage?

43. Simon répondit : Je crois que c'est celui à qui il a plus remis. Jésus lui dit : Vous avez bien jugé.

44. Et se tournant vers la femme, il dit à Simon : Voyez-vous cette femme? Je suis entré dans votre maison; vous ne m'avez point donné d'eau pour les pieds : et elle au contraire a arrosé mes pieds de ses larmes, et les a essuyés avec ses cheveux.

45. Vous ne m'avez point donné de baiser; mais elle, depuis qu'elle est entrée, n'a pas cessé de baisers mes pieds.

46. Vous n'avez point répandu d'huile sur ma tête, et elle a répandu ses parfums sur mes pieds.

47. C'est pourquoi je vous déclare que beaucoup de péchés lui sont remis, parce qu'elle a beaucoup aimé; mais celui à qui on remet moins, aime moins.

48. Alors il dit à cette femme : Vos péchés vous sont remis.

49. Et ceux qui étaient à table avec lui commencèrent à dire en eux-mêmes : Qui est celui-ci, qui même remet les péchés?

50. Mais Jésus dit à cette femme : Votre foi vous a sauvée : Allez en paix.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — IMPLESSET, ita interpres ad verbum ex ἐπλήρωσε, quod est hoc loco *finisset*, *absolvisset*, quod habet Syrus.

OMNIA HÆC VERBA SUA, quibus doctrinæ suæ summam exposuerat.

IN AURES PLEBIS, id est, apertè, publicè, et palam, docendi ac proficiendi studio magno, audiente et sedulò auscultante plebe. Phrasis est Hebræa, frequens sacris Litteris, ut Gen. 20, v. 8 : *Et locutus est universa verba hæc in auribus eorum*, id est, ita ut clarè

et ipse loqueretur et illi audirent. Exodi 10, v. 2 : *Et narres in auribus filii tui, et nepotum tuorum*; multisque aliis locis. Similis illa est phrasis quæ nonnunquam occurrit, *in oculis tuis*, 2 Reg. 12, v. 11, pro eo quod est, manifestè, vidente te; *in oculis solis hujus*, vidente sole hoc; sed hanc quidem Latini etiam agnoscunt; illam verò minimè.

CAPHARNAUM, civitatem, sanato in agro civitatis leproso illo de quo supra, cap. 5, v. 12.

VERS. 2. — ERAT MORITURUS. Græcè, futurus erat mori, moribundus erat, agebat animam: *proximus erat ad moriendum*, vertit Syrus.

PRETIOSUS, quem in pretio habebat, quem plurimi faciebat. Quidam *charum* mavult interpretari, quia, inquit, pretiosus de re dicitur, de homine non item nisi per metaphoram: atqui constat mancipia in bonis numerari. Significat ergo Lucas, non vulgare sordidumque mancipium, sed fidelem, utilem, et raris ornatum dotibus servum fuisse, qui eximiâ gratiâ apud dominum polleret. Hinc tanta vitæ illius cura, et tam studiosa commendatio.

VERS. 3. — ET CUM. Hic centurio cum.

DE JESU, de adventu Jesu in Capharnaum.

SENIORES JUDÆORUM, eos qui illic in populo Judæorum tum ætate, tum auctoritate, maximè venerabiles erant; sic ea gens, senatores et magistratus urbis vocabat *seniores populi*. Seniores presbyteri. Syriacè *men kasise*, qui Hebraicè similiter *zekenim* dicuntur, Deuter. 21, v. 2, nomina hæc omnia, à senio licèt dicta, non tam ætatis quàm dignitatis sunt, eos designantia, penes quos erant judicia, quos Hebræi posteriores Græco vocabulo vocant *Sanhedrin*, ut ii planè sint presbyteri, quos Latini eadem ratione *senatores* vocant, penes quos est auctoritas gubernandæ Reipublicæ: vide Dan. 13, v. 5, 28, 34, 61, passimque in historiâ passionis, vocantur presbyteri populi, *seniores populi*, quod est, iudices populi. Apud Judæos iudicium erat, in civitatibus singulis, viginti trium virorum, à quo causæ capitales cognoscebantur. Tres enim iudicum classes olim apud ipsos fuisse leguntur. Una dicebatur *Domus iudicii triumvirum*, ad quam minores causæ, ut furti, injuriarum privatarum, ac denique quæ vocant *Dine mammoth*, hoc est, judicia pecuniaria, deferebantur. Altera appellatur *Domus iudicii viginti trium*, vel *Synedrion parvum*, à quo causæ capitales, ut diximus, quæ *Dine nephasoth* judicia animarum vocant; cognoscebantur. Tertia ac præcipua, instar Atheniensis Areopagi, nominabatur *Domus iudicii septuaginta*, vel *Synedrion magnum* (*Sanhedri* vocant ipsi, Græco nomine *Συνέδριον* ad Hebræam formam flexo, ut tum plurima à Græcis, quorum iugo subjacuerant, præsertim ubi Hebraica nomina propria non suppetent, mutuati fuerant), quod collegium erat, summo pontifice præside, doctorum in lege Dei iudicum septuaginta duorum (ad imitationem 72 Senum, quos Moses ex omnibus tribubus, sibi auxiliares elegerat, Num. 11, v. 24), qui ad pedes sceptrum gerentis, tanquàm consilarii et iudices, in gravissimis reipu-

blicæ negotiis, assidere soliti fuerant; à quibus proinde causæ gravissimæ, ad summam reipublicæ pertinentes, tractari solebant. Lege Josephum, lib. 14 Antiq., cap. 17. Erat autem solùm Jerosolymis Syne-drium hoc, cum alia parva Synedria viginti trium et triumvirum, ab hoc magno Synedrio, in singulis civitatibus constituerentur, Deuteron. 16, v. 18. Misit istos seniores centurio, quia, ut mox per amicos exponi jubet, seipsum non est arbitratus dignum qui veniret ad Jesum, se ethnicum ducens impuriorè quàm qui deberet cum tam eximio Judæorum prophetâ verba communicare, aut quidquam ab ipso impetrare.

ROGANS; vide supra, 4, v. 38.

UT VENIRET. Judæorum petitionem Lucas centurioni tribuit, quia illam illi ejus nomine instituebant; cæteroqui enim videntur Judæi suo tantum consilio rogasse Jesum ut veniret domum Centurionis, non Centurionis ipsius hortatu, qui nihil eis aliud in mandatis dedisse videtur, quàm ut dicerent ipsius nomine id quod Matthæus refert: *Domine, puer meus jacet in domo paralyticus et malè torquetur*.

SALVARET, servaret, scilicet morti proximum; *vivificaret* habet Syrus. Interpres Latinus juxta sensum vertit, si dixit, *sanaret*, ut habent alii libri.

VERS. 4. — AT ILLI, illi verò.

SOLLICITÈ, studiosè, sedulò.

QUIA, superest juxta modum vertendi interpretis hoc loco.

DIGNUS EST. Semper merita Judæus jactat.

PRÆSTES, præstet, quòd dignus est cui præstaret hoc: est enim obliqua oratio, per tertiam personam futuri. Latinus et Syrus interpretes (nam et Syrus vertit secundâ personâ) videntur legisse, secundâ personâ futuri medii, aut certè Atticorum more accepisse *παρέξει* pro *παρέξη*.

VERS. 5. — DILIGIT ENIM. Interpretes Latinus et Syrus prosequuntur rectam orationem: Græcè autem, juxta id quod jam annotatum est, transitio est duriuscula ab obliquâ oratione ad rectam, quæ, additâ voce *aiebant*, emolliiri possit.

DILIGIT ENIM, aiebant, GENTEM NOSTRAM, communem. Jesum enim sibi connumerant, quippe qui Judæus ex Judæis erat. Non erat igitur Centurio ipse ex gente Judæorum. Signum hoc erat fidei Centurionis erga verbum Dei, quod apud illam gentem servabatur; erga veram religionem, quæ tunc in professione Judæorum erat: non enim gentem illam amabat, nisi quia amplexus diligebat unius Dei cultum.

SYNAGOGAM. Syrus, *domum congregationis*, de synagoga jamjam latè egimus. Mira pietas viri militaris, qui tam erat studiosus cultus Dei Israel, cum armatâ manu ipse mare trajecisset, ut Israelitas assuefaceret ad ferendum tyrannidis Romanæ jugum.

VERS. 6. — JESUS AUTEM. Hoc loco *autem* pro ergo accipi commodè (ni fallor) potest; sicut rursus in sequenti membro videtur pro *sed* usurpari: *Sed*

cum jam non longè, etc., ita enim meliùs cohæret tota oratio.

AMICO, familiares, præ constantissimâ humilitate noluit ipse venire.

DICENS. Græcè additur, *ei*, id est, qui ei ipsius nomine hæc dicerent. Solent enim Hebræi, ut alibi etiam adnotavimus, dialogis potiùs quàm obliquis sermonibus res gestas explicare. Est autem hæc loquendi consuetudo notanda hoc loco, quâ dicere dicitur, id quod per alios suo nomine dici jubet, ut Matthæus cum Lucâ concilietur in hujus historiae narrationem.

NOLI VEXARI, ne vexeris, ne distraharis, ne molesteris, ne eam subeas molestiam, Syrus *lo tehema*, ne labores, ne fatigeris.

NON SUM DIGNUS. Modestiâ magnâ sese demittit, indignum se proflens qui tanti talisque viri dignitatem excipiat, utpote cujus ædibus, quippe gentilis ac proinde peccatoris, etiam vilissimi quique Judæorum abstinerent, dum contaminari caverent.

SUB TECTUM MEUM, in domum meam.

VERS. 7. — PROPTER QUOD ET MEIPSUM. Propter quod etiam, meipsum, etc.; ideò neque arbitratus sum me dignum, qui ipse venire ad te; nam et eam ob causam ipse non veni ad te, quia dignum me colloquio tuo non agnovi.

SED DIC VERBO, solo verbo jube ita fiat; nam *dic* Hebraico more pro *jube* accipitur; *λόγος* autem *verbum*, pro locutione et verbis; q. d. : Tantùm loquere jubeasque ut fiat; nam, ut intelligas, *dic* uno verbo, quanquàm res eòdem veniat, non id facilè admittit vox *λόγος*, nisi eam translata dicas ex Hebræâ aut Syriacâ voce quæ id permittat. Summum credit Salvatori imperium esse cui dixisse satis sit; planèque divinam in eo efficacitatem agnoscit: nam ut verbo tantùm, id est, jussu solo, dicta fiant, non est id nisi plenæ virtutis, qualis est Dei, qui *dixit et facta sunt, mandavit et creata sunt*. Cæterùm, an Deum eum crediderit manifestatum in carne, an duntaxat Redemptorem Judæis promissum, cui à Deo subjecta essent omnia, absolutaque potestas data operandi quæ vellet; hoc fortassè vero similis videri queat.

VERS. 8. — NAM ET EGO, Græcè, *et enim ego*. Argumentatur à minori: Si ego, homo cum sim alterius subditus potestati, quia aliquibus præsum in quos mihi auctoritas est, multa, solo verbo, solo jussu, facere valeo, illis nimirùm, mandatis meis obtemperantibus; quantò tu magis, qui nulli creaturæ subditus,

NON ENIM SUM DIGNUS, UT SUB TECTUM MEUM INTRES, id est, vel domum intres. Dicendo autem se indignum, præstitit dignum, non in cujus parietes, sed in cujus cor Christus intraret, inquit August., sermone cit. SED DIC VERBO, id est, impera, *dic* unicum verbulum. Quâ phrasi agnoscit summum ejus imperium, summamque solius jussûs efficaciam, ut meritò putari possit, Christum non solum ut Messiam Judæorum, sed ut verum Deum agnovisse.

VERS. 8. — NAM ET EGO, quamvis HOMO SUM, non Deus, uti tu, et SUB POTESTATE CONSTITUTUS, id est, alteri subjectus, tribuno aut Cæsari, non omnibus imperans, sicut tu, tamen quia sum HABENS SUB ME MILI-

præes omnibus, necesseque est ut tuæ omnes pareant voluntati? Si ego, inquit Augustinus sermone de verbis Domini sexto, *homo sub potestate, jubendi habeo potestatem: quid tu non possis, cui omnes serviunt potestates?* Ratio ista non ita perspicua est, dum juxta nostram editionem legitur *Nam et ego* (quamvis ita complures alii transferant, etiam Syrus ipse *opti eno ger, etiam ego enim*) nisi hoc aut simili modo intelligas: Nam et ego, homo licèt sim sub alterius potestate, tamen quia habeo sub me alios, multa solo jussu perficio: ut post illud: *Nam et ego*, comma fiat; referaturque illud, non ad proximum, *homo sum sub potestate*, sed ad istud secundùm rem, *dico huic: Vade, et vadit; et alio*, etc., tametsi conjunctio intercedat.

SUB POTESTATE CONSTITUTUS, tribuni nimirùm et regis sive Cæsaris.

VADE. Sic etiam, multòque magis, tu, si morbo ac paralyti dixeris: *Abi, abibit; si sanitati: Veni, veniet; puero ipsi laboranti: Sta, et ingredere, atque exercere, faciet*. Vide supra, 4, v. 39.

ET SERVO MEO familiari, in quem mihi privatum jus est.

VERS. 9. — MIRATUS EST, mirantis more se habuit et locutus est, ut admiratione et imitatione dignam doceret centurionis fidem. Propriè enim admiratio de rebus est inopinatis: inopinatum autem nihil esse potuit omniscio. Augustinus, lib. de Genesi contra Manichæos, capite 8. Post *miratus est*, additur *eum*, Græcè et Syriacè.

SEQUENTIBUS SE TURBIS, sequenti se turbæ, est Græcè et Syriacè, quò eos alliceret ad imitationem.

AMEN. Legitur vox ista, ut Latinè, ita et Syriacè in exemplari manuscripto; sed non Græcè neque Syriacè in impressis codicibus.

NEC IN ISRAEL, ne in ipso Israel quidem, in populo Israel, qui Scripturas sacras de Christo loquentes ab infantia doctus, fide meritò præcellere deberet. Manifestum est hinc Centurionem Israelitem non fuisse.

TANTAM FIDEM, qui tantùm fide profecerit ex prædicatione et miraculis meis.

INVENI HAECENUS, ex quo prædicavi: accidit enim istud secundo anno prædicationis Christi.

VERS. 10. — DOMUM, centurionis.

QUI LANGUERAT, qui ægotaverat.

SANUM, nimirùm, dixerat Christus verbo, et factum fuerat.

TES, id est, quia nonnullam in quosdam milites potestatem habeo, DICO HUIC: VADE, ET VADIT, etc., id est, multa solo jussu facio. Argumentum enim petit à minori, quasi diceret, inquit August., loco cit.: Homo sub potestate, jubendi habeo potestatem, quid tu non possis, cui omnes serviunt potestates? Ex quibus verbis patet incomparabilis fides istius Gentilis, sicut profundissima humilitas ex v. 8, et humilitas erga servum, modestiaque supplicandi ex v. 6.

VERS. 9. — JESUS MIRATUS EST, id est, in modum mirantis se vultu habuit, et locutus est; quemadmodum iratus dicitur Deus, effectu scilicet, non affectu, quia tranquillo judicio tacit id quod irati solent. Nam,

VERS. 11. — DEINCEPS, in sequenti, scilicet die, quod Syrus etiam exprimit. Latinus videri possit legisse in sequenti, scilicet tempore, nisi quòd *deinceps* etiam rectè accipiatur pro *postridiè*.

IBAT, proficiscebatur, scilicet Jesus IN CIVITATEM; *circuibat enim omnes civitates et castella, docens in synagogis eorum, et prædicans Evangelium regni, et curans omnem languorem et omnem infirmitatem*, quod ait Mathæus, cap. 9, v. 35.

NAIM. Latine ultima littera est *m*, secunda liquidarum; Græcè et Syriacè *n* tertia. Civitas fuit Galilææ, sita in latere aquilonari montis Hermon minoris (Adrichomius); secundo milliario à monte Thabor (Hieronymus libro de locis Hebraicis).

DISCIPULI EJUS. Additur Græcè, *sufficientes, multi*; sed quod non magis Syriacè quàm Latine legatur. Habebat Jesus, præter apostolos, alios multos discipulos.

ET TURBA COPIOSA, multa. Etiam ingens promiscuæ multitudinis turba, Jesum quocumque euntem sequebatur, nec familiæ amore nec labore itineris revocata, partim ut audiret docentem, partim ut videret miracula, aut etiam obtineret sibi suisve corpore affectis; tanta erat illorum aviditas, et Jesu ce- lebritas ac magnificentia.

VERS. 12. — CUM AUTEM APPROPINQUARET, ut autem appropinquavit.

ECCÈ, et ecce, tunc ecce. Adverbio *ecce* significatur fortuito casu accidisse (quod homines possent judicare) ut cum Jesus appropinquaret civitati, efferretur è civitate mortuus: quod tamen fortuitò non accidit, annotat Titus, sed ordinante Dei providentiâ, Jesu quoque ad hanc opportunitatem consultò se offerente. Cæterum voluit Jesus, ut fortuitus occurrerent præsentibus videretur, ne si ex industria expectasset cadaveris exportationem, minoris fidei et gratiæ esset edendum miraculum.

DEFUNCTUS, mortuus. Evidens erat esse mortuum, qui domo et civitate efferebatur ad sepulturam, multis comitibus testibus.

EFFEREDATUR, scilicet civitate seu portâ civitatis. Mos enim Judæorum erat, ut mortuos extra civitates sepelirent, ne illæ cadaverum immunditiæ inficerentur; quod constat ex multis Scripturæ locis. Syrus

ut August. lib. 1 contra adversarium legis et prophetarum, c. 7, quisquis miratur, inopinatum atque improvisum sibi esse significat quod miratur: Jesu autem nihil erat inopinatum, utpote qui ipsam Centurionis fidem in ipso fecerat. Itaque, inquit August., id quod mirandum aliis commendabat, mirando (id est, mirantis modo se habendo) laudabat. Naim, ut idem ait, lib. 1 de Genesi contra Manichæos, c. 8, tales motus ejus non perturbati animi sunt signa, sed docentis magistri.

NEC IN ISRAEL, hoc est, ne quidem in Israel, qui scilicet ab infantiâ Scripturas de Christo edoctus est, ideòque fide debebat antecellere. Quæ oppositio aperte probat Centurionem fuisse gentilem; unde ex tantâ ejus fide, veluti specimine et præludio quodam, transit hic ad prænuntiandam vocationem gentium. INVENI, ex quo scilicet et cui ego prædicavi. Non enim agitur

loco horum: *Ecce defunctus efferebatur, legit, vidit comitantes mortuum, qui erat unicus.*

UNICUS, unigenitus, quod amplius est quàm unicus: nullos enim alios unquam liberos genuisse significatur. Nec facile alius luctus major est, eo qui est de morte unigeniti; quemadmodum Scriptura ipsa dat intelligendum, Jer. 6, v. 26, et Zach. 12, v. 10.

ET HÆC VIDUA, phrasis Hebraica, quâ subauditur *erat*; quod Latine exprimitur. Omnes minutatim circumstantias exprimit evangelista, cum ad fidem historici conciliandam, tum ad declarandam gravitatem afflictionis hujus mulieris, et ærumnæ molem, quæ eam fecit commiseratione dignam. Vidua enim erat orbata marito, et cum unicum filium, quem solum genuerat, haberet superstitem, hæredem, solatium, et spem omnem suam, illo mortuo, et ex ipso ætatis flore erepto, extincta est scintilla ipsius, nec superfuit aut ipsi aut viro ipsius nomen et reliquiæ super terram, ut utamur verbis Thecuitis illius, quibus Davidem ad miserendum excitare conatur, 2 Reg. 14, v. 7. Mortuus est enim *adolescens*, ut mox sequitur, ante nuptias, ne nepote quidem matris relicto.

TURBA CIVITATIS. Syrus, *turba filiorum civitatis*, quod est, civium.

MULTA, *sufficiens*, ad verbum.

CUM ILLA, simul cum illâ prosequens cadaver ad sepulturam. Observa morem funeris, ut amici notique comitarentur, nec abesset mater; qui mos, non tantum exhibiti mortuo honoris officium fuit, verum etiam pietatis, opus Deo gratum, cui placent talia pietatis officia, quibus significatur mortuorum corpora ad Dei providentiam pertinere, et fides resurrectionis astruitur, quemadmodum docet D. Augustinus, lib. 1 de Civitate Dei, cap. 13. Porro quòd multi hic sint comitati, indicium fuit, non infimæ sortis mulierem eâ in civitate fuisse, cui, ut Ambrosius ait, *gravitatis meritum exequiarum turba conciliat*. Denique, multitudo comitum viduæ unâ ex parte, ex alterâ turba copiosa adhærens Jesu, postremò locus publicus, proximus portæ civitatis, ubi egredientium et ingredientium concursus, ubi et forum esse consueverat, tam rerum venalium quàm judiciorum, fecerunt ad hoc, ut miraculum proximè edendum, celeberrimum ac testatissimum fieret. *Di-*

de patriarchis, Joanne Baptistâ, beatâ Virgine, sed de populo, in quo versabatur.

VERS. 11. — IBAT IN CIVITATEM, QUÆ VOCATUR NAIM. Civitas est Galilææ, ad radices montis Hermon minoris, duobus circiter milliariis à monte Thabor, ut Hieron. de Locis Hebraicis, juxta torrentem Cyson, ut ait in Epiaphio Paulæ. ER TURBA COPIOSA, quod addit ut indicet multos miraculi fuisse testes. Quâ de causâ etiam divinâ providentiâ factum est, ut ad ipsam portam civitatis fieret, ubi et judicia olim fiebant, et maxime esse solebat hominum concursus. Voluit tamen fortuitum videri occurrere funeris, ne minor esset miraculi gloria, si quæsitus videretur.

VERS. 12. — ECCE DEFUNCTUS EFFEREDATUR. Mos enim Judæorum erat, ut mortui extra civitatem sepelirentur, ut minus facile legalis impudicitia contraheretur ex sepulcrorum commercio. Unde et Christi se-

vino nutu, ait Beda, multa Dominum turba, multa viduam comitabatur, ut viso tanto miraculo, multi testes, multi fierent Dei laudatores.

VERS. 13. — QUAM, flentem, ejulantem, et gravissimè afflictam ac tristem; habebat enim justissimas luctus causas, quas mox exposuimus.

CUM VIDISSET, considerasset. Non solum enim oculis eam aspexit, verum etiam animo consideravit causas luctus ejus, quas perspectas habebat, non ex aliquâ cum eâ familiaritate, sed ex propriâ scientiâ, quâ omnia noverat.

DOMINUS; Syrus, *Jesus*. Frequens est huic evangelistæ, ex imitatione apostoli Pauli præceptoris sui, ut Jesum Dominum vocet, quippe redemptorem hominum, et assertorem è servitute peccati ac miseriarum; hujusmodi Dominum jam sæpè se probaverat Jesus.

MISERICORDIA MOTUS. Non solum voluit ei subvenire, verum etiam spontè hanc affectionem in se suscepit, ut de ejus malis doleret; est enim misericordia, alienæ miseriæ in cor proprium admissio, ita ut eâ crucieris. Non continet autem gratiam suam, donec rogetur, quemadmodum aliàs; sed omnium preces antevergens, matri nihil tale expectanti, ultrò beneficium confert, solâ movente misericordiâ; tanta est ejus ad sublevandas hominum miseriæ promptitudo (ut et potestatem illam suam, ad misericordiæ exercitationem è cælo detulerat) et signanter viduarum, quarum, susceptorem, id est, defensorem et consolatorem, frequentissimè se nominaverat, Psal. 145, v. 9, qualem et hic reipsà se exhibet.

SUPER EAM, erga eam, misertus ejus. Non misertus filii, qui miseriis mundi jam erat ereptus, sed matris, inter miseriæ mundi fluctuantis, filium ad vitam revocavit.

DIXIT ILLI, misericordiam animo conceptam declarat verbis, consolans miseram.

NOLI FLERE, scilicet ob mortem filii. Non damnat fletum ejus moderatum: *est enim de mortuis iis qui diliguntur, quædam tristitia quodammodò naturalis*, ait Augustinus, serm. 32, de Verbis Apostoli; *mortem quippe horret, non opinio, sed natura*. Nam quamvis etiam speremus eis benè esse post hanc vitam, tamen acerbitas illa quæ est in separatione animæ à corpore, non potest nos non commovere. Erant autem huic viduæ, etiam peculiare et quidem justissimæ causæ flendi, quod vidimus: sed *Noli flere*, amplius,

pulcrum extra civitatem extractum fuit. FILIUS UNICUS, Græcè, *unigenitus*, quod amplius est; unde et in unigeniti more luctus est acerbissimus, Zachariæ 2, v. 10, et Jeremiæ 6, v. 26. ET HÆC VIDUA; ideòque desolator, et viro et filio, hærede et solatio senectutis, extincto. ET TURBA CIVITATIS MULTA CUM ILLA; ad meritum gravitatis, ut Ambr., ad consolandam viduam mæporis societate, funeris pompâ et solemnitate: nam hæc, ut Aug. in Enchiridio, magis pertinet ad vivorum solatium, quàm ad suffragium mortuorum.

VERS. 15. — QUAM CUM VIDISSET DOMINUS, non solum corpore, sed imprimis animo, expensis causis luctus ejus, MISERICORDIA MOTUS SUPER ILLA, seu propter illam, spontè scilicet doloris et compassionis motu in

intelligit Jesus, subindicans jam adesse causam lætitiæ: *flere enim prohibet eum cui resurrectio debebatur; verba sunt Ambrosii; q. d., ex mente Bedæ: Desiste quasi mortuum flere, quem mox vivum resurgere videbis*. Igitur, ut ne putaret vidua eum dicere: *Noli flere*, quemadmodum consueverunt amici, non esse scilicet flendum immoderatè, quia unicuique semel moriendum sit, et quia Deo jam placuerit hunc è vitâ evocare; ne, inquam, putaret, eum solis verbis agere et consolari, ut solent homines hæc in parte: statim ut hoc dixerat Jesus, ad rem opusque, quo consolatorem efficacem se præstet, et reipsà opituletur, se accingit, quemadmodum sequitur.

VERS. 14. — ET ACCESSIT ET TETIGIT. Græcè, *et cum accessisset tetigit*, quo dicto accessit ad cadaver; et tetigit, non cadaver, nec enim contactu resuscitavit, sed loculum. Significat manûs apprehensio, studiosam voluntatem et intentionem efficiendi id quod præ manibus est; præterea etiam efficacitatem adhibitam; denique et vivificandi virtutem in ipso sitam, juxta illud: *Sicut enim Pater suscitavit mortuos et vivificavit; sic et Filius quos vult vivificat*, Joan. 5, v. 21.

LOCULUM, id est, lectulum seu lecticam, in quâ cadaver jacebat, quâque ferebatur; Euthymius: *Arulam in quâ jacebat mortuus*. Tetigit autem hanc arulam, pro indicio ut gradum sisteret vespillonem, quemadmodum eos fecisse sequitur.

HI AUTEM QUI PORTABANT, portantes autem, participium loco nominis, portitores, bajuli.

STETERUNT. Substiterunt quieti, nec ultra progressi sunt. Non mirum eos Jesu obtemperasse, doctori adèdè celebri et miraculis claro, quem tantâ discipulorum populique turbâ comitatum coram viderent.

ADOLESCENS. Alloquitur mortuum tanquam vivum, ut Deus, cujus solius vocem mortui possunt audire; qui, ut Apostolus ait, Rom. 4, v. 17, *vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt*, vocandoque facit ut sint.

TIBI DICO. Non orat Deum Patrem, quod fecerant prophætæ Elias et Elisæus simili occasione; sed ipse jubet et morti imperat, ostendens quòd non alienâ, sed suâ potestate utatur, quâ æqualis sit Patri, et vitæ ac mortis imperium obtineat non minùs quàm Pater, unus cum Patre Deus. Mortuis enim imperare, et vocis imperio ad vitam revocare, solius Dei

animum admissio. Unde colligit Ambr. citò flecti divinam misericordiam lacrymis viduæ, præsertim quæ unici filii labore vel morte frangatur. DIXIT ILLI: NOLI FLERE, fide scilicet et spe futuræ resurrectionis, partim generalis omnium (quod solatium est verum, et ex virtute profectum), partim jam proximè instantis; q. d., inquit Beda: *Desiste quasi mortuum flere, quem mox resurgere vivum videbis*.

VERS. 14. — ET ACCESSIT, ET TETIGIT LOCULUM, non ut contactu suscitaret, sed ut portantes loculum, sisteret; et ait: *ADOLESCENS, TIBI DICO, seu impero, SURGE*. Ostendit enim se non alienâ, sed suâ auctoritate, ideòque divinâ suâ virtute mortuum suscitare. Quâ consideratione dixit Ambr.: *Mortuis vitam imperare solius divinæ est potestatis*. Petrus autem non

est. Quasi dicat : Ita mihi placet, sic volo, sic jubeo.

SURGE, à morte sis redivivus. Resonant hæc verba majestatem, nec aliam quàm divinam. Mortui autem est jacere, vivi surgere.

Vide Matth. 9, 25 et Marc. 5, 41, ubi agitur de puellæ duodennis resurrectione, quæ ante hanc accidit, etsi post hanc narretur à Lucâ, infra cap. 8, v. 54.

VERS. 15. — **ET**, pro tunc, statim ad jussum Jesu.

RESEDIT. Non dicit *revixit*, quod tamen prius fuit. Nam quo verbo ab initio condita sunt omnia, et quæ antea non erant evocata sunt ut essent; eodem hic ad vitam est revocatus, mortuus audivit verbum, quod in constitutione mundi ea quæ non erant audierunt. Nimirum verbum Dei, opus est, et dicere facere. Itaque ad vocem Jesu mox revixit iste; quod miraculum, tanquàm cœlestis sigillum testatum est Jesum naturâ esse Deum, divinâ majestate ac potentiâ præditum. Non tamen ait evangelista, *revixit*, sed *resedit, et cœpit loqui*; hoc enim efficacius est, ita ponens resurrectionem, ut simul eam probet manifestis indicis, *ne cui secundum externam tantum faciem, et non verè resuscitatus videretur*, ait Titus. *Siquidem sedere et loqui, veræ exsuscitationis argumenta sunt; corpus enim exanime, neque sedere neque loqui potest.* Eadem habet Theophylactus. *Resedit* ergo, id est, exiit se ita ut sederet in lecticâ quâ ferebatur (fuit enim haud dubiè lectica patula) omnibus conspicuus.

QUI ERAT MORTUUS, mortuus, qui fuerat mortuus.

ET CŒPIT LOQUI. Resuscitatus est sanus, validus, et vitæ functionibus subeundis aptus: ita etiam visus et auditus est turbis, remotioribus perinde ac proximis.

DEDIT ILLUM MATRI SUÆ. Datâ dexterâ jussit Jesus ut surgeret in pedes et de feretro descenderet, duxitque eum ad matrem, cujus commiseratione eum suscitaverat, et dedit matri. Verè enim donum erat Jesu, qui non fuerat nisi per Jesum recuperabilis. Dedit, inquam, ut, quemadmodum prius, obediret et opem ferret matri. Mater accepto filio perfectam consolationem assecuta, actis Jesu gratiis, rediit domum unâ cum filio, propriis suis pedibus iter reme-

dixit in Actis: *Tabitha, surge*, nisi præmissâ oratione, quâ etiam usi sunt Elias et Elizeus.

VERS. 15. — **ET RESEDIT, QUI ERAT MORTUUS**, id est, exiit se ad sedendum, ut qui lecticâ supernè patulâ jaceret, **ET CŒPIT LOQUI.** His duobus manifestissimis effectis et indicis se verè resuscitatum indicans, ut notant Titus ac Theophyl. **ET DEDIT ILLUM MATRI SUÆ**, in argumentum, quòd ipsius commiseratione, et in ejus præsidium eum suscitaverat. Allegoriam hujus historiae prosequitur Ambros. Quid verò significetur per tres mortuos à Christo suscitatos, scilicet archisynagogi filiam, hunc adolescentem, et Lazarum, pulchrè ad mores informandos tractat August. serm. 43 de Verbis Domini, c. ult., et 44 toto, et tract. 49 in Joan. Summa est quòd puella mortua in domo jacens significet eos qui intus in corde peccatum decernunt; adolescens foras elatus, eos qui actibus externis perpetrant; Lazarus quatuordecim dies in sepulcro fœtens, eos qui consuetudinis pondus supra se habent, et in peccatis putent sive fœtent. Hi omnes à Domino susci-

tiente, quod mox aliorum brachiis portatus confecerat, universâ populi turbâ spectante et obstupescente, quemadmodum sequitur.

VERS. 16. — **ACCEPTIT**, invasit, corripuit **AUTEM OMNES** præsentes maximo numero **TIMOR** reverentiæ erga Deum, ortus ex admiratione declaratæ per Jesum præsentiae Dei, cum consolatione tamen conjunctus; vide supra 1, v. 65.

MAGNIFICABANT, glorificabant, tribuebant laudem et gloriam.

QUIA. Si non superfluit, vel est loco articuli τὸ, *dicentes* hoc vel hæc verba: *Propheta magnus*, etc., vel est loco adverbii *certè, sanè*: Certè propheta magnus, etc., ut quidam interpretantur.

PROPHETA MAGNUS, vir sanctus à Deo missus, potens opere et sermone, infra 24, v. 19; Messias vel ejus comes, vide Joan. 1, v. 21; nam Messiae adventum credebant instare.

SURREXIT, exortus est, apparuit **IN NOBIS**, inter nos, in Israel.

ET, scilicet dicentes etiam; **QUIA**, ut mox.

VISITAVIT. Misso prophetâ magno, declaravit se memorem populi sui, benefaciens ei modis admirandis, et propitium se exhibens; vide supra 1, v. 68. Respiciunt, non ad hoc solum resuscitati adolescentis, quanquàm hoc principem facilè locum apud eos obtinuerit; sed et ad cætera miracula, quæ vel visu vel famâ intellexerant. Finis autem horum miraculorum fuit, ut Jesus crederetur esse Christus Filius Dei, Joan. 20, v. 31. Hi aliquò usque profecerunt, sed longè infra dignitatem et gloriam promissi Messiae.

VERS. 17. — **EXIIT**, dimanavit, nec enim voluerat Jesus occultum esse quod coram tot testibus ediderat.

HIC SERMO, seu hoc verbum, id est, res ista, fama hujus miraculi.

IN UNIVERSAM, in totam JUDEAM. Miraculum editum in Galilæâ, unâ Judæorum regione, divulgatum est per omnes duodecim tribuum regiones; sic enim nomen Judææ aliquando generaliter accipitur; vide supra 1, v. 5.

DE EO, quòd ipse illius auctor esset, per hæc alia-

tantur, sed ita ut postremi magnâ ejus voce, hoc est, potentissimâ gratiâ, ad vitam revocari debeant. Vide ibidem latius.

VERS. 16. — **ACCEPTIT AUTEM OMNES TIMOR**, id est, corripuit eos horror quidam et reverentiâ exerentis sese divinitatis; *timor* enim pro reverentiâ seu reverentiali timore frequenter apud Hebræos ponitur. Unde sequitur effectus ejus. **ET MAGNIFICABANT**, id est, magnum prædicabant Deum, propter misericordiam et potentiam, dicentes: **QUIA PROPHETA MAGNUS SURREXIT IN NOBIS**; nec enim amplius quàm prophetæ dignitatem videntur agnovisse in personâ ejus; in officio verò Messiam, et per hoc quod addunt: **DEUS VISITAVIT PLEBEM SUAM**, quæ erant et verba Zachariæ c. 1, vers. 68, Messiam advenisse gratulantis. Quanquàm ita intelligi possint, ut generaliter gratulentur his verbis, quòd Deus plebem suam per multos annos à prophetis desertam denuò visitaverit, et consolatus sit.

que declaratus à Deo propheta magnus, ad salutem Israelis missus.

CIRCA REGIONEM, regionem circumjacentem; ab oriente Arabiam, à meridie Idumæam, ab occasu Tyrum et Sidonem, ab aquilone Damascus et Syriam.

JOANNI Baptistæ, tunc in carcerem coniecto, Matth. 11, v. 2.

DE OMNIBUS HIS, de resuscitato adolescente mortuo, aliisque miraculis à Jesu perpetratis, denique laude ac titulis Jesu à populo tributis, quorum fama et ad ipsos inter alios pervenerat.

NUNTIaverunt autem, non ut Jesum Joanni commendarent, sed potius ut Joannem in Jesum concitarent, eò quòd subinviderent tanto successui rerum quæ gerebantur ab Jesu, ac nomini ipsius in dies magis ac magis inclarescenti, Joannisque præceptoris sui, quem ipsi reputabant virum omnium sanctissimum ac Jesu longè præferendum, gloriam obscuranti. Admonitum itaque volunt præceptorem ut rebus suis prospiciat, ne quid ipsius gloriæ decedat.

VERS. 19. — Et pro tunc, CONVOCAVIT, advocavit, ut huic suorum affectui mederetur.

DUOS DE DISCIPULIS SUIS, duos quosdam discipulorum suorum. Alieniores erant à Christo plerique Joannis discipuli (nam quidam jam Christo adhærebant, ut Andreas, Joan. 1, v. 40, Matth. 4, v. 20), pro magistro suo Joanne contra Christum æmulantes (Joan. 3, v. 26), atque ita ab eo pendentes ut majora de ipso quàm de Christo sentirent (Matth. 9, v. 14) (licet aliud eos docet Joannes, Joan. 3, v. 28), quæ res impediabat ac viam intercludebat ne in Christum crederent; videns Joannes unâ ex parte se non procul à stadii sui metâ distare, ac proinde sollicitus ne discipuli sui tales manerent etiam à morte suâ, suo et aliorum magno malo; alterâ ex parte Christum jam inclaruisse, opportunum et maturum venisse tempus statuit, quo illos ad Christum mittat, et Christo eos conjungere curet, certus eos visuros, audituros, ac relatores ejusmodi, ex quibus ipse illis manifestè monstrare posset, quod frequenter eos antè docere et persuadere conatus fuerat, Jesum ipso esse longè majorem, atque adeò esse Christum, agnum Dei, ac mundi Salvatorem, in quem credere, cui adhærere, et quem sequi oporteret. Mittit itaque illos, ut opera Christi, quæ famâ didicerant, coràm videant, et Jesum ipsum esse Christum discant; agens quod fidelis amici ac ministri Christi est, ut non sibi discipulos retineat et post se abducat, sed ad Christum ableget ac dirigat. Non itaque suâ causâ

VERS. 20. — TU ES, QUI VENTURUS ES, AN ALIUM EXPECTAMUS? Hinc colligit Tertull., Joannem de Christo certum esse desiisse, ut loquitur cap. 8 lib. de Præscript., deficiente scilicet in eo spiritu prophetiæ, post totius spiritûs translationem in Dominum, ut ait c. 10 lib. de Baptismo. Sed, ut rectè dicit Ambr. lib. 6 in Luc., aut insolentiæ fuisset, antea ei divina tribuere, quem nescias, aut de Dei Filio dubitasse perfidiæ est. Hieronym. ponderat, non dici: Tu es, qui venisti, sed, qui venturus es, scilicet

discipulos suos Joannes ad Jesum mittit; sed ipsorummet causâ, ad ipsorum scilicet informationem, dissimulans id tamen, et tanquàm suâ causâ illos mittens, ut ne cunctarentur accedere. Veriti enim fuissent Christum suo ipsorum nomine accedere, ne fortè ut parùm ipsi fuerant Christi studiosi, ita et Christum vicissim erga se durum experirentur. Mittit autem duos, tum honoris Christi causâ, tum ut testes legitimi sint Jesu Christi virtutis, denique quò certius referant responsum. Eos autem verisimile est eum misisse, qui cùm essent indolis optimæ, exactiùs sinceriusque referrent quæ oportebat.

VERS. 20. — VIRI, discipuli à Joanne missi. DICENS, per nos, interrogans te per nos.

TU ES. Præscriptis à præceptore verbis utuntur, ne quid aberrant.

QUI VENTURUS ES. Participium Græcum præsentis tempore aliquid futurum significat, cui subauditur verbum substantivum secundæ personæ, *es*, aut *eras*, vel potius tertiæ, *est*, aut, *erat*; respiciturque ad prophetarum de Messîâ prædictiones; q. d.: Es tu ille qui diù venturus expectatur ex vaticiniis prophetarum, hoc est, promissus Messias seu Christus. Non dubitantis, sed gaudentis et gratulantis, Joannis interrogatio est. Commune erat Judæis omnibus rudimentum pietatis, quod à pueris tenebant, esse venturum Christum salutis et perfectæ beatitudinis auctorem. Hoc itaque caput pro confesso sumens, non de eo questionem movet; sed quæri jubet an Jesus sit Salvator ille promissus ac dudum expectatus. Postquàm enim crediderant futuram eam quæ in lege et prophetis promissa erat redemptionem, credere etiam oportuit illam in Jesu personam exhiberi.

AN ALIUM EXPECTAMUS? An non tu es, sed alium oportet ut expectemus. Hæc particulâ obliquè perstringit discipulorum suorum socordiam qui pridem certò docti, tamdiù ambiguis animis fluctuabant. Porrò apertè id rogari jubet quod erat totius summa negotiû, ut in ipsâ rei summâ discipuli instruerentur in quâ adhuc errabant, sciens Jesum prudenter responsurum, et rebus ipsis potius quàm affirmatione oris proprii, eos convicturum. Noverat enim Joannes constitutum à Deo consilium, ut non tam se Filius Dei verbis, quàm Pater eum operibus declararet. Jubet itaque discipulos suos periculum facere rogantes verbo, non ut verbo Jesus respondeat, sed ut opere Christus esse agnoscat. Jubet autem rogari suo nomine, tanquàm si ipse id ignoret aut dubitet (qui non ignorabat, quem digito præsentem indica-

ad inferos, quò Joannes mox erat descensurus; ut scilicet scire posset, non utrùm esset Messias, sed utrùm et inferis Christum deberet nuntiare. Cum quo consentiunt Greg., hom. 1 in Ezechielem, et illi, qui dubitasse volunt apud Ambros., dicto lib. 6 in Lucam, utrùm esset moriturus. Sed longè rectiùs Hilar., can. 11, et Chrysostomus, hom. 37 in Matth., sentiunt Joannem nullo modo de Christo dubitasse, sed potius discipulos ejus, putantes forsàn quòd Joannes modestiæ causâ Christum ita prædicasset, et

verat, Joan. 1, v. 29, 35), ut facilius discipuli, et rogare audeant, et se instrui patiantur, cum non tam ipsi rogare aut instrui videantur, quam ipsorum magister. Docuisset autem ipse quidem id facile illos, cum referrent illi miracula Jesu quae fama didicerant; imò docuerat non semel; sed quia propter anticipatam de magistro opinionem, existimabant illum modestiae causâ, nolle fateri quod erat, sed Jesum sibi præferre, et hoc magnificentius de ipso sentiebant, quò magis se deiciebat; maluit illos ad Jesum missos, coram, majestate dictorum ac factorum illius, convinci (habebat enim Jesus testimonium operum, majus testimonio Joannis, ut ipse testatur Joan. 5, v. 36), adhæc voluit eos hunc in modum testes parari muneris sui jam consummati, et legationis suae fidem firmare, dum confessuri essent et ipsi, Jesum esse illum quem Joannes declaraverat, prædicaverat, et post se venturum dixerat; denique cupivit illos Joannes, cum ipse prope diem moriturus esset, in Jesu amicitiam insinuari.

VERS. 21. — IN IPSA HORA, eodem illo tempore, quo scilicet venerant discipuli Joannis ad Jesum; interea, verisimile est, dum expectarent illi opportunitatem alloquendi Jesum. Hora hoc loco non accipitur, pro duodecimâ diei parte, sed species est pro genere; hora pro tempore.

CURAVIT, sanavit vel sanaverit Jesus.

A LANGUORIBUS. A morbis.

FLAGIS, flagellis, quotquot morbis aliisve defectibus tanquam flagellis à Deo corripiebantur. Dum morbos Scriptura flagella appellat, magnâ emphasi intelligendum dat, quæ vera morborum origo, et quo consilio à Deo immittantur; quâ de re agit apostolus, 1 Cor. 11, v. 30, et, eodem etiam vocabulo usurpato, Hebr. 12, v. 6.

DONAVIT, vel donaverat, ex aoristo.

VERS. 22. — ET RESPONDENS. Itaque opportunè respondit illis Jesus. Nomen enim Jesu additur Græcè et Syriacè.

EUNTES, profecti, redeuntes.

RENUNTIATE JOANNI. Remittit eos ad Joannem, tanquam si Joannes eos suâ ipsius causâ misisset, cum Joannis mentem non ignoraret, prudenter dissimulans id quod et Joannes, ut tantò se facilius doceri et persuaderi paterentur.

QUE AUDISTIS ET VIDISTIS. Græcè, quæ vidistis et

sibi prætulisset. Nam eos adversus Christum aliquid, ut Hieronymus loquitur, mordacitatis ac livoris habuisse, et pro magistro suo fuisse æmulatos, satis patuit, Matth. cap. 6, v. 26, ubi dicunt: *Ecce hic baptizat, Christus scilicet, et omnes veniunt ad eum; quasi dicerent: Nos deserimus, ad illum turba confluit. Unde ex præcedenti v. 18, constat hanc legationem eâ occasione contigisse quòd discipuli Joannis narrent ei miracula Christi, cum quâdam scilicet æmulatione. Itaque, ut eorum infirmitati et ignorantiae consulere, illam ipsam in se suscipit, ut ita ipsi liberiùs interrogarent: Tu es, qui venturus es? Græcè: Tunc es ille venturus? id est, ille qui à gente Judaicâ, juxta vaticinia prophetarum, expectatur venturus, scilicet Messias? Sed quia in illâ ipsâ horâ, ut testa-*

au'istis, qui ordo est et in aliis Latinis codicibus. Vidistis, mox; hic omnes præteritum legunt tempus.

De re præsentii agitur.

QUA, quòd.

VIDENT, quasi dicas, revident, id est, visum recipiunt.

AMBULANT, ambulandi accipiunt facultatem.

AUDIUNT, audiendi potentiam recipiunt. Respicit Salvator ad locum Isa. 35, v. 5: *Tunc aperientur oculi cæcorum, etc.*, quo capite descriptio continetur magnificæ lætæque rerum immutationis et liberationis à miseriis ac malis omnibus sub regno Christi. Non dubium tamen est quin de spirituali liberatione immutationeque præcipuè agat; verum cum Salvator, corporum sanatione externisque symbolis, se ad sanandas animas spiritualem venisse medicum ostensurus esset (id quod aliàs declaravimus), utrumque propheta complecti voluit. Hic prior est Isaia locus, ex quo Jesus responsum discipulis ad Joannem mandat, ut agnoscant illi id quod propheta de regno Christi testatus est completum esse et præstitum. Non ignarus enim Jesus, certius et calumniæ minùs obnoxium esse testimonium quod à factis proficiscitur, quam quod à verbis, præsertim si quis ipse sibi sit testis, non respondet professione sui nominis ex oratione propriâ, sed ex notatione operum à Deo per prophetas expositorum. Nihil, inquit, opus est ut de me qui sim pronuntiem, sim Christus necne. Tantùm ite et renuntiate Joanni, quæ vestris oculis vidistis, vestrisque auribus audistis. Hæc enim cum prophetarum vaticiniis collata, satis loquuntur qui sim. Christi promissi præsentia, non tam debuit probari affirmatione oris proprii, quam operibus et signis cum vaticiniorum ratione omninò quadrantibus; ita ut non ipse sese, verum Deus Pater Messiam suum declararet. Præterquam enim quòd miracula quæ Jesus edidit, privatas quasdam continerent utilitates, in hunc præcipuè omnium usum edita sunt, ut declararent et testificarentur hunc Jesum Mariæ filium esse verum Messiam ac Filium Dei. Quem miraculorum usum Christus ipse, non tantùm hoc in loco, verum etiam in aliis multis, commendat, veluti Joan. 5, v. 36: *Ego habeo testimonium majus Joanne (hoc est, testimonio Joannis), opera enim quæ dedit mihi Pater. Joannis 10, v. 25: Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me. Ita illic respondet et Judæis urgentibus ipsum ut palam dice-*

tur Lucas, multa miracula patrasset Jesus, non tam verbis quam factis quæstionem solvere, eosque convincere voluit, eò quòd minùs esset obnoxium calumniæ. Respondit igitur:

VERS. 22. — EUNTES RENUNTIATE JOANNI, prudenter dissimulans id quod Joannes fecerat, ne vel incredulitatis vel ignorantiae eos insimulando, difficilius se instrui paterentur: QUE AUDISTIS, de me narrari. Nam quod hic dicitur, *mortui resurgunt*, non viderant ipsi, sed recenter factum audiverant, ET VIDISTIS, scil. ista quæ tunc facta sunt.

CECI VIDENT, CLAUDI AMBULANT, SURDI AUDIUNT, ETC. Alludit ad locum Isaia 35, v. 5 et 6, ubi ad litteram hæc miracula, et simul per ea spiritualis à vitis liberatio per Christum futura significatur. PAUPERES

ret an ipse esset Christus; quibus et paulò post: *Si non facio*, etc., de quo miraculorum usu et Joannes evangelista ipse sic loquitur, cap. 20, v. 51: *Hæc autem scripta sunt*, etc. Itaque quòd non simpliciter Jesus respondet Joannis discipulis, primùm eo consilio facit, quia satius erat rem ipsam loqui; deinde ut præconi suo liberius docendi argumentum tradat, cui non suppeditat tantùm nudam rudemque materiam per miracula, sed miracula aptat in suum finem ex prophetarum oraculis.

MORTUI RESURGUNT. Non id tunc viderant discipuli, sed recens factum audierant à populo præsentem, verisimile est; id quod et ipsi ante auditum ad magistrum suum retulerant. Istud à prophetâ significatum videtur eâ parte ejusdem capituli, quâ dicit: *Et redempti à Domino convertentur*, etc., ubi de lætissimâ celestis regni beatitudine loquitur, quæ perfecta demùm erit à resurrectione mortuorum, cujus non obscurè se auctorem fore Jesus ostendit quando mortuos in vitam hanc mortalem licèt revocavit.

PAUPERES EVANGELIZANTUR. Respicit hic Salvator ad alterum Isaïæ locum, cap. 61, v. 1, quem Christus disertè de seipso interpretatur supra, capite 4, vers. 18, et quem ibi latè explanavimus.

VERS. 25. — **BEATUS EST**, eâ parte, quia facilius est ipsi beatitudinem assequi, cum à me salutis ac beatitudinis auctore non abstrahatur per concepta imaginatione offencicula, quod multi.

SCANDALIZATUS, offensus, qui non ceperit offenciculi occasionem **IN ME**, id est, qui nullâ re quæ in me sit absterretur ac ceu repellitur, quò minus in me credat, et mihi ut vero Salvatori adhæreat. Multos, licèt signa admirarentur, varia tamen offendebant et etiannùm offendunt in Christo, alios personæ quam exteriùs gerit humilitas, alios doctrinæ severitas, alios mortis vilitas, alios denique aliud, cum quisque veluti datâ operâ scandalorum congeriem sibi fabricat, quò minus ad Christum accedat, vel ut à Christo deficiat, ut propterea *lapis offensionis et petra scandali* meritò dictus sit, 1 Petri 2, v. 8, non suo vitio, sed nostro. Neminem enim scandalizat Christus, nemini datâ justam offenciculi occasionem, sed nostra sive malitia, sive infirmitas, offenciculi occasionem sibi ipsa accipit unde non debet. Porrò discipulos Joannis, quos hic

EVANGELIZANTUR. Græca phrasid, *pro pauperibus evangelizatur*, id est, Evangelium seu promissio regni cœlorum pauperibus prædicatur, maximè enim mirabile, pauperibus promitti regnum. Et hoc vaticinium ex Isaïæ 61, v. 1, citat; q. d.: Respondete Joanni ea quæ prophetæ de Messîâ prædixerunt, vos vestris oculis vidisse compleri. Porrò pro, *pauperes*, textus Hebraicus et Vulgatus legunt *Ghananim*, *mansueti*, quod Septuaginta verterunt *pauperes*, propter summam vicinitatem utriusque vocabuli *Ghananim*, et *Ghanim*, in linguâ Hebraicâ, sicut et significationis: nam pauperes, nempe non solùm opibus, sed maximè spiritu et animo, qui scilicet iis non apponunt cor, simul mansueti et humiles esse solent, et propterea magis capaces prædicationis regni cœlorum, divites verò feroces ac superbi; ut propterea August., homil. 13, et alibi sæpiùs, dicat: *Vermis divitiarum superbia*.

notat, offendisse videtur humilitas conversationis Domini, quòd non seorsùm ab hominibus illâ vitæ severitate viveret, quâ ipsorum magister Joannes (unde et Matth. 9, v. 14, videntur luxum ipsi exprobrare) ad hæc, quòd nullo alio, præter illa miracula, vitæ splendore insignis esset, quippe qui civilem duceret vitam; fortassis etiam, quòd ab externâ legis observantiâ ad interna mage revocaret. Porrò hæc, quòd ipsos offenderent, non tam malitia faciebat, quàm contentiosum studium alterius nominis. Ipsos itaque taxat hic mordetque Jesus, sed occultè, passionem mentis eorum ita detegens, ut apud turbam non pudecerent, sed taciti ipsi secum agnoscere possent vitium suum, faciliùsque attrahi. In ipsis autem etiam nos opportunâ occupatione præmunit, pugandum nobis esse cum scandalis ut perstemus in fide, scandalis resistendum esse quæ ad impediendum fidei cursum occurrent; quia nunquàm occasiones nobis deerunt ejus repudiandæ, donec animos nostros supra omnia offencicula sive scandala exturberimus.

VERS. 24. — **NUNTII**, iidemque discipuli. Amplissimè nunc prædicat Dominus laudem ac virtutes Joannis Baptistæ, sed postquàm discesserunt illius discipuli, ne adulari Joanni videretur, et assentionibus gratiam ipsius colligere.

AD TURBAS, satisfecerat Jesus discipulis Joannis, jam oportebat ut et turbæ præsentem satisfaceret, quæ, ex eo quòd illam discipulorum Joannis legationem audierat, cum ignoraret quâ mente illam Joannes instituisset, periculum erat ne existimaret illum suam de Jesu, quem aliàs Christum esse palam testatus fuerat, Joan. 1, v. 26; 3, v. 28; 5, v. 33; 10, v. 41, sententiam mutasse aut dubium evasisse, taxatumque à Jesu iis verbis: *Beatus est qui*, etc., ac non potiùs, quod res erat, sanandæ discipulorum Joannis imbecillitati hæc accommodata fuisse, id quod certè nullo modo expediebat sentiri de Christi prodromo. Diluit itaque illud Jesus, commendans illum ut constantiâ cæterisque prophetis virtutibus nobilem ex ipsius populi sententiâ.

VIDERE, spectare, ut spectaretis. Ne cui obrepat inconstantia aut levitatis suspicio de Joanne. Certè non fuit hujusmodi vestra ipsorum de illo opinio,

VERS. 25. — **ET BEATUS EST**, QUICUMQUE NON FUERIT SCANDALIZATUS IN ME, id est, qui nullâ re offensus fuerit ex me, quominus mihi tanquàm salutis auctori credat et adhæreat. Nam uti nunc, ita et olim alios aliud in Christo offendit, nascendi ex muliere abjectio, crucis ignominia quasi stultitia, conversationis humilitas, doctrinæ severitas, etc., quâ de causâ Christus dicitur *Lapis offensionis, et Petra scandali*, et Petri 2, v. 8, et *positus in ruinam multorum*, Lucæ 2, sed non credentibus. Notat autem Hieron. tacitè Christum notasse discipulos Joannis, tanquàm scilicet qui essent scandalizati in ipso, quasi non eâ severitate viveret, quâ Joannes.

VERS. 24. — **CUM DISCESSISSENT**, ne Joannem coram discipulis laudando assentator videretur, **COEPIIT DICERE AD TURBAS**; quæ non intelligebant mysterium hujus legationis, et ex eâ facillè suspicari poterant Joannem, qui olim, Joan. c. 1 et 3, magnificentum Christo perhi-

quando dudum relictis urbibus, magnâ frequentiâ magnâque sedulitate, in desertum, ubi tunc ille agebat, undequaque concurrebatis ad illius spectaculum. Quid enim tanto studio pergebatis ut spectaretis.

ARUNDINEM VENTO AGITATAM, vel potius *moveri*, ut est in aliis libris; nam *agitata* vertit secundum Matthæum, cap. 11. An arundinem quæ à vento agitabatur? quæ ad quemlibet venti impulsu nunc huc nunc illuc se inclinaret? Significat propriè Græcum vocabulum undarum more huc atque illuc impelli, quod Latine exprimas, ut quidam, *undantem et fluctuantem*; quin et Latini dicunt segetes fluctuare cum vento agitantur. Per arundinem itaque, quæ, cum sit nutanti cacumine, quovis vel levissimo vento huc illuc agitur, intelligit Salvator hominem levem et inconstantem qui ad quamlibet occasionem vacillet atque reciprocet, et sententiam mutet. Quærit igitur: An existis spectatum hominem arundinis instar instabilem? Q. d.: Minimè, non eâ estis sensuum stoliditate, ut propterea urbibus egressi sitis, tot tantarumque civitatum populi; sed contra, facto ipso monstrâstis, unanimiter judicâsse vos hominem esse magnum atque admirabilem; ut certè erat, constans ab ineunte ætate eremi vitæque cum primis duræ atque angustæ cultor longè à populari gloriâ segregatus, quem proinde intelligere debetis in doctrinâ ac testimoniis suis olim de me pronuntiatis; perpetuò sui similem esse, et ne nunc quidem in carcere quidquam suæ sententiæ mutâsse.

VERS. 25. — SED HOC LOCO INTERROGAT, vel est loco *igitur*. VIDERE, ut videretis.

MOLLIBUS, id est, deliciis vestium ac ciborum gaudentem, ut ex hoc mollis videri posset facilèque mutabilis. Subaudit responsionis loco *non*, subjungitque rationem.

QUI IN VESTE PRETIOSA, in vestitu honorifico, quo utuntur viri nobiles et suis opibus illustres; qui mollia ferunt sive gestant, quibus cordi sunt ciborum vestiumque deliciae, qui luxum, vitæque delicias affectant.

IN DOMIBUS REGUM SUNT. Hi captant aulas regum et palatia principum, ubi illa suppetunt, et qui, hos videre desiderant eò pergunt; atque in hujusmodi cadere potest corruptæ sententiæ, inconstantiae aut assentationis suspicio. *In domibus*, inquit, *regum sunt*, non in deserto scilicet, quò vos perrexistis, quodque Joannes suæ habitationi elegerat, ubi nullæ suppetunt vestium aut ci-

buerat testimonium, mutâsse sententiam, aut certè in Christo fuisse scandalizatum, ac cœpisse dubitare. QUID EXISTIS IN DESERTUM VIDERE? q. d. Quid causæ fuit quòd antè certatim, relictis domibus atque oppidis, in desertum spectatum currebatis? An ut spectaretis ARUNDINEM VENTO AGITATAM? Quæ scilicet cujuslibet venti impulsu huc illuc fluctuat, id est, hominem arundinis instar levem, et in sententiâ inconstantem? q. d.: Nequaquam; sed omnes vel hoc ipso facto unanimiter judicâstis esse hominem, ut vitæ severitate, ita et mentis constantiâ admirabilem. An ut spectaretis.

VERS. 25. — HOMINEM MOLLIBUS VESTIMENTIS INDUTUM? id est, qui deliciis vestium aut ciborum enervatus mollem quoque mentem gerat, vel qui luxus

borum deliciae, sed inculta omnia, austera et squalida sunt, et quæ nihil quàm tedium afferant. Ostendit itaque reipsâ populus quando in desertum profectus fuit Joannis spectandi gratiâ, non se existimâsse Joannem hominem esse mollem, sed è contrariò duris ad miraculum usque se exercitantem: id locus, id cibus, id vestitus ipsius loquebantur. *Habebat*, inquit *Matthæus*, 3, v. 4, *vestmentum de pilis camelorum et zonam*, etc. Non est igitur quòd quisquam suspicetur illum qui factis ipsis suis animum omnibus monstravit tam à deliciarum mollitie alienum, tam infractum illum minimèque enervatum, olim ad gratiam cujusquam de me tam magnificè testificatum, nunc vertisse sententiam. Qui, quàm nesciret adulari, satis tunc clamitabat ipse etiam carcer, cum hæc Jesus diceret.

VERS. 26. — ET QUID, etc. Postquàm ostendit Salvator quid non sit Joannes, et amolitus est ab eo inconstantiae ac levitatis suspicionem, nunc docet quid sit, descendens ad ipsam basim encomii illius, in quâ, seu in cardine, rei summa vertitur; et ex quâ omnium longè manifestissimum facit fieri non potuisse ut suam de Christo sententiam mutaverit, quippe quam ex proprio officio propter quod divinitus missus et delegatus fuerit, protulerit. Sed quoniam, inquit, non sine causâ in desertum egressi estis, oportet ut magnum aliquod spectaculum fuerit, quod vos tam frequentes eò pertraxerit, et singularis ac magnifica vobis fuerit de viro opinio. Quid igitur quæsivistis in eo videre?

PROPHETAM? Hic exprimit populi de Joanne sententiam: *Omnes enim habebant Joannem sicut prophetam*, Matth. 21, 26, id est, sanctum veritatis doctorem à Deo missum; hæc enim significatione utebatur populus voce prophetæ. Vera itaque hic causa et appellatio est, quamobrem Joannes ut miraculum quoddam viseretur populo, qui per quadringentos ferè annos prophetâ caruerat.

DICO, affirmo.

ET PLUSQUAM PROPHETAM, etiam ampliùs quàm prophetam, etiam majorem et præstantiorem prophetâ, scilicet vidistis. Si igitur procurristis in desertum ut videretis prophetam, non hic estis frustrati spe vestrà. Affirmo enim vobis vidisse vos, non solum prophetam, sed et excellentiorem prophetâ; plus vos in eo viro spectâsse quàm in ullo alio ex prophetis spectaverit antiquitas. Quibus verbis, non modò san-

cupiditate antea alicui adulari soleret? quasi dicat: Nullo modo id sensistis de Joanne. Nam QUI IN VESTE PRETIOSA SUNT ET DELICIS, id est, qui vestium, totiusque vitæ luxum sectantur, non in desertis quærendi sunt, ubi omnia inculta, austera et squalida, sed IN DOMIBUS REGUM SUNT, id est, sectantur principum palatia. Longè ergo abesse judicâstis à Joanne omnem levitatis et inconstantiae suspicionem.

VERS. 26. — Quid ergo EXISTIS VIDERE? PROPHETAM? Hic tandem exprimit quid senserit Joannem esse; nam, *omnes habebant Joannem sicut Prophetam*. Itaque prudenter Christus præmunit turbas, ex propria earum opinione, quam ne quis velut popularem contemneret, ipse primùm comprobatur, dicendo, ETIAM DICO VOBIS, quia tanquàm Prophetâ nemine indicante

cit Jesus Joannis auctoritatem, sed supra veteres prophetias evehit ejus doctrinam, ac supra prophetarum ordinem ipsum extollit et locat, ut populus ad rectum ministerii ejus scopum collimet, et peculiare aliquod atque excellentius illi datum fuisse mandatum discens, memoriâ infixum teneat quod est ille de Christo locutus. Probat Jesus primùm populi de Joanne sententiam Joannem prophetam fuisse, voculâ illâ, et, quæ pro *etiam* accipitur. *Et plus quàm.* Tum suam subjicit sententiam, quâ perficit eam quæ populi. Propheta fuit Joannes, quia vir sanctus immediatè à Deo missus, pœnitentiam conversionemque ad Deum populo Judaico prædicavit, et venturum Messiam prædixit, præsentemque divino spiritu cognovit, nemine indicante. Fuisse autem plusquàm prophetam docet Salvator Malachiæ vaticinio quod subjungit.

VERS. 27. — HIC EST. Ratio cur Joannes plus quàm propheta.

DE QUO SCRIPTUM EST, in libro Malachiæ prophetæ, 3, v. 1.

MITTO. Loquitur Malachias tanquàm de re jam præsentî, ut solent etiam alii prophetæ, nimirùm de re futurâ tam certi quàm si eam coram oculis cernerent.

ANGELUM MEUM, *Malachi, nuntium meum*, eximium et præclarum quemdam illum, ut sit *autonomia* in hoc nomine. Voces Græca et Hebraica communes sunt ad cœlestes spiritus et homines mortales. Fuit itaque Joannes angelus sive nuntius et minister Dei, quia *fuit homo missus à Deo; homo naturâ, angelus ministerio*, quia *missus à Deo* ut nuntiaret instantem et exhiberet præsentem Christi Salvatoris adventum. Reliqua hujus versiculi explanata sunt supra ad cap. 3.

VERS. 28. — MAJOR. De hoc jam dudum tractavimus, cum actum est de Joanne Baptistâ.

Messiam cognovit, et post se venturum prædixit. Deinde ex suâ sententiâ addit, ET PLUS QUAM PROPHETAM. Ratio est:

VERS. 27. — HIC EST DE QUO SCRIPTUM EST, etc., q. d., quia tantus est Joannes, ut non solum propheta-verit, sed tanquàm de nobilissimo prophetâ ab aliis prophetatum est. ECCE MITTO ANGELUM MEUM, non naturâ, sed ministerio, id est, nuntium illum antonomasticè præclarissimum, miraculosâ scilicet conceptione, circumcissione, vitæ puritate et austeritate instar angeli admirabilem. Unde eum angelum, non hominem fuisse existimatum, tradit Eusebius, lib. 9 de Demonstrat. evangel., cap. 5. ANTE FACIEM TUAM, id est, propriè, ante te. Nam sicut sex mensibus ante Christum conceptus et natus est, totidem circiter antè prædicare cœpit. QUI PRÆPARABIT VIAM, prædicatione baptismi et pœnitentiæ, et regni cœlorum appropinquantis, juxta dicta superius. ANTE TE. Græcè, coram te, in conspectu tuo. Quâ repetitione, *ante faciem tuam, et ante te*, videtur fieri allusio ad duplicem hominum consuetudinem: unam, quâ regi venturo quispiam præcurrere solet, qui vias et hospitium parari curet, ut præcognitus rex majori cum pompâ recipiatur; alteram, quâ nobilissimus aliquis jamjam venientem præcedit, qui secedere de viâ jubens, regem jam præsentem ostendit. Utroque officio Joannes functus est, et ex utroque capite oritur,

INTER NATOS MULIERUM. Hebraismus, qualis si dicas, inter filios hominum, pro inter homines.

QUI AUTEM MINOR EST, sed qui minor est illo, scilicet ætate, prædicandi ordine, et præsertim opinione vestrâ; id est, qui à vobis minor illo censetur. Hoc ait Christus de seipso. Ut ne enim, cum latiore illâ laude, videretur Joannem sibi præposuisse, confirmat summâ cum modestiâ testimonium quod Joannes de ipso tulerat, cum diceret: *Venit fortior me post me, cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus*, Marci 4, v. 7. Nam usque ad id temporis quo hæc Jesus loquebatur, minor à Judæis, et principibus, et plebeis, habebatur Joanne, prophetâ et sacerdotis filio, cœlestem in terris vitam agente, certèque non carente divinâ auctoritate. Auctoritati verò Jesu detrahebatur, propter familiaris conditionis humilitatem, invidiæ magis obnoxiam; quem non solum initio legationis obitæ, sed in medio etiam tempore, apostoli, ex populi judicio, pro magno referebant haberi alterum Joannem Baptistam, Math. 16, v. 14.

IN REGNO DEI. Videtur istud ad sequentia referendum esse, juxta sententiam Hilarii, Chrysostomi, Theophylacti, Euthymii, hoc sensu, Dei et sanctorum angelorum judicio, qui modò scilicet, cœlorum sive cœlestis regnum constituunt, Deo in sanctis angelis, et sanctis angelis in Deo, cœlesti modo regnantibus. Hoc est igitur, reverà sive recto judicio: nam Dei et sanctorum angelorum judicium errare non potest.

MAJOR EST ILLO, naturâ, sanctitate, virtute, efficacia, docendo, præstando, denique omnibus veræ magnitudinis modis. Ita enim et Joannes testatus fuerat: *Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat, cujus ego non sum dignus*, etc. Joan. 1, v. 27, 30. Hic enim filius est, ille servus; hic dominus, ille minister; hic princeps regni cœlorum,

quòd dicitur esse plus quàm propheta, quia jam olim prophetatus, vitæque purus, instar angeli, Christum regem, non ut cæteri prophetæ, è longinquo vaticinatus, sed mox venturum nuntiavit, Math. 3, v. 11, et venientem præsentemque digito ostendit: *Ecce agnus Dei*, etc., Joan. 1, v. 38, et suis manibus baptizavit.

VERS. 28. — MAJOR INTER NATOS MULIERUM, etc., non est exortus inter homines ex muliere non virgine natos; nam mulier hic pro corruptâ sumitur, ut notant Hieron. hic et Ambr. in Psalm. 43, itemque lib. 5 in Lucam. Major enim, inquit, fuit iis quibus æqualis esse poterat sorte nascendi. Cum quo reipsâ convenit id quod alii dicunt inter eos qui communi sorte nascendi per concubitum prodeunt. Quanquàm nullum sit incommodum quocumque modo natos intelligere, quia comparatio non fit nisi cum viris, iisque prophetis veteris Testamenti, non cum beatâ Virgine aut apostolis, aut Christo, qui ad novum pertinebant. Non surrexit ergo major propheta, sive scilicet spectes munus prophetandi utpote cui licuit Christum mox venturum prædicare, et monstrare præsentem; sive cætera prædictionis ejus, conceptionis, sanctificationis in utero, nativitatis, et sanctissimæ conversationis privilegia, ut latius expendit Chrysostomus. Quòd si nullus propheta eo fuerit major, qui tamen erant maximi, ergo nullus omninò.

ille præcursor principis; hic sponsus, ille sponsi amicus.

VERS. 29. — POPULUS, promiscuum vulgus. Ab initio quæ stulta sunt mundi elegit Deus, etc., 1 Cor. 1, v. 27.

AUDIENS, his auditis, ubi hæc audisset quæ in Joannis laudem Salvator dixerat.

JUSTIFICAVERUNT DEUM. Acquiescentes iis quæ Salvator dixerat, prædicarunt Dei bonitatem, laudaverunt et glorificaverunt Deum, quòd virum illum sanctum Joannem, diù per prophetas promissum, ipsis misisset. Justificandi verbum generaliter hic ad totam Dei laudem extenditur, ita ut sit idem quod confiteri, glorificare, laudare, quæ verba alibi frequenter occurrunt; nam et ita frequenter justitia generaliter accipitur, pro omni virtute, sicut Matth. 5, v. 40, et Hebræis *sedaka*, non justitiam tantum, sed et misericordiam ac benignitatem declarat. Chrysostomus ait: *Solet justitiam omnem prorsus appellare virtutem.*

BAPTIZATI, scilicet, cum essent; en fuit occasio glorificandi Dei. Nam cum tantoperè Joannes commendaretur et extolleretur à Jesu, consequenter et illi commendabantur qui crediderant atque obtinuerant prædicationi illius, susceperantque baptismum poenitentiae ad quem fuerat hortatus. Intelligentes itaque rectè se fecisse laudant Deum qui hujusmodi doctore ipsos donaverit.

VERS. 30. — CONSILIUM DEI, consilium quo Joannem à Deo missum fuisse Jesus declaraverat. *Consilium Dei*, honoris causâ, impio scribarum fastui opponit. Nam in consilii nomine subest dignitas, quæ Dei opus ab omni contemptu vindicat.

SPREVERUNT, rejecerunt, reprobarunt, non acquiescentes eis quæ Jesus dixerat: Sicut enim fides Deum justificat, probat, et suâ gloriâ ornat, ita blasphema est in eum incredulitas, et contumeliosè illum suâ laude spoliât, unde Joan. 3, v. 33: *Qui accipit*, etc.; et 1 Joan. 5, v. 10: *Qui credit in Filium Dei*, etc.

Negando igitur quemquam majorem, permittit ei aliquem esse æqualem, ut notat Augustinus, libro 2 contra adversarium legis et prophetarum, cap. 5, et Hieronymus hic. Quamquam quia verba ista sunt declaratio illius, quòd esset plus quàm Propheta, negativa ista videatur tacitè affirmativam insinuare. QUI AUTEM MINOR EST IN REGNO DEI, MAJOR EST ILLO. Non pauci veterum sic intelligunt: Qui minimus est in cœlo, sive homo, sive angelus, utpote jam triumphator cum Deo existens, major est illo, qui adhuc corruptibile corpus gerens, consistit in prælio. Aliud est enim, inquit Hieronymus, victoriæ coronam possidere, aliud adhuc in acie dimicare. Et ita istud, *in regno Dei sive cœlorum*, cum præcedentibus jungi debet. Sed quia non videtur iste sensus multum facere ad propositum Christi, verisimilior esse videtur quem tradit Hilarius, cap. 11; Chrysostomus et Theophyl. hic, qui jungunt ea verba cum sequentibus, hoc modo: Ille qui inferior est Joanne Baptistâ, tum ætate, tum opinione vestrà, major est illo, virtute, potestate, divinitate, majestate, claritate, inquit Aug., initio tract. 13 in Joan., ubi hunc sensum præferre videtur, et si utroque modo jam dicto dixisset, rectissimè intelligi posse, lib. illo 2 contra advers. legis superius cit.: *In regno Dei*, id est, in Ecclesiâ justorum

IN SEMETIPROS. Quidam intelligunt adversus semetipsos, in suam ipsorum perniciem, suo maximo damno; neque enim Deum sed seipsos lædunt, qui Dei gloriam asperrantur. Alii, quia præpositio etc. pro èv subinde capitur, intelligunt in seipsis, sive intra seipsos, ad quem modum Syrus vertit, *in animis suis*; ac si diceret, quamvis palàm et disertè non reclamarent, ut tamen occulto fastu intus turgebant, apud seipsos sprevisse, non audentes palàm damnare quod impensè placeret populo, ut traditur Matth. 21, v. 26.

NON BAPTIZATI AB EO, quippe qui dedignati fuerant Joannis suscipere baptismum, ita superbiâ suâ sibi fidei januam præcluserant. Ergo si cupimus ad solidam perfectionem conscendere, cavendum est ne vel minimum quid spernamus eorum quæ Deus probat, et per Ecclesiam observandum proponit.

VERS. 31.—AIT AUTEM DOMINUS. Videtur hoc potius omittendum juxta alios libros tam Græcè quàm Latinè: quod si fiat, evangelista superiores duos versus tanquam parenthesi vult inclusos.

CUI, scilicet rei. Hactenùs commendatione ministerii Joannis, illicere Judæos Jesus voluit ut crederent Joannis de ipso testimonio. Porrò Pharisei et scribæ apud se cum spernerent ea quæ in Joannis laudem protulerat Jesus, dederunt Jesu cordium cognitori hanc expostulandi occasionem, et accusandi invincibilem ipsorum duritiam, qui cum variis eos modis tentaverit ad se allicere, illi inflexibili contumaciâ ejus gratiam repulerint, nec duris nec mollibus moti.

HOMINES, tam præfractos et contumaces. Non comprehendit omnes ætatis suæ homines, sed de Phariseis, scribis, et eorum asseclis, propriè loquitur, quos Lucas populo et publicanis opponit.

ET CUI, repetitio ad expressionem seriù affectus valet.

VERS. 32. — SIMILES. Tale quid contingit in generatione istâ, in hominibus generationis sive ætatis

rum sive terrenâ sive cœlesti; vel etiam *in regno cœlorum*, annuntiando, quòd Joannes primus quidem, sed nequaquam tantâ efficacità et fructu, quanto Christus prædicavit. Sic ergo Christus summâ cum modestiâ, ne sibi Joannem prætulisse videretur; confirmat ipsius Joannis de se testimonium quod Matth. vidimus, c. 3, v. 11. *Regnum Dei*, id est, non regnum terrenum, quòd hactenùs affectatis et expectatis, sed felicissimum regnum cœlorum seu cœleste, cujus nemo sine poenitentia particeps fit. Hoc regnum est Dei seu Christi vel Messie in homines; nec est aliud, quàm quo Deus seu Messias per doctrinam Evangelii, et Spiritum sanctum cordibus infusum, hoc est, per cognitionem et amorem destructo diaboli dominio, perfectè regnat in animis omnium fidelium.

Et hactenùs quidem laus Joannis, quæ tacitè tendebat eò, ut Joanni de se jam olim testificantibus crederent, nec sententiam mutasse suspicarent. Sed cum Pharisei Joannem spernerent, hinc Christus ad increpandam duritiam eorum omnibus modis inflexibilem, convertitur.

VERS. 30. — CUI ERGO SIMILES, etc.? id est: Cui rei comparabo hoc hominum genus, scribas et Phariseos, tam præfractos et contumaces?

VERS. 32. — SIMILES SUNT PUERIS, etc., id est, si-

istius, quale cùm pueri sedentes in foro acclamant sodalibus suis, etc.

PUERIS. Utiur similitudine, quam ex vulgari puerorum ludicro sumptam esse, credibile est; neque enim vero absimilis est ista conjectura, quòd pueri alternos choros agentes ita cecinerint, et sibi mutuò acclamàrint. Et quidem videri possit Christus datà operà, ut scribarum supercilium dejiceret, à pueris mutuò sumpsisse objurgationis materiam, quanquàm et rudes auditores cùm haberet, undique exempla collegerit prudens magister, accommoda ut illorum animi formarentur et excitarentur.

SEDENTIBUS, qui sedere ac ludere solent.

IN FORO, foro rerum venalium.

ET LOQUENTIBUS AD INVICEM, acclamantibus sibi mutuò, videntur igitur pueri alternos agentes choros vicissim sibi mutuò hunc in modum acclamasse.

CANTAVIMUS VOBIS. Tibia cecinimus vobis, cantiones scilicet lætas, et nuptiis congruentes. **TIBIS.** Hic expressit interpres quod secundùm Mathæum omisit, cùm utrobique eadem sit Græcis vox Latinam hanc comprehendens.

ET NON SALTASTIS. Ad modos nostros, non estis provocati ad tripudium.

LAMENTAVIMUS. Lamentati sumus, lugubria sive lugubres cantiones cecinimus, funeribus congruas.

ET NON FLORASTIS. Non estis provocati ad planctum. Ita enim solebant Judæi ad funera exhibere cantores luctuosos, qui ploratum ac luctum excitarent (vide suprâ, 9, v. 23), id pueri ludicrè imitabantur. Comparat sui temporis homines morosis pueris, quibus nulla sodalium cantilena placet; rebellibus et contumacibus, quibus studia et instituta suorum sodalium nunquàm probantur, nunquàm arrident, nunquàm hujusmodi sunt ut se illis accommodare velint et socii esse lusûs.

VERS. 33. — VENIT, à Deo missus; præteriti temporis est. Accommodat similitudinem Salvator elegantissimâ antithesi, demonstrans, Dei fidem et diligentiam nihil earum omisisse rerum quæ ad salutem Judæorum promovendam pertinerent: ipsos verò, sumptâ cum Deo contentione, nihil omisisse, quod modò ad impediendam ipsorummet incolunitatem, et repellendam divinam curam ac benevolentiam, per-

militer agitur, seu simile quid accidit in hoc hominum genere, ac si pueri, ludentes in foro, in duos se choros dividant, alteri alteris coequalibus, ætate, seu coætaneis et sociis, acclamatione et pervicaciam morositateque exprobrant. **CANTAVIMUS VOBIS TIBIS,** nempe læta, tripudique congruentia. **ET NON SALTASTIS,** id est, non estis provocati ad lætitiâ. **LAMENTAVIMUS,** id est, lugubria seu funebria cecinimus: alludit enim ad morem Judaicum, in funebribus usitatum, **ET NON PLANXISTIS,** id est, non estis provocati ad luctum et planctum; q. d.: Tanta est morositas vestra, ut neque læta neque tristes cantio vobis placeat. Juxta quam expositionem non est necesse, ut reverà fuerit talis puerorum lusus, sicut quidam volunt, de quo nihil certi constat; sed potest esse ficta, ut sæpè fieri solet, comparatio. Quam Christus ipse mox eleganter applicat, sed ita, ut Joannes et ipsemet respondeant pueris, frustrâ præcinentibus,

tinuerit; unde jam, non Dei morositate, sed suâ culpâ et malitiâ propriâ pereant.

JOANNES. Se et Joannem Baptistam pueris comparat illis qui frustra præcinent cæteris.

NEQUE MANDUCANS, etc., ita vivens ut absque cibo et potu vitam sustinere videretur, quippe quo et parco utebatur et alieno à vulgari usu, quo non facilè quis vitam aut possit aut velit sustinere; vide supra. Subaudiendum est, ut exemplo disciplinæ vivendi ita duræ atque austeræ ad Deum converteret. Joannes ergo cùm vitâ esset austerâ, et tonaret pœnitentiam severasque reprehensiones, exemplo ac prædicatione quasi lugubrem canebat cantum, ut ad Deum per luctum et pœnitentiam attraheret.

DÆMONIUM HABET, id est, malè sanæ mentis homo est, caret sensu communi, cerebro est minùs benè composito, vel certè inhabitatur à dæmone, cujus virtute illum potest vitæ rigorem ferre. Non solùm non exemplo illius per luctum et pœnitentiam ad Deum et voluptatum ac mundi contemptum attrahuntur; verùm etiam, quod ad procurandam ipsorum salutem fit, in blasphemam vertunt calumniam. Nam quod vir sanctus agebat divino Spiritûs sancti consilio, ad ipsorum promovendam salutem, id immundo spiritui ascribere, calumnia erat cumprimis ingrata, sacrilega ac blasphema.

VERS. 34. — VENIT. Similiter à Deo missus.

FILIUS HOMINIS. De se loquitur Dominus Jesus in tertiâ personâ, prout ipsi familiare est; vide supra, ubi latè de Filio hominis.

MANDUCANS ET BIBENS, vulgari mortalium more vivens, cibo, potu, vestitu, vitamque hanc sustinendi modo, non diverso utens à cæteris plerisque hominibus inter quos promiscuè versatur. Subaudiendum, ut, exemplo disciplinæ vivendi remissioris, et ipse ad Deum attraheret; ut, quibus difficilior visa fuerat Joannis austeritas, Jesu civilitate comitateque delinirentur; et qui commoti non fuerant illius austeritate, hujus humanitate vincerentur. Unam enim eandemque rem Joannes et Jesus diversis licèt viis tentârunt; atque unum fuit utriusque consilium, etiamsi vivendi studia atque exempla contraria viderentur, nempe, ut ad Deum per Christum Judæos adducerent. Hæc enim varietate Deus, quasi diversas personas induc-

propter simplicitatem scilicet et innocentiam: Joannis verò austeritas lamentationi, Christi facilitas cantui.

VERS. 33. — VENIT ENIM JOANNES BAPTISTA, NEQUE MANDUCANS, id est, tantâ vivens austeritate ac temperantiâ, ut absque cibo et potu vitam sustinere videretur. Atque ita totius vitæ severitas pœnitentiæ, tanquàm luctûs, prædicatione erat lamentationi similis, eò tendens, ut Judæos ad pœnitendum, velut ad lugendum, traheret. **ET DICITIS DÆMONIUM HABET,** id est, dæmonis virtute fert rigorem illum.

VERS. 34. — VENIT FILIUS HOMINIS MANDUCANS ET BIBENS, communi cum hominibus conversatione, more cæterorum, promiscuo cibo et potu vivens: supple, ut isto facili vivendi genere et comitate, velut lætiori cantu, Judæos ad virtutem ac Deum provocaret, qui non fuerant Joannis austeritate commoti. **ET DICITIS,** humanitatem vertentes in contumeliam

ret, voluit pervicaces magis convincere; quòd sese inflectens et transformans in omnem modum, non tamen eos flexerit. Jesus igitur cùm facilem duceret vitam, quasi læto, hilari ac nuptiali cantu, blandiùs allicere studuit: nec mirum, cùm sponsus ipse esset, Joan. 3, v. 29, qui suos alibi propugnans dicebat: *Numquid possunt filii sponsi, etc.*; vide supra. Cæterùm quamvis præstantior fuerit longè Jesus Joanne, non tamen idcirco vulgaris vivendi modus præstantior austero est, modò cætera paria sint, et non statuatur perfectio in externâ vitæ austeritate, sed in interno primùm ac spirituali Dei cultu, à quo externa austeritas proficiscatur. Divinâ enim dispensatione assumpsit Jesus facilè vivendi genus, ut Joannes quidem inusitatâ illâ sanctè vivendi ratione, ipse autem insolenti splendore miraculorum, auctoritatem sibi compararet, qui missus fuerat omnium Salvator, etiam infirmorum; qui ut ne abjicerent salutis spem, suscepit non rarò in se ea quæ ipsorum propriè sunt, nec sunt in se omnium perfectissima, ut quòd tristatus sit usque ad mortem et deprecatus imminem passionem, id quod martyrum multi, quâ fuerunt constantiâ, non fecerunt.

ET DICITIS. Etiam Filii hominis humanitatem, quam amplexari et exoculari, quâque ad meliora provocari debuerunt, non solùm non exosculantur, sed et iniquè in convicia ac calumnias interpretantur. Atque ita natio ista ad omnem occasionem fit deterior, dùm nullum remedium sibi non vertit in materiam majoris morbi.

VORATOR, edax.

BIBENS VINUM. Insignius est Græcè unicâ voce *vinipotor*, cui opponitur *aquæpotor*. Convicium hoc temulentia in Christum, fabricasse videntur Pharisæi, ex occasione miraculi aquæ in vinum versæ, Joan. 2, v. 9, 10. Magna certè et dictu horrenda de Salvatore jactata convicia, temperantiæ ac sobrietatis absoluto exemplari; qui ita se ad communis vitæ usum accommodavit, ut verè divinam coleret temperantiam, nec aliorum luxuriam aleret vel dissimulatione suâ vel exemplo.

AMICUS PUBLICANORUM ET PECCATORUM. Quia publicani maximè et peccatores ad Jesu prædicationem convertebantur, contempti à scribis et Pharisæis; fiebat ut esset ipsis Jesus familiarior, sed ita ut à peccatis ipsos revocare, suâ illâ familiaritate conaretur; vide Matth. 9, v. 10 et 11, et in Lucâ, supra, ubi calumnia huic Jesus respondet. Nec à Joanne itaque

et calumniam: ECCE HOMO DEVORATOR, etc., qui scilicet, delicias suas ponit in vino et conviviis. AMICUS PUBLICANORUM ET PECCATORUM; q. d., nebulonum et perditorum hominum socius, et consequenter illis similis.

VERS. 35. — ET JUSTIFICATA EST SAPIENTIA, Dei scilicet, id est, sapientissima Dei providentia; quæ in hoc duplici modo consulendi pervicaciæ Judæorum eluxit, probata et laudata est, seu justa declarata. Videntur enim hæc verba respondere illis versiculi 29: *Omnis populus audiens, et publicani justificaverunt eum*, id est, laudaverunt et glorificaverunt eum. FILII SUI, scilicet sapientiæ, hoc est, idiotismo He-

nec à Jesu, diversis licèt modis tentantibus, apud illos seculi homines quidquam profectum est, præ eâ quâ fuerunt ferreâ ac malevolâ pervicaciâ.

ET, pro, *sed*; nam *vau* Hebræorum, cui respondet *et*, hanc etiam significationem admittit, ut manifestè apparet Act. 10, v. 28.

VERS. 35. — JUSTIFICATA EST, probata ac laudata est. Hæc enim Salvatoris sententia ei respondet, quam Lucas præmittit supra, v. 29: *Et omnis populus audiens et publicani, justificaverunt Deum*, quod est, laudaverunt et glorificaverunt.

SAPIENTIA Dei, quæ in Joanne et me eluxit, quæ per nos se declaravit studiosam procurandæ modis omnibus salutis generationis istius.

FILII SUI, à filiis sapientiæ; nam *αὐτῶν* ad *σοφίαν* refertur. Dicuntur autem filii sapientiæ, ipsi sapientes, ex idiotismo Hebræo, de quo jam sæpè diximus: estque hic exceptio ab eo quod generationem illam sive ætatem universam in comparisonem adduxisse videbatur; denique subest hic tacita antithesis inter genuinos sapientiæ filios et nothos, qui inanem titulum sine re obtinent. Sapientiæ enim filii vocantur ii qui Joanni et Jesu crediderunt (nam justificasse dicuntur sapientiam Dei, quando doctrinæ et consilio à Dei sapientiâ profectis acquieverunt), quales fuerunt populus et publicani, Lucâ auctore, 7, v. 29, 30, qui minimè omnium sapientes habebantur, cùm scribæ et Pharisæi pro sapientibus se venditent, qui hic innumerantur minimè sapientes fuisse, quòd sapientiam Dei in Jesu et Joanne relucem nec agnoverint nec probaverint. Est igitur hic hujus loci sensus: Quamquam plerique hujus ætatis, nec durioris instituti vivendi exemplo, quod in Joanne, nec remissioris, quod in me propositum fuit, præ eâ quâ laborant ferreâ pervicaciâ, flexi aut ad Deum adducti sint, quinimò deteriores evaserint: ab iis tamen omnibus agnita et probata est, atque apud eos omnes laudem et auctoritatem suam tenet Dei sapientia (quæ per ministerium nostrum declaravit, curæ sibi modis omnibus esse, ut procuret salutem ætatis istius), qui veri sunt et germani sapientiæ filii, id est: Quamvis apud plerosque nihil profecerimus; multum tamen apud verè sapientes, qui sunt electi Dei, minimè omnium à mundo sapientes habiti.

VERS. 36. — ROGABAT obnixè circa idem tempus, eflagitabat; nec enim ita facilis fuit Jesus, ut videri posset ambire convivia.

QUIDAM DE PHARISÆIS, quidam Pharisæorum, no-

braico à sapientibus, nempe apostolis, inquit Hieron. vel potiùs generalius ab omnibus, quotquot verè in hoc populo sapientes fuerint, sive apostoli, sive publicani, sive populus, qui scilicet isti consilio Dei, vel meæ prædicationi crediderunt.

VERS. 36. — ROGABAT AUTEM ILLUM QUIDAM PHARISÆUS. Infra vocatur *Simon*, quem Aug., lib. 2 de Consensu, c. 79, distinctum fuisse putat ab eo, qui, Matth. 26 et Marci 14, vocatur *Leprosus*, quasi ad distinctionem hujus Simonis. Accedit locorum et temporis diversitas. Sed nihil istorum cogit ut diversum fuisse credamus: potuit enim eadem mulier diversis locis ac temporibus Jesum ungere, et Simon etiam

mine Simon, infra, v. 40; non omninò malus ille, certè non hostis aut contemptor Jesu.

UT MANDUCARET CUM ILLO; invitabat Jesum domum suam ad prandium.

DISCUBUIT, accubuit mensæ cum aliis. Non difficilem invitatu se præbebat, ubi noverat spem esse spiritualis fructus, sive id esset apud Phariseos, sive apud peccatores et publicanos.

VERS. 37. — ECCE, rem insuetam: MULIER QUÆ ERAT IN CIVITATE, PECCATRIX. Græcè, *mulier in illâ civitate, quæ erat peccatrix*. Syrus: *Mulier peccatrix erat in civitate illâ*.

MULIER. Nomen tacet honoris causâ: quod tamen ob majorem Dei honorem innotuit; estque Maria, cujus cognomen Magdalena, infra, 8, v. 2; soror Lazari ac Marthæ, Joan. 11, v. 2, ex communi Ecclesiæ sensu, cui suffragatur Augustinus, lib. 2, de Cons. evang., cap. 79.

IN CIVITATE illâ, in quâ domus Pharisei erat, quam multi existimant fuisse Naim, cujus supra facta est mentio v. 11. Variis in locis mulier hæc habitasse videtur, ut solent meretrices sæpè loca mutare, vagæ, quietis impatientes, nec valentes uno loco consistere, Proverb. 7, v. 10, 11, quò libidinem suam liberiùs expleant.

PECCATRIX, noti exempli, infamis eo peccato, de quo notari mulieres solent, impudicitia. Meretricem disertè nominant veteres.

UT COGNOVIT; videtur captasse opportunitatem adeundi Jesu.

QUÒD ACCUBUISSET, Jesus mensæ, quòd pranderet.

PHARISÆI illius. Judicavit jam esse opportunum, ut Jesum adiret, et provoluta ad pedes ejus faceret quæ decreverat, tum quòd domi esset Jesus, nec enim congruum fuisset foris ea fieri in plateis; tum quòd domi alienæ, nam in propriâ ipsius, sive Jesu sive mulieris, domo minimè decuisset; et quidem domi ejus, cui cujusque familiæ ipsa nota esset: prorsus enim ignota, quo modo in triclinium alienæ domus, convivii tempore, fuisset se ausa ingerere? Nec verò censebat obstare tempus convivii; nam

habere duo domicilia in distinctis locis, in vico scilicet Bethaniâ, et in civitate. Itaque Orig. Hom. 1 in Cant., et Cyprian., serm. de Ablutione pedum, eumdem fuisse censent.

VERS. 37. — ET ECCE MULIER, QUÆ ERAT IN CIVITATE PECCATRIX, id est, quæ per civitatem passim habebatur famosa peccatrix, prout putat insinuari August. in Psal. 125. Quanquam Græca simpliciter legant: *Ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix*, id est, meretrix, prout disertè nominant veteres, Amb., Greg. in hæc verba et alii; ipsique nomen *peccatricis*, mulieribus tributum, hoc significare solet. Nomen honoris causâ tacet, sed fuit Maria, quæ cap. seq., v. 2, dicitur Magdalena, et alibi soror Lazari ac Marthæ. UT COGNOVIT; quo significatur occasionem captasse accedendi Dominum: QUOD ACCUBUISSET IN DOMO PHARISÆI, tanquam in loco opportuno ad id quod meditabatur, quod in plateis minimè licuisset. Attulit alabastrum unguenti, id est, vasculum ex alabastrite pleno unguenti. Nam quamvis Epiph. putet, hoc esse nomen mensuræ, veriùs tamen esse nomen materiæ vasculi seu pixidis excavatæ, ex ala-

quod ad Jesum quidem, sciebat paratissimum semper esse ut omnibus omnium malis quovis tempore mederetur, etiam cibi sumptione postpositâ; quod ad hospitem verò et reliquos convivas, cum scirent, quod publicitùs notum erat, eam esse peccatricem, benè voluit ut scirent etiam ac viderent, quòd peccata sua defleret ac detestaretur, tantisper advocati à cibo sumendo; lotio quoque pedum et unctio convivio congruebant.

ATTULIT, venit eò ad Jesum, intravit in convivium (quamvis non invitata) secum afferens seu portans. Cur eò venerit ad Jesum, mox patebit. Liberata enim non ita pridem beneficio Jesu à septem dæmonibus, qui eam occupaverant, cujus rei mentio est infra, 8, v. 2, et Mare. 16, v. 9; venit nunc, ut et à peccatis suis, omni dæmonio pejoribus, liberaretur, remissione peccatorum acceptâ, ab eo cui noverat eam esse auctoritatem, ut posset peccata dimittere, ut quam ille nuper sanato paralytico testatam fecisset, supra 5, v. 20, quam etiam Joannes Baptista ab initio ipsi attribuisset, Joan. 1, v. 29: *Noverat*, inquit Augustinus, hom. 23, inter 50, *quanto morbo laboraret, et illum ad sanandum esse idoneum ad quem venerat sciebat*. Compuncta peccatorum suorum aculeis, non se diutiùs potuit continere, quin eò accurreret, ubi suum medicum discumbere sciebat, et quæreret piâ impudentiâ sanitatem. Multi hactenus ad Christum accurrerant causâ obtinendæ sanitatis corporis: hæc prima et sola omnibus prudentior, accurrit ut remissionem peccatorum, id est, animæ sanitatem impetret. Sed operæ pretium est considerare, quæ egerit ad obtinendam remissionem peccatorum. In primis

ATTULIT ALABASTRUM UNGUENTI, delicias vitæ pristinae. Hoc fortassè prætextu, faciliùs permissa à domesticis est, intrare in locum convivii, quasi quæ afferret quibus convivæ possent exhilarari; nam *alabastrum unguenti*, id est, vasculum alabastrinum plenum unguento seu liquore suavi atque odorifero. *Alabastrum pyxis* est unguentaria delicatior, sic dicta, quòd ex alabastro seu alabastrite lapide ferè confici solet; de quo Plinius lib. 36, cap. 8: *Hunc* (ony-

bastrite lapide; quem, inquit Plinius, lib. 36, c. 8, in princ., cavant ad vasa unguentaria, quoniam optimè ea servare incorrupta dicitur. Unde Tullius 2 Acad.: *Quibus etiam alabaster plenus unguenti putere videtur*. Idem Plinius, cit. lib. c. 7, scribit lapidem illum vocari quoque onychem, quia colorem et levitatem habet unguis humani. Unde illud Horatii lib. 4 Carm., ode 12:

Nardi parvus onyx eliciet cadum.

Scilicet vini à me. *Unguenti*. Mixtura est ex liquoribus herbarum odoriferis, cujusmodi multas mixturas tradit Plinius lib. 13, c. 1, 2 et 3, ubi scribit postea etiam spissa esse facta unguenta, ita ut lini, et non solum perfundi possent. Perfusio ista non maculabat, sicut nec aquæ rosacæ et similium, eò quòd non esset mixtum oleum, sed nudi liquores fragrantissimi, quibus utebantur, tum valetudinis causâ, tum potissimum ad luxum, ut loco cit. Plinius.

VERS. 38. — ET STANS RETRO, à tergo propter verecundiam, malamque conscientiam. Nam hæc sola legitur ex professo Dominum causâ remissionis peccatorum consequendæ accessisse. Stans autem cœpit,

chem) *aliqui lapidem alabastrum vocant, quem cavant ad vasa unguentaria, quoniam optimè ea servare incorrupta dicitur.* Hæc ille. Est autem genus marmoris pretiosi, humani unguis candorem referens, unde et onyx appellatur: quare Horatius, pro alabastrum, *Nardi parvus onyx* dixit. Cicero alicubi nominat *alabastrum* masculinum genere, dicens: *Quibus etiam alabastrum plenus unguenti putere videtur;* proverbiali sermone, pro, quibus etiam optima displicent. UNGUENTI, plenum unguento aromatico. Unguentum non est illa compositio spissa et tenax, quâ utuntur chirurgi ad curanda vulnera, sed diversorum odorum sive liquorum ex odoriferis herbis expressorum commixtio, ad irriganda unguendaque hominum corpora, deliciarum causâ inventa; de quâ Plinius initio libri 13, in hæc verba: *Hactenus in odoribus habent pretia silvæ, erantque per se mira singula; juvitque luxuriam ea omnia miscere, et è cunctis unum odorem facere, ita reperta sunt unguenta;* sic ille. Unguentorum tamen, quædam spissa, quædam liquida fuisse, idem postea, cap. 5, testatur, ubi ait: *Sed quosdam crassitudo maximè delectat, spissum appellantes, linique jam, non solum perfundi unguentis, gaudent.* Unguentis primùm Persas usos, deinde Græcos, postea Romanos, docet capitibus primo et tertio libri illius, quanquàm Romani aliquando edixerint, ne quis venderet unguenta exotica. Judæos denique unguentis uti solere, ex utriusque Testamenti libris constat: Ruth 3, v. 3; 2 Reg. 12, v. 20, etc., ut qui lætitiæ vacare, aut comptiores gratioresque vellent prodire aliquò, lavarent faciem, caputque ungerent; lavarent faciem quò munda ea et nitida appareret; ungerent caput, quò colorem illius odoremque commendarent: nam quod ad colorem, habes Psalm. 103, v. 15: *Ut exhilaret faciem in oleo;* quod ad odorem, Joan. 12, v. 3: *Et domus impleta est ex odore unguenti.* Ut enim erat regio æstuosa, ac frequens proinde hominibus capite sudor, qui et deturpat faciem, et odorem è capillis spirat ingratum; calorem lotionem temperabant, odori deturpationique unctione occurrebant. At qui luctui se dabant, his abstinebant, lotionem, inquam, et unguentis, 2 Reg. 14, v. 2. Cæterùm non voluptatis modò intuitu, sed et valetudinis, veteres unguentis usos fuisse, docet Cælius, lib. 27 Lectionum antiquarum, cap. 26. Porrò hic sermo est de unguento liquido, seu liquore suavis et salutaris odoris: is hujusmodi est naturæ, ut non commaculet corpora vestesque quibus infunditur, sed ita duntaxat irriget, ut gratissimo odore commendet. Porrò pre-
 etsi prostrata perrexerit; quanquàm illud, *stans*, generalius accipi posset pro, *existens*, seu *manens*, ut nullum certum situm corporis indicet. SECUS PEDES EJUS, Græcè *ad seu juxta pedes*, in morem supplicantis. Facile hoc fuit, si more orientalium ita in thoro jacuerit, ut caput spectaret mensam, pedes partem exterioriorem; nam thori erant alti, et tres ferè personas capiebant, unde triclinia dicta. Quanquàm in Scripturâ frequens sit Judæos sedisse ad mensam, ut patet de fratribus Joseph, Gen. 37. Ruth quoque sedit ad messorum latus, et 1 Reg. 20, v. 5, David ex more sedere solebat juxta regem ad vescendum; et

tiosum fuisse hoc unguentum, vel ex vasis pretio licet conjicere; ut etiam ex utriusque pretio, mulierem fuisse, quamvis impudicam, non tamen plebeiam, quippe quæ unguentis uti consueverit, quibus corpus et læve redderet et odoratum. Quemadmodum æquum erat, Christo ad convivium solemne invitato, ab iis qui jam in ipsum credebant, et agnoscebant quis esset, honoris causâ parari epulas exquisitiores quàm in vulgaribus conviviis proponi consueverant, ita putavit hæc mulier, ad unguendum Christum, utendum sibi pretiosiore unguento, quàm ad unguendum quemvis alium uti mos esset.

VERS. 38. — STANS, cùm stetisset; sunt enim Græcè participia præteritæ significationis: *Cùm attulisset alabastrum unguenti, et stetisset ad pedes ejus retrò, etc.* Cæterùm non necesse est propriè accipi participium *stans*, ita ut opponatur jacere aut sedere: potest accipi pro quovis situ, ut sit idem quod existens aut manens, quomodo sæpè accipitur. Psalm. 23, v. 3: *Quis stabit in loco sancto ejus?* Non est dubium, quin ingressa triclinium, et constituta à tergo, mox summâ cum humilitate prostraverit se humi ad pedes Jesu, qui vel contingebat terram, vel non perinde altè distabant.

RETRO, à tergo. Noluit se ante faciem Jesu statuere, partim ne inverecunda judicaretur et impudentis audaciæ, partim quòd indignam se haberet quæ veniret in conspectum. Fuit ardori ejus conjunctus aliquis pudor: nec enim debet fiducia nos reddere audaces aut inverecundos. Sic publicanus, præ verecundâ peccatorum conscientia, verebatur oculos ad cælum levare, infra, 18, v. 13.

SECUS PEDES EJUS, ad pedes ejus, scilicet Jesu, supplicantis in morem. *Stetit ad extremas corporis partes*, ait Euthymius, *tanquàm extrema;* et à tergo, *tanquàm audaciâ carens.*

LACRYMIS; præcedit Græcè et Syriacè *flens*. Flere coram omnibus inter epulas non erubuit, præ nimio consequendæ remissionis peccatorum desiderio: non enim pudefieri, irrideri, aut despici verebatur, quin potiùs optabat, ut quovis modo ulcisceretur in se peccatum. Causa fletus lacrymarumque est tristitia: quæ autem causa ipsi esset tristitiæ, non indicabat illa quidem verbis, sed ut sciebat id Christo perspectum esse, ita alios æstimare sinebat (quod facilè poterant) peccatrici publicæ, peccata, causam esse tristitiæ, provolutæ præsertim ad pedes doctoris illius, qui pœnitentiam et vitæ emendationem palàm omnibus prædicabat et commendabat: v. 25, rex sedit super cathedram suam. LACRYMIS COEPIT RIGARE PEDES EJUS. Quo significatur, fluvium fuisse lacrymarum, et consequenter dolorem maximum de peccatis. Observat autem ordinem humanitatis, hospitibus exhiberi solitæ, qui notatur v. 44 et seqq., ut primò pedes quasi à sordibus itineris ablueret, inde tergeret, oscularetur, ungeret; itemque ordinem pœnitentiæ, cujus primus effectus est fletus et planctus. ET CAPILLIS, quibus ad emphasin addit, CAPITIS SUI, ut pedibus eos opponeret, TERGEBAT, abluendis sordibus, non quòd èdissent lintea, sed quòd potiùs seipsam quàm sua Christi obsequio

Pœnitentiam agite, etc. Deslebat igitur peccata sua tristis, prout tristitia orta ex cognitione peccati, salutaris est admodum, et perpetua pœnitentiæ comes; quâ eo majore affectam se declaravit, quo uberius flevit, adeo nimirum largiter, ut quasi tota in lacrymas resoluta, lacrymis rigaret pedes Jesu, testata hæc ratione summum animi ob vitam malè anteactam dolorem, et peccati ex toto corde detestationem.

CœpIT. Illicò ut provoluta cœpIT, et perrexit deinde.

RIGARE PEDES EJUS, humectare, utpote ad pedes ejus inclinata, quod ait Euthymius. Mens ejus fuit, lavare et mundare à sordibus itineris *pedes ejus* (accumbebat enim discalceatus pro more regionis) ut consueverat fieri amicis foris adventantibus. Summo enim peccati et vitæ malè actæ odio, conjunctus fuit ardentissimus amor, ejus quem credebatur peccati expertem non solum, verum etiam agnum Dei auferentem peccata mundi: id enim didicerat à Joanne Baptistâ aut certè auditoribus ejus, Joan. 1, v. 29. Amorem autem illum sic voluit declarare; ut non carnalis aut impudicus esse videri posset (quali ipsa hætenus fuerat implicita), sed spiritualis, tendens ad impétrandam remissionem peccatorum cum amicitia Dei et Christi. Quare, etiamsi indignam se judicaret quæ contractaret pedes ejus, tamen amoris magnitudine victa lavare voluit, sed non attulit aquam ex flumine quâ lavaret, verum ipsa aquam subministravit ex oculis suis: ut quibus lascivè ac vanè fuerat abusa, eos mordaci lacrymarum copiâ et multâ suffusione deformitateque castigaret.

CAPILLIS CAPITIS SUI, quos maximo hætenus in pretio habuerat, et variis modis consueverat componere, comare, discriminare, calamistrare, tingere, auro intertexere, ad carnis voluptatem, ad pelliciendos viros in amorem sui: illis, inquam, circumfusus involvebat et **TERGEBAT** pedes Jesu, illis abstergebat sordes lotorum Jesu pedum, suum etiam caput sternens calcandum pedibus Jesu pro suppedaneo, ut loquitur Cyprianus sermone de ablutione pedum. Non deerant illi lintea quibus ad abstergendum uteretur; verum ut testaretur se non tam abluere pedes Christi, quòd ablutione opus haberet, quàm ut reipsâ declararet, quanti Christum faceret, et quàm odisset anteactam à se vitam, denique quàm nollet amplius uti sui corporis membris ad immunditiam, jam suis usa capillis est ad abstergendos pulveres pedum ejus, à cujus clementiâ sperabat, per hujusmodi actus, è corde dolore contrito profectos, peccatorum remissionem obtinere. Non solum externa bona sua, sed etiam ipsa corporis

sui membra, in obsequium Christi impendebat. Capilli præcipuè ornamento sunt mulieribus, quibus solent proinde maximè gloriari, illosque curiosissimè servare à sordibus: atqui hæc capillos suos congruos æstimavit auferendis sordibus pedum Jesu; suum caput quod pedibus, et ornatum suum qui sordibus Jesu, conferretur, indigna judicans, reque ipsâ implens quod verbis de se Joannes Baptista dixerat, Marc. 1, v. 7: *Cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus*. Hinc Chrysostomus, Hom. 81: in Matthæum: *Quippe cum capillis abstergeret pedes ejus, honorabilius in toto corpore membrum, caput dico suum, pedibus Christi subiciebat*; et in hunc locum: *Quæ non erant indicia, inquit, quod de Jesu quidquam suspicaretur ut multitudo*.

PEDES EJUS, tanquam Domini sui, *tanquam Dei*, ait Euthymius, *pedes*, lutosos ac pulverulentos: incedebat enim Jesus nudipes, aut certè soleatus, pro more pauperum ejus regionis; vide Marc. 6, v. 9; cœnaturus autem exuerat soleas, quem Judæorum tunc fuisse patrium morem, quidam annotant.

ET OSCULABATUR PEDES EJUS, lotos tersosque, *tanquam ejus qui petitionem ipsius adimplere poterat*, inquit Euthymius. Loco osculorum impudicorum, quæ frequentissimè acceperat et dederat incestis amasiis, reposuit casta et humilia oscula pedum Jesu, indignam se reputans quæ ad oris osculum admitteretur. Voluit autem iis conciliare sibi gratiam Christi Salvatoris (osculum enim pignus est charitatis, et amoris indicium, quod ait Ambrosius) ut à peccatis liberata, et reconciliata Deo, securè deinde posset Deo servire in sanctitate et justitiâ.

ET UNGUENTO AROMATICO, quod secum in alabastro attulerat, **UNGEBAT**, perfundebat pedes ejus, ut non solum à sordibus abluti ac tersi forent, verum etiam refrigerio et suavi odore refecti. Unguentorum usus celeberrimus in conviviis erat magnificentioribus et festivioribus, paratis ad excipiendo et modis omnibus recreandos gratissimos amicos, in quorum capita ea effundebant, eorum præsertim quos honoratissimè tractare et jucundissimè reficere vellent, Psalmi 22 v. 5; ita fiebat, unguento ex capite in reliquum corpus vestesque defluente, ut sibi aliisque optimè ac jucundissimè olerent, nec ulli sensuum inter convivandum sua deesset voluptas. Quâ de re Cælius, lib. 27, mox citato, cap. 24: *Cum bellariis, inquit, corrollisque in mensas secundas veniebant unguenta*. Et liquor quidem duplex reficiebat, unguentum foris, vinum intus: quam ad rem alludit Psalmus 103, v. 15. Hunc morem mulier hæc imitata, ut erat

consecraret, et caput suum quasi calcandum pedibus Jesu pro suppedaneo præberet, ut loquitur Cyprian., serm. de Ablut. pedum. Spectabat autem et hoc ad testandam pœnitentiæ magnitudinem, ut in capillaturâ se deformaret, in quâ mulieres solent esse curiosissimæ. Nam et idem Cyprian., lib. de Lapsis, inter indicia mœroris reponit neglectum capillitium, et ad publicè pœnitentes spectare dicit squalorem deformitatemque corporis. **ET OSCULABATUR PEDES EJUS**: in argumentum amoris, ut Amb., quo jam

Christum ut justitiæ fontem diligebat; ac propterea etiam adversus peccata movebatur, juxta Trident., sess. 6. **ET UNGUENTO UNGEBAT**, ex more regionis fecit hoc, non solum honorificentiam et amoris testandi causâ, sed etiam ut bonis operibus peccata compensaret. Nam et hoc officium verè pœnitentis est: cujus hic omnes actus accuratè concurrunt, dolor in lacrymis, humilitas in abjectione ad pedes, deformatio in capillis, amor in osculis, peccatorum compensatio, et bonorum operum exhibitio in un-

mos patriæ, inter cœnandum effudit unguentum suum in pedes Jesu, non tamen luxûs aut deliciarum causâ, sed ut Jesu quidem dignitatem, suam ipsius verò erga Jesum fidem, amorem, hoc argumento testatum faceret, quippe quæ non ut nudo homini afferret honorem, quod ait Chrysostomus, sed ut majori cuidam supraque hominem. Credebat illa Jesum esse Filium Dei qui in mundum venisset, id est, Filium Dei hominem factum. Credebat Jesum esse Christum seu unctum Domini, quem Deus Pater præ sociis omnibus unxisset oleo lætitiæ, dato Spiritu absque mensurâ. Amor ejus erga Jesum salvatorem suum non deseruit deinde, sed multum profecit, magnamque cepit augmentum. Ex hujusmodi igitur sanctâ animi affectione, dedit se ad unguendum Jesum, juxta morem quidem conviviorum, sed ut reficeret laboribus fatigatum, denique ut honoraret Christum Domini et Filium Dei vivi; atque ad hoc usa est unguento omnium quod habere potuit pretiosissimo, et quidem copiosissimè, nihil reputans nimium quod ipsi impendere posset, cujus contactu non esse digna sciret omnia regum totiusque mundi unguenta, adeoque nihil in rebus creatis ita esse pretiosum quod ipsius dignitatem æquaret, vel quo non meritò esset honorandus, inò quo non longè dignior ipse foret, tum ob propriam dignitatem, tum ob ejus erga ipsam merita; parata denique corpus et animam gloriæ ipsius impendere. Vide Matth. 26, v. 7, et Joan. 12, v. 3, ubi hæc eadem iterum unxit Jesum: bis enim id fecit, semel ad testandam animi sui respicientiam, semel ad significandam instantem Jesu sepulturam. Quare quòd hic unguento usa est, fecit, non volens suaveolentiâ Christum delinire, quem sciebat hujusmodi deliciis non capi, sed monstrare incensum erga Christum amorem, quod ait Titus, quòd in Dei et Christi honorem parata jam esset contemnere et effundere unguenta omnia, quibus antea ad fovendam impuram in se aliisque libidinem, malè usa fuerat: quæ prius ei fuerant instrumenta peccati, ait Euthymius, ea nunc faciens instrumenta virtutis, et ad pœnitentiæ exercitationem satisfactionemque transferens. Quot ergo in se habuerat oblectamenta, tot de se invenit holocausta, habet Gregorius, homiliâ 55 in Evangelia. Convertit ad virtutum numerum, numerum criminum, ut totum serviret Deo in pœnitentiâ, quidquid ex se Deum contempserat in culpâ. Et hæc quidem extrinsecus cuncta faciebat, addit Chrysostomus, homil. 6, in Matth., ea verò quæ in secreto mentis agitabat, multò his erant ignitiora, quæ tantummodò Deus ipse cernebat.

VERS. 39. — VIDENS AUTEM HÆC FIERI.

guento. Nam et odor unctionis odorem bonæ conversationis allegoricè significat, ut Amb., lib. 2 de Pœnitentiâ, c. 8.

VERS. 39. — VIDENS AUTEM PHARISÆUS, etc., AIT: HIC SI ESSET PROPHETA, SCIRET QUIA PECCATRIX EST, id est, sciret quòd peccatrix sit, notæque impudicitiae, et consequenter repelleret eam, ne contaminaretur. Itaque ex permissio contactu colligit Christum nescire quænam esset mulier, ut observat August. in Psal. 125. Insinuat ergo se repulsurum fuisse, illis videlicet

QUI VOCAVERAT EUM, qui invitaverat Jesum.

INTRA SE DICENS, in corde suo; cogitabat apud se in hanc sententiam, hoc est, *dicens*, quod pleonasmò Hebraico additur.

Hic, Jesus.

SI ESSET PROPHETA, vir sanctus atque impollutus, et rerum divinarum conscius, qualis vulgò habetur.

QUÆ ET QUALIS EST MULIER. Syrus legit in hunc modum: *Quænam sit et qualis rumor peccatricis hujus mulieris quæ tetigit eum*. In aliis libris legitur, *esset*, pro *est*.

QUA PECCATRIX EST; sciret nimirum quòd sit peccatrix publica, notæque impudicitiae, ac proinde non sineret se tangi et contrectari ab eâ. Nihil sinistri suspicatur hic Pharisæus de Jesu, quasi consuetudinis aliquid ipsi intercedat cum infami hæc muliere; credit enim ipsi esse ignotam: neque obmurmurat quòd sustinuerit Jesus hæc circa se fieri à muliere; mos enim regionis permittebat unctiones in convivii fieri, et quidem per mulieres, à quibus magis quàm à viris, ars tota unguentaria, quippe res mollis et delicata omninòque muliebris, tractabatur, 1 Reg. 8, v. 13. Non tamen pro regionis more, qui deliciosus nimium erat, Jesus hæc sustinuit, sed quia rei causam nõsset, quod ait Euthymius, *ut etiam fides mulieris fervorque pœnitentiæ apparerent, et ut meritò pro his rebus, quod quærebat acciperet*. Hactenùs Euthymius. Verum offenditur Pharisæus, quòd Jesum meretricii corporis contactu pollui, itaque ejus honori derogari existimaret. Pharisæorum enim error erat quòd homo sanctus et justus (quales ipsi Pharisæi se esse tenebant, de suâ sibi justitiâ et sanctitate placentes), si contingeretur à peccatore noto et infami, pollueretur fieretque immundus. Fundamentum erroris fuisse videtur quòd lex declaret eum immundum reddi, quem vir leprosus, seminifluus, aut mulier menstruata contingat: unde ducto argumento à minori, colligebant, multò magis eum immundum reddi, qui ab infami peccatore contingeretur; non intelligentes, contactu corporali hominis juxta legem immundi, non inquinari animam, sed solam carnem, mundandam more præscripto, ad fines certos lege expressos; vide sup. 2, v. 24. Quæ lex ita erat observanda, ut non extendenda ad alia non expressa lege, utpote ad corporalem peccatoris contactum, qui nec corpus nec animam alterius inficere per se potest. Hoc ergo errore imbutus hic Pharisæus, si ipsius pedes hæc mulier contrectare voluisset, calcibus eam repulisset, dixissetque: Recede à me, noli me tangere, quia mundus sum, tu verò peccatrix; non permisisset, ne contactu ipsius

verbis: *Recede à me, noli me tangere*, quia mundus sum. Itaque multis modis errabat: primò, quòd colligeret Christum ignorare mulierem; secundò, ulterius eum propterea non esse prophetam, cum propheta non sciant omnia, ut ex Elizæo patet, 4 Reg. 4, v. 27; tertio, quòd medicum ab ægroto tangi miraretur; quarto, quòd repellendam judicaret à Christo, quasi alioquin contaminando. Itaque Dominus declarans se nõsse et mulierem et Simonis cogitationes, ut ita aperiret temerarium ejus judicium, ait:

inquinaretur. Ergo quia Jesus id permisit, iudicavit eum non esse prophetam. Non iudicavit contemni ab Jesu immunditiam illam quam ipse sibi fingeat: imò verò creditur Jesum ejusdem secum esse erroneam illius opinionis, quòd etiam ipse mulierem à se repulisset, si scivisset quæ et qualis esset, ne contactu polluti corporis contaminaretur; sed iudicavit nesciri à Jesu immunditiam quâ mulier laboraret, nesciri esse publicam meretricem; ac proinde Jesum non esse prophetam, qui nec id sciret, quod publicâ famâ notum esset, quodque scitu esset ipsi necessarium ad vitandam propriam immunditiam. Temerarium fuit hoc iudicium; neque enim prophetarum est omnia nôsse, sed ea sola quæ Deus ipsis revelare dignatur: exemplo est Elisæus, 4 Reg. 4, v. 27. Hoc autem nôsse ad vitandam propriam immunditiam, ne contaminaretur prophetæ sanctitas, non fuerat necesse, quia contactus corporalis peccatoris non coinquinat alterius seu animam seu corpus, quod diximus. Atqui manifestè satis declaraverat Jesus, se scire qualis mulier esset, et quid petatum venisset, quando lacrymarum profusione et totius rei novitate nihil turbatus est. Cæterùm eo etiam concessio, quòd coinquinetur qui sinat se à peccatore contrectari, non jam erat hæc mulier iudicanda peccatrix, quæ tot tantaque, ipso Pharisæo præsentè, edebat pœnitentiæ et detestationis vitæ prioris argumenta: ex præsentè enim statu, non ex vitâ antectâ, iudicium de hominibus ferendum est, peccatores sint necne. Postremò ignoravit hic Pharisæus primarium Christi officium, quod erat peccatores vocare ad pœnitentiam et in gratiam cum Deo reducere. *Offendiculum passus hæc dicebat, inquit Euthymius, ignorans quòd cum Deus esset, propter peccatores homo factus erat.* Multis ergo modis hic Pharisæus erravit et peccavit.

VERS. 40. — RESPONDENS. Non exspectat Jesus donec detegat Simon quod animoolvebat, sed occupans respondet ad cogitationem ipsius, eo ipso plus quàm prophetam, adeòque Deum se esse declarans, dum occultam ipsius cogitationem in medium profert, quia solius Dei est arcana nôsse cordis; hoc adnotant omnes Græci et Latini. Damnat ergo eum temerarii iudicii, et ostendit non ex ignorantia, sed divino consilio, admissum à se mulieris contactum.

SIMON. Complures negant eundem hunc esse cum Simone leproso, cujus mentio est Matth. 26, v. 6; quia Simonis leprosi habitatio fuit in Bethaniâ vicinâ Jerosolymis, hujus in Galilæâ; Augustinus, lib. 2 de Cons. evang., cap. 79; Beda, Theophylactus. Atqui

VERS. 40. — SIMON, HABEO TIBI ALIQUID DICERE. Reprehensurus enim, quasi veniam precatur, et suaviter attentionem captat. Nam, ut August. hom. 23, et ipsum sanare cupiebat, ne gratis apud eum, panem comederet. Cum itaque tanquàm magister morum hospiti suo detulisset, et veniam accepisset, ait:

VERS. 41. — DUO DEBITORES ERANT CUIDAM FOENERATORI. Parabola est, quâ significare vult, non solum Mariam, sed et Simonem, quantumvis sibi justus videretur debitorem esse, et indigere peccatorum remissione. Dicitur autem Deus hic foenerator, id est,

Cyprianus, aut quisquis est vetus auctor sermonis de Ablutione pedum, etiam hunc vocat Simonem leprosum, prout eundem unum fuisse, verisimile fieri possit, non solum ex eodem nomine Simonis, verum etiam ex familiaritate cum hac unetrice. Quid si migrante Jesu ex Galilæâ in Judæam, Matth. 19, v. 1; et hic, fidelis eum esset, migraverit, habitationemque sibi delegerit in Bethaniâ, apud sibi notam Magdalenam?

HABEO; reprehensurus dicendi facultatem postulat, et suaviter captat attentionem. *Nam et ipsum sanare cupiebat, ne gratis apud eum panem comederet,* ait Augustinus, homil. 23 inter 50.

MAGISTER. Syrus, Rabbi.

DIC, modesta comisque responsio.

VERS. 41. — DUO. Syrus præponit: *Dixit ei Jesus, quod alioqui subauditur.*

FOENERATORI, mutuatori, creditori ex mutuo. Vox Græca ambigua est, et plerique malunt creditorem vertere, quia non consueverint foeneratores æs alienum condonare; sed alluditur fortassè ad parabolam talentorum, quâ pecuniam creditam dominus cum usurâ reposeit, infra 19, v. 23. Quare Ambrosius explicat debitores istos fuisse foeneratori illi cælesti obnoxios, cui non materialem pecuniam debemus, sed meritorum examina, æra virtutum. Syrus interpretatus est *more haubo*, domino debiti, quæ periphrasis est creditoris.

DEBEBAT, ei ex mutuo.

DENARIOS. Denarius argenteus, sic primùm dictus est quòd denos æris asses valeret. Plerique autem hodiè, Budæum secuti, denarium drachma æstimant; B. Arias Montanus, qui Judæorum res scrutatur, duplicem docet apud Judæos in usu fuisse denarium; unum minorem, cujus pondus granis hordei 96, definit, quod non multò amplius est quàm unius drachmæ; majorem alterum, qui quartâ uncie parte constet, sitque dimidius siclus, didrachmum Græcè, nobis duplex regalis Hispanicus. Sed uter hic intelligatur, parùm refert, quia non tam valor denarii urgetur, quàm proportio inter quingentos et quinquaginta.

ET ALIUS, alter autem. Quia Pharisæus mulierem iudicaverat esse peccatricem, Dominus hoc paradigmate latenter insinuat et ipsum esse peccatorem, quod adnotat Theophylactus: et quamvis forte non tam gravem, nam ipse se pro justo habebat; hujusmodi tamen qui ut minimùm quinquaginta debebat collata quingentis hujus mulieris, neque magis esse solvendo quàm hanc mulierem, nisi Deus ei debita remittat, id est, sine gratuitâ Dei per Christum

creditor ex mutuo, quia certa talenta unicuique credit, quæ reposeit etiam cum usurâ. Quanquàm hic magis aliâ consideratione Deus creditor, et peccata debita esse significatur quia obnoxios nos faciunt Deo ad injuriam reparandam. UNUS DEBEBAT, ex mutuo accepto, DENARIOS QUINGENTOS, ET ALIUS QUINGENTA. Duplices esse denarios diximus, minorem et majorem: ille drachmam, hic didrachmum, valebat. Parùm interest uter hic intelligatur; solum enim habetur ratio proportionis quingentorum ad quinquaginta, id est, debiti nonies majoris ad minus.

misericiordiâ, quâ peccata ei gratis condonentur, non posse salvari. *Omninò difficilè quisquam est*, inquit Ambrosius, *qui fœneratori huic integrum debitum possit persolvere: vœ mihi si non petiero concedi mihi debitum. Sed quis est ille qui amplius debet, nisi cui amplius creditum est?* Peccata cur debita, et peccatores cur debitores vocentur, explicabimus in Oratione Dominicâ, c. 11, v. 4, quòd debitores nos faciant reparandæ injuriæ quâ affecerimus Deum, non solum non reportantes talenta ipsi à nobis credita cum usurâ et fructu, verum etiam ne reportantes quidem, ut quæ dilapidaverimus et consumperimus pro animi nostri libidine.

VERS. 42. — NON HABENTIBUS ILLIS UNDE REDDERENT, et suam inopiam agnoscentibus, ac petentibus gratiam.

DONAVIT, gratificatus est, condonavit, misericorditer remisit debitum universum.

UTRISQUE, utrique.

QUIS, uter, ERGO; eorum additur Græcè et Syriacè. Sed et sequitur Græcè, *dic (Quis ergo eorum, dic)*, quod tamen Syriacè non magis legitur quàm Latine.

EUM, scilicet fœneratorem seu creditorem.

PLUS DILIGIT, Gr., plus diligit. Videtur indifferens esse futurum legas an præsens; vel enim accipitur pro diligere tenetur, vel subauditur, si officio grati hominis satisfaciatur. Uterque eum diligere tenetur, sed uter plus?

VERS. 43. — DIXIT, quod respondere utique ratio compellebat (ita Augustinus) etsi nondum intelligeret quorsum tenderet parabola.

ÆSTIMO, existimo QUIA, quòd is debitorum plus diligit diligetque creditorem illum, CUI PLUS DONAVIT, cui plus condonavit creditor, cui remisit denarios quingentos; æquum est enim et dictat ipsa natura, ut plus diligit, qui majori beneficio fuerit affectus, quanquam sunt qui fallant hæc in parte, et etiamsi maximas gratias debeant, parvas tamen aut nullas reddant.

RECTÈ JUDICASTI: ita fit ut major remissio sit causa majoris in debitore erga creditorem amoris. Laudat responsum Pharisæi, tum ut captet ejus benevolen-

VERS. 42. — NON HABENTIBUS ILLIS UNDE REDDERENT. Nam sive multa sive pauca peccata commiserimus, nemo pœnâ, sive æternâ sive temporali pœnitendo, per se potest satisfacere. DONAVIT UTRISQUE, gratis scilicet et misericorditer. QUIS ERGO EUM PLUS DILIGIT? Proclive esset hoc intelligere de dilectione, quæ remissionem gratitudinis ergo consequitur; nam de illâ verissimum est, quòd majorem consequi soleat in debitoribus, quibus plura remittuntur; sed Christi exploratio videtur postulare dilectionem, quæ peccatorum remissionem præcessit. Enumerat enim officia multa maximæ dilectionis, quibus magna remissio retributa fuit, ut patet vers. 47. Itaque *quis eum plus diligit?* id est, quem tu judicas, ex eventu rem conjectando, plus antea creditorem suum dilexisse, ut illo intuitu utriusque remitteret, uni plus, alteri minus? Ita videtur exponere August.; hom. 23, expressè legit: *Quis ergo plus eum diligit?* quamvis nunc in Græco textu legatur, *diligit*.

VERS. 43. — ÆSTIMO QUIA IS CUI PLUS DONAVIT. Hoc enim respondit, quod ratio respondere compellebat, ut August. ibidem. Cui Dominus; RECTÈ JUDI-

ciam reprehensus, tum ut fortius eum liget et propriâ sententiâ convincat.

VERS. 44. — AD MULIEREM, à tergo ad pedes ipsius provolutam.

DIXIT, accommodans paradigma proposito, et Simonem unum debitorem, mulierem alteram, se autem creditorem seu fœneratorem esse dans intelligendum.

VIDES HANC MULIEREM? id est, considera ea quæ mihi fiunt ab hæc muliere, quam tu peccatricem judicas, et confer cum eis quæ abs te mihi fiunt, qui te justum arbitraris, et videbis te longè ab eâ dilectione meî superari.

INTRAVI IN DOMUM TUAM abs te invitatus ad prandium, quod fuit aliquod benevolentiae argumentum; sed AQUAM PEDIBUS MEIS NON DEDISTI, non lavisti nec lavari jussisti vel aquâ pedes meos, quamvis foris advenierim (continuè enim Jesus ex uno loco in alium proficiscebatur), quemadmodum hospitibus et peregrinis foris advenientibus fieri consuevit. Hujus enim moris testis est Scriptura, non solum vetus, Genes. 18, v. 4; et 19, v. 2; sed et nova, 1 Tim. 5, v. 10.

HÆC AUTEM, mulier, in cujus domum non intravi, sed ipsa venit in tuam.

LACRYMIS, non aquâ fluminis, quæ paratissima erat, sed lacrymis oculorum suorum, fuis in morem rivuli, quo non alium habebat humorem magis pretiosum. *Aqua facillimo negotio parari potest, at tanta lacrymarum profusio, paratu minimè facilis est*, ait Titus.

RIGAVIT, madefecit, abluit.

Et, quo non aliud sibi pretiosius linteum afferre poterat, CAPILLIS SUIS TERSIT, nihili faciens præ amore meî capillorum defœdationem, quorum ornatu solita maximè fuerat gloriari. Opponuntur lacrymæ aquæ, et capilli linteo; significaturque, quòd Pharisæus ne id quidem fecerit, quod amicis foris adventantibus fieri solet, et facile factum est; hæc autem multis modis supergressa sit etiam ea officia, quæ amicis fieri consueverant; itaque Pharisæum dilectione longè superaverit.

VERS. 45. — OSCULUM. Alterum amoris officium, quod exhiberi solet gratis et expectatis hospitibus

CASTI; nam, ut Cyprian., lib. de Lapsis, quam magna aliquis deliquit, tam granditer delere debet, ut pœnitentia non sit minor crimine.

VERS. 44. — ET CONVERSUS AD MULIEREM; hactenus enim à tergo ad pedes provoluta fuerat. Itaque in solatium pœnitentis etiam ipse se corporaliter convertit, ut ipso gestu externo id interiùs impletum significaret; *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*. DIXIT SIMONI, ut parabolam explicaret, et accommodaret proposito suo: VIDES HANC MULIEREM? id est, videsne quid agat circa me? Confer illam tibi, et videbis te multum ab eâ meî dilectione superari. Vehemens est enim et elegans antithesis: Tu vir, ista mulier; tu Pharisæus, ista peccatrix; tu in domo tuâ, ista in alienâ; tu convivæ et hospiti, ista ignoto; tu aquâ in promptu positâ non lavasti pedes, ista lacrymis profusissimis et continuis rigavit eos; tu os meum ne quidem semel osculatus es, illa non destitit osculari pedes; tu nec caput quidem unxisti, illa et pedes; tu nec vulgari pauperum oleo, illa etiam pretiosissimo unguento.

foris ingredientibus domum, quod in more tunc temporis fuisse, ut in contubernio discipulorum Jesu, ita inter alios, vel ipsa Judæ proditio loquitur. Illud neglexit Pharisæus erga Jesum, persuasus non deberi à se Jesu tanta benevolentia argumenta.

EX QUO INTRAVIT huc ad me. Regia Biblia Græcè legunt *intravi*; sed alia exemplaria Græca, unà cum Syriacà editione, scribunt tertiam personam *intravit*, quemadmodum et Augustinus legit *ingressa est*, homilia 25 inter 50. Prior enim ingressus fuerat Jesus domum Pharisæi; mulier autem, ut cognovit quod Jesus illic accubisset, attulit, etc., quemadmodum habet superior versus 37.

NON CESSAVIT OSCULARI, continuè osculata est. *Cum omni timore et reverentiâ*, quod ait Titus, *osculata est*. Quod autem non cessarit, fuit, quod oculis Jesum delinire, et continuare amoris officium voluerit, donec obtinisset quod vellet.

PEDES MEOS, non os aut faciem, sed pedes abjectissimam mei corporis partem; tanti me facit. Pedes opponuntur ori, et osculum unum continuis basiis, significaturque idem quod versu superiori.

VERS. 46. — OLEO, etc. Aliud amoris officium erga charos convivas, ut caput eorum oleo ungeretur inter convivandum: unde legitur psalmo 22, v. 5: *Parasti in conspectu meo mensam*, etc. *Impinguasti in oleo caput meum*, etc.; Psal. 103, v. 15: *Ut exhilararet in oleo*. Oleum autem intelligo, liquorem ex olivis non maturis expressum, non pinguem scilicet; qui recrearet et venustaret caput ac faciem, non impinguaret propriè. Porrò huic olivarum liquori si accederet et commisceretur variorum florum herbarumque liquor, fiebat unguentum, quod alii pigmentum dicunt, simplici oleo longè pretiosius. Illud *ἔλαιον* evangelista, hoc *μύρον* vocat; Syrus illud oleum, hoc oleum suavis odoris seu aromaticum. Quo ergo pluris fiebant convivæ invitati, eò pretiosiori liquore inter convivandum, jussu hospitis, perfundebantur. Pharisæus ne oleum quidem infundi jussit capiti Jesu: mulier oleo aromatico pretiosissimo unxit pedes Jesu. Antithesis est, inter oleum et unguentum, et inter caput et pedes; pluris illa fecit pedes meos, extremam corporis mei partem, quàm tu caput, honestissimam. Hæc omnia commemorata à Jesu officia, ex humanitatis vi et illarum regionum more, amoris atque affectus maximi argumenta erant, quibus mulier Pharisæum superavit. Nam invitatio ad convivium, ex vulgari tantum consuetudine aliquando, interdum verò ex fastu, nonnunquam ex

VERS. 47. — PROPTER QUOD DICO TIBI: REMITTUNTUR EI PECCATA MULTA, per quæ mihi tanquam creditori obnoxia erat: QUONIAM DILEXIT MULTUM, id est, quia insignem dilectionem tot tam magnæ poenitentia officii erga me creditorem suum testata est. Significatur enim, dilectionem ejus fuisse causam dispositivam remissionis. Ita intelligit August., hom. 25, et in Psal. 140, et res ipsa clamat, mulierem hanc imaginem poenitentis et remissionem peccatorum ambientis toto habitu præ se ferre. Unde et in Ecclesiâ velut effigies poenitentis omnibus proponitur.

dolo proficisci potest, saltem præcipuum dilectionis signum non est. Porrò non conqueritur Jesus, quod Pharisæus hæc officia prætermisisset: nec enim capiebatur hujusmodi deliciis Jesus. *Non unguentum Dominus*, Ambrosius ait, *sed charitatem dilexit, fidem suscepit, humilitatem probavit*. Denique ostendit, quantò majorem amorem erga ipsum creditorem declarasset mulier debitor, quàm ipse Pharisæus debitor; unde infert id quod sequitur.

VERS. 47. — PROPTER QUOD, cujus rei gratiâ, propter quæ officia, QUONIAM scilicet, ut sequitur, DILEXIT MULTUM, scilicet ipsa debitor me creditorem suum. Quia ergo insignem erga me amorem declaravit, quia præstantissima dilectionis opera erga me creditorem suum exhibuit atque exercuit, quæ non vulgarem solum, verum etiam summum inter homines amoris modum excederent; id enim, commemoratis hactenus singulis nobilissimæ poenitentia ejus actionibus, monstratum est. Cùm tristis consideraret hæc mulier, peccatorum quibus Deum offenderat multitudinem, gravitatem atque enormitatem, et videret se solvendo non esse, id est, nihil afferre se posse quo justitiæ divinae satisfaceret, detestata peccatum omne convertit se ad amandum Deum in Christo, confisa, se, humilis ferventisque amoris officii, flectere posse Deum et Christum ejus ad misericordiam et condonationem peccatorum suorum; itaque quia multum debere se noverat, multum dilexit, ut multam gratiam impetraret. Objicies, charitatem non consistere cum peccato mortali, nec proinde possideri ante remissionem peccatorum. Verum illud est de charitate illâ perfectâ, habitu à Deo infuso, reginâ virtutum, quam definit Apostolus, profectam *de corde puro, et conscientiâ bonâ, et fide non fictâ*, 1 Tim. 1, v. 5. Sed est amor quidam Dei in omni eo quem poenitet peccatorum suorum, etiam ante acceptam remissionem. Non enim avertitur quis à viis suis malis, et ad Deum convertitur, nisi diligat Deum; nec detestatur ex animo peccatum, nisi amet Deum, qui odit et prohibet peccatum. Hujusmodi fuit amor hujus mulieris, cui Christus hic adscribit remissionem peccatorum, tanquam causæ, non meritoria, gratuita est enim omnis peccatorum remissio; sed quæ eam accipiendam remissionem peccatorum disposuerit; quemadmodum faciunt etiam, fides, spes veniæ, odium peccati, et cætera poenitentium opera bona: qualia nec mulieri huic defuerunt, quippe in quâ præter dilectionem, manifestè eluceant, fides in Christum, detestatio peccatorum, humilis sui ipsius

Quare non rectè Calvinistæ volunt illud, *quoniam* significare non causam rei, sed probationis, q. d.: Inde patet quod ei peccata multa dimissa sunt, quia jam ex gratitudine accepti benefici diligit multum. Sed, ut dixi, clarum est acta et lacrymas mulieris non esse gratias agentis, sed poenitentis. Quod autem opponitur, charitatem non posse ante peccati remissionem possideri, sicut hic factum esset, hoc intelligi debet de charitate illâ perfectâ, et per modum habitus infusâ, de quâ Apostolus, 1 ad Timoth. 1, v. 5. Sed est alius amor inferior, quo Deus tanquam

abjectio, fletus immodicus, immensus dolor, castigatio membrorum et profusio rerum quibus fuerat abusa, capillorum, oris, unguenti, denique spes veniæ impetrandæ. Sed cur ergo dilectioni, tanquam quæ sola disponat, remissio tribuitur? Duplex est causa, una, quia ad superiorem parabolam alluditur, in quâ solius dilectionis est mentio; altera, quia dilectio, quæ erga Deum et Christum ferebatur, horum omnium post fidem origo fuit, unde et circa personam Christi hæc omnia exercuit.

DICO, asfirmo TIBI, assevero, quamvis res oculis non subiaceat.

REMITTUNTUR, Græcè, *remissa sunt*, sed præteritum est loco præsentis, quemadmodum Math. 9, v. 2. *Remittuntur* autem, id est, mox remittenda sunt, nimirum verbis proximi versûs. Atqui alii contendunt significationem præteriti retinendam, sensum enim esse, remissa sunt ei peccata multa, ideò dilexit multum; ita ut *quoniam*, non causam significet, sed effectum et consequentiam, seu causam, non rei, at probationis; nec dicatur, multa ei peccata remissa esse propter multam dilectionem, sed quia multa ipsi peccata remissa sunt, ideò ipsam diligere multum, seu quòd multa ipsi peccata remissa sint, manifestum evadere ex eo quòd diligit multum. Atque hunc sensum probant ex superiori parabolâ: quâ cum sit dictum, judicatum et positum, creditorem plus diligi ab eo cui plus condonaverit, hic ubi parabola proposito applicatur, intelligendum docent, plura peccata mulieri remissa esse, ostendi ex eo quòd plus diligit. Verùm præstat priorem sententiam sequi; nam quæ hæc mulier egit, non sunt agentis gratias de beneficio remissionis peccatorum accepto, aut mutuum amorem, quem gratuita remissio excitârît, declarantis, sed opera pœnitentis et remissionem peccatorum ambientis. Quid enim toto corporis habitu, aliud quam pœnitentis imaginem præ se fert, ad pedes suppliciter provoluta, lacrymis, interioris compunctionis testibus, oppleta, in sparsis fœdatisque capillis peccata ulciscens, præteritæ iniquitatis fomenta projiciens, denique continuis pedum osculis orans recipi in gratiam? Quare et gesta hujus mulieris, à sanctis Patribus adeòque Ecclesiâ ipsâ catholicâ, pro pœnitentiæ formâ, quâ ambienda sit remissio peccatorum, et mulier ipsa pro exemplari ritè pœnitentium, habentur ac proponuntur. Intellige igitur quòd, propter dilectionem cæteraque pœnitentiæ opera, mulier consecuta sit peccatorum remissionem. *Nam quare fecit illa omnia*, rogat Augustinus, hom. 25 inter 50, *nisi ut sibi dimitterentur peccata? Deposcebat autem æquitatis ratio*, adnotat Titus Bostrorum episcopus, *ut ea quæ confitebatur, quæ lacrymabatur,*

justitiæ fons incipit diligi à pœnitentibus propter Deum. Ex quo amore dolor, abjectio, fletus procedunt, qualem dilectionem, conc. Trident., sess. 6, pœnitentibus etiam ante baptismum postulat. Cui autem minus dimittitur, id est, qui pauca se putat habere peccata, quæ sibi remittantur, inquit August., hom. cit., ille *minus diligit*, id est, ex illâ opinione minorem dilectionem et inferiora dilectionis ac pœni-

quæ ad Christi pedes se abjecerat, quæ omnem honorem et reverentiam eidem impenderat, vicissim in gratiam et amicitiam reciperetur. Jam quod ad parabolam seu paradigma superiùs attinet, illo voluit Christus id præcipuè significare, remissionem debiti esse causam dilectionis. Potest autem duobus modis remissio esse causa dilectionis, uno modo si præcedat, quando erit causa efficiens dilectionis; altero modo si subsequatur, quando erit causa finalis dilectionis. Uterque modus fuit æquè Christo in mente, sed prior solus expressus, quia faciliùs inter homines contingit. Rarum enim est, ut homines debitoribus suis spem præbeant remittendi debiti, modò sentiant se à debitoribus diligi: Deo autem id familiare est, adeòque promissio ejus exstat hæc de re frequens: *Convertimini ad me, et convertar ad vos*, Zach. 1, v. 5. *Convertimini ad me, et salvi eritis*, Isaïæ 45, v. 22. *Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis quæ operatus est, etc., vitâ vivet et non morietur; omnium iniquitatum ejus quas operatus est non recordabor*, Ezech. 18, v. 21. Cum igitur parabolâ significatum voluisset Christus, remissionem peccati esse causam dilectionis, non minùs finalem quam efficientem, intulit ex dilectione remissionem, æquum esse scilicet, ut peccata dimittantur ei quæ tot tantaque ediderit dilectionis erga creditorem argumenta. Nec mirum, sunt enim dilectio et remissio similis rationis, et, ut Cajetanus ait, se mutuò consequuntur, atque ex se mutuò inferuntur, præsertim si de divinis seu spiritualibus rebus agatur, hoc est, de remissione peccatorum; adeòque, longè certius sequitur homini diligenti Deum, remitti à Deo peccata, quam Deum remittentem homini peccata ab homine diligi. Potest ergo hic reddi clarus verborum Christi sensus: Si huic peccata multa remissem, deberet, juxta tuam sententiam, me multum diligi: nunc verò cum tantum amorem exhibuerit, quantum vidisti, ante remissa (quod sciat) peccata sua, omittere non possum quin omnia ipsi remittam. Remittuntur ergo ei, à me scilicet creditore. Tacitè insinuat Jesus se Deum esse unum cum Patre, non solum quia peccata remittit, verùm etiam quia se habet pro fœneratore seu creditore cui mulier sit obnoxia, et Domino quem peccatis illa suis offenderit. Non enim offenderat Jesum ut hominem, cum quo nulla ipsi intercesserat consuetudo; sed transgressa variis modis legem Dei, offenderat ut Deum. Id quod ipsa etiam mulier intellexisse videtur, quando persuasa est, veniam impetrare se posse, si explicitis amoris alis Jesum complecteretur. Atque ita docent, inter Græcos Euthymius, inter Latinos Augustinus. Augustini, homil. 25 inter 50, verba sunt. *Illa quæ sibi à Christo*

tentiæ officia parare solet ad remissionem consequendam, sicuti tu fecisti. Nam hæc verba propter Pharisæum esse dicta vult August., c. 6, ejusdem hom. 25; non enim Dominum invitasset, nisi aliquantulum dilexisset, inquit, sed ideò parùm diligebat, quia parùm sibi dimitti suspicabatur. Quo sensu possunt hæc verba, vel ad aliquam consolationem Simonis esse dicta, ut qui rationabilem causam habuisset non

peccata dimitti credidit, Christum non hominem tantum sed et Deum credidit. Certè si Jesum Deum esse non credidit (vix enim hactenus apostoli ipsi hucusque profecerant), credidit Christum esse, à Deo missum, personam Dei referentem, et inter alia peccatorum remittendorum auctoritate à Deo instructum, quem admodum supra, v. 37 et 38 diximus.

PECCATA SEU DEBITA MULTA, id est, omnia quæ debet, peccata omnia, quibus me offendit, et dona à me sibi credita dissipavit; quæ peccata ejus multa sunt, quingentorum denariorum debitum longè superantia. Multum multo opponitur, et multæ dilectioni respondet vicissim multa remissio. Hæc parte docet Pharisæum Jesus, se certum prophetam esse, qui perfectè exactèque nôsset, quæ et qualis esset mulier quæ tetigisset eum, nimirum peccatrix, multis peccatis obnoxia, sed peccatorum suorum pœnitens, præteritam vitæ consuetudinem detestata, pœnitentiæ solidæ fideique plena, et dilectione ferventissima; idèoque permissa tangere, in ipsius salutem et liberationem à peccatis, quibus antea fuerat infecta. Non enim tam reprehendit Pharisæum, quòd judicaverit esse peccatricem, quàm quòd peccatricis amorem et pœnitentiam non observârit, quibus peccatrix esse desinebat.

CUI AUTEM MINUS, paululum, modicum (sic legit Augustinus), DIMITTITUR, etc.; cui pauca peccata remittuntur, qui pauca, quæ ipsi remittantur, peccata habere se putat. Hic Pharisæum notat Jesus, tanquàm alterum ex duobus illis debitoribus, sed tacitè, adhibitâ tertiâ personâ, pro honore hospitis non omninò mali. Loquitur autem de illo per concessionem, non quòd minus esset quod esset ipsi dimittendum quàm quod mulieri, aut quòd quidquam ipsi dimitteretur, plus minusve (nec enim ad accipiendam peccatorum remissionem videtur fuisse comparatus), sed quòd ita sibi persuaderet, modicum esse quod Deo deberet, vix aut non se transgressum esse mandata Dei, non opus se habere Christo ad percipiendam remissionem peccatorum. Sic interpretatur Augustinus homiliâ jam sæpè laudatâ. *Dictum est hoc, inquit, propter Pharisæum illum qui vel nulla vel pauca se putabat habere peccata; non enim Dominum invitare, nisi aliquantulum diligeret.* Et postea: *ô Pharisæe, idèò parùm diligis, quia parùm tibi dimitti suspicaris: non quia parùm dimittitur, sed quia parùm putas*

exhibendi tantæ opera pœnitentiæ, scilicet minora peccata, ut quidam volunt; licitum est enim ei qui pauciora peccavit, inferiorem agere pœnitentiam; vel ad reprehensionem Simonis tanquàm minùs diligentis quàm deberet. Nam quamvis fortè pauciora peccata commississet, debebat tamen omnia sibi dimissa deputare, quæ vel fecisset peccata, vel Deo regente non fecisset, juxta illud Aug. 2 Conf., cap. 7: Omnia mihi dimissa esse fateor, et quæ meâ sponte feci mala, et quæ te duce non feci. Quo sensu sæpè exponit hæc verba Domini, ut loco citato Confess., et cit. hom. 23, et de Virginit., c. 37 et 40, monens neminem debere putare, quòd sibi pauciora quàm aliis dimittenda sint, ne ex illâ opinione minùs Deum diligat.

VERS. 48. — DIXIT AUTEM AD ILLAM: REMITTUNTUR TIBI PECCATA: Græcè, *remissa sunt*, scilicet me tibi

esse quod dimittatur. Ex hæc igitur opinione accidit, quod sequitur: IS MINUS DILIGIT. Longè minùs dilexit Deum in Christo: longè inferiora dilectionis officia exhibuit Christo, etiamsi fecisset ea omnia quæ charis hospitibus fieri consueverant (quod non), quàm hæc: persuasus parùm opus se habere Christo, et parùm Deo obligatum se esse per peccata, qui justus esset justèque viveret. Quòd si peccata sua agnovisset, et credidisset Jesum à Deo missum ad mundum Deo reconciliandum, imitatus fuisset hujus mulieris fervorem. Cæterùm vera est non rarò sententia hæc: *Cui minus dimittitur minùs diligit*; intellecta, non tantùm per concessionem, sed absolutè (qui pauca quæ ipsi dimittantur, peccata habet); et de dilectione remissionem consequente, non tantùm antecedente (cui pauca peccata remissa sunt), quia frequenter tepidi sunt, minùsque Deum diligunt, sive ut accipiant peccatorum remissionem, sive postquàm acceperint, qui minùs graviter Deum offenderunt. Non tamen perpetuum hoc est, quia fit ut generosus animus, plus diligat Deum, ob paucorum peccatorum, quam vel speret vel jam acceperit, veniam, quàm ali ob multorum. Quare ut sententia quodammodo universè sit vera, intelligendum est inter eos qui sua agnoscunt peccata, et eorum vel expectant vel acceperunt à Deo veniam, minorem occasionem obligationemque diligendi Dei, esse eis qui minùs quàm qui plus offenderint, quantum est ex beneficio remissionis peccatorum. Nam quantum ad alia beneficia, utpote dona Dei ipsâ remissione peccatorum majora, qualis est præservatio à peccatis, justitia, innocentia, perseverantia, fit ut major et obligatio et occasio sit amandi Deum, in eo qui minùs peccavit, vel (qualis est Virgo Deipara) omninò non peccavit. Postremò absolvens hæc parte Jesus, refutationem iniquarum Pharisæi cogitationum, et propriis ipsum verbis convincens, docet quanquàm et ipse debitor seu peccator sit, tamen quia parùm se debere existimet, ipsum consequenter parùm diligere, et ipsi parùm aut potiùs nihil dimitti; ac proinde quam temerè judicaverat peccatricem, propter majorem dilectionem et remissionem ampliorem, ipso esse digniorem, justioreque suppetisse rationem, ut se ab illâ tangi et contractari permitteret, quàm ut invitatus ad Pharisæi convivium accederet.

VERS. 48. — AD ILLAM. Jam tempus erat ut affli-

loquente; nam præteritum pro præsentii accipitur; sicut vulgò dicimus: Hoc tibi donatum est, id est, donatur; et sic intellexerunt conviviæ, et ex versu seq. patet. Non enim fuissent offensi, si tantùm declarasset ei fuisse remissa peccata à Deo: hoc quippe et Nathan olim fecerat Davidi. Unde Cyrillus, lib. 8 Thesauri, c. 2, dicit hæc verba summâ cum potestate dicta. Ex quo etiam patet amorem illum, quo Deus, ut justitiæ fons, juxta conc. Trident., incipit à pœnitentibus diligi, non habere ipso momento adjunctam peccati remissionem, sed cum dispositio perfecta fuerit, vel Deo visum. Sed quomodò igitur versu præcedente dictum fuit, *remittuntur ei peccata*? Respondetur, quia jamjam erant remittenda: erant enim verba narrantis, et remittere disponentis, quæ talem amplitudinem patiuntur; unde illis offensi fue-

ctam mulierem Dominus consolaretur. Nam quamvis mox Pharisæo dixisset, ipsâ muliere audiente, peccata ipsi dimitti; voluit id tamen, directo ad ipsam sermone, repetere, quò et certior illa fieret de peccatis sibi remissis, et ipse manifestius ostenderet, penes se esse remittendorum peccatorum facultatem. Ita ferè Euthymius.

REMITTUNTUR. *Remissa sunt*; sed præteritum est pro præsentî, quemadmodum diximus versu superiori; atque ita intellexerunt reliqui convivæ præsentés, quemadmodum ex versu proximè sequenti manifestum evadit; quòd Jesus his verbis mulieri peccata remitteret; nam si dixisset: Remissa sunt tibi peccata, à Deo scilicet, non fuissent offensi; sic enim et Nathan propheta ad David: *Dominus transtulit peccatum tuum*, 2 Reg. 12, v. 13.

REMITTUNTUR ergo, scilicet à me, tibi peccata tua omnia; nec enim unum peccatum mortale remittit Deus absque alio; aut omnia remittit, aut nullum, neque enim partim amicus Dei fieri quis potest, partim remanere inimicus. Objiciat quis unico perfectæ contritionis actu omnia peccata dimitti; videri autem mulierem hanc, etiam antequàm ad pedes Jesu se projecisset, tanto ob commissa peccata et offensum Deum dolore stimulatam fuisse, quanto perfectam contritionem sit assecuta, ac proinde vel tunc peccatorum remissionem accepisse, non nunc demùm quando Christus eam est allocutus; ita ut præteritum potiùs in verbis Christi intelligendum sit: Remissa sunt peccata tua. Respondeo fieri potuisse ut tunc ab initio, quo venit ad Christum, fide instructa et pœnitentiâ peccatorum suorum vehementer commota, occulto Dei Christique judicio peccata ipsi fuerint remissa; sed quia ipsa id ignoravit, fecit autem consequenter ac continuè ea omnia quæ dicta sunt contritionis dilectionisque officia, eo fine, ut remissionem peccatorum consequeretur; eis demùm peractis et sententiâ ab Jesu pronuntiâ, censentur ipsi remitti peccata; propter continuationem enim, totum unum pœnitentiæ opus, naturâ prius remissione, et propter brevitetem, totum unum præsens tempus reputatur. Ut præteream quòd si ab initio operis, peccata ei remissa fuerint, quod ad culpam et pœnam æternam; eo perdurante, et se consummante, longè plenior et consummatio confirmatioque remissio evaserit, ita ut saltem temporariam pœnam Christus his suis verbis remiserit; æternæ verò, quam priùs absque verbis remiserat, remissionem, ratam abs se haberi declaraverit.

runt convivæ. Cùm ergo potestatem remittendi peccata non crederent esse in Christo, cœperunt in animo suo cogitare.

VERS. 49. — *QUIS EST HIC*, qui tantam præsumit auctoritatem, ut non solum se putet non contaminari tactu meretricis, sed etiam peccata dimittat? Sunt enim verba non admirantium, ut quidam putant, sed murmurantium et accusantium.

VERS. 50. — *DIXIT AUTEM AD MULIEREM*, adhuc pedibus inhærentem: *FIDES TUA*, quâ credidisti me tibi posse remittere peccata. Fidem enim ejus oppo-

VERS. 49. — *ET, HINC. QUI SIMUL ACCUMBEBANT*, reliqui convivæ: erant enim plures. Simon perstrictum se sentiens, et animi sui ratiocinationes refutatas, turbatior tacuit, nec ad ea quæ de cætero Jesus dixit perinde attendit. Reliqui verò convivæ, qui non ita clarè intellexerant, quòd vergeret illa Jesus disceptatio, cœperunt, etc.

COEPERUNT DICERE et ipsi INTRA SE, id est, in animis suis, quomodò Syrus vertit: non audebant verbis agere adversùs Jesum, tantæ erat is auctoritatis.

QUIS EST HIC, qui tantam præsumit auctoritatem, ut ETIAM. Illud, etiam, indicat et ipsos offensos fuisse illâ peccatricis contrectatione, quòd is qui justus haberi vellet et propheta, non vereretur pollutionem à peccatricis contactu contrahendam. Dicunt ergo: Quis est hic, quia omnia sibi putat licere, non tantùm conversationem cum peccatoribus, verùm etiam auctoritatem remittendorum peccatorum, quæ solius est Dei? Alii illud, etiam, referunt ad miracula Christi, quasi dicant: Non solum admiranda patrat, sed et peccata dimittit; neque id ut propheta, sed ut ipse fœnerator seu creditor, adversùs quem peccata commissa sint, ut primarius auctor remissionis, id est, ut Deus. Admirantur, sed non credunt, prout debuerant, considerantes divina ejus opera: non tamen dicunt: *Blasphemat*, quemadmodum illi Matth. 9, v. 3, et supra 5, v. 21; sed agrè ferunt.

VERS. 50. — *AD MULIEREM*, ipsius adhuc vestigiis adhærentem, et expectantem audire quid facere juberetur.

FIDES TUA. Cùm nollet Jesus pluribus astruere suam remittendi peccata auctoritatem, quemadmodum fecerat supra 5, v. 23, quasi temperavit sermonem suum, et peccatorum remissionem, quam ipse visus fuerat concedere (prout concesserat) ascripsit fidei mulieris, ut susurros illorum compesceret, non aliud interim quàm priùs dicens. *Comprimens murmur illorum*, ait Theophylactus, *ut ne majori invidiâ capiantur*, et paulò post: *Hoc dixit, tum quòd invidiam eorum minueret, tum quòd et illos ad credendum induceret*. Fidem enim mulieris opponit incredulitati convivarum præsentium, notans eos quòd hujusmodi exemplo in propriam ipsorum salutem non uterentur. Fidem autem intelligit, quâ illa credidit, ipsum habere potestatem remittendi peccata, quod ait Titus. Porrò dicit potiùs: *Fides tua*, quàm: *Virtus mea*, ad commendationem fidei per quam efficimur participes virtutis illius.

TE SALVAM FECIT, à peccatis tuis, servavit te, ad sa-

nit convivarum incredulitatî, quæ præcesserat, ut fidei commendatione murmur eorum compesceret, et modestè à se invidiam tantæ potestatis amoveret. *TE SALVAM FECIT*, à peccatis tuis, quia radix fuerat spei obtinendæ remissionis, dilectionis et pœnitentiæ, quibus obtenta fuerat. Itaque declarat hic dilectionem ejus ex firmâ fide processisse, et fidem operibus pœnitentis fuisse cooperatam, et ex operibus consummatam, ut loquitur Jacobus. Non ergo agitur isto loco de fide speciali, ut hæretici somniant, quâ quis scilicet credat sibi remissa esse peccata, sed de illâ quâ cre-

ludem te adduxit, causa fuit ut à me peccatorum remissionem et salutem animæ obtineres, ita ut jam sis Deo reconciliata et grata, et in statu vitæ salutari constituta. Paulò ante ascripserat remissionem peccatorum dilectioni, nunc attribuit fidei; fides enim radix est et fundamentum salutis, quâ cognoscitur is qui salvare nos valet et à peccatis liberare: quem ita cognitum, spes et dilectio faciunt ut amemus, et variis officiis nobis conciliemus, ut in gratiam nos recipiat: nec spem enim fiduciamque hic defuisse, clarum est. Vide Matth. 9, v. 2 et 22.

didit sibi posse remitti, quam scilicet habebat etiam antequàm remitterentur, vi dilectionis, etiam cum nesciret adhuc sibi remissa esse; hoc enim adhuc petebat tam magna poenitentia. VADE IN PACE, id est, animo tranquillo, securâ de dimissis peccatis. Est formula dimittendi cum benedictione. Ex his ergo verbis Christi, et ex aliis v. 48, debuit hæc mulier

CAPUT VIII.

1. Et factum est deinceps, et ipse iter faciebat per civitates et castella, prædicans et evangelizans regnum Dei; et duodecim cum illo:

2. Et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à spiritibus malignis et infirmitatibus; Maria quæ vocatur Magdalene, de quâ septem dæmonia exierant,

3. Et Joanna uxor Chusæ, procuratoris Herodis, et Susanna, et aliæ multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis.

4. Cùm autem turba plurima conveniret, et de civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem:

5. Exiit qui seminat seminare semen suum: et dum seminat, aliud cecidit secùs viam: et conculcatum est, et volucres cæli comederunt illud.

6. Et aliud cecidit supra petram: et natum aruit, quia non habebat humorem.

7. Et aliud cecidit inter spinas, et simul exortæ spinæ suffocaverunt illud.

8. Et aliud cecidit in terram bonam: et ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat.

9. Interrogabant autem eum discipuli ejus, quæ esset hæc parabola.

10. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nôsse mysterium regni Dei; cæteris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant.

11. Est autem hæc parabola: Semen est verbum Dei.

12. Qui autem secùs viam, hi sunt qui audiunt; deinde venit diabolus, et tollit verbum de corde eorum, ne credentes salvi fiant.

13. Nam qui supra petram, qui cùm audierint, cum gaudio suscipiunt verbum, et hi radices non habent, quia ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt.

14. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, et à sollicitudinibus, et divitiis, et volu-

VADE, abi ad tua IN PACE, cum pace, cum prosperitate, incolumitate, salute, tranquillitate; hæc omnia *pacis* nomine Hebræis significanti. Forma est dimittendi cum benedictione: Abi feliciter; intelligenda consentaneè ei quod præcessit, et hoc quidem loco. Abi animo læto, tranquillo, securâ de dimissis tibi peccatis. Ita mulierem ad melioris vitæ studium animavit, utpote cui nihil jam obstaret præterita consuetudo, quo minùs oblatâ à Deo pace frueretur, juxta illud Apostoli: *Justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum*, Rom. 5, v. 1.

credere sibi jam esse remissa peccata; et ex v. 47, etiam se sufficienter dignèque poenituisse. Fuit igitur ista fides quidem specialis, non tamen justificans in sensu hæreticorum, sed justitiam vi dilectionis jam factam consequens et supponens. Mysticam singularum circumstantiarum totius historiæ expositionem vide apud S. Greg., hom. 33 in Evangelia.

CHAPITRE VIII.

1. Et il arriva que Jésus allait de ville en ville, et de village en village, prêchant l'Évangile, et annonçant le royaume de Dieu: et les douze étaient avec lui.

2. Il y avait aussi quelques femmes qui avaient été délivrées des malins esprits, et guéries de leurs maladies; Marie surnommée Madeleine, de laquelle sept démons étaient sortis:

3. Jeanne, femme de Chusa, intendant de la maison d'Hérode, Susanne, et plusieurs autres qui l'assistaient de leurs biens.

4. Le peuple donc s'assemblant en foule, et se pressant de sortir des villes pour venir vers lui, il leur dit en parabole:

5. Celui qui sème, s'en alla semer son grain: et en semant, une partie du grain qu'il semait tomba le long du chemin, où elle fut foulée aux pieds; et les oiseaux du ciel la mangèrent.

6. Une autre partie tomba sur des pierres; et ayant levé, elle se sécha, parce qu'elle n'avait point d'humidité.

7. Une autre tomba au milieu des épines; et les épines croissant avec la semence, l'étouffèrent.

8. Une autre partie tomba dans une bonne terre; et, étant levée, elle porta du fruit, et rendit cent pour un. En disant ceci, il criait: Que celui-là entende, qui a des oreilles pour entendre.

9. Ses disciples lui demandèrent ce que voulait dire cette parabole.

10. Et il leur dit: Pour vous, il vous a été donné de connaître le mystère du royaume de Dieu; mais pour les autres, il ne leur est proposé qu'en paraboles, afin qu'en voyant ils ne voient point, et qu'en écoutant ils ne comprennent point.

11. Voici donc ce que veut dire cette parabole: La semence, c'est la parole de Dieu.

12. Ceux qui sont marqués par ce qui tombe le long du chemin, sont ceux qui écoutent la parole divine; mais le diable vient ensuite qui enlève cette parole de leur cœur, de peur qu'ils ne croient, et ne soient sauvés.

13. Et ceux qui sont marqués par ce qui tombe sur la pierre, sont ceux qui écoutant la parole de Dieu, la reçoivent avec joie; mais ils n'ont point de racine, ils croient pour un temps, et se retirent aussitôt que l'heure de la tentation est venue.

14. Ce qui tombe dans les épines, marque ceux qui ont écouté la parole; mais en qui elle est

ptatibus vitæ, euntes, suffocantur, et non referunt fructum.

15. Quod autem in bonam terram : hi sunt qui in corde bono et optimo audientes verbum retinent, et fructum afferunt in patientiâ.

16. Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectum ponit : sed supra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen.

17. Non est enim occultum, quod non manifestetur, nec absconditum, quod non cognoscatur, et in palam veniat.

18. Videte ergo quo modo audiat. Qui enim habet dabitur illi ; et quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.

19. Venerunt autem ad illum mater et fratres ejus, et non poterant adire eum præ turbâ.

20. Et nuntiatum est illi : Mater tua et fratres tui stant foris, volentes te videre.

21. Qui respondens, dixit ad eos : Mater mea et fratres mei hi sunt qui verbum Dei audiunt et faciunt.

22. Factum est autem in unâ dierum, et ipse ascendit in naviculam, et discipuli ejus, et ait ad illos : Transfretemus trans stagnum. Et ascenderunt.

23. Et navigantibus illis, obdormivit, et descendit procella venti in stagnum, et complebantur et periclitabantur.

24. Accedentes autem, suscitaverunt eum, dicentes : Præceptor, perimus. At ille surgens, increpavit ventum, et tempestatem aquæ, et cessavit ; et facta est tranquillitas.

25. Dixit autem illis : Ubi est fides vestra ? Qui timentes, mirati sunt ad invicem, dicentes : Quis putas hic est, quia et ventis et mari imperat, et obediunt ei ?

26. Et navigaverunt ad regionem Gerasenorum, quæ est contra Galilæam.

27. Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmonium jam temporibus multis et vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.

28. Is, ut vidit Jesum, procidit ante illum, et exclamans voce magnâ, dixit : Quid mihi et tibi est, Jesu, Fili Dei Altissimi ? obsecro te, ne me torqueas.

29. Præcipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, et vinciebatur catenis, et compedibus custoditus, et ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta.

30. Interrogavit autem illum Jesus, dicens : Quod tibi nomen est ? At ille dixit : Legio : Quia intraverant dæmonia multa in eum.

31. Et rogabant illum ne imperaret illis ut in abyssum irent.

32. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte, et rogabant eum, ut permetteret eis in illos ingredi. Et permisit illis.

33. Exierunt ergo dæmonia ab homine, et intra-

étouffée par les sollicitudes, par les richesses et par les plaisirs de la vie ; de sorte qu'ils ne portent point de fruit.

15. Enfin ce qui tombe dans la bonne terre, marque ceux qui, écoutant la parole avec un cœur bon et sincère, la retiennent, et portent du fruit par la patience.

16. Il n'y a personne qui, après avoir allumé une lampe, la couvre d'un vase, ou la mette sous un lit : mais on la met sur le chandelier, afin que ceux qui entrent en soient éclairés.

17. Car il n'y a rien de secret qui ne doive être découvert, ni rien de caché qui ne doive être connu, et paraître publiquement.

18. Prenez donc bien garde de quelle manière vous écoutez ; car on donnera à celui qui a déjà ; et pour celui qui n'a point, on lui ôtera même ce qu'il croit avoir.

19. Cependant sa mère et ses frères étant venus le trouver, et ne pouvant l'aborder à cause de la foule du peuple,

20. Il lui fut annoncé : Votre mère et vos frères sont là dehors, qui désirent vous voir.

21. Mais à ceux qui le lui annoncèrent, il dit répondant : Ma mère et mes frères sont ceux qui écoutent la parole de Dieu et qui la pratiquent.

22. Un jour, étant monté dans une barque avec ses disciples, il leur dit : Passons à l'autre bord du lac. Ils partirent donc.

23. Et comme ils passaient, il s'endormit ; et un grand tourbillon de vent vint tout d'un coup fondre sur le lac ; et leur barque s'emplantant d'eau, ils étaient en péril.

24. Ils s'approchèrent donc de lui, et le réveillèrent en lui disant : Maître, nous périssons. Jésus, s'étant levé, parla avec menace aux vents et aux flots agités : ils s'apaisèrent, et le calme revint.

25. Alors il leur dit : Où est votre foi ? Mais eux, remplis de crainte et d'admiration, se disaient l'un à l'autre : Quel est donc celui qui commande de la sorte aux vents et aux flots, et qui s'en fait obéir ?

26. Ils abordèrent ensuite au pays des Geraséniens, qui est sur le bord opposé à la Galilée.

27. Et lorsque Jésus fut descendu à terre, il vint au-devant de lui un homme, depuis longtemps possédé du démon, qui ne portait point d'habit, et ne demeurait point dans les maisons, mais dans les sépultures.

28. Aussitôt qu'il eut aperçu Jésus, il jeta un grand cri, et vint se prosterner à ses pieds, en lui disant à haute voix : Jésus, Fils du Dieu Très-Haut, qu'y a-t-il entre vous et moi ? je vous prie, ne me tourmentez point.

29. Car Jésus commandait à l'esprit immonde de sortir de cet homme ; car il le possédait depuis longtemps, et quoiqu'on le gardât lié de chaînes, et les fers aux pieds, il rompait tous ses liens, et était emporté par le démon dans les déserts.

30. Jésus lui demanda : Quel est ton nom ? Il lui dit : Je m'appelle Légion ; parce que plusieurs démons étaient entrés dans cet homme.

31. Et ces démons le suppliaient qu'il ne leur commandât point de s'en aller dans l'abîme.

32. Mais comme il y avait là un grand troupeau de porceaux qui paissaient sur la montagne, ils le prièrent de leur permettre d'y entrer ; et il le leur permit.

33. Les démons donc sortant de cet homme, en-

verunt in porcos ; et impetu abiit grex per præceptis in stagnum, et suffocatus est.

34. Quod ut viderunt factum qui pascebant, fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem et in villas.

35. Exierunt autem videre quod factum est, et venerunt ad Jesum; et invenerunt hominem sedentem à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanamente, ad pedes ejus, et timuerunt.

36. Nuntiaverunt autem illis et qui viderant, quomodò sanus factus esset à legione.

37. Et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum ut discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens navim, reversus est.

38. Et rogabat illum vir, à quo dæmonia exierant ut cum eo esset; dimisit autem eum Jesus, dicens :

39. Redi in domum tuam, et narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per universam civitatem, prædicans quanta illi fecisset Jesus.

40. Factum est autem cum rediisset Jesus, exceptit illum turba, erant enim omnes expectantes eum.

41. Et ecce venit vir, cui nomen Jairus, et ipse princeps synagogæ erat; et cecidit ad pedes Jesu, rogans eum ut intraret in domum ejus,

42. Quia unica filia erat ei ferè annorum duodecim, et hæc moriebatur. Et contigit, dum iret, à turbis comprimebatur.

43. Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari :

44. Accessit retrò, et tetigit fimbriam vestimenti ejus, et confestim stetit fluxus sanguinis ejus.

45. Et ait Jesus : Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, et qui cum illo erant : Præceptor, turbæ te comprimunt et affligunt. et dicis : Quis me tetigit?

46. Et dixit Jesus : Tetigit me aliquis : nam ego novi virtutem de me exiisse.

47. Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, et procidit ante pedes ejus : et ob quam causam tetigerit eum, indicavit coram omni populo, et quemadmodum confestim sanata sit.

48. At ipse dixit ei : Filia, fides tua salvam te fecit : vade in pace.

49. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogæ, dicens ei : Quia mortua est filia tua : noli vexare illum.

50. Jesus autem, audito hoc verbo, respondit patri puellæ : Noli timere : crede tantum, et salva erit.

51. Et cum venisset domum, non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum et Jacobum, et Joannem, et patrem et matrem puellæ.

52. Flebant autem omnes, et plangebant illum. At ille dixit : Nolite flere : non est mortua puella, sed dormit.

53. Et deridebant eum, scientes quòd mortua esset.

trèrent dans les porceaux ; et aussitôt le troupeau courut avec impétuosité se précipiter dans le lac, où ils se noyèrent.

34. Ceux qui les gardaient, ayant vu ce qui était arrivé, s'enfuirent, et s'en allèrent le dire à la ville et dans les villages.

35. Or, plusieurs sortirent pour voir ce qui était arrivé. Et étant venus à Jésus, ils trouvèrent cet homme dont les démons étaient sortis, assis à ses pieds, habillé et en son bon sens, ce qui les remplit de crainte.

36. Et ceux qui avaient vu ce qui s'était passé leur racontèrent comment le possédé avait été délivré de la légion.

37. Alors tous les Geraséniens le prièrent de se retirer de leur pays, parce qu'ils étaient saisis d'une grande frayeur. Jésus monta donc dans la barque pour s'en retourner.

38. Et cet homme, duquel les démons étaient sortis, le suppliait qu'il lui permit d'aller avec lui ; mais Jésus le renvoya en lui disant :

39. Retournez en votre maison, et racontez les grandes choses que Dieu a faites en votre faveur. Et il s'en alla par toute la ville, publiant les grâces que Jésus lui avait faites.

40. Jésus étant revenu, le peuple le reçut avec joie, parce qu'il était attendu de tous.

41. Et voilà qu'il vint à lui un homme appelé Jaire, qui était chef de synagogue ; et se prosternant aux pieds de Jésus, il le suppliait de venir dans sa maison,

42. Parce qu'il avait une fille unique, âgée d'environ douze ans, qui se mourait. Et comme Jésus y allait, et qu'il était pressé par la foule,

43. Une femme qui avait une perte de sang depuis douze ans, et qui avait dépensé tout son bien à se faire traiter par les médecins, sans qu'aucun d'eux eût pu la guérir,

44. S'approcha de lui par derrière, et toucha le bord de son vêtement, et au même instant sa perte de sang s'arrêta.

45. Et Jésus dit : Qui est-ce qui m'a touché? Mais tous assurant que ce n'était pas eux, Pierre et ceux qui étaient avec lui, dirent : Maître, la foule vous presse et vous accable, et vous demandez qui vous a touché?

46. Mais Jésus dit : Quelqu'un m'a touché ; car j'ai reconnu qu'une vertu est sortie de moi.

47. Cette femme donc se voyant découverte, s'en vint toute tremblante se jeter à ses pieds, et lui déclara devant tout ce peuple pour quel sujet elle l'avait touché, et comment elle avait été aussitôt guérie.

48. Et Jésus lui dit : Ma fille, votre foi vous a gué-rie ; allez en paix.

49. Comme il parlait encore, quelqu'un vint dire au chef de synagogue : Votre fille est morte : ne donnez point davantage de peine au Maître.

50. Mais Jésus ayant entendu cette parole, dit au père de la fille : Ne craignez point ; croyez seulement, et elle sera guérie.

51. Etant arrivé au logis, il ne laissa entrer personne avec lui, sinon Pierre, Jacques et Jean, et le père et la mère de la fille.

52. Et comme tous ceux de la maison la pleuraient et se lamentaient, il leur dit : Ne pleurez point ; elle n'est pas morte ; elle n'est qu'endormie.

53. Mais ils se moquaient de lui, sachant bien qu'elle était morte.

54. Ipse autem tenens manum ejus, clamavit, dicens : Puella, surge.

55. Et reversus est spiritus ejus, et surrexit continuo. Et jussit illi dari manducare.

56. Et stupuerunt parentes ejus, quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

54. Jésus donc la prenant par la main, lui cria : Jeune fille, levez-vous.

55. Et son âme étant revenue, elle se leva à l'instant ; et il commanda qu'on lui donnât à manger.

56. Alors son père et sa mère furent remplis d'étonnement ; et il leur commanda de ne dire à personne ce qui était arrivé.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ET IPSE. Redundat *et*, ut etiam alibi.

PER CIVITATES ET CASTELLA, vel, ut est in aliis libris, conformiter Græco, *per civitatem et castellum*, quod est, per singulas civitates et castella sive vicos. Κώμη inter alia castellum significat : castellum enim verâ significatione, non arcem, sed vicum aut oppidum declarat, cæterum parva illa et mœnibus cincta ; porro κώμη quemvis vicum etiam mœnibus non cinctum denotat, quo modo Interpres et castellum accepit. Peragrabat civitates omnes et vicos Galilææ ; nam de Galilæâ hic potissimum sermonem esse arbitrator. Nihil movetur Salvator pessimâ malevolorum calumniâ, quò minùs in prosequendo munere suo diligenter et studiosè pergat. Nam quòd *circuibat*, summo id studio faciebat prosequendi muneris suscepti ; suæ, felicissimæ hominibus, legationis exercendæ. Porro istud per occupationem dictum est ut sciamus non hic totum Christi ministerium sigillatim describi, quando quidem in suâ functione assiduus fuerit, ut ubique salutis doctrinam et publicaret et miraculis additis sanciret, omnium curam gerens, nullum quantumvis humilem præteriens locum.

PRÆDICANS, ET EVANGELIZANS REGNUM DEI. Prædicans ubique et annuntians regnum Dei ; prædicans ubique Evangelium regni Dei, faustum instantis regni Dei nuntium, regni, quo in hominibus Deus regnaturus sit, et in Deo homines, de quo latius supra tractavimus.

ET DUODECIM, et duodecim illi, nimirum apostoli quos elegerat. Ita enim vocantur antonomasticè οἱ δώδεκα, duodecim.

CUM ILLO, scilicet erant ; nam quò formaret illos, et suo doceret exemplo, qui se ipsi in prædicationis negotio, quod brevi ipsis committendum erat (infra 9, v. 2) gerere deberent ; secum illos quòcumque pergebat, duxit.

VERS. 2. — ET MULIERES ALIQUÆ, scilicet cum illo erant, quæ et ipsæ sequebantur peragrantem Galilææ oppida et castella singula, ipsum, posthabitis negotiis domesticis, cum invidiâ multisque incommo-

VERS. 2. — ET MULIERES ALIQUÆ, supple, cum illo erant ; quæ sequebantur eum, oppida Galilææ peragrantem : QUÆ ERANT CURATÆ A SPIRITIBUS MALIGNIS, corporaliter eas possidentibus, ET INFIRMITATIBUS corporis. Sequebantur itaque in testimonium gratitudinis. Erant autem MARIA QUÆ VOCATUR MAGDALENE, vulgari scilicet et celebri nomine, ut ab aliis Mariis distingueretur : proinde unicam tantum agnoscit Lucas Mariam Magdalenam. Orta putatur ex vico Bethaniæ in Judæâ, Joan. 11, v. 1 ; habitasse tamen subinde Galilæam, in castello Magdalum dicto, sitoque juxta mare Tiberiadis, unde Magdalena dicta est. Viduam vocat Auctor Comment. in Marcum apud Hieron. in vers. 40, c. 15. DE QUÆ SEPTEM DÆMONIA

dis, per diversa incertaque hospitia, sequi malentes, quàm delicatâ quiete in propriis ædibus frui.

ET INFIRMITATIBUS, quas, vel liberaverat à spiritibus malis, vel à morbis sanarat ; locupletes proinde testes virtutis Jesu.

QUÆ VOCATUR MAGDALENE, vulgari et celebri cognomine. Id addit quò ab aliis distinguatur Mariæ nomine appellatis ; unicam igitur agnoscit Lucas Mariam cognominatam Magdalenem seu Magdalenam. Ea creditur è Judæâ oriunda fuisse, unâ cum Lazaro fratre et Marthâ sorore, ex castello seu vico Bethaniæ, Joan. 11, v. 1 ; sed nupsisse viro in Galilæâ, in castello Magdalum nomine, haud procul à mari Tiberiadis sito, ubi ipsa habitaverit Domino in Galilæâ prædicante, undeque nomen sumpserit Magdalenæ ; viduâ autem factâ, secuta tandem fuisse Dominum, nam viduam eam appellat auctor Commentarii in Marcum D. Hieronymo ascripti, enarrans Marc. 15, v. 40. Potuit et aliis quàm matrimonii occasionibus in Galilæam è Judæâ migrasse, sive liberius vivendi, sive Christi videndi et sanitatis à dæmonum obsessu impetrandæ.

DE QUÆ, è quâ, quam unam septem dæmones occuparant, quos Jesus Salvator exegerat. Fuerat à Deo dæmonibus tradita, ob sua, verisimile est, crimina ; quos ubi ex eâ profligasset Dominus, reliquit vitia, admissorum obtinuit veniam, supra 7, v. 47 ; virtutem amplexa est, facta est Christi discipula, denique et contubernio ipsius honorata.

SEPTEM. Cùm mox in genere dixisset *quæ erant curatæ à spiritibus malignis*, hic numerum exprimit malignorum spirituum qui miseram hanc occuparant, uti etiam Marcus, cap. 16, v. 9. Nec enim mirum esse debet septem unam invasisse, cùm mox sequatur de quodam quem legio possederit ; infra, v. 30. Quanquàm septenarium numerum Scriptura nunquam pro multitudine accipiat, ut Jerem. 15, v. 9 : *Infirmata est quæ peperit septem*, quod annotat Theophylactus scribens in Marcum.

VERS. 3. — UXOR CHUZÆ. Fuit igitur, non ipsa EXIERANT, Christo scilicet ejiciente, ut testis est Marcus, cap. 16, v. 9 ; Tertull., lib. de Animâ, c. 25 ; et Ambr. de Salomone, c. 5. Hoc ad litteram intelligunt de septem dæmonii obsidentibus ; illa enim propriè ejiciuntur. Quod longè verisimilius, quàm id, quod Greg., hom. 53 in Evang., et Beda putant, universa vitia significari, et numerum certum pro incerto poni.

VERS. 3. — ET JOANNA UXOR CHUSÆ, PROCURATORIS seu economi HERODIS, qui tetrarcha erat Galilææ. Indicat itaque et hanc, sicut et *Susannam*, fuisse vel à spiritibus malignis, vel ab infirmitatibus liberatam. Nominat autem solum celebriores ; unde de reliquis addit : ET ALIÆ MULTÆ, QUÆ MINISTRABANT EI DE FA-

tantum, verum etiam maritus ejus, animo Christo devoto: nec enim absque mariti consensu vivisset eam Christus esse in comitatu suo. Brugense manuscriptum habet, *Chusa*.

PROCURATORIS, administratoris, nimirum rei familiaris. Syrus, *Rabbaito*, praefecti domus, oekonomi.

HERODIS, tetrarchae tunc Galilaeae, ita ut in aula quoque regiae, virtutis ac doctrinae Christi fama celebrari posset, atque omnibus in locis ab omnibus hominum ordinibus cognosci.

ET ALLE MULTAE, omnes Christi discipulae, et notae feminae, quanquam praeter ceteras tres illae nominatim recensitae, quarum conditio, et vitae genus ac valetudinis, insignia fuerant antea, et praesens status, quantum ab illo differret priori, cognosci poterat.

MINISTRABANT. Cum divites essent, curabant et suppeditabant vitae necessaria pauperibus, Christo atque apostolis ejus, urbes et rura peragrantibus, spargendae evangelicae sementis gratia. Idcirco ergo permisit eas Christus in suo comitatu esse, ne quid deesset rerum necessarium assidue vagis et uni negotio intentis: maluit enim ab his jam fidei domesticis sumptum accipere, quam oneri esse, ipse tanto comitatus discipulorum numero, eis ad quos accedebat extraneis, quin potius ut prorsus gratis illis, et Evangelium annuntiaret, et beneficia conferret. Porro istae, cum ultrò se (non dubium est) ad hanc rem obtulissent, perlibenter id faciebant à Salvatore admissae, inprimis quò animi gratitudinem declararent suam, erga eum à quo beneficia et spiritalia, et corporalia, ingentia acceperant; tum quò frui possent concionibus ipsius divinissimis et suavissimam praesentiam; denique quò ipsarum praesentiam magis celebraretur Christi gloria. Nam ut erant ipsae celebres, et celebre unde Christi beneficio liberatae essent, non dubium est quin digito passim monstratae fuerint, ac Christi praesentia in aedem theatri fuerit ad eas spectandas. Ceterum pudorem suum palam exstare non recusarunt, ne suppressa, Christi gratia lateret: quin potius ut illustre esset hujus spectaculum, libenter humiliari sustinuerunt, liberatorem suum, contemptam mundi ignominiam, sequentes.

Et, Christo, sub quo intelligitur comitatus ipsius, quanquam Latini quidam codices, cum Syriacis et multis Graecis, legant *eis*, nempe Christo et duodecim. Cum enim divites essent et multae, facile suppeditabant sumptum frugalissimo magistro et ipsius

CULTATIBUS SUIS: suppeditantes vitae necessaria ipsi et apostolis, urbes et rura assidue peregrinantibus. Notat autem Hieron. in cap. 27 Matth., consuetudinis Judaicae fuisse, ideòque sine culpa vel scandalo, ut mulieres de substantia sua victum atque vestitum praceptoribus ministrarent. Hoc Paulus 1 ad Corinth. 9, v. 5, inter gentiles in se fieri non admisit, sive scandali inter eos vitandi causa, sive studio perfectionis. Christus verò admisit, ut more misericordiae suae infirmioribus compatiens, sic ostenderet quid Dei ministris deberetur, ut, si quis eo uti nollet sicut Paulus noluit, amplius impenderet Ecclesiae, inquit August. de Opere monachorum, cap. 5.

comitibus. « Ministerium quod feminae, quae Jesum sequebantur, praestabant, ait Victor Antiochenus Marcum tractans, aliud ferè nullum erat, quam quò de pecuniis suis, ipsi ipsiusque discipulis, sumptus faciebant. » Ministrabant Domino de substantia sua, adnotat Beda ad Marcum, ut meteret earum carnalia, cujus illae metebant spiritalia. Nam, quod D. Hieronymus hic scribit, « consuetudinis Judaicae fuit (nec ducebatur in culpam, more gentis antiquo), ut mulieres de substantia sua victum atque vestitum praceptoribus ministrarent. » De his mulieribus Euthymius hoc loco dicit: « Chorus erat discipularum, apud Dei matrem junctarum, et expensas de suis facultatibus suppeditantium. » Haec igitur, ut non deseruerant Jesum in vita, quòcumque iret sequentes ac ministrantes ei; ita nec in morte deseruerunt, sed morore licet confectae, et una cum Jesu fixae, magnam animi firmitudine assidue astiterunt crucifixo ad redditum usque spiritum Deo, et corpus terrae mandatum.

VERS. 4. — CONVENIRENT. In aliis libris est singulare *conveniret*, Graeco conformiter.

DE CIVITATIBUS; Gr., omnibus qui oppidatim, id est, qui *ex* aut *in* singulis civitatibus erant. Syrus *ex omnibus civitatibus*.

PROPERARENT, scilicet turba plurima, vel positum est pro properaretur. Graecè, *proficiscerentur*; Syrus *venirent*. Frequens hominum conventus Salvatore occasionem dedit sequentis parabolae depromendae.

PER SIMILITUDINEM, per parabolam, non nudè et apertè, sed sub similitudinum et comparisonum involucri: parabolae enim vox comparisonem seu collationem significat, quae res diversae asseruntur re aliqua similes esse, dicta à παραβάλλω, *comparo, assimilo*; quanquam non tam ob comparisonem sive collationem parabolae dicantur eae quas Salvator hic affert (certè prima nullam exprimit collationem) quam ob involutam et obscuram aliarum rerum per alias significationem, cujusmodi propriè sunt aenigmata et allegoriae. Cur autem parabolis sit usus Salvator, ratio mox datur v. 10, cui et aliae accedunt, ut quòd is docendi modus, prophetis familiaris, auditores et attentiores reddat et intelligendi curiosiores. Ita enim fit ut quae docentur, per exempla, à rebus notissimis, omnium etiam idiotarum sensibus, sumpta, jucundius irrepant in animos hominum, permoveant efficacius, tenacius haereant, denique vehementiorem

VERS. 4. — PER SIMILITUDINEM, id est, parabolam. Parabola Graecè est propriè comparatio; sed usu Scripturae saepe sumitur pro sermone obscuro, qui aliud sonat, aliud innuit, cujusmodi sunt aenigmata et allegoriae. Causa utendi parabolicis istis sermonibus datur infra. Modus ita docendi Syris maxime familiaris est, et ad hoc utilis, quòd res per exempla sensibilia jucundius irrepant animis hominum, moveant efficacius, haereant tenacius, obscuritas autem reddat auditores attentos, et ad intelligendum curiosos. Unde August. 12 contra Faustum, c. 7, et alibi saepius tradit obscuritatem illam aenigmatum, in Scripturis adhiberi, propter exercitationem quaeren-

intelligendi cupiditatem accendant. Hanc igitur primam parabolam proponit ne existimaretur, aut ipsum sibi placere de tantâ confluentium auditorum frequentia, aut auditores omnes ejusdem esse mentis, eandemque omnibus animorum ad audiendum Dei verbum apparationem; parabolam eam primam profert, quâ docet, non in omnibus fructuosum esse sacræ doctrinæ semen dum spargitur, non omnes meliores reddi audito Dei verbo, non verbi sive seminis vitio, sed quòd multi impedimenta afferant, per quæ fiat ut ipsorum animi tantâ careant utilitate. Impedimenta itaque illa dum explicat, docet præmonetque hæc primâ rursus parabolâ, quâ ratione fructuosè Dei verbum audire queant, nemini suum studium otiosum esse volens.

VERS. 5. — EXIIT, domo in agrum.

QUI SEMINAT, Græcè *seminans*, id est, seminator, agricola quidam. Participiis loco nominum utuntur Hebræi.

SEMINARE. Græca phrasid pro ad seminandum.

DUM SEMINAT, dum longè latèque spargit semen in universum agrum, contingit cadere.

SECUS VIAM, juxta viam publicam. Via in medio sita propriè judicatur, ubi et tritissima et tutissima est. Itaque juxta viam dicit, pro, in oram viæ, in quam faciliùs quàm in mediam viam contingit semen cadere, dum jacitur in fulcos agri conterminos. In oram igitur viæ, quam et ipsam homines iter facientes pedibus continuè calcant, quæ ceciderint seminis grana, cum cadant in incultam, duram, et minime aptam suscipiendo semini terram, nullam spem fructus relinquunt, eoque minus, quòd, ut sequitur :

CONCULCATUM EST. Præter hoc quòd semen nudum jaceret à terrâ, duo alia incommoda passum est, protritum itinerantium pedibus et ab aviculis devoratum, ita ut omnis ex eo fructus esset desperatus.

COELI, aeris.

VERS. 6. — SUPRA PETRAM, super petram, in loca petrosa, silicibus lapidibusque abundantia.

ARUIT, ad teporem solis, non valentem penetrare terræ intima, quippe à saxis reflexum ac proinde geminatum.

Supra se non tegebantur profundâ terrâ quæ servaret condita semina in tempus suum; infra minus erat liberæ profunditatis ob saxa contigua : quare cum deorsum radices agere non possent, sursum necesse ac facile fuit ut erumperent calore accedente. Ex his seminis grans spes aliqua fructus fuit, quia germen et herba, sed tenuis, ante tempus enata, quæ et faciliè proinde periit; ita ut hic verum apparuerit quod dicitur : *Quod citò fit, citò perit.*

VERS. 7. — INTER SPINAS, inter spinarum semina, in terram spinarum feracem.

tium, et delectationem invenientium. Quâ de causâ et Christus post parabolam de seminante, quâ varietatem auditorum in istâ turbâ conflente indicaverat familiari suo epiphonemate omnes ad diligentem animadversionem excitat.

VERS. 8. — QUI HABET AURES AUDIENDI AUDIAT, id

SIMUL EXORTÆ, simul enatæ è terrâ, sed quæ celerius assurgerent.

SUFFOCAVERUNT ILLUD, semen jam in culmum excretum; præcluserunt ei usum auræ liberioris, suppresserunt illud ita ut exrescere et emergere non posset. Hic major etiam affulserat spes, quia radix, quia germen, quia culmus, sed quæ conciderit spinis in latum ac longum se condensantibus. Triplex igitur hic designata est terræ infructuosæ differentia.

VERS. 8. — IN TERRAM BONAM, non itinerantium pedibus duratam, non lapidosam, non spinosam, excultam autem et omni ex parte præparatam.

CENTUPLUM, copiosum : multum enim cultura facit ad percipiendorum fructuum copiam atque præstantiam. Cæterum non hyperbolicè loquitur Christus de fructu centuplo, ut tunc fuit quarundam regionum fecunditas. Nam Libyphœnicum nominatim regionem, testatur Plinius, lib. 5 Hist. nat., cap. 4, ita eximie esse fertilitatis, ut cum centesimâ fruge agricolis fœnus reddat terra.

QUI HABET, qui utitur, cui datum statutumque est uti auribus.

AUDIENDI, ad verbum, *audire*, id est, ad audiendum, ad agendum id ad quod à Deo creatæ sunt aures, ad quod constitutus est sensus auditus, quod utique est, audire ea quæ auditu digna sunt, eo animo quo audire oportet, cum conamine intelligendi et obediendi voluntate; ea certè imprimis quæ eò pertinent ut Deo placeas. Qui non audit, aut audita non conatur intelligere quæ debet, aut audit quæ non debet, aut quo animo non debet, ut calumniandi vel irridendi animo, is non utitur auribus ad audiendum (quales adfuisse quosdam auditorum, Christus subindicat hic, et postea explicat etiam clariùs), perversum est enim hoc aurium officium. Igitur qui eo animo ac studio venerat ut audiret ex ore Christi verbum Dei ad suam utilitatem et salutem, is habebat aures audiendi, dociles scilicet et obediennes : simplicissimus enim usus sensus ac sine ullo vitio exigitur à Christo.

AUDIAT hæc, auditu cumprimis digna ac salutaria, et simplici animo consideret scruteturque ut intelligat. Excitat hoc sibi familiari epiphonemate Salvator auditorum animos ad attentiores parabolæ considerationem :

VERS. 9. — QUÆ ESSET, quid sibi vellet. Græcè *dicentes* præcedit, sed videtur superfluere. Similitudines, quæ perpetuam metaphoram continent, ænigmatica sunt, et rem allegoriis involvunt; ubi verò additur expositio, rem de quâ agitur illustrent; ut enim plus energiæ ac ponderis habet figuratus sermo simplici mixtus, ita et magis perspicuus est. Et cum parabo-

est, desideret, coneturque intelligere et dijudicare, ex quo genere auditorum sit, et ita satagere, ut inter optimos sit. Aures enim audiendi hic est donum intelligendi et obediendi. Dicendo autem : *Qui habet aures*, indicat non omnes habere, nempe quia non omnibus dantur, ut est Deuter. 24, v. 4.

lam non intelligerent ipsi, facile arbitrabantur et populo esse obscuram.

VERS. 10. — VOBIS, quibus paratus sum pro more tenebras parabolarum elucidare, habentibus aures ad audiendum, cupidus audiendi simul et intelligendi doctrinam sacram, qui simplici discendi et obsequendi animo me sequimini.

DATUM EST, singulari Dei Patris munere : nam et usum aurium ad hæc audienda non nisi Deo donante habetis, Psal. 39, v. 7.

NOSSE, clarè audire et intelligere absque parabolarum involucris. Docetur fidem esse Dei donum.

MYSTERIUM, Græcè, *mysteria*, sacra arcana, quæ naturæ communi facultate inveniri per se non possunt, nisi eorum auctor ipse Deus doceat et exponat.

REGNI DEI, pertinentia ad regnum Dei quod prædico. Hujus generis sunt, arcana de humanæ salutis et cœlestis regni ratione ac perfectione, et quæ ad hæc pertinent sacrorum librorum oracula ac sententiæ, et similitudines huc facientes tam ex naturâ quàm ex arte et consuetudine petitæ.

CÆTERIS AUTEM, extraneis, qui nobiscum non sunt, qui non sunt discipuli sectatoresque mei, licèt audiant verba facientem : videntur opponi, qui foris sunt iis qui circa ipsum. Intelliguntur reprobi auditores, qui disciplinæ Jesu verè et ex animo sese familiares tradere nolunt, sed vel curiositatis novarum rerum, vel etiam calumniandi et irridendi studio aguntur ; in Matth., *illis*, turbæ seu multitudini illi, cujus pars longè major non habet aures ad audiendum : eorum enim alii non desiderant Dei verbum ex me audire, sed videre prodigia ; alii curiosè tantùm cognoscere cupiunt quid dicam, auditaque negligunt nec curant intelligere ; alii contemnunt etiam et irrident, quidam scientes prudentes calumniantur, indigni proinde quibus divina mysteria simpliciter credantur. Significat Salvator plerosque omnes illius multitudinis reprobos fuisse (ut Dei judicio reprobata Judæorum ejus temporis gens fuit) et, si ex numero electorum aliqui, illorum res eodem adhuc fuisse statu quo cæterorum.

IN PARABOLIS, non est datum nôsse nisi *in parabolis*.

VERS. 10. — VOBIS, credentibus, et intelligendi obsequendique cupidus, DATUM EST, singulari Dei dono, NOSSE MYSTERIUM REGNI DEI, id est, clarè, sine obscuritatum involucris, audire et intelligere arcana, ad regnum cœlorum pertinentia. Non enim hic loquitur de præceptis evangelicis, quæ quia omnes nôsse debent, omnibus etiam turbis clarissimè exposuerat c. 5, 6, 7. CÆTERIS AUTEM, nempe non credentibus, seu non habentibus aures audiendi, utpote vel prodigia sectantibus, vel sciendi tantùm, non obediendi curiosis, vel irridentibus, vel etiam calumniantibus, IN PARABOLIS, id est, ita obscurè, ut non intelligant. Significat ergo istis verbis, causam istius discretionis pendere à gratuitâ gratiâ Dei, penes quem æquitatis tam secretæ ratio est, et excellentia potestatis, cum utrisque dare potuisset mysteriorum cognitionem, et utrisque negare. Sed tamen infra indicat, in istâ doni istius discretionem habitam fuisse aliquam rationem præcedentis dispositionis, etsi respectu primæ gratiæ nulla fuerit.

lis. Syrus habet : *Cæteris autem illis per parabolas dictum est* ; sub velamine parabolarum, obscurè ; indigni enim sunt sancto et margaritis nudè propositis ; nec usus aurium ad audiendum Dei verbum illis datus est, Deut. 29, v. 4. Gratiâ itaque discipulis factam Christus amplificat, quia peculiariter illis sit datum quod aliis negatum est. Si quis roget quæ hujus discriminationis causa, unde hoc dignitatis privilegium discipulis Christi, potius quàm cæteris Judæis ? non in aliam id referendum est originem, quàm in gratuitam Dei electionem, qui illos quidem misericors elegit, hos autem suæ mentis perversitati justus reliquit ; q. d. : Vos magnificis Dei donis gratis augemini ; illi quales sunt relinquuntur.

VIDENTES, opera divina, et miracula manifesta quæ edo.

NON VIDEANT. Non vident, quia non considerant, non dijudicant, nihili faciunt, contemnunt, non intelligunt quid sibi velint, non vident ex eis Messiæ præsentiam, non cernunt salutis suæ procuracionem. In summâ, non habent oculos ad videndum ea quæ Dei sunt et salutis ipsorum.

ET AUDIENTES, Dei verbum,

NON INTELLIGANT ; non intelligunt quia non curant intelligere, calumniari potius et irridere. Posterius hoc est explicatio prioris. Visus et auditus hominibus dati sunt, non eo tantùm fine quo bestiis, ut naturæ noxa fugiant, conducibilia amplectantur ; verùm præcipuè, ut ea quæ vident et audiunt, intelligant si merentur, ut ea quæ sensibus hauserint ad mentem transmittant, considerent, dijudicent, intelligere conentur, si intellectu sunt digna ut est imprimis verbum Dei. Qui igitur audit quidem prædicari verbum Dei, sed intelligere aut ad mentem transmittere non curat, is audit et non audit ; audit, quia verba auribus percipit ; non audit, quia ad proprium finem auditionis rerum hujusmodi non agit ; prorsus similis bestiæ, quæ et ipsa sonos verborum quibus Dei verbum prædicatur, audit, sed quia ad se nihil judicat pertinere, ut neque noxios carni neque conducibiles, negligit. Sic se res habet et in visu. Sententia igitur verborum Christi est : Ideò parabolicè seu ænigma-

UT VIDENTES, oculis corporis miracula mea, NON VIDEANT, oculis cordis quid sibi velint, innuant et suadeant. ET AUDIENTES, apertissima verba mea corporis sensu, NON INTELLIGANT. Significat igitur se eis in pœnâ incredulitatis obscurè loqui ; q. d. : Quia clarissimis miraculis quæ vident, et sermonibus apertissimis quos audiunt, nolunt credere et obedire, justo judicio eis per parabolas loquor. Qui enim videre nolunt, cum possunt, Deo puniente, etiam cum volunt, videre non possunt. Nam ut August. de Nat. et Gratiâ, c. 22, prævaricatore legis dignè lux deserit veritatis, quâ desertus utique fit cæcus, et plus necesse est offendat, et cadendo vexetur, vexatusque non surgat, et ideò tantùm audiat vocem legis, quò admoveatur implorare gratiam Salvatoris.

Sed difficultas oritur ex eo quòd Matthæus dicit : *Quia videntes non vident, et audientes non audiunt*. Marcus autem et Lucas per particulam finalem dicunt Christum eis in parabolis loqui, *ut videntes non videant, etc.* Cui respondetur Matthæum causam sup-

ticè loquor eis, ut sermonem meum attemperem statui illorum. Is autem status eorum est, ut si nudam eis veritatem proponerem, audirent verba, sed rem intelligere non curarent, irridere potius et contemnerent, ut canes sanctum et margaritas porci. Parabolas itaque adhibeo, quas nec intelligere possunt, nec exponi sibi desiderant, ut omninò sint quales esse volunt, audientes et non audientes, itaque pro meritis puniantur et magis ac magis excæcentur Dei iudicio.

VERS. 11. — HÆC PARABOLA, hæc parabolæ expositio.

SEMEN EST, per semen significatur.

VERBUM DEI, sermo à Deo profectus, quem Deus vult hominibus ad ipsorum salutem beatitudinemque profectum, salutare Evangelium, quod ego, aliique à me missi mecum, hominibus prædicamus, et longè latèque spargimus tanquàm seminatores. Quadruplex verò terræ genus variè semen excipiens, significat quadruplex auditorum genus, diversimodè Dei verbum corde excipiens: ita Salvator. Porrò *verbum Dei* seu *regni*, ideò semen vocatur, quia quod semen est terræ ad procreandas ejusdem speciei fruges, id verbum Dei est auditoribus ad producendas omnis generis virtutes ac bona opera verbo tradita, quibus reddantur filii regni seu Dei: et ut absque semine terra vix aliud quàm spinas et tribulos et steriles herbas profert, ita homo absque verbo Dei, noxia duntaxat aut inania. Cætera, in quibus similitudo consistit, ex subsequentibus intelliguntur.

VERS. 12. — SECUS VIAM, scilicet seminati sunt, id est, qui significantur per eam terræ portionem, quæ cum sit juxta viam publicam, semen exceperit. Ratio est, quia numero quidem ac loco jungunt se auditoribus verbi Dei, ut ora viæ confinis est agros; sed re, viæ non agri, contemptoris non auditoris, naturam referunt: quandoquidem cor illis sit instar viæ publicæ patens vitiosis quibusvis affectibus, incultum, nullo proscissum, ut aratro, desiderio quærente Deum; durum, quod longè peccandi, et continuâ vitiosarum affectionum aliarum aliis succedentium vestigia ferendi consuetudine, obduruit callumque obduxit; sicum denique et sterile, et cujus nulla est præparatio ut intelligat aut *suscipiat in mansuetudine insitum ver-*

plici meritoriam, alios non causam finalem, sed eventum exprimere, quasi dicerent: Ex quo fiet, ut videntes adhuc minus videant. Quanquàm non desint, qui etiam finem significari velint. Sicut enim verum est Deum quosdam propter peccata velle damnare, et reipsâ damnando nolle etiam ut salvi fiant; ita etiam verum est propter peccata quibusdam obscure loqui, ne Dei mysteria intelligant. Idque in quibusdam, quia non vult illis dare gratiam convertendi, atque ita eos converti, et salvos fieri, quos justo iudicio jam ad interitum mox inferendum adjudicavit; in quibusdam verò, ut salvi fiant. Nam aliquibus, per misericordiam Dei, ipsa cæcitas in salutis occasione vertitur, ut scilicet quemadmodum ait August., quæst. 14 super Matth., cæcitate suâ sibi displicentes, et se dolentes, atque ex hoc humiliati, ad confitenda peccata converterentur, veniamque mererentur; sicut nonnullis usque ad deicidium excæ-

bum, juxta monita Jacobi Apostoli cap. 1, v. 21. In hujusmodi itaque auditorem irritus est jactus verbi Dei: nihil in eo, utpote inepto prorsus, efficit prædicatum Dei verbum.

AUDIUNT, verbum Dei.

VENIT DIABOLUS, apud Matthæum, malus, ille malus, ille desperatè malus, semper vigil ut malefaciat, cujus voluntas immutabilis est à malo in bonum, id est, aliquis ex numero malorum dæmonum, qui semper præstò sunt, et mox ut observant quempiam contemptim aut neglectim audientem nec in cordis penetralia recipientem Dei verbum, metuentes ne si vel memoriæ pergat inhærere, tandem præ eâ quâ est ponderis soliditate insadat in animum, et fructificet, summâ velocitate advolant. Dæmones docet parabolicè à se per *volucres cæli* designatos fuisse, eâ de causâ, quòd et ipsi versentur in hoc cælo sive aere terræ proximo, Ephes. 6, v. 12, unde infestent homines instar noxiarum volucrum, et signanter insidentur melioribus initiis, ut famelicæ aves jactis seminibus, summâ subtilitate, agilitate, pernecitate, voracitate ac superbiâ præditi. Nunquàm satiantur malis hominum, omne bonum hominibus invident, et cum nihil ipsi habeant boni, præter naturam cujus auctor est Deus, altissimè tamen superbiunt.

TOLLIT VERBUM, supple ex parabolâ, *conculcatum*, id est, contemptum et neglectum callo obducto in vulgaris vitæ consuetudine et admittendis omnis generis vitiosarum cogitationum turbis. *Tollit verbum* diabolus, procuratâ oblivione, alia vana animo obiciens quibus novit hominem delectari.

DE CORDE EORUM, inculto et duro, cui superjacet, tanquàm in viâ, quòd verbum, prædicationis ministerio, per sensum auditus, cecidit super cor illorum durum, intrò minimè susceptum.

NE CREDENTES tandem verbo Dei; Græcè cum crederint. Metus diaboli est, ne, si diutius sinatur verbum Dei duro cordi superjacere, tandem suo pondere perfringat duritiem, illoque intra cor suscepto.

SALVI FIANTE, ad penitentiam, justitiam, Dei regnum, denique et salutem æternam, adducantur. Fidei tribuitur salus, ut cæterarum omnium virtutum radici.

VERS. 13. — NAM QUI SUPRA PETRAM; ad verbum:

cæcitas post passionem contigit. Quorumdam enim superbia debet ipsâ cæcitate, et peccatis inde consequentibus, edomari et frangi.

VERS. 12. — SECUS VIAM, portio illa terræ, juxta viam publicam sita, et pedibus prætereuntium calcata atque indurata. Significat homines qui non curant intelligere seu non mediantur verbum; cor illorum est instar viæ publicæ peccandi consuetudine induratum, nullo fructificandi desiderio velut aratro scissum ac præparatum, ideòque semen verbi Dei auribus, non animo recipiens. DIABOLUS, immutabiliter malus, per volucres cæli aptè significatur, tum propter locum, in quo versatur, tum propter velocitatem, superbiam, et perpetuam sedulitatem, quâ insidiatur semini. Et TOLLIT, procuratâ oblivione, vel detorto in alias curas animo.

VERS. 13. — QUI SUPRA PETRAM EST, id est, qui significantur per terram inter petras excipientem se-

Qui autem super petram, scilicet seminati sunt, hi sunt.

CUM GAUDIO. Mirâ alacritate exsultant ob Evangelium sibi revelatum, delectati illius pulchritudine, illius luce, rectitudine et utilitate, quod hominem et justum reddat, et ad æternam adducat salutem. Hujusmodi gaudium solidè conceperat ille, Psal. 18, v. 9: *Justitiæ Domini rectæ lætificantes corda*, etc.

SUSCIPUUNT, in cor recipiunt, mente concipiunt, considerant, probant. Adde (nam et hoc intelligitur) quo fit ut Evangelio credant, et fidei quædam opera edant; illud enim mox germinat fidem, et in bona quædam fidei specimina tanquàm herbam erumpit, perfusum gaudio et affectum fervore illo quo exceptum est.

RADICES. Non habent cor aptum in quod verbum radices agere queat, quia petrosum seu lapidosum est. Non prorsus est durum instar tritæ et callosæ viæ, habet aliquid terræ mollis ac bonæ ejusque aratro proscissæ, sed raræ ejusque mixtæ silicibus et lapillis; id est, habet aliquid bonitatis et integritatis, habet desideria quædam bona et affectiones pias, sed majorem cordis partem occupantibus inveteratis vitæ prioris affectibus; unde fit ut nequeat semen vitæ cor totum solidè penetrare, et radices stabilis pietatis constantisque propositi agere. Hoc autem cum nequeat, sursùm præcociter erumpit in herbam, fidem, inquam, et fidei quædam opera; sed quia in intimos affectus radicem non egit, quæ ex profundiore corde vitalem succum et perennem sancti Spiritûs humorem suggerat; quia non penitus auditor ille imbibit nec seriò imbutus est veræ pietatis affectu; quia non certo ac firmo consilio constituit sibi summum bonum in regno verbi adipiscendo; fidei non suppetit continuus humor ad perseverantiam. Huic igitur auditori deest, *in fide charitateque*, ut Apostolus loquitur Ephes. 3, v. 17, *radicatum ac fundatum esse*.

AD TEMPUS aliquod, rebus prosperè succedentibus, CREDUNT, verâ Evangelii fide præditi sunt, et præditos se esse factis quibusdam probant; quanquàm hujusmodi fides non sit quæ solidum collegerit robur; quemadmodum verum est germen, et verum germinis indicium herba, quæ ex semine in petrosa jacto nascuntur; tenella licè sint.

men, eo sensu quo versu præcedente. SUSCIPUUNT CUM GAUDIO, id est, mox ut audiverunt prædicationem, delectati illius veritate, pulchritudine, rectitudine, in animum recipiunt, probant, credunt, et in opera nonnulla velut herbam erumpunt. RADICES, id est, profundum et constans propositum, quod Apostolus ad Ephes. 3, v. 17, vocat *non esse in charitate radicatum et fundatum*; quod optimè significatum fuit semine non habente terram multam, seu quod intus latentibus petris solâ superficie terræ tegebatur. Nam illa affectio pietatis superficialis est, neque intima cordis ipsius penetrabilia seu affectus mutati sunt, sed instar saxorum duri manent, et ideò *est temporalis*, id est, ut Lucas, *ad tempus* credit, quamdiù scilicet nihil eorum tangitur quæ inveteratis et intimis illis ac profundis cordis affectibus diligit. Unde in TEMPORE TENTATIONIS, id est, propter fidei vel justitiæ professionem, veluti ad æstum solis humore con-

TENTATIONIS, persecutionis seu tribulationis propter verbi observationem exortæ; quæ idcirco *tentatio* dicitur, quòd ab hominibus quidem excitetur ut ad peccatum adducant, abstrahant à verbi observatione; à Deo autem permittitur, ad examinationem et periculum faciendum de iis qui verbi professionem amplexi sunt, an solidis fidei et charitatis fundamentis innitantur. Vide infra, 11, v. 4.

RECEDUNT à fide aut fidei professione, atque adeò ab exercitationibus et documentis iis quæ ex verbi præscripto iniri et præstari debent. Tentatio manifestum facit quàm fuerint isti tenellâ fide præditi; ut enim solis æstus segetes radicatae perficit, non radicatae exurit; ita tentatio firmos roborat magis, infirmos dejicit. Quisquis ergo ferre non potest adversa, quæcumque propter fidem ferenda occurrunt, non perveniet ad evangelicam frugem; sed neque pervenisset iste, etsi nulla adversitas orta fuisset, ut nec semen inter petras germinans, etsi sol non efferbuisset; verùm tribulatio manifestum eum fecit, ut fervor solis germen illud præcox. Ab hujusmodi igitur auditore exceptum verbi semen, præbuit quidem spem aliquam fructûs, sed auditoris vitio in primâ herbâ aruit.

VERS. 14.— QUOD AUTEM, illud autem semen quod in terram spinarum feracem cecidit, significat eos qui

AUDIERUNT, sedulò, et conceperunt mente, considerârunt, probârunt, piis desideriis Deum quæsierunt, ut culti aratro; vacuos se præbent vitæ prioris affectibus, tanquàm petris. His itaque nihil deest in partibus terræ bonæ, nisi id quod sequitur, videlicet, quòd spinarum cum sint feraces, non resecent enascentes unâ cum verbo spinas. Et quidem si spinarum tantum esset ferax homo hujusmodi, non ideò vitiosæ terræ compararetur (nam et optimi quique, qui bonæ terræ comparantur, sunt hujusmodi); sed quia ita est ferax, ut etiam ferat, quia non extirpat, aut saltem resecat, enascentes spinas, id vitium est, et fructuum impeditivum. Itaque cum in hunc jacitur semen verbi, fieri potest ut nihil sit in eo vitii, nam et idcirco germinat, radices agit, excrescit in herbam et culmum; sed admittitur vitium antequàm maturescat.

DIVITIS, præsertim sollicitudine acquirendarum aut conservandarum divitiarum seductricum. Seductrices

sumpto, *recedit*, id est, etiam solo timore amittendi quæ diligit offenditur, ac deserit fidem aut justitiam. Nam ut æstus solis herbas humore et radicibus destitutas enecat, radicatae maximè promovet, ita persecutio infirmos dejicit, firmos perficit.

VERS. 14. — QUOD AUTEM IN SPINAS, id est, terrâ spinosâ figuratum, in quibus ex parte terræ nihil deerat; neque enim vel prorsus indurati erant, sicuti primi; neque prioris vitæ vitiis tanquàm petris pleni, ut secundi. AUDIERUNT; supple, et intellexerunt, atque in animum immiserunt, ut profundas radices agant. Præferunt enim hi præcedentibus, neque germinatio, aut radicatio, aut culmus aliquis, sed solus eis fructus deest. SOLLICITUDINIBUS. Sub his comprehenditur quidquid anxii homines in hoc mundo quasi innocenter consecretantur, præter regnum Dei, ut honores, splendores familiæ, lites pro temporalibus, voluntates, etiam divitiæ, fallaces et sedu-

autem dicuntur, quia cum expetantur et amentur plurimum, tum ut necessariae, tum ut utiles, facile abducunt hominem à recto, sive ut comparentur, sive ut conserventur. *Qui volunt divites fieri, inquit Apostolus, incidunt, etc., 1 Tim. 6, v. 9, 10.*

EUNTES, conversantes, ut exponit Euthymius: id est, dum in quotidianâ vitæ conversatione animum his plus æquo applicant.

SUFFOCANTUR. Dum sinit homo hujusmodi sollicitudines liberius crescere, dum non extirpat illas, aut resecat saltem, et modum illis ponit; celerius, ut solent lolia, assurgunt quàm bonum verbi semen, quod simul quidem, sed tardiùs exerescit, et tanquàm spinæ in longum ac latum se condensantes, sibique invicem cohærentes atque implexæ (una enim aliam parit) lætam alioqui segetem, è verbo inter ipsas enascentem, dum in culmos assurgit, opprimunt, ita ut nequeat emergere. Tanta crescit hæretque animo sollicitudo de his quæ sunt mundi, ut obruatur tandem atque extinguatur conatus, cura, et affectus omnis vitæ melioris, tametsi is et in cor radices egerit et foràs in plura opera bona excreverit. Ut porrò sollicitudo de his quæ sunt Dei, hominis mentem colligit, sanat, serenat, ita è contra, sollicitudo de his quæ sunt mundi, instar spinarum, lacerat sive distrahit, vulnerat, turbat. Verbum suffocatur, quod et ipsum animo ab eis conceptum assurgebat in spicam, et vitam illis salutemque proximè pollicebatur. Suffocatur autem tanquàm à spinis oppressum: non enim sollicitudines solùm, sed et voluptates mundi hujus, veræ spinæ sunt, inutiles, infructuosæ, damnosæ; si non aliter, aculeo quem infixum relinquunt, animum mordentes ac lacerantes: quæ si temporis non resecentur, usque adè invalescunt, ut omne semen vitæ obruant.

REFERUNT FRUCTUM, τελειοφοροῦσι fructum perferunt, verbum compositum à τέλει quod est perfectus et φέρω, declarans fructum perfectum et absolutum ferre, id est, eò usque ut maturerit. Non parùm profecerat in his Dei verbum, sed impeditum est à maturitate, à fructuum consummatione. In tertio hoc auditorum genere, ampliùs profecit verbum quàm in primo aut secundo, sed et hic tamen auditorum culpâ præpeditur ne fructum nativum assequatur.

VERS. 15. — TERRAM, scilicet cœcidit.

IN CORDE; superest Latine præpositio in.

BONO ET OPTIMO, bono, imò optimo, id est, valdè seu egregiè bono. Græcè est καλή και αγαθή, quod κατὰ πόδα, vertas, pulchro et bono, sive honesto et bono; illud autem est, quod non modò videri bonum, verùm etiam reipsà esse studeat (ut καλός ad externam vitæ speciem, αγαθός ad animi virtutes referatur); quod prorsus desideret proficere, et se re ipsâ, proximos

exemplo ædificare. Nam cum alia sint externa, fortunæ scilicet (ut vocant) et corporis, alia verò animi bona, hominem utrisque ornatum Græci καλόν και αγαθόν dicunt; quamvis τὸ καλόν interdum latius pateat. Hoc itaque epitheto distinguitur quartum istud auditorum genus à tribus superioribus, quorum primum nec externa curat nec interna, secundum et tertium externam quamdã speciem fructus præ se ferunt initio, sed ad bonam frugem non perveniunt: de quibus etiam exstat proverbium, inutilem esse pulchritudinem absque bonitate.

AUDIENTES, Græcè, cum audierint.

RETINENT, intellectum ac susceptum, quibus verbis priores evangelistæ utuntur. Manifestum est igitur ex Evangeliiis ipsis tria ista jungenda, intelligere, suscipere et retinere. Retinent autem, id est, cordi infixum servant; mentem ac sensum verbi Dei, id quod docetur verbo Dei, sic cordi infixum tenent, ut per gratiam Dei abeat quodammodò in ipsam naturam, jactis vivis radicibus ita ut nullâ tentatione queat evelli. Nam et hoc indicatur retinendi voce, non absque luctâ et certamine bonum istud semen asservari, carne scilicet et diabolo agentibus ut ex animo evellant illud et à fructu impediunt.

ET FRUCTUM AFFERUNT. Sensus est: Et ita se comparant omni ex parte ut etiam fructum ferant. Quâ parte distinguitur quartus iste auditorum ordo, ab omnibus quidem tribus præcedentibus, sed signanter à tertio, qui, cum sit proximus ferendo fructui, excidit tamen à fructu, quòd non omni ex parte sibi intendat, quòd curam non adhibeat reseccandi assurgentes spinas. Quartus itaque hic ordo, terræ bonæ comparatur, id est, præparatæ, ita ut ex concepto verbo fructum queat producere; non enim durus et incultus est, ut primus ille ordo, aut certè si fuerat, esse desiit; nec temporarius et inconstans, ut secundus; nec denique negligens sui, ut tertius; sed contrariis præditus virtutibus, idoneus est multiplici fructui ex audito verbo ferendo. Cæterum aptitudinem seu præparationem hanc ex se suâque naturâ non habet, sed sufficientia ejus ex Deo est, 2 Cor. 3, v. 5, non minùs quàm incrementum et fructus. Fructum itaque hic affert et edit maturum, perfectum et absolutum; non ita reliqui. Primò enim perit verbi semen, nihil in eo operatur; in secundo germinat et præcociter erumpit in herbam, fidem producit et opera quædam bona viridis fidei specimina: in tertio etiam radicem agit firmi consilii, et assurgit in culmum spei, complura edens bonorum operum exempla. Quartus hic solus culmen imponit, spicas granis gravidas reddit et maturitate perficit, operum bonorum copiam accumulat et charitate absolvit: atque hic demùm est maturus et perfectus fructus verbi regni, opus, in-

Suffocat verbum, quia totus affectus, vigor et conatus animæ in illâ derivatur, et ita obruitur atque extinguatur affectus vitæ melioris.

VERS. 15. — IN BONAM TERRAM. Bonam vocat non naturâ tantùm, sed et cultu; id est, quæ et pinguis, et aratro subacta, et petris spinisque purgata est.

trices divitiæ, quæ blandâ spe promittunt id quod præstare non possunt, quietam scilicet beatitudinem, cum tamen curis in acquirendo et conservando præsentem maximè turbent, futuram plerùmque auferrant. Porrò hæc omnia spinæ sunt, quia sollicitudo rerum divinarum delinuit animam, serenat, colligit.

quam, bonum, ut ex fide et spe, ita et ex charitate promanans. Semen tritici fert grana suæ naturæ ac speciei; verbum regni producit quod in se habet, docet et tradit, opera scilicet bona regno digna, id est, cum fide, spe, et charitate conjuncta; ex fide pullantia, spe in Deum erecta, charitate perfecta; his enim solis fit ut Deus in nobis regnet, his solis reddimur filii præsentis regni et hæredes futuri. Sunt et opera bona quæ charitas non informat, quæ et ipsa ex verbo nascuntur (id enim videre licuit in secundo et tertio auditorum generibus), sed germina sunt; herba, culmus, fructus non sunt, aut certè imperfecti minimèque maturi, nec satis digni proindè Deo regnante, neque meritorii æterni regni. Quæritur an hoc quartum auditorum genus, certum de salute sit, nec possit tribulationibus superari, ut secundum genus, aut regno quavis ratione excidere? Certum est quidem superari posse, et salute excidere (nam et maturam messem contingit perire ita ut in horreum non colligatur); hinc enim monentur singuli, *tenere quod habent, ne alius accipiat coronam ipsorum*, Apoc. 3, v. 11, denique *cum metu et tremore salutem suam operari*, Philip. 2, v. 12; sed rariùs id accidit, eò quòd sint hujusmodi *in fide et charitate fundati, ac radicati, corroboratique virtute in interiorem hominem*, ut Apostolus loquitur, Ephes. 3, v. 16, 17. Illud porrò secundum auditorum genus eo modo se habet, quo non possit consistere, et adversùs tentationes maximè, tenellum, absque radice, etc.

IN, cum, PATIENTIA. Suffulti patientià sive constanti malorum tolerantià cum expectatione meliorum: id enim est ὑπομονή; vide infra 21, v. 19. Terra excepto semine gravida, priusquam fructum producat, multa patiatur necesse est tam hiemis quam æstatis incommoda: ita auditor verbi, qui quidem fructum edit, multa constans tolerat à visibilibus et invisibilibus inimicis, verbi ejusque fructus osoribus (*omnes enim qui piè volunt vivere in Christo Jesu persecutionem patientur*, 2 Tim. 3, v. 12), animum accipiens ex consideratione expectationeque instantis messis, quando, fructibus in manipulos collectis, dives virtutum operumque sanctorum, intrabit in gaudium Domini sui.

VERS. 16. — NEMO AUTEM, q. d.: Sed ne quod dixi, vobis datum esse nôsse mysteria regni Dei, cæteris autem non nisi in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant, ita interpretemini, quasi velim parabolam meas et regni Dei mysteria, populo nunquam explicari, semperque manere occulta; scitis quid sibi velit vulgare illud dictum: *Nemo accendens lucernam*, etc., quod ut est rationi maximè consonum, ita hæc quoque in re, in doctrinâ, inquam, meâ, locum habere existimare debetis.

ACCENDENS, Græcè, postquam accenderit, scilicet vesperi aut noctu.

SUBTUS, adverbium positum pro præpositione *subter*.

SUPRA, pro, *super*.

UT INTRANTES, ut ii qui intrant sive domum sive

cubiculum, ubi candela imposita candelabro constituta est, VIDEANT LUMEN, eoque illustrati juventur ad agenda ea quæ ipsis incumbunt. Hoc eodem proverbio usus est Dominus, Matth. 5, v. 15, et Marci 4, v. 21 (sæpiùs enim eo usus est, pro loco, et ut se docendi materia offerebat, quod diximus), quibus locis à nobis expositum est, eo sensu in quem fuerat illuc à Domino allatum. Huc verò in hunc sensum affertur, ut discipulos suos doceat non esse suæ mentis ut parabolæ et mysteria regni Dei, quæ ipse obscura Judæis non intelligentibus proposuerat, privatim autem discipulis jam explicuerat, remaneant occulta et obscura, ita ut non majorem homines ex eis fructum accipiant, quàm Judæi isti, qui audientes non audierant, etc., sed ut aliquando, omnibus exposita ac manifesta, utilissimum doctrinæ lumen mundo universo præbeant; q. d.: Sicut non fiunt lucernæ eo fine, ut accensæ occultentur, sed ut lumen præbeant præsentibus omnibus, manifesto candelabro impositæ: ita parabolæ istæ non sunt à me conditæ eo fine, ut quæ eis continentur mysteria regni cælorum, maneant occulta, nec intelligantur ab hominibus, sed ut, quemadmodum à me vobis sunt explicata, ita toti mundo proposita et exposita, doctrinam hominibus præbeant maximè utilem ac salutarem, quâ tanquam lumine illustrati, optimè se gerant et felicissimè peragant quæ ipsis agenda sunt.

VERS. 17. — NON EST, nullum est.

QUOD NON MANIFESTETUR, id est, quod non sit manifestandum.

IN PALAM, in manifestum, in publicum *veniat*, venturum sit, præsertim si rectè factum fuerit; nam si malè, etsi non ex mente ejus qui fecit, tamen ex ordinatione divinæ Providentiæ, factum est ut aliquando publicetur. Bimembris sententia, idem eodem sensu repetens. Proverbium Salvator proverbio accumulatur, quo alibi quidem aliis occasionibus est usus, hic verò, ut id quod mox dixerat confirmet, parabolam à se Judæis non intelligentibus propositas, et discipulis duntaxat privatim edisseras, non remansuras occultas, ita ut mysteria regni Dei eis contenta à nemine aut certè à paucis intelligantur, sed ita publicas et apertas futuras, ut nemo non eas et intelligat et usurpet. Quia si omne occultum, sive bonum sive malum, suo tempore est manifestandum, profectò et harum parabolarum intelligentia, optima illa atque utilissima, in lucem tandem est proditura; quemadmodum et Paulus dicit, Evangelii mysterium, æternis temporibus tacitum, in hoc divinitus ordinatum fuisse, ut suo tempore revelaretur, et patefieret cunctis gentibus, Rom. 16, v. 25, 26. Est igitur sententia Salvatoris: Nunc quidem multa celamus multitudinem, vel quia non est idonea, vel quia tempus nondum advenit; verum ubi tempus advenerit, nihil est inter nos tam absconditum, quod tunc non sit patefaciendum, neque quidquam tam arcanum quod non sit palam omnibus prædicandum. Quare alibi Dominus proverbio huic à se adducto subjungit: *Quod dico vobis in tenebris,*

dicite in lumine; et quod in aure auditis, prædicate super tecta, Math. 10, v. 27. Admonet inprimis discipulos suos, ut ea quæ dixerat de parabolis suis in lucem proferendis, mente retineant, eo fine, ut cum id viderint reipsa factum per ipsorummet prædicationem, animadvertant quam vera fuerit præceptoris prædictio. Admonet deinde etiam non minus nos, qui post, adeoque post tot annorum centurias, visuri eramus nostris oculis veritatem dominicæ hujus prophetiæ, qui parabolæ istæ etiamnum celebrentur publicè et collaudentur, atque ex mente Domini clarissimè simul et utilissimè in Ecclesiâ ipsius explicentur. Quare rectè hic scribit Victor Antiochenus: «Ubi nunc sunt, qui Christi virtutem elevant, fidemque eidem habere recusant? Audiant hæc, et oraculi vim admirati, Domini virtutem adorent. Nam «ut hoc fiat, auditorum attentionem excitat, subdit enim: *Si quis habet aures audiendi, audiat.*» Quæ ultima verba Jesus immediatè subdit, secundum Marcum.

VERS. 18. — ERGO. Quia ergo vos ii esse debetis, per quos doctrina mea omni mundo publicetur; ad hoc enim vos elegi; VIDETE QUOMODO AUDIATIS doctrinam meam, animum advertite et satagite ut eam intelligatis, et intellectam memoriâ retineatis, denique ex retentâ fructum vobis aliisque procreetis, cum hujus seculi tum futuri. Attendite ad ea omnia quæ à me auditis, parabolæ earumque explicationem et cætera quæ à me docemini: *Nullum ex dictis meis vos fugiat*, ait Theophylactus. Prædixerat sua omnia in lucem suo tempore proferenda ac divulganda; et quia mens ipsius erat ut hoc fieret per ipsius discipulos, seriò admonet eos ut doctrinam ipsius attentis animis quam diligentissimè audiant, tum ut rectè intellectam docere queant, illam ipsam, nihilque aliud ab eâ, tum ut memoriâ complexi omnia, nihil omitant eorum quæ didicerint. *Instanter nos docet*, inquit Beda, *verbo auscultare, quatenus et nostro illud pectore continuè ruminare, et alieno ructare sufficiamus auditui.* Quanquam conjunctivus, *audiatis*, Latiniôr sit, indicativus tamen *auditis*, est in optimis quibusque manuscriptis, Græco conformiter. Porrò quomodo non est hic mutandum cum *quid*: hoc enim Marci, illud Lucæ est.

QUI ENIM, quicumque enim, HABET doctrinæ meæ cognitionem et lucrum ex eâ in se aliisque, tum hujus vitæ tum futuræ, DABITUR ILLI etiam ampliùs et inter alia auctior etiam beatitudinis gradus quam promeritus fuerat. Vulgare proverbium est, et quidem verissimum, ditioribus dari, pauperibus auferri. Id ut vulgò locum habet, ita, inquit Salvator, habet et in regno cælorum meo. Vos multis hætenus donis cumulati estis, vocatione consuetudineque

VERS. 18. — QUI ENIM HABET id quod habere debet, sive fidem, sive discendi studium, sive obedientiam, sive bonum usum donorum Dei (generalis est enim hæc sententia), DABITUR ILLI, magis atque magis, ita ut continuis donorum incrementis ad summam perfectionem perducatur. Reverà enim sic Deus non modò cum apostolis, sed cum omnibus electis

Filii Dei, fide, obedientiâ, animi simplicitate, vitæ integritate, recto sensuum usu, aurium ad audiendum Dei verbum, etc. Additur his cognitio mysteriorum regni, quæ est scientia vitæ: quin etiam alia longè et plura et majora addentur. *Ei enim qui habet*, scilicet quod debet; quem à se electum semel cepit Deus Pater formare suisque ornare beneficiis.

DABITUR EI; illum magis ac magis assiduè exornabit. Et id quidem continuum ad perfectionem usque: nec cessabitur à largitate donec cumulatissimè abundet, donec beneficentiam suam Deus ad cumulum usque erga eum compleverit. Quasi enim Deum suæ liberalitatis intuitus ad continuum largitatis fluxum provocat; et sicut inexhaustæ sunt ejus divitiæ, ita in filiis suis locupletandis nunquam fatigatur. Nonne hoc jam cernere est in apostolis completum, cæterisque quos ad se Deus accepit electis, quos tanquam per gradus et incrementa paulatim provexit (non enim primo die perfectos reddidit), donec tandem expolierit in summam perfectionem? Et nos igitur, quoties altiùs provehimur, meminerimus, quidquid nobis quotidie beneficiorum accedit, ex illo fonte manare, quòd liberalitas Dei inchoatum nostræ salutis opus velit absolvere.

QUICUMQUE NON HABET, scilicet quod debet; quem à se reprobatum permittit Pater sibi, relinquit eo statu quo est, nullis exornat donis quibus salus ipsius æterna promoveatur, quibus justus Deoque acceptus reddatur, aut si quibus, ad quoddam duntaxat tempus continuat ei influxum gratiæ suæ.

QUOD PUTAT SE HABERE, quod videtur habere, quomodo vertit Interpres Matthæi, 25, v. 19, et quidem rectiùs; *putat enim unicum sensum admittit, videtur autem plures. Videtur*, sive sibi, sive aliis, sive utrisque. Non solum nihil dabitur, verum etiam id quod habet donorum sive gratiæ sive naturæ, auferetur ei. Aliquando accidit ut præclaris etiam dotibus excellent reprobi, imò ad tempus quoddam justis sint et Deo placeant; sed nec potest homo subsistere, nisi plurimis Dei donis fultus. Cæterum, ut id quod ad breve tempus est, vix esse censetur, ita quamdiù non habet homo hujusmodi dona quibus Deo placeat, nihil habere judicatur: reliqua enim nihili reputantur à Deo, nihil est solidum, evanidum est omne, quando animus veræ pietatis vacuus est, quantus quantus foris fulgeat splendor. Idcirco Salvator *non habet*, dicit et *habet*.

AUFERETUR AB ILLO. Sic ab hæc turbâ, ab hoc populo, non habente fructum regni Dei, auferetur regnum Dei quo hætenus gloriatur. Non habenti rectum sensuum facultatumque naturæ usum, usum aurium ad audiendum Dei verbum, etc., non solum

agit, ut paulatim eos, jam benè utentes primis donis, continuâ beneficentiâ cumulet. E contrario autem, QUICUMQUE NON HABET id quod habendum est, ut supra dictum est, etiam si quid habet reliquum, eo quoque in poenam privabitur, sicut videmus hoc Christum exponere Matth., c. 25, v. 28 et 29. Sæpiùs est enim usus hæc sententiâ, utpote proverbiali, et

non datur mysteriorum regni cognitio, verum etiam omnis usus sensusque et facultates ipsæ auferuntur, ita ut, cum audire se aliquid existimaret quod ad rem faciat, nihil tamen audierit; cum videre, nihil viderit. Namque audire et non intelligere quæ audias, perinde tibi fuerit ac si surdus esses: ausis sonum verborum, sed significationem, nisi pro concupiscentiis tuis faciat, non magis intelligis, non magis te afficit aut movet, quam jumentum. Ergo sensus naturalis humanus quem habebas, quoque uti poteras, versus est tibi in bruti sensum: unde jam devenitur ad incrassationem cordis, hebetationem sensuum, atque omnino ad vitæ animæque usum longè minorem quam natura humana sortita sit. Auferuntur igitur reprobis si quæ sunt illis Dei dona, frequenter hæc in vitâ, sive omnia sive aliqua, semper verò omnia in alterâ vitâ. Hæc in vitâ dona gratiæ auferuntur, quia charitas reprobis vel tandem extinguitur, si quidem habent; quâ extinctâ, fides mortua est, reliquaque omnia otiosa et sine fructu. Donorum autem naturæ humanus sæpè illis usus aufertur, dum ingenio et sensibus ad nihil aliud utuntur, quam ad quod bestiæ, ad edendum, inquam, bibendum, subandum et cæteras corporis voluptates. In alterâ vitâ, omnia omnino gratiæ dona, quibus nondum privati prorsus fuerint, tollentur ab eis; fides, spes, scientia, et quidquid est cæterorum; nec relinquentur eis naturæ dona, nisi quatenus facient ad subeundam pœnam eam quam Dei iudicio promeruerint. Contrariâ igitur ratione quam electi, in deterius semper ruunt reprobi, donec prorsus exinaniti in suâ inopiâ extabescant.

VERS. 19.—AD ILLUM, concionantem quodam tempore domi suæ, seu in hospitio suo in Capharnaum.

FRATRES, scilicet cognatione, ut docet B. Hieronymus contra Helvidium, fratres patruales, nepotes Joseph ex Mariâ Cleophæ sorore aliisque fratribus aut sororibus. Mariam enim matrem Domini, putamus unigenitam fuisse. Obtinuit usus Hebraici Syriacique sermonis, ut nomen fratrum propinquos significet, eosque omnes qui de unâ familiâ sunt, Gen. 13, v. 8, et 14, v. 14, et 20, v. 12, et 29, v. 15, et aliis locis à B. Hieronymo adductis.

ADIRE, convenire, Syrus loqui cum eo, id est, agere cum eo.

vulgi non solum sermone, sed et usu agendi trita. Verissimum est enim ditioribus magis dari, pauperibus semper auferri.

VERS. 19.—FRATRES dicuntur hic non naturâ, quia nullos habuit, nec gente, quia sic omnes Judæi astantes fratres erant, nec ex primâ uxore Joseph, ut quidam Græci putaverunt; sed cognatione, quia de unâ familiâ; sicut Abraham et Loth dicuntur fratres, Gen. 13, v. 5; et Sara dicitur soror Abraham, Genes. 20, v. 12. Unde Matth., c. 13, v. 55, Jacobus et Joseph, Simon et Judas dicuntur fratres ejus, cum tamen Jacobus et Joseph essent filii Mariæ Cleophæ, ut patet Matthæi 27, v. 56, collatio cum Joan., 19, v. 25.

VERS. 20.—VOLENTES TE VIDERE. Quæ causa fuerit tam importunæ interpellationis alii aliam coniectant: Chrysost. ac Theophyl. vanitatem, ut scilicet

PRÆTURBA, propter turbam, tum propter densitatem, tum propter præsentiam turbæ.

VERS. 20.—ET NUNTIATUM EST ILLI: Sequitur Græcè, dicentibus, scilicet nonnullis.

VOLENTES TE VIDERE, invisentes te et expetentes copiam tui. Advenerant ex Nazareth. Id prætexebant fratres, quod haberent de quo cum illo loquerentur; at propositum illis erat manus in prodeuntem foras injicere, et ab officio abstractum domum secum in Nazareth abducere, atque illic continere, quod dicerent eum in furorem versum esse, ut narrat Marcus cap. 3, v. 21. Neque enim fratres ejus credebant in eum, Joan. 7, v. 5. Majoris autem auctoritatis causâ matrem ejus adduxerant, quam quidem celaverant consilium suum; quanquam et illa, cum magnâ teneretur sollicitudine de filio, quem intelligebat multorum odiis insidiisque expositum, lubens inviseret eum, nepotum comitatu se offerente.

VERS. 21.—HI, οἱ τοῖ, isti; discipuli mei et alii his similes; extendebat enim manum in discipulos, Matthæo teste. Hi sunt quos matris et fratrum loco hic agnosco, quorum salutis negotium ago, et tam præfero humanis parentum sive affectibus sive negotiis, quam solent homines his alia omnia postponere.

QUI, seu quia.

AUDIUNT, ut sciant. Commendat auditum, sine quo Dei verbum à plerisque vel non cognoscitur, vel non recolitur memoriâ, vel non amatur ita ut faciant, id est, observent et opere impleant. Qui facit voluntatem Patris mei ille à me agnoscitur et frater et soror et mater; ille horum simul omnium mihi instar est: tam est mihi unus ille, propinquus et charus, quam sunt homini frater, soror, et mater, personæ homini omnium et conjunctissimæ et amabilissimæ. Propinquus est autem, non carne quidem, sed spiritu; verum spiritus quantò carne præstantior est, tantò mihi ille quam hi magis est curæ. Quocirca, dum illi erudiendo ac formando, multisque fratribus ac necessariis ad regnum Dei parandis atque instruendis, qui quidem Deo Patri filii, mihi autem fratres cohæredes fiant, incumbo; longè abest ut, negotio hoc omnium maximi momenti, quod à Patre mihi injunctum est, relicto, ad ea me convertam quæ mater et fratres carne proponere desiderant. Loquitur Salvator juxta

tanti viri viderentur cognati; auctor Imperfecti instinctum diaboli, ne Christus visis carnalibus fratribus crederetur Deus; recentiores, ut caperent eum tanquam in furorem versum. Sed omnia ista à pietate saltem matris ejus aliena sunt. Importunitas interpellationis potius suadet fuisse sollicitudinem de salute ejus, ut vel indicarent ei consilium inimicorum de perdendo eo, vel ut specie evocationis elaboretur, ne in ipsâ apprehenderetur concione. Et hinc est quod potius evocatus eum per aliquem quem submisserant, ut Marcus narrat, quam quòd aliquis eorum conaretur intrare.

VERS. 21.—MATER MEA, etc., non quòd fastidiret matrem, aut puderet eum cognationis suæ, sed, ut Ambr. quòd paternis se ministeriis amplius quam maternis affectibus, debere cognosceret. Cœlestia enim negotia carnis et sanguinis affectui præferenda

opinionem auditorum, existimantium parentes invisere illum, velleque eum conventum de rebus aliquibus familiaribus; cæteroque non ignorabat ipse consilium fratrum suorum. Hic itaque Christus, carnis et sanguinis propinquitatem extenuans, et spiritali cognatione longè postponens, discipulos suos omnes in eum honoris gradum recipit, in quem homines eos qui ipsis inter consanguineos primi sunt, imò in matris et fratrum illos locum substituit. Detestanda est igitur nostra ingratitude, nisi posthabitis omnibus carnis votis, Christo adhæreamus. Pendet autem hæc sententia ex Christi officio; significat enim non paucis quibusdam à Patre se datum esse, consanguineis, inquam, et agnatis, sed multis, quos eò adducat ut voluntatem Patris faciant, et illius filii, ipsius verò Christi fratres fiant, eâ nativitate quæ ex Deo est, Joan. 1, v. 15. Porrò non hic Jesus Mariam discipulis suis posthabet; sed considerans matrem ex solâ carne, uti homines solent, spiritalis cognationis vinculum, quod ex mandatorum Dei observatione nascitur, sanctius habet. Cæterum, ut, si quæ laus matribus jure accedit ex præstantiâ filiorum quos in lucem ediderunt, Maria omnes excellit, quæ orbi terrarum Filium Dei, omnium Salvatorem, virgo peperit; ita quidquid veræ laudis, quidquid perfectionis, quidquid spiritalis cum Christo cognationis aut prærogativæ, ii assequuntur qui faciunt voluntatem Patris cælestis; Maria omnes longè superat, quæ omnium et accuratissimè et absolutissimè Dei Patris voluntatem implevit.

VERS. 22. — IN UNA DIERUM, quodam die.

ET IPSE, cùm ipse, vel quòd ipse.

IN NAVICULAM, Græcè navim, navigium. Interpres ferè vertit diminutivum, *naviculam*, tanquam si esset in textu Græco, quòd persuaserit sibi, id quod facile creditu est, non admodum magna navigia fuisse, quòd ferè soleat parvorum, sive ad trajectum, sive ad piscationem, usus esse. Naviculam autem verisimile est conductam fuisse.

TRANSFRETEMUS TRANS STAGNUM. Græcè, *transeamus in ulteriora stagni*, in ulteriorem ripam lacus Genesareth.

ET ASCENDERUNT, Græcè, et provecti sunt, scilicet in altum.

sunt. Unde spiritali discipulorum cognationem carnali præferebat quòtò spiritus præstantior est carne. Nam et ipsa B. Virgo magis beata et dilector mater ejus fuit, quia mente quàm quia carne tulit, ut ipse indicat, Lucæ 11, vers. 28. Itaque et maternum nomen, quia terrenum erat, in comparisonem cælestis propinquitatis abiecit; et quo rursùm consortio generali Virgo illa cum cæteris sanctis cohæret, ostendit, inquit August., epist. 38. *Eum qui audit et facit, fratris et sororis et matris loco habet, et affectu diligit.* Nova quippe spiritus nativitas, sicuti novæ et præstantioris cognationis vinculum affert, ita et majoris mutæ dilectionis incentivum. Quamquàm Greg., hom. 3 in Evang., singula magis mysticè explicando, fratrem et sororem fieri unumquemque in utroque sexu velit credendo, matrem prædicando, quia Christum auditorum mentibus infundendo quasi parit. Allegoricè verò idem et Hieron. atque Hilar.

VERS. 25. — OBDORMIVIT. Non hoc est cœpit dormire (videtur enim, ex Marco, dormivisse priusquàm proveherent), sed Græcum ampliùs quiddam significat quàm dormire, altum nimirum profundumque soporem dormivit. Non fingeat somnum, sed verè somnum capiebat, spontè tamen; ut non poterat invitum somno opprimi; partim pro naturæ diurnis laboribus fessæ recreatione, partim ut reteretur quæ latebat fidei discipulorum exiguitas. Nam si vigilasset, parum aut nil timuissent, confisi in carnali magistri vigilantis præsentia, in quâ toti defixi erant.

DESCENDIT, aquæ enim, et terrâ proximâ, et aere, quo in venti nascuntur, humiliores sunt.

STAGNUM VOCAT, quod Matthæus et Marcus *mare*.

COMPLEBANTUR, scilicet fluctibus, catachresis. Non enim discipuli, sed navis complebatur. His verbis licet paucissimis atram cœli intemperiem, ventorum furentes flatus, et fluctuum undique se in altum extolentium, magnoque cum fragore invicem se collidentium, tantumque non naviculam undis implentium, ac mergentium, furorem, naviculæ denique afflictissimam jactationem, comprehendit.

VERS. 24. — ACCEDENTES. Agunt ipsi donec extremum discrimen urgeat; tunc eos consternat immo-dicus timor, nec putant se fore salvos nisi expergefiat Christus.

PRÆCEPTOR; vide supra, 5, v. 5. Multi porrò Græci codices cum Syricis, geminant hoc verbum, quo altus Christi somnus, et confusa discipulorum trepidatio significatur.

PERIMUS, nisi tu nos adjuves, præsentis est temporis. Pia, uti videtur, precatio eatenus ex fide profecta, quatenus ad Christum opis gratiâ confugiunt; sed ex infidelitate, quòd existiment dormientem nullam gerere ipsorum curam, ut cæteri homines dormientes nullam gerunt alicujus rei curam; aut juvari et servari se à dormiente non posse: sic enim eorum verba hic intelligenda, ex Marco perspicuum est. Effecit porrò magna ista animi apostolorum consternatio, ut miraculi magnitudo appareret, ejusdemque memoria pectoribus diutiùs inhæreret.

INCREPAVIT. Eadem est vox quæ apud priores evangelistas, de quâ superiùs egimus.

TEMPESTATEM, fluctuationem.

significatum putant synagogam et populum Judæorum, Christo in Ecclesiâ docente præ turbis gentium credentibus non intrare, eosque à Christo non agnoscere.

VERS. 25. — OBDORMIVIT, vero quidem somno, ad probandam naturæ susceptæ veritatem, sed tamen voluntario: ne, si eo vigilante contigisset tempestas, vel non timerent discipuli, vel eo invito contigisset, vel ab eo non posse sedari suspicarentur. Ipsos verò immodicè trepidantes increpat.

DESCENDIT PROCELLA VENTI IN STAGNUM, sive lacum, Galilææ, idque non fortuito, sed ipso Christo faciente, ut ita discipuli compellerentur ad invocandam opem Dei, ad Christi potentiam, suæque fidei infirmitatem agnoscentiam. His enim de causis solet Deus etiam tentationes justis probandi causâ excitare.

VERS. 24. — INCREPAVIT, apud Marcum, *comminatus est*; quæ propriè in creaturis ratione præditis locum

CESSAVIT, cessaverunt, quieverunt, scilicet ventus et tempestas aquæ; distinctè enim Marcus refert Salvatorem compescuisse ventum, et mare deinde. Porro in duobus Græcis exemplaribus, est ita ut in Latinâ editione, *cessavit*, eodem sensu.

ET FACTA EST, quamprimum ille jussit, ita ut non posset naturæ ascribi, sed miraculo deberet.

TRANQUILLITAS. Non solum sedata est tempestas, verum etiam mare ita tranquillum redditum, ut ne vestigium quidem tempestatis esset cernere, cum aliis multo adhuc tempore à tempestate soleant undæ fervere. Facta est autem tranquillitas, non nullo vento, sed secundo, eoque lenissimo; nam, *enavigaverunt ad regionem Gerasenorum*.

VERS. 25. — FIDES VESTRA in me. Sub fide fiducia intelligitur, quæ nascitur ex fide; q. d.: An non oporteret vos credere vos à me etiam dormiente servari posse; itaque confidere in me, neque ita animis consternari? Expediit interdum, nos, veluti à Christo neglectos, in extrema discrimina venire, ut, et ipsius potentiæ, et nostræ imbecillitatis, eò certius experimentum habeamus.

QUI. Cum discipulis eos intelligit quorum erat hæc navis; illos præterea qui erant in cæteris navibus quas Marcus dicit fuisse socias.

AD INVICEM. Postponitur istud Græcè et Syriacè participio, *dicentes*; certò igitur ad illud referendum est, non ad verbum, *mirati sunt*.

IMPERAT. Interpretatio ejus quod prius dictum est *increpavit*. Hic fructus est miraculorum Christi, ut majorem de eo homines opinionem concipiant, proficiantque in fide; hanc autem confessionem effecit miraculum è Jesu repente editum, tantò illustriorem quantò magis pugnantem cum metu et fidei exiguitate, quibus infirmitatibus non laboraverant: non tantum morbi quicumque et dæmones, verum etiam et venti et mare, quæ nulli obedire solent, quorum vim nemo cohibet.

OBDIUNT EI. Inanimum creaturarum non est obedientia propriè dicta, sed obedire idcirco dicuntur, quia, pro arbitrio Creatoris, ita mox agunt, operantur, mutantur; id quod facit efficacitas voluntatis ipsius.

VERS. 26. — ET NAVIGAVERUNT, vel potius, ut est in optimis manuscriptis, *enavigaverunt autem*, quod est, secundo vento devecti sunt, appulerunt; hoc est

habent. Hic autem tantum significant vocem ejus, quâ imperat et increpat, fuisse efficacem, ita ut ventus et mare auctoritati et voluntati ejus obedi- verit, ut sequitur, non quidem sentiendo, sed motum ex imperio impressum suscipiendo et sequendo. Et FACTA EST TRANQUILLITAS, ne vestigium quidem turbationis reliquo, ut post tempestatem fieri solet.

MIRATI SUNT; tam discipuli, quam ii qui erant in aliis navibus, quas Marcus adfuisse dicit c. 5, v. 36. *Dicentes*, etc.; quasi dicerent: Profectò longè alius est, et major, quam hætenus eum existimavimus, nempe dominus ventorum et marium, utpote quæ arbitrio ejus subjacent. Præclarus typus est hæc historia rerum futurarum, quem August., tum alibi sæpius, tum in Psal. 25, exposuit: Tropologicè enim stagnum hæc vita est; tempestas, tentatio; Jesus dormiens, fides sopita; evigilatio, invocatio; tranquillitas, libe-

enim *καταπλεῖν*, quod Syrus reddidit duobus verbis: *Navigaverunt et venerunt*.

AD, sive in.

GERASENORUM. Græcus et Syrus, *Gadarenorum*. Latinus, *Gerasenorum* dixit, ut alibi. *Gargasi* sive *Gergesa* (utroque enim modo apud Hieronymum effertur), *civitas trans Jordanem* (nam quæ erat trans mare Genesareth, erat et trans fluvium Jordanem, cum hic in illud influeret) *juncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse*. Hæc esse nunc dicitur *Gerasa, urbs insignis Arabiæ*, inquit D. Hieronymus, libro de locis Hebraicis; quin et sub finem Commentarii in Abdiam: *Benjamin*, ait, *cunctam possidebit Arabiam, quæ prius vocabatur Galaad, et nunc Gerasa nuncupatur*. Interpres itaque, ubi vertit Gerasenorum, illud nominis dedit, quod suâ ætate celebrius erat. Porro *Gadara, altera fuit urbs ejusdem regionis trans fluvium Jordanem, metropolis illic validissima*, quod Josephus ait lib. 5 de Bello Judaico, cap. 3, *contra Scythopolim et Tiberiadem, ad orientalem plagam sita in monte*, quod Hieronymus, libro de Locis Hebraicis. Eadem ergo regio nunc ab hæc, nunc ab illâ civitate nomen accipit. Cæterum nomen *Gargasi* sive *Gergesa* à gentis Gergesæorum sive Gergesenorum (qui fuere ex numero septem illarum gentium quas præceperat Deus Israeli ut extirparet, Deut. 7, v. 12) nomine deductum est, qui illic olim Jordani fluvio ultra citraque assederant, quâ parte aquæ Maron et lacus magnus Genesareth sunt, auctore Ariâ Montano, libri de Chanaan cap. 7.

CONTRA GALILÆAM. Græcè, opposita Galilææ, ad ripam lacus oppositam ripæ cui adjacet Galilæa.

VERS. 27. — ET CUM EGRESSUS ESSET AD TERRAM. Græcè, *egresso autem ipsi in terram*, scilicet è navi.

VIR QUIDAM; sequitur in Græco et Syro, *ex urbe*, vel ex eâ urbe, scilicet vicinâ, ad quam pergebat Christus, sive Gadara sive Gerasa, sive aliâ regionis Gadarenorum aut Gerasenorum. Cæterum non ex urbe venit, quem Matthæus et Marcus narrant ex monumentis occurrere, et Lucas toto contextu significat in solitudine vixisse; sed intelligendum ex eâ urbe oriundum fuisse, vel, priusquam Christus propius ad urbem accederet, ex parte urbis illum se medium obtulisse. Matthæus duos memorat; Marcus et Lucas unum, sævitiâ celebriorem illum, haud dubiè (multis

ratio. Allegoricè Tertull., lib. de Baptismo, c. 12: Navicula est Ecclesia, mare seculum; fluctus, persecutiones et tentationes, somnus Domini patientia. In fine sanctorum precibus excitatus seculum compescet, et suis reddet tranquillitatem.

VERS. 27. — MONUMENTIS; monumenta enim Judæorum erant extra civitatem, ne præsentia eorum polluerentur, ac ferè in montibus et desertis locis, 4 Reg. 23, v. 16. Idque vel in speluncis, ut sepulchrum Abrahæ fuit; vel instar cubiculorum spatiosorum in rupibus excisa, ut Christi Domini. Eò loci dæmoniacos illos dæmones adegerant, ut scilicet dignum esset principe mortis habitaculum; ut tantò major esset horroris ac sævitiæ species; ut denique errorem illum perniciosum hominibus persuaderet, animas hominum in dæmones commutari, ut notat Chrysost., hom. 28. Nam hoc sensisse Plotinum et Platonicos tradit

enim in amplificandâ illius sævitâ insistunt), quippe in quo erat quidam quasi dæmonum exercitus : in quo proindè propter mali atrocitatem magis illustre miraculum fuit, maximaque enituit Jesu virtus, cui tanta dæmonum multitudo, vis et concordia, resistere non posset : nam singularium dæmonum victorum et expulsoꝝ exempla jam plura à Jesu fuerant edita. Occurrerat illi, ut solitus erat aggredi atque invadere illac iter facientes, quanquàm fieri possit ut non tam spontè venerit quàm arcano Christi tractus imperio.

DÆMONIUM, Dæmonia ; ita est in exemplaribus Græcis : collectivè itaque accipias *Dæmonium* numero singulari.

MULTIS, ad verbum, sufficientibus ; q. d. : Jam satis diù.

MANEBAT, habitabat.

IN MONUMENTIS. Habebant Judæi, et hi, haud dubiè, Judæorum vicini, qui et terram olim Judæorum occupabant, monumenta sua ferè in montibus aut desertis locis, Gen. 23, v. 9, 20 ; 4 Reg. 23, v. 16 ; in civitatibus nequaquàm, ne illæ mortuorum sepulturâ contaminarentur : ut enim cadavera tam hominum quàm bestiarum, ita et sepulcra Judæis, lege contagiosa erant : patet Num. 19, v. 16. Habebant familiæ lautiores monumentum singulæ suum, ex rupibus excisum vel lapideo aut lateritio opere cameratum, eâ altitudine et latitudine exstructum, ut multi in eo sepeliri pluresque simul erecto corpore illud ingredi atque egredi possent : perspicuum est vel ex Salvatoris monumento. Hic ergo latebant dæmonia. Digna certè rege ac principe mortis regia ! Monumenta idcirco incolebat quò sævitiam hominibus declararet suam, nihil morantis loca quæ illi horrent, utque miseros illos homines quos obsederat continuo terrore ob tristem mortis conspectum lancinaret ; denique ut viatores illinc aggressus majori horrore percelleret.

VERS. 28. — PROCIDIT ANTE ILLUM, accidit illi ad pedes. Coactus et victus virtute Jesu, supplex factus est ei, adulans, ut ne quid ei præter voluntatem accideret ; per hominem inquam illum, ipsi dæmones qui in illo erant.

ET EXCLAMANS. In Græco et Syro hujusmodi est verborum series : *Is autem cum vidisset Jesum et exclamasset, accidit ei, et voce magnâ dixit. Exclamavit autem dæmon per hominem, eò quòd torqueri se censeret.*

QUID MIHI ET TIBI EST ; subaudi, rei, aut commune. Frequens est Hebræis hic loquendi modus exponen-

August., lib. 9 de Civit., c. 11, et Origeni ascribit Hieron., epist. 59, et Tertulliano idem August., Hæresi 86. Quomodo verò tropologicè peccatores in sepulchris habitent, et sæviant, vide latè tractantem Chrysost., hom. 29, in fine.

VERS. 28. — QUID MIHI ET TIBI rei aut negotii est ? Quid tibi molestus sum ut rebus meis te interponas, aut mihi molestus sis ? Sunt enim verba exostulantis et conquerentis cum eo, quem non lædebat, sed venerabatur, quia præcipiebat ei exire. Phrasis est usitata Hebræis, et Scripturis frequens. **JESU FILII DEI.** Nam, ut alibi dicit Lucas, c. 4, v. 41, dæmones sciebant eum esse Christum, tametsi antea in deserto jejunantem non cognovissent. Sciebant autem eum

pro ratione subjectæ materiæ, ut jam diximus.

FILI DEI, id est, Messia, Christe ; cujus confessionis causas latè supra exposuimus. **ALTISSIMI, aliàs vertitur, summi.** Deus altissimus sive summus vocatur, non quòd sint alii dii ipso inferiores, sed quia inter eos qui dii sive habentur duntaxat, sive suo etiam modo sunt, multò minùs inter alios, non est quisquam ei conferendus potentiâ, sapientiâ, bonitate, cæterisque perfectionibus. *Non est similis tuè in diis, Domine, ait psalmographus, Ps. 85, v. 8, et non est secundum opera tua ; et Ps. 88, v. 7 : Quis in nubibus æquabitur Domino ; similis erit Domino in filiis Dei ?* Quocirca *Deus deorum* vocatur Ps. 49, v. 2 ; hoc est, Deus altissimus.

OBSECO. Secundum Marcum, *adjuro*, quæ vox est religione aliquem obstringere, metu religionis ac pietatis temeratæ exspectandæque ultionis divinæ, ac si jurejurando constrictus sit, adigere ad aliquid faciendum ; divini nominis auctoritate interpositâ aliquid imperare, 3 Reg. 22, v. 16 ; Matth. 26, v. 63 ; Act. 19, v. 13 ; 1 Thess. 5, v. 27. Quoniam noverat dæmon, suis meritò precibus nihil tribuendum, tentat, si, divini nominis auctoritate interpositâ, quam gravissimam esse Christo sciebat, consequi queat quod velit, pro se abutens adjuratione, cujus usus est contra ipsum. Hærebat anceps inter timorem et audaciam. Nam quòd adorabat, quòd Filium Dei prædicabat, quòd supplex rogabat, timoris erat ; quòd exostulabat et adjurabat, audaciæ.

TORQUEAS. Verbum Christi adeò efficax erat, ut dæmonem fortissimâ naturâ constantem torqueret.

VERS. 29. — MULTIS ENIM TEMPORIBUS ; ita est ad verbum, quod est, à multo tempore : *jam pridem* quidam vertunt, quidam *frequenter*. Datur ratio cur agrè adeò dæmonia ista cederent, cur etiam Jesus ampliùs vellet ea cedere.

ARRIPIEBAT, corripuerat. Syrus, *captivum detinebat.*

ET VINCIEBATUR CATENIS ET COMPEDIBUS CUSTODITUS. Sensus est, participio cum verbo et verbo cum participio commutatis : Et, vincetus catenis et compedibus, custodiebatur.

ET RUPTIS, sed dirumpens, et pro sed, quod non est infrequens apud Hebræos.

AGEBATUR, agitabatur, cum impetu impellebatur, ut eques calcaribus equum agitat. Vires, potentiam, regnum atque ingenium Satanæ exercentis fortitudinem suam in dæmoniacò, et denique dæmoniaci mi-

per quædam temporalia divinæ virtutis effecta, et occultissimæ signa præsentia, quæ angelicis sensibus etiam malignorum spirituum potiùs quàm infirmitati hominum possunt esse conspicua ; quæ quando paululùm suppressenda judicavit Christus, et aliquantò altiùs latuit, dubitavit de illo dæmonum princeps, ut explicat August. 9 de Civit., c. 21. Christus enim tantum eis innotuit, inquit, quantum voluit ; tantum autem voluit, quantum oportuit. **NE ME TORQUEAS ?** Tum quia tormentum est dæmonibus eos relinquere quos affligunt ; tum quia metuebant, ne in abyssum relegarentur, ubi, præter supplicium, quod ubique circumferunt, privarentur grassandi in homines licentiâ.

seriam describit evangelista, ut eò major postea certantem potentia ac misericordia Christi.

VERS. 30. — QUOD TIBI NOMEN EST? explica quis tu sis (nominibus enim noscuntur res), an unus aliquis duntaxat dæmon, id quod ex modo loquendi tuo ita apparet? Sciebat Jesus multos esse, sed voluit rei veritatem diabolo exprimere, ut virtutis et gratiæ suæ magnitudo præsentibus commendaretur. Cujus enim non erat misericordiæ hominem plus millies perditum, à totidem exitiis eripere? et magnificè in eo refulgebat virtus Christi, quòd vocesuâ, non unum dæmonem, sed multam turbam repentè profligaret, ita ut reipsâ apertè doceret, totum diaboli regnum sibi subjectum esse.

Legio. Dictionis Latinae usus est etiam Græcè et Syriacè; tunc temporis vulgaris, Romanis Judææ dominantibus, eamque præsidii militum continentibus. Est legio nomen militare, significans exercitum sex millium, ut minimum; ut summum, quingentorum et duodecim millium militum: variant enim auctores. Legio cohortes decem, cohors quinquaginta manipulos, manipulus viginti quinque milites, continuisse docetur, qui simul omnes faciant duodecies mille quingentos. Dæmonia autem usurpant nomen militare, simiæ angelorum lucis, quorum exercitibus quòd præsit Deus, idcirco frequenter vocatur *Dominus Sabaoth*, sive *exercituum*. Porrò ut serviunt bonorum angelorum exercitus nobis servandis, ita malorum exercitus nobis oppugnandis student, in nostram perniciem spurca celluvies conjurata. Animadvertite autem quàm miserum animal sit homo, ubi Dei tutelâ destituitur; nempe, unusquisque, non tantum singulis dæmonibus patet, sed ingentis turbæ est receptaculum, quò magis sollicitè excubare nos decet, ne tanta hostium turba nos circumveniat.

MULTA. Dæmones, cum spiritus sint incorporei, innumeri facilè uno loco, eoque parvo definiriqueunt.

VERS. 31. — NE IMPERARET ILLIS, ne cogeret illos. Victos se et deditos apertè indicant.

IN ABYSSUM. Significat abyssus, Hebraicè *tehom*, Syriacè *tehoumo* dicta, immensæ profunditatis voraginem, immensæ altitudinis aquam, quasi absque fundo, nam βύσσα fundus dicitur. Accipitur autem pro eo ipso loco quem idem Lucas infra, 16, v. 23, ἄδην vocat; Petrus 2 Epist. 2, v. 4, τάρταρον; nos Latine *infernum*, id est, loco puniendis in æternum reprobis destinato, quòd in profundissimo terræ loco situs, reprobos ita penitus absorbeat, ut emergere nunquam possint. Eo in loco jam nunc quidam dæmonum agunt, Apoc. 20, v. 3, cum animabus eorum qui in impietate decesserunt, id quod ne profani quidem scriptores ignorârunt: sed non plus illi pœnarum luere viden-

VERS. 32. — ET PERMISIT ILLIS. Annuit itaque petitioni dæmonum, non ut pœnas homines darent neglectæ legis, quòd porcos alerent, ut putat Jansenius in Concordiâ; sed ut esset testimonium, verè dæmones egressos esse; ut constaret ipsis liberatis beneficii magnitudo, tum liberationis ex tantâ multitudine dæmonum, tum conservationis ex illo furore

tur, quàm ii qui hoc in inferiori aere sunt, in quo plerique sunt, Apostolo inprimis doctore, Ephes. 2, v. 2, et 6, v. 12. Extremo porrò Christi judicio, Apoc. 20, v. 10, et hi in abyssum detrudendi sunt. Quod ergo abyssum deprecantur, eòspectat, quòd ipsis volupe sit inter homines versari, quò illos seducant, et ad se plures semper pertrahant: id quod in abyso non possunt, ubi nulli sunt quos seducant, sed seducti duntaxat, quibus, secum puniendis, præsent. Nam hoc unum studium dæmonibus est oberrare inter homines, leonum instar, ad venandam prædam. Dolet illis in solitudinem relegari aut in abyssum demergi, ubi ablata sit lædendi et perdendi facultas: hoc enim sunt ingenio, ut nihil magis appetant, quàm in exitium quàmplurimos homines trahere. Amare autem videntur regiones illas præ aliis, in quibus mores hominum, propter longam consuetudinem, perspectiores habent, ac ubi major est eis nocendi occasio et spes.

VERS. 32. — IN MONTE. Ut erat magnus grex, ita facilè fieri potuit, ut pars in monte fuerit, quod Lucas habet, pars apud montem, quod Marcus; aut fuisse potuerunt in inferiori montis planitie, ubi mons in campos diffundi cœperat, sub asperiora montis et sublimiora.

PERMITTERET. Observa ne immundis quidem ac foedis brutis nocere posse nisi Dei permissu: quantò ergo minùs hominibus? Ejiciendi rogant Dominum, non scelerum veniam aut gratiam aut præclarum aliquid donum, sed ut in porcos sinantur ingredi; nullibi enim pro ingenio satanico commodius sibi esse videntur, quàm ubi hominibus noceant: tanto hominum odio flagrant. Videntur autem eò maxime respexisse ut regionis incolæ, porcorum jacturâ exasperati, Christo maledicerent, neque aut eum aut prædicationem ipsius susciperent, id quod etiam ex parte ita evenit.

PERMISIT. Christus annuens non eorum vota exaudit, sed *permittit*, tanquàm Judæus qui porcorum carnes nihili facit, inprimis quò appareat verè dæmones ex hominum istorum corporibus exivisse et monstraretur verum esse quod dixerant, magnam se esse in uno homine dæmonum turbam; deinde atrociora eos in homines quàm in porcos commissuros fuisse, nisi à Deo prohibiti fuissent; tertio ut doceat nullam fortunarum jacturam comparandam cum hominis à dæmone possessione; quarto, ut latius spargeretur miraculum in gloriam Dei. Hujus enim damni occasione factum est ut quasi puncto temporis illuxerit virtus Christi per omnem regionem illam. Quintò refutatus est Sadducæorum et aliorum quorumdam error, qui dæmones, non essentielles spiritus, sed pravas corporum et animorum hominum affectiones esse fingunt. Postremò ostendit quales essent animis

et strage, qui similem in se exercuissent, nisi Deus vetuisset; ut fama miraculi latius spargeretur in gloriam Christi: ut convincerentur Sadducæi, negantes esse spiritus, quod Hilarius notavit; denique, ut August., tract. 9 in Epist. Joan., ut ostenderet diabolus in eis dominari, qui vitam porcorum gerunt.

Geraseni, immundi et fœdi, congrua dæmonum habitacula; facillè que opprimi et perdi à dæmoniis, Deo permittente, eos qui porcorum more vivunt.

VERS. 35. — INTRAVERUNT IN PORCOS. Ex monumentis in immundis porcos migrant, ne scilicet usquàm deesset digna tanto rege, seu aula seu regia.

PER PRÆCEPS, à præcipitio. Corruerunt è rupe, sive præcipitio montis mari imminentis ad quem pascabantur.

IN STAGNUM, Genesareth, quod superiores evangelistæ mare vocant, et hoc etiam loco Syrus. Propè illud contigisse hoc ejectorum dæmonum miraculum patet, quia dæmoniacus occurrerat Salvatori mox ut ille navi egressus pedem posuerat in terram.

SUFFOCATUS EST. Non enim porcos invaserant dæmones ut in eis manerent, sed duntaxat ut præcipitarent eos in stagnum et submergerent, itaque nocerent eis quorum porci erant.

VERS. 34.—FUGERUNT, partim territi spectaculo, partim nuntiaturi rem omnem dominis suis et civitati universæ, quò constaret nequaquàm ipsis imputandum id quod acciderat damnum. Ita verò divulgatum est miraculum et longè latè que prædicata Jesu virtus, doctrina, efficacitas, misericordia, divinà sapientià astutias Satanæ insigniter fallente.

VILLAS, Græcè, *agros*, uti apud Marcum. Cæterùm villæ pagique intelligi aut comprehendi videntur.

VERS. 35.—A QUO DÆMONIA EXIERANT, qui ita efferus fuerat dæmoniis agitantibus.

VESTITUM. Nudus enim cogebatur incedere quando à dæmonis agebatur, supra, v. 27.

AC SANÀ MENTE. Ad emphasim miraculi dicitur esse jam sanà mente eum qui non solum singulari dæmoni, sed legioni obnoxius fuerat: opponiturque sanà mente præditus, obnoxio legioni insanorum dæmonum; sicuti in superiori membro, dæmoniacus, id est, miserimè à dæmonio vexatus, adeò ut immanissimæ belluæ similior esset quàm hominis, opponitur sedenti et vestito, id est, quieto et composito: neque tamen duo homines inter se comparantur, sed ejusdem hominis dispares atque adeò prorsus contrarii habitus.

AD PEDES EJUS, docentis ipsum eosque qui aderant verbum salutis.

TIMUERUNT, expaverunt. Religioso metu tacti sunt, agnoscentes divinam vim et efficacitatem.

VERS. 36.—ET QUI VIDERANT, etiam ii qui viderant.

SANUS FACTUS ESSET A LEGIONE; *liberatus esset is qui fuerat dæmoniacus*; ita est Græcè et Syriacè: interpretis sensum dedit.

VERS. 37.—OMNIS MULTITUDO, universa multitudo præsens.

REGIONIS, circumjacentis regionis, et cives nimirum et agricolæ, omnes unanimiter. Hic enim cives ipsi Geraseni sive Gadareni comprehenduntur, quos Matthæus disertè expressit, cap. 8, v. 34.

GERASENORUM, Gadarenorum, ut supra.

UT DISCEDERET. Non expulerunt exacerbati, sed rogârunt percussi, partim religione, partim damni accepti dolore ac majoris metu. Agnoverunt virum

sanctum et divinâ virtute præditum cui nec dæmonia obsistere possent, timuerunt ne vel ipse vel propter ipsius præsentiam Deus ipsos, gentes ab ipsis, qui Judæus erat, religione alienas, aut perderet aut majoribus affectas damnis attenuaret: non absimiliter viduæ illi Sareptanæ, quæ, mortuo filio suo, dicebat Eliæ, quem hospitio exceperat, 3 Reg. 17, v. 18: *Quid mihi et tibi, vir Dei? ingressus es ad me ut rememorarentur iniquitates meæ, et interficeres filium meum?* Existimant enim peccatores homines viros sanctos sibi damnosos aut incommodos esse eò quòd non possit vitium cum virtute unà commorari. Namque virtus suo splendore vitium perstringit, calore urit, maximè si sit divina virtus, ut Dei ipsius, aut angeli à Deo missi; et ex collatione illius cum suâ vitiositate, metuunt sibi periculum. Eò itaque isti profecerant, ut timere, suspicere, et revereri inciperent, in Christo refulgentem Dei majestatem ac potentiam, sed nondum eò ut amarent et susciperent beneficentissimum Salvatorem hominum assertoremque è dæmonum tyrannide, pluris suas facientes facultates, quàm veritatis cognitionem et suarum salutem animarum: adeò verum est quod alibi Salvator docuit: *Qui non renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus*, infra, 14, v. 23.

REVERsus EST in Galilæam. Vix enim ingressus fuerat regionem hanc; hærebat adhuc apud stagnum: nam mox ut egressus navi pedem posuerat in terram, occurrerat ei Dæmoniacus; vide supra, v. 27, et Matth. 8, v. 32.

VERS. 38.—ET ROGABAT, Græcè, rogabat autem, tunc rogabat.

VIR, ille vir.

UT CUM EO ESSET, ut liceret ipsi esse apud eum, sive, cum ipso versari; esse in comitatu ipsius, tum quòd metueret ne, absente Domino, iterum à dæmonibus invaderetur, tum quòd diligeret sanitatis suæ auctorem, paratus ingratos suos cives relinquere, quò ipsi adhæreret. Unde apparet, quantum intersit inter notitiam divinæ bonitatis et divinæ potentiæ. Potentia enim formidinem incutiens, à Dei aspectu homines fugat longè que dispellit; bonitas autem suaviter allicit, ut sibi nihil optabilius esse homo statuatur, quàm Deo esse unitum. Animadvertite mutationem consiliorum et curarum atque actionum hominis à dæmonio liberati.

DIMISIT, ablegavit, non tanquàm indignum, sed quòd cum majore Dei gloriâ, et uberiore cum fructu, apud gentiles suos mansurus esset. Nam, quod Victor Antiochenus ait, *præsentia miraculi magnitudinem elevat; absentia autem vim illius clariùs demonstrat.*

VERS. 39.—CIVITATEM, illam ad quam Christus visus fuerat ire voluisse, in quâ domus ipsius erat, è quâ et ipse oriundus erat (nam et Marcus addit: *Vade in domum tuam, ad tuos*); neque per illam tantum civitatem, quod etiam Marcus insinuat, sed et per universam Decapolin.

NARRA, renuntia illis. Repulsus à Gerasenis Dominus, illos quidem in præsens, uti meruerant, deseruit:

quoniam autem nondum desponderi salus eorum potuit, reliquit eis apostolum, se illis paulò gratiorem.

QUANTA, ὅσα, id est, quàm immensa et quàm mirifica. Nam ὅσον et ἄλλοτεν sæpè permutantur: et verior est sensus, si ad qualitatem potiùs quàm ad multitudinem referas.

DEUS. Deo sua omnia Christus ascribit (quemadmodum à Deo Patre sua habet omnia), ut verò Dei propheta habitus docendi obtineat auctoritatem, sicque paulatim erudiat rudem populum, cui nondum cognita erat ipsius divinitas.

VERS. 40. — REDHISSET, à Gerasenis, trajecto rursus freto, in Galilæam.

EXCEPIT, gratulati sunt ei reditum; reditus ejus gratus acceptusque fuit multitudini.

EXSPECTANTES magno desiderio eum, reditum ejus à Gerasenis, votis omninò contrariis ac Geraseni.

VERS. 41. — ET ECCE, quodam die, non ita diù post reditum hunc. Intercesserunt ea quæ Lucas supra naravit, cap. 5, v. 18, et deinceps ad finem usque capitis.

JAIROS. Penultima producenda est Latinè. Nominat autem virum pro historiæ certitudine.

ET IPSE, pro, qui.

PRINCEPS SYNAGOGÆ, ejus quæ in Capharnaum, verisimile est; accidit enim istud in littore maris vicino Capharnaum, Marci 5, v. 21 et 22. Porrò erant archisynagogi (plures enim præerant uni synagogæ) præfecti synagogæ, ad quos spectabat synagogæ et eorum quæ in eâ gerebantur populique eò convenientis primaria cura ac moderatio, infra, 13, v. 14; Act. 13, v. 15. Erat autem hæc primaria apud Judæos dignitas.

CECIDIT AD PEDES. Secundum Matthæum adorabat; quæ adoratio hic pro genuflexione sive corporis prostratione accipitur; neque enim divinum Christo honorem exhibuit; sed coluit eum ut virum Dei eximium. Hoc autem ad Pharisæorum confusionem, quorum de factione verisimile est archisynagogas plerosque fuisse, quòd hic salute desperatâ nescierit undè præsentius peteret auxilium quàm à Jesu.

EJUS, ipsius rogantis.

VERS. 42. — UNICA, unigenita.

ANNORUM DUODECIM. Ideò charior quia proles unica, et jam grandior ac florescens ætate.

ET HÆC, id est, quæ, MORIEBATUR, agebat animam; Syrus, propè erat ut moreretur. Matthæus habet: *Modò defuncta est*; Marcus: *In extremis est*. Matthæus, studio brevitatis omittit quod Marcus et Lucas narrant; hi accuratius sunt in historiis recensendis; Matthæus in verbis Domini. Jam proficiscentibus Jesu et archisynagogo nuntiatam fuisse archisynagogo filiæ mortem et cætera quæ hinc sequuntur præmittit Matthæus. In ipso exordio ponit quod in progressu factum est. Non enim est verisimile primo accessu eam hujus viri fuisse fidem, ut crederet vitæ à Jesu restitui posse filiam mortuam, cui allato

mortis filiæ nuntio, animus à Christo addendus fuit, ut crederet, Marci 5, v. 36. Postquàm animus illi additus fuit, tum concepit fidem fiduciamque hujusmodi, et rogavit Dominum, id quod Matthæus refert, si non voce ac verbis, at desiderio non minùs disertè quàm verbis se rebus ipsis declarante, dum fidem adhibuit verbis Christi, comitatus est eum, deduxit domum suam, domi sivit ejicere è conclavi amicorum lugentium turbam; ita enim reipsa locutus est, idem se petere quod petierat initio, ut veniret imponeretque manum ei, et sperare se victuram eam. Sic itaque historia texenda est, quòd primò petierit sanitati restitui filiam extremè laborantem; deinde etiam à morte in vitam restitui postquàm allato mortis nuntio animum illi Christus addidit.

DUM IRET, inter eundum.

A TURBIS COMPRIMEBATUR, turbæ coarctabant eum. Ut magna est populi ad res insolentes spectandas curiositas, ita cupiebat quisque videre miraculum, nemoque non satagebat Christo esse quàm proximus, acuate rogantis nobilitate spectandi desiderium, ita ut premerent et affligerent eum sectatores et spectatores potiùs quàm justis auditores. Hic autem mihi observa Domini humilitatem, ita absque omni fastu inter vulgus conversantis, ut sinat se ab eo premi, cum essent ipsi discipuli, qui cinctum liberum facile à pressurâ servare potuissent.

VERS. 43. — ET, tum, inter eundum. Interrumpitur historia cœpta, et inseritur quod in itinere accidit miraculum; nunquàm otiosus, nunquàm cessat benefacere Jesus.

MULIER, quam Eusebius Cæsariensis, libri 7 eccles. Hist. cap. 14, dicit civem fuisse urbis Cæsareæ Philippi, et, ob acceptum beneficium, Jesu statuam erexisse, ac proindè gentilem fuisse, aut certè mixtæ religionis.

QUEDAM ERAT, ὅσα, quæ erat, atque hanc verisimile fit interpretis esse scripturam.

IN FLUXU SANGUINIS, id est, quæ tenebatur morbo fluxionis sanguinis, quo modo loquendi significatur perpetuum fuisse morbum. Laborabat infirmitate internâ membrorum vitalium, ita ut alimentum propè omne converteretur in sanguinem ineptum ad nutritionem, quem nec posset, propter summam virium infirmitatem nativa virtus in venas digerere, itaque effluere cogeretur per partes secretiores, fœdus ac pudendus morbus.

AB ANNIS DUODECIM. Temporis diuturnitas infirmitatis consuetudinem in naturam ferè converterat; itaque à morbo jam victa erat, et ideò incurabilis omninò; id quod facit ad miraculi exaggerationem.

EROGAVERAT, impenderat, insumperat in medicos facultates omnes suas; itaque bis erat misera, posteaquàm malæ valetudini accesserat inopia.

NEC AB ULLO POTUIT CURARI. Propriè redditum est hic *curari*, cum agatur de remediis quibus ad curandos

VERS. 43. — ET. Interponitur hic alia historia, quâ confirmaretur fides vacillantis Jairos, et ostende-

retur, nunquàm à benefaciendo otiosum fuisse Christum.

morbos utuntur medici. Nihil fuerat adjuta mulier, nec remedio nec consilio; sed ut è Marco discimus, in deterius venerat; auxerant enim vitium, corpusculi imbecillitatem, plura genera medicamentorum variè adhibita. Signum naturæ à morbo superatæ, et à medicinæ arte desperatæ. Pertinent hæc narrata ad miraculi amplificationem: nihil esse tam desperatum ac deploratum, quod non possit Christi virtus sanare.

VERS. 44. — ACCESSIT. Postquàm cœpit mulier diffidere medicis, cœpit esse saluti vicinior; factaque est illi salus *nullam sperare salutem*. Deus enim nulli libentiùs opitulatur quàm quem humana destituere præsidia.

RETRO, à tergo. Ut enim non accederet palàm rogaretque quemadmodùm archisynagogus, obstabat tum pudor, tum metus; pudor sexûs, ob morbi fœditatem; metus ne à turbâ, cui se admiscuerat, abjiceretur, quippe lege immunda et contagiosa, Levit. 15, v. 25.

FIMBRIAM, oram, extremitatem. Syrus, *carno*, cornu, eodem sensu. Latine porrò fimbria propriè extremitas vestis est cæsuratim incisa, unde fit ut vetus interpres hoc modo appellet funiculos seu fila, ex nodo uno complura egredientia, qualia Judæi de quatuor angulis palliorum suorum, quò dignoscerentur à gentibus, suspendere jussi fuerant, Deut. 22, v. 12, quæ *sisith* illic vocantur. Cæterùm non re-spexisse hanc mulierem ad legales illas fimbrias, nec in illis fiduciam posuisse, sive contigerit illas, sive non, ex Matthæo, cap. 9, v. 21, manifestum fit, ubi nihil aliud quàm vestimentum, non fimbria vestimenti, ponitur.

VESTIMENTI, summi. *Pallii* non malè, opinor, hoc loco vertas, quæ propria est vocis significatio; quanquàm frequenter pro omni vestimenti genere accipiar, ut jamjam diximus.

ET CONFESTIM STETIT FLUXUS SANGUINIS EJUS. Sistebat profluvium sanguinis, subitò correcto liquore qui velut è perenni fonte solitus erat emanare; adeò enim invaluerat ille morbus, ut in fluxum naturalibus simillimum erupisset. Ex fluxu illo debilitatio in-

VERS. 44. — ACCESSIT RETRO, quia prohibebat palàm accedere pudor et metus: pudor ex morbi fœditate et sexu; metus ex ejus immunditiâ, ne velut legaliter polluta et omnes polluens à Judæis repelleretur. ET TETIGIT FIMBRIAM VESTIMENTI EJUS, scilicet supremi sive pallii. Fimbriæ istæ erant fila dependentia in quatuor oris seu extremitatibus pallii; cujus modi fimbrias gerebat Christus more gentis Judaicæ, ex præscripto legis, Num 15, v. 38. Potiùs autem fimbriam quàm ipsam vestem tetigit, sive ex humilitate, sive quòd fimbria peculiariter esset insigne distinctionis illius gentis à cæteris, et nota sanctitatis, ut indicatur satis loco Num. cit., et Zachar. 8, v. ult. Unde eas magnificabant Pharisei, et ægroti volunt tangere etiam Matth. 14, v. ult. Mira fuit fides mulieris de Christi sanctitate et potestate, similis fidei centurionis, quia nec vocem ejus nec manûs impositionem, et ne quidem scientiam morbi sui, sed solius vestimenti contactum credebatur sufficere ad sanitatem suam.

VERS. 45. — QUIS EST QUI ME TETIGIT. Nolebat enim vel gloriam Dei in hoc facto, vel excellentem

firmitasque totius corporis nascebatur; cuilibet enim evacuationi virtutis casum annexum esse medici affirmant. Illo igitur fluxu sistente, restituta est virtus toti corpori, sanguine subitò emendato et in venas coacto, non expectatâ morâ reflectionis, quæ longa esse solet in morbis arte naturæque virtute curatis; id sensit mulier, Marci 5, v. 29. Geminum itaque miraculum hic virtute Jesu editum est. Destituta à medicis, à quibus fuerat magnâ mercede vexata, repererat alium medicum, qui gratis, subitò levique negotio, plenam conferret salutem.

VERS. 45. — QUIS EST QUI ME TETIGIT. Gaudebat mulier beneficium, ipso Christo inscio, quod putabat, assecuta; verùm ut non expediebat hoc mulieri persuasum esse, ita noluit Christus celari gloriam Dei et tam insigne fidei latere exemplum. Idcirco interrogabat, requirens eam ut spontè in medium prodiret; nec enim congruebat ut testis sui ipse miraculi esset.

NEGANTIBUS OMNIBUS, quòd ex proposito eum tetigissent; nam ex impulsu multi tangebant.

ET QUI CUM ILLO ERANT, et collegæ ejus, discipuli, non intelligentes quid sibi præceptor vellet.

COMPRIMUNT ET AFFLIGUNT, coerçant et opprimunt. Verùm apparet per hyperbolem fuisse id de Christo dictum, propterea quòd tam graviter premebatur ut penè opprimeretur.

ET DICIS: QUIS ME TETIGIT? cùm à tam multis tangaris. Eam tetigisse Salvator censet quæ ita tetigerat ut se efficacitas virtutis ipsius in illam exeruisset, nimirum quæ fide mediante tetigerat. Cæteri premebant potiùs quàm tangebant.

VERS. 46. — TETIGIT ME ALIQUIS, ex proposito, idque non vulgari modo.

NOVI VIRTUTEM. Facile novisse poterat, cùm exire virtus non posset nisi ipse sciens ac prudens eam emitteret. Duobus autem modis accipi hic virtus potest. Si accipias pro virtutis effectu (quomodò non rarò miracula *virtutes* appellantur), sensus est, novisse Christum quid miraculi operatus esset in muliere. Propriè autem si sumas virtutem, erat in Christo homine, quippe etiam Deo, virtus omnipotens, quæ tum

mulieris fidem celari, vel ei persuasum esse, quòd se vel ignorante vel nolente res ista contigisset. Intellegit autem Christus non quemvis promiscuum tactum, ut ex responso discipulorum patet, sed talem, qui operationem suæ virtutis provocaverat, hoc est, qui fiebat imperante fide. Nam cæteri non tam tangebant quàm premebant Christum, ut August. hâc de re loqui solet, de quo vide serm. 6 de Verbis Dom., cap. 3, et serm. 155 de Temp., c. 3 et 4, quibus sicut et aliis locis per, *tangere*, intelligit credere, seu tactum per fidem, istamque mulierem gessisse figuram credentium, cæteros Judæos incredulorum; illi fide tangunt Christum, et vestem seu corpus ejus Ecclesiam, hi premunt et affligunt. Non igitur ignorabat cui fidem illam donaverat, quam interiùs ad se traxerat, quam exteriùs sanaverat, sed humano se habebat more, ut et interrogatione et circumspectione percussa mulier, seipsam spontè proderet, et miraculum fateretur, ut sic esset commendatius.

VERS. 46. — VIRTUTEM, id est, virtutis effectum, seu sanationem miraculosam, quam operatus erat. Unde in idem redit, si virtutem intelligas, ipsam

ex illo exisse dicitur cùm in alios sese exereret; sed adeò efficax, certa ac præsentanea, Christo ipso faciente, fuisse significatur erga eos à quibus fide petebatur, ut sponte suâ fidem ipsam sequi, excipere amplectique videretur. Dicit porrò istud Salvator, quò deoat virtutem in se esse servandi, et non tantùm Deum suâ virtute per ipsum, sed et ipsum per se propriâ virtute salutem conferre. Sermonem autem accommodat ad turbæ captum, tanquàm in ipsius corpore sita sit corporalis sanandi virtus, quam eliciat fides, uti verè erat corpus ejus salvificum; sed ex divinitate conjuncta.

DE ME, à me, ex me.

EXISSE. Si virtutem accipias pro virtutis effectu, propriè accipe *exisse*, tanquàm effectum ex causâ. Si virtutem propriè accipias, exire accipe pro eo quod est extra operari, in alium se exerere.

VERS. 47. — QUIA NON LATUIT, se non latuisse, vel rem non latuisse, uti desiderabat, tametsi furtim fecisset.

TREMENS VENIT. Locus iste cùm miris modis hæreticos urgeat, injurios sacris sanctorum reliquiis, mirum quàm ridiculè eo se conentur expedire, nominatim Calvinus in Matthæum scribens. Ait in primis «singulare fuisse Spiritûs sancti impulsum, quod hæc mulier cogitat, si modò tetigerit Christi vestem, «se protinus fore sanam; singulare fuisse exemplum, «neque ad communem regulam trahi debere.» Atqui, in exemplum tractum est à compluribus benè citò, ipso adhuc Christo in terris agente, admittente, et rebus ipsis probante, Matth. 14, v. 36, ut omittam tot alia Scripturarum exempla, de umbrâ Petri, sudariis Pauli, ossibus Elisæi, etc.; hæc itaque ratione sibi non satisfaciens, aliud comminiscens addit: «Fieri etiam potest, ut mulieris fidei aliquid «vitii et erroris fuerit admixtum, quod Christus per «indulgentiam tolerat et ignoscit. Certè quòd postea «sibi malè conscia formidat et tremit, talis dubitatio, «cùm sit fidei contraria, excusatione caret.» Et paulò post: «Fide duce ad Christum accessit mulier: quòd «autem in veste hæsit potiùs quàm ut se illi sanandam precibus offerret, fortè zelo inconsiderato paululùm à viâ deflexit; præsertim cùm paulò post «ostendat dubitanter et perplexo animo id tentasse.» Atqui, non ideò malè sibi conscia formidavit, tremit, perplexa mulier fuit, quòd persuasa fuisset sanandam se vel vestis Christi tactu, cùm hæc jam ratione

sanandi potestatem, quæ erat in Christo: quæ exire dicitur ab operante, quando operatur, phrasi videlicet ad captum mulieris et rudiorum accommodatâ, qui ex Christo velut vase pleno virtutis et efficacæ apprehendebant sanitates fluere, cùm eas ipse sciens et prudens non naturæ necessitate, sed voluntate operaretur, quando vellet, et ubi vellet.

VERS. 47. — TREMENS, etc., non quia malè credidisset se vestis tactu sanandam, ut vult Calvinus in Matth., sed quòd beneficium cùm quasi ignoranti suffurari voluisset, præter opinionem esset detecta, quòd immunda mundum tetigisset, quòd hinc se increpandam, beneficium fortassis à se repetendum vereretur.

VERS. 48. — FIDES TUA SALVAM TE FECIT, quia tanta fides miraculum impetraverat et promeruerat; nam effectivè hoc fecerat virtus Christi. Fidem tamen

sanitatem assecuta esset, fidesque ejus, quæ Domini ore laudatur, hæc ipsa fuerit: *Quòd si vel vestimentum ejus tetigero*, Marci 5, v. 28; sed quòd præter opinionem videret se à Christo perceptam fuisse et prodi cùm latere voluisset, quòd clanculùm accessisset et beneficium inscio quasi suffurari tentasset, denique fortassis etiam quòd immunda cùm esset Christi vestimenta tetigisset; ob hæc timebat ne objurgaretur à Christo, aut etiam ne iratus ille beneficium repeteret suum.

OB QUAM CAUSAM, sanitatis causâ, quam sperabat assequi vestis tactu, non audens morbum palàm aperire.

INDICAVIT, declaravit ei.

CORAM OMNI POPULO, audiente universo populo, metu pudorem excutiente.

ET QUEMADMODUM, et quomodo SANATA fuisset illicò, à morbo fædo quo duodecim annos laboraverat, frustra sudantibus medicis.

VERS. 48. — AT IPSE, ipse autem.

FILIA, *confide filia*; ita est Græcè et Syriacè. Noli metuere, sis segura et bono animo; metuebat enim.

FILIA. Modus suaviter appellandi etiam ignotos: Filiam etiam vocat, ut fidelem.

FIDES TUA. Illa utique quæ mox expressa est: *S: tetigero tantùm vestimentum ejus, salva ero*, Matth. 9, v. 22; excellens nimirum de Christo opinio, firmâ cum fiduciâ conjuncta. Tanta fuit huic mulieri fides quanta non facilè alii, ut, quæ nullum remedium, nullum medicum, ipsi opem ferre posse, jam longo experimento cognoverat, crediderit per Christi meritum, nullo adhibito naturali remedio, nullâ medicâ arte, sed solo vestimentorum ejus tactu, id quòd naturale esse non potest, repenti sanari omninòque restitui se posse. Solent qui multa experti frustra sunt, minùs credere quam qui nondùm quidquam sunt experti; ideò major hujus femine fides quàm si nondùm periculum factum fuisset medicæ efficacitatis. Porrò, dicit potiùs, *fides tua*, quàm, *virtus mea*, ad commendationem fidei, per quam efficimur participes virtutis ipsius: id quòd hic doctum voluit signanter archisynagogum præsentem.

SALVAM FECIT, servavit, sanavit, attulit tibi eam quam assecuta es sanitatem: per fidem enim cætera impetrantur. Confirmat sententia sua beneficium, quòd mulier clanculùm quasi suffurata erat.

magis quàm suam virtutem expressit, ut illa apud archisynagogum minùs credulum magis commendaretur. VADE IN PACE, animo scilicet tranquillo et corpore sano (*pax* enim Hebræis valde latè patet, et pro omni prosperitate corporis et animi sumitur), nihil timens, auferendum tibi esse beneficium. Hinc Catholici invictum argumentum pro reliquiarum usu petunt: quem quamvis mordeat et vellicet Calvinus, velitque hoc exemplum esse singulare, quòd ad imitationem valere non debeat, potiùs tamen hinc impietas ejus redarguitur, qui audeat mulierem hanc indiscreti zeli et superstitionis arguere, cujus fidem Christus ipse laudat, et sanitatem impetrâsse testatur. Eam fuisse Martham, sororem Lazari et Mariæ, videtur sentire Ambros., lib. de Salomone, capite 5, sed longè verius tradit Eusebius, fuisse ex Cæsareâ

VADE IN PACE, id est, cum pace, cum prosperitate, incolumitate, salute, tranquillitate (hæc enim omnia pacis nomine Hebræis significantur), abi feliciter læto tranquilloque animo. Benè precantium est abeuntibus, ut 1 Reg. 1, v. 17.

VERS. 49. — AD PRINCIPEM SYNAGOGÆ. Græcè à *principe synagogæ*. Diù quæsita, inventa est tandem genuina hujus loci lectio, in manuscripto ecclesiæ nostræ continente quatuor Evangelia, F. litterà insignito, quod habet non, ad principem, casu quarto, ut vulgò, sed, à principe, casu sexto; sic enim esse legendum, Græca et Syra clamant, mutatione factâ ab iis qui non intellexerunt hanc loquendi formam, uti et secundum Marcum, cap. 5, v. 35, mutaverant, ab *archisynagogo* cum ad *archisynagogum*. Ad *archisynagogo* igitur et Latine legendum est; id Syrus explicat: *Ab ædibus principis synagogæ*, uti in Marco. Vel potius, *ex domesticis*: ad verbum in Syro est, *ab iis qui domûs*, scilicet sunt; qui verus sensus est; nam archisynagogus ipse apud Jesum erat. Sic Terentius etiam in Phormione loquitur: *Quæ hæc est anus exanimata, à fratre quæ egressa est meo*, quod est, à domo fratris, ut Donatus explicat.

VEWARE, defatigare, molestiâ afficere, frustra. Siquidem nihil aliud illi credebant esse Jesum quàm veluti medicum insignem, qui vivæ quidem salutem dare posset, mortuæ autem vitam reddere non posset; et ideò supervacaneum esse judicabant ad exanimum jam accersere.

ILLUM, magistrum, quo modo est etiam Syriacè, nisi quòd ex Marco videri queat acceptum. Hic appellandi modus honorificentior, ille contemptibilior.

VERS. 50. — AUDITO, Græcè, cùm audisset.

HOC VERBO, id est, hoc. Græcè Syriacèque non leguntur hæc duæ voculæ, *hoc verbo*; et fortè ex Marco Latine sunt additæ.

RESPONDIT PATRI PUELLÆ, ita est, et Syriacè: *Dixit patri puellæ*. Porrò Græcè est: *Respondit ei dicens*; id quod intelligendum videtur, respondit huic nuntio sive verbo, dicens archisynagogo seu patri puellæ; ita ut *ei* jungatur cum *dicens*.

CREDE TANTUM, me subvenire tibi posse. Exigit fidem per fiduciam operantem. Vidisti mox mulierem ab incurabili morbo fidei interventu sanata (eò enim videtur respexisse Salvator; et idcirco voluisse miraculum illud sanatæ mulieris manifestari, quò archisynagogus, ubi hic nuntius afferretur, facilius persuaderetur), tu similiter, crede duntaxat in meâ id esse potestate quidquid est, et consequeris. In te situm est ut valeat filia: non refert quantum sit malum, sit mors ipsa, sed quàm firma sit fides tua. Hæc enim voce, *crede tantum*, significat non defore sibi virtutem, modò eam Jairus credens admittat; et simul hortatur ut securè animum suum dilatet, quia timendum non sit ne fides ejus latius pateat quàm immensa

Filiî Dei virtus. Vetat igitur incredulitate et diffidentia præcludere aditum gratiæ cui mors obstaculo futura non sit.

SALVA ERIT. Fides patris proderat filiæ ut impetrans filiæ resurrectionem; sed non minùs ipsi patri, cui gravis adversitas mors filiæ erat. De quo diximus supra.

VERS. 51. — ET CUM VENISSET, Græcè, ingressus autem.

DOMUM principis synagogæ.

INTRARE, in cubiculum ubi puellæ jacebat fuit.

SECUM addidit explicationis gratiâ interpretes.

ET JACOBUM ET JOANNEM. In Regio et quibusdam aliis libris Græcè præponitur Joannes, quippe dignior: verùm Jacobus ut senior etiam à Marco præpositus est. Hi cum Petro testes fuerunt gloriæ Jesu in monte. Tres autem assumpsit, quot poterant sufficere ad ferendum testimonium: ternarius enim numerus legis censurâ ad rem probandam idoneus pronuntiat, Deut. 19, v. 15. *Petrum*, quem statuerat præficere Ecclesiæ suæ, suo terras relinquentis loco; qui dedit ipsi Jesu testimonium Filiî Dei vivi, doctus occultâ Patris inspiratione; qui ipse suis oculis vidit Jesum indutum gloriâ decenti Filium Dei vivi, et audiit auribus disertam Dei Patris Filium suum agnoscentis vocem. *Jacobum*, filium Zebedæi, quem Majorem vocamus, qui primus apostolorum pro Christo perditurus erat animam suam, Act. 12 v. 2. *Joannem*, fratrem Jacobi, qui, ut erat reliquis omnibus apostolis futurus longævior, ita ipsum congruebat testem esse potentiæ Jesu. Hos tres solos hic ad spectandam puellæ à morte suscitationem admisit, coram solis his tribus agonem cum mortis imminenti horrore iniit, Matth. 26, v. 37, denique hos tres testes esse voluit eorum omnium quæ gessit, quippe quibus à principio à se vocatis, ad majora statuerat uti: id quod novis illis nominibus, quæ his tribus imposuit quando creavit apostolos, Marc. 5, v. 16, 17, satis declaravit. Alios omnes non permisit intrare in cubiculum ubi puella jacebat. Prætermittit Lucas quod narrat Matthæus et Marcus Jesum eiecisse omnem istam turbam tumultuantem de quâ versiculo sequenti. Cur paucos ad eò testes suscitationi hujus puellæ voluerit adesse Dominus una causa fuit: Non adhibet Christus arbitros ad pompam et inanem gloriam, à quâ aliena esse debet charitas et benefaciendi voluntas: satius fuit puellam, de cujus morte constabat, cujusque cadaver conspectum fuerat, repentè vivam, et vigoris plenam, ante hominum oculos prodire. Altera, ad æmularum invidiam declinandam. Tertia, ut ne nimium sibi conciliaret populi favorem; *nondum enim venerat hora ejus*, ut vel ab illis pateretur, vel ab his glorificaretur. Nam futurum erat istud præ cæteris insolens factum, quale nunquam hactenus

Philippi. Nam gratitudinis ergo erexit Christo statuam æneam in illâ civitate ante fores suas, ad cujus pedes pascabatur herba, quæ cùm fimbriam æneæ statuæ

crescendo attingisset, morbis cujusque generis medendi vim habebat. Hanc statuam se vidisse testatur, lib. 7 Historiæ, c. 14.

Salvator ediderat, quo se mortis Dominum esse monstraturus erat, præcipuum quod de ipso sciri poterat : quod factum quanquam sciret brevi evulgandum, aliud tamen erat vidisse morti imperantem, ut maximè permovet visus. Noluisset autem mox ab initio totus innotescere ; sed ordine quodam, quem ipse sciebat congruum et à Patre definitum, se etiam discipulis revelavit. Quare nec discipulos suos omnes huc adhibet, sed paucos quosdam et eos selectos qui opportuno tempore idonei essent conspecti miraculi testes.

VERS. 52. — FLEBANT AUTEM. Cùm autem flierent eam omnes et plangerent, ut verè mortuam omnibusque conclamata, dixit ipse, etc.

PLANGEBANT. Græcum propriè est cædere et ferire ; translatum est ad mores funera lugentium, quòd illic tales esse soleant gestus, ferientium semetipsos. Comperit morte, ut apud nos graves campanarum soni, ita apud Judæos tibicines, more, quod videtur, à gentilibus accepto, adhibebantur ad luctum (*Cantabat, inquit ille, mæstis tibia funeribus*), ad quorum modos, conductivii histriones canebant funebria carmina, tundeant pectora, ejulatusque lugubres edebant, et amicis ac vicinis utrinque dolor ambitiosè provocabatur : id quod etiam similitudo illa à Salvatore allata Matth. 11, v. 17, declarat : *Lamentavimus et non planxistis.*

NON EST MORTUA. Non negat verè mortuam esse secundum naturam, sed ita loquitur quomodò se habebat res ista in oculis ipsius, non ut se habebat in oculis eorum qui mortuam lugebant. Sibi ipsi mortua erat puella, parentibus, et huic turbæ tumultuanti, imò orbi universo ; sed Christo Filio Dei, cui vivunt omnia, non erat mortua.

SED DORMIT, suscitationem ipsius expectans, cui erat facilius à morte eam quàm hominibus à somno excitare. Dormire pro mori in sacris litteris frequens usurpatur, Act. 7, v. 60 ; 1 Cor. 15, v. 6 ; 3 Reg. 14, v. 20 et 31 ; verùm hic Christus aliter videtur accipere : peculiariter enim inter somnum et mortem discernit, ut spem vitæ mox restituendæ faciat ; ac si diceret : Non est mortua ut maneat in morte, sed dormit ad breve tempus : somnus est, non mors : statim namque expergefactam videbitis quam lugetis mortuam.

VERS. 53. — ET DERIDEBANT EUM ; nec enim tene-

VERS. 52. — NON EST MORTUA PUELLA : scilicet, sicut vos putatis, ut in morte maneat, sicut cæteri mortui, neque sit spes reviviscendi. SED DORMIT, quia mox expergefactam videbitis, quam lugetis ut mortuam ; somnus igitur est, non mors. Unde quod multi dicunt : *Non est mortua*, quia omnia vivunt Deo, non videtur huic loco convenire ; sic enim nullus mortuus diceretur, cùm tamen aliquid peculiare videatur Christus de hac puellâ dicere, quod non de omnibus. Unde nec illo modo dicitur hic puella dormire, quo omnes mortui, Dan. 12, vers. 2, vel peculiariter sancti dicuntur in morte dormientes, propter spem futuræ resurrectionis ; sed potiùs ad illum planè modum, quo, Joan. 11, vers. 11, dicit Christus : *Lazarus amicus vester dormit, sed vado ut à somno excitem eum.*

bant consilium Domini, stupidi et crassi homines, toti in profano luctu occupati. Fecit hoc ad confirmationem amplificationemque miraculi, quòd de morte nihil dubitationis apud eos restaret.

SCIENTES, quòd scirent esse mortuam.

VERS. 54. — IPSE AUTEM TENENS. Græcè : *Ipse autem cum eiecisset omnes foràs et apprehendisset, omnes scilicet præter mox nominatos, discipulos suos tres et parentes virginis, ita est et Syriacè. Porrò Latinè non leguntur hæc verba, eiecisset omnibus foràs, et ; viderique possint ex Matthæo et Marco huc adjecta, nam Lucas satis istud intelligendum dedit superiori versu 51.*

CLAMAVIT. Tanquam alto somno pressam excitans. Clamore enim isto, et animæ absentiam, et mortis potentiam, sed vi vocis suæ inferiorem, significavit. Nam tametsi naturaliter clamor hic ad excitandos mortuæ sensus nihil proderat, vim tamen suæ vocis magnificè ostendere voluit, quò magis homines assuefaceret ad doctrinam suam audiendam, reque ipsâ monstraret quod alibi dixerat : *Venit hora et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent*, Joan. 5, v. 25. Indè igitur apparet quàm efficax sit vox Christi, quæ ad mortuos usque penetrat, ita ut sit in ipsâ morte vivifica.

PUELLA, SURGE. In Marco est : *Talitha cumi, quod est interpretatum : Puella, surge.* Verba Syriaca sunt ambo, non tantùm prius, sed et posterius : quare et Syriaca editio ad eum planè modum habet : *Talitha cumi.* Syris et Chaldæis *tali* puerum significat, *puellam talitha.* Erat autem lingua Syra Chaldaicæ affinis admodum, tunc vernacula Hebræis (unde etiam Hebraica dicebatur), quâ proindè et Salvator vulgò utebatur, ad populum præsertim verba faciens. Gaudet porrò peculiariter Marcus, verba Domini, quibus miraculi aliquid operatus est, eadem linguâ quâ pronuntiata sunt, referre, lectorem quasi in rem præsentem adducens ; non quòd vis aliqua, aut efficacitas verbis eâ linguâ insit, sed contra potiùs, quò vim efficacitatemque omnem Salvatori adscribendam constaret ; quippe qui usus sit vulgaribus verbis, è medio vulgi sermone petitis, ad differentiam ab incantatoribus, qui susurris, murmure, verbis, carminibusque obscuris, hoc est, invocationibus dæmonum, quædam aliquando admiranda faciunt. Propria itaque hoc loco et certa Jesu etiam ad mortuos excitandos virtus declaratur, cui tam ea esset in promptu, quàm alicui

Quod cùm non intellexissent, addit, *mortuus est*, indicans se eum à mortuis velle suscitare. Usus est autem hic isto loquendi modo eadem de causâ, quâ mox præcepit ut nemo sciret, videlicet ut hæc urbanâ ambiguitate minùs miraculum turbis innotesceret.

VERS. 55. — ET DERIDEBANT EUM ; quia ignari istius consilii divini, et apud quos de verâ morte puellæ nulla erat dubitatio.

VERS. 54. — I PUELLA, SURGE, ut ipso quodammodò gestu, et voce ageret tanquam eum dormiente, quem manu et voce excitare solemus. Unde eadem facilitate, quæ è somno excitata surrexit, ut Marcus, *ambulabat*, ET JUSSIT ILLI DARI MANDUCARE, ne phantasma putaretur.

nostrum excitare dormientem : nam hujusmodi actione et oratione excitare solemus dormientes corpore sanos, apprehensâ manu et voce additâ : Petre, surge. Porrò cum, Syris, ita est surgere, ut stes ; qui situs viventium et valentium est, oppositus situi jacentis mortui.

VERS. 55. — ET, tunc.

SPIRITUS EJUS, idem ille quo ante vixerat (manifestè enim hic adstruitur animæ immortalitas), qui jam longè aberat à corpore, audivit tamen vocem Jesu revocantis, ejusque imperio accitus mox præstò fuit, adeoque celeriter reversus, in corpus totum denuò sese insinuavit, ita ut puella continuò surgeret è lecto, non modò rediviva, sed etiam ab omni morbo liberata.

ET SURREXIT, nullo majori negotio quàm si ex somno excitata et prehensa manu elevata fuisset.

CONTINUO. Qui profundo somno premuntur, nonnunquàm expergefieri non possunt, etiamsi semel atque iterum inclames ac vellices : nec statim evigilant excitati, sed diù semisomnes, oscitantes, distendunt brachia, nutant capite, nonnunquàm et mento pulsant pectus, et nisi instes relabuntur in somnum. Hæc mortua confestim, ad vocem vocantis et excitantis Jesu, surrexit : faciliùs revixit ad vocem appellantis, quàm quis expergiscatur ad vocem excitantis. Agnovit enim animula, quæ pulsa morbo corpus reliquerat, vocem conditoris sui, et nihil cunctata reversa est in domicilium unde demigrârat.

JUSSIT ILLI DARI MANDUCARE, ut non modò vivere, sed etiam benè valere ostenderetur et omnibus vitæ muniis rectè uti. Non enim solùm vitam ei subito Salvator reddidit, sed et sanitatem. Ad hoc voluit etiam ut daretur illi quod ederet, ut certiozem redd-

CAPUT IX.

1. Convocatis autem duodecim apostolis, dedit illis virtutem et potestatem super omnia dæmonia, et ut languores curarent.

2. Et misit illos prædicare regnum Dei, et sanare infirmos,

3. Et ait ad illos : Nihil tuleritis in viâ, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis.

4. Et in quacumque domum intraveritis, ibi manete, et indè ne exeatis.

5. Et quicumque non receperint vos : exeuntes de civitate illâ, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos.

6. Egressi autem circuibant per castella evangelizantes et curantes ubique.

7. Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, et hæsitabat eò quòd diceretur

8. A quibusdam : Quia Joannes surrexit à mortuis : à quibusdam verò : Quia Elias apparuit : ab aliis autem : Quia propheta unus de antiquis surrexit.

9. Et ait Herodes : Joannem ego decollavi. Quis est autem iste, de quo ego talia audio ? Et quærebat videre eum.

deret excitationis veritatem, ne videretur phantasma esse ; unde et dare noluit, sed jussit ut parentes ipsi hoc facerent. Porrò non de vitâ tantùm, sed et de prosperâ valetudine puellæ voluit hoc modo constare, declarans ipsam esurire, quod pueri grandiores à somno excitati solent cum valent ; statim namque cibum petunt, quem, si non valent, recusant. Marcus addit, *et ambulabat*, quæ verba magis etiam indicant cum spiritu reversas esse vires et alacritatem. Geminum itaque hic rursus miraculum virtute Jesu editum est, quòd et anima in corpus sit revocata, et corpus sanitati restitutum quod ex ægritudine fuerat mortuum : potuisset enim anima etiam in ægrotum aut languidum corpus revocari ; sed utrumque præstitit, qui utrumque fuerat rogatus, nec voluit negare minus qui dedit majus.

VERS. 56. — ET STUPUERUNT, tantæ virtutis nec nisi divinæ tam efficacis tamque præsentis spectaculo.

QUIBUS PRÆCEPIT. Græcè, *ipse verò præcepit eis*.

NE ALICUI DICERENT, ne quis id resciret ex ipsis. Sciebat enim non iri celatum, imò longè latèque sparsum iri, id quod ita factum Matthæus narrat (et qui poterat celari, quod puella ipsa, quam constiterat mortuam, eo ipso quo vivere conspiceretur, proderet?). Sed præcepit ex causâ duplici : una, ut vitaret ipse suspicionem affectatæ gloriæ, id quod potissimum apud synagogæ primores agendum erat, qui nihil non faciebant ad laudem humanam emendam ; altera, ut illi vel tantisper tacerent dùm ipse indè discessisset. Non enim gaudebat applausu populi, qui erat illic rei eventum expectans magnâ turbâ.

CHAPITRE IX.

1. Or, Jésus ayant assemblé ses douze apôtres, leur donna puissance et autorité sur tous les démons, avec le pouvoir de guérir les maladies.

2. Puis il les envoya prêcher le royaume de Dieu, et rendre la santé aux malades ;

3. Et il leur dit : Ne portez rien dans le chemin, ni bâton, ni sac, ni pain, ni argent, et n'ayez point deux habits.

4. En quelque maison que vous soyez entrés, demeurez-y, et n'en sortez point.

5. Lorsqu'il se trouvera des personnes qui ne voudront pas vous recevoir, sortant de leur ville, secouez même la poussière de vos pieds, afin que ce soit un témoignage contre eux.

6. Etant donc partis, ils allaient de village en village, annonçant l'Évangile, et guérissant partout les malades.

7. Cependant Hérode le tétrarque entendit parler de tout ce que faisait Jésus, et il était dans une grande perplexité, parce que les uns disaient

8. Que Jean était ressuscité d'entre les morts ; les autres, qu'Elie était apparu ; et d'autres, qu'un des anciens prophètes était ressuscité.

9. Mais Hérode disait : J'ai fait couper la tête à Jean. Qui est donc celui-ci de qui j'entends dire de si grandes choses ? Et il souhaitait de le voir.

40. Et reversi apostoli narraverunt illi quæcumque fecerunt : et assumptis illis, secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidæ.

41. Quod cum cognovissent turbæ, secutæ sunt illum : et exceperunt eos, et loquebatur illis de regno Dei, et eos qui curâ indigebant, sanabat.

42. Dies autem cœperat declinare : et accedentes duodecim, dixerunt illi : Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque quæ circa sunt, divertant, et inveniant escas : quia hic in loco deserto sumus.

43. Ait autem ad illos : Vos date illis manducare. At illi dixerunt : Non sunt nobis plus quàm quinque panes, et duo pisces : nisi fortè nos eamus, et emamus in omnem hanc turbam escas.

44. Erant autem ferè viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos : Facite illos discumbere per convivia quinquagenos.

45. Et ita fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes.

46. Acceptis autem quinque panibus, et duobus piscibus, respexit in cœlum, et benedixit illis : et fregit, et distribuit discipulis suis, ut ponerent ante turbas.

47. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt : et sublatum est quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim.

48. Et factum est, cum solus esset orans, erant cum illo et discipuli ; et interrogavit illos, dicens : Quem me dicunt esse turbæ.

49. At illi responderunt, et dixerunt : Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii verò quia unus propheta de prioribus surrexit.

20. Dixit autem illis : Vos autem quem me esse dicitis ? Respondens Simon Petrus dixit : Christum Dei.

21. At ille increpans illos : præcepit ne cui dicerent hoc.

22. Dicens : Quia oportet Filium hominis multa pati, et reprobari à senioribus, et principibus sacerdotum, et scribis, et occidi, et tertii die resurgere.

23. Dicebat autem ad omnes : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me.

24. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam : nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam.

25. Quid enim proficit homo, si lucretur universum mundum, se autem ipsum perdat, et detrimentum sui faciat ?

26. Nam qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate suâ, et Patris et sanctorum angelorum.

27. Dico autem vobis verè : sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei.

28. Factum est autem post hæc verba ferè dies octo, et assumpsit Petrum, et Jacobum, et Joannem, et ascendit in montem ut oraret.

40. Les apôtres étant revenus, racontèrent à Jésus tout ce qu'ils avaient fait ; et Jésus les prenant avec lui, se retira à l'écart dans un lieu désert près de Bethsaïde.

41. Lorsque le peuple l'eut appris, il le suivit, et Jésus les ayant accueillis, leur parlait du royaume de Dieu, et guérissait ceux qui avaient besoin d'être guéris.

42. Comme le jour commençait à baisser, les douze vinrent lui dire : Renvoyez le peuple, afin qu'ils s'en aillent dans les villages et dans les lieux d'alentour pour se loger, et pour y trouver de quoi vivre, parce que nous sommes ici dans un lieu désert.

43. Jésus leur répondit : Donnez-leur vous-mêmes à manger. Ils lui repartirent : Nous n'avons que cinq pains et deux poissons ; si ce n'est peut-être qu'il faille que nous allions acheter des vivres pour tout ce peuple.

44. Or ils étaient environ cinq mille hommes. Alors il dit à ses disciples : Faites-les asseoir par troupes, cinquante à cinquante.

45. Et ils firent ainsi, et les firent tous asseoir.

46. Et Jésus prit les cinq pains et les deux poissons ; et levant les yeux au ciel, il les bénit, les rompit, et les donna à ses disciples, afin qu'ils les présentassent aux peuples.

47. Ils en mangèrent tous, et furent tous rassasiés ; et on remporta douze paniers pleins des morceaux qui étaient restés.

48. Et il arriva que, comme il priait en particulier, ayant ses disciples avec lui, il leur demanda : Qui le peuple dit-il que je suis ?

49. Ils lui répondirent : Les uns disent Jean-Baptiste, les autres Elie, les autres que c'est quelcun des anciens prophètes qui est ressuscité.

20. Et il leur dit : Mais vous, qui dites-vous que je suis ? Simon Pierre, prenant la parole, dit : le Christ de Dieu.

21. Jésus leur défendit avec menace de dire cela à personne ;

22. Car il faut, leur disait-il, que le Fils de l'homme souffre beaucoup ; qu'il soit rejeté par les sénateurs, par les princes des prêtres, et par les scribes ; qu'il soit mis à mort, et qu'il ressuscite le troisième jour.

23. Il disait aussi à tout le monde : Si quelcun veut venir après moi, qu'il renonce à lui-même, qu'il porte sa croix tous les jours, et qu'il me suive.

24. Car celui qui voudra sauver sa vie, la perdra ; et celui qui perdra sa vie pour l'amour de moi, la sauvera.

25. En effet, que servirait à un homme de gagner tout le monde aux dépens de lui-même, et en se perdant lui-même.

26. Car si quelcun rougit de moi et de mes paroles, le Fils de l'homme rougira aussi de lui, lorsqu'il viendra dans sa gloire et dans celle de son Père et des saints anges.

27. Je vous dis en vérité, il y en a quelques-uns de ceux qui sont ici présents, qui ne mourront point qu'ils n'aient vu le royaume de Dieu.

28. Environ huit jours après qu'il leur eut dit ces paroles, il prit avec lui Pierre, Jacques et Jean ; et monta sur une montagne pour prier.

29. Et facta est, dum oraret, species vultus ejus altera, et vestitus ejus albus et resurgens.

30. Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyses et Elias,

31. Visi in majestate: et dicebant excessum ejus, quem completurus erat in Jerusalem.

32. Petrus verò et qui cum illo erant, gravati erant somno. Et evigilantes viderunt majestatem ejus, et duos viros qui stabant cum illo.

33. Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Præceptor, bonum est nos hic esse: et faciamus tria tabernacula, unum tibi, et unum Moysi, et unum Eliæ: nesciens quid diceret.

34. Hæc autem illo loquente, facta est nubes, et obumbravit eos; et timuerunt, intransibus illis in nubem.

35. Et vox facta est de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus: ipsum audite.

36. Et dum fieret vox, inventus est Jesus solus. Et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his quæ viderant.

37. Factum est autem in sequenti die, descendentes illis de monte, occurrit illis turba multa.

38. Et ecce vir de turbâ exclamavit, dicens: Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia unicus est mihi:

39. Et ecce spiritus apprehendit eum; et subito clamat, et elidit, et dissipat eum cum spumâ, et vix discedit dilanians eum:

40. Et rogavi discipulos tuos ut ejicerent illum, et non potuerunt.

41. Respondens autem Jesus, dixit: O generatio infidelis et perversa, usquequò ero apud vos, et patiar vos? Adduc hûc filium tuum.

42. Et cum accederet, elisit illum dæmonium, et dissipavit.

43. Et increpavit Jesus spiritum immundum, et sanavit puerum, et reddidit illum patri ejus.

44. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei; omnibusque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: Filius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum.

45. At illi ignorabant verbum istud, et erat velatum ante eos, ut non sentirent illud; et timebant eum interrogare de hoc verbo.

46. Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum major esset.

47. At Jesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, et statuit illum secus se,

48. Et ait illis: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit: et quicumque me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est.

49. Respondens autem Joannes, dixit: Præceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, et prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum.

29. Et pendant qu'il priaït, son visage parut tout autre; ses habits devinrent blancs et resplendissants.

30. Et voici deux hommes s'entretenaient avec lui: c'étaient Moïse et Élie,

31. Qui parurent pleins de majesté; et ils parlaient de sa sortie du monde, laquelle devait arriver dans Jérusalem.

32. Cependant Pierre, et ceux qui étaient avec lui, étaient accablés de sommeil; et s'étant éveillés, ils le virent dans sa gloire, et les deux hommes qui étaient avec lui.

33. Et comme ils se séparaient de Jésus, Pierre lui dit: Maître, nous sommes bien ici: faisons-y trois tentes, une pour vous, une pour Moïse, et une pour Élie: car il ne savait ce qu'il disait.

34. Il parlait encore, lorsqu'il parut une nuée qui les couvrit; et ils furent saisis de frayeur, en les voyant entrer dans cette nuée.

35. Et il en sortit une voix qui fit entendre ces mots: C'est ici mon Fils bien aimé: écoutez-le.

36. Pendant qu'on entendait cette voix, Jésus se trouva seul. Et ses disciples tinrent ceci secret, et ne dirent rien pour lors à personne de ce qu'ils avaient vu.

37. Le lendemain, lorsqu'ils descendaient de la montagne, une grande troupe de peuple vint au-devant d'eux.

38. Et un homme s'écria parmi la foule: Maître, jetez les yeux sur mon fils, je vous en supplie, car je n'ai que ce seul enfant.

39. L'esprit malin se saisit de lui, et lui fait tout d'un coup jeter de grands cris; il le renverse par terre; il l'agite par de violentes convulsions qui le font écumer; et à peine le quitte-t-il après l'avoir tout brisé.

40. J'avais prié vos disciples de le chasser; mais ils ne l'ont pu.

41. Alors Jésus prenant la parole, dit: O race incrédule et dépravée, jusqu'à quand serai-je avec vous, et vous souffrirai-je? Amenez ici votre fils.

42. Et comme l'enfant s'approchait, le démon le jeta contre terre, et l'agita violemment.

43. Mais Jésus ayant parlé avec menaces à l'esprit immonde, guérit l'enfant, et le rendit à son père.

44. Et tous furent étonnés de la grande puissance de Dieu; et lorsqu'ils étaient dans l'admiration de tout ce que faisait Jésus, il dit à ses disciples: Mettez bien dans votre cœur ce que je vais vous dire: Le Fils de l'homme doit être livré entre les mains des hommes.

45. Mais ils ne comprenaient point ce qu'il leur disait; et ce discours leur était tellement caché, qu'ils n'y entendaient rien, et ils appréhendaient même de l'interroger sur ce sujet.

46. Or il leur vint cette pensée dans l'esprit, lequel d'entre eux était le plus grand.

47. Mais Jésus voyant les pensées de leur cœur, prit un petit enfant, et le mettant auprès de lui,

48. Il leur dit: Quiconque reçoit cet enfant en mon nom, me reçoit; et quiconque me reçoit, reçoit celui qui m'a envoyé; car celui qui sera le plus petit parmi vous tous sera le plus grand.

49. Alors Jean prit la parole, et lui dit: Maître, nous avons vu un homme qui chasse les démons en votre nom; et nous l'en avons empêché, parce qu'il ne vous suit pas avec nous.

50. Et ait ad illum Jesus : Nolite prohibere : qui enim non est adversum vos , pro vobis est.

51. Factum est autem dum complerentur dies assumptionis ejus , et ipse faciem suam firmavit , ut iret in Jerusalem.

52. Et misit nuntios ante conspectum suum : et euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum , ut pararent illi.

53. Et non receperunt eum , quia facies ejus erat euntis in Jerusalem.

54. Cum vidissent autem discipuli ejus Jacobus et Joannes , dixerunt : Domine , vis dicimus ut ignis descendat de caelo , et consumat illos ?

55. Et conversus increpavit illos , dicens : Nescitis cujus spiritus estis.

56. Filius hominis non venit animas perdere , sed salvare. Et abierunt in aliud castellum.

57. Factum est autem , ambulantis illis in via , dixit quidam ad illum : Sequar te quocumque ieris.

58. Dixit illi Jesus : Vulpes foveas habent , et volucres caeli nidos : Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.

59. Ait autem ad alterum : Sequere me. Ille autem dixit : Domine , permitte mihi primum ire , et sepelire patrem meum.

60. Dixitque ei Jesus : Sine ut mortui sepeliant mortuos suos ; tu autem vade , et annuntia regnum Dei ?

61. Et ait alter : Sequar te , Domine , sed permitte mihi primum renuntiare his quae domi sunt.

62. Ait ad illum Jesus : Nemo mittens manum suam ad aratrum , et respiciens retrò , aptus est regno Dei.

VERS. 1.—*APOSTOLIS*. Græcè , discipulis , et addunt Græca pleraque exemplaria , *suis*. Syrus tantum habet , *duodecim suis*.

VIRUTEM ET POTESTATEM ; potestatem et auctoritatem ; imperium et jus agendi , conjunctum virtuti ipsi effectrici : nam apud Deum conjuncta sunt potestas et facultas.

SUPER , in , OMNIA DÆMONIA , omne genus dæmoniorum. Non tamen absolutam potestatem accipiunt , ut illis quidvis cum dæmonibus agere liceat pro arbitrio , sed , quod Matthæus addit , *ut expellerent eos* , ut ne intelligeres dedisse potestatem qualem habent ipsi immundi spiritus. Sensus est igitur dedisse eum potestatem ejiciendi dæmones.

LANGUORES , morbos. Dominum se Patri æqualem declaravit , quando non tantum habuit ipse , verum etiam aliis dedit , hujusmodi facultatem. Cæterum non dedit illis virtutem intrinsecam seu inhærentem ad hæc præstandum , qualem habuit ipse ; sed auctoritatem dedit , cui ipse virtute sibi inhærente assisteret ut ne esset inanis. Solent monarchæ legatis suis ea addere , quæ ipsis auctoritatem apud illos concilient ad quos mittuntur. Quia ergo inter homines nullo ferè loco erant discipuli isti , legatio autem quam illis injungebat Christus divina erat ; deinde , cum

50. Jésus lui dit : Ne l'en empêchez point , car celui qui n'est pas contre vous , est pour vous.

51. Lorsque le temps auquel il devait être enlevé du monde était près de s'accomplir , il se mit en chemin avec un visage assuré , pour aller à Jérusalem.

52. Et il envoya devant lui des gens qui , étant partis , entrèrent dans un bourg des Samaritains , pour lui préparer ce qui était nécessaire.

53. Mais ceux de ce lieu ne voulurent point le recevoir , parce qu'il paraissait qu'il allait à Jérusalem.

54. Ce que voyant Jacques et Jean ses disciples , ils lui dirent : Seigneur voulez-vous que nous commandions que le feu du ciel descende , et qu'il les consume ?

55. Mais Jésus se retournant , les reprit , en leur disant : Vous ne savez à quel esprit vous appartenez.

56. Le Fils de l'homme n'est pas venu pour perdre les hommes , mais pour les sauver. Ils s'en allèrent dans un autre bourg.

57. Comme ils étaient en chemin , un homme lui dit : Seigneur , je vous suivrai partout où vous irez.

58. Jésus lui répondit : Les renards ont leurs tanières , et les oiseaux du ciel leurs nids ; mais le Fils de l'homme n'a pas où reposer sa tête.

59. Mais Jésus dit à un autre : Suivez-moi ; et il lui répondit : Seigneur , permettez-moi d'aller auparavant ensevelir mon père.

60. Jésus lui repartit : Laissez aux morts le soin d'ensevelir leurs morts ; mais pour vous , allez annoncer le royaume de Dieu.

61. Un autre aussi lui dit : Seigneur , je vous suivrai , mais permettez-moi de disposer auparavant de ce que j'ai dans ma maison.

62. Jésus lui répondit : Quiconque ayant mis la main à la charrue regarde derrière soi , n'est point propre au royaume des cieus.

COMMENTARIA.

neque ingenio neque facultatibus pollerent , rei autem excellentia et novitas requirerent plus quam humanas dotes ; ne deesset auctoritas , spiritus eos potentia ornavit , instruxit celestis potentia insignibus , quæ fidem ac reverentiam apud populum conciliarent ; sigilla eis auctoritatis divina tradidit , nempe miraculorum efficiendorum facultatem (quo modo et cum Mose veteris legis præcone egerat Deus , Exodi 4) ; verum non hujusmodi miraculorum , quæ ipsos redderent formidabiles , sed quæ convenirent cum legatione ipsa , quæ de humana nature restitutione et perfectione , deque æternâ salute erat , quò beneficia morborum corporalium sanatione , allicerent rudes ad ea quæ essent animi : sic enim et ipse Christus negotium instituebat.

VERS. 2.—*MISIT* , emisit , sive potius emandavit. Siquidem id est propriè ἀποστέλλειν , cum mandatis emittere , à quo verbo dicti sunt *apostoli*. Hic apostoli , nuper electi quò ad id muneris se præparent , Marci 3 , v. 14 , et Luc. 6 , v. 13 (nam Matthæus non electionem , sed missionem solam describit) mittuntur ad præsentem functionem , jubenturque se ad opus accingere. Prius ergo destinabantur in spem futuri laboris : nunc horam venisse Christus denuntiat , quâ manus operi admoveant. Hactenus Jesus per se solus

Evangelium prædicaverat, duodecim apostolos interim variis modis formans atque instituens, velut post acceptum Spiritum sanctum in prædicandi munus successuros. Verùm ut ipsi interim quoque specimen aliquod sui darent in tanti muneris functionem, et vivo adhuc magistro sui periculum facerent, misit illos ut leviori palæstrâ in Judæâ se exercitarent; interim hæc apostolorum discursione et Evangelii promulgatione effectum est, ne aliquis in Judæâ posset ignorantiam adventus Christi prætexere.

REGNUM DEI. Hoc illud idem est regnum, quod Matthæus dicit *regnum cælorum*, nempe, ut scirent Judæi, primum, se divinitus restitui, non hominum beneficio; deinde, felicem fore ipsorum sub Deo rege statum; tertio, non terrenam ac caducam felicitatem ipsis promitti, sed cœlestem et nunquam finiendam. Sed de his jam egimus supra.

INFIRMOS, ægrotos.

VERS. 5. — IN VIA, Græcè, in viam, ad iter, id est, cujusmodi gestare solent, qui aliquò proficiscuntur, nec sunt pecuniâ instructi.

NEQUE VIRGAM, Græcè, neque virgas, quanquàm in aliis Græcis libris est numerus singularis, ut Latine, cui etiam favere videntur Græci tractatores. In virgâ discrepare videntur evangelistæ: nam quæ apud Marcum permittitur, apud Matthæum et Lucam negatur. Verùm variè acceperunt evangelistæ virgam, Matthæus et Lucas, armorum loco; Marcus, scipionis sive baculi, qui viatores sustinet ac levat, itinerisque laborem alleviat; utilis etiam est ad trajicienda flumina quæ vadari possunt, et ad lamas atque alia difficilia loca saltu superanda. Non enim voluit Christus profectionem apostolis esse onerosiorem, quin expeditiorem. Ad iter verò faciendum, gestandi baculi morem fuisse antiquitùs, constat; unde meminit Scriptura virgæ Mosis, Exodi 4, v. 2, et baculi Eliæ, 4 Reg. 4, v. 29; et Gen. 32, v. 10, Jacob ait: *In baculo meo transivi Jordanem istum*: quibus verbis fatetur se vacuum nullisque cum divitiis venisse in Syriam: est enim virga viatorum pauperum ac nudorum signum, cum alii equès curruve incedere soleant, aut pedès arma gestare. Luc. 22, gladium opponere videtur virgæ olim à se prohibitæ: nam est virga quâ te adversus hostes defendas, aut eos etiam invadas; de quâ legis: *Reges eos in virgâ ferreâ*, psalmi 2, v. 9. Et: *Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium*, etc., Isa. 14, v. 5. Armorum autem usus iis non convenit, qui divinæ tutelæ præcones testesque sunt. Mandatorum istorum, quibus Christus hoc capite instruit apostolos suos, quædam pertinent ad solam hanc particularem apostolorum in Judæam legationem, ut illud de non intrando civitates gentium aut Samaritanorum; quædam ad solam generalem illorum in universum terrarum orbem legationem, ut illa quæ de persecutionibus loquuntur. Occasione enim præsentis hujus et particularis legationis, instruit eos, quo modo et in futurâ illâ generali ac graviore, ad quam hæc particulari formabantur, ipsos se gerere oportebit. Quædam perti-

nent ad utramque legationem, et hanc particularem, et futuram illam generalem, ut pleraque omnia; quæ primum quidem de hæc particulari, de quâ sermo instituitur, deinde verò et de universali, ubi eadem et major ratio militat, intelligenda veniunt. Inter hæc numeranda sunt ea quæ de non tollendis impedimentis agunt, quæ tamen aliter à Salvatore intellecta et præcepta videntur in hanc particularem, aliter in futuram illam generalem. Ad hanc enim profectionem præcisè voluit apostolos suos accingi Christus, absque omni pecuniâ, viatico et sarcinis; id quod docemur ex verbis ejus in ultimâ cœnâ, Luc. 22, v. 35, ubi de præteritâ hæc missione loquens ait: *Quando misi vos sine sacco et perâ et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis?* Quòd autem non præcisè et juxta litteram hoc semper præceperit apostolis suis, præter hoc quòd eadem illa secundum Lucam verba non obscurè indicent, manifestum ex eo est, quòd neque apostoli, 1 Thessal. 2, v. 9; 2 Timoth. 4, v. 13; 1 Cor. 9, v. 5; neque Christus ipse, Luc. 8, v. 3; Joan. 13, v. 29; hoc semper observârunt, qui et loculos habuerunt, et mulieres sorores à quibus alerentur ac curarentur circumduxerunt. Relata igitur hæc de impedimentis præcepta, ad perpetuum apostolorum officium (ut referenda etiam sunt), intelligenda sunt vetare studiosam de his rebus necessariis propectionem, quâ vel impediri possit Evangelii prædicatio, vel minui ministerii evangelici auctoritas, vel non tale exemplum contemptiois rerum terrenarum præberi, quale præberi congruum est à præconibus regni cælorum. Atque hoc est quod veteres Patres volunt, quando hæc tanquàm perpetua præcepta interpretantur. Nam et huc respicit Christus, apostolos suos hæc vice omninò nudos de industriâ abs se emittens, ut non modò nullis impedimentis retardentur, quos vult totos vacantes delegatæ functioni intra paucos dies Judæam lustrare et statim ad se reverti; sed etiam, quâdam divinæ Providentiæ, curam gerentis fidelium verbi præconum, quasi degustatione, ad futuram illam in universum terrarum orbem legationem præparentur: quò pendere discant totâ fiduciâ de providentiâ Dei, et sciant, etiamsi nihil aliquando adsit eorum quibus præsentis vitæ opus est, quinimò immineant hostilia et adversa omnia, non eis defuturam principis Christi, à quo legati missi sunt, propectionem, modò gnaviter et sincerè munus obeant suum; itaque abjiciendam semper anxiam et diffidentem, imò omnem rerum necessariorum sollicitudinem, quâ prædicationis negotium impediatur. Idcirco enim quærit ex ipsis postremò secum cœnantibus quod mox recitavimus: *Quando misi vos sine sacco et perâ et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? at illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc*, etc. Ex quibus verbis primum patet propectionem illam nudè intellectam fuisse temporariam; deinde, ad hoc institutam fuisse, ut discipuli experirentur quod dictum est, esse Christo Domino operariorum à se in opus missorum curam, idque experti non distinerentur sollicitudine de rebus ad vitam ne-

cessariis quando Evangelii divulgandi causâ mundus esset obeundus; hic scopus fuit omnium.

NEQUE PERAM, vobis comparate. Peram viatoriam intelligit, quâ panem et aliquid obsonii gestare viatores solent; sub quâ intelligit et poculum viatorum, quo vinum. Continens accipiendum est pro contento.

NEQUE DUAS TUNICAS, id est, tunicas mutatorias, quarum alterâ in itinere, alterâ in locis ubi hæreatis, utamini, vel plures tunicas quàm in præsentem usum sit necessarium. Sub tunicâ autem, et cætera vestimentorum genera, vetat assumi mutatoria; aut certè tunicam pro quovis vestimenti genere accipit. DUAS, ἀνὰ δύο, binas singuli; nam particula ἀνὰ distributionem declarat hoc loco; deerat autem in Octavo codice. *Duas* sive binas, nempe, unam indutam, alteram in sarcinis; unam necessariam, [alteram superfluum.

HABEATIS, ἔχειν habere; id est, ἔχετε, enallage Græcis familiari; quamvis sanè dura sit hoc loco, cum præcedat αἰρετε, et μένετε subsequatur. Itaque in quodam codice scriptum erat ἔχετε, in alio verò simpliciter, μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας, ita scilicet, ut αἰρετε repetatur ἀπὸ τοῦ καινοῦ.

VERS. 4. — INTRAVERITIS, scilicet divertendi seu hospitandi causâ.

IBI MANETE, hospitamini apud illum, dignum scilicet quem inveneritis, non mutantes hospitium, quasi vel leves sitis, vel appetentes mensæ lautioris, cuiuscumque ordinis facultatisve sit hospes; sed contenti iis quæ vobis ille ministraverit, utimini iis parcissimè summoque cum temperantiæ exemplo, ne videamini vestra commoda quærere potius quàm aliorum.

NE EXEATIS. Græcè et Syriacè omittitur negatio: quæ Hebraica dicendi est forma, quasi dicas, illic manete quando domi manendum fuerit, et inde exite quando domo exeundum fuerit, quamdiu scilicet in eo oppido hærendum putaveritis. Cæterum intelligi possit eadem esse sententia sive addatur sive omitatur negatio. Nam, omissâ negatione, jubet ut oppidum aut victum relicturi, ex eâ domo exeant in quam primùm diverterint; quod priores evangelistæ dicunt: *Ibi manete donec exeatis*; additâ verò negatione, vetat ne ex eâ domo quam hospitii loco semel elegerint exeant ad quærendum aliud hospitium. In summâ, prohibet ne hospitium mutent. Infra 10, v. 7, clariùs dicit discipulis 70 quos similiter emitit: *Nolite transire de domo in domum. Ne exeatis* igitur, civitate illâ aut castello, donec Evangelii illic

VERS. 4.—NE EXEATIS; alienum est enim, ut Ambr., à prædicatore regni cœlestis, cursitare per domos, et inviolabilis hospitii jura mutare: nam levitatis vel appetentiæ mensæ lautioris speciem habet, et hospes primus contristari aut offendi solet.

VERS. 5. — ETIAM PULVEREM PEDUM VESTRORUM EXCUTITE. Quod Augustin., quæst. 7 super Matth., juberi putat, vel ad contestationem terreni laboris, quem pro illis inaniter suscepissent; vel ut ostenderent, usque adeò se ab ipsis nihil terreni lucri quærere, ut etiam pulverem de terrâ eorum sibi non paterentur adherere; quas duas rationes et Chrysost. tangit. Proximè tamen videtur hoc fieri in signum anathematis ac maledictionis eorum, utpote cum quibus, velut maledictis, nec pulverem quidem velint habere communem. Hoc est enim quod ait, *etiam pulverem*, scilicet rem vilissimam et minimam, et quia Paulus et Barnabas ad litteram hoc observantes, Act. 13, v. 51, dicuntur excussisse pulverem pedum in eos, id est, contra eos, manifestum est, hanc cæremoniam adhiberi, quemadmodum Marcus ait, *in testimonium*, et ut Lucas *in testimonium supra illos*, nempe rebellionis et condemnationis eorum, atque ita ad terrorem rebellium: talis enim actio significatior et efficacior est, quàm verba.

vulgati negotium hortabitur aliò demigrare. Si longa alicubi mora trahenda esset, posset occurrere causa mutandi hospitii, ut, ne unus quispiam, præsertim tenuioris fortunæ, nimium gravaretur; sed non facillè mutandum est, *ne hospitalis necessitudinis jura prædicator regni cœlorum violet*, quod in Lucam ait Ambrosius.

VERS. 5. — PULVEREM PEDUM VESTRORUM, qui adhæserit pedibus vestris ex domo illâ aut civitate. Signum et actionis genus longâ oratione significantius et efficacius, quo jussi sunt uti apostoli, quò significarent, tantum abesse ut terreni commodi venandi gratiâ ipsos accesserint, ut nullo vel levissimo commodo, imò vel communissimâ re, cum ipsis qui Evangelium Dei rejiciunt, quippe maledictis, communicare velint. Jussi autem sunt uti hujusmodi protestatione, aut, ut ita dicamus, detestatione, partim ad terrorem istorum, partim ad consolationem sui. Ad consolationem sui, ne frangerentur animis propter contemptum doctrinæ suæ, neve illis remoram afferret mundi ingratitude; hoc enim præcipuè consilium Salvator habuit, sicubi respueretur eorum doctrina, justo ipsorum dolori et tædio solatium adhibere, ne in medio cursu fatiscerent, quin animosè despicientes omnem hominum contumaciam, per mediâ obstacula constanter pergerent, ut qui Deo obsequentes ac placentes hominum favore non indigerent. Ad terrorem autem contemptorum repulsorumque Evangelii jussi sunt apostoli hoc actionis genere uti, excussione pulveris è pedibus; quia anathematis signum est, maledictionis condemnationisque quæ incolas, adversus quos fit, maneat, ob quam nihil sibi velint apostoli cum ipsis esse commune, ne quâ fortè re communicantes, et maledictione communicent; idcirco enim solemus omnia hujusmodi hominum abominari. Porrò hic observandum est, nullum esse idoneum cœlestis doctrinæ magistrum, nisi qui sic affectus erit, ut ejus contemptu crucietur atque uratur; nam ut quis, hujusmodi execrationis formâ denuntiet horrendum exitium, quod eos manet qui oblatam salutis gratiam suâ ingratitude respuunt, fieri non potest, quin acerrimo doctrinæ, quam prædicat, asserendæ zelo flagret.

SUPRA, adversus, ILLOS, quo testamini illis nihil rerum ipsorum à vobis quæri aut desiderari, adeoque nihil vos velle vobis commune esse cum ipsis, quippe maledictioni jam proximis. *Jam enim securis*, etc., Matth. 3, v. 10.

matis ac maledictionis eorum, utpote cum quibus, velut maledictis, nec pulverem quidem velint habere communem. Hoc est enim quod ait, *etiam pulverem*, scilicet rem vilissimam et minimam, et quia Paulus et Barnabas ad litteram hoc observantes, Act. 13, v. 51, dicuntur excussisse pulverem pedum in eos, id est, contra eos, manifestum est, hanc cæremoniam adhiberi, quemadmodum Marcus ait, *in testimonium*, et ut Lucas *in testimonium supra illos*, nempe rebellionis et condemnationis eorum, atque ita ad terrorem rebellium: talis enim actio significatior et efficacior est, quàm verba.

VERS. 6. — EGRESSI, scilicet ex eo loco quo erant cum Jesu, quando hæc mandata dabat. Porrò Matthæus silentio transit quid egerint apostoli acceptis hujusmodi à Christo mandatis : Marcus autem et Lucas referunt injunctam sibi provinciam promptè obisse; quin etiam eà peractà ad Christum esse reversos; infra, v. 10.

CIRCUIBANT, peragrabant, obibant PER CASTELLA, singula castella seu vicos, scilicet terræ Israel. Math. 10, v. 6.

EVANGELIZANTES, prædicantes pœnitentiam regrimque cœlorum.

CURANTES, sanantes. Evangelium sanitatum miraculis astruentes.

UBIQUE, in castellis omnibus ad quæ divertebant.

VERS. 7. — TETRARCHIA, Galilææ, de quo supra 3, v. 1.

AB EO, Jesu, per se maximè, tum etiam per discipulos. Syrus, *in manu ejus*, id est, operà ejus.

HESITABAT, pendeat animi dubius, perplexus atque ancipitis consilii. Syrus : *Mirabatur*. Mirum videri posset jam demùm à morte Joannis ab Herode audiri res gestas Jesu, quæ celebres erant etiam vivente Joanne, Matth. 11, v. 2, 5, nisi, quod Chrysostomus notat, consideretur crassa hujus, ut ferè principum, negligentia, quibus curæ non est quid viri virtute conspicui prædicent, quo à vitis homines ad virtutem adducant; vel enim omninò non referuntur ea ad illos, ut quæ parvi faciant, vel certè si referantur, audiunt oscitanter, ita ut animum non adjiciant. Certum præterea est Herodem hoc tempore bellis occupatum fuisse adversùs Aretham regem, ulciscentem filiae suæ repudium. Ad hæc, ante repudium istud et bellum Romam fuisse profectum testatur Josephus, libro 18 Antiq., cap. 2. Cæterùm eà tandem celebritate inclaruit nomen Jesu, ut vi in Herodis aulam irruperit, illamque ita penetraverit, ut turbârit universam, nec ultra potuerit tyrannum latere. Hoc igitur eo consilio evangelistæ referunt, ut sciamus non obscuram fuisse Evangelii prædicationem, sed regibus, tyrannis, et omni populo notam, ita ut nemo ignorantiam potuerit prætexere.

JOANNES. Aliorum primùm fuit hæc sententia, eorum qui ante Joannis mortem Jesum non noverant, è quorum numero cùm esset Herodes, ivit et in eorum sententiam, quòd neminem nòsset Joanne sanctiorem, quòd eandem intelligeret esse Jesu quæ fuerat Joannis doctrinam : *Pœnitentiam agite*, etc.; præcipuè verò timere adductus quem commissi in

VERS. 8. — QUIA JOANNES SURREXIT A MORTUIS. Fides enim de resurrectione etiam apud Judæos erat, quamvis informis ante Christi prædicationem. Unde quidam putant, hic per resurrectionem intelligi Pythagoricam metempsychosin, eò quòd Joseph. dicit lib. 2 de Bello Jud. c. 7, Phariseos tradidisse, quòd animæ bonorum in alia migrarent corpora; sed intellexisse videntur alia corpora, quantum ad qualitatem, sicut et Christiani credunt. Unde idem Joseph., Pha-

Joannem sceleris conscientia genuit; timore, inquam, ne aut graviùs reprehenderetur, aut vindictam divinam, Joanne jam multò quàm antea fortiore, efficaciore et diviniore ex resurrectione redeunte experiretur, populo in se concitato aliisve modis. Quemadmodùm igitur trepidæ vacillant malæ conscientia, et, dùm pessima quæque præsumunt, ad quamlibet auram flectuntur, Sap. 17, v. 11; ita quod metuit tyrannus facilè concipit, creditque id quod timet, et perturbatus, consilii capiendi causâ, confert rem cum ministris familiaribus suis, ut refert Matthæus.

SURREXIT. Quemadmodùm cadere dicitur qui moritur, ita surgere qui reviviscit.

A MORTUIS, inter quos erat, è quorum numero erat, phrasis sacræ Scripturæ familiaris. Vix menses aliquot præterierant ex quo interfecerat Joannem, et tamen resurrexisse eum arbitratur; erat enim Judæorum de resurrectione scientia rudis admodùm quæ ante Joannem et Jesum non perinde clarè docta fuerat. Joannis porrò sanctitati hoc tribuit cum aliis Herodes, quòd statim à morte redierit ad vitam. Testatur enim Josephus Phariseorum fuisse opinionem animis bonorum facilem esse ad vitam reditum, libro 18 Antiq., cap. 2. Intelligebat ergo Herodes quòd anima Joannis redire potuisset in corpus nuper occisum, faciei lineamenti vocisque sono tanta rerum mutatione variatis.

VERS. 8. — ELIAS. Ex personæ gravitate, prædicationis libertate, et miraculorum famâ, interpretabantur eum esse Eliam, maximè cùm Scripturis prophetarum accepissent Eliam rediturum, nec mortuum, sed raptum, Malaeh. 4, v. 5, 4 Regum 2, v. 11, 12.

PROPHETA UNUS DE ANTIQUIS, à morte rediit in vitam. Non certo nomine, sed verè tamen unum aliquem antiquissimorum illorum ac miraculis celeberrimorum prophetarum redivivum apparere credebant, eorum præsertim quibus florentibus maximè rerum mutationes à Deo paratæ fuerant. Cujusmodi Moses, Josue, Samuel, Jeremias, fuère. Nam ut sibi persuaderent novum esse prophetam suæ ætatis, majora erant ea quæ gerebat ac patrabat, quàm ut permitteret in æquales. Tantùm igitur homines, ex miraculorum, virtutis, doctrinæ ac integritatis vitæ Jesu observatione, assecuti hactenus fuerant : quorum cùm variæ sententiæ essent, nulla tamen ultra propheticam dignitatem processerat. Erant qui eò profecerant ut Christum esse crederent (ut illi qui ipsi acclamaverant, *Fili David*), sed pauci, et quidem obscurè, nec sine errorum admixtione plurimorum; nam plerique, quominus ipsum crederent Christum,

risæorum sententiam tradens, 18 Antiquit. c. 2, dicit juxta Phariseos animabus bonis facilem esse ad vitam reditum; et Lucas, in Actis cap. 25, v. 8, apertè ait Phariseos resurrectionem confiteri. ELIAS, propter personæ gravitatem, reprehendendi libertatem, et operandi efficaciam. Eliam enim Judæi rediturum credebant. PROPHETA UNUS DE ANTIQUIS, cui sit similis, vel qui etiam surrexerit à mortuis.

desiderabant in eo regiae dignitatis splendorem, offensi ipsius humilitate. Nulli verò eò usque assurrexerant, ut aliquid humanà naturà præstantius de ipso sentirent.

VERS. 9.—ET AIT, variis populi opinionibus auditis.

AUDIO; q. d. : Joannes esse non potest, licet ea sit quorundam opinio. Ita locutus est Herodes apud alios quos noluit conscios esse timoris sui, ne fortè cum Joanne adversus ipsum conspirarent : pueris verò suis, id est, ministris familiaribus, aperuit sententiam eam in quam propendebat, rebus exactius apud se discussis timoreque impellente, quam Matth. c. 14, v. 2, et Marc., c. 6, v. 16, narrant. Sic schola Græcorum.

QUEREBAT, cupiebat. Neglexit tamen, nec vidit nisi Jerosolymis sub mortem Jesu, infra 23, v. 8.

VIDERE; nam Joannem visu probè noverat, eà formà quã nuper vixerat.

VERS. 10.—ET REVERSI. Reversi autem, ex itinere, quod à Christo missi iniisse leguntur supra, v. 6.

QUÆCUMQUE FECERUNT. Narraverunt et quas audierant Herodis vulgiquè de ipso opiniones; sed præcipuè quæ egerant. Mandatis à Christo acceptis disceserant concorditer alii in alias Judææ partes, ut in unius nomine pariter agerent quicquid agerent; ad eundem concorditer redeunt, magnà alacritate commemorantes quàm res ex animi successisset sententiã, cupientes scire an ea probaret Jesus, et an satisfecissent ipsi officio ad quod fuerant ab ipso emissi. Horum exemplo et nobis semper ad Christum est recurrendum, eique nos et omnia nostra probanda deferre oportet; nam qui vel docent vel agunt quæ Christo non probantur, cæci illi sunt et duces cæcorum. Laus denique omnis et gloria, illi ipsi, agenti bona et præclara per nos, tribuenda est.

ET, pro tunc.

SECESSIT, ut quietem illis præstaret à laboribus; nam quiete interpositã et animus et corpus ad novos labores vegetiora redduntur.

QUI EST BETHSAIDÆ, Græcè urbis quæ vocatur Bethesda. Syriacè est ut Latinè. *Bethsaidæ desertum* dicitur, quòd situm esset in agro sive territorio urbis Bethsaidæ; et quidem ultra eam urbem venientibus Capharnaò, inter Bethsaidam videlicet et Tiberiadem.

QUOD CUM, Græcè, sed cùm hoc.

ET, ipse autem, EXCEPIT EOS, benigno vultu, quòd cerneret eorum fervorem, fessus licet quiete opus haberet.

DE REGNO DEI, amplectendo, et quæ eò pertinent mysteria.

SANABAT. Matthæus solius sanationis, Marcus solius doctrinæ, Lucas utriusque meminit, ut quas semper junxerit Christus.

VERS. 12.—ACCEDENTES, ex monte, in quo permiserat eos requiescere et cibum sumere interea dùm curat ipse populum. Tantus erat utriusque fervor et Christi et populi ut discipuli existimarent nec

Christum ipsum necessitatis populi meminisse. Capiunt itaque ipsi cordi curam ejus rei.

DIVERTANT. Syrus addit, *in eis*.

ESCAS, frumentationem, cibaria. Meminerant fortassis apostoli, quo in periculo fuerint Moses et Aaron, quando eductis in desertum populis deerat panis; arduum est enim ad ventrem verba facere qui caret auribus; fames et mora bilem in nasum conciant.

DESERTO, ubi nullus suppetit cibus. Locus aptus mox edendo miraculo, ut ne quis diceret ex vicino oppido aliquid ad illam mensam fuisse conductum. Præterea, in hoc tempus distulit Dominus miraculum quod in animo habebat edere, primùm ut discipuli animis essent ad illius considerationem erectis, deinde ne videretur citra necessitatem ad miraculi operationem prosilire, insuper ut turbæ esurientes majori miraculi sensu moverentur, ad hæc ut eò illustrius esset miraculum, quò copiosiore cibo opus erat ad sedandam majorem famem, denique ut declararet quàm semper habeat in promptu opem, quã eorum qui in ipso fiduciam collocant, necessitatibus subveniat.

VERS. 13.—VOS. Non dicit: Ego illos pascam, quod arrogantis visum fuisset; sed, vos, inquit, date illis quod comedant. Exercendæ fidei discipulorum causã ita ipsos alloquitur, ut, dùm agnoscunt ipsi inopiam suam, vel ad ipsius recurrant providentiam omnipotentem, vel ad miraculum saltem attentè redantur. Nam cùm admirabile aliquid et repentinum, priorum nonnunquã oblivionem adducere soleat, primùm eos propriã confessione alligari voluit, ne ullo stupore obliviscerentur.

NON SUNT NOBIS, etc.; q. d. : Non est hic nobis possibile, ut quibus nihil ampliùs suppetat quàm..... Infirmi adhuc carnisque addicti mediis, monstrant suæ in Jesum fidei exiguitatem, quanquã promptam præse ferant voluntatem juvandi populi.

QUINQUE. Unus sufficere fortassè poterat nutriendis quinque ad summum aut sex; nam hujusmodi magnitudinis esse queant panes quinque, onus unius adolescentuli, Joan. 6, v. 9. Observa frugalitatem apostolorum et neglectum copiæ.

PISCES, haud dubiè paratos in cibum. Itaque non est nobis facultas pascendi illos.

NISI FORTE, modus loquendi quoties absurdum quidpiam aut impossibile significatur.

IN OMNEM HANC TURBAM, qui toto huic populo sufficiat.

ESCAS, quod nôsti nobis esse impossibile, ut quibus desit tantum nummorum.

VERS. 14.—ERANT AUTEM; Græcè, *aderant enim*; ita est et Syriacè. Reddit causam evangelista ob quam discipuli illud tam absurdum judicãrunt.

VIRI, non comprehensis, ut addit Matthæus, mulieribus et puerulis; qui et ipsi comederunt et satiati sunt, sed extra numerum sunt. Putant quidam horum non minorem fuisse numerum quàm virorum: verum, credibile est, deserti et profixioris itineris

pedestris difficultate, hos majori ex parte fuisse revocatos, nec accurrisse nisi ex vicinioribus deserto locis.

FACITE. Præceptum videbatur in speciem ridiculum, alimentis parvâ adeò copiâ suppetentibus, tantum invitare et accumbere facere convivarum numerum; sed probare Christus voluit, discipulorum, quos sollicitus esse videbat, obedientiam, eosque docere, ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt, sibi subdita esse, Rom. 4, v. 17. Porrò illi, tametsi nihil viderent apparatus, tamen ad jussum Domini jubent turbam discumbere, velut jam apponendis epulis.

DISCUMBERE. Sic enim conveniebat ut cibum sumerent, non confusè in turbâ, sed ordine collocati, quò manifestum esset miraculum. Voluit hic Dominus reipsâ confirmare suum illum dictum: *Quærite primum*, etc. Matth. 6, v. 33. Nam idecirco non negligit eos, qui ipsius causâ sui fuerant obliti, quanquam non perinde purè, sanitatem magis et signa, quam Christum sectarentur, Joan. 6, v. 2. Porrò, qualis fuit simplicitas obediendi apostolorum, ut juberent discumbere, talis et facilitas obsequendi populorum, ut uno tantum verbo jussu discumberent, de fine licèt incerti.

PER CONVIVIA, discubitus, per singulos et varios discubitus. Discubitus vocat Lucas quod Marcus convivia; sed quia non expressit Marcus ejusque discubitus numerum, dixit, *convivia convivia*, qui Hebraismus est, pro, per singula seu diversa convivia, intervallo scilicet distincta. Hebræi enim pro distributivis, quibus carent, utuntur vocabulis geminatis, quo modo et Syrus hoc loco dicit, *ordines ordines*. Simile Marci 6, v. 7, et 4 Reg. 5, v. 16. Sensus est igitur ut discumbere facerent, non promiscuè simul omnes, sed distinctos per convivia et contubernia, id est, tot simul quot unum convivium seu convivantium contubernium, unâ mensâ, capere posse solet. Id jussit Christus, eo consilio, ut, ordinibus sic dispositis, ordinatiis omnia fierent, magisque conspicuum esset miraculum, dum numerari homines commodiùs possent, et alii alios respicientes sibi invicem testes essent cælestis hujus gratiæ.

QUINQUAGENOS, per quinquaginta, id est, in singulo quoque discubitu seu convivio quinquagenos. Syrus: *Quinquaginta ordines in ordine*, seu discubitu, scilicet uno. Ita statuit discipulis suis Christus: porrò illi, intellectâ præceptoris mente, prout ferebat locorum opportunitas, in quibusdam ordinibus centenos collocarunt, quod Marcus habet cap. 6, v. 40.

VERS. 15. — **ET ITA**, ita igitur.

ET DISCUMBERE FECERUNT OMNES. Huic lectioni receptæ suffragatur Syrus dum utitur verbo conjuga-

VERS. 16. — **ACCEPTIS**, ut se miraculi istius et multiplicationis auctorem ostenderet, **RESPEXIT IN CÆLUM**, ut gratias ageret, Deo Patri, pro beneplacito faciendi tantum miraculum in salutem hominum tum corporalem cum spiritalem. Matth. et Marc. insinuant hanc gratiarum actionem, per aspectum in cælum; Joannes verò sub eâ comprehendit benedictionem,

tionis *hiphil*. Quorundam librorum lectio est: *Et discubuerunt omnes*, quâ quidem non repetitur res eadem, ut priore illâ. Græca similiter variant.

VERS. 16. — **ACCEPTIS** in manus, coram omni multitudine, quò constaret et de miraculo et de se auctore.

IN CÆLUM, ad Deum Patrem, testatum faciens non aliunde se quàm à Deo Patre missum, ab eoque se habere potestatem his alimentis benedicendi, et se sua omnia illi accepta ferre, deque omnibus proinde gratias agere. Docens ad hæc non prius mensam esse attingendam, quàm Deo gratias egerimus pro cibis datis (meretur enim gratitudo beneficiorum accumulationem) ejusque benedictionem cælitus traxerimus.

BENEDIXIT ILLIS. Benedixit autem, *benedictione augens illos ac multiplicans*, quod ait Origenes. *Panes enim illi tanquam semina erant* (Augustinus ait), *non quidem terræ mandata, sed ab eo qui terram fecit multiplicata*. Benedixit igitur, id est, impartivit, dedit illis, multiplicationis virtutem, vim seminalem, vim, inquam, maximâ copiâ producendi ex se sibi simile. Benedicendi enim verbum, cum ad homines refertur in sacro sermone, benè precari; cum ad Dei Christique auctoritatem, benefacere est, et amplificationis vim facultatemque significat. Sic initio mundi benedixit animalibus Deus, cum diceret: *Crescite et multiplicamini*, etc., Gen. 1, v. 22, 28. È converso *maledixit terræ*, cum sterilem reddidit, Gen. 3, v. 17, Marci 11, v. 21, *maledixit ficui*, quando arefecit. Porrò benedicens panibus ac pisciculis Christus, etsi non est usus signo crucis (quod cavillantur hæretici), ejus virtus nondum promulgata erat, verisimile est tamen exteriori aliquo signo usum, ut, sacræ ac vivificæ manûs impositione.

ET FREGIT. Paternus planè mos est frangendi sive, ut nostrate loquamur more, scindendi panis, Christo Domino usitatus, quo non est alius paterfamiliâs aut major aut liberalior. In hæc autem Christi fractione, cœpta est fieri multiplicatio, quæ aucta est in discipulorum distributione, perfecta autem inter manus edentium; ita enim et multitudini illi opportunè ministratum est, et singulis testatior facta est virtus benedictionis Jesu. Porrò non quinque panes multiplicantur in plures (sic enim de Dei tantum illos suppeditantis, non de Jesu constitisset virtute), sed *fragmentis fragmenta succedunt, et fallunt semper præfracta frangentes*, Hilariis verbis utor. *Frangente enim Domino, seminarium fit ciborum*, ait Hieronymus. « Vidisses, Ambrosius inquit, incomprehensibili quodam rigatu, inter dividendum manus, quas non frægerant, fructificare particulas, et intacta frangentium digitis sponte suâ fragmenta subrepere:

non Dei, sed panum: nam Lucas expressè dicit: *Benedixit illis*: et Marcus; *Benedixit et fregit panes*, ad effectum scilicet multiplicationis. Porrò facta est hæc multiplicatio panum, non de novo creando, sed materiam præparentem aeris in panes vertendo, ut Iren. lib. 3, capite 11, ut ita declararet, inquit, se esse eundem qui omnia ex nihilo creaverat. Multi-

« quemadmodum videmus liquidis fontibus continuos
« fluere successus, et quidquid de illis auferas usura-
« rio quodam reparari meatu. » « Multiplicabantur
« enim, ait Chrysostomus, in discipulorum manibus
« quinque illi panes ac fontis in morem scaturiebant. »
Vide infra.

DISTRIBUIT, plenis, credibile est, cophinis.

DISCIPULIS, ut his primùm testatum fieret miracu-
lum, simul et decorum in ministerio servaretur.
Nam quasi parùm esset oculatos esse testes, vult
Christus suam ab ipsis virtutem palpari. Præparat
deinde et illos et populum, ut illi quidem sciant se
ministros fore, cibi spiritualis à Christo accepti, di-
struendi populo, populus autem assuescat illis
dispensatoribus mysteriorum Christi, 1 Cor. 4, v. 1.

TURBAS. Populo nil proponendum est, quod non
sit acceptum à Christo.

VERS. 17. — MANDUCAYERUNT ex quinque illis pa-
nibus et duobus piscibus.

OMNES, nemine excepto.

SATURATI SUNT, ad saturitatem usque manducave-
runt: multis enim cibus datur non ad saturitatem.
Omni ex parte miraculum fit manifestum: primò
quidem ex eorum saturitate qui epulati fuerant; mox
verò ex escarum copiâ quæ superfuert; postremò
ex eorum multitudine qui ad saturitatem usque
manducaverant.

SUBLATUM EST. Docemur hinc ne, reliquias bonorum
quibus pasti sumus, suum more perdamus. Admo-
nemur et frugalitatis: neque enim major Dei largitas,
luxuriæ irritamentum esse debet.

QUOD SUPERFUIT, scilicet ex panibus et piscibus,
Marci 6, 43. Ne putes, aut phantasma fuisse, aut
parcè cibum suppetisse, ecce reliquias. Miraculo in-
structum convivium, numeris omnibus absolutum:
nam potum miraculo præbere necesse non erat, qui
è vicino mari suppetebat, dulcis illo et potabilis aquæ,
teste Josepho, l. 3 de Bello Jud., cap. 48.

COPHINI DUODECIM. Verisimile est, præter frag-
menta à discipulis in duodecim cophinos collecta, et
alia non pauca à pluribus è populo reservata fuisse,
tum in usum futurum, tum ad rei gestæ memoriam.
Dives certè Christo penu, ita pascenti eos qui in se
confidunt, ut non solùm satientur, sed et multa su-
persint, majoresque, quàm fuerat summa apposito-
rum, colligantur reliquiæ, in futuras aliorum dierum
necessitates. Vides et beneficentiæ exitum prosperri-
mum. Apostoli enim, qui Domino in communem
usum quinque panes ac pisciculos duos impenderant,
hos summâ liberalitate compensatos recipiunt.
« Quin et aliâ quoque de causâ, ait Victor Antioche-

plieavit eos autem, partim in manibus suis, ut Augustin.
hic, partim in manibus discipulorum, ut Chry-
sost., partim in manibus discumbentium, ut Hilar.,
3 de Trinit. Unde Ambr. in Lucam ea conjungit, in
manibus distribuunt et comedentium.

VERS. 17. — SUBLATUM EST, primò, ut exstaret
memoria abundantiae suavitatis Domini, quòd ipse
uberior sit in dando, quàm humanæ mentis angustia
in sperando, secundò, ut magis commendaretur

« nus, tantam reliquiarum vim facere visum fuit, ni-
« mirùm, quò publicè hinc constaret, tantam rerum
« abundantiam magis provenisse, ad ostendendam fa-
« cientis virtutem, quàm ad explendam præsentem po-
« puli necessitatem. » Nam et idcirco cophinos reliquia-
rum, non plures neque pauciores, sed consultò pares
esse fecit numero apostolorum, duodecim, inquam; ut
Apostoli, futuri orbis magistri, dum suis singuli ma-
nibus unum reliquiarum cophinum gestant, miracu-
lum memoriæ tenaciùs infigentes, suo illud tempore
orbi promulgent, eoque Christi Domini virtutem te-
statam faciant. Populus enim parùm hinc emolument-
i accepit: mox namque oblitus, petit aliud signum,
Joan. 6, v. 30. *Cophinus* Græca vox est quâ omnes
evangelistæ utuntur; quam et interpres Syrus serva-
vit, *Cophinin*, non minùs quàm Latinus, ut non du-
bium sit quin fuerit ea Christi Domini tempore Ju-
dæis usitata. Est autem mensuræ genus cophinus, iis
qui de hoc argumento scribunt: verùm hic accipitur
procul dubio, pro eo genere corbis, quod Judæis
pauperioribus foris agentibus, consuetum fuisse ge-
stare, ad stipis rerumque necessariarum haud dubiè
repositionem, Juvenalis poeta ridet satyrâ sextâ, nec
non et tertiâ, quâ ait, *Judæis quorum cophinus fœ-
numque supellex*; nam quòd fœnum addit, ex eo esse
non est veri dissimile, quod in cophino aliquid sem-
per fœni paratum haberent, sive ad tegenda reposita,
sive ad servandam interiorem cophini munditiam;
quancquàm alii stratum intelligunt per fœnum. Huc
facit quod Josephus, l. 2 de Bello Jud., cap. 14, narrat
de Judæis Flori avaritiæ illudentibus, canistrum eos
circumtulisse, stipem ejus nomine postulantem, Facile
itaque est creditu, postquàm mos hoc Judæorum ha-
bebat, in tantâ multitudine non paucos suppetisse
cophinos, quos libenter obtulerint singuli suos, ad
colligendas tam admirabilis convivii reliquias; ut ta-
ceam non potuisse deesse unum aut alterum ipsi fami-
liæ Christi. Porrò cophinos hujusmodi, licèt non
essent publica rerum mensura, consuevisse tamen
fieri certâ quâdam et eâ ferè æquali magnitudine, ita
ut unius propemodum ejusque publicitùs notæ essent
capacitatis, ut est credibile; ita Evangelium non ob-
scure indicat, distinguens inter cophinum et sportam,
Matth. 15, v. 37; 16, v. 9, 10; Marci 8, v. 8, 19, 20.
Cujus porrò quantitatis capaces fuerint, liceat colligere
ex onere, cujus probabile est capaces fuisse,
tanto videlicet quanto non incommodè brachio ferri
queat. Arias Montanus putat cophinum idem esse
quod Hebraicè *sal*; cui D. Hieronymus in Genesim
adstipulatur dicens *sal* rectiùs cophinum verti quàm
canistrum, Gen. 40, v. 16, 17, quo ex-loco videri

miraculi magnitudo: tertio, *ne perirent*: id enim et
œconomia bonorum Domini, et reverentia erga
ejus liberalitatem postulabat. COPHINI DUODECIM, id
est, canistra seu corbes (non enim significat hic men-
suræ genus, sicut aliquando) FRAGMENTORUM, non
solùm ex panibus, sed et ex piscibus, ut Marcus addit.
Itaque multò plus superfuit, quàm antequàm com-
edissent; quod non patuisset, nisi fragmenta recordi
jussisset. Mysticum sensum hujus miraculi vide

possit, *sal corbis* genus esse, tanti capax quantum esse possit onus virilis capitis; somnium est enim quod habet de tribus canistris. Quod porro Septuaginta *cophinum* transtulerunt Psalmi 80, v. 7, alia est vox Hebraicè, nempe *doud*. Ad hujusmodi igitur immensam hominum turbam cibo explendam, Christi faciente benedictione, aucti sunt quinque illi panes et pisciculi duo: quemadmodum aspicimus, ejusdem benedictione, augeri quotannis frumenti copiam, unde et in præsentiarum victus mundo suppetat, et in futurum semen. Sed hoc quidem paulatim, succedente tempore facit, ut ex unoquoque frumenti grano in terram jacto multa producat, illo, inditâ sibi virtute, ex vicinâ terrâ, materiam sibi adjungente, et alimenta exsugente, quæ in suam convertat naturam, quò fiat ut et crescat et multiplicetur: istud verò uno temporis momento fecit, eo quo durare potuit convivium illud, inditâ panibus ac pisciculis illis virtute, quâ, ex tempore, adjunctam sibi circumstantem aeris aliamve materiam, quam Deo placuit exhibere præsentem, possent in suam naturam convertere et sibi reddere similem. Nam ut simpliciter dicas additum Dei virtute fuisse similem panem ac piscem, absque eo ut primi illi quinque panes et duo pisciculi quidquam eam ad rem contulerint, non sit hoc saturare 5,000 virorum ex quinque panibus et duobus pisciculis, seu frangere quinque panes in quinque hominum millia (quo modo loquitur Scriptura, Matth. 16, v. 9; Marci 8, v. 19, et alibi), rursus restare duodecim *cophinos* reliquiarum ex illis panibus et piscibus, Marci 6, v. 43; Joan. 6, v. 13.

VERS. 18. — ET FACTUM EST, post tot generum miracula edita.

SOLUS, seorsum à turbâ.

ORANS Patrem pro discipulorum illuminatione, ut Pater revelaret eis cognitionem ipsius; est enim illa donum Patris, quod ipse docet, Matth. 16, v. 17, id quod et obtinuit in Petro.

ET DISCIPULI, discipuli tamen. Græcè et Syriacè rectius omittitur *et*.

ET INTERROGAVIT, postquam orationem absolvisset. Interrogabat autem non discendi, sed docendi gratiâ.

QUEM. Non de morum sanctitate, aut vitæ integritate quærit, quæ notissima erat, sed de opinione dignitatis auctoritatisque suæ; et id quidem non propter gloriæ cupiditatem, quam ille non affectabat, sed ut discipulos, declarantes hominem de ipso iudicium varium, doceret certius et majus aliquid sentire, in ipsorum aliorumque utilitatem.

accuratè apud Augustin., tract. 25 in Joan.

VERS. 18. — INTERROGAVIT ILLOS; non inanis gloriæ vel discendi studio, sed docendi veritatem, ut, qui cum Unigenito Dei habitarent, tanquam simplicem hominem non contemnerent, inquit Cyril., catechesi 11. QUEM ME DICUNT ESSE TURBÆ, seu vulgus, prout excludit primates populi et apostolos.

VERS. 19. — JOANNEM BAPTISTAM; cujus anima corpus occisum repetiverit. Fuit ista et Herodis sententia, supra, propter vitæ scilicet innocentiam et prædicationis similitudinem, de penitentiâ agendâ et

TURBÆ. De primatibus Judæorum, adversariis, calumniatoribus, et persecutoribus suis manifestis plerisque omnibus, non rogat, ut quos constaret nihil de ipso boni prædicare: apud plebeios porro benè audiebatur. *Turbæ* ergo, seu populi terræ, qui biennio jam et eo ampliùs doctrinam meam audierunt, vitæ institutum doctrinæ conforme observârunt, miracula conspexerunt, plerique etiam veritatem utilitatemque miraculorum reipsâ senserunt, quorum de me opiniones audisse potuistis à me emissi, et audire aliquando potestis iterum.

VERS. 20. — Vos. Magna est in hoc pronomine emphasis, quâ discipuli opponuntur et separantur à vulgo hominum; q. d. Salvator: In varias de me sententias sectum est hominum vulgus, quemadmodum retulistis; vos autem, qui perpetui fuistis, et operum meorum spectatores, et doctrinæ auditores, qui familiariter mecum publicè privatimque individui socii versati estis, qui in nomine meo plurimas ipsi quoque fecistis virtutes, quibus mysteria regni cælorum nudè absque parabolâ ambagibus aperui, et omnia quæcumque audivi à Patre nota feci, quibus proinde meliùs certiusque innotuisse debeo.

QUEM, quâ dignitate auctoritateque præditum: quousque nam profecistis vos fide in me?

DICITIS. Non ignorabat quid sentirent, sed ab iis inprimis qui aliorum erant doctores destinati, oris confessionem exigit, laudaturus siquidem rectè sentiant; sin minùs rectè, emendaturus.

SIMON PETRUS. Græcè non est aliud quàm *Petrus*; Syriacè non aliud quàm *Simon*.

DIXIT primus sententiam suam, ut qui et primus erat à Christo in hoc collegio, et cæteris erat ferventior. Silentibus haud dubiùm reliquis et hæsitantibus quid essent dicturi, Petrus, qui jam ardebat veritatis divinitus sibi revelatæ amore, ante cæteros sententiam dicere voluit, eò magis quòd metueret ne quis eorum indignius aut abjectius quid proferret quàm Christi majestatem deceret. Suam dixit sententiam, non collegarum, cum quibus rem non contulerat, quorumque opiniones non erat rimatus; verùm id dixit quod sibi et omnibus tenendum esse credidit, quodque ut omnes sequerentur optavit.

CHRISTUM DEI. Additur Græcè articulus emphaseos nota: Christum illum Dei, illum unctum Dei, illum à Deo immediatè, nullo hominum adhibito ministerio, præque consortibus omnibus, unctum, regem, sacerdotem, et prophetam. Prophetam ad dandam scientiam salutis plebi ejus, sacerdotem ad reconciliandum

regno cælorum. ALII AUTEM ELIAM; qui tanquam præcursor veri Messie, cujus tempus adesse suspicabantur, apparuerit, nempe propter personæ Christi severitatem, gravitatem, et miraculorum magnitudinem.

VERS. 20. — VOS AUTEM. Emphasis habet ista antithesis. Vos, inquit Chrysost., qui mecum semper versantes, plura me fecisse vidistis, qui meo nomine complures virtutes ipsi quoque fecistis, quem, seu cujus auctoritatis ac dignitatis, ME ESSE DICITIS? Omnibus autem reticentibus, RESPONDENS SIMON PETRUS DIXIT, tanquam ferventioris fidei, quàm cæteri, ut

illos Deo; regem ad protegendum illos et ornandum. Et quia divina planè erat redemptio, quam per Filium suum exhibere Deus statuerat, idcirco oportuit illum, absque hominum operâ, Dei unctione præ aliis omnibus insignem, à cælo prodire. Nihil ferè commune habet hoc Petri testimonium cum illis quæ apostoli ex hominum opinione retulerant: illic enim humana omnia, quamvis sanctissima; hic omnia divina, profunda, admiranda, fidei, spei, et consolationis plena, indicantur. Brevis, sed ingens sensu responsio. Hæc mea de te, quem video oculis meis, auribus audio, manibus contrecto, quicum familiariter haecenus versor, sententia fidesque est.

VERS. 21. — AT ILLE, ille autem. Post laudatam Simonis fidem, et, ob fidei excellentiam, honorum eminentiam illi promissam; ne arbitrarentur discipuli, hoc idem sibi non tantum sentiendum, verum etiam mox divulgandum omnibus ac prædicandum, hoc prohibuit.

ILLOS, apostolos concilio præsentés.

DICERENT, aperirent, aut persuadere conarentur suam de ipso sententiam ac fidem priusquam ipse permitteret. Prohibet apostolis, non sibi ipse; ipse enim, et pro concione illud docuit non obscure, quando noverat ipse expedire (Joan 5, v. 18, et 8, v. 58, et 10, v. 30), et mortem denique subiit pro confessione hujus veritatis, Marci 14, v. 61, 62, 64; Joan. 18, v. 57; 1 Timoth. 6, v. 13. Voluit Jesus mox à principio ea agere, per quæ rebus ipsis ostenderet se esse Christum Filium Dei vivi, hominumque animos ad eam fidem recipiendam præpararet: voluit tandem et apostolos illud scire certòque cognoscere, quod jam vidimus, ut majori cum attentione opera verbaque ipsius omnia observarent, et illum etiam gravissimè usque ad crucem et mortem oppressum colerent, testes postea futuri et admiratores divini consilii. Cæteros prorsus omnes ab apostolis noluit latere hanc veritatem (videmus qui Marthæ exposita fuerit Joan. 11, v. 27, nec dubium quin et Mariæ aliisque similibus domesticis fidei), imò voluit ab adversariis sciri atque intelligi quòd se haberet pro Christo Filio Dei, partim ex suis ipsius sermonibus, partim ex Judæ proditore et exploratoribus, verisimile est, Luc. 23, v. 2; Joan. 19, v. 7, et hujus rei tantquam criminis voluit accusari et condemnari, quòd diximus; sed noluit adhuc ab apostolis suis illud divulgari et prædicari persuaderique passim cuilibet, non tam quòd nondum illi idonei essent ad hanc rem, ut nondum erant, quàm ne tenella fides hominum

Hieron., in e. 14, v. 28, tantquam os Apostolorum, et vertex consortii totius, ut Chrysost. hic, tantquam princeps apostolorum, et summus Ecclesiæ præco, ut Cyrillus, cateches. 41. CHRISTUM DEI, Græcè longè efficacius addit articulus, *Tu es ille Christus*, id est, Tu es ille singularis Christus seu unctus, et verus Messias; et quamvis hominem esse videamus, simul tamen es naturâ, non adoptione, ut cæteri sancti: ille unicus Filius Dei, non cujuslibet, sed Dei vivi, ut additur secundum Matthæum, cui propriè competit generatio: quo epitheto Deus verus à diis gentium,

animis insita, imminentis passionis tempestate subverteretur atque eradicaretur absque omni spe restitutionis. Alienissimum enim erat ab omnium tam opinione quàm expectatione Christum à suâ gente reprobari et occidi, quòd nec in Deum cadere posse, sententia erat omnium longè etiam receptor. Constat autem, quòd jam radices egit, si evulsus fuerit, non facilè posse iterum plantatum pullulare; hominesque qui in summâ aliquem habuerint æstimatione, si semel exciderit ille, difficillimè posse ad pristinam de illo opinionem reduci. Atverò mysterio crucis omnique passione consummatâ, et scandalis omnibus de medio sublatis, quando nihil restaret quòd retundere aut perturbare multitudinis fidem posset, imò quando primis miraculis postrema gloriosissimè responderent, tunc opportunum futurum erat Jesum esse Christum Filium Dei vivi mundo prædicari et sinceram atque immobilem fidem omnium animis imprimi, ut etiam tunc maximè post toleratam humiliter atque obedienter mortem crucis, opportunum futurum erat *Christum intrare in gloriam illam suam*, infra, 24, v. 26. De quâ Apostolus, Philipp. 2, v. 9: *Propter quòd et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quòd est super omne nomen*. Alii alias afferunt causas hujus præcepti Jesu; sed hæc duæ, quarum priorem exponit schola Chrysostomi, loco sunt propriæ si proximum versum consideres.

VERS. 22. — DICENS, addens silentii præcepti causam.

QUIA OPORTET, quòd oporteat, vel certè obtinendum quia. Oportet, necessarium est, ad satisfaciendum prophetarum vaticiniis, Patrisque mandato, ac suo ipsius consilio, id est, ad præstandum Christi officium et redimendum humanum genus. Necessitas intelligitur, non coactionis, sed finis; et omninò consequentiæ, quòd aiunt dialectici, non consequentis.

FILIUM HOMINIS, qui idem est Christus Filius Dei, id est, se, quòd habet Matthæus.

MULTA, multas verborum rerumque injurias, quas infra historia passionis explicat. Non sufficit Christo mortem pati, sed exposuit se etiam ferendis impiorum injuriis multiformibus, ipsâ morte nihil levioribus, tum ut plenissimè satisfaceret justitiæ Dei pro nobis è peccati servitute redimendis et sanctæ æternæque vitæ asserendis, tum ut absolutissimum nobis relinqueret patientiæ ferendarumque æquo animo adversarum rerum exemplum.

PATI. Horum enim ea perversitas erit ut inferant mala, Patris autem illud consilium ut feram.

REPROBARI, ut inutilem, imò perniciosum, ut lapi-

idolis aut mortuis hominibus distingui solet. Ex quo patet, quàm perfecta fuerit ista Petri confessio. Si qui enim Filium Dei vel Messiam antea confessi fuerant, non aliter hoc intelligebant quàm communi vulgi sensu, scilicet quòd esset Filius Dei adoptivus, ut alii sancti, tametsi cæteris præcellentior, et Messias carnaliter Judæis magnâ cum gloriâ regnatura.

VERS. 21. — PRÆCEPIT NE CUI DICERENT HOC, id est, suam illam sublimem de divinitate suâ fidem promulgarent; QUIA, inquit, OPORTET FILIUM HOMINIS MULTA PATI, id est, quia brevi à scribis et populo Judaico

dem structuræ ineptum atque incommodum ab ædificanti- bus : alludit enim ad illud Psalmi 117, v. 22 : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes*, etc., quod disertè etiam citat ipse Marci 12, v. 10.

SENIORIBUS. Hi sunt presbyteri quos Latinè *senatores*, penes quos auctoritas; sed de hoc egimus supra. Vide etiam quæ diximus de *principibus sacerdotum et scribis*. Si à plebeis motu populari incitatis ferendum aliquid fuisset, minùs probrosum fuisset, quàm si ab iis qui plebi præerant, et quidem omnibus ordinibus conspirantibus, judicum, doctorum, summorum sacerdotum. Populum enim, facile fuisset credere, levi insolentià agitatam, innocentem injustè vexasse; at de his quorum erat jus dicere, et insontes tueri, non facile esse poterat hujusmodi quid persuaderi. Cùm faceret igitur hæc ignominia ad passionis suæ exaggerationem, et turbare non leviter discipulos posset, explicuit illam Jesus. Nihil enim minùs consentaneum erat, quàm gratiam peculiariter Judæis promissam, à gentis ducibus reprobari.

Et occidit. Etiam occidi ab illis adhibito gentium ministerio; vide infra 20, v. 15. Occidi ab his Christum necessum erat, quia tanta erat eorum malitia, quanta non ferret vitam beneficientis omnibus Christi. Mori autem Christum necessum erat, ex definito Patris suoque ipsius consilio, ad humani generis redemptionem. Suppetebant quidem omnipotenti Deo plures aliæ rationes redimendi humani generis, qui uno voluntatis suæ jussu poterat rem omnem conficere; sed mortem Filii sui hominis facti judicavit rationem esse omnium aptissimam. Debeatur hominum peccatis æterna mors, justitiâ exigente; illorum nullus pro aliis satisfacere idoneus erat, cùm omnes æquè mortis essent rei; quin et si eorum aliquis fuisset innocens, non tamen suffecisset is, ut nec ulla alia creatura, cujus virtus omnis finita est, satisfacere justitiæ pro peccatis admissis in majestatem Dei infinitam mortemque promeritis æternam; justitiâ enim postulante, non alium, sed hominem pro homine luere. Quare oportebat ut, si congruâ maximè ratione redimendus esset homo, innocens Dei Filius factus homo mortem subiret, qui, et ut homo mori proque fratribus satisfacere pro morte reddidit posset, et ut Deus tantam dignitatem virtutemque, infinitam, inquam, operibus humanæ naturæ in unitate personæ sibi unitæ tribuere, quanta necessaria esset ad satisfactionem. Hoc Dei consilium ut discipulis suis Jesus integrè tandem aperirèt, postquàm docuerat illos veritatem tam divinæ in se quàm humanæ naturæ (judicavit enim paulatim et servato ordine quodam docendos),

crucifigendus sum. Nempe nè id, quod paucis accidit, Matth. 27, v. 40, et seqq., omnibus accideret, hoc est nè tanto scandalo crucis et mortis ejus, quo et discipuli et ipse Petrus perturbati sunt fidem perderent. Nam, ut Chrysost., id quod radices jam egit, si evulsum fuerit, non tam facilè potest iterùm plantatum pullulare. Hæc ergo prædicatio gloriæ Christi servabatur post resurrectionem, sublatis è medio omnibus scandalis.

VERS. 25. — ABNEGET SEMETIPSUM, id est, in peri-

cepit jam illis et passionem suam mortemque prædicere, ne quid ignorarent eorum mysteriorum, quæ ad officium Christi, et procurandam humani generis salutem pertinerent. Noluit illis ante persuadere futuram occisionem suam, quàm firmasset illos in fide deitatis suæ ne persuasa mors obstaculum præberet fidei in Deum immortalem; sed postquàm Deum se esse confirmaverat, ne continuò abriperentur in eam opinionem in quam cum plerisque omnibus propendebant, fore ut Christus regnum hoc in mundo felicissimum iniret, atque eò felicius quò Deus ipse adversa omnia facile posset avertere, et suo omnes dominatui subjugare, voluit subjicere mortis brevi sibi inferendæ prædictionem; simul illos muniens adversus procellam illam tempestuosam, ne, dùm reprobari, affligi, occidi, morique ipsum cernerent, à fide in ipsum ac spe deficerent, postquàm viderent omnia longè ante ab ipso præscita fuisse, ac proinde facilè ab ipso caveri potuisse, nisi certo suo Patrisque consilio ultrò hisce malis se ad tempus exponeret.

TERTIA DIE, scilicet à sui occisione; vide infra 11, v. 30.

RESURGERE, suscitari, scilicet à morte; divinà, in quam mors non cadit, humanam naturam suscitante. Suscitandi verbum metaphoram habet à somno; resurgendi à casu sumptam: mors enim nunc casum nunc somno comparatur. Necessarium fuit Christum à morte resurgere; frustra enim mortuus fuisset, nisi mortem suam morte vicisset; vicisse autem mortem non poterat, qui in morte ipse remaneret: quare impossibile fuisse, ait Petrus, Act. 2, v. 24, *ut ab inferno ille detineretur*. Resurgere autem oportuit, non quovis modo, sed nunquàm ampliùs moriturum, ad vitam, inquam, immortalem et regnum æternum. Voluit porò addere Salvator hujus suæ à morte resurrectionis significationem, ne dejicerentur animis discipuli, si audirent illum ad mortem et quidem probrosam tendere, nec intelligerent quid mortem consecuturum esset: quasi nihil aliud esset Jesu propositum, quàm docere aliquandiu, et doctrinam miraculis stabilire, deinde mori, et morte finem accipere; quod certè non fuisset Christum Dei Filium hominumque Salvatorem se præstare. Admonet itaque, ubi visuri essent morientem, forti animo diem expectare tertium, quo visuri sint superatà morte viventem.

VERS. 25. — AD OMNES. Superiora solis discipulis locutus fuerat; hæc omnibus, sed præcipuè ut discipulorum suorum mentibus imprimeret indubitam suæ passionis mortisque quam prædixerat expectationem; docet omnes, etiam turbas consultò advocatas

culis vitæ, et carnis afflictionibus ita afficiatur, quas alius illa pateretur, nullam scilicet sui vitæque curam habeat. Quod Chrysostomus, homiliâ 56, intelligi posse monet ex abnegatione aliorum, quos tunc abnegare dicimur, cùm eos negligimus, et eorum vitam pro nihilo ducimus. Hoc Luc. vocat *abnegare animam suam*, ut distinguatur contra *abnegare patrem, matrem*, etc., et est aliquid supremum in vitâ spirituali, supponens abnegationem affectuum suorum. Et *totum lat crucem suam*, id est, quamcumque afflictionem e-

(quod Marcus habet), quid sapiendum hujusmodi in negotio, ut sapias quæ Dei sunt, nimirum, non sibi tantum, sed et suo exemplo ipsi Petro et prorsus omnibus, mortem cæterasque adversitates forti animo ferendas ubi à Deo immittantur; quas etiam suâ causâ plerisque inferendas dat intelligendum.

SI quis. Quisquis, sit princeps, sit plebeius; sit senex, sit juvenis; sit vir, sit femina.

VULT. Loquitur tanquam liberum relinquit unicuique, ut suavius attrahat; cæteroqui, etsi in liberâ hominis voluntate sit positum non sequi Jesum, ei tamen qui servari velit necessarium est sequi.

POST ME VENIRE, me sequi, non pedibus, sed imitatione; discipulus verusque sectator meus esse, et fieri civis regni cælorum quod à me prædicatur et promittitur.

ABNEGET, ἀπαρνησάσθω. Plus habent emphaseos verba ista composita quam simplicia: omnino neget se nosse, habeat se tanquam qui prorsus non nôrit, id est, tanquam qui omnino non amet, non diligit.

SEMETIPSUM, non tantum sua. *Qui me desiderat, se abiciat*, ait sanctus quidam. Syrus, *animam suam*; ita enim consuevit uti animæ voce pro hujusmodi pronomibus. Quo loquendi modo et nos legimus, Luc. 14, v. 26, *odisse animam suam*, idem unum cum eo quod hic habemus, *abnegare semetipsum*. Semetipsum autem quando abnegare jubetur discipulus Christi, non id quod est creatione intelligitur abnegare debere, sive corpus, sive animam (quorum non minima illi injungitur cura), sed id quod est aut esse potest suâ voluntate. Nam quia voluntas inter facultates humanæ animæ principatum gerit, totumque ad eum hominem gubernat et regit, idcirco abnegare semetipsum sive animam suam dicitur, qui abnegat voluntatem suam. Suam autem non quamcumque jubetur abnegare (nec enim hominem agat qui voluntate non utatur), sed ita suam, ita propriam, ut non consonet voluntati Dei, proprium omne velle quod à Dei lege aut certè Dei voluntate discrepet: quod ut frequens, ita varium et multiplex est in unoquoque hominum, à corruptione præsertim naturæ. Itaque *abneget semetipsum*, id est, constans rejiciat ac repudiet omne id quod ita voluntati naturæ suæ humanæ jucundum gratumque est, omne id in quod ita propendet voluntate propriâ, ut Dei voluntati non sit consentaneum, considerans non quid sibi bonum, sed quid Deo gratum sit. Hoc ut faciamus eò spectat oratio illa: *Fiat voluntas tua*, Matth. 6, v. 10, ex cujus proinde expositione hujus præcepti petenda est expositio. Hoc autem qui facit, judicatur ab hominibus *abnegare semetipsum*, non nosse, non diligere semetipsum, cum reverà maximè is diligat semetipsum, et qui contra agit, verè abneget oderitque seipsum; nam ab hominum vulgari judicio sumpsit hanc loquendi rationem Servator.

cruciatum, etiam ipsum supplicium crucis, omnium dirissimum et ignominiosissimum, sibi divinitus destinatum. Videtur enim alludere ad crucem, quam ipse humeris portaturus erat; q. d.: Paratus sit mecum etiam crucifigi; hoc enim sibi videtur velle id, quod

TOLLAT. In humeros, supponat lubens humeros cruci. Nam quanquam Deus cruce oneret tam malos quam bonos, non tamen crucem accipere dicuntur, nisi qui humeros libenter subjiciunt. Crucem quidem naturâ rejicimus; sed cum humili æquoque animo quidquid Deus imponit patimur, crucem accipimus.

CRUCEM, mortem, cruciatum, afflictionem, adversitatem quamcumque, etiam gravissimam, qualis est mors crucis. Tertium addit affectum humanum omnium potentissimum, nimirum hominis erga seipsum, quem et ipsum cedere oporteat amoris Christi. Igitur à specie ad genus Salvatoris progreditur, ut sciamus non fore nos ipso dignos, nec aliter nos posse in ejus discipulis censeris, nisi ad omnes ærumnas ferendas compositi simus. Si nos torquet atque excruciat, quod fidei causâ nobis est cum patre vel uxore vel liberis dissidium, veniat oportet nobis in mentem ista conclusio Christum omnes suos discipulos cruci addicere. Nam quia crux supplicii genus erat, omnium vilissimum ac dirissimum, quodque in se uno cætera omnia quasi comprehenderet, familiare est Salvatori, quamvis afflictionem, cruciatum, mortem, per illam denotare; respicienti simul ad hoc, et hoc quasi præludio significanti, se crucem aliquando pro salute nostrâ passurum. Ad imitationem enim suæ crucis, quâ omnem afflictionum tolerantiam absoluturus erat, crucis voce utitur; ostendens non solum leves quasdam afflictiones, sed et planè extremas discipulis suis esse ferendas.

SUAM, divinitus sibi destinam, quam impii Deo permittente ipsi propter Christum intulerint. Crux cujusque propria est, quidquid Evangelii aut justitiæ aut exercendæ virtutis causâ, unicuique ferendum Dominus destinârit. Facile est ei qui seipsum abnegârit ferre æquo animo crucem adversitatemque quamcumque, quam consideret à Deo sibi destinam.

QUOTIDIÈ, quodcumque à Deo imponitur, etiam quotidie, quod plerumque usu venit piis, Rom. 8, v. 36; 1 Cor. 15, v. 31. Magnum subest huic dictiunculæ pondus: quâ significat Christus, fore ut, sicut dies diem consequitur, ita crux crucem excipiat; nullum denique adversitatum finem fore, donec è mundo hoc exiverimus; ut ne quis existimet se defunctum cruce ferendâ, si unam æquo animo tulerit: pluribus enim toleratis, ad novas ferendas parent se singuli oportet, nec unquam fatigentur, etiamsi quotidiana sit crux, sed perseverent ad finem usque donec cursum consummaverint, Matth. 10, v. 22.

ET SEQUATUR ME, id est, meo exemplo, qui memetipsum abnego et crucem meam fero. *Descendi*, inquit, *de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me*, Joan. 6, v. 38. Et cum de

adjicit: ET SEQUATUR, id est, imitetur, ME, tam in cruce ferendâ, quam ferendi modo; ut scilicet patienti, æquo, imò libenti animo, et justitiæ causâ propter Deum ferat. Multi enim ut fures et latrones crucifiguntur, et crucem ferunt sine fructu.

cruce propriè dictâ ageretur : *Non, ait Patri, sicut ego volo, sed sicut tu*, Matth. 26, v. 39. In his igitur qui sequitur Jesum, est ille discipulus Jesu, hæresque promissionum illius, sapiens quæ Dei sunt, non quæ hominum. Porrò alludere videtur ad id quòd ob Evangelium prædicatum bajulaturus aliquando sibi ipse crucem esset quâ interficeretur, Joan. 19, v. 17, atque ita reipsâ monstraturus se libenti animo accipere crucem suam, quo modo etiam totâ vitâ fecerat, suoque nobis exemplo præire. Addit autem istud partim solandi nos gratiâ, partim docendi modum quo crux ferenda. Nam dùm mentem subit hæc consolatio, nos in ferendâ cruce, Christi esse socios, fit ut facilè mitescat omnis acerbitas. Modus autem ferendi crucem, ut salutariter feratur, est ut ad Christi exemplum feratur, nempe æquo, patienti libentique animo, ad hæc justitiæ causâ, denique propter gloriam Dei ut finem. Cruci suæ non minùs affixi sunt reprobi, nec eam quantumvis lucentur excutere queunt; sed quia extra Christum crux maledicta est, manet eos infelix exitus. Quare hæc duo simul connectenda sunt, ut fideles et crucem suam tollant et sequantur Dominum, hoc est, ad ipsius exemplum se conforment, et tanquam comites ipsius adhærent vestigiis. Semper igitur aspiciendus nobis est dux noster. Unde Paulus Apostolus ad Hebr. 12, v. 2 : *Aspicientes in auctorem fidei*, etc.; et Petrus, 1 Epist. 2, v. 21 : *Quia et Christus passus est pro vobis*, etc. Summa ergo doctrinæ et imitationis Christi est illius jussa omnibus rebus mundi jucundis præponere, omnibusque molestiis, difficultatibus, periculis atque incommodis, mutare.

VERS. 24. — QUI ENIM, quicumque autem.

ANIMAM SUAM. Non existimo animam hoc loco pro vitâ accipiendam (ut plerique), sed propriè, animam quæ corpori vitam præbet et à quâ præcipuè salus hominis utraque, et temporaria scilicet et æterna, pendet. Cæterùm synecochen esse animæ pro homine, partis nobilioris pro toto : qualis ut est frequens Hebræis in veteri Testamento (nusquam non occurrit in libris Mosis : *Anima quæ peccaverit, sive obtulerit*, etc.), ita à Syro passim usurpatur in novo Testamento, ac signanter ubi Græcè Latinèque usus est pronomine istorum demonstrativorum simul et discretivorum, *meipsum, seipsum*, et reliquorum hujusmodi. Matth. 16, v. 8, ubi nos habemus : *Quid cogitatis inter vos?* Græcus, ἐν ἑαυτοῖς; Syrus dicit : *Quid cogitatis in animis vestris?* C. 22, v. 59 : *Diliges proximum tuum sicut teipsum*; pro, *sicut teipsum*, Syrus *sicut animam tuam*. C. 27, v. 40, pro, *salva teipsum*, scribit : *Salva animam tuam*; sic et v. 42 subse-

VERS. 24.—QUI VOLUERIT ANIMAM SUAM SALVAM FACERE, scilicet, in hoc mundo, ut alibi additur, negatione scilicet nominis mei, seu qui nolendo crucem suam sibi destinatam accipere, seipsum salvum in hoc mundo morti et rebus adversis eripuerit, PERDET ILLAM, id est, in futuro, in æternum, seipsum perditurus est. ET QUI PERDIDERIT ANIMAM SUAM, scilicet in hoc mundo, id est, qui vitæ temporalis jacturam fecerit, et ita

quente. Simili phrasi Amos 6, v. 8, Hebræicè dicitur jurâsse Deus *in animâ suâ*, pro eo quod nos dicamus, per semetipsum, ut post Septuaginta etiam alii transulerunt. Et quod propriè ad hunc locum spectet, Matthæi 16, v. 24, 25, 26, ubi evangelista eandem hanc sententiam repetit, connectitque cum alterâ præcedenti : *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum*, ibi Syrus pro, *abneget semetipsum*, habet, *abneget animam suam*; et versu subsequenti, ejus loco quod hic evangelista dicit : *Animæ verò suæ detrimentum patiatur*; ipse Lucas scribit cap. 9, v. 25 : *Se autem ipsum perdat et detrimentum sui faciat*; quod Lucæ rursus Syrus pro suo loquendi more vertit : *Animam autem suam perdat illiusve jacturam faciat*. Quare manifestum evadere videtur, hoc loco aliisque similibus, animam poni pro ipso homine, synecochè familiari linguis Hebræicæ et Syriacæ : quanquàm agnoscendum sit Salvatorem libenter hæc loquendi figurâ usum esse, ut doceret quæ sit nobilior hominis portio, cujus, præ alterâ portione, quæ est corpus, prima et quasi solius habenda sit cura; quâ perditâ totus pereat homo, salvâ totus sit salvus. Qui igitur morti cæterisque rebus adversis salvum se eripuerit. Subaudiendum hic est, primum ex illo Joan. 12, v. 25, *in hoc mundo*; deinde ex præcedentibus hic et consequentibus, crucem divinitus sibi dispensatam humeris excutiendo rejiciendoque, me negato coram hominibus. Porrò per concessionem dicit hunc servâsse animam suam sive seipsum, ex vulgi opinione, qui nullam agnoscunt aut certè nullam magni faciunt salutem aliam quàm hujus vitæ, tanquam si pereat et intereat totus homo ubi corpus moritur. Nam quia anima, postquàm à corpore separata fuerit, nullo percipi potest sensu, nec ullum mortuus ordinariè præbet mortalibus superstitibus vitæ aut existentiae suæ argumentum, periisse putatur ab hominibus carni ac sensibus addictis, quippe qui futuram vitam aut non credunt aut parùm de eâ cogitant.

SALVAM FACERE, salvare, servare, scilicet in hoc mundo, cræcem divinitus sibi impositam abjiciendo, sibi que parcendo atque indulgendo, me negato aut Dei obedientiâ justitiæ relicta.

PERDET ILLAM, subaudi in futuro seculo, ubi sicuti est vera, æterna, solida salus, ita est vera, æterna extremaque pernicies. Sensus est ergo : Qui me abnegato, sibi et sui similibus visus fuerit, seipsum in vitæ salutisve temporalis discrimen propter me adductum, invenisse ac servâsse quàm optimè, verè non invenit neque servavit seipsum, qui brevi sit in seculo futuro æternùm periturus : nempe ubi mo-

carналиum hominum oculis seipsum perdiderit, PROPTER ME; addit Marcus, c. 8, v. 35, *et Evangelium*, quod Matth. c. 5, v. 10, dixerat, *propter justitiam*; Martyrem enim Christi facit non pœna, sed causa. SALVAM FACIET EAM : id est, seipsum salvum lucrificat in futuro.

Eædem vel similes sententiæ repetuntur Matth. 16, Marc. 8, Lucæ 9, et 17, et Joan. 12, simili sensu : in

riendum erit, ut semel idque brevi erit; et manifestè quidem, inspectante toto orbe terrarum, in novissimo magni iudicii die, quando abnegatus vicissim à me coram Deo Patre et sanctis angelis, tam corpore quàm animà addicetur æterno et supplicio et exitio: vide infra. Ita qui terrenæ vitæ salutisque nimis sunt cupidì, dùm se eximunt omnibus periculis, fidei aut justitiæ causâ occurrentibus, et inani fiducia sibi placeant, quasi cauti ac providi benè sibi consuluerint, se ipsi perdunt.

QUI PERDIDERIT ANIMAM SUAM, scilicet in hoc mundo. Rursùs per concessionem id dicit, pro eo quod sit: Qui fortiter mortì occumbens, extremave adversa ferens, et cruci suæ humeros libens supponens, temporalis vitæ salutisve suæ jacturam fecerit, ac proinde hominibus carnì ac sensibus addictis seipsum perdidisse totusque periisse visus fuerit.

PROPTER ME, meâ causâ, quem confessus fuerit coram hominibus. Quod hìc dicit, *propter me*, alibi dicit *propter justitiam*, Matth. 5, v. 10; justitiæ enim omnis doctor auctorque Christus est. Addit autem particulam hanc, quia reperiuntur interdùm, qui temerè, et ambitionis, desperationis vel furoris causâ, vitam profundant. Hujus porrò particulæ contrarium subaudiendum venit in priori istius sententiæ membro.

SALVAM FACIET ILLAM. Non perdidit seipsum, sed contra lucrificè, sed contra seipsum faciet salvum in futuro seculo seu vitâ æternâ, id est, exemptus è mille periculis, hìc in mortali vitâ (agentibus, mundo, carne, diabolo) insidiantibus vitæ æternæque salutì, illâ eo in seculo securâ solidâque cum felicitate fruatur. *Salvam faciet* autem, non postquàm multis seipsum seculis perdidit, sed mox ut se visus fuerit perdidisse; mox à morte corporis, præcipuâ sui parte, animâ, salvus et beatus erit, securus de corpore quoque tandem in ejusdem beatitudinis societatem gloriosè coram toto mundo recipiendo. Aptissima consolatio, quòd vitam sibi verè acquirant, qui spontè mortem pro Christo obeunt. Opposita etiam comminatio ad vellicandam carnis ignaviam plurimum valet, cùm vitæ cupidus hoc tantùm proficere admo- net, ut mortem incurrant. Ab eo igitur quod maximè nos retrahebat, amore scilicet nostri ipsorum nostræque salutis, hortatur nos Dominus ad mortis adversitatumque contemptum. *Cur enim, ait, teipsum despiciere non vis? an quia teipsum diligis? ideò ergo quia teipsum diligis, despice; sic enim summoperè tibi ipse profueris, et quæ sunt verè amanti demonstraveris.* In hæc ferè verba Chrysostomus.

VERS. 25. — QUID ENIM. Quasi diceret: Nec parvi faciendum est homini damnum seu perditio sui ipsius.

PROFICIT, juvatur.

quibus *anima* non potest accipi pro vitâ corporis; quia etiam qui in futuro perdunt animam suam, vitâ corporis vivent. Itaque alii accipiunt pro animæ salute, sive corporali, sive æternâ. Nos commodissimè accipi posse judicavimus per synecdochen pro toto

UNIVERSUM MUNDUM, universi mundi bona, totius orbis imperium, opes, delicias, et si quæ sunt alia illius bona, prosperam valetudinem, vitam longævam, etc.

SEIPSUM. Explicat evangelista, ut supra diximus, quid intelligatur modo illo loquendi Syriaco, *animam suam*: Nam et hunc ipsum locum eodem modo, cùm alio non posset, vertit interpres Syriacus, *animam autem suam perdat, aut damnet*.

Et. Aut est et Græcè et Syriacè; sed disjunctiva est loco copulativæ.

ET DETRIMENTUM SUI FACIAT, scilicet in seculo venturo, ubi declaratus exsul regni cœlorum æternis addicatur suppliciis, ubi, nec alibi, est veri nominis ut salus ita et perditio. Q. d. Salvator: Nihil prodest, non est æstimabile damnum hoc totius mundi lucro, omninò inæstimabile est damnum. Et quidem fatentur omnes, hominem ipsum longè præstare cunctis mundi opibus: sed interea exæcat plerosque carnis sensus. Quid dabit homo cujus permutatione redimat animam suam, perditam in altero seculo? Nihil: damnum enim est irrecuperabile. Nihil est in rebus mundi, quia neque omnes simul res mundi queant hominem, qui se ipse perdidit, inque exitium futuri seculi adduxerit, perditione exitiove eripere. Itaque, cùm nec æstimabile nec recuperabile sit sui unius in futuro seculo damnum, totius hic mundi lucro, forti animo, quidquid hic mundus habet expectandum, honores, divitiæ, voluptates, sanitas, adèoque ipsa corporis vita, posthabenda ac contemnenda sunt, et mors adversaque omnia in hoc seculo ferenda, nec sibi parcendum, potiùs quàm à me aut justitiâ discedens, sui ipsius damnum patiat, aut seipsum quis perdat in altero seculo; quemadmodùm ego, potiùs quàm non obediam mandato Patris, mortem statuo alacris subire.

VERS. 26. — ME ERUBUERIT, seu quem mei puduerit. Me erubuerit, ita scilicet, ut aut me Christum Filium Dei agnoscere, aut agnitum confiteri vereatur; sive ipsum pudeat vilitatis meæ, sive pudeat persecutionum, quas etiam pro nominis mei confessione subire probrosam judicet.

ET, vel.

MEOS SERMONES; Evangelium meum, doctrinam meam.

FILIUS HOMINIS, cujus ipsos puduit, fortassè quia Filius hominis erat, propter infirmitatem scilicet susceptæ carnis. Utitur tertiâ personâ de se loquens, ad declinandam arrogantiam opinionem, ut plerùmque; et quidem vocabulo *Filii hominis*, notat præsentem vitæ suæ conditionem: ego, qui nunc vivo in carne mortalis homo, vilis, abjectus, ac mundo contemptus, mox etiam conculcandus ab omnibus, et pro verme, potiùs quàm homine habendus.

homine, phrasi apud Hebræos et in veteri Testamento usitatissimâ, ut patet Levit. 5, v. 2, 1, 5, etc. Et hâc de causâ sæpè in novo Testamento, ubi nos legimus, *teipsum, seipsum*, et similia, translatio Syriaca usitato suo idiotismo legit, *animam tuam, suam*.

ERUBESCET; pudebit et Filium hominis illius, id est, non cognoscet illum Filius hominis pro suo.

CUM VENERIT, cùm rursùs adveniet, ad iudicandum terrarum orbem, non ut Filius hominis, humilis et contemptus, sicut nunc, sed ut Filius Dei in gloriâ Patris sui. Gloriam secundi sui adventûs opponit humilitati primi, propter quam quosdam hic ipsius pudet.

IN MAJESTATE, in gloriâ, SUA ET PATRIS. Eadem est Patris quæ Filii gloria, et è contra, nempe, quòd et Pater et Filius Deus sit; nisi fortè suam intelligat, quòd iudex futurus sit mundi universi, vivorum et mortuorum; Patris autem, quòd agnoscendus sit Deus quemadmodùm Pater, et divina ipsius gloria toti orbi clarè manifestanda. Venturus est ergo conspicuus gloriâ, amplitudine, magnificentiâ. Ne ex præsentis aspectu discipuli æstimarent ipsius regnum, gloriam Patris et angelorum commemorat, longè alium se fore promittit, cùm adveniet mundi iudex: longè aliâ specie se videndum præbebit.

PATRIS. Eâ quâ Pater ipsius est nobilis, id est, ut beatus et solus potens, Rex regum et Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, et lucem inhabitat inaccessibilem, 1 Tim. 6, v. 15. Non quidem rejectâ Filii hominis formâ (eâ enim hominibus reis videbitur), sed affectâ unigeniti Filii Dei manifestâ gloriâ, quæ dùm iudicem tam potentem quàm justum declarabit, piis quidem solatio, impiis verò terrori erit. Eadem porrò cùm sit Patris et Filii gloria, eadem est et natura, ut rectè ex hoc loco colligunt veteres, suffragante Apostolo, Philip. 2, v. 11.

ET SANCTORUM ANGELORUM, quam angeli sancti ipsi afferent præsentia atque obsequio suo; qui ut nunc solum Dei cingunt, ita tunc præstò futuri sunt ad ornandam Filii Dei majestatem. Syrus habet: *In gloriâ Patris sui cum angelis suis sanctis*, ut in Marco. Comitatus, non, ut modò, paucis duntaxat ac tenuibus discipulis, sed innumeris sanctorum angelorum, nobilium illorum ac virtute potentium spirituum, turmis, qui visibili formâ iudicantis majestatem cingent atque ornabunt, præstò ad audiendam vocem sermonum ejus; quorum si unus aliquando unâ nocte fundere potuit potentissima Assyriorum castra, cæsis centenis et octuaginta millibus, 4 Reg. 19, v. 35, quid non subversuros atque domituros credas, ubi omnes conjunctis copiis ac viribus cum Domino ad iudicandum venerint? Angelorum ministerio Filius hominis ad-

VERS. 27. — ALIQUI HIC STANTES, id est, quidam adstantium seu præsentium non morientur, donec videant regnum Dei, id est, donec videant meipsum oculis suis apparentem in eâ gloriâ et majestate, quâ in regno meo appariturus sum. Quod de die iudicii, et de Joanne evangelistâ, citra mortem supersite, quidam olim intellexerunt. Sed ab ipso Joanne satis refutatur cap. 21, v. 25. Alii satis verisimiliter de gloriâ resurrectionis ejus, quæ usque ad ascensionem omnibus discipulis manifestata est. Sed quia illud, aliqui, paucorum discipulorum privilegium videtur indicare, et statim illis verbis subjungunt tres evangelistæ transfigurationem ejus: hinc omninò verior est omnium penè veterum sententiâ, Orig., Chrysost.,

ducet finem mortalium rebus. Hi ignem excitabunt, quo innovati qui tunc fuerint reperti vivi, mortalem vitam cum immortalis commutent, et conflagret quidquid superest operum à mortalibus relictorum aut mortalium usibus servientium, exuranturque sordes quibus mundum illi contaminârunt: mortuos quotquot unquam fuerint homines revocabunt in vitam, simul omnes vivos et mortuos cogent ad iudicium, et in caminum ignis projicient quos ille non agnoverit pro suis. Vide Matth. 13, 59, 40, et 24, 31. Angeli autem sancti vocantur, distinctionis causâ à spiritibus immundis, quòd mundities omnisque virtutis studiosi cultores sint, procul ab omni peccatorum immunditiâ, quâ se oblectant dæmones. Jam intelligendum hic relinquunt evangelista à contrario: *Qui autem me confessus fuerit; etc., et Filius hominis confitebitur eum, etc.*, ad probationem alterius partis versùs 24: *Qui perdidit animam suam propter me, salvam faciet eam.* Quem integrum versum Matthæus unâ generali sententiâ confirmat: *Reddet unicuique secundum opus ejus.* Nam Lucas, ut etiam Marcus, particulatim monstrat, quomodò eis quos pudet ipsius, reddet secundum opus ipsorum, quòd scilicet et ipsum pudebit illorum.

VERS. 27. — VERE, in Matthæo, amen. Ne disceptantes apud se discipuli longum esse diem illum novissimum quo promittat manifestationem gloriæ suæ et præmium laborum, imminetia verò esse pericula quæ suâ causâ velit subiri, animis dejicerentur, propiore eos fiducia erigit, quòd scilicet futuræ gloriæ suæ specimen brevi daturus sit. Ut ergo interim discipulos suos sustentet Dominus, confirmationem temporis intermedii illis proponit, ac si diceret: *Ut certiores vos faciam gloriæ et regni ejus quod me apud Patrem manet, orbi aliquando manifestandi, cujus participes futuri vos cæterique imitatores mei sitis, illud prædico vobis, et habete pro certo.*

HIC STANTES. Qui hic, adsunt seu præsentis sunt, sederint licet fortassè. Memineris adfuisse cum Apostolis turbam populi, Marci 8, v. 34.

NON GUSTABUNT MORTEM, non sentient mortem, non morientur: metaphora sumpta est, pro sacræ Scripturæ more, à calice, qui tanquam propinetur morturo, mortem continente. Porrò quòd dicit non morientur, non ideò dicit quòd longum adhuc futurum esset id quod promittit, demùm scilicet sub finem vitæ apostolorum; sed quòd nollet mox omnibus id in-

Hilar., Theophyl. et Hieron., in hunc locum, quòd gloriam transfigurationis quibusdam revelandam promittat; quam *regnum* vocat, quia regni sui futuri erat imago seu significatio, ut August. in v. 9, c. 2 ad Galat. Unde Nazianzenus, orat. 51: *Talis veniet, scilicet ad capessendum regnum suum, qualis in monte obiter monstratus est, divinitate carnem superante.* His ergo verbis erigit discipulorum animos, de morte ejus contristatos, et gloriæ brevè futuræ promissâ manifestatione certos facit de eo quod dixerat, se venturum iudicem in gloriâ Patris, ut illâ spe erecti non vererentur tollere crucem suam, etc., prout hoc notat Hilar. initio cap. 17.

notescere ; quare nec nominare voluit quinam illi forent.

DONEC VIDEANT, usque dum viderint, suis oculis.

VERS. 28. — POST HÆC VERBA, post hanc promissionem : *Sunt aliqui hic stantes*, etc. : cæteroqui enim liceat ex Hebraico idiotismo accipere, *post hæc verba*, pro, *post hæc*.

FERÈ DIES OCTO, scilicet intercesserunt. Matthæus et Marcus dicunt, *post dies sex assumit*; non enim numerant illum diem quo promissio illa facta fuerat. Lucas eum annumerans, *ferè*, inquit, *dies octo*, quia sub finem diei septimi, quando instabat octavus dies, quod demum et perfecta fuit historia subsequens. Sub vesperam diei septimi, ascendit Salvator cum tribus è discipulis suis in montem ; ipsà nocte, cujus medium fuit initium diei octavi, transfiguratus est; habes enim discipulos fuisse somno gravatos, infra v. 32, denique totâ illâ nocte mansit in monte ; nam postridiè demum ad reliquos discipulos descendit, infra v. 37.

ET ASSUMIT, et cum assumpsisset, scilicet secum, relictis aliis apostolis ad pedem montis; non assumpsit omnes, ne res ante tempus divulgaretur ; certè filium perditionis Judam adesse non congruebat. Tres autem tantum assumpsit, quòd tres sufficerent ad ferendum testimonium.

ET JACOBUM ET JOANNEM. Quidam præponunt Joannem ut celebriorem ; alii Jacobum ut seniorem.

ET ASCENDIT. Non est Græcè et.

IN MONTEM. Vulgaris opinio est fuisse montem Thabor. Atqui Thabor mediâ in Galilæâ situs fuit, in campo magno Galilææ ; constat autem extra Galilæam rem istam gestam fuisse, ex eo quod in fine historiæ dicat Marcus evangelista, Matthæo suffragante, Jesum ejusque discipulos inde profectos, esse prætergressos Galilæam : vide Marc. 9, v. 30. Verisimile itaque fit, salvo meliore judicio, ut superiora, ita et hæc consequentia, in partibus Cæsarææ Philippi contigisse, illicque egisse Jesum octo plus minus diebus, quibus in partibus, inter alios, Libanus mons erat, sacris litteris celebratissimus, de quo Isaias cap. 35, v. 2 : *Gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron : ipsi videbunt gloriam Domini et decorem Dei nostri*. Mons Thabor celebris fuit apparitione Christi Domini redivivi, de quâ Matth. 28, v. 16.

UT ORARET. Postquam interdiu populo serviit, sub vesperam secedit ut Deo serviat, pernoctetque in oratione Dei, quod alibi dicitur, exemplo nobis relicto.

VERS. 29. — DUM ORARET, dum ipsius mens tota Deo se immergeret. Orabat haud dubiè id quod hic

VERS. 28. — Itaque, ut Christus promissum solveret, *post sex dies*, ut Matth. ; ut FERÈ POST DIES OCTO, ut Lucas ; ubi vel confusè tantum tempus notat, vel, ut alii hic et August. lib. 2 de Consensu evang. cap. 56, Matth. solos dies intermedios computavit, Lucas simul extremos, id est, eum quo Christus loquebatur, et eum quo visionem exhibuit. ASSUMPSIT PETRUM ET JACOBUM ET JOANNEM, tanquam præcipuos apostolorum, cæterisque capaciores, quos ideò secretis maximis adhibere solebat. *Jacobus* autem iste non est fra-

reipsâ obtinuit, ut discipulis divinitatis ac gloriæ suæ visibile spectaculum exhiberetur ; non quòd vel præcariò id aliunde petere opus haberet, vel dubia esset Patris voluntas ; sed quia toto humilitatis suæ cursu semper ad Patrem retulit quidquid divinitus egit. Quòd autem inter orandum transformatus fuit, id ostendit, et nos orantes quodammodò in Deum transformari : quo certè cupidiùs cum Deo colloqui, id est, orare deberemus.

SPECIES VULTUS EJUS ALTERA, alia, planè diversa. Apud Matthæum et Marcum, *transfiguratus* est ; vox eadem est quâ poetæ nominant vanas fabulosasque deorum suorum metamorphoses, in varias naturas figurasque transmutatorum. Atqui sacrâ istâ metamorphosi non subtracta est Jesu pristina faciei corporisve sive forma sive figura, multò minùs substantia humani corporis ipsius transit in spiritus aeris aut alterius naturæ substantiam : sed ea quâ inter homines versabatur, obscura, humilis, infirmaque, ut cæterorum hominum, tum faciei tum corporis species, mutata est in cœlestis divinæque majestatis specimen. Figuræ faciei corporisque familiari ac notæ discipulis, accessit insolens splendor et gloria mirifica ; ideò transfiguratus dicitur, non quòd character lineamentave faciei aut corporis mutata sint ; sed, inquit Theophylactus in Marcum scribens, quòd, *manente caractere qualis priùs, ineffabilis lucis factum sit augmentum*. Figuræ igitur vox, in hoc transfigurationis nomine, pro specie accipienda est : quâ voculâ usus Lucas clariùs dixit : *Facta est species vultus ejus altera*. Quin et Matthæus, quod obscuriùs dixerat, *transfiguratus est*, explicuit subsequentibus verbis : nam quasi quæras quomodò transfiguratus sit, respondet : *Et resplenduit facies ejus sicut sol, vestimenta autem*, etc.

VESTITUS. Ne putes solam splendore hujusmodi affectam faciem fuisse (quanquam illa inprimis fuerit, quæ summum dignissimumque in corpore obtinet locum), vestimenta ejus facta sunt alba, nimirum, reliqui corporis splendore, penetrante ac tingente ea quibus tegebatur vestimenta.

ALBUS. Lux in suo fonte, sole, inquam, aut igne, nullo interposito velamine visa, aurea fulvaque apparet ; transparens autem per velamen seu rem mediam aut visa in re alterâ excipiente à fonte, alba apparet sensibus. Hæc ratione luna alba videtur, et ipse quoque sol objectis nubibus. Eadem ratione vestimenta Jesu alba sunt visa, facies verò fulva aureaque.

ET REFULGENS. Optima nostra manuscripta legunt

ter Domini, episcopus Jerosolymorum, auctor Epistolæ catholicæ, ut August. putavit ; sed ille, qui dictus est *Major*, ab Herode occisus, quia Joannem vocabat *fratrem ejus*. Tres assumit, ut in ore trium testium constaret rei tantæ testimonium, non omnes, ne res divulgaretur. UT ORARET ; in montibus enim Christus, ubi solitudo major, et cœli conspectus liberior, orare solitus fuit, ut Marci 6, v. 46, et Luca 6, v. 12, et rebus magnis orationem præmittere : Mons iste, teste Hieron. Epist. 27 ad Eustochium, fuit Thabor ; Jose-

absque conjunctione *et, albus refulgens*, albus simul et refulgens. Græcè est quasi dicas *effulgurans*, id est, emicans. Omnium colorum splendidissimus est albus. Secundùm Matthæum est, *sicut nix*, nive enim nihil est in rebus naturæ albius, nec proinde splendidius, at Græcè et Syriacè, eodem in loco legitur : *sicut lux*, quod idem est quod *albus refulgens*; sicut lux, scilicet à sole in aerem, lunam, remve aliam diffusa; nam faciei quidem splendor, soli; vestimentorum autem, luci sive lumini à sole diffuso, comparatur. Quali itaque splendore corporis est in regno suo et ad judicandum venturus est Jesus, quali rursus ornaturus est corpora sectatorum suorum (*reformabit enim corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ*, Philip. 3, v. 21), talem jam ad breve tempus induit discipulisque monstravit, non æqualem tamen, sed mortalium discipulorum captui accommodatum. Neque enim fuit hæc solida cœlestis gloriæ exhibitio; sed symbolis, quæ carnis modo congruerent, ex parte gustandum præbuit, quod totum percipi nondùm poterat: nam à morte demùm *videbimus eum sicuti est*, 1 Joan. 3, v. 2. Porrò is splendor non foris Jesu accessit, quemadmodùm Mosi, Exodi 34, v. 29, *ex consortio sermonis Domini*, sed ex divinâ ipsius naturâ in humanam, ex animâ in corpus profluxit, beatitudine eâ quâ divina ipsius natura per se, rursus eâ quâ anima ipsius ex divinæ naturæ visione beata erat, in corpus exundante; internâ, inquam, virtute et gloriâ cum externo habitu comunicatâ. Docemur itaque, ex internâ beatitudine externam oriri, contra quam mundus opinatur: et ipsi Jesu, quamdiù in formâ servi versatus est in hoc mundo, nihil fuisse detractum, quia spontè se exinanierit, sub carnis infirmitate majestatem occultans.

VERS. 30. — ECCE rem magis etiam miram. Res admiratione aut observatione dignas narraturi, voculam hanc prophetæ atque evangelistæ frequens solent præmittere, ut lectorem attentum reddant.

LOQUEBANTUR CUM ILLO: ERANT AUTEM MOSES ET ELIAS, ille à mille quingentis annis mortuus, hic à mille ex hominibus raptus. Jesus vitæ mortisque

pho Itaburius dictus, in mediâ Galilæâ, non procul à Nazareth. Quâ de causâ peregrinatione etiam tum à Constantini temporibus et templo celebris fuit; ut sanè nova videri debeat suspicio ejusdem recentioris putantis esse Libanum. Nam quod Marc. dicit cap. 9, v. 29, eos inde profectos et prætergressos Galilæam, nihil aliud significat quàm transvisse Galilæam.

VERS. 29. — FACTA EST SPECIES VULTUS EJUS ALTERA. Transfiguratio non fuit figuræ, sive faciei sive corporis mutatio, sed externæ tantùm speciei, manente figurâ eâdem. Et Matth. explicans transfigurationis modum: *Resplenduit facies ejus sicut sol*, etc., fulgore illo tum ex insidente Dei majestate, tum ex animi beatitudine in faciem totumque corpus dimanante, sicut fiet omnibus sanctis in cœlo. Nam, ut August., epist. 56, ad Dioscorum, tam potenti naturâ Deus fecit animam, ut ex ejus plenissimâ beatitudine redundet etiam in inferiore naturam, quod est corpus, plenitudo sanitatis, id est, incorruptionis vigor, sub quâ omnes ejus dotes comprehendit. Itaque fulgor iste faciei ab intrinseco venit, non ab extrinseco, ut olim Moysi. Nec tamen erat dos claritatis, quia erat

Domini huc illos suæ nutu voluntatis evocaverat, partim ut spectaculum suâ præsentia ornarent, partim ut testimonium perhiberent veritati; illi mortuo, reddito ad breve tempus corpore; hoc, ex eo in quem curru igneo auctus fuerat loco, adesse jussu. Decebat, Jesu cœlestem gloriam induto, et futuri adventus sui ad judicium imaginem exhibenti, adesse aliquid cœlestis consortium; ut porrò robur adderetur discipulorum de Jesu fidei, nulli congruentius accersiri poterant quàm duo isti, Moses et Elias; tum quòd ipsi futuri essent præcursores adventus Christi ad judicium; Elias omnium, Moses quorundam opinione; tum quòd plurimi fierent ab omnibus Judæis. Moses enim legis promulgator, qui severissimè in transgressores animadverterat, Elias autem propheta maximus, qui pro Dei honore et gloriâ magno zelo decertaverat, ambo, visâ in monte Horeb Dei gloriâ, et præclaris rebus gestis, cæteris omnibus prophetis sanctisque viris illustriores, præsentibus ad ornamentum simul et obsequium Jesu, reipsâ declararunt, non legis transgressorem aut blasphemum, rapientem æqualitatem Dei, esse Jesum; quæ calumnia erat scribarum et Pharisæorum; sed nec Eliam aut aliquem veterum prophetarum esse Jesum, quæ vulgi erat opinio; sed Eliæ et cæterorum omnium veterum prophetarum esse dominum, adeoque Christum Filium Dei vivi; qualem Petrus confessus fuerat; quem, lex in Mose ut legislatore repræsentata, variis figuris adumbrârît; prophetæ (inter quos Elias, etsi non scriptis relictis, rebus tamen gestis post Mosen proximus eminebat, incomparabilis legum vindex atque assertor) vaticiniis suis descripserint. Non tam itaque ad privatas Mosis et Eliæ personas apparitio ista referenda est, quàm ad legationem, cum eam quæ olim ipsis injuncta fuerat, tum eam quæ in fine seculi injungenda sit. Quærat quis, unde apostolis notitia Mosis et Eliæ quos nunquàm conspexerant? responsio facilis est, cum Deus in medium eos produceret, notas etiam et signa dedisse quibus innoscerent, sive illa fuerint monumenta aliqua rerum nobilissimarum ab ipsis gestarum, sive habitus

passio transitoria, cum dos significet stabilitatem, ut divus Thomas, 3 p., q. 45, art. 2. *VESTITUS EJUS ALBUS REFULGENS*, Græcè *coruscans*, vel propriè *effulgurans*, seu *fulgur emittens*, quasi radiis ex corpore per vestimenta, velut per rimas; aut nubem erumpentibus. Albedo igitur ista vestium non albedo propriè, sed luminis transparentis fulgor erat, qualis ferè est nubium soli subjectarum directè. Itaque sicuti nascendo subtilitatis, ambulando in fluctibus agilitatis, ita hæc claritatis corporis gloriosi aliquod specimen dedit, ut spem nostram firmaret, quòd reformabit etiam corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.

VERS. 30. — MOYSES ET ELIAS: uterque in vero et proprio suo corpore. Nec enim est ratio, cur aereum fuisset Moysi corpus, cum eadem facilitate proprium ei reddi potuerit, neque fucum aliquem adesse tanto testimonio conveniret. Sed cur hi præ cæteris? Vera et à veteribus communiter notata causa est, August. Sermone 69 de Diversis, et aliis in hunc locum, ut per Moysen lex, per Eliam prophetæ significarentur; et utrosque in Christum tendere ac terminari; et ei

ipsorum sacris litteris descriptus, 4 Reg. 1, v. 8, sive verba vel ipsorum vel Jesu de rebus olim ab ipsis gestis, sive denique alia. Nam nec veridissimilis est illorum opinio, qui putant Mosem et Eliam etiam cum apostolis esse locutos. Cum Jesu autem loquebantur, tanquam cum majore atque eo ipso de quo ipsi vaticinati fuerant ut prænuntii. Uterque rationes muneris à se quondam obiti cum Jesu communicabat tanquam illius minister et testis, ita ut præsens apostolis significaretur aperte, illos Jesu causâ legatione olim functos fuisse, ipsorumque ministerii finem Jesum Christum fuisse; namque ille, ut divini negotii pontifex summus, ab utroque observabatur. Itaque colloquium Mosis et Eliæ cum Jesu, est consensus legis et prophetarum cum Jesu ejusque Evangelio, Rom. 7, v. 21; oportebat enim apostolos confirmari non esse novam religionem quam Jesus prædicabat, sed testatam in lege et prophetis, quibus duobus consuevit Salvator totam ipsam veterem Scripturam intelligere. Venerat ut adimpleret legem et prophetas, ut promissa ac prophetias legis et prophetarum opere reque ipsâ exhiberet, ut præcepta morum, iis quæ ad perfectionem deerant aut deesse putabantur expositis, perficeret; ut consilia evangelica, utilissima illa ad perfectissimam legis observationem, adderet: denique, ut cognitioni agendorum quam lex præstabat, gratiam facultatemque agendi, quam non præstabat, adderet. Porrò, quæ ad cæremonias in lege pertinent, dum ea ad quæ futura aliquando adumbranda et præfiguranda illa instituta fuerant, representavit, id est, præsentia oculis obtulit, dum illorum spiritalem observationem docuit, spiritus litterâ tecti medullâ proditâ, dum illorum quod ad litteram observationem sustulit, id quod lex ipsa, è Dei sententiâ, ubi Christus venisset, futurum prædixerat (quod in Hebræis suis Paulus docet), denique dum pro temporariis præmiis et suppliciis substituit æterna, nihil aliud quam absolutissimè omnique ex parte implevit. Lege D. Thomam, primâ-secundæ, q. 107, a. 2. Hinc itaque facile est intelligere quâ de re Moses et Elias collocuti fuerint cum Jesu, cum tanquam testes missi à Deo declarare voluerint Jesum legis et prophetarum finem scopumque esse. Porrò Lucas singulariter collocutos fuisse ait de eâ quam brevi morte suâ confecturus erat expeditione; id quod notandum diligenter est, ut observes, quomodo Jesus ita semper studuerit docere discipulos suos dignitatem suam, ut non ignorarent humilitatem; et vice versâ ita humilitatem, ut non obliviscerentur dignitatem, quod perfici non posset redemptio nostrî si deesset altera. Probata Petri sententiâ quòd ipse esset Christus Fi-

testimonium perhibere doceremus. Alias alii peculiaris addunt. Chrysost., ut reipsâ relutarentur due falsæ opiniones: prima vulgi, putantis Christum esse Eliam, aut aliquem ex antiquis prophetis, quorum princeps Moyses; secunda Phariseorum, eum criminantium, tanquam prævaricatorem legis, ejus tamen Moyses erat lator et Elias zelator maximus. Ut Christus se vitæ et mortis dominum ostenderet, unum adducit vivum, alterum mortuum suscitât; ut

lius Dei vivi, ne discipuli procul animum revocarent ab omni opinione ferendæ ipsi adversitatis, prædicat passionem mortemque suam, atque ad eò constanter, ut non tantum sibi, sed et discipulis suis omnibus similia suo exemplo ferenda prænuntiet. At ne tanta asseveratio obeunda mortis, rursus in dubium adduceret fidem illorum de ipsius divinitate, promittit appariturum se aliquando orbi paternâ gloriâ illustrem judicem vivorum et mortuorum, cujus gloriæ etiam brevi coram electis testibus specimen edere pollicetur. Quando jam illud edit, ne rursus testes illi abrepti spectatæ gloriæ abundantia omnem mortis expectationem abjicerent, jubet spectaculum gloriæ imminens mortis testificatione nasci, cum ut mortis mentio voluptatis magnitudinem temperaret, tum ut discipuli visuri obeuntem mortem, recordarentur ejus quam vidissent gloriæ; vide supra v. 22.

VERS. 31. — VISI, qui visi, scilicet discipulis. Per anticipationem narrat istud Lucas: nam præcessit id quod sequitur proximo versu 32.

IN MAJESTATE, in gloriâ, id est, cum gloriâ sive majestate. Magnam auctoritatem præ se ferebant in hoc spectaculo, ita ut planè agnosceretur, alter legislator à Deo constitutus magnâ cum dignitate, alter legis interpret et prophetico spiritu plenus, ad docendum instructus magnâ animi constantiâ. Cæterum uterque aperte declarabat se non esse summum illum et perfectissimum Dei legatum, sed indicem et prædictorem ac prædicatorem Jesu qui præsens aderat. Quocirca quemadmodum sequitur, dicebant excessum ejus, etc. Docti sunt hic discipuli, non solum Jesum gloriâ coronandum; sed et fideles ministros ipsius, gloriæ ipsius fore consortes.

ET DICEBANT. Græcè absque et conjunctione jungitur istud sequentibus: qui visi in majestate dicebant. Dicebant autem, id est, prædicebant, sive loquebantur de excessu, etc.

EXCESSUM EJUS, exodum ipsius, id est, expeditionem atque exitum. Allusio est ad expeditionem sive exodum, quam Moses olim gesserat, educto Israel ex Ægypto. Fuit et exodus Eliæ ex hoc mundo, non obscura figura exodi Jesu in cælum, quanquam exodi nomine minimè celebrata.

QUEM COMPLETURUS ERAT, quem futurum erat ut impleret, ut perficeret, veritate reque ipsâ suâ morte allatâ, quam Moses olim cœperat in figurâ et umbrâ. Complendi vox ad figuras prophetiasque et veritatem Dei pertinet.

IN JERUSALEM, metropoli Israelitarum; loquebantur cum Jesu de expeditione illâ quam brevi in Jerusalem perfecturus erat, redempto eductoque humano genere

discipulis mansuetudo Moysis et Eliæ zelus imprimebatur.

VERS. 31. — DICEBANT EXCESSUM, seu exitum EJUS, QUEM COMPLETURUS ERAT IN JERUSALEM, id est, dissebebant de passione et morte ejus, seu redemptione humani generis, tanquam scopo et complemento legis ac prophetarum, et antitypo totius œconomie veteris Testamenti. Causæ esse poterant, ut sic Petrus et apostoli mortem ejus horrere, et absurditate offendi

è servitute dæmonis et peccati in libertatem et hæreditatem filiorum Dei, morte resurrectioneque sua, quemadmodum olim Moses in hujus rei figuram eduxerat populum Israel ex Pharaonis atque Ægypti servitute per mare Rubrum in libertatem hæreditatemque populi Dei. *Decebat*, ait Apostolus, *Deum, ut multos filios in gloriam adduceret, auctorem salutis eorum per passiones consummare; qui unam offerens pro peccatis hostiam, corpus, inquam, suum, consummavit in sempiternum sanctificatos, æternâ redemptione inventâ*; Hebr. 2, v. 10, et cap. 10, v. 12. Jesum cum Mose, redemptionem nostri per mortem Jesu cum egressu Israel ex Ægypto per mare, requiem vitamque æternam cum requie sive terrâ promissâ, variis locis confert Apostolus, ut veritatem cum figurâ: Hebr. capitibus 3, 4, et 1 Cor. cap. 10. Potuit itaque Moses, Eliâ suffragante, Jesum allocutus fuisse hunc in modum: Quod ego servus, Dei jussu operâque in figurâ olim in Ægypto gessi, id tu Filius, Patre adspirante, reipsâ proximè in Jerusalem præstiturus es, mortem patiens primùm, mox redivivus mortem calcans; ut scilicet eductum humanum genus è delictis suis asseras libertati justitiæ vitæque æternæ, quemadmodum ego eductum Israel è domo servitutis corporalis asserui in libertatem corporalem et promptum introitum in terram promissam. Age igitur, exhibe reipsâ id quod Deo agente prænuntiamus nos prophetæ tui, tum hæc aliisque similibus figuris, tum variis oraculis: omnes enim id exspectamus et summis votis desideramus. Nam donec tu pro hominum peccatis te ipsum Deo Patri sacrificium in odorem suavitatis obtuleris, et devictis hostibus nostris resumptoque corpore penetratos cælos nobis aperueris, manemus omnes in tenebris, exsules regni lucis, in quo Dei facies, nostra heatitudo, videri à nobis queat. At si tu semel mediatoris partes, te ipsum pro nobis tradens, obieris, non solum nos tecum ex inferno in cælum evehes, verùm etiam innumerabilem multitudinem electorum Dei, quam mox tua mors colliget, è peccatis in justitiam, et è mundi miseriis rectâ in cælestis regni beatitudinem educes, certâ etiam resurrectionis spe tam illis quàm nobis relictâ.

VERS. 52. — PETRUS VERO, interea dùm Moses et Elias adveniunt.

ET QUI CUM ILLO ERANT, id est, et socii ipsius Joannes et Jacobus.

SOMNO, ita ut dormirent. Hinc verisimile fit nocte contigisse transfigurationem Jesu. Jesu ad orationem se componenti junxerunt seipso apostoli: dùm simul orarent Deum, observârunt apostoli vultum vestimentaue Jesu splendescere (nam et ceteri evangelistæ aiunt Jesum *transfiguratum coram eis*; et hic, interea

desinerent. Addit idem Lucas, Petrum, et qui cum illo erant, gravatos fuisse somno, tempore scilicet orationis Christi, et antequàm transfiguratus esset: nam, ut idem, cum evigilassent, viderunt majestatem ejus, et duos viros cum ipso. Itaque

VERS. 53. — BONUM EST NOS HIC ESSE, id est, permanere, nempe propter spectaculi et voluptatis mag-

dùm oraret, speciem vultus ejus mutatam fuisse), sed Jesu orationem in multum tempus extendente, discipuli, ut nox erat, et somnus premebat oculos fessorum laboribus diurnis, inciderunt in somnum. Interea accesserunt Moses et Elias; quos discipuli viderunt experfecti, et audierunt colloquentes cum Jesu de excessu seu exodo ipsius. Observa, hinc Apostolorum infirmitatem, somno servientium dùm vacaret Jesus orationi; hinc Jesu benignitatem, non abjicientis sed tolerantis foventisque infirmos, donec paulatim eos refingat ut perfectiores evadant.

ET EVIGILANTES, cùm evigilassent autem. Syrus addit, *vix, seu difficulter*.

MAJESTATEM, gloriam, decus immensum. Viderant antea splendescere faciem vestimentaue orantis: jam viderunt, absolutâ, immensâ, atque ineffabili quâdam gloriâ, solis instar (quod Matthæus ait) fulgentem. *Regem in decore suo viderunt*. Isa. 53, v. 17.

ET DUOS VIROS, et duos illos viros, Mosem, inquam, et Eliam, quos ante non viderant.

QUI STABANT CUM ILLO, et colloquebantur: surrexerat enim Jesus ab oratione ut cum illis colloqueretur, id quod mox dictum est. Viderunt autem illos et simul gloriam magnificam quâ ornati erant, de quâ similiter dictum est; sed nihil illorum gloria ad illam quâ Jesus perfusus erat, ut nihil stellæ claritas ad solis claritatem; ideò non repetit hic quidquam evangelista de illorum gloriâ. Nec viderunt tantum illos, sed et audierunt cum Jesu colloquentes de excessu seu exodo ipsius: non enim aliò pertinebat colloquium Jesu cum illis, quàm ad discipulorum eruditionem.

VERS. 53. — CUM DISCEDERENT; illi additur Græcè, scilicet duo viri, Christo Deoque jubente. Syrus, *cùm cœpissent discedere*, id est, cùm pararent abitum; valedicentes haud dubiè, omnemque ipsi auctoritatem cedentes, precati ut eâ usus redemptoris brevi minus strenuè impleret.

AB ILLO, Jesu.

AIT PETRUS, veritus ne illis discedentibus intercideret suave illud beatumque spectaculum, cujus dulcedine captus, haud satis sui potens erat.

AD JESUM. Quamvis Moses et Elias adessent, Jesum tamen ut præcipuum et summum, à quo res omnis penderet, interpellat: viderat enim Mosis et Eliæ erga Jesum ut Dominum observantiam.

BONUM, jucundum, beatum.

NOS HIC ESSE, id est, nobis hic esse, ubi scilicet frui datur aspectu gloriæ tuæ ac sanctorum. Non recedant, obsecro, Moses et Elias, sed

FACIAMUS, extruamus. Futurum quod Syriacè legitur ambiguum est ad *faciemus et faciamus*.

itudinem, quia velut sui ipsius oblitus et ebrius erat. Unde, ut felicitas illa sit perpetua, FACIAMUS TRIA TABERNACULA, id est, tentoria ex frondibus, more Judaico, nempe ad reituidos Moysem et Eliam, jam parantes discessum. Forsan etiam manere omnes volebat ex horrore mortis Christi, de quâ disserebant. Uterque verò Marcus et Lucas adnotant, eum nes-

TABERNACULA, umbracula, tentoria, qualia ex arborum ramis et frondibus excitari solent.

UNUM TIBI. Præponit Jesum Petrus, jam doctus Jesum et Mose et Eliâ et prophetis omnibus majorem adeoque Filium Dei vivi esse.

ET ELIÆ UNUM, ut liceat hic sedem figere et perpetuò manere, perpetuà frui visione gloriæ tuæ ac sanctorum, nec reverti ad mundum, tumultibus, timoribus, miseriis plenum. Nihil de se dicit et sociis, arbitratus si modò Jesu et sanctis patribus manere illic persuasisset (nihil autem ad manendum desiderari aliud judicabat, quàm tabernacula adversùs solis ardores aerisque injurias exstructa, aliarum rerum omnium oblitus), se sibi et sociis, si opus foret, faciliè de tabernaculo prospecturum. Atqui scire oportebat Petrum, iis quos cœlestis gloria vestit et protegit, nullis opus esse tabernaculis manufactis ac caducis; sibi verò non quærendum esse triumphum ante victoriam, aut coronam ante certamen, sed nec hanc, quæ jam ipsi cernenda dabatur, eam esse gloriam in cujus visione esset conquiescendum; ut verò ea fuisset, non sibi soli et paucis sociis, retinendum fuisse Christum in monte, qui à Patre destinatus erat Salvator mundi, cui proinde Jerosolyma abeundum erat mundi redimendi regni que morte parandi causâ. Præposterum itaque fuit Petri votum, erravitque quòd finem visionis non teneret, æternam optans eam, quæ temporarii speciminis loco ostensa erat gloriam; indicio tamen hoc ardoris sui, dedit intelligendum, quàm beata futura sit æterna explicatæ Dei et Christi gloriæ visio in angelorum hominumque sanctorum omnium consortio, quem visa ad horam humanitas Christi transfigurata in societate duorum è sanctorum Patrum choro (gutta una immenso illi mari comparata) tantà affecit dulcedine, ut rebus aliis omnibus spretis sola illius fructio ipsi sufficeret. Hoc porrò discrimen est novæ legis à veteri, in quâ contra omninò quàm hic, terribilem se exhibebat Deus, usque adeò ut populus ille refugeret visionem colloquiumque Domini, Exodi 20, v. 18, 19. Deut. 5, v. 24, et 18, v. 16.

VERS. 34. — LOQUENTE; adhuc Petro loquente verba ista. Nullo responso dignatus est Jesus propositionem multis modis incongruam; quare et novâ re submissâ tanquàm abruptit Deus Pater Petri sermonem.

FACTA EST, cœlo delapsa est.

NUBES. Dei cum mortalibus aliquando propiùs ac familiaris agentis vel colloquentis, sedes esse solent nubes, Exodi 16, v. 10, et 40, v. 32, 33, 34, 35, 36, Num. 11, v. 25, tanquàm è summâ sede suâ, cœlo,

ciisse quid diceret. Puerile enim erat votum, tabernacula pro tam gloriosis requirere, neque consonum eorum colloquio de futurâ Christi morte. Causa inconsiderantia istius erat quædam consternatio animi et obstupefactio, quia Marcus ait: *Erant enim terrore exterriti*. Unde ut reipsâ voti istius incongruentia ostenderetur,

VERS. 34. — ILLO LOQUENTE FACTA EST NUBES, instar tabernaculi, ET OBUMBRAVIT EOS; id est, velut umbra quædam textit tres illas personas gloriosas; partim ut splendorem nube temperatum ferre pos-

ubi lucem inhabitat inaccessibilem, ad nubes usque se demittentis, quòd imbecillitatis humanæ captus et intuitus majoris lucis et splendidioris gloriæ vim ferre nequeat. Quare Psalmographus nubem vocat *ascensum* seu vehiculum Dei, Psalmi 103, v. 3; Job, *tentorium* seu *tabernaculum Dei*, c. 36, v. 29. Neque verò præsentia solum Dei, sed et efficientia, virtutis et gloriæ spectaculum, in nubibus esse solet, Psal. 67, v. 35, et 88, v. 7. Est itaque et hoc loco nubes apprensens, cum præsentia Dei Patris indicium, tum magnificæ gloriæ illius, ut D. Petrus loquitur, visibile exemplar: neque enim absque gloriâ Pater Filio gloriæ suæ specimen edenti testimonium attulit: nam et ideò fuit *nubes lucida*, ut habet Matthæus. Olim cum ferretur lex vetus, apparuit Deus per nubem caliginosam, Exodi 19, v. 9, et 20, v. 21; quippe umbras proferens futurorum bonorum, et metuendum se declarans: jam cum demonstrat novæ legis latorem, apparet per nubem lucidam, exhibitionis rei ipsius claræque veritatis, amoris rursus et benevolentia argumentum.

OBUMBRAVIT, operuit cinxitque instar umbraculi.

Eos qui præsentis aderant, Jesum, Mosem, Eliam, et tres discipulos (et Mosem quidem atque Eliam abstulit ex oculis discipulorum) nam illi quidem apud se mutuò erant, nubes autem non quælibet erat, sed lata profundaque, quod Chrysostomus ait, ab ipso cœlo ad terram usque haud dubium diffusa.

TIMUERUNT discipuli.

INTRANTIBUS ILLIS, dum ingrederentur illi, scilicet præsentis omnes, Jesus, Moses, Elias, et ipsi discipuli IN NUBEM. Significatur nubes suaviter incidisse in illos omnes, illosque complexu cinxisse suo; ac Mosen quidem atque Eliam, qui jam valedixerant Jesu, abstulisse ex oculis, cui expositioni Euthymius suffragatur. Præægiabant discipulorum animi, ex argumento inumbrantis nubis, novum aliquid, insolitum, et divinum: videbant nubem circa Mosen et Eliam densiorem auferre illos ex oculis (nam id Syrus quoque sentiens, paraphrasten hoc loco agit, et pro eo quod legimus, *intranibus illis in nubem*, vertit: *Cum viderent Mosen et Eliam, qui ingrediebantur nubem*); mox audiebant vocem è nube loquentis Dei: hæc omnia timorem illis incusserunt.

VERS. 35. — VOX AUDITA EST, vox, inquam, majestatis plena.

DE NUBE, ex illâ nube, è summo illius nubis, adeoque è cœlo ipso (quod Petrus ait 2 Epist. 1, v. 18) profecta, Deo Patre faciente.

sent; partim ut esset quasi sedes gloriosa divinae majestatis, inde mox locutura. Sic enim et Christus in nube assumptus et ad judicium venturus dicitur, et in veteri Testamento passim Dei majestas in eâ loqui solebat, et apparere, tum in tabernaculo Moysi, tum in templo Salomonis; sed ibi tenebrosa erat, hic lucida, secundum Matthæum, ad indicandam diversitatem status utriusque Testamenti.

VERS. 35. — DE NUBE, velut ex throno Dei Patris. Facta est autem, cum jam intrassent Moyses et Elias in nubem, ac discessissent, adeoque, ut Lucas ait,

Dicens apostolis qui soli aderant præter Jesum (jam enim discesserant Moses et Elias) et soli docendi erant divinitatem ac magisterium Jesu.

Hic, Jesus, cujus gloriæ divinitatisque latentis specimen vobis monstratur, quem jam vidistis à Mose et Eliâ, inter omnes prophetas summis, probari, observari, Dominumque agnosci.

FILIUS MEUS, Dei vivi, qualem nuper confessi estis. Hæc est perfectio, hoc culmen gloriæ Jesu, quod Deus agnoscat testeturque ipsum esse Filium suum. Accipiens, ait Petrus, 2 Epist. 1, v. 17, à Deo Patre honorem et gloriâ, voce delapsâ ad eum, etc. Hæc gloriâ ornatus venturus est judicare orbem terræ et regnabit in secula seculorum. Hanc denique gloriâ reliqua omnis gloria et bona omnia consequuntur.

IPSUM AUDITE, quem doctorem et legislatorem vobis atque humano generi dedi (hæc enim parte doctorem Ecclesiæ constituit), propius longè et familiarius per ipsum vobis loquens quàm olim Patribus per prophetas. Ipsi, quæcumque docuerit aut mandaverit, etiamsi superent captum mentis vestræ, etiamsi humano iudicio absurda aut carni inimica, fidem adhibete atque obedite, non aliter ac mihi; ipsi, inquam, non alteri cuivis qui ab eo vel tantillum dissideat; cui jam vidistis legem et prophetas cedere suo munere defunctos; in quo uno exstant omnia et plenè et clarè, quorum non erat in lege et prophetis nisi umbra obscura; qui denique eos qui ipsam audierint ad talem gloriâ perducet quali vos jam ipsum vidistis ornatum. Allusio autem hic esse videtur ad prophetiam Mosis, Deut. 18, v. 15: *Prophetam de gente tuâ et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies*, etc. Reliqua ad paternæ vocis explicationem facientia quære supra 3, v. 22.

VERS. 36.—DUM FIERET VOX, Græcè, *dùm facta fuisset illa vox*, id quod jungitur cum verbo proximo, *inventus est*. Latine, *dùm feret vox*, jungendum est cum nomine *solus*: Inventus est tum solus adfuisse dùm fieret vox.

INVENTUS EST, scilicet, statim à discipulis (qui, ut sonabat vox, mox proni in terram corruerunt) sublevantibus oculos et dispicientibus an fortè adhuc adessent Moses et Elias. Videntes Jesum solum certo certiores redditi sunt, voce illâ non alium quàm Jesum ipsum declaratum esse Filium Dei et præceptorem hominum, præter hoc quòd pluribus aliis argumentis hoc idem manifestum ipsis esset. Nam quanquàm discipuli antequàm Dei voce in terram prosternerentur vidissent Mosen atque Eliam discedentes, nube illos ex oculis auferente; tamen mox ut oculos ausi fuerunt sustollere, circumspexerunt an nusquam iterùm illi adessent. Cæterùm non tantùm illos ampliùs

jam solus esset Jesus; ut sic, quemadmodùm Chrysostomus observat, non esset dubium de Christo solo vocem intelligi: hic, Jesus quem instar solis fulgentem à Moysè et prophetis agnitum, prophetatum, probatum vidistis, IPSUM AUDITE, scilicet loco omnis legis et prophetarum, quos ei velut officio suo functos jam cedere vidistis. Alludit enim ad verba Moy-

non viderunt, sed neque nubem, neque gloriâ vultus aut vestium Jesu. Voce enim auditâ, mox disparuit et nubes, et Jesus resumptâ pristinâ faciæ ac vestimentorum specie quali venerat in montem, propius accedens jussit surgere discipulos. Hoc rerum statu omnia, sublatis oculis, vidisse discipulos, intelligendum hic est. Discedunt itaque Moses et Elias solo remanente Jesu, et quasi fiunt ex tribus unus, ut doceatur, legi ac prophetis temporariam fuisse gloriâ, ut solum Evangelium conspicuum maneat. Non ampliùs auditur vox Patris è nube, quia ideò semel locuta est, ut semper deinde audiatur Filius. Occulit Jesus gloriâ suam, resumptâ similitudine carnis peccati, dùm perficiat opus redemptionis nostri. Denique spectaculum illud totum evanescit, relicto desiderio ac spe sui tempore opportuno æternùm videndi, ut interim ad pristinam militiam redeundum sibi esse discipuli sciant.

TACUERUNT; prohibuerat enim Jesus referri aliis quid vidissent, quia, vel incredibile foret pro rei magnitudine, vel post tantam gloriâ sequens crux apud rudes animos scandalum faceret irreparabile. Vide supra, ubi eadem de causâ prohibuit ne diceretur Christus. Id tamen quod jam aliis noluit dici, jam voluit his tribus ostendere, primùm ut solveret promissum supra 16, v. 28, factum, cujus ratio illic data fuit; deinde ut hi capita arctiùs ipsi inhærent, illorumque exemplo cæteri discipuli; cùmque visuri ipsem essent mortem obeuntem non prorùs dejiceret ipsos infirmitas, quasi necessitate aut vi pati cogeretur, qui declaratus cœlitus Dei Filius, nihilo difficiliùs posset corpus suum à morte eximere, quàm particeps reddere cœlestis gloriæ; denique ut cùm suo tempore discipuli isti prædicaturi rem essent, evidens fieret etiam quo tempore semetipsum Jesus exinanivit, deitatem gloriâque, licèt abscondita esset carnis velo, integram isti stetit. Intelligi possit discipulos istos non sine vi quâdam ac labore hoc arcanum tædiù tacuisse, cùm res esset relatu dignissima. Nam ut cæteri discipuli multùm his molesti fuerint, non est admodùm probabile, cùm res nocte gesta parvum reliquerit suspicioni locum: existimatus est enim Jesus sub noctem ad orationem cum his tribus secessisse.

VERS. 37. — IN SEQUENTI DIE. Hinc intelligitur Jesum cum tribus illis discipulis totâ nocte in monte mansisse.

DESCENDENTIBUS ILLIS, Græcè, cùm descendissent illi, scilicet Jesu tresque illi discipuli.

OCCURRIT ILLIS, vel ut est in aliis libris et Græcè *illi*, scilicet Jesu, salutandi gratiâ et gratulandi adventum.

VERS. 38. — VIR DE TURBA, quidam è turbâ, EXCLA-

sis, jam impleta, Deut. 18, v. 15: *Prophetam de fratribus tuis suscitabit tibi Dominus, ipsum audies*, ei credendo, obediendo, serviendo, tanquàm ipsi verbo et sapientiæ divinæ legislatrici, quantumcumque scilicet ardua, et præceptis legibus contraria docere videatur.

MAVIT, eâ occasione quam Marcus narrat cap. 9, v. 24; nam Lucas compendio utitur quemadmodum Matthæus.

RESPICE IN FILIUM MEUM, sive ad filium meum, id est, miserere, adjuva filium meum; solemus enim respicere quos volumus adjuvare; avertere autem faciem, ab eis quos derelinquere.

UNICUS, unigenitus. Augebat hoc paterni cordis dolorem.

VERS. 39. — ET, scilicet quia subaudiendum est hic repetitum, *quia*: Quia unicus est mihi et quia ecce spiritus, etc., q. d.: Quia, cum sit unicus mihi, ecce spiritus eum miserè vexat.

SPIRITUS malus.

APPREHENDIT, capit, corripit, invadit, sæpè; usus temporis præsentis frequentiam consuetudinemque significat.

ET SUBITO CLAMAT, ita ut derepentè vociferetur puer, clamorem edens doloris argumentum.

ET ELIDIT, in terram abjicit, scilicet spiritus puerum. Cæterùm particula ista nec Græcè nec Syriacè exstat.

ET DISSIPAT EUM, et discerpit seu lacerat eum, convellit ei totius corporis membra. Secundùm Marcum vertit Interpres, *conturbat eum*, v. 20, *discerpit*, v. 26.

CUM SPUMA, spumâ ex ore ebulliente, quo horribilius est malum.

VIX DISCEDIT; *ab eo*, additur Græcè et Syriacè. Vix tandem discedit ab eo, ægrè discedit. Significat malum esse diuturnum.

DILANIANS, conterens, caput cæteraque membra terræ illidens totumque atterens; sic in morbo comitiali accidere solet.

VERS. 40. — ET ROGAVI, rogavi autem, te absente.

ET NON POTUERUNT. Hinc narrat Marcus fuisse argumentum contentionis scribarum cum discipulis. Cum enim in medium, absente Jesu, productus esset puer dæmone agente lunaticus, rogatiqûe discipuli ut expellerent dæmonem, tentassent irritò conatu; plausibilis insectationis occasio scribis visa est, ac cupidè ab illis arrepta. Insultant itaque quasi victores, nec modò subsannant discipulos, sed proterviunt etiam adversùs Jesum, quasi vana esset potestas eâ quam gloriarentur discipuli se ab Jesu accepisse, et omnis quoque illa virtus quâ Jesus ipse se præditum simularret; id enim patere ipso absente: nam præsens si quid faceret, dæmonis operâ facere aut malis artibus uti; nullâ verò virtute divinâ præditum esse, sed seductorem, omniaque illius dolo ac fraude esse plena. Hæc aut his similia scribarum cum discipulis contentio habebat, omnia contra Jesu gloriam directa. Sed Jesus, qui suos confundi nonnihil passus fuerat, in tempore ipsis adfuit, ne per scribas in speciem victi, ignominia et illi et ipse ipsiusque evangelium afficerentur. In versu sequenti Jesus adscripsit culpam incredulitati patris et adstantium; at Matthæi 17, v. 20, adscribit incredulitati discipulorum, volens allicere illos ad petendum fidei incrementum, infra,

17, v. 5; nam ad miraculi patratiorem requiritur fides utriusque partis, et ejus quæ habet edere, et ejus cui editur miraculum; inprimis tamen et maximè ejus quæ edere habet (quanquam Jesu, qui propriâ virtutè operabatur, nullâ fide opus erat); sed illos quidem, quorum peccatum manifestum omnibus erat, Jesus coram omnibus arguit; discipulos autem, quorum non item, seorsùm, ut illorum consuleret auctoritati. Non pauca enim aliàs dæmonia feliciter ejecerant, fide necessariâ instructi; sed cum viderent hic dæmonium adeò sævum, quod in juvene tot jam annis radices egisset, fide apud se fluctuare cœperunt, et timere ne major esset mali vis quàm ut eâ quam à Jesu acceperant virtute vinci posset; conturbati ad hæc scribarum præsentia paratorum ad calumniam quidquid tandem eveniret. Potestatis igitur ejiciendorum dæmonum, quam à Christo acceperant, usus per incredulitatem impeditus fuit. Et in citato Matthæi cap. 9, v. 21, alteram Jesus reddit causam non ejecti dæmonii: Hoc genus non ejicitur nisi per orationem et jejunium.

VERS. 41. — GENERATIO, natio, gens. Exclamat Jesus in hominem istum lunatici patrem aliosque præsentés, maximè verò in scribas, quorum Marcus meminit, atque horum occasione in gentem totam (nec enim erant isti dissimiles reliquis plerisque omnibus), ut causam non sanati pueri.

INFIDELIS, incredula; quâ voce utitur interpres secundùm Matthæum. Defectu fidei hominum fit ut vera et magna beneficia in homines à Deo non conferantur: incredulitas divinam potentiam detinet quominus efficientissimam in rebus etiam di. Scillimis sentiamus; ac præsertim, ubi, et is qui postulat miraculum incredulus est, et adstantes pro quorum salute edendum foret. Pater pueri hujus, cum propter absentiam Jesu offerret illum discipulis, verebatur ne minor esset discipulorum virtus, quàm ut tam atroci spiritui expellendo par esset, cumque jam reipsâ se id comperisse putaret, cepit et de Jesu virtute diffidere, cui plures alii præsentés astipulabantur, verisimile est. Scribæ, qui nunquam crediderant in Jesum, jam etiam in infidelitate obdurabantur et exultabant.

PERVERSA, distorta. Significat duros, præfractos, et pertinaciter incredulos, qui nihil ullâ ratione doceri se, nihil sibi quod rectum sit persuaderi patientur. Plurima hactenus ediderat Jesus miracula tam per discipulos quàm per seipsum, multa dederat sui documenta luce meridianâ clariora; atqui non tantùm ad fidem adducti non sunt Judæorum plerique, signanter autem scribæ, ut etiam ab obtrectando, calumniando et persequendo, non abstinuerint, imò deditâ operâ lucem ante oculos positam extinguere sint conati. Vetus est istud epitheton nationis Judaicæ, ab ipso etiam Mose illi attributum, Deut. 32, v. 5: *Generatio prava atque perversa*: nam et tales se in egressu ex Ægypto præstiterunt.

USQUEQUO ERO APUD VOS. Quousque tandem ero vobiscum? Interpres neglexit particulam *πότε*, quæ

tamen hic suam habet emphasisin. Superiora valdè aspera, sed hæc longè asperiora sunt : quid enim accidere illis possit deterius, quam ut deserantur aut tanquàm desperati abjiciantur à Christo? verba sunt animi indignabundi, molestè ferentis se nihil proficere, se operam perdere in juvenandis et docendis istis; arguentis tamen et objurgantis, tanquàm medici, non tædio victi, q. d. : Quid hic ago vobiscum? quamdiù frustra versor apud vos? quamdiù hic luctari pergam cum vestrà pertinaciâ? Tot perpetratis hactenus miraculis, tot beneficiis emulatis, nihil proficilo. Meritò certè vos deseram ut intractabiles. Hic quodammodò Dominus Jesus secum ipse certat : justitia suadet ut deserat incorrigibiles; bonitas desiderat salutem illorum et cupit malitiam superare; itaque juxta æquitatem castigat excipitque eos pro meritis, ut vel hinc respiscant. Non dubium est quin Christi animus eandem semper moderationem retinuerit; interim tamen eorum malis sic ingemisebat, ut magnis duceretur affectibus : nec enim parva animi ipsius afflictio fuit, illorum perversitas incurabilis.

PATIAM vos? quousque tandem tolerabo vos? Quamdiù feram mores vestros intolerabiles?

ADHUC. Ut demonstret se non ipsis sed vitis ipsorum succensere, simul et ut virtutem suam, quæ in dubium vocata fuerat, ab opprobrio vindicet, nec existimetur rei difficilis præstationem objurgationis simulatione subterfugere, pergit benefacere jubetque adduci miserum; non quòd absentem curare non posset, sed ut, et mali gravitas, et sua virtus, ad Dei gloriam perspicuè orationibus fierent.

VERS. 42. — ET CUM ACCEDERET; Græcè, adhuc autem accedente eo; in ipso adhuc itinere, cum adduceretur filius, mox sentiens dæmonium præsentem Filii Dei virtutem. Adhuc, additur, Græcè, quod tamen Syrus non magis agnoscit quàm Latinus.

ELISIT, abjecit in terram. In quem sensum et Syrus hoc loco vertit *armo*, projecit, prostravit. Græcè est ἐπέκεινεν, quod alii vertunt *laceravit*.

DISSIPAVIT, discerpit, ut mox, v. 39.

ET INCREPAVIT, sed increpavit, objurgavit, id est, imperiosè dirèque præcepit illi.

SANAVIT, ejecto immundo illo spiritu, unàque profligatis malis omnibus quæ ille procurabat.

EJUS, suo, elevans manu suâ humi jacentem instar mortui, quod Marcus narrat.

VERS. 43. — IN, super, MAGNITUDE, τῆ μεγαλειότητι, magnificentiâ, magnificâ virtute. Nam ut solent mirifica illa facta vocari *μεγαλεια* (*magnalia* dicit interpret noster, Act. 2, v. 11), ita virtus cælestis, istorum operum effectrix, *μεγαλειότης* dicitur. Quòd miserabilis fuerat mali spectaculum, hoc magis admirati sunt, dæmonium tam pertinax solâ increpatione esse expulsum, et puerum multis modis læsum subitò restitutum sanitati. Erat illa non quævis, sed magnificentissima certè virtus.

DEI; manifestum enim erat non aliâ virtute quàm

divinâ hæc geri; cæterùm non credebant Jesum propriâ virtute agere.

MIRANTIBUS, laudantibus atque applaudentibus.

IN OMNIBUS, de omnibus, super omnibus.

DIxit ipse seorsum AD DISCIPULOS. Ne putarent discipull ipsum animo efferrî ob hominum laudes, monstrat se meminisse eorum quibus brevi deprimendus ab illis sit. Rursus ne discipulos eò gravius deiceret imminens præceptoris passio, quo altiùs extulisset gloriâ, si, absque omni memoriâ adversorum, liberum gloriæ cursum permisisset; prædicat passionem suam, et præsentem gloriæ voluptatem prudenter temperat ignominia prophetiâ.

VERS. 44. — PONITE, reponite, vos; emphaticum est, q. d. : Sinite homines mirari et celebrare ea quæ à me geruntur; vos autem ne existimetis me illorum parùm solidâ gloriâ delectari, neque vos efferat præceptoris læus, sed attento animo considerate potiùs ea quæ jam instant, scitu necessaria non minùs quàm magnifica illa facta mea.

IN CORDEB; *in auribus*, quo modo est et Græcè et Syriacè, re eòlem redeunte. A tentè auditos conservate animoque revolvite. Attentos studuit reddere discipulos ad id à quo maximè abhorrebant.

SERVATE ISTOS, quos vobis dicam, multum alienos ab hominum laude. Non avocat discipulos à consideratione rerum magnificè à se gestarum, sed à consideratione vanæ inconstantisque hominum laudis, ad ignominia quam brevi ab hominibus passurus esset.

FUTURUM EST UT TRADATUR, ad verbum, *futurus est tradi*, scilicet ad necem. Cunctis signa admirantibus ipse prænuntiat passionem, non enim signa salvant sed crux beneficia præstat. *Ut tradatur*; scilicet proditione Judæ condiscipuli vestri, quanquàm illud nondum aperiatur, quod nec Judas adhuc meditatus fuerat; reservat autem ultimæ cœnæ. Frequenter prædicat discipulis passionem mortemque suam, quam non facillè illi credebant aut admittebant, ne inopinato periculo turbarentur, ne cum adesset tristis illa rerum facies, labefactaret ipsorum fidem, memorum quàm sæpè quàmque asseveranter illa audissent prædicta, quæ et vitare utique potuisset ipse qui potuerat prædicare, nisi spontè certoque Dei consilio illa subire elegisset. Signanter autem jam repetivit, cum per Galilæam adornaret iter in Judæam (vide Marc. 9, v. 30) ubi accidere ista oportebat, ut certissimam præscientiam suam deliberatamque voluntatem monstraret, qui prædiceret omnia explicatè, priusquàm illic ageret ubi eventura illa erant, priusquàm odia in se inimicorum paterent, imò verò eò loci ubi gloriosè ipse celebrabatur et colebatur. Quoties verò rem istam prædicat, toties novam declarat circumstantiam quam ante non declararat; quemadmodum hoc loco tradendum inimicis se dicit, quod antea non dixerat, ut constaret, non tantum mortem, sed et circumstantias singulas mortis accuratè ipsi exploratas expetitasque fuisse priusquàm contingerent.

IN MANUS HOMINUM, potestati hominum impiorum, id est, inimicis, persecutoribus suis, videlicet superiori-

bus, scribis et principibus sacerdotum, quos supra nominaverat.

VERS. 45. — IGNORABANT, non intelligebant.

VIREUM, hoc dictum, hunc sermonem, quamquam semel atque iterum auditum; non ex tarditate ingenii, sed ex amore potius præceptoris. Facile enim assequerantur significationem verborum, quæ clara aperta erant (hinc enim, Matthæo referente, contristati fuere), sed ignorabant quomodo et quam ob causam, quo merito, quo fine, illud quod significabatur fieri posset aut deberet, quomodo constaret illud cum miraculis Jesu, cumque eâ quâ jam imbuti erant fide de Jesu, quod esset Christus Filius Dei vivi, regnum Israel gloriosè initurus, idque brevi; vir sanctissimus, quod experientiâ nôssent, cui præter omnia facile esset mortem evitare et hostes quoque ipsos perdere: toti enim erant in consideratione mortis, nec magnificiebant resurrectionem quam cædes Domini præcedere haberet. Non tamen fidem detrahebant verbis ejus, sed ut obscura simul et tristitia non demitterebant in pectora; fortè etiam imaginabantur ea parabolicè dici, alio sensu quam primum præ se ferrent. Relinquebantur adhuc à Deo hoc in negotio sibi metipsis, nec illustrabatur illorum mens ad mysteria mortis et resurrectionis Christi, quibus salus humana parienda erat, intelligenda; tanquam pueri enim nondum erant capaces.

VELATUM ANTE EOS, Græcè, *absconditum ab eis*, id est, occultum illis. Est enim hebraica phrasis, qualis, psalmi 68, v. 6: *Et delicta mea à te non sunt abscondita*.

UT NON SENTIRENT, ita ut non intelligerent nec saperent illud.

TIMEBANT, veriti increpationem, veriti et mœroris, quo constricti erant, Matthæo narrante, augmentum, si dilucidius res explicaretur. Non fuit laudabilis hic timor, qui, et perplexam dubitationem, et vitiosam tristitiam aluit; nec enim immodicè contristati fuissent, si rem intellexissent.

VERS. 46. — INTRAVIT, ingressa est, subiit.

COGITATIO quam et verbis inter se declararunt, et ambitiosâ disceptatione tractarunt, quod ex prioribus evangelistis constat.

QUIS. Græcè: *De hoc, quisnam*. Omisit interpres articulum τὸ, qui hic legitur.

MAJOR, maximus: comparativus loco superlativi. Maximus, id est, Regi Christo, auctoritate, honore, dignitate proximus. Matthæus addit: *In regno cælorum*. Frequens erat Jesu sermo de regno cælorum, quod præterquam quod appropinquasse palàm prædicabat,

VERS. 46. — QUIS MAJOR; Græcè *quisnam*, erit maximus dignitate, auctoritate, honore proximus Regi Christo futurus? Occasionem sumpserat ista ambitiosa contentio in viâ, et hæc quæstio ex eo, quod dixerat superius se moriturum, et tertiâ die resurrecturum. Nam eodem prorsus modo Matth. 20, vers. 21, filii Zebedæi, auditâ mentione resurrectionis ejus, petunt claudere latus dexterum et sinistram Christi in regno ejus. Et Luca 22, cum vers. 16 et 22, intellexissent traditionem Christi, et regnum in-

jam etiam intellexerant apostoli in foribus esse, ex eo quod docuerat illos se, tertiâ à suâ morte, quam brevi obiturus esset, die, resurrecturum: nam et sic Matth. 20, v. 20, et Luc. 22, v. 24; tertiò, inquam, hoc ambitionis vitio adusti referuntur apostoli, eadem unâ occasione mentionis mortis et resurrectionis, quid aliud foret resurrectio ignorantes, nisi instauratio quædam et possessio regni. Fingebant autem animis regnum hoc, quamvis in cælis postea æternum foret, prius tamen hoc in mundo surrecturum, splendidum, gloriosum, felix, cælestique Dei virtute firmum, cujus Christus Rex, Christi studiosi cives forent, alii aliis honore ampliores, Christo Regi gratiores ac familiariores, auctoritate postremò dignitateque clariores, atque ex his unus ab ipso Rege primus, quemadmodum fit in aliis hujus mundi regnis; nec dubitabant quin duodecim ipsi cæteris omnibus priores ac majores forent, ut primi et individui comites atque apostoli Christi Regis: sed è suo numero observaverant jam Christum Petro et duobus Zebedæi filiiis familiarium quam reliquis ipsis uti, et his quidem nomen *filiorum tonitru*, illi *Petri* nomen imposuisse, tanquam futuri primarii lapidis in eo quod moliebatur ipse Ecclesiæ ædificio, rursus huic claves regni cælorum et potestatem ligandi atque solvendi promississe. Ut ergo suspicantes sunt admodum quos occupat pravus regnandi ac dominandi affectus, cœperunt cogitare apud se, hos primates fore sibi que præferendos esse in regno cælorum, ac præsertim Petrum omnibus: id quod tamen non æquis animis poterant ferre, cum essent inter ipsos, alii ætate majores illis, quique Christo prius adhæserant, ut Andreas, alii qui Christo sanguine juncti essent, quod illi non erant, ut Jacobus Alphæi, Simon Cannæus, alii quos eruditio major et industria prudentiaque ad præfecturam aptior commendaret, ut Philippus et Bartholomæus. Hinc itaque contentio ipsorum ambitiosa. In Matthæo, cap. 18, v. 1, audent etiam interrogare Jesum ipsum, et quæstionem in medium proferunt generalem quamdam, quâ ita sperant se obtegere posse peccatum suum, tanquam qui non de se solis, sed de omnibus quæsivissent, desiderantes scire id quod omnium intersit, quod non ambitionis utique, sed prudentiæ fuisset, ut tamen intelligant suæ controversiæ definitionem. Nam, si, exempli causâ, responderet Jesus: Natu maximus ex iis qui me sequuntur, vel conjunctissimus mihi sanguine, vel qui plura reliquit ut me sequeretur, vel qui assiduus mihi magis fuerit; ex hujusmodi aliquâ expositione putabant illi se posse statuere comparisonum inter se ac distinctionum contentionumque finem. Hic descri-

stare mox, vers. 24, cœperunt contendere quis esset major. Valdè enim carnaliter videntur de isto regno, Rege, et dignitatibus, et præfecturis ejus more scilicet terrenorum regnorum cogitasse. Æmulationis autem causa erat, quod alii essent Christo carne propinquiores, alii vocatione priores, alii ætate, alii eruditione majores, alii in secretis familiariores; denique quod Petrus cæteris per clavium promissionem et nuperrimè per tributis solutionem insolitam præferri videretur, ut notat Chrysost. et Hieron.

bitur apostolorum ut cæterorum hominum ambitione infectum ingenium, quò sanetur tam in nobis quàm in illis : in quibus quidem integrè adeò sanatum fuit, ut postea de postremo potiùs quàm de primo contenderint loco.

VERS. 47. — VIDENS; quod oculorum est ad animum transferitur.

COGITATIONES, hanc cogitationem, CORDIS ILLORUM; nam quamvis verbis inter se prodidissent cogitationem hanc suam, non tamen cognoverat eam Jesus, absens cum fuisset, nisi divinitatis suæ, cordium secreta rimantis, virtute; quæstione enim illà quam secundum Matthæum proposuerunt, abscondere studuerunt contentionem suam.

PUERUM, puerulum, puellum : significatur admodum puerum fuisse, etiam ex Chrysostomi sententià; ex eo tamen quòd advocatus est, Matth. 18, intelligitur pedibus vel mediocriter uti potuisse : infantem itaque accipe jam primùm balbutientem atque iturientem, bimulum, inquam, trimulumve. Facit ad emphasim diminutio, dum non ad cujuscumque pueri, sed ad admodum pusilli imitationem invitantur, qui ab omnibus passionibus omninò sit liber. Fieri possit filium fuisse ejus, cujus ea domus erat propria, vel qui eam administrabat Jesu absente; quem, non dubium est, fuisse cum familià suà domesticum fidei.

STATUIT, collocavit, sedere fecit.

SECUS SE, juxta se, apud se, ante se. Hoc est quòd aliì Evangelistæ dicunt *in medio eorum*; nam et ipse Jesus sedebat in medio eorum, ibi æquè ab omnibus conspiciabatur; ut non verbis tantum recitato, sed et reipsà ob oculos posito exemplo admodum opportuno, efficacius moveret, altiùsque infingeret quòd docere volebat. Usi sunt hujusmodi *χρηται*, actione simul et oratione constante, utilissimà illà ad permovendum, frequenter prophetæ; dum, verbi gratià, captivitatem et transmigrationem, et verbis prædicunt, et in exemplum vivum, Isaias incedit nudus ac discalceatus, Isa. 20, v. 2; Jeremias vincula et catenas injicit collo suo, Jer. 27, v. 2; Ezechiel migrat in omnium conspectu, interdium transfert supellectilem suam, et vesperi perfosso pariete ipse domo humeris effertur, Ezech. 12, v. 7.

VERS. 48. — SUSCEPERIT, hospitio. Hoc uno beneficentiæ, humanitatis honorisque officio omnia intelligit.

PUERUM ISTUM, puerulum talem, ætate, sed magis voluntate, humilitatis, inquam, ac modestiæ virtute, cujus consuetudinem mundus ut ignobilem aversatur. De utroque puerulorum genere videtur loqui, et eò quòd propriè hujusmodi est, et eò quòd metaphoricè sic appellat, significans eos qui deposità omni altitudinis opinione ad subjectionem et modestiam se moresque suos componunt, qui omni superbià vacui nihil

VERS. 48. — QUICUMQUE SUSCEPERIT, hospitio scilicet, quo tamen uno humilitatis officio omne beneficentiæ significatur; PUERUM qui videlicet se humiliaverit, sicut parvulus. Magis enim loquitur de figuratis per parvulos; quàm de figurà, seu de ipsis par-

fieri pro nihilo ducunt. De his solis Syrus intelligens locum et hic et secundum Marcum vertit : *Talio aich hono*, tanquam puerum hunc, quòd est, similem puero huic.

IN NOMINE MEO, meà causà, quia discipulus meus est, et ex meà doctrinà hunc in modum se exinanit. Vel si et de puellis ætate loquatur, *in nomine meo*, quia meus est Sacramenti regeneratione, aut, ut educet eum in candore hujusmodi puerili juxta doctrinam meam.

ME RECIPIT, eo loco id habeo, non secus remunerabor, quàm si me ipsum excepisset hospitio, aut aliis hujusmodi beneficentiæ, humanitatis, honorisque officii prosecutus fuisset; hujusmodi enim apud me maximi sunt pretii, ut qui mihi simillimi sint et me proximè referant. Quia nova erat doctrina ista, aliena à consuetudine mundi, cui humiles sunt contemptui, declarat quanti faciat ipse illos quos sibi æquat, prædicatque non obscurè, fore et hoc in mundo à quibus honorentur illi et beneficiis afficiantur, dum obliquè illos omnibus commendat, et quò se quisque magis exinaniet, eò plus honoris illi haberi præcipit, maximà remunerationis spe datà. Quà simul ratione fideles omnes invitat, ut dum se quisque subjicere studet, aliì alios in pretio habeant, mutuaque foveant charitatem.

NAM. Reddit causam quare Deum Patrem Filiumque recipiat qui puerulum istum vel illi similem recipit, quia magnus sit, quia magni admodum fiat à Deo, puerulus hujusmodi; non tamen illud exprimit, verum illud quòd consequitur majus, et quo definit præsentem apostolorum de primatu controversiam.

QUI MINOR EST INTER VOS OMNES, qui minimus est omnium vestrum, id est, simillimus huic puerulo, quòd est, humillimus; quòd Matthæus ait : *Qui humiliaverit sicut parvulus iste*. Qui se minimum omnium et judicaverit et gesserit, simplicitatem atque innocentiam, pueruli ætati simillimam, vità ac moribus quàm proximè expresserit.

HIC MAJOR EST, hic est omnium maximus, hic omnibus præfertur, hic omnium maximi fit à me et Patre meo, adeò ut qui illum suscipiat, alterum me, alterum Patrem suscipiat. Contendite igitur omnium esse humillimi, modestissimi, obedientissimi Deo, et officiosissimi erga proximos, si omnium velitis esse maximi. Hujusmodi enim contentio tam fit apta regno cælorum, quàm altera illa aliena est. Græcè et Syriacè pro, *est major*, legitur *erit magnus*, futuro tempore; quòd et ipsum quidem verum est, videtur tamen magis propria Latina lectio. Nam positivum nihil dubium est superlativi esse loco.

VERS. 49. — RESPONDENS, id est, occasione ex verbis Domini Jesu acceptà, subjecit ac proposuit.

JOANNES, apostolus. Quia dixerat Jesus, gratissimum

vilis, IN NOMINE MEO, id est, meà causà, quia meus est, et propter me exinanitus. ME RECIPIT, id est tanti facio, ac si meipsum susciperet, et ita remunerabor, quia mihi sunt simillimi.

sibi et Deo Patri esse, si quis parvulum aut humilem quemvis in ipsius nomine recipiat, foveat, juvet, jamque sæpius didicerat Joannes à Magistro, gratissima ipsi et ipsius Patri esse, quæcumque fierent in nomine ipsius; venit Joanni in mentem, quòd prohibuisset aliquando cuidam, ne in Jesu nomine ejiceret dæmonia. Veritus ergo ne minùs rectè fecisset, eò quòd impedivisset opus charitatis, quod parvulis miserisque exhibebatur in nomine Jesu : proponit Magistro rem, abrumpens licet propositum Magistri, ambitioni eradicandæ humilitatique commendandæ intenti, et tacitè interrogat, benè fecisset an malè : simulque ostendens, quòd et bono animo id fecisset, et paratus esset corrigi, si minùs rectè fecisset.

VIDIMUS, ego et quidam alii ex nostris, nuper cum tuo jussu Judæam peragraremus prædicandi Evangelii causâ.

QUENDAM. ignotum.

IN NOMINE TUO, id est, per nomen tuum, appellato nomine tuo. Hinc discimus apostolos, cum dæmonia ejicerent, usos fuisse appellatione nominis Jesu, quamvis adhuc mortalem inter homines vitam agentem, præcepisseque dæmonibus in nomine Jesu, ut exirent : nam illos iste est imitatus. Videns enim apostolos in nomine Jesu ejicere dæmonia, tentavit an non et ipse id posset, nomine Jesu adhibito : præsertim cum virtus omnis à Jesu nomine proficisci videretur. Simile legitur Act. 19, v. 14, de filiis Scevæ principis sacerdotum.

EJICIENTEM DÆMONIA. Pluralis numerus, *dæmonia*, intelligendum dat, quòd jam quædam dæmonia ejecerat ille reipsâ ; ut certè non ea fuisset ratio prohibendi, si iste tentasset quidem ejicere, sed frustra : ipse enim per se conatus frustratus, ipsi id prohibuisset. Cum ergo videret Joannes illum, jam quidem eiecisse dæmonia quædam, pergere autem id ampliùs tentare, prohibuit eum.

QUIA NON SEQUITUR NOBISCUM, scilicet te, id quod exprimitur à Syro. His verbis dat Joannes causam quare prohibuerit eum, eò quòd non esset de numero apostolorum, vel eorum discipulorum qui corpore Jesum quòcumque sequerentur, qui soli nimirum acceperant à Jesu potestatem auctoritatemque dæmonia ejiciendi. *Quia tradiderat Salvator, inquit Cyrillus in Catenam ad Lucam adductus, potestatem apostolis, ut spiritus immundos ejicerent, putaverunt nulli aliorum quam sibi solis licere concessam gerere dignitatem.* Hic ergo cum Jesum non sequeretur, idque propter asperum vivendi modum, quod ait Euthymius, ac proinde non accepisset à Jesu id facultatis aut mandati, videbatur præter ordinem à Jesu constitutum agere nonnihilque injuriæ Jesu irrogare, quòd injussus, Jesu nomina, ad ejiciendos dæmones uteretur. Non invidia aut studio ambitionis ducti id prohibuerant discipuli, quasi laborarent de asserendo honoris sui privilegio, et soli hoc jure potiri vellent, quæ Calvinii sententia est (nam si ita fuisset, non consultissent Jesum an rectè fecissent, malè sibi consci), sed amore, quod ait Ambrosius, et zelo ducti, licet minùs prudenti; quòd

consulere vellent auctoritati Jesu, ejusque conservare disciplinam, ne quis, cui ipse eam potestatem non fecisset, ipsius nomine uteretur vel potiùs abuteretur, ne vilesceret ipsius nomen et potestas ista, si omnes hoc tentarent. Notant hoc enarratores Græci, abfuisse à discipulis invidiam, non invidisse eos homini huic potestatem ejiciendi dæmones, sed indicasse, non permittendum iis quibus Jesus id non mandaverat, ut in Jesu nomine dæmonia ejicerent; Theophylactus, Victor, Titus; quo ferè modo Josue arbitrabatur non permittendos prophetare, qui spiritum à Mose non accepissent, veritus ne Mosis majestas periclitaretur, Num. 11, v. 28. Porrò non dicit Joannes, *quia non credit in te, aut quia malè vivit*, non enim noverat hominem; et quamvis etiam à malis, adeoque ab incredulis, edi possint miracula in nomine Jesu, quemadmodum discere licet ex Matth. 7, v. 22, 23, et Act. 19, v. 15, verisimile est tamen hunc, si non credidisse, certè alienum non fuisse à fide in Jesum, et poenitentiam quam Jesu prædicante didicerat (id quod responsio Jesu subsequens satis dat intelligendum), quanquam à sequelâ Jesu, propter vitæ asperitatem, quod dictum est, fortassis abhorreret. Admiratus enim virtutem nominis Jesu, putavit etiam se, eo adhibito, posse dæmonia expellere; et profectò, credibile non est, Jesum in illis initiis id concessisse homini, ab ipsius doctrinâ et moribus prorsus alieno. Cæterum quamvis bono animo hic videatur apostolos imitatus, non sine temeritate tamen id aggressus est de quo nullam promissionem, nullum mandatum acceperat, quodam, quod Theophylactus et Euthymius aiunt, *vane gloriæ amore captus.* Sed successu audacia non caruit, quia, quamvis eam facultatem præsens unâ cum reliquis discipulis à Jesu non accepisset, acceperat tamen absens, ab eo qui nullam sibi ipse legem præscripserat, quin tam secretè quàm publicè, tam absentibus quàm præsentibus, dona sua suo pro libitu posset distribuere. Nam et hoc modo placuit ei nominis atque evangelii sui gloriam propagari: ut et ii qui hujusmodi miracula in ipsius nomine operari tentarent, et ii qui ea miracula viderent aut audirent, admirandam ipsius, per absentes adeoque ignotos operantis, virtutem ipsâ experientiâ agnoscentes, faciliùs ad perfectam Evangelii fidem adducerentur.

VERS. 50. — NOLITE PROHIBERE, ne prohibeatis scilicet in posterum, si similis rursus se offerat occasio, ut non debueratis hunc prohibuisse. Plures alloquitur Jesus, Joannes enim narraverat à se aliisque discipulis illum prohibitum fuisse. Porrò non reprehendit discipulos Jesus, quia animo bono, adeoque amore, quod ait Ambrosius, id fecerant, sed mansuetè ducet atque instruit. Non debetis, inquit, hujusmodi prohibere, tametsi non sequatur vos.

ADVERSUM VOS, PRO VOBIS EST. Ita est et Syriacè. Græcè leguntur primæ personæ pronomina; quanquam Titus, necnon Cyrillus in Catenâ citatus, Græci enarratores (si modò non est Cyrillus, idem qui Titus) secundam exponant personam. At sive primæ sive secundæ personæ pronomina legantur, sententia eòdem

recidit, eum qui nihil agat, quod Christi apostolorumque institutō, Evangelio, inquam, propagando, adversetur, pro Christi ac discipulorum, ipsiusque Evangelii fautore, habendum esse, ac proinde non prohibendum, idque à discipulis præsertim. Qui nihil agit quod vobis adversetur, quod obsit instituto atque officio vestro, prædicandi nomen meum, et multos homines Evangelio ac regno meo lucrificandi, eum pro vobis esse, vobiscum facere, vestroque instituto favere, credendum vobis est. Nemo enim præsumi debet malus, nisi contrarium doceatur, uti humanæ etiam leges definiunt. Jam verò quòd ejiciat quis dæmonia in nomine meo, etiamsi ille corpore me vobiscum non sequatur, nihil obest vobis vestrove instituto, aut nomini meo, imò verò prodesse id potest ad propagationem nominis et Evangelii mei. Quocirca non venit ille à vobis prohibendus hoc nomine, ut non est movendum bellum ei qui vos non lacessit: sed quod agit, in meliorem partem interpretemini oportet, ipseque æquissimâ hâc regulâ examinandus, et religiosâ interpretatione à vobis excipiendus est: *Qui non est adversum nos, pro nobis est*: de singulis enim optimè sentiendum est, donec aliud appareat, nec in deteriorem partem accipiendum, quod rectè licet interpretari. Qui ergo non resistit Evangelio, nec oppugnat aut persequitur veritatem, ille saltem mente favere et animi studio propugnare veritatem, hoc est, aut in me credere, aut eò propendere existimandus est, idque eò magis, si certâ etiam actione veritatem promoveat, etiamsi vitam non ducat in externâ congregatione vestrâ. Jam hæc sententia non est contraria illi Matth. 12, v. 30: *Qui non est mecum, contra me est*: illic enim præcipuè de animo, hic de opere; hic de discipulis præsertim, illic de seipso Christus loquitur. Illic, ait, adversarium suum esse, quisquis non integro ac sincero animo se ipsi jungit, medium enim esse non licere: hic discipulos suos docet, ut pro fautoribus habeant omnes qui non declarant se adversarios, præsertim eos qui quid agunt, quod promovere institutum ipsorum possit: nihil enim in deteriorem partem interpretandum, quod rectè liceat interpretari. Non igitur probat Jesus omni ex parte factum hujus exorcistæ, tanquam ab omni vitio temeritatis et vanæ gloriæ alienum; sed, hujusmodi occultis Dei judicio relictis, non vult à discipulis suis prohiberi, externum opus, officio bonum, quod obesse quidem non potest, potest autem prodesse suo modo, ad illustrandum Jesu nomen, ad Evangelii fidem propagandam, denique ad promovendam salutem, tam eorum qui hujusmodi miracula operantur, quam aliorum qui ea viderint intellexerint; ferendum enim esse et gaudendum, si per quoscumque et quâcumque occasione glorificetur Deus. Quocirca scribit in hunc locum Victor An-

VERS. 51. — FACTUM EST AUTEM DUM COMPLERENTUR, id est paulatim impleri inciperent, DIES ASSUMPTIONIS EJUS, id est, statutum tempus assumpti munus prædicationis et redemptionis, juxta illud Act. 13: *Segregate Paulum et Barrabam in opus, ad quod assumpsi eos*. Quancumque verisimilius et phrasi congruentius accipi possint, dies assumptionis ejus in

tiochenus Græcus auctor: « Ne prohibeatis eum, vel hæc ratione ad virtutum incrementum animique perfectionem centendere. » Et clavius Beda inter Latinos: « Docetur, neminem à bono quod ex parte habet arcendum, sed ad hoc potius quod nondum habet esse provocandum. Hæc doctus sententiâ dicit Apostolus: *Sed sive occasione, sive veritate, Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo*. Sed licet ille gaudeat etiam de his qui Christum annuntiant non sincerè, et tales aliquando in nomine Christi signa facientes, ob aliorum salutem censeantur non esse prohibendi: non tamen ipsis per talia signa, secunda sua conscientia redditur, quin potius in illâ die, cum dixerint: *Domine, Domine, nomen in nomine tuo profetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in tuo nomine virtutes multas fecimus?* responsum accipient: *Quia nunquam novi vos. Discedite à me, omnes qui operamini iniquitatem.* »

VERS. 51. — DUM COMPLERENTUR, dum laberentur paulatim, et appropinquarent fini; cum non ita multi dies superessent, per mortem ascensuro in cælum. Ex tribus annis, qui constituti erant prædicando per Jesum Evangelio, ante mortem et assumptionem ejus in cælum; duo penè anni et dimidius jam lapsi erant, quibus in Galilæâ potissimum prædicaverat, restabantque soli sex septemve menses quibus posset in Judæâ.

DIES, statutum tempus; statutum autem definitumque ab ipso simul et Patre, ac proinde ipsi exactè notum.

ASSUMPTIONIS EJUS, quibus assumendus esset, quibus sursùm recipiendus in cælum, quibus transiturus esset ex hoc mundo ad Patrem, ut loquitur Joannes, cap. 13, v. 1. Namine assumptionis intelligit Evangelista ascensionem (quo modo Syrus verit), quemadmodum et Act. 1, v. 2, usque in diem quâ assumptus est: quo verbo utens etiam paulò inferiùs, Act. 1, v. 11, et Marcus, cap. 16, v. 19, addit, *assumptus est in cælum*; Paulus, 1 Tim. 3, v. 16, *assumptum est in gloriâ*. Quare Euthymius: *Dies assumptionis ipsius dicit, præfixum tempus dum à terrâ assumeretur in cælum*. Cæterum sub ascensione intelligit evangelista etiam passionem ac mortem, quæ præcedere debebat, tanquam diceret cum Theophylacto: *Cum instabat tempus, quo, postquam sustinisset salutarem passionem pro nobis, oportebat eum assumi in cælum, et considerare Deo et Patri*. Similia habet Titus. Sed assumptionem nominat potius quam passionem, tum quòd assumptio magis deceret Christi majestatem, tum quòd Christus ipse, in hoc itinere ineundo, ob oculos sibi poneret assumptionem magis quam passionem, Paulo attestante, quod *proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contemptâ*, Hebr. 12, v. 2.

cælum peractâ passione. Illa namque frequentissimè et absolutè assumptio Domini vocari solet, ut patet Act. 1, v. 2, et 11, et Marci 16, v. 19, et alibi, quomodo intelligunt Græci, Euthymius, Theophyl., Titus. ET IPSE FACIEM SUAM FIRMAVIT UT IRET IN JERUSALEM: Obfirmato proposito rectâ tetendit in Jerusalem omni deposito incommodorum Jerosolymis impendentium

ET IPSE, tunc ipse FACIEM SUAM FIRMAVIT, etc., id est, *direxit*, quod ait Euthymius, *ne respiciendo quidem in terram*, quemadmodum Ezech. 4, v. 3, jubetur Ezechiel obfirmare faciem ad Jerusalem, id est, faciem suam constanter ad eam dirigere. Qui aliquò proficiscitur, eò convertat faciem necesse est; sed videtur evangelista, vocem Hebræam *con*, convertens per *firmare*, aliquid amplius intellexisse, nimirum quòd toto exteriori habitu ac gestu præ se tulerit Jesus et declaraverit, statutum ac definitum sibi esse *ire in Jerusalem*. Non enim ex uno oppido aut castello in aliud evangelizandi causâ jam profectus est, ut consueverat, nec usquam hæsit, sed continuè tenuit et prosecutus est viam illam quæ rectâ ducit Jerusalem, donec Samariam superâsset. Sic Titus, Bostrorum episcopus: *Constituit Jerosolymam ascendere*, inquit, *ne amplius huc illuc divagari, vicosque et civitates obire*; et Theophylactus: *Decrevit non ultra hinc inde obambulare, sed ascendere in Jerosolymam. Itaque quòd obfirmavit faciem suam, hoc declarat, quòd stabilierit et firmavit sententiam, quòd vellet ascendere Jerosolymam*. Est ergo, ac si dicat evangelista: È Galilæâ Jerosolymam versùs citra moram rectâ profectus est, ita ut à quolibet etiam observari posset illius animi esse, præsertim cum attigisset fines Galilææ vicinos Samariæ; nam ex Galilæâ, *non manifestè, sed quasi in occulto* egressus fuerat, Joan. 7, v. 10; Marci 9, v. 29. Samaritanis benè voluit notam esse suam in Jerusalem profectionem, quanquam superatâ Samariâ, non rectâ Jerosolymam ascenderit, sed transmissa amne profectus sit per Peræam in fines Judææ ab ortu, atque inde Jerosolymam ad diem festum Scenopegiorum (non enim voluit Jerosolymis apparere ante media Scenopegia, Joan. 7, v. 14). Vide Matth. 19, v. 1, ubi et profectio ista Jesu ex Galilæâ in Judæam, vocatur migratio, eò quòd última fuerit, Jesu non amplius in Galilæam ante mortem reverso. Porrò multi per obfirmationem faciei hic intelligunt constantiam et magnanimitatem Jesu, quâ iter hoc, animo obfirmato, *obstinatâ atque imperterritâ mente*, quod ait Beda, deposito omni motu timore, et insidiis inimicorum periculisque omnibus posthabitis, ingressus est. Nam paulò antequàm hoc iter Jesus iniret, scriptum est: *Ambulabat Jesus in Galilæam, non enim volebat in Judæam ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere*, Joan. 7, v. 1. Non dubium quin caro Jesu, id est, appetitus inferior, abhorruerit ab hac profectioe, ob persecutiones et mortem, quas noverat Jesus Jerosolymis sibi tolerandas, antequàm assumeretur in gloriam; ipso Jesu in se admittente hujusmodi carnis horrorem: quem nunc magno et erecto animo, in ipso etiam vultu elucente, dicitur superâsse; *obfirmatione*

metu. Duo enim includit hæc firmatio faciei: primum constantem animi et faciei directionem in Jerusalem, ita ut non amplius huc illuc vicos concionibus obeundo vagaretur; secundum, animi fortitudinem spontè proferantis ad passionem, ut Hieron., quæst. 5 ad Algasiam. Quanquam hoc iter non videatur multis fuisse prorsùs ultimum ad passionem,

enim et fortitudine opus est, ad passionem spontè proferanti, ait Hieronymus, Epistolæ 151 ad Algasiam, quæstione quintâ. Simile quid legitur de postremâ Jesu è finibus Judææ Jerosolymam profectioe, Marc. 10, v. 32: *Præcedebat illos Jesus, et stupebant, et sequentes timebant*. Hæc interpretatio respicit ad eam quæ est hoc loco, assumptionis, mortem in se includentis, mentionem (timebat enim Jesus mortem, sed timorem assumptionis contemplatione superabat); prior respicit ad id quod sequitur, v. 53, quòd Samaritani facillè observârint decretum Jesu esse Jerosolymam proficisci. Licet utramque interpretationem conjungere, et pleno sensu locum in hunc modum explicare: Cum pauci jam superessent menses ante mortem ejus et assumptionem in cælum, Jerosolymis perficiendam, ipse, propositâ sibi assumptionis gloriâ, mortis timorem viriliter superans, statuto definitoque consilio, animoque adversùs mala omnia ingruentia indurato atque obfirmato, quem exterius etiam ipso vultu præ se ferebat (ita ut discipuli possent animadvertere) ingressus est iter Jerosolymam versùs; clam quidem Galilæis, sed cum Samariæ fines attingeret, ita manifestè, toto suo exteriori habitu et modo agendi, ut Samaritani non difficulter observârint.

IN JERUSALEM, è quâ assumendus erat in cælum mediâ morte; non statim tamen assumendus, neque hæc vice quâ ad Scenopegia profectus est, sed aliquot post mensibus, quod diximus, quando ivit ad Pascha; nec quòd jam manserit Jerosolymis usque ad assumptionem sui; peragravit enim vicos, oppida, et civitates Judææ, ad promulgandum evangelium (quemadmodum peragraverat vicos, oppida et civitates Galilææ), donec tempus assumptionis sui advenisset. Dat ergo hic intelligendum Lucas, se, postquàm descripsit gesta Jesùs in Galilæâ, jam ordiri describere gesta ejus in Judæâ, ut pleraque omnia quæ sequuntur, in Judæâ sunt gesta.

VERS. 52. — ET MISIT. Eo autem in itinere cum præmisisset NUNTIOS. *Hic dictio, ἀγγέλους, simpliciter nuntios significat*, quod notat Euthymius.

ANTE CONSPECTUM SUUM, ante faciem suam, ante se. Non dubium quin et aliàs Jesus id fecerit.

ET EUNTES, illi euntes, qui profecti.

IN CIVITATEM quamdam, *cujus nomen hic non explicatur*, quod ait Richelius. Græcè in vicum, castellum seu oppidum. Sic legitur et Syriacè. Oppidum istud *in transitu situm erat*, quod notat Euthymius, obvium recto itinere proficiscentibus Jerosolymam.

SAMARITANORUM, in regione Samaritanorum.

UT PARARENT ILLI, scilicet hospitium et cibum; sic ellipticè ponitur etiam verbum παρασκευάζειν, Act. 10, v. 10: *Parantibus autem illis*, scilicet cibum.

sed ad festum Scenopegiae, quod septimo mense celebrabatur. Post quod ascendit adhuc iterum ad encæniam in hyeme, ac denique ad passionem, prout hæc videntur colligi ex Joan. c. 7, v. 5, et c. 10, v. 22.

VERS. 52. — ET MISIT NUNTIOS, apostolos ante se UT PARARENT ILLI, hospitium videlicet, et ea quæ necessaria erant ipsi et comitibus ejus.

Porrò illi, et comitibus scilicet ejus, apostolis duodecim et mulieribus ministris, quæ secutæ eum à Galilæa dicuntur, infra 23, v. 49; vix aliis videtur Jesus jam fuisse comitatus, quippe clam è Galilæa egressus, quod diximus versu superiore: vel huic tamen numero non poterat una paganica domus sufficere. Referendum est autem τὸ, ut pararent illi, tam ad verbum misit, quàm ad intraverunt. Porrò non sunt missi nuntii, ut lautas epulas instruerent, vel deligerent splendidum aliquod palatium, sed ut quærent domos aliquas, quarum patresfamiliàs vellent Jesum ejusque comites unâ nocte excipere, et emerent panes in cœnam, cum levi aliquo obsonio, si inveniretur.

VERS. 53. — Et, pro sed, NON RECEPERUNT EUM, scilicet Samaritani illius civitatis aut pagi. Noluerunt eum hospitio excipere: jam fortè polliciti fuerant hospitium nuntiis, sed cum exciti famâ adventantis Jesu, egressique ei obviam, intelligerent et viderent faciem ejus esse euntis in Jerusalem, quod sequitur, repulerunt eum, nec voluerunt admittere. Hæc enim fuit repulsæ causa, quia, etc.

QUIA FACIES seu habitus et species, EJUS exterior ERAT EUNTIS IN JERUSALEM; Græcè, vadens. Interpres legit genitivum euntis, in eundem sensum. Hebraismus, pro, præ se ferebat se ire. Syrus ad verbum, eò quòd facies ejus versùs Jerusalem posita erat ad eundem, quod Latinus Syri interpres clarè reddit: Quòd præ se ferret speciem proficiscentis ad Jerusalem. Sensus est, eò quòd exteriori habitu, gestu, et modo agendi ac proficiscenti præferret speciem proficiscentis in Jerusalem, quia nimirum teneret rectam viam, nec usquam hæreret, doceret, aut miracula ederet, solummodò iter faceret rectâ Jerosolymam versùs, eo tempore quo consueverant Judæi illuc proficisci, Dei adorandi causâ. Nam cum jam instaret, aut etiam ageretur Jerosolymis, festum Scenopægorum, Joan. 7, v. 2; quo tempore Judæi undique Jerosolymam gregatim confluebant; certè fratres Jesu jam eò præcesserant, Joan. 7, v. 10; persuasi sunt non falsò hi Samaritani, et Jesum Jerosolymam tendere, ut Judæorum Scenopægiâ suâ præsentia honoraret simul et observaret. Ægrè tulerunt autem, quòd non potiùs ipsorum Scenopægia honoraret; nam et ipsi, easdem omnes solemnitates quas Judæi, observabant, 3 Reg. 12, v. 32; 4 Reg. 17, v. 41; Joseph., l. 11 Antiq., cap. 8, quanquam tempora transposuissent, ne adversùs Judæos, ad suas solemnitates prætereuntes, ad pugnam provocarentur, prout aliquando contigerat, narrante Epiphania, sectâ 11. Sed erat inter Judæos et Samaritanos præcipua quæstio de loco seu templo, ubi Deus oblati sacrificiis et solem-

nitatibus observatis esset adorandus: Samaritanis contententibus id faciendum in suo templo, sito in monte Garizin, Judæis in Jerosolymitano. Sic enim Josephus, lib. 12 Antiq., cap. 1: Pugnabant, inquit, inter se jugiter, dum Jerosolymitani suum templum sacrosanctum esse affirmant, et victimas à Judæis non aliò mittendas; Samaritæ contrâ, in montem Garizin eas mitti debere contendunt. Sic et mulier illa Samaritana alloquitur Jesum quæstione propositâ: Patres nostri in monte hoc adoraverunt; et vos dicitis, quia Jerosolymis est locus ubi adorare oportet, Joan. 4, v. 20, quam Jesus docet, salutem ex Judæis esse, Samaritanos autem adorare quod nescirent, v. 22. Hi ergo Samaritani, cum interpretarentur, profectionem Jesu ad Scenopægia Jerosolymitana, esse reprobationem suorum Scenopægorum, suique templi (quod quasi profanum, Judæis detestationi esse, seque ab eis degeneres et adulterinos haberi Dei cultores noverant) stimulati contumeliæ dolore, negaverunt Jesu hospitium. Non consueverant quidem Samaritani, Judæis è Galilæa Jerosolymam etiam ad solemnitates sui templi proficiscentibus, negare transitum aut hospitium: id enim si ita fuisset, non fecissent Jesus ejusque comites illac iter; ut nec præsidēs Romani id permisissent, cum Samaritani et Judæi uni pariter subessent Cæsari, nec possent absque veniâ Cæsaris hostiliter adversùs se mutuò agere. Sed quia Jesus, celeberrimus ejus ætatis doctor et propheta erat, adeoque Christus à plerisque credebatur, graviùs iniquiùsque tulerunt hi Samaritani, sacra sua ab Jesu reprobari, quàm à quovis alio Judæo. Quare hunc in modum uli sunt injuriam, quòd quasi Judæum atque alienum, et eum qui ad inimicos pergeret, suscipere noluerint, ut Hieronymus ad Algasiam scribit.

VERS. 54. — CUM VIDISSENT AUTEM. Quia vidisse dicuntur, fit verisimile hos Samaritanos, egressos, reipsâ prohibuisse ne Jesus in oppidum ipsorum intraret.

JACOBUS ET JOANNES, fratres; quidam suspicantur, nominatim Euthymius, hos fuisse nuntios.

DOMINE. Agnoscunt Dominum et Filium Dei, qui quilibet possit.

VIS DICIMUS, vis dicamus? id est, placetne jubeamus? Non sunt persuasi sibi adesse hanc facultatem, nisi Jesu concedente. Pulchrè vis? inquirunt, ait Hieronymus, nam ut Apostolorum sermo efficientiam habeat, voluntatis est Domini: nisi enim ille jusserit, frustra dicant apostoli, ut ignis etc. Nec tamen dicunt Domine, dic, aut jube; quia eam noverant Domini mansuetudinem, ut per se id facturum non esset: offertur ergo se ministros, paratos, ut si potestatem det

VERS. 55. — ET NON RECEPERUNT EUM, hospitio scilicet adventantem. Causa erat, QUIA FACIES EJUS ERAT EUNTIS IN JERUSALEM, id est, eò quòd exteriori habitu præ se ferret speciem proficiscentis in Jerusalem, ut clarè reddit Syrus. Erat enim summa contentio inter Samaritanos et Judæos de religione et loco adorationis, an esset Jerosolyma, an mons Garisim, ut patet ex Josepho, 12 Antiq., c. 1, et ex Joan. c. 4, v. 9,

et 20. Itaque cum intelligerent Samaritani Jesum ad festum Judaicum Scenopægiæ honorandum tendere, eum recipere noluerunt, putantes hoc esse injuriam suæ religionis. Ita ferè Hieron., quæstione citatâ.

VERS. 54. — CUM VIDISSENT AUTEM JACOBUS ET JOANNES; qui missi videntur fuisse ad parandum; ideoque atrocius tacti illâ inhospitalitate, dixerunt: VIS DICIMUS. Non petunt ut Dominus faciat, quòd sci-

et consentiat Jesu, ipsi ignem devocent; non solum enim potestatem petunt, sed etiam consensum Jesu requirunt, ejusque beneplacito se subjiunt.

DE COELO, de æthere.

CONSUMAT, devoret, interficiat, in cineres redigat, ILLOS et civitatem ipsorum. Hoc Jesu in manu esse, si vellet, credebant, non minus, imò verò magis, quàm Eliæ; nam et Græcè ac Syriacè additur, *quemadmodum et Elias fecit*. Quod etsi Latinus interpres non legit, non tamen ideò minus intelligendi sunt apostoli ad Eliam respexisse, prout respexisse enarratores omnes tam Latini quàm Græci adnotant. Hieronymus, epistolæ 151 quæstione 5, ad Algasiam: *Apostoli, inquit, in lege versati, in quâ tantum justitiam novant, oculum pro oculo, dentem pro dente; ulcisci nituntur injuriam, et imitari Eliam, ad cujus vocem duos pentacontarchos militum ignis absumperat*. Nam ut in quarto Regum libro narratur, Elias, duos quinquagenarios principes cum militibus suis, missos ab Ochoziâ rege Samariæ ad ipsum comprehendendum, si nollet ultrò venire, cum irridentes eum cognominâssent hominem Dei, interfecit, dicens singulis: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, et devoret te et quinquaginta tuos. Descendit itaque ignis de cælo, et devoravit eum, et quinquaginta qui erant cum eis*; 4 Reg, 1, v. 10, 11, 12. Cum ergo judicare filii Zebedæi, non minorem injuriam ab his Samaritanis fieri Jesu, quàm ab illis Eliæ, imò verò eò majorem, quò Jesus major erat Eliâ, quem Elias nuper in monte, ipsis præsentibus et videntibus Dominum agnoverat supra, v. 50 et 51; accensi zelo honoris Jesu, putârunt justum esse, ut et ista injuria divinitus vindicaretur, et qui eam inferrent, cælesti igne perirent; indignum enim esse, inhumanum, et plus quàm iniquum, negari Filio Dei sub noctem hospitium; *et quodam modo verbis aliis hoc loquuntur*, scribit Hieronymus ad Algasiam: *Si ad servi Eliæ injuriam ignis descendit de cælo, et non Samaritas, sed Judæos consumpsit incendium; quanto magis ad contemptum Filii Dei, in impios Samaritas debet flamma sævire!*

VERS. 55. — CONVERSUS ad eos (erant enim à tergo aut à latere) exhibito vultu severiore,

INCREPAVIT, objurgavit, ILLOS; non tam quòd culpabiles essent, quàm quòd veteris consuetudinis imper-

rent longè abesse ab ejus mansuetudine, sed se ministros offerunt, dummodò permittere velit. Insinuat ergo eos eandem habuisse potestatem quam Elias, ut notat Ambr., ut scilicet ad eorum preces ignis descendat de coelo et consumat illos; quem admodum Elias fecerat, quod Græcè additur, et à plerisque Latinis animadvertitur. Itaque respexisse videntur apostoli vel ad vindictam, quæ lege permitti videbatur, ut sentit Hieron., q. 5, ad Algasiam, vel certè ad mandata, Matth. 10, accepta, ubi jussi erant pulverem de pedibus excutere, eoque facto tolerabilius fore terræ Sodomorum, quæ igne cælesti arseant, quàm illi civitati.

VERS. 55. — ET CONVERSUS, quia à tergo videntur hæc suggessisse, INCREPAVIT ILLOS, quòd non memi-

sectioni adhuc obstricti, quod ait Titus, Jesu magistri doctrinam non essent assecuti. Quòd enim non peccaverint graviter, facilè ex eo intelligitur, quòd nihil nisi quòd justum esset proposuerint. Nam non minus hi Samaritani incendium meruerant, quam illi pentacontarchi, quòd diximus; et si verum est, quòd à præceptore auditum poterant quoque meminisse, quòd terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii tolerabilius erit, quàm illi civitati quæ apostolos non receperit, Matth. 10, v. 15; quanto intolerabilius illi quæ apostolorum Dominum excluserit! Justitiam ergo si exegerunt, et hoc à judice, nihil enim propriâ auctoritate tentare voluerunt, ad hæc in causâ non tam suâ quàm judicis, non ferendum judicantes contemptum ejus, cujus majestatem in monte perspexerant; denique cum eo moderamine, ut suam sententiam judicis sententiæ subjicerent, prout etiam auditæ acquieverunt infra, v. 56; quid peccârunt, ut stultâ fiduciâ elati, et præcipiti fervore ad impatientiam ferri, à Calvino tententur? Insigni zelo acti fuere, sed qui non esset consentaneus ipsorum vocationi et præceptoris instituto, ac proinde nec secundum scientiam. Quare objurgavit eos Jesus, dicens, etc.

DICENS, id est, hujusmodi verbis: NESCITIS, etc., ignorantiam culpât in eis.

CUIUS, qualis, SPIRITUS. Hoc loco et pluribus aliis sacrarum litterarum, spiritus significat internum animi motum ad virtutes aut vitia, profectum, partim ab ipso animo, partim ab externâ vi spiritûs vel sancti vel immundi. Sunt autem varii hujusmodi spiritus, non solum quòd alii ab immundo, ut spiritus superbiæ, fornicationis, etc., alii à sancto Spiritu proficiantur, verùm etiam ab uno et eodem spiritu varii producuntur, utpote à Spiritu sancto, spiritus servitutis, spiritus timoris, spiritus severitatis, spiritus justitiæ, et, qui ab his multum diversi sunt, spiritus adoptionis, spiritus amoris, spiritus mansuetudinis, spiritus misericordiæ ac gratiæ.

ESTIS, ad quem spiritum pertineatis, ad quem spiritum vocati à me sitis, vel cujus spiritus esse debeatis. Additur Græcè et Syriacè vos; quòd pronomen emphaticè intelligendum est, vos discipuli mei, ita ut opponatur Eliæ, cujus exemplum illi imitandum sibi proposuerant; q. d.: Nescitis vos alterius esse debere spiritus, quàm fuerit Elias, vos alio moveri

nissent doctrinæ suæ in monte traditæ, et benignitatis evangelicæ, quæ jubet non resistere malo et inimicos diligere, ut Hieron., supra. Nam zelus eorum justus quidem fuit, quamvis non consentaneus vocationi eorum, cujus tamen executionem sententiæ judicis submiserunt; ut immeritò Calvinus hic Apostolorum tanquam stultam fiduciam tam acriter carpât. Nescitis cuius spiritus estis, id est, ad quem spiritum pertineatis, et à me vocati sitis, nempe ad evangelicum benignitatis et mansuetudinis, non ad legalem severitatis, qualem Elias habuit. Nam Spiritus sanctus diversos effectus secundum diversos hominum status operatur; sub Lege præcipiè timorem, et consequenter severitatem; sub Evangelio amorem. August. tamen contra Adimant., tum c. 17, putat apostolos adhuc

debere spiritu quàm Elias motus fuerit, vos à me vocatos et electos, ut alio inbuamini spiritu, quàm imbutus fuerit Elias. Elias motus fuerat spiritu severitatis et justitiæ. Sic enim congruebat hominibus illius temporis, statu seu conditione servis Dei, ac proinde pœnarum timore continendis. Vos, qui discipuli mei estis, meo spiritu duci debetis; id enim sequitur.

VERS. 56. — FILIUS HOMINIS. Græcè et Syriacè additur conjunctio *enim*; quæ Latinè rectius omitti videtur. *Filius hominis*, ego apparens in formâ mortalis vilisque hominis.

NON VENIT, in hunc mundum, non est à Patre in mundum missus.

ANIMAS, id est, homines. Græcè additur *hominum*; quod tamen nec Syrus legit. Significatur à parte totum. Homines autem, etiam peccatores, adeoque sui contemptores atque inimicos.

PERDERE, ut perdat, interficiat, morte pœnisve peccata eorum, etiam in seipsum commissa, punit.

SED SALVARE, sed ut ad salutem vitamque æternam eos adducat, patientiâ, mansuetudine, beneficiis, longanimitate, ad pœnitentiâ allectos. Hoc idem cum eo est quod Joan. 3, v. 17, Jesus Nicodemum docet: *Non misit Deus Filium suum in mundum ut judicet (condemnet) mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.* « E regione, ait Hieronymus ad Algasiam, Dominus, qui non ad judicandum venerat, sed ad salvandum, non in potestate, sed in humilitate, non in « Patris gloriâ, sed in hominis vilitate, increpat eos, « quod non meminerint doctrinæ suæ et bonitatis « evangelicæ. » Declarat ergo his verbis Jesus, non congruere muneri suo, ut ipse concedat, quod apostoli postulaverant: suum enim non esse perdere peccatores, quod suo tempore justè fecerat Elias, sed veniam eis per pœnitentiâ proumittere, patientiâ, beneficiâ, modisque amoris omnibus, ad salutem per pœnitentiâ atrahere, et Dei filios reddere; ac proinde spiritu mansuetudinis, clementiæ atque amoris, duci se debere ac duci (fortè leg., *ducere*), spiri-

imperfectos odii et vindictæ cupiditate contra inhospitales motos fuisse, ideoque nescivisse, cujus spiritus essent, eò quod sub prætextu zeli spiritu vindictæ moverentur, et eo se moveri non intelligerent.

VERS. 56. — FILIUS HOMINIS NON VENIT ANIMAS PERDERE, id est ut peccatores igne de cœlo misso perdat, sicut Elias suo tempore justè fecerat, SED SALVARE, id est, sed ut pœnitentiâ et benignitate ad pœnitentiâ trahat. Significat ergo non convenire scopo sui primi adventus, ut id concedat, quod postulaverant, ut Hieron. ad Algasiam. Primus adventus non est in potestate judicandi, sed in humilitate; non in Patris gloriâ, sed in hominis vilitate. Unde tacitè Christus innuit venturum tempus, quo rebelles ac pertinaces pro meritis perditurus est: nam potestate puniendi morte corporali rarè Christus ante ultimum judicii diem utitur; rarissimè apostoli usi sunt, propter clementiam novi Testamenti, idque non nisi post acceptum Spiritum sanctum, per quem potuerunt sine odio vindicare, ut August. loco citato.

VERS. 57. — SEQUAR TE, QUOCUMQUE IERIS, id est, paratus sum instar discipuli tibi adherere, et quocumque volueris sequi. Ad cujus non tam verba quàm animam, *dixit Jesus. VULPES*, animalia licèt

tum misericordiæ ac gratiæ, suum esse spiritum; cujus spiritus etiam apostoli esse debeant, et eum sequi, simili, inquam, mansuetudinis clementiæque spiritu imbuti, peccatores sua: que adeò inimicos, ad pœnitentiâ vocare et longanimes expectare; id enim congruere vocationi ipsorum, qui discipuli sint Filii hominis, et cooperarii destinati ad id ad quod Filius hominis venit, ad miserendum, inquam, et salvandum; hoc enim tempus, ex divinâ miseratione, misericordiæ esse et gratiæ, quo homines beneficiis provocentur, ut à peccatis conversi evadant filii Dei. *Et vos ergo*, inquit Beda, *cujus spiritu signati estis, ejus et acta sectamini.* Porrò cum se nominat Filium hominis Jesus, tempus suæ humilitatis designat, tacitè relinquens intelligendum, quamvis jam non sit, venturum tamen olim tempus gloriæ suæ, quo rebelles, et qui Filium hominis Salvatorem pertinaciter rejecerint, justus judex pro meritis punit.

ET ABIERUNT. Itaque abierunt Jesus et hi alique ejus discipuli præsentés. Considera quomodo cesserint Jacobus et Joannes auctoritati Jesu, et montis absque omni contentione auscultaverint.

IN ALIUD CASTELLUM, pagum, seu oppidum: quod et ipsum (verisimile est) erat Samaritanæ regionis, sed incolæ minùs perveraces. Noverat Jesus se suosque repulsam passuros à priori castello; miserat tamen eò nuntios, ut doceret, quomodo se gerere deberent apostoli, quando peragrantes orbem terrarum, Evangelii divulgandi causâ, repulsam aliquibus locis passuri essent; nimirum, patienter ferre, alioque divertere, et *insistentes vestigiis Domini*, quod ait Titus, *æquanimitèr, ut sanctos decet, perdurare.*

FACTUM EST, accidit, quodam tempore.

AMBULANTIBUS, euntibus, ILLIS, Jesu et discipulis, IN VIA, per viam; pergente Domino cum discipulis ad lacum Genesareth quo eum trajiceret; id quod ex Mathæo perspicuum est, cap. 8, v. 18 et 19. Aug., l. 2 de Cons. evang., cap. 25. Possit tò, *in viâ*, sequentibus jungi: *In viâ dixit quidam ad illum.*

hominibus invita et noxia, FOVEAS HABENT, in quibus commodè lateant, dormiant, foveantur ab aeris injuriis, et iisdem de causis. VOLUCRES CŒLI NIDOS; Græcè *umbracula*, propriè ex fronsibus et ramis, ut sunt avium nidi. FILIUS AUTEM HOMINIS, id est, ego seu Christus, Græcè est τὸ ἀνθρώπου, genere masculino. Unde apud Justinum, quæst. 66, inferebant, Christum ex hominis concubitu natum. Verùm est Hebraismus seu periphrasis Hebraica, quâ simpliciter indicare solent hominem, ut patet Psalm. 8, v. 5, et Job. 25, v. 6: *Filius hominis vermis.* Sed tamen cum quâdam efficaciori expressione humanæ miseriæ, utpote cui magis obnoxius est, qui longâ serie ex homine misero miser nascitur. Et hæc de cau. nemo in Evangeliiis vocavit Christum Filium hominis, nisi ipse seipsum; commendans nobis, tum quid misericorditer dignatus sit esse pro nobis, inquit August., lib. 2 de Consensu evang., c. 1, nempe magnum illud incarnationis et evinuationis suæ beneficium: tum etiam se esse illum, quem propheta carnem assumptum præfixerat, eoque ipso nomine, Dan. 7, v. 13, Filium hominis appellaverant, ut notat Theodoret. in illum locum et Epiphani. Hæresi 57, num. 8. NON HABET, ne tantillum quidem commodi aut pro-

SEQUAR TE, paratus sum ex discipulis tuis esse, illorumque more te sequi quòcumque ieris.

VERS. 58. — NIDOS, umbracula. Augustinus et Cyprianus legunt *diversoria*, hic libro 3 ad Quirinum, cap. 11; ille libri 22 contra Faustum, cap. 48.

FILIUS HOMINIS. Familiare est Christo Domino ita de se loqui in tertiâ personâ. De hoc in superioribus capitibus latè egimus.

NON HABET, ne tantillum quidem habet proprium.

UBI CAPUT RECLINET, fessus. Non tantùm privatâ commoditatis obtinet aut quærit, quantùm satis sit fessi capiti reclinando. Hâc responsione planè aperit Christus quid intus animo celaverit et spectaverit interrogans (scriba, apud Matthæum); non enim ad verba, sed ad animum ejus respondet. Non dicit: Nolo ut me sequaris; nec dicit: Benè est, veni; sed ita respondet ut postea non liberit illi comitem se præbere. Existimabat ille mollem et amœnam viam Christum ambulare, neque quidquam deesse corporalis commoditatis; quòcumque pergeret domi ipsum esse, quin magnas ab eo divitias parandas, fortassis etiam temporale regnum ineundum; quorum omnium ille discipulos inprimis et individuos comites sperabat principes fore. Facilè autem obtineri posse credebat quidquid vellet viro tantâ potestate ad hominum gratiam conciliandam prædito, ultra doctrinâ excellentiam quam in illo agnoscebat. Porrò Christus nullum commodum temporale à se aut haberi aut quæri respondet, adèò ut cùm etiam nocivæ bestię latebras, et naturâ vagæ volucres proprios nidos apud homines obtineant, ubi tutò degant, seque reficiant; ipse maximis laboribus ob hominum utilitatem exantlatis, non exiguum hospitium, imò nec terræ pedem possideat aut possidere quærat, quò suæ servire possit fessus commoditati; non tantùm loci sibi adscribat, quantùm ad caput reclinandum satis esse possit; imò moriturus caput in corpus suum inclinaturus sit. Dat itaque scribæ intelligendum, suorum commodorum rerumque terrenarum studio addictos, minimè idoneos esse ut Christi discipuli sint. Vivebat et in ædibus alienis debebat Christus precariò, neque semper suppetebant, uti accidit iis qui precariò vivunt, quæ humana natura, suâ pro commoditate, quin etiam necessitate, postulabat; utque non ipsi, ita neque discipulis ejus. Hujusmodi ergo animo et studio instructum oportebat eum esse, qui Christum quòcumque eunte se-

prii, ubi caput reclinet: ex itineribus lassus aut somno oppressus: q. d., inquit Hieron.: Quid me propter divitias et seculi lucra sequi cupis, putas me miraculis quæstum facere, cùm tantæ sim paupertatis, ut ne hospitium quidem habeam, nec proprio utar tecto? August. tamen, quæstion. 5 in Matth., putat eum miraculis commotum voluisse sequi Christum, propter jactantiam, quam significavit Christus per volucres cœli: finxisse autem discipuli obsequium, quem dolam significaverint vulpes. Utrumvis verum sit, hâc responsione tacitè eum taxat, et à proposito deterret, nempe ut se mutatis moribus sequeretur.

VERS. 59. — SEPELIRE PATREM MEUM, id est, senectuti ejus inservire usque ad sepulturam, inquit aliqui, quasi pater adhuc vixisset. Sed rectiùs Chrystost.,

qui vellet. Porrò hujusmodi vitæ conditionem in terris sibi delegerat Christus, ut, cujus erant, cœlum, terra, et plenitudo eorum, æternæ nativitatis jure, non ille in terrâ proprium quid possideret humano acquisitum jure, doceret autem nos terrena contemnere, et ad cœlestia aspirare, suâ denique paupertate cœlestium bonorum verè divites redderet, 2 Cor. 8, v. 9.

VERS. 59. — SEQUERE ME. Adhæreto mihi relictis omnibus; relictis omnibus te mihi das ut mihi individuus adhæreas et pareas in omnibus. De quâ sequelâ superiùs fusè actum est.

ET SEPELIRE. Permite me manere apud senem patrem, ejusque senectuti inservire donec moriatur; ita Theophylactus in Lucam. Vocationi non resistit, sed comæatum sibi dari petit, donec pietatis officio functus fuerit erga patrem.

VERS. 60. — SINE UT MORTUI SEPELIANT MORTUOS SUOS, ut mortui mortuorum curam agant. Quasi diceret: Sunt alii qui illud faciant, et ejusmodi quibus illud maximè congruat, mortuis ut eurent mortuos: tu vitæ cœlesti dedicatus et ad illam prædicandam vocatus, non debes, ut morti ministres, vitæ ministerium intermittere. Alludens ad modum loquendi quo ille fuerat usus: *Permite me primùm ire et sepe- lere patrem meum*. Mortuum vocat patrem ejus tantùm qui verè egeat ut sepeliatur, sed eam curam similiter mortuis vult relinqui; mortuum autem animâ, quæ tum mortua est, cùm à Deo fuerit separata, quemadmodùm corpus mortuum est cùm ab animâ separatum fuerit; nam ut anima corporis, ita Deus animæ vita est. Animadvertite portabenda omnia vocationi Dei.

VADE, Græcè, *profectus*, ubi abiveris.

ANNUNTIA, id est, abjectis impedimentis omnibus ad hoc te da, ut annunties, prædices, evangelizes aliis REGNUM DEI, æternam vitam, ad quam jam ipse vocatus, vivere cœpisti; nolique, ut morti ministres, vitæ ministerium intermittere. Vocat discipulum ut sit minister ac præco verbi Dei: et egregiè opponit, officio sepeliendi mortuos, munus prædicandi vitam æternam.

VERS. 61. — ET AIT ALTER, ait autem et alter, vocatus etiam ipse ad sequelam, et ad annuntiandum regnum Dei, ut is de quo proximè præcessit. Primus

et August. serm. 7 de Verbis Dom., intelligunt verè mortuum fuisse, et à sepeliendo hunc prohibitum, quia Christus, inquit August., quando parat homines Evangelio, nullam excusationem vult interponi carnalis hujus temporalisque pietatis. Amandus est enim generator, sed præponendus creator. Nam ideò adject:

VERS. 60. — TU AUTEM VADE, ET ANNUNTIA REGNUM DEI. Quasi diceret Christus: Ego ad Evangelium te voco, quod majus est, quàm id quod parentibus vis impendere, cùm non desint alii, qui opportuniùs id officium parenti impendant.

VERS. 61. — ET AIT ALTER: SEQUAR TE, DOMINE, id est paratus sum in unum discipulatum me penitens tradere; sed PERMITTE MIHI PRIMUM, antequàm me

ultrò se obtulerat, supra v. 57; reliqui duo vocati à Christo fuerant.

SEQUAR TE, paratus sum ex discipulis tuis esse, eorumque more te sequi quòcumque ieris, et in omnibus parere.

DOMINE, nomen honoris tribuit Jesu, ut certè in summo apud populum honore erat.

PRIMUM, priusquam me sequelæ tuæ prorsus adicam.

RENUNTIARE HIS QUÆ DOMI SUNT, *meæ*, additur Græcè et Syriacè, declarare quòd renuntiam ac dimittam res meas, easque inter amicos ac notos dividere, aut quomodò visum fuerit de illis disponere. Alii libri legunt masculino genere, *qui*; id quod D. Augustinus, serm. 7 de Verbis Domini, intelligit: *Nuntiam meis, ne fortè (quomodò fieri solet) quærant me*. Huic lectioni favet Syrus, cujus versio est: *Ut proficiscar salutem precaturus seu valedicturus filiis domus meæ, et veniam*. Græca ambigua sunt ad utrumque genus; sed quod Interpres hic et infra 14, v. 53, transfert *renuntiare*, alii plerique reddunt *valericere*: prout etiam ipse interpres *valefacere*, Act. 18, v. 18, 21; 2 Corinth. 2, v. 13. Cæterùm quia valefacimus seu valedicimus tam rebus quam personis (nam et homines valere iubemus et voluptates), utrumque hic intelligendum est, præsertim cum adnotent complures, græcum verbum esse, valedicere datis mandatis; mandatis iis quæ velis, aliquem dimittere. Intellige ergo hunc petiisse, ut priùs domum suam redire posset, et ita domesticis, amicis, et rebus suis valedicere, ut simul staueret atque ordinaret quid de rebus suis fieri vellet.

VERS. 62. — MITTENS, postquam miserit, admerit.

AD ARATRUM, *paris boum*, addit Syrus.

ET RESPICIENS RETRÒ, et respiciens ad ea quæ retrò seu à tergo sunt.

APTUS, ad verbum, *benè dispositus*, EST REGNO DEI promerendo et prædicando. Loco ejus ut diceret Jesus ad absolvendam metaphoram, *aptus est agro colendo*, exprimit id quod metaphora voluit significatum, *aptus est regno Dei*, quo ita interpretatur priorem metaphoræ partem, ut simul brevem, utilem, magnâque pollentem gratiâ sententiam absolvat. Similitudo hujusmodi est: Quemadmodum, postquam quis admoverit manum aratro, et cœperit aratrum ducere terramque proscindere, vel certè definierit apud se id facere proximus operi ineundo, si curiosè

prorsus tibi dedam, RENUNTIARE HIS, QUÆ DOMI SUNT. Græcum intelligi potest vel de personis, ut sit idem quod valedicere domesticis, ut videtur accepisse Syrus, et Augustinus, sermon. 7 de Verbis Domini, ubi exponit, ut nuntiam eis me sequi te, ne foriè, sicut solent, quærant me; vel aptius et secundum textum nostrum, de rebus, id est, permitte mihi renuntiare bonis meis, ac de illis disponere, ut Cyril. in Catenâ D. Thomæ.

VERS. 62. — ET AIT JESUS: NEMO MITTENS MANUM SUAM AD ARATRUM, id est nemo stivam arripiens, ut aret, rectosque sulcos ducat, ET RESPICIENS RETRÒ,

respiciat ad ea quæ à tergo sunt, ineptus est ad aratrum ducendum agrumque colendum, cum aratorem industrium, non solum manum admovere oporteat stivæ, verum etiam oculos in anteriora intentos habere. Vel enim non incipit opusarandi qui retrospicit, sed differt aut omittit, vel inceptum intermittit, aut etiam deserit; vel si non obstante retrospectione pergat arare, inutiliter et infructuosè laborat, ducens sulcos nec rectos nec profundos, præter alia incommoda. Ita qui firmiter statuit animumque adjecit, vel etiam cœpit, sequi me, esse discipulus meus et individuus comes, cujus officium est, regnum Dei sibi inprimis promereri, deinde etiam aliis promulgare; interim verò ad earum rerum curam se convertit, quæ regno Dei contrariæ sunt, quarum studium, cura et sollicitudo cum studio regni Dei non consistit, non magis quam retrospicere cum officio arandi; ille idoneus non est, sive assequendo, sive utiliter promulgando regno Dei, ac proinde neque ut sit meus discipulus; vel enim non aggreditur institutum sequelæ meæ, quamvis id statuisset, sed differt, procrastinat, aut omittit, vel aggressus intermittit aut deserit; vel denique si non deserat, velit autem utrisque se occupare, negotiis nimirum et seculi et regni Dei, frustra laborat, nec regnum aut sibi assequitur aut aliis cum fructu prædicat. Regnum Dei seu cælorum, est vita æterna, quod jam diximus. Huic assequendæ adversantur ferè amici facultatesque carnales: amici dehortantur ab angustâ viâ quam oportet ingredi, et perfectioris vitæ institutum plerumque non probant, quod ait Titus: facultates, ad sui amorem, propositis temporariis oblectamentis et commodis, trahunt, per quæ fiat ut ab arcâ viâ declinetur. Multò autem magis adversantur prædicandæ vitæ æternæ, cujus aptum promulgatorem oportet esse liberum, expeditum, nullis aliis affixum curis, postremò contemptorem omnium temporalium. Hunc igitur qui jam decreverat Christum sequi, quomodò discipuli ejus et comites individui (quod præ se ferebant verba ejus) ad consequendum nempe regnum Dei, non sibi solum, verum etiam prædicandum aliis, castigat Christus, quòd valedicere priùs vellet amicis et rebus familiaribus, quòd verbis professus se fore Christi comitem, tergum illi verteret, donec satisfecisset terrenis negotiis, tanquam retrospectentem et idoneum, cujus affectus adhuc divisus sit, et ad contraria feratur, per quæ periculum sit ne revoceatur à concepto consilio. Monet ergo, ut his à tergo

id est, ad ea quæ à tergo sunt, oculos suos convertens: supplenda est altera pars parabolæ, videlicet, aptus est ad ducendum seu regendum aratrum, quia necesse est oculos habere ante se intentos in sulcum, ut rectus esse possit; quemadmodum etiam, ut scribas, ut pingas, etc. Christus verò relicto cortice parabolæ significantis subitò transiit ad rem significatam. APTUS EST REGNO DEI, promerendo et prædicando. Significat ergo parabola, quòd similiter, ut in arantibus contigit, nemo aratro ducendo convenit, qui à tergo respicere voluerit, ita nec aptus sit ad regnum Dei, id est, ad officium Christiani, religiosi,

relictis ac spretis, magno animo pergat in anteriora quò decrevit. An porrò Christi admonitionem hic secutus sit, necne, evangelista non declarat. Sententia autem notatu dignissima, congruit in eos omnes, qui christianæ vitæ institutum (cujus finis ultimus est

prædicatoris, qui cum id susceperit semel, deinde ad alia negotia, curas et negotiationes distrahitur, quæ eum inde deducant. Nam Evangelii sectatorem et prædicatorem instar militis expeditum esse oportet, et liberum, et nullis aliis affixum curis. Unde eodem sensu Paulus, 2 Timoth. 2: *Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus*; et 1 Corinth. 9: *Qui in*

CAPUT X.

1. Post hæc autem designavit Dominus et alios septuaginta duos; et misit illos binos ante faciem suam, in omnem civitatem et locum, quò erat ipse venturus.

2. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

3. Ite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.

4. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, et neminem per viam salutaveritis.

5. In quamcumque domum intraveritis, primum dicite: Pax huic domui.

6. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos revertetur.

7. In eadem autem domo manete, edentes et bibentes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede suâ. Nolite transire de domo in domum.

8. Et in quamcumque civitatem intraveritis, et susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis.

9. Et curate infirmos qui in illâ sunt, et dicite illis: Appropinquavit in vos regnum Dei.

10. In quamcumque autem civitatem intraveritis, et non susceperint vos, exeuntes in plateas ejus, dicite:

11. Etiam pulverem qui adhæsit nobis de civitate vestrà, extergimus in vos: tamen hoc scitote, quia appropinquavit regnum Dei.

12. Dico vobis quia Sodomis in die illâ remissius erit, quàm illi civitati.

13. Væ tibi, Corozain: væ tibi, Bethsaida: quia si in Tyro et Sidone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere sedentes pœniterent.

14. Verùm tamen Tyro et Sidoni remissius erit in judicio, quàm vobis.

15. Et tu, Capharnaüm usque ad cœlum exaltata, usque ad inferna demergeris.

16. Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.

17. Reversi sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo.

18. Et ait illis: Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem.

19. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra

regnum Dei) sive simplex sive perfectius, aggressi, aut quasi aggressi mentis definitione, sequuntur contraria, vel adeò diversa, ut simul cum instituto suo et regno Dei, consistere nequeant; hoc enim est retrospicere.

stadio currunt, ab omnibus se abstinent. Militare enim Deo, et in stadio currere, hoc est idem quod mittere manum ad aratum; quod qui fecerit, ea quæ retrò sunt, oblivisci debet, et in ea quæ sunt priora, se extendere, ut ait ad Philip. v. 13 et 14; hoc est non respicere retrò.

CHAPITRE X.

1. Quelque temps après, le Seigneur choisit encore soixante-douze autres disciples, qu'il envoya devant lui, deux à deux, dans toutes les villes et dans tous les lieux où lui-même devait aller.

2. Et il leur disait: La moisson est grande, mais il y a peu d'ouvriers. Priez donc le maître de la moisson qu'il envoie des ouvriers en sa moisson.

3. Allez, voici je vous envoie comme des agneaux au milieu des loups.

4. Ne portez ni bourse, ni sac, ni souliers, et ne saluez personne dans le chemin.

5. En quelque maison que vous entriez, dites d'abord: Que la paix soit dans cette maison.

6. Et s'il s'y trouve quelque enfant de paix, votre paix reposera sur lui; sinon elle retournera sur vous.

7. Demeurez en la même maison, mangeant et buvant de ce qu'il y aura chez eux; car l'ouvrier est digne de son salaire. Ne passez point de maison en maison.

8. Et en quelque ville que vous entriez, et où l'on vous aura reçus, mangez ce qu'on vous présentera.

9. Et guérissez les malades qui s'y trouveront, et dites-leur: Le royaume de Dieu est proche de vous.

10. Mais si étant entrés dans quelque ville, on ne vous y reçoit point, sortez dans les rues, et dites:

11. Nous secouons contre vous la poussière même de votre ville, qui s'est attachée à nos pieds. Sachez néanmoins que le royaume de Dieu est proche.

12. Je vous assure qu'en ce jour Sodome sera traitée moins rigoureusement que cette ville-là.

13. Malheur à toi, Corozain; malheur à toi, Bethsaïde; parce que si les miracles qui ont été faits chez vous, avaient été faits dans Tyr et dans Sidon, il y a long-temps qu'elles auraient fait pénitence dans le sac et dans la cendre.

14. En effet, au jour du jugement, Tyr et Sidon seront traitées moins rigoureusement que vous.

15. Et toi, Capharnaüm, qui t'es élevée jusqu'au ciel, tu seras précipitée jusque dans le fond des enfers.

16. Celui qui vous écoute, m'écoute; celui qui vous méprise, me méprise: et celui qui me méprise, méprise celui qui m'a envoyé.

17. Or, les soixante-douze s'en revinrent pleins de joie, lui disant: Seigneur, les démons mêmes nous sont assujétis par la vertu de votre nom.

18. Jésus leur répondit: Je voyais Satan tomber du ciel comme un éclair.

19. Voici je vous ai donné le pouvoir de fouler

serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici : et nihil vobis nocebit.

20. Verūtamēn in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subjiciuntur : gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.

21. In ipsâ horâ exultavit Spiritu Sancto, et dixit : Confitebor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Etiam, Pater : quoniam sic placuit ante te.

22. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et nemo scit quis sit Filius, nisi Pater : et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.

23. Et conversus ad discipulos suos, dixit : Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

24. Dico enim vobis, quod multi prophetæ et reges voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt.

25. Et ecce quidam legisperitus surrexit tentans illum, et dicens : Magister, quid faciendo, vitam æternam possidebo ?

26. At ille dixit ad eum : In lege quid scriptum est ? quomodo legis ?

27. Ille respondens, dixit : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tuâ : et proximum tuum sicut teipsum.

28. Dixitque ille : Rectè respondisti : hoc fac, et vives.

29. Ille autem volens justificare seipsum, dixit ad Jesum : Et quis est meus proximus ?

30. Suscipiens autem Jesus, dixit : Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones qui etiam despoliaverunt eum : et plagis impositis abierunt semivivo relicto.

31. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem viâ ; et viso illo, præterivit.

32. Similiter et levita, cum esset secus locum, et videret eum, pertransiit.

33. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum ; et videns eum, misericordiâ motus est.

34. Et appropians, alligavit vulnera ejus infundens oleum et vinum ; et imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, et curam ejus egit.

35. Et alterâ die protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait : Curam illius habe ; et quodcumque supererogaveris, ego cum rediero, reddam tibi.

36. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones ?

37. At ille dixit : Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Jesus : Vade, et tu fac similiter.

38. Factum est autem, dum irent, et ipse intravit in quoddam castellum : et mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam.

39. Et huic erat soror, nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius.

40. Martha autem satagebat circa frequens ministerium : quæ stetit, et ait : Domine, non est tibi cu

aux pieds les serpents et les scorpions, et toute la puissance de l'ennemi, et rien ne pourra vous nuire.

20. Néanmoins ne mettez point votre joie en ce que les esprits vous sont soumis ; mais réjouissez-vous plutôt de ce que vos noms sont écrits dans le ciel.

21. En cette même heure, Jésus tressaillit de joie par un mouvement du Saint-Esprit, et dit ces paroles : Je vous rends gloire, mon Père, Seigneur du ciel et de la terre, de ce que vous avez caché ces choses aux sages et aux prudents, et que vous les avez révélées aux petits. Oui, mon Père, parce que vous l'avez ainsi voulu.

22. Mon Père m'a mis toutes choses entre les mains ; et nul ne sait qui est le Fils sinon le Père, ni qui est le Père sinon le Fils, et celui à qui le Fils aura voulu le révéler.

23. Et se tournant vers ses disciples, il leur dit : Heureux les yeux qui voient ce que vous voyez ;

24. Car je vous déclare que beaucoup de prophètes et de rois ont souhaité de voir ce que vous voyez, et ne l'ont point vu ; et d'entendre ce que vous entendez, et ne l'ont point entendu.

25. Alors un docteur de la loi s'étant levé, lui dit, pour le tenter : Maître, que faut-il que je fasse pour posséder la vie éternelle ?

26. Jésus lui répondit : Qu'y a-t-il d'écrit dans la loi ? qu'y lisez-vous ?

27. Il repartit : Vous aimerez le Seigneur votre Dieu de tout votre cœur, de toute votre âme, de toutes vos forces et de tout votre esprit ; et votre prochain comme vous-même.

28. Jésus lui dit : Vous avez bien répondu ; faites cela, et vous vivrez.

29. Mais cet homme voulant faire paraître qu'il était juste, dit à Jésus : Et qui est mon prochain ?

30. Jésus prenant la parole, lui dit : Un homme qui descendait de Jérusalem à Jéricho, tomba entre les mains des voleurs, qui le dépouillèrent, et le couvrirent de plaies, et s'en allèrent le laissant à demi-mort.

31. Il arriva ensuite qu'un prêtre qui descendait par le même chemin, l'ayant aperçu, passa outre.

32. Un lévite étant aussi venu au même lieu, et l'ayant considéré, passa outre.

33. Mais un Samaritain qui voyageait, étant venu à l'endroit où était cet homme, et l'ayant vu, il en fut touché de compassion.

34. Il s'approcha donc de lui ; il versa de l'huile et du vin dans ses plaies, les banda ; et l'ayant mis sur son cheval, il le mena dans une hôtellerie, où il eut grand soin de lui.

35. Le lendemain, il tira deux deniers, qu'il donna à l'hôte, et lui dit : Ayez soin de cet homme ; et tout ce que vous dépenserez de plus, je vous le rendrai à mon retour.

36. Lequel de ces trois vous semble-t-il avoir été le prochain de celui qui tomba entre les mains des voleurs ?

37. Le docteur lui répondit : Celui qui a exercé la miséricorde envers lui. Allez donc, lui dit Jésus, et faites de même.

38. Or, comme ils continuaient leur chemin, Jésus entra dans un bourg, et une femme, nommée Marthe, le reçut dans sa maison.

39. Elle avait une sœur, nommée Marie, qui se tenant assise aux pieds de Jésus, écoutait sa parole.

40. Mais Marthe était fort occupée à préparer tout ce qu'il fallait ; et s'arrêtant devant Jésus, elle lui

ræ quòd soror mea reliquit me solam ministrare ?
dic ergo illi, ut me adjuvet.

41. Et respondens, dixit illi Dominus : Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima.

42. Porrò unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab eâ.

dît : Seigneur, ne considérez-vous point que ma sœur me laisse servir toute seule ? Dites-lui donc qu'elle m'aide.

41. Et le Seigneur lui répondit : Marthe, Marthe, vous vous inquiétez, et vous vous embarrassez du soin de beaucoup de choses.

42. Cependant une seule chose est nécessaire ; Marie a choisi la meilleure part, qui ne lui sera point ôtée.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — *POSTHÆC*. Post ea quæ superiori capite sunt narrata, notanter verò post profectionem Jerosolymitanam, de quâ v. 51.

DESIGNAVIT, elegit. Syrus addit *ex discipulis suis*. Designavit autem, ad promulgandum Evangelium suum.

DOMINUS, declaratus pluribus signis adèque testimonio divinæ vocis, supra 9, v. 25, dominus Ecclesiæ, et primus summusque Evangelii administer.

ET ALIOS SEPTUAGINTA DUOS, etiam alios. Nuper designaverat duodecim apostolos, supra 9, v. 1 ; jam etiam alios *septuaginta duos* ; non apostolos tamen ; neque enim id nominis unquam acceperunt ; imò verò secundo ab apostolis gradu distinctos fuisse, Ambrosius sermone 24 docet, adèque Matthias, quem verisimile est ex numero septuaginta duorum fuisse, evector est ad apostoli dignitatem, tanquam ex inferiori ordine ad superiorem, Act. 1, v. 26. Magnus erat numerus discipulorum Jesu, qui summam Evangelii à præceptore docti apprimè caperent, ita ut non sit mirandum, si, præter duodecim, potuerit alios septuaginta duos ad prædicandum emittere. Porrò Græci hodiè et Syriaci libri scribunt *septuaginta* duntaxat, omissis *duobus*, nec plures septuaginta nominantur à multis veterum Patrum. Atqui scire oportet (si non est etiam in quibusdam libris mendum) id in discipulis istis nominandis accidisse, quod in Græcis veteris legis interpretibus ; qui etsi citra controversiam fuerint numero septuaginta duo, à plerisque tamen et nunc et olim vocantur septuaginta, omisso numero minore, eoque fracto et imperfecto ; nec enim id præter vulgarem morem loquendi fit, etiam sacræ Scripturæ, de quâ D. Augustinus quæstione 47 super Exodum : « Non mirum est, inquit, si quadringentos et quinque annos, summâ solidâ quadringentos voluit appellari Scriptura, quæ solet tempora ita nuncupare, ut « quod de summâ perfectioris numeri paululùm exerceat aut infra est, non computetur. » Atque hoc historia Josephi, in numero dictorum interpretum, manifestè usurpat. Postquam enim recitasset delectos fuisse senos per tribus presbyteros, vocat dein eos semper septuaginta seniores, non septuaginta duos, lib. 12 Antiq., cap. 2. Ad eum modum, vocan-

tur hi septuaginta discipuli, quamvis non dubium sit fuisse septuaginta duos. Quemadmodum enim nuper Dominus designaverat duodecim apostolos, tanquam duodecim tribuum duodecim patriarchas, tanquam singulis tribubus unum patriarcham, apostolum, principemque magistrum præficiens, quorum operâ membra laceri dispersique corporis duodecim tribuum in unam Ecclesiam colligeret, ita nunc designat septuaginta duos secundi ordinis præceptores, ut loquitur Hieronymus, epist. ad Fabiolam, tanquam è singulis tribubus senos, qui ipsi et duodecim apostolis essent auxiliares ; idque ad imitationem Mosis, Dei jussu septuaginta duos seniores eligentis, qui onus populi cum ipso sustinerent, Num. 11, v. 16, 17. Quamquam enim etiam illic soli septuaginta nominentur v. 16, 24, 25 ; paulò post tamen cum narretur duos in castris remansisse, qui et ipsi descripti fuerint, nec minus quam cæteri spiritum acceperint, Num. 11, v. 26, manifestum est electos fuisse septuaginta duos ; et cum antè vocarentur septuaginta, eo modo loquendi fuisse id dictum quem mox adnotavimus ; nec enim dubium esse potest, quin pari numero Moses, ex singulis tribubus sex elegerit ; ne unam tribum majori quam alteram favore prosequi vidèretur, aut suspicio in iudices caderet. Atque hæc gubernandi ratio postea à Judæis observata ferè fuit ; nam et Ezechielis cap. 8, v. 11, mentio est septuaginta virorum de senioribus domûs Israel ; et Judæi è captivitate reversi, synedrion ex septuaginta duobus iudicibus instituerunt, qui summo Pontifice præside, gravissima rei publicæ negotia tractarent, de quibus egimus supra. Horum collegium ad Herodem usque perduravit, à quo demùm sublatum est, teste Josepho, lib. 14 Antiq., cap. 17. Cum itaque publicæ auctoritati inter Judæos quasi consecratus esset numerus iste septuaginta duorum, tot insignis exemplis, Jesus restaurationem collapsi rerum statûs promittens, et ipse septuaginta duos adventûs sui præcones et Ecclesiæ suæ ceu presbyteros ac seniores elegit. Horum nomina, etsi à quibusdam recensentur, prorsus tamen incerta sunt, nisi quòd quorumdam ex Actis verisimiliter colligantur ; creduntur enim Matthias, Barsabas, Act. 1, v. 25 ; Stephanus cæterique diaconi, Act. 6, v. 5 ; Ananias, Act. 9, v. 10 ; Barnabas,

VERS. 1. — *POST HÆC AUTEM* ; ergo etiam post iter Jerosolymitanum, versu 51 præcedentis capitis, susceptum, *DESIGNAVIT DOMINUS*, hoc est, ex credentibus jam sibi selegit, ad promulgandum Evangelium suum, *ALIOS* ; nam etiam nuper apostolos designaverat ; *SEPTUAGINTA DUOS*, qui inferioris erant ordinis quam apostoli. Libri Græci et Syriaci scribunt septuaginta,

et ita nominantur à multis veterum. Sed contigit hic, quod in senioribus, delectis à Moyse Numer. 11, et in Scripturâ veteris interpretibus, qui cum fuerint septuaginta duo, tamen plerumque dicuntur rotundo numero septuaginta. Itaque in regno Christi duodecim Apostoli quasi repræsentabant duodecim patriarchas ac duodecim tribus, ut cuique quasi tri-

Act. 9, v. 27; Mnason, antiquus discipulus, Act. 21, v. 16; ex horum numero fuisse. Horum officium jam non aliud fuit, quàm propinquum Dei ac Christi regnum prædicare, et miraculis adstruere, quemadmodum ex iis quæ sequuntur manifestum est: nec enim ad id sufficiebant apostoli, cum Judæa universa, unà cum vicinis regiunculis, ante mortem Jesu (quæ non longè aberat) Evangelii prædicatione imbuenda restaret; id quod per hos septuaginta duos citò brevique confectum est. Porrò ex his septuaginta duobus, postea duodecim apostoli, ordinârunt, alios apostolos, ut Mathiam, Act. 1, v. 26; Barnabam, Act. 13, v. 3; alios diaconos, Act. 6, v. 6; nec dubium quin alios quoque episcopos, alios sacerdotes: à quibus et nomen presbyteri in Ecclesiâ remansisse credibile est. Vide quæ dicemus infra, v. 17.

MISIT, emisit ILLOS, mandatis scilicet datis, quæ sequuntur.

BINOS, hoc est, per paria, sive per juga, ut intelligas omnes septuaginta fuisse missos; sed per juga, sive paria, designata veluti præfectis quibusdam cuique pari suâ provinciâ. Binos autem mittere voluit ad commendationem fraternæ charitatis sine quâ nullus est Evangelii fructus, ad hæc ut essent mutuarum actionum testes, ut sibi mutuò auxilio, consilio, et solatio essent, denique ut firmiter testimonium legitime darent; nam quod à duobus palàm geritur publicum omninò confirmatumque censetur.

ANTE FACIEM SUAM, ante se, IN OMNEM CIVITATEM ET LOCUM Judææ ac Perææ. Jam enim relicta Galilæa, in Judæa versabatur Jesus, quam voluit, sicut antea Galilæam, Evangelii prædicatione excolere (quod hactenus non fecerat, nisi fortè brevi tempore ante captivitatem Joannis, Joan. 3, v. 22), excurrere etiam ex eâ ultra amnem, in conterminam Peræam, infra, 13, v. 31.

QUO ERAT IPSE VENTURUS, quò statuerat ipse venire seu subsequi. Ad stimulum muneris accuratiùs exsequendi, addidit Jesus quòd ipse esset subsequiturus. Statuerat ipse universam Judæam cum Peræa peragere; sed quia ipse, cui parùm temporis restabat properanti ad mortem, diù singulis locis hæere non poterat, ac proinde nec sanandis malè habentibus diù immorari, præmisit hos discipulos, qui ægros affectosque sanarent, summam Evangelii prædicarent, denique pararent populos, ad Jesum subsequentem faciliùs excipiendum fide et pœnitentiâ; nimirum, ut præmissis nuntiis moniti, et sanitatum beneficiis deliniti, paratiores se præberent, avidiùs venturum expectarent, venientem attentius cognoscerent, et certiùs atque consultiùs ad salutem reciperent. Duodecim apostoli jam videntur mansisse apud Dominum, tum quòd propter multitudinem adventantium,

bui suus esset apostolus. Septuaginta verò duo discipuli exhibebant quasi synedriion septuaginta duorum seniorum. Nomina eorum incerta sunt, quamvis à nonnullis recenseantur; vide Epiphan. hæresi 20. Officium eorum fuit simile apostolico, scilicet propinquum Dei regnum prædicare, et miraculis asserere,

Dominus præsentia eorum opus haberet, tum quòd ipsos oporteret oculatos permanere testes eorum omnium quæ Dominus faceret et doceret.

VERS. 2. — ET DICEBAT. Dicebat autem illis septuaginta duobus, priusquam eos mitteret; jam missurus dicebat illis ea quæ sequuntur, eadem propemodum quæ nuper dixerat apostolis in idem opus emittendis. Nam, quod Augustinus ait lib. 2 de Cons. evang., cap. 30, *aliis atque aliis sermonum suorum locis, multa Dominus iteravit, quæ alibi jam dixerat.*

MULTA, copiosa. Utitur allegoriâ sumptâ à re rusticâ. Multam messem vocat multitudinem populi inter Judæos jam albam ad messem, quomodo loquitur Joan. 4, v. 35, id est, maturam omninòque paratam ad accipiendam doctrinam evangelicam, per quam veluti demessus è synagogâ in Christi Ecclesiam transferatur. Seminaverant prophetæ; semina ab illis jacta erant; maturaverant messem Christus et Joannes. Restabat jam ut essent qui meterent, qui maturas fruges, populum proximè præparatum ut Christo incorporaretur, ex agris transferrent in aream, ex synagogâ in Christi Ecclesiam: *finis enim legis Christus*, Rom. 10, v. 3; *cujus Ecclesia areæ est comparata*, Matth. 3, v. 12; et *seminationi, labor prophetarum; messioni, apostolorum*, Joan. 4, v. 38. Apostoli igitur, in Judæis quidem messuerunt, in gentibus autem seminaverunt, doctore D. Augustino, serm. 42, de Sanctis, cap. 1. Cæterum, ut non omnia quæ in aream colliguntur, in apothecam sive in horreum reconduntur; ita non omnes qui messoribus apostolis in Ecclesiam advecti sunt in regnum cælorum admissi sunt. Proximum tamen est ut qui sincerum frumentum sunt admittantur, quemadmodum, messe in aream advectâ, proximum est ut ea ventiletur, Matth. 3, v. 12: *Cujus ventilabrum in manu suâ, et permundabit aream suam et congregabit triticum suum in horreum*, etc. Porrò quò meliùs extimulet discipulos suos Christus ut operi gnæviter incumbant, pronuntiat multam messem esse, ac proinde ipsorum laborem non fore irritum, sed uberem profectus materiam in quâ se exercent reperturos.

OPERARII. Operarios vocat messorum eosque qui operam dent messi in aream advehendæ; significat autem eos qui evangelicam salutis doctrinam populo prædicent, fideliter et diligenter populum erudiant in pietatis negotio ac regni Dei mysterio, subeantque eorum quos mox requisiverat pastorum vicem; innuens ministerium et dispensationem Evangelii non otio, sed labore, adimpleri (nam et hinc Paulus perpetuò laboris meminit, Gal. 4, v. 11; Philipp. 4, v. 3; 1 Tim. 5, v. 17) jucundo tamen labore quia messis sit.

PAUCI, soli propemodum Christus et Joannes. Sa-

cui rei apostoli per totam Judæam minùs sufficiebant. ET MISIT ILLOS BINOS ANTE FACIEM SUAM, seu ante se. Binos misit, ut essent mutuarum actionum testes, mutuo auxilio, consilio, solatio, denique ut firmiter esset eorum testimonium Est, et ille numerus duplicis charitatis sacramentum, ut notat August., lib. 2 Quæst.,

cerdotes et scribæ operariorum locum obtinebant, sed operariorum officio non fungebantur; legis doctorum et magistrorum titulis se jactabant, sed rem non præstabant. Præterea sub indicat non sufficere duodecim apostolos quos nuper ordinaverat, sed opus esse auxilio aliorum; ac proinde dat intelligendum quare jam augeat numerum prædicatorum Evangelii.

ROGATE ERGO, ne pereat tam copiosa messis. Rogandus est Dominus, non quòd ipsi non sit messis curæ, sed quia ingens populo donum est pastores sive operarios habere quales decet. Hic mittendi rogare jubentur tam pro seipsis operariis quàm pro messe populi.

DOMINUM MESSIS. Semetipsum tacitè significat, qui propriè Dominus noster, Dominus Ecclesiæ est, quam suo sanguine ex hostium potestate redemit (idcirco enim ubique ab Apostolo Dominus noster vocatur) cujus inprimis est de ministris et dispensatoribus fidelibus Ecclesiæ suæ providere, quanquam una ipsius cum Patre et Spiritu sancto operatio legatione sit.

UT MITTAT; ipsius enim est mittere; nam qui se ingerunt ab ipso non missi, falcem in alienam messem mittunt. Ipsius est emittere in opus qui latebant quos ipse novit noscendoque facit idoneos. Cæterum, ubi in cælos jam se recepit, non per se ipse aut facit idoneos aut in opus mittit, sed hominum utitur ministerio eorum quibus in Ecclesiâ, sive ad instituendum gratiam, sive ad mittendum auctoritatem dedit. Græcum rectè vertitur *emittat* seu *mittat*; ad verbum tamen veritas, *ejiciat*, quæ est multorum antiquorum codicum hoc loco scriptura, quo significatur vel celeriter mittendos in opus Dei, vel etiam invitos et cunctantes eò extrudendos. Nam in hoc tam sancto opere sumus omnes tardissimi. OPERARIOS, multos et illos idoneos, fideles sui que muneris exercendi studiosos. Emphasis enim fiat oportet in voce, *operarios*, qui non titulo tenus hujusmodi sint, sed rebus ipsis se præsent hujusmodi. Hoc enim quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat, 1 Cor. 4, v. 2. Fideles autem et idoneos qui faciat Christus ipse est, spiritu suo, de quo Apostolus, 2 Cor. 3, v. 6 : *Qui et idoneos nos fecit ministros novi Testamenti*. Ipsius itaque præcipuè est mittere hujusmodi, cujus est et facere, quanquam, quod diximus, hominum jam ad hæc utatur ministerio, postquam ipse terram conversatione deseruit.

IN MESSEM SUAM, qui maturas fruges demetant et in aream devehant, qui populum Christo maturum in Christi Ecclesiam colligant. Quoties igitur honorum

evang., quæst. 14, et Greg. in Homiliis, itemque concordia, quam prædicatores inter se servare debent. IN OMNEM CIVITATEM ET LOCUM, QUO ERAT IPSE VENTURUS, eo scilicet consilio, quo Joannem Baptistam jam à principio præmiserat, ne veniret ad prorsus imparatos, sed ut venturum avidius expectarent, et venientem attentius cognoscerent.

VERS. 3. — ECCE EGO, qui novi quid faciam, qui

pastorum inopiam cernimus, ad Dominum oculos attollere, et ut remedium afferat hujusmodi precatione uti necesse est.

VERS. 3. — ITE. Tanquam, rogatus emittere operarios, legat istos.

ECCE, sed, quod nôsse debetis, EGO MITTO VOS SICUT AGNOS, ut similes agnis, inermes, innoxii, mansueti ac simplices, studeatis omnibus prodesse, idque vestro etiam periculo, hoc est, INTER LUPOS. Adnotat Euthymius, secundum Matthæum, apostolis tanquam perfectioribus, id est, patribus, ducibus, ac magistris, dici *sicut oves*; his autem *sicut agnos*, tanquam tenebrioribus, id est, filiis et inferioris generis discipulis: quanquam Syrus eadem utrobique voce utatur.

Ego, Dominus messis, cui ea est, cum auctoritate mittendi, potentia et erga vos charitas, ut faciliè vos à luporum rabie protegere et possim et velim. *Ego* qui novi quid faciam et quid expediat. Solatur eos sui mittentis respectu.

MITTO, emitto.

SICUT AGNOS. Agnis nihil est imbellius, simplicius, innocentius, mansuetius; ita apostoli integri erant et innocentes, inermes, et humanis præsidii destituti, nullis malis artibus seipsum ulciscentes aut protegentes, sed à solius Dei pendentes protectione.

INTER LUPOS; significat quòd undique ipsis lupi imminere; insigniterque exprimit summum periculum quod ipsis impenderet. Sensus est enim: Versabimini in summis discriminibus, ut versentur pauci agni lupis multis cincti. Lupis nihil est inter quadrupedia crudelius, rapacius, voracius; et infestius ovibus maximè; significantur apostolorum persecutores, crudeles illi, sanguinarii, avari, voluptate, opibus, et singulariter sanguine ac cæde innocentum veritatis præconum inexplebiles, qui auditâ pastoris per oves voce adeò non mansuescebant, ut in majorem sævitiam exarderent. Hæc ergo lege apostolos mittit ut in istorum medio versentur, hoc est, ut multos habeant sibi infestos hostes, et multis undique periculis obsessi, inter obstacula, non sine difficultate, munere fungantur suo, nihilò robustiores vel magis pares ad vim hostium repellendam (nisi id faciat ipse à quo mittuntur), quàm sint oves contra luporum rabiem. Quòd ergo Dominus, qui truculentas bestias, quoties ita visum est, cicurat ac mansuetas reddidit, quosdam non domat in Evangelii sui obsequium, sed eos relinquit in feritate ingenii sui, consultò hoc facit ut suos exerceat. Cæterum durante primâ istâ et temporariâ legatione, Dominus apostolorum infirmitati parcens, continuit luporum

luporum rabiem arcere, sistere, moderari, et in utilitatem patientium convertere scio: MITTO VOS, SICUT AGNOS, quibus nihil imbellius, simplicius, innocentius, magis inerme, et ab omni præsidio defensionis imparatum. Explicare enim videtur quomodò mittantur sine virgâ. IN MEDIO LUPORUM; quibus nihil est rapacius et ovibus magis infestum. Significat enim hæc phrasi, tum luporum seu persequentium undique

inter quos versabantur illi, sævitiam ne quid ipsis noceret : *Sollicitudo enim pastoris boni efficit, inquit Ambrosius, ut lupi in agnos audere nil possint.* Ante resurrectionem, præsentem sponso, quasi nuptialiter habitii fuere, Matth. 9, v. 15. Sed postquam ab ipsis discessit ipse sponsus, in generali illâ ipsorum legatione, tam austera fuit eorum conditio, ut tunc sentirent non frustra hæc sibi prædicta fuisse.

VERS. 4. — NOLITE PORTARE, ne portetis, vobiscum, ad iter hujus vestræ legationis. «Hoc interdico,» inquit Euthymius, «jubet ut de necessariis corporis spem in illum habeant qui ipsos emittit.» «Tanta enim prædicatoris debet esse in Deo fiducia,» inquit Gregorius in Catenam adductus, «ut præsentis vitæ sumptibus quamvis non provideat, tamen sibi hos non deesse certissimè sciat; ne dum mens ejus occupatur ad temporalia, minus provideat æterna.»

SACCULUM, marsupium, crumenam; continens pro contento, id est, aurum, argentum, aut pecuniam, ut dicit secundum Matthæum, 10, 9.

NEQUE PERAM, neque cibum perâ reconditum. Non enim agnorum aut ovium hoc est, sed pastoris; ovium est ut de pastoris curâ ac sollicitudine totæ pendeant, sicut ovis illa quæ canebat : *Dominus regit me, et nihil mihi deerit, psalmo 22.*

NEQUE CALCEAMENTA. Jubet esse accinctos, ut sine morâ celeriter negotium obeant.

ET NEMINEM eorum qui vobis occurrerent PER VIAM SALUTAVERITIS. Non vetat signa honoris aut benevolentiae, quæ occurrentibus inter transeundum, sive verbo sive facto exhiberi consueverunt : sed prohibet salutationem descendantem in confabulationes amicas, ac proinde cogentem hære in viâ, et, ut Ambrosius ait, *impedientem ministerium, quod per moram sæpè trahit offensam.* Mandat igitur ne in viâ hæreant, addicentes se ac distrahentes rebus haud necessariis; sed iter suum quàm celerrimè et diligentissimè conficiant, ut quàm citissimè eò se appellent, ubi commissum munus obeant, in quo vult eos esse totos. Ne divertamini, inquit, ad privatas amicitias et salutationes colendas; nam tempus breve est, et opus magnum, cui diligenter sine ullâ cunctatione vacare debetis. Quando divina mandantur, paulisper sequestranda humana. Alludit autem Dominus ad mandatum Giezi ab Eliseo datum, 4 Reg. 4, v. 20 : *Si occurrerit tibi homo, non salutes eum; et si salutarit te quispiam, non respondeas illi;* datum, inquam,

circumdantium multitudinem; tum persecutionum futurarum crudelitatem, tum defensionis impotentiam et imparitatem.

VERS. 4. — NEQUE CALCEAMENTA : nempe duplicia. Ita Cajet. et Maldonat., et olim cecinit Juvenecus poeta; vel verius fortassis vetat non calceamenta indui, sed non possideri seu portari calceamenta in viam; curam scilicet prohibens, inquit August., quâ idè portanda cogitantur, ut non desint.

VERS. 5. — PAX HUIC DOMUI. Formula salutandi est Hebræis usitata, inquit Hieron. : *Pax tecum* : quæ subinde significat adventum esse pacificum, sine

eò fine, ne, ut Ambrosius ait, *confabulatione alicujus obvii, mandato reflecteretur à munere.*

VERS. 5. — IN QUAMCUMQUE autem, DOMUM INTRAVERITIS, hospitii causâ; PRIMUM ante omnia, DIGITE : PAX HUIC DOMUI, id est, salute eam, ut dicitur secundum Matthæum. Familiaris est enim salutandi formula Hebræis : *Pax tibi aut vobis*; quæ significant quòd pacifici et amici advenerint, quod ait Euthymius. PAX HUIC DOMUI, id est, his qui hujus domus sunt, scilicet sit.

VERS. 6. — ET SI IBI FUERIT. Græcè et si quidem sit illic, quòd si in eâ domo fuerit aliquis.

FILIUS PACIS, id est, dignus pace; quemadmodum, 2 Reg. 12, v. 5, *filius mortis*, dignus morte. Dignus autem pace sive salute, salute, inquam, evangelicâ, non tam suis meritis, quàm Dei electione et prædestinatione; quem scilicet constituerit Deus Pater vocare et salute dignum reddere. Sic enim D. Augustinus exponit libri de Correptione et Gratiâ, capite 15, filium pacis hic dici, qui Dei prædestinatione sit hujusmodi, nondum reipsâ.

REQUIESCET, *veniet* ait Matthæus; diffusa nimirum ex ore vestro, vobis interim nequaquam amittentibus. *Non ore solum dicunt, inquit Augustinus, serm. 42 de Sanctis; quo pleni sunt fundunt: prædicant pacem, et habent pacem: non sunt tales de quibus dictum est: Pax, pax, et non est pax.*

SUPER ILLUM. Scilicet filium pacis, ita ut in domum vos recipiat aut recipi curet. In aliis Latinis libris iisque antiquis, est pronomen femininum *illam*, ut subaudias *domum*: nam quod Græcè est ἐπ' αὐτὴν, potest et ad ὄψιν, *filium*, referri, et ad, οἴκον, *domum*: utrumque enim, ut præcedit, ita masculini generis est. V. Bedam in proprio commentario, et D. Gregorium, homiliâ 17 in evangelia, legisse pronomen femininum, docet commentarius ipsorum, quo dicunt, pacem requiescere in domo si in eâ fuerit filius pacis, intelligentes pacem requiescere super domum propter filium pacis eò quòd in eâ sit quispiam filius pacis: quod quidem satis consonat Matthæo, referenti in hunc modum: *Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna. Digna, inhabitante scilicet eam filio aliquo pacis; non digna, nullo eam inhabitante filio pacis.* Nam et hic et secundum Matthæum, de domo magis agitur quàm de singulis è domo; eratque consequens, postquam moniti essent discipuli pacem precari domui, ut audirent an pax domui contingeret necne: ut certè propter

animo bellandi aut nocendi, ut patet Genes. 43, v. 23, et Judic. 6, v. 23. Plerumque verò per eam omnia læta prosperaque imprecantur, sicut Latini dicendo *Ave* et *Salve*. Pax enim est omnium desideriorum finis: Christus autem vulgi verbis intelligi cupit evangelicam, quam prædicabat, et æternæ vitæ pacem.

VERS. 6. — SI IBI FUERIT FILIUS PACIS, id est, dignus pace, sicut dicitur *filius mortis*, id est morte et supplicio dignus. Dignum autem intelligit August., lib. de Correct. et Gratiâ, c. 15, per prædestinationem divinam. Quo pacto enim evangelicâ pace jam

unum filium pacis inhabitantem, fit ut omnes inhabitantes domum fiant pacis salutisque participes, accepto in hospitium pacis prædicatore; multòque magis, si vel plures vel omnes sint filii pacis, qui domum inhabitant.

SIN AUTEM. Sin autem minùs, quòd si nullus eam inhabitet filius pacis, sed omnes reprobi sint, et Deo pacique ac suæ saluti rebelles.

AD VOS REVERTETUR, quæ non discesserat à vobis, et vos aliò deducet, ubi grati sitis.

VERS. 7. — IN EADEM AUTEM DOMO. Græcè, in illà ipsà autem domo, scilicet in quam semel recepti fueritis.

MANETE, diversamini, hospitamini, scilicet *donec exeatis*, quod addit Matthæus, civitate scilicet aut loco illo. Syrus *manete* accepit pro *sitis*.

EDENTES ET BIBENTES liberè et absque pudore, etiamsi nihil habeatis unde solvatis; nihil verecundati quasi oneri existentes illi domui.

QUÆ APUD ILLOS SUNT, quæ ab illis, scilicet offeruntur aut proponuntur. Interpres legit *quæ apud illos*, addiditque verbum substantivum *sunt*. Sententia eadem una est, quæ jubentur contenti esse cibo familiari ac simplici, qui fuerit oblati, mensam vulgari ac tenui, necessitati corporis sufficiente, non affectatis vitæ deliciis: quoniam hoc præcipuè hic agat Salvator, ut permittat eis vesci alieno, et liberum eis esse declaret, alieno sumptu vivere, posseque bonam conscientiam hospitum bonis uti, quamdiu hæc legatione funguntur. *Qui peram et sacculum portari prohibuit*, inquit Gregorius, hom. 17, *sumptus et alimenta ex prædicatione concedit: dignum est enim ut ab eis terrena stipendia consequamur, quibus patriæ cælestis præmia offerimus.*

DIGNUS EST ENIM. Nihil accipitis ab eis præter debitum: æquum est ut cibum vobis ministrent, in quorum gratiam laboratis. «Unde satis ostendit,» inquit Augustinus, lib. 2 de Cons. Evang., cap. 30, «cur eos hæc possidere ac ferre noluerit; non quòd necessaria non sint sustentationi hujus vitæ, sed quia sic eos mittebat, ut eis hæc deberi demonstraret, ab illis ipsis quibus Evangelium credentibus annuntiarent.»

MERCEDE SUA, neque eam minori quam cibo familiari, ut explicatur secundum Matthæum. Non dicit Salvator, mercedem laboris eorum qui Evangelium prædicant, esse cibum, quasi vel prædicandum aliquibus sit Evangelium propter cibum, vel cibi pretium respondeat merito dignitatisque operis usque adeò sancti; absit; vilis enim merces redderetur labori pretiosissimo: *quid enim dant*, rogat Augustinus, cone. tertià in Psalmum 103, *quid accipiunt? dant spiritualia, accipiunt carnalia; dant aurum, acci-*

dignus fuerit ante annuntiationem pacem? Si igitur digna domus fuerit, id est, talis, quam Deus ad pacem secum prædicaverit: proderit domui, quia Deus effectum dabit verbis vestris. SIN AUTEM, PAX VESTRA REVERTETUR AD VOS, id est, inquit August., vobis proderit hæc prædicatio; non autem illi. Quo sensu hæc dicta erant vel ad consolationem annuntiantium pacem, dum viderint apud multos optato effectu ca-

piunt fœnum, etc. Sed dicit Salvator, prædicatoribus Evangelii, cibum, non gratis dari ab auditoribus, at deberi, debitum esse, non gratuitum, nihilque minùs retribuere eos posse; id quod ostendit ex communi hominum sententiã, similitudine ab operariis sumptã. Nam si hominum iudicio, inquit, non est operarius ita vilis, qui, modò operarium se reipsa præstat ad utilitatem conducentis, non mereatur ut minimùm cibum suum mercedis loco; multò magis vos, si in prædicando Evangelio operarios vos præstetis, ad utilitatem salutemque æternam audientium, cibum vestrum promerebimini, ac proinde pudere vos non debet, si ab hæc illave domo dies aliquot alimini. Simile est D. Pauli argumentum, 1 Corinth. 9, v. 11: *Si nos vobis spiritualia seminavimus: magnum est si nos carnalia vestra metamus?*

NOLITE TRANSIRE, DE, Æ, DOMO IN DOMUM, mutandi hospitii causã, faciliè scilicet et absque gravi causã. Hæc est interpretatio ejus quod obiter præmiserat: *In eadem domo manete*. Non necesse, inquit, habetis hospitium mutare, quasi plus æquo gravantes eos apud quos continuò manetis, quamdiu in Evangelio prædicando ipsis servitis. Nam et præter decorum foret hospitii mutatio. *Vagorum est*, inquit Titus, *mercedemque ambientium, et certè nihilominus calumniam exposita*, quasi, fastidito priori hospitio, lautius et instructius quæreretur; tanquam mensæ lautioris, et commodioris apparatus, essetis sectatores, *contristantes eos à quibus primùm suscepti fueratis*, quod addit Theophylactus. Quare D. Ambrosius monet, *servandam esse etiam in hospitali amore constantiam.*

VERS. 8.—ET IN QUAMCUMQUE; Gr. *et in quamcumque autem*. Interpretes Latinus et Syrus omiserunt *autem*, ut superfluum sensui, nec aliam habens vim, quam ipsum quod præcedit *et*, continuandi, inquam, sicut *igitur* aut *itaque*. Repetit enim Dominus nonnulla eorum quæ jam dixerat, eo fine ut alia commodè adjiciat.

SUSCEPERINT VOS vestramque prædicationem.

QUÆ APPONUNTUR VOBIS ab hospitibus vestris, contenti illis, ita ut nec superflua nec lautiora requiratis, sed vestram commoditatem negligentes, aliorum utilitatem diligenter pertractandam suscipiatis. Repetit Dominus ex professo, quod obiter dixerat versu superiori, his verbis, *quæ apud illos sunt.*

VERS. 9. — CURATE, sanate, INFIRMOS, ægrotos.

IN ILLA, civitate, idque in argumentum veritatis Evangelii quod à vobis prædicatur.

ET illo signo apostolatus vertri edito, DICITE ILLIS; non infirmis solis, sed omnibus ejus civitatis, exponite Evangelii summam, quæ hæc est: *Appropin-*

rere verba sua: vel, ut S. Remigius, in Catenã, ad explicationem dignæ domus seu hospitii; q. d.: Salute, offerendo pacem. Si domus fuerit digna pace Evangelii, quam annuntiat, et consequenter hospitio vestro acceptabunt eam, Deo effectum benedictionis præstante; sin minus, vos ex illà repulsã nullum patiemini detrimentum.

quavit, etc., quo præconio voluit Christus erigi animos in spem propinquæ salutis.

APPROPINQUAVIT IN VOS, ad seu *super vos*, propinquum vobis factum est, adventat ad vos ac propinquum est vobis *regnum Dei* sive cælorum; adeoque Rex ipse cælorum Messias nos subsequens, idque magno bono vestro, si modò pœnitentiam agere et Regi ipsi credere ac nomina dare velitis.

VERS. 10. — Vos, neque prædicationem vestram. EXEUNTES, egressi, IN PLATEAS. In publicas vias. DICITE, publicè palàmque coram omnibus.

VERS. 11. — NOBIS, vestibus pedibusve nostris.

EXTERGIMUS, abstergimus IN VOS, *vobis*, ut scilicet eum vobis habeatis, abstergendo reddimus vobis. Salutis vestræ, non utilitatis nostræ causâ, huc missi veneramus; sed tantum abest ut à vobis commodi aliquid expetamus, ut etiam pulverem qui ex civitate vestrâ nobis adhæsit, vobis restituamus, nullâque re vobiscum communicare velimus.

TAMEN, nihilominus HOC SCITOTE, sive credere volueritis, sive non; QUOD APPROPINQUAVERIT IN VOS (nam et hoc repetitur Græcè ac Syriacè) REGNUM DEI ejusque Rex Messias: id quod breviter denuntiare vobis volumus, quamvis à vobis contemnatur, ut officio nostro functi satisfaciamus. Magno enim vestro malo adventat, ad condemnationem vestri, ut ad recipientium salutem. Plura dicta sunt supra facientia pro hujus versûs explicatione.

VERS. 12. — SODOMIS, id est, civitati Sodomorum. Sodomam et Gomorrham frequenter Scriptura præ aliis sceleratis urbibus nominat, non tam quia extremis flagitiis alias omnes superaverunt, quam quia singulari exitii genere divinitus consumptæ fuerunt, ut seculis omnibus essent exemplum, et ipsa nomina earum abominationi.

IN DIE ILLA, novissimâ scilicet.

REMISSIUS; *tolerabilius* vertit in Matthæo. Mitiûs, minus durè tractabitur. Tolerabilior erit conditio.

QUAM ILLI CIVITATI, licet Israeliticæ, id est, quam incolis civitatis seu loci ejuscumque, illis qui vos non receperint neque audierint. Habuerunt quidem Sodomitæ et Gomorrhæi reprehensorem Lot, qui revocaret ipsos à scelere; sed longè abfuit, ut tantâ auctoritate quanta fuit apostolorum à Christo apertè missorum tot miraculis, tot beneficiis ad pœnitentiam provocantium. Deinde ex repudiâtâ promissione regni cælorum ac salutis æternæ, quæ Sodomitis oblata nunquam fuit, horum surgit gravissimum scelus. Nam cum auctoritatem fictori suo et opifici negant homines, nec ejus vocem audientiâ dignantur, imò benignè vocantem repellunt et omnia liberaliter pollicenti fidem derogant, hæc impietas quasi supremus omnium scelerum cumulus est. Videmus hic itaque ut peccata peccatis graviora sunt, ita

pœnas pœnis atrociores futuras, ne videlicet temerè peccata cumulemus.

VÆ TIBI, deplorantis et luitionem extremorum suppliciorum prædicentis est.

COROZAIN. In plerisque libris Græcis est *Corazin*: Syrum utroque potest modo legi. Erat autem civitas ad litus maris Galilææ sive Tiberiadis sita, ut et ea quæ proximè sequitur BETHSAIDA: sed Bethsaida quidem citra mare in Galilæâ; Corozain verò ultrâ; media inter utramque et utriusque vicina Capharnaum erat. Fuit Bethsaida civitas Philippi, Andreae, et Petri, quod habes Joan. 1, v. 44, sic dicta Bethsaida, tanquam piscationis vel piscatorum domus, quòd, ut erat mari vicina, plerique, verisimile est, illius incolæ piscatores essent: nam *beth* domus est; *saiada* piscatio, *saiade* piscatores, à *soud* piscari.

IN TYRO ET SIDONE, vicinis gentium idololatrarum gentibus, de quibus supra fusè actum est. Horum quia, propter viciniam infamis apud Judæos erat impietas vitiositasque, datâ operâ hanc comparisonem adducit Salvator, quò populares suos magis pungat, dum malitiâ et insanabili Dei contemptu Tyrum et Sidonem à Corozain et Bethsaida asserit superari. Maledictionem ergo suam non parùm amplificat, cum dicit plus sperandum esse correctionis ex illis locis in quibus nulla est religio, quam appareat ex ipsis Judææ civitatibus; singularem enim obstinationem notat earum urbium in quibus frequenter egerat, docuerat, et miracula perpetraverat.

VIRTUTES, cum hujus modi doctrinâ conjunctæ, quæ pravam eorum vitam damnasset.

IN VOBIS, intra sive apud vos, à me scilicet.

IN CILICIO, *in sacco*, id est, cum sacco, operati saccis. Sacci vox omnibus ferè omnium nationum linguis eadem una est. Porrò rectè vertit interpres cilicium, tum hoc loco, tum aliis plurimis, etiam veteris Testamenti, quia significat vestimentum, non vile tantum, sed et durum, asperum, ac carnis afflictivum, quo luctus atque anxietatis tempore vestiri mos erat, et interulæ loco constringere lumbos, exutis vel laceratis splendidioribus ac delicatioribus vestibus: tristis reorum atque lugentium habitus.

ET CINERE, conspersi cinere: vult dicere, insignem acturos fuisse pœnitentiam. Solebant enim olim apud veterem populum, qui, vel pœnitentiam agebant solemnem, vel lugebant graviter, sacco se vestire et conspergere cinere, ita confitentes reatum suum, et testantes animi dolorem, seseque humiliantes, et iram deprecantes judicis: erat hic gravissimæ pœnitentiæ habitus, Jerem. 6, v. 26; Thren. 2, v. 10, quem gentiles quoque imitatos fuisse constat ex Jonâ, cap. 3, v. 6. Porrò ex hoc loco discere licet, pœnitentiam, aut, ut malunt hæretici, respiscentiam, Salvatori non esse solum novam vitam sive vitæ in melius mutationem.

VERS. 12. — SODOMIS, etc., QUAM ILLI CIVITATI. Quia illis pœnitentia ac promissio regni cælorum et salutis æternæ non fuit prædicata, nedum miraculis

ac virtutibus confirmata; hæc tantam liberalitatem Dei, non fide tantum, sed nec audientiâ dignatur, quæ impietas sine dubio est gravissima.

SEDENTES, sive humi prostratæ; nam sedere, vel humi prostratum jacere proprius est lugentium situs.

POENITERENT, *pœnitentiam egissent*, quod longè abest à vobis. Intelligo simpliciter, cum D. Augustino, lib. 2 de Bono perseverantiæ, cap. 9 et 10, Dominum ex suâ loqui sententiâ, ut præscium futurorum; quanquàm auditoribus id non aperiret, qui intelligere poterant dictum à Domino, quid facturi fuissent Tyrii et Sidonii, quatenus ex re ipsâ percipi humanitus poterat. Nam quòd tam corrupti erant illarum urbium mores, ac tam effrenis dissolutio, ignorantia imputari poterat, quòd nulla illic vox Dei audiebatur, nec miracula fiebant, quibus admoniti respicerent; cum contrâ urbium Galilææ, quas Dominus objurgat, plus quàm ferream contumaciam loqueretur copia verbi Dei cum miraculorum conjuncta frequentia. Cæterùm hic quæritur, quare Deus, iis posthabitis quos convertendos miraculis illis noverat, apud illos ea fieri voluerit quos noverat illis nihilo meliores, imò verò deteriores, effectum iri? Non est autem aliud quod respondeatur, quàm quod ait Apostolus Rom. 9, v. 18, 20: *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat. O homo, tu quis es qui respondeas Deo?* Quoscumque misericordiâ suâ non dignatur, justè exitio destinat; qui, si quibusdam verbum suum subducens eos perire sinit; alios verò ut magis inexcusabiles reddat, etiam hoc vel illo modo ad pœnitentiam sollicitat et hortatur, quis eum propterea iniquitatis insimulet? Ergo infirmitatis nostræ conscii, discamus altitudinem istam consiliorum Dei reverenter suspicere atque adorare.

VERS. 14. — QUAM VOBIS, quibus ultra naturæ æges etiam scripta lex data est, et frequentes prophetarum ac meæ cum primis monitiones, divinissimorum miraculorum frequentia stipatæ. Omnes Deus opportunis ac sufficientibus rationibus ad pœniten-

VERS. 15. — COROZAIN erat in dimidiâ tribu Manasse, in ulterioris Jordanis ripâ; CAPHARNAUM, in citeriori ripâ, in tribu Nephtalim; BETHSAIDA verò, unde orti erant SS. Petrus et Andreas, in tribu Zabulon, quæ tres tribus circa ingressum Jordanis in lacum Genesareth, sunt conterminæ: omnes sunt in ripâ istius lacus Genesareth, omnes florentes opibus, omnes ex hâc Christi comminatione ita funditùs eversæ, ut Corozain tantùm ruinæ supersint, reliquarum vix septem domus aut turgia. QUIA SI IN TYRO ET SIDONE. Et hæc conterminæ sunt Galilææ, in tribu quidem Aser, sed nunquàm à Judæis possessæ, ideòque gentiles et idololatræ, in litore maris Mediterranei, mercimoniis totius orbis opulentissimæ, ideòque deliciis, Deique contemptu plenæ, de quibus vide Isaïæ 23 et Ezech. 26, et 27. Unde quia vicinæ, impietate, et vitis nobiles, ideòque Judæis detestabiles, ut eos magis pungat Salvator, asserit eas tamen à Corozain et Bethsaida impietate superari; quia si in illis factæ fuissent virtutes, id est, miracula, sub quibus universam prædicationem suam, quam confirmabant, comprehendit: IN CILICIO ET CINERE SEDENTES POENITERENT; id est, magnæ humilitatis pœnitentiam egissent. Ille enim erat vetus pœnitendi et lugendi ritus, ut induerent cilicio, quod hic Græcè et semper Hebræicè vocatur *saccus*, veste nempe vili, rudi, asperâ et carnis afflictivâ, ad testandum dolorem et simul vindictam sceleris, et

tiam advocat, quosdam verò etiam superabundantibus. In Tyro et Sidone id agendum curavit Deus quod satis esset: in vobis multa fieri insuper ex abundantia misericordiâ. Dabitis ergo ambo pœnas, sed vos longè graviores.

VERS. 15. — ET TU CAPHARNAUM. Apostrophe ista ad Capharnaitas facta magnam habet epitasim, veluti si quis cœtum aliquem perditorum hominum objurgans, tandem omnibus aliis præteritis, in certum aliquem, grandi impietate insignem, feratur. Sic nominatim compellat Christus urbem Capharnaum, Galilææ emporium.

USQUE AD CŒLUM EXALTATA. Sensus est: Quæ præsentia, habitatione et miraculis meis, tanto honore tantâque gloriâ aucta es, ut ad cœlum usque excrevisse, cœloque caput inferre posse videaris. Exaggerandi causâ hoc dictum notat Augustinus, sermonis 42 de Sanctis, cap. 7, pro eo ac si dictum fuisset: *Nimiùm tibi felix videris, nimiùm potens, nimiùm superba es.* Num putas semper eote honore ornandam, quem tibi præsentia, habitatio, et miracula mea attulerunt, ut, sublimis et clara perseverans, à futuris in perpetuum retrò seculis in cœlum laudibus feraris? Hæc certè incomparabilis erat dignitas, quòd Filius Dei regnum suum auspicaturus, sibi eam palatii et sanctuarii loco delegerat, in quâ ita fuerit assiduus, ut vocetur civitas ipsius, denique quam tam multis magnisque miraculis illustraverit, ut nullam æquè. Atqui, perinde ea in sordibus suis demersa erat, ac si nulla unquàm illic stillasset divinæ gratiæ gutta.

USQUE AD INFERNUM DEMERGERIS, deprimeris: nam significat Græcum, ab alio deieci, detrudi, prosterni. Sensus est, cadet fama tua, et vastata funditùsque excisa, extremâ ignominia afficeris, denique et æternorum suppliciorum damnationem subibis. Non est dubium quin cum reliquâ Galilæâ Romani et Cæ-

aspergerentur cinere, in humiliationis suæ testimonium. De his in Scripturis passim sermo est, et gentiles etiam ritum illum imitati sunt, Jonæ 3, v. 6. Ex quo apertum est, pœnitentiam aliquid aliud inferre, quàm novam vitam, ut hæretici contendunt. In his autem verbis docet August., lib. de Bono perseverantiæ, c. 9, altius nobis mysterium prædestinationis ostendi. Si enim quæritur, cur ergo non est Tyriis et Sidoniis cum tot virtutibus prædicatum, si credidissent et egissent pœnitentiam, respondet, eod. lib. 14, quia alto illo prædestinationis judicio non erant à perditione separati. Quia enim ut crederent, inquit, non erat eis datum, etiam unde crederent est negatum, hoc est, si tales, uti Tyrii, altiore Dei judicio à perditionis massâ non sunt gratiæ prædestinatione discreti, nec ipsa eis adhibentur vel dicta divina vel facta, per quæ possent credere, si audirent utique talia, vel viderent.

VERS. 14. — VERUMTAMEN, TYRO ET SIDONI REMISSIUS ERIT; id est, tolerabilius seu mitius punientur, quia, ut Hieron., Tyrus et Sidon naturalem tantummodò legem calcaverant, Judæi verò et naturalem et scriptam, ac tot prædicationes Christi et miracula contempserant. Nam illa eorum infidelitas ac duritia non de ignorantia, sed de liberâ voluntate veniebat, ut August., *ibid.*, c. 9.

VERS. 15. — ET TU, CAPHARNAUM, USQUE AD CŒLUM EXALTATA, nempe opibus, gloriâ (erat enim cœ-

pharnaum vastaverint, quanquàm Josephus libris de bello Judaico illius non meminerit nominatim.

VERS. 16.— QUI, quicumque. Reddit rationem eorum quæ præcedunt, cur præmio digni qui discipulos recepturi; cur supplicio, qui rejecturi essent; quia utrumque in Christum, et per Christum in Deum patrem, redundet, cujus auctoritate et potestate Evangelium prædicaturi essent.

Vos, à me missos, tametsi humilis conditionis.

AUDIT, præsens pro futuro audiet, recipiet doctrinam vestram eique obediet.

ME AUDIT, seu audiet, eo loco habebitur ac si me ipsum audiret et meam doctrinam reciperet. Subauditur ex iis quæ sequuntur, *audit me*, qui misi vos, quia nimirum ego misi vos, quia vos legati mei estis, vos meas in docendo vices geritis. Tam gratum erit si audierit vos, quam si me in propria personâ loquentem audiret, quia ego per vos loquor vicarios meos, sustinentes personam meam. Quo autem loco sit habendus si quis Christum audierit, similiter intelligendum dat posterior versiculi pars, nimirum, eum qui audit Christum, audire eum qui misit eum, id est, Deum patrem. Gradatio enim hic observanda est, à discipulis ad Christum, à Christo ad Deum, et intelligendum, discipulos per Christum à Deo missos esse; nec tantum Christi vices in docendo gerere, verum etiam Dei, qui Christum misit, ac proinde qui eos audiat, etiam Deum audire. Jam relinquatur expendendum, quo præmio digni sint qui Deum audiunt, et colligendum eodem esse dignos qui Christi discipulos audiunt. Hoc intelligentes Thessalonicenses acceperunt verbum ab Apostolo prædicatum, *non ut verbum hominum, sed sicut est verè verbum Dei*, 1 Thessal. 2, v. 13.

Et contra QUI vos à me missos SPERNIT, rejicit, reprobat, aversatur, noluerit audire, contempserit doctrinam à vobis prædicatam; nam vel nolle audire, est quidam prædicantis prædicationisque contemptus. *Rejectionem vocat incredulitatem et aversionem*; inquit Euthymius.

ME, qui vos misi, SPERNIT seu spernet, id est, eo loco habebitur, ac si me et sonantia ex ore meo verba mandataque rejiceret, quia vos in nomine meo loquimini, ut fungentes legatione pro me, 2 Corinth. 5, v. 20. Quàm autem sit grave se loquentem spernere, declarat Christus eo quod subjicit:

QUI AUTEM ME SPERNIT seu rejicit, eo ipso SPERNIT etiam ac rejicit EUM QUI MISIT ME, id est, Deum, cujus

teris longè præcellentior), itemque præsentia meâ, prædicatione, miraculis. Numquid putas te semper sublimem divitiis et gloria in cœlum evehendam? Locutio enim est hic hyperbolica. USQUE AD INFERNUM DEMERGERIS, deprimeris, vi prosterneris; quo quamvis urbis quoque desolatio, maximè tamen æterna civium damnatio significatur, cujus magnitudinem mox attexit.

VERS. 17. — REVERSI AUTEM SUNT SEPTUAGINTA duo, ut Domino rationem redderent suæ legationis et successus et fructus. CUM GAUDIO; de felici scilicet prædicationis et miraculorum successu, quod futurum prænuntiaverat Isaias cap. 9, versu 5. DICENTES, sci-

legatum apud homines ago, qui per me hominibus loquitur, cujus personam circa homines gero. Haud dubiè enim regem spernit, qui spernit legatum, regis, non suo, nomine loquentem. Porrò Deum spernere, rejicere, reprobare, mendacem facere, quale scelus? qui et disertè olim minatus legitur in hæc verba, ubi de Christo agit: *Qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam*, Deut. 18, v. 19. Injuria ergo, ait, seu contemptus vobis illatus, non hominibus illatus censebitur, sed mihi et Deo vobiscum communis erit. *Ne mærore afficiantur*, inquit Euthymius, *dum spernuntur, dicit: Vestra injuria per vos in me recurret, qui misi vos; per me autem in Patrem meum qui misit me*. Quare Apostolus, postadmonitos officii Thessalonicenses: *Qui hæc spernit, inquit, non hominem spernit, sed Deum*, 1 Thess. 4, v. 8. Vult itaque Christus, eos quos ipse miserit, non aliter audiri, quam si ipse, adeoque Deus Pater, præsens loqueretur, aut vox ejus è cœlo sonaret, id quod, ut missos animat ad munus obeundum, ita apud auditores missis conciliat auctoritatem. Semel autem hoc dictum ad septuaginta duos discipulos; nec dubium quod etiam ad duodecim apostolos; intelligendum est *fuisse dictum ad omnes præpositos, qui apostolis vicariâ ordinatione succedunt*, quod notat Cyprianus, epist. 69 ad Florentiam. At dicat quis: Possit qui Christi vices gerit à Christo aliena docere. Respondeo quòd possit, non tamen relinquat Christus auditoribus facile ejus rei judicium, sed intelligendum det, sibi curæ fore ne id fiat; aut, si quando fiat, ut auditores ejus rei tempestivè certiores fiant, per alios ejusdem aut superioris ordinis legatos.

VERS. 17. — REVERSI SUNT, ex locis ad quæ missi fuerant, legatione peractâ, ad Dominum Jesum. Non dixit hactenus evangelista, septuaginta duos profectos fuisse, et fecisse prout fuerat eis mandatum, sed indicat id intellectum à se fuisse, quando reversos ait. Sed quomodo dicit reversos discipulos ad Jesum, cum Jesus discipulos subsequeretur, id quod astruere videtur versus primus hujus capituli; ac proinde illos potius inveniret in suis locis, quam ipsi ad illum redirent? Respondeo quod quædam potuit Jesus invenisse in illis ipsis locis ad quæ missi fuerant (eos nempe qui ad viciniora loca abierant), et illinc eos secum abduxisse; sed quia omnes simul abierant, et ferè simul eodemque tempore mandata exsequabantur (nisi quòd aliis longiùs proficis-

licet inter cætera, quæ de successu exponebant. DOMINE, ETIAM DEMONIA; id est, non solum morbi, sed et demones, creaturæ spirituales, liberi arbitrii, summæ potestatis, SUBJICIUNTUR NOBIS, tanquam servi dominis, ut ad nutum nostrum habitatione et loco cedant: non tamen nostrâ virtute, sed IN NOMINE tuo, id est, adhibita auctoritate tuâ, et invocatione nominis tui. Quo sensu totam gloriam Christo retulissent, nullâ elati prærogativâ, sed læti tantum de prædicationis successu, prout sentit Theophyl. Nonnulli autem veteres putant discipulos hoc animi quædam vanitate dixisse, ut Greg., 25 Moral., cap. 4, aliis 7, quod satis congruit versu 20. Dominus autem

cendum esset quàm aliis), Jesus autem non eodem tempore ubique præsens erat, sed paulatim progrediebatur ex uno oppido in aliud; ideò reversi sunt plerique, antequàm Jesus ad ipsorum loca advenisset, præsertim cùm non esset ipsis injunctum munus, diù, prolixè latèque docendi (cujus nondùm erant capaces), sed solum promittendi adventum Jesu præceptoris, et prædicandi summam Evangelii: *Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cælorum*; eamque stabiliendi sanatione infirmorum, qui in singulis locis se offerrent, supra, v. 9. Quare cùm brevi confecissent negotium, brevi quoque ad Dominum reversi sunt, inventum in uno ex his locis, quæ aliqui ex sociis ipsorum priùs inviserant (ut non poterat à famâ latere, quonam loco Jesus esset); quanquàm non sit verisimile omnes simul esse reversos, cùm aliorum iter longius fuerit quàm aliorum. Reversi sunt autem, ut gnesii discipuli ad præceptorem, legationis suæ rationem reddituri, quemadmodùm fecerant antea apostoli, Marc. 6, v. 30.

SEPTUAGINTA DUO. Græcè et Syriacè septuaginta, ut supra, v. 1, Syrus hic addit, *quos miserat*. De discipulorum istorum numero, nonnihil est controversiæ. Plerique enim omnes Græcorum codicum *septuaginta* fuisse scribunt, hi Syriaco textui conformes sunt. Volunt etiam eis auctores Græci, Euthymius, et Theophylactus, in hunc scribentes locum; præterea, Eusebius Cæsariensis, libri primi Ecclesiasticæ historiæ, cap. 14, ubi et Clementem, ex libro dispositionum quarto, aliàs quinto, citat, qui unum ex septuaginta discipulis Cephæ fuisse dicat, cui in faciem Paulus restitit, Gal. 2, v. 11; ad hæc, B. Irenæus, cap. 13, libri 3 contra hæreses. Inter Latinos quoque Patres, B. Damasus, epistolâ 4, quæ est de Chorepiscopis, et S. Ambrosius Lucam enarrans, mentionem discipulorum non nisi septuaginta faciunt. Et Damasus quidem, etiam decimum tertium concilii Neocæsariensis canonem profert, in quo septuaginta duntaxat nominantur: Ambrosius verò, sermone de Quadragesimâ, qui est numero 24, septuaginta discipulos; quos, secundo ab apostolis gradu, propter salutem hominum, à Domino directos, Lucas Evangelista testatur; septuaginta palmis comparat, quæ in Elim juxta duodecim fontium aquas, creverant; ut est Exodi 15, v. 27, quibus, eos, et superiores, Euthymius ac Theophylactus, comparant. Illis, et à D. Hieronymo comparantur, epistolâ ad Fabiolam, quæ est de 42 Mansionibus Israelitarum; de sextâ namque mansionem agens: «Juxta has aquas, inquit, 70 creverunt palmæ, quos et ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores, «Lucâ evangelistâ testante, duodecim fuisse apostolos, «et septuaginta discipulos minoris gradûs.» Porrò, Latini Evangeliorum codices, discipulos istos, numero

ut jam erectos in superbiam ad modestiam revocaret, vel etiam ne lætitiâ inordinatâ in superbiam erigerentur, ait illis:

VERS. 18. — VIDEBAM SATANAM SICUT FULGUR DE COELO CADENTEM. Hoc aliqui ad incarnationem Christi referunt; q. d.: Nihil novi mihi refertis, non ferri

septuaginta duos fuisse, constantissimè tradunt; quanquàm in uno scripto, quod Atrebatensis collegii est, priori loco *septuaginta viros*, posteriori *septuaginta viri*, nos invenerimus, id quod admiratione dignum est. Hi, libris quibusdam Græcis consonant. Notatum namque invenimus in D. Werneri exemplari, Bibliothecæ Vaticanæ Græcum apographum, priori hujus thecæ loco *septuaginta duos* legere. Adnotârunt et Parisienses, priori quidem loco, etiam *septuaginta duo* scribi, verùm sine ullius citatione exemplaris; posteriori verò, β, secundum Græcorum codicum, illum nimirum ex Italiâ transmissum, *septuaginta duo* habere. Insuper consentiunt Latini libri, ut posteriores Latinos enarratores præteream, Bedæ, quodque amplius est, Augustino, libri secundi Quæstionum evangelicarum cap. 14: (*Sicut, ait, viginti quatuor horis totus orbis peragitur atque lustratur; ita, mysterium illustrandi orbis, per Evangelium Trinitatis, in 72 discipulos intimatur: viginti quatuor enim, ter, in septuaginta duobus pontimus*) aliisque in locis, atque inter scriptores Græcos, Epiphanio, sub finem tomi primi libri primi adversus hæreses, ubi ait: *Emandavit verò et alios septuaginta duos ad prædicandum*; etc., ac tertio postea *septuaginta duos* vocat. Anacletus etiam, antiquitate, pontificatu et martyrio celeberrimus, epistolâ 3, quæ est de patriarchis, primatibus, et reliquis episcopis, dicit, *ad apostolorum adjumentum, electos à Domino discipulos septuaginta duos; quorum presbyteri locum tenent*.

CUM GAUDIO; magno addit Syrus, nimirum, quòd prosperè omnia successisse ipsis viderentur, ex mente Domini; gavisus sunt felici prædicationis et miraculorum successu.

DICENTES, multi eorum (nec enim omnes simul reversi sunt, quod diximus, sed alii post alios), nisi fortè tunc demùm hoc dixerint, quando omnes reversi fuerant. DICENTES autem, inter cætera, nec enim hoc solum dixerunt; retulerunt enim singuli, quomodò locis singulis res successisset: sed hoc solum commemorat evangelista, quod Jesus insigni responso dignatus est.

ETIAM DÆMONIA. Explicant unam præcipuam causam gaudii. *Etiam dæmonia*, non tantùm morbi à nobis profligantur, verùm etiam dæmonia: parent nobis dæmonia non minùs quàm morbi. Hoc præ cæteris miraculis exprimunt, vel quia putarent, majoris potentie esse ejicere dæmonia, creaturas spirituales, rationales, libero arbitrio et viribus magnis præditas, quàm morbos sanare; vel quia Jesus ipsis expressè non dederat facultatem dæmonia ejiciendi; certè supra, v. 9, nihil aliud dixerat quàm, *curate infirmos*; sed cùm facilè crederent, ex mente Jesu fuisse, ut id etiam facerent, quod apostoli in suâ quoque lega-

à dæmoniis nomen meum; hoc et antequàm vos mitterem, imò cùm in mundum venirem, futurum videbam, quòd scilicet satanicæ vires meâ potestate de gloriâ suâ ruerent. Ita Theophyl. Sed convenientior videtur sensus Ambr., libr. de Fugâ seculi, c. 7, et Greg. diversis locis, qui referunt ad casum angeli per

tione fecerant, tentârunt, et res pro voto successit.

SUBJICIUNTUR NOBIS, ut servi dominis, loco habitationeque cedunt ad jussum nostrum. Non dicunt subjecta fuere, credunt enim perseverare etiâ in seam potestatem.

IN NOMINE TUO, per nomen tuum, adhibito nomine tuo. Non solum enim significare volunt, quod auctoritate ac virtute Jesu ejecerint dæmonia, verum etiam quod adhibito nomine Jesu, dæmoniis non valentibus ferre vim nominis Jesu. Nec dubium quin hujusmodi verbis sint usi adversus dæmonia: In nomine Jesu jubeo ut exeat; quin etiam adversus morbos: Sanet te Dominus Jesus; aut similibus. Fiebant enim omnia, ad hoc ut Jesus agnosceretur esse Christus: quantum an ante mortem ipsius, disertè prædicaverint eum esse Christum hi alii discipuli, dubius sum. Gloriantur ergo discipuli de subjectis sibi dæmoniis, verum Jesu, non suæ virtuti, id ascribunt; Jesu, inquam, qui ipsis hanc facultatem largitus sit. Vide, ait Theophylactus, quomodo non superbiunt; dicunt enim: In nomine tuo, tuâ gratiâ, non nostrâ virtute. Videtur tamen aliquid *κενοδοξίας φιλαυτίας*ve eos adusisse (quod plerique etiam veterum sentiunt); præsertim cum Jesus, infra v. 20, repetens materiam gaudii ipsorum, simpliciter dicat: In hoc nolite gaudere, quia spiritus subjiciuntur vobis, omisso illo, in nomine meo; sed levis culpa fuit, quæ ne gravis fieret (ut solet in hominibus, dona quibus instructi sunt considerantibus, et impensius ob ea lætantibus ac gloriantibus), cautione mox utitur Jesus.

VERS. 18. — ET AIT, ait autem. Verba discipulorum præ se tulerant duo: unum, quod mirarentur pertinacissimos dæmones cedere nomini Jesu; alterum, quod gauderet id per se fieri. Ad prius respondet Jesus verbis hujus versiculi.

VIDEBAM, visione mentis, clarâ et certâ, jam olim cum in mundum veniens homo fierem, non tantum cum vos emitterem: Videbam Satanam, ait Euthymius, postquam videlicet humanitatem assumpsit.

SATANAM, adversarium illum gloriæ Dei et salutis humanæ, id est, dæmonia, spiritus immundos. Nominat eos tanquam unum, propter exercitum cœtumque eorum, cujus duces aliàs diabolus vocat; milites, angelos, Matth. 25, v. 41; de nomine Satanæ egimus alibi.

SICUT FULGUR, instar fulguris. Fulgur de cœlo cadit subito, violenter, velociter et manifestè; ita dæmones in nomine Jesu, jussu Jesu, ceciderunt subito et præter expectationem ipsorum aliorumque; violenter, quia inviti; velociter, quia citra moram; manifestè, quia spectante mundo universo. Euthymius: Usus est autem fulguris exemplo, ostendens vehementer

superbiam, quem scilicet Christus viderit suâ se voluntate à splendore justitiæ avertentem; et ita tacitè monuerit eos, ne simili superbiâ elati caderent. Quamvis possit casus intelligi non culpæ, sed pœnæ; q. d.: Nolite mirari, dæmones vobis subjei in nomine meo: meum est enim hoc opus, non vestrum.

tiam et velocitatem casus illius. Nec malè fulguri dæmon comparatur, propter naturam spiritalem, igneâ proximam.

DE CÆLO, è cœlo. Quidam hoc jungunt cum solo fulgure, sicut fulgur de cœlo cadit: plerique etiam ad Satanam referunt, cadentem de cœlo, sicut fulgur de cœlo cadit: verum fulguris respectu, intelligendum est cœlum aerium; Satanæ verò respectu, honor et sublimitas dignitatis quam obtinebat ante Christum, signanter verò quod ut Deus à plerisque coleretur, et cœlos habitare crederetur; q. d.: cadentem de summâ celsitudine, de solio potestatis suæ.

CADENTEM, *lapsum*, sed sive præsens veritas, sive præteritum, est loco futuri *casurum*, sed futuri non minus certò eventuri, quam si præsens aut præteritum esset. Nam *cadentem* vult dicere, prout jam coram vobis cadentem vidistis, idque in nomine meo seu virtute meâ. Sensus est: Nihil novi, inexpectati, aut incogniti, mihi refertis, quod dicatis non ferri à dæmoniis nomen meum; hoc et ego sciebam (habet Theophylactus); jam tum enim cum vos postremùm, nuper duodecim emitterem, et antea cum me ipsum ad Evangelium prædicandum accingerem, atque adeo cum in mundum veniens homo fierem, videbam animo, prævidebam mente, id certò futurum, ut Satanicæ vires ruereat, efficacitate potestatis meæ, ut quoties jussurus essem et quocumque vires exerturus meas, dæmonia corporibus hominum ejicerentur, nec minus animis, paulatimque ita extenuaretur et deprimeretur regnum eorum, ut qui summo in honore inter homines fuerant, et imperiosè grassati fuerant in animas simul et corpora, tandem viles contemptique agnoscerentur et haberentur, conculcarenturque pedibus, etiam eorum qui supplices olim prostratique ipsos adoraverunt. In hanc sententiam Græci posteriores ex vetere Cyrillo locum exponunt. « Quidam sic intelligunt, ait Theophylactus, de cœlo, id est, de gloriâ suâ, et de honore quem habebat. « Ante Christum enim ut Deus colebatur; nunc autem de cœlo decidit, id est, de gloriâ suâ, ne colatur ut Deus, neque habeatur perinde ac si in cœlo habitet. » Euthymius: « Ante incarnationem Salvatoris, inquit, in sublime ferebatur, et tyrannum agebat ac potens erat: cum autem Deus in terrâ per carnem diversaretur, cecidit, non à cœlo (olim enim inde ceciderat, nec ampliùs eò ascendit), sed à dictâ celsitudine, tyrannide, ac potentiâ. » Latiùs in eadem sententiam Titus hunc locum tractat, qui et B. Cyrillum laudat ejus auctorem. Dedit ergo intelligendum his verbis Christus, suo nomine suisque viribus evertendum regnum Satanæ; prout manifestum est, brevi post Christi adventum, idololatriam per universum terrarum orbem regnantem, corruisse defecisseque.

Nam ego sum, qui etiam justo judicio satanam præcipitans, vidi eum de cœlo cadentem, instar fulguris, subito, summâ vi, irreparabiliter. Et ita est argumentum quasi à majori ad minus: ad quem sensum congruenter adjicit Dominus:

VERS. 19. — ECCE DEDI VOBIS; id est: Itaque ut

Erat autem frequens illa dæmonum ex hominum corporibus in Christi nomine ejectio, hujus rei præludium.

VERS. 19. — ECCE AUTEM DEDI, *do*, præsens absolutum à tempore, dedi ac dare pergo et continuo; nec enim revocare decreverat potestatem quam dederat cum eos emitteret, quin potius confirmat.

VOBIS, quod paucis hactenus aliis, donum magnum ac ratum.

POTESTATEM, auctoritatem, imperium CALCANDI SUPRA, proterendi, subjiciendi, metaphorà à serpentibus sumptà qui humi repunt; imperium quo ejiciatis eos ex hominum corporibus, et de principatu dejiciatis, repressis eorum viribus, ut qui olim cælum occupaverant, jam pedibus vestris subjiciantur.

SERPENTES ET SCORPIONES, spirituales, seu *intelligibiles*, ut ait Euthymius, id est, dæmonum catervas, omne genus immundorum spirituum, quod ait Beda; dæmones comparantur serpentibus et scorpionibus, propter gravem multiplicemque virtutem, nec minus proclivem libidinem, nocendi hominibus. Serpens naturà est homini inimicus; sed diabolus multò magis, non naturà tamen, sed pravà voluntate. *Hoc autem inter serpentes qui dente, et scorpiones qui caudà nocent, distare arbitror*, notat Beda, quòd serpentes apertè sævientes, scorpiones clanculum insidiantes significant, quòd serpentes apertè ad peccatum trahant; scorpium occultè, ita ut vix percipiantur. Quidam animalia hujusmodi venenata hic intelligunt; sed sermonem potius esse de variis dæmonum generibus, subindicat Salvator verbis proximi versùs, ubi pro omnibus hic nominatis, repetit solum hoc *spiritus*. In quam sententiam Titus ait: « Quod de serpentibus et scorpionibus hoc loco scribitur, hoc totum ad diabolum et dæmones, qui unà cum illo, à Christi Dei nostri servis, à quo tantam illi potestatem acceperunt, calcantur, referendum est. »

ET SUPER. Non intelligas, et calcandi super (non enim est hic *ἐπ' αὐτοῦ*, ut mox); sed potestatem dedi super, *ἐπι*, adversùs.

intelligatis nihil vos vobis hâc in re tribuere debere, ecce ego, penes quem dixi summam esse potestatem præcipiendi satanam, sum ille, qui dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, et scorpiones. Quos ad litteram intelligunt quidam, ut sonant; quo modo Paulo nihil nocuit viperâ, quemadmodùm Christus discipulis suis promiserat, Marci 16, v. 18. Rectius tamen metaphoricè intelligi videntur diversa dæmonum genera, hoc discrimine, quòd quia serpentes dente nocent, scorpiones caudâ, ideò illi significant dæmones apertè sævientes, hi clanculum insidiantes. Ut ergo explicaret se de metaphoricis serpentibus, hoc est, de dæmonibus loqui, generaliter adjicit se iis dedisse potestatem SUPER OMNEM VIRTUTEM INIMICI, id est, super universum exercitum diaboli. ET NIHIL VOBIS NOCEBUNT, congregientibus cominus cum ipsis. Ubi notandum in illis verbis: *Ecce dedi vobis potestatem*, quòd opus sit peculiarem accipere potestatem à Christo, ut invocatio nominis ejus effectum suum sortiatur. Itaque August., lib. 83 Quæst. Evang., q. 79, docet aliquando dæmones nolle cedere, ipso Deo occultis modis prohibente ne cedant, cum id justum et utile judicat. Hoc autem facit vel ad con-

VIRTUTEM, exercitum. Frequens est septuaginta Interpretibus, *δυναμιν* virtutem pro exercitu dicere, Psal. 45, v. 10; et *Dominus virtutum*, pro *Dominus exercituum*, Psal. 25, v. 10, eò quòd robur principis in exercitu situm sit. Ut autem honorum, ita et malorum angelorum exercitus sunt; unde alibi de legione est sermo, sup. 8, v. 50; et sicut illi propugnandis, ita hi oppugnandis hominibus serviunt constantes non tantùm serpentibus et scorpionibus, de quibus mox, verùm etiam aspidibus, basiliscis, leonibus, et draconibus, de quibus Psalmus 90, v. 13.

INIMICI, κατ' ἐξοχήν intelligitur diabolus, dæmonum princeps.

ET NIHIL, ita ut nihil eorum quæ illi machinari possint.

VOBIS, operam dantibus vocationi vestræ.

NOCEBIT, noceat aut resistat, quin repellere queatis omne nocumentum eorum, et à vobis ipsis, et ab aliis, vi nominis mei, auctoritate potestateque meâ.

VERS. 20. — VERUMTAMEN, quamvis rarum ac magnum sit hoc donum, mirabilis et magnifica hæc potestas, IN HOC, de hoc, nimis aut præcipuè NOLITE GAUDERE. Non prohibet quin de hoc gaudeant, quippe bono ac magno Dei dono, modò et donum ipsum et gaudium in Deum auctorem referatur: sed docet ac monet, neque nimis de eo gaudeant, ne ex considerato in se Dei dono in superbiam aut *κενοδοξίαν* efferrantur, quæ est hominum fragilitas; neque præcipuè de eo gaudeant, quia sint alia potiora dona ac bona, de quibus solidè gaudere liceat.

SPIRITUS DÆMONIACI SUBJICIUNTUR VOBIS, coguntur ad jussum vestrum cedere, à nocendo prohibiti. *Non enim vestrum est opus*, ait Euthymius, *sed mea gratia. In hoc ergo ne gaudeatis, ne tanquàm de egregio facinore gaudentes in elationem elevemini*. Deinde quia non ad vestram salutem spectat spiritus vobis subjici, sed ad aliorum: *alii enim sunt qui ex hoc beneficia capiant*, ait Theophylactus; *propter aliorum utilitatem vobis datum est*, quod habet Euthymius. Denique, quia, ut Beda inquit, *non est meriti ejus qui*

fundendos malos, quemadmodùm Scævæ filii contigit, Act. 19, v. 15, vel ad admonendos bonos, ut proficiant in fide atque ista non jactanter, sed utiliter possint; vel denique ad discernenda dona membrorum Ecclesiæ, sicut Apostolus ait: *Numquid omnes virtutes*.

VERS. 20. — VERUMTAMEN, quamvis magnum sit Dei istud donum, IN HOC NOLITE GAUDERE, nempe principaliter, et in eo hærendo, sicut superbiens, et sibi placentes, in gaudio de Dei donis hæere solent, QUIA SPIRITUS VOBIS SUBJICIUNTUR, existimantes, ut August., *ibid.*, in talibus factis majora dona esse quam in operibus justitiæ, quibus vita æterna comparatur. Unde optimè monet S. Antonius apud Athanas., in Vita ejus, ut magis nobis esset vitæ quam signorum sollicitudo, nullusque signa faciens, aut ipse superbiâ intumesceret, aut despiceret eos qui facere non possunt. Nam signa facere, inquit, non est nostræ parvitatibus, sed Domini potestatis, qui ad discipulos gloriantes ait: *Ne gaudeatis, quia dæmonia vobis subjecta sunt, sed quòd NOMINA VESTRA SCRIPTA SUNT IN CÆLIS*; hoc enim et solidum gaudium est, et solis Deum diligentibus vel à Deo dilectis competit. Nam nomina in

operatur dæmonia ejicere, cùm et à reprobis possideatur, Matth. 7, v. 22.

GAUDETE AUTEM de hoc præcipuè. Declarat quâ in re solidè gaudere liceat, eâ nimirùm quæ à nemine nisi justo ac Deo grato obtinetur, et ad æternam nostram ipsorum salutem facit.

NOMINA VESTRA, id est, vos : sed nominum meminit, ad significandam distinctissimam Dei de singulis providentiam ; q. d., singuli vestrùm nominatim.

IN CÆLIS, in libro cæli, continente nomina eorum quos Deus cælis donare decrevit ; qui aliàs dicitur liber vitæ, Apoc. 21, v. 27, quòd in eo sint scripti qui ad æternam vitam sunt destinati : *Scripta sunt autem, non per calamum et atramentum, ait Titus, sed per Dei Opt. Max. memoriam, ejusdemque Dei gratiam et gloriam* ; et Euthymius : *Cives conscripti estis in æternâ civitate, inquit, non atramento, sed memoriâ, neque ut homines scribunt, sed sicut Deus ; non in remedium oblivionis, quod addit Beda, sed quòd quasi litteris annotata nomina, Dei memoriæ æternùm et indelebiter infixa sint. Nomina ergo eorum scripta esse in cælis, est, singulos eorum nominatim, ita Deo cognitos, ut Deus ad cælos è terrâ eos assumere, et cælestium honorum æternæque beatitudinis participes reddere, decreverit, sententiâ nunquàm mutandâ. Scripti enim dicuntur, propter constantiam divini propositi, ut scriptura permanens est. Numquid igitur omnes hi septuaginta duo discipuli, electi fuère ? nec enim aliorum quàm electorum nomina hoc modo sunt scripta in cælis. Non hoc dicit Salvator, omnes ipsos septuaginta duos electos esse (nec enim consuevit hoc revelari) et ne quidem justos seu Deo gratos. Nam si inter duodecim apostolos unus fuit fur, proditor, diabolus, Joan. 6, v. 71, quanto magis esse potuit, inter hos discipulos septuaginta duos, impius aliquis ? Et certè, ex horum discipulorum numero, putantur fuisse septem illi primi diaconi, Act. 6, v. 5, è quibus tamen unus, Nicolaus nomine *immunditiarum omnium et Nicolaitarum hæreseos auctor existisse refertur*, quod ait Hieronymus, epistolæ 48 cap. tertio. Non dicit Jesus, nomina ipsorum scripta esse in cælis, sed per concessionem loquitur, gaudete quòd nomina vestra scripta sint in cælis, prout, scilicet vos putatis et speratis. Plus tamen dicit quàm si diceret *gaudete si nomina vestra scripta sint in cælis* : significat enim quòd non temerè id putent ac sperent, saltem plerique omnes ipsorum. Crediderant in Christum, prædicantem regnum cælorum, reddiderant se familiares ejus discipulos ac sectatores, jam denique auxiliabantur Christo, ejus vice promulgantes pœnitentiam et regnum cælorum ; hæc omnia non vana indicia erant, quòd ipsi ascripti essent regno cælo-*

cælis, hoc est, in Dei memoriâ esse scripta, dupliciter intelligi potest, vel ratione præsentis justitiæ, quæ psalmi 68, v. 29, dicitur *liber viventium*, potiùs, quàm vitæ ; ubi August. docet, eo modo omnes justos in cælo esse scriptos ; vel ratione æternæ et immutabilis electionis ad salutem. Neutro verò modo Christus hic revelat, omnes apostolos fuisse justos vel electos ; sed videtur per concessionem loqui, vi-

rum (non tamen indubitata) et sperare hinc optimè poterant, de numero se esse electorum, certitudine spei, non tamen fidei. De hoc ergo gaudete, ait Dominus Jesus, quòd confidere meritò possitis, nomina vestra scripta esse in cælis, faciente vocatione vestrà : cui si satisfacere pergatis et perseveretis, reipsâ experiemini ita esse, nomina vestra in cælis scripta esse. Nam conditio perseverantiæ hic tacitè includitur, quemadmodum in eo quod duodecim apostolis dictum fuerat : *Vos qui secuti estis me, etc., sedebitis super sedes duodecim*, Matth. 19, v. 28, supplendum est, si perseveraveritis, et nihil aliorum vobis defuerit. Monet ergo Salvator septuaginta duos, non tam de acceptâ potestate miraculorum, quàm de eo ipsis gaudendum, quòd res ipsorum eo essent statu, ut confidere possent, se, ut vocatos, ita et electos esse ; quia illud gaudium tumorem (quod ait Euthymius) et superbiam generare solet, hoc verò gratiarum actionem et omnis boni operis sollicitudinem.

VERS. 21. — IN IPSA HORA, eâ ipsa horâ sive momento.

EXSULTAVIT, scilicet Jesus, quod additur Græcè et Syriacè.

SPIRITU SANCTO, quo secundum humanitatem plenus erat, movente, et exultationem hanc simul et laudem ipsam suggerente. In plerisque libris Græcis non est aliud quàm spiritu, quod est, animo, discusso dolore, quem expressiore consideratione perditionis plerorumque suæ gentis, quorum ingratiitudini sua beneficia exprobraverat, hauserat, effert se in lætam contemplationem judiciorum Patris justissimorum, per quæ, aliis rejectis, alios eligit, apostolos, inquam, ipsius et discipulos, aliosque ignobiles quos illi ad fidem et pœnitentiam suâ prædicatione adduxisse poterant, consilio longè dissimili humano.

CONFITEBOR TIBI, agnosco coram te, laudandus es mihi dicendæque tibi gratiæ. Nam Hebraicum verbum *iada*, cui respondet Syricum *ida*, positum in quintâ conjugatione, cùm Græci constanter verterint *confiteri*, non minùs significat laudibus celebrare et gratias agere. Unde illud frequens in Psalmis : *Confitemini Domino quoniam bonus, etc.* Testatur his verbis Christus, se in hoc Patris decreto, licèt ab humano sensu illud discrepet, acquiescere.

PATER. Apostrophe ista plurimùm momenti apud auditores discipulos habuit ; idem tamen sermone ad ipsos converso docentur Matth. 11, v. 28, et 13, v. 11, 14, 15, et Luc. 8, v. 10. Significatur autem voce Patris, affectus ex animo laudantis Deum. Et quidem Pater mundo opponitur, quod ad consiliorum diversitatem.

delicet, sicut vos existimatis et meritò confidere debetis. Itaque quia discipuli in lætitiâ privatâ et temporali mentem posuerant, quando de miraculis gaudebant, revocantur hic de lætitiâ privatâ ad communem, de temporali ad æternam. Discipulis enim veritatis gaudium esse non debet, nisi de eo bono, quod commune cum omnibus habent, et in quo finem lætitiæ non habent, ut Greg., lib. 9, epist. 58.

DOMINE CŒLI ET TERRÆ. Significatur non fieri Dei impotentia, quod sapientes Evangelio non obediant; fieri autem pro arbitrio voluntatis Dei, quod parvuli obediant. Totius enim orbis cum sit Dominus, facit quæcumque vult, sapientibus idiotas præfert, etc.

QUOD ABSCONDISTI, quod absconderis. Abscondit, non quia, visu facilia cum sint, facit ne visui obiciantur (neque enim homini visu facilia sunt), nec quia non proponit videnda (Christus enim omnibus promiscue se doctorem obtulit), sed quia non revelat; quia oculos non aperit ita ut videant, quia mentes non illuminat ita ut credant. Non igitur de externâ prædicatione loquitur, sed de internâ Spiritus sancti illuminatione.

HÆC, mysteria regni cœlorum, et magnifica gratiæ tuæ munera per Evangelium à me et discipulis meis promulgata.

A SAPIENTIBUS, qui ingenio et doctrinâ pollent. Per concessionem loquitur; eò quod sapientes à mundo habeantur; non enim laudabilem illam cœlestemque sapientiam intelligit, sed hanc quæ seculari doctrinâ præstat.

ET PRUDENTIBUS, intelligentibus. Hujusmodi erant sacerdotes, scribæ et Pharisei, cæterique periti legis qui habebantur, in Capharnaum et aliis Judææ civitatibus, quibus Evangelium Christus prædicavit; horum enim pauci crediderunt. Eruditio ingenique acumen nullius est momenti ad fidem obtinendam: è contra incitia non obstat misericordiæ Dei, quominus rudes et crassos homines cœlesti sapientiâ illustret.

ET REVELASTI, et revelaveris: illustrans mentes interno Spiritus tui lumine, corda aperiens ut prædicationi acquiescerent.

PARVULIS, ad verbum, *infantibus*, id est, idiotis, iis qui nullo sapientiæ titulo clarent, qui nullius fiunt à mundo, non pluris quàm pueri infantes. Fortè alludit ad illud Davidis: *Ex ore infantium*, Psal. 8, v. 3. Hujusmodi erant apostoli et discipuli plerique omnes Salvatoris; quos hæc divinæ laudis celebratione, et solatur quia parvulos, et animat ut vocatos, et reprimat ut Dei revelatione non suo studio fidem assecutos. Hoc modo se habebat Ecclesia et apostolis postea quæ prædicantibus; vide 1 Cor. 1, v. 26 et seq., ubi etiam ratio hujus divini consilii exprimitur, de stercore erigentis pauperes. In quo consilio Christus hic sibi placet et gratulatur, ut ne quis vilem tunc et obscurum Ecclesiæ statum despiciere auderet. Revelatio magnarum rerum, non studio nec merito suo discipulis concessa fuit, sed Dei dono. Illud intelligendum illis dabat, ne magnum quid de se crederent atque inflarentur, quia dæmonia eis obtemperarent.

ETIAM, vel *rectè*, PATER. Sic profectò fecisti, et quidem rectè, ô Pater. Nominandi enim casus Græcis est pro vocandi, ut et Marci 15, v. 34. Repetitio autem ista, vehementer approbantis est, ut nefas sit negare aut damnare, quod tantâ asseveratione confirmatum est: simile Luc. 12, v. 5.

ANTE TE, pro tibi. Verè et rectè, ô Pater, fecisti,

quia sic placuit tibi. Non dicit quâ ratione sic ei placuit; sed tantum quia placuit. Laudat Patris factum Christus, et rectum ostendit, eâ solâ ratione quod ipsi sic placuerit; non delectatus malo reprobatorum, sed justo Patris judicio. Docet itaque nos, non discutere Dei judicia, illos reprobantis, hos eligentis, sed laudare ea et prædicare, vel hæc solâ ratione, quod Deo sic placeat, cujus voluntas definita, quando nobis cognita est, pro summâ ratione et justitiâ celebranda; beneplacitum, pro mille rationibus amplectendum est; quamvis interim non prohibitus sit dolor quem, ex consideratione mali proximos occupantis, sancti concipiunt, nisi modum excedat, et in contentionem aut murmurationem vertatur. Nec reprobationis igitur, nec prædestinationis, hominum ex damnatâ progenie natorum, horum, præ aliis, causa quærenda est alia, quàm Patris cœlestis voluntas per se ipsa rectissima; quo rursus documento discipulorum suorum Christus animos à fastu præmunit, dum intelligunt, electionem sui, non ipsorum meritis, sed gratuito Dei beneplacito ascribendam.

VERS. 22. — OMNIA MIHI. Mutat sermonem, ita tamen ut intelligi possit mansisse vultu ad Patrem in cœlos defixo. Ne existimarent discipuli auditores, Patre inferiore esse Filium, ut qui Patri gratias agat, Dominum cœli et terræ agnoscat, et, aliorum excæcationem, aliorum illuminationem, soli ipsius beneplacito ascribat; dicit, homo licet sit, à Patre tamen sibi data ea omnia quæ Pater habet, naturam, inquam, Dei, et quæcumque illam comitantur, potentiam, dominium, facultatem gubernandi salvandique homines, etc., quo modo et Joan. 16, v. 15, dicit: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.*

TRADITA SUNT. Non per alienationem, sed per communicationem, quæ facta est ab æterno per generationem, cui nihil deperit etiam tum cum accessit humana generatio. Significat itaque æqualem se esse Patri; ac proinde unam et communem sibi esse cum Patre potentiam, voluntatem, atque operationem, quâ aliis rejectis, aliis revelat regni cœlorum mysteria, quibus visum fuerit, non prædicando extrinsecus in aures, quod ipsius erat secundum humanitatem, sed mentes intrinsecus illuminando. Quare et discipulorum animos anxios (quales esse poterant ex eo quod intelligerent, pro cœlestis Patris, lucem habitantis inaccessibilem, arbitrio, citra discrimen meritorum, alios prædestinari, reprobari alios) exhilarat, dum Patrem nihil operari docet absque ipso, qui per humanitatem expositus omnibus est, mediator Dei et hominum constitutus. Observa itaque à Christo Domino hic notari duplicem naturam suam, unam quâ Patri æqualis est, alteram quâ homo hominibus expositus.

ET NEMO, nullus autem. Occurrens objectioni illi quam aliquando audivit: TU DE TEIPSO TESTIMONIUM PERHIBES, ne existimetur temerè sibi arrogare summa ista, explicat nulli se nisi Patri notum, ac proinde non mirandum, si non credant in ipsum, nisi ii quorum mentes Pater secretâ illustratione dignatus fuerit. Nulli autem notum se dicit, subaudi creaturæ,

nullus à Patre essentiâ distinctus novit; non enim excluditur Spiritus sanctus, multòque minùs ipse Filius, quibus est eadem una cum Patre natura. Cæterùm parca est in Evangeliiis mentio de Spiritu sancto, ante discessum Salvatoris: prima enim cura Salvatori fuit, Patris et Filii cognitionem discipulorum mentibus imprimere: postea verò ubi discessum pararet, etiam ea docere quæ sunt Spiritûs sancti: non enim simul omnia capi à rudibus poterant. Ut itaque vetus Testamentum unum Deum; ita novum, Deum Trinitatem nos docet: illud enim priùs inculcandum fuerat hominum cordibus.

QUIS SIT FILIUS, quis sim ego; me Dei Filium esse, divinam meam generationem, naturam ac majestatem, Patris naturæ ac majestati æqualem. Filius et Pater, generatio naturaque divina, omnem creatæ cognitionis vim transcendunt: nec nisi revelatione cognosci possunt.

NISI PATER, qui illum genuit. Ille solus novit perspectumque habet Filium unicum ex suâ substantiâ à se esse genitum, ille solus intelligit et comprehendit hujus generationis mysteria.

QUIS SIT PATER. Ante Christi prædicationem, *notus in Judæâ Deus, in Israel magnum nomen ejus*, sub ratione Dei, non sub ratione Patris: quo modo interpretatur B. Augustinus illud Joannis 17, v. 6: *Manifestavi nomen tuum hominibus*, de nomine Patris.

NISI FILIUS, ante Luciferum ex illius utero genitus. Æqualitas Filii cum Patre, ex mutæ et æqualis cognitionis secreto.

ET CUI VOLUERIT; nam pro voluntatis suæ beneplacito, non pro meritis hominum, revelat Filium quemadmodùm Pater.

FILIUS REVELARE, mentem illius donans hujus rei lumine. Agnosce iterùm æqualem Filii cum Patre virtutem in revelandis secreto afflatu fidei mysteriis. Non enim de externâ prædicatione etiam miraculis confirmatâ hic agitur: ad illam enim multos admittebat Christus, quibus tamen Patrem non revelabat, eò quòd intùs illos non doceret, hoc est, intellectum illorum suæ doctrinæ non subiceret: hoc enim inprimis necessarium est. Hujusmodi porrò distinctio, ut Pater quidem revelet Filium, Filius autem Patrem, servit docendis rudioribus, cum alioqui Patris et Filii eadem una sit in omnibus operatio. Igitur et Filius Patrem novit, et is cui Filius Patrem revelat, sed discrimen immensum est inter utriusque notitiam, cum ille naturæ æqualitate, hic revelantis dignatione cognoscat: ille notitiâ comprehendat omnem abyssum perfectionum paternarum, hic non ampliùs cognoscat quàm gratuito Filii dono illi reveletur, ut nec totius est capax.

VERS. 25. — DIXIT. Græcè et Syriacè additur *seorsum*: quod quidem, et ad *conversus* referri potest, ut refert Syrus, et ad *dixit*; estque id quod Marcus ait c. 4, v. 10, *cum esset singularis*; faciliè verò intel-

VERS. 25. — ET ECCE QUIDAM LEGISPERITUS SURREXIT. Alius videtur fuisse ab eo quem Matthæus introducit c. 22, quærentem quod sit mandatum ma-

lignitur, etiamsi Latinâ editione non exprimat. Quocirca non existimandum est, hoc, continuo post præcedentia sermone dictum esse, præsertim cum Matthæus narrare videatur opportunissimam occasionem quâ dictum sit.

QUI VIDENT corporis simul et animi sensu, ita ut suspiciant et amplectantur. Beati vos aliique hujus ætatis vobis similes, quibus contigit hoc bonum, ut præsentem videant et recipiant Christum.

VERS. 24. — MULTI PROPHETÆ. Gratiam discipulis factam aliâ comparatione ampliùs etiam extollit. Non illorum tantùm reproborum conditione, vestra melior est; sed et plurimorum electorum Dei, et eorum Dei donis inter homines celebrium. *Multi enim prophetæ*; non dicit *omnes*, non quia non omnes, sed quia non necesse sit scire an omninò omnes. Prophetæ inprimis conscii fuerunt futuri adventûs Messiæ et eorum quæ per eum gerenda erant ad redemptionem generis humani.

ET REGES, et inter justos plurimos quidam etiam regno clari, David inprimis, quod Psalmi loquuntur.

VOLUERUNT, summis votis desiderârunt, ita tamen ut se Deo submitterent in temporis plenitudine. Nec verò fieri aliter potuit, quin sub onere maledictionis, quo oppressum est genus humanum, promissæ liberationis desiderio toti arderent. Sciamus ergo quasi famelicos ad Christum suspirâsse, et tamen tranquillam fuisse eorum fidem, ita ut Deo non obstreperent, sed patienter animos suos suspenderent usque ad maturum revelationis tempus.

VIDERE, suis oculis præsentia, quæ futura credebant, Christum, inquam, Dei Filium caro factum, mundi salvatorem, ejusque opera admiranda quæ ad servandum hominem, patraturus erat, promissionum denique impletionem. *A longè hæc aspexerunt et salutârunt*, quod Apostolus ait ad Hebr. 11, v. 13; voluissent autem ea propè videre et præsentia fieri, non tantùm pro oculorum recreatione, verùm multò magis pro animi: longè enim majorem afferunt animo voluptatem, res ex promisso præsentem, quàm futuræ, tum propter desideratorem effectum præsentem, tum quia perfectiùs intelliguntur et comprehenduntur, cum futura omnia obscura sint humanæ menti; ut omittam, dùm res præsens exhibetur, plurima singularia ferè apparere, quæ non fuerint cum re præcipuâ prophetiis declarata.

QUE VIDETIS, quotidie: absolvitur à tempore.

ET NON VIDERUNT, quia nondùm advenerat temporis plenitudo.

ET AUDIRE me regnum cœlorum ejusque mysteria prædicantem, explicantem atque tradentem: ut quæ ipsis in figurâ aut parabolis et similitudinibus tradebantur prædicanda et expectanda, ab ipso tantorum mysteriorum pontifice narrata et expedita explicataque perciperent, Hebr. 1, v. 2, et 2, v. 3.

VERS. 25. — ET ECCE. Ecce autem quodam tempus in lege, sicut probabilis arbitratur August., et multis probat lib. 2 de Consensu, c. 73, *tentans illum*, id est, tam scire volens veritatem, quàm expe-

porè. Non est intelligenda continua series hujus historiæ cum præcedentibus.

LEGISPERITUS, id est, scriba, profitens scientiam legis, et verba quidem legis tenens, sed vim legis ignorans.

SURREXIT, postquàm sedens audisset ipse aliquandiu docentem in synagoga Jesum, surrexit tandem ut aliquid interrogaret.

TENTANS EUM, experiri volens an non esset aliquid à lege alienum responsurus (id enim ex Domini responsione manifestum fit), ut quasi apostatam et impiæ defectionis auctorem exagitaret.

ET DICENS, id est, hujusmodi verbis, propositâ hujusmodi quæstione.

QUID FACIENDO, per quæ tandem opera. Eadem est quæstio hujus scribæ, quæ principis adolescentis, de quo infra 18, v. 18; quanquàm alio atque alio animo proposita, quàm Matth. 19, v. 16, et Marc. 10, v. 17. Quid faciendum mihi doces, ut eam quam semper prædicas et promittis æternam vitam obtineam?

VITAM ÆTERNAM, vitam æternò beatam (nam quæ æternò misera est, mors esse censetur, non vita), regnum cælorum, quod tu prædicas et promittis. Utilissima quæstio, præ se ferens conjunctam eam obediendi promptitudinem quam desideres. *Audierat, credo, ait Venerab. Beda in Marcum, iste quæsitior vitæ æternæ à Domino, tantum eos qui parvulorum sint similes, dignos esse introitu regni cælestis: atque ideò curam gerens tractatus certioris, poscit sibi, non per parabolas, sed apertè, quibus operum meritis vitam æternam consequi possit, exponi.*

VERS. 26. — DIXIT, ostendens cognitam sibi dolsam versutiam ipsius.

IN LEGE MOSIS QUID SCRIPTUM EST, ut primum et maximum omnium mandatum? quid præcipuè faciendum præcipit lex Mosis? quomodò legis illic in summâ præceptum? Q. d : Non existimes me dicturum aliquid contrarium legi. Ex lege petendam doceo hujus solutionem quæstionis. Tu igitur qui legis scientiam profiteris, ipse responde quid lex præcipuè requirat ab hominibus; hoc enim ego dixero tibi faciendum, ut acquiras vitam æternam. Non quærit quid in lege scriptum sit, aut quid in eâ legat, de vitâ æternâ, de quâ nihil expressè scriptum est aut legitur in lege; sed quid potissimum lex exigat, quid præcipuè requirat, quid in summâ faciendum præcipiat. Reipsâ igitur rogat hic Jesus, id quod ipse postea rogatus fuit : *Quod est mandatum magnum in lege?* Matth. 22, v. 36. Quare etiam Lucas omittit illam Matthæi et Marci historiam.

ILLE RESPONDENS. Ille gaudens sibi occasionem dari, ostentandæ non vulgaris suæ in lege peritiæ, illicò respondit.

DILIGES; q. d : Hoc in lege scriptum est, ut pri-

riri utrùm aliquid à lege alienum traditurus esset, ut eum argueret; ideòque Dominus non ei respondet directè, sed ipsum rogat vicissim, ut ipse sibi responderet, et cum rectè respondisset, addit: HOC FAC ET

imum et maximum omnium mandatum; hoc præcipuè faciendum præcipit lex, hoc caput et summa est eorum omnium quæ in lege præcipiuntur, in hoc enim cætera omnia legis præcepta continentur. Hinc intelligitur, non prorsus ignotum fuisse scribis, quod esset maximum inter legis mandata (quam quæstionem proposuerunt Jesu, Matth. 22, v. 36), sed controversum fuisse inter illos, aliis opinantibus esse hoc præceptum dilectionis, ex quibus fuit iste; aliis præceptum sacrificiorum.

DILIGES, futurum indicativi, loco imperativi, *Dilige*, more Hebraico. Alloquitur Moses populum Dei. *Dilige* ut filius patrem, non time ut servus Dominum; *Dilige*, inquam, id est, benevolo ac suavi amoris affectu complectere in pretio habitum. Cæterum non interior tantum amoris actus hic præcipitur, sed et exterior qui ab interiore proficiscatur; nec actus solum, verum etiam habitus, ut si quando actu non ames Deum, nihil tamen agas quod adverteretur amori ejus, quodque nolis ad ipsius amorem et honorem esse relatum.

DOMINUM. Utitur hic Moses nomine tetragrammato, Deo proprio, perinde ac si diceret : *Diliges Jesum*. Illud autem cum sit nomen essentialis Dei, causam simul continet ob quam diligendus sit Deus, et quidem *ex toto corde*, quod sequitur, id est, super omnia et propter seipsum : quia videlicet est ipsum primum ens summumque bonum, omnis entis omnisque boni principium, ac proinde primum summumque quod diligere et amari mereatur.

DEUM, qui est unus solus verus Deus, creator, conservator, gubernator, et iudex, totius mundi hujus.

TUUM, qui te in populum peculiarem elegit atque adoptavit, qui te vicissim diligit, defendit, ornat, et innumeris beneficiis incessanter afficit, quem et tu denique solum colendum recepisti. Hic iterum aliæ causæ suggeruntur amoris, et priore quidem nomine, *Dominus*, significatur amore dignum esse ex propria naturâ; hoc verò, *Deus tuus*, ex beneficiis in nos collatis, quia prior ipse dilexit nos, ita ut non tam amari à nobis quàm redamari jubeatur; nihil est enim facilius quàm redamare amantem. Denique innuitur, si illi colendo nos ipsi obstrinximus, hunc cultum inprimis exigi, ut ipsum diligamus.

Ex, in legitur Græcè et Hebraicè, in hoc quemadmodum in sequentibus membris; quanquàm utrumque tam in quàm ex Latinè supervacaneum est.

TOTO CORDE TEO. Non satis habet lex præcipere ut diligatur Deus, sed addit, *ex corde*, ut eum vero, sincero solidoque amore prosequaris; nec hoc satis, verum adjungit etiam, *ex toto corde*. Qui diligit Deum non ex corde (quales illi de quibus psalmus 77, v. 36 : *Dilexerunt eum in ore suo, et lingua suâ mentiti sunt ei: cor autem eorum non erat rectum cum eo*) hypocrita est : qui diligit corde non toto, aliud dili-

vives, id est, possidebis vitam æternam, quod à me quæsisisti. Tantundem hoc est atque illud Matthæi 19, v. 17 : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.*

git, non Deum, Dei enim dilectio cor totum sibi vendicat, non capitur nisi corde toto. Opponitur autem cor totum cordi diviso seu dispartito, opponitur et cordi remisso ac languido. Ut opponitur cordi diviso, toto corde diligendus est Deus, quia nihil diligendum est, nisi vel Deus ipse vel id quod Deo placet. Qui aliquid quod Deo displicet cum Deo diligit aut facit, vel amat partim ea quæ Deo placent, partim ea quæ displicent; corde non toto seu integro, sed dissecto ac dispartito in amorem alienum, Deum diligit, ac proinde nec diligit: exemplum est Deut. 15, v. 5, et 4 Regum 10, v. 31. Diliges itaque Dominum ex toto corde tuo, id est, Dominum diliges et omnia quæ Dominus diligit quæque Domino placent, nihil autem eorum quæ Dominus odit vel quæ ipsi displicent. Hoc est autem reverà, solum Dominum Deum dilige, Deum nimirum propter seipsum, cætera autem omnia propter Deum, vel quia Deus ea diligit diliges, vel quia odit oderis. Porrò ut opponitur cor totum cordi remisso, toto corde diliges Deum, id est, totum te des totusque incumbas diligendo Deo, quod est, nihil æquè tibi sit curæ ac Deum diligere, et studere ut ipsi placeas, nihil tanti facias quanti amorem Dei: sic enim communi modo loquendi totum animum libris sacris applicat, cui nihil æquè est curæ ac studium sacrorum librorum. Jubemur amorem Dei et studium placendi Deo, præferre rebus omnibus, studiosissimè diligentissimèque huic rei incumbere, nihil magis aut æquè diligere ac Deum; non quidem secundum intentionem, quantum hoc Deo sit dignum (fit enim ut homo justus majori amoris ardore feratur in parentes aut liberos quam in Deum), sed secundum pretium et æstimationem, ita ut nihil sic habeamus in pretio ut Deum, nihil tanti æstimemus aut faciamus quanti Deum, semper parati jacturam omnium etiam vitæ nostræ pati, potius quam admittere aliquid contrarium dilectioni Dei. Hoc est autem quod dici solet, Deum super omnia diligendum. Nam qui diligit aliquid plus quam Deum, aut æquè charum habet ac Deum, non ille toto seu perfecto corde diligit Deum, sed corde remisso ac flaccido pusilloque animo, ac proinde nec diligit. Posterior hæc ratio totius cordis versatur circa modum diligendi, prior circa res dilectas: utraque paucis clarisque verbis sic explicatur: Diliges Dominum Deum tuum propter seipsum super omnia: cætera vel diliges vel oderis propter ipsum.

TOTA ANIMA, toto animo.

OMNIBUS VIRIBUS, alibi vertit, totâ virtute seu fortitudine.

MENTE, sive cogitatione. Hebraicè Moyses loco *mentis* scribit *fortitudinem*; Marcus et Lucas evangelistæ, quin et Syriacum Matthæi Evangelium, utrumque exprimunt, *et mentem et fortitudinem*. Porrò non sunt tria hæc, cor, anima, mens, anxie distinguenda: cordis enim nomine, et affectus declaratur qui dicitur anima, et intellectus qui dicitur mens. Majoris explicationis causâ, nunc tria, nunc quatuor, exprimuntur in hoc loquendi genere, postquam in-

terdum duobus solis, ut 4 Reg. 23, v. 3, sæpè unico hoc, *ex toto corde*, nihil minus Scriptura velit significatum. Ad epitasin igitur vehementiamque declarandam idem hic tertio repetitum est, in quo omninò tibi significetur et inculcetur, ut Deum solidè, quantum potes, super omnia diligere studeas, certus, quantumcumque, etiam extremum, studium adhibeas, semper illum mereri majus, nec fieri posse ut modum excedas si dignitatem ipsius consideres: nam, quod quidam ait, *modus amandi Deum sine modo est*. « Lex ista, » ait Victor Antiochenus in Marcum, « ejusdem verbi circa eandem materiam repetitione præcæteris abundat; habet enim: *Ex toto corde tuo, et ex totâ animâ tuâ, et ex totâ mente tuâ, et ex totâ virtute tuâ*. Facit hoc autem, quò « hominem tanto Dei amore flagrare debere demonstrat, ut nihil prorsus in ullam omninò animæ facultatem irrepere sinat, quod suam erga Deum dilectionem excludat aut diminuât aut aliò transferat; » hæc Victor. Cæterum non præcipitur hæc lege extremus ille amoris gradus quo Deus dignus est, ut quem nec angeli assequantur; nec mandatur ut continuo perpetuoque amoris affectu atque actu feraris in Deum, citra omnem distractionem animi cordisque divulsionem, hoc enim non est nisi beatorum; nec jubetur denique ut careas concupiscentiâ carnis legi Dei rebellanti, quod non est in potestate hominis mortalis; sed præcipitur ut, pro conditione hominis mortalis, quoad ejus fieri potest ab homine mortali (est enim sermo ad hominem mortalem), diligas Dominum Deum tuum propter seipsum super omnia, si non actu semper, at habitu; ita nimirum animo semper comparato, ut nihil tanti facias quanti Deum, omniaque tua ad ejus honorem velis esse relata, paratus quidvis pati potius quam admittere quid quod ejus dilectioni adversetur, quemadmodum jam explicuimus. Prava concupiscentia, quæ occupat appetitivas hominis vires, nisi regat hominem, seductâ parte utente ratione, non reddit reum transgressi hujus mandati; imò quò virilius constantiusque illi resistit homo, eamque refrenat et subjugat, eò magis in Dei amore exercitatur et proficit. Quocirca Scriptura etiam ipsa testatur, ab hominibus mortalibus præceptum hoc observatum fuisse. Scribit enim in primis de Josiâ Rege, 4 Reg. 23, v. 25: *Similis illi non fuit ante eum rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, et in totâ animâ suâ, et in universâ virtute suâ, juxta omnem legem Moysi, neque post eum surrexit similis illi*. Rursus de Davide, 3 Reg. 14, v. 8: *Non fuisti sicut servus meus David, qui custodivit mandata mea, et secutus est me in toto corde suo, faciens quod placitum esset in conspectu meo*. Atqui David transgressus est hoc præceptum quando adulterio homicidium conjunxit. Rectè quidem, sed semel transgressus præceptum, non est censendus nunquam observasse, præsertim transgressionis veniâ à Deo impetratâ. Quòd si angelis hominibusque beatis ferenda esset lex charitatis (ut cæteris destructis *charitas nunquam excidit*, 1 Cor. 13, v. 8), non aliis

verbis opus esset eam ferre, quàm quibus hic fertur; quæ quidem tunc pro conditione angeli hominisque beati interpretanda forent: Dominum Deum tuum, primum principium et finem ultimum summumque bonum tuum, quo tibi, ipsius dono, frui datur, suavissimo charitatis affectu complectere, hunc solum, neglectis cæteris omnibus rebus, cogita, contemplant, desidera, dilige incessanter, omnes cogitationes tuas, omnem vitam, et omnem intellectum, in eum confer à quo habes ea ipsa quæ confers, denique omnibus animi ac naturæ viribus in ejus amorem æternum rapere, eoque inflammare et delectare, nec sit in te quod repugnet aut adversetur. Sed quando fertur lex ista mortalibus, intelligi debet pro conditione modoque mortalium; sic tamen ut debeant intelligere mortales, quantumcumque in hujus mandati observatione exerciti sint, semper superesse profectui locum.

PROXIMUM TUUM, quemlibet alium hominem, quantumvis vilem, barbarum, aut incognitum tibi, etiam inimicum: D. Augustinus, epistolâ 52: *Proximus sanè hoc loco, inquit, non sanguinis propinquitate, sed rationis societate pensandus est, in quâ socii sunt omnes homines. Nam si pecuniæ ratio socios facit, quantum magis ratio naturæ, non negotiandi, sed nascendi lege communis?* Quæras: Quare igitur non dixit legislator: Diliges quemlibet alium hominem, sed dixit: *Diliges proximum tuum?* Ut nomen proximi simul suggereret tibi legis ipsius rationem; idcirco enim dilige juberis quemlibet alium hominem sicut te ipsum, quia ille proximus sive socius tuus est, quia est id quod tu, homo, à quo nihil humani alienum est, ratione præditus, ad imaginem Dei factus, æternæ beatitudinis et summi boni, quod Deus est, capax. Quâ igitur ratione moveris ut te ipsum diligas, moveris autem consideratione naturæ illius tuæ propriæ, eadem æquum est movearis, ut quemlibet alium hominem naturæ societate communionemque tibi conjunctum ac proximum diligas. Nec enim est tam barbarus aut impius, qui non sit nobis conjunctus hoc vinculo, quod sacrosanctum et inviolabile est, nec ullius pravitate aboleri potest. In naturâ igitur communi, et in Deo communis naturæ auctore ac fine, considerandi sunt.

SICUT TEIPSUM; subaudi, *diligis*. Syrus suâ phrasi, *sicut animam tuam*. Non præcipitur amor sui ipsius, sed ponitur ut certus et indubitatus, quem spontè, naturâ ipsâ duce, citra præceptum omne geramus. Cæterum non quis amor sui ipsius intelligitur; est enim qui passim damnetur, et in amando seipso excedat modum, cujus duo præcipua sunt vitia, unum quo diligit homo seipsum secundum exteriorem maximè hominem, obsequendo concupiscentiis suis; alterum quo se solum diligit neglectis aliis. Intelligitur autem hic amor sui ipsius sobrius seu ordinatus, ejusmodi qui sequitur, non corruptum perversumque judicium, sed dictamen rectæ rationis, quo sollicitus est homo ut se conservet, et bonum congruum sibi procuret malaque adversantia repellat: quibus qui-

dem de rebus non est opus ut lex homini feratur. Dicit ergo lex, *sicut teipsum diligis*, quibus verbis duo vult: Primum corrigere vitium illud philautiæ seu amoris tui, quo tibi ipsi nimium deditus, aliis neglectis tui solius curam geris; nam q. d.: Tu non solum teipsum, quod soles illiberaliter, verum etiam proximum diliges, in eumque diffundes amorem tuum. Deinde præscribere vult modum quo proximum diligas, ne vel excedas vel desis. Quocirca non dicit, *ex toto corde tuo*, nam ille amoris modus soli debetur Deo; nec dicit, *plus quàm teipsum*. Deum enim plus quàm nos ipsos diligere jubemur, sed proximos, quanquàm aliquando laudabiliter possumus, non tenemur, ubi agitur de ejusdem ordinis bonis, aliquando nec possumus. Rursus non dicit, *propter teipsum*, quia dilige proximum propter teipsum, non est nisi dilige teipsum, quemadmodum dilige proximum propter Deum, est dilige Deum, id quod superiori mandato præceptum non repetitur hic. Denique non dicit, *æquè ac teipsum*, sive, *quantum teipsum*; sicut enim non teneris æquè benefacere proximo ac tibi ipsi rebus ipsis externis, quando scilicet aut impedit aut non urget necessitas; ita nec æquali animi ardore teneris bene velle; quanquàm non possis invidere aut nolle ipsi æquè bene esse, aut etiam meliùs quàm tibi; nam et tu hoc damnes in aliis erga te, ut in paupere divitias tibi invidente. Dicit ergo, *sicut teipsum*, quod est, simili modo quo teipsum diligis, ad exemplum et formam dilectionis tui, ut quemadmodum teipsum diligis verè et sincerè, bonum tibi ipsi volendo ac faciendo, malum nolendo atque averteudo, idque non contemptim ac viliter, sed propter tuum ipsius bonum, simili modo te habeas erga proximum. Itaque *diliges proximum tuum sicut teipsum*, hoc idem est quod Matth. 7, v. 12, Salvator aliis verbis extulit: *Omnia quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*; quodque huic ex opposito respondet, Tob. 4, v. 16: *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias. Ea est enim regula dilectionis*, ait Augustinus libri de verâ Religione cap. 46, *ut quæ homo vult sibi bona provenire, et proximo velit; et quæ accidere sibi mala non vult, et illi nolit*. In summâ, amor sui ipsius, naturalis ille et sobrius quem diximus, datur nobis regulæ et exempli loco, ad quem exigere oporteat amorem proximi; ut quâvis re natâ, si scire velis quomodo te erga alium gerere debeas, consideres quomodo simili re natâ velles alium se gerere erga teipsum.

VERS. 28. — DIXITQUE; *Jesus* addit Syriaca editio.

RECTÈ. Nam *in his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ*, Matth. 22, v. 40.

HOC FAC. QUÆRIS quid faciendo vitam æternam possidebis? *Hoc fac* quod duobus istis quæ recitasti mandatis præcipitur; hoc opere præsta, non enim sufficit scire.

ET VIVES vitâ æternâ, id est, hoc faciendo vitam æternam possidebis. Vitæ æternæ initium in hoc seculo, et perfectionem in altero, adducit charitas,

qualis illis duobus præceptis exigitur. Ut eadem est quæstio, quod diximus, hujus scribæ et adolescentis divitiis, ita eadem est responsio Jesu. Nam *hoc fac et vives*, tantumdem est, quantum illud, *si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, Matth. 19, v. 17.

VERS. 29. — ILLE, laudatus quidem à scientiâ, sed admonitus facere quod sciebat, observare nimirum et opere implere præcepta charitatis quæ protulerat.

JUSTIFICARE SEIPSUM, justum se probare et declarare, seipsum à justitiâ commendare, ut scilicet *justus haberetur et deputaretur*, quod ait Augustinus, libri de Spiritu et Litterâ cap. 26; tanquam qui observaret illa præcepta ut oporteret, nec opus haberet ejus rei admoneri. Sic legitur infra, 16, v. 15; *Vos estis qui justificatis vos* (pro justis vos venditatis) *coram hominibus; Deus autem novit corda vestra*. Tactus hic legisperitus responso Domini, quod verba legis teneret potius quam faceret, quoniam tumebat opinione propriæ justitiæ, noluit agnoscere vitium suum, quin potius ab omni vitio culpæque se expurgare.

ET CONTINUANTIS sermocinationem est.

MEUS PROXIMUS, quem illo præcepto jubear diligere sicut meipsum? id est, sincero animi amore complecti, et, si indigeat, ipso opere juvare, quem admodum velim mihi ab alio fieri; hoc est enim diligere sicut seipsum. Hoc rogat, non tam ut discat, quam ut appareat, ex eâ proximi definitione, quam, vel Jesus, vel requirente Jesu, ipse daturus esset, ipsum proximi non minùs quam Dei dilectione probatum esse. Nam cum persuasus esset, se observatâ et Dei et proximi dilectione justum esse; magis tamen de proximi quam de Dei dilectione ab Jesu alii-que hominibus posse dubitari (nec enim facîle vir probus Deum non diligere videri possit), sperat proferendam hujusmodi descriptionem proximi, quâ fiat evidens, nec ad proximum diligendum quidquam ipsi deesse. Nam si in ipsum Jesus rejecisset hanc quæstionem, quemadmodum priorem, dicturus erat, proximum opponi inimico. Fuisse enim legisperitorum opinionem, licere odisse inimicum, manifestum ex eo fit, quod huic præcepto: *Diliges proximum tuum*, addiderint, tanquam expositionis causâ, et odio habebis inimicum tuum, Matth. 5, v. 43. Inimicos autem intelligebant, qui vel non essent Israelitæ, vel

VERS. 29. — ILLE AUTEM VOLENS JUSTIFICARE SEIPSUM, id est, ostendere, quam esset tenax ac studiosus justitiæ tam cognoscendæ quam faciendæ. Videtur enim putasse proximum à Christo definiendum esse more Pharisæico amicum, ut sic justus esse videretur, qui amicos tanquam proximos diligeret. Dixit itaque: ET QUIS EST MEUS PROXIMUS? Non petit quid proximo impendendum sit: nam in hoc non multum differebat lex ab Evangelio, sed quis sit proximus: quàm latè enim ille pateret et intelligendus esset non erat veteris Testamenti tradere, ut August., lib. 83 Quæst. Evang., q. 53. Cum ergo proximus possit dici gente, vel amicitia, vel consanguinitate, vel humanæ naturæ communione, Christus ut legem perficeret, quæstionem illam ut tempestivam arripiens,

inter Israelitas impii; solos Israelitas, eosque justos ac probos, reputabant proximos; cæteros, externos et alienos, quos odisse liceret, nec quidquam in eos beneficii conferre. Mens igitur istius est: Ego Deum inprimis, tum viros omnes probos meæ gentis, diligo, quid mihi deesse putes, vel ad proximi vel ad Dei dilectionem? Dicit igitur hic secundum rem, idem quod adolescens ille infra 18, v. 21: *Hæc omnia custodivi à juventute meâ; quanquam paulò aliâ mente*.

VERS. 30. — SUSCIPIENS, scilicet vices respondendi. Euthymius, excipiens sermonem. Quidam vertunt, *respondens*, sed videtur paulò ampliùs significari, nimirum, responsonem latiore accuratoremque fore, tanquam ex professo docentis. Non hic detulit Jesus legisperito partes respondendi, conscius erroris quo laborabat; verum ipse suscepit respondendi partes, quod quæstio utilis esset, et legisperitorum circa eam error meritò confutandus.

HOMO QUIDAM, natione Judæus seu Israelita, quod ait Augustinus, serm. 37 de Verbis Domini; adeoque Jerosolymitâ, quod Beda in Commentario. Fit verisimile, quod non tantum res possibilis sit, quam docendi gratiâ hic ponat Jesus, verum etiam historia et res gesta. Nam, præterquam quod tanquam rem gestam narret, si conficta fuisset, non fuisset legisperitus constrictus ad respondendum, quomodo respondit infra, v. 37; sed dixisset, commentum esse nunquam eventurum, confictum in invidiam sacerdotum et Levitici generis hominum.

DESCENDEBAT, proficiscebatur causâ negotiorum suorum.

AB JERUSALEM, sitâ in locis Judææ montosis.

IN JERICO, extimam Judææ civitatem ad fluvium Jordanem.

IN LATRONES, ut erat via latrocinii obnoxia, præsertim circa locum Adomin ideò dictum, *quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus*, quod ait Hieronymus, epistolâ 27, quæ est Epitaphium Paulæ.

QUI ETIAM, qui non solùm ceperunt eum captivum, et abstulerunt ei quidquid haberet nummorum aut rerum pretiosarum, verum etiam despoliaverunt.

DESPOLIAVERUNT, exuerunt eum vestibus.

PLAGIS IMPOSITIS, inflictis vulneribus. Hoc solent

VERS. 30. — SUSCIPIENS, scilicet sermones seu vices respondendi, DIXIT, per modum parabolæ: HOMO QUIDAM, natione Judæus, ut August., serm. 73 de Verbis Domini; videtur enim vel vera historia, vel certè parabola ex eventis illius temporis verisimilis. Nam via à Jerusalem in Jericho latrocinii erat obnoxia, ut Hieron., tum in cap. 20 Matth., tum epist. 27, ubi dicit locum Adomin inde vocatum, quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebantur incursibus; qui præterquam quod ceperunt eum, etiam despoliaverunt eum, id est, vestibus exuerunt, ut Græcè sonat, ET PLAGIS, seu vulneribus, IMPOSITIS, ABIERUNT SEMIVIVO RELICTO, hoc est, in miserissimo statu, in quo necesse erat perire, si nemo succurreret.

facere latrones, ne is quem spoliârint, citò fugiens ad loca vicina, prodat ipsos, et auxilium ad persecuendum invocet.

ABIERUNT, fugerunt in sylvas SEMIVIVO, semimortuo, seminece, RELICTO in viâ. Syrus mutatis participiis in verba clarè vertit : *Et irruerunt in eum latrones, et spoliârunt eum, et vulneraverunt eum, et reliquerunt eum cum viâ subsisteret in eo anima, et abierunt.* Describitur miserrimus hujus viatoris status, multis nominibus dignus miseratione, atque omninò hujusmodi, quo necesse esset eum perire ac mori, si nemo succurreret aut auxiliaretur.

VERS. 31. — ACCIDIT, per casum, casu, fortè. Casus, hominum consilium et deliberationem excludit : nam divinæ Providentiæ respectu, nihil casu aut fortuito fit.

SACERDOS, de genere Aaron.

UT DESCENDERET, descendebat, iter faciebat EADEM VIA. Jerichuntem versùs.

PRÆTERIVIT ἀντιπαροῦθεν, ex adverso præterivit. Nam præpositione ἀντί significatur sacerdotem non modò non accessisse propiùs ad miserum illum, verùm etiam retrorsùm abiisse, et pedem retulisse, ac de viâ reflexisse, ne propiùs accederet, sive quòd exterritus esset plagarum magnitudine, sive quòd horreret videre moribundum; adnotant hoc Theophylactus et Titus. Ab isto, sacerdos cum esset, quem religio pium et misericordem reddidisse debuerat, quippe cujus esset legem docere et facere, sacrificia quoque offerre, cum ad Dei honorem, tum pro salute populi, meritò expectari debuerat ut Judæum fratrem, afflictum, et extremâ in necessitate constitutum, suâ ope, quoad ejus posset, juvaret. Atqui tantum abfuit ut juverit, ut longiùs recesserit, et sine ullâ commiseratione præterierit. Notat hic igitur ac perstringit Salvator feram sacerdotum Judaicorum inhumanitatem, fidentium sacrificiis et cæremoniis, quod verò præcipuum est, charitatem, crudeliter negligentium, nec solùm non alienigenas, verùm ne suos quidem gentiles pro proximis agnoscentium. Sacerdos enim hic, vel non existimavit se proximum esse hujus miseri, sed fortè superiorem, contempsitque eum præ se; vel si existimavit, non dilexit eum sicut seipsum.

VERS. 32. — LEVITA, minister altaris etiam ipse, quanquàm inferioris ordinis, alitus ex oblationibus et decimis populi.

CUM ESSET, cum præsens factus esset.

VERS. 31. — ACCIDIT AUTEM UT SACERDOS QUIDAM DESCENDERET EADEM VIA; versùs Jerichontem, demisiori scilicet loco quàm Jerusalem sitam, prope Jordanem fluvium : *et viso illo præteriiit*, Græcè ἀντιπαροῦθεν, ex adverso seu contra præteriiit. Quo significatur non solùm eum non accessisse, sed potiùs retrocedendo transivisse, quòd scilicet horreret accedere, ut Theophyl. notat, et ita perstringitur fera sacerdotum inhumanitas. Idem dicitur in Græco eodem modo de Levitâ; moribus enim sacerdotes et Levitæ similes erant.

VERS. 33. — SAMARITANUS AUTEM QUIDAM, genere et

SECUS LOCUM, apud seu juxta eum locum, ubi scilicet Judæus ille saucius jacebat.

ET VIDERET EUM, Græcè, *et venisset ac vidisset*, scilicet eum. Latinus Interpres videtur non legisse ἰδών.

PERTRANSIIT, ut versu superiore. Qualis sacerdos, talis Levita : minor sequitur majoris exemplum.

VERS. 33. — SAMARITANUS, natione ac genere alienus, adeoque Judæis exosus; oderant enim Samaritas Judæi, etiam plus quàm alios ethnicos, eò quòd Israelitæ haberi vellent, et populus Dei, suumque templum cum Jerosolymitano conferrent, cum essent profani et degeneres, nulloque modo ex sanctis patribus oriundi; lege Josephum in calce libri undecimi Antiquitatum. Samaritani ergo signanter exemplum profert Christus, ut confutet legisperiti arrogantiam, qui solos justos aut Israelitas expectabat declarandos esse proximos suos.

ITER FACIENS, illâc.

SECUS EUM, juxta eum, eò loci ubi ille jacebat, cum enim jacentem hominem videret, propiùs accessit.

VIDENS EUM, in suo sanguine volutari, quod ait Origenes; *videns eum* misero adeò vitæ rerumque statu constitutum.

MISERICORDIA MOTUS EST, misertus est, doluit vicem ejus, etsi Judæi, inmemor ejus quæ inter Judæos et Samaritanos esset contentionis. Hic plenè docemur, non solùm quis sit proximus noster, verùm etiam quo diligendus modo. Primùm omnium enim requiritur affectus misericordiæ, et condolentia animi, ut existimemus aliorum calamitates ad nos pertinere, juxta illud Apostoli : *Mementote vincitorum, tanquàm simul victi, et laborantium, tanquàm et ipsi in corpore morantes*; Hebr. 13, v. 3.

VERS. 34. — APPROPRIANS, accedens, appropinquans, manum admovens, postquàm ex jumento descendisset, non sine itineris sui dispendio.

ALLIGAVIT, obligavit fasciis. Non hic præterit ex adverso, quemadmodum fecerant sacerdos et Levita, sed accedit proximè ad saucium; nec verbis lugubribus imprecatur ei sanitatem, suas interea ad res conficiendas properans; sed manum admovet, vulnera obligat, et quod necessitas poscit quodque potest ipse facit. Fortassis, etiam sacerdos et Levita, miserti fuisse dicentur; sed non satis est, charitatem et misericordiam affectu ostendere, nisi etiam conatu et effectu id fiat, quantum in nobis est. Nostram

religione alienus, et Judæis maximè invisus, eò quòd Samaritani soli vellent haberi populus Dei, et verum Dei cultum, verumque templum se habere jactarent. Hic ergo VIDENS EUM, MISERICORDIA MOTUS EST, tanquàm qui existimaret calamitatem ejus tanquàm proximi ad se pertinere, inmemor omnis antiquæ contentionis.

VERS. 34. — ET APPROPRIANS, trahente scilicet eum propiùs intimo miserationis affectu, ALLIGAVIT VULNERA EJUS, id est, fasciis obligavit, ne medicamentum infusum respuerent : INFUNDENS, id est, postquàm antè infudisset OLEUM ET VINUM, quæ viatici loco

enim ipsorum commoditatem, non affectu tantum, sed studio et conatu prosequimur. Porrò quòd alligaverit vulnera, fuit, partim ne ex circumstante aere deteriora redderentur, partim ut labiis compressis medicinam retinerent, faciliùsque coalescerent. *Confossa loca ligantur*, inquit Chrysostomus, *ut intra semetipsa retinentia medicinam, operante medicamine sanitati reddantur*, sermone in hunc locum edito.

INFUNDENS, postquam infudisset, priùs enim infudit quàm obligaverit, OLEUM et VINUM, quæ secum sumpserat in viam, oleum loco obsonii ad panem, vinum potus loco. Præsentibus utitur, donec suppetant medicamina certiora; non incommodis tamen, eùm vinum purget vulnera, oleum leniat. Priùs ergo lavit vulnera vino, quod valet putridum sanguinem abstergere, et humores peccantes arrodere, denique constringere vulnera; deinde oleum adhibuit, quod lenit vulnerum dolorem, et molliicat divisam carnem, ita ut faciliùs redeat in naturam.

IN JUMENTUM SUUM, quo ipse vectus fuerat. Syrus, *super asinum suum*. Omnia quæ habet, miseri usibus concedit, suum etiam fraudans genium. Descendit enim ex jumento cui inequlitârat, et ejus usum afflicto permittit, quin sublatum suis manibus è terrâ, defectum viribus jumento imponit.

DUXIT. Ipse pedes incedens, jumentum freno prehensum duxit, misero factus viæ dux; quem cum in proprias ædes non posset, duxit in stabulum.

IN STABULUM, in diversorium, in hospitium, quod pandochion Græcè dicitur, quasi quorumvis susceptaculum, quòd omnes se offerentes sine discrimine excipiat; Latine *stabulum*, à stando, quòd viatores ex itinere fessi illic stent, id est, quiescant à progressu ad horam.

ET CURAM EJUS EGIT. In hospitio rursus, neque impensis neque laboribus parcat: ipse enim miseri curam agit, de strato et congruo cibo prospiciens; quòd in diversoriis, languentium res ferè segniùs curentur; et advocatis consultisve medicis, accuratiorem adhibet medicinam.

VERS. 55. — ALTERA, id est, posterâ die, postridiè, cum urgeret eum itineris necessitas. Syrus, *mane diei*. Sequitur Græcè, *exiens seu abiens*, cum scilicet ad iter se pararet; quod tamen non Syrus magis legit quàm Latinus.

PROTULIT, deprompsit.

DUOS DENARIOS, didrachmum, aut certè tetrachmum (docuimus enim duplicis generis esse denarium,

secum sumpserat; *oleum*, ut obsonium ad panem, *vinum* loco potus. Et oportunè quidem: vinum enim purgat vulnera, arrodit putrida, constringit purgata: oleum lenit, fovet, et sanat. Et IMPOSENS ILLUM IN JUMENTUM SUUM, quo ipse venerat, DUXIT, ipse pedes, dux viæ factus, IN STABULUM, seu diversorium, ET CURAM EJUS EGIT, accuratiorem in hospitio. Significatur ergo omnia quæ habuit, et potuit, afflicti istius necessitatibus impendisse.

VERS. 55. — ET ALTERA DIE, cum itineris perficiendi necessitate premeretur, PROTULIT DUOS DENARIOS, expendendos in curationem saucii, et ait STABULARIO seu hospiti: CURAM ILLIUS HABE, ET QUODCUMQUE

unum drachmæ pondere, alterum didrachmi) quantum ad reditum usque suum sufficere posse putavit.

STABULARIO, hospiti meritorio, viatores pretio excipienti.

CURAM ILLIUS HABE. Hos nummos habeto ad fovendum et curandum hunc miserum, donec restitutus sit sanitati. Discessurus commendat miserum hospiti, nec relinquit eum hospitis sumptu curandum, sed de suo dat hospiti unde curetur; ita tam absens quàm præsens providet egentì.

SUPEREROGAVERIS, supra impenderis, præterea in sumpseris, quod ultra summam appensam insumpseris, ad hujus curam ac necessitatem. Euthymius: *Si etiam de tuo quippiam insumpseris, quod in ejus cedat utilitatem.*

REDDAM TIBI, bonâ fide. Fide jubet, quin et reditum pollicetur, et credibile est notum fuisse hospiti, eò quòd sæpiùs illac transiret; jamque statuisse ad hoc hospitium, post diem unum aut alterum, redire, quando confectis Jerichunte negotiis, per Jerusalem in Samariam esset reversurus. Certè declarat se non quieturum, donec videat saucium incolumem. Observare hic licet modum dilectionis pulcherrimum, simul et plenissimum: nihil enim hic Samaritanus omisit, eorum quæ ad juvandum proximum opis indigum, videri poterant requiri. Hanc porrò historiam, etsi eo fine potissimum afferat in medium Jesus, ut doceat quis sit proximus noster, quemadmodum patebit duobus consequentibus versiculis; nihil obstat tamen, quin et parabolam esse voluerit continentem mysterium, tum lapsus, tum reparationis humani generis: quemadmodum jam inde ab initio nascentis Ecclesiæ, christiani tractatores docuerunt, atque inter eos quidam laudatus ab Origene, homiliâ 34 in Lucam, his verbis: «Aiebat quidam de presbyteris, volens parabolam interpretari, hominem qui descendit, esse Adam; Jerusalem, paradisum; Jericho, mundum; latrones, contrarias fortitudines; sacerdotem, legem; Levitam, prophetas; Samaritanem, Christum; vulnera verò, inobedientiam; animal, corpus Domini; pandochium, id est, stabulum, quod universos volentes introire suscipiat, Ecclesiam interpretari. Porrò duos denarios Patrem et Filium intelligi, stabularium, Ecclesiæ præsidem, cui dispensatio credita est. De eo verò quòd Samarites reversurum se esse promittit, secundum Salvatoris figurabat adventum. Hæc cum rationabiliter pulchrèque dicantur, etc. Hactenus Orige-

SUPEREROGAVERIS, super impensam tibi traditam, seu de tuo, EGO CUM REDIERO, REDDAM TIBI; quo declarat se non quieturum, donec sanatum viderit. In quâ historiâ non solum præclare licet pulcherrimus et plenissimus dilectionis modus, dum nihil omittit eorum quæ ad proximum juvandum requiri poterant, sed etiam mysterium lapsus et reparationis humani generis, quod in eâ omnes penè veteres adnotarunt. Videri poterunt Ambros. et Theophyl. et alii in hunc locum, Chrysost. hom. hæc de re, et latè August., serm. 57 de Verbi Domini. brevis verò lib. 2 Quæst. Evang., q. 19. Sacretilissimè complexus est pleraque Orig., hom. 34 in Luc., tanquam ab antiquiore presbytero

nes, quanquàm alii commodiùs duos denarios interpretentur duo testamenta. Verùm hæc ad mysticum sensum pertinent, nos literalem prosequimur.

VERS. 36. — QUIS, quis ergo, HORUM TRIUM, sacerdos, Levita an Samaritanus.

PROXIMUM FUISSE, proximum se agnovisse, exhibuisse, ac præstitisse.

ILLI QUI INCIDIT, illius qui inciderat. Cùm prima legisperiti quæstio fuerit : *Quis est meus proximus*, supra, v. 29, quem scilicet illo legis præcepto tenere diligere ut meipsum ; videri possit Jesus hic interrogare debuisse : *Cui vel cujus horum trium proximus fuit is qui incidit in latrones?* nimirum ut manifestum evaderet quis esset legisperiti proximus, quem ille diligere et consequenter juvare egentem deberet. Sed quia ad hanc interrogationem respondisset haud dubium legisperitus, fuisse proximum sacerdotis et Levitæ, eò quòd genere ad eos pertineret ; volebat autem Jesus eum cogere ut fateretur Samaritanum fuisse proximum illius ; conversis verbis quæsit : *Quis horum trium proximus fuit illius?* Nec tamen extra sententiam primò propositæ quæstionis interrogavit, quia, ut ait D. Augustinus libri primi de Doctr. Christ. cap. 30, *proximi nomen ad aliquid est, nec quisquam esse proximus, nisi proximo potest.* Quare si fateretur legisperitus, prout fatetur versu proximo, Samaritanum esse proximum illius Judæi qui in latrones inciderat, consequenter fateretur Judæum qui in latrones inciderat, esse proximum illius Samaritani. Interrogat ergo *quis horum trium*, etc., ut ex legisperiti ore eliciat responsum quo eum damnet, et doceat, non solos Judæos, sed etiam extraneos, habendos esse pro proximis. Non enim poterat respondere legisperitus sacerdotem illius proximum fuisse aut Levitam ; quia non simpliciter quærebatur quis genere aut cognatione, vel etiam ex legis mente, fuerit proximus, sed quis ita fuerit proximus, ut impleverit legem : *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, id est, quis saucium illum agnoverit pro proximo, ita ut proximum se illius exhibuerit ac præstiterit, ita ut proximi officio functus erga illum fuerit. Id dubio procul non fecerant sacerdos et Levita, nequaquam se ut illius proximos gesserant, aut se illius proximos esse ostenderant ; et quanquàm ex legis mente, reverà illius proximi essent, non tamen circa eum

sibi tradita, jam inde scilicet ab initio nascentis Ecclesiæ. Dicebat ille, inquit, *hominem, qui descendit*, esse Adam, *Jerusalem*, paradysum, *Jericho*, mundum, *latrones*, contrarias fortitudines, id est, daemones, *sacerdotem*, legem, *Levitam*, prophetas, *Samaritanum*, Christum, *vulnera*, inobedientiam, *jumentum*, corpus Domini, quo incarnatus est, *pandocheum*, id est, stabulum, quod universos volentes introire suscipit, Ecclesiam interpretari. Porrò *duos denarios* Patrem et Filium intelligi, *stabularium*, Ecclesiæ præsidem, cui dispensatio credita est ; *reversionem Samaritani*, secundum Salvatoris adventum. Cum quâ expositione ferè convenit illa Aug. loco cit., qui tamen per *Jerusalem* intelligit civitatem cœlestis pacis, *Jericho*, mortalitatem, *duos denarios*, duo præcepta charitatis, alii duo Testa-

mentum observârunt illi : *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, sed ut alienos se habentes præterierant miserum.

VERS. 37. — ILLE, legisperitus.

QUI FECIT MISERICORDIAM, seu beneficentiam, qui misertus adjuvit, opitulatus est.

IN ILLUM, cum illo, erga illum qui inciderat in latrones. Non dicit, *Samaritanus*, quòd durum ipsi videretur id respondere ; quia tamen rem fateri cogebatur, nisi carere se omni judicio proderet, loco nominis proprii causam affert. Nam eo ipso quòd Samaritanus Judæo illi saucio benefecerat, declaraverat se proximum illius esse, id est, quòd se proximum illius agnosceret. Ergo quia opere ipso Samaritanus se ostenderat illius esse proximum, ut qui proprium proximi officium erga eum implèsset, non potuit elabi hic doctor quin fateretur Samaritanum proximum fuisse, et legem de diligendo proximo circa Judæum observâsse, quæ non solum id præcepit, ut interiori animi affectu diligas, sed multò etiam magis, ut circa eum, sicut circa teipsum, datâ opportunitate, exteriori opere id declares. Cùm autem fateretur legisperitus Samaritanum fuisse proximum illius Judæi qui inciderat in latrones, consequenter fatetur Judæum proximum fuisse illius Samaritani (proximi enim nomen reciprocum est, quod superiori versu ex Augustino docuimus), non tamen ut benefactorem, sed ut eum cui benefactum esset.

VADE, ex Hebraicâ phrasi, est responsionem absolutis et dimittentis à se.

ET TU, etiam tu FAC SIMILITER. Probat Jesus responsionem scribæ, monetque eum ut se ipse ad suam responsionem accommodet. Nec tamen docet eum, proximum ejus esse qui ipsi benefecerit, tanquàm soli benefactores habendi et diligendi pro proximis sint (nihil enim Judæum, erga Samaritanum benefactorem suum, egisse, et vel redamâsse amantem, narraverat Jesus) ; quin potiùs docet proximum ejus esse, qui misericordiâ aut auxilio ipsius indigeat.

FAC SIMILITER, scilicet misericordiam, ut ille Samaritanus cum Judæo ; si Dei de proximo sicut teipsum diligendo velis implere mandatum. Samaritanus agnovit se esse proximum Judæi illius, necnon è diverso Judæum illum esse proximum suum, ac pro-

VERS. 36. — QUIS HORUM TRIUM VIDETUR TIBI PROXIMUS FUISSE ILLI QUI INCIDIT IN LATRONES? id est, agnovisse se illi et præstitisse proximum : per charitatis officia, nam, ut Aug., tract. 45 in Joan., Samaritanus saucio se præstitit proximum, quem non putavit alienum. Ex hoc autem colligendum relinquit Christus, illum saucium fuisse etiam proximum illius Samaritani, quia, ut idem Aug., lib. 1 de Doctr. Christianâ, c. 39, proximi nomen ad aliquid est ; nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Sic ergo indirectè solvit quæstionem legisperiti, quis esset ejus proximus, circa quem deberet implere legem de diligendo proximo, nempe quoslibet opis indigentes, etiam extraneos.

VERS. 37. — AT ILLE DIXIT : QUI FECIT MISERICORDIAM IN ILLUM ; nam ipso opere dilectionis declarabat

inde ut impleret legem sive Dei sive naturæ, dilexit eum, non affectu tantum aut verbis, verum etiam rebus ipsis, adeoque plenissimis amoris officiis, sicut seipsum; ita tu, simili re nata, ostende te proximum esse cujusvis hominis tibi obvii et vicissim quemvis hominem proximum esse tuum circa quem observandum sit tibi Dei de proximo sicut teipsum diligendo præceptum; nullâ habitâ ratione an Samaritanus sit, an Israelita, an Judæus, an Græcus, an amicus, an inimicus, an justus, an impius, an cognatus, an extraneus, quemadmodum Samaritanus ille nullam horum rationem habuit. Rogaverat legisperitus: *Quis est meus proximus?* Jesus proponit ei imitandum exemplum Samaritani, qui in censendo proximo, nullam generis, patriæ, aut amicitia, sed solius communis humanæ naturæ rationem habuerat; docens eum omnem hominem esse ipsius proximum, etiam inimicum et à Deo ac verâ religione alienum; quem, ut Dei præceptum observet, animo diligere et pro re nata ipso opere adjuvare debeat, quemadmodum velit sibi fieri ab alio. In hanc sententiam scribit D. Augustinus, lib. de Doctrinâ christianâ, cap. 50: « Cui Dominus ait: *Vade, et tu fac similiter*, ut videlicet eum esse proximum intelligamus, cui vel exhibendum est officium misericordiæ si indiget, vel exhibendum esset si indigeret. Ex quo est jam consequens, ut etiam ille à quo nobis hoc vicissim exhibendum est, proximus sit noster. Proximi enim nomen ad aliquid est, nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Nullum autem exceptum esse cui misericordiæ denegetur officium, quis non videat, quando usque ad inimicos etiam porrectum est, quales erant imprimis Samaritani Judæis. In eandem sententiam Theophylactus: « Salvator, inquit, quoniam conditor ipse erat, sciens nos omnes unam creaturam, non operibus neque dignitatibus, sed naturâ definit proximum, etc. Omnes enim, inquit, qui ejusdem naturæ sunt, proximi tui sunt. Sis igitur vicissim et tu illis proximus, non eloco, sed affectione et studio erga illos. » Similia habet Titus. Ratio proximi in communi hominis naturâ fundatur: hominem enim hominis causâ creavit Deus, cunctosque ita inter se devinxit, ut se mutuo diligere juvareque teneantur, nullo habito respectu justitiæ, amicitia, generis, patriæ, nationis, aut quorumvis aliorum; quanquam sit ordo, si pluribus concurrentibus, nequeat unus omnes juvare. Egregiè ergo hic legisperitus, propriis verbis convictus docetur quis proximus ipsius sit, et quem datâ opportuni Samaritanus, se proximum esse Judæo saucio, et consequenter illum sibi; itaque respondit ei Dominus: *Vade, et tu fac similiter*, ut censeas tibi proximum esse non solum genere, patriâ, amicitia, religione junctum, sed quemvis hominem, cui vel exhibendum est officium misericordiæ, si indiget, vel exhibendum esset, si indigeret, inquit Augustinus, loco cit. Omnis enim homo est omni homini proximus, nec ulla cogitanda est longinquitas generis, ubi est natura communis, ut idem concione 8 in Psal. 118.

VERS. 58. — FACTUM EST AUTEM DUM IRENT, id est, dum pergerent Jerosolymam; nam hæc in codem

tate proximum esse suum, ipso opere debeat ostendere; omnis, inquam, homo, etiam inimicus, adeoque exosus ob religionem perversam, qualis est Samaritanus. Nec minus egregiè retunditur illius arrogantia, quâ putabat perbellè observatum hactenus à se illud de proximo sicut seipsum diligendo præceptum, nec oportuisse ut Jesus ipsum ejus rei admoneret, eò quòd neminem ex Israelitis fratribus, præsertim probis ac justis, læderet aut odisset: cum doceatur, si velit legem implere, et obtinere vitam æternam, etiam inimicos et alienigenas sicut seipsum diligere debere, id quod certè hactenus non fecerat. Porrò non perinde constringeret hæc Jesu conclusio legisperitum, si res ficta tantum esset, quam hactenus narrarat, non etiam gesta: videtur enim non verbo tantum velle docere ipsum, verum etiam exemplo movere, eoque à Samaritano sumpto, cujus pudere ipsum deberet, quòd inventus sit Samaritanus, in verâ pietatis dilectionis proximi ratione, superior iis qui primas religionis in Judaico populo tenerent. Alludere enim Jesus ad illud videtur, quod aliàs his hominibus objecerat: *Publicani et meretrices præcedent vos in regnum cælorum*, Matth. 21, v. 31.

VERS. 58. — FACTUM EST AUTEM, alia historia.

DUM IRENT, dum iter facerent, dum proficiscerentur, scilicet Jesus ejusque apostoli, per castella et loca Judææ, ad quæ præmiserat electos discipulos septuaginta duos, prout dictum fuit supra, vers. 1.

ET IPSE INTRAVIT, ut ipse intraret; non dubium quin cum apostolis; sed solus ipse nominatur, tanquam viâ Dominus, ex cujus arbitrio penderet, quòd castellum unum post aliud, vellet apostolos secum ingredi.

CASTELLUM, pagum, vicum, nomine Bethaniam, quæ Joannis 11, v. 1, vocatur castellum Mariæ et Marthæ; id adnotavit etiam Euthymius.

EXCEPIT, suscepit; magno cum amore et honore.

IN DOMUM SUAM, id est, hospitio, quemadmodum *suscipi solent peregrini*, ait Augustinus, sermone 26 de Verbis Domini, quanquam in propria venientem: *Suscipit enim famula Dominum, ægra Salvatorem, creatura creatorem, spiritu pascenda in carne pascendum, dignatione non conditione*. Felix tanto hospite mulier, eò commendanda magis hospitalitatis virtute, quòd Judæorum primatibus exosum, immeritò sanè, susceperet.

VERS. 59. — ET HUIC, CUI ERAT.

itinere videntur contigisse. INTRAVIT IN QUODDAM CASTELLUM; Græcè, *pagum quemdam*, qui videtur fuisse Bethania; nam hæc, Joan. 11, vocatur castellum Mariæ et Marthæ. ET MULIER QUEDAM MARTHA NOMINE EXCEPIT ILLUM, sive quòd major esset natu, ut Bernard., serm. 3 de Assumpt., fuisse putat, sive quòd ipsa rem familiarem communemque procuraret et administraret; et ideò dicitur eum excepisse. IN DOMUM SUAM, quamvis et Maria et Lazarus in eâ habitarent.

VERS. 59. — ET HUIC ERAT SOROR, etc., QUE ETIAM SEDENS; q. d., non obiter, sed ex composito, ut Aug.,

SOROR. *Ambæ, non solum carne, sed et religione germanæ, ambæ Domino cohæserunt, ambæ Domino in carne præsentî concorditer servierunt,* quod ait Augustinus, sermone 26 de Verbis Domini.

NOMINE MARIA, cognomine Magdalena. Syriacè est *Mariam*, quo modo etiam Græcè scribit aliàs evangelista. Cur ergo vocata est domus Marthæ potius quàm Mariæ? Fortè, ex divisâ hæreditate, domus Marthæ erat, non Mariæ; aut si utriusque, Martha familiam alebat, non Maria, sive quia Martha esset senior natu, sive quia Maria jamdiu à Judæâ abfuisset, secuta Jesum ex Galilæâ; vide supra, 8, vers. 2.

AUDIEBAT, auscultabat, avidè excipiebat.

VERBUM, sermonem, doctrinam illius, loquentis de regno Dei. Jesus, ne domi quidem alienæ hospitio exceptus, intermittit docendi studium: verùm interea dum prandium paratur, ne quid temporis elabatur sine fructu, docet et evangelizat, edisserens Mariæ, apostolis aliisque qui præsentés esse poterant, quæ ad animarum salutem conferrent: prius hospites suos spiritualiter pascebat, quàm ab ipsis corporaliter pasceretur. Docemur igitur Christum, quocumque accessit, non sibi privatim fuisse deditum, nec sua commoda, quietem, aut lautitias sectatum, sed hoc unum ei studium fuisse, ut aliis prodesset, utque munus obiret sibi à Patre injunctum. Quare Chrysostomus in Catenam adductus ait: « Exemplo suo docet discipulos, qualiter se gerere debeant in domibus eorum qui eos suscipiunt; ut scilicet applicantes ad domum, non resupini quiescant, sed « potius repleant suscipientes sacris et divinis doctrinis. »

ETIAM SEDENS. Audiebat verbum illius, non quovis modo, non stans et quasi aliud agens, non genu flexa et subinde ad negotia domestica exiliens, sed sedens, id est, composito ad hoc corpore, totam se audiendo discendoque addicens, huic uni rei incumbens, aliis omnibus ex professo neglectis. Sessione significatur, quies, attentio, diligentia et assiduitas.

SECUS, ad, juxta **PEDES.** Sedere ad pedes, habitus est, non tantum mulieris, sed et discipulæ, et humilitatem atque erga docentem reverentiam declarat; quæ duo, quies, inquam, et humilitas, ad contemplationem necessaria sunt. *Quantò humilius ad pedes sedebat,* inquit Augustinus, serm. 27 de Verbis Domini, *tantò ampliùs capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem convallis, denatat de tumoribus collis.* Delectabatur ergo Maria dulcedine divinarum rerum quæ

serm. 26 de Verbis Domini, notat, nempe cum quiete, attentione, diligentia, assiduitate, quæ per sessionem innuuntur. **SECUS,** seu **JUXTA,** **PEDES,** prout et Paulus *juxta pedes Gamalielis,* eruditus fuit, nam iste habitus est discipulæ, humilitatem et reverentiam erga docentem declarat. Unde Augustinus ibidem: *Quantò humilius ad pedes sedebat, tantò ampliùs capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem convallis, denatat de tumoribus collis.* **AUDIEBAT VERBUM ILLIUS,** loquentis de regno Dei, simul ac domum ingressus fuit, ne quid temporis sine fructu laboretur.

à Jesu docebantur, usque adeò ut præ his cætera omnia negligenda putaret.

VERS. 40. — MARTHA AUTEM. Maria quieta sedebat, uni intenta verbo Jesu; contra Martha

SATAGEBAT, distrahebatur, occupabatur negotiosa, et tanto excepto hospite sollicita erat, quâ ratione illi satisfaceret, et pro dignitate tractaret.

FREQÜENS, multum, variuin.

MINISTERIUM, pertinens ad corporis refectionem. *Præparabat quæ necessaria erant ad convivium,* ait Euthymius, *et ad obsequium ejus ac discipulorum.* Cupiebat ex officiosâ charitate, Domino et iis quos secum Dominus adduxerat, diligenter omnia, affatim et accuratè administrare; ideò distrahebatur circa varia ministeria, dum assiduè oporteret eam interesse iis quæ præparabantur, et manus admoveere, ut rectè essent curata omnia. Et sanè ipsius tanquàm matris-familias et hospitis, magis quàm sororis, intererat, curare ut nihil deesset hospiti dignè excipiendo; sed interim distinebatur et ab audiendo verbo Jesu avocabatur. Par utrique sorori pietas in Jesum, sed diversa pietatis functio erat; eadem pietas, duas sorores in Jesu diligendo concordés, ad res diversas agebat: Maria, vacans à domesticis externisque negotiis, assidebat ad pedes Jesu, audiens eum res divinas salutareshue docentem. Contra Martha, sollicita de apparatu convivii, huc illuc cursitabat, satagens ne quid deesset, quod ad Jesum pro dignitate excipiendum pertineret. Eadem igitur erga Dominum charitas, Mariam quidem non patiebatur ab ejus pedibus divelli, Martham verò sursùm ac deorsùm agebat, nec patiebatur Domino adhærere.

QUÆ STETIT ET AIT. Quidam vertit, *superveniens igitur ait; Syrus, et venit et dixit.* Martha non laboris pertæsa, sed cum non sufficeret omnibus obeundis, quæ ipsi apparanda videbantur, tandem venit eò ubi docebat Dominus, et astans interpellansque sermonem ejus, dixit ei, propositâ tanquàm coram judice de sorore querelâ:

DOMINE. Magna erat harum sororum erga Jesum reverentia.

NON EST TIBI CURÆ. Non incusat Jesum, quod quidam adnotant, sed excitat ad sui respectum; q. d.: Non te miseret meî, oppressæ negotiis? non dubito quin ita. Sciebat Martha quòd Jesus non teneretur id curare; sed confidenter loquitur, fiduciam ei suggerente, tum labore pro Jesu assumpto, tum humanitate Jesu.

SOLAM MINISTRARE, ut sola ministrem, ut sola ap-

VERS. 40. — MARTHA AUTEM SATAGEBAT, Græcè, distrahebatur, **CIRCA** **FREQÜENS** **MINISTERIUM,** id est, sollicita erat in variis ministeriis ad convivium et ad obsequium Christi ac discipulorum ejus pertinentibus, ne quid talibus hospitibus deesset. **QUÆ STETIT,** nempe tandem vel lassata, ut Basil. in Const. monast. c. 2, vel obeundis ministeriis omnibus non sufficiens, et interpellans Dominum concionantem ait: **DOMINE** **NON EST TIBI CURÆ.** per temetipsum: verba videntur subaccusantis incuriam, vel certè excitantis ad respectum sui: **QUOD** **SOROR** **MEA** **RELIQUIT** **ME** **SOLAM** **MINISTRARE,** in apparandis convivio necessariis: **DIC**

parem quæ ad prandium necessaria sunt. Videbatur ei à ratione alienum, quòd Maria ipsam desereret, nec ob Christi honorem et hospitem multitudinem sorori suam operam offerret. Accusat itaque sororem.

ERGO, si tibi curæ sum, de quo non dubito, dic, jube. Non jubet ipsa aut rogat sororem, partim quia sciebat eam sacræ doctrinæ ita addictam, ut nisi jubente Jesu non posset avelli; partim quia cum sedere ad pedes Jesu docentis videretur, nixa permissu et auctoritate Jesu, non decrevit ut, præterito Jesu, citra veniam Jesu, ipsa sororem ab audiendo Jesu avocaret. Quare Euthymius, dic, inquit, tanquam præceptor.

UT ME ADJUVET, LL mihi vicissim opituletur, ut una mecum ministerio manum admoveat, ait Euthymius; est enim metaphora ab oneribus sumpta quæ utrinque admotis manibus sublevantur. Adjuvet autem, non in inferioribus ministeriis obeundis, quæ per ancillas fiebant, sed in curâ gerendâ; cum enim ipsa sola non sufficeret omnibus intendere, vult sororem obire partem curæ. Mota, quod diximus, pio erga Dominum Jesum affectu, cupiebat sumptuosum convivium et multis abundans ferculis, lautè et mundè parare: id autem curam affert et sollicitudinem, exercetque totam domum, ita ut domesticorum nullus subtrahere se possit et gravioribus occupari. Cupit ergo Martha, ut surgat Maria, et relicto ad tempus studio audiendi divina, secum incubat eis quæ in præsentiarum judicat necessaria: non quòd præferat administrationem familiarem studio verbi, sed quòd hoc tempore judicet magis necessariam, arbitrata judicium Jesu suo consonum fore.

VERS. 41. — RESPONDENS. Maria causam suam judicij maluit committere, nec in respondendo voluit laborare, ait Augustinus, sermone 26, quod sæpè aliàs faciens, semper Jesum patronum sensit, sup. 7, v. 40; Matth. 26, v. 10; id enim meruit suâ taciturnitate, quam ex historiâ evangelicâ licet observare, quæ proprietatis, eos decet, qui contemplationis rerum divinarum studium profitentur.

MARTHA, MARTHA. Repetitio nominis, est indicium dilectionis, aut fortè movendæ intentionis, ut audiret attentius; verba sunt D. Augustini, serm. 26 de Verbis Domini; et jungenda est utraque causa.

TURBARIS, quidam vertunt tumultuaris. Sed tumultus hoc loco, distractio est et turbatio, ait Euthymius. Turbatio autem fuit, non reprehensibilis et immoderata, sed qualis consequi solet sollicitudinem de rebus pluribus uno tempore curandis.

ERGA PLURIMA, circa multa; varia enim parari ju-

ERGO ILLI, saltem à me admonitus, ut me adjuvet. Dicit hoc vult à Domino, eò quòd se frustra id Mariæ dicturam existimaret, vel indecens videretur, eam à docente avellere citra veniam.

VERS. 41. — ET RESPONDENS DIXIT: MARTHA, MARTHA; quâ geminatione nominis comprehensit Martham, ac turb tam sedat, et tacitè subreprehendit; quantum August., serm. illo 26, repetitionem nominis velit esse indicium dilectionis, aut fortè, inquit, movendæ intentionis, ut audiret attentius. SOLLICITA ES ET TURBARIS ERGA PLURIMA; eâ turbatione qualis conse-

bebat genera ferculorum, et variam suppellectilem disponebat, ut convivium exhiberet tanto hospite dignum. Revocat Jesus Martham à tantâ distractione, admonetque deponere sollicitudinem non necessariam, quia multis non sit opus, quod sequitur.

VERS. 42. — PORRO UNUM EST NECESSARIUM, uno autem est opus. Pericopen hanc multi ad sequentia referunt; nos cum aliis item multis, præcedentibus connectere malumus; præsertim cum subsequens pericope, suam Græcè et Syriacè habeat conjunctionem adversativam. Rationem ergo addit Jesus, cur dehortetur Martham à multis tantâ curâ parandis, quia uno solo sit opus, quia unum ferculum, unum cibi genus, sufficiat, ad usum vitæ unicum sufficiat ferculum. Basiliius, quæstione 20, inter fusiùs explicatas, citans hunc locum: *Paucis, inquit, vel uno est opus, paucis quidem ad apparatus videlicet, uno verò scopo ut necessitas expleatur.* Similiter Titus: *Non eâ de causâ huc venimus, ut supervacaneis escis ventrem impleamus, natura enim paucis contenta est.* Denique Theophylactus: *Uno nobis opus est, nempe ut comedamus qualitercumque, non variis.* Non requirebat Jesus lautam et opiparam mensam, vulgari ac parabili cibo contentus erat, quæ ejus erat temperantia. Sed quamvis apparatus plurium necessaria non esset, neque Jesus illam requireret; non tamen ingratum fuit Jesu varium ministerium Marthæ, neque peccavit illa ob superfluum apparatus aut sollicitudinis excessum; quia licet Jesus non requireret varium cibum, quippe non necessarium, rectè tamen Martha illum paravit et obtulit Jesu, ut suam erga Jesum fidem charitatemque declararet, et ostenderet quanti faceret Jesum, quem agnoscebat se pro dignitate excipere non posse, quantumcumque conaretur accuratè. Multa in se ipsis considerata parvi aut nullius fiunt à Jesu: quæ tamen ex fide pioque affectu oblata, gratissima sunt: exemplo sit unguentum illud pretiosum, sub mortem Jesu à Mariâ Marthæ sorore in caput recumbentis effusum, Matth. 26, v. 7. In hanc sententiam scribit Augustinus, sermone 27 de Verbis Domini: «Putamus reprehensum esse ministerium Marthæ, quam cura hospitalitatis occupaverat, quæ ipsum Dominum hospitio receperat? quomodò rectè reprehendebatur quæ tanto hospite lætabatur?» In eandem sententiam Ambrosius: «Nec Martha, inquit, in bono ministerio reprehenditur, sed Maria quòd meliorem partem sibi elegerit antefertur.» Sed et Cassianus, collat. 1, cap. 8: «Cum laboraret Martha, piâ sollicitudine ac dispensatione distenta, solam se videns ad

qui solet sollicitudinem de pluribus rebus uno tempore curandis.

VERS. 42. — PORRO UNUM EST NECESSARIUM. August. ad sequentia hoc referre solet, ut significetur contemplationem illius unius deitatis esse necessariam, quam opponit multis ministeriis hujus vitæ bonis quidem, sed carnalibus, quibus occupabatur Martha. Alii unum intelligunt illud quod Maria factitabat, scilicet audire verba Dei; quod in idem ferè redit. Non incongruam tamen interpretationem dant plerique Græci, Titus, Theophyl. et imprimis Basil. in Reg.

« tantum ministerium non posse sufficere, adiutorium « sororis à Domino postulabat, dicens : *Non est tibi « curæ, etc.*; utique non ad vile opus, sed ad laudabile eam ministerium provocabat. Et tamen quid « audit, » etc. Quid ergo est quòd Jesus vult Marthæ dictum, si nihil in eâ reprehendit? facientem benè, admonet ut meliora sequatur, aut si non admonet ut sequatur, certè ponit ei meliora ob oculos, sororis quietem præferens ipsius occupationi, iis quæ sequuntur verbis : *Maria optimam partem, etc. Non opus reprehendit, ait iterùm Augustinus, sed munus distinxit;* et Beda : *Ecce pars Marthæ non reprehenditur, sed Mariæ laudatur.* Quare non priùs quidquam Marthæ Jesus dixit, quàm illa conaretur sororem à studio divini verbi ad corporis ministerium abstrahere : quòd si illa animo ad varia apparanda distracto peccasset, suâ illam Jesus sponte ejus rei admonisset, et ut se sorori ad audiendum verbum jungeret, jussisset.

MARIA. *Maria autem*, quomodò legitur Græcè et Syriacè. Conjunctio adversativa pericopen hanc à præcedenti separat, quemadmodùm paulò antè diximus.

PARTEM, functionem, studium, genus vitæ; nimirum, descendis et contemplandis rebus divinis incumbere : quâ phrasi legimus psalmi 118, v. 57 : *Portio mea, Domine, custodire legem tuam.* Atque omninò frequens est in sacris Litteris, ut quod alicui obigit continuè possidendum, agendum, tolerandum, electione, sorte aut merito pars ejus dicatur, metaphorâ sumptâ à partitione hæreditatis. Thren. 3, v. 24 : *Pars mea Dominus.* Job. 27, v. 13 : *Hæc est pars hominis impii, etc.* Psalmi 10 v. 7 : *Ignis, et sulphur, et spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Psalmi 15 v. 5 : *Dominus pars hæreditatis meæ.*

OPTIMAM, *illam bonam*, quod interpres plenissimè expressit, *optimam*. Et quia certum est hic fieri comparisonem, conferrique inter se functionem Mariæ et functionem Marthæ, hoc enim veteres omnes intelligunt; hinc fit, ut D. Augustinus, sermone 26 et 27 de Verbis Domini, Ambrosius in Commentario, et Cassianus collationis primæ capite 8, non solum intelligant, verùm etiam aliquoties legant, *meliozem*. Ambrosii verba mox dedimus. Augustini sunt : *Non tu malam, sed illa meliozem.* Cassiani hæc : « Cùm « Marthæ sancto utique ministerio deserviret, utpote « quæ ipsi Domino ejusque discipulis ministraret, et « Maria spiritali tantummodò intenta doctrinæ, Jesu « pedibus inhæreret, præfertur tamen à Domino, quòd « meliozem elegerit partem. » Confert igitur inter se Christus, partem Mariæ et partem Marthæ, ut pudere debeat Calvinum, qui negat ullam hic fieri compara-

fusiùs disputatis, quæst. 20, juxta quam Christus significet unum esse necessarium, ut scilicet necessitati corporis fiat satis, ad quod paucis vel uno opus est cibo, quia natura paucis contenta; ut ita unum tacitè opponatur pluribus ferculorum generibus, quibus Marthæ parandis intenta erat. MARIA OPTIMAM PARTEM ELEGIT; Græcè, *bonam*, sed cum articulo emphasin significante, q. d., *illam bonam seu excellenter*

tionem : nam et partis nomen nonne ad aliquid est? et nonne quæstio hic et inter Martham et Mariam, utrùm Maria, relictâ suâ parte, transire debeat ad partem Marthæ, necne? Quare iterùm Cassianus illo loco : « Nam cùm dicit : Maria bonam partem elegit, « licet taceat de Marthâ, et nequaquam eam vituperare videatur, illam tamen laudans, hanc inferiorem « esse pronuntiat. » In eundem sensum interpretantur Græci, Titus, Theophylactus, Euthymius, ut Marthæ quidem virtus magna et bona, Mariæ autem major et excellentior fuerit; ex quibus Euthymii verba sunt : « Bonam partem dixit, non quòd altera mala sit, sed « bonam hic appellat eam quæ melior est. Potest « enim fieri, ut duorum bonorum, unum altero melius sit. » Sed equænam est pars illa optima Mariæ? Sedere ad pedes Jesu et audire verbum ejus, descendis et contemplandis rebus divinis incumbere (quod diximus), Deo vacare, et posthabitis iis quæ corporis sunt, totum in iis esse quæ sunt animi. Hæc est pars optima, pars, inquam, est, eorum qui eam elegerint sibi in hac vitâ sectandam, quibus decretum est huic præcipuè rei in hac mortali vitâ incumbere. Nam qui aliquando duntaxat id faciat, is non habeat hoc sibi pro parte. Quam ob rem sequitur hic verbum, *elegit*.

ELEGIT, quo significatur Mariam Magdalenam, non solum nunc intentam esse Dei verbo, verùm etiam id præcipuè functionis sibi delegisse in vitâ obeundum. Atque hæc est pars optima, id est, longè melior eâ ad quam Martha Mariam conabatur attrahere, curare, inquam, ea quæ facerent ad reficienda corpora Jesu ejusque discipulorum, melior hospitalitate et corporali pauperum curâ, quantò spiritale præstat corporali, et cibus mentis cibo ventris. *Per alterum enim corpus pascitur, per alterum anima vivificatur*, ait Theophylactus. « Bonum est hospitem esse, « inquit Euthymius, verùm melius Deo assidere : illud « enim corporale est, hoc autem spirituale. » « Maria, « inquit Chrysostomus, non ministrabat, sed discipula « hic etiam erat, et spiritalibus magis afficiebatur; « neque enim ministrabat tanquam vocata, neque « communi vacabat ministerio, sed soli Jesu honorem « impendit, neque tanquam homini adest, sed tanquam Deo. » Hanc autem partem minis bonam, an sibi præcipuè in vitâ sectandam elegerit Martha, non expressè dicit Jesus; possit enim intelligi, Mariæ pars melior dici eâ cui Martha in præsentiarum incumbit : videtur tamen id insinuare, præsertim cùm et postea disertè de Marthâ legamus quòd accumbente Jesu ministraverit, Joan. 12, v. 2; ita ut videatur hæc ejus fuisse propensio adeoque vocatio, sacris piisque functionibus, sed corporalibus atque exterioribus

bonam, quod noster *optimam* dixit et consequenter meliozem quàm Martha, sicut legit August. Itaque non opus Marthæ reprehendit, sed partem, id est functionem, studium, genusque vitæ Mariæ prætulit. Non tu malam, inquit August., serm. 27 de Verbis Dom., sed illa meliozem. Pars autem illa est sedere ad pedes Jesu, et audire verbum ejus, hoc est, descendis et contemplandis rebus divinis incumbere, quod

vacare. *Unusquisque enim proprium domum habet à Deo, alius quidem sic, alius verò sic*; 1 Cor. 7, v. 7. Præfert ergo Jesus functionem Mariæ functioni Marthæ, et otium illius hujus negotii, malens attentè, cæteris postpositis rebus, audiri, quàm lautis cibis tractari; quasi dicat: Non est quòd queraris de sorore, quòd te solam relinquat ministrare, quasi minùs beneficiat in eo, quòd tecum non curet ea quæ ad corporis mei refectionem faciant: scito optimam partem ab ipsâ electam. Ministerium tuum bonum est quidem et mihi gratum; sed quod illa agit, melius est, mihi que gratius. Judicium longè ab humano diversum. Dicerent homines Martham pro Christo laborare, nimirum prandium Christo esurienti parare; Mariam verò, Christo neglecto, sibi vacare et quieti suæ. Atquæ testatur Dominus, functionem Mariæ, cui non usque adeò curæ erat quali convivio Dominus exciperetur, meliorem esse sibi que gratiorem, gratius sibi esse eorum studium qui avidi sunt ad audiendum verbum Dei, quàm eorum qui solliciti sunt ut ipsum corporaliter pascant; scilicet ab illis quàm ab his, suavius se refici et ampliùs honorari.

QUÆ PROINDE NON AUFERETUR AB EA, quæ cum sit optima, et melior tuâ, non auferetur ab eâ, ut ad tuam transeat; *non auferetur*, me auctore, neque nunc neque in secula. Adicat se audiendo et meditando verbo Dei rebus que cœlestibus, quantum velit et possit hâc in mortali vitâ (ubi interdum servire oportet corporis necessitati); ego nunquam ei præcipiam, ut hâc functione relictâ, transeat in partem sollicitudinis tuæ, parantis mihi convivium splendidum; nunquam jubebo, ut spiritali hâc functione intermissâ, te adjuvet in his rebus externis minùs que necessariis; quòd si etiam necessariæ sint,

Maria elegerat, id est, toto vitæ studio tanquam partem seu sortem sibi propriam sectandam ceperat, sicut è contrario Martha officia pietatis corporalia, de quo etiam Joan. 12, v. 2. QUÆ NON AUFERETUR AB EA, neque in hâc vitâ, neque in futurâ. Auferetur enim aliquando onus necessitatis, seu corporalis hospitalitatis; æterna est dulcedo veritatis, inquit August. Per hoc ergo Dominus dat rationem cur melior sit pars Mariæ, sicut et Apostolus charitatem dicit esse majorem fide, et spe, eò quòd his transeuntibus illa ma-

CAPUT XI.

1. Et factum est, cum esset in quodam loco orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit et Joannes discipulos suos.

2. Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater, sanctificetur nomen tuum: adveniat regnum tuum;

3. Panem nostrum quotidianum da nobis hodiè;

4. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis; et ne nos inducas in tentationem.

5. Et ait ad illos: Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum mediâ nocte, et dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes,

6. Quoniam amicus meus venit de viâ ad me, et non habeo quod ponam ante illum;

erunt alii qui eis incumbent. Nec enim id quod est melius et perfectius, dimittendum est ob id quod minùs bonum minùs que perfectum est. Imò si perseveret tua soror, totam vitam divinarum rerum contemplationi impendere, ne vitâ quidem hâc finiente auferetur ab eâ hoc studium, vel me vel quovis alio faciente, quin potiùs augebitur et perficietur. Tuum ministerium locum non habebit in æternâ vitâ; hæc sororis tuæ functio poterit esse æterna. « In hâc vitâ augeatur, in aliâ vitâ perficietur, nunquam auferetur, » ait Augustinus, serm. 26 de Verbis Domini: à te « auferetur aliquando onus necessitatis; æterna est « dulcedo veritatis. » « Activa enim vita, inquit Beda, « cum corpore deficit: contemplativa autem hic incipit, ut in cœlesti patriâ perficiatur. » Cum ergo Maria suaviter audiret verbum dulcissimum, et corde intentissimo pascere; interpellato Domino à sorore suâ, quomodo putamus eam timuisse, ne diceret ei Dominus: Surge et adjuva sororem tuam? Mirâ enim suavitate tenebatur, quæ profectò major est mentis quàm ventris. Excusata est, sedit securior: ipse enim ejus factus est advocatus, qui judex fuerat interpellatus. Notum est cujus utar verbis.

Postremò monent rectissimè hic plerique omnes catholici tractatores, in his duabus sororibus figuratam à Domino duplicem vitam bonam, seu duplex genus vitæ bonæ futuræ in suâ Ecclesiâ; secundum tropologiam quidem, activam vitam et contemplativam; juxta anagogen verò, præsentem et futuram (nec enim exstat in hâc mortali vitâ, vita purè contemplativa), Marthâ quidem activæ et præsentis, Mariâ verò contemplativæ et futuræ, typum exprimente: de quibus latè Augustinus, illis jam sæpè laudatis sermonibus de Verbis Domini.

neat in æternum. Hoc ergo signum est corporalia exercitia non per se intendi à Deo, sed ut media, per quæ ad optimam partem, hoc est, ad scientiam charitatemque veritatis veniatur. Notant autem plerique Patres, et imprimis August., serm. 26 et 27 de Verbis Dom., duas vitas in his mulieribus figurari, tropologicè quidem activam et contemplativam, anagoricè verò præsentem et futuram, laboriosam et quietam, ærumnosam et beatam, temporalem et æternam. Vide August. latius.

CHAPITRE XI.

1. Un jour, comme il était en prière en un certain lieu, après qu'il eut cessé de prier, un de ses disciples lui dit: Seigneur, apprenez-nous à prier comme Jean l'a appris à ses disciples.

2. Et il leur dit: Lorsque vous priez, dites: Notre Père, que votre nom soit sanctifié; que votre règne arrive;

3. Donnez-nous aujourd'hui notre pain de chaque jour;

4. Et remettez-nous nos offenses, car nous remettons aussi nous-mêmes à tous ceux qui nous sont redevables; et ne nous abandonnez point à la tentation.

5. Il leur dit encore: Si quelqu'un d'entre vous avait un ami, qu'il allât trouver au milieu de la nuit, et auquel il dit: Mon ami, prêtez-moi trois pains,

6. Parce qu'un de mes amis, qui est en voyage, vient d'arriver chez moi, et je n'ai rien à lui donner;

7. Et ille deintus respondens, dicat : Noli mihi molestus esse, jam ostium clausum est, et pueri mei mecum sunt in cubili : non possum surgere, et dare tibi.

8. Et si ille perseveraverit pulsans, dico vobis, et si non dabit illi surgens, eò quòd amicus ejus sit, propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios.

9. Et ego dico vobis : Petite, et dabitur vobis ; quærite, et invenietis ; pulsate, et aperietur vobis.

10. Omnis enim qui petit, accipit ; et qui quærit, invenit ; et pulsanti aperietur.

11. Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi ? aut piscem : numquid pro pisce serpentem dabit illi ?

12. Aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem ?

13. Si ergo vos cum sitis mali, nôstis bona data dare filiis vestris : quanto magis Pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus eè ?

14. Et erat ejiciens dæmonium, et illud erat mutum ; et cum eiecisset dæmonium, locutus est mutus, et admiratæ sunt turbæ.

15. Quidam autem ex eis dixerunt : in Beelzebub principe dæmoniorum eiecit dæmonia.

16. Et alii tentantes, signum de cœlo quærebant ab eo.

17. Ipse autem ut vidit cogitationes eorum, dixit eis : Omne regnum in seipsum divisum desoiabitur, et domus supra domum cadet.

18. Si autem et Satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus ? quia dicatis in Beelzebub me eiecere dæmonia.

19. Si autem ego in Beelzebub eicio dæmonia, filii vestri in quo eiciunt ? Ideò ipsi judices vestri erunt.

20. Porrò si in digito Dei eicio dæmonia, profectò pervenit in vos regnum Dei.

21. Cum foris armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet.

22. Si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet.

23. Qui non est mecum, contra me est : et qui non colligit mecum, dispergit.

24. Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem : et non inveniens, dicit : Revertar in domum meam unde exivi.

25. Et cum venerit, invenit eam scopis mundatam et ornatam.

26. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum, nequiores se ; et ingressi, habitant ibi. Et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus.

27. Factum est autem cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turbâ, dixit illi : Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti.

28. At ille dixit : Quinimò beati, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud.

7. Et que cet homme lui répondit de dedans sa maison : Ne m'importunez point ; ma porte est déjà fermée, et mes enfants sont couchés aussi bien que moi ; je ne puis me lever pour vous en donner :

8. Si néanmoins l'autre persévérât à frapper, quand celui-ci ne se lèverait pas pour lui en donner à cause qu'il est son ami, je vous assure qu'il se lèverait à cause de son importunité, et lui en donnerait autant qu'il en aurait besoin.

9. Je vous dis de même : Demandez, et il vous sera donné ; cherchez, et vous trouverez ; frappez, et on vous ouvrira.

10. Car quiconque demande reçoit ; et qui cherche, trouve ; et on ouvrira à celui qui frappe.

11. En effet, qui est le père parmi vous qui donnât à son fils une pierre, lorsqu'il lui demanderait du pain, ou qui lui donnât un serpent, lorsqu'il lui demanderait un poisson,

12. Ou qui lui donnât un scorpion, lorsqu'il lui demanderait un œuf ?

13. Si donc vous autres, tout méchans que vous êtes, vous savez néanmoins donner de bonnes choses à vos enfans, à combien plus forte raison votre Père, qui est dans le ciel, donnera-t-il le bon esprit à ceux qui le lui demandent !

14. Et Jésus chassa un démon qui était muet ; et le démon étant sorti, le muet parla, et tout le peuple fut ravi en admiration.

15. Mais quelques-uns d'entre eux dirent : C'est par Bêlzebub, prince des démons, qu'il chasse les démons.

16. Et d'autres pour le tenter, lui demandaient un prodige dans l'air.

17. Mais Jésus connaissant leurs pensées, leur dit : Tout royaume divisé contre lui-même sera détruit, et toute maison divisée contre elle-même tombera en ruine.

18. Si donc Satan est divisé contre lui-même, comment son règne subsistera-t-il ? Cependant vous dites que c'est par Beelzebub que je chasse les démons.

19. Or, si c'est par Bêlzebub que je chasse les démons, par qui vos enfans les chassent-ils ? C'est pourquoi ils seront eux-mêmes vos juges.

20. Mais si c'est par le doigt de Dieu que je chasse les démons, assurément le royaume de Dieu est venu jusqu'à vous.

21. Lorsque le fort armé garde sa maison, tout ce qu'il possède est en sûreté.

22. Mais s'il en survient un autre plus fort que lui, qui le surmonte, il lui enlèvera toutes ses armes dans lesquelles il mettait sa confiance, et il partagera ses dépouilles.

23. Celui qui n'est point avec moi est contre moi, et celui qui ne recueille point avec moi, dissipe.

24. Lorsqu'un esprit immonde est sorti d'un homme, il s'en va par des lieux arides, cherchant du repos ; et comme il n'en trouve point, il dit : Je retournerai dans ma maison d'où je suis sorti.

25. Et y venant, il la trouve nettoyée et parée.

26. Alors il s'en va prendre avec lui sept autres esprits plus méchans que lui ; et entrant dans cette maison, ils en font leur demeure, et le dernier état de cet homme devient pire que le premier.

27. Lorsqu'il disait ces choses, une femme élevant sa voix du milieu du peuple, lui dit : Heureux le ventre qui vous a porté, et les mamelles que vous avez sucées.

28. Jésus lui dit : Mais plutôt heureux sont ceux qui écoutent la parole de Dieu, et qui la pratiquent.

29. Turbis autem concurrentibus, cœpit dicere : Generatio hæc, generatio nequam est ; signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophætæ.

30. Nam sicut fuit Jonas signum Ninivitis ; ita erit et Filius hominis generationi isti.

31. Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit illos ; quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis : et ecce plus quàm Salomon hic.

32. Viri Ninivite surgent in judicio cum generatione hæc, et condemnabunt illam ; quia poenitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ ; et ecce plus quàm Jonas hic.

33. Nemo lucernam accendit, et in abscondito ponit, neque sub modio : sed supra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant.

34. Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, corpus totum lucidum erit : si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

35. Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebræ sint.

36. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, et sicut lucerna fulgoris illuminabit te.

37. Et cum loqueretur, rogavit illum quidam Pharisæus, ut pranderet apud se ; et ingressus, recubuit.

38. Pharisæus autem cœpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium.

39. Et ait Dominus ad illum : Nunc vos, Pharisæi, quod deforis est calicis et catini, mundatis : quod autem intus est vestrum, plenum est rapinâ et iniquitate.

40. Stulti, nonne qui fecit quod deforis est, etiam id quod deintus est, fecit ?

41. Verùm tamen quod superest, date elemosynam : et ecce omnia munda sunt vobis.

42. Sed vae vobis Pharisæis, quia decimatis mentham, et rutam, et omne olus, et præteritis judicium et charitatem Dei : hæc autem oportuit facere, et illa non omittere.

43. Vae vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro.

44. Vae vobis, quia estis ut monumenta quæ non apparent, et homines ambulantes supra nesciunt.

45. Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi : Magister, hæc dicens, etiam contumeliam nobis facis.

46. At ille ait : Et vobis legisperitis vae : quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, et ipsi uno digito vestro non tangitis sarcinas.

47. Vae vobis qui ædificatis monumenta prophetarum : patres autem vestri occiderunt illos.

48. Perfectò testificamini quòd consentitis operibus patrum vestrorum : quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulcra.

49. Propterea et sapientia Dei dixit : Mitam ad illos prophetas et apostolos, et ex illis occident, et persequentur :

29. Et comme le peuple s'amassait en foule, il commença de dire : Cette race est une race méchante : ils demandent un signe ; et il ne leur en sera point donné d'autre que celui du prophète Jonas.

30. Car comme Jonas fut un signe pour ceux de Ninive, ainsi le Fils de l'homme sera pour cette nation.

31. La reine du Midi s'élèvera au jour du jugement contre les hommes de cette nation, et les condamnera, parce qu'elle est venue des extrémités de la terre, pour entendre la sagesse de Salomon ; et cependant il y a ici plus que Salomon.

32. Les Ninivites s'élèveront au jour du jugement contre ce peuple, et le condamneront, parce qu'ils ont fait pénitence à la prédication de Jonas ; et cependant il y a ici plus que Jonas.

33. On n'allume point une lampe pour la mettre dans un lieu caché, ou sous un boisseau, mais on la met sur le chandelier, afin que ceux qui entrent voient sa lumière.

34. Votre œil est la lampe de votre corps : si votre œil est net, tout votre corps sera éclairé ; et s'il est mauvais, votre corps sera dans les ténèbres.

35. Prenez donc garde que la lumière qui est en vous ne soit elle-même que ténèbres.

36. Si donc tout votre corps est éclairé sans avoir aucune partie ténébreuse, il sera entièrement éclairé, comme lorsqu'une lampe vous éclaire par sa lumière.

37. Pendant qu'il parlait, un pharisien le pria de dîner chez lui. Il y entra : et s'étant mis à table,

38. Le pharisien commença de dire en lui-même : Pourquoi ne s'est-il point lavé avant le dîner ?

39. Mais le Seigneur lui dit : Vous autres Pharisien, vous avez soin de nettoyer le dehors de la coupe et du plat ; mais le dedans de vos cœurs est plein de rapines et d'iniquités.

40. Insensés que vous êtes, celui qui a fait le dehors n'a-t-il pas fait aussi le dedans ?

41. Néanmoins donnez l'aumône de ce que vous avez ; et toutes choses seront pures pour vous.

42. Mais malheur à vous, pharisiens, qui payez la dime de la menthe, de la rue et de toutes les herbes, et qui négligez la justice et l'amour de Dieu. C'est là néanmoins ce qu'il fallait pratiquer, sans omettre ces autres choses.

43. Malheur à vous, pharisiens, qui aimez à avoir les premières places dans les synagogues, et à être salués dans les places publiques.

44. Malheur à vous qui ressemblez à des sépulcres qui ne paraissent point, et que les hommes qui marchent dessus ne connaissent point.

45. Alors un docteur de la loi prenant la parole, lui dit : Maître, en parlant ainsi, vous nous déshonorez aussi nous-mêmes.

46. Jésus lui dit : Malheur aussi à vous autres, docteurs de la loi, qui chargez les hommes de fardeaux qu'ils ne peuvent porter, et qui ne les touchez pas même du bout du doigt.

47. Malheur à vous qui bâtissez des tombeaux aux prophètes, et ce sont vos pères qui les ont tués.

48. Certainement vous témoignez assez que vous consentez à ce qu'ont fait vos pères, puisqu'ils ont tué les prophètes, et que vous leur bâtissez des tombeaux.

49. C'est pourquoi la Sagesse de Dieu a dit : Je leur enverrai des prophètes et des apôtres ; et ils tueront les uns, et ils persécuteront les autres,

50. Ut inquiratur sanguis omnium prophetarum, qui effusus est à constitutione mundi à generatione istâ,

51. A sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare et ædem. Ita, dico vobis, requiretur ab hâc generatione.

52. Væ vobis legisperitis, quia tulistis clavem scientiæ : ipsi non introistis, et eos qui introibant, prohibuistis.

53. Cùm autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisei et legisperiti graviter insistere, et os ejus opprimere de multis,

54. Insidiantes ei, et quærentes aliquid capere de ore ejus, ut accusarent eum.

50. Afin qu'on redemande à cette nation le sang de tous les prophètes, qui a été répandu depuis la création du monde,

51. Depuis le sang d'Abel, jusqu'au sang de Zacharie, qui a été tué entre le temple et l'autel. Oui, je vous déclare qu'on en demandera compte à cette nation.

52. Malheur à vous, docteurs de la loi, qui vous êtes saisis de la clé de la science, et qui n'y étant point entrés vous-mêmes, l'avez encore fermée à ceux qui voulaient y entrer.

53. Comme il leur parlait de la sorte, les pharisiens et les docteurs de la loi commencèrent à le presser fortement, et à l'accabler de plusieurs questions,

54. Lui tendant des pièges, et cherchant à tirer de sa bouche quelque chose qui leur donnât lieu de l'accuser.

COMMENTARIA.

VERS. 4. — ESSET ORANS, Latinè *oraret*. Frequens est Christo oratio, tum ut humanam naturam suam in omni virtutum genere exerceat, tum ut nobis exemplum det frequenter cum Deo colloquendi, mentemque in cœlum subvehendi, discussis rerum terrenarum curis et phantasmatis omnibus : quo nihil utilius est ad servandam vitæ sanctæ integritatem. Oravit autem Deum, si quidem pro se oravit, perseverantiam (plenus enim cæteroqui erat donis Spiritûs sancti) et corporis à morte gloriam, non ut dubius aut incertus, sed ut qui agnosceret Dei in se gratiam : nam potissimum pro nobis oravit, quorum salutem in se receperat procurandam : oravit haud dubium inter cætera, ut, cùm turba de carnali regno cogitaret, peteret à Patre ea quæ ad spiritale regnum cœlorum in hominum animis confirmandum pertinent. Cæterum non petitionem tantum complectitur oratio, sed et meditationem, laudem, gratiarumque actionem. Docuit autem exemplo suo, à prædicatione, ad vitandam gloriam vanam, secedendum esse doctori, et colligendam in Deum mentem, neque semper multitudini adhærendum, commendandum verò seorsum Deo prædicati verbi profectum in auditoribus.

IN QUODAM LOCO, in quem secesserat hunc in finem.

UT CESSAVIT. Syrus, *ut finivit*.

UNUS, quidam. Putant aliqui fuisse ex septuaginta discipulis unum.

VERS. 1. — CUM ESSET IN QUODAM LOCO ORANS, UT CESSAVIT ; neque enim fuit ausus discipulus ille orantem interpellare, cùm oratio tanquam colloquium cum Deo doctrinæ longè præferenda sit, nisi necessitas aliud postulet. DIXIT UNUS : DOMINE, DOCE NOS ORARE, præscriptâ, scilicet, certâ quâdam orationis formulâ. Quæ petitio congruentissima fuit auctoritate Augustini, tract. 7 in Joan. Qui enim habent causam, inquit, et volunt supplicare imperatori, quærunt aliquem jurisperitum, à quo sibi preces (id est, libellus supplex) componantur ; ne fortè si aliter petierint quam oportet, non solum non impetrent quod petunt, sed et pœnam pro beneficio mereantur. Itaque *doce nos orare*, id est : Jurisperite noster, assessor Dei, imò concessor, compone nobis preces, seu libellum supplicem, inquit ibidem August. SICUT DOCUIT ET JOANNES DISCIPULOS SUOS. Ex quo constat Joannem aliquam certam

DOCE NOS. Frequenter nobis commendas orationem et verbo et exemplo ; *doce nos* igitur, qui divinarum rerum doctor es absolutissimus, orandi formam, et doctrinæ tuæ et professioni nostræ congruam, quæ Deo gratissima sit : quò, ut par est, ex tuo præscripto fiant à nobis discipulis tuis omnia.

JOANNES, in cujus tu locum successisti.

DOCUIT, dùm viveret. Joannes quemadmodum jejunia præscripserat discipulis suis, supra 5, v. 35 ; ita et composuerat, ex præceptis suæ de pœnitentiâ instantique regno cœlorum doctrinæ, opportunas preces, quibus excitaret suorum animos in spem redemptionis per Christum promissæ, et præpararet ad excipiendam.

VERS. 2. — ET AIT ILLIS, scilicet respondens. Omnes alloquitur, rogaverat enim discipulus, non se solum, sed omnes doceri.

CUM ORATIS, cùm vultis orare.

DICITE, hæc utimini formulâ, quæ ex sacris Scripturis petita, omnium expetendorum summam continet. Eandem orandi formam hic tradit, quam capite 6 Evangelii secundum Matthæum. An igitur repetiverit Christus quam semel docuerat ? nihil video sequi incongruum si hoc dicatur. Sed utrum prius discipulos seorsum, quod hic dicitur, docuerit, postea verò in monte cum discipulis turbas, quod Matthæi 6 ; an contra, prius in monte omnes docuerit, postea seorsum inculcârît discipulis, res manet incerta. Fieri potuit ut discipulus iste rogator, vel

et antè non usitam orandi formulam suis tradidisset, ut et illi de proprio magistri sui instituto aliter Deum orarent, inquit Tertul., 4 contra Marcionem, c. 20. Religionis enim pars non infima est oratio, quam propterea etiam novam inferre solet, quisquis religionem innovaverit.

VERS. 2.—CUM ORATIS DICITE. Eadem est hæc oratio, quantum ad substantiam, cum eâ quam tradidit Matth. 6. Græcè etiam quantum ad verba. Suppletur enim in singulis petitionibus non solum id quod explicationis gratiâ apud Math. additur, sed etiam suppletur petitiones duæ, quæ Latinè omittuntur. Verùm quia exemplaria Latina etiam antiquissima illis carent, verisimile est à nonnullis quamvis perperam fuisse Græcè inserta, ne fortassis manca hæc oratio videretur. Quinque igitur tantum sunt hic petitiones, tertia verò et septima deliciunt, notat August. in Enchiridio,

non audierit sermonem in monte, vel orandi formam, inter plurima alia salutis documenta auditam, oblitus fuerit. Quidquid sit, nihil mirum, si Christus, non bis, sed sæpius, hanc exactissimam orandi formam reperit, ejus voluit inter suos usum esse quotidianum.

PATER. Græcè et Syriacè additur, *noster qui es in cælis*; quemadmodum etiam mox: *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terrâ*. Latinus interpres qui hæc Græcè non legit, videtur verioribus codicibus usus; cui suffragatur D. Augustinus Enchiridii capite 116, dum declarat Lucam Evangelistam, in Oratione Dominicâ, petitiones, non septem, ut Matthæus, sed quinque complexum esse. Fit enim verisimile, à notariis aliquibus fuisse hæc Lucæ adjecta, ne Oratio Dominica à Lucâ scripta, manca appareret, dum non per omnia responderet, sive ei quæ à Matthæo scribitur, sive ei quæ à fidelibus vivâ voce accepta quotidie recitatur. Atqui non curavit Christus, dum hanc orandi formam repetivit, eadem semper verba numerare: non enim tam verbis suos astringere voluit quàm docere, quid, quâ ratione, et quibus affectibus, orandum esset. Et quancumque formulam explicatissimam exactissimamque tunc dictavit, quando secundum Matthæum discipulos simul et populos in monte docuit, quam proinde etiam merito sequitur fidelium usus; non tamen necessariò opus fuit omnibus ac singulis articulis tunc additis, cum quidam in quibusdam possent contineri, et alii ex aliis intelligi. Inprimis enim quod ad voculam *noster*, illa satis intelligitur, cum in progressu ubique usus est similis pronomini: *Panem nostrum*, etc. Porrò, *qui es in cælis*, non potest non occurrere oraturo, qui modò cogitet quicum loqui parat. Jam verò *fiat voluntas tua sicut in cælo et in terrâ*, tam facile intelligi potest ex præcedentibus quàm abundè illic contineri; nec enim sanctificatur à nobis nomen Patris, nisi fiat à nobis voluntas ejus; neque desiderat regnare Patrem in cælo et in terrâ, qui non ardentissimè desiderat ejus fieri voluntatem in cælo et in terrâ. Quare ut disceremus in oratione, non tam de verbis esse solliciti quàm de rebus; nec tam de voce quàm de spiritu ac mente, non eisdem semper verbis Salvator tradidit orandi formam, etiam eam quam voluit nobis esse quotidianam.

Pater. Nullum elogium, quo Dei bonitas commendetur, ita convenit oraturis, ut elogium Patris: *Quantùm hoc nominis nemo nostrum in oratione audeat attingere*, Cyprianus ait, *nisi dignationis ejus et bonitatis ubertatis id permisisset*. Hoc enim elogium, ut omnia complectitur Dei erga nos beneficia, creationem, conservationem, redemptionem, peccatorum cap. 116, quia septima in sextâ utcumque comprehenditur, sicut et tertia in primâ et secundâ. Nam nomen Patris à nobis sanctificari non potest, neque regnum ejus seriò optari, nisi velimus fieri voluntatem ejus: et à præcipuo malo liberatur, qui remissis debitis in tentationem nullam inducitur, cui liberatio à reliquis malis suo tempore velut merces dabitur. Itaque, ut disceremus in oratione non tam de verbis quàm de rebus esse anxii, ac de spiritu orationis, diversis verbis orationem tradidit, quam fidelibus quotidianam esse voluit. Nam circumstantiarum et apud Matth.

veniam, poenarum interitum, justificationem, sanctificationem, filiorum adoptionem, hæreditatem Dei, fraternitatem cum Unigenito copulatam, sancti Spiritus dona largissima, denique glorificationem vitæ æternum beatæ (verè enim hæc Patris sunt beneficia, imò multò plus quàm Patris: nam, cum Dei erga nos charitas beneficentiaque, in immensum excedat ejusvis patris erga filium, idcirco duntaxat Patris nomen in usu est, cum de Dei in nos bonitate est sermo, quòd aliud non sit apud homines quo major veriorque exprimi charitas queat) ac proinde oraturi animus ut amore Dei flagret valeat efficere (et quid sit bonis filiis charius patre?), ita et maximam addit impetrandi fiduciam (quid enim neget filiis justa petentibus pater?), et insigni curâ animum afficit, ne qui Deo dicit *Pater*, eo Patre inveniatur indignus, quin potius par gratiæ præstet et studium. Judæus, ut sub lege servus, doctus erat Deum in oratione Dominum appellare: Christianus spiritu adoptionis donatus, clamat: *Abba Pater*, Gal. 4, v. 6. *Meminisse itaque*, ait Cyprianus, *et scire debemus quia quando Patrem Deum dicimus, quasi filii Dei agere debemus, ut quomodò nos nobis placeamus de Deo Patre, sic sibi placeat et ille de nobis filiis*. Alloquimur porrò Patrem Salvatoris nostri Jesu Christi; quem consuevit ille et suum et nostrum Patrem vocare, ad eumque referre omnia; sed oramus nihilominus et Salvatorem ipsum, et Spiritum sanctum, quippe qui sciamus eos unâ facere ac donare quiddid facit ac donat Pater. Nam et sic in sacrificio, solum Patrem alloquimur, toti tamen Trinitati sacrificamus: tres enim personæ, sunt unus Pater noster, unus exauditor, unus gratiarum largitor.

SANCTIFICETUR NOMEN TUUM. Hæc prima petitio est, digna prorsus eo qui Deum Patrem appellavit, quippe qui, ut ingenuus filius, pro nullâ re prius, quàm pro patris gloriâ, quam solam ei optare potest, supplicet: omnia verò reliqua, secundo loco ducat, infraque honorem et gloriam ipsius numeret. Sciamus ergo oportet, tunc nos demum ad ritè precandum fore comparatos, si non tantum de nobis et nostrâ utilitate erimus solliciti, sed priorem locum Dei gloriæ dabimus; neque satis nos magno divinæ gloriæ studio flagrare, nisi nostrî quodammodò obliti, illi ante omnia operam demus: est enim nimis præposterum, curare tantum quæ nostra sunt, majestatem autem Dei, quæ omnibus aliis curis suo merito longè præferenda est, negligere. Porrò, nomen Dei hic intelligitur, Deus ipse ut inter homines nominatur, et inter homines cognoscitur. Cognoscitur autem et nominatur ab operibus et virtutibus suis, nempe, potentiâ, sapientiâ, tanta diversitas est ut videatur Christus illas orandi formulas diverso tempore tradidisse, utram prius non constat. Hæc oratio omnia omnino petenda complectitur, ut Cyprian., lib. de Orat. Dominicâ. Ut idcirco Tertull., lib. de Orat. c. 1, vocaverit *totius Evangelii breviarium*. Hinc August., epist. cit., c. 12: *Liberum est aliis atque aliis verbis, eadem tamen orando, dicere, sed non debet esse liberum alia dicere*. Deinde, quantum ad ordinem petendi, ordine pulcherrimò id quod supremum in affectu hominum esse debet, hoc præcedit, inferiora sequuntur. Denique nulla in eo bat-

justitiâ, misericordiâ, veritate. Hanc ergo majestatem, his in virtutibus refulgentem, hujusmodi operibus nobilem, sanctificari petimus: non ipsam in se sanctam fieri, cujus absolutissimæ sanctitati nihil aut accedere aut decedere potest; verum ut ab omnibus sancta habeatur, sancta prædicetur et sanctè colatur, id est, ab omnibus agnoscat, ab omnibus laudetur, magnificetur, celebretur, glorificetur, omnisque ei honor habeatur. Porrò hoc fit, si qui à Dei cognitione et cultu, à verâ fide et religione, alieni sunt, Judæi et gentiles convertantur, hæretici revertantur; si fideles, qui populus sunt Dei, vitam ducant integram et inculpatam; si bonis operibus luceant et virtutibus proficiant; si studiosi sint laudis et gloriæ Dei, sua omnia eò instituentes, bona omnia ipsi ascribentes; si ei ut veraci credant, in eo ut potenti et largo sperent, ut justum timeant, ut bonum diligant, si recta et sancta habeant ac censeant omnia opera ejus; si linguâ majestatem ejus prædicent, et corde pio venerentur; nunquàm de ipso loquantur aut cogitent sine summâ veneratione offensivisque timore; denique, nihil habeant eos sanctius, augustius, magisque colendum et observandum. His ferè modis sanctificari contingit nomen Dei, cum ab illis quorum hæc sunt, tum ab aliis qui hæc in illis observant, probant, laudant, imitantur. De illo, Isaias capite 8, v. 15: *Domini exercituum ipsum sanctificate; ipse pavor vester et ipse terror vester*; et Petrus prioris Epistolæ tertio capite, v. 15, Isaiam imitatus: *Domini autem Christum sanctificate in cordibus vestris*. De hoc, Matth. 5, v. 16, Salvator: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*; et Apostolus Petrus prioris epistolæ secundo capite, v. 12: *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam, ut etc., ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis*. Cæterum, his modis sanctificant homines nomen Dei: sanctificat autem et Deus ipse nomen suum, juxta quod loquuntur complura Scripturæ loca, Levit. 10, v. 3; Isa. 5, v. 16; Ezechiel. 20, v. 41, 42, et 38, v. 23, nimirum, cum, novis magnisque operibus, declarat hominibus, facitque ut agnoscant, misericordiam, justitiam, sanctitatem, majestatem ipsius; id quod etiam hæc petitione intelligendum est comprehensum; idcirco fortassis generaliter dictum est: *Sanctificetur nomen tuum*; ut intelligas: fac ut sanctificetur modis omnibus. Huic sanctificationi nominis Dei opponitur ejusdem nominis

tologia, sed brevis incomparabilis, ut scilicet non agmine verborum, ut ibid. Tertull., Deum adeundum putemus, sicut ethnici faciebant.

PATER. Proœmium est, non petitio, in quo latet divina quedam rhetorica ad conciliandam Dei benevolentiam: est enim appellatio extremæ bonitatis, pietatis, et potestatis, ut Tertull. supra. Nam Pater vocatur, tanquam fons omnium beneficiorum, creationis, regenerationis et maximè adoptionis per baptismum, quæ comprehendunt omnia reliqua. Est enim hæc oratio renatorum propria, non Judæorum, at fidei, ut notavit Tertull. et Cyprian., lib. de Orat. Dominicâ et August., serm. 48, de Diversis. Et quam-

pollutio sive profanatio, cum scilicet detrahitur sive majestati sive operibus ejus, vel minus reverenter et honorificè quàm merentur ea homines suspiciunt. Id quod frequenter Scriptura tribuit vitæ non bonæ eorum qui se profitentur populum Dei. Isaiæ 52, v. 5; Ezech. 36, v. 20: *Et ingressi sunt ad gentes ad quas introierunt, et polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis: Populus Domini iste est, de terrâ ejus egressi sunt, et cætera plura illic hanc in rem; item 45, v. 7, 8; denique Rom. 2, v. 25. Deus ipse quoque aliquando dicitur polluere nomen suum, nimirum, cum pollui ab improbis sinit, neque se ipse declarat: locum habes Ezech. 39, v. 7. Hæc à contrario deprecamur, cum dicimus: Sanctificetur nomen tuum. Fit itaque manifestum, primâ hæc petitione, respicere nos quidem ante omnia in Dei gloriam; cæterum ex consequenti et pro nobis ipsis ac fratribus, hominibus omnibus, orare, ut in nobis et per nos ea Deus operetur, per quæ nomen ejus sanctificetur; sunt autem ea quæ mox exposita sunt, cum primis nobis necessaria et salutaria: quæ, quia ex nobis ipsis non valemus, sed ex Dei gratiâ; idcirco, ut Deus ea in nobis operetur, rogamus. Ergo, summa hujus petitionis est, ut Dei gloria in mundo reluceat, qualisque est inter homines noscatur et celebretur, atque ita ut meretur, colatur et honoretur. Observandum est autem gratiarum actionem hic contineri. Nam, cum Dei nomen ubique et semper sanctificari desideremus, omnium illi bonorum laudem tribui cupimus; itaque omnia illi accepta ferendo, quibus sanctus habeatur, ejus erga nos beneficia grati agnoscimus. Porrò, non hæc cum vitâ desinet sanctificatio nominis Dei, neque intrâ hujus vitæ terminos sese continet prima ista Dominicæ Orationis petitio; sanctificabitur ab electis nomen Dei in alterâ vitâ, tantò integrius, quantò ab iniquitate et corruptione alieniores erunt: facili enim dabunt gloriam ex omnibus Deo, quibus non erit ab iniquitate periculum ut sibi aliquid ascribant; imò verò, tum demùm sanctificabunt nomen Dei ita ut dignum est, quando non sanctificabunt nomen Dei auditum et creditum, sed Deum ipsum visum; quando non celebrabunt majestatem Dei in operibus suis et virtutibus refulgentem, sed ipsum in se coram fulgentem; quando fruentur aspectu ejus, videbuntque eum sicuti est, nec nominabitur eis ex eis quæ operatur et agit, sed ex eo quod est atque esse oculis cernitur. Tunc non aliquando sanctificabunt nomen Dei, sed hoc solum, perpetuum, atque æternum erit*

vis Christus ferè soleat Patrem vocare primam personam, nihil tamen incommodi est, si enim tota Trinitas, utpote æqualiter omnium beneficiorum fons, intelligatur à nobis. Unde virtute est summæ laudis, atque dignationis Dei, summæ gratiarum actionis, et summæ fiduciæ compellatio. Quâ de causâ Cyprian. Hoc nomine, inquit, nemo nostrum auderet attingere nisi dignationis ejus, et bonitatis ubertas id permisisset. Est enim hæc vox, Pater, novi Testamenti et amoris Dei propria, sicut, Dominus, Testamenti veteris et timoris. Unde simul his verbis et charitas erga Deum excitatur, quid enim charius filiis quàm pater, et supplex affectus, et impetrandi præsumptio, et cura,

illorum opus, ipsaque eorum beatitudo, perpetuò Dei nomen sanctificare, celebrare, laudare, et clamare cum Seraphim, Isa. 6, v. 3: *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth*: juxta illud Psalmographi psalmo 85, v. 5: *Beati qui habitant in domo tuâ, in secula seculorum laudabunt te*. Qui enim vel ad momentum fruatur aspectu Dei, fieri non possit quod mox in laudem erumpat, atque extra se raptus sui que prorsus oblitus in eo laudando sit totus; ejusmodi est illa suprema essentia. Jam qui perpetuò eâ fruuntur, non possunt non perpetuò illius occupari laude, cujus nunquàm satis capit admiratio: quin demersi in illam pulchritudinis abyssum, sui que oblitus, in illius quasi vertuntur toti transmutanturque laudem, fiuntque nihil aliud quàm Dei mera laus. Hic finis est noster, ad quem creati et redempti sumus, *ut simus*, quomodo Apostolus loquitur Ephes. 1, v. 12, *in laudem gloriæ ipsius*: hunc flagitamus, primâ hâc Dominicæ Orationis petitione, ad summam Dei ex nobis gloriam, et summum nostrum ex Deo bonum.

ADVENIAT REGNUM TUUM. Græcè est simplex *veniat*; sed idem unus est sensus utriusque. Secunda Dominicæ Orationis petitio, quâ pergit liberaliter institutus filius patri precari honorem. Porrò, est regnum Dei generale, quo dominatur Deus toti universo, servans, auferens, ordinans, gubernans, singula pro arbitrio. Hoc cum ab initio creaturæ perduret (*Regnum tuum regnum omnium seculorum*, ait Psalmus 144, v. 13, et *dominatio tua in omni generatione et generatione*), ac proinde optari non possit ut veniat id quod præsens est, non venit hoc loco intelligendum. Est aliud Dei regnum singulare, quo ipse in servis suis et servi ejus in ipso, hic, adversus communes hostes, carnem, mundum et diabolus, regnant, per fidem, divinorum mandatorum observationem, justitiam, pacem, et gaudium in Spiritu sancto, quæ Apostolus, Rom. 14, v. 17, vocat *regnum Dei*. Sed neque de isto regno hic sermo est, partim quia et istud, præsens semper cum adsit in aliquibus, non perinde convenienter optetur advenire; augeri potius et propagari; partim quia mox illud petitur. Est tertium Dei regnum, quod antonomasticè id nominis habet (ad quod secundum illud *παρασκευαστικὸν* preparatorium est), peccatum prorsusque tranquillum, quo in sanctis suis absque alicujus hostis infestatione, Deus æternum singulariter regnat: id quod mox à morte inchoatur in eorum spiritibus qui reatùs omnis expertes decedunt, perficiendum in electis omnibus à resurrectione. Mox enim

ne tanto Patre indigni simus; quæ notavit August. hic.

SANCTIFICETUR NOMEN TUUM. Prima petitio et filiorum cura est gloria Patris. Nam nomen Dei est Deus ipse, qui nominatur, majestas et auctoritas ejus. Petimus ut illud sanctificetur, non quasi in seipso non sit semper sanctum, sed, inquit hic August., ut sanctum habeatur ab hominibus, hoc est, ut illis innotescat Deus; ut non existiment aliquid sanctius, quod magis offendere timeant. Fit hoc autem non solum Deum cognoscendo, et voce celebrando, sed et vitæ integritate velut sanctum habendo. Sic enim è contrario nomen Dei blasphemari et pollui dicitur, cum

à corporis morte aufertur sanctis illis spiritibus corruptio omnis ex humanâ tracta origine, augentur perfectâ scientiâ, donantur absolutâ charitate et justitiâ, honorantur aspectu faciei Dei et fruitione majestatis ejus, denique unus fiunt cum Deo spiritus, et deiformes divinique adeò, ut nihil in eis sit quod Dei non sit; quare verè regnat in eis Deus. Quod autem à morte animabus obtingit, id à resurrectione etiam corpora assequuntur, ut nihil in eis restet quod Dei non sit, nulla peccati labes, nulla corruptio, nullum exterminii medicamentum, sed, unita suis jam ante beatis animabus, immortalia fiant, incorruptibilia, pura, gloriosa, et cœlesti naturæ proxima. Neque eorum tantum corpora, quorum animæ reatùs omnis expertes ex vitâ hâc mortali excesserint, sed electorum omnium et corpora et animæ eo qui descriptus est felici statu in resurrectione donabuntur. Quare tunc Deus perfectè in sanctis suis regnabit, et singulis, et universis, quando, nihil in illis existente quod illius non sit, *erit ipse omnia in omnibus*, quo modo Apostolus loquitur, 1 Cor. 15, v. 28; ille enim demum verè et perfectè aliquibus regnat, qui ita eos regit, ut totos adeò possideat, ut sit ipse in eis omnia, nihil eî in eis obsistat contrarium, nihil sit quod contrahatur. Hoc illud erit regnum Israel, de quo quærebant Act. 1, v. 6, discipuli: *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* et de quo Christus ipse dicit: *Cum videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei*, Luc. 21, v. 31. De ipso hâc Dominicæ Orationis petitio intelligenda est. Itaque, dum oramus ut adveniat regnum Dei, partim petimus ut in animabus nostris corpore exutis regnet Deus; præcipue verò perfectum illud Dei à resurrectione regnum, quando erit ipse omnia in nobis omnibus, desideramus. Porrò aderit illud quidem statuto die, sed, ut honoris Patris nostri studiosi, qui tum demum etiam perfectè sanctificabitur, desideramus et oramus ut citò illud ipse adducat; desiderando autem digni reddimur, qui in regni societatem à Patre assumamur, cujus ea erga nos dignatio est, ut, per preces cæteraque virtutum opera, nos sibi velit, in regno illo parando condendoque, cooperarios esse. Huic regno Dei opponitur Sathanæ regnum, seu tyrannus potius et confusio: *perdicit enim instar* (quod habet Jeremias cap. 17, v. 11), *fovet quæ non peperit, facit divitias, et non in judicio, quosvis colligit, dissimillimos adeò adversantesque sibi mutuò. Ipse princeps potestatis aeris hujus*, Ephes. 2, v. 2; *mundi rector tenebrarum harum*, Ephes. 6,

sine reverentiâ tractatur, et velut sordidum contemnitur sive vitâ sive voce. Suspensivâ autem enuntiatione non dicentes, sanctificetur in nobis, in omnibus dicimus, inquit Tertull., hoc est, petimus illud, non à nobis vel christianis tantum, sed in omnibus gentibus sanctificari, seu gloriam ejus in universo mundo clarescere et celebrari.

ADVENIAT REGNUM TUUM; non illud, quo dominatur Deus universæ creaturæ: hoc enim habuit à constitutione mundi; nec aliud regnum spirituale, quo in cordibus credentium et sanctorum regnat in mundo, de quo Lucæ 17, dicitur: *Regnum Dei intra vos est*: nam hoc petitur petitione primâ, et ex parte etiam tertîâ;

v. 12; denique *hujus seculi Deus* 2 Cor. 4, v. 4, *excæcat mentes infidelium, ut non fulgeat eis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, operatur in filios diffidentia, ut ambulent in desideris carnis suæ, captivos tenet eos qui pereunt ad suam voluntatem*, 2 Tim. 2, v. 26, cæterosque quos captivos non tenet, oppugnat incessanter ut teneat, et complures quidem expugnat, alios verò perosque omnes crebris afficit vulneribus, quippe cui confœderata sit indomita concupiscentia, domesticus singulorum hostis. Hoc Satanæ est regnum, quod hoc in mundo majori ex parte obtinet; hoc oramus à contrario ut destruat, ut è medio auferatur, quando oramus: *Adveniat regnum tuum*; nisi enim deturbato penitus prostratoque inimico regno, non erit Dei regnum suis omninò partibus absolutum. Id autem fiet, ubi advenit regnum Dei. Diabolus et angeli ejus, et qui fuerint partis illius reprobi, universi destituendi sunt omni principatu, potestate et virtute, 1 Cor. 15, v. 24, neque tantùm non ampliùs Deum vel Dei populum oppugnaturi sunt, verùm redigentur etiam in scabellum pedum Dei, agnoscentque inviti ac genuflectent regno Dei; neque id satis, legibus regni Dei coercerentur, *pœnas dantes in interitu æternas à facie Domini et à gloriâ virtutis ejus*, 2 Thess. 1, v. 9. Ita igitur oramus, ut aboleatur Satanæ regnum, et teneat solum Dei regnum, Patris nostri. Dùm autem hunc in modum, honori patris nostri studemus, nobis ipsis maximè prospicimus. Nam, præterquàm quòd filii paternorum bonorum sunt hæredes, meritòque existimant sibi accrescere quiddam auctoritatis et dignitatis accrescit patri; Deum regnare, quod precamur, est Deum nobis seu in nobis regnare, in nobis autem regnare Deum, est, quod diximus, à Deo nos possideri, Deum esse in nobis omnia, plenos nos esse bonorum Dei, deiformes et divinos esse totos: quo quid optemus, aut melius, aut ampliùs? Huic autem conjunctum est, ut et ipsi cum Deo regnemus, dùm bonorum omnium copiâ affluimus, animæ vires pro arbitrio regimus, corpus solâ vi spiritûs vivificamus, Deo (quod naturæ nostræ ratio exigit) integrè subsuimus, bonos omnes amicos habemus, malos inimicos sub pedibus. Porrò, quia regnum istud Dei ac nostrum, non aderit, nisi dùm venerit Dominus noster Jesus Christus, ad judicandum vivos et mortuos, et reddendum unicuique juxta opera sua; idèò, dùm regnum Dei advenire oramus, oramus simul advenire secundum Christi ad judicium adventum. Itaque, si-

sed regnum intelligitur illud perfectissimum, de quo dicit: *Venite, benedicti, percipite regnum*, etc., quo scilicet post resurrectionem destructo peccato, morte, diabolo, omnibusque adversariis, Deus tranquillissimè in corpore et animo gloriosissimè regnaturus est. Itaque hic quasi apprecantur filii patri suo regnum pacificum, et victoriam adversus omnes inimicos. Et quamvis hoc omninò adventurum sit, voluit tamen Christus, ut istud peteremus: partim ut tanquàm filii affectum nostrum ostenderemus, ut, quod semel venturum est, citò veniat, velut optantes maturiùs regnare, et quasi festinantes ad spei nostræ complexum, inquit, Tertull. lib. de Orat. c. 2, partim ut, desideria nostra ad illud excitando, nobis adveniat, atque in eo nos

cut ante Christi primum adventum, in omnium sanctorum votis hoc erat, ut Christus veniret in carnem, et homo factus hominum salutem operaretur; sic, postquàm illam operatus, ascendit in cœlum, omnium vota in hoc sunt, ut ad judicium redeat (Aug. conc. 20 in Psalm. 118), flagrantissimo desiderio *exspectantium beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi*, Rom. 8, v. 23, Tit. 2, v. 13; nimirùm dùm hoc orant: *Adveniat regnum tuum*; omnium enim sanctorum quotidiana isthæc oratio est. Cæterùm, ne temerè optemus terribilis illius exactique judicii diem, nobisque ipsi malum accersamus, consultò nos docet Salvator mox addere: *Fiat voluntas tua*, Matth. 6; quò, per mandatorum Dei observationem digni regno Dei, ad judicium illud subeundum parati simus, nec parati tantùm simus, sed et *fiduciam in illo habeamus*, 1 Joan. 4, v. 17. Impii itaque, miseri, et maledicti illi sunt, ad rerum sperandarum sensum stupidi, si non etiam fide vacui, adversarii Orationis Dominicæ, qui velint præsentem hanc vitam, qualibuscumque bonis auctam, sibi esse perpetuam; parati sint Deo cœlos relinquere, et quæ illic reposita creduntur bona, si paratus foret Deus in terrâ ipsis relinquere præsentia.

VERS. 3. — PANEM. Hactenùs ea peccati quæ ad veram, solidam, perfectamque faciunt Patris gloriam; nunc ea humiliter petimus, quæ, pro hujus vitæ miseriâ, nobis necessaria sunt; quæ quasi secunda est tabula formæ orandi, quam nobis Christus dictavit; sic enim initio, docendi gratiâ, decalogo Dominicam Orationem componebamus. Cæterùm, quemadmodùm, dùm ea peccati sumus, quæ ad Dei gloriam faciunt, nostra ex consequenti petivimus bona, in quibus sita est Dei gloria; ita, dùm nostra petimus bona, in Dei gloriam, ut finem ultimum, respicimus. Nunquàm enim propriæ utilitatis studio sic nos occupari fas est quin primatum semper Dei gloria teneat. Porrò, bona nostra, in quibus sita est summa Dei gloria; summa atque æterna bona nostra sunt, Dei nomen sanctificare, Dei regno potiri, conformes esse voluntati Dei, quanquàm tertium istud, ut est hujus vitæ, ita est ad illa assequenda medium bonum. Hæc itaque peccati superioribus petitionibus, hæc infima bona petimus, ea quibus ad hanc vitam temporariam transigendam opus nobis est. *Panis* enim nomine, ea omnia comprehenduntur, quæ ad ducendam hanc temporariam vitam necessaria sunt, inprimis quidem

quoque regnare mereamur, ut August., epist. 121. Itaque sicut olim sancti postulabant adventum Christi in carnem, ita nunc in regnum suum, et consequenter in judicium. Unde Tertull. ibid. Votum Christianorum, confusio nationum, exultatio angelorum. Tacitè itaque monemur tam sanctæ esse conversationis, ut digni simus stare ante conspectum Judicis Dei, venientis in regnum suum. Ut itaque non temerè hoc petiisse videremur, statim subjungitur modus parandi se adventui et regno ejus.

VERS. 5. — PANEM NOSTRUM QUOTIDIANUM DA NOBIS HODIE. Per *panem* nonnulli veteres intellexerunt solum Christi corpus, ut Hieron., et ex professo Ambros., l. 5 de Sacramentis, c. ult. Sed non excludi cibum

victus, tritâ sermonis Hebraici synecdoche, tum verò etiam reliqua, amictus, habitatio, prospera valetudo, et cætera. Nam id oramus, ut, quam Deus nobis in mundo hoc vitam dedit, tueatur, quamdiu ipsi placeat, ac foveat; et quia multis indiget subsidiis, submitret ipse quidquid necessarium esse novit.

NOSTRUM. Nostrum dicimus, non quasi noster sit proprio jure, quem scilicet Deus nobis debeat, sed quia vitæ nostræ deputatus est à Patre, eâ providentiâ quâ omnia bonus conservat. Simul autem ex hoc verbo colligere licet, si divinitus pasci cupimus, alieno esse abstinentium: se enim, nihil nisi quod suum vocare possint, appetere, testantur omnes Dei alumni, quoties hæc precandi formâ utuntur. Suum autem vocare non possint non tantum quem sibi rapinâ aut furto comparent, verum etiam quem circumeundo domos et sectando mensas alienas otiosi manducent, id quod Apostolus docet, 2 Thess., 5, v. 11, 12, 1 Tim. 5, v. 13.

QUOTIDIANUM; *supersubstantialem* vertit secundum Matthæum, id est, qui substantiæ sive naturæ nostræ alendæ sufficiat, minimè scilicet exquisitum, sed *quotidianum*, qualis vulgo hominum quotidie in usu est, vel qualis quotidie necessarius est nobis nutriendis.

DA. Hactenus, ubi pro Dei gloriâ contendit oratio, longè fidentiùs sonuit, tertia imperativi, *Sanctificetur, Adveniat, Fiat*; nunc, ubi rem propriè agit orantis, submissiùs secunda, *Da, Dimitte, Ne nos inducas, Libera*. Fatemur hic omnem vitæ nostræ sustentandæ rationem, nobis ab almo Patre Deo esse, ab illo nos pendere, et gratuitè ipsius beneficiatè ali, sine quâ nihil efficiat universa nostra industria.

NOBIS. Perseverat charitas, persistitque oratio communis, et ubi pro temporariis, et ubi pro æternis, et ubi pro spiritualibus, et ubi pro corporalibus, supplicat bonis.

HODIE. Græcè est *in diem*, panem quanto in hunc diem opus est; quo modo volucres, ad quarum exemplum nos revocat Christus, præsentis tantum cibi memores, dicuntur vivere in diem; vel *in singulos dies*, quod est *quotidie*, quo modo Syrius interpret vertit. Latine interpretationis exemplaria variant, aliis *hodie*, aliis *quotidie* hic legentibus. Matthæus habet *hodie*, cum quo concordat illud, *in diem*, multoque magis quod est in Latinis multis codicibus, *hodie*; sed nec discordat *quotidie*, si modò intelligatur, ita

corporis, suadet tum genuina vocis significatio; tum quòd corpus Christi nondum esset in Sacramento institutum, quando hæc oratio tradebatur. Unde alii volunt panem corporalem tantum peti; sed quia oratio ista perfectissima est, non est verisimile ea esse prætermissa quæ animæ sustentandæ necessaria sunt. Itaque verisimiliùs videtur, nomine *panis* Hebraici synecdoche primariò omnem cibum corpori necessarium significari, à parte quæ excellit, inquit August., totum significando. Sed sicut sub cibo corporis intelliguntur omnia corpori sustentando necessaria, ut plerique notant, ita valdè congruum videtur, ut sub eodem intelligatur omnis cibum, qui ad animam in hæc peregrinatione sustentandam requiritur, maximèque corpus Christi, quia eodem *panis* nomine usitatissimè vocatur, et speciebus ejus tegitur; ut ita sit quasi duplex sensus, unus literalis et alter quasi mysticus, sed

ut debet, non peti annonæ aut opum unam semel copiam tantam quanta quotidie, seu in omnes vitæ nostræ dies, corporibus nostris alendis sufficiat; sed tantum panem in dies singulos, quantus diebus singulis necessarius est. Et quidem hæc ratione extenditur cura orationis nostræ ultra diem eum quo funditur, quod non fit dum dicitur *hodie*; sed quamvis hoc perfectioris fortè sit mentis, non tamen vitiosè de crastino sollicitus est, qui crastini necessitates ita Deo commendat, ut non recuset aut fastidiat cras orationem iterare, præsertim cum animo sit diurno pane contento, quotidieque cibum suum à Deo exspectare volente, nec desiderante quæ reponat in annos plurimos.

Hoc adverbium, frenandæ aviditati, eximendæque anxietatis sollicitudini, Salvator addit, *ut ne in longum*, ait Cyprianus, *desideria nostræ petitionis extendamus, neque ulterioris diei* (Chrysostomi sunt verba) *cura nos conterat, juxta id quod præscribit alibi: Nolite solliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia sua.* Docetur Christianus, diurnum duntaxat panem petere, et in diem, cibum eaque quibus ad transigendam vitam opus est, orare, nimirum, ut quotidie ad Patrem recurrere, et ab illius beneficiâ providentiâ pendere discat, anxietatis procul abactis curis. Quocirca manifestum fit voluisse Salvatorem, hanc nobis orationem familiarem et quotidianam esse. Cum enim necessariis vitæ quotidie indigeamus, et nunquam se ultra eum diem quo funditur oratio extendat, quotidie repetatur necesse est, si quidem à Deo pasci, Deumque suâ nos gratiâ pascentem agnoscere, velimus. Sed quæstio occurrit, an nunquam possit ad proximi diei necessitates oratio excurrere. Et quidem, ut certum est quòd sic, modò non avaro, anxio, aut iterandæ orationis fastidioso, id fiat animo; ita perspicuum est, ad quod cælestis philosophiæ culmen suos Christus adducere voluerit; scilicet, ut quibus vita semper incerta est, non ii in eo ponant curam, ut victum assequantur vitâ certiore, sed, ut pendet vita à Deo, ita et victum Deo permittant, cui ut minimum est illum largiri; ita facile est ab ipso quotidie impetrare, dum quærendo regno ipsius et sectandæ justitiæ prima opera datur. At si quis à Deo consecutus sit id quod et huic et multis ab hoc diebus sufficere possit (ut ferè nostra vincit vota Dei munificentia, quanquam

æquè principaliter intentus. Et hinc est, quòd vix ullus veterum corpus Christi excluserit, utpotè qui verè sit panis filiorum; sicut et hæc oratio filiis propria est. Plerique autem utramque expositionem conjunxerunt, ut Tertull., lib. de Orat., Cyprian., de Orat. Dominicâ; Theophil. hic; August., sæpissimè, ut sermone 9 de Diversis, ubi dicit: Sanè duobus modis intelligenda est ista petitio, sive pro necessitate carnalis victus, sive etiam pro necessitate spiritualis alimonie; item, serm. 48 de Diversis, epist. 121, c. 14; libro verò 2 de Sermonibus in monte, c. 7, expressè dicit: Si quis etiam de victu corporis necessario, vel sacramento Domini corporis istam sententiam vult accipere, oportet ut conjunctè accipiantur omnia tria, ut scilicet quotidianum panem simul petamus et necessarium corpori, et Sacramentum visibile, et invisibile verbum Dei. Dicitur autem *noster*, id est, nobis ne-

sit hoc donorum ipsius minimum) quæritur an huic orandum sit: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodiè?* Exempli gratiâ, domus ei suppetunt, agri, opes, annona in annos, reditus omnis generis bonorum affatim copiosi, annui, adeoque æterni. Clarum esse arbitror quid responso opus sit. Quid enim si non serventur ipsi à Deo quæ à Deo ipsi sunt data, sed, aut pereant, Deo manum subtrahente; aut furibus, raptoribus, tyrannis, à Deo permittantur? Et servata, quid si usum amittant suum, excidatque quæ illis ingenita est ad alendum vis, ita ut, inter opes et ciborum apparatus, Midæ instar, fame miser pereat? Adhæc, servatis etiam iis à Deo integris, quid si corporis ea sit constitutio, ut iis nequeat uti? præterea, ut sit etiam corporis bona constitutio, quid si suam ipsi homines, Deo faciente, operam negent, qui ipsius ipsi serviant bona? Usque adeò non est dives, cui, ut pascatur et in vitâ sustentetur, ad quod unum faciunt opes omnes, non multis sit opus, quæ cum in ipsius non sint facultate, à Deo quotidie petenda sint; ita ut merito Salvator, ad cœlestem nutritium, promiscuè omnes, et divites et pauperes, quotidie remittat. Denique, ut nihil sit eorum quæ dicta sunt, ut sit quispiam ejusmodi, cujusmodi non est, cui sint vitæ necessaria certa à Deo omnia; præterquam quòd etiam illum oratione deceat agnoscere gratiam Dei, habet inopes fratres innumeros, pro quibus hoc orare quotidie debeat: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Porrò, animæ panis, quo anima nostra, spiritus noster, opus habet ut pascatur et sustineatur, non hæc propriè petitione intelligendus videtur, siquidem exacta petitionum servanda distinctio est; sed facere voluntatem Dei, ipse cibus vitæque animæ est, juxta illud quod Salvator discipulis dicebat Joan. 4, v. 34: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me, ut perficiam opus ejus.* Hoc est enim animam vivere, pasci et sustineri, justitiæ voluntatiq; divinæ constanter adhærere; nec ad aliud serviunt sacrosancta Eucharistia, sacra Scriptura verbumque Dei. Ut verò plena exactaque hæc esset ritè orandi forma, ea complectens omnia quæ à Deo rectè petantur; fovendæ autem vitæ ratio, ut est à Deo, ita à Deo rectè petitur, in quem curas nostras omnes jubemur conjicere, Psal. 54, v. 23; 1 Pet. 5, v. 7; idcirco ad sublevationem innumerarum præsentis vitæ necessitatum, petitionem hanc Salvator attexuisse videtur, verum ita restricto eo quod petitur sensibili, ut proxi-

cessarius, non solum pauperibus, sed et divitibus: illis, ut habeant, his, ut non amittant. Quod enim eis non deest, misericordiæ Dei est, non potentie ipsorum, inquit August., serm. 48. DA NOBIS HODIE. Hoc August. solet exponere pro toto præsentis vitæ tempore: sed nihil obest quin pro præsentis etiam die accipiatur, ut ita Christus doceat, inquit Cyprian., diurnum cibum petere, nec in longum desideria petitionis extendere, juxta id quod expressè infra, c. ult., prohibet, sollicitum esse de crastino.

VERS. 4. — ET DIMITTE NOBIS PECCATA NOSTRA. Hæc dimitti nobis petimus, hoc est, eorum culpas deleri, ita ut Deus nobis propter ea non amplius offensus maneat; sicut hoc patet ex conditione sequenti, quæ

mè ad spiritalia accedat. Nam si nihil amplius quærimus, quàm panem nostrum, et eum hodiè, spiritualis animi et sapientis est, uti pulchrè annotavit Chrysostomus, homiliâ in Joannem 42. Cæterum, hic præsertim se subjiciat oportet oratio beneplacito Dei, ut noverit quisque cum Apostolo et satiari et esurire, Phil. 4, v. 12, ita ut Patri visum fuerit, qui solus scit quid filiis suis, quod ad temporalia ista, sit utile, Rom. 8, v. 26.

VERS. 4. — ET DIMITTE. Hactenus bona peccati, dehinc deprecamur mala, quòd nondum sint res nostræ eo statu boni, quem nullum infestet malum. Quia autem summa mala, peccata sunt, quippe quæ à Deo Patre nos separent; quo nihil est gravius ingenio filio; indignationem ejus ut incurramus faciant, et cæterorum omnium quorumcumque malorum prima causa sint, idcirco ante omnia à commissis peccatis ut liberemur, orare nos Christus docet. Intelligendum autem nobis dat, neminem nostrum absque quotidianis peccatis hanc vitam ducere, quantumcumque sit justus, quantumcumque sanctus (neque enim humilitatis docuit quàm veritatis esse observantiores, dum suis omnibus quotidianam hanc orandi præscripsit formam), ut, nostræ nobis infirmitatis fragilitatisque conscii, minimè efferamur. Cæterum, ut ne etiam ob frequentia adeò delicta desperemus, Patris nobis ostendit semper patere misericordiæ viscera veniam rogantibus: neque enim præcipit quotidie à Deo petere, id quod nolit Deus quotidie dare. Porrò, quò intelligatur qui dimittat nobis peccata Deus, observandum est tria quædam concurrere in unoquoque peccato, actum quo fit peccatum ipsum, maculam quam ex actu animus contrahit, pœnam quam actus maculaque merentur; quorum trium, actus transit, macula manet, pœna debetur. Nam, quod ad maculam, cum peccatum ipsum non fiat nisi ita dictante animo, afficiat illum alteretque necesse est, et, ea cui contrarium est Dei gratia, quâ comprimis pulcher est animus, aut pulsa aut læsa, maculam ei inurat; quæ id efficit, quod loquuntur Scripturæ, ut sit immundus ac sordidus peccator et ablutione emundationeque opus habeat. Tunc itaque dimittit peccatum Deus, quando actum habet eo loco ac si non fuisset; maculam, restituto suo nitore atque integritati animo, eluit; et pœnam debitam remittit. Istud omne hic oramus, ut de peccatis nostris omnibus ita agat Dei Patris misericordia. Cæterum, contingit aliquando, ut ita dimittat peccatum Deus, ut non continuò pœnam

non de castigationis, sed offensarum remissione loquitur. Et ita exponit August., tum hic, cum alibi passim: nam pro pœnæ remissione potiùs ultimâ petitione deprecamur. Itaque hæc oratio est quotidiana quædam mundatio baptizatorum à peccatis levioribus; ut ita semper memores vivant et infirmitatis suæ, quâ peccatis obnoxii sunt, ne in superbiam efferantur, et paternæ misericordiæ, ne desperent.

OMNI DEBENT NOBIS, id est, illis qui in nos peccando nos offenderunt: non enim agitur vel de pecuniæ vel pœnæ remissione, sed injuriarum. Nam qui dimissâ peccati offensâ, quâ læsus est, tamen emendat verberibus eum in quem potestas datur, vel coercet aliquâ disciplinâ, elemosynam præstat, non solum

omnem temporariam quam meretur dimittat, ac proinde, actum non omnino adhuc eo habeat loco ac si non fuisset, dum, scilicet, productiorem esse vult pœnam quàm culpam, ne parva habeatur culpa, si cum ipsâ finiatur et pœna. Id dum fit (fit autem in gravibus peccatis à baptismo admissis ut plurimum), rectè etiam tum, pro impetrandâ omnîs pœnæ remissionè, oratione hæc utimur: *Dimitte nobis peccata nostra*, quia non intèrè prorsus dimissa sunt, quorum adhuc aliquid restat.

SQUIDEM ET IPSI, etenim ipsi, nam et ipsi. Dum hunc nobis orandi modum Christus præscripsit, certâ nos conditione et sponsione constrinxit, quod ait Cyprianus, ut si nostris in Deum peccatis veniam à Deo impetrare volumus, veniam demus ipsi fratrum in nos peccatis. Æqua certè conditio, ut qui à se majore petit veniam offensarum graviorum, donet ipse æquali minorum: atque eò æquior, quòd et ipse qui fratri ignoscit, homo cum sit, subinde opus habeat ut ipsi frater ignoscat. Quia enim noverat Christus Dominus infirmitatem nostram, fieri haud facilè posse, ut sine mutuâ hic offensione homines versaremur, voluit, ut mutuarum condonatione offensarum, charitas, sarta tecta, quod aiunt, servaretur, et ne aliquando, assidue condonando, fatigaremur, hoc nobis in quotidianam intextuit orationem, ut cum ipsi Dei, in quem quotidie delinquimus, quotidie imploramus misericordiam, non eam nobis audeamus polliceri, nisi et ipsi erga fratres benevoli perseveremus. Observa quanta sit Dei *philanthropia*, cui ita curæ est nostra erga nos mutuò charitas; et quantum peccatum sit odisse fratrem, quo fiat ut nulla dimittantur peccata. Oratio, quandoquidem eâ, aut justitia petitur, aut quod ad justitiam facit, ex amore erga Deum profiscatur oportet. Porrò Deum non amat qui fratrem odit quem videt et quem jubet Deus amari. Caveat ergo ne fratrem oderit, qui suam velit Deo gratam orationem. Ut autem cumprimis odium in fratrem facit ne Deo sit accepta oratio: ita cumprimis charitas erga fratres (etsi sola non sufficit) Deo commendat orationem, et, quod compluribus locis sacræ litteræ dant intelligendum, singulariter eam quâ peccatorum ambitur remissio, Luc. 11, v. 41; Jac. 5, v. 20; 1 Petr. 4, v. 8. Sunt porrò multa charitatis opera, sed illo nullum majus, quo ex corde dimittimus quod in

injuriam dimittendo, sed etiam eandem pœnâ plectendo, ut August. in Enchiridio, c. 72. Non enim ordo vel charitatis vel justitiæ hæc oratione tollitur, sed odium et vindictæ cupiditas; ut scilicet suavitas animi erga fratrem in quocumque et quantiscumque delictis semper salva maneat, sine vindictæ amaritudine, etiam adversus inimicos. Non est hic accurata similitudo, nec est regula dimissionis (non enim Deus nos, sed nos Deum in dimittendo imitari debemus, cum nobis ille incomparabiliter plura dimittat, juxta parabolam Matth. 48), sed est conditio quædam præparatoria, et æquissima, id est, quandoquidem et nos dimittimus, æquum est, ut et tu dimittas nobis. Unde Cyprian. certâ nos conditione et sponsione constrinxit ut sciremus, impetrari non posse quod pro peccatis petimus, nisi et ipsi paria faciamus. Similia habet August., serm. 48 de Divers., c. 9. Itaque statuit hanc

nos quisque peccavit. « Minus enim magnum est, » ait B. Augustinus Enchiridii cap. 73, « erga eum esse benevolum, sive etiam beneficum, qui tibi mali nihil fecerit. Illud multò grandius et magnificentissimæ bonitatis est, ut tuum quoque inimicum diligas, et ei qui tibi malum vult, et si potest facit, tu bonum semper velis faciasque cum possis. » Hoc ergo quia maximum est operum charitatis, sub quo cætera faciliè intelligi queant, et ejusmodi est quod à nemine non possit præstari, quippe quod solam injuriæ oblivionem et cordis erga fratres suavitatem desideret, Salvator ei quam docuit orationi adjecit. Porrò signanter adjecit huic quintæ petitioni, quâ peccatorum remissionem oramus, ut, ubi eam quæ maxima est, Dei erga nos gratiam, poscimus (nulla enim major Dei erga nos gratia remissione peccatorum, quæ adeo etiam virtutum superat præmiationem), atque eam nobis pro hujus vitæ statu ita necessariam, ut doceat augustissimum illud inter veteres doctores os, lib. 19 de Civit. Dei, cap. 27, *nostram hujus vitæ justitiam, magis peccatorum remissione quam virtutum perfectione constare*; illic, ejus quæ maxima est, nostræ erga fratres gratiæ, quæque necessaria est ut sit nobis animi erga fratres et Deum Patrem affectio integra, meminerimus, quòd memores præstemus alacrius. Non enim tum demùm condonemus injuriam oportet, cum illatæ frater pœnitentiâ ductus veniam rogat; verùm etiam dum pertinax persistit, quin injuriam injuriâ cumulat. Semper enim sua animo erga fratres suavitas salva maneat oportet, nec vindicta expetita unquam amarescat admittendum est, qualescumque illi tandem erga nos sint. Id Marci 11, v. 23, ipse illud oraturo cumprimis necessarium esse testatur, cum ait: *Cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem*. Cæterum, exterior condonatio, non nisi rogantibus debetur: quam ferè neque expedit iis qui pertinaces haud petunt offerri, ne conversi porci dirumpant margaritam præbentes. Ergo hic monemur, qualem animum oporteat erga fratres afferre, dum Deo cupimus reconciliari; quem qui afferat, magnâ is possit cum fiducia Dei misericordiam implorare.

DIMITTIMUS, peccata, offensas, injurias, et quidem ex animo. Nos peccatum dimittimus, quando actum eo habemus loco ac si non fuisset, et pœnam, quam

legem Christus, ut, quia nos quotidianâ peccatorum remissione indigemus, esset quasi fortissimum quoddam vinculum, imò necessitas conservandæ fraternæ dilectionis, quandoquidem pro humanâ infirmitate prorsus sine offensis aliquibus intercurrentibus esse non posset. Unde qui non dimittunt, et mentiuntur Deo, et suam de se sententiam dicunt. ET NE NOS INDUCAS IN TENTATIONEM; id est, ne nos induci sinas, efficiendo scilicet ne tentationi succumbamus. Non ergo petitur ne tentemur, sed ne tentationi consentiamus. Tentari enim plerumque utile est ut probemur, ut exerceamur, ut nos ipsos cognoscamus, ut in humilitate contineamur: *qui enim non est tentatus, quid scit?* Eccles. 34, v. 9. Efficit hoc Deus duobus modis: partim tentationes juxta vires hominis moderando, ut possit sustinere: partim suâ novâ gratiâ annuum corroborando, ut resistat. Inducit autem Deus in tentatio-

vero vel præsumpto jure exigere possemus, omnem remittimus, ita ut nec ipsi nos vindicare, nec ab alio, etiam Deo ipso, vindicari cupiamus; neque enim amplius aliquid possumus, et id solum eatenus, quatenus nos offensa læsit; nam quatenus Deum læsit, Dei est remittere. Porrò non se vindicat qui aut corrigit aut corripit delinquentem, id dictante sive justitiâ sive charitate; nec qui damnum repetit aut exigit, offensâ seu injuriâ dimissâ: non enim ita mox damnum dimittere tenemur, ut injuriam.

DEBENTI NOBIS, ei qui nos offendit, qui in nos deliquit. Hic loquendi modus, quo peccator debitor et peccatum debitum vocatur, frequens evangelicis litteris, Matth. 18, v. 27; Luc. 13, v. 4, ex Syrico sermone, quo Salvator est usus, profectus est. Syrienim, debitorem et peccatorem, rursus debitum et peccatum, eodem appellant nomine, hæc *haubo*, illos *haiob* (quibus nominibus etiam hic in Oratione Dominicâ utuntur), à *hob*, quod primò est debitorem esse, obligari, teneri; deinde peccare, iniquè agere. Hic mihi jam ad extremum considera, quantum eorum est crimen, qui hæc utuntur prece, odium servantes in fratres, et mentientes proinde Deo. Mentiantur Deo, sed suum ipsi mendacium hactenus justi puniunt, dum in seipsos sententiam dicunt, ut meritò non remittat ipsis peccata Deus, qui fratribus nolunt in se commissa remittere, et divinam in se invocant ultionem, ut ad vindictam armetur peccatorum, quæ meritò non remittit. Ob hanc causam, invenias hodiè, qui, priusquam debitoribus suis dimittere velint, relictâ hæc Dominicâ precandi formâ, alias precatiunculas usurpent, bis hoc uno nomine peccatores, et quòd evitent orandi formam, quam Salvator, ut docuit, ita præscripsit, et quòd perperam orent: nulla enim bona oratio est, quæ, quod hæc pericope, vel non addat, vel non intelligat.

ET NE NOS. Commissorum peccatorum precati veniam, recto ordine ea peccata deprecari jubemur, quorum in continuis versamur periculis, hæc in vitâ constituti, quæ tota, juxta sententiam Job, cap. 7, v. 4, tentatio et militia est. Admonemur itaque infirmitatis et imbecillitatis nostræ, quòd sine Dei auxilio periculis superiores evadere non possimus: utque omnis timor noster et devotio atque observatio ad unum Deum convertatur, docemur nihil contra nos adversarios posse, nisi Deus antè permiserit.

INDUCAS, *inferas* legit B. Augustinus: quòd quidem

nem, id est, induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit. Itaque hoc petimus, inquit August., epist. 121, c. 11, ne deserti Dei adjutorio, alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflictis, nempe aut luce carendo, quâ peccatum tentationisve fallaciam cognoscamus, aut dilectione justitiæ, quâ peccati blanditiis aut cruciatibus resistamus: de quo August. 2 de peccatorum Meritis, c. 19.

Ex his patet, cum oratio sit interpres desiderii, hæc oratione omnia omninò desideranda postulari, idque prorsus eo ordine, quo desideranda, non quo exequenda sunt. In desiderando autem primum est finis, deinde media. Finis omnium est Deus: in quem fertur affectus noster dupliciter, vel ipsius gloriam in seipsâ

ad vocem Græcam accedit propius, sed illud, uti idem benè censet, tantumdem valet.

IN TENTATIONEM. Duplex est genus tentationis; unum, quo tentamur, hoc est, experimentum nostri capitur, cum ut ea quâ præditi sumus manifesta evadat virtus, tum ut amplior illa et ampliori præmio digna reddatur. De hoc tentationis genere ait Apostolus Jacobus cap. 1, v. 2: *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias inciditis*. Ob hoc igitur cum gaudere oporteat, non illud est quod hic deprecari docemur. Alterum est tentationis genus, quo ita sumitur experimentum virtutis nostræ, ut detur simul opera, quò, eâ labefactatâ, ad peccatum pertrahamur. De isto idem ille Apostolus ait cap. 1, v. 13: *Nemo cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur. Deus enim intentator malorum est: ipse autem neminem tentat*. Priori tentationis genere nos tentat Deus; posteriori hostes Dei et nostri; atque eodem opere fit ut et Deus nos illo, et hostes nos isto genere tentent. De posteriori igitur quod à Deo non est, hæc Orationis Dominicæ parte sermo est. Itaque tentatio hic intelligitur ad peccatum sollicitatio: sollicitamur autem ad peccatum, et extrinsecus, et intrinsecus, idque nunc prosperarum rerum dulcedine, nunc adversarum molestiâ. Extrinsecus nos sollicitat diabolus veterator, qui antonomasticè, *is qui tentat* vocatur I Thess. 3, v. 5, ejusque mancipia homines impii. Intrinsecus, concupiscentia nostra prava, de quâ Jacobus Apostolus c. 1, v. 14: *Unusquisque tentatur à concupiscentiâ suâ, abstractus et illectus*. Huic qui dominatur domesticæ hosti, nihil illi ab illis timendum est; et prosperarum rerum dilectione qui non capitur, non ille adversarum molestiâ frangetur. Porrò non id propriè hic oramus ut non tentemur, sed ut in tentationem non inducamur vel inferamur, quod est, uti loquitur Apostolus Rom. 1, v. 24, *ut in desideria cordis nostri non tradamur*. Oramus ne tentemur supra id quod possumus, I Cor. 10, v. 13, ne superemur à tentatione quâcumque. Hunc ad modum monet Salvator apostolos instante passione suâ, infra 26, v. 41: *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem*, hoc est, ne imminens scandalii tentatio vos superet et dejiciat. Cæterum ut non superemur à tentatione, agit hoc Deus duobus modis, uno, dum, parcens infirmitati nostræ, tentationem nobis moveri non sinit; altero, dum, majore misericordiâ, facit ut motam nobis tentationem vincamus. Inducere autem in tentationem

diligendo, vel nos in ipso Deo. Primò itaque petitur sanctificatio nominis ejus, ut scilicet gloria ejus in universo mundo clarescat; deinde ut regnum ejus adveniat, id est, gloriâ ejus completâ, et ad gloriam istam perveniendo nos in ipso, et cum ipso regnemus. Ad istum verò finem aptamur, per se quidem bonis velut mediis, ad consecutionem ejus utilibus, per accidens verò carendo malis, velut à beatitudine nos prohibentibus. Itaque inter media primum et proximum est gratia Dei, et meritum hominis, quæ petuntur eo ipso quo petitur ut fiat voluntas Dei (Math. 6, 13); subserviunt illis omnia quæ ad sustentationem sive corporis sive animæ pertinent, et in pane quotidiano postulautur. Mala verò, quæ nos à consecutione finis

dicitur Deus, non quòd ipse, ut motæ nobis ab adversariis tentationi succumbamus, faciat, qui nec peccati, nec tentationis sive sollicitationis ad peccatum, est auctor; sed, quòd neget nobis, suo pro justo iudicio, gratiam suam, quâ destituti, fiat ut succumbamus, ut in tentationem inducamur atque inferamur. Non enim eâ virtute sumus ut solis viribus nostris, tentationes superare possimus: singulari opus est gratiâ à Deo. Fieri aliquando potest ut non consentiamus motæ nobis tentationi, utpote dùm plus addicti vitio contrario, unum altero pellimus; exempli gratiâ, tentationem ad fornicationem laudis amore retundimus; rursus, dùm aliis mens occupata, negligit objectas phantasie ad peccata sollicitationes; sed, ut vincamus, et feliciter superiores tentationibus evadamus, absque Dei singulari gratiâ fieri non potest. Quemadmodum ergo, is qui extremè ab aquis periclitantem aliquamdiù juvet ne absorbeat à gurgite, tandem verò deserat, et, sibi relictum, mergi sinat, id quod sit ut sequatur, rectè illum dicitur in mortem tradere; ita Deus rectè in tentationem et peccatum inducere, dùm negat gratiam suam, quâ dùm nos dignatur, peccata vitamus tentationesque devincimus, dùm verò negat proximum est ut tentationibus subjecti in peccata ruamus. Pendemus enim ex naturæ corruptione, proni in peccata, atque ad assiduos casus et ruinas proclives; opusque est suâ nos manu Deus sustineat: id quod hoc loquendi modo Salvator voluit indicat. Cæterum non hoc solum est, quòd neget nobis Deus gratiam suam, et nos nobis relictos permittat cadere, ita ut ex corruptæ naturæ imbecillitate est ut sequatur; fit enim ut non deserendo tantum, sed et potentiâ, id quod B. Augustinus contra Julianum Pelagianum libri 5 capite tertio docet, in tentationem et peccatum Deus inducat, quando, ita dictante justitiâ suâ (lege August. de Grat. et lib. Arbitr., cap. 20, 21), vel inclinât malas dæmonum atque hominum voluntates eò, ut quosdam tentent præ aliis, vel offert, donat aut servat id homini, ad quod eum novit offensurum, quo eum novit abusurum, sive ponens offencilum coram eo, quo modo Ezechiel loquitur cap. 5, v. 20, sive exaudiens iratus preces quas non exaudiat propitius, sive conferens aut servans munera iratus, quæ non conferat aut servet propitius, in quibus omnibus et bonus perseverat et justus; bonus, quia non se miscet peccato; justus, quia peccata punit, ita ut æquum est, peccatis. Hinc itaque ille loquendi modus, cui sunt

prohibent, tria sunt: primum et maximè omnium peccatum; deinde peccati tentatio; denique universa vitæ presentis penalitas, velut omnium tentationum et peccatorum seminarium. Hæc tria prohibentia eodem planè ordine removeri petimus tribus ultimis petitionibus. Nam in illis tribus deprecamur mala, sicut in quatuor primis precamur bona: ita tamen ut ea tria quæ in æternum permansura sunt præmittantur, ultimum verò sit panis quotidianus, qui soli temporali vitæ competit. Vide de illis August., l. 2 de Serm. in monte, c. 10, et D. Thom., 2-2, quæst. 83, art. 9.

alii complures in sacris litteris similes, quo in tentationem Deus inducere atque inferre dicitur. Summa ergo petitionis hujusce est, ne agat nobiscum Deus suâ pro severâ justitiâ, ut ne destituti adjutorio ejus, eumque nobis patientes iratum, alicui tentationi, *vel consentiamus decepti, vel cedamus afflictis*, Augustin., epist. 121, cap. 11.

Post: *In tentationem*, addunt Græci et Syriaci codices: *Sed libera nos à malo*, quemadmodum reliqua superiora addiderunt, ne quid hic deesset Orationi Dominicæ eorum quæ recitat consuetudo orantium. Latina editio, non magis istud quàm superiora agnoscens, videtur sanior: cum enim in proximè præcedenti articulo: *Et ne nos inducas in tentationem*, iste includatur, saltem ex parte, eâque potiori, omisit illum hæc vice Christus. Nam qui in tentationem non inducitur, is procul dubio à malo liberatur; et qui orat ut à peccato, quod et summum malorum, et omnis alterius mali origo est, præservetur, is reipsâ precatur aut certè meretur ut ab omni malo liberetur.

VERS. 5. — ET AIT, dixit etiam, AD ILLOS, discipulos suos hoc. Postquàm docuit quid, quâ formâ, orare debeant, docet etiam quomodo orare debeant, non remissè scilicet aut negligenter, sed ardentè et perseveranter, ne fatiscant animis, si non statim votis potiantur, ne continuò cessent, si non mox exaudiantur. Annotant hoc Titus et in Catenâ Chrysostomus.

QUIS VESTRUM, quis ex vobis. Interrogatio loco conditionis: Si quis vestrum habeat amicum, et adiens eum mediâ nocte dicat, etc. Docendi gratiâ fingit parabolam, similitudinem, seu exemplum, sumptum de medio, ex iis quæ fieri solent, adeoque ex illis ipsis quibuscum loquitur, ut ex seipsis conjecturam faciant, et intelligant quanta sit vis perseverantis orationis.

MEDIA NOCTE, tempore maximè incommodo; facit hoc ad illud quod petitur impetrandi difficultatem.

DICET, dicat, quanquàm in aliis Græcis libris legitur futurum, prout Latinè.

ILLI roganti quis pulset ostium.

AMICE. Captat benevolentiam, ut etiam fiducia obtinendi in eo est, quòd amicus sit.

COMMODA, mutuò da; nam commodare propriè de iis rebus dicitur, quæ numero eadem possunt restitui, ut mutuum dare de iis quæ usu consumuntur.

TRES PANES. Fatetur hic, nihil panis familiæ suæ

VERS. 5. — ET AIT AD ILLOS. Hactenus de orandi formulâ; nunc de orandi modo, ardore, et perseverantiâ, de quibus per parabolam subjungit: *QUIS VESTRUM HABEBIT AMICUM?* q. d.: Cui habenti amicum non id eveniet, quod dicitur sum? Multò ergo magis eveniet oranti amicum Deum; est enim argumentum à minori ad majus, sicut et v. 13. ET IBIT AD ILLUM MEDIA NOCTE; quæ intempesta dici solet, ut Aug. notat, conc. 29, in psalmum 118, quia ad agendum importuna est. *Mediâ ergo nocte*, hoc est, importunissimo tempore, quod ad impetrandi difficultatem spectat. ET DICAT ILLI: AMICE, COMMODA MIHI, id est, da mihi

superfuisse à cœnâ superiore; ideò panes ab amico petit, et quidem tres (è qualibus unus solet uni apponi), unum hospiti suo, alterum sibi, tertium, si fortè duo non sufficerent.

VERS. 6. — QUONIAM necessitate premor.

AMICUS MEUS quem deserere non possum.

VENIT, præteritum est.

DE VIA, ex itinere, fessus et famelicus.

AD ME, hospitandi causâ.

ET NON HABEO panem, nec permittit tempus ut emam; habebat fortassè obsonia quædam.

PONAM ANTE ILLUM, apponam illi.

VERS. 7. — ET ILLE. Ille autem prior amicus.

NOLI MIHI MOLESTUS ESSE, ne mihi molestiam exhibeas.

JAM, importunum est.

OSTIUM domûs meæ CLAUSUM EST, et pessulis ac repagulis subditis obfirmatum: quod non sine labore et incommodo, fortè etiam non sine periculo, queam intempestâ nocte aperire.

ET PUERI MEI, Græcè et *pueruli mei*; Syrus et *filii mei*.

MECUM SUNT, quiescimus omnes.

IN CUBILI, in cubiculo, vel etiam in lecto, prout vertit Syrus; utrumque enim potest intelligi: ut et moris apud quasdam gentes fuisse videtur, ut parentes prolesque simul omnes, in eodem non solum cubiculo, sed et cubili seu lecto cubarent, amplo illo ac lato. Excusat igitur quòd dare non possit quod rogatur, *ne filios expergesciat*, quod ait Euthymius; quia tota familia secum è somno excitanda et turbanda foret.

NON POSSUM, quia incommodissimum mihi et familiaris sit.

DARE TIBI, panes.

VERS. 8. — ET SI, quòd si ILLE ex vobis seu vestrum. Ita enim cœperat: *Quis vestrum*, v. 5; PERSEVERAVERIT PULSANS, id est, pulsare ostium, in modum rogantis tamen; non vi aut jure extorquere volentis. Si non discedat excusatione territus, sed instet, pulset, urgeat. Tota hæc pericope non legitur sive Græcè sive Syriacè: sed suppleta videtur ab interprete, eò

commodatò, seu mutuò; quod spectat ad petentis verecundiam, et petitionis mediocritatem, quia minùs est, quàm si dari peteret TRES PANES, unum scilicet hospiti, alterum sibi, tertium utrique communem, si unus uni non esset satis; est enim parabola ex usu communi sumpta.

VERS. 6. — QUONIAM AMICUS MEUS VENIT DE VIA, etc., fessus scilicet et famelicus, ET NON HABEO QUOD PONAM ANTE EUM, cum nec tempus permittat emi. Duas ergo causas allegat impetrandi; quòd non sibi petat, sed amico, quem iniquum est deserere, et quòd sibi etiam panis sit penuria. In utroque elucet petentis verecundia et humilitas.

VERS. 7. — ET ILLE RESPONDENS DICAT, hoc est, vel quamvis ille responderet: est enim hypothesis, licet non omninò verisimilis, tamen apta ad ostendendum, quantum valeat ad impetrandum importuna perseverantia. JAM OSTIUM CLAUSUM EST, pessulis videlicet obfirmatum, ut aperiri molestum sit, et (fortè intempestâ nocte periculosum. ET PUERI, id est, filii, ut Græca insinuant, et Syrus explicat, *mecum in cubili*, sive cubiculo, sive etiam lecto, ut vertit Syrus, qui proinde

quòd veniat intelligenda, necessaria ad explendam sententiam; quanquam commodius fortè collocata fuisset post, *dico vobis*.

DICO VOBIS, prædico vobis, ut per se quoque manifestum et extra dubium vobis sit, considerantibus hominum proprietatem.

ILLI vestrum.

Eo QUOD AMICUS, præcipuè causâ amicitia, seu motus amicitia ratione.

TAMEN, at, certè, certè quidem.

PROPTER IMPROBITATEM EJUS, propter impudentiam seu inverecondiam ejus, id est, propter importunitatem ejus, propter urgentem et inverecondam perseverantiam. Improbis dicitur, qui nullo responso abigi potest, quo minùs molestè urgeat; qui urget, nec cessat, ut quasi tædio affectum cogat. Improbiter ergo intellige, perseverantem atque assiduum rogandi fervorem. Augustinus sermonis 5 de Verbis Domini capite 5: « Quid est propter improbitatem? quia pulsare non destitit, quia et cum esset negatum, non se avertit. Ille qui nolebat dare, quod petebatur fecit, quia ille in petendo non defecit. Quantum magis dabit Deus bonus, qui nos hortatur ut petamus; cui displicet si non petamus? » Hujusmodi impudentia seu improbitatis exemplum exstat Matth. 15, v. 22, in muliere Chananæâ.

QUOTQUOT HABET NECESSARIOS, seu *opus*, quotquot requirit, etiam plures tribus, ne fortè iterum ad lectum reverso molestus fiat. Tantum valet inter homines perseverantia rogandi, ut nonnunquam impetret, quæ amicitia impetrare nequit, eaque uberiora ac majora quàm fuerant petita. Vult ergo dicere Jesus: Si inter homines rogandi importunitas extorquet, quod spontè non esset quis factururus; non est quòd dubitemus, exorabilem nobis fore Deum, si constanter ac ferventer in orando perstemus, id enim significat verbis proximi versus.

VERS. 9. — ET EGO, cui de Patris erga vos benevolentia certissimè constat. Suâ auctoritate nos urget ad sollicitandum precibus Patrem.

Dico, suadeo, moneo et promitto.

expergefieri deberent. Pertinent hæc omnia ad ostendendam justitiam repulsæ.

VERS. 8. — ET SI ILLE PERSEVERAVERIT PULSANS, id est, quòd si nihil territus excusatione instet rogando, urgeat, ac tundat ostium: PROPTER IMPROBITATEM TAMEN EJUS, Græcè, *inverecondiam* seu *impudentiam*, hoc est, propter importunam et molestam perseverantiam, quæ etiam post primam amici excusationem rogare, imò pulsando instare non destitit. Hoc enim eujusdam improbitatis speciem habere videbatur; quo sensu dicitur labor improbus omnia vincere. DABIT ILLI, et non solum accommodabit; neque solum tres dabit, sed QUOTQUOT HABET NECESSARIOS, id est, etiam plures quàm postulaverit.

VERS. 9. — ET EGO DICO VOBIS, hoc est, ad illum eundem modum. Est enim accommodatio parabola ad propositum, quæ includit similes in petendo conditiones adhibendas erga Deum, verecundiam, humilitatem, et imprimis perseverantissimam instantiam. Nam ad hoc pertinent illa tria: *Petite, querite, pulsate*, sicut ex August. 1 Retract., c. 19, patet. Delectatur enim Deus sibi quodammodo vim ab orantibus

PEPETITE à Patre vestro cœlesti, simili cum perseverantiâ, quovis tempore, ea quibus opus est vobis. Accommodat parabolam proposito.

ET DABITUR ab ipso vobis, quidquid illud fuerit, modò consentaneum illi quam mox docui orandi formulæ; multò magis quam ab amico illo dormitabundo. Argumentum est à minori: Si amicus ille, etsi à dando alienissimus propter nocturnum tempus, victus tamen est perseverantiâ orantis; quantò magis orandi perseverantiâ vincetur Pater vester cœlestis, qui nunquam neque dormit neque dormitat, Psalm. 120, v. 4, sed semper vigil paratus est vos et audire et exaudire? cui nullæ preces importunæ aut molestæ esse possunt, cui nunquam ingrata est orantis improbitas, delectatur potius eâ, et idcirco nonnunquam differt dare quod petitur, ut probet perseverantiâ vestram, ut accenso assiduæ orationis ardore, et ipse id quod petitis donet uberius, et vos illud charius habeatis quod improbis precibus impetraveritis.

QUÆRITE, id est, sedulò intentèque petite. Quia lenti et pigri ad orandum sumus, et ferè parùm liberaliter de Patris nostri beneficiâ sentimus ac fidimus, tribus loquendi formis eandem rem iterat atque urget; docetque non obiter aut defunctoriè orandum esse, sed cum sedulitate multâ, inquit Chrysostomus, ac magnâ intensione, et constantiâ ardoreque vehementi. Nam sedulitas quidem et intensio, quærendi voce; ardor autem et constantia sive perseverantia, pulsandi, intelligenda dantur: nam sonitum fervidum edit qui pulsat, et quasi vim facit postquam clamans non exauditur (non enim nisi tandem pulsus adhibetur, ubi clamor nihil proficit), qui autem quærit, cuncta alia mente projiciens, sedulò in unum intendit illud quod requirit. Nam longè melius (quod B. Augustinus docet libri *Retract.* primi capite 19) ad instantissimam petitionem hæc omnia referuntur. Non vult Deus dona sua nimia inveniendi facilitate vilescere; pretiosa et concupiscibilis merx cupidum amatorem et avidum negotiatorem requirit. Quod dare vult differt, ut amplius desideres dilatum, ne vilescat citò datum. Porrò quærendi metaphorâ Salvator est usus, quòd nos lateat ubi sint, quæ necessitas nostra postulat, nec suppetunt; pulsandi verò, quòd sensus carnis imagentur clausa esse, quæ ad manum non adsunt, propiusque urgendum quasi esse, qui non perinde statim exaudiat clamantis vocem.

PULSATE, id est, petite ardentè et perseveranter,

inferri. Vis autem illa non in solâ petitione sita est, sed etiam in aliis orationis adjumentis: inter quæ primò est continentia, de qua Hieron., epist. 22 ad Eustochium: Nisi, inquit, vim feceris, cœlorum regnum non capies: nisi pulsaveris imòrtunè, panem non accipies sacramenti. An non tibi videtur violentia, cum caro cupit esse, quod Deus est, et illuc, unde angeli corruerunt, angelos judicare conscendit? Secundò, penitentia quædam austeritas, de qua Tertull. in Apologetico, c. 40. Nos jejuniis aridi, omni continentia expressi, ab omni vitæ fruge (id est, deliciis) dilati in sacco et cinere volutantes, invidia cœlum tundimus, Deum tangimus, et misericordiam extorquemus. Tertiò, concordia orantium, de qua ibid.,

ut qui extorquere velitis tanquam ab invito, violentiâ quasi adhibita. Hæc omnia orandi ardorem et perseverantiâ præscribunt, et tria ipsa unum hoc declarant. Orate perseverantissimè, certoque certius impetrabitis. Hæc est enim improbitas, quâ veluti vinceretur et expugnaretur Deus, si etiam difficilis foret. Tanta autem perseverantiâ adhiberi debet pro re quæque, quanta res est ipsa quæ petitur.

VERS. 10. — OMNIS ENIM. Ne intelligeres solis apostolis aut aliis nescio quibus promissam esse exauditionem, confirmat promissionem generali sententiâ, quâ, tantâ constantiâ et fide, Patris gratiam omnibus precantibus offert, ut intelligendum relinquat, justas ignaviæ suæ dare pœnas, quotquot rebus ad salutem necessariis destituuntur. Apud hominem, inquit, nonnunquam incassum funduntur preces, vel quia non potest præstare quod rogatur, vel quia non vult roganti. Verùm apud Deum, qui et omnipotens et optimus est, omnis qui petit accipit; *Omnis*, sine excepto one, sit dives, sit pauper, sit parvus, sit magnus, imò sit justus, sit peccator, neminem excipit Deus, modò non sit ejusmodi, cui propositum peccandi perseveret. De hoc enim scriptum est Prov. 28, v. 9: *Qui declinat aures suas ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis.* Nam in promissionibus ejusmodi generalibus, ferè subaudiendum est, quantum hæc ex re est; nisi aliunde impedimentum adferatur.

ET PULSANTI APERIETUR. Ferventes constantesque preces nunquam irritas fore pronuntiat: non enim tria ista seorsum singula accipienda sunt, sed conjunctim, quod diximus, ferventes constantesque preces significant: quæ quidem probant, Dei dona, quemadmodum decet, æstimari, optari, atque expeti, ac proinde Dei gratiam conciliant, videntis, non contemtionem, sed contentionem eorum qui ipsius dona petunt.

VERS. 11. — QUIS AUTEM EX VOBIS PATREM PETIT PANEM. Græcè ad verbum est: *Quem autem vestrum patrem petet filius panem?* Similiter Syriacè: *Quis enim ex vobis pater, quem petit eum filius ejus panem.* His accedit D. Augustini lectio sermone de Verbis Domini 29: *Quis est vestrum à quo petit filius suus panem?* sed quocumque horum modorum legas, durè incommodèque sequitur: *Numquid lapidem dabit illi?* Cæterum sensus non prorsus obscurus est: sed hoc reliquis incommodior Versio vulgata, quod legat *quis pro quem*, et omittat vocem *filius*. Interpres videtur

c. 59. Corpus sumus de conscientia religionis, et disciplina unitate, et spei fœdere, quo imus in cœtum et congregationem, ut ad Deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc vis Deo grata est. Ita Tertull. Ne quis verò peccator terreretur, putans impetrationem illam esse justis propriam, occurrunt illi suspitioni verba parabolæ; *Et si non dabit illi, quod amicus ejus sit, etc.*, sicut notat Basil. in Const. Monast., c. 2, ubi monet, et si complures anni in petendo prætereat, perseverandum esse tamen, donec impetretur. Unde Judith meritò reprehendit Oniam, quòd non ultra quinque dies auxilium expectandum esse judicaret, Judic. 8, v. 11 et 12.

Græcè legisse, τίς δὲ ὑμῶν, ac proinde de industriâ omisisse vocem *filius*, ut quæ satis intelligatur ex voce *patrem*. Porrò ut sensus elucescat, subaudiri oportet conjunctionem *si*, quæ in proximis membris exprimitur, et nomen *pater*: Si quis autem ex vobis, *patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi pater?*

AUT PISCEM. Si et piscem, si etiam piscem. Syrus: *Et si piscem rogaverit eum; obsonii loco.*

SERPENTEM, qui non vitam sustineat, sed mortem inferat. Pulchra oppositio piscis et serpentis, rursus panis et lapidis: figurâ enim sibi mutuò cum persimilia sint, ad hominis usum ex diametro distant.

VERS. 12. — SCORPIONEM, quo ictus intreat? Solent nonnunquam scorpia, vacuo ovi putamini inclusi, insidiosè iis dari quorum mors queritur.

VERS. 13. — CUM SITIS MALI, tametsi mali sitis. Malos vocat homines omnes, etiam justos: nam quos malos, eosdem mox filios Dei nominat, cum addit: *Pater vester*, id quod B. Augustinus notavit capite 3, lib. 5, contra duas epistolas Pelagianorum. Malos autem vocat, non ex naturâ ipsâ, sed ex naturâ corruptione, quippe quâ fiat, ut proclives ad malum omne omnes sint, et sine frequentibus delictis nequaquam vivant. Priorem rationem Augustinus, ex Hilario tractante Psalmi 118 litteram *samech*, habet libro in Julianum secundo; posteriorem, libri primi contra adversarium Legis et Prophetarum capite 22.

BONA DATA, dona bona; ubi proximius esse videatur, ut mali mala detis, neque omninò annuatis id quod postulant boni. Temporaria enim licèt sint, et ad vitam istam caducam pertinentia, sunt tamen bona, ejusmodi, quæ quando mali dant, non sua dant, sed Domini, cujus est terra et plenitudo ejus.

VESTRIS, nimirum, quia filii sunt, paterno affectu malitiam superante.

PATER VESTER, omnis malitiæ expers, solus absolute bonus, cujus natura bonitas est, ipseque ipsum summum bonum: *Nemo bonus nisi solus Deus*, Luc. 18, v. 19.

DE CÆLO, qui ex cælo, id est, cælestis. Cæterum, cum non propriè Deus Pater ex cælo, sed in cælo esse dicatur: verisimile est, adjectitium esse articulum *de* (certè interpretes Latinus et Syrus eum non reddiderunt), et *de*, seu *ex cælo*, jungendum esse cum verbo *dabit*.

BONUM, sanctum, quo modo etiam Syriacè legitur. Per spiritum autem bonum sive sanctum, intelliguntur dona Spiritûs sancti, non solum septem illa celebrata, verum etiam quævis dona Dei, etiam corporalia ad spiritum modò ut ad finem relata, quæ omnia Spiritui sancto, propter peculiare bonitatis epitheton, solent attribui, nec possunt non esse bona salutiferaque. Spiritus bonus, est id omne quod oratione rectè petitur à Deo, quod quidem omne superiori Oratione Dominicâ comprehensum fuit.

PETENTIBUS SE, filiis suis bona? vobis filiis suis qui bona petitis ab ipso? Nam lapidem aut serpentem, mala aut noxia vobis, si fortè petatis, non sinat paternus affectus ut ea det vobis, nisi, si non ut filios, sed

ut inimicos vos gerentibus, justus judex iratus det, quæ propitius negaret. Docet itaque oportere filios esse eos qui petunt, ac proinde nihil petere, nisi quod et patrem dare et filios deceat accipere.

VERS. 14. — ET ERAT EJICIENS. Quodam autem tempore dabat se, expellendo dæmonio ex quodam.

MUTUM, quia mutum reddebat eum quem occupabat.

CUM EJICISSET. Græcè et Syriacè est *cum eziisset*; fierique possit ut interpretes ita verterit.

MUTUS, is qui dæmonio agente mutus fuerat.

ADMIRATÆ SUNT tantam potentiam.

VERS. 15. — EX EIS, ex numero turbarum. Scribas et Phariseos Lucas sub turbis comprehendit, quos alii distinguunt adversus turbas, solum vulgus hominum turbarum nomine intelligentes.

BEELZEBUB. Ita legendum est Hebræo et Syro suffragantibus, non ut Græcè in plerisque codicibus legitur Βεελζεβούλ, *Beelzebub*. Est autem nomen compositum ex *Beel* sive *Baal* (utrovis enim modo ut legas, sinunt Hebraicæ litteræ בעל), quod dominum, et *zebub*, quod muscam significat. *Baal*, Dominum vocabant gentes Judæis vicinæ singulæ Deum sive idolum suum, aliquando autem, ad distinctionem diversorum, addebant nomen alterum, ut *Baal* sive *Beel phegor*, quod erat idolum Moabitarum, Num. 25, v. 5. Ita ergo et *Baal* sive *Beelzebub*, quod idolum erat Accaronitarum, 4 Reg. 1, v. 2; sic dictum, dominus muscæ sive muscarum, sive quòd, propter victimarum copiam, muscarum examinibus ipsius templum scateret: sive quòd incolæ opem ab illo postulare soliti fuerint adversus muscas quæ loco infestæ essent. Quare non fuit ex suâ origine nomen probrosus; sed Judæi sancti, in odium ac detestationem idoli, nomen illius ad dæmonem, eumque primarium significandum transtulère (videtur enim *Beelzebub* apud Philistæos inter primos Deos fuisse in honore), quemadmodum aliàs nomen gehennæ, quò locus abominandus infamiâ notaretur, ad inferos denotandos. Judæi itaque reprobi, Christi ætate, ut Christum detestabilem redderent populo, eum quàm probrosissimè potuerunt vocarunt *Beelzebub*, id est, principem dæmoniorum, tanquam maximum Dei et religionis hostem. Nam quia non erat aliud convicium probrosius, idcirco illud in exemplum Christus attulit. Vel certè, *Beelzebub*, dicuntur Christum vocitasse, quòd dicerent *Beelzebub* operâ ipsum uti ad pellendos dæmones, quippe socium et amicum *Beelzebub*, principis dæmoniorum.

VERS. 16. — ET ALII TENTANTES. Alii cum nollent eum in modum maledicere, tamen ac si non satisfacerent eis miracula ista sanitarum, quibus dæmonum terram incolentium præstigiæ se queant miscere; *tentantes*, hoc est, non eo fine ut crederent in Jesum; sed ut turbarent aut irritarent eum, et viderent quid esset facturus dicturusve. Nam si fateretur se non posse dare, persuaderent illi rudi populo ipsum nihil habere auctoritatis à cælo.

SIGNUM, miraculum aliquod insigne DE CÆLO, ex cælo proficiscens, ubi Deus habitat, et unde diabolus

pulsus est, quo manifestè declararet se à Deo missum.

QUÆREBANT, petebant.

VERS. 17. — UT VIDIT, cùm sciret.

COGITATIONES, multòque magis verba quæ locuti fuerant populo. Jesus virtute divinà intellexit blasphemia verba, quæ illi longiusculè ab ipso positi populo insurrabant; intellexit et mentem quâ id facerent, dùm non insciitiâ aut temeritate, sed datâ operâ et dolo malo, contra dictamen suæ ipsorum conscientiæ, convicium fabricarent, et impugnant quod rectum erat, diabolo ascribentes quod cernebant Dei opus esse, ad hoc ut à Christo et Evangelio populum abstraherent. Quia itaque blasphemia ista ex professo Dei gloriam hominumque salutem impugnabat, et Jesus conceptæ intùs malitiæ iudex ac testis erat, ideò pluribus eam accuratèque refutavit, summâ tamen usus mansuetudine.

DIXIT. Exemplis aliquot à rerum naturâ et experientiâ sumptis refutat adversarios; et primùm quidem ostendit non se uti operâ dæmonis.

OMNE REGNUM, quamvis amplum et invictum.

ET DOMUS SUPRA DOMUM. Ita est ad verbum, *domus super* (seu adversùs) *domum*; obscurè, tum ex eo quod Hebraico more repetitur antecedens loco relativi, pro eo quod dicas: Domus adversùs semetipsam; tum ex eo quod subaudiendum relinquatur participium *divisa*: Domus adversùs semetipsam *divisa* seu *partita*; ille itaque genuinus est sensus quem expressit etiam Syrus.

CADET, vel ut est in aliis libris Græco conformiter, *cadit*, mox necesse est cadat, non potest subsistere.

VERS. 18. — DIVISUS EST, Satanæ, sive corpus Satanæ, turba dæmonum: pugnant dissidentque inter se dæmones, dùm alii lædere, alii liberare homines student. Nam si quando inter se colludant, et spontè cedant unus alteri, ita se vinci simulant, ut iidem ipsi nihilominùs triumphent; atqui Christus aperto Marte illos aggressus est, ut illos prorsùs dejiceret ubicumque se offerrent, nec quidquam illis faceret residuum, ita eiciens ex hominibus, ut homines sanos et integros Deo restitueret. Et collusio quidem sive voluntarius egressus simulatâ expulsiōne velatus, locum habere queat semel aut iterùm; sed ubi tot numero quot se Christo quotidie dæmoniaci offerunt expelluntur, idque summâ cum facilitate simul et auctoritate, ab eo qui rebus ipsis manifestè se diaboli inimicum undequaque declaret, fieri non potest ut fiat operâ dæmonis, quin egregiè inter se discordent et tumultuentur dæmones. Quamvis enim sit inter dæmones alius alio superior: non tamen patiantur inferiores se exturbari amatis et multis sæpè laboribus acquisitis possessionibus, quin adversùs superiores rebellent, superbiâ omnes cùm certent inter se, obedientiâ vacui, in hoc unum concordet ut hominibus noceant, quæ et unica quâ se oblectent voluptas est.

STABIT, quomodo igitur curæ est Satanæ ut firmum stet

REGNUM EJUS? Diabolus summâ calliditate ab initio

occupavit in homines regnum, seu propriè loquendo tyrannidem, dùm illos ad peccatum pertraxit. Quo quidem regno, superbus ille adeò elatus et oblectatus est, ut nihil prius illi fuerit, quàm summâ semper curâ illud stabilire, amplificare, hominesque sub peccati miseriarumque jugo tenere, suffragantibus et cooperantibus angelis suis. Quòd si jam ipse passim exigat angelos suos ex hominibus (quâ non est illis gratior habitatio), summâ procul dubio movet discordias, acuitque illos in seditionem adversùs se, et omninò dissident in partes contrarias, dùm hi regnum continent et tuentur, ille verò stultissimè expoliât ac destruit; nam depereunt regno tot homines, quot à dæmonum occupatione liberantur, minimùm, ut non tantùm subjecti sint quantum fuerant. Pessimè itaque consulit regno suo, dividens illud atque expolians; brevi enim hujusmodi dissidiis corruat necesse est. Cæterùm cùm id nullo modo credibile sit de astutissimo hoste, cui è contrario ante omnia cordi est regnum tueri et augere, hominesque sibi mancipare; evadit manifestum, quàm absurda calumnia sit dæmonia à me illius operâ ejici.

VERS. 19. — FILII VESTRI. Alterum argumentum ab auctoritate et experimento, quo ostendit etiam ampliùs quàm eo quod præcedit, se, inquam, Dei virtute ad expellendos dæmones uti. Per filios autem intelligit exorcistas gentis Judæorum, quales erant septem illi filii Scevæ, principis sacerdotum, de quibus Act. 19, v. 14, quos à Salomone accepisse rationem conjurandorum dæmonum perhibet Josephus, lib. 8 Antiq., cap. 2. Filios autem vocat Pharisæorum et scribarum, quia Pharisæi et scribæ, qui inter Judæos tanquàm patres habebantur, hos ut filios agnoscebant et probabant, cùm Jesum è contra detestarentur.

IN QUO EJICIUNT? per quem, cujus operâ aut virtute expellunt dæmones? Responsum ab ipsis peti vult, tanquàm diceret, in confesso esse quid responsuri sint, illos nempe invocato nomine Domini, virtute Dei, ejicere dæmones.

JUDICES VESTRI ERUNT, collatis inter se ipsorum et meis gestis, reipsâ condemnabunt vos invidiæ atque odii in me concepti, et perfidæ in Deum blasphemix, quòd idem unum opus ejectionis dæmonum, in illis quidem divinæ virtuti, in me autem, in quo illustriora fulserunt divinæ præsentix argumenta, diabolo ascripseritis. Hæc enim inæqualitas ostendit, quod æquum et rectum est non valere, sed cæcum erga Christum odium dominari; dùm in hoc damnant, quod in suis laudi ducunt.

VERS. 20. — IN DIGITO DEI. Deo operante, superest in. Operatur autem Deus et virtutem suam exerit per Spiritum suum; ideò quem Spiritum Dei Matthæus dixit, Lucas metaphoricè digitum Dei vocat; quò alludit Salvator ad illud Exodi 8, v. 19: *Digitus Dei est hoc*; ubi digitus Dei, adversarius esse perhibetur præstigiis dæmonum ac magorum. Simul et remittit nos ad historiam illam Exodi, significans se regni Dei legatum, ducem ac ministrum, non minoribus, sed

majoribus confirmatum signis, quàm patribus illorum Moses fuerit agnitus, captivitatis ac tyrannidis Ægyptiacæ vindex, et regni ac populi terreni minister. Explicuimus autem aliàs plures rationes ex veterum libris depromptas, ob quas Spiritus Dei vocetur digitus Dei, quia consubstantialis ex Patre et Filio procedat, quia eo Deus operetur ut homo digitus, quia diversitas partitioque donorum per eum detur, quia Deus illo inungat ea quæ sanctificat, quia monstret viam rectam et veritatem doceat, quia scribat legem in fidelium cordibus, etc.

REGNUM DEI; eripiuntur enim homines diaboli imperio, multi corporaliter, plures spiritualiter (illud enim hujus typum gerit), et impletur illud Scripturæ: *Ipsæ conteret caput tuum*, Gen. 3, v. 15. Ita destructo diaboli regno, surgit Dei regnum, cui ingrati et miseri vos opponitis, eligentes à partibus diaboli esse, potiùs quàm Deum apud vos regnare, et oblatam regni illius salutem amplecti. Quid sit regnum Dei, vide supra.

VERS. 21. — CUM FORTIS, aliquis ARMATUS, omnis generis armis egregiè instructus.

ATRIUM, aulam, palatium, domum, nemine scilicet ipsum aggredi aut turbare audent. Atrium sive aula propriè est apertus et vacuus locus, ante potentium aedes expositus; sed accipitur synecdochicè pro palatio ipso, ut etiam hoc loco, nam alii evangelistæ domum vocant.

IN PACE SUNT EA QUÆ POSSIDET, tranquillè ac beatè frui potest iis quæ possidet, hoc est, bonis suis. Nam est Græcè, ad verbum, *suppetentia sibi*, ea quæ habet ipse, bona ac facultates ipsius.

VERS. 22. — SUPERVENIENS, ex improvise adveniens. Quidam vertunt *aggessus* ex ἀπειθών.

UNIVERSA ARMA. Una vox est quæ Græci declarant quidquid ad justum apparatus armati viri pertinet.

SPOLIA EJUS, sive quæ fortis ille ab aliis, sive quæ fortior ab hoc, abstulerit.

DISTRIBUET, vel, ut in aliis est libris, Græco conformiter, præsentī tempore, *distribuit*, scilicet servis atque amicis suis. Ita scilicet agitur in præsentī negotio. Ab initio mundi usque ad temporis plenitudinem, Satanæ regnum suum, validis munitum præsidis, servavit incolume, et tranquillè hominum dominatus est, quos sibi mancipatos, compedibus variis ita ferè constrinxerat, ut servitutem cui addicti erant, foverent potiùs, quàm ad libertatem ullo modo aspirarent. Denique nihil obfuit, quò minùs sine controversiâ in mundo dominaretur: non quòd opifice invito quidquam posset, sed quòd justâ Dei vindictâ, homines propter peccatum, ipsius tyrannidī subjecti essent. Nec enim erat in terrâ qui illum expugnaret, aut qui viribus armisive cum illo contendere auderet, quandoquidem hominibus nulla ad se juvandos suppetebat facultas. Adveni igitur ego, promissus è cælo Redemptor, Satanæ inexpectatus, qui fortior, quippe Dei Filius, Satanam vinco, et armatâ illi manu extorqueo humanum genus, quod nunquàm nisi coactus dimittit. Arma illi aufero, in quibus illi spes omnis erat, ne pro libitu aut tueatur aut propaget imperium;

hominesque, quos injustè ille, tyrannicè, ac præter naturam, sibi vindicarat, Deo creatori assigno, et sanctis angelis dirigendos ac custodiendos partiō. Videtis me hæc ita feliciter adoriri, ex quotidianâ dæmonum ejectione, peccatorum conversione, et cætera plura visuri suo tempore. Ut fortior itaque dæmonia ejicio, non ut indignus opis illorum. Discamus hic, quòd obnoxii sumus omnes Satanæ, donec forti ac victrice Christi manu, ab infaustâ tristisque tyranni servitute liberemur.

VERS. 23. — QUI NON EST MECUM. Vulgatam certissimamque sententiam, quæ Hebraicè proverbii modo ferebatur, suo accommodat proposito, terrens auditores eos qui mediū ita se gerebant, ut nec adhærere Christo, nec oppedere velient, multò verò magis eos qui manifestè ipsum oppugnabant; quemadmodum si rex, necessarium bellum gerens, dicat subditis suis: Quicumque vestrū non est mecum, contra me est. Nam occasione belli quod sibi cum Satanâ esse dixerat pro redemptione generis humani, addit bellum esse universale, à quo nullus hominum subducere se possit quin stet à partibus alterutrius sive Christi sive Satanæ, principium nullo unquàm scedere conciliandorum; medium neutrumve esse, ut nec cui adhæreas nec alteri, non licere: nam *qui mecum non est*, inquit, qui non est in parte meâ, non favet partibus meis, ad tyrannum hunc expugnandum illiusque regnum destruendum;

CONTRA ME EST, adversarius meus est, stat à partibus Satanæ, quas promovet, eo ipso quo se mihi, pro ut tenetur, non jungit; vel ipso animi consensu, si amplius nequit; depugnanti pro ipsius aliorumque hominum liberatione. Christus neminem pro suo agnoscit, qui non integro sinceroque animo ipsi adhæreat: diabolus omnes absque delectu ad sua castra admittit quantumvis diversos atque adversos, qui modò Christo non faveant.

NON COLLIGIT; non congregat vertit secundum Matthæum; eadem enim utrobique sunt proverbii istius Græca verba: non jungit se mihi.

SPARGIT, elongat se à me, abit in dispersionem cum Satanâ; adversarium se mihi constituit.

VERS. 24. — CUM. Hoc postremo simili terret Judæos, denuntians universæ genti pœnam quam ipsorum ingratitude in hâc quoque vitâ meretur, quod oblata Dei gratia non sit illis curæ; nam mox locutus est de eâ quæ illos in futuro seculo manet, damnatione. Quanquàm enim generalis hæc doctrina sit, ut sciant quale sibi judicium accersant, qui, in vanum acceptâ Dei gratiâ, januam diabolo rursus aperiunt; tamen ad Judæos primùm hoc dictum videre licet ex fine versūs sequentis in Matth. *Sic erit et generationi huic pessimæ*. Quare claritatis causâ totam hanc orationem ita possis construere: Accidet perversæ huic nationi, non secùs quàm accidit homini, ex quo spiritus immundus semel ejectus, in eundem pluribus sociis comitatus revertitur. Sumpta est itaque similitudo ab homine obnoxio dæmonio malo, qui, postquàm liberatus est et suæ menti redditus, suâ ignaviâ dæ-

moni redeunti fenestram aperiens, longè graviùs laborat quàm laboràrat priùs.

EXIERIT, divinà fugatiò virtute.

DE HOMINE, in quo sedem fixerat.

AMBULAT, perambulat. Loquitur de diabolo tanquàm de homine.

INAQUOSA, aquis carentia, ac proinde sterilia, deserta, et ad habitandum inepta: id est, quòcumque pergat, omnis illi extra hominem habitatio ingrata est, et tanquàm triste exilium ac squalido deserto simile.

NON INVENIENS requiem, quia tamdiù sibi displicet animoque torquetur ac discruciat, quamdiù extra homines habitat nec illos infestat.

DICT. Ingenium studiumque Satanæ nobis describitur, quòd nunquàm cesset à noxis, nunquàm quiescere aut à malo inferendo queat abstinere, sed assiduè satagat, seque hùc atque illuc verset, denique suos omnes intendat conatus et sensus excitet, ut domicilium reciperet quo pulsus est; ut enim superbissimus est, expulsi magis acuitur rabies ac nocendi libido, dolore ex amissà prædà concepto. Quare discamus, simul ac laqueis ejus Christi gratià erepti sumus, vehementius et acrius certamen paratum nobis esse; illum enim majore contra nos odio ardere, et magis hostili impetu adversùs nos ferri.

REVERTAR, omnem movebo lapidem ut revertar.

IN DOMUM MEAM, hominem intelligit. Misera hominis conditio, dæmonum esse habitaculum: quod quidem vitio Adæ omnes naturà sumus.

UNDE EXIVI. Non dicit pulsus sum, nec enim id vult superbus agnoscere; sed tanquàm spontè exierit, redibo, inquit, stoliditas enim mea, aut certè ignavia fuit, quòd exierim. Hoc modo se animat, et vires novas colligit, ad certamen miserique hominis de integro oppugnationem.

VERS. 25. — INVENIT, præsens est, ut mox; ita sæpè fit ut inveniat: non enim semper invenit;

SCOPIS MUNDATAM, versam. Nec solum nihil invenit quod impediatur, verum etiam quod allicit et oblectet. Eo modo paratam invenit ac si ipse invitaretur, et cupidè rursus expectaretur hospes; quo modo cupidè excepturus hospitem aliquem, parat, purgat, ornat domum, ut in illam libeat se recipere. Sensus est igitur, invenit hominem eo statu; ut diabolo rursus commoda esse possit et delectabilis domus; similitudo enim ab hominibus sumpta est, quos mundities et nitor in hospitibus delectat. Nam spiritui immundo sola immunditia placet, et deformitas pulchra est; nihil ei benè olet præter fetorem et sordes, unde eversum est quidquid affectionum est cogitationumve piarum. Sparsa sunt autem aconita pro floribus, et tensa au-

læa superbiæ omnisque impuritatis. Hæc enim ornamenta sunt domus illius quæ diabolo placeat.

VERS. 26. — TUNC igitur.

FIUNT, vel ut in aliis libris est, sunt.

PEJORA PRIORIBUS. Subaudiendum est hic ex Evangelio secundum Matthæum: *Sic erit et generationi huic pessimæ*; quæ ex pericope, proprius parabolæ sensus colligendus est. Interim verò, quod ad propositam controversiam faciat, dat intelligendum Salvator, tantum abesse, ut ipse ope dæmonis dæmonem expellat, ut ingenio [prorsus contrario, nihil æquè desideret dæmon, atque homines occupare, usque adeò ut si ex quo ejectus sit, modis omnibus redire studeat, et septem potius alios secum ingerat, quàm ut iterum in expulsionis periculo versetur, aut unus solus de eo se ulciscatur quem semel relinquere coactus fuit.

VERS. 27. — CUM HÆC DICERET, cum hunc in modum refutaret et revinceret adversarios suos, elevantes miracula ipsius.

EXTOLLENS VOCEM, ut ab omnibus, Jesu cæterisque presentibus, posset audiri.

QUEDAM, ignota MULIER, admirata sapientiam Jesu, simul et virtutem edendi miracula quæ viderat. Viris, aut blasphemantibus aut tacentibus; admirantibus licet; una mulier, accensa fide et benevolo erga Jesum affectu, se continere non potuit quin admirationem suam clamore declararet, et in ejusmodi vocem erumperet, quæ Jesum palàm defenderet ac laudaret, nihil verita presentium Jesu adversariorum auctoritatem.

DE TURBA, constituta in mediâ turbâ.

BEATUS, felix, honore cumulatissimus VENTER, quicumque ille tandem: nec enim verisimile est notam ipsi fuisse Jesu matrem. QUI TE, talem tantumque virum, qualem quantumque verba et opera tua præ se ferunt; PORTAVIT, genuit, ET UBERA QUÆ TE nutrierunt. Periphrasis est matris descriptæ à ventre et uberibus, non præter morem Scripturæ, infra, 25, v. 29, q. d.: Beata te filio mater. Tu hujus modi es, ut felix sit mater, quæcumque tandem illa te filium genuit et educavit. Laus est congrua personæ loquentis mulieris, à rebus videlicet muliebribus et fructu ventris laudare mulierem. Cæterum non tantum matrem Jesu prædicat beatam, sed et obliquè optat contingere sibi posse similem beatitatem. q. d.: O si hujusmodi filio me auxisset Deus, quàm beatam me reputarem! Cum filium admiraretur hæc mulier, et virum præstantissimum, qualem non alium, agnosceret, meritò matrem ejus beatam exclamavit; beatam autem, non perfectè, sed quemadmodum beati

VERS. 27. — FACTUM EST AUTEM, etc., EXTOLLENS VOCEM QUEDAM MULIER, admirata scilicet sapientiam revincens adversarios, miraculorum virtutem, verborumque vim, non potuit se continere, quin admirationem suam clamore et laudibus exprimeret. Quo indicatur magnitudo affectus ejus erga Jesum eo ipso tempore, quo calumniis Phariseorum petebatur. BEATUS VENTER QUI TE PORTAVIT ET UBERA QUÆ SUXISTI. Periphrasis est matris, ab iis partibus, quæ

gignendo alendoque, Christum servierunt; q. d.: O tali filio felicem matrem. Honor enim filii in parentes redundat; unde et ipsa sancta Virgo hanc beatitudinis precationem sibi futuram prophavit in Cantico, dicendo: *Ecce enim ex hoc beatam me dicent*, etc. An autem hæc mulier solum sensu muliebri hoc dixerit, sicut solent matres beatæ prædicari propter filios, an verò ex fide incarnationis Christi non constat. Illud postremum sicut sentit Beda, qui hanc mulierem typum

dicuntur in hac vitâ, qui insigni aliquo bono excellent. Filio ergo beatam prædicat; ut etiam ex Scripturæ more hæc benedictio celebratur, et singulare Dei donum reputatur, proles eximii ornata virtutibus, præstantia enim filii quodammodo ascribenda est matri, ut effectus causæ, et honor filii in matrem redundat, adeoque honor et ignominia matri filioque communia sunt, propter arcissimam illam sanguinis naturæque communionem. Quare rectè hæc mulier prædicavit matrem Jesu beatam; quæ beatorum etiam fuit quàm mulier hæc benè noverit; quantum enim beneficium, quantus honor, quanta dignitas, matrem esse Filii Dei! Quò respicientes archangelus Gabriel et Elisabeth, benedictam seu beatam dixerant in mulieribus, diù ante hanc mulierem, supra 1, v. 28, adeoque etiamnum omnes generationes beatam dicunt, juxta propriam ipsius prophetiam supra, 1, v. 48. Sed quòd mulier matrem laudet potius quàm patrem (eadem est enim patris, quæ matris ratio, adeoque potior patris, in participandâ laude filii, Prov. 1, v. 105), facit non quòd noverit Jesum è matre virgine natum fuisse; sed quòd suo faveret sexui, velletque votis id assequi posse, ut similem pareret filium; quanquàm, ut non est dissimile vero actam Spiritu sancto sic esse locutam, ita possint verba ejus diviniùs accipi et exponi, quàm ipsa intellexerit. Cæterum non tam mens ejus fuit laudare matrem Jesu, quàm ipsius Jesu excellentiam hoc elogio extollere; non enim per seipsam beatam dixit, sed quòd hujusmodi filium genuisset; consequens est autem, ut si beata sit mater propter filium, multò magis beatus sit ipse filius. Ergo cum observaret hæc mulier, scribas et Phariseos adversari Jesu, et sine justâ causâ damnare opera dictaque Jesu: ipsa suscipit ejus defensionem, et coram omnibus eum laudans, ut singularem, eximium, et divinum virum, reipsâ dicit invidiâ agi eos qui ipsi obstrepant.

VERS. 28. — DIXIT. Ad hanc mulieris vocem non potuit tacere Jesus, ne videretur sibi arrogare laudem quam illa tribuerat.

QUINIMO, imò verò. Augustinus, lib. de sanctâ Virg., cap. 3, et tract. 10 in Joannem legit *imò*. Alii vertunt *certè*. Euthymius exponit, *verè dico vobis*. Syrus omittit, sine detrimento sententiæ. Responsurus mulieri Jesus, non reprobatur aut corrigit elogium ab ipsâ prolatum, tanquàm falsum aut reprehensioni obnoxium, ne veritati adversetur; sed nec probatur disertis verbis, ne se matremque suam ipse laudare videatur: sed ut qui dissimulet illud, et audire ac tractare nolit; tacet de eo, ingerit verò et opponit illi

Ecclesiæ gessisse notat; primum plerique posteriores.

VERS. 28. — AT ILLE DIXIT: QUINIMO BEATI. Græcum sonat, *imò verò*, quod Erasmus notat nec affirmare nec negare illud cui subjungitur. Aug., tract. 10 in Joan., et lib. de sanctâ Virginit., c. 3, legit *imò*. Videtur itaque Christus apertè nec admittere, nec negare id quod mulier dixerat, ne vel se et matrem laudaret, vel falsum diceret; sed aliud elogium subjicit tanquàm certius et potius, et pluris æstimandum; q. d.: Tu beatam prædicas matrem, etc.; ego verò

aliud elogium, tanquàm certius, potius et pluris faciendum; q. d.: Tu dicis, beatus venter, etc.; ego verò dico, beati qui, etc. Hoc posterius in medium profert, tanquàm potius, et pluris faciendum, duas ob causas; unam, quòd ad omnes pertineat, quòd posteriorem hanc beatitatem omnes assequi queant, ne vel ipsa illa mulier desperet beatæ nomen, etsi longè ab eo, ut sit mater Christi. Una enim sola potuit Christum utero gestare et lactare uberibus: sed beatitudo custodientium verbum Dei, potest omnium esse communis. Altera causa est quòd certiozem potiorumque beatitudinis rationem in se contineat, custodire verbum Dei, quàm esse matrem Christi. Simile legimus Psalmi 143, v. 15: *Beatum dixerunt populum cui hæc sunt: Beatus populus cujus Dominus Deus ejus.*

BEATI, quippe qui certius ac propius ad perfectam regni cælorum beatitudinem accedant, quàm mater mea, ex eo quòd mater est. Matrem esse filii alicujus præclari, etiam Christi, beatitudo quædam est corporea et externa, quæ matris animum non facit ex se meliorem aut Deo gratiozem; ut nec valet per se adducere matrem ad regnum cælorum, in quo vera beatitudo sita est. At custodire auditum Dei verbum, reddit hominem animo meliorem et Deo gratiozem, certumque est medium quo perveniatur ad beatitudinem æternam.

AUDIUNT; illud enim primum est, nam fides est ex auditu, Rom. 10, v. 17. *Audiunt* autem, ita ut credentes recipiant.

VERBUM, doctrinam à Deo profectam, quæ à me post Mosen et prophetas prædicatur.

ET CUSTODIUNT, auditum cordeque exceptum observant atque opere perficiunt. *Custodia sermonis Dei*, inquit Euthymius, *ejus est adimpletio*. Non sufficit audire, nisi etiam facias; id quod supra c. 6, v. 46 Salvator ex professo docuit, et omnis Scriptura loquitur. Nec sufficit semel atque iterum facere, sed consuetudine opus est ac perseverantiâ, quæ notatur verbis præsentis temporis *audiunt, custodiunt*. Occasione igitur acceptâ ab eo quod mulier dixerat, commendat Jesus Dei verbum quod ipse prædicabat, et ad illud audiendum observandumque omnes invitat, asserens potissimam beatitudinis rationem hæc in resitam esse, et quasi respondens mulieri: Non sis anxiosa quòd tu talem filium non genueris, qualem me esse putas, quasi minùs beata sis matre meâ: dico tibi et præsentibus omnibus, potissimam beatitudinis hæc in vitâ rationem, non sitam in eo esse, ut filios quis habeat præclaros, sed ut auditum Dei verbum

dico: BEATI QUI AUDIUNT VERBUM DEI; nam inde concipitur fides, quæ ex auditu est; ET CUSTODIUNT ILLUD, animo diligendo et opere adimplendo, quia hoc hominem facit meliorem, Deo gratiozem, verâque dignum beatitudine. Nam, ut optimè Aug., materna propinquitatis nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde quàm carne gestasset: beatorum enim percipiendum fidem Christi, quàm concipiendum carnem Christi; cum ergo non neget Christus matrem suam beatam, neque primo illo genere beatitudinis, qua-

custodiat et observet. Hoc qui perfectissimè facit, omnium beatissimus est. Ita docuit Jesus quod ex re erat præsentium omnium, laude beatitæque matris suæ silentio præteritâ, ne in ipsius ore sordesceret. Non tamen negat matrem suam ex eorum esse numero qui custodiunt verbum Dei : sed dat intelligendum, beatiorem esse eâ ex parte, si custodiat verbum Dei, quàm ex eâ quòd mater sit Christi Filii Dei. Id annotant Theophylactus in commentario, Chrysostomus in Catenâ, et Augustinus locis mox citatis, ubi inter cætera ait : *Materna propinquitas nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde quàm carne gestasset. Beatior ergo Maria percipiendo fidem Christi, quàm concipiendo carnem Christi.*

VERS. 29. — CONCURRENTIBUS. Alius vertit : *Condensantibus se* ; alius : *Cùm congregarentur apud eum.* Concurrit, verisimile est, et condensavit se turba, ut quisque quàm proximus Salvatori fieret, quando Phariseos petentes audivit miraculum è cælo, ut videret propiùs quid faceret Jesus, aut audiret quid responderet. Nam quòd iste evangelista per anticipationem narravit supra, v. 16 ; hoc loco accidisse Matthæus docere videtur c. 12, v. 38.

GENERATIO, natio, gens ; explicat, non eorum tantùm qui interrogaverant, sed et nationis totius, cujus illi erant capita, proprietates et ingenium. *Judæi enim signa petunt*, quod ait Apostolus, 1 Cor. 1, v. 22, et evangelistæ passim testantur : nam et frequenter repetiverunt hanc ipsam exactionem.

NEQUAM, mala, scelerata, domus exasperans jam olim : malum hominum genus et seculum perversum. Summâ libertate adulatoribus hypocritis respondet, in eosque invehitur, qui perverso, non simplici animo signum petebant ; *tentantes*, quod evangelista ait : præcipuè autem, quòd Deo ingrati, tot ejus virtutibus malignè spretis, subterfugium captarent ne obedirent. Cujus enim non socordix modò, sed malitix erat, ad tot edita hactenus signa oculos claudere ? Cæterùm non aliò tendebat consilium, nisi ut Christum impunè meritòque viderentur rejicere.

QUÆRIT, requirit, sibi exhiberi pro suo arbitratu, non contenta hactenus exhibitis.

ET, pro, *sed*.

NON DABITUR EI, quale petit : nec enim quærit ut veritatem cognoscat ; nam et illa ut cognoscatur, sufficiunt quæ edita sunt. Deus non debet hominum voluntati obsequi, præcipuè depravorum : sed homines oportet agnoscere et sequi id quod à Deo institutum est. Non destitit quidem posthæc Christus virtutem suam apud illos exerere, ac variis adhuc eos miraculis convincere, quòd inexcusabiles redderet ; sed indignos intelligit, quorum impiæ cupiditati obtemperet.

NISI. Conjunctio ista non excipit hoc loco, sed

ponitur pro *sed*, ut Gal. 2, v. 16. Sensus est : Dabitur autem ei signum quod minimè desideret, non è summo cælo, sed ex imâ terrâ, quo semel opprimatur, ita ut vel credat vel pereat. Resurrectio enim, ut erat summa Jesu gloria, ita summum erat tormentum inimicis ejus ; quæ prædicata et astructa, tanto illos pondere pressit, ut necesse haberent vel credere in Jesum vel conteri (*super quem enim ceciderit, conteret eum*, Matth. 21, v. 44), id quod et nationi exasperatrici tandem accidit : factus est enim *novissimus error pejor priore*, quod augurati fuerant.

SIGNUM JONÆ, miraculum quale præcessit in Jonâ prophetâ, quod et aliàs illi assignavi, Joan. 2, v. 19.

VERS. 30. — JONAS, ex visceribus ceti, in quibus tres dies egerat, evomitur in terram.

SIGNUM, miraculum ; non enim intelligitur hic signum quod portendit aliquid, sed quod remotum est à consueto naturæ ordine. Miraculum itaque fuit.

NINIVITIS, quibus prædicavit, quo, vel ad fidem prædicationi adhibendam et ad pœnitentiam commoverentur, vel obdurati et inexcusabiles subverterentur.

FILIUS HOMINIS ex sepulcro ac morte redivivus, miraculum vivum, certissimum atque omnium maximum, quo vel ad fidem et pœnitentiam adducatur, vel obdurata et inexcusabilis excindatur.

GENERATIONI ISTI, nationi isti, cui maximâ cum spiritûs efficacitate per apostolos suos prædicabit, id quod per se Jonas Ninivitis : *Adhuc quadraginta dies et Ninive peribit.*

VERS. 31. — REGINA. Affert alterum simile exemplum quo damnandi sint suæ ætatis Judæi.

AUSTRI Meridiei, regni seu regnorum ad meridiem sitorum Judææ respectu, Æthiopiæ et Ægypti, ut Josephus scribit lib. 8 Antiq., c. 2. Æthiopiæ autem regia, Saba dicebatur, cui postea Cambyses, Persarum rex, indidit nomen Meroes, de nomine sororis suæ : ita rursus Josephus lib. 2 Antiq., c. 5. Hinc in tertio Regum dicta est ista, *Regina Saba* ; et Isaias cap. 43, v. 3, jungit sibi mutuò, Ægyptum, Æthiopiam et Saba.

SURGET, à morte, judicanda.

CUM VIRIS GENERATIONIS HUIUS, cum hominibus hujus ætatis, cum Judæis.

CONDEMNABIT. Multis enim rationibus clarescet, vos meritò damnari.

A FINIBUS, ex longinquis oris, ex insulâ ac civitate Meroe.

PLUS aliquid, cujus sapientia major, gravior, ac testatior. Non tot tantaque pericula fecit sapientiæ Salomonis regina Saba, quam tamen summopere admirata confessaque est, quot quantaque generatio

tens mater ejus fuit, neque secundo, quatenus Dei verbum audivit et custodivit, immeritò reprehendit Ecclesiam Calvinus, quòd illa mulieris verba : *Beatus*

venter, etc., absolutè de Virgine Mariâ usurpet, sine adjectâ Christi correctione : non enim est correctio attributæ beatitudinis, sed extensio.

hæc fecit sapientiæ meæ, quam omnibus argumentis certissimam comperit. Subaudi, non tamen audior, recipior, aut magnifico. Comparatio igitur Judæorum cum reginâ Saba hujusmodi est: Mulier gentilis, in scholâ Dei minimè educata, regni verò amplissimi negotiis districta, famâ sapientiæ quæ de Salomone ferebatur excitata, difficillimum arripuit iter, ex remotissimis terræ partibus Jerosolyma, ut ejus sapientiæ periculum faceret: quam admirata supra modum, licèt non nisi de terrenis atque humilibus rebus dissereret Salomon, concilia excepit illius. Judæi, divinæ legis alumni, sacris litteris addicti, Christum Dei virtutem ac sapientiam, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ ac scientiæ reconditi, summum suum unicumque doctorem, regni cœlorum æternæque salutis mysteria à seculis abscondita ac veram Dei sapientiam depromentem, ultrò se offerentem, rogantem, atque invitantem, non recipiunt, rejiciunt planè, etiam dato illo resurrectionis gravissimo signo, quando et sapientiam illam suam creditibus atque obedientibus sibi communicavit et impertivit: quare solus ipse admirandus est. Apertè docent exempla ista duo à Salvatore allata, unumquemque, pro mensurâ donorum Dei, quæ contempserit aut quibus non fuerit usus, puniendum.

VERS. 32. — NINIVITÆ, itaque temporis Jonæ. Pergit in declarando signo Jonæ, quomodò non convertendi illo, sed condemnandi sint Judæi.

SURGENT, resurgent, ex morte. Sermo est de carnis resurrectione.

IN JUDICIO extremo, judicii extremi tempore. Manifestum hinc evadit judicium cum resurrectione conjunctum fore; quod observavit D. Aug., lib. 20 de Civit. Dei, cap. 5.

CUM GENERATIONE HAC, unâ cum hæc hujus temporis natione. Resurgent ambo à morte, judicandi: simul enim resurgent omnes.

ET CONDEMNABUNT ILLAM, sibi collatam, non judicandi potestate, sed comparationis exemplo. Factâ Judæorum cum Ninivitis comparatione, res manifesta vel inde erit, Judæos meritò æternæ morti addici. Simile Rom. 2, v. 27.

PŒNITENTIAM EGERUNT. Exemplo Ninivitarum ostendi potest quid vera sive pœnitentia sive respicientia requirat, conversi sunt enim de viâ suâ malâ, et jejunaverunt, vestitique sunt saccis, Joan. 3, v. 5, 10.

JONÆ, prophetæ, comminantis eversionem civitatis.

ECCE. Ita se res habet, quantumvis reprobetis et ingratum sit vobis audire.

PLUS aliquid, res major, dignior, ac testatior etiam ante resurrectionis miraculum, sed præcipuè post illud datum. Ut minùs illos irritaret, genere neutro et tertiâ personâ modestè seipsum notat. Si de sapientiâ quæritur plus quàm Salomon; si de signis, plus quàm Jonas erat Jesus.

JONAS. Græcâ Latinâque formâ Jonas dicitur, qui Hebraicâ *Jona*.

Hic, hoc loco, apud hanc generationem. Rursus est defectiva oratio, relinquit enim subaudiendum Dominus: Prædicans verbum Dei, non tamen ad pœnitentiam convertitur generatio ista. Id quod sic intelligendum est, ut etiam prædicat de suæ ætatis Judæis, quòd, nec viso resurrectionis suæ omnium maximo miraculo, convertendi sint: prædicat enim quid in extremum judicium proditurum sit. Collatio autem Judæorum cum Ninivitis hujusmodi est: Nitæ, barbari, à cultu Dei alieni, dum audiunt Jonam, virum extraneum, unico miraculo commendatum, annuntiantem instans urbis ipsorum excidium, credunt, et aversi à viâ malâ pœnitentiam agunt in sacco et cinere. Judæi, professione cultores veri Dei, inter sacras litteras enutriti, audiunt Filium Dei, tribulem suum, Messiam sibi promissum omnium vaticiniis prophetarum, à Joanne Baptistâ demonstratum, miraculis innumeris, iisque irrefragabilibus, probatum, omni populo utilem ac beneficum, prædicantem pœnitentiam, promittentem regnum cœlorum, neque nisi secundo loco comminantem interitum, nec credunt, neque aversi ab animi sui pervicaci malitiâ pœnitentiam agunt, imò contra impiè rejiciunt benefactorem, afficiunt injuriis, blasphemant, denique morte mulcant, et ne quidem meliores evadunt, dum præstat ille reipsâ illud resurrectionis suæ omnium maximum miraculum, et suæ mortis ac resurrectionis vim virtutemque aliis communicatam effectis ipsis clarè ostendit. Nihil hujusmodi Jonas fecit: nulli enim alii communicavit sensum illum reditùs sui in lucem, nisi narratione tantùm; et quidem ille à balenâ absorptus vivus, vivus redditus est: Jesus autem terrâ conditus mortuus, vivus egressus est, nec tali vitâ qualem ante egerat, sed immortalis.

VERS. 33. — LUCERNAM. Ita vocatur, vel instrumentum ipsum, puta lampas, cui oleum aut aliud quidpiam imponitur quod accendatur, vel id ipsum quod ardet, puta fax aut candela. In sacris litteris, sancti lucernæ vocantur, quò ab æternâ luce distinguantur, Joan. 1, v. 8, et 5, v. 35, lucerna enim, et aliunde lumen accipit, et acceptum potest amittere; quam rationem multis in locis Augustinus notavit, epist. 120, cap. 3; lib. 2 contra Epistolam Parmeniani, cap. 14; conc. 23 in Psal. 118; tractatu 54 in Joannem; sermone 50 de Verbis Apostoli, et alibi.

IN ABSCONDITO, in occulto, in loco domùs qui non aut vix acceditur, qui à nemine frequentatur. Regius codex aliique legunt εἰς κρυπτήν, est enim crypta locus abditus sub terrâ, quam vulgo vocamus *une cave*.

INGREDIUNTUR domum.

LUMEN, splendorem, videant, id est, ejus splendore seu lumine collustrati videant quò vadant et quid agant. Quamvis autem, ait, plerique generationis istius, obdurati, ut sunt, nihil sapientiâ et prædicatione meâ moveantur; non idcirco tamen debeo ego

sine fructu occulere sapientiam meam, et otiosus à prædicatione cessare: non enim eum in finem frustra me misit Pater, quin potius ut in mundum veniens, illuminem omnem hominem, ut publicè omnibus Evangelii doctrinam offeram et ostentem, quò suscipiant illam, et beneficio splendoris ejus fruatur, inque ejus lumine ambulent, si non omnes, certè qui velint, nullà tenebrarum excusatione relictà osoribus lucis. Hoc modo videtur proverbium istud hic aptasse proposito suo Jesus; quem non est imaginandum tam brevibus et concisis sententiis usum fuisse, quàm evangelistæ scribunt, ita ut nec declararit qui suo servirent instituto.

VERS. 34. — TUI EST OCLUS TUUS. Ut à Græcis et Syriacis, ita à quibusdam Latinis libris manuscriptis, absunt pronomina *tui et tuus*, legentibus: *Lucerna corporis est oculus*; ac certè videntur pronomina, suum sententiæ, in cujusvis hominis atque animalis corpore locum habenti, decorem auferre. Similitudine ab oculo corporali sumptà, ostendit Jesus quantum malum sit corde esse terræ ac terrenis bonis addicto affixoque. Quod est, inquit, lucerna in domo, id est oculus in corpore; nempe, quemadmodum qui in domo sunt, lucernæ beneficio; ita in corpore membra oculi beneficio, lumen accipiunt, quo absque errore ritè officium faciunt suum. Jam, ut parabolam mox accommodemus ad rem: quod est oculus in corpore, id est in animà cor, nimirum ut affectibus omnibus, quæ sunt quasi quædam animæ membra (*Mortificate membra vestra*, Apostolus ait Coloss. 3, v. 5, *quæ sunt super terram, fornicationem*, etc.), lumen præbeat, præsit, et regat, ne cæci, ut ex sese sunt, errent, feranturque quò et uti non debent. Intelligitur autem cordis nomine, tota animæ superior portio, id est, voluntas intellectui conjuncta, quæ cæteras animæ vires illustrat, id est, regit ne errent.

SI OCLUS, cùm igitur oculus.

SIMPLEX, sincerus, purus, *sanus*, ait Euthymius, nullis infectus humoribus qui videndi potentiam offendant. *Lippientes solent lucernas videre numerosas: simplex oculus et purus, simplicia intuetur et pura*, Hieronymus hunc in locum ait.

TOTUM CORPUS TUUM, omnia corporis tui membra illustrabuntur, membris omnibus tuis suum lumen impartiet, ita ut singula muniis ritè fungi queant suis. Si cor tibi fuerit simplex, mundum, purum, à pravarum cupiditatum dominio liberum, ad cælum et solos in cœlo thesauros erectum; omnes affectus tui suas habebunt actiones ita ut decet compositas, apta dignaque erunt opera tua quæ ab omnibus videantur. Hoc orabat propheta regius Psal. 17, v. 29: *Tu illuminas lucernam meam, Domine, Deus meus, illumina tenebras meas*.

SI AUTEM, cùm autem. *Erit seu est* relinquitur Græcè subaudiendum. Nihil verò mirum, addit Salvator, quòd plerique generationis istius, cæci in tenebris permaneant, nec recipiant aut videant evan-

VERS. 36. — SI ERGO CORPUS TUUM. Reperitur ista comparatio apud Matth. Lucas hunc versum adjicit quo

gelicæ veritatis lumen, quod palàm ipsis ostento et propè ingero; cùm oculus mentis vitiatum ipsis sit, ad eoque excæcatus, pravis affectionibus, ambitionis, invidiæ, odii, cæterorumque malorum. Quemadmodum enim, ut videas oculis corporis, non sufficit lucerna domus candelabro imposita, sed necessaria etiam est lucerna corporis, oculus, usque adeò ut si oculus tibi fuerit cæcus aut non sanus, nihil videas, etiamsi ante oculos proposita sit lucerna domus ardens et lucens; sic ut videas oculo animi, non sufficit oblatum lumen veritatis, si ille animi oculus malitià excæcatus est. Quod cùm locum habeat in hujus ætatis hominibus, præsertim verò scribis et Pharisæis, hinc fit ut non tantum non recipiant doctrinam meam, verum etiam oppugnent, et manifesta quibus stabilitur signa Satanæ ascribant, cæcorum instar judicantes lucem tenebras.

NEQUAM, Græcè et Syriacè *malus*, vitiosus, sive lemà obductus, sive malis ex humoribus depravatus, sive cæcus aut alio vitio laborans.

TENEBROSUM ERIT, in tenebris versabitur, in tenebris palpitabit et errabit, in varios membra agentia ferentur errores. Si cor tuum fuerit avaritià aliàve cupiditate excæcatus, depravatum, inquinatum, si opibus aut voluptatibus terrenis addictum affixumque; omnes affectus tui tenebris involventur peccatorum, nihil agent rectè, in varia cæci vitia ferentur indigna luce. *Avaro*, inquit Sapiens, *nihil est scelestius. Nihil est iniquius quàm amare pecuniam: hic enim et animam suam venalem habet*, Eccles. 10, v. 9, 10. Et Paulus, 1 Timoth. 6, v. 9, 10: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes, erraverunt à fide, et inseruerunt se doloribus multis: ecce tenebras*. Porrò id quod dixit Salvator avaritiæ occasione, æquè locum habet in cæteris vitiis, ubi ipsum obtinent cor. Occupatum enim à cupiditatis alicujus tyrannide, cor non cernit quid legi Dei aut rectæ rationi sit consonum, sed in hoc unum incumbitur, ut cupiditati illi satisfiat, eoque tendunt proinde affectus, opera, studia omnia; verum id commodè intellige, uti et è contrario ubi simplex est oculus: nec enim hic nulla opera, nec illic omnia, necesse est peccent.

VERS. 35. — VIDE, cave, adhibe curam.

NE LUMEN QUOD IN TE EST, ne id quod in te ipso est loco luminis, ne cor tuum oculus animæ tuæ.

TENEBRÆ SINT, pravis affectionibus excæcatus sit. Sic enim totum corpus tuum tenebræ fuerint, omnes affectus tui tenebris involvantur peccatorum, et agant indigna luce. Alii vertunt: Considera ergo, num lumen quod in te est, tenebræ sunt, scilicet quòd si ita repereris, emenda, remedium adhibe, ne totum corpus tibi in tenebras vertatur.

VERS. 36. — CORPUS TUUM TOTUM, affectiones tuæ omnes.

Matthæus caret, ac difficultatem facit, quia tautologiam videtur continere. Posset autem hoc modo ex-

LUCIDUM FUERIT, oculo scilicet existente simplici, id est, illustrentur ac regantur ab oculo sive corde simplici seu puro, id est, pravaram cupiditatum dominio libero. Reliquis enim animi affectionibus præest cor, hoc est, superior animæ portio. Vide supra.

TENEBRARUM, tenebrosam, cui dominantur tenebræ cupiditatum carnis.

ERIT LUCIDUM TOTUM, erit bis lucidum, simplici scilicet oculo tuo, suscipiente lucem evangelicæ veritatis, quam ego offero, luce et extrinsecus et intrinsecus affulgente perfundetur.

LUCERNA FULGORIS, lucerna fulgida sive splendida ILLUMINABIT TE, in luce constituet te, sicut si lucerna fulgida, oculo tibi existente sano, illustret te. Græcè est, ut cum lucerna fulgore illuminet te; sic erit lucidum totum, ut si lucerna fulgore suo illuminet te, oculo sano præditum. Quare conjectura D. Jansenii est, Latine, pro, et sicut, legendum esse, ut si cum. Loci sententia est: Si igitur cor vobis fuerit à pravaram cupiditatum dominio liberum, faciliè probabitur vobis doctrina mea; itaque, quæ à corde vobis procedent omnia, affectiones, verba, opera, humanâ simul et divinâ luce, et rationis et gratiæ lumine, clara illustriâque esse conspicientur.

VERS. 37. — ET CUM LOQUERETUR; ad verbum, in autem locutum esse. Cum vel postquam autem locutus esset. Non enim interrupit loquentis sermonem, sed finitâ concione rogavit, etc. Cum loqueretur autem non ea quæ immediatè præcedunt, sed alia quædam quodam tempore; cum quodam tempore sermocinatus esset ad populum. Sic rectè Beda ex Augustino, lib. 2 de Cons. evang., cap. 39, urgente, quod non dicatur, cum hæc loqueretur, sed simpliciter, cum loqueretur.

ROGAVIT, animo non usque adeò sincero, quod videri possit ex duriore increpatione factâ in mensâ, et subsecutâ molestiâ v. 53, 54.

ET INGRESSUS. Acquivit Pharisæi invitationi, cupiens mensâ uti ad invitantis ejusque sociorum admonitionem, quod notat Græci; itaque ingressus cum eo domum prius,

plicari, et connecti cum præcedentibus, ut per oculum, sicut in Matthæo, intelligatur mens hominis, ex intellectu constans et voluntate, quæ si munda fuerit, et soli intenta Deo, totum corpus, reliquarum scilicet omnium facultatum et affectuum participatâ luce justitiæ et munditiæ fulgebit. Quod si fuerit, ita ut non habeat aliquam partem tenebrarum, ita videlicet ut nihil pravæ cupiditatis ei adhæreat, ERIT LUCIDUM TOTUM. Non est hic supplendum, corpus, sed est absoluta locutio, id est, quidquid inde proficiscetur, omnes scilicet actiones inde promanantes erunt rectæ: quasi d.: Si corpus tuarum facultatum et affectuum, totum fuerit mundum ac lucidum, nihil erit in te quod non sit lucidum. Et sicut LUCERNA FULGORIS, seu fulgida, ILLUMINABIT TE, supple, oculus ille tuus simplex: ille enim diffundit lumen suum instar lucernæ splendidissimæ super omnes facultates, et affectus et actiones.

VERS. 37. — ET CUM LOQUERETUR, videlicet præcedentiâ, quamvis August., lib. 2 de Consensu, cap. 39, incertum esse putet, utrum de præcedentibus intel-

RECUBUIT, accubuit mensæ, quando tempus id requirebat, simpliciter, non lotis manibus, nec curiosè servatis pharisaicis cæremoniis.

VERS. 38. — COEPIT INTRA SE REPUTANS DICERE, QUARE. Videns admiratus est quòd, ita legitur Græcè et Syriacè, et clara sententia est. Porrò Latine lectionis sensus est: Cœpit apud animum suum cogitare et reputare, quare; cœpit tacitâ secum cogitatione quærere quid esset causæ; verùm non tam id studio indagandæ veritatis, quàm animo offenso, temerè Jesum peccati condemnante, ut transgressorem traditionis seniorum; sic enim Math. 15, v. 2, interrogant Pharisæi Christum: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? non enim lavant manus suas cum panem manducant.

QUARE NON. Græcè et Syriacè additur prius.

BAPTIZATUS ESSET, lotus esset, præsertim manibus, quemadmodum moris erat religiosi. Nam, quod Marcus habet cap. 7, v. 3: Pharisæi et omnes Judæi, nisi crebrò laverint manus non manducant, etc.

ANTE PRANDIUM, antequàm accumberet mensæ. Magnam sanctitatem religionemque ponebant Pharisæi in lavandis mundandisque corporibus, neglectâ animi munditiæ; quâ de re ut occasionem haberet eos arguendi Jesus, de industriâ studiosèque omiserat lotionem manuum ante accubitum.

VERS. 39. — AIT, respondet DOMINUS, intelligens quid animo volveret. Qui inspector est cordis, ipse intelligit, et servatorem animæ tuæ nihil fallit, Prov. 24, v. 12.

NUNC. Hic ut alibi aliquando, eam vim habet nunc, ut non aliud quàm efferendi præsentis sermonis opportunitatem notet; q. d.: Jam opportunum est ut vos hujus rei admoneamini, hujus, inquam, præposteræ vanæque religionis.

VOS, PHARISÆI. Alloquitur non tantum præsentem, sed et universum ordinem Pharisæorum.

CATINI. Patinæ, paropsidis.

QUOD AUTEM INTUS EST VESTRUM, illud autem vestrum quod intus est, quod est in calice et catino, id est, potus et cibus vester, PLENUM EST, infectum, scatet RAPINA ET INIQUITATE, malitiâ. In quem sensum clariùs

ligat, an de aliis alio tempore dictis, eò quòd non dicat: Cum loqueretur hæc, sed absolutè: Cum loqueretur, seu concionaretur, scilicet quodam tempore. ROGAVIT ILLUM QUIDAM PHARISÆUS, non satis fortassis sincero animo, propter durissimam increpationem Christi, quæ secuta est; ET INGRESSUS RECUBUIT; statim scilicet, ne lotis quidem prius manibus, ut ita etiam exemplo suo pharisaicam superstitionem destrueret.

VERS. 38. — PHARISÆUS AUTEM COEPIT INTRA SE REPUTANS DICERE; id est tacitâ secum cogitatione cœpit quærere causam. Quod Græcè clare dicitur, miratus est; quia admiratio ex causæ ignorance nasci solet: QUARE NON BAPTIZATUS ESSET, id est, lotus ANTE PRANDIUM; transgrediens scilicet tam faciliè traditiones pharisaicas. Nam in istis lotionibus cæremonialibus magnam ponebant religionem Pharisæi; neglectâ animi munditiâ, ut patet Marci 7, v. 3, et Matth. 15, initio.

VERS. 39. — ET AIT DOMINUS AD ILLUM, tanquam cognitor cordis et humanorum secretorum testis. et

quidam vertunt ex Græco, pronomine ὑμῶν ad subsequentia per trajectionem relato: *Quod autem intus est, vestra plenum est rapinâ et iniquitate.* Hoc modo expositus hic Lucæ locus, convenit etiam verbis cùm illo Matth. 23, v. 25; cæteroqui intelligendus est hic sermo Domini secundùm Lucam esse imperfectus, suppletus in hunc modum ex Matthæo: *Quod deforis est calicis et catini mundatis, intus autem pleni sunt rapinâ et iniquitate:* sic et quidquid deforis est vestrum mundatis, id est, exteriora vestra omnia, manus, corpora, utensilia; *quod autem intus est vestrum,* id est, interiora vestra, animi vestri, *plenum est rapinâ et iniquitate,* integrior ac potior vestri pars illota scatet sordibus Deo abominandis, rapinæ amatae, sive cupiditatis rerum alienarum per fas et nefas acquirendarum, et omnis maliitiæ. Posterior hic sensus receptor est: uterque sua habet incommoda. Cæterùm uterque eodem redit, postquàm extra controversiam est parabolicum esse sermonem, quo generaliter exteriorum mundandorum curiositas, interiorum autem neglectus, reprehenditur. Creditis vos inquinari, si biberitis ex illoto calice aut ederitis ex patinâ non lotâ: et puri vobis videmini, si, quod in calice ac patinâ est, rapinâ aut fraude sit partum; perinde ac si patinâ et calice exteriori lotis, non curetis intus sordida sint neene, unde tamen omne periculum est. Hic est primus hujus loci sensus: sed ulteriori sensu, mens Christi est generalius docere ac monere. Nam sub allegoriâ exterioris partis patinæ ac calicis, omnem externam speciem designat, et tanquàm dicit: Vobis nulla mundities curæ est, nisi exterior corporis; interiorem animi à peccatis munditiem, quæ præcipua est et sola prodest, contemnitis, intus pleni impuritatibus omnis generis vitiorum.

Illud porrò hic proprium est, quòd Jesus sermonis occasionem sumat à calicibus et catinis præsentibus ac mensæ cui assidebatur appositis; intelligens tamen, quod diximus, exteriora omnia ipsorum, non suppellectilia tantùm, verùm etiam corpora. Cæteroqui enim non satisfaceret admiranti Pharisæo, quòd ipse propheta et sanctus vir habitus, mensæ accubisset illotus. Maluit enim Dominus obliquè et consequenter revelare ac refutare Pharisæi cogitationem, quàm directè: quòd consultum non judicaret, domi, in mensâ, usque ad eò admirandum se præbere, ut ipsisimas aliorum cogitationes in medium produceret.

judex, ut notat August. de Unitate Ecclesiæ cap. 5. Nam Pharisæus iste nihil adhuc dixerat unde mentem ejus colligeret, sicut nos facere debemus, antequàm vituperemus. *Nunc,* quod significat hic opportunitatem præsentis reprehensionis: quasi d.: Nunc opportunum est, ut vos præposteræ vestræ religionis admoenam. *QUOD DEFORIS EST CALICIS ET CATINI,* seu disci, quibus continetur potus ac cibus, *MUNDATIS.* Quo parabolicè significat eos externam manuum et corporis munditiem affectare, internam verò animi, qui in corpore velut calice aut catino continetur, negligere. Vide Matth. 25, 24.

VERS. 40. — STULTI, quia hæc in parte ab omni ratione alieni. Utitur illâ increpatione tam acerbâ non conviciandi, sed reprehendendi causâ, ut animus se dissimulans acrimoniâ istâ stimuletur, ad conside-

Respondet igitur ad cogitationem hospitis sui in hanc sententiam: Vos quidem, Pharisæi, curiosi estis exterioris munditiæ, ut, antequàm comedatis, lavetis calices, catinos, corpora, manus, et omnia utensilia: interioris autem munditiæ, ut animi vestri purgentur ab avaritiâ, invidiâ, cæterisque vitiis, estis negligentes. Dicit aliquis incivilem convivam videri Dominum et ingratum, qui loco actionis gratiarum perstringat vitia ejus à quo mensâ excipitur. Atqui non poterat Dominus, memor se doctorem esse veritatis, et medicum animorum, connivere ad hæc vitia eorum à quibus fuerat invitatus, ne ventris negotium ageret potius quàm Evangelii; nec poterat majores referre gratias, quàm ut sanaret hospitem suum malè habentem animo: qui quomodò curandus esset, dulcibusne an amaris, ipse optimè noverat, qui *sciebat quid esset in homine, nec opus erat ei ut quis testimonium perhiberet de homine,* Joan. 2, v. 25. Quare Augustinus, sermone 50 de Verbis Domini: *Quomodò, inquit, pepercit ei à quo fuerat invitatus? magis objurgando pepercit, ut correcto in judicio parceret.*

VERS. 40. — STULTI, amentes, insipientes, perversique judicii. Sic agnominat eos, non conviciandi aut exprobrandi, sed reprehendendi et corripiendi animo, quòd sequerentur opinionem absurdam et ab omni ratione alienam.

NONNE DEUS QUI FECIT, creavit, QUOD DEFORIS, foris, extra est, id est, catinum, calicem, corpus humanum, ETIAM QUOD DEINTUS SEU INTUS EST, cibus, potum, animam humanam, FECIT? Q. d.: Manifestum id est, nec potestis inficiari. Si ergo movet vos honor et cultus Dei, ad servandam adeò exactè munditiem exteriori, quia nimirum Deo gratum sit, creaturam, quam mundam creavit, mundè tractari ac servari; quomodò non idem Dei honor vos movet, ut interiorem munditiem sectemini, postquàm non exteriore solùm, verùm etiam interiore sui parte res omnes à Deo creatæ sunt? Est mundities à sordibus corporatis, est et à sordibus spiritalibus: si ab illis servare vos conemini, ut Deo placeatis; quomodo ita imprudentes estis, ut non videatis etiam à spiritalibus sordibus cavendum vobis esse? imò tantò magis ab his, quantò spiritus corpore præstantior est, et pluris faciendus?

VERS. 41. — VERUMTAMEN. Docet legitimum mundandi modum, rejecto illo superstitioso; q. d.: Im-

randam fœditatem suam, et præposteram munditiæ curam. NONNE QUI FECIT QUOD DEFORIS EST, id est, corpus humanum, calice et catino significatum, ETIAM ID QUOD INTUS EST FECIT? scilicet animum, mentem et conscientiam; q. d.: Si vos movet cultus Dei, ad servandam illam exactam corporis munditiem, quasi creaturæ Dei quomodò non sapitis etiam conscientiam seu animam multò maximè mundam esse servandam? Itaque post hanc increpationem suggerit Dominus modum legitimum obtinendæ dietæ munditiæ, rejectâ superstitione pharisæicâ.

VERS. 41. — VERUMTAMEN, id est, non obstante, quòd vos rapinâ et iniquitate plenos dixerim, non tamen est desperandum; sed quod SUPEREST, id est, quod unicum remedium restat, ut quodam loco Beda; seu si summam rei scire vultis: in quem sensum

purè quidem vescimini et impuri estis, atque allucinamini magnoperè, prout nunc facitis; sed tamen huic malo remedium afferri potest.

QUOD SUPEREST. Hoc olim à quibusdam omissum fuit, fortè quia obscurum est, et omissum sententiam non lædit. Græcè est *inexistentia*, quæ insunt, scilicet rei, ut id quod res habet dicam, si quod est rerum summa audire vultis. Syrus *beram medem dith*, *verum id quod est*, scilicet rei caput et conclusio. Id interpres Latinus dicit, *quod superest*, unicum scilicet remedium. Hæc una interpretatio est inter probabiliores quas judico, cui favet Beda his verbis, *quod tam multo scelere præoccupatis solum remedium restat*. Alterum est: *Quod superest*, τὰ ἐνόοντα, pro, τὰ ἔσωθεν, seu, τὰ ἐντός (quâ voce Matthæus utitur c. 23, v. 26), quæ insunt, quæ intus sunt, quæ intus esse solent, in calice nimirum et catino, id est potum et cibum. Opponi enim videntur ea quæ intus sunt, externis. Cibum autem et potum, non eundem illum qui injustè est comparatus, sed simpliciter cibum et potum, id est, partem eorum, eam scilicet quæ vestræ necessitati superest. Et hanc interpretationem attingit Beda, *quod superest*, exponens, *quod necessario victui et vestimento superest*. Denique tertia interpretatio est, *quæ insunt*, scilicet vobis, id est, quæ adsunt, quæ suppetunt, nempe facultates vestras, seu de facultatibus vestris, et quidem propriis ac justè partis; nam malè parta, cum aliena sint, nobis non insunt. Hæc interpretatio est Euthymii ac Theophylacti, necnon Tertulliani, l. 4 adversus Marcionem, c. 27, ubi citat hunc locum his verbis: *Date quæ habetis eleemosynam*. Ad hunc modum, quod Latinè est, exponas, *quod superest*, quod habetis ultra rapinam et iniquitatem; nam rapina et iniquitas, seu quæ rapinâ et iniquitate sunt comparata, nostra non sunt, nec tam eleemosynam admittunt, quàm restitutionem requirunt.

ELEEMOSYNA. Juxta secundam et tertiam interpretationem, τὸ eleemosynam per appositionem jungitur τῷ quod superest: *Id quod superest date eleemosynam*, quod est, id quod superest date in eleemosynam, cibum, potum, facultatesque vestras, seu de cibo, potu et facultatibus vestris, date eleemosynam indigentibus. Pharisæis, *qui erant avari*, infra 16, v. 14, et rapinâ atque iniquitate immundi, præscribit eleemosynam tanquàm congruum quo mun-

dentur remedium, quandoquidem contraria contrariis curentur, ut opposita est eleemosyna rapinæ.

ET ECCE, quantumvis intus immundi sitis, rapinâ omnisque generis malitiâ.

OMNIA, et interiora et exteriora, calix et potus, catus et cibus, anima et corpus, nullâ etiam adhibitâ lotionem per aquam. Interior munditia sufficit ut reddat hominem absolutè mundum, *omnia enim munda mundis mente et conscientia*, Tit. 1, v. 15; non item exterior: nam *quod intrat in os, non magis mundat quàm coinquinat hominem*, Matth. 15, v. 11. Munditia externa tantum est honestatis; interna, necessitatis.

MUNDA, à rapinâ, injustitiâ, adeoque peccatis omnibus, ac proinde pura, incoinquinata, Deo grata; nihil enim est quod immundos vos reddere queat, nisi peccatum, Matth. 15, v. 19 et 20.

SUNT, præsens pro futuro *erunt*. Si id studium quod in manibus vasisque aquâ abluendis ponitis, in pauperum inopiâ manibus vestris sublevandâ ponatis, nihil in vobis immundum remanebit, etiam aquæ lotionem prætermittentibus. Eleemosyna est quæ mundare vos vestraque valet. In eundem modum Isaias cap. 1, v. 17 et 18: *Subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam. Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabitur; et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt*. Quoniam eleemosyna ab omni peccato et à morte liberat, Tob. 4, v. 11; et ipsa est quæ purgat peccata, Tob. 12, v. 9; *Ignem ardentem extinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis*, Eccles. 3, v. 33; denique *charitas operit multitudinem peccatorum*, 1 Pet. 4, v. 8. Mundat autem et purgat eleemosyna à peccatis, non quòd sola, quasi fides et pœnitentia non requirantur, sed quòd fidem et pœnitentiam à Deo impetret, Deo facilè miserente ejus, qui aliorum misereatur, Matth. 5, v. 7; Act. 10, v. 4. *Ipsa purgat à peccato*, ait angelus, Tob. 12, v. 9, et, pro id est, *facit invenire misericordiam et vitam æternam*. Pœnitentia autem complectitur in se restitutionem, quod ad malè parta. Porrò signanter purgat eleemosyna à rapinâ et avaritiâ, quia animus revocatus ab hoc vitio ad liberalitatis charitatisque affectionem, facilè animadvertit illius vitii sæditatem, et non solum piis lacrymis obtinere conatur illius remissionem quod ad culpam, verum etiam continuis eleemosynis delere

Syrus hoc exponit. Alii explicant, *quod superest*, id est, id quod cultui et victui necessario superfluum est. Ita S. Thomas et Beda alio in loco; sed Græcæ phrasi magis congruit, ut subintelligatur *secundum*; q. d.: Secundum quod adest aut licet vobis, seu pro facultatibus vestris, ut quisque potest, *date eleemosynam*, factâ scilicet prius rapinarum restitutione. Qui sensus Græcis placet, Euthymio, Theophyl., et inter Latinos, Tertull., 4 contra Marcionem, c. 27, qui legit: *Date quæ habetis eleemosynam*; hoc enim avaris hominibus optimum remedium est, ut curentur. ET ECCE OMNIA, non solum scilicet quod deforis est, seu corpus, sed etiam quod intus est, seu anima, MUNDA SUNT VOBIS, id est, munda erunt à rapinis et omni iniquitate. Facit autem hoc eleemosyna, non

quasi fides in Christum, et pœnitentia, et restitutio raptorum non requirantur, sed quia fidem in Christum, et pœnitentiam impetrat à Deo, facilè miserente ejus, qui misereatur aliorum; pœnitentia autem non est vera, nisi malè parta restituantur. Itaque angelus Tobix juxta hunc sensum, c. 12, v. 9, dicit: *Ipsa purgat à peccato, et facit invenire misericordiam*. August. tamen, serm. 50 de Verbis Domini et in Enchiridio, cap. 75, per *eleemosynam* intelligit opus misericordiæ generaliter, etiam erga seipsum. Illa quippe ordinatè faciendâ est, ut à seipso quisque incipiat, juxta illud Eccles. 3: *Miserere animæ tuæ placens Deo*. Itaque vult monere Christus, ut eleemosynam darent, à seipsis, recto misericordiæ et dilectionis ordine, incipiendo: quod fit per fidem,

reatum pœnarum quibus per id vitii se reddiderat obnoxium, et resarcire ac reparare omnem priorem inhumanitatem. Hoc animadvertere licet in Zachæo infra 19, v. 8; qui mox ut Christum receperat, non solum pœnitentiam inivit et restitutionem promisit omnis alieni, verum etiam dimidium honorum suorum addixit pauperibus: nimirum, dando propria, pensavit peccata quibus aliena rapuerat. Cùm igitur Pharisæi præposterè solliciti essent de mundandis exterioribus, Christus more suo ab externis cæremoniis ad charitatem et interiora eos revocat, pronuntians, si ex iis quæ suppetunt liberales sint in egenos, et qui aliena prius injustè acceperant, jam è diverso sua tribuant necessitatem patientibus, fore ut ritè sint mundi et Deo grati, animo inprimis, et consequenter corpore, cibus, et reliquis omnibus, etiamsi nullam aquam adhibeant.

VERS. 42. — SED VÆ VOBIS. Objurgationes quæ sequuntur, an in convivio isto prosecutus sit Dominus, an verò alio loco et tempore adduxerit, incertum est. Cæterum quòd alio tempore quæ hic Lucas, alio quæ capite 23 Matthæus refert, tametsi eadem, dicta fuerint, docere videntur versus 53, et 54, proximi, et versus 46 capitis 22 secundum Matthæum, secum mutuò collati; nisi dicas à Matthæo servatum non fuisse ordinem temporis, quod ad omnia quæ refert capite 23. *Sed ne gloriemini in decimis quas exactissimè persolvitis, tanquam in eleemosynis, nihil illæ vobis prodesse possunt, ut nec ullæ aliæ eleemosynæ, absque judicio et charitate Dei.*

OMNE OLUS; omne genus oleris; sic Augustinus Enchiridii capite 103. Exactissimè decimatis omnia quæ possidetis, usque ad vilissima olera.

ET PRO SED, PRÆTERITIS, OMITTITIS, negligitis, contemnitis, contra mentem Dei, JUDICIUM sive justitiam, id quod justum et æquum est. Tantum hic intelligitur solo judicii vocabulo, quantum secundum Matthæum judicii et misericordiæ: nam et misericordia sive beneficentia judicii est, præcipitur lege Dei ut justa et rationi ac æquitati consentanea.

CHARITATEM DEI, charitatem erga Deum, amorem qui debetur Deo. Secundum Matthæum nominatur fides, hic charitas; illa ut radix, hæc ut perfectio virtutum quibus Deus colitur, seu observationis præceptorum primæ tabulæ. Itaque judicium secundæ, charitas primæ tabulæ decalogi præcepta complectitur. *Dicendo enim judicium, indicat dilectionem erga proximum, ait Theophylactus, erga homines quibuscum vivimus; dicendo verò charitatem Dei, omnino significat dilectionem et generalem affectionem erga Deum.* Hæc vult Salvator dicere, judicium et charitas

dilectionem, pœnitentiam, restitutionem, superflui erogationem; cujusmodi eleemosynas facere non curabant. Itaque hæc consideratione notat August. Dominum subjecisse.

VERS. 42. — SED VÆ VOBIS PHARISÆIS, QUIA DECIMATIS MENTHAM ET RUTAM, id est, decimam partem minutissimorum oleum scrupulosè in eleemosynas erogatis. ET PRÆTERITIS JUDICIUM, id est, id quod æquum

Dei, præcipua sunt legis; nam huc maximè tendit lex, ut Deum ametis, erga proximos verò æqui sitis, quæ cùm securè negligatis, nihil vobis prodesse potest quòd observetis minora.

ET ILLA NON OMITTERE, suo tamen loco habenda sunt singula, nec graviora postponenda sunt levioribus. Fatetur quæcumque Deus mandavit servanda esse, nec quidquam omittendum: sed non obstare totius legis studium, quominus in præcipuis capitibus præcipuè insisterè oporteat, ac præposterè facere eos qui sese in minimis occupant, neglectis maximis à quibus æquum fuerat ordiri. Præoccupans igitur hæc parte Salvator, negat illos à se argui, quòd servarent minima præcepta, sed quòd curâ perversâ, cùm anxie servarent minima, ut haberentur legis divinæ studiosissimi; audacter transgrederentur maxima, præposterè religiosi.

VERS. 43. — DILIGITIS, amatis, optatis, ambitis vanum hujusmodi honorem, tanquam præcipuum aliquid bonum, et eo oblectamini, ad eumque studia vestra refertis.

PRIMAS CATHEDRAS, primos consessus, primarum sedium honores, q. d., præsidencias.

IN SYNAGOGIS, quò convenitur ab omnibus audiendæ legis causâ (ubi proinde maximè regnare debet humilitas), aliisque publicis conventibus, eò quòd gloriosum sit primas ubique obtinere. Cæterum, non dicit Salvator, obtinent aut collocantur loco honestiore, sed *amant*; non enim obtinere locum primum peccatum est ei cujus dignitati locus primus debetur: magistros primos sedere non vetat, quibus officii ordine competit; sed amare, affectare, ambire primum locum, certare et contendere pro primo loco, neque ferre posse æquanimiter ut alius, qui æqualis aut inferior sit loco, præcedat, hoc illud est quod à Salvatore reprehenditur, hoc ambitionis est vituperatione dignissimæ, et maximorum sæpè causa malorum. Non tam rem igitur reprehendit Salvator, quam animum: fit enim, ut superiore loco constitutus, humili et modesto; inferiore, elato sit animo.

SALUTIONES, amatis; affectatis à pluribus magnâ cum reverentiâ saluari nudatis flexisque capitibus et curvatis genibus.

IN FORO, in foris et plateis, locis frequentibus, quò multus est hominum concursus; ut honor, et eò amplior sit quò à pluribus exhibetur, et eò celebrior quò spectantibus pluribus.

VERS. 44. — VÆ VOBIS. Græcè et Syriacè additur: *Scribæ et Pharisæi hypocritæ*, quod nullam habet verisimilitudinem, et haud dubium suppositivum est. Nam quòd scribas hactenus non alloquatur Dominus,

et justum est, aliena rapiendo, ET CHARITATEM DEI, et proximi; quæ tamen est eleemosyna et beneficentia, quam præcipuè erogare debebatis: NAM HEC OPORTUIT FACERE, judicium scilicet, charitatem et fidem, ut addit Matth. ET ILLA NON OMITTERE, quæ in corporales eleemosynas, decimas illas minutas dando, erogatis.

significat scriba versu proximo, obijciens : *Magister, hæc dicens, etiam contumeliam nobis facis*; ut præteream, quòd pro scribarum nomine ferè Lucas uti consueverit legisperitorum. Rectius itaque Latine neutrum legitur, ut subaudias solos Pharisæos, quos solos hactenus alloquitur.

MONUMENTA, sepulcra QUÆ NON APPARENT, latentia, occulta, quòd ad partem scilicet interiorem, id est, minimè aperta.

ET HOMINES AMBULANTES SUPRA. Hebraismus, pro, quæ ii qui ambulant super ea. Exponit quòd dixerat τὰ ἄδνα.

NESCIUNT ea, non noverunt ea, scilicet, ex Matthæo, quomodò intùs se habeant, quàm fœda sint et immunda, plena ossibus mortuorum et omni spurcitiâ. *Nesciunt autem, quia foris apparent speciosa, specie fallunt visuque decipiunt*, ait Ambrosius. Relinquitur hic subaudiendum, quòd secundùm Matthæum exprimitur; sic et vos, quia latet animus vester, foris quidem apparetis hominibus quibuscum conversamini justî, sed nesciunt quàm intùs pleni sitis hypocrisi et iniquitate.

Justorum corpora dicuntur templa Dei, 1 Cor. 6, v. 15, 19; corpora peccatorum sepulcra, ut quæ anima mortua inhabitet; sic auctor Operis imperfecti.

VERS. 45. — QUIDAM EX LEGISPERITIS, ex legis interpretibus, id est, scribis, ad eamdem mensam præsens, studens cohære libertatem Jesu.

HÆC DICENS, adversùs Pharisæos.

ETIAM NOBIS, legisperitis seu scribis, etiam ordini nostro scribarum, quorum doctrinâ et auctoritate res Pharisæorum firmantur. Nam Pharisæi non erant nisi rigidi observatores doctrinæ scribarum. Pharisæus ut Pharisæus nihil docebat, sed disciplinam observabat, aliosque exemplo magis quàm præceptis et institutis instruere profitebatur. Scribarum erat legem explanare, et quæ essent observanda docere. Cæterùm poterat idem unus esse et scriba et Pharisæus, quin etiam sacerdos, prout complures erant. Cùm ergo ex doctrinâ et præscripto scribarum Pharisæi studiosos se præberent munditiæ manuum et vasorum ante cibum, et solutionis decimarum usque ad minutissima olera: scriba audiens Pharisæos hæc de re argui, interpretatur etiam se ac sui ordinis homines argui, et sibi non minùs quàm illis reliqua vitia exprobari, idque non immeritò.

CONTUMELIAM FACIS, probo seu injuriâ afficis, verbis honorem nostrum insolenter lædis. Non fert liberum sermonem malè sibi conscius animus, et exemplum libertatis in alios, metuit ne in se recidat. Reprehensionem et correptionem interpretatur ut contumeliam,

VERS. 45. — RESPONDENS QUIDAM EX LEGISPERITIS, legis interpretibus, qui scribæ dicebantur, AIT ILLI: MAGISTER, HÆC DICENS, adversùs Pharisæos, ETIAM CONTUMELIAM NOBIS FACIS, ordini scilicet scribarum, quem simul verbis istis contumeliosus lædis. Scribarum enim propriè erat ducere et explicare legem, Pharisæorum observare, doctrinæque traditæ insistere; rigidi enim observatores videri volebant legis doctores. Quamvis idem esse posset scriba et Phari-

cùm non ex odio instituta esset, sed ex justitiâ et charitate, non ut ipsi pudescerent solùm, sed præcipuè ut docerentur et emendarentur, aut certè, ut detractâ pietatis larvâ, minùs valerent ad abstrahendos homines à fide in Christum. *Redargutio quæ mansuetos transfert in melius, superbis intolerabilis esse solet*; ait Cyrillus in Catenâ: justus reprehensionem in beneficio ponit, impius in injuriâ.

VERS. 46. — AIT. Respondit. Datâ hujusmodi occasione deprimit et scribarum supercilium.

ET VOBIS, q. d.: Ne gloriemini aut putetis vos carere criminibus, quæ similem reprehensionem publicè institutam mereantur. Nam non Pharisæis solùm, sed et vobis exitium imminet, præterquàm quòd ab illis Pharisæorum vitiis non sitis immunes, cum oneratis, etc., *ipsi uno*, etc.

QUÆ PORTARE NON POSSUNT, difficilibus portatu.

UNO DIGITO VESTRO NON TANGITIS. Ipsi non solùm humeris suis portare ea nolunt, ut suo exemplo promptiores illos reddant quorum humeris ea ferenda imponunt, sed ne digitum quidem adhibere dignantur ut ea vel dimoveant loco (opponit enim digitum humeris), id est, nihil ex his faciunt quæ aliis imperant. Similitudine ab eis sumptâ, qui gaudeant alios onerare iis quos collegerint fascibus, sed seipsos subtrahere oneri; qui cogunt homines ad humeros supponendos illis oneribus, ad quæ ferenda ipsi ne digitum quidem velint adhibere; ostendit Pharisæos, et præsertim scribas, quibus istud peculiariter impropèrat, Luc. 11, v. 46 (nam Pharisæos observantes admodùm fuisse constat traditionum propriarum, et quidem magis quàm divinarum), studiosè quærere et colligere undique, quæ præcipiant, et complura gravissima observatuque difficillima mandata præscribere magno cum auctoritatis fastu subditis suis, ad quæ observanda ipsi ne minimum quidem conatum adhibere statuant: *dicebant enim* (quòd notat Arias Montanus in hunc locum) *se scire quid facto opus esset*, ac proinde non erat eis curæ difficultas, quâ se eximebant. Nam verbo quidem *alligandi* declarat Salvator undique colligi præcepta, ex lege, ex traditionibus seniorum, ex propriâ sententiâ, quæ gravissima reddantur, primùm ob multitudinem, deinde ob molestiam plerorumque, ad hæc ob rigorem interpretationis divinarum, denique ob difficillimam veniæ impetrationem si quis ea transgressus esset. Hi enim, et varia congebant onera præceptorum, et onera ipsa vel ex lege, vel ex ipsorum doctrinâ imposita, novis atque excogitatis circumstantiis accumulantes, graviora reddebant. Rigidè ad hæc nimisque austerè Dei præcepta interpretabantur, prout familiare est superbis hypocritis, ut

sæus; unde Theophyl. Pharisæi, inquit, videbantur ut monachi, quia ab aliis se segregabant, quasi majoris sanctitatis professione; legisperiti verò doctores erant, qui solvebant quæstionem legis. Hæc ille. Itaque Christus per sequens, *væ*, redarguit etiam scribas, quòd gravissima docendo, onerarent homines, et nihil eorum facerent; præcedentia verò magis proxim legis et vitam spectant. Hæc ergò cum diceret tantâ cum severitate,

imperiosè ab aliis ad vivum flagitent quidquid debetur Deo sintque inexorabiles in urgendis officiis, sibi autem blandè remittant quæ tam severè injungunt et securè quidvis indulgeant. Considera præceptum de sanctificando sabbato, quàm rigidè fuerint interpretati, quot seniorum traditionibus, quot propriis constitutiunculis, arctarint et aggravarint; postremò quanti fecerint illius quæ videbatur transgressionem vel minimà in parte. Porrò, *imponendi* verbo, jactantia notari à Salvatore videtur, quâ sibi in eo placuerint quòd aliis leges conderent et imponent, quòd imperium in alios exercerent. Denique malitia significatur, cùm addit, quòd ne *digitum* quidem ferendis oneribus, ne minimum quidem conamen observandis præceptis, quibus alios onerant, adhibere velint. Non enim quia non possint præ infirmitate tanta onera ferre quanta alii, sed quia absolutè nolint vel minimo onere gravari, vel minimum ferre laborem, malitiosè subtrahunt se iis quas aliis præscribunt legibus. Verè igitur *dicunt et non faciunt*; eòque graviora etiam et magis onerosa reddunt præcepta: nam quando qui dicit facit, alleviat onera exemploque suo consolationem affert. « Duplicem itaque, ait Chrysostomus, hic nequitiam eorum ostendit, tum quia sine veniâ exequitissimè multitudinem vivere volunt, tum quia cœmuniù sibi ipsis indulgentes, magnam assumunt licentiam: quorum opposita in optimo principe requiruntur, ut scilicet adversùs seipsum nullâ utatur veniâ, sed severum se judicem exhibeat; erga subjectos autem mitior et ad dandam pronior veniam sit. » Sic et quicumque timent Deum, quia suæ infirmitatis sibi conscii sunt, clementer ignoscunt infirmis; et quia in seipsum magis quàm in alios severi sunt, non tam præcisi sunt exactores. Hinc intelligitur illud in primis, legislatorem suis ipsius teneri legibus; deinde et illud, non insolenter rejicienda nec iniquiùs ferenda esse subditis præcepta majorum, quantumvis duriuscula et minùs necessaria videantur, quantumvis occupationi sint potiùs ad majora intentis animis quàm salutì, denique quantumvis majores ipsi ea non faciant et tam condendo quàm non observando peccent, modò pietati non obsint et majora legis mandata semper præferantur, ita ut hæc fiant, illa non omittantur.

VERS. 47. — VÆ VOBIS. Hoc in omnes Judæorum principes dicit, non in solos legisperitos.

QUI ÆDIFICATIS. Rectiùs Latine legitur *qui*, quàm Græcè *quia*: non enim quia ædificabant et ornabant sepulcra justorum, ideò reprobantur. Sumptuosis structuris et sculpturis ambitiosè ornatis sepulcra ac memorias prophetarum aliorumque justorum, qui justitiæ causâ olim à majoribus vestris innocenter interfecti fuère, propter prædicationem, inquam, verbi Dei et liberam vitiorum increpationem. Non est verisimile, quòd isti transtulerint sacra prophetarum cadavera ex uno loco in alium; sed quòd, cùm jacerent illa loco humili et obscuro, ipsi locum illustrarint, structuris, sculpturis, varioque ornatu. Quo fuco vulgi favorem captabant, et gloriam nominis immortalẽ quærebant, inscriptis nominibus propriis,

tanquàm qui prophetarum memoriam reverenter colerent, et virtuti eorum qui interfecti fuerant faverent, ac proinde fidi essent eorum imitatores, majoribus longè dissimiles.

PATRES AUTEM VESTRI OCCIDERUNT EOS. Hebraismus, pro, *quos patres vestri occiderunt*.

VERS. 48. — PROPECTÒ, nempe. Explicat quare dicat eis *væ*.

TESTIFICAMINI, testamini, scilicet reipsà.

QUÒD CONSENTITIS, ad verbum, *et consentitis*, id est, quòd consentiatis et comprobetis.

OPERIBUS, sceleribus, parricidiis.

ÆDIFICATIS EORUM SEPULCRA. Videri possit Salvator hoc accepisse, pro, conficitis eorum sepulcra, eò quòd is qui veteri sepulcro novas structuras addit, sepulcrum ædificare, improprie licèt, dicatur. Sepulcrum autem conficitur homini sepeliendo: est igitur ac si diceret: sepelitis eos; vel, ut sepeliantur cooperamini. Consummatur autem mors sepulturâ, habenturque socii criminis qui occidunt et qui sepeliunt, ut auferentes, illi vitam, isti memoriam; sic enim solent latronum socii, à latronibus occisos, alio homicidii genere, ne reperiantur, sepelire. Ex eo igitur quòd sepeliant seu sepulcra conficiant, colligit eos approbare cædem. Alii putant Salvatorem accipere *ædificare*, pro ornare, quemadmodum Matth. 23, v. 29, et interpretari, ornatum sepulcrorum fieri, non ad gloriam eorum qui occisi sunt, sed ad laudem eorum qui occiderunt, quemadmodum tropæa statuuntur victoribus eo loco quo hostes peremerunt; sic Chrysostomus et Euthymius in Matthæum scribentes. Utravis porrò interpretatio est in partem pejorem: nam ex naturâ operis, licebat in bonam partem interpretari; opus enim est ex suo genere religiosum, eò quòd et ex humanitate scelus detestante, sæpenuerò sepeliantur qui ab aliis fuerint occisi, et sepulcra non rarò ornentur, ad celebrandum quidem innocentiam eorum qui occisi sunt, exsecrandum autem impietatem eorum qui occiderunt. Sed quòd in pejorem partem interpretetur, quòdque merebantur ut ipsorum opera hoc modo in ipsos retorquerentur, monstrat Salvator per ea quæ subjicit: *Mittam ad illos prophetas et apostolos*, etc. Tanquàm igitur dicit: Vos ædificando atque ornando sepulcra prophetarum, videri vultis prophetas colere, et damnare vestros patres, qui ipsos occiderunt: atqui ego dico, vos crudelitatem patrum vestrorum approbare, et tanquàm sepulcra parare sepeliendis prophetis, quos gaudeatis à patribus vestris interemptos, aut certè monumenta exstruere ac tropæa erigere patrum vestrorum fortitudinis adversùs prophetas, quos jure è medio abstulerint, alentes memoriam criminum paternorum, quæ fuerant tegenda nisi approbarentur. Id enim quisvis dicat qui vos penitiùs introspeciat, et ex animo vos æstimet, quem declaratis erga hujus temporis prophetas, Christum ejusque discipulos, quos ad necem quæritis, ut patres vestri antiquos prophetas; in quos et deteriora molimini quàm illi olim patrârunt in prophetas. Per opera igitur, quibus similes estis patribus vestris,

fit, ut perinde agere judicemini, ac si patribus vestris cooperaremini, aut in gloriam eorum ædificaretis : « Videremini siquidem, ait Euthymius, in honorem eorum qui occisi sunt ornare monumenta, et ad accusationem patrum vestrorum prædicta facere, nisi homicidium eorum imitaremini. »

VERS. 49. — PROPTEREA, quia consentiebant illi operibus patrum suorum, quia approbabant tam reipsa quam affectu cædes prophetarum à patribus suis perpetratas; utque hoc declararet : ET, etiam, SAPIENTIA DEI, id est, Jesus dixit, prædixit; inter cæteras comminationes et hanc addidit, dum scribis et Pharisæis sua vitia intrepidè constanterque aperiret. Prima hæc verba sunt evangelistæ, quibus Jesum vocat sapientiam Dei, ut mentes lectorum attollat ad considerationem dignitatis Jesu, omnium futurorum præcii et sapientissimi dispositoris, ne has exprobrationes et comminationes temerè in scribas et Pharisæos hostes suos effutuisse putaretur à quoquam. Est autem Jesus sapientia Dei, secundum divinam quidem naturam, quia Verbum Dei est, Joan. 1, v. 1; Verbum autem sapientia est; Verbum seu sapientia est, ex Deo procedens, ut verbum seu cogitatio hominis ex mente: secundum humanam verò naturam, quia in ipso omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi sunt, quod docet Apostolus Colos., v. 3.

AD ILLOS, legisperitos et Pharisæos cæterosque Judæos. Mutatio personæ quam evangelista fecit: nam sapientia ipsa dixit, *ad vos*, quod ex Matthæo clarum est, nisi fortè bis istud dixerit.

PROPHETAS. Congruit prophetæ nomen generalius hic accipere quam secundum Matthæum, ita ut et scribas complectatur; scilicet, non pro iis tantum qui futura prædicunt, sed et pro iis omnibus qui voluntatis divinæ sunt interpretes.

APOSTOLOS, legatos et præcones variis efficacibusque Spiritus sancti donis instructos. *Observare enim hic licet*, quod notat Hieronymus, *varia esse dona discipulorum Christi*, juxta Apostolum, 1 Cor. 12. Inter cælestes præcones eminuerunt apostoli, qui, quod Hilarius ait, *et de futurorum revelatione prophetæ, et de Christi agnitione sapientes, et de legis intelligentiâ scribæ fuerunt*. Ex his Joannes prophetam se declaravit Apocalypsi, sapientem Epistolis, scribam doctissimum Evangelio, quæ scripta reliquit. Præter apostolos plures alii nominantur prophetæ et doctores seu scribæ. Act. 13, v. 1: *Erant autem in Ecclesiâ quæ erat Antiochiæ, prophetæ et doctores, in quibus Barnabas, et Simon qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis, et Manahen qui erat Herodis Tetrarchæ collectaneus, et Saulus*. Rursus Act. 11, v. 27, 28, inter cæteros prophetas Jerosolymis Antiochiam profectos nominatur Agabus, qui prædixerit famem futuram sub Claudio, quemadmodum et Act. 21, v. 10, 11, prædixit captivitatem Pauli, quam etiam per omnes civitates sibi prænuntiari Paulus ipse testatur Act. 20, v. 25. Denique Act. 6, v. 10, describitur Sthephanus hujusmodi, cujus sapientiæ non poterant resistere adversarii plurimi numero cum eo dispu-

tantes. Quòd autem hos misit Christus, fecit ut extremum tentaret an nequiret Judæos ad salutem adducere, quòd verò varios misit, valuit ad amplificationem gratiæ ejus. Sed dicat aliquis, videri non mittendos fuisse servos alios, postquam Dominus ipse venerat nec quidquam profecerat; nam et Christo occiso, impletum fuisse maliitæ mensuram. Respondeo, Christi ejusque apostolorum cæterorumque præconum Evangelii missionem ad Judæos non nisi unam censi: nam ut Christus parens se ipsum obtulit, ita discipuli postea non nisi Christum ipsum prædicaverunt. Non absolverat munus suum Christus antequàm mortuus esset et resurrexisset, morte et resurrectione suâ perfecit quod erat Redemptoris Salvatorisque mundi: à morte igitur resurrectioneque suâ, per alios perrexit salutem offerre Judæis, quod jam non decebat per ipsum fieri. Mortem, quam ipse indignè passus fuerat ab eis, cujus ipsi sacrilegè erant auctores et rei tenebantur obstrictissimè, offerri ipsis jussit in redemptionem peccatorum, etiam ejus peccati quo mortem ipsi intulerant, considerans non tam quòd ab ipsis quam quòd pro ipsis et pro mundo universo à peccatis salvando mortuus esset; nec simpliciter offerri jussit, sed exhibitò et efficaciter astructo illo omnium maximo resurrectionis suæ signo, quod mortalis promiserat (meminisse oportet *signi Jonæ Prophetæ*, promissi supra), astructo, inquam, per servos suos evidenter mutatos in viros alios et efficacissimis Spiritus sancti donis ac virtutibus instructos: quos illi cum interfecerunt et repulerunt non minus quam mortalem Christum, convincuntur desperatissimè Christum repulisse et summum obduratæ impietatis gradum attingisse, Christo et in se et in suis occiso ac repulso.

ET EX ILLIS, sed ex illis, scilicet quosdam. Non tantum non recipient eos, verum etiam quosdam eorum.

OCCIDENT; hujus exemplum fuit, inprimis Stephanus protomartyr, quem illi lapidaverunt, Act. 7, v. 58; deinde Jacobus uterque, major, quem decollavit Herodes Agrippa, applaudentibus Judæis, Act. 12, v. 2, minor, quem è summo templo præcipitarunt illi, et fullonis fuste peremerunt, Eusebius, lib. 2 Historiæ, cap. 23. Quosdam etiam

PERSEQUENTUR. Interpres legit διώξουσιν. At ἐκδιώξουσιν, quod est in plerisque libris, multò ἐμφατικώτερον est, q. d., ita insectabuntur ut tandem expellant injuriis suis.

VERS. 50. — UT INQUIRATUR, ut exquiratur aut requiratur, quo modo vertit versu proximo; ita ut requirendus sit SANGUIS, ita ut ratio reposita et poenæ exigendæ sint sanguinis. Vindicta debita effusioni omnis sanguinis, ultio promerita omni effusione sanguinis. Hebraicum dicendi genus, *ut veniat super vos omnis sanguis*, pro, ut in vestrum caput redundet, in vos recidat omnis sanguis, ut rei sitis omnis sanguinis, ut vindicta de vobis sumatur pro omni sanguine. Similis phrasid 2 Reg. 1, v. 16; 3 Reg. 2, v. 32, 33. Huic opponitur illa phrasid, quâ amoveri dicitur sanguis innocens ab aliquo, 3 Reg. 2, v. 31.

OMNIUM PROPHETARUM, qui Dei nomine populum ad

pœnitentiam invitaverunt. Generaliter hic accipiendum esse prophetæ nomen, docent versus proximè præcedens et sequens.

QUI EFFUSUS EST, Gr.: *qui effunditur*, præsens pro præterito: omnis qui injustè effusus est à quibuscumque majorum vestrorum, non solum is quem vos manibus vestris effudistis et effundetis propediem, non solum, inquam, sanguis meus legatorumque ac præconum meorum, verum etiam ob meum et istorum sanguinem omnis sanguis sanctorum superiorum ætatum.

A CONSTITUTIONE, à creatione mundi, à primâ rerum origine.

A GENERATIONE ISTA, ab hominibus hujus generationis sive ætatis. Referenda est hæc particula ad verbum *inquiratur*, non ad *effusus est*.

VERS. 51. — ABEL. Fuit Abel propheta, qui clariore rerum divinarum, ac præsertim venturi Salvatoris, cognitione à Deo et patre Adamo acceptâ, sacrificio quod obtulit mortem Christi præfiguravit, et sermonibus suis cum vitæ innocentia conjunctis, familiam patris sui ad Deum colendum et amandum provocavit.

ZACHARIE patris Joannis Baptistæ; qui et ipse propheta fuit, edito vaticinio, quod sup. 4, v. 67, et deinceps recitatur, *qui non ita pridem perit*, è vita sublatus est, interfectus est.

ÆDEM, domum. Solum templum interius, completens sanctum et sanctum sanctorum, domus formam præ se ferebat utpote solum tecto coopertum. Cæterum hujusmodi periphrasi loci Salvator hic utitur, *inter templum et ædem*, ut sævitiam amplifcet eorum qui nec loci sanctitate absterriti fuerint à cæde justi. Vesana nimium rabies, quam altaris et templi conspectus sedare non potuit, quin sacrum locum nefando homicidio fœdaret. Porrò quòd locus iste intelligendus sit de Zachariâ patre Joannis Baptistæ, fuisse olim celebrem opinionem Græcorum, multis testimoniis docet Baronius Annalium tomo primo; et quanquam Chrysostomi schola loquatur ambiguè, varias afferens opiniones, in hanc tamen magis inclinât. Cæterum de causâ occisionis hujus Zachariæ, non perinde inter se conveniunt Græci. Plerique eam afferunt causam, quòd Mariam, postquam Jesum peperisset, statuerit in loco virginibus ad orandum deputato, afferens eam virginitate illibatâ peperisse Christum. Atqui non est verisimile Deiparæ virginitatem divulgatam fuisse quamdiu convivebat illa marito Josepho, quem probabile est vixisse donec Jesus adolevisset in virum: minùs etiam verisimile est propalatum fuisse quis esset Christus aut ejus mater, ante tempus ostensionis Christi ad Israel. Petrus, Alexandrinus episcopus et martyr, citatus à Baronio, et Græcus quidam expositor à Catenâ Thomæ et Richelii Commentariis Lucam enarrantibus, eam dant causam, quòd cum, Christo nato, inter cæteros infantes, jussisset Herodes et filium hujus (in cujus nativitate non ita pridem admiranda acciderant, *divulgata per omnia montana Judææ*, Luc. 4, v. 65) interfici, ille subtractum et in eremum à matre Elizabeth deportatum prodere noluerit. Id

quod ita fit verisimile, Baronio expositore, ut credam etiam verum fuisse, quod Hieronymus hanc sententiam recitans nec probans ait, *quod propterea occisus sit, quia Salvatoris prædicavit adventum*. Quis enim dubitet, quin promissum Christum, verè, ut fama erat, advenisse prædicaverit, et ut Christi Regis ac Redemptoris persecutores redarguerit, eos qui ipsius filium cæterosque innocentes pueros ad necem quærebant? Quanquam verò Herodes alienigena occidi jusserit hunc Zachariam; Judæi tamen, non dubium, Herodis ministri, eum occiderunt, faventibus et consentientibus aliquibus scribarum, Phariseorum et sacerdotum, absque quibus non facilè patuisset violentiæ locus in templo: tametsi et Herodes non ut alienus hic habendus sit, cooptatus in populum Israel. Mens itaque Jesu hoc loco fuit, nominare primum et ultimum justum, à populo, *super quem invocatum est nomen Domini*, non tamen manibus eorum quos alloquebatur aut æqualium, interfectum, omnesque simul his duobus extremis concludere. Sed quare igitur, loco patris, non nominavit filium, Joannem Baptistam, qui diu post patrem interfectus fuerat? Respondet Origenes, quia manifesta est res, quòd scribæ et Pharisei non occiderunt Joannem, sed Herodes. Atqui è contra, manifesta est res quòd scribæ et Pharisei cum Herode Joannem occiderint. Quare cum vellet nominare Jesus primum et ultimum non ab his quos alloquebatur aut eorum æqualibus occisum, Joannem ultimum nominare non debuit, quem illi quos alloquebatur aut eorum æquales à biennio plus minùs occiderant. Nec Herodes iste tetrarcha à Judæis separandus est, quippe qui non proselytus solum fuerit ut pater, sed et natus Judæus tam religione quàm patriâ. Joannem igitur voluit Jesus secum et cum apostolis ac discipulis suis intelligi, quos suis manibus occiderunt Judæi suæ ætatis; nam et congruebat malitiæ absolutæ, regem cum suis, non tantum pedisequis, verum etiam præcursore, è medio auferre. Jam ut intelligatur, quomodò futurum prædicat Jesus, ut de Judæis suæ ætatis vindicta capiatur cædis omnium justorum, non eorum tantum quos ipsi suis manibus interemerint, Christi, inquam, ejusque comitum, verum etiam omnium à majoribus ipsorum à condito mundo interfectorum, à primo ad ultimum usque, considerare oportet, quòd ab initio mundi, postquam peccaverat Adam, Deus, relictis plerisque omnibus hominibus, adeoque universo propemodum mundo, *ut ingrederentur vias suas*, unam saltem aliquam semper elegerit familiam, cui sui cognitionem et cultum dederit: hujusmodi fuit prima familia Adæ; quâ distractâ in varias familias, successit familia Seth, deinde Enos, Gen. 4, v. 26; demùm tempore diluvii familia Noe; à diluvio Sem, postea Heber, Abraham, Isaac, tandem Jacob, cujus familia etiam distracta in varias, adeoque in duodecim distincta, tota permansit cultrix veri Dei, et excreta in populum innumerabilem leges Dei colendi rectèque vivendi à Deo ipso accepit: qui populus ad

ipsa usque tempora Jesu Christi perduravit, Deo illum regente et protegente adversus reliquas omnes totius mundi incredulas gentes. Hæc successio est populi Dei ab orbe condito, censeturque unus *populus super quem invocatum fuit nomen Domini*. In hoc populo reperire semper fuit viros justos, qui cæteros ad justitiam colendam tum exemplis tum verbis invitarent (extra hunc populum vix ullus existit justus), quanquam non omnes in eo justi fuere, imò verò rari justis, plerique verò omnes injusti, perversi, Dei in quem credebant exacerbatores, et justorum qui Deo placebant ipsosque ad meliora adhortabantur persecutores adeoque homicidæ. Hoc manifestum fuit in primâ familiâ Adæ, in quâ Cain occidit Abelem; in familiâ Abrahamæ, Ismael persecutus est Isaacum; in familiâ Isaaci, Esaü afflixit Jacobum; in familiâ Jacobi, Josephum cæteri fratres vexarunt; denique populus ex Jacobo, aliàs Israele, oriundus, semper infestus fuit prophetis cæterisque viris justis, à quibus officii erga Deum et proximos juxta leges à Deo latas admonebatur, usque adeò ut etiam plerosque eorum crudeliter occiderit, donec eò ventum est, ut, dum natus esset, divinitus ipsi promissus, Salvator Christus, quem semper expectaverat ac desideraverat, illum ipsum Christum ad necem quæserit, multis innocentibus puellis interfectis, inter quos cum non reperiretur Christi prodromus, patrem ipsius sacerdotem sacrilegè in ipsis templi penetralibus trucidârît. Ob hæc scelera cum potuisset justè Deus populum hunc auferre è medio, toleravit tamen eum semper, et pœnis mitioribus afflictum ad pœnitentiam invitavit, donec ad summum usque gradum malitia illius pervenisset, Christo Salvatore ejusque evangelistis morte mulctatis. Hoc scelus omnium maximum conferens justitia Dei cum continuâ serie similium scelerum ab orbe condito admissorum ab hoc populo, neque ultra ferendum ducens, decrevit populum hunc, non quovis modo punire, quo modo antea sæpè fecerat, sed delere et exstirpare, et *auferre locum ejus ac gentem*, eoque rejecto ac reprobato, in ejus locum assumere, quas hactenùs præ illo vilipenderat et deseruerat, reliquas sine discrimine totius mundi gentes. Hæc divina vindicta venit super Judæos quos Christus hic alloquitur, id est, super Judæos ætatis Christi et proximos filios eorum qui perrexerunt persequi et è medio auferre præcones Christi. Nam anno à morte Christi, quæ hanc interminationem mox secuta est, quadragesimo, aut, ut alii volunt, tricesimo octavo, cum *egresso in omnem terram sono apostolorum*, Evangelium inter gentes disseminatum esset, paulò post cædem Jacobi minoris fratris Christi, ab his ipsis Judæis factam ob prædicationem nominis Jesu Christi, *perdidit Deus homicidas istos, missis exercitibus suis*, ducibus Tito et Vespasiano, qui templum et Jerosolymam metropolim reliquasque omnes civitates eorum, succenderunt, vastaverunt, funditùs deleverunt, et peremerunt longè majorem sanguinarij hujus populi partem, paucis ignominiosè dispersis, nec unquam ampliùs in populum unum coalituris,

præter obdurationis et reprobationis pœnam, conjunctam cum invidiosâ surrogatione gentium, reliquis omnibus miseris quas passi sunt majorem. Hæc porrò exstirpationis pœna, jam inde à mundi initio, quo cœpit populus hic condi, cœpta est promereri, tandemque promerita est, ab hoc populo, continuis cædibus et persecutionibus servorum Dei. Nolens enim ampliùs ludibrio haberi ab hoc populo Deus, sed ulcisci volens sanguinem servorum suorum omni ætate ac seculo ab eo effusum, semel eum delevit, totamque in eum iram suam effudit, spectaculo omnium severissimo atque gravissimo. Manifestum itaque fit, quomodò venerit super Judæos ætatis Christi omnis sanguis justorum effusus ab orbe condito à majoribus ipsorum, præter illum quem ipsimet suis manibus effuderunt; quandoquidem in ipsos incidit excidium gentis, illatum à Deo pro omni illo injustè effuso sanguine. « Omnis enim gens vel civitas, ait auctor Operis imperfecti, non cum peccaverint, statim punit eas Deus, sed exspectat per multas generationes, et modò mandat, modò aminatur, interdum ex parte castigat, ut quantò diutiùs eos exspectaverit, tantò et Dei judicium justius sit et illorum dignior pœna. Quando autem placuerit Deo perdere civitatem illam aut gentem, videtur omnium generationum præcedentium peccata reddere illis; quoniam quæ illæ omnes generationes merebantur, hæc sola passa est. » Hactenùs ille. Sic Amalecitarum peccatum, quo resisterant Israeli egredienti ex Ægypto, gentis excidio demùm punivit Deus per Saülem regem, 1 Reg. 15, v. 2, 3, 7. Similiter, non manserant quidem impunita scelera patrum Judæorum; sed cum insignem et publicam orbi universo vindictam mererentur tam longæ diurnæque impietates, visum est Deo et de præsentium et de præteritorum impietatibus per Titum et Vespasianum vindictam facere, gente funditùs exstirpatâ: exstirpatione enim illâ, non modo ultus est se Deus de Judæorum ejus ætatis, sed et de omnibus antè à reliquis patris flagitiis. Quærat aliquis, quod jure quæve justitiâ, ultima ætas sola passa est, quod non sola promeruerat? Dicendum etsi non solum ætas ultima promeruerat hujusmodi pœnam, promeruerat tamen, primò, quia majorum suorum crudelitatem imitata fuerat. *Malorum imitatio facit*, inquit Augustinus in priori expositione Psalmi 108, *ut non solum sua, sed etiam eorum quos imitati sunt, merita sortiantur*. « Quoniam, quod habet Chrysostomus in hunc locum, qui multos propter peccata sua vexatos esse non ignorat, neque idcirco factus est melior, sed eadem committens non curat, illorum quoque pœnas justè sustinebit. » Secundò, quia non tantum imitata fuerat scelera majorum suorum, verum etiam superârât et iniquiora fœdioraque quam cæteri omnes, ait Chrysostomus, *perpetrârât, nec quidquam eos à malitiâ potuit revocare, patrum crudelitatem non solum referentes, sed et vincentes*. Postremò, quia non superârânt tantum impietatem patrum suorum, verum etiam consummârânt et im-

pleverant, id est, ad summum usque impietatis gradum progressi fuerant, quem ultra pati non debebat longanimitas Dei, quin extremè ulcisceretur, Christo nimirum Salvatore ejusque apostolis et præconibus è medio sublatis, cujus solius peccati enormitas meruit pœnam æquivalentem pœnis quas promeruerant unquam simul omnes alii homicidæ justorum. Promeruerat itaque ultima ætas extirpationis pœnam quam passa est; promeruerant autem etiam superiores ætates simul omnes, et passæ sunt, non in seipsis, sed in ultimâ; passæ, inquam, sunt quia posteritas earum deleta est et respublica radicibus extirpata in quâ illæ hactenus vivebant et florebant; quemadmodum è diverso Abraham acceperat promissam terram, non in se, sed in semine suo. Potuerunt porrò plura peccatorum genera concurrere, quibus Judaicus populus excidium promeruerit; sed videmus præcipuum peccatum fuisse, homicidia continua eorum à quibus pietatem docti fuerant, maximè autem Christi.

ITA, profectò, certè, pro quo Matthæus *amen*; vehementer affirmantis est.

REQUIRETUR, omnis ille sanguis.

VERS. 52. — VÆ VOBIS, scilicet dixit et hoc, inter cætera hujusmodi, Sapientia Dei.

TULISTIS. Hoc Græci interpretantur, sustulistis, abscondistis, obscurastis, ita ut clavi è medio quasi sublata, maneat clausa janua; sic Euthymius, Theophylactus, et Cyrillus in Catenâ citatus.

CLAVEM SCIENTIÆ, clavem quæ præbet scientiam seu cognitionem, scilicet rerum ad salutem scitu necessariorum, quæ quidem solæ dignæ sunt quæ sciuntur. Hæc clavis est Scriptura sacra, docens quæ credenda sint ut salvus fias: est autem clavis regni cœlorum, docens enim quæ credenda de Christo cæterisque divinis mysteriis sint, aperit regnum cœlorum, ita ut fide conceptâ liceat introire. Hanc clavem legisperiti, adversus professionem suam (ipsorum enim erat Scripturam sacram populo enarrare) sustulerant, ita ut vix ullus maneret illius usus. Vel enim omninò non explicabant populo Scripturam sacram, sed in doctrinis mandatisque hominum, in traditionibus et constitutionibus majorum, parùm aut nihil ad veram pietatem facientibus, explicandis, toti erant; vel in illis sacræ Scripturæ rebus immorabantur, quæ minùs necessariae erant, ut in observatione nudarum cæremoniarum, sine explicatione significationum, nec alios quidquam præter hoc solidum scire permittebant. Nam quæ de Christo, de ejus virtute et efficientiâ, de fide et pœnitentiâ, et cæteris quæ ducunt ad regnum cœlorum, in Scripturis exstant, quæ ut maxima inprimis tractari docerique oportebat, præteribant omnia: et ne provocati quidem sæpiùs à Christo ad harum rerum tractationem et Scripturarum de se perscrutationem,

VERS. 53. — COEPERUNT PHARISÆI ET LEGISPERITI, offensi tantâ reprehendendi libertate, quia æstimatio sanctitatis Phariseorum, et auctoritas doctrinæ scri-

his attendebant, neque alios de his instruebant vel instrui patiebantur à Christo aut quovis alio, non permittentes ut quisquam de Scripturis ageret aut diceret quidquam, nisi se consultis et ex suarum interpretationum præscripto: quinimò perversâ interpretatione corrumpiebant manifestas de adventu Christi jam præsentis prophetias. His itaque modis sustulerant illi fraudulenterque suppresserant doctam illam clavem, à Spiritu sancto donatam Israeli ad aperiendum regnum cœlorum. Hanc Christus restituere conabatur, eaque aperire Israelitis regnum cœlorum: verum quantum Christus aperiebat, tantum illi simul et Pharisei, claudebant regnum cœlorum ante homines, modis omnibus prohibentes et agentes, ne quis Christo crederet, id quod ipsis ulterius exprobratur Matth. 23, v. 13. Hic enim reprehenduntur, quòd sublata clavi non aperirent aut sinerent aperiri regnum cœlorum; illic, quod etiam apertum jam regnum cœlorum, clavi à Christo restituta, clauderent in ora hominum.

IPSI NON INTROISTIS, nec introitis, scilicet in regnum cœlorum, quippe qui clavi, quæ vobis ad manum est, uti non vultis; nam Scripturas non scrutamini, neque Mosis magis quàm mihi creditis.

ET, quod pejus prorsusque contrarium vestræ professioni est, EOS QUI INTROIBANT vel introeunt; græcè, *introeuntes*; qui parati sunt introire, aperto à me regno cœlorum eâ quam restitui clavi, qui parati sunt in me credere et Ecclesiæ meæ inseri, persuasi prædicatione meâ, et propositis à me Scripturis sacris.

PROHIBUISTIS, ac prohibetis, scilicet introire, in me credere et Ecclesiæ meæ adjungi; prohibetis, inquam, perversis Scripturæ sacræ interpretationibus, blasphemis doctrinæ operumque meorum, minis intentatis, et aliis omnibus quibus potestis modis: nam et jamdudum conspiraverant, *ut si quis eum confiteretur Christum, extra synagogam fieret*, Joan. 9, v. 22. Est hæc duplex iniquitas, nec facilè alia gravior, similis satanicæ invidiæ, malefacere et alios prohibere benefacere: quam proinde gravissima manet vindicta Dei ex hæc Christi doctrinâ: «*Hi sunt, ait Chrysostomus, quos pestes transferendo appellamus, qui ad corrumpendos alios studiosè vigilantibus, veris doctoribus ex diametro sunt oppositi. Si enim doctoris est errantes revocare: qui ad salutem tendentes in errorem reducit, is perditus omninò atque pestifer est.*»

VERS. 53. — HÆC, subamara quidem, sed salutifera.

DICERET, dixisset, libertate divinam præ se ferente auctoritatem.

COEPERUNT. Et si vindictæ ac mortis ejus cupidissimi, non sunt tamen ausi comprehendere, tum ob timorem populi, tum quòd deesset ipsis justa quam prætexere possent causa.

PHARISÆI ET LEGISPERITI, offensi libertate reprobaram elevabatur, GRAVITER INSISTERE, id est, vehementer instando eum urgere; ET OS EJUS OPPRIMERE, id est, loquentem reprimere, DE MULTIS, quæ dixerat;

hendentis ; illi quòd sanctitatis suæ æstimationem minui , hi quòd doctrinæ suæ auctoritatem elevari , illà Jesu oratione metuerent.

GRAVITER, vehementer, INSISTERE, urgere, comprimere, constringere. Latinus interpres cum ple-risque codicibus legisse videtur ἐνέχεται, imminere, instare, molesti esse : utrumque eòdem recidit.

OS EJUS OPPRIMERE. Alii vertunt *ab ore interrogare eum*, alii, *allicere eum ad loquendum*, alii *captiosè eum interrogare*; Euthymius : « Significat, » inquit, « extem-porales et non consideratas responsiones dolosarum interrogationum expetere. » Theophylactus : « Fre-quenter interrogare et perplexum facere : id quod fieri solet , quando plures interrogant unum de aliis « atque aliis argumentis, ita ut perplexus reddatur « nec possit respondere. » Huic suffragatur id quod sequitur *de multis* (quod præcedentibus aptius jungitur quàm sequentibus verbis), quod est, propositis multis variisque quæstionibus et objectionibus. Quare rectè Latinus interpres vertit, *os ejus opprimere*, quod non est, os occludere aut obturare, sed os ejus obruere, non ut taceret, sed ut coactus ad multa simul respondere, et proinde perplexus redditus atque hæsitabundus, alicubi laberetur et effutiret quod reprehensionem mereretur. Quin etiam rectè Arias Montanus, *os ejus opprimere de multis*, exponit verba ejus arguere, verba oris ejus, quibus in ipsos invecus fuerat, refellere, multis inde deductis consequentiis, quas si admisisset, reprehensioni accusationique fuisset obnoxius. Verbi gratià, unus oclamabat : Qui damnas lotiones præscriptas traditionibus seniorum, eadem ratione damnas lotiones lege præscriptas, et munditiem, quam Deus testatus est sibi gratam, nihili facis. Alter : Qui reprobas exactam legis observationem, qualis est Pharisæorum in solvendis decimis, consequenter et legem reprobas : nam si illa sancta, quò servatur exactius, eò melius agitur. Tertius : Si negas Pharisæis et scribis primas cathedras in syna-

multa scilicet ex eis quasi consequentià captiosè interrogando, ut perplexus fieret, nec ad tot hinc inde interrogata respondere posset; vel etiam multa simul objicendo, ut tot argumentis pulsatus aliquid minùs consideratè responderet, nimirum ut sequitur.

VERS 54. — INSIDIANTES EI, ET QUÆRENTES ALIQUID CAPERE DE ORE EJUS; quem tot interrogationibus et objectionibus vellicatum, minùs putabant fore ocu-

gogis, pervertis igitur honorum et dignitatum rationes, nullosque vis esse magistros, sed omnes æquales. Alii denique alia objectabant, aut dolosè interrogabant. Hæc autem ad mensam Pharisæi illius, de quo supra, v. 37, accidisse videntur : nam post ea quæ Mathæus narrat similia cap. 23, nihil objecerunt aut quæsierunt scribæ vel Pharisæi, quibus paulò antè os fuerat obturatum, Matth. 22, v. 46.

VERS. 54. — INSIDIANTES EI, reddentes malum pro bono. Pestilentes homines, nihil æquè oderunt ac salutare increpationes.

ET, pro *id est*, QUÆRENTES, conantes, ALIQUID ; singula ejus verba studiosè dolosèque observabant.

CAPERE, *venari*, captantes ex ore ejus, vel extortum errorem, vel verbum subitum aut ambiguum, quod in malam partem verti posset : objectionum et quæstionum perplexarum aucupii insidias ei struebant, ut si quid contra Deum, legem aut Cæsarem protulisse videretur, nocerent ei et crearent periculum, *accusantes* apud Synedrion aut præsidem, tanquàm zelo justitiæ moti, non odii aut vindictæ privatae. « Putabant, inquit Euthymius, repentè et « de improvise in errorem omninò illum inducere : « verùm sapientissimè dissolvebat omnia, facilèque « respondebat. » Itaque reipsà hi ostenderunt, quàm vera essent ea de quibus Jesus ipsos increpaverat, crimina, dùm non tantum non correcti sunt increpatione, verùm etiam pejores redditi, criminibus crimina cumulârunt : nempe, ut solent obdurati corde, quò magis reprehenduntur et ad salutem vocantur, hoc longius à salute recedunt. Accidit ipsis illud Jeremiæ cap. 5, v. 3 : *Percussisti eos, et non doluerunt : attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam : induraverunt facies suas supra petram, et noluerunt reverti.* Sed quare incorrigibiles increpavit ? ut si non ipsis prodesset correptio, saltem populus sibi ab ipsis caveret, ut hominibus impiis et adversariis fidei in Christum.

latum et cautum ad respondendum, sicut hominibus contingere solet discursu et collatione, ideòque et tempore indigentibus, quorum non indiget scientia beatorum. Notat autem August., quamvis Matth. et Lucas eadem Christi verba narrare videantur, diversis tamen temporibus esse dicta, quia Lucas ea narrare videtur dicta in domo Pharisæi, antequàm venisset Jerosolymam, Mathæus verò Jerosolymis.

CAPUT XII.

1. Multis autem turbis circumstantibus, ita ut se invicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos : Attendite à fermento Pharisæorum, quod est hyprocrisis.

2. Nihil autem opertum est, quod non reveletur : neque absconditum, quod non sciatur.

3. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur ; et quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis.

4. Dico autem vobis amicis meis : Ne terræamini

CHAPITRE XII.

1. Cependant une grande multitude de peuple s'é-tant assemblée autour de Jésus, en sorte qu'ils marchaient les uns sur les autres, il commença à dire à ses disciples : Gardez-vous du levain des Phariséens, qui est l'hyprocrisie.

2. Car il n'y a rien de caché qui ne doive être découvert, ni rien de secret qui ne doive être connu.

3. Car ce que vous aurez dit dans les ténèbres, se publiera dans la lumière ; et ce que vous aurez dit à l'oreille dans une chambre, sera prêché sur les toits.

4. Je vous le dis donc à vous qui êtes mes amis ;

ab his qui occidunt corpus, et post hæc non habent ampliùs quid faciant.

5. Ostendam autem vobis quem timeatis : timeate eum qui, postquàm occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timeate.

6. Nonne quinque passeret veniunt dipondio ? et unus ex illis non est in oblivione coram Deo.

7. Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere : multis passeribus pluris estis vos.

8. Dico autem vobis : Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, et Filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei.

9. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei.

10. Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi ; ei autem qui in Spiritum sanctum blasphemaverit, non remittetur.

11. Cùm autem inducent vos in synagogas, et ad magistratus et potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis :

12. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsâ horâ quid oporteat vos dicere.

13. Ait autem ei quidam de turbâ : Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.

14. At ille dixit illi : Homo, quis me constituit iudicem aut divisorem super vos ?

15. Dixitque ad illos : Videte, et cavete ab omni avaritiâ : quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quæ possidet.

16. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens : Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit :

17. Et cogitabat intra se dicens : Quid faciam ? quia non habeo quò congregem fructus meos.

18. Et dixit : Hoc faciam : Destruam horrea mea, et majora faciam : et illuc congregabo omnia que nata sunt mihi, et bona mea,

19. Et dicam animæ meæ : Anima, habes multa bona posita in annos plurimos : requiesce, comede, bibe, epulare.

20. Dixit autem illi Deus : Stulte, hæc nocte animam tuam repetunt à te : quæ autem parâsti, ejus erunt ?

21. Sic est qui sibi thesaurizat, et non est in Deum dives.

22. Dixitque ad discipulos suos : Ideò dico vobis : Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori quid induamini.

23. Anima plus est quàm esca, et corpus plus quàm vestimentum.

24. Considerate corvos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, et Deus pascit illos. Quantò magis vos pluris estis illis ?

25. Quis autem vestrùm cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum ?

26. Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis ?

ne craignez point ceux qui tuent le corps, et qui après cela n'ont rien à vous faire davantage.

5. Mais je vais vous apprendre qui vous devez craindre : Craignez celui qui, après avoir ôté la vie, a encore le pouvoir de jeter dans l'enfer. Oui, je vous le dis, craignez celui-là.

6. N'est-il pas vrai que cinq passereaux se donnent pour deux oboles ? et néanmoins il n'y en a pas un seul qui soit en oubli devant Dieu.

7. Les cheveux même de votre tête sont tous comptés. Ne craignez donc point : vous valez beaucoup mieux qu'une infinité d'oiseaux.

8. Je vous déclare que quiconque me confessera devant les hommes, le Fils de l'homme le reconnaîtra aussi devant les anges de Dieu.

9. Mais si quelqu'un me renonce devant les hommes, je le renonceraï aussi devant les anges de Dieu.

10. Si quelqu'un parle contre le Fils de l'homme, son péché lui sera remis ; mais si quelqu'un blasphème contre le Saint-Esprit, il ne lui sera point remis.

11. Lorsqu'on vous mènera dans les synagogues, ou devant les magistrats, et devant les puissances, ne vous mettez point en peine comment vous répondrez, ni de ce que vous leur direz ;

12. Car le Saint-Esprit vous enseignera à cette heure-là même ce qu'il faudra que vous disiez.

13. Alors un homme lui dit du milieu de la foule : Maître, dites à mon frère qu'il partage avec moi notre succession.

14. Mais Jésus lui dit : Mon ami, qui m'a établi pour vous juger, ou pour faire vos partages ?

15. Puis il leur dit : Ayez soin de vous bien garder de toute avarice ; car, en quelque abondance qu'un homme soit, sa vie ne dépend point des biens qu'il possède.

16. Et il leur dit cette parabole : Il y avait un homme riche, dont les terres avaient extraordinairement rapporté ;

17. Et il s'entretenait en lui-même de ces pensées : Que ferai-je ? car je n'ai point de lieu où je puisse serrer tout ce que j'ai à recueillir.

18. Voici, dit-il, ce que je ferai : J'abattrai mes greniers, et j'en bâtirai de plus grands, et j'y amasserai toute ma récolte et tous mes biens ;

19. Et je dirai à mon âme : Mon âme, tu as beaucoup de biens en réserve pour plusieurs années ; repose-toi, mange, bois, fais bonne chère.

20. En même temps Dieu lui dit : Insensé que tu es, on va te redemander ton âme cette nuit même ; et pour qui sera ce que tu as amassé ?

21. Il en est ainsi de celui qui amasse des trésors pour lui-même et qui n'est point riche en Dieu.

22. Puis s'adressant à ses disciples, il leur dit : Ne vous mettez donc point en peine pour votre vie où vous trouverez de quoi manger, ni où vous trouverez des habits pour votre corps.

23. La vie est plus que la nourriture, et le corps plus que le vêtement.

24. Considérez les corbeaux : ils ne sèment ni ne moissonnent ; ils n'ont ni cellier ni grenier ; cependant Dieu les nourrit. Or, combien êtes-vous plus que des corbeaux ?

25. Et qui de vous peut imaginer le moyen d'ajouter à sa taille la hauteur d'une coudée ?

26. Si donc les moindres choses mêmes sont au-dessus de votre pouvoir, pourquoi vous inquiétez-vous des autres ?

27. Considerate lilia quomodo crescunt : non laborant, neque nent : dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis.

28. Si autem fœnum quod hodie est in agro, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit; quanto magis vos, pusillæ fidei!

29. Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis; et nolite in sublime tolli.

30. Hæc enim omnia gentes mundi quærunt : Pater autem vester scit quoniam his indigetis.

31. Verùm tamen quærite primùm regnum Dei, et justitiam ejus : et hæc omnia adjicientur vobis.

32. Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.

33. Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam : facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quò fur non appropriat, neque tinea corrumpit.

34. Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.

35. Sint lumbi vestri præincti, et lucernæ ardentis in manibus vestris,

36. Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur à nuptiis; ut, cum venerit et pulsaverit, confestim aperiant ei.

37. Beati servi illi quos cum venerit dominus, invenerit vigilantes : amen dico vobis, quòd præcinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis.

38. Et si venerit in secundâ vigiliâ, et si in tertiâ vigiliâ venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi.

39. Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, quâ hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam.

40. Et vos estote parati : quia quâ horâ non putatis, Filius hominis veniet.

41. Ait autem ei Petrus : Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes?

42. Dixit autem Dominus : Quis, putas, est fidelis dispensator, et prudens, quem constituit dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram?

43. Beatus ille servus quem cum venerit dominus, invenerit ita facientem.

44. Verè dico vobis, quoniam supra omnia quæ possidet, constituet illum.

45. Quòd si dixerit servus ille in corde suo : Moram facit dominus meus venire, et cœperit percutere servos et ancillas, et edere, et bibere, et inebriari,

46. Veniet dominus servi illius, in die quâ non sperat, et horâ quâ nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.

47. Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non præparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis :

48. Qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eò; et cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.

27. Considérez les lis, comment ils croissent; ils ne travaillent, ni ne filent; et cependant je vous assure que Salomon même, dans toute sa magnificence, n'a jamais été vêtu comme aucun d'eux.

28. Si Dieu a soin de vêtir de la sorte une herbe qui est aujourd'hui dans les champs, et qu'on jettera demain dans le four, combien aura-t-il plus soin de vous, ô hommes de peu de foi!

29. Ne vous mettez donc point en peine, vous autres, de ce que vous mangerez, ou de ce que vous boirez; et ne vous laissez point emporter à ces soins;

30. Car ce sont les gens du monde qui s'inquiètent pour toutes ces choses; mais votre Père sait que vous en avez besoin.

31. Cherchez donc premièrement le royaume et la justice de Dieu; et toutes ces choses vous seront données par-dessus.

32. Ne craignez point, petit troupeau; car il a plu à votre Père de vous donner son royaume.

33. Vendez ce que vous avez, et le donnez en aumône; faites-vous des bourses qui ne s'usent point par le temps; amassez dans le ciel un trésor qui ne s'épuise jamais, d'où les voleurs ne puissent approcher, et que les vers ne puissent corrompre.

34. Car où est votre trésor, là est aussi votre cœur.

35. Que vos reins soient ceints, et ayez dans vos mains des lampes allumées;

36. Et soyez semblables à ceux qui attendent que leur maître revienne des noces, afin que lorsqu'il sera venu, et qu'il aura frappé à la porte, ils lui ouvrent aussitôt.

37. Heureux ces serviteurs que le maître à son arrivée trouvera veillants : je vous dis en vérité que s'étant ceint, il les fera mettre à table, et viendra les servir.

38. S'il arrive à la seconde, ou à la troisième veille de la nuit, et qu'il les trouve en cet état, heureux seront ces serviteurs.

39. Or, sachez que si le père de famille était averti de l'heure où le voleur doit venir, il veillerait sans doute, et ne laisserait pas percer sa maison.

40. Tenez-vous donc aussi toujours prêts, parce que le Fils de l'homme viendra à l'heure que vous ne pensez pas.

41. Alors Pierre lui dit : Seigneur, est-ce à nous seuls que vous adressez cette parabole, ou si c'est à tout le monde?

42. Le Seigneur lui dit : Quel est, à votre avis, l'économe fidèle et prudent que le maître établira sur sa famille pour distribuer à chacun sa mesure de blé en son temps?

43. Heureux ce serviteur que son maître à son arrivée trouvera agissant de la sorte.

44. Je vous dis en vérité, qu'il l'établira sur tous ses biens.

45. Mais si ce serviteur dit en lui-même : Mon maître n'est pas près de venir, et qu'il commence de battre les serviteurs et les servantes, de manger, de boire et de s'enivrer,

46. Le maître de ce serviteur viendra au jour où il ne s'y attend pas, et à l'heure qu'il ne sait pas; il le retranchera; et il lui donnera pour partage d'être avec les serviteurs infidèles.

47. Car le serviteur qui aura su la volonté de son maître, et qui néanmoins ne se sera pas tenu prêt, et n'aura point exécuté ses ordres, sera battu de plusieurs coups;

48. Mais celui qui ne l'aura pas su, et qui aura fait des choses qui méritent châtement, sera moins battu; car on demandera beaucoup à celui à qui on aura donné beaucoup, et on fera rendre un plus grand compte à celui à qui on aura confié plus de choses,

49. Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur?

50. Baptismo autem habeo baptizari; et quomodo coarctor usquedùm perficiatur!

51. Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem.

52. Erunt enim ex hoc quinque in domo unâ divisi, tres in duos et duo in tres.

53. Dividentur: pater in filium, et filius in patrem suum, mater in filiam, et filia in matrem, socrus in nurum suam, et nurus in socrum suam.

54. Dicebat autem et ad turbas: Cùm videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Nimbis venit; et ita fit.

55. Et cùm austrum flantem, dicitis: Quia aestus erit, et fit.

56. Hypocritæ, faciem cœli et terræ nôstis probare; hoc autem tempus quomodò non probatis?

57. Quid autem et à vobis ipsis non judicatis quod justum est?

58. Cùm autem vadis cum adversario tuo ad principem, in viâ da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad judicem, et judex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem.

59. Dico tibi, non exis inde, donec etiam novissimum minutum reddas.

49. Je suis venu jeter le feu sur la terre; et que désiré-je, sinon qu'il s'allume?

50. Je dois être baptisé d'un baptême; et combien me sens-je pressé jusqu'à ce qu'il s'accomplisse!

51. Croyez-vous que je suis venu pour apporter la paix sur la terre? Non, je vous assure, mais la division;

52. Car désormais s'il se trouve cinq personnes dans une maison, elles seront divisées les unes des autres, trois contre deux, et deux contre trois.

53. Le père sera en division avec le fils, et le fils avec le père; la mère avec la fille, et la fille avec la mère; la belle mère avec la belle-fille, et la belle-fille avec la belle-mère.

54. Il disait aussi au peuple: Lorsque vous voyez un nuage se former du côté du couchant, vous dites aussitôt: Il va pleuvoir; et cela arrive ainsi.

55. Et quand vous voyez que le vent du midi souffle, vous dites qu'il fera grand chaud; et cela arrive.

56. Hypocrites, vous savez si bien reconnaître ce que présagent les apparences du ciel et de la terre, comment donc ne reconnaissez-vous point ce temps-ci?

57. Pourquoi n'avez-vous point aussi de discernement pour reconnaître de vous-mêmes ce qui est juste?

58. Lorsque vous allez au magistrat avec celui qui est votre partie, tâchez en chemin de sortir d'affaire avec lui, de peur qu'il ne vous mène par force devant le juge, que le juge ne vous livre au ministre de la justice, et que celui-ci ne vous mette en prison.

59. Je vous le dis, vous ne sortirez point de là que vous n'ayez payé jusqu'à la dernière obole.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — MULTIS AUTEM TURBIS. Loco conjunctionis autem, Syriacè legitur *et*; Græcè *in quibus*, inter quæ, inter ea, brevi postea, paulò post discessum à Phariseis, recenti adhuc memoriâ disputationis cum illis habitæ capite superiori. Rursus pro multis turbis, Græcè legitur *myriadibus turbæ*, quod est, infinita, immensa, permulta turba. Positus est enim definiti us numerus pro infinito.

CIRCUMSTANTIBUS, simul aggregatis, coactis.

ITA UT SE INVICEM CONCLUCARENT, studio Jesum videnti et audiendi, propiusque accedendi: namque hic mos turbarum est. Conabantur Pharisei turbas abarcere à Jesu; at contra magis turbæ eum adeunt, adeoque in innumeras turbas colliguntur, quod notat Theophylactus.

AD DISCIPULOS SUOS; sequitur Græcè et Syriacè *primùm*; quod, si præcedentibus jungatur, est, *maximè*; ad omnes quidem, sed ad discipulos suos maximè, vultu ad eos verso; si sequentibus, est, *inprimis*, ante omnia, attendite, etc.

ATTENDITE, cavete vobis ipsis, a FERMENTO PHARISÆORUM, à fermento quo Pharisei infecti sunt, ne vel inficiamini simili fermento, vel certè incauti decipiimini eorum fermento. Quod Matth. 16, v. 6, privatim discipulos monuerat, id palàm publicèque hic facit.

QUOD EST HYPOCRISIS. Hypocrisis est simulatio virtutis; quando quis non verâ sincerâque virtute, quæ ab animo præcipuè pendet, conatur esse præditus, sed externâ virtutis imagine specieque contentus est. Hæc fermento comparatur, quia fermenti modo vitiat quicquid in homine esse potest boni, inficit

hominem, non justificat, non implet sanctitate, sed inflat inani specie, fallens hominum oculos, coram Deo nihil continet solidi. Poterat quidem Jesus hic discipulos admonere ut hypocrisin fugerent, etiamsi Phariseos non nominaret; sed quia frequentissimus jam aderat populus, qui Phariseos, virtutis justitiæque respectu plurimi faciebat, quanquàm illi contra non tantùm non essent animo virtute præditi, verùm etiam omnis generis vitiiis intus scaterent, et præter hæc palàm et ex professo adversantur ipsi Christo Domini, ab eoque recipiendo omnes avocare pertinacissimè niterentur, reprehensionibus hactenus non emendati, sed deteriores redditi; idcirco illos nominat, eorumque insignem hypocrisin reteggit, ac nominatim traducit, non contentionis causâ (absit) sed, ne illi, sicut modis omnibus conabantur, populum à fide in Christum avocare valerent, id est, ut populus de fucata illorum hypocrisi factus certior, desineret eos admirari ac venerari sanctitatis nomine, itaque emergeret è periculo illos imitandi et Christum rejiciendi. Sic ergo alloquitur hic Dominus discipulos suos, monetque fugere vitium hypocrisis (quo non facilè aliud detestabilius), ut simul obliquè quasique aliud agens, moneat præsentem multitudinem cavere, ne Phariseorum hypocrisi, id est, auctoritate ornatâ inani specie virtutum, decipiatur, et à Christo recipiendo abducatur; eo fine, ut si seduci se sinat, prout tandem accidit, non possit sæpius præmonita excusationem afferre, qualem potuisset si hypocrisis illorum tutò latens, pro verâ sincerâque sanctimoniâ permissa fuisset haberi. Erat

itaque admonitio hæc, tum populo, tum discipulis, multis modis necessaria.

VERS. 2. — NIHIL AUTEM, etc. Plures sunt hujusmodi γνόμαι sive sententiæ generales, familiares Domino Jesu, quæ ad varios usus ab ipso accommodantur. Ista hoc loco servire videtur, ad coarguendum hypocrisin, vitium quod studiosè occultatur, atque ita, ut eo cætera quoque vitia occultari posse putentur. Atqui pronuntiat Dominus nihil esse in hac vitâ occultum, quod non sit, vel in ipsâ, vel ut minimùm in futurâ, revelandum. Vult hypocrita, malus quidem esse, bonus autem videri: frustrabitur súa spe, dum, Deo justo iudice faciente, malitia ipsius toti mundo innotescet, magno ipsius probro, quemadmodùm evidenter accidit Pharisæis. Quare rectè scribit in hunc locum V. Beda: *Est ergo sensus: Attendite ne æmulemini simulatores: quia veniet profectò tempus, in quo et vestra virtus omnibus, et eorum reveletur hypocrisis.*

QUOD NON SCIATUR, quod non sit venturum in notitiam. Sententia proverbialis, significans nihil esse tam occultum quod tandem non patefiat; quæ est ad consolationem apostolorum, impiorum injuriis patientium. Quia enim ferè, felix scelus, justitia virtusque habetur, innocentia autem afflicta damnatur malitiæ, prædicat, licèt Evangelii causâ afflictiones varias patientur, fore aliquando diem, qui occultam, et sinceritatem innocentiamque suam atque ipsorum, et persecutorum perversam malitiam, in lucem producat atque orbi revelet; et futurum id quod solet, ut diu pressa laus majore cum luce erumpat. Dies autem ille partim jam venit, partim extremus venturus est, quando illuminabit Deus abscondita tenebrarum, etc., 1 Cor. 4, v. 5. Altero modo sequentibus proverbium illud accommodatur, ita ut attulerit illud Salvator, ne apostoli prædicandi divulgandique in futurum Evangelii spem abjicerent, quòd obscurum illud et ignobile adhuc videretur, paucis cognitum et à paucioribus receptum, et prædicat venturum illius promulgandi tempus, latiusque illud spargendum esse, ac quibuslibet hominum obstaculis superius fore, ut tandem palàm emergat: id quod scimus paulò post factum esse.

VERS. 3. — QUONIAM. Confirmatio est sententiæ superioris, in quem sensum et Syrus vertit *nam*. Potest etiam reddi *propterea*, tanquàm hæc sententia ex illâ inferatur.

QUÆ, quæcumque dixistis, dixeritis, vos aliive quicumque.

DICENTUR, Græcè *audientur*, scilicet ab omnibus.

IN AUREM LOCUTI ESTIS, locuti fueritis, IN CUBICULIS, in conclavibus, in intimis ædium penetralibus, id est, secretissimè. Exaggeratio est enim secreti, *in aurem* et præterea *in cubiculo*.

PRÆDICABITUR. Observandæ antitheses, tenebrarum et luminis, locutionis in aurem et prædicationis, denique cubiculorum et tectorum: prædicare enim est rem palàm omnibus aperire atque annuntiare.

IN TECTIS, ex tectis; *super lecta*, vertit secundùm Matthæum. Tecta, quæ suprema pars est domus, patens et exposita omnium oculis, opponuntur cubiculis, quæ est pars domus secretior. *Ergo prædicabitur in tectis*, inquit Beda; *cunctis audientibus palàm dicitur*. Cavete itaque, vult dicere Salvator, ne quid dicatis faciativæ aut cogitatis, etiam soli, quod nolitis aliquando ab omnibus sciri; quin potiùs vita vestra omni careat fuce. Nam et Pharisæorum simulatio suo tempore manifesta reddetur, notumque fiet omnibus quanta scelera texerint, eâ quàm obijciunt hominum oculis imagine sanctitatis, præsertim verò odium injustissimum mei, missi ad ipsos universumque Israel salvandos.

VERS. 4. — AMICIS MEIS, quos fallere nolim.

NE TERREAMINI, ne timeatis, ita scilicet ut injunctum vobis officium Evangelii prædicandi omitatis, ita ut à fidei confessione aut justitiâ præ timore excidatis; cæteroqui enim naturale est illos timere. Ne quis diceret infamiam cæteraque mala contemni posse, mortem autem omnium terribilium terribilissimum, (quod illi dixere) hominis non esse contemnere; optimâ nunc ratione discipulos suos animat Salvator ad mortis contemptum, quòd temporariæ mortis metum, ubi ea obeunda est pro gloriâ Dei, pellere oporteat metu mortis æternæ, hominum timorem excludere timore Dei. Notanda est enim antithesis inter duos contrarios timores, quorum unum alteri remedii loco opponit.

AB HIS, Pharisæis aut aliis quibuscumque persecutoribus.

QUI OCCIDENT. *Occidunt* dicit, non, habent potestatem occidendi; quia nisi Deo permittente, nihil homines possunt (uti mox sequentibus versibus docet) quos constrictos Deus ita tenet, ut eorum sævitiam et violentos impetus, quoties ita visum est, coerceat. Sed dum ipsis frena laxat, fit, ut potentiæ suæ fiduciâ inflati, quidvis audeant, et quidvis se posse existiment, Joan. 19, v. 10: *Nescis quia potestatem habeo*, etc. *Occidunt* autem rursus dicit, non perdunt: nondùm enim perdidit corpus, qui occidit.

CORPUS, partem hominis viliores, innumeris obnoxiam miseriis, quæ etiam illis non occidentibus brevi sponte occidet, et illis etiam invitis gloriosius reparanda est, ac rursus animæ unienda et vitæ restituenda.

AMPLIUS QUID FACIANT, nihil majus possunt, nec quidquam amplius. Subindicat aliquid amplius, atque id majus, fieri posse; id quod versu proximo explicat; quanquàm non ab homine, ac proinde non esse corporis mortem, prout multi persuasi sunt, summum atque ultimum malorum; vilem et contemnendam reddens impiorum sævitiam, quæ etsi ad summum evaserit, nihil tamen pio afferre nocenti potest, quod ad veram et perpetuam salutem attinet.

VERS. 5. — OSTENDAM, præmonstrabo. Præfatio rhetorica attentionem parans. De impendentibus periculis monet: quia scilicet improvisa, quod aiunt, vehementius feriunt; id notare videtur verbi præpositio,

QUEM TIMEATIS, quem timere meritò debeatis.

OCCIDERIT, hominem, quod ad corpus.

MITTERE, mittendi, injiciendi, scilicet hominem, et corpore et animà.

IN GEHENNAM, in ignem suppliciumque æternum; cujus subjacet arbitrio et temporaria hæc hominis vita et æterna. Summa horum Christi verborum est: Apud illos qui hominum tyrannorum metu à fidei prædicatione aut confessione excidunt, mortuum esse timorem Dei, plusque illos hominibus deferre quam Deo, denique illis pluris esse umbratilem corporis vitam, quam æternum animæ statum, imò cœleste Dei regnum nihil illis esse præ fugaci et evanidâ præsentis vitæ umbrâ. Sic ergo resolvi debent verba: Agnoscite vobis datas esse immortales animas, quæ unius Dei arbitrio subjectæ, in hominum potestatem non veniunt; quin et corpora vestra aliquando à morte excitanda, ut suis animis iterum conjungantur, et unâ cum eis æterna, Deo iudice, referant aut præmia, aut supplicia.

ITA, etiam. Magnâ cum emphasi confirmat repetitio ista sententiam; q. d. : Si timorem placet adhibere in consilium, certè hic unus meritò timendus est.

VERS. 6. — DIPONDIO, assariis duobus. Videtur interpretes intellexisse asses, quales primùm cusi fuere, pondere unius libræ; ideòque vertisse dipondium. Prostabant passeruli duo, assario uno, ut Matthæus dicit; quinque, assariis duobus, ut Lucas, id est, uno esse semunciali; ita enim solent mercatores, quo plus mercium accipis, eò minoris singulas dare. Verisimile est variis opportunitatibus ac temporibus hæc eadem à Salvatore apostolis repetita, quò in animos illorum infigerentur.

NON EST IN OBLIVIONE. Non datur à Deo oblivioni, ut, ipso aut inscio aut non permittente, occidatur, lædatur vel capiatur.

VERS. 7. — CAPILLI. Miram hæc omnia habent emphasim. Nam cum potuisset subjungere: Quantò magis non occidetur corpus unius vestrum sine Patre vestro? non hoc facit; sed ut ostendat, non solum vitam ipsorum quemadmodum passerulorum, sed et minutissima quæque ipsorum, et quæ alioqui superflua habentur, et ab ipsis possessoribus non admodum curantur, in Providentiâ Dei patris ipsorum comprehensa esse, dicit: *capilli*, etc. Id est: Tanto autem majorem vestri præ passeribus curam habet, quippe quos ad illustrandam nominis sui gloriam, ex hominibus omnibus paucissimos elegit, ut omnes et capitum vestrorum pilos habeat numeratos. Quæritur an non etiam passerulorum plumæ, quæ illis pilorum sunt loco, Deo numeratæ sint? et dicendum est quòd sic: nihil enim est quod fogat scientiam Providentiæque Dei; sed modus loquendi est, quo Salvator utitur ut significet singularissimam Deo esse ipsorum curam, etiam ad ipsos usque capillos, quippe quos omnes resurgentibus restitutus est, qui quidem ad corporis faciunt ornamentum.

NUMERATI SUNT, illorum Deus numerum exactè

novit, et sub numero eos custodit, ne vel unus pereat, veluti quæ sub numero alicui sunt commendata; nam quæ numerantur, ideò numerantur, ne quid ex ipsis depereat. Singularem igitur et præcipuam Dei erga ipsos et fideles omnes curam ostendit. Quò etiam spectat verbum præteriti temporis quo utitur; ac si diceret: Jam olim toti estis in ipsam Dei Patris Providentiâ assumpti; nec solum vita, corpora, et quæ majora in vobis sunt, sed pili quoque vestri, ut planè nullius æstimationis sint, tamen apud patrem vestrum numerati sunt; ita nihil in vobis est, cujus nulla sit apud ipsum ratio. Consideranda igitur nobis est Dei Providentiâ, ad hoc ut materia nobis fiduciæ suggeratur, et pendere discamus à paternâ curâ quam pro nobis Deus gerit.

NOLITE ERGO TIMERE. Nunc confidenter concludit non esse ipsis metuendum, sed firmo celsoque animo injunctum munus obeundum, cum tantoperè sint Deo curæ, et ne tantillum quidem ipsis accidere possit, non interveniente Providentiâ ac decretâ voluntate Dei, adversus quam pugnare sit impium, cum nihil velit nisi quod optimum fore noverit, et diligentibus ipsum cooperans in bonum, Rom. 8, v. 28.

MULTIS, innumeris.

Vos. Hoc in genere verum est de cunctis hominibus, quorum gratiâ conditi sunt passeruli; verum hic ad filios Dei sermo est, qui alio quam creationis jure excellent, ex Deo ipso nati, Joan. 1, v. 15. Si igitur, inquit, multò pluris estis Patri innumeris passeribus, non est quòd metuatis, ne quid in vos possint homines ante tempus, aut secus quam illi visum est, qui jugem vestri curam agit. Huic ergo vitæ mortisque vestræ curam relinquentes, nullo metu malorum, quæ possint homines inferre, deterreamini à prædicatione professioneque nominis mei, quamlibet mundo invisì. Itaque in periculis hæc nobis occurrat secunda consolatio, cum Deus custos sit vitæ nostræ, tutò posse nos recumbere in ejus Providentiâ: imò fieri illi injuriam, nisi nos ipsos illi permittimus, quorum curam habere dignatur.

VERS. 8. — DICO AUTEM VOBIS. Exprimit præmium quod illos manet qui constanter in persecutionibus se gesserint, pœnam quoque quæ luenda sit si defecerint.

QUICUMQUE CONFESSUS FUERIT ME, id est, liberâ confessione agnoverit, ingenuè, disertè, et constanter fassus fuerit me Christum esse Filium Dei, Dominum esse suum et Salvatorem quem colat, et se adhærere mihi ac doctrinæ meæ. Non satis est Christo Domino, corde in ipsum credi: sed vult ut palàm se proferat fides, et confessio nominis sui falsis religionibus opponatur: id quod in præcipuo cultu habet et singulari pietatis exercitio. Porrò hinc, *confessores* Ecclesia vocavit eos qui fidei suæ professionem apud persecutores ediderant; et *confessiones*, quas ediderant Christiani suæ fidei professiones. Cæterum certam regulam præfigere, ut definias, ubi, quando, quoties, quomodò, et quatenus, confitenda sit fides, difficile est; sed

spectanda est occasio ne quisquam officio suo in tempore desit. Petendus etiam à Domino est prudentiæ et fortitudinis spiritus, quo directore sciamus quid facto opus sit, et fortiter exsequamur quod certum erit nobis mandari.

CORAM HOMINIBUS, hostibus nominis mei, doctrinæ meæ. Ne putes operam te perdere, quia minùs idonei sunt auditores.

ET FILIUS HOMINIS. Id est, ego, quem fuerit confesus, licet Filius hominis, vilis hic habitus et abjectus. Elevat discipulorum mentem, à conditione humanæ naturæ, cui pro suâ dignatione subjectus erat, ad considerandam majestatem Filii Dei venturi judicis: ut ne quidquam illos humanæ naturæ infirmitas à confessione remoretur.

CORAM ANGELIS DEI, qui judicantis majestatem cingent atque ornabunt, præsto ut afficiant gloriâ et in cælorum regnum recipiant, quos ille suos declaraverit. Angeli Dei vocantur, quia nuntii sunt ac ministri Dei, Deo servientes, et inhærentes: opponuntur *Angelis Diaboli*, Matth. 25, v. 41.

VERS. 9. — **NEGABITUR**, abnegabitur, seu, ut est in quibusdam Latinis libris *denegabitur*.

CORAM ANGELIS DEI, præsto futuris, ut in tenebras exteriores eiciant quos iudex Christus abnegaverit.

VERS. 10. — **BLASPHEMAVERIT**, quemadmodum is qui me fide cognitum negat, deserit et subdit se alteri. Docet Salvator blasphemiam in Spiritum sanctum aliis omnibus peccatis esse graviolem, quippe irremissibilem. Ex eo autem quòd Phariseos et scribas hujus criminis notat, intelligere licet, speciem unam blasphemie in Spiritum sanctum fuisse quòd expulsionem dæmonum, quam manifestum erat fieri à Christo virtute Spiritus Dei provocantis ad salutem, ipsi destinata malitiâ attribuerent satanæ hosti Dei. Blasphemia igitur in Spiritum sanctum ea esse videtur, quâ quis destinata malitiâ, contra proprium animi sui sensum, Spiritus sancti gratiam ac virtutem Deique gloriam oppugnat; Dei virtutes sibi patefactas, aut in ipsis operibus relucentes ad salutem humani generis, in quibus celebrari Dei gloriam decebat, in ejus dedecus malitiosè convertit, inque divini nominis contumeliam datâ operâ prosilit. Sed quærat aliquis, an eò usque amentia prosilire queant homines ut Dei gloriam oppugnare scientes et volentes non dubitent. Respondetur audaciam istam prodire ex cordis cæcitate; nam Pharisei invidia odioque excæcati erant. Est altera quæstio cur vocetur potius blasphemia in Spiritum sanctum quàm in Patrem et Filium, quibus tribus ut debetur unus honor, ita una infertur contumelia? Vulgatum est, sacram Scripturam, quò nobis innotescerent personæ in divinis, consuevisse singulis personis sua attributa adscribere, communia illa quidem in se omnibus, sed usurpatione uni propria; et quidem Spiritui sancto amorem, bonitatem, ac proinde dona, charismata, gratias, virtutes, miracula, lumen, quo, hæc et cætera hujusmodi, ad salutem humani generis à Deo Trinitate proficiscentia munera, cognoscuntur: quæ quidem blasphemus in Spiritum

sanctum ingrattissimus oppugnat, ut Pharisei liberationem hominum à dæmonum servitute ac potestate, quæ proprio jure ac certissimo Spiritui sancto ascribi debebat, quippe beneficium in summorum bonorum genere ac definitione ponendum.

NON REMITTETUR. Irremissibilis est, nunquam fiet ut remittatur: non quòd hujus sceleris enormitas Dei sive potentiam sive bonitatem superet, sed quòd nunquam aut certè admodum rarò fiat ut remittatur. Veræ quidem pœnitentiæ nunquam admissi venia negatur: cæterum hi, ut nunquam ad remissionem, ita nec ad pœnitentiam perveniunt. Ratio est, quia directò oppugnant id sine quo ad pœnitentiam et peccatorum remissionem perveniri nequit, Spiritum sanctum scilicet, sive gratiam Spiritus sancti; à quâ dum manent alieni, excæcantur magis magisque, obdurantur, tradunturque in reprobum sensum, ita ut ad pœnitentiam nunquam aspirent. Sic enim et morbus ille incurabilis dicitur, qui directè oppugnat id sine quo sanitas recuperari nequit; quia nec cessat conficere corporis vires, nec admittit cibum aut medicinam, Deo licet curabilis sit. Simile est peccatum istud ei quo dæmones peccaverunt in Deum ut Deus est, obstinata malitiâ resistentes Deo; non mirum igitur si similiter sit irremissibile, tametsi non æquè.

VERS. 11. — **INDUCENT**, adduxerint, stiterint, scilicet homines, id est, cum sistemini seu adducemini, scilicet propter prædicationem aut confessionem mei. Prædicat discipulis id quod eventurum erat, et futuri paulò post temporis imaginem ob oculos ponit.

IN SYNAGOGAS, ad synagogas Judæorum concilia; aut ad tribunalia gentilium, quæ per *magistratus* ac *potestates* significantur.

NOLITE SOLLICITI ESSE. Non quævis cogitatio meditatione prohibetur, sed quæ cum immodicâ anxietate sollicitudine conjuncta sit, quâ toti in hoc sint ut præmeditentur quæ acturi sint causam suam, nihilque Deo commendent, tanquam id soli ipsi curare debeant; cumque metuunt ut possint, angantur, et in diversa animo rapiantur, deficiant denique.

RESPONDEATIS, pro defensione vestri afferatis.

SPIRITUS, cujus negotium agitur. Ut non est vestrum nec humanum negotium quod geritis, sed divinum, cujus vos non auctores estis, sed ministri; ita ministerii virtus, non vobis à vobis, sed à Deo auctore, expectanda erit.

VERS. 12. — **DOCEBIT**, suggeret **IN IPSA HORA**, seu eo ipso momento, etiamsi ex improvviso capti, nihil meditati sitis.

QUID OPORTEAT VOS DICERE, vel potius, ut est in aliis libris, Græco consentaneè, *quæ oporteat dicere*, multòque magis quâ ratione. Ille advocatus vester erit, ille vobis verba dictabit, et formabit ac diriget linguas vestras ad confessionem defensionemque fidei aptam, sapientiam, eloquentiam, et constantiam, qualis necessaria erit, suggerens vobis exemplum, Act. 4, v. 13. Ostendit ipsorum esse pati et perseverare in tentationibus, adjuvante Deo: agere verò et vincere in disputationibus, Dei esse per ipsos loquentis. Solent dona,

tametsi sanctissimæ Trinitati communia, Spiritui sancto tribui, quippe qui in divinis charitas et donum sit, 1 Joan. 4, v. 8; Joan. 4, v. 10.

VERS. 13. — AIT AUTEM EI, tunc interpellavit eum.

QUIDAM ignotus, terrenis rebus intentus magis quàm spiritualibus, de quibus Christus disserebat.

DE TURBA, è turbâ illâ, vertunt quidam; nam supra 12, v. 1, dictum est, multis turbis circumstantibus.

MAGISTER, doctor, præceptor, titulus parùm conveniens rei petitiæ.

DIC, jube, quâ polles auctoritate.

FRATRI MEO, qui communem solus occupat hæreditatem.

DIVIDAT, partiatur MECUM, partem hæreditatis, quæ jure mihi debetur, ejusque usum mihi relinquat. Non petit ut intercedat precibus apud fratrem, sed ut pro imperio jubeat. Credebat fortassè Jesum esse Messiam, ac proinde Regem et judicem à Deo constitutum ad jura reddenda petentibus, signanter autem vindicem pupillorum ac pauperum, de quo novisset scriptum: *Deus, judicium tuum Regi da, et justitiam tuam filio Regis: Judicare populum tuum in justitiâ, et pauperes tuos in judicio*, etc., psalmi 71 v. 2. Certè virum esse rerum intelligentem sentiebat, qui posset causam justam ab injustâ discernere, justum et sanctum, quem frater ditior muneribus haud posset corrumpere, ut fortè haecenus alios judices, celebrem denique et potentem opere ac sermone, quem frater esset reveriturus.

VERS. 14. — HOMO. Ita compellat ignotum pro linguæ more; quemadmodum Petrus infra 22, v. 58, 60: *O homo, non sum; homo, nescio quid dicis*.

JUDICEM litium, controversiarum de rebus terrenis.

DIVISOREM, partitorem, scilicet facultatum, opum, temporariarum.

SUPER, inter, vos aut quosvis alios; q. d.: Nullus, nec Deus nec homo. Id autem est: Non sum ego constitutus, missus aut delegatus, ad dirimendas controversias, quas vos aliæ habere possitis de rebus mundanis. Non est hoc munus seu officium meum: sunt magistratus civiles quibus hoc injunctum sit.

VERS. 13. — AIT EI QUIDAM terrenis magis quàm spiritualibus capiendis intentus: DIC, pro tuâ auctoritate, FRATRI MEO UT DIVIDAT MECUM HÆREDITATEM, quia videtur ille solus occupasse totam. Itaque magnum quid de Domino sentiebat, à quo fratri suo hoc præcipi voluit; fortè ex opinione, quod Messiam crederet, qui pauperum causas esset defensurus. Reprehendit petitionem Christum, quia, ut Ambros., majoribus intento non est minoribus obstrependum.

VERS. 14. — AT ILLE DIXIT ILLI: Homo, qui per terrena interrumpis aut abruptum divina: nam homo in Scripturis subinde dicitur non ex naturâ, sed ex vitio, juxta illud Apostoli: *Nonne homines estis, et secundum carnem ambulatis?* Unde Augustin. Qui enim pro magno habes istam hæreditatem, quid nisi homo es? Volebat eum avaritiam tollere, quod plus quàm homini est. Quanquàm sæpè etiam sit idiotismus linguæ de aliquo, cujus ignotum nomen est, ut patet ex phrasi Petri infra, c. 22, v. 58 et 60.

Rejicitur hujus petitiõ, tanquàm incongrua, quòd ab eo peteret decidi litem de rebus hujus mundi perituris, cujus non hoc esse officium, facilè poterat animadvertere. Audiebat totum in eo esse, ut ad terrenarum rerum adeoque mortis contemptum hortaretur, et à temporariis rebus ad æternarum amorem prosecutionemque omnes transferret; ipse verò de terrenis facultatibus ipsius ope consequendis quæstionem ingerit. *Benè terrena declinat*, inquit Ambrosius, *qui propter divina descenderat*, etc. *Unde non immeritò refutatur hic frater, qui dispensatorem caelestium, gestiebat corruptibilibus occupare*. Quòd autem negat Jesus se judicem esse constitutum, non absolutè negat, cum judex esset à Patre constitutus vivorum ac mortuorum, sed negat se ad judicium de rebus temporariis, ad nutum petentium nunc exercendum, constitutum seu missum esse. Non deerat quidem ei etiam nunc ea potestas; sed quâ uti nec vellet nec deberet, nisi rarò, et ob causas singulares, ne videretur Judæorum errorem, terrenum Messiae regnum fingentium, alere. Atqui hic agebatur de concordia fratrum. Verum est quidem, sed quæ posset per alios procurari; minimè autem decebat, Christum avocatum à doctrinâ spiritali, quæ præcipuum ejus munus erat, se transferre ad dirimendas lites eorum quibus sola terrena cordi erant. Nam « quia iste, prætermisissis utilibus et ad animæ salutem « faciendis, quæ eum vel inprimis inquirere oportebat, de terrenis momentaneisque anxius, Christum « istiusmodi rerum sequestrem deposcebat, ait Titus; « ob hoc tanquàm importunum, neque quidquam ut « ea quæ scire debebat disceret sollicitum, à se dimittit. » Similia habent Euthymius et Theophylactus.

VERS. 15. — DIXITQUE. Hæc occasione fratrum, de partitione hæreditatis contententium, unius injustè sibi usurpantis quod commune erat, alterius quod suum erat immodicè atque importunè expetentis, dixit Jesus.

AD ILLOS. Syrus habet, *ad discipulos suos*; sed turbam quoque intelligere oportet, quin etiam fratres illos, si ambo aderant. Quasi autem dixit ei à quo fuerat interpellatus: Tantùm abest, ut ego intendam componendæ controversiæ vestræ de eriscundâ fa-

QUIS ME CONSTITUIT JUDICEM, controversiarum de rebus terrenis, AUT DIVISOREM, hæreditatis? q. d.: Nullus, non quasi non posset defectu potestatis; sed quod non deeret eum, qui propter divina descenderat, terrenis occupari, quæ docebat esse spernenda, ut Ambr. latius. Sed difficultas est, quomodò hæc responsio sit ad rem, cum non esset à Christi officio alienum, homines moneri officii sui de dividendâ hæreditate, quod alter petiverat. Videtur itaque plus vel verbo vel animo petivisse, quàm hic exprimitur, ut videlicet, si frater recusaret, Christus ipse divideret, vel ortâ difficultate se judicem aut arbitrum interponeret. De his duobus redarguit importunum interpellatorem; primum verò indirectè præstitit, hoc ipso, quo dixit ad illos:

VERS. 15. — VIDETE ET CAVETE, id est, attentè cavete, seu videte, ut caveatis, AB OMNI AVARITIA, id est, immodicâ habendi cupiditate: nam, ut Basil., hom. 6, avarus est qui eo, quod satis esse debet, non

miliâ et dividundâ hæreditate, ut contra officium meum sit, te ad contemptum terrenæ hæreditatis hortari, ne fluxis istis caducisque rebus nimium sis deditus, nec propter has concertationem cum fratre in eas, sed injuriæ ultrò cedas, fratrique universam hæreditatem relinquis, potius quàm pro eâ, immodicâ cum habendi cupiditate, labores, memor illius quod aliàs docui : *Ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere*, supra 6, v. 29. Captabat Christus omnem occasionem avellendi homines à rebus terrenis, idque suarum partium hic esse insinuat.

VIDETE rem quæ sese offert, discordiam fratrum ob hæreditatem, et avaritiam utriusque, quorum unus occupat quæ alterius sunt, alter plus nimio sollicitus quærit sua. Syrus omittit τὸ *videte* : lectum autem possit conjungi cum eo quod sequitur, ita ut *videte et cavete*, idem sit quod attentè cavete, attendite animum ad cavendum.

CAVETE, custodite vos.

OMNI. Id etsi plerique Græci codices omitant, nonnulli tamen addunt, ut Latini non solum, sed et Syrii.

AVARITIA, immodicâ habendi cupiditate. Avaritia videtur propriè id esse Latinis, quod Græcis φιλαργυρία, argenti cupiditas; avarus enim dictus putatur, quasi avidus æris; sed πλεονεξία latius patet, ad omnem cupiditatem acquirendi aut retinendi plus quàm necesse sit aut conveniat, sive pecuniam, sive supellectilem, domos, agros et cætera, quam Titus vocat insatiabilem habendi sitim; Joannes apostolus concupiscentiam oculorum, 1 Joannes 2, v. 16. Jam ab omni avaritiâ sive cupiditate, id est, tam à parvâ quàm à magnâ, tam ab occultâ quàm à manifestâ : non tantum ab eâ quâ injustè expetitur aut occupatur quod alterius est, quod videre licet in uno horum fratrum; verum etiam eâ quâ ad id quod suum est recuperandum, æquo ardentius quis fertur, quâ homo suis plus nimio inhiat; quod vitium est alterius. Hæc expositio est D. Augustini, serm. 28, de Diversis, cap. 5 : *Fortè tu avarum et cupidum dices, ei quæreret aliena; ego autem dico, cupidè et avarè non appetas nec tua; hoc est ab omni*, etc. *Non solum avarus est, qui rapit aliena : sed et ille avarus est, qui cupidè servat aut quærit sua.*

QUIA. Ratio cur cavendum à cupiditate habendi, quia non sic se res habeat, ut cupidi sibi persuadent.

NON IN ABUNDANTIA. Ad verbum, non in abundare, non cum abundat, scilicet his quæ possidet seu opibus.

CUJUSQUAM, cuiquam; potest hoc jungi ei quod

est contentus. Addit autem, ab omni, scilicet tam occultâ quàm manifestâ, tam retinendi cupidè sua, quàm appetendi aliena; ut August. exponit serm. 28 de Diversis, c. 3. Utrumque ergò fratrem simul his verbis sanare voluit Christus : nam si illis obtemperarent, nihil inter se de dividendâ hæreditate contenderent. QUIA NON IN ABUNDANTIA CUJUSQUAM VITA EJUS EST EX HIS QUÆ POSSIDET, seu ex opibus ejus. Sensus est : Vita hominis non constat ex opibus quas possidet, cum illæ abundaverint; q. d. : Non consistit vita ho-

præcedit, cum abundant cuiquam opes; sed potius jungi ei quod sequitur :

CUJUSQUAM VITA EJUS EST; sive, ut est in aliis libris, *alicui vita ejus (sive ei) est*. Phrasis est Hebraica, quâ, etiamsi antecedens expressum sit, relativum additur, quod Latine ac Græcè superfluit. Frequens occurrit hæc phrasis. Psalmi. 10, v. 5 : *Dominus in caelo sedes ejus*. Psal. 104, v. 26 : *Aaron quem elegit ipsum*, etc. Omisso igitur relativo, dicas, *cujusquam vita est*, seu hominis vita est, constat, consistit, aut pendet.

EX HIS QUÆ POSSIDET, ex iis quæ ipsi suppetunt, ex iis quæ habet, id est, ex facultatibus, bonis, seu opibus ipsius. Nam Græci τὰ ὑπάρχοντα, *ea quæ adsunt*, vocant, quod Latini facultates, bona, opes. Connectendum hoc autem est, cum eo quod præcedit proximè, *cujusquam vita ejus est*; hoc sensu : Non constat vita hominis ex his quæ possidet, etiamsi abundet quàm maximè. Non cum abundat quis facultatibus seu opibus, vita ejus est, seu vita ipsi constat, ex facultatibus seu opibus. Plerique auctores, τὸ *ex his quæ possidet*, vel non explicant, quasi redundet, vel referunt ad id quod longius præcessit : Non in abundantia cuiquam, ex his scilicet quæ possidet, vita ejus est; et quanquam sensus non admodum diversus hæc ratione efficiatur, vitam non consistere in abundantia eorum quæ quis possidet, id est, bonorum seu divitiarum; quem Syrus, omissis dictiunculis, his claris verbis expressit : *Non in abundantia divitiarum est vita* : incommodior est tamen conjunctio horum duorum modorum loquendi, *in abundantia, et, ex his quæ possidet*, eò magis, quòd id quod minus est, quodque in eo quod præcedit includitur, postponatur. Quare intelligendum est hic significari, ut quispiam sit locupletissimus, adeò ut omni opum genere abundet, tamen quod vivit, hoc minimè debere acceptum ferre opibus suis, nec vitæ fiduciam in opibus collocandam. Ut ab immodicâ opum cupiditate Christus deterreat, evertit fundamentum, quo avari plerumque nituntur. Solent nempe, vitæ præsidia in bonis seu opibus collocare, adeò ut quo quisque ditior est, eò minus famem, sitim, inedia, morbos, bella, et pericula semel omnia, adeoque mortem ipsam, reformidet, tanquam opes, Dei instar, vitam tueri, et cuncta sanitati vitæque adversantia profligare facillè possint. Idcirco accumulandis illis student, persuasi, quò fuerint copiosiores, eò diuturniorem vitam constare sibi posse. Atqui negat Christus, vitam ex divitiis fluere. Hic est proprius verborum sensus; alter sensus, quem diximus esse vulgarem, etiamsi verba minus

minis in opum abundantia quasi quisque quò ditior fuerit, eò diutius vivat, prout exponunt Theophyl., Euthym. et Bonavent. Itaque evertit fundamentum avaritiæ, quæ solet vitæ producendæ præsidia in opum abundantia collocare, cum illa pendeat non ex divitiis, sed ex solo nutu Dei, quod mox declarat sequenti parabolâ : non enim historia, sed parabola videtur, ut vox Græca sonat; sed talis parabola, quæ facile reipsâ potest contingere.

commodè explicet, reipsâ tamen ab hoc non recedit; quinimò in hoc includitur. Nam qui dicit vitam non esse ex divitiis, etiamsi abundet quis eis quàm maximè, dicit etiam, vitam non esse in seû ex abundantia divitiarum; non continuò eum vivere, qui abundet divitiis. Uno sensu, negatur divitiis esse vitæ causam; altero, divitiarum abundantiam, quod minus est. Hunc secutus Theophylactus, interpretatur: *Non continetur vitæ mensura abundantia: neque enim qui multa possidet, diutius vivit, neque comitatur divitiarum multitudinem vitæ longævitas.* Euthymius: *Non quia homo quispiam divitiis abundat, vita ejus abundat ex tali abundantia: non secundum hanc accedit vitæ mensura.* Denique inter Latinos Bonaventura: *Nullus propter abundantiam divitiarum vivere potest diutius. Abundantia vitam non prolongat, sed frequenter abbreviat.* Ac certè, etiam hoc vitio vanâque persuasione laborant qui divitiis abundant, quibusque omnia ex voto succedunt, ut de morte non cogitent, sed de opum fruitione, quibus oblectantur ac fidunt, ita ut videatur ipsis hæc vita diuturna adeòque æterna futura. Et hoc destruitur hæc Christi sententiâ, vitam ex opibus non pendere, etiamsi copiosissimè suppetant; quam interpellator ille, qui partitionem hæreditatis requisiverat, non fuerat assecutus, qui etiamsi nihil quod suum non esset peteret, quia tamen appetentius, non tam ad sustinendam quàm ad stabilendam vitam concupisceret, notatus de avaritiâ seu *pleonexiâ* est. Verùm enim verò negans Christus vitam ex divitiis pendere, undenam pendere docet? Vult ut agnoscamus eam de solo Deo pendere, qui ut vitam dedit, ita eam et fovere et extinguere, pro suo jure ac libitù, solus potest; id intelligendum dat proximâ similitudine.

VERS. 16. — DIXIT, addidit, AUTEM SIMILITUDINEM, parabolam, exemplum, magno artificio, docendi gratiâ, confictum, hujusmodi tamen, quod facilè, aut evenisse potuerit, aut possit evenire; quo voluit declarare et illustrare quod docuerat, vitam ex divitiis non pendere, divitiis nec prorogare nec afferre vitam etiamsi quis iis quàm maximè abundaverit.

DICENS, pleonasmus est Hebræis familiaris, pro quo Latinè dicas, *in hæc verba.* Syrus omittit.

DIVITIS, per se divitis, jam ante divitis.

UBERES FRUCTUS ATTULIT, uno verbo dicás exuberavit, solito copiosiores expectationeque majores proventus tulit, ita ut fieret etiam longè ditior.

AGER, regio, latifundium, non unus tantum agellus, sed regio, quod notant Titus et Theophylactus; hujusmodi possessio est iis qui agrum agrò copulant,

VERS. 16. — HOMINIS DIVITIS UBERES FRUCTUS AGER ATTULIT: Græcè, *regio seu latifundium*, quo significatur latissima possessio hominis; agrum agrò copulantis.

VERS. 17. — ET COGITABAT INTRA SE, etc., QUID FACIAM. Verba sunt anxii divitis: quarum magnitudine indicat proprium etiam expectationem superatam. Unde Basil., hom. 6: Non ei fructus, sed gemitus terra producit. Similes sunt voces ejus, qui cum paupertate luctatur. Ex istis ergo verbis rectè

de quibus Isaias, cap. 5, v. 8. Quasi ergo regio una, uberrimos fructus universa fuderat domino suo, ut non rarè solent impiis, qui extra disciplinam sunt, nec pro filiis agnoscuntur, Heb. 12, v. 8, prosperimè omnia evenire. Proponit exemplum in agriculturâ, maximè alienâ ab omni fraude, ut ostendat, non solum non esse vitæ auctorem aut conservatorem, opes malè partas, sed neque opes honestâ atque inculpata rationè contingentes, adeoque nec frumentum, quantacumque copiâ suppetat, quod tamen initium vitæ hominis habetur, Eccles. 29, v. 28.

VERS. 17. — ET, igitur ante messem COGITABAT, ratiocinabatur INTRA SE, in seipso, apud se; Syrus, *in animâ suâ*, nec enim facilè avari alios homines in consilium adhibent, ut dispiciant quid de divitiis suis facturi sint.

DICENS, id est, in hunc modum: QUID FACIAM, etc., verba solliciti atque anxii; curam enim et sollicitudinem parit copiâ divitiarum, ut non mirum sit, si spinis comparentur, supra, 8, v. 14. *Hæret et angitur tanquàm admodum pauper, quia nimium locuples*, inquit Euthymius: egebat nempe loco quo reconderet opes. *Non redditus fert ipsi terra, sed gemitus producit.* An non et talem vocem edidit, cui propter paupertatem angustæ res sunt? verba sunt Basilii homiliâ in hunc locum scriptâ.

FRUCTUS MEOS. Nondùm collegit fructus, ait idem, et jam avaritiæ judicium incurrit, suos vocans. *Quot enim pericula imminent ante fructuum collectionem! nam et grando sæpè confringit, et æstus ex mediis manibus rapit, et pluvia intempestivè è nubibus erumpens inutiles facit.*

VERS. 18. — ET DIXIT sibi ipse, apud animum suum respondens. Hoc cepit consilii, quod non charitas, sed avaritia suggestit. Charitas utique postulabat, ut quando tantum suppetebat fructuum, ut ne locum quidem ubi poneret inveniret, quod superabat egentibus daret; atqui non charitatem iste, sed pleonexiam in consilium adhibuit.

HORREA MEA, vetera.

MAJORA FACIAM, majora ædificabo. Syrus, *ædificabo et dilatabo ea.* Non enim detrectat sumptus avaritia, modò spes adsit lucri majoris.

CONGREGABO, cogam, colligam. Non addit si Deus voluerit, aut si vixerò, quod monet Jacobus, cap. 4, v. 15; vitam sibi non minus certam esse persuasus quàm opes.

QUÆ NATÀ SUNT MIHI, proventus meos, ex messe præsentis.

notat, tum maximè anxios fieri divites, cum maximè abundant bonis.

VERS. 18. — ET DIXIT, adhibita in consilium non charitate, sed avaritiâ: DESTRUAM HORREA MEA, vetera, ET MAJORA FACIAM, etc., cum, ut monet Ambr., hom. 6, de Naboth, dicere debuisset: Aperiam horrea, ingredientiar qui famem tolerare non possunt, replent sinus suos; ut quid ego abscondam, cui Deus facit abundare, quod largiar? ET ILLUC CONGREGABO OMNIA, etc., ut solus meis divitiis incubem.

Et reliqua BONA MEA, quæ ex superioribus annis mihi supersunt, quibus vetera horrea jam implentur.

VERS. 19. — Et. Constabilitis autem et in tuto collocatis omnibus, securus DICAM, consolabor, hortabor, congratulabor ANIMÆ MEÆ, id est, mihi ipsi; sic enim frequenter accipi vocem animæ, docuimus supra.

ANIMA, Francisce, Paule; alloquitur seipsum.

BONA. Mundi opes, pro veris bonis, adeoque pro summo bono, aut quod summo bono sit proximum, habet.

POSITA, reposita, recondita, scilicet tuo usui ac fruitioni.

PLURIMOS, multos, quibus vivere possis per multos ANNOS. Ecce, quomodò, cum divitiis abundat, vitam sibi ex eis promittat, quasi illa quoque, tanquam reliqua humi nascentia, è terrâ decerperetur, ait Titus. Magnus error et mentis cæcitas, quòd putet, cum ubertate ac multitudine fructuum, multitudinem annorum vitæ sibi datam, quibus frui illis possit, cum ne ad collectionem quidem fructuum venturus sit.

REQUIESCE, à labore, non est quòd te laboribus, ut hactenùs, ampliùs conficias, omnia nunc affatim suppetunt.

EPULARE, indulge genio, ad verbum lætare, oblectare. Per hoc, inquit Theophylactus, affectiones declaravit libidinosas et intemperatas, quæ satietatem ciborum et potuum comitantur. Hortari seipsum statuit ad sectandas omnis generis voluptates, quas ut aliquando posset assequi, ut in quibus collocasset felicitatem suam, toto hactenùs vitæ tempore laborarat et congregarat. Igitur omnibus congregatis, credit securè se posse voluptatibus carnis per multos annos frui, omnia ad seipsum suumque solius commodum et usum referens, quemadmodum ille de quo Ecclesiasticus, cap. 11, v. 19: *Inveni requiem mihi, et nunc manducabo de bonis meis solus.*

VERS. 20. — ILLI, hæc cogitanti et ordinanti DIXIT, immissâ febrî aut alio morbo subitaneo nuntiavit; sunt enim morbi, mortis nuntii. Hæc ei dixit, inquit Euthymius, per conscientiam: tunc enim conscientia mortem sentiens, talia disserit, divino certè instinctu.

DEUS. Ille apud se in strato suo loquebatur, verba autem ejus in cœlo examinabantur, quod notat Basiliius.

non tam ad usum quàm oblectamentum, sicut avaris proprium.

VERS. 19. — ET DICAM ANIMÆ MEÆ; cujus vitam in corpore, nunc quasi securus per opes jam in tuto collocatas, prorogandam putabat: HABES MULTA BONA POSITA, seu recondita IN ANNOS PLURIMOS; quasi fruendi diuturnitas opum abundantiam sequeretur. Sed illa est cæcitas mentis, quâ Deus avaros percudit. ITAQUE REQUIESCE, à laboribus, quibus te fatigasti: EPULARE, q. d.: Hactenùs necessitati fecisti satis, nunc indulge genio et voluptatibus. Unde Basiliius: O dementia, inquit, singularem! si porcinam animam habuisses, quid ei aliud enuntiare potuisses?

VERS. 20. — DIXIT AUTEM ILLI DEUS, eo quo solet,

STULTE, amens, fatue, malè consulte. « Cum se prudentissimum consilium invenisse arbitraretur, « de apothecis veteribus angustis dejiendis, et amplioribus novis ædificandis, et omnibus suis fructibus colligendis et recondendis, ait illi Deus: *Stulte*, « ubi tibi sapiens videris, ibi *stulte*, etc. Non sic dicit « Deus, *stulte*, quomodò homo dicit. Tale in quem « quam Dei verbum, judicium est. Numquid enim « Deus stultis daturus est regnum cœlorum? » Hæc Augustinus, serm. 19 de Verbis Apostoli.

HAC NOCTE, hæc ipsâ nocte, noctu enim, in strato suo, hæc animo versabat, ut solent avari, præ sollicitudine, noctes insomnes ducere.

ANIMAM quâ vivis, seu vitam TUAM. Allusio est ad id quod præcessit: *Anima, habes multa bona*, etc. *Animam tuam*, cui tu ablandiris, et multos annos hilariter beatèque transigendos polliceris.

REPETUNT A TE, illi quorum, id est, Deus præsertim; sed phrasis Hebraica est, pro, anima seu vita tua repetitur à te. Et præsentî quidem tempore significatur mors imminens: repetendi autem voce declaratur, alieni juris esse anima seu vita, quam dives in manu suâ esse ducebat. Commodata tibi fuerat à me vita ad tempus; tu verò quasi perpetua tibi foret, ita statuis de rebus tuis. Atqui noveris, quòd hæc ipsâ nocte eam abs te auferam, et morieris, nec vives in crastinum. « Eadem nocte sublatus est, qui in re « rum sibi abundantia multa tempora fuerat præstolatus; ut scilicet, qui in longum sibi subsidia colligendo prospiceret, subsequentem diem vel unum « minimè videret, » inquit Gregorius, lib. 22 Moral., cap. 2. Ecce stultitiam.

PARASTI, thesaurizasti, recondidisti. Nam quæ addere decreverat ex novâ messe, pro paratis habentur.

CUJUS ERUNT? cui erunt, cui cedent? Incertum cui, fortè ei à quo maximè abhorres: certè tu illis non frueris, quemadmodum præsumperas animo, nec tecum eas asportabis. « Non solum tibi non cedent, non « solum tua non erunt, inquit Euthymius; sed nec « tibi manifestum est cujus erunt, utrùm hæredis an « peregrini, amici an inimici, quod ipsum etiam mororem adauget. » Porrò non dicit hic Christus, quæ autem parasti manducabunt carnes tuas sicut ignis, quemadmodum Jacobus dicit, cap. 5, v. 3; contentius enim hic est Christus, datâ similitudine declarare quod initio dixerat, vitæ hominis ex divitiis non pen-

modo, sive per occultos instinctus in conscientia, quæ morbo urgente sibi mortem præsentat, sive, per angelos loquentes. Unde August., quæst. 47 in Numeros, hoc exemplo docet non esse gloriandum homini, si ei loquatur Deus; nam et impiis loquitur, quomodò novit talibus esse loquendum, ut in Balaam patuit: STULTE; in hoc ipso, ubi prudentissimum consilium tibi invenisse videris, inquit August., serm. 19 de Verbis Apostoli; vel *stulte*, quia futurorum improvide, HAC NOCTE, quia, ut est apud Job, cap. 33, quando sopor irruit super homines, et dormiunt in lectulo, tunc instruit hominem disciplina, ut avertat eum ab his quæ fecit. Per noctem autem allegoricè designari tenebras mentis, in quibus erat, notat

dere, etiamsi abundet eis quàm maximè; quòd ne momento quidem temporis, ullæ honorum copiæ, vitam hominis conservare queant, quin auferatur præter expectationem, præsertim cùm opum præsidio probè munita putatur, nec agnoscitur à Deo pendere, apud quem solum humanæ vitæ mensura est.

VERS. 21. — SIC EST. Accommodat similitudinem proposito. Interpres supplevit *est*, quòd Græcè non legitur. *Sic est*, hujusmodi ingenii est, et hujusmodi sortitur eventum, huic similis est et similia ei eveniunt. Non enim historiam narravit Christus, sed proposuit exemplum, quo descripsit cupidorum hominum ingenium simul et finem, quomodò se gerere consueverint et quem exitum sortiiri.

SIBI, suis solius usibus, suæ in futurum luxuriæ.

THESAURIZAT, opes accumulatur et reponit, toto animi affectu in hoc incumbit, ut divitias congerat.

IN DEUM, pro, in Deo; in seculo quidem, sed non in Deo, DIVES, et non in Deo ditescit, id est, non proficit, non augetur rebus quæ Deo faciant gratum, quas Deus magnificat, de quilibet Apostolus, 1 Cor. 1, v. 5, *in omnibus divites facti estis in illo*. Non est autem hæc restrictio, quasi sit qui sibi thesaurizat et sit in Deo dives. Nam qui dives in Deo est, vel nullas possidet in seculo opes, vel si possideat, non thesaurizat, id est, non accumulatur et recondit eas, sed dispergit datque pauperibus; vel si thesaurizat, aliis thesaurizat, non sibi, ut parentes liberis. Porrò divitiæ, quas Deus magnificat, et quibus colligendis homo efficitur Deo gratus, sunt opera virtutum, quod notat Euthymius: *Divitibus hujus seculi præcipe*, etc. Dicit ergo Salvator: Eum qui sibi suisque usibus thesaurum colligit, etiam ex propriis, non ex alienis, proventibus, similem esse homini illi diviti quem mox descriperat, totum videlicet in hoc esse, ut opes opibus accumularet, donec desiderio satisfactum aliquo modo putet: tunc verò cùm statuit collectis opibus securè frui per reliquos vitæ annos, fieri ple-

Greg., 18 Moral., c. 11, aliàs 12. ANIMAM TUAM REPERTUNT A TE, id est, anima seu vita tua repetitur à te, est enim idiotismus linguæ, sicut dicimus *ferunt profertur*. Deus interim est qui reposcit animas per angelos, sive bonos sive subinde malos, tanquam executores judicii sui. Itaque significatur animam esse non proprii, sed alieni juris à Deo, non parentibus, datam, et manere post mortem; quod enim repetitur, manet, inquit Ambr., lib. de Bono mortis, c. 10, itemque ei ad tempus tantum esse commendatam, quam sibi in longum promittebat. QUÆ AUTEM PARASTI Cujus erunt? Certè non tibi, pro quo solo sollicitus videbaris, quia, ut Ambr., hic sola virtus conatus est defunctorum. Adde, *cujus erunt*, quia ignoras, ut Ecclesiastes ait, qualem sis habiturus hæredem. Porrò Deum dicere alicui, *stulte*, est eum tanquam stultum, et regni exclusionem dignum damnare, ideòque gravissima hæc pœna fuit, ut notat August., serm. illo 19 cit.

VERS. 21. — SIC EST, id est, similem sortitur eventum ille, qui sibi thesaurizat, id est, suis solius usibus et luxu accumulatur et recondit opes, LI NON

rùmque antequàm fruatur, ut è vitâ cum Deus subito eripiat, et cum vitâ opes ipsi auferat, profuturas incertum quibus. Unde constat, non ex opibus pendere vitam, etiamsi quàm cumulatissimæ sint; nec in rerum abundantia, vitæ fiduciam collocandam. Atqui ei qui in Deo est dives, non sic accidit, quia non præter expectationem è vitâ eripitur, qui operibus bonis, ad mortem præ oculis versantem, semper se parat; nec relinquit sua incertis hæredibus, quia constante vitâ erogatur in pauperes, quæ suis usibus supersunt.

VERS. 22. — DIXITQUE, etc. A cupiditate habendi superflua omnes dehortatus, ad solos discipulos se convertit, tradendæ ipsis, tanquam capacioribus, provectoris sublimiorisque doctrinæ causâ, ne vel de necessariis ad vitam solliciti sint, necessariae ipsis inprimis, quos deinde voluit in Evangelio mox per orbem terrarum promulgando totos esse, neglectâ aliarum omnium rerum curâ.

IDEO, quia res est Deo tam detestabilis cupiditas fiduciaque in divitiis, et in victus vestitusque copiâ vita minimè sita est, sed pendet de solo Deo.

NOLITE SOLLICITI ESSE, quia sollicitudine hujusmodi, eò homo adducitur, ut fixo in terrenas curas cæco corde, mammonæ serviat. *Sollicitudo*, Cicerone definitore in quarto Tusculanarum, *est ægritudo cum cogitatione*: et τὸ μεριμνᾶν derivant grammatici, παρὰ τὸ μερίζειν τὸν νοῦν, quòd animum rapiat in partes varias. Non itaque ait: Ne laboretis (nam laborandi incumbit necessitas), sed: Ne solliciti sitis (neque enim labori necessario est sollicitudo conjuncta); sollicitudinem vetat, immodicam illam et anxiam, quâ totus in hoc est homo, ut de rebus vitæ necessariis sibi prospiciat, nihilque Deo commendat, nihil divinæ Providentiæ relinquit, tanquam id solus ipse curare et possit et debeat; cùmque metuat ut possit, angitur et in diversa animo rapitur, spirituque vexatur, plerùmque etiam desperat, studiis se applicans recto haud consentaneis.

ANIMÆ VESTRÆ, de animâ vestrâ, hoc est, vitâ vestrâ (nam anima hic vita intelligitur, Hebraico

EST IN DEUM DIVES; Græcè, *non ditescit in Deum*, id est, non ditescit rebus ad Deum spectantibus, virtutibus scilicet et inprimis misericordiâ in pauperes, quâ divitias suas non recondat, sed dispergat, juxta consilium Apostoli, 1 ad Timoth. 6, v. 17 et seqq.; talis enim fœnerat Deo. Hæc ergo conclusione effecit Christus id quod postulatum ab eo fuerat, tacite monendo fratrem, ut hæreditatem divideret. Si enim talis manet exitus eos qui tenaciter servant sua, quid expectent, qui rapaciter detinent aliena, ut notat August.?

VERS. 22. — IDEO, quia scilicet cor non est in thesauris figendum, Mammonæque serviendum, sed soli Deo. ANIMÆ VESTRÆ, QUID MANDUCETIS: non quasi anima manducet, sed quòd manducando in corpore conservetur: vel certè anima more Hebraico pro vitâ temporali sumitur, ut Job 2, v. 6, quæ scilicet manducando producitur, et fame exstinguitur. Itaque Christus excludit sollicitudinem pro rebus necessariis, quâ avaritia plerùmque velari solet, et cor terrenis curis implicari atque à Dei servitute divelli, et ad avaritiam disponi. Non vetat autem laborem pro

more, sicut Job 2, v. 6 : *Verūmtamen animam illius serva*), quo eam toleretis, neque de corpore, quo id tegatis.

VERS. 23. — ANIMA. Jam validissimis argumentis eximit animo sollicitudinem illam pessimam, docens, in Deo nobis ejusque almā Providentiā confidendum; et pleraque effert per interrogationes ac permissiones, quò magis increseat atque ardeat oratio. Ac primum quidem istud argumentum ductum est à minori ad majus.

QUAM ESCA, QUAM ALIMENTUM. Vita pretiosior et præstantior est quàm id quo alitur vita, et corpus quàm id quo tegitur corpus utique, ultra omnem comparationem. Qui ergo nihil sollicitis, quin neque existentibus in rebus, vitam corpusque dedit: dabit procul dubio et ea quibus vita et corpus sustinenda sunt, præsertim cūm his ipse voluerit vitam corpusque opus habere, qui rerum naturam alio poterat modo instituere. Nam qui inajora ultrò dedit, declaravit se minora, eaque ad servandā inajora quæ dedit, se auctore, necessariā, suggerere, et posse et velle. Dabit igitur, quandiu ei visum fuerit naturam quam condidit servare; nam ubi eam ipsi tollere visum fuerit, cūm non in victu et vestitu illius vita consistat, nihil proderit quantavis illorum copia, sollicitudinē vestrā parta. Dabit autem, non quidem otiosis vobis, quos non ad otium creavit; sed sollicitudine vestrā nihil opus est: eam sibi relinqui atque in se projici vult, 1 Petr. 5, v. 7.

VERS. 24. — CONSIDERATE. Alterum argumentum etiā à minore, sed cibo proprium, quo ad bruta animantia, quæ divinitus citra omnem sollicitudinem pascuntur, descendit, ut vel in illis discamus divitiarum bonitatis et amplitudinem Providentiæ divinæ, in quam recubamus. Hanc enim ut apertissimam faciat, non adducit altum in deserto quadraginta annos Israel, Deut. 8, v. 3, 4; non laudat Eliam à corvis pasum, 3 Reg. 17, v. 6; sed objicit bruta animantia, idque non leones, elephantes, ursos, aut alia id genus grandia animalia, quæ et ipsa divinitus pascuntur, Psalm. 105, v. 21, 27, 28, sed animalium minima, aviculas, quæ cantui ferè vacantia, et veluti obiter cibum sumentia, maximè à sollicitudine libera videntur. Summa ergo est, quòd nos hortatur ad fidendum Deo, qui nullas ex suis creaturis, quamlibet contemptibiles, negligit.

necessariis, vel etiam diligentiam, quæ laudabilia sunt, sed anxiam illam sollicitudinem, quæ animus in diversa distractus se vexat, et cum quodam metu non assequendi totus in eo positus est, ut sibi de necessariis prospiciat, nihil pendens à divinā Providentiā. Talis sollicitudo plerūque plura congerit, quàm necesse sit et præpostera est, tempus præoccupans, ut indicatur vers. ult., et soli sibi seu diligentiae atque industriæ suæ fidit, nihil Deo. Et quia hæc pro necessariis sollicitudo corruptis hominum moribus maximè usitata est, hinc in toto Evangelio nullus animi affectus tanto studio ac tot argumentorum machinis à Christo oppugnatur et evellitur.

VERS. 25. — ANIMA PLUS EST QUAM ESCA? Hæc prima ratio est à majori; q. d.: Nonne vita est præstantior, quàm id quo alitur vita? et corpus

CORVOS, VOLUCRES CÆLI, ET NOMINATIM CORVOS, AD QUOS FREQUENTER SCRIPTURA REMITTIT.

QUIA NON SEMINANT, NEQUE METUNT. Non sunt solliciti, quòd non faciunt tantum quantum vos pro victu parando; non quòd hoc nobis faciendum non sit, sed quòd eò minùs sollicitos esse oporteat, ubi illud etiam facimus. Serere, metere, et in horrea cogere, si velint aves, ea sollicitudo ipsis sit; id enim eis, pro eo in quo sunt naturæ gradu, haud convenit, exceditque vires earum; at homini, cui ex naturæ institutione id permittitur, non est ipsum in se sollicitudo, non magis quàm avibus facere id ad quod naturæ instinctu feruntur, hinc illuc volando victum quaeritare. Monemur itaque ut ne immodicā sollicitudine nos torqueamus, et, ubi ex Dei præcepto aut vocatione majoribus vel melioribus vacamus rebus, quàm sint eæ quæ ex professo ad victum parandum faciunt, nihil metuamus, sed fidamus Providentiæ Dei, quæ una nobis sufficit, etiamsi cessarent omnia humana subsidia.

PASCIT ILLOS. Providentiæ suæ benefica cura quòvis effusa absque his mediis alimenta illis subministrat. *Aperis tu manum tuam, et implet omne animal benedictione*, Psalmi 144, v. 15, 16.

MAGIS PLURIS ESTIS ILLIS! longè præcellitis illos. Majoris emphaseos gratiā junctæ videntur duæ voces comparationem significantes. Nonne vos multò illis ipsius dono præstatis, quos ad imaginem suam creavit, quos in filios adoptavit, quos ad regnum cœlestis æternumque vocavit, quorum gratiā, illa ipsa, quin et cætera, condidit, ita ut meritò fidere debeatis, quòd ad prospectum rerum ad victum necessarium, minimarum illarum, multò ipsi majorem esse vestri curam, etiam ac maximè tunc, cūm, ut ipsius vacetis servitio, serendi, metendi, cæteraque seculi negotia, quibus victus paratur, reliqueritis? Magna est vis emphaseon hoc uno in argumento.

VERS. 25. — QUIS AUTEM. Tertium argumentum à majori sumptum.

COGITANDO; Græcè participium est verbi quòd significat et aliquoties hic vertit, sollicitum esse; ergo *cogitans*, id est, sollicitus existens, seu sollicitè cogitando, anxiam suam sollicitudine.

CUBITUM UNUM? possit vel minimū augere staturam suam? q. d.: Nullus, nisi Deus ipse faciat. *Cubitum humanæ staturæ mensura est*, Euthymius ait;

quàm id quo tegitur corpus? Supplendum est autem: Deus verò dedit illa majora, ergo dabit et minora, quibus ipsemet vitam sustentari et corpus tegi voluit.

VERS. 24. — NON SEMINANT, etc., id est non adhibent ne quidem illum laborem ac diligentiam, quam vos ex Dei instituto adhibetis; et tamen Deus pascit illos, Providentiā suam ad illa etiam minuta protendens. QUANTO MAGIS VOS PLURIS ESTIS ILLIS! Id est, quantò vos, qui ad imaginem illius creati estis, in filios adoptati, et propter quos creavit reliqua, præcellitis volatilibus, et consequenter fidere debetis vos ab eo esse pascendos, cūm ex instituto ejus seratis et metatis? Est enim hæc secunda ratio efficacissima à minori.

VERS. 25. — QUIS AUTEM VESTRUM COGITANDO, id

idcirco *cubitum* dixit, cum pedem, palmum, aut digitum potuisset. Nullâ industriâ aut sollicitudine augere queat aliquis staturam corporis sui, ubi semel assecutus est eam quam Deo placuerit definire: minuat potius sollicitudine staturam, arrodendi illa cum habeat vim. Cæterum pueri adolescentesque, ad hoc ut ad justam staturam perveniant, cooperari quidem possunt Deo ac naturæ, quæ ministerio virtutis vegetativæ ac nutritivæ incrementum efficit, pro ratione corporum ac genituræ initio, atque locorum ac temporum varietate, sed tantum abest ut sollicitudo adhibenda sit, ut contra obsit adhibita, nec felicius adolescere queant quam, si omni sollicitudine vacui, utantur bonis quæ Deus suggerit, ut ferè faciunt, et nec cogitantes quidem de augmento, in tria nonnunquam cubita triennio accrescunt: rarum est enim quòd sollicitudo infestet juvenes, quorum spes naturâ magnæ sunt. Addit perficiens argumentationem:

VERS. 26. — SI ERGO NEQUE QUOD MINIMUM EST POTESTIS, QUID DE CÆTERIS SOLLICITI ESTIS? Si rem tantillam vestra sollicitudo non potest, augere nonnihil staturam corporis; quomodo poterit corpus in vitâ servare, quantavis annonæ opumque congesta copia, nisi adspiret Providentia Dei? q. d.: Inanis et irritus est labor omnis vester, nisi illum prosperet Deus. Quia ergo ita vult, ipsi alendi et in vitâ servandi corporis curam permitte, cui permittitis augendi, qui-que sine vestrà id quam decentissimè ac suavissimè facit curâ.

VERS. 27. — CONSIDERATE. A victu particulatim tractato ad vestitum descendit, qui et ipse necessitatis est, etsi minoris quam victus; est autem et elegantiae sive decoris. Rursus à rerum naturâ exemplum petit, sed ex alterius generis rebus, quò illustrior clareat Providentia Dei. Est autem iterum à minori argumentum.

LILIA. In floribus præcipuè pulchritudo spectatur, quæ eis vestimenti est loco. Præ cæteris autem floribus, lilia singulari pollent decore et gratiâ.

est, anxîa illâ sollicitudine se excrucians; POTEST ADJICERE AD STATURAM SUAM CUBITUM UNUM? Cum potius sollicitudo staturam rodendo minuat. Perficit argumentationem hanc.

VERS. 26. — SI ERGO NEQUE QUOD MINIMUM EST POTESTIS, QUID DE CÆTERIS SOLLICITI ESTIS? Ex quo patet tertiam hanc rationem peti à minori ad majus: et consequenter non posse referri ad id quod sequitur de vestimento, sicut August. retulit, quia vestimenta multò minora sunt. Sed potius referri debet ad id quod præcessit v. 22, de totius vitæ conservatione in corpore per victum; q. d., cum id, quod minimum est, uno scilicet cubito majores fieri vestrà anxietate non possitis, multò minùs vitam vestram sustentabitis tali vestrà sollicitudine. Sic ergo à victu generatim tractato descendit jam ad vestimenta.

VERS. 27. — CONSIDERATE LILIA, in quibus singularis est pulchritudo ac decor, et imprimis foliorum ordinatissimè assurgunt quasi amictus, quo vestiuntur. Quomodo crescunt, id est, quâ pulchritudine floris, quâ foliorum gratiâ velut vestium assurgunt. Non enim de incremento magnitudinis loquitur, quod potius victui responderet. NON LABORANT, ad

QUOMODO CRESCUNT, quomodo crescentiâ eam pulchritudinem assequantur, ita fiant decora et gratiosa, ut oculis patet.

NON LABORANT, NEQUE NENT; nihil sollicita sunt, non faciunt ad comparandum vestitum, ea quæ vos facitis, apud quos, laborant laboreque se fatigant viri, nent feminæ. Vos igitur, cum laborare et nere possitis, quid de vestitu solliciti estis? quòd si fortè non possitis, sive præ corporis imbecillitate, sive præ occupationibus melioribus, hæc æquè non possunt.

DICO AUTEM. Attamen dico sive affirmo.

NEC SALOMON. Quòd nec Salomon rex, amator illè præcipuus et studiosissimus perquisitor pulchritudinis omnis, qui reges omnes gloriâ superavit, antiquis, tam divitiis et deliciis, quam sapientiâ celebris. Confert inter se longè dissimillima, magnificentissimi regis Salomonis, exquisitum atque ad miraculum usque ornatum, cultum, et sponte suâ nascentium, vilium, contemptorumque florum agri, decorem; atque hunc illi longè præfert.

IN OMNI GLORIA SUA, quâ claruit toto gloriosissimi regni sui tempore.

SICUT UNUM EX ISTIS, tam pulchrè quam unum istorum. Rerum naturam, quæ à Dei Providentiâ est, hominum cura, hominum industriâ, imitari potest, assequi non potest. Vide, ut omnem mundi gloriâ, unico agri flori postposuerit: ita superbum hominum ad vestitûs elegantiam studium reprimens.

VERS. 28. — SI AUTEM. Colligit ex præmissis, arguitque à rei vilitate, ut eò faciat insigniorem divinæ Providentiæ liberalitatem, nobisque eò majorem fiduciam excitet.

FŒNUM, herba.

QUOD HODIÈ EST, in rerum naturâ.

MITTITUR, projicitur: demessum atque arefactum in ignem injicitur, ad clibanum seu furnum succendendum: hoc est, fragilissimam vilissimamque herbam.

Sic, tam pulchrè,

VESTIT, idque nullâ exigente necessitate: ornatus, floribus, vestitûs est loco.

assequendum indumentum, ut solent viri; NEQUE NENT, ut solent mulieres: hoc est, sollicitudine prorsus vacua sunt. Non enim, ut Chrysost., homilia 25, opus prohibuit, sed sollicitudinem, sicut et supra de satione. DICO AUTEM VOBIS: NEC SALOMON, pulchritudinis ac decoris studiosissimus, potentia, sapientiâ, opibus præcellens omnibus, quibus excogitantur ea quæ ad vestitum pertinent, IN OMNI GLORIA SUA, id est, etiam tum cum in fastigio gloriæ suæ fuit, VESTIEBATUR, SICUT UNUM EX ISTIS, tantâ scilicet vestium pulchritudine et gratiâ. Quod enim sericum, inquit Hieron., quæ regum purpura, quæ pictura textricum potest floribus comparari? Quanta veritatis et falsitatis, tanta vestimentorum et florum differentia est, inquit Chrysostom., hom. cit., quia scilicet naturam divinæ Providentiæ artificium hominum cura et industria imitatur, et non assequitur.

VERS. 28. — SI AUTEM FŒNUM, etc., id est, herbam agrestem, rem scilicet abjectissimam, CRAS, seu tantillo post, IN CLIBANUM MITTITUR, ad succendendum furnum, DEUS SIC VESTIT, tanto scilicet pulchritudinis excessu; QUANTO MAGIS VOS, propter quos et flores, et mundum universum condidit, et quos in aeternum

QUANTO MAGIS. Q. d. : Vobisipsis iudicium relinquo. Conclusio argumenti per interrogationis vehementiam.

Vos. Emphaticè intelligendum est, ut insignis honoris demonstrativum. Vos tantò herbis agri præstantiores, atque adeò immortalitati à se conditos : suppl. vestiet, curabit vobis vestimenta, tegendo corpori necessaria, et ubi opus fuerit etiã ornando.

PUSILLÆ, seu ut aliàs legitur, *minimæ fidei*; ò parùm fideles, vel parùm credentes. *Modicæ fidei* vertit interpretes, Matth. 8, v. 26, et 14, v. 31. Syrus *parvi fide*. Exclamatio amicè objurgatoria, quã causam ipsam anxietatis sollicitudinis hominum exponit, fidei scilicet, et, quæ hinc sequitur, fiduciam exiguitatem, quòd minus altè de Deo sentiant, quòd æquo minus credant fidantque Deo, ubi tamen tam præclara exstant benevolentiam beneficentiamque ipsius incredibilis in omnem creaturam suam argumenta. Diffidentia sive fiduciam exiguitas è fidei exiguitate nascitur, idcirco hujus ut matris nomine utramque Salvator notat, parva namque fiducia parvam arguit fidem; ut magna fiducia, non nisi ex magnâ gignitur fide. Nam quia homines, vel non credunt, vel vix credunt, Deo res humanas curæ esse, aut de ejus sive potentiam sive bonitate parùm rectè parùmve liberaliter sentiunt, hinc illa animi, de rerum temporariarum prospectu, nunquam secunda, semper diffidens, cura : quam nos docet corrigere seriã inferiorum creaturarum contemplatione, ex quibus intelligere ac perspicere licet, curam Providentiam et divitias bonitatis Dei.

VERS. 29. — ET vos, vos igitur. Infert ex præcedentibus, ut secundum Matthæum : *NOLITE QUERERE, ne quærat, ne anxietate provideatis.*

BIBATIS, scilicet, aut quid induamini vestium loco.

Er, si hæc suppetunt aliquo modo, *NOLITE IN SUBLIME TOLLI*, ut scilicet procul ventura prospiciatis, ut in longum tempus futuris necessitatibus corporis consulatis ac provideatis. In sublime ascendimus, ut longè prospiciamus : metaphoricè igitur Salvator illum dicit in sublimi se statuere, quæ in longè post futurum tempus distendit sollicitudinem de victu et cultu, non contentus præsentibus. Quocirca hoc est : *Nolite in sublime tolli*, quod Matth. 6, ubi hæc eadem

secum vivere voluit, *PUSILLÆ FIDEI?* Quã increpatione radicem anxietatis illius sollicitudinis succidit; diffidentia enim ista ex parvâ fide oriri solet. Nam ut magna fiducia in Deum ex magnâ fide de Providentiã ipsius nascitur, ita diffidentia ex ejus defectu.

VERS. 29. — *NOLITE*, talium scilicet exemplorum cogitatione de divinâ Providentiã maniti ac stabiles, *QUERERE*, æstibus cogitationum disruciari et jactari, ita ut penuriam timor in hujusmodi anxietatibus cogitationes vos conjiciat.

VERS. 30. — *HÆC ENIM OMNIA GENTES*, quæ vel Deum rebus humanis præesse non credunt, idcirco, inquit Chrysost., meritò timent et desperant, quasi neminem habeant gubernantem, vel sublimiora ejus bona nesciunt, *QUERUNT*; id est, hoc unum agunt, ut tanquam propriã industriã toto animi studio, et sollicitudine res isti vitæ necessarias parent. Hæc est ratio ab iis petita, à quorum moribus Dei filios con-

omnis doctrina traditur : *Nolite solliciti esse in crastinum*, v. 34.

VERS. 30. — *HÆC ENIM OMNIA*, cibum, potum, vestitum, opesque quibus semper in promptu sit hæc aliaque his similia pro libidine comparare.

GENTES MUNDI, à Deo verãque divinarum ac celestium rerum cognitione alienæ. Quia namque gentes, vel non credunt Deum rebus humanis prospicere, vel non agnoscunt alia his majora et solidiora bona, idcirco *QUERUNT*, desiderant ista cumprimis, toto his parandis studio dediti, huc sunt labores, conatus, vigiliæ, sollicitudines, curæ, cogitationes eorum omnes, ut eis de rebus sibi provideant, quæ ad vitam tolerandam faciunt, nihil aliud nisi hoc solum anxietate curantes, existimantesque omnia suo labore et industriã parari parandaque esse.

SCIT. Gentes ignorant, at ego vos id doceo, rem certam : Novit Deus vobis opus esse his omnibus, qui vos ita condidit ut his opus haberetis. Cùm autem *PATER VESTER* sit, non potest non ei curæ esse, ut de iis vobis prospiciat, quibus novit et voluit vos opus habere; quodque amplius est, voluit non nisi se adjuvante obtingere; et cùm sit ille qui cœlos habitat, qui præest mundo et plenitudini ejus, in cujus manu sunt omnia, non potest non ei suppetere, unde et facilè et aliunde providere vobis possit. Significat Salvator, eos omnes qui tantoperè de his sunt anxii, paternæ Dei bonitati et Providentiæ ditissimæ, ac certissimæ, nihilo plus quàm gentes honoris deferre.

His, cibo, potu, cultu et similibus.

INDIGETIS; nec proinde opus est ut de his anxietate solliciti sitis. Contentos nos esse vult Dominus iis quibus indigemus, nec sectari superflua.

VERS. 31. — *PRIMUM*, ante omnia. Hæc sit vobis prima et præcipua cura, in hoc sint labores et studia vestra omnia, ut quærat.

REGNUM DEI ET JUSTITIAM EJUS, scilicet Dei, id est, vera, solida, et divina bona, ad quæ creati et vocati estis; quæ gentes ignorant, idcirco nec quærunt, vobis autem manifestata sunt et singulariter promissa. Ad meliora igitur nati, ne vilibus illis prorsus occupemini. *Regnum Dei* illud est de quo supra, quo in sanctis suis, absque alicujus hostis infestatione, Deus æternum integrè regnat, quæ beatitudo est nostra.

venit esse dissimillimos. *SCIT*, tanquam omniscius, *PATER VESTER*, idcirco benignissimus, et affectu in filios suos tenerrimo, quia his, cibo, vestitu, potu, habitatione, et similibus, *INDIGETIS*, ut ita juxta Chrysost., quam ob causam plerique maximè anxii esse solent, vos è contrario magis sollicitudinem abjiciatis, quia nempe necessaria sunt, seu quia his indigetis.

VERS. 31. — *QUERITE PRIMUM*, id est, ante omnia, ita scilicet ut illa prima cura sit, idcirco finis constituatur, propter quem omnia faciamus, quæcumque facimus. Non enim vetat omnino quæri temporalia necessaria, cùm ipsemet dicit jussit : *Panem nostrum quotidianum dà nobis hodiè*; sed potius dicendo, *primum*, significavit, quòd hæc posterius quærenda sint, non tempore, inquit August., sed dignitate, hoc est, propter aliud, nempe scilicet *regnum Dei* : illud scilicet, quod in Oratione Dominicâ petimus ut adveniat;

Justitia autem Dei, est ea quam præcipit, requirit, probat Deus, justitia ipsa generaliter sumpta. Regnum Dei justitia et quæritur et acquiritur; justitia autem ipsa quæritur, dum sedulo virtuti incumbitur, nihilque prius homini est, quam facere id quod Deo novit gratum. Vetera manuscripta constanter tollunt *primum* et *justitiam ejus*, leguntque: *Verumtamen quærite regnum Dei: et hæc omnia*: quibus Græca et typis excusa Syra suffragantur; nam manuscriptum Syriacum addit, *et justitiam ejus*; denique post D. Ambrosium Beda enarrator astipulatur. Quare videri possent adjectitia illa esse *primum* et *justitiam ejus*, ex Matth. 6, v. 33, huc adscripta.

ADJICIENTUR VOBIS. Ad verbum *apponentur*, quemadmodum legunt Cyprianus et Augustinus. Absque sollicitudine vestrâ à Patre vobis suppediabantur, quærentibus regnum Dei et justitiam ejus; non mercedis loco, quod regnum Dei ejusque justitiam quæratis, sed auctarii instar addentur, supra æternam quæ vobis servatur mercedem. Permittit ut et ista quærantur, absque sollicitudine duntaxat, nam et orare nos docuit, *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodiè*; sed illa vult primum quæri. Illa enim per se et propter se quærenda sunt; ista autem non nisi propter illa, quia necessaria homini mortali ad illa quærenda. Ergo primam vult nobis esse curam ut illa quæramus; minimam verò ut ista; nam si quid desit curæ nostræ de his, à Patre id suppletum iri, devotis ipsius servitio filiis, quibus ista largiri non pro magno habet, dum ad promovendam ipsorum salutem faciunt, sed velut auctaria, super liberalissimam bonorum cœlestium mensuram, ea ipsis adjicit, longè jucundius, quin etiam liberalius, quam si ea assequuntur, qui, anxiam animi sollicitudine, omne studium in eo ponunt, ut illa quærant: quibus dum obtingunt ista (ut non obtingunt nisi Deo faciente, quo sine irritæ sunt curæ omnes), vel mercedis dantur loco, ita ut non aliud sperare à Deo præmium debeant si quid habeant rectè factorum, vel, quod frequentius est, in pœnam et supplicium dantur incredulitatis ac diffidentiae, aliorumve peccatorum, nunquam autem absque jacturâ bonorum æternorum.

VERS. 32. — NOLITE TIMERE, Gr., ne timeas, scilicet ut hæc omnia adjiciantur vobis, ne vitæ istius necessaria aliquando vobis desint, si vos sollicitudinem exuatis. Conatur eximere suis, omnis immodicæ sollicitudinis radicem, timorem quo plerique anguntur, ne inediam inopiamve aliquando patiantur.

PUSILLUS, ô pusille, ô parve grex, scilicet meus

q. d.: Illud unicuique studete, ut participes possitis esse illius beatissimi regni Dei.

VERS. 32. — NOLITE TIMERE, PUSILLUS GREX, ne scilicet vobis vitæ desint necessaria, sollicitudinem eorum deponatis. *Pusillum gregem* vocat discipulorum, in quorum personâ instruit omnes verè fideles, et tacitè pastorem eorum se esse indicat; q. d.: Nolite timere de temporalibus, quamvis sitis pusillus, mundoque contemptus grex, quia COMPLACUIT PATRI VESTRO DARE, id est, quia gratuitâ voluntate et beniginitate

seu discipulorum meorum, id est, quantumvis parvus sis, cum numero, tum opibus et viribus, tenuis, simplex rerumque humanarum parùm studiosus, ac proinde contemptus mundo, qui non facilè vos evehet ad splendidas vitæ conditiones (quas neque ambitis) nec vitæ necessaria vobis subministrare curabit. Quamvis six grex parvus, non ideo vos parvi aestimat Deus. Nunquam non numero parvus fuit, grex hujusmodi discipulorum Jesu. Grex porrò eum sit Jesu, intelligitur Jesus illius pastor esse, qui de seipso ait: *Ego sum Pastor bonus*, Joan. 10, v. 11, 14.

COMPLACUIT, complacitum est, scilicet à mundi constitutione, Matth. 25, v. 34. *Disposuit vobis regnum*, infra 22, v. 29. Si placet illi, quis beneplacitum ejus invertere queat? Quod Calvinus studiosè notat, verbo *εὐδοκῆσθαι* significari, *ex gratuita misericordiâ fonte nobis fluere vitam æternam, ut plus quàm manifestum sit*, quod ait, *nullis operum meritis acquiri*; refellitur loco supra, cap. 3, v. 22; nec enim ita complacet sibi Pater in Filio, ut meritum excludatur.

PATRI, qui non potest non benè velle, et quoquo modo possit benefacere atque exaltare filios.

VESTRO. Non enim patriarcharum tantum et prophetarum, sed et vester Pater est.

DARE, hæreditate possidentium in seculo futuro, hæc vitâ finitâ; præsertim verò in judicio extremo, quando per me dicturus est: *Venite, benedicti, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*, Matth. 25, v. 34.

VOBIS, quærentibus ante omnia regnum Dei, et doctrinæ meæ obtemperantibus, abjecti licèt sitis et inferioris notæ inter homines.

REGNUM, Dei cœlestis et æternum, bona prorsus omnia in se comprehendens, quod solum meretur regni nomen: cætera enim, terrena illa et caduca, vix dici merentur umbræ illius: Nulla igitur vobis est causa timendi. Nam si statuit vobis in altero seculo regnum dare sempiternum, quomodo vos negligat hoc in seculo, ut vilem et caducum cibum vestitumve neget aut omittat suggerere, iis quos adoptavit in sui regni hæredes? Argumentum est, juxta dialecticos, à minore ad majus, longè efficacissimum: quo in summam erigimur in Deum fiduciam; simili usus est Paulus, Rom. 8, v. 32. Cæterum non revelat hic Christus discipulis suis, quod sint à Deo prædestinati in regnum cœlestis, fuit enim reprobatus Judas; sed aperit Dei ordinationem, quâ statuerit ipsos regno beare, si, quemadmodum cœperant, perrexerint auscultare et obedire doctrinæ ipsius.

VERS. 33. — VENDITE; certi ergo vos Patri singu-

prædestinavit vobis Pater vester, qui non potest filiis non benè velle; REGNUM CŒLORUM, in quo omnium bonorum thesaurus comprehenditur. Argumentum est à majori ad minus, ut non dubitent se curæ futuros Patri suo, ad habendum victum et vestitum in hoc seculo, à quo in hæreditatem regni cœlorum tam liberaliter gratis adoptati sunt. Itaque cum sciatis tantam ei esse curam vestri, non solum non sitis anxii de adipiscendis temporalibus, sed etiam

VERS. 33. — VENDITE QUÆ POSSIDETIS, ET DATE ELEE-

lariter esse curæ, vendite etiam quæ possidetis, bona vestra omnia.

ET DATE, et distribuite ea pauperibus in eleemosynam, quò, liberi ab his, assuefiatis pendere à benefici Patris Providentiâ, et in ipso solo, non in divitiis vestris fidere. Delecti à Deo Patre ad tantam dignitatem, quanta est regni cœlestis, non solùm ponite timorem vanum, auxiamque de victu et amictu sollicitudinem, verùm etiam si quæ vobis sint possessiones aut bona vendite, et pecuniam inde collectam semel erogate in sublevandam pauperum inopiam, ut eò aptiores dignioresque reddamini iis quibus destinati estis perennibus bonis, quò magis contemnitis minùsque confiditis in his perituris: quæ cum ad fiduciam ac amorem sui animum possidentis trahere consueverint, fit ut qui his caret, faciliùs, occurrentibus necessitatibus, ad munificum Patrem Deum confugiat, ab ipsius Providentiâ curâque totus pendeat, et quod paravit cœleste regnum ardentius exoptet. Hæc est loci sententia. Cæterùm non præcipit Salvator, sed hortatur, omnia vendere et pauperibus erogare, in eum finem ut faciliùs assequamur id quod præceptum est, animum, inquam, ita habere affectum, ut in facultatibus non confidamus, nec eas tanquàm solida bona amemus. De his latius agitur Matthæi 19, v. 21, et sequentibus.

FACITE. Ita verò facietis. Ne existimetis perituras vobis hoc modo facultates vestras: Non possunt magis in tuto collocari, nec majore certioreque cum fœnore deponi.

SACCULOS, marsupia. Solent in sacculis sive marsupiis pecuniæ asservari et circumferri, Prov. 7, v. 20.

QUI NON VETERASCUNT, è quibus pecunia perdi nequit. Nam iis quibus pecunia circumfertur sacculis, detritis tandem ac ruptis vetustate, pecunia perit et fructus omnis illius. At qui eam pauperibus erogat, tanquàm condit in sacculis imputribilibus, è quibus perdi nequeat, eò quòd æternum ex eâ recepturus sit fructum in altero seculo.

THESAURUM, scilicet facite, parate seu reponite vobis. Id est, hoc modo facietis seu parabit, longè pretiosiore et amplissimum.

NON DEFICIENTEM, qui nunquàm deficiat, perpetuum et inexhaustum. Usu minuitur ac facilè deficit thesaurus terrenus; at eleemosynarum merces est multa nimis adeòque infinita.

IN COELIS, in regno cœlorum, quò pervenire cupi-

mosynam; partim ut ab eorum sollicitudine liberi discatis pendere à tam benefici Patris Providentiâ, et in illo solo, non divitiis fidere; partim ut ita vos bonis operibus adaptetis, ad illud regnum comparandum. Quamvis enim sine meritis regnum illud præparetur, non tamen sine meritis datur. FACITE VOBIS SACCULOS, seu marsupia, qui non veterascunt, id est, qui nec tempore nec usu deterantur, ut fieri solet, et pecuniæ pereant. Quid autem hoc sit, statim explicat, hoc est, per erogationem pecuniarum in pauperes facite seu reponite vobis, THESAURUM NON DEFICIENTEM IN COELIS, quò pervenire et in æternum permanere cupitis. Sic ergo timorem eis tollit ne pecunias perituras putent,

et ubi vobis cooptatis perpetuò manendum erit, ibi negotiamini, eoque omnem vestram curam ac studium transferte, ut dignum est.

NON APPROPRIAT, appropinquare non potest.

NEQUE, et ubi.

CORRUMBIT, corrumpere non potest; qui nullo vobis modo perire potest, quin æternum eo læti fruamini.

VERS. 34. — UBI ENIM, etc. Innectit aliam rationem, quare consulat nobis, divenditis et in pauperes erogatis facultatibus, colligere thesaurum in cœlo, ut corde scilicet in cœlo versemur, quò destinamur; non talparum instar in terrâ. Nam ut cor vestrum, inquit, sit in cœlo, oportet et thesaurum vestrum in cœlo esse: ut spes omnis vestra ac fiducia sit in Patre cœlesti, amorque vester sit cœlestium honorum, necesse est thesaurum, divitias, facultates, quas habetis, penes Patrem deponatis in cœlis; quod quidem fit per elargitionem illarum in eleemosynam: nam si illas vobis hic reconditis aut servatis in terrâ, in terrâ erit fiducia vestra, à terrâ pendebit spes vestra, terrenorum amans in terrâque defossus erit animus vester, quo nihil esse quod homine indignus. *Ubi enim thesaurus, quod dici solet, ibi cor.* Cor nostrum esse alicubi, nihil aliud est, quàm curam omnem nostram, cogitationem, gaudium, fiduciam, spem, metum, amorem, totum videlicet animum, circa aliquid versari. Significat hæc proverbiali sententiâ miseros esse qui hæc in terrâ repositos thesauros habent suos; quia animo menteque, toti terræ terrenisque rebus affixi sint. *Amor meus*, Augustinus ait, *pondus meum: ubi amo, eò feror*; et rursus: *Anima veriùs est ubi amat, quàm ubi animat*; thesaurus autem id est quod homo præ cæteris rebus suis maximè amat. Itaque altero jam argumento dissuadet Salvator, ne in terrâ thesaurizemus, eoque hujusmodi: Ubi thesaurus hominis est, illic ejus et cor est; illic animus cogitatioque ejus omnis versatur. Ergo si tibi thesaurus in terrâ sit, etiam animus in terrâ erit: quo quid est illo indignus, qui animo menteque cœlesti præditus est, qui ad cœlestia capessenda bona creatus et vocatus est, denique qui Patrem invocat in cœlo? Ut igitur, ita ut oportet, vester tametsi in terrâ adhuc peregrinantium, in cœlo versetur animus, illic thesaurus vester sit, illuc transmittite pecunias, opes, divitias vestras, illic sint bona vestra, quæ solidorum summorumque honorum loco habeatis, ametis, quibusque felices vos et beatos ducatis.

si pauperibus erogaverint, quandoquidem illæ futuræ sunt thesauri inexhausti loco apud Deum. Ex quo et alia utilitas sequitur, quòd, si totus thesaurus noster eò modo collocetur apud Deum, etiam cor et amor noster eòdem sequatur, quia, ut addit,

VERS. 34. — UBI EST THESAURUS VESTER, IBI ET COR VESTRUM ERIT, id est, cura, occupatio, et amor cordis, quia naturaliter quisque studet servando, augendo, fruendoque quod instar thesauri diligit. Ex quâ cordis in cœlum translatione sequitur mox cœlestium rerum perpetua meditatio, et consequenter liberatio à multis vanitatibus et peccatis, quibus corda in seculum effunduntur, et ibi cum thesauro sepeliuntur. Ut

VERS. 35. — SINT, etc. Porro autem, quia non longè abest regnum Dei, tenete vos semper paratos ad illud excipiendum.

LUMBI PRÆCINCTI semper, quamdiù hæc vita durat. Frequens est sacræ Scripturæ mentio præcingendorum lumborum, quod ad litteram quidem est, vestes contrahere, extrema vestium adducere ad lumbos in cingulum. Utebantur enim Judæi, viri non minùs quàm mulieres, et servi non minùs quàm domini, talaribus seu oblongis vestibus, quas, ne impedimento esset vestium onus ac prolixitas, iter aut opus aliquod facturi elevabant, cingebantque ad lumbos, solâ subuculâ pendente ad tegenda naturalia, more mulierum nostratium. Hinc enim duplex adjumentum accedebat ad itineris operisve facilitatem, unum quòd gressus esset liberior, alterum quòd cinctus lumborum adderet robur. *Solent qui aliquid operantur, lumbos habere præcinctos, ut expeditè operentur*, inquit Euthymius. Lumborum igitur præcinctio, habitus est ministri, aut alterius cuiuscumque parati ad iter aut opus aliquod strenuè faciendum; nec tantùm parati, sed et facientis. Porro hic cùm de itinere non agatur, de opere sermo est, idemque est, *sint lumbi vestri præcincti*, quod omni abjecto impedimento strenuè incumbatis operi, nunquàm desides sitis, sed semper occupati operibus virtutum, semper intenti agendis iis quæ venturo Domino sint grata, qualia à Domino sunt vobis commissa; abiens enim Dominus, singulis sua opera distribuit, Marc. 13, v. 34: *Omni-bus modis parati estote ad opera Domini vestri*, ait Theophylactus.

ET LUCERNÆ, candelæ, scilicet vestræ sint ARDENTES, accensæ semper. Non sufficit lumbos nobis esse præcinctos, oportet et lucernas ardere; nam quia in nocte versamur, est enim hoc seculum nocti simile, in quo ignorantia tenebræ dominantur; nisi adsit nobis lumen, nihil possumus operari, præsertim quod bonum et rectum sit, sed in somnum facilimè incidimus: *Lumen autem oppositum oculis, pel-lit somnolentiam*, quod ait Cyrillus in Catenâ, et facit ut operari sicut oportet queamus. Lucerna nostra est fides, quæ tunc ardet seu accensa est, cùm lumen

autem ostenderet quo mentis habitu et vigilantia ad regnum cælorum erecti esse debeamus, addit:

VERS. 35. — SINT LUMBI VESTRI PRÆCINCTI; per carnis continentiam, inquit Gregorius, hom. 15 in Evang., et lib. 28 Moral., c. 7, aliàs 4, et Augustinus, libro de Continentiâ, capite 7. Rectius, sermone 59 de Verbis Domini, intelligit continentiam generalem ab omnibus illicitis concupiscentiis. Et LUCERNÆ ARDENTES IN MANIBUS VESTRIS, id est, bonis operibus fulgeatis. Itaque *lumbos habere præcinctos*, Augustino est declinare à malo; *lucernas tenere*, facere bonum. Sensus videtur magis moralis quàm literalis; nam si vim phraseos istius ex Scripturis attendamus, præcinctio lumborum est habitus hominis expediti ad iter, seu ad opus ministerii, ut patet infra, versu 37, et clariùs capite 17, vers. 8: *Præcinge te, et ministra*; aliisque multis locis. Orientales enim olim, sicut et nunc, talaribus utebantur vestibus, quas elevatas et collectas ad lumbos cingebant, ne operantibus essent impedimento. Itaque *sint lumbi vestri*

nobis præbet, quo sciamus quid operandum nobis sit, quæ opera à nobis Dominus exigit, ad consequendum regnum ejus idonea, et quomodo operandum sit, denique quo fine. *Lucernæ ardentes*, inquit Augustinus, *ut hoc ipsum quod facitis, vero fine et rectâ intentione faciatis*, lib. 2 Quæst. evang., c. 25. Absque fidei lumine nihil quimus facere, quod quidem Domino gratum sit; ipsum verò ejus lumen, excitat nos ad operandum quod gratum sit, nec sinit torpescere aut dormire. Ergo lumen fidei semper nobis adhibendum est ad omnia opera nostra, ut etiam perpetuum fidei et operum exercitium reddit ministrum, à Domino suo absentem, talem omninò qualis esse debeat, perfectè paratum ad Dominum excipiendum, et ad regnum ejus participandum.

IN MANIBUS VESTRIS. Hoc Græci codices et auctores omnes omittunt: Latini codices plurimi omittunt, et quidem emaculatiores (meo iudicio) plurimi addunt: similiter et auctorum Latinorum, alii legunt, alii prætereunt. Inter Latinos veteres Augustinus, inter mediæ ætatis Beda, inter postremæ ætatis interpretes, Dionysius Carthusianus, minimè agnoscunt. Ac videri possit parùm consentaneum proposito, nam lucernæ, si perpetuò manibus teneantur, impedimento sint operantibus. Cæterùm si legendum est, liceat interpretari, *in manibus vestris*, præ manibus vestris, ad manus vestras, ut significantur paratæ, quæ in manus accipiantur, si quid propius inspicendum aut considerandum sit, si mutandus locus, si occurrendum domino pulsanti fores.

VERS. 36. — ET VOS, itaque sitis vos omninò SIMILES HOMINIBUS, servis fidelibus et strenuis, EXPECTANTIBUS nocte, cum diligentia et patientiâ, et auscultantibus semper nun pulset fores.

DOMINUM SUUM, patremfamiliâs, QUANDO REVERTATUR, quod incertum habent quâ futurum sit horâ; A NUPTIIS, à convivio nuptiali, quod solet nocte celebrari.

UT CUM VENERIT, ita expectantibus et comparatis, ut cùm venerit et fores PULSAVERIT, CONFESTIM ac citra moram EI APERIANT, lætique eum excipiant. Huiusmodi enim servi inprimis vigilant, id est, accen-

præcincti, id est, sitis expediti, et semper parati ad implendam voluntatem Domini vestri, et ita parati, ut etiam *sint lucernæ ardentes in manibus vestris*, ita scilicet, ut nequidem accensione opus sit, cùm Dominus vester venerit. Nam simili de causâ fatuæ virgines exclusæ sunt. Parabolica igitur locutio est, ab officio bonorum famulorum sumpta, Dominum scilicet suum nocte expectantium, ut sequitur, qui eum facibus præcedere solent. Itaque qui per *faces ardentes* intelligunt filem, vel intentionem bonam, ut Aug., l. 2 Quæst. Evang., q. 25, bonum, sed morale sensum explicant, per quem declaratur modus, quo quis debeat se præcingere, et lucernas tenere. Sensus ergo genuinum esse, quem diximus, patet ex sequentibus.

VERS. 36. — ET VOS SIMILES HOMINIBUS EXPECTANTIBUS DOMINUM; qui omnia parata tenent, et attentè auscultant, utrùm dominus pulset fores. QUANDO REVERTATUR A NUPTIIS, seu convivio nuptiali, quod noctu celebrabatur; ut ex eadem parabolâ virginum

sis lucernis intenti sunt operi præscripto à domino. Nam, si, vel in tenebris versarentur, vel desides dormirent, minimè parati essent ut domino confestim aperirent, imò verò diù expectare sinerent, magno suo malo, interea dùm, vel lucernas accenderent, vel somnolentiam excuterent. Illis ergo gnavis servis monet Christus ut similes simus: sciamus nos hoc in mundo tenebricoso à Deo collocatos ad tempus præscripto ministerio quod obeamus, datis mandatis quæ custodiamus, donec ipsi visum fuerit, è cælo cælique gaudiis quæ inhabitat, ad nos venire, id est, nos hinc auferre per mortem. Quod quia incertum est quo futurum sit tempore, vult semper intentos nos in illam horam, debere in venturum fidei oculos conjicere, et gnaviter incumbere ministeriis quæ nobis demandavit, ut cum subito venerit, et morbo immisso, aut quavis aliâ ratione, corpusculum nostrum dissolvendi causâ pulsaverit, promptè et cum gaudio occurramus ipsi, nullius nobis mali conscii (Euthymii sunt verba) et parati alacresque ac læti ipsum per mortem excipiamus.

VERS. 37. — **BEATI**, etc. Persistit in metaphorâ patris et servorum familiâs, sed intelligit Deum et homines, fideles præsertim suæ Ecclesiæ, præditos cognitione mysteriorum regni.

VIGILANTES, id est, quod mox dixit, accensis lucernis incumbentes operibus sibi delegatis. Titus, *hoc est, paratos, omnique virtutum generi intentos.*

AMEN. Quare dicat beatos, exponit, perseverans in eâdem metaphorâ.

PRÆCINGET SE. SYRUS, *præcinget lumbos suos, in morem scilicet ministri.* Vide supra, v. 35.

DISCUMBERE, mensæ accumbere, tanquàm dominos.

TRANSIENS, obiens, circumiens mensam, ultrò citròque obambulans ac dispiciens quid desit singulis, quid quisque meruerit ac desideret. Titus: « Hoc est, pro meritorum ratione solvet præmia; nam etsi mensam, variis donorum et gratiarum ferculis magnificè instructam, omnibus promiscuè appositurus sit;

patet, ideòque tunc homines minimè parati esse solent. Per hanc igitur similitudinem indicat Christus adventum suum redeuntis à nuptiis, quæ etiam nunc cum animabus justis in cælo celebrantur, ad iudicium. Hunc semper erectos animo, et fide, et operibus expectare nos jubet. Ut cum venerit et pulsaverit, id est, indicia adventus sui dederit, confestim aperiant ei, id est, promptè et cum gaudio ipsum excipiamus, nullâ mortis tergiversatione, nullâ interpositâ sui præparandi morâ. Nam quamvis Christus de suo adventu ad generale iudicium loquatur, ut plerumque loqui solet, hoc ipsum tamen contingit unicuique tempore mortis suæ. Unde Greg., hom. cit.: Pulsat, cum per aegritudinis molestias mortem esse vicinam, designat: cui confestim aperimus, si hunc cum amore suscipimus; de quo ipse latius. Itaque pulchrè S. Cyprian., l. de Mortalitate: Quàm præposterum est, quamque perversum, ut cum Dei voluntatem fieri postulemus, quando evocat nos, et accersit de hoc mundo, non statim voluntatis ejus imperio pareamus! Obnitimur et reluctamur, et perveracium more servorum ad conspectum domini cum tristitiâ et mœrore perducimur, exeuntes istinc necessitatis vinculo, non obsequio

attamen pro exhaustorum laborum quantitate, singulis alias et alias spirituales delicias apponet. »

MINISTRABIT ILLIS, suppediabit quidquid ad refectionem, recreationem et æternam eorum felicitatem, faciat, in irrem humani patrisfamiliâs, qui frui delictis et gaudiis convivii nuptialis, domum reversus, servos quos invenerit vigilantes, officiis suis vacantes, et dominum expectantes, vicissim lætâ copiosâque cœnâ excipiat, seipso ministro exhibitio. Quâ similitudine significatur, non quòd serviliter Christus in gloriâ servis suis ministraturus sit, sed quòd evectos ad inusitatum honorem et dignitatem supremam, quæ superet omnem mundi principatum, participes faciet suæ gloriæ, et quasi dominos ac pares sibi, sedere faciet in thronis, edentes et bibentes super mensam suam in regno suo, quemadmodum promittit infra, 22, v. 30: « Ministrat dignis, inquit Theophylactus, par eis retribuens; et sicut ipsi ei ministraverunt, ita etiam ipse eis vicissim ministrat, et dapsilem eis mensam præstat, exhibens spirituum donorum lautitias. » Tunc ex servis dominos et amicos faciet, dulcissimam eis in regno cælorum pro labore quietem, et amplissimam beatitudinis retributionem largiens, quos fideles ipsâ vigilantia ac diligentia probaverit, quos adveniens strenuos ac vigiles in operibus bonis invenerit.

VERS. 38. — **ET SI.** Quòd si etiam serò venerit in secunda vigilia, circa medium noctis.

IN TERTIA VIGILIA, post medium noctis (nam ut secunda vigilia finitur, ita tertia incipit mediâ nocte), profundâ nocte, quo tempore dormire omnes solent, et præsertim qui priore noctis parte vigilaverint. Quia perseverat sermo in metaphorâ reditûs à nuptiis, non meminit quartæ vigiliæ, ut nec primæ, quia nec tam citò, nec tam serò, rediri à nuptiis solet, quæ circa medium noctis ut plurimum solvuntur, sponsâ in thalamum inductâ. Interim significat, omni tempore vigilandum nobis esse, etiam ætate provecctâ et decrepitâ, nec satis esse, aliquando aut ad tempus vigilare, in

voluntatis. Et volumus ab eo præmiis cælestibus honorari, ad quem venimus invitî? Hæc ille.

VERS. 37. — **BEATI SERVI ILLI.** Persistit adhuc in eâdem metaphorâ seu parabolâ. Quos cum venerit dominus, videlicet Christus eo quo dictum est modo, invenerit vigilantes, seu paratos. Amen dico vobis, quod præcinget se, in morem ministri, et faciet illos discumbere, tanquàm dominos; et transiens, id est, ultrò citròque obambulans, ut dispiciat, num quid desit, ministrabit illis, id est, quidquid ad refectionem, recreationem æternamque felicitatem fecerit, suppediabit, instar perhumi famulis officiosos, et dilatâ propter dominum cœnâ incenatos, vicissim copiosâ cœnâ velut minister exciperet. Quod quamvis carnalibus dominis non sit usitatum, ideò tamen Christus libentius dixit, ut efficacius significaret inusitatum futurum honorem, quem eis exhibebit, quasi dominis et cohæredibus, secum in gloriâ considerentibus.

VERS. 38. — **ET SI VENERIT IN SECUNDA VIGILIA**, id est, circa noctis medium, quo finitur, et, si in tertia vigilia venerit, quæ post mediam noctem incipit, et singulæ per tres horas durant, ut alibi dictum est. Quartæ vigiliæ, quæ terminatur ortu solis, et primæ,

ætate juvenili et virili, sed perseverandum quamdiu hæc vita durat, quia incerta sit hora mortis, et adventus Domini longanimitè sit expectandus.

ET ITA, etc., id est, vigilantes, bonorum operum studio occupatos paratosque INVENERIT. Id qui fecerint, nec ob vitam longiorem vigilandi curam remiserint, BEATI SUNT, illi cæteris etiam beatiores erunt, ampliora beatitudinis regniq; cælorum præmia consequentur ut quorum vigilia laborque diuturnior ac perseverantior fuerit.

VERS. 39. — HOC AUTEM SCITOTE. Nam et hoc scitote.

QUIA SI SCIRET, quòd si scivisset.

HORA. Sic etiam est Græcè: Syriacè autem est *vigilia*.

ET NON SIVERET, καὶ οὐκ εἴασε, et non sivisset, non permisisset.

DOMUM SUAM, parietes domus suæ. Cùm ostia plerumque firmius obstructa sint quàm ut possint à quocumque foris aperiri aut effringi, fures alias ædium partes tentant, ut ingressum sibi faciant. Subaudiendum est hic, nec proinde rerum suarum damnum pateretur, aut passus fuisset. Nam, sive sermo sit de eo qui jam passus sit damnum, juxta Græcum, sive de eo qui passurus sit, juxta Latinum et Syriacum textum, eodem res recidit. Cæterum non est perfecta hæc similitudo, sed ex proximo versu, quo res ipsa explicatur, intelligitur supplenda hunc in modum: sed quia scire non potest paterfamiliàs, quâ horâ aut quo tempore fur venturus sit, eò quòd furis conditio sit, ut tempore veniat quod minimè sciatur, et quo minimè expectetur, idcirco omni tempore vigilare debet, si vel quantum possibile est, ut res suas à fure servet. Vel juxta Græcam lectionem: Sed quia scire non potuit quo tempore fur venturus esset, eò quòd fur illud tempus observet quo minimè omnium expectetur, vigilasset omni tempore, si possibile fuisset; verum quia impossibile est et abhorrens ab hominis naturâ, perpetuò esse vigilem, accidit ut passus sit damnum.

VERS. 40. — ET VOS, omnes, exemplo animosi gnave patrisfamiliàs, cui ad perpetuò vigilandum, non voluntas deest, sed naturæ possibilitas.

ESTOTE PARATI, ad subeundum iudicium Filii hominis, omni horâ seu tempore. Non dicit *vigilate* (jam enim subindicaverat, impossibile homini esse semper vigilare), sed *parati estote*, sic interpretans quod metaphorico sermone dixerat *vigilate*; nam

quæ ab occasu incipit, non meminit, tum quia tantum importunissimum inopinatissimumque tempus adventus seu reditus suis significari voluit, tum quia metaphoræ redeundi à nuptiis non ita congruunt illæ vigiliæ; nec enim tam citò, nec tam serò rediri, sed circa noctis medium nuptiæ solvi solent. Scopus tamen est docere, quòd omni ætate, quamdiu hæc vita durat, sit vigilandum.

VERS. 40. — ESTOTE PARATI. Quibus verbis explicat, quid sibi voluerit metaphorâ vigilandi. Vigilat autem seu paratus est, qui eo semper statu est, ut placeat Deo, et ipsi Deus: sic enim adventum Judicis non timebit, sed diliget, quacumque horâ venerit. QUIA QUÆ HORA NON PUTATIS, id est, non expectatis,

semper esse paratum, minimè impossibile est. Paratus enim semper est qui semper eo statu consistit quem Dominus requirit, qui semper eum vitæ statum tenet, qui Deo gratus est. Nam huic nihil periculi imminet à iudicio Filii hominis, imò verò Filio hominis iudice æternâ vitâ remunerandus est. Contra imparatus est, qui aliter se habet quàm præcipit Dominus, cujus vita seu conversatio eo statu est qui displicet Deo, dissentanea, inquam, à præceptis Dei: huic enim imminet à Filii hominis iudicio discrimen extremum, quippe quo addicendus sit æternis suppliciis.

VENIET ad vos iudicandos, in morte primùm, deinde et in resurrectione, furis scilicet instar, eo quo minimè putabitur tempore. Furi manifestè assimilat seipsum Christus, quod attinet ad diem adventus sui, quemadmodum frequenter alibi sacræ Litteræ, nominatim Apoc. 16, v. 15: *Ecce venio sicut fur*; idque quia utriusque adventus incertus est et inopinatus, plerisque etiam omninò inexpectatus. Monet igitur Christus ut curemus nos ipsos omni tempore sic gerere et habere, ut quodcumque venerit Dominus, inveniat nos paratos et in officio constantes, dignosque qui ipsius iudicio ad cælestia præmia assumamur. Porrò ut integer sensus superioris versus ex hoc eliciendus fuit, ita est hujus ex illo, hunc in modum: Quòd si sciretis, quâ horâ Filius hominis venturus esset, in eam horam vos pararetis. «Tale quid autem est quod dicitur, inquit Chrysostomus cum discipulis suis Tito et Euthymio: «Si scirent homines quando sunt potissimum morituri, eâ prorsus horâ pœnitere studerent, et diligentiam suam circa illam horam ostenderent. Ne igitur illo solummodo tempore, sed continuè diligentes sint, perque totam vitam magno studio satagant se paratos tenere, et communem omnium finem, et eum qui cuique proprius est, fecit Deus ut ignorarent, furisque instar venturum prædixit.»

VERS. 41. — AD NOS, apostolos tuos solos, quos doctrinâ tuâ singulariter instruis, discipulosque tuos et aliorum doctores esse vis.

HANC PARABOLAM, hanc similitudinem et cæteras similes præcedentes, quibus ad vigilandum hortaris.

AN ET, an etiam, AD OMNES, tum hujus tum futuri temporis homines? Dubitabat Petrus an ad omnes pertinerent istæ admonitiones, ut quædam aliquando Christus apostolis suis propria prædicabat et com-

FILIUS HOMINIS, instar furis, VENIET, ad vos iudicandos, sive in particulari iudicio sive universali. Hanc Christi parabolam alludendo imitati sunt et explicaverunt Apostoli; ut cum Petrus, epist. 2, cap. 3, dixit: *Adveniet dies Domini ut fur*; et Paulus, 1 ad Thess. 5, vers. 2: *Ipsi diligenter scitis, quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet*; et ipse Christus, Apoc. 16, v. 15: *Ecce venio sicut fur*; nimirum quia adventus ejus incertus, inopinatus, et plerisque inexpectatus est; ut sic, inquit Hieron., pendulæ expectationis incerto semper credant esse venturum, quem nesciunt, quando venturus sit. Quamvis autem in commune omnes ad indefessam vigilantiam curam adhortatus fuerit, speciatim tamen apostolis, hoc est,

mandabat : videbatur enim similitudo de servis vigilantibus, ad apostolorum ordinem præcipuè spectare.

VERS. 42. — DIXIT, respondit. Non clarè respondet ad quæstionem, sed ita temperat responsum, ut non neget quidem pertinere ad omnes qui salvi fieri volunt; significet autem, ad Petrum et collegas ipsius, quos Ecclesiæ suæ præfecturus erat, præcipuè pertinere. Nam qui aliis præpositus est, multò majori vigilià curaque opus habet, ne videlicet non tantum ipsum se, verum et sibi commissos perdat.

QUIS PUTAS, *quisnam*. Admonitioni congruenti omnibus, subjicit aliam peculiarem apostolis suis reliquisque quos Ecclesiæ suæ præfecturus erat, ut quibus incumbere deberet singularis vigilandi necessitas, et cura non tantum sui ipsorum, verum etiam aliorum; quos priùs quidem præmiis allicit ad præstandum officium, postea terret suppliciis, si defuerint. Quare Hilarius hunc in locum: « Quamquam in commune nos ad indefessam vigilantiam curam adhortetur, specialem tamen populi principibus, id est, episcopis, in expectatione adventus sui sollicitudinem mandat. » Cæterum, quod monet Chrysostomus, potest parabola hæc suo modo accommodari omnibus qui quovis modo præsent aliis, vel ad erogandam dispensandamque quam Deus concesserit pecuniam.

FIDELIS, *fidus*.

DISPENSATOR, *œconomus*. Matthæus simpliciter dicit, *servus*; Apostolus utrumque jungit, 1 Cor. 4, v. 1: *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei*.

ET PRUDENS. *Fidelis, ut non fallat; prudens, ut non fallatur; fidelis, ut non quæ sua sunt sed lucrum domini et conservorum salutem sincerè quærat; prudens, ut mediis ad hoc utatur quàm maxime propriis; fidelis, ne neget conservis cibum debitum; prudens, ut distribuat, iudicio adhibito, qualem quantumque cuique oportet; fidelis denique, ne retineat aut consumat in usum proprium ea quæ sunt conservorum; prudens, ut dispenset ea conservis tempore opportuno: beneficium enim non suo tempore datum, frustraneum redditur, et beneficii nomen amittit. « Utraque igitur re opus est, inquit Chrysostomus, ne scilicet quæ domini sunt ad proprios usus rapiamus, et ut opportune omnia dispensemus. Nam si alterum horum absit, ejus absentia alterum omninò claudicat. » Si enim fidelis quis fuerit, sed non prudens, plus sæpè obest quàm prodest: si verò prudens, sed non fidelis, is tantò intolerabilior, quantò prudentior: utrovvis autem modo pereunt res domini.*

inquit Hilarius, populi principibus, seu episcopis, in expectatione adventus sui sollicitudinem mandans, addit:

VERS. 42. — QUIS PUTAS, etc. Unde Ambros. in Præfat., lib. 5 de Fide, exponit hæc de Petro. Pro, *quis putas*, Græcè est, *quisnam?* sic enim subinde noster Interpres illud ἄρα, per *putas* reddit. Est FIDELIS, etc. Alludit autem ad divitem patremfamilias (cui se tacitè hic Christus comparat) qui peregre proficiscens unum ex famulis præficiat toti familiæ, cui IN TEMPORE, scilicet opportuno, singulis sive

CONSTITUIT; Græcè, *constituet*.

DOMINUS SUUS; foras proficiscens. *Dominus*, ipsum, non ipse se.

SUPRA FAMILIAM SUAM, super domesticos suos; quem præfecit reliquis servis suis.

UT DET, ut dispenset seu subministret: non tam ut accipiat, quàm ut det.

ILLIS, reliquis servis. Hoc addit interpretis claritatis causâ.

IN TEMPORE, tempore opportuno: quotidie in prandio et in cenâ, vel quâlibet hebdomade aut mense, pro more patriæ. Ponit Christus patremfamilias, cui amplum sit famulitium, eumque humanum et benignum, qui foras profecturus unum ex servis suis præficiat reliquis, cui mandet curam aliorum, ut illis operi suo incumbentibus, prospiciat temporibus opportunis de cibo; in quo servo requirit fidem et prudentiam, qualem descripsimus. Porrò huic patrefamilias tacitè se comparat Christus, qui brevi ex hoc mundo iturus ad Patrem, aliquos ex servis suis præfecturus erat reliquis, qui reliquos cœlestis doctrinæ et divinissimorum sacramentorum pabulo, quo cibarentur et alerentur in vitam æternam, ipsius vice pasceret, et saluti tam illorum quàm suæ invigilarent, nec ullo unquam opportuno tempore ab opere cessarent, donec ipse à dexterâ Patris ad visitandum et judicandum omnes rediret. Ab his exigit fidelitatem et prudentiam; fidelitatem ne docere aut regere negligant, vel, quod sit pejus, verbo aut exemplo seducant, suæ curæ commissos; prudentiam, ut quàm opportunissimè faciant, quæ sui officii sunt, eaque ratione quâ optimè Deo aut eustodiant aut lucrifaciant sibi creditos. Altera harum virtutum si desit, non satisfaciunt illi officio, imò perdunt animas sibi commissas; quamquam Apostolus, 1 Corinth. 4, v. 2, non requirat nisi fidem, et prudentiam scilicet includens fidei, tametsi ad hunc Evangelii locum videatur alludere. Hinc igitur summi Ecclesiæ præsules, episcopi dicti sunt, tanquam inspicientes et advigilantes ne desint necessaria.

TRITICI, id est, frumenti (species pro genere); MENSURAM, ἀμετρετον. Vox composita ex μέτρος, quod nunc frumentum, nunc quemlibet cibum, et τριτος, quod mensuram significat. Dabatur enim servis olim cibum certâ mensurâ, nominatim verò frumentum, ejus quaternos modios apud Latinos accipiebant in mense, quod quidam demensum dicebatur, sive à mense, sive à mensurâ. Matthæus, cibum seu alimentum vocat. Quare verisimile est, et Lucam intelligendum,

diebus sive septimanis, det alimentum congruum, quod eis debetur; TRITICI, id est, frumenti, MENSURAM, ubi alluditur ad antiquum morem, quo servis dabatur in singulos menses certa frumenti mensura ad victum, quod vel à mense vel metiendo demensum dicebatur, ex quo aliqui parentes poterant augere peculium suum. Hic ergo œconomus seu famulitio præpositus, quem Lucas dispensatorem vocat, debet esse *fidelis et prudens*: fidelis, ut non fallat, prudens, ut non fallatur; fidelis, ut non sua, sed lucrum domini, hoc est, salutem familiæ ejus quærat; pru-

non tantùm de frumènti, sed et de enjusvis cibi mensurâ : nec enim solo frumento servi alebantur, præsertim ab humanis patribus familiâs, qualem hic ponit Jesus, cui magna fuerit cura de servis. Est et spiritualis animæ cibus, ecclesiastico œconomo, mensurâ dispensandus, prout vel necessitas vel capacitas requirit, eorum quibus præfectus est.

VERS. 43. — BEATUS ILLE, q. d., rarus est hujusmodi servus, sed beatus quisquis tandem hujusmodi est. *Non enim ignorans dixit quis putas est, sed ut quod rarum est ac multò dignum honore demonstraret*; ita Titus. Raros fore significat Ecclesiæ suæ præfectos qui benè præerunt, qui populum christianum sibi commissum fideliter prudenterque rectori sint, sed ter quaterque beatos fore quicumque hujusmodi sint futuri.

CUM VENERIT, cùm redierit, quantumcumque tardè aut ex improviso. Non enim fecerat eum dominus, temporis quo rediturus esset certiorè, ut perpetuâ sollicitudine in officio contineretur.

ITA FACIENTEM, id est, fideliter et prudenter reliquis quibus præpositus fuerat servis administrantem cibum temporibus congruis, sicut ipsi fuerat præscriptum. *Beatus ille* episcopus omnisque ecclesiasticus præfectus, quem cùm venerit ad iudicium DOMINUS, sive in vitæ, sive in mundi fine, qui ex improviso utique venit, quaque minimè expectabitur horâ, INVENERIT iudicaveritque, attentum in officium suum, suo graviter fangentem officio pascendi regendique populi. *Sic, inquit, facientem*, ipso nimirum actu momentoque quo venerit dominus : non enim sufficet benè aliquando fecisse, nisi ad adventum usque suum perseverantem dominus invenerit.

VERS. 44. — SUPRA OMNIA. Super omnes divitias, facultates, et res suas, super universam substantiam suam, non tantùm super servos suos eorumque cibos. Quia servos, quibus præpositus fuerat, fideliter prudenterque rexit, administrans eis cibum in tempore, expertus dominus illius fidem ac diligentiam in cibis servorum, credet ei, non servos solùm servorumque cibos, verùm etiam thesauros, divitias, et bona sua omnia, ut ea omnia administret, et primus ipse eis utatur fruaturque. Præficiet eum omnibus bonis suis, et veluti rerum omnium consortem habere dignabitur, ita ut propemodum domino æquetur suo, quo modo Pharaô honoravit Josephum, Gen. 41, v. 40, et deinceps. His significatur singularis beatitudinis gradus, respondens merito eorum qui populo christiano præfecti, fideliter prudenterque id munus obierint.

Non tantùm enim populo illi præferentur, quemadmodum hæc in vitâ; verùm etiam dominabuntur omnibus creaturis, cœlestibus ac terrestribus, et conregnabunt cum Christo, cui omnia tradidit Pater; non soli quidem assecuturi æterna præmia, sed cæteris ampliori fruitione possessioneque cœlestium et divinorum omnium bonorum honorandi ac beandi. Quemadmodum Adam in statu innocentiae dominabatur omnibus creaturis; ita electi à resurrectione recuperabunt hoc donum; verùm longè excellentiùs illi qui non se solos, sed et alios, ad vitam æternam adduxerint.

VERS. 45. — ILLE, id est, hujusmodi, constitutus scilicet super famulitium domini sui.

IN CORDE SUO. More Hebraico dictum est, in corde dicere, pro, occultâ persuasionè teneri, ita affectum esse ac si ore diceres, quanquàm non facilè hoc ore exprimas.

MORAM FACIT, tardat; jamdiù reditum distulit, nec etiannùm citò rediturus est. Inibo igitur aliam rationem gubernandæ familiæ, auctoritatemque mihi, non servi, sed domini usurpabo. Testantur enim mores hujus, quòd non ductus desiderio adventûs domini, dicat : *Moram facit dominus*, etc., sed amore vitiorum, tædioque perseverandi in officio et timore domini, quemadmodum annotat Augustinus, epist. 80. Significat Christus hujusmodi fore plures Ecclesiæ suæ præpositos, qui, ex absentia ipsius et iudicii tarditate, acceptâ occasione, delegatâ præfecturâ abutentur; longiore Domini morâ confisi, inopinatum ejus adventum non cogitabunt, longos sibi vitæ annos pollicebuntur, diemque illum quo reddenda sit ratio fingent nunquàm venturum, postremò absentia Christi prætextu impunitatem sibi promittent in corde suo. Hanc discimus hic, causam esse vitæ impia multorum Ecclesiæ præfectorum, ita ut pro libidine quidvis audeant absque ullo Dei metu.

ET CŒPERIT, ac perrexit, tanquàm domino nunquàm aut serò admodum venturo, hæc, inquam, re confisus. Multi initio, cùm præfecturam acceperunt, rectè se gerunt, adventum timoremque Domini habentes præ oculis, sed postquàm præfectura ipsis, temporis lapsu usuque, stabilita videtur, exuunt timorem Domini, et tanquàm agnata ipsis præfectura perpetua foret, nec Dei iudicio obnoxia, incipiunt agere omnia pro libitu.

PERCUTERE, pulsare, verberare, injuriâ afficere,

ut eum iudicio illud faciat, id est, mediis utatur idoneis. Dicit igitur : *Quis putas?* q. d., quàm rarus est! Et ideò etiam,

VERS. 45. — BEATUS ILLE SERVUS, quisquis ille fuerit præfectus familiæ, id est, Ecclesiæ Christi, QUEM CUM VENERIT DOMINUS EJUS, in fine sive vitæ sive mundi, INVENERIT ITA FACIENTEM, scilicet fideliter et prudenter incumbentem officio suo. Unde August., epist. 148 : Nihil in hæc vitâ difficilius, laboriosius, periculosius episcopi, aut presbyteri, aut diaconi officio (qui omnes in populum officium habebant); sed apud Deum nihil jubeas, si eo modo militetur, quo noster imperator jubet.

VERS. 44. — SUPER OMNIA BONA SUA, id est, non solùm super famulitium, sed quia fidelitatem ejus expertus est, super omnes divitias suas, CONSTITUET ILLUM, penè parem sibi. Quo significatur præcellens beatitudinis gradus, qui fidelibus præfectis Ecclesiæ à Deo tribuendus est.

VERS. 45. — SI AUTEM ILLE SERVUS DIXERIT IN CORDE SUO : MORAM FACIT DOMINUS, etc., id est, ex longâ morâ et absentia Christi longos vitæ annos et impunitatem sibi pollicendo. ET CŒPERIT PERCUTERE SERVOS, id est, cœperit, non tantùm non fungi officio, sed dominari velle in clero, abutendo potestate suâ in aliorum injurias ac tyrannidem, ET

non tantum non cibare et pascere ac regere, verum etiam opprimere et injuste tractare, ac potestate ad servorum bonum sibi datâ, ad tyrannidem abuti; non tantum non docere, rebus sacris imbuere, et juxta Christi leges gubernare, verum etiam exemplo, si non verbo quoque, à rectâ fide aut piâ vitâ deducere, et constantes variis modis vexare. « Percutere est injuste percutere, inquit auctor Imperfecti; qui autem propter justam causam percutit, etsi percutiat, percutere non videtur. Sicut enim justa ira, non est ira, sed diligentia, sic justa percussio non est percussio, sed correctio. »

SERVOS, quibus ipse conditione nihil melior est, servus, inquam, quales ipsi, præter hoc solum quod superiorem obtineat locum.

ET ANCILLAS. Ancillarum non meminit Matthæus, sed intelligendum relinquit in famulatio amplo non defuisse ancillas, si non alias, certè uxores servorum.

ET EDERE, ET BIBERE, ET INEBRIARI, id est, comensationibus ac potationibus se addixerit, bonis administrationi ipsius à domino concessis abutens ad suas voluptates, et præsentium tantum curam in cultu ventris exercens, quod ait Hilarius. Non necesse est ut potatio ad ebrietatem usque progrediatur quâ obruatur usus rationis: sufficit si reddat ineptum ad obeundum officium, tempusque consumatur potando, quod sollicitudini ac labori tribuendum est, et neglectâ curâ conservorum, et societate optimorum quorumque, conversetur cum ebriosis, comensationibus et potationibus vacans, et in hæc substantiam domini sui Christique patrimonium expendens ac prodigens. Non latuit Filium Dei, quales futuri essent mores plerorumque Ecclesiæ suæ præfectorum: nihil enim absurdi, verbis istis, non minas tantum, sed et prophetiam contineri. Omnium autem criminum in præfectis, duo summa capita hic licet observare: alterum est, injuriæ faciendæ cupiditas et audacia, quo comprehenditur neglectus salutis subditorum; alterum est, voluptatum studium. Porrò illud ad hoc tanquam ad finem refertur: facit enim quis injuriam aliis, ut suis commoditatibus ad voluptatem propriam consulat.

VERS. 46. — VENIET DOMINUS, ad eum judicandum. En servi nequam supplicium et pœna. Principio spe

INEBRIARI, id est, comensationibus ac voluptatibus suis indulgeat, et ita Christi patrimonium prodigat. Ubi ad duo capita vitiorum revocantur omnia præfectorum crimina, ad voluptates et injurias, id est, ad flagitia et facinora: illa ad corrumpendum se, hæc ad nocendum aliis committuntur. Sed, ut Aug., lib. 3 de Doct. christ., c. 10, flagitia priora sunt, et facinorum fontes: facinora enim committuntur, ut removeantur impedimenta flagitiorum, aut adjumenta quærantur.

VERS. 46. — VENIET DOMINUS SERVI ILLIUS, ad judicium. Adhuc enim perseverat Christus in inculcandâ incertitudine adventûs sui novissimi; sub quo adventum suum ad judicandum unumquemque in horâ mortis intelligit. IN DIE, QUÆ NON SPERAT, Græcè *quæ non expectat*; imò longè adhuc abesse putat. Et DIVIDET EUM, à conservis, id est, separabit ab officio, et de familiâ suâ ejiciet. Idem enim supplicium ei infligitur, quod Matth., c. 22, v. 13, invento sine veste

suâ frustrabitur, veniet enim dominus, et maximum ipsi terrorem incutiet inopinatus ejus adventus.

NON SPERAT, non expectat, scilicet eum venturum, imò HORA QUÆ PUTAT EUM ADHUC LONGÈ ABESSE.

DIVIDET. *Non lenem patrem familiâs, sed severissimum sentiet judicem*, inquit Hieronymus. *Dividet autem, ait, non quo gladio eum dissecet, sed quo à sanctorum consortio eum separet. Dividet igitur eum, id est, in hoc malitiæ statu inventum amputabit seu separabit à familiâ suâ, ab officio amotum ejiciet ex numero servorum suorum familiarium.*

PARTEMQUE EJUS. Dabit ei talem partem, id est, hæreditatem, sortem, conditionem, qualem infidelibus, consortem eum faciet infidelium. Similis loquendi modus est, Job. 20, v. 29: *Hæc est pars hominis impii à Deo*; Job. 27, v. 13: *Hæc est pars hominis impii apud Deum*; Psal. 72, v. 26: *Pars mea Deus in æternum*, et alibi, desumptus à divisionibus hæreditatum, ut et alii similes: *Dominus pars hæreditatis meæ, etc.* Significatur igitur, non qualiscumque pars, sed stabilis, hæreditaria, æterna, perpetuâ, inquam, hæreditate possidenda.

CUM INFIDELIBUS, id est, cum infidis servis reliquis, ipsius similibus, qui domino suo fidelis non fuit. Vel certè, digreditur hæc voculâ Dominus à parabolâ ad rem significatam, ita ut *cum infidelibus*, idem sit quòd cum iis qui non crediderint in Christum quorum certum judicium damnatioque est. Joan. 3, v. 18: *Qui non credit, jam judicatus est.* Ille qui Christi fidelibus præfuerat, infidelium erit socius et cohæres in pœnâ.

VERS. 47. — ILLE AUTEM SERVUS. Addit discrimen inter malos servos, quòd alii durius, alii mitius sint puniendi, ut majorem terrorem incutiat illi malo servo, de quo proximè egit, familiæ præfecto.

QUI COGNOVIT VOLUNTATEM DOMINI, qualis est ille quem dominus constituit super familiam suam; cui ut concedidit dispensationem rerum suarum, ita et communicavit cum eo arcana omnia consilii voluntatisque suæ. *De futuris pastoribus est hic sermo*, inquit Euthymius: pastores enim Ecclesiæ inprimis noverunt, aut certè nôsse debent, quid Dominus ab ipsis et ab unoquoque requirat ac fieri velit: quos Paulus alloquens ait: *Non enim subterfugi, quominus annun-*

nuptiali, qui è convivio ejectus fuit. PARTEMQUE EJUS CUM INFIDELIBUS PONET, id est, conditionem, sortem ac hæreditatem ei talem dabit, qualem habent et merentur omnes impii. Pars autem significat sortem stabilem alicujus, et consequenter æternam, quam quasi hæreditatem sibi assignatam possidet. Unde simili phrasi dicitur Job 20, v. 29, et Job 27, v. 26: *Hæc est pars hominis impii apud Deum*; et Psal. 10: *Ignis sulphur pars calicis eorum.* Unde subito transitu à figurâ significante ad rem significatam aperiens parabolam addit: *Illuc, in parte hypocritarum seu impiorum, erit fletus et stridor dentium.*

VERS. 47. — ILLE AUTEM SERVUS, QUI COGNOVIT VOLUNTATEM DOMINI SUI, qualis ille qui constitutus fuerit super familiam; ille enim tanquam habens concedita sibi omnia patrisfamiliâs secreta, scit aut scire debet voluntatem ejus. De episcopis enim futuris sermo est, ut Euthymius notat. ET NON PRÆPARAVIT,

tiarem omne consilium Dei vobis, Act. 20, v. 27.

ET NON PRÆPARAVIT. Et non paravit, comparavit, disposuit, gessit, habuit, scilicet se.

ET, pro, *id est*; NON FECIT: hoc Syrus omisit, ut contentum in verbo parandi.

SECUNDUM VOLUNTATEM EJUS, secundum quod noverat dominum præcepisse ac velle. Hoc, utrique verbo *præparavit et fecit*, æquè jungendum est: nec solum negativè intelligendum, verum etiam affirmativè, fecit contra voluntatem Domini, transgressus est præcepta Domini.

VAPULABIT, cædetur, MULTIS plagis; graviter punietur. Persistit in metaphorâ servorum, quorum propria pœna sunt verbera. Graves redeunti à nuptiis Domino dabit pœnas. Ita se res habet in rebus humanis, ita et in divinis. Quo perfectior cognitio, hoc gravior condemnatio, si Dei mandata quæ nōsti prævariceris; si quod Dominum exigere abs te scis, consultò omittas; est enim hoc peccatum ex contemptu Domini et certâ malitiâ profectum, quod nullam admittit excusationem. Quare ut copiosior contingit scientia, ita augetur pœnæ materia, nisi obedientia et promptum accedat obsequium.

VERS. 48.—QUI AUTEM NON COGNOVIT, scilicet voluntatem domini; qui voluntatem domini non perinde habuit exploratam, quales plerumque sunt inferiores servi, qui servo œconomō subsunt, quibus dominus non ita familiariter declarat mentem suam, sed relinquit declarandam per œconomum suum, quantum ipsis est opus. Hi frequenter ignorant voluntatem domini, vel quòd non doceantur ab œconomō, vel quòd ipsi discere negligant. *Significat fidelem*, inquit Euthymius, *ignorantem ex ignaviâ ac ruditate Dei voluntatem*.

ET FECIT DIGNA PLAGIS, et tamen ea fecit, quæ contra eam sunt, quæ nimirum dominus prohibuit cum plagarum seu supplicii interminatione.

VAPULABIT PAUCIS, paucioribus scilicet plagis (quam vocem Syrus repetit claritatis causâ) eo qui novit: est enim comparatio utriusque inter se; minus graviter punietur; quanquàm etiam in æternum et pœna æterna, quando peccata ex genere mortalium sunt. « Nam multas et paucas plagas accipere, inquit Basil., quæst. 267, inter breves, non finem supplicii, sed differentiam significat; nec in temporis extensione aut complemento, sed in supplicii differentiâ contingit, nempe ut igne inextinguibili uterque di-

id est, nequidem animum suum composuit, ut voluntatem Domini faceret, et proinde etiam NON FECIT; VAPULABIT MULTIS; gravior est enim cognitæ veritatis et præcepti prævaricatio.

VERS. 48. — QUI AUTEM NON COGNOVIT voluntatem Domini, quales plerumque magis esse solent servi inferiores, et tamen FECIT DIGNA PLAGIS, à Domino scilicet prohibita, quæ ipsius erat noscere et culpabiliter nescit; VAPULABIT PAUCIS, id est, paucioribus quam ille qui novit: vapulabit tamen. Unde Basil., quæst. 267, inter breviores, notat significari discrimen pœnæ non in æternitate, sed in acerbitate tantum, hoc est, utramque æternam fore, unam tamen alterâ mitiorem. Ne verò res suas in tuto positas existimarent, si neque scienter, neque ignoranter prævaricarentur officium, mox addit, etiam de bonis

«gnus sit, sed unus mitiùs, alter acriùs ardente. » Levior ergo seu minus gravis pœna hunc manet, non tamen impunitus abibit. *Atqui ignorabat voluntatem domini*, objicit Euthymius. *Sed tamen ita quoque vapulabit*, respondet: *cum enim scire potuisset, non scivit*, sed, quod Titus addit, *discere neglexit*. Eadem habet Theophylactus. Non enim de ignorantia invincibili hic agitur, quam superare nequeas; nam hæc prorsus aufert peccati rationem; sed de ignorantia earum rerum quas scire quis tenetur et potest; nec tamen de affectatâ ignorantia, quâ quis consultò vitat scientiam, ne cogatur benè agere, de quâ Psalmus 33, v. 4: *Noluit intelligere ut benè ageret*; hæc enim auget peccatum, non minuit; sed de ignorantia simplici, quâ quis neglexit scire quod potuit et debuit; illa si sit-coniuncta peccato, minuit ejus gravitatem, ita ut minori pœnâ plectendum sit, non tamen eximit ab omni pœnâ. Nam si hoc juris sibi postulat mortalis homo, ut de suâ voluntate servos velit inquire, ne quid temerè vel confusè domi geratur; quantum major Filio Dei debetur auctoritas, ut quicumque illi serviunt, sollicitè doceri se curent mandata ejus? Sed si servus qui imprudens labitur, pœnam non effugit, quid fiet perverso et rebeli? quàm horribilis vindicta, consultò peccanti impendet! Id notant Titus et Theophylactus. Hic, quemadmodum dictum est, longè duriùs tractabitur quam ille: quia in illo non tantus contemptus domini est, quantum in hoc, qui velut datâ operâ imperium domini sui conculcat. *Hic siquidem despexit*, ait Euthymius, *ille verò segnis fuit: gravior est autem segnitie contemptus*. Intelligenda est autem sententia de eodem genere rerum, et positis cæteris paribus, quemadmodum solent hujusmodi comparationes.

OMNI AUTEM. Syrus, *omni enim*: datur enim ratio illius discriminis, cur gravior pœna sit ejus qui quam noverat domini voluntatem non fecit; quanquàm ratio generalis sit, quæ non solum scientiæ donum, sed et alia quæcumque Dei dona tangat, sumpta à rebus humanis, ubi sic fieri solet, ut quo quis plura beneficia in aliquem contulit, eo plus gratitudinis vicissim ab ipso postulet.

CUI MULTUM, multa dona, gratia copiosa aut multiformis; exempli causâ, multa eximiaque scientia voluntatis ac mysteriorum Dei, *magna gratia intellectus divinæ voluntatis*, ait Euthymius.

operibus reddendam esse rationem; quòd OMNI CUI MULTUM DATUM EST, id est, qui multis Dei donis ornatus fuerit, sive illa sit scientia voluntatis Domini, sive aliud quippiam, MULTUM QUERETUR AB EO, id est, multum repositur in iudicio, cum Dominus à nuptiis redierit, videlicet rectus usus singulorum, et lucrum ex eis. Unde Gregor., hom. 9 in Evang.: *Cum auferantur dona, rationes etiam crescunt donorum*. Nam inter homines quoque pluribus affectus beneficiis plus debet gratitudinis. Et cui COMMENDAVERUNT MULTUM, id est, cuius fidei magna functio fuerit concredita, scilicet salutis aliorum procurandæ. Videtur enim hic distingui datum à commendato, ut datum referatur ad donum, quod propriam salutem spectat, commendatum ad alienam. PLUS PETENT AB EO, quia reddenda erit ei ratio etiam de animabus alienis. Itaque clarè

DATUM EST, à Deo.

MULTUM QUÆRETUR, multum requiretur, poscetur AB EO; exempli causâ, exacta observatio voluntatis Dei. *Quæretur* autem, in iudicio, tam particulari, quàm universali, Domino à nuptiis redeunte. Tunc enim de omnibus Dei donis exigetur ratio, an ut oportuit usi eis fuerimus, an non usi, quin potius abusi. Hâc enim lege data fuerant singula, ut olim reddenda esset ratio. Tunc difficile erit de multis respondere, rarique, eorum qui multa acceperint, erunt, qui omninò satisfaciant, nec incurrant pœnam. Nam si non tantum inveniatur in nobis, quantum justo Dei iudicio quæretur, damnabimur ad pœnam pro merito, prout plus minusve nobis defuerit. Hoc est quod D. Gregorius ait, homiliâ 9 in Evangelia: *Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum.* Dicat aliquis: Præstat igitur ignorare voluntatem Domini, nec laborare ut ad ejus cognitionem pervenias. Qui id ex composito faciat, non se eximat à majoribus plagis aut pœnis, sed coacervet sivi potius majores ac majores, quia affectet ignorantiam, habendus, non ignorans, sed contemptor (quod docet Beda) ex eorum numero de quibus scriptum est: *Dixerunt Deo: Recede à nobis, et scientiam viarum tuarum nolumus,* Job. 21, v. 14. Hujusmodi ignorantia non excusat, non minuit delictum, sed magis accusat atque aggravat. Ex magnâ enim peccandi libidine provenit, cum vult aliquis ignorare illud, cujus scientia posset eum à peccato retrahere.

ET CUI COMMENDAVERUNT MULTUM, phrasis Hebraica, quâ persona tertia pluralis impersonaliter usurpatur, pro, *et cui commendatum est multum*, cujus fidei multa commissa sunt, cujus fidei lata ac magna functio delegata est procurandæ salutis aliorum, etc. Videtur enim datum referri ad hujusmodi dona, quæ ad illius propriè salutem faciunt cui data sunt; *commendatum* autem, ad ea quæ propriè ad aliorum salutem conducunt, ut auctoritas, præfectura. *Multum commendatur ei*, inquit Beda, *cui cum suâ salute, dominici quoque gregis pascendi cura committitur.*

PLUS; non plus quàm sit ipsi commendatum, sed plus quàm ab eo cui minus commendatum seu commissum est.

PETENT, petetur, scilicet iudicio, quemadmodum mox, pro ratione magnitudinis multitudinisque commissorum. His enim reddenda erit ratio, non tantum de suis, sed et de aliorum animabus, prout loquitur Apostolus, Hebr. 13, v. 17. *Hæc clarè indicant*, inquit Titus, *doctorum pastorumque iudicium, cæterorum non parum gravius periculosiusque fore.* Quare ut quisque

indicat doctorum pastorumque iudicium, cæterorum iudicio non parum gravius et periculosius futurum.

VERS. 49. — IGNEM VENI MITTERE IN TERRAM. Persecutionem quidam recentiores intelligunt; sed certè non rectè dicitur Christum velle ut illa accendatur, cum eam tantum permittat. Nec quisquam sanctius eam optat in se accendi; nam, ut August., 10 Confess.: Nemo quod tolerat, amat, tametsi tolerare amat. Rectius ergo dicitur, *ignem esse charitatem*, prout exponitur apud Ambr., serm. 15 in Psal. 118,

majoribus donis excellit, nisi tanquam ager majori impensâ excultus, proventum uberiorem domino afferat, magno illi constabit, vel inutiliter suppressæ, vel profanatae gratiæ abusus. *Itaque potentes potenter tormenta patientur, et fortioribus fortior instat cruciatio*, quod huc affert Beda, ex Sap. 6, v. 7. *Samma dictorum jam inde à v. 40, est, quòd majora Dei dona, et commissa dispensatio amplior, apostolos et alios quoscumque, non insolentiores reddere debeant, sed sollicitiores et vigilantiores.*

VERS. 49. — IGNEM, etc. Quæ sequuntur deinceps aliquot versibus, alio videntur loco et tempore, aut certè aliâ occasione, dicta fuisse; non enim cohærent præcedentibus: inter se autem ita cohærere dicas, ut ad eandem sententiam referenda sint. Et omninò videtur hic locus Lucæ idem esse cum illo Matthæi cap. 10, v. 34: *Nolite arbitrari quia pacem veni mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium.* Cui sententiæ astipulatur Tertullianus, ubi ait contra Marcionem disputans, lib. 4, cap. 29: *Ipse melius interpretabitur istius ignis qualitatem adjiciens; infra, v. 51: Putatis venisse me pacem mittere in terram? non, dico vobis, sed separationem. Igitur ignem eversionis intendit, qui pacem negavit. Quale prælium, tale et incendium.* Quare ut secundum Matthæum gladii, ita hic ignis nomine, rerum perturbatio intelligenda est quam parit Evangelii doctrina seu prædicatio non suâ naturâ, sed maliâ hominum. Dicit ergo Dominus: Veni ad hoc ut immittam ignem in terram, ut incendam universam terram, et universos terræ incolas conturbem et excitem ad concurrendum, tanquam ad incendium restinguendum; quia veni ut curem per universum terrarum orbem spargi doctrinam, quam plerique terricolarum habituri sunt pro igne, quo terra et mundus universus conflagret atque evertatur; eò quòd regnantem ubique idololatriam et scelerum colluviem abolere atque in cineres redigere sit conatura. Quocirca ad eam evertendam magnis excitatis tumultibus concurrent, et adversus ejus prædicatores, legatos meos, tanquam incendii auctores, extinguendos conspirabunt, et persecutionis atque afflictionis igne eos audent. Venit autem Christus ut hujusmodi perturbationem efficiat, quia nihil obstante eo, quòd præciret ex Evangelii prædicatione hujusmodi perturbationem, hominum maliâ, secuturam, voluit Evangelium prædicari, et per universum terrarum orbem spargi.

ET QUID VOLO, aliud; nihil aliud volo, nihil magis aut æquè cupio, vel *quid volo*, pro quàm volo, quod sit, valdè volo, vehementer opto.

et apud August., serm. 108 de Tempore. Cum quo in idem redit, quod plerique veteres intelligunt Spiritum sanctum, ut Greg., hom. 50 in Evang., et alii, quatenus scilicet non in se, sed in hominum cordibus ardet, et omnes immunditias consumit. ET QUID VOLO, id est, quid aliud volo, seu quantoperè, quàm unice desidero, UT ACCENDATUR, ad magis magisque benè orandum, et benè utendum donis Dei? Nam per hanc sententiam Christus declarat suæ voluntatis esse, ne dona et commendata, de quibus versu præced., sint

NISI UT ACCENDATUR hic ignis, nisi ut tumultus isti exoriantur? Græcè legitur, *si jam accensus est*. Interpres Latinus, loco indicativi fortè legit infinitivum, *quàm jam accensum esse*. Cæterùm Theophylactus, vulgatam Græcè lectionis scripturam exponit, ut Latinus Interpres vertit, *si* accepto pro *ut*, quod frequens est; ut *jam accensus sit*, quantum volo ut *jam accendatur*? *Urget, enim* inquit Theophylactus, *ut accendatur ignis ille*. Verba sunt accersentis atque provocantis ignem et gladium, quibus omnia persecutionum genera designantur; non quòd per se desideret tumultus oriri, et persecutiones adversus Evangelii sui prædicatores excitari, sed quòd desideret spargi doctrinam Evangelii per universum terrarum orbem, quamvis id sciat non futurum citra graves tumultus et suorum afflictiones. Excitat itaque et animat suos ut nequidquam obstantibus turbis et persecutionibus, doctrinam Evangelii per universum mundum disseminent, quamvis totus conflagrandus videatur orbis, et cælum terræ miscendum, non sine ipsorum inprimis afflictione.

VERS. 50. — BAPTISMO AUTEM. Sed priusquàm id fiet ut ignis ille accendatur et extendatur per orbem terræ universum, ego HABEO BAPTIZARI; phrasis Græca, pro, *sum baptizandus*.

BAPTISMO. Βάπτισμα, baptismum, altera phrasis Græca, voce tamen ex Hebraicà phrasi repetitâ, Græcè Latinèque superflua; baptizandus sum, id est, immergendus tribulationibus, abundantia tribulationum opprimendus et interficiendus. Afflictio, nunc igni, nunc aquæ comparatur; quæ cum morte conjuncta, est quasi per medias aquas transitus ad cælestem gloriam, in ulteriore ripâ constitutam. Quia formidabilis erat illa, cujus meminerat, concussio, et plenum terroris illud incendium: primitias persecutionis mox in suâ personâ edendas esse docet, ne deinde grave sit discipulis, partem aliquam ferre.

QUOMODO, quantoperè, non est interrogantis, sed exclamantis, ita ut quàm maximè affirmet.

COARCTOR, angor; USQUEDUM PERFICIATUR, donec perfectus sit baptismus ille, usque quòd pertransierim torrentem illum, psalmi 123, v. 5. Maximoperè me coarctat, angit et contristat dilatio passionis; desiderem quàm ocissimè obvenire et perfici. Solent anxiorum corda contrahi, et quasi comprimi, ob dilationem rei desideratæ. Euthymius exponit: *Velut anxius sum propter tarditatem*; Theophylactus: *Et quomodo constrin-*

otiosa. Et quia ignis ille incensæ charitatis per Domini passionem in hominum cordibus maximè accendendus erat, hinc adjicit de suâ passione:

VERS. 50. — BAPTISMO, sanguinis mei, HABEO BAPTIZARI, id est, baptizandus sum seu perflundendus. Ex quibus verbis baptismus sanguinis in scholis nomen accepit. Et QUOMODO COARCTOR, id est, angor, seu quantoperè pavore ac mœrore contrahor, ad quas angustias redigor! Qui sensus videtur esse ex mente Ambr. Alii tamen coarctationem illam intelligent esse tristitiæ de dilatâ passione, seu vehementis desiderii ad patiendum: ut sint quasi impatientis amoris

gor, id est, quàm sollicitus et anxius sum ac premor, donec perficiatur! sùto enim mortem pro omnium salute. Quasi impatientis amoris sunt verba, cui omnis mora longa videbatur, expectanda enim erat hora à Patre constituta; non tamen suâ, sed nostrâ causâ; non ut se corpore, sed ut nos peccato liberaret, et suo perfectus munere, Patris satisfaceret voluntati. Significatur vehemens desiderium tolerandæ passionis ac mortis. Atqui instantem mortem deprecatus legitur Christus infra 22, v. 42. Verum est quidem, sed illic exprimentam duxit affectionem naturæ, hic verò rationis et voluntatis. Dicit ergo Christus: Ne arbitremini quòd ideò securus optem ignem illum in terrâ accendi, quem ex prædicatione Evangelii mei accendum novi, quia ignis ille me non tanget seu affliget, sed solummodò discipulos meos. Ego primus, ducis instar, torrentem aquarum intolerabilem permeabo, et mortem subibo, quam modis omnibus velim quàm primùm subire me posse (adeò dilatio me cruciat plurimùm) quia Evangelium meum non prius per orbem terrarum est divulgandum: postquam autem eam subiero, hinc prælucebit discipulis meis ex me constantiæ exemplum, hinc merito mortis meæ illa discipulorum meorum inter tribulationes prædicatio multis evadet fructuosa.

VERS. 51. — QUIA PACEM VENI, quòd advenerim ut dem pacem in terrâ. Præmonet Christus discipulos suos ne turbentur, si ex oriente Christi regno, surgant tumultus; et dùm Evangelium annuntiabunt, suâ voce quasi tubâ militari innumeros hostes ad arma concitent.

Nolo quisquam meorum me ad hoc venisse putet ut mundo pacem afferam, quâ homines omnes inter se concordés agant, pulchrèque inter eos conveniat, animis, morbis, vitiisque, sive iisdem sive diversis laborantes; eam enim vocant homines pacem, externam et politicam. Non est illis curæ si veritatis justitiæque habeatur ratio, modò benè inter homines conveniat. Veram Christi pacem, quæ potissimùm animi est et hominis cum Deo, non noverunt, Joan. 14, v. 27.

DARE. Præscivit Salvator non omnes (licet id ipse optaret, omnes autem etiam deberent) Evangelio obtemperaturos, inò multos Evangelium oppugnaturus, ac proinde tumultus varios ac dissidia excitanda. Quando igitur eo non obstante quòd istud præsciret, in terram venit ut Evangelium divulgaret, et, reliquis

verba, cui omnis mora longa est. Sed primus sensus videtur congruentior; nam et verba hoc magis sonant, et similem affectum expressit passioni proximus: *Tristis est anima mea usque ad mortem*. USQUEDUM, id est, donec, PERFICIATUR; quo indeat se non tantum pssione imminente, sed toto prædicationis vel vitæ tempore ad passionis mentionem aut recordationem pavore (licet voluntario) contractum esse et contremuisse. Unde, Joan. 12, factâ passionis mentione per similitudinem grani cadentis in terram, mox exclamavit: *Nunc anima mea turbata est; Pater, salvifica me hæc horâ*.

in incredulitate pertinacibus remanentibus, quosdam ad illud adduceret, non venit, nec venisse potuit, ut pacem sereret, sed bellum, sed dissensionem. Sequitur ex præsupposito, præsuppositâ scilicet hominum malitiâ; estque necessitas, ut loquuntur dialectici, consequentiæ, non consequentis. Christus sanè princeps pacis est, et regnum ipsius regnum est pacis, sed pacis quæ et ipsa à Satanâ mundique malitiâ Christo inimicâ dissentit, et cui illa Satanâ mundique malitiâ adversatur. Hæc igitur est Evangelii conditio ut dissidia inter homines excitet, sed non ex suâ naturâ, quæ per se res est pacifica; verum aliorum vitio, eorum qui se illi cum cæteris nolunt, uti deberent, subjicere, eò quòd ea sit illius doctrina quam diabolus in illis regnans oderit, et quæ illorum ingenio ac moribus adversetur. Hinc ergo discamus quanta sit corruptæ naturæ pravitas, quæ tam incomparabile donum non modò contaminat, sed in pessimam noxam convertit. Belli igitur sive dissensionis totius inter fideles et infideles, prima causa ipsi infideles sunt, qui colla nolunt jugo fidei subdere, uti tenentur; sed illorum positâ atque existente pertinaci dissensione, ex parte fidelium etiam Christus dissensionis est causa (sancta enim est dissensio ab iniquitate), ex parte verò infidelium, non est Christus causa, cum impia sit dissensio à veritate Dei, et ea cum malevolentâ innocentiumque persecutione ferè conjuncta. Non itaque illius Christus causa est, sed occasio: talis autem occasio, quæ propter bellum ab illis excitandum prætermitti non debuit: nec enim debuit, propter obstinationem reproborum, negligi procuratio salutis electorum.

NON ad id me venisse dico, affirmo vobis. Respondet sibi ipsi: idemque valet Matthæi affirmatio, quod Lucæ cum responsione interrogatio.

SED SEPARATIONEM, imò dissidium, scilicet ut dem veni. Διαμερισμός significat divisionem in partes, quasi dicas disparationem: ita autem dissidium vocat Lucas, dum gladii similitudinem respicit, quem Matthæus ad hanc rem affert, qui conjuncta separat ac divellit.

VERS. 52. — EX HOC, scilicet tempore. *Ex nunc*, ad verbum, id est, brevi, posthàc, quando Evangelium publicè annuntiabitur.

QUINQUE, pater, filius, mater, filia et nurus. Nam socrus eadem est quæ mater.

IN DOMO, in quâ priùs erat mala pax, nascetur salutare dissidium.

DIVISI, disparati, dissidentes.

TRES IN, adversùs, duos. Sive tres intelligas in Christum credentes Evangelioque adhærentes, et duos infideles, sive è converso, idem unum est.

ET DUO IN, adversùs TRES. Nam ut infideles adversùs fideles, ita et fideles adversùs infideles dissident,

sententiis scilicet contrariis, quanquàm non hi inimicis atque injuriis actis.

VERS. 53. — IN NURUM, ἐπὶ τὴν νόμῳ, adversùs nurum. In Græco mutantur casus; cum in duobus prioribus paribus, Evangelista dedisset præpositioni ἐπὶ tertium casum, in tertio pari dat quartum casum, expositionis gratiâ. Nam tertius casus loco quarti positus fuerat, uti aliquando. Vehementiùs urgeant oporteat spiritus quàm carnis vincula.

Exprimit Christus non fore vulgare dissidium, sed bellum etiam intestinum atque domesticum, quod separet hominem ab omni re quæ cum ipsius doctrinâ pugnat, quantumvis aliàs charissima res illa fuerit. Tam ardens enim sui studium requirit, ut oporteat omnes humanos affectus quantumvis impotentes illi cedere; atque ita fit ut et hi qui mundum deamant citiùs sæviant in sibi charissimos, quàm infidelitatem vitiaque quibus assueverunt relinquunt; et quos semel attingit ardor evangelicæ charitatis, nullis affectibus avelli se patientur ab eo quod cœperunt amplecti. Parentum autem, liberorum et domesticorum appellatione intelligit Salvator conjunctissimos quosque, qui ut plus nocere possunt, ita plus facessere negotii fidelibus ut eos à fide abstrahant, et quanto sunt inter se conjunctiores, tantò dissensiones majores et acerbiores. Porrò sive filium hic intelligas fidelem et patrem infidelem, sive è contra infidelem filium et patrem fidelem, atque ita in consequentibus, idem unum est: æquale enim est ex utrâvis parte dissidium. Sed illud discriminis est quòd fidelis ita maneat constans in sententiâ christianæ fidei, nec adducatur ut obtemperet jussis impiis infidelis, ut tamen infideli malè nec velit nec faciat (nam si fortè aliter, certè non id facit ex doctrinâ Christi); infidelis autem ita maneat pertinax in infidelitate, nec adducatur ut Evangelio subscribat, ut etiam plerumque fideli malè et velit et faciat.

VERS. 54. — ET AD TURBAS. Superiora dixerat quædam discipulis, quædam turbis, quædam utrisque: id quod sequitur propriè turbis (nam discipuli hæc in parte non deerant officio) quibus tamen intelligendum est comprehendi scribas et Phariseos præsentis.

ORIENTEM, surgentem.

DICITIS, judicatis, prædicitis.

NIMBUS, imber, pluvia.

VENIT; præsens est pro futuro proximè imminente: brevi veniet, mox pluet. Sic dixit et Elias, 3 Reg. 18, v. 44.

ET ITA FIT, ut plurimum. Nubes enim surgens Judæis ab occasu, demonstrat vapores aqueos è mari, solis virtute ita sursùm attractos, ut non desiccatos (neque enim facilè id valet sol in occasu), ventoque occiduo propulsos, brevi in aquam resolutos, Judæicam regionem, quam mare alluit ab occasu, pluvia

VERS. 54. — DICEBAT AUTEM ET AD TURBAS, nam superiora ad discipulos videntur dicta: CUM VIDERITIS NUBEM ORIENTEM AB OCCASU, STATIM DICITIS, NIMBUS VENIT, etc., quia cum ab occasu Judææ sit mare Me-

diterraneum, si vapores aquei inde surgunt, et in Judæam vento propelluntur, verisimile est, et experientiâ compertum in aquas brevi resolvendos.

irrigaturos; quanquam ex longâ rerum observatione, magis quam ex causâ physicâ, turbæ id consueverant prædicere.

VERS. 55. — AUSTRUM, Notum, ex meridie FLANTEM scilicet videritis aut senseritis.

ET FIT, æstus. Meridies enim, naturam referens aeris, ut occidens aquæ, profert ventum calidum simul et humidum, quod docent physici; quanquam sunt qui meridianum ventum Judæis, tam siccum fuisse doceant quam calidum, eò quòd per regiones siccas simul et calidas in Judæam involaret, cùm in Europam ut veniat, Mediterraneum ipsi mare transvolandum sit.

VERS. 56. — HYPOCRITÆ, etc. Sermonem hunc improprietatis in scribas potissimum et Phariseos eorumque discipulos et asseclas, quos non paucò numero adfuisse credibile est, turbis permixtos, stringit: quanquam et turbis congruerit hactenus, quòd cùm prudentes et sagaces haberi vellent ex rebus hujusmodi minimi momenti, plus quam stupidos se præbuerint in observandis rebus iis quarum observatio maximè salutis ipsorum intererat.

FIciem, dispositionem, COELI, ex præsentis facie cœli futuram. A recto itaque naturæ ordine arguit Christus, justè suâ ingratitudine perire qui in rebus præsentis vitæ præpostero studio satis acuti, cœlestem lucem, scientes et volentes stupore obruunt. *Faciem* autem, id est, vultum, habitum, dispositionem, speciem externam: sic enim *facies* Hebræis dicitur, externa species, et quasi vultus rerum omnium.

ET TERRÆ, mutatâ enim facie cœli, mutatur et terræ.

PROBARE, explorare, judicare, discernere, ita ut intelligatis qualem tempestatem portendat facies cœli, qualemque terra consequenter passura sit.

HOC AUTEM TEMPUS regni Dei propinqui vobis facti, hoc tempus visitationis vestri per me Messiam à Deo promissum, à quo salus omnis vestra pendet, quod vobis, vel salutem afferet æternam, si fuerit observatum, vel exitium æternum, si fuerit neglectum.

QUOMODO NON PROBATEIS? exploratis, dijudicatis, agnoscitis adesse præsens? q. d.: Mirum est vos non agnoscere, cùm plurima suppetant ejus argumenta,

VERS. 56. — HYPOCRITÆ, FACIEM COELI ET TERRÆ NOSTIS PROBARE, id est, dispositionem eorum explorare, discernere nôtis; ita ut ex hac vel illâ cœli constitutione sciatis, quid in terrâ futurum portendat: facies enim terræ secundum cœli constitutionem modo jam dicto juvare solet. HOC AUTEM TEMPUS, hujus præsentis adventus mei, et regni cœlorum propinqui, QUOMODO NON PROBATEIS? id est, non dijudicatis et agnoscitis esse præsens, cùm ejus indicia exstant plurima, longè certiora istis, quas dixi, aeris constitutionibus. Sententia ferè similis est. Matth. 16, initio, et Sapientiæ 13, v. 9. Sed quia turbæ causari possent, se mysterium occultorum ignaros non posse tempora illa discernere, prævenit eas Christus.

VERS. 57. — QUID AUTEM ET A VOBIS IPSIS, id est, ex

eaque longè et clariora et certiora, quam illa tempestatum aeris. Taxat itaque illorum stupiditatem cæcitatemque in negotio salutis eorum, maximâ cum ingratitudine conjunctam.

VERS. 57. — QUID AUTEM, cur autem, ET A VOBIS IPSIS, vel ex vobis ipsis, vel ex animis et conscientiis vestris, NON JUDICATIS, non discernitis, non intelligitis; quòd JUSTUM EST vos judicare; quod merito oportet vos intelligere? Occurrit objectioni turbæ ac vulgi, quòd ipsi, cùm Scripturarum rerumque sacrarum sint imperiti, signa temporis adventus Messiae ex prophetis adnotare haud possint; et relegat eos ad proprios ipsorum animos ac conscientias, affirmans, quòd si vel secum ipsi separato omni pravo affectu, expenderent coram Deo, ea quæ suis oculis quotidie vident, posse eos absque aliis externis testimoniis, ex conscientia suâ dicamine, venire in cognitionem temporis præsentis, quo Messias diù expectatus adest; sed ita esse Dei gloriæ et suæ salutis incuriosos arguit, ut ne tantillum quidem operæ in re summi momenti ponerent. Hic itaque mali fontem aperit Dominus, quòd in suas conscientias non descendant, neque illic coram Deo secum inquirent, quid rectum sit: si enim id facerentis, certè, inquit, testaretur vobis ipsa vestra conscientia, quod res est. Huic hujus loci expositioni favet V. Beda.

VERS. 58. — CUM AUTEM, cùm enim. Interpres accepit enim pro *autem* continuativo, ut accipitur nonnunquam. Non enim videtur hæc parabola præcedentibus coherere, sed per se dicta esse, eo sensu, ut quam citissimè reconciliemur proximis quos offenderimus, aut etiam Deo ipsi, cui lis est adversum nos instituta, nisi ipsi reddiderimus id quod ipsi debemus, fidem et pœnitentiam; nisi cum ipso in gratiam redire sategerimus, interea dum gratiam suam ultrò nobis offert; nam judicium ipsius non sine æternâ nostrâ perniciè sumus experturi. Quare hic subaudiendum videtur, tale quid, quale expressum est supra, v. 54, et frequenter repetitur à Marco: *Dicebat autem et hoc: Cùm vadis*, etc. Alloquitur debitorem malæ fidei.

CUM ADVERSARIO TUO, cum creditore tuo, qui tibi bonâ fide pecuniam credidit, *vadis*, inquam, coactus citatusque ab illo. Christus monet, terreni judicii severitate, allato à judiciali consuetudine, quæ

oculis vestris videtis, NON JUDICATIS QUOD JUSTUM EST? id est, quod æquum est vos judicare, tempus scilicet expectati Messiae jam esse præsens. Ita ferè Tertull., 4 contra Marcionem, c. 29. Perperam ergo verba illa, *ex vobis ipsis*, eò torquentur à Cassiano, collat. 13, et aliis, quasi Christus significatum vellet, eos id posse agnoscere viribus naturalibus. Tantum enim vult Christus ea quæ contingebant inter illos esse sufficientia argumenta externa, ut Judæi jam antea fide imbuti agnoscerent Christum esse aliquid supra hominem, et eum quem expectabant. Argumenta autem externa in credentibus non excludunt gratiam Dei, quâ juvante Judæi in notitiam et fidem Christi devenire potuissent, nisi malâ suâ voluntate hoc Dei adjutorium repulissent.

apud omnes gentes tenet, exemplo, ut iudicium ex iustitiâ exerceatur. Quemadmodum, inquit, ei qui in ære alicujus est, jamque in jus vocatus pergit cum auctore ad iudicium, consultum sit, ut cum illo in itinere, dum lis adhuc pendet, componat, quod facilius longè sit cum socio quàm cum iudice convenire, quod à socio expectari possit ut precibus flexus remittat aliquid de summâ; ut autem nihil remittat saltem non affligat. At iudex, pro rigore iustitiæ, et mox in carcerem probrosè detrudat, et cogat exactissimè debitum solvere, nunquam alioqui è carcere dimissurus. Ad eundem modum expedit, ut cum fratre quem offenderis, mox cures redire in gratiam, etc. Adversarium itaque hic Salvator intelligit fratrem qui habet aliquid adversus te, quem læseris; qui etsi fortassè tibi adversarius esse, teque in jus trahere nolit, evangelicæ memor mansuetudinis; sed iniquitas tua, et causæ illius æquitas, reum te agunt et ad Dei omnium iudicis tribunal trahunt.

AD PRINCIPEM, ad iudicem; ad magistratum vertunt alii, quomodo et legit D. Ambrosius.

IN VIA, interea dum adhuc es in viâ, antequàm veneris ad principem. Sequentibus hoc iungendum est.

DA OPERAM LIBERARI, ut libereris, AB ILLO, compositâ cum eo controversiâ; satisfacias illi quâ optimè potes ratione. Theophylactus, *festina et labora, omnesque modos cogita, quomodo ab eo libereris.*

NE FORTÈ TRAHAT, pertrahat, adducat, scilicet adversarius. D. Ambrosius legit *condemnet*, quod est reum peragat, fortè ex Græco *κατακρίνη*.

AD IUDICEM, id est, principem seu magistratum, quem
CAPUT XIII.

1. Aderant autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum.

2. Et respondens, dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt?

3. Non, dico vobis: sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis.

4. Sicut illi decem et octo, supra quos cecidit turris in Siloe, et occidit eos: putatis quia et ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Jerusalem?

5. Non, dico vobis; sed si pœnitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis.

6. Dicebat autem et hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam plantatam in vineâ suâ, et venit quærens fructum in illâ, et non invenit.

7. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulneâ hâc, et non invenio: succede ergo illam: ut quid etiam terram occupat?

8. At ille respondens, dicit illi: Domine, dimitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercora:

9. Et si quidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.

mox dixit, is enim fungitur loco iudicis. Ambrosius *apud iudicem.*

ET IUDEX. Ne postquam adversarius pertraxerit te ad iudicem, iudex condemnatum TE TRAHAT EXACTORI, *πράκτορι*, sic dicto à *πράττω*, quod non tantum facere significat, verum etiam exigere; quod exigat cogatque solvere ea quæ iudex solvenda definivit; præter pecuniam creditam, et litis expensas, frequenter etiam mulctam constitutam in temerè litigantes. Is est quem Mathæus vocat *ministerium*.

VERS. 59. — DICO TIBI. Quod si fiat, hoc tibi certò affirmo, quod NON EXIES, etc.

MINUTUM. Mathæus *quadrantem*, qui duo minuta complectebatur: mens enim Domini fuit, minimi pretii nummulum dicere, qui solvendus restat. Sensus est: Summo tecum jure agetur, non liberaberis à carcere donec pœnas lueris extremas, tantas quantas exiget extremus iustitiæ rigor, sive æternas pro offensâ gravi, sive temporarias pro levi: nam et huc spectare locum, Cyprianus, cum alibi, tum epistola 52, auctor est. Nunquam igitur liberandi sunt, qui gravi debito obnoxii hinc decesserint; nam cum æternam divinæ iustitiæ debeant pœnam, nihil illic de suo jure remittat, nunquam fecerint aut luerint satis; solvent semper, persolvent nunquam, juxta Bedam in Lucam. Cum aliis porrò etsi similiter extremo rigore agatur, ut iustitiæ satisfaciant; nihil prohibet tamen, quin eis succurri possit; non ita ut iustitiæ non satisfiat, sed satisfaciendo iustitiæ pro eis qui à Christi corpore et communione membrorum illius inter se mutuâ, hoc est, sanctorum communionem, separati non sunt, sicut separati sunt ii quos gehenna exceperit.

CHAPITRE XIII.

1. En ce temps-là même, quelques personnes se trouvèrent là qui lui parlaient des Galiléens, dont Pilate avait mêlé le sang avec leurs sacrifices.

2. Sur quoi Jésus prenant la parole, leur dit: Pensez-vous que ces Galiléens fussent les plus grands pécheurs de toute la Galilée, parce qu'ils ont été traités de la sorte?

3. Non, je vous en assure; mais si vous ne faites pénitence, vous périrez tous aussi bien qu'eux.

4. Croyez-vous aussi que ces dix-huit hommes sur lesquels la tour de Siloé est tombée et qu'elle a tués, fussent plus coupables que tous les habitans de Jérusalem?

5. Non, je vous en assure; mais si vous ne faites pénitence, vous périrez tous aussi bien qu'eux.

6. Et il leur dit cette parabole: Un homme avait un figuier planté dans sa vigne; et venant pour y chercher du fruit, il n'y en trouva point.

7. Alors il dit à son vigneron: Il y a déjà trois ans que je viens chercher du fruit à ce figuier sans y en trouver: coupez-le donc; car pourquoi occupe-t-il encore la terre?

8. Le vigneron lui répondit: Seigneur, laissez le encore cette année, afin que je laboure au pied, et que j'y mette du fumier.

9. Peut-être portera-t-il du fruit; sinon, vous le ferez couper.

10. Erat autem docens in synagogâ eorum sabbatis.

11. Et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo : et erat inclinata, nec omninò poterat sursùm respicere.

12. Quam cùm videret Jesus, vocavit eam ad se, et ait illi : Mulier, dimissa es ab infirmitate tuâ.

13. Et imposuit illi manus, et confestim erecta est, et glorificabat Deum.

14. Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbato curâset Jesus, dicebat turbæ : Sex dies sunt in quibus oportet operari : in his ergo venite, et curamini, et non in die sabbati.

15. Respondens autem ad illum Dominus, dixit : Hypocritæ, unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum aut asinum à præsepio, et ducit adquare ?

16. Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit Sathanas, ecce decem et octo annis, non oportuit solvi à vinculo isto die sabbati ?

17. Et cùm hæc diceret, erubescabant omnes adversarii ejus ; et omnis populus gaudebat in universis quæ gloriosè fiebant ab eo.

18. Dicebat ergo : Cui simile est regnum Dei, et cui simile æstimabo illud ?

19. Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, et crevit, et factum est in arborem magnam : et volucres cœli requiverunt in ramis ejus.

20. Et iterùm dixit : Cui simile æstimabo regnum Dei ?

21. Simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum.

22. Et ibat per civitates et castella, docens, et iter faciens in Jerusalem.

23. Ait autem illi quidam : Domine, si pauci sunt qui salvantur ? Ipse autem dixit ad illos :

24. Contendite intrare per angustam portam : quia multi, dico vobis, quærent intrare, et non poterunt :

25. Cùm autem intraverit paterfamiliâs, et clausurit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium dicentes : Domine, aperi nobis : et respondens dicet vobis : Nescio vos unde sitis.

26. Tunc incipietis dicere : Munducavimus coram te, et bibimus, et in plateis nostris docuisti.

27. Et dicet vobis : Nescio vos unde sitis : discedite à me, omnes operarii iniquitatis.

28. Ibi erit fletus et stridor dentium, cùm videritis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno Dei, vos autem expelli forâs.

29. Et venient ab oriente et occidente, et aquilone et austro, et accumbent in regno Dei.

30. Et ecce sunt novissimi qui erunt primi, et sunt primi qui erunt novissimi.

31. In ipsâ die accesserunt quidam Phariseorum, dicentes illi : Exi, et vade hinc, quia Herodes vult te occidere.

32. Et ait illis : Ite, et dicite vulpi illi : Ecce ejicio

10. Mais comme il enseignait un jour de sabbat dans leur synagogue,

11. Il se trouva là une femme possédée d'un esprit qui la rendait malade depuis dix-huit ans ; elle était toute couchée, et ne pouvait point du tout regarder en haut.

12. Jésus la voyant, l'appela, et lui dit : Femme, vous êtes délivrée de votre infirmité.

13. Et il lui imposa les mains ; et étant aussitôt redressée, elle rendit gloire à Dieu.

14. Mais le chef de la synagogue indigné de ce que Jésus l'avait guérie un jour de sabbat, dit au peuple : Il y a six jours destinés pour travailler ; venez en ces jours-là vous faire guérir, et non pas le jour du sabbat.

15. Le Seigneur prenant la parole, lui dit : Hypocrites, y a-t-il quelqu'un de vous qui ne délie son bœuf ou son âne le jour du sabbat ; et ne les tire de l'étable pour les mener boire ?

16. Pourquoi donc ne fallait-il pas délivrer de ses liens, en un jour de sabbat, cette fille d'Abraham, que Satan avait tenue ainsi liée durant dix-huit ans ?

17. A ces paroles, tous ses adversaires demeurèrent confus ; et tout le peuple était ravi de lui voir faire tant d'actions glorieuses.

18. Il disait aussi : A quoi est semblable le royaume de Dieu, et à quoi le comparerai-je ?

19. Il est semblable à un grain de senevé qu'un homme prend, et jette dans son jardin, et qui croît jusqu'à devenir un grand arbre ; de sorte que les oiseaux du ciel se reposent sur ses branches.

20. A quoi, dit-il encore, comparerai-je le royaume de Dieu ?

21. Il est semblable au levain qu'une femme prend, et met dans trois mesures de farine, jusqu'à ce que toute la pâte soit levée.

22. Et il allait par les villes et par les villages, enseignant, et s'avancant vers Jérusalem.

23. Et quelqu'un lui ayant demandé : Seigneur, y en aura-t-il peu de sauvés ? Mais Jésus leur dit :

24. Faites effort pour entrer par la porte étroite ; car je vous assure que plusieurs chercheront à y entrer, et ne le pourront.

25. Et quand le père de famille sera entré, et qu'il aura fermé la porte, vous vous trouverez dehors, et vous vous mettrez à heurter, en disant : Seigneur, ouvrez-nous ; mais il vous répondra : Je ne sais d'où vous êtes.

26. Alors vous commencerez à dire : Nous avons bu et mangé avec vous, et vous avez enseigné dans nos places publiques.

27. Et il vous répondra : Je ne sais d'où vous êtes, retirez-vous de moi, vous tous qui faites des œuvres d'iniquité.

28. Ce sera alors qu'il y aura des pleurs et des grimemens de dents, quand vous verrez qu'Abraham, Isaac et Jacob, et tous les prophètes seront dans le royaume de Dieu, et que vous serez jeté dehors.

29. Et il en viendra d'orient et d'occident, du septentrion et du midi, qui auront place au festin dans le royaume de Dieu.

30. Et ceux qui sont les derniers seront alors les premiers ; et ceux qui sont les premiers seront alors les derniers.

31. Le même jour, quelques-uns des pharisiens vinrent lui dire : Allez-vous-en ; sortez de ce lieu, car Herode veut vous faire mourir.

32. Il leur répondit : Allez dire à ce renard : J'ai

dæmonia, et sanitates perficio hodiè et cras, et tertià die consumor.

33. Verùm tamen oportet me hodiè et cras et sequenti die ambulare, quia non capit prophetam perire extra Jerusalem.

34. Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, quotiès volui congregare filios tuos, quemadmodùm avis nidum suum sub pennis, et noluisti!

35. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cùm dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

encore à chasser les démons, et à rendre la santé aux malades aujourd'hui et demain, et le troisième jour je serai consommé.

33. Cependant il faut que je continue à marcher aujourd'hui et demain, et le jour d'après; car il ne faut pas qu'un prophète meure hors de Jérusalem.

34. Jérusalem, Jérusalem, qui tués les prophètes, et qui lapides ceux qui te sont envoyés, combien de fois ai-je voulu rassembler tes enfants, comme une poule rassemble ses petits sous ses ailes, et tu ne l'as pas voulu!

35. Le temps s'approche où vos maisons demeureront désertes. Or je vous dis que vous ne me verrez plus, jusqu'à ce que vous disiez: Béni soit celui qui vient au nom du Seigneur.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — IPSO IN TEMPORE, eodem illo tempore, quo nimirum Dominus Jesus de iis quæ præcedunt concionabatur.

NUNTIANTES rem novam et quæ recenter accidisset.

ILLI, Domino Jesu, ut cui ignotam adhuc esse crederent quemadmodùm aliis perlisque.

DE GALILÆIS quibusdam.

MISCUIT, miscuerat; quos Pilatus occidi jusserat, intereà dùm sacrificarent, occupatos offerendis sacrificiis, ita ut sanguis ipsorum commiseretur sanguini hostiarum quas offerebant. Quid commiserint isti Galilæi, ob quod Pilatus eos ita jusserit trucidari, incertum est; plerique tamen id factum existimant, eò quòd sectatores essent Judæ Galilæi, cujus mentio est Act. 5, v. 37; tenentes, Judæos Dei filios, nullum tributum debere Cæsari, nec pro Cæsare imperioque Romano sacrificium offerre debere, denique nullum ipsis agnoscendum esse dominum, præter Deum solum. Ita Cyrillus in Catenâ, Theophylactus, Titus, Euthymius, in commentario hujus loci, Oecumenius scribens in caput 5 Actorum. Hujusmodi enim hæretici, diù post extinctum ducem Judam Galilæum superfuisse, atque inter Galilæos cumprimis, non dubium est. Hi igitur cùm adversarios se præberent Cæsaris populique Romani, ita ut reliquum etiam populum Judæorum suis dogmatis ad rebellionem provocarent, numero aliquo congregati ad sacrificium Deo Jerosolymis in templo offerendum, à Pilato id resciscente (cui semper præstò erat præsidium militare in arce Antonia templo proximâ) jussi sunt inter ipsa sua sacrificia truci-

dari. Nec enim in Galilæâ hi trucidati sunt, cui Pilatus non præerat: nec extra templum Jerosolymitanum sacrificarunt, pertinacissimi legis propugnatores, eâ solâ hæresi, quam diximus, à Pharisæis discreti, quod testatur Josephus, lib. 18 Antiq., cap. 2. Hoc recens Pilati facinus, cùm vulgi sermone spargi inciperet, quidam retulerunt Jesu Judææ civitates vicosque peragranti, non solum tanquàm rem novam et crudelem, verùm multò magis ut audirent quid Jesus sentiret de Galilæis illis: videbantur enim plerisque, Deo admodum fuisse exosi atque abominabiles, quòd sacrificia ipsa, quæ ad Deum sibi placandum offerebant, non solum reprobata, verùm etiam versa ipsis essent in interitum.

VERS. 2. — RESPONDENS, scilicet Jesus, quod Græcè ac Syriacè exprimitur.

ILLIS, qui illud nuntiaverant, et cæteris omnibus præsentibus, occasionem captans ædificandi præsentibus, ex allatis novis nuntiis, ut ex aliâ re qualibet.

PRÆ OMNIBUS, scilicet aliis seu reliquis GALILÆIS PECCATORES, scelerati, Deo invis; non enim qualescumque peccatores intelliguntur, quales sunt etiam justis. Est autem phrasis Hebraica, *præ omnibus Galilæis peccatores*, pro peccatores magis quàm omnes reliqui Galilæi, aut cæteris Galilæis graviores.

QUIA TALIA PASSI SUNT, qualia non alii, ex eo quòd talia passi sunt subito atque inter sacra neci dati. Ponit ac concedit Galilæos illos fuisse sceleratos peccatores (quanquàm illud ex calamitate illâ non necessario consequeretur, cùm et justis possit accidere) et supplicium promeruisse quod passi sunt, quâ parte à

VERS. 1. — ADERANT AUTEM QUIDAM IPSO IN TEMPORE, quo Christus ista prædicabat, NUNTIANTES EI, tanquàm novum aliquid, et recenter gestum. Talia enim nuntiarum solent, res olim gestæ commemorari; ut satis hinc pateat falli eos qui historiam istam tringinta circiter annis ante contigisse putant. DE GALILÆIS, non tam natione quàm sectâ, ut videtur; nam aliqui natio Galilæa non suberat Pilato. QUORUM SANGUINEM PILATUS MISCUIT, etc., quia eos offerendis sacrificiis occupatos occidit. De nullâ hujusmodi Galilæorum clade exstat usquàm mentio. Unde aliqui putant per Galilæos hic intelligi Samaritanos, tanquàm Galilæis vicinos: nam eorum aliquos Pilatus prope montem Garizin occidit, de quo Josephus, 18 Antiq., c. 5, et Hegesippus lib. 2 de Excidio Jerosolymæ. Multò verisimilius, quod narrat Chrysost.,

in Catenâ, et sequuntur Theophyl., Euthym., Titus, Bostrensis, in hunc locum, fuisse sectatores Judæ Galilæi, qui teste Hieron. in cap. 3 ad Titum, et Josepho, duraverunt usque ad tempora Christi, et ultra. Docebant isti non esse tributum dandum Cæsari, nec agnoscendum dominum, nisi Deum; proinde pro imperatore, Romanoque imperio non esse sacrificandum. Propter istos vult Hieron. Apostolum scripsisse ad Rom.: *Cui tributum, tributum*; et ad Titum: *Admone illos principibus et potestatibus obedire*; et ad Timoth.: *Obsecro fieri orationes, etc., pro regibus*. Horum igitur aliquos in sacrificando deprehensos jussit Pilatus velut seditiosos opprimi. An autem hoc contigerit in Galilæâ, an potius Jerosolymis, ubi erat sacrificandi locus, ex Scripturâ vel aliunde non liquet.

VERS. 2. — ET RESPONDENS DIXIT; occasionem cap-

Deo illatum fuerat; nam de Pilato tacet; sed quærit, an ex eo quòd Deo infligente passi sunt supplicio, iudicandi sint soli inter Galilæos peccatores, et soli hujusmodi supplicium promeriti tanquam sceleratiores et deteriores omnibus aliis Galilæis, qui nihil hujusmodi haectenus passi fuerant. Hoc enim videtur iudicium fuisse nuntiorum illorum ac vulgi; ut certè solet hominum ingenium, peccatum ex poenâ æstimare, et illos iudicare peccatores vel solos vel cæteris pejores, quibus hoc in mundo adversa insueta contingunt.

VERS. 3. — NON. Respondet sibi ipse, et corrigit communem illam vulgi opinionem. Affirmo vobis quòd non ex eo quòd soli inter Galilæos talia passi sunt, iudicandi sint soli inter Galilæos peccatores, aut cæteris Galilæis sceleratiores. Non enim pro modo peccatorum, externæ illæ ac spectabiles calamitates, æqualiter omnibus obveniunt in hoc mundo.

SED DICO VOBIS, NISI PŒNITENTIAM HABUERITIS, infra v. 5, et alibi vertit, *pœnitentiam egeritis*. Μετανοήσῃτε pœniteritis, pœniterit vos peccatorum vestrorum, et vitam in melius emendaveritis.

OMNES, vos tam Judæi quàm Galilæi. Alloquitur præsentem omnes, et in eis universum populum Israel, cujus longè maxima pars à Deo et Christo aversa erat.

SIMILITER æquè itidem, perinde ut illi, quin etiam simili ratione PERIBITIS, divinâ ultione oppressi, si non in hoc, certè in futuro seculo. De futuro seculo intelligunt Bonaventura et alii Latini; de præsentem Cyrilus et alii Græci: nos utramque expositionem jungimus; quia plerique præsentium quos Christus alloquitur, divinam ultionem in hoc seculo non senserunt, licèt populus Judaicus, quadragesimo circiter post anno, eam senserit, et quidem talem qualem hi Galilæi, reprobatus cum sacrificiis suis, et Romanorum potestati ad interitum traditus; vix enim dubium quin et huc Dominus respexerit, quod Græci adnotant. Dicit ergo: Etiam vos omnes estis peccatores, Deo exosi et digni simili interitu, fortè etiam quidam vestrum illis sceleratiores et acerbo fine digniores; sed qui justitiâ usus erga illos, illis justè traditis ad interneconem in manu gentium, misericordiâ utitur erga vos, dilato supplicio vestro, si fortè illorum interitu admoniti, pœnitentiam ineatis. Quòd ergo vos haectenus non similiter perdat Deus, clementia ejus est, invitantis vos ad pœnitentiam, quâ effugere queatis interitum vobis itidem debitum: quòd si pœnitentiam non amplectamini, peccata non detestemini, vitam non emendetis, Christum fide

tans ex quolibet eventu corrigendi homines: PUTABIS, QUOD HI GALILÆI, etc., more scilicet hominum, qui ex calamitate unius præ alio, statim augurari solent, majorem unius quàm alterius esse culpam. Hanc itaque vulgi opinionem corrigit Christus.

VERS. 3. — NON, DICO VOBIS, id est, non propterea Galilæi illi sceleratiores cæteris Galilæis fuisse existimandi sunt; SED, hoc dico vobis, NISI PŒNITENTIAM HABUERITIS, OMNES, sive Judæi, sive Galilæi (intelligit autem multò maximam eorum partem) SIMILITER PERIBITIS; nempe gladio Cæsaris, morte violentâ in ipsi sacrificiis vestris, propter rebellionem adversus

non recipiatis, hoc certum habetote, simile iudicium vobis paratum est, æquè malè peribitis, multi in hoc seculo, delendi à Romanis, omnes in futuro; nullius enim scelera Deus inulta sinet. Quorumdam scelera modò punit, partim ut Providentiam suam cum justitiâ conjunctam declaret, partim ut alii exemplo territi, ad pœnitentiam provocentur; sed omnium certo certius est puniturus, qui pœnitentiâ non occurrerint. Ubi ergo videmus aut audimus aliquod divini iudicii specimen, sciamus Deum clamare, ut de se quisque cogitet, et recordetur peccatorum suorum, iræque Dei etiam in se desævituræ, nisi pœnitentiam agat.

VERS. 4. — Sicut, Græcè, *aut*.

ILLI DECEM ET OCTO, Jerosolymitæ.

CECIDIT. Non ita pridem.

IN SILOE; subauditur, fluvio, et intelligitur *in pro ad positum*: turris ad fluviolum Siloe ædificata. Pro Siloe Hebraicè scribitur שֶׁלֹחַ, quod Judæi pronuntiant *Silloah*, Latini *Siloe*; Græci scribunt *Siloam*; est autem fons ad radices montis Sion (Hieronymus in Isaïam 8, v. 6) et fluviolum seu aquæductum ex eo fonte promanans in civitatem Jerosolymorum, cujus mentio est illo Isaïæ loco, efficiens et natatoriam seu piscinam, de quâ Nehem. 3, v. 15, et Joan. 9, v. 7. Ad hunc fluviolum seu piscinam ipsam, ædificata fuerat turris, quæ tempore Christi Domini prædicantis fortuitò collapsa, oppresserat octodecim cives Jerosolymitanos.

ET, etiam, Græcè et Syriacè non legitur.

DEBITORES, rei, hujusmodi pœnæ ac mortis. Syrus legit, *peccatores*, ut supra, v. 2, sed debitores iidem intelliguntur qui peccatores; quod quâ de causâ fiat, docuimus supra.

PRÆTER OMNES, *præ omnibus* vertit supra, v. 2. Soli inter omnes habitatores Jerusalem, vel hi magis quàm reliqui, peccatis suis promeruerint hujusmodi interitum? Recenti exemplo de Galilæis in medium proposito, addit nuperum de Jerosolymitanis, quò manifestius doceat, non solum Galilæos, sed et Jerosolymitanos, atque adeò Judæos omnes, Deo ob peccata invisos esse, et perdendos justo Dei iudicio, nisi pœnitentiæ remedio occurrerint. Poterat quidem fortuitò factum videri quòd Jerosolymitani isti, repentino et nec opinato turris casu oppressi fuerint; sed docet Jesus nihil casu aut fortunâ fieri, si Deum respicias; quæ casu fieri videntur, omnia divinæ Providentiæ nutu ac moderamine fieri; atque hic quidem manifestum à divinâ Providentiâ exemplum editum,

Cæsarem. Nam eo modo multos periisse, et illam fuisse excidii Jerosolymitani originem, narrat Josephus. Sed quia tali modo pauci eorum, qui præsentem aderant, perierunt, rectius dixeris, illud, *similiter*, non aliud significare, quàm perinde seu æquè non minus, quàm alii peribitis, sive in hoc seculo, sive in futuro, quòd maximè patet ex v. 5. Neque enim omnes, neque multi similiter lapsi turris perierunt; nam pauci à Deo in exemplum terroremque multorum pœnis illis extraordinariis puniri solent.

VERS. 4. — SICUT ILLI DECEM ET OCTO, Jerosolymitani, SUPRA QUOS CECIDIT TURRIS IN SILOE; id est, ad

tum erga interfectos quos punivit pro meritis (ponit enim et hos peccatores fuisse, dignosque hujusmodi exitio) tum erga reliquos Jerosolymitanos, quos proposita terroris materiâ, pœnitentiæ admonuit. Reliqua petantur ex versu superiore.

VERS. 5. — NON. Beda scribens in hunc locum : *Et isti Jerosolymite, inquit, quemadmodum et illi Galilæi, non soli fuere peccatores, sed in terrorem sunt reliquorum puniti.* Similiter Titus Græcus : *Non oppressit illos turris, quasi hi soli cæteros omnes scelere et nequitia vicerint, verum per paucorum necem, omnibus qui Jerosolymorum civitatem incolabant, exemplum propositum est.*

OMNES vos, sive Jerosolymitani, sive Galilæi aut Judæi (licet ad tempus toleremini) PERIBITIS. Divinam vindictam experiemini, certò quidem in seculo futuro, sed et in hoc seculo vestrum complures, unâ cum gente vestrà, oppressi ruinis civitatis Jerosolymorum, obsidendæ à Romanis, tum cum universa gens in eam coacta fuerit. Reliqua petenda sunt ex versu tertio.

VERS. 6. — ET abest à multis Latinis libris non minùs quàm à Græcis ac Syricis : non superfluit tamen, pro *etiam* positum, sed valet ac si dicatur *addebat*.

HANC SIMILITUDINEM seu parabolam, ut est Græcè : quâ intelligendum daret Judæis, quòd hactenùs non essent perditì et subversi à Deo, quinimò quòd temporis aliquid adhuc ipsis restaret, non ex eo esse, quòd nunc non mererentur perdi ac subverti (cum justissimè id mererentur), sed ex Dei longanimitate, expectantem pœnitentiam eorum, accedente ipsius Christi intercessione.

ARBOREM FICI, ficum.

QUIDAM paterfamiliàs.

IN VINEA SUA, in agro suo vitibus consito. Sunt ficus vineis familiares. *Vinea autem munus est*, inquit Euthymius ; ficus Synagoga, auctoribus veteribus, inter Latinos, Ambrosio, Bedà ; inter Græcos, Theophylacto, Tito, Euthymio. Significatur ; Deo, cujus est terra et plenitudo ejus, psalmi 23, v. 1 ; inter varios mundi populos, unum esse Judaicum, qui sæpè vineæ, Isaia 5, v. 1 ; Jerem. 2, v. 21 ; Matth. 21, v. 33 ; hic ficu comparatur, ut etiam Matth. 21, v. 19. Solent

Siloe ædificata. Est autem fons ad radices montis Sion, ut tradit Hieron. in v. 6, c. 8 Isaia, itemque aquæductus ex eo fonte manans, qui efficit in Jerusalem piscinam seu natatoriam Siloe, de quâ mentio est Joan. 9, versu 7 et 2 Esdræ, cap. 5, versu 5. Hic ergò turris ædificata oppresserat lapsu duodecim viros. PUTATIS ERGO, QUIA ET IPSI DEBITORES FUERINT hujusmodi violentiæ et impestivæ mortis propter peccata, scilicet sua, PRÆTER OMNES HOMINES, id est, præ omnibus sicut eadem phrasis Græca vertitur v. 2. **HABITANTES IN JERUSALEM?** Per quod insinuat ibidem, scilicet juxta natatoriam Siloe ruinam illam contigisse.

VERS. 6. — DICEBAT AUTEM HANC SIMILITUDINEM, Græcè parabolam : **ARBOREM FICI HABEBAT QUIDAM, paterfamiliàs, qui Deum hoc loco videtur significare, PLANTATAM IN VINEA SUA, id est, agro vitibus consito ; quia ficus sunt vitibus familiares.** August., serm. 51, de Verbis Domini, et Greg. in hoc Evang., per *ficum* intelligunt genus humanum. Sed genus humanum

enim, nunc singuli homines, nunc populus universus, arbori comparari, quòd ad ferendum fructum Deo gratum, ad exercenda opera virtutum, sint in hoc mundo à Deo collocati ; Matth. 3, 10, *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, etc.*

ET VENIT, frequenter scilicet.

QUÆRENS, ut quæreret, ut viseret an non ferret quo frui posset fructum ; et pro sed, NON INVENIT fructum in eâ toto triennio. *Quærebat Dominus, inquit Ambrosius : non quia fructum ficulnæ deesse nesciret ; sed ut ostenderet in figurâ, quia fructum synagoga jam habere deberet.* Toto triennio, ad hujus usque parabolæ propositionem, quo Judaicus populus Christo doctore et cultore est usus, sterilis fide in Christum et bonis operibus mansit, nec dignum pœnitentiâ fructum tulit.

VERS. 7. — CULTOREM VINEÆ, et eorum quæ in vineâ. Seipsum intelligit Christus (auctore Tito) quem Deus Pater in mundum eo fine miserat, ut homines sic coleret et appareret, ut fructum ferrent justitiæ, et inprimis Judæos per ficum hic significatos, quibus tunc aderat, ut adhibitis doctrinâ ac miraculis fœcundos redderet.

ANNI TRES SUNT EX QUO, tres annos, scilicet continuos. Tres anni in ficulnæ perficiunt justum tempus expectationis fructuum.

VENIO, venire consuevi.

SUCCIDERE, excinde, radicibus evelle. Solent enim id domini, non per se, sed per colonos suos facere.

UT QUID VEL OCCUPAT TERRAM? q. d. : Frustra et inutiliter occupat, ne digna quidem est loco suo, quæ nutrita succo loci, nihil profert fructus. Græcè est, *καταργεῖ* quod Syrus vertit *otiosam detinet*, alii *inertem reddit* ; nam τὸ ἄργον dicitur quod ignavum est et iners nullisque viribus ; ita ut amplius quid significetur, nimirum, quòd non tantum frustra et inutiliter occupet terram, sed etiam eum quem occupat terræ locum, ignavum reddat, et nihil virium exerentem, nihil fructus gignentem, qui si aliâ plantâ consitus esset, exertis viribus fructum produceret, et fœcunditatem suam reipsâ probaret. Indigna igitur censenda loco, quem alia arbor suâ feracitate possit commendare. Porrò non est intelligendum Deum patrem hujus-

propter amaritudinem rectius comparatur sicomoro et oleastro ; nec faciliè ostendi potest, quænam sit vinea, in quâ plantata erit si ficus est genus humanum. Itaque aptius per *ficum* intelligas populum Jerosolymitanum seu Jerusalem de quâ proximè præcesserat, ut ita vinea Domini Sabaoth sit tota domus Israel, juxta prophetiam Isaia, c. 5, v. 7, in ejus medio Jerusalem plantata, et ad dulcedinem spirituum fructuum profereandam per prophetas et sacerdotes exculta fuerat. ET VENIT, frequenter scilicet ; nam Græcè præteritum est, QUÆRENS FRUCTUM IN ILLA, pietatem, justitiam, bona opera ; ET NON INVENIT, sed folia tantum, solam scilicet externarum caeremoniarum pompam. Quæsitv autem non quasi vesiret ficum fructibus carere, sed ut sic ostenderet in figurâ, quòd fructus jam habere deberet, inquit Ambrosius.

VERS. 7. — DIXIT AUTEM, Deus scilicet, tanquam paterfamiliàs, AD CULTOREM VINEÆ, quem Augustinus intelligit esse omnem sanctum, quia intercedunt pro

modi verbis ad Christum Filium usum fuisse, sed parabolicè significatur, ex quo venerat Christus, et cœperat Judæos docere et excolere miraculis et pœnitentiæ regniq̄e prædicatione, usque ad hoc tempus quo hæc dixit, qui erat annus tertius; nihil ab eo profectum fuisse apud Judæos; non fuisse eos hæcenus conversos à viis suis pessimis, neque Christum recepisse, aut Deo grata opera conatos edere; non quòd nulli, sed quòd admodum pauci, cæterorum et populi respectu, quod Euthymius adnotat; itaque justo Dei judicio promeritos, ut tanquàm terræ inutilia pondera, adeòque nociva, extirpentur, tum ex hoc, tum ex futuro seculo, et ablatum ab eis regnum Dei, detur genti faciendi fructum ejus, id quod fore prædicatur Math. 21, v. 43.

VERS. 8. — AT ILLE RESPONDENS DICIT, SYRUS: DIXIT COLONUS.

ILLI, patrifamiliàs.

DIMITTE ILLAM, relinque illam suo loco ET HOC ANNO, uno adhuc anno.

USQUEDUM FODIAM (fodero), et mittam (misero) STER-CORA (fimum). Ambrosius in commentario et Augustinus, sermone 51 de Verbis Domini, legunt *cophinum stercoris*. Donec adhibuero omnia opportuna et accommodata ut fructum ferat, ita ut nihil reliquum sit quod facere queam; donec extremam culturam tentavero, quæ ad curandas arbores hujusmodi est, ut effosâ humo, radix hieme aeri pateat, tandemque superinjecto fimo tegatur. Probi coloni ingenium est, ut non libenter sinat agrum aut vineam suam nudari arboribus suis, aut extirpari quam ipse educaverit plantam, potiusque in se quodammodò culpam sterilitatis transferat, quasi non satis diligentia adhibuerit, quàm permittat evelli, priusquàm extrema omnia tentaverit et expertus sit. Hujusmodi animo præditi sint oportet, qui ad excolendam domini vineam constituti sunt, ut iram Dei avertere conentur ab iis qui steriles sunt virtutibus, et ad fœcunditatem eos modis omnibus adducere. Significatur ergo, quòd quamvis justitia Dei ferret, ut hoc tertio Christi prædicantis anno, excinderet Judaicum populum universum, pœnitentiæ studium obstinatè recusantem; non minùs quàm Galilæos illos et Jerosolymitas, de quibus mox: tamen

peccatoribus; Ambrosius apostolos, Hieron. in c. 5 Habacue satis commodè Michaelæum et Gabrielem quibus synagogæ fuerat commissa cura; sed opportunùs videtur Iitus, Euthymus et Theopyl., intelligere Christum Dominum, utpote quem Pater in mundum miserit, ut Judæos, velet vineam suam, et inprimis Jerusalem, tanquàm ficum, doctrinâ et miraculis excoleret. ECCE ANNI TRES SUNT, quia tertius jam agebatur annus prædicationis Christi quo toto tempore sterilis ficus permanserat. Recte itaque tres annos exprimit, quòd illi sunt justum tempus expectationis fructuum, respectu hœus, post quos si non ferat, nunquàm latura et sterilis judicatur. Itaque succide illam: UT QUID ETIAM TERRAM OCCUPAT? quasi dicat: Ne quidem digna est loco suo, quo plantata est, quia ille, si aliâ arbore esset constitus, fructus uberes proferre posset? unde Græcè *terram inertem facit*. Colonus vero respondit.

VERS. 8. — DIMITTE ILLAM ET HOC ANNO, id est,

Christi mediatoris intercessione factum esse (*precatur pro Judæis*, inquit Euthymius, *ut qui ex Judæis humanitatem assumpsit, et pro cognatis juxta carnem obsecrat*); ut dilata vindicta sit, si fortè majori etiam quàm hæcenus operâ adhibitâ, ad fidem et pœnitentiâ populus ille posset adduci. Certè deinceps majora et efficaciora remedia Christus adhibuit: nam præterquàm quòd assiduus fuerit in ædificando illo populo, precibus, exemplis, doctrinâ, miraculis, mortem obiit innumeris signis coruscantem, tertio à morte die resurrexit vel inimicis testibus, quadragesimo die digressus in cœlum, quinquagesimo misit in discipulos suos Spiritum sanctum, tantâ virtute et miraculorum eopiâ atque evidentiâ testimonium per eos reddentem veritati, de Jesu Christi resurrectione consensuque ad dexteram Patris, et ad fidem ac pœnitentiâ adhortantem, quanta non posset major requiri. Hæc facta potissimùm quarto ab initio prædicationis Christi anno; hujusmodi fuère, ut nihil prætermisum videri possit, quod ad provocandum populum illum ad ferendum honorum operum fructum faceret, clamantibus apostolis: *Pœnitentiâ agite, et baptizetur unusquisque vestrâ in remissionem peccatorum*, etc. *Salvamini à generatione istâ pravâ*, etc. Denique meritò tunc Christus usurpare potuerit illud Isaïæ cap. 5, v. 4: *Quid est quod debui ultra facere vineæ meæ, ficui meæ, et non feci ei?* Hæc est igitur fossio illa et stercoratio, maxima ac præstantissima arboris cultura, quarto anno adhibita, quam extremam tentare promittit Christus, ut eam ad fructificandum adducat.

VERS. 9. — ET SIQUIDEM, et quidem si FECERIT FRUCTUM. Oratio est defecta altero membro, juxta figuram quæ aposiopesis dicitur, quando, præ iracundiæ aut doloris vehementiâ, sermo abruptitur, et dimidium sententiæ reticetur. Christus vinitor, videns Judaicum populum multò procliviorè ad sterilitatem quàm ad fœcunditatem, et, etiam omnibus quæ posset tentatis, vix sperans fructum; quasi intercepto præ tristitiâ anheliu, sermonem haud perficit. Hujusmodi quid adnotat Beda. *Defectiva oratio est*, inquit Euthymius: *deficit enim, benè se res habet, vel benè quidem*. Liceat subadire, clementer cum

uno adhuc anno, quod Hieron. dictum putat tempore passionis Christi jam instantis, quo Jerusalem excidenda fuerat, nisi Christus ei adhuc tempus pœnitentiæ impetrâset. USQUEDUM FODIAM CIRCA ILLAM, ET MITTAM STER-CORA, id est, donec extremam culturam fœcundandis arboribus utlem tentavero, quod solet fieri effodiendo humum, ut radix aeri pateat, et humorem colligat, et rursùm injecto fumo contegatur. Ista cultus quarto prædicationis anno et sequentibus per apostolos adhibita fuit, sicut Acta apostolorum testantur.

VERS. 9. — ET SIQUIDEM FECERIT FRUCTUM. Oratio suspensa est, ut Hieron. notat, quâ significare voluit se judicium de ficu domino relinquere. Suppleri autem potest hoc vel simili modo: *Benè se res habebit, seu non erit opus eam succidere: SIN AUTEM, supple nullum fecerit fructum, cum tantâ culturâ diligentia, IN FUTURUM SUCCIDES EAM, cum scilicet placuerit. Non enim determinat tempus, quasi urgens dominum, et statim à quarto anno succidatur, sed relin-*

conditionis suæ rectitudine nobilitateque abstractos, similes reddat jumentis insipientibus, terrena sola spectantes ac quærentes.

VERS. 12. — VIDERET SEU VIDISSET.

VOCAVIT EAM AD SE, advocavit, volens ei benefacere, *miseriçordia motus*, quod ait Euthymius, ultrò invitat eam ad accipiendam sanitatem, quam ferè non nisi rogatus conferre consueverat. Potuisset absentem sanare, sed voluit manifestum esse miraculum ad Dei gloriam; eò autem fecit, quòd coram universâ multitudine, in synagogâ ad rem divinam præsentem, surrexerit mulier, et ad Jesum accesserit, horrendum corporis sui habitum eo ipso monstrans omnibus.

ET AIT ILLI, postquàm advenisset; venit enim mulier, plena bonæ spei; nam et hujus rei causâ fortassè, ad eam synagogam in quâ Christus concionabatur accesserat.

DIMISSA, liberata, ES, ad verbum, *absoluta seu soluta es*, quòd respicit Christus ad id quod infra, v. 16, explicat, mulierem hanc quasi vinculis quibusdam à Satanâ ligatam fuisse.

AB INFIRMITATE TUA, omnibus conspicuâ. Est sermo hic operatorius, qualis ille in cœnâ: *Hoc est corpus meum*, infra 22, v. 19, efficiens quod significat; his enim verbis Jesus eam sanitati restituit, dicens simul et faciens; nec tamen ait *dimitteris* aut *absolveris*, præsentem tempore, sed præterito, *dimissa es*; intelligendum dans, quàm citò prolata esset enuntiatio hæc sua, tam citò perfectum fore id quod illa significâret; q. d.: Meum dixisse, fecisse est. *Voce certè divinissimâ, cœlestique potestate plenissimâ, feminæ hujus infirmitatem è medio profligavit*, ait Titus, ut et Theophylactus; nam pro imperio pronuntiat liberationem in manu suâ esse.

VERS. 13. — ET IMPOSUIT ILLI MANUS, scilicet hæc dicens. Non enim postquàm pronuntiasset verba versûs præcedentis, imposuit Jesus mulieri manus, sed simul, et imposuit illi manus, et pronuntiavit illa verba: *Dimissa es ab infirmitate tuâ*. Imposuit autem manus, non quòd necessarium id esset ad sanandum, sed ut significaret, in se sitam esse vim sanandi, aliasque ob causas quas enarravimus supra, 4, v. 40; et signanter ut occasionem præberet contradictioni, de quâ sequitur, ejusdemque refutationi.

CONFESTIM, eo ipso momento, ERECTA EST, surrecta

dorsum et cervicem, et consequenter faciem atque oculos in cœlum erigere, idque *annis decem octo*. Quo insinuat, inveteratam fuisse et à medicis desperatam infirmitatem. Non rectè autem putant quidam hic magicam intervenisse incantationem; nam, ut Tertull. docet in Apologetico, c. 23, potestas dæmonica totis viribus etiã per se studet operari, quod per magos operatur.

VERS. 12. — QUAM CUM VIDERET, JESUS VOCAVIT AD SE, ut voluntatem ejus beneficio præveniret, cum plerumque non nisi rogatus sanaret, ET AIT: MULIER, DIMISSA ES AB INFIRMITATE TUA. Græcè, *soluta es*: eadem metaphorâ, quâ versu 19, dicitur Satanâ eam infirmitate quasi vinculis quibusdam deorsum ligasse. Porrò, *dimissa es*, idem est quod, *dimitteris*, seu liberaris, per hunc ipsum scilicet sermonem, qui ope-

seu subrecta est, naturalem corporis situm recepit, sursùm caput corpusque erexit, atque ita permansi corpore et capite rectis, valentibusque pro arbitrio, nunc cœlum sursùm, nunc humum deorsùm aspicere. Tam facili negotio eam Jesus liberavit à morbo vetere ac planè immedicabili, insigne potentiae suæ specimen exhibens, ut et misericordiæ ac gratiæ; testatus se ideò venisse, ut miseris succurrat, et *dissolvat opera diaboli*, 1 Joan. 3, v. 8. Utinam et corda nostra terrenis addicta, sursùm ad cœlestia erigat.

GLORIFICABAT, laudabat, gratias agebat Deo, agnoscens divinum beneficium per Jesum in se collatum. Nec illa sola glorificabat, sed et universus, qui illic aderat, populus, haud dubium: conspicuum enim fuit cœleste miraculum, amplam omnibus ac certam Dei laudandi materiam præbens.

VERS. 14. — RESPONDENS, hujus rei gestæ occasione loquens.

ARCHISYNAGOGUS, præfectus illius synagogæ; unus aliorum nomine, nam potuerunt fuisse plures. Vide quæ diximus supra.

INDIGNANS, ægrè ferens, QUIA, quòd, SABBATO, die sabbati CURASSET, id est, sanasset; nec enim adhibitibus pharmacis sanavit, quod propriè significat Latinum curare; Jesus mulierem. Indignè tulit quòd die sabbati id fecisset Jesus, duas ob causas, unam quam præ se tulit, quòd eo opere violasset Jesus quietem sabbati, sanctè adeò à Deo mandatam, transgressus in synagogâ præceptum Dei, quod in synagogâ doceri et inculcari debeat; alteram, quam animo pressit, quòd die sabbati, quo populus maximâ multitudine convenerat, edidisset Jesus miraculum coram omnibus, quod proinde divulgandum hæc occasione et celebrandum ubique foret, magnâ cum gloriâ Jesu, quâ ipse urebatur. Utramque causam observavit Cyrillus in Catenâ, ubi ait: «Ingratæ synagogæ præsul, postquam vidit feminam humo repentem, solo tactu erectam, et divina referentem magnalia, ardens Domini gloriâ, irritatur invidiâ, arguitque miraculum, «quasi videretur sollicitari pro sabbato.»

DICEBAT, tanquàm suo fungens officio, TURBÆ, populo, ut subjecto sibi in synagogâ; non Jesu, veritus ejus auctoritatem et sapientiam, ne vicissim ab ipso reprehenderetur.

SEX DIES SUNT singulis hebdomadis concessi à Deo,

ratorius fuit, utpote faciens cœlesti potestate id quod significabat.

VERS. 13. — ET IMPOSUIT ILLI MANUS, hoc scilicet dicendo; simul enim fieri poterant, quæ non simul narrari. ET CONFESTIM ERECTA EST, id est, naturalem corporis habitum recepit, contactu simul et verbis absolutis; quæ operabantur quidem cum essent, sed tamen effectum suum exprimit in facto esse, non in fieri, eò quòd eis absolutis simul exstaret. Allegoricè explicat istam erectionem Aug., epist. 156, et Ambros., serm. 8 in psal. 118, quòd Christus vinculis peccatorum in terrena curvatos erigat ad cœlestia. Itaque

VERS. 14. — ARCHISYNAGOGUS, seu synagogæ præfectus, INDIGNANS QUIA SABBATO CURASSET. Vera indignationis causa erat invidia gloriæ Christi, ut observat

QUIBUS OPORTET OPERARI, eos qui operari volunt. *Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua*, ait lex, Exodi 20, v. 9; Deut. 5, v. 13.

IN HIS ERGO, his ergo diebus sex, VENITE ET CURAMINI (venientes sanemini), si velitis, qui estis ægroti aut infirmi; ET, pro sed, NON IN DIE SABBATI, septimo hebdomadæ, quo operari non licet. *Sex diebus operaberis, septimo die cessabis, non facies in eo quidquam operis*, ait iterum lex, Exodi 23, v. 12; Deut. 5, v. 14. Quasi dicat: Non ægrè fero quòd sanemini, non invideo vobis beneficium sanitatis, sed nolite illud petere die sabbati. Quare? quia dari non potest absque legis transgressione. Jesus iste qui vos sanat, sabbatum violat hujusmodi suis actionibus conferendæ sanitatis: ab eo igitur si die sabbati petatis sanari, suffragamini et consentitis ejus transgressioni; quod ne faciatis, pro officio vos moneo. Homo scilicet pius, legis zelo ductus, consulit populi salutem. Sex dies operi destinatos esse admonet, septimum quieti; sed quàm stultè ac perversè illud operari definit? Si manuum impositio facta ægrotis contraria est quieti sabbati, cur non et accessus ad synagogam? cur non et reliqua pietatis exercitia? cur non comedere ac bibere, adeoque vivere? Et ut humana opera contraria sint, cur divina? an neque Deus gratiam suam exerere die sabbati possit, quemadmodum hic manifestè? Atqui sabbatum ad hoc inter alia notanter institutum est, ut Dei gratia impleretur. Verumenimverò, non tam movit hunc archisynagogum religio sabbati, quàm invidia quæ torquebatur ob gloriam Jesu. Sabbato edita miracula, miris modis augebant gloriam et claritatem nominis Jesu, quòd coram universo populo ad rem divinam congregato ederentur, sicut mox diximus. Quare si rejicere ea in alios dies potuisset archisynagogus, quibus homines dispersi seorsum singuli suis vacant negotiis, minùs celebria ea fuissent, et minùs gloriæ Jesu, minùsque profectus ad fidem in Christum populo attulisset, quemadmodum Cyrillus annotat his verbis: *Hortatur, cæteris diebus dispersos, et propriis vacantes operibus, non sabbato, videre et mirari prodigia Domini, ne fortè credant*. Expressa igitur est hæc imago invidiæ, specie religionis oblectæ.

VERS. 15. — RESPONDENS AUTEM, igitur, AD ILLUM DOMINUS, Jesus. Ille populum fuerat allocutus, Jesus illi respondet pro populo, eò quòd mens ejus fuerat, non tam populum, quam obliquè Jesum in populi personâ damnare, tanquàm violatorem sabbati.

HYPOCRITÆ. Alloquitur archisynagogum illum, et,

Cyrill. in Catenâ, sed ei prætexit sollicitudinem religionis. Quare veritus Christum ipsum reprehendere, quasi fungens officio suo, dicebat turbæ: *SEX DIES SUNT, etc.*, quasi d.: Non vobis invideo beneficium sanitatis, sed sabbato dari non potest, ideòque nec peti, quia consentitis legis transgressioni. Christus autem larvam tali doctori detrahens, dixit ad illum, etiam reliquis consentientibus:

VERS. 15. — HYPOCRITÆ, quia invidiam vestram religione palliantes, aliud corde premitis, aliud verbo præfertis, UNUSQUISQUE VESTRUM SABBATO NON SOLVIT, pro usitato scilicet et usitato inter vos more, BOVEM,

quod Euthymius ait, *eos qui cum ipso erant*, nimirum reliquos archisynagogos, aut certè qui ejusdem cum ipso farinæ erant, quales multi erant; ex quorum hic sententiâ locutus fuerat. Hypocritas autem vocat, non conviciandi, sed corripiendi causâ, quòd tum ipsis tum aliis utile esset, retegì simulationem eorum, quâ aliud corde premebant, aliud sermone præ se ferebant. *Benè dicit hypocritam, principem synagogæ*, ait Chrysostomus in Catenâ, *quia faciem habebat legis cultoris, mens verò ejus erat versuti et invidi: non enim turbatur propter sabbatum quia violatur, sed propter Christum quia glorificatur*.

UNUSQUISQUE VESTRUM. Proprio more, qui inter ipsos obtinuerat, convincit.

NON, pro nonne.

BOVEM SUUM, funem quo bos aut asinus suus alligatus est præsepi.

ADAQUARE, aquare? q. d.: Ita est, negare non potestis, is mos est vester. Traditio enim et doctrina fuit veteris synagogæ, iis quæ sunt in beneficium animæ, id est, quæ pertinent ad periculum vitæ prohibendum, aut vitam sanitatemque alendam seu tuendam, non violari sabbatum; quanquàm hæc ætate eò usque excreverat quorundam Pharisæorum superstitione, ut nec hominem latrinis aut puteo ausi essent die sabbati extrahere.

VERS. 16. — FILIAM ABRAHÆ; existentem additur Græcè. Bovi et asino, stupidissimis et vilissimis bestiis, opponit mulierem, non tantum quia homo sit, id est, creatura rationalis, propter quam reliqua omnia animalia creata à Deo sint, psal. 8, v. 8; verum etiam quia genere filia Abrahæ, eodem titulo, quo omnes ipsi promiscuè gloriabantur, insignis, existens de semine sancto Abrahæ, electo à Deo et adoptato in populum peculiarem. Augebat hoc mulieris dignitatem, eò magis, quò ipsi Judæi pluris hoc in se singuli ducebant. Potest autem fieri quòd non minùs fide quàm genere, Jesus filiam Abrahæ esse significarit, quod multi annotant.

ALLIGAVIT, ligarat, quasi enim funibus adhibitis caput pedibus alligarat.

SATANAS, juratus hominum adversarius.

ECCE, pro jam, quod Latine dicimus.

DECEM ET OCTO ANNIS. Quò magis diuturnum est malum, eò promptius remedium apud misericordes animos meretur. Hoc temporis spatium admonet, quamvis miseris nostris non statim medeatur Deus, non tamen esse desperandum.

A VINCULO ISTO, miserimo et gravissimo.

AUT ASINUM, animal ignavum, nec homini comparandum, DUCIT ADAQUARE? Quod longè majoris operæ, quàm verbo aut manûs contactu sanare. Ex quo patet synagogam tunc tenuisse quòd operibus quæ spectarent ad vitam sanitatemque tuendam, non solum hominum, sed et brutorum, non violaretur sabbatum.

VERS. 16. — HANC AUTEM FILIAM ABRAHÆ, quo dignitatis epitheto magis luculentè eam opponit vilibus illis et stupidissimis animalibus; QUAM ALLIGAVIT SATANAS, tam miserabilis infirmitatis vinculo, idque tot annos, NON OPORTUIT SOLVI, etc., cum opus, quod lex permittit fieri omni animæ, non denegat animæ hu-

DIE SABBATI? Argumentum est à minori, seu ab eo quod minùs licitum videri poterat, hujusmodi: Permittitis vos ipsi vobis, ut boves et asinos vestros, bruta animalia, alligata præsepibus suis, diebus sabbati, solvatis et ducatis aquatum, idque ut benè illis sit, ne fortè ex siti illa morbum, vos damnùm incurratis, si potus ipsis eo die negetur: quantò ergo magis permittite mihi debetis, licitèque facio, si non brutum aliquid animal, sed mulierem, creaturam rationalem, sancto Abrahæ genere vobis conjunctam, die sabbati solvam ac liberem à vinculo, quo (humani generis adversario faciente) caput ipsius pectusque curvatum, et in terram depressum fuerat, restituamque ei habitum pristinum à Deo creatore acceptum, quem non uno die, sed octodecim jam annis miserima amiserat? Argumentum est efficacissimum, in quo singula verba suam habent antithesin et emphasin. Non tantùm enim filiam Abrahæ bestiis, sed et *vinculum vinculo comparat*, quod notat D. Ambrosius. Nullius enim faciendum venit, illud vinculum, quo brutum animal semel hebdomadà ad diem unum prohibeatur à potu, etiamsi corpore deterius evadere debeat, collatum cum eo vinculo quo hæc mulier fidelis, odio communis hominum adversarii, ligata tenebatur, non uno die, sed jam octodecim annos, ita ut cælum intueri nequiret, toto corpore incurva, horrenda, deformis. Nec tantùm vinculum vinculo comparat, sed et solutionem vinculorum inter se conferri vult. Longè enim plus laboris corporalis, à quo dies sabbati vult cessari, adhibendum est ad hoc, ut asinus à præsepi solvatur et ducatur ad aquas, quàm adhibutum fuerit ad restituendam huic mulieri sanitatem, quæ uno solo verbo, cum manuum impositione conjuncto, restituta fuit. Imò verò illud servile est opus, quod non nisi per servos fieri solet, qualia opera propriè prohibentur præcepto sabbati; *omne opus servile non facietis in eo*, repetit toties lex, seipsam explicans, nominatim Num. 28, v. 25; istud non servile, sed liberale et verè ingenuum est. Denique obliquè insinuat eos inhumanitatis, feritatis ac cæcitatibus, quòd major animo eorum sedeat cura de vitando parvo incommodo suo, quàm de magno alieno; de curando jumento suo quàm de liberando fratre aut sorore, postremò morbum bovis aut asini sui pluris faciunt quàm pauperis derelicti, seu, ut Beda ait, *hominis sanationem pecoris curæ postponant*. Aliàs aliis Salvator usus est argumentis, ad refellendas adversariorum in hæc materià objectiones: hoc jam contentus fuit uti, tam claro quàm efficaci, quod populus præsens posset optimè capere.

VERS. 17. — ERUBESCEBANT, pudore afficiebantur, quia non habebant quod responderent, convicti ca-

manæ, inquit Tertull., 4 contra Marcionem, cap. 30. Spirant singula Christi verba rei indignitatem quòd sanationem hominis, pecoris curæ postponerent, argumento quasi à minore ad majus: propter cujus evidentiam,

VERS. 17. — CUM HÆC DICERET, ERUBESCEBANT OMNES ADVERSARIJ EJUS, tanquàm derisione digni, quo-

lumniæ. Non ita erubescabant, ut ad sanio rem mentem redirent, sed pudebat eos quòd derisione digni ostenderentur, quòd populus intelligeret malitiam ipsorum et improbitatem resistentium Jesu.

ADVERSARIJ EJUS, qui se opponebant ei, qui stabant ex adverso ejus.

ET, pro sed, vel, autem.

OMNIS, totus, POPULUS. Sic est etiam Syriacè, sed Græcè, *turba*. Addit autem Euthymius explicationis causà: *Turba, tanquàm ab invidià libera, et beneficiis ab ipso affecta.*

IN, id est, de, super, UNIVERSIS QUÆ GLORIOSÈ FIEBANT AB EO. Græcè, omnibus gloriosis quæ fiebant ab eo; gloriosis, scilicet rebus. Quod ita interpretans Syrus vertit, *omnibus miraculis quæ fiebant per manum ejus*. Latinus interpres legit *πᾶσι τοῖς ἐνδοξοῦς γυναικείοις ὑπὲρ αὐτοῦ*, nimirum, omisso posteriore articulo, legit adverbium, *ἐνδοξοῦς*, loco nominis *ἐνδοξοῦς*. Res gestæ ab Jesu, et gloriosæ fuère, et gloriosè gestæ, quia dignæ perpetuà laude, celebritate ac glorià.

VERS. 18. — ERGO. Græcè et Syriacè est, *autem*. Interpres intellexisse videtur, superioribus à Salvatore hæc subjuncta fuisse: quod si ita est, repetivit hic Salvator eadem quæ aliàs dixerat Matth. 13, v. 31; Marc. 4, 50.

REGNUM DEI, cœleste in terris? Interrogationes hujusmodi, ex nativâ Hebræorum rhetoricâ profectæ, quibus et rabbini in doctrinalibus sermonibus suis frequentissimè utuntur, serviunt, tam ad diligentem similitudinis inquisitionem ostendendam, loco et tempori accommodam, quàm ad attentionem parandam, memoriamque confirmandam.

CUI REI SIMILE ÆSTIMABO, assimilabo. Quamnam ex naturâ rerum adhibebimus collationem seu similitudinem, quâ prædicemus simul et declaremus ignaris divini consilii, adeoque parvâ fide præditis, quo successu proximum sit ut crescat regnum Dei ex humili Evangelii principio; ut qualia vident naturâ duce fieri, talia etiam credant naturæ Domino conducente futura?

VERS. 19. — GRANO SINAPIS. Quod ei accidit, cùm ex illo minimo oritur arbor maxima, omnis generis avium amplissima habitatio, tale quid accidet in parando cœlesti regno, seu condendâ Ecclesiâ meâ.

FACTUM EST IN ARBOREM: durescit enim à stirpe sursùm, et in calidioribus quidem regionibus longè ultra humanam staturam assurgit. Porrò altera similitudinis pars, quam Salvator intelligendam relinquit, est hæc: Ita Evangelium, quo congregatur et conditur Ecclesia, paraturque cœleste regnum in terris, inter omnia genera doctrinarum, quæ sunt in mundo, minimum est, minimum habet splendoris et com-

rum improbitas simul et imperitia patebant populo; qui GAUDEBAT IN UNIVERSIS QUÆ GLORIOSÈ FIEBANT AB EO; non cum ostentatione, scilicet et jaectantiâ, sed publicâ approbatione et prædicatione. Nam eò magis diligebant gloriam Christi, atque operum ejus, ut fieri solet, quò luculentius constabat eam non affectari.

mendationis, sive à naturali ratione, sive ab hominum consuetudine, sive à magistrorum eloquentiâ et auctoritate, imò abhorret ab insito hominibus iudicio, ac proinde etiam contemptum est, Judæis scandalum, gentibus autem stultiâ : tamen ubi à me (quod cœpi) et iis qui hâc in parte legationis munere pro me funguntur, prædicatum divulgatumque fuerit in mundo, cætera omnia doctrinarum genera, quæ hactenus in mundo viguerunt, celebritate, soliditate, firmitate æternitateque superabit, et se per universum terrarum orbem longè latèque diffundens, innumerabiles alliciet attrahetque discipulos et cultores, ita ut nulla sit orbis pars, nulla natio sub cœlo, ex quâ non turmæ magnæ gaudeant accedere, amplecti doctrinam illius, requiescere in umbrâ fidei quam prædicat, et commorari in salutari observatione ac suavi contemplatione rerum divinarum, plurimarum numero, quas in se continet, virtus cum sit et sapientia Dei, 1 Cor. 1, v. 24. Quò fiet brevi, ut augustissimum in terris sit cœlorum regnum, omnium et locorum et temporum, Ecclesia, inquam, catholica. Observandum porrò quàm cæci sint nostri temporis hæretici, qui Scripturam hanc interpretantur, tanquàm nondum impleta sit, tanquàm etiamnum, annis à Christo mille sexcentis, durent humilia Evangelii enascentisque Ecclesiæ exordia.

VERS. 21. — FERMENTO. Tale quid accidit in parando cœlesti regno quod in eo, quale cum fermentum farinæ miscetur.

MULIER; mulierum enim illud est domesticum officium.

ABSCONdit, condidit, confudit, miscuit.

SATA. Satum nec Latina nec Græca vox est, sed Syriaca, cujus usus est numero singulari, Matth. 5, v. 16, *sato*; hoc loco numero plurium legitur, *sain*, derivata ab Hebraicâ *sea*, quam Latina editio veteris Instrumenti, nunc *satum*, nunc *modium* vertit. Erat verò satum mensura aridorum, certa vasis figura, in cujus medio signum expressum erat, quo dimidium mensuræ ipsius dignoscebatur, ut scribunt Hebræi. Fuisse autem apud Hebræos in vulgari usu, non tantum Salvatoris ætate, quod Evangelium docet, verum etiam ipsius Abrahæ et deinceps, monstrat occurrens passim illius mentio in veteribus libris. Porrò continebat satum cabos sex, cabo uno continente ova communia viginti quatuor.

TRIA. Tria sata efficiebant unum *epha* seu *ephi*, id quod manifestum fit ex Ruth. 2, v. 17, collatis Latinâ et Chaldaicâ versionibus cum fonte Hebraico; et 1 Reg. 1, v. 24. Erat verò ephi, mensura regia, et maximè communis ac celebris, ad publica etiam commercia maximè omnium usurpata, id quod ex sacris litteris clarum est; et quidem ephi sive tria sata onus fuisse unius mulierculæ, ex illo Ruth loco patet; atque eadem mensurâ consuevisse mulierculas fari-

nam adhibere ad unam domesticæ panis coctionem, non tantum hic Evangelii locus dat intelligendum, verum etiam alia loca, Gen. 18, v. 6; Jud. 6, v. 19; 1 Reg. 1, v. 24. Idcirco igitur trium satorum meminit Salvator.

TOTUM, scilicet illud trium satorum farinæ corpus. Alii *tota* vertunt et ad farinam referunt. Sententia parabolæ est: Quemadmodum modicæ fermenti massulæ ingens est vis agendi in immodicam farinæ copiam cui admiscetur, quam brevi afficit totam et in suam transformat naturam: ita humile Evangelium meum, universum terrarum orbem cui prædicabitur, alterabit, et in suam trahet vertetque naturam, non prius desinens vim suam exerere, quàm omnes omnium et locorum et temporum electos ita affecerit, ut ex ipsius dictamine et sentiant et agant.

VERS. 22. — ET IBAT. Ibat itaque PER omnes obvias CIVITATES, ET CASTELLA, et VICOS sive PAGOS, quò præmiserat electos à se discipulos septuaginta duos, sup. 10, v. 1. Videtur hic sermo esse de oppidis et pagis, non Galilææ, ex quâ jam migraverat Jesus (quod ita videtur, si considerentur loca, supra, 9, v. 52, et Matth. 19, v. 1); sed Perææ et Judææ. Certè Peræam non omittendam, intelligendum dat versus 51 subsequens, qui insinuat hæc aut saltem quædam horum gesta in ditione Herodis. Herodis autem ditionem Galilææ et Perææ definitam fuisse jam sæpè annotavimus. Porrò non ita Dominus Jesus, quod notat Theophylactus, in parva venit oppida et pagos, ut magnas civitates negligeret, id quod faciunt qui volunt simpliciores decipere; neque ita venit in civitates, ut pagos præteriret, tanquàm ostentator et gloriosus; sed ut communis Dominus, imò ut pater qui omnium curam gerit, ubique circuit; et tam rusticos quàm urbanos, tam pauperulos quàm divites, omnes citra personarum acceptionem visitat atque erudit. Utinam Domini Jesu exemplum secuti episcopi, visitarent subinde diœceses suas pagatim et ecclesiatim.

ET ITER FACIENS, paulatim accedens propius JERUSALEM metropolim; nec sapientes nec potentes Judæorum reformidans, ubi statuerat doctrinam simul et vitam mortalem finire.

VERS. 23. — AIT, interrogavit eum in eo itinere quidam.

SI PAUCI, num pauci, scilicet *sunt*. *Quidam autem interpretantur et per sanè, inquit Euthymius, ut sit, sanè pauci sunt qui salvantur*; sed minùs verisimiliter. Audierat iste frequenter, credibile est, Dominum concionantem de regno cœlorum, de observandis ad consequendam salutem regni cœlorum, iisque non parùm difficilibus observatu, denique redarguentem mores plerorumque, tanquàm alienos à viâ salutis. Hæc occasione quærit an pauci sint salvandi; q. d.: Si salutis et vitæ æternæ res ita se habet ut doces, videtur paucos homines esse salvandos. Quantum autem ex

VERS. 23. — AIT QUIDAM, SI PAUCI SUNT, id est, num pauci sunt qui salvantur? quemadmodum scilicet ex doctrinâ observatu satis difficili videtur sequi.

Ad quam quæstionem ita respondet Dominus, ut et causam aperiat cur pauci salventur, et simul hortetur, ut salventur multi, dum dicit:

Domini pensis percipere licet, curiosus magis quærit quàm suæ salutis studiosus.

AD ILLOS, non ad illum tantùm, sed et ad præsentés omnes, quia communis omnium doctrina erat.

VERS. 24. — **CONTENDITE**, enitimini, conamini, adlaborate, omnibus viribus. Hoc enim verbo significat, opus esse labore et conatu, quia non sine magnâ et arduâ difficultate queat quis angustam portam transmittere. *Nisi enim mentis contentio ferveat*, ait ex Gregorio Beda, et vim sibi ipse insigniter homo faciat, facile gradum revocat, haud valens portæ angustias pertransire, præ eâ quam patitur effrenium carnis concupiscentiarum effusione; ut præteream tentationes persecutionesque, quas dæmon et mundus iis movent, qui portam hanc trajicere conantur.

INTRARE in regnum cœlorum, ad salutem.

PER ANGUSTAM PORTAM, per arctam illam, quæ secundùm virtutem est, vivendi rationem, quæ sola ad salutem regni cœlorum ducit. Portam vocat temporalem hanc vitam; sicut enim in portâ non subsistitur, sed per eam transitur, intraturque in domum aut civitatem; ita non permanet homo hæc in vitâ, sed per eam transit, intratque in eam vitam quæ æternùm duratura est. Angustam autem portam intelligit, rationem vivendi secundùm divinam legem à se hætenus magnâ ex parte expositam: quam idcirco angustam dicit, quòd constringat hominem terminis virtutis, nec sinat evagari, sive dextrorsùm, sive sinistrorsùm, quò satisfaciatur cupiditatibus suis. Est veluti stricta quædam via, inter duo præcipitia hinc inde media constituta, è quâ nisi se cautè observet homo facile in præceps ruat: media enim est virtus inter extrema vitia. Defectus vitia ex unâ, excessus ex alterâ parte. Porrò viam hanc pergenti homini multùm facessunt negotiû diabolus et mundus, maximè verò caro propria: hi enim cum oderint mediam virtutis viam, nunquàm per eos homo quietus est ut suum iter conficiat, semper illis id sollicitationibus suis agentibus ut ad extremas viæ oras, in certum exitium, hominem adducant: quibus cum necesse sit ut reluctetur homo, nullâque ratione committat ut de viâ deflectat (quantumvis lati et pulchri campi, qui apparent hinc inde, invitent, ubi latentium præcipitiorum fraus mendaci camporum soliditate velata est), quæ per se arcta erat, valdè arcta fit homini via, præsertim qui tam effreni equo, carne, sedeat oportet. Eadem ratione

VERS. 24. — **CONTENDITE INTRARE**, in regnum scilicet cœlorum, **PER ANGUSTAM PORTAM**, viam virtutis. Arcta quidem et angusta porta intelligitur via virtutis, tum quia terminis divinæ legis, maximèque christianæ hætenus traditæ, circumscripta est, ita ut neque ad dexteram neque ad sinistram vagari hominem sinat, ut ulli omninò cupiditati satisfaciatur; tum quia incessu difficilis est, non propter se, cum sit maximè connaturalis, sed propter pronitatem corruptæ naturæ in omnia sensibilia, à quibus difficillimè refrænatur; tum denique quia unica omninò est, à quâ ne quidem latum unguem fas est deflectere. Quia verò omnes cupiditates per diversissima genera vitiorum in corruptelas feruntur, sive per excessum sive per

fit ut ita angusta sit porta, ut non sine difficultate magnâ superetur, cum ob persecutiones quas movet iis mundus qui portam hanc petunt, tum maximè ob carnis indomitam concupiscentiam, cui cum nullam portæ angustia relinquat agendi suo pro ingenio libertatem, ampliùs illa irritata insurgit potentiùs, ita ut, nisi magnâ virtute in arctum homo comprimat fluida desideria, insigniterque sibi ipse vim faciat, fieri non possit ut portam transmittat. Cæterùm angustias istas difficultatesque viæ ac portæ in vitam ducentis lenit potentissima Christi gratia, quæ et hostibus omnibus nos reddit superiores, et charitate in cordibus nostris per Spiritum sanctum diffusâ facit ut eveniat id quod de se ille canebat: *Viam mandatorum tuorum incurri, cum dilatâsti cor meum*, Psalmi 118 v. 52. Ut lata est porta quæ ducit ad perditionem, quia multi modi malè vivendi expositi sunt hominis electioni, iique consentanei inclinationi naturæ corruptæ illius; ita angusta est via quæ ducit ad salutem, quia unica est benè vivendi ratio, eaque contraria inclinationi naturæ corruptæ hominis. Laborandum igitur est et conandum. Nullo modo capit hæc porta onustos divitiis, cumulos honoribus, distentos luxu, graves avaritiâ, turgidos et elatos fastu; sed, quod ait V. Beda, *per labores necesse est et jejunia seculi fallentis illecebra vincatur*. Cæterùm, quod Chrysostomus in Catenam adductus notat, *si via salutis angusta est in introitu, per eam tamen pervenitur ad latitudinem cœli*.

QUÆRERE, cupient, optabunt, desiderabunt summo-perè, **INTRARE** in regnum cœlorum ut salvi sint. Et non poterunt intrare, quia angustam portam non transierint; quia relictâ angustâ, putârint se per latam facilemque portam eò pervenire ac duci posse, miserè decepti. Ad propositam itaque quæstionem, non curiosè respondet Dominus, qui aut quot sint salvandi; sed quod utile ac necessarium maximè est: conamini, inquit, ut vos sitis de numero salvandorum; nolite quærere abstrusa et occulta, sed exerite vires omnes vestras, ut vos ipsi salutem assequamini; utque ad id exstimulet interrogantem cæterosque auditores, non obscure intelligendum dat paucos esse salvandos, et nominatim Judæorum, idque quia non laborant per angustam portam ingredi, sed per latam plateam ambulant, vagantur, ac diffluunt; id quod clariùs dixerat Matth. 7, v. 13, 14: *Lata porta et spatiosa via est, etc.*

defectum, hinc dicitur: *Lata porta et spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem*; id est, via iniquitatis, et multi sunt, qui intrant per eam; et consequenter tendunt ad perditionem æternam. Plerique enim viæ facilitate capiuntur, et libentiùs faciunt quod lubet, quàm quod licet. Unde pauciores qui arctam viam ingrediuntur; paucissimi qui ingressi ad finem usque perseverant, ut Hieron. notat, tum hic, tum lib. 2 contra Pelagianos. Nulli enim philosophi, hæretici, Turcæ, ethnici, eam inveniunt; nulli mali catholici ingrediuntur, pauci boni ad finem usque perveniunt. Via verò spatiosa inventu facilissima est, quia non alio opus est ductore quàm errore et à viâ rectâ deflexu, qui infinitis modis fieri potest. Eadem doctrinam lumine

VERS. 25. — CUM AUTEM, ex quo, postquam. Syrus ex quâ horâ. Declarat id quod præcedit: *Multi quærent intrare, et non poterunt.*

INTRAVERIT in domum suam, in possessionem regni sui, secum introductis iis qui per angustam portam advenerant, invitatis hospitibus. Interpretes legit, εἰσερχοῦν, pro eo quod nos Græcè ac Syriacè legimus, ἐγερῶν, surrexerit. Effingit, inquit Euthymius, *patrefamiliâs sedentem suosque amicos recipientem, deinde surgentem, etc.*, satis nimirum expectatis iis quos in domum suam invitaverat; ut Jesus modò sedet à dextris Dei, expectans eos qui ad se venire contendunt per portam angustam, quemadmodum ipsum oportuerat pati plurima, et ita intrare in gloriam suam, infra 24, v. 26; quos ubi exceperit omnes, surget ad iudicium universale, et claudet ostium, etc.

PATERFAMILIAS. Seipsum comparat patrifamiliâs, quod versu proximo dat intelligendum, utpote Regem cœlorum; et regnum suum, regnum, inquam, cœlorum (quod quibus intrare datur, soli salvantur) beatæ domui.

ET CLAUSERIT OSTIUM domûs suæ, decreverit neminem ampliùs admittere in regnum suum. Id fiet quod ad omnes in novissimo iudicii die; quod ad singulos, statim à morte. Quamdiù mortalis hæc vita durat, quasi patente ostio nos Dominus expectat; eâ autem finitâ, sive singulis, sive omnibus, mox vel intrare datur in beatam domum illam, ipso jure, si non statim actu, siquidem angustam portam tenuerimus; vel clauditur ostium, id est, aufertur omnis spes intrandi, siquidem venerimus aliâ viâ.

INCIPIETIS; Græcè, *et incœperitis*; adhuc pendet sententia, id quod Latinus interpret claritatis causâ mutavit, omisâ conjunctione et indicativo dato loco subiunctivi.

INCIPIETIS autem vos, Israelitæ, id est, plurimi vestrum, qui jam putatis regnum Dei, jure vobis debitum; FORIS STARE, id est, cognoscere intrandi facultatem vobis ademptam esse; ET PULSARE OSTIUM precibus cum inutili pœnitentiâ conjunctis. *Foris stantes ostium pulsare, inquit Beda, est, à beatorum sorte secretos, misericordiam quam neglexerant, à Deo frustra flagitare.*

DICENTES, non oportet intelligere ista tunc dicenda, sicut hic referuntur, sed sic eventurum ac si dicerentur.

DOMINE. Græcè et Syriacè: *Domine, Domine*; ex-

naturam viderunt ethnici, et expresserunt partim per litteram Pythagoræ bicornem, partim per facilem descensum Averni.

Sed revocare gradum superasque evadere ad auras, Hoc opus, hic labor.

QUIA MULTI QUÆRENT INTRARE, id est, summo desiderio nitentur intrare, ut salvi sint, viâ videlicet jam absolutâ; ET NON POTERUNT, quia totâ viâ aberraverunt. Putaverunt enim se non per angustam portam, sed per spatiosas vias, quæ perditionis erant, deliciando eò posse pertingere.

VERS. 25. — CUM AUTEM INTRAVERIT PATER FAMILIAS, in regni sui possessionem, unâ cum prudentibus virginibus, quæ per angustam portam intrando,

primitur desiderii vehementia repetitione, simul et confidentia nimia in externâ fidei cultûsque divini professione.

APERI NOBIS, id est, quæretis intrare, summoperè desiderabitis admitti. In novissimo iudicii die, homines stulti et improvidi, nimis serò, cùm tempus præterierit, summoperè dolebunt de vitâ negligentius actâ, volent modis omnibus posse emendare errata, rogabunt contentissimè Dominum misericordiam, denique miris modis excruciantur cùm serò agnoscent ablatam sibi esse spem salutis æternæ. Nam clausa erit porta non ampliùs aperienda, quippe ingressis omnibus qui essent admittendi; *clausa est, inquam, impetratis et malè providis.* Interea dùm reprobi serâ pœnitentia ducti cogitabunt anxii de remedio, aderit Christus, et quos in illo ipso articulo adventûs sui paratos, et fide per dilectionem operante solidâque pietate ornatos invenerit, pronuntiât sententiâ admittet ad æterna cœli gaudia, nullos postea alios admissurus. *Non enim post iudicium patet precum aut meritorum locus, inquit Augustinus, serm. 22 de Verbis Domini.* Quia inter honesta mundi gaudia maximum habetur gaudium nuptiale, idcirco beatitudo cœlestis nuptiis comparatur, quanquàm et sunt illic nuptiæ Christi cum Ecclesiâ (sic enim vocantur Apoc. 19, v. 9), intima, inquam, inseparabilis, et summè beata unio electorum cum Christo et Deo.

ET RESPONDENS DICET, paterfamiliâs. Græcè superfluit conjunctio *et*, quod ad sensum (quanquàm quidam ita vertant, ut sensus non absolvatur hoc versu, sed demùm proximo); Latine conjungit futurum præcedens *incipietis*, cum sequenti *dicet*, acceptâ pro *sed*.

NESCIO vos. Nihil tunc proderit reprobis pœnitentia malè anteactæ vitæ, nihil voluntas meliùs agendi et sincerâ solidâque pietate Domino serviendi; nullas denique exaudiet tunc Dominus preces, nec ullum daturus est misericordiæ locum, sed constanter rejecturus ac reprobaturus, et exclusos nuptiis tenebris exterioribus æternum addicturus, quoscumque adveniens invenerit imparatos, tanquàm non suos et indignos cœlestibus nuptiis gaudiisque, quantùmcumque familiariter hic cum sponsâ Ecclesiâ egerint, et inter primos professi fuerint expectationem cœlestium nuptiarum. *Dictum est, inquit Augustinus, serm. 23 de Verbis Domini, verum est, non fallaciter dictum est: Pulsate et aperiatur vobis; sed modò, quando tempus*

eum secutæ fuerant, nam ad illam parabolam alludere videtur; ET CLAUSERIT OSTIUM, ita ut nemini ampliùs pateat ingressus, vel ingrediendi spes, INCIPIETIS FORIS STARE, vos videlicet Israelitæ, seu vestrum plurimi; ET PULSARE OSTIUM, hoc est, ut Beda, à beatorum sorte secreti, incipietis misericordiam, quam neglexeratis frustra, flagitare, dicentes: DOMINE, APERI NOBIS, non quòd illa ad litteram sic dicenda sint, vel agenda, sed magnitudo desiderii salutis exprimitur, simulque præsumptio de pristina familiaritate, quam cum patrefamiliâs habuerant in hac vitâ, cum eo scilicet conversando, vel etiam fidem, religionem, cultum ejus inaniter profitendo. Unde ille RESPONDENS DICET VOBIS: NESCIO UNDE SITIS,

est misericordiæ, non quando tempus est judicii. Non enim possunt confundi ista tempora, cum misericordiam et judicium Domino suo cantet Ecclesia. Ad judicii tempus spectat illud Prov. 1, v. 28: Tunc invocabunt me, et non exaudiam, etc. Itaque, nescio vos, cum dixerit, inquit Chrysostomus, nihil aliud quam gehenna et intolerabilis cruciatus relinquatur, imò verò etiam gehennâ istud verbum gravius est.

UNDE, aut qui SITIS. Audio nomen Domini, sed ego vos non agnosco famulos, vos mihi non servivistis, aliâ portâ ac viâ venistis quàm quæ à me munita fuerat, denique non estis scripti in libro meo, libro vitæ.

VERS. 26. — TUNC INCIPIETIS DICERE, apud vos ipsos, in cordibus vestris, id est, vobiscum admirabimini, quomodò non agnoscam vos, quandoquidem ita familiariter fuerim vobiscum conversatus in vitâ.

MANDUCAVIMUS CORAM TE, id est, tecum vel te præsentem, in eadem domo, in eodem loco, tecum vivimus, edimus, bibimus, apud nos natus es et familiariter nobiscum conversatus. *Hoc simpliciter ad Israelitas dicitur, inquit Theophylactus; etenim Dominus ex ipsis natus est secundum carnem, et cum iis comedit ac bibit.*

IN PLATEIS NOSTRIS, non procul ab ædibus nostris. Docebat Jesus, aliquando in synagogis, aliquando in plateis, aliquando in agris, aliquando in desertis, prout erat opportunitas.

DOCUISTI NOS VERBUM DEI. Audivimus te docentem, fuimus tui discipuli, id quod monstrare possumus recitando, si placet, memoriâ retentam doctrinam tuam, denique et sacra et profana fuerunt nobis tecum communia: quomodò ergo dicis quòd non noveris nos? Similia afferent qui ex gentibus excludentur: Communivimus tuo corpori et sanguini, Evangelium tuum etiam alios docendo publicè professi fuimus, etc.

VERS. 27. — ET, pro *sed*, DICET, respondebit constanter.

VOBIS, legitur Syriacè ut Latine, sed non Græcè. NESICIO VOS UNDE SITIS, nescio unde vos sitis, nihil

quia non estis ex Deo, nec eâ, quam straveram, viâ ad me venistis. Nescio vos ut meos, seu pro meis. Plerique enim veteres observant *noscendi* verbum in Scripturis sæpè pro dilectione et approbatione usurpari; atque ita competit vel solis prædestinatis, quo pacto dicitur 2 ad Timoth. 2, v. 19: *Cognovit Dominus qui sunt ejus*, vel omnibus justis, quos Deus ex regulâ suæ justitiæ justos facit, juxta illud psalmi 1: *Quoniam novit Dominus viam justorum*, nempe qui approbat, diligit et facit eam. Unde August., serm. 25 de Verbis Domini, c. 10: Non novit illos qui omnia novit? Quid est ergo: *Non novi vos?* Improbo vos, reprobo vos, in arte meâ non vos agnosco, ars mea descit vitia, et judicat vitia: nescit faciendo, judicat arguendo.

VERS. 26. — TUNC INCIPIETIS DICERE, id est, cum admiratione apud vos cogitabitis, quomodò ego non agnoscam vos, cum fuerim inter vos tam familiariter conversatus; signa enim notitiæ meæ proferetis: MANDUCAVIMUS CORAM TE, ET BIBIMUS, cum scilicet multa simul millia panibus tuis miraculosè refecti fuimus, tecum vel te præsentem in eadem urbe, in eadem

moror unde aut qui sitis, an vicini et familiares mihi in seculo fueritis an non, non novi vos meos, cum operarii sitis iniquitatis. Carnis cognatio et consuetudo vitæ cum ipso Jesu, aut quævis alia in hoc seculo dignatio erga nos Dei, nihil proderit in die novissimo, si in hoc seculo mens fuerit addicta iniquitati.

DISCEDITE, abscedite, OMNES, quicumque et quotquot numero.

OPERARII INIQUITATIS, operarii injustitiæ, id est, injusti seu iniqui, qui in vitâ operati iniquitatem, neglexistis per angustam portam huc venire.

VERS. 28. — IBI ERIT FLETUS VOBIS, tunc flebitis ac ejulabimini, et præ timore suppliciorum imminentiùm stridebitis dentibus, nec (cum æternò mansura sit eadem causa, et supplicia ipsa perpetua mox successura) deinde aliquando cessabitis à fletu et dentium stridore.

CUM VIDERITIS, etc., coram in judicio præsentem, progenitores vestros ABRAHAM, etc., ET OMNES PROPHETAS, et omnes illos prophetas sanctos, gentiles vestros, IN REGNO DEI, admissos in regnum Dei, frui beatitudine regni Dei. Audient enim vocem Judicis: *Venite, benedicti*, etc., et videbunt executioni mandari.

VOS AUTEM, etc., ab ipsis prognatos, semen ipsorum, cui promissiones erant cum ipsis communes; spe omni expectationeque frustratos, EXPELLI illo regno, non admitti in regnum illud, ut incognitos, alienos, degeneres. FORAS, in tenebras exteriores; idque quia confisi generis et cognationis prærogativæ, neglexeritis sequi patrum per arctam virtutis viam vestigia; quod cum faciliè in seculo potuissetis, serò jam volentibus et desiderantibus non licere. Hæc simul omnia causa erunt ejulatûs et fletûs. Præmonet eos rei futuræ, ut tempori respiciant.

VERS. 29. — ET VENIENT, imò venient, quod amplius est, venient, id est, erunt, scilicet multi. Amplificatio est, ex eo sumpta, quòd Judæis repulsis (qui se putabant solos fore hæredes Dei), gentes sint subrogandæ, ut regnum promissum Abrahæ et semini ejus obtineant.

AQUILONE, Gr., *Boreâ*, ex omni gentium natione.

ET ACCUMBENT, etc., qui accumbent, cum sanctis

subinde domo, conversati sumus, simul edendo, bibendo, et ad prandium invitando: nam ad Judæos propriè hæc videntur dici. ET IN PLATEIS NOSTRIS DOCUISTI, nobis proinde præsentibus tanquam discipulis tuis notissimis, cujus doctrinam memoriâ retentam etiam recitare possemus, quasi dicerent: Quomodò dicis te non novisse nos, unde simus, cum tecum fuerint omnia tam profana quàm sacra communia?

VERS. 27. — DISCEDITE A ME, in ignem scilicet æternum, quibuscumque tandem gratis et quantiscumque miraculis fulseritis. Est enim eadem sententia cum illâ terribili voce: *Ite, maledicti, in ignem æternum*; quæ tanquam turbo dominicæ indignationis, et velut tempestas erumpens super caput impiorum veniet, Jerem. 23, v. 20 et 29. OPERARII INIQUITATIS, qui scilicet in vitâ iniquitatibus addicti fuistis, et adhuc voluntatem addictam geritis. Non enim significat eos adhuc tunc iniquitatem operari. Hæc est ergo ratio, cur non noverit eos, quia aversatur eos.

illis patribus et prophetis, propterea quòd vitam illorum sanctam fuerint imitati, *in regno Dei*, quorum etiam cùm videritis felicitatem, majori quoque torquebimini invidià.

VERS. 30. — ET ECCE mirabilem rerum inversionem, contra expectationem vestram. Hâc enim ratione fit ut sint novissimi, etc.

SUNT NOVISSIMI, ultimi, scilicet modò, tam rei veritate quàm vestro iudicio, gentiles, inquam, illi qui venient ab Oriente, etc., *sunt novissimi* seu ultimi, id est, à regno Dei alienissimi, cujus nulla unquàm ipsis facta promissio est, imò qui ne Deum quidem ipsum hactenus noverunt.

QUI ERUNT in seculo futuro PRIMI, inter primos, aucti beatitudine regni Dei, quod quibus continget, omnes magni ac præcipui erunt.

ET SUNT PRIMI, modò, Dei cognitione, patrum genere, promissionum jure, et regni cœlorum expectatione gloriantes, vos, inquam, Judæi, qui me rejicitis Salvatorem.

QUI ERUNT NOVISSIMI, seu ultimi, scilicet in altero seculo, id est, nulli; exclusi regno Dei, damnatique ad pœnas æternas. Gentes illis opponit, ut sanctâ zelotypiâ extimulet eos ad sectanda patrum vestigia. Multi qui in hoc perituro seculo, primi sunt viribus, divitiis, scientiâ legis, opinione sanctitatis, auctoritate, honore; in altero illo æterno seculo erunt ultimi, id est, nulli, nullius fient, contemnentur, abjicientur, alienissimi erunt et remotissimi à vitâ æternâ et omni bono; contra, multi eorum qui in hoc seculo sunt ultimi nulliusque fiunt, in altero primis potentur, erunt inter primos, loco, honore atque auctoritate: *nec enim est personarum acceptor Deus*. Sic agetur vobiscum: vos pauperes nulloque hic inter Judæos loco, in altero seculo iudices et principes eritis cæterorum: Scribæ et Pharisæi plerique, adolescens iste dives, aliique hujusmodi Judæorum hic principes seu primores, illic viles, abjecti, ac nulli erunt, adeoque excludendi vitâ æternâ. Similiter qui hic meâ causâ bonis suis spoliati fuerint aut afflicti, illic beati futuri sunt, æternâ inopiâ morteque mulctatis persecutoribus, quantumvis hic opibus viribusque præstiterint. Dicit alibi, *multi*, non omnes, eò quòd fiet ut quidam, sed pauciores, qui in hoc seculo primas honoris tenuerint, teneant et in altero, aut certè non fiant novissimi; et ut quidam eorum qui hic viles abjectique fuerint, permaneant hujusmodi et illic. Porrò sententia hæc, *et simpliciter* (Euthymio annotante)

VERS. 31. — IN IPSA DIE, quâ hæc postrema jam dicta concio contigit, dixerunt ei QUIDAM PHARISÆORUM: EXI ET VADE HINC. Ex Jerosolymis, inquit August., 6 contra Julianum, cap. 19, putans hæc Jerosolymis esse dicta; sed quia pro ratione subjungunt, quia HERODES VULT TE OCCIDERE, qui nullam habebat jurisdictionem in Jerusalem, rectius videtur idem August. tradere, lib. 1 de Consensu, cap. 75, hæc alibi quàm Jerusalem contigisse, scilicet in ditione Herodis, sive Galilæâ, sive potiùs Peræâ, quæ ultra Jordanem erat. Putant autem non pauci Pharisæos specie benevolentie erga Christum hoc mendacium et obtrusisse, sed reverâ ut terrore Herodis à se dis-

omnibus dicta est, ut nunquàm hi qui præponuntur in vitâ, extollantur; neque hi qui hic despiciuntur, animum despondeant.

VERS. 31. — IN IPSA DIE, etc., eodem illo die, quo scilicet concionatus fuerat de ingrediendo per angustam portam, ACCESSERUNT ad Jesum QUIDAM PHARISÆORUM malè volentium illi.

HERODES hujus regionis dominus, VULT, statuit, TE OCCIDERE, si comprehendere queat, quærit occasionem occidendi te: ni caveris, nihilò mitiùs te tractabit quàm Joannem. Agebat Jesus, cùm hæc ipsi dicerentur, non in Galilæâ, è quâ dudum migraverat, Matth. 19, v. 1; sed in Peræâ, Judææ conterminâ, cujus Herodes dominus et toparcha erat, non minùs, quàm Galilææ (nam et Joannes in Peræâ incarceratus atque occisus fuit), id quod jam sæpè annotavimus ex Josepho, lib. 17 Antiquit., cap. 10 et 13. Porrò simulant Pharisæi isti benevolentiam erga Jesum, et tanquàm amici hortantur, ut si salvus esse velit, extra Herodis ditionem concedat; cùm contra potiùs mortem ipsius desiderent. Non dubium enim quin mendacium commenti sint (ea ferè est opinio Græcorum enarratorum), quo Jesum perterrefacerent, *rati eum manum Herodis veritum, solum versurum*, quod ait Titus; quia nusquàm evangelista tale quid dat intelligendum de Herode, neque supra 9, v. 9, ubi hoc solum dicit de eo: *Et quærebat videre eum*; neque infra, cap. 23, v. 8, 9, 10, 11, ubi insuper et hoc narrat de eo, quòd Jesum sæpè potestati traditum, non tantùm non occidit, sed ne dignum quidem qui occideretur judicavit, contentus, postquàm illusisset, impunem dimittere. Finxerunt ergo hoc mendacium Pharisæi duas ob causas; unam, ut Jesum, terrore Herodis incusso, eâ quam ipsi incolebant regione expellerent, *ne præsens et miracula edens glorificetur, et attrahat turbam*, quod ait Euthymius. Id enim, cùm invidiâ concitati, ferre non possent, et tamen nec disputationibus suis, vel auctoritate, possent Jesum compescere, metu absterre conantur. Altera causa fuit, ut Jesus ex Peræâ in Judæam reversus, ibi potiùs ac certius comprehenderetur et occideretur, ubi sciebant ejus mortem destinato consilio à primoribus quæri; erat enim eâ de re publicus Jerosolymis sermo, Joan. 7, v. 20, 25, 32.

VERS. 32. — ITE ET DICITE. Profecti dicite, renuntiate, meis verbis. Ad libertatem et intrepidam animi magnitudinem pertinet quòd non alios, sed illos ipsos, qui deterrere conabantur, responsum referre jubet.

cederet, et in Judæam transiens ibi occideretur. Probabile hoc fit, quia Herodes nunquàm legitur Christum persecutus, ne quidem in passione. Sed quia Christus alibi quoque, cùm audisset quòd Joannes esset traditus, secessisse legitur ex Herodis ditione; et quia Pharisæis istis ita respondet, quasi veritatem, non calumniam ei dixerint, verisimile est Herodem saltem tunc temporis mortem ejus quævisse, et Pharisæos invidiâ gloriæ Christi eum à se motum voluisse. Respondet igitur,

VERS. 32. — ITE ET DICITE VULPI ILLI. Vulpes animal dolosum ac timidum est, ut August., in psal. 62, ubi propterea hoc nomine reges impios in Scripturis

VULPI ILLI. Quamvis sciret Jesus, *ut qui unus mortalium omnium corda et renes scrutari soleat*, inquit Titus, mendacium sibi obrudi; dissimulat tamen id à se sciri, et sic respondet, ac si nuntiassent illi quod res erat, Herodem verè meditari necem Jesu; ut ostendat nullius, quantumvis potentis, timore abstrahi se posse à prædicando Dei verbo, eoque miraculis confirmando, quod sui muneris erat; neque quidquam sibi periculi imminere à quovis homine, priusquam permetteret ipse. Non enim tenebatur defendere Herodem tanquam ab hoc facinore alienum, partim nefretus Herodis indulgentià videretur liberè agere quæ vellet partim, quia, licèt hoc non meditaretur Herodes, tamen non perinde alienus esset ab hoc similibusque sceleribus, si res ferret, perpetrandis; id quod ex cæde Joannis Baptistæ patuerat. Merebatur igitur ille nomen vulpis, ob calliditatem cum fraudulentia et bonorum exstirpatione conjunctam: non tam in eum tamen id notæ stringit Jesus, quam in mendaces istos Pharisæos, qui simulantes se consultum velle saluti Jesu, conantur eum in exitium protrudere. Quare Euthymius: *Quantum hic sermo*, ait, *Herodi videatur attribui, ad ipsos tamen respicit*. Id subindicatum docent Cyrillus in Catenâ, Titus et Theophylactus, pronomine *huic*, quod personam præsentem demonstrat; *pene enim ipsam Pharisæum ostendit propè manentem*, ait Cyrillus. Id quod Titus latius explicans: *Videri poterat, habet, totam orationis vim, in unam Herodis personam convertere, et ita arbitrati sunt nonnulli; et tamen contra Pharisæorum pravitatem dirigit illam, veriùs quam contra Herodem. Neque enim aiebat, dicite vulpi illi, sed vulpi huic. Enimverò, quò improbæ fraudis commentatione, Pharisæos vulpibus similes clarè ostenderet, summâ industriâ, mediâ quâdam voce utitur; idque scitè, quod addit Theophylactus. Nam singulari numero dicendo vulpem, Herodem illos suspicari fecit: dicendo autem, huic, quod est pronomen demonstrativum, insinuavit istos ipsos esse dolosos illos*. Sit igitur sensus ac si dixisset Jesus: Abeuntes accipite à me dictum vobis, qui vulpem agitis hic apud me. Non autem contemnendi magistratus aut conviciandi causâ, Jesus, sive Herodem, sive hos Pharisæos in eâ quam inderant Herodis personâ, vulpes vocat, sed castigandi, quia tales erant, quales mererentur hujusmodi nomine ad

subinde vocari notat. Unde, in psal. 88, exponit hoc de Herode, quia valde ac timidus erat, instar vulpis, quem terrebat virtus aliena. Addit Beda de naturâ vulpis, odore esse tetro, putidum animal, semper fortuosus anfractibus ambulans; quod in Herodem et similes reges optimè quadrat. Jesus ergo velut Leo de tribu Juda intrepidus in argumentum auctoritatis suæ ei renuntiari jubet: Ecce, quidquid vos vel Herodes moliamini aut cogitetis, ego neminem timens, vitamque et mortem meam habens in meâ potestate, **EHICIO DÆMONIA, ET SANITATES PERFICIO**; id est, pergam in opere beneficentiæ, quod suscepi: præsentia enim ponuntur pro futuris. **HODIE ET CRAS**, id est, exiguo adhuc tempore, **ET TERTIA DIE CONSUMMOR**, id est, brevi autem postea per mortem consummandus sum. Mors enim Christi consummatio etiâ à S. Paulo vocatur, ad Hebr. 5, v. 9, sive quòd in illâ omnia con-

plebem traduci, à Filio Dei, aut prophetâ acto Spiritu Dei: eò magis, quòd Jesu Filio Dei declarandum hic esset, nec propter Herodem, nec propter ipsos Pharisæos, Herodis metum objicientes, minùs liberè se locuturum, nihilque se sibi ab ipsis metuere.

ECCE. Hæc sunt verba quæ jubet ad vulpem referri. **ECCE**, invitis omnibus, et Herode, si non ferat, et vobis et aliis.

EHICIO. Præsens est loco futuri, sed *emphasim* conferens, quâ significat, se in ipso opere esse, nec quemquam impedire posse quin perficiat quod exorsus est; q. d.: Pergo incumbere ejiciendis immundis spiritibus.

SANITATES, sanationes.

PERFICIO, perago; pergo sanandis iis qui malè habent è populo operam dare. Commemorat ea opera sua, quæ Pharisæos maximè turbabant, cætera subintelligens, et inprimis prædicationem Evangelii; eò quòd illis populum *ad credendum sibi alliceret*, quod ait Theophylactus; sed hujusmodi, quæ nemo malè interpretari posset, quæ nemo negare posset esse optima, et publicæ utilitatis beneficia, ob quæ proinde amorem ac præmia mereretur, minimè verò mortem aut ejectionem.

HODIE ET CRAS, id est, aliquo adhuc tempore. *Hodiè et cras, plures dies significat*, it Theophylactus: *quemadmodum et nos familiari sermone consuevimus dicere: Hodiè et cras fiet hoc; non minùs intra tam breve temporis intervallum rem circumscribentes, sed tamen statim fieri significantes*. Et paulò post: *Non quòd tribus diebus rem circumscriba, sed pluribus quidem diebus, verumtamen non valddongo tempore*. Videtur hoc dictum fuisse à Salvatee, paulò ante diem festum Encæniorum, incidentem in vicesimum quintum diem mensis casleu, 1 Mach., v. 59; qui partim novembri, partim decembri nostro respondet. Potuit igitur post hæc dicta supervivise Salvator, paulò ampliùs tribus mensibus: hoc tempus significat per *hodiè et cras*, quod à nemine intecipi posse asserit, quin eo continuet opus suum.

ET TERTIA, tertiâ autem die subsequente; perseverat in figurato loquendi modo quem cœperat, pro eo ac si diceret, eo autem tempore finito, mox postea; non antè, quidquid homines machinari velint.

CONSUMMOR, præsens pro futuro, consummabor,

summaverit, omnibusque sui officii partibus perfunctus fuerit juxta quod ipse dixit: *Consummatum est*; sive quòd per eam ipse perfectè in gloriâ consummatus fuerit. Sensem istum tradit Theophyl. et Euthymius velut genuinum. August. verò, lib. 2 de Consensu, c. 75, et lib. 6 contra Julianum, c. 49, et aliis locis, hæc vult intelligenda esse de Christi corpore, id est, de Ecclesiâ, ut significet neminem impedire posse, quin in Ecclesiâ *dæmonia ejiciantur*, id est, peccata remittantur, et *perficiantur sanitates*, id est, quotidianâ spiritus renovatione perficiantur, donec *tertiâ die fiat consummatio*, id est, donec ad plenitudinem angelicam per corporis etiâ immortalitatem perducat. Sed figurata et mystica videtur hæc expositio, sicut et August. eam vocat loco cit. de Consensu; quamvis ipse eam putet primò intentam, et maximè litteralem. Sed sic nihil hæc verba spe-

moriar; sensus est, donec tertiâ die consumer, id est, donec eo tempore exacto moriar, quò scilicet destinato animi proposito intrepidus contendo. Mortem suam Christus vocat consummationem, quia per eam, perfunctus omnibus officii sui partibus, omnia consummavit, et se et electos; *unâ enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos*, quod ait Apostolus, Heb. 10, v. 14; consummavit autem, id est, perfect, in gloriam adduxit.

VERS. 33. — VERUMTAMEN. Sive etiam hæc hujus versiculi verba jureat ad vulpem referri, sive ea sola quæ versu superiore tractata sunt, res eodem recidit, quandoquidem ad ipsos Phariseos præcipuè dicantur et referantur omnia. Postquam versu præcedente egit de tempore quo munus sibi incumbens peracturus sit, nihil obstantibus cujusvis hominis minis aut insidiis, hoc versu ait de loco quo illud peracturus sit.

OPORTET ME. *Nquaquam sibi necessitatem ingruentem ostendit*, ait Tyrillus, *sed magis arbitrio propriæ voluntatis perger. quò volebat*; hoc idem habet Titus. Sed perfectiùs explicat Bonaventura: *Oportet, non ex compulsione, sed ex supernâ dispositione*; spontè enim secutus est Christus Dei Patris sui ordinationem.

HODIE ET CRA'ET SEQUENTI DIE. Hoc idem unum est, cum eo quod mox dixit: *Hodiè et cras et tertiâ die*; pluribus ahuc diebus, non tamen valdè longo tempore. Nam quamvis non dixerit, se etiam tertio die operam daturum consueto muneri, id tamen intellexit, se ad condemnationem usque perseveraturum: consummationem attribuens diei tertio, tanquam rem illi diei peculrem, absque eo quòd neget, opus die tertio à se continuandum.

AMBULARE per diversa loca; Græcè, proficisci, iter facere, nonnò hærerere, sed hùc illùc oberrare et vagari. Sensus est: Verumtamen sic exsequar pluribus adhuc consequentibus diebus, ad mortem usque, consuetum opis meum, ut non hùc remansurus sim, ne fortè id netuatis; aut hùc moriturus, si fortè id optetis: oportet enim, ex decreto Patris, per varia id à me fieri loca, ac proinde hùc illùc proficisci me, neque hùc hærerere. Syrus scribit: *Verumtamen oportet me hodiè et cras operari, et altero die iter faciam*. Nescio unde hauserit illud verbum, *operari*; nisi quòd Theophylactus et Euthymius idem verbum subintelligant, hoc sensu, oportet me hùc biduo adhuc operari quæ dixi, tertio autem die hinc discedam. Sed sequenda est prior tum lectio, tum interpretatio.

QUIA. Subaudiuntur quædam: Non oportet me hùc in Peræâ remanere, multòque minùs mori, sed be-

etarent ad id quod de Herode Pharisei dixerant, neque haberent quod sequentibus.

VERS. 33. — VERUMTAMEN OPORRET ME HODIÈ, ET CRAS, ET SEQUENTI DIE AMBULARE; q. d.: Quamvis mihi supersit tam breve tempus, tamen, non obstantibus cujusvis hominis insidiis aut minis, oportet me, juxta divinæ Providentiæ dispositionem, toto illo tempore non hùc hærerere, multò minùs mori, sed adhuc per diversa loca proficisci, et in Jerusalem pertingere. Itaque idem omninò tempus hoc versu significat, quod

nefaciendo ac sanando omnes oppressos à diabolo, Act. 10, v. 38, varia loca pertransire, ut inter proficiscendum hùc illùc, Jerusalem quoque perveniam, atque ibi consumer:

QUIA NON CAPIT, etc. Ita ad verbum vertit interpres ex Græco, pro eo quod dicas: Res seu rerum series non permittit. Syrus aliique clariùs vertunt, *fieri non potest*; alii mitiùs, *non contingit, non usu venit*.

PROPHETAM quempiam, qualem me ipse (si non alii) jure habeo, ne quid ampliùs dicam.

PERIRE, occidi, interfici, EXTRA JERUSALEM. Jerusalem locus est futurus mortis meæ, ut cæterorum prophetarum. Prædicat inimicis locum mortis suæ, quem benè optabant Jerusalem fore (mons enim suburbanus Calvaria, ad Jerusalem pertinebat, tametsi extra portam situs, tanquam locus ab eâ deputatus mactandis iis quos illa morte dignos judicasset), ut cognoscere possent, si vellent, quòd spontè in mortem se traderet, qui conscius futurorum, potuisset locum vitare. Sed quare in Jerusalem potiùs quam alibi passurus sit mortem, non affert decretum Patris, quemadmodum Matth. 16, v. 21; sed inolitam illius civitatis prævitatem, quæ usque ad eò esset cædibus prophetarum assueta hactenùs, ut viderentur alibi non contingere, ad eòque contingere non posse ut quæ id criminis aliis permittere non videretur, sed sibi usurpare ac gloria ducere, et quasi proprium facere, ægrè latura si alibi propheta trucidaretur. Hujusmodi quædam hyperbole latet in eâ voce, *non capit*, seu fieri non potest; de quâ Titus: *Quod dicit, non capit, vel, non contingit, etc., nemo ita accipiat, quasi Judæi vi aliquâ fatali adacti sint in sanctos sævire: dictum est autem, propter certam veritatis cognitionem quâ sanguinariam illorum voluntatem exploratè compertam habebat*. Similia habet Theophylactus, addens: *Assueti enim effundere servorum sanguinem, etiam Dominum ipsum occidunt*. Non capit ergo prophetam occidi extra Jerusalem, id est, oportet prophetam occidi in Jerusalem, non quòd nulli extra Jerusalem occisi sint; Jezabel in Samariâ multos occidit, 3 Reg. 18, v. 43, et 19, v. 10; sed quòd in Jerusalem plerique omnes occidi soleant, quòd usitatissimum esset prophetas in Jerusalem occidi. Cùm enim illic sedem figerent reges, sacerdotes, principes, potentes seculi, scribæ sapientes, Pharisei sancti in oculis suis, qui, vulgo suffragante, ferre nollent prophetarum increpationes admonitionesque, facta est ea civitas, ex domo Dei, macellum prophetarum, quæ prophetarum quasi carnificinam profiteretur. Legimus 4 Reg. 21,

præcedenti; hoc tamen discrimine, quòd in priore versu significet se tertiâ die moriturum, hùc verò se usque ad tempus consummationis mortis iuncturum esse officio prædicandi, sanandi, etc. Nam, ut diximus, illud tempus tertiæ seu sequentis diei non consistit in indivisibili, seu uno solùm die. QUIA NON CAPIT, Græcè, *non contingit*, seu fieri non potest, spectato scilicet modo agendi hujus populi, itemque divinæ Providentiæ, PROPHETAM, id est, quemcumque prophetarum, nam generalem esse sermonem ex sequente

v. 16, de Manasse quòd sanguinem innoxium fuderit multum nimis, donec impleret Jerusalem usque ad os. Cùm ergo esset illa vetus et ordinaria prophetarum interfectorix, prædicat Jesus, etiam se, utpote prophetam, adeòque prophetarum Dominum, illic interficiendum, non in Peræâ aut alibi.

VERS. 54. — JERUSALEM, verisimile fit Jesum, non hoc loco usum hâc exclamatione invectivâ adversus Jerusalem, sed eo quo narrat Matthæus; Lucam autem præoccupatione usum hic ascripsisse, eò quòd apprimè conveniat cum præcedentibus Jesu verbis: *Non capit prophetam perire extra Jerusalem.* Jam enim aliquoties vidimus, minimè ipsi esse infrequens, dicta Christi variis temporibus prolata simul colligere.

QUE OCCIDIS, occidens, interficiens, id est, interfectorix.

LAPIDAS. Lapidans, lapidatrix: solent enim Hebræi uti participiis præsentis temporis, loco nominum verbalium, id quod non semel jam annotavimus. Non igitur sic de præsentis tempore loquitur Christus, ut non de præterito et futuro, sed de omni tempore ipsi sermo est, quasi dicat, cui hoc pro more est et tanquàm in naturam versum, ut lapides aliisque modis occidas prophetas et cæteros justos ad te missos. Inter cætera occisionis genera frequentissimum Judæis erat lapidare: cæterùm non sic lapidare refertur ad missos, ut non etiam ad prophetas, sed phrasi Hebraicâ utrumque verbum utrique nomini indifferenter jungendum est quod ad sensum.

Jerusalem semper ducem se præbuit reliquis Judæis, ut in rebus cæteris, ita in occidendis prophetis, tam pertinaciter quàm si prophetarum sanguine extinguere conata fuisset salvificas Dei admonitiones.

QUOTIES, q. d., sæpissimè, jam olim hætenùs, per angelos, per prophetas, per justos varios, tandem etiam per meipsum; idque non obstantibus sceleribus illis tuis immanissimis cædium justorum: non enim tam dolui de injuriâ illis illatâ, quibus quam gloriam pro toleratâ morte præparaverim ego scio, quàm de tuorum interitu. Indomita obstinatio, quia non semel atque iterùm ipsos Christus colligere voluit, sed per continuos successiones gradus alios atque alios submisit per quos colligerentur, tandem etiam ipse venit caro factus.

VOLUI EGO CONGREGARE, id est, feci ea per quæ congregari potuissent, ea quæ ad congregandos illos facerent (habetur enim opus pro voluntate, cujus plerùmque inter homines est signum). *Congregare*, dispersos distractosque in varia studia peccatorum et expositos mille periculis perditionis, colligere in sinum meum, ad me Deum unum cum Patre et Spiritu sancto convertere, mihi reconciliare, et unire fidei, charitatis, cæterarumque virtutum vinculis, denique sub alas protectionis meæ constituere. *Nihil enim adeo*

versu patet, PERIRE EXTRA JERUSALEM. Non quòd nulli extra Jerusalem interfecti fuerint, sed hyperbolicâ et usitatâ locutione significatum voluit civitatem istam, in quâ residerent principes, sacerdotes, scribæ, Pharisei, monitionum impatientes, quia sapientes in

dispergit, ut peccatum; et nihil ita ad Deum aggregat, ut virtus, notat Theophylactus.

FILIOS TUOS, id est, cives tuos (solent enim cives Scripturæ more vocari filii civitatis) cæterosque Judæos, ad te tanquàm matrem, religionis ac principatus causâ, confugientes; teipsam denique quæ constas filiis seu civibus tuis.

QUEMADMODUM; nec quovis modo congregare, sed comiter, blandè, sollicitè, summâ cum curâ, benevolentia, affectu ac dilectione. *Amorem suum*, inquit Chrysostomus, *ab imagine significavit: serventi namque amore aves pullos diligit suos.*

AVIS. Vox Græca communis est ad avem et ad gallinam; et mirus quidem inest avibus omnibus amor fovendi tutandique pullos, sed gallinæ præsertim. Vix enim aliud est animal, quod tantâ curâ et sollicitudine pro natis suis dstringatur, raucedine vocis totiusque corporis exteriore habitu sollicitudinem testante, et quod tanto conamine ac periculo adeòque pertinaciter eos tueatur; cui etiam potiùs conveniat pullos sub alas congregare. Quare rectè interpretes Latinus et Syrus, *gallinam transtulerunt*, secundùm Matthæum.

NIDUM SUUM, pullos suos.

SUB PENNIS, partim ut foveat, ne fortè frigore pereant; partim ut defendat, ne à milvis rapiantur. *Crebrò*, ait Chrysostomus, *hæc imago avis et alarum apud prophetas invenitur, et in Cantico Moysi, et in Psalmis, mirabilem Providentiam et eximiam protectionem denotans.* Maximum itaque animi sui erga Judæorum salutem affectum ostendit hâc similitudine Christus, quò plus ignominie huic scelestæ genti irroget, quæ suaves et plus quàm maternas ejus invitationes respuit: nam ad blanditias usque se demittere gravatus non est, quò cicuraret in suum obsequium rebelles, *factus ipsemet tandem quasi terrena et domestica avis*, ut loquitur B. Hilarius. Sed quandonam voluit Judæos congregare gallinæ instar? quandonam fecit ea per quæ illi congregari potuissent? quando per angelos, quod dictum est, per prophetas, per justos, postremò etiam per semetipsum, docuit, instruxit, præcepit, prohibuit, nunc blandè nunc asperè admonuit, jam promissis, jam minis allexit, aliquando cæcos virgâ filiorum, plerùmque summis beneficiis affectos, invitavit. Hæc enim omnia eò faciebant, ut possent illi congregari, ut possent adduci ad Christum Deum. Occultè igitur hic intelligendam dat Jesus æternam divinitatem suam, et omnes retrò prophetas à se missos, denique Judaicum populum jam olim à se gubernatum fuisse, juxta illud Joan. 8, v. 58: *Antequàm Abraham fieret, ego sum.* « Per singulas enim generationes, ait Origenes, semper voluit et festinavit « perficere voluntatem Patris in eis, etsi non in corpore « constitutus, sicut nunc in fine seculorum. Ipsius

oculis suis, eò malitiæ pervenisse, ut necesse prophetarum aliis urbibus præciperet, solaque capax esset tanti sceleris, quantum in nece Sancti sanctorum perpetrandum erat.

enim volentis congregare filios Jerusalem voces habentur in lege et prophetis. Cessent ergo hæretici (inquit Rabanus in Catenâ citatus) Christo principium ex virgine dare, omittant alium legis et prophetarum Deum prædicare. Porro ut ex Christi cum gallinâ comparatione, intelligitur in Christo singularis amor curaque salutis hominum; ita ex hominum cum pullis, intelligitur in hominibus necessitas fôtis, protectionis et gratiæ Christi. Ut enim pulli adversus accipitrem vitam tueri non possunt suo robore aut cursu, nisi se abdant sub corpus et alas matris; ita neque nos salutem nostram, adversus dæmones in aere, qui multò astutiùs et pertinaciùs nostris insidiantur animabus quàm accipitres aut milvi pullis gallinaceis, nisi confugiamus sub tutelam et merita Christi.

Et, pro, *sed*, *noluisti*, tu Jerusalem, aut *noluistis* (sic enim habent Græca et Syra), vos Jerosolymitæ. *Noluisti* autem congregari filios tuos à me, non permisisti, imò modis omnibus impedivisti ne congregarentur à me, atque hoc etiam effecisti. Alloquitur Jerusalem, id est, cœtum civium Jerosolymitarum; et quanquàm præcipuè invehatur in ipsos duces, qui malorum omnium maxima causa erant ac fuerant, omnes tamen in eundem reatum trahit, quia primatum consiliis plebs consentiebat et facta approbatat approbaveratque. Improperat itaque Jerosolymæ, quòd quæ, ut mater Judæorum omnium, omnibus auctor esse debuerat, ut Christo tam per seipsum quàm per prophetas et justos admonenti salutis obedirent ac subjacerent; nullos, quod in se fuit, obedire et ad pœnitentiam ac salutem adduci permiserit, atque adeò prohibuerit variis obstaculis datis, irridendo, contemnendo, persequendo, trucidando denique Christum ejusque servos. Lege 4 Reg. 21, v. 9; et deinceps, 2 Paral. 36, v. 15; et deinceps, Jer. 7, v. 15, præter alia veteris Testamenti loca; Evangelia ad hæc et Acta apostolorum. In eundem sensum exprobrat Stephanus Jerosolymitis, Act. 7, v. 51: *Vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri, ita et vos*. Notanda est autem emphatica oppositio inter velle Christi et nolle Jerosolymæ: *ego*, inquit, *volui*, tu *noluisti*. Ego magno studio ea exhibui et feci per quæ filii tui ad salutem adduci possent; tu non minori studio ea opposuisti, quibus salutem eorum excluderes. Quid igitur? Jerusalemne voluntati Dei resistere potuit? minimè voluntati absolutæ et propriè dictæ, quæ beneplacitum dicitur, neque hujusmodi voluntate voluit Christus congregare filios ejus (nam si eâ voluntate id voluisset, res effectum omninò sortita fuisset; dedisset enim filiis ejus, non solum adminicula illa vocationis externæ, verum etiam ipsum interius velle congregari, et contrarios conatus matris Jerusalem elisisset), sed congregare voluit, voluntate quæ impropriè sic vocatur, eâ nimirum, quæ præcepta, prohibitiones, minas, promissiones, aliasque hujusmodi operationes adhibet: atque huic resisti potest, et frequenter, Deo permittente, resistitur ab hominibus, sicut hic factum est, ubi, Christo congregare volente

(id est, vocante et modis omnibus consulente, suaque consilia miraculis roborante), noluerunt congregari plerique filiorum Jerusalem, idque prohibente ac seducente ipsâ Jerusalem, cui adhærere maluerunt quàm sequi invitationes Christi. Quidam verò, quanquàm pauciores, voluerunt hoc ipsum quod Christus, et invitâ Jerusalem contemptâque novercâ, amplexi sunt monita Christi. Porro quemadmodum quando sategit Christus salvare filios Jerusalem, sategit utique et ipsam Jerusalem salvare, quæ non constat nisi filiis suis; sic et quando noluit Jerusalem ad salutem à Christo adduci filios suos, noluit etiam ipsa ad salutem adduci. Quare duo hic intelligenda sunt, damnantia ipsam Jerusalem, quòd scilicet nec ipsa voluit salvari, nec suos permisit salvari; quorum tamen hoc primò, illud consecutivè intelligitur. Quibus ostendit Christus quàm justo et evidenti Dei judicio decreta sit Jerosolymæ reprobatio, cujus culpam in neminem conferre illa possit quàm in seipsam, quæ ultrò sibi ipsi damnationem hujusmodi molita esset.

VERS. 35.—ECCE, igitur, *RELINQUETUR*; vel, idcirco *relinquetur*. Quia tu noluisti filios tuos congregari à me, et illi te potiùs quàm me audierunt, ob insuperabilem hanc pervicaciam vestram, multis seculis hactenus continuam. Græcè est, *relinquitur*: præsens pro futuro, nisi quòd præsentis hoc amplius significetur, mox fore ut relinquatur; mox, tum propter temporis brevitatem, tum propter præsentem meriti plenitudinem.

VOBIS, Jerusalem et filiis tuis civibus Jerosolymitanis Judæisque omnibus.

DOMUS, habitatio, civitas, terra, regio, natio: nam cum Jerusalem erat et reliqua Judæa deserenda et excidenda.

VESTRA. Domum ipsorum vocans, obliquè significat suam amplius non esse.

DESERTA à me uno cum Patre Deo, à *patrocinio scilicet meo derelicta*, ait Chrysostomus, vacua me habitatore, destituta præsentia, auxilio, gratiâ et tutelâ divinâ. *Ipsæ igitur Christus erat*, addit Chrysostomus, *qui etiam superiore tempore continebat eos atque protegebat*; nimirum ut æternus Dei Filius. Passim sacræ litteræ vocant Jerusalem *civitatem quam elegit Dominus ut poneret nomen suum ibi, et habitaret in eâ*; *civitatem Dei, civitatem Regis magni*, Psal. 47, v. 2, 3; Matth. 5, v. 35; at postquam sceleribus cæteris despectionis misericordiæ divinæ toties sibi oblata, addidit sacrilegam repulsam Christi et Evangelii, factum est quod hic prædicatur, et quod longè ante prædixerat Jeremias, cap. 12, v. 7: *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam. Deserta est à Deo et Christo*; subtractâ divinâ gratiâ, non illic amplius colitur Deus aut Christus nominatur. *Deserta* autem, exposita est prædæ hostium invisibilium et visibilium, haud secùs ac pulli qui maternarum alarum fotum diffugiunt, vel devorantur ab accipitre, vel longiùs dispersi pereunt. Sic Jerusalem et Judæa universa, simul atque à Deo et Christo deserta fuit, facta est

synagoga Satanae et praeda aquilae Romanae, à qua filii illius omnes, vel interfecti fuere, vel in extremas terras miserè dispersi. Quod igitur hic dicit Christus, hujusmodi est : Vos hactenus nolulistis à me colligi et in meam vos dare tutelam : deseremini igitur à me, prout meremini, et relinquemini in praedam hostibus vestris. Hoc verbum, *deserta*, plerique codices addunt quemadmodum etiam Syra; sed optima manuscripta, nominatim tria Ecclesiae nostrae Audomarensis cum uno Clarmariscensis, omittunt, astipulantibus, inter Graecos enarratores, Euthymio et Theophylacto, inter Latinos Bedà. Nam etsi ascriptum sit *deserta*, textibus Bedae et Theophylacti, Commentaria tamen eorum, si pressè considerentur, loquuntur non fuisse eis lectum. Quocirca non dubito quin vox ista, huic loco Lucae addita sit ex Matthæo, tam Graecè quàm Latinè : similis enim varietas est codicum Graecorum. Caeterum pronomen *vobis*, neutiquàm est omitendum.

Dico, praedico et affirmo.

AUTEM, pro, enim. Confirmat quod praedixerat de propinqua desertione.

Vobis. Ad Jerusalem loquitur et ad populum Judaeorum, inquit Hieronymus; non ad praesentes tantum qui haec audiebant loquentem.

NON VIDEBITIS ME, amplius, non amplius meam praesentiam et beneficiis fruimini, subtraham vobis, ut praesentiam corporis mei, ita protectionem ac beneficia mea omnia, et inprimis Evangelii praedicationem, quo fiet ut non convertamini ad me, nec per fidem me cognoscatis, sed planè excæcati omninò à me deseramini. Quamdiù Christus, qui redemptor ipsis advenerat, perseverabat apud eos, per se aut alios, testis ac praeco redemptionis à se allatae, restabat fidei ac salutis spes; sed ejus discessu, perinde ac solis occasu, lux vitae evanuit, et necesse fuit incredulis miseram succedere cum tenebris solitudinem, et cum derelictione caecitatem. Hinc admonuerat eos, Joan. 12, v. 35 : *Adhuc modicum lumen in vobis est; ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant.* Itaque Jesus alludens ad imminem praesentiae suae corporeae subtractionem, significat subtractionem omnis tutelae ac gratiae Dei, et notanter fidei ut fundamenti, quàm denudandus sit populus Judaicus. Hanc subtractionem tutelae gratiaeque divinae praedixerat Isaia cap. 5, v. 5, 6, his verbis sub typo vineae : *Et nunc ostendam vobis quid faciam vineae meae. Auferam sepem ejus, et erit in directionem, etc.* Et tempus non longè aberat. Nam corporis quidem sui praesentiam biduo postquam haec dixerat eis subtraxit : beneficia tamen sua eis offerre, etiam cum aliquorum profectu, Evangelium, inquam, et regnum caelorum; alia quaedam beneficia eis continua facere non desiit, donec Jerosolymitanum excidium instaret. Caeterum breve esse quadraginta annorum spatium comparatum reliquo temporis spatio labenti in finem usque seculi, nemo non intelligit.

DICETIS. Gentem enim alloquitur, quae nunquam integrè extirpanda eadem permansura sit ad finem

usque seculi. Nec enim ii qui haec audiebant hoc dicturi erant, sed filii seu posteri ipsorum, seri eorum nepotes. *Dicetis* autem scilicet mihi aut de me : *Benedictus qui venit in nomine Domini*, celebrem hunc psalmi versiculum Messiae proprium, quem indignamini nunc mihi à quibusdam accini. Illum enim mihi aliquando attribuetis, Messiam me agnoscentes, quantumvis hoc nunc vobis tam incredibile quàm indignum videatur, qui me jam capitali odio prosequimini. Diù erit, inquit, quòd me amplius non videbitis : cum autem iterum videritis, dicetis : *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Illud erit, quando rediturus sum in mundum auctoritate Patris ut judicem mundum, serò, inquam, postquam plenitudo gentium intraverit, Rom. 11, v. 25, in consummatione mundi, instante meo ad iudicium adventu. Tandiu, tot, inquam, seculis, vos non videbitis me aut corporis aut animi oculis, non credetis in me, non eritis in tutelam meam, non fruimini salutaribus beneficiis meis, omninò permanebitis in caecitate cordis vestri. At quando apparere coeperint evidèntia signa mei ad iudicium adventus, tunc agnoscentes vos frustra alium expectasse Messiam, jamque urgeri vos fine temporis, revertemini ad cor, et ego misertus vestri, recipiam vos in gratiam ac tutelam, et praebabo me vobis conspiciendum, priùs fide, mox etiam corpore ad iudicium adveniens vosque ad me accipiens. Tunc dicetis mihi gratulabundi :

BENEDICTUS est à Deo, felix est summisque honoribus auctus, jam etiam regni perfectione cumulandus; benedictione ad haec seu laude omni hominum dignus est et praedicandus.

QUI VENIT, qui proximè venit, qui mox venturus est ad iudicandum orbem terrarum in aequitate.

IN NOMINE DOMINI, jussu, auctoritate ac vice Dei Patris; q. d. : Gratissimus est nobis adventus ejus, gratulamurque ei honorem hunc et subsequentem regni perfectionem. Noluerunt olim majores nostri hoc tibi accini ex sacris Psalmis, Domine Jesu, noluerunt agnoscere hoc de te praedictum, quem reprobarunt ut venientem in nomine suo, adeoque in nomine *Beelzebub*; nos de te confitemur hoc fuisse praedictum, nos credimus et olim te venisse humiliter ad salvandum mundum, et mox te venturum gloriosè ad iudicandum, in nomine Domini : ac proinde ex animo prorsus illud tibi accinimus. Tantò autem pleniori in Jesum Christum fide dicent istud Judaei isti postremi, quàm turbæ in introitu Jerosolymorum, quantò pleniori fide imbuti sunt Christiani quàm Judaei. Huic interpretationi de conversione Judaeorum in fine seculi, favet prophetia Osee, cap. 3, v. 3, 4, 5 (nam et Augustinus, lib. 18 de Civit. Dei, cap. 28, citat eam in hanc sententiam), quae habet, quòd, *postquam multis seculis sederint Israelitae sine rege, et sine principe, et sine altari, et sine ephod et sine theraphim, in novissimo dierum revertentur ad Dominum Deum suum et ad David regem suum.* His itaque postremis verbis mirum in modum ussit Jesus Judaeos auditores suos invidia odioque sui flagrantes, dum eos ita praedixit

diù deserendos à se et Deo, ut ipsi tandem longis malis quærentes remedium, redituri essent ad ipsum, et prophetiis laudibus, à quibus jam maximè abhorrebant, aucupaturi ipsius gratiam. Nihil poterat jam

dici, aut magis grave ipsis, aut magis honorificum Jesu : de cujus futuri veritate, relinquebat Jesus judicari ex cæteris suis verbis et operibus.

CAPUT XIV.

CHAPITRE XIV.

1. Et factum est cum intraret Jesus in domum cujusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, et ipsi observabant eum.

2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.

3. Et respondens Jesus, dixit ad legisperitos et Pharisæos, dicens : Si licet sabbato curare ?

4. At illi tacuerunt. Ipse verò apprehensum sanavit eum, ac dimisit.

5. Et respondens ad illos, dixit : Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die sabbati ?

6. Et non poterant ad hæc respondere illi.

7. Dicebat autem et ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos :

8. Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne fortè honoratior te sit invitatus ab illo :

9. Et veniens is qui te et illum vocavit, dicat tibi : Da huic locum ; et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere.

10. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut cum venerit qui te invitavit, dicat tibi : Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus :

11. Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur : et qui se humiliat, exaltabitur.

12. Dicebat autem et ei qui se invitaverat : Cum facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divites, ne fortè te et ipsi reinvitent, et fiat tibi retributio.

13. Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos et cæcos :

14. Et beatus eris, quia non habent retribuere tibi : retribuetur enim tibi in resurrectione justorum.

15. Hæc cum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi : Beatus qui manducabit panem in regno Dei.

16. At ipse dixit ei : Homo quidam fecit cœnam magnam, et vocavit multos.

17. Et misit servum suum horâ cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia.

18. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei : Villam emi, et necesse habeo exire, et videre illam : rogo te, habe me excusatum.

19. Et alter dixit : Juga boum emi quinque, et eo probare illa : rogo te, habe me excusatum.

20. Et alius dixit : Uxorem duxi, et ideò non possum venire.

21. Et reversus servus, nuntiavit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamiliàs, dixit servo suo : Exi cito

1. Jésus entra un jour de sabbat dans la maison d'un des principaux pharisiens pour y manger ; et ceux qui étaient là, l'observaient.

2. Or, il y avait devant lui un homme hydropique.

3. Et Jésus s'adressant aux docteurs de la loi et aux pharisiens, leur dit : Est-il permis d'opérer des guérisons au jour du sabbat ?

4. Et ils demeurèrent dans le silence. Mais lui, prenant cet homme par la main, le guérit et le renvoya.

5. Puis s'adressant à eux, il leur dit : Qui est-ce d'entre vous, qui voyant son âne ou son bœuf tombé dans un puits, ne l'en retire pas aussitôt, le jour même du sabbat ?

6. Et ils ne pouvaient rien répondre à cela.

7. Cependant considérant comme les conviés choisissaient les premières places, il leur proposa cette parabole, leur disant :

8. Quand vous serez convié à des noces, ne prenez point la première place ; de peur qu'il ne se trouve parmi les conviés une personne plus considérable que vous ;

9. Et que celui qui vous aura invité l'un et l'autre ne vous dise : Donnez votre place à celui-ci ; et qu'alors vous ne soyez obligé de prendre avec confusion la dernière place.

10. Mais quand vous aurez été convié, allez vous mettre à la dernière place, afin que, quand celui qui vous a convié arrivera, il vous dise : Mon ami, montez plus haut ; et alors ce vous sera un sujet de gloire devant ceux qui seront à table avec vous.

11. Car quiconque s'élève, sera abaissé ; et quiconque s'abaisse, sera élevé.

12. Il dit aussi à celui qui l'avait invité : Lorsque vous donnerez à dîner ou à souper, n'y conviez ni vos amis, ni vos frères, ni vos parents, ni vos voisins qui seront riches, de peur qu'ils ne vous invitent ensuite à leur tour, et qu'ainsi ils ne vous rendent ce qu'ils avaient reçu de vous.

13. Mais lorsque vous faites un festin, conviez-y les pauvres, les estropiés, les boiteux et les aveugles ;

14. Et vous serez heureux de ce qu'ils n'auront pas le moyen de vous le rendre ; car cela vous sera rendu dans la résurrection des justes.

15. Un de ceux qui étaient à table avec lui ayant entendu ces paroles, lui dit : Heureux celui qui mangera du pain dans le royaume de Dieu.

16. Alors Jésus lui dit : Un homme fit un grand souper, auquel il invita plusieurs personnes.

17. Et à l'heure du souper, il envoya son serviteur dire aux conviés de venir, parce que tout était prêt.

18. Mais tous, comme de concert, commencèrent à s'excuser. Le premier lui dit : J'ai acheté une maison aux champs, et il faut nécessairement que j'aille la voir ; je vous prie de m'excuser.

19. Le second lui dit : J'ai acheté cinq couples de bœufs, et je m'en vais les éprouver ; je vous prie de m'excuser.

20. Enfin un autre lui dit : J'ai épousé une femme ; ainsi je ne puis y aller.

21. Le serviteur étant revenu, rapporta tout ceci à son maître. Alors le père de famille se mit en colère, et dit à son serviteur : Allez-vous-en promptement

in plateas et vicos civitatis : et pauperes ac debiles , et cæcos, et claudos introduc huc.

22. Et ait servus : Domine, factum est ut imperâsti, et adhuc locus est.

23. Et ait dominus servo : Exi in vias, et sepes : et compelle intrare, ut impleatur domus mea.

24. Dico autem vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

25. Ibant autem turbæ multæ cum eo ; et conversus, dixit ad illos :

26. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.

27. Et qui non bajulat crucem suam, et venit post me, non potest meus esse discipulus.

28. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum.

29. Ne posteaquàm posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei,

30. Dicentes : Quia hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare ?

31. Aut quis rex iturus committere bellum adversus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit ad se ?

32. Alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt.

33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.

34. Bonum est sal : si autem evanuerit, in quo condietur ?

35. Neque in terram, neque in sterquilinum utile est, sed foràs mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

dans les places et dans les rues de la ville, et amenez ici les pauvres, les estropiés, les aveugles et les boiteux.

22. Le serviteur lui dit : Seigneur, ce que vous avez commandé est fait ; et il y a encore de la place.

23. Le maître dit au serviteur : Allez dans les chemins, et le long des haies, et les forcez d'entrer, afin que ma maison soit remplie.

24. Car je vous assure qu'aucun de ceux que j'avais conviés ne goûtera de mon souper.

25. Comme une grande troupe de peuple marchait après Jésus, il se tourna vers eux, et leur dit :

26. Si quelqu'un vient à moi, et ne hait pas son père et sa mère, sa femme et ses enfants, ses frères et ses sœurs, et même sa propre vie, il ne peut être mon disciple.

27. Et quiconque ne porte pas sa croix, et ne me suit pas, ne peut être mon disciple.

28. Car qui est celui d'entre vous qui, voulant bâtir une tour, ne suppose auparavant, à loisir, la dépense qui y sera nécessaire, pour voir s'il aura de quoi l'achever ;

29. De peur qu'en ayant jeté les fondements, et ne pouvant l'achever, tous ceux qui verront cet édifice imparfait ne commencent à se moquer de lui,

30. En disant : Cet homme avait commencé de bâtir, mais il n'a pu achever ?

31. Ou, qui est le roi qui, se mettant en campagne pour combattre un autre roi, ne consulte auparavant, à loisir, s'il pourra marcher avec dix mille hommes contre un ennemi qui s'avance vers lui avec vingt mille ?

32. S'il ne le peut pas, il lui envoie des ambassadeurs, lorsqu'il est encore bien loin, et lui fait des propositions de paix.

33. Ainsi quiconque d'entre vous ne renonce pas à tout ce qu'il possède, ne peut être mon disciple.

34. Le sel est bon ; mais si le sel devient insipide, avec quoi l'assaisonnera-t-on ?

35. Il ne peut servir ni pour la terre, ni pour le fumier ; mais on le jettera dehors. Que celui-là entende, qui a des oreilles pour entendre.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ET FACTUM EST. Accidit autem deinceps. Quo loco, incertum.

CUM INTRARET, Gr., postquàm intrâsset. Syrus etiam præteritum servavit : videtur enim istud, non in ingressu, sed postquàm ingressus fuisset, accidisse.

JESUS, Gr., ipse ; sic etiam Syrus.

PRINCIPIS PHARISÆORUM, ex principibus seu primoribus Phariseorum ; qui præter hoc quòd sectâ Phariseus esset, auctoritate dignitateque eminebat, *inter sui ordinis homines principem locum obtinebat*, ait Titus.

MANDUCARE, ad manducandum, ut comederet, pranderet vel cœnaret, ad quod scilicet erat invitatus.

PANEM, ut cibum sumeret. Panis nomine Hebræi omnem cibum victumque intelligunt. Nullius conver-

VERS. 1. — CUM INTRARET JESUS, invitatus scilicet ad prandium, ut patet ex versu 7 et 12. SABBATO MANDUCARE PANEM, id est, ut cibum sumeret, Hebræicâ phrasi. Judæis autem usitatum erat in sabbatis ac festis convivium celebrare, propter lætitiâ ac celebritatem diei, ut colligitur Tobie 2, v. 9. Quod pri-

sationem respuebat Jesus, ut omnes lucrifaceret, *imò quòd aliquam utilitatem iis afferat, familiarem et quasi domesticum se illis exhibet*, inquit Titus ; sciebat enim quid utile illic facturus esset. Vide supra, 7, v. 36.

ET, superflue quod ad sensum, vel loco *tunc* positum est, pro more hujus evangelistæ.

IESI qui aderant, qui simul erant invitati, legisperiti et Pharisei qui v. 5 nominantur ; fortè etiam ipse invitans ; quanquàm hujusmodi phrasis, Hebræis æquivallet verbo Latinorum impersonali, observabatur. Observabant autem, an eo die, qui erat sabbatum, quidquam facturus esset prohibitorum, signanter an sanaturus esset hydropicum præsentem, quod nefas et præter legem esse ducebant.

VERS. 2. — ET, pro *nam*.

mos Christianos ad se traxisse, excluso excessu, indicare videtur, Tertul. lib. de Idololatriâ, c. 14 ET IPSI OBSERVABANT EUM, legisperiti scilicet et Pharisei, de quibus sequitur, utpote attenti in omnia quæ agebat. Itaque occasione præsentis hydropici.

ECCE, quod mirum videri poterat.

HYDROPICUS, laborans hydrope. Hydrops morbus est, qui Latinis dicitur aqua intercus, quòd sub cute aqua nascatur, quâ corpus turgescat; nam ὑδῶρ Græcè aquam significat. Syrus, qui congregaverat aquas.

ERAT ANTE ILLUM, stabat coram eo, antequàm accubitum esset mensæ. An hic homo submissus fuerit à Pharisæis, ut suggererent Jesu occasionem faciendi quod carpere possent, an verò homo ipse spontè se obtulerit conspectui Jesu, non audens quidem petere sanitatis beneficium, ne offenderet Pharisæos præsentés, qui id ægrè tulissent, quemadmodum sup. 13, v. 14, ille: *Sex dies sunt*, etc., sperans tamen Jesum, humanum non minùs quàm potentem, conspectu mali sui ad miserendum moveri posse, fit dubium. Alii priorem, Cyrillus et Euthymius posteriorem sequuntur opinionem. Certè hydropticus hic, vel domesticus fuit illius principis qui Jesum invitaverat, vel notus familiæ ipsius.

VERS. 5. — RESPONDENS. Hâc occasione, quòd nòset se observari, interrogavit eos, proposuit quæstionem ipsis convenientem.

LEGISPERITOS, quorum erat inprimis id scire, quod legis et juris erat.

PHARISÆOS, ut rigidos legis ad litteram observatores, præsentés, qui simul erant ibi invitati, inquit Euthymius.

DICENS, pleonasmus est hujus participii frequentissimus.

Si, pro *an*, LICET absque prævaricatione divinæ legis SABBATO CURARE, sanare hominem ægrum corpore? Quærit an hominis sanatio, inter opera quæ sabbatum violant, censi debeat; non quòd ignoret, sed ut pravum illorum errorem corrigat, ut ad restituendum hydropticum viam sibi paret, denique ut hâc præoccupatione excludat calumniam quâ miraculum arrosissent observatores invidi, si ipsis præsentibus, qui omnium se magistros profitebantur, contemptis aut neglectis, hydropticum reipsâ sanasset. Matth. 12, v. 10, ipsi priores hoc idem quærunt.

VERS. 4. — TACUERUNT. Nam, quamvis sentirent potiùs non licere, non ausi sunt tamen id respondere, veriti ne refellerentur à Jesu, hujusmodi argumentis, quæ solvere haudquaquàm possent, ut frequenter aliàs.

IPSE VERO, ipse igitur.

VERS. 5. — RESPONDENS JESUS, id est, loqui exorsus, Hebraico loquendi modo, quem alibi notavimus, DIXIT, per pleonasmum, in Scripturâ frequentem: SI LICET, id est, an licet, SABBATO CURARE? ut, quod ipse noverat licere, bonâ eorum pace faceret, vel certè errorem corrigeret.

VERS. 4. — AT ILLI TACUERUNT, quasi ad quæstionem perplexam: invidia enim securæ gloriæ Christi non sinebat eos verum dicere, neque pudor et reprehensionis timor, falsum. IPSE VERO APPREHENSUM, id est, cum eum apprehendisset manu, quasi ipsâ manûs impositione curaturus, SANAVIT EUM, aquâ subito exhaustâ, et tumore depresso, AC DIMISIT, in testimonium restituit sanitatis, ac declinatæ ostentationis.

APPREHENSUM, apprehendens, seu cum apprehendisset, cum attigisset, scilicet manu, attacku manûs.

SANAVIT EUM repente, subito exarefactâ illâ aquæ copiâ quâ turgebat, ac proinde corporis tumore subsidente. Silentium illorum pro se accipiens, tanquàm quod faveret parti affirmanti, facit quod suum est Salvator, confert hydroptico sanitatem, ut qui liber miseri mederetur. Sed de industriâ utitur attacku manûs, ut aliquid faceret, quo Pharisæis insulsis sabbatum violatum videri poterat.

DIMISIT sanum et lætum. Jussit abire, partim ut incensus motusque abeuntis testaretur restitutionem sanitatis, partim ne ipso apud se detento ad ostentationem uti videretur, et adversarios, quibus alia insuper in hoc convivio documenta proponere statuerat, nimio pudore obtundere.

VERS. 5.—RESPONDENS; id est, quâ re gestâ pergens loqui cum illis.

DIXIT. Ne temerè sanasse hominem videretur die sabbati, solo fretus silentio aut conniventia ipsorum, cum aliàs novisse posset sententiam ipsorum, docet quàm licitè ac benè fecerit, allato exemplo à consuetudine ab illis ipsis receptâ.

IN PUTEUM, cisternam, foveam.

ET NON, qui non, CONTINUO, ut resciverit, absque morâ, ne submergatur, aut lædatur, EXTRAHET ILLUM magno labore et conamine adhibito, DIE SABBATI, etiamsi pridie diei sabbati incidisset? q. d.: Nullus est vestrum qui non sit mox extracturus, absque ullâ conscientia violati sabbati; unde inferendum ipsis relinquit: Quantò magis homo, cujus commodo vivit animal irrationale, inquit Euthymius, si in puteum inciderit, aut, quod idem unum est, suffocet ab aquis intercutibus, sine morâ liberandus est, etiam die sabbati? Argumentum est à minore, prorsus quale illud quod tractavimus supra 13, v. 15, et illud quod Matth. 12, v. 11, 12. « Si vos, inquit V. Beda, in « sabbato asinum aut bovem aut quodlibet animal in « puteum decidens eripere festinatis, non animali, sed « vestræ avaritiæ consulentes, quantò magis ego ho- « minem, qui multò melior est pecore, debeo liberare? » Illud cupiditatis, hoc charitatis est opus.

VERS. 6. — RESPONDERE, ex adverso vel contra respondere, convicti scilicet evidentiâ rationis. Cum manifesta esset veritas, inquit Euthymius, coacti pudore sunt obmutescere. Cum ex propriis ipsorum

VERS. 5. — ET RESPONDENS, id est, cum illo loqui pergens, siquidem nihil adhuc dixerat; vide versum 3. DIXIT: CUJUS VESTRUM ASINUS, etc., et non continuo absque morâ, absque conscientia scrupulo, absque publicâ reprehensione vel ejus metu, EXTRAHET ILLUM, magno scilicet labore et molestiis? Argumentum est à minori ad majus, à liberatione scilicet bovis et asini ad liberationem hominis; ab opere tam molesto cupiditatis ad opus facillimum charitatis. Relinquit autem ipsis conclusionem inferendam, tanquàm perspicuam. Nam propter argumenti evidentiam

VERS. 6. — NON POTERANT AD HÆC RESPONDERE; atque ita tacuerunt, non tam approbatione veritatis, quàm pudore tuendæ veritatis. Sanato itaque morbo corporali, antequàm accumberent mensæ, mox pergit

traditionibus et consuetudine liceret, inò oporteret jumento periclitanti succurrere; manifestæ stultitiæ arguuntur, quò consequentiam inde ad hominem nequirent deducere. Quamvis autem turpiter obmutescere sunt coacti, non tamen approbârunt rem ab Jesu gestam, quin potiùs postea occasionem nacti, inter suos fortiùs acclamârunt: *Non est hic homo à Deo, qui sabbatum ne custodit*, Joan. 9, v. 16. Hoc etsi non ignoraret Jesus, non tamen omisit hominem hunc restituere sanitati, exemplo suo docens, non esse omittenda opera bona, propter perversorum sive calumniam sive scandalum.

VERS. 7. — ET non legitur sive Græcè sive Syriacè; nec tamen superfluit. Priusquàm mensæ accumberetur, sanaverat hydropicum, et docuerat legisperitos ac Pharisæos, sabbatum officiis charitatis nequaquàm violari; postquàm jam accubitum esset, sanare conatus est morbum ambitionis, quo plerique convivarum laborabant; non parvum illum, certè hydrope majorem; et *amputatis omnibus inanis gloriæ ramis*, quod ait Theophylactus, maximam virtutum humilitatem docere.

AD INVITATOS secum ad convivium.

PARABOLAM, id est, doctrinam, quâ à vanæ gloriæ ad humilitatis studium eos revocaret, non apertè redargutos, sed tectè admonitos, similitudine sumptâ à re præsentî, à ritu, inquam, convivali. Nam exemplo convivii et moderationis in eo servandæ, docet ubique servandam humilitatis modestiam. *Hujusmodi sunt complures inter Salomonis parabolas, per quas sub præceptis civilium virtutum ac morum, Spiritus sanctus ad veras virtutes informat sapientiæ candidatum*, adnotante Jansenio.

INTENDENS, attendens, considerans, contemplatus. Hæc fuit doctrinæ occasio.

PRIMOS ACCUBITUS, loca mensæ honoratiora ELIGERENT. Græcè, *eligebant*, pro, elegissent, ambivissent, conati fuissent singuli inter primos mensæ accumbere. Non enim parabolam deprompsit Jesus, tum cùm id ambitionis coram observaret suis oculis, sed posteaquàm jam assessum esset mensæ, datâ opportunitate, inter convivandum. De hoc porrò vitio notantur scribæ et Pharisæi etiam, infra, cap. 20, v. 46; Matth. 23, v. 6; Marc. 12, v. 39. Nam cùm cæteris se haberent majores, inter se mutuò de primatu et honoris gradu concertabant.

DICENS AD ILLOS, pleonasmus familiaris, quem Syrus omittit.

ad sanandum spiritualem, scilicet ambitionem, quâ maximè Pharisæi laborabant. Hoc igitur scopo,

VERS. 7. — DICEBAT AD INVITATOS PARABOLAM: ut sub similitudine, à ritu convivali sumptâ, doceret, humilitatem ubique esse servandam, ut patet ex conclusione v. 11; nam hoc præcipuè spectabat in hac parabola Christus. INTENDENS QUOMODO, etc., id est, attendens seu considerans; designabat enim non finem, sed occasionem hujus doctrinæ, quâ concertationes de primatu sanare volebat.

VERS. 8, 9, 10. — CUM INVITATUS FUERIS AD NUPTIAS, id est, convivium nuptiale, ut eo quasi de alio con-

VERS. 8. — CUM INVITATUS FUERIS, Græcè, *cùm vocatus fueris ab aliquo*, AD NUPTIAS, ad convivium nuptiale; Syrus, *ad domum convivii*. Exempli loco nuptias dicit, intelligens quodvis celebre convivium.

NON DISCUMBAS, ne accumbas, scilicet sponte tuâ, injussus, quisquis aut qualis qualis esse tibi videaris. Syrus, *ne eas accubitum*.

IN PRIMO LOCO, primo consessu, primo accubitu vertit versu superiore. *Primo*, aut quàm potes ad primum proximo. Non ambias, non te ingeras in locum digniorem in accubitu, ut qui te habeas pro eo qui dignissimus sit eo honore, quod magnæ superbiæ sit. *Appetentia loci superioris arcetur*, inquit Ambrosius.

HONORATOR, honore dignior, charior, aut magis in pretio habitus; hoc persuadere tibi, aut timere ut minimùm debes; nec enim nôsti invitatos omnes, et, ut noveris, neseis quo in pretio hospes habeat singulos hospitem suorum.

VERS. 9. — ET VENIENS, ac proinde veniens.

VOCAVIT, invitavit ad convivium.

CUM RUBORE, Gr., *cum pudore*, cum dedecore.

NOVISSIMUM, ultimum, nemine eorum qui jam post te accubuerant, tibi cedente; aut certè inferiorem.

TENERE, obtinere, atque ita pro captatâ gloriâ ignominiam lucrifacias. Quod dicit, hoc est: Non te ipse exaltes, ne alius humiliet seu deprimat te.

VERS. 10. — VOCATUS FUERIS, ad nuptias, quemadmodum supra, v. 8.

VADE, RECUMBE, Gr., *pergens accumbe*, vade sessum.

NOVISSIMO, ultimo mensæ LOCO, quàm potes, humillimum locum elige, etiamsi primum tibi videreris mereri. Non hoc præceptum est, sed parabola, quâ significatur, ut potiùs quàm primum aut digniorem locum eligas vel ambias, ultimo te colloces; qualis illa Matth. 6, v. 17: *Tu autem cùm jejunas unge caput tuum*, etc. « Ille cordatus est, inquit Titus, qui cùm primæ sedis honorem jure promereatur, adeò illum non affectat, ut ultrò quoque aliis deferat. Quapropter magnum præclarumque donum est, animus modestus suâque sorte contentus. »

UT CUM VENERIT, sic fiet ut cùm venerit communis hospes. Pergit sermone parabolico significare, non finem, quem spectare quis debeat, sed eventum, qui ut plurimùm accidat. Nam qui finem hunc spectet, in idem ille vitium incidat, ac si primum locum sibi usurpâset.

DICAT TIBI, si id merearis: ASCENDE SUPERIUS, ad

vii genere loquente minùs offenderentur, et sine animi molestiâ ipsimet doctrinam ejus ad præsens convivium extenderent. NON DISCUMBAS IN PRIMO LOCO, id est, non te ingeras in locum honoratiorem, sive primus ille sit, sive medius; sed RECUMBE IN NOVISSIMO LOCO, id est, quàm potes humillimum eligas, quantum in te est, licet tibi primo dignus videaris. UT CUM VENERIT, id est, ex quo fiet ut, cùm venerit (non enim significat finem, qui sub fraudulentâ humilitate vitium ambitionis tegeter, sed eventum), QUI TE INVITAVIT, cujus est loca hospitibus assignare ex honestate et consuetudine. Rectè autem monet D. Basil. in Catenâ ci-

locum superiorem seu honoratiorem. Similis parabola legitur Prov. 25, v. 6, 7 : *Ne gloriosus appareas coram rege, et in loco magnorum ne steteris. Melius est enim ut dicatur tibi : Ascende huc, quam ut humiliteris coram principe.* Consuetudo et honestas relinquunt patrifamilias distribuenda honoris in convivio loca : cui pervicaciter reluctari, offerenti honoratiorem vel etiam primum locum, arrogantiae sit, non humilitatis, idemque contendere de ultimo loco, quod de primo, auctore Basilio in Catenâ citato.

TIBI ascendenti superius ex alterius jussu.

GLORIA. Vera gloria est quæ datur, non quæ ambitur.

CORAM SIMUL DISCUMBENTIBUS, coram iis qui tecum mensæ accumbunt, Syrus, *coram omnibus qui accumbunt tecum.*

VERS. 11. — **QUIA** hoc Dei iudicium est, quod frequenter in hâc vitâ, semper in futurâ locum habet ; **OMNIS** QUI SE, etc. Hoc ante oculos posito, et superiore parabolâ declarato, placidè Salvator convivis modestiam et humilitatem docet ; non externam solummodò ac civilem quâ possunt etiam qui superbissimi sunt, excellere ; sed quæ verè intus coram Deo sit talis ; ac si dicat : Quemadmodum conviva pudore confusus, quia cum primum sibi locum superbè usurpâset, rejectus est in extremum, vellet se nunquam de primo loco cogitasse ; sic ne idem vobis usu veniat apud Deum, ut is arrogantiam vestram extremâ ignominiam mulcet, infirmitatis vestræ vobis conscii, et animis et actionibus modesti atque humiles semper sitis, opportuno tempore ab ipso Deo extollendi. Itaque fugientes honores honor consequitur, honorem verò consectantes honor fugit ; atque ille dignior est qui humilior ; is maximus qui sibi minimus, atque is jam minimus esse incipit apud Deum, qui suo iudicio magnus est. Deum Christus hic nobis statuit iudicem, qui *superbis resistat*, eorumque supercilium humiliet, *humilibus verò det gratiam.* Æquissimum est enim iudicium ut, cum solus Deus mereatur exaltari, humilietur qui se ipse exaltare præsumit, et sibi arripere quod Dei est ; cumque hominis sit *humiliari sub potenti manu Dei*, exaltetur qui se ipse intra conditionis suæ metas continet, nec sibi plus arrogat quàm conveniat ; suâ enim modestiâ provocans libera-

tatus non minus vitium esse, pertinaciter contendere de ultimo loco, quàm de primo, sed per se appetendum esse id quod Christus hic monet, nobisque decorum est ; ordinis tamen constitutionem alterius arbitrio relinquendam. DICAT TIBI : **AMICE**, ASCENDE SUPERIUS, cui planè similis parabola narratur Proverb. 25, v. 6 et 7. **TUNC ERIT TIBI GLORIA**, vera scilicet, quæ ab aliis datur, non ambitur.

VERS. 11. — **QUIA** OMNIS, in quocumque genere actionum, etiam civilium, QUI SE EXALTAT, supra quàm meretur, imò etiam iuxta quod meretur, si exaltationem illam impatienter per se arripere, non ab aliis sibi deferri velit : HUMILIABITUR, propter ambitionis suæ impatientiam, non ferentem exaltationis moras ; ET QUI SE HUMILIAT, EXALTABITUR. Talis enim retributio non solum divino, sed et humano iudicio conveniens videtur, et iuxta, ut propterea in omni genere hominum et actionum hæc sententia Domini habere

litem Dei, auctis dotibus fit major ; ut ille suâ superbiam irritans Deum, ablatis quibus efferebatur dotibus fit minor ac vilior. Jam proposito suo præsentis sic accommodare sententiam istam videtur Salvator : Meritò ministrum se credet et exhibebit, et ut huiusmodi humiliter demissè se geret, si sibi consultum volet, qui inter vos dignitate, auctoritate, aut aliis Dei donis, eminuerit. Nam si aliter se geret, ut si, contra hanc humilitatis formam, dominum agat illorum quibus præest aut præcellit, insolenter se præferat illis, aut gloriam honoremve expetat ab illis, vertetur ipsi in ignominiam, et quidem æternam. Si autem è diverso, non se illis prætulerit, gloriam honoremve ab illis non ambiverit, honoribus exhibitis non fuerit oblectatus, denique non aliud quàm ministrum se agnoverit ac gesserit salutis utilitatisque illorum, honoribus augebitur longè amplioribus, adeoque æternis. Verissima est enim sententia : *Qui se exaltaverit, humiliabitur : et qui se humiliat, exaltabitur. Insolentiam Deus humilem effecturus est, et humilitatem elaturus in gloriam*, quo modo Hilarius hanc sententiam effert. « Vide, ait Chrysostomus, quomodò rectè ad contrarium auditorem impellit. Non enim à cupiditate primatus prohibet solum, sed ad alterum extremum hortatur : sic enim desiderio potieris, inquit, tuo ; propterea qui primas partes obtinere contendit, necesse est ut postremas persequatur. Qui enim seipsum humiliaverit, is exaltabitur. »

VERS. 12. — **QUI SE INVITAVERAT**, ad convivium. Non est ingratus hospes Jesus ; ad convivium vocatus, pro corporalibus ferculis quæ ipsi proponuntur, reponit spiritalia fercula, multò digniora ac lautiora, et singulis quidem citra adulationem congrua. Sano hydropico, Phariseos docet veram sabbati colendi rationem : omnibus secum invitatis, humilitatis studium commendat ; denique hospitem à quo excipitur informat, quoniam utilissimo modo convivium instruat. *Vides cœnæ Christi quales sint*, inquit Theophylactus ; *nempe in utilitatem animæ, non in satietatem ventris vertuntur.*

CUM FACIS, cum est tibi animus faciendi, celebrandi.

NOLI VOCARE ; μή φωνεί, ne voces.

AMICOS. Nominat Salvator eos ferè omnes qui ab

locum debeat. Unde Bernardus, serm. 27 in Cant., applicat rebus spiritualibus, rectissimèque monet, quod, si liquidè cognosceremus, in quoniam statu unum quemque nostrum haberet Deus, nec supra nec infra secedere deberemus, sed in omnibus acquiescere veritati. Nunc autem quia hoc occultum est, iustus ac tuius fuerit, iuxta ipsius veritatis consilium, minorem se reputare, quàm habeat occulta veritas : nam grande periculum si quis vel modicè se amplius extollat. Hæc Dominus, instruens invitatos ; nunc ad invitandum.

VERS. 12. — **CUM FACIS PRANDIUM**, etc., **NOLI VOCARE AMICOS**, etc., **DIVITES**. Referendum hoc est ad omnes præcedentes ; quasi d. : Noli vocare divites, qui tibi sint vel amici, vel fratres, vel cognati, vel vicini. Nec tamen etiam simpliciter tales divites vocare prohibet, sed tantum sub conditione, si quis velit convivium suum quàm fructuosissimè collocare ; dissuadet enim

hominibus vocari ad convivium soleant, fratres, cognatos, amicos, vicinos.

DIVITES. Hoc epitheton ad omnes referendum est, non tantum *vicinos*, sed et *cognatos, fratres, amicos*: Noli vocare divites, qui vel amici tui sunt vel consanguinei, vel vicini. Nam si amici, consanguinei, aut vicini, pauperes sint, non eos excludit; imò verò, cæteris paribus, hujusmodi aliis omnibus præferendi veniunt. Cæterum non perstringit hospitem suum Jesus, quòd multos amicos divites vocasset (nam et Jesus ille ejusque discipulos pauperes invitaverat), nec simpliciter prohibet amicos divites ad convivium vocare, sed sub conditione, si convivium velis adornare, quod tibi quàm fructuosissimum sit, si benè vis collocare epulum tuum, unde tibi redeat amplissima merces. Consultit ergo quod optimum sit. « Hæc eâ de causâ non monuit, inquit Titus Græcus, quasi sanguine vel aliâ necessitudine conjunctos, convivio excipere non liceat (licet enim id); verum docet beneficia quæ in amicos vel cognatos conferuntur, in alterâ vitâ, eâ mercede non pensari, neque ea commoda afferre, quæ solent ea quæ pauperibus propter Deum impenduntur. » Similiter inter Latinos Beda: « Fratres, amicos et divites, alterutrum convivia celebrare, non quasi scelus interdicat, sed sicut cætera necessitatis humanæ commercia, ad promerenda vitæ cœlestis præmia, nil valere ostendit. » Ex suo genere non sunt vitæ æternæ meritoria; cujus sequitur aut potius subindicatur ratio, quia suam hæc in vitâ mercedem seu compensationem habent.

NE FORTÈ, Gr., *nequando*, prout moris est apud seculum, REINVITENT, vicissim vocent ad convivium. Ne fortè id spectes et quæras ut quemadmodum moris est in hoc seculo, vicissim te invitent. Non tam enim ex eo quòd vicissim invitent, quàm ex eo quòd invitans id spectet et quærat, aut eo contentus sit ut vicissim invitetur, censetur fieri retributio, quemadmodum sequitur. *Nam hospitalem esse remuneraturis, affectus avaritiæ est, quod Ambrosius adnotat.*

ET FIAT TIBI RETRIBUTIO, et ita retribuatur tibi scilicet beneficium ab ipsis in hæc mortali vitâ, ita compensetur convivi beneficium quod in illos contuleras, altero convivio tibi ab ipsis exhibito, quæ compensatio, quàm levicula, quàm vilis est (vult dicere), et quæ minimè mereatur sumptus ac labores in apparando convivio expensos, semel recipere, unde ven-

potius quàm prohibeat. Causa est, NE FORTÈ TE ET IPSI REINVITENT, id est, ne fortè hoc spectes, aut eo contentus sis; affectus enim talis magis quàm effectus excluditur. Nam hospitalem esse remuneraturis, affectus avaritiæ est, inquit Ambr., quo sensu etiam præceptum esse potest.

VERS. 13. — SED VOCA PAUPERES. Refer et hoc ad omnia tria sequentia; nam alioqui possent esse debiles, claudi et cæci divites, qui præcedenti versu exclusi sunt. Et ne quis vereretur perituras sibi impensas, quia non possunt par retribuire, ex hoc ipso docet crescere hominis felicitatem,

VERS. 14. — RETRIBUETUR ENIM TIBI IN RESURRECTIONE JUSTORUM, id est, loco pauperum habebis Deum, nun-

trem ad aliquot horas cibo suffarcias? Suadet ut abhorreas ab eo fine invitandi convivas, quem homines plerique omnes spectant, nimirum ut vicissim inviteris, aut vicissim beneficium aliquod ab iis quos invitaveris in hoc seculo accipias, id quod tunc fieri præsumitur, quando ii à nobis invitantur, qui convivio nostro non indigent.

VERS. 13. — VOCA, invita ad illud.

PAUPERES. Hoc epitheton ad omnes sequentes referendum est, *debiles* nimirum, *claudos* et *cæcos*; possunt enim esse cæci, claudi ac debiles, qui non sint pauperes. Non ergo quosvis pauperes nominat, sed eos qui membro aliquo corporis defecti, nequeunt laborare, et victum lucrifacere: nam qui id queunt, nec faciunt, subindicat, non inter pauperes esse censendos.

DEBILES, Græc., *mancos, mutilos, oblæsos.*

ET OMITTUR Græcè ac Syriacè.

CÆCOS, scilicet aliosque hujusmodi.

VERS. 14. — ET BEATUS ERIS, QUIA NON HABENT, non possunt, RETRIBUERE, rependere, TIBI VICEM, non valent reddere tibi par, et vicissim te convivio excipere; q. d.: Tu fortè objicis, si illos ad epulum meum invitem, peribit mihi omnis impensa, nullo cum fructu meo convivium instruam, quia non valent mihi rependere, ut nec digner ego epulum ipsorum accedere. Ego verò affirmo tibi, quòd quia non habent illi retribuere tibi æquale, quia non valent referre tibi gratiam, ac proinde nec hoc spectas in invitandis illis ut gratiam referant, idcirco beatus futurus sis, licet aliud mundus judicet.

RETRIBUETUR ENIM TIBI PAR à Deo, rependet vicem Deus. Nam quia ab ipsis nihil aut receperis aut expectaveris vicissim beneficii, Deus illorum loco rependet, qui sibi collatum beneficium imputat, quod in illos collatum fuerit. *Deum nunquam obliviscentem habebis debitorem*, ait Chrysostomus in Catenâ citatus; ille par retribuet, nec par solum, sed longè excellentius ac dignius convivium eo quod tu dederas. Accumbere enim te faciet mensæ suæ cœlesti, incomparabiles delicias præbituræ, in quibus summa et absoluta beatitudo consistit, quibus æternum absque ullo fastidio satieris. Huic convivio collatum illud quod ab amico divite referri tibi potuisset, nullius momenti est. De hoc convivio clarè loquitur Salvator infra, cap. 22, v. 29: *Et ego dispono vobis, etc., ut edatis et bibatis super mensam in regno meo.*

quàm obliviscentem debitorem, ut Chrysost., quòd longè excellentius rependet epulum, de quo supra cap. 12, versu 37, et infra, cap. 22, vers. 50. Hanc Domini exhortationem aliquâ ex parte implent, qui sumptus convivi reliquos in pauperes distribuunt, si opportunum non fuerit adhibere mensæ; quàm sine dubio plenior ipsa esset hospitalitas, et admonitioni Christi conformior. Porrò quia et pauperes malè vel indifferenti fine invitari possunt, et divites bono, ut concordia fovendæ causâ et similibus, Dominus censendus est doctrinam de invitatione tradere, quemadmodum ut plurimum fieri solet, affectu scilicet vel retributionis, vel amicitia carnalis, vel aliis indifferentibus causis.

Convivio ergo quod ab hominibus possit rependi, opponit cœleste æternumque convivium.

IN RESURRECTIONE JUSTORUM, in futuro seculo, postquam justi resurrexerint ad vitam æternam, et tu cum illis atque inter illos, ob misericordiam, misericordiam consecutus. Periphrasis est vitæ æternæ, quæ ut à resurrectione demùm perfecta erit, ita et à resurrectione demùm perfecta erit retributio, tam corpore quàm animâ excipienda; idcirco enim illius tantum meminit, et non etiam ejus quæ mox à morte. Tunc ergo, pro temporariâ pauperum refectioe, rependetur perpetua cœlestium deliciarum fruitio, quod hic promittit Salvator. « Non ergo turbemur, » inquit Chrysostomus in Catenâ, cum non recipimus « beneficii compensationem, sed cum receperimus; quoniam si receperimus, non ampliùs recipiemus illic; sed si minimè retribuatur homo, tunc tibi Deus « retribuet. »

VERS. 15. — HÆC de cœlesti convivio, quo remunerandi sint qui pauperes hic ad convivium adhibuerint.

DE SIMUL DISCUMBENTIBUS, ex iis qui simul accumbant, ex convivis.

ILLI, JESU.

MANDUCABIT, quidam vertunt præsens *comedit* ex φάγεται; anceps enim verbum esse credunt; sed futurum meliùs quadrat.

PANEM, ἀρτον, prandium; sed præferendum est ἄρτον, panem. *Manducabit panem*, sumet cibum, fruetur convivio, accumbet et particeps erit mensæ. Vide supra, v. 1.

IN REGNO DEI. Hoc habet pro eodem cum eo quod Jesus dixerat, *in resurrectione justorum*, adnotante Eusebio in Catenâ: nam postquam resurrexerint, erunt justi tam corpore quàm animâ in regno Dei. Hic sectâ Phariseus fuit, credens futuram resurrectionem, et justorum in regno Dei beatitudinem; sed an imaginatus sit, quemadmodum hodiè Judæi, fore illic corporeas ac sensibiles delicias, quibus reficiantur justi, quod sentiunt Theophylactus et Titus, incertum est; certum quòd, excitatus auditis Domini verbis, ad eaque alludens, proruperit in hanc vocem, ut felices fore prædicaret, quibus concedendum esset frui cœlesti illo divinoque convivio, quod justis à resurrectione in regno Dei foret præparatum, tantquam desiderio illius non mediocriter tactus.

VERS. 16. — DIXIT EI, scilicet parabolam, quâ intelligendum illi dedit, verè quidem beatos fore eos

VERS. 15. — HÆC CUM AUDISSET QUIDAM, præcipuè quod dixerat de retributione exhibiti convivii, erupit in hanc vocem: BEATUS QUI MANDUCABIT PANEM, id est, cibum sumet, seu fruetur convivio, IN REGNO DEI, quod mox à resurrectione justorum futurum judicabat. Christus autem confirmat quidem beatos fore quos ille dixerat, sed simul assignat causam, cur plerique Judæorum, secus quàm putabant, extra numerum et sortem illorum futuri sint. Itaque dixit ei per parabolam seu similitudinem.

VERS. 16. — HOMO QUIDAM FECIT COENAM MAGNAM. Homo iste Deum hominum amatorem significat; *cœna*, ineffabilem æternæ beatitudinis fruitionem, quia men-

qui fruituri essent cœlesti æternoque convivio in regno Dei, sed plerosque omnes ordinis ipsius, Judæorum nempe primores honoratioresque, etiam vocatos et invitatos, præ studiis rerum hujus seculi, contempturos convivium illud, ac proinde exclusis illis, abjectissimos quosque Judæorum, adeoque gentiles, illo fruturos.

HOMO, vir, QUIDAM nobilis et dives, infra vocatur, NUNC PATERFAMILIAS, NUNC DOMINUS.

FECIT, apparavit, constituit exhibere.

COENAM MAGNAM, multis magnificisque ferculis instructam quæ sufficere posset ad multos opiparè et liberaliter excipiendos. Intelligit hominum amatorem Deum, qui à mundi constitutione, hominibus paraverit beatitudinem regni cœlestis, Matth. 23, v. 34, *ineffabilem regni Dei fruitionem*, quod ait Euthymius; quam convivium idcirco vocat, quia mentes hominum dulcissimâ Dei visione satiabit; cœnam autem potius quàm prandium, quia in fine vitæ mundique mortalis, tanquam in fine diei, sic exhibebitur, ut nulla alia refectio sit eam secutura, quippe quæ futura sit æterna, adnotat D. Gregorius, hom. 36 in Evangelia; cui et quies æterna conjungetur, quemadmodum cœnæ quies nocturna conjungitur. Magnam dicit, quia Deus, quo nihil majus aut melius, cibi erit loco, in se uno continens omnia genera delicatissimorum ferculorum, quibus mens humana pascatur, solus denique sufficiens ac potens, sine ullâ sui consumptione aut diminutione, omnium hominum corda æternum exsaturare, ita ut nihil unquam esuriant, sitiunt, aut desiderant ampliùs. De hac cœnâ loquens Apostolus ex Isaia: *Oculus non vidit, ait, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum*, 1 Corinth. 2, vers. 9, Isaia 64, vers. 4.

ET, ad quam, VOCAVIT, per Joannem Baptistam et Filium suum, prædicantes: *Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cœlorum*; Matth. 3, v. 2, et 4, v. 17.

MULTOS, honoratissimos quosque et ditissimos civium suorum, id est, primarios ejus populi quem sibi elegerat in populum peculiarem, videlicet pontifices, sacerdotes, levitas, scribas, Phariseos, seniores Judæorum.

VERS. 17. — MISIT. Verbis præteriti temporis, brevi futura prædicit Jesus.

SERVUM SUUM, singulare loco pluralis, servos suos: Apostolos intelligit et reliquos Evangelii prædicato-

tes hominum suavissimâ Dei contemplatione satiabit; quæ cœna potius quàm prandium dicitur, quia in fine vitæ mortalis tanquam diei ita exhibenda est, uti eam nulla alia refectio sit secutura, et ei quies æterna velut nocturna conjungenda sit, ut Greg., hom. 36 in Evang., et Tertull., 4 contra Marcionem, c. 21. Alia igitur est cœna ista, aliud prandium, de quo Matth. 22, quod non est aliud, nisi ille doctrinæ, sacramentorum et gratiarum apparatus, quo Deus tanquam diversis ferculis hominum animas, per fidem sibi copulatas, pascit, et in æternum gaudiis beatæ vitæ pasturus est. ET VOCAVIT MULTOS, universum videlicet Judæorum populum, cui cœlestem beatitudinem in

res, seu prædicatorum ordinem, ut loquitur D. Gregorius, homil. 56 in Evangelia.

HORA CŒNÆ, horâ quâ jam accumbere licebat cœnæ.

DICERE, ut diceret INVITATIS, iis qui vocati fuerant.

UT VENIRËNT, *venite*; sic Græcus et Syrus. Latinus legit infinitivum.

PARATA SUNT ad gustum et fruitionem OMNIA; solum restat ut veniatis et mensæ accumbatis. Post mortem et assumptionem Jesu in cælum, nuntiârunt apostoli cæterique discipuli Jesu, servi Dei, primoribus Judæorum, regnum cælorum, ad quod dudum vocati fuerant, jam pretio sanguinis Christi, morte et ascensione Jesu esse patefactum, et ita paratum, ut liceret ipsis mox à morte in illud ingredi, cœlique gaudiis frui, si modò in animum inducerent eò venire, id est, eo momento quo mortalis hæc vita durat, unum passum ambulare, per fidem et usum sacramentorum, in vitæ novitate. Augustinus, serm. 54 de Verbis Domini: *Paratâ jam cœnâ, immolato Christo, post resurrectionem Christi, etc., missi sunt Apostoli, etc.*

VERS. 18. — SIMUL, ex unâ, scilicet sententiâ, uno consensu, *quasi ex condicto communique pacto*, inquit Titus. Quamvis enim diversas afferant causas, in eo tamen omnes conveniunt, quòd sua negotia prætexant, ne ad cœnam adsint.

OMNES, pars longè major.

EXCUSARE, recusare.

PRIMUS, id est, unus.

Et, servo urgenti.

VILLAM, agrum; sed quia agris plerùmque conjuncta est domus, idcirco villam dixit interpres, quæ est domus in agro, aut annexa agro.

EXIRE ET VIDERE, exire civitate ut videam et disponam eam. Affectus et studii verba sunt, testantia cor ad villam appositum.

ROGO TE. *Dùm dicit, rogo te, et tamen venire con-*

figuris per prophetas proposuerat, eumque à longè per legis prædicationem et observationem præparaverat talem qualem.

VERS. 17. — ET MISIT SERVUM SUUM. Greg. intelligit totum ordinem prædicantium regnum cælorum, quamquàm aptius intelligi posset ipse Christus Dominus, quia singulariter servus vocatur, prout sentit Cyril., in Catenâ, et Theophyl., vel certè Christus cum apostolis suis, per quos prædicatio Judæis facta est. HORA CŒNÆ, quâ jam mox accumbere licebat mensæ, quia jamjam in ascensione Christi propalatâ sanctorum viâ aperiendum erat regnum cælorum, DICERE INVITATIS UT VENIRENT, id est, per fidem et Evangelii receptionem, ad regni cœlestis gaudia post mortem adeunda præpararent. QUIA PARATA SUNT OMNIA, pretium scilicet sanguinis persolutum, ipse introitus reseratus, ita ut nihil restet ad participationem ejus accipiendam, nisi tantummodò, ut fide vitæque bonitate venire velint.

VERS. 18. — ET CŒPERUNT SIMUL OMNES, quasi ex condicto et communi pacto, EXCUSARE, persuasi se justis occupationibus detineri; sed excusatio est partim frivola, quia nihil ponderis habet ad rem tantam recusandam; partim nihil ad rem, quia vocatio spectabat bonum vocatorum, non vocantis. In quo errore olim fuerunt Judæi, putantes obla-

temnit; *humilitas sonat in voce, superbia in actione*, ait D. Gregorius, homil. 56.

HABE ME EXCUSATUM apud dominum tuum. Effice ut dominus tuus habeat me excusatum. Per hunc significat Salvator eos qui possessionibus terrenis, prædiorum, agrorum aliorumque quæ immobiles dicuntur, augendis et curandis incumbunt, ita ut de vitâ, quæ ad cœlestem beatitudinem ducat, instituendâ admoniti licèt, non cogitent, persuasi nec vacare sibi ut cogitent, aut huic se rei addicant. Hi beatitudinem cœlestem sæpè non contemnunt quidem prorsus, sed negligunt, et possessionibus posthabent, pluris habentes lucrum terrenæ possessionis quàm æternæ felicitatis; et quamvis verbis non fateantur, se abesse velle à convivio cœlesti, dicunt id tamen reipsâ. Nam quantum ad parabolam, excusatio fit verbis; sed quod ad rem significatam, recusatio fit facto ipso, affectu scilicet præponente humana cœlestibus. *Offert Deus quod rogari debuerat*, inquit Gregorius, *non rogatus dare vult, quod vix sperari poterat, paratas delicias æternæ refectionis denuntiat, et tamen simul omnes excusant.*

VERS. 19. — ALTER, alius, DIXIT, respondit servo.

JUGA BOUM, paria boum. Non significantur enim juga illa lignea, quorum singulis par boum colligatur, sed ipsa paria boum.

ET EO PROBARE ILLA. Græcè, et proficiscor ad probandum illa, an scilicet valida sint, et idonea ad trahendum aratrum terramque colendam. Possessionum, aliæ consistunt in fundis cæterisque rebus immobilibus, aliæ in mobilibus, inter quas apud Orientales præcipuum locum jumenta et pecora obtinebant. Quocirca et hic notantur avari: *nam ille quidem villam emerat*, inquit Theophylactus, *et alius juga boum, qui signant divitiarum cupidos*, divitiis aliisque id genus terrenis rebus perditè affixi; quales erant inprimis *Judaicæ synagogæ proceres*, quod ait Titus. *Erant enim hi præ cæteris, pecuniæ et avaritiæ*

tiones suas prodesse Deo, quod refutatur psal. 49, versu 9 et seqq. PRIMUS DIXIT EI: VILLAM EMI, Græcè, *agrum*, sed intellige cum domo conjunctâ, ROGO TE, HABE ME EXCUSATUM. Humilitas scilicet sonat in voce, sed superbia in actione, dùm dicit: *Rogo te et tamen venire contemnit, ut notat Gregor., hom. 56 in Evangelia.*

VERS. 19. — ALTER DIXIT: JUGA, seu paria, BOUM EMI QUINQUE, ET EO PROBARE ILLA, utrùm idonea sint ad labores trahendi currus et aratra. Porrò triplex illa classis se excusantium triplex hominum genus designat, virorum scilicet proborum judicio hujus mundi (nam de apertè sceleratis nullus hic sermo est) qui humanis negotiis ac per se licitis immersi, à cœlesti convivio revocantur. Et quamvis plerique recentiores non malè per duo prima genera intelligant eos qui divitiis rerum, sive immobilium, quales agri et villæ sunt, sive mobilium, ut boum, etc., implicati sunt, per tertium verò carnalibus voluptatibus deditos; antiquiores tamen, August. 33 de Verbis Domini; Prosper, 5 parte Promiss., c. 59; Greg., hom. cit., intelligunt illa tria, quæ testatur Apostolus Joannes esse in mundo, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, et superbiam vitæ. Docent enim per *villam* significari terrenarum rerum amplas possessiones, sive secundum se, ut significetur juxta

addicti, totique in hoc unum intenti; quo etiam nomine graviter passim in divinis litteris perstringuntur. Hæc ille.

VERS. 20. — UXOREM DUXI. Notantur qui in voluptate carnis immersi, uxoris usum cœlesti præferunt beatitudini, uxoribus malunt placere quàm Deo. *Quid per uxorem, nisi voluptas carnis accipitur, inquit Gregorius: similiter inter Græcos Theophylactus: Qui uxorem duxerat, voluptuarius erat.* Huc pertinent, cognationis et amicitiarum impedimenta, lusus, comessationes, otia, etc.

NON POSSUM VENIRE. Hic non rogat ut habeatur excusatus, quemadmodum primi; sed absolute præfatur se venire non posse, quia lascivia carnis ita animum obruit et in infima immergit, ut pariat fastidium, imò oblivionem, cœlestium; et carnalibus delectationibus deditus, alienus omninò à spiritualibus redditur. Observandum tres ordines hactenus descriptos virorum esse proborum juxta seculum, qui per hujusmodi se excusarint, per quæ honesto prætextu homines excusari à paratis conviviis solent. Non enim omnes reprobi, quia cœlesti cœnâ sunt excludendi, hic descripti sunt, quia non blasphemi, raptores, adulteri; sed illi soli qui humanis negotiis, ex suo genere licitis, ita se implicant, ut ab adeundo cœlesti convivio revocentur: qui non sequuntur vitæ genus per se illicitum, sed suo vitæ generi ita se totos addicunt et captivos tradunt, ut de cœlestibus, in quæ tanquàm finem respicere oportet, non sint solliciti. Juxta exteriorem habitum nihil præ se ferunt indignum invitatis ad cœlestem beatitudinem; sed interiori affectu ita comparati sunt, ut terrenam beatitudinem cœlesti præferant. Hujusmodi ferè erant Pharisæi aliique Judæorum primores, sectatores exterioris justitiæ, quod frequenter Scriptura testatur; de quibus hic Servatori sermonem esse diximus, significanti, licet vocatos ante omnes, ob studium tamen avaritiæ et voluptatis carnis, haud fructuosos cœnâ beatitudinis æternæ. De hujusmodi hominibus Salvator, supra 8, v. 14, docet quòd audito Dei verbo, euntes, à sollicitudinibus, et divitiis, et voluptatibus vitæ, suffocentur, nec referant fructum. Hujusmodi denique ut se corrigere debeant, monet Apostolus, 1 Cor. 7, v. 29, et seq.: «Tempus breve est; reliquum est, ut et qui habent uxores, tanquàm non habentes sint, etc., et qui emunt, tanquàm non possidentes; et qui utuntur hoc mundo tanquàm non utantur; præterit enim figura hujus mundi.» Res temporalis in usu, æterna in desiderio

Greg. sola avaritia, sive quatenus per illas, homines hominibus præcellere ac dominari volunt, hoc est, superbiam vitæ; nam, ut August. sæpè repetit, proprius vermis divitiarum est superbia: per *juga boum quinque*, corporis sensus, hoc est, concupiscentiam oculorum seu curiositatem, inquietissimum malum, quia relictiis internis exteriora scrutantur et explorant; unde rectè in parabolâ dicitur, *eo probare*, id est, explorare illa; per *uxorem* concupiscentiam carnis, quæ cum impotentissime in homine dominetur, et animum prorsus obruat, iste tertius per istam

sit, inquit Gregorius, homil. 56 in hoc Evangelium.

VERS. 21. — REVERSUS. Cum adesset seu venisset ab illis.

NUNTIAVIT HÆC DOMINO SUO. «Hæc dixit, ait Euthymius, non quòd Deus Pater recusationem illorum ignoraret, sed propter parabolæ consequentiam: «moris enim iis est qui ad vocandum aliquos emissi sunt, reverti ac renuntiare de illis.»

IRATUS, quòd cœna sua despiceretur ab illis quos invitaverat, et posthaberetur rebus tam levibus. Nihil æquè ad iracundiam provocat Deum, ac contemptus beneficiorum, quæ ultrò nobis offert per servos suos.

PATERFAMILIAS. Intelligitur Deus Pater, cui familia ampla est, mundus et plenitudo ejus, rationis participibus constans angelis et hominibus, quorum ille, naturâ Dominus, benevolentia pater est.

CITO, quia cœna parata est.

IN PLATEAS ET VICOS. Plateæ sunt viæ latæ, vici sunt viæ angustiores, ædibus utrinque septæ.

DEBILES, mancos, mutilos, ut supra, v. 13.

INTRODUC HUC, ad cœnam; q. d.: Primarii et honorati cives mei, à me invitati, recusant cœnam meam; vade ergo, et quoscumque in plateis et vicis obvios habueris pauperes cives, nec honestè pauperes solùm, sed et defectos oculis, manibus, pedibus aliisque modis deformes, quos honor convivii non solet admittere, adducito, mihi quidem ne pereant convivii expensæ, illi verò ut in posterum invidia urantur magis, quando intelligent, et quantam rem spreverint, et qui in spretæ felicitatis societatem successerint. Primoribus Judæorum rejicientibus Evangelium, et contemnentibus sibi prædicatum regnum cœlorum, oblatum est illud plebeis et vulgaribus, idiotis, indoctis, contemptis, adeoque infamibus publicanis et peccatoribus: *Illis qui ex Judaicâ multitudine habebantur infirmiores, inquit Titus. Ad eundem modum Euthymius: Qui recusarunt, ait, erant pontifices et scribæ ac Pharisæi, et quique honoratiores populi; hi verò qui loco illorum introducti sunt, communes et abjecti ac plebei.* Denique, quod ait Apostolus: *Infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, 1 Cor. 1, v. 27.* Cæterùm non hoc ita intelligendum est, quasi priùs tempore, ad cœlestem cœnam invitati fuerint primores Judæorum, postea plebei; aut quasi Deus maluisset illos æternæ beatitudinis participes fieri, quàm hos; simul enim omnes invitati fuere, nec est personarum acceptor Deus, qui divites pauperibus anteponat; sed respectus habetur ad parabolam moremque humanum, quo ad celebra

animi impotentiam expers omnis civilitatis, quâ dixerant, *rogo te, etc.*, absolute dicit:

VERS. 20. — NON POSSUM VENIRE. Quod etiam propter maximas conjugii distractiones, seu (ut Apostolus loquitur) carnis tribulationes significandas dictum esse potuit.

VERS. 21. — ET REVERSUS SERVUS NUNTIAVIT HÆC DOMINO. Quod additur propter parabolæ consequentiam, non quasi Deus hæc ignoraret. TUNC IRATUS PATERFAMILIAS, quòd et cœna luculenta et humanitas invitantis tam abjectis occupationibus postponeretur,

convivia honorati divitesque inprimis vocantur (ut sanè et debuerant et potuerant Judæorum primores, ante cæteros, divinæ vocationi acquievissent); ita ut dum hi quidem recusarunt convivium, plebei verò et contemptissimi quique amplexi sunt, plebei in primatum locum assumpti fuisse successisseque videantur. Hâc ratione contigit id quod legitur Matth. 19, v. 30 : *Multi erunt primi novissimi, et novissimi primi*; prorsusque manifestè quod Matth. 21, v. 31 : *Publicani et meretrices præcedent vos in regnum Dei.*

VERS. 22. — FACTUM EST UT IMPERASTI, adducti sunt ex plateis et vicis pauperes, etiam qui deformiter capti membris; adducti sunt ad cœnam tuam, complures è vulgo Judæorum, adeoque publicani, peccatores, meretrices; nihil enim hi prius habuerunt hoc honore et convivio tuo. Quanquàm enim longè major, etiam vulgariū et plebeiorum inter Judæos pars, non crediderit in Christum, ac proinde nec ad beatam cœnam venerit; tamen comparatione principum et honoratiorum virorum, multi illorum ad cœnam venerunt, cum legamus primis apostolorum prædicationibus numerum virorum quinque millium in Jerusalem ad Jesu fidem conversorum, Act. 4, v. 4.

ET ADHUC LOCUS EST. Numerus electorum non est completus ex Judæis. Observanda sedulitas hujus servi, quamplurimos ad dominum suum adductis, et plures etiam adducere optantis, quo fervet zelo, neminem denique quantumvis abjectum (quæ ejus humanitas est) suâ operâ indignum habentis.

VERS. 23. — EXI extra civitatem IN VIAS, in itinera quovis ducentia, in longè latèque patentes regiones; ET SEPES, loca sepibus cineta, in pagos et domos rusticas, ad nationes barbaras, à Judæis suis divisas limitibus, mari etiam totoque orbe. Jubet hic vocari populum agrestem, quod Gregorius ait, peregrinos et externos, id est, gentes, tanquàm extra civitatem patrisfamilias, extra Judæam, habitantes, sine Deo, lege, custodièque divinâ. Titus: «Significatur, inquit, post Israelitas per fidem introductos, gentium quoque populum fuisse vocandum, mente agrestem, animoque efferatum, quasi extra urbes, absque ullâ

DIXIT SERVO SUO, eidem Christo Domino: EXI CITO, q. d.: Tempus tuæ prædicationis breve est. Priusquàm igitur te occupet mors, festina egredere in PLATEAS, spatiosas scilicet vias, ET VICOS, vias angustiores, ædibus utrinque septas, CIVITATIS, nempe ejusdem Jerusalem seu Judææ. Nam, ut notat Tertull., 4 contra Marcionem, c. 31, et August., l. 2. Quæst. Evang., q. 30, et Greg. per hæc verba significatur adhuc gentem Judaicam adduci debere, quia Christus non fuit per prædicationem suam minister nisi solius circumcisionis. Sed hoc discrimen est inter hos vocatos et præcedentes, quod primi erant ditiores, et primores Judæorum, scribæ et Pharisei, etc., quibus recusantibus, in locum eorum introduci jubet idiotas, dum dicit: *Pauperes ac debiles et cæcos, et claudos introduc huc*, id est, plebem imperitam, et per peccata manifesta humiliorē; quasi d.: Quoscumque miseris in plateis et vicis obvios habueris, etiam publicanos et peccatores, introduc. Ubi respectus habetur ad humanum morem, quo honoratiores primò invitantur; nam alioqui à Christo simul vocati fuerant; sic tamen, ut scribas et Phariseos,

«prorsus civilitate, natum et educatum. Neque enim ullis omninò bonis legibus aut moribus utebantur; verum pecudum more, in magnâ quâdam rationis caligine et amentia versabantur.» «Israelitæ fuerunt intra civitatem, scribit Theophylactus, ut qui legem susceperant, et civiliorem vitam sortiti: gentiles autem à testamentis et à lege Dei alieni erant, et non facti cives sanctorum.» Sic enim alloquitur eos apostolus: *Eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo*, Ephes. 2, v. 12. Postquàm septem continuis annis à Christi ascensione, Evangelium solis Judæis prædicatum fuisset, octavo anno cœperunt gentes vocari, atque inter eos primus Cornelius Centurio cum suis, Act. 10, v. 45.

COMPELLE INTRARE, compelle venire et intrare quotquot inveneris, compelle, inquam, si fortè, vel dedignentur, vel præ pudore non audeant. Compellendi voce, significatur, ex parte, ardens patrisfamilias desiderium et summa liberalitas, cupientis suas delicias cum quamplurimis communicare; alterâ ex parte, futuram ingentem vim prædicationis evangelicæ, ac planè divinam, quæ effectura esset, ut ethnici, qui belluinam potius quàm humanam vitam hactenus vixerant, tam subito tantâque multitudine accederent, ut videri possent coacti, et vis ipsis illata. Ac reverà quodammodò coacti fuère. Nam, quod Titus scribit, *quia gentes, intolerandâ quâdam errorum servitute tenebantur, diabolo subdita, Dei autem divinæque cognitionis, et promissionis æternæ beatitudinis, prorsus ignari, propterea validiori quâdam vocatione egebant, tali nimirum, qualis aliquam compulsionis speciem præ se ferret.* Ea fuit quod vehementiorem ac constantiorem prædicationem adhiberi oportuerit, quod notat Euthymius; non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, quod ait Apostolus, 1 Cor. 2, v. 4. *Quia*, quod idem ait, 1 Thessal. 1, v. 5, *Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute, et in Spiritu sancto, et in plenitudine multâ.* Assiduâ igitur et perseve-

tanquàm divinis functionibus propinquiore et instructiores, præ cæteris venire debuisse insinuetur.

VERS. 22. — ET AIT SERVO: FACTUM EST UT IMPERASTI, id est, pauperes ex Israel introducti sunt. Nam, quamvis non omnes venerint, longè tamen plures quàm ex primoribus. ET ADHUC LOCUS EST, hoc est, numerus electorum nondum ex solo Israel impletus, dicente Baruch: *O Israel, quàm magna est domus Dei, et quàm ingens locus possessionis ejus!* Itaque cum Deo Patri valdè exiguum videretur, tot Christi laboribus non nisi fæces Judæorum, hoc est, pauperes, debiles, etc., retribuere, juxta illam præclaram prophetiam Isaïæ 49, v. 6: *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et fæces Israel convertendas;* hinc ait Dominus servo:

VERS. 23. — EXI IN VIAS, etc., scilicet extra civitatem ad gentiles, Isaï verbis antè citatis subjungente: *Ecce dedi te in lumen gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Non addit hic: *Exi cito*, quia gentilium adductio non erat Christo adhuc vivente implenda, et proinde non opus tantâ festinatione. Itaque per apostolos ac discipulos tuos, *exi in vias*, id est,

ranti Evangelii prædicatione, miraculis stabilità, compulsi fuere gentiles, ut vocantibus Dei servis acquiescerent, et iter ad domum cœnamque patrisfamiliàs aggrederentur. Postquàm autem ad iter jam se dedissent, si fortè in itinere insolentiùs se gererent, aut de vià declinarent, potuerunt, non sermone solum, sed etiam verberibus aliisque pœnis ab itineris ducibus, cogi ad hoc, ut posthabitis aliis rebus omnibus, rectum iter constanter tenerent; præcipiuntur enim compelli donec intraverint ad cœnam, daturque intelligendum quòd multi non intrarent, nisi compellerentur; non quòd aliqui inviti adducantur, sed quòd per hujusmodi exteriora adhibita fiat, ut ex nolentibus reddantur volentes, Christi gratià intùs cooperante.

UT IMPLEATUR suo destinato numero DOMUS ac mensa MEA, amplissima illa et capax plurimorum, ut tot fruantur eà quam paravi æternæ beatitudinis cœnà, quot ab æterno ad hoc sunt electi, turba magna, quam dinumerare nemo possit, ex omnibus gentibus, et tribubus, et populis, et linguis, Apoc. 7, v. 9. Observandum quòd hoc præcepto dato, non introducat servus, qui reversus dicat: Domine, factum est ut imperàsti, quemadmodum supra, v. 22, quia etiamnùm durat et viget, tum vocatio, tum intratio gentium, durabitque ad finem usque seculi. Nam Judæorum vocatio, ut prior fuit, ià brevi tempore absoluta, longè maximà ex parte.

VERS. 24. — DICO AUTEM VOBIS, affirmo hoc vobis. Pergit paterfamiliàs loqui servo suo aliisque astantibus.

QUI VOCATI SUNT, quibus cùm id honoris habuerim ut primi vocarentur, vocati recusaverunt venire.

GUSTABIT COENAM MEAM, manducabit panem in regno Dei, particeps erit ejus quam ego vocationi obtemperantibus paravi, æternæ beatitudinis. Nunquàm gustabunt, ne tunc quidem, quando maximè eos pœnitebit recusàsse. Pœnitebit enim illos olim, cùm viderint lautitias et splendorem convivii, et invidiebunt illis quibus ipsorum fastidium locum fecit. *Tunc invocabunt me, et non exaudiam: manè consurgent, et non invenient me*, Prov. 1, v. 28: tunc frustra ingredi cupient, qui cùm liceret, recusarunt; tunc denique præ angustia spiritùs gementes dicent: *Quid nobis profuit superbia, aut divitiarum jactantia quid*

ad eos qui certis limitibus quasi muris civitatis, sicut Judæi terminis terræ Chanaam, non sunt conclusi, et præcipuè eos qui accessu faciles sunt; unde alibi: *In viam gentium ne abieritis*; ET SEPES, id est, loca sepius cincta, illos scilicet gentilium, qui se aculeis quibusdam obfirmant adversùs Evangelium. Nam utrèque voce significantur gentiles, tanquàm populus agrestis, animo efferatus, quasi extra urbem patrisfamiliàs seu Judæam belluinis moribus sine civilitate educatus. Nam Judæi propter civiliorē vitam, divinà lege gubernatam, quasi intra civitatem erant, ut notant Titus et Theophyl., itemque Greg., hom. cit. Itaque quòd August. per eos qui sunt in viis intelligit, epist. 204, hæreticos quiete viventes; in sepiibus verò eos qui infestant Catholicos; vel rursùm alibi per vias hæreses, per sepes schismata; accommodatitium est, quia non agitur de hæreticis vel schismaticis revocandis,

contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquàm umbra, et cætera quæ leguntur Sapientiæ capite 5. Horrenda, verùm justissima, reprobationis sententia: quæ in Judæorum primores hic pronuntiata, et in nos gentiles pronuntiabitur, si cœlestem beatitudinem, ad quam sumus post illos vocati, similiter, terrenis voluptatibus aut negotiis posthabuerimus. Nemo contemnat, monet D. Gregorius, ne dùm vocatus excusatur, cùm voluerit, intrare non valeat. Jam mihi, inde à versu hujus capitis primo, considera, quanto fuerit à Domino Jesu affectum honore, convivium quod princeps Phariseorum instruxerat, quantaque cum utilitate suà et aliorum convivarum ille Dominum Jesum invitaverit. Nempe in eo, hydropicus beneficium sanitatis accepit, omnes præsentēs docti sunt legitimam sabbati colendi rationem, modestiæ humilitatisque admoniti sunt, promissum eis convivium regni cœlestis, si in pauperes sua hic convivia conferrent, denique quas ob causas à convivio cœlestis regni quis excludatur, luculenter didicerunt.

VERS. 25. — IBANT. Circa id tempus, cùm multitudo populi copiosa sequeretur ipsum, pergentem in suo Jerusalem versùs itinere (cujus supra 13, v. 22, mentio fuit) tanquàm præceptorem discipuli.

VERS. 26. — SI QUIS, id est, qui seu quicumque, ut exponit Syrus.

VENIT AD ME, ut se meæ subiciat disciplinæ, quemadmodum vos facere velle videmini.

ET NON OBIT. Non satis est ut me iter facientem sequatur aut comitetur, sed oportet ut oderit. *Odi* autem, non absolutè, sed comparativè, scilicet præ me; *non odit*, id est, *amat plus quàm me*, ut exponit ipse magister, Matth. 10, v. 37; aut æquè ac me, ac proinde non odit, abnegat, rejicit, execratur (summa enim aversatio significatur odii verbo, quod notat ex Chrysostomo Theophylactus, scribens in Joan. 12, v. 25), si quid doceant, jubeant, suadeant, quod mihi sive doctrinæ aut præceptis meis adversetur, quod à præceptis meis aut sequelâ mei avocet.

PATREM. Sub charissimis quæ nominat capitibus, intelligit personas omnes charas, quod habet Euthymius: nec personas tantum, verùm etiam res, prout manifestum est ex versu 35. Porrò cùm natura nos doceat, ut parentes cæterosque hic nominatos amemus, gratia autem naturam non destruat, sed

sed de gentilibus vocandis. ET COMPELLE INTRARE; quo significatur primò ardens desiderium patrisfamiliàs, deinde servi invitantis, id est, prædicationis aut prædicantium quædam constantia, et quasi violentia quædam divina ad edomandam barbariem gentium virtute spiritùs et miraculorum. Nam quòd August. hinc probare solet principes christianos rectè uti, ad reducendos errantes pœnis corporalibus, hoc facit consequenter ad sensum illum ex ipso jam traditum de hæreticis et schismaticis. UT IMPLEATUR DOMUS MEA, quæ tantæ multitudinis electorum capax est, ut eam dinumerare nemo possit. Non addit hic servus: *Factum est, ut imperàsti*, quia durat adhuc illa vocatio usque ad finem seculi.

VERS. 24. — DICO AUTEM VOBIS, QUOD NEMO VIRORUM ILLORUM, QUI VOCATI SUNT, id est, illo honore affecti, ut primi ipsà horà cœnæ vocarentur, GUSTABIT COENAM MEAM,

perficiat; non absolutè, quod dicebamus, intelligendum est, quòd præcipimur hos odisse, sed quando, quod ait Theophylactus, *ad pietatem nobis obstaculo sunt, et necessitudinis occasionem à bonis operibus prohibent.*

ADHUC AUTEM ET, imò etiam ANIMAM SUAM, id est, semetipsum; vide quæ diximus supra. Neque nosmetipsos amare possumus plus quàm Jesum, aut æquè ac Jesum, sed odisse debemus nos ipsos præ Jesu, id est, ut dicitur Matth. 16, v. 24, abnegare ac detestari nos ipsos, sensum nostrum, judicium, voluntatem, appetitum, vitam, sanitatem, honorem, commoditatem, possessiones, si quando illa repugnent Domino Jesu, aut consistere vel conservari nequeant unà cum præceptis ejus.

NON POTEST ESSE, non debet fieri. Quòd si fiat, nomenque mihi det, subsannationi, contemptui et exitio se exponit, ut mox declaratur. Nam quod de fieri potius loquatur quàm de esse, docent exempla subsequentià. Quanquàm non tam necesse est ut quis oderit omnia præ Jesu, antequàm fiat ejus discipulus, quàm ut ita sit animo comparatus, ut odisse velit, et statuatur omnes carnis affectus exuere, persuasus id à se fieri posse, Deo adjuvante. Quòd si factus Jesu discipulus id negligat reipsà, præter hoc quòd nihil ei proderit factum esse discipulum Jesu, certè etiam perditioni fit obnoxius, eò quòd non præstet se Jesu discipulum.

MEUS DISCIPULUS. Non est me dignus, ut loquitur secundùm Matthæum, præceptore scilicet, remuneratore, Rege. Hoc igitur examen est discipulorum Domino Jesu probandorum.

VERS. 27. — ET QUI, et quicumque.

BAJULAT, portat, portare paratus est. Hoc pertinet ad odium animæ.

ET VENIT. Matthæus, *et sequitur.*

POST ME, qui quotidie crucem meam fero, jamque ad crucem etiam humeris ferendam pergo.

ESSE, fieri, ut nec est me dignus, si factus discipulus meus, id observare omittat. Proinde quisquis

seu manducabit panem in regno Dei. Nam quamvis hæc verba adhuc pronuntiarum videantur ex personâ patristamiliâ, loquentis servo suo et adstantibus, tamen alluditur ad verba vers. 15, quæ parabolæ occasionem dederant, cujus hic scopum Christus explicat, tacite insinuans convivis, primates Judæorum, scribas scilicet et Phariseos, quales hic aderant plures à cenâ excludendos. Et quia omnium similiter se excusantium eadem ratio est, rectè monet Greg.: Nemo contemnat, ne dum vocatus excusatur, cum voluerit intrare, non valeat. Quæ sequuntur v. 26 et 27, reperiuntur Matth. 10, versu 37. Solum illa differentia est, quòd hic dicat, *qui non odit patrem, etc.*, apud Matth. verò, *qui amat plus quàm me*; ubi Matth. hætenus explicat Lucam, quatenus significat odisse nos patrem et matrem, etc., quando in negotio salutis, parentum voluntatem Christo postponimus. Sed tamen Lucas aliquid amplius postulat, ita scilicet eorum malam voluntatem Christo postponendam esse, ut illam etiam detestemur, indignè feramus, et extinguere conemur, Aug. dicente, epist. 38, quòd carnalem affectum eorum, quo et seipsos, et eos quos genuerunt, irritamentis hujus seculi obligare conantur, piè fidenterque percutere et occidere de-

se disciplinæ meæ addicere vult, non est quòd sibi polliceatur felicitatem aut commoda hujus vitæ; sed animum præparet oportet ad dura omnia, quæ facillè continget occurrere, æquanimitè ferenda.

Reliqua exposita sunt supra, ubi egimus de cruce, quæ est mors, afflictio, adversitas quæcumque.

VERS. 28. — QUIS ENIM. Duobus exemplis declarat, non esse rem facilem, fieri discipulum ipsius, sed etiam atque etiam considerandam et ponderandam, cum discipulum ejus paratum esse oporteat, ut quemadmodum jam dixit, bajulet crucem suam, et oderit animam suam omniaque chara.

TURRIM, ædificium turritum, domum turri pro magnificentia instructam.

SEDENS, id est, per otium, apud se.

COMPUTAT, calculis subducit rationem, ut intelligas diligentem atque exactam supputationem.

SUMPTUS, sumptum.

QUI NECESSARIJ SUNT. Hoc addit interpretis explanationis gratia.

AD PERFICIENDUM. Græcè, *ea quæ ad perfectionem seu consummationem*, scilicet requiruntur, aut necessaria sunt. *Ἀπαρτίζειν* significat, ita rem absolvere, ut nihil desit. Non temerè ædificationem aggreditur, sed metitur prius vires et maturè expendit domesticas facultates, an sufficiant tanto operi. Qui discipulum se reddit Jesu, profitetur ædificationem turris cujusdam spiritualis, cujus culmen ad conspectum usque Dei pertingat.

VERS. 29. — NE fortè, si non suppeterent ei facultates pares, si res familiaris angustior esset quàm ut sumptum necessarium ferre posset.

INCIPIANT ILLUDERE EI, illudant, irrideant eum, fiat ridiculus omnibus, itaque graviter pudeat.

VERS. 30. — QUIA, superest quod ad sensum.

ET, quod.

CONSUMMARE; *perficere* transfert versu superiore. Quasi dicant, o hominem imprudentem et insulsum. Damnosum simul et turpe est, ab incæpto debere

beamus. Rursus illa differentia est, quòd hic dicat Matth., *non est me dignus*, supple, præceptore: nam sic explicat hæc verba Lucas, dum dicit hic, *non potest meus esse discipulus*; quasi d.: Discipulatus meus postulat ut ego et patri et matri, et omnibus hujus mundi rebus, etiam propriæ vitæ præponat, et omnia quantumvis molesta, etiam crux et tormenta, pro disciplina meâ conservandâ perferantur, et qui eam amplecti voluerit, animo ad omnia ista paratus sit. Itaque duabus similitudinibus familiaribus declarat, quo modo quisque vires suas explorare debeat, ad rem tam arduam suscipiendam et perficiendam. Prima sumitur ab homine ædificante

VERS. 28. — TURRIM; qui si prudenter agere velit, antequàm inchoet SEDENS COMPUTAT, id est, per otium apud se subductis calculis, ut Græcum sonat, computat facultates suas utrum sint ferendis sumptibus ad opus perficiendum; ne alioqui, si res ei angustior fuerit, præter damnum impensæ perditæ adhuc rideatur ab hominibus, dicentibus:

VERS. 30. — QUIA HIC HOMO COEPIT ÆDIFICARE, etc., id est, imprudenter ac temerè incæpit rem supra vires. Altera similitudo à rege prælium commissuro ducitur,

desistere, impensarum provisarum defectu; damnosum, quia pecunia impensa perditur; turpe, quia opus dimidiatum testatur omnibus auctoris imprudentiam.

VERS. 31. — ITURUS COMMITTERE BELLUM. Græcè *profiscens ut committat prælium*, parans expeditionem.

NON PRIUS QUAM QUIDQUAM MOLIAUR, SEDENS, id est, per otium, COGITAT, consultat, adhibitis etiam aliis in consilium.

SI POSSIT, an potens sit, an regni sui vires ferant.

DECEM MILLIBUS VIRORUM; nec enim potest minus quam simplum duplo opponere, nisi in præsens discrimen se summumque regnum velit conjicere.

AD SE, contra ipsum. Titus: « Per hæc indicatur, inquit, certamen nobis esse cum adversis potestatibus, tum rursus cum lege illa quæ in membris nostris grassatur, plurimasque animi perturbationes, intestinaque prælia, quotidie isthic excitat. » Similia habet Cyrillus in Catenâ. Exempla sumit Salvator, à rebus quæ maximo et præsentissimo indigent apparatu, quales sunt, turres ac palatia ædificare et bellum gerere.

VERS. 32. — ALIOQUIN, sin minus; quòd si inveniatur vires regni sui non sufficere, ut saltem simplum militum numerum duplo opponat, ac proinde imparem omnino se esse ad conflictum.

ADHUC ILLO LONGÈ AGENTE, dum ille adhuc procul est seu abest.

LEGATIONEM MITTENS, legatione missâ, missis legatis.

ROGAT, petit, EA QUÆ PACIS SUNT; ad verbum, *ea quæ ad pacem*, scilicet pertinent, id est, pacem, tractat de conditionibus pacis. Ne si cum illo confligat, gravius damnum simul et dedecus referat. Hæc clausula ad præsentem causam aptari non debet, quasi ulla sit nobis aliquando reconciliatio cum hoste spirituali ineunda; nec enim oportet singulas parabolarum seu similitudinum particulas, exigere ad rem præsentem; verum simpliciter docemur rem arduam non suscipere nisi paratos; debere nos ita esse instructos, ne deprehensi absque justo præsidio, turpiter terga vertamus hosti advigilanti.

VERS. 33. — SIC, ad eundem modum. Applicat similitudines proposito.

qui priusquam quidquam moliaur, *sedens*, et ex otio prius cogitat, Græcè, *consultat*, adhibitis, scilicet etiam, aliis in consilium, utrum vires regni ferant, ut saltem DECEM MILLIA producat in aciem contra VIGINTI MILLIA, hoc est, simplum adversus duplum. Minus enim sine aperto sui status discrimine producere non potest.

VERS. 32. — ALIOQUI ILLO ADHUC LONGÈ AGENTE, id est, si inveniatur vires suas non sufficere ad conflictum, satius ei fuerit, tractare de conditionibus pacis, *illo longè agente*, id est, ante prælium, dum adhuc procul abest. Utramque similitudinem applicat Christus ad propositum concisè et obscurè.

VERS. 33. — SIC ERGO OMNIS EX VOBIS QUI NON RENUNTIAT OMNIBUS QUÆ POSSIDET, NON POTEST MEUS ESSE DISCIPULUS. QUÆ conclusio concordat cum priorâ propositione, quæ habetur vers. 26. Nam renuntiare omnibus quæ quis possidet, continet in se, odisse patrem et matrem, et animam, etc., prout notat Augu-

QUI NON RENUNTIAT, qui non valedicit, qui non est paratus valedicere, renuntiare, relinquere; vide supra 9, v. 61.

OMNIBUS QUÆ POSSIDET, omnibus quæ ipsius sunt, omnibus quæ suppetunt ipsi, omnibus quæ habet: quo modo D. Augustinus legit epist. 38, quæ est ad Lætum, *omnibus quæ sunt ejus*. Non solum enim intelliguntur possessiones et res, verum etiam personæ supra, v. 26, nominatæ, id quod etiam eo loco monet Augustinus, his verbis: *Prælocutio superior cum extremâ conclusione concordat. In eo enim quòd unusquisque renuntiat omnibus quæ sunt ejus, etiam illud continetur, ut oderit patrem suum, et matrem et uxorem, etc.*

NON POTEST ESSE, non debet fieri, non potest esse cum fructu, suo bono. Concisa est accommodatio ista similitudinum seu exemplorum, ad hunc vel similem modum explicanda: Quemadmodum qui res arduas aggrediuntur, verbi gratiâ, ædificationem palatii, conflictum bellicum, maturè prius per se expendunt facultates et vires suas, an pares sint perficiendis feliciter rebus quas animo moliantur, ne, si inconsultè aggrediantur, nec queant quod cœperint perficere, grave damnum, cum non minori ignominia conjunctum, incurrant. Sic qui desiderat fieri meus discipulus; quæ res cum primis ardua et gravis est, quæ contra infinita diaboli ac mundi impedimenta et pugnans comparatur æterna salus regnumque cœlestis: seriò apud se dispiciat oportet, an si res ferat (quod facillè continget) ut meâ causâ relinquat pecunias, domos, agros, oderit parentes, amicos, charos omnes, abneget denique semetipsum et vitam suam, valebit id facere; an verò sit animo ita his addicto, ut hæc mihi meæque doctrinæ postponere nolit. Necessarium est enim, ut qui suo bono discipulus meus fieri velit, sit animo ita comparato, ut his omnibus nihil magis detentus quam si careret, valedicat et renuntiet, quando cum doctrinâ meâ præceptisve meis nequeant simul servari. Quòd si factus discipulus meus, mihi meæve doctrinæ hæc præposuerit, id est, ut hæc servet, me meamve doctrinam negaverit, aut præcepta transgressus fuerit, præter hoc quòd ludibrio se exponet spiritualium hostium, dæmonum (nam quod D. Gregorius ait homil. 37, *ipsos irrisores patimur, quos ad malum*

stinus, epist. 38. Ex quo colligitur jam ulteriùs, quòd turrim ædificare, et bellum committere, significant discipulum esse Christi, seu christianum militiam aut vitam suscipere: nam et perfectio ejus instar turris ædificanda est, ut in cœlum usque pertingat, et varia bella cum carne, mundo, ac diabolo gerenda. Sumptus autem ad ædificandum et copiæ ad bellandum, sunt vires ad discipulatum Christi perficiendum, hoc est, ad renuntiandum omnibus quæ quis possidet, cum hoc articulus necessitatis postulaverit, prout exponit August., lib. 2 Quæst. evang., q. 31, et epist. 89, in fine. Proinde, ut monet Basil. in Catenâ, similitudinum istarum scopus non est relinquere in uniuscujusque arbitrio, ut discipulus fiat Christi, vel non; sed sollicitè expendendam esse necessariam christianismi conditionem, quòd videlicet unusquisque paratus animo esse debeat universo mundo et propriæ etiam vitæ valedicere, si cum præceptis Christi servari nequeant; ne videlicet lusum vel delicias esse putet Christi di-

persuadores habemus), et gravem ignominiam apud angelos Dei et viros sanctos incurret, et damnum aeternae salutis longè gravissimum patietur, ut qui cœpta non absolverit, nec in vitæ professione perseveraverit, ut qui non reputarit apud se, tanquam ratione subductâ, futuras cruces, quibus ferendis perstandum esset usque ad finem. Neque verò, quod D. Basilius monet in Catenâ, uniuscujusque arbitrio relinquit Salvator, ut discipulus ejus fiat vel non; sed ob oculos ponit necessariam disciplinæ suæ conditionem, ne ludum quis esse putet aut delicias illi se subdere, et inconsultè eam amplexus temerè violet, majori cum jacturâ salutis, quam si nunquam illi se subdidisset. Tolerabilius enim est non incipere, quam ab eo quod cœperis deficere. *Melius erat illis, inquit D. Petrus (2 Pet. 2, v. 21), non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti, ab eo quod illis traditum est sancto mandato.* Non ergo docet Christus ne ipsum sequamur, aut deterret à sequendo, sed monet ut sequamur benè parati et ad crucem ferendam compositi. Sed neque vult ut robor ferendæ crucis, et renuntiandi omnibus, à solis nostris viribus exigamus aut speremus; sed ne voluntatem geramus contrariam, et desit nobis quod nostrum hæc in parte esse debet, promittens ipse supplere reliquum *et velle et perficere pro bonâ voluntate*, Philip. 2, v. 15. Hæc conditio renuntiandi seu valedicendi omnibus, quoties id Christi causa requirat, ut semper necessaria fuit, et etiamnum est, discipulo Christi, id est, Christiano; ita præmonet Christus, ut qui discipulus ejus fieri velit, hanc prius sibi ob oculos ponat, velut sumptuum supputationem, ita ut hæc ipsi sit meditata ratio, omnibus renuntiandum esse, ad quam subeundam, et in quâ perseverandum, paratum se teneat. Quæ admonitio maximè, Christi Domini, et toto quod secutum est trecentorum annorum tempore, locum habuit, quando adulti ad Christi fidem vocati, persuadere sibi debebant, quod res erat, si eam amplecterentur, mox parentum et charorum odia sibi subeunda, persecutiones varias tolerandas, rapinam bonorum sufferendam, vitam denique eripiendam, itaque ad hæc omnia præ Christo spernenda se tenere paratos, fiduciâ in auxilio gratiæ Christi collocatâ.

VERS. 31. — BONUM EST SAL. Fuit hæc sententia frequens in ore Jesu, ad varia argumenta ejusdem rationis. Matth. 5, v. 15, et Marc. 9, v. 49, dicta est apostolis peculiariter: hic generaliter eam ad omnes

seiplinam, eamque inconsultis viribus suis amplexus, facile quoque relinquat, majori cum salutis jacturâ ac dæmonum ludibrio, ac si ei nunquam se subdidisset. Quod ergo hæc similitudines à nonnullis applicantur ad statum religionis suscipiendum, vel ad solam vitam apostolicam, ne quis videlicet temerè illam suscipiat, qui se imparem tantæ moli senserit, accommodatio est, et non scopus earum litteralis, sicut perspicuum est ex v. 26 et 27, qui apertè de omnibus Christi setatoribus, id est, Christianis intelliguntur; quemadmodum etiam apud Matth., c. 10, in fine. Proinde etiam illa comparatio salis, quæ sequitur.

VERS. 34. — BONUM EST SAL, quamvis Matth. 5, v. 15, hoc solis apostolis et apostolicis viris tribuatur,

Jesus extendit (loquitur enim turbis, quod supra versu 25, legitur) qui semel se professi sint ipsius discipulos, ac proinde sic conditos Dei verbo, ut et sibi et aliis sapiant. *Ad superiora respicit, inquit Beda, ubi turrem virtutum, non solum inchoandam, sed etiam præceperat esse consummandam.* Est igitur hujus loci sententia: Sicut res bona atque utilis est sal, sed si semel fatuum, evanidum, et inefficax factum fuerit, non est ratio illius reparandi ac pristinae naturæ restituendi; sic res præclara, utilis ac salutifera est, esse discipulum meum, et ipsi possessori, et aliis; sed, si qui semel se professus fuerat discipulum meum, amore rerum terrenarum quibus renuntiaverat captus, perdat saporem quo per Dei gratiam fuerat imbutus, et evanescente sapientiâ illâ divinâ, quâ omnibus meâ causâ valedixerat, seipsum infatuet, non facilè suppetet ratio quâ restituatur pristino statui, sed salis insipidi instar deploratus, nullius ultra usûs erit. Videat ergo quid agat, qui se vult addicere meâ disciplinæ, an poterit constans perseverare, et hunc virtutum saporem perpetuò retinere.

BONUM, id est, bona res, res admodum utilis; efficax est enim et necessaria ad humanos cibos tum condiendos tum conservandos. Quia salis meminerat, præsertim verò sacrificia solere sale condiri, addit admonitionem salutarem à sale sumptam, quâ latenter indicat, quare sacrificiis Deus addi jusserit sal, quia scilicet nihil Deo placeat, quod sapientiæ sale non sit conditum.

EVANUERIT, desipuerit, infatuatum fuerit, fatuum redditum fuerit (non enim homines solum, sed et alia quæ nihil sapiunt, fatua dicuntur), computruerit, evanidum et inefficax semel factum fuerit, sapore et acrimoniâ deperditâ. Sal, terræ combustæ species, ut cogitur calido et sicco, ita liquescit et evanescit frigido atque humido.

IN QUO PER QUID, QUANAM RE.

CONDIETIS? condiri poterit, ita ut salis natura virtusque deperditâ ei restituatur? q. d. impossibile est illud condiri, impossibile est vigorem semel amissum sali restitui: sed quàm fuerat antea res utilis, tam fit inutilis ac nociva: id enim secundum alios evangelistas exprimitur.

VERS. 35. — NEQUE IN TERRAM, sive agrum, missum sive projectum sal; reddit enim terram sterilem; unde *legimus in Scripturis urbes quasdam ita victorum sale seminatas, ut nullum in ipsis germen oriretur, quod*

hic tamen à Christo ad omnes ejus discipulos extenditur, hoc sensu: Sicut res bona et utilis est sal, sed si EVANUERIT, id est, si fatuum, evanidum et inefficax factum fuerit, non potest alio sale condiri, ut vires ejus restituantur; ita res præclara est, esse discipulum meum, ut vitâ, verbo, totâque conversatione alios condat, sed si amore rerum quibus renuntiandum erat infatuetur, et divinæ sapientiæ vigorem et acrimoniâ amittat, non facilè pristino statui restituetur.

VERS. 35. — NEQUE IN TERRAM UTILE EST, quia sal terram reddit sterilem. Unde legimus in Scripturis urbes quasdam ita victorum sale seminatas, ut nulla in ipsis germen oriretur, inquit Hieron. in vers.

adnotat Hieronymus scribens in Matth. 5, v. 13. Locus autem Scripturæ ad quem respicit, est Judicium 9, v. 45, ubi Abimelech scribitur Sichimam destruxisse, *ita ut sal in eâ dispergeret.*

NEQUE IN STERQUILINIUM, quò tamen projectæ res omnes aliæ corruptæ, utiles sunt. Nullius ultra utilitatis est sal insulsum, neque ad condiendum alia, neque ut vicem fimi obtineat, quo terra reddatur lætior. *Neque in terram utile est,* inquit Beda, *cujus injectu illa germinare prohibetur; neque in sterquilinum agriculturæ profuturum, quòd vivacibus licèt glebis immixtum, non fetare semina frægum, sed extinguere soleat.*

UTILE, *appositum, est,* imò et terram et sterquilinum vitiat; plus enim significat Dominus quàm dicat. Reliquæ, inquit, res omnes, corruptæ licèt, valent tamen ad aliquid, aliquem de se usum præbent; sed sal magnæ quidem rei, at uni natum, si semel factum fuerit insipidum, nulli ampliùs hominum usui accommodum est, quinimò vitiat omnia quibus injectum fuerit.

SED FORAS MITTETUR, *foràs projiciunt ipsum,* ita est Græcè et Syriacè: ubi videri possit deesse conjunctio *sed,* quæ ut Latinè, ita et in manuscripto Syriaco legitur: *Sed foràs projiciunt homines ipsum,* quod est, foràs mittitur sive projicitur, projici consuevit extra domum, in plateam seu viam publicam, *ut conculcetur ab hominibus,* quod Matthæus addit. Sic qui, postquàm factus fuerit discipulus meus, insulsus redditus redierit ad ea quæ meâ causâ reliquerat, et sibi et aliis planè inutilis erit, adeòque nocivus et desperatus, ac proinde foràs extra Ecclesiam meam projectus in gehennæ tenebras exteriores, viliùs duriùsque tractabitur, quàm si nun-

13, c. 5 Matth. NEQUE IN STERQUILINIUM, ut saltem instar fimi habeatur, quia utrumque vitiat et terram et fimum, SED FORAS MITTETUR, id est, foràs projici solet in plateas, ut conculcetur ab hominibus. Quo significat discipulum Christi infatuatum, neque sibi, neque aliis esse utilem, sed utrisque noxium, ideòque foràs tandem in gehennam projiciendum. Et quia locutio erat allegorica, et res significata gravissima, à

CAPUT XV.

1. Erant autem appropinquantes ei publicani et peccatores, ut audirent illum.

2. Et murmurabant Pharisei et scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, et manducat cum illis.

3. Et ait ad illos parabolam istam, dicens:

4. Quis ex vobis homo qui habet centum oves; et si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quæ perierat, donec inveniat eam?

5. Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos, gaudens:

6. Et veniens domum, convocat amicos, et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quæ perierat.

7. Dico vobis, quòd ita gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quàm super

quàm sequelam meî professus fuisset. : « Sic, ait Beda, « omnis qui post agnitionem veritatis retrò redit, neque ipse boni operis fructum ferre, neque alios excolere valet, sed foràs mittendus, hoc est, ab Ecclesiæ est unitate discernendus, ut juxta præmissam parabolam, irridentes eum inimici dicant, quia « hic homo cepit ædificare, et non potuit consummare. » « Insinuatur per terram, inquit Theophylactus, quòd utilitatem capiat; per sterquilinum autem, quòd prosit. Ideò rejicitur et rejiciendus est, « tanquàm qui nec prosit, nec utilitatem percipiat. » Cæterùm non de uno solo actu peccati hic loquitur Jesus, sed de studio ac quasi professione redeundi ad ea quæ seculi sunt; et neque hic quidem omnem pœnitentiam excludit, sed rarum esse significat ut hujusmodi pœnitentiam ineant, ac proinde fieri plerùmque ut desperati abjiciantur à Deo in gehennam; præsertim verò illi qui inter discipulos Jesu doctorum acceperant locum, quos maximè oportuerat sal esse aliorum suæ fidei creditorum.

AUDIENDI, ad audiendum, scilicet ea quæ auditu digna ac necessaria sunt.

AUDIAT hæc quæ hactenus dixi, expendat et intelligat; sunt enim observatu, ut dignissima, ita maximè necessaria, nec sine pressâ consideratione possunt intelligi, non tam propter obscuritatem, quàm propter rem à vulgi captu et affectibus alienam, quæ dura et gravis plerisque videbitur. *Audiat denique obediendo et faciendo quæ didicit,* ait Beda. Quò graviùs percellat omnium aures, tanquàm si dicat, qui hæc non audit, declarat se aures ad audiendum non habere. Hoc epiphonema tractatum est etiam superiùs.

captu et affectibus vulgi aliena, maximèque necessaria, omnium aures et mentes pungit hoc familiari suo epiphonemate: QUI HABET AURES AUDIENDI, seu intelligendi, AUDIAT, id est, si cui inest sapientia, conetur intelligere, quæ dico. Est enim exhortatio ad conatum intelligendi, et consequenter etiam obediendi; nam, ut August., lib. de Dono perseverantiæ, c. 14, aures audiendi ipsum est donum obediendi.

CHAPITRE XV.

1. Or, comme les publicains et les pécheurs s'approchaient de Jésus pour l'écouter,

2. Les Pharisiens et les scribes en murmuraient, et disaient: Voyez comme cet homme accueille les pécheurs, et mange avec eux.

3. Sur quoi Jésus leur proposa cette parabole:

4. Qui est celui d'entre vous qui, ayant cent brebis, et en ayant perdu une, ne laisse les quatre-vingt-dix-neuf autres dans le désert, pour s'en aller après celle qui s'est perdue, jusqu'à ce qu'il la trouve?

5. Et lorsqu'il l'a trouvée, il la met sur ses épaules avec joie;

6. Et étant retourné en sa maison, il appelle ses amis et ses voisins, et leur dit: Réjouissez-vous avec moi, parce que j'ai retrouvé ma brebis qui était perdue.

7. Je vous dis de même qu'il y aura plus de joie dans le ciel pour un seul pécheur qui fait pénitence,

nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentiâ.

8. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, et everrit domum, et quærit diligenter donec inveniat?

9. Et cùm invenerit, convocat amicas et vicinas, dicens : Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram.

10. Ita dico vobis, gaudium erit coram angelis Dei, super uno peccatore pœnitentiam agente.

11. Ait autem : Homo quidam habuit duos filios ;

12. Et dixit adolescentior ex illis patri : Pater, da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit. Et divisit illis substantiam.

13. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregrè profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriosè.

14. Et postquàm omnia consummâsset, facta est fames valida in regione illâ, et ipse cœpit egere.

15. Et abiit, et adhæsit uni civium regionis illius. Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos.

16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant : et nemo illi dabat.

17. In se autem reversus, dixit : Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus : ego autem hic fame pereo !

18. Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam ei : Pater, peccavi in cœlum et coram te :

19. Jam non sum dignus vocari filius tuus : fac me sicut unum de mercenariis tuis.

20. Et surgens venit ad patrem suum. Cùm autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, et misericordiâ motus est, et accurrens cecidit super collum ejus, et osculatus est eum.

21. Dixitque ei filius : Pater, peccavi in cœlum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus.

22. Dixit autem pater ad servos suos : Citò proferre stolam primam, et induite illum ; et date annulum in manum ejus, et calceamenta in pedes ejus :

23. Et adducite vitulum saginatum et occidite ; et manducemus, et epulemur :

24. Quia hic filius meus mortuus erat, et revixit : perierat, et inventus est. Et cœperunt epulari.

25. Erat autem filius ejus senior in agro ; et cùm veniret, et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum :

26. Et vocavit unum de servis, et interrogavit quid hæc essent.

27. Isque dixit illi : Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit.

28. Indignatus est autem, et volebat introire. Pater ergo illius egressus, cœpit rogare illum.

29. At ille respondens, dixit patri suo : Ecce tot

que pour quatre-vingt-dix-neuf justes qui n'ont pas besoin de pénitence.

8. Ou qui est la femme qui, ayant dix drachmes, et en ayant perdu une, n'allume la lampe, et balayant sa maison, ne la cherche avec grand soin, jusqu'à ce qu'elle la trouve ?

9. Et après l'avoir trouvée, elle appelle ses amies et ses voisines, et leur dit : Réjouissez-vous avec moi, parce que j'ai retrouvé la drachme que j'avais perdue.

10. Je vous le dis de même : Il y aura une grande joie parmi les anges de Dieu, lorsqu'un seul pécheur fera pénitence.

11. Il leur dit encore : Un homme avait deux fils,

12. Dont le plus jeune dit à son père : Mon père, donnez-moi la part du bien qui doit me revenir. Et le père leur fit le partage de son bien.

13. Peu de jours après, le plus jeune de ces deux enfants, ayant amassé tout ce qu'il avait, s'en alla voyager dans un pays fort éloigné, où il dissipa tout son bien en débauches.

14. Après qu'il eut tout dépensé, il arriva une grande famine en ce pays-là ; et il commença à tomber dans l'indigence.

15. Alors il s'en alla, et se mit au service d'un des habitants du pays, qui l'envoya à sa maison des champs pour y garder les pourceaux.

16. Et là il eût souhaité remplir son ventre des cosses que les pourceaux mangeaient ; mais personne ne lui en donnait.

17. Enfin étant rentré en lui-même, il dit : Combien y a-t-il de serviteurs à gages dans la maison de mon père, qui ont du pain en abondance ; et moi, je meurs ici de faim !

18. Il faut que de ce pas je m'en aille trouver mon père, et que je lui dise : Mon père, j'ai péché contre le ciel et contre vous,

19. Et je ne suis plus digne d'être appelé votre fils ; traitez-moi comme l'un des serviteurs qui sont à vos gages.

20. Il partit donc, et s'en vint trouver son père. Lorsqu'il était encore bien loin, son père l'aperçut, et en fut touché de compassion, et, courant à lui, il se jeta à son cou, et le baisa.

21. Et son fils lui dit : Mon père, j'ai péché contre le ciel et contre vous ; je ne suis plus digne d'être appelé votre fils.

22. Alors le père dit à ses serviteurs : Apportez promptement la plus belle robe, et l'en revêtez ; et mettez-lui un anneau au doigt et des souliers à ses pieds.

23. Amenez un veau gras, et le tuez ; faisons bonne chère, et réjouissons-nous ;

24. Parce que mon fils que voici était mort, et il est ressuscité ; il était perdu, et il est retrouvé. Ils commencèrent donc à faire grande chère.

25. Cependant son fils aîné, qui était aux champs, revint ; et lorsqu'il fut proche de la maison, il entendit la musique et la danse.

26. Il appela donc un des serviteurs, et lui demanda ce que c'était.

27. Le serviteur lui répondit : C'est que votre frère est revenu : et votre père a tué un veau gras, parce qu'il l'a recouvré en bonne santé.

28. Ce qui l'ayant fâché, il ne voulait point entrer ; mais son père étant sorti pour l'en prier,

29. Celui-ci prit la parole, et lui-dit : Voilà déjà

annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum præterivi, et nunquam dedisti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer :

30. Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum.

31. At ipse dixit illi : Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt.

32. Epulari autem et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit : perierat, et inventus est.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ERANT APPROPINQUANTES, appropinquabant quodam tempore, vel solebant appropinquare, familiariter accedere, quando res ferret.

EI, Jesu ; freti pæspectâ ejus humanitate, quâ neminem fastidiret.

PUBLICANI. Præcedit Græcè *omnes*, quod est, multi, vel quivis sine discrimine ; quod tamen Syriacè non magis legitur quàm Latinè.

ET ALII PECCATORES, infames reputati ; de quo jamdiù egimus.

UT AUDIRENT ILLUM, prædicantem : *Pœnitentiam agite : appropinquavit enim regnum cœlorum*. Non accesserunt ad Jesum, ut fautorem scelerum ac peccatorum suorum, sed ut ægroti ad medicum, ut sanarentur. Alecti enim promissione regni cœlorum, provocabant ad pœnitentiam quam Jesus requirebat, agnoscentes eâ sibi opus esse, quippe peccatoribus.

VERS. 2. — MURNURABANT, clam Jesu apud populum sequacem id reprehendebant, quod laudare oportebat, et gratulari peccatoribus pœnitentiam.

PHARISÆI, qui nusquam aberant, sed omnia Jesu curiosè observabant, si quid rapere in calumniam possent.

QUIA, superest quod ad sensum.

HIC, qui propheta videri, et haberi vir sanctus vult.

PECCATORES, homines peccatis infames, quales inter alios erant publicani, perjuriis, rapinis, pauperumque oppressionibus infames ; manifesti mali que exempli et quasi incorrigibiles peccatores. Publicanum ad exemplum summæ nequitiae ubique ponit.

RECIPIT, ad colloquium.

MANDUCAT CUM ILLIS. Vir simile est, postquam Jesus concionatus fuisset, prandium Jesu ab his sæpè oblatum fuisse, ut quibus placuisset concio. Volunt autem dicere id non licere per legem, nec Jesum id factu-

VERS. 1. — ERANT AUTEM APPROPINQUANTES EI, spontè scilicet ad ipsum veniebant, PUBLICANI, Græcè OMNES, id est, quivis sine discrimine, ET PECCATORES, publicis peccatis infames, tanquam ægroti ad medicum, alecti videlicet promissione regni cœlorum et spe sanitatis, UT AUDIRENT ILLUM, ad concipiendam pœnitentiam.

VERS. 2. — ET MURNURABANT PHARISÆI, etc., QUIA HIC PECCATORES RECIPIT, ad colloquium et familiaritatem, inò, quod indignius, MANDUCAT CUM ILLIS, passim scilicet occasione datâ. Significatum volunt, si vir sanctus esset, malorum consuetudinem ei vitandam fuisse, quod cum non faciat eis esse similem, quorum

tant d'années que je vous sers, et je ne vous ai jamais désobéi en rien de ce que vous m'avez commandé ; cependant vous ne m'avez jamais donné un chevreau pour me divertir avec mes amis.

30. Mais aussitôt que votre autre fils, qui a mangé son bien avec des femmes perdues, est revenu, vous avez tué pour lui un veau gras.

31. Le père lui dit : Mon fils, vous êtes toujours avec moi, et tout ce que j'ai est à vous.

32. Mais il fallait bien faire un festin, et nous réjouir, parce que votre frère que voici était mort, et il est ressuscité ; il était perdu, et il est retrouvé.

rum, si propheta aut vir sanctus esset, inò verò talem judicandum, quales sunt ii quorum contubernio utitur, ut solet similis simili gaudere. Nam si ex legis præscripto, omnis corporis immunditia vitanda est, quantò magis peccati, quod possit etiam ad sui imitationem trahere, à quo cavendum lex omnis inculcat, et malorum docet vitanda consortia ? Ipsi ergo, publicorum peccatorum consortium vitabant quàm accuratissimè, et ne alloquio quidem eos dignabantur, multò minùs mensâ aut consuetudine. Hinc sæpiùs hoc commentum Christo objecerunt ; vide Matth. 9, v. 11, et sup. 7, v. 39. Hi oderant tantùm et vitabant peccatores, cum veræ pietatis sit, omnium, omni occasione, procurare salutem, peccantes ad meliora revocare, pœnitentes summo cum charitatis affectu recipere.

VERS. 3. — ET AIT, *Jesus*, quod Syrus addit.

AD ILLOS refutandos. Quamvis responso essent indigni, pro solità tamen mansuetudine, reddit facti sui rationem.

PARABOLAM, similitudinem. Cum aliàs aliis argumentis eos refutâset, jam id fecit, allatis ordine tribus similitudinibus, ferè sumptis à rebus quæ inter homines fieri consueverunt, de ove, drachmâ, filio, perditis ; quibus declarat, quàm grata sit Deo peccatorum conversio, et quantâ proinde curâ sint requirendi, quantâque elementia suscipiendi ; nec tantùm non obmurmurandum iis qui requirunt peccatores ac suscipiunt, sed è contrario congratulandum et suscipiuntibus et susceptis.

VERS. 4. — QUIS EX VOBIS HOMO, quis homo ex vobis, quis hominum ex vobis, quis vestrum.

QUI HABET, habens CENTUM OVES, dives licèt sit gregis centum ovium.

ET SI PERDIDERIT, et perdens, Latinè clariùs omititur *et*.

utitur consuetudine. Ipsi enim præ fastu ad sanctimoniam ostentationem diligenter vitabant peccatorum consortia, ne scilicet contaminarentur. Dominus verò se rectè facere declarat tribus parabolis seu similitudinibus ex communi usu sumptis, de ove et drachmâ perditis, ac de filio prodigo. Primæ verò parabolæ, quæ Matthæi 18, et secundæ, quæ ei similis est, scopus non est alius, nisi ut ostendat, quemadmodum pastor pecorum, qui ex multis ovibus unam amissam diligenter querit, de inventâ gaudet, eamque reportat in humeris, et alios ad congaudendum excitat, non reprehenditur, sed laudatur, multò minùs se reprehendi debere, qui velut pastor animarum ul-

UNAM, vel unam solam.

NONNE, etc., unius damno tantoperè commovetur, ut (*dimittit*) relinquat cæteras omnes, alterius custodiæ commissas IN DESERTO, ubi pasci graminibus consueverunt. ET VADIT AD. Abit sollicitus quæsitum. ILLAM QUÆ PERIERAT seu perit. Græcè, perditam.

DONEC, non cessans à quærendo, non conquiescens, donec inveniat.

VERS. 5. — IMPONIT, scilicet nonne: Nonne imponit, id enim moris est, nam cum tardigrada sit ovicula, celerius gestatur per viam quam agitur. Gregorius Nyssenus, in Catenâ: *Cum autem pastor invenisset ovem, inquit, non punivit, non duxit ad gregem urgendo, sed superponens humero et portans, clementer annumeravit gregi.*

GAUDENS, ampliùs de eâ, quam de nonaginta novem, quibus nullum imminuerat periculum. Gaudebit, inquam, actu, id est, singulari quodam et præsentis gaudii. Non est sententia, magis diligi aut pluris fieri unam ovem inventam quam multas nunquam perditas, sed singulari quâdam et præsentis lætitiâ dominum affici propter hanc ovem, quâ non afficiatur propter reliquas; tum quòd singularis ratio cogitandi ac lætandi de hâc occurrat, inventio, inquam, perditæ, quæ non occurrit de aliis (unde et solent homines de novis ac felicibus fortunis magis cogitare ac lætari quam de veteribus etiam majoris momenti), tum quòd gaudium animi de hâc ove inventâ, propter oppositam animi tristitiam de eâdem mox perditâ, magis sentiatur quam illud quod animo inhæret de cæteris simul omnibus, quod utique habitu majus est.

VERS. 6. — VENIENS, cum venerit.

CONVOCAT, nonne convocat AMICOS. Magnum gaudium intus contineri sic nequit, ut cum amicis non communicetur.

CONGRATULAMINI, congratulemini mihi, gaudete mecum.

QUÆ PERIERAT. Perditam? Non jactat nonaginta novem sibi salvas, de unâ receptâ gloriatur, eâque

trò ad se venientes erraticas oves suscipit, et humaniter tractat. Idem judicium de parabolâ drachmæ. Quamvis ergo ille sit utriusque scopus, et ex eo utramque facillè liceret intelligere, sine scrupulosâ inquisitione, quid per singulas earum partes significetur; quia tamen omnes veteres tam Latini, quam Græci per earum singulas aliquid significatum esse voluerunt, et ipse delectus exemplorum atque accurata descriptio hoc videtur postulare, meritò quoque de hoc satagendum est. Homo igitur ille Christum, verum pastorem, designat: CENTUM OVES plerique antiqui, ut Cyril. in Catenâ, Gregor. in hoc Evang., Theophyl. et alii intelligunt totam naturam rationalem ex hominibus et angelis constantem, et ita NONAGINTA NOVEM IN DESERTO relictas, esse angelos in cælis, UNAM VERÒ PERDITAM sive errantem humanum genus. Sed qui ovis perditam cum relictis reliquis ejusdem gregis ante fuit, angeli verò velut alii armentum sub eodem pastore constituunt, hinc insinuat August., lib. 2 Quæst. evang., q. 32, et ut videtur, aptius ad propositum, gregem centum ovium esse humanum genus; quamvis quòd nonaginta novem in deserto putet esse Phariseos, solitudinem in animo, id est, superbiam gerentes quòd soli justii videri velent, proposito minùs quadret, quia certum est, illas

unâ videtur sibi locupletior, quam cæteris omnibus. Porrò interrogatio hætenùs pendens, æquivalet affirmationi; q. d.: Ita omninò est, ita se res habet in humanis, vel vobis ipsis testibus.

VERS. 7.—DICO VOBIS. Accommodat extremum similitudinis proposito, reliqua intelligenda relinquens.

ITA, etc., similiter. Quemadmodum homo ille lætatur cum amicis et vicinis suis, ob unam ovem quam recuperavit, magis quam ob reliquas nonaginta novem oves suas, quæ nunquam sunt periclitatæ; sic gaudium erit, pro, est, seu esse solet, gaudetur.

IN CÆLO, inter eos qui cælos habitant, inter angelos; quos nominat, infra, v. 10; nam illi soli, cum Christus hæc diceret, cælos incolabant. Deum ipsum non nominat, quia is immutabilis est, nec ob recens quod accidat, et attentè ab ipso consideretur, bonum, nova ipsi oritur animi affectio, quemadmodum angelis, quibus accidentarium gaudium intendi, remitti, adeòque desinere potest.

SUPER, de UNO, SOLO PECCATORE, qui peccando, à Deo ejusque lege recesserat, ac proinde perierat, æternâ morte dignus.

POENITENTIAM AGENTE, si poenitentiam agat, si ad Deum convertatur, si peccata detestatus vitam ineat secundùm præscriptum divinæ legis. Non imputant illi pristinos errores, quos semel condonârît Deus, sed applaudunt ad novæ vitæ studium recurrenti. Subindicat autem, poenitentiam hominum in terrâ, notam esse beatis in cælo; nec enim gaudere quis potest de re incognitâ. Sed quare cœlestes gaudent de peccatore converso? an quia *ipsi erga homines benigni sunt*, quod ait Euthymius? an quia peccator qui fuerat, ipsis similis redditur, justus ac sanctus? vel quia numerus ipsorum reparatur? aut quia dilatatur Dei gloria ac regnum? Hæc omnia vera sunt, sed quæ hûc potissimum spectat ratio, est, quia sciunt, peccatoris conversionem rem esse Deo gratissimam, qui omnes homines tenerè diligit, tanquam oves pascuæ suæ, nec quemquam eorum perire velit. *Id os-*

nonaginta novem oves fuisse salvas. Itaque ovis perditam est singularis quisque peccator, per fidei aut morum dissonantiam aberrans à societate bonorum. Hunc docet Christus non esse negligendum, quasi jactura esset parvi pretii, sed reliquorum curâ ad tempus postpositâ esse sollicitè reducendum.

VERS. 5. — TALEM ITAQUE CUM CHRISTUS INVENERIT, IMPONIT IN HUMERIS, id est, per summam humanitatem supportat infirmitatem ejus, donec paulatim robur accipiat, ad subeundos labores poenitentiae, de qua Christi humanitate vide Isaiam, c. 4, v. 11: *In brachio suo congregabit agnos*, etc. Facit etiam hoc GAUDENS, præ humanitatis magnitudine quasi sibi adhuc magnum obtigisset beneficium. Quod exemplar humanitatis pietatis tanti fecerunt veteres, ut hanc imaginem pastoris, ovem in humeris reportantis, saceris calicibus insculperent, teste Tertul., de Pudicitia, c. 7 et 10. Quæ verò v. 6, pastor pecorum ad amicos et vicinos narratur dicere, exponit ipse Christus, applicans parabolam ad propositum, ex aliquâ parte relinquendo reliqua.

VERS. 7. — DICO VOBIS, seriò et graviter, licet rem vobis incognitam et vestro judicio paradoxam, quod ITA, ad similitudinem scilicet pastoris gaudentis, et amicos ad congratulandum invitantis, GAUDIUM ERIT

tendit, inquit Euthymius, *Deum vehementer sitire cun-
jusvis peccatoris pœnitentiam.* Cùm itaque intelligunt
reverti ad Deum, hominem qui fuerat aversus, lætan-
tantur et exsultant, quia Dei desiderio et erga homi-
nes amoris satisfiat, Dei, inquam, quem unum amant,
et quibus id solum gratum est, quod illi. Nec quale-
cumque gaudium de peccatoris conversione cœliti-
bus est, sed

QUAM SUPER, majus quàm de NONAGINTA NOVEM,
id est, multis, numerus certus pro incerto, respectu
ad parabolam habito.

JUSTIS, qui permanserint justi et Deo grati.

QUI NON INDIGENT PœNITENTIA, seu conversione ad
Deum, quia à Deo ejusque lege non recesserunt. Non
est justus, qui non quotidie confiteri peccata sua de-
beat, et orare : *Dimitte nobis debita nostra* : verùm
loquitur hic Servator, de pœnitentiâ ineundâ ob hu-
jusmodi peccata quæ à Deo separârunt ; justî à pecca-
tis immunes non sunt, verùm hujusmodi quæ Dei
gratiam non excludant. Porrò quòd dicitur, majus in
cœlo esse gaudium de uno solo peccatore pœnitente
quàm de multis justis perseverantibus, intellige gau-
dium novum ac præsens, quòd nova ac singularis ratio
gaudendi occurrat de illo, quæ non occurrit de his.
Quæ tamen ratio non præfert illum his ; sed quemad-
modum patrem contingat amplius lætari, de unius ex
filiis suis convalescentiâ, aut ex periculo evasione,
quàm de constanti reliquorum salute, tametsi hos
quàm illum magis diligit. Jam sententiæ et mens Sal-
vatoris est : Si tantum est in cœlo gaudium, de pœ-
nitentiâ unius peccatoris ; ergo Deo gratissima est pœ-
nitentiâ peccatoris : cœlitibus enim nihil placet, nisi
quod Deo gratum sit. Si Deo grata est pœnitentiâ
unius peccatoris, quantò magis multorum, adeoque
omnium ? Si omnium peccatorum pœnitentiâ sive
conversio Deo grata est, ergo rectè facio ego, qui hic
in terrâ modis omnibus laboro, ut peccatores ad pœ-
nitentiâ et salutem adducam ; nec proinde locus est
obmurmurationibus vestris, iniquis illis, et adversari-
is Deo omnibusque cœlitibus. Certè Deus, licet in-
finitum hominum abs se conditorum numerum possi-
deat, ne unum tamen illorum perire vult, sed ad
unum omnes salvos fieri, 1 Tim. 2, v. 4. Quòd si ergo
quis eorum, deserto Deo, perditionis periculo se ex-
posuerit, prout sanè multi ; non est committendum,
ut eorum qui se meliores existimant, vel negligentiam

IN CœLO, tum ipsi pastori Christo ut homini, tum
angelis, et animabus justis, tanquàm vicinis in cœlo
commorantibus. Hæc enim omnia comprehendit il-
lud, *erit*, tametsi tunc neque Christus ut homo, ne-
que animæ in cœlo essent ; quanquam illud, *erit* ;
etiam pro, est vel esse solet, exponi posset : SUPER
UNO PECCATORE PœNITENTIÂ AGENTE, et ita scilicet
revertente ad pastorem et gregem, QUAM SUPER, sub-
audi, majus quàm, NONAGINTA NOVEM JUSTIS, id est,
super multis ; numerus enim certus pro incerto poni-
tur ; sed habetur respectus ad parabolam, ubi expressus
erat ille numerus : *qui non indigent pœnitentiâ*, quæ re-
vertantur ad Deum ab errore quo carent. Ex quibus
duabus particulis, uno peccatore, et nonaginta novem
justis, patet quàm rectè supra dixerimus, ovem errantem

percant, vel superbiâ ac despectione à pietate om-
ninò abalienentur ; sed rem Deo cœlitibusque jucun-
dissimam faciunt, qui instar ovium perditarum quæ-
sitos, ad Deum conantur reducere ; ut certè multò
majus studium meretur hæc res, quàm vilis oviculæ
recuperatio : quod præcipuum munus obit Filius ho-
minis, *qui venit querere et salvare quod perierat*, in-
fra 19, v. 10, Math. 18, v. 11.

QUÆ MULIER, è vulgo.

DRACHMAS. Genus nummi argentei est drachma,
cujus pondere drachmæ, ejus valoris cujus est rega-
lis Hispanicus simplex, quod jam sæpè diximus.

DECEM. Mulierum est pecuniam minutam servare
ac dispensare.

UNAM, vel unam solam.

LUCERNAM, quæ scrutetur omnes angulos domûs.

EVERRIT, adhibitis scopis movet sordes totius domûs,
necubi inter sordes lateat. *Et everrit domum.*
Ita rectè emendârunt Romani correctores, pro *ever-
tit*, quod plerique omnes libri habent ; *everrit*, quod
est verit sive scopat, ut ait Epanorthotes noster ma-
nuscriptus. Omnes enim hactenus adnotârunt ita esse
legendum, quia sic clarè et Græca et Syra habeant :
sed ferè defuerunt libri. Hentenius invenit unum,
qui scribat *verrit* : nos in Regio textu, ex Complu-
tensi expresso, et in Missali Romano Pii V jussu edito,
dominicâ tertiâ post Pentecosten, quemadmodum jam
in Sixtini Biblii, legimus *everrit*. Zegerus indicat ita
apud Chrysologum legi. D. Gregorius, homil. 34 in
Evangelia, etsi exponat *evertit*, quod est, perturbat,
notat tamen in aliis codicibus scribi, *emundat*, quo-
modò certè habet Ambrosius initio epistolæ primæ,
et mundans domum suam. Fuit hæc altera versio,
quam si interpres secutus fuisset, aut certè vertisset,
et scopis mundat domum, ut supra, cap. 11, v. 25, non
fuisset relictus depravationi locus.

DILIGENTER, accuratè, nec facit quærendi finem
donec inveniat.

VERS. 9. — CUM INVENERIT, scilicet gaudet de eâ
inventâ, magis quàm de reliquis novem servatis.

CONVOCAT. Non temperat sibi præ gaudio, quin rem
significet amicis suis omnibus.

QUAM PERDIDERAM ? Hic finit interrogatio, æquipol-
lens affirmationi, quòd ita fieri soleat inter homines ;
estque hæc similitudo eadem cum præcedente, certè
eodem fine et scopo allata ; in quâ drachmæ compa-

esse unumquemque peccatorem, et nonaginta novem in
deserto esse non superbos, sed bonorum societatem.

VERS. 8. — AUT QUÆ MULIER HABENS DRACHMA DE-
CEM. Idem et hic scopus est ; ubi similiter *mulier* ty-
pum gerit Christi, seu sapientiæ incarnatæ ; *drachma*,
id est, nummus argenteus vel aureus, pondere unius
drachmæ cusus, significat hominem, cujus menti
imago Dei impressa est, sicut nummo imago regis.
Miratur autem latèque tractat August., lib. 8 Confess.,
unde fiat quòd majus sit gaudium de uno pœnitente
quàm de multis justis, cùm majus bonum videatur
postulare majus gaudium ; et allatis pluribus exem-
plis, illum esse modum omnium rerum, ut majus
gaudium majore molestiâ aut periculo præcedatur.
Quo significat hoc per accidens fieri ratione periculi

ratur homo, quòd, ut drachmæ imago regis, ita menti hominis Dei imago impressa sit.

VERS. 10. — ERIT ; Græcè, *est, fit.*

CORAM, superest Latinæ phrasi.

ANGELIS DEI IN CÆLO SUPER UNO, majus etiam quàm super novem justis ; id quod tamen non addit, quia jam dixerat, *quàm super nonaginta novem.*

Reliqua pete ex versu 7 præcedente.

VERS. 11. — AIT AUTEM. SYRUS : *Et dicebat eis rursum Jesus.* Addidit tertiam parabolam seu similitudinem, eòdem pertinentem, sed longè ampliorem pluraque significantem ; describentem, inquam, latè et vitam perditam peccatoris, et pœnitentiam illius, et facilem Dei condonationem, obmurmurationem denique justorum aut qui justis sibi viderentur.

HOMO QUIDAM, dives ; videtur res gesta narrari, sed non est nisi ficta historia, quâ allegoricè seu ænigmaticè describit Jesus, quod vult intelligi, sicut aliàs sæpius.

DUOS FILIOS, talis ingenii, quale mox describitur. Intelligit Jesus seipsum, unum cum Patre et Spiritu sancto Deum, qui justificet et adoptet in filios, varia indolis homines, quosdam in justitiâ perseverantes, quosdam inconstantes et à justitiâ desciscientes. *Est enim, inquit Euthymius, et justorum pater et peccatorum, utpote per (circumcisionem aut) lavacri regenerationem ab ipso adoptatorum ; de fidelibus enim sermo est.* Peccatores intelliguntur publicani, meretrices, aliique peccatis publicè infames. Justorum autem genere comprehenduntur tam illi qui suâ aliorumque hominum opinione, quàm qui reverà sunt justis.

VERS. 12. — ADOLESCENTIOR, junior, ut solent juniores minùs sapere, menteque inconstantiores esse, et minùs ferentes alienum imperium, aspirare ad libertatem.

DA MIHI liberum usum *portionis* seu partis SUBSTANTIÆ, facultatum, bonorum. Vocem *substantiæ* omittit Syrus.

QUÆ ME CONTINGIT, partem quæ ad me pertinet, quæ mihi debetur ut filio, quam daturus mihi esses si uxorem ducerem, aut relicturus si moreris. Syrus, *quæ venit mihi ex domo tuâ.* Quasi dicat : Jam ad justam ætatem perveni, et eam prudentiam quâ me ipse et bona mea regere queam, nec opus sit diutius

seu mali conjuncti, quo animus magis extimulatur in affectum novum, quia ab assueto non fit passio.

VERS. 11. — AIT AUTEM. HÆC tertia parabola idem spectat, quod præcedentes, sed cum aliquâ differentia ; quòd illæ significant quidem, quantâ curâ Deus requirit reversionem peccatoris, hæc verò quantâ benignitate et lætitiâ suscipiat revertentem ; ita ut sit quasi appendix præcedentium, et explicatio illius lætitiæ quam dixerat esse in inventione perditis peccatoris, ut sic amplius confunderet Pharisæos, qui murmurabant, quòd cum peccatoribus versaretur. Homo QUIDAM HABUIT DEOS FILIOS. Quòd homo hic significet Deum Patrem, vel simpliciter Deum, vel, quæ terè in idem redeant, Christum Dominum, non est dubium ; de *duobus filiis* est auctorum dissensio. Aug., lib. 2 Quæst. evang., q. 35, sentit per seniores significari populum Judaicum, per juniorem gentes. Ita et Cyrillus, hic in Catenâ, et alii. Ambros. verò, lib. 2 de

de tuâ gubernatione pendere. Assigna ergo meo libero usui partem bonorum tuorum, qualem statuisti mihi emancipato addicere, ut liberè eâ utens, valeam negotiari, eamque negotiando augere.

Et. Quia non iniquam rem filius petere videbatur. Nam etsi nullâ lege vel consuetudine, pater dùm vivit filiis suis bona sua partiri cogatur, non vetatur tamen id facere, si velit ; postulat autem res significata, ut id hic factum dicatur.

DIVISIT pater, partitus est, distribuit, liberè utendam dedit ILLIS filiis suis SUBSTANTIAM, unicuique partem substantiæ, quæ eum contingeret. Alia est hic vox Græcè ac mox : illic οὐσία, hic βίος ; sed quia utraque idem significat, utramque *substantiam* vertit interpretes. Nam βίος tum vitam significat, tum id quo vitam sustinemus, victum, pecunias, facultates. Syrus hic dicit, *possessionem suam.* Quinquàm senior non petierit partem suam : definiens tamen pater, quantum judicaret dandum juniore, eo ipso definivit, tantumdem deberi seniori, atque etiam ipsi in manus obtulit ; sed discrimen fuit quòd junior partem suam à bonis paternis separaverit, senior maluerit conjunctam cum patris substantiâ partem suam possidere, et inseparabilem cum patre vitam agere. Hoc versiculo significatur, quòd Deus, hominem à se creatum et justificatum, variisque tum animi tum corporis, tum naturæ tum gratiæ, donis ornatum, relinquat in manu consilii sui, ut loquitur Ecclesiasticus, cap. 15, v. 14 ; esse autem quosdam qui idoneos se reputent, ut his bonis benè per se utantur, nec opus habeant, ut ulterius de Dei auxilio et continuâ curâ gubernationeque dependant. D. Augustinus, lib. 2 quæst. Evang., cap. 33 : *Vivere, intelligere, meminisse, ingenio alacri excellere, omnia ista divina sunt munera, quæ in potestatem accipit homo per liberum arbitrium, etc.* Sic et Hieronymus, epistolâ 146 ad Damasum : *Substantia Dei est omne quod vivimus, sapiamus, cogitamus, in verba prorumpimus : hæc Deus æqualiter universis et in commune largitus est, etc.* ; et paulò post : *Dedit eis liberum arbitrium, dedit mentis propriæ libertatem, etc.* Titus : *Tradidit illi pater universam creaturam in possessionem.* Denique Euthymius : *Substantia sive divitiæ Dei, sunt charismata, id est, dona quæ dividit fidelibus.*

Pœnitentiâ, c. 3 ; Pacianus, epist. 1 ; idem August., tract. de Tempore barbarico, c. 7, et alii intelligunt justos et pœnitentes, et quidem multò aptius et ad litteram ; quandoquidem hoc spectaret maximè ad scopum Christi, cum Pharisæis disputantis. Hoc et Hieron. amplectitur, epist. 146 ad Damasum, sed hæc ratione, ut sensu mystico etiam de Judæis et gentibus intelligi posse doceat ; quod nobis verissimum videtur. Itaque *Homo quidam habuit duos filios*, ambo sibi dilectos et morigeros.

VERS. 12. — ET DIXIT ADOLESCENTIOR EX ILLIS, ut solet ætas illa minùs sapere, esse inconstans, avidaque libertatis. Nam, ut Ambr., lib. de Interpellat., c. 7, habet pueritia innocentiam, senectus prudentiam, juvenus verecundiam delinquendi ; adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. PATER, DA MIHI PORTIONEM SUBSTANTIÆ, hoc est, bonorum, QUÆ ME

VERS. 13. — ET NON POST MULTOS DIES. Paucis autem post diebus; fervet enim juvenus in perficiendis animi conceptibus.

CONGREGATIS ET CONSARCIATIS OMNIBUS, quæ à patre acceperat, agris nimirum et ælibus in præsentim pecuniam redactis. Syrus, *collegit quæcumque ad se pervenerant.*

ADOLESCENTIOR; *senior enim apud patrem remansit, tanquam prudens,* ait Euthymius.

LONGINQUAM, longè sitam à domo paternâ, nempe, ut quò longiùs abesset à patre, eò liberiùs viveret, et ageret quæ visum esset.

DISSIPAVIT, dilapidavit, prodegit.

SUBSTANTIAM SUAM, facultates à patre acceptas.

LUXURIOSÈ, *prodigaliter, intemperanter, libidinose, lascivè,* exponit Euthymius, agendo cum meretricibus, ut explicatur infra, v. 50, in omni luxu, vestium, conviviorum et cæterorum, quæ meretricios amores comitari solent. Certè ad hunc modum juvenes agere solent, cum proprio ingenio feruntur. Nam quia, et consilii inopes, et ferventes intemperie, ad se regendos minimè sunt idonei: ubi metus et pudor eos non cohibet, projiciunt se quòcumque tulerit libido, plenique dedecoris ad turpem egestatem festinant. Hactenùs allegoria; sequitur explicatio. Quidam eorum quos in filios suos adoptaverat Deus, relicti libertati suæ, moribus et vitâ quàm longissimè à Deo se separant, et abusi donis ac bonis à Deo acceptis, decoquunt ea, ad quævis alia potiùs quàm ad Dei cultum aut honorem expendentes. Qualiscumque peccatoris vita per luxuriam significatur, quia omnis rerum terrenarum amor et usus immoderatus, fornicatio quædam est, juxta modum loquendi Scripturæ, Psal. 72, v. 27: *Omnes qui elongant se à te, peribunt: perdidisti omnes qui fornicantur abs te.* Ubi et hoc observandum, elongari à Deo dici eos qui peccant, nimirum non loci segregatione, sed virtutis, quod hic ad Lucam notat Euthymius. Cui sententiæ suffragatur Hieronymus, epistolâ 146, dum ait: *Sciendum, non locorum spatiis, sed affectu, aut nos esse cum Deo, aut ab eo discedere.* Quin etiam D. Augustinus, lib. 2 Quæst. evang., cap. 33, ubi scribit: *Regio longinqua oblivio est Dei. Quando autem egreditur homo à Deo,* inquit Theophylactus, *et se à timore Dei elongat, omnia divina dona expendit, depravat consumitque.* Et de

CONTINGIT, jure filiationis in emancipatione dari solitâ; volebat enim per emancipationem sui juris fieri, suaque suo administrare arbitratu. Et divisit illis SUBSTANTIAM, seu bona sua, unicuique in potestate partem tradens. Quo significatur, Deum unicuique homini distribuisse dona sua, tam naturæ quàm gratiæ, quæ per liberum arbitrium acceperint in suâ potestate, ut Augustin. et Hieron., locis citatis.

VERS. 13. — ET NON POST MULTOS DIES, CONGREGATIS OMNIBUS, id est, corrogatis omnibus bonis, quæ acceperat, ælibus scilicet atque agris in pecuniam redactis, tanquam festinans suâ frui libertate, ADOLESCENTIOR FILIUS, quia senior tanquam prudentior apud patrem remanserat, PROFECIUS EST IN REGIONEM LONGINQUAM, ut ex oculis patris atque amicorum liberiùs viveret; ET IBI DISSIPAVIT SUBSTANTIAM SUAM VIVENDO LUXURIOSÈ, scilicet cum meretricibus, ut exponit infra frater se-

corporis quidem donis ac bonis, sæpè etiam hominum oculis id manifestum est, quemadmodum in parabolâ, quæ hic simul servit exempli loco; ex animæ autem bonis, donum intelligentiæ scientiæque bene vivendi, peccandi consuetudine obscuratur, adeoque obruitur, habitus virtutum commutantur cum pravis habitibus vitiorum, fides mortua redditur, spes vertitur in præsumptionem, profligantur charitas cæteræque gratiæ gratum facientes, gratiæ gratis datæ efficiuntur inutiles, naturæ dotes vitiantur, omnia denique à Deo accepta bona, creaturæ servire coguntur, quibus Dei honor propagandus erat. Quare Ambrosius scribens in hunc locum: *Consumpsit, inquit, omnia naturæ ornamenta.* D. Augustinus loco mox citato addit, *malè utendo naturalibus bonis.* Titus: *Insumpsit substantiam, hoc est, insitam animi lucem, temperantiam, veritatis notitiam, Dei memoriam,* etc. Postremò Euthymius: *Corruptum donum quod à baptismo acceperat, puta animæ nobilitatem, et ad virtutes aptitudinem. Hæc enim et similia erant ejus substantia ac divitiæ.*

VERS. 14. — OMNIA, ita ut nihil superesset.

CONSUMMASSET, consumpsisset, dissipasset.

VALIDA, fortis, magna; μετὰ ἐξτάσεως, inquit Hieronymus.

ILLA, in quâ ipse peregrinabatur.

ET IPSE, ita ut ipse cœperit EGERE, defici, scilicet pecuniâ, victu. Additur pœna quæ justo Dei judicio in plurimum prodigos decoctores manet, nempe, ut malè consumptis opibus, prolixè esuriant; et quia optimi panis abundantiam frugaliter uti nescierunt, ad glandes et siliquas redigantur; denique ut porcorum sodales facti, indignos se sentiant humano victu. Nam et hæc porcina ingluvies est, semel absumere, quod in totius vitæ subsidium datum fuerat. Simile usu venit in cæteris peccatorum generibus, ut postquam tam naturæ quàm gratiæ ornamenta consumpsissent, et ad extremum venerint vitiorum, immittat in eos Deus afflictiones insignes, plagarum, morborum, captivitatis, publicæ ignominie, et cætera, quibus in summam angustiam et vitæ discrimen adducantur.

VERS. 15. — ET ABII. Abiit igitur, et quæsito hero cui serviret, et à quo pro mercede aleretur, ADHÆSIT. Non conductus fuisse dicitur, sed adhæsisse seu adjunxisse se, tanquam qui modis omnibus insinuârit se

nior. Hæc regio longinqua, ut Augustinus, est oblivio Dei et honestatis; non enim locorum spatium, sed affectibus cum Deo sumus, aut ab eo discedimus. Unde Ambr.: *Quid longinquum quàm à se recedere, ne regionibus, sed moribus discrepare? Dissipamus substantiam quandò malè utimur naturalibus bonis.*

VERS. 14. — ET POSTQUAM OMNIA CONSUMMASSET, seu consumpsisset, FACTA EST FAMES VALIDA, quia luxuries est mater famis, ET CŒPIT EGERE, in typum status miserabilis, in quem incidunt peccatores, dum mens peccatis obscuratur, voluntas infirmatur, et ad summam inopiam redigitur.

VERS. 15. — ET ADHÆSIT, non conductus, sed ultrò et supplex sese ingerens ad serviendum pro solo victu necessario ad quodlibet obeundum paratus, UNI CIVIUM REGIONIS ILLIUS, scilicet primum obvio; qui importunitate supplicis victus et quasi nesciens,

in ejus gratiam, paratum ultrò sè offerens ad quidvis obeundum, modò fame non sineretur perire, ac proinde improbitate suâ quodam modo compulerit civem illum, ad se quovis modo recipiendum.

UNI CIVIUM. Cui grave fuerat subesse clementissimo patri, cogitur nunc in servitutem se tradere hero peregrino ac barbaro.

ET, pro *qui*. Nesciens civis ille, quâ in re hujus operâ uti posset; nam tempore famis, dimittuntur famuli potiùs quàm assumantur: *misit illum in villam suam; Græcè, ad agros suos.*

UT PASCERET PORCOS, quo non aliud dedecoriosus et vilis ministerium. *Significat sermo*, ait Euthymius, *extremam miseri servitutem, cui indignissima præcipiuntur*. Mira vicissitudo. Qui in domo paternâ honestissimè haberi solitus fuerat, moxque ab omnibus propter opes honorabatur, nunc socius, imò servus porcorum efficitur. Ad quam miseriam et conditionis vilitatem, ut per inediam luxuria ac prodigalitas hunc adduxerunt; ita ad similem miseriam ac vilitatem, alios alia peccata, per plagas à Deo inflictas, trahunt.

VERS. 16. — VENTREM SUUM, vacuum et famelicum. Quàm aptè famelicum hominem depingit! Non dicit, *cupiebat edere, nec cupiebat saturari*; quia etiam qui famelici non sunt, edere ac saturari cupiunt; sed dicit: *Cupiebat implere ventrem suum*. Solent enim qui admodum famelici sunt, cupere vacuum omninò ventrem, vel re quâlibet implere, nec ullum ciborum habere discrimen, modò ravidam famem sedent.

SILIQUIS, folliculis quibus fabæ similiaque legumina includuntur. Cibus est, intus inanis, foris mollis, quo corpus non reficitur, sed impletur, ita ut oneri sit magis quàm usui.

QUAS PORCI MANDUCABANT, quæ porcis certâ horâ certâque mensurâ dabantur in cibum; non ab ipso, sed ab alio ad id deputato.

ET, pro sed, NEMO ILLI DABAT tantum siliquarum, quantum posset ventrem satiare: non minùs enim ipsi quàm porcis, siliquæ certâ eâque modicâ mensurâ dispensabantur, loco omnis panis et cibi. Antea fuerat ipse in omnes effusus; jam exhaustâ pecuniâ contemptus est omnibus, nec est quisquam qui vel sordes subministret famelico, loco cibi. Pertinent hæc ad

quâ in re ejus ministerio uti posset, MISIT ILLUM IN VILLAM SUAM, tanquam indignum, qui in oculis heri sui versaretur, UT PASCERET PORCOS, hoc est, ad vilissimum ministerium. Quibus omnibus indicatur status ærumnosus peccatoris, dum arctius sese subdit diabolo, vitiaque brutalissima sectatur, vel etiam tandem eò delabitur, ut alicujus dæmonis, cui serviat, imploret auxilium.

VERS. 16. — ET CUPIEBAT, non edere aut saturari, sed quâlibet re, ut summè famelici solent, vorando vacuum implere ventrem suum, ut ravidam sedaret famem, DE SILIQUIS, id est, folliculis, quibus fabæ, pisa, et similia legumina inclusa sunt, quamvis Græcum significet certum fructum, quo porci certis locis vescuntur, ut apud nos glandibus. ET NEMO ILLI DABAT; quo significatur, peccantis voluptatibus peccatorum, velut dæmonum imbutudoribus cibo, satiari velle, nec posse, ut Hieron., epist. cit. Solet enim spiritus malignus, cultoribus suis opes ostentare ac promittere, et nihil dare. Quanquam idem Hieron. et Aug. per *sili-*

famis et calamitatis, quam hic, Deo peccata ejus ulciscente, patiebatur exaggerationem.

VERS. 17. — IN SE, ad se, ad cor, ad mentem; Syrus, *ad animam suam*. Euthymius, *sui compos effectus, hoc est, tanquam expergiscens ab ebrietate gravique somno, vel ut Theophylactus ait, à suâ exteriore divagatione rediens*. Fuerat hactenus tanquam mente captus, non intellexerat quàm benè sibi fuisset apud patrem, quàm malè egisset relinquendo eum et subtrahendo se jugo ipsius; jam ad mentem reversus, confert præsentem rerum suarum statum cum illo priore, intelligit quantum esset inter utrumque discrimen, et quàm excors ipse ac malè consultus commutâset hunc cum illo.

REVERSUS, urgente inopiâ calamitateque præsentem. Jam ventum erat ad extremam calamitatem, sed felix calamitas quæ compellit ad resipiscentiam. *Non priùs rediit ad pristinam felicitatem*, inquit Gregorius Nyssenus in Catenâ, *quàm in se rediens sentiret opprimentis ærumnæ præsentiam*.

DIXIT, gemebundus altumque suspirans.

QUANTI, quot, quàm multi MERCENARII, servi, non dico, domestici, sed mercede conducti, qui sunt infirmi in familiâ, quibus minus debetur, quos alere minùs obligatur paterfamiliâs.

IN DOMO. Non legitur Græcè, Syriacè tamen.

PANIBUS, pane, cibo omnis generis, nihil eis dest.

EGO AUTEM, qui non servus aut mercenarius, sed filius familiâs eram et habebam.

Hic, à domo paternâ separatus, FAME PEREO, mercenariis longè miserior. Opponit se filium mercenariis patris sui, et famem suam illorum saturitati. Ergo juveni, quem saturitas reddiderat ferocem et immorigerum, optima fuit magistra fames, ut cogeret ad mentem redire et se ipsum cognoscere. Ad eundem modum multis, qui præditi sunt præclaris Dei donis, postquam voluptatibus aliisve mundi rebus immersi adhæserint, superveniens vexatio suggerit intellectum, hoc est, cogit ad se redire, seipsos cognoscere, et cum cordis gemitu comparare inter se, statum virtutis ex quo exciderunt, et statum peccati in quem prolapsi sunt; reminisci quàm honestè se habuerint, quàm-

quas dicant intelligi posse carmina poetarum, secularem sapientiam, verborum pompam, quæ multum strepitus habent, cum sint veritatis inania, nec animum eorum, qui dereliquerunt Deum, satiant.

VERS. 17. — IN SE AUTEM REVERSUS, vexatione dante intellectum, tanquam expergiscens ab ebrietate aut gravi somno, et intelligens jam per experientiam discrimen pristinae abundantia et suavitatis gratia Dei ab hac extremâ miseriâ, DIXIT: QUANTI; Græcè, *quam multi, seu quot, MERCENARII, id est, ministri mercede conducti, qui distinguuntur à servis seu mancipiis*. Nam, ut in familiâ temporali sunt mancipia, mercenarii et filii, ita Deus in familiâ suâ habet mancipia, qui solo timore poenæ vitant mala; mercenarii, qui spe mercedis temporalis et sæpè multis Dei donis fruuntur; et filios, qui ex amore ingenue et filiali Deo serviunt. Comparat hic se mercenariis, quia et ipse pro mercede serviebat, quamvis mercenariis longè miserior eò quòd illi ABUNDARENT PANIBUS,

que tranquillè ac beatè cum ipsis actum fuerit, cum virtuti operam darent, et Deo servirent; nunc verò quàm miserè secum agatur, ob divinam quam sentiunt ultionem, et quàm foedè, ob peccati quam serviunt servitatem, nudatì ad hæc cum sint spiritalibus Dei donis, quibus priùs excelluerant, et ne tantillà quidem Dei gratià fruentes, quantà infimi ordinis fideles in Ecclesià, quibus olim non minùs præstiterint honore et donorum copià, quàm in divite familià filii mercenariis servis, ut qui abs Deo prorsùs se abalienarint. Ne ergo putemus Deum crudeliter nobiscum agere, si quando gravioribus nos ærumnis urget, quia hoc modo præfractos ac mundanis desideriis ebrios ad obedientiam erudit. Denique quidquid miseriarum patimur, utilis est ad pœnitentiam invitatio; nam miseris coacti, fit ut reducamur in memoriam Dei, et quàm sit beatum cum Deo agere, et cum ipso in gratià esse, ipsique placere, recognoscimus. Titus: « *In se reversus, hoc est, priorem felicitatem cum posteriori miserìà conferens; qualisque et quantus erat, quando cum patre adhuc degebat, animo pertractans; quàm teter et miserabilis tandem, postea quàm Deo deserto, dæmonibus cœpit esse obnoxius, evaserit, iterùm iterùmque expendens.* » *Ista recogitatio resipiscentis est, quod ait D. Augustinus: nempe primus est ad resipiscentiam gradus, reminisci unde excideris, et quò recideris, considerare miseriam in quâ peccati causâ versaris, tam spiritualem quàm corporalem. Hæc consideratio parturit propositum subsequens.*

VERS. 18. — SURGAM igitur. Ergo quia modis omnibus meliùs mecum ageretur, si apud patrem essem, surgam, proficiscar ex hac regione, relinquam malè vivendi consuetudinem.

ET IBO, redibo, peccato relicto convertar AD PATREM MEUM, quem clementissimum novi. Incitat se ipse ad revertendum in patriam, ad resipiscendum, spe melioris fortunæ si patri adesset, et fiducià de patris clementià acceptâ. Similiter peccator, qui per eum significatur, fiducià divinæ clementiæ, erigere se debet, ad quærendam reconciliationem, ad relinquenda et confitenda peccata, ad agendam pœnitentiam. Con-

id est, omni victu ad satietatem, ipse verò fame periret. Hæc fames inopiam spiritalis alimonix significat, quam animus peccatorum patitur; nam humana mens ad imaginem Dei condita nullâ voluptate terrenâ, sed solâ Dei immensitate impleri, et quietem adipisci potest, juxta illud August., 6 Confess., cap. 16: Væ animæ audaci, quæ speravit si à te recessisset, se aliquid meliùs habituram. Versa et reversa in tergum, et in latera et in ventrem, et dura sunt omnia, et tu solus requies. Hæc August. Ex hoc autem versu patet initium resipiscendi à consideratione miseriarum suarum proficisci et parere sequens propositum.

VERS. 18. — SURGAM, quia in peccato jacebat, ET IBO, quia longè aberat, AD PATREM MEUM, quia sub principe porcorum erat, ET DICAM, cum scilicet venero. Nam hæc et sequentia sunt verba pœnitentiam meditantis, in confessione peccati, nondum tamen agentis; non enim jam dicit patri, sed dicturum se esse promittit, prout hæc notat August. PATER; ex quo patet eum, post malorum suorum considerationem,

siderans enim miseriam in quâ peccati causâ versatur, non despondere animum debet, sed concipere spem misericordiæ à Deo impetrandæ, et statuere ad Deum peccato relicto converti, gravitatem peccatorum suorum agnoscere, insipientiam deplorare, veniam humiliter petere.

DICAM EI, conceptis verbis: « Pauca hæc verba mihi ad salutem sat fuerint, inquit Titus. Novi patris mei suavitatem, novi facilitatem; miserebitur mei pœnitentis, et ad sanam mentem revertentis, quem in peccati sordibus se volutantem non perdidit. » Ad similem modum David: *Dixi, ait, confitebor adversum me injustitiam meam Domino, Psalmi, 31, v. 5.*

PATER. Patrem vocare statuit, propter naturam, jam præsertim indutus filii affectum, quem priùs totum exuerat, ut hac ratione ad clementiam moveat; cæteroqui indignum se filii nomine agnoscere.

PECCAVI gravissimè. Non habeo quo me jure purgem, aut quod stultitiæ meæ prætexam; ego, ego peccavi. « Hæc est prima confessio, inquit Ambrosius, apud auctorem naturæ, præsulem misericordiæ, arbitrum culpæ. Sed etsi Deus novit omnia, vocem tamen tuæ confessionis exspectat; quia allevat pondus erroris, quisquis ipse se onerat; et accusationis excludit invidiam, qui accusatorem prævenit confitendo. Frustra autem velis occultare, quem nihil fallas: et sine periculo prodas, quod scias esse jam cognitum. »

IN CŒLUM, in, seu adversus Deum, qui cœlos habitat.

ET CORAM TE. Non hoc est, in conspectu tuo; abfuerat enim longè à patre, sed, te giudice, te rectè judicante. Alloquitur parabolicus adolescens parabolicum patrem, agnoscens subjectionem patris à Deo esse præceptam, et Deum offendi ab iis qui in parentes peccant; cæteroqui, quod ad eum qui significatur peccatorem, idem unum est, peccavi in cœlum, et, peccavi coram te, nisi quòd coram te exponas licet in conspectu tuo, nihil scilicet veritus conspectum tuum, omnia intuentis.

VERS. 19. — JAM NON SUM; ad verbum, neque amplius sum.

paternæ clementiæ intuitu erectum fuisse in spem veniæ, juxta ordinem quo Tractatum, sess. 6, peccatores ad justificationem disponi docet. PECCAVI IN CŒLUM, id est, adversus Deum, qui in cœlo habitat, ET CORAM TE, id est, contra te hominem. Quo sensu hæc verba ob imè convenienti filio typum gerenti peccatoris, ut prius in Deum, deinde in hominem se peccasse dicat. De peccatore verò sic exponi possunt, PECCAVI IN CŒLUM, id est, adversus eos qui cœlum incolunt, in quibus est sedes Dei, qui offendiunt; ET CORAM TE, id est, contra te Deum; quo modo loquitur et Daniel cap. 6: *Coram te, rex, id est, contra te, delictum non feci.* Q. d. filius: Non habeo, quod prætexam stultitiæ meæ, vel quo me purgem. Hæc est prima confessio, inquit Ambrosius, apud auctorem naturæ, præsulem misericordiæ, arbitrum culpæ. Nam etsi Deus novit omnia, vocem tamen nostræ confessionis exspectat, quia allevat pondus erroris, quisquis ipse se onerat.

VERS. 19. — JAM NON SUM DIGNUS, non modò recipi

VOCARI, haberi, FILIUS TUUS, recipi in gradum et honorem filii pristinum, qui deneger tot tantaque te patre indigna contra filii officium commisi. Euthymius : *Quia tali patre indignè conversatus sum.*

SICUT UNUM DE MERCENARIIS TUIS, parem uni mercenariorum tuorum. *Ex quo excidi primo ordine*, inquit Euthymius, *dignare vel me secundo, tantum me penitens me abjicias.* Non sum dignus esse in domo tuâ, eo loco quo antea eram, ut filius ; satis fuerit, si eo loco sim quo mercenarii. Non sum dignus, cui pristina dona grandia restituas, quem ad eam dignitatem gratiamque admittas, quâ prius apud te eram, ut quâ meâ culpâ exciderim : misericordiæ erit, si me, inter infimos fidelium, qui in Ecclesiâ tuâ sunt, vel in aliquem gratiæ locum receperis. Humilis hujusmodi oratio, cum peccatorum detestatione confessioneque conjuncta, mirum in modum peccatorem commendat. Cæterum, *verba sunt penitentiam meditantis, nondum agentis*, quod ait Augustinus, lib. 2 Quæst. evang., cap. 53 : *Non enim jam dicit patri, sed dicturum se esse promittit cum venerit.*

VERS. 20. — ET SURGENS. Surgens igitur, cum surrexisset.

VENIT, veniebat, cœpit proficisci. *Quia non satis est dicere, nisi ad patrem venias*, inquit Ambrosius ; *bono voluntatis proposito adjunxit opus*, quod habet Titus. *Non enim solum consultandum est de his quæ placent Deo, sed et opus est facto*, ait Theophylactus.

LONGÈ ESSET, longè abesset, scilicet à patre, priusquam conceptam animo penitentiam ipso opere perfecisset. *Quomodo longè ?* inquit Titus. *Quia Deus hominis penitentiam suâ misericordiâ et benignitate solet antevertere.*

VIDIT redeuntem, ut facile ipsi erat, è domo suâ in altissimis sitâ montibus, longè prospicere.

ILLUM miserabili præditum specie, nudum, squalidum, macie confectum, gementem et lacrymantem.

MISERICORDIA MOTUS EST, intimis visceribus commotus est filii miseriam tanquam propriam sentiens.

ACCURRENS, *Præ nimio gaudio*, inquit Euthymius, *non expectavit ut ille adesset, sed prior occurrit, neque id utcumque, sed et occurrit, ut appareat amoris vehementia.* Neque enim lenta aut tarda est divina clementia ad subveniendum compunctis corde ; sed simul atque peccator, vel in ultimis animi recessibus

in honorem et gradum pristinum filii, sed nec VOCARI FILIUS TUUS, quia tot tantaque paternâ tuâ dignitate indigna commisi. FAC ME SICUT UNUM DE MERCENARIIS TUIS ; q. d. : Excidi primo gradu, dignare me misericorditer vel secundo tantum, ne penitens abjicias.

VERS. 20. — ET SURGENS VENIT AD PATREM, quia bono voluntatis proposito opus adjungi debet. CUM AUTEM ADHUC LONGÈ ESSET, in ipsis videlicet initiis penitentis suæ constitutus, VIDIT ILLUM PATER IPSIUS ; quia Deus sicut prima initia conversionis inspirat, ita illam tanquam sibi placentem respicere, et ejus intuitu placari incipit. Itaque MISERICORDIA MOTUS EST, quemadmodum optimè Psal. 9 : *Desiderium pauperum exaudivit Dominus, præparationem cordis eorum audivit auris tua* ; et Isaias, c. 65, vers. 24 : *Antequam cla-*

peccata detestatus, consilia de penitentia ineunda et vitâ mutandâ molitur, occurrit ad eum Deus, ut auxilio gratiæ suæ promoveat cœpta.

CECIDIT SUPER COLLUM EJUS. Non rejecit degenerem, non exprobravit fugam, dissipatæ substantiæ flagitia, dedecora prioris vitæ, non objurgavit, non minatus supplicium est, imò verò necdum auditis filii precibus, statim ruit in collum ejus, et amplexus, paratum se declaravit in gratiam recipere penitentem.

ET OSCULATUS EST EUM, erexit in spem veniæ, consolatus est, quod Augustinus ait, spe indulgentiæ peccatorum, lib. 2 Quæst. evang., cap. 53. Elegans et accurata benigni ac misericordis patris descriptio, qualis non facilè inter homines inveniatur, quâ Christus Dei erga peccatores largissimam ac promptissimam misericordiam declarat, et ad suscipiendos penitentes clementem ac paternam facilitatem, quâ prius etiam quàm penitentiam animo conceptam opere compleverint, paratum se exhibeat peccata condonare, adeoque etiam aliquando condonet.

VERS. 21. — DIXITQUE EI FILIUS, supplex. Quamvis pater præclara benevolentiae atque amoris signa ostenderit, filius tamen non omisit quod sui officii erat facere, et quæ statuerat concepta verba coram patre ex intimo corde pronuntiare, quibus peccata sua confiteretur, seque ipse damnaret ; nec prius cessavit quàm vidit manifestè obtinuisse se pacem patris, obliti præteritorum, pristino nempe statu recuperato, quod fit proximo versu. Ad eundem modum, nemo, etiam conversus et perfectè contritus corde, amplecti sic debet consideratam facilitatem Dei, ut inchoatam penitentiam negligat, ut omitat confessionem cæteraque quæ penitentem decent opera, et mox mala sua merita obliviscatur, quinimo ob oculos retenta debet pergere detestari, accusare, et in seipso ulcisci, nec prius securum esse, quàm audierit : Remittuntur tibi peccata, vade in pace. Porrò quòd omisum sit illud : *Fac me sicut unum ex mercenariis tuis*, fuit, vel quòd evangelista intelligendum reliquerit, ut certè Titus hic exponit ; vel quòd hinc amplexus patris, hinc stupor et singultus filii orationem interruperint ; vel quòd filio non admodum necessarium videretur, patre tot reconciliationis argumenta monstrante ; vel denique quòd includeretur in eo, *jam non amplius sum dignus vocari filius tuus.*

ment, ego exaudiam. Quo significatur admiranda Dei clementia et benignitas in eos qui parant se ad ineundam penitentiam. Quamobrem OCCURRENS, obviam, præ amoris et gaudii vehementiâ, quasi impatiens moræ, CECIDIT SUPER COLLUM EJUS, ET OSCULATUS EST EUM ; ad significandum, quòd penitentibus et ad se revertentibus blanditur Deus, spem veniæ et reconciliationis liberalissimè offerens. Proinde tantâ benignitate animatus, ausus est loqui :

VERS. 21. — PATER, PECCAVI, etc., non omittens videlicet, quod sui erat officii, quantumvis benevolentiam patris erga se animadverteret. Omitit autem id quod proposuerat se dicturum : *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*, quòd patris benignitate obrutus, videret hoc minùs necessarium. Quamquam Aug. ex

Reliqua exposita sunt supra, v. 18 et 19.

VERS. 22. — AD SERVOS SUOS. Non respondet pater filio verbis, sed factis, convertendo sermonem ad servos suos, nec ad unum solummodò servum, sed ad omnes, quasi unus non sufficiat ut filio serviat. Hic major adhuc observanda patris benignitas, qui filium seipsum abdicantem, non solum recipit in gratiam, verùm etiam immemor omnium injuriarum, in pristinam dignitatem restituit.

CITO. Hieronymus ad Damasum scribens habet *celerius*: quod tamen non legitur aut Græcè aut Syriacè. Jubet omnia citò fieri, ne videatur non ex animo præcipere; nam et justificatio hominis momento contingit.

PROFERTE, EX ARCIS VESTIARIIS MEIS.

STOLAM PRIMAM. Stola, quâ voce etiam utitur Syrus *estolo*, Græcè est vestis oblonga, ad talos usque demissa, tam viris quàm feminis congruens. *Primam* autem dicit pro *pristinam*, quali antehac uti consueverat, cùm domi patris maneret, pretiosam illam et filiis peculiarem.

ET INDUITE ILLUM, SCILICET ILLAM STOLAM.

ANNULUM aureum, qui ornatus est hominis liberi et locupletis.

CALCEAMENTA IN PEDES EJUS qualis est habitus filiorum tenerè educatorum, quibus pedes calceis aut soleis muniuntur, adversus omnis generis offendicula. Significatur, tantam esse Dei clementiam erga peccatorem qui toto corde ad Deum revertitur, quantâ non solum peccata remittat, verùm etiam, nullâ illorum ratione habitâ, restituat eum, qui peccati servus fuerat, in statum pristinum filii Dei; redditis charismatis et donis quæ peccando perdiderat, stolâ charitatis et

generositate hoc omitti à pœnitente velit, utpote qui osculum expertus dedignatur Deo animum servilem aut mercenarium exhibere, qui pace carens, vel mercenarius esse desiderabat.

VERS. 22. — DIXIT AUTEM PATER AD SERVOS SUOS, immemor videlicet omnium injuriarum. Citò Græcè deest, significare tamen potest remissionis peccati celeritatem, quam in momento Deus homini verè pœnitentem tribuit. PROFERTE STOLAM PRIMAM. Stola Latinis est vestis muliebris: Græcis autem sumitur generalitèr pro veste maximè oblongâ. Itaque proferte ei togam pristinam, pretiosam, scilicet, filiis peculiarem; quo significatur restituito amissæ justitiæ seu charitatis, quæ filiis propria est. Unde Hier. et Ambr. eandem esse dicunt cum veste illâ nuptiali, Matt. 22. ET DATE ANNULUM IN MANUM EJUS, qui est ornatus hominis liberi et locupletis, hoc est, iisdem auctoribus, pignus Spiritus sancti, ut hominem jam justitiâ imbutum Spiritus sanctus tanquàm templum suum inhabitet. ET CALCEAMENTA IN PEDES EJUS; nam et iste habitus erat filii tenerè educati, quo pedes muniuntur. Significat autem divinæ gratiæ custodiam, quâ hominis affectus muniuntur, ne rursus offendat ad lapidem pedem suum, et scandalizatus corruat. Pulchrè igitur hic indicantur quatuor, ad perfectam hominis reconciliationem necessaria, quæ eodem ordine exprimuntur in Psal. 50; nam et ibi pœnitens petit remissionem peccati, cùm dicit: *Averte faciem tuam à peccatis meis*, sicut hic: *Pater, peccavi*; justitiæ infusionem seu stolam, cùm dicit: *Cor mundum crea in me, Deus*; Spiritus sancti pignus et incolatum, hoc est, annulum, cùm dicit: *Spiritum sanctum ne auferas à me*; gratiæ

innocentiæ, quæ et vestis nuptialis vocatur; gratiâ quæ servet fidem datam vitæ emendandæ; *annulus, sinceræ fidei signaculum est*, ait Beda; animi munimento, quo inoffenso pede currat viam mandatorum Dei, et si quæ alia fuerint deperditâ pristinæ dignitatis insignia, quibus interior homo renovari atque ornari solitus fuerit; ut taceam, nonnunquàm etiam majora donari quàm deperditâ fuerint.

VERS. 23. — ADDUCITE VITULUM SAGINATUM, ET OCCIDITE. Græcè, *et adductum vitulum illum saginatum mactate*. Illum quem saginari jussi, in illud tempus, quo posset nobis occasio occurrere læti epuli celebrandi, qualis nunc occurrit.

ET MANDUCEMUS ET EPULEMUR; ad verbum *et manducantes lætemur*. Interpres modum lætandi expressit, qui fit genialiter epulando. Celebremus convivium lautum et lætum, hoc est, gaudeamus, ego, filius, vos servi et amici nostri omnes. *Edere quoque ipse dicitur*, ait Euthymius, *ad lætitiæ communicationem*. Nulla enim nobis potest esse *jucunditas, nisi patre nobiscum celebrante convivium*, quod monet Hieronymus. *Patris autem cibus, est salus nostra*, Bedâ doctore. Significatur hic gaudium singulare, atque idem quod supra, v. 6 et 9, his verbis, *convocat amicos et vicinos, dicens: Congratulamini mihi, etc.*, nimirum, Deo, angelis et justis omnibus rectè sentientibus maximum esse gaudium super peccatore pœnitentiam agente. Ne quis enim è domo, filium, ob errata adolescentiæ, minoris faceret, pater mactato vitulo ad genialiter epulandum saginato, totam familiam ad communem lætitiâ invitât, et justarum gaudiû causas subnectit:

VERS. 24. — HIC FILIUS MEUS, ex me natus, quem

custodiam, id est, calceamenta, cùm dicit: *Spiritu principali confirma me*. Et quia reconciliatis congruit, ut justificationes Dei, quas experti sunt, alios etiam exemplo honorum operum vel verbo doceant, hinc Hier., August. per *calceamenta* etiam volunt prædicationem Evangelii significari, juxta illud Apostoli: *Calceati pedes in præparationem Evangelii pacis*; quod etiam sequitur in Psal. 50: *Docebo iniquos vias tuas*.

VERS. 23. — ET ADDUCITE VITULUM SAGINATUM, Græcè, *illum saginatum*, quem scilicet ad lætum aliquid epulum celebrandum jussi saginari; ET OCCIDITE, etc. Quo significatur antiquorum consensu Christus Dominus, omni scilicet spiritus pinguedine delibutus, qui non solum in cruce, sed quotidie in Ecclesiâ pro salute omnium immolatur, cum lætitiâ omnium comeditur, maximè in gratiarum actionem pœnitentium seu reconciliatorum, ut Hieron. et Augustinus. Quanquàm etiam aptè significari posset illa consolatio internî gaudiû, quæ peccatoribus initio conversionis tribui solet, ut sibi contigisse narrat August., 9 Confess., cap. 1, et maximè in fine 6. ET MANDUCEMUS ET EPULEMUR, tantî sacramenti participatione, idque in azyrnis sinceritatis et veritatis.

VERS. 24. — QUIA HIC FILIUS MEUS MORTUUS ERAT, ET REVIXIT, id est, quia cùm pro mortuo esset habitus, propter longam absentiam, quasi ad vitam revocatus est; nam, ut sensum illum explicet, addit: *PERIERAT, miser videlicet, ignotis et vagis errans sedibus*, ET INVENTUS EST. Quæ in re figuratâ longè veriora sunt. Peccator enim reverà erat mortuus, et pœnitendo reviviscit: perierat à salute, æternæ damnationi proxi-

ego ut meipsum diligo, quem et vos diligitis, si me.

MORTUUS ERAT. Mortuum dicit, non verè, sed, aut opinione suà, quia cum per multos annos longè abfuisset, et vix quidquam de eo fuisset auditum, pro mortuo eum habuerit; aut quia perierat, ignotis miser errans sedibus; quod idem unum est ac si mortuus fuisset; ut posterius membrum sit explicatio prioris. Porrò peccator, qui peccando se separat à Deo qui est vita animæ, ut anima corporis, mortuus in Scripturis dicitur. Apoc. 3, v. 1: *Nomen habes quòd vivas, et mortuus es.* Ephes. 5, v. 14: *Surge qui dormis, et exsurge à mortuis, et illuminabit te Christus.* Peccatum mors animæ est.

Et, pro *sed*, REVIXIT. Gaudeamus, inquit, non quia mortuus fuerit, sed quia, cum mortuus fuerit, revixit, quia per pœnitentiã rediit ad Deum, à quo per peccatum recesserat.

PERIERAT, salute exciderat, proximus damnationi, dignus qui addiceretur gehennæ ignis.

Et, pro *sed*, INVENTUS, seu recuperatus EST, salvatus est, sic enim invepire sæpè accipitur, nominatim Matth. 10, v. 59.

ET CœPERUNT, cœperunt igitur, pater totaque ejus familia, amici et vicini EPULARI, lætari, inter epulas scilicet, id est, gaudere. Hoc est enim id quod habuimus supra, v. 7 et 10: *Gaudium est in cœlo super uno peccatore pœnitentiã agente quàm super 99 justis*, quod notat etiam Hieronymus, epistolâ 146. Hoc porrò addit Christus, et *cœperunt epulari*, quod per se facile poterat subaudiri, ut paret viam narrandis iis quæ sequuntur.

VERS. 25. — ERAT AUTEM. Interea, dum hæc agebantur, erat FILIUS PATRISFAMILIÆ SENIOR, primogenitus, IN AGRO, occupatus colendis agris paternis ac suis; certè instabat operis servorum ac mercenariorum. His verbis tacitè causam reddit invidiæ querimoniæque subsequentis. Filius senior, quod diximus, gerit personam justì, ejusque qui pro justo se habet et ab aliis habetur; qui nunquam deses, semper in actione est, operatur quæ patri sunt placita, vel certè quæ placita esse persuasus est.

mus, et inventus est, seu recuperatus ad salutem. Porrò in eo quod dicit, *inventus*, cum quæsitum fuisse insinuat, sicut ovem et drachmam perditam, quia nemo pœnitet, nisi occultà Dei quærentis inspiratione tangatur, ut homo in se revertatur. ET CœPERUNT EPULARI, Græcè *lætari*, scilicet inter epulas, pater nempe ac tota familia ejus, ex angelis et sanctis constans. Nam sic etiam tacitè insinuatum vult id quod dixerat, gaudium esse in cœlo super uno peccatore, pœnitentiã agente, magis quàm, etc.

VERS. 25. — ERAT AUTEM FILIUS SENIOR IN AGRO. Ea quæ sequuntur in figurâ difficultatem non habent, nec ad aliud afferuntur, nisi ut tacitè reddatur causa querimoniæ, et invidiæ fratris: quædam etiam ad decorem parabolæ spectant. In re figuratâ aliquid negotii læcessit illa invidia fratris senioris, quæ non videtur justis posse convenire: et ista ratio fuit, cur multi totam parabolam ad Judæos et gentes declinaverint. Sed pergendo in susceptâ à nobis explicatione, omnia salvari possunt. Quòd igitur filius senior erat in agro, significat justos in Ecclesiâ non otiosi, non bacchari, sed semper versari in operibus patris sui.

ET CUM, qui cum VENIRET, domum sub vesperem. SYMPHONIAM, consonantiã, concordem concentum.

ET CHORUM. Chorus tripudium significat, significat et cœtum. Licet ergo per symphoniam et chorum intelligere, vel multitudinem concinentium et lætantium convivarum, vel tripudia adhibito suavi vocum concentu instituta, ut aliis mensæ accumbentibus alii tripudiarent. Syrus transfert, *vocem concentus multorum*. Insignis lætitiã describitur.

VERS. 26. — ET VOCAVIT, et advocatum unum ex pueris, percontatus est, quid sibi vellent concentus illi et tripudia, quibus domus tota intus perstreperet.

Hic versiculus pertinet ad contexendam seriẽ parabolæ, ut et pleraque alia eorum quæ sequuntur.

VERS. 27. — VENIT, rediit domum.

VITULUM, illum suum vitulum, quem diu saginârat; mactato vitulo suo saginato, exhibet ipsi et familie lætum convivium.

SALVUM, sanum, benevolentem, quem periisse crederat; nimirum, profligatis morbis malisque per pœnitentiã.

VERS. 28. — INDIGNATUS EST, ægrè tulit hæc à patre fieri in gratiam fratris sui.

INTROIRE, ad convivium, ad commune gaudium. «Hæc eo sensu accipienda non sunt, ait Titus, quasi seniori juniore reipsâ inviderit, aut patri propter summam illam in perditum filium clementiam, verè succensuerit, etc.; neque enim ullus omninò inter sanctos est aut fuit unquam, qui Dei erga peccatorem benignitatem in jus vocaret aut improbaret; et qui ab omni invidentiã et odio sint prorsus alieni, etc. Et cur ergo, inquis, parabola hujusmodi quippiam præ se fert? ecquid nobis illa vult adumbrare? aliud nihil, quàm excellentem Dei clementiam, quæ utique erga omnes, et eos præsertim qui peccatis desertis ad sanam mentem redeunt, verè que pœnitentiã sensu concutiuntur, tanta est, ut iis qui pœnitentiã non indigent, invidiam quodam-

Haque CUM VENIRET ET APPROPINQUARET DOMUI (pertinent hæc ad consequentiã et ornatum parabolæ), AUDIVIT SYMPHONIAM, id est, concordem concentum canentium, ET CHORUM, qui est tripudiantium et canentium cœtus. Quo nihil aliud significatur, quàm insignis lætitiã de peccatoris conversione. Quamobrem

VERS. 28. — INDIGNATUS, non de reconciliatione vel inventione fratris, neque enim hoc in totâ parabolâ significatur, sed de tantâ solemnitate, NOLEBAT INTROIRE, ut et ipse gauderet cum gaudentibus. Quo Hieron. Epist. cit., absolutè significari putat invidiam, eò quòd nullum sit inconveniens peccata etiam in justo cadere, sicut apostoli de primatu contenderunt. Alii volunt ea quæ in parabolâ de fratre seniore tanquàm de justis dicuntur, dirigi à Christo contra scribas et Phariseos, qui se justos haberi volebant, quasi tacitè in hoc versu eos moneret per concessionem: Esto, si is vos justì, quemadmodum filius senior, nolite propterea indignari de resipiscentiã et salute publicanorum et peccatorum. Aptius videtur dici, quòd solum significetur esse tantam Dei in eos qui resipiscunt, gratiam,

« modò movere possit. » Hæc Titus. Quibus adde ex Euthymio : « Ostendit siquidem hujusmodi indignatio « quòd tantam demonstrat erga eos qui respiscunt « gratiam et gaudium, ut cæteris invidiam movere « posset : » quod est, ut justis justam murmurandi materiam habere videri possint; certè justam causam nunquàm satis admirandi. Nam quòd ad illos qui solà suà aliorumque opinione sunt justi, reverà autem injusti; quos et ipsos nomine senioris filii diximus comprehendendi, illi seriò invident, et indignantur, ob eam quæ peccatoribus pœnitentibus exhibetur clementiam atque indulgentiam, quemadmodùm manifestum est ex v. 1 et 2 hujus capituli, ubi scribæ et Pharisæi murmurant, quod Christus publicanos et peccatores recipiat.

PATER ERGO ILLIUS, nuntio per servos accepto; EGRESSUS convivio et cœnaculo, quò ille ingredi volebat; COEPIT ROGARE, rogabat, hortabatur ILLUM, ut intraret. *Quàm benignus et clemens pater*, inquit Hieronymus, *rogat filium, ut lætitiæ domus particeps fiat*. Magna certè benignitas humanitasque hujus patris : cùm enim posset, servatâ majestatis suæ gravitate, intus manere, et servis dicere, si recusat ingredi et nobis esse conviva, maneat foris et mœrore tabescat; ipse ad illum egreditur, rogat, laborat, et in omnia se vertit, ut utrique filio satisfaciat, utriusque amator. Nec aliter Deus et Christus ejus patienter agit ac laborat, ut et peccatores pœnitentes clementissimè recipiat, et justos doceat id ita omninò fieri debere, itaque servet utrosque.

VERS. 29. — DIXIT. Nihil mitior factus patris optimi comitate, arroganter cum eo expostulat.

SERVIO TIBI. Syrus addit *servitatem*, quod ad emphasin facit. *Servio*, in negotiis scilicet familiæ tuæ.

ET NUNQUAM, ita ut nunquàm MANDATUM TUUM præteriverim, contempserim, transgressus sim.

HÆDUM, vel hædum de capris; tantùm abest ut vitulum saginatum. Negat unquàm sibi datum vitulum saginatum; quomodò ergo constare potest mystica illa interpretatio plerorumque tam veterum quàm recentiorum, quâ vitulum saginatum interpretantur Christum inter tremenda mysteria immolatum, qui in Ecclesiâ quotidianus est cibus justorum eorumque

indulgentiam, consolationum magnitudinem in initio, ut non solum perfectis admirationem moveat (quale quid significat quoque parabola de operantibus in vineâ, Matthæi 20, versu 11), sed etiam imperfectis quamdam indignationem et querimoniam, non quidem de salute peccatorum, sed de tam immodicâ Dei quasi congratulatione, erga se verò austeritate; cujusmodi imperfectorum affectus peccati venialis rationem non excedit. Ita ferè Theophyl., Titus et Euthym. PATER ERGO ILLIUS EGRESSUS, ut præ humanitatis magnitudine etiam filio seniori, id est, talibus infirmis satisfaceret, ad sedandas eorum querimonias, ostendendo videlicet per internas inspirationes, vel aliter, quòd ita fieri debeat, sicut reverà congruit, COEPIT ROGARE ILLUM, ut introiret, hoc est, ut lætitiæ Patris et totius domus vellet esse particeps.

VERS. 29. — AT ILLE DIXIT : ECCE TOT ANNIS SER-

vi qui pro justis habentur, peccatorum verò publicorum non nisi post pœnitentiam?

Ut, quo mactato.

EPULARER, lætarer, oblectarer, genialiter epularer; q. d. : Semper erga me parcus fuisti et durus, quanquàm optimè de te merentem. Responsum animi arrogantis et ingrati, immemoris quidem beneficiorum à patre acceptorum, sua verò merita jactantis. Sic vides hypocritas Pharisæos, sua merita jactantes : *Non sum, sicut cæteri hominum, raptores, injusti, adulteri; jejuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo, infra 18, v. 11; hæc omnia custodivi à juventute meâ, infra 18, v. 21; quasi hoc ipsum non sit præterire mandatum, salutis fratris invidere, inquit Hieronymus. Et justis quoque aliquando subrepat, ut immemores præteritorum Dei erga se beneficiorum, apud se conquerantur, videntes recentia Dei in conversos peccatores beneficia, Matthæum publicanum ad apostolatam evecutum, Magdalenam peccatricem ad sublimem contemplatricis perfectionem.*

VERS. 30. — SED POSTQUAM, quando autem.

FILIUS TUUS HIC; ita loquitur indignabundus, indignum habens quem agnoscat fratrem, utpote moribus planè contrariis præditum; sed contemptim *filius tuus* inquit, tanquàm perditè et ampliùs quàm oportet abs te amatus.

SUBSTANTIAM SUAM; Gr., facultates tuas, substantiam tuam, portionem substantiæ quam ipsi dedisti. Legitur et Syriacè pronomen secundæ personæ, quod et Ambrosius legisse se indicat, ubi ait : *Impius qui accusabat fratrem quòd cum meretricibus paternam substantiam prodegisset*. Videtur illud ἐμφατικώτερον et odiosius quàm tertiæ personæ pronomen : pejus est enim alienam substantiam abligurire, quàm propriam. Nam quanquàm pater dedisset filio juniore partem suam, patris tamen substantiam dilapidatam dicit, tum quia à patre promanaverat ea substantia, tum quia pater gratis eam dederat, cùm non teneretur. Ergo ut invidiam fratri excitet, *substantiam tuam* ait, q. d. : Ego totâ vitâ meâ servio tibi, ut augeam facultates tuas; ille paucò tempore consumit et dissipat eas. Nec quovis modo dissipat, sed, quod pessimum est et omninò infame, vivendo luxuriosè cum meretricibus.

CUM MERETRICIBUS; intellexerat id ex rumore ad

vio tibi, obsequium tibi benè agendo deferens, ET NUNQUAM MANDATUM TUUM PRÆTERIVI, ut per peccatum mortale à justitiâ exciderem : nam talium justorum frater senior figuram gerit; ET UNQUAM DEDISTI MIHI HÆDUM, id est, unquàm inferioris præstantiæ epulum mihi parâsti, UT CUM AMICIS MEIS EPULARER, publico videlicet gaudio, in perseverantiæ et laborum congratulationem instituto?

VERS. 30. — SED POSTQUAM FILIUS TUUS HIC, egregius scilicet, tam perditè à te amatus : sunt enim verba indignabundi, nec dignantis quidem fratrem appellare, prout indignatio subinde affectum bonum non extinguit, sed reprimit : qui DEVORAVIT, instar helluonis, SUBSTANTIAM CUM MERETRICIBUS. Et hoc addit exaggerandi causâ, prout solè indignatio. Addit et improprium in patrem, OCCIDISTI ILLI, etc., ubi patet, eum nihil conqueri de receptione vel re-

patrem allato, ex longinquâ illâ regione. Exaggerat modis omnibus crimen fratris; nam cum supra, v. 15, modestè dictum esset, *vivendo luxuriosè*; hic *cum meretricibus*, addit, à præcipuâ parte luxuriosam vitam infamans. Ego, inquit, mandatum tuum nunquam transgressus sum: ille substantiam tuam in contubernio meretricum prodegit.

Occidisti, mactâsti.

ILLI, in gratiam ejus, ad declarandum adventum ipsius tibi gratum esse.

VITULUM illum quem saginaveras, quo nihil habes in toto grege tuo delicatius. Vitulum hædo, fratrem sibi, et singula singulis opponit, quemadmodum jam ostendimus; et reipsâ dicit patrem injustè secum agere, qui sibi optimè merenti, ne præmiolum quidem ullum unquam obtulerit; reverso autem huic pessimè merito, maxima amicitiae lætitiæque argumenta exhibuerit. His significatur tantam esse Dei in recipendis peccatoribus pœnitentibus facilitatem, et erga eos clementiam ac liberalitatem, denique tantam in cœlo super eorum conversione lætitiâ; quanta eis qui verè sunt justî, parere queat summam admirandi causam; eis verò qui pro justis se habent vulgòque habentur, quamvis non sint (quales scribæ et Pharisæi), invidendi et obmurmurandi, et Deum Christumque ejus prosopolepsias atque injustitiæ accusandi, eò quòd peccatores justis pluris facere, et longè præferre videatur. Hic ergo describitur, et suis scitè coloribus depingitur à Domino Jesu, obmurmuratio Pharisæorum et scribarum, cujus facta est mentio supra, v. 2, seipsos suaque merita extollentium, et peccatores publicos, quamvis pœnitentes, deprimentium, et indignos judicantium qui ad convictum aut familiaritatem admitterentur, denique Christum ob id accusantium et reprobantium.

VERS. 31. — AT IPSE. SYRUS: *Dixit ei pater ipsius.* Pater impiâ filii expostulatione non commovetur ad iram, nec commemoratis suis in eum beneficiis redarguit superbam et falsam obmurmurationem, ne magis eum exasperet; sed blandis verbis placare eum et lenire conatur, tum quòd, occasione ita ferente, absque damno ipsius frater humaniter excipiat, tum quòd æquum non sit, ipsum tristari, ob hilaritatem ex recuperatâ fratris salute conceptam. Pulchram itaque hic videre est contentionem, inter filii

conciliatione fratris, sed solummodò de tam extraordinariâ lætitiæ solemnitate.

VERS. 31. — AT IPSE DIXIT, admittens verum esse de non exhibito ei epulo peculiari. Causam addit, quia TU SEMPER MECUM ES, perseverans scilicet in familiaritate meâ, quod tibi instar jugis convivii esse debet: q. d.: Nihil in te novi accidit, nullam dedisti occasionem alicujus novæ et inusitate lætitiæ excitandæ: ET OMNIA MEA TUA SUNT, ut non fuerit necesse me tibi quidquam de novo dare ad magnificum epulum, novamque gaudii testificationem, quia omnibus in familiâ uti poteras.

VERS. 32. — EPULARI AUTEM ET GAUDERE OPORTEBAT, me scilicet, totamque familiam, et consequenter etiam te, quia hic frater tuus mortuus erat. Nam sicut natura docet in temporalibus peculiare gaudium

invidentiam et patris mansuetudinem; filius venenum aspidum labiis evomit; pater nihil duri, sed blandiusculè omnia loquitur, quò utrumque filium sibi conciliat.

FILI. Concessis iis quæ filius dixerat, quanquam non perinde veris. *Non enim confirmavit vera esse quæ filius dixerat*, ait Hieronymus. Fili, inquit, non est quòd queraris, quasi minùs tibi faciam aut fecerim quam fratri tuo: ratio exhibitæ fratris causâ lætitiæ, non habuit in te locum. Quia

TU SEMPER MECUM ES, tu à me hactenùs non recessisti, necum hactenùs perseverans laude dignus: nihil in te novi accidit, ut te lætanter excipere debeam ab exitio revertentem, postquam me deserueris, quemadmodum illum.

ET proinde etiam, quia hactenùs mecum constans permanes, OMNIA quæ habeo bona TUA SUNT, sunt tibi mecum hactenùs communia, tibi exposita ac parata, et in tuâ potestate sunt fueruntque hactenùs, ut utaris eis. Parùm est me vitulum saginatum pro fratre tuo mactâsse; greges universi tui sunt, uti eis pro libitu potes, et semper potuisti. Nam quia nihil unquam è domo meâ abstulisti, omnia tibi salva manent, et non solùm portio tua, sed et quæcumque mihi suppetunt. Plurima autem cum suppetant, plura, inquam, quam tu consumere valeas, nihil tibi deperit, nihil damni pateris, si lautum lætumque convivium fratri tuo reverso instruxerim. Justis Deo perseveranter adhærentibus, sunt cum Deo bona omnia communia, æterna, temporaria; hæc ad utendum, illa ad fruendum; exposita sunt petentibus, parata excipientibus, ita ut delectentur in Domino, et consolationes Dei lætificare queant animas eorum, quandocumque res id postulet; nec quidquam illis decedit, etiamsi peccatores pœnitentes, postquam partem suam prodegerint, ad communionem admittantur. Hoc idem attribuit Christus iis qui pro justis habentur, sed per concessionem, eadem ratione quâ justos vocat.

VERS. 32. — EPULARI, lætari, oblectari.

AUTEM, nihilominùs, q. d.: Quamvis tu semper mecum manseris et probè te gesseris, justus et obediens filius: non invidere tamen aut obmurmurare, sed gaudere ac lætari OPORTEBAT te cum patre et totâ familiâ, hâc occasione se offerente.

instituere de rebus recuperatis, et non de conservatis, quemadmodum in parabolâ de ove et drachmâ inventis vidimus, ita etiam fieri convenit in spiritualibus. Hæc sententia Christi tangit scopum totius parabolæ, quâ docet Pharisæos, sive justî sint, sive haberi velint, non indignari, vel murmurare debere, quòd peccatores susciperet ad salutem, sed potiùs collætari. Ex his quæ diximus, non est difficile parabolam allegorico sensu ad duos populos, Judaicum et Gentilem, extendere, sicut Ambros. hic, Hieron. et August., locis cit., faciunt. Filius enim major est Israel, qui, Exodi 4, vocatur primogenitus: junior gentilis, quia in illâ primâ discessionem, quæ in primo parente facta est, perseveravit, ac deinde fide, religione et moribus longius recessit à Deo; tandem fame veritatis stimulante, Deoque illustrante, revertitur

QUIA FRATER TUUS. Non meâ solùm causâ, sed et quia frater tuus est, cui bonum omne velle debes ut alteri tibi, charitate urgente.

MORTUUS ERAT ET REVIXIT, cùm mortuus fuerit, revixit; vide supra, v. 24. Non offendere te debet nostra lætitia, cujus socius esse debueras; æquum est enim te fratri, qui reputatus fuit perditus, salvo et reduci gratulari. Non decet meminisse qualis fuerit, sed gaudere quòd talis modò sit, qualem optamus. Hâc sententiâ, tanquàm conclusione trium præcedentium parabolarum, absolvit doctrinam suam Jesus, et quasi adhibito gravi malleo, prosternit Pharisæos, docens peccatores à se suscipi, non quia peccatores sunt, sed quia pœnitentes, conversi, justificati; ideòque non invidendum aut murmurandum ipsis tanquàm justis, sed lætandum super fratrum salute, si

in se, et amplectitur pœnitentiam. Deus illum suscipit, indultâ ei fide et justitiâ, et sacramento corporis Christi tanquàm vituli saginati, celebrando insuper publico gaudio cum symphoniâ et choris, per totum terrarum orbem jam resonantibus, super populi tam longè dissiti ac ferè desperati conversione. Interim filius senior est in agro, id est, in terrenis operibus, et pro terrenâ hæreditate servit Deo: et audiens illam lætitiâ Ecclesiæ gentium, vocat unum de servis, id est, legit aliquem prophetarum, et intelligens fieri

CAPUT XVI.

1. Dicebat autem et ad discipulos suos: Homo quidam erat dives, qui habebat villicum; et hic diffamatus est apud illum, quasi dissipasset bona ipsius.

2. Et vocavit illum, et ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ: jam enim non poteris villicare.

3. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubesco.

4. Scio quid faciam, ut cùm amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas.

5. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo?

6. At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam; et sede citò, scribe quinquaginta.

7. Deinde alii dixit: Tu verò quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Ait illi: Accipe litteras tuas, et scribe octoginta.

8. Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset: quia filii hujus seculi prudentiores filiis lucis in generatione suâ sunt.

9. Et ego vobis dico: Facite vobis amicos de mammonâ iniquitatis; ut cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

10. Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est; et qui in modico iniquus est, et in majori iniquus est.

11. Si ergo in iniquo mammonâ fideles non fuistis; quod verum est, quis credet vobis?

12. Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis?

13. Nemo servus potest duobus dominis servire;

Deum angelosque imitari velint. « Hic totus scopus « parabolæ est, inquit Theophylactus, propter Phari- « sæos obmurmurantes quòd peccatores susciperet; « quâ docet, etiamsi justus simus, non repellendos pec- « catores, neque obmurmurandum recipientes illos « Deo; » et paulò antè: « Dicit igitur per præsentem « parabolam Dominus Pharisæis, quasi in hunc mo- « dum: Esto, vos justis sitis, sicut filius ille benepla- « cens patri; obsecro vos justos et mundos, ne obmur- « muretis in salute filiorum: est enim et ille filius. « Itaque Pharisæorum mentem instruit, ut etiamsi ju- « sti ipsi essent, et omnia mandata Dei perfecissent, « gravatim ferre non deberent suscipi peccatores; » cæteroqui similes ipsos esse filio illi seniori, quem nemo neget malè fecisse.

hoc propter resipiscentiam populi perditii, indignatur, quia torquetur invidiâ, videns Ecclesiam, ac tam opima ejus Sacramenta, et non vult adhuc in eam intrare. Stomachatur adversus patrem, quòd nihil simile sibi contigerit, qui patris mandatum nunquàm præteriverit, opinione scilicet suâ, quia hoc arrogantius quàm verius dicit; quanquàm posset de perseverantiâ in cultu Dei intelligi. Vide cætera latius apud Aug., lib. 2 Quæst. evang., q. 33.

CHAPITRE XVI.

1. Jésus dit aussi, en s'adressant à ses disciples: Un homme riche avait un économe qui fut accusé devant lui, comme ayant dissipé les biens de son maître.

2. Et il le fit venir, et lui dit: Qu'est-ce que j'entends dire de vous? Rendez-moi compte de votre administration, car vous ne pourrez plus gouverner mon bien.

3. Alors cet économe dit en lui-même: Que ferai-je, mon maître m'ôtant l'administration de son bien? Je ne saurais travailler à la terre, et j'aurais honte de mendier.

4. Je sais bien ce que je ferai, afin que lorsqu'on m'aura ôté mon emploi, il y ait des gens qui me reçoivent chez eux.

5. Ayant donc fait venir, l'un après l'autre, tous ceux qui devaient à son maître, il dit au premier: Combien devez-vous à mon maître?

6. Il lui répondit: Cent barils d'huile. L'économe lui dit: Reprenez votre obligation; mettez-vous là vite, et faites-en une autre de cinquante.

7. Il dit ensuite à un autre: Et vous, combien devez-vous? Il répondit: Cent mesures de froment. Reprenez votre billet, lui dit-il, et faites-en un autre de quatre-vingts.

8. Et le maître loua cet économe infidèle, de ce qu'il avait agi prudemment; car les enfants du siècle sont plus sages dans la conduite de leurs affaires, que les enfants de lumière.

9. Je vous dis de même: Faites-vous des amis avec les richesses d'iniquité; afin que, lorsque vous viendrez à manquer, ils vous reçoivent dans les demeures éternelles.

10. Celui qui est fidèle dans les petites choses, sera fidèle aussi dans les grandes; et celui qui est injuste dans les petites choses, sera aussi injuste dans les grandes.

11. Si donc vous n'avez pas été fidèles dans les richesses injustes, qui vous voudra confier les biens véritables?

12. Et si vous n'avez pas été fidèles dans un bien étranger, qui vous donnera le vôtre propre?

13. Nul ne peut servir deux maîtres; car, ou il

aut enim unum odiet, et alterum diliget; aut uni adhærebit, et alterum contemnet: non potestis Deo servire et mammonæ.

14. Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant avari; et deridebant illum.

15. Et ait illis: Vos estis qui justificatis vos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra: quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum.

16. Lex et prophetæ, usque ad Joannem: ex eo regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit.

17. Facilius est autem cælum et terram præterire, quàm de lege unum apicem cadere.

18. Omnis qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, mœchatur; et qui dimissam à viro ducit, mœchatur.

19. Homo quidam erat dives, qui induebatur purpurâ et bysso; et epulabatur quotidie splendide.

20. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus,

21. Cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensâ divitis, et nemo illi dabat; sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus.

22. Factum est autem ut moreretur mendicus, et portaretur ab angelis in sinum Abrahamæ. Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno.

23. Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham à longè, et Lazarum in sinu ejus.

24. Et ipse clamans, dixit: Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flammâ.

25. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti bona in vitâ tuâ, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris.

26. Et in his omnibus, inter nos et vos chaos magnum firmatum est; ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.

27. Et ait: Rogo ergo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei:

28. Habeo enim quinque fratres: ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.

29. Et ait illi Abraham: Habent Moysen et prophetas: audiant illos.

30. At ille dixit: Non, pater Abraham; sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent.

31. Ait autem illi: Si Moysen et prophetas non audiunt; neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

haira l'un, et aimera l'autre; ou il s'attachera à l'un, et il méprisera l'autre. Ainsi vous ne pouvez servir tout ensemble Dieu et l'argent.

14. Les Pharisiens, qui étaient avarés, écoutaient toutes ces choses, et ils se moquaient de lui.

15. Et Jésus leur dit: Pour vous, vous avez grand soin de paraître justes devant les hommes; mais Dieu connaît vos cœurs; car souvent ce qui est grand aux yeux des hommes, est en abomination devant Dieu.

16. La loi et les prophètes ont duré jusqu'à Jean; depuis ce temps-là, le royaume de Dieu est annoncé, et chacun peut faire violence pour y entrer.

17. Or il est plus aisé que le ciel et la terre passent, que non pas qu'une seule lettre de la loi manque d'avoir son effet.

18. Quiconque renvoie sa femme et en épouse une autre, commet un adultère, et quiconque épouse celle que son mari a renvoyée, commet un adultère.

19. Il y avait un homme riche qui était vêtu de pourpre et de lin, et qui se traitait magnifiquement tous les jours.

20. Il y avait aussi un pauvre nommé Lazare, étendu à sa porte, tout couvert d'ulcères,

21. Qui eût bien voulu se rassasier des miettes qui tombaient de la table du riche; mais personne ne lui en donnait, et les chiens venaient lécher ses ulcères.

22. Or, il arriva que ce pauvre mourut, et fut emporté par les anges dans le sein d'Abraham. Le riche mourut aussi, et eut l'enfer pour tombeau.

23. Et lorsqu'il était dans les tourments, il leva les yeux en haut, et vit de loin Abraham, et Lazare dans son sein.

24. Et s'écriant, il dit ces paroles: Père Abraham, ayez pitié de moi, et envoyez-moi Lazare, afin qu'il trempe le bout de son doigt dans l'eau, pour me rafraîchir la langue, parce que je souffre d'extrêmes tourments dans cette flamme.

25. Mais Abraham lui répondit: Mon fils, sachez-vous que vous avez reçu vos biens dans votre vie, et que Lazare n'y a eu que des maux; c'est pourquoi il est maintenant dans la consolation, et vous êtes dans les tourments.

26. De plus, il y a entre vous et nous un grand abîme; de sorte que ceux qui voudraient passer d'ici vers vous, ne le peuvent, comme on ne peut passer ici du lieu où vous êtes.

27. Le riche répliqua: Je vous supplie donc, Abraham, mon père, de l'envoyer dans la maison de mon père,

28. Où j'ai cinq frères, afin qu'il les avertisse, de peur qu'ils ne viennent aussi eux-mêmes dans ce lieu de tourments.

29. Abraham lui répartit: Ils ont Moïse et les prophètes; qu'ils les écoutent.

30. Non, dit-il, Abraham, mon père; mais si quelqu'un des morts va les trouver, ils feront pénitence.

31. Abraham lui répondit: S'ils n'écoutent ni Moïse, ni les prophètes, ils ne croiront pas non plus, quand même quelqu'un des morts ressusciterait.

COMMENTARIA.

VERS. 4. — DICEBAT AUTEM eodem tempore, scilicet *parabolam*, quod Syrus addit, et subaudit Hieronymus, q. 6, ad Algasiam.

VERS. 1. — DICEBAT. Cum præcedentes tres parabolas ad scribas et Pharisæos, tanquam contra se murmurantes, direxisset, nunc aliam addit AD DISCIPULOS SUOS, generaliter dictos, hoc est, ad sectatores

Et, pro *etiam*.

AD DISCIPULOS SUOS. Superioris capituli parabolas dixerat ad Pharisæos et scribas, supra 15, v. 5; hanc

suos, qui se disciplinæ ejus subicere volebant, etiamsi nondum reliquissent omnia. Agitur enim de divitiarum dispensatione.

HOMO QUIDAM ERAT DIVES, parabola narratur, non

ad discipulos suos, id est, sectatores, qui sic se disciplinae ejus subdere gestiebant; ut tamen non omnibus omnino quas in terrâ possiderent opibus, simul et semel desertis, sublimem illam vitam conversionem capessere vellent, quod Titus ait; quemadmodum jam fecerant apostoli, qui reliquerant omnia, Matth. 19, v. 27. Illos hæc parabolâ ad eleemosynæ studium adhortatur.

HOMO QUIDAM ERAT. Non narratur res gesta, sed fingitur exemplum docendi gratiâ, quemadmodum sæpè hactenus; quò majori cum gratiâ doceatur, et facilius ac jucundius in auditorum animos illabatur, quod mens est docere.

VILICUM, œconomum; dispensatorem vertit supra 12, v. 42. Syrus transfert, magistrum, seu præfectum domus: nam à domo regendâ œconomus nomen refert. Matth. 20, v. 8, vocatur procurator. Hieronymus quæstione 6 ad Algasiam scribit in hæc verba: Qui habebat villicum sive dispensatorem, hoc enim οἰκονόμος significat; villicus autem propriè villæ gubernator est, unde et à villâ villicus nomen accepit; œconomus autem tam pecuniæ quàm frugum, et omnium quæ Dominus possidet, dispensator est. Hæc Hieronymus. Intelligitur ergo nomine villici, servus à Domino constitutus super familiam, ad hoc ut et proventus Domini recipiat, et in usus familiæ expendat, sub conditione reddendæ rationis. Cæterum non hic agitur de præfectis Ecclesiæ et dispensatoribus mysteriorum Dei, quemadmodum supra 12, v. 42, et Matth. 24, v. 45; sed de singulis fidelium, divitias hujus mundi obtinentibus, quos intelligit Christus, esse dispensatores divitiarum, opum ac bonorum quæ à Deo solo divite acceperunt; dispensatores, inquam, non absolutos dominos; quibus non simpliciter donata, sed credita à supremo Domino sint, temporaria bona, expendenda juxta præscriptum ipsius, in communem usum servorum ejus, sub conditione reddendæ rationis ad novissimum usque quadrantem. Sic interpretatur inter Latinos Ambrosius, dùm ait: In quo discimus, non ipsi esse domini, sed potiùs alienarum villici facultatum. Inter Græcos cum Euthymio Theophylactus: Primum hoc discimus, quòd non sumus domini divitiarum, sed dispensatores alienarum rerum, ut illas benè dispensemus, sicut ipse imperat. Nam Dominus is est qui de seipso ait: Deus est orbis terræ et plenitudo ejus, Psalmo 49, v. 12.

ET HIC, QUI DIFFAMATUS, DELATUS EST, QUASI DISSIPASSET; Græcè, ut qui dissiparet, profunderet, abliguriret,

historia, QUI HABEBAT VILICUM, Græcè, œconomum, id est, dispensatorem seu administratorem familiæ, qui scilicet omnes proventus reciperet et expenderet, sub onere reddendæ rationis. Unde villicatio in sequentibus est domus administratio, seu officium administrandi familiam; nam alioqui villicus propriè est gubernator villæ, ut notat Hier., ep. 151 ad Algasiam, quæst. 6: Et hic diffamatus est, seu delatus, quasi dissipasset bona ipsius, in alios usus ea convertendo, quàm ratio officii postularit. Et quia res non constabat, cum eum vocasset, ait illi:

VERS. 2. — QUID HOC AUDIO DE TE? Hæc est infamia, quæ viam aperire solet inquisitioni: REDDE

edendo, bibendo, inebriando ut ille supra 12, v. 45, aliisque modis, omninòque contra præscriptum Domini, abuteretur. Multi divitiis, quas Deus ipsis concessit, abutuntur, rarusque aut nullus est, qui modum à Deo præscriptum exactè teneat. Quà de re perpetuam ipsorum apud Deum accusationem instituit diabolus, quod est, delator, quem Apocalypsis vocat accusatorem fratrum, qui accuset illos ante conspectum Dei die ac nocte, cap. 12, v. 10.

VERS. 2. — ET, pro itaque, VOCAVIT ILLUM, scilicet dominus ejus, quod Syrus exprimit.

QUID EST HOC QUOD AUDIO DE TE, quòd profundas bona mea, tuæ dispensationi à me credita?

REDDE, parate ad reddendum RATIONEM VILICATIONIS, id est, dispensationis, administrationis tuæ; de acceptis et expensis, ut sciam quantum bonorum meorum prodegeris.

JAM, pro ampliùs, vertere ex εἶπε frequens est nostro interpreti, supra 15, v. 19; Marci 12, v. 34, Joan. 5, v. 14.

NON POTERIS per me, non ampliùs fiet tibi à me potestas, non ampliùs tibi permittam.

VILICARE, villicum seu dispensatorem agere bonorum meorum. Hieronymus, mea dispensare. Frequenter admonet Deus divites hujus seculi, de luxu vestium, convivorum, de abusu divitiarum, et cætera, idque per Scripturas sacras et prædicationes admonitionesque servorum suorum. Ob oculos etiam ponit vicinam mortem, quâ auferendus ab eis sit omnis divitiarum usus, et reddenda præteritæ ratio administrationis.

VERS. 3. — VILICUS, œconomus, dispensator.

INTRA SE, apud se, apud animum suum. Non audebat verbis negare crimen dissipationis, quod per rationes subductas faciliè fieri poterat manifestum; obmutescens igitur anxiusque, cogitabat cum animo suo.

QUID FACIAM, deinceps, quo vitam sustineam.

QUIA, quandoquidem.

AUFERT, auferre decrevit.

VILICATIONEM, officium administrandi res suas. Hoc officium hactenus eum aluerat, ad necessitatem non solùm, verùm etiam ad voluptatem; eo privato ubi fuerit, angitur quomodò necessaria vitæ poterit acquirere. Non enim fuerat ex eo genere quæstorum seu administratorum, qui quæ ex bonis dominorum suorum iniquè subripiunt paulatim, reconducunt in futuros suos usus, sed ex eorum qui mox abli-

RATIONEM VILICATIONIS, id est, totius administrationis tuæ: JAM ENIM, Græcè, adhuc seu ampliùs, NON POTERIS VILICARE, id est, ut Hieron., mea dispensare, supple, si defeceris in reddendâ ratione; non enim ante cognitionem causæ, propter solam delationem officium abstulit ut patet ex v. 4. Itaque villicus, sciens se crimen dissipationis amoliri non posse,

VERS. 3. — AIT INTRA SE, secum deliberans: QUID FACIAM? ut mihi victum conquiram, quia dominus meus aufert, id est, auferet, nam malè sibi conscius hoc eventurum prævidebat: FODERE NON VALEO, id est, manibus operari, species pro genere; nempe ex desuetudine aut corporis imbecillitate, et quia hono-

guriunt. Angitur igitur, ut futurus inops, et destitutus ratione vivendi.

FODERE, labore manuum victum lucrifacere NON VALEO, partim ob virium imbecillitatem, partim ob dissuetudinem.

ERUBESCO, pudet.

VERS. 4. — SCIO. Deliberanti occurrit consilium opportunum quod iudicat, sed astutum: neque enim curant homines seculi, jure an injuriâ sibi comparent unde vivant, modò ne infamentur.

UT CUM. Hoc faciam, hoc procurabo, ut cum.

VILICATIONE, dispensatione, officio administrationis.

RECIPIANT ME. Non dicit qui, quia, secretò apud se loquens, se ipse intelligit, nec ab aliis intelligi desiderat meditatam abs se fraudem. Subaudit autem, debitores domini mei.

IN DOMOS SUAS, ita ut alant et sustineant. Priusquam ab officio amovear, tanto eos beneficio mihi devinciam, quanto fiet, ut non gravatè me in domos suas, nunc unus, nunc alius, suscepturi, et pro meâ qualitate tractaturi sint.

VERS. 5. — DICEBAT, rogabat.

PRIMO, qui advenerat.

QUANTUM DEBES. Non quòd ignoret rogat, apud quem cautio servabatur; sed ut ille confessus debitum, intelligat quantum hic œconomus beneficii sibi præstet, dimidium debiti remittens.

VERS. 6. — CADOS, Græcè *batous* legitur, quæ vox est Hebræa; Syriacè *matreion*, metretas, quæ vox est Græca. Porrò interpres Latinus, pro eadem mensurâ habuit batum, metretam et cadum; quanquam *cad* Hebræis, non perinde certæ mensuræ sit, propriè significans vas habile ad liquida portanda manu humerove, Genes. 24, v. 15, 3 Reg. 18, v. 54. Porrò batus est decima pars cori in liquidis, quemadmodum ephi in aridis. Id manifestè Ezechiel docet cap. 45, v. 11, ubi ait: «Ephi et batus æqualia et unius mensuræ erunt, ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori ephi.» *Bath* autem continet sex *hin*, *hin* duodecim *log*, *log* sex ova gallinacea communia, ac proinde *bat* seu *metreta* capiat 452 ova communia. Alii aliâ inità numerandi ratione, pondus vini metretâ unâ contenti, octo et centum libris

ratus vixi, MENDICARE ERUBESCO. Deliberanti incidit opportuna ratio vitæ sustentandæ, quam statim amplectitur pro hoc quod dicit:

VERS. 4. — SCIO QUID FACIAM; nihil enim homines hujus mundi curant, jure an injuriâ victum comparent, dummodò sine infamiâ vivant: UT CUM AMOTUS FUERO, etc., RECIPIANT ME, supple, debitores domini mei; q. d.: Talibus beneficiis eos mihi devinciam, ut cum depositus fuero, nunc unus, nunc alius non gravatè me suscipiant ac tractent in domo suâ.

VERS. 5, 6, 7. — CONVOCATIS ITAQUE SINGULIS DEBITORIBUS, ut et fraus minus patesceret, dum singulis partem remittit, et uni soli postea esset minus onerosus aut invidus. Primus itaque debebat centum CADOS OLEI; Græcè est *batos*, sed noster accepit *batum* et *cadum*, pro eadem mensurâ, sicut et aliquando Hieron. Porrò *batus* et *ephi* mensuræ æquales erant;

estimant, singulis libris appendentibus duodecim uncias.

ACCIPE, à me, quam tibi trado.

CAUTIONEM TUAM, scriptum tuum, libellum tuum, tabulas tuas, quibus obligaris hero meo ad: olvendum centum. Hæ tabulæ in manu œconomi erant, tantquam administratoris facultatum domini sui, eo fine, ut per eas cogeret debitorem ad solvendum, si opus esset. Reddit itaque illas debitori, ad hoc ut rescindat eas ac laceret, si velit,

ET SEDE. Nec enim commodè scribere quis potest, nisi sedens.

CITÒ, tam ad præcedens quàm ad subsequens verbum refertur: citò enim rem geri vult, ne quis, dum tabulæ adulterantur superveniens, percipiat fraudem, et ad dominum deferat.

SCRIBE QUINQUAGINTA; scribe aliam cautionem seu novas tabulas, quibus fatearis te debere quinquaginta cados olei. Has ego suppositas loco veterum tabularum, domino in manus tradam; quare fiet, ut neque ipse, neque alius quisquam ejus nomine, cogere te possit ad solvendum amplius quàm quinquaginta. Scito itaque remissos tibi operâ meâ reliquos quinquaginta cados; et postquam amotum me videris à munere dispensatoris, memineris hujus mei erga te beneficii.

VERS. 7. — COROS. Corus Hebraicè *cor*, aliàs *homer*, mensura est et aridorum et liquidorum, cujus decima pars in aridis est ephi, quemadmodum in liquidis batus: quod mox docuimus ex Ezechiele. Porrò unum ephi continet tria sata, de quibus supra.

LITTERAS TUAS, scriptum tuum; *cautionem tuam* transfert versu superiore; litteras seu instrumentum obligationis, quo obligaris hero ad centum.

OCTOGINTA. Mox remittebat dimidium debiti, hic quintam duntaxat partem; ne si omnibus eandem remitteret quantitatem, facilè animadverteret dominus. Cæterum quinta hæc pars, tantò major est illâ dimidiâ, quantò ducenti bati excedunt batos quinquaginta. Similiter autem cum aliis etiam domini sui debitoribus dispensatorem hunc egisse, relinquitur intelligendum.

Reliqua hujus versiculi pete ex eo qui præcedit.

sed *batus* in liquidis, et *ephi* in aridis, et utraque continebat decimam partem *cori*, sicut hoc patet Ezech. 45, v. 11, ita ut unus corus comprehenderet decem batos seu cados in rebus liquidis; itemque decem ephi in rebus aridis. DIXITQUE ILLI: ACCIPE CAUTIONEM TUAM, Græcè *scriptum*, id est, chirographum tuum, seu litteras, quibus obligaris hero meo ad centum cados olei, accipe à me tibi porrectas, ut eos comburas aut laceres, ne quisquam invitum te cogere possit ad solvendum centum. ET SEDE CITO, quia verebatur ne ad singula momenta vocaretur ad reddendam rationem: SCRIBE QUINQUAGINTA, id est, scribe aliud chirographum, quo fatearis te debere quinquaginta. Itaque dimidium remittit primo, quintam verò partem secundo, dum, pro *centum coris tritici*, scribi jubet *octoginta*. Quæ remissio, quamvis proportionem ad præcedentem esset minor, in se ta-

VERS. 8. — ET LAUDAVIT DOMINUS. Quod œconomi sui factum ubi rescivit vir ille dives, quamvis dispensium non modicum passus, laudavit.

VILVICUM INIQUITATIS, etc., id est, villicum, œconomum seu dispensatorem iniquum, phrasi Hebraicâ. Iniquus seu injustus erat, tum quia nuper dissipaverat bona domini sui, tum quia modò veritus destitutionem, domino suo bona sua clanculùm subripuit; laudavit tamen eum dominus, non quia iniquè seu injustè, sed quia PRUDENTER FECISSET, ad suum ipsius commodum, quia prudenter sibi in futurum prospexisset, clam procuratis sibi amicis de bonis domini sui, qui essent eum adjuturi, ne egestatem pateretur, postquam esset ab officio amotus. Prudenter autem, inquit, pro eo quod est industriè, callidè: nec enim virtus prudentia esse potest, quæ cum injustitiâ conjuncta est; sed est vitium prudentiæ simile. Porrò rarus inveniat dominus qui hujusmodi industriam laudet, conjunctam cum tanto damno suo; sed ponit Christus virum prædivitem et liberalem, qui hujusmodi jacturam parvi faciat, magisque delectetur ingenio dispensatoris, solerter sibi providentis, quàm contristetur de damno quod hinc ipse patiat, præsertim cum Deum velit per hunc significatum.

QUIA, pro certè. Verba sunt Christi, occasione laudatæ prudentiæ iniqui hujus villici, exprobrantis filiis Dei socordiam suam.

FILII HUIUS SEculi, qualis iniquus iste villicus seu dispensator. Filii hujus seculi dicuntur homines qui diligunt imitanturque hoc seculum, quibus placent quique sequuntur res et opera hujus mundi, toti additi mundo et vitæ præsentis.

PRUDENTIORES SUNT, sagaciores, solertiores, industrii magis sunt. Explicat Augustinus, ad consulendum sibi in posterum, quamvis fraude, non jure, lib. 11 de Gen. ad lit., cap. 2,

FILII LUCIS, hominibus qui luce divinâ, quod ad animos mentesque illustrati, diligunt lucem, id est, Deum, justitiam, virtutem, æternam vitam, et quæ luce digna sunt faciunt, perosi opera tenebrarum; de quibus Apostolus, Ephes. 5, v. 8: *Ut filii lucis ambulatè.* Filii quidem dicuntur, Hebraicâ phrasi, sive lucis sive seculi, hinc ob ingeneratam animis sive à luce sive à seculo qualitatem affectionemque, hinc ob amorem imitationemque sive lucis sive seculi; ex antithesi autem intelligitur seculum hoc loco tenebras appellari; sicut et Apostolus, *rectores mundi*, inter-

men erat major, quia cum unus corus contineret decem batos, viginti cori quos remittebat conficiebant ducentos batos, cum tamen primo non remisisset nisi quinquaginta. Relinquit autem intelligendum similiter actum esse cum reliquis debitoribus, singulosque monitos, ut essent memores beneficii.

VERS. 8. — ET LAUDAVIT DOMINUS, Hieron., epist. 16, pro Dominus, legit, *Salvator*, quasi essent verba evangelistæ: sed rectus acceperis cum eodem, epist. 151, et August., lib. 2 Quæst. evang., q. 34, ut sint verba Christi de domino illius villici, qui, intellectâ fraude, laudaverit VILVICUM INIQUITATIS, id est, iniquum, quia et olim administrando, et jam remittendo iniquè læserat dominum suum. Laudabit autem non

pretatur, *tenebrarum harum*, Ephes. 6, v. 12. Nam tenebræ est mundus seu seculum, id est, multitudo impiorum, quia obœcatur habens cor solas sectatur tenebras, nihil aliud nempe in mundo aut considerat aut amat, quàm ea quibus abs Deo et verâ æternâque luce abstrahitur.

GENERATIONE SUA, genere suo. Ut variæ sunt generationes seu genera hominum, ita est generatio quærentium Dominum, psalmi 25 v. 6; est et generatio aversantium Dominum; est genus hominum carnalium ac mundanorum, est et spiritalium ac cœlestium. Igitur in generatione seu genere suo, id est, in his quæ pertinent ad generationem seu genus suum, id est, ad ipsos propriè, quâ parte à filiis lucis distinguuntur; ea autem sunt, temporaria bona, hujus mundi commoda, res vitæ præsentis, quas illi propriè spectant et quærent. Addita est hæc particula, et correctionis et restrictionis causâ; correctionis, quia non verè prudentes sunt, quæ est virtus propria filiis lucis; sed habent aliquid prudentiæ simile, nempe, astuti, callidi, industrii sunt; restrictionis autem, quia non in omnibus superant filios lucis, certè non in iis quæ lucis sunt; sed in iis solis quæ ad hujus vitæ communitatem et usum spectant. In his prudentes sunt, sagaces nimirum, ut prospiciant rebus suis temporariis, ut benè sibi consulant in futurum, quemadmodum mox iniquus ille villicus, adeoque mirabiles aliquando videre licet astutias, quas excogitant ad promovendam utilitatem suam corporalem. In his prudentes sunt, adeoque prudentiores quàm sint filii lucis; subaudiunt quidam, in eisdem rebus. Verum illud dicere nec opus erat, quod per se est manifestum satis; nec enim filii lucis se exercent in iis quæ sunt seculi; minimum, non perinde ut filii seculi; nec mens Christo erat, qui taxare his verbis voluit socordiam filiorum Dei; prout dicebamus; quòd superari se sinerent à seculi hominibus, in promovendis rebus, non seculi, sed lucis. Subaudiendum est igitur, prudentiores in generatione suâ sunt, quàm sint filii lucis in suâ generatione, id est, in rebus quæ ad ipsos propriè pertinent, quas ipsi quærent et amant, virtute, justitiâ, vitâ saluteque æternâ. Justi non tam prudentes sunt in bonum, quàm illi in malum, ut præcaveant detrimentum omne bonorum suorum spiritalium, ut evitent quæcumque animæ læsionem, ut provideant sibi de bonorum operum meritumque copiâ, et prospiciant in vitam futuri seculi. Huc enim præcipuè respicit Christus, turpe

injustitiam aut fraudem, sed quia PRUDENTER FECISSET, id est, quia solerter et industriè in commodum suum et opportunè ad scopum suum. Non enim erat vera prudentia, sed astutiâ cum fraude juncta. Astutiâ quippe est degener quædam et vitiosa prudentia. Quamvis igitur læsus, laudavit tamen, sicuti cum audivimus improbum aliquod facinus, laudamus tamen, quia ingeniosum; quia FILII HUIUS SEculi, id est, homines, qui huic seculo et ejus moribus ac legibus serviunt, PRUDENTIORES SUNT, id est, sagaciores et magis industrii, scilicet ad consulendum sibi in posterum, quamvis fraude, non jure, prout sup. let August., 11. De Genesi ad lit., cap. 2, FILII LUCIS, id est, hominibus lucem divinam diligentibus et se-

esse docens, impios in suo genere plus sapere et certius sibi providere, cum agatur de rebus levibus et perituris, quam justos in suo genere, ubi de rebus æternis quæstio est, et comparandis præsidis vitæ immortalis. Nam quanquam id perpetuum non sit, frequens est tamen, et ut plurimum accidit. Videri id possit contrarium rationi, eò quòd filii lucis, donati luce, illustrati luce spiritus Dei, longè clariùs, quæ ad æternam ipsorum salutem faciunt, videre et prospicere debere, judicari possint; nisi corruptionem naturæ adversariam paterentur, quæ animum eorum à rebus divinis ita abstrahit, ut non perinde liberè ad eas contemplandas et discutiendas ferantur, quemadmodum illi, eadem naturæ corruptione favente, feruntur ad res temporarias. Hæc igitur additâ comparatione ac sententiâ, Christus, ut ignaviam nobis exprobrat, quod saltem non æquè nobis prospiciamus in futuram vitam æternam, ac profani homines in futurum prospiciunt vitæ huic fluxæ et quæ momento præterit; ita aperit sibi viam, ad jungendam parabola conclusionem, in eo consistentem, ut iniqui illius villici prudentiam, rationemque vivendi in futurum ab eo imitam, imitemur.

VERS. 9. — ET EGO. Ego igitur dico, moneo, adhortor.

VOBIS, qui vultis vos præstare filios lucis, et à Deo laudari.

FACITE VOS, si aliquando minùs rectè administraveritis aut dispensaveritis; vel nunc tandem facite, conciliate vobis, similiter ut villicus ille iniquus.

DE, ex.

MAMMONA, divitiis. Vox *mammona* significat lucrum, divitias, substantiam, omne denique quod ad rem pecuniariam pertinet; hic, ad majorem divitiarum contemptum relicta est ἀνεργονευροβί, tanquam proprium sit nomen falsi alicujus Dei, qui à multis pro Deo colatur, ut certè fit.

INIQUITATIS, phrasid Hebraica, pro, ex mammonâ iniquo, ex divitiis injustis. Sicut villicus ille iniquus, amicos sibi comparavit ex iniquo mammonâ, ita et vos ex iniquo; ut ille ex alieno, ita et vos ex alieno. Diversæ tamen rationis iniquum alienumque Christus intelligit. Nam villicus ille, amicos sibi comparavit, ex bonis, quæ ita erant alterius, nempe heri sui, ut nullo justo titulo essent ipsius: id perversum fuit, et nullo modo licitum: neque elemosynæ datæ ex divitiis,

quentibus, hoc est, qui Deum, justitiam et virtutem diligunt, velut lucem, quam in agendo sequantur. Quâ antithesi, lucis ac seculi, tacitè insinuat, filios hujus seculi esse filios tenebrarum quia seculum diligunt, per quod à verâ luce aversi, in tenebris peccatorum detinentur. IN GENERATIONE SUA, id est, in genere suo, seu in iis quæ pertinent ad genus suum, ad commoda scilicet vitæ præsentis dextrè procuranda. Additum est hoc, tum corrigendi, tum restringendi causâ, ne putentur vel verè esse prudentes, vel in omnibus superare filios lucis. Suppleri autem debet altera pars comparationis, hoc modo; quam sint filii lucis in generatione suâ, seu in rebus ad virtutem vitamque æternam pertinentibus. Non enim est sensus quòd homines mundani sint magis industrii in commodis secularibus quam in iisdem pro-

furto, rapinâ, aut fraude partis, Deo gratæ sunt. Christus autem jubet, ut ex illis divitiis amicos faciamus, quas etsi justo titulo aut certè bonâ fide possideamus, iniquitatis tamen notam merentur, et iniquæ dicendæ sunt, multas ob causas. Primum quia non sine iniquitate collectæ sunt, innocenter congregari vix possunt: Nam qui volunt divites fieri, incidunt, etc., 1 Tim. 6, v. 9; deinde quia non sine iniquitate asservantur, quæ est idololatria seu idolorum servitus, Ephes. 5, v. 5; tum quia non sine iniquitate ferè expenduntur, materia cum sint omnis iniquitatis et irritamenta malorum; ad hæc quia mendaces ac fallaces sunt, fallunt enim possessores suos, quibus felicitatem omneque bonorum genus promittunt; denique quia pro nostris eas habemus, cum sint alienæ; jure enim domini, Dei sunt; nostræ, solo dispensationis titulo; modis igitur omnibus, iniquitas eis involuta cum sit, meritò iniquæ vocantur. Porro ex his causis, duæ postremæ, videntur intelligendæ dari proximis versibus 11 ac 12, ubi iniquo verum, et alienum vestro opponitur. Verum est, quod solidè tale est, quale se monstrat: iniquum igitur, quod inane, fallax, mendax. Alienum est, quod alieni juris ac domini est; nostrum, quod propriè est nostrum. Alienæ esse agnoscamus oportet divitias magni illius Domini, cuius est terra et plenitudo ejus, Psal. 23, v. 1; qui eas nobis largitus sit, ut utamur eis, non pro libitu nostro, sed ex præscripto ipsius, prout noverimus eum velle, sub conditione reddendæ rationis. Quemadmodum ergo injustæ vocantur opes, quas ut nostras possidemus et erogamus, cum sint hominum aliorum, ita et injustæ hic dicuntur, quas ut nostras tenemus, nec agnoscimus Dei esse, à Deo nobis acceptas, administrandi causâ et expendendi; nec aliter expendendi, quam Deus præcepit, sub poenâ damni resarciendi. Hoc enim sensu sunt plerique hominum, ut habeant eas pro suis, quibus uti frui possint pro merâ voluntate, absque eo quòd ab aliquo debeant, cui de eorum usu reddenda sit ratio. Sic enim fit ut Deo subtrahatur quod suum est, et quod alienum est homines usurpent. Cæterum quomodocumque iniquæ dicantur divitiæ, vitium ab hominibus est, ipsæ naturâ cum sint bonæ. Propterea tanquam idoli nomine eas Christus *mammona* vocat: idolum enim iniquum est, non in se, aut aurum enim, aut argentum, aut similis materia est; sed errore eorum qui pro Deo illud co-

curandis sint filii lucis; quia hoc nec ad scopum Christi spectabat, nec opus erat dicere, quia per se patet; amor enim rerum quas multum diligunt, acuit et excitat in eis omnes prudentiæ vires, et suggerit quoslibet assequendi modos, cum filii lucis ea negligant; sed sensus est quòd filii hujus seculi sint prudentiores in rebus secularibus quam filii lucis in rebus divinis; illi magis in malum, quam hi in bonum, nempe ut plurimum; nam hoc scopo, ut simus prudentes in rebus divinis, concludit Christus parabola.

VERS. 9. — ET EGO DICO VOBIS: FACITE VOBIS AMICOS, erogando elemosynas justis et sanctis, qui apud Deum abundant meritis, DE MAMMONA INIQUITATIS, seu iniquo, id est, de divitiis injustis. *Mammona* enim Syriaca vox est, divitias significans, quæ vo-

lunt, et expectant ab eo quod Dei est dare. Horum error idolo, illorum vitium divitiis iniquitatem adgenerat. Quòd homines divitias iniquè aut non satis justè acquirant, servant, expendant, quòd à divitiis felicitatem expectent, quòd divitias quas possident pro suis teneant, hominum peccatum est, non culpa divitiarum. De alieno igitur, et quod perversus hominum usus iniquum reddit, mammonà, quanquam bonà fide nostro, vult Christus, interea dùm illius nobis à Deo permittitur administratio, amicos nobis comparemus, in alios illud erogantes, quibus usui esse possit. Atque affert epitheton ipsum iniqui secum rationem, cur erogare illud potiùs quàm conservare debeamus: quis enim consultum judicet rem, tot iniquitatis modis obnoxiam, apud se retinere, et non potiùs ab eà quantociùs se expedire? Vult ergo ut imitemur exemplum dispensatoris illius iniqui; non futuri tamen iniqui, quemadmodùm ille, quia facturi id sumus ex Dei bonis, sciente et consentiente adeòque adhortante Deo, domino, quod ille fecit ex bonis heri sui, hero non conscio.

CUM DEFECERITIS vità et officio dispensandi, cùm sublata fueritis è vità, et ablata vobis omnis mammonæ dispensatio. Sic interpretantur Græci, Euthymius, Titus, Theophilactus. Syrus legit numero singulari *demo dagmar*, ut cùm defecerit, scilicet mammona vobis; id quod tamen in eumdem sensum recidit. Nam per mortem mammona seu mammonæ administratio deficere intelligitur. Hoc igitur verbo indicatur breve tempus vitæ dispensationisque nostræ, ne tenaciores nos reddat longioris vitæ fiducia, plerosque.

RECIPIANTE, suscipiant vos, scilicet amici illi. Non ergo monet ut quosvis amicos, distributis divitiis, nobis faciamus; verbi gratià, eos qui ditescant divitiis à nobis acceptis, sed hujusmodi, qui nos valeant in æterna recipere tabernacula, qui sunt pauperes fideles, non recondentes accepta in thesaurum, sed præsentem mortalis vitæ necessitates iis sublevantes.

ÆTERNA, cœlestia, TABERNACULA, habitacula, mansiones, in regnum cœlorum, brevi meà operà aperiendum; cujus interim loco serviebat justis à morte excipiendis, sinus Abrahamæ, de quo infra, v. 22. Hæc enim propria sunt pauperum domicilia, quibus promissum est regnum cœlorum, supra 6, v. 20, Matth. 5, v. 3, qui bona non receperunt in vità, sed mala, infra, v. 25;

cantur iniquæ multis modis; vel quia sola iniquitas eas divitias reputat, dùm veras, id est, spiritalis ignorat, ut Augustinus, cit. quæst. 54 et 21 de Civit., et c. ult. Unde Christus hic, versu 11, opponit eis id quod verum est, vel quia mendaces et fallaces sunt; vel quia iniquè eas habemus pro nostris, cùm sint alienæ, solo dispensationis titulo nobis commissæ. Qui sensus maximè congruunt parabolæ, in quâ tacitè Deus comparatur homini diviti, nos omnes villico: bona temporalia quæ possidere videmur, bonis alienis quæ villicus iste per fraudem sibi vindicabit. Nam quòd Hier. addit, q. 4 ad Hedibiam, *mammona iniquum* dici, quia omnes divitiæ de iniquitate descendunt, eò quòd omnis dives aut iniquus sit, aut

divitum propria non sunt, quia *facilius est camelum per foramen acûs transire, quàm divitem intrare in regnum Dei*, infra 18, v. 23; sed divites à pauperibus sunt adjuvandi. Propria enim pauperum cùm sint domicilia, plurimùm possunt, ut eos quos in hac vitâ senserint benefactores, in illa introducant. *Æterna tabernacula*, inquit Theophilactus, *pauperibus in Christo constituta sunt, in quæ possunt recipere eos qui hic ipsis amicè de bonis, quæ sunt dominica, largiuntur*. Felix permutatio, cum temporaria permittantur æternis. Quare Chrysostomus in Catenà: *Ars artium*, inquit, *peritissima est eleemosyna: non enim nobis domos fabricat luteas, sed vitam æternam impendit*. Ait ergo Christus: Ut cùm in fine hujus vitæ amoti fueritis ab œconomià mammonæ, ut cùm per mortem ablatus vobis fuerit omnis divitiarum hujus seculi usus et dispensatio; illi memores beneficiorum quæ à vobis acceperint, adducant vos in regnum cœlorum, quo alioqui facilè excluderemini, æternùm miserà sorte. Sed quomodò pauperes recipiunt in cœlum amicos suos divites? Imperio aut auctoritate absolutâ in cœlum recipere, solius Dei et Christi est: quod autem pauperum causâ et gratià facit Deus, hoc ipsi facere dicuntur. Pauperum autem causâ in cœlum recipit, non rarò propter preces et intercessionem eorum, quas plurimi facit, sive illi in terrâ adhuc agant sive in cœlo; semper autem propter eleemosynas ipsis factas, quas sibi factas imputat: non secus enim ac sibi præstitum agnoscit, quidquid in egenos beneficii collatum fuerit, Matth. 25, 40. Sic D. Augustinus lib. 2 Quæst. evang., cap. 38, ubi ait: *Non propriâ potestate quasi gratificando recipiunt, sed promissione atque permissione illius qui eos consilio præmonuit, ut sibi amicos facerent, et qui seipsum pasci, vestiri, hospitio recipi, visitari, in unoquoque minimorum suorum, liberatoris bonitate dignatus est*. Ergo si fortè pauperes, quibus benefactum fuerat, ipsi à morte exclusi fuerint tabernaculis æternis, Christus ipse, propter eleemosynam, rectâ piâque mente exhibitam, recipiet. Cæterùm ex suo genere habet Christus omnes fideles pauperes à morte beatos; ut divites omnes ex suo genere miseros, atque ab æternis tabernaculis exsules, nisi obtent eleemosynæ. Non quòd eleemosyna sola per se in regnum introducat, sed quòd faciat, ut eo rerum statu quis moriatur, quo aptus sit regno. Nunc totius parabolæ jam inde à versu, accipe sensum: Quemadmodùm infidelis ille villicus seu dispensator,

iniqui hæres, non videtur huic loco convenire. Non enim ex injustè partis divitiis eleemosynæ fieri debent, sicut villicus ille de bonis domini sui fecerat; quia non in omnibus similitudo parabolæ querenda est, sed in iis quæ ad propositum spectant. Ludit itaque Christus in verbo *iniquitatis*, dùm de villico et mammonâ dicitur, sicut alibi in voce, *mortuus: Sinite mortuos sepelire mortuos suos*. Ut cum DEFECERITIS, à justitiâ in hac vitâ, inquit Maldonatus; sed non videtur ita congruere scopi parabolæ, quæ proponit quid nobis in reddendâ ratione continget, in die scilicet judicii. Itaque, *cùm defeceritis*, in reddendâ ratione, vel, ut ferè Græci, *cùm defeceritis à vitâ et officio dispensandi, quod fit in morte*

audita comminatione heri sui, quod officio amovendus esset, anxius, consilio apud se accepto, curavit, antequam amoveretur, ex bonis heri amicos sibi comparare, qui officio destitutum reciperent foverentque domi suæ, ne egestate periret, et ab hero, damnum licet passo, ob prudentiam laudatus est; ita vos, antequam moriamini, quod brevi erit, ex bonis quæ dispensationi vestræ commisit Deus, quibus sæpè non ut oportet usi, ne dicam abusi estis, procurate vobis amicos pauperes, qui vos dispensatione per mortem abdicatos, recipiant in eas, quæ propriæ ipsorum non vestræ sunt, cœlestes mansiones, et sustineant serventque secum æternum beatos. Id si feceritis, solidam consequemini laudem à Deo, qui ditissimum damnus nullum potest sustinere, imò cujus præceptum est, ut bonis quæ vobis credidit, hæc ratione, in commodum vestrum utamini; laudem, inquam, ob prudentiam, quæ filiis seculi, in rebus vestris gerendis, non inferiores, ut par est, sitis.

VERS. 10. — IN MINIMO, seu modico (ut mox vertit) in rebus parvis, parvæ quantitatis et pretii, scilicet tractandis, dispensandis.

ET pro etiam, IN MAJORI, in multo, in magno; *rab* Hebræis, et multum et magnum, utrumque significat, in rebus multis magnique pretii.

FIDELIS EST. Ea est hominum censura, atque ita accidit plerumque. Nam quanquam longè probatior sit, quem in tractandis rebus magnis experientia fidelem testata est; solent tamen homines ex rebus parvis de magnis iudicium ferre, et eum quem in parvis fidelem invenerint, dignum majoribus iudicare, et securè ei majora committere, juxta illud alterius Evangelii: *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam*, Matth. 25, v. 21, 23.

IN MODICO; in minimo mox vertit.

ET, multò magis, IN MAJORI, in multo, ut mox. Qui res parvas injustè dispensat aut tractat, præsumitur longè injustiùs in magnis versaturus. Nam cujus animus res vilissima pertrahere potest ad peccandum: is magnæ rei occasione oblatâ, faciliùs multò peccabit. Sententiæ proverbiales sunt, à communi usu et experientiâ sumptæ, ut plurimum veræ.

uniuscuiusque, quando reddenda est ratio villicationis, recipiant vos, illi amici pauperes scilicet quibus benefecerimus, IN ÆTERNA TABERNACULA, seu cœlestes mansiones in cœlo. Fit autem hoc vel quia sancti in cœlo memores beneficiorum pro suis benefactoribus intercedunt, vel quia propter eleemosynas, quibuslibet pauperibus data, hoc facit Christus, dum sibi datum imputat, quidquid in egenos, etiam malos, contulerimus; ut proinde hoc locum etiam habeat, etiamsi illi quibus datum fuerit à tabernaculis illis exclusi sint, ut Aug., l. 2 Quæst. evang., q. 38.

VERS. 10. — QUI FIDELIS EST IN MINIMO, id est, in rebus parvi pretii dispensandis, ET IN MAJORI, rebus scilicet magni momenti, FIDELIS EST. Præbet enim argumentum, quod fidelitatem per se diligit, et non tantum ratione materiæ. E contrario verò, QUI IN MODICO INIQUUS EST, multò magis IN MAJORI INIQUUS ERIT, dispensando. Sententiæ sunt proverbiales, à communi usu sumptæ, ubi plerumque sic accidit, et meritò sic præsumitur. Has autem sententiæ mox applicat proposito suo.

VERS. 11. — SI ERGO. Applicat sententiæ illas generales proposito; et cum supra, v. 9, monuerit, iniquum mammona in pauperes dispergendum, spe admissionis in regnum cœlorum; hoc idem jam monet, damni timore proposito.

IN INIQUO, id est, vano, mendace, quippe quod deludat ac fallat possessores suos, et frustretur spem eorum qui in ipso confidunt; tum quia neminem bonum aut beatum reddat, quanquam id pollicetur; tum quia facillimè possessoribus pereat; ac proinde res minima sit et minimi pretii. Vide supra, v. 9.

MAMMONA, scilicet dispensando, tractando, in administrandis vanis hujus seculi divitiis.

FIDELES NON FUISTIS, vel estis, secus vos geritis quam ex sententiâ donatoris; ut quibus abutamini ad luxum, aut quas avarè servetis nec erogetis in usum pauperum. Hæc enim contra conditionem sunt, quæ vobis à Deo sunt datæ.

QUOD VERUM EST, verum, scilicet mammona, veras solidasque divitiæ, quæ hoc præstant quod pollicentur, possessores suos reddunt et bonos ac beatos, nec pereunt nisi volentibus, ac proinde res sunt magnæ et magni pretii. Hæc sunt virtutes animi, et dona divina, possessorem Deo gratum facientia, et ad vitam æternam adducentia. Iniquo opponit verum, dans intelligendum, temporarias divitiæ, non esse veras divitiæ aut vera bona, sed apparentia tantum.

QUIS CREDET, committet vobis? q. d.: Nullus, qui quidem sapiat, nec Deus ipse, cujus solius est dare, nec enim expectandum est ut in vero ac magno bono tractando ac dispensando fideles sitis, eoque ad vestram salutem ac proximorum ædificationem utamini, qui in umbratili, caduco, minimoque, non estis. His verbis inclusa est tacita comminatio, neganda adeoque auferenda dona spiritualia iis qui abutuntur corporalibus, hæc pœnâ puniendum eum qui malè dispensat bona transitoria, ut indignum Deus iudicet bonis æternis, quæ rectè administrantibus, et perpetua manent, et perpetuam vitam conciliant.

VERS. 12. — IN ALIENO, mammona, vel in re alienâ, scilicet dispensandâ, erogandâ. Pecunias opesque hujus seculi, quas mox iniquum mammona vocarat,

VERS. 14. — SI ERGO IN INIQUO MAMMONA, id est, in falsis et fallacibus divitiis dispensandis, quæ scilicet verarum divitiarum rationem non habent, ut ante diximus, et meritò in rebus minimis deputantur, FIDELES NON FUISTIS, eas non erogando secundum voluntatem Domini, qui vobis eas commisit, quod VERUM EST, id est, verum mammona, seu veras divitiæ spirituales, quæ videlicet hoc præstant quod pollicentur, bonos beatosque reddendo possessores suos, QUIS CREDET, seu committet vobis? Nemo sanè, si sapiat, ne quidem ipse Deus.

VERS. 12. — ET SI IN ALIENO DISPENSANDO, FIDELES NON FUISTIS, quemadmodum ille villicus, de quo audistis, quod VESTRUM EST, QUIS DABIT VOBIS? *Alienum* vocat id quod ante *iniquum mammona* vocaverat, terrenas scilicet divitiæ, quia nec pleno jure eas possidemus, nec in nostrâ sunt potestate, ut eas vel habeamus vel servemus, nec à morientibus auferri possunt, ut August., 35. QUOD VESTRUM verò nominat bona spiritualia, ad quæ propriè conditi sumus, et intra in ipso animo, non extra nos sunt, et in nostrâ

jam vocat alienum, partim quia non pleno jure ab hominibus possidentur, quippe non tam domini, quam dispensatores earum, à Deo absoluto domino sunt constituti, maximè verò quia præter naturam sunt, quod ait Ambrosius. In quam sententiam et Tites Græcus : *Opum copiam, ait, alieni nomine designat, quandoquidem opibus affluere, si hominis naturam spectemus, ab homine alienum est : si cui autem adsunt, extrinsecus et quasi per accidens advenerunt*. Sunt alienæ ab hominum naturâ, semel quia non sunt homini perpetuæ, neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt, ait Ambrosius : quâ ratione et Augustinus, lib. 2 Quæst. Evang., cap. 35 : *Alienæ, inquit, appellat terrenas facultates, quia nemo eas secum moriens aufert. Nihil intulimus in hunc mundum : haud dubium quòd nec auferre quid possumus*, 1 Tim. 6, v. 7. Denique Euthymius : *Alienum nominat terrenas divitias, quippe quæ apud illum non permaneant, qui est eas assecutus*. Temerè obtingunt, iterùm uno momento pereunt nolentibus, etiam ante mortem. Semel ergo, alienæ sunt ab hominis naturâ, quia non sunt homini perpetuæ ; iterùm verò quia præcipuam hominis partem, animum, inquam, ac mentem, non afficiunt, non reddunt hominem meliorem, multòque minùs beatum.

QUOD VESTRUM EST; Gr., vestrum. *Nostrum vocat cælestes divitias*, ait Euthym.; similiter Theophylactus : *Nostræ sunt divitiæ cælestes et divinæ, illic noster municipatus est, eò quòd homo ad imaginem Dei est conditus. Pecuniæ autem et possessiones, aliena sunt : nihil enim simile illi ex his. Divinorum autem bonorum fructio, et participatio Dei, nostra sunt*. Cælestia igitur et æterna bona, nostra vocat, non quòd Dei non sint, aut quòd non Deo accepta referenda, aut quòd præter Dei voluntatem iis uti liceat, sed quòd iis malè uti homo nequeat, adeòque frui debeat, non uti, utpote summo bono, et fine ultimo, ad quem creatus sit, ac proinde consentaneo maximè suæ naturæ. Creatus est homo ad imaginem Dei, creatus est ad hunc finem ut fruatur Deo : quid igitur magis consentaneum esse potest ejus naturæ, quàm ut Deo fruatur, quod inter cælestia bona præcipuum est? Nostra sunt igitur cælestia bona, quia naturæ nostræ maximè consentanea; consentanea autem sunt, tum quia perpetua nobis sunt, perpetuò nostra; nec enim potest ea auferre, qui semel sit consecutus : tum quia afficiunt, adeòque perficiunt hominis naturam, reddunt hominem meliorem, et tam corpore quàm animâ beatum, id quòd summum et totum bonum est, quòd natura humana appetere queat. Atqui *vestrum*, inquit Saluator, non possessione, subjungit enim futurum *dabit*; sed promissione divinâ, quæ nequeat fallere; eò quòd promissa nobis sint cælestia bona, et certò certius exhibenda, si Deo fideliter serviverimus, si temporaria

sunt potestate, ut à nemine amittantur invito; quis dabit vobis? quia præcedentis dispensationis infidelitas reddit indignos, et meritò præsumere facit, ne hic similiter faciamus. Difficilius est enim spiritualia, quàm temporalia rectè administrare. Simili modo colligit Apostolus : *Si quis domui suæ præesse nescit,*

bona ex ejus præscripto ac mente dispensaverimus.

QUIS DABIT? q. d. : Deus non dabit, cujus solius est dare. Negabit Deus bona, humanæ naturæ maximè consentanea, id est, cælestia, ei qui malè versatus fuerit in administrandis bonis à naturâ hominis alienis, id est, divitiis seculi. Ergo, quòd rectè adnotat Dionysius Carthusianus, de bonis viæ (*lege, vita*), dixit Christus versu superiore *quis credet seu committet, quia illis utendum est, ita ut reddenda sit de usu ratio : de bonis autem patriæ seu gloriæ, hic dicit, quis dabit, quia his non est utendum, non sunt hæc ulterius referenda, nec proinde reddenda de eis ratio, sed semel datis intentissimè et quietissimè fruendum atque inhærendum*.

VERS. 13. — NEMO, nullus servus.

DUOBUS DOMINIS SERVIRE. Sententia proverbialis est, è publico vulgi sermone et rerum experientiâ sumpta : si non semper, certè ut plurimum, vera. Ferè enim ita apud homines usu venit ut duobus dominis unus servus, pari animi affectu ac promptitudine servire non possit. Nam rari sunt vel nulli ejusmodi duo, qui tam inter se voluntate unanimes et morum commoditate similes sint, ut unius ingenio, qui quidem eis ad nutum præstò esse debeat, æquè accomodi esse, æquè placere queant.

AUT ENIM UNUM. Cùm ferè moribus et imperatis discrepent domini duo, fit ut servus amborum unum diligat, alterum oderit; aut neutrum si diligat, unius imperium ferat, alterius contemnat.

DILIGET. Dilectionem comitatur promptitudo cupiditasque obsequendi.

ADHEREBIT. Syrus, honorabit.

NON POTESTIS. Accommodat proverbium ad rem præsentem. Cùm sint Deus et divitiæ domini duo jussis ex diametro inter se pugnantibus dissidentes, necesse est ut si diligatis Deum, negetis divitiis servitium, aut si tyrannidem ferre libeat divitiarum, contemnatis imperium Dei.

SERVIRE, pari animi affectu ac promptitudine. Non dixit : Non potestis Deo servire et divitias habere; sed servire inquit, Deo et divitiis. Nam servire divitiis, hoc est quòd vitio datur. Habent verò divitias qui non serviunt eis, ut qui dominantur eis, et utuntur ad servitium Dei; cùm etiam ii qui serviunt habeantur ipsi à divitiis potius quàm habeant ipsi eas.

VERS. 14. — OMNIA HÆC, de contemptu divitiarum et studio eleemosynæ.

PHARISÆI, etiam Pharisæi. Quamvis Pharisæis hæc non diceret, utpote minùs capacibus sublimis adeò doctrinæ, sed solis discipulis; id patet supra, v. 1; auscultabant tamen et Pharisæi, eò fortassis avidius, quò magis observârant, eum ab ipsis sermonem ad suos convertere.

quomodo Ecclesie Dei diligentiam habebit? 1 ad Timoth. 3, v. 5. Cùm ergo hæc et alia quæ in Math., adversus avaritiam dicta, PHARISÆI AVARI DERIDERENT, Græcè efficacius, *naso suspenderent*, externis scilicet gestibus contemptum significantes, respondit illis :

VERS. 15. — VOS ESTIS, QUI JUSTIFICATIS VOS, id est,

AVARI, amantes argenti seu pecuniæ; non solum iniquo erga Jesum animo affecti.

DERIDEBANT, sannis excipiebant **ILLUM**, ut docentem contraria affectionibus ipsorum, dehortantem ab avaritiâ et pecuniæ studio quo erant infecti. Syrus, mutato nonnihil verborum ordine, clarissimè vertit: *Pharisæi autem cum hæc omnia au.issent, propterea quod amantes essent argenti, irridebant eum.*

VERS. 15. — **ET AIT.** Ait igitur, postquam observasset irrisiones et sannas eorum.

ILLIS, Pharisæis. Severè redarguit eos, eò quòd divinam Evangelii doctrinam contemnerent.

JUSTIFICATIS VOS, jactatis vos justos, pro justis vos venditatis, vultis videri justis, sancti, Deo grati, elemosynæ studiosi, Matth. 6, v. 4, 2.

HOMINIBUS, qui æstimant hominem ex externis.

DEUS AUTEM, qui cordium scrutator celebratur, qui ex animi bonis æstimat hominem, sicut oportet. **NOVIT CORDA SEU ANIMOS**, in quibus præcipuè consistit justitiâ. **VESTRA**, quomodò affecta sint, quàm aliena scilicet à justitiâ, hoc enim dicere vult; quippe plena rapinâ et iniquitate, supra 11, v. 39; avaritiæ studio infectissima, ut cætera præteream; unde fiat ut meum de divitiarum contemptu sermonem sannis excipiatis. Insinuatione usus, quâ plus significat quàm dicat, et moderatè loquitur, et fugit invidiam, Deo judicium relinquens, quod ipse ferre potuisset. Interim, occultæ ipsorum avaritiæ ascribit, irrisionem sermonis, ad divitiarum dilargitionem adhortantis.

QUIA. Reddit rationem ejus quod insinuârat, ipsos scilicet à verâ justitiâ alienissimos.

HOMINIBUS, apud homines, hominum opinione, qui non judicant nisi de exterioribus.

ALTUM, sublime, splendidum, admirandum, in pretio, qualis est, rerum abundantia, gloria, prosperitas, ornatus, exterior sanctitas, et cætera hujusmodi.

ABOMINATIO, abominabile est, ἔν pro ἐπι, non solum displicet ac reprobatur, sed et horrore ac detestationi est, tanquàm profundissimum malorum: opponit enim profundum alto seu sublimi.

ANTE DEUM; *coram*, quo modo mox vertit, Deo, id est, Deo. Vult dicere id frequenter ita fieri, ut qui hominibus justis, sancti et admirandi apparent, reverâ injustissimi sint, ac proinde detestabiles Deo, qui solus citra errorem, de humano animo, justitiæ subjecto, judicare potest. Ita verò accidit etiam è contrario ut quod hominibus humile, contemptum et abominabile apparet; quales sunt pauperes, mites, lu-

gentes, qui persecutionem patiuntur, etc.; apud Deum in pretio sit, eique probetur quàm maximè.

VERS. 16. — **LEX ET PROPHETÆ.** Si superioribus continuè subjecta à Salvatore est hæc sententia, hæc habet sequelæ rationem. Pharisæi, cum essent avari, deridebant, quod mox dictum est, Dominum ad divitiarum contemptum, et in pauperes dilargitionem, adhortantem; prætexentes, verisimile est, legem et prophetas, à quibus, et probentur ut Deo grati plurimi qui divites fuerint, et divitiæ ipsæ rerumque omnium copia promittantur fidei Dei cultoribus, mandatorumque ejus observatoribus. Abraham imprimis, justus adeoque amicus Dei appellatus, describitur dives fuisse valdè in possessione auri et argenti, Gen. 13, v. 2. Davidem regno et opibus clarum, testantur prophetæ fuisse virum secundum cor Dei, 1 Reg. 13, v. 14. Deuteronomium, cap. 28, custodientibus mandata Domini promittit omnigenas hujus vitæ benedictiones; transgredientibus maledictiones; in quam sententiam et prophetæ: *Si volueritis et audieritis, bona terræ comedetis*, Isa. 1, v. 19. Hujusmodi igitur objectioni satisfacit Salvator his verbis: *Lex et prophetæ.* Per legem et prophetas intelligitur vetus Testamentum.

USQUE AD JOANNEM, scilicet suo functi sunt munere; *prophetaverunt*, quod exprimit Matthæus, et docuerunt populum Dei modo suo.

EX EO TEMPORE, à diebus Joannis, ait Matthæus.

REGNUM DEI sive cælorum, quod sub lege et prophetis incognitum fuit, non nisi obscurè ab ipsis promissum: **EVANGELIZATUR**, palàm feliciterque annuntiat appropinquasse, prædicatur jam adesse: quòd, cum Dei et cælorum, id est, divinum ac cœleste sit regnum, vult præ se contemni humana ac terrena omnia. Non itaque mirum, si, ut alia res prædicatur Evangelio quàm lege et prophetis, ita et præceptiones ac forma docendi sint aliæ Evangelii quàm legis et prophetarum; aliæ, inquam, ac diversæ, non adversæ, hæ imperfectiores, illæ perfectiores ac sublimiores. Lex cum prophetis veterem populum, veluti puerum, in Dei cultu continuit spe bonorum terrenorum; Evangelium, novum populum, tanquàm virum, servire Deo docet spe regni cælorum, spe bonorum spiritualium, cœlestium atque æternorum: quæ ejusmodi cum sint, ut amari faciliè non sustineant unâ cum caducis hujus mundi bonis, hinc fit, ut à me et Joanne Evangelium prædicantibus, doceatur divitiarum ac mundi contemptus; quorum quidem amorem nunquàm do-

ut quod homines admirantur, horrore sit apud Deum, et contra, ut discamus humana judicia parvi facere. Et quia Pharisæi prætexere potuissent legem, quæ promittit abundantiam temporalium observatoribus suis præoccupat Christus.

VERS. 16. — **LEX ET PROPHETÆ**, id est, scriptura Prophetarum, usque ad JOANNEM, tanquàm legis terminum, inter veteres desinentes et incipientes novos constitutum, inquit Tertull., 5 contra Marcionem, cap. 2; supple, munere suo functi sunt, prophetando scilicet Christum venturum, et regnum ejus, promittendo temporalia; at **EX EO TEMPORE**, non ampliùs terrena promittuntur, sed **REGNUM DEI EVANGELIZATUR**,

qui justis videri, et haberi, et vocari vultis, justos vos venditatis, **CORAM HOMINIBUS**, qui externa intuentur: **DEUS AUTEM NOVIT CORDA VESTRA**, quàm sint scilicet procul à justitiâ, hoc est, plena avaritiâ et hypocrisi et omni iniquitate; plus enim insinuat quàm dicit, quod probat subjuncta ratio: **QUIA QUOD HOMINIBUS**, id est, hominum æstimationi, qui non nisi de externis judicant, **ALTUM EST**, id est, suspiciendum, et in magno pretio, cujusmodi sunt, esse divitem, esse ab hominibus honoratum, præ se ferre sanctitatem; **ABOMINATIO**, seu abominabile, **EST ANTE DEUM**, quia plerumque tales sunt pleni avaritiâ, lasta et hypocrisi. Sententia magni ponderis, juxta quam plerumque fit,

cuerunt lex et prophetae, sed tantum usum promiserunt ac permiserunt suo pro tempore.

ET OMNIS, etc. Quod Dei regnum si vos nolitis ingredi, Evangelio recepto; si vobis non placet spem regni Dei tanto emere pretio, contemptu, inquam, honorum hujus mundi eorumque in pauperes dilargitione; nolite putare neminem fore qui Evangelium istud volet amplecti, itaque in Dei regnum ingredi; *omnis*, id est, quisvis alius, infinita alia hominum multitudo, vobis perniciosè torpentibus, omnis alia hominum conditio, cum non adestur à filiis regni, non tantum volet intrare, sed et *vi* conabitur IN ILLUD per-rumpere, abnegatis possessionibus, voluptatibus, parentibus, denique semetipsis et animà suà, atque adeò jam nunc incipit. Vide Matth. 11, v. 12 et 13.

VERS. 17. — FACILIUS EST AUTEM. Quod autem dico legem et prophetas usque ad Joannem et Evangelium fuisse, non in eam sententiam accipiendum est, quasi doceam, legem, post Joannem, regnante Evangelio, abrogatam, evanidam, aut otiosam esse, vel prophetas antiquatos. *Facilius est enim*,

PRÆTERIRE, corrumpi, esse desinere, venire in nihilum; sive absolutè, quod nunquam, sive quod ad præsentem statum, quod aliquando fiet.

DE LEGE, Græcè *legis*. Sub lege prophetas intellige.

UNUM, vel unum APICEM vel minimum quid, maxima mundi elementa, quàm minima legis puncta CADERE, deficere, falsum, irritum, aut frustraneum reddi. Constantior est legis sanctitas, quàm cœli ac terræ duratio.

Cœlum enim et terra aliquando transibunt seu mutabuntur, Matth. 24, v. 35; at legis ne minimum quidem unquam; et, si æternum etiam durabit cœli terræque substantia, prout durabit; facilius tamen sit, hunc naturæ nexum atque ordinem solvi, quàm falli aut fallere veritatem Dei, quæ legem edidit. Quid igitur lex, aut præcipit ut fiat, aut promittit prædicitive fore, etiam post Joannem, tempore manifestati regni cœlorum sive Evangelii; id omne eveniet, exactèque observandum erit, adeò ut ne minimus quidem apiculus, aut impunè prætermittendus ab iis qui Evangelii regnique Dei compotes fuerint, aut frustra futurus sit. Porrò non hic agitur de nudâ hominum obedi-tione, nec asseritur homines omnes obedituros præceptis legis (nec enim hoc prædixit promissive lex), sed de obligatione, de legis robore, de obedi-tione exactâ sub poenâ agitur, doceturque homines omnes, quamdiù stabit mundus, aut obedituros præceptis legis, etiam iis quæ minima judicantur, aut luituros poenas, quas transgressoribus, sive lex comminatur, sive debet Dei justitia; quanquam non de obedi-tione aut præceptis solis hic sermo est, sed

seu annuntiat, tanquam præmium benè operantibus expositum; ut proinde non mirum vobis videri debeat, si nova hæc prædicatio, nova quoque præcepta de contemptu temporalium sanciat. Et quamvis vobis ridicula videatur, non est tamen inefficax, quia OMNIS IN ILLUD VIM FACIT, id est, multi alii ad illud summo fervore confluunt: nec tamen putetis me

de omni eo quod in lege est scriptum. Sensus igitur loci est: Maxima solidissimæque hujus mundanæ machinæ corpora, cœlum et terra, mutanda quandoque sunt, nec servatura statum præsentem; at legis, ne minimum quidem unquam mutandum est quin perficiantur omnia, ita ut in lege jam scripta exstant; quod est, legem esse divinam, et ab æternâ atque incommutabili veritate editam; itaque prorsus insolubilem. Porrò, quod de lege Christus dixit, et de prophetis voluit intelligi.

VERS. 18. — OMNIS, etc. Doctrinam hanc unam, Salvator, aut certè Evangelista, huc affert, exempli loco, quò ostendat, Evangelium tam non esse contrarium legi et prophetis, ut minimos etiam apiculos legis, qui oculos mentesque legentium fugiunt, exigat. Lex repudia uxorum novaque conjugia, certis modò conditionibus adhibitis, permittebat. Scribæ licita proinde illa esse, et à lege probata, intelligebant, qualia primâ fronte judicentur. Evangelium permissa fuisse docet pro duri-tiâ cordis populi illius, non approbata; ac proinde, ex mente legis, cavenda, repudia quidem illa, ut illicita contrariaque primævæ Dei institutioni, subsequentia verò conjugia ut adulteria. OMNIS, inquit, generali sententiâ, nullum excipiens, nec eum quidem cujus uxor adulterii convicta sit.

DIMITTIT. Matth. 19, 9, legitur, *nisi ob fornicationem*; sed à plerisque Græcis libris legitur: *Non ob fornicationem*.

ET ALTERAM DUCIT, ac cognoscit, dimissâ adhuc superstite. Hoc porrò si adulterium est, dimissâ unâ aliam ducere, multò majus adulterium est duas aut plures simul habere uxores; ut certè polygamia legi naturæ ac primævæ conjugii institutioni contraria est, non minùs quàm repudium, neque unquam licita fuit, nisi Deo per disertam revelationem singulariter permittente.

MOECHATUR; non contrahit matrimonium, sed committit adulterium, nihil illum absolvente legis permissione. *Mœchatur* autem, etiam eâ quæ dimissa est existente fornicationis reâ; quia licet illa carnem, quæ una fuerat ac manere debuerat, dividerit, ac proinde fidem violaverit; non tamen vinculum ex fide semel datâ natum solvit, quin sibi mutuò obligati ac devincti permaneant, ne ampliùs dividant eam carnem: *quod vinculum nisi morte alterius non solvitur, non in adulterium corrue-tis*, inquit Augustinus, cap. 13, lib. 2, *sed de corpore exeuntis*; neque enim vel apud Judæos, mox ut adulterium aliqua admiserat, capitali supplicio afficiebatur. *Mulier*, inquit Apostolus, *alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit*, Rom. 7, v. 2; 1 Cor. 7, v. 39. Consequitur, similiter et vir quanto tempore mulier ipsius vivit.

legem destruere, quia dixi eam usque ad Joannem vigere.

VERS. 17. — FACILIUS EST COELUM ET TERRAM PRÆTERIRE, id est, corrumpi, QUAM DE LEGE UNUM APICEM CADERE, qui scilicet non impleatur.

VERS. 18. — OMNIS QUI DIMITTIT UXOREM, etc. Hæc sententia coheret præcedentibus, ut notavit

Et QUI. Virum alloquitur potius quam dimissam, quòd viro, utpote libero ad ducendam aliam quamcumque, facilius sit persuadere ut non ducat mulierem ab alio dimissam, quam mulieri dimissæ ut nemini nubat, quæ, si non intemperantiæ, certè honoris recuperandi causâ, votis omnibus desiderat esse qui ipsam velit et ducat.

DIMISSAM, etiam ob fornicationem : ita Hieronymus juxta priorem sensum, ex eo intelligens ad secundum virum sermonem dirigi, quòd *meretrix et quæ semel fuerit adulterata opprobrium non timeat* si mœchâ dicatur. D. Augustinus intelligit *dimissam* non ob fornicationem, juxta alterum sensum; prioris scilicet membri pericopen repetendam sentiens in posteriori, non quòd dimissa ob fornicationem possit ab alio viro duci, sed quòd minùs possit, satisque intelligatur, si illa non possit, hanc minùs posse. Calvinus repetit pericopen ut Augustinus, sed, si fides ipsi habetur, solus ipse rectè interpretatur, adulterii non esse reum qui repudiatam ob adulterium duxerit, insigni privilegio præ castis honorans adulteras; quanquàm non putabat suo tempore Augustinus, quemquam ita absurdum, ut hoc sentiret, c. 9, lib. 1.

A VIRO. Hoc Syrus non magis legit hic, quam secundum Matthæum.

VERS. 19. — HOMO QUIDAM. Græcè et Syriacè interjicitur autem. Id quod hic Christus narrat, de duobus Judæis, uno divite, altero paupere, non parabola est, sed historia et res gesta (ut sentiunt, inter Latinos, Ambrosius, in Commentario, et Gregorius, homiliâ 48 in Evangelia; inter Græcos, Chrysostomus in homiliâ unicâ, et Euthymius, in Commentario); quam nullus narrare potuit præter ipsum Christum, cui soli res alterius seculi notæ fuerunt, non minùs quam hujus; quanquàm non sine allegoriis res futuri seculi hic describat. Pertinet autem hæc historia ad ea quæ præcesserunt versibus 15 et superioribus. Ut enim magis percelleret Christus Pharisæos, irrisores doctrinæ suæ de dispergendis in pauperes divitiis, affert terribile exemplum, divitis damnati gehennâ ignis, idcirco quòd pauperem neglexisset, à quo potuisset in sinum Abrahæ et æterna tabernacula recipi: quo modo rectè adnotat V. Beda.

DIVES, de suo, quod habet Augustinus, serm. 19 Tertull., 4 contra Marcionem, cap. 34; nam quia mentionem Joannis lecerat, in Herodem eam jaculari voluit, qui et suam uxorem, Arethæ regis filiam, dimiserat, et aliam fratris uxorem contra legem duxerat.

VERS. 19. — HOMO QUIDAM ERAT DIVES. Historia est, non parabola, ut sentit Iren., lib. 4, cap. 4; Tertull., lib. de Animâ; Ambros. hic; Greg., hom. 40 in Evang.; August., in psal. 45 et 47; Origen. et alii, qui ex nominis expressione hoc probant, quod in parabolis inusitatum. Respicit autem hæc historia versum 9 et seqq., de dispergendis in pauperes divitiis, et imprimis versum 15, maximeque percellit eos qui retributionum vitæ futuræ sunt increduli dicentes, ut est Sapientia 2, v. 20: *Non est qui agnitus sit, reversus ab inferis*; nam hæc historia reversioni ab inferis æquivalet. Itaque *homo quidam* (nomini parit, tum propter famam ejus, tum præcipuè, quia impios nescit Dominus; de quibus psal. :

de Verbis Apostoli, cap. 3; non enim accusatur rapi-næ, furti, aut alterius injustitiæ.

INDUEBATUR, vestiebatur, consueverat vestiri.

PURPURA, vestibus coloris purpurei, quibus non est alius habitus aut pretiosior aut magnificentior, utpote regum proprius et eorum qui regibus proximi, quorum ex numero an hic fuerit, fit incertum: excessit fortassè conditionem vitæ magnificentia vestium. Purpura piscis est ex concharum genere, in faucibus habens liquorem, tingendis lanis maxime expetitur, concreti sanguinis et nigrantis rosæ colore sublucem: quo nomine etiam vocatur liquor ipse, et vestis quoque eo liquore tincta, prout hoc loco. Legimus Dan. 5, v. 29, *Danielem jubente rege Balthasare indutum fuisse purpurâ*, et 1 Machab. 10, v. 20, *Jonathæ à rege Alexandro missam fuisse purpuram ac coronam auream*; denique et senatum Romanum, quos reges salutasset, eos togâ purpureâ, quæ et picta diceretur, donare consuevisse.

BYSSO, lino tenuissimo et delicatissimo, telâ subtilissimâ, candidissimâ ac mollissimâ, id est, vestibus interioribus ex hujusmodi telâ confectis, quæ mollissimè contingerent corpus. Nam purpura quidem exterioribus vestibus serviebat, propter coloris splendorem ac suavitatem; byssus autem, propter molli-tiem, interioribus.

EPULABATUR, genio indulgebat, cum jucunditate epulabatur. Vox Græca utrumque significat, et lætiti- am mentis, et hilare convivium. Ita epulabatur, ut epulis ipsius nihil jucunditatis deesset, non sanitas, non consortium, non colloquia; non musica, aut si quæ alia hujusmodi.

QUOTIDIÈ: *Non nunc tantum et postea non*, inquit Theophylactus, *sed quotidie*; ducebat in bonis dies suos.

SPLENDIDÈ. Non mediocri, sed splendido magnifico apparatu, sive ciborum pretia, condimenta, et varietates, sive vinorum præstantiam, sive vasorum ex auro atque argento totiusque supellectilis splendorem spectes. Erat hic dives, non parvus et sordidus, qui defraudaret animam suam bonis, sed qui divitias prodigè expenderet, ad suum ipsius commodum, in vestes præclaras, convivia splendida, comitatum frequentem, ita ut nihil sibi sineret deesse, quod ad vitæ voluptatem splendoremve facere posset.

Nomen eorum delèsti in æternum erat dives, nempe de suo, inquit August., serm. 19 de Verbis Apostoli, hoc est, de rebus justè acquisitis, non enim arguitur fuisse vel raptor vel pauperum oppressor, vel calumniator, etc. Noli ampliùs quærere quam audis à veritate, inquit August., qui solam inhumanitatem in pauperem in eo reprehensam putat. Quanquàm aliquibus vitio non carere videatur, quòd INDUEBATUR PURPURA, id est, vestibus purpureis qui tunc temporis erat vestitus pretiosissimus, regum et principum virorum proprius, ET BYSSO, id est, telâ seu lino candidissimo et delicatissimo. Notat ergo splendorem cum molli-tie: *purpura*, quippe cultum externum, *byssus*, molli-tiem significat. Et EPULABATUR, cum lætitiâ indulgens genio, non subinde vel genialibus diebus, sed QUOTIDIÈ ET SPLENDIDÈ, ita ut nihil deesset quod ad ciborum apparatus, pretia, condimenta, splendorem vasorum spectaret.

VERS. 20. — ET ERAT QUIDAM MENDICUS NOMINE LA-

Exemplum hominis totâ mundi prosperitate fruentis, cui cuncta velut è fontibus affluebant, quod ait Chrysostomus concione in hoc Evangelium primâ.

VERS. 20.—ET ERAT. Erat è diverso; summâ illius felicitati, opponit summam alterius miseriam.

MENDICUS, pauper, ille prædives, hic extremè pauper, qui unde viveret non haberet, nisi precariò ab aliis acciperet.

NOMINE LAZARUS. Quòd nomen mendici exprimitur, argumentum est non leve, historiam hic narrari, quod diximus, non parabolam fingi. *Neque enim in parabolâ dicenda nomina sunt*, inquit Chrysostomus, homiliâ propriâ huic loco; et Ambrosius: *Narratio, ait, magis quàm parabola videtur, quando etiam nomen exprimitur*. Porrò, quòd divitis nomen non exprimitur, fecit hoc Christus, ut parceret famæ ejus: præter hoc, quòd impios nesciat Dominus, *nec memor sit nominum eorum per labia sua*, psal. 15, v. 4; pauperum verò istorum, *honorabile nomen eorum coram illo*, psal. 71, v. 14; quod plerique omnes, tam veteres quàm novi, tam Græci quàm Latini tractatores, adnotârunt.

JACEBAT, projectus, porrectus, extensus fuerat, eò quòd non magis ferè quàm cadaver, surrigere et movere se posset; sic utuntur Evangelistæ hoc verbo, de vehementer ægrotis, quibus stare præ morbi vehementiâ vel non licet vel non lubet. Titus: *Jacebat abjectus, neglectus, prostratus, pro nihilo habitus, omni curâ omnique humano præsidio prorsus destitutus*. *Jacebat* denique, ad plures, quod apparet, dies noctesque continuos, sub dio, quippe domo carens.

AD JANUAM seu vestibulum. Syrus, *ad portam illius*. In viâ quidem publicâ, quò etiam à prætereuntibus stipem acciperet, sed propè à portâ domûs.

EJUS, scilicet divitis, quod Syrus etiam exprimit. Nec enim permisisset dives, ut occuparet interius vestibulum domûs, quod januam vestiebat; eo tamen jacebat loco, quo *videret eum dives, ejusque miseriam observare posset, et exiens et revertens*, quod ait Chrysostomus; nam et evasisse diviti notum, infra manifestum sit, v. 23 et seqq.

ULCERIBUS PLENUS, ulceratus. Syrus, *cùm esset affectus ulceribus*. Hic morbus ejus fuit, quòd totum ipsius corpus ulcera occuparent, fœda atque horrenda, ex quorum suppuratione profectus dolor, non sineret eum in pedes consistere. *Totum corpus ejus ulcera erant*, inquit Chrysostomus, et tanquàm alte-

ZARUS. Quid hic Lazari nomen, si non in veritate res esse? inquit Tertull., lib. de Animâ, cap. 7, probans non esse parabolam, sed historiam, quo modo et Chrysost., hom. hæc de re, et Ambros., argumentantur. QUI JACEBAT, Græcè, *projectus erat*, tanquàm ægrotus, qui se movere non posset, AD JANUAM EJUS, Græcè, *ad vestibulum*, quod scilicet januam vestit, hoc est, in viâ publicâ, ita tamen ut eum non posset ignorare, ULCERIBUS PLENUS, ut totum corpus ulcera videretur, inquit Chrysostomus. Similia spirant emphasis singularem, ad exprimendam Lazari miseriam, augendamque divitis inmisericordiam.

VERS. 21.—CUPIENS SATURARI, quo indicatur potiùs miseriam ostensione quàm clamore petiisse. Notat enim Basil., in Regulis fusiùs disputatis, cap. ult.,

rurus Job, percussi ulcere pessimo à plantâ pedis usque ad verticem, videre erat dolorem esse vehementem, Job 2, v. 7, 13: *Cui certè poterat ad pœnam sufficere paupertas, etiamsi sanus fuisset, et rursus suffecisset ægritudo, etiamsi subsidium addesset; sed ut probaretur ampliùs, simul hunc et paupertas et ægritudo tabefecit*, quod scribit Gregorius, homiliâ 40 in Evangelia. Ulcera corpus in modum vestis obtegentia, opponuntur purpuræ et bysso quibus dives induebatur.

VERS. 21.—CUPIENS, et expetens seu desiderans; refertur ad *jacebat*. Non dubium quin verbis quoque petierit micam mensâ elapsas, non tamen importunè, sed miseriam ostentatione potiùs quàm clamore.

SATURARI, refici. Syrus, *explere ventrem suum*.

MICIS seu fragmentis panis. *Non sumptuosis ferculis*, inquit Theophylactus, *sed de micis quibus satiabantur canes*.

QUÆ CADEBANT, et, vel canibus relinquebantur, vel peribant, *ad placandam inedia nihil aliud expetens*, ait Titus, *quàm micam quæ de divitis mensâ temerè cadebant*. Cupiebat vel ejus esse conditionis apud divitem, cujus erant canes, quorum esse micam è minorum mensâ lapsas, Chananæ illa opponebat, Matth. 15, v. 27; adeoque præferri sibi canes sinebat, modò frui posset iis quæ canes fastidiosi relinquerent.

Et, pro sed, NEMO ILLI DABAT. Hoc etsi Græcè et Syriacè non legatur, intelligatur oportet. Notatur duritia maxima, et divitis et familiæ ejus, quòd perire permitterent, quibus pauper præsens et obsecrans ali potuisset. Dives intùs domi epulabatur quotidie splendide: Lazarus foris ad januam fame et inediâ premebatur extremâ, in portu faciens naufragium, et juxta fontem molestissimâ discruciatu siti. *Ecce alius dolor*, inquit Theophylactus, *videre alios in deliciis, se verò fame premi*. *Si nullus adsit*, scribit Chrysostomus, concione 1 in hanc historiam, *hoc ipsum etiam nolenti persuadet, ut ferat quæ accidunt*. *Cæterum quòd in medio tam multorum jacens, ebrietati indulgentium, suaviter viventium, à nemine vel vulgarem curam nancisceretur, id reddebat sensum dolorum acriorem, magisque incendebat animi ægritudinem*.

SED ET seu etiam CANES. Accessit et hoc mali inter alia, quòd canes, præsertim divitis illius, quos ille multos alebat, credibile est, LINGEBANT licenter, nemine prohibente, ULCERA EJUS. Ut pure fruerentur, itaque dolore non modico afficiebant nudum et in-

usquàm esse scriptum quod quidquàm unquàm à divite illo petierit, in argumentum, quòd æquo animo rerum suarum statum tulerit, unde exemplum est sapientiæ in tolerandis mollioribus doloribus sicut Job in gravioribus. *Cupiebat itaque satiari*, non sumptuosius ferculis, sed de MICIS QUÆ CADEBANT DE MENSA DIVITIS, ut ita vel canis loco haberetur, quorum est de micis è mensâ cadentibus vivere, ut est Matth. 15, v. 27. Insinuat extrema paupertas, et fames ejus, sicut contra, extrema duritia divitis et familiæ ejus, per hoc quod NEMO ILLI DABAT. Sed quâ culpâ inquires, si, ut diximus, non petierit? Respondetur quia, ut Ambros., lib. 2 Offic., cap. 16, non solas aures præbere debemus audiendis precantium vocibus, sed etiam oculos considerandis necessitatibus. Unde,

bellem. Non solent canes, nisi invitati, hominis viventis ac vigentis corpus lambere; verum ad hunc jacentem accurrebant, tanquam ad projectum nudumque cadaver, ut saniem vel sanguinem lingerent, quo libenter vescuntur. Nec verò ipse eos valebat abigere, adeò erat fractus viribus (id quod hic intelligit, Chrysostomus, concione primâ, ejusque discipuli Theophylactus et Euthymius), nec erat qui pro eo abigeret; interim erat ei novus hic dolor ferendus, quo canibus divitis solatium præbebat, à quo ipse ne canum quidem conditionem poterat obtinere. Ille ergo pauper cum divite illo compositus, non minus absolutum exemplar fuit humanæ in hoc mundo miseræ, quam ille felicitatis. Jam quæ singulos consecuta sunt, consideremus.

VERS. 22. — Ut MORERETUR, præ ægritudine corporis et rerum omnium inopiâ, MENDICUS ille, ET PORTARETUR quod ad animam; nam corpus in terrâ mansit. Synecdochica locutio est, quâ præstantior hominis pars, anima, nomen totius sibi vindicat. *Portaretur* autem, id est, tutò honorificèque duceretur. Non enim gravis est anima aut ponderosa, ut manibus aut humeris portanda sit, quos nec angeli habent; sed portatione significatur susceptio, ducatus, auxilium, et coonestatio.

AB ANGELIS, tanquam ministris Dei, à Deo in ministerium missis eorum qui hæreditatem capiunt salutis, Hebr. 1, v. 14, ut in portum eos salutis inducant. Nam, quod Chrysostomus ait, concione 2, de Lazaro: *Si civitatem civitate vertentes, egemus deductoribus, multò magis anima à corpore divulsa, et ad futuram transiens vitam, opus habebit viæ ducibus.* Quem homines in vitâ despexerant et dereliquerant, à morte ministros habet angelos; nec unum solum, sed plures, qui in suam eum curam suscipiunt, honorant, deducunt in sinum Abrahamæ. Manifestè hic discimus bonorum angelorum esse, ut animas justorum decedentium, in locum salutis ducant.

IN SINUM ABRAHÆ, in locum quietis; non in cælum, quod nondum apertum erat, sed in locum quietis ac salutis, ubi liberatus à miseriis mundi, cum reliquis justis vitâ functis, quiesceret, foveretur, ac refocil-

1 Joan. 3, v. 17, non dicitur: Qui audiverit fratrem mendicantem, sed qui viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodò charitas Dei manet in eo? SED ET CANES VENIEBANT, allecti pure et sanie, cujus linctu canes delectantur. Quod addi putat Chrys. ad indicandum miserabilem statum corporis ejus, ad quod velut ad cadaver canes accurrerent, et ægri maximam debilitatem, eos abigere non valentis; Hieron. in cap. 2 Malach. ad arguendum divitem, quòd feritate bestias superaverit, ut qui hominis non misereretur, cujus etiam canum lingua miserebatur.

VERS. 22. — FACTUM EST AUTEM UT MORERETUR MENDICUS, ET PORTARETUR AB ANGELIS, id est, angelorum ministerio deduceretur anima mendici. Quo loco manifestè discimus animas justorum corporibus exutas in salutis locum ab angelis duci. Unde orat Ecclesia: *Jubeas eam à sanctis angelis suscipi, et ad patriam paravisi perducere.* Et iterum: *Signifer S. Michael representet eas;* signifer, tanquam bellum adhuc gerens, eò quòd in illo etiam animarum transitu dæmones ob-

laretur, tanquam in gremio communis justorum omnium patris Abrahamæ, expectans interim opportunum tempus admissionis in cælum, et beatitudinis absolutæ. *In Abrahamæ gremio,* inquit Ambrosius, *quasi in quodam sinu quietis et sanctitatis recessu;* et Augustinus libri quarti de Animâ et ejus origine, capite 16: *Sinum Abrahamæ intellige, remotam sedem quietis atque secretam, ubi est Abraham.* Metaphora sumpta est ab humano sinu, quo solent excipi, condi et foveri, pueruli, quos parentes tenerè diligunt, præsertim gravior quid passi. *Non juxta Abraham,* inquit Chrysostomus in homiliâ, *sed in sinum Abrahamæ, ut illum palparet, ut illum refocillaret, ut illum quasi clementissimus pater teneret in sinu suo et refocillaret.* Justorum itaque spiritus, sinu Abrahamæ excipi dicuntur, ubi absconditi quiescant, tanquam fracti hujus mundi laboribus, et refocillantur, ærumnis exanimati; denique quemadmodum in patris veluti sinum filii conveniunt, dum vesperi ab operis diurnis domi congregantur, ita justii omnes à morte, perfecto vitæ curriculo et penso operis, colligi in sinum communis patris Abrahamæ dicebantur. Sic enim, Christi ætate, vulgò vocatus fuisse videtur locus iste, in quem spiritus justorum à morte recipiebantur, sinus Abrahamæ; quemadmodum è diverso, locus spirituum impiorum, gehenna, Matth. 5, v. 22. Sed cur sinus Abrahamæ potius quam Adæ, aut alterius eorum justorum, qui longè ante Abraham in hunc locum descenderant? Adam sacris Litteris non est notus nisi ut peccator et legis transgressor; unde Paulus eum Christo opponit, Rom. 5, v. 14; 1 Cor. 15, v. 47: Abraham autem primus fuit quem Deus sibi à gentibus segregavit, qui credidit Deo et reputatum est ei ad justitiam, Genes. 15, v. 6; denique cui promissiones sunt factæ; unde cum Judæi ad eum genus suum referre, et eo tanquam primo parente gloriari solerent, non mirum si dixerint, post mortem, in ejus sinum colligi, qui fidem justitiamque ejus imitati, promissionum ipsi factarum et æternæ vitæ participes fierent, Christo Domino probante. Nam quia apud ipsum Abraham æternæ vitæ promissio deposita fuerat, et omnibus in ipso æterna vita promissa, consequens

luculentur angelis, ut earum translationem in cælum impediunt. IN SINUM ABRAHÆ, ut ibi quiesceret, foveretur, refocillaretur, tanquam Abrahamæ communis omnium justorum patris filius. Metaphora enim videtur ab humano sinu sumpta, in quem filii tenerè dilecti recepti reconduuntur. Significatur itaque per *sinum Abrahamæ* remota quædam et secreta sedes quietis in societate Abraham, ut Ambros. hic, et August., lib. 4 de Animâ, cap. 16, et epist. 99, et aliis multis locis, ut ita simul quies et societas Abraham insinuetur, qui tanquam communis pater omnium credentium filios suos ibi colligat. Hunc sinum satis apertè tradit idem Augustinus in Psal. 85, et Greg., lib. 4 Moral., cap. 27, fuisse apud inferos limbum quem dicimus Patrum; nam distinguunt ab eo quendam infernum inferiorem, ubi sint animæ damnatorum. Porrò ex hoc loco manserunt illæ phrases apud Christianos, ut animæ justorum dicantur à morte deferri in sinum Abrahamæ, quamvis à Christi ascensione status rerum mutatus sit; nam, ut Cyril., lib. 12 in Joan., c. 30, ex quo Christus moriens dixit:

erat ut intelligeretur, in eum beatæ quietis locum concedere justos vitâ functos, in quo Abraham dederet, et ipsos tanquàm filios et ejusdem promissionis hæredes expectaret, ubi ipsis, ad ejus similitudinem, et in ipsius quasi domo, promissum præstaretur. Neque alienum à vero est, et satis id paulò post, v. 25, insinuat, Abraham hoc loco inter reliquos justos obtinuisse principatum, et quia super pauca in hoc sæculo fuerat fidelis, super multa in altero constitutum, Matth. 25, v. 21. Hic sinus Abrahæ in Symbolo apostolorum vocatur infernus, ubi dicitur Christus ad infernum seu inferos descendisse; quia subterraneus; distinctus tamen ab inferno inferiore, qui locus pœnarum est, auctore D. Augustino in illud Psalmi 85, v. 15, *Eruisti animam meam ex inferno inferiori*, ubi ait: *Non posset Abrahamum dives levatis oculis videre, nisi ille esset superius, hic inferius*. In quam sententiam scribit et D. Gregorius, lib. 4 Moralium, cap. 27: *Dives qui apud inferos torquetur, in sinu Abrahæ requiescere Lazarum contemplatur; qui profectò si adhuc in imis non essent, hos ille in tormentis positus non videret. Unde et idem Redemptor noster, pro nostræ culpæ debito occumbens, inferna penetrat, ut suos qui eï inhæserant, ad cælestia reducat*. Hæc Gregorius. Descendit enim Christus, quò eatenùs descenderant Abraham et justii omnes, non ut captivus, aut ut detineretur illic, quemadmodùm illi, sed ut victor, ut eos illo carcere liberaret, et secum in cælum transferret. Nam tametsi locus esset quietis, quod diximus, et salutis, carcer erat, comparatione cæli, qui absolutè beatitudinis locus est, quo ad Christi usque descensum Abraham et justii omnes excludebantur. In infernum ergo Abrahæ sinum Lazarus mendicus ab angelis portatus fuit, et quem dives tecto suo non fuerat dignatus, Deus hoc honore dignatus est, ut Abrahæ et sanctorum omnium consortio adjungeret. Hic illustre documentum proponitur, ne Deo maledictos putemus, qui per continuos languores, vitam ærumnis referant ægrè trahunt; videmus enim quàm pretiosa anima in quàm fædo ac putrido corpore latuerit, quæ ab angelis in beatam vitam delata sit. Sed quonam merito? an eo solo quòd hâc in vitâ pauper Lazarus fuerit? non, sed tectè significatur, ita fuisse pauperem ac miserum, ut timuerit Deum, ut paupertatem et ærumnas æquanimitè tulerit, tanquàm profectas à Dei manu, nemini convicium dixerit aut malè precatus fuerit, nec diviti ipsi; non obmurmuraverit, non Providentiam Dei accusaverit, sed patientiâ probatus, opus perfectum consummaverit, adnotantibus Chrysostomo et Theophylacto, quorum iste adjungit: *Nam si obmurmurator fuisset et blasphemus, neutiquàm tantum honorem fuisset consecutus, et angelorum comitatu stipatus*.

MORTUUS EST AUTEM, tandem, ET, seu etiam. Mors, di-

Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, certam spem et fidem habemus, quòd à morte ad Deum Patrem transituri sumus. MORTUUS AUTEM EST ET DIVES, ET SEPULTUS IN INFERNO, id est, ita corpus terræ man-

vitibus et pauperibus, utrisque communis est, sed si mortalis vita dispar, et conditio rerum à morte dispar.

DIVES, nihil adjutus divitiis ut mortem evaderet.

ET SEPULTUS EST. Ad cumulum honorum hujus vitæ mortalis, accessit ei supremus honor sepulturæ, quòd magnificâ funeris cum pompâ sepultus fuerit. Nulla est mentio sepulturæ Lazari, quia vel non fuit sepulturæ traditum corpus ejus, vel contemptim et sine honore abjectum in foveam; at divitis cadaver, aromatibus et pretiosis unguentis conditum, magnâ virorum honoratorum comitante catervâ, elatum est in marmoreum monumentum. Hoc multi post Euthymium adnotant. Cæterùm præclara est D. Augustini sententia 89, inter eas quas Prosper collegit: *Sicut peccatoribus nihil prosunt exsequiæ sumptuosæ; ita nihil nocent, aut viles, aut nullæ sanctorum pauperum sepulturæ*.

IN INFERNO. Hanc particulam Græci et Syrii libri sequentibus jungunt, id quod et veterum multi sequuntur; sed Latinis libris, qui conjungunt cum *sepultus est*, sententia est plenior, quâ sinui Abrahæ opponitur infernus, et huic portari ab angelis in sinum Abrahæ, istud *sepeliri in inferno*. Quanquàm autem et sinus Abrahæ infernus sit, quod diximus, eo tamen inferno, cujus hic est mentio, longè superior est, prout et ille quietis, hic pœnarum est locus, quem Job describit *terram tenebrosam et opertam mortis caligine, terram miseræ et tenebrarum, ubi umbra mortis et nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat*, Job. 10, v. 21, 22. Porrò quòd dives hic dicitur sepultus in inferno, intelligo quòd ita sepultum sit ejus corpus in terrâ, ut anima in inferno, quòd ita cadaver illius ab hominibus terrâ conditum sit, ut anima à dæmonibus in profundum inferni præcipitata, ubi pœnæ gravissimæ. Ex opposito enim Lazari, intelligendum relinquitur, quòd dives per angelos malos detrusus in tartara sit. Huic sensui favet Theophylactus, cùm ait: *Dicendo quòd sepultus sit, insinuat obiter Dominus, quòd et anima ejus locum infimum et caliginosum sortita fuerit*. Magna rerum commutatio, mors uni finis malorum, principium bonorum est; alteri contra, finis bonorum, principium malorum; ut non ex hujus seculi rebus, de hominis sive felicitate sive miserâ judicare debeamus. Sed quam ob causam dives inferno addictus fuit? Dat intelligendum Christus quòd ob abusum quidem divitiarum quas expendisset in luxum et voluptates, non servatâ temperantiâ in vestitu et victu, sed præcipuè ob inhumanam crudelitatem, quòd hominem pauperem et ægrotum, adeòque miserabilem ut ferreum pectus ad commiserationem movere posset, cujus tot erant ora quot ulcera, quotidie ante oculos suos positum, non adjuverit, neglexerit, contempserit. Nam hæc opposita membra Christus inter se contexit, quòd cùm dives crapulæ pompisque quotidie deditus, tanquàm inexplebilis gurgis, ingentes facultates voraret, Lazari miserâ et inopiâ non

datum, ut anima per angelos malos in infernum demersa fuerit in pœnas: nam sepultura ista inferni pœnarum profunditatem significat, ut August., lib. 2 Quæst. evang., q. 88.

tangeretur, sed fame, frigore, et ulcerum foetore, tabescere eum, sciens volensque sineret. Quòd si erga calamitosum humanus fuisset ac benignus, facile illi Deus intemperantiæ vitium condonasset, et Lazarus eum secum in sinum Abraham, consequenterque in regnum cœlorum, attraxisset; sed latum iudicium sine misericordiâ in eum est, qui non fecerat misericordiam, Jac. 2, v. 15. Dices aliorum fortè pauperum fuisse misertum. At res ipsa declarat quòd nec alterius cuiusquam misertus fuerit. *Etenim si illum perpetuò in vestibulo prostratum, inquit Chrysostomus, concione primâ, quem quotidie semel atque iterum et sapius videre cogebatur, foràs prodiens ac domum rediens, non est commiseratus; erga quem casu obviatorum flexus est unquam misericordiâ? Ostendit ergo Christus, qualis eos conditio maneat, qui neglectâ pauperum curâ, se deliciis ingurgitant, et carnis curam agunt in desideriis, Rom. 15, v. 14.*

VERS. 23. — *ELEVANS AUTEM.* Erat enim dives deorsum, Abraham sursum, ille in inferno inferiore, Abraham in superiore. Græcè est *et in inferno elevans*; hæc est enim, quam modò diximus, distinctio Græcorum et Syricorum codicum, jungentium τὸ, in inferno, sequentibus, quantumvis sequatur id quod æquipollet, cum esset in tormentis. *Infernum enim dicit locum supplicii, quod ait Euthymius: qui ἄδης vocatur, tanquam αἰδης, quòd lucis sit expers.*

OCULOS SUOS. Hactenus locutus de divite et Lazaro, ut hominibus constantibus animâ et corpore, pergat de eis ita loqui, synecdochicè tamen, solam intelligens animam, cui membra attribuit, tanquam esset corporea, oculos, linguam, manus, describens res spirituales, sub figuris accommodis ad sensum nostrum. Nam quamvis historiam narret, tamen futuræ vitæ statum, non spiritualiter, quo nunc modo existit, sed corporaliter, pro sensûs nostri modulo repræsentat, quòd non facillè aliter eum cognoscere queamus. Quod ergo dicit, *elevans oculos*, id est, considerans altiora, mentis oculos seu intellectum in ea quæ supra se erant dirigens.

CUM ESSET IN TORMENTIS, cogentibus tormentis gravibus ac compluribus; ea enim fecerunt, ut Lazari

VERS. 23. — *ELEVANS AUTEM OCULOS SUOS.* Isti oculi, et lingua divitis, et Lazari conspectus, totaque rei velut corporalis descriptio multos in errorem duxit: Greg. Nyssenus omnia spiritualiter intelligenda putavit; Tertullianus animam etiam esse corpoream. Sed observandum Christum, quia de divite et Lazaro tanquam hominibus loqui cœperat, de iisdem post mortem similiter loqui peregere, synecdochicè personis tribuens velut corporea membra adhuc habentibus, id quod in solâ animâ agebatur. Atque ita futuræ vitæ statum repræsentat corporaliter, accommodatè ad captum nostrum, quemadmodum subinde etiam Deo corporea membra tribui solent. Quis enim rudiorum facillè intelligeret, eos sine oculis vidisse, sine linguâ locutos, sine corpore cruciatos? Itaque elevasse oculos dicitur, quia considerationem in ea quæ supra se erant, coniecit. *CUM ESSET IN TORMENTIS,* diversa enim tormentorum genera sunt, *VIDIT ABRAHAM A LONGE,* in loco altè supra se posito, ut v. 26. Quibus verbis Tertull. colligit, 4 contra Marcionem, c. 24,

meminisset, et apud se cogitaret, quoniam modo cum illo ageretur, qui dudum vitam adè miseram in terrâ egerat, postquam secum ita in deterius vices mutata essent. Tormenta apud inferos plura sunt, alia damni, alia sensus, et utraque varia ac multiplicia. *VIDIT,* id est, cognovit, Deo revelante.

ABRAHAM, suum cæterorumque omnium Judæorum naturâ patrem.

A LONGE, in loco altè supra se posito (erat enim chaos magnum intermedium, quod sequitur versu 26), scilicet quietè beatèque agentem.

LAZARUM illum mendicum, quem in vitâ impiè spreverat.

IN SINU EJUS; Græcè, in sinibus ejus, scilicet Abraham, tanquam complexum utroque extremo mollissimi sinûs sanctissimi patris, id est, eodem quo Abraham loco, ejusdem cum eo quietis felicitatisque participem. Id cognovit, *ut non tantum naturâ suppliciorum, verum etiam comparatione honoris illius, intolerabiliorem haberet cruciatum, inquit Chrysostomus, concione primâ. Quemadmodum enim, quod scribit Euthymius, Lazaro, cum in tot malis positus esset, calamitatum erat augmentum intueri divitem in tot bonis; ita nunc diviti in tantis degenti miseris, additio suppliciorum est, videre Lazarum in tantis bonis.*

VERS. 24. — *ET,* pro tunc, *CLAMANS,* miserabili voce, quantum non clamor fuerit, sed mentis locutio atque affectio. Nam quia dixerat Lazarum longè visum, consequenter clamasse divitem dixit, quo vehementiam desiderii significaret, quam tormentorum gravitas efficeret. Hic impletur illud Isaïæ 65, v. 14: *Ecce servi mei laudabunt præ exultatione cordis; et vos clamabitis præ dolore cordis, et præ contritione spiritûs ululabitis.*

PATER, ut in hæc vitâ, cum cæteris Judæis, gloriatus fuerat patre Abraham; ita patrem etiamnum appellando, sperat eum ad misericordiam flectere, et benevolum sibi reddere, non gentilem, aut alienum se esse significans.

ABRAHAM. Proprio nomine appellat, ut ostendat sibi cognitum. Abraham autem rogat potiùs quam alium, non tantum ut patrem de quo confideret, verum etiam ut principem et rectorem ejus loci, in

sinu Abraham ab inferis discerni. Nam nec elevasset dives oculos, et quidem de longinquo, nisi in superiora perimmensam distantiam sublimitatis et profunditatis. Ut enim in domo Patris, ita et in inferno mansiones multæ sunt, sublimitate et profunditate distinctæ. Et *LAZARUM IN SINU EJUS,* ejusdem cum eo participem quietis atque felicitatis.

VERS. 24. — *ET IPSE CLAMANS,* per quod vehementia desiderii exprimitur et loci longinquitas: *PATER ABRAHAM,* quia ex ipso secundum carnem natus erat, quod jure naturæ ad commiserationem movendam valet. Quamvis autem damnati non invocent sanctos ex pietate, nihil tamen vetat eos invocare impulsu naturæ, summis viribus afflictionem fugitantis. *MISERERE MEI;* prius enim vult excitare in patre commiserationis motum, ut inde ulterius sequatur sui subventio. Itaque *MITTE* (quia videbat Abraham istius loci qui sinus ejus dicitur, esse dominum, quem venire non deceret) *LAZARUM,* eò quòd illum in eo loco videret, Deo, quos vult, damnatis manifestante; et

quo Lazarus agebat, qui cæteris illic imperaret.

MISERERE MEI. Vox pauperis mendicantis: Lazarus in alterâ vitâ mendicaverat, dives in istâ.

LAZARUM. Rogat mitti Lazarum, quia alium in illo sanctorum spirituum loco non noverat. Persuasus est autem Lazarum, cujus perspectam habebat longanimitatem, non gravatè id facturum: nam quanquàm ipse nihil unquàm beneficii in Lazarum contulisset, Lazarum tamen, injuriæ immemorem, à beneficentiâ non fore alienum, præsertim patre Abraham jubente.

UT REFRIGERET, ut unâ guttâ aquæ, quæ hæret extremo digito, refrigeret LINGUAM MEAM, in quâ omnium maximè affligor, id est, ut vel modicum mihi cruciatuum levamen suo ministerio afferat.

CRUCIOR, indicibilibus et omnia superantibus tormentis, præsertim verò ardentissimâ siti.

IN HAC FLAMMA, in quâ medius sum constitutus. Solent qui igne cruciantur, gravissimâ inprimis siti torqueri, quam meritò hic passus est, ut qui linguâ maximè peccaverat, epulando nimirum quotidie splendide, quod dictum est v. 19, linguâ maximè affligeretur. Nam per quæ peccat quis, per hæc et torquetur, ait Sapiens cap. 11, v. 17. Exprimitur hic itaque affectus, summum ardorem sitimque patientis; quid enim petat hujusmodi, nisi aquam, quâ ignis sitisque extinguitur? quanquàm non prorsus extingui precatur, aut ipse ex inferno liberari; desperat enim id obtinere se posse, et serò è numero filiorum Abraham abdicatum se sentit; sed modicam duntaxat refrigerationem flagitat. Cæterum cum de animâ hic sermo sit, quæ linguâ corporeâ caret, intelligendum est, tali pœnâ affectam fuisse hujus animam, qualem sensisset, si corpore mortali igni tradito, lingua sitim passa fuisset (affligitur enim anima imaginibus rerum à corpore tractis), hujusque pœnæ parvulam mitigationem petiisse, et modicam remissionem levamenque tormentorum. Verum enim verò non necesse est flammam metaphoricè intelligere, quemadmodum linguam; flamma enim ignisque corporeus, quatenus instrumentum est divinæ justitiæ, ut agit in spiritus dæmoniacos, Matth. 23, v. 41; ita et in humanos à corpore separatos, id quod Gregorius, lib. 4 Dialogorum, cap. 28 et 29, latè docet. « Jam itaque supplex dives factus est pauperi, » ait Chrysostomus, « rebus brevi commutatis, et qui Lazarus, cum proximus

cesset, præteribat, nunc procul absentem invocat. » Qui vulnerato pauperi mensæ suæ vel minima dare noluit, in inferno positus usque ad minima quærenda pervenit, » habet Gregorius in homiliâ 40. Lazarus divitis auxilio eguerat, nunc dives eget Lazari: sed qui Lazarus negaverat micæ mensæ suæ, ei jam guttâ aquæ per Lazarum exhibenda negatur, quemadmodum sequitur.

VERS. 25. — ET DIXIT. Hujusmodi responsum sensit reddi animo suo tanquàm ab Abraham. Nec enim fuit inter illos vocale colloquium.

FILI. Non dixit, inhumane, crudelis, perditissime, tot mala huic homini irrogasti, et adhuc amicitiam ejus, adhuc misericordiam, adhuc commiserationem ambis? non erubescis, non verecundaris diu hæc petis? Verba sunt Titî. Nihil impropert, non insultat, sed vocatus pater, mansuetè respondet, fili, agnoscens naturâ filium esse ut cæteros Judæos, non tamen benefaciendi affectu, sed causâ pungendi conscientiam ejus, qui non se gesserit ut deceret Abrahæ filium. Abraham ab hospitalitate et eleemosynâ commendatus fuerat, Gen. 18, v. 1 et 2; à quâ iste se alienissimum in personâ Lazari declaraverat.

RECORDARE. Spiritus justorum à corpore separati, etiam qui apud inferos in tormentis agunt, recordantur rerum in vitâ mortali à se gestarum, per species intelligibiles à rebus acceptas, quas retinuerunt. Sanè enim, si non recordarentur peccatorum à se admissorum, nec torquerentur verme conscientiæ, aut ut justum est punirentur. Ad pœnam suam ei et cognitio servatur et memoria, ait Gregorius, homiliâ 40: cognoscit enim Lazarum quem despicit; fratrum quoque suorum meminit quos reliquit.

RECEPISTI, accepisti; additur Græcè pronomen tu, emphaticè.

BONA, sanitatem, divitias, honores, cæteraque hujusmodi. Et hic Græcè ac Syriacè additur pronomen tua; bona tua, non tam verè quàm opinione tuâ bona, quæ tu sola bona esse censebas, sola magnificisti et quæxivisti, in his collocans felicitatem tuam atque his contentus. Hæc accepisti, his liberè prosperè frui-tus es, temporariis voluptatibus ventrem animumque pavisti, partem portionemque quam elegeras consecutus fuisti. Non absimilis est hic locus illi de Pharisæis: Receperunt mercedem, partem, portionem suam

potest agere, ut latè S. Greg., 4 Dialogorum, c. 28 et 29.

VERS. 25. — ET DIXIT ILLI ABRAHAM, quia animo suo tale responsum divinitus reddi sensit: FILI, sedatè scilicet et cum tranquillitate etiam damnato respondet, instar illius qui cum tranquillitate judicat; nec humanitatis vocabulum, quod ei ratione originis competebat, ulla negat inclementia ut observant Græci. RECORDARE: ex quo patet contra oblivia, quæ animabus transmigrantibus quidam tribuebant, animas posse recordari et actorum et personarum, nempe ad pœnam suam, ut Greg., hom. 40. QUIA RECEPISTI BONA IN VITA TUA, sanitatem, divitias, honores, epulas; ET LAZARUS SIMILITER MALA, morbos et paupertatem. Ex quo colligas cum Irenæo, Abraham scire quid hic agatur; sive hoc noverit, Lazaro narrante, ut August., lib. de Cuiâ pro mortuis, c. 14.

INTINGAT EXTREMUM DIGITI SUI IN AQUAM, id est, ut vel guttulam aquæ tribuat. Opponitur enim guttâ micæ, ut notatur apud August., serm. 227 de Tempore: ET REFRIGERET LINGUAM MEAM; in quâ plus cruciabat, quia plus linguâ et ore peccaverat, ut Cyprian., epist. 53. Per quæ enim quis peccat, per hæc et torquetur. Porrò cum hic de animâ sermo sit, à corpore per mortem separatâ, quæ linguâ corporeâ caret, intelligendum superest linguam sumi metaphoricè, talique pœnâ affectam fuisse animam, qualem sensisset, si corpore igni tradito sitim passa fuisset. Quandocumque enim anima igne materiali affligi sensibilibiter potest, verisimile est pœnis quoque similibus, quibus affliguntur hic sensus, affligi posse, ut propterea non sit necesse, etiam flammam intelligere metaphoricè cum dicit, QUIA CRUCIOR IN HAC FLAMMA; ignis enim tanquàm instrumentum divinæ justitiæ in spiritum

quam ambiverant, Matth. 6, v. 2, 5. D. Augustinus, lib. 2 Quæstionum evang., cap. 38 : *Cum ei dicitur recepisti bona in vitâ tuâ, illud tangitur, inquit, quia felicitatem dilexit seculi, nec aliam vitam præter istam, in quâ superbus tumebat, adamavit.*

IN VITÂ TUA, mortali. Unde hoc cognoverat Abraham ? respondet Augustinus, libri de Corâ pro mortuis cap. 14 : *Potuit id Lazaro indicante cognoscere ; adam ego, vel Deo revelante.*

SIMILITER, æquè accepit, idque eodem tempore. Similitudo est in tempore et in accipiendo, dissimilitudo autem est in modo accipiendi, adeoque contrarietas in rebus acceptis. Eodem vitæ vestræ tempore, quo tibi benè et suaviter erat, cum Lazaro miserè et laboriosè agebatur.

MALA, adversa, morbos videlicet, pauperiem, contemptum, cæteraque hujusmodi, quæ tibi tuique similibus extrema mala censebantur, et miseri atque infelices qui illis subjicerentur. *Non quòd Lazarus ea mala putaverit, inquit Thomas in Catenâ, sed ex censurâ divitis hoc dicebat, qui inopiam et famem et duram ægritudinem æstimabat mala.* Hæc acceperat in vitâ Lazarus, id est, toleraverat, pertulerat, æquanimiternempe, tanquàm è manu Dei missa, cum spe meliorum à Deo aliquando retribuendorum.

NUNC AUTEM, post vitam mortalem, in altero seculo, mutatis vicibus.

HIC, Lazarus, CONSOLATUR, consolationem accipit, solatio afficitur, multis bonis fruitur, liber ab omni malo, aggregatus sanctis Dei, securus æternæ beatitudinis. Nondùm quidem fruitur æternis illis bonis, quæ præparavit Deus diligentibus se ; sed tamen in lætâ eorum expectatione acquiescit, quæ sola sunt vera ac solida bona.

CRUCIARIS, spoliatus omni bono, affligeris malis, quæ non metueras, quæ nihili feceras, tanquàm non eventura, cùm sola timenda fuissent, ut æterna mala. Pro superbis ædibus habes tartarum, pro variis deliciis, multiplicia tormenta, pro jocis et cantionibus perennem ejulatum ; q. d. : *Æquum id est, divina justitia id exigit. Cùm ad immortalem vitam creatus esses, et lex Dei sursùm te ad meditando et quærendam cœlestem vitam attolleret ; tu sorte tam præclarâ neglectâ, prætulisti caduca bona æternis ; habuisti quæ elegisti ; illis jam præteritis, æquum est ut stultitiæ des pœnas, ac proinde hæc jam malâ sorte contentus, nihil levaminis aut solaminis à quoquam expectes.*

sive Deo potiùs revelante, sicut jam sanctis, ad conspectum Dei perductis, contingit. Unde Greg. : *Quid non vident, ubi omnia videntem vident ? Cui consentanea docent Bernardus, serm. 77 in Cantica ; Basil., de Virginit., et Ambr., de Viduis, qui Martyres speculatores vitæ actuumque nostrorum nominat.* NUNC AUTEM, mutatis rerum vicibus, sicut æquitas postulat, HIC CONSOLATUR, id est, solatio afficitur, TU VERO CRUCIARIS. His ergo verbis justitiæ, et rectissimi ordinis intuitu monet eum æquanimitatis, quamvis eâ non esset usus.

VERS. 26. — ET IN HIS OMNIBUS, id est, super hæc omnia, ut Græcè. Accedit etiam hoc, quòd scilicet præter æquitatem istius jam dictæ vicissitudinis, rem

Hæc doctrina consentanea est illi quam legimus supra 6, v. 20 et 24 : *Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram, etc.* Exigit enim justitia divina ut qui bonis hujus vitæ mortalis ita fruii fuerint, ut æternæ vitæ bona non desiderârint, contenti præsentibus, in altero seculo æternis malis affligantur, et cruciatibus puniantur, absque ullâ remissionis aut mitigationis spe. Contra verò, ut qui in vitâ mortali adversitates à Deo immissas patienter tulerint, in altero seculo præteritorum malorum solamen accipiant, æternùm beatam vitam.

VERS. 26. — IN HIS OMNIBUS, Græcè, *ad seu super hæc omnia*, scilicet illud etiam accedit. Præterquàm quòd Dei justitia non permittat, ut per Lazarum levamen aliquod cruciatuum tibi præstetur, etiam impossibile est id fieri, ut maximè vellemus.

INTER NOS justos atque electos, ET VOS, impios ac reprobos, Dei sententiâ hujusmodi utrinque declaratos.

CHAOS. Chaos propriè significat rerum confusio-nem ; sed interpretes acceperunt pro vasto inani seu vacuo, quod Græcè dicitur *chasma*, id est, hiatus, vorago.

MAGNUM, ingens immensum. Immensus nunc hiatus seu intervallum est, inter supremum cœlum sedem beatorum, et centrum terræ carcerem reproborum ; sed et ingens fuit, dùm in ipsis terræ visceribus utrique agerent.

FIRMATUM EST, constitutum est firme Dei decreto, et constanti virtute stabilitum, nunquàm auferendum.

QUI VOLUNT, id est, qui velint, si qui velint, si qui vel maxime velint ; nec enim facilè aliquid id velint, ad hoc præsertim ut reprobos juvent aut cum eis agant.

NEQUE INDE ; Græcè, *neque qui illic* ; scilicet sunt, id est, apud vos.

HUC, Græcè ad nos.

TRANSMEARE, trajicere, transire, scilicet possint ; vel aliqui possint. Impervius est utrisque ad alteros transitus ; incommutabili Dei sententiâ sua quibusque sedes designata ac distincta est, ita ut nequeamus ultrò citròque commeare. Non solum distantia magna, sed etiam impermeabilis significatur et æterna reproborum à piis separatio. Euthymius : *Hiatum magnum dicit firmissimum Dei præceptum, tanquàm ad modum hiatus prohibens eorum et illorum commixtionem.* Titus : *Indicat discrimen quod inter justos et peccatores*

petis impossibilem, quia INTER NOS ET VOS CHAOS MAGNUM ; Græcè, hiatus magnus, seu ingens inane spatium (nam chaos propriè significat rerum confusio-nem) FIRMATUM EST, seu constitutum divino decreto. Quo significatur partim vera loci distantia, quæ est inter locum damnatorum et salvatorum, partim et maximè impervium esse ab utrisque transitum, et impermutabilem statum, propter incommutabilitatem divinæ sententiæ, prout notant August., quæst. 38. Titus et Euthymius ; et hoc explicat id quod sequitur : *UT HI, QUI VOLUNT, id est, qui quàm maximè velint, HINC TRANSIRE AD VOS, NON POSSINT, maximè ad afferendum solatium. Hoc itaque desperato, ait :*

intercedit; ut enim oppositæ sunt illorum voluntates et studia, ita impermutabilis quoque eorumdem est status. Denique inter Latinos D. Augustinus, lib. 2 Quæst. evang., cap. 38: *Significat, receptis in carcere, per incommutabilitatem divinæ sententiæ, nullum auxilium misericordiæ posse præberi à justis, etiamsi velint illud præbere.* Frustra ergo à damnatis beatorum subsidia implorantur, quibus commune inter se nihil esse potest. Notatur his verbis perpetuitas in futuræ vitæ statu, ac si dictum esset, fines qui reprobos ab electis discernunt, nunquàm posse perfringi, ac proinde nullum reprobis beatorum operâ refrigerium accidere unquàm posse.

VERS. 27. — ET AIT, apud se, in animo suo. Declaratur divitis desiderium: non enim voce dicebat, sed corde optabat: Deo autem revelante fiebat, ut se mutuo dives et Abraham intelligerint. Vide supra, v. 25. Repulsam ergo passus, ne impetraret mitigationem cruciatuum quos patiebatur, pergit rogare ne saltem augeantur cruciatus sui.

ERGO, si ad me Lazarus mitti non potest.

EUM, Lazarum, resumpto corpore.

IN DOMUM, ad familiam. Nec enim inter vos et mortales hujusmodi chaos firmatum est, quo vos prohibeamini ad mortales transire, aut mortales ad vos.

VERS. 28. — HABEO, reliqui superstites.

QUINQUE, vel præcisè quinque, vel certè multos, ut sit numerus certus pro incerto, quemadmodum Isaia 19, v. 18. Quo autem major numerus, eo majore curâ Abraham tangi, et facilius persuaderi posse videbatur.

FRATRES. Ad cumulum temporariæ felicitatis, fecerat, quòd fultus esset quinque dilectis fratribus, non minoribus quàm ipse divitiis, deliciis, pompisque florentibus. QUINQUE FRATRES ergo, deliciis et voluptatibus carnis indulgentes, meo more, neglectâ pauperum curâ, ac proinde omnes periclitantes eadem causâ, quâ ego in hanc miseriarum extremam sortem deveni.

UT TESTETUR ILLIS, mitte, inquam, ut testetur illis. Syrus addit verbum *nizal*, eat seu proficiscatur, *ut testetur illis*, tanquàm oculatus eorum quæ hic geruntur testis, testimonium perhibeat eis de mei condemnatione et cruciatuum quos patior gravitate. Vel *testetur illis*, id est, contestetur illos, docendo admoneat ut pœnitentiam agentes caveant.

NE ET IPSI, ut ego, si pergant meis vestigiis ingredi.

TORMENTORUM, tormenti, cruciatûs, in hujus calamitatis consortium. Orat, non pro fratrum salute, quâ non tangitur reprobis, quamvis eam obtendat, sed

VERS. 27. — ROGO ERGO TE, PATER, quandoquidem tale chasma non sit firmatum inter vos et eos qui in mundo degunt.

VERS. 28. — UT MITTAS EUM IN DOMUM PATRIS, etc., UT TESTETUR ILLIS, tanquàm testis oculatus eorum quæ hic geruntur. Hanc divitis precationem S. Greg., 4 Dialog., cap. 22, amore sui extortam esse docet, ne videlicet sibi tormenta ex iis auferentur, quos exemplo suo ad eandem vitæ dissolutionem et immiseriordiam provocaverat: August. verò, epistolâ 125, fraterno amoris eam ascribit: nam sicut non exuunt amorem sui, ita neque fortè consanguineorum. Alii

pro se, ne tormenta ipsius, ex consortio fratrum, quos malè educaverat, quibusque prava exempla reliquerat, augeantur; ne si similiter actâ vitâ venirent in eundem locum, ex hujusmodi societate cresceret misero mali sensus. *Serus dives iste magister esse incipit*, inquit Ambrosius, *cùm jam nec discendi tempus habeat nec docendi.*

VERS. 29. — AIT ILLI, ut supra, v. 25 et 27. Ita intus responsum est diviti, ac si inter se colloquerentur ipse et Abraham.

HABENT. Nihil necesse est Lazarum hâc gratiâ avocari à quiete suâ, et ad vitam mortalem redire: *habent fratres tui*, ut cæteri Judæi, doctores et admonitores suos, quos Deus illis providit, qui majorem longè quàm tu illorum curam gerit. Sic Chrysostomus concione quartâ et posteriores Græci.

MOYSEN ET PROPHETAS, qui docent et contestantur æquè omnes. Moysen et prophetas, intelligit libros Moysis et prophetarum, id est, Scripturam divinitus inspiratam. Hanc enim, in Moysen, seu legem et prophetas, pro eo tempore dividit. *Habent*, inquit, illos, non quòd libros seu codices eorum domi apud se haberent; id enim tunc rarum erat; sed quòd publicè ipsis proponerentur, et per omne sabbatum in synagogis eorum legerentur.

AUDIANT ILLOS; diligenter, quid dicant, doceant, moneant. Id si fecerint, sufficienter præmonebuntur, ne in eundem tecum veniant tormentorum locum. Quòd si etiam ita audiant, ut credant et obediant eis, ac monita eorum sequantur, certo certius ab eo loco præservabuntur. Docent enim sufficienter lex et prophetæ, quomodò vita instituenda sit, ut ne quis incurrat in iram Dei, et ut evitet pœnas ac maledictiones quas impiis Deus minatur. Sed si id sufficienter docebant veteris Testamenti libri, quid opus fuit aliis novi Testamenti? sufficiebant veteres libri illius temporis hominibus, ut vitarent locum illum tormentorum: addidit Deus novos libros, quibus non aliud, sed idem pleniùs et clariùs docerentur ii quos volebat non solum vitare locum illum tormentorum, sed etiam ad majorem fidei vitæque perfectionem adducere. Quare et de loco illo tormentorum æterno, et de altero præmiorum æterno loco, iisque quæ ad utrumque locum ducant, longè et pleniùs et clariùs loquuntur novi Testamenti libri, quàm veteris. Vult ergo Abraham, vivos sacræ Scripturæ doctrinâ ita contentos esse, ut nolint à mortuis, quid in alterâ vitâ geratur, audire, ad hoc ut vitam emendent.

VERS. 30. — NON, scilicet audient illos, ita ut obminùs probabiliter ex invidiâ profectam docent; ex quâ quamvis mallet neminem liberari, si tamen aliqui liberandi sunt, suos mallet quàm alienos liberari. Respondet Abraham:

VERS. 29. — HABENT MOYSEN ET PROPHETAS, id est, scripta Moysis et prophetarum, quæ in eorum synagogis per omne sabbatum leguntur, ac de tormentis inferorum, et vitâ rectè instituendâ et agendâ pœnitentiâ accuratè docent; AUDIANT ILLOS, id est, credant et obediant eis; et non erit opus ex mortuis audire quid hic geratur.

VERS. 30. — AT ILLE DIXIT: NON. Quod referri po-

diant, et evadant hunc locum, sat scio; non enim moventur monitis sacrorum Librorum, quæ quotidie insonantia auribus eorum, apud ipsos viluerunt.

EX MORTUIS, justorum mortuorum, quem noverint in vitâ, et sciant mortuum fuisse, qualis Lazarus.

IERIT, resurrexerit et ierit ad eos, declarans se ideò à morte resurrexisse, jubente Deo, ut certiores eos faciat eorum quæ apud inferos geruntur, signanter quos ego hic cruciatus sustineam, ob vitam voluptuosè traductam. Æstimat dives fratres suos, partim ex memoriâ rerum circa ipsos præteritarum, partim ex seipso: ipse enim, dum in vivis ageret, non movebatur exhortationibus ex Mose aut prophetis desumptis; nec credebatur talia supplicia reservari amatoribus mundi, qualia nunc experiebatur, sed dicebat apud se quod illi Sap. 2, v. 1 et 6: « Exiguum et cum tædiò est tempus vitæ nostræ, et non est refrigerium in fine hominis, et non est cui agnitus sit reversus ab inferis, etc.; venite ergo et fruamur bonis, » etc. « Sicut ipse fuerat affectus, » inquit Chrysostomus, « sic opinionem habet et de fratribus suis; » id quod clariùs Titus declarans scribit: « Cur dives isthæc dicit? quia ipse propheta nullo prorsus fructu audiverat. Quæ enim ab illis prodita exstabant, ea propalam contempserat, fabularumque loco habuerat. Ex quâ re conjecturam faciebat, suos quoque fratres ita comparatos esse. Volebat enim ita dicere: « Illi nunc ratiocinantur ut quondam ego; nempe quis inde aliquando rediit? quis ea quæ apud inferos sunt enarravit? Ea propter si quis ex mortuorum grege ad illos accederet, non denegarent illi fidem, verùm dictis illius studiosè intenderent. » Hactenus Titus.

POENITENTIAM AGENT; antea vitam detestati emendabunt; moti scilicet miraculo hominis ex morte redivivi, sibi que ante mortem noti. Non enim poterunt non credere narranti ea quæ viderit, et nomi-

test vel ad primam partem sententiæ superioris, vel ad secundam: si ad primam, supplendum est, non est satis, quòd habeant Moysen et prophetas; si ad secundam, tunc supple, non audient eos; quòd ipse partim ex perspicuis eorum moribus, partim ex seipso conjiciebat, qui prædicationi Moysis et prophetarum non crederat. SED SI QUIS EX MORTUIS IERIT AD EOS, Lazarus videlicet, quem antè noverant, tunc rei novitate, vel timore, vel horrore stimulati, POENITENTIAM AGENT.

VERS. 31. — AIT AUTEM ILLI: SI MOYSEN ET PROPHETAS, quorum est sacrosancta auctoritas, et fides divinitus confirmata, NON AUDIUNT, monitis eorum

CAPUT XVII.

1. Et ait ad discipulos suos: Impossibile est ut non veniant scandala: væ autem illi per quem veniunt.

2. Utilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum ejus, et projiciatur in mare, quàm ut scandalizet unum de pusillis istis.

3. Attendite vobis: si peccaverit in te frater tuus, increpa illum; et si poenitentiam egerit, dimitte illi.

4. Et si septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens: Poenitet me, dimitte illi.

natim cruciatus meos, itaque converti à viis suis pessimis.

VERS. 31. — MOYSEN ET PROPHETAS, quorum est sacrosancta apud omnes auctoritas, et fides divinitus confirmata.

NON AUDIUNT, non obediunt, ita ut poenitentiam agant.

RESURREXERIT, et retulerit eis quid apud inferos agatur, quàm misera illic sit eorum conditio, qui hic voluptatibus et intemperantiæ incubuerint.

CREDENT, *πειθήσονται*, persuadebuntur, ita scilicet ut poenitentiam agant; dicent enim phantasma apparuisse, aut illusionem profectam à malo spiritu. Major ac certior est Scripturæ auctoritas, quàm cujusvis qui possit ex morte resurgere, quàm cujusvis qui sit oculatus testis. *Habemus enim firmiorem propheti-cum sermonem*, inquit Petrus, 2 Epist. 1, v. 19, *cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco*. Hujus certissimâ doctrinâ quicumque non docetur aut movetur, neque privatis miraculis, neque privatâ magistri alicujus, quanquàm è mortuis extantis, auctoritate, commovebitur, ut credat, et credendo obediat. Ratio id docet, argumento à majore ducto ad minus: docet et experientia. *Id enim verum esse declarârunt Judæi*, inquit Chrysostomus, concione quartâ, *in altero illo Lazaro, fratre Marthæ, cui tantum absit ut crediderint à morte citra controversiam excitato, ut è contrario novam mortem fuerint machinati*; Joan. 12, v. 10. Jam habes quæ Abraham diviti responderit. Quid ergo factum est? *Nihil postulatorum obtinuit*, ait Chrysostomus, conc. 4: *siquidem prior postulatio, talis erat, ut quod petebatur, fieri non posset, altera verò erat supervacua*. Omnium precum passus repulsam, manet in perpetuis tormentis: oportet enim impleri Scripturam: *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur*, Prov. 21, v. 13.

credendo et obediendo, NEQUE SI QUIS EX MORTUIS RESURREXERIT, qui narret, quid apud inferos agatur, CREDENT, tantum abest, ut acturi sint poenitentiam; dicent enim esse phantasma, esse illusionem diabolicam, et ita reditus Lazari offensivi potius erit quàm fructui. Quod duplici exemplo verissimum esse patuit, videlicet Lazari, fratris Magdalenæ, quem redivivum Judæi iterum interficere voluerunt; et ipsiusmet Christi, ejus resurrectionem Moyses et prophetæ prædicaverant, nec tamen ei crediderunt, ut notat Augustin., lib. 2 Quæst. evang., q. 38, apud quem vide totius historiæ sensum mysticum.

CHAPITRE XVII.

1. Jésus dit encore à ses disciples: Il n'est pas possible qu'il n'arrive des scandales; mais malheur à celui par qui ils arrivent.

2. Il vaudrait mieux pour lui qu'on lui mit au cou une meule de moulin, et qu'on le jetât dans la mer, que non pas qu'il fût un sujet de scandale à l'un de ces petits.

3. Prenez garde à vous: si votre frère pèche contre vous, prenez-le; et s'il se repent, pardonnez-lui.

4. Et s'il pèche contre vous sept fois le jour, et que sept fois le jour il revienne à vous, et vous dise: Je me repens, pardonnez-lui.

5. Et dixerunt apostoli Domino : Aduge nobis fidem.

6. Dixit autem Dominus : Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro : Eradicare, et transplantare in mare; et obediet vobis.

7. Quis autem vestrum habens servum arantem aut pascentem, qui regresso de agro, dicat illi : Statim transi, recumbe :

8. Et non dicat ei : Para quod coenam, et præcinge te, et ministra mihi, donec manducem et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes?

9. Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quæ ei imperaverat?

10. Non puto. Sic vos cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite : Servi inutiles sumus : quod debuimus facere, fecimus.

11. Et factum est, dum iret in Jerusalem, transibat per mediam Samariam et Galilæam.

12. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè;

13. Et levaverunt vocem, dicentes : Jesu præceptor, miserere nostri.

14. Quos ut vidit, dixit : Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt.

15. Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est, regressus est, cum magnâ voce magnificans Deum.

16. Et cecidit in faciem ante pedes ejus, gratias agens : et hic erat Samaritanus.

17. Respondens autem Jesus, dixit : Nonne decem mundati sunt? et novem ubi sunt?

18. Non est inventus qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.

19. Et ait illi : Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit.

20. Interrogatus autem à Pharisæis : Quando venit regnum Dei? respondens eis, dixit : Non venit regnum Dei cum observatione :

21. Neque dicent : Ecce hic, aut ecce illic : ecce enim regnum Dei intra vos est.

22. Et ait ad discipulos suos : Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii hominis, et non videbitis.

23. Et dicent vobis : Ecce hic, et ecce illic. Nolite ire, neque sectemini.

24. Nam sicut fulgur coruscans de sub cælo, in ea quæ sub cælo sunt, fulget; ita erit Filius hominis in die suâ.

25. Primum autem oportet illum multa pati, et reprobari à generatione hæc.

26. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit et in diebus Filii hominis.

27. Edebant et bibebant, uxores ducebant, et dabantur ad nuptias, usque in diem quâ intravit Noe in arcam; et venit diluvium, et perdidit omnes.

28. Similiter sicut factum est in diebus Lot : Edebant et bibebant, emebant et vendebant, plantabant et ædificabant :

5. Alors les apôtres dirent au Seigneur : Augmentez en nous la foi.

6. Le Seigneur leur dit : Si vous aviez de la foi comme un grain de sénevé, vous diriez à ce mûrier : Déracine-toi, et va te planter au milieu de la mer; et il vous obéirait.

7. Qui est celui d'entre vous qui, ayant un serviteur occupé à labourer, ou à paître les troupeaux, lui dise aussitôt qu'il est revenu des champs : Allez vous mettre à table?

8. Ne lui dira-t-il pas plutôt : Préparez-moi à souper; ceignez-vous, et me servez jusqu'à ce que j'aie bu et mangé; et après cela vous mangerez et vous boirez?

9. Et se tiendra-t-il obligé à ce serviteur d'avoir fait ce qu'il lui avait commandé?

10. Je ne le pense pas. Dites donc aussi, lorsque vous aurez fait tout ce qui vous est commandé : Nous sommes des serviteurs inutiles; nous avons fait ce que nous avons dû faire.

11. Un jour, comme il allait à Jérusalem, et qu'il passait par le milieu de la Samarie et de la Galilée,

12. Étant près d'entrer dans un village, dix lépreux vinrent au-devant de Jésus; et se tenant éloignés,

13. Ils élevèrent leur voix, et lui dirent : Jésus notre maître, ayez pitié de nous.

14. Lorsqu'il les eut aperçus, il leur dit : Allez vous montrer aux prêtres; mais comme ils y allaient, ils furent guéris.

15. L'un d'eux voyant qu'il était guéri, retourna sur ses pas, glorifiant Dieu à haute voix.

16. Et il vint se jeter aux pieds de Jésus le visage contre terre, pour lui rendre grâces; et celui-là était samaritain.

17. Alors Jésus dit : N'y en a-t-il pas dix qui ont été guéris? où sont donc les neuf autres?

18. Il ne s'en est point trouvé qui soit revenu, et qui ait rendu gloire à Dieu, sinon cet étranger.

19. Puis il lui dit : Levez-vous, allez, votre foi vous a sauvé.

20. Des Pharisiens lui demandaient un jour quand viendrait le royaume de Dieu; et il leur répondit : Le royaume de Dieu ne viendra point avec un éclat qui le fasse remarquer :

21. Et on ne dira point : Il est ici, ou il est là, car dès à présent le royaume de Dieu est au-dedans de vous.

22. Alors il dit à ses disciples : Le temps viendra où vous désirerez voir un des jours du Fils de l'homme; et vous ne le verrez point.

23. Et des hommes vous diront : Il est ici, il est là. N'y allez point, et ne les suivez point.

24. Car comme un éclair brille, et se fait voir d'une extrémité du ciel jusqu'à l'autre; il en sera de même du Fils de l'homme en son jour.

25. Mais il faut auparavant qu'il souffre beaucoup, et qu'il soit rejeté par cette nation.

26. Et ce qui est arrivé au temps de Noé, arrivera encore au temps du Fils de l'homme.

27. On mangeait, et l'on buvait; les hommes épousaient des femmes, et les femmes des maris, jusqu'au jour où Noé entra dans l'arche, et alors le déluge survint, les fit tous périr.

28. Et comme il arriva encore au temps de Lot : Ceux de sa ville mangeaient et buvaient, achetaient et vendaient, plantaient et bâtissaient.

29. Quâ die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignem et sulphur de cœlo, et omnes perdidit :

50. Secundùm hæc erit quâ die Filius hominis revelabitur.

51. In illâ horâ qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa; et qui in agro, similiter non redeat retrò.

52. Memores estote uxoris Lot.

53. Quicumque quæsierit animam suam salvam facere, perdet illam; et quicumque perdiderit illam, vivificabit eam.

54. Dico vobis : In illâ nocte erunt duo in lecto uno : unus assumetur, et alter relinquetur ;

55. Duæ erunt molentes in unum : una assumetur, et altera relinquetur ; duo in agro : unus assumetur, et alter relinquetur.

56. Respondentes, dicunt illi : Ubi, Domine ?

57. Qui dixit illis : Ubiicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.

29. Mais le jour où Lot sortit de Sodome, il tomba du ciel une pluie de feu et de soufre, qui les fit tous périr :

50. Il en sera de même au jour où le Fils de l'homme paraîtra.

51. En ce temps-là, si un homme se trouve au haut de sa maison, et que ses effets soient en bas, qu'il ne descende point pour les prendre; et que celui qui se trouvera dans le champ ne retourne point non plus derrière lui.

52. Souvenez-vous de la femme de Lot.

53. Quiconque cherchera à conserver sa vie, la perdra; et quiconque l'aura perdue la recouvrera.

54. Je vous déclare que cette nuit-là, de deux personnes qui seront dans le même lit, l'une sera prise, et l'autre laissée;

55. De deux femmes qui moudront ensemble, l'une sera prise, et l'autre laissée; de deux hommes qui seront dans le même champ, l'un sera pris, et l'autre laissé.

56. Ils lui dirent : Où sera-ce, Seigneur ?

57. Et il répondit : En quelque lieu que soit le corps, là les aigles s'assembleront.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ET AIT, ait autem, quodam scilicet tempore, cùm solus cum discipulis domi esset in oppido Capharnaum, pararetque migrationem in Judæam; quæ ex Matthæo intelliguntur.

IMPOSSIBILE EST UT NON, fieri non potest quin. Contingere aliter non potest quin; sive *neesse est ut*, quo modo loquitur secundùm Matthæum. Inevitabilis est eventus scandalorum.

SCANDALA, impedimenta bonæ Deoque placitæ vitæ; omnem causam ruinæ in itinere justitiæ, omnia nocenti, injuriæ contemptusque genera intelligit, idque eò magis quòd ferè ex contemptu neglectuque fiat ut scandalizentur pusilli. Hoc enim ferè facit ut ab humilitate ac modestiâ descendant plerique, hoc plurimum obest ne ad voluntariam modestiam se submittant multi, quia hæc ratione redduntur mundo contemptibiles; durum siquidem est ab hominibus conculcari aut haberi fastidio. Fieri autem non potest ut à scandalis sit immunis hic mundus aut ulla ejus pars, quia major ubique est numerus hominum malorum. Et tam magna humani cordis tum cæcitas, tum ad malum propensio, ut non tantùm sibi ipsi noceant scandalorum auctores, verùm etiam alii, ita ut ipsi optimi in summis versentur perditionis periculis. Dùm enim undique obijciuntur scandala confidentibus rapidum hujus vitæ curriculum, dùm scandalis quasi certatim datis plena sunt omnia, ita ut vix pedem absque offensionis periculo movere liceat, contingit ut miseri homines, vel cæci scandala non videant, vel visa fragiles cupiditateque victi non caveant, vel si sit etiam vitandi propositum, sæpè non observent, itaque in peccatum, et, quæ peccatum consequuntur, hujus vitæ clades innumeras, et extremam denique perniciem, cum ipsis scandalorum auctoribus, ruant. Quò itaque magis suorum curam ac sollicitudinem acuat Dominus, admonet fieri aliter non posse, quin pergendum sit per varia scandala, ac si dixisset, inevitabile esse hoc malum in mundo

isto. Visum est enim Deo tantisper illud permittere quòd exerceantur electi.

VE AUTEM. Occurrit obiter tacitæ objectioni, ne quis existimet scandala impunè edi obijcique, quia necesse dixerit esse ut veniant. Scandalizanti supplicium maledictioque æterna imminet: non patietur Deus scandalum inultum, sæpè etiam in hoc seculo.

VENIUNT, eduntur, dantur; qui auctor est scandalum; per quem obijcitur alicui causa ruinæ, et impedimentum salutis præstat; qui pravâ suâ sive doctrinâ sive exemplo proximum perdit. Q. d. : Quamvis necesse esse dixerim hoc in mundo occurrere scandala, non tamen excusandus venit, quisquis scandalum aliis obijcit: non enim ipse necessitate coactus, sed pravâ suâ voluntate, perversoque liberi arbitrii consilio ductus, ea procurat seu edit; ideò gravissima illum manet Dei vindicta.

VERS. 2. — LAPIS MOLARIS, mola asinaria quo modo est et Syriacè, quanquàm varient Græca exemplaria.

IN MARE. Terrendi gratiâ expressit Salvator supplicii genus, quo, secundùm ritum provinciæ, majorum criminum, ait Hieronymus, *ista apud veteres pœna fuit*, ut lapidi molari alligati fontes in profundo mari submergerentur, exitio, tam violento atque horribili, quàm certo, tum ob saxi magnitudinem, tum ob maris profunditatem. Expediret autem illi hanc pati pœnam quantumvis atrocem ac formidabilem, quàm admittere illud crimen, optare potiùs deberet mortem hujusmodi gravem, ignominiosam, et sine sepulcro, quàm sese auctorem, impulsorem, vel promotorem alicujus offensionis præbere, tum quia peccatum pejus ac detestabilius est omni pœnâ, tum quia pœnâ longè graviori quàm illâ submersionis peccatum istud punietur, pœnâ, inquam, gehennæ, quæ ut est et acrior et ignominiosior quàm quævis hujus vitæ, ita est et æterna. Nullum mortis genus poterunt excogitare hujus mundi tyranni, quod cum illo supplicio possi-

conferri, quo corpus simul et anima perenni cruciatu morientur, nec mori licebit. Subindicat Salvator, cruciatus multis partibus majores, in altero seculo quam in isto, in improbos et sceleratos homines desævire. Ergo quia proclives sunt filii hujus seculi ad hoc ut despiciant humiles et pro nihilo ducunt abjicere illos ac conculcare, severissimâ prædictione ejus quæ ipsos manet pœnæ, absterret illos; et simul humiles consolatur, declarans quàm charos et pretiosos Deus ipsos habeat, ne ipsis molesta sit sua conditio, dum eos mundus despicit. Itaque si longè abesse ab eâ quam Salvator minatur pœnâ velimus, diligenter cavendum est, ne quis nostrum suo vel judicio, vel consilio, vel studio, vel errore, vel more, offensionem paret simplicibus eosve despiciat; sed contra manus illi porrigat, comiterque eos adjuvet ad benè currendum.

DE PUSILLIS ISTIS, hoc est, humilibus, qui facti sunt puerulorum instar: parvi sunt in oculis suis, pro parvis se habent, pro parvis se gerunt, parvi à mundo fiunt, magni esse non appetunt. Scandalizat autem humilem Christianum, qui vel alienæ doctrinæ asseveratione, vel vi, vel repulsâ et contemptu, vel dissuasionem, vel exemplo, vel alio denique modo, conatur eum à cœpto humilitatis aut alterius cujusvis virtutis studio invocare vel remorari; aut si ex industriâ non hoc conetur, id agit quod ex naturâ rationeque suâ invocare aut remorari queat, atque impedire ne contento simplicitatis christianæ cursu assequatur regni cœlestis dignitatem, etiamsi reipsâ non avocetur aut impediatur, etiamsi reipsâ nihil noceatur fideli quod ad virtutis studium aut ingressum in regnum.

ATTENDITE, cavete, scilicet à scandalis, ut à re maximè noxiâ; ne vel aliis illa objiciatis, vel objectis ab aliis lædamini. Utrisque enim nocent summo perè, et eis à quibus procurantur, et eis quos offendunt. His verbis nos munit adversus scandala, docens, licet sit necesse illa evenire, non tamen necesse esse nos illis perire, si modò nobis caverimus. Hoc idem agit apud Matthæum verbis istis: *Væ mundo à scandalis*; cap. 18, v. 6, 7.

VERS. 5. — SI; Græcè, *si autem*, quanquam nec Syriacè sit *autem*. Alia doctrina. Quia noverat eam esse carnis fragilitatem, ut fieri non posset, quin et Christiani scandalo nonnunquam essent alii aliis; monet eum cui scandalum fit, quo modo se gerere debeat erga eum qui dederit, nolens fratrum scandala negligi, quemadmodum extraneorum.

PECCAVERIT, te conscio. Additur Græcè *in te*; quod sic intelligendum est, ut Matth. 18, v. 15. Cæteroqui rectius omittunt Latina pleraque et Syra, ita ut disertè generalis doctrina sit, de quibusvis etiam in Deum admissis peccatis.

INCREPA, objurga, *corripe*, ait secundum Matthæum, id est, mone duce charitate, et doce quàm malè egerit, quàm longè à Dei aut proximi charitate recesserit: ita enim peccat qui peccantem videns tacet,

sicut qui pœnitenti non indulget. Modus increpandi præscribitur secundum Matthæum. Non continuo aliis manifestes peccatum illius, aut accuses eum apud judicem, multò minùs te ipse ulciscere, sed cura ut corripas, ut arguas eum, ut admissi peccati gravitatem, absurditatem, fœditatem, injustitiam, nocendi vim, ipsi ob oculos ponas, et ad pœnitentiam provoces atque emendationem. Ut pœniteat eum, correptione aptandus est: sic enim mandat Christus ut alii aliis ignoscamus, ut etiam vitia corrigere studeamus. Peccantem fratrem jubet corripere, *quod qui non fecerit*, ait ex veteribus quidam, *utique delinquit*, aut ex odio volens fratrem perseverare in delicto, aut ex acceptione personæ parcens ei. *Obliviscere*, inquit Augustinus, *injuriam tuam, non vulnus fratris tui, nec sinas eum tuo silentio perire*, sermone de Verbis Domini 16. Est porrò correptionis genus, quod bonum publicum offensum reparare conatur, estque actus virtutis justitiæ, nec requirit eam progrediendi rationem quæ hic præscribitur. Hoc autem loco præcipit correptionem fraternam, actum virtutis charitatis, eò præstantiorem eleemosynâ, quò præstantius fratris bonum ninitur reparare læsum; præcipit, inquam, præcepto affirmativo, quod semper quidem obligat, sed pro personarum, loci, temporis, finis, cæterarumque circumstantiarum opportunitate; in quo etiam Salvatoris mens magis spectanda est quàm verba. In Matthæo additur: *Inter te et ipsum solum, nullis arbitris. Nam si solus nōsti*, ait Augustinus, *quia peccavit in te, et eum vis coram pluribus arguere, non es corrector, sed proditor*. Vult Salvator temperare, non tantum vindictam, sed et asperitatem, quâ quidam zeli prætextu fratrum delicta nimis cupidè in publicum traducunt; ubi enim de fratrum salute agitur, sic nos movere debet zelus, ut illius norma sit charitas. In alterutram ferè partem omnes inclinant, ut vel mutuò se fallant mortiferis blanditiis, vel nimis acriter insectentur, quibus mederi oportebat. Christus autem mutuam amorem commendat discipulis suis, qui procul sit ab adulatione: tantum admonitiones moderatione condire jubet, ne, si nimis rigidæ sint ac duræ, infirmos examinent.

POENITENTIAM EGERIT, resipuerit, pœnitentiâ motus fuerit. Hoc est quod in Matth. ait: *Si te audierit*, si correptionem tuam admiserit et pœnitentiâ motus peccati se condemnaverit promissâ emendatione; q. d.: Spes optima est (nec enim oportet ut omninò certus sis) si quidem hâc ratione correptionem instituas, ut tibi benè monenti acquiescat. Nam si primo mox insultu peccatum ipsius coram pluribus aliis traducas, inimicum te suum, qui te ipsum ulcisci tuoque honori studere velis, quem dedecus et infamia sua oblectet, arbitratus, verecundiâ amissâ, non tantum non resipiscet, verum etiam obstinationis callum sibi obducet; si verò mansuetè et secretò cum eo agas, minimè famam ipsius lædens aut apud alios ipsum pudefaciens; si servato nominis ipsius honore, secretò atque amicè cum eo agens, negotium tentes, spes est ut ille maniadvertens prudentiam hanc tuam et sinceram

sui dilectionem, ad cordis compunctionem adducatur, et agnitum peccatum emendet.

DIMITTE ILLI, condona illi peccatum quatenus te læsit, aut offendit; recipe illum in gratiam, nullâ expetitâ vindictâ, aut irâ reservatâ: animi erga eum suavitatem, quam servâsse te oportuit, declares verbis et factis. Sermo hic est, non de sacramentali remissione, sed de fraternâ; sacerdos enim, dum sacramentò operante peccata remittit, non remittit ut fratri, sed ut subdito, vice Dei; nec tanquàm in se admissa, sed tanquàm in Deum. Est autem fraterna remissio, quâ frater fratri remittit peccatum quodcumque, quatenus ipse eo læsus offensusve fuerit; et hæc duplex est: una interior solius animi, altera exterior oris simul et animi. Interior necessaria est affecto injuriâ, exterior ei qui affectit, interior semper nobis præstò sit oportet, etiam erga eos qui nos hostiliter persequuntur: exterior non nisi rogantibus debetur, et de hæc quidem Salvator hoc loco agit. *Cautè intueundum*, ait V. Beda, *quòd non passim peccanti dimittere, sed penitentiam agentì jubemur, et primò quidem peccantem misericorditer increpare, ut sit cui postmodum possimus justè dimittere, ne vel difficilis venia, vel remissa sit indulgentia*. Hæc ille. Spontè enim verbis condonare peccatum, ei qui peccatum non agnoscit, fortè etiam amat pergitque perpetrare, quanquàm nonnunquàm inimicæ sit perfectionis, non tamen est necessarium, et plerùmque non expedit: non enim ille remissionis est capax, neque suâ opinione, ut qui se peccare negat, aut certè sciens volensque peccare gaudeat, neque rei veritate. Atqui peccatum agnitum sibi postulat ignosci, ut ille capacem se reddit dimissionis peccati, cuius ipsum pœnitet; ita præcipit Salvator, ipsi, ut animo, ita et benevolore gestuque, dimitti.

VERS. 4. — SEPTIES IN DIE, sæpius uno die, numerus finitus pro infinito, quotiescumque tandem, absque numero. Septenarius numerus, pro infinito, ob perfectionem; loco congruit, ob familiarem remissionis significationem. Secundum Matthæum ait, non, *septies*, sed, *septuagies septies*; atqui ad frequentiæ emphasin notandam, eandem ferè vim habent *septuagies septies* et *die septies*; imò verò septenarius numerus, ad summam rei notandam per se sufficere fortassè potuisset, nisi Petrus illum propriè acceptum ursorisset, tanquàm terminum quem veniæ facilitas attingere, aut certè superare, non debeat, Matth. 18, v. 21. Sensus igitur est, toties quoties in te peccarit, imò quod Hieronymus ait, *quoties in te peccare non possit*, ut intelligas, animo paratum te esse debere etiam sæpius dimittere quàm te frater offendat, quantumcumque sæpè offendat. Injuriarum oblivio et clementia major esse debet tua, quàm fratris iniquitas. Intelligendum porrò est, quoties peccaverit in nos frater, toties esse extrinsecus dimittendum, *si convertatur*, si peccati ducatur pœnitentiâ. Igitur quoties certa pœnitentiæ signa dederit, toties recipendus est in gratiam; sed non sequitur, penam mox dimittendam, aut absque promeritâ punitione recipi debere,

si sæpius delictum iterarit: imò verò ut occurratur pronitati peccandi, et contagio scandali, ne disciplinæ aut justitiæ ordo periclitetur, adhibenda correctio est, sive verborum, sive verberum, pro frequentiæ et gravitatis ratione; nec sine magnâ etiam id fit charitate. Unde Augustinus, sermone 15, de Verbis Domini: *Peccat semel, ignovi, inquit; peccat secundo et tertio, ignovi; quarto vapulet. Corripiamus verbis, et, si opus est, et verberibus, sed delictum dimittamus, culpam de corde abjiciamus, ut si per charitatem imponatur disciplina, de corde lenitas non recedat*. Hæc Augustinus. Magnam hoc Christi præceptum peccatoribus pœnitentibus consolationem præstat: nam si tantam Christus exigit ab hominibus clementiam, quantam existimandum est esse ipsius Christi et Dei!

IN TE, etiam directò in te.

CONVERSUS FUERIT AD TE, pœnitentia ductus veniam te rogarit. A quibusdam Græcis libris omittitur, *ad te*. Hinc intelligitur eadem esse, *pœnitentiam agere*, cuius superiori versu est usus, et *converti*, cuius hoc loco. Nam et Syrus, quanquàm duabus hic vocibus, utrâque tamen conversionem significante, utitur.

PœNITET ME. Non temerè adhibenda est mox fides verbis, quibus testatur quis pœnitentiam, præsertim jam frequenter iteratâ offensâ, idque in gravioribus rebus; nam quotidiana delicta, quorum, in tantâ carnis infirmitate, frequens est occasio, faciliores nos requirunt: meritò namque utendum est iudicio, meritò oportet uti maturo examine, et seque præbere difficilem, ne stultè ad unum verbum creduli habeamur. Sed vult Salvator æquos nos esse et humanos, ut pœnitentibus porrigamus manum, si modò appareat, ipsis ex animo displicere peccatum in nos admissum; vult promptos nos agilesque esse ad dandam veniam peccati cuiuscumque quo offensi fuerimus, quoties probabile conversionis signum dederit peccator: quanquàm ubi levitate et inconstantia suspectum se reddidit, possimus veniam petenti ita ignoscere, ut pœnas nobis det, ne tolerantiam mansuetudinemque nostram, quæ ex Spiritu Christi est, ludibrio habeat suo malo. Jam cum longè major sit Dei clementia, omni eâ quæ ab homine exigi possit; hinc sequitur, argumento à minori ducto, nec sacerdotem Dei nomine peccata remittentem, pœnitenti veniam negare unquam posse, quantumcumque frequens relabatur, licet asperioris satisfactionis cautelam adhibere possit.

VERS. 5. — ET DIXERUNT, eo tempore quo declaraverat ipsis Dominus, causam non ejeti dæmonii, de quo supra 9, v. 40, esse incredulitatem ipsorum; referente Matthæo, cap. 17, v. 20.

APOSTOLI, imitati patrem dæmoniaci illius, qui cum audisset: *Omnia possibile credenti*; exclamaverat: *Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam*, Marci 9, v. 23: longè tamen illo superiores.

DOMINO, Jesu tanquàm Domino, tanquàm largitori bonorum omnium etiam animi. Huiusmodi emphasis est huius nominis, declarans quàm insigni cum fide apostoli petierint à Jesu augmentum fidei.

ADAUGE, appone, adjice, comple, perfice. Fatemur,

aiunt, fidem nobis esse exiguam admodumque imperfectam, id quod in nobis sæpius culpasti, nec mirum esse quòd non aspiraris, non faveris conatibus nostris, ad ejiendum dæmonium hoc : sed qui sanare atque ornare potes animos non minùs quàm corpora, perlice, obsecro, fidem nostram.

FIDEM, quæ et gratiores simus Patri ac tibi, et nihil frusura tentemus quod fieri expediat ad gloriam Dei hominumque salutem. Necessaria admodum etiam nobis est ista precatio, frequenter iteranda ; ut enim initium fidei in nobis, ita et incrementum, Dei ac Christi donum est.

VERS. 6. — SI HABUERITIS (vel, ut est in aliis libris, *haberetis*) FIDEM. Non dixit : Ego vobis adaugeo fidem, sed commendans fidei efficacitatem, accendit ampliùs in eis desiderium perfectionis fidei, quò magis idonei fierent, ut illam suo tempore copiosè obtinerent, quod certè factum est die Pentecostes proximâ, quando accepto Spiritu sancto, tali fide præditi fuère, quali possent quidvis ad gloriam Jesu, solo jussu oris, inò solâ corporis umbrâ, morbos incurabiles sanare, etc.

SICUT GRANUM SINAPIS, id est, humilem quidem minimèque se ostentantem, ac proinde parvam, hominum præsertim iudicio, sed vivam, aerem, vehementem, fervidam, instar grani sinapi, quod exiguum quidem et vile oculis est, attritum autem et commansum, monstrat quantæ sit acrimonie quantique fervoris. Non enim à solâ quantitate grani sinapi, similitudo ista ducitur, sed à quantitate simul et ab interiori virtute, ita ut significetur fides minima specie, fervore maxima.

DICETIS, vel potiùs, ut in aliis est libris, *diceretis*, dicere seu jubere possetis.

HUIC PRÆGRANDI ARBORI MORO, radicibus longè latèque jactis firmissimæ. Græcè est, *huic sycamino* quam Syrus *touto* vocat. Morus est Latinis, quemadmodum interpres vertit. Matthæus habet, *huic monti*, sed nihil repugnat, quin duobus exemplis usus sit Jesus, semel vicinam morum, semel montem monstrans.

TRANSPLANTARE IN MARE, Græcè *plantator in mari*, transferto te in mare, illicque erigitur non secùs ac si plantata illic fores.

ET OBEDIET vel *obediret*. Res est à naturæ ratione alienissima, arborem insigniter radicatam, ad hominis jussum spontè exilire humo ; longè autem alienior etiam, in fluido profundoque mari erectam consistere tam firmiter, quàm si illic plantata foret ; et tamen hæc fides viva fervidaque possit, quando Dei honor requiratur.

VERS. 7. — QUIS VESTRUM, quis hominum, scilicet est. Hactenùs Jesus discipulos ad varia bonorum operum genera adhortatus, *hoc nunc exemplo*, inquit

VERS. 7. — QUIS AUTEM VESTRUM HABENS SERVUM, præsertim conditione, qui mancipium vocatur, ARANTEM AUT PASCENTEM, id est, qui colendis agris, aut pascendis gregibus, toto die occupatus fuerit. QUI REGRESSO DE AGRO, vesperi scilicet, DICAT EI : STATIM TRANSI, id est, perge in domum, *et recumbe*, id est, accumbe mensæ.

Euthymius, *jactationis affectum avellit qui boni operationem consequitur, ut nequaquam in superbiam efferrantur, si excelsâ fide præditi, si erga peccatores benigni, si à scandalis alieni, si eleemosynæ aliarumve virtutum fuerint studiosi. Monstratur, ait Theophylactus, per hanc parabolam quòd non oportet extolli in bono quopiam opere, inò neque in omnium mandatorum impletione. Id autem agit Christus, exemplo è rebus humanis accepto, propositâ discipulis ob oculos sui ipsorum cognitione.*

SERVUM, conditione præsertim, ARANTEM, colentem agros suos, AUT PASCENTEM greges. In quibusdam vestustis libris additur, *boves*.

QUI, superfluit Latine phrasi.

REGRESSO, ingresso, scilicet domum. Interpres fortè legit, ut quidam Græci libri ἐπιόντι, *venienti*, quo modo et Syrus habet ; certè juxta sensum vertit.

DE, ab AGRO, reverso vesperi domum à labore diurno.

DICAT, dicet.

ILLI, redundat quod ad sensum.

STATIM, potest referri ad sequentia, sed rectiùs præcedentibus jungitur.

TRANSI, perge intrò in domum.

RECUMBE, acumbe, scilicet mensæ, refice te cibo, potu, quiete.

VERS. 8. ET NON DICAT, sed nonne dicet, et non potiùs dicet ?

PARA QUOD COENEM, para mihi coenam.

ET PRÆCINGE TE ET MINISTRA MIHI, coenanti. Solent qui ministrant, extrema vestium in cingulum adducere, quo sint expeditiores. Vide sup. 12, v. 35.

MANDUCEM ET BIBAM, manducavero et bibero, donec coenavero.

POST HÆC, postea. Quis hominum adeò indulgens est erga servum suum, ut contentus labore quem ille interdium subierit in colendo agro, mox ut vesperi redierit domum, jubeat eum quiescere, et non potiùs laborem labori, opus operi præcipiat jungere, donec ipse dominus coenâ sumptâ, nihil habeat amplius quod eo die à servo requiratur ? Ad eum modum non sufficit ut unum aut alterum opus bonum faciamus, sed omnia faciamus oportet quæ nobis præcepit Deus, et tandiù ei serviamus, quamdiù vita ista mortalis durat. Tota hæc vita nostra, ad finem usque curriculi sui, addicta esse debet Deo : illâ demùm finitâ, quietem accepturi sumus. *Ita nec in te patitur Deus, inquit Ambrosius, unius usum esse operis aut laboris : quia dum vivimus, debemus semper operari, et (quod ex Bedâ addo) novis semper studiis augere priora.*

VERS. 9. — NUMQUID, etc. Quæ omnia postquam servus obediens præstitit, num herus *gratiam habet*,

VERS. 8. — ET NON DICAT EI : PARA QUOD COENEM, PRÆCINGE TE, ET MINISTRA, Græcè, *præcincius ministra* mihi : nam cum apud Orientales longis uterentur et adhuc utantur vestibus, extremas lascinias in cingulum retrahebant, ut essent expeditiores.

VERS. 9. — NUMQUID GRATIAM HARET SERVO ILLI ? id est, numquid ei aget gratias, rebus aut verbis, quasi

gratias agit verbis, aut refert rebus, credit se *illi* obligatum aut obstrictum, tanquam ob beneficium ab ipso acceptum.

QUÆ EI IMPERAVERAT? Græcè, *ordinata seu injuncta ipsi*, omnia scilicet.

NON PUTO, puto seu credo quòd non, quia non est hoc heris in more positum, qui cum persuasi sint, servos quanti quanti sunt totos suos esse quidquid ministerii ab ipsis accipiant, credunt sibi debitum esse ex conditione servitutis, quia servi sunt, et omnem operam suam dominis suis debent. *Servo necessitas incumbit, ut faciat domini mandata*, inquit Theophylactus; quippe si id quod officii ratione explere tenebatur, non impleverit, vapulabit; attamen ob injuncti operis expletionem, nulla illi debetur merces aut gratia; contentus sit quòd plagas effugerit. Sic Titus cum Theophylacto.

VERS. 10. — SIC ET VOS, discipuli mei. Aperit quoque fine attulerit similitudinem præcedentem, nempe ut doceret discipulos suos, humiliter de seipsis sentire.

CUM FECERITIS OMNIA, etiam cum feceritis omnia, vel omnia fecisse videmini vobis. Quòd si non omnia fecerimus, quippe conscii nobis transgressionis multorum, vult multò magis nos ipsos deprimamus, et servos inutiles agnoscamus, imò inutilibus peiores, quippe reos plagarum. *Si autem et cum omnia mandata fecerimus*, inquit Theophylactus, *neque tunc debemus magnam quiddam sentire; quantum peccamus, cum maximam partem mandatorum Dei non perficimus et nihilominus extollimur!* Pauci sunt qui omnia observarint, itque ferè non nisi admodum imperfectè. Sed etsi quàm perfectissimè omnia adimpleveritis,

QUÆ PRÆCEPTA SUNT, *ordinata, injuncta*. Quæritur an præcepta hic opponantur consultis seu consiliis? opinor quòd non. Nam quanquam non offendamus Deum, si omittamus ea quæ nobis ita consuluit, ut non præceperit; tamen etiam cum fecerimus ea, debemus fateri nos servos inutiles, etc.

DICITE, non ideò quid sublime de vobis ipsis sapere, non ideò vos tanquam servos bonos et fideles jactare debetis, sed *dicite*, id est, ita apud vos cogitate, ita sentite de vobis ipsis. Non jubet voce dicere id quod simulatè fieri potest, sed in corde et coram Deo, id apud animum constituere tanquam rem certam.

SERVI DEI, et filii ancillarum ejus, id est, servi nati seu vernæ; non conditione tantum, sed et naturæ servi Dei.

INUTILES, qui nobis ipsis nihil à Deo meriti sumus,

obligatus servo, propter acceptum ab eo aliquod beneficium?

VERS. 10. — NON PUTO, quia non est hoc heris in more positum, ut qui persuasi sint serviendi necessitatem servis incumbere. Sic. Non infert Christus: *Sic et vobis, cum omnia feceritis, etc., Pater meus cælestis faciet, quemadmodum applicatio parabolæ videbatur postulare, sed de industriâ mutat sermonem: Sic et vos dicite: Inutiles sumus, ut videlicet magis intelligeremus quàm humiliter de nobis sentire debeamus, quales nos reputet Deus, aut quomodò nobiscum acturus sit. Non enim servos inutiles vocaturus est, sed, ut in aliâ dicit parabolâ: Euge, serve*

quibus Deus nullam gratiam, nullam mercedem debet, scilicet si jure nobiscum agat, juxta conditionem servorum. Respicit ad vetera mancipia, quorum ea conditio erat, ut nihil sibi acquirerent, sed ipsa, cum toto suo labore, studio, industriâ, et vitâ, ad heros pertinerent. Docet igitur, non minùs arcto servitutis vinculo nos Deo esse obstrictos, à quo totum hoc accepimus quod habemus et sumus et possumus, ac proinde nullam ejus obligandi ac subjectum reddendi nobis esse rationem, ita ut mutuum ab eo vicem jure postulare possimus, nullam denique nobis suppetere superbiendi aut gloriandi materiam. Hæc est ergo naturalis servorum proprietas, ut sibi inutiles sint, quæ tamen clariùs explicatur subsequentibus verbis.

QUOD DEBUIMUS FACERE, FECIMUS. Græcè et Syriacè præponitur *quia*. Explicatur enim ratio, quod diximus, cur inutiles nos agnoscere debeamus, quia *quod debuimus, quia nihil aliud quàm quod debuimus facere, exigente servili conditione, fecimus; quia jure domino debemus obsequium*, ait Ambrosius. Servi cum simus Dei, debemus obsequium omne Deo, et quidquid ille nobis injungit, quidquid cognoscimus ipsi placere aut gratum esse, natura ipsa dictat ut faciamus, nullâ expectatâ retributione, cujus toti, quanti sumus, sumus, cujus proinde totos nos obsequio oportet mancipare, cui debemus omne quod possumus, nec unquam satis facere possumus, etiamsi ea fecerimus, quæ, pro suâ clementiâ, noluerit nobis sub pœnâ præcipere. Jam si servos inutiles se agnoscere debent, qui fecerunt id omne quod debuerunt, quales dicendi sunt servi, qui pleraque eorum quæ debuerunt non fecerunt? procul dubio plus quàm inutiles, qui non solùm nullum præmium, sed plagas et supplicia sint meriti. Animadvertendum autem hic est, quod Saluator posterius hoc similitudinis membrum efferat non omninò consentaneè priori. Non enim dicit, quod verborum consequentia exigere videbatur: Sic et vos cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, nullam puto vobis gratiam habebit Deus: nec enim docere vult, quales nos Deus reputet, aut quomodò nobiscum acturus sit, postquam fecerimus quæ præcipit nobis, sed quid de nobis ipsi sentire debeamus. Dixerat priori membro quòd homines nullam gratiam habeant servis suis, etiam postquam omnia injuncta fecerint; non quòd vellet dicere Deum hæc parte hominibus similem esse; sed ut intelligeremus, quomodò Deus nobiscum agere, si vellet, posset, quòd nempe multò majori jure nullam gratiam nobis referre posset,

bone et fidelis, et alibi: *Jam non dicam vos servos, sed amicos*. Nam bonitas ejus eos qui naturâ sunt servi et ita istâ consideratione nihil mereri possent, dato spiritu adoptionis, elevavit ad dignitatem amicorum, imò filiorum Dei, quâ ratione à Deo mereri possunt. Porrò, vult ut servos inutiles nos dicamus; primò, quia spectatâ conditione naturæ nostræ servilis, omnia debemus Deo, et nihil commodi ei offerimus; secundò et maximè, quia nihil ultra quàm debuimus facere, fecimus, ejus præcepta sola adimplendo. Sic enim et in rebus humanis servum inutilem vocamus, qui nihil ex se facit, sed ea tantum quæ imperantur; nam hanc rationem explicat ipse Dominus, cum sub-

etiamsi in omnibus ipsi essemus obsecuti. Hoc voluit nos intelligere, non autem quòd Deus nullam gratiam nobis referet; idcirco concludens dixit: *Dicite: Servi inutiles sumus*; non autem: *Deus nullam, puto, vobis habebit gratiam*. Nam qualem quantamque gratiam habeat Deus hujusmodi servis suis, vel illo loco Salvator docet, ubi ait: *Euge, serve bone et fidelis, quia, etc., intra in gaudium Domini tui*, Matth. 25, v. 21, 23, ubi observandum quòd non solum gratiam referat, sed et servum bonum ac fidelem appellet. Nostrum est ergo ita sentire de nobis nos servos inutiles esse: Dei autem erit dicere: *Euge, serve bone, etc.* «Cum bonus sit Deus, inquit Euthymius, servis tanquam mercenariis utitur, et servitutum eorum mercede rependit, ac debitum obsequium tanquam facinus egregium suscipit, et præmium tribuit quod labores etiam excedat.» Similiter Cyrillus in Catenâ: «Sic et Deus, petit quidem à nobis famulatum jure servitii; verum quia clemens et bonus est, honores laborantibus pollicetur, et supereminet sudoribus subjectorum benevolentiam magnitudo. Vincit namque bonitas ejus, quod addit Euthymius, id quod justum et æquum est.» Bonitas ejus eos qui naturam sunt servi sustollit in dignitatem filiorum; unde fit, ut qui tanquam servi nihil propriè meremur, tanquam filii Dei et spiritus divini participes mereamur mercedem vitam æternam, quatenus scilicet opera nostra, non tam nostra sunt quam Christi capitis nostri; cujus gratiam, ex servis nos fecit filios, naturam servos donavit spiritu adoptionis filiorum, quo faciente, eam dignitatem consequantur opera nostra, ut mereri possint cœlestia præmia, quæ antea Deus spontè liberalitateque suâ promiserat. Nihil ergo hic locus hæreticos juvat, negantes honorum operum meritum ac mercedem, qui de servis loquitur, non de filiis, et de naturali obligatione, non de supernaturali dignitate. Hoc enim solum vult Christus, ut non efferamur in superbiam, non gloriemur in nobis, non habeamus de nobis ipsis opinionem æquo majorem, si videamur nobis præclara multa fecisse, et fide quæ etiam montes transferat aliisve virtutibus excellere, putantes Deum miris modis nobis obligatum, sed submissè humiliterque sentiamus ipsi de nobis, considerantes quid ex naturæ conditione simus, servi, inquam, qui etiam omni obsequio functi, nihil sibi mereantur. «Agnosce te esse servum, multis obsequiis defœneratum, inquit Ambrosius. Non te præferas quia filius Dei diceris; agnoscenda gratia, sed non ignoranda

jungit: *Quod debuimus facere, fecimus*. Græcè expressè ponitur particula causalis, *quia quod, etc.*, id est, quia nihil aliud fecimus, quam quod facere debeamus. Ex quibus patet nihil hunc locum facere contra meritum honorum operum, ut Calvinistæ volunt; tantum enim præscribit quam humiliter de nobis sentire debeamus, si summo jure Deus nobiscum, spectatâ nostrâ conditione, agere voluisset, non quid ipse servis in filios adoptatis promiserit, aut re ipsorum sit.

VERS. 11. — DUM IRET IN JERUSALEM, TRANSIBAT PER MEDIAM SAMARIAM ET GALILÆAM, quia rectum iter in Jerusalem ex Pancade seu Cæsareâ Philippi, unde

«natura. Neque te jactes, si benè servisti, quod facere debuisti.» Hujusmodi modestia, ut conservat in nobis virtutum thesaurum illibatum, ita Deo relinquit qui ipsi debetur honorem. Alias verò, non vetamur considerare, quid ex Dei gratiamus, ad hoc ut nos ipsos ad fiduciam concipiendam aut gratiarum actionem reddendam excitemus; quemadmodum fecit Apostolus cum diceret: «Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illâ die, justus iudex, non solum autem mihi,» etc., 2 Tim. 4, v. 7, 8.

VERS. 11. — FACTUM EST, accidit quodam tempore.

TRANSIBAT, egressus è partibus Cæsareâ Philippi, Matth. 17, v. 21.

PER MEDIAM SAMARIAM ET GALILÆAM. Quamquam Samaria præponatur, Galilæa tamen prior erat transeunda quam Samaria, proficiscenti rectam è Paneade Jerosolymam. Meminit Samariæ et Galilææ evangelista, ut ostendat quâ occasione contigerit, Samaritanum admixtum fuisse Judæis, in eâ quæ sequitur historiâ: quia nimirum illa accidit in finibus utriusque regionis; idque, quod multi volunt, postquam negatum Jesu fuisset hospitium in uno Samaritanorum vico, sup. cap. 9, v. 53.

VERS. 12. — CUM INGREDERETUR, cum jam proximè ingressurus esset. Syrus, cum appropinquaret ut ingrederetur. «In civitatem quamdam ingressuro, occurrerunt extra civitatem, inquit Theophylactus; non enim licebat eis in civitatibus versari: civitatibus et castellis, secundum Mosaicæ legis præscriptum, tanquam immundi exclusi,» quod addit Titus.

CASTELLUM, vicum, oppidum, sive Galilææ sive Samariæ.

OCCURRERUNT EI, ex agris; non casu, sed studio postquam audissent quòd Jesus illac esset transiturus, cujus potentiam, cum benefaciendi promptitudine conjunctam, famam noverant.

DECEM VIRI LEPROSI, quos morbi communicatio adnauerat, inquit Euthymius. Cæteroqui enim, quod Joannes ait cap. 4, v. 9, non contuntur Judæi Samaritanis, quamquam non solum morbi communicatio eos inter se conciliaverat, sed et commune studium sanitatis, ut simul omnes, quasi factâ manu, Christi benevolentiam expugnarent.

STETERUNT A LONGÈ, agnoscentes morbum et imunditiam suam.

VERS. 13. — LEVAVERUNT, intenderunt. Altâ voce

veniebat, est per Galilæam, ac deinde per Samariam. Cum ergo INGREDERETUR QUODDAM CASTELLUM, id est, jam proximè ingressurus esset vicum quemdam seu pagum; nam intra ipsum castellum seu pagum leprosi cum hominibus conversari non poterant, vetante lege, Num. 5, v. 2. OCCURRERUNT EI DECEM LEPROSI, quos partim morbi communicatio, partim studium impetrandæ sanitatis conjunxerat. Nam aliqui Judæi non contebantur Samaritanis, qualis unus eorum erat. QUI STETERUNT A LONGÈ propter imunditiam suam, quia vetabantur versari cum sanis.

VERS. 13. — ET LEVAVERUNT VOCEM, propter distantiam scilicet, altâ voce clamaverunt, DICENTES, una-

seu clamore sunt usi, tum quia procul aberant, tum quia magno sanitatis desiderio incitabantur. *Loco quidem procul stant*, inquit Theophylactus, *oratione autem appropinquant: propè est enim Dominus omnibus invocantibus se in veritate*, Psal. 144, v. 18.

VOCEN. Unâ voce unam omnium causam esse declarant, non pro se quisque, sed omnes pro omnibus orantes. Quod est verisimile eos ex industriâ fecisse, quo magis et numero et communi causâ, quasi conjunctis viribus, factâque velut conspiratione quâdam, Christum ad misericordiam commoverent.

PRÆCEPTOR, à Deo nobis date. Amplius aliquid voce Græcâ significari existimat Theophylactus, quàm doctorem, nempe *dominum, curatorem: id quod est, putare illum propè Deum*, inquit. Id præ se fert et vox Latina præceptoris: propriè enim domini est præcipere. Vide supra 5, v. 5.

MISERERE NOSTRI, concessâ sanitate. Brevis, sed ardens oratio. Non dicunt quâ in re cupiant Jesum sui misereri, quia manifesta miseria ipsorum erat: à quâ non dubitant quin possit eos liberare, quamvis multos et incurabili morbo affectos.

VERS. 14. — DIXIT, misertus.

ITE, profecti, Jerosolymam, scilicet ad templum.

OSTENDITE VOS SACERDOTIBUS. Ad sacerdotes spectabat lepræ judicium: *habebant enim signa per quæ lepram investigabant*, ait Theophylactus, descripta Levit. 13, v. 2 et seq.; nec poterant, qui semel leprosi judicati fuerant, hominum societati restitui, nisi judicati à sacerdotibus liberi, et oblato sacrificio expiati. Quare Christus, *ostendite*, inquit, *vos sacerdotibus*, ut nempe judicent illi, an à leprâ immunes sitis necne, et si immunes judicaverint, præscriptis à lege ritibus purificent. Ita Christus, et jus suum sacerdotibus salvum relinquebat, et testes atque approbatores eos faciebat sui miraculi. Atqui, an non ridiculum videri potuit præceptum Jesu, mittentis hos ad sacerdotes priusquàm sanâset, jubentis ut lepræ judicibus se offerrent ad testandam munditiam suam, quos evidens erat leprâ adhuc plenos et cir-

nimi scilicet clamore, omnes pro singulis, et singuli pro omnibus, ut hujusmodi concordia, mutuæque dilectionis significatione quasi factâ conspiratione Christi misericordiam expugnarent: *Jesu præceptor*, Græcè, ἐπιστάτα, quod propriè significat præfectum seu præsidem, qui suo imperio res moderatur: unde et Latinum *præceptor* à præcipiendo, id est, impendendo dictum est. Plus itaque hic significat quàm doctorem, ut etiam Theophyl. observavit, *miserere nostrî*, impertitâ sanitate.

VERS. 14. — QUOS UT VIDIT; nam clamor eorum videtur Christi oculos ad se convertisse, DIXIT: ITE, OSTENDITE VOS SACERDOTIBUS, utpote quorum est lepram dubiam explorare, vel eâ curatâ immunes declarare, denique præscriptis legis ritibus purificare.

Cur ergo, inquires, mittuntur ad sacerdotes isti, quorum notoria erat lepra; idque antequàm ab eâ sanati essent? Respondetur, quia sufficiebat eos mundatos esse, non antequàm pergerent, sed antequàm pervenirent ad sacerdotes. Ac proinde Christi verba tacitam continent promissionem, eos mundos fore, si præcepto suo obedirent, quia eos in itinere mun-

cumfusus esse? Dicendum est, Jesu verba tacitam continere promissionem, si id facerent, si obedirent irentque ad sacerdotes, sanandos ac mundandos esse. Itaque voluit hâc ratione Jesus fidem obedientiamque eorum probare, quod notat Euthymius.

ET FACTUM EST, non casu, quanquàm præter expectationem eorum, sed Christi providentiâ et virtute.

DUM IRENT. Quamvis foetidam adhuc scabiem in carne suâ conspicerent, simul tamen ac jussi sunt se ostendere sacerdotibus, parere non detrectabant, ibant ad sacerdotes, ita intelligentes præceptum Jesu, ut dictum est, ut significantis eos mundandos, quando cumque tandem id foret; ut minimùm, dum à sacerdotibus essent explorandi, inveniendos mundos et à leprâ immunes: eò quòd lusorium aut frustraneum esse non posset Jesu verbum. Quare non urserunt, ut priusquàm ab ipso discederent, mundarentur; sed certò persuasi se Jesu virtute mundandos vel tandem, simpliciter obedierunt, *non dijudicantes de ejus præcepto*, quod ait Euthymius; et fide duce iter arripuerunt templum versùs, dum pluris ipsis esset tacita Christi promissio, quàm præsens morbi sui intuitus. Cæterùm an Samaritanus, qui inter hos erat infra, v. 16, et ipse profectus fuerit Jerosolymam versùs, ad sacerdotes templi Jerosolymitani, an verò contenderit Samariam, ad sacerdotes schismatici illius templi, fit incertum, aliis opinantibus ipsum proselytum fuisse, aliis non. Ibant ergo simul omnes, fide acti, fiducia pleni, et dum irent, ad verbum, *inter eundum*, interim dum irent, in itinere antequàm pervenissent ad sacerdotes, imò dum non perinde adhuc longè ab Jesu recessissent,

MUNDATI SUNT, scilicet à leprâ. Sed quare mundati semper dicuntur, potius quàm sanati, qui à leprâ curati sunt? est enim lepra genus morbi gravi simum simul et deploratissimum, quod non solum cutem infestet et colorem vitiet, sed etiam carnem ipsam paulatim usque ad ossa depascatur. Ratio esse videtur, quòd lepra, singularis præ cæteris immunditiâ à Judæis haberetur; quæ non solum statuto

dare decreverat. Fecit hoc ad probandam et exercendam eorum fidem, dum immundi mittuntur ad sacerdotes, quos jam mundi accedere debebant, ut sic colligerent interea se mundandos, sicut etiam factum est. Nam dum irent, seu *inter eundum*, MUNDATI SUNT, potius quàm sanati. Nam quamvis lepra his temporibus nota sit gravis, ac deploratus morbus, multoque gravior olim post reditum ex terrâ sanctâ fuit, Judaica tamen coloris potius vitium erat, quàm valetudinis aut integritatis sensuum et membrorum, ut August., l. 2 Quæst. evang., q. 40, et leprosorum consortium magis vetitum erat propter significationem aliquam, quàm propter periculum. Porrò lepra de quâ hic, multùm differt à leprâ hujus temporis: nam illa Judaica magnâ ex parte potius erat vitium cutis quàm carnis; nostra potius carnis quàm cutis; unde illa sæpè sanabatur, hæc insanabilis esse dicitur. Illa in plerisque non multùm à scabie differbat, hæc longissimè. Unde quamvis ab humorem quâdam corruptione oriretur, quæ et afflatu communicari posset, plus tamen de turpitudine quàm de morbo habuisse videtur, nec multùm diversa fuisse à leprâ Græcorum

legis Mosaicæ vitanda esset, et contaminaret possessorem suum, eosque qui rem cum eo haberent, quemadmodum profluvium sanguinis et seminis, verum etiam naturâ reque ipsâ inficeret eos, quippe summè contagiosa, ac proinde ipsa quoque naturæ lege vitanda. Quam ob causam fiebat ut præ cæteris omnibus immundis, leprosi, et oppidis, et omni hominum consortio excluderentur, juberenturque seorsum in agris procul ab hominibus degere, Levit. 13, v. 46; sicut etiam apud exterarum gentes obtinuit. Hi ergo leprosi, interim dum irent ad sacerdotes, juxta præscriptum Jesu, mundati sunt in itinere, et mundatos sanatosque se esse viderunt, atque experti sunt, mutato colore albo ac lurido in nativum ac vividum, et carne, ab omni scabie, pruriginè corruptioneque liberatâ. Quâ re editum est documentum, quantoperè Deo placeat obedientia ex fide profecta.

VERS. 15. — UT VIDIT, sensit, et expertus est.

QUIA, quòd MUNDATUS EST, sanatus est.

REGRESSUS EST, ex medio itinere, ad Jesum, eum agnoscens suæ sanitatis auctorem.

CUM MAGNA, altâ et elevatâ, audientibus omnibus, VOCE, teste animi tum læti tum grati.

MAGNIFICANS, glorificans, gloriosè prædicans, et laudans.

DEUM, à quo per Jesum sanitatis à leprâ beneficium acceperat.

VERS. 16. — ET, cum venisset ad Jesum, eo adhuc loco docendâ gratiâ consistentem, quo eum reliquerat, aut certè castellum jam ingressum; CECIDIT IN FACIEM, pronus in terram, summâ cum submissione ac reverentiâ prostravit se in terram.

de quâ Hippocrates: Lepra, et pruritus, et scabies, et impetigines, et vitiligo, et alopecia, à pituitâ fiunt: sunt autem turpitudine magis quàm morbus. August., 2 Quæstionum evangelicarum, quæst. 40, de leprâ Judæorum loquens: Lepra, inquit, coloris vitium est, non valetudinis aut integritatis sensuum atque membrorum. Cum igitur Deus manifestos adeòque contagiosos morbos vitari non jusserit; deformitates autem seu turpitudines jusserit, ut lepram, gonorrhæam, profluvium menstruum, satis inde colligitur, consortium istorum magis vetari significationis alicujus causâ quàm ratione sui; quemadmodum etiam de cibis. Per affectionem ergo illam corporis immundam, immunditia affectuum animæ significatur, seu ut Theodoretus, varia peccatorum genera; ut verò August., lib. 2 Quæst. evangelicarum, hæresis. Solet enim hæresis miscere falsa veris, sicut lepra veris, falsisque colorum fucis humanum corpus maculat. Quid verò singulæ species lepræ sibi velint, vide latè et ex professo disserentem Origenem, Homil. 8 in Levit., et apud S. Isidor. in Levit., cap. 11.

VERS. 15. — UNUS AUTEM UT VIDIT QUIA MUNDATUS EST, mundatione non tantum reali, sed etiam jam declaratâ per sacerdotem. Credibile est enim eos animadversâ suâ mundatione explevisse præceptum Christi et legis; quod ex eo probabiliter colligitur, quia unus eorum statim familiariter cum Christo conversatur, v. 16. Itaque mundatus et à sacerdote purificatus, et sic hominum societati restitutus, REGRESSUS EST, ad Christum, ubi eum tunc versari contingebat, sive eodem sive alio loco, CUM MAGNA VOCE, magnæ gratitudinis et affectûs teste, MAGNIFICANS DEUM, Græcè, GLORIFICANS, seu gloriosum et magnum præ-

ANTE, ad, PEDES EJUS, Jesu scilicet, quod Syrus exprimit. *Cum enim mundatus esset, jam appropinquat*, ait Euthymius, et adorat.

GRATIAS AGENS, ei additur Græcè et Syriacè, quòd tantum in ipsum beneficium contulisset, quòd mirificè adeò et clementer ipsum sanasset.

ET HIC. Hic autem Samaritanus. Hoc addit evangelista, ut intelligatur sequens versus 18, ubi Jesus hunc vocat alienigenam.

VERS. 17. — RESPONDENS, subjiciens verbis et factis Samaritani.

DECEM, et non tu solus? q. d.: maximè, omnes decem, qui se mihi obtulerant, mundati sunt. Interrogatio æquipollet affirmationi, quâ significat, se auctore, sciente et volente, quamvis absente, beneficium sanitatis ad omnes decem pervenisse.

ET NOVEM, reliqui ergo novem *ubi sunt*? q. d.: Cur non et ipsi revertuntur, et beneficium similiter agnoscunt?

VERS. 18. — NON EST INVENTUS, etc. Cum obticeret Samaritanus, non solum gratus, sed etiam modestus; qui venerat suo functurus officio, non accusaturus alios; Jesus conversus ab illo ad discipulos suos ac turbam, inquit: *Non est inventus qui rediret*. Ad verbum, non sunt inventi reversi. Similiter Syrus pluralia habet. *Non est inventus*, id est, non fuit, non extitit, inter tam multos.

ET DARET, ut darent seu daret GLORIAM DEO, id est, ut veritatem confiteretur et aperiret, quâ Deus per Christum suum glorificandus esset. Sic legimus 1 Reg. 6, v. 5: *Et dabitis Deo Israel gloriam*, id est, confitebimini, agnoscetis, ab ipsius potenti manu inflictas fuisse, quas sustinuistis plagas. Operatus fuerat hoc

dicans atque laudans Christum tanquam Deum. Nam ex ipso hoc facto videtur divinam ejus potentiam agnovisse; ejus indicium est, tum profunda illa humilitas et reverentia, quâ

VERS. 16. — CECIDIT IN FACIEM ANTE PEDES EJUS, scilicet pronus in terram; tum ipsum relativum *ejus*: nam cujus, nisi Dei, cujus mentio præcesserat? GRATIAS AGENS; ita ut magnificando exhibuerit Christo, tanquam Deo, debitam laudem; prociendo majestati ejus venerationem, gratias agendo, beneficentiæ ejus gratitudinem. ET HIC ERAT SAMARITANUS; proinde ex aliâ gente, fortè et religione, quàm Israelitæ. Erant enim Samaritani plerique genere Babylonii, Chutzæi, vel ex aliis gentibus oriundi, quas Salmanassar pro Israelitis in Samariâ collocaverat, et ideò mox vocatur *alienigena*: quamvis interim Samaritani etiam de genere Israel gloriarentur, ut patet Joan. 4, versu 12. Jesus itaque dixit:

VERS. 17. — NONNE DECEM MUNDATI SUNT? Q. d., maximè; ET NOVEM UBI SUNT? Ut similiter agnoscant beneficium: verba enim sunt non ignorantis, sed arguentis eorum ingratitudinem. Cum autem taceret præ modestiâ Samaritanus, ut qui non alios accusaturus, sed pro se gratias acturus venisset, adjicit Christus ad circumstantes:

VERS. 18. — NON EST INVENTUS QUI REDIRET. Quo insinuat, ad gratitudinem Deo debitam non esse satis affectum internum, sed congrua quoque gratitudinis officia esse adjungenda, ET DARET GLORIAM DEO, aperiendo, confitendoque veritatem, quâ Christus tanquam Deus, vel Deus per Christum glorificandus erat. Quâ phrasi dicitur 1 Reg. 6, versu 5: *Dabitis Deo Israel gloriam*, id est, confitendo agnoscetis pla-

miraculum lepræ profligatæ Deus, ut cætera, non præcipuè ad utilitatem eorum quos sanaverat, sed ad gloriam nominis sui, ut ipse ex eo glorificaretur seu laudaretur, et signanter ut Christus Filius ejus innotesceret. Illi verò, contenti sanitate acceptâ, nec reversi, ut quod in ipsis Deus per Jesum fuerat operatus miraculum aperirent, et prædicarent, coram Jesu et iis quibus audientibus Jesus fecerat eis spem sanitatis, fraudaverunt Deum gloriâ suâ et Christum testimonio Patris. Fecerunt quidem quod jussi fuerant, verisimile est, adiverunt sacerdotes; sed dictabat ratio, ut hoc differrent, tantisper dùm reversi ad Jesum, ut hic Samaritanus, Deo et Christo ejus gratias et gloriam debitas reddidissent. Atqui puduit eos ad Jesum redire, et publicè fateri se leproso fuisse, cùm id mallent quàm minimè sciri, et morbi memoriam quàm primùm extinguere, gloriam Dei suæ verecundiæ posthabentes. Quare taxat ingratitude eorum Christus, quòd divinam erga se beneficentiam clam habere, et tantum Dei beneficium celare, clandestinèque quasi suffurari studerint.

NISI HIC UNUS, et his ALIENIGENA, alienus à genere Israel; erant enim Samaritani plerique omnes, genere Babylonii, Chutei, aut ex aliis hujusmodi exteris gentibus oriundi, quas Salmanasar rex Assyriorum adduxerat, et collocaverat in civitatibus Samariæ, pro filiis Israel ad Assyrios translatis, 4 Reg. 17, v. 24; quanquàm genere Israel vellent gloriari, Joan. 4, v. 12. Alienigenam autem vocat hunc Jesus, non contemptus causâ, sed ut reliquorum culpam amplificet, quòd in Deo gloriam dederit, à quo id minus quàm à cæteris expectandum fuerat. Insinuat enim reliquos novem Judæos fuisse, de genere Israel et Patriarcharum, cultores Dei, à puero instructos divinâ lege, quos potius decuisset, Dei et Christi sibi promissi gloriæ studiosos esse. Atqui illorum ne unus quidem officium fecit: solus Samaritanus quod Deo et Christo debebat professus religiosâ gratitudine Judæos vicit; ut nullus gentilis desperet, inquit Theophylactus, et nullus de sanctis parentibus gloriatur. In his igitur Christi verbis expostulatio subest cum toto populo Israel; idcirco enim alienigenam unum cum pluribus Judæis comparat, ut intelligendum det fore

gas istas à Deo Israel vobis inflictas esse, et ita eum glorificabitis. Peccaverunt igitur novem leprosi, non, ut aliqui putant, infidelitate et superbiâ, quasi suo merito sanitatem obtinuissent; nam contrarium videtur patere ex versu 13, sed solâ ingratitude, quæ ex merâ socioriâ et beneficiorum Dei oblivione nascitur. Vult enim Deus sua in se refundi dona, quodammodò amissum reputans, quod ingratus acceperit; quâ de re vide latius Bernard., serm. contra vitium ingratitude. NISI HIC ALIENIGENA; à quo proinde minus gratitudinis expectandum fuerat, quia minus de Deo instructus erat. Quod plerùmque contingere solet, quia considerant magis indignis conferri beneficium. Unde Bernardus ibid.: Felix, qui se alienigenam reputans, etiam pro quibusque minimis beneficiis non minimas refert gratias, gratuitum esse non dubitans, quicquid alieno impenditur et ignoto.

VERS. 19. — ET AIT ILLI: SURGE. Nam venerationis explendæ causâ hucusque prostratus in faciem

ut exteri potius gratiam Dei agnoscant ac magnificent, et pietate gratitudineque erga Deum et Christum Judæos superent.

VERS. 19. — AIT ILLI, Jesus Samaritano.

SURGE, prociderat enim in terram coram Jesu, quod dictum est, v. 16.

VADE, abi quò libet, securus de recuperatâ sanitate.

QUIA, omittitur Græcè et Syriacè majori cum gratiâ.

FIDES TUA, quâ credidisti id fieri à me posse, et confisus etiam me velle, obedisti jussui meo. Fidei Samaritani, non sibi, ascribit Jesus miraculum: non quòd ipse non fuerit præcipuus auctor, nam hoc ipsum ferebat Samaritani fides; sed quòd fides fuerit cooperata, præparans Samaritanum et capacem reddens tanti beneficii. Ita verò consuluit Jesus modestiæ, ne vanam gloriam aucupari aut eâ delectari videretur; et Samaritani fidem confirmavit, utque in ea ad finem usque perstaret admonitum, abs se dimisit.

SALVUM FECIT, salvavit, servavit, liberavit à leprâ. Atqui etiam illos novem, fides eorum salvos effecerat, inquit Euthymius; sed fideles quidem decem fuerunt, solus autem Samaritanus gratus fuit. Hic fide dignè se gessit, illi quia non se deinde gesserunt consentaneè fidei, nec à fide venerunt laudandi. Queritur an fides Samaritanum etiam à peccatis, quorum lepra figuram gerit, fecerit salvum? quidam id sentiunt, et fieri potuit: minimum hæc suâ fide, et consecuto miraculo, adaptatus fuit, ut per baptismum fieret discipulus Jesu, et, si antea non fuerit, etiam proselytus; relicto nempe Samaritanorum schismate, adhæserit Israelitis, eorumque religioni Jesu probatæ, nec jam contenderit ad sacerdotes Samaritanos, ut testata fieret ipsius mundities, sed ad Jerosolimitanos, quibus promulgaverit virtutem Jesu, quam cæteri novem Judæi silentio fortassè suppresserant.

VERS. 20. — INTERROGATUS, quodam tempore.

A PHARISÆIS, æmulis suis.

VENIT, venturum est.

REGNUM DEI, quod tu per te tuosque discipulos

jacuerat. VADE, utpote officio gratitudinis, et omnibus, quæ ad sanitatem fides poposcerat, ritè perfunctus: QUIA FIDES TUA, quâ cum cæteris credidisti verbis meis: *Ite, ostendite vos sacerdotibus*, TE SALVUM FECIT, à leprâ. Nam quamvis iste Samaritanus etiam animo fortassis per justificationem sanatus fuerat, non videtur tamen eò Christus respicere. Fidem ergo commendat, quia illo tempore fides potissimum fundanda, et quid posset, declarandum erat. Allegoricè exponit hanc historiam August., lib. 2 Quæst. evang., q. 40, et Greg., 5 Moral., c. 11, aliàs 10, qui per leproso significari volunt hæreticos, et per lepram hæresim. Nam ut lepra cutis colores variat, atque maculat, ita hæresis veris falsa permiscet. Unde et Christum præceptorem vocaverunt, et ad sacerdotem missi sunt, quorum est curare hæreticos doctrinæ sanitate. Vide latius præcipuè Augustinum.

VERS. 20. — INTERROGATUS AUTEM A PHARISÆIS, qui sæpè audiverant eum prædicantem appropinquare

assidue propinquum prædicas. Erat autem illud, non Dei tantum, sed et Christi regnum, quod nimirum Deus promiserat se per Christum in terris excitaturum, Isaïæ 9, v. 7; Dan. 2, v. 44, et cap. 7, v. 27, etc. Intellegebant id etiam ipsi Pharisei; cumque scirent quod Jesus pro Christo se haberet, tantum valuit interrogatio eorum, quantum si disertis verbis dixissent: *Quando tandem veniet regnum illud tuum?* Id quod per ludibrium quæsisse videntur. *Interrogat eum quando regnaturus esset, inquit Euthymius, irridentes eum, ut qui vilis appareret.* Nam cum nulla fieret externi statûs inter Judæos mutatio, vanum esse voluerunt dicere, quod ipse de se sub Dei nomine jactaret. Sentiebant enim regnum Messiae seu Christi carnale fore, quale fuit Davidis et Salomonis; et existimabant venturum Messiam regio apparatu, habitaturumque in regâ civitate Jerusalem, atque ex aulâ suâ omnibus gentibus jura daturum, ac suâ prudentiâ potentiâque effecturum, ut quotquot ipsum regem agnoscerent, habitarent feliciter ac confidenter unusquisque sub vite suâ et sub ficu suâ, etc., Judæis inprimis à subjectione quarumcumque gentium exemptis. Ipso igitur Jesu jamdiu, et pro Christo se gerente, et prædicante regnum Christi propinquum, nec tamen ullo apparente regni indicio, aut spe liberationis Judæorum à Romanorum dominio, quærunt, quandonam venturum sit illud ipsius regnum quod semper prædicaret, non tam ut sciant, quam ut inanis jactantiæ eum latenter insimulent.

RESPONDENS, quamvis irridentibus, seriò respondet.

NON VENIT, non veniet, REGNUM DEI à Christo excitandum, CUM OBSERVATIONE, ita ut observari possit ex talibus signis qualia vos expectatis, non veniet scilicet conspicuum ac notabile externo majestatis splendore, illustre mundanâ pompâ ex quâ possit agnosci. Loquitur enim de iis signis quæ Pharisei animo conceperant, qui terrenum Messiae regnum expectabant, quod diximus; cæteroqui multa et clara divinitus data fuerant signa, ex quibus Messiae regnum posset observari et agnosci. Negat ergo Christus regnum suum mundanâ pompâ conspicuum fore, significans vehementer illos falli, qui illud oculis carnis quærerent, quod minimè carnale vel terrenum est. *Non poterit observari, inquit Strabus, quia non est corporale ut putatis, sed spirituale, quod fide jam incæpit.*

regnum Dei, cujus tamen nullum apparebat indicium: QUANDO VENIT, id est, venturum esset, seu venire oporteret, REGNUM DEI? gloriosus et palàm omnibus dominabitur. Somniabant enim tunc Judæi mundanum quoddam regnum, sicut et nunc, in quo Deus per Christum, et ipsi cum eo cæteris imperarent nationibus. Moribus itaque Phariseorum satis congruum videtur, ut hoc potius irridendi quàm discendi causâ interrogaverint. Quibus respondit: NON VENIT, seu veniet, REGNUM DEI CUM OBSERVATIONE; ita scilicet, ut, antequàm veniat, observandis signis sciri possit quando venturum sit, quia ex improvîso unicusque et omnibus suo tempore aderit. Nam illa signa adventus sui, quæ Christus, cap. 21, tradit, non

VERS. 21. — NEQUE DICENT, neque dicetur, neque poterunt verè homines dicere, quod de terrenis regiâ dicunt: ECCE HIC, ecce hoc loco aut illo, scilicet est regnum Dei, in eâ civitate est sedes Christi Regis, et aula pro regiâ magnificentiâ instructa, illic regnat et floret, illic sceptrâ micantia fulgent, etc.

ECCE ENIM, quamvis mirum et præter opinionem vestram, REGNUM DEI et Christi INTRA VOS, Græcè, intus in vobis EST. Non venturum est, sed præsens adest, nec longè à vobis, in cælo, in terræ visceribus, aut ultra mare, sed in animis hominum qui vobiscum vivunt, adeoque etiam vestris, si velitis recipere. Tria dicit, unum, regnum Christi jam præsens adesse, quod ipsi futurum quærerent; itaque verè inobservabile esse, ac signanter ipsis quâ sint cæcitate, qui præsens non agnoscerent. Alterum, regnum Christi in iis quæ ad animum pertinent positum esse, non in externo splendore, intus, non foris, quærendum esse, spirituale esse, non carnale aut terrenum. *Regnum enim Dei, doctore Apostolo, non est esca aut potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto, Rom. 14, v. 17.* Tertium, non longè quærendum esse regnum Dei, sed in animis hominum propriis, quibus nihil interius aut præsentius esse possit. Itaque eò stupidiore esse Phariseos, quò minùs agnoscerent, quod intus apud se haberent. Cæterùm cum dicit *intra vos est*, Phariseos alloquens, non affirmat Phariseos esse de regno Dei, aut illius participes; sed ita loquitur, partim quia complures homines æquales eorum essent de regno Dei, occupante animos eorum per fidem cum charitate conjunctam; quam ob causam alibi Phariseis ait: *Pervenit in vos regnum Dei; supra 11, v. 20;* partim quia, ut Titus ait, *in voluntatis eorum arbitrio positum esset accipere regnum Dei.* Nam si fidem adhibere voluissent doctrinæ Christi, et à peccatis conversi in vitæ novitate ambulare, regnasset et in ipsorum animis Deus, regnumque Christi florisset in cordibus eorum, quemadmodum vigeat tunc et florebat in multorum aliorum cordibus qui in Christum crediderant. In hanc sententiam scribit Theophylactus: « Omnino regnum Dei est, angelorum « more vivere, quando nihil mundanum in animabus « nostris versatur. Non enim longo tempore, neque « longâ peregrinatione opus est, sed propè nos est, « et fides, et post fidem divina vita. Istud ipsum etiam

sunt signa, quibus adventus diu antè præsciatur, sed quibus præsens agnoscatur.

VERS. 21. — NEQUE DICENT, de illo regno aut rege ejus: *Ecce hic, aut ecce illic*, scilicet in determinato aliquo loco aut civitate regnum illud quærendum est. Nam quamvis hæretici possint primum Christi adventum et regnum ejus in hoc mundo fallaci quâdam similitudine effingere, quam ob causam prædixit Dominus, Math. 24, versu 23, eos dicturos: *Ecce hic est Christus, ecce illic;* secundus tamen adventus regis et regni ejus tam erit manifestus, dicente psal. 49: *Deus manifestè veniet, ut circa illum fallacia aut fictio habere non possit locum.* Porrò ne nihil ad quæstionem Christus attulisse vide-

«Apostolus dicebat : *Prope te verbum est in ore tuo et in corde tuo, hoc est verbum fidei*, Rom. 10, v. 8. «Credere enim et secundum fidem ambulare, sicut dignum est vocatione, intra nos est. Itaque Pharisei irridebant Dominum, at ipse illos in risum convertit, ostendens quòd ignorent rem quæ intra se sit, et quæ valdè facilis, si qui capere velint. Nunc enim cum sim medius inter vos, potestis omninò regnum Dei capere, si creditis in me, et vultis juxta mandata mea vivere.» Hæc Theophylactus. Cæterum notandum est quòd Jesus hic de primordio regni sui loquatur, quod in hoc seculo incipit à cordibus animisque hominum, nam in altero seculo perficiet tandem etiam corpora, et non sine observatione exterioque splendore apparebit.

VERS. 22.—ET AIT AD DISCIPULOS SUOS. Dixit autem etiam hoc, sed ad discipulos conversus, neglectis Phariseis irrisoribus atque incredulis. Dixerat Phariseis, regnum Dei jam adesse et florere, sed spirituale, quod occuparet hominum mentes, citra fulgorem corporeum, ideòque non observari aut agnosci; addit nunc docetque discipulos, idem illud regnum aliquando appariturum summo cum splendore et apparatu externo, ita ut à nemine non sit observandum, et perfecturum non animas solùm, verùm etiam corpora subjectorum: sed priùs, tum sibi Regi, tum ipsis regni filiis, multa adversa esse toleranda.

DIES pro tempus.

DESIDERETIS, desiderabitis, vos aliique fideles mei, posteri vestri.

UNUM DIEM, unum ex diebus FILII HOMINIS, quibus Filius hominis hoc in mundo antea vixerat. Expetitis vel uno die frui præsentia meâ, quemadmodum jam fruimini. Vult dicere: Expectandum vobis est, ut variæ exsurgant, tum persecutionum procellæ, tum errorum turbæ, regno Dei et Christo Regi adversariæ, tyrannis multumodè vos persequentibus ac tribulantibus, hæreticis per parva dogmata turbantibus, ita ut anxie me vel ad horam carne præsentem optaturi sitis, à quo instructionem, consolationem, animique robur accipiatis.

Er, pro, sed, NON VIDEBITIS, vel unam, me semel à vobis per assumptionem ablato, non dabitur vobis ampliùs meâ frui præsentia corporatâ et temporariâ, quali jam fruimini, sed decreto Patris, inter errores et persecutiones, ambulandum erit vobis per fidem,

retur, transilit à futuro regno ad præsens, quod futuri typus et inchoatio est; quemadmodum, Matthæi 37, de vero Eliâ interrogatus, transilit ad Joannem, ejus figuram. Dicit igitur: ECCE REGNUM DEI INTRA VOS EST; q. d.: Quid opus est observare tempus ac locum regni Dei, cum sit intra vos? Cur quæritur foris quod intus quæri debet, et inveniri potest? Cur expectatis venturum quod jam adest? quia ubicumque est animus diligens justitiâ, superior opibus, voluptatibus, honoribus mundi, etc.; ibi est regnum Dei. Quo sensu cum dicit: *Intra vos est*, non necessario procedit de reali inexistentiâ, quasi reverâ in Phariseis regnum illud fuisset, sed de naturâ regni illius, quod de se spirituale et invisibile est. In hunc ferè sensum Theophyl. et Beda, dum Deum per fidem bo-

et consolatio instructioque trahenda ex iis quæ olim à me acceperitis, donec revertentem me videritis in gloriâ regni; id enim subaudire videtur, simul et insinuare, benè facturos, si præsentî occasione utantur, et proficere studeant, interim dum Christi præsentia eis frui datur.

VERS. 23.—ET DICENT, tunc tamen dicent, id est, dicitur, scilicet à pseudoprophetis, aut aliis, tanquam volentibus satisfacere desiderio vestro. Syrus, *et si dicent*, seu *dixerint*.

VOBIS, discipulis seu fidelibus meis.

ECCE HIC EST Filius hominis sive Christus, et ECCE ILLIC. Non deerunt tamen qui blandientes vobis, conabuntur vobis ostendere Christum.

NOLITE IRE, ne abieritis visendi causâ, an Christus sit hic aut illic.

SECTEMINI, prosequamini, id est, nihil in eo operæ ponatis, ut inquiratis an ita sit. Habete hoc pro re vanâ et certò falsâ. Eadem ferè reperiuntur Matth. 24, v. 23 et 26; ibi loquitur Jesus de tempore belli Judaici, hic de omni tempore videtur loqui.

VERS. 24.—NAM, etc. Jam enim veni ego verus Christus; nec est alius Christus aut Christi adventus expectandus, nisi meus ad judicium, publicus toti-que orbi terrarum per se manifestus et observatus adventus.

DE SUB COELO IN EA QUÆ SUB COELO SUNT FULGET. Ad verbum, ex eâ quæ sub cœlo, in eam quæ sub cœlo splendet, id est, promicans ex unâ regione quæ sub cœlo est, in alteram usque regionem quæ sub cœlo est lucet, ex unâ cœli plagâ in alteram; verbi gratiâ, ab oriente usque in occidentem, quod Matthæus exprimit cap. 24, v. 27. Similis est locutio Deut. 4, v. 52: *A summo cœlo usque ad summum ejus*, id est, ab uno cœli termino usque ad alterum. Matthæus pro, *fulget*, clariùs dixit, *paret*, seu apparet. Interpres Latinus hic secundum Lucam legisse videtur neutrum τὰ pro feminino τὴν, hoc sensu, coruscans è regione nubium quæ sub cœlo est, in inferiora omnia quæ sub cœlo sunt refulget, illa collustrans; cui sensui favens Syrus vertit: *Sicut enim fulgur fulgurat è cœlo, et omnia quæ sub cœlo sunt illuminat*.

ITA ERIT FILIUS HOMINIS, Christus IN DIE SUA, in die novissimo, in die quo egressus à dexterâ Patris, è cœlo gloriosè venerit ad judicandum vivos et mortuos;

namque conversationem intra nos regnare docent. Neglectis itaque Phariseis contemptoribus,

VERS. 22.—AIT AD DISCIPULOS SUOS, ut eos doceret eâ, quam habebant, salutis occasione frui, dum cum ipsis in corpore versaretur, tanquam Rex regni illius, quod intra ipsos esse dixerat, sed fide credendus: VENIENT DIES, QUANDO DESIDERETIS VIDERE UNUM DIEM FILII HOMINIS, id est, vel uno die præsentia meâ frui, quemadmodum jam fruimini, ut à me instructionem, consolationem et animi robur accipiatis; ET NON VIDEBITIS, me per assumptionem à vobis ablato. Quibus verbis eos armat non solùm ad patientiam, sed etiam ad vivendum ex fide, postquam ab eis ablatus fuerit.

erit, inquam, ex unâ cœli regione prodiens et in oppositam usque fulgens, omniaque inferiora quæ sub cœlo sunt illuminans, ita ut nemini non futurus sit per se manifestus, notatus et observatus, nec opus futurum sit ut alius alium admoneat, *ecce hic aut ecce illic*; non enim latebit in angulis, sed omnibus conspicuum se præbebit in nubibus, amictum lumine, splendore et gloriâ, sicut vestimento. Vocat diem illum diem suum, more humano, tanquàm expectatum valdè et desideratum; quia eo die gloria ipsius toti mundo erit manifesta, quòd scilicet ipsius sit omnis potestas in cœlo et in terrâ; non quòd post eum diem non erit, sed quòd ante eum diem non ita fuerit. Ante enim, dùm inter homines habitaret, ignotus ferè latuit et inglorius, illoque ex hominibus assumpto, discipuli ipsius per fidem ambulant, non per speciem: sed eo die rediens, omnibus qui unquàm vixerint hominibus observabitur et conspicietur ipse summâ claritate et gloriâ coronatus, reddensque unicuique secundùm opera ejus, palàm inibit regnum æternum, tam corporalibus quàm spiritualibus, tam externis quàm internis bonis perfectum, electis secum assumptis in gloriam, reprobis inter supplicia redactis in scabellum pedum suorum.

VERS. 25. — PRIMUM AUTEM, sed priùsquàm veniat dies illa gloriosa Filii hominis, et regnum splendore conspicuum.

ILLUM, Filium hominis, non minùs quàm vos.

MULTA ADVERSA PATI ET REPROBARI, rejici, judicari pseudochristum, et indignissima morte mulctari a GENERATIONE, gente hac Judæorum, ab hujus ætatis Judæis. Euthymius, à natione hæc pravorum Judæorum. Mentioni futuræ gloriæ suæ, mox subjicit passionis mortisque suæ mentionem, duas ob causas, unam quam affert Beda, *ut cum morientem discipuli cerneant, quem glorificandum audierant, dolorem passionis spe promissæ clarificationis mitigarent*; alteram quam Theophylactus: « Non admiremini, inquit, si evenerint vobis tam molesta, quæ vobis desiderium afferent dierum quibus ego vobiscum sum. Nam et ego ipse, qui venturus sum sicut fulgur, priùs passurus multa reprobandusque ero, et ita in gloriam istam veniam; atque ita hoc vobis sit exstimulatio ad patientiæ virtutem, quia et vobis obveniet gloria ex periculis. » Sic ergo Jesus præmunit discipulos suos adversus scandalum crucis, ut exemplo suo, et consortio passionis simul ac gloriæ, mitiget mala quæ ipsis obventura prædixerat.

VERS. 26. — ET SICUT, sicut autem. Postquàm dixisset Jesus reditum suum fore omnibus manifestum, et regnum suum cum splendore et claritate omniumque observatione tunc appariturum, addit, fore tamen reditum suum, antequàm adsit et appareat, inexpectatum plerisque. *Subitum adventus sui diem plurimis affirmat exemplis*, inquit Beda.

IN DIEBUS, seu temporibus, NOE. « Universalem, inquit, Chrysostomus, prædictamque cladem et minimè creditam exempli loco proponere voluit, ut quoniam apud multos futura non creduntur, à simili-

tudine præteritorum moveantur animo atque credant. »

ITA ERIT, fiet, ET IN DIEBUS, et instante die. Mox, v. 24, vocaverat diem numero singulari, jam vocat dies plurali; incertum relinquens, pluresne dies an unicuique occupabit iudicium mundique consummatio.

VERS. 27. — ET BIBEbant. Græcè disjuncta tota oratio est. *Edebant, BIBEbant, uxores ducebant, dabantur ad nuptum. Sensus est, voluptatibus vitæ hujus lætisque rebus solito more vacabant, tanquàm nullo malo venturo lascivientes*, quod inquit Chrysostomus, perinde scilicet occupati in deliciis et commodis præsentis vitæ, ac si nulla mutatio timenda fuisset. Itaque non tam damnat hoc loco Christus illius temporis intemperantiam in edendo, bibendo, etc. (hoc enim si voluisset, atrociora longè illius ætatis scelera protulisset in medium), quàm quòd hæc egerint absque sollicitudine, et timore prænuntiati divini iudicii, quòd spretis Dei minis supini expectarint horribilem interitum, curandæ cuti et celebrandis voluptuosè nuptiis potiùs vacantes, quàm contemplando ac timendo exitio divinitus sibi prædicto.

DILUVIUM. Tunc experienciâ docti cognoverunt, sed seriùs, nihil tunc proderat novisse, quod priùs novisse noluerant. Eadem die venit diluvium quâ Noe intravit in arcam.

ET PERDIDIT, submersit.

OMNES, hujusmodi, citra exceptionem, qui non cognoverant, aut, tanquàm non cognovissent, sic se gesserant, qui quidem fuerunt homines prorsus omnes totius mundi, uno Noe cum suis excepto. Similiter accidet cum Filius hominis veniet ad iudicandum et consummandum mundum. Epulabuntur filii hujus seculi et celebrabunt nuptias, operam dabunt omnis generis lætitiæ, dicentes (quod Apostolus ait 1 Thess. 5, v. 3), *pax et securitas*, tuta res et nihil periculi; pax abundans præsentibus bonis, securitas tuta à futuris malis, persuasi tranquillè et securè agere se posse tranquillè frui præsentibus bonis, nihil metuere periculi ab iis quæ evenire possint malis, denique neglectis cœlestibus intenti prorsus erunt terrenis rebus, curas suas in longum tempus extendentes, et solitum vitæ cursum, ac si in eodem statu mansura semper esset terra, continuantes. Atque hæc agent, ad eum usque diem quo Filius hominis adveniet, ita ut, vel omninò non cognoscant, à fide Christianâ ad barbariem alienati, vel cognitum non credant, dicentes, *ubi est promissio aut adventus ejus? ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ*, 2 Petr. 3, v. 4, vel creditum non expectent, persuasi in longum adhuc tempus differendum, finem seculi extremumque iudicium, quanquàm variis Dei oraculis prænuntiatum et signis præmonstratum, donec reipsâ præsens Filius hominis iudex cum virtute multâ et majestate, omnes ipsos imparatos repentè opprimat cum horrendo ipsorum exterminio, et æternis pœnis immergat, omnes, inquam, hujusmodi absque discrimine, à regibus usque ad mancipia.

Docet hoc loco Christus Dominus, quidquid à nobis hâc in vitâ agitur, sive editur, sive bibitur, sive quidvis aliud geritur ad hanc vitam pertinens, conditum esse debere expectatione adventûs sui extremique iudicii, ut ita fiat, ut non imparatos nos reddat ad subeundum iudicium, si repenti contingeret iudicium adesse. Ostendit denique hic Christus, inexpectatum fore perisque omnibus extremum mundi adventûsque sui diem, ac proinde non fore illum certò præcognitum, quemadmodum diluvii dies præcognitus non fuit, vel certa illius hora aut tempus à Noe prædictum. Cæterum gravis hic quæstio oritur, quomodo hic prædicat Christus, homines more solito ad extremum usque mundi diem vacaturos huius vitæ voluptatibus, id quod congruit tranquillitati et paci; cum superius, inter cætera signa consummationis seculi, dederit bella, pestilentias, famem, terræmotum, piorum denique gravissimas afflictiones, et hæc eò graviora, quò mundi finis foret propinquior? Nam et quando accident signa proximè instantis finis mundi, regnumque Dei erit in januis, quando, inquam, sol obscurabitur, lunaque non dabit lumen suum, etc., disertè dixit: *Et tunc plangent omnes tribus terræ, et crescent homines præ timore et expectatione eorum quæ supervenient universo orbi.* Respondeo (præter hoc quod fieri poterit, id quod multi post D. Hieronymum asserunt, mundum nonnullo tempore pacatum ac tranquillum fore proximè ante interitum, quemadmodum sæpè fit, homines quasi convalescere, paulò antequàm moriantur) nulla fore bella plagasque hoc in mundo, ante ipsam consummationem extremam, à quibus non multi immunes sint, etiam constituti inter media mala. Quidam enim victores erunt, pluresque alii huiusmodi quorum prosperitatem augebit miseria aliorum: denique piorum maximæ afflictiones erunt, gaudentibus et exultantibus impiis, id quod docent Augustinus, epistolâ 80, et Chrysostomus hunc in locum, qui: *Pax, inquit, et lascivia insensatis erit, iusti vitam in tribulatione trahentes moriebunt.* Cæterum quando signa illa postrema pereuntis mundi evenient, nulli quidem lætè agent, omnes plangent et timore exanimabuntur: sed illa ad ipsam mundi consummationem interitumque pertinebunt, eruntque illius pars, quemadmodum oculi fracti, nasus distortior, interruptus anhelitus, pedes cruraque rigentia, pars sunt mortis hominis uniuscujusque, et ad ipsam mortem pertinent. Quare quod Christus dicit, erunt comedentes, bibentes, uxores ducentes, et nuptum tradentes, usque ad ipsam mundi consummationem et adventum Filii hominis, intelligit ad illa usque extrema signa, quæ eadem initia sunt ac partes consummationis seu interitûs mundi, et tanquàm Filii hominis adventantis satellitia quædam, cum ipso Filii hominis adventu computantur. Nam quando illa accident, nemini ampliùs lubebit edere, bibere, nuptiis aut rebus lætis operam dare, sed attoniti et exanimati expectabunt omnes horam novissimam vitæ, tum suæ, tum mundi, que non diù quidem differetur, incertum tamen quan-

diù, quemadmodum incertum est quando moribundus exhalaturus sit animam, etsi certum sit diù vivere non posse: vide infra, v. 51.

VERS. 28.—SIMILITER, Græcè, *similiter etiam*. Syrus *et sicut rursus*. Altero exemplo, tempore posteriore, docet, quomodo reditus ipsius occupaturus plerosque nec opinantes sit.

EDEBANT, Sodomitæ et cæteri Pentapoleos incolæ.

ET BIBEbant. Nec hoc versu ulla conjunctio Græcè exstat magis quàm superiore.

PLANTABANT ET ÆDIFICABANT, ut quibus longum adhuc vitæ tempus superesset. His securè intendebant, scilicet usque ad egressum Lot è Sodomis, nihil de vitæ emendatione aut ob scelera instante Dei ultione cogitantes.

VERS. 29. — QUA DIE AUTEM, eadem autem die quâ exiit, exierat.

SODOMIS. Dicimus Sodoma, Sodomorum, quemadmodum Jerosolyma, Jerosolymorum, neutro genere numeri pluralis.

PLUIT subito. Syrus addit, *Dominus*, quemadmodum et Genesis, c. 19, v. 24: *Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorrham sulphur et ignem à Domino de caelo.* Dominus à Domino, id est, Dominus à se ipso, vel juxta altiore secretioreque intelligentiam, Deus Filius à Deo Patre; est enim una Patris et Filii operatio, sed ita ut Filius à Patre accipiat operandi facultatem: non usus scilicet operâ causæ alicujus naturalis, sed vi propriâ et ex omnipotentis suæ thesauro.

PLUIT, instar pluvie demisit, magnâ scilicet copiâ impetuque vehementi ignem et sulphur, id est, ignem sulphureum, vel densissimum sulphur ignitum et ardens. Pœna congrua peccato gentis illius, ardentis fœtidæ execratæque libidinis usu, quod notat D. Gregorius, lib. 14 Moral., cap. 10.

DE COELO, ex eâ aeris regione, in quâ fulmina cæteraque meteora ignita nasci consueverunt. Non ex terrâ eruperunt ignis et sulphur, sed de coelo descenderunt, ut planè constaret vindictam esse divinam.

OMNES incolas Pentapoleos, Sap. 10, v. 6: non solum Sodomæ et Gomorrhæ, sed et Adamæ ac Seboim, Deut. 29, v. 23; nam Segor servata fuit ad preces Lot: *Subvertit civitates has, inquit Moses, et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, etc.* Gen. 19, v. 23, 25.

PERDIDIT, incendio, Dominus scilicet, nihil huiusmodi expectantes.

VERS. 30. — SECUNDUM HÆC, exempla dierum Noe et Lot.

ERIT, sic futurum est, similiter accidet, nempe, edent filii huius seculi, bibent, vendent, ement, etc., toti intenti erunt rebus terrenis, nihil minus quàm de mundi fine et districto iudicio cogitantes.

QUA DIE, eâ die quâ, id est, circa eam diem, proximè ante eam diem, seu, ut supra, v. 27, dicit-

tur, usque ad eam diem. Dies autem pro tempore ponitur.

REVELABITUR. Græcè, *revelatur*, præsens pro futuro, manifestabitur, adveniet summâ cum gloriâ conspicuus omnibus, ad iudicandum et consummandum mundum. Dies illa seu tempus illud incipiet ab extremis illis horrendisque signis in sole, lunâ, et stellis, de quibus infra 21, v. 25, 26, quæ non desinent, quin ipse Filius hominis priùs appareat, etsi non mox ab initio illorum appareat. *Pulchrè revelabitur, ait Beda, quia qui interim non apparens omnia videt, tunc apparens omnia iudicabit.*

VERS. 31. — HORA, *die*, quo modo est Græcè et Syriacè, id est, tempore; sed quia minimum temporis supererit, rectiùs vocatur hora quàm dies. *Horâ* autem sive die, quâ scilicet Filius hominis revelabitur; non tamen illum ipsum temporis articulum intelligit quo Filius hominis revelabitur (nam Filio hominis jam apparente, nulla erunt tecta, nullæ domus, nullæ res hominum manibus factæ, neque tunc locum habebit ulla monitio, serum erit attendere sanis monitis); sed initium ejus diei sive horæ quâ revelabitur, quam versu superiori descripsimus, tempus scilicet vicinissimum et propinquissimum revelationi Christi, tanquàm intra horam futuræ, cum extrema illa signa in sole, lunâ, stellis ac reliquis mundi partibus apparere, et totus mundus commoveri cœperit; quo modo hunc locum explicat et V. Beda. Vel tunc enim adhuc prodesse poterit salutaris monitio; sed nulla, si quis obedire velit, interponenda erit mora, propter temporis angustiam simul et incertitudinem.

IN TECTO; super tectum, scilicet domus suæ.

VASA, id est, supellex, utpote pecunia, vestes, arma, cæteræque res quibus opus habere quis solet ad vitæ ejus necessitates.

IN DOMO, inferiùs in ipsâ domo fuerint.

TOLLERE ILLA, ut tollat illa, et servet. Non sit sollicitus de supellectile, abiciat omnem curam rerum terrenarum mox periturarum: tantùm autem cogitet de salute suâ, et hoc solùm dispiciat quomodò stare poterit ante Filium hominis, et venienti dignè occurrere. Tunc curandum non erit de minimis quæ mox sunt peritura cum instabit maximum et incomparabile illud negotium discriminis infiniti, quod nos sibi totos meritò vendicabit. Familiare hominibus est, si ingruere videant mala, quæ animum convertere ad res opesque suas, per quas sperant posse evadere, aut benè sibi esse posse; hoc prohibet Christus, atque eo præsertim tempore, quo periturae sunt res omnes terrenæ; et eam solam curam vult omnium animis sedere, ut parent se ad excipiendum Dei iudicium.

RETRO, εἰς τὰ ὀπίσω. Hoc, vel simpliciter accipitur

VERS. 32. — MEMORES ESTOTE UXORIS LOT, quod videlicet illi acciderit, dum amicorum et rerum pereuntium amore contra angeli velitum retrò respexit. Nempe quia consequente mox ultione divinâ unâ cum Sodomis periit, in statuam salis commutata: ut ita hominibus condimentum præberet, quo sapiant aliquid, unde illud caveatur exemplum, inquit Au-

pro retrò, quo modo interpretes accepit, vel transfertur, ad ea quæ retrò, scilicet reliquerit. Posteriori vertendi modo, idem significatur quod mox, non redeundum tunc cuiquam in civitatem aut locum unde fuerit egressus, ut res suas servet aut curet; priori verò significatur, nec ut se servet, cuiquam redeundum domum. Non enim minùs periculi fore domi quàm foris, nec quidquam agendum tunc domi, quod non æquè fieri possit foris, ideirò autem foris potiùs quàm domi, si hora illa ipsum foris comprehenderit, ne interea dùm domum fugit, Judex adsit, ipseque tempore excludatur: nihil enim tunc aliud agendum, quàm ut unusquisque se paret ad subeundum iudicium Christi. Nemo ergo tunc fugiat domum, præsentius enim erit periculum quàm ut ullam moram patiat; sed quocumque loco repertus fuerit, illic expectet sui immutationem, et conversus toto corde ad Dominum, contemnat terrena omnia bona, festinetque ad meliora, denique tum humiliter tum avidè desideret venienti occurrere Judici. Hæc eadem parabolâ, secundùm Matthæum et Marcum, Jesus hortatus est suos ad celeritatem fugæ, ubi vidissent quod prædixerat signum instantis excidii Judææ: hic verò hortatur, non ut fugiant, sed ut cæteris omnibus rebus relictis de salute animæ cogitent, mox ut viderint signa quæ prædixerit instantis novissimi iudicii; eò quòd nulla tunc erit opportunitas animum applicandi ad temporalia, aut differendi curam salutis æternæ, sed extrema necessitas extremumque temporis punctum, quo quis servare animam suam possit. Mox enim præsentis iudicii, nihil proderit, quidquid ampliùs facere voles. Quanquàm ergo minimum tunc suppetet temporis, ut quis se paret ad accipiendum mite iudicium; præmonet tamen benignus Judex, quantulumcumque juvare posse (si non negligatur cura supervacanea terrenorum) paratos, ut ampliùs se parent; imparatos, ut subito paratos se reddant, non tam operibus bonis, quæ temporis angustia non admittet, quàm piis desideriis, et integrâ ac sincerâ animi ad Deum conversione. Hæc porrò admonitio à Domino Jesu data iis qui victuri sunt ipso ad iudicium veniente, et nobis servit, quando morbi graves cæterique mortis prænuntii, concutiunt minorem hunc mundum, nos, inquam, ipsos, ne vel illud tempus negligamus: quàm enim mors, tam est nobis Judex propinquus.

VERS. 32. — UXORIS LOT, *quid videlicet illi acciderit*; Euthymius. Solummodò respexit retrò post se, et periit, nec tantùm temporis concessum est ei, quo posset se rursùs ante vertere. Educto Sodomis Loto, ejusque familiæ, prohibuerat angelus, ne inter fugiendum respicerent post tergum, Genes. 19, v. 17;

gust., 16 de Civitat., c. 30. Illud autem est juxta mentem Christi hoc loco, ut memores illius exempli caveamus, ne capti amore rerum quas cum mundo porrire necesse est, cum eas salvas esse volumus, et ad eas animo respicimus, unâ cum illis Dei iudicio opprimamur et pereamus.

tum ut fugam urgeret, et summâ opus esse festinatione indicaret, tum etiam ut animos Loti ac suorum, ab amore Sodomorum et quæ illic reliquerant omnium, abstraheret, quippe quæ, Deo justo iudice, exitio digna essent. Uxor Loti incredula angeli monito, Sap. 10, v. 7, et præceptum parvi faciens, Loto urbem Segor ingresso, foris remansit, et excita fragore labentis sulphurei imbris, respexit à tergo, acerbè ferens cognatos atque amicos pereuntes, et excidium natalis soli bonorumque quæ invita reliquerat; subito autem consequente ultione divinâ, interempta perditaque unâ cum Sodomis est, et in lapidem transmutata, statuam seu columnam salis, ut hominibus reliquis æternum documentum seu condimentum præberet, *quo sapiant aliquid, unde illud caveatur exemplum*, quod ait Augustinus, lib. 16 de Civitate Dei, cap. 50. Illud autem est, in genere quidem, ut ibidem docet Augustinus, *quia non est animo redeundum ad veterem vitam, quâ per gratiam regenerati exuimur, si ultimum iudicium evadere cogitamus*; in particulari autem, juxta Christi hoc locum mentem, ne mundo pereunte vel universo genere humano, vel singulariter nobis, capti amore rerum, quas cum mundo perire necesse est, retrò ad eas redeamus aut respiciamus, amemus impensius, et servare nobis conemur salvas, aut ægrius dimittamus: summum enim esse in morâ periculum, ne, interea dum laboramus aut cogitamus de illis servandis vel disponendis, neglectâ conversione ad Deum, unâ cum illis pereamus, Dei iudicio subito nos opprimente, et ne tantillum quidem temporis, post curata temporaria, ad curandam animæ salutem concedente.

QUICUMQUE in illâ horâ QUÆSIERIT, studuerit, conatus fuerit, revertendo aut respiciendo retrò, sua auferendo, etc.

ANIMAM SUAM, semetipsum, SALVAM FACERE, imminentibus periculis eximere, ita ut servet vitam hanc suam mortalem, et quæ illius possederit bona.

PERDET ILLAM, non salvum faciet, sed perdet semetipsum; nec tantum non effugiet mortem hanc, verum etiam mortem exitiumque incurret æternum. Adveniens enim mox Iudex, imparatum, et quæ hujus mortalis sunt vitæ, non quæ salutis æternæ, curantem, addicet gehennæ ignis. Nam perdere hic, non significat amittere aut facere rei caræ jacturam, sed exitio tradere.

ET QUICUMQUE, sed contra quicumque PERDIDERIT ILLAM, perdidit semetipsum, id est, non fuerit tunc sollicitus de seipso periculis mortalis vitæ eripiendo (cujus finis omnibus in universum instabit) nec de servandis temporariis suis bonis; sed his neglectis, in hoc unum intentus fuerit, ut adveniendi Judici dignè occurrat.

VIVIFICABIT EAM, non perdet, sed *vivificabit* semetipsum. In vitam generabit, etiamsi mortem corporis obeat, tamen vitam sibi parabit, veram scilicet ac solidam, qualis altera non fuerat, id est, immortalem et æternam, quam mox adveniens Iudex ipsi largietur. Vide supra, cap. 9.

VERS. 34. — DICO, affirmo VOBIS, terribile fore tempus illud.

IN ILLA NOCTE, adventus Filii hominis. Mox, v. 24, 26, 30, vocaverat diem, jam vocat noctem: dies enim erit gloriosa Filio hominis; hominibus autem, præsertim reprobis, horribilis nox, tristissimâ rerum facie circumfusa, incipiens ab obscuracione solis, lunæ et stellarum, mediâ nocte, ut volunt quidam, maximè Græci; crepusculo autem matutino, ut alii.

ERUNT dormientes, id est, tunc fiet, ut duorum simul cubantium, unus assumatur, etc.

Duo, maritus scilicet et uxor, vel viri duo aut feminæ duæ familiares. Scortator et meretrix intelligi non possunt, quia neuter eorum assumetur, sed ambo relinquentur.

IN LECTO UNO. Lecti loco Matthæus agrum dixit, quod adnotant auctor Imperfecti, Titus et Euthymius, in Matthæum scribentes. Ac potuit Christus tria exempla proposuisse, etsi evangelistæ singuli non nisi duo recitent, et intellexisse, per eos quidem qui in lecto, divites, tanquam in requie otioque viventes, ut interpretantur Chrysostomus et Titus in Matthæum; per molentes verò pauperes, qui summis laboribus pauperem vitam sustinent; per eos autem qui in agro sive agricolæ, medioeres, omnem scilicet communem hominum conditionem: est enim agricultura, omnibus artificis et vitæ communi tanquam prima vivendi ratio. Cæterum quia non præcipuè propositum fuit Christo omnes hominum conditiones enumerare, sufficit Evangelistas aliquas descripsisse: sic enim propositum fuit Christo varias hominum conditiones proponere, ut simul proponeret socios, et hujusmodi in re socios, quæ declararet eos eo die non exspectavisse adventum Filii hominis, sive reprobi essent, sive electi. Nam quemadmodum eo die nemo in agro aut in pistrino laboraret, si esset præcognitus; ita nemo in lecto quiesceret, sed non minus justus quam peccator humi supplex iudicem exspectaret: *esse enim in lecto*, quod Theophylactus notat, *præsentis solitudinis carentiam significat*.

UNUS ASSUMETUR, qui scilicet antequam somno se daret, se paraverat in illud tempus, incertum licet. Assumetur, inquam, ad Filium hominis, ipso iudice æternâ vitâ beatitudineque coronandus, et perpetuâ ipsi societate jungendus. *Qui assumitur, rapitur obviam Christo in aera; qui autem relinquitur, improbat*, ait Ambrosius in Lucam. Non omnes itaque tunc temporis citra timorem lascivient et repenti perdentur; sed quidam similes Noe, in arcam vitæ assumpti servabuntur.

RELINQUETUR, scilicet in terrâ. Non quòd eo loco permanebit (rapietur enim ad locum iudicii), sed quòd, non sursùm ad Filium hominis rapietur, quemadmodum ipsius socius, sed infra in terrâ relinquetur, longius à Filio hominis, ubi, ipso Filio hominis ex alto ferente sententiam, condemnandus est pœnâ æternâ, indeque detrahendus in inferiora tartari. Tunc igitur videre erit admirabilem tristissimamque

divisionem eorum qui visi fuerant sibi mutuò conjunctissimi. Clarum hujus rei exemplum exstat in parabola illà decem virginum, Matth. 25, v. 1.

VERS. 35. — IN UNUM, id est, simul.

UNA ASSUMETUR, non rejicietur à regno Dei, vel femina, vel conditio aliqua servilis, tametsi scribæ servos et feminas in numero eorum non censeant, qui congregationem Israel faciunt.

ALTERA RELINQUETUR. Nulla conditio hominum singulariter vel exclusa vel ad salutem excepta erit; sed ut ex singulorum animantium generibus, quædam in arcam assumpta sunt ut servarentur, alia in terrâ relicta ut diluvio perirent; sic fiet et in conditionibus vitæ hominum. Non itaque hic significatur ubicumque duo sub novissimum diem simul futuri sunt, eorum alterum servandum, alterum exitio relinquendum, aut quòd necesse erit, quicumque inter se conjuncti fuerint, ita divelli, (fieri enim poterit, ut aut serventur aut pereant ambo) sed significatur in primis quod diximus, non omnes qui unius erunt conditionis vitæ, pariter aut servandos aut reprobandos, verbi gratiâ, liberos divitesque non servandos omnes nec omnes reprobandos, similiter neque servos et pauperes, sed ex omni statu et conditione etiam vilissimâ, alios servandos, alios perituros, quemadmodum nunc in omni statu sunt boni et mali, et in omni conditione ac gradu optimis admixti sunt pessimi. Significatur deinde nec societatis tunc habendam esse rationem ut serveris, si ipse malus fueris; neque ut perdaris, si bonus; socios non ideò quia communi necessitudine conjuncti sunt paris fore tunc sortis, sed, citra omnem commiserationem, separandos subito à se mutuò etiam conjunctissimos, si discrepent meritis, dolore maximè deplorabili eorum qui relinquuntur: quemadmodum Noe, non soli filii vel nurus erant, verùm etiam alii multi, parentes, consanguinei, cognati, socii, necessarii, qui relicti fuerunt omnes, quia Noe monita secuti non fuerant. Nemo igitur socium expectet ut Deo serviat, sed quisque pro se omni vinculo solutus et expeditus celeriter currat. Significatur postremò, tam piis et electis incognitam fore diem illam et horam, quàm reprobis. Nam si præcognita foret, nemo tunc agrum coleret, aut molæ circumagendæ vacaret, aut aliud simile ageret, quod non tam ad præsentem, quàm ad futurum vitæ mortalis usum destinatur, quod cum non serviat nisi futuris vitæ mortalis necessitatibus, ab eâ die deinde necessarium esse non potest. Docet igitur, non ex eo fore, quòd ex paribus alii præ aliis assumuntur quòd hi præ illis majorem notitiam obtinebunt illius diei, vel horæ (declarabit enim opus ipsum eorum, quòd eâ justè horâ judicem nec ipsi expectaverant), sed intelligendum relinquit, discrimen ex eo fore, quòd alii futuri sunt similes ipsi Noe, alii coætaneis Noe, quos mox descripserat. Hi perierunt, ut dictum est, quia futurum diluvium non credentes aut certè non expectantes, non se parârunt, ut iram Dei possent effugere: Noe servatus est, quia credit Deo comminanti, et, quanquàm nesci-

ret determinatum diluvii diem, paravit se tamen modis omnibus ut evadere posset quando Deo placeret immittere. Sic in fine seculi relinquuntur qui futurum judicium non credentes aut certè non expectantes, non vigilarint, neque se paraverint; assumuntur autem qui vigilarint, et in officio permanentes paratos se semper tenuerint ad eum diem quandocumque tandem afforet.

DUO IN AGRO, etc. Hoc plerique Latini libri legunt, suffragantibus quibusdam Græcis, editione Syriacâ, et enarratoribus Ambrosio ac Bedâ. Porrò quidam Latini libri omittunt. Verisimile est hunc versiculum, Lucæ ex Matthæo fuisse adscriptum, quemadmodum Matthæo ex Lucâ, similem versiculum de duobus in lecto.

VERS. 26. — RESPONDENTES, auditis subjicientes, scilicet discipuli ex v. 22.

ILLI, Jesu.

UBI, pro quò, scilicet assumuntur, quod subaudiunt Theophylactus et Euthymius. Πῶς ambiguè significat motum in loco et motum ad locum, itaque verti potest et *ubi* et *quò*. Huic loco congruit *quò*, quod significat motum ad locum; non enim quærunt discipuli, ubi relinquendi sint qui relinquuntur; non dubium erat quin illi relinquendi essent, ubi inventi, in terrâ scilicet; sed quærunt, quò assumuntur ii quos Jesus dixerat assumendos.

VERS. 37. — CORPUS, *cadaver*, interprete Matthæo. Sensus est, in aera, ad me venientem in nubibus cœli, assumuntur; *rapientur in nubibus obviam Christo in aera, ut semper cum Domino sint*, 1 Thess. 4, v. 16, nec assumuntur aut rapientur inviti, sed tali aviditate ad me convolabunt, quali aquilæ ad cadaver, quippe qui ipsis futurus sim, quod aquilis cadaver, deliciæ, inquam, atque æternæ felicitatis pabulum, beatitudo æterna et summum bonum. Itaque et advolaturi dicuntur electi ad Christum, et assumendi; advolaturi, quia agilitate prædita erunt corpora eorum gloriosa; assumendi, quia Dei donum erit illa agilitas, quanquàm nec deerit angelorum ministerium, non quidem necessitatis, sed honoris causâ.

AQUILÆ carnivoræ sunt, ac proinde mox convolant ad cadaver, si quod visu aut olfactu percipiant, *quod etiam trans maria eas sentire* testatur Hieronymus hoc loco. Videri possit Jesus sententiam hanc sumpsisse ex libro Job, cap. 39, v. 33, ubi de aquilæ naturâ disserens Deus, tandem ait: *Et ubicumque cadaver fuerit* (sive, ut ad verbum Hebraicè est, *occisi fuerint*), *statim adest*; quanquàm alii Hebræorum proverbium fuisse arbitrantur, quo significârunt, haud magno studio esse opus, ad conjungendum ea quæ naturâ suâ conjunguntur. Ne fulguris similitudo à Jesu allata præberet apostolis occasionem apud se cogitandi: Quid nobis proderit adventus ille tuus manifestus totique mundo è cœlo et nubibus conspicuus, si non apparebis nisi fulguris instar, cujus apparitio momentanea est; quàm citò apparet, tam citò præterit; quàm citò revelatur, tam citò latet, et quantumcumque parvo tempore appareat, ut est terribile, omnes illud

videre refugiunt; addit aliam similitudinem Jesus, quâ docet se electis suis non terribilem appariturum, sed amabilem, nec momento solum uno, sed sic ut ad ipsum accedere et conjungi ipsoque frui possint. Quemadmodum, inquit, aquilæ naturali instinctu atque impetu feruntur et conveniunt undique ad cadaver, ut ad escam suam suavissimam ac delicatissimam, quod alioqui non invitatas, ipso odore suo ad se allicit, immensis etiam terrarum spatiis et maris fluctibus separatas nec illæ illud deserunt quamdiu restat ex eo quo pascantur; ita vos electi mei, è morte redivi, et ut aquilæ juventute renovati, simul atque in nubibus apparuero, mox sentientes virtutem præsentis adventus mei, ad me tanquam vitam æternam et summum bonum vestrum, undique ex omnibus mundi partibus, spontè maximoque desiderio ac summo animi affectu anhelantes convolabitis, ut me æternum fruamini et saturemini, nihil impediti altâ cœli nubiumque à terrâ distantia. Hoc est quod Apostolus dicit, 1 Thessal. 4, v. 16: *Rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus.* Cadaveri se comparat Christus, propter mortem (cujus signa, cicatrices, inquam, vulnere, feret judicaturus) quippe quæ electis fons est omnis boni

CAPUT XVIII.

1. Dicebat autem et parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, et non deficere:

2. Dicens: Judex quidam erat in quâdam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur.

3. Vidua autem quædam erat in civitate illâ, et veniebat ad eum, dicens: Vindica me de adversario meo.

4. Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, nec hominem revereor:

5. Tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens suggillet me.

6. Ait autem Dominus: Audite quid judex iniquitatis dicit:

7. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, et patientiam habebit in illis?

8. Dico vobis, quia citò faciet vindictam illorum. Verùm tamen Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terrâ?

9. Dixit autem et ad quosdam qui in se confidebant tanquam justis, et aspernabantur cæteros, parabolam istam:

10. Duo homines ascenderunt in templum, ut orarent: unus Pharisæus, et alter publicanus.

11. Pharisæus stans, hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, injusti, adulteri, velut etiam hic publicanus.

12. Jejuno bis in sabbato: decimas do omnium quæ possideo.

13. Et publicanus à longè stans, nolebat nec oculos ad cælum levare; sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori.

æternæque salutis, quòd Christo Deo et homine æternum frui ipsis detur. Aquilis verò electos assimilat pro more Scripturæ, potius quàm vulturibus aut corvis, qui et ipsi cadaveribus pascuntur: quòd regium et magnificum animal aquila sit, quòd *in arduis ponat nidum suum*, Job. 39, v. 30, quod altissimè simul et velocissimè atque expeditissimè volet, Isa. 40, v. 31, quòd ita oculata sit, ut intrepidâ acie solem intueatur, denique quòd senex ætate renovetur et longævam ducat vitam, psal. 102, v. 5. His enim similes electi, qui regio animo voluptatibus imperârint, et terrenis despectis conversatione in cœlis fuerint, Christo ad judicium veniente resument corpora dotata immortalitate simul et agilitate; et ad sedentem in nubibus cœli, quem acutissimis fidei oculis mox intuebuntur et cognoscent, admirabili velocitate promptitudineque volabunt. Quòd verò electos solos, non autem omnes homines, Jesus aquilis comparet manifestum est, quia reprobi non aggregabuntur Christo sedenti in nubibus, sed relinquentur in terrâ, nec spontè ferentur ad Christum, sicut aquilæ ad cadaver, sed inviti cogentur ad locum judicii ut malè sibi consci, audituri in terrâ Christi è nubibus adversus ipsos sententiam.

CHAPITRE XVIII.

1. Il leur dit cette parabole, pour montrer qu'il faut toujours prier, et ne se laisser jamais.

2. Il y avait, dit-il, dans une certaine ville un juge qui ne craignait point Dieu, et qui ne se souciait point des hommes.

3. Et il y avait aussi dans cette même ville une veuve qui venait vers lui, en lui disant: Faites-moi justice de ma partie.

4. Et il fut long-temps sans vouloir le faire; mais enfin il dit en lui-même: Quoique je ne craigne point Dieu, et que je ne me soucie point des hommes,

5. Néanmoins parce que cette veuve m'importune, je lui ferai justice, de peur qu'à la fin elle ne vienne me faire quelque affront.

6. Vous voyez, ajouta le Seigneur, ce que dit ce juge inique.

7. Et Dieu ne fera pas justice à ses élus, qui crient à lui jour et nuit, et il souffrira toujours qu'on les opprime?

8. Je vous dis qu'il ne tardera pas à les venger. Mais pensez-vous que le Fils de l'homme, lorsqu'il viendra, trouve de la foi sur la terre?

9. Il dit ensuite cette parabole, pour quelques personnes qui, se flattant d'être justes, méritaient leur confiance en eux-mêmes, et méprisaient les autres:

10. Deux hommes montèrent au temple pour prier; l'un était pharisien, et l'autre publicain.

11. Le pharisien se tenant debout, priait en lui-même: O Dieu! je vous rends grâces de ce que je ne suis point comme le reste des hommes, qui sont voleurs, injustes et adultères; ni même comme ce publicain.

12. Je jeûne deux fois la semaine: je donne la dîme de tout ce que je possède.

13. Le publicain, au contraire, se tenant éloigné, n'osait pas même lever les yeux au ciel; mais il frappait sa poitrine, en disant: Mon Dieu, ayez pitié de moi, qui suis un pécheur.

14. Dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam ab illo ; quia omnis qui se exaltat, humiliabitur ; et qui se humiliat, exaltabitur.

15. Afferebant autem ad illum et infantes, ut eos tangeret. Quod cum viderent discipuli, increpabant illos.

16. Jesus autem convocans illos, dixit : Sinite pueros venire ad me, et nolite vetare eos ; talium est enim regnum Dei.

17. Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.

18. Et interrogavit eum quidam princeps, dicens : Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo ?

19. Dixit autem ei Jesus : Quid me dicis bonum ? nemo bonus nisi solus Deus.

20. Mandata nostri : Non occides : Non mœchaberis : Non furtum facies : Non falsum testimonium dices : Honora patrem tuum et matrem.

21. Qui ait : Hæc omnia custodivi à juventute meâ.

22. Quo audito, Jesus ait ei : Adhuc unum tibi deest : omnia quæcumque habes, vende, et da pauperibus ; et habebis thesaurum in cœlo ; et veni, sequere me.

23. His ille auditis, contristatus est, quia dives erat valdè.

24. Videns autem Jesus illum tristem factum, dixit : Quàm difficile qui pecunias habent in regnum Dei intrabunt !

25. Facilius est enim camelum per foramen acûs transire, quàm divitem intrare in regnum Dei.

26. Et dixerunt qui audiebant : Et quis potest salvus fieri ?

27. Ait illis : Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

28. Ait autem Petrus : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te.

29. Qui dixit eis : Amen dico vobis, nemo est qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios, propter regnum Dei,

30. Et non recipiat multò plura in hoc tempore, et in seculo venturo vitam æternam.

31. Assumpsit autem Jesus duodecim, et ait illis : Ecce ascendimus Jerosolymam, et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis.

32. Tradetur enim gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur :

33. Et postquàm flagellaverint, occident eum, et tertiâ die resurget.

34. Et ipsi nihil horum intellexerunt, et erat verbum istud, absconditum ab eis, et non intelligebant quæ dicebantur.

35. Factum est autem, cum appropinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat secus viam, mendicans.

36. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset.

37. Dixerunt autem ei, quòd Jesus Nazarenus transiret,

14. Je vous déclare que celui-ci s'en retourna chez lui justifié, et non pas l'autre ; car quiconque s'élève, sera abaissé, et quiconque s'abaisse, sera élevé.

15. On lui présentait aussi de petits enfants, afin qu'il les touchât ; ce que voyant ses disciples, ils les repoussaient avec des paroles rudes.

16. Mais Jésus appelant ces enfants, dit : Laissez venir à moi ces petits enfants, et ne les empêchez point ; car le royaume de Dieu est pour ceux qui leur ressemblent.

17. Je vous le dis en vérité, quiconque ne recevra point le royaume de Dieu comme un enfant, n'y entrera point.

18. Alors un homme de qualité vint lui faire cette demande : Bon Maître, que faut-il que je fasse pour obtenir la vie éternelle ?

19. Jésus lui répondit : Pourquoi m'appelez-vous bon, il n'y a que Dieu seul qui soit bon.

20. Vous savez les commandements : Vous ne tuerez point ; Vous ne commettrez point d'adultère ; Vous ne déroberez point ; Vous ne porterez point de faux témoignage ; Honorez votre père et votre mère.

21. J'ai gardé, dit-il, tous ces commandements dès ma jeunesse.

22. Ce que Jésus ayant entendu, il lui dit : Il vous manque encore une chose ; vendez tout ce que vous avez, et le donnez aux pauvres ; et vous aurez un trésor dans le ciel : puis venez, et me suivez.

23. Mais lui, ayant entendu ceci, devint tout triste, parce qu'il était fort riche.

24. Et Jésus voyant qu'il était devenu triste, dit : Qu'il est difficile que ceux qui ont de grandes richesses entrent dans le royaume de Dieu !

25. Il est plus aisé qu'un chameau passe par le trou d'une aiguille, qu'il ne l'est qu'un riche entre dans le royaume de Dieu.

26. Ceux qui l'écoutaient lui dirent : Qui pourra donc être sauvé ?

27. Jésus leur répondit : Ce qui est impossible aux hommes, est possible à Dieu.

28. Alors Pierre dit : Pour nous, vous voyez que nous avons tout quitté pour vous suivre.

29. Jésus leur répondit : Je vous le dis en vérité, personne ne quittera pour le royaume de Dieu, ou sa maison, ou son père et sa mère, ou ses frères, ou sa femme, ou ses enfants,

30. Qui ne reçoive dès ce monde beaucoup davantage, et dans le siècle à venir la vie éternelle.

31. Ensuite Jésus prenant à part les douze, leur dit : Enfin nous allons à Jérusalem ; et tout ce qui a été écrit par les prophètes touchant le Fils de l'homme, sera accompli.

32. Car il sera livré aux gentils ; on se moquera de lui ; on le fouettera ; on lui crachera au visage :

33. Et après qu'on l'aura flagellé, on le fera mourir ; et il ressuscitera le troisième jour.

34. Mais ils ne comprirent rien à tout cela ; c'était pour eux un langage inconnu, et ils n'entendaient point ce qu'il leur disait.

35. Comme il était proche de Jéricho, un aveugle qui était assis près du chemin, et qui demandait l'aumône,

36. Entendant passer une troupe de gens, s'enquit de ce que c'était.

37. On lui dit que c'était Jésus de Nazareth qui passait.

58. Et clamavit, dicens : Jesu fili David, miserere mei.

59. Et qui præibant, increpabant eum ut taceret. Ipse verò multò magis clamabat : Fili David, miserere mei.

40. Stans autem Jesus, jussit illum adduci ad se. Et cùm appropinquasset, interrogavit illum,

41. Dicens : Quid tibi vis faciam? At ille dixit : Domine, ut videam.

42. Et Jesus dixit illi : Respice : fides tua te salvum fecit.

43. Et confestim vidit, et sequebatur illum magnificans Deum. Et omnis plebs, ut vidit, dedit laudem Deo.

58. Et aussitôt il s'écria : Jésus fils de David, ayez pitié de moi.

59. Ceux qui allaient devant, lui disaient rudement de se taire ; mais il criait encore beaucoup plus fort : Fils de David, ayez pitié de moi.

40. Alors Jésus s'arrêta, et commanda qu'on le lui amenât ; et quand l'aveugle se fut approché, il lui demanda :

41. Que voulez-vous que je vous fasse? L'aveugle répondit : Seigneur, que je voie.

42. Jésus lui dit : Voyez : votre foi vous a sauvé.

43. Il vit au même instant, et il le suivait, rendant gloire à Dieu; ce que tout le peuple ayant vu, il en loua Dieu.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — DICEBAT ET, seu etiam, eodem loco eodemque tempore, præcedentibus subiciebat. Postquàm mentionem fecisset afflictionum et periculorum, subdebat quomodò inter illa servari possent, oratione nimirum assiduâ.

PARABOLAM, similitudinem, exemplum. Similitudo inter iniquum judicem et Deum in eo posita est, quòd uterque obsecundet perseverantibus precibus; quantum non paria inter se conferantur, sed minus et majus.

AD ILLOS, discipulos suos, quorum mentio præcescit supra 17, v. 22.

QUONIAM pro quòd, OPORTET; ad hunc finem quòd oporteat. Oportet autem, si servari et liberari velimus ab iis quibus premimur malis. Syrus, omissâ voce oportet, et infinito verbo in finitum verso, clarè vertit, ut omni tempore orarent.

SEMPER, assiduè, omni tempore opportuno, signanter persecutionis et tribulationis, quale erit singulare, sub diem Filii hominis novissimum.

ORARE, Deum; nullum enim, aut certius refugium aut præsentius adversus tribulationes remedium, quàm à Deo auxilium petere.

ET NON DEFICERE, scilicet animo, ob dilationem rei petitiæ, et non frangi malis, non succumbere, non cedere malis, ita scilicet, ut orandi studium, unà cum spe, abjicias, si primis votis non succedat, si non tam citò quàm velis libereris à malis. In eundem sensum vertunt alii, et non defatigari, quod est, non despondere animum, non cessare ab oratione præ tædio aut

VERS. 1. — DICEBAT AUTEM ET PARABOLAM, id est, similitudinem; ex quâ intelligeremus, à minori ad majus. QUONIAM OPORTET, id est, quòd oporteat, SEMPER ORARE, juxta illud Apost. 1 ad Thessal. 5, v. 17 : Sine intermissione orate. Per quæ quidam tantum significari putant non debere nos desperare, etsi non statim obtineamus : nam, inquirunt, saltem somno oratio interrumpi debet. Sed præterquàm quòd illa perseverantia magis sequentibus verbis indicatur, major certè orandi assiduitas hoc verbo, *semper*, juxta antiquos significata est, ut videlicet quantum fieri potest, nunquam oratio interrumpatur. Unde Anna; dicitur orationibus et obsecrationibus serviisse Domino die ac nocte; et de viduâ Apostolus : Instet orationibus die ac nocte. Et Cæcilia non diebus, neque noctibus ab oratione cessabat : Martinus invictum ab oratione

impetrandi desperatione. Explicat id quod dixerat, *semper*; semper, etiamsi non mox pro voto exaudiaris; perseverandum, etiamsi mala orationis remedio nihil minui videantur.

VERS. 2. — ERAT. Fieri potest rem gestam narrari, quæ, quia ad aliud docendum adhibetur, parabola dicta sit; certè si non est res gesta, sed docendi causâ conficta, at hujusmodi sit oportet, quæ facilè fieri possit, id quod, proh dolor! nimis verum est; cæteroqui deesset argumentationi sua efficacia, infra, v. 7.

DEUM NON TIMEBAT, in impietate obduratus.

HOMINEM, enallage numeri, pro homines, NON REVEREBATUR, potestate elatus. Judex impius impudensque, qui nec Dei timore, nec hominum verecundiâ movebatur, ut jus diceret personis imbellibus et afflictis, indignus proinde judicis tam nomine quàm officio. Nec Deum timebat, inquit Euthymius, jubentem eos vindicare qui injuriâ affecti sunt; neque homines reverebatur, qui judicibus indignantur, oppressos despicientibus. Quosdam à malo retrahit timor Dei, quia illud Deo displiceat; hi boni et pii sunt. Alios, non timor Dei, quippe quem non videant, sed pudor hominum, quos vident et à quibus videntur, retrahit, eò quòd nimirum, vel timeant homines, vel placere eis velint, viderique pii : hi hypocritæ sunt et occultè mali. At quando, et pudorem ex oculis, et Dei timorem ex animâ, quis propulerit, tunc omnis malitiæ vertex videtur, ait Theophylactus. Hujusmodi erat hic judex, homo prorsus deploratus, impius, im-

spiritum non relaxabat. Itaque Augustinus, epistolâ 121, capite 9 et aliis, docet continuam orationem esse continuum desiderium : continuè enim orat, qui continuè desiderat, etsi non moveat labia, nec flectat genua. Basilium verò in Regulâ 37, fusiùs disputatâ, ad semper orandum plus requirit, ut videlicet in medio occupationum et fori desiderium illud mente Deo exponatur : quo modo hoc sanctos intellexisse, eorum vita probat, quæ non aliud esse solet, quantum infirmitas humana permittit, nisi perpetua quædam oratio. ET NON DEFICERE : Græcum alii vertunt, non animo confidere vel succumbere, subjiciendo præ tædio et successus desperatione orandi studium, si non statim sequatur effectus.

VERS. 2. — Dicens : JUDEX QUIDAM ERAT, etc., QUI DEUM NON TIMEBAT, id est, qui nec Dei timore, nec

mitis, inhumanus, cui nec conscientia curæ nec fama.

VERS. 5. — ILLA, eadem.

ET VENIEBAT, quæ veniebat frequenter adeoque quotidie.

VINDICA ME. *Vindicare* Latinè et ἐκδικεῖν Græcè, significat ulcisci, significat et liberare, asserere, eripere è malo, quod fieri potest absque omni ultione. Posterior significatio videtur huic loco servire, *vindica me*, libera, tuere, defende me, nimirum jure dicto, justitiâ exercitâ, quod tui est officii.

DE, *ab*, ADVERSARIO, contraligatore, adversario litis, ab injuriâ, quâ ille qui mecum coram te litigat et judicio contendit, me afficit; q. d. : Tametsi justâ nitar causâ, opprimor tamen dolo, violentiâ, opibus, gratiâ adversarii mei. Non petit ut judex puniat adversarium in lite suum, et ulciscatur injuriam, quâ ille ipsam afficiat; sed ut jus dicat, eaque ratione liberet ipsam ab injuriâ quam patitur : justitiâ petit, non vindictam. Nihil enim dubitat quin justâ ipsa foveat causam, adversario injustè litigante, et vel retinere vel auferre ipsius bona volente. Instat itaque ut sententiam judex ferat, quâ adversarium condemnandum persuasa est; nec tantum condemnandum, sed et cogendum, ut injuriam reparat; ut judicibus in manu est, quam pronuntiaverint sententiam exsequi. Frequens est ut viduæ maritorum auxilio destitutæ, impetantur à rapacibus, et longis litibus divexentur. Hinc est quòd Salvator à viduâ exemplum sumserit.

VERS. 4. — NOLEBAT, vindicare eam, jus illi dicere; omnino contra officium judicis, cujus est, etiam non rogati, subvenire oppresso, judicare pupillo, defendere viduam, prout exigit Deus Isaïæ 1, v. 17. Atqui hic, cum nec Deum nec homines revereretur, nullam personam minus juvare paratus erat, quàm pauperem viduam, à quâ nihil sibi sperandum, nihil timendum censeret.

PER MULTUM TEMPUS, ad tempus scilicet longum seu multum, quod rectè expresserunt interpretes Latinus et Syrus. Χρόνος de longo temporis spatio interdum dicitur : ut hic etiam constans et diuturna viduæ in supplicando perseverantia declaratur, non minus quàm judicis obstinatio negantis officium.

hominum verecundiâ movebatur, ut jus ex officio diceret, sive cui neque conscientiæ cura erat, neque famæ.

VERS. 5. — VIDUA AUTEM QUÆDAM ERAT. Vidua et hic et alibi in Scripturis proponi solet velut exhortationis exemplum ad suscipiendum orandi studium; ut notat August., epistolâ 121 cit., c. 26, et patet in Annâ, Samuelis matre, et illâ filiâ Phanuel, Lucæ 2, et 1 ad Timot. 5, v. 5. Quid autem, inquit August., in hoc operis genere in viduis electum est, nisi destitutio et desolatio? Quapropter si se omnis anima intelligit in hoc seculo destitutam ac desolatam, quamdiu peregrinatur à Domino, profectò quamdam viduitatem suam Deo defensori assiduâ et intensissimâ prece commendat. Hæc ergo de causâ viduæ personam Christus inducit, dicentem : VINDICA ME, id est, defende me (non enim videtur hic sumi in significatione ulciscendi) DE ADVERSARIO MEO, qui mecum litigat, et opprimit justitiâ causæ meæ, opibus,

Post hæc, tandem, cum non faceret illa finem interpellandi.

DIXIT INTRA SE, cogitavit apud se : Etsi, etc. Nec propter Deum, nec propter homines, nec quia viduas curem. Agnoscit propriam malitiam, nec tamen curat emendare, quin potius seipsum in eâ animat et confirmat, desperatè malus atque obduratus.

VERS. 5. — QUIA MOLESTA EST MIHI, quia molestiam mihi exhibet. Supra, cap. 11, v. 8 : *Etsi ille perseveraverit pulsans, dico vobis, etsi non dabit illi surgens, eò quòd amicus ejus sit*, etc. Ut ille non causâ amicitiae, sic nec iste causâ justitiæ, sed molestiæ vitandæ causâ uterque.

VINDICABO EAM, jus illi dicam, et ab injuriâ quam patitur liberabo.

IN NOVISSIMO. Græcè, *in fine*, tandem, VENIENS, pergensque mihi esse molesta. Quidam interpretantur *assiduè, semper*; Syrus, *omni tempore*. Ne semper veniens, ne venire perseverans. Hæc significatione, *in finem* legitur psalmi 78 v. 5 : *Usquequò, Domine, irasceris in finem?* id est, semper et perseveranter.

SUGILLET. Sugillare propriè dicitur qui alterius faciem pugnis aut cestibus ita tondit et cædit, ut lividam reddat, et sanguinis notis commaculet. Metaphoricè verò qui assiduus et importunis flagitationibus, aures alterius quasi verberat, et caput obtundit. Nam et simili translatione Latinè usurpatur, verbum *obtundere*, cum dicimur aures caputve alterius clamoribus aut verbositate obtundere. Quare rectè quidam τὸ sugillet exponunt obtundat (ne tandem veniens, vel ne semper veniens, clamoribus suis obtundat mihi aures et caput), in quem sensum Syrus vertit *maharo li*, negotium mihi facessat; nam et supra, cap. 11, v. 7, Syrus eodem verbo *haro*, utitur pro, molestiam *exhibere*. In eundem sensum Beda *sugillet* exponit, *assiduus precibus tundat*, et Augustinus, lib. 2 Quæst. evang., cap. 45, tædio afficiat, cujus verba sunt : *Viduæ assiduus interpellationibus cessit, ut eam vindicaret, ne sibi ab illâ tædium fieret. Nam hoc est quod ait : Ne veniens sugillet me. Similiter exponit epistolæ 121 ad Probam cap. 8, cum ait : Judicem iniquum sæpè interpellando flexit ad audiendum, non justitiâ nec misericordiâ permotum, sed tædio*

gratiâ et violentiâ. Petit itaque, ut sibi jus officio dicat, et ita liberetur.

VERS. 4. — ET NOLEBAT PER MULTUM TEMPUS, defectu non potestatis, sed bonæ voluntatis, idque contra officium judicis, utpote cujus est etiam non rogati subvenire oppresso, judicare pupillo, defendere viduam, ut est Isaïæ 1, v. 17. Postea autem dicebat :

VERS. 5. — QUIA MOLESTA EST MIHI HEC VIDUA, VINDICABO ILLAM, id est, jus illi dicendo, liberabo eam ab invidiâ, NE IN NOVISSIMO, Græcè, *in finem*, id est, assiduè, semper; Syrus, *omni tempore*, quo modo sumitur psal. 78, v. 5, et psal. 12, v. 1, VENIENS, id est, pergens mihi esse molesta, SUGILLET ME, quod propriè significat plagis lividum reddere; hic autem per metaphoram significat maledictis obloqui, et famam lædere; quod ultimum refugium esse solet mulierum quæ passæ sunt injuriam, vel certè tædio aures obtundere, quo modo intellexit Beda et August., lib. 2 Quæst. evang., q. 45, et Epist. cit., c. 8.

superatum. Nec aliud significari hic potest, quando parabolæ accommodatio exigit ut non aliud hunc judicem moverit, quàm importuna mulieris interpellatio, non timor Dei, non metus, pudor aut infamia hominum.

VERS. 6. — AIT. Recitatâ parabolâ subjecit Dominus Jesus: AUDITE, considerate, attendite. Hortatur ad attendendam parabolæ accommodationem.

INIQUITATIS, phrasis Hebraica pro iniquus. Iniquum enim se ipse judicat, qui fatetur se nec Deum nec homines revereri.

DICIT, etc., dicat. Attendite verba ipsius. Iniquus judex dicit quòd succurret viduæ, victus improbitate precum ejus. Non enim prorsus omnia attendi vult, quæ insunt judicis verbis; nempe et hoc, quòd succurret viduæ ne continuum molestiam ac tædium patiat, obtundaturque ipsi caput, quòd orantis instantia pariat ipsi molestiam, molestia autem extorqueat ab ipso justitiam; hæc enim ad explendam ornandamque parabolam dicta sunt, non quòd accommodanda ad rem significatam, quasi Deus molestiâ aut tædio victus aliquando petita concedat; sed rem ipsam præcipuam, quòd judex iniquus statuat viduæ votis satisfacere et ab adversarii injuriâ eam vindicare, motus perseverantiâ assiduorum illius precum.

VERS. 7. — DEUS AUTEM, qui justus est judex, omnis justitiæ dux, quod ait Theophylactus. Ex verbis iniqui judicis infert hanc conclusionem, sed interrogando pronuntiatam, quò magis moveat; q. d.: An id in cujusquam animum cadere possit, ut id de Deo sentiat? res planè absurda sit.

NON FACIET VINDICTAM ELECTORUM SUORUM, non vindicabit, non liberabit electos suos (quos singulariter diligit, utpote quos ante mundi constitutionem elegerit ad beatitudinem æternam), ab injuriis quas patiuntur, à violentiâ quâ opprimuntur ab impiis. Fideles omnes, qui bonæ sunt voluntatis, ac signanter qui justitiæ causâ persecutionem patiuntur, electos se esse, meritò persuadere sibi debent.

CLAMANTIUM AD SE, toto animi affectu orantium pro sui liberatione, ut liberentur à persecutionibus, tribulationibus, injuriis, quas, auctoribus impiis, inimicis suis, patiuntur. Clamore non qualescumque, sed vehementissimæ, ardentissimæ, et ex maximo animi dolore affectuque profectæ, preces significantur: quemadmodum, psalmi 33 v. 18: *Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos.*

VERS. 6. — AIT AUTEM DOMINUS, similitudinem hæc accommodaturus ad propositum: AUDITE quid JUDEX INIQUITATIS, id est, iniquus, quia scilicet impius erga Deum, impudens in homines, nec justitiam administrans intuitu justitiæ, sed pro commodo vel incommodo suo, DICIT, nempe quòd vindicabit illam precandi scilicet assiduitate ac tædio victus: nam hoc solum in verbis ejus attendi vult.

VERS. 7. — DEUS AUTEM, qui clemens est, qui propensus in oppressos, qui fons justitiæ ac misericordiæ, qui precum assiduitate non obtunditur, sed delectatur; ut occasionem habeat citò subveniendi, NON FA-

DIE AC NOCTE, semper, quotidie, omnique tempore. Significantur assiduæ et perseverantes preces. Opponuntur autem sibi mutuò, iniquus judex et Deus, duciturque argumentum à minore ad majus: Iniquus judex motus importunitate precum viduæ, quam per se contemnebat, fecit quod illa rogavit, vindicavit illam ab injuriâ adversarii; Deus autem qui justus est judex, non movebitur perseverantiâ precum, quas assiduè fundunt electi sui (quos olim diligens, elegit ad vitam æternam), ita ut liberet eos à persecutionibus impiorum, quas injustè patiuntur? Si etiam iniquissimus judex, per importunitatem precum viduæ quam non amabat, eò adductus est, ut jus ipsi diceret, non multò magis Deus, justissimus judex, continuis precibus piorum quos maximoperè amat, eò adducetur? Simile argumentum habuimus supra 11, v. 13: *Si vos cum sitis mali, etc., quanto magis pater vester, etc.* « Hic iniquus judex, ait Augustinus, lib. 2 « Quæst. evang., cap. 45, non ex similitudine, sed ex « dissimilitudine adhibitus est, ut ostenderet Domi- « nus, quanto certiores esse debeant, qui Deum per- « severanter rogant, fontem justitiæ atque misericor- « diæ, cum apud iniquissimum judicem, usque ad « affectum implendi desiderii, valuerit perseverantia « deprecantis. » Procul dubio multum dissimiles sunt iniquus judex et Deus: in eo tamen convenire ponuntur, quòd non statim exaudiant quasvis preces, sed differant exauditionem, donec assiduæ evaserint et perseverantes preces. Sed quia iniquus ille, odio justitiæ et contemptu supplicis differt, nec nisi victus, invitus, et quasi coactus, ægrè tandem succurrit; arguitur, perseverantes preces, quæ valent apud iniquum judicem, plus apud Deum valere, majorisque apud Deum esse efficacis, tum quia Deus, judex justus cum sit, jus nemini negat (justus Dominus, justitiam diligit, Psalmi 10 v. 8); tum quia amat supplices suos, et benignè, spontè, libenterque succurrit eis, nec differt, nisi certo utilique consilio, eò inter alia, ut in oratione perseverantes coronet.

DE ILLIS, super illis. Sensus est: Sed semper longanimum se præbebit, semper patienter feret, ut ab impiis opprimantur, semper differet ut exaudiat et vindicet supplices? In eundem sensum vertit interpres ex Syro: *Et protrahet spiritum suum in eos?* Similis est locus Eccles. 35, v. 21, 22: *Oratio humiliantis se nubes penetrabit, etc., et Dominus non elongabit, sed judicabit justos, et faciet judicium, et fortissimus non habebit in illis patientiam, quod po-*

CIET VINDICTAM ELECTORUM SUORUM, id est, non vindicabit, seu liberabit à violentiâ quâ premuntur fideles et electi, quos ille non aversatur ut ille judex, sed ab æterno eligendo dilexit. CLAMANTIUM AD SE, id est, non simpliciter rogantium, sed ex totis animæ visceribus clamantium pro liberatione, neque tantum singulis diebus, sed DIE AC NOCTE; quo vehementissimæ et perseverantissimæ preces significantur; nam singula verba spirant emphasin, et argumentum à minori ad majus peti indicant. ET PATIENTIAM HABEBIT IN ILLIS; Græcè, *super illis*; id est: Semperne longanimis erit, ac patienter feret injurias eorum, differendo libera-

stremum, similiter ut hic, est Græcè, *non longanimitèr aget super illis*, non differet vindictam eorum ultra modum. Porrò in Evangelio interrogatio est, demùm hic finita, quæ etsi secum suam afferat responsionem, disertè tamen Dominus ei respondet sequentibus verbis :

DICO, certè dico, affirmo VOBIS; q. d. : Non habebit patientiam super illis, sed pro re certâ habete quòd

CITO, celeriter, brevi. Non inteiligit *citò*, quamprimùm voluerint et oraverint eum : vult enim preces esse constantes et perseverantes, nec omitti, etiamsi non mox exaudiantur, tribulationibus perdurantibus ; id enim supra versus primus, et tota hæc parabola docet : sed *citò* dicit, pro eo quod est, primo quoque tempore opportuno ; id enim *citò* fit quod tam *citò* fit quàm fieri expedit. Non differt Deus more hominum, quasi parùm saveat electis suis, aut quasi tardè aut ægrè exerceat justitiam misericordiamve ; aut quòd præterire sinat aliquid temporis congrui ; sed quòd consilium ejus sit, ut electi per tribulationes exercentur in virtutibus, charitatis, patientiæ, assiduæ orationis, etc., Mox verò ubi adest vel primus illius temporis articulus, quod ipse sapientissimâ providentiâ suâ statuit, tanquàm opportunum et utile liberandis electis suis, nihil ultra differt, mox promptum et præstò est ejus auxilium, et si in secretum consilii ejus penetrare liceret, videremus quàm *citò* succurrat, et ne uno quidem momento temporis tardet. Jam hinc infert Salvator quod initio nos docere statuerat, semper orandum et non deficientum, exemplo viduæ, quia *veniens veniet Dominus et non tardabit*, Habacuc 2, v. 3, si nos in oratione perseveraverimus. Atqui dicit quis : Quid opus est in oratione perstare, quandoquidem non ante tempus opportunum Dominus auxiliaturus sit ? Respondeo quòd nullum tempus opportunum Dominus statuerit, juvandis iis qui noluerint orationi invigilare.

VERS. 8. — VENIENS, cùm venerit, scilicet in die suâ, de quâ supra, 17, v. 24, ad vindicandum electos semel omnes, ab injuriis inimicorum, et malis omnibus ; nam interim singulos vindicat seu liberat à

tionem quam petunt ? Quo sensu dicitur Eccl. 35, v. 22 : *Dominus non elongabit, sed judicabit justos, et faciet judicium ; et fortissimus non habebis in illis patientiam*. Respondet autem Christus interrogationi suæ :

VERS. 8. — DICO VOBIS, QUIA CITO FACIET VINDICTAM ILLORUM, EOS à malis omnibus liberando. Non quòd statim eis precantibus subveniat ; sic enim periret precum perseverantia, ad quam hortatur ; sed quia ne momento quidem tardat ultra articulum temporis, quo recta ratio, id est, justitia et veritas Dei dictaverit esse subveniendum. Sed quia, ut Aug. notat, serm. 36 de Verbis Dom. cap. 1, si fides deficit, perit etiam oratio, et maxime orationis perseverantia, hinc Christus adjicit : VERUMTAMEN FILIUS HOMINIS VENIENS, ad faciendam vindictam, seu ad liberandum simul et semel electos suos ab acerbissimis, quæ tunc erunt, tribulationibus, et quæ maxime poscunt ut assiduæ orationi vacent, PUTAS, Græcè, *num*, sive, *utrum*, quo modo sæpè sumitur illud, *putas*, in Scripturis, ut su-

præcipuis malis, ut minimùm finitâ vitâ eorum mortali, cùm persecutiones erunt omnium acerbissimæ, et summæ tribulationes, maximeque necessarium erit incumbere continuis orationibus ad evadendum mala, quod notat Theophylactus.

PUTAS, Græcè, *num*.

FIDEM, cum fiducia et charitate conjunctam, quæ ad orandum et in oratione perseverandum excitet, ob oculos positâ misericordiâ et veritate promissorum Dei. Meritò sermone de oratione, sermonem de fide *connexuit*, ait Theophylactus, *quoniam omnis orationis fundamentum ac basis est fides, etc., declarans interim, paucorum fore tunc orare, quandoquidem fides in paucis invenietur*. Ad eundem modum Augustinus, serm. 36 de Verbis Domini : *Si deficit fides, oratio perit : quis enim orat qui non credit ?* Ex fide oratio nascitur ; ex fidei magnitudine et constantiâ perseverantia orationis.

IN TERRA ? in hominibus ? Quâ interrogationis figurâ, *raros dicit tunc inveniendos fideles*, inquit Theophylactus ; q. d. : Paucissimi erunt, qui fidem servaverint ilibatam, qui perstiterint in superioris temporis afflictionibus, nec ob liberationis dilationem defecerint à fide in Deum et orationis constantiâ. Pauci eorum qui tunc vivent, quando Filius hominis, divinâ instructus potestate, venerit ad redimendum perfectèque liberandum, et in Dei regnum tam corpore quàm animâ assumendum electos omnes, judicabuntur electi, et redemptione liberationeque illâ ac regno Dei digni ; plerique miserè peribunt ob desertum fidei et orationis remedium. Neque enim salus continget iis qui non exemplo viduæ indesinenter oraverint Dominum, et magnâ patientiâ ac longanimitate expectaverint, perferentes interim fortiter mala, dùm adventu suo ad clamorem eorum respiciens, finem calamitati afflictionique eorum imponat. Fideles ergo paucos dicit futuros sub adventum suum gloriosum, paucos, inquam, non respectu infidelium, quod semper locum habet, sed pauciores quàm præcedentibus ab humili suo adventu temporibus. Nam et alibi de novissimo tempore : *Surgent, inquit, pseudochristi et pseudoprophetae, et dabunt signa magna et prodigia,*

pra c. 12, v. 42, et Matth. 24, v. 25. INVENIET FIDEM IN TERRA, seu in hominibus ? quâ interrogationis figurâ fidei raritatem significat, ut Theophyl. notat ; non tamen omnimodum interitum, quasi tunc Ecclesia fidelium peritura sit : quem perversissimum esse sensum docet Aug., lib. 2 contra Gaudentium c. 6. Nam Donatistæ ex hoc loco probare conabantur, apostasiam totius orbis factam esse. Itaque idem Aug. duplici sensu hoc exponere solet ; vel de fide formatâ per charitatem, ut hoc dictum sit propter iniquorum abundantiam bonorumque paucitatem, juxta illud Domini : *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum* ; vel de fide perfectâ, quâ montes transferuntur, atque ita difficilis est in hominibus, inquit, ut in ipsis quoque admirabilibus sanctis, sicut in ipso Moyse, inveniat aliquid, ubi trepidaverint, vel trepidare voluerint ; talis enim fides efficacissima est ad orandum, et impetrandum. Utrumque sensum tradit lib. de Unit. Ecclesiæ cap. 15, postremum loco cit. contra Gaudentium, et latius,

ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi, Matth. 24, v. 24, ubi et de charitate ait, quemadmodum hic de fide: *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum: qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, Matth. 24, v. 12. Et Petrus apostolus, nonne venturos dicit *in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes*, qui negaturi sint futurum, quamvis instantem, Filii hominis ad judicium adventum, dicentes: *Ubi est promissio aut adventus ejus? ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ?* Sub judicium igitur peribit paulatim fides, et minuetur fidelium numerus, ita ut pauci futuri sint Filio hominis apparente, verum insignes illi illustresque, non tantum fide, verum etiam fidei confessione et perseverantiâ in oratione omnisque generis virtutibus. Hos hæc admonitione præmunire Christus voluit ne turbarentur aut scandalum paterentur, cum visuri essent plerosque, cedentes malis, et à rectâ in Deum fide verâque pietate deficientes. Hos denique Filius hominis, adventu suo, è malis omnibus eripiet vindicabitque, et compotes reddet ejus voti quod toties iteraverant: *Adveniat regnum tuum, cæteris omnibus perditis et ad gehennam damnatis.*

VERS. 9. — DIXIT AUTEM, quodam tempore.

Et, etiam; non tamen necesse est intelligere, hanc parabolam eodem tempore dictam quo superiorem.

AD QUOSDAM, monendos et corripiendos, eorumque superbiam retundendam: quam frequenter damnat ut nocivam maximè, quæque plus aliis passionibus mentes hominum vexet, humilitate è contrario commendatâ.

QUI IN SE CONFIDEBANT, persuasos in seipsis, qui sibi ipsis persuaserant. Græcè plus aliquid est quàm *confidere*; unde Rom. 8, v. 38, interpres idem verbum vertit *certus sum*, quod alii *persuasus sum*. Quod autem dicitur, *in se*, non ita intelligendum est, quòd fiduciam suam in seipsis collocarint, sed quòd apud se confisi fuerint, seu, ut loquitur Syrus, *in animis suis*.

TANQUAM JUSTI, ad verbum, quòd sunt *justi*. Ita scribit et Syrus, qui confisi seu persuasi animis erant quòd essent *justi*, hoc est, *qui sibi justii videbantur*, quod habet Augustinus, serm. 36 de Verbis Domini. *Justi*, id est, à peccatis vitiisque immunes et conversatione sancti. Subaudi, quales reverà non erant, vel

serm. 36 de Verbis Dom., c. 4. Cum ergo docuisset Dominus orationem esse debere perseverantem, nunc ut doceret esse debere humilem,

VERS. 9. — DIXIT AD QUOSDAM, Pharisæos videlicet, de superbiâ maximè notabiles, qui in se CONFIDEBANT, TANQUAM JUSTI, supple, *essent*, ut Græcè additur, id est, qui confidebant seu confidenter sibi persuadebant se esse justos; nam Græcè est, *persuasi in seipsis*, id est, qui sibi persuaserant, etc. ET ASPERNABANTUR CÆTEROS, tanquam injustos, arbitrati videlicet se solos esse justos. Superbia enim vult esse singularis, perversè appetens id quod Deo maximè proprium est, ut scilicet unus omnibus excellat, de quo August., lib. de verâ Religione, cap. 45. Et hæc est causa cur superbos Augustinus communiter per

ob superbiam certè mentisque tumorem. Verisimile est hos Pharisæos fuisse, quibus familiare erat propter externa quædam virtutum opera justos se reputare.

Et, propterea.

ASPERNABANTUR, despiciebant, contemnebant præ se CÆTEROS, alios plerosque omnes, tanquam injustos, peccatores, et longè alienos ab eâ justitiæ laude quâ ipsi excellenter.

PARABOLAM. Sive res gesta fuerit, quam novisse potuerat ipse cordium cognitor Jesus, sive exempli gratiâ conficta, parabola dicitur, quemadmodum superior. Vide supra, v. 1, et infra, v. 14.

VERS. 10. — DUO HOMINES. Duos homines inter se confert Jesus, qui cum ambo pietatis studium orando præ se ferant, longè tamen dispares sunt.

ASCENDERUNT SEU ASCENDERANT, IN TEMPLUM, quod notum est in monte situm fuisse. Isaïæ 2, v. 3: *Venite et ascendamus ad montem Domini.*

UT ORARENT, Deum, ob quam solam causam frequentandum est templum, quæ *domus orationis est*, ut alibi Salvator monet; infra 19, v. 46.

PHARISÆUS, justum se esse persuasus, et sanctitatis opinione tumens.

PUBLICANUS, peccatorem, multis peccatis obnoxium, se esse agnoscens. Vide quæ diximus supra de publicanis.

VERS. 11. — STANS. In illo templo veteri, ferè moris erat stare, quod ex pluribus Scripturæ locis manifestum evadit. Nam, quanquam aliquando, nunc in genua, nunc etiam in faciem procideretur, tamen quia non poterat id esse continuum, quamdiu religionis officia durarent, stabatur ferè à viris, cum commoditas sedendi nulla esset, ubi solis pontifici et regi sedes erat. Cæterum fieri potest ut hic notetur Pharisæi arrogantia, quasi jure ac merito suo cum Deo colloquentis, et vultum in cælum attollentis. Nam *humilis viri est, et aspectu humiliari*, inquit Theophylactus: *hic autem et habitu et gestu superbus agnoscitur.*

APUD SE. Id Syrus pro *secretò* acceptum refert ad *stans*; rectiùs Latinus, pro *in animo*, seu *corde suo* acceptum, jungit cum *orabat*; nam Græcum ambiguum est.

ORABAT. Hæc erat ejus oratio, orationis loco hæc loquebatur in corde suo.

unicornes intelligat. Hanc superbiam etiam ipso nomine Pharisæi præferebant, tanquam separati à reliquis. Ad hos ergo dixit PARABOLAM ISTAM; quæ fortassis res verè gesta fuit, sed ad hoc proposita, ut inde tanquam ex parabolâ aliquid simile pro omnibus orantibus eliciatur.

VERS. 10. — DUO HOMINES ASCENDERUNT IN TEMPLUM, tanquam in monte situm; ut isto corporali ascensu monerentur oraturi, mentem simul ad Deum elevandum esse, cum orationis non postrema pars sit mentis in Deum elevatio. *Unus Pharisæus*, opinione sanctitatis suæ tumens, ET ALTER PUBLICANUS, peccator publicus, et agnoscens se esse talem.

VERS. 11. — PHARISÆUS STANS, superbè et arroganter, quasi jure suo de propriâ justitiâ cum Deo dis-

GRATIAS AGO TIBI, laudoque te, quia, quòd, non sum, tuâ gratiâ, tuo auxilio præservatus; sicut cæteri hominum, seu, ut Latinè loquaris, homines.

RAPTORES, qui sunt raptores, rapaces, alienâ vi rapientes.

INJUSTI, fraude dolove alienâ sectantes ac retinentes.

ADULTERI, subaudit, et cætera; nam quibusdam criminibus enumeratis, reliqua intelligenda relinquit. Sentit reliquos homines sceleratos et criminibus obnoxios esse, hos illis, alios aliis; à quibus quòd ipse immunis sit, Deo gratias agit. Porrò an Deo gratias agat, quòd ipsius munere à sceleribus et vitiiis servatus fuisset, à quibus non valuisset solis liberi arbitrii sui viribus cavere et abstinere, incertum est; magis verisimile fit ad hujusmodi scelera cavenda, non agnovisse alium quàm generalem Dei concursum: non tamen grata est ipsius gratiarum actio. Inprimis quia falsa est, quippe quâ è peccatorum numero se eximat, cùm inter preces ipsas gravissimè peccet, quando etiam ii qui sanctitate excellunt, agnoscere debeant multis se adhuc peccatis esse obnoxios, et sic Deo gratias agere, ut orent quoque: *Dimitte nobis debita nostra*. Deinde, quia verbis agnoscens Dei dona et gratiam, reipsâ placet sibi in illis, non secus ac si à seipso haberet, et diligentiam suâ assecutus esset. Tertio, quia non solum sibi ob ea placet, verum etiam magni se facit atque extollit, non tam Deum laudans quàm seipsum, specie gratiarum actionis ad se laudandum abutens, idque, quod quartum et amplius est, cum aliorum contumeliâ. Aliis enim omnibus se præfert, neminem sibi similem ducens, se solum purum et mundum, alios omnes sceleratos, et gravibus criminibus obnoxios, temerè atque injuriosè judicans. « Omninò enim, inquit Theophylactus, si credidisset quòd per gratiam haberet aliena bona, non contempsisset alios, considerans quòd etiam ipse æquè nudus esset, quantum ad suam virtutem attinebat. » Quòd si dixisset: Deus, gratias tibi ago, quia non sum raptor, injustus, adulter, fuisset agnoscentis Dei beneficium, atque

serturus; nam sublimitas animi etiam in corpore suam similitudinem operabatur et operari solet; hæc apud se orabat, id est, hæc loquebatur in corpore suo cum Deo; nihil enim orabat à Deo, prout oratio postulationem significat, ut notat Augustinus, serm. 36 cit. DEUS, GRATIAS AGO TIBI, QUIA NON SUM, per tuam scilicet gratiam præservatus (nemo enim veraciter agit gratias alicui, nisi agnoscat ejus beneficium), sicut cæteri hominum. Diceret saltem, *sicut multi homines*. Quid est, *sicut cæteri hominum*, nisi, *sicut omnes præter me? Ego justus sum, cæteri peccatores*, prout hoc extendit August., ibid., quibus in verbis multipliciter peccabat. Primò, quia verbotenus agens Deo gratias, reipsâ sibi placebat in donis Dei quod in viris etiam bonis superbiæ germen esse solet. Secundò, quia non solum sibi placebat, sed etiam cæteris omnibus se cum quodam contemptu præferbat, adeoque sub specie gratiarum actionis laudabat: omnis autem qui se exultat, etiamsi vera dicat, offendit, ut Ambros., serm. 3 in Psalm. 118, v. 5. Tertio, quia falsò se peccatorum numero eximebat: nam

omninò pia meditatio est, reputare quantum à Deo acceperis, ne Dei beneficentia tuâ ingratitude obruatur; sed se quidem criminibus peccatisque absolvere, alios autem omnes onerare, temerariæ atque arrogantis sollicitudinis ac superbiæ est, facientis ut et ipse sceleratus habendus sit, quamvis illorum quæ commemoraverat criminum, nihil in ipso resedisset: superbiâ nempe destruyente, quod justitia ædificaverat, auctore Paulino apud Augustinum epist. 58.

VELUT ETIAM HIC PUBLICANUS, qualis est etiam hic publicanus, quem video præsentem, unus scilicet ex cæteris, nominatim raptor et injustus. Græcè est *aut etiam sicut hic publicanus*, scilicet non sum. Syrus, *neque sicut hic publicanus*, scilicet sum. Non suffect huic generatim prætulisse se cæteris omnibus, nisi sumpto in exemplum præsentem publicano, magis intumesceret, et despecto in corde suo tanquam manifestario peccatori se præferret, ratus per rei evidentiam id se meritò posse. Quasi enim veritus ne Deus neget quod dixerat, de proximo sumit exemplum, quo innocentiam suam probet; et tanquam digito publicanum ostendens, quantum inter se et illum intersit, Deum jubet animadvertere. Intolerabilis superbia cum temerario judicio conjuncta. Quanquam enim publicitùs notum esset hunc publicanum esse, et iis vitiiis obnoxium quibus solent publicani, tamen cum in templo orantem, et religionis officio vacantem conspiceret, sperare debebat ejus emendationem, quòd idcirco ad templum venisset, ut Deum veniam peteret peccatorum, promissâ vitæ emendatione, prout verè res se habebat; ac proinde meliùs de illo sentire, nec perinde facilè se illi præferre, multòque minùs contemnere eum. Quòd si sincerè Deo gratias egisset, cognoscens se, Dei gratiâ, sine meritis suis, à sceleribus quæ passim inter homines regnant præservatum fuisse, non insultasset peccatori præsentem, sed misertus ejus fuisset, conjunctimque cum eo orasset.

VERS. 12. — JEJUNO, jejunare consuevi. Omnia superbiam spirant, tanto studio, nunc vitia aliorum,

illa verba, RAPTORES, INJUSTI, etc., vim habent enumerationis omnium vitiorum, etiam superbiæ (pauca enim tangens, reliquit reliqua); cùm tamen illa destrueret, quidquid reliqua ejus justitia ædificaverat, ut ait S. Paulinus, epist. 58 apud Augustinum, ideoque falsa fuit hæc oratio. Quarto addit, VELUT ETIAM, seu qualis est etiam, HIC PUBLICANUS, unus videlicet ex illis cæteris raptor et injustus. Nam eum tanquam digito ostendens, jubet Deum animadvertere, quantum inter se et illum intersit. Quâ in re continetur intolerabilis superbia, cum temerario judicio conjuncta: superbia est enim insultare peccatori, ut notat Aug., in Psalm. 95, et insignis temeritatis, hominem condemnare, externo gestu pœnitentem. Cùm ergo se laudasset quòd declinasset à malo, nunc ulterius enumerat, quæ fecerit bona, ut utrinque se justum ostenderet:

VERS. 12. — JEJUNO BIS IN SABBATO, id est, quaque septimanâ; Phariseos autem secundam et quintam hebdomadæ diem jejuniis dedicasse tradit Epiphanius, hæresi 16. DECIMAS DO OMNIUM QUÆ POSSIDEO, in elec-

nunc suas virtutes, enumerantis. Postquam enim se ipse laudavit, quod immunis esset ab iis quibus plerique hominum laborant vitiis; jam à virtutibus, quibus emineat, laudat se, ut in utraque justitiæ parte æquè versatum se esse declaret, et in declinando à malo, et in faciendo bono. Jejunio, quod universa Scriptura tantoperè commendat, ut utile ad macerationem carnis et orationem corpus castigare soleo, ait, bis.

Bis, non tantum iis diebus quibus omnes juxta legem aut majorum statuta jejunant, sed binis diebus.

IN SABBATO, id est, hebdomadâ unâquaque. Nam hebdomada à sabbato incipiens, et in sabbatum desinens, sabbatum hic vocatur, à præcipuo die.

DECIMAS DO, decimas dare consuevi omnium quæ possideo; non solum frumenti, vini, olei, quorum decimas vulgus appendit; sed et menthæ, anethi, cymini (de quibus Matth. 23, v. 23); quin etiam ovorum, lactis, casei, piscium. Quæ postrema etsi fructus terræ non essent, sed fructus aquæ aut fructus fructuum, tamen qui integriorem legis observationem profitebantur, etiam hæc omnia decimabant, quod docet Arias Montanus in hunc locum scribens. De horum et similium observatione Pharisæus hic sibi gratulabatur, non de legis aut mandatorum Dei, intelligens quod ea quæ præcepta sunt, jam inde à juventute observaverit, sed quod iis non contentus, multa sibi ipse postea indixerit, ex animi sui certo consilio ac studio, quæ ex lege facere non teneretur, verum ex abundantia ad sui perfectionem susceperit. Et, quod Theophylactus notat, « contra adulterium quidem, cujus fecerat mentionem, gloriatur de jejunio; à deliciis enim petulantia: contra rapinam verò et injustitiam, profert dationem decimarum omnium quæ possidebat: Tantum, inquit, contrarius sum rapinæ et injustitiæ, ut etiam quæ meâ sunt expendam. » De horum igitur exactâ observatione, ut in quibus sita sit vitæ perfectio, Pharisæus hic sibi gratulatur; et gratias quidem agit Deo, ut qui auctor ipsi fuerit ineundæ vitæ adeo perfectæ, sed seipsum laudat, ut qui non tantum peccatoribus, sed et aliis viris bonis, si qui essent, melior ac superior esset. Hæc igitur Pharisæi coram Deo oratio est, continens quidem gratiarum actionem, quæ una est orationis pars, quanquam

mosynas videlicet erogando, ut August. in Psalm. 146. Neque enim omnium omnino rerum decimas propriè dictas sacerdotibus dare tenebantur. Observat autem idem Augustinus, tum illo serm. 56, tum lib. de Spiritu et Litterâ, cap. 15, Pharisæum se tantum laudasse, nihil verò omnino à Deo petisse, tanquam scilicet nihil Deo indigeret amplius, sive ad peccati ejuseumque remissionem, sive ad conservandam, augendam perficiendamque justitiam. Unde rectè loco quodam Ambr.: Pharisæus arrogans in prece, jactans innocentiam, præsumptor gloriæ, exprobrator misericordiæ (fortè miseriam), prædicator sui, criminatorem alieni, qui magis conveniret (id est, debitum suis meritis posceret) quam rogaret Deum.

VERS. 15. — ET PUBLICANUS LONGESTANS, id est, longè

illam ad suam ipsius potius quam ad Dei laudem institutam, quod diximus; sed nullam petitionem, quæ præcipua est pars. Nihil ille petit Deo, non remissionem peccatorum, vel illorum sine quibus hæc vita à justis non ducitur, non augmentum virtutum, non perseverantiam: dicas existimasse se virtutum culmen esse assecutum, nec opus majore Dei gratiâ habere, ut cui nihil ad perfectionem deesset. *Tanquam superbus et inflatus reprehenditur*, ait Augustinus, serm. 56 de Verbis Domini, non quia Deo gratias agebat, sed quia velut nihil sibi addi cupiebat.

VERS. 15. — ET, pro at. Syrus den, quod est, autem.

A LONGE, eminens. Non longè à Pharisæo, quippe quem Pharisæus haberet in conspectu, cum diceret *velut etiam hic publicanus*, supra, v. 11; sed longè ab altari et locis sanctis. Et fortassè non longius quam Pharisæus, sed Pharisæus fortuito in eum locum inciderat, publicanus verò studiosè eum locum elegerat indignum se reputans, qui propius ad sancta loca, in quibus Deus velut præsens coleretur, accederet. *Cordis conscientia eum removebat, pietas applicabat*, ait Augustinus.

NOLEBAT, non audebat, pudebat.

NEC OCULOS, phrasis Græca, pro, *vel oculos*.

AD COELUM, id est, sursùm, ubi Deus, sive cælum æthereum intelligas (aperta enim, sub dio, erant atria templi), sive sanctum sanctorum, ubi Deus super Cherubim sedens, sive utrumque; nam et sanctum sanctorum, superius erat atrii, in montis declivi situs.

LEVARE, memor quam variis atque indignis modis Deum offendisset. *Ut aspiceretur, non aspiciebat*, ait Augustinus, *respicere sursùm non audebat: premebat conscientia, spes sublevabat*. Pharisæus justum se esse persuasus, et suo se jure colloqui posse cum Deo, fidenter et manus et oculos attollebat in cælum.

SED demissis in terram oculis, omni cum verecundiâ et humilitate, PERCUTIEBAT MANU PECTUS SUUM, conscium se sibi multorum agnoscens peccatorum. *Pectus*, cor videlicet, quod ait Theophylactus, id est, voluntatem, quæ admissorum criminum ipsi origo fuisset et causa. *Percutiebat*, præ contritionis vehementiâ, tanquam penas de se exigens, ostendens

ab altari et sanctis locis, conscientia id operante, quâ agnoscebat, se per dissimilitudinem morum longè esse à Deo, et salute, NOLEBAT, quia non audebat, NEC OCULOS quidem AD COELUM LEVARE; multò minùs aliud quidpiam audacius cum Deo facere, quod Cyprian. de Orat. Dominicâ in initio ascribit verecundiæ; attollere verò oculos impudentiæ; SED PERCUTIEBAT PECTUS SUUM, ut peccata intus inclusa testaretur, juxta Cyprian. ibid., ut ea contereret, juxta August. in Psalm. 31, tunso enim pectoris, inquit, obtritio cordis est; denique ut evidenti pulsu occultum castigaret peccatum, et à se penas exigeret, juxta eundem, serm. 8 et 56 de Verbis Domini. Hæc enim omnia importat pectoris tunso, quam natura poenitentes docuit, tum Judæos olim, tum deinde Christianos, ut patet infra, cap.

quòd *plagis dignus esset*, ait Euthymius. Commendat discipulis suis Christus, non solum humilitatem, verum etiam gestus et signa humilitatis ac pœnitentiæ.

PROPIIUS, placatus, ESTO MIHI PECCATORI, vilissimo, remitte mihi peccata mea multa et magna. Paucis utitur verbis, et penè solis duobus, quorum uno peccatorem se confitetur, altero veniam petit. Verbis brevis oratio, nec enim multiloquio demulcetur Deus, Matth. 6, v. 7; sed personæ congrua: solent enim qui magno animi tenentur dolore simul et pudore, quæ duo semper conjuncta sunt, ubi est vera peccati agnitio, non multis uti posse verbis, vocem reprimente tum luctu, tum verecundiâ; sed rebus gravis, digna quam peccatores omnes imitemur; nam et hoc consilio, haud dubium à Christo nobis proposita est; quâ publicanus pœnitens, non confert, multòque minùs præfert se aliis, sed secum manet, et quasi solus peccator esset, de se solo loquitur: non se laudat aut excusat, sed deprimit et peccatorem confitetur, nullâ re magis animum suum torqueri declarans, quàm quòd Deum offenderit, nec quidquam æquè optare, ac ut sentiat placatum, ac proinde veniam et gratiam Dei, omni cum animi corporisque demissione, suppliciter petens.

VERS. 14. — DICO VOBIS. Fert sententiam Jesus inter duos illos oratores, declarans uter et utrius oratio Dei majestati acceptior fuerit. Dices non rem gestam à Salvatore narratam esse, sed fictam, exempli loco. Respondeo facilè fieri potuisse fuisse rem gestam, Jesu cognitam, eâ quâ omnia nôsset scientiâ. Sed non fuerit res gesta, tamen hujusmodi fuisse intelligendum datur, quæ facilè fieri potuisset, nempe, et Phariseis, solitis de vitæ sanctimoniâ gloriari, et publicanis, vitæ genere infamibus, non rarum fuisse morem orandi eâ ratione Deum, quâ dictum est. Qui mos etiam quamvis non fuisset, certè Salvator, positus iis quæ narraverat tanquàm verè gestis, sententiam dicit uter eorum qui sic orare potuissent, foret Deo gratior.

DESCENDIT post orationem è templo hic publicanus, qui peccator in templum venerat, JUSTIFICATUS. Dei gratiâ justus effectus, AB ILLO, præ illo, quod Hebraicè dicitur *mimmennou*, id est, magis quàm ille, vel potius quàm ille. Sic Psal. 118, v. 103, *middebas*, præ melle, id est, plus quàm mel, quod nostra versio habet, *super mel ori meo*; id quod sæpiùs occurrit illo octonario: *Super omnes docentes me: Super senes*, etc. Videtur interpres hic secundum Lucam Græcè legisse, *παρ' ἐκεῖνου*, ab illo, vel, *παρ' ἐκεῖνον*, ad illum, scilicet comparatus. Nam alioqui Græcè ferè est *ἢ γὰρ ἐκεῖνος*, quàm enim ille, quod quidam interpretantur, quàm certè ille, vel magis certè quàm ille; quidam

ajunt se non intelligere. Nonnulli Græci codices, ommissâ conjunctione, legunt *ἢ ἐκεῖνος*, id quod, subaudito adverbio *μᾶλλον*, vertitur, *potius aut magis quàm ille*; ad quem modum Syrus transfert, *magisseu amplius quàm ille Pharisæus*. Ad hunc modum, *magis quàm ille*, legit Augustinus pluribus locis, epistolâ 86 ad Casulanum, sermone 36 de Verbis Domini, homiliâ 44, inter 50, cum Paulino, epistolâ 58, inter Augustinianas. *Ab illo autem, seu magis aut potius quàm ille*, Euthymius interpretatur, *et non ille*, subjiciens: *Siquidem qui sese ideò justificaverat, à Deo condemnatus est; et qui se adeò condemnauerat, à Deo justificatus est*. Non enim est comparatio propriè dicta, quâ vel justitia vel injustitia utriusque communis, sed gradibus differens, denotetur; nec enim Pharisæus tantâ cum arrogantâ justus, nec publicanus post tantæ humilitatis et pœnitentiæ argumenta injustus, pronuntiari potuit; sed comparatio est impropria, quia scilicet Pharisæus specie solum externâ et opinione suâ, publicanus autem reverâ ac Deo propitio justificatus descendit. Ille varia commemoraverat justitiæ opera, quibus assiduè incumberet, sed, ut Paulinus ait, epistolâ illâ 58, *quod justitia ædificabat, superbia destruebat*; hic divinâ imploratâ misericordiâ exauditus est, et, acceptâ peccatorum remissione, ex peccatore justus redditus. Nihil enim ei defuit ad peccatorum remissionem obtinendam, non peccatorum confessio, non dolor de offenso per peccata Deo, non satisfactio, præ verecundiâ quasi subtrahentis se conspectui Dei, et pœnam à seipso exigentis. Nam propositum vitæ emendandæ, et signanter restituendi aliena, si opus foret, defuisse quis credat? Hinc Augustinus sermone illo 36: « Quid miraris si Deus ignoscit, quando ipse se agnoscit? » et Paulinus, epist. 58: « Ille in corde contrito sui accusator, accipitur, et obtinet veniam de confessis peccatis, propter gratiam humilitatis, sancto illo Pharisæo (quales Judæi sancti sunt) reportante sarcinam peccatorum de jactantiâ sanctitatis. » Quare si remissionem peccatorum publicanus, utique et justificationem obtinuit, factus ex impio justus.

QUA. Ratio redditur cur publicanus oratione justificationem obtinuerit potius quàm Pharisæus.

OMNIS QUI SE EXALTAT. Pharisæus se ipse exaltaverat, laudaverat, commemoraverat virtutes suas, quas tamen, vel non possederat, vel non nisi inanis gloriæ ac superbiæ carie emedullatas; denique omnibus se prætulerat; quare æquum fuit ut, juxta divinam regulam, humiliaretur ac deprimeretur; ut ab oratione nullum referret à Deo præmium, sed rejectus, qualis advenerat abiret, impius, superbus, inanis. Contra publicanus, qui se ipse coram Deo humiliaverat, peccatorem se agnoverat, peccata deflexerat, veniam rogaverat, exaltaretur, exaudiretur, justus et Deo acce-

23, v. 48. Qui ritus olim tam familiaris erat christianis, ut simul atque audirent verbum, CONFITEOR, etiam pro laude usurpatum, pectus tunderent, August., serm. illo 8. DICENS: DEUS, PROPITIUS ESTO MIHI PECCATORI. Quibus paucis verbis et peccati confessio, et veniæ petitio exprimitur, et Spiritus sancti infu-

sio postulatur; nam, ut Aug., epist. 57, Spiritus sanctus inhabitat propitius. Itaque quidquid ad justificationem est necessarium, isto compendio comprehensum est. Unde quia cor contritum et humiliatum Deus non despicit, meritò pronuntiat Christus:

VERS. 14. — DESCENDIT HIC, è templo, JUSTIFICA-

ptus redderetur, et qui servus ad templum advenerat, auctus honore filii Dei domum rediret. « Omnis enim qui se exaltat, ait Theophylactus, humiliabitur, « Deo illum condemnante : quia autem se condemnando humiliat, exaltabitur à Deo justificante. » Gnomem hanc Jesu familiarem : *Omnis qui se exaltat, etc.*, jam explicuimus, supra, 14, v. 41. Hoc igitur exemplo et ratione hâc, corripuit Jesus eos, qui in se confidebant tanquàm justî, et aspernabantur cæteros, quòd essent aliquando, justo Dei judicio humiliandi, deprimendi, rejiciendi, à Dei donis repellendi, denique aliis omnibus, etiam publicis peccatoribus, postponendi ; quemadmodum alibi ait, *publicani et meretrices præcedent vos in regnum Dei*, Matth. 21, v. 31.

VERS. 15. — AFFEREBANT. Afferbantur, sive quòd brachiis gestarentur, quemadmodum Jesus in u'nas eos secundum Marcum accepit, sive quòd manucebantur. Secundum Marcum vertit *offerebant*.

AUTEM. Alteram doctrinam humilitatis subjungit evangelista.

ET INFANTES. Cùm sæpè experti essent homines illi, adultis hominibus Jesu oblatis varia contigisse non parvi momenti beneficia ; tandem obtulerunt ipsi etiam infantes, spe conceptâ, nec illos Dei donis vacuos abituros, si manus illis imponeret. Syrus omittit, *et*.

INCREPABANT, objurgabant, prohibebant.

ILLOS, offerentes (sic enim disertè Marcus), ut minus honorificè Dominum observantes, et molestos re indignâ eo cui non cum pueris, sed cum viris, turbis ac populis sacrum esset continuumque negotium. Existimant indignum auctoritate dignitateque Jesu cum pueris agere, in pueris occupari : dispensationem ipsius putant longè sublimiorem quàm cui possit vel debeat esse negotium cum infantibus. Hâc ratione abigunt offerentes, imò etiam increpant illos, tanquàm admittentes rem indignam Jesu, et parùm magnificè de ipso sentientes, cujus operam non ad humilia hujusmodi, sed ad sublimia deberent petere. Si parvuli isti ægroti fuissent, fortè non repulissent eos (neque enim repulerunt adultos insanos rationisque usu carentes), sed quia in sanis nulla ipsis apparebat occasio declarandæ virtutis divinæ, et infantes nullius erant doctrinæ capaces, non videbant quamobrem Christo offerri aut à Christo benedici deberent. Nondum intelligebant munus Christi, à maximo ad minimum usque perire omnes necesse esse, quos non servaret redemptor mundi Christus, suæque gratiæ participes faceret.

VERS. 16. — CONVOCANS, simul omnes. Græcè, *postquam advocasset*. Syrus, *vocavit*.

ILLOS, infantes : est enim Græcè neutro genere *αὐτῶν*, quod non aliò referri potest, quàm ad τὰ βρέφη, *infantes*. Et quanquàm verisimile sit adfuisse et in-

fantes ab uberibus adhuc pendentes, qui advocacionis minime essent capaces, ex communi tamen loquendi consuetudine, infantes advocare dicitur, qui gerulos aut doctores illorum advocat, ut infantes afferant, hic præsertim ubi geruli nec aderant nec advocabantur nisi infantum causâ. Intelligendum itaque est eos à quibus afferbantur infantes, quos discipuli abigebant, jussos à Jesu fuisse propius accedere unâ cum infantibus quos gestabant aut manucebant, ut scilicet tangeret illos, seu impositis manibus benediceret, quod rogabatur.

DIXIT, discipulis prohibentibus.

VENIRE AD ME, scilicet ut benedicantur. Pueros, qui per ætatem nondum ipsi poterant sive pedibus sive affectibus venire, ad se venire reputat quando à parentibus aut amicis fide duce ipsi offeruntur.

TALIUM EST ENIM. Dat rationem quare arceri à se infantes nolit ; quia *talium*, scilicet si modò ad me venerint et à me fuerint benedicti. TALIAM, id est, eorum qui tali conditione sunt præditi quali parvuli, quod est ipsorum parvulorum, et eorum qui parvulos simplicitate christianâ imitantur. Non enim dicit istorum, sed, *talium*, non quòd excludat pueros à quibus facit initium, sed quòd concludat simul adultos eos qui pueris similes sunt, qui *parvuli sunt non sensibus, sed malitiâ*, 1 Cor. 14, v. 20, ac signanter superbiâ, quâ apostoli moti repulerant pueros abs Jesu. Occultè itaque arguit suos tanquàm nondum à fastu alienos, et proinde necdum idoneos regno cœlorum, quippe qui, puerulis qui neminem contemnunt dissimiles, puerulos abjiciant et contemnant. Itaque puerorum imprimis dicit esse *regnum cœlorum*, eorum, inquam, qui ab ipso Christo mundi Salvatore fuerint benedicti (nec enim per se sufficit illa naturæ ætatisve simplicitas), deinde et eorum qui puerulis sunt similes (quales ut se reddant, submonet apostolos), qui tales sunt virtute, electione, inquam, voluntatis adjunctæ gratiâ ipsius, quales pueri ingenitâ naturâ, qui scilicet humiliter de se sentiunt, honores non ambiunt, alios omnes sibi præponi æquanimitè patientur, neminem fastidiunt aut contemnant, superioribus citra obloquium credunt atque obtemperant, læsi vindictam non expetunt, iram non fovent, vitia ignorant, casti sunt, puri sunt, innocentes denique, simplices, candidi. Omnis enim animi præparationis ad regnum cœlorum Christi gratiâ obtinendum exemplum est puerilis simplicitas. Ad hanc refingi oportet superbam hominum malitiam, eorum qui adulti in illius virtute non perseverârunt, si velint admitti in regnum cœlorum. Non itaque ætas puerilis præfertur ætati adultæ, sed virtus vitio, adultorumque ornamentum esse docetur puerilis innocentia.

REGNUM CŒLORUM, æterna felicitas, cujus ego annuntiator, promissor, possessor et largitor sum ; q.

TUS AB ILLO, id est, præ illo, phrasi Hebræis usitatâ, seu magis quàm ille, prout August. legit multis locis, nempe quia Pharisæus opinione duntaxat suâ, externaque specie publicanus reverâ coram Deo justificatus descendit. Ratio est quia OMNIS QUI SE EXALTAT,

sicut fecerat Pharisæus orando, HUMILIABITUR, quia ipsa oratio talis facta ei fuerat in magnum peccatum ; ET QUI SE HUMILIAT, sicut publicanus, EXALTABITUR ; nam ipsa ejus justificatio magna exaltatio fuit.

d. : Non enim existimare debetis indignum me esse cum pueris agere, infantibus manibus impositis benedicere, postquam regnum illud cœlorum, cujus gratiâ omnia à me fiunt ut homines eò adducam, non alii obtinebunt quàm pueruli, quos ad me venisse et benedictionem à me consecutos fuisse contigerit. Ætate pueri, modò benedictionem eà impetratâ, jam nunc idonei sunt regno cœlorum. Vos adulti, qui jamdiù meâ præsentiâ ac benedictione fruimini, nondum idonei estis, sed ut idonei fiat, et cæteri quicumque alii, æmuli reddamini oportet puerulis simplicitatis, humilitatis atque innocentïæ. Minimè itaque à meâ benedictione repellendi sunt, qui quales inpræsentiâ sunt vitæ conditione, apti sunt regno : quosquedùm aspicio seu contrecto, specimen contemplantium electorum Dei, qui futuri sunt hæredes regni mei. Discant hîc parentes, magnam gerere sollicitudinem parvulorum liberorum, quos vident Domino tam esse charos, præcipuè autem curare, ne, dùm excedant pueritiâ, et innocentia excedant.

VERS. 17. — AMEN. Explicat rationem quare dixerit talium esse regnum Dei, potius quàm istorum, quòd ita certò puerulorum sit regnum cœlorum, ut nullus sit qui non sit ipsis similis.

ACCEPERIT, susceperit.

REGNUM DEI sibi prædicatum. Regnum Dei recipit, qui Evangelio promittenti regnum cœlorum fidem adhibet seque ipsum subjicit. Cæterum non de primâ solâ Evangelii receptione intelligendus est locus, sed de continuâ, ita ut sensus sit : Quisquis non adhæserit et subjectus permanserit Evangelio regni : hoc itaque loco Evangelium, id est, infallibilis regni Dei promissio, nomen habet regni Dei, metonymicè.

SICUT PUER, Gr., quasi puerulus, tanquàm si esset ipse puerulus, vel ad puerilem simplicitatem reversus, non sensu, sed malitiâ, id est, depositâ omni malitiâ, vacuus superbiâ, pertinaciâ, avaritiâ, simulatione, irâ, vindictâ, invidiâ, detractatione, luxuriâ, cæterisque vitiorum generibus, quibus consuevit adulta ætas præ tenerâ esse obnoxia, sicut modò genitus infans rationale sine dolo lac concupiscens ; sic explicat Petrus, 1 epist. 2, v. 1, 2.

NON INTRABIT, post hujus vitæ finem : in Græco, conduplicata negatio vim addit futuri, aut certè modi potentialis :

IN ILLUD, scilicet regnum Dei, id est, vitam æternam beatamque, Evangelio promissam. Gravissima Jesus sententia et verissima, re conveniens (quanquàm plura fortassè complexa) cum illâ Matth. 18, v. 3 : Amen dico vobis, nisi conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum.

VERS. 18. — PRINCEPS, primariæ auctoritatis vir, tum ob divitias, tum ob probitatem, fortè etiam ob generis claritatem et primatum aliquem.

MAGISTER BONE. Hujusmodi elogiis et blanditiis salutari solent sapientes Hebræorum à discipulis, captandæ benevolentïæ causâ. Significabat itaque hæc præfatione se Jesu doctrinam libenter velle amplecti.

VITAM ÆTERNAM, vitam æternè beatam (nam quæ æternè misera est mors esse censetur, non vita), regnum cœlorum quod tu prædicas et promittis. Utilissima quæstio præ se ferens conjunctam eam obediendi promptitudinem quam desideres. « Audierat, credo, ait venerabilis Beda in Marcum, audierat iste quæstor vitæ æternæ à Domino, tantum eos qui parvulorum sint similes dignos esse introitu regni cœlestis ; atque ideò curam gerens tractatus certioris, poscit tibi, non per parabolas, sed apertè exponi quibus operum meritis vitam æternam consequi possit. »

VERS. 19. — BONUS, cujus natura sit bonitas, absoluta, perfecta, independens, immutabilis, fons atque origo omnium ejus quæ alibi reperiatur bonitatis.

NI SI SOLUS DEUS. Ille solus laudari meretur ut perfectè bonus, et ab illo solo petendum est omne bonum, illud signanter quo ad vitam æternam perveniatur, quod, absque illo, ut à nullo magistro doceri, ita à nullo discipulo præstari potest. Mens erat adolescentis quàm posset honorificentissimo titulo ornare Christum, quò ejus iniret gratiam ; nec tamen aliud quàm bonum boni magistrum seu doctorem appellabat, nihil ultra nudum hominem de illo sentiens. Jesus volens adolescentem studiosum salutis suæ ad perfectam in se fidem tacitè adducere, et illius ac præsentium discipulorum suorum mentes erigere, ut ipsum agnoscerent Deum, dicit solum Deum esse bonum, tacitè inferens se Deum esse si magister bonus sit, rectèque adolescentem dicere, si quod dicit intelligit ; dicit, inquam, solum Deum esse bonum, qui scilicet ipse sit cum Patre et Spiritu sancto, cui collati homines laudem bonitatis non mereantur, et à quo solo proficiscatur cum doctrina bona, tum opus omne bonum. Non enim bonitatis testimonium renuit, ait Hieronymus, sed magistri absque Deo exclusit errorem. Inter alia itaque, ad fidem doctrinæ habendam submonetur adolescens, qui, tametsi aliquo credendi obediendique affectu imbutus accesserat, vult tamen eum Christum altius conscendere, ut Deum ipsum esse credat, ipsique ut Deo obediat, cui propria est laus boni, ejusmodi quæ non debeat referri in alium, vel alterius servire laudi.

VERS. 20. — MANDATA DEI ; obediatis præceptis Dei solius boni. Præcepta Dei viam monstrant ad vitam, docent bonum quod faciendum est ad consequendum vitam æternam. Illorum custodia virum puerulo similem reddit et aptum regno cœlorum. Mandata autem dicit, non aliqua tantum, sed omnia proculdubio. Observa adversus hæreticos, Evangelium non esse nudam et absolutam promissionem vitæ æternæ, sine conditione observationis mandatorum Dei, nisi quatenus, quod D. Prosper docet, et ipsa mandatorum Dei observatio Evangelio promittitur. Porrò ut est necessaria observatio mandatorum Dei ad obtinendum vitam, ita est et sufficiens ; quamvis non ea cognoscere sufficiat ad hoc ut valeas observare, sed fide et gratiâ opus sit mediatoris.

VERS. 21. — HEC OMNIA et cætera Decalogi man-

data. Noverat adolescens nequiquam sullicere ut aliqua, nisi omnia mandata servarentur.

CUSRODIVI, haectenus pro virili.

A JUVENTUTE MEA. Juventutis nomine pueritia intelligitur : quemadmodum Syrus vertit, à *pueritiâ meâ* : nam adolescentis juvenus alia esse non potuit quàm pueritia, cum juvenus propriè accepta supra adolescentiam sit. Ab incunte ætate, ex quo cœpi uti ratione, cavi pro viribus ne quod Dei mandatum transgrederer. Rarum juventutis exemplum, observâsse præcepta Dei. Nam etsi non omni fortassis ex parte illud verum esset, tamen non arroganti, sed simplici ac proficiendi studioso animo dixit : nec minus ipsi concedi potest, quàm quod juxta vulgarem scribarum interpretationem mandata servârît, nullo cuiquam damno illato, et vulgaribus charitatis officiis exhibitis, probus bonæque indolis adolescens.

VERS. 22. DEEST, ut sis perfectus, quemadmodum explicat Matthæus.

VENDE. Proponit Jesus adolescenti, paupertatis spiritu sive voluntariæ, cujus alibi proprium præmium esse definivit regnum cœlorum, absolutissimam formam, ut, vel amplectatur illam vel intelligat quid vitii in se lateat, amor scilicet divitiarum. Nota alia mandata seu præcepta esse, quorum observatio necessaria sit ad vitam seu salutem obtinendam; alia consilia, quorum observatio, tum ad hujus, tum ad æternæ vitæ gradum perfectiorem adducat ex quibus sit facultatum alienatio : eam proinde consulit ad perfectionem, non præcipit ut necessariam ad salutem, interprete etiam apostolo Petro, Act. 5, v. 4. Cæterum non in ipsâ divitiarum alienatione propriè consistit vitæ perfectio, sed in sequelâ Christi, in exactissimâ mandatorum Dei, ac præsertim duorum illorum charitatis, in quibus tota lex pendet et prophætæ, observatione : ad quam quidem momentum magnum affert divitiarum projectio. Si vis, inquit, ad perfectionem eniti, et exactam puerilem simplicitatem obtinere, quæ proxima sit regno Dei subeundo, ut, omni non solâ ambitione, sed et cupiditate liber, Deo te permittas totum; vende, magno constantique animo. Hoc iis dicitur, qui res suas in suâ habent potestate : aliis dicitur *desere*.

QUÆCUMQUE HABES, id est, facultates et bona tua. Hæc curâ sui retardant vitæ accipiendæ facultatem, tibi que vehementer impedimento sunt, non quod in se mala sint, sed quod facile sit illis plus æquo adhærere.

DA, pretia accepta distribue, non paulatim, sed simul et semel, ita ut, semel omnibus divitiarum oneribus, curis atque affectibus expeditus, nudus remaneas. Hic summus est perfectionis gradus in hoc genere virtutis : nam paulatim fructus possessionum suarum pauperibus dividere, secundus aut tertius gradus est; quem et nos recipimus (ait, libri adversus Vigilantium capite 5, Hieronymus), dummodò sciamus prima secundis et tertiis præferenda. Da, inquit, non divitiis consanguineis, ne non tam abs te abjecisse

quàm apud illos recondidisse judicaris, sed pauperibus, qui brevi consumpturi sunt in necessariis vitæ usus, nec habent quod retribuunt. Non quovis modo abjici aut dissipari suadet bona, sed ita ut utilitatis afferant pauperibus aliquid, quorum duram mitigent inopiam; tibi plurimum, qui divitiarum contemptum liberalitatis virtute cumules. Cæteroqui enim, divitias abjicere, virtus non est, sed vana potiùs ambitio. Aptè suadetur occulto amatori divitiarum manifestus divitiarum contemptus.

ET HABEBIS. Quare non tuæ tibi peribunt divitiæ, ne fortè id metuas; sed fiet, ut loco thesauri quem dispensas in terrâ, colligas tibi ipse et recondas.

THESAURUM longè pretiosiorum, cui collatus tuus ille nihil sit, amplissimum, inquam, solidorum ac meritò diligendorum bonorum acervum, quem servatis divitiis non sis habiturus, qui tutissimè tibi asservetur certissimèque te maneat.

IN CÆLO, Deo illum tibi parante asservanteque, qui sibi à te putat præstitum quod feceris pauperibus. *Fæneratur Domino, qui miseretur pauperis*, inquit Sapiens, Prov. 19, v. 17. Proprium præmium rerum in pauperum usus dispersarum est thesaurus in cælo, dum *jacturâ terrenæ substantiæ*, quod ait Hilarius, *cœlorum opes emuntur*; nec quævis illæ, sed summæ, sublimissimæ, ac copiosissimæ. Hoc autem tanquàm parenthesin interjicit sententiæ suæ Salvator, quò leniat ejus quod exigit operis asperitatem. « Quoniam, inquit Chrysostomus, cum magna illi cura de pecuniis esset, cunctis ipsum denudari rebus consulebat, ut ostendat non amissurum bona sua, sed tantò « plura majoraque inventurum, quantò cœlum terrâ « præstabilius est; retributionis præstantiam thesaurum appellavit, simul et abundantiam et stabilitatem atque incorruptibilitatem præmii, ut fieri poterat, humano verbo signanter exprimens. Quare non « putemus, quod ait è sanctis quidam, si mundum « despexerimus, grandia nos abdicasse, cum tota terra cœli comparatione sit brevissima; nec etiamsi toti « terræ dominantes ei abrenuntiaremus, dignum quid « esset comparatione regni cœlorum. »

ET VENI, pauper terrenis rebus (te enim quæro, non tua), liber curis, spe omni seculi abjectâ.

SEQUERE ME, vitæ ducem atque auctorem; individuâ vitæ societate mihi adhæreto pauperem agenti vitam, et observato imitatorque doctrinam et vitam meam, contemptum divitiarum, paupertatem, patientiam, humilitatem, castitatem et virtutes cæteras, erisque discipulus meus non vulgaris, sed consummatus. Hæc oratione significabat Jesus respiciendum ad se tanquàm verum ducem ad vitam regnumque Dei, in cujus sequelâ seu imitatione potissimum consisteret vitæ perfectio. Ipse, qui perfectissimè omnium dilexit Deum et proximos, totius perfectionis exemplar est, ita ut quò quis ad ipsius vitam propiùs accedit, integriusque diligit Deum et proximum, eò sit perfectior. Ut autem ad sequendum proximè Christum adducaris, plurimum juvat omnibus mundi divitiis se expeditisse, rarusque assequitur perfectionem qui id non

fecerit : quandoquidem divitiarum plurima secum afferant, non tantum perfectionis, sed et salutis impedimenta, quod quidem Christus verbis proximis declarat. Divitiarum, cum ad fiduciam ac amorem sui animi possidentis trahant, et teneant variis affectibus curisque vitiosis obnoxium, mirum in modum præpediunt liberam charitatis actionem. At pauperis et signanter ejus qui divitias sponte Dei causâ dispersit, animus, à terrenarum rerum fiducia amoreque abstractus, liberè fertur ad diligendum Deum, à cujus totus providentiâ pendet, totum se permittens Deo, rejiciensque in divinam Providentiam, relicta cogitatione rerum humanarum. Nec enim semel reliquisse divitias sufficit, sed neque amplius quærendæ aut concupiscendæ sunt, si perfectus pauperem sequeris Jesum; nam cupiditate irrequietus animus vacare totus nequit amando Deo. Quare Augustinus quæstione 56 inter 83 : « Charitatis, inquit, venenum est spes adipiscendorum aut retinendorum temporalium. Nutrimentum ejus et imminutio cupiditatis, perfectio, nulla cupiditas. » Quod cum ita sit, cum nolit, inquam, Jesus redire ad opes mundi eum qui semel Dei causâ opes reliquerit, sed abjicere eum velit etiam eas quas habere possit, omne, inquam, ditescendi desiderium, haud obscure hic, non paupertatem tantum, sed et et paupertatis votum suadet.

VERS. 25. — CONTRISTATUS EST, tacitus ac mœrens, dejectus animo. Non indignatus est, non obmurmuravit, non derisit sermonem Jesu, quod Pharisæi, Luc. 16, v. 14 (venerat enim discendi obtemperandique animo), sed contristatus est. Jam alacrem ac paratum se declaraverat facere quidquid tandem requireret Jesus ad assequendam etiam vitæ perfectionem, quam facile quoque desiderabat; sed audiens se moneri ut divitias abjiciat, rem judicat duriolem et graviolem præscribi quàm ut ipse præstare queat; itaque fit tristis et abit, tum quòd desperaret se posse hunc perfectionis gradum conscendere, tum quòd verecundiâ afficeretur, non respondens ei promptitudini obsequendi doctrinæ Jesu quam mox præ se tulerat.

DIVES ERAT VALDE. Redditur ratio quare tristis abierit. « Non pariter certè, ait Chrysostomus, hæc passio opprimuntur, qui pauca possident, et qui magnâ rerum copiâ obruuntur. » Et Victor Antiochenus in Marcum : « Non tantâ vi detinentur, neque tantâ potentiâ à perfectionis studio abstrahuntur, qui pauca in bonis habent atque illi qui magnâ opum copiâ affluunt. » Si res huic fuisset angusta domi et curta supellex, ut Petro, Andreae et filiis Zebedæi, cum non deessent ipsi semina pietatis, non minùs facilè fortassis vocantem Jesum secutus fuisset atque illi. Habebat igitur hic bona seu facultates multas, quas scilicet, cum in eis collocaret fiduciam suam, impensè diligebat, nec commutare paratus erat cum thesauro cœlesti. Nam quod B. Augustinus annotat, epistolâ 54, arctissimè diliguntur divitiarum acquisitæ, longè etiam magis quàm concupitæ; eòque arctius ac tenacius est vinculum, quò divitiarum

sunt ampliores. Illic itaque manifestum factum est quid adolescenti defuerit, quid vitii latuerit in ipsius animo, quo, si non ab omnimodâ, certè à perfectâ, ad quam videbatur aspirare, adeoque à facili mandatorum observatione præpediebatur. Cum enim divitiarum bonaque plurima haberet, durum censebat illis omnibus se exuere, semel universa relinquere, et pauperem adhærere pauperi Jesu. Quanquàm verò non id ipsi absolutè præcepisset Jesus, sed duntaxat si perfectus esse vellet; ita tamen attonitus est eo consilio audito, ut mox, tristis quidem, sed tamen reliquerit Jesum, veritus ne pluribus ad divitiarum projectionem aut contemptum conaretur ipsum Jesus pertrahere. « Cum magnâ, inquit Chrysostomus, Christum lætitiâ adiisset, ita suffossus atque obrutus fuit, quia ejiciendam pecuniam esse audivit, ut nec respondere quidem potuerit, sed tristis ac mœstitiâ pressus discesserit. » Cæterum non dicitur detrectasse eum servare mandata, ut haberet vitam æternam, quemadmodum an non reversus aliquando postea fuerit ad Christi scholam, factus unus ex ejus discipulis, si non perfectissimis illis, qui reipsâ, at medicoribus, qui affectione divitiarum projiciunt, incertum est; nisi fortè, cum ætate crescens, ut solet, divitiarum amor, tandem ipsum penitus obruerit.

VERS. 24. — JESUS, videns adolescentem abire mœstum, proposuit illum discipulis suis, quibus hoc spectaculum ediderat, exemplar divitum omnium, quò intelligerent discipuli, quàm esset divitum conditio periculis salutis plena, quàmque tuta ipsorum qui spontè pauperes vivebant. Videbat enim animadverti, illo juvenis, cæterâ boni, sed divitis, exemplo, quantò tutior sit pauperum conditio quàm divitum, quàmque expeditior ad regnum Dei petendum, quò forent admoniti discipuli recti consilii et propositi ab ipsis suscepti qui paupertatem amplexi fuerant, ne quando, aut tæderet eos suæ paupertatis, aut divitiarum amore caperentur.

QUAM DIFFICILE QUI PECUNIAS HABENT, qui abundant terrenis opibus, pecuniis, agris, possessionibus: quò majores divitiarum, eò major difficultas. Si porrò dives difficilè; raptor, fur, avarus, nullo modo. Non dicit impossibile esse, sed difficile: nam quòd difficile est, id quamvis plerumque non fiat, fit tamen aliquando, sed cum labore. Difficile itaque est, tum quia rarum est, quòd annotant Hilarius et Hieronymus, tum quia non sine labore, quòd Beda in Marcum: nascitur autem raritas ex labore.

REGNUM DEI vitam æternam. Difficulter enim persuaderi potest dives ut relinquat divitias; divitiarum autem retentæ difficilè reddunt viam ad regnum cœlorum. Non excludit Jesus adolescentem illum regno cœlorum aut vitâ æternâ, si modò mandata servaverit; sed difficile ipsi esse docet, et cæteris omnibus divitibus, retentis divitiis, mandata servare, ac proinde etiam assequi regnum Dei seu vitam æternam; subindicans consilium quòd adolescenti dederat abjiciendi divitias, non tantum ad virtutum perfectionem et thesaurum cœlestem adipiscendum valere, verum

etiam ad faciùs et servandum mandata et obtinendum regnum cœleste seu vitam æternam. Difficile quidem et arduum est omnis generis hominibus, in militiâ hujus vitæ versantibus, obtinere victoriam et mereri regnum cœlorum, sed peculiariter divitibus : nihil enim est quod perinde à regno Dei abstrahat ac divitiæ. Nam præterquam quòd divitiæ plerumque teneant possessores sui variis vitiorum affectibus obnoxios, superbie, ambitionis, luxuriæ, gulæ, aliisque, hoc habent singulare, quòd corruptum hominis animum facilè à Deo avocent et ad sui fiduciam atque amorem pelliciant. Certum est quidem divitias per se malas non esse, neque nobis suâ naturâ impedimento esse quo minùs serviamus Deo (alioqui culpa in ipsum auctorem redundaret), sed impedimentum est ex vitio naturæ nostræ, dùm corrupta hominis mens, defectionis à Deo ansam ex illis accipit rebus per se bonis. In confesso est nullâ re magis Deum ab homine coli, quàm si fiduciam suam omnem in ipso collocet, et totius in ipsum cordis amore feratur; atque divitibus proprium est, Deo, quem non vident, quàmque sibi faveat nesciunt, neglecto, thesauris divitiisque, quas vident et putant se in manibus potestateque habere, suo addictas usui, si quæ ingruat necessitas famis, belli, aliave, aut quâvis re egeant, fidere, illarumque ope mala omnia à se superanda et bona acquirenda sperare (quod quidem vitii frequentissimè in sacris litteris divitibus impropèratur, Psal. 48, v. 7, et 51, v. 9, etc.), ac proinde beatos se in his ducere, ardentè illas amare, sollicitè servare, non facilè de thesauro diminuere, augere potiùs sitibundè per fas et nefas, et nunquam justo plus adesse posse arbitrari, tanquam eò certius solidiusque consistant quòd largior copia suppetat. Hoc proprium est divitum ingenium, à quo pauci vel nulli omninò immunes sunt. *Beatus dives*, ait Ecclesiasticus cap. 31, v. 8, *qui inventus est sine maculâ, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecuniæ thesauris : quis est hic et laudabimus eum ?* q. d. : Rarus vel nullus est dives hâc laude dignus, ut hoc præstiterit in vitâ suâ. Quare et Apostolus, 1 Tim. 6, v. 17, moneri jubet *divites hujus seculi ne sperent in incerto divitiarum, sed in Deo vivo*, etc. Ob hanc igitur causam difficile esse Salvator docet divitem intrare in regnum cœlorum, quia difficile est divitem non subjacere vitii istis quibus manifestum est excludi hominem à regno cœlorum. *Rem seculi*, ait B. Hilarius, *famulatus Dei non sine seculi vitiiis assequitur*. Docemur itaque raros esse divites qui his vitiiis non subjaceant, ac qui proinde non excludantur regno cœlorum; eos verò qui non subjaceant, laboriosè collectari, nec tamen unquam prorsus immunes esse, ac proinde, quamvis magnis sudoribus, non eum in regno cœlorum assequi locum quem pæuperes, quorum, cum nihil possideant hujus seculi, facilè spes tota fiduciaque est Dominus Deus.

VERS. 25. — FACILIUS, Græcè, *levioris laboris*.

CAMELUM, animal vastum, gibbosum, et tortuosum. Erat illud apud Judæos vulgare, ac proinde notissimum auditoribus Jesu.

PER FORAMEN ACUS, sartoriæ, per foramen quod habet aut quod facit acus, minimum illud atque hujusmodi per quod vix subtilissimum filum adhibitâ oculorum acie transmitti potest.

TRANSIRE, hominis operâ. Proverbialis ista oratio invenitur et à veteribus Judæorum magistris non semel usurpata, ad res impossibiles vel summè difficiles significandum.

INTRARE IN REGNUM DEI, promereri, assequi vitam æternam. Itaque, vulgari adagio adhibito, Jesus sermonem amplificans, non tantum difficile esse, sed et impossibile asseverat, divitem intrare in regnum cœlorum, insigniter reprimens divitum arrogantiam, qui, cum se quidvis suis opibus posse præsumant, quod præcipuum est minimè possint, imò totius impedimenta salutis ex opibus patiantur. Quomodo verò jam impossibile dicat, quod mox non nisi difficile dixit, explicat vers. subsequenti. Cæterum quòd comparativo *facilius* utitur, non intelligit impossibili magis impossibile esse, sed hyperbole est in hujusmodi loquendi generibus usu recepta, quale est illud de iis inter quos insanabile dissidium est : *Prius ovem lupus ducat uxorem*, et pleraque alia similia. Porrò non ineleganter, dives turgens ac tumens opibus, cuius dorso longæ lateque divitiarum sarcinæ incumbunt, quæ frequenter oneri sunt ipsi magis quàm usui, ut quas bajulet aliis potiùs quàm sibi, camelo comparatur, et angusta porta, quâ intratur ad vitam, foramini acûs, ut intelligas eos quibus divitiæ affluunt superbiâ fastuque magis turgere, quàm ut se ad angustias, in quibus Deus continet suos, redigi sinant. His itaque duobus versibus docet Jesus, divitias hominibus majori noxæ quàm lucro esse, adeoque nihil esse quod tantum impedimentum afferat ducendæ vitæ Deo dignæ, et assequendo regno cœlorum; ac proinde dilucidam exponit rationem consilii sui adolescenti dati, vendendi omnia ac dandi pauperibus; quin et rationem instituti sui, quo cum discipulis suis ipse pauper vivebat, ne illi pudori sibi esse paupertatem putarent, scirent contra esse salutem, et quidem salutis perfectionem.

VERS. 26. — POTEST SALVUS FIERI? Observandum est discipulis idem esse salvum fieri, quod Jesu intrare in regnum cœlorum; quemadmodum Jesu idem est regnum cœlorum, quod adolescenti vita æterna. Cœperant jam apostoli, exemplo pietatis accepto à Domino, non pro suâ ipsorum tantum, sed et pro aliorum salute curam animo gerere, et præceptorum assumere viscera, dolereque plurimum de interitu hominum; idcirco quamvis ipsi pauperes essent, nec divitias ulla affectarent, contenti Dei Christique providentiâ, tamen pro aliis solliciti, dicunt : Si impossibile est divites, cæterâ probos, nisi relictis divitiis, assequi regnum cœlorum; quis ergo hominum salvabitur, cum rarus aut nullus sit dives qui divitias abjiciat, contra potiùs qui divites non sunt, omnes divites esse optent atque laborent (videtur certè idem animi morbus esse, niti divitiis quas habeas, et desiderare quas non habeas), et si divitiæ impedimentum

afferant ingressui in regnum cœlorum, multò magis manifestorum multitudo vitiorum, toto orbe tam inter pauperes quàm inter divites regnantiam.

VERS. 27. — APUD HOMINES, SOLIS VIRIBUS FACULTATEQUE HOMINUM CORRUPTORUM, SI HUMANÆ TANTUM VEL SCIENTIÆ VEL FACULTATIS RATIONIBUS AGATUR.

APUD DEUM, CUIUS CELEBRIS EST LAUS AB OMNIPOTENTIÀ.

Omnia potest Deus, et inter cœtera transferre camelum per foramen acûs, et divitem adducere in regnum cœlorum. Nam quod ad camelum, facere possit, ut, cameli corpore locum non occupante, substantia transferatur per foramen acûs, cessantibus operationibus latitudinis et crassitiei; quemadmodum in sacramento Eucharistiæ, facit ut sub specie parvæ panis buccellæ Christi corpus contineatur, cessante omni quantitatis continuæ operatione. Quod verò ad divitem attinet, potens est et docere et monere et multis modis atque exemplis instruere divitem et alligere atque advocare ad veram æstimationem cum divitiarum mundi tum regni cœlorum, id est, sic mutare divitis animum, ut, vel divitiis causâ regni cœlorum abiciat, vel ab amore fiduciæque omni abstractus, legitimè divitiis utatur, liberaliterque earum participes pauperes faciat, semper paratus relinquere, si quando id postulet Evangelii negotium seu ratio salutis æternæ, atque hæc ratione idoneum reddere ingressui in regnum cœlorum. Exponit itaque hoc loco Salvator id quod obscuriùs duriùsque dixerat, impossibile esse divitem obtinere regnum cœlorum, et severitatem sententiæ suæ temperat, sic tamen ut homines in seipsis prostratos recumbere doceat in unam Dei gratiam. Docet homines ex se solis nihil facere aut afferre posse quo servantur; cœterum non humanâ infirmitate metiendam esse salutem, sed divinâ virtute, in quâ spes homini restet. Quod igitur dixerat impossibile esse diviti servari, intellexerat, opibus, artibus, scientiis, viribus solis humanis; sed quod sic impossibile est, id possibile esse ait Dei potentiâ et gratiâ. Non quòd Dei potentia divitem, obnoxium vitiiis iis quæ divitum sunt propria, adducere queat in regnum cœlorum (nec enim potentia Dei, Dei justitiæ adversatur), nec quòd id faciat Dei potentia absque cooperante divitis voluntate, divite ipso nihil agente, patiente duntaxat (*ita enim Deo, ait Chrysostomus, rem attribuit, quò virtutis præ oculis magnitudinem ponat, ut voluntati quoque tuæ*), sed quòd Dei potentia divitis immutet voluntatem ac mentem, faciatque ut deserat ille vitia quæ priùs diligebat, et contrariis studeat virtutibus à quibus antea abhorrebat. Quare ad implorandam Dei opem et gratiam, collocandamque in Deo fiduciam, divites his excitat Christus, ne desperabundi de assequendo regno cœlorum, tanquàm de re prorsus impossibili, cogitationem omnem abiciant, certiores, quòd homo, qui sine Deo nihil potest, in Deo se confortante possit omnia. Fallit igitur Calvinus, qui ex hoc loco refelli asserit axioma Catholicorum: *Quisquis dixerit legem observatu impossibilem, anathema*

sit: non enim absolutè dicendum est impossibile, quod, licet solis naturæ corruptæ viribus fieri nequeat, fieri potest accedente auxilio Dei, credentibus ac petentibus per Christum mediatorem promissio paratoque. *Non impossibilia jubet Deus*, ait Augustinus, libri de Naturâ et Gratiâ cap. 43, *sed jubendo admonet, et facere quod possis, et petere quod non possis*, ab adjuturo ut possis. Exigit ardua et majora lapsi hominis viribus, sed idem addit opem ut possis quod juberis. Ita fit ut quod dives non potest ex sese, intrare, inquam, in regnum cœlorum, id possit auxiliante Deo qui nihil non potest. Cœterum utile est seire quàm arduus sit in cœlum ascensus, tum ut conatus omnes suos huc unusquisque intendat, tum ut sibi quilibet diffusus virtutem impleret è cœlo. Sed quæritur an non etiam impossibile sit pauperes suis ipsorum viribus absque Dei gratiâ intrare in regnum cœlorum? procul dubio sic se res habet; sed divitiæ peculiaria obijciunt divitibus salutis impedimenta supra descripta, cujusmodi pauperibus non obijciuntur, propter quæ magis impossibile est divitem per se ipsum salvari quàm pauperem, et majori potentiorique Dei gratiâ ad operandum salutem suam opus est diviti quàm pauperi. « Dominus, ait Victor Antiochenus in Marcum, ut ostendat diviti magno divinæ gratiæ præsidio opus esse, ut ad virtutis fastigium aliquando perveniat, studium hoc peculiare Dei opus appellat. » Impossibile itaque est divitem per se solum absque singulari Dei gratiâ servari: difficile est autem etiam cum Dei gratiâ (nullam enim Salvator hæc parte distinctionem dedit), tam quia minus capax est gratiæ Dei, quàm quia validè oppugnatur in causâ salutis; utrumque, quia divitiis retinere visum est; ita ut, eadem gratiâ, ejusdem parique efficacitatis, suppetente diviti et pauperi, pauper sublimem beatitudinis gradum mereri queat, ubi dives vix mediocrem. Hæc itaque omnia eò tendunt, ut ad divitiarum contemptum suos Christus adducat.

VERS. 28. — AIT. Interrogavit Jesum de præmio quod se collegasque maneret, ob consilium illud, quod dictabat læta conscientia majori ex parte præstitum; de salute suâ non fuerant in metum adducti discipuli sermonibus Jesu, eò quòd manifestè nec essent divites nec esse desiderarent (nisi fortè clam Judas), præmium tamen adolescenti promissum non perinde sibi ipsi promittere audebant, quòd non omnes sua vendita distribuissent pauperibus.

Nos, apostoli tui, alacriter, te jubente, si non præstitimus, omnes certè quàm proximè accessimus. Non vendidimus quidem nec distribuimus omnes pauperibus, sed

Dimisimus saltem, deseruimus, relicta usibus pauperum uxorum, liberorum, fratrum, sororum,

OMNIA, nostra, quidquid suppetebat nobis bonorum, quidquid erat amicorum, uxores, parentes, fratres, sorores, amicos, domos, agros, pecunias, suppellectilem, et cœtera, denique quidquid etiam industriâ nostrâ lucrifacere et acquirere potuissemus. Fuerant inter apostolos quidam divites, Mathæus in-

primis, et, quæ quorundam opinio est, Bartholomæus, qui sua etiam vendidisse et pauperibus dedisse potuerant; cæteri si non sua omnia vendita dederant, certè reliquerant pauperibus, nec parùm reliquerant, qui sua omnia reipsa reliquerant, plura relicturi si plura suppetissent (tametsi suum cuique maximum sit), affectu præterea reliquerant cogitationem et spem omnem terreni lucri, quæ nemini vel egentissimo exigua esse solet, ita ut non sit arguendus Petrus piscator præsumptionis si confidenter loquatur, *dimisimus omnia*.

SECUTI SUMUS TE, facti sumus comites tui, inopis, hùc illùc prædicandi Evangelii causâ oberrantis, et tecum hactenùs permanemus, non sine offensâ mundi et molestiâ nostrâ, statuimusque semper manere.

VERS. 29. — RELIQUIT, reliquerit. Non tantùm qui vendiderit divisertique pauperibus, sed et qui deseruerit, etiamsi non secutus me fuerit quomodò vos, etiamsi non omnia bona sua, quod vos, sed eorum aliquid duntaxat deseruerit, ut DOMUM unam, fratrem unum, sororem unam, etc., nam et amici in bonis numerantur. Enumerat parentes et reliqua omnia, eo consilio, ut ostendat nihil esse tam charum, quod superare non debeat amor sui; nihil tam pretiosum, quod non superet merces ab ipso proposita.

PROPTER REGNUM DEI, quod à me prædicatur, aut justitiam ejus, propter regnum cœlorum propagandum aut assequendum, ne quid admittat adversus præscripta, aut ut vivat juxta præscripta doctrinæ meæ evangelicæ, quâ promittitur regnum cœlorum.

VERS. 30. — ET NON RECIPIAT MULTO PLURA IN HOC TEMPORE; q. d. Salvator: Non tantùm non damno afficietur, ut potiùs ingenti lucro. Non sufficit Jesu suorum mentes sursùm ad spem vitæ æternæ efferre, verùm etiam præsentibus eos solatiis sustentat confirmatque ad ferendam crucem. Cæterùm non est istud intelligendum quòd recuperabit dominium longè plurium domorum aut agrorum (nec enim mundi divitias promittit cultoribus suis Christus), nec quòd luxuriabitur bonis alienis, sed quòd ad moderatum ac verum usum suppetent ipsi, præstò paratæque erunt plurium hominum domus ac facultates; nam etiamsi mundus aliquis divitiarum tuus sit, nihil ampliùs inde tibi ipse accipias permittit ratio quàm moderatum usum. Itaque ei qui unam domum Christi causâ reliquerit, præstò apertæque erunt centum aut plures domus si opus habeat, si opus sit urgente persecutione aut aliâ ex causâ mutare habitationem. Centum alii Christi cultores parati erunt ex proventibus agrorum suorum vitæ necessaria illi subministrare qui unum agrum reliquerit, ita ut non solùm non cariturus sit eo commodo quo ad vitam hanc sustinendam ex suâ domo aut suo ex agro opus habeat, verùm etiam abundantius hoc illi suppetet. Similiter pro uno fratre relicto, plurimi erunt Christiano instar fratrum, fraterno ipsum amore prosequentes, et spiritali glutino suaviùs adhærentes: pro unâ sorore, plurimæ adolescentulæ castè diligent observabuntque ut fratrem: pro uno patre, senes plu-

rimum tanquàm filium fovebunt; pro unâ matre, matronæ plurimæ affectu materno necessitatibus illius prospicient: pro unâ uxore, centum aliorum uxores casto spiritu ipsi conjunctæ, paratæ erunt per se aliosque servire valetudini commoditatibusque illius, non secùs quàm si forent uxores illius; denique pro filio aut filiâ unâ, innumeri reverebuntur eum ut patrem, et ab ejus doctrinâ sanâ consiliisque pendebunt, ex quibus majorem animus illius accepturus est voluptatem, quàm acciperet ex germanis liberis: vehementiores enim dulcioresque sunt affectus spiritus quàm naturæ, et vehementius amat quem conciliavit pietas quàm quem adjunxit nativitas. Non itaque amittit res suas qui propter Christum illas relinquit, sed potiùs apud Deum deponit, earumque curâ liberatus, usum plenissimum certissimumque ex divinâ providentiâ toties experitur, quoties necessitas tempusve postulat; quò respiciens Apostolus, de se qui unam tantùm domum et unius provinciæ parvos agros dimiserat, et sui similibus, gloriatur: *Tanquàm nihil habentes et omnia possidentes*, 2 Cor. 6, v. 10. Quòd si verò nonnunquam sinat Christus hujusmodi extorres inediâ affligi aut etiam perire, tunc Christus ipse est eis instar omnium, qui externa corporis bona relicta internis animi bonis compensat (exemplo Apostolus est, Philip. 4, v. 12), *quæ comparatione et merito sui ita sunt*, quod ait Hieronymus, *ut si parvo numero centenarius comparetur, quibus multò solidius hominis animus reficitur, quàm fruitione quorumcumque corporalium quæ potuit reliquisse bonorum: corporaliùm, inquam, bonorum dispendium spiritualibus animi dotibus sarcitur, ita ut centuplò malis accepta quàm relicta*.

VERS. 31. — CONSUMMABUNTUR, perficientur, scilicet illic.

OMNIA. Multa hactenùs impleta sunt; jam instat tempus quo reliqua omnia, eaque præcipua, perficiantur, passio, mors, resurrectio, exaltatio.

DE FILIO HOMINIS, de Filio Dei factò misello homuncione. De præpositionem supplevit interpretes Latinus, quemadmodum et Syrus; cæteroqui Græcè non additur, ita ut quidam jungant *Filio hominis*, non cum verbo, *scripta sunt*, sed cum verbo, *consummabuntur*, seu perficientur. Significat hic inprimis Jesus, *prophetarum præsentia non alio serè, quàm ad suæ dispensationis, quam pro nobis temporariè susceperat, intendisse mysterium, adeò ut consummatio sit prophetiæ, suæ passionis et posterioris gloriæ celebrata perfectio*, ait V. Beda. Quod dum facit, dat intelligendum apostolis, nihil hùc fortuitum fieri, sed omnia certa et præordinata esse à Deo: quod quidem, vincendæ tentationi, consolandisque mœstis animis, optimum fuit remediùm.

VERS. 32. — TRADATUR, à principibus sacerdotum et scribis.

GENTIBUS, Romanis scilicet, Pilato præsidì et aulae exercituique ipsius; *tradent*, inquam, non ut mitius cum eo agatur, sed ut morte omnium probrosissimâ dirissimâque, qualem ipsi inferre non facilè poterant,

afficiatur, morte, inquam, crucis. Eo prorsus ordine prædicit historiam passionis suæ, quo res gesta est.

ILLUDETUR, à gentibus.

FLAGELLABITUR, Gr., *contumeliâ afficietur*, quod non ad flagellationem tantum pertinet, sed et ad hoc quod arundine et colaphis cæsus est: quin et flagellationis nominatim meminit proximo versiculo. Quare etiam interpretes Syrus utrumque dedit, *flagellabitur et contumeliis afficietur* (reddendum potius, *flagellabunt eum et contumeliis afficient eum*, scil. gentes), mutato tamen verborum ordine.

VERS. 33. — OCCIDENT, cruce.

ET TERTIA, *et*, pro *sed*; subaudi, postquam hæc ipsi contigerint. Acerba duraque hæc erunt; sed constantes estote, durate non amplius quam triduum unum, rerum scena mutabitur. Tristium omnium una sufficiens consolatio est resurrectio.

VERS. 34. — ET IPSI. IPSI VERÒ DISCIPULI NIHIL HORUM INTELLEXERUNT, nec quod de contumeliis, nec quod de morte, nec quod de resurrectione dictum fuerat. Non quod verborum significationem non intellexerint, quæ ut primùm Petrus audierat, increpans Jesum dixerat: *Absit à te, Domine: non erit tibi hoc*, Matth. 16, v. 22; sed non intellexerunt quomodo et quam ob causam, etc., ut Marc. 9, v. 32.

VERBUM ISTUD, negotium istud.

ABSCONDITUM, occultum, obscurum.

AB EIS. Redundat præpositio, ex phrasi Hebraicâ; vide sup. 9, v. 45.

ET NON. Pleonasmis iteratis, quàm fuerint apostoli alieni à concipiendâ animo morte Christi, docetur.

VERS. 35. — CUM APPROPINQUARET JERICHO. Matthæus et Marcus: *Egrediente eo è Jericho*; quam ob causam plerique aliam esse putant historiam quam hic Lucas, aliam quam illic Matthæus et Marcus narrant. Sed cum id persuadere mihi nequeam, consideranti narrationum similitudinem, probabilis fit ea Richelii ad Matthæum conjectura, quâ dici posse docet, cæcum hunc juxta eam viam sedisse et clamasse quâ Jesus Jerichuntem pergebat: cum autem illic præ turbæ strepitu, Jesuque dissimulante, non esset auditus, die altero viam similiter obsedisit in urbis egressu, et tunc demùm à Jesu vocatum sanatumque fuisse. Verisimile est enim, ut sæpè Christus, fidem hominum probare volens, eos aliquantisper distulit, eodem examine in hoc cæco fuisse usum. Itaque Lucas à vero principio exorsus, eâ occasione persequitur totam narrationem illuminati cæci, quasi continuo tempore gestam; quasi, ut cæcus, Jesu nondum ingresso Jerichuntem, fuit obuius, ita et sanatus fuisset, cum intermedium fuerit, id quod subjungit, Jesu in urbe hospitium. Anticipatione ergo usus, non servat rerum gestarum ordinem: alii autem duo evangelistæ, nullâ factâ mentione principii, Jesu urbem ingrediente, solum tempus egressus Jesu ex urbe, quod propius miraculo fuit, memorant.

CÆCUS QUIDAM, nominæ Bartimæus, quod Marcus exprimit. Celebrioris enim illius sanationem Lucas cum Marco describere videtur,

VERS. 36. — ET CUM AUDIRET, Gr., *cum audisset autem*, ex strepitu pedum et murmure ac tumultu.

TURBAM, Syrus, *vocem turbæ*.

QUID HOC ESSET, quid sibi vellet in unum coacta tanta hominum turba. Curiosum est cæcorum genus, ut intelligant ex aliis quod videre ipsi non possunt.

VERS. 37. — DIXERUNT, Gr., *renuntiârunt*, scilicet aliqui ex turbâ.

TRANSIRET, honoratus tam frequenti hominum comitatu.

VERS. 38. — ET CLAMAVIT MOX, vel sæltē postridiè Jesu resumente iter. Si clamavit hic cæcus, Jesu appropinquante civitati, illud quod hic legimus, dicendum est tunc minimè exauditum fuisse, Jesu vel non audiente, vel dissimulante clamorem, postridiè autem Jesu egrediente civitate, hoc idem simili cum clamore repetentem, nec quidquam curantem populi increpationes, voti compotem factum. Si non clamavit intrante Jerichuntem Jesu, intelligendum est, postquam intellexisset quis illac iter faceret quàm divinus propheta, quantæ virtutis vir, quàm multis cæcis miserisque opem efficacibus miraculis attulisset, certior etiam factus esset ipsum proficisci Jerosolymam, quod erat publicum; curasse ut postridiè ad oppositam civitatis portam sederet, quâ Jesu egrediendum erat, ut Jerosolymam pergeret (nec enim, si fortè expectatione frustraretur, minùs quæstiosa mendico erat hæc via quàm altera, præsertim cum tanta hominum frequentia pararet illac iter cum Jesu); quò cum turbam adventantem audiret, suspicatum, quod res erat, comitatum esse Jesu; tunc demùm acclamasse ipsi Jesu, et obsistere conante turbâ ingeminasse clamores, et cætera quæ sequuntur. Hic autem, verisimile est, alterum cæcum se ipsi junxisse socium: unde fit ut Matthæus narret duos cæcos sanatos fuisse.

VERS. 39. — QUI PRÆIBANT, *qui ibant ante Jesum*, habet Syrus: qui præcedebant Jesum è turbâ. Observa vigilantiam hujus, quòd simul atque audiverit adventantem turbam, sine morâ clamaverit, ne fortè elaberetur Jesus citiùs opinione; cumque non statim adesset Jesus, sæpiùs validèque clamaverit.

UT TACERET, ne clamore suo importuno turbaret iter Jesu. Existimabat turba eleemosynam illum petere à Jesu: indignum autem judicabat fatua sapientia, virum tantum iter facientem sisti mendici causâ, aut ejus vexari clamore, quasi gloriæ ipsius obesset rem ipsi esse cum homine sordido. Aut certè quia vident Jesum non statim ad ejus clamorem respondere, suspicantur hoc illi esse molestum, cum ipse potius dissimularet, quò magis esset perspicua cæcorum fides et ardor. Fieri etiam possit in turbâ fuisse qui offenderentur ipsum vocari Davidis filium, id est, Christum.

MAGIS CLAMABAT, objurgatus. Non solum nihil remittebat de contentione suâ, verùm etiam duplicabat sanctâ improbitate clamorem, tum ut monstraret se nolle cedere increpationibus hujusmodi, tum ut supra turbæ strepitum à Jesu exaudiretur. Exemplum fidei fiduciaque invictæ, ardentis desiderii, constan-

tis fidei, tentationibus minimè succumbentis : quin etsi sciret se apud plerisque odiosè loqui, quibus minimè gratus erat honor Jesu, metum superavit ardor desiderii, ut vocem liberè nihilominus extolleret. Utile est pro divino cultu et salute propriâ pudorem deponere. Hic constans ac fortis animus, quò magis obtectus opponit Satan, etiâ per eos qui Christi nomen profitentur (turba enim hæc ut discipula Jesum sequebatur), tantò constantius nobis in eo quod cœperimus bono perendum est.

VERS. 40. — STANS. Substitit, dùm non procul abesset à cæco, non offensus, sed delectatus clamore quem fides eliciebat : sciebat enim non stipem eum petere, sed visum. Ubi satis spectatus esset omnibus ipsius ardor, quia sequi non poterat, minùsque assequi, progredientem, restitit ipse, nihil aspernatus miserum homuncionem.

VERS. 41. — QUID. Non ignorans quid aut ille peteret aut ipse facturus esset interrogat, sed ut ipso malum confesso suum, et desiderium fidemque in Jesum interpretato, elucescat turbæ miraculum proximum, nec ostentabundè videatur Jesus visum reddidisse, aut reddidisse jactare, ei qui nil nisi stipem petiisset : nam et solent nonnunquam mendicci cæcitatè fingere stipsis causâ, quò plus accipiant.

DOMINE. SYRUS, *Mari, Domine mi.* VIDEAM, visum recipiam.

CAPUT XIX.

1. Et ingressus perambulabat Jericho.
2. Et ecce vir nomine Zachæus : et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives :
3. Et quærebat videre Jesum, quis esset, et non poterat præ turbâ, quia saturâ pusillus erat.
4. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum ut videret eum ; quia inde erat transiturus.
5. Et cùm venisset ad locum, suspiciens Jesus, vidit illum, et dixit ad eum : Zachæe, festinans descende, quia hodiè in domo tuâ oportet me manere.
6. Et festinans, descendit, et excepit illum gaudens.
7. Et cùm viderent omnes, murmurabant, dicentes quòd ad hominem peccatorem divertisset.
8. Stans autem Zachæus, dixit ad Dominum : Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus ; et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.
9. Ait Jesus ad eum : Quia hodiè salus domui huic facta est, eò quòd et ipse filius sit Abrahæ.
10. Venit enim Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat.
11. Hæc illis audientibus, adjiciens dixit parabolam, eò quòd esset propè Jerusalem : et quia existimarent quòd confestim regnum Dei manifestaretur.
12. Dixit ergo : Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti.
13. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis

VERS. 42. — RESPICE, vide. Eodem repetito verbo, Salvator magnificè concedit visum, quo cæcus petiverat. Simile Matth. 8, v. 5. Secundùm Matthæum tetigit oculos, secundùm Lucam jussit sermone, Marcus neutrum narrat : utrumque fecisse intelligendus est Jesus. Reliqua hujus versiculi jam tractata sunt.

VERS. 43. — VIDIT, visum recepit. Vox, oculis lumine cassis, statim lux effecta est : erat enim veri illius luminis verbum.

ILLUM, in hoc itinere.

MAGNIFICANS, glorificans, laudans, lætus gratias agens ob receptum Jesu operâ visum, eum, quo duce, expeditè jam pergebat iterque faciebat cum aliis, quod priùs cæcitate retentus minimè potuerat.

DEUM. Non fidem suam quam commendaverat Jesus, sed Deum, à cujus gratiâ, impetrante Jesu, tantum beneficium profectum agnovit, qui beneficium hujusmodi inæstimabile, naturæ vires exsuperans, per Jesum Filium David in ipsum contulerat.

UT VIDIT miraculum istud, cæcitatè solo contactu ac sermone profligatæ.

DEDIT LAUDEM DEO, laudavit similiter Deum, à quo Christum vel certè prophetam hujusmodi accepisset, tantâ præditum potestate : per quem sibi totique genti suæ, similia beneficia aliaque majora, divina prorsus, pollicebatur. Pertinet hoc inter cætera ad probandam miraculi certitudinem.

CHAPITRE XIX.

1. Jésus étant entré dans Jéricho, passait par la ville.
2. Et il y avait un homme nommé Zachée, chef des publicains, et fort riche,
3. Qui ayant envie de voir Jésus pour le connaître, en était empêché par la foule, parce qu'il était fort petit.
4. C'est pourquoi il courut devant, et monta sur un sycomore pour le voir, car il devait passer par là.
5. Jésus, étant venu en cet endroit, leva les yeux en haut, et l'ayant vu, il lui dit : Zachée, hâtez-vous de descendre, car c'est chez vous qu'il faut que je loge aujourd'hui.
6. Zachée descendit aussitôt, et le reçut avec joie.
7. Tout le monde voyant cela, en murmurait, disant que Jésus était allé loger chez un pécheur.
8. Mais Zachée se tenant devant le Seigneur, lui dit : Seigneur, je vais donner la moitié de mon bien aux pauvres ; et si j'ai fait tort à quelqu'un en quoi que ce soit, je lui en rendrai quatre fois autant.
9. Sur quoi Jésus dit : Cette maison a reçu aujourd'hui le salut, parce que celui-ci est aussi enfant d'Abraham.
10. Car le Fils de l'homme est venu pour chercher et pour sauver ce qui était perdu.
11. Comme ils étaient attentifs à ces paroles, il ajouta encore cette parabole, sur ce qu'il était près de Jérusalem, et qu'ils s'imaginaient que le règne de Dieu paraîtrait bientôt.
12. Il dit donc : Il y avait un homme de grande naissance, qui s'en allait dans un pays fort éloigné, pour y prendre possession d'un royaume, et revenir ensuite.
13. Et appelant dix de ses serviteurs, il leur donna

decem mnas, et ait ad illos : *Negotiamini dum venio.*

14. *Cives autem ejus oderant eum; et miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos.*

15. *Et factum est ut rediret, accepto regno: et iussit vocari servos, quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset.*

16. *Venit autem primus, dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisivit.*

17. *Et ait illi: Euge, bone serve; quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates.*

18. *Et alter venit, dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas.*

19. *Et huic ait: Et tu esto super quinque civitates.*

20. *Et alter venit, dicens: Domine, ecce mna tua quam habui repositam in sudario:*

21. *Timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, et metis quod non seminasti.*

22. *Dicit ei: De ore tuo te iudico, serve nequam: sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, et metens quod non seminavi:*

23. *Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam?*

24. *Et astantibus dixit: Auferte ab illo mnam, et date illi qui decem mnas habet.*

25. *Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas.*

26. *Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, et abundabit: ab eo autem qui non habet, et quod habet auferetur ab eo.*

27. *Veruntamen inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interfecite ante me.*

28. *Et his dictis, præcedebat ascendens Jerosolymam.*

29. *Et factum est cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos,*

50. *Dicens: Ite in castellum quod contra est; in quod introeuntes invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo unquam hominum sedit; solvite illum, et adducite.*

31. *Et si quis vos interrogaverit: Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam ejus desiderat.*

32. *Abierunt autem qui missi erant, et invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum.*

33. *Solvitibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos: Quid solvitis pullum?*

34. *At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet.*

35. *Et duxerunt illum ad Jesum. Et jactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Jesum.*

36. *Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in viâ.*

37. *Et cum appropinquaret jam ad descensum mon-*

dix marcs d'argent, et leur dit : *Faites profiter cet argent jusqu'à ce que je revienne.*

14. *Mais ceux de son pays, qui le haïssaient, envoyèrent après lui une ambassade pour faire cette déclaration : Nous ne voulons point que celui-ci soit notre roi.*

15. *Etant donc de retour, après avoir pris possession de son royaume, il commanda qu'on lui fit venir ses serviteurs, auxquels il avait donné son argent, pour savoir combien chacun l'avait fait profiter.*

16. *Le premier étant venu, lui dit : Seigneur, votre marc d'argent en a produit dix autres.*

17. *Il lui répondit : Cela est bien, ô bon serviteur! Parce que vous avez été fidèle en ce peu, vous aurez intendance sur dix villes.*

18. *Le second étant venu, lui dit : Seigneur, votre marc en a produit cinq autres.*

19. *Son maître lui dit : Vous aurez aussi l'autorité sur cinq villes.*

20. *Il en vint un troisième, qui lui dit : Seigneur, voici votre marc que j'ai tenu enveloppé dans un mouchoir;*

21. *Car je vous ai appréhendé, sachant que vous êtes un homme sévère, qui redemandez ce que vous n'avez point donné, et qui recueillez ce que vous n'avez point semé.*

22. *Son maître lui répondit : Méchant serviteur, je vous condamne par votre propre bouche. Vous saviez que je suis un homme sévère, qui redemande ce que je n'ai point donné, et qui recueille ce que je n'ai point semé;*

23. *Pourquoi donc n'avez-vous pas mis mon argent à la banque, afin qu'à mon retour je le retirasse avec les intérêts?*

24. *Alors il dit à ceux qui étaient présents : Otez-lui le marc qu'il a, et le donnez à celui qui en a dix.*

25. *Mais, Seigneur, répondirent-ils, il en a déjà dix.*

26. *Or je vous déclare qu'on donnera à celui qui a déjà, et il sera dans l'abondance; et pour celui qui n'a point, on lui ôtera même ce qu'il a.*

27. *Quant à mes ennemis, qui n'ont pas voulu m'avoir pour roi, qu'on les amène ici, et qu'on les tue en ma présence.*

28. *Après ce discours, Jésus se mit à marcher le premier du côté de Jérusalem, où il devait consommer son sacrifice.*

29. *Lorsqu'il fut arrivé de Bethphagé et de Béthanie à la montagne qu'on appelle des Oliviers, il envoya deux de ses disciples:*

30. *Allez-vous-en, leur dit-il, à ce village qui est devant vous. En y entrant vous trouverez un ânon attaché, sur lequel personne n'a jamais monté; détachez-le, et m'en amenez.*

31. *Si quelqu'un vous demande pourquoi vous le détachez, vous lui répondrez : C'est que le Seigneur en a besoin.*

32. *Ceux qu'il envoyait partirent donc, et trouvèrent l'ânon, comme il leur avait dit.*

33. *Et comme ils le détachaient, ceux à qui il appartenait leur dirent : Pourquoi détachez-vous cet ânon?*

34. *Ils leur répondirent : Parce que le Seigneur en a besoin.*

35. *Ils l'amènèrent donc à Jésus: et mettant leurs vêtements sur l'ânon, ils le firent monter dessus.*

36. *Et partout où il passait, ils étendaient leurs vêtements le long du chemin.*

37. *Mais lorsqu'il approcha de la descente de la*

tis Olivèti, cœperunt omnes turbæ discipulorum gaudentes laudare Deum voce magnâ super omnibus quas viderant virtutibus.

38. Dicentes : Benedictus qui venit rex in nomine Domini : pax in cœlo et gloria in excelsis.

39. Et quidam Pharisæorum de turbis, dixerunt ad illum : Magister, increpa discipulos tuos.

40. Quibus ipse ait : Dico vobis quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.

41. Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam, dicens :

42. Quia si cognovisses et tu, et quidem in hâc die tuâ, quæ ad pacem tibi ; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.

43. Quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te : et coangustabunt te undique :

44. Et ad terram prosternent te, et filios tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, eò quòd non cognoveris tempus visitationis tuæ.

45. Et ingressus in templum, cœpit ejicere vendentes in illo, et eementes,

46. Dicens illis : Scriptum est : Quia domus mea, domus orationis est. Vos autem fecistis illam speluncam latronum.

47. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, et scribæ, et principes plebis quærebant illum perdere.

48. Et non inveniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiens illum.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — ET INGRESSUS. Ingressus autem, scilicet Jesus, quod Syrus exprimit, Jericho. Respicit enim ad id quod supra, cap. 18, v. 35, dixerat : *Factum est autem cum appropinquaret Jericho.*

PERAMBULABAT, transibat per mediam.

JERICO, per quam ex oppido Ephræm seu Judææ finibus Jordane ab ortu definitis iter est Jerosolymam, à quâ abest 150 stadiis, ut à Jordane 60, Josepho teste, libri 5 de Bello Judaico capite 4 ; diximus porrò alibi, octo stadiis confici unum milliare Italicum, triumque Italicorum milliarium iter unâ horâ fieri. Sed à Jordane quidem Jerichuntem via æquabilis facilisque est ; Jerichunte verò Jerosolymam, acclivitate et declivitate multâ difficilis ac molesta. Incertum autem an nomen *Jericho* impositum huic urbi sit à lunæ nascentis formâ, quâ illa planities est quæ urbem habet (*luna* Hebraicè *jareah* dicitur, urbs *Jeriho*), an verò à balsami suavissimo omnium odore, cujus sola penè ferax est. *Reah* enim Hebræis est odor. Hanc à Josue destructam ignique succensam reëdificaverat, regnante Achab Israeli,

VERS. 1. — ET INGRESSUS PERAMBULABAT JERICO, id est, plateas obibat civitatis, animas, ut videtur, quærens perditas, sicut medici ægrotorum domos obire solent.

VERS. 2. — ET ECCE VIR NOMINE ZACHEUS ; NOMEN est Syriacè à munditiè deductum ; ET HIC PRINCEPS ERAT PUBLICANORUM, seu publicanorum plurimum præ-

montagne des Oliviers, tous les disciples en grand nombre, étant transportés de joie, commencèrent à louer Dieu à haute voix, pour toutes les merveilles qu'ils avaient vues,

38. En disant : Béni soit le roi qui vient au nom du Seigneur ; paix dans le ciel et gloire au plus haut des cieux.

39. Alors quelques-uns des Pharisiens, qui étaient parmi le peuple, lui dirent : Maître, faites taire vos disciples.

40. Il leur répondit : Je vous déclare que s'ils venaient à se taire, les pierres mêmes crieraient.

41. Enfin étant arrivé proche de Jérusalem, et jetant les yeux sur la ville, il pleura sur elle, en disant :

42. Ah ! si tu connaissais au moins en ce jour qui t'est encore donné, ce qui peut te procurer la paix ! mais maintenant tout cela est caché à tes yeux.

43. Aussi viendra-t-il des jours pour toi, où tes ennemis t'environneront de tranchées, qu'ils t'enfermeront et te serreront de toutes parts ;

44. Qu'ils te raseront et te détruiront entièrement, toi et tes enfants qui sont dans tes murs ; et qu'ils ne te laisseront pas pierre sur pierre, parce que tu n'as pas connu le temps auquel Dieu t'a visitée.

45. Ensuite étant entré dans le temple, il commença d'en chasser ceux qui y vendaient et y achetaient,

46. Leur disant : Il est écrit : Ma maison est une maison de prière, et vous en faites une caverne de voleurs.

47. Et il enseignait tous les jours dans le temple. Cependant les princes des prêtres, les scribes et les principaux du peuple cherchaient à le perdre :

48. Mais ils ne trouvaient aucun moyen de rien faire contre lui, parce que le peuple était avide de l'entendre.

quidam Hiel Bethelites, 5 Reg. 16, v. 34, et quidem cum jacturâ liberorum suorum, juxta imprecationem ipsius Josue, cap. 6, v. 26.

VERS. 2. — ET, ubi obtulit se, ECCE. Adverbio ecce parat attentionem ad rem admirandam quam statuit narrare.

NOMINE. *Vocatus* additur Græcè ; quod tamen non magis Syriacè additur quàm Latinè.

ZACHEUS. Nomen Hebræum seu Syriacum *zaccai*, est à munditiâ, innocentia, seu justitiâ deductum. Exprimitur autem ob certitudinem historiarum, præsertim cum celebris esset hic vir.

PRINCEPS PUBLICANORUM, quasi dicas archipublicanus, præfectus pluribus publicanis, qui sub ipso illius regionis vectigalia colligerent, et ad ipsum tanquam primarium quæstorem deferrent, quæ ille deinde Romanis annumeraret.

DIVES, non tam ex aliorum injuriâ, quàm ex justis facultatibus ; id enim infra, v. 8, fit manifestum. Hujusmodi enim solent quæstores, et præsertim generales, eligi, qui à seipsis habeant unde queant debita solvere,

fectus, ad quem tanquam ad quæstorem primarium, vectigalia publica inferiores publicani deferrent, ut indicat Augustinus, serm. 36 de Verbis Dom. ET IPSE DIVES, quia, ut idem ait, multos presserat, multis abstulerat, multa congesserat ; et inde habebat divitias, quanquam versus 8 indicet eum etiam justis facultatibus divitem fuisse.

si aut ipsos aut qui ipsis sunt inferiores contingat fallere. Porrò quòd dives esset et publicanus, adcoque inter publicanos principatum obtinens, faciunt hæc omnia ad exaggerandam difficultatem convertendi Zachæi.

VERS. 3. — ET HIC QUÆREBAT, conabatur, satagebat VIDERE JESUM, faciem, personam, habitum Jesu, de cujus doctrinâ et miraculis rumor tam admiranda sparserat.

QUIS ESSET inter tot homines, quis esset eorum quos in confertâ ac confusâ videbat turbâ.

ET, pro *sed*, NON POTERAT PRÆ TURBA, etc., quòd Jesus circumseptus esset et stipatus undique densissimâ turbâ promiscuæ multitudinis: ipse verò STATURA PUSILLUS, parvus, brevis esset. Naturale hominibus est, de facie nôsse cupere, quos fama magnos prædicat et singulares; sed in Zachæo, ad desiderium naturale, accessit divinus impulsus, ut esset ei prima ad salutem præparatio, quòd cognoscendi Jesu desiderio teneretur.

VERS. 4. — ET PRÆCURRENS, προσδραμών ἔμπροσθεν et accurrens antè, et cum antè accurrisset. Syrus, et *currunt ante Jesum*. Latinus interpres legit προσδραμών ἔμπροσθεν, ut est in aliis Græcis libris, præcurrens igitur ante Jesum, scilicet et turbam.

IN ARBOREM SYCOMORUM, ἐπὶ συκομοραίαν, seu, ut scribunt alia exemplaria, συκομοράϊαν, in sycomorum. Sunt et alii codices, qui in antepenultimâ syllabâ, loco ω mega, scribant ο micron, συκομοραϊάν vel συκομορέαν. Hoc modo, per ο micron, inquam, scriptum nomen, auctores interpretantur ficum moro similem, arborem quæ foliis, magnitudine, aspectu, similis moro, produxerit ficus: per ω verò, ficum fatuam, quemadmodum Syrus hoc loco transfert *ficum insipidam*, quòd ignavi esset saporis. Latine igitur anceps est penultima in sycomorus. Hebraicè vocatur *sicim*, arbor in Palæstinâ frequentissima (quam ob causam putatur carere numero singulari); de quâ 3 Reg. 10, v. 27, et 2 Paral. 1, v. 15: *Et cedrorum præbuit (Salomon) multitudinem, quasi sycomoros quæ nascuntur in campestribus*.

UT VIDERET EUM, ut videre eum posset ex arbore altiore omni turbâ.

INDE, illâc, illâ viâ, quâ sita erat sycomorus.

ERAT TRANSITURUS, nempe iniverat Jesus eam viam, quæ duceret ad illam sycomorum. Magno conspiciendi Jesu desiderio ardere debuit, qui coram universo populo arborem descendit ut Jesum videret. Sunt ut plurimum fastuosi divites, et amant speciem

VERS. 3. — ET QUÆREBAT VIDERE JESUM, QUIS ESSET, secundum faciem, quem jamdudum ex rumore, et secundum virtutem et sapientiam noverat, ET NON POTERAT PRÆ TURBA, quæ Jesu ambulanti circumfundebatur, quia statura pusillus erat.

VERS. 4. — ET PRÆCURRENS ASCENDIT IN ARBOREM SYCOMORUM. Si per ω mega scribatur, ut est in textu Lucæ συκομοραία, sonat ficum fatuam, si per ο micron, ut plerumque fit, ficum moro similem; quam describit Dioscorides, lib. 1, cap. 182, esse gustus inefficacis, hoc est, ignavi et fatui; unde Syrus *ficum insipidam*

gravitatis, præsertim coram hominum multitudine. Hic verò, etsi dives et in suo ordine princeps, non tamen erubuit, inspectante turbâ, in arborem, velut infimæ sortis homo, conscendere. Non dubium quin cœlestis eum instinctus egerit, in eum finem qui statim apparuit. Quare Titus aliquod jam salutis semen in ipso germinasse docet.

VERS. 5. — VENISSET, JESUS.

AD LOCUM, quo erat sycomorus.

SUSPICIENS, attollens oculos, non casu, sed de industriâ: noverat enim Zachæum in eâ arbore sedere, et obviis oculis expectare ipsius adventum.

VIDIT ILLUM, Zachæum, non carnis oculis tantum, verum multò magis animi, approbans, complexansque affectionem illam quâ erga ipsum ferebatur. Vidit Zachæus Jesum, quod desideraverat: vidit Jesus Zachæum, ut multò amplius ipsi largiretur quàm desideraverat, et inprimis quidem, ut benigno divinitatis aspectu mentem illius præveniret, emolliret, illuminaret, accenderet. Priusquam videret, prius ipse spectatur à Jesu, ait Theophylactus: *sic enim omnibus in locis prævenit nos Dominus, tantum ut nos alacres et promptos videat*.

DIXIT AD EUM, blandâ et amicâ voce eum compellans, ait Titus, nam ut Deus omnium præsciis, jam tum quod futurum erat cernebat.

ZACHÆE. Tanquam notum compellat proprio nomine, quem nunquam viderat, nunquam audiverat nominari: quæ res haud dubiè plurimum movit Zachæi animum, ut talem esse crederet, qualem fama ferebat, Christum Filium Dei similem; Joan. 1, v. 48.

FESTINANS; quod festinare jubet, pertinet, partim ad temporis opportunitatem, exigentis ut Jesus hospitium subiret, partim ad beneficii ad Zachæum perventuri magnitudinem.

DESCENDE, ex arbore, et abi domum ut hospitium mihi pares.

HODIE, hâc vesperâ et consequente nocte.

OPORRET ME, id est, statui, decrevi.

MANERE, hospitari. Non quòd deessent Jesu alia hospitia, sed quòd ille insigni illo suo ardore alliceret Jesum ad se. Nam etsi vocem invitantis Jesus non audierat, viderat tamen affectum, quod ait Ambrosius. Sciebat quid esset in homine, quàm libenter invitaturus domum suam esset, nisi conscientia peccatorum et publica infamia obstarent. Hic animus Jesu cognitus, etiâ priusquam reipsâ declararetur, quod accidit versu proximo, efficacissimè simul et urbanissimè ipsum invitavit. Quæsiverat ergo Zachæus

transfert. Plinius, lib. 13, cap. 7, arborem moro similem foliis, magnitudine, aspectu, et *Ægyptiam ficum* vocat. August., serm. 8 de Verbis Apostoli, cap. 3, testatur eam in Africâ aut omninò nusquam aut rarò inveniri, in Judæâ esse frequentem. Moralem sensum pusillæ staturæ Zachæi, et ascensus ejus in lignum, vide ibidem apud August. et Amb. in hunc locum, et Greg. 27 Moral., cap. ult. Jesus igitur ei dixit:

VERS. 5. — ZACHÆE, FESTINANS DESCENDE, omni scilicet cunctatione ac tergiversatione postpositâ; quod ideò dicit, ne conscientia forsân territius, trepidaret

videre Jesum : Jesus obtulit se quærenti, non ad videndum tantum, verum etiam ad fruendum per otium domi suæ, preces supplicis excedens et vota.

VERS. 6. — ET FESTINANS, festinans itaque. Mox ut audivit Domini jussionem, nihil quidem respondit; solet enim insperatum gaudium ingensque animi affectio, vocem eripere; sed obedivit, et quidem festinanter, ut jussus fuerat.

ET EXCEPIT ILLUM domo suâ, idque GAUDENS, id est, libentissimè, maximâ cum animi lætitiâ et alacritate, velut magno honore affectus, nec minore thesauro donatus. Non enim judicavit se conferre, sed accipere beneficium. *Gaudens*, inquit Euthymius, quod non solum eum vidisset ut optaverat, sed quod etiam ab ipso vocatus fuisset, quodque ipsum suscepisset, quod nunquam fore speraverat. Quod tantâ cum promptitudine et hilaritate obsequitur, in eo clariùs adhuc perspicitur Spiritus sancti vis et directio; cæteroqui facile fuisset ut hujusmodi virum, et vitæ genus et fortunæ indulgentiâ impellerent ad contemptum humilis Jesu.

VERS. 7. — ET, quod, OMNES, universa turba populi præsens. Hoc quidam jungunt cum vidissent, quidam cum *murmurabant*: videtur utrumque verbum afficere, quod omnes id vidissent, quia coram omnibus fiebat, et quod omnes *murmurabant*, quia plerique eorum qui videbant,

MURMURABANT, in culpam illud vocabant.

PECCATOREM, mali et probrosi nominis, et quidem principem in eo genere iniquitatis, quo infames erant publicani.

DIVERTISSET, *ingressus est diversari*, legitur Græcè et Syriacè. Interpres omisit *ingressus*, ut quod per se intelligatur. Obtrebant ergo Jesu, quod qui sanctitatem vitæ suaderet aliis, et haberi vellet doctor exemplarque sanctitatis, ipse consuetudinem

præ verecundiâ statûs publicani talem virum hospitio recipere: *Quia hodiè in domo tuâ oportet me manere*, id est, hospitari decrevi: non quod alia non essent hospitia, sed quia, quamvis vocem invitantis Zachæi Dominus non audiverat, viderat tamen affectum ejus, inquit Ambros., quem etiam verbis deprompsisset nisi conscientia peccatorum et infamia publica obstitisset. Istâ igitur humanitate præventus, et anxietate suâ liberatus,

VERS. 6. — FESTINANS DESCENDIT, ET EXCEPIT ILLUM GAUDENS, id est, magnâ animi alacritate, libentissimè, tanquam magno affectus honore et beneficio, præter omnem opinionem. Ubi Maldonatus apertè confirmari putat, facienti quod in se est, Deum gratiam non denegare, posseque hominem sese aliquo modo ad gratiam disponere. Sed multum fallitur; hoc enim ipsum, quod Zachæus Dominum videre voluit, nempe cujusmodi esset, severus an placidus, quem peccator fidenter posset accedere, gratiæ tribui debet, sicut August. tribuit, serm. 8 de Verbis Apostoli, c. 2 et 4. Vidit Dominus, inquit, ipsum Zachæum, visus est (Zachæus) et vidit. Sed nisi visus esset, non videret; quos enim prædestinavit illos et vocavit. Et hinc est quod concilium Atrasicanum, cum definivisset, c. ult., in omni opere bono non nos incipere, et postea per Dei misericordiam adjuvari, subjicit: Unde manifestissimè credendum est quod et illius latronis, et Cornelii Centurionis, et Zachæi, qui ipsum Dominum suscipere

iniret cum publico peccatore, delecto sibi apud eum hospitio, cujus consortium omnibus fugiendum sit, et maximè viris sanctis, ne puritas eorum peccati contagio inficiatur. Quoniam verò jam frequenter Jesus refellisset hujusmodi calumniam, quod nimirum cum peccatoribus conversaretur, ut medicus cum ægrotis, ad hoc ut ad penitentiam eos adduceret; populus tamen ita inflexum animo habebat, quod à Pharisæis didicerat, vitandum omninò esse hujusmodi hominum consortium, ut quæ abs Jesu audiret non perinde caperet.

VERS. 8. — STANS AUTEM ZACHÆUS, etc. Zachæus, postquam Jesu, hospitio à se excepti, doctrinam audisset, quâ promitteret ipsi et familiæ ipsius, aliisque omnibus qui penitentiam agerent vitæ antea actæ, regnum cælorum, et, si etiam quæ justè possiderent venderent et darent pauperibus, thesaurum non deficientem in cælis; STANS postridiè, Jesu hospitium egrediente, coram Jesu et universâ populi multitudine, ante ostium exspectante egressum Jesu, DIXIT AD JESUM, ut refutaret murmur populi, quod intellexerat, ægrè ferentis quod ad ipsum Jesu divertisset, quippe peccatorem.

ECCE, q. d.: Peccator fui, fateor eò maximè quod temporaria bona ardentius concupiverim et amaverim; sed ecce mutationem in contrarium.

BONORUM MEORUM, eorum omnium quæ habeo.

DOMINE, à te doctus id Deo gratum esse.

DO, paratus sum dare, et mox quoque dabo, jam nunc assignans, addicens ac deputans.

PAUPERIBUS, pauperum usibus, ad mitigandam inopiam eorum.

ET SI QUID ALIQUEM DEFRUAVI, et si quid cuiquam per calumniam eripui, si quid delationibus, fraude, vel malis artibus cuiquam extorsi. *Quod enim hoc loco habetur Græcè, ait Euthymius, non significat vanè aut*

meruit, illa tam admirabilis fides non fuit de naturâ, tanquam scilicet incipiente illud opus bonum: verissimum est enim illud Scripturæ, et generalissimum Jeremiæ 30, v. 21: *Applicabo eum, et accedet ad me. Quis enim iste est qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi?* Itaque quod Maldonat. quosdam juvari judicat, sequentes Christum, alios eum præcurrentes, non potest cum doctrinâ Augustini, ex Scripturis hausta, consistere: cui conformiter et Prosper contra Collatorem, c. 7, de Christo: Præparavit, inquit, sibi ejus animum, cujus elegit hospitium. Vide ibi latius.

VERS. 7. — ET CUM AUDIRET OMNES, turba scilicet tota præsens, MURMURABANT quòd, cum totâ urbe obrasset, et quasi quæisivisset hospitium, tandem tamen AD HOMINEM PECCATOREM DIVERTISSET, publicum scilicet, quales habebantur publicani. Quoniam Tertull., l. 4 contra Marcionem, c. 37, Zachæum putat fuisse gentilem, quod et Cyr., epist. 63, et Ambr., lib. 1 Offic., c. 30, sentire videtur, ut proinde causa murmurationis etiam fuisset accessus ad gentilem hominem, et quidem talem.

VERS. 8. — STANS AUTEM ZACHÆUS, tanquam refutatoris murmur turbæ ægrè ferentis ingressum Jesu, DIXIT AD DOMINUM: ECCE, etc., quasi d.: Fateor, peccator fui, sed ecce emendationem meam, quia DIMIDIUM BONORUM MEORUM DO PAUPERIBUS, id est, dare paratus sum, et jam quasi assignans do. Nam quod

stultè calumniatus sum, sed ex injustitiâ et calumniâ acquisivi. Addit autem *si*, non quòd inculpatum se hâc in parte velit dicere, sed quòd non tantùm culpabilem, quantum ferret hominum opinio, prout notat etiam Richelius.

REDDO, paratus sum reddere, et mox quoque redam, restituam. *Alterum enim non sat est*, inquit Ambrosius; *nec habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat, quia non spolia, sed dona quærentur.* Regula est D. Augustini epistolâ 54: *Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*; et quidem in præsentia restituatur, cùm restitui potest: in morâ enim est omnis qui detinet alienum; idcirco *reddo* ait Zachæus.

QUADRUPULUM. Promittit restituere lucra fraude acquisita in quadruplum, non quòd ex lege teneretur; lex enim non id præcipit, nisi convictis de furto ovium et judicis sententiâ condemnatis, Exod. 22, v. 1; sed ut abundè satisfaceret iis quibus injuriam intulerat, ut si quæ etiam damna passi fuissent, ex eo quòd pecuniâ suâ, quam ipse extorserat, caruissent, plenè resarciret. *Quadruplum reddit*, inquit Theophylactus, *ut illius, cui injuria facta, damnum resarcitur.* Vult autem dicere: Alterum dimidium eorum quæ habeo, nolo mihi reservare, sed inter eos dividere, qui injuriâ à me affecti fuere; non quòd tantùm arbitrer à me ipsis deberi, aut quòd alterum dimidium bonorum meorum putem malè partum esse (qui vix octavam partem bonorum omnium meorum credo malè partam); sed ut quadruplo ampliùs quàm subriperim ipsis restituam, itaque abundè satisfaciam, ut nullam habeant querelæ de me causam. Quocirca, qui per amorem divitiarum peccavi, testor te coram et omni hoc populo, quòd cupiam per contemptum divitiarum vitam emendare, et abjectis omnibus ex tuâ doctrinâ, de divinâ providentiâ deinceps pendere, paratus, si opus fuerit, etiam labore manuum victum comparare mihi aliisque necessitatem patientibus. Has suas virtutes coram Jesu proponit Zachæus in medium, non jactantiæ causâ, ut Pharisæus ille supra, 18, v. 12; sed ut ostendat fructum in se secutum ex præsentia Jesu, ad condemnationem eorum qui Jesu apud ipsum hospitium reprehenderant; q. d.: Injuriâ adversus te murmurat populus hic, bone Jesu, eò quòd ad me

quidam exponunt, *do*, id est, dare soleo, videtur repugnare versui 9. Unde et plerique auctores tunc illam mutationem factam esse censent, Theophyl., Augustinus et alii. ET SI QUID ALIQUEM DEFRAUDAVI, id est, per injustitiam et calumniam, ut Græcum indicat, extorsi, REDDO QUADRUPULUM; quasi d.: Alterum dimidium mihi servo, non ut eo fruatur, sed ut debita mea solvam, reddens quadruplum, ut Augustinus, serm. cit. et tract. 5, in Epist. Joan. Non enim habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat, quia non spolia, sed dona quærentur, inquit Ambros., nec dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, ut August., epist. 54. Quadruplum autem reddit, propter plenissimum studium justitiæ, sua cuique tributis, cui non sufficit reddere æquivalens, ut notat Bernardus, serm. 1 de omnibus Sanctis. Quod enim lex Exodi 22, v. 1, de solis ovibus ablati constituerat, ipse in formulam ge-

peccatorem diverteris: diversatio enim hæc tua, non fuit ut faveres peccatis meis, sed ut à peccatis me revocares, id quod etiam effecisti. Observandum quòd quando promittit, ex altero dimidio eorum quæ habet, restituere quadruplum iis qui injuriam ab ipso passi fuerant, fateatur, octavam partem eorum quæ in bonis habet, fraude potuisse esse partam; quæ pars parva quidem fuit respectu totius, per se tamen res magna, quandoquidem dives esset: ut si diviti octo millium aureorum, mille aurei injustè sint acquisiti. Quare non diffitetur peccatum suum, imò verò confitetur publicè coram omnibus, de publico publicam instituens pœnitentiam; sed quale reverà erat confitetur, non quale homines poterant opinari, qui aliena peccata libenter exaggerant. Sic autem confitetur, ut detestatus statuat redimere, tum restitutione quadrupli, tum largis in pauperes elemosynis, ita in futurum divitiis malis artibus acquirendis renuntians, ut nullum velit divitiis apud se restare locum, quæ perfecta pœnitentia et vitæ emendatio est. Nam et hoc observandum, quòd hic Zachæus publicanorum princeps amplexus sit consilium illud Jesu, quod dives ille princeps supra 18, v. 23, capere non valuerat: *Omnia quæcumque habes vende et da pauperibus*, etc. Nam deductis de summâ iis quæ restituenda censebat, ita ut perfectè omnibus satisfaceret, id quod dimidio æstimabat omnium bonorum suorum, reliqua sua bona pauperibus pollicitus est, ne minimo quidem sibi reservato. Tanto mox justitiæ ardore inarsit, jam manifestè se exerente Spiritûs sancti virtute. *Vides alacritatem*, inquit Theophylactus; *non parcè seminare cœpit, neque pauca quædam dedit, sed totam vitam.* Nec dubium quin quod pollicitus fuerat, primâ opportunitate impleverit. *Hæc est enim sapiens illa stultitia*, quod inquit Beda, *quam de sycomoro publicanus quasi fructum vitæ legerat, rapta reddere, propria relinquere, visibilia contemnere*, etc. Porrò ab hoc exitu, judicium fieri decuerat, de Christi ad Zachæum ingressu.

VERS. 9. — AD EUM, ad verba ejus; non eum, sed discipulos suos populumque præsentem alloquendo; sic tamen ut audiret ipse solatii plenissimam sententiam.

QUIA superest quod ad sensum, ut sæpè aliàs.

HODIE, hoc die, quo vir iste, ad ingressum meum in domum ipsius, hunc animum induit, ut detestetur

neralem faciendæ restitutionis traxit, ut abundè damnum omne resarciret, quod quantum esse posset, ei incertum erat. Quod autem aliqui hinc consequens esse putant, eum nihil sibi reservasse, non firmiter videtur colligi: cùm enim esset dives, potuit etiam post quadrupli restitutionem aliquid superesse.

VERS. 9. — ET AIT JESUS AD EUM, ut aliquam ipsi Zachæo securitatem et consolationem daret, ac turbæ causam redderet, cur ad peccatorem divertisset, ut notat August., cit. serm. 8, cap. 5. QUIA HODIE SALUS DOMUI HUIUS FACTA EST, quia videlicet patrifamiliâs et consequenter domui, in quam salus primùm intravit, cùm Christus intravit; tunc enim avaritiæ et fraudibus renuntiavit Zachæus: unde de illo solo subjicit Christus, EO QUOD IPSE, id est, etiam ipse Zachæus, cujus est hæc domus, quantumvis eum vos despiciatis, FILIUS SIT ABRAHÆ, nimirum verus filius Abrahæ, non

vitam anteactam, et mutet non solum in meliorem, verum etiam in optimam, conscenso summo perfectionis gradu, in eo genere virtutis, cui contraria vita fuerat sectatus, amplexus nimirum voluntariam paupertatem, qui acquirendis injustè divitiis incubuerat.

SALUS, id est, ad Deum conversio, justificatio, quam salus æterna comitatur.

DOMUI HUIC, id est, huic patrifamiliàs, et consequenter domui ejus. Per domum intelligit in primis patrefamiliàs, deinde verò etiam familiam, quæ vel unà cum patrefamiliàs conversa ad Deum et justificata fuit, vel proximè ad hoc disposita. Volens enim significare toti domui saluti fuisse ingressum suum, *domui dixit potius quàm hero, quamvis herum ante omnia intelligeret.* Jure enim salus à capite extenditur ad totum corpus.

FACTA EST, obtigit, obvenit, *ejectà*, quod Euthymius ait, *perditione, quæ in eà morabatur, propter avaritiam et injustitiam.* Salvus factus est dominus hujus domus, ex impio justus, ex peccatore sanctus, ex iniquo publicano, spiritu pauper et voluntate egenus redditus est, ita ut maneat eum cœlestis regni salus felicitasque perpetua; nec ipsum solum, sed ipsius occasione etiam familiares ipsius. Approbat Jesus Zachæi veram ac sinceram et ex corde initam poenitentiam, cujus effectus sit justitia et salus æterna.

Eo quod, quandoquidem. Reddit rationem cur mirum videri non debeat, si Zachæus cum suis salutem consequatur.

ET IPSE, etiam ipse, scilicet vir iste cujus est hæc domus. Emphatica est particula *et*; ipse non minus quàm vos, à quibus despicitur et rejicitur, tanquàm peccator et indignus consortio ac numero vestro.

FILIUS SIT ABRAHÆ, ex genere Abrahæ oriundus non solum, sed et hæres promissionum factarum Abrahæ ac semini ejus. Ex illo enim fœdere quod Deus cum Abraham inivit, accepit remissionem peccatorum et justitiam, factusque est hæres salutis æternæ.

VERS. 10. — VENIT ENIM, etc. Occurrit objectioni quam è turbà quis afferre potuisset: quomodo filius Abrahæ est et hæres promissionum, qui peccator est publicè infamis, degener, alienusque ab imitatione Abrahæ, homo turpis ac flagitiosæ vitæ, cui census ex fraude? Sit, inquit, hujusmodi. Atqui

solum genere, sed maximè fidei et justitiæ imitatione: quo sensu Christus negat Judæos esse filios Abrahæ, Joan. 8, v. 39 et 44.

VERS. 10. — VENIT ENIM FILIUS HOMINIS. Causam assignat salutis ejus, unde videlicet peccator publicus et infamis possit esse factus filius Abrahæ, ut notat Prosper, loco supra citato contra Collatorem, nimirum eò quòd ipse Filius hominis in mundum venisset, ut eum cum cæteris tanquàm ovem errantem, **QUÆRERET**, ET **SALVUM FACERET**, QUOD **PERIERAT**, id est, ut ad justitiam et salutem reduceret eos qui peccatis suis perierant, ut ita videlicet, quem agnosceremus à Christo quærente salvum esse factum, sciremus à quærente præventum, inquit Prosper. Sensus allegoricum

FILIUS HOMINIS, id est, ego factus miser homo, venit à Patre missus è celo in mundum.

QUÆRERE, ut quærat tanquàm ovem errantem.

ET SALVUM FACERE, et salvet, ad justitiam salutemque reducat.

QUOD PERIERAT, perditum, id quod perditum est, id quod per peccata alienum à Deo factum æterno exitio obnoxium est. Supple cum Euthymio, ex filiis Abrahæ; quemadmodum Matth. 15, v. 24, ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Dicit ergo, officium à Deo Patre sibi demandatum hoc habere, ut illos Abrahæ filios qui perditii sint, qui per peccata à Deo et Abrahæ imitatione recesserint, rei facti æterni supplicii, id est, peccatores, quærat errantes in deserto hujus seculi, et ad Deum reducat, ac benedictionis salutisque æternæ Abrahæ promissæ participes reddat. Inter hos esse Zachæum, nec mirum proinde aut obloquio dignum, si hospitium ejus subierit, ubi perditum invenire, lucrifacere et salvare posset.

VERS. 11. — HÆC, tum quæ à Zachæo, tum quæ à Christo dicebantur.

ILLIS, scilicet omnibus qui aderant, discipulis et turbà seu plebe, cujus mentio præcessit supra, v. 3, 7, et cap. 18, v. 45.

AUDIENTIBUS. Supra, v. 8, diximus hæc ante fores domus Zachæi contigisse, ubi populus præsens expectabat egressum Jesu, comitaturus Jesum in cœpto pridie itinere Jerosolymam versus.

ADJICIENS DIXIT, seu adjecit dicere, phrasis Hebraica, pro pergens dixit, seu perrexit dicere, insuper dixit (simile infra, 20, v. 11, 12; Act. 12, v. 5), antequàm scilicet eo loco se moveret, antequàm iter iniret.

PARABOLAM, ænigmaticam comparisonem.

Eò quòd, hæc occasione quòd ESSET PROPE JERUSALEM, quòd et jamjam proficiscebatur ex Jerichunte, non ampliùs distante quàm 150 stadiis, id est, itinere horarum sex, et quod excurrit.

QUIA, quòd EXISTIMARENT, scilicet quidam Jesu discipuli ac sectatores, nominatim filii Zebedæi, Matth. 20, v. 21.

CONFESTIM, mox ut Jesus pervenisset Jerosolymam.

REGNUM DEI seu Christi, quod Deus Christo, quem Jesum esse credebant, per Prophetas pollicitus fuerat. *Super solium David et super regnum ejus sedebit.* Isaïæ 9, v. 7.

hujus historiæ vide apud August., serm. 8 cit., et Theophyl. in Luc.

VERS. 11. — HÆC ILLIS AUDIENTIBUS, tam plebe videlicet quàm discipulis. Unde videntur hæc præ foribus esse dicta, ubi populus egressum Domini expectabat. **ADJICIENS DIXIT PARABOLAM**, quâ sanare volebat quorundam carnalem existimationem, quam tangit sequentibus verbis, **Eo quòd ESSET PROPE JERUSALEM**, utpote quæ à Jericho non nisi septem circiter horis distabat. **ET QUIA EXISTIMARENT, QUOD CONFESTIM**, simul atque Jerosolymam, urbem regiam, pervenisset, **REGNUM DEI**, gloriosum, quod Deus Christo suo per prophetas promiserat, et de quo toties ipsemet, etiam tanquàm jam appropinquante, mentionem fecerat,

MANIFESTARETUR, apparet, palàm fieret, conspicuum scilicet splendore et gloriâ externâ. Hâc occasione, ait evangelista, adiecit parabolam, quòd essent inter discipulos ejus, qui putarent, mox ut venisset Jesus Jerosolymam, cui jam cœperat esse vicinus, appariturum regnum illud cujus toties meminerat, imaginantes regnum aliquod terreno simile: existimabant, quòd confecto hoc itinere, ubi pervenisset Jerosolymam, auspicaturus esset regnum suum, et occupaturus solium David in regiâ illâ civitate. Unde nata fuerit hæc opinio, jam aliquoties declaravimus; hoc nunc addam, quòd considerarent discipuli illi Jesum studiosè jam petere Jerosolymam, idque, quod dixerat supra 18, v. 31, ut omnia quæ de ipso ut Christo scripta fuerant per prophetas, consuminarentur; inter quæ cum primis regnum numerabant. Et quantum non satis intellexissent quorsum res tota evaderet, existimârunt tamen regnum Christi, quocumque modo id foret, exoriturum, seque beatos mox et compotes illius fore. Consonare videbatur præsens rerum status, quo Jesus, miraculis suis, summam nominis claritatem, et Christi titulum, adeptus esse, totiusque Israel favorem sibi conciliâsse, videri poterat, ita ut aliud non restaret, quàm ut regnum acciperet, oblatum à tot millium hominum turbâ, quæ ipsum quocumque sequebatur. Ex hæc opinione descendit et illud, quòd turbæ Jesu Jerosolymam ingredienti acclamârunt: *Benedictum quod venit regnum patris nostri David*, Marci 11, v. 10. *Benedictus qui venit rex in nomine Domini*, infra, v. 28. Hanc igitur erroneam opinionem corrigere volens Jesus, quod ait Euthymius, adduxit parabolam, quâ significavit, se quidem brevi regnum initurum in cœlo, sed non priùs appariturum illud in terrâ, quàm ipse in terram redeat; neque discipulos suos ejus participes futuros, nisi interim persistant singuli gnæviter in officio sibi credito.

VERS. 12. — NOBILIS, benè natus, claro genere ortus, ingenuus et illustris. Syrus, *filii magni stemmatis*.

LONGINQUAM, longè à patriâ suâ sitam, ac proinde utcumque diù abfuturus.

ACCIPERE, ut acciperet, ut iniret possessionem regni quod sibi jure debebatur.

ET REVERTI, eâ mente, ut illo regno potius reverteretur ad suos; quorum etiam rex erat suo jure, quanquam regnum inter eos non administraret. Ho-

MANIFESTARETUR, Christo scilicet mox occupaturo solium regium, in urbe regiâ, ad quam tendebat. Carnale namque regnum terreno simile somniabant, ut patuit in filiis Zebedæi, Matth. 20, v. 21. Hanc opinionem tollit hæc parabolâ, docens eos regnum illud in longinquâ regione, in cœlo videlicet, inchoandum, nec nisi in reditu suo manifestandum in terris: interim verò iis qui participes ejus esse vellent, hic negotiandum esse. Est autem parabola hæc ei quæ narratur Matth. 25, de talentis, valdè similis, et eundem scopum habens; alio tamen tempore et loco et occasione dicta, et in quibusdam circumstantiis narrationis diversa.

VERS. 12. — HOMO QUIDAM NOBILIS, Christus Domi-

minem nobilem intelligit seipsum Dominus Jesus, natum ex Patre Deo jam inde ab æterno, ex matre virgine stirpis regiæ Davidis in temporis plenitudine: quo genere quod possit esse illustris? *Non solum enim secundum deitatem nobilis est*, inquit Basilius in Catenâ, *sed etiam secundum genus humanum; ex semine David secundum carnem exortus*. Quamvis autem jam tunc Rex esset, nobilem tamen hominem, *nondum Regem se appellat*, ait Eusebius in Catenâ, *quia nondum, in primâ apparitione, regiâ fungebatur majestate*.

IS ABIIIT. Utitur præteritis loco futurorum, quod notat etiam Euthymius. Prædicat se abiturum seu profecturum brevi, post mortem scilicet et resurrectionem, in cœlum (*ascensum enim proprium à terrâ in cœlos designat*, ait Eusebius in Catenâ); regionem longè à terrâ terrenisque distantem *tum loco tum rerum conditione*, quod habet Basilius ibidem: quantum longinqui nomine, et temporis diuturnitas insinuetur, quo abfuturus sit, nempe ad novissimum usque judicii diem. Porrò abiturum se dicit in cœlum, non quòd terram deseret, sed quòd regnum modo corporali in eâ tantisper per se non administrabit. Abiturus est autem ut accipiat regnum, regnum utique cœli seu cœlestis, quale obtinet Pater, ut unâ cum Patre in cœlo beatus, regnet et regat omnia quæ in cœlo et in terrâ, terræ invisibilis; accipiat autem à Patre, juxta illud Danielis cap. 7, v. 14: *Et dedit ei potestatem et honorem et regnum*, etc.; nam tametsi inde ab æterno obtinuerit hoc regnum ut Filius Dei, per ascensionem tamen accepit ut homo, id quod Græci tractatores expressè hic annotant, Titus, Theophylactus, Euthymius; quod quamvis ab incarnationis initio ipsius fuerit, per mortem tamen et passionem meruit illud, nec ante ascensionem possessionem illius obtinuit, secundum id quod ipse dixit infra, 24, v. 26: *Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam?* Denique obtento regno cœlorum, postquam eo fructus fuerit bono temporis spatio, promittit se rediturum in terram, ad suos, visibilem: id quod etiam angeli promiserunt Act. 1, v. 11: *Hic Jesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum*. Quâ de re Petrus agens, Act. 3, v. 21, *Jesum Christum*, ait, *quem oportet quidem cœlum suscipere, usque in tempora restitutionis omnium*.

VERS. 15. — VOCATIS AUTEM, priusquam abiret, DECEM SERVIS SUIS, id est, omnibus quos domi reli-

nus, juxta August., lib. 2 Quæst. evangel. q. 46, quia secundum divinam naturam ex Deo Patre natus; secundum humanam, ex regiâ progenie David, rebusque à se mirabiliter gestis nobilitatus. ABIIIT IN REGIONEM LONGINQUAM, per ascensionem in cœlum; quæ regio et loco et rerum conditione à terris remotissima est, quantum et longitudo absentiae usque ad judicii diem nomine longinquitatis insinuetur. ACCIPERE SIBI REGNUM, cujus possessio ei post ascensionem data est, prout luculentè describitur Dan. 7, v. 13 et 14. ET REVERTI, tempore opportuno, quod erit in novissimo die. Sed antequam discederet,

VERS. 15. — VOCATIS DECEM SERVIS SUIS: quo numero denario tota multitudo ministrorum Ecclesie

quit, nam alios secum assumpsit. *Numerus denarius hoc loco, quod scribit Euthymius, multitudinis duntaxat manifestativus est, tam de servis quàm de minis.*

DECEM MNAS, singulis unam mnam. *Mna* Græcis dicta, Latinis *mina*, libra pecuniaria erat, constans centum drachmis. Hebræis *mane*, quæ vox eadem esse videtur, constabat sexaginta siclis, Ezech. 45, v. 12; id est, ducentis quadraginta drachmis. Nam siclus tetradrachus est. Porrò nobis, drachmæ pondere nummus cusus, est. In quem vocamus regalem Hispanicum simplicem: unde facile est colligere, quanti hodiè nobis esse possit una mina, sive Græca sive Hebræa. Nam utramvis hic intelligas, res eadem una est, numero seu pondere certo posito pro incerto, ejusmodi tamen, quòd magni sit pretii: hinc enim fit, ut in simili parabolâ Matth. 25, v. 15, nominetur talentum.

AIT AD ILLOS, præcipit illis.

NEGOTIAMINI. Pecuniâ hâc meâ sic utamini ut crescat, et lucrum mihi pariat, reversusque inveniam rem domi auctam. Dum, usquedùm, donec VENIO, donec redeam. Vult servos tamdiù occupare se negotiatione, et augendis domini opibus incumbere, quamdiù abest; nec dicit quamdiù aberit, aut quando revertetur, ne unquam otio vacent, semper expectantes dominum incerto tempore rediturum. Christus Dominus ascendens in cœlum, dedit dona hominibus, servis, inquam, suis fidelibus, quos in terrâ reliquit (alios enim, spiritus, inquam, prophetarum et justorum omnium, qui à seculo terram deseruerant, in cœlum secum assumpsit), uni plura, singulis unum ut minimum, *unusquisque enim proprium donum habet ex Deo, aliis quidem sic, aliis verò sic*, 1 Cor. 7, v. 7; non uni omnia, nec singulis æqualia. Nam, quanquàm singulum unum donum comparetur minæ, quod etiam minimum donum maximi sit pretii, majoris quàm quælibet massa pecuniaria, quippe quo lucrifacere queas hæreditatem cœlestem; discrimen est tamen, ut inter minam auri et minam argenti et æris, inter unum donum et aliud. His donis seu muneribus suis, præcepit Christus ut sui uterentur ad utilitatem: *unicuique enim datur manifestatio Spiritus ad utilitatem*, 1 Cor. 12, v. 7, et unumquodque Dei donum suam habet legitimam negotiationem. *Utilitatem autem totius corporis sui seu Ecclesiæ, id est, ad*

significatur; ponitur enim certus numerus pro incerto. DEDIT EIS DECEM MNAS, ut ex iis singuli acciperent unam, sicut patet infra ex verbis servorum, rationem domino reddentium. Significatur autem diversa dona, quæ ministris suis tradidit. Porrò *mna* Græcè, Latinis dicitur *mina*, et significat libram pecuniariam Atticam, constantem duodecim uncias et semis, id est, centum drachmis; nam uncia continet octo drachmas. *Mna* verò Hebraica continebat duas lib. et dimidiam, ut testatur Josephus, lib. 14 Antiquit. c. 13, aliàs 12, in initio, et indicatur Ezech. 45, v. 12, ubi dicitur quòd viginti sicli, et viginti quinque sicli, et quindecim sicli (hoc est, in universum sexaginta sicli) mnam faciant. Nam duo sicli faciunt unciam, et viginti quatuor sicli unam libram. Itaque *mna* valdè diversa est à talento,

salutem spiritalem tum propriam tum proximorum, quam Christus Dominus ponit in suo lucro; idque indesinenter, quamdiù hic vivunt, absentes à Domino, donec redeat Dominus (incertum quo tempore) è cœlo in terram, singulos judicaturus.

VERS. 14. — CIVES EJUS. Syrus, *filii civitatis ejus*, ii scilicet inter quos natus et educatus fuerat: in quos etiam jus regni ipsi competeat, quanquàm eo non frueretur.

ODERANT EUM, et animi odium variis injuriis testati fuerant, dum inter ipsos ageret.

Et, cum jam abiisset ab ipsis, occasione quæ dicta est, rebus domi ordinatis, MISERUNT LEGATIONEM, legatos, POST ILLUM, qui illum iter agentem assequerentur.

DICENTES, legatis suis: NOLUMUS, sit pro ratione voluntas. HUNC, despicientium est et dedignantium nominare. REGNARE SUPER NOS. Hujus nostræ voluntatis certiore eum facite, ut abeat benè longè, nec unquam ad nos redeat. Judæi, ex quibus Christus secundum carnem, Rom. 9, v. 5, qui maxime amare et primi omnium suscipere Christum Regem debuissent, quamdiù inter eos vivebat Christus, semper oderant eum, gravisque erat ipsis etiam ad videndum, Sap. 2, v. 15. Et quanquàm multis argumentis se Christum Regem esse monstraret, et pertransiens beneficiendo ac sanando omnes oppressos à Diabolo, Act. 10, v. 38, illorum animos sibi conciliare studeret: illi tamen nihil his omnibus moti, ut insanabili odio suo satisfacerent, variis eum modis persecuti sunt, tandemque in crucem actum interfecerunt. Quibus rebus non contenti, etiam postquam à morte redivivus abiisset in regnum patrum et sederet à dextris Dei, testantibus id quàm efficacissimè discipulis ipsius per Spiritum sanctum, perstiterunt in rejiciendo illo et pertinacissimè reprobando. Discipulis cæsis denunciaverunt ne omnino loquerentur in nomine ejus, Act. 5, v. 40. Saulum miserunt Damascus cum epistolis ad synagogas, ut si quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem, Act. 9, v. 2; constantes discipulos lapidaverunt, et aliis aliisque modis occiderunt, Act. 7, v. 58, et 12, v. 2. Quid hoc erat aliud quàm palam rejicere, ac sacrilegè audaciâ dicere: Nolumus hunc regnare super nos? fidem in Christum persequi, ejusque professores cædere, vincire, occidere, hoc

sed ad idem significandum in parabolâ assumitur. ER AIT AD ILLOS: NEGOTIAMINI, laborando in usu pecuniæ, et lucrum afferendo, DUM VENIO, id est, donec reversus fuero. Destruit ergo opinionem non solum de instante jamjam regno, sed etiam de regno suaviter ac molliter sine laboribus sibi deferendo.

VERS. 14. — CIVES AUTEM EJUS, inter quos natus, et educatus, et conversatus fuerat, nempe, Judæi, maximeque Jerosolymitani, ODERANT EUM, dum cum illis viveret; ita ut etiam tum palàm dicerent: *Non habemus regem nisi Cæsarem*; eaque de causâ cum interficerent, dicentes Pilato: *Noli scribere: Rex Judæorum*. Itaque idem odium obstinatâ voluntate prosequentes, eo jam in cœlum profecto, MISERANT LEGATIONEM, seu legatos, POST ILLUM, DICENTES, non illi, sed

demum erat, factis melius quam verbis, imperium Christi detrectare. Sunt autem nepotes, sectatores majorum suorum, ad hodiernum usque diem.

VERS. 15. — ET FACTUM EST. Factum est autem tandem, UT REDIRET, Græcè, *cum rediisset*. Sic etiam Syrus: *Cumque accepisset regnum et reversus fuisset*. Subaudi, in patriam, quantumvis invitis civibus suis.

ACCEPTO ET FIRMATO REGNO ILLO SUO, REDIRET, formam planè regiam, cum potestate, magnificentia et gloria digna rege, qui antea inter suos humilis habitus fuerat.

ET. Græcè et Syriacè omittitur *et*, quod interpretes addidit, quia verterat *ut pro cum*.

JUSSIT ante omnia, regiam potestate et auctoritate.

VOCARI ad se, quod Græcè et Syriacè additur.

SERVOS, SUOS scilicet, QUIBUS DEDIT, quibus commiserat PECUNIAM SUAM

QUANTUM QUISQUE, τίς τί, *quis quid*, NEGOTIATUS FUISSET, id est, negotiando lucrificasset. Jesus Christus, Rex cœli longam possessione firmatus, redibit tandem à dexterâ Dei Patris omnipotentis, in inferiorem hunc mundum, cum virtute multâ et majestate, non ut regnum cœli derelinquat, sed ut regnum terræ cum regno cœli conjungat, unumque faciat ex duobus, in quo solus ipse regnet. Quod ut faciat, inibit hanc rationem: Postquam è cœlo descenderit, sedebit super sedem majestatis suæ, et adesse primum jubebit ante se, ante tribunal suum, ministris angelis, servos suos domesticos, filios Ecclesiæ suæ, quibus varia munia obeunda commiserat, alios tunc temporis vivos, alios ex morte redivivos; non ut sciat ipse, nihil enim ipsum latere potest, sed ut alios omnes qui aderunt (aderunt autem omnes gentes, Matth. 25, v. 32) scire faciat, an credita sibi munia exercuerint ad Dei gloriam, cum profectu salutis suæ ipsorum et proximorum, an non (tunc enim omnium opera et cogitationes palam omnibus ostendentur, quod ait Beda in hunc locum), et quam justo ipse judicio singulos pro meritis excipiat. *De secundo adventu est hic sermo*, ait Euthymius, *quando revertetur cum potestate magna et gloria, sedebitque super sedem gloriæ suæ; nam tunc rationem ponens, reddet unicuique juxta opera sua*. Idem habet Augustinus, lib. 2 Quæst. evang., cap. 46, et alii omnes.

VERS. 16. — MNA TUA, inna quam mihi dederas.

aliis, id est, dantes eis in mandatis, ut totinationi Judicæ denuntiarent istud: NOLUMUS HUNC, quem præ contemptu nec nominare dignantur, REGNARE SUPER NOS, quem vidistis velut indignum à nobis exturbatum et crucifixum. Factum est hoc, quando apostolos persecuti sunt, et cæsis denuntiaverunt, ne in nomine Jesu cuiquam loquerentur, quando Paulo datae sunt epistolæ à pontificibus in Damascum, ut Christianos victos perduceret in Jerusalem.

VERS. 15. — ET FACTUM EST UT REDIRET, in patriam scilicet suam: ACCEPTO REGNO, id est, postquam regnum suum in cœlis inchoasset et accepisset; quia in manifestissimâ et eminentissimâ claritate rediturus est ad judicium ille qui eis humilis apparuit, ut August., quæst. 36.

VERS. 16. — MNA TUA DECEM MNAS ACQUISIVIT, seu lucrificavit; q. d.: Non ego per industriam meam, sed

DECEM MNAS. Per denarium numerum etiam hic multitudinem sive magnitudinem lucri significavit, ait Euthymius.

ACQUISIVIT, lucrificavit. Per hunc *ii* significantur, quos Dei donis quam optimè usos fuisse, et infinitos alios secum Deo lucrificasse, in extremo judicio palam erit: quales erunt, Petrus, Paulus, alique apostoli. Dicit autem, non ego, sed, *mna tua*, eò quod sancti, non suæ industriæ, sed Dei gratiæ, fructum ascribant, quemadmodum Paulus, ubi ait: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*, 1 Cor. 3, v. 7.

VERS. 17. — AIT, Dominus.

BONE, fidelis.

FUISTI FIDELIS. Laudatur, non propter dona quæ acceperat, sed propter lucra quæ refert suâ fidelitate. Infidelis Christi sententiâ judicatur, tanquam non quomodò oportet administrans alienum sibi creditum, qui Dei donis vel abutitur vel non utitur.

POTESTATEM HABENS, habeto potestatem, auctoritatem, præfecturam SUPER DECEM CIVITATES, super amplam regionem, continentem decem urbes et varios populos; esto ex primis proceribus regni mei. Quantum hic in terreno regno sit honor, nemo non novit; tantum et eò majorem, judicio suo extremo, palam adjudicabit Christus iis qui quam optimè usi fuerint ipsius donis. Non tantum enim collaudabit industriam et fidem illorum: verum etiam magno remuneratos præmio, regni sui consortio donabit. Præficiet iis omnibus quos Deo lucrificaverint: *Nam sicut angeli præsumunt*, inquit Ambrosius, *ita et hi qui vitam meruerint angelorum*. Quocirca V. Beda explicat: *Esto potestatem habens, hoc est, ex earum quas imbueras animarum fide et conversione, magnus sublimisque fulgeto*. Et Dionysius Richelius: *Eris potestatem habens super decem civitates, hoc est, abundantiore felicitate atque honore sortieris in cœlis; et pro omnibus, ac ab omnibus quibus fuisti cooperator salvationis, glorificaberis in supernis*. Nam et post judicium manebit in beatis ordo dignitatis, ac congruæ ad invicem honorationis. Unde dicit Apostolus: *Quæ est spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ? nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus?* 1 Thess. 2, v. 19. Hæc ille. Nec tantum iis præficiuntur quibus fuerint causa salutis, verum pluribus etiam aliis.

gratiam tuam decem mnas acquisivi: quo numero maximum lucrum significatur, sicut per *quinque* duplo minus. Quæ de causâ gratulando dicit Dominus:

VERS. 17. — EUGE, SERVE BONE, quæ vox est laudantis et applaudentis, perinde ac si diceret, *rectè, præclare se res habet*; componitur enim ex *eu*, id est, *benè*, et, *gè* enclitico: QUIA IN MODICO, Græcè in *minimo*; in unâ scilicet mnâ, FUISTI FIDELIS: ERIS, Græcè *esto*, seu *sis*, POTESTATEM HABENS SUPER DECEM CIVITATES, super plurimas videlicet animas, eas maximè, quibus causa salutis fuisti. Hinc psalm. *Jerusalem ædificatur ut civitas*; et Ambr.: *Civitates illæ sunt animæ, quibus jure præponitur, qui pecuniam Domini, hoc est, eloquia Dei mentibus hominum foveravit*. Nam sicut angeli, inquit, præsumunt, ita et hi qui vitam meruerint angelorum. Q. d. Christus: *Esto ex primis proceribus et præfectis regni mei*. Alteri verò, qui

Hoc enim Titus docet his verbis : *Decem aut quinque civitatibus præficientur, hoc est, præerunt rursus, non iis tantum quibus ante, sed multis præterea aliis.* Hoc quid futurum sit, difficile mortalibus sit exprimere. Observandum, pro parvo magnum rependi, servatâ tamen proportione decem ad decem, præmiî ad meritum.

VERS. 18. — FECIT, lucrificavit.

QUINQUE MNAS. Hic minùs laboraverat priore, vel certè habuerat minam inferioris pretii : non tamen vacua fuerat in eo gratia Dei, sed insignem et ipse fructum fecerat, non ipse autem, sed gratia Dei cum eo, 1 Cor. 15, v. 10.

VERS. 19. — SUPER QUINQUE CIVITATES, præfectus quinque civitatum. *Conformiter ad mensuram studii cujusque, mensuratur et honor ac beneficium,* ait Euthymius. Lege supra, v. 17. Intelligendum est autem, et cæteros servos, qui minas suas lucro expenderant, etiam minore, accepisse singulos præmiium se et tali domino dignum : nec dubium est fuisse quosdam, qui, quod Ambrosius ait, *quasi prodigi debitores, quæ acceperant perdiderint*, tametsi de solo ignavo servo sequatur mentio.

VERS. 20. — ALTER, alius.

ECCE MNA TUA, recipe minam tuam.

QUAM HABUI, quam servavi apud me.

REPOSITAM, sepositam, IN SUDARIO. Vox Latina est, cujus usus est etiam Græcè. Syrus, *beseduno*, in sindone ; ponitur enim species pro genere, sudarium pro linteo. Involutam linteo, quo maneret tibi incolumis, quemadmodum dederas. *Pecuniam in sudario ligare,* ait Beda, *est percepta dona sub otio lenti torporis abscondere.* Matthæus, cap. 25, v. 25, dicit talentum absconditum in terrâ, quod idem unum est.

VERS. 21. — TIMUI ENIM TE, ac proinde non fui ausus expendere eam, ne fortè offenderem te.

AUSTERUS, severus, rigidus, *durus*, ait Matthæus in simili parabolâ.

TOLLIS, aufers tanquam tuum, quod à te non est profectum, hoc est quod Matthæus dicit, *congregas ubi non sparsisti.*

VERS. 22. — DICIT, respondet, EI, Dominus.

DE, *ex*, ORE TUO, ex verbis tui ipsius TE JUDICO, condemno. In tuum ipsius caput protulisti sententiam. Excusationem servi veritè Dominus in accusationem.

NEQUAM, *male*, vertit secundum Matthæum.

VERS. 23. — ET QUARE, quare igitur.

AD MENSAM, mensariis, foeneratoribus. Sic enim Regia Biblia post Complutensia explicant, id quod in aliis codicibus est *ad mensam*.

UT EGO veniens, ut ego reversus repetere illam possem cum foenore.

minùs priore laboraverat, insignem tamen et ipse fructum fecerat, dicit :

VERS. 19. — ET TU ESTO SUPER QUINQUE CIVITATES, parem videlicet studio ejus honorem præfecturæ tribuens : quo præmiium exprimitur accidentale : in Matthæo verò fit mentio præmiî essentialis, quando dicitur : *Intra in gaudium Domini tui.*

EXEGISSEM, id est, repetiissem, secundum Euthymium.

VERS. 24. — ASTANTIBUS ministris, videlicet angelis, inquit Euthymius, quanquam non tam rei gerendæ, quam parabolæ causâ ita loquitur : non enim opus fore videtur angelico ministerio ad auferenda à reprobis Dei dona, spiritalia utique, sed ad Christi jussum per se reipsâ auferentur.

ET DATE ILLI QUI DECEM. Significatur inprimis quòd electi in altero seculo, Christo judice, retinebunt dona sua, nec dona tantum, verum etiam fructum usûs donorum. Quanquam enim fidelis servus erant omnia et sors et lucrum (nam servus domino operam præstare debuerat), tamen *illi*, inquit, *qui decem*, etc., dans intelligendum, quòd contentus oblata sibi fuisse omnia, ut justum fuerat, reddiderit reliqueritque omnia ei qui obtulerat, fideli servo. Quo significatur usum donorum suorum et lucrum animarum, honorumque operum, quod severè adèò Dominus à nobis requirit, non suâ causâ requirere, ut sibi aliquid accedat, sed nostrâ : præter enim dona ipsa, nostrum fore, nostramque aucturum tum salutem, tum gloriam æternam, quidquid tandem usu illorum profecerimus, aut in aliis aut in nobis ipsis. Dominus igitur, quem piger servus ut durè avarum accusaverat, ostendit quam non avarus, sed munificus sit erga servos fideles : erga ignavum verò servum talem se præbet, qualem ille Dominum esse tenuerat, durum, inquam, et quasi avarum, dum aufert ab eo quidquid ipsi dederat. Alterum quod hic significatur est quòd præter hoc quòd electi retinebunt et dona sua et fructum usûs donorum, etiam ita cumulabuntur omnis generis donis ac dotibus, pro absolutissimâ Domini erga ipsos munificentiam, ut dona omnia reproborum translata in ipsos esse videri possint, idque eò cumulatius, quò pluribus Dei donis in vitâ rectè usi fuerant. Dabitur igitur fideli servo donum à pigro ablatum, non idem numero, sed specie, si desit, nec ad usum (præterierit enim tempus meriti), sed ad gaudii, honoris ac gloriæ accessionem.

VERS. 25. — DIXERUNT, responderunt astantes.

HABET DECEM. Quid opus est ipsi addere? satis dives, honoratus et beatus est. Non significat angelos in judicio hoc dicturos ; sed ita multis et variis dotibus augendos eos qui hic benè usi fuerant donis Dei, ut si res hic ageretur, mira admodum hominibus videri posset, effusa hujusmodi Dei erga illos liberalitas.

VERS. 26. — DICO AUTEM, dico enim, nam dico. Syrus absque omni conjunctione solum *dico* legit. Subaudiendum est : *Ille subjecit.* Reddit rationem

VERS. 20. — Quod verò certius dicit, se habuisse minam REPOSITAM IN SUDARIO, idem est quantum ad sensum intantum cum eo quod dicitur apud Matth. : *Abscondi talentum tuum in terrâ.*

VERS. 27. — VERUMTAMEN, id est, verum ; q. d. : Ignavum quidem servum sic plectendum esse judico, VERTUM INIMICOS MEOS ILLOS, genere scilicet cives meos,

facti sui, cur dari jubeat minam otiosi ei qui alias decem possidet. *Dico ego justus judex.*

ET ABUNDABIT, non esse hujus loci, ex antiquis codicibus constat, sed Matthæo proprium.

ET QUOD HABET. *Habens enim non habet*, quod ait D. Augustinus hunc locum explicans libro secundo Quæstionum evangelicarum.

Reliqua quære supra 8, 18.

VERS. 27. — VERUMTAMEN INIMICOS, verum, autem; quin etiam, vertunt quidam. Hieronymus scribens in caput Isaïæ 13, citat *inimicos autem*. Ignavam quidem servum sic judico puniendum; verum *inimicos*, vel inimicos autem *meos*, genere cives, animo reque ipsâ hostes, longè gravius tractari volo.

QUI NOLUERUNT, qui seditiosâ legatione missâ detrectârunt imperium meum, rebellârunt mihi, noluerunt me Regem recipere, noluerunt agnoscere.

ADDUCITE etiam ipsos HUC, ad tribunal meum.

INTERFICITE, jugulate. Decernit supplicium mortis, idque certum et expeditum, abscisso nimirum jugulo, membro exteriori, sine quo vita nequit consistere.

ANTE ME, in conspectu meo, ut constat mihi de vindictâ, eâque præsens fruar. Significatur vehemens desiderium animadvertendi in hostes, quali solent teneri principes hujus mundi, postquam recuperârunt regnum dolo rebellium alienatum. Jesus Christus, dijudicatis in novissimo die, iis qui in ipsum crediderant, ipsique servierant ut Regi ac Domino, et probis quidem præmio affectis, ignavis autem omni honore despoliatis ac regno ejectis, infideles, qui ipsum regem noluerint agnoscere, signanter verò Judæos, qui ex professo se ipsi præstiterant inimicos, et agnitum reprobârunt, quòdque in ipsis regno deturbârant, ita perdet, ut *pœnas dent in interitu æternas à facie Domini et à gloriâ virtutis ejus*, 2 Thessal. 1, v. 9: *Judæos dicit*, inquit Theophylactus, *quos interitui tradet, in ignem æternum mittens illos*. Augustinus, lib. 2 Quæst. evang. cap. 46: *Inimicos suos, quos jubet coram se interfici, significat impietatem Judæorum, qui ad eum converti noluerunt*. Denique Titus hic scribit in hæc verba: *In secundo Christi veri Dei nostri adventu, universi (Judæi) veluti in bello quodam internecino, supplicio nunquam finem habituro mancipabuntur. Æquanimitè tulerat legationes illas contumeliosas ipsorum; verum hujus judicii tempore, omnium gravissimas pœnas ipsi dabunt, rebellione suâ dignas, easque certas et inevitabiles. Jam hic est totius parabolæ sensus, quòd Jesus, Rex ipse sit quidem Israelis, atque adeò totius orbis terræ; sed quòd regnum ipsius hominibus in terrâ non perinde citò manifestandum sit, eò quòd prius mediâ morte profecturus in cælum sit, et illic non modico tempore fruiturus regno cœlorum, longè distante à terrâ tam conditione quàm loco, relictis interim hic in terrâ, et servis suis et inimicis, illis ut negotiationem exercent omnium generis virtutum, his ut quæ velint fa-*

animo verò hostes infensissimos, longè gravius tractari volo. Nimirum ADDUCITE EOS HUC, ET INTERFICITE ANTE ME, Græcè, *jugulate coram me*; quo significatur æterna et irreparabilis pœna Judæorum infidelium, quòdque

ciant; sed quòd tandem rediturus sit è cœlo, stipatus angelis sanctis, regiâque fulgens magnificentiâ, non ut regnum cœli deserat, sed ut regnum terræ cum illo conjungat, et declaret universo orbi, quàm ipse potens sit rex cœli simul et terræ. Tunc demum regnum Dei et Christi, hominibus in universum omnibus manifestabitur; et discipuli Christi, qui quidem donis ab eo acceptis ad ipsius gloriam et proximorum salutem industriè et gnæviter usi fuerint, fient beati et socii regni, omninoque participes tantæ felicitatis; inimici verò Christi perdentur à facie ejus *sicut fuit cera à facie ignis*, psal. 67, v. 3.

VERS. 28. — ET HIS DICTIS, ad abitum à domo Zachæi et egressum civitatis Jerichuntinæ, quo animos suorum liberaret ab errore illo quo tenebantur, ipsum ascendere Jerosolymam, ut regnum illic aspiceretur.

PRÆCEDEBAT, discipulos suos, abhorrentes ab hoc itinere, ut qui sibi persuaderent, si non regni ineundi, certè obeundæ mortis causâ, hoc iter institui, ut quam disertè prædixisset supra, cap. 18, v. 33.

ASCENDENS intrepidè JEROSOLYMAN, ubi mortem ignominiosam, quam præ oculis habebat, jamque aliquoties discipulis prædixerat, passurus erat, perque eam abiturus in regionem longinquam accipere sibi regnum.

VERS. 29. — CUM APPROPINQUASSET, Græcè, ut appropinquavit, AD BETHPHAGE ET BETHANIAM, id est, Bethphagæ et Bethaniæ; cum non procul abesset à Bethphage et Bethaniâ.

OLIVETI, ἐλαιών, olivæ am. Si mutes accentum ἐλαιών, est olivetum: quomodò Syrus legisse videtur, qui reddidit, *Domus olivarum*: hoc est enim olivetum, quod Latinè dicimus.

VERS. 30. — CONTRA, ex adverso, è regione.

PULLUM. Interpretes addit, *asinæ*, ne alium pullum intelligas quàm asinum.

ALLIGATUM, *ligatum* vertit secundum Marcum.

CUI, in quo.

SEDIT. Id est, rudem illum sessori, et præ ætatis teneritudine matri etiamnum adhærentem. Indomitus erat hic pullus nec sessorem hactenus passus, nondum doctus aut assuetus sessorem ferre et freno obedire; ut hæc etiam parte miraculum esset, quod veritatem vaticinio consonam indicaret, pullo indomito viam composito gressu conficiente, sessoremque primâ vice vehente sine recalcitatione. Sensit pullus virtutem Jesu suo modo agnoscendi, melius quàm agnovit Judaicus populus. *Tu verò*, scribit in Matthæum Chrysostomus, *subitam pulli domationem admirare, quomodò, dum esset indomitus et freni omnino expers, non resiliit nec reluctatus est, sed quietè quasi assuetus ferebat. Gentium enim obedientia hinc significatur, et repentina in meliorem vitam mutatio: quâ tot animorum ferocitates, quod habet Hilarius, vecto Deo fractæ*

ipsi, adeoque omnes reprobi, inspectante cum sanctis Christo, in infernum latâ damnationis sententiâ demergendi sunt.

sunt. Matrem unà cum pullo adduci jussam narrat Matthæus : solius autem pulli meminerunt Marcus et subsequentes evangelistæ, quòd eo præcipuè vectus fuerit Jesus, atque adeò illi insidens Jerosolymam ingressus sit.

VERS. 51. — QUARE SOLVITIS, pullum?

DOMINUS. Non jubentur nominare Jesum, nec dicere, Dominus noster, aut, Dominus vester, sed simpliciter, *Dominus*, universi videlicet, et jumentorum istorum, et dominorum ipsorum, et absolutè omnium; cui proinde non faciliè quid negandum est. *Dominus* appellari voluit, qui sese mox Regem ex divino decreto exhibiturus erat expectantibus redemptionem Israel. Visum itaque est Jesu auctoritatem hic exercere regiam adeòque divinam, jumentis his duobus ad brevem usum postulatis.

OPERAM EJUS DESIDERAT. Eadem verba Græca secundum tres evangelistas, interpretes aliter et aliter transfert, uno sensu. Eximiam præ se ferunt hæc Jesu verba auctoritatem.

VERS. 52. — DIXIT, dixerat.

STANTEM PULLUM. Illud nec Græcè nec Syriacè additur: videri possit alicujus expositio fuisse, quæ in textum irreperit. Absolutior est sermo si non addatur, ut intelligas illos comperisse quidquid prædixerat Dominus.

VERS. 53. — DOMINI EJUS, scilicet pulli, ii quorum erat pullus ille. Non igitur erat asina pullusve communis, quod quidam fingunt.

QUID, quare facitis quod vobis non licet?

VERS. 54. — DOMINUS EUM NECESSARIUM HABET, seu *Dominus operam ejus desiderat*, uti mox vertit supra v. 51; utrobique enim eadem Græcè sunt verba, ut videas discipulos ne tantillum recessisse à præscriptis à Jesu verbis. Subauditur quod Marcus exprimit, dominos pulli, ubi hoc audivissent, reliquisse pullum discipulorum voluntati.

VERS. 55. — ET DUXERUNT, duxerunt igitur.

JACTANTES VESTIMENTA SUA, injectis palliis suis, summis sive extimis vestibus. Cùm viderent Domino propositum esse vehi Jerosolymam his animalibus conscensis, instraverunt ornâruntque illa ut potuerunt optimè: loco ephippiorum aureorum, stragulorum hyacinthinorum, stapedum argenteorum seu inauratorum, cæterorumque hujusmodi pretiosorum stratorum, quæ non suppetebant, palliis ea suis operuerunt, quæ certè quovis pretiosissimo equino strato chariora ipsis erant, quò tum commodius tum honorificentius sederet, nec nuda animalium terga incommodè parùmque honestè premere cogeretur; nihil vercundati vestibus se nudare et absque palliis comitari, modò constaret Domino qui debebatur ipsi honor.

VERS. 56. — EUNTE ILLO, equitante Jesu.

SUBSTERNEBANT, plurimi è turbâ.

IN VIA. Consternebant vestibus suis viam quâ pergendum erat Jesu: quod erat summi honoris observationisque maximæ argumentum (quale regibus vix exhibitum legitur), proprii corporis vestibus se exposcere, eisque adeò non parcere, ut asino calcandas

præbere, quòd via sessori iter facienti foret mollior, expeditior, ornatiore, tanquàm et in cælum suis eum vestibus elevassent, si possibile fuisset.

VERS. 57. — AD DESCENSUM MONTIS, cò ubi descendendum erat è monte, nimirum ubi se oculis manifestam subiciebat regia Jerosolymorum urbs, in quam Rex Jesus properabat.

OMNES TURBÆ, universa multitudo.

DISCIPULORUM, id est, eorum qui sequebantur Jesum, sive doctrinæ sive miraculorum causâ. Hos omnes discipulos vocat.

MAGNA, elevatâ.

QUAS VIDERANT, à Jesu editas.

VIRTUTIBUS, miraculis, signanterque recenti illo reuscitati Lazari, quod exprimit Joannes cap. 12, v. 17, 18.

VERS. 58. — REX Israel, Messias. Hoc quia sibi acclamari permisit Jesus, accusatus postea fuit læsæ majestatis, infra, cap. 23, v. 2. *Atqui non Rex Israel Christus, ad exigendum tributum, inquit D. Augustinus in eundem hunc locum secundum Joannem, vel exercitum ferro armandum, hostesque visibiliter debellandos; sed Rex Israel, quòd mentes regat, quòd in æternum consulat, quòd in regnum cælorum credentes, sperantes, amantesque deducat.*

PAX, salus, prosperitas IN, pro ex, COELO sit Regi nostro, ET GLORIA regni firma atque perpetua contingat ei IN, pro ex EXCELSIS cælis, id est, à Deo. Jam hoc illud est, quod reliqui evangelistæ scribunt fuisse Jesu acclamatum: *Hosanna filio David, Hosanna in altissimis*. Lucas igitur cæterorum agit interpretem.

VERS. 59. — ET QUIDAM, tunc quidam invidentes Jesu gloriam hanc, quòd Christus agnosceretur et celebraretur à populo.

DE TURBIS, qui permixti erant turbæ. Syrus, è mediâ turbâ.

MAGISTER. Rabbi. Abhorre dicis Lucam à nominibus barbaris, ut mox ab *hosanna*.

INCREPA, objurga, compesce DISCIPULOS TUOS, adulantes tibi, ne videaris insipiens adulationibus vanisque illorum laudibus capi; q. d. : Hujusmodi falsum adulantium applausum non debes ferre: auctoritas enim tibi in ipsos est, cùm discipuli tui sint. Discipulis attribuunt, quod populo magnâ multitudine comitanti commune erat, ut laudem Jesu, tanquàm ex assentationis, potiùs quàm veritatis studio, ex immodico, inquam, erga præceptorem favore, profectam suggillant.

VERS. 40. — AIT. Respondens additur Græcè, quod tamen non magis Syriacè quàm Latinè exstat.

Dico, affirmo.

QUIA, quòd SI HI TACUERINT gloriam Dei et laudem meam, cujusmodi decantant et celebrant; LAPIDES hæc in viâ sparsi CLAMABUNT eandem illam. *Mox clamabunt*, sic exprimenda quibusdam videtur vis temporis paulò post futuri; q. d. : Non adulandi animo, aut alio quovis humano affectu, ut mihi gratificentur, quod vos calumniâmini; sed divino instinctu impul-

si, acclamant isti mihi : sic enim à Deo decretum est, ut hodiè excipiatur Christus ejus, usque adeò ut lapides in hujusmodi laudis voces potius erupturi sint, quàm illi Dei decreto non satisfiat. Hæc propositio per se vera est : quidvis enim potius fiat necesse est, quàm non fiat id quod Deus decrevit. Allatâ itaque in medium Dei voluntate, et discipulos acclamantes, et se permittentem, exsolvit culpâ, et Pharisæos perstringit ut Dei adversarios.

VERS. 41. — APPROPINQUAVIT, civitati Jerosolymorum.

VIDENS. Descendentibus è monte Oliveti occidentem versùs, Jerusalem proxima est, et tota in conspectu. Res observatione digna, quòd Romani, eodem in loco, in monte Oliveti, castra ponere, et eodem ferè die, proximè ante Pascha, civitatem obsidere cœperunt, quo Jesus prædixit ac deflevit visæ excidium : cujus locuples testis Josephus est, de loco quidem, lib. 6 de Bello, cap. 5 ; de die verò, cap. 4, subsequente.

FLEVIT, ut homo, sed ita ut fletum non invitus pateretur, sed spontè sibi ipse imperaret. Flevit autem inter gaudia et faustas acclamationes populi ; ostendens adversùs invidiam Pharisæorum, quàm non his efferretur aut extolleretur, quanquàm non judicaret cõhibendas, quin multò magis cordi sibi esset civitatis salus. Opportunè enim magnoque consilio, fletum adhibuit suæ de excidio civitatis prophetiæ, ut fidem sibi conciliaret majorem, dùm constaret, non voluntatis ipsius esse ut periret, qui contra visceribus misericordiæ, quæ per fletum ostendit, ait Theophylactus, eam amplecteretur.

SUPER, propter, ILLAM. Considerans enim, unâ ex parte ingratitude et obduratam cæcitate civium Jerosolymitanorum, alterâ ex parte mala ipsis imminentiâ, induit affectum condolentiæ hujusmodi, qui lacrymas ipsi excusserit. Missus enim à Patre ad salvandum perditas oves domûs Israel, cum nihil magis cuperet, quàm injunctum sibi officium exsequi, omnibusque salvificum esse adventum suum, doluit, frustra se laborare in servandis Jerosolymitis, quibus tamen primis missus videri poterat, utpote civitati à Deo electæ, ut invocaretur nomen ejus ibi, 3 Reg. 8, v. 44, 48. Quatenùs ergo constitutus erat Salvator populi, pro officii sui ratione, exitium Jerosolymorum deploravit, et ut homo commovit se vero sympathiæ affectu, quæ lacrymas ipsi expresserit, declarans re-

VERS. 41. — ET UT APPROPINQUAVIT Jerosolymæ, civitate scilicet jam in conspectu positâ, cum descenderet ex monte Oliveti, FLEVIT SUPER ILLAM, id est, propter illam, cum perenderet hinc ejus ingratitude, obduratamque cæcitate, illinc verò impendentium calamitatum magnitudinem. Flevit ergo intimo compassionis affectu, in mediis festivis acclamationibus et gaudiis, ut ostenderet non sibi honorem illum, sed salutem civitatis esse cordi. Hoc contigit eodem loco ac tempore anni, quo postea Romani castra posuerunt, ut patet ex Josepho, lib. 6 de Bello Jud. c. 5 et 4.

VERS. 42. — QUIA ; illud, quia, Latinè redundat ex phrasi Græcâ, ut alibi sæpiùs. SI COGNOVISSES ET TU,

ipsâ, se hujusmodi esse pontificem, qui compatiatur infirmitatibus nostris, Hebr. 4, v. 15.

VERS. 42. — QUIA, quòd. Superest quod ad sensum, ut plerisque aliis locis.

SI COGNOVISSES, ò si novisses, ò si scires.

ET TU, filia Sion, etiam vos cives Jerosolymitani, quemadmodum ego, qui vobis prædico, novi, et quidam discipulorum meorum contribulium vestrorum, qui me hic comitantur, noverunt. Vix enim erant inter hos Jerosolymitæ.

ET QUIDEM, vel saltem, IN HAC DIE TUA, hoc die quo Deus te singulari adhuc beneficio dignatur, te per me visitans, me tibi mittens, juxta Zachariæ vaticinium, Regem mansuetum et humilem, Zach. 9, v. 9. Si post tot prophetas interfectos, et me quoque prophetarum dominum toties repulsum, nunc saltem hæc postremâ meâ ad te profectio. Amplificatio est à tempore sumpta : Quamvis hactenùs impiè contra Deum contumax fueris, nunc saltem, quando postremum destinat me Pater ad te, tanquàm unicum remedium, doctrinâ ac miraculis etiânum te invitaturum, novisse intelligereque deberes, etc. Significat jam diem seu tempus extremum adesse, quod æterno Dei consilio ordinatum fuerit in salutem Jerosolymæ ; quòd si elabi sineret hanc opportunitatem, fore ut in postero salutis janua ei præcluderetur : habet enim hunc loquendi morem Scriptura : *Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te*, 2 Cor. 6, v. 2, ex Isaïæ cap. 49, v. 8.

QUÆ AD PACEM TIBI, ea quæ ad pacem tuam, scilicet sunt. Jungendum est cum verbo *cognovisses* ; quare Syrus mutato verborum ordine scribit : *Nempe si tu novisses ea quæ sunt ad pacem tuam, vel saltem isto die tuo*. Ubi observandum quòd et suppleat verbum, *sunt* : quod faciunt etiam, interpretes Origenis, homil. 38 in Lucam et Hieronymus scribens in caput 5, 29, 59 Isaïæ et Michææ 2 : *Si scires quæ ad pacem sunt tibi*. Euthymius subaudit, quæ ad pacem tuam pertinent ; Theophylactus, quæ nunc tibi conferunt, ac pacem et quietem afferunt. Pacis autem nomine intelligitur prosperitas, salus, felicitas, et animi et corporis, ex Hebræâ phrasi. Jam quæ ad pacem Jerosolymæ facerent, ex quibus penderet tota illius felicitas, erant, quod Euthymius et Theophylactus notant, fides in Jesum Christum et prædicationis ejus susceptio. O ergo si tu, vel hoc saltem die, quo te benignis adhuc aspicit oculis Deus, novisses ea à quibus salus et felici-

Greg., hom. 39, vult esse sermonem conditionalem, sicut sonat, ideòque supplendum, *fleres et tu* ; nihil enim respondet illi conditioni. Sed facilius videtur esse posse sensus optativus, nullâ indigens supplementatione ; quasi diceretur : *O si cognovisses etiam tu, videlicet sicut ego, et hæc turba discipulorum meorum*. Græcum enim *ei* pro *utinam*, sæpè sumitur, sicut in translatione Græcâ Septuaginta apertissimum est, Josuæ 7, v. 7, et Job 16, v. 4, prout notavit Olympiodorus. Utinam igitur cognovisses ; sed quid ? nempe : *QUÆ AD PACEM TIBI*, supple, pertinent ; nam illud, *quæ*, Græcè pluralis numeri est, et ita intelligunt ferè Græci Orig., hom. 38 in Luc., Euthym., ac Theophyl. *Pacis* autem nomine, Hebraico more intelligitur salus ac

tas tua tota dependet. Exclamatio est deprompta ex intimo pectore, tantâ affectione ut dolor vocem præcludat; scimus enim eos, quibus ardent vehementes affectus, non nisi dimidiâ ex parte sensus effari. Adde quòd duo affectus hic simul permixti sunt; neque enim tantum miseratur Christus urbis cladem, sed simul ingrato populo inauditam perfidiam ac contumaciam exprobrat, quòd repudians oblatam sibi salutem, ultrò horribile Dei iudicium accersat. *Defectivus est sermo*, inquit Euthymius: *consueverunt enim flentes, verba præ affectûs vehementiâ abrumpere*. Splenda est igitur oratio, ô si nôvisses, longè aliter te gereres, nempe non me ad cædem quæreris, non rejiceres, sed crederes in me. Quòd si cognitionem, non nudam intelligas, sed conjunctam cum approbatione, ô si nôsses quæ ad pacem tibi faciunt, ita ut ea amplectereris, subaudire licebit quod Euthymius, *nequaquam perires, vel felix ac beata fores*.

NUNC AUTEM. Atqui res contrario prorsus modo se habet.

ABSCONDATA SUNT, non nota, sed abscondita, ignota sunt oculis mentis tuæ, scilicet quæ ad pacem seu salutem tuam faciunt. Non quòd ob oculos tibi posita non fuerint; id enim diligentissimè à me fit; sed quòd oculos clauseris ne videres, *quòd de industriâ scire nolueris*, ait Titus. Nec enim hoc dicitur ad levandam Jerosolymæ culpam, quin potiùs, ignominie causâ, notatur prodigiosus ejus stupor, quòd Deum præsentem non cernat: damnatur foedæ cæcitatatis, de quâ propheta prædixerat, Isaïæ 6, v. 9: *Vade et dic populo huic: Audite audientes et nolite intelligere, et videte visionem et nolite cognoscere. Excæca cor populi hujus*, etc. Est verò et hic aposiopesis, non sine maximâ energiâ, explenda in hunc aut similem modum: *Nunc verò abscondita sunt ab oculis tuis*, magno tuo malo, vel, quod deplorandum est vehementer.

VERS. 43. — QUIA. Nam, Redditur ratio cur deplorandum sit, quòd ignoret et respuat quæ suæ salutis sunt: quia hanc ob causam fiet ut, **VENIENT DIES**, veniat tempus, **IN TE**, tibi. **ET**, pro quibus, **CIRCUMDABUNT TE INIMICI TUI VALLO**; ad verbum, *circumjicient inimici tui vallum tibi*. Vallum, munimentum castrorum est, ex vallis seu palis terræ infixis constructum;

prosperitas: quasi dicat: Utinam intelligeres ea ex quibus salus tua ac prosperitas dependet, nempe me Salvatorem tuum præsentem, fidem ac prædicationem meam: et quidem in hac die tua, quâ te Deus adhuc benignis oculis aspicit, dum te per meipsum, tanquam humilem et mansuetum regem, ad salutem tuam visitat. Abruptus est sermo, sicut flentium, et ex intimo pectore gementium esse solet, quibus affectûs vehementia interrumpit orationem. **NUNC AUTEM ABSCONDATA SUNT AB OCVLIS TUIS**, id est, ignota tibi sunt, supple ea quæ faciunt ad pacem et salutem tuam. Nimirum quia mentis oculos claudit, ne agnoscat. Non enim hoc dicitur ad levandam culpam ejus, sed ad arguendum stuporem.

VERS. 43. — QUIA VENIENT DIES IN TE, ET CIRCUMDABUNT, id est, in quibus circumdabunt te inimici tui vallo. De Romanis loquitur, qui ducibus Tito et Vespasiano totam civitatem uno continuo vallo circumcincerunt, triginta novem stadiorum longitudine, tri-

quod terrâ, lapidibus, arboribus, aliisque lignis, aggestis, firmatum, agger dicitur. Hactenus ingemuit Christus et illacrymatus est: nunc quasi sumptâ iudicis personâ, durius Jerusalem compellat, et illi exitium suum denuntiat. *Dies dicit obsessionis, inimicos verò Romanos, ait Euthymius; duce nimirum Tito, qui initio obsidionis, suburbanis per milites vastatis, collectâque omni materiâ, jussit aggerem construi, toto exercitu operi addicto, quod narrat Josephus, lib. 6 de Bello Judaico, cap. 7, ubi et cap. 13 refert totam, quanta esset, civitatem, muro uno 59 stadiorum circumseptam fuisse, præcluso omni ex parte exitu.*

ET CIRCUMDABUNT TE. Alia hic vox legitur Græcè ab eâ quæ præcedit, *et circumcingent te*, viris scilicet et machinis.

ET COANGUSTABUNT, coarctabunt, ad angustias redigent te, ita ut fame et inediâ pereas. Lege Josephum, lib. 6, cap. 14, et lib. 7, cap. 7 et 8 de obsessorum fame.

VERS. 44. — AD TERRAM PROSTERNENT, etc., solo æquabunt, destruent, **TE ET FILIOS TUOS**, cives tuos, et cujuscumque tribus Judæos, qui in te erunt. Destruent autem filios tuos, quia occident; vide infra, 21, v. 24, ubi mortuorum, tempore obsidionis, numerus fuisse refertur, undecies centum millia.

LAPIDEM SUPER LAPIDEM, lapidem lapidi cohærentem, funditus destrueris.

EO QUOD. Hæc omnia mala evenient tibi merito tuo, eò quòd

NON COGNOVERIS, non agnoveris, id est, agnoscere, observare, rationem habere, uti ad bonum tuum, nolueris. Vide supra 12, v. 56.

TEMPUS, tempus istud opportunum, hoc præsens tempus: quanquam hic loquatur de toto prædicationis suæ tempore.

VISITATIONIS TUÆ, quo in visceribus misericordiæ Dei ex alto te visitavit Oriens, supra 1, v. 78, quo visitavit te Deus misso salutis nuntio et auctore, quo Deus te visitavit per me Filium suum, et pacem salutemque tibi obtulit, adhibitis clarissimis testimoniis ac signis. De ratione visitandi divinâ diximus supra 1, v. 68. *Visitationis tempus illud vocat*, ait Titus, *quo ipse è cælo dilapsus*

dui labore, ita ut nemini pateret introitus, vel exitus. Hinc orta fames intolerabilis, quâ de re vide Josephum, lib. 6 de Bello Judaico c. 13. **COANGUSTABUNT TE UNDIQUE**, id est, ad illas angustias te redigent, ut fame et miseris pereas. Nam hinc præcipuè factum est, ut toto obsidionis tempore undecies centena millia perierint.

VERS. 44. — ET AD TERRAM PROSTERNENT TE, id est, solo te æquabunt ac destruent, **TE ET FILIOS TUOS**, id est, cum civibus seu incolis tuis: **ET NON RELINQUENT LAPIDEM SUPER LAPIDEM**, id est, lapidem lapidi cohærentem. Phrasis hyperbolica est, nihil aliud significans, nisi extremam ejus eversionem ac desolationem, quasi diceret, funditus destrueris. Quod completum esse testis est Josephus, lib. 7, cap. 18, ubi dicit Cæsarem jussisse totam funditus erui civitatem ac templum. Itaque civitatis ambitum ita complanavèrè diruentes, ut qui ad eam accessissent, inquit, habitati tam aliquando esse vix crederent. Relictæ tamen

eam visitavit, multaque inter visitandum divina documenta tradidit, ac plurima tandem stupenda miracula in eâ patravit. Theophylactus : *Visitationis tuæ, hoc est, mei adventûs, quando veni ut inviserem te et salvarem.* Denique Euthymius : *Quia non agnovisti tempus curæ tuæ : tempus namque peregrinationis meæ erat tempus curæ salutis tuæ.* Quia ergo noluisti opportunam salutis occasionem amplecti, noluisti me Messiam Salvatorem tuum agnoscere, sed obstinatè spernis misericordiam Dei ad salutem te provocantis, tam benignè, quàm neque hæc fecit, neque posthæc facturus est, peribis. Hoc illud idem est quod dixit supra, v. 42 : *Si cognovisses quæ ad pacem tibi; noluisti cognoscere quæ ad pacem tibi servirent.* Post prophetas complures missos, tandem per Filium suum visitavit Deus populum Israel, ac signanter urbem Jerosolymorum, beneficiis variis aliisque modis omnibus invitans ad pœnitentiam, et salutem offerens omneque bonum. Noluit urbs illa recognoscere, rejecit Filium Dei redemptorem suum, adeoque occidit, et perstitit obdurata in nequitia suâ. Quia igitur ingrata adeo se præbuit Deo, curavit eam Deus everti funditus, et ita graves sentire pœnas, ut horri esset omnibus. Hæc causa eversionis ejus fuit, nec quærenda alia.

VERS. 45. — IN TEMPLUM. In atrium templi, quò mos erat non sacerdotes intrare. Ad templum usque triumphus hic ductus fuit : eò cum pervenisset, descendit Jesus ex pullo, eumque cum asinâ matre, per eosdem (verisimile est) per quos accersiverat discipulos, remisit. Moris erat ut qui equès templum accederent, cum pervenissent ad portam montis domûs orientalem, quæ porta Equorum dicebatur, ex equis descenderent, et pedes progredierentur in templum. Porrò non arcem Sion aut domum regiam petiit Jesus, quòd nollet hæc in vitâ mortali mundanum regem agere; sed *templum* Dei, ut gnesius Filius Dei domum Patris, gloriam sibi attributam in Patrem referens, monstransque eò tendere quem admiserat Regis titulum, ut homines ad Deum adduceret. Igitur ut Rex novus, in civitatem, regni caput, adductus, rectâ in patris suumque palatium magnâ libertate pergit; ubi non dubium est quin ante omnia Patri gratias egerit pro fide religioneque turbarum à quibus fuerat agnitus et honoratus Rex, eique commendaverit successum prosperum negotii redemptionis hominum omnium quod meditabatur. Interim exemplum nobis reliquit statim invisendi templum Dei simul ac urbem aliquam ingressi fuerimus, et ante omnia quærendi regnum Dei ac justitiam ejus.

ERICERE, è templo, regiâ auctoritate. Quemadmodum bonus princeps ad regnum evectus, primùm curat purgare aulam suam à vitis quæ inolevisse poterunt, paternorum ministrorum sive perfidiâ sive

incuriâ (aulam enim regiam præluere decet reliquo regno, et pendet ab eâ totius regni salus), sic jam et Christus templum purgavit à turpitudinibus, sacerdotum avaritiâ in illud admissis, et Regem se declarans, et summum templi pontificem, divinique cultûs præsidem : nec enim cujusvis istud foret, cui non sit auctoritas publica. *Ejiciebat* autem flagello adhibito (quod ex simili secundum Joannem historiâ intelligitur) necessario, si non ad homines, certè ad pecora abigenda : nam et ipsa pecora ejecisse intelligendus est, quemadmodum secundum Joannem.

VENDENTES, boves, oves, capras, columbas, farra, cæteramque hujusmodi sacrificiorum materiam, quæ ex legis instituto eo in templo poterat offerri.

IN ILLO. Non in sancto sanctorum, nec in sancto, aut in atrio proximo, nec denique in atrio Israelis, aut vicino feminarum, sed in atrio extimo (hæc enim partes erant templi) quod vocabatur *atrium profanum*, et *atrium gentium*; quod posterioribus temporibus extra Israelis ac feminarum atrium constructum fuit, amplitudine, quod quidam tradunt, stadiorum quatuor; id quod exteri, id est, gentes, quæ Israelis nomen non profiterentur, convenire ad orandum possent, necnon Israelitæ qui cæremoniali ritu puri non essent. Nam quanquàm diceretur *atrium profanum*, non tamen serviebat ad tractandas res profanas, sed ad excipiendum orationis causâ personas quæ à Judæis habebantur profanæ seu immundæ : quanquàm et mundi eò quoque frequenter convenirent, et Jesus sæpè doceret illic ac miracula operaretur.

VERS. 46. — SCRIPTUM EST, Isa. 56, v. 7.

DOMUS MEA, templum meum. Templum vocatur *domus Dei*, qui ædificium est cultui Dei, nec alii usui destinatum, quod, tanquàm si in eo habitaret Deus, acceditur Dei orandi colendique causâ, ex ipsius præscripto, ubi et singulariter juxta promissum suum præsentem se exauditionis facilitate piè rogantibus exhibet, virtutemque exerit suam, 2 Paral. 7, v. 12, etc.

DOMUS ORATIONIS, domus ad orationem deputata seu consecrata; *orationem*, quâ ego invocor et colime judico, psal. 49, v. 15. Sub oratione comprehenditur gratiarum actio, laus, sacrificium, omnisque legitimus Dei cultus : id quod non insolens est sacris litteris, Act. 3, v. 1, etc. Hic est finis et certus usus templi Dei. Propheta non loquitur propriè de templo Judaico, sed sub illius typo de Ecclesiâ Christi ex Judæis et gentibus in unum Dei templum spirituale coagmentandâ; quemadmodum sub typo holocaustorum, victimarum, et sabbati, de adoratione cultuque Dei in spiritu et veritate. Quod ergo de prototipo præcipuè propheta prædixit, id de typo Salvator citavit : necesse est enim, ut quidquid illud est, typo priùs, tametsi perfectiùs prototipo, congruat : cæ-

fuerunt tres turres, et muri pars occidentalis, ut esset indicium posteris, qualem civitatem expugnasset. Postea tamen et illa destructa sunt, civitate in alium locum translata, ut perfectiùs Christi prophetia impleteretur. Eo quod non cognoveris tempus visitationis

tuæ, quo scilicet te Deus per Filium suum visitavit, doctrinâque et miraculis ad pacem et salutem provocavit. Quo significat causam perditionis ejus fuisse ingratitude et impietate in Filium Dei.

teroqui non foret typus, qui à prototypo dissideret.

FECESTIS ILLAM, quod in vobis est.

SPELUNCAM, diversorium.

LATRONUM. Alludit Salvator ad locum Jerem. 7, v. 11, cujus querimoniam in suum tempus quadrare significat : ubi Deus templum suum tanquam speluncam latronum haberi impropere, ab iis qui inani templi prætextu contenti, hæc fiducia peccandi licentiam sibi indulgebant, vacantes homicidiis, furtis, adulteriis, idololatriæ, cæterisque ejusmodi abominationibus. Hic porrò Filius Dei speluncam latronum fieri exprobrat, non quòd homines in templo trucidarent (quanquam postea rebelles Romanis, Josepho teste, id fecerint), sed quòd negotiationem in templo exercerent, quod ut est exercitium alienum ab exercitio orationis cui templum dicatum est, ita plerumque cum avaritiâ, sæpè etiam cum latrocinio, fraude, oppressione, rapinâ, conjunctum est, et peculiariter hic fuisse potuit. Negotiationem omnem comitantur tumultus et avaritia seu lucri cupiditas. Orationi autem nil magis inimicum esse potest quam tumultus inter se concertantium, et quidem de lucro : est autem lucri cupiditas, latronum morbus, et avaritia radix latrocinii, cum quo scelere nihil habet commune oratio. Quare latronibus negotiatores assimilantur, non singuli omnes, sed plerique ; quòd quemadmodum latronum studium est, spoliis inhiare, insidiosèque invigilare lucris, atque adeò ne vitæ quidem prætereuntium parcere, modò spes lucri affulgeat ; ita venditores quidem toti inhiant lucro, nihilque nisi lucrum ex mercium, quas prætereuntibus omnibus obrudunt, distractione captant quam possunt maximum, nihil parcentes tenui emptorum substantiæ, modò rem ipsi faciant : quæ ut eò sit major, variis frequenter artibus merces vitiant, variis perjuriis mendaciisque mercium vitia ac pretia occultant, itaque sæpè ex calamitatibus aliorum lucrum comportant. Emptores verò, eorum quæ student emere pretia per fas nefasque modis omnibus è diverso elevant, nihili facientes an detrimentum patiatu pecuniæ inops venditor, modò ipsi quam minimo emant, et suum lucrum etiam damno aliorum procurent. Hi mores, hæ animi affectiones, consentaneæ cum sint latronum studiis, neque rarò pauperum ut substantiam ita vitam despolient, idcirco Salvator, mercatu, ait, templum Dei in latronum speluncam mutari, et tam emptores quam venditores (nam hos ut unius criminis reos pari penâ plectit) cum avaro et sordido,

CAPUT XX.

1. Et factum est in unâ dierum, docente illo populum in templo, et evangelizante, convenerunt principes sacerdotum, et scribæ cum senioribus :

2. Et aiunt, dicentes ad illum : Dic nobis in quâ potestate hæc facis, aut : Quis est qui dedit tibi hanc potestatem ?

3. Respondens autem Jesus, dixit ad illos : Interrogabo vos et ego unum verbum. Respondete mihi :

si non etiam usuras frequentante, nummulariorum genere, expellit, exprobrans templum Dei in contrarios prorsus usus quam quibus dicatum erat traduci. Non tametsi non aliæ illic res venderentur, quam quæ illic Deo offerendæ erant : quia tamen non aliâ ratione res hic vendebantur, quam similes alibi, spe, inquam, lucri tumultuosâ, idcirco minimè hoc in templo permittit, sed ad forum ablegat. Jam si templi hujus brevi cum suis ritibus interituri decentiam ita vindicat, ut non patiatu in eo vendi quæ secundum legis præscriptum patitur offerri ; quantam putas exigit suorum [inter Christianos honestatem templorum, quantòque majorem animati templi, cujus ipse futurus erat architecton, insignem puritatem nobis commendat ?

VERS. 47. — ET, igitur velut in regiâ suâ versans, palam contemptâ principum insanabili malitiâ.

ERAT DOCENS, id est, docebat, nisi quòd perseverantiam in docendo periphrasis connotare videatur. Ut jam docuimus.

QUOTIDIE, ab hoc die solemnibus ingressus sui usque ad diem passionis, et quidem à mane in vesperam, quod ex Matthæo et Marco intelligitur ; vesperi egrediens civitate, summo mane revertens.

IN TEMPLO. Munus evangelistæ, quod jam consummabatur, diligenter absolvebat in templo, ostendens quid illic potissimum fieri deceat.

ET PRINCIPES PLEBIS, primi seu primores plebis. Syrus hoc legit eo loco quo Latinus : nam Græcus postponit. Omnes igitur magistratum ordines conspirabant in mortem Christi.

QUÆREBANT, studebant, omnem operam dabant.

VERS. 48. — QUID FACERENT ILLI ; non quam mortem poenamve inferrent illi, sed quem modum tentarent ut possent illo fieri superiores, habereque eum in manibus. Clarior est hic sensus Græcè, ubi deest pronomen *illi* (*quid facerent*, ut possent voti compos fieri) quanquam illud et à Syro addatur.

OMNIS ENIM POPULUS, obstabat enim populus, qui SUSPENSUS ERAT, pendebat ab ore ejus, tanquam extra se raptus præ attentione atque aviditate, AUDIENS ILLUM, dum audiret illum docentem, tanta erat, docentis res planè divinas, quæque humanam mentem satiarent, et vis et gratia. Hoc alii Evangelistæ dicunt ; vide Marc. 11, v. 18, et Matth. 7, v. 28, 29. Metuebant igitur, ut populus, à quo tanti ille fiebat, permitteret, si conarentur aut ipsum aggredi, aut quid mali ipsi inferre.

CHAPITRE XX.

1. Or, il arriva, un de ces jours-là, que comme il était dans le temple, instruisant le peuple, et lui annonçant l'Évangile, les princes des prêtres et les scribes étant survenus avec les sénateurs,

2. Lui parlèrent en ces termes : Dites-nous de quelle autorité vous faites ces choses, ou qui est celui qui vous a donné cette autorité.

3. Jésus leur répondit : J'ai aussi une question à vous faire, répondez-moi :

4. Baptismus Joannis de cœlo erat, an ex hominibus ?
 5. At illi cogitabant intra se, dicentes : Quia si dixerimus : De cœlo, dicit : Quare ergo non credidistis illi ?
 6. Si autem dixerimus : Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos : certi sunt enim Joannem prophetam esse.
 7. Et responderunt se nescire unde esset.
 8. Et Jesus ait illis : Neque ego dico vobis in quâ potestate hæc facio.
 9. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc : Homo plantavit vineam, et locavit eam colonis : et ipse peregrè fuit multis temporibus.
 10. Et in tempore misit ad cultores servum, ut de fructu vineæ darent illi. Qui cœsum dimiserunt eum inanem.
 11. Et addidit alterum servum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes, et afficientes contumeliâ, dimiserunt inanem.
 12. Et addidit tertium mittere, qui et illum vulnerantes ejecerunt.
 13. Dixit autem dominus vineæ : Quid faciam ? mittam filium meum dilectum ; forsitan, cum hunc viderint, verebuntur.
 14. Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se, dicentes : Hic est hæres : occidamus illum, ut nostra fiat hæreditas.
 15. Et ejectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ ?
 16. Veniet, et perdet colonos istos, et dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi : Absit.
 17. Ille autem aspiciens eos, ait : Quid est ergo hoc quod scriptum est : Lapidem quem reprobârunt ædificantes, hic factus est in caput anguli ?
 18. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur : super quem autem ceciderit, comminet illum.
 19. Et quærebant principes sacerdotum, et scribæ mittere in illum manus illâ horâ, et timuerunt populum : cognoverunt enim quòd ad ipsos dixerit similitudinem hanc.
 20. Et observantes, miserunt insidiatores, qui se justos simularent, ut caperent eum in sermone, ut traderent illum principatui et potestati præsidis.
 21. Et interrogaverunt eum, dicentes : Magister, scimus quia rectè dicis et doces : et non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces :
 22. Licet nobis tributum dare Cæsari, an non ?
 23. Considerans autem dolum illorum, dixit ad eos : Quid me tentatis ?
 24. Ostendite mihi denarium. Cujus habet imaginem et inscriptionem ? Respondentes, dixerunt ei : Cæsaris.
 25. Et ait illis : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo.
 26. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe : et mirati in responso ejus, tacuerunt.
 27. Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem, et interrogaverunt eum,
 28. Dicentes : Magister, Moyses scripsit nobis : Si

4. Le baptême de Jean était-il du ciel ou des hommes ?
 5. Mais ils raisonnaient ainsi en eux-mêmes : Si nous répondons qu'il était du ciel, il dira : Pourquoi donc n'y avez-vous pas cru ?
 6. Et si nous répondons qu'il était des hommes, tout le peuple nous lapidera ; car il est persuadé que Jean était un prophète.
 7. Ils lui répondirent donc qu'ils ne savaient d'où il était.
 8. Et Jésus leur répliqua : Je ne vous dirai pas non plus par quelle autorité je fais ceci.
 9. Alors il commença de dire au peuple cette parabole : Un homme planta une vigne, et la loua à des vigneron ; et s'en étant allé en voyage, il fut longtemps hors de son pays.
 10. La saison étant venue, il envoya un de ses serviteurs à ces vigneron, afin qu'ils lui donnassent des fruits de sa vigne ; mais eux, l'ayant battu, le renvoyèrent sans lui rien donner.
 11. Et il envoya ensuite un autre serviteur : mais ils le battirent aussi ; et l'ayant traité outrageusement, ils le renvoyèrent sans lui rien donner.
 12. Et il en envoya un troisième, qu'ils blessèrent et chassèrent.
 13. Enfin le maître de la vigne dit : Que ferai-je ? J'enverrai mon fils bien-aimé. Peut-être que le voyant, ils auront quelque respect pour lui.
 14. Mais ces vigneron l'ayant vu, pensèrent en eux-mêmes, et dirent : Voici l'héritier : allons, tuons-le, afin que l'héritage soit à nous.
 15. Et l'ayant chassé hors de la vigne, ils le tuèrent. Comment donc les traitera le maître de cette vigne ?
 16. Il viendra, et perdra ces vigneron, et il donnera sa vigne à d'autres. Ce que les princes des prêtres ayant entendu, ils lui dirent : A Dieu ne plaise.
 17. Mais Jésus les regardant, leur dit : Que veut donc dire cette parole de l'Écriture : La pierre qui a été rejetée par ceux qui bâtaient, est devenue la principale pierre de l'angle ?
 18. Celui qui tombera sur cette pierre, s'y brisera ; et elle écrasera celui sur qui elle tombera.
 19. Les princes des prêtres et les scribes eurent envie de se saisir de lui à l'heure même, parce qu'ils avaient bien reconnu qu'il avait dit cette parabole contre eux ; mais ils appréhendèrent le peuple.
 20. Comme donc ils l'observaient, ils lui envoyèrent des personnes apostées, qui contrefaisaient les gens de bien, pour le surprendre dans ses paroles, afin de le livrer au magistrat et au pouvoir du gouverneur.
 21. Ceux-ci donc vinrent lui proposer cette question : Maître, nous savons que vous ne dites et n'enseignes rien que de juste, et que vous n'avez point égard aux personnes, mais que vous enseignez la voie de Dieu dans la vérité.
 22. Nous est-il permis de payer le tribut à César, ou non ?
 23. Mais Jésus voyant leur artifice, leur dit : Pourquoi me tentez-vous ?
 24. Montrez-moi un denier. De qui est l'image et l'inscription qu'il porte ? Ils lui répondirent : De César.
 25. Et il leur dit : Rendez donc à César ce qui est à César, et à Dieu ce qui est à Dieu.
 26. Ils ne trouvèrent rien dans ses paroles qu'ils pussent reprendre devant le peuple : et ayant admiré sa réponse, ils se turent.
 27. Quelques-uns des Sadducéens, lesquels nient la résurrection, s'approchèrent ensuite, et lui proposèrent cette question :
 28. Maître, lui dirent-ils, Moïse nous a laissé cette

frater alicujus mortuus fuerit habens uxorem, et hic sine liberis fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, et suscitit semen fratri suo.

29. Septem ergo fratres erant : et primus accepit uxorem, et mortuus est sine filiis.

30. Et sequens accepit illam, et ipse mortuus est sine filio.

31. Et tertius accepit illam. Similiter et omnes septem, et non reliquerunt semen, et mortui sunt.

32. Novissimè omnium mortua est et mulier.

33. In resurrectione ergo, eujus eorum erit uxor, siquidem septem habuerunt eam uxorem?

34. Et ait illis Jesus : Filii hujus seculi nubunt, et traduntur ad nuptias :

35. Illi verò, qui digni habebuntur seculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducunt uxores :

36. Neque enim ultra mori poterunt ; æquales enim angelis sunt, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis.

37. Quia verò resurgant mortui, et Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum Deum Abraham, et Deum Isaac, et Deum Jacob.

38. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum : omnes enim vivunt ei.

39. Respondentes autem quidam scribarum, dixerunt ei : Magister, benè dixisti.

40. Et ampliùs non audebant eum quidquam interrogare.

41. Dixit autem ad illos : Quomodo dicunt Christum filium esse David ?

42. Et ipse David dicit in libro Psalmorum : Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis,

43. Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.

44. David ergo Dominum illum vocat : et quomodo filius ejus est ?

45. Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis :

46. Attendite à scribis, qui volunt ambulare in stolis, et amant salutationes in foro, et primas cathedras in synagogis, et primos discubitus in conviviis.

47. Qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem majorem.

ordonnance par écrit : Si le frère de quelqu'un, étant marié, meurt sans laisser d'enfants, son frère sera obligé d'épouser sa veuve, pour susciter des enfants à son frère.

29. Or, il y avait sept frères, dont le premier ayant épousé une femme, mourut sans enfants.

30. Le second épousa ensuite la même femme, et mourut aussi sans enfants.

31. Le troisième l'épousa encore ; et de même tous les sept, lesquels moururent sans laisser d'enfants.

32. Enfin la femme mourut aussi après eux tous.

33. Lors donc que la résurrection arrivera, duquel des sept frères sera-t-elle femme, car tous l'ont épousée ?

34. Jésus leur répondit : Les enfants de ce siècle épousent des femmes, et les femmes des maris ;

35. Mais pour ceux qui seront jugés dignes d'avoir part au siècle à venir, et à la résurrection des morts, ils ne se marieront plus, et n'épouseront plus de femmes ;

36. Car alors ils ne pourront plus mourir, parce qu'ils seront égaux aux anges ; et qu'étant enfants de la résurrection, ils seront enfants de Dieu.

37. Mais quant à ce que les morts ressuscitent, Moïse même le déclare auprès du buisson, lorsqu'il dit : le Seigneur, le Dieu d'Abraham, le Dieu d'Isaac, le Dieu de Jacob.

38. Or, Dieu n'est point le Dieu des morts, mais des vivants, car tous sont vivants devant lui.

39. Alors quelques-uns des scribes prenant la parole, lui dirent : Maître, vous avez bien répondu.

40. Et depuis ce temps-là, on n'osait plus lui faire de questions.

41. Mais Jésus leur dit : Comment dit-on que le Christ doit être fils de David ?

42. Puisque David dit lui-même dans le livre des Psaumes : Le Seigneur a dit à mon Seigneur : Asseyez-vous à ma droite,

43. Jusqu'à ce que j'aie réduit vos ennemis à vous servir de marche-pied.

44. David donc l'appelant lui-même son Seigneur, comment peut-il être son fils ?

45. Il dit ensuite à ses disciples, en présence de tout le peuplé qui l'écoutait :

46. Gardez-vous des scribes, qui affectent de se promener avec de longues robes, qui aiment à être salués dans les places publiques, à avoir les premières chaires dans les synagogues, et les premières places dans les festins ;

47. Qui, sous prétexte de leurs longues prières, dévorent les maisons des veuves. Ceux-là recevront une condamnation plus grande.

COMMENTARIA (1).

VERS. 1. — IN UNA DIERUM, quodam ex illis diebus, qui fluxerunt inter honorificum Jesu ingressum et ignominiosam mortem, die, inquam, martis, quod constat ex Marco.

DOCENTE ET EVANGELIZANTE, id est, docente Evangelium.

CONVENERUNT, supervenerunt. Syrus, surrexerunt in eum, interea dum perdere nondum esset opportunum.

VERS. 2. — DIC NOBIS ; nostrâ enim interest hoc ex te scire. Imperant pro eâ quam habere in ipsum putant auctoritate.

HÆC, totos dies docendo occupare aures multitu-

dinis, ejicere è templo vendentes ementesque ea quæ in templo Deus præcepit offerri, tanquam Christum se gerere et ostentare prosequentibusque acclamationibus populi civitatem ac templum ingredi, et cætera hujusmodi quæ nimiam licentiam meritò interpretamur.

VERS. 3. — UNUM VERBUM, unam rem.

RESPONDETE, dicite.

VERS. 4. — BAPTISMUS. Antiqui libri monstrare videntur, interpretem usum esse voce *baptismum* barbarâ, pro Latinâ *baptismus* aut *baptisma*. Baptismi autem nomine synecdochicè intelligit Salvator totam

(1) Nullum in cap. 20 et 21 commentarium in Jansenio hic reperitur, quia pleraque alibi explanata sunt.

Joannis functionem, baptismum, inquam, cum doctrinâ (nam et ipsi sacerdotes sic se intelligere versu proximo declarant), sed baptismum nominat, ob rei tum novitatem tum celebritatem.

DE, *ex*, COELO ERAT, quod ad institutionem? cœlitusne, à Deo immediatè baptizandi prædicandique auctoritatem acceperat Joannes, munere nuper simul et vitâ defunctus?

AN EX HOMINIBUS, an à vobis præsidibus populi Dei, vel certè à semetipso aut aliis vanis hominibus. Baptismus et doctrina Joannis, ab ipsonè Joanne aliisve hominibus inventa fuère, an divinitùs ei tradita? Usurpavit Joannes officium illud docendi et baptizandi populum, an fuit ei legitimè commissum? et si commissum, à Deo proximè, an à vobis? Sic enim videtur conjungendus duplex sensus illius, *an ex hominibus*: nam ad utrumque Jesus respicere videtur. Quæstionem proponit, non curiosam aut vanam (id enim fuisset subterfugere responsum), sed ad rem maximè pertinentem. Nulla commodior ratio est eludendi calumniatores, eorumque redarguendi fraudem, quàm ut quæstioni quæstio opponatur, ejusdem omninò formæ, sed argumenti irrefragabilis, quò solutio quæstionis ab ipsis propositæ alterâ quæstione in eos retorqueatur. Quæsierant illi, auctoritas Jesu è cœlo esset an ex hominibus: quærît vicissim Jesus, Baptismus Joannis è cœlo fuerit an ex hominibus? quasi diceret: Si Joannis Baptismus è cœlo fuit, ut publicâ omnium confessione fuit, est et auctoritas mea è cœlo, quam constat Joannis testimonio fuisse laudatam. Non enim poterat Joannes agnosci Dei servus, quin Jesus agnosceretur Filius.

VERS. 5. — COGITABANT, disceptabant, ratiocinabantur, rationes conferebant in utramque partem.

INTRA, vel potiùs: *Inter se*, mutuò, seorsum à Christo.

SI DIXERIMUS, si responderimus. Sermo est confitentium inter se mutuò.

DE COELO, fuisse Joannis baptismum, Joannem auctoritate à Deo immediatè acceptâ baptizasse ac prædicasse, id quod palam omnes tenent.

NON CREDIDISTIS ILLI, non suscepistis baptismum ipsius, et non fidem adhibuistis doctrinæ ejus, qui constanter testatus est se esse Christum (etiam cum vos ex professo ad ipsum misistis, ut intelligeretis an esset ipse Christus) Dei Filium, à Patre è cœlo missum, baptizantem in Spiritu sancto, cui Pater dederit omnia in manum, in quem oporteat omnes credere qui nolint perire, Joan. 1 et 3; nam hæc si credidissetis, non jam rogaretis quæ sit mihi auctoritas: utique autem credendum est doctrinæ è cœlo profectæ. Cavent fateri veritatem, ne convincantur perfidiæ.

VERS. 6. — EX HOMINIBUS, humanam fuisse adinventionem sive institutionem, Joannem sive spontè, sive ab aliis hominibus instigatum usurpasse hujusmodi auctoritatem, vel certè à vobis accepisse.

LAPIDABIT NOS. Cavent negare veritatem, timore, non Dei, sed hominum, libenter negaturi, quippe quod commodum sibi foret, nisi faceret hominum

timor. Merces malæ conscientiæ, timere eos quibus timori esse licuit.

VERS. 7. — SE NESCIRE. In angustias adducti, hinc discriminis vitæ, illinc confitendæ veritatis quam oderant, itaque ab omni tutâ commodaque responsione exclusi, eligunt impudenter mentiri ignorantiam rei, quam nullo modo oportebat ipsos, doctores ducesque populi, pro officii sui ratione ignorare. Mentiuntur itaque, quia hoc minùs sibi incommodum judicant; mentiuntur, inquam, quia nullam causam habent dubitandi de cœlesti Joannis auctoritate, populo universo sanctâ, quam, dum viveret ille, nunquam ausi fuerant reprobare, multoque minùs jam poterant postquam integerrimam viri vitam sanctissima mors concluderat.

VERS. 8. — NEQUE EGO DICO VOBIS, q. d.: Manifestum est quòd dicatis vos nescire unde fuerit Joannis baptismus, non quòd nesciatis, sed quòd mendaci subdoloque consilio adducti, ne in veritatem incurritis, dicere nolitis: meritò igitur *neque ego jam dico* disertis verbis *vobis* malevolis quâ auctoritate hæc faciam: quando vos mentimini nescire quod scitis, meritò ego nego ad id quod scio disertè respondere: nam ita pactus fuerat, dicturum se quâ potestate uteretur, si dixissent ipsi unde esset Joannis Baptismus. Pudefactos itaque et confusos cogit ab ulteriori exactione cessare; quanquam non sine responso eos ablegat, qui producto in medium Joannis testimonio et exemplo, divinâ auctoritate se instructum esse demonstrat, nec magis opus habere ut ad docendum ab ipsis admitteretur quàm opus habuerat Joannes, quem ipsi nunquam vel ad docendum emisserant, vel docere prohibuerant. Disertum ergo responsum negat, tacitè verò dat hujusmodi, se eâ auctoritate, hæc gerere quam Joannes, *homo* citra controversiam *missus à Deo*, ipsi attribuerat, auctoritate, inquam, è cœlis à Deo immediatè profectâ, quali et Joannes ipse fuerat usus. Non igitur detrectavit Christus respondere, imò objectæ quæstioni plenè et solidè satisfecit, perversam interim adversariorum calliditatem simplicissimâ sapientiâ superans, quâ ita capti fuerunt ut, sive responderent sive silerent, condemnarentur.

VERS. 9. — AD PLEBEM, facie conversus ad plebem, principes interim notans.

VINEAM. *Vinea* est populus Israel. Isa. 5, v. 7: *Vinea Domini exercituum, domus Israel est*. Vineæ comparatur, quòd latè diffusus, cum esset doctus cultum Dei, quamvis fragilis ac vilis corpore (*ut lignum vitis*, Ezech. 15), aptus esset proferre fructus justitiæ, quibusvis botris vinisque pretiosiores ac Deo certè gratiores. Singuli è populo, intelligendi sunt hujus vineæ palmites, quemadmodum Joan. 15, v. 5. Salvator apostolos suos singulos palmites dicit. Excreverat porrò Israel in vineam sive populum, cum habitaret in Ægypto, Psal. 104, v. 23, 24; sed cum illic sylvesceret, adeoque opprimeretur inter idololatrias, transtulit eum Dominus in terram promissionis, et, ejectis impiis gentibus tanquam ejus terræ spinis, illic plantavit adoptatum in populum peculiarem;

juxta illud Mosis, Exodi 15, v. 17 : *Introduces eos et plantabis in monte hæreditatis tuæ ; et illud Psalmi 79, v. 9 : Vineam de Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantâsti eam.*

LOCAVIT, non dono dedit aut pretio vendidit, sed *locavit*. Non alienavit ab se, aut in alios transtulit dominium vineæ, sed reliquit aliis utendam et curandam vineam, quamdiu visum ipsi foret, pactus certam fructuum portionem quotannis sibi reddi, reliquo emolumento agricolis relicto. Potuisset per se ipse Deus populum suum regere, sed vult eam ad rem hominum operâ uti, ita tamen ut jus dominii sui in populum, in eos minimè transferat, sed perinde agat ac si paterfamiliâs vineam aut agrum colono locet, qui operam suam culturæ impendens, ratam fructuum partem annuè solvere teneatur.

EAM, rebus omnibus affatim ornatam atque instructam.

COLONIS. Secundùm Matth. vertit, *agricolis*, peritos se profitentibus colendæ vineæ. Hi fuerunt reges, sacerdotes, doctores, iudices, cæterique primates et magistratus populi Israel. His enim commisit Deus vineam suam colendam, id est, regendum populum suum (unicuique suis partibus commendatis, pro variâ functionum ratione), in officio continendo, defendendo, docendo, monendo, malos castigando, per-versos amputando, bonos honorando, exemplis præeundo, etc., ita ut populus suam virtutis fructum afferret Deo, relicto ipsis emolumento reliquo, id est, *lanâ et lacte*, ut alibi loquitur juxta parabolam pastoris et ovium. Ezech. 34, v. 5.

PEREGRÈ FUIT, gessit se tanquàm absentem, qui nusquàm abest, cælum cum impleat et terram, permissio regimine populi sui arbitrari fideique illorum. Variis signis præsentem se exhibuerat, cum transferret populum hunc suum ex Ægypto in promissam terram; ubi ille in terrâ promissâ semel constitutus fuit, tabernaculo sive templo et lege instructus, subtraxit ea signa, et, quasi absens esset ipse, curam populi deinde permisit primatibus: quorum quò magis splendida atque honorifica fuit conditio, eò magis obstricti fuère Domino, ne segniter in opere colendæ vineæ versarentur, sed pactos fructus curarent suo tempore reddere.

MULTIS TEMPORIBUS. Longum tempus fuit ab introitu Israel in terram promissionis usque ad excidium Israel per Titum et Vespasianum.

VERS. 10. — IN TEMPORE, opportuno.

CULTORES, illos colonos, ut mox vertit. Primò enim ad principes et præpositos, ad populum vero consequenter prophetæ missi fuère.

SERVUM. Familiare est veteribus Scripturis prophetas vocare servos Dei, qui non præpositi fuère regendo populo Dei, sed à Deo missi ut præpositos et populos commonefacerent officii.

FRUCTU pacto conventoque lege locationis, ad se deferendo.

ILLI, sive servo, sive per servum Domino.

VERS. 11. — ADDIDI, perrexit.

VERS. 12. — TERTIUM. Numerus certus pro incerto, ternarius pro eo servorum numero qui potuit sufficere, q. d., tot misit, alios post alios, quot poterant expectari à maximè longanimi domino. Reliqui evangelistæ etiam ampliùs dicunt, quòd scilicet tandem miserit plures simul.

EJECERUNT, è vineâ.

VERS. 13. — QUID FACIAM ampliùs, ut impios colonos reducam ad mentem meliorem, quorum culpâ jam olim mihi perit fructus vineæ meæ? Habet se more deliberantis, quò declaret suum erga homines amorem, non permittentem ut quiescat ab invitandis ipsis ad poenitentiam, donec extrema tentaverit.

FORSITAN. Non dubius de eventu fuit Deus, aut ignorans quod pejus etiam tractaturi essent Filium, quàm tractaverant servos; sed inducitur loquens more hominis longanimis, qui non possit non sperare meliora de aliis, quamvis multæ rationes militent in contrarium, significans interim liberam esse hominibus voluntatem.

VERS. 14. — CUM VIDISSENT, filium scilicet in vineam advenisse, ut fructum vineæ exigeret: non enim venit ut iudicaret illos ob scelera in servos admitta, sed ut salvaret poenitentes. Verè viderunt Filium opera Deo digna facientem, et quæ de Christo prædicta fuerant perficientem omnia: *Si enim non venisset, et locutus eis fuisset, et opera non fecisset in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo*, Joan. 15, v. 22, 24. Cognoverunt Jesum esse Christum Filium Dei, ex testimonio Joannis Baptistæ, ex doctrinæ efficacitate, ex majestate signorum, ex fide populorum, ex prophetiis et Scripturis sacris; sed invidiâ se ipsi excæcantes, noluerunt illud sibi persuadere: nam illud sibi si persuasissent, *nunquàm Dominum gloriæ crucifixissent*. Manifestissimè hic Dominus probat, Judæorum principes, non per ignorantiam, sed per invidiam crucifixisse Filium Dei.

HIC EST HÆRES vineæ, filius unicus patrisfamiliâs à quo vineam conduximus: huic promissum ac destinatum est regnum absolutumque dominium in populum Israel, psalmo 2, v. 7, 8: *Constituerat eum Deus hæredem universorum*, ait Apostolus, Hebr. 1, v. 2. Hæres porrò dicitur, non quòd Deo Patri mortuo esset successurus in regnum sive dominium, sed quòd dominium regnumque, Patris dono ipsi foret perpetuum, nihil interim derogans imperio Patris. Dixerunt porrò, *hic est hæres*, quando etsi nolent cognoverunt ipsum esse Messiam, rursùs quando dixerunt: *Totus mundus post eum abiit*, Joan. 12, v. 19. *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum*, Joan. 11, v. 48.

OCCIDAMUS ILLUM. Hoc dixerunt cum dicerent: *Expedi nobis ut unus moriatur homo pro populo: nam ab illo die cogitaverunt ut interficerent eum*, Joan. 11, v. 50, 53, qui quidem dies non parùm præcessit hunc, tertium ante passionem, quo parabola ista dicta fuit.

VERS. 15. — EXTRA VINEAM, protestantes quòd non

agnoscant eum vineæ dominum; *extra castra* alibi dicitur, *extra populi Israel societatem*. Id interpretatur Apostolus accidisse, quando *extra portam passus est Dominus Jesus*, Hebr. 13, v. 11, 12, 13, quemadmodum narratur infra 27, v. 33, et Joan. 19, v. 20. *Extra civitatem Jerosolymorum*, Israelitici regni caput, quò populus Dei omnis religionis causâ consueverat convenire, *ejecerunt principes morte damnatum Jesum*, tanquàm alienum à regno Israel, adeòque populi communione indignum, et sic abnegatum.

OCCIDERUNT. Quamvis enim Romanis tradiderint occidendum, non tamen Romanis legibus lata, sed illorum improbitate, calumniâ et importunitate, atque populi dementatione, extorta fuit sententia, nec tam sententia quàm permissio ipsorum facta voluntati, qui illum occidere jamdiù cogitaverant et omni studio conatuque curaverant. Sic certavit cum divinâ bonitate humana malitia, opposito summo gradui clementiæ gradu summo crudelitatis, utrinque ultimis priora superare contendentibus. Ut enim non fuit major longanimitas quàm, loco vindictæ quam sumere poterat pro injuriis illatis servis, misisse ad admonendos debitores etiam filium; ita non fuit sævitia major quàm occidisse etiam ipsum filium. Prædixit itaque hic Jesus principibus populi, mortem, quin et locum mortis, quam post triduum ab ipsis passurus erat, quòd, imitati majores suos, interfectores prophetarum, ipsi Christum brevi interfecuri essent; ne quid causari possent ob quod ipsum negarent Filium Dei, si vel tandem ab ipsius morte velent redire ad cor. Sic, præterquam quòd exprobraret illis ingratitude, sceleris ac perfidiæ plenam, sustulit etiam offendiculum quod instabat ex morte suâ propinquâ, dùm sibi illam prophetarum exemplo inferendam prædixit.

VERS. 16. — PERDET. Malè perdidit Judæorum principes, qui Filii sui mortem machinati fuerant, Deus Pater, anno à morte Filii sui quadragesimo aut circiter, quando funditus vastavit per Titum et Vespasianum imperatores Judæam, plenè perfectèque perditurus ac puniturus in extremo judicio.

VINEAM. Non tamen perdet aut excidet vineam suam, (*non enim repulit Deus plebem suam quam præscivit*, Rom. 11, v. 2); sed *vineam* suam, id est, reliquias Israel cum multitudine gentium. Eadem una censetur vinea sive Ecclesia quæ priùs, tametsi cum principibus major pars populi Israel sit reprobata ac perdita, ob successionem continuam in cultum et populum Dei; nam in incredulorum Judæorum locum mox receptæ sunt gentes.

ALII, fidelibus ministris ac dispensatoribus, 1 Cor. 4, v. 1, 2. Apostolos suos intelligit et eorum successores. Malorum ministrorum reprobationem sequitur bonorum delectus: non enim deserit Deus Ecclesiam suam. Porrò hoc, opponitur ei quod dixerant: *Nostra fiat hæreditas*. In contrarium enim vertit eis Deus malum consilium. Ut possiderent hæreditatem, occiderunt hæredem: et quia occiderunt hæredem, perdidit hæreditatem.

ILLI, scilicet principes sacerdotum et populi cum scribis.

ABSIT, ut ita fiat. Syrus, *non erit hoc*, scilicet ut nos occidamus Christum Filium Dei, et malè pereamus; avertat Deus, id non fiet, neque dici debet, neque fidem ullam te auctore mereri. Ex verbis et gestibus Jesu, repetentis approbantisque sententiam quam tulerant sui auditores, intellexerunt principes se parabolâ illâ notari, quòd imitati majores suos, occisores prophetarum, ipsi Christum essent occisuri, ac proinde malè perituri; hæc est enim sententia parabolæ: id quod ipsis etiam paulò post disertis verbis dixit: *Implete mensuram patrum vestrorum*, Matth. 23, v. 32. Quocirca deprecantur illud dicentes: *Absit*. Non enim negant, justum esse ut malè pereant hujusmodi coloni, sed se cum ejusmodi colonis vitio congruere, quamvis animo meditentur necem Jesu; nam Jesum agnoscere volebant pro Christo, tametsi conscientia id ipsis dictaret.

VERS. 17. — ASPICIENS EOS, quò indubitatius reffelleret responsum ipsorum, à se procul rejicientium immane adeò scelus.

QUID EST ERGO, si non est hoc quod dico, vos, proceres populi, quorum est præ aliis recipere Christum, Christum occisuros? quorsùm spectat, si non huc spectat? Si mihi et doctrinæ parabolæque à me pronuntiatæ, non est adhibenda fides, an non est adhibenda Scripturæ sacræ, quæ idem quod ego interpretatus nunc sum, præmonuit?

LAPIDEM. Antiptosis pro *lapis*, nisi mutes collocationem verborum: *Quem lapidem*.

REPROBAVERUNT, rejecerunt, tanquàm ineptum ad ædificationem, ut ædificio inutilem adeòque noxium, qui nullo loco dignus esset in structurâ ædificii. Loquitur psalmographus de re futurâ tanquàm præteritâ, more prophetico.

ÆDIFICANTES domum Dei: participium loco nominis more Hebraico, pro ædificatores, cæmentarii, architecti, qui præsent ædificandæ domui Dei. Quos parabola Jesu mox notabat per agricolas, hos Scriptura Davidis hic notat per ædificatores, primates, inquam, populi, Petro interprete, Act. 4, v. 11, quorum ut erat colere populum ita ut Deo dignos fructus ederet, sic erat ædificare populum ita ut domus seu templum Deo inhabitatore dignum esset, id est, docendo, monendo, regendo, modisque omnibus curare, ut unusquisque in suo ordine ac vocatione Deo serviret atque placeret. Nam quamvis in excidium potiùs et ruinam templi seu populi Dei incubuerunt isti, dùm Christum fundamentum rejicerent, vocationis tamen et officii respectu vocantur ædificantes, quemadmodum mox agricolæ: populus autem qui mox vineæ, hic ædificio assimilatur. Lapidem porrò comparatur Christus, partim propter terrestre corpus, partim propter soliditatem, firmitatem et robur. Hunc *lapidem de monte abscissum sine manibus*, Dan. 2, v. 45, id est, natum ex virgine, pretiosum quidem illum in se, sed externâ specie contemptibilem, acceperant magistri illi quibus incumbere cura

ædificandæ domûs Dei, principes, inquam, sacerdotum et populi; collocandum, vel in fundamento, juxta architectum Paulum, vel in angulo: verum illi, cum essent impii invidique, reprobârunt illum tanquam ædificationi inutilem, adeoque nocivum, rejecerunt ut pseudochristum qui à Deo abduceret Israël fidei ipsorum commissum, itaque ejectum extra vineam sive synagogam, et communione populi Dei indignum judicatum, occiderunt morte turpissimâ. Nam qui mox filius missus, is jam lapis datus, et qui mox filius ejectus atque occisus, is nunc vocatur lapis reprobatus.

HIC FACTUS EST IN CAPUT, Hebraismus pro: Hic factus est vel cœpit esse caput. Similis phrasis fuit Matth. 19, v. 5.

ANGULI ejus domûs. Hic cœpit esse summus domûs Dei *lapis angularis*, ut loquitur Apostolus, Ephes. 2, v. 20, id est, lapis summus in angulo, in summo angulo collocatus, in angulo præcipuus, totius ædificii juncturam sustinens. In more est architectis ut ædificiorum angulos, quibus muri duo sibi mutuò junguntur, firment lapidibus solidissimis ejus magnitudinis quâ utrumque murum complecti possint: quo in ordine qui supremus est lapis, is, ut est præcipua ædificii futura, ita est loco honorificentissimo constitutus. Hinc sumptâ metaphorâ, prædicat David, Christum, à principibus Israel rejiciendum tanquam indignum communione populi Dei, fore (sunt enim præterita pro futuris, ut mox in parabolâ), caput principem, ac Regem populi Dei, id est, domûs seu Ecclesiæ Dei, in quem recumbat Ecclesiæ salus, qui Ecclesiæ statum contineat stabilem et indissolubilem, qui denique præcipua sit Ecclesiæ futura. Hoc idem alibi significatur per *fundamentum*, 1 Cor. 3, v. 10, 11; ut enim à Christo lapide angulari Ecclesia accipit juncturam indissolubilem, ita à Christo fundamento accipit stabilem firmitatem: in Christo fundata et constructa, Christo innixa Ecclesia, perseverat constantissima: sine Christo ruit omnis ædificatio, etiam summo labore instituta. Isaïas uno loco utrumque junxit: capitis 28 v. 16, agnominat Christum *lapidem et anguli et fundamenti*. Cæterum hoc amplius significari videtur voce anguli, Christum fore caput Ecclesiæ ædificandæ ex duobus populis Judæis et gentibus, quos in unam Dei domum, in unam Ecclesiam compacturus, et in unâ fide evangelicâ contenturus sit, quemadmodum continet et compingit lapis anguli duos parietes in unum ædificium. Sic enim interpretatur Apostolus capite illo 2 Epistolæ ad Ephesios, ubi, postquam multis disseruit de Christo *pace nostrâ, qui inimicitias sublatis et soluto medio maceriæ pariete fecerit utraque unum*, tandem ubi disputationem concludit, uno vocabulo complecti volens munus illud Christi quod pluribus explicuerat, vocat Christum *summum lapidem angularem*, ad hunc respiciens, non dubium est, psalmi locum, quem etiam Isaïas et plures alii sacri scriptores imitati sunt. Angulo igitur comparat David concursum utriusque populi, Judaici et genti-

lis, in unam fidem, in quâ à Christo, tanquam à summo angulari lapide, contineantur; estque plena loci sententia, quòd adeò nihil proficient adversarij Christum reprobando, ut ipsis invitissimus sit dux et caput populi Dei, ejusque miris modis aucti, accessione scilicet gentium. Quamvis autem reprobatis Judæorum plerisque novè accesserint gentes, idem tamen populus, eadem domus Dei censetur, quemadmodum supra eadem vinea. Ne perturbarent electos impii hominum conatus, quos ad impediendum Christi regnum adhibitori erant, ante tempus admonuerat Deus ita fore: nihil enim minùs consentaneum dicas quàm membra in caput, colonos in dominum, consiliarios in regem suum, insurgere, et architectos fundamentum rejicere ab ædificio. Sed quidquid moliantur homines, simul testatus est Deus, in erigendo Christi regno victricem fore potentiam suam.

VERS. 18. — QUI CECIDERIT, etc., id est, qui offenderit in hunc lapidem, qui ruinæ seu peccati causam acceperit ex me Christo, ut omnes illi qui Christum persequuntur, prædicatum non recipiunt vel receptum deserunt. Hoc alibi aliis verbis dixit: *Qui fuerit scandalizatus in me*.

ILLUM LAPIDEM, ab ædificantibus quidem reprobatum, sed caput anguli, Deo faciente, effectum.

CONQUASSABITUR, id est, lapidem non lædet, sed ipse ita concutietur, ut toto corpore fractus doleat, si non etiam caput vulneret aut pedem brachiumve confringat: sic enim usuvenire solet iis qui in majoris molis lapidem impingentes cadunt. Sensus est: Mihi Christo nihil nocebit, sed hoc solum proficiet, ut semetipsum lædat gravissimè, si non corpore, certè animâ, quam deformabit eluxabitque iniquitas; spes tamen esse poterit recuperandæ sanitatis, quamdiù durabit hæc vita, si per poenitentiam resurrexerit. Ut enim hic lapis in fundamento anguloque collocatus, tutissimum præsidium est adversus omnes insultus mundi ac Satanae iis qui illi inhærent et innituntur: ita solidus, invictus, et exitialis est rebellantibus.

VERS. 19. — QUÆREBANT, quæsiverunt.

MITTERE, injicere.

ILLA HORA, illo momento.

ET TIMUERUNT, sed timuerunt.

POPULUM; quidam libri Græci subaudiunt hanc vocem, non legunt.

ENIM; ideò cupiebant injicere illi manus, seu apprehendere eum.

AD IPSOS, adversus ipsos.

SIMILITUDINEM de vineâ et colonis, cum iis quæ subsequuntur.

VERS. 20. — ET OBSERVANTES, opportunitatem, observatâ opportunitate, eodem illo die.

MISERUNT, ad ipsum, scilicet ex versu præcedenti, principes sacerdotum et scribæ, INSIDIATORES fraudulenter à se subornatos, quosdam scilicet ex discipulis Phariseorum et Herodianis, qui se justos simularent, id est, qui simularent se accedere et interrogare Jesum motos religione, ut discerent ex ipso quid

justum esset et voluntati Dei consentaneum, idque sequerentur.

UT CAPERENT EUM IN SERMONE, ut arreptâ ex ipsius sermone occasione calumniâ ipsi struerent. Interpres Latinus et Syrus videntur legisse tertio casu λογῶ, ut secundum Matthæum et Marcum.

UT TRADERENT ILLUM PRINCIPATUI ET POTESTATI PRÆSIDIS, præsi di Pilato, penes quem erat principatus et summa potestas ex delegatione Cæsaris; scilicet si quid pronuntiaret, uti sperabant, quod adversaretur Cæsaris auctoritati aut imperio. Idcirco enim adduxerant Herodianos, ut illi quidem mox jacerent in eum manus, ipsi verò unanimiter omnes comprehensum traderent præsi di. Nam quamvis similitas esset inter Herodem et præsidem, infra, cap. 23, v. 12; non tamen ejusmodi, quin ambo profiterentur se subesse Cæsari, et tueri jura imperii Romani. Cùm itaque alia omnia frustra tentassent, hoc postremò putârunt optimum esse ejus perdendi compendium, si præsi di tanquàm seditiosum et res novas molientem tradere possent.

VERS. 21. — ET, qui insidiatores, DICENTES, præmissâ præfatiunculâ adulatoriâ.

QUIA, quòd, RECTÈ, consentaneè legi ac voluntati Dei DICIS ET DOCES, quidquid dicis et doces.

NON ACCIPIS PERSONAM vel *faciem*, utrumque enim permittit vox πρόσωπον. Et tanquàm Hebræi et Syri, à quibus phrasis ista profecta est, semper dicant accipere facies, Latinis tamen interpretibus consuetudo est utendi hic voce personæ, de quâ vide Matth. 22, v. 16, ubi quod dicitur *respicere personam* sive *faciem hominum*, idem unum est cum eo quod hic dicitur *accipere personam* sive *faciem*, quod est, ad judicandum hunc aut illum in modum moveri personâ, facie aut specie, id est, externâ quâcumque qualitate seu apparentiâ, nihil pertinente ad merita causæ. Hinc προσωποληψία personarum acceptio, vitium à sacris Litteris passim damnatum.

VERS. 22. — NOBIS, populo Dei sancto.

LICET salvâ religione, absque offensâ Dei: nam pecuniæ jactura haud est nobis curæ.

AN NON, licet, nam aliis aliud hæc de re sentientibus, hæremus perplexi quid nobis sequendum sit. Tuam sententiam semel si intellexerimus, tranquillisciemus quid nobis sit faciendum. Contententibus, de regno Judææ Hircano et Aristobulo fratribus, et causam singulis suam agentibus apud Pompeium Magnum res Romanas in Oriente gerentem, Pompeius Hircano favens, Jerosolymam ab Aristobuli factione occupatam cepit, et subjecit eam simul et Judæam universam, fecitque vectigalem populo Romano, Joseph., lib. 14 Antiq., cap. 8. Quo ex tempore, Romani tributa à Judæis, quoties opportunitas dictaret, exigere cœperunt, donec Augustus Cæsar cum universo orbe et ipsos describi ac censeri singulosque annum censum solvere jussit. Quod dùm fieret Salvatore nostro nascente, Luc. 2, v. 1, 2, 3, 4, ortus est inter Judæos quidam Judas nomine, natione Galilæus, qui indignum ratus et contra leges patrias, Judæos alienigenis

tributum pendere, populum ad rebellionem sollicitavit, et universam gentem ad tuendam libertatem est adhortatus, teste Gamaliele, Act. 5, v. 37. Censum enim nihil aliud quàm manifestam servitutis professionem esse dictitabat iis quibus Deus solus pro domino et principe habendus esset et agnoscendus, Joseph., lib. 18 Antiq., cap. 12, cui qui decimas et primitiva penderet, nihil tributi debere hominibus, ac præsertim idololâtris atque impiis, populum liberum, Deo summo Regi sacrum ac peculiarem et adoptatum in filium, adeoque mortem potius ferendam esse et supplicia omnia quàm hic cedendum. Etsi porrò addat Gamaliel, Judam hunc cum sectatoribus suis facile periisse, Act. 5, v. 37, Romanis nimirum delentibus tamen ut accepit hæc sententia verisimilitudinis non parùm ex lege Domini, et grata plerisque è vulgo fuit; quod à solvendis tributis semper est alienum, sic dimanavit ad posteros, ita ut et Pharisæorum plerique (tanquàm metu Romanorum profiteri caverent) in eam propensi fuerint, et populus censum invitus solverit, quidam denique etiam publicè hanc opinionem defenderint, præsertim paulò post Christi tempora; id quod constat ex Josepho, lib. 18 Antiq., cap. 2, et 20, cap. 3, et lib. 7 de Bello, cap. 29, qui et defectio-nem Judæorum à Romanis excidiumque Jerosolymitanum huic hæresi ascribere videtur: cujus notant quidam etiam Galilæos illos de quibus Luc. 13, v. 1. Adversus hanc hæresim disputârunt et Apostoli, nominatim Paulus, Rom. 13, v. 1, ac deinceps, et Tit. 2, v. 1, in quem posteriorem locum D. Hieronymus: «Hoc præceptum, inquit, propterea puto ab Apostolo editum, quia Judæ Galilæi per illud tempus dogma adhuc vigeat, et habebat plurimos sectatores: qui inter cætera hoc quasi probabile proferebat ex lege, nullum debere dominum nisi solum Deum vocari, et eos qui ad templum decimas deferrent, Cæsari tributa non reddere. Quæ hæresis in tantum creverat, ut etiam Pharisæorum et multam partem populi conturbaret, ita ut ad Dominum quoque nostrum referretur hæc quæstio: Licet Cæsari dare tributum an non? Quibus Dominus prudenter cautèque respondens ait: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo. Cui responsioni Paulus Apostolus congruens, docet principibus et potestatibus credentes debere esse subjectos, etc. Hæc Hieronymus. Igitur cùm hæc quæstio admodum controversa esset illo tempore, et Jesus ejusque discipuli, Galilæi, putari poterant favere opinioni Galilæorum, proposita est Jesu à Pharisæis, duplicem laqueum tendentibus, in quorum alterum arbitrabantur necessarium ut incideret. Existimabant enim, respondendum ipsi alterutrum, vel licere vel non licere censum pendere Cæsari. Quòd si, religioni magis favens quàm profano principi, responderet non licere (id quod optabant simul et sperabant, eò quòd divini cultûs rigidum se exhiberet vindicem), certi erant comprehendendum ab Herodianis præsentibus, ut seditiosum, legum publicarum violatorem, et rebellionis auctorem, tradendumque Romanis et ab eis perdendum ut imperii

hostem et læsæ majestatis reum, exemplo Judæ illius, cujus nupera supererat memoria. Quòd si licere responderet, erant ipsi clam susurris redditori invidiosum populo, tanquam adulatorem principum et patriæ libertatis proditorem, magis faventem tyrannidigenium quam honori ac religioni Dei, denique populum Dei sanctum, semen Abrahæ, idololatri subjicientem, ac proinde effecturi ut posthàc nihil obstaret quin possent pro libito manus in eum injicere et occidere, à quo prohibebantur hactenus timore populi. Nam ut taceret Jesus interrogatus, sperabant non commissurum, ne videretur respicere personam hominum, et humano metu teneri, eoque veritatem occulere in re tanti momenti.

VERS. 25. — DOLUM, calliditatem, versutiam, vafritiem. Significat Græcum quamdam ad malè agendum solertiam longo scilicet usu et tractandis rebus plurimis quæsitam.

TENTATIS. Nitimini incautum fallere. Experiri volebant scientiam Jesu, non ut eam novissent, sed ut Jesum deciperent et in mortiferum agerent laqueum.

VERS. 24. — OSTENDITE. Quamvis potuisset amplius responsum negare, postquam aperuisset interrogantium dolum; ne tamen putaretur metu principum tacere quid sentiret, præterea ut Ecclesiàm etiam hâc in parte erudiret, captavit occasionem commodè respondendi captiosæ quæstioni, simulque ad oculum demonstrandi quod res erat, petendo sibi exhiberi denarium.

INSCRIPTIONEM. Solent ut nunc, ita et olim, nummi figuræ esse rotundæ, et in medio quidem imaginem et arma, circa extrema autem nomen, insculpta exhibere, principis aut reipublicæ cujus jussu erant cusi. Quòd verò interrogat quasi parum agnoscat ejusmodi litteras atque imagines, non est quòd ignoret, sed partim ut significet terrena hujusmodi non esse sibi curæ qui cœlestia tractabat, partim ut qui ipsum captatum venerant captet ipse, et extorqueat ex ipsorum verbis quæstionis solutionem, dum necesse haberent respondere id quod ad causam faciebat.

CÆSARIS, Tiberii utique, qui illo tempore regnabat inde ab annis octodecim. Manifestum hinc est fuisse Romanum nummum: nam Judæi, Cæsaris imaginem, rem sibi detestabilem, monetæ à se cusæ mininè impressissent. Tiberii imago medio denario insculpta erat, nomenque in circuitu, cum titulo, verisimile est, *Asiatici* aut *Syriaci*, declarante imperium ejus in Judæos. Nam quamvis longè ante Tiberium denarii apud Romanos usus fuerit, ejus tamen pretii numisma Tiberius cudi jussit, quod vellet sibi à Judæis in censum pendere. Nam, quod ex Ælio Lampridio Cæsar Baronius docet, moris apud Romanos fuit, ut numismata pro ratione tributii vel censûs ab imperatoribus cuderentur, nec uno semper modo eadem permanerent, sed secundum incrementa ac decrementa tributorum mutarentur ac noviter formarentur.

VERS. 25. — REDDITE ERGO. Non respondet licere vel non licere Cæsari censum solvere; sed declarat, ex ipsorum verbis consequi, etiam oportere Cæsari censum solvere; declarat autem in hunc modum: Si

verum est quod dicitis, denarium qui in censum exigitur, Cæsaris et nomine et imagine insignitum esse; est igitur Cæsaris ille denarius: res enim ejus esse censetur, cujus jure præfert vel nomen vel imaginem. Si Cæsaris est denarius, et tamen apud vos reperitur, in usu et possessione vestrà; igitur denarium à vobis exigens Cæsar, quod suum est exigit. Reddite itaque ipsi petenti quod suum est, denarium, inquam, et si quid aliud ipsi à vobis debetur. Nam etsi proprietates denarii justè ad vos transiit, jus tamen supremi domini penes eum manet qui insculptâ imagine ac nomenclaturâ suâ nummum edidit; non tale jus, quali omnes hujusmodi nummos semel à se justo pretio evulgatos gratis repetere possit, sed tale quali modestum de eis vectigal imponere possit. Quod est autem de nummis, Cæsaris imaginem præ se ferentibus, in quibus res evidentior est, idem est de cæteris quæ Cæsar à vobis modo habito exigit in recognitionem domini et subsidium administrandæ defendendæque reipublicæ. Postquam enim subjicimini Cæsari, postquam regnat vobis Cæsar (quod vel nummi testantur quorum formam valoreque vobis ille pro animi sententiâ præscribit), præstandum à vobis id omne quod subditorum est, minimèque litigandum de subjectionis parte, hoc est, de censu solvendo. Cæterum si nullum penes vos Cæsaris numisma nec quidquam aliud honorum hujus mundi resederit, sed mecum reliqueritis omnia, conditione reddendi tributum Cæsari non tenebimini. Non itaque tam *date* quam *reddite*, quippe debitum.

CÆSARI in censum exigenti, denarium suum, et si quid aliud juris ipsius tanquam principis est in vos, honorem, timorem, obedientiam.

ET QUÆ SUNT DEI DEO. Addit hoc posterius membrum Salvator duas potissimum ob causas; prior est, ut occurrat Judæorum objectioni hujusmodi: Tunc igitur populum Dei homini subjicis, et alium vis agnoscat dominum quam Deum à quo in peculium electus est? Fieri enim, inquit, potest utrumque ut et Cæsari quæ Cæsari sunt, et Deo quæ Dei sunt reddatis. Non est fraudandus Cæsar juribus suis pietatis prætextu. *Nec enim ex eo quòd reddit quis Cæsari quæ Cæsaris sunt, impeditur reddere Deo quæ Dei sunt*, ait in hunc locum Origenes. Docet itaque nihil officere pietati, si res humanæ hominibus dentur, si quis Deo dicatus det profano principi tributum de eâ re quæ pauperiorem reddit, non impium; et in summâ pronuntiat, non violari jus Dei, nec lædi ejus cultum, si Judæi, quoad externam politiam, Romanis pareant, eorum refellens errorem qui se Dei populum esse non putabant, nisi ab omni humani imperii jugo essent immunes. Reipsa enim ostendit istos confundere rationes humanas cum divinis, nec distinguere, uti deberent, inter magistratum terrestrem et cœlestem. Præest quidem Deus unus omnibus, et omnia Dei ipsius sunt: sed homines, in his quæ sunt hujus mundi, Deus regit per homines. Præfecit itaque Cæsarem orbi terrarum (*non est enim potestas nisi à Deo*, Rom. 15, v. 1), vult proinde Cæsari ut pareatur in his quæ

sunt mundi, id est, in rebus corporeis et externis (verbi gratiâ, nummis, quos ex ipsâ materiâ et formâ manifestum est nihil ad pietatem aut religionem pertinere), non solum propter iram, verum etiam propter conscientiam, Rom. 15, v. 5. Interiora verò quæ animum propriè tangunt, quæ ad religionem et cultum sui pertinent, qui præsertim est purâ mente colendus, non subjecit Cæsari, sed suo peculiari regimini ac iudicio reservavit. Hæc Dei sunt jura, Deo reddenda. Cæsari reddenda sunt numismata ipsius imagine insignita : animus, qui Dei imaginem ac similitudinem gerit, Deo reddendus est, fidelis, pius, integer, immaculatus. Unde Tertullianus, libri de Idololatriâ cap. 15, ait : « Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo ; id est, imaginem Cæsaris Cæsari quæ in nummo est, et imaginem Dei Deo quæ in homine est, ut Cæsari quidem pecuniam reddas, Deo temetipsum. » Inprimis itaque docet hæc parte Salvator, nihil obstare quominus et Cæsari pareatur et Deo, salvâ pietate, imò suadere pietatem ut utrique pareatur, singulo tamen in his quæ ipsi debentur, quæ ipsi sunt propria, ita ut neutri alterius prætextu fiat injuria, nec Cæsari prætextu Dei, nec Deo prætextu Cæsaris. Unde consequenter intelligitur quò usque Cæsari terrenisque magistratibus obediendum sit, quò usque scilicet continent se intra jura propria, à Deo ipsis concessa, nec ex Dei jure quidquam sibi usurpant. Nam si quid præcipiant quod legi Dei adversetur, si quid exigant quod nos reddat impios, non quod suum est petunt, sed quod Dei. « Tu, ait Chrysostomus, cùm audis reddenda esse Cæsari quæ sua sunt, illa solum dici non dubita quæ pietati ac religioni nihil officiant : nam quod fidei ac virtuti obest, non Cæsaris, sed diaboli tributum et vectigal est. » Posterior causa cur hoc addat Salvator : *Et quæ sunt Dei Deo*, est, ut perstringat hypocrisin Pharisæorum, qui magnâ tenebantur sollicitudine an tributum Romanis solvendum esset, ob pietatem quidem, quod præ se ferrent, ne quid ex Dei honore decederet, sed reverâ ob pecuniariam crumenæ jacturam. Nam si sincerâ pietate ducerentur, non tanto zeli ardore moverentur pro re nihili, sed curarent, quod magis ad rem pertinet, ut Deo redderent cultum debitum, observando mandata ipsius, minimè incumbentes fraudibus et dolis quibus perderent innocentem.

VERS. 26. — ET, pro itaque.

VERBUM, dictum.

CORAM PLEBE. Scopus illorum præcipuus hic erat, ut Jesum populo invidiosum redderent ex responso, quocumque modo responderet, quo jure quæve injuriâ. Si diceret non licere, seditiosum clamarent, et qui populum vellet in extrema adducere discrimina, rebellantem Romanis, ut pridem alter ille Galilæus : si diceret licere, susurrarent adulatorem esse Cæsareum, qui populum Dei in Cæsaris servitutem redigere conaretur, itaque invisum populo absque tumultu capere possent et occidere. Cæterum hoc amplius animo intendebant, si diceret non licere ; ipsum sci-

licet mox comprehensum operâ Herodianorum, tradere Romano præsidi.

ET, pro sed, seu potiùs, imò.

IN, super, RESPONSO EJUS TACUERUNT. Non tantum nihil reddiderunt Jesu, verum nec ad populum retulerunt, quid responsi accepissent, veriti ne responsum majorem ipsius laudem favoremque provocaret.

VERS. 27.—ACCESSERUNT AUTEM, tum temporis etiam.

QUI NEGANT, eorum qui negant, ESSE RESURRECTIONEM, nullam unquam fore hominum semel mortuorum à morte resurrectionem.

ET INTERROGAVERUNT EUM ; etiam ipsi quæstionem, non quidem dolosam, qualem mox proposuerant Pharisæi, sed ejusmodi quâ existimabant egregiè stabilitum iri errorem suum, ac refutatum iri contrariam et quidem frequentem Christi doctrinam, de resurrectione ex mortuis, vitâ æternâ et regno cælorum. Sectæ contrariæ adversus Christum conspirant, nec alterutri displicet doctrinam suam in Christo personâ oppugnari.

VERS. 28. — MAGISTER, qui pro magistro te geris.

MOSES. Etiam ante Mosen lex ista in usu fuit, quod manifestum facit exemplum Thamar nurus Judæ, Genes. 58.

ACCIPIAT. Mōses hoc pluribus verbis explicat, ne incestuosum censeretur hujusmodi conjugium (quale aliàs fuisset) : *Ingredietur ad eam, et (pro, id est), capiet eam sibi, in uxorem, et leviri jure ducet eam* : sic enim ad verbum Hebraicè est. A nomine *iabam*, quod est levir seu frater mariti, fit verbum *iabam*, tanquàm si dicas levirarc, id est, leviri jure ducere.

FRATER, levir, major natu seu ætate proximus.

SEMEN, posteritatem, filium,

FRATRI SUO, mortuo. Hoc est quod dicit Moses : *Et primogenitum ex eâ filium nomine illius appellabit, ut non deleatur nomen ejus ex Israel* : seu, ut alii ad verbum vertunt : *Et erit, primogenitus quem pariet, stabit nomine fratris ejus mortui, et non delebitur nomen ejus ex Israel*. Cujus sensus est : Qui primus ex eo conjugio nascetur, mortui nomine censebitur ; habebitur filius fratris mortui, eritque hæres illius. Suscitant metaphora accepta videtur à culturâ terræ, quòd quemadmodum ex terrâ cultâ satâque fructus, ita ex uxore cognitâ filius exsurgat. Seminis autem vocabulo filius declaratur, non tantum quòd ex semine patris sit ortus, verum etiam quòd aliis ipse ulterius semen esse, alios vicissim gignere queat. Jam hæc parte datur intelligenda ratio legis, quòd nimirum velit lex, quo fieri potest modo, satisfacere naturali hominis absque liberis morientis desiderio. Cùm enim naturæ instinctu desideret homo, postquam nequit ipse permanere in seipso, relinquere à morte similem sibi loco suo, qui ipsum representare videatur : ejus rei spem facit etiam illi qui ἀτεκνος moritur, dùm ordinat, ut ex uxore ipsius à fratre filius ipsi ascribendus progignatur. Hæc enim ratione, mortuo quodammodo filius adoptatur ; adèque non potest non videri germanus mortui filius, qui et ex uxore et ex fratre ortus, ipsius gerat nomen et bona possideat.

VERS. 29. — ERANT. SIVE VERA RES ISTA, SIVE FICTA FUERIT, NIHIL REFERT, CUM FUERIT RES POSSIBILIS, POSITOQUE POSSIBILI NULLUM SEQUI QUEAT INCONVENIENS, QUÆ EST MAXIMA DIALECTICORUM. QUANQUAM VERISIMILE EST FIGMENTUM FUISSE, QUOD SENTIT SCHOLA CHRYSOSTOMI; QUOMODÒ ENIM NON POSTERIORES, PRIORUM PERICULIS TERRITI, ABOMINATI MULIERIS ILLIUS NUPTIAS FUISSENT?

VERS. 31. — ET MORTUI SUNT. SYRUS CLARIUS TRANSPONIT VERBA: *Et mortui sunt, neque reliquerunt filios.*

VERS. 32. — NOVISSIMÈ OMNIUM, POST OMNES AUTEM: NE VIDERETUR POSTREMO PRÆ CÆTERIS DEBITA UXOR, SI ILLE SUPERVIXISSET MULIERI.

MORTUA EST, NULLI ALII NUPTA POST HOS SEPTEM FRATRES.

VERS. 33. — IN RESURRECTIONE MORTUORUM AD VITAM, QUAM TU FUTURAM DOCES CUM PHARISÆIS, ID EST, IN VITÄ ÆTERNÄ, QUAM FUTURAM DOCES POST RESURRECTIONEM, CUM REVIXERINT SEPTIM ILLI FRATRES UNÄ CUM MULIERE ILLÄ.

UXOR? Q. D.: VIDETUR NON POSSE UNI ALICUI EORUM CÆTERIS OMISSIS ATTRIBUI: SUBDUNTQUE CAUSAM, QUIA

SEPTIM HABUERUNT EAM, UXOREM, ET QUIDEM LEGITIMÈ, EX PRÆSCRIPTO LEGIS DEI, AC PROINDE OMNIBUS EST ÆQUALE JUS AD ILLAM RECIPIENDAM, ET SI UNI ATTRIBUATUR, EÄDEM RATIONE DEBET ET CÆTERIS. DE INDUSTRIÄ EXEMPLUM PROPONITUR DE IIS QUI LEGI OBTEMPERÄRUNT IN INEUNDO CONJUGIO; NE SI ADVERSUS LEGEM EGISSENT ILLI, NEGARET CHRISTUS FUTURAM ILLORUM, QUIPPE IMPIORUM, RESURRECTIONEM, UT NON PERINDE CREDEBATUR Ä PHARISÆIS FUTURA IMPIORUM RESURRECTIO. HUIUS Igitur QUÆSTIONI QUIDQUID TANDEM RESPONDERET JESUS, PUTABANT SADDUCÆI CONSECUTURAM INEXTRICABLEM DIFFICULTATEM ET ABSURDITATEM INTOLERABLEM, AC PROINDE VEL HINC RIDICULAM EVASURAM DOCTRINAM DE MORTUORUM RESURRECTIONE. NAM SI DICERET ILLAM FORE UXOREM HUIUS VEL ILLIUS È SEPTIM FRATRIBUS, EVIDENS APERIRET, IPSORUM JUDICIO, SEMINARIUM DISCORDIARUM INTER FRATRES, CÆTERIS ÆQUALI JURE NIXIS, BELLA DISSIDIAQUE MOVENTIBUS FRATRI QUI EÄ FRUERETUR, AUT CERTÈ, SI LEGUM VI COGERENTUR QUIESCERE, INVIDENTIBUS FRATRI, QUÒD ILLE POTIUS SUÄ UXORE FRUERETUR, QUÄM IPSI SUÄ. QUÒD SI DICERET, OMNIUM PARITER SEPTIM UXOREM FORE (QUOD VERISIMILIUS VIDERI POSSET, AD REDDENDUM UNICUIQUE SUUM, ET AD EVITANDÄ INTESTINA INTER FRATRES BELLA) REM CUM TURPISSIMAM TUM ABSURDISSIMAM PRONUNTIARET, SEPTIM VIROS ET QUIDEM FRATRES, AD UNAM INGRESSUROS MULIEREM, INVRECUNDÈ, FÖDÈ, INCESTUOSÈQUE, QUOD NUNQUÄM PERMISERIT, VEL NATURA, VEL RATIO HUMANA, VEL LEX MOVIS, NE QUIDEM UT VEL DUORUM VIRORUM UNA ESSET UXOR. IDCIRCÒ ENIM DE UNÄ UXORE Ä SEPTIM FRATRIBUS DUCTÄ, JUXTA LEGIS PRÆSCRIPTUM, EXEMPLUM PRODUXERUNT, POTIUS QUÄM DE UNÄ SEPTIM VIRIS NIHIL AD SE MUTUÒ ATTINENTIBUS NUPTÄ (QUOD FACILIUS USU VENIAT) UT BELLA, DISSIDIA, INVIDIASQUE INTER FRATRES, ET INCESTUOSÆ LIBIDINIS PORTENTUM URGERENT; ATQUE IDCIRCÒ DE SEPTIM POTIUS FRATRIBUS QUÄM DE PAUCIORIBUS AUT PLURIBUS, UT SIC CRESCERET ILLINC RERUM CONSEQUENTIUM ABSURDITAS, NE HINC EXEMPLUM UT ἀδύνατον AUT NUNQUÄM EVENTURUM CONTEMNERETUR AC REJICERETUR. DENI-

QUE SI DICERET NULLIUS FORE UXOREM È SEPTIM, ARBITRABANTUR ILLUD ABSONUM FORE, UT SEPTIM MARITI VIDERENT SINGULI CORAM SE POSITAM UXOREM SUAM, NULLUSQUE EORUM POSSET EÄ UTI, SED COGERENTUR OMNES UNÄ CUM UXORE CÆLIBES ESURIRE, CÆTERIS CONJUGIBUS, QUORUM NEUTER HIC EXPERTUS ESSET SECUNDAS NUPTIAS, ILLIC SE IMUTUÒ AMPLEXANTIBUS ET FRUENTIBUS. UNDIQUE Igitur CONSECUTURAS CUM EXISTIMARENT ABSURDITATES Ä RATIONE MAXIMÈ DISSENTANEAS, POSITÄ RESURRECTIONE; HÄC QUÆSTIONE VELUT MACHINÄ INSUPERABILI EVERTERE SE POSSE PUTÄRUNT CHRISTI DE RESURRECTIONE DOCTRINAM. NEC ABSIMILE VERO EST, IPSOS SÆPIUS HUIUSMODI Telo PETIISSE PHARISÆOS, QUANQUAM CHRISTO MINUS FUERIT QUÄM PLUMBEUS PUGIO.

VERS. 34. — ET AIT. GRÆCÈ, *et respondens ait.* SYRIACÈ TAMEN NON AMPLIUS EST QUÄM LATINÈ.

FILII HUIUS SEculi. HEBRAISMUS EST, PRO HOMINES QUI IN PRÆSENTI SEculo VIVUNT. NON OPPONUNTUR HIC FILII HUIUS SEculi FILIIS LUCIS, UT SUPRA, 16, v. 8; SED QUICUMQUE IN HOC MORTALI SEculo AGUNT, FILII HUIUS SEculi HIC VOCANTUR. NON ENIM Ä MATRIMONIO EXCLUDUNTUR FILII LUCIS SEU DEI, QUOD IMPIUS BEZA FALSÒ AFFINGIT SYRICO PAPÆ; QUANQUAM QUI MATRIMONIO HIC NON UTUNTUR FILII DEI, VITAM DUCANT VITÆ ALTERIUS QUÄM HUIUS SEculi SIMILIOREM, QUOD IPSE ISTE SCRIPTURÆ LOCUS OSTENDIT. LEGANTUR DECRETA SYRICII PAPÆ TOMO PRIMO CONCILIORUM. *Filii ergo huius seculi*, IN QUO VICISSITUDO NASCENTIUM AC MORIENTIUM EST, Q. D.: NON EST PAR RATIO PRÆSENTIS SEculi ET FUTURI. UTIUR Igitur DISTINCTIONE TEMPORUM PRÆSENTIS ET FUTURI AD SOLVENDUM QUÆSTIONEM.

NUBUNT, DUCUNT UXORES, SOLENT DUCERE UXORES ET NUPTUM DARI. ILLUD AD VIROS, HOC AD MULIERES REFERTUR.

VERS. 35. — QUI DIGNI HABEBUNTUR, QUI ITA IN HOC SEculo VIXERINT UT MERITI FUERINT. LOCUS PRO MERITIS OPERUM BONORUM.

SEculo ILLO, FUTURO. GRÆCÈ, *seculum illud consequi*, ID EST, FELICITATEM SEculi ILLIUS.

ET RESURRECTIONE, GLORIOSÄ. LOQUITUR DE JUSTIS, QUIBUS SOLIS IN SEculo FUTURO CONTINGET RESURRECTIO AD VITÄM ET GLORIÄM ÆTERNÄM: NAM IMPIORUM ERIT QUIDEM ETIAM ILLO IN SEculo RESURRECTIO, SED AD CONTUMELIAM ET MORTEM ÆTERNÄM; NEC ENIM VITA DICI MERETUR, VITA TAM INFELIX; AC PROINDE NEC RESURRECTIO DICI MERETUR, RESURRECTIO TAM INFELIX. UT ERGO SOLORUM JUSTORUM VITA ÆTERNA, VITÆ NOMINE DIGNA CENSETUR; ITA ET SOLORUM JUSTORUM RESURRECTIO, NOMINE RESURRECTIONIS. PORRÒ SI JUSTORUM IN FUTURO SEculo NULLÆ ERUNT NUPTIÆ, FACILÈ INTELLIGITUR MINUS FORE IMPIORUM.

NEQUE NUBENT NEQUE DUCENT UXORES. ITA EST, UT IN SIXTINIS BIBLIIS, ITA ET IN MELIORIBUS MANUSCRIPTIS. IN QUIBUSDAM BONIS, PRO FUTURIS LEGUNTUR PRÆSENTIA: *Neque nubunt neque ducunt uxores*, SIMILITER SYRO. GRÆCA VARIANT.

VERS. 36. — ULTRA, AMPLIUS, MORI POTERUNT. RATIO DATUR CUR NUPTIÆ LOCUM HABITURÆ NON SINT IN IIS QUI RESURREXERINT, QUÒD QUI SEMEL RESURREXERINT, AMPLIUS MORI NON POTERUNT; IMMORTALES

erunt : in immortalibus autem locum non habet generatio, quæ finis est nuptiarum. Mortales, quia mortales sunt, ineunt nuptias, ut qui perpetuò vivere non possunt in seipsis, vivant in liberis ex nuptiali conjunctione genitis. Quocirca ubi omnes immortales erunt, et perpetuò vivent in semetipsis, nec unquam deficient, non erit ratio procreandorum liberorum, ac proinde nec locus nuptiis. *In hoc seculo, ait auctor Operis in Matthæum imperfecti, uxores ducimus, ut quod moriendo minuitur, nascendo suppleatur. Tolle moriendi necessitatem, et nascendi utilitas superflua invenitur : tolle nascendi utilitatem, et nubendi causa soluta est.* Objicias nuptias institutas fuisse in paradiso, antequàm homini necesse esset mori. Ita quidem, sed necesse tunc erat hominem propagari et multiplicari, quem unum solum creaverat Deus, futurum seminarium reliquorum; in resurrectione verò, ut non erit opus humanæ speciei conservatione per nuptias, quia omnes erunt immortales; ita nec multiplicatione sive propagatione, quia resurgent omnes qui unquam vixerant, non omnes utique sufficienti, et omninò qualem humano generi præfinit Deus. Itaque dùm inter immortales locum nuptiæ non habere dicuntur, intelligitur de iis immortalibus qui jam sufficienti numero existunt, quales fuerunt ab initio angeli, et futuri sunt homines tempore resurrectionis.

ÆQUALES, pares, ANGELIS, immortalitate, castitate. et numero pleno, SUNT, pro, erunt. Quemadmodum angeli, quia immortales sunt, absque nuptiis sunt; sic erunt et homines ex morte redivivi, immortales, cælibes, casti, denique immunes prorsus ab omni incumbendi et necessitate et voluptate et voluntate.

ET FILII SUNT DEI, imò filii Dei erunt, non filii hominum, non filii hujus seculi, renati, etiam secundum corpus, non ex semine corruptibili, 1 Petr. 1, v. 23; non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo, Joan. 1, v. 13; solius Dei virtute, absque humanà operâ, in hanc vitam immortalem et spiritualem editi.

CUM SINT futuri FILII RESURRECTIONIS, id est, quia nascentur ex resurrectione; quia non coitu maris et feminae, non hominum generatione aut operâ, sed resurrectione, cujus sola Dei omnipotentia auctor erit, nascentur edenturque in vitam illam immortalem; ita disertè Theophylactus; non mirum igitur si illo in seculo aliter victuri et acturi sint, quàm in præsentem. Deus non eget ullâ aliâ re à se ad æternam suam beatitudinem et perfectionem. Idem seipsum communicans et præbens in resurrectione suis, omnem inopiam et causam, ob quam matrimonium institutum fuerat, aufert: æternos reddit eos, perfectos, divinos, nullius exterarum rerum egentes ad beatitudinem.

VERS. 37. — QUIA, quòd.

SECUS, apud, RUBUM. Præcedentibus quàm sequentibus, hoc aptius jungitur, hoc sensu: Narrans historiam Dei apparentis apud rubum.

SICUT DICIT, prout seu cùm eò loci vocat DOMINUM, DEUM ABRAHAM, etc. Verti etiam possit: Nam dicit Dominum, etc.

ABRAHAM. Exodi capite 3, v. 5, cùm Moses in deserto appropinquaret rubo ardenti, citra consumptionem, ait ei Dominus de medio rubi: Ne appropies huc, solve calceamentum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, terra sancta est. Et causæ loco adjecit v. 6: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob. Rursus paulò post, v. 15, à Deo missus Moses ad filios Israel, jussus est dicere: Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, misit me ad vos: quod idem repetitur v. 16. Hic ubi Mosi Deus primùm se revelat et ordinat eum prophetam, constanter vocat se Deum Abraham, Deum Isaac, et Deum Jacob: volens enim Mosi et filiis Israel innotescere, quibus proprium ipsius nomen tetragrammaton adhuc erat ignotum, à nobilibus ipsorum patribus vocat se Deum Abraham, Deum Isaac, et Deum Jacob; q. d. se illum esse Deum, quem celebres ipsorum patres, Abraham, Isaac et Jacob, olim in hoc mundo singulari pietatis affectu coluerint, et quos ipse vicissim singulari benevolentia affectu complectatur justus judex: non solum enim se nominat ab eo quod fuit, sed et ab eo quod est æternùmque erit; et à judicio Elohim (cujus nominis hic est usus) Deus vocatur, quod omnes docent.

VERS. 38. — NON EST MORTUORUM. Deus non est Deus mortuorum, scilicet hominum, id est, extinctorum animâ et corpore, quomodò vos asseritis homines mori, brutorum animalium instar. Sadducæorum opinio, inquit Josephus, lib. 18 Antiq., cap. 2, cum corpore extinguit simul et animas. Nam sive nomen sive naturam Dei consideres, Deus, qui est, non est Deus eorum qui non sunt, Deus vita non est mortuorum (quid enim vitæ cum morte?); Deus Dominus esse non potest eorum qui irrecuperabiliter perierunt. (Quis enim regem se esse gloriatur eorum qui omninò non sunt?) Denique judex esse non potest eorum qui prorsus extincti sunt et æternùm permansuri sunt mortui; in hujusmodi enim nullum potest exerceri judicium, his non potest benè aut malè fieri.

SED VIVORUM, hominum, corpore et animâ unitis, quomodò hic vivitur, scilicet est Deus: nam ut est ipse, ita esse declarat eos quorum se vocat Deum; ut est vita, ita vitæ rationem indicat in his quorum se dicit; ut est Dominus et judex, ita esse significat eos quorum est, eo statu quo justè eos judicare queat et pro meritis dignè remunerare ac benefacere. Jam relinquit hinc colligendum Salvator: Igitur Abraham, Isaac, et Jacob, non sunt mortui seu extincti corpore et animâ, sed vivunt corpore et animâ. Cæterùm cùm constet illos hactenùs mortuos esse, id est, animâ et corpore à se mutuò separatis, intelligit illos vivere Deo, de quo addit secundum Lucam: Omnes enim vivunt ei. Fatetur illos mortuos esse huic mundo, sed negat Deo mortuos esse: Deo

enim vivere illos docet, et tanquàm dormire, utpote qui possit ipsos in vitam revocare, animasque ipsorum corporibus iterùm unire. quod et certo certius facturus sit : nam si id nunquàm facturus esset, non erat dicendus Deus ipsorum solius potentiae ratione, non magis quàm brutorum animalium mortuorum. Ad similem modum Salvator de Lazaro et puellâ loquitur quos statuerat resuscitare : *Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut à somno excitem eum*, Joan. 11, v. 41. *Non est mortua puella, sed dormit*, Matth. 9, v. 24. Quemadmodùm à contrario, quod Chrysostomus adnotat, Adam quo die comedit ex ligno vetito mortuus dicitur, quia certò moriturus erat ; quippe sententia lata. Deo futura omnia præsentia sunt, ideòque de re futurâ tanquàm de præsenti loquitur. Quòd si dicat quis (quod Sadducæi contra quos disputatio est non dicebant), discrimen esse inter homines et bestias mortuos, quòd à morte illorum animæ supersunt immortales, harum intereant simul cum corpore, ac proinde Deum dici potuisse Deum istorum ratione animarum viventium, etiamsi corporum resurrectio nunquàm sequeretur ; respondendum est Deum non posse dici Deum et iudicem Abraham, aut Isaac, aut Jacob, ratione solarum animarum viventium, si nulla est spes resurrectionis corporis : nam inprimis anima Abrahæ non est Abraham, nec anima Isaac, Isaac, sed una sola pars, quanquàm præcipua, Abrahæ et Isaac. Abraham, Isaac et Jacob, nomina sunt, non animarum, sed suppositorum seu personarum, ut loquimur, constantium animâ et corpore ut partibus substantialibus ; id quod notat etiam Theophylactus in Marcum. Nam quod Christiani invocantes animam Petri, dicimus : Sancte Petre, ora pro nobis, fit ob spem resurrectionis. Ad hæc non permittit æquitas divini iudicii, ut Deus iudex justus, remuneraturus Abrahæ pietatem in corpore exercitam, soli animæ Abrahæ beneficiat, relicto corpore, quo non minùs quàm animâ constabat Abraham dum coleret Deum. Huc pertinet quod Apostolus ait, 1 Cor. 15, v. 49 : *Si in hac vitâ tantum in Christo sperantes sumus* (nec scilicet expectanda est nobis carnis resurrectio) *miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Manifestè itaque ex hoc loco colligitur, non solùm immortalitas animarum, verùm etiam resurrectio corporum Abrahæ, Isaac et Jacob, illosque aliquando in vitam, animâ et corpore unitis constantem, qualem hoc in mundo egerunt Dei virtute iustoque iudicio revocandos esse. Hunc potissimùm locum Jesus attulit, sive ut Mosem Mosi opponeret, sive quia hunc locum locis aliis clariorem et validiorem iudicavit.

OMNES ENIM, etiam mortui, et tam impii quàm justi VIVUNT EI, scilicet Domino, vivunt ejus respectu, cui facultas voluntasque est ipsos à morte excitandi, cuique futura omnia sunt præsentia. Occupatio est, potuisset enim objicere quis : Quomodò non est Deus mortuorum, cum jam pluribus seculis Abraham, Isaac et Jacob mortui sint ? respondet, ipsos mortuos quidem esse huic mundo sive hominibus, sed minimè Domino ; Domino enim, et ipsos et cæteros omnes huic mundo

mortuos, vivere, Domino nullos esse mortuos, qui potest et paratus est, omninòque decrevit tempore opportuno omnes ad vitam revocare. Quod ad ipsum igitur attinet, nulli habendi sunt mortui, sed mortui nobis, dormiunt ipsi, et vivunt, non secundùm animam tantùm, verùm etiam secundùm corpus, eâ vitâ quâ hoc in mundo vixerunt, hoc est, constante corpore et animâ unitis, vigilaturo tandem ipso excitante. Atque hoc verum est de omnibus etiam impiis ; non tamen impiorum est Deus, peculiari eâ ratione quâ justorum, quia quamvis necessarium sit, non tamen sufficit ut vivant ii quorum Dominus Deum se gloriatur. Cæterùm si de solis justis dictum esse existimes quòd vivant ei, intellige vitam cum beatitudine conjunctam, ut supra v. 35, resurrectionem.

VERS. 39. — RESPONDENTES, his auditis subjicientes.

SCRIBARUM, legisperitorum. Ex horum numero verisimile est illum fuisse qui post hanc refutationem Sadducæorum, proposuit quæstionem de maximo mandato, Marc. 12, v. 28.

BENÈ DIXISTI, egregiè refutasti Sadducæos, et ex sacris Scripturis astruxisti corporum resurrectionem. Tale quid accidit hic, quale Act. 23, v. 7, in nobili illâ concertatione inter Phariseos et Sadducæos, quam Paulus excitarat. Tam manifestam Jesus sapientiam declaravit, ut extorsit ab invidis laudem.

VERS. 40. — ET AMPLIUS NON, etc. His et aliis aliquot similibus quæstionibus ab ipsis propositis et à Jesu dexterrimè solutis, *amplius non audebant*, sive Pharisei sive Sadducæi, INTERROGARE, tentandi gratiâ.

VERS. 41. — DIXIT AUTEM, sed ipse dixit, interrogavit illos, adversarios suos, et signanter Phariseos, quod ex Mathæo intelligitur, id est : Sed proposuit ipse illis vicissim quæstionem.

DICUNT, *scribæ*, quod addit Syrus ; vel *homines*, quod sit pro impersonali dicitur.

VERS. 42. — ET IPSE, cum ipse. IN LIBRO, illo sacro, PSALMORUM, à Spiritu sancto dictatorum. Unus est liber Psalmorum, sed in quinque volumina apud Hebræos divisus est, quod notat Hier. in epist. 137.

DIXIT pro, *dicet*, more prophético.

DOMINUS, Deus. Nomen Dei ineffabile hoc loco legitur, quod interpreteris *Ens*, sed solet transferri *Dominus*.

DOMINO MEO, Messiae sive Christo, *ladoni*. Non legitur hic *Adonai*, quod est aliud Dei nomen quod propriè vertitur *Dominus*, sed, *Adoni*, quod est nomen appellativum significans, *Dominus meus*.

SEDE A DEXTRIS MEIS, *limini* ad dexteram meam : sis, agnoscarisque mihi æqualis, naturâ, majestate, imperio. Non est intelligendum quòd Deus corporeus sit, ita ut vel dexteram vel sinistram habeat, nec quòd Filius Dei Patri præferatur, ita ut Pater à sinistris sit, Filius à dextris constituto (mox enim versu 5 Pater collocatur à dextris Filii), sed metaphorâ ab eo sumptâ, quòd locus maximè honorificus, apud Israelitas certè et plerasque alias nationes, sit sedere à

dextris (metaphoricâ enim locutione, non necesse est significari respectum ad sinistram; ut non omnes respectus mox significantur metaphorico sermone, qui proprio), significatur quòd Filius Patri sit æqualis, quòd habeat cum Patre naturæ consortium, æquum regnum paremque majestatem, quòd fruatur paterno regno, pari in throno, pari in honore permanens, eamque dignitatem pacificè et quietè, solidè immutabiliterque obtineat. Sedet autem Filius ad dexteram Patris jam inde ab æterno: quò si respicias, dicere: *Sede à dextris meis*, est æqualem sibi Filium generare, quo modo exponit Glossa; sed Christus, hoc est, Filius Dei factus homo, ab initio demùm incarnationis sedet à dextris Dei Patris, quando Pater, cujus dicere est facere, ut dedit homini esse Deum, ita dedit esse Deo æqualem. Cæterùm de tempore glorificationis Christi præcipuus est prophetæ sermo; nam Christo à negotio redempti generis humani ad cœlos ascendentis, dixit Deus Pater: *Sede à dextris meis*, jussit ut sederet, dedit ei sedere ad dexteram suam, hoc est, prædicantibus apostolis et credente orbe terrarum agnoscì ab omnibus sedere ad dexteram Dei, Deo esse æqualem, et acceptâ omni potestate in cœlo et in terrâ Regem esse regum et Dominum dominantium (familiari enim Scripturæ tropo res tum dicitur fieri cum innotescit) quando et jussus est effectus hujus sessionis se diffundere in humanam naturam. Hæc interpretatio est Apostoli Ephes. 1, v. 20: *Secundum operationem potentiæ virtutis ejus quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, et constituens ad dexteram suam in cælestibus, supra omnem principatum et potestatem et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, et omnia subiecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam*. Similiter ad Philip. 2, v. 9: *Exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris*. Itaque Jesus Christus homo sedet ad dexteram Dei, sed ratione naturæ suæ divinæ, ita tamen ut effectus hujus sessionis exundet in humanam, quo sic ornatur humana natura, ut dignum est divinâ cui conjuncta est, quod quidem est frui potioribus bonis Dei, quibus potiora non possunt contingere creaturæ. Vel igitur ex consequentibus his verbis: *Sede à dextris meis*, intelligere debuerant Pharisei, cur David Christum vocaret Dominum suum. *Ad quem enim hominum aut angelorum dixit aliquando Deus: Sede à dextris meis?* sic urget iterùm Apostolus, Heb. 1, v. 15.

Donec. Significatur Christus perpetuò sessurus ad dexteram Dei. *Donec* enim affirmationis et promissionis vim habet; non excipit tempus aliquod, sed illud exprimit quo videri poterat Christus non sedere à dextris Dei, intelligendum relinquens postea multò magis sessurum. Quare Apostolus, Heb. 10, v. 12: *In sempiternum sedet in dexterâ Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus*.

Donec igitur quidam positum putant pro, *etiam donec*.

PONAM, reddam, faciam ut sint. Pater ad se accipit subjugationem inimicorum, ut eò certius futura credatur. Nam quòd à Patre subjiçiantur Filio inimici, non infirmitatem Filii, sed unitatem naturæ, quâ alter in altero operatur, significat. Nam et Filius subjiçit inimicos Patri: sic D. Ambrosius in Lucam.

INIMICOS TUOS, eos qui tibi adversantur, quicumque illi sint, reges, populi, regna, imperia, Judæi, gentiles, Turcæ et alii quicumque. Inter cæteros significavit Spiritus Dei ipsos scribas et Phariseos.

PEDUM TUORUM, sub pedibus tuis: subjectos tibi instar scabelli sub pedibus, ita ut eos pedibus concules, et pro arbitrio punias. Non dicit donec tradam eos in manus tuas, sed quod amplius est, sub pedes, quod declaratur extrema rigidissimaque subjectio. Subjiçientur Christo etiam electi, sed dulci, amicâ, filialique conditione; reprobi autem violentâ, coactâ, acerbâ, servili et ferreâ. Fit hoc autem paulatim ut moriuntur singuli inimicorum Christi; sed implebitur perfectè de Christi inimicis ad unum omnibus ab extremo judicio, quemadmodum docet Apostolus, 1 Cor. 15, v. 24 et seqq. Docet itaque hic Spiritus sanctus, invictum et inexpugnabile fore Christi regnum: est enim sensus, quantumvis insaniant homines, irritum tamen fore quidquid machinari audebunt ad labefactandum Christi regnum, quod non hominum arbitrio sed divinitus erectum æternâ stabilitate fulcietur. Adverte autem quàm in loco utatur Jesus hoc Psalmi testimonio, quo non solum declarat Christum Dominum esse Davidis, sed et absolutam fore Christi adversus hostes victoriam, quò timorem incutiat adversariis suis quibuscum agit, ne hoc ipsis contingeret, quod propheta prædixerat de hostibus Christi, conscii sibi cum essent, quòd Jesus ipse non temerè à perisque Christus haberetur, et pro ejusmodi se gereret. Fuit igitur ac si diceret: Nihil miseri omittitis quo me impugnetis: sed tantùm abest ut me expugnari sitis, ut paulò post ad dexteram suam Pater me sit collocaturus in summâ rerum omnium potestate, quam exercebo donec vos et alios omnes hostes meos ad nihilum redegerim et in gehennam præcipitaverim. Certè id apertè ipsis dixit, paulò post captivus, cum adjuraretur à principe sacerdotum: *Amodò videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cæli*, Matth. 26, v. 64; habent hæc omnia minas contra hostes Christi.

VERS. 44. — QUOMODO FILIUS EJUS EST? quomodò hæc consistunt, Christum et Dominum Davidis esse et filium? quomodò non repugnant Christum Davidis esse filium, et nihilominus à Davide vocari Dominum? Res est inusitata et ab ipsâ naturâ naturalique rerum ordine aliena, ut pater filium Dominum vocet, ut pater se filii servum agnoscat, progenitor nepoti multis post seculis ex progenie suâ nascituro ut Domino suo se subjiçiat. Filius et nepos esse nobis potest, qui post nos futurus est: sed Dominus esse non potest, nisi

qui aut nobiscum est, aut ante nos est; fit autem ut filius patrem honoris causâ Dominum appellet, sed non faciliè contra. Salomon, 5 Reg. 1, v. 19, 26, vocatur *servus Davidis*, sed nusquam David Salomonis. *Quomodo filius ejus est?* Loquitur tanquam non esset agnoscendus filius David, ut errorem illorum corrigat, et intelligat non esse Christum talem filium David qualem ipsi imaginabantur. Non enim negat Christum esse filium David, sed quærit quomodo hoc fiat: « *quomodo*, verbum quærentis est, non negantis, » ait D. Augustinus, serm. 234, de Tempore. Reprehenduntur enim, non quòd docerent fore Davidis filium, sed quòd merum sibi hominem fingerent, qui venturus è cœlo erat ut hominis naturam indueret. Est igitur mens Jesu: Cùm Christus secundum humanam naturam sit filius David, ac proinde eo inferior, oportet ponere in eo et aliam naturam per quam sit Dominus ejus et eo superior.

VERS. 45. — OMNI vel toto, qui præsens aderat magno numero.

POPULO. Populum unà cum discipulis suis volebat admonitum, sed ad discipulos se convertit ut quorum gerebat curam singularem.

VERS. 46. — ATTENDITE, cavete.

A SCRIBIS, ne vos corrumpant exemplo suo: cavete, non à doctrinâ, sed ab exemplo consuetudinis ac vitæ scribarum, ne imitemini mores eorum: faciliè enim seducit mala vita doctorum. Ne miseram plebeculam secum in eandem ruinam traherent, qui perseverare in peccatis suis et pertinaciâ Christi rejiciendi constituerant, taxat vitia eorum, quæ præcipua fuerunt, amor inanis gloriæ et amor lucri, monetque ut caveantur.

DISCUBITUS, accubitus.

VERS. 47. — QUI DEVORANT, qui penitus comedunt, abliguriunt. Quidam gulam, alii verisimiliùs insatiabilem avaritiam hic notari volunt.

DOMOS, facultates, substantiam universam, eas planè ad inopiam redigentes.

VIDUARUM, quibus debuerant auxilio esse. Nominat viduas, quò peccatum eorum magis exaggeret, quòd eas deciperent ac spoliarent, quæ omnium maximè erant ipsorum subsidio et patrocinio juvandæ; intelligit autem *viduarum* nomine bonos ac simplices et ad rapinam expositos homines, quibus patroni desunt, præcipuè tamen viduas, quæ et sui juris sunt ut fa-

CAPUT XXI.

1. Respiciens autem, vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium, divites:

2. Vidit autem et quamdam viduam pauperulam mittentem æra minuta duo.

3. Et dixit: Verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quam omnes misit.

4. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserant in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit.

5. Et quibusdam dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus et donis ornatum esset, dixit:

6. Hæc quæ videtis, venient dies, in quibus non

cultates suas aliis dilargiantur, et proclives ad pietatem, sed incautæ ac maritorum patrocinio destitutæ faciliùs decipiuntur sanctimonix specie. Hinc enim has emungere, hypocritis semper solemne fuit. Reprehendit itaque Christus quòd viduæ similesque personæ doli expertes, quæ, ne in inopiam incidenter ab aliquibus circumventæ, fuerant consilio opibusque juvandæ, præsertim à legis doctoribus (viduarum enim inprimis et pupillorum defensionem omnibus commendat Lex), ab eis fuerint miserè exesæ.

SIMULANTES LONGAM ORATIONEM, fervens studium orandi Deum. Sensus est: Stant in oratione, publicè, in templo, synagogis, et angulis platearum, idque diù, prolixè, et frequenter, non quòd religione moveantur, aut Dei orandi sint studiosi, sed ut tales habeantur, eaque ratione captent favorem et provocent homines simplices, signanter verò viduas, ad offerendum ipsis frequentia munera, per quæ fit ut comedant atque exhauriant ipsarum viduarum facultates, quæ ita demùm orationibus ipsorum juvari sperant, si suas opes in ipsos effundant. Fingunt longas preces et multùm se temporis consumere in commendandis viduis Deo, à quibus proinde munera non exigua accipiunt, ita ut quæ plus donaverit, longiorem orationem mereatur et majus præmium reportet. In longis precibus signum exstat raræ pietatis: nam quò quisque sanctior est, eò precandi studio magis deditus est. Istis autem precandi assiduitas, turpis lucri fuit aucupium. Non itaque precabantur, sed venabantur: non orabant prolixè, sed prolixas orationes simulabant, obtentum seu speciem exhibebant citra veritatem; nihil enim aliud spectabat animus, quàm prædam à mulierculis, credentibus eos cum Deo colloqui, quorum cor, non in cœlo versabatur, sed in loculo; non in arâ, sed in arcâ; in patinâ, non in parcimoniâ: qui, ut araneus muscas longis telis, ita ipsi divitias longis orationibus sectabantur. Cùm itaque, quod ait V. Beda, *porrecta manus pauperi, preces juvare solet: hi, ut nummum pauperi tollant, in precibus pernocant*. Non ergo reprehenduntur longæ preces, quasi in illis sit vitium, imò verò Ecclesiæ doctores ac pastores singulariter intentos precando esse oportet, sed hæc corruptela damnatur, quòd res per se laudabilis in pravum finem converteretur.

DAMNATIONEM MAJOREM secundum Marcum obscuriùs verterat *prolixius judicium*.

CHAPITRE XXI.

1. Jésus regardant les riches qui mettaient leurs offrandes dans le tronc du temple,

2. Vit aussi une pauvre veuve qui y jeta deux petites pièces.

3. Sur quoi il dit: Je vous dis en vérité que cette pauvre veuve a plus donné que tous les autres;

4. Car tous ceux-là ont fait des présents à Dieu de leur abondance; mais celle-ci a donné, de son indigence même, tout ce qui lui restait pour vivre.

5. Et quelques-uns disant que le temple était bâti de belles pierres, et orné de riches dons, il répondit:

6. Il viendra un temps où tout ce que vous voyez

relinquetur lapis super lapidem, qui non destruetur.

7. Interrogaverunt autem illum, dicentes : Præceptor, quandò hæc erunt, et quod signum cum fieri incipient ?

8. Qui dixit : Videte ne seducamini : multi enim venient in nomine meo, dicentes, quia ego sum : et tempus appropinquavit : nolite ergo ire post eos.

9. Cum autem audieritis prælia et seditiones, nolite terreri : oportet primùm hæc fieri, sed nondum statim finis.

10. Tunc dicebat illis : Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum.

11. Et terræ motus magni erunt per loca, et pestilentia, et famines, terroresque de cælo, et signa magna erunt.

12. Sed antè hæc omnia injicient vobis manus suas, et persequentur, tradentes in synagogas et custodias, trahentes ad reges et præsides, propter nomen meum.

13. Continget autem vobis in testimonium.

14. Ponite ergo in cordibus vestris, non præmeditari quemadmodum respondeatis.

15. Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri.

16. Trademini autem à parentibus, et fratribus, et cognatis, et amicis, et morte afficient ex vobis :

17. Et eritis odio omnibus propter nomen meum :

18. Et capillus de capite vestro non peribit.

19. In patientiâ vestrâ possidebitis animas vestras.

20. Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus.

21. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes : et qui in medio ejus, discedant ; et qui in regionibus, non intrent in eam.

22. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt.

23. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic.

24. Et cadent in ore gladii ; et captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum.

25. Et erunt signa in sole, et lunâ aut stellis, et in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris et fluctuum :

26. Arescentibus hominibus præ timore et expectatione, quæ supervenient universo orbi : nam virtutes cælorum movebuntur :

27. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magnâ, et majestate.

28. His autem fieri incipientibus, respicite, et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

29. Et dixit illis similitudinem : Videte ficulneam, et omnes arbores :

30. Cum producant jam ex se fructum, scitis quoniam propè est æstas.

ici sera tellement détruit, qu'il n'y demeurera pas pierre sur pierre.

7. Alors ils lui demandèrent : Maître, quand cela arrivera-t-il, et quel signe y aura-t-il que ce que vous dites sera près de s'accomplir ?

8. Jésus leur répondit : Prenez garde à ne vous pas laisser séduire ; car plusieurs viendront sous mon nom, disant : Je suis le Christ, et le temps est proche ; gardez-vous donc bien de les suivre.

9. Et quand vous entendrez parler de guerres et de séditions, ne vous effrayez pas ; car il faut que ces choses arrivent auparavant ; mais ce ne sera pas encore sitôt la fin.

10. Alors, ajouta-t-il, on verra se soulever peuple contre peuple, et royaume contre royaume.

11. Et il y aura en divers lieux de grands tremblements de terre, des pestes et des famines, et il paraîtra des choses épouvantables, et des signes extraordinaires dans le ciel.

12. Mais avant tout cela, ils se saisiront de vous, et vous persécuteront, vous entraînant dans les synagogues et dans les prisons ; et vous serez menés devant les rois et les gouverneurs à cause de mon nom.

13. Et cela vous servira pour rendre témoignage.

14. Gravez donc bien cette pensée dans votre cœur, de ne point préméditer ce que vous devez répondre ;

15. Car je vous donnerai moi-même une bouche et une sagesse à laquelle tous vos ennemis ne pourront résister, ni contredire.

16. Vous serez livrés aux magistrats par vos pères et vos mères, par vos frères, par vos parents, par vos amis ; et on fera mourir plusieurs d'entre vous ;

17. Et vous serez haïs de tout le monde à cause de mon nom.

18. Toutefois il ne se perdra pas un cheveu de votre tête.

19. C'est par votre patience que vous posséderez vos âmes.

20. Or, quand vous verrez les armées environner Jérusalem, sachez que sa désolation est proche.

21. Alors que ceux qui sont dans la Judée, s'enfuient sur les montagnes ; que ceux qui se trouveront au milieu d'elle, en sortent, et que ceux qui seront dehors, n'y rentrent point.

22. Car ces jours seront les jours de la vengeance, afin que tout ce qui est dans l'Écriture s'accomplisse.

23. Malheur à celles qui seront grosses ou qui nourriront en ces jours-là ; et sur ce pays sera accablé de maux, et la colère pèsera sur ce peuple.

24. Ils seront passés au fil de l'épée ; on les emmènera captifs dans toutes les nations ; et Jérusalem sera foulée aux pieds par les gentils, jusqu'à ce que le temps des gentils soit accompli.

25. Il y aura des signes dans le soleil, dans la lune et dans les étoiles ; et sur la terre, les nations seront dans la consternation, par la crainte que leur causera le bruit confus de la mer et des flots ;

26. De sorte que les hommes sécheront de frayeur dans l'attente des maux dont tout le monde sera menacé ; car les vertus des cieus seront ébranlées.

27. Et alors ils verront le Fils de l'homme, qui viendra sur une nuée avec une grande puissance et une grande majesté.

28. Or, quand toutes ces choses commenceront d'arriver, levez la tête, et regardez en haut, parce que votre rédemption approche.

29. Il leur proposa cette comparaison : Voyez le figuier et les autres arbres ;

30. Quand ils commencent à pousser, vous reconnaissez que l'été approche,

31. Ita et vos cùm videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei.

32. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.

33. Cælum et terra transibunt: verba autem mea non transibunt.

34. Attendite autem vobis, ne fortè graventur corda vestra in crapulâ, ebrietate, et curis hujus vitæ: et superveniat in vos repentina dies illa.

35. Tanquàm laqueus enim superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ.

36. Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, et stare ante Filium hominis.

37. Erat autem diebus docens in templo: noctibus verò exiens, morabatur in monte qui vocatur Oliveti.

38. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

31. Ainsi lorsque vous verrez arriver ces choses, sachez que le royaume de Dieu est proche.

32. Je vous dis en vérité que cette génération ne finira point, que tout cela ne soit accompli.

33. Le ciel et la terre passeront, mais mes paroles ne passeront point.

34. Prenez donc garde à vous, de peur que vos cœurs ne s'appesantissent par l'excès des viandes et du vin, et par les inquiétudes de cette vie, et que ce jour ne vienne tout d'un coup vous surprendre;

35. Car il enveloppera, comme un filet, tous ceux qui habitent sur la face de la terre.

36. Veillez donc, et priez en tout temps, afin que vous méritiez d'éviter tous ces maux qui arriveront, et de paraître avec confiance devant le Fils de l'homme.

37. Or, le jour, il enseignait dans le temple; et la nuit, il sortait, et se retirait sur la montagne appelée des Oliviers.

38. Et tout le peuple venait de grand matin au temple pour l'écouter.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — RESPICIENS, id est, aspiciens, studiosè scilicet; quomodò et vox Græca non rarò accipitur, ita ut non necesse sit interpretari *suspiciens*, sublatis scilicet oculis: quanquàm ea interpretatio non sit rejicienda, non quòd gazophylacium tam edito loco situm fuerit ut opus fuerit sustollere oculos, sed quòd Jesus, qui oculos priùs in terram deflexerat, sancti aliquid apud se meditans, jam sustulerit, ut aspiceret eos qui sua munera in gazophylacium immittebant; vel, quòd antea suos intuitus, post tollat oculos in eos qui longiùs absunt. Syrus omissâ hæc voce, reliqua hujus versiculi claritatis causâ vertit hoc ordine: *Vidit autem Jesus divites illos, qui projiciebant in domum gazæ oblationes suas.*

IN GAZOPHYLACIUM, seu ærarium templi, ad sustinendum Dei cultum, sacerdotum vitam et templi fabricam.

DIVITES, qui divites erant plerique omnes, id testantes amplitudine munerum suorum.

VERS. 2. — MITTENTEM; *illuc* additur Græcè; quod ut facilè subauditur, ita Syriacè non magis legitur quàm Latinè.

ÆRA. Hoc de suo adjecit interpres, nam Græcè nihil amplius est quàm sit secundum Marcum, *duo minuta*: sed adjecit explicationis causâ, quia minuta fuisse oportuit ex ære, infimi pretii metallo, ex quo pecunia cuditur.

MINUTA DUO. Syrus vertit *octavas*, sive *quadrantes duos*.

VERS. 3. — ET DIXIT, tunc dixit discipulis suis advocatis.

OMNES, divites.

MISIT, in gazophylacium.

VERS. 4. — OMNES, *hi*, divites, EX ABUNDANTI SIBI, ex eo quod abundabat ipsis.

IN MUNERA DEI, id est, inter munera Deo oblata, seu in gazophylacium continens munera Deo oblata, quo excipiuntur asservanturque pecuniaria munera Deo temploque oblata. Nam et gazophylacium vocatur, Matth. 27, v. 6, *corban*, quod est, munus sive

oblatio, eò quòd templi munera oblationesque contineret. Quare Syrus hoc loco, pro *in munera Dei*, vertit *in domum oblationum Dei*, quæ est periphrasis gazophylacii.

EX EO QUOD DEEST ILLI; Gr. *è penuriâ suâ*, vertit, *quidem rectiùs*, secundum Marcum. Nam ex eo quod deest sibi, propriè, quid potest quis dare?

VERS. 5. — ET, cùm egressus esset ex templo.

QUIBUSDAM, discipulorum.

BONIS, pulchris.

DONIS. Græcè, *donariis*. Syrus, *oblationibus*. Ἄνθημα sive ἀνάθημα Græcè, in bonam partem acceptum, significat id quod Deo consecratum est ac devotum, à verbo ἀνατίθειναι, quod et suspendere declarat et separare, vel quòd de parietibus et columnis templorum suspendi hujusmodi solebant, vel potiùs quòd à vulgari usu separata, nefas esset ea in usum hominum convertere. De hujusmodi templi donis videtur scribere Josephus, lib. 15 Antiq., cap. ultimo, ubi ait: *Circum templum affixa erant spolia barbarica, quæ omnia Herodes denuò dedicavit, additis etiam recentibus Arabicis*. Theophylactus conjicit, anathemata hic dici, sculpta et tornata, quasi dicant discipuli, lapidibus pulchris et eleganter incisis magnâque arte politis ac sculptis; id quod eo verisimilius fieri possit, quòd de solâ templi structurâ hic agi videri possit.

VERS. 6. — HÆC QUÆ VIDETIS. Orationem aliter quàm cœperat absolvit Jesus, id quod etiam alibi occurrit, et nascitur ex animi vehementiâ. Itaque ad explicandum sermonis incommodum, subaudienda est præpositio *in* (in his quæ videtis, et tanquàm immortalitate digna admiramini), quam volens exprimere Syrus, quod nobis sequitur *in quibus*, scilicet diebus, ipse vertit, *dabbehou*, quod in eis, scilicet quæ videtis. Hanc incommoditatem volentes vitare alii, legunt interrogando: *Hæc quæ videtis*, scilicet sunt? Hæccine sunt quæ spectatis et admiramini? nam et Matthæus et Marcus hujusmodi interrogationem habent.

VERS. 7. — CUM FIERI INCIPIENT? quando futurum est ut hæc fiant? quo signo poterimus cognoscere tempus

illud quo hæc fient? Intelligenda est quæstio, tam de orbis et civitatis quàm de templi eversione, licet orbis et civitatis nulla præcesserit mentio, quia apostoli hæc eodem futura tempore credebant. Sic intelligit Chrysostomus Matthæum enarrans; ut etiam subsequitur responsio Jesu tam de orbe quàm de templo.

VERS. 8. — DICENTES QUIA EGO SUM; id est, *dicentes: Ego sum*, scilicet Christus.

ET TEMPUS, illud tempus, libertatis ac salutis, olim à prophetis promissum et hæc hactenus expectatum.

APPROPINQUAVIT, propinquum factum est, proximè per nos exhibendum est. Sic dicent, imitaturi me verum Christum, cujus prima prædicatio fuit: *Impletum est tempus, et appropinquavit regnum cælorum*; Marc. 1, v. 15; Matth. 4, v. 17.

NOLITE ERGO. Ergo non est hic illativum, sed continuativum, quia semel dixerat: *Videte ne seducamini*.

POST EOS, ne sequamini eos, ne credatis aut adhæreatis eis.

VERS. 9. — SEDITIONES. Postquàm Judæi Barabam Jesu, seditiosum pacifico, prætulerunt, variis continuisque seditionibus jactati fuere. Auctore enim pacis perempto, et seditioso è contra servato, meritò seditiones et bella inter eos locum acceperunt.

NOLITE TERRERI, ita scilicet ut quod vestri muneris est, aut quod rectum est, omittatis.

OPORTET; enim additur Græcè et Syriacè.

PRIMUM, ante finem tum templi tum mundi.

FINIS subsequetur; q. d.: Præcedent adhuc alia graviora mala, *malorum semper incipiente ex fine principio*, quod ait Josephus, lib. 3 de Bello, cap. 15. Apertè prænuntiat, quæ per se gravia forent, præludia solum fore calamitatum majorum, ne quidquam etiam gravissimum turbaret eos, minimèque sibi promitterent hoc in mundo tranquillum statum.

VERS. 10. — DICEBAT. Præcedentibus hæc addebat, morulâ fortassis interpositâ; ut doceret non statim rerum finem adfore à tumultibus et seditionibus, sed alia plura eaque graviora mala præcessura.

VERS. 11. — TERRORES, terribilissima, quæ hominibus terrorem incutiant. Syrus vertit duabus vocibus, *timores et trepidationes*.

SIGNA, iræ Dei, scilicet de cælo; nam Græcè Syriacèque legitur hoc ordine, *terroresque et signa de cælo*. Et cælum ipsum prodigia dabit, iram Dei testantia.

SIGNA MAGNA, mirabilia, præter naturæ cursum accidentia, erunt, edentur, apparebunt, quomodò Syrus transtulit. Spectra signaque cælestia complura, quæ ante Jerosolymorum eversionem apparuerint, ex professo recenset Josephus, cap. 12 libri 7 de Bello: de quibus Victor Antiochenus in Marcum: *Non nuda, ait, bella, sed multis signis et prodigiis commitata, ventura prædicit, ut hinc intelligas, ipsum cladis quæ Judæos oppressit præcipuum auctorem existisse*. Ante mundi verò consummationem, quàm multa hæc hactenus variis temporibus et locis terricula cælitus edita fuerint, partim auriti, partim oculati testes

omnes sumus: quo autem propius consummatio, eò majora expectantur. Post: *Et signa magna erunt*, sequitur in manuscripto codice Ecclesiæ nostræ Audo-maropolitanæ, continente quatuor Evangelia, signato litterâ F, *et tempestates*: quod et D. Gregorius, homil. 35 in Evang., admonet à quibusdam libris addi. Gregorio antiquior Origenes Græcus, tractatu 28 in Matthæum, annotat à Lucâ adjici, *et hiemes*; sic enim vertit ejus interpres, quod alii *tempestates*; denique Syriacum Testamentum, postquam dixit: *Et signa magna è cælo apparebunt*, subdit: *Et hiemes seu tempestates magnæ erunt*.

VERS. 12. — ANTE HÆC OMNIA. Antequàm mala ista eveniant, Judæi præsertim in vos manus iniicient, et vos persequentur, atque hæc etiam insigni perveritate Dei bonitatem ad iram magis provocabunt. Ante hæc publica mala, Judæi apostolos ac fideles sunt persecuti, quomodò hoc versu prædicitur; testatur totus liber Actuum apostolorum; nec tamen cessarunt, quando publica illa mala advenerunt, imò tunc magis etiam in eos sævierunt tum Judæi tum gentes, imputantes ipsis mala illa.

IN SYNAGOGAS, examinandos ac puniendos.

CUSTODIAS. Ita carceres Græcè vocantur miti vocabulo.

TRAHENTES. Syrus vertit: *Et sistent vos*; participiis, isto et præcedenti, in verba conversis.

PROPTER NOMEN MEUM, propter me à vobis cultum et prædicatum.

VERS. 13. — CONTINGET, istud, vel contingent hæc, sive, ut alii vertere malunt: *Cedent hæc vobis*.

IN TESTIMONIUM, adversus illos; servient ista vobis, loco publicorum testimoniorum, perfidiæ ac crudelitatis ipsorum adversus vos, per quæ manifestum erit, justè illos hic puniri atque extirpari, et in regeneratione à me et à vobis unâ mecum judicantibus, Matth. 19, v. 28, ejici in tenebras exteriores; Matth. 8, v. 12.

VERS. 14. — IN CORDIBUS VESTRIS; habete id fixum in cordibus vestris.

NON PRÆMEDITARI, non esse vobis præmeditandum quemadmodum respondeatis, ad defendendum et reddendam rationem; non esse vobis anxie præmeditandum defensionem vestri, coram iudicibus, ad quos rapti fueritis. Vide supra, 12, 11.

VERS. 15. — EGO, Dei Verbum et sapientia, omnis sapientiæ fons.

DABO, per Spiritum Patris ac meum. Matth. 10, v. 20: *Sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis*. « Alibi Christus, ait Ambrosius, alibi Pater, alibi Spiritus loquitur Patris: non discordant ista, sed congruunt. Quod unus loquitur, tres loquuntur, quia « vox est una Trinitatis. »

VOBIS; q. d., secundum Gregorium homiliâ in hunc locum: *Nolite terreri, vos enim ad certamen acceditis, sed ego prælior; vos verba editis, sed ego sum qui loquor*.

OS ET SAPIENTIAM, id est, os sapiens, sermonem sapientem; nisi fortè per os, facultas animosè ac con-

stanter eloquendi; per *sapientiam*, appositè ac prudenter loquendi, notetur; timor enim claudit os, quod animositas à Christo data aperit; nam censetur os non haberi, quod ad loquendum, ubi opus est, non aut vix aperitur.

RESISTERE ET CONTRADICERE. Græcè est ordine contrario, eòque magis congruo, *contradicere neque resistere*: nam generalius est resistere. Nec contradicere nec resistere poterunt, id est, tam sapienter, evidenter atque efficaciter refellentur, ut nihil habeant quod meritò queant opponere, falsique convictos se iudicent in cordibus suis, licèt verba profundent, aut ad verbera variasque vestri afflictationes confugient, ne victi videantur. Dicit Salvator, sapientiam quam suis infusus est, contra omnes hostes fore victricem; non tamen quòd veritati semper cedit hostium impudentia, sed quòd de phreneticà ipsorum audacià, quam erit promptum aliis intelligere, triumphabit veritas illa, quam frustra oppugnabunt. Hujus exempla habes Act. 4, v. 8 et seq., cap. 6, v. 10, et cap. 26, v. 25.

OMNES, quicumque, quantumvis disertis et eruditi humanà sapientià; vel nulli poterunt, sicut: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*, id est, nullus.

ADVERSARIJ VESTRI, omnes qui se opponent vobis.

VERS. 16. — TRADEMINI AUTEM adversariis in mortem, A PARENTIBUS; q. d. : Hæc patiemini, non solum ab ignotis et alienis, verum etiam ab his qui vobis propinquà cognatione arctisque necessitudinis vinculis juncti sunt.

ET FRATRIBUS. Hoc loco et multi Græci libri collocant, καὶ ἀδελφῶν, idque ordine aptiori: à parentibus enim proximi sunt fratres, deinde cognati, postremò amici.

AFFICIENT, parentes, etc.

EX VOBIS, quosdam.

VERS. 18. — ET, pro, *sed*; q. d. : Nolite concidere animo: ego singularissimam vestri curam geram, adeò ut non sim admissurus vel minimum vobis perire, ne pilum quidem unum capitis, quod non sit ad utilitatem vestram, et quàm certissimè atque uberrimè vobis restituatur. Nam et pilos ipsos capitis resurrectione restituet, qui quidem ad decorem faciunt. Vide supra, 12, 7.

VERS. 19. — IN PATIENTIA VESTRA, id est, per patientiam seu perseverantiam vestram; constanti malorum tolerantia. Nam ὑπομονὴ est perseverantia in re quâpiam cum molestià, cum expectatione tamen: id quod Paulus significat, Rom. 5, v. 3, 4. Non negatione mei, mala declinando aut evadendo, neque vos ulciscendo aut mala referendo, sed fortiter, patienter, constanter, et perseveranter, meâ causâ mala ferendo.

POSSEDEBITIS. Græcè *possidete*; præceptum est: Curate ut possideatis. Interpres videtur legisse κτήσασθε, quod est, *possidebitis*, id quod eòdem redit: si constanter patientes fueritis, possidebitis. *Possidebitis* autem, id est, servabitis, salvas facietis, obtinebitis salutem animarum vestrarum, æternam consequimini salutem. Hoc enim idem unum cum eo est,

quod apud Matthæum et Marcum legitur: *Qui perseveraverit sive sustinuerit usque in finem, hic salvus erit.*

ANIMAS VESTRAS, id est vosmetipsos; nam si animas, omninò et corpora. De hæc voce diximus supra.

VERS. 20. — CUM PRIMUM AUTEM. Nam secundò cum videritis, non appropinquabit, sed præsens aderit desolatio, seraque erit fuga tum ex Judæa tum ex Jerusalem.

CIRCUNDARI, circumdatam, circumcinctam, [AB EXERCITU, abominando, nihil nisi desolationem portendente, Romano foris, Judaico intus. Huic sensui favet quod Græcè legitur numero plurali *ab exercitibus*.

SCITOTE, agnoscite. Ne quis sibi blandiretur, spe auxilii à Deo dandi; quale datum est tempore Sennacherib, quando angelus Domini unâ nocte occidit in castris Assyriorum obsidentium Jerusalem centum octuaginta quinque millia virorum, 4 Reg. 19, v. 35; aut quale Antiochi tempore, quando, templo ab hoste contaminato, constantia ac virtus Machabæorum cuncta reparavit: *omnem spem mutationis in melius abstulit* Salvator, inquit Chrysostomus, hom. 77 in Matthæum; q. d. : Non liberabitur ab excidio, ut sæpius olim, sed scitote actum fore de illâ, quia prorsus nudata sit Dei auxilio, et exitio devota, quod nihilo magis effugere poterit, quàm cœleste decretum rescindere.

QUIA APPROPINQUAVIT, quòd propinqua facta sit, quòd instet DESOLATIO, vastatio, eversio EJUS. Quadriennio circiter post, Jerusalem à Romanis quinque-mestri obsidione expugnata, incendio periit ac subversa est, postquàm toto antè biennio semetipsam seditionibus confecisset.

VERS. 21. — TUNC. Cùm primùm videritis circumdari ab exercitu Jerusalem.

QUI IN JUDÆA SUNT, non solum qui in Jerusalem, sed et qui in omni reliquâ Judæâ fuerint, quia non solius Jerusalem propinqua erit desolatio, sed ut metropolis, ita et reliquæ Judææ, adeòque prior vastabitur reliqua Judæa.

IN MEDIO EJUS, scilicet Judææ sunt; hoc idem est cum eo quod præcedit, *in Judæâ*. Dicit igitur: Tunc qui in Judæâ fuerint, fugiant ad montes, ad loca proxima Romanis confœderata; aut potiùs longè discedant ex eâ in alias regiones.

IN REGIONIBUS, exteris, qui peregrè agent.

IN EAM, Judæam. Contrarium quia fecerunt plurimi Judæorum, qui, cùm in exteris regionibus habitarent, eo anno in Jerusalem concesserunt, quo à Tito obsessa fuit, omnes perierunt. *Ab omnibus enim regionibus, ad azymorum diem festum congregati, bello subito circumfusi sunt*, ait Josephus lib. 7 de Bello, cap. 17, et paulò post: *Tunc*, inquit, *velut in carcerem tota gens fato conclusa, et facta hominibus civitas, bello obsidebatur.*

VERS. 22. — DIES ULTIONIS, dies quibus atrox à Deo ultio seu pœna sumetur, de Jerusalem et universâ Judæâ, ejusque populo, tot seculis Deo rebeli,

et hoc tandem postremo seculo, interfectore ac pertinacissimo repudiatore Messiae Salvatoris sui.

HI SUNT, qui sequentur paulò post primam illam Jerosolymorum obsidionem.

UT IMPLEANTUR, ad hoc ut impleantur, divinitus ordinati ut in ipsis impleantur et sortiantur effectum,

QUAE SCRIPTA ac praedicta sunt per prophetas, de templi et Jerosolymorum subversione, de Judææ vastatione, denique de Judæorum exstirpatione ac reprobatione. De his enim multa scripta sunt in libris prophetarum, Isaïæ, Jeremiæ, Oseæ, Psalmis, aliisque; sed clarissimè scriptum est Dan. 9, v. 26 et 27: *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus qui eum negaturus est. Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio, etc.; et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio.* Ad hunc locum præcipuè respicit hic evangelista, quem alii evangelistæ disertè citant. Nihil igitur his diebus fiet fortuitis hominum tumultibus; sed fient ea quæ Deus ultionum Dominus ab æterno decrevit, et postea per prophetas suos prædixit, atque ad posteritatis memoriam scribi mandavit. Nihil enim frustra scriptum aut prædictum est à prophetis, implebuntur tandem omnia, quamvis vindictam differat Deus, ut det locum hominum poenitentiae, Rom. 2, v. 4.

VERS. 23. — PRESSURA, necessitas, tribulatio. Interpres legit *συνοχῆ*, ut mox v. 25, quod est, coarctatio, anxietas, angustia. *Pressura* seu angustia, quam scilicet prægnantes et lactantes effugere non poterunt.

MAGNA, hujusmodi, quæ etiam matres infantes suos sint devoraturæ: quod accidisse in obsidione Jerosolymitanâ testatur Josephus, lib. 7, cap. 8.

SUPER TERRAM, super hanc terram sive regionem Judaicam.

ET IRA, calamitas, scilicet, ab irato Deo immissa, scilicet magna erit; et quidem major quàm aut fuerit à condito mundo aut futura sit, quod habent priores evangelistæ. Pressuram et iram conjungit, eò quòd Deus iratus immittat pressuras seu anxietates.

POPULO HUIC, Græcè, *in populo hoc*, scilicet Judaico. Syrus, *super populum hunc*. In quam sententiam Josephus, lib. 6 de Bello, cap. 15: *Deus, inquit, qui damnaverat populum, omnem viam salutis ad interitum eis verterat.*

VERS. 24. — CADENT, scilicet populus hic.

IN ORE, id est, acie, GLADII; lethaliter morsi à gladio. Acies gladii, tam Hebræis quàm Græcis, *os* vocatur, quòd acie tanquàm ore gladius mordeat et occidat omnem carnem obviam. Interficientur, inquit, gladio, scilicet tum aliorum, tum maximè Romanorum. Quot millia Judæorum à Romanis fuerint interfecta, à solutâ per Cestium Jerosolymorum obsidione usque ad expugnationem Jerosolymorum per Titum, dictu impossibile est: aliquo tamen modo ex Josepho intelligitur. Mox enim à solutâ illâ obsidione, cum

elati animis Judæi, vellent Ascalonem expugnare, à præsidio Romano interempti sunt ex eis plures quàm 18 millia, lib. 3 de Bello, cap. 1. Postea Placidus tribunus, à Vespasiano in Galilæam præmissus, maximam multitudinem imbellioris turbæ Galilæorum interfecit, cap. 4; deinde Vespasianus ipse, Gadarâ expugnatâ, cunctos puberes peremit, cap. 6; in Japhæ debellatione, occidit 15 millia, cap. 11; in Jotapatæ excidio, 40 millia, cap. 13; in Joppe submersa sunt quatuor millia ducenti, cap. 15; in Tarichæis perierunt septem millia septingenti, cap. 19; in Gamalâ novem millia, lib. 4, cap. 3; Giscalensium duo millia, cap. 4; eorum qui ex Gadarâ fugerant, aliorumque tredecim millia, lib. 5, cap. 3; Gerasenorum mille, cap. 6. Idumæi recepti in civitatem Jerosolymorum, occiderunt civium octo millia quingentos, lib. 4, cap. ultimo; rursùs Zelotæ cum Idumæis, duodecim millia nobilium, lib. 5, cap. 1; denique mortuorum, tempore obsidionis Jerosolymorum à Tito, numerus fuit, undecies centum millia, lib. 7, cap. 17.

CAPTIVI DUCENTUR, qui reliqui fuerint. *Captivorum*, inquit Josephus, lib. 7 de Bello, cap. 17, *omnium qui toto bello comprehensi sunt, nonaginta et septem millium est numerus.* Quod quidem de eo bello quod adversùs Jerusalem gestum est intelligo; nam priore bello adversùs Galilæam reliquamque Judæam gesto, recensuit idem auctor, captivorum ex Japha civitate numerum, duo millia centum et triginta, ex Jotapata mille ducentos, ex Tarichæis sex millia electorum juvenum, Neroni ad isthmum fodendum missa, aliaque triginta millia cum quadringentis vendita, denique ex Gadarâ captos bis mille ducentos.

IN OMNES GENTES, dispergendi proinde in omnes mundi partes. Captivorum enim alii ad opera damnati, missi sunt in Ægyptum, alii, qui formosiori essent corpore, triumpho Romæ celebrando servati sunt, plurimos robustos viribus elegit Titus, per provincias pugnatos in theatris cum bestiis. Qui verò infra decimum et septimum ætatis annum essent, simul cum feminis venditi sunt, sed vilissimo pretio, eò quòd non reperirentur emptores, et quæ alerentur deesset annona. Hæc omnia ex Josepho intelliguntur. Ita porrò prædicat Christus, illos captivos ducendos in omnes gentes, et dispergendos in omnes mundi partes, ut nunquàm revocandi aut colligendi sint et patriæ restituendi, sed perpetuo damnandi exilio, idque ut hinc illorum in Christum perfidia, hinc justa Dei in illos ultio, versentur semper ob oculos omnium totius mundi gentium.

ET, itaque JERUSALEM destituta natis suis, partim preemptis, partim in exilium abductis, CALCABITUR, id est, inhabitabitur; sed calcandi verbo hoc ampliùs subindicat Christus, quòd tanquàm vulgare oppidum habitabitur, nunquàm ampliùs splendori pristino restituendum.

A GENTIBUS, Judæis exclusis. Redierunt quidem Judæorum aliqui Jerosolymam, conniventibus aliquot, post Vespasianum, imperatoribus, ita ut tandem multiplicati, rursùs Romanis rebellârint, sexaginta

circiter annis post illam Vespasianorum expugnationem, imperatore Ælio Adriano; sed Rufus Judææ præsidens, armatâ manu sibi ab imperatore Adriano decretâ, funditus eos delevit. Quo ex tempore, *Judaica natio, non solum à Jerosolymis, sed et ab omni finitimâ Jerosolymorum regione, repulsa est, cum sanctione divinæ legis, tum constitutionibus et decretis ipsius Adriani, ita ut ne de excelsiore quidem prospectu, eminens eis saltem, paternum solum, profanis obtutibus liceret inspicere; ipsique civitati magnâ ex parte etiam structurâ mutatâ, Æliæ nomen datum est, ut in Romanorum jus conversa, simul mutaret et situm et ritum et nomen.* Hæc ferè Eusebius, lib. 4 Histor. eccles., cap. 6.

DONEC IMPLEANTUR, consummentur, finiantur TEMPORA NATIONUM, tempora divinitus præstituta gentibus, donec expleta fuerint tempora, quibus Deus passurus est Israelitas opprimi à gentibus; quæ quidem videntur fore æqualia temporibus mundi. Quasi dicat igitur, *ad hujus usque mundi finem*, Euthymio interprete. Nunquam enim Judæis Jerusalem restituenda est; ut ad hodiernum usque diem non est restituta: sed, quod prædixit Daniel, *usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio*, Dan. 9, v. 27. Lucas clariùs loquitur de futurâ Jerosolymorum subversione, quam reliqui evangelistæ: unde intelligere licet Christum non ita obscurè locutum fuisse apostolis, quin clariùs sua et Danielis verba sit interpretatus; evangelistarum aliis obscuriora, aliis clariora, verba referentibus; et Matthæum ac Marcum quidem, scribentes cum longiùs adhuc abesset desolatio, conveniebat obscuriora scribere; Lucam, cum propiùs abesset, clariora. Joannes post subversam Jerusalem scribens, horum mentionem non fecit, ne prophetiam, ex rebus jam gestis textam et fictam, Christo attribuisse crederetur, quod rectè observavit Chrysostomus cum suis, in Matthæum scribens: qui et hoc sapienter animadvertit, divinâ providentiâ factum fuisse, ut, non Christianus aliquis, sed Josephus Judæus, Christianis parùm æquus, scripserit historiam Belli Judaici, et prædicta omnia à Christo Salvatore nostro, verè evenisse, quanquam præter opinionem suam, clarè testatus fuerit.

VERS. 25. — Er, post hæc, postquam impleta fuerint tempora nationum. Transit ab excidio Jerosolymorum ad universale excidium mundi.

ERUNT, et apparebunt mortalibus, SIGNA, id est, prodigia admiranda, præter ordinem naturæ familiarum, eaque non tantum non vulgaria, verum etiam multò majora, illis quæ in his creaturis aliquando conspecta fuerant, memoriam omnium, imò cogitationem mortalium superantia.

IN SOLE ET LUNA ET STELLIS, et in majoribus et in minoribus mundi luminibus. Nam, quod superiores evangelistæ clariùs explicant: *Sol obscurabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellæ cadent de cælo.*

ET IN TERRIS ERIT PRESSURA, angustia, anxietas, GENTIUM omnium, non tantum aliquorum hominum,

sed omnium populorum. In maximâ animi anxietate versabuntur omnes qui tunc vivent in orbe terrarum.

PRÆ CONFUSIONE seu perturbatione SONITUS MARIS ET FLUCTUUM, id est, ex pavore quem concipient propter fragores horribiles et impetuosas commotiones ac sonitus aquarum maris. Pars ista hujus versiculi variè distinguitur et vertitur. Plerique hoc modo vertunt et distinguunt, *et in terris pressura gentium præ perplexitate, resonante mari et solo. Præ perplexitate, in inopiâ consilii, in desperatione, simili illi quâ qui navigant afficiuntur, cum mare æstuans et fremens minatur naufragium.* Hæc versio præcedentibus jungit ἐν ἀπορίᾳ, quod nostra sequentibus, et id quod sequitur legit absolutè. Syrus interpretatur: *Et in terra angustia gentium et complosio manuum* (nam præ maximorum malorum subito exorientium timore, complodere solent homines manus, væ sibi metipsas ominantes) *præ stupore sonitus maris*, deinde subdit proximo versu: *Et commotio* (id quod respondet eî quod nos legimus, *et fluctuum*) erit, *quæ ejiciet animas hominum præ timore*, etc. Significatur hoc versu, mare verè insanum ac rabidum, miros mugitus ululatusque editurum, et miris agitandum procellis, tanquam deplorans interitum suum; turbatis enim superioribus, cœlestibus, inquam, mirum non erit inferiora turbari: atque hinc simul et ex cœlestium luminarium extinctione, anxios fore mortales omnes, etiam procul à mari degentes.

VERS. 26. — ARESCENTIBUS, exanimatis, ita ut exanimis reddantur homines et extabescant.

PRÆ TIMORE ET EXPECTATIONE, præ timore quem gignet expectatio.

QUÆ SUPERVENIENT, eorum quæ superveniunt, malorum ingruentium.

UNIVERSO ORBI, orbi terrarum. Facilè enim animadvertent, ex defectione solis, lunæ et stellarum, quorum occultâ virtute inferiora hæc conservari solent, simul et ex insolentibus maris ululatus, cæterisque his conformibus, toti mundo, ac proinde etiam sibi, imminere interitum.

NAM VIRTUTES, nam et virtutes. Superioribus hoc etiam accedit, quòd virtutes cœlorum miro modo agitandæ sint. Cum timoris et exanimationis hominum causâ, inter cætera, fore prædicatur, commotio virtutum cœlestium, non fit verisimile virtutum nomine angelos intelligendos, sed potiùs cœlos ipsos et eorum facultates. Nisi fortè angelos intelligas commovendos in effectis ipsorum, quia omnia ipsi commovebunt: ut enim ipsis credita est administratio universi, ita ipsi auctores erunt totius commotionis universi.

VERS. 27. — ET TUNC, brevi, postquam hæc cœperint, VIDEBUNT, homines.

FILIUM HOMINIS, me, eâ hominis formâ quâ jam sum. Cum enim ascendit Christus in cœlum, non deposuit naturam humanam, sed clarificavit; judicabit itaque humanâ formâ, ut à judicandis omnibus judex ipse videatur.

VENIENTEM, è summo cœlo.

IN NUBE, vel *nubibus*; una enim nubes multis nubibus constare videtur.

VERS. 28. — IIS, signis seu prodigiis, in sole, Iunâ, stellis, mari, cœlo INCIPIENTIBUS. Iis enim desinentibus seu factis, non appropinquabit redemptio, sed succedens aderit.

RESPICITE ET LEVATE, suspicite et attollite, scilicet vos, CAPITA VESTRA in cœlum, quæ ob varias tribulationes antea demiseritis; hoc est, *bono animo estote*, quod Syrus vertit pro, *respicite*. Solent enim caput attollere et sursùm aspicere, qui bono ac læto sunt animo, et quibus spes affulget emergendi è malis; ut demittere caput et terram aspicere, qui tristi afflictoque sunt animo, et sine spe evadendi mala. In apostolis alloquitur justos et electos id temporis victuros, quibus conscientia bonum testimonium, Deus robor spei, dabit; quos opponens reliquis hominibus, animat et consolatur, monens ut ad imminentiæ æterna bona erigant et cogitationes et affectus, nec proinde accidentibus superioribus malis plus æquo tristentur aut metuant; q. d.: Si non eritis tunc omninò à timore alieni, atqui non erit vestrum, animis angè et concidere, timore aescere aut exanimari, quin potiùs contra, tristitiâ omni excussâ metuque deposito, hilarem præ vobis animum ferre, idque quò tristioribus ac majoribus antea hujus mundi malis subjaueritis. Ratio sequitur.

QUONIAM HÆC rerum mutatio, non in exitium vobis cedet, sed in salutem.

APPROPINQUAT, ad futura reipsâ, his brevi cessantibus.

REDEMPTIO VESTRA, omnibus partibus absoluta, quam et tota creatura expectat; Rom. 8, v. 23. «*Suspiciate*, inquit Theophylactus, qui gravati estis corruptione, quasi libertate donandi. Nam ἀπολύτρωσις, hoc est, redemptio vestra adest; hoc est, consummatio utriusque libertatis, animæ, inquam, et corporis. Præpositio enim ἀπό insinuare videtur perfectam à corruptione libertatem, quam et corpus «tunc accipiet, gratiâ Domini extremum inimicum «abolentis mortem.» Hæc ille. Redemptio nostra in eo consistit ut anima nostra à peccato, corpus à morte ac corruptione, anima et corpus ab hujus et futuri seculi miseriis ac malis, omnibusque peccati effectibus, liberentur. Hanc redemptionem nobis promeruit Christus; morte suâ oblatâ Patri, tanquàm pretio, hoc est, λύτρωϛ : nos autem hujus participes reddimur, solum propemodùm quod ad libertatem à peccato, in hæc mortali vitâ; porrò in novissimo judicii die, plene perfectèque reddemur participes, et animâ et corpore, liberi non tantùm à peccato, verùm etiam ab omnibus peccati effectibus, adeòque perfectâ justitiâ et eâ dignis dotibus donati. Itaque Christo prædicationem auspicante, appropinquaverat etiam tunc redemptio nostra, tum quia mors Christi appropinquaverat, totius nostræ redemptionis fons, tum quia appropinquaverat Ecclesiæ ex hominibus collectio, quam Christus mox redditurus esset participem quod ad animam promeritæ à se redemptionis; sed instante die novissimo, appropinquabit omnium electorum perfecta redem-

ptio, qualem mox descripsimus; quæ quidem magnam solatii materiam præbebit iis qui tunc vivent electis, id considerantibus inter pereuntis mundi calamitates et tumultus.

VERS. 29. — DIXIT, dedit, proposuit ILLIS discipulis suis SIMILITUDINEM, quâ intelligere possent, quomodò propinqua foret ipsorum redemptio, cum hæc fieri inciperent; nempe, quemadmodùm propinqua est æstas, quando arbores incipiunt germinare.

VIDETE, considerate. Alii vertunt *videtis*: anceps est enim ἴδετε.

FICULNEAM seu ficum, ET OMNES ARBORES; aut aliam quamcumque arborem.

VERS. 30. — CUM PRODUCUNT, cum emiserint, protruserint, germinaverint.

FRUCTUM, id est, gemmas et folia. Græcum verbum προβάλλειν Lucas hoc loco absolutè usurpat pro ἐκφέρειν seu βλαστειν: supplere autem illud volens interpret tanquàm transitivè positum, addidit *fructum*, cum potiùs debuisset *gemmas aut folia*, ex Matthæo et Marco, quæ tamen per *fructum* intellexisse credendus est, prout Richelius explicat, nisi *producunt* pro *promittunt* posuerit, ut alius quidam exponit; non enim propinqua, sed præsens et perfecta est æstas, quando arbores fructus ferunt. Porrò Nicolaus Zegerus, non parùm probabili conjecturâ existimat Latine editioni, cum aliquid deesse videretur, à studioso quopiam adjectum fuisse τὸ *fructum*.

SCITIS QUONIAM PROPÈ EST ÆSTAS, βλέποντες ἀφ' ἑαυτῶν, γινώσκετε ὅτι ἡδὴ ἐγγύς τὸ θέρος ἐστίν, videntes ex vobis ipsis, cognoscitis quòd jam propè sit æstas, id est, vos id videntes, ex re ipsâ intelligitis, etiamsi nemo admoneat, æstatem appropinquare. Interpret noster non legit τὸ, βλέποντες, *videntes*; τὸ verò, ἀφ' ἑαυτῶν, junxit cum *producunt*, vertitque, *ex se*. Syriaca hoc quidem, ἀφ' ἑαυτῶν, jungunt cum verbo, *scitis*, ut Græca; sed illud, βλέποντες, non magis legunt quàm Latina. Nihil enim aliud habent hoc versu Syra, quàm: *Quæ cum germinant, statim ex ipsis intelligitis quòd propè sit æstas*. Quare et altera hoc loco Nicolai Zegeri conjectura admodùm probabilis redditur, quâ conjicit, ut mox Latine *fructum*, ita hic Græcæ editioni, expositionis causâ, adjectum ab aliquo fuisse τὸ βλέποντες: hoc enim sublato, et sensus persistit incolumis, et editiones inter se conveniunt; siquidem illud ἑαυτῶν anceps est ad *seipsis* et *vobis ipsis*. Germinatio fici, ut effectus est solis nobis appropinquantis et incipientis calorem generare, cujus virtute, vitalis succus, qui antea præ frigoris rigore, in radicem se receperat, sursùm attractus per totum arboris corpus diffundatur; ita argumentum est solem brevi nobis proximum fore, et calorem summum cum serenitate rerumque omnium maturitate conjunctum, quæ est æstas, effecturum.

VERS. 31. — HÆC signa in sole, Iunâ, etc.

QUONIAM PROPÈ, quòd propè et præ foribus EST REGNUM DEI, seu, quod mox v. 28, dixit, *redemptio vestra*; redemptio enim nostra erit regnum Dei, quod facile est intelligere ex descriptione regni Dei,

Matth. 3, v. 2. Quo loco cùm Joannes, et paulò post Christus, prædicationem auspicientes, prædicent regnum Dei appropinquasse, quæstio nascitur, quomodò hic dicatur appropinquaturum regnum Dei, quando instabit novissimus judicii dies? Respondendum est autem, illic sermonem esse de regni Dei exordio seu inchoatione, hic verò de perfectione, quando non aliqui, sed ad unum omnes electi, non ultra per mysteria aut per spem, sed per archetypa et rem ipsam, non in viâ, sed in patriâ, tam corpore quàm animâ beati, æternùm fruuntur Deo: de quo regno etiam oratione Dominicâ precamur: *Adveniat regnum tuum.*

VERS. 32. — AMEN. Quia dixerat cùm videritis, tanquàm apostoli ea essent visuri, quæ videri poterant diù, quippe in finem seculi, differenda: ne quis existimaret diù differenda esse ea omnia de quibus hactenùs locutus fuerat, tum illa de excidio Jerusalemorum et Judææ, tum illa de signis mundi finem præcessuris, gravi asseveratione, *ut fides esset certa futurorum*, inquit Hilarius, confirmat illa omnia câ ipsâ generatione futura.

QUIA NON PRÆTERIBIT, nequaquàm præterire non possit, hoc est, minimè deficiet aut esse desinet.

GENERATIO HÆC, hæc ætas et hoc hominum in me credentium genus. Quidam hujus generationis nomine intelligunt *eam ætatem*, quidam *genus fidelium seu Christianorum tunc recens ortum*, cui Christus in apostolis loquebatur, quæ posterior interpretatio est Origenis, Hilarii, Chrysostomi ejusque scholæ, et aliorum veterum, afferentium similem ex psalmo 25, v. 6, locum, quo viri innocui vocantur *generatio querentium Dominum. Novit enim Scriptura*, inquit Chrysostomus, *non à temporibus solùm, sed etiam à piis moribus, generationem describere.*

donec omnia, quæ prædixi hactenùs, vel de excidio Jerusalem, vel de fine seculi. Syrus addit, *hæc.*

FIANT; priùs fient hæc omnia, quàm generatio ista prætereat, quàm homines omnes hujus generationis moriantur aut esse desinant.

VERS. 33. — COELUM quo nihil in rebus creatis firmus est, quod rectè quidam olim æneum dixit;

ET TERRA, quâ nihil immobilis aut constantius.

TRANSIBUNT tamen, seu *præteribunt*, id est, mutabuntur, esse desinent suo modo, non quidem secundùm substantiam, sed secundùm præsentem statum, quo serviunt rerum generationi et corruptioni, quem mutabunt cum meliore statu, Isa. 65, v. 17; 2 Pet. 3, v. 13; Apoc. 21, v. 1; non absque maximâ ipsorum et totius universi perturbatione, qualem mox descripsimus.

VERBA AUTEM MEA, quæ hic hactenùs feci, et alia quæcumque. *Fidells Dominus in omnibus verbis suis*, psal. 144, v. 15.

NON TRANSIBUNT, id est, non erunt inania, non fallent, non frustrabuntur eventu, nullo denique modo mutabuntur, sed omninò qualia dicta seu pronuntiata fuerint talia erunt, hoc est, quidquid prædixerint id omninò eveniet, et eodem prorsùs modo eveniet quo prædixerint, absque omni mutatione. Non enim de

sono verborum Christi hic agitur, qui utique transiit continuò, adeòque nihil velocius verbo, quod statim perit simul ac enuntiatum est; sed agitur de rebus per Christi verba significatis. Dicit igitur Christus, verba sua, cœlo et terrâ, firmissimis totius machinæ mundi corporibus, firmiora et constantiora esse; illa enim aliquando mutanda esse, quemadmodùm paulò ante docuerat; verba autem sua, talia prorsùs esse, quales sunt res ipsæ, nec ullam passura unquàm mutationem, etsi de rebus futuris loquantur, sed ita prorsùs implenda ut prænuntiârunt, quod est, verba sua esse divinæ et incommutabilis veritatis, adeòque Dei verba, quibus proprium est *manere in æternum*; quod Isaias ait cap. 40, v. 8. *Deducta enim*, inquit Hilarius, *ex æternitate, id in se continent virtutis ut maneant: illa, cœlum, inquam, et terra, ex conditione creationis suæ, id est, projecta de nihilo, habent id in se necessitatis, ut mutari et non esse possint.* Nam quia multa hactenùs magnaue prædixerat Christus, et ea omnia futura, de quorum veritate, quamdiù non evenissent, non esset hominum, sed Dei solius judicare; ut pondus addat verbis suis minimè inanibus, fidemque à discipulis talem impetret, qualem illos adhibere æquum fuerat; ad hæc ne quis postea his verbis ipsius fidem detrahere audeat, si quorum judicio illa non implenda censerentur, eò quòd viderentur transgredi tempus (quod factum à quibusdam suo tempore fuisse testatur apostolus Petrus, 2 Epist. 3, v. 4), protestatur, verba sua divina, indubitata et infallibilia esse, quæque non evenire tam sit impossibile, quàm Deum à veritate et à seipso deficere. Hinc Victor Antiochenus in Marcum, imitatus, it plerùmque aliàs, Chrysostomum in Matthæum: *«Cùm Dominus, inquit, de seculi consummatione (de re utique quæ apud multos parùm recepta erat) verba faceret, in dictorum suorum fidem, cœli teræque soliditatem allegat, perque hæc eadem totius universi se Dominum esse, non absque potestate demonstrat.»*

VERS. 34. — ATTENDITE, adhibete animum, cavete. Postquàm prædixit terribilem judicii diem, monet discipulos suos, quomodò se muniant adversùs illum, ne noceat.

GRAVENTUR, deprimantur, deorsùm agantur.

CORDA VESTRA, mentes, animi vestri.

IN CRAPULA, per crapulam, per comessiones, per intemperantiam cibi et potûs.

CURIS, sollicitudinibus immodicis, HUIUS VITÆ, versantibus circa res hujus vitæ, acquirendas, augendas, servandas, aut regendas. Crapulâ et ebrietate gravantur corpora hominum, ita ut ad lasciviam et somnolentiam duntaxat apta sint, ad nihil verò serium, sed multò magis gravantur corda, non solùm quamdiù corpora à crapulâ et ebrietate possidentur, verùm etiam si corpora libera sint; frequenti enim crapulâ ebrietateque fit ut hebescat cor, animus totus in hujus vitæ voluptatibus sit, quasi in carne sepultus, nequeat mens assurgere ad contemplanda desideranda cœlestia, sed oppressa desiderii carnis, nihil nisi hujus vitæ delicias cogitet: *quando evigilabo, et*

rusus vina reperiam ac mensam stratam? Prov. 23, v. 35. Curæ verò seculares gravant hominum corda, *animum absorbent mentemque demergunt*, quod ait Euthymius, quia secularibus negotiis implicita corda, non sinunt cogitare de salute animæ, non concedunt aut locum aut tempus. *Vitæ hujus cura, inquit Titus, crapula item et ebrietas, homini intellectum adimunt, fidem obscurant, et earum rerum quæ sunt utiles ac necessariæ oblivionem inducunt.*

ET SUPERVENIAT IN VOS, ita ut occupet vos dies illa judicii. Sic semper agit de die judicii cum discipulis suis Christus, tanquam ipsorum tempore futuro.

REPENTINA, præter expectationem et opinionem, id est, ne inveniatur vos imparatos. Addicti comessionibus et ebrietatibus, aut distracti ultra modum in negotia hujus vitæ, non sunt idonei illi, ut corda sursum elevent ad prospiciendum judicii diem, et parent se ad excipiendum illum bono suo, sed nec opinantes nec expectantes, prorsusque imparatos, opprimit perdetque æternum.

VERS. 35. — ENIM; datur ratio cur attendere et meritò cavere sibi debeant.

TANQUAM LAQUEUS. Laqueo furtivè posito capiuntur aves improvidæ, atque ita capiuntur ut extricare se nequeant aut evadere. Tanquam laqueus ergo, id est, ex improvviso.

SUPERVENIET. SYRUS *illaqueabit*, involvet, scilicet dies illa, ita ut effugii aut salutis nulla sit spes.

QUI SEDENT, habitant, agunt. Nam habitare et sedere, utrumque uno Hebraico verbo *iasab* declaratur.

SUPER FACIEM, in superficie OMNIS, totius TERRÆ, id est, in omnes homines ubicumque tandem terrarum egerint, nec scilicet prospexerint et expectarint hunc diem, caverintque ab iis quæ reddere possint imparatos ad illum, quales erunt plerique omnes. Nam sicut in diebus Noe et Loth, edebant, bibebant, etc., ita erit et illo die instante. Vide supra, cap. 17, v. 27.

VERS. 36. — OMNI TEMPORE. Ad utrumque refertur, tam ad *vigilate*, quam ad *ORANTES*; nam omni tempore et vigilandum et orandum est: additur autem vigiliæ oratio, eò quod sine auxilio gratiæ Dei, nemo se semper paratum tenere queat; idcirco illud omni tempore invocandum est; *omni tempore*, opportuno, id est, perseveranter. Quia obrepunt frequenter variæ carnis illecebræ, quibus sopiri queant mentes, maximâ vigilantia opus est: quia etiam nobis ipsi non sufficimus, sed à Deo suppetias petere oportet, necessariæ sunt preces.

UT DIGNI HABEAMINI, judicemini. *Vigilate ut digni habeamini*, orantes *ut digni habeamini*. Qui vigilaverint et oraverint assidue, digni erunt qui effugiant, etc., indigni, qui vigilare et orare contempserint, ac proinde nec effugient, etc. Isti indigni erunt, suo malo merito; illi digni, bono suo merito, suffragante Dei gratiâ comparato.

FUGERE, effugere, ne instar laquei vos involvant.

OMNIA, illa pericula ac mala, signanter æternum supplicium, quod reprobis irrogabitur.

STARE, consistere, scilicet intrepidè, securè, ita apparere, ut intrepidè possitis vultum et sententiam judicis sustinere. Sap. 5, v. 4: *Tunc stabunt justi in magnâ constantiâ.*

ANTE FILIUM HOMINIS, ante me, ante tribunal meum, futuri omnium judicis, quæcumque tandem apparituri: qui ut nunc vilis inter homines habitus, magnâ lenitate ad poenitentiam omnes provoco, ita tunc gloriosè revelatus, magnâ severitate omnes judicabo. Illud judicium meum confidenter sustinebunt, qui ad illud expectatum, continuis vigiliis et orationibus paratos se tenuerint. *Hiscæ non erit dies ille laqueus, sed festivus*, ait Theophylactus.

VERS. 37. — ERAT, scilicet à solemnibus in Jerusalem ingressu, diebus nempe dominico, Lunæ et Martis, fortè etiam Mercurii.

DIEBUS, id est, interdiu, non cessans benefacere iis à quibus se noverat occidendum.

NOCTIBUS, id est, noctu.

EXIENS, templo et civitate.

MORABATUR, diversabatur, intentus orationi. *Noctu secedebat in montem*, ait Theophylactus, *monstrans nobis quòd oporteat, nocte quidem per quietem colloqui cum Deo, die autem morem gerere et prodesse hominibus.*

OLIVETI, Græcus, *olivarum*. Syrus, qui vocatur *domus olivarum*, id est, olivetum. Atqui Matthæus, cap. 21, v. 17, scribit quòd sub vespere diei primi, quo fuerat in civitatem solemnibus cum pompâ ingressus, id est, Dominici, exierit civitate in Bethaniam, ibique manserit. Respondent aliqui quòd è Bethaniâ, post sumptam cœnam, redierit orationis causâ in montem Oliveti (erat enim mons Oliveti situs medio itinere inter Jerosolymam et Bethaniam, ab utràque distans septem circiter stadiis), quod cum indubium sit, de diebus, Lunæ, Martis et Mercurii, de dominico non perinde statui potest, eò quòd Marcus disertè affirmet, postridie diei dominici manè, è Bethaniâ Christum rediisse in civitatem, cap. 11, v. 12. Vel igitur, id quod Lucas hic dicit, de solis noctibus dierum Lunæ, Martis, et Mercurii, intelligendum est; vel, si etiam de nocte sequente dominico diem, dicendum versatum tunc in eo monte Dominum, antequàm in Bethaniam concederet, aut adeò profundo mane egressum Bethaniâ, ut bono temporis spatio hæserit in monte Oliveti, antequàm civitatem ingrederetur. Ita totum se Christus dedit, interdiu laboribus, noctu orationibus, minimum temporis somno impartiens. « Quæ verbis præcepit, » inquit Beda, « confirmat exemplis. Nam impendente suæ tempore passionis, doctrinæ, vigiliæ, et precibus instat, eos pro quibus « passurus erat, vel verbo ad fidem provocans, vel « Patri oratione commendans. »

VERS. 38. — MANICABAT. Vox Latina insueta, quam plerique exponunt, *manè ibat*, seu, *diluculò veniebat*; fortè rectius exponatur, *manè aderat*, diluculò præstò erat: nam vox Græca ex qua vertitur, non tam significat diluculò venire aut surgere, quam diluculò aliquid facere. « Si quis vidisset populum ita manè ad

« audiendum confluentem, » inquit Theophylactus, « diceret congruere illud Davidis : *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*, psal. 62, v. 2. » Quo loco psalmi etiam legitur $\epsilon\pi\theta\eta\lambda\iota\omega$, et transfertur *de luce vigilo*. Par doctoris et auditorum diligentia.

Ad eum, id est, apud eum ; si *manicabat* inter-

CAPUT XXII.

1. Appropinquabat autem dies festus azymorum, qui dicitur Pascha ;

2. Et quærebant principes sacerdotum et scribæ quomodò Jesum interficerent : timebant verò plebem.

3. Intravit autem Satanas in Judam, qui cognominabatur Iscariotes, unum de duodecim.

4. Et abiit, et locutus est cum principibus sacerdotum, et magistratibus, quemadmodum illum traderet eis.

5. Et gavisus sunt, et pacti sunt pecuniam illi dare.

6. Et spondit. Et quærebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis.

7. Venit autem dies azymorum, in quâ necesse erat occidi pascha.

8. Et misit Petrum et Joannem, dicens : Euntes, parate nobis pascha, ut manducemus.

9. At illi dixerunt : Ubi vis paremus ?

10. Et dixit ad eos : Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans : sequimini eum in domum in quam intrat,

11. Et dicetis patrifiliâs domûs : Dicit tibi Magister : Ubi est diversorium ubi pascha cum discipulis meis manducemus ?

12. Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum, et ibi parate.

13. Euntes autem, invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt pascha.

14. Et cùm facta esset hora, discubuit, et duodecim apostoli cum eo.

15. Et ait illis : Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequàm patiar.

16. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei.

17. Et accepto calice, gratias egit, et dixit : Accipite, et dividite inter vos.

18. Dico enim vobis quòd non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.

19. Et accepto pane, gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens : Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur : hoc facite in meam commemorationem.

20. Similiter et calicem, postquàm cœnavit, dicens : Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

21. Verùm tamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensâ.

22. Et quidem Filius hominis, secundum quod definitum est, vadit : verùm tamen vae homini illi per quem tradetur.

preteris, *manè aderat* cui adjungitur id quod sequitur, *in templo*? Quòd si interpreteris *manè ibat*, seu *veniebat*, ad eum quidem propriè accipiendum est, sed *in templo* jungendum sequentibus est.

AUDIRE, ut audiret eum. Syrus, *sermonem ejus*, vide supra 19, v. 48.

CHAPITRE XXII.

1. Or la fête des azymes appelée la Pâque était proche ;

2. Et les princes des prêtres, avec les scribes, cherchaient les moyens de faire mourir Jésus : mais ils craignaient le peuple.

3. Cependant Satan entra dans Judas surnommé Iscariote, l'un des douze,

4. Qui s'en alla aussitôt conférer avec les princes des prêtres et les officiers du temple, des moyens de le leur livrer.

5. Ils en furent fort aises, et ils convinrent de lui donner une somme d'argent.

6. Et il engagea sa parole ; et il cherchait l'occasion favorable de le leur livrer en l'absence du peuple.

7. Or le jour des azymes arriva, auquel il fallait immoler la pâque.

8. Et Jésus envoya Pierre et Jean, et leur dit : Allez nous préparer la pâque, afin que nous la mangions.

9. Ils lui dirent : Où voulez-vous que nous la préparions ?

10. Il leur répondit : En entrant dans la ville, vous rencontrerez un homme portant une cruche d'eau ; suivez-le dans la maison où il entrera,

11. Et dites au maître de cette maison : Le Maître vous demande : Où est le lieu où je mangerai la pâque avec mes disciples ?

12. Et il vous montrera une grande chambre toute meublée ; faites-y vos dispositions.

13. S'en étant donc allés, ils trouvèrent tout ce qu'il leur avait dit, et ils préparèrent la pâque.

14. Et quand l'heure fut venue, il se mit à table, et les douze apôtres avec lui.

15. Et il leur dit : J'ai désiré avec ardeur de manger cette pâque avec vous, avant de souffrir.

16. Car je vous déclare que je n'en mangerai plus désormais, jusqu'à ce qu'elle ait eu son accomplissement dans le royaume de Dieu.

17. Ensuite prenant la coupe, il rendit grâces, et dit : Prenez-la, et la distribuez entre vous.

18. Car je vous dis que je ne boirai plus du fruit de la vigne, jusqu'à ce que le règne de Dieu soit arrivé.

19. Puis il prit le pain, et ayant rendu grâces, il le rompit, et le leur donna, en disant : Ceci est mon corps, qui est donné pour vous : faites ceci en mémoire de moi.

20. Il prit de même la coupe après avoir soupé, en disant : Ce calice est la nouvelle alliance en mon sang, qui sera répandu pour vous.

21. Au reste, la main de celui qui me trahit, est avec moi à cette table.

22. Pour ce qui est du Fils de l'homme, il s'en va selon ce qui a été déterminé ; mais malheur à cet homme par qui il sera trahi.

23. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis qui hoc facturus esset.

24. Facta est autem et contentio inter eos, quis eorum videretur esse major.

25. Dixit autem eis : Reges gentium dominantur eorum ; et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.

26. Vos autem non sic : sed qui major est in vobis, fiat sicut minor ; et qui præcessor est, sicut ministrator.

27. Nam quis major est, qui recumbit an qui ministrat ? nonne qui recumbit ? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.

28. Vos estis, qui permanistis mecum in tentationibus meis.

29. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum,

30. Ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, et sedeat in thronis judicantes duodecim tribus Israël.

31. Ait autem Dominus : Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum :

32. Ego autem rogavi pro te ut non deficiat fides tua ; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.

33. Qui dixit ei : Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire :

34. At ille dixit : Dico tibi, Petre, non cantabit hodiè gallus, donec ter abneges nôsse me. Et dixit eis :

35. Quandò misi vos sine sacco, et perâ, et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis ?

36. At illi dixerunt : Nihil. Dixit ergo eis : Sed nunc qui habet sacculum, tollat, similiter et peram : et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium.

37. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me : Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent.

38. At illi dixerunt : Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis : Satis est.

39. Et egressus, ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum. Secuti sunt autem illum et discipuli.

40. Et cum pervenisset ad locum, dixit illis : Orate, ne intretis in tentationem.

41. Et ipse avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis : et positus genibus orabat,

42. Dicens : Pater, si vis, transfer calicem istum à me ; verùm tamen non mea voluntas, sed tua fiat.

43. Apparuit autem illi angelus de cœlo, confortans eum. Et factus in agoniâ, prolixius orabat.

44. Et factus est sudor ejus, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram.

45. Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes præ tristitiâ.

46. Et ait illis : Quid dormitis ? Surgite, orate, ne intretis in tentationem.

23. Et ils commencèrent à s'entre-demander qui était celui d'entre eux qui devait faire une telle action.

24. Il s'excita aussi parmi eux une contestation, lequel d'entre eux devait passer pour le plus grand.

25. Et il leur dit : Les rois des nations les traitent avec empire ; et ceux qui ont autorité sur elles, en sont appelés les bienfaiteurs.

26. Pour vous, n'en usez pas de même ; mais que celui qui est le plus grand parmi vous, devienne comme le plus petit ; et que celui qui gouverne, soit comme celui qui sert.

27. Car qui est le plus grand de celui qui est à table, ou de celui qui sert ? n'est-ce pas celui qui est à table ? Et moi cependant, je suis parmi vous comme celui qui sert.

28. C'est vous qui êtes toujours demeurés fermes avec moi dans mes tentations.

29. Aussi je vous prépare le royaume, comme mon Père me l'a préparé ;

30. Afin que vous mangiez et que vous buviez à ma table dans mon royaume, et que vous soyez assis sur des trônes pour juger les douzes tribus d'Israël.

31. Le Seigneur dit ensuite : Simon, Simon, Satan a demandé à vous cribler tous, comme on crible le froment ;

32. Mais j'ai prié pour vous en particulier, afin que votre foi ne défaille point : lors donc que vous aurez été converti, ayez soin d'affermir vos frères.

33. Pierre lui répondit : Seigneur, je suis prêt à aller avec vous, et en prison, et à la mort.

34. Mais Jésus lui dit : Pierre, je vous déclare que le coq ne chantera point aujourd'hui que vous n'avez nié trois fois que vous me connaissiez. Puis il leur dit :

35. Quand je vous ai envoyés sans bourse, sans sac et sans souliers, avez-vous manqué de quelque chose ?

36. De rien, lui dirent-ils. Jésus ajouta : Mais maintenant que celui qui a un sac, ou une bourse, la prenne ; et que celui qui n'en a point, vende sa robe pour acheter une épée.

37. Car je vous assure qu'il faut encore qu'on voie s'accomplir en moi ce qui a été écrit : Il a été mis au rang des scélérats ; car les choses qui ont été prophétisées de moi vont s'accomplir.

38. Ils lui répondirent : Seigneur, voici deux épées. Et Jésus leur dit : C'est assez.

39. Puis étant sorti, il s'en alla, selon sa coutume, à la montagne des Oliviers, et ses disciples le suivirent.

40. Lorsqu'il fut arrivé en ce lieu, il leur dit : Priez, afin que vous n'entriez point en tentation.

41. Ensuite il s'éloigna d'eux environ d'un jet de pierre ; et s'étant mis à genoux, il pria,

42. En disant : Mon Père, si vous voulez, éloignez ce calice de moi ; néanmoins que ce ne soit pas ma volonté qui se fasse, mais la vôtre.

43. Alors il lui apparut un ange du ciel pour le fortifier ; et étant tombé en agonie, il redoublait ses prières.

44. Et il lui vint une sueur comme de gouttes de sang, qui découlaient jusqu'à terre.

45. Il se leva ensuite du lieu où il pria, et il vint à ses disciples qu'il trouva endormis accablés de tristesse.

46. Il leur dit : Pourquoi dormez-vous ? Levez-vous, et priez, afin que vous n'entriez point en tentation.

47. Adhuc eo loquente, ecce turba; et qui vocabatur Judas unus de duodecim, antecedebat eos, et appropinquavit Jesu ut oscularetur eum.

48. Jesus autem dixit illi: Juda, osculo Filium hominis tradis?

49. Videntes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio?

50. Et percussit unus ex illis servum principis sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dexteram.

51. Respondens autem Jesus, ait: Sinite usque huc. Et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum.

52. Dixit autem Jesus ad eos qui venerant ad se, principes sacerdotum, et magistratus templi, et seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus?

53. Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me; sed hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum.

54. Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum; Petrus verò sequebatur à longè.

55. Accenso autem igne in medio atrii, et circum-sedentibus illis, erat Petrus in medio eorum.

56. Quem cum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, et eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat.

57. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum.

58. Et post pusillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait: O homo, non sum.

59. Et intervallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè et hic cum illo erat: nam et Galilæus est.

60. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente, cantavit gallus.

61. Et conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat: quia priusquam gallus cantet, ter me negabis.

62. Et egressus foras Petrus flevit amarè.

63. Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes.

64. Et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus; et interrogabant eum, dicentes: Prophetiza quis est qui te percussit.

65. Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.

66. Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis, et principes sacerdotum, et scribæ, et duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis.

67. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi.

68. Si autem et interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.

69. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.

70. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum.

71. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus de ore ejus.

47. Il parlait encore lorsqu'une troupe de gens parut; et à leur tête marchait un des douze, appelé Judas, qui s'approcha de Jésus pour le baiser.

48. Et Jésus lui dit: Quoi, Judas! vous trahissez le Fils de l'homme par un baiser?

49. Cependant ceux qui étaient autour de lui, voyant bien ce qui allait arriver, lui dirent: Seigneur, frapperons-nous de l'épée?

50. Et l'un d'eux frappa un des gens du grand-prêtre, et lui coupa l'oreille droite.

51. Mais Jésus prenant la parole, dit: Laissez, demeurez-en là. Et ayant touché l'oreille de cet homme, il le guérit.

52. Puis s'adressant aux princes des prêtres, aux ministres du temple, et aux sénateurs qui étaient venus pour le prendre, il leur dit: Vous êtes venus comme pour prendre un voleur, avec des épées et des bâtons.

53. J'étais tous les jours avec vous dans le temple; et vous ne m'avez point arrêté: mais c'est ici votre heure et la puissance des ténèbres.

54. Or eux se saisissant de lui, ils l'emmenèrent en la maison du grand-prêtre; et Pierre le suivait de loin.

55. Et un feu ayant été allumé au milieu de la cour, et les gardes s'étant assis autour, Pierre s'assit aussi parmi eux;

56. Et une servante qui le vit assis devant le feu, le considéra attentivement, et dit: Celui-ci était aussi avec cet homme.

57. Mais Pierre le renonça, en disant: Femme, je ne le connais point.

58. Un peu après un autre le voyant, lui dit: Vous êtes aussi de ces gens-là. Pierre lui dit: Mon ami, je n'en suis point.

59. Environ une heure après, un autre assurait, disant: Celui-ci était certainement avec lui, car il est de Galilée.

60. Pierre répondit: Mon ami, je ne sais ce que vous dites. Aussitôt, comme il parlait encore, le coq chanta.

61. Et le Seigneur se retournant, regarda Pierre; et Pierre se souvint de cette parole que le Seigneur lui avait dite: Avant que le coq ait chanté, vous me renoncerez trois fois.

62. Et Pierre étant sorti, pleura amèrement.

63. Cependant ceux qui tenaient Jésus, se moquaient de lui en le frappant.

64. Et lui ayant bandé les yeux, ils lui donnaient des coups sur le visage, et l'interrogeaient en lui disant: Prophétise qui est celui qui t'a frappé.

65. Et ils disaient encore beaucoup d'autres choses, en blasphémant contre lui.

66. Dès qu'il fut jour, les sénateurs du peuple, les princes des prêtres et les scribes s'assemblèrent; et l'ayant fait amener dans leur conseil, ils lui dirent: Si vous êtes le Christ, dites-le-nous?

67. Il leur répondit: Si je vous le dis, vous ne me croirez point.

68. Et si je vous interroge, vous ne me répondrez point, et ne me laisserez point aller.

69. Mais désormais le Fils de l'homme sera assis à la droite de la puissance de Dieu.

70. Ils lui dirent tous: Vous êtes donc le Fils de Dieu? Il leur répondit: Vous le dites, je le suis.

71. Alors ils dirent: Qu'avons-nous encore besoin de témoins, puisque nous l'avons entendu nous-mêmes de sa propre bouche?

COMMENTARIA.

VERS. 1. — APPROPINQUABAT, dùm superiora à Jesu docerentur et gererentur.

DIES FESTUS, festum, quod quidem constabat diebus septem, sed primo solemnissimo ac celeberrimo, qui *appropinquabat*, quia non aberat nisi biduo, quod constat ex prioribus evangelistis.

AZYMORUM, in quo non licebat vesci nisi azymo pane.

QUI DICITUR, qui celebri nomine vocatur PASCHA. Tota hebdomada *Pascha* vocabatur; vocabatur et *Azyma*; sed prima vespera propriè *Pascha*, dies subsequentes *Azyma*. Vide supra, cap. 2, v. 41.

VERS. 2. — QUÆREBANT, dispiciebant, consultabant inter se.

QUOMODO, dolone an vi manifestâ, comprehendere; et si dolo, quâ doli ratione; deinde, die festo proximo, an aliàs neci darent.

INTERFICERENT, è medio tollerent. Relinquit evangelista subaudiendum *tenerent*, seu *comprehenderent*, tanquàm necessariò prævium interfectioni.

TIMEBANT VERO, *enim*, est Græcè et Syriacè. Causa anxie quærendi modi, erat, quòd timerent *plebem*, ne illa Jesum eriperet ex manibus ipsorum et à morte liberaret, si vel publicè comprehenderent, vel die festo interficerent eum. De cæteris jamdudùm egimus.

VERS. 3. — INTRAVIT AUTEM, etc., q. d. evangelista: Hoc modo assecuti sunt principes quod volebant. Non intravit in corpus Judæ, ita ut eum insanire faceret, aut agitaret sicut dæmoniacos solet, quod notat Euthymius: multò minùs illapsus est in animam Judæ, *quasi aditum cordis ejus introiens*, quod est solius Dei trinitatis, doctore Didymo sub finem libri 3 de Spiritu sancto: nec vi violentiæque occupavit invitum, impellens et cogens ad scelus perpetrandum, quod negat Titus in Catenâ citatus; sed intrâsse in Judam dicitur, quia pravis suggestionibus animum illius sollicitans, et quasi ostium cordis ejus pulsans, illo sponte aperiente, locumque in se dante, Ephes. 4, v. 27; obtinuit animum, voluntatem, sive consensum ejus, ad scelus perpetrandum quod suggerebat. *Quomodo enim intrat in cor*, inquit Augustinus libri 3 de Consensu evangelistarum capite primo, *nisi immittendo iniquas persuasiones cogitationum iniquarum?* Hoc primum significatur hæc phrasi; consequenter verò hoc ampliùs significatur, quòd, quemadmodum ubi in domum tuam admiseris hostem, dominatur ille tibi, agitque tecum et cum rebus tuis sicut visum ipsi fuerit; ita Satanæ ubi obtinuerit animum alicujus, *captivum eum teneat pro suâ voluntate*, 2 Timoth. 2, v. 26, et tanquàm servo utatur, 2 Pet. 2, v. 19, *operans in filio diffidentie*, Ephes. 2, v. 2; non quidem adhuc cogens invitum, sed voluntatem ejus retinens sibi addictam, ita ut, nisi Deo illum domo cordis exigente, tyrannidem illius effugere impossibile sit. Satanæ itaque, observans ex plurium operationum signis, *ad quæ potissimum Judæ cor vitia esset proclive,*

quod ait Didymus, *deprehendit eum patere insidiis avaritiæ*; itaque *misit in cor ejus*, ut loquitur Joannes cap. 13, v. 2, ut proderet præceptorem suum, propositâ spe lucri maximi, quod ab illius hostibus consequi posset, illius loco cujus jacturam fecerat in prodigâ illâ unguenti pretiosissimi per Magdalenam profusione, Matth. 26, v. 9. Ad hanc rem, ut verè erat avarissimus Judas, faciliè obtinuit Satanæ consensum ejus, ita ut is victus argenti cupiditate fœdissimâ, satanicum reciperet consilium, et, everso Dei metu pudoreque excusso, apud se statueret Jesum hostibus prodere, denique Satanæ potestatem sui faceret, paratus agere quidquid ille agendum dictaret, ad hoc facinus consummandum; hoc est Satanam intrâsse in Judam.

SATANAS, hominum adversarius. Tanta fuit hujus sceleris impietas, quantam, nisi Satanâ suggerente, non videatur Judas admissurus fuisse; sed Deus, pro suâ admirabili prudentiâ bonitateque, malitiam adversarii hominum vertit in ministerium salutis hominum. Quod verò jam Satanam in Judam intrâsse refertur, non significat quòd Dei Spiritus Judam hætenus rexerit: quia nisi antea etiam mancipium fuisset Satanæ, furtis addictus non fuisset, quod Joannes de ipso narrat, cap. 12, v. 6; nec longè ante dixisset de ipso Jesus, Joan. 6, v. 71: *Nonne ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est?* Sed jam intrâsse in ipsum dicitur, quia novum et quidem cæteris omnibus immanius scelus jam ipsi persuasit. Quemadmodum enim toties quis repleti dicitur Spiritu sancto, quoties gratiâ Spiritus sancti agitur ad novum, ac præsertim insigne aliquod exercitium virtutis; ita toties in quempiam intrare eumve occupare dicitur Satanæ, quoties ad novum peccatum, ac præsertim insigne aliquod scelus, perpetrandum obtinet illius consensum.

VERS. 4. — ET ABIIT, qui abiit proinde, secutus satanicum consilium.

MAGISTRATIBUS, ducibus, præfectis, scilicet templi. Hoc enim additur infra, v. 52, ubi etiam hi distinguuntur manifestè à principibus sacerdotum, et à senioribus, id est, magistratu populi. Quidam existimant hos fuisse duces militum ad templi custodiam ex sacerdotibus populoque Judaico electorum, quibus favere videtur Syrus vertens: *Magistris militiæ* (vel *exercitus*) *templi*; sed Romani nullam videntur militiam, hoc quidem tempore, Judæis permisisse: nam pro ipsius templi foribus, ad sedandos si qui orirentur tumultus, suos ipsorum milites collocabant, Josephus, lib. 20 Antiq., cap. 4, præter perpetua, quæ in arce Antoniâ habebant, præsidia, de quibus Josephus, lib. 6 de Bello, cap. 6, in hæc verba: *Semper in eâ Romani milites residebant, et cum armis appositi custodes, ne quid populus festis diebus novi committeret, observabant. Castrum enim erat impositum, oppido quidem templum, templo verò Antonia.* Fieri quidem potest ut etiam sacerdotibus incubuerit templi custo-

diendi cura, sed non ne quis oriretur populi tumultus, verum ne templum ab aliquo pollueretur, quemadmodum illud Samaritani aliquando nocte paschæ apertum contaminaverant, clam sparsis huc illuc ossibus mortuorum, quod narrat Josephus, lib. 18 Antiq., cap. 6. Verum, ut credibile est sacerdotes vicissim id muneris obisse, ita non est credibile, qui id obirent, peculiari alicui magistratui cui non reliqui sacerdotes, subfuisse, nisi fortè quamdiù id muneris, templi, inquam, adversus injurias custodiendi obirent. Josephus enim, lib. 7 de Bello, cap. 12, refert, à custodibus mox nuntiatum magistratui, dum valvæ templi nocte subitò spontèque fuissent apertæ. Verosimillima est igitur Theophylacti sententia, qui *magistratus* hoc loco intelligit, præfectos ædificiis templi, tales ferè quales Romani ædiles et ædituos, nos vulgò vocamus magistros fabricæ. Ut enim erat vastum templum, et innumeris ædificiis instructum; ita semper erat quòd illic ædificaretur, sive ad restauranda et amplificanda vetera ædificia, sive ad nova construenda, adeò ut Josephus, lib. 20 Antiq., cap. 8, testetur octodecim opificum millia solita in templo ex operarum mercedibus victum quærere. Isti itaque operibus operisque præerant, locabant atque exigebant sarta tecta templi, et ædem sacram procurabant ac tuebantur. Quoniam autem magna hæc erat dignitas, præcipuorum tum ex sacerdotibus tum ex populo, probabile est (Joas enim rex, cum in restaurandis sartis tectis templi negligentiores essent sacerdotes, transtulerat id officii in alios, aut certè alios delectis à se sacerdotibus adjunxerat, 4 Regum 12, v. 8, 10); ideirò et hi in concilium advocati fuerunt, ubi agebatur de perdendo Jesu, tanquam templi legisque adversario. Syrus his addit scribas, hoc modo: *Et locutus est cum principibus sacerdotum, et scribis, et magistris exercitûs templi.*

QUEMADMODUM. Illi de modo erant solliciti quo Jesum dolo capere possent: Judas explicuit illis modum, quo id facillè facturi essent se duce.

VERS. 5. — GAVISI SUNT, valdè, quòd cum solliciti essent de modo, quo Jesum possent dolo tenere, tam opportunus ipsis offerretur modus, quàm erat iste, domestici familiarisque discipuli proditionem meditantis, quam is commodè, sine tumultu ac strepitu, videbatur perficere posse. *Gavisi itaque sunt*, quòd præter exspectationem invenissent tam idoneum scelere perficiendo. *Gavisi sunt autem*, inquit Euthymius, *non solum quia ipsum sine tumultu comprehensuri erant, opportunè à Judâ traditum, verum etiam quia à suis discipulis odio haberi inciperet.* Ut enim ipsorum votis commoda, ita Jesu infamis fore videbatur hæc ratio, ut à quo descisceret quemque proderet proprius discipulus, quod non sine justâ causâ fieri, vulgò facillè persuasum foret.

PACTI SUNT, conventionem inita promiserunt.

PECUNIAM certam ILLI DARE, se datorios.

VERS. 6. — ET SPOPONDIT. Ille verò spondit, promisit, obligavit se, ἐξωμολόγησε, ὁμολογεῖν ad ver-

bum declarat, paribus verbis loqui, ut si solent qui petentibus assentiuntur. Itaque licet τὸ ἐξωμολογεῖσθαι, alibi declarat palàm profiteri, hic ad mutuum stipulationem refertur, in quâ principes rogârunt: spondes te hoc pretio traditurum eum nobis? Judas respondit: Spondeo. Euthymius: *Spondit*, inquit, *sive firmiter pactum fecit, è corde promittendo se facturum quod statutum erat: ita enim capitur ἐξωμολόγησε.* Non absimiliter Theophylactus.

UT TRADERET SEU PRODERET ILLUM EIS SINE TURBIS, Græcè, *sine turbâ*, id est, vel clam populo, vel sine tumultu: nam utrumque significat *turba*, multitudinem et tumultum. Sensus utrumque desiderat intelligi, cum abesset populus qui tumultum excitare posset; hoc præfati fuerant principes. Quamobrem observavit Judas nocturnum tempus, quo Jesum solum cum discipulis in horto, et quidem extra civitatem, noverat esse.

VERS. 7. — VENIT, Græcè aoristus pro præterito plus quàm perfecto, *advenerat.*

DIES PRIMUS AZYMORUM, id est, dies decimus quartus primi mensis, à cujus vespèrà incipiebant azyma.

IN QUA DIE NECESSE ERAT, oportebat, scilicet ex præscripto legis et consuetudine populi Judaici.

OCCIDI, mactari, sacrificari; *immolari* vertit secundum Marcum.

PASCHA, id est, agnum paschalem: *pascha* alibi accipitur pro die festo, hic pro agno qui eo die consueverat immolari. Ad parandum autem, erat inprimis apostolis emendus agnus masculus anniculus et immaculatus. Quod enim præcipitur Exodi 12, v. 5, ut jam inde à decimâ die mensis, unusquisque sibi seligat hujusmodi agnum, quem die decimâ quartâ ad vespèram immolet, non fuit præceptum nisi illius temporis: cum enim sæpè repetatur præceptum immolandi phase, nusquàm hoc repetitur in lege. Quare cum dispersus jam esset Israel per terram promissam, imò per orbem universum, iis qui habitabant extra eum locum quem elegerat Dominus, sufficiebat eò convenire die decimâ quartâ, et emptum illic agnum immolare, ita ut non dubium sit quin cives Jerosolymitani magnam in eum diem paratam haberint agnorum hujusmodi copiam, quos venderent foris advenientibus fratribus. Erat itaque apostolis inprimis emendus agnus; deinde erat et mactandus. Nam quamvis videatur non potuisse emi à lanionibus, mactatus, excoriatus, et ad veru paratus, sed vel à sacerdotibus vel ab ipsis familiis fuisse mactandus (*pascha* enim, quod ait Philo, sub finem libri de Decalogo, *populariter singuli sacrificant, non exspectatis sacerdotibus, ipsi permissu legis hic fungentes sacerdotio*), non tamen necesse erat ut omnes ejus familiæ, quæ agnum comestura erat, interessent mactationi: sufficiebat eum ab aliquibus ex familiâ mactari nomine omnium (nam consistebat hoc sacrificium in manducatione magis quàm in immolatione), ut hic videmus Jesum cum decem apostolis abfuisse,

venit enim demùm cum illis vespere jam facto, Marc. 14, v. 17; solebat autem mactari agnus horâ nonâ, die declinante, Josephus, lib. 7 de Bello, cap. 17, cùm vesperi esset comedendus. Mactata hostia asanda erat, et hoc itaque curandum apostolis fuit, simulque providendum mensæ de lactucis agrestibus, de panibus azymis, de baculis, Exodi 12, v. 8, 11, de aliis quibusdam præterea cibis, pro ratione diei festi et facultatum (nec enim agnus unus sufficiens esse poterat reficiendis tredecim viris), denique de vino. Ad hæc omnia emenda (nisi quæ fortè paterfamiliâs ille, apud quem hospitium sibi delegerat Jesus, ultrò gratisque offerret) jussit haud dubiè Jesus pecuniam à Judâ ex communibus loculis numerari, his quos ad parandum pascha amandabat.

VERS. 8. — ET MISIT. *Jesus* additur à Syro. *Misit* eo die manè aut circa meridiem. Ut bonus paterfamiliâs, curam gerit eorum quæ in familiâ ex legis præscripto agenda erant.

PETRUM ET JOANNEM. Discipulos maximè familiares et præ cæteris omnibus præceptoris amantes; non Judam, tametsi esset œconomus, ne insidias strueret, si nòsset cœnæ locum: jam enim ille alia meditabatur, parare Domino non convivium, sed exitum.

EUNTES, in civitatem, PARATE NOBIS PASCHA. Hæc verba quia omiserunt Matthæus et Marcus, ideò obscuritatis nonnihil habent: Lucas clarior est.

UT MANDUCEMUS, illud.

VERS. 9. — UBI, in quâ domo. Ille evangelista rem clarè narrat, eo ordine quo gesta est.

VERS. 10. — ECCE. Parat attentionem ad rem novam et admirabilem quam dicturus et jussurus est.

INTROEUNTIBUS, ingressis.

AMPHORAM, lagenam vertit secundùm Marcum, sed rectiùs videtur hic *amphoram* vertisse: nam quantum et lagena et amphora fictiles essent, ex usu tamen loquendi, lagena magis vino servit quàm aquæ, amphora aquam admittit non minùs quàm vinum, nisi pro mensurâ capace sextariorum 48 accipiatur, quod non est hujus loci: non enim aliud hic intelligitur quàm vas figlinum, capax quantitatis aquæ non parvæ.

PORTANS, bajulans secundùm Marcum.

IN DOMUM IN QUAM INTRAT. Hoc Syrus sequentibus jungit hoc pacto: *Et quò loci ingreditur, dicite, etc., consentaneè Evangelio Marci.*

VERS. 11. — MAGISTER tuus et noster. *Jesus* familiariter à discipulis suis vocabatur *Magister*, contentusque humili hoc titulo à doctrinâ accepto, qui tamen nulli alii æquè ac ipsi congruebat, et ipse se eo appellat, eoque solo suam huic viro auctoritatem insinuat, cùm uti potuisset verbis illis magnificis: *Hæc dicit Dominus*, aut: *Filius Dei dicit*. Vocando autem se magistrum, aperit, illum cui verba hæc sua perferri jubet, esse discipulum, ac proinde penes se ut magistrum, auctoritatem esse præcipiendi ipsi tanquàm discipulo;

fuit enim *discipulus Jesu*, id est, fidelis, credens in *Jesum*, sed *occultus*, ut multi alii, propter metum *Judæorum*. Non addit nomen suum, *Jesu magister*, quia tam discipuli mandatum perferentes, quos publiciùs notum erat esse discipulos *Jesu*, quàm conscientia audientis, nec alii magistro quàm *Jesu* adhærentis, clarè interpretabantur quis magister loqueretur.

VERS. 12. — IPSE MOX obtemperans jussis meis, et quidem singulari studio.

OSTENDET simul et concedet ad usum meum. Præscivit *Jesus* quòd paterfamiliâs ille pariturus esset præcepto ipsius, præscivit etiam quem locum esset præbiturus: ipse enim *Jesus*, divinâ virtute suâ, commovere animum illius, ut poterat, ita decreverat, in obsequium et obedientiam. Qui licèt priùs non ausus fuerat *Jesum* confiteri et hospitio accipere; ad ipsius tamen jussum, metu deposito, confidenter et studiosè illum excepit, ita ut perspicuum fieri apostolis posset, *Jesu* in manu esse quidquid vellet facere. Quare D. Chrysostomus in Matthæum: «Ego verò, inquit, non id solum admiror, quòd ignotus erat; sed illud multò magis stupeo, quòd bellum acerrimum et inimicitias primatum hæc ex re incumbere sibi videns, omnibus his neglectis libenter obtemperavit.»

COENACULUM. Interpres Origenis in Matthæum scribentis vertit, *locum in superioribus*; declarat enim vox contiguationem ædium superiorem, cuicumque tandem usui destinata sit, sic dictam, quòd supra terram elevata sit. Sed quia moris erat in eâ domûs parte cœnare, ideò *cœnaculum* dici cœpit.

GRANDE. Hinc intelligitur amplam fuisse hujus patrifamiliâs domum. Voluit autem magnum cœnaculum *Jesus*, tum quia magna erat ipsi familia, virorum tredecim, tum quia secretus agere voluit cum suis, neque mox cuivis publicari quæ suis erat commissurus.

STRATUM, instructum mensis et lectis sive sedilibus aliisque necessariis, vestitum tapetibus et aulæis, ornatum floribus ac frondibus, omninòque paratum ad solemnem paschæ cœnam celebrandam: fortassis etiam stratum lapidibus aut tegulis, quoad pavementum, refrigerii præstandi causâ. Richelius in Lucam: *Stratum, id est, dispositum et paratum seu aptum ad esum agni*. Significatur locus, non nudus, sed opportunâ supellectili et ornatu instructus, ita ut nihil deesset, nisi ut agnus reliquosque cibus appareretur. Græcè et Syriacè additur *paratum*; quod etiam Origenes et Hieronymus hunc locum ad Matthæum citantes, legunt; nisi quòd Hieronymus pro, *paratum*, scribat, *mundatum*, si non est error notarii. Existimatur autem plerisque, τὸ *paratum*, expositio esse ejus quod præcedit *stratum*. Neque verò mirum videri debet quòd vir iste (qui intelligitur non vulgaris, sed dives ac magnificus fuisse) cœnaculum hujusmodi, quo carere ipse poterat, habuerit, ita apprimè instructum, ut nihil deesset sive ad usum sive ad ornatum, celebraturis pascha: cùm enim ad pascha celebrandum *Je-*

rosolyamam convenirent omnes, totius, non tantum Judææ, verum etiam orbis terrarum, per quem innumeri dispersi erant, Judæi, fiebat, ut facta hominibus civitas, quomodo Josephus alicubi loquitur, non caperet omnes eos qui aliunde advenerant diversoriis publicis, sed necesse esset, ut cives Jerosolymitani, suis ædibus exciperent singuli quos possent. Itaque cum singuli hospites aliquos suis ædibus excipiendos expectarent, instruebant primum aedes suas, et præsertim superiorem fortassis ædium partem (ea enim locari solet inquilinis, retentâ à dominis parte inferiore, ut commodiore), suppellectili aliisque rebus necessariis, deinde etiam exornabant eas pro facultatibus, non tantum in hospitem gratiam, verum etiam ad condecorandum sacratissimum et solemnissimum sacrificium, convivium et diem Paschæ. Non mirum igitur quod vir iste habuerit cœnaculum ita aptè opportunèque instructum: sed illud mirum, quod cœnaculum istud Jesu penè ultimâ horâ petenti reservatum fuerit. Provererat nimirum ipse, occultâ providentiæ suæ virtute, ne cui alii illud concederetur; in quo ipse statuerat vetus quidem pascha ultimum agere, novum verò primum instituere, alia denique complura mysteria tradere; id quod noluit in loco abjecto aut vili. Hoc cœnaculum deinceps effectum est apostolorum cæterorumque discipulorum Ecclesia. Nam post accepta illic ultimæ Domini cœnæ mysteria, perrexerunt eò convenire, Act. 1, v. 15, ita ut ibi aspectu Domini Jesu redivivi frui sint, et die Pentecostes Spiritum sanctum è caelis missum acceperint.

VERS. 13. — DIXIT, dixerat Jesus.

PARAVERUNT omnia ad celebrandum

PASCHA necessaria. Inter cætera autem, emptum agnum curârunt assari: quod quomodo fieret, operæ pretium est considerare, ut observetur similitudo inter assationem veteris paschæ et crucifixionem novi. Perfodiebatur corpus agni veru, pedes verò, tam posteriores qui pedum, quam priores qui manuum sunt loco, distendebantur divaricabanturque bacillis infixis in volas; tanquam si veru, stipitem crucis; bacilli verò, transversum lignum præsignassent, unâ cum clavis in divini agni manus pedesque infixis: nam ignis afflictionis hic non minor fuit quam illic flammeus. Nescio autem quid vulnerum perpetuò gerant agni in mediis pedum volis, non absimili modo quo Salvator noster ex cruce reservat in manibus et pedibus fixuras clavorum.

VERS. 14. — ET CUM, cum igitur FACTA ESSET, adesset HORA, tempus constitutum esui agni, quod quidem fuit crepusculum vespertinum, occurrens eo die, qui fuit nonus calendæ aprilis, inter sextam et septimam horas vespertinas, nostro more numerandi. *Horam manducandi paschæ designat*, inquit Beda.

DISCEBIT, cœnatus est.

VERS. 15. — ET pro tunc, postquam scilicet agnus paschalis comestus esset, id enim ita apparet ex sequentibus.

DESIDERIO DESIDERAVI, id est, summoperè desideravi. Phrasis est Hebraica, frequenter occurrens in veteri Testamento.

HOC PASCHA, hunc agnum paschalem, agnum paschalem hujus anni et diei, id est, convivium seu cœnam hanc paschæ.

ANTEQUAM PATIAR, supplicia et mortem mihi imminetia, ante mortem meam. Scio quod à cœnâ hâc paschali immineat mihi mors, nec quævis mors, sed variis conjuncta cum suppliciis; verum eam nihil moratus, desideravi admodum hactenus hoc pascha vobiscum edere. Alius quispiam desiderio desiderasset pascha hoc nunquam adesse, ne simul ipsi instaret mors: Christus mortem sitiens pro hominum salute, nihil eâ deterritus fuit, quin summo desiderio longè ante desiderârit paschale hoc convivium cum discipulis celebrare. Ratio sequitur versu proximo.

VERS. 16. — QUIA EX HOC, quod ex hoc tempore, quod posthâc non MANDUCABO, Græcè, *non amplius edam* ILLUD, pascha, ἐξ αὐτοῦ, ex eo, scilicet paschate. Pascha intelligit cum suis appendicibus, id est, cœnam in quâ primum à stantibus pascha, deinde ab accumbentibus alii eibi comedebantur. Non solum enim dicere vult se agnum paschalem amplius non comesturum, sed nec alios hujusmodi cibos corporales: nam significat ultimum hoc esse suum cum discipulis, non tantum pascha, verum etiam convivium. Verisimile est autem, post esum agni paschalis, quando hæc verba dicta fuisse videntur, Dominum Jesum de aliis adhuc cibis gustasse: quis enim discipulorum cibum ausus fuisset attingere, præceptore abstinente, et, ob propinquam mortem, jam toties significatam, mœrente? *Illud igitur dicens, intelligit paschalem cœnam, et sub eâ omne aliud hujus vitæ convivium; quasi dicat, ait Theophylactus: Hæc ultima mihi cœna vobiscum est.* Affirmo vobis quod jam vobiscum comedi ultimum pascha, et convivium hoc ultimum esse ex quo hâc in mortali vitâ comesturus sim, nec aliud à me aliquando sive pascha sive edulium gustandum. Hæc igitur causa est cur tantoperè desideraverit hoc pascha cum discipulis suis edere, quia ultimum foret, non tantum pascha, verum etiam convivium. Solent ii quibus discedendum est desiderare convivium ultimum quo amicis sunt valedicturi, non propter convivium ipsum, sed propter argumenta amoris plurima, quæ statuunt eo in convivio amicis exhibere. Eodem modo Christus Dominus desideravit hoc pascha seu hanc cœnam paschalem, quam noverat fore ultimum suum convivium, cum apostolis celebrare, non propter pascha ipsum aut convivium, sed quod statuisset in hâc ultimâ cœnâ insignem erga suos anorem plurimis modis declarare et testatum relinquere, id quod fecit, colloquiis illis suis divinissimis, et præsertim sacramento corporis ac sanguinis sui institutione. Hoc pacto igitur voluit attentos reddere discipulos ad ea quæ hâc cœnâ factururus esset; facile

enim intelligere potuerunt magna aliqua subsequutura.

DONEC. Non significat se iterum aliquando comesturum agnum paschalem aut alium aliquem corporalem cibum; sed se interea non comesturum, tunc verò multò minùs, quando suppetet pascha beatius cibusque cœlestis in regno Dei.

IMPLEATUR, perficiatur pascha illud, **IN REGNO DEI,** Patris mei, in regno cœlorum, in vitâ æternâ futuri seculi. Sic, ad futurum, inquam, seculum, referunt hoc Origenes tractatu 35 in Matthæum, Euthymius in Matthæum, cap. 26, v. 29, et Theophylactus in hunc locum alterâ quam tradit expositione. Cœna agni paschalis læta inprimis erat et jucunda, quippe instituta ob memoriam transitûs Domini, quòd Dominus interficiens primogenita Ægyptiorum, transilierit et servaverit primogenita Israelitarum, itaque liberaverit Israelitas ex Ægypto, et adduxerit in terram promissam. Sed perficitur hæc cœna in regno cœlorum, ubi longè felicior et jucundior nec unquam finienda agitur cœna, ob servatos electos, quorum caput est Christus, permixtos tanto numero reprobos, et assertos ex omnibus hujus mundi miseris in regnum Dei, è *servitute,* inquam, *corruptionis* et *mortis in libertatem gloriæ filiorum Dei,* Rom. 8, v. 21. Hoc igitur modo impletur pascha in regno Dei; quod quando futurum est, vult dicere Christus, manducabo ego illud impletum vobiscum in eodem illo Dei regno. Nam sic perficiendam sententiam hanc, clarum est ex simili sententiâ Matth. 26. v. 29; Ut ne enim plus æquo tristarentur apostoli, audientes hanc ultimam esse cœnam et convivium præceptoris cum ipsis, addidit, huic paschali cœnæ, aliam perfectiorem et feliciorem sibi in propinquo regno Dei successuram: cujus consortium ipsis promittit, hic quidem tectè, paulò post autem, v. 29, 30, disertis verbis.

VERS. 17.—ET ACCEPTO, tunc accepto etiam **CALICE,** poculo pleno vini aquâ mixti. *Et hic calix,* ait V. Beda, *ad vetus illud pascha, cui finem desiderabat imponere, pertinet.* Scribunt Hebræi fuisse morem ut, comesto agno paschali, paterfamiliâs acceptum calicem vini aquâ mixti prægustaret, ac deinde in orbem mensæ ire juberet, ita ut omnes ex eo biberent; et hoc fuisse quasi libamen sacrificii agni paschalis: solet enim cum sacrificiis ferè conjungi libamen vini. Alius itaque est hic calix ab eo de quo paulò post v. 20, ut cum V. Bedâ sentiunt B. Hieronymus inter Latinos, scribens in Matth. 26, v. 26, et Theophylactus inter Græcos, hunc locum enarrans. Non quòd non potuerit idem numero fuisse vasculum, sed quòd res contentæ diversæ fuerint: hic enim nihil nisi vinum continetur, propinatum cum esu agni veteris Testamenti; illic sub speciebus

VERS. 19.—HOC FACITE; quod scilicet in hæc actione à me fieri videtis, et vos ipsi facitis. Nam antiqui Patres referunt illud *hoc,* non ad solam actionem Christi, sed etiam nonnunquam ad actionem discipulorum, ut ex Cyrillo patet lib. 12 in Joan., cap. 38. *Hoc igitur facite,* id est, actis Deo gratiis frangite,

vini sanguis Christi continetur, propinatus cum esu agni novi Testamenti.

GRATIAS EGIT, Deo ut homo, de hoc fructu vitis sibi suisque concesso in sacrificium simul et potum; sic enim consueverat gratias agere ante omnem cibum et potum, atque eum præsertim quo sacrificium perficiebatur; usus fortassis his verbis, quæ Hebræi tradunt in hoc negotio fuisse solemnia: *Benedictus sis tu, Domine, Rex mundi, qui das nobis fructum vitis.* Nam et ad ea alludere mox putatur, quando ait, *de genimine seu generatione vitis.* Beda gratias egisse existimat, quia vetera transitura et ventura fuerant omnia nova.

ACCIPITE; hoc additur Græcè et Syriacè, scilicet poculum à me prægustatum.

DIVIDITE INTER VOS, ita ut omnes sitis participes.

VERS. 18.—ENIM. Reddit causam cur bibere ex hoc calice omnes debeant, non tantum quia comesti sacrificii libamen est, verum etiam quia valedictionis est poculum.

NON BIBAM, amplius vobiscum, multoque minùs cum aliis; q. d.: Hic ultimus est vini haustus, quem me præbibente bibetis in hoc seculo. Non habet igitur Jesus calicem illum quem postea dat, pro haustu vini, sed pro haustu sanguinis sui; nec pertinere vult panem illum et calicem benedictum ad cibum et potum corporalem, sed potius ea vult esse pignus novæ illius et cœlestis mensæ in regno Dei, quam hic promiserat.

GENERATIONE, fructu, **GENIMINE** vertit secundum Matthæum et Marcum.

DONEC. Vide supra, v. 16. Sed ne despondeatis animum, aderit brevi regnum Dei, de quo orare vos docui: *Veniat regnum tuum,* Matth. 6, v. 10. illic ego et vos mecum bibemus aliud longè nobilius vinum, cujus vis, non ex vitis virtute, sed ex Dei fruitione proficiscatur, etc.

VERS. 19.—ET, id est, postea, cum scilicet cœnatum esset; nam et hic intelligendum est quod exprimitur versu proximo *postquam cœnavit;* non enim temporis distantia interruptum fuit mysterium unum idemque, sed continuo tenore Jesus, postquam corpus suum distribuerat, addidit et calicem sanguinis sui. Impletis enim veteribus, novum jam agnum instituit, et novum calicem propinat.

GRATIAS EGIT. Aliam fuisse hanc gratiarum actionem, quàm eam de quâ mox, v. 17, docent circumstantiæ: nam pro varietate donorum Dei, varia est gratiarum actio.

QUOD CORPUS MEUM PRO VOBIS, pro vestrà salute. Non dicit *vobis,* nec enim intelligit in cibum dari, quod ante dixerat his verbis; *Accipite et comedite,* quæ Paulus quoque cum aliis evangelistis exprimit.

corpus meum consecrate, et in sacrificium offerte, ipsi comedite, aliis distribuite. Per quod ex consequenti etiam aliis præceptum sumendi posuit; sicut constituendo apostolos iudices, per illa verba: *Quorum remiseritis peccata,* etc., imposuit aliis obligationem confitendi; q. d.: *Mens mea non est, ut hoc semel à*

Sacrificium est quod non hominibus, sed pro hominibus datur.

DATUR, id est, offertur; offertur Deo Patri à me, mox proprià specie in cruce, jam nunc sub specie panis, per me ipsum et deinde continuè per vos, idque in remissionem peccatorum, quod addit Matthæus ad sanguinem. Quòd non loquatur Jesus solùm de morte suà imminente, sed de præsentì potiùs cœnà, quòd, inquam, significet se jam in hâc cœnà offerre Deo corpus suum, non tantùm se mox oblaturum per mortem crucis, tribus argumentis fit clarum: Uno sumpto ex apostolo Paulo, 1 Cor. 11, v. 24, qui loco hujus verbì, datur, Græcè scribit frangitur; quod quanquàm ad crucem quoque referri possit ubi corpus Domini fractum fuit, quod ad cutem, nervos, venas et similia, aut certè ubi immolatum fuit; frangi enim est immolari; propriè tamen respicit sacramentum. Sollet enim Scriptura hâc voce præcipuè uti de pane; nec tamen de nudo pane hic loquitur (frangitur enim, nudus panis, non pro nobis), sed de corpore Christi, quod pro nobis frangitur, quandò pro nobis sub specie panis datur et immolatur Deo, de quo paulò ante Apostolos dixerat: *Panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?* 1 Cor. 10, v. 16. In cruce non ita propriè frangitur corpus Christi, præsertim cùm de eà scriptum sit: *Os non comminuetis ex eo*, Joan. 19, v. 36. Quare D. Chrysostomus in illum locum 1 Cor. 10, v. 16: *Cur autem, inquit, addidit quem frangimus? hoc enim licet videre fieri in Eucharistià, in cruce autem non itidem, sed utique ei contrarium. Os enim, inquit, ejus non conteretur. Sed quod non est passus in cruce, hoc in oblatione patitur propter te, et patitur frangi ut omnes impleat.* Hæc Chrysostomus. Alterum argumentum sumitur ex verbis benedictionis calicis quæ omnes Evangelistæ et Paulus quoque sic recitant Græcè, ut præsentì tempore dicatur, *qui effunditur*. Tertium suggerit peculiariter hic Evangelista, non de sanguine, sed de calice dictum referens, *qui pro vobis effunditur*. Nam in cruce, sanguis, non calix effusus est; in cœnà autem et calix et sanguis. Hinc igitur intelligitur quòd in hâc cœnà Christus, corpus et sanguinem suum sub specie panis et vini, Deo Patri obtulerit. Intelligitur etiam consequenter quòd non figuram corporis et sanguinis sui, sed verissimum suum corpus et sanguinem dederit: nihil enim aliud pro nobis Deo Patri obtulisse dici potest. Nam sicut addidit pronomen, *meum*, ut distingueret corpus suum à corporibus non suis, ita adjiciens, *quod pro vobis datur*, distinxit corpus suum verum et naturale, à quovis alio quod dici possit corpus ipsius, quale est corpus ipsius mysticum, quod est, Ecclesia,

me et vobis duntaxat fiat, sed ut perpetuò in Ecclesià meà frequentetur. Nam his verbis apostolos ordinavit sacerdotes, eisque potestatem sacerdotalem dedit, quæ ad istas omnes actiones se extendit. Quid autem inter ista sit semper necessarium, quid mutationem aut dispensationem admittat, Ecclesiæ, Spiritu suo imbutæ, judicandum relinquit. IN MEAM COMMEMORATIONEM, id est, in memoriam seu recordationem, ut Græcum sonat. Quid verò hoc sit, exponit Apostolus,

Coloss. 1, v. 24, quanquàm non tam distinguendi quàm docendi gratià hoc adjecerit. Neque verò interpretari licet: Hoc est signum corporis mei quod pro vobis datur; nam præterquàm quòd Eucharistia tam signum sit corporis Christi mystici quàm naturalis, juxta illud Apostoli, 1 Cor. 10, v. 17: *Unus panis, unum corpus, multi sumus, omnes qui de uno pane participamus*; manifestum est, non cum obliquo, sed cum recto casu jungendam hanc additionem, *quod pro vobis datur*; quæ idcirco à Matthæo et Marco videtur non esse recensita, quòd persuasi essent, sufficere si id exprimerent de sanguine, in quo maximè relucet propria sacrificii ratio.

HOC FACITE. Quid porrò, ait Chrysostomus, hom. 83 in Matthæum, *vetus quoque illud, inquires, facere oportet? minimè: idè enim hoc facite dixit, ut ab illo abduceret.* Hoc igitur quod ego jam postremùm facio sive feci, et vos *facite*. Ego acceptum panem actis gratiis fregi, corpus meum consecravi, Deo Patri pro vobis obtuli, primus gustavi, vobis denique comedendum dedi: hoc idem et vos facite, acceptum panem actis Deo gratiis frangite, corpus meum consecrate, Deo Patri pro vobis aliisque offerte, primi ipsi comedite, aliis deinde edendum distribuite. Quasi dicat: Id quod jam facio sive feci, non est mens mea ut jam solùm à me semel fiat; imò verò volo vos apostolos meos, quos ad hoc ordino, hoc idem facere, atque hoc sacramentum perpetuò fieri ac celebrari in Ecclesià meà. His itaque verbis ordinavit Jesus apostolos suos sacerdotes, datà eis facultate consecrandi atque offerendi sacramentum corporis et sanguinis sui; nam quod de corpore hic dicitur, idem mox intelligitur de sanguine. Quamvis autem dicat, *hoc facite*, non tamen simpliciter omnia semper voluit observari quæ ipse fecerat; nec enim cœnatis dari voluit sacramentum; quæ autem necessariò semper sint observanda, quæ non semper necessariò, non potest certius judicare, quàm Ecclesia sponsa Christi, à Spiritu sponsi sui docta; ex cujus doctrinà, ad sacrificii hujus celebrationem, semper necessarium est, dominicis verbis confici à sacerdote sacramentum, consecrari, inquam, panem et vinum, et ea à consecrante sumi; his enim duobus perficitur propria ratio sacrificii: reliqua non sunt absolutè necessaria, quædam etiam omitti licitè possunt, ut distributio sacramenti sub utrâque specie, imò etiam omnimoda distributio, quando ita res fert.

IN MEAM COMMEMORATIONEM. «Vides, inquit Chrysostomus, hom. 83 in Matthæum, quomodò ab Judæis abducit et avocat moribus? Nam sicut illud, in

1 ad Cor. 11, v. 26, explicans eadem verba: *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat*; ut sensus verborum Christi juxta Apostolum sit: Hoc facite in gratam memoriam mortis meæ, quam pro vobis redimendis passus sum; non nudam et sterilem memoriam, sed ut per eam in amorem et gratitudinem erga me concitemini.

«rememorationem miraculorum quæ in Ægypto patres vestri viderunt, faciebatis; sic et hoc facite in meam commemorationem. Et quemadmodum Moses, «hoc æternum vobis erit memoriale, dicebat: sic et ipse ait, in meam commemorationem.» *Hoc igitur facite*, inquit, non semel atque iterum, sed quoties volueritis meminisse mei: quod quidem frequenter voletis, ac proinde etiam frequenter facietis, si me amaveritis, libenter enim et frequenter meminimus eorum quos amamus. Quid sit autem facere in Christi Domini memoriam, explicans Paulus ait: *Quotiescumque manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat*, 1 Corinth. 11, v. 26. Nam, quamvis Paulus non tam sacerdotes hic alloquatur quam populum, explicat nihilominus hæc verba: *Hoc facite in meam commemorationem*. Si enim his verbis sacerdotibus præceptum est distribuere sacramentum in commemorationem Domini, consequenter et populo præceptum est accipere in commemorationem Domini. Quod ergo Christus dicit *in meam commemorationem*, id est, Apostolo interprete, in memoriam mortis meæ, ut grato animo meminereis mortis quam pro vobis redimendis et salvandis obierim. Mortem enim Domini, mysteria isthæc, etiam ipsâ suâ exteriori figurâ, repræsentant; species panis, corpus mortuum et exsanguis, species vini, effusum è corpore sanguinem. Quamvis autem præcipuè ad mortis Christi recordationem facienda sint hæc mysteria: non tamen sic ut reliqua excludantur, quæ vel præcesserunt, ut incarnatio, nativitas, vel secuta sunt mortem, ut resurrectio, ascensio; imò verò ita ut includantur, quippe simul omnia cum morte Domini perfectam nostrî redemptionem operata. Quare Ecclesia in canone missæ, his verbis: *Hæc quotiescumque feceritis, in meam memoriam facietis*; subjicit: *Unde et memores, Domine, nos, etc., tam beatæ passionis, nec non et ab inferis resurrectionis, sed et in cælos gloriosæ ascensionis, etc.* Quinimò miraculorum, doctrinæ, et quovis alio modo Christi Domini, qui meminere, mysteria hæc peragens, non aberrabit à scopo; sed mors præcipuè in memoriam revocari jubetur, in quâ præcipuè eluxit Domini erga nos charitas. Mors, inquit, mea non iterabitur; sufficit enim unica pro peccatis omnium seculorum. Sed vos vobis hujus meæ erga vos charitatis memoriam frequenter renovate, facientes quod nunc à me videtis fieri. Erit hoc sacrosanctum signum fœderis inter nos initi, et

VERS. 20. — HIC EST CALIX NOVUM TESTAMENTUM IN SANGUINE MEO. Græcè deest verbum, *est*, quod Latinus claritatis causâ expressit. Sed commodius positum fuisset post vocem, *calix*, hoc modo: *Hic calix est novum Testamentum*, etc., quomodo Paulus posuit, 1 ad Corinth. 11. Nam calix est subjectum propositionis. Quæ verba, quia paulò obscuriora sunt, Calvinus et Beza velut regulam proponi volunt, per quam verba clarissima Matthæi et Marci exponantur, hoc est, obscurantur, contra verissimam et æquissimam regulam S. Augustini, lib. 2 de Doct. christianâ, qui vult obscura ex clarioribus esse explicanda. Cùm igitur alii evangelistæ clarissimè dicant sine ullo tropo: *Hic est*

novi Testamenti meâ morte stabiliti efficax sacramentum. Memoriam autem seu *commemorationem* sui, non nudam simplicemque intelligit, sed ejusmodi, quâ animus gratitudine commotus redamet Salvatorem; nec eam temporariam, sed perpetuam, *donec veniat*, ut inquit Apostolus, id est, donec redeat ad judicandum vivos et mortuos. Q. d.: Frequenter hæc mysteria, ut meminereis mei, quamdiù præsentiam meam visibilem vobis subtraxero: nam ubi rediero et videndum me iterum vobis feliciter præbuero, cessabunt. Intelligitur hinc ergo quòd Christus Dominus, non solis apostolis suis in cœnâ præsentibus hoc dixerit, verum etiam omnibus eorum legitimis in sacerdotium successoribus usque ad novissimum judicii diem; ac proinde etiam apostolis hic, non tantum dedit facultatem, ut tanquam sacerdotes consecrare possent et offerre sacramentum corporis et sanguinis sui, verum etiam ut tanquam episcopi communicare hanc facultatem cum aliis possent, ita ut perpetua hæc actio hujusque sacramenti usus in Ecclesiâ permaneret. Aperuit postremò Christus Dominus his verbis, in quem finem instituerit hoc sacramentum sacrificiumque, ut esset nimirum perpetua eaque viva ipsius memoria: nec tamen suâ ipsius causâ instituit, sed fidelium suorum, quibus ita esset hoc sacramento refricanda memoria mortis ejus, ut mens quoque ornanda omnis generis gratiâ, ex morte ipsius et hujus sacramenti usu emanaturâ. Vide etiam quæ dicta sunt apud tres alios evangelistas.

VERS. 20. — SIMILITER, ut panem, ET, etiam, CALICEM; supple ex versu præcedente, accepit, et gratiis actis dedit eis. Syrus: *Et similiter etiam de calice*, scilicet egit.

POSTQUAM CŒNAVIT. Græcè *post cœnasse*, id est, post cœnam. Id cùm sit ambiguum ad utrumque numerum, Latinus Interpres vertit numero singulari; Syrus plurali, *postquam cœnassent*; quanquam res eodem redeat; simul enim inceptam, simul absolverunt Jesus et apostoli cœnam. Addit autem hoc Lucas, *postquam cœnavit*, ut intelligamus sacramentum hoc non pertinuisse ad vulgarem cœnam, quæ pascendo corpori subservierat; et addit ita ut junctum etiam velit cum adverbio, *similiter*. Neque enim dicere vult calicem quidem sacrum post cœnam, panem verò ante cœnam peractam, præbitum fuisse; sed similiter calicem ut panem, post cœnam. Quare igitur hic ad calicem potius addit, *postquam cœnavit*,

sanguis meus novi Testamenti (quæ in nullo differunt à formâ corporis apertissimâ: *Hoc est corpus meum*, nisi quòd sanguinem ad novum Testamentum pertinere dicant), verba Lucæ in eundem sensum exponenda sunt. Et sanè vix ab illis differunt, nisi quòd verba Lucæ postponent vocem, *sanguine*, post *novum Testamentum*, Matthæus verò et Marcus præponent. Sensus igitur genuinus et simplex esse videtur: Hic calix quem manibus teneo, est instrumentum authenticum, quo sancitur et obsignatur novum Testamentum *in sanguine meo*; id est, per sanguinem, seu ratione sanguinis mei, quem calix iste continet; nam per illum propriè Testamentum novum confirmatum est. Nullus

quàm addiderit ad panem? ut distinguat hunc calicem à priore quem Christus statim post esum agni porrexerat, et sciamus res fuisse diversas, illum ex antiquo ritu inter cœnandum, de quo supra, v. 17; hunc post cœnam, causâ instituendi novi sacramenti, porrectum.

HIC EST CALIX; τὸ τοῦ ποτήριον, hoc poculum, hic calix. Subauditur Græcè *est*, ut et Syriacè. Interpres expressum posuit ante vocem *calix*, tanquàm *calix*, sit prædicatum hujus propositionis: *Hic est calix*; alii postponunt, tanquàm *calix* pertineat ad subjectum hujus propositionis: *Hic calix est Novum Testamentum*. His favet Apostolus, 1 Cor. 11, v. 25, collocans *est* post *Novum Testamentum*, hoc modo: *Hic calix Novum Testamentum est*. Utrovis loco colloces, res in eandem redit sententiam. Porrò his verbis Lucae et Pauli gloriantur hæretici, nominatim Calvinus et Beza; nam quia obscuriora sunt, ac proinde facilius pati possint interpretationem qualem ipsi fingere velint; ut nihil tutius improbis, quàm piscari in aquâ turbidâ; volunt ex eis interpretari verba Matthæi et Marci: *Hic est sanguis meus Novi Testamenti*; quin etiam illa omnium verba: *Hoc est corpus meum*. Atqui reipsâ declarant, se non sincerè, sed malignè agere: obscuriora enim Scripturæ loca ex clarioribus interpretari oportere, non clariora ex obscurioribus, ratio ipsa dictat, etiamsi D. Augustinus non doceret, lib. 2 de Doctrinâ christ., cap. 9. Clarissima sunt hæc Christi verba, similiter à tribus evangelistis et quarto Paulo apostolo recitata: *Hoc est corpus meum*; ejusdem tum claritatis tum formæ sunt hæc à Matthæo et Marco recitata: *Hic est sanguis meus Novi Testamenti*: ex quibus constat de mente Christi, quòd his verbis, corpus suum in cibum, et sanguinem in potum, suis dare voluerit, hoc solùm addito, quòd sanguinem illum suum quem præbet, testetur ad novum Testamentum pertinere, sancendum scilicet et confirmandum. Ex his igitur clarissimis verbis, à tot testibus repetitis, explicare oportet ista Lucae et Pauli de sanguine paulò obscuriora: *Hic est calix novum Testamentum in sanguine meo*; quæ certè vix aliter differunt ab his Matthæi et Marci: *Hic est sanguis meus novi Testamenti*, quàm quòd cùm hæc præponant sanguinis mentionem

igitur hic tropus est, neque in voce, *calix*, quasi continens ponatur pro contento (nam ipse calix in sanguine, id est, per sanguinem, seu ratione sanguinis, quem continet, phrasi Hebraicâ, est propriè Testamentum), neque rursus in voce, *Testamentum*. Nam illa dupliciter accipitur; primò, pro voluntate seu dispositione ultimâ testatoris, quomodò sumitur in Matth. et Marco; secundò, pro instrumento in quo continetur, vel quo probatur, vel sancitur ista voluntas; et ita sumitur hic et apud Paulum. Quo sensu, Genes. 17, v. 13, dicitur circumcisio esse pactum, hoc est, ut explicatur v. 11, signum pacti seu fœderis; et de eadem, Eccles. 44, v. 11, dicitur: *In carne ejus stare fecit Testamentum*. Ex quo patet, in eumdem prorsus redire sensum verba Lucae et Pauli cum verbis Matthæi et Marci. Nam sive dicas, sumpto in manu calice: *Hic est sanguis meus*, quo sancitur et confirmatur Testamentum novum; sive dicas: *Hic calix ratione sanguinis mei, quem continet,*

mentioni novi Testamenti, illa contra postponant.

HIC CALIX, hoc poculum, quod manibus teneo et vobis præbeo (nulla est hic intelligenda figura, ne continentis quidem pro contento) EST NOVUM TESTAMENTUM, id est, instrumentum sive signaculum novi Testamenti, IN SANGUINE MEO, per sanguinem meum, ratione sanguinis mei, quem scilicet continet; q. d.: *Hic calix continet sanguinem meum, qui est signum seu signaculum novi Testamenti; quod quidem unum cum eo est quod Matthæus et Marcus habent: Hic est sanguis meus novi Testamenti*. Nam sive dicat Christus, accepto calice in manus: *Hic est sanguis meus*; sive hic calix continet sanguinem meum, res eadem significatur. Rursus sive dicat sanguinem suum aut calicem, sanguinis ratione, esse signaculum novi Testamenti; sive sanguinem suum esse sanguinem novi Testamenti, id est, ad obsignandum novum Testamentum pertinere, quid discriminis est? Testamentum enim duo quædam æquè propriè significat, voluntatem testatoris, et instrumentum quo voluntas testatoris declarata, probata ac sancita est, per quod monstrare quis possit jus quod habet ad legata. Priori significatione usi Matthæus et Marcus, vocarunt sanguinem novi Testamenti; secundum posteriorem verò, Lucas et Paulus, vocarunt ipsum sanguinem et calicem sanguinis ratione, novum Testamentum, quia signum sive signaculum est, quo voluntas testatoris Dei et Christi obsignata, sancita, et testata est. Simili modo circumcisio, Gen. 17, v. 13, et Eccles. 44, v. 21, vocatur pactum sive fœdus et Testamentum; quia signum fœderis, ut ibidem vocatur Gen. 17, v. 11, inter Deum et Abraham initi. Sic igitur sanguis Christi in calice sub specie vini nec minùs corpus sub specie panis, id est, sacramentum Eucharistiæ, appellatur, novum Testamentum, sicut authenticum exemplar testamenti alicujus vocatur testamentum, quia per illud manifestum fit jus nostrum ad legata novi Testamenti, quodque erat quodammodò totius humani generis, singulis nobis accommodatur, ut modò quidem cætera, postea verò etiam hæreditatem cœlestem participemus. Quod igitur facit iterata descriptio alicujus testamenti, ut nimirum plurium hæredum jus testamentum reddat, id facit repetitio hujus sacramenti. Jam

est signaculum seu instrumentum, quo sancitur et confirmatur Testamentum novum, idem planè significatur. QUI PRO VOBIS FUNDITUR, Græcè, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, quæ præcedentibus juncta sic verbottenus sonat: *Hic calix in sanguine meo pro vobis effusus, nisi quòd pro, effusus, est participium præsentis temporis, quo Latini hic carent; q. d.: Qui calix funditur, scilicet jam in cœnâ. Itaque clarissimè indicatur Latinum, qui, non posse referri ad sanguinem, sed ad calicem seu poculum*. Unde Euthymius expressè dicit: *Quod pro vobis effunditur, ad poculum, inquit, referendum est. Quòd si ipse calix pro apostolis, et ut Matth. ait, pro multis, seu pro multorum salute, in remissionem peccatorum, in ipsâ cœnâ effundebatur, perspicuum est verum Christi sanguinem in illo calice fuisse, cùm vinum non fuerit pro hominum salute in remissionem peccatorum fusum, et verum sacrificium tunc fuisse oblatum; non enim ait: fundetur*

verò, si calix iste, ratione sanguinis quem continet, est novum Testamentum, liquidò sequitur non figuram, sed verum Christi sanguinem eo contineri; neque enim nisi ipsi vero Christi sanguine novum Testamentum obsignatum et confirmatum est. Verba Evangelii Syriaci ambigua sunt, ita ut vertere liceat, et: *Hic calix est Testamentum novum*, et: *Hic est calix Testamenti novi, in sanguine meo*.

Qui, scilicet calix. Latine tam suabudiri possit *sanguis quàm calix*; sed Græca non patiuntur aliud subaudiri quàm, *calix*. Το ὑπὲρ ὕδρων ἐκχυνόμενον jungi potest cum τὸ ποτήριον, nullo modo cum τὸ ἀίματι μου. Quare Euthymius: *Quod pro vobis effunditur, ad poculum, inquit, referendum est*. Malè id habet Bezam; doletque non inveniri codices, qui hoc omittant, aut certè legant τὸ ὑπὲρ ὕδρων ἐκχυνόμενον, ut ad sanguinem referri possit; audacter tamen ita vertit contra librorum omnium fidem: *Hoc poculum est novum illud Testamentum per sanguinem meum qui pro vobis effunditur*; malens solœcismum Lucæ, Græci sermonis minimè imperito, ascribere, quàm vertere quod verba exigunt, quòd illa videret hæresi suæ obesse, et catholicæ fidei favere plurimum. Nam si calix, in cœnâ propinatus, pro hominibus effusus fuit; clarè sequitur, inprimis, quòd calix ille non aliud quàm ipsissimum Christi sanguinem continuerit (neque enim vinum sanguinis figura pro hominum salute effundi potuit); deinde quòd in cœnâ Christus calicem illum effuderit pro hominibus, *in remissionem utique peccatorum*, quod addit Matthæus, ac proinde obtulerit eum Deo Patri et sacrificaverit. Perspicua enim evadit, ex eo quod Christus hic dicit, calicem pro nobis fundi, et veritas præsentis sanguinis Domini in calice, et ejusdem oblatio Deo facta in cœnâ; denique palam fit, verbum præsentis temporis *effunditur*, quo etiam cæteri evangelistæ utuntur, non tantùm de cruce, sed de cœnâ præcipuè intelligendum esse. Nam, quàm verisimile sit Christum Dominum potius usum verbis quæ recitant Matthæus et Marcus de sanguine, quàm iis quæ recitat Lucas; illa enim clariùs exprimunt id quod Christus agebat; certum tamen est Lucam iis verbis scripsisse, quæ non recesserint à Christi Domini sententiâ.

PRO VOBIS, apostolis meis, id est, pro plerisque vestrum, excipitur enim Judas, qui non est consecutus hujus effusionis fructum. Matthæus et Marcus habent, *pro multis*; utrumque dixit Jesus: *Qui pro vobis et pro multis*, interprete Ecclesiâ in canone missæ. Quamvis autem non pro solis Jesus in cœnâ obtulerit apostolis, illi tamen præcipuum consecuti sunt fructum, pro quibus ita oblatio facta est, ut ipsi etiam dignè sumpserint oblata.

vobis, scilicet ad bibendum, sed, *pro vobis*, nempe Deo. Malè habet hoc Bezam, qui solœcismum maluit ascribere evangelistæ quàm veritatem fateri. Unde contra omnium librorum fidem vertit: *Hoc poculum est novum istud Testamentum, per sanguinem meum, qui pro vobis effunditur*; doletque non reperiri codices qui isti corruptelæ faveant.

VERS. 22. — VADIT, id est, ultrò, non tam moriendo

FUNDETUR, jamjam, vobis et præsertim me bibentibus. Græcè et Syriacè clariùs est præsens, ἐκχυνόμενον, effunditur. Supple autem, *in remissionem peccatorum* ex Matthæo, sed ex ipso Lucâ hic subaudiendum et animo repetendum est, id quod supra expressit: *Hoc facile in meam commemorationem*: nam quod de panis, id etiam de calicis benedictione, dixit aut dictum voluit Dominus, Paulo disertis verbis suffragante, 1 Corinth. 11, v. 25.

VERS. 21. — VERUMTAMEN. Conjunctio ista declarat, hæc iis quæ proximè præcedunt subjuncta à Christo fuisse, et collata præsentia beneficia cum præsentis scelere, occulto licèt; quasi dixerit: Verùm, quamvis hæc summi amoris erga vos mei symbola vobis largiar et relinquam, tamen *ecce rem nefandam*.

MANUS. Manu fit traditio, manu traditur quis hostibus, manu rursus ex mensâ accipitur comedendus cibus. Est igitur tanquàm dicat: Quâ manu jam infert in os suum cibum mensæ meæ, eâdem mox hostibus meis me tradet. O ingratam et impiam manum!

TRADENTIS ME, proditoris traditorisque mei; quàm præsens tempus hoc præterea significare videatur, quòd jamjam prodet, et in mensâ ipsâ proditioem meditetur.

EST, supplevit interpres.

Reliqua ex superioribus evangelistis petenda sunt.

VERS. 22. — DEFINITUM, ordinatum, constitutum divino consilio, à Deo Patre, jam inde ab æterno, et sacris Scripturis deinde declaratum. Definierat olim Deus Pater ut Christus vaderet, id est, abiret, moretur, et quidem à Judâ discipulo proditus; sed non definierat seu constituerat ut Judas Christum proderet, nec sic loquuntur Scripturæ, quidquid dicat Beza in hunc locum. Nam, quemadmodum hic non dicitur, definitum à Deo esse ut Judas traderet seu proderet, sed ut Filius hominis vaderet; ita, Act. 4, v. 27 et 28, non dicitur, *convenerunt facere quæ manus tua et consilium tuum decreverunt ut facerent*, sed *decreverunt fieri*. Præviderat Deus tantam Judæ malitiam, quantâ Christum proditurus esset, si Deus ipse permitteret; eam volens Deus permittere, simul et convertere ad publicam hominum salutem, decreverat ut Christus toleraret, quod Judas impiâ sponte suâ facturus erat; decreverat, inquam, ut Christus proditioem pateretur, non ut Judas proditioem operaretur. Hinc scribit Euthymius in Matthæum: *Dicunt autem quidam, culpâ carere eum qui quod præfinitum erat peregit; quibus nos dicimus, quòd non quia prædefinitum erat tradidit, sed quia tradidit idèò prædefinitum erat, Deo prævidente quidquid eventurum erat;*

quàm migrando, discedit ex hoc mundo: non fortuito aut inopinatè, non coactus potentiâ inimicorum, sed *sicut scriptum est de illo*, in lege, Psalmis, et prophetis, juxta quos oportebat Christum pati, et ita intrare in gloriam suam, ut ipse ait, Lucæ 24; hoc est, ut implendo Scripturas obtemperet decretis Patris sui. Ita, inquit Chrys., discipulos confirmavit, ne rem imbecillitati attribuerent.

talis enim evasurus erat, non à naturâ, sed ex voluntate. Hæc ille : quibus etiam ampliùs aliquid dici potest, nimirum, quòd providentiâ, definitio et decretum Dei, de peccatis hominum sint ; verum ut ea Deus permittat inprimis, deinde et ordinet, id est, dirigat ad bonum, sed nullo modo ut homines ea faciant, nisi actionem distinguas à vitio sive peccato, quod prodendi, adulterandi, aliisque similibus vobis, præcipuè significatur.

VERS. 25. — ET, tunc, IPSI COEPERUNT QUERERE, INTER SE, mutuò. Græcè additur τὸ, hoc, videlicet, QUIS ESSET EX EIS, ex ipsis. Quæsierunt ex ipso Jesu, quod dicunt superiores evangelistæ ; quæsierunt et ex se invicem, aspicientes sese mutuò (quod Joannes habet cap. 13, v. 22), et rogantes quis ipsorum id facturum esset, an quis ipsorum eâ de re aliquid sciret, aut aliquid ejus rei argumentum haberet, denique testantes singuli innocentiam suam.

VERS. 24. — ET, id est, etiam, quâ vocolâ duò quædam intelligenda dantur : Unum, historiam hanc suo loco narrari ; alterum, occasionem huic contentioni dedisse id quod præcedit, quòd scilicet acrius disquirent, quisnam ipsorum foret infaustus ille proditor. Non arbitrò quòd se mutuò notârint, dixerintque : Tu eris proditor, imò tu aut tui, quod quidam putant, nominatim Theophylactus ; sed quòd dubiam notam à seipsis propulsare dùm modis omnibus conarentur, attulerint singula quæ pro se facere viderentur, per quæ alieni videri possent ab hæc perfidiâ. Inter cætera autem, hoc unum erat quod quidam pro se afferre poterant quòd Dominus eos aliis aliquando prætulisset, et quidem Petrus, quòd Dominus promisisset, ipsum petram fore Ecclesiæ, et accepturum claves regni cælorum. Hæc itaque ratione, inter tristia, in ambitiosam hanc de primatu contentionem delapsi sunt.

VIDERETUR, quantum intelligi posset ex dictis actisque Jesu erga singulos ipsorum.

MAJOR, scilicet cæteris, id est, maximus, primus, quem Jesus plurimi faceret, quique primum tandem habiturus locum, et cæteris omnibus sub Christo præficiendus esset, ac proinde alienissimus esset ab hæc proditoris notâ ; unusquisque autem sibi videbatur esse et futurus maximus, ex variis honoris et amicitie argumentis, à Christo Domino erga se declaratis. Non ita impudentes fuerunt, ut coram Christo disputârint, quis ipsorum in locum proditi interfectique Christi successurus esset, quæ Euthymii opinio est ; sed sepositâ tantisper consideratione proditoris mortisque Christi, altercati sunt de obtinendo primatu in regno Christi, cujus promissionem longè altiùs infixerat animis, quàm prædictionem mortis ; nec spem abjecerant, quidquid de suâ morte Christus prædicaret.

VERS. 25. — REGES, sive principes.

EORUM, masculinum genus pro feminino *earum*, scilicet gentium ; et casus genitivus loco dativi *eis*, gentibus. Includit autem dominatio coactionem contemptumque inferiorum.

QUI POTESTATEM HABENT SUPER EOS, sive *eas*, scilicet

gentes, quibus est auctoritas in eas, primores, magnates earum.

BENEFICI VOCANTUR, à munificentia beneficiâque, à clementia, serenitate aliisque virtutibus, nomen accipiunt : vocantur *nedibim* Hebræis, à spontanea liberalitate, ἐβεργέται, *evergetæ* Græcis (ut quidam Ægyptiorum reges nominatim) à beneficiâ, et aliis hujusmodi magnificis titulis ornantur. Subaudi, atque in hoc sibi placent, quòd aliis dominantur, et gloriosis nominibus celebrentur ; dùmque reges aut primores esse nituntur, hunc præcipuè finem sibi propositum habent, ut dominantur et præsent aliis, et clementes ac benefici, non tam sint quàm nominentur.

VERS. 26. — VOS AUTEM NON SIC agere debetis, si contingat vos præfecturâ fungî, ut certè fungemini, in regno meo, Ecclesiâ, inquam, à quâ brevi in terrâ incipiet regnum meum : non debetis dominos agere in eos quibus præeritis, nec ex usu potestatis auctoritatisque vobis datæ, venari titulos gloriosos, vanâ gloriâ plenos.

QUI MAJOR auctoritate, honoratior, EST, erit IN VOBIS, inter vos aliesve regni mei filios, FIAT, fieri debet, debet se gerere, quod ad modestiam animique submissionem, SICUT MINOR, minimus, minimæ auctoritatis ; ὁ νεώτερος, junior, quo modo et legitur in Latinis libris non paucis, id est, contemptior, abjectior, submissionis ; nam qui ætate junior est, ne præsit rejici solet. *Juniorem dicit postremum*, ait Euthymius. Quò major, hoc minùs sibi vindicabit sive domini, sive gloriæ.

ET QUI PRÆCESSOR EST, Græcè, dux, dominus, rector, SICUT MINISTRATOR, sicut qui ministrat, scilicet fiat. Ministri est subsequi, ducis sive domini præcedere. Gerat se oportebit, sicut si non dominus, sed minister esset ; id est, liberum esse oportebit ab omni fastu, nec suæ præcipuè utilitati commodisque intendere, sed eorum quibus præerit, idque absque ullâ quam ab eis aucupetur gloriâ, quam totam Deo debet transcribere. Hoc si intelligeretis, non contenderetis pro primatu ; nam quòd reges gentium aliique homines seculi eò aspirant, est quia in alios agere dominos, et quidvis licitum sibi fore, denique gloriam cæterasque hujus vitæ utilitates ac commoda, abundè sibi posse suppetere, putant, si eum adipiscantur. Porrò vobis sectari hæc minimè licebit, quibus lex præscribitur, non parùm ardua ac præstita difficilis, ut dominus qui sit, tanquàm ministrum, animi demissione, imperandi modestiâ, et curâ alienorum commodorum, se gerat ; ita ut manifestum sit, inferioris sive subditi inter vos conditionem, longè et tutiorem et commodiorem et feliciter fore, propiusque assequentem id quod ex primatu quæri solet.

VERS. 27. — QUIS MAJOR, uter major dignior, potior conditione est : QUI RECUMBIT, qui mensæ accumbit, AN QUI MINISTRAT mensæ ? Subaudiendum relinquit : Is proculdubio qui mensæ accumbit.

EGO AUTEM, caput licet sim mensæ societatisque vestræ, qui meo jure possim à vobis ministerium exigere ; IN MEDIO VESTRI, inter vos sum, GERO ME,

SICUT QUI MINISTRAT mensæ; vos similes estis iis qui accumbunt. Jam laverat eorum pedes, panem eis fregerat, cibum potumque distribuerat, prout jamdiu consueverat, denique à primâ horâ ostensionis sui ad Israel, unus pro omnibus sollicitus, apostolorum oviumque quæ perierant domûs Israel, adèque hominum omnium, utilitati ac saluti, magno cum labore fatigueque, minister serviverat, perseveraturus in eo ministerio ad vitæ usque expositionem et sanguinis effusionem. Nam sub ministerio mensæ, omne aliud ministerium, et quidquid in carne Deus gessit, intelligitur, V. Bedâ interprete. Itaque vult dicere: Cùm videatis me facere id quod præcipio, ut qui dignitate inter vos sum major et conditione dominus, habeam me tanquàm minor et servus sim; nõsse debetis hoc idem vobis præstandum esse, si quando aliis præfecti fueritis; quod præstare, cùm difficile et arduum minimèque jucundum sit, intelligere potestis nullo modo ambiendum vobis esse primatum, contendendum verò potiùs de retinendâ subjectione, ut quâ faciliùs assequi liceat id quod homines seculi ex primatu quærunt, quietem propriaque commoda, etc.

VERS. 28. — PERMANISTIS, perseverastis MECUM, constanter mihi adhæsistis; non deseruistis; ut illi Joan. 6, v. 67: *Ex hoc multi discipulorum abierunt retrò, et jam non cum illo ambulabant; neque erubuitis confiteri, ut illi Joan. 12, v. 42: Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Phariseos non confitebantur, ut è synagogâ non ejicerentur.*

IN TENTATIONIBUS MEIS, in persecutionibus et tribulationibus quas passus sum: quibus factum est, ut et homines adversarii mei tentârint atque explorârint, et Deus Pater tentatam, exploratam manifestamque reddiderit (idcirco enim tentationes dicuntur) constantiam meam in obeundo illo ministerio pro vestrà cæterorumque electorum salute. Hoc alibi dicit Salvator: *Vos qui secuti estis me; Matth. 19, v. 28.*

VERS. 29. — ET, ideò, EGO, cui Pater dedit omnia in manus, DISPONO, constituo, decerno, promitto non tantum, verum etiam ordino, cujus ordinationi obediunt omnia.

SICUT, similitudinem significat, non æqualitatem; ipse enim regni caput et princeps constitutus erat, illi autem socii duntaxat.

DISPOSUIT, constituit, ordinavit MIHI ut homini,

VERS. 29. — ET EGO DISPONO VOBIS, id est, et idcirco, quia constanter mihi in tribulationibus adhæsistis, aliis me deserentibus, ego vicissim decerno vobis in præmium REGNUM illud beatissimum cælorum, tanquàm hæreditate possidendum, quod vobis à constitutione mundi paratum erat, SICUT DISPOSUIT MIHI PATER MEUS, id est, quemadmodum illud idem regnum gloriosum mihi Pater in præmium tribulationum decrevit, ut ego ibi caput, vos membra sitis.

VERS. 30. — UT EDATIS ET BIBATIS, non separatim à me, ut servi solent, sed SUPER MENSAM MEAM, id est, ut tanquàm primi proceres regni mei veris omnis generis deliciis ac voluptatibus mecum perfruamini, videlicet ut laborum, ita et honoris, quietisque socii,

PATER MEUS cœlestis, REGNUM in altero seculo, æternâ hæreditate possidendum, ut possideatis in altero seculo paratum vobis regnum à constitutione mundi, quod non est aliud quàm illud idem felix ac beatum regnum, quod Pater mihi præparavit in altero seculo possidendum. Quibus igitur paratum est regnum in futuro seculo, non debent illi contendere pro vili inanique honoris titulo obtinendo in hoc misero seculo. Reliquerat haud dubium Judas societatem, cùm Christus hæc diceret.

VERS. 30. — UT EDATIS ET BIBATIS SUPER MENSAM MEAM IN REGNO MEO, dispono vobis regnum, non quaecumque, sed hujusmodi, ut aliquando *in regno meo* cœlesti et æterno, *edatis et bibatis*, id est, veris omnis generis deliciis ac voluptatibus fruamini et saturemini, SUPER MENSAM MEAM, id est, inter primos, ut primi regni principes, mecum rege mensæ meæ omnium delicatissimæ accumbentes. Hæc ferè interpretatio Græcorum est, Euthymii, Theophylacti, Titi Bostrorum episcopi, cujus verba sunt: « Hoc eâ de causâ non asserit, quasi ullus isthic denuò mensæ aut esculentis locus futurus sit, sed quòd res spirituales, rebus apud nos usitatis, exprimere voluerit. « Tum rursùm ut ostendat quemadmodum ii qui primas apud terrenos reges obtinent, eadem cum illis domo et mensâ utuntur; ita sanctos celeberrimos que apostolos quoque, primis honoribus apud immortalem regem potituros. »

ET SEDEATIS; και καθίσεσθε, sedebitis, quanquàm in aliis exemplaribus est, καθίσθητε, sedeat, ut Latine. Duo summa bona apostoli eo in regno promittuntur, summæ deliciæ, quales ipsi regi apponi solent, et summus honor quo reliquos omnes regni subditos, non solum præcedant, verum etiam unâ cum rege judicent ac regant; neque enim sessio ita finienda unâ cum judicio est, sed perpetua futura quod ad gubernationem. Pollicetur itaque eis summum beatitudinis gradum, vultque dicere: si hæc vos manent, quid contenditis de misero primatu in hoc seculo obtinendo?

VERS. 31. — AIT, addidit, subjunxit. Prædixerat læta, ut animos illis erigeret; subnectit tristia, ut ne ultra modum efferrentur.

SIMON, SIMON. Alloquitur eum nomine proprio, ut seipsum consideret, quid ex se sit: duplicat autem nomen, ut attentionem excitet, affectum declarans seriò loquentis.

juxta Apostolum, 2 ad Corinth. 1, vers. 7. Spectant hæc eò, ut desinant de primatu in hoc mundo aliisque rebus frivolis contendere, qui tantum sibi in futuro præmium repositum esse scirent.

VERS. 31. — AIT AUTEM DOMINUS, ut scirent ante regni illius adeptionem multas tribulationes esse adhuc sufferendas, et ita lætitiæ eorum temperaret, nec securitatem sibi sponderent ex istâ permansione cum Christo: SIMON, SIMON. Quâ subitâ conversione ad solum Simonem, tacite dirimit contentionem discipulorum de primatu, ipsum indicans futurum caput, utpote qui confirmare deberet reliquos. Repetitio autem nominis attentioni ejus excitandæ, et affectui suo tanquàm seriò loquentis indicando servit. ECCE SATA-

ECCE, quod non arbitraris.

SATANAS, adversarius humanæ salutis, EXPETIVIT, deposcit, postulavit ad afflictionem, tanquam accusator fratrum et hostis. Sic expetiverat Job, cap. 1, v. 11, et cap. 2, v. 5. *Expetivit* autem à Deo Patre meo, sine cujus permissu nemini potest nocere sive corpore sive animâ; hoc enim hic intelligendum datur, annotantibus id veteribus.

Vos, apostolos meos.

UT CRIBRARET, concuteret, agitaret, afflictionibus, ita ut fidem in me vobis excuteret.

SICUT TRITICUM cribratur et agitatur in cribro aut vanno. Id speraverat Satan facere se posse, dum curaret Jesum à Judæis comprehendere et occidere; et aliquo modo tunc est assecutus.

VERS. 32. — EGO AUTEM, Dei Filius, sed quâ parte hominis filius. Opponit se Satanæ.

ROGAVI, oravi Deum Patrem, tanquam mediator et amicus. Ut se Satanæ, ita orationem suam opponit orationi Satanæ, datque intelligendum se, infinitis plus oratione posse apud Deum quàm Satanam.

PRO TE, pro omnibus quidem vobis, sed singulariter pro te, per quem, constitutum à me caput cæterorum omniumque in me credentium, decrevi reliquos ad salutem adducere. Insinuat Petrum à se constitutum loco et ordine primum, pro parte regni sui in hoc seculo fluctuante.

UT NON, ne unquam.

DEFICIAT, intermoriatur, exstinguatur; *finaliter* addit Lyranus.

FIDES TUA, fides quâ tu credis in me Christum Filium Dei vivi, doctorem veritatis in universâ quæ à me profecta sit doctrinâ; tu, inquam, credis, et credent successores tui in hoc munere regendæ Ecclesiæ meæ omnes. Neque enim ad modicum duntaxat tempus prospexit Christus Ecclesiæ suæ, sed usque ad consummationem seculi. Non oravit, ne Petrus cribraretur à Satanâ; id enim permissum Satanæ fuit paulò post, infra, v. 56, et seq.; sed ne fides ejus deficeret. Dat igitur intelligendum Jesus, permissum Satanæ postulanti esse ut cribret Petrum, sed ita permissum ut fidem ei non excutiat; quemadmodum Job permissus fuerat arbitrio Satanæ affligendus, ita tamen ut ejus animam servaret, Job 2, v. 6. Satanâ enim impetrante à Deo ut cribrare et agitare posset Petrum; se impetrâsse, ne ita cribraretur seu agitaretur, ut fides ejus deficeret, quod maximè volebat et spectabat Satan. Defectus

nas, tanquam adversarius vestræ omnium salutis, EXPETIVIT vos, id est, deposcit vos à Deo ad tentandum et vexandum, sicut olim expetivit Job, nimirum ET CRIBRARET, id est, concuteret atque agitaret; unde Cyprianus, epistolâ 8, legit, UT VEXARET; ut ita videlicet fidem vobis excuteret, SICUT TRITICUM, scilicet cribratur et agitatur in vanno aut cribro: quod etiam Satanâ paulò post magnâ ex parte assecutus est.

VERS. 32. — EGO AUTEM ROGAVI PRO TE, peculiariter tanquam per capite cæterorum, per quem reliquos ad salutem adducere decrevi: ET NON DEFICIAT, id est, non penitus eradicetur et exstinguatur FIDES TUA. Nam quamvis cribrandus et concutiendus esset us-

quidem fuit Petrus fide, quando animo vacillante deseruit primum, deinde etiam negavit comprehensum Jesum; lege Matth. 26, v. 51; sed quia defectio illa fidei non absoluta fuit, sed imperfectior, ex animi vacillatione, minimè ex perverciâ, obstinatione aut assensu contrario orta, nec duravit nisi ad modicum tempus, adeò ut mox renata fides vividius revixerit, censetur non defecisse, id est, non esse evulsa funditus, aut radicitus extirpata, imò turbata potius quàm vel ad tempus mortua; ut præteream quòd promissio non defecturæ fidei respiciat potius conditionem capitis Ecclesiæ doctorisque fidei in Petro quàm privatæ personæ ejus. Nam et sic aliqui successorum ejus, ut privatæ personæ, potuerunt animo vacillasse circa fidem; sed ut Ecclesiæ, tanquam capita ejus primique doctores, proponerent aliquid credendum, quod christianæ fidei foret contrarium, minimè accidit, hæc Christi oratione prohibente.

ET TU, tu igitur, ALIQUANDO CONVERSUS, postquam fueris conversus, à peccato derelictionis et negationis mei, quod brevi commissurus es.

CONFIRMA, in fide, in fide christianâ et orthodoxâ, et reliquis ad salutem ducentibus quæ fides docet.

FRATRES VOS, non apostolos meos tantum, quod legitur fecisse Petrus post Domini ascensionem, Act. 1, v. 15, et 15, v. 7; verum etiam reliquos omnes in me credentes, exagitatos persecutionibus variis, tyrannorum, hæreticorum, carnis, Satanæ. Sub officio confirmandi in fide, intelligit omnis generis confirmationem pertinentem ad salutem, cujus fundamentum est fides. Mandat officium, non dominandi, sed confirmandi in bono fidei, spei et charitatis. Porrò hoc idem vult Jesus dictum successoribus Petri, ut citò conversi à peccatis, si in quæ fortè inciderint, confirmet cæteros Christianos, in fide, poenitentia, etc. Idcirco enim aliquando permittit Deus ut ii quos ordinavit rectores aliorum, offendant et labantur, ut eò et submissius de se sentiant, et benignius peccatores tractent. Cæterum, non vult Christus dicere quòd nisi conversi sint, alios confirmandi non habeant auctoritatem; sed insinuat, quòd nisi conversi sint, minus idoneos se præsent ad alios confirmandos, et præsertim si fidem eos negasse contigerit, quemadmodum Petrum.

VERS. 33. — QUI, Simon Petrus intelligens se à Satanâ oppugnandum et agitandum, et tantum non fide in Christum defecturum, arbitratus hoc indi-

que ad negationem Christi, quam ore fecit, fidem tamen internam, quâ ad justitiam corde creditur, non amisit; sicut arbor folia vi tempestatis abjicit, non tamen vitam in radice permanentem, ut sentit Ambros., in v. 12 psalmi 45, et explicat. Theophyl. Et hoc quidem personale fuit Petri privilegium, de quo August., lib. de Corrept. et Gratiâ, cap. 8: Quando, inquit, rogavit ne fides ejus deficeret, quid aliud rogavit nisi ut haberet in fide liberrimam, fortissimam, invictissimam, perseverantissimam voluntatem? Sed quia confirmare fratres, quod sequitur, ad officium pastoris pertinet, et proinde perpetuum esse debet, hinc juxta sensum antiquorum impetravit ei et aliud

gnum se, et meliora præsumens, promittit temerè plura quàm vires ferant.

IRE, scilicet potiùs quàm te quavis ratione deseram aut offendam.

VERS. 34. — AT ILLE, scilicet *Jesus*, quod addit Syrus.

DICO TIBI, expressis verbis, quod modò dixi tacitis.

PETRE. Syrus, *Simon*.

NON CANTABIT GALLUS, non erit gallicinium HODIE, id est, hâc nocte.

DONEC, priusquam.

ABNEGES. Compositum ponitur pro simplici *neges*.

NOSSE ME, quòd noveris me, et consequenter quòd discipulus meus sis.

VERS. 35. — ET DIXIT EIS. Subjunxit Christus, sermone ad omnes discipulos verso, volens clariùs explicare conditionem instantis temporis, quo illi sic à Satanâ agitandi essent, ut Petrus eum negaturus.

QUANDO MISI VOS prædicatum Evangelium regni cœlorum per Judæam universam. Non dicit, *quandiu mecum fuistis, numquid aliquid defuit vobis?* confert enim absentiam discipulorum à se ante passionem, cui eà quæ cœpit à passione.

SINE SACCULO, Græcè, *sine marsupio*, id est, sine pecuniâ.

ET PERA, et sine cibo sive viatico.

ET CALCEAMENTIS, quibus pedes toti muniti forent adversùs offendicula.

ALIQUID rerum ad vivendum necessariam.

NIHIL, licèt nullâ re ad iter faciendum commodâ instructi, essetis emissi, tamen nihil defuit. Quare? quia suppeditabatur quidquid esset necessarium ab iis quibus Evangelium prædicabatis, faventibus mihi, et gaudentibus in universis quæ gloriosè fiebant à me, supra 13, v. 17.

VERS. 36. — SED NUNC, verùm hoc tempore. Significat enim tempus proximè instans, juxta id quod mox dixerat Petro, v. 34, se hodiè ab ipso negandum.

privilegium, ad successores propagandum, ut videlicet tanquàm caput Ecclesiæ nunquàm nec ipse nec successores ejus in docendâ verâ fide deficerent, juxta illud Leonis, serm. 5, de assumptione suâ ad pontificatum : In Petro omnium fortitudo munitur ; et illud Bernardi, epist. 190, ad Innocent. : Dignum arbitror ibi potissimùm resarciri damna fidei, ubi non possit fides sentire defectum. Cui enim alteri sedi dictum est aliquando : *Ego rogavi pro te?* etc. ET TU ALIQUANDO CONVERSUS, à peccato negationis tuæ, inquit Theophyl. Quanquàm alius percommodus possit esse sensus, ut illud, *aliquando*, jungatur cum *confirma fratres tuos*, et illud, *conversus*, non significet conversionem ad pœnitentiam, sed ad eos, quos confirmaturus erat hoc sensu : Et tu aliquando, cum opus fuerit, et aliquos in fide nutantes videris, ad eos conversus, confirma illos, quomodo dicitur, psal. 84, vers. 7 : *Deus, tu conversus*, scilicet ad nos, *vivificabis nos*. Cum autem Petrus, audiens se cribrandum, et in fide periclitaturum, animosius de se multa promitteret, negationem sui Christus ei prædixit, et mox conditiones instantis temporis clariùs explicans, dixit omnibus discipulis :

QUI VESTRUM ; non enim de omnibus loquitur, sed de discipulis suis duntaxat.

SACCULUM, marsupium pecuniâ refertum.

TOLLAT, secum ferat eò quò abire cogetur.

ET PERAM instructam cibo ; scilicet qui habet, tollat.

ET QUI NON HABET, scilicet gladium. Relinquitur enim hic subaudiendum ex proximè sequentibus ; quod quidem Syrus clariùs repetit.

VENDAT ; *πωλήσει* vendet ; verùm alii codices Græci legunt, *πωλησάτω*, imperativum, *vendat*.

TUNICAM. Græcum significat et pallium.

EMAT ; *ἀγροσάσει*, *emet* ; in aliis meliùs est, *ἀγορασάτω*, *emat*. Neque præcipit neque consulit Christus discipulis suis, ut jam aliter se gerant quàm aliàs ipsos instruxerat ; ut jam de marsupio pleno pecuniâ et perâ cibo refertâ solliciti sint sibi que prospiciant (quod certè Judas impiè fecerat), neque ut gladios sibi comparent, quibus hostes aut invadant aut arceant. Docet hoc Euthymius his verbis : *Quod sequitur, vendat tunicam suam et emat gladium, per emphasis dixit, solum ostendens esse tempus ultionis, venientibus, quantum nunquàm aliàs, persecutionibus ; non quòd gladiis vim propelli vellet : nam Petrum ita ulcisci volentem postea prohibuit*. His igitur verbis describit duntaxat et explicat Christus instantis jam temporis conditionem, prorsùs contrarium conditioni temporis præteriti. Nimirùm, commodissimè illi vendi rationi, quâ antea discipuli usi fuerant, licèt corpore absentes à Domino, opponit acerbissimam persecutionem, quæ hâc ipsâ nocte inchoanda erat, ipso mortis supplicium adeunte, duratura ad vitam apostolorum et ampliùs ; quâ non solum non essent homines ipsis suppeditaturi vitæ necessaria, verùm etiam conaturi vitam auferre, ita ut humano judicio arma quàm maximè forent ipsis necessaria. Jam, inquit, instat alia temporis conditio, ejusmodi ut qui discipulorum meorum, humanis præsiidiis niti, et hominum more sibi providere velit, non mutet locum, nisi sufficienti apparatu cibi pecuniarumque instru-

VERS. 35. — QUANDO MISI VOS, prædicatos in Judæâ regnum cœlorum, SINE SACCULO ET PERA, id est, sine pecuniâ et cibo, seu viatico ; continens enim utrobique pro contento ponitur, nam pro sacculo Græcè est, *marsupium* seu loculi. NUMQUID ALIQUID DEFUIT VOBIS, scilicet ad vivendum necessarium? Q. d. : Nihil omninò, eò quòd in mei favorem et amorem omnia vobis liberaliter ab auditoribus suppeditentur.

VERS. 36. — SED NUNC, talia instant tempora, ut in odium mei etiam vobis nocituri sint ; ut merito qui habet sacculum, pecuniâ refertum, TOLLAT, id est, sumat illum secum, quò abire voluerit ; SIMILITER ET PERAM, supple, qui habuerit, tollat illam, seu ferat secum. Sic enim distinguendum esse textus etiam Græcus clarè indicat : ET QUI NON HABET, gladium scilicet, quòd ex sequentibus repetendum est, VENDAT TUNICAM SUAM, ET EMAT GLADIUM. Quibus verbis non revocat doctrinam olim datam, neque præcipit sumere sacculum, aut peram, aut uti gladio, utpote quod paulò post etiam prohibuit, sed solummodò describit, ut Euthymius observat, temporis jamjam instantis et persecutionis acerbiter, in quâ si humanâ provi-

ctus, nec eat aut moretur alicubi nisi gladio armis- que munitus, etiam vestis venditione comparandis, si aliunde non possit. Hujusmodi loquendi genus frequens est apud prophetas, quo prædicunt imminentes calamitates, jubendo fieri id quod homines facere assolent in hujusmodi calamitatibus; Jer. 9, v. 17, 18; Ezech. 4, v. 2. Nec aliter hunc locum intellexerunt apostoli accepto Spiritu sancto: quòvis enim inter Evangelii hostes proficiscentes, non fuerunt solliciti de perâ aut crumenâ replendâ, multòque minùs de assumendo gladio.

VERS. 37. — DICO, affirmo, quantumvis vobis incredibile.

ENIM; dat causam mutati temporis, tranquillì in turbulentum, faventis discipulis suis in hostile.

ADHUC, emphasis habet indignitatis rei, præter cætera prophetarum vaticinia, jam in me impleta, illud quod est omnium caput, superest. Significat, nondùm se omnibus officii sui numeris defunctum esse, donec iniquis et sceleratis annumeratus fuerit, tanquàm unus ex eorum ordine.

QUOD SCRIPTUM EST, per Isaïam prophetam. Scriptum si est, non tam fiet hostium potentiâ, quàm voluntate divinâ; ut non tolerabitur malum ab invito, qui ut prædicere potuit, ita potuisset et cavere.

IN ME, de quo scriptum est: ET CUM INIQUIS, inter iniquos sive sceleratos, qui iniquus non erat; DEPUTATUS, computatus est, tractatus more iniquorum, ut tractari solent et merentur iniqui, legumque transgressores, nimirùm publicè comprehensus, damnatus, variis contumeliis affectus et modis punitus, tandem etiam in medio latronum crucifixus. Reliqua ad hujus prophetiæ explicationem facientia, dicta sunt alibi. Jam vult hic dicere Salvator: Hoc autem non implebitur in me, nisi mutatis erga me populi animis; qui cum mihi, etiam principibus ægrè ferentibus, favere consueverit, jam è contrario, cum principibus suis conspirans, me tanquàm sceleratum postulabit ad pœnas omnes ac mortem, et tam vivum quàm mortuum prosequetur odio plusquam hostili. Quemadmodùm ergo cum mihi benè vellent, benè quoque volebant faciebantque vobis discipulis meis; ita jam odientes me, odio habebunt aversaturique sunt et vos discipulos meos, nec tantùm non benefacient, verùm etiam modis omnibus persequentur, et quærent non minùs quàm me ad necem. Hoc rerum statu, discipuli proculdubio, et gladiis se ar-

dentia nitendum esset, meritò sacco et perâ, gladiis cum jacturâ vestium comparatis, ad vitæ tuendæ præsidium uti deberent. Causam reddit:

VERS. 37. — DICO ENIM VOBIS, quantumvis vobis videatur incredibile, QUONIAM ADHUC, id est, præter omnia mala, in me impleta et implenda, etiam illud, quod cæterorum caput est, oportet impleri in me; nam illud adhuc magnam emphasis spirat. ET CUM INIQUIS, id est, inter iniquos et sceleratos, DEPUTATUS EST, quia more iniquorum tractatus, dùm instar latronis captus, flagellatus, damnatus, et in medio latronum velut coryphæus eorum crucifixus est. ETENIM EA, QUE

mâssent, et nihil ab aliis adjumenti expectantes, de necessariis vitæ in longum tempus sollicitè sibi ipsi prospexissent, si humana consilia secuti fuissent; sed meliùs sapientes, Deoque confisi, inermes et pauperes, perrexerunt, inter hostes, Evangelii prædicandi officium implere: nisi quod triduo proximo plus æquo turbati, neque adhuc Spiritu sancto confirmati, ad humana, verisimile est, præsidia non minimè respexerint.

ETENIM. Nihil mirum illud Isaïæ in me implendum, quandoquidem omnia EA QUÆ SUNT DE ME scripta et prædicta per legem et prophetas, FINEM HABENT, finem accipiunt, jam finiuntur; jam perficiuntur, ait Euthymius, et consummantur. Hinc clamat postridiè Jesus è cruce: Consummatum est, Joan. 19, v. 30.

VERS. 38. — AT ILLI, signanter Petrus, auctore Ambrosio.

DUO GLADII. Apostoli intelligentes Jesu præceptoris verba propriè, responderunt præsto sibi esse duos gladios, ut intelligerent an judicaret illos sufficere ad resistendum præsentì periculo, necne.

SATIS EST. Non subaudit, satis est quòd adsint duo gladii, ad repellendos videlicet hostes expectatos, quasi velit ut gladios illos secum ferant; sed *satis est*, verborum hæc de re. Sic enim consuevimus abrumpere sermonem eorum qui non intelligunt quæ à nobis dicuntur, *satis est*, benè habet; ita rectè Theophylactus. Atqui, si non intelligebant apostoli quid sibi vellet Dominus, cur non explicuit eis Dominus; præsertim cum Petrus potuerit occasionem hinc accepisse liberiùs exerendi gladii adversus invasores Domini? Non judicabat Dominus verba sua tunc temporis clariùs exponenda esse, sed relinquebat suo tempore intelligenda per illustrationem Spiritus sancti. Sive verò Petrus occasionem hinc acciperet utendi gladio, sive non, decreverat divino consilio Jesus permittere ut gladio feriret, justas ob causas.

VERS. 39. — EGRESSUS, domo in quâ cenam hanc celebraverat.

IBAT, Græcè, profectus est.

SECUNDUM CONSUETUDINEM SUAM; vide supra 21, v. 37: Tradendus, ait Beda, à discipulo Dominus, consueti recessus locum, quo facillimè reperiri possit, adit. Ubi sunt ergo qui eum mortem timuisse, invitumque contendunt esse crucifixum?

IN MONTEM, in hortum villæ quæ dicitur Gethsemani, sitæ ad radicem montis OLIVARUM. SYRUS, domus olivarum, id est, oliveti.

SUNT DE ME, prædicta scilicet per legem et prophetas, FINEM HABENT, id est, jamjam perficienda et consummanda sunt. Unde sequenti die ex cruce proclamavit: Consummatum est.

VERS. 38. — AT ILLI DIXERUNT: DOMINE, ECCE DUO GLADII HIC; multi satagunt invenire, unde gladii in familiâ Christi. Sed nihil mirum, si in domo hospitis, strata cœnacula habentis, et consequenter locupletis, essent duo gladii. Satis autem patet apostolos non intellexisse verba Christi. Unde Christus etiam respondet: SATIS EST, non ad confirmandam eorum opinionem, quasi dicere vellet, duos gladios sufficere ad sui

DISCIPULI, apostoli undecim.

VERS. 40. — AD LOCUM MONTIS OLIVARUM CONSUE- tum, in quo orare noctu consueverat, vocatum Geth- semani.

NE INTRETIS, non intrare, id est, orate hoc, ne intretis.

VERS. 41. — ET IPSE. Tunc ipse, AVULSUS EST, tanquam vi, natura enim solatium querebat ex societate charissimorum discipulorum, sed ratio impellebat ut sequestratus tristitiæ magnitudini medere- tur per orationem.

AB EIS, discipulis suis, plerisque omnibus, octo videlicet. Nam tres propius secum assumpsit, quod narrant priores evangelistæ.

QUANTUM JACTUS EST LAPIDIS. *Lapidis levis* subaudit Richelius, id est, quinquaginta aut sexaginta passibus, nam hujusmodi spatium projici queat lapis fundâ aut manu. Non dereliquit eos alio prorsus loco, jam cum persecutionis tempestas ingrueret, cujus ipsos fecerat etiam certiores, ne conciderent animis, et derelictos tempestas nullo negotio absorberet; sed tanto se ab eis separavit spatio, quanto et ipse solus tristari atque orare, et illi sic orantem, ut non perinde tristem, conspiciere possent, denique faciliè ad se mutuò possent ultrò citròque redire.

POSITIS, flexis humi. Non est hoc contrarium ei quod priores evangelistæ dicunt, procidisse in faciem seu terram; nam et sic cadere quis potest in faciem et terram ut flectat genua, præter hoc quòd credibile sit, Dominum primùm flexisse humi genua erecto corpore, tandem deficientibus præ teneritudine tristitiæque corporis viribus, et orationis fervore crescente, etiam corpus in terram dejecisse, ut fieri solet in secretis et valdè seriis orationibus.

VERS. 42. — SI VIS, si placet. Ita declarat affectum suæ naturæ, ut non omitat significationem reverentiæ et obedientiæ debitæ.

TRANSFER. Græcè, *transferre*, infinitivus loco imperativi; vel defectiva oratio est, quod inquit Euthymius; deficit enim *transfer*, aut potiùs *potes*.

MON MEA VOLUNTAS, naturalis.

SED TUA DIVINA, quæ eadem est mea secundùm divinitatem tecum mihi communem: quin etiam secundùm rationem mihi homini propriam, ego eidem assentior.

FIAT. Clariùs hanc partem Lucas extulit, quàm cæteri Evangelistæ. Fiat quod tua sancta voluntas

defensionem, sed *satis est*, videlicet verborum hæc de re. Est enim modus abruptendi sermonem, ut cum dicimus, *Benè habet, satis est*; quo significamus nos amplius de re nolle loqui. Quem sensum tradit Theophyl. Applicat hunc locum allegoricè Bernardus, lib. 4, de Considerat., c. 4, ad duos gladios, quos habet Ecclesia: spiritalem, manu sacerdotis; materialem, manu imperatoris et militis exerendum.

VERS. 43. — APPARUIT AUTEM ILLI ANGELUS DE COELO CONFORTANS EUM, id est, addens ei animum in istâ extremâ angustia instantis passionis, quando humanam naturam, solatium tam divinam quam humanam destituerat. Verisimile est autem confortationem istam ab angelo factam, suggerendo ei fructum, qui ex pas-

decrevit, non quod humanæ hujus meæ naturæ suadet imbecillitas.

VERS. 43. — APPARUIT, visibilis humanâ specie: erat enim humana Christi natura confortanda.

AUTEM, oratione tertio repetitâ.

ANGELUS, Michael, quod quidam aiunt; nimirum, summus angelorum summo Dei Filio, sed modicò quàm angeli minorato, Hebr. 2, v. 9, quod ad hominem mortalem. Nam postquam mortem resurgendo calcavit, etiam humanitatem suam majestatis angelorum superposuit, ait V. Beda.

DE COELO, id est, cœlestis, vel de cœlo delapsus, et à Deo Patre missus.

CONFORTANS, confirmans EUM, addens ei animum, et responsum ab orato Patre afferens. Infirmus jam erat et laborabat, extremis pressus angustiis, quod ad humanam naturam; et poterat quidem se ipse confirmare, id est, divina natura humanam, imò etiam humana natura seipsam, siquidem ipse voluisset; sed nunc quidem noluit, relinquens non solum humanam naturam sibi, verùm etiam spontè defigens humanæ naturæ mentem in solam malorum impendentium considerationem, nec alicunde admittens eorum contemplationem quæ solamen afferre possent. Cæterum sine omni consolatione diù esse noluit, sed voluit eam extrinsecus advenire finitâ oratione, adeoque laboranti sibi succurri ab angelo misso à Patre, ne frustra orasse et ad Patrem recurrisset in tribulatione videretur discipulis, spectantibus hæc aut certè legentibus; doceretur è contra, perseverantis orationis assidueque recursus ad Deum in tribulatione fructum esse divinam consolationem confirmationemque, etiamsi non semper tribulatio ipsa auferatur. Confortavit porrò angelus Christum verbis, *videlicet dicens ei tanquam homini, ut confortaretur ac roboraretur*, ait Euthymius. *Credi autem potest quòd non citra illustrem laudem pronamque adorationem, quod habet Titus, angelus eum hujusmodi oratione affatus est: O Christe, Fili Dei vivi, audita est oratio tua à Deo Patre tuo, eaque ipsi gratissima est et acceptissima, quippe quâ, quamvis patiatür natura humana tua horrorem summum et tristitiam morte non inferiorem, ob imminentem calicem passionis ac mortis, tamen submittis eam paternæ voluntati, et paratam offers ad ferendum quæcumque Pater decreverit. Aufer igitur horrorem hunc ac mœrorem, quem spontè tibi ipse accersivisti, ut ab eo inchoares paterni consilii per-*

sione ad gloriam Patris illustrandam, et ipsi Christo, et toti humano generi sequeretur. Demonstrari verò voluit hæc angeli confortatione fructum orationis perseverantis, ne frustra orasse videretur, quando passionis translationem impetrare non potuit. Et FACTUS IN AGONIA, id est, anxietate, timore et luctâ animi secum. Nam *agonia* propriè est ille angor animi, quo quis trepidat et aestuat, qui in certamen descensus est. Itaque Lucas uno verbo exprimit id, quod alii dixerunt pluribus, *contristari, pavere, tædere, tristem esse usque ad mortem*; ex horrore scilicet instantis passionis. PROLIXIUS ORABAT, quia tertio ad orationem rediit: nam omnes tres orationes Lucas tanquam unam perstringit.

fectionem. Satisfactum hâc parte est, resume animum, quo fortiter aggrediaris et viriliter perficias reliqua, ob oculos mentis ponens, et gloriam quam tibi hâc ratione paries, et salutem quam afferes humano generi. Proposito tibi gaudio, crucem sustine, futurus auctor et consummator fidei plurimorum; Hebr. 12, v. 2. Scio quidem te id facturum, etiam non monente me, neque opus tibi esse Domino meo confirmatione meâ, qui à te ipso confirmor ut sim et vivam; sed ut gratum tibi sit hoc ministerium meum, quod Deo Patre tuo jubente dispensativè exhibeo, etiam atque etiam ero.

VERS. 44. — ET, positum pro *nam*; non enim postquam confortator angelus apparuisset, tunc factus est in agoniâ, et sudavit sanguinem, prolixiusque oravit; imo verò tunc, confortatus angelicis verbis, ab oratione cessâsse et surrexisse, ac præmonitis discipulis proditori obviâ ivisse, intelligendus est, tanquam responsum à Patre et orationis suæ fructum consecutus. Sed causa apparentis angeli, agonia fuit, et orationis contentio, comitata sudore sanguineo. Est igitur hysteronproteron observandum in hâc Lucæ narratione.

FACTUS, constitutus.

AGONIA, angore, angustia, anxietate animi. Significat Græcis *agonia*, illum horrorem et angorem quo corripit solent homines, jam instante atque urgente gravi discrimine; atque omninò, illud quod priores evangelistæ pluribus verbis expresserunt, contristari, pavere, mœrere seu tædere, tristemque animam usque ad mortem, id Lucas uno agoniæ verbo extulit, nullum intelligens aut certamen aut conflictum in Christo fuisse, qui spontè angorem hunc in se admisit.

PROLIXIUS; ad verbum *extensius*. *Intensius* vertunt quidam. Euthymius, ut noster interpres, *protebat orationem*, inquit. Utrumque locum habuit, nam et extensè seu prolixè oravit, quia tertio ad orationem rediit, quod disertè narrârunt Matthæus et Marcus; et intensè, quia profundo et toto corde, ut solent ii qui in magnis versantur angustis. Cæterum nemo unquam intensius Christo oravit, quando-cumque oravit, cujus animum nulla res occurrens distrahere poterat. Discimus hinc, quò magis angimur, eò magis nobis insistendum esse orationi.

ET FACTUS EST, præ vehementiâ agoniæ anxietatisque et orationis ardore, SUDOR EJUS, sudor è corpore ejus emanans, SICUT GUTTÆ, (Græcè, *quasi grumi*. Grumi sunt guttæ ampliores sive crassiores), SANGUINIS, id est, sanguineæ. Porrò *quasi aut sicut* addit Evangelista, non quòd non fuerint veræ guttæ, imò grumi, neque quòd non fuerint verus sanguis, sed quòd non fuerint

VERS. 44. — ET FACTUS EST SUDOR EJUS SICUT GUTTÆ SANGUINIS, id est, sanguineæ, quia guttæ quidem veræ erant, sed aqueæ, mixtæ tamen sanguine, non purus sanguis; quod significatur illâ particulâ similitudinis; DECURRENTIS IN TERRAM; quo indicat, sudorem illum copiosissimè fluxisse; Græcè est *grumi sanguinis*, quo significantur guttæ crassiores; idèque putant quidam istum sudorem miraculo tribuendum. Sed quia Græcum semper usurpatur simpliciter pro

verè guttæ sanguinis; poterant autem esse videri, quia erant tinctæ sanguine. Guttæ aqueæ erant, sed mixtæ sanguine. Magnâ copiâ aqua erumpebat è Jesu corpore, cumque eâ etiam tenuis sanguis, ita ut sudaret aquam simul et sanguinem, [sudorem, inquam, constantem aquâ et sanguine, quanquam copiosiore aquâ quàm sanguine. Naturale est homini, in extremo metu et summis animi angustis ob mortem aut alia mala impendentia constituto, sudare aquam: metus, angustia, anxietasque, animo Jesu, ob oculos sibi ponenti proximos crudelissimæ mortis cruciatus, hujusmodi fuit, ut sudârit etiam sanguinem, naturâ tantam intus patiente violentiam, quanta per poros carnis cutisque ejecerit unâ cum aquâ sanguinem. Multi illud tribuunt miraculo; sed nihil prohibet quin natura id possit, quanquam rarum sit, in hominibus delicatissimæ optimæque constitutionis, quibus corpus rarum et sanguis subtilis est; qualis haud dubium Jesus erat, conceptus de Spiritu sancto à virgine; prodeunte nimirum è venis sanguine simul cum aquâ. Nihil enim aliud est sudor, quàm pars sanguinis aquosa, expressa è venis. Porrò non incongruum Jesu fuisse hujusmodi mortis metum dictum est alibi, contra blasphemos nostræ ætatis hæreticos. Jam quare Jesus sudare voluerit etiam sanguinem, quid melius dicas, quàm ut copiosissimè nos redimeret, et largissimè pro nostris peccatis satisfaceret? Considerare enim licet, quàm fervidus amoris ignis occupârit cor Jesu, qui vivum sanguinem per corporis poros distillare coegerit, quemadmodum vehementia ignis facere solet, ut aqua è rosis emanet: nimirum volebat sacrificio Patri pro nobis mox offerendo addere hunc odorem suavitatis; hunc, inquam, sudorem sanguineum, cum lacrymis et prece validâ conjunctum.

DECURRENTIS abundè. *Decurrentes, descendentes*, habent plerique Græcorum codicum, ita ut ad *guttæ* referatur, non ad *sanguinis*; quanquam eòdem redeat sensus.

IN TERRAM, è facie, manibus pedibusque orantis et humi prostrati; cum scilicet positis genibus Patrem supplex oraret.

VERS. 45. — ET CUM, cum autem.

ET VENISSET. Conjunctionem *et* addit Latinus cum Syro. Quemadmodum trinam Domini orationem, sigillatim à prioribus evangelistis recensitam, Lucas habuit pro unâ, quia ter eundem sermonem dixit, id est, idem unum oravit; ita trinam discipulorum visitationem admonitionemque pro unâ habuit.

PRÆ TRISTITIA, non ex crapulâ, non ex fluxâ carnis hilaritate, non ex stupore crasso, non denique ex

guttis, non est improbabile naturaliter hoc contigisse, sive hoc fecerit anxietas ac metus in delicatissimâ complexione corporis rari et sanguinis subtilis; metus enim et æstuatio animi vehemens sudorem exprimere solet; sive potius animi fortitudo eum expresserit, luctando contra timorem. Animus enim fortis dum vehementer adversus anxietates ac timores insurgit, etiam sudorem exprimit.

contemptu, profecta fuit hæc discipulorum somnolentia, sed ex tristitiâ immodicâ; somnus fuit, non tam torporis quàm mœroris. Prædixerat illis Dominus multa tristitia, sibi ipsisque eventura, quæ tristes admodum ipsos reddiderant: nam et ipse dixerat eis Joan. 16, v. 6: *Quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.* Habet autem hoc tristitia, ut cor contrahens inque angustiam redigens, ac proinde prohibens ne vitales spiritus in sensuum meatus ejaculetur, faciat, ut meatus illos occupent atque obstruant humores grossiores, quales somni sunt causa.

VERS. 46. — QUID DORMITIS jam, cum dormiendi minimè opportunum est tempus?

SURGITE, expergiscimini.

ORATE. Hæc dixit Christus in primâ maximè discipulorum visitatione, quod intelligitur ex Matthæo et Marco; sed Lucas, quod diximus, visitationem triplicem confundit in unam.

VERS. 47. — ADHUC, EO LOQUENTE, cum discipulis; non verba proximè præcedentia: *Surgite, orate ne intretis in tentationem*, sed alia in eandem sententiam, quibus somnolentiam discipulis excutiebat, præsentis periculi commemoratione, à prioribus evangelistis descriptâ: *Surgite, eamus, ecce appropinquavit qui me tradet.*

QUI VOCABATUR. Ita loquitur evangelista, quasi proditoris nomen exosum habeat.

ANTECEDEBAT, tanquàm ductor, inquit Euthymius. Nam et sic vocatur à Petro Act. 1, v. 16: *Qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum.*

APPROPIAVIT, appropinquavit.

UT OSCULARETUR EUM, ut primi teli loco osculum in hostem jaceret. Syrus habet, *et osculatus est eum*; apud quem etiam sequitur, ut et in Græcis quibusdam libris: *Hoc enim signum dederat eis: Quem osculatus fuero, ipse est.* Quod quidem subaudiendum hic est, sed priorum evangelistarum, non hujus, scripturam esse crediderim. Unde V. Beda: *Quare osculetur, inquit, alii evangelistæ manifestant, ut hoc indicio dignoscere possint ipsum esse quem traderet.*

VERS. 48. — JUDA, amice, discipule, œconome, apostole mi. Non dignatur eum nomine proprio, quod est blandè deplorantis simul et revocantis.

OSCULO, benevolentia signo, FILIUM HOMINIS, mitem, humilem, lenem, modestum, propter te factum hominem cum Deus sit, ita rectè Theophylactus; qui tibi nihil nocuit, imò utilissimus tibi fuit optimèque de te meritis; TRADIS malevolis hostibus? Singula verba emphatica sunt plenaque doloris, quibus non aliud Jesus quàm pungit proditoris conscientiam, ostendens se non latere quo animo ille osculum præberet, ut vel tantâ lenitate motus respiceret. D. Ambrosius ea per interrogationem pronuntianda annotat, quasi, inquit, *amantis affectu corripiat proditorem, Juda: osculo Filium hominis tradis? hoc est, amoris pignore vulnus infligis, et charitatis officio sanguinem fundis, et pacis instrumento mortem irrogas? servus Dominum, discipulus prodis magistrum, electus auctorem? Hoc est*

illud: Utilia vulnera amici, quàm voluntaria oscula inimici. Hæc Ambrosius. Similiter Theophylactus: *Non erubescis hoc proditionis genus? misces amico amplexui inimici opus proditionem?* Intelligebat Judas se non latere, noverat innocentiam Domini, toties mansuetudine inauditâ provocabatur ad mutanda consilia, omni tamen permansit ferâ crudelior, Satanâ pectus illius per avaritiam prorsus occupante.

VERS. 49. — QUI CIRCA IPSUM. Syrus, *qui cum ipso, ERANT, qui Jesu aderant.*

QUOD FUTURUM ERAT, id est, futurum ut Jesus caperetur captivusque abduceretur ab hostibus; accurrebat enim hostium turba ut irrueret in Jesum vimque illi afferret, paulò postquàm Judas osculo ipsum indicasset.

DIXERUNT EI, rogârunt eum, zelo defensionis concitati, amoreque suppeditante audaciam.

SI PERCUTIMUS, percutiemusne, placet ne percutiamus, scilicet turbam hanc irruentem in te ut vim tibi afferat. Syrus addit, *eos.*

IN, superest Latinè.

GLADIO, ut te defendamus? Meminerant abs Jesu dictum in cœnâ: *Sed nunc qui habet, etc., vendat tunicam suam et emat gladium*, supra, v. 36, sed quia non tam clara ipsis ea verba videbantur quàm desiderarent, præsertim cum nõssent vitam simul et doctrinam Jesu ab omni usu gladii ac vindictâ alienissimam; rogant quid sibi faciendum sit irruentibus jam hostibus, testantes se ad pugnandum et ad vim hostium arcendam paratos. Nam, quamvis se ad resistendum agnoscant impares, tamen partim confidunt, animati recenti hostium prostratione quam viderant, illos à se superari posse, modò Dominus annueret, partim corpora sua pro Domino opponere et ad certam mortem objicere non dubitant, malentes perire cum ipso, quàm se vivis ac videntibus eum opprimi, tum quia noverant manifestam ipsi injuriam fieri, quem constabat vitâ et doctrinâ irreprehensibilem esse, tum quia paulò ante spontè promiserant optimo præceptori, se potiùs morituros cum ipso quàm essent ipsum deserturi, Marc. 14, v. 31. Quod ergo tunc polliciti fuerant, nunc præstare velle videntur, pugnatursi proculdubio animosissimè duobus gladiis quos habebant, sup., v. 38, et aliis armis quæ furor ministrasset, si Jesus permisisset. Atqui volebat Jesus ut jam pugnando, sed ut aliquando tolerando, pro ipso morerentur.

VERS. 50. — UNUS, unus quidam, non expectato scilicet responso Jesu. Commotus enim zelo propulsandæ à Domino injuriæ præsentis, sui impos, moram non patitur.

DEXTERAM. Hoc exprimit hic evangelista ob historiae certitudinem. *Nec simpliciter dexteram auriculam dicit*, inquit Chrysostomus in Joannem, *sed mihi videtur apostoli impetum velle ostendere, quod ferè in ipsum caput irruit.*

VERS. 51. — RESPONDENS, iis qui ipsum interrogaverant: *Domine, si percutimus in gladio?*

USQUE HUC, hucusque, id est, non vos moveat id

quod futurum est, ita ut me gladio defendere conemini, sed permitte ut hucusque progrediantur isti mei inimici, ut hucusque in me sæviant quousque eis concessum est, id est, ut me apprehendant. Nam et plura mihi ab ipsis patienda sunt, ut impleantur quæ de me scripta sunt. Neque enim ita intelligendum est: *Sinite usque huc*, quasi placuerit Domino Petri factum usque huc, sed ampliùs fieri noluerit; cùm ex verbis quæ Matthæus posuit, intelligatur, potiùs totum factum, quo usus est gladio Petrus, Domino displicuisse. Hæc interpretatio, inter veteres, est D. Augustini, l. 3 de Cons. evang., cap. 5. Porrò ut Petrus percussit interea dùm Dominus hoc responderet discipulis: ita Dominus his verbis ad omnes dictis, mox subjunxit, ad Petrum conversus, ea quæ Matthæus refert Petro dicta fuisse: *Converte gladium tuum*, etc., ut Augustinus eodem loco docet.

ET CUM TETIGISSET. Et ut reipsà monstraret Jesus, se nolle armis defendi à discipulis, resarcivit etiam damnum ab uno discipulorum illatum, Petrique errorem emendavit, nequaquam oblitus sive potentiæ sive misericordiæ suæ. Tactu sanavit, ut ostenderet, nec in passione ipsà infirmâ, deesse sibi virtutem illam vivificam, quâ tam multos sæpè ægros hactenus sanaverat.

AURICULAM EJUS, scilicet qui læsus fuerat, id quod Syrus etiam exprimit. Videtur quòd ita amputata fuerit auricula, ut non quidem in terram ceciderit, sed de extremo filo pependerit.

SANAVIT EUM, auriculâ suo loco repositâ, sic ut nullum vulneris vestigium appareret. Vulnus erat, infame magis quàm periculosum, sed tamen insanabile, quòd cartilago semel defecta non coeat rursus. «Comprende, inquit Ambrosius, si potes, quomodò ad dexteræ Salvatoris attactum fugiat dolor, et vulnera non medicamento aspersa, sed tactu obducta, sanentur. Operatorem suum limus agnoscit, et operatricem suam Domini manum sequitur caro; quomodò enim vult, opus suum creator instaurat. Juberet potuit, sed operari maluit, ut cognoscamus ipsum esse, qui è limo terræ, corporis membra nostri, variis apta formavit officiis, et infuso vigore mentis animavit.» Hactenus Ambrosius. Sanare porrò Jesus hunc voluit, ut ostenderet se nolle defendi armis, quemadmodùm diximus. *Noluit persecutorum defendi vulnere, qui voluit suo vulnere omnes sanare*, inquit Ambrosius, lib. 3 Offic., cap. 4. Cavit deinde Jesus, ne hinc calumnia ipsi strueretur, et criminis loco objiceretur, quòd magistratui legitimo restitisset, adeoque unum è ministris justitiæ, discipulorum operâ, graviter læsisset cum manifesto cædis conamine. Pottisset enim hoc colorem omnibus calumniis dare, quibus eum hostes falsò gravabant, et infamiam ipsi ejusque doctrinæ inurere, quasi ad res novandas seditiosis conatibus usus esset. Præterea, hunc sanando monstravit, quòd non invitus caperetur, sed spontè se ipse traderet. Hoc enim miraculum tantò magis est observandum, quantò imbecillior nunc esse videtur Christus. Erat quasi adversariorum captivus,

corpore, at non majestate. Etsi enim non utitur majestate suâ ad opprimendos illos, declarat tamen hæc sanatione eam sibi adesse, ut iterùm testetur, se, non humanis viribus, sed suâ ipsius voluntate captivum fieri. Nam qui poterat rem difficiliorem, aurem amputatam restituere, facile erat intelligere posse, si vellet, rem faciliorem, evadere ex hostium imminenti-um manibus. Insuper hoc miraculo Jesus, perfectæ modisque omnibus absolutæ mansuetudinis, et erga inimicos charitatis, exemplum omnibus reliquit. *Illi justo mortem inferebant*, inquit Ambrosius, *persecutorum vulnera iste sanabat. Erudiens nos*, ait Chrysostomus in Joannem, *quòd in persecutores nostros, beneficos nos esse oporteat*. Postremò Malchi aurem sanavit Jesus, ut respiscendi occasionem adversariis præberet, quâ à concepto scelere possent revocari, *et ab insaniâ*, inquit Theophylactus, *absistere*. Cæterum horribilis ac prodigiosus stupor tenuit illos quos nihil movit tanti miraculi conspectus, *quique venerati non sunt tam clementem pietatis affectum, quòd etiam hostes suos Jesus non passus est vulnerari*, ait Ambrosius. Minus tamen mirum est, in alienâ personâ Christi virtutem non esse intuitos, cùm voce ejus prostrati furere non destiterint. Atqui erant illi animis efferatis sensuque reprobo, *venundati ut facerent malum, captivi denique Satanæ ad ipsius voluntatem, Deo pro nobis melius aliquid providente*. Verùm in servo ipso qui sanatus fuit, intolerandum exstat ingrati- tudinis exemplum, si nec divinâ Christi virtute subactus est, ut à duritie respisceret, nec beneficio victus ut ex hoste discipulus fieret.

VERS. 52. — AD SE, comprehendendum.

PRINCIPES SACERDOTUM, scilicet præcipuè. Non aderat Caïphas, qui summus omnium tunc erat sacerdotum princeps: sed aderant aliqui ex 24 principibus sacerdotalium familiarum.

MAGISTRATUS TEMPLI, ædiles. Vide supra, versu 4.

ET SENIORES, et magistratus populi. Aderant cum turbâ militum ministrorumque opificum fortè etiam, quibus præerant magistratus templi, et principum aliqui, domini cum ministris (interprete Euthymio inter alios) et quidem ex omni ordine (tanti negotium visum fuit) ob causas complures; inprimis ne Judas falleret; si falleret, mox juberent illi ipsummet comprehendere; deinde ut audacior esset ad aggradiendum facinus tradendumque præceptorem, præsentia ipsorum nixus; tertio ut milites ministrosque animarent, adeoque cogerent, si opus esset, ad comprehendendum Jesum, ne fortè sinerent se verborum dulcedine aut quovis alio modo vinci aut revocari, quominus eum caperent, quemadmodùm ministri illi aliquando, qui postquam ab ipsis emissi fuerant ad eum comprehendendum, reversi et rogati cur non adduxissent, responderant: *Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo*, Joan. 7, v. 45, 46. Postremò, ut si qui ex populo Jesum defendere vellent, auctoritate præsentia ipsorum compescerentur. Hos igitur, cùm propiùs accessissent, tanquam duces dominique cæterorum, hic præcipuè allocutus est Jesus, quippe quorum au-

ctoritate res gerebatur; quanquam et omnes præsentes convenerit, quemadmodum dicunt priores evangelistæ.

VERS. 53.—NON EXTENDISTIS MANUS IN ME, id est, *non me tenuistis*, ut dicunt alii evangelistæ; conati enim fuerant, sed *nondum venerat hora ejus*, Joan. 7, v. 70.

SED HÆC EST HORA VESTRA, id est, hora quâ vobis permittitur agere quod libet, quodque diu optâstis, scilicet, ut extendatis manus in me, et omnem malitiæ vestræ libidinem in me expleatis. Adversativa conjunctio tantumdem valet, quantum si dixisset: Tunc cum in templo docerem, non erat hora vestra, tunc vobis id non permittebatur, ac proinde nec valuistis, licet voluntas haud deesset. Horam ipsorum intelligit, non quæ fato aut siderum necessitate adducta cogat ipsos ut hoc jam mali perpetrent; absit! sed quâ à Deo, qui tempora omnia disponit, cæterarum horarum more adductâ, permittatur ipsis agere quod diu desiderârunt nec quiverint; q. d.: Hæc est opportunitas tandiû vobis quæsita jamque tandem concessa. Simili loquendi modo vulgò utimur, si quis diu prohibitus fuerit facere quod admodum desiderârunt, tandem ubi permittitur, *hæc est*, dicitur, *hora ipsius*. Concedi autem sive permitti ipsis hæc horâ agere quod velint, intelligit Jesus, à Deo Patre et seipso; respicit enim ad permissionem divinam, à Scripturis olim prædictam, nam addit secundum Marcum: *Sed ut impleantur Scripturæ, hæc est hora vestra et potestas tenebrarum*. Horam verò potiùs dicit quàm tempus, ut significet, hanc afflictionem ad horam, id est, ad breve tempus duntaxat, duraturam: atque *hanc horam* urgens, respicit ad præsens noctis tempus, quo illi venerant, tanquam diceret, hæc noctis hora seu nocturnum hoc tempus, vestrum est, quippe pervertitati vestræ congruum. Denique quam dicit horam ipsorum, tacite opponit horæ suæ, non illi tantum quâ ipse hactenus liberè invitis ipsis egerat quæ sui fuerant muneris, quantum illi quâ ipse aliquando iudicaturus est orbem terrarum, et ultionem retributionis adducturus hostibus suis; q. d.: Hæc est hora vestra, erit vicissim aliquando mea, quâ ego me de hæc vestrâ erga me impietate justè ulciscar. Quocirca rectè hunc locum interpretatur Euthymius: *Hæc est hora vestra, in quâ à Deo potestatem in me accepistis*.

ET POTESTAS TENEBRARUM; et hæc est potestas tenebrarum. Explicatio est ejus quod præcedit, *hæc est hora vestra*; nam, id est, hæc est potestas concessa tenebris, vobis impiis scilicet, qui tenebras amatis, et in tenebris agitis quod vestrum est, iniquitatem. *Reverè noctis attentatis opera*, inquit Theophylactus, *et potestas vestra tenebrarum est*; atque idcirco hanc horam observatis, quæ convenit vobis et operi quo me invadistis. Impios tenebras vocat etiam Apostolus, Ephes. 5, v. 8: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*; et cap. 6, v. 12, cum dæmones vocasset rectores mundi, interpretatur, *rectores tenebrarum harum*; seu, ut est Græcè, *tenebrarum seculi hujus*, id est, impiorum. Vocantur autem impii tenebræ, tum quia *tenebris obscuratum habent intellectum*,

quod ait idem Apostolus, Ephes. 4, v. 18; *errant enim qui operantur malum*, Prov. 14, v. 22; tum quia iniquitas cui student gaudet tenebris, fugit lucem nec videri vult, unde et ejus opera vocantur *opera tenebrarum*, Rom. 13, v. 12; Ephes. 5, v. 11. Quare et alibi Salvator: *Dixerunt*, inquit, *homines magis tenebras quàm lucem: erant enim eorum mala opera*. *Omnis enim qui malè agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus*, Joan. 3, v. 19, 20. *Hæc est igitur*, ait Jesus, *potestas tenebrarum*; id est, quòd vos me jam comprehendatis occidendum, potestas est à Deo et meipso vobis tenebris, hoc est, impiis concessa adversus me lucem; quare et hæc noctis hora concessa est, nam ut tenebræ nocte dominantur, ita vobis jam permittitur ut lucem, quod in vobis est, ad tempus opprimatis, neque permissum fuit ut interdiû id faceretur, quanquam maximè volueritis, quod non nisi nocti et tenebris congruit. *Idèò*, inquit Beda, *adversum me in tenebris congregamini, quia potestas vestra, quâ contra lucem mundi armamini, in tenebris est*. Porrò hoc verbo evertit Christus omnem adversariorum suorum gloriam; nam utcumque se efferant ob comprehensionem inimici sui, nihil aliud esse docet quàm impios tenebriones. Subdidit autem se ipse Dominus ad tempus potestati tenebrarum, ut non æternùm eriperet de potestate tenebrarum; quod factum prædicat Paulus, Coloss. 1, v. 13.

VERS. 54.—COMPREHENDENTES. Superioribus verbis: *Hæc est hora vestra et potestas tenebrarum*, dederat Jesus hostibus suis facultatem se comprehendendi, nec priùs fuit ab illis detentus captivus. Simul atque autem ea facultas ipsis data fuit, efferi, nec beneficio auris Malcho restitutæ deliniti, nec verbis adeò consentaneis rationi flexi, ut erant obdurati, violentas crudelesque manus injecerunt in eum.

DUXERUNT. Duxerunt et introduxerunt; ita est Græcè. Latinus interpres non legit nisi alterum horum verborum, ut neque Syrus; ac certè videri facile possit alterum Græcè superfluere.

PRINCIPIS SACERDOTUM, Caiphæ, ex Matthæo.

VERS. 55.—ACCENSO, ab his qui comprehendant eum.

IGNE; erat enim frigus, quod Joannes ait.

IN MEDIO ATRII. Atrium intelligit quâ parte tectum est, nam sub dio non struitur ignis, nec jubentur, morari ministri, noctu præsertim. Focus autem erat in medio atrii, ubi se possent hyeme ministri, interea dum dominos suos opperirentur, calefacere, vel immobilis, vel asportabilis.

CIRCUMSEDENTIBUS, Græcè, cum unâ consedisent. Syrus, *sedebant circa eum*.

ERAT, sedebat, PETRUS IN MEDIO EORUM, id est, inter eos.

VERS. 56.—SEDENTEM AD LUMEN, quod resplendebat ab igne, inquit Euthymius, aut certè à lucernâ aliquâ; erant enim in atrio illo, non ignis tantum, sed et lucernæ complures, credibile est; ita sedentem ut facies ejus esset obnoxia lumini. Resplendens enim

lumen in faciem Petri, causa fuit ut videri posset et agnosci.

INTUITA diligentius, fixis in eum oculis : plus enim quiddam est ἀτενίζειν, quàm ἰδεῖν, nempe immotis oculis obtueri.

DIXIT, de eo astantibus.

CUM ILLO HOMINE ERAT, ex comitibus hominis illius vilissimi erat. Ita illa primùm dixit astantibus : deinde ad Petrum ipsum conversa, inquit : *Et tu cum Jesu Galilæo eras*, quod habent Matthæus et Marcus.

VERS. 57. — NON NOVI ILLUM ; neque scio quid dicas, quod addidit secundùm Matthæum.

VERS. 58. — POST PUSILLUM, paulò post, quadrante fortassis horæ post.

ALIUS QUIDAM VIDENS EUM, reversum ex vestibulo atrii.

ET TU DE ILLIS ES, ex discipulis hominis istius. Petro egrediente ex atrio, dixit ancilla quædam : *Et hic erat cum Jesu Nazareno*, quod habet Matthæus, illo paulò post revertente, prior ancilla, ostiaria, inquam, dixit quod Marcus habet, *hic ex illis est*. Huic suffragatus unus ministrorum, objecit Petro in faciem, *pernacius insistens*, ut ait Augustinus, *et tu de illis es*, quod hic habet Lucas. Primâ vice, una sola ancilla ostiaria Petrum tentavit : posterioribus autem vicibus, ut à pluribus impetitus fuisse significetur, hinc fit ut posteriores evangelistæ alios nominent quàm priores. Pressus itaque secundâ vice à pluribus Petrus, simplici negationi addidit juramentum, quod habet Matthæus.

O HOMO. Hoc omittit Syrus.

NON SUM EX ILLIS, neque novi hominem, Deo ipso teste ; id enim addendum est ex Matthæo.

VERS. 59. — ALIUS QUIDAM AFFIRMABAT SOCIIS SUIS.

VERE ET HIC CUM ILLO ERAT, NAM ET GALILÆUS EST ; unde factum est ut plures simul accesserint Petrum, eique dixerint : *Verè et tu ex illis es, nam et loquela tua manifestum te facit*, quod scribunt Matthæus et Marcus. Denique his se adjunxit cognatus Malchi, exclamans : *Nonne ego te vidi in horto cum illo ?* quod refert Joannes. Hi enim omnes, certatim, et tanquàm uno consensu, exprobrasse videntur Petro, quòd ex comitibus esset Jesu, et quasi conclamasse ut opprimerent.

CUM ILLO, Jesu Galilæo.

VERS. 60. — HOMO, NESCIO QUID DICIS, non intelligo quid velis dicere, dispeream si noverim hominem istum quem dicitis, quod est Matthæi et Marci. Respondit enim Petrus, et homini illi cujus sermonem ad socios audierat, et iis qui illum secuti istud ipsi simul objectabant : præterquam quòd in hoc negotio, quod unì à Petro respondebatur, omnibus responderi intelligi poterat ; erat enim unanime maximè malorum consortium.

ADHUC ILLO LOQUENTE. Vix verba finierat. Hoc factum est, in majorem confirmationem veridicæ prædicationis Jesu.

CANTAVIT GALLUS, ita ut ille audiret.

VERS. 61. — DOMINUS. SYRUS pro *Dominus* scribit *Jesus* ; quanquàm D. Augustinus, lib. 3 de Cons. cap. 6, urgeat vocem *Dominus*, ut probatius reddat conversionem respectionemque, cujus hic est mentio, non humanis oculis, sed divinis factam.

RESPEXIT PETRUM. Multi hunc locum intelligunt de corporali conversione et respectu Domini Jesu, sed minùs verisimiliter. Cùm enim Dominus Jesus fuerit intus, Petrus autem foris in atrio, quod ex Matt. 26, v. 69, notat etiam D. Augustinus ; duo illa loca, etsi non unus supra alium, quod tamen putat Augustinus, sed contigua sibi mutuò aut certè vicina fuerint, altero duntaxat aliquot gradibus eminente Marc. 14, v. 66 : necesse est dicere fuisse à se mutuò separata, pariete ut minimùm, ne vel consilia actionesque principum temerè cuivis è vulgo paterent, vel tumultus insolentium atque irrequietorum ministrorum obsesset principibus seriis negotiis occupatis. Nam *in exteriore atrio fuit Petrus*, inquit Augustinus, *inter servos qui simul se ad ignem calefaciebant ; non est autem credibile, quòd ibi audiebatur Dominus à Judæis*. Id ergo cùm ita fuerit, non potuit Dominus Petrum oculis corporis aspicere, nisi dicatur vel ostium tunc temporis ita patuisse, ut id factum sit, vel Petrum tunc ingressum fuisse in conclave, vel denique Jesum foras abductum in atrium ; quorum nihil est verisimile, nam ante suì condemnationem Jesus eductus non fuit è conclavi, ac ne quidem statim post : in conclavi autem, ubi principes sua tractabant negotia, non potuit accidisse altercatio illa ministrorum et Petri ; denique constituto in conclavi, non facilis potuit fuisse respectus in amplum atrium ; patente ostio angusto. Accedit quòd obesse potuisset Petro respectus Jesu corporalis, utpote quo facile fuisset proditus ; prodesse autem non potuisset per se solus absque respectu spiritali ; nam et Judam respexerat Jesus, qui tamen nihilo melior inde redditus fuerat. Quare præstat sequi sententiam D. Augustini loco paulò ante laudato, et interpretari hunc locum de spiritali conversione ac respectu Domini Jesu. Aversus fuerat Dominus à Petro, cui merito arrogantiae suæ negaverat gratiam quâ tentationibus resisteret ; id enim eandem ob causam sibi accidisse, David conqueritur psalm. 29, v. 7 : *Ego dixi in abundantia meâ, etc. Avertisti faciem tuam à me, et factus sum conturbatus*, annotante Ambrosio ; remisso autem rigore illo justitiæ conversus respexit Petrum misericordiæ et clementiæ oculis, mentem ejus gratiæ suæ radiis illustrans simul et commovens, ita ut ipsi veniret in mentem, quid Dominus ipsi prædixisset, et quoties Dominum jam ipse negasset, utque peccato agnito salubriter pæniteret neque diù in peccato maneret. Sic orat psalmographus, psalmo 6, v. 3 : *Convertere, Domine, et eripe animam meam*, et psal. 24, v. 16 : *Respice in me et miserere mei. Respicit enim Dominus quem ex periculo aliquo vel labore divinâ misericordiâ liberat* ; sic ferè D. Augustinus hunc locum explicat. Commendatur igitur hic et divinitas et benignitas Domini Jesu, quòd absens

quòd negatus, quòd captus et ligatus, non obliviscitur discipuli, sed intuitu pietatis ac gratiæ respicit lapsumque erigit. *O Bonitatem!* exclamat Theophylactus, *etiam cum negaretur, non neglexit discipuli salutem. Et ligatus, addit scribens in Joannem, aspexit atque aspectu approbavit ei infirmitatem, et ad pœnitentiam ac lacrymas excitavit.* Hæsit hoc autem ex Chrysostomo præceptore, qui et ipse in Joannem his verbis scribit: *Tu autem admirare magistri curam et diligentiam, quòd captus et ligatus discipulo consulit, intuitu suo jacentem excitans, et ad lacrymas movens. Nec enim fieri poterat, inquit Hieronymus Matthæum enarrans, ut in negationis tenebris permaneret, quem lux respexerat mundi.*

ET RECORDATUS EST, atque ita recordatus est, VERBI DOMINI, et egressus foras flevit amarè, quod sequitur proximo versu, respectus nimirum à Domino converso. *Lapsus enim suum, inquit Chrysostomus in Matthæum, non antè sensit, quàm in eum Christus respexisset, cujus inspectio vox illi facta est. Respectus Domini, quasi vox quædam Domini corripientis, auribus Petri insonuit, ait D. Leo, serm. 3 de Passione Domini. Non est enim pœnitentiæ initium nisi à Domini respectu; quia non solùm cum agitur, verùm etiam ut agatur pœnitentia, Dei misericordia necessaria est, ait D. Augustinus, Enchiridii cap. 82. Ad quem D. Augustini locum hic alludens Beda: *Respicente Domino, inquit, Petrus ad cor reversus, maculam negationis pœnitentiæ lacrymis tergit; quia non solùm cum agitur pœnitentia, verùm etiam ut agatur, Dei misericordia necessaria est. Respicere namque ejus misereri est.* Hæc ille. In quam sententiam et D. Ambrosius hoc loco: *Quos Jesus respicit, plorant delictum; et alibi: Jesu, labentes respice, et nos videndo corrige: si respicis, lapsi stabunt, fletuque culpa solvitur.**

SICUT DIXERAT. Quomodò præmonitus ab ipso fuisset.

QUIA, superest.

PRUUSQUAM, vide supra, v. 34.

VERS. 63. — ET VIRI; illi autem QUI TENEBANT, quibus commissum erat ut tenerent, qui tenendo illo et observando et custodiendo eâ nocte erant delegati: non enim sufficiebat vinctum et funibus ligatum esse, nisi multorum præterea ministrorum, partim manibus teneretur, partim præsentia observaretur et custodiretur.

ILLUM. *Jesum est* Græcè et Syriacè, clariùs.

ILLUDEBANT ei, sputis ludibriisque jactis in eum.

CÆDENTES, eum pugnibus et palmis, conviciis ad dentes verbera. Syrus omittit hanc vocem, *cædentes.*

VERS. 64. — ET VELAVERUNT EUM; eum, id est, oculos ejus.

PERCUTIEBANT, alapis.

VERS. 65. — ALIA MULTA, etc., prout malitia singulis suggerebat, pro varietate affectuum varias singuli blasphemias evomebant. Unus fortè, quòd esset comessator et vinipotor, amicus publicanorum et peccatorum, supra 7, v. 34. Alter quòd in principe

dæmoniorum eiecisset dæmonia, supra, 11, v. 15, nec tamen se ipse jam posset eripere è manibus; alius quòd cum pro Christo ac prophetâ se gessisset, et principibus ac Pharisæis restitisset, non prænosset se capiendum et interficiendum ab eis: quòd ipsius stultitia jam pateret, et fallaciæ quibus populum seducere conatus fuerat, etc. Nox illa tota insomnis ducebatur, et nullâ requie datâ transigebatur conviciis et injuriis in Dominum, quæ faciliè conjicere licet, tum ex horâ et potestate tenebrarum, tum ex odio eorum à quibus damnatus, tum ex insolentiâ eorum inter quos erat, satellitum, ministrorum et cæterorum; ipse verò omnia audiebat et ferebat, tacens, patiens, saturatus opprobriis.

BLASPHEMANTES, id est, contumeliosi in divinam majestatem ejus.

VERS. 66. — UT FACTUS EST DIES, simul atque illuxit. Usque ad exortum diei, donec iterum repræsentatus est concilio, intelligitur Iudificatus fuisse Dominus, quod notat Augustinus, lib. 3 de Cons. Evang., cap. 6.

CONVENERUNT SENIORES PLEBIS. Græcè, *convenit senatus populi.* Syrus omittit *populi*, et pro *senatus* vertit *seniores*, ut plerique omnes interpretes.

ET SCRIBÆ, jam legitimi concilii formam exhibitori. Matthæus et Marcus duplicis conventus meminerunt, nocturni et matutini; Lucas solius matutini, ut qui celebrior fuerit.

DUXERUNT, ἀπίγαγον, vel potiùs, ut est in aliis libris, ἀνήγαγον, compositum pro simplici ἤγαγον, duxerunt.

ILLUM, solum vinculis.

CONCILIUM, synedrion, consessum, conventum. Syrus, *domum congregationis suæ.* Quanquàm nocte ductus fuerat in concilium, et auditus, fuerat condemnatus blasphemiæ, atque adjudicatus morti: tamen concilio huic matutino, ut celebriori magisque legitimo, iterum eum sisti jubent.

VERS. 67. — DICENTES. Non dubium est quin in hoc concilio, unus omnium nomine locutus sit, et is quoque Caiphas, ut summus Pontifex ac proinde concilii præses et caput, cui etiam præ cæteris cordi erat hoc negotium.

CHRISTUS, Christus ille olim à Deo patribus promissus atque hactenùs expectatus, Rex Israel, quem admodum ex doctrinâ tuâ discipuli tui credunt.

DIC APERTÈ NOBIS, principibus et iudicibus Israel, quorum id maximè interest. Rogant tanquàm dubii et qui discere velint, quòd faciliùs eliciant responsum, cum nullâ ratione aut credere aut discere vellent, sed interrogarent duntaxat hypocritæ, expiscandi gratiâ id quòd audire vellent, quodque sufficere ipsis videretur ad ipsum morte mulctandum; id quòd etiam ipsis mox respondet. Rogarant hoc idem nocte, et adhibitâ adjuratione urserant responsum, quòd et retulerant, propter quòd etiam damnaverant eum; sed quia illud nocte gestum fuerat, ac proinde minùs legitimâ judicii specie, revocant eum in concilium hoc, quòd præterquam quòd esset diurnum, etiam

celebrius erat, à quo nullus principum vel eorum qui ad concilium pertinebant aberat, ut si hoc idem confiteatur quod nocte confessus fuerat, atque idem rursus sibi nomen usurpet, iterum mortis reus sententiâ non refutabili pronuntietur, et tanquam pertinax, confidentius Pilato occidendus tradatur; si neget, convincatur confessione nocturnâ et multorum testimoniis. Nec tamen jam adhibent adjurationem, ut nocte, quia nocte satis facilem experti fuerant ut in hoc negotio responderet. Nec rogant ut nocte: *Si tu es Christus Filius Dei*; licet enim plaris facerent, et majorem blasphemiam judicarent, quòd se diceret Filium Dei, quàm quòd Christum; tamen quia noverant Pilatum plaris facturum quòd se diceret Christum, quod interpretabantur esse blasphemiam in Cæsarem, id est, crimen læsæ majestatis Cæsareæ; erat enim Judæorum omnium opinio, Christum regem fore, et populum à tyrannide omni liberaturum: quàm quòd se diceret Filium Dei, utpote qui Deos multos, et patres et filios, adeoque ex hominibus assumptos heroas, crederet, prius illud Jesu proponunt: an se habeat pro Christo Rege; non neglecturi postea etiam alterum.

SI VOBIS DIXERO ME ESSE CHRISTUM, NON CREDETIS MIHI, quemadmodum hæc jam nocte et aliàs sæpè expertus sum. Verisimile est quòd Dominus Jesus meminerit responsi sui nocte superiore dati; sed quia Lucas nocturnum conventum omisit, recitat Domini responsionem absolutè, absque significatione relationis ad responsionem nocte datam. *Mihi non additur quidem Græcè, sed tamen Latinè ac Syriacè. Non creditis verbis meis, qui operibus longè ad persuadendum efficacioribus, non credidistis.* Ita Theophylactus. Perstringit malitiam eorum, quòd non cognoscendi, sed condemnandi studio inquirant. Quamvis enim complura miracula conspexissent, quæ etiam Jesu tacente cælestem ac divinam ejus potentiam assererent, adeoque clamarent Redemptorem esse olim promissum, tamen tantum aberat ut crederent, ut etiam modis omnibus persequerentur.

VERS. 68. — SI AUTEM ET, quòd si etiam, vel si, INTERROGAVERO VOS, unde convincere vos possim, et docere me Christum esse; si de hoc negotio vobiscum disserere voluerim, et allatis sacris Scripturis rationibusque veritatem vobis demonstrare;

NON RESPONDEBITIS MIHI, *verbum* addit Syrus, id est, non venietis mecum in disputationem eâ de re, ut nec aliàs frequenter; supra, cap. 20, v. 7, cum rogarem de *Joannis baptismate è cælo esset an ex hominibus*; ibidem, v. 17, cum quærerem de *lapide ab ædificantibus reprobato*; ibidem, v. 44, cum proponerem vobis Psalmum: *Dixit Dominus Domino meo.*

NEQUE DIMITTETIS. Syrus addit, *me*. Neque absolvitis me à vinculis ac morte, etiamsi convicti innocentem agnoscere me cogamini, sed quâvis ratione interficietis. Ea est obstinatio vestra quam novi, præscius quomodò acturi mecum sitis. Cum igitur, inquit, non hoc agatis, quod in legitimis judiciis fieri solet, ut cognitâ veritate aut condemnatis nocentem aut

dimittatis innoxium, sed hoc solum, ut mortem, quam mihi inferre decrevistis, justitiæ titulo inferre videamini, indigni estis quibus respondeam: hoc tamen habete, *quòd ex hoc erit Filius hominis*, etc.

VERS. 69. — EX HOC, scilicet tempore, post hoc tempus, *amodò*, quod habet Matthæus, *posthac*.

AUTEM, non additur Græcè neque Syriacè, rectè tamen supplevit interpres: subaudiendum est enim tale quid, quale additur secundum Matthæum: *Verumtamen dico vobis*. Hoc habete et scitote, quod verum esse reipsâ comperietis: *Ex hoc erit*, etc. Non respondet disertis verbis se Christum esse, sed dat intelligendum, signo ex sacris Scripturis allato, quod ipsorum animos meritò perterrefacere debeat, ut quo asserat, judicii tempus deinceps fore, quo ipsi condemnentur, non sermonum aut doctrinæ quo doceantur quis ipse sit; expositore Theophylacto.

VIRTUTIS seu potentiae DEI, id est, omnipotentis Dei, constitutus eâ in dignitate quæ deceat Christum Filium Dei omnipotentis, idque vobis spectantibus, cum à resurrectione meâ, tum maximè in reditu meo ad judicium, et vestro malo seriùs agnoscentibus.

VERS. 70. — OMNES, in turbâ, confusè et importunè, nullo ordine servato, non valentes se continere prælætitiâ, quòd audisse sibi viderentur unde eum possent morte mulctare.

TU, magnam habet contemptus emphasim: Tu fabri filius, amicus publicanorum, sabbati prævaricator, etc. Et dixerat quidem ipse, non *ego*, sed *Filius hominis*; at noverant illi quòd eâ periphrasi intelligeret se ipsum.

TU ERGO, non tantum ES dignitate Christus, verum etiam naturâ FILIUS DEI? Hoc inferunt ex eo quòd sedere à dextrâ omnipotentis Dei, non alii convenire posse videatur, quàm ipsi Filio Dei: atque eò magis id inferunt, quòd decretum ipsis erat, postquam respondisset an esset Christus, et hoc rogare an esset Filius Dei, etiamsi hujusmodi occasionem Jesus suis verbis non dedisset; quemadmodum superiori nocte fecerat, *Matth. 26, v. 63*: ut et de hoc, quod ipsi quidem gravius judicabant, apud Pilatum accusarent, si opus foret, et si quid Pilatum movere posset. Non repetunt autem: *Tu ergo es Christus Filius Dei*; sed intelligentes ipsum concedere quod minus est, se, inquam, Christum esse, qui sibi arrogaret quod majus est, se Filium esse Dei, illud solum rogant quod majus est. Dei Filium aliquem aut esse aut aliquando fore, non credebant, eò quòd Deus unus esset; atque adeò ne Christum quidem naturâ Dei Filium fore credebant, negligentes scrutari quid sibi illud vellet, quod Jesus ipsis aliquando proposuerat: *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*, supra 20, v. 42.

QUIA, id est, quòd EGO SUM; me esse. Civiliter assentientis est. Vos dicitis id quod res habet, et ex argumento jam à me pronuntiato, à vobisque observando, tandem reipsâ cognoscetis ita esse.

VERS. 71. — DESIDERAMUS TESTIMONIUM; ad verbum, *opus habemus testimonio*. Superiori enim nocte sollicitè quæsierant testes, qui aliquid morte dignum testarentur.

adversus eum : *nec invenerant, etiam postquam multi falsi testes accessissent*, quod narrant, Matthæus, c. 26, v. 59, 60, et Marcus, cap. 14, v. 55. Syrus : *Quid amplius requiruntur nobis testes?* Dixerat nocte hoc Caïphas : jam omnes totius concilii, etiam illi qui nocte abfuerant, hoc idem dicunt.

Ipsi judices AUDIVIMUS nostris auribus DE, EX, ORE EJUS, scilicet id quod condemnat eum, et morte dignum clamat, blasphemiam, inquam, crimen in Deum, CAPUT XXIII.

1. Et surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum.

2. Cœperunt autem illum accusare, dicentes : Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dare Cæsari, et dicentem se Christum regem esse.

3. Pilatus autem interrogavit eum, dicens : Tu es rex Judæorum ? At ille respondens, ait : Tu dicis.

4. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum et turbas : Nihil invenio causæ in hoc homine.

5. At illi invalescebant, dicentes : Commovet populum, docens per universam Judæam, incipiens à Galilæa usque huc.

6. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset.

7. Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Jerosolymis erat illis diebus.

8. Herodes autem, viso Jesu, gavisus est valde; erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eoque quod audierat multa de eo, et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri.

9. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat.

10. Stabant autem principes sacerdotum et scribæ constanter accusantes eum.

11. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo; et illudit indutum veste albâ, et remisit ad Pilatum.

12. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsâ die : nam antea inimici erant ad invicem.

13. Pilatus autem, convocatis principibus sacerdotum, et magistratibus, et plebe,

14. Dixit ad illos : Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum, et ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam invenio in homine isto ex his in quibus eum accusatis :

15. Sed neque Herodes ; nam remisì vos ad illum, et ecce nihil dignum morte actum est ei.

16. Emendatum ergo illum dimittam.

17. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum, unum.

18. Exclamavit autem simul universa turba, dicens : Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam ;

19. Qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate et homicidium, missus in carcerem.

20. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Jesum.

21. At illi succlamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum.

in Christum, in Cæsarem, quo nihil capitalius, blasphemavit coram nobis ipsis iudicibus, et Dei Filium et Christum se dicens, ac proinde proprio se ore damnavit, id quod etiam omnes apud Pilatum testari possumus, si est opus. His igitur auditis, conclusit denovo Caïphas ex omnium sententiâ, judicavitque Jesum morte dignum esse.

Multa apud alios evangelistas reperire est quæ ad hujus capitis intelligentiam faciant.

CHAPITRE XXIII.

1. Puis toute l'assemblée s'étant levée, ils le menèrent à Pilate ;

2. Et ils commencèrent à l'accuser, en disant : Voici un homme que nous avons trouvé pervertissant notre nation, empêchant de payer le tribut à César, et se disant le Christ.

3. Pilate l'interrogea donc, et lui demanda : Êtes-vous le roi des Juifs ? Jésus lui répondit : Vous le dites.

4. Alors Pilate dit aux princes des prêtres et au peuple : Je ne trouve rien de condamnable en cet homme.

5. Mais eux insistant de plus en plus, ajoutèrent : Il soulève le peuple par la doctrine qu'il a répandue dans toute la Judée, depuis la Galilée, où il a commencé, jusqu'ici.

6. Pilate entendant parler de la Galilée, demanda s'il était Galiléen.

7. Et ayant appris qu'il était de la juridiction d'Hérode, il le renvoya à ce prince qui était aussi alors à Jérusalem.

8. Hérode eut une grande joie de voir Jésus, car il y avait longtemps qu'il le souhaitait, parce qu'il avait entendu dire beaucoup de choses de lui, et qu'il espérait lui voir faire quelque miracle.

9. Il lui fit donc plusieurs demandes ; mais Jésus ne lui répondit rien.

10. Cependant les princes des prêtres et les scribes étaient là, qui insistaient toujours en l'accusant.

11. Ainsi Hérode, avec toute sa suite, le méprisa ; et le revêtant d'une robe blanche, il le traita avec mépris et le renvoya à Pilate.

12. Et dès ce jour-là même, Hérode et Pilate devinrent amis, d'ennemis qu'ils étaient auparavant.

13. Pilate ayant donc fait venir les princes des prêtres, les sénateurs et le peuple,

14. Leur dit : Vous m'avez présenté cet homme, comme portant le peuple à la révolte ; et néanmoins l'ayant interrogé en votre présence, je ne l'ai trouvé coupable d'aucun des crimes dont vous l'accusez,

15. Ni Hérode non plus ; car je vous ai renvoyés à lui, et vous voyez qu'on ne l'a pas traité comme digne de mort.

16. Je vais donc le renvoyer, après l'avoir fait châtier.

17. Or il était obligé, à la fête de Pâque, de leur délivrer un prisonnier.

18. Mais tout le peuple se mit à crier : Faites mourir celui-ci, et nous donnez Barabbas.

19. Celui-ci avait été mis en prison à cause d'une sédition qui s'était faite dans la ville, et d'un meurtre qu'il y avait commis.

20. Pilate, qui voulait délivrer Jésus, leur parla de nouveau.

21. Mais ils se mirent à crier, disant : Crucifiez-le, crucifiez-le.

22. Ille autem tertio dixit ad illos : Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis invenio in eo : corripiam ergo illum, et dimittam.

23. At illi instabant vocibus magnis postulantes ut crucifigeretur ; et invalescebant voces eorum.

24. Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum.

25. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium et seditionem, missus fuerat in carcerem, quem petebant ; Jesum verò tradidit voluntati eorum.

26. Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem, venientem de villâ ; et imposuerunt illi crucem portare post Jesum.

27. Sequebatur autem illum multa turba populi, et mulierum ; quæ plangebant et lamentabantur eum.

28. Conversus autem ad illas Jesus, dixit : Filiæ Jerusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros.

29. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent : Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt.

30. Tunc incipient dicere montibus : Cadite super nos, et collibus : Operite nos.

31. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?

32. Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo, ut interficerentur.

33. Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Calvariæ, ibi crucifixerunt eum, et latrones, unum à dextris, et alterum à sinistris.

34. Jesus autem dicebat : Pater, dimitte illis : non enim sciunt quid faciunt. Dividentes verò vestimenta ejus, miserunt sortes.

35. Et stabat populus spectans, et deridebant eum principes cum eis, dicentes : Alios salvos fecit, se salvum faciat, si hic est Christus, Dei electus.

36. Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei,

37. Et dicentes : Si tu es rex Judæorum, salvum te fac.

38. Erat autem et superscriptio scripta super eum litteris Græcis, et Latinis, et Hebraicis : HIC EST REX JUDÆORUM.

39. Unus autem de his, qui pendeabant, latronibus, blasphemabat eum, dicens : Si tu es Christus, salvum fac te ipsum, et nos.

40. Respondens autem alter, increpabat eum, dicens : Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es?

41. Et nos quidem justè ; nam digna factis recipimus : hic verò nihil mali gessit.

42. Et dicebat ad Jesum : Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum.

43. Et dixit illi Jesus : Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.

44. Erat autem ferè hora sexta, et tenebræ factæ sunt in universam terram usque in horam nonam.

45. Et obscuratus est sol ; et velum templi scissum est medium.

46. Et clamans voce magnâ Jesus, ait : Pater, in

22. Il leur dit donc pour la troisième fois : Mais quel mal a-t-il fait ? Je ne trouve rien en lui qui mérite la mort. Ainsi je vais le faire châtier, et puis je le renverrai.

23. Mais ils le pressaient de plus en plus, demandant avec de grands cris qu'il fût crucifié ; et leurs clameurs redoublaient.

24. Enfin Pilate ordonna que ce qu'ils demandaient fût exécuté.

25. Ainsi il leur fit donner celui qui avait été mis en prison pour crime de sédition et de meurtre, selon qu'ils l'avaient désiré ; et il abandonna Jésus à leur volonté.

26. Et comme ils le menaient, ils prirent un homme de Cyrène, appelé Simon, qui revenait de sa maison des champs, et ils le chargèrent de la croix, la lui faisant porter après Jésus.

27. Or il était suivi d'une grande multitude de peuple et de femmes qui le pleuraient avec de grandes marques de douleur.

28. Mais Jésus se tournant vers elles, leur dit : Filles de Jérusalem, ne pleurez point sur moi, mais pleurez sur vous-mêmes et sur vos enfants.

29. Car voici que les jours viendront où l'on dira : Heureuses les stériles, et les entrailles qui n'ont point porté d'enfants, et les mamelles qui n'en ont point allaité.

30. Alors ils commenceront à dire aux montagnes : Tombez sur nous ; et aux collines : Couvrez-nous.

31. Car si le bois vert est ainsi traité, que sera-ce du bois sec ?

32. On menait aussi avec lui deux autres, qui étaient des criminels qu'on devait faire mourir.

33. Et lorsqu'ils furent arrivés au lieu appelé Calvaire, ils y crucifièrent Jésus, avec ces voleurs, l'un à droite, et l'autre à gauche.

34. Et Jésus disait : Mon Père, pardonnez-leur, car ils ne savent ce qu'ils font. Pour eux, ils partagèrent ses vêtements, et les jetèrent au sort.

35. Cependant le peuple se tenait là, et le regardait ; et les sénateurs aussi bien que le peuple se moquaient de lui, en disant : Il a sauvé les autres, qu'il se sauve lui-même, s'il est le Christ, l'élu de Dieu.

36. Les soldats mêmes lui insultaient, s'approchant de lui, et lui présentant du vinaigre,

37. En lui disant : Si tu es le roi des Juifs, sauve-toi toi-même.

38. Il y avait aussi au-dessus de sa tête une inscription en grec, en latin et en hébreu, où était écrit : CELUI-CI EST LE ROI DES JUIFS.

39. Or l'un des voleurs qui étaient crucifiés avec lui, blasphémait contre lui, en disant : Si tu es le Christ, sauve-toi toi-même, et nous avec toi.

40. Mais l'autre le reprenant, lui disait : N'avez-vous donc point de crainte de Dieu non plus que les autres, vous qui vous trouvez condamné au même supplice ?

41. Encore pour nous, c'est avec justice, puisque nous souffrons la peine que nos crimes ont méritée ; mais celui-ci n'a fait aucun mal.

42. Puis il dit à Jésus : Seigneur, souvenez-vous de moi, lorsque vous serez arrivé dans votre royaume.

43. Jésus lui répondit : Je vous le dis en vérité, vous serez aujourd'hui avec moi dans le paradis.

44. Il était environ la sixième heure du jour, et toute la terre fut couverte de ténèbres jusqu'à la neuvième heure.

45. Et le soleil fut obscurci, et le voile du temple se déchira par le milieu.

46. Alors Jésus s'écria d'une voix forte : Mon Père,

manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens, expiravit.

47. Videns autem centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens : Verè hic homo justus erat.

48. Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur.

49. Stabant autem omnes noti ejus à longè, et mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæâ, hæc videntes.

50. Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio, vir bonus et justus

51. (Hic non consenserat consilio et actibus eorum), ab Arimathæâ civitate Judææ, qui expectabat et ipse regnum Dei.

52. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu :

53. Et depositum involvit sindone, et posuit eum in monumento exciso, in quo nondùm quisquam positus fuerat.

54. Et dies erat parasceves, et sabbatum illucebat.

55. Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæâ, viderunt monumentum, et quemadmodùm positum erat corpus ejus.

56. Et revertentes paraverunt aromata et unguenta, et sabbato quidem siluerunt, secundùm mandatum.

je remets mon âme entre vos mains. Et en prononçant ces mots, il expira.

47. Or, le centenier ayant vu ce qui était arrivé, glorifia Dieu, en disant : Certainement cet homme était juste.

48. Et tout le peuple, qui assistait à ce spectacle, considérant toutes ces choses, s'en retournait se frappant la poitrine.

49. Tous ceux qui étaient de la connaissance de Jésus, et les femmes qui l'avaient suivi de Galilée, étaient là aussi, et regardaient de loin ce qui se passait.

50. Cependant voici qu'un sénateur appelé Joseph, homme vertueux et juste,

51. Qui n'avait point consenti au dessein des autres, ni à ce qu'ils avaient fait, qui était d'Arimathie, ville de Judée, et qui attendait aussi le royaume de Dieu,

52. Vint trouver Pilate, et lui demander le corps de Jésus;

53. Et l'ayant descendu de la croix, il l'enveloppa d'un linceul, et le mit dans un sépulcre taillé dans le roc, où personne n'avait encore été mis.

54. Or, ce jour était celui de la préparation, et le sabbat allait commencer.

55. Les femmes qui étaient venues de Galilée avec Jésus, ayant suivi Joseph, virent le sépulcre et comme on y avait mis le corps de Jésus.

56. Et s'en étant retournées, elles préparèrent des aromates et des parfums, et elles se tinrent en repos le jour du sabbat, selon la loi.

COMMENTARIA.

VERS. 1.—ET PRO TUNC; cùm probabili judicio viderentur eum condemnâsse ex confessione propriâ, quale posset etiam Pilatum movere.

SURGENS, soluto concilio.

OMNIS MULTITUDO, tota turba eorum, qui concilio interfuerant, pontificum, seniorum, scribarum; nullus enim voluit abesse. Quia causâ justâ deficiuntur, multitudine se armant.

AD PILATUM, ut ille eum crucifixum occideret.

VERS. 2. — COEPERUNT, scilicet, postquàm Pilatus recusâset condemnare Jesum ex solo ipsorum præjudicio, quod constat ex Joan. 18, v. 30, 31.

HUNC; præ contemptu haud nominant.

INVENIMUS; est præteritum; deprehendimus, non odio aut invidiâ in eum concitati fingimus, sed rei per nos ipsos compertæ veritatem testamur.

SUBVERTENTEM, seducentem propositis doctrinis novis, abstrahentem ab observatione legis divinitus nobis datæ.

GENTEM NOSTRAM, populum Judaicum.

VERS. 2. — COEPERUNT AUTEM ILLUM ACCUSARE: cùm scilicet Pilatus eum condemnare nolisset, nisi auditâ causâ, ut constat ex Joan. 18, v. 50 et 51. Itaque tria crimina ei objiciunt, omnia politica, et magni momenti eorum judicio futura apud judicem ethnicum, qui quæstiones de sabbato, de cæremoniis, de traditionibus non multùm curaturus videbatur. Primum est, HUNC INVENIMUS, id est, non finximus nos, non audivimus ex aliis, sed reipsâ per nos ipsos deprehendimus, SUBVERTENTEM GENTEM NOSTRAM: Græcè, *pervertentem*, id est, novæ doctrinæ prædicatione seducentem populum Judaicum. Secundum est, ET PROHIBENTEM TRIBUTA DARE, seu dari, CÆSARI Romano-

TRIBUTA DARE, sive dari, ne tributa darentur à gente nostrâ.

ET DICENTEM. Græcè non additur *et*, quasi innuatur ex eo accusari quòd tributa neget solvenda Cæsari, quòd dicat, se, non Cæsarem, esse Regem Judæorum.

CHRISTUM REGEM, scilicet Judæorum. Addunt Regem, quanquàm hoc includeretur nomine Christi, ut Pilatus meliùs intelligat crimen defectionis et affectatæ tyrannidis, crimen majestatis Cæsareæ læsæ, de quâ accusant. Mollitus est principatum Judææ Cæsari ereptum, cum regni gloriâ in se transferre, quibus ferè verbis hoc Cyrillus exponit, lib. 12 in Joannem, cap. 7. Malignè arriperunt nomen regis, quo summam invidiam apud Pilatum Jesu conflarent; sciebant enim gravissimum haberi crimen apud Romanos præsidet, si quis citra Cæsaris auctoritatem regem se diceret in imperio Romano. Accusant itaque hic Jesum, ut transgressorem legum tum divinarum tum humanarum; et quidem tria objiciunt, gradatim sese

rum. Tertium, ET DICENTEM SE CHRISTUM. Quo nomine satis intelligebatur conditio principis Judæorum; sed invidiâ creandæ causâ, quò clariùs pateret eum læsæ majestatis esse reum, addunt, REGEM ESSE, quasi videlicet utrumque mollitus esset, principatum Judææ Cæsari ereptum, cum regni gloriâ in se transferre, ut loquitur Cyrillus, 12, in Joan., c. 7. Omnia tria erant falsa in ipsorum sensu. Primum neglexit Pilatus, quia videbatur spectare Judaicam superstitionem; secundum dependebat à tertio, tanquàm à causâ suâ. Unde inter illos duos articulos Græcè nulla est conjunctio, hoc modo: *Prohibentem dare tributa Cæsari, dicentem se Christum, etc.*; id

mutuò gravitate excedentia, ubi Pilati, Romanorum jura tuentis, foret requirendum judicium; sed ea falsissima omnia et mendacia impudentissima. Nam quod ad primum atinet, quòd non perverterat Judæicum populum, manifestum ex eo erat, quòd summa prædicationis ipsius fuerat pœnitentiam agentibus paratum esse propinquum regnum cœlorum, quòd plurimos à peccatis quibus diù fuerant immersi ad Deum convertisset, plurimos diaboli tyrannide et animà et corpore oppressos liberasset, plurimorum ægritudines sanasset, omnibus benefecisset, denique non tantum non abstraxisset à legis observatione, ut contra exactius longè legem observandam docuisset, quàm nullus alius rabbinorum ante ipsum, prout testantur capita 5, 6 et 7 Evangelii secundum Matthæum. Quòd non vetuisset tributa dari Cæsari in confesso erat, eò quòd superioribus diebus hâc de re subdolè rogatus, prudentissimè respondisset: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*, supra 20, v. 25. Denique quòd non arrogasset sibi regnum aliquod Cæsari adversarium; præter hoc, quòd fugerat aliquando, cum multitudo impensius ipsi favens vellet ipsum regem in deserto creare, Joan. 6, v. 15; res ipsa loquebatur, eò quòd nullas opes cocœvaret, nullos ascisceret sibi milites, denique contrario prorsus modo se gereret quàm reges, aut ii qui regna hujus mundi ambiunt. Nam quòd Christum Regem se dixerit, non tam dixerat quàm operibus ipsis se declaraverat ejusmodi, Christum, inquam, et eum Regem, sed non hujus mundi; nec enim terrenum, sed cœlestem se esse Regem, paulò ante confessus fuerat, ab ipsis adjuratus, cum prædiceret ipsos visuros *Filium hominis sedentem à dextris virtutis et venientem in nubibus cœli*, supra, 22, v. 69, Matth. 26, v. 64. Porrò cum expectarent ipsi, et quidem avidè, Christum Regem, juxta divina promissa, non debebant Jesu criminis loco objicere quod dixisset se eum esse, nisi prius scrutati Scripturas comperissent ea quæ de Christo prophetæ prædixerant, minimè in ipsum competere. Sed Scripturas ipsi non scrutabantur, præsumptâ autem opinione falsi, persuadebant sibi Christum fore Regem hujus mundi, et quidem maximum, opibusque et armis et regno cæterisque mundi bonis florentissimum: qualem cum viderent Jesum haud esse, rejiciebant eum et despiciebant, et invidiâ crepantes, quòd vir pauper et humilis, non absque divinis miraculorum testimoniis, pro Christo se gereret, non tantum eum Christum agnoscere nolebant, verum etiam de eo accusabant, quòd pro Christo Rege se haberet, tanquam hoc ipso esset morte dignus, malentes Cæsaris idololatræ jugo æternum se addicere, quàm hunc pro Rege sibi divinitus promisso recipere. Porrò his malitiosis criminationibus suis hoc meruerunt, ut verè jam gens eorum perversa et subversa sit, et exul ubique sub tributo degat, denique Christo

est, eò quòd dicat se esse Christum regem. Hoc ergo postremum nonnihil inquirendum censuit in ipso prætorio, sed mox egressus dixit ad principes sacerdotum, foris expectantes responsum:

semel ab se rejecto orbata, frustra vanèque alium tot jam lapsis seculis expectet.

VERS. 3. — TU ES REX JUDÆORUM? Tunc es Rex ille Judæorum, quem Christum seu Messiam ipsi vocant? Pilatus de primo accusationis institutæ articulo nihil interrogat, non tantum quia curæ ipsi non sunt ea quæ Judaicæ sunt legis, verum etiam quia novit falsum esse. Nemini dubium esse potest quin Pilatus, vir in rebus agendis acerrimus, suos ubique habuerit, qui certiorum ipsum quotidie facerent de rebus publicis, quæ Jerosolymis et in Judæa ac Samariâ universâ, quibus ipse præerat, quin etiam in Galilæâ viciniâ, gerebantur. Id satis monstrat historia Galilæorum, quorum sanguinem miscuit cum sacrificio, supra 15, v. 4. Intellexerat igitur jamdiu quid hominis esset Jesus, et cujusmodi esset doctrina ejus; intellexerat, inquam, hominem esse sanctum et justum, et doctrinam ejus divinam ac salutarem, quâ beneficis miraculis fultâ populum à vitiis ad pœnitentiam et ad Deum attraheret; ac proinde nullam fidem adhibuit huic principum Judaicorum accusationi, quibus, quòd eorum vitia non vereretur redarguere, æquè noverat Jesum olim esse invisum. Nec de secundo accusationis articulo quidquam movet, quanquàm maximè ipsius intererat; non quòd tertio articulo includatur (facile enim potuisset Jesus dicere se Regem Judæorum, nec tamen mox prohibere tributa dari Cæsari, id est, Cæsaris palam se profiteri adversarium), sed quòd narratum ipsi fuisset, ab iis qui præsentibus adfuerant, quid Jesus hâc de re, à paucis diebus interrogatus, respondisset: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*; adfuerant enim Herodiani, aliique qui tradidissent eum principatui et potestati præsidis, si quid in Cæsaris præjudicium pronuntiasset, supra 20, v. 20; Matth. 22, v. 16. De tertio autem articulo Jesum examinat, non quòd eum haberet perduellionis suspectum, quem noverat inermem et pauperem agere, et mundi ejusque gloriæ esse contemptorem, sed quòd hic poterat verisimilitudo aliqua subesse quòd haberet se pro Rege illo Judæis olim promisso, præsertim cum à paucis diebus, urbem solemniter multisque comitantibus ingressus, permisisset sibi illud acclamari; quod, quamvis Pilatum minimè latuerat, non tamen offenderat, postquam omnia considerasset; quid enim intererat ipsius, si Judæi pro Rege divinitus sibi promisso haberent virum inopem, qui adversus Romanum imperium nihil moliretur aut posset?

VERS. 4. — AIT AUTEM, etc. Postquam Jesum intus in prætorio examinasset, PILATUS egressus unâ cum Jesu, ait ad PRINCIPES SACERDOTUM, foris ante prætorium expectantes responsum, ET AD TURBAS, ad populum, qui magno numero confluerat, omnique momento accrescebat etiam.

NILIL CAUSÆ, ob quam condemnandus sit mihi ut

VERS. 4. — NILIL INVENIO CAUSÆ, propter quam scilicet morte plectendus sit: Græcè expressius *nullum crimen*, scilicet mortis, seu morte dignum, sicut v. 22, dicitur: *Nullam causam mortis invenio*.

morte dignus, ὀδύνην αἰτίου, nullam noxam, nullum crimen; nam αἴτιον et causam et noxam utrumque significat; nullum argumentum criminis aut iudicii ut de capite ejus agatur, quod genus ad meum forum pertinet.

IN HOC HOMINE, in viro isto quem vos mihi offertis morte afficiendum. Diligenti adhibito examine, nihil in accusationibus vestris solidi invenio ob quod morte iste plectendus sit; neque ego quid unquam intellexi de ipso sinistri. Publicè accusatum publicè excusat, quia nemo erat qui illius causam ageret.

VERS. 5. — INVALESCEBANT, clamoribus. Syrus, clamabant, ut vel clamoribus extorquerent, quod rationibus non poterant. Sic enim solent, quos veritas destituit, conscii sibi quòd argumentis vincere nequeant, clamores intendere, et varia undique collecta, crimina criminibus, mendacià mendaciis accumulare.

COMMovET, perturbat, excitat in seditionem, nihilque aliud facit à multo jam tempore hactenus.

DOCENS, docendo, doctrinis et prodigiis falsis PER UNIVERSAM JUDEAM, non unius tantum, sed omnium provinciarum Judaicarum (quod testari poterunt qui ex singulis præsentes adsunt) populum doctrinis seditiosis turbat, omnis regio et omnis populus ab eo perturbatur. Quòd enim Judæam generaliter hic accipiant, ostendunt eò quòd subjungunt: INCIPIENS A GALILÆA. Auspicatus fuerat Jesus Evangelii prædicationem in Galilæâ, quod vidimus supra 4, v. 15, et Matth. 4, v. 15, 17. Quare inquirunt: Ille incoepit ab extremâ regione nostrâ; si tu nihil adhuc intellexisti mali, ideò est quia non ante multos dies, hic ubi sedes tua est, commovere cœpit gentem; alioquin si inquirere velis, intelliges in Galilæâ et in omni Judæâ per hunc omnia esse commota. Galilææ meminerunt partim quia extrema Judææ provincia est ad aquilonem, partim ut seditionis suspicionem Pilato ingerant, revocatis ei in memoriam Galilæis illis, quorum non ita pridem sanguinem cum sacrificiis miscuerat, Judâ item Galilæo, aliisque similibus seditiosis qui ex Galilæâ prodierant. Annotavit hoc Theophylactus.

USQUE HUC, ad hanc usque civitatem, Judaici regni metropolim, progressus, quam et ipsam cœpit commovere, signanter sexto ab hoc die. Quomodò tu innoxium declarare potes, quem universa Judæa, à Dan usque ad Bersabee, patitur jam annos aliquot publicæ quietis perturbatorem? Quin potius memineris plures hujusmodi homines factiosos ex Galilæâ

VERS. 5. — AT ILLI INVALESCEBANT, scilicet clamoribus, quemadmodum solent ii quos veritas destituit, ut importunitate extorqueant quod ratione non possunt, DICENTES: COMMovET POPULUM, ad seditionem, doctrinæ novitate, utpote DOCENS PER UNIVERSAM JUDEAM, prout totam terram promissionis comprehendit, INCIPIENS A GALILÆA, sicut patet hoc, Matth. 4, v. 15, et Lucæ 4, v. 14. Galilææ meminerunt, ut Pilato suspicionem affectati regni injicerent, recordando seditiosis Judæ Galilæi, et nuper sectatorum ejus, quorum sanguinem Pilatus cum sacrificiis miscuerat, Lucæ 13, v. 1; USQUE HUC, Judææ et regni metropo-

prodiisse, maximo reipublicæ malo, qui, nisi mox è medio sublatis fuissent, periculum erat ne seditio prævaluisset. In eodem rempublicam jam versari discrimine per hunc hominem, doctrinam novam, quaquaversus spargentem, ne dubites. Cæterum nec hanc accusationem Pilatus alicujus fecit, certior rerum omnium, prout gestæ fuerant. Rectè igitur in hunc locum scribit V. Beda: Hic accusantium sermo, magis, et eum qui accusatur innoxium, et eos qui accusant docet esse perversos. Docuisse enim populum, et à pristini torporis ignaviâ docendo commovisse, talique actu à Galilæâ usque ad Judæam, hoc est, totam à fine usque ad finem terram repromissionis pertransisse, non criminis, sed indicium constat esse virtutis. Potuit namque aliquis amator Domini, sicut etiam fecit, eandem sententiam laudis loco ponere, dicendo auditoribus bonis: Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam; incipiens enim à Galilæâ, post baptismum quod prædicavit Joannes, Jesum à Nazareth, etc.; Act. 10, v. 37. Denique Pilatus nec rogandum de hoc ratus Salvatorem, se magis ipsum natâ occasione cupit ab eo judicando liberum reddere. Hactenus Beda.

VERS. 6. — GALILÆAM, mentionem Galilææ. Syrus, nomen Galilææ. SI HOMO GALILÆUS, id est, an Galilæus, ita ut homo superfluat. Quidam, an hic homo; an vir iste, esset Galilæus.

VERS. 7. — QUOD DE HERODIS POTESTATE ESSET, quòd Galilæus esset, ac proinde de ditione jurisdictioneque Herodis, Herodis subditus, qui erat tetrarcha Galilææ; nam Pilatus Judææ præses erat, non Galilææ; vide supra 3, v. 1. Galilæus erat Jesus, educatione, et continuâ in Nazareth oppido Galilææ habitatione, usque ad ostensionem suâ in Israel; quanquam natus in Bethlehem, oppido Judææ, quod non perinde innotuerat.

REMISIT, misit, à se ablegavit; captabat enim omnem occasionem se extricandi iudicio Jesu, gnarus quòd per invidiam à pontificibus postularetur ad mortem, Matth. 27, v. 18.

AD HERODEM, tanquam Herodis subditum, ac proinde ab ipso judicandum, potius quam à se. Herodes iste, Antipas cognomine est dictus, estque idem ille interfector Joannis Baptistæ, de quo Evangelista supra, cap. 5, v. 19, 20; filius Herodis infanticidæ, de quo Matthæus, cap. 2. Romanorum lex cavet, inquit Theophylactus, ut unusquisque à principe suæ regionis judicetur; ideò tanquam Galilæum, Jesum mittit principi Galilææ; quamvis hæc lege non omninò te-

lim, tanquam illam crescente multitudine invasurus. Verum nec istam accusationem magni fecit Pilatus, ut qui sciret non ad seditionem, sed ad virtutem commovisse populum. Unde ab illo molesto et invidioso iudicio se liberare volens, auditâ mentione Galilææ;

VERS. 7. — UT COGNOVIT QUOD DE HERODIS POTESTATE ESSET, id est, tanquam Galilæus educatione, Herodi subditus, qui tetrarcha erat Galilææ, Pilatus verò præses Galilææ propriè dictæ tantum; natiuitas enim Christi in Bethleem non videtur multum innotuisse; REMISIT EUM AD HERODEM, quamvis non te-

neretur, cum de iudicio Galilææ in Judæa apprehensi accusatque ageretur. Idcirco bis hic peccavit Pilatus, semel quod innocentem non absolveret, semel quod insontis iudicium permetteret tyranno, incestuoso, adulterio infami. Cæterum hoc quoque gestum est dispensatione divini consilii, ut ab omnibus tribunalibus Dominus Jesus referret innocentiae testimonium, palam traductis pontificum principumque Judæicorum criminationibus.

ILLIS DIEBUS, utpote paschalibus: nam Jerosolymam, ubi templum erat, ad celebrandum paschæ solemnitate, omnes undique Judæi convenire debebant, juxta legem Exodi 23, v. 17. Erat autem Herodes hic natus Judæus, patre proselyto.

VERS. 8. — VISO JESU. Nunquam viderat, quantum in ipsius ditione ferè conversatum: non enim operæ pretium duxerat domo egredi, ut prophetam videret, nisi fortè (ut Joannem) captivum teneret. Inter cæteras, hanc pœnam pro nobis subiit Jesus, quod, fatigatus licèt, à Pilati palatio, constrictus vinculis, ductus sit ad Herodis, itinere nongentorum quinquaginta quinque pedum (seu, ut Adricomius loquitur, trecentorum quinquaginta gressuum) et variis iudiciis exhibitus iudicandus.

GAVISUS ERAT VALDE, tum ob honorem sibi exhibitum, ut erat ambitiosus, tum eo quod audierat. Græcè eò quod *nudiret*, tum modo legitur et in multis libris Latinis; *audiret*, hactenus scilicet *multa*; non vituperio, iudicio aut condemnatione; sed laude et admiratione digna.

EX MULTO TEMPORE, quo fama Jesu ad eum pervenerat, supra 9, v. 9.

ET SPERABAT, ac proinde speraret, signum, miraculum aliquod, qualia plurima audierat ab eo edita, tum in Galilæa, tum in Judæa; cum Joannes, quem ipse familiariter noverat et occiderat, nullum unquam edidisset.

VIDERE, quod ipsius oculos delectaret ac pasceret; curiositate ductus, non pietate.

AB EO, honoraturo regiam majestatem, vel eâ causâ ut liberari posset ex manibus inimicorum.

VERS. 9. — AUTEM, igitur.

neretur. Agebatur enim de reo in Judæa capto et accusato de delicto, tanquam ibidem commissio, de quo non erat Herodis extra ditionem suam iudicare. Fecit hoc ergo specie honorandi Herodem, sed reverâ sui ipsius causâ. Porrò Herodes iste Antipas dictus est, qui et Joannem Baptistam occidit, filius Herodis Magni infanticiidæ, sub quo Christus natus fuit. QUI ET IPSE JEROSOLYMIS ERAT ILLIS DIEBUS, paschatis celebrandi causâ, sicut omnibus Judæis præceptum erat. Nam Herodes iste patre proselyto natus, religionè Judæus erat.

VERS. 8. — HERODES AUTEM VISO JESU, GAVISUS ERAT, etc., ET SPERABAT SIGNUM ALIQUOD VIDERE, id est, miraculum aliquod quo curiositatem suam pasceret; quod sibi, pro dignitate personæ suæ, et officio iudicis quod sustinebat, non dubitabat sibi concedendum esse, ut facilius liberaretur. Quâ in re peccato tentationis Dei peccavit; nam et August., lib. 10 Confess., c. 35: In ipsâ religione tentatur Deus, cum signa et

MULTIS SERMONIBUS, multis verbis, ad curiositatem vanitatemque compositis, verbi gratiâ, quisnam esset, an Joannes ex morte redivivus, an ex veteribus prophetis aliquis, undenam haberet potestatem edendi miracula illa quæ de ipso narrabantur, an non vellet in ipsius gratiam aliquod hujusmodi miraculum edere, quæ esset doctrina illa nova quam spargeret, et cætera.

NIHIL RESPONDEBAT; non tantum nullum edebat miraculum, ad quod faciendum sermonibus suis eum provocare Herodis mens erat, verum neque multis verbis verbum unum reddebat: quod, ut crudelitas tyranni, ita verba, responso indigna essent, quæ non ad suam aliorumve salutem dirigeret, sed ad curiositatem, ut eliceret unde suos oculos auresque pascere posset. *Sed neque decebat*, inquit Titus, *ut cœlestia signa coram illo ederet, qui præstigiis spectandis, quam divinæ virtutis miraculis cognoscendis, addictior erat.* Dat evangelista intelligendum, quod Herodes faciliè absolvisset liberassetque Jesum; si miraculum aliquod in ejus conspectu patrare, et interrogatis ejus satisfacere voluisset; sed institutum fuisse Jesu, miraculis et sermonibus, ut non ad auditorum curiositatem aut propriam jactantiam, ita nec ad suam ipsius à morte corporis liberationem, uti, quam decreverat pro hominum salute obire.

VERS. 10. — STABANT AUTEM, quamvis etiam starent ex adverso Jesu, coram Herode tanquam iudice. Nam et ipsi ad Herodem, cum Jesu à satellitibus ducto, perrexerant, nolentes à se damnatum relinquere, donec è medio sublatus esset.

CONSTANTER, continuè et pertinaciter, acriter et intento clamore, miserè metuentes ne quâ elaberetur. Aegrè ferebant quod Herodes interrogaret quæ ad rem ipsorum non facerent, ad mortem, inquam, inferendam, adeoque timebant ne, si Jesus Herodi sapienter comiterque responderet, inque ejus gratiam signum aliquod, quod non difficile ipsi esse noverant, faceret, liber ab Herode dimitteretur. Urgent itaque et repetunt pertinaciter eâ quæ facere posse putant ad ejus condemnationem; qualia supra, v. 2, coram Pilato produxerant. Atque eò magis admirandum fuit Jesu

prodigia flagitantur, non ad aliquam salutem, sed ad solam experientiam desiderata.

VERS. 9. — INTERROGABAT AUTEM EUM MULTIS SERMONIBUS, ad ejusmodi curiositatem et vanitatem spectantibus. AT IPSE NIHIL ILLI RESPONDEBAT; quia ad constantiam Christi pertinebat, non respondere, ubi res non postulabat, imò ubi curiositas et ineptia interrogantis responso indigna erat: Quam constantiam commendat Cyprianus, de carnalibus Christi Operibus. Non potuit, inquit, vel altitudo potestatis ad interrogatâ extorquere responsum. Multo minus debebat ut cœlestia signa coram illo ederet, qui præstigiis spectandis addictior erat, quam divinæ virtutis miraculis venerandis.

VERS. 10. — STABANT AUTEM PRINCIPES SACERDOTUM, etc., CONSTANTEM, id est, pertinaciter, ACCUSANTES EUM; verentes videlicet ne, si Interrogatis Herodis, nihil ad suum scopum facientibus, sapienter responderet, vel signa faceret, dimissus elaberetur. Unde

silentium, quòd nec tanti principis auctoritas, nec adversariorum tam pertinaces criminationes, ad loquendum impulerint.

VERS. 11. — SPREUIT AUTEM, spreuit ergo. Nihil commotus est criminationibus principum, ita ut condemnaret accusatum molitionis rerum novarum, sed satis habuit contemnere à quo videbatur contemni, tanquam semifatumum, ignarum et expertem rerum, qui cum magna de se dici vellet, nihil ubi res postulare præstare posset.

CUM EXERCITU SUO, cum militibus suis, cum armato satellitio quo cingebatur. Intelligit comitatum Herodis constantem nobiles, militibus, famulis; nobiles, qui honoris causâ vel serviebant vel aderant; militibus, lateronibus, qui erant à custodiâ corporis; famulis denique et servis omnis generis. Solet aula mores sui principis imitari.

ET ILLUSIT INDUTUM ET REMISIT. Græcè, et postquam illussisset, indutum remisit. Nostra Versio significare videtur illusionem sitam fuisse in eo quòd induerit Jesum veste albâ; Græca et Syra significant, variis aliis modis illum fuisse; conviciis, verisimile] est, scommatis ac sannis; nec dubium quin certatim aulici contemptum principis sui ulcisci studuerint. Non est boni judicis, illudere reo, etiam convicto criminis.

VESTE, pallio sive chlamyde, ALBA, λαμπράν, præclarâ, splendidâ, magnificâ, illustri; candidâ vertit interpres, Jac. 2, v. 2; præclara, v. 3. Vox Græca splendoris et elegantîæ potius significativa est quàm coloris; interpres Latinus elegantiam in colore albo sitam fuisse putavit, ut signo innocentîæ, vel certè amittit magistratûs; Syrus in coccineo sive purpureo colore ut regum proprio; vertit enim *zehouritho*, vocem non absimilem Gallicæ, *écarlate*, eandem quam Matth. 27, v. 28, ex, κοκκίνην. Quòd si coccinea fuerit, potuit eadem illa fuisse quæ Jesu à flagellatione circumjecta fuit, quod narrant alii evangelistæ, qui Herodis non meminerunt. Sed sive alba sive coccinea colore fuerit, non est intelligendum novam, tersam, verèque magnificam aut elegantem fuisse; sed veterem, vilem et abjectam, ex ædium scrutis extractam, quæ referret duntaxat veteris elegantîæ vestigia. Adhibebatur enim ab Herode ejusque ministris, non ornandi aut commendandi, sed illudendi subsannandique Jesu causâ, tanquam fatui, qui fatuâ quâdam simplicitate, potius quàm superbâ audaciâ, regium

mirabile fuit hoc silentium, quod nec principis benevoli auctoritate, nec talium accusatorum improbitate, neque contemptu et irrisione aulicorum, mox inde secuturâ, rumpi potuit.

VERS. 11. — SPREUIT AUTEM ILLUM HERODES, tanquam hominem agrestem, vel potius semifatumum, qui, cum maximè opus esset, nihil in propriam causam ad propositum vel facere vel dicere nõsset. CUM EXERCITU SUO, id est, satellitio, quo cingebatur, seu cum comitatu, satellitibus, nobiles, pedisequis. ET ILLUSIT INDUTUM VESTE ALBA; quo loquendi modo significatur illusionem istam sitam fuisse in eo quòd albam vestem ferret. Sed Græca sic legunt: *Et cum illussisset, induissetque ipsum veste albâ, remisit eum Pilato*; quibus verbis, sicut et Syriacâ translatione, significatur aliis

nomen sibi vindicasset. Dei sapientia, ut fatua, et Rex regum, ut vanus rex, irridetur; sed quod ex mente Herodis fatuitatis sive stultitiæ signum fuit, id ex parte Dei signum fuit divini splendoris, puritatis atque innocentîæ. Solent mortis rei, atrâ veste indui; Jesus moriturus candidatus jubetur incedere, tanquam innocentissimus. Cæterum, *etsi totum quod Herodes hic fecit, irrisionis tantum causâ fecerit*, inquit Titus, *attamen idipsum quod fecit non fecisset, si quid justâ irâ dignum in eo deprehendisset*; fatuum enim judicavit, non facinorosum, et irridendam potius insinuavit regii nominis usurpationem, quàm severè vindicandam. Quam illius fuisse sententiam, Pilatus quoque publicè testatur infra, v. 15.

REMISIT, vinctum ut acceperat, nec ipse absolvens innocentem, contra officium justi judicis, idque ne Judæorum indignationem incurreret. Facile passus est ut Pilatus eum judicaret, contentus honore quem Pilatus detulerat. Reductus autem putatur Jesus ad Pilatum aliâ viâ, eâque longiore, quàm venerat, ut pluribus innotesceret ejus captivitas, ac proinde plures accenderentur, qui unâ cum principibus accederent, urgerentque et extorquerent ejus mortem.

VERS. 12. — ET, hâc occasione, quòd Pilatus Herodi, Herodes vicissim Pilato, judicium Jesu detulisset: quòd testatus esset Pilatus, se nolle sibi vindicare jurisdictionem Herodis.

FACTI SUNT AMICI. Amicitiam conciliat honore invicem prævenire; sed infaustus honor et amicitia maledicta, quæ in Christo persequendo coalescit. Impia pax quam conglutinat Dei injuria.

IN IPSA DIE, illâ ipsâ die. Additur Græcè et Syriacè, *inter se, secum mutuò*.

INIMICI ERANT. Fortè ex eo quòd Pilatus usurpasset jurisdictionem Herodi debitam; ut quòd supra, cap. 13, v. 4, *miscuisset sanguinem quorundam Galilæorum cum sacrificiis eorum*.

AD, adversus, INVICEM. Præludebatur hic Jesum fore pacem nostram, qui facturus esset utraque unum, *reconcilians Judæos et gentiles ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*; Ephes. 2, v. 14, 16. Quem finem acceperit Herodes iste, Joannis interfecto et regiæ Christi dignitatis irrisor, dictum est alibi.

VERS. 13. — PILATUS AUTEM, postquam reductus ad ipsum est Jesus.

modis ante illum fuisse, risu videlicet, sannis, scommatibus. Vox quoque Græca non significat propriè albam, sed splendidam et elegantem, qualis est Jacobi 2, quæ, v. 2, vertitur candida, et v. 3, præclara, et opponitur vesti sordidæ; unde Syrus vertit *coccineam*; sed qualiscumque coloris fuerit, adhibita videtur fuisse illudendi Jesu causâ, tanquam fatui, non facinorosi, in quo regni affectatio potius ridenda esset, quàm timenda vel plectenda.

VERS. 12. — ET FACTI SUNT AMICI HERODES ET PILATUS, eò quòd unusquisque alterius jurisdictioni detulisset, et se mutuò honorasset: nam Christus, ut significaret se reconciliaturum esse per crucem duos populos, Judaicum et gentilem, interficiens inimicitias in semetipso, ex abundantia duos istos principes

CONVOCATIS. Græcè, postquam convocasset, simul propius ad se accedere jussisset.

PRINCIPIBUS SACERDOTUM. Græcè, summos sacerdotes.

ET MAGISTRATIBUS, Græcè, et principes. Eos intelligit quos sup. 22, v. 66, vocavit *seniores plebis*. Syricum Testamentum Regiæ editionis scribit, *et principes populi*, seu, *et magistratus plebis*, omittens id quod sequitur, *et plebe*; sed manuscriptum Syriacum conforme est Latino et Græco. Omnes convocat Pilatus, si fortè vel populus, vel ex omnibus aliquis, patrocinetur innocentiae et veritati.

VERS. 14.—OBTULISTIS. Cùm alii evangelistæ innocentiam Domini diligenter exponant, Lucas eam illustrat luculentissimè. Huc enim narratio totius actionis Filati, et toties tentatæ liberationis pertinet, ut intelligamus et perspicuè videamus Jesum fuisse innocentem, et nullo crimine mortem commeruisse, quin potiùs semetipsum pro aliis obtulisset.

AVERTENTEM, abducentem ab obedientiâ Cæsaris et legis vestræ.

CORAM VOBIS, ne fortè existimaretis veritatem à me celari, illo clam à me convicto. Postquam Pilatus accusationes audisset, examinaverat Jesum solum intus, quod testatur Joannes, cap. 18, v. 33; sed deinde, cùm adversus productum Jesum et iudicis sententiâ absolutum, repetivissent principes accusationes, examinaverat Jesum iterùm, idque coram eis, urgens nimirum ut accusatoribus responderet Jesus, quod habent Matthæus, cap. 27, v. 12, 13, et Marcus, cap. 15, v. 3, 4.

INTERROGANS, cùm interrogaverim, examinaverim.

NULLAM CAUSAM, nullum crimen, nullam noxam, morte scilicet quam vos exposcitis dignam.

INVENI. Jesus enim non responderat ad objecta, ut falsa et nihil ad se pertinentia, Matth. 27, v. 14; Marc. 15, v. 5; sic enim interpretatus est Pilatus silentium Jesu, tanquam negasset objecta, ipsi verò ea testibus solidisque argumentis non probaverant.

EX HIS, ex eis. Syrus, *ex omnibus*.

IN QUIBUS, de quibus. Non reperio eum ulli eorum criminum obnoxium de quibus eum accusatis.

VERS. 15.—SED NEQUE HERODES, scilicet invenit ullam causam, seu crimen morte dignum in eo.

NAM REMISI VOS, cum Jesu, ad illum, ex cujus ditione Jesum oriundum, et sub eâ præcipuè conversatum, atque adeò ab eâ doctrinam auspicatum, ipsi mihi dixeratis, ut potuerit proinde Herodes, res Jesu melius novisse, et cùm ipse quoque Judæus sit, de

inter se dissidentes ejusdem suæ passionis occasione conciliare voluit, ut notat Ambros., in Luc. Itaque Pilatus dixit Judæis:

VERS. 14.—OBTULISTIS MIHI HUNC HOMINEM, QUASI AVERTENTEM POPULUM, à religione vestrà, à tributis Cæsari dandis, à Cæsare; et ecce ego NULLAM CAUSAM INVENIO EX HIS IN QUIBUS EUM ACCUSATIS, quia videlicet doctrina ejus populum compositum et morigerum esse facit: principum jura confirmat, Cæsari quod Cæsaris est, reddi jubens; nec regnum ejus contentiosum aut seditiosum est, sed ad testimonium perhibendum veritati.

legis vestræ controversiis me certius judicare. Nam his de causis rejeci cognitionem ad illius tribunal.

ET ECCE, ut mirum sit vos pergere urgere viri mortem.

NIHIL DIGNUM MORTE, nihil quod vel verbis vel rebus ipsis significaret esse dignum morte. Indutus veste albâ tanquam illusione dignus; sed non est sententiâ mortis adversus eum pronuntiata, nec crux humeris ejus imposita, aut lapides cervici appensi, vel laqueus collo injectus; aut aliquid aliud tale *actum est ei*, scilicet Jesu ab Herode, quo his testaretur eum mortem meruisse; quod utique non omisisset, si dignum morte deprehendisset. Ex hoc loco egregiè liquet quo modo humanum consilium pudeat, et promoveat tamen consilium Dei. Consilium Dei erat tueri Christi innocentiam; hominum, illum mille sceleribus obnoxium ostendere; quod ut fiat, hinc et inde, ab uno iudice ad alium, gaudent illum ducere, ut ab omnibus dignus morte judicetur. Sed quò longius circumducunt, eò manifestior et testatior fit innocentia ejus.

VERS. 16.—EMENDATUM, castigatum, correptum, quo modo vertit infra, v. 22; postquam castigavero, jussero castigari per lictores meos. Si quod leve delictum admissum erat absque crimine capitali, eum qui deliquerat solebant Romani præsidis virgis aut flagellis cedere; atque hoc poenæ genus dictum fuit coertio. Quandoquidem tam Herode quam me iudice, inquit Pilatus, nihil commisit morte dignum, non possum eum interficere, sed dimittere cogor: quia tamen vos offendit, verbis fortassè, jubebo eum verberibus cædi, ut vobis satisfaciam, ne temerè videatur à vobis accusatus; hujusmodi enim delicto puniendo, si quod sit, sufficere debet flagellatio. Hic exorbitare Pilatus incipit, dùm consentit in castigationem innocentis. Hoc quidem agit, ut illatâ innocenti minore poenâ, itaque placatis Judæorum animis, abstinere possit ab inferendâ majore; vult mitigare Judæorum furem, et crudelitatem saturare innocentis flagris, ne cogatur afficere morte (furor enim iraque, cùm sit appetitus vindictæ, mitescere et quiescere solet, si egregiè punitus est is in quem fertur); nam seditiosis metu non audet innocentem dimittere impunem. Sed humanum est hoc consilium, ex duobus malis minus eligentis, quod Domino non probatur. Nam *si mala facienda non sunt ut veniant bona*, Rom. 7, v. 8, multò minùs facienda sunt ut vitentur mala. Nam neque ita vitantur; postquam enim deflectere cœperat Pilatus à justitiâ, et tentaverat quod non debuerat minus malum, majus quod voluit non effugit; nam postquam flagellasset

VERS. 15.—SED NEQUE HERODES, supple, ullam invenit in eo mortis causam, seu crimen, quia NIHIL DIGNUM MORTE ACTUM EST EI, id est, nihil ab Herode factum est contra eum, quo significaverit re vel verbis esse morte dignum, sed solum illusione.

VERS. 16.—EMENDATUM ERGO ILLUM DIMITTAM: Græcè, *castigatum*. V. 22, vertit *corripiam eum*, id est, virgis aut flagellis tanquam poenâ mitiori eum castigabo; quam poenam Romani eriminibus non capitalibus adhibebant. Fecit hoc Pilatus injustè quidem, sed tamen, ut Judæorum furori aliquo modo satisfaceret, quorum animos Jesus offenderat.

innoxium, tandem etiam crucifixit. Quare à principio ne tantillum quidem recedere debuit à justitiâ ob gratiam metumve quorumvis; sed innocentem constanter defendere debuit et dimittere illæsum, nec permittere, quod in se esset, ut quisquam posthæc ei esset molestus, malis quæ timerentur, Dei providentiæ commendatis.

VERS. 17. — NECESSE AUTEM HABERAT, scilicet ex consuetudine, Cæsaris decreto firmatâ. Syrus scripsit: *Mos enim erat*. Ubi notandum, quòd pro conjunctione *autem* legat enim, quasi sententia Pilati fuisset: Castigatum dimittam eum, necesse est enim ut unum vobis hoc festo dimittam. Atqui aliam fuisse Pilati mentem, satis constat ex aliis evangelistis, nempe, ut Judæi Jesum, non flagellatum aut cæsum, sed illæsum nihilque passum, festo donarent. Quare rectius Græcè et Latinè legitur conjunctio, *autem*, ut intelligas, Pilato, postquam dixerat: *Emendatum ergo eum dimittam*, venisse in mentem, consuetudinem diei festi, et satius visum fuisse Jesum illæsum festo donari, quàm innocentem vel citra mortem affligi.

PER DIEM FESTUM, in die festo.

UNUM CAPTIVUM. Supple ex aliis evangelistis: Rogavit igitur eos utrùm mallent dimitti ob gratiam diei festi, Jesum innocentem, an Barabbam sceleratissimum.

VERS. 18. — EXCLAMAVIT AUTEM SIMUL UNIVERSA TURBA, instar leonis rugiens. Græcè, ad verbum, *exclamârunt autem per universam multitudinem*, et principes scilicet, et plebs à principibus persuasa.

TOLLE, aufer è medio, interfice. *Gens sancta*, inquit Theophylactus, *rabie in cædem furit; et gentilis Pilatus cædem aversatur*.

HUNC, præ contemptu haud nominant.

VERS. 19. — QUI ERAT, qui quidem erat: nam verba sunt evangelistæ.

FACTAM, excitatam ipso auctore.

IN CIVITATE, Jerosolymorum.

ET HOMICIDIUM, et simul ob homicidium eâ in seditione perpetratum.

MISSUS, coniectus IN CARCEREM, ut opportuno tempore post diem festum occideretur, quâvis morte dignissimus. Hunc prætulerunt Jesu in concedendo vitæ beneficio; tanta fuit eorum perversitas.

VERS. 20. — AUTEM; sic est et Syriacè: nam Græcè legitur *ergo*.

LOCUTUS EST, usus hujusmodi verbis: *Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus?* quæ à Matthæo et Marco referuntur.

AD EOS autem, scilicet principes sacerdotum et magistratus et plebem, quos supra, v. 14, convocaverat Pilatus.

VOLENS, id est, eâ mente, eo fine ut *dimitteret*.

VERS. 21. — SUCLAMABANT, inclamabant.

CRUCIFIGE. Ingeminant crucifige, propter desiderii vehementiam.

VERS. 22. — TERTIÒ DIXIT, scilicet volens dimittere Jesum: *tertiò* autem, ex quo ab Herode reductus fuerat Jesus; primò enim egit ut festo donaretur, su-

pra, à v. 14 usque ad v. 19; secundò, *sategit* ut unâ cum Barabbâ dimitteretur, supra, v. 20; tertio, hic conatur castigatum absolvere. Sæpius etiam, antequàm ad Herodem misisset, tentaverat eum liberare. Non frustra circumstantias istas tam sedulò narrârunt et inculcârunt evangelistæ, quia nostrâ magnoperè interest scire, Jesum non priùs damnatum esse à Pilato, quàm tertio et sæpius absolutus esset ejusdem ore, ut intelligamus, non suo ipsum nomine fuisse damnatum, sed pro nostris peccatis. Inde etiam colligere licet quàm voluntarius ad subeundam mortem fuerit Jesus, qui uti neglexit propenso illo in se iudicii affectu.

QUIÒ ENIM, quidnam, enimverò quid MALI. *Peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus*; 1 Pet. 2, v. 22, ex Isa. 53, v. 9.

CAUSAM, crimen, ut supra, v. 4.

MORTIS, morte dignam (quo modo Syrus explicat), multò minùs cruce.

INVENIO, Græcè, *inveni*, factâ exquisitione diligentissimâ.

CORRIPIAM ERGO ET ILLUM DIMITTAM; Græcè, postquam igitur castigavero eum dimittam. Quandoquidem nihil morte dignum commisit, et tamen vos offendit, castigabo eum per lictores meos, et castigatum dimittam. Hic intelligendus est Pilatus fecisse, quod supra, v. 16, proposuerat, et alio consilio in mentem incidente distulerat, quemadmodum dictum est, v. 17. Conscientiâ enim discruciante, ad varia confugit liberandi præsidia. Hic igitur contigit, quanquam id Lucas non exprimat, quod Joannes ait cap. 19, v. 1: *Tunc apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit*. Nimirum, quod Lucas omiserat, supplevit Joannes, declarans quæ fuerit ea correptio de quâ apud Lucam, flagellatio scilicet.

VERS. 23. — AT ILLI, non contenti correptione seu castigatione Jesu, flagellatione, inquam, dirissimâ, permiserunt ut Pilatus flagellaret Jesum (gratum enim eis hoc fuit, et omen præludiumque subsecuturæ crucis), sed postquam flagellatus est, nequaquam permiserunt ut Pilatus dimitteret eum, verùm institerunt, postulantes magnis clamoribus ut crucifigeret.

VOCIBUS MAGNIS. Videtur hoc potiùs jungendum cum *postulantes*, quàm, quod Syrus facit, cum *instabant*.

POSTULANTES. Quandoquidem præses negabat eum legibus posse damnari, quippe innoxium, curatumque actumque est per principes sacerdotum et seniores ut Jesus publicè postularetur, et publicæ postulatio- nis vi extorqueretur mors ejus.

INVALESCEBANT, incresebant, ita ut tumultus proximè secutus videretur.

VOCES insanæ eorum, magistratum et plebis, signanterque principum sacerdotum tanquam ducum (additur enim Græcè atque Syriacè Euthymio suffragante, *eorum et principum sacerdotum*) quos id minime decebat. Notavit hoc etiam Joannes cap. 19, v. 6: *Cum ergo vidissent cum pontifices et ministri,*

clamabant dicentes : Crucifige, etc. Interpres noster Græcè non legit illud, τῶν ἀρχιερέων.

VERS. 24. — ET PILATUS, Pilatus igitur, vel tunc Pilatus, metuens tumultum ac seditionem.

¶ PETITIONEM, τὸ αἴτημα, postulationem seu postulatum; ut fieret quod illi postulabant et efflagitabant; non justitia, sed postulatum ipsorum. Non judicavit Pilatus Jesum ex suo animo, sed ex arbitrio Judæorum, nec judicavit esse cruce dignum, sed, ut præfectus civitatis, publicique tumultus aversor, judicavit illum potius concedendum esse postulantibus, quàm ut seditionem in civitate oriri pateretur.

VERS. 25. — DIMISIT AUTEM, itaque dimisit.

EUM QUI PROPTER HOMICIDIUM ET SEDITIONEM MISSUS FUERAT IN CARCEREM. Mavult evangelista circumlocutione describere quàm nominare Barabbam, ut rei indignitatem ob oculos ponat.

QUEM PETEBANT, scilicet dimitti seu absolvi.

VOLUNTATI, manibus militum, voluntati autem EORUM, id est, ut fieret de eo quod illi volebant, ut lictores exsequerentur in illum quod Judæi volebant. *Voluntas autem eorum erat ut crucifigeretur*, ait Euthymius.

VERS. 26. — DUCERENT, abducerent, id est, cum abduceretur, scilicet ad locum supplicii.

APPREHENDERUNT, scilicet illi qui ducebant eum, milites scilicet.

CYRENESEM; *Cyrenæum*, vertit secundum alios evangelistas.

DE VILLA, ex agro, rure.

POST JESUM, ὀπίσθεν τοῦ Γησοῦ, retrò, à tergo Jesu. ὀπίσθεν adverbium est, non præpositio. *Non præcedit Jesum*, ait Ambrosius, *sed sequitur, juxta quod scriptum est : Tolle crucem tuam, et sequere me.*

VERS. 27. — ILLUM, Jesum.

MULTA; innumera haud dubium, ut erat referta hominibus civitas eo die, utpote Paschæ.

TURBA POPULI, vulgi, præter primates; ut solet ad spectacula hujusmodi concurrere vulgus, eoque magis quò persona mortis supplicio afficienda singularior et celebrior est.

ET MULIERUM, inter quas, non dubium, erat et Maria mater Jesu, cum cæteris mulieribus discipulis, de

VERS. 27. — SEQUEBATUR AUTEM ILLUM TURBA MULIERUM, QUÆ PLANGEBANT, manibus videlicet pectus vel femora tundendo; trines vellendo, et similibus signis dolore præferendo, hoc enim propriè est plangere; ET LAMENTABANTUR EUM, id est, fletu et lugubri sermone vicem ejus deplorabant. Solet enim sexus infirmior pro illis etiam qui morte digni sunt in lacrymas commoveri, et damnatorum exitus, pro naturæ communis consideratione, misereri, inquit Leo, serm. 10, de Passione. Quanquàm hæc doloris testimonia ex innocentiae et beneficentiæ ejus recordatione profluxisse verisimile sit.

VERS. 28. — CONVERSUS AUTEM AD ILLAS, corporaliter, DIXIT, FILIÆ JERUSALEM, id est, mulieres Jerosolymitanæ, usitatâ Hebræis phrasi, NOLITE FLERE SUPER ME, tanquàm impotente et miserabili, sicut eum delebant. Unde idem Leo: Planctum qui damnatis promiscuè impenditur, dedignabatur Dominus sibi impendi, quia non decebat luctulus triumphum, nec

quibus infra, v. 49; sed turbâ erat mulierum Jerosolymitanarum præcipuè, quod datur intelligendum versu proximo.

QUÆ, etc., mulieres. Nota quòd mulieres planxisse dicantur, non viri; vel enim viri ipsi damnaverant et ad crucem postulaverant Jesum, ac proinde sequebantur, *ut morientem læti aspicerent*, quod ait V. Beda; vel, ut non perinde ad planctum proclives sunt ac mulieres, nec carebat periculo viris palam se monstrare amicos Jesu, non ausi sunt animi dolore prodere. Verisimile est enim quosdam in eâ turbâ, memores doctrinæ ac miraculorum Jesu fuisse studiosos, et in miserâ illâ defectione exiguas sibi reliquias servasse Deum.

PLANGEBANT ET LAMENTABANTUR. Lamentari est oris et oculorum; plangere manuum. Deslebant, deplorabant modis omnibus ejus vicem, non humano solum (nec enim latrones lamentatæ dicuntur), verum etiam grato ac pio affectu, virum innocentem et justum, deque omnibus optimè meritum, ad crudelissimum crucis supplicium rapi. Valuit harum planctus ad damnamdam impiam nefandamque virorum crudelitatem; nec enim aliud poterat imbellis sexus adversus conjuratam, magnatum præsertim, impietatem.

VERS. 28. — CONVERSUS, facie versâ, erant enim aut à tergo aut à latere.

AD ILLAS, mulieres lamentantes.

DIXIT, magnanimi constantia.

FILIÆ JERUSALEM. Mulieres Jerosolymitanæ phrasi Hebraicâ dicuntur *filiæ Jerusalem*, tanquàm matris, genitricis, inquam, nutriticis et protectricis.

NOLITE FLERE SUPER ME, ne desleatis me, propter supplicium mortis ad quod abducor; *me* inquam solum aut præcipuè. Non absolutè prohibet ne desleant mortem suam, quam ipsemet paulò ante horruerat, et luxerat, et fuerat deprecatus, supra 22, v. 42, 43; Matth. 26, v. 37, 38, 39; sed ne illam ita desleant tanquàm quæ ipsi vel soli vel præcipuè sit nocitura.

SED MAGIS DESLETE VOS IPSAS ET FILIOS VESTROS; vobis enim et filiis sive liberis ac civibus vestris, quorum clamor ille fuit: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros*, Matth. 27, v. 25, plus nocebit supplicium hoc mortis quod subeo quàm mihi. Nam malum

lamenta victoriam. Adde quòd calicem passionis usque ad fæces bibere voluit, dum et illud solatii genus rejicit, quod ex aliorum commiseratione et compassione obvenire solet. Est autem prohibitio, verbis quidem absoluta, sed sensu comparativa; q. d.: Nolite tam flere super me, quàm SUPER VOS IPSAS, etc.; ejusmodi et illa: MISERICORDIAM VOLO, NON SACRIFICIUM, ut alibi dictum est; ET SUPER FILIOS VESTROS, hujus peccati auctores et hæredes. Unde Scriptura: SUPER FATIUM FLORA, DEFICIT ENIM SENSU. Quanquàm præcipuè fletum imperare videatur, propter supplicii magnitudinem, quod eis impendebat. Nam rationem fletus reddit:

VERS. 29. — QUONIAM ECCE VENIENT DIES, obsidionis futurae per Romanos, IN QUIBUS DICENT, hominè et maximè mulieres; BEATÆ STERILES ET VENTRES, etc., ET UBERA QUÆ NON LACTAVERUNT. Per hæc tria idem quidem significatur, sed cum magnâ exaggeratione, videlicet perquàm beatas esse mulieres quæ liberis

quidem quod mihi afferet, momentaneum erit, bonum verò æternum; æterna vita ac gloria mea, æterna salus eorum qui credent in me.

VERS. 29. — QUONIAM. Dat rationem quare seipsas et liberos civesque suos potius deslere debeant; denuntians instare cladem non vulgarem, sed diram et prius inauditam, in quâ palam cernatur divina ultio.

ECCE rem inexpectatam principibus et civibus vestris, nunc prosperè agentibus, et exultantibus, arbitrantibusque optimè secum agi, quòd eis detur me in crucem agere.

VENIENT brevi; ἐρχονται, *veniunt*, etiam verti potest præsentì tempore: significat enim, hujuscemodi dies appropinquare et festinare, ut comprehendant eas quas alloquitur mulieres et liberos earum.

DICENT, scilicet homines, id est, dicetur ab omnibus, etiam ab ipsis mulieribus: est enim ferè mulieris hæc lamentatio.

BEATÆ SUNT STERILES mulieres, ET VENTRES, scilicet beati, QUI NON GENUERUNT, non pepererunt, ET UBERA, scilicet beata, QUÆ NON LACTAVERUNT. His tribus idem unum significatur, beatas esse mulieres steriles; sed repetitio facta variis phrasibus, ad epitasin et exaggerationem facit; modis omnibus prædicandas esse beatas, quibus nulli sint liberi; cum è contrario, maledictæ et infelices haberi soleant hujusmodi, beatæ verò et benedictæ, quibus numerosa est proles. Ex effectu causam dat intelligendam, tempus summæ tribulationis instare, à quâ nullus futurus sit liber; ejusmodi, quo matres, quarum beatitudo ex copiâ liberorum æstimari consuevit, ipsæ optaturæ sint nullos sibi esse liberos, et aliorum omnium judicio à copiâ liberorum infelices censebuntur, ob malorum, quæ non solum ipsæ, verum etiam liberi earum patientur, magnitudinem. Steriles enim sola propria mala tolerabunt; matres verò et propria et filiorum mala ferre cogentur; naturâ enim, non minùs, ne dicam magis, tanguntur filiorum, quàm propriis malis; ut nullus ab illorum dierum tribulatione immunis erit. Comparatione igitur matrum. steriles beatæ erunt, quia earum calamitas non augebitur calamitate filiorum.

VERS. 30. — TUNC cum venerint dies illi ultionis divinæ, INCIPIENT DICERE, id est, dicent, scilicet homines, vos nimirum et filii civesque vestri, MONTIBUS vicinis, vel illis in quorum fugerint speluncas à facie tribulationis.

OPERITE, tegite nos, suffocate, interficite nos. Assumptis verbis Oseæ prophetæ (quæ sunt vox hominum, extrema partim patientium, partim metuentium mala) adhuc amplificat Jesus rem, tribulationem adeò

careant, quorum scilicet calamitatibus non torqueantur. Nam intolerabilior solet matribus esse dolor de afflictione filiorum quàm de propriâ

VERS. 30. — TUNC INCIPIENT DICERE MONTIBUS, præ malorum tunc præsentium magnitudine, et impendentium expectatione ac metu: CADITE SUPER NOS; ET COLLIBUS: OPERITE NOS. Eadem et ista sunt, familiari Hebræis repetitione; q. d.: Utinam vel montium

gravem fore, et multiplici ingentium malorum congerie ac timore constantem, ut homines, potius quàm illam perferant, optaturi sint vel miserabili morte præsentibus malis eripi; judicantes satius esse montium ruinis opprimi vel absorberi, terræ chasmate, quàm inter sævos diuturni exitii cruciatus tabescere. His igitur declarat Dominus, quòd seipsas potius et liberos suos deplorare debeant mulierculæ istæ, utpote quibus longè graviora mala sint expectanda quàm sibi, idque propter hanc injustam sui interfectionem, quod tacitè intelligendum dat. Mens igitur ejus est ut intelligant, quod cœperamus dicere versu 28, supplicium mortis, ad quod abripitur, plus nociturum ipsis et filiis civibusque earum, quàm sibi; utpote quibus brevi pariturum sit ingens malum, non momentaneum, sed diuturnum, adeòque æternum, excidium, inquam, civitatis ac civium Jerosolymorum gentisque Judaicæ, ex hoc seculo primùm, tum et ex altero. Impleta est enim hæc Christi prophetia, partim in ultione illâ à Vespasiano et Tito de Judæis sumptâ, quæ viventibus plerisque harum mulierum, et præsertim liberorum earum, accidit quadragesimo circiter post anno, partim in ultione à morte secutâ, cum ex hoc mundo ad summam et quæ nunquàm deficient inferorum ærumnas, gens illa perfacta est condemnata. Hæc ultio quàm sit gravis, verbis exprimi non potest; de illâ verò Jesus discipulis suis prædixerat, Matth. 24, v. 21: *Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet; et supra 21, v. 23: Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus; erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic.* Sed nascitur hic difficultas, quare dira adeò comminetur Dominus mulierculis istis, quæ non tantum non erant causa mortis dominicæ, verum etiam agrè ferebant innocentem ac justum virum ad mortem abripi, fletu planctuque id testantes? Respondeo quòd Dominus, occasione quidem ex earum fletu acceptâ, hæc prædixerit, sed non tam illis quàm earum liberis, sit comminatus; nec tam earum liberis, quàm civibus Judæisque omnibus, quos in earum et liberorum earum personis perstrinxit. Nam quod ad has ipsas et earum liberos attinet, potuit fletus iste earum occultum fuisse semen ligni non prorsus aridi, quod postea germen fidei in Christum produxerit. Ergo significat Christus, non sic se expositum impiorum libidini, quin Deo curæ sit, et in deformi illo ac sordido habitu se à Deo respici, impios verò Judæos, qui nunc quasi victores superbè triumphant, non diù insanæ lætitiæ fore compotes, quia paulò post secutura sit incredibilis conversio, ex horribili, quod impendet, Dei judicio.

ruinis opprimeremur, vel hiatu terræ absorberemur, ut, quamvis horrendo celeri tamen mortis genere, eriperemur malis. Significat enim Christus homines tunc mortem desideraturos, quæ fuit ab eis: nam, ut prædixit Matth. 24, vers. 21, erit tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet. Justè autem hæc passuros Judæos, declarat subjectâ pulchrâ similitudine.

VERS. 31. — QUIA. Confirmat rationi esse consentaneum id quod prædicit, nec diù stare posse Judæos, quorum matura jam sit iniquitas, quin iræ divinæ ignis illos incendio correptos devoret.

IN VIRIDI, Græcè, *in humido*, succulento.

LIGNO, arbore.

HÆC SÆVA ac erudelia FACIUNT, scilicet homines, id est, fiunt; Hebraicâ phrasi; Deo scilicet permittente.

IN ARIDO ligno seu arbore QUID FIET? scilicet ab hominibus, quid facient homines; id est, æquum est longè majora et graviora fieri. Metaphoricè alludit ad excisionem combustionemque arborum; seipsum verò comparat arbori virenti, plenæ succo optimo, et optimorum fructuum feraci, ac proinde minimè dignæ igne, excisione aut morte, tum propter justitiam et innocentiam, quam ipse etiam judex Pilatus mox fuerat palàm testatus, tum propter beneficia plurima in Judæos collata, doctrinæ, sanitatis, et cætera, de quibus publicitùs constabat. Verè lignum vitæ, quod non solùm ipsum in se vivit, nullâ peccatorum aut cupiditatum carie vitiatum, sed omni virtutum genere perpetuò florens, verùm etiam aliis vitam conferre ac producere valet, donatum filiis Adæ in locum illius veteris, ut de plenitudine ejus omnes accipiant. Has autem mulieres, et præsertim liberos earum ac gentem Judæorum, confert arbori aridæ, sicca æ sterili, quòd divinâ gratiâ destituti omnisque vivificæ justitiæ expertes, virtute carentes vitiisque scatentes, intùs Deo mortui, infideles atque impij, nullos proferrent fidei aut bonorum operum fructus, imò plurimos malorum operum, inter cæteros hoc omnium terribilissimum parricidium sui Salvatoris, aptissimi proinde excisioni, combustioni, morti. Dicit ergo, usus argumento à minori ad majus: Si arbori viridi et feraci non parcitur quin igne comburatur, multò minùs tandem parceretur aridæ, ad nihil aliud quàm ut sit ignis pabulum utili. Si ego justus, innocens et omnibus utilis, diræ morti trador ac permittor, quantò magis id continget vobis et filiis civibusque vestris, impiis, injustis, nocentibus, et consummatâ præditi malitiâ! Sic apostolus Petrus, 1 Epist. 4, v. 18: *Si justus vix, id est, non sine tribulatione, salvabitur, impius et peccator ubi parebunt?* Et Jeremias, cap. 49, v. 12: *Hæc dicit Dominus: Ecce quibus non erat judicium ut biberent calicem, bibentes bibent; et tu quasi innocens relinqueris! non eris innocens, sed bibens bibes.* Summa est, præposterè lamentari mulieres, nisi simul expectent ac metuant horribile, quod sceleratis civibus suis impendat, Dei judicium.

VERS. 31. — QUIA SI IN VIRIDI LIGNO HÆC FACIUNT, id est, si tam dira Deo permittente et judicante perpetrantur in me, qui velut arbor virens et fœcunda, gratiâ, justitiâ et bonorum operum fructibus plenus, excisione et combustionem minimè dignus sum, IN ARIDO QUID FIET? id est, quid æquum est fieri in gentem istam Judaicam, quæ propter impietatem et omnis boni sterilitatem velut arbor arida non nisi ignis pabulum esse debet? Est enim similis locutio qualis 1 Petri 4, vers. 18: *Si justus vix salvabitur*, id est, non sine magnis tribulationibus, *impius et peccator ubi*

VERS. 32. — ALII DUO NEQUAM, alii duo, non innocentes, qualis Jesus, sed *nequam*; κακοῦργοι, malefici, facinorosi.

CUM EO. Itaque non solùm in crucifixione, quod Marcus annotavit, cap. 15, v. 28, sed et in educatione ipsâ, impletum est id quod Jesus ipse, supra, 22, v. 57, de se futurum prædixerat ex Isaiâ: *Et cum iniquis deputatus est.*

UT INTERFERERENTUR, prout fuerant meriti.

VERS. 33. — CALVARIÆ, scilicet locus. Græcè et Syriacè est nominativus *Calvaria*; sic enim locus vocabatur *Golgotha*, *Calvaria*.

LATRONES illos, τοὺς κακούργους, illos maleficos seu *nequam*, ut vertit superiore versu.

VERS. 34. — JESUS AUTEM DICEBAT, interea dùm crucifigeretur, aut potius crucifixione peractâ, cùm statueretur sublimis.

DIMITTE hanc injuriam, quam et in te et in me admittunt, quâ non solùm me, sed et te offendunt gravissimè. Significat displicere Deo Patri indignam hanc sui tractationem, eumque paratum pro merito ulcisci; tamen non se desiderare ut vindicet, sed ut contra ignoscat, se enim suâ ex parte ignoscere. Hæc ratione confirmat doctrinam suam Math. 5, v. 44, datam: *Orate pro persequentibus vos*; dùm non solùm vindictam remittit iis à quibus injustissimè simul et crudelissimè tractatur, verùm etiam, de illorum salute magis quàm de suis cruciatibus sollicitus, medetur illis à quibus vulneratur, et vitam procurat iis à quibus occiditur, salutem eorum commendans Patri. Non tamen ait disertis verbis se dimittere illis, quia actu perpetrantibus necdùmque agnoscentibus crimen, non est offerenda venia, quippe contempturis et adhuc incapacibus remissionis ac veniæ. Quare et quod Patrem orat ut dimittat, ita intelligit, ut oret eos adduci, priùs quidem ad peccati agnitionem ac detestationem, deindè verò ad abolitionem et justæ vindictæ condonationem.

ILLIS qui me crucifigunt. Non loquitur nisi de iis à quibus in crucem adigitur, sed loquitur, et de gentibus quorum jussu manibusque, et de Judæis quorum procuratore ac consensu, affigitur cruci.

NON ENIM SCIUNT. Addit rationem quâ adduci Pater queat ad ignoscendum, ignorantiam; sed an ejusmodi ignorantiam intelligat quæ extenuet peccatum, an ejusmodi quæ aggravet, disputatur: ego, pro varietate personarum pro quibus orat, variam intelligere credo ignorantiam, nunc extenuantem, dùm gentiles respicit et quosdam è rudi vulgo Judæorum; nunc

parebunt? Porrò, quamvis nonnulli hæc supra dicta extendant ad pœnas æternas, in quibus sine dubio hæc verba etiam maximè vera sunt, directè tamen videtur Christus ad Jerosolymitani excidii calamitatem respicere.

VERS. 34. — PATER, DIMITTE ILLIS, non solùm pœnam tantæ injuriæ tam meæ quàm tuæ, sed etiam culpam. Nam his verbis impetravit Judæis non tantùm veniam, si pœnituerint, sed etiam fidem et agnitionem tanti peccati, et conversionem, ut pœniterent. Ut enim, Cyprianus, serm. de Passione, Christo

aggravantem, dum principes majoresque Judæorum, qui ex pluribus argumentis, præsertim verò operibus, Jesum cognoscere potuissent, esse Christum Filium Dei vivi, nisi sic *excæcasset eos malitia eorum*, quod ait de illis Sapientia, cap. 2, v. 21; ut non tantum non se offendere Deum, verum etiam rectè agere putarent, pro tuitione loci et gentis suæ, dum interficerent Jesum, Joan. 11, v. 48, 50. Fuit hæc ignorantia crassa non solum ac supina, verum etiam affectata, procurata nimirum voluntariis invidiæ odiique actionibus; ignorantia tamen fuit, quod testantur Petrus, Act. 3, v. 17, et Paulus, 1 Cor. 2, v. 8, et ejusmodi ignorantia, quæ adducere posset Patrem ad ignoscendum, quia prorsus desperatum erat de horum salute, nisi singularis ejus misericordia subveniret, qui desperatis rebus libenter succurrit. Incipit igitur hic Jesus in cruce sacerdotem agere; ante omnia, pro eorum à quibus injuriam patiebatur ignorantia, orans et hostiam seipsum offerens, absolutissimum patientiæ charitatisque exemplar; cujus et exauditam esse orationem tum evasit manifestum, cum à resurrectione ipsius, quidam militum illorum Romanorum, quod habent historiæ; aliquot Judæorum millia, et multa turba sacerdotum, quod habent Acta apostolorum, cap. 4, v. 4, et 6, v. 7, in eum crediderunt, et quem sceleratè fuderant sanguinem, biberunt ad salutem.

QUID FACIUNT, quid faciunt; nesciunt se peccare, multoque minus quantum admittant peccatum. Nesciunt à se crucifigi Christum Filium Dei vivi, Regem gloriæ; 1 Cor. 2, v. 8.

DIVIDENTES. Græcè, *dispertientes*, dividentes inter se.

VESTIMENTA EJUS, tunicam exteriorum et interiorum.

SORTES, Græcè, *sortem*.

VERS. 35. — STABAT POPULUS, magnâ multitudine, spectans successum rei, sicut fieri solet, quando supplicium publicè de aliquo sumitur.

ET DERIDEBANT. *Μυκτηρίζειν*, à *μυκτῆρ*, *nasus*, est naso suspendere, idem fortassè quod movere caput, ut loquuntur priores evangelistæ ex phrasi Hebræâ, nam Lucas Græcè peritior fuit.

PRINCIPES, intellige tam populi quàm sacerdotum. *Lucas enim*, inquit Augustinus, lib. 3 de Cons. evang., cap. 15, *quia principes dixit, nec addidit sacerdotum,*

orante, malignantium perfidia demùm credidit et intellexit; nam effectus illius orationis fuit quòd tot millia statim crediderunt, et quòd usque ad quadraginta duos annos tempus poenitentiae reliquis dilatatum fuit, ut Hieron., quæst. 8, ad Hedibiam; ita facto munivit præceptum quod, Matth. 5, dederat: *Orate pro persecutoribus vos*; sicuti, Isaia 53, prædictum erat: *Et pro transgressoribus rogabit*. NON ENIM SCIUNT QUID FACIUNT, quantum scelus perpetrent, se scilicet Dominum gloriæ, Filium Dei crucifigere. Eandem ignorantiam allegat Petrus, act. 3, v. 17: *Scio quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri*. Quæ quidem in plurimis erat supina et crassissima; in multis, maximè principibus, affectata; quarum illa

magis nomine generali omnes primates complexus est, ut ibi possint intelligi et scribæ et seniores; quos scilicet alii evangelistæ simul nominant.

CUM EIS, cum populo. Hoc Syrus omittit, sed non omittit adverbium, *etiam*, ut Latinus. Non solum igitur illi qui fortè fortunâ illac præteribant, sed et qui spectandi gratiâ illic aderat populus, Jesum deridebant.

DEI ELECTUS. Epitheton Messiae, sumptum ex illo loco Isa. 42, v. 1: *Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea.*

VERS. 36. — ET MILITES, ne Judæis essent dissimiles.

ACCEDENTES propius ad eum.

ACETUM, quasi ad sitim quam declaraverat restinguendam. Quæ crudelior possit esse illusio? nec enim ad sedandam sitim acetum valet, sed potius ad accendendam.

OFFERENTES. Unus solus obtulit, quod dicunt Matthæus et Marcus, sed Lucas pluralem numerum posuit pro singulari, sodalitio adscribens quod fecerat unus è sodalitia. Notat hoc D. Augustinus, lib. 3 de Cons., cap. 17.

VERS. 37. — SI TU ES ille REX JUDÆORUM, à Judæis expectatus, qui tanquam rex potens Judæos esses servaturus. Milites sub nomine regis insultant Jesu, exprobrantes ei vanam usurpationem regii nominis; non sub nomine Christi aut Filii Dei, quem non noverant.

SALVUM TE FAC, serva teipsum: non invocos Eliam, sed tu ipse expedi potentiam tuam, et eripe te ex hoc mortis periculo. Regis est regnare et vincere, non vinci et turpiter in cruce perire; q. d.: Non evades manus nostras, miser Rex, nec magis Elias te servabit quàm tu teipsum. *Lucas semel complecti voluit*, ait Augustinus, loco mox citato, *quod à militibus factum et dictum est.*

VERS. 38. — ET, pro *etiam*, quod scilicet majorem militibus præbuit irridendi occasionem.

SUPERSCRIPTIO, *ἐπιγραφή*, *inscriptio*, titulus, mortis causa.

SUPER EUM, supra eum, collocata supra caput ejus, in superiori crucis parte.

LITTERIS, et linguis scilicet, GRÆCIS ET LATINIS ET HEBRAICIS. Tres istæ linguæ vel hoc nomine Christianis omnibus sunt commendatæ, etiam in sacris my-

nonnihil culpam minuit, hæc eatenus saltem veniæ locum facit, quia hominem reddit magis miserabilem, utpote penè desperatum; ideoque magis divinæ opis indigum, qui rebus desperatis succurrere solet. Quæ consideratio maximè in illis locum habet, si qui scientes et prudentes Filium Dei occiderunt, juxta illud quod in parabola dixerunt: *Hic est hæres, venite occidamus eum*. Hi enim maximè nesciebant quid facerent, quia maximè ignorabant suam in suo scelere miseriam ac cæcitatem; nam, ut Aug., serm. 61 de Tempore, nesciebant se à diabolo, horum facinorum incentore, graviorem persecutionem pati quàm Christo inferebant. Valet ergo talis ignorantia eorum, si non excusationem, saltem commiserationem.

steriis, quòd solæ pro omnibus in cruce Domini fuerint dedicatæ, à quâ, præter naturalem, alium singularem traxere ornatum. Syrus per adverbia vertit: *Scripta super eum Græcè et Latinè et Hebraicè*. Tametsi porrò litteræ quibus Hebræi eo tempore vulgò utebantur, figurâ non differrent ab antiquis illis, quibus scripti exstant plerique omnes veteris Testamenti sacri libri; nam quæ hodiè exstat Syriacarum litterarum diversitas, primis è Syriâ Christianis tribuitur ut auctoribus: lingua tamen diversa erat, quam alii Syram Jerosolymitanam, alii cum Nonno poetâ, Joan. 19, v. 20, simpliciter Syriacam vocant. Ut enim Hebræi exsulantes Babylone, degenerarant à veteri linguâ Hebraicâ, ita reversi in patriam usi sunt Hebraicâ linguâ mixtâ Chaldaicæ, quam tandem etiam miscuerunt Græcæ, cum subessent Græcis, denique et Latinæ, cum Romanis. Hujusmodi igitur erat Christi Domini tempore lingua Hebraica, veteri illi litteris quidem respondens, sed non perinde vocibus: quâ proinde Pilatus hic usus est, utpote vulgò notâ, nam veterem soli docti callebant.

His porrò tribus linguis, Græcâ, Latinâ et Hebraicâ, præcipuis totius orbis terrarum; oriens enim Hebraicâ, meridies Græcâ, occidentes Latinâ ferè utebatur; scribi jussit Pilatus in crucis fronte causam mortis Jesu, quia aderant eo tempore Jerosolymis, ex omnibus orbis partibus, omnis linguæ homines; inprimis Romani equites militesque non pauci numero, qui in præsidio illic agebant, deinde *qui ascenderant ut adorarent in die festo*, ut Joannes loquitur, cap. 12, v. 20, gentiles proselyti omnis nationis; denique Judæi ex dispersione omnium gentium, qui tametsi Judæi, non omnes Judaicè loqui et legere noverant, sed singuli linguâ in quâ nati fuerant utebantur, act. 2, v. 8. Ne quis ergo vel indigena vel peregrinus causam mortis Jesu ignoraret, cautum à præside est, eâ variis linguis evulgatâ. An autem eisdem linguis latronum causam evulgârit, incertum est quidem; sunt qui putent eam consuetudinem magnificentiae et magnanimitatis fuisse Romanæ, quâ ita declararent se dominos mundi, ut, si quem morte afficerent, mundum nollent celari causam; certum est tamen quòd titulum Jesu ad Judæorum ignominiam et irritationem variis linguis publicârît, ut omnibus nationibus essent risui, quorum Rex turpiter crucifigeretur, idque ipsismet agentibus. Porrò ut in dictando titulo divinitus actus fuerat Pilatus, ita quoque in eo triplici linguâ evulgando, idque iis linguis quæ essent omnium et perfectissimæ et frequentissimæ, ac cæterarum veluti matres, quibus proinde cætera

VERS. 40. — RESPONDENS AUTEM ALTER, Jesu scilicet ad convicia obidutescente, INCREPABAT EUM, DICENS: NEQUE TU TIMES DEUM, hostem conviciantium, et miseris insultantium; vel, ut aliqui, Deum, hunc ipsum scilicet Christum pendentem in cruce, quem in loci, et temporis, et omnium circumstantiarum summâ iniquitate Deum esse, non solum admirabili fide credidit, sed etiam constantissimè confessus est. Multò enim magnificentius fuit, quòd hominem inter extrema supplicia deficientem Deum credidit, quàm

facilè possent intelligi, arcano Dei impulsu actus fuit. Præsagium enim hoc fuit, quòd Jesus crucifixus prædicandus esset Rex Judæorum, id est, Christus, per universum mundum, quòdque omnis lingua, non Judæorum tantum, verum etiam gentium, hoc esset cognitura et confessura, denique quòd omnium linguarum populis per crucem esset regnaturus, ita ut meritò omnium linguis scriptum fuerit quod omnium intererat scire, Jesum, ideò quòd esset Christus, Judæis quidem promissus, sed expectatio gentium, crucem pati pro omnium salute. Quâ de re Cyrillus, lib. 12 in Joannem, cap. 30: *Titulus iste*, inquit, *per præcipuas linguas, omnium linguarum Jesum futurum principem prædicabat, et impietatis crimine Judæos arguebat, magnâ eorum voce qui legebant conclamans, quòd Dominum Regemque suum crucifixerint*. Et Ambrosius: *Solet etiam titulus subjugatarum gentium numerum designare*, etc.

VERS. 39. — UNUS. Creditur is fuisse qui à sinistra Jesu pendebat.

DE HIS QUI PENDEBANT. Syrus addit *cum eo*.

SI TU ES CHRISTUS, ut videri vis. Dat intelligendum se Judæum esse, utens Christi nomine.

SALVUM FAC, libera à cruce ac morte, ET NOS tecum crucifixos. Loquitur suo et socii nomine. Vult dicere: non vales teipsum liberare, multò minùs nos, quantumlibet id optârimus, pseudochriste. Furiosæ obstinationis exemplum in hoc perditio homine describitur, qui neque inter medios cruciatus blasphemias cum ferociâ spumare desinit. Ita solent desperati homines, quæ effugere nequeunt tormenta, per contumaciam ulcisci.

VERS. 40. — RESPONDENS, respondendi partes accipiens, loco Jesu ad convicia tacentis, *sicut homo surdus non audiens, et sicut mutus non aperiens os suum, nec habens in ore suo redargutiones*, quemadmodum de ipso prædictum fuerat, Psal. 37, v. 14, 15.

ALTER latronum, à dextro Jesu latere suspensus, quæ verisimilis est plerorumque opinio.

INCREPABAT objurgabat EUM, verso ad eum capite, quod unum movere poterat.

DICENS, id est, hujusmodi verbis.

NEQUE TU TIMES DEUM. Syrus ad verbum: *Etiam non à Deo timens tu?* Manifesta hic subest emphasis: eam constituunt quidam in nomine, *Deum*, ita ut Deus hominibus opponatur, q. d.: Ne Deum quidem times, si non homines; quidam in verbo, *times*; q. d.: Ne times quidem Deum, si non amas; alii rectius in pronomine secundæ personæ, *tu*, opposito principibus, populo, et militibus, quorum mentio

si inter virtutum opera, inquit Aug., credidisset. Porrò emphaticum est illud: *Neque tu*; q. d.: Ut non timent Deum, qui nos circumstant principes et Judæi, an non saltem times Deum, quod, seu *quia*, IN EADEM DAMNATIONE ES? id est, cum in eodem, quo ipse, sis supplicio, morti scilicet ac judicio Dei proximus? Nam mors et judicium Dei impendens per se urget ad coercendam linguæ petulantiam, amplectendamque pœnitentiam; consortium verò pœnæ cum ipso Deo invitat ad veniam. Itaque verba ista causam continent cur Deum præ

præcedit. Increpat socium suum ut impium et nequam timentem Deum, quòd maledica convicia in Jesum evomat. Causas subjicit.

QUOD, eò quòd, CUM IN EADEM, quâ iste, DAMNATIONE ES constitutus, cum simili pœnæ subjaceas, mortem mox allaturæ tam tibi quam ipsi; q. d. : Si principes populusque Judæorum et Romani milites, præsentés, non timent Deum, ac proinde non verentur hunc suppliciis à se affectum ac moribundum etiam conviciis proscindere, nullâ pœnarum ejus commiseratione moti, minùs mirum est, quia nihil pœnæ, nihil adversi patiuntur, prosperè agunt, vivunt; valent, et diù adhuc victuros se sperant, itaque parùm aut nihil de Deo, ut fit, cogitant. Sed quòd tu, qui damnatus ad mortem, morte afficeris, mox moriturus et Dei judicio præsentandus, non revoceris timore Domini à maledicentiâ, eaque in socium pœnæ ac mortis, perquam duri atque obstinati animi argumentum est. Docet timor Domini omnes compati et condolere afflictis, iisque qui morte afficiuntur, etiam justâ de causâ; quòd hoc non præstet, sed contra maledicat, qui ipse similiter afflictus est, et morti proximus meritò cogitare debet de Deo giudice, ad cujus tribunal à morte sistendus est, nimis à ratione alienum est; cum vel ipsa pœnæ communicio, naturâ suâ ad excitandam condolecentiam sufficiat. Significat latro iste pœnitens se sibi cavere ab imitando exemplo maledicorum præsentium, concepto timore Domini, prohibentis ne afflicto addatur afflictio, et comminantis à morte, cui se vicinum novit, gravissimas easque æternas pœnas, iis qui mandata ejus transgressi fuerint. Observanda est hic igitur in hoc latrone, primum quidem fides in Deum, judicem et in vitâ futurâ remuneratorem; deinde timor Dei, initium justificationis, Ecclesiastici 1, v. 28; denique gemina charitas, erga Deum quidem, quia movetur zelo compescendæ injuriæ quæ Deo et Christo inferebatur; erga proximum verò, quem severâ castigatione satagit emendare et revocare à malâ mente.

VERS. 41. — ET NOS QUIDEM, etc. Ne eò quòd dixerat, in eadem damnatione es, putaretur credere Jesum, ut supplicii, ita et peccati socium esse, occurrat Jesum omni culpæ communione eximens, et à suâ ac socii causâ secernens. Non ait autem *et tu quidem justè*, quemadmodùm dixerat, *neque tu times Deum*; quia, licèt Dei timore jam se ipse contineret à

cæteris timere debeat. Ne autem sicut eamdem Christo damnationem, ita et eamdem damnationis causam ei tribuisse putaretur, discernendo adjicit :

VERS. 41. — ET NOS QUIDEM JUSTÈ, supple in eadem damnatione crucis sumus : NAM DIGNA FACTIS RECIPIMUS, dignam latrocinii nostris mercedem. Hæc post fidem, est peccati agnitio et confessio, et justæ pœnæ approbatio; unde nihil vetat esse quamdam satisfactionem pro peccatis quæ includat præeantem cordis pœnitentiam. HIC VERÒ NIHIL MALI GESSIT, id est, innocentissimus est, et consequenter injusto supplicio damnatus. Itaque verba ista continent aliam rationem temperandi à blasphemiiis (bis enim inhumanum est et moribundo et innocenti maledicere), et mirabilem

maledicentiâ in Jesum, tamen non se præfert socio suo, memor præteritorum scelerum suorum, quibus ei fuerat æqualis. Confitetur itaque peccata sua, quod initium est conversionis ad Deum; et prudenter se alteri annumerat, quamvis pœnitentem, ut correptio, quò modestior, eò sit efficacior.

JUSTÈ, scilicet in hæc damnatione sumus, meritò hæc crucis damnatione afflicimur.

FACTIS, sceleribus nostris, latrociniiis, inquam, iisque quæ sunt consecuta.

RECIPIMUS pro meritis nostris, mercedem factis dignam. Agnoscit se justè affici morte crucis, ac proinde æquo animo tolerat eam, et accipit de manu Pilati judicis tanquam de manu Dei; et quare non dicas quòd offerat eam Deo in satisfactionem pro peccatis suis, cum aliam exhibere non posset, quamquam Calvinus id nolit?

HIC VERÒ QUEM tu blasphemias, NIHIL MALI GESSIT, ἀτοπον, *absornum*, indecens, nihil præter officium, nihil quod virum bonum non deceat, nihil unquam fecit quod reprehensionem mereretur, multòque minùs hanc mortem crucis; non solùm nullo scelere, sed nec ullo vel levissimo peccato contaminatus. Innocens est, et injustè in hæc damnatione constitutus, injustè hoc crucis supplicio damnatus, quippe hostium crudelitate, non proprio crimine eò raptus; ac proinde etiam hæc ratione minimè expetendus conviciis. Bis enim inhumanum est, et moribundo maledicere et innocenti. Opponit Jesum sibi ac socio, ut justum injustis, innocentem nocentibus; itaque eludit illorum consiliam, qui Jesum idcirco medium inter latrones suspenderant, ut eorum similis haberetur quibus erat adjunctus, dum manifestum testimonium innocentiae Jesu fert ipse latro, atque eò efficacius, quò prudentius, latam à judicibus sententiam, adversus se quidem probat, adversus Jesum autem reprobatur, ne putetur sui similem laudare. Quâ in re notanda est hujus latronis, inter alia, constantia in confessione Jesu, dum non veretur et principes Judæorum et Pilatum judicem palàm damnare, præsentibus et audientibus eorum ministris, ut Jesum defendat. Sed unde noverat iste Jesum nihil mali gessisse? celeberrima fama beneficiæ Jesu erga omnes jamdiu ad aures ejus pervenerat : accessit verò nunc singularis illustratio mentis, à Spiritu sancto profecta, de quâ plura versu proximo.

VERS. 42. — ET DICEBAT AD JESUM, postquam in-

constantiam spirant in defensione Jesu, dum non veretur et Pilatum, et scribas, et sacerdotes, et omnes Judæos supplicii auctores, coram astantibus injustitiæ damnare. Ut meritò dixeris simul fuisse præstantissimum actum charitatis, sive erga Christum, sive erga fratrem, quem de peccato tantâ libertate corripuit, ut Greg., 18 Moral., c. 23, aliàs 25. Per tales ergo actus jam strata via ad reconciliationem, magnâ spe et fiducia obtinendi orans,

VERS. 42. — DICEBAT AD JESUM : DOMINE, rerum omnium (quem enim antè Deum crediderat, nunc tanquam Dominum summâ domini significatione invocat), MEMENTO MEI. Maxima in isto verbulo pœnitentis elucet verecundia : non enim liberationem à

signi illâ defensione viam parâset ad conciliandam sibi ejus gratiam.

DOMINE, Jesu bone, quem ego judico non blasphemis esse appetendum, sed colendum ut omnium Dominum, quippe Christum Regem, qui et possis et velis salvare.

MEMENTO MEI, unâ tecum aliquando crucifixi, et abominandi quidem peccatoris, sed peccata vitæ antea ex animo detestanti, ita ut mihi, pro regali munificentia tuâ, beneficias aliqua ratione, quaquâ tandem visum tibi fuerit, non habitâ ratione peccatorum meorum. Non audet dicere: *Fac me participem regni tui*, conscius ipse sibi scelerum vilitatisque suæ; sed quâ est modestiâ, sufficit ipsi, si vel minimum aliquid boni à morte impetret. Non dicit ut alter dixerat: *Salvum fac te ipsum et nos* ab hâc cruce quam patimur; ut enim credebat, possibile quidem facileque esse Jesu, semetipsum sociosque à cruce liberare si vellet, sed divinæ esse dispensationis, quòd cruce moreretur; ita non desiderabat ipse à cruce liberari, quam pro sceleribus suis libenter tolerabat, ut satisfaceret divinæ justitiæ; nec in eo constituebat salutem suam, ut ab illâ liberaretur, sed in eo potiùs, si Jesus memor ipsius à morte foret ipsique beneficeret.

CUM VENERIS ex hâc miseriâ in regnum tuum. Quod futurum credo, superatâ hâc morte crucis; ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, in regno tuo. Interpres rectè accepit ἐν pro eis, in regno tuo, pro, in regnum tuum, in regnum cœlorum quod prædicasti, quod Dei promissione tuum est. Tu enim verè es Christus Rex (quod rident impii isti) regnum accepturus et initurus, non de cruce descendendo, sed crucem constanter perferendo. Rara, nobilis, supraque modum excellens fides hujus latronis, credere Jesum à iudicibus ut malefactorem condemnatum, à tortoribus crucifixum, à præsentibus omnibus irrisum, miserè moribundum, adeòque à Deo ipso derelictum, in hoc deformi habitu constitutum, esse justum Dei, Christum Regem et Dominum, regnum à morte toleratâ initurum, potentem et se et alios in seculo futuro salvare. Quibus enim vel notis vel insignibus ornatum videbat Christum ut mentem ad ejus regnum attolleret? Hucusque apostoli ipsi hactenus non profecerant; qui et hoc ipsum quod profecerant, penè deseruerant, quando in latrone fides ista repenti invaluit; nominatim Petrus apostolus negavit, quo tempore latro

cruce, non regni participationem, sed solam sui memoriam aliquam postulat. **CUM VENERIS** in regnum tuum. Ergo Regem credit, et Salvatorem, à quo salutem petit, et regnum ejus à turpissimâ crucis morte incipere, ac proinde non esse de hoc mundo, sicut coram Pilato Christus dixerat. Quæ omnia tam magna sunt, ut et apostolos ipsos fide et notitiâ superaverit, ut notat Ambr., serm. 50. Hinc non mirum, si etiam fuerit uberius gratia quàm precatio, Domino plus tribuente quàm alter rogaverat, ut idem notat. Itaque

VERS. 43. — **DIXIT EI** JESUS, ad convicia surdus, ad preces attentissimus: **AMEN** DICO TIBI, id est, asseverantissimè tibi tanquàm verum ac certum affirmo.

confessus est; et contradicentibus quodammodo supplicis latro credidit quod miraculis attestantibus atque acclamantibus discipuli non didicerunt. Neque solùm fidem declarat latro iste, verùm etiam insignem fidei conjunctam fiduciam, quâ sperat se, quamvis immanem peccatorem, misericordiæ ipsius posse fieri participem. Si quæras unde hanc fidem hujusmodi cum fiducia conjunctam hauserit, responderi potest, quòd, ut erat Judæus, audierat frequenter antehâc famam Jesu, quâ illius miracula humanis viribus majora, doctrina cœlestis, nominatim de regno cœlorum, et vitâ immaculatâ, summâ erga omnes philanthropiâ comitata, celebrabantur, nec tacebatur haberi eum à discipulis suis Christum Filium Dei. Hæc conjungens latro iste, cum eâ quam coram cernebat inauditâ Jesu mansuetudine ac patientiâ, excitatus est ad præcipiendam animo insignem cum fide spem; quanquàm præcipuum quod eum movit, fuerit Spiritûs sancti gratia, micantibus, è dextro Christi, hominum salutem operantis, latere, divinæ virtutis radiis, immissa in ejus animum, quem singulariter purgavit, illuminavit, erexit atque accendit. Singulare enim in hoc misero homine, inopinatæ atque incredibilis Dei gratiæ, exemplum propositum est; editum, et ad hujus salutem, et ad Christi gloriam, tum ut ne omni Christus honore inter ignominias destitueretur, tum ut efficacitas passionis ejus jam tum se exerentis monstraretur; nec enim nisi merito passionis Christi, fides cæteraque Spiritûs sancti dona cuiquam contingunt.

VERS. 43. — **DIXIT**, qui ad convicia surdum se præbebat ac mutum, orationi postulationique credentis incunctanter respondet; et memor officii sui ut sacerdos, pœnitentem absolvit ac consolatur.

AMEN, asseverat firmissimè, quòd perseveret latro, ad mortem usque constanter, in eâ quam conceperat fide, spe, pœnitentiâ.

HODIE. Non aliquando duntaxat, ut petis, verùm hoc ipso die, statim à morte tuâ, cui proximus es.

MECUM ERIS. Non solùm ero tuî memor, verùm etiam *mecum eris*, ubi et ego hodie ero, mihi socius, nunquàm deinde à me separandus; ubi ego ero, illic et tu minister meus eris, juxta id quod aliàs promisi, Joan. 12, v. 26. *Uberior est gratia quàm precatio*, inquit Ambrosius; *semper enim plus Dominus tribuit quàm rogatur*.

IN PARADISO, in æternâ futuri seculi vitâ, in quieto

Nimirum, ut tam constanti affirmatione latronem ad perseverationem adversus diffidentiam, moribundis infestam, roboraret. **HODIE**, id est, non aliquando, ut tu petis tantum, sed hâc ipsâ die, non solùm tuî memor ero, sed **MECUM ERIS**, tanquàm socius consolationis, qui nunc es socius patientiæ et passionis, **IN PARADISO**, id est, in loco voluptatis et amœnitatis, ubi sunt animæ justorum post hanc vitam. Nam Græcis et Latinis, *Paradisus*, Hebræis, *pardes*, propriè significat hortum fructiferis arboribus consitum, id est, pomarium, ut vertitur Eccles. 2, versu 5. Unde locus ille voluptatis, in quo Deus Adamum collocaverat, *Paradisus* à Septuaginta vocatus fuit, ubi Hebraica vox generalius hortum significat. Hinc itaque, extenso per

felicique justorum à morte loco, mihi socius in paradiso et gaudio, ut es socius in cruce ac pœnâ. Non dicit, *in regno meo*, ne arrogantius admittere videatur oblatum sibi à latrone honorem regni, sed, *in paradiso*, qui communis habebatur justorum omnium à morte locus; volens tamen intelligi illud esse regnum suum, seque mox à morte suâ in illo suo regno fore. Cœtus enim justorum, mortali vitâ defunctorum, præcipua pars regni Christi est; qui, quanquàm non semper fructus fuerit cœlorum habitatione, et eâ, in quâ maximè beatitudo sita est, Dei visione (quæ à Christi demùm morte et ascensione concessa fuere), nunquàm tamen malo loco, imò semper bono fuit, quieto, lucido suo modo, jucundo, bonisque omnis generis abundante, nihilo inferiore, imò verò longè felicior horto illo primo, in quo Deus protoplastos collocârat, qui paradisi vulgò appellatur. Paradisi nomen est Latino Græcoque more formatum, ab Hebræo, aut, quod alii malunt, Persico nomine, *pardes*, significans propriè locum fructiferis arboribus consitum, id est, pomarium, quo modo vertitur Ecclesiastæ 2, v. 5; unde et Cant. 4, v. 13, legis, *paradisum malorum puniceorum*. Nehem. 2, v. 8, vetus interpres transfert *saltum*, alii *pomarium*. Aliis Scripturæ locis non legitur hæc vox Hebræicè; sed quia Septuaginta hoc nomine usi sunt in initio Genesis, capitibus 2 et 3; quamvis Hebræicè legatur nomen generale *gan* hortus, non speciale *pardes*; auctores fuerunt, ut hortus ille deliciosus, in quo Deus collocaverat primos homines, κατ' ἐξοχήν, vocaretur paradisi; et ab hoc ductâ translatione, amœnissimus quisque et ad oblectandos hominum animos jucundissimus locus, eodem nomine appellaretur. Unde et factum est, ab ortu sectarum Pharisæicæ et Saducaicæ, ut, quemadmodum inferi, locus spirituum impiorum à corporibus separatorum, ubi miserrimè tractantur illi, nominabantur gehenna, à loco quodam fœdissimo et abominatissimo juxta civitatem Jerosolymorum, ita locus spirituum justorum, in quo illi quietè, jucundè, securèque agerent, appellaretur paradisi, ab illo primorum hominum felicissimo paradiso, quòd ab omni animi corporisque molestiâ liberi, non minùs feliciter illic agerent, quàm protoplasti ante lapsum in paradiso. Huic igitur vulgari loquendi modo cum assuevisset latro, est Jesus eo usus, ut clarè intelligeret latro, vitam beatitudinemque æternam et locum inter justos, sibi à morte

promitti. In hanc sententiam scribit Chrysostomus in Catenâ citatus: *Sed dicunt, nomine paradisi regnum cœlorum nominavit, usitato nomine utens dum alloqueretur latronem, qui nihil audierat de arduis documentis*. Promittit ergo Jesus latroni, mox à peracto supplicio, requiem felicemque refocillationem; promittit, quod amplius est, vitam beatitudinemque æternam eo die inchoandam in paradiso, id est, eo in loco in quo justis omnes à morte requiescunt, quem alio nomine Judæi vocabant sinum Abrahæ, Luc. 16, v. 22, ab Abraham parente et capite justorum omnium; qui locus, quamvis esset inferus mortalium respectu, superus erat tamen respectu loci reproborum, magno chao inter utrumque firmato. Porrò quod promisit Jesus latroni, hoc et præstitit; postquam enim prior ipse eo die mortuus descendisset ad inferos, in sinum, inquam, Abrahæ et limbum patrum, latronis posterius eodem die mortui animam, jussam eò per angelos deportari, excepit: qui locus eo tempore paradisi nomen tantò justius merebatur, quantò magis præsentia Jesu illustrabatur, ornabatur, exhilarabatur, beatificabatur: quanquàm brevi Jesus inferum eum locum, mutaturus esset latroni cæterisque omnibus justis secum, in superum, adèque in supremum cœlum, perpetuo Dei conspectu beatum, quem justius etiam paradisi vocant hodiè Christiani cum apostolo Paulo, 2 Corinth. 12, v. 4. Huic interpretationi paradisi favet Justinus martyr, qui respondens quæstioni 76, paradisi latroni promissum, exponit cœtum beatorum: favet inter alios D. Augustinus, lib. 12 de Genesi ad litteram cap. 34, ubi ait: «Quantò magis ergo post hanc vitam, etiam «sinus ille Abrahæ, paradisi dici potest, ubi jam «nulla tentatio, ibi tanta requies post omnes dolores «vitæ! Neque enim et lux ibi non est, propria quædam et sui generis, et profectò magna, quam dives «ille de tormentis et tenebris inferorum, tam utique «de longinquo, cum magnum chaos esset in medio, «sic tamen vidit, ut ibi illum quondam contemptum «pauperem agnosceret.» Et paulò post: «Quapropter «animæ illius latronis, cui dixit: *Hodie mecum eris «in paradiso*, non utique inferos præstitit, ubi pœnæ «sunt peccatorum, sed aut illam requiem sinus «Abrahæ,» etc. Videmus igitur latronem non frustra orasse, imò exauditum, longè ampliùs accepisse, quàm rogârat; rogârat ut sui esset aliquando memoria, promittit præstatque ei Jesus hodiè paradisi, et vitam

metaphoram vocabulo, sicut locus animarum impiarum post hanc vitam, vocatus est *Gehenna*, à valle filiorum Ennom Jerosolymis proximâ, ita locus beatorum, ubi quietè et firmiter vivunt, vocatus est *Paradisus*, non solum à Judæis, sed à Christianis; sive ille esset limbus Patrum ante resurrectionem Christi, sive nunc regnum cœlorum post resurrectionem. Unde Augustinus, lib. 12 de Genesi ad litt., cap. 34, *Paradisum*, exponit, vel sinum Abrahæ, vel generaliter locum, ubi sunt animæ justorum. Is autem locus tunc erat limbus Patrum, qui propter præsentiam Christi et manifestationem divinitatis ejus, non solum locus quietis, sicut et antea fuerat, sed etiam voluptatis et deliciarum, ac proinde regnum Christi fuit. No-

tat autem Augustinus, tract. 31 in Joan., Christum jam in cruce significasse id quod facturus est cum vivis et mortuis, alios positurus ad dexteram, alios ad sinistram. Nam ipsa crux tribunal fuit, quia in medio judex; hinc latro qui credit, liberatus, illinc alter qui insultavit, damnatus est. Porrò ex hoc Christi factò meritò docet Ecclesia quòd in ipso mortis articulo pœnitentiam Dei benignitas non aspernatur. Nec enim serum est quod verum est; nec irremissibile quod voluntarium, de quo apud Cyprianum, serm. de Cœnâ Domini. Unde Dominus toti Ecclesiæ hic publicum, ut vocat Ambr., condidit testamentum, tacitè scilicet simul omnibus qui in extremis convertuntur, cum latrone pœnitentes, indulgentiam et salutem,

æternam beatam. Quod enim addit, *hodiè*, non est quòd cras diesque consequentes excludat; sed intelligendum relinquit, si hodiè ingrediatur paradysum, nunquàm ejiciendum esse paradiso, quocumque tandem locorum ille transferatur (brevis enim post in cœlum translatus est); sed perpetuò illic secum et cum omnibus justis beatum fore; ex eo quòd nemo illinc intromittatur, nisi qui Dei judicio justus sit declaratus; qui autem semel à morte justus est declaratus, nunquàm excidere potest, aut statu justitiæ, aut cœtu justorum, aut præmiis æternæ beatæque vitæ. Quare et hoc tacitè Jesus latroni dat intelligendum, quòd, condonatis peccatis omnibus, reddat eum justum et dignum paradiso cœtuque justorum à morte. Non promittit ei levamen præsentis miseræ, antequàm finiat mortalem hanc vitam; plerùmque enim Deus affligi sinit hoc in seculo eos quos diligit, efficiens ut omnia eis cooperentur in bonum salutemque æternam, Rom. 8, v. 28. Brevem igitur facilemque in paradysum ingressum invenit latro; sed cavendum ne quis hoc exemplo abusus, præsumat, vel dilatâ emendatione in extremum vitæ, se recipiendum nihilominus in gratiam, ut temerarii; quanquàm incertum sit an latronem hunc non pœnituerit anteactæ vitæ, priusquàm crucifigeretur; vel admittendum se mox à morte in paradysum, absque satisfactionibus et purgatoriis ullis pœnis, ut hæretici; rarum est enim Dei donum, pœnitentia in extremis: multoque rariùs talis pœnitentia tali cum fide conjuncta, qualem observare licet in hoc latrone, cui non exstat æqualis.

VERS. 44. — FERE. Adjecit *ferè*, ut solemus cùm tempus describimus, nec magni refert præcisè punctum temporis notare. Sextam horam fuisse declarat Marcus; paulò post sextam igitur.

ET, scilicet tunc, TENEBRÆ, id est: Cùm autem esset hora circiter sexta, tenebræ factæ sunt in universam terram.

USQUE IN, usque ad.

VERS. 45. — OBSCURATUS EST, obscurus factus est, non quòd lux esse in sole desierit, aut caligo in sole exstiterit, sed quia sol lucem suam non fudit in terram. Nam et in quâvis eclipsi, sol ipse in se lucidus manet, non minùs quàm extra eclipsim; sed lux ejus terræ subtrahitur, itaque succedunt tenebræ. Dat ergo hic evangelista intelligendum, quomodo tenebræ factæ sint, obscurato nimirum sole, id quod D. Augustinus etiam annotat, lib. 3 de Cons., cap. 17, partim scilicet per interpositionem lunæ inter solem et terram, partim per retentionem radiorum solis. Quando vita in fonte vitæ abscondebatur, et fons vitæ reddebatur veluti sine vitâ, tunc lux in fonte

lucis abscondita est, et fons lucis factus est veluti sine luce, idque donec fons vitæ in locum mortis descendisset, ut absorptâ morte in augustiorem prorumperet vitam, quemadmodum lux obscurata in majorem tandem erupit lucem.

MEDIUM, in duo seu duas partes, ut Matthæus ait. *Lucas volens miraculum miraculo adungere*, ait Augustinus, lib. 3 de Cons. evang., cap. 19, *cùm dixisset: Sol obscuratus est, continuò subjungendum existimavit: Et velum templi scissum est medium, præoccupans videlicet, quod expirante Domino factum est.*

VERS. 46. — VOCE MAGNA. Fuit planè maxima hæc vox, profecta ex maximâ Christi virtute, maximo vehementissimoque orandi affectu, maximâ denique certitudine sui erga Patrem commendationis. Confidentissimè enim mortem advocat, et ipsas ingreditur tenebras mortis, eam intra ipsiusmet penetralia debellaturus.

PATER. Pium et Dei ad finem usque vitæ studiosum se esse declarat, minimè verò ut facinosum aut Dei adversarium mori. Deum ad hæc patrem suum esse affirmare, in extremo etiam vitæ spiritu constitutus pergît, mortem oppetens in confessione ejus quòd Dei Filium se dixerat. Denique quantâ feratur erga Deum fiduciâ, et quàm minimè exciderit spe, animam suam salvam à morte et incolumem fore, Patrem invocans testatum facit. Euthymius Matthæum tractans: *Clamavit*, inquit, *voce magnâ, ut omnes audirent omnesque scirent quòd ad extremum usque spiritum Patrem Deum appellaret, et universa in eo reponeret, nec esset ei contrarius.*

IN MANUS TUAS, in manus providentiæ, potentiæ bonitatisque tuæ, id est, tibi; *per manus Dei intelligimus Deum ipsum*, inquit Euthymius; custodiæ, tutelæ, curæque tuæ. Versiculus iste ex psalmo 30 mutuatus, à Domino ad suum usum orationis loco aptatus est. His verbis David vitam suam, cui hostes insidiabantur, Deo commendaverat, ut ejus tutelâ protectus, et vivens et moriens tutò feliciterque ageret: eisdem verbis Christus, animam suam è corpore egredientem inexpugnabili Dei præsidio committit. Nec verisimile est quod quidam conjiciunt, nominatim Dionysius Richelius, 'Christum, præcedentia omnia illius psalmi, submissiori voce apud se recitasse: mox enim ut dixerat: *Consummatum est*, subjecit: *In manus, et inclinato capite emisit spiritum*, quod ex Joanne intelligitur; q. d.: Quandoquidem, Pater, omnia jam consummata sunt, quod unum restat, in manus tuas commendo spiritum meum et morior.

COMMENDO. Syrus pono. Græcè ferè est, *παράθισμαι*, *commendabo*, deponam. In psalmo quoque tam Græcè quàm Hebraicè futurum est *παράθισμαι*, *aphkid*; quæ

VERS. 46. — ET CLAMANS VOCE MAGNA, in argumentum magni roboris, vehementis affectus, denique summæ fiduciæ in Patrem; ne vel propter insultationes aliorum dicentium: *Confidit in Deo*, etc., vel propter orationem, quam præmiserat: *Deus meus, ut quid dereliquisti me?* in desperationem actus putaretur, sicut impiè putavit Calvinus, confidentissimè ait:

PATER, quæ vox est intimi amoris, et conjunctionis et fiduciæ, IN MANUS TUAS, id est, tibi, seu in manus providentiæ, potentiæ et bonitatis tuæ, COMMENDO SPIRITUM MEUM, id est, animam meam, jamjam separandam à corpore, depono, ut eam excipias, custodias, et veluti depositum suo tempore reddas. Unde Theophyl. in Matth., Ambr. hic, et alii notant significationem

duæ voces, Hebraica et Græca, ejusdem sunt significationis : significat commendare simpliciter, aliquid scilicet curæ alicujus committere : significat quoque ita commendare, ut commendatur depositum, bonâ fide servandum ac suo reddendum tempore. Tria igitur quædam Jesus hoc verbo dat intelligenda : Primum, quòd spiritum, quem à Patre acceperat, Patri reddat : omnia enim sua Patri attribuit, à quo acceperat et naturam divinam. Secundum, quòd humanus spiritus è corpore egressus, regionem ignotam ingrediatur, ac proinde periculis possit esse obnoxius, ne erret aut incurrat mala, custodem autem et servatorem Deo meliorem nequeat habere ; illi itaque spiritum suum commendat excipiendum, servandum et ducendum in viam rectam, ita ut feliciter obeat ea quæ à corpore separatus obeunda habebit. Quamvis enim ipse spiritui suo è corpore egresso non timeret ab ullis periculis, quæ à malis spiritibus aut undecumque accidere possent, præsertim cum divina ipsius natura nequaquam separanda esset à spiritu ipsius ; tamen ut gratiæ esse doceret, quòd spiritus seu anima ipsius ab omnibus periculis esset immunis, et perpetuâ Dei præsentia, custodia, adeoque unione frueretur, orat ut egressum è corpore excipiat et servet Pater, id est, cum gratiarum actione ac laude securè eum Patri committit : eò magis quòd nos instruere velit, ut morituri hoc modo oremus, quorum spiritus egressi corporibus, nisi à Dei misericordiâ excipiantur et serventur, errent necesse est in regionibus umbræ mortis, et à malis qui illic regnant spiritibus abripiantur in tartara. Tertiò ac postremò significat hoc verbo Jesus, quòd brevi repetiturus sit spiritum suum à Deo Patre, quippe quem deponat in paternas manus, et depositi instar commendet suo tempore restituendi. Quam ad rem optimè convenit manuum metaphora : nam cui aliquid commendamus servandum nobisque reddendum, illud ei in manus assignamus et tradimus. *Insinuat*, inquit Theophylactus scribens in Matthæum, *se illum iterum repetiturum : depositum enim et commendatum iterum assumitur* ; et in hunc locum : *Depositum*, ait, *mortem nominavit, tanquam iterum recepturus animam*. Ambrosius quoque in hunc locum : *Benè commendatur spiritus qui servatur : quod enim commendatur utique non amittitur ; bonum ergo pignus est spiritus, bonum depositum*. Committit itaque Patri servandum spiritum, interea dum triduum proximum agetur, orans ut à triduo ipsi restituat eum Pater, et corpori iterum jungat. Quâ oratione effectum est, quod præcinerat psalm. 15, v. 10, ut *non dereliquerit Pater animam Filii sui in inferno, nec permiserit Sanctum suum videre corruptionem*. Dat ergo inter cætera Jesus hic intelligendum, quod sæpè

depositi in verbo tam Græco quàm Latino, quod propriè etiam voce Hebraicâ, Psal. 50, v. 6, significatur, unde hæc verba Christi sumpta sunt. Porrò tam Hebraicè quàm Græcè est futurum, *commendabo*, id est, jamjam spiritum meum deponam, et sic verba continent prædictionem rei statim futuræ, sic tamen, ut simul præsentem supplicationem involvant. Hoc au-

aliàs disertè declaraverat, se brevi resurrecturum : quemadmodum etiam prædicit, quod non est alterius alicujus hominis, se spiritum mox exhalaturum. Nam sive præsentem tempore legas *commendo*, sive futuro *commendabo*, idem unum significatur, quòd jamjam exhalandum spiritum, priusquam egrediatur, Patri commendet ; quæ interpretatio non tam ex vi verborum accipitur, quàm ex eo quòd res ipsa mox subsequatur, quòd hoc dicto statim expiret. Erat in hac commendatione aliquid præsens, supplicatio, inquam, et prædictio ; erat aliquid futurum, sed mox spiritus depositio seu traditio.

SPIRITUM MEUM, animam meam, quam è corpore meo emitto. Augustinus, libri de Trinitate et Unitate, cap. 7 : *Humanum, inquit, spiritum intelligimus Filium commendasse Patri, quod est anima*. Secundum carnem, ait Christus, nihil in te Pater auxilii jam sentio ; non tamen id obstat, quò minus animam meam, quæ carnem relinquit, in manus tuas deponam, et securè recumbam in absconditâ custodiâ bonitatis tuæ, quâ futurum sit, ut animâ et carne rursus conjunctis, brevi feliciter beatèque resurgam. Porrò voluit Dominus Jesus piè moriendi exemplum hic nobis relinquere, ne ut bestia aut ut homines athei moriamur ; sed persuasi animam nobis esse immortalem, quæ victura sit etiam mortuo corpore, commendemus eam Dei benignitati, ut servetur, cum à malis spiritibus, tum à suppliciis futuri seculi, et tandem aliquando corpori beatè restituatur. Neque exemplum tantum Dominus hic nobis relinquit, verum etiam, cum suâ animâ seu spiritu, eorum omnium spiritus Patris manibus commendat, pro quibus mortem appetit ; omnium fidelium animas, quas ut spolia ex hostibus accepta ducit suas, uno quasi fasciculo complexus, paternæ committit curæ, ut simul cum suâ serventur, et egressæ corporibus rectâ ascendant in manus Patris ad beatam visionem Dei, quas antea consueverat infernus retinere. « Tradidit animam suam manibus Genitoris, » inquit Cyrillus, lib. 11 in Joannem, cap. 56, « ut ab illâ et per illam facto initio, certam hujus rei spem habeamus, firmiter credentes in manibus Dei nos post mortem futuros. » Sic et Victor Antiochenus, Marcum tractans : « Hæc quoque Christi commendatio in animarum nostrarum commodum cedebat, quippe quas ille à corpore quod inhabitaverant absolutas, quasi quoddam depositum, in Dei viventis manus eâ oratione tradebat. » Postremò Euthymius in hunc locum : « Et hoc nobis effecit Dominus, ait, ne deinceps justorum animæ descenderent in infernum, sed magis ad Deum ascenderent. »

ET HÆC DICENS, MOX UT HOC DIXERAT. SYRUS : *Hoc dicit et finit, scilicet vitam, EXPIRAVIT*. Fecit quod

tem piè moriendi exemplum Christus præbere voluit, ut credentes spiritum nostrum esse immortalem, eum quasi depositum quodam resurrectionis beneficio resumendum, ejus manibus, id est, curæ, custodiæ, defensionis contra malignos spiritus cum fiducia deponamus ; de quo Cyrillus, lib. 12 in Joan., c. 56, et lib. 2 ad Reginas.

dixerat, deposuit spiritum in manus Patris. Ita apparuit certissimo argumento ipsum esse Filium Patris invocati, et spiritum ipsius à Patre fuisse susceptum, quòd res juxta orationis sententiam eveniret. « Cùm enim dixisset, » quod habet Euthymius Mathæum enarrans, « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, tunc demùm morti permisit ut ad se accederet. »

VERS. 47. — VIDENS, considerans.

QUOD FACTUM FUERAT, singulare loco pluralis, quæ facta fuerant, sicut exponitur versu proximo. Quare et Augustinus, lib. 3 de Cons., cap. 20, dicit, Lucam his verbis, quod factum fuerat, includere omnia quæ in illâ horâ mirabiliter facta fuerant; signanter, haud dubium, ea quæ ipse commemoraverat solem obscuratum, et clamorem orationemque morientis Jesu, quòd cum libertate, ut inquit Euthymius, Deum Patrem vocasset, et in manus ejus spiritum suum commendare se testatus esset, ac paulò post expirasset.

GLORIFICAVIT DEUM, agnovit et confessus est veritatem, dixit quod res erat, nam veritatis confessio, Dei gloria est, qui est prima veritas. Sic Jos. 7, v. 19, et Joan. 9, v. 24 : *Da gloriam Deo*, id est, fateri veritatem.

JUSTUS, id est, innocens, erat, præter meritum interfectus est. Judæi eum occisum voluerunt, tanquàm impostorem, quia Filium Dei se dixit, sed injustè, nam veracem et justum fuisse virum Deus ipse testatus est. Lucas narrat Jesum à centurione declaratum esse innocentem : priores evangelistæ referunt causam ob quam dixerit esse innocentem, quia verè Filius Dei fuerit, tametsi eam ob causam, quia id dixerat, Judæi eum interfici curassent. Utrumque ergo centurio dixit, et quòd justus esset Jesus, et quòd Filius Dei; quæ prior expositio est D. Augustini, lib. 5 de Cons. Evang., cap. 20; adeòque hoc ex illo ratiocinando intulit.

VERS. 48. — *Et omnis turba eorum qui simul aderant*, omnes qui ex more venerant ad supplicii spectaculum; quos solito plures fuisse constat, partim ex eo quòd fuerit dies paschæ, quo omnes undequaque Judæi convenerant Jerosolymam, partim ex celebritate nominis Jesu; alios enim odium, alios studium Jesu, alios claritas nominis ejus attraxit.

AD SPECTACULUM ISTUD, Jesu crucem patientis; nam et Jesus *spectaculum factus fuit mundo et angelis et hominibus*, 1 Cor. 4, v. 9.

VERS. 47. — VIDENS AUTEM CENTURIO QUOD FACTUM FUERAT, id est, quæ fiebant, ut est versu seq. Unde, Matth. 27, versu 54, habetur : *Viso terræ motu et his quæ fiebant*; inter quæ præcipuè erat id quod Marcus expressè notat, quia sic clamans expirasset, id est, quòd post tantum clamorem, statim expirasset. Hoc enim signum erat eum non necessitate, sed propriâ voluntate animam deponere, sicut hoc prædixerat Joan. 10, versu 18. Unde etiam Pilato res ista, Marci 15, miraculo fuit, ut observant Augustinus, 4 de Trinit., cap. 15. GLORIFICAVIT DEUM, confitendo id quod res erat (Deus enim veritas est, et ideò confessio veritatis, maximè si fiat amore veritatis, quædam Dei

ET VIDEBANT QUÆ FIEBANT, quæ facta fuerant, scilicet deliquium solis, terræ motum, etc.

PERCUTIENTES PECTORA SUA, in signum pœnitentiæ, quòd pœniteret eos in cædem Jesu consensisse, idque metu vindictæ divinæ, quam instare ominabantur ex ostentis conspectis. « Tundere pectus quid est, inquit Augustinus, nisi arguere quod latet in pectore, et evidenti pulsu oculum castigare peccatum? » Ergo turbæ, pectora tundendo, et peccatum, injustâ innocentis cæde, à se suisque principibus, publicè contractum esse agnoverunt, et vindictam sibi suæque reipublicæ ob peccatum illud impendentem deprecari sunt. Sed qui non ultra progressi sunt, nihil illis profuit hic planetus : nam plerisque initium seu præparatio fuit melioris pœnitentiæ, quæ perfecta est die Pentecostes proximè subsecuto, quando auditâ Petri concione *compuncti sunt corde, et dixerunt : Quid faciemus, viri fratres?* Act. 2, v. 37. Ecce igitur alter fructus orationis mortisque Jesu in vulgo Judæorum; nam primates petris ipsis duriores permanserunt.

REVERTEBANTUR in civitatem et hospitia sua. « Notanda est distantia gentis et gentis, » inquit Beda. « Gentiles quippe, moriente Christo, Deum timentes, «apertæ confessionis voce glorificant : Judæi percutientes solum pectora, silentes domum redeunt. »

VERS. 49. — OMNES, qui aderant; nec enim omnes aderant.

NOTI, familiares, EJUS, Jesu; discipuli, consanguinei, amici; nominatim, Maria, mater ejus, et Joannes apostolus, quod constat ex Joan. 19, v. 25. Hoc ideò est additum, ut sciamus, licèt hùc illuc fugâ dilapsi essent apostoli, quosdam tamen ex eorum cæterorumque discipulorum cœtu, retentos à Domino fuisse, ut essent testes oculati eorum quæ gerentur, nec solas adfuisse mulieres, quanquàm illæ fuerint majori numero, et viris constantiores.

ET MULIERES, præsertim verò mulieres; nam et illæ erant ex notis. Harum tres nominantur à prioribus evangelistis.

HÆC VIDENTES, dùm hæc spectarent. Hoc tam ad notos referendum est juxta sensum, quàm ad mulieres, tametsi Græcè efferatur genere feminino.

VERS. 50. — Et, tunc, simul atque Jesus expirasset, ECCE, præter omnium expectationem.

DECURIO, Βουλευτής, consiliarius, senator.

BONUS, pius erga Deum, et JUSTUS erga proximos, quod congruit senatori.

glorificatio est) DICENS : VERE HIC HOMO JUSTUS ERAT, id est, innocens à calumniis ei impactis. Impositum autem ei fuerat quàm maximè quòd blasphemasset asserendo se Filium Dei. Justum ergo fatendo, et consequenter veracem, tacitè confitetur eum esse verè Filium Dei, sicut Matth. clarè dixit. Quanquàm dici possit hanc esse confessionem distinctam ab alterâ.

VERS. 48. — ET OMNIS TURBA PERCUTIENTES PECTORA REVERTEBANTUR, in signum pœnitentiæ, de indignitate tanti facinoris conceptæ. Quid enim tundere pectus, inquit August., nisi arguere, quod latet in pectore, et evidenti pulsu occultum castigare peccatum?

VERS. 51. — NON CONSENSERAT, nec tamen rebus ipsis se opposuerat, quia viderat frustra se id tentaturum; ut neque Deus voluerat Christi mortem impediri.

CONSILIO, quo decreverant Jesum perdere.

ET ACTIBUS, actis quibus procuraverant Jesu cædem.

EORUM, principum Judæorum, licet fuisset ipse ex eorum numero et concilio. Ex hoc enim loco facile intelligitur Josephum unum fuisse ex senioribus populi et concilio Sanhedrin, et illi etiam concilio interfuisse, quo principes Judæorum de capiendo ac crucifigendo Jesu deliberaverant; et non ivisse quidem in sententiam eorum qui Jesum oderant, non tamen palam ausum fuisse profiteri studium animi sui, ob multitudinem et potentiam adversariorum.

AB ARIMATHÆA, scilicet oriundus. Hoc Syrus habet versu superiori post ea verba: *Qui erat decurio.*

JUDÆÆ. Græcè *Judæorum*. Rectius Latina et Syriaca editiones, *Judææ*; *Judææ* autem strictè acceptæ, prout distinguitur à Galilæâ et Samariâ.

VERS. 52. — ET PETIIT, atque obtinuit.

VERS. 53. — EUM, scilicet Jesum. Græcè est *illud*, scilicet corpus.

EXCISO, scilicet è lapide, ut intelligas hoc monumentum, solidum fuisse saxum, non compactile aut struibile, sed excavatum suo loco nativo.

IN QUO NONDUM QUISQUAM POSITUS FUERAT, nullius hactenus corpus sepultum fuerat. *Sicut in Mariæ virginis utero*, inquit Augustinus Joannem enarrans, *nemo ante illum, nemo post illum conceptus est; ita in hoc monumento, nemo ante illum, nemo post illum sepultus est.*

VERS. 54. — ET SABBATUM, id est, festus sabbati dies ILLUCESCEBAT, id est, incipiebat, proximum erat ut inciperet. Quia dies à solis luce incipere consuevit, et id quidem naturæ ordine, atque ideò diem illucescere dicimus cùm incipit: hinc sumptâ metaphorâ, diem festum sabbati illucescere dicit Evangelista cùm incipit, quanquàm à vesperâ, id est, à tenebris non à luce inciperet, ordine à lege præscripto. Sunt qui putent evangelistam respexisse, vel ad stellarum exortum, vel ad lumen lucernarum quæ eâ horâ solescent accendi, unde et Latini id temporis vocant primam facem. Addidit hoc autem evangelista, ut significaret, diei parasceves extremum finem imminuisse, cùm

CAPUT XXIV.

1. Unâ autem sabbati valdè diluculò venerunt ad monumentum, portantes, quæ paraverant, aromata.

2. Et invenerunt lapidem revolutum à monumento.

3. Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu.

4. Et factum est, dùm mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti.

5. Cùm timerent autem, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viventem cum mortuis?

Domini sepeliretur, neque plus temporis fuisse ad sepulturæ officium quàm necesse esset; ita ut mulieres, quæ et ipsæ libenter officium præstitissent, tempore exclusæ fuerint, finiente nimirum parasceve, et sabbato, quo operari non licebat, succedente atque incipiente.

VERS. 55. — SUBSECUTÆ, funus.

MULIERES, nominatim Maria Magdalene et Maria Jacobi, quas priores evangelistæ expriment.

VIDERUNT MONUMENTUM, spectârunt monumenti situm et formam tam intus quàm foris.

ET QUEMADMODUM POSITUM ERAT, et quomodò positum seu collocatum in eo esset CORPUS]EJUS, Jesu. Postquàm enim Joseph, sepulturâ perfectâ monumento egressus esset cum suis, concessit mulierum pietati, ut et ipsæ ingrederentur, viderentque ubi ac quo modo sepultus esset Jesus, et distulit tantisper advolvere saxum ostio monumenti. Mens autem mulierum erat ut et ipsæ exacto sabbato ungerent Jesum. *Quia religiosæ*, inquit Ambrosius, *locum diligenter observant, ut unguenta afferant et superfundant.* Et Beda: *Notis Jesu, post depositum ejus corpus, ad sua remeantibus, solæ mulieres quæ arctius amabant, funus subsecutæ, quomodò poneretur inspicere curabant, ut ei tempore congruo munus possent devotionis offerre.*

VERS. 56. — REVERTENTES, reversæ, scilicet domum.

PARAVERUNT, emerunt, inquit Marcus.

AROMATA, siccè contusa, quibus aspergerent corpus adversus foetorem.

UNGUENTA, aromata qualia myrrha, aloë, balsamum, in liquores contusa, quibus oblinirent aut perfunderent corpus contra putrefactionem.

ET, pro, *sed*, SABBATO, quod jam illuxerat, priusquàm essent domum reversæ, SILUERUNT, Græcè, quieverunt, nihil egerunt quod ad aromatum et unguentorum apparatus.

SECUNDUM MANDATUM legis, sicut præceptum erat lege, quæ vetabat omne opus in sabbato, Exodi 20, v. 10. Paraverunt aromata, non tamen sabbato, sed scilicet simul atque transisset sabbatum et mandatum cessaret, id est, vespere diei subsequenti: quod intelligendum dat etiam Marcus.

Multa ad hujus capituli enodationem reperire est apud alios evangelistas.

CHAPITRE XXIV.

1. Mais le premier jour de la semaine, ces femmes vinrent au sépulcre de grand matin, et apportèrent les parfums qu'elles avaient préparés.

2. Et elles trouvèrent que la pierre qui était devant du sépulcre en avait été ôtée;

3. Et étant entrées, elles ne trouvèrent point le corps du Seigneur Jésus.

4. Ce qui les ayant jetées dans la consternation, deux hommes parurent tout-à-coup devant elles avec des robes éclatantes.

5. Et comme elles étaient saisies de frayeur, et qu'elles tenaient les yeux baissés en terre, ils leur dirent: Pourquoi cherchez-vous parmi les morts celui qui est vivant?

6. Non est hic, sed surrexit : recordamini qualiter locutus est vobis, eum adhuc in Galilæa esset,

7. Dicens : Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et die tertiâ resurgere.

8. Et recordatæ sunt verborum ejus.

9. Et regressæ à monumento nuntiaverunt hæc omnia illis undecim, et cæteris omnibus.

10. Erat autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc.

11. Et visa sunt ante illos, sicut deliramentum, verba ista ; et non crediderunt illis.

12. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum ; et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit, secum mirans quod factum fuerat.

15. Et ecce duo ex illis ibant ipsâ die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem, nomine Emmaus.

14. Et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus quæ acciderant.

15. Et factum est, dum fabularentur, et secum quærerent ; et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis.

16. Oculi autem illorum tenebantur, ne eum agnoscerent.

17. Et ait ad illos : Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes ?

18. Et respondens unus, cui nomen Cleophas, dixit ei : Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et non cognovisti quæ facta sunt in illâ his diebus ?

19. Quibus ille dixit : Quæ ? Et dixerunt : De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere et sermone coram Deo et omni populo :

20. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum.

21. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israël ; et nunc super hæc omnia tertia dies est hodiè quod hæc facta sunt.

22. Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum,

23. Et, non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere,

24. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum ; et ita invenerunt sicut mulieres dixerunt : ipsum verò non invenerunt.

25. Et ipse dixit ad eos : O stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt propheta !

26. Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam ?

27. Et incipiens à Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipso erant.

28. Et appropinquaverunt castello quò ibant ; et ipse se finxit longius ire.

6. Il n'est point ici, mais il est ressuscité. Souvenez-vous de quelle manière il vous a parlé, lorsqu'il était encore en Galilée,

7. Et qu'il disait : Il faut que le Fils de l'homme soit livré entre les mains des pécheurs, qu'il soit crucifié, et qu'il ressuscite le troisième jour.

8. Et elles se ressouvirent en effet des paroles de Jésus.

9. Et étant revenues du sépulcre, elles racontèrent tout ceci aux onze et à tous les autres.

10. Ce fut Marie-Madeleine, Jeanne, Marie, mère de Jacques, et les autres qui étaient avec elles, qui rapportèrent ceci aux apôtres.

11. Mais ils regardèrent comme une rêverie ce qu'elles disaient ; et ils ne les crurent point.

12. Néanmoins Pierre se levant courut au sépulcre, et, s'étant baissé pour regarder, il ne vit plus que les linceuls qui étaient par terre, et il s'en revint, admirant en lui-même ce qui était arrivé.

13. Ce jour-là même, deux d'entre eux s'en allaient à un bourg nommé Emmaüs, éloigné de soixante stades de Jérusalem ;

14. Et ils parlaient ensemble de tout ce qui s'était passé.

15. Et il arriva que, pendant qu'ils s'entretenaient ainsi, et qu'ils raisonnaient ensemble, Jésus lui-même les joignit et se mit à marcher avec eux ;

16. Mais leurs yeux étaient retenus, en sorte qu'ils ne pouvaient le reconnaître.

17. Et il leur dit : De quoi vous entretenez-vous ainsi en marchant, et d'où vient que vous êtes tristes ?

18. L'un d'eux, nommé Cléophas, lui répondit : Êtes-vous seul si étranger dans Jérusalem, que vous ne sachiez pas ce qui s'y est passé ces jours-ci ?

19. Et quoi ? leur dit-il. Ils répondirent : Touchant Jésus de Nazareth, qui a été un prophète puissant en œuvres et en paroles devant Dieu et devant tout le peuple ;

20. Et de quelle manière les princes des prêtres et nos sénateurs l'ont livré pour être condamné à mort, et l'ont crucifié.

21. Cependant nous espérions que ce serait lui qui rachèterait Israël ; et après tout cela néanmoins voici le troisième jour que ces choses se sont passées.

22. Il est vrai que quelques femmes de celles qui étaient avec nous, nous ont effrayés, car ayant été dès le grand matin à son sépulcre,

23. Et n'y ayant point trouvé son corps, elles sont venues dire qu'elles ont vu même des anges qui disent qu'il est vivant.

24. Et quelques-uns des nôtres, ayant aussi été au sépulcre, ont trouvé toutes choses comme les femmes les leur avaient rapportées ; mais pour lui, ils ne l'ont point trouvé.

25. O insensés ! leur dit alors Jésus, dont le cœur est tardif à croire tout ce que les prophètes ont dit !

26. Ne fallait-il pas que le Christ souffrit tous ces maux, et qu'il entrât ainsi dans sa gloire ?

27. Ensuite commençant par Moïse, et parcourant tous les prophètes, il leur expliquait tout ce qui avait été dit de lui dans toutes les Écritures.

28. Et comme ils approchèrent du bourg où ils allaient, il fit semblant d'aller plus loin.

29. Et coegerunt illum, dicentes : Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies. Et intravit cum illis.

30. Et factum est dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit, ac fregit, et porrigebat illis.

31. Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum : et ipse evanuit ex oculis eorum.

32. Et dixerunt ad invicem : Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in viâ, et aperiret nobis Scripturas ?

33. Et surgentes eadem horâ regressi sunt in Jerusalem ; et invenerunt congregatos undecim, et eos qui cum illis erant,

34. Dicentes : Quòd surrexit Dominus verè et apparuit Simoni.

35. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in viâ : et quomodo cognoverunt eum in fractione panis.

36. Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dicit eis : Pax vobis : ego sum, nolite timere.

37. Conturbati verò et conterriti, existimabant se spiritum videre.

38. Et dixit eis : Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra ?

39. Videte manus meas, et pedes, quia ego ipse sum : palpite, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.

40. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes.

41. Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus præ gaudio, dixit : Habetis hic aliquid quod manducetur ?

42. At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis.

43. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis,

44. Et dixit ad eos : Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et psalmis de me.

45. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas.

46. Et dixit eis : Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere à mortuis tertiâ die :

47. Et prædicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolymâ.

48. Vos autem testes estis horum.

49. Et ego mitto promissum Patris mei in vos : vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto.

50. Eduxit autem eos foras in Bethaniam ; et elevatis manibus suis, benedixit eis.

51. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in cælum.

52. Et ipsi adorantes, regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno :

29. Mais ils le forcèrent de s'arrêter, en lui disant : Demeurez avec nous, parce qu'il est déjà tard, et que le jour est sur son déclin. Il entra donc avec eux.

30. Et comme il était avec eux à table, il prit le pain et le bénit ; et l'ayant rompu, il le leur donna.

31. En même temps, leurs yeux s'ouvrirent et ils le reconnurent ; mais il disparut de devant leurs yeux.

32. Alors ils se dirent l'un à l'autre : N'est-il pas vrai que notre cœur était tout brûlant en nous, lorsqu'il nous parlait durant le chemin, et nous expliquait les Ecritures ?

33. Et se levant à l'heure même, ils retournèrent à Jérusalem ; et ils trouvèrent les onze, et ceux qui demeuraient avec eux, qui étaient assemblés,

34. Et qui disaient : Le Seigneur est vraiment ressuscité, et il est apparu à Simon.

35. Ils racontèrent aussi eux-mêmes ce qui leur était arrivé en chemin, et comment ils l'avaient reconnu dans la fraction du pain.

36. Pendant qu'ils s'entretenaient ainsi, Jésus se trouva au milieu d'eux, et leur dit : La paix soit avec vous ; c'est moi, n'ayez point peur.

37. Mais troublés et saisis de frayeur, ils s'imaginaient voir un esprit.

38. Et Jésus leur dit : Pourquoi vous troublez-vous, et pourquoi s'élève-t-il tant de pensées dans vos cœurs ?

39. Regardez mes mains et mes pieds : c'est moi-même. Touchez et considérez qu'un esprit n'a ni chair, ni os, comme vous voyez que j'en ai.

40. Après avoir dit cela, il leur montra ses mains et ses pieds.

41. Mais comme ils ne croyaient point encore, tant ils étaient transportés de joie et d'admiration, il leur dit : Avez-vous là quelque chose à manger ?

42. Ils lui présentèrent un morceau de poisson rôti et un rayon de miel.

43. Après qu'il eut mangé devant eux, prenant les restes il les leur donna,

44. Et leur dit : Voilà ce que je vous disais étant encore avec vous, qu'il fallait que tout ce qui a été écrit de moi dans la loi de Moïse, dans les prophètes et dans les psaumes, s'accomplît.

45. Alors il leur ouvrit l'esprit, afin qu'ils entendissent les Ecritures.

46. Et il leur dit : Il est écrit ainsi, et il fallait que le Christ souffrit de la sorte, qu'il ressuscitât le troisième jour,

47. Et qu'on prêchât en son nom la pénitence et la rémission des péchés parmi toutes les nations, en commençant par Jérusalem.

48. Or vous êtes témoins de ces choses.

49. Et je vais vous envoyer le don que mon Père vous a promis ; cependant tenez-vous dans la ville, jusqu'à ce que vous soyez revêtus de la force d'en haut.

50. Il les mena ensuite hors de la ville, jusqu'à Béthanie ; et levant les mains, il les bénit ;

51. Et en les bénissant, il se sépara d'eux, et fut enlevé au ciel.

52. Pour eux, après l'avoir adoré, ils s'en retournèrent à Jérusalem tout remplis de joie ;

53. Et erant semper in templo, laudantes et benedicentes Deum. Amen.

53. Et ils étaient continuellement dans le temple, louant et bénissant Dieu. Amen.

COMMENTARIA.

VERS. 1. — UNA SABBATI, Græcè sabbatorum, id est, primâ die à sabbatis, sive sabbato.

VALDÈ DILUCULO, ad verbum, diluculo profundo, id est, aurorâ adhuc obscurâ, ut Syrus exponit. Tempus matutinum in plures partes dividitur; ejus prima pars diluculum est, quo rarescit nox, quod tunc profundum vocatur, cùm primùm incipit et multùm adhuc diluculi superest, priusquàm discussis tenebris succedat manè, et orto sole dies; quanquàm diluculum initium est ortûs solis. Quare Dionysius Alexandrinus, epistolâ ad Basilidem: *Per τὸ valdè diluculo, matutinum splendorem, in primam sabbati promicantem, hoc est, primæ sabbati auroram vixdum satis apparentem, ut probabile fit, adumbrat.*

VENERUNT, pervenerunt, scilicet mulieres quæ Jesum secutæ fuerant ex Galilæâ, supra 23, v. 53.

AROMATA, ad ungendum Domini corpus, quod non dubitabant esse in monumento. Sequitur Græcè, *καὶ τινες οὐν αὐταῖς, et quædam cum eis*; quod et Syrus legit in hunc modum: *Et erant cum eis mulieres aliæ.* Quo significari videtur, quòd mulieribus quæ Jesum secutæ fuerant à Galilæâ, adfuerint quædam aliæ, qualis Martha, aut aliæ Jerosolymitanæ. Nam quanquàm Græcum, *τινές*, commune sit utrique sexui, nullos tamen viros his mulieribus adfuisse constat ex Evangeliiis: cæteroqui enim non dixissent, Marc. 16, v. 3: *Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti?* ut alia omittam. Verùm, ut Latina editio non agnoscit hæc verba, *καὶ τινες οὐν αὐταῖς*, ita notat quidam abesse ab uno vetere exemplari Græco; ac certè suspecta sunt superfuitatis. Ad alia Evangelia possint quadrare; sed ad hoc, quòd nullam feminarum nominatim hic exprimit, quàm aptè quadrat: *Et quædam cum eis?* Videri sanè possit acceptum, ex eo quod infra, v. 10, nominatis quibusdam earum quæ Jesum secutæ fuerant à Galilæâ, subjecerit Lucas, *et cæteræ cum eis*; sed quod non est necesse de aliis intelligere, quàm de sociis quæ unâ Jesum secutæ fuerant ex Galilæâ, ut, Salome, matre filiorum Zebedæi, quæ pluribus locis; et Susanna, quæ Lucæ, cap. 8, v. 3, nominatur.

VERS. 2. — ET INVENERUNT, scilicet præter spem.

REVOLUTUM, de quo revolvendo fuerant maximè sollicitæ.

A MONUMENTO, ab ostio monumenti, id est, invenerunt monumentum apertum.

VERS. 3. — ET INGRESSÆ. Itaque ingressæ in monumentum apertum, monente ducenteque angelo Domini quem invenerant insidentem lapidi revoluto, quod habet Matthæus.

NON INVENERUNT, viderunt locum vacuum esse.

VERS. 4. — ET FACTUM EST, simul atque exissent monumento; nam quamdiù erant in monumento, stupor quo tenebantur ob præsentiam angeli, non perinde permittebat ut se colligerent.

DUM MENTE CONSTERNATÆ hæsitarent, perplexæ es-

SENT ANIMIQUE INCERTI, DE ISTO, hæc de re, de lapide revoluto, et non invento Jesu corpore, quid actum esse posset de corpore Jesu; simul et de visione angeli in monumento relictis, et eis quæ ex eo audiverant, narratis à prioribus evangelistis. *Nondùm enim, inquit Euthymius, credere poterant quòd resurrexisset.* Perplexæ de eo quòd corpus Jesu non invenissent, cogitabant quònam posset esse ablatum; nec persuadere facillè sibi poterant, quod ab eo qui apparuerat angelo audierant, Jesum resurrexisse, quanquàm id nuntii eas nonnihil exhilararet.

DUO VIRI, duo angeli virorum specie. Cùm primùm advenissent, invenerant angelum sedentem ad ostium monumenti super lapidem revolutum, quod narrarunt Matthæus et Marcus; illo angelo duce ingressæ sunt in monumentum, et viderunt locum vacuum corpore Jesu. Porrò illo angelo in monumento relicto, egressæ ut fuerunt, cùm hæsitarent, et faciliùs crederent ablatum esse Jesu corpus, quàm quod audierant, resuscitatum, adfuerunt alii duo angeli, qui suis monitis eximerent eis metum illum de raptu Jesu corpore. Fuit enim monumentum illud, quod Dominus suâ tum morte tum vitâ consecrârat, honoris Domini causâ, plenum angelis, ut non sit mirum plures apparuisse; et postea quidem rursùs duos Magdalænæ soli, *sedentes unum ad caput et unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu, Joan. 20, v. 12.*

STETERUNT SECUS ILLAS, ad verbum astiterunt eis; quidam vertit, *supervenerunt ipsis.*

IN VESTE FULGENTI, induti vestibus instar fulguris relucetibus; tum ut intelligerentur esse cœlestes angeli, tum ut suâ specie resurrectionis triumphum præ se ferrent.

VERS. 5. — DECLINARENT, deflecterent, VULTUM, partim ex timore, partim ex verecundiâ, quia virili formâ apparebant, partim denique quòd ferre non possent vestium facierumque fulgorem. *Cùm novo aspectu, inquit Euthymius, conterritæ essent, nec posset ob vestium coruscationem in eos respicere.* Non dubium quin eodem modo se gesserint mulieres istæ erga primum angelum, quamvis alii evangelistæ id non expresserint.

DIXERUNT, unus haud dubium communi nomine. *Dixerunt, non jam mansuetè, inquit Euthymius, ut priùs, sed objurgandi modo, propter ipsarum incredulitatem.*

QUID QUÆRITIS, etc. Quid perseveratis in eo, ut quærendum vobis putetis CUM MORTUIS, inter mortuos, *tanquàm mortuum, ait Euthymius, eum quem vivere jam audistis ex fratre nostro?* Paulò duriùs loquuntur et amicè objurgant, quòd non crederent primo angelo, sed adhuc hæsitarent et raptum corpus arbitrentur.

VERS. 6. — NON EST HIC. Hic quidem conditus fuit nudius tertius vobis spectantibus, cùm esset mortuus; sed nunc non est hic, non est in hoc monumento,

prout ipsæ vestris oculis vidistis; nec aliò translatus est mortuus.

SED SURREXIT, revixit, et abiit hinc, relicto loco mortuorum, vivusque inter vivos ambulat, prout jam ex angelo fratre nostro audistis. Evangelista hæc non addit, sed absolutè refert verba angelorum suorum, quia primi angeli non meminit.

RECORDAMINI QUALITER, mementote eorum quæ dixit vobis. Revocant eis in memoriam ea quæ Jesus ipsis prædixerat, ut eò credibiliorem monstrent ipsius resurrectionem.

LOCUTUS EST VOBIS cæterisque discipulis suis; nam et femina istæ inter discipulos Jesu censebantur, nec facilè quid eas celabat Jesus eorum quæ docebat. Redeat vobis, inquit angelus, in memoriam, quomodo nihil eorum quæ gesta sunt non prædixerit vobis.

CUM ADHUC, diù ante hoc tempus et mortem suam, priusquam è Galilæa in Judæam migraret: ea migratio describitur supra 18, v. 31.

VERS. 7. — QUIA aut omittendum est, aut mutandum cum quòd. Hic versus expositus fuit supra, 9, v. 22. Cæterum respicitur ad loca Matth. 17, v. 21, 22, et supra 9, v. 44, quæ continent acta prædictaque in Galilæa. Porrò non tantùm resurrectionem, ut primus angelus, sed et passionem ipsumque mortis genus, à Jesu prædicta, angeli isti in memoriam revocant; ut istæ, considerantes evenisse tristia illa quæ Jesus prædixerat, fidem ipsis adhiberent affirmantibus et resurrectionem jam factam.

VERS. 8. — ET, itaque suggerentibus angelis, RECORDATÆ SUNT mulieres hujusmodi VERBORUM à se auditorum ex ore Jesu, dum adhuc esset in Galilæa, quorum alioqui non recordabantur, præ mœrore et animi perturbatione. Non addit evangelista, quòd proinde crediderint angelis Jesu resurrectionem nuntiantibus; dans intelligendum, quòd his rationibus præparati quidem fuerint istarum animi ad fidem, sed nondùm omninò persuasi Jesum resurrexisse: non quòd falsò quid à Jesu prædictum arbitrarentur, sed quòd resurrectio, res esset nova nimium et insueta, adeoque læta, ut frustrationis metu credere non auderent, præsertim cum Jesus ipsis non appareret; cogitabant enim, si revixit, ubi est, et cur non adest nobis quibus hactenùs convixit? Nam, ut non intelligebant verba Jesu cum dicerent supra, cap. 9, v. 45, et cap. 18, v. 34; ita neque adhuc modò: obscura est enim omnis prophetia donec conspiciatur impleta.

VERS. 9. — REGRESSÆ domum ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, Joan. 20, v. 19.

A MONUMENTO, à loco monumenti.

HÆC OMNIA, quæ viderant et audierant.

ILLIS UNDECIM, apostolis.

ET CÆTERIS OMNIBUS discipulis, ut Cleophæ et ejus socio, infra v. 22, non quibuscumque occurrentibus. Nam extraneorum, qui ipsis in itinere occurrerant, nemini quidquam declaraverant, quemadmodum legimus Marci 16, v. 8. «Ne perpetui reatus,» inquit

Ambrosius, «apud viros opprobrium mulier sustinet, quæ culpam viro transfuderat, transfudit et gratiam, veterisque lapsus compensat ærumnam resurrectionis indicio. Per os mulieris mors antè processerat, per os mulieris vita reparatur.»

VERS. 10. — ERAT, Græcè, *erant*, numero plurali, quo modo etiam Syrus vertit.

MARIA MAGDALENE, Græcè, Magdalene Maria.

JOANNA, uxor Chusæ procuratoris Herodis.

MARIA JACOBI, mater.

ET CÆTERÆ QUÆ CUM EIS ERANT, et reliquæ quæ cum eis esse consueverant, sociæ earum Jesum simul secutæ è Galilæa et solitæ comitari, prout intelligitur ex locis supra, cap. 8, v. 3, et cap. 23, v. 55.

DICEBANT, referebant apostolis hæc omnia à se visa et audita.

VERS. 11. — ANTE ILLOS, id est, illis, phrasi Hebraicâ, scilicet apostolis et cæteris.

SICUT DELIRAMENTUM, similia deliramento, habita sunt ab eis pro muliebri delirio, fabulâ, somnio.

VERBA ISTA. Existimârunt illis fuisse mulieribus, vel à spectris apparentibus, vel à propriis phantasmatis, vel à nonnunquam is sexus, quæ est phantasiæ inconstantiâ ob mentis imbecillitate, videre sibi videtur, quæ non videt, se imaginatur duntaxat. Cæterum, etsi non profuit hoc mulierum nuntium ad extorquendam protinùs fidem; profuit tamen ad animos eò præparandos.

VERS. 12. — PETRUS AUTEM, cum cæteris esset prudentior ac ferventior, quod ait Euthymius, non ita temerè mulierum relata rejecit, sed SURGENS. Superfluit hæc vox ex phrasi Hebraicâ, vixque aliud significat quàm *ex eo quo agebat loco*.

CUCURRIT. Non simpliciter ivit, sed cucurrit, incitatus ardore cognoscendæ rei tam novæ quàm desideratæ.

PROCUMBENS. Cum se inclinasset, vertit interpres, Joan. 20, v. 5. Significatur diligenter rem perscrutatus, nimirum, quòd prono capite et propenso collo in sertoin ostium monumenti, et obliquato in eam partem quæ erat lectica sepulchralis, introscepit.

LINTEAMINA, sindonem quæ involutum fuerat corpus Jesu.

SOLA, sine corpore; linteamina vidit, non corpus.

ET ABIIT, quâ re visâ, abiit.

SECUM; πρὸς ἑαυτὸν potest verti ad seipsum, et junge verbo præcedenti, ita ut sensus sit, *rediit domum, quemadmodum Joannes in hæc eadem historiâ ait: Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos, cap 20, v. 10, quæ est interpretatio Euthymii; vel potest verti apud se, et jungi participio sequenti mirans, ita ut sensus sit: apud animum suum cogitans et admirans; quo modo intellexerunt interpretes, Latinus qui vertit secum, Syrus qui, in animâ suâ.*

QUOD FACTUM FUERAT, hanc rem, quòd corpus abesset, linteamina remansissent. Cogitabat apud se, quod res erat, si quis abstulit corpus, causâ sive inferendæ ignominie, sive transferendi in locum honoratiorem, quare reliquit linteamina? quæ difficilli-

ma detractu, quippe copioso unguento myrrhae et aloes corpori agglutinata, Joan. 19, v. 59, auferenti obesse non poterant; prodesse poterant, nova cum essent et pretiosa, Matth. 27, v. 59. Cum igitur non videret quâ ratione quove consilio, relictis linteaminibus corpus ablatum esset, mirabatur quid de eo contigisset. Hanc historiam Petri currentis ad sepulcrum fusiùs narrat Joannes cap. 20, à versu 5, deinceps.

VERS. 15. — ET ECCE. Nondum narravit Lucas Jesum alicui hominum visum: jam itaque narrat, qui visus sit duobus discipulis, rem admirandam; et Jesu resurrectionem his duobus oculatis testibus probat.

EX ILLIS, scilicet undecim et cæteris quorum meminerat, supra, v. 9, id est, ex numero discipulorum.

IPSA DIE, illâ ipsâ die, unâ sabbati.

STADIORUM. Vox *stadii*, et Latinè, et Græcè, et Syriacè denique, eadem est. «Stadium,» inquit Beda, «quo Græci, auctore, ut dicunt, Hercule, viarum spatia mensurant, octava est pars milliarii; et ideò sexaginta stadia, septem millia passuum et quingentos significant.»

SEXAGINTA. Cum octo stadia conficiant unum milliari, Italicum scilicet; sexaginta stadia sunt septem et dimidium milliaria Italica, id est, iter trium circiter horarum. Tria enim milliaria Italica, non multò ampliùs sunt, quàm iter unius horæ.

AB JERUSALEM, versùs mare.

EMMAUS, trisyllabum est, quod flectas *Emmauntis*, ut, *Trapesus*, *Trapesuntis*. Addit nomen evangelista, non tam ob loci celebritatem quàm ob historiæ certitudinem. Fuit enim tempore Christi Domini vicus, quod hic disertè scribitur; qui quidem, paulò ante id tempus, mortuo Herode primo, jussu Vari Syriæ præsidis, crematus fuerat in vindictam cæsorum ibi Romanorum militum, quod ait Josephus, lib. 17 Antiq., cap. 12; postea verò excrevit in celebrem civitatem, Nicopolim dictam à Romanis, de quâ Hieronymus, libello de Locis hebraicis: *Emmaus, de quo loco fuit Cleophas, cujus Lucas meminit evangelista; hæc est nunc Nicopolis, insignis civitas Palestinæ.* Hieronymus imitatus Beda scribit hoc loco: *Emmaus ipsa est Nicopolis, civitas insignis Palestinæ;*

VERS. 15. — ET ECCE DUO EX ILLIS, quos scilicet v. 9, commemoraverat, IBANT IPSA DIE, quâ scilicet mulieres ad monumentum venerant et rediverant, hoc est, ipsâ unâ sabbati seu Dominicâ (respicit enim ad v. 1, unde dependent omnia hucusque narrata), IN CASTELLUM, id est, pagum; hoc quippe Græcum, significare solet, quanquam et villam subinde significet, quo modo vertitur Marci 16, vers. 12, ut fortassis hæc villa fuerit per modum castelli munita in pago. QUOD ERAT IN SPATIO STADIORUM, Græcè, *quod distabat stadiis* SEXAGINTA AB JERUSALEM, id est, septem milliariis cum dimidio, prout milliariè significat mille passus. Nam *stadium* est octava pars milliariis, hoc est, continet centum et viginti quinque passus; nam sexaginta stadia continent septem millia passuum et quadringentos, hoc est, septem milliaria

quæ, post expugnationem Judææ, sub Marco Aurelio Antonino principe, restaurata, cum statu mutavit et nomen. Porrò quia dicit Hieronymus Cleopham, alterum horum duorum discipulorum, fuisse ex hoc loco; intelligere licet eum negotii alicujus familiaris causâ, vicinam patriam petivisse.

VERS. 14. — ET IPSI, in itinere, LOQUEBANTUR, Græcè, colloquebantur familiariter, ad invicem, inter se.

QUE ACCIDERANT, his proximis diebus circa Jesum, de ejus prodicione, captivitate, accusatione, condemnatione, crucifixione, morte, sepulturâ, miraculis quæ intercesserant inter hæc, denique de nuntio mane hujus diei allato, quòd corpus ejus à sepulcro abesset. Hæc enim animos eorum ita occupaverant, ut aliis de rebus loqui non liberet. Deplorabant vicem sanctissimi viri, et indignitatem in eum admissam; dolebant amissum præceptorem optimum, nec sperabant se eo ampliùs frui posse, nisi quòd mulierculæ quædam, visione intellexisse se dicerent eum vivere, non invento corpore ejus in sepulcro. Atqui spes illa magnifica restituendi per eum Israelis, quam olim conceperant, jam animo exciderat.

VERS. 15. — ET FACTUM EST, præter opinionem eorum, DUM FABULARENTUR, dum colloquerentur; idem enim est verbum quod mox vertit loqui.

SECUM QUERERENT; *conquirerent*, vertit Marc. 1, v. 27, id est, se mutuò rogarent, quæ scilicet alter altero meliùs noverat aut meminerat.

ET IPSE, tunc ipse Jesus, de quo loquebantur, APPROPINQUANS eis, tanquam viator illos à tergo assecutus IBAT CUM ILLIS, quasi viæ comes, quasi peregrinus eadem viâ proficiscens quâ illi. Qui promiserat sese futurum in medio, ubicumque duo vel tres congregati essent in nomine ipsius: etiam juxta corporis præsentiam nunc exhibuit, quod juxta spiritum nunquam facere desinit. Felix sodalitiùm, quoties duo nihil aliud confabulantur, nihil aliud disquirunt, quàm de Jesu: his enim Jesus socium se adjungit. Horum exemplo et nos, dum iter agimus, fabulemur de Jesu, ut sit Jesus itineris nostri comes adeòque dux.

VERS. 16. — OCULI AUTEM, sed oculi eorum TENEBANTUR, etc., retinebantur, impediabantur, tenebantur certo impedimento, tanquam si clausi fuissent, Domino ita faciente. Aderat Dominus propriâ formâ et effigie, sed tenebantur discipulorum oculi, NE EUM

cum dimidio, seu iter horarum circiter duarum cum mediâ. NOMINE EMMAUS. Hæc postea Nicopolis dicta fuit, civitas Palestinæ, ut Hieron. De Locis Hebraicis, ubi dicit Cleopham ex hoc loco fuisse.

VERS. 15. — ET FACTUM EST, DUM FABULARENTUR, Græcè est idem verbum, quod versu præcedente, dum colloquerentur, ET SECUM QUERERENT, id est, se mutuò rogarent de rebus illis quæ acciderant circa Jesum, et quorum alter altero meliùs meminerat. ET IPSE JESUS, de quo scilicet loquebantur, APPROPINQUANS IBAT CUM ILLIS, comes viæ, qui tanquam viator paulò celerius incedens, eos assecutus erat.

VERS. 16. — OCULI AUTEM EORUM TENEBANTUR, per aliquod impedimentum, NE AGNOSCERENT. Hoc enim impedimento prohibebantur, ne dignoscerent propriam Christi speciem ad aliena, sive hoc contin-

AGNOSCERENT; quia impedimentum objiciebatur, prohibens, ne Domini effigies qualis erat, tota ferretur ad illorum oculos. Ergo ut nulla erat mutatio in effigie Jesu, ita nec in oculis discipulorum; sed, vel in aere medio, caligine in eo procuratâ, vel potiùs effigies Jesu miraculo prohibita est emittere omnes species necessarias ad hoc ut certò dignosci posset. Sed quòd dicantur oculi retenti fuisse, est, quia prohibiti fuère ne officio suo fungerentur, non secus ac si velamen ipsis fuisset oppositum. Quidam, Richelio referente, dicunt quòd percussi fuerint cæcitate, quali Sodomitæ, Gen. 19, v. 11, et Syri, 4 Reg. 6, v. 18; quæ Augustini sententia esse videtur, lib. 22 de Civit. Dei, cap. 19, ubi dicit, illam non fuisse propriè dictam cæcitate, sed ἀορασίαν, quæ Græcè dicitur, cum aliquid non videtur, quamvis adsit, ab iis à quibus alia, quæ pariter adsunt, videntur. Porro ut oculi discipulorum retenti fuère, ne Jesu effigiem agnoscerent; ita et aures, ne propriam ejus vocem ac loquelam familiarem perciperent. Cæterùm non fallendi causâ Jesus hæc procuravit, sed plures ob causas consentaneas rationi. Una fuit quòd hoc mereret status rerum discipulorum, ut, quod Gregorius ait, *de se loquentibus quidem exhiberet præsentiam suam, sed de se dubitantibus cognitionis suæ speciem absconderet*, homiliâ 23 in Evangelia. *Pro merito quippe mentis eorum, adhuc ignorantis quòd oportebat Christum mori et resurgere, simile aliquid eorum oculi passi sunt, non veritate fallente, sed ipsis veritatem percipere non valentibus, et aliud quàm res est opinantibus.* Sic Augustinus, lib. 3 de Cons., cap. 25. Altera fuit, ne subito apparens obstupesceret discipulorum mentes, ac proinde turbatiores illi minùs recognoscerent carnis resurrectionem. Certissimè simul et suavissimè se manifestavit, postquàm diù ambulasset et collocutus cum eis fuisset; tunc enim experti, non potuerunt de redivivi corporis veritate dubitare. Postrema fuit, *ut ulcus suum discipuli detegerent*, quod ait Theophylactus, *ac pharmacum susciperent*. Nam, si seipsum statim cognoscendum præbuisset Jesus, non ausi fuissent illi aperire sententiam animi sui fluctuantis et tantùm non abjicientis spem redemptionis, olim ex Jesu promissione et doctrinâ conceptæ; quem cum non difficulter declararent ei quem habebant pro peregrino, vicissim medicinam ab eo porrectam et eruditionem dulcissimè in animum transmiserunt.

VERS. 17. — ET AIT AD ILLOS. Cùm illi sermonem abrumperent vel aliò verterent, ob præsentiam ignoti comitis, excitat eos ad prosequendum sermonem cœptum.

geret offusâ oculis caligine, sive humore, sive per aerem interjectum, sive quòd aliqua pars corporis Christi species non emitteret. Unde August., lib. 3 de Consensu, c. 25, sentit effigiem Christi non fuisse mutatam. Porro ut oculi, ita et aures tenebantur, ne familiarem ejus vocem agnoscerent. Apparuit autem in specie hominis peregrini, appositè scilicet ad eorum animi statum quia resurrectio ejus erat ipsi peregrina, juxta Greg. in Evang. Quod fecit non fallendi causâ, sed sese occultandi, ut ulcere eorum

QUI SUNT, quibus de rebus sunt.

CONFERTIS, sive objicitis, et inquiritis, habet Euthymius.

AD INVICEM, inter vos mutuò.

AMBULANTES, inter ambulandum seu eundem. Ita loquitur, quasi antequàm ipsos omninò consequeretur, ipsorum audisset sermones quidem, sed quid sibi vellent non satis intellexisset.

ET ESTIS, ob quos etiam estis, ob quos etiam declaratis vos esse TRISTES, σκῆθροισι, vultu tristi et parùm alacri. Tristes erant, ob occisum præceptorem optimum et spem suam labefactatam. Interrogat autem Dominus, non ignarus, sed ut illis rem aperientibus ipse commodè medeatur. Quo autem liberius aperiant, insinuat se tangi illorum malo, quòd tristes essent, et desiderare consolari eos, si possit.

VERS. 18. — UNUS, alter eorum.

CLEOPHAS. Non ille maritus Mariæ, quæ vocatur Maria Cleophæ, Joan. 19, v. 25; sed civis quidam Emmauntinus nomine Cleophas, quod etiam in Epitaphio Paulæ Hieronymus sentit. Alterius nomen ignoratur.

SOLUS. Hæc vocula loco anticipata, potiùs vim suam exerit in verbum remotius, non cognovisti, quàm in proximum, peregrinus es.

PEREGRINUS ES. Loco horum duorum, Græcè legitur unum verbum, παροικεῖς, quasi dicas peregrinarius. Illud quidam simpliciter vertunt habitare aut diversari, ut Euthymius et Theophylactus; alii, more peregrini habitare, peregrinum seu advenam esse, ut noster interpretes. Quia autem jam modò incolatus deseri videbatur, præsens ponitur, sed loco præteriti, advena seu peregrinus fuisti. Multi peregrini, die festo Paschæ superiori, convenerant Jerusalem, nempe, Judæi foris habitantes, ex omni Judææ adeoque mundi parte, idque juxta legem Moysi sæpè laudatam. Ex illorum peregrinorum numero existimârunt discipuli hunc esse, qui se viâ comitem ipsi offerebat, Judæum nempe, celebrato Jerosolymis die festo Paschæ (erat enim hic dies tertius azymorum), redeuntem in patriam. Quærunt ergo: Tu solus es inter omnes peregrinos qui Jerosolymæ his diebus egerunt?

IN JERUSALEM. Præpositionem in omittit Græca Regis editio, quam cum Latinis alii Græci libri addunt, ut vel subaudienda est.

ET NON COGNOVISTI, phrasis Hebraica, pro, qui ignoras, seu, ignorans.

HIS DIEBUS, Paschæ superioribus. Tu solus advena hoc die festo Jerosolymis egisti, qui hæc non noveris?

inter colloquendum detecto, eos sanaret ac dulciùs innotesceret. Cùm ergo rogasset, quâ de re loquerentur, et cur tristes essent, quasi tactus eorum malo et consolaturus eos,

VERS. 18. — RESPONDENS UNUS, CUI NOMEN CLEOPHAS, qui maritus fuit Mariæ, quæ dicitur Cleophæ, Joan. 19, v. 25, quantum alii alium, hunc Cleopham fuisse volunt; socium ejus vocatum esse Simonem docet Basil., in cap. 6 Isaia: TU SOLUS PEREGRINUS ES IN JERUSALEM, id est, tu solus es inter omnes pere-

Q. d. : Quomodo fieri potest ut tu veniens ex Jerusalem, nescias ea quæ omnes noverunt, qui his diebus in Jerusalem fuerunt, tam advenæ quàm incolæ, tam peregrini quàm cives? res in omnium oculis gesta est, et in omnium ore versatur. Eam si tu nescias, id tibi soli certè accidit, solus nescias oportet. Ponit Cleophas, quòd hic audiverit partem sermonum ipsorum, ita ut intelligere potuerit quà de re agerent, si quid ex his rebus gestis novisset.

VERS. 19. — QUÆ, scilicet facta sunt in illà? Volebat Christus se ipsis agnoscendum præbere, non prius tamen quàm suam insectiam prodidissent.

DIXERUNT, unus nomine amborum.

FUIT, floruit, fuit, nec enim ampliùs est, è vivis sublatus.

VIR, superest ex phrasi Hebraicà.

PROPHETA, non tam quòd futura prædixerit, quàm quòd Dei voluntatem hominibus explicuerit, et ad sanctè vivendum omnes fuerit adhortatus. An nihil amplius de Jesu crediderint incertum est: verisimile est quòd ante mortem crediderint esse Filium Dei cum apostolis; verùm id nunc declarare veriti fuerint, ne riderentur ut falsi opinione, quòd in Filium Dei non congruerent mors aliaque hujusmodi. *Prophetam*, inquit Beda, *et magnum fatentur, Filium Dei tacent, vel scilicet nondum perfectè credentes, vel solliciti ne in cederent manus Judæorum persequentium, quia nesciebant quis esset cum quo loquebantur, quod verum creditidè celantes.* Hæc V. Beda. Certè paulò post, non simpliciter, in communi prophetarum ordine Jesum recensent, sed à se et aliis creditum redemptorem dicunt infra, v. 21.

POTENS, valens, præstans, excellens.

IN, superest Latinè loquentibus.

OPERE miraculorum vitæque sanctimoniã, et SERMONE doctrinæ. Valens non tantùm eloquentiã ad docendum et persuadendum, verùm etiam virtute edendorum miraculorum, quibus doctrinam suam stabiliret, et vitæ integritate.

CORAM DEO ET OMNI POPULO, Dei hominumque judicio ac testimonio. Et Deus ipse testatus est, et populus universus claris experimentis agnovit, eum prophetam esse, opere et sermone præstantem. Hoc

grinos Judæos, qui hoc paschali festo Jerusalem apulerunt, ET NON COGNOVISTI, id est, ignoret ea quæ his diebus contigerunt? Itaque illud, *solus*, quamvis verbo tenus jungatur cum *peregrinus*, quantum ad sensum tamen magis conjungitur eum, *non cognovisti*. Supponunt autem eum conjicere debuisse quã de re loquerentur, ex eo quòd res illa tam stupenda et recens et vulgata esset, ut in omnium ore versaretur; vel certè eum audivisse partem sermonis ipsorum, et tamen non intellexisse, de quo homine sermo esset.

VERS. 19. — QUIBUS ILLE DIXIT: QUÆ? ut ita totam animi sui infirmitatem proderent, quam curare posset. ET DIXERUNT: DE JESU NAZARENO: Græcè clarius, *ea quæ conspiciant ad Jesum Nazarenum*: QUI FUIT POTENS IN OPERE, id est, miraculis et sanctitatis operibus, ET SERMONE, doctrinæ scilicet auctoritate et eloquentiæ efficacità, ad docendum et persuadendum. CORAM DEO, qui aliquoties ei testimonium

addunt quòd et mirabilior et miserabilior videatur historia, virum talem ac tantum, tam indignè à summis sacerdotibus et principibus, fuisse tractatum, à quibus contra honorari debuisset. Ex hoc autem Cleophas responso clarè discimus, quanquàm anxii et perplexi essent discipuli ob Christi interfectionem, reverenter tamen sensisse de eo ejusque doctrinã, ita ut minimè ad defectionem propensi essent.

VERS. 20. — ET, pro *nempe*.

TRADIDERUNT EUM, Pilato præsidi, PRINCIPES, magistratus. Syrus *seniores*.

NOSTRI. Etiam de impiis magistratibus, reverenter loquuntur; eã sunt modestiã.

DAMNATIONEM, κρίμα, judicium. Euthymius: *Hoc*, inquit, *in loco κρίμα capitur pro condemnatione.* Tradiderunt ut morti adjudicaretur; non ut in illum inquireretur, sed ut, tanquàm convictus, morte damnaretur.

ET CRUCIFIXERUNT, et crucifigi curarunt EUM.

VERS. 21. — NOS AUTEM, discipuli ejus. Quanquàm exosum et infame passim tunc esset Jesu nomen, spretã tamen invidiã, Cleophas eum laudat, et se proficitur ex ejus esse discipulis.

SPERABAMUS; q. d. : Jam ferè spe excidimus. Non enim prorsùs desperat, qui mox undique fovendæ spei argumenta colligit.

QUA, quòd, IPSE ESSET REDEMPTURUS ISRAEL. Persuasi eum esse Messiam seu Christum, mirificam de eo spem conceperamus, quòd redempturus esset Israel, et regnurus juxta vaticinia prophetarum. Erat horum discipulorum opinio, ex sententiã Theophylacti et aliorum, qualis multorum eo tempore, quòd Jesus, utpote rex Christus, liberaturus Israel esset à jugo gentium, et restauraturus regnum populi Dei in eum statum quo erat Davidis et Salomonis tempore, adeòque meliorem et magnificentiorem; longissimèque aberat à sensu eorum, quòd Jesus Israel suã morte jam redemisset. Hanc spem suam plurimùm labefactatam fatentur morte Jesu ignominiosã; nec tamen exstinctam fuisse, ex iis quæ sequuntur manifestum est, ubi scandalo mortis et crucis, opponere conantur spem resurrectionis restantem, quanquàm trepidè et instar vacillantium.

perhibuerat, ET OMNI POPULO; nam populus, quidquid frenderent Pharisæi, semper magni fecit Jesum, dum passim clamaret: *Nunquàm sic apparuit in Israel, Propheta magnus surrexit in nobis, benè omnia fecit*, etc. Itaque narrat hic publicam de Jesu existimationem, ut eò mirabilior et miserabilior appareat historia de indignã tanti viri morte. De divinitate mortui nihil dicunt, vel quòd ipsimet fluctarent, vel non crederent, juxta v. 21, vel ne peregrino essent risui.

VERS. 20. — ET QUOMODO TRADIDERUNT EUM PILATO PRÆSIDI, tanquàm executori sævitie suæ, non arbitrio causæ, ut loquitur S. Leo. IN DAMNATIONEM MORTIS, id est, ad mortem, ad quam eum latã sententiã damnaverant. Unde in initio nihil à Pilato inquiri voluerunt, sed statim velut apertè reum, et convictum, et damnatum, morte plecti.

VERS. 21. — NOS AUTEM SPERABAMUS, QUOD REDEMPTURUS ESSET ISRAEL, à jugo gentium, quæ spes erat vulgi

ET NUNC, nunc autem; Græcè, atqui, verùntamen. Syrus, *et ecce*.

SUPER HÆC OMNIA, præter hæc omnia, scilicet mortem ejus ignominiosam ex unâ parte, spem ex probatâ ejus virtute à nobis conceptam ex alterâ parte. Syrus omittit τὸ *super hæc omnia*.

TERTIA DIES EST, τρίτην ταύτων ἡμέραν ἄγει, tertium hunc diem agit, scilicet χρόνος, tempus, id est, tertius dies agitur, quod Syrus dicit, *tres dies*, scilicet sunt, Latinus, *tertia dies est*.

QUOD HÆC FACTA SUNT, quòd damnatus et crucifixus fuerit. Supple, si fortè inde aliquid boni exspectari possit, quod spem nostram recreet, ut qui prædixerit se tertio à morte die resurrecturum. Sermo enim est defectivus hominum anxiorum, tum inter spem et metum constitutorum, quod ad Jesum, tum ignorantium quicum sermocinarentur, amicone an inimico; id notat etiam Glossa interlinearis: ita ut mentem liberè non aperirent, maximè quod ad spem, veriti ne expectatione frustrati irriderentur. « Hæc quasi dubitantes dicunt, » ait Theophylactus, « et videntur mihi viri in valdè ambiguâ esse sententiâ, et neque valdè discredere, neque rectè credere. Etenim dicendo: *Speravimus quòd redempturus sit Israel*, incredulitatem indicant; quòd autem dicunt esse diem tertium, hominum est qui propè recordentur quod dixerit eis: *Die tertiâ resurgam.* » Et rursus paulò post: « Et omninò si considerentur sermones, humani sunt, et magnam dubitationem habent, et hominum perplexorum. »

VERS. 22. — SED ET. Sic omnes legunt, *sed et*, seu *etiam*, quod est *ad hæc*; unde intelligitur, id quod proximè dixerant discipuli, pertinuisse ad spem non prorsus abjectam, cum jam aliud declararent se addere quod spectet eòdem.

MULIERES QUEDAM, Maria Magdalene et sociæ, supra, v. 10.

EX NOSTRIS. Græcè, ex nobis. Sed rectè interpres, *ex nostris*, id est, nostri sodaliti; discipulæ seu *fideles sicut nos*, quod habet Euthymius.

Judæorum; quanquàm, quia hi à Christo jam instructiores erant, intelligi posset à servitute diaboli, peccati et legis. Benè autem urget August., serm. 140 de Tempore, c. 2, verbum, *sperabamus*; O discipuli, inquit, sperabatis! ergo jam non speratis? Unde tum ibi, tum Præfat. in psalm. 96, docet eos spe suâ excidisse, adeòque arguisse quodammodò seipsos, quòd ex illo redemptionem sperassent; sed tamen quia tristes erant, doluisse eum sine culpâ occisum quia noverant innocentem, prout loquitur, tract. 9 in Joan. Tract. verò 103, sicut et serm. cit., docet eos non tantum spem illam, sed etiam ipsam fidem abjecisse, quâ in eum antè crediderant: nam spes illa redemptionis Israel amitti sine fidei jacturâ non poterat. ET NUNC SUPER HÆC OMNIA, id est, præter hæc omnia, quòd scilicet damnatus, crucifixus et mortuus est; TERTIA DIES EST HODIE, QUOD HÆC FACTA SUNT, id est, ex quo hæc facta sunt, et facta perseverant, ipso mortuo remanente. Nam hæc verba videntur continere rationem cur dixissent: *Sperabamus*, quasi tacitè innuerent, se non sine ratione spem abjecisse.

VERS. 22. — SED ET MULIERES QUEDAM EX NOSTRIS,

TERRUERUNT, ἐξέτασαν, obstupefecerunt, perculeverunt, attonitos nos reddiderunt. Magis enim pertinet verbum hoc ad epitasin admirationis quàm timoris. Significatur quòd incredulitas eorum concussa fuerit, quod ait Theophylactus.

FUERUNT, adfuerunt.

VERS. 23. — VENERUNT, redierunt ad nos.

DICENTES, scilicet *nobis*, quod Syrus exprimit.

VISIONEM ANGELORUM. Syrus, *angelos illic*.

VIVERE, resurrexisse.

VERS. 24. — ET, quo mulierum nuntio moti.

ABIERUNT, periculum facturi num quid veri haberet illarum narratio.

QUIDAM EX NOSTRIS, τινες τῶν οὐν ἡμῶν, quidam eorum qui nobiscum, qui nostræ professionis, nobiscum discipuli Jesu, Petrus scilicet et Joannes, Joan. 20, v. 3. Quare Augustinus, lib. 3 de Cons. evang., cap. 25, scribit: *Cum ipse Lucas Petrum dixerit currisse ad monumentum, supra, v. 12, et Cleopham dixisse, ipse retulerit, quòd quidam eorum ierant ad monumentum; intelligitur attestari Joanni, quòd duo ierint ad monumentum, sed Petrum solum primò commemoraverit, quia illi primitus Maria nuntiaverat.*

ITA, sepulcrum scilicet vacuum; neque enim Angelos viderunt.

IPSUM, corpus ipsius NON INVENERUNT. Interpres Latinus legit οὐκ εἶδον Græcè; nos enim legimus, οὐκ εἶδον, non viderunt, quo modo vertit et Syrus. Corpus ipsius mortuum, inquit, nusquàm invenerunt aut viderunt; q. d. : Id possit spem aliquam nobis præbere resurrectionis ab ipso promissæ. Ita pii discipuli, inter spem et metum dubii, spei fomenta undique conquirunt et adhibent.

VERS. 25. — ET, tunc, postquàm audisset eos, ita inter spem ac metum vacillantes.

STULTI, ἀνόητοι, sine mente, sensu, intellectu, expertes intellectûs, *insensati* vertit Gal. 3, v. 1. Velut doctior (forsan, *doctor*) quispiam in lege, durius objurgat eos, et objurgatione impellit dubios in spem certam. Objurgat autem quòd non intelligant, non

condiscipulis Jesu, scilicet Maria Magdalene et Maria Cleophæ, TERRUERUNT NOS; Græcè, obstupefecerunt, et quasi extra nos constituerunt. Pertinet enim magis ad magnitudinem admirationis quàm timoris, eò quòd referrent mulieres, quòd angeli dixissent eum VIVERE. Nam nec ipsæ quidem mulieres primâ vice credebant eum resurrexisse, sed ex monumento sublatum esse, ut patet Joan. 20 et 22, quod et apostoli verum esse putaverunt, ibid. v. 8. Et istud significat etiam hoc loco, dum dicunt:

VERS. 24. — ABIERUNT QUIDAM EX NOSTRIS AD MONUMENTUM, Petrus et Joannes, periculum facturi, utrum mulieres vera nuntiarent; ET ITA INVENERUNT, SICUT MULIERES DIXERUNT, scilicet de monumento, quod apertum esset, et vacuum. IPSUM VERO NON INVENERUNT, ut proinde argumentum aliquid esse posset, eum reverâ vivere et resurrexisse; sunt enim verba hæsitantium, nescientium quid sentire deberent, inter exiguum spem aliquam metumque vacillantes.

VERS. 25. — ET IPSE DIXIT AD EOS, cum jam totum animi sui statum simpliciter declarassent: O STULTI, qui dictis magis mulierum quàm angelorum movemini, magisque mortis horrore quàm tot resur-

capiant, quæ toties Christi ore prædicta, audiverant. Toties Christus de suâ morte eos præmonuerat, toties promiserat subsecuturam die tertio resurrectionem; tamen ubi ad rem ventum est, quasi nihil eorum intellexissent, ita, mortis horrore percussi, hùc illùc dubii se versant. Hanc titubationem stultitiæ meritò tribuit, quasi sine intellectu essent. Sed quærat quis, an non hoc sit convicium dicere, *O stulti?* An non repugnans doctrinæ ipsius Christi: *Qui dixerit fratri suo: Fatue, etc.?* Matth. 5, v. 22. Respondeo: Docuit Christus gradum ad homicidium esse, si quis verbis contumeliosus sit in fratrem, et carnali affectu ac privatâ temeritate cognomen fatui in proximum jecerit. Quod autem hoc loco dixit Christus, non est convicium, sed officium: non est carnalis affectus, sed spiritualis zelus: non est privata temeritas, sed publica auctoritas oburgantis, non ex amarulentia, sed ex charitate, ut consulat eorum quos alloquitur saluti; nec eorum tantùm quos alloquitur, sed et cæterorum discipulorum suorum, ad quos noverat oburgationem hanc suam mox esse perferendam: erat enim commune omnium vitium. De convicio, non ex verbis judicandum est, sed ex mente et affectu.

TARDI CORDE, graves, difficiles, duri corde, quod ait secundùm Marcum, cap. 16, v. 14. Quòd stulti essent et insensati, ex eo fiebat quòd animo segnes essent et tardi: quòd non intelligerent seu capebant mysterium resurrectionis Christi, cæteraque hujusmodi quæ Christus ipsis exposuerat frequentissimè; causa erat quòd non magis propensi essent, et, ut oportebat, attenti, ad credendum quæ prophetæ locuti fuerant.

AD CREDENDUM. Refertur hoc ad proximum, *tardi corde*, quemadmodùm jam dedimus intelligendum. Quia enim duri ac tardi erant ad credendum prophetis, ideò minùs intellexerant animoque infixerant quæ à Christo fuerant docti. Porrò tardi fuisse dicuntur ad credendum prophetis, non quòd fidem denegaverint dictis prophetarum, aut dubitaverint verissima esse quæcumque prophetæ prædixerint, sed quòd mortem et resurrectionem Christi non considerârint à prophetis prædicta fuisse; aut si considerârint Jesu docente, facili negotio elabi siverint è mente, turbati morte contumeliosâ, etc. Quòd si memores prophetiarum, quas frequenter Jesus ipsis enarraverat, eas, clarâ et constanti fide amplexi, ob oculos semper habuissent, scivissent illa certò evenire debere, quæcumque tandem obstacula videri possent emer-

rectionis prædictionibus ducimini; nam hoc non est sapientiæ. Et TARDI CORDE, id est, difficiles ac segnes, quia duri corde, ut est apud Marc., c. 16, v. 14, AD CREDENDUM IN OMNIBUS, id est, omnibus, Hebraicâ phrasi, QUÆ LOCUTI SUNT PROPHETÆ, nempe de ignominia, passione, morte, resurrectione. Nam quæ de regno Christi prædicta erant, facili credebant, ut patet Lucæ 9, v. 41, et maximè Matth. 20, v. 21. Ideò autem dicit: *Quæ locuti sunt prophetæ*, quia quæ Christus ipse de morte et resurrectione suâ prædixerat, et angeli mulieribus nuntiaverant, ea ipsa prophetæ vaticinati sunt. Pungit Judæos itaque acerbis illis verbis, ut eos attentiores redderet ad ea quæ

gere, nec ita faciliè in turbationem dubitationemque incidissent.

IN OMNIBUS, phrasis Hebraica pro *omnia*. *Oportet in omnibus, tam in his quæ gloriæ sunt, quàm quæ ignominia, credere prophetis*, quod notat Theophylactus. Faciliè crediderant discipuli quæ gloriæ, utpote de regno Christi supra cap. 19, v. 11, Matth. 20, v. 21, etc.; sed non ita faciliè quæ exinanitionis et ignominia, Matth. 16, v. 22.

LOCUTI SUNT, de Christo.

VERS. 26. — HÆC, quæ Jesum passum fuisse narrastis.

OPORTUIT, Græcè, oportebat, scilicet ut satisfaceret iis quæ locuti fuerant prophetæ, ut implerentur Scripturæ. Oportuit ergo, non absolutè, sed positâ prophetarum prædictione. Syrus, pro, *oportuit*, dicit, *futurum erat*. Interrogatio autem æquivalet affirmationi, quasi dicat, maximè oportuit, ac proinde turbare vos non debuère, vel dubios aut anxios de Christo reddere, postquàm gesta sunt, quæ tot retrò seculis gerenda prophetæ prædixerant. Hinc enim intelligere debetis, non vi aut potestate hominum adactum fuisse Christum in mortem, sed suâ sponte ac divino consilio in mortem se tradidisse, ut partes Christi impletet, quas nec implevisset alioqui.

ITA, nempe passum, post passionem demùm. Græcè et Syriacè, non legitur *ita*, sed subintelligitur, *ita*, deinde, post, aut aliud quid simile; priùs pati, postea intrare.

INTRARE, inire, obtinere, assequi.

GLORIAM, resurrectionis à morte, ascensionis in cælum, exaltationis super omnem creaturam, nominis quod esset super omne nomen, regni denique æterni.

SUAM, sibi debitam, æquè nimirùm à prophetis promissam. Prædixerant prophetæ Christi passionem, prædixerant et gloriam, sed gloriam posteriorem fore prædixerant, Petro teste, ubi loquens de Spiritu Christi prophetas agente, *prænuntians*, inquit, *eas quæ in Christo sunt passiones et posteriores glorias*, 1. Pet. 1, v. 11. Dicit ergo, sicut oportuit pati, sic oportet et intrare in gloriam, ac regni possessionem inire. Qui ergo vidistis passum, non dubitetis quin sit etiam glorificandus, nec despondeatis animum, ita ut dicatis: *Nos autem sperabamus*, etc. Hoc enim addit, ut animos ipsorum erigat in spem redemptionis ac regni, de quo visi fuerant desperare supra, v. 21.

tanquàm doctor aliquis ex prophetis dicturus erat; nec tamen adhuc se agnoscat sinit, ut eorum fidem de se magis ex Scripturis firmaret, nec inter docendum mens eorum ab attentione vel fide avocaretur.

VERS. 26. — NONNE HÆC, quæ vos ipsi narrastis passum esse Jesum, OPORTEUIT PATI CHRISTUM, scilicet secundùm vaticinia prophetarum, quo modo explicat illud, *oportet*, ipse Dominus, Matth. 26, v. 54, ET ITA, mediante morte, et consequenter resurrectione, INTRARE IN GLORIAM SUAM, ei tanquàm Deo propriam, à prophetis prædictam, et passione promeritam? q. d.: Tantùm abest ut propter mortis ignominiam de illo diffidere ac desperare debeatis, ut potius è cons-

VERS. 27. — Et, quod ut ostenderet discipulis suis.

A MOYSE, à Mosaicis libris, quo modo rectè Euthymius.

ET OMNIBUS PROPHETIS, phrasis Hebraica, pro, pergens per omnes prophetas, ac deinde omnes percurrens prophetas seu sacros libros.

INTERPRETABATUR, exponebat, explicabat, *illis quæ de ipso erant in omnibus Scripturis*; hoc enim modo construenda videtur oratio.

IN OMNIBUS SCRIPTURIS, hoc est, id quod præcedit, *Moyse et omnibus prophetis*.

QUÆ DE IPSE ERANT, ipso Christo scilicet, quo modo ipsi Christo priùs toleranda fuerit contumeliosa mors, at tunc demùm ineunda gloria. Hoc docuit ex omnibus Scripturis. Nulla est enim Scriptura, quæ non habeat aliquid quod eò faciat: nec enim frustra Christus vocatus finis legis, Rom. 10, v. 4. Cæterùm non omnia prorsùs hùc facientia è sacris libris explicuisse putandus est, sed multa, delibans è singulis libris aliqua, et omninò quantum posset sufficere. Quia autem de seipso loquebatur, majori cum gratià id faciebat ignotus, quàm si cognoscendum se præbuisset; et non tam suam quàm alienam personam agens, faciliùs persuadebat ut puderet familiares Christi discipulos de Christo dubium facere, quòd hominem ignotum, non solùm credere, sed et docere audirent. Porrò et si hæc Scripturarum enarratio à Christo facta non extet; quod optandum certè foret, quia obscura sunt quæ in Scripturis plerisque de Christo habentur; extat tamen sparsim in Evangeliiis et Actis atque Epistolis apostolorum, quantum Dominus expedire iudicavit, unde de ratione reliquas Scripturas interpretandi liceat iudicare.

VERS. 28. — ET, inter hos utilissimos sermones, quos maximo cum ardore discipuli excipiebant, *appropinquerunt*, appropinquatum est.

CASTELLO, nempe Emmaunti: QUÒ IBANT, ad quem proficiscebantur discipuli.

ET IPSE, ipse verò Jesus, SE FINXIT, Græcè, præ se ferebat, se LONGIUS IRE, exhibebat gestum longiùs proficisci volentis, sic se composuit tanquam longiùs iturus progressus fortassè passus aliquot longiùs, quasi comes itineris hactenus fortè obviis, patriam peteret, longiùs eo tractu, mare versùs, sitam. Quæ-

trario hoc vobis firmissimum argumentum esse debeat, eum esse verè Christum, et redemptorem Israel, cum hæc omnia prophetæ de vero Christo vaticinati sint.

VERS. 27. — ET INCIPENS A MOYSE, libris Moysis, et deinceps OMNIBUS PROPHETIS; omnes enim de ipso patenter aut latenter prophetant: *interpretabatur illis quæ de ipso erant in omnibus Scripturis*; nam isto modo videtur oratio esse ordinanda.

VERS. 28. — ET APPROPINQUAVERUNT CASTELLO, QUÒ IBANT, nempe Emmaunti, ut expressum erat, vers. 13. Quo refelluntur ii qui significari hic putant castellum multò propinquius Jerosolymis; ET IPSE FINXIT SE LONGIUS IRE, id est, composuit se et præ se tulit, tanquam longiùs iturus. Excusat hoc August. à mendacio saltem facti, lib. 2 Quæst. evang., q. ult., et lib. contra mendacium, et 13, quia aliquid Chri-

runt plerique, an huic facto admixtum non fuerit mendacium? quia nimirùm non erat mens Christi longiùs ire, sed contra manere adhuc cum his discipulis. Non magis in hoc Christi facto video mendacii speciem, quàm in eo quòd simulavit se esse peregrinum seu viatorem. Magnum discrimen est inter verba et opera: verba ex primà institutione significandi vim habent; non item opera. Opera seu actus et gestus, etsi frequenter, non semper tamen, nec necessariò signa sunt, vel actûs subsequendi, vel voluntatis præsentis; sed sunt per se veri actus, nec mendacii rationem habent, etiamsi ad decipiendum aliquando fiant. Quòd si verò etiam justa sit causa hujusmodi gestus præ se ferendi, multò magis à mendacio absunt. Quare rectè in hunc locum scribit Carthusianus: *Potest etiam dici quòd finxit, id est, simulavit, se longiùs ire; quia simulatio facti licita est et commendabilis, quando fit ex rationabili causâ, et bono fine. Unde et Josue cum filiis Israel simulavit fugam; Josue, cap. 8, v. 6 et seq. Porrò Jesus quòd simulavit se longiùs proficisci, fecit non ut falleret discipulos, sed ut paulisper suspensos teneret, dum maturum adesset se manifestandi tempus; atque interim occasionem ipsis offerret virtutis, nempe, peregrinum ad hospitium invitandi, quò digni fierent cognitione Jesu, ut certè si non invitassent, longiùs abiisset.*

VERS. 29. — ET, pro, sed, COEGERUNT ILLUM, discipuli illi scilicet, ut maneret cum ipsis, ne longiùs proficisceretur. Non tantùm invitârunt, verùm etiam suo modo coegerunt, instantissimè rogantes, nec permittentibus ut abiret. Delictati enim sermonibus ejus, et perfusi gaudio, quòd incidissent in tam probum et doctum Jesu discipulum, ignotum quidem sibi, sed tamen Jesu causâ amatum, quòd restitueret ipsorum animos fidei ac spei de Jesu diù conceptæ, quo nihil gratius esse ipsis poterat, non poterant ab eo avelli. Interim hic animadvertendum pro moribus, quod S. Gregorius monet: *peregrini ad hospitium, non solùm invitandi sunt, sed etiam trahendi.*

MANE, hospitare hæc nocte nobiscum. Ita loquuntur, ac si ipsi fuissent domi, id quod verisimile fit. Præbuiti te nobis, aiunt, hactenus jucundum et amicum viæ comitem, præbe te nobis et hospitem. Cur te committis itineri longiori? jam appetit vespera, et sol vergit ad occasum.

stus per hoc factum significavit: nam quæ ad aliquid figurandum dicuntur, aut fiunt, non sunt mendacia, ut patet in fabulis, et parabolis, et comædiis. Significavit autem quòd longiùs postea per ascensionem super omnes cælos iturus esset, non tamen discipulos deserturus. Ita Augustinus; sed res faciliùs expediti potest. Nam, cum facta pleraque de se indifferentia sint, nec ex naturâ suâ certam veritatem asserant sicut verba, ad multos fines referri possunt. Composuit ergo se ita Christum, quasi ulterius perrecturus, partim ut provocaret alios ad sese retinendum et hospitalitatem exercendam, partim ut reverà pergeret si eum non retinerent. Utrumque fieri potest sine ullo mendacio.

VERS. 29. — ET COEGERUNT ILLUM, instantissimè scilicet rogando. Nam eodem modo componebat se quasi longiùs iturus, ut ab iis invitaretur, et difficilem

ADVESPERASCIT, ET, PRO, id est, INCLINATA EST, scilicet ad occasum, ex Euthymio. Nec enim tam propinqua erat vespera quàm verba ipsorum præ se ferant; sed rem exaggerant, ut retineant gratum hospitem, et pluribus ejus colloquiis per otium frui queant; cæteroqui postea, hoc ipso die, adhuc Jerosolymam reversi sunt, per stadia sexaginta.

INTRAVIT, in domum, civiliter acquiescens eorum precibus.

CUM ILLIS, Græcè, ut maneret cum illis (quo modo et Syriacè legitur), tanquàm eâ nocte hospitaturus apud illos.

VERS. 30. — ET FACTUM EST, quod consideratione dignum est.

DUM RECUMBERET, inter comedendum; jusserunt enim mox mensam sterni hospiti suo ac sibi, ut famelicis et impransis, et comedit ipse hospes, ut verum se hominem esse monstraret, qui verè à morte resurrexisset, non phantasma.

ACCEPTIT PANEM ET BENEDIXIT. Græcè, sumptum panem benedixit. Beza ablativos vertit, *sumpto pane*, subdolè, ne scilicet *panem* construat cum *benedixit*, quanquàm sic loquatur Lucas etiam supra, 9, v. 16. Quare ergo mox vertit, *et fractum dedit eis*, et non similiter supponit ablativum *fracto*, nisi quia sermonis proprietates id non fert?

BENEDIXIT, convertit in corpus suum sacrosantum; sive expresserit verba illa: *Hoc est corpus meum*, sive non. Reliqua petantur ex institutione Eucharistiæ in ultimâ cœnâ, sup. 22, v. 19; eadem enim hic formâ describendâ utitur evangelista, cujus usus est in Eucharistiæ institutione. Quare et his discipulis à Christo datum fuisse corpus suum sub specie panis, multi veterum sentiunt. Theophylactus scribens in hunc locum, cujus verba recitabimus versu proximo. Isichius scribens in caput nonum Levitici, ubi ait: *Invenimus autem et Christum similiter, post resurrectionem à mortuis, per mysticæ cœnæ et panis fractionem manifestatum: quod apertè quidem Lucas, planius tamen etiam Joannes evangelista tradit. Auctor Operis in Matthæum imperfecti, homiliâ 17: Dominus in viâ, inquit, non solum benedixit panem, sed*

se invitantibus præbuit, ut magis urgeretur. Itaque exemplo suo docuerunt peregrinos non solum invitandos ad hospitium, sed etiam trahendos, ut Greg., hom. 25 in Evang., dicentes: *MANE NOBISCUM, DOMINE*, etc. Unde verisimile fit coactionem illam instantiâ precum factam esse, et allatâ opportuniâ ratione diei jam inclinatæ ad occasum; quo modo, 2 Reg. 13, dicitur Absalon coegisse regem ut dimitteret filios suos. Civiliter itaque acquiescens precibus eorum, INTRAVIT CUM ILLIS, Græcè, *intravit ut maneret cum illis*, videlicet eâ nocte hospitaretur. Ex quibus verbis et invitandi modo non incongruè colligunt quidam veram esse sententiam Hieronymi, qui tum lib. de Locis Hebr., tum epist. 27, dicit hanc domum fuisse Cleophae, et à Christo Domino in Ecclesiam consecratam nempe ipsâ celebratione sacrae Eucharistiæ. Nam,

VERS. 30. — DUM RECUMBERET CUM EIS, ad mensam, ACCEPTIT PANEM, BENEDIXIT, eâ benedictione de qua sermo est apud evangelistas in institutione Eucha-

de manu suâ dedit Cleophae et socio ejus. Quod autem de manu porrigitur, non solum sanctificatum, sed etiam sanctificatio est, et sanctificat accipientem. Inter Latinos Augustinus, serm. 140, de Tempore: Ubi voluit Dominus agnosci? in fractione panis. Securi sumus, panem frangimus et Dominum agnoscimus. Noluit agnosci nisi ibi, propter nos, qui non cum visuri eramus in carne, et tamen manducaturi ejus carnem. Denique Hieronymus, epistolæ 27, quæ est epitaphium Paulæ, cap. 3: Repetitoque itinere, inquit, Nicopolim (profecta est) quæ priùs Emmaus vocabatur, apud quam in fractione panis cognitus Dominus, Cleophae domum in ecclesiam dedicavit.

PORRIGEBAT ILLIS, manducandum, illique acceperunt et manducârunt. Calicis nulla est hic mentio; adeoque sic historia hæc conjungit distributionem panis benedicti cum Domini recessu, ut nullum relinquat locum benedicendo vel distribuendo calici. Unde intelligitur, sub unâ panis specie, Christus hic dedisse discipulis corpus suum, quemadmodum hodiè servat Ecclesia.

VERS. 31. — ET APERTI SUNT. Græcè est *aperti sunt* autem; dum scilicet acceptum panem benedictum manducarent. Syrus addit *statim*. Aperti sunt, utique ad ejus cognitionem, remoto scilicet impedimento, quo tenebantur ne eum agnoscerent, quod ait Augustinus, lib. 3 de Cons., cap. 25; fuerant haec oculi eorum tanquàm clausi, quod ad cognitionem Jesu: jam aperti sunt.

ET COGNOVERUNT EUM, id est, ita ut cognoverint eum visu, propriâ ipsius effigie totâ se præbente conspiciendam. Porro quòd nunc eum cognoverint potius quàm antea, factum quidem pro domini voluntate, qui agnitus est quando voluit, quando voluit non est agnitus; factum est tamen dum benedictum panem daret, *certi mysterii causâ*, quod ait Augustinus, de Consensu evangelistarum scribens, potissimum ut nobis Eucharistiæ sacramentum commenderet, quo oculi tam animi quàm corporis, omni remoto impedimento, aperiri queunt, ita ut Dominus agnoscat. Lege Augustinum et serm. 140 de Tempore, cujus sermonis præcipua verba laudavimus

ristiæ. Hoc enim probant, tum omnes similes circumstantiæ, acceptio panis, benedictio, fractio, distributio, effectus consecutus; tum etiam consensus antiquorum, Theophyl. hic, Hieronymi, epistolâ citatâ; Augustin., sermone 140 de Tempore, cap. 3, et lib. 3 de Consensu, c. 35; Bedæ et aliorum.

VERS. 31. — ET APERTI SUNT OCULI EORUM, remoto scilicet impedimento quo tenebantur, ne eum agnoscerent, ibidem Augustinus. Unde etiam, libro 1 de Nuptiis, capite 5, et aliis diversis locis docet, primorum parentum oculos post peccatum apertos dici, Genes. 3, non quòd ante nihil viderent, sed quia aliquid tunc animadvertere cœperint, quod ante non adverterant. ET COGNOVERUNT EUM, scilicet *in fractione panis*, ut est versu 35, hoc est, cum panem de manibus ipsis porrigentis sumerent, et manducarent: hoc enim significat panis fractio, juxta illud Apostoli, 1 ad Corinthios 10, versu 16: *Panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Fractionis enim nomine Lucas reliqua intelligere solet,*

versu superiori. *Magnam enim et indicibilem vim habet caro Domini*, inquit Theophylactus. Benedictum ergo panem cum discipuli accepissent, incitati fuerunt, ut fixis oculis attentius Dominum intuerentur; quod dum facerent, præbuit ipse eis nativum vultum manifestè conspicendum, omni impedimento sublato; quemadmodum Mariæ Magdalenæ, simul atque proprio nomine eam appellasset, Joan. 20, v. 16.

ET IPSE, sed ipse, EVANUIT, ἀφαντος ἐγένετο, non apprensus factus est, inconspicuus, invisibilis redditus est. Interpres expressit vim nominis ἀφαντος, sed evanuit, non in auram, more spectri, at verum ejus corpus disparuit repenti.

EX OCULIS EORUM, Græcè, ab eis. Quòd ab eis dicit potius quàm eis, videtur indicare, non tantum invisibilem redditum Jesum, verum etiam locum mutasse. In quem sensum Syrus vertit: *Ablatus est ab eis*; alii: *Ablatus est extra conspectum eorum*. Simul atque cognoscebatur, repenti et quasi imperceptibiliter disperebat; doneque agilitatis, una ex dotibus corporis gloriosi, aliò se transferebat. Ruituri erant in ejus amplexum, simul atque cognoverant eum, sed ipse transtulit se aliò extra conspectum eorum. Quare? quia non apparuerat eo fine, ut familiariter conversaretur cum eis, sicut ante passionem, sed duntaxat ut monstraret se verè resurrexisse. Id postquam abundè monstravit, pedes profectus, diù collocutus, unà aut alterà horà conversatus cum eis, postremò resurrectione cæterisque quæ de Christo erant Scripturæ auctoritate probatis, mox ut est agnitus, subduxit se, ut intelligerent eum, non ad mortalem, sed ad immortalem ac cælestem vitam resurrexisse, ut paulatim assuescerent carere aspectu corporis quod brevi erat auferendum, discederent denique amare Jesum juxta spiritum. *Abscessit ab eis corpore, dum teneretur fide*, inquit Augustinus, serm. 140 de Tempore. Tantum enim abest ut discessus iste fidem discipulorum labefactarit, ut contrà plurimum auxerit, certissimosque reliquerit de Jesu redivivo, prout etiam majus sui desiderium Jesus disprensus reliquit, quàm si diutius sui copiam fecisset. Ad hæc idè mox extra conspectum se abstulit Jesus ut discipulos istos duos incitaret ad hoc, ut mox Jerosolymam recurrerent, et visum à se Dominum apostolis cæterisque discipulis congregatis nuntiarent; eo fine ut illorum animi eò essent promptiores ad suscipiendam resurrectionis fidem, ubi ipsis esset appariturus, quod hæc eadem vesperà facere decreverat, quo plurimum oculatis testimoniis essent præparati.

maximèque usum sacrosanctæ Eucharistiæ quæ juncta est fractioni, ut patet Actorum 2, vers. 42 et 46. Quòd autem cognoverunt Dominum tunc potius quàm antea, contigit quidem Domini voluntate, sed tamen certi mysterii causâ ad commendandum scilicet sanctissimum illud Sacramentum, ut notat utroque loco Augustinus, vers. 5 citatus, quia per illud, nos Dominum in agnitionem sui congregare, nullus debet ambigere, inquit epist. 19, quæst. 8. ET IPSE EVANUIT EX OCULIS EORUM, non quidem quòd umbra esset, aut phantasma, sed per potestatem animæ suæ gloriosæ in corpus suum, non amplius

Euthymius: *Et ipse evanuit à conspectu eorum, ne amplius tardarent, sed citius ad discipulos reverterentur: volebat namque eodem die omnibus simul apparere.*

VERS. 32.—DIXERUNT, simul atque ille disparuerat.

NONNE, q. d., maximè. Reliquit Dominus discipulos, non tristes, quales ante fuerant, sed gaudio ac solatio plenos; sic enim consuevit, quoties se nobis manifestare dignatus fuerit.

ARDENS ERAT, ardebat. Euthymius, *incendebatur, saliebat, movebatur, ac vibrabat.*

DUM LOQUERETUR; nobis additur Græcè et Syriacè, quod Latinè intelligendum relinquatur è proximo.

APERIRET, exponeret nobis Scripturas sacras, loca sacra Scripturæ de passione ipsius et posteriori gloriâ loquentia. Dant isti intelligendum quòd Jesus docens, consuisset ipsorum cæterorumque auditorum animos accendere amore spiritualium ac cælestium rerum. *Erat enim docens sicut potestatem habens, et non sicut scribæ et Pharisæi*, quòd Matthæus ait, cap. 7, v. 29. Nec mirum: *Ignitum eloquium tuum vehementer*, ait Psalm. 118, v. 140. *Omnis sermo Domini ignitus*, inquit Sapiens, Prov. 30, v. 5. Inest igneus vigor dominicis verbis, illustrans mentem fide et amore inflammans cordis intima. Hujus vigoris efficacitatem experti fuerant isti, dum Christo disserente illuminati sunt fide, et accensi amore eorum quæ de Christo sunt mysteriorum, spe denique ac fiducia erecti satiari haud potuerunt colloqui dulcedine; nec tamen observârunt unde ardor ille divinus in eorum cordibus nasceretur. Permovebantur et ex manifestâ illa Scripturarum verbique divini interpretatione, gaudio simul et amore afficiebantur, videbanturque Jesum præsentem velle agnoscere; sed tunc demum, postquam eum oculis conspexerant, clarè cognoverunt ipsum ardoris illius intimi fuisse auctorem. Arserant nimirum, nec causam sciverant, quia soli adfuerant, neque noverant. Quem igitur jam visu et experienciâ cognoverant, confirmant verè esse Jesum, etiam hoc argumento: de suâ intèrim quærentes tarditate, quòd ejus præsentiam non ante percepisset eorum animus hoc signo adductus. Est igitur sententia illorum: Nonne cor nostrum ita rapiebatur et inflammabatur amore divinarum rerum, quas ille nobis [exponebat, sicut aliàs ante mortem ipsius inflammari consueverat, cum ipse nos doceret? Quare ergo non priùs vel hoc argumento eum cognovimus? quis torpor, quis somnus invaserat ani-

apparuit. Unde Hieron., epist. 61, et Epiph., hæresi 42, tribuunt hanc disparitionem potestati Dei; nimirum, ut, quemadmodum discipuli ex colloquio et factis ejus cognoverant veram resurrectionem, ita et ex disparitione agnoscerent redivivi corporis alias qualitates, quòd substantiâ quidem esset verum corpus, agilitate tamen et subtilitate spirituale.

VERS. 32.—ET DIXERUNT AD INVICEM, confirmantes sibi alio argumento, verè sibi Christum apparuisse: NONNE COR NOSTRUM ARDENS ERAT IN NOBIS? id est, ardebat affectu? Nam omnis quidem sermo Dei ignitus est, quâ de causâ per Jeremiam dicit capite 32,

mos nostros, ut non vel ex hoc effectu ejus præsentiam perciperemus? q. d. : Certè debueramus vel ex hoc solo eum agnovisse, et adorasse, et incredulitatis nostræ veniam rogasse : ipsum denique nobiscum retinuisse. Insignis laus Domini Jesu, quòd sermo ipsius efficax fuerit, ad inflammandas mentes ; quòd dum ore loqueretur, intùs quoque spiritùs sui ardore corda accenderet.

VERS. 53. — ET, cùm igitur alter alteri fassus esset parem animi affectionem, nec jam dubitarent de conspecto à se Domino ex morte redi-vivo.

SURGENTES à mensâ, relicta mensâ, etc. Credibile est, initio mensæ, simul atque gustasset Dominus, quantum satis esset ad demonstrandam suæ resurrectionis veritatem et à Domino panem benedictum fractum ac porrectum fuisse, et à discipulis Dominum fuisse agnitum, nimirum quàm citò gustaverant buccellam sibi porrectam. Famelici ergo licèt essent (nam ut impransis mensa posita fuerat, mox ut hospitium fuerant ingressi), tamen surrexerunt à mensâ, EADEM HORA, id est, eodem momento, et REGRESSI SUNT IN JERUSALEM, ut tanti gaudii apostolos reliquosque condiscipulos participes facerent, quos noverant maximâ sollicitudine teneri, ut scirent an Jesus resurrexisset. Nec debuerunt nec voluerunt apud se continere lætissimum nuntium, imò nec in alterum diem differre sustinuerunt, quanquàm *advesperasceret et inclinata jam esset dies*, quod mox dixerant, supra, v. 29 ; sed statim Jerosolymam recurserunt ; sic enim fides illuminando, sic fervor, sic amor movendo, sic gaudium quo erant perfusi, animando, coge-bant eos ad viam capessendam, ut aliorum omnium obliviscerentur, famis mensæque positæ, vesperæ instantis, itineris longioris, negotiorum denique ob quæ Emmauntem venerant. Tanto flagrabant studio desideratissimum nuntium cum condiscipulis communicandi, tantique momenti hoc esse judicabant, ut ejus comparatione omnia nihil facienda crederent ; et certè festinatio ipsa, testimonio ipsorum majus fidei pondus conciliavit.

REGRESSI SUNT, magnâ cum celeritate, pleni lætitiâ et gaudio.

IN JERUSALEM. Potuerunt eò pervenisse cum primâ face, die nimirum finiente ; nec enim intelligendum est seram vesperam fuisse, cùm supra, v. 29, dicerent, *advesperascit* ; nam id interpretantes addebant, *et inclinata est jam dies*, quòd hora diei nona dici poterat, præsertim hîc, ubi desiderabant discipuli reti-

vers. 20 : *Numquid non verba mea sunt quasi ignis ? et psal. 118 : Ignitum eloquium tuum vehementer* ; præcipuè tamen sermo quem Christus proprio ore profert. Pungit enim, rapit, urit, inflammat, relinquit scintillas et aculeos in animis auditorum. DUM LOQUERETUR IN VIA, etc. ; q. d. : Nonne jam facile est con-jicere unde iste ardor nobis afflatus fuerit, quem in ejus colloquio sentiebamus ?

VERS. 53. — ET SURGENTES è mensâ, EADEM HORA, id est, sine morâ, eodem momento, REGRESSI SUNT IN JERUSALEM, ut quantociùs discipulorum animos suâ testificatione erigerent, desperationem ac tristitiam abs-

nere comitem suavissimum, et in lege doctissimum. Circa horam diei decimam Emmaunte egressi, finiente duodecimâ potuerunt Jerosolymis esse, itinere trium circiter horarum æquinoctialium, confecto duabus plus minùs, lætitiâ pedibus alas addente. Nam, quod Joannes narrat, hâc eadem vesperâ Jesus apparuit ipsi undecim et qui cum eis erant, Joan. 20, v. 19 ; idque cœnantibus, quod Marcus testatur, cap. 16, v. 14.

INVENERUNT CONGREGATOS domi ; erat enim noctis principium. Dispersi fuerant apostoli die parasceves, Domino à Judæis apprehenso, sed paulatim iterum convenerant sub vesperam parasceves, aut certè sab-bato subsequente, cumque eis reliqui utriusque sexûs discipuli qui fuerant familiares Jesu, et quidem eam in domum in quâ pascha apostoli cum Jesu celebra-verant. Ex quo enim Jesus elegerat hanc domum pro paschali suâ eâque ultimâ cœnâ, apostoli cæterique discipuli, eam pro suâ retinuerunt, non tantum donec transissent paschales dies, quibus durantibus haud facile fuisset aliam invenire, verum etiam usque ad Pentecosten et acceptum Spiritum sanctum ; nec enim erat alia aptior, instructa cùm esset cœnaculo grandi, etc., sup. 22, v. 12.

UNDECIM, id est, apostolos. Verisimile est Thomam abfuisse, si ea considerentur quæ hîc sequuntur, v. 36, et quæ Joan. 20, v. 19, 24, leguntur ; undecim tamen congregati fuisse dicuntur synecdochicè, quia collegium quod constabat undecim viris convenerat, tametsi unus ex numero undecim abesset.

ET EOS QUI CUM ILLIS ERANT, qui illis adhærebant, qui unâ cum eis familiares Jesu fuerant, inferiores discipulos utriusque sexûs, qui arctiore fidei vinculo apostolis conjuncti erant. Quòd simul convenerant, fidei vel certè pii erga Jesum affectûs signum fuit ; nam si deseruissent animo Jesum, dilapsi fuissent hîc illuc, nec alius alium voluisset agnoscere aut ausus fuisset aspicere. Cæterum, non sine divinâ providentiâ contigit omnes simul esse, ut eò celebrior esset manifestatio Jesu.

VERS. 54. — DICENTES. Quarti casûs est ex λέγοντας : erant enim ipsi undecim et qui cum eis erant, id est, multi ex ipsis undecim et iis qui cum eis erant, qui simul atque viderent duos istos intrantes domum, non expectatâ eorum narratione, ultrò gaudio gestientes, continuò eruperunt in hanc læti nuntii vocem : *Surrexit Dominus verè*, etc. Putabant isti duo se boni novi aliquid allaturos, Dominum resur-

tergerent : ET INVENERUNT CONGREGATOS UNDECIM, apostolos, ET EOS QUI CUM ILLIS ERANT, id est, et cæteros discipulos qui cum apostolis tunc Jerosolymis morabantur.

VERS. 54. — DICENTES, istis duobus intrantibus, tanquàm gestientes præ gaudio : nam illud *dicentes* est Græcè quarti casûs, λέγοντας, et refertur ad eos qui cum undecim erant, non ad illos duos redeuntes ex Emmaunte. Proinde se frustra fatigant hîc aliqui, disputando unde isti duos scire potuerint Christum apparuisse Simoni, et ideò fingentes alium istum Simonem esse quàm Petrum. QUOD SURREXIT DOMINUS VERÈ, id est, realiter, in proprio corpore sine ullâ

rexisse; atqui priusquam os aperire queant, hoc ipsum ab aliis audiunt. Ergo qui lætum visionis sibi factæ nuntium condiscipulis afferunt ad confirmandos eorum animos, vicissim de alterâ visione docentur; ita mutæ confirmationis mercedem à Deo retulit eorum sedulitas.

VERÈ, indubitanter, significant, se, post incertam spem quam mulieres primæ omnium fecerant, ita certosfactos de Domini ex mortuis resurrectione, ut dubitare jam non amplius oporteat; omnem enim dubitandi ansam sibi præcidunt hæc particulâ, *verè*.

ET, pro *quia*, APPARUIT, Græcè, visus est.

SIMONI Petro. Quòd Petro Dominus à resurrectione apparuerit, legitur hic et 1 Cor. 15, v. 5; ubi autem et quâ ratione ipsi apparuerit, nusquam legitur. Quando apparuerit, locus iste clarè dat intelligendum quòd primâ sabbati. Marcus non minùs clarè docet, quòd postquam apparuerat Magdalenæ, Marc. 16, v. 9. Creditur ergo Jesus Petro apparuisse, post quidem quam apparuerat Magdalenæ, priùs verò quam his duobus discipulis; nimirum Petro primò apparuisse inter viros, cum à sepulcro reversus, sollicitus apud se æstaret quid factum esset de corpore Domini. Nam priusquam Dominus simul omnibus se manifestaret, ostendit se quibusdam seorsum, ut cæteri horum testimoniis instructi, faciliùs reciperent resurrectionis fidem, quando ipse omnibus esset appariturus. Inter viros autem primò Petro apparuit plures ob causas: Unam, ut consolaretur lugentem tam lapsum suum quam mortem Domini; alteram, ut constitutum à se Ecclesiæ caput, et amore præ cæteris flagrantem, præ cæteris honoraret. Tertiam, ut apostoli et discipuli, qui mulieribus, nuntiantibus Dominum redivivum à se visum, non crediderant, Petro, viro gravi et auctoritate pollenti, adeoque primas inter ipsos tenenti, fidem adhiberent; id quod ita accidisse docet hic versiculus, ubi discipuli mulierum ne mentionem quidem faciunt. Cæterum non ita intelligendum est hic locus, quasi omnes undecim et omnes qui cum eis erant, Petri testimonio adducti, crediderint Jesum resurrexisse, sed quòd bona pars eorum. Nam quòd bona itidem pars, corde durior, nec Petri auctoritate persuasa sit, manifestè docet Marcus, cap. 16, v. 13, ubi narrat quòd neque duobus istis discipulis Emmauntinis creditum ab his fuerit, tantum abest ut Petro, qui ante hos duos, eam quæ sibi contigerat visionem declaraverat. Nam pro-

dubitatione, ita ut in posterum controversiæ causa ablata sit; ET APPARUIT SIMONI, seu Petro. Unde Augustinus, libro 3 de Consensu, capite 25: Probabiliter, inquit, creditur, posteaquam Petro apparuit, deinde apparuisse istis duobus. Ipsi ergo vicissim narabant quæ gesta erant in viâ, etc.

VERS. 36. — DUM AUTEM HÆC LOQUUNTUR, antequam scilicet narrationem suam finivissent, stetit Jesus in medio eorum, adhuc recumbentium, ut Marcus; nam eadem est hæc apparitio cum eâ quam narrat Joan. c. 20, v. 19, et Marcus c. 16, v. 14. Ergo in medio stetit, tanquam pastor in medio ovium dissipatarum, ut ab omnibus faciliùs videretur et audi-

babiliter creditur, quod ait Augustinus, lib. 3 de Cons., cap. 25, posteaquam Petro apparuit, deinde apparuisse istis duobus. Nisi enim utrinque stetisset bona pars, non poterat collegio aut societati ascribi opinio unius aut alterius, reliquis apertè refragantibus.

VERS. 35. — ET IPSI, ipsi autem duo vicissim NARRABANT QUÆ GESTA ERANT IN VIA, in itinere quo ipsi ambulaverant Emmauntem.

COGNOVERUNT, agnovissent.

EUM, Dominum.

IN FRACTIONE PANIS, in mensâ, cum frangeret ille panem, et non antea, id est, cum acceptum panem ille benediceret ac frangeret, ipsique porrectum sibi gustassent. Consuevit enim Lucas, synecdochicè, fractionis nomine, reliqua intelligere, tanquam à parte totum, Act. 2, v. 42, et 46; quibus certè locis, fractione panis, usum sacrosanctæ Eucharistiæ significat, quo modo et Paulus, 1 Cor. 10, v. 16: *Panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Conferunt inter se discipuli testimonia resurrectionis Jesu, et credentibus quidem, duplicatur gaudium, non credentes autem paulatim ad fidem præparantur.*

VERS. 36. — DUM AUTEM HÆC LOQUUNTUR. Interea dum illi duo adhuc narrarent quæ sibi acciderant, antequam narrationem finivissent.

JESUS, καὶ αὐτὸς ἑ Ἰησοῦς. Rectè omisit interpres vuculas illas, καὶ αὐτὸς. *Jesus* fidem faciens dictis eorum.

STETIT, id est, subito atque inopinatò visus est, non advenire, sed stare, quasi non aliundè advenisset, sed antea præsens modo invisibili, derepentè se visibilem exhiberet. Cæterum quòd aliunde adveniret, Joannes testatur, cum dicit Jesum venisse et stetisse: usus igitur dote agilitatis propriâ corpori glorioso, advenit, sed invisibilis, prorsusque ita ut adventus ejus nullo sensu perciperetur, priùs visibilem se præbens et constans in medio discipulorum, quàm ullum observatum esset advenientis vestigium. Ad eum igitur modum præsens factus est, quo solent apparere angeli, declarans se ad spiritualem ac cœlestem vitam resurrexisse. *Stetit* autem potius quàm sedit, ut se vivere ac valere ostenderet; honestissimus enim humani corporis situs est stare. *Stetit* denique, non alienâ, sed propriâ effigie conspicuus, *oculis eorum ab omni nube jam liberis*, quod ait Titus.

retur, idque subito sine ullo indicio prævio adventus, ostiorum, fenestræ aut pedum strepitu; nam hoc insinuat verbo, STETIT, ET DICIT EIS: PAX VOBIS, consuetâ salutationis humanissimæ formulâ, tanquam largitor veræ pacis hominum cum Deo et inter se. Ego sum, qui scilicet ex formâ corporis et sono vocis vobis notus sum. Ex quo rectè colligitur Christum eadem corporis formâ apparuisse, vel certè eadem voce locutum esse, quâ priùs; sic enim loquimur familiaribus, qui nos aut non vident, aut dubitant quisnam adsit. Unde simili modo Magdalena cognovit Jesum simul atque voce solitâ dixisset: *Maria*, statimque respondit: *Rabboni*, id est, magister mi: NOLITE

IN MEDIO EORUM, id est, inter eos, phrasi Hebraicâ, prout consueverat ante mortem; *ut omnibus esset conspicuus*, quod ait Euthymius, ut facilius videretur et audiretur ab omnibus. Non enim in angulo apparuit, ut solent spectra. *In medio eorum stetit*, tanquam pastor in medio ovium dissipatarum, Ezech. 34, v. 12.

EORUM, undecim et eorum qui cum eis, de quibus, v. 33.

DICIT, voce blandâ et familiariter eis notâ.

PAX VOBIS. Quid in hâc salutandi formulâ pacis nomine Hebræi intellexerint, quid item Jesus, diximus supra, 10, 5, et alibi. Quod autem hâc usus sit Jesus etiam hoc loco, triplex ferè causa fuit. Una, ut consuetis utens, facilius agnosceretur. Sub mortem pacem discipulis nominatim et dederat et reliquerat, Joan. 14, v. 27; mox à morte rediens pacem eis precatur, quod notat ex Chrysostomo in Joannem scribente Euthymius; ut scirent eum esse qui pacem ipsis perpetuò et optârat et commendârat. Altera causa, ut mederetur timori, quo noverat discipulos corripiendos simul atque ab eis conspiceretur, eò præsertim quòd subito et profunda jam vespera appareret. *Simul et voce*, inquit Chrysostomus, hom. 85 in Joannem, *fluctuantem animum confirmavit, inquit: Pax vobis, hoc est, nolite perturbari*. Non adsum ut pœnas à vobis exigam, puniamve incredulitatem vestram, aut noceam vobis, sed pacem vobis et opto et affero, fausta, inquam, et prospera omnia, ut quos mors mea turbaverat, resurrectio lætificet, ut consoler, confortem, instruam vos veni, non ut mali aliquid vobis inferam, absit; bono animo estote. Sic Judicum 6, v. 23, angelus Gedeoni: *Pax tecum; ne timeas, non morieris*. Tertia causa, voluit Jesus discipulis suis fructum mortis resurrectionisque suæ significatum, devictis, inquam, humani generis inimicis, à se procuratum, ut pax cum Deo et à Deo hominibus parata sit, pax, inquam, et salus vera. *Molestias omnes dissolvens*, inquit Chrysostomus, *crucis merita colligit, quæ sunt pax: quoniam omnia sublata sunt impedimenta, et trophæum clarissimum statuit, et omnia meliora facta sunt*. Quare Cyrillus, lib. 12 in Joannem, cap. 54: *Decet, inquit, largiorem pacis ista salutatio: ipse namque pax omnium est, secundum Scripturas*.

Ego quem nôtis, quem ut ex formâ, ita et ex voce cognoscitis, sum, is quem coram videtis. Loquitur tanquam ex voce notus, sicut loqui solemus familiaribus, qui nos aut non vident aut dubitant an videant. *Ego ipse sum quem nôtis, Jesus Nazarenus, qui hactenus vobiscum conversatus, et nudius tertius per mortem crucis vobis ablati, jam resurrexi, et in hoc*

TIMERE, ex hoc repentino et inusitato aspectu meî, utpote à quo nihil vobis timendum scitis. Voluit ergo Dominus pro suâ benignitate timorem ab eis avertere; sed infirmitate suavitati salutationis prævalente,

VERS. 37. — CONTURBATI ET CONTERRITI, EXISTIMABANT SE SPIRITUM VIDERE, incorporale scilicet dæmonium, inquit Hieron., prælat. libri 18 in Isaiam, idque ex Evangelio Nazaræorum. Solent enim dæmones

vobis appareo, ut de morte meâ tristes resurrectione consoler.

NOLITE TIMERE, prout nôtis non esse vobis timendum à me, mali aliquid metuendum à me, patre, præceptore, et servatore vestro. Eadem verba: *Ego sum; nolite timere*, exposita sunt Matth. 14, v. 27, quæ quanquam hoc loco Græcè non legantur, ubi nihil aliud exstat quàm: *Pax vobis*, ut Joan. 20, v. 19; tamen sicut Latinè, ita et Syriacè reperias: *Pax vobiscum; ego sum, ne timeatis*, ut dubitandum non sit quin Latinus interpres ea Græcè legerit.

VERS. 37. — CONTURBATI, nihilominus illi, obstupefacti et perterriti, subitanè illâ apparitione Jesu. Non sufficit blanda salutantis vox ad eximendum timorem; ex quo factum esse indicat evangelista, ut Jesum non agnoverint; impedit enim cognitionem timor, et, loco rei, spiritum, monstra aliaque terribilia sibi fingit.

SPIRITUM, vel ipsius Jesu, vel certè angeli aut dæmonii alicujus, assumptâ effigie corporis Jesu apparentem; minimè Jesum, unitis à morte animâ et corpore redivivum. Videbant effigiem Jesu propriam, audiebant vocem, existimabant tamen spiritum esse, non Jesum; sicut homines consueverunt, si quando illi appareant, qui fuerint mortui (id quod aliquando à Deo permittitur) ad quorum conspectum expavescere, etiamsi suavissimi fuerint amici, et omnes defunctorum apparitiones horrere fragilitatis humanæ est; nam et sæpè fit ut non amici sint qui apparent, sed dæmones amicorum formam mentientes, ad hoc ut fallant ac noceant. Sed quòd hæc fuerit eorum discipulorum opinio, qui hactenus increduli fidem abrogârant omnibus qui resurrectionis Jesu testes se præbuerant nihil mirum: verum quòd Petrus et duo illi Emmauntini discipuli, cæterique qui illis fidem adhibuerant, de quibus actum est supra, v. 34, spiritum, non Jesum apparere existimârunt, videtur à ratione alienum. Paulò ante statuerant resurrexisse Dominum, et tanquam de re sibi probè notâ asseveranter locuti fuerant: *Surrexit Dominus verè*; nunc, dum eum conspiciunt suis oculis, non ipsum, sed spiritum esse, sibi persuadebunt? Atqui id fecit timor, quod paulò ante dicebamus, natus, non ex eo solùm quòd appareret qui fuerat mortuus, verùm ex eo magis quòd Jesus, januis clausis, quod Joannes ait cap. 20, v. 19, [ingressus fuerit; quòd, nullo ingressu patente, priùs constiterit in medio eorum, subito atque improvisò, quàm aut adventum illius ullo sensu percipissent, aut vestigium ullum quâ ingressus esset vidissent non apertas fores, non strepitum adventantis non umbram saltem appropinquantis. Hinc factum est ut admiratio ac terror et stupor omnes invaserit, sen-

etiam amicorum simulare effigiem, vel potiùs spiritum bonum ipsius Jesu, ut qui vel corpore in spiritum conversus fuisset, vel secundum animam phantasticè appareret. Unde infra Dominus responsione suâ non tam probat se reverà esse illum quàm se non esse spiritum. In illam opinionem lapsi videntur fuisse, eò quòd se intra clausa parietum improvisus infunderet, ut putat Ambr. Quamobrem

sumque eis excusserit spectaculi novitas, ita ut credere suis oculis non auderent, sed contra imaginarentur spiritum apparere, eò quòd spiritus esset, non corporis, clausa penetrare. Quare Ambrosius in fine Commentariorum in Lucam : *Et si Petrus de resurrectione crediderat, inquit, turbari tamen potuit, cum videret quòd se Dominus cum corpore, in ea que vestibus obseratis et obstructis erant septa parietibus, improvisus infunderet.* Atqui meminisse debuerant Jesum, non hominis tantum sed et Dei Filium esse, idque plurimis in vitâ docuisse miraculis præter naturæ ordinem editis. Denique hoc modo docuit illos Jesus, postquam ostendit se spiritum non esse, corpus suum redivivum, etsi ejusdem cujus prius naturæ, alterius tamen esse conditionis et gloriæ.

VERS. 38. — ET DIXIT. Dixit igitur, ut immodicum eorum timorem reprehendendo sedaret.

QUID TURBATI ESTIS, quibus gaudendum est, et congratulandum tam vobis ipsis quàm mihi.

ET COGITATIONES variæ; à re præsentî alienæ, cogitationes disceptationesque dubiæ atque anxîæ, an ego appaream quem nôstis et jam resurrexisse intellexistis, an verò spiritus aliquis.

ASCENDUNT, oriuntur, subeunt indulgentibus vobis, IN CORDA VESTRA, in cordibus vestris. Hebraismus, pro, et varias cogitationes volvit animis vestris, quibus scilicet dum laxatis habenas, vos ipsi impediitis à notitiâ mei. D. Augustinus sacræ phraseos verba urgens, serm. 69 de Diversis : *Cogitationes istæ terrenæ sunt, inquit, si enim cælestes essent, descenderent in cor, non ascenderent;* et Beda, cum eas ex corde non integro ascendere dicit, sicut herba mala oritur ex terrâ malâ. Jubet igitur Jesus ut discipuli, compositis ac sedatis animis, expendant rem præsentem, et veritatis notitiam concipiant; hæc quoque ratione Jesum se esse monstrans quòd cogitationes eorum et videat et corrigat, quemadmodum non semel aliàs ante mortem fecerat id quod ne spiritus quidem possit. *Ostendit, inquit Euthymius, se cordium cognitorem, et, quod addit Titus, se tanquam verum Deum (huic enim soli occulta cordium sensa patent) internam illorum conturbationem minimè ignorare.*

VERS. 39. — VIDETE, si non sufficit vobis faciem videre atque effigiem, MANUS MEAS ET PEDES, servan-

VERS. 38. — DIXIT EIS : QUID TURBATI ESTIS, velut ex apparitione spiritus improvisò se ingerentis, ET COGITATIONES, variæ, dubiæ, anxîæ, à re præsentî et veritate alienæ, ASCENDUNT IN CORDA VESTRA? Ascendunt, inquit mysticè Augustinus, sermone 145 de Tempore, quia cogitationes istæ terrenæ sunt : si enim cælestes essent, descenderent in cor, non ascenderent.

VERS. 39. — VIDETE MANUS MEAS ET PEDES, servantes videlicet adhuc clavorum vestigia ; nec enim alia ratio, cur potius manus et pedes, quàm alias corporis partes ostenderet. Unde Joan. 20, v. 20, addit etiam ostendisse latus, quod adhuc magis patet ibid. v. 27. Hinc constans antiquorum sententia est, Christum post resurrectionem in manibus, pedibus et latere ipsa vulnera servasse, seu passionis notas, non ulcerosas et sanguinolentas, sed sanas, ut patet ex August., tract. 121 in Joan.; Cyrillo, lib. 12 in Joan., c. 58; Leone, serm. 4

tes vestigia clavorum crucis quâ nudius tertius coram vobis fui interfectus.

QUIA EGO IPSE SUM; et cognoscite quòd ego ipse sum; non spiritus aut aliquis alius.

PALPATE. Quòd si nec sufficiat videre manus ac pedes, etiam palpate ac contrectate eos, adeoque totum corpus meum, ut consistentiam illius et soliditatem tactu experiamini. *Probent sibi manus vestræ, si mentiuntur oculi vestri,* inquit Augustinus, serm. 69 de Diversis. Satisfacite omnibus sensibus vestris. Naturâ ita comparatum est, ut minùs tactus quàm visus, in dijudicando corpore fallatur. Nam et cum videre nobis aliquid videmur, quod an solidum sit corpus dubitamus, manum apponimus, ut tactu quasi certiore teste rem exploremus. Corporales igitur omnes sensus eorum testes adhibet, ne umbram sibi putent pro corpore obijci. Quamvis enim jam Dei dono incorruptibile esse Jesu corpus, non tamen in spiritum mutatum erat, nec desierat ejus esse naturæ cujus prius, ac proinde palpari, id est, sensu tactus percipi poterat; tametsi, ut spiritui omninò subjectum erat, cum nollet ille, palpari non poterat. Hoc est illud quod D. Gregorius docet, lib. 14 Moralium in Job, cap. 31, adversus Euticiam episcopum Constantinopolitanum : *Corpus nostrum à resurrectione, non impalpabile fore, aut ventis aereque subtilius; sed subtile quidem per effectum spiritualis potentiae, palpabile autem per veritatem naturæ.*

ET VIDETE, et certò cognoscite quòd ego ipse sum, non spiritus aliquis.

CARNEM ET OSSA, verum ac solidum corpus, corpus quod palpari possit.

NON HABET, quippe incorporeus et simplex. Nam si formam corporis assumat, aerium est corpus, non humanum, tactuque dignosci potest; cedit enim apprehendere volentibus, nec magis palpari potest quàm aer.

SICUT ME VIDETIS HABERE, scilicet carnem et ossa, verum solidumque corpus. Expositâ corporei hominis à spiritu distinctione, probat se non esse spiritum; ex servatis autem notis crucis probat se eundem illum esse Jesum, qui tertio antè die fuerat crucifixus, reliquis corporis indiciis in hoc conspirantibus; evidentiâ, non mathematicâ, sed morali atque humanâ,

de Ascensione, et aliis. Quæ vulnera etiam cœlo inferre maluit, ut Deo Patri pretium nostræ libertatis ostenderet, juxta Ambr., æternumque suæ victoriæ trophæum circumferret. Nam, ut optimè Aug., lib. 22 de Civ., c. 20, non sunt deputanda vel appellanda vitia virtutis indicia. Non enim deformitas in eis, sed dignitas erit, et quædam quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. QUIA EGO IPSE SUM, id est, ipsissimus ego totus, non solum secundum spiritum, sed et secundum corpus. Unde Tertull., c. ult., lib. 4 contra Marcionem : Ego sum, quem scilicet corporeum retrò noveratis. Nam eò tendit tota hæc Christi demonstratio, ut eum verum corpus habere intelligerent. Itaque adjicit : PALPATE, q. d. : Si vidisse non sufficiat, etiam manibus contrectate me, ut probent sibi manus vestræ, si mentiuntur oculi vestri, inquit August., ET VIDETE, id est, diligenter attendite oculis, ut veritas corporis

quæ fidem, ex altiori certius nascentem principio, non excludit.

VERS. 40. — OSTENDIT EIS et contrectandos præbuit manus et pedes etiamnum perforatos, ex cruce superiori paraceve toleratâ; quia clavorum adhuc ferebant foramina, inquit Euthymius. Ostendit eis in manibus ac pedibus manifesta clavorum vestigia, et in latere militaris lanceæ cicatricem; hoc enim Joannes addit: apertis vulneribus iisque recentibus, non sanguinolentis tamen aut ulcerosis, sed gemmarum instar lucentibus ac planè glorificatis; nec ostendit tantum, sed et contrectanda obtulit. Non poterat aliud manifestius signum exhiberi, quòd ipse qui appareret, ille esset Jesus, qui fuerat cruce interemptus, resumpto non alio, sed eodem numero corpore, redivivus, reliquis omnibus corporis lineamentis, coloribus, loquelâ, staturâ, gestibus, indicis conspirantibus in effigiem et figuram Jesu consuetam. Ut porrò ipse obtulit, ita discipuli, haud dubium, contrectârunt ac palpârunt, Domino præsertim jubente atque urgente, ut dubitationem omnem animis expellerent. Hinc Joannes apostolus, 1 epist. 1, v. 1: *Quod perspeximus*, inquit, *et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ*. Ex hoc igitur loco colligitur servâsse dominum Jesum, à resurrectione, in manibus suis, pedibus ac latere, vulnera clavis crucis et lanceâ militis effecta; id quod manifestius etiam constat ex ipsius Jesu ad Thomam verbis, Joan. 20, v. 27: *Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum*. Quæ verba et hoc clarè intelligendum dant, quòd non cicatrices tantum sive vestigia servârît Jesus, sed quòd ipsa etiam foramina vulnerum, quanquàm citra corruptionem ac deformitatem, quod diximus. Non enim relicta sunt, quòd ea Jesus curare non valeret, qui valuerat corpus suum mortuum resuscitare, sed ut, quod diximus, hoc argumento, discipulis suis, resurrectionis suæ veritatem facilius persuaderet. Sic resurgere voluit, inquit Augustinus, serm. 158 de Tempore, *ut quibusdam dubitantibus exhiberet in illâ carne cicatrices vulneris et sanaret vulnus incredulitatis*. Et Cyrillus, lib. 12 in Joannem, cap. 58: *Præter illud quod rerum conditio requirit, ait, propter utilitatem nostram, passionis notas retinuit, ut resurrectionis mysterium rectè intelligamus, non aliud corpus resurrexisse credentes, quàm quod cruciatu mortuum fuit*. Nec tamen persuasis jam et credentibus discipulis, ea vulnera Jesus

mei visu simul et tactu vobis explorata sit. Nam illis, quibus in posterum tanquàm testibus credere debebant cæteri, voluit suæ carnis veritatem evidentissimâ veritate demonstrari, ut idem Augustinus, epistolâ 1, c. 1: *Quod vidimus oculis nostris, et manus nostræ contrectaverunt*, etc. Palpate ergo et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, non quomodolibet; nam verisimile est quòd et illa assumere possit; sed sicut me videtis habere, hoc est, non habet carnem et ossa vitaliter, et eo modo quo ego. Quod ut argumentum præbeat veræ resurrectionis in vero humano corpore, videtur discrimen corporis redivivi, et à spiritibus assumpti, visu, tactuque posse discerni, si non evidentiâ mathematicâ,

abolevit, quod Calvinus asserere temerè audet, ut suo more novi aliquid adversus antiquitatem proferat; sed *cælo inferre maluit, ut Deo Patri nostræ prætia libertatis ostenderet*, quod ait Ambrosius; *et angelis quoque ipsis virtutibusque superioribus monstraret*, quod Cyrillus; denique ut æternum victoriæ suæ circumferret triumphum. *Qui regna mortis destruxit, signa mortis obliterare noluit*, inquit V. Beda. Nam quid mirum, si, quemadmodum assumptæ pro hominibus carnis, ita toleratæ pro hominibus crucis, perpetuum velit gestare monumentum? Et perpetuò ante electorum oculos obversari pretium, quo redempti ad beatitudinem pervenerint, ut et in novissimo judicii die, reprobos, visis his stigmatis, pudefieri? quod ita fore imaginari, non esse stultum et inane delirium, quod Calvinus blaterat, docent, inter veteres Latinos, Augustinus, lib. 2 de Symbolo, cap. 8, et inter Græcos, auctor Operis imperfecti in Matth. 24, v. 30. Neque enim vulnera ista, vel corruptio sunt in incorruptibili, vel vitium in pulchro atque integro Jesu corpore: sed honor, decus atque perfectio corporis illius, maximo cum splendore ac gloriâ refulgentia, non jam vulnera, sed vulnerum vestigia, et victoriæ trophæa: de quibus sentiendum est, id quod de cicatricibus in gloriosis martyrum corporibus à resurrectione remansuris scribit B. Augustinus, lib. 22 de Civitat. Dei, cap. 20: *Non deformitas in eis, sed dignitas erit; et quædam quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. Non sunt deputanda vel appellanda vitia, virtutis indicia*.

VERS. 41. — ILLIS, arbitror non omnibus, sed tamen multis eorum. Quid enim obstabat, quominus Petrus, Magdalena, discipuli Emmauntini, alique quibus Dominus antea apparuerat, jam crederent?

NON CREDENTIBUS, Jesum apparere, non spiritum.

ET MIRANTIBUS, sed mirantibus.

PRÆ GAUDIO, jungendum est cum *credentibus*, non cum *mirantibus*, quod ex Græco et Syro clarum est. Gaudium enim faciebat non ut mirarentur, sed ut non crederent. Ut mirarentur faciebat insoliti spectaculi novitas; ut non crederent faciebat gaudium conjunctum cum vehementissimo ipsius rei desiderio: quòd ita gauderent, ut tamen metu aliquo frustrationis, gaudium continerent, ne supra modum exeresceret. Atqui gaudium non est nisi de bono cognito ac credito. Credere hoc loco accipit evangelista, pro firmâ persuasione, quâ quis certò credit aliquid, ut à Deo

saltem humanâ et morali qualis ab humanis sensibus expectari potest.

VERS. 40. — ET CUM HOC DIXISSET, OSTENDIT EIS, id est, contrectandas præbuit, MANUS ET PEDES, habentes adhuc vera foramina clavorum, ut Euthym., Cyril. in Catenâ, et Beda. Unde, Joan. 20, Thomas jubetur etiam digitum inferre. Discipulos enim verè contrectâsse, expressè dicit August., in Psal. 147, et lib. de Unit. Ecclesiæ, c. 10, quod ex verbis 1 Joan. 1, v. 1, jam citatis fit valde verisimile.

VERS. 41. — ADHUC ILLIS NON CREDENTIBUS, nempe PRÆ GAUDIO, ut sequitur: nam istud cum verbo *non credentibus*, jungendum esse ex Græco et Syriaco perspicuum est, et ita legit August. in psalm. cit. Non

primâ veritate profectum. Vix dubitabant discipuli, imò persuasi erant, Jesum sibi apparere redivivum, eâque ex causâ gaudebant; nec tamen credebant, quia non ita certò persuasi erant, ut fide hoc apprehenderent. Cùm enim considerarent spectaculi novitatem, rapiebantur in admirationem, quæ necessariò secum affert dubitationis seu obscuritatis aliquid: et quanquàm id dubitationis libenter repulissent ab animis suis, gaudium tamen ipsiusque rei desiderium vehemens non permittebat, ne fortè postquàm certâ fide id credidissent, ac proinde immodico gaudio fuissent elati, tandem falsos se invenientes, gaudio illo suo miserè exciderent. Ita sæpè fit ut quod maximè optamus verum esse, et cujus probabilis consecutio nos lætos reddit, timeamus certò credere, ne fortè nos ipsos in falsum conjiciamus gaudium, quo, re tandem aliter compertâ, simus spoliandi. Ita ergo scribit Evangelista discipulos hîc non credidisse, ut indicet non fuisse obstinatè consultòque incredulos, sicuti qui in animum inducunt non credere: sed cùm eos ad cupidè credendum ferret voluntas, jamque non mediocriter gauderent, quòd probabiliter sibi viderentur credere posse, retractos fuisse ne certò crederent, metu majoris gaudii, quod ad summum utique excrevisset, si certò credidissent, amittendi. Non ergo perfectè credebant, sed summâ admiratione detinebantur, suspensi animis, et quasi secum ipsi dicentes: Quænam est hæc rerum conversio, ut dulcissimum Dominum nostrum, ex morte vivum, ex cruce salvum, ex sepulero incolumem recipiamus? quàm beata hæc hora, quâ videre illud nobis datur? Sed quid si fallant sensus nostri, et quantum nunc gaudemus, tantum postea decepti tristemur? mira certè res est et insolita, mortuum resurrexisse.

QUOD MANDUCETUR. Probabile est Dominum, ne turbaret discipulorum cœnam, in fine cœnæ apparuisse; et quamvis illi adhuc accumberent, quod Marcus ait, surrexisse tamen eos à mensâ, vel reverentiæ causâ, quando Dominum recognoscere cœperant, ipseque ostendit eis manus ac pedes. Quare non mirum quòd rogaverit Dominus an haberent edulii quippiam: nam, quanquàm id sciret, imò videret fortassè quid restaret in mensâ, voluit tamen illud non ipse accipere, sed ab illis acceptum edere, ut eò forent cer-

credebant autem quòd verâ resurrectione à mortuis in vero suo corpore redivisset, quamvis spiritum Jesu sibi loqui jam crederent. Causa incredulitatis erat non obstinata voluntatis duritia, sed gaudii, et rei magnitudo, ne videlicet temerè rem tantam credendo, gaudio postea amisso miserescentes fierent. Nam, ut August., *ibid.*, optimè dicit, quæ multum læta sunt, vix creduntur. Dubitatio quædam veluti tardius credentis, condit voluntatem tenentis. Necessè est ut homo plus gaudeat cùm venerit, quod desperatum est. Hinc ad ipsum gaudium quoque condicendum et augendum, noluit etiam se statim cognosci à discipulis euntibus in Emmaus. Ita August. Simile quid habemus Gen. 45, v. 26, de Jacob non credente Josephum vivere, quod maximè optabat. *Et credentibus*, præ rei novitate et magnitudine. Pulcherrimè autem docet S. Leo, serm. 1 de Ascens., Deum ideò hæc credendi hæsitaciones, cunctaciones ac dubitaciones

tiores quid ipse comedisset, quò essent certiores quid comedendum ipse dedissent. Petiit ergo cibum non quòd esuriret (nec enim magis jam egebat cibo aut potu quàm angeli), sed ut addito argumento à comestione sumendo, fidem gaudiumque discipulorum perficeret, et quidquid dubitationis sive timoris reliquum erat, animis eorum eximeret. Nullum enim certius argumentum hominis, vivi, quàm cibum capere.

VERS. 42. — PARTEM PISCIS QUÆ EX CŒNÀ SUPERERAT, neque enim integri quid superfuerat: nam nihil amplius coxerat discipulorum frugalitas, quàm videtur esse necesse. Piscibus ferè vescebantur piscatores, quos vel gratis ex propriâ capturâ, vel exiguo pretio ab aliis, acquirere poterant: et quidem ferè assabant pisces, Joan. 6, v. 9, et cap. 21, v. 9; quòd ille modus coquendi, et facillimus esset, et sanissimus. Cùm ergo partem piscis Domino obtulerint, comedit ille ex eodem illo cibo ex quo ipsi comedebant, ita ut societas convivii fuerit, et secum mutuò etiam jam manducaverint Dominus ac discipuli, ita ut eò constantius possent illi dicere: *Nobis qui manducavimus et bibimus cum illo, postquàm resurrexit à mortuis*, Act. 10, v. 41.

ET FAVUM MELLIS, Græcè, *et ex apiaro*, sive melleo favo, scilicet aliquid, id est mellis aliquid ex favo apiario collecti; vel, quod interpres vertit, *favum melle plenum*; nam in favis apes mel et producunt et recondunt. Victus tenuis et pauper frugalium discipulorum: cui addiderunt procul dubio etiam panem et potum. Non uno solo cibi genere, sed omni eo quod inter apostolos potuit reperiri, probavit Jesus suæ à morte vitæ veritatem.

VERS. 43. — ET CUM MANDUCASSET. Versiculus iste paulò aliter, et quidem brevior, legitur Græcè ac Syriacè, in hunc modum: *Et sumens coram eis manducavit*.

SUMENS, scilicet partem piscis et favum mellis sibi oblata. Latinus interpres subaudivit *reliquias*.

CORAM EIS, jungendum est cum *manducavit*. In conspectu eorum, ipsis sedenti circumstantibus, et manducantem attentè lætèque spectantibus. *Manducavit*, comedit ea, bibit quoque haud dubium. Non quòd esuriret aut sitiret, sed ut non spiritum, at verum ac vivum hominem se esse ostenderet;

in apostolis permisisse, ne dubitaretur à nobis, ut tot videlicet ostensionibus roboraremur ad fidem. Discipulis igitur dixit: HABETIS HIC ALIQUID, QUOD MANDUCETUR? in quo scilicet experimentum veri et vivi hominis præbeam? Et hæc humana et moralis, non metaphysica probatio est? Nam quo pacto homo inter homines se verum humanum corpus probet habere, nisi colore, figurâ, cicatricibus, carnium et ossium ostensione, tactu, sermone, esu et potu?

VERS. 42. — AT ILLI OBTULERUNT EI PARTEM PISCIS ASSI, ut qui piscatoribus familiaris esset, et ex cœnâ reliquus, et ideò partem, non integrum, ET FAVUM MELLIS. Mysticas utriusque cibi causas vide apud Greg., hom. 24 in Evangelia.

VERS. 43. — ET CUM MANDUCASSET CORAM EIS, circumstantibus, attentissimèque spectantibus. Vera fuit ista manducatio, quia vi corporis viventis, vivis instrumentis cibi comminutio, et in verum stomachum

non ut sedaret famem aut sitim, cui ampliùs obnoxius esse non poterat, sed ut comprobaret suæ vitæ veritatem, prout edere argumentum præcipuum est vitæ. *Non enim potestas, sed egestas edendi ac bibendi, immortalibus corporibus auferetur*, inquit Augustinus, lib. 15 de Civit. Dei, cap. 22, et epist. 49, quæst. 11 : *Futurae resurrectionis corpus imperfectæ potestatis erit, si cibos sumere non potuerit; imperfectæ felicitatis, si cibis eguerit*. Denique, serm. 158 de Tempore : *Legitis quia manducavit Jesus, numquid legitis quia esurivit? Quòd manducavit, potestatis fuit, non egestatis. Si desideraret manducare, egeret; rursùs, si manducare non posset, minùs valeret*. Toto vitæ suæ mortalis cursu, edendi ac bibendi necessitati se subjecerat; nunc eâ necessitate exemptus, cibo in hunc solum finem utitur, ut suam discipulos resurrectionem doceat. Ita videmus ut Jesus, posthabito sui respectu, noster semper esse voluerit. Disputant hic catholici quidam an concoctus fuerit cibus hic corruptibilis, an aliquod inde alimentum traxerit immortale Christi corpus, denique quid actum sit de excrementis; et respondent mansum ac comestum quidem verè fuisse, in stomachumque tractum, sed nullum inde saginæ augmentum corpori accessisse (differre enim nutritionem à comestione), neque ulla excrementa producta, quòd simul atque tractus esset in stomachum, divinâ Jesu virtute absumptus et in nihilum redactus fuerit, instar aquæ in ignem injectæ; quanquàm Calvinus impudenter, illis quidem quæstionum curiositatem, sibi verò responsionem ascribat quam ante hos omnes olim dedit inter Græcos Theophylactus, dùm in hunc locum scriberet his verbis : *Comedens divinâ quâdam virtute consumendo quod edebat*; et ante hunc inter Latinos Augustinus, epist. 49, ubi postquàm dixerat Christum post resurrectionem cibatum, et tamen in resurrectione ciborum indigentiam non futuram, subjunct : *Aliter absorbet aquam terra sitiens, aliter solis radius candens; illa indigentia, iste potentia*.

RELIQUIAS DEDIT EIS. Hoc etsi Græcè Syriacèque non legatur, non est tamen verisimile interpretem addidisse de suo; et facit, partim ut de comesti abs Jesu cibi veritate certius constet, cujus superfuert reliquæ, partim ut discipuli testari rursùs possint cibum cum Jesu redivo sibi fuisse communem. Jam hic subaudiendum est quòd, addito superioribus argumentis et signis etiam isto comestionis, Jesus mo-

trajectio, non tamen vera nutritio; vel in corpus ejus conversio, nec ex egestate seu esurie, sed potestate facta. Nam, ut August., epist. 49, quæst. 1, futuræ resurrectionis corpus imperfectæ potestatis erit, si cibos sumere non potuerit, imperfectæ felicitatis, si cibis eguerit. Sed aliter absorbet aquam terra sitiens; aliter solis radius candens. Quibus verbis cibum ab immortali corpore manducatum statim consumi indicat, non in corpus verti. Porrò nulla in hac manducatione mentio benedictionis, ut intelligeremus fuisse manducationem communem. Benedictio autem comestioni nunquàm à Christo adhibita legitur, nisi ad miraculum. Vide dicta v. 30. ET SUMENS RELIQUIAS, DEDIT EIS, tum ut certius de comestionis veritate constaret cujus reliquias habuissent; tum ut testes essent se cum redivo comedisse. Nam hic impletum videtur id quod Pe-

dis omnibus satisfecerit discipulis suis, ita ut deinde citra omnem hæsitacionem, ipsius resurrectionem læti crediderint firmissimè. Objiciat aliquis angelos humanâ formâ apparentes, etsi non homines essent, sed spiritus, comedisse ac bibisse. Exempla sunt, Genes. 18, v. 9, apud Abraham; Gen. 19, v. 3, apud Lot; Raphaelis denique apud Tobiam. Sed, præterquàm quòd comestio illa angelorum non fuerit naturalis actio viventium corporum, non dixerunt angeli homines se esse, nec in eum finem comederunt, ut hominibus dubitantibus homines se esse, non spiritus, persuaderent, prout Jesus fecit; quem etsi non singula argumenta æquè perfectè, simul omnia tamen quàm perfectissimè, confirmârunt, verè à mortuis resurrexisse, effigies, loquela, vulnera, tactus, esus, potus, progressus, conversatio, afirmatio, prædictio, miracula, testimonia angelorum, vaticinia denique prophetarum.

VERS. 44. — ET, pro *tunc*. Cùm jam sensibus eorum per omnia fecisset fidem, se non spiritum aut phantasma esse, sed verum ac vivum hominem eundem quem ante viderant viventem et morientem; revocat eis in memoriam quòd hæc omnia quæ jam facta cernebant, ipsius diù antea prædixisset eventura, allatis in confirmationem veritatis Scripturæ sacræ testimoniis; ita ut nullâ jam ratione possent addubitare, postquàm eventum viderent consonare prædictioni et suæ et prophetarum.

AD EOS, undecim et eos qui cum illis erant, supra, v. 33.

HÆC SUNT VERBA, etc., hæc sunt res, hæc sunt ea; notum est enim Hebraicè *verbum* pro transcendentibus usurpari. Res istæ quas nunc videtis impletas seu peractas, nimirum, passio, mors et resurrectio mea, sunt ea QUÆ LOCUTUS SUM, vel sunt eæ de quibus locutus sum AD VOS, vobis, potestis meminisse.

CUM ADHUC ESSEM VOBISCUM, cùm adhuc mortalis vobiscum mortalibus familiariter conversarer. Sic D. Augustinus exponit, tract. 64 in Joannem. Jam enim, commutatâ vitâ mortali cum immortali, non erat ipsius cum mortalibus conversari, et, si quando discipulis suis appareret, fiebat id dispensatoriè, ad probandam carnis resurrectionem, minimè verò continuè, familiariter, et quemadmodum ante mortem consueverat, cum illis agebat; idcirco dicit se jam non esse cum ipsis.

TRUS AIT, Act. 10, v. 41, Jesum manifestatum, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo, nobis, qui manducavimus et bibimus cum illo, postquàm resurrexit à mortuis.

VERS. 44. — ET DIXIT AD EOS. Hic duo gravissima adjungit suæ resurrectionis testimonia, prædicationem scilicet suam, quam eis ad memoriam revocat, et vaticinia prophetarum : HÆC SUNT VERBA QUÆ LOCUTUS SUM AD VOS, id est, hæc quæ contigerunt, et ipsi vos experti estis, de meâ passione, morte, sepulturâ, resurrectione, sunt ipsissima illa, quæ diù prædixi vobis, si recordamini. CUM ADHUC ESSEM VOBISCUM, in carne scilicet mortali, consortio infirmitatis humanæ, in quâ estis et vos, inquit August., tract. 64 in Joan., et Greg., hom. 24 in Evang. Unde nihil est hoc contra præsentiam Christi in sanctissimâ Eucharistiâ. Quo-

QUONIAM NECESSE EST, cùm dicerem quòd necesse esset.

SCRIPTA, prædicta.

IN LEGE MOYSI ET PROPHETIS ET PSALMIS. Supra, v. 27, Matth. 3, v. 17, et alibi, divisit Salvator sacros libros in Moysen seu legem et prophetas; psalmos et cætera agiographa nomine prophetarum comprehendens: hic dividit in legem Moysi, prophetas, et psalmos, quemadmodum Hebræi dividere solent in legem, prophetas et agiographa. Inter quæ agiographa, ut psalmi Davidis primum obtinent locum, ita tum plures, tum clariores de Christo prophetias continent.

De ME; scætet enim tota Scriptura vaticiniis de Christo, utpote qui finis, scopus, et anima illius sit. Porrò versiculi hujus sententia est: Res quas jam circa me factas videtis, experientiâ vos docente, passio, mors, resurrectio, non debent videri vobis novæ aut inopinatæ, cùm sint eæ de quibus ante mortem frequenter prædixi vobis (potestis recordari) prædictas esse Scripturis sacris, ac proinde omninò eventuras.

VERS. 45. — TUNC, ut viderunt verum id esse quod dicebat, nempe, res circa se factas et etiamnùm faciendas, cùm à se, tum à sacris Litteris prædictas fuisse.

APERUIT, illustravit, illuminavit, divinâ virtute suâ.

ILLIS SENSUM, mentem. An usus sit certis verbis, utpote: *Accipite Spiritum sanctum*, qualibus Joan. 20, v. 22, ad aliam facultatem dandam: an verò sic reipsâ illustrârît mentes eorum, ut nihil dixerit, solâ usus invisibili potentiâ suâ; incertum relinquatur.

SCRIPTURAS SACRAS. Scripturæ difficiles sunt intellectu, tum ob profunditatem earum, tum ob tenebras humanæ mentis, non assequentis mysteria Dei. Necesse est igitur, ut Deus mentem illustret, quemadmodum hic illustravit mentes apostolorum, ut intelligerent Scripturas; eas præsertim quas jam ipsis, sicut mox discipulis Emmauntinis, proferre decreverat, prout narratur sequenti versu; quas non perinde intellexerant ante passionem ejus, etiam ab ipso productas. Aperuit ergo illis mentem, quantum opus fuit pro tempore, ut de Scripturis disserentem cum fructu audirent, et doctrinam antea auditam cum profectu in memoriam revocarent, intelligerent denique quâ ratione eventa cum prophetiis convenirent. Nam plenam eorum illuminationem, et perfectum Scripturas intelligendi donum

NIAM NECESSE EST IMPLERI OMNIA, etc. Deus enim, qui illa prædixit, non potest falli. QUÆ SUNT SCRIPTA IN LEGE MOYSI, ET PROPHETIS, ET PSALMIS DE ME. Ubi Christus sequitur usum Hebræorum veterum, qui libros sacros dividebant, teste Hieron., in Prologo galeato, in legem, prophetas et agiographa, sub quibus inprimis continentur Psalmi: alioqui Psalmi subinde comprehenduntur sub prophetis, ut supra, vers. 27.

VERS. 45. — TUNC APERUIT ILLIS SENSUM, id est, mentem, ut est Græcè; cor scilicet intus illuminando, ut nunc tandem eventum cum Scripturis, quas sæpè audiverant, consonantiam animadverterent, et intelligerent et gustarent. Quo datur intelligi, Scripturarum intelligentiam esse Spiritus sancti donum. Aperitis igitur sensibus discipulorum.

distulit in diem Pentecostes; quod ita tunc ipsis datum fuit, ut omni remoto velo, Christum in lege et prophetis clarissimè conspicerent. Cæterum non ita divina illuminatio suggerit intelligentiam Scripturarum, ut id faciat, nullo ab homine adhibito studio, conatu aut labore: id si apostolis concessum fuit, quod non credo semper eis concessum, nominatim verò scribentibus, non est cuiusvis expectandum, sed tamen, omni etiam adhibito conatu, præcipuum à sacro Spiritus sancti lumine petendum; cujus, utinam, participes nos fieri possimus.

VERS. 46. — Et, apertis jam sensibus eorum.

QUONIAM superest.

SIC SCRIPTUM EST. Significatur protulisse certa Scripturæ loca; verbi gratiâ, dixit: Scriptum est per Isaiam prophetam: *Sicut ovis ad occisionem ducetur*, Isaïæ 53, v. 7. Scriptum est item in Psalmis: *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea*, psal. 21, v. 17.

ET SIC, sicut his locis scriptum est, OPORTEBAT, necessitate consequentiæ, ut dialectici loquuntur, nimirum ut satisfaceret divino consilio his Scripturæ locis declarato.

PATI mortem, et quidem mortem crucis, quemadmodum jam evenit.

ET RESURGERE. Scriptum est: *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, psal. 15, v. 10. Rursus scriptum est Jonam à balenâ devoratum, tertio die evomitum fuisse, Jon. 2, v. 1, 11. Secundum hæc Scripturas, oportebat Christum resurgere à morte, idque tertio die, prout jam videtis accidisse.

VERS. 47. — Et deinde, PRÆDICARI, scilicet oportet.

IN NOMINE EJUS, vice ejus, jussu ejus, ex delegatione ejus. Munus enim prædicandæ pœnitentiæ, quod Christus primus inchoaverat, Matth. 4, v. 17, à resurrectione suâ commisit aliis. Unde Apostolus: *Pro Christo, inquit, legatione fungimur, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*, 2 Cor. 5, v. 20.

PŒNITENTIAM, conversionem à viis malis ad Deum, ut homines detestati idololatriam, avaritiam, impudicitiam, et cætera vitia, ad Deum se convertant. Nam et hoc scriptum est prædicandum in nomine Christi hujusmodi pœnitentiam, vel illo Jeremiæ loco: *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos: et post hæc mittam eis multos venatores, et venabuntur eos*; Jerem. 16, v. 16.

VERS. 46. — DIXIT EIS: QUONIAM SIC SCRIPTUM EST; quâ loquendi formulâ indicatur eum protulisse diversa Scripturæ loca; quasi dixisset: Sic scriptum est per Isaiam, sic per Jeremiam, sic in psalmis: Et sic OPORTEBAT CHRISTUM PATI, prout scilicet hæc et ista loca vaticinantur. Nimirum Christus, ne quid fallaciter cum carnalibus discipulorum sensibus egisse putaretur, majore documento Scripturarum eos de veterum librorum justificatione formavit, ut August. notat, 4 contra Faustum, c. 2, et lib. de Unit. Ecclesiæ, cap. 10. Nam, ut idem ait tract. 2 in Epist. Joan., firmitas fidei in eo est, quia omnia quæ eveniunt in Christo prædicta sunt.

VERS. 47. — ET PRÆDICARI IN NOMINE EJUS, id est, vice, jussu, et auctoritate ejus, PŒNITENTIAM. Nam et

ET REMISSIONEM PECCATORUM, scilicet prædicari in nomine ejus, id est, per meritum ejus, tanquam redemptoris et mediatoris Dei et hominum, obtinendam scilicet ab agentibus pœnitentiam. Sic enim scribit Isaias, cap. 55, v. 11 : *Pro eo quòd laboravit anima ejus, videbit et saturabitur; in scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit.*

IN OMNES GENTES, ad, seu per omnes mundi nationes, tam Græcos quàm Judæos. Hic demùm clarè aperit Christus, quod hactenùs ferè celaverat, redemptionis à se allatæ gratiam, omnibus communiter gentibus patere; et ad hoc quoque ex Scripturâ ostendendum, potuit attulisse psalmum 21, v. 28 : *Convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium;* psalmum 2, v. 8 : *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ;* Isaiam, cap. 49, v. 6 : *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob et sæces Israel convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.*

INCIPIENTIBUS, scilicet iis quibus prædicandi cura mandabitur, prædicatoribus. Interpres enim Græcè legit genitivum pluralem ἀρχιμένων, pro accusativo singulari ἀρχιμένον, qui hodiè legitur, et vertitur ab aliis incipiendo, ab aliis initio facto. Syrus scribit et exordium erit.

AB JEROSOLYMA. Nam et hoc fore prophetæ prædixerant, predicationem Evangelii Christi, exordium sumturam ab Jerusalem; nominatim Isaias cap. 2, v. 3, et post eum Michæas, cap. 4, v. 2 : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem, etc.* Rursus Isaias, cap. 60, v. 1 : *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum et gloria Domini super te orta est, etc. et ambulabunt gentes in lumine tuo, etc.* Incipere autem debuit Evangelii prædicatio ab Jerusalem, primum, quia in eâ civitate gesta fuerant præcipua omnia quæ prædicanda erant, deinde quia metropolis erat Judæorum, quibus gratia Salvatoris primum erat offerenda, eò quòd in patribus promissiones factæ fuerant ipsis, non gentibus, ipsique juxta foedus cum Abraham initum olim adoptati fuerant in populum Dei; denique, quia, cùm esset Jerusalem regia Davi-

ipse pœnitentiam prædicare præcepit, et in hoc ipso ejus auctoritate usi sunt, juxta illud Apost., 2 ad Corinth. 5 : *Pro Christo legatione fungimur, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* ET REMISSIONEM PECCATORUM, veluti fructum pœnitentiæ, ut passionis Christi et resurrectionis accipiendum. Nemo enim potest benè agere pœnitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam, inquit Ambr., lib. 1 de Pœnit., c. 1. IN OMNES GENTES, id est, per omnes nationes, prout tam Judæos quàm gentiles comprehendit. Nam hoc explicat, addendo : INCIPIENTIBUS, prædicatoribus, AB JEROSOLYMA, juxta vaticinium Isaiæ c. 2 : *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.* Porrò sæpè observat. August., ut videre licet lib. de Unit. Ecclesiæ, tract. 2 in Epist. Joan., et in psalm. 147, his Christi verbis totum Christum esse expressum. Nam, cùm dixit : «Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt de me, et sic oportebat Christum pati,» etc., designavit semetipsum, tanquam Ecclesiæ suæ seu corporis sui caput et sponsum, per quem ac-

dis civitas, oporteret Christum Davidis successorem ab eâ incipere restaurationem regni, et ex eâ egredi ad subjugationem omnium gentium. Superiora igitur omnia à prophetis fuisse prædicta, ac proinde evenire debuisse aut certè adhuc debere, mente à Christo illustratâ apostoli jam clarè intellexerunt, et undequaque ipsorum animis fuit satisfactum.

VERS. 48. — VOS AUTEM, apostoli mei præsertim. Quamvis sic scribat evangelista, ut hic versiculus cohæreat præcedenti, ab eoque dependeat, videtur hic tamen ad diem Ascensionis pertinere, potius quàm, ut præcedens, ad Resurrectionis; nec enim hactenùs meminit Evangelista nisi primi diei Resurrectionis; si consideretur initium Actorum apostolicorum, ubi Evangelista latius narrat hoc idem, quod hic brevius. Injungit hic autem Christus apostolis officium, quod ipso in cælum assumpto obire deberent.

TESTES, prædicatores, annuntiatores, apud omnes gentes.

ESTIS à me ordinati seu delegati. Vel præsens est loco futuri, quo utitur evangelista, act. 1, v. 8 : ET ERITIS MIHI TESTES. Nondùm enim eos ad promulgandum Evangelium ablegat, sed admonet quòd eos destinaverit, ut se præparent.

HORUM omnium, quæ de me prædicanda erunt. Ac si dicat : Prædictum est Evangelium prædicandum per totum orbem; hoc munus vos implebitis, hæ erunt partes vestræ. Vos eritis illi qui per omnes gentes prædicabitis passionem, mortem ac resurrectionem peccatorum in nomine meo, consentaneè vaticiniis prophetarum. Sic enim se ipse explicat evangelista, ubi ait, Act. 1, v. 8 : *Et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæâ, et Samariâ, et usque ad ultimum terræ.*

VERS. 49. — ET, quòd autem idonei ad hoc reddamini, qui ex vobis impares tanto oneri estis, scio.

EGO MITTO, brevi mittam, proximo die Pentecostes, PROMISSUM PATRIS MEI, id quod Pater per prophetas et me promisit, id est Spiritum sanctum. Dicens : Pater promisit, ego mittam, significat se Patri æqualem, dùm in se recipit munus præstandi id quod promiserat Pater. Promiserat autem Pater Spiritum sanctum,

ciperetur remissio peccatorum; illis verò : *In omnes gentes incipientibus ab Jerusalemâ,* designavit, ubi corpus capitis illius, hoc est, ubi sponsa sua seu Ecclesia sua catholica quærenda sit, in quâ illa remissio peccatorum acciperetur, nempe non in parte aliqua, ut de illâ dicatur, ut hæretici dicunt : *Ecce hic, et ecce illic,* sed in omnibus gentibus diffusa; cujus fides ab Jerusalem exordium sumpsit, et paulatim totum orbem occupavit. Nam et hoc ad veram Ecclesiam discernendam certissimum signum est.

VERS. 48. — VOS AUTEM TESTES ESTIS HORUM. Ubi designat quod sit officium apostolorum futurum, nempe testificari ea quæ oculis suis viderant, mortem et resurrectionem Christi, idque in Jerusalem, et in omni Judæâ, Samariâ et usque ad ultimum terræ, ut dicitur, Act. 1, v. 8. Unde videntur hæc verba, licet à Lucâ hic subjuncta, spectare ad diem ascensionis. Ut autem tanto muneri sitis idonei.

VERS. 49. — EGO MITTO, id est, brevi in Pentecoste missurus sum, PROMISSUM, Græcè, ἐπαγγελίαν, promis-

olim per prophetas : Isaiam, cap. 44, v. 5 ; Ezechielem, cap. 36, v. 26 ; Joelem, cap. 2, v. 28 : *Effundam Spiritum meum super omnem carnem*, etc. Non ita pridem per Filium suum, Joan. 14, v. 16 : *Ego rogabo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis*; et v. 26 : *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo*; denique, cap. 15, v. 26 : *Quem ego mittam vobis à Patre*.

IN VOS, Græcè, *super vos*, ad illuminandos, docendos, roborandos adversus obstacula omnia.

VOS AUTEM, *qui nunc timidi et parùm fidentes estis*, quod ait Theophylactus.

SEDETE, manete ab hoc die deinceps. Syrus, *expectate*. Constat non ante diem ascensionis hoc dictum fuisse : ante enim liberum eis fuerat abire in Galilæam aliòque quò vellent.

IN CIVITATE, scilicet Jerusalem, quod additur Græcè et Syriacè. Id clariùs effertur Act. 1, v. 4 : *Præcepit eis, ab Jerosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris*. Decreverat enim Jerosolymis dare, quem à Patre promiserat, Spiritum sanctum ; prout dedit, quod legitur Act. 2 : *Sicut milites invasuros multos, nemo dux exire sinit, donec armati sint*, inquit Chrysostomus in Catenâ, *sic et discipulos, ante Spiritus descensum, ad conflictum egredi non permittit*.

QUODUSQUE. Non dicit quando, ut jugiter desiderent, vigilent, et paratos se teneant.

INDUAMINI, Græcè, *induti fueritis, vestiti, instructi* undequaque virtute, Græcè, *fortitudine, robore*, EX ALTO, è cælo ; *virtute non humanâ, sed cælesti*, inquit Theophylactus, *accepto nimirùm è cælis promisso illo Patris. Accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos*, ait Act. 1, v. 8. Est autem Hebraica phrasis, indui virtute seu robore, qualis frequens sacris Litteris. Psal. 131, v. 9 : *Sacerdotes tui induantur justitiam*. V. 18 : *Inimicos ejus induam confusione*. Psal. 108, v. 8 : *Induit maledictionem sicut vestimentum*. Coloss. 3, v. 10 : *Induentes novum, eum, etc.* V. 12 : *Induite vos ergo viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, etc.* Significat hæc phrasis rem aliquam habere ac possidere instar vestis, quæ sic totum hominem occupet, ut nihil contrarium aut alienum ab eâ in eo conspiciatur, quemadmodùm vestis totum tegit protegitque corpus. Ad hunc modum induti fuere apostoli die Pentecostes cælesti robore, dum non tantùm nihil ampliùs infirmitatis aut timiditatis in eis

sionem PATRIS MEI IN VOS, id est, Spiritum sanctum, quem et olim Pater meus per prophetas, et nuper per os meum promisi me missurum, ad vos docendos et roborandos. VOS AUTEM SEDETE IN CIVITATE, id est, deinceps manete in Jerusalem, quod Græcè additur ; nam inde lex seu prædicatio evangelica misso Spiritu sancto incipere debebat. QUOD USQUE INDUAMINI VIRTUTE EX ALTO, id est, donec fortitudine animi cœlitus per Spiritum sanctum afflatâ roborem, ablatâ pristinâ illâ infirmitate ac timideitate testificandi nomen et fidem meam. Explicantur ista verba clariùs Act. 1, v. 4 et 8.

VERS. 50. — EDUXIT AUTEM EOS, saltem apostolos, illis quidem conspicuus, cæteris verò Judæis invisibilis ; FORAS, nempe extra Jerusalem, idque in ipso, ut videtur, die Ascensionis ; IN BETHANIAM, ubi erat do-

appareret, ad testificandam et propagandam fidem Christi, verùm insignis constantia, instructa omnigenis facultatibus, tanquàm armis, quibus et se deendere, et adversarios superare possent. Redditi sunt fortes et invicti adversus omnes terrores ; datum est eis os et sapientia cui nulli adversarii resistere aut contradicere possent, supra 21, v. 15 ; muniti denique sunt virtute edendorum miraculorum, quibus hostem tantùm non prosternerent. *Induamini, inquit Euthymius, in modum armaturæ, virtute, ex alto cælo* ; et Theophylactus : *Non dixit accipiatis, sed induamini, declarans omninò custodiâ spiritualis armaturæ muniendos*. Cùm ergo infirmi per se essent apostoli, monet eos Christus ne priùs prodeant ad prædicandum Evangelium, quàm Spiritu sancto essent roborati. Promittit autem eis tantùm animi robur ad exequendum commissum munus, quantum nullâ parte deficiat, nullis laboribus, molestiis, minis, aut periculis cedat, sed obstacula omnia viriliter superet, et de adversariis victoriam reportet.

VERS. 50. — EDUXIT, ex vi hujus vocis colligere possis, quòd Dominus Jesus suos sit comitatus, conspicuus quidem ipsis, sed aliis invisibilis ; comitatus, inquam, saltem aliquos (nec enim sine excitatione turbæ, potuissent omnes simul eademque viâ exire) loco cæteris indicto.

Eos, scilicet undecim, et eos qui cum eis erant, ex v. 33 ; non tamen omnes credibile est, sed quos idoneos judicavit ; citra dubium autem, ipsos undecim, qui præcipui futuri erant testes, ut resurrectionis, ita etiam ascensionis. Sicut enim redivivus, non ab hominibus promiscuè conspici voluit, sed duntaxat à testibus præordinatis à Deo, teste Petro, Act. 10, v. 41 ; ita non quoslibet sui ascensûs in cœlum spectatores admisit, quia hoc fidei mysterium, Evangelii præconio cognosci magis quàm oculis cerni volebat.

FORAS, extra Jerusalem. Ex cæteris evangelistis cum isto collatis, intelligitur istud, non primo resurrectionis Jesu die, sed quadragesimo accidisse, ut dictum est : et primo quidem die Jesum apostolis Jerosolymæ apparuisse, sed inde profectis in Galilæam, prout Jesus ipse præscriperat, sæpiùs illic, dum fluerent dies quadraginta, visum : tandem verò è Galilæâ reversis Jerosolymam (illic enim volebat suos expectare Spiritus sancti adventum, et ordiri prædicationem Evangelii), die quadragesimo præsentem se

micilium Magdalene et Marthæ. Proinde videtur ex Bethaniâ postea in montem Oliveti, unde ascendit, reversus esse ; nam iste mons erat medio circiter itinere inter Jerusalem et Bethaniam. Et ELEVATIS MANIBUS, non in cœlum, per modum precantis, sed super eos quibus benedictionis gratia erat imperianda : nam ille erat antiquus benedicendi ritus, ut patet Levit. 9, v. 22, sicut et nunc fit adhibito signo crucis, tanquàm fonte omnis nostræ benedictionis. Quæ cæremonia ab apostolicâ manavit traditione, et fortassis ab hoc ipso facto Christi, ut non solum recentiores aliqui sentiunt, sed etiam S. Hieron. in v. 19, c. 66, Isaiæ, ubi dicit quòd hoc signum, *tau*, nobis ad Patrem ascendens Dominus dereliquit, sive in frontibus nostris posuit. BENEDIXIT EIS, tanquàm sa-

rursus Jerosolymæ exhibuisse; id quod hic tacite indicatur, dum dicitur *eduxisse illos foras*. Ascensus in cœlum, egreditur civitate Jerosolymorum, ut evitet turbam, à quâ, nec suum ascensum, nec discipulorum ascendentem aspicientium conventum, videri voluit.

IN BETHANIAM, Græcè, usque ad Bethaniam, ut scilicet postremum ante abitum inviseret fidelissimos charissimosque discipulos et hospites, Mariam, Martham, Lazarum, aliosque suos, qui illic poterant jam agere.

Et, è Bethaniâ versus ad vicinum montem Olivarum. Bethania Jerosolymis distabat quindecim stadiis: medio itinere situs erat mons Olivarum, ex quo (quod Act. 1, v. 12, Lucas dat intelligendum), ac proinde non ex Bethaniâ, Jesus ascendit in cœlum, ut unde ad subeundam crucis ignominiam profectus fuerat, inde ascenderet ad cœlestem gloriam, monte utens quasi gradu ad ascendendum in cœlum. Nam, etsi potuit quocumque ex loco etiam humillimo ascendere, fecit tamen humano more; ut quantum terrâ gradiendo et eum discipulis colloquendo ascendere poterat, ascenderet, nec miraculo, quamdiù natura servire poterat, uteretur.

ELEVATIS MANIBUS. Veterem fuisse morem ut benedictio fieret manibus elevatis, constat ex Levit. 9, v. 22. *Elevatis* autem, non in cœlum, habitu precantis Deum, sed super eum qui esset benedicendus, habitu quasi impartientis et infundentis benedictionis gratiam; quemadmodum ex illo Levitici loco fit manifestum: *Et extendens (Aaron) manus ad populum, benedixit ei*. Si tamen unus solus benediceretur, sæpè hoc observabatur ut manus, non elevarentur tantum super eum, verum etiam imponerentur capiti ejus, Gen. 48, v. 14; Marc. 10, v. 16. Eadem cæremonia adhuc hodiè in more est apud nos Christianos ut ad benedictionem manus eleventur, sed addito signo crucis, quæ fons nobis est omnis benedictionis; id quod ita, ex usu et traditione apostolorum Domini, ad hæc usque tempora manasse, certum est. Et ego quidem, post Dionysium Richelium et Didacum Stellam, non contemnendos auctores haud gravatè crediderim, etiam ab ipso Christo manasse, et apostolos ab ipso Christo didicisse, denique primum Christum, crucis signo in aere elevatâ manu formato, apostolis suis hic benedixisse; id quod inter recentiores etiam credit vir doctissimus Franciscus Suarez scribens in D. Thomæ p. 3, q. 58, a. 4, disp. 52, sect. 2. Quin et ipse D. Hieronymus opinionis huic favet, dum exponens illud Isa. 66, v. 19: *Et ponam in eis signum, sive, juxta Septuaginta, dimittam super eos signum, et postquam nulla de signo dixisset, subjungit tandem: Hoc nobis ad Patrem ascendens Dominus dereliquit, sive in nostris frontibus posuit, ut liberè diceremus: Signatum est su-*

cerdos ab illis abiturus. Quæ benedictio non inanis fuit, sed vim dedit, quæ eos usque ad adventum Spiritus sancti custodiret.

VERS. 51. — Inter benedicendum autem RECESSIT AB EIS, ET FEREBATUR IN CŒLUM, non disparendo seu evanescendo, ut in cæteris apparitionibus, sed pau-

per nos lumen vultus tui, Domine. Hæc Hieronymus. Et quid mirum, crucis signum formasse, et suis commendasse Christum dum ascenderet, qui crucis notas in manibus pedibusque relictas cœlo inferebat; id supra, v. 40, docuimus: quippe quæ omnis, et suæ gloriæ, et suorum fidelium benedictionis, una esset scaturigo? Adhibuit porrò hanc elevatarum manuum cæremoniam ut benedictionis verba penitus discipulorum memoriæ imprimeret.

BENEDIXIT EIS. Legimus, sub lege naturæ, Patriarchas Isaac et Jacob sub mortem benedixisse filiis suis, Gen. 27 et 49; sub lege et naturæ et Mosis, sacerdotes populo benedixisse, Gen. 14, v. 19; Num. 6, v. 23. Quocirca Christus auctor legis gratiæ, pater et sacerdos Ecclesiæ, abiturus ex hoc mundo, benedixit suis, ostendens benedicendi munus suum verè ac propriè esse; se enim eum esse per quem Deus Pater hominibus benedicat. *Benedixit autem eis benedictione spirituali, quam vocat Apostolus, Ephes. 1, v. 3; precatus est eis, in fide et vitâ Deo dignâ constantiam, atque in oratione perseverantiam, quâ fierent idonei accipiendo Spiritui sancto; nec precatus tantum, sed et largitus est, cujus ut dicere facere, ita benedicere benefacere est. Benedixit discipulos, inquit Theophylactus, fortassis infundens eis vim, quæ custodiret usque in adventum Spiritus: fortassis etiam nos docens, cum peregrè proficiscimur, ut commendemus nos (credo legendum nostros) supernis benedictionibus.*

VERS. 51. — ET FACTUM EST SUBITÒ, ipsis nihil tale exspectantibus, interea dum BENEDICERET ILLIS, dum benedictionem non dum absolvisset; RECESSIT, Græcè, disjunctus, separatus est corpore AB EIS videntibus et admirantibus. Hinc intelligitur benedictionem à Christo, loco valedictionis fuisse adhibitam. Nam antea quidem prædixerat se ascensurum ad Patrem; sed nunc cum ascendere vellet, noluit id aperire disertis verbis, priusquam reipsâ monstraret, ne fortè discipuli audientes jam abire Dominum, tristitiâ occupati in lacrymas solverentur, et valedicere singuli desiderantes, in collum Domini procumbere, eumque osculari, aliaque hujusmodi eo rerum statu indigna admittere conarentur, quos noverat nullâ tristitiâ afficiendos, quando ipsum visuri essent ascendentem.

ET, nempe enim, FEREBATUR IN CŒLUM. Græcè, sustollebatur, sursùm ferebatur, id est, sursùm movebatur; non enim ferebatur aliorum manibus, sed ascendebat, idque non volantis more, aut gradientis, at ita ac si aliorum manibus gestatus, et paulatim sursùm portatus fuisset; non enim mox è conspectu discipulorum sublatus fuit. *Ferebatur* autem viâ rectâ, quamdiù quidem ab apostolis videbatur, idque facie ad occidentem versâ, quod ii qui loca sancta visitârunt docent ex iis quæ etiam nunc supersunt ultimis vesti-

latim sursùm se attollendo, illis videntibus, donec tandem nubes eum secluderet ab oculis eorum, ut narratur Act. 1, vers. 9. Faciem habebat versus occidentem, sicut ex ultimis vestigiis pedum ejus patet, quæ ascensus petre veluti ceræ impressit, et adhuc ibi cerni dicuntur.

giis pedum Domini, quæ ascendens petroso monti, memoriæ causâ, impresserat, teste inter alios auctore libri de locis Actorum apostolicorum, inter D. Hieronymi opera; quanquàm quod ex apostolicâ traditione refert Damascenus, lib. 4 de orthod. Fide, cap. 15, ascenderit ad ortum, id est, ex monte Oliveti in oriente sito.

VERS. 52. — ADORANTES. Græcè, postquàm adorassent eum, quo modo est etiam Syriacè. Aspexerunt fixis oculis euntem in cœlum quamdiù potuerunt, donec scilicet *nubes suscepit eum ab oculis eorum*, et angeli admonuerunt eum non ampliùs corporeis oculis requirendum, donec redeat ad homines iudicandos; Act. 1, v. 9, 10, 11. Quod ubi intellexerunt, et reipsâ sic esse viderunt, adoraverunt, prostrati seu inclinati reverentiæ causâ in terram (id enim notat vox adorandi), jam remotum à suis oculis et in cœlum assumptum, tanquàm Dominum suum et Deum suum, tanquàm eum qui jam modis omnibus probasset se Filium Dei vivi. Tantùm abest ut quidquam ultra dubitârint de ejus sive resurrectione sive majestate, ut longè majore reverentiâ cœperint eum colere, quàm dùm ejus consuetudine in terrâ fruerentur; non jam ut præceptorem duntaxat aut Propheetam, aut Messiam dimidiâ ex parte cognitum, sed ut Regem gloriæ mundique Dominum, cui data esset potestas omnis in cœlo et in terrâ, ut reipsâ jam probatum Filium Dei vivi, quem ante solâ fide confessi fuerant. *Adoraverunt*, inquit Beda, *discipuli in loco ubi steterunt novissimè pedes ejus*, alludens ad psal. 131, versu 7.

REGRESSI SUNT, acti fiduciâ accipiendi promissum Patris, IN JERUSALEM, prout Dominus jusserat supra, v. 49, et quidem eandem in domum idemque cœnaculum, Act. 1, v. 13; nec enim fas erat eos distrahi, *donec induti essent virtute ex alto*.

CUM GAUDIO MAGNO. Licèt Dominum ex oculis amisissent, tamen tantùm abfuit ut tristitiâ ob id affecti fuerint, ut contra maximo repleti fuerint gaudio, tum quòd congratularentur gloriæ Domini sui, quem suis oculis conspexerant gloriosè ascendere in cœlum, tum quòd certissima de Jesu fide essent aucti, postquàm ea omnia quæ ille prædixerat vidissent feliciter impleta, nec minùs certâ spe, fore, ut ea etiam quæ ipsis promiserat evenirent, et inter cætera, ut brevi quidem acciperent promissum Patris, et induerentur virtute ex alto, supra, v. 49; tandem verò assumerentur ad ipsum in cœlum, Joan. 14, v. 3: *Et si abiero et præparavero vobis locum, iterùm venio et accipiam vos ad*

VERS. 52. — ET IPSI ADORANTES Christum jam nubibus susceptum in cœlum, juxta mandatum Domini, REGRESSI SUNT IN JERUSALEM; idque CUM GAUDIO MAGNO, de glorificatione scilicet Domini sui, juxta illud Christi: *Si diligeritis me, gauderitis utique, quia ad Patrem vado*, itemque de imminente adventu Spiritûs sancti, cujus effectus jam prægustaverant.

VERS. 53. — ET ERANT SEMPER IN TEMPLO, omni scilicet die temporibus opportunis, LAUDANTES ET BENEDICENTES DEUM, quia Christum suum glorificasset, et ejusdem gloriæ spem sibi dedisset. Quæ verba non-

me ipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis. Certa fides excutiebat omnem mœrorem; spes promissorum certa addebat alacritatem; nimirum, ubi carne se subdulerat Dominus, spiritu cœpit eis adesse, ita ut solido gaudio afficerentur, et tunc demùm sentirent, quàm verè prædixisset Dominus, expedire ut carne abiret, Joan. 16, v. 7.

VERS. 53. — ET, ab eo tempore, interea dùm expectarent promissum Spiritum sanctum. Quia Lucæ propositum erat longius historiam producere, ideò breviter solummodò dicit, quid egerint apostoli, ab Ascensione Domini usque ad acceptum Spiritum sanctum.

ERANT SEMPER, id est, quotidie, horis opportunis. Non quòd noctes diesque illic transegerint, sed quòd frequentârint omnes conventus, stâstique et solemnibus horis, *temporibus videlicet quibus congregari solent*, ait Euthymius; adfuerint ad gratiarum actionem Deo reddendam. Hæc porrò alacritas timori opponitur, qui priùs clausos et latentes domi detinuerat.

IN TEMPLO, non ita ut priùs formidantes Judæos. *Nondùm Spiritus*, inquit Theophylactus, *et spiritualiter vivunt: qui enim priùs inclusi erant, nunc inter medios pontifices vivunt*. Act. 1, v. 13, dicitur *reversos à monte Oliveti in cœnaculum ascendisse, et illic mansisse, et fuisse perseverantes unanimiter in oratione*; non quòd in cœnaculo delituerint, nec ausi fuerint exire in templum, sed quòd illo in cœnaculo simul habitantes, donec advenisset Spiritus sanctus, sive domi sive foris essent, totos se dederint laudando et orando Deo, ut digni fierent Spiritu sancto quem expectabant; foràs cum prodirent, non aliò quàm in templum exibant.

LAUDANTES, privatim singuli apud se, donec accepto Spiritu id palam publicèque agerent. Nondùm prædicandi tempus advenerat, ad quod officii majori cum miraculò erant extrudendi.

BENEDICENTES, id est, gratias agentes, ob Christum scilicet juxta promissiones patribus factas missum, et ipsis peculiariter revelatum, cum communionem summorum bonorum, qualia per Christum promissa fuerant; orantes perfici in se quod cœptum fuerat, et Spiritum sanctum in se infundi, quo instructi abirent prædicatum in nomine Jesu pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, prout Jesus ipsis mandaverat, supra, v. 47. Dùm ergo proximum expectant Spiritum sanctum, veris exercitiis quæ pietatem decent toti operam impendunt. *Inter laudum*

nulli referunt ad tempus quo jam acceperant Spiritum sanctum; nam Lucas similiter, Act. 2, v. 46, et Act. 3, v. 1, narrat apostolos perdurâsse unanimiter in templo. Quibus favet quòd ante adventum Spiritûs sancti insinuetur apostolos domi in cœnaculo mansisse. Theophyl. tamen, Beda et alii valdè verisimiliter putant hæc contigisse statim post ascensionem, etiam ante Pentecostem, quod series narrationis videtur postulare. Nec enim cogit illa Scriptura Act. 1, ut semper domi in cœnaculo delituisse credantur.

devotiones, promissum Spiritûs sancti adventum, promptis per omnia paratisque cordibus expectant, inquit V. Beda, qui et hoc hic annotat: Lucam qui Evangelium suum à ministerio templi per sacerdotium Zachariæ cepit, pulcherrimè hoc in templi devotione

comple, cum apostolos inibi, ministros videlicet novi sacerdotii futuros, non in victimarum sanguine, sed in laude Dei et benedictione conclusit.

AMEN. Vox est evangelistæ, confirmantis obsignantisque ea omnia quæ hactenus scripserat.

INDEX RERUM.

DE VIO, SEU CAJETANI VITA. 9-10
 ERASMI VITA. *Ibid.*
 DIVI HIERONYMI (ut nonnulli putant) in Evangelium secundum Marcum præfatio. 13-14
 IN S. MARCUM COMMENTARIA. *Ibid.*
 Caput primum. Joannis prædicatio. Jesus baptizatur et tentatur. Simonis et Andrææ, Jacobi et Joannis Zebedæi vocatio. Dæmoniaci et infirmi sanantur. *Ibid.*
 Commentaria. 17-18
 Cap. II. Paralytico peccata remissa, et sanitas red-dita. Levi vocatio. Cur Jesus cum peccatoribus con-versetur. Discipuli non jejunantes, et spicas vellentes excusantur. 31-32
 Commentaria. 33-34
 Cap. III. Manûs aridæ et infirmorum curatio. Apo-stoli mittuntur ad prædicandum. Blasphemia in Spi-ritum sanctum irremissibilis. Quæ mater et qui fratres Jesu. 39-40
 Commentaria. 41-42
 Cap. IV. Parabolæ seminatoris, lucernæ super can-delabrum, seminis in terram jacti et grani sinapis. Tempestas sedata. 47-48
 Commentaria. 51-52
 Cap. V. Legio dæmonum expulsa in porcos ingredi-tur. Mulier à profluvio sanguinis liberata. Jairi filiæ vita reddita. 61-62
 Commentaria. 65-64
 Cap. VI. Cur Jesus in patriâ pauca edat miracula. Ad Apostolos monita. Joannis Baptistæ mors. Quin-que panes et duo pisces multiplicati. Tempestatis se-datio. Jesus multos sanat tactu fimbriæ vestimenti. 69-70
 Commentaria. 75-76
 Cap. VII. Pharisæi Dei mandata ob suas traditiones violant. Quenam hominem coinquinent. Syrophæ-nissæ filia à dæmonio liberatur. Surdi ac muti cura-tio. 89-90
 Commentaria. 91-92
 Cap. VIII. Septem panes et pauci pisciculi multipli-cantur. Pharisæorum fermentum. Cæcus sensim cura-tur. Petri confessio. 99-100
 Commentaria. 103-104
 Cap. IX. Jesus transfiguratur. Eliam jam venisse ostendit. Surdum ac mutum spiritum ejicit. Suam passionem prædicat. Quis discipulorum major. Ampu-tandum manûs, pedis et oculi scandalum. 111-112
 Commentaria. 115-116
 Cap. X. Matrimonium indissolubile. Parvulos com-

plectitur Christus. Divitum salus difficilis. Præmium omnia relinquentibus promissum. Christus passionem suam prænuntiat. Filios Zebedæi cæterosque discipu-los docet. Bartimæum cæcum sanat. 125-126
 Commentaria. 131-132
 Cap. XI. Jerusalem Christus ingreditur. Ficus ma-ledicta. Venditores è templo ejecti. Fidei efficacia. Christi auctoritas. Baptismus Joannis. 147-148
 Commentaria. 149-150
 Cap. XII. De vinitoribus homicidis et de petrâ an-gulari parabolæ. Reddenda Cæsari ea quæ sunt Cæ-saris. Mortuorum resurrectio. Vita angelica. Amor Dei et proximi. Messias Davidis filius. Scribæ su-perbi. Vidua duo minuta erogans. 155-156
 Commentaria. 159-160
 Cap. XIII. Templi eversionem prænuntiat Christus; quærentibus de hac re discipulis respondet. Templi eversionis et ultimi adventûs signa. 169-170
 Commentaria. 173-174
 Cap. XIV. Judæorum conspiratio in Jesum, qui unguento à muliere profunditur. Judæ proditio. Ultima cœna. Eucharistiæ institutio. Christus Petri negationem prædicat. Orat in horto. Captus ad Caipham ducitur. Ibi accusatus damnatur, cæditur, et ter à Petro negatur. 181-182
 Commentaria. 187-188
 Cap. XV. Jesus coram Pilato accusatus, Barrabæ postponitur. Spinis coronatus illuditur et crucifigitur. Sepelit eum Joseph Arimatheus. 205-206
 Commentaria. 209-210
 Cap. XVI. Christi resurrectio mulieribus ab angelo annuntiata. Jesus primùm Magdalenæ apparet, deinde duobus discipulis; post hæc apostolis undecim. Apo-stolorum missio. Ascensio Christi. 219-220
 Commentaria. 221-222
 LUCÆ BRUGENSIS VITA. 227-228
 IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM COM-MENTARIA. 229-230
 Caput primum. Joannis nativitas. Verbi incarnatio prænuntiata. Maria cognatam Elizabeth invisit. Na-scitur Joannes. Zachariæ canticum. *Ibid.*
 Commentaria. 235-236
 Cap. II. Nascitur Christus. Angelus pastoribus ap-paret. Christi circumcisio. Mariæ purificatio. Simeon atque Anna. Christus in medio doctorum reperitur. 285-286
 Commentaria. 289-290
 Cap. III. Joannes turbas, publicanos ac milites

edocet. Christi excellentiam testatur. Eum baptizat.		portâ. Jerusalem ob incredulitatem evertenda.	
Ab Herode mittitur in carcerem. Christi genealogia.	471-472	Commentaria.	1019-1020
Commentaria.	475-476	Cap. XIV. Hydropicus sabbato curatus. Legisperi-	1023-1024
Cap. IV. Christus jejunit et tentatur. In synagogâ		torum et Pharisæorum ambitio notatur. [Parabola de	
Nazareth prædicat. Capharnai dæmoniacum, socrum		invitatis ad cœnam. De cruce tollendâ. Volenti turrim	
Simonis aliosque infirmos sanat.	519-520	ædificare primum computandi sumptus. Si sal eva-	
Commentaria.	523-524	nuerit foras mittetur.	1059-1060
Cap. V. Jesus de naviculâ Petri docet. Piscatio mi-		Commentaria.	1061-1062
rabilis. Leprosi et paralytici curatio. Matthæi vo-		Cap. XV. Parabolâ de ove et drachmâ repertis, et	
catio.	585-586	de filio prodigo. Gaudium in cœlo super peccatore	
Commentaria.	589-590	pœnitentiam agente.	1087-1088
Cap. VI. Christus discipulos spicas sabbato vellen-		Commentaria.	1091-1092
tes excusat, alioque sabbato manum curat aridam.		Cap. XVI. De villico iniquitatis et de eleemosynâ	
Apostolorum electio. Sermonis in monte compen-		faciendâ. Nil de lege periturum. Indissolubile matri-	
dium.	623-624	monii vinculum. Dives epulo et Lazarus mendicis.	
Commentaria.	627-628		1115-1116
Cap. VII. Jesus centurionis fidem miratur. Filium		Commentaria.	1117-1118
viduæ resuscitat. Joannes ad Jesum mittit. Judæis		Cap. XVII. Scandali gravitas. Fratri pœnitenti	
nec Joannis nec Christi vita placet. Peccatrix Christi		ignoscendum. Fidei efficacia. Decem leprosi mun-	
pedes inungit.	675-676	dantur. Christi adventum fore illustrem et inexpectatò	
Commentaria.	679-680	superventurum.	1155-1154
Cap. VIII. Parabolam de seminante proponit et explicat		Commentaria.	1157-1158
Christus. Lucerna sub modio. Quinam sint mater et fratres		Cap. XVIII. Parabolâ de judice iniquitatis, de	
Christi. Tempestat sedata. Dæmones ejecti, in porcos introeunt. Mulier à fluxu sanguinis liberata. Filia Jairi resuscitata.	727-728	Pharisæo et Publicano. Jesus pueros à se repelli vetat. Difficilè dives salvabitur. Quid erit præmii iis qui omnia propter Christum relinquunt. Christi prædicta passio. Cæcus propè Jericho visum recipit.	1189-1190
Commentaria.	735-734	Commentaria.	1195-1194
Cap. IX. Apostolorum missio. Quinque panes multiplicati. Petri confessio. Christus transfiguratur, lunaticum sanat, passionem suam prædicat. Contentio inter apostolos orta de primatu. Mortuis sepeliendi mortui.	773-774	Cap. XIX. De Zachæo et decem mnis decem servis traditis. Jesus super pullum asinæ intrat Jerosoly mam, quam prædicat evertendam. Ementes èt vendentes è templo ejicit.	1225-1226
Commentaria.	779-780	Commentaria.	1229-1230
Cap. X. Septuaginta duo discipuli mittuntur. Parata civitatibus in malo obstinatis calamitas. De dilectione Dei et proximi. Maria et Martha.	843-844	Cap. XX. proposita à Christo de Joannis baptismate quæstio. Parabola de vinitoribus domini filium occidentibus. De tributo Cæsari dando et de resurrectione. Cavendum à scribis ambitiosis.	1257-1258
Commentaria.	847-848	Commentaria.	1261-1262
Cap. XI. Modus orandi, orationisque perseverantis efficacia. Jesus non in Beelzebud ejicit dæmonia. De signo Jonæ, de reginâ Austri et Ninivitis, oculoque simplici et nequam. Mundandum quod intus est. Notatur Pharisæorum et scribarum hypocrisis.	897-898	Cap. XXI. De viduâ duo minuta offerente. Templi et urbis Jerusalem subversio, Judæorumque captivitas et dispersio prædictæ. De signis judicium subversuris. Vigilandum et orandum.	1285-1286
Commentaria.	903-904	Commentaria.	1289-1290
Cap. XII. De fermento Pharisæorum. Quis timendus? De blasphemiâ in Spiritum sanctum. Monita de persecutionibus. Divitis parabola. Vitanda sollicitudo. De fidei et infidei dispensatore. Venit Jesus ut in terram ignem mittat. De gratiæ tempore dijudicando.	963-964	Cap. XXII. Christus à Judâ venditur. Eucharistiam instituit, et trinam Petri negationem prædicat. Christi patientis historia.	1305-1306
Commentaria.	969-970	Commentaria.	1311-1312
Cap. XIII. Agenda pœnitentia. Parabola ficus infructuosæ. Mulier sabbato curata. Regnum cœlorum comparatur grano sinapis et fermento. De angustâ		Cap. XXIII. Christi patientis historiæ continuatio.	1355-1356
		Commentaria.	1359-1360
		Cap. XXIV. Christi resurrectio, variæ apparitiones et ascensio.	1395-1396
		Commentaria.	1401-1402
		INDEX RERUM.	1445-1446

La Bibliothèque
Université d'Ottawa
Echéance

The Library
University of Ottawa
Date Due

--	--	--

CE

a39003 001796357b

BS 610 .L3M5 1837 V22
MIGNE, JACQUES-PAUL.
SCRIPTURAE SACRAE CURS

CE BS 0610
.L3M5 1837 V022
C00 MIGNE, JACQU SCRIPTURAE S
ACC# 1043536

U D' / OF OTTAWA

COLL	ROW	MODULE	SHELF	BOX	POS	C
333	10	04	02	03	06	3